RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 13

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

9.Baskı

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te'âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul
Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)
ISBN 13. Cilt: 978-605-5456-17-7 (13.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

بسم الله الرحمن الرحيم

سُورَةُ الْأَعْرَافِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَتَانِ وَسِتُّ آيَاتٍ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓصٓ ۝١ كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ
لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝٢ اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا
تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۗ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ۝٣ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ
أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ۝٤ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ
إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝٥ فَلَنَسْأَلَنَّ
الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۝٦ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ
بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ۝٧ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ۚ الْحَقُّ ۚ فَمَنْ ثَقُلَتْ
مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝٨ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ
فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ۝٩
وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا
مَا تَشْكُرُونَ ۝١٠ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ
اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ۝١١

سورة الأعراف

مكية

el-A'RÂF SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur.

Sûre-i celîlenin isimleri:

Fîrûzâbâdî *(Rahimehullâh)*ın beyanı vechile; bu Sûre-i celîlenin en meşhur ismi "Sûratü'l-A'râf"tır. Cennetle cehennem arasındaki sûrun adı olan A'râf'ı ve orada bulunanları konu eden âyetleri ihtiva ettiğinden bu ismi almıştır.

Bir diğer ismi, "Sûratü'l-Mîkat"tır ki, 143. âyet-i kerîmede geçen:

﴿ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا ... ﴿١٤٣﴾ ﴾

"Mûsâ Bizim mîkatımıza gelince..." ifadesinden dolayı bu ismi almıştır.

Ayrıca 172. âyet-i kerîmede geçen:

﴿ ... أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا ... ﴿١٧٢﴾ ﴾

"'Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?' Onlar da** (cevâben)**: 'Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**! Biz**(, Senden gayri Rabbimiz olmadığına ve Senin birliğine dâir ikrarda ve) **şâhitlikte bulunduk!' demişlerdi."** ifâdesiyle, mîsâk hâdisesine şâmil olduğundan, "Sûratü'l-Mîsâk" diye adlandırılmıştır. *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz: 1/203-204)*

Bazı sûrelerin başlarında bulunan kesik harflerin o sûrelerin ismi olduğu rivâyetine göre de; الٓمٓصٓ Sûresi namıyla yâd edilmiştir.

A'râf Sûresi'nin, kendisinden önce geçen En'âm Sûresiyle münâsebeti:

"Âlûsî Tefsîri"nde, **Celâl-i Süyûtî** *(Rahimehullâh)*dan naklen şöyle zikredilmiştir: En'âm Sûresi, insanın yaratılışını beyan etmektedir. Nitekim:

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ... ﴿٢﴾ ﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; sizi(n babanız olan Âdem'i) **çamurdan yaratmaya başlamıştır!"** *(En'âm Sûresi: 2)* âyet-i kerîmesi bu husûsu îzah etmektedir.

Âyet:

Yine böylece geçmiş asırların ahâlisinin helâkini konu etmektedir. Nitekim:

﴿ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ ... ﴿٦﴾ ﴾

"Onlar kendilerinden önce (yaşamış olan Âd ve Semûd gibi) **nice toplumları helâk ettiğimizi görmediler mi?"** *(En'âm Sûresi: 6)* âyet-i kerîmesi bu hususdadır.

En'âm Sûresinde peygamberlerin gönderilişi konu edilip, birçoğu icmâlen sayıldıktan sonra, ardında gelen bu sûrede bu icmâlin şerh ve tafsîli yapılmak üzere, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın kıssası genişçe anlatılmış, peygamberlerin ve ümmetlerinin helâk kıssaları da en mükemmel bir îzah üslûbuyla tafsil edilmiştir. Buna göre bu izah:

﴿ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ ... ﴿١٦٥﴾ ﴾

"(Ey insanlar!) **Ancak O'dur O Zât ki;** (asır be asır ölenlerinizin yerine yenilerinizi getirerek) **sizi yerin halîfeleri yapmıştır."** *(En'âm Sûresi: 165)* âyet-i kerîmesinin tafsîlâtı olarak düşünülebilir. Bundan dolayı bu sûreyi, yeryüzünde halîfe olarak yarattığı **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın yaratılış konusu ile başlatmıştır.

Yine bu münâsebetle **Allâh-u Te'âlâ**, Âd kavminin kıssasında:

﴿ ... جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ ... ﴿٦٩﴾ ﴾

"O (Rabbiniz), **Nûh kavminin ardından sizi** (dünyada onların yerini alan) **halîfeler yaptı."** *(A'râf Sûresi:69)* buyurmuş, Semûd kavminin kıssasında da:

﴿ ... جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ ... ﴿٧٤﴾ ﴾

"O (Allâh-u Te'âlâ), **Âd** (toplumun)**dan sonra sizi** (onların yerine geçirip, istediği gibi tasarrufta bulunan) **halîfeler kıldı."** *(A'râf Sûresi:74)* buyurmuştur.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki sûrede geçen:

﴿ ... كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ... ﴿١٢﴾ ﴾

"O, (kullarına acımayı ve) **rahmeti** (fazl-u keremiyle kesin bir söz olarak) **Zât'ına** (vâcip kılmış ve bu hükmü Arş'ın üstünde bulunan bir kitapta) **yazdı."** *(En'âm Sûresi:12)* şeklindeki mücmel ifâdesini, bu sûrede gelen:

﴿ ... وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ ... ﴿١٥٦﴾ ﴾

"Rahmetim ise (dünyada mümin-kâfir dâhil) **her şeyi kaplamıştır. Yakında** (âhirette) **Ben onu özellikle o kimseler için yaz**(ıp ayır)**acağım ki onlar** (kâfirlik ve günahlardan) **hakkıyla sakınmaktadırlar."** *(A'râf Sûresi:156)* kavl-i şerîfiyle vuzûha kavuşturmuştur.

Bu sûrenin başının, bir önceki sûrenin sonuyla irtibat vechine gelince; bir önceki sûrede:

﴿ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ... ﴿١٥٣﴾ ﴾

"Bir de (şunu size okuyayım ki;) **gerçekten işte bu** (sûre-i celîlede anlatılan tevhîd ve nübüvvetin ispâtı, ayrıca şerî'at hükümlerinin beyânı hakkındaki konular), **benim dosdoğru yolumdur, öyleyse siz ona hakkıyla uyun!"** *(En'âm Sûresi:153)*,

﴿ وَهٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ ... ﴿١٥٥﴾ ﴾

"İşte bu (Kur'ân, faydası ve hayrı bol olan) **çok mübârek bir kitaptır ki, onu** (size) **Biz indirdik! Öyleyse siz o** (Kur'â)**na hakkıyla uyun!"** *(En'âm Sûresi:155)* buyurduktan sonra, bu sûreyi de "Kitaba uyma"emriyle başlatmıştır.

Yine böylece önceki sûrede:

﴿ ... ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ ﴾

"Sonra O, yapmakta bulunmuş oldukları şeyleri(n acısını onlara tattırarak, kötü amellerinin gerçek yüzünü) **kendilerine tam manasıyla haber verecektir."** *(En'âm Sûresi:159)*,

﴿ ... ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ... ﴿١٦٤﴾ ﴾

"(Ölüp diriltildikten) **sonra dönüşünüz ancak** (bütün işlerinizin yegâne Mâlik'i olan) **Rabbinize olacaktır. O da size, hakkında ihtilaf etmekte bulunmuş olduğunuz** (dînî konularla alâkalı) **şeyleri**(n doğrusuyla eğrisini) **tamamen haber ver**(mek üzere gereken muâmeleyi revâ gör)**ecektir."** *(En'âm Sûresi:164)* buyurmuş, bu sûrenin başında ise:

﴿ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ ﴾

"Andolsun ki; kendilerine (peygamber) **gönderilmiş olan o kişilere**(, elçilerimize tâbi olup olmadıklarını) **elbette soracağız! Yemin olsun; o** (peygamber olarak) **gönderilmiş olan kimselere de** (ümmetleri tarafından nasıl karşılandıklarını) **mutlaka soracağız!"** *(A'râf Sûresi:6)* buyurmuştur. İşte bu da, geçen sûrede konu edilen tenbie (haber verme)nin şerhi kabilindendir.

Yine böylece önceki sûrede:

﴿ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ... ﴿١٦٠﴾ ﴾

"Her kim (kelime-i tevhîd ve diğer sâlih ameller gibi) **güzel bir iş** (meydana) **getirirse,** (Allâh-u Te'âlâ'nın fazl-u keremi îcâbı) **kendisi için onun on misli** (sevap) **vardır.**

Her kim de (şirk ve günahlar gibi) **kötü bir şey** (ortaya) **getirirse, o da** (İlâhî adâlet gereği) **onun mislinden başkasıyla cezalandırılmaz.**

O (iyilikleri ve kötülükleri yapa)**nlar** (sevapları eksiltilerek veya azâpları artırılarak) **zulme de uğratılmazlar."** *(En'âm Sûresi:160)* buyrulmuştur ki, bunun ancak mîzânda belli olacağı açıktır. İşte bu yüzden bu sûrenin başında mîzân konusunu açıklamak üzere:

﴿ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾
وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ﴾

Âyet:

"(Kulların amellerini dosdoğru tartarak) **hak** (ve adâletin temsilciliğini yapacak) **olan tartı, işte** (**Allâh-u Te'âlâ**'nın, peygamberleri ve ümmetleri sorgulayacağı) **o günde gerçekleşecektir. Artık kimin tartılan** (sevap)**ları** (günahlarına karşı) **ağır gelirse, işte sana! Ancak onlar felâh** (ve kurtuluş)**a erenlerin ta kendileridir!**

Ama kimin (îmânı olmadığı için hiçbir iyiliği itibara alınmayarak) **tartılanları hafif gelirse, işte sana! Bizim âyetlerimize karşı işlemekte bulunmuş oldukları** (inkâr ve) **zulüm sebebiyle nefislerini hüsrâna uğrat**(ıp ebedî mükâfatlardan mahrum bırak)**mış olanlar da ancak onlardır!"** *(A'râf Sûresi:8-9)* buyurmuştur.

Yine böylece bir görüşe göre; sevapları ve günahları denk gelenlerden ibâret olan A'râf ashabı da bu münâsebetle bu sûrede konu edilmiştir.

Sûre-i celîlenin iniş yeri ve iniş vakti

"Kurtubî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **İbni Abbâs** ve **İbni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; bu sûre, hiçbir âyeti müstesna olmaksızın Mekke'de nâzil olmuştur. **Hasen, İkrime, Mücâhid, Atâ** ve **Câbir ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu görüştedirler.

Ebu'ş-Şeyh ve **İbni Hıbbân** *(Rahimehumellâh)*ın, **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan tahrîcine göre; 163. âyet-i kerîme dışında sûrenin tümü Mekkî'dir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen diğer bir rivâyete göreyse; 163. âyet-i kerîmeden başlayan beş âyet dışında tümü Mekkî'dir.

İmam-ı Mukatil *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; 163. âyet-i kerîmeden 171. âyet-i kerîmeye kadar olan sekiz âyet-i celîle Medîne'de nâzil olmuştur.

Sûre-i celîlenin nüzûl târihi hakkında kesin bir zabt mevcut değilse de, **Câbir ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; Sâd Sûresinden sonra, Cin Sûresinden önce nâzil olmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın **"Sahîh-i Buhârî"**de geçen hadîsinin zâhirine bakılırsa; Cin Sûresi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dâvetinin yeni başladığı sırada İslâm'ın bidâyetinde inzâl buyrulmuştur.

Bunun, hac günlerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbıyla beraber Ukâz panayırına müteveccih bulunduğu bir sırada indirildiği düşünülecek olursa, Cin Sûresinin, bi'setin ikinci senesinde nâzil olduğu fikrine varılabilir ki, A'râf sûresinin inişinin de bundan sonra olduğu hesap edilmelidir.

Sûre-i celîlenin âyet, kelime, harf sayısı ve fâsılaları

"Fîrûzâbâdî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre:

Âyetleri: Medenî ve Kûfî kurrânın sayımında iki yüz altı, Basrî ve Şâmî ta'dâdında ise iki yüz beştir.

Kelimeleri: Üçbin üçyüz yirmi beştir.

Harfleri: Ondörtbin üçyüz ondur.

Fâsılaları: (ن، م، ل، د) harfleridir. (د) yalnız baştaki (المص)dadır. (ل), yalnızca sonu إِسْرَائِيلَ olan 105 ve 134. âyet-i kerîmelerdedir. (م) onbir yerdedir. Geri kalanı hep (ن)dur. ضِعْفًا مِنَ النَّارِ bir âyetin sonu kabul edilme rivâyetine göre, bir de (ر) fâsılası var demektir. *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/203)*

Sûre-i celîlenin fazîletiyle ilgili bâzı rivâyetler

Vâsile ibni Eska' *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١- عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أُعْطِيتُ مَكَانَ التَّوْرَاةِ السَّبْعَ وَأُعْطِيتُ مَكَانَ الزَّبُورِ الْمِئِينَ وَأُعْطِيتُ مَكَانَ الْإِنْجِيلِ الْمَثَانِيَ وَفُضِّلْتُ بِالْمُفَصَّلِ».

1- **"Tevrât yerine bana** (Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Yûnus'tan ibaret) **yedi** (uzun) **sûre, Zebûr yerine yüzler** (âyetlerinin sayısı yüz veya daha fazla ya da biraz az olan sûreler)**, İncîl yerine de mesânî** (yüz âyetli sûreleri takip eden sûreler) **verilmiştir.**

(Kısa oldukları için aralarında çok besmele fâsılası olan) **mufassal** (sûreler) **ile de üstün kılındım!** (Bunlar bana fazladan verildi.)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16982, 28/188; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:1105, 2/351; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:186, 22/75; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:2485, 2/487; Tahâvî, Şerh-u müşkili'l-âsâr, no:1479, 3/409; Bika'î, Mesâ'idü'n-nazar:2/131-132)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَخَذَ السَّبْعَ الْأُوَلَ فَهُوَ حَبْرٌ».

2- "(Kur'ân-ı Kerîm'in başında bulunan) **ilk yedi** (sûre)**yi** (ezberleyip, mânâlarını bilerek) **alan kişi var ya, işte o âlim kişidir!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:24443, 40/501; Hâkim, el-Müstedrek, no:2070, 1/752; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:2415, 2/465; Tahâvî, Şerh-u müşkili'l-âsâr, no:1378, 3/408)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Yedi uzun sûre; Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Yûnus sûreleridir." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:2418, 2/466; Bika'î, Mesâ'idü'n-nazar:2/134)*

Zeyd ibni Sâbit *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٣- عَنْ زَيْدِ بن ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّنَا فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ بِـ"المص" حَتَّى يَأْتِيَ عَلَى آخِرِهَا».

3- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **bize akşam namazında imam olduğunda A'râf Sûresini sonuna kadar okudu."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:4825, 5/126)*

Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Mervân** ona şöyle demiştir:

٤- عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ مَرْوَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَخْبَرَهُ قَالَ: قَالَ لِي زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «مَالَكَ تَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِقِصَارِ الْمُفَصَّلِ لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ طُولَى الطُّولَيَيْنِ قَالَ: قُلْتُ لِعُرْوَةَ: مَا طُولَى الطُّولَيَيْنِ قَالَ: الْأَعْرَافُ».

Âyet:

4- "Bir kere **Zeyd ibni Sâbit** bana: 'Niye sen akşam namazında sürekli (Hucurât sûresinden itibaren Kur'ân'ın sonuna kadar olan) mufassal (sûreler)in kısalarını okuyorsun? Hâlbuki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* akşam namazında iki uzun sûrenin en uzununu okurdu.' dedi.

O zaman ben **Urve**'ye: 'İki uzun sûrenin en uzunu hangisidir!' dediğimde o: 'A'râf'tır!' dedi. (**İbni Ebî Müleyke**'nin beyânına göre iki uzun sûrenin kısa olanı Mâide Sûresidir!)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21641, 35/504; Buhârî, Sıfatü's-salât:16, no:730, 1/265)*

İbni Hacer *(Rahimehullâh)*ın **İbni Müneyyir** *(Rahimehullâh)*dan nakline göre; bu iki sûrenin bu isimlerle tesmiyesi örfe dayalıdır. Yoksa bu ikisinin, diğer bütün sûrelerden daha uzun oluşu söz konusu değildir.

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥- عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَعْرَافِ جَعَلَ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ إِبْلِيسَ سِتْرًا. وَكَانَ آدَمُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

5- **"Her kim A'râf Sûresini okursa, Allâh-u Te'âlâ kıyâmet gününde onunla İblîs arasına bir perde koyar, bir de kıyâmet günü Âdem** *(Aleyhisselâm)* **ona şefaatçi olur!"** *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/214; Ali ibni Ahmed el-Vâhidî, el-Vasît:2/347; Kâdî Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/694; Muhammed ibni Abdilvâhid el-Ğâfikî, Lemehâtü'l-envâr, no:949, 2/750)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

٦- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَلِيُّ! مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَعْرَافِ قَامَ مِنْ قَبْرِهِ وَعَلَيْهِ ثَمَانُونَ حُلَّةً، وَبِيَدِهِ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ، وَجَوَازٌ عَلَى الصِّرَاطِ، وَلَهُ بِكُلِّ آيَةٍ قَرَأَهَا ثَوَابُ مَنْ بَرَّ وَالِدَيْهِ، وَحَسُنَ خُلُقُهُ».

6- **"Ey Ali! Her kim A'râf sûresini okursa, kabrinden kalkarken üzerinde seksen hulle bulunur, elinde cehennemden berâet ve sırattan geçiş izni bulunur, okuduğu her âyete karşılık kendisine, ana-babasına iyilik eden ve ahlâkı güzel olan kimselerin sevabı verilir."** *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/221)*

Haberde şöyle vârid olmuştur:

٧- وَفِي الْخَبَرِ: «مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَعْرَافِ جَعَلَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ إِبْلِيسَ سِتْرًا يَحْرُسُ مِنْهُ، وَيَكُونُ مِمَّنْ يَزُورُهُ فِي الْجَنَّةِ آدَمُ. وَلَهُ بِكُلِّ يَهُودِيٍّ وَنَصْرَانِيٍّ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ».

7- **"Her kim A'râf Sûresini okursa, Allâh-u Te'âlâ onunla İblîs arasına bir perde koyar ki, o onu ondan korur. O kişi cennette Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın **kendisi ziyaret edeceği kimselerden olur. Ayrıca her Yahudî ve Hristiyana karşılık kendisi için cennette bir derece olur."** *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/221)*

Ca'fer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

٨- وَعَنْ جَعْفَرٍ الصَّادِقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَعْرَافِ فِي كُلِّ شَهْرٍ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْآمِنِينَ. وَمَنْ قَرَأَهَا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ لَا يُحَاسَبُ مَعَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِنَّهَا تَشْهَدُ لِكُلِّ مَنْ قَرَأَهَا».

8- "Her kim A'râf sûresini her ay okursa kıyâmet günü (azâptan) emin olan kimselerden olur. Her kim onu her cuma okursa, öyle bir ameli varken kıyâmet günü hesaba tâbi tutulmaz. Bir de şüphesiz ki o sûre kendisini okuyan herkese (hayırla) şâhitlik eder." *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/221)*

Sûre-i celîlenin maksatları

Fîrûzâbâdî ve diğer bazı müfessirlerin beyanı vechile; bu sûre-i celîle, Kur'ân-ı Kerîmin büyüklüğünü ve onu tebliğ edebilmesi için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kolaylaştırılacağı vaadiyle başlamıştır ki, böylece başlangıcı çok camiiyyetli bir kelâm olup, sûrenin ihtiva ettiği maksatlara çok uygun düşmektedir.

Dolayısıyla diğer sûreler gibi bu sûrede de en güzel ve en mükemmel bir beyan üslûbuyla açılış yapılmıştır. Bu sûrenin maksatları birkaç konu üzerinde dönüp durmaktadır:

1) **Allâh**'ı bırakıp da birtakım dostlar edinmenin yasaklanması,

2) Müşriklerin dünyada ve âhirette şirkin kötü âkıbetinden sakındırılması,

3) Müşriklere ve peygamberleri yalanlayanlara dünyada isâbet eden kötü azâpların ve âhirette başlarına geleceklerin anlatılması,

4) Kıyâmet günü amellerin tartılacağının beyânı,

5) İnsanlara yeryüzünün yaratılış nimetinin ve insan türüne dünya nimetlerinden istifade imkânının verilmesinin hatırlatılması, böylece insana verilen üstünlüğün açıklanması,

6) **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın yaratılışının ve **İblîs**'in ona secdeden kaçınmasının beyânı,

7) Şeytan cinsinin insan nev'ine düşmanlığının başlangıcının beyânı,

8) İnsanların, şeytanın tuzaklarına aldanarak kendilerini lezzetli şeylerden mahrum etmelerinden, böylece kendilerini âhirette azâba daldıracak yanlışlara düşmelerinden sakındırılması,

9) Namazda ziynetin takınılması ve avret yerlerinin örtülmesi emri,

10) Cezâ gününün, mücrimler hakkındaki dehşetlerinin ve müttakîler hakkındaki iyiliklerinin nitelenmesi,

11) Dirilme konusunun delilleriyle birlikte anlatımı,

12) Allâh'ın, insanların yararlanması için düzgün hâle getirdiği yeryüzünün fesâda uğratılmasının yasaklanışı,

13) Yeryüzünün ihyâsı ve ıslâhı için, **Allâh-u Te'âlâ**'nın îcâd ettiği eşi benzeri olmayan yaratıkların anlatılması,

14) **Allâh-u Te'âlâ**'nın, insanın aslını yaratırken onun fıtratına, peygamberlerin takvâ ve ıslâh çağrısını kabul etme kabiliyeti koyduğunun hatırlatılması,

15) Peygamberlerin, müşrik toplumlarından çektikleri ezâ ve cefâların farklı farklı ifâde üsluplarıyla anlatımı ve inkârcıların, **Allâh**'ın mühlet vermesine aldanmamaları husûsunda uyarılarak mâzeretlerinin ortadan kaldırılması,

Âyet:

16) Özellikle **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, **Firavun**'la yaşadıklarının, israîloğullarının da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a yaptıklarının uzunca beyânı,

17) Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kıssasının anlatımı esnasında **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderileceği müjdesi, ümmetinin üstün vasıflarının ve dîninin fazîletinin beyânı,

18) Allâh-u Te'âlâ'nın, kendisine kerâmetler vermesinin ardından şeytanın vesvesesiyle hidâyetten ayrılan kişi örneğiyle, müşriklere hanîfiyyeti nasıl bozup, şirki taklit ettiklerine dair vaaz-u nasihatler,

19) Dalâlet ehlinin, peygamberlerin getirdiği hakîkatleri inkârlarının nitelenmesi, ilâhlarının ilâhlığa ters düşen birçok vasfa sahip olduklarının beyânı ve kemâl sıfatlar olan en güzel vasıfların ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğunun izahı,

20) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, dolayısıyla bütün Müslümanlara göğüslerini geniş tutarak dâvete devam etmelerinin emredilişi ve onların **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdete yönelip, gizli ve açık herhalde zikre devam ve **Allâh** murâkabesiyle şeytanın vesveselerinden sakınmaları gerektiğinin beyânı.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ الٓمٓصٓ ﴿١﴾ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (1)

Bunlarla ilgili murâdını ancak **Allâh-u Te'âlâ** bilir.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- Bu gibi bazı sûrelerin başlarında bulunan bu harflere "Hurûf-u mukatta'a" ismi verilmiştir ki, bunun sebebi; birbirine eklenerek okunmayıp, mektepteki talebelere öğretilen hece harfleri gibi ayrı ayrı okunmalarıdır.

2- Bu harflerin tefsîrinde selefin takip ettiği tefsîr usûlü (اَللهُ أَعْلَمُ بِمُرَادِهِ بِذٰلِكَ) "Bununla ne kastettiğini gerçek manada bilen, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" şeklindedir.

Hâzin *(Rahimehullah)*ın beyânı vechile bunun manası: "Bu harfler, kendileri hakkındaki bilgi, sadece **Allâh-u Te'âlâ**'ya ait olan hece harfleridir ki bunlar, **Kitâb-ı Azîz**'inde **Allâh-u Te'âlâ**'nın sırlarıdır.

3- Bu harflerin i'râbı hakkında altı vecih vardır:

a) Eğer bu harflerin getirilmesinin faydası; "Bu Kur'ân, sizin de sözlerinizi düzenlediğiniz harfler cinsinden nazmedilmişken, siz bunun mislini getirmekten âciz kaldınız" mânâsını ifâde etmekse, o zaman i'raptan mahalleri söz konusu değildir.

b) Ne mu'reb, ne de mebnî kabul edilmeyip, mevkûf olduklarını söyleyenler vardır.

c) Bu harflerin mu'reb olması kabul edildiğinde iki görüş vardır:

1- Bunun mânâsı; "İ'râba müsaitseler de, i'râbın şartı olan terkip vasfına hâiz değillerdir" şeklindeki görüş, **Zemahşerî** *(Rahimehullah)*ın da meylini mûcip olmuştur.

2- Bilfiil mu'reb kabul edenler üç türlü i'râb vechi açıklamışlardır:

a) Başlarında bulundukları sûrelerin isimleri veya **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın re'yi üzere; "Alîm" ism-i şerîfinden alınma "Mîm" harfi, "Sâdık" ism-i şerîfinden alınma "Sâd" harfi gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bazı isimlerinin tümüne delâlet eden bir kısım harfler olarak görülmeleri durumunda mübtedâ veya haber olmak üzere mahallen merfû' olabilirler.

b) Kasem harfinin iskatı yahut (اقرؤا) gibi yakışan bir fiilin izmârı üzere mensûb da olabilirler.

c) Kasem harfinin izmârı ile mecrûr da olabilirler. Nitekim "صٓ وَالْقُرْآنِ", "قٓ وَالْقُرْآنِ", "نٓ وَالْقَلَمِ", "حٰمٓ وَالْكِتَابِ" gibi bazı yerlerde kasem yoluyla olan bu cer i'râbı, ma'tûflarında zuhûr etmektedir. *(Semîn-i Halebî, ed-Dürru'l-masûn)*

Î Z Â H Â T

"İbni Cerîr, İbni Ebî Hâtim, İbni Münzir, Semerkandî, Mâverdî, İbni Cevzî, Süyûtî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde bu harflerin mânâları hakkında muhtelif rivâyetler yer almaktadır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın nakline göre; bunun mânâsı:

«أَنَا اللهُ أَفْصِلُ».

"Ben (hak ile bâtılın arasını ayırıp) **fasleden Allâh'ım!"** demektir. Ondan diğer bir nakle göre mana:

«أَنَا اللهُ أَعْلَمُ وَ أَفْصِلُ».

"Ben (bütün yaratıkların tüm işlerini) **bilen ve** (hükümleri, olayları ve kaderleri tespit ederek) **fasleden Allâh'ım!** (Yaratıkları yönetmede Benim hiçbir ortağım yoktur.)" demektir. Yine onun diğer bir görüşüne göre; الٓمٓصٓ, طٰهٰ, طٰسٓمٓ, يٰسٓ, صٓ, حٰمٓ, حٰمٓ عٓسٓقٓ, قٓ, نٓ ve benzeri harfler birtakım kasemlerdir ki, **Allâh-u Te'âlâ** bunlara yemin etmiştir. Aynı zamanda bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerindendir.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; الٓمٓصٓ, المصوّر ism-i şerîfini(n kısaltılmışını) temsil etmektedir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânı vechile; الٓمٓصٓ, Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden bir isimdir.

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göre; الٓمٓصٓ, bu sûrenin ismidir.

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Elif, الله ism-i şerîfinin anahtarıdır, lâm, لطيف ism-i şerîfinin anahtarıdır, mîm, مجيد ism-i şerîfinin anahtarıdır, sâd, صادق ve صبور ism-i şerîflerinin anahtarıdır."

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göreyse: "Elif, الله ism-i şerîfinden, mîm, الرحمن ism-i şerîfinden, sâd ise الصمد ism-i şerîfinden alınmadır."

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)* الٓمٓصٓ harflerini tefsîr ederken: أَنَا اللهُ الصَّادِقُ **"Ben** (sözlerinde, müjde ve tehditlerinde) **Sâdık olan Allâh'ım!"** görüşünü zikretmiştir.

Denilmiştir ki: "Bu harfler, tefsîrini sadece **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildiği hurûf-u mukatta'adır."

Yine denilmiştir ki: "İsm-i A'zam'ın (**Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri arasında gizli olan en büyük ismin) harfleridir."

Bir görüşe göreyse bunlar özel birtakım mânâlar ihtiva eden birtakım harflerdir ki, **Allâh-u Te'âlâ** birtakım muratlarını onlarla özel kullarına ifâde etmiştir. Bu hususta geniş malûmat için Bakara Sûresinin 1. âyet-i kerîmesinin tefsîrine bakınız! *(Rûhu'l-Furkan:1/117-123)*

Hâsıl-ı kelâm; bu harfler Kur'ân-ı Kerîm'in müteşâbih âyetlerindendir, **Allâh-u Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri**, bu harflerden maksadının ne olduğunu ancak Kendisi bilir. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'in sırrıdırlar, bunların zâhirine inanır, bâtınî mânâlarını ise Allâh-u Te'âlâ'ya havâle ederiz ve râsih âlimlerin beyanlarından öğrendiğimiz üzere:

﴿ ... آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا ... ﴿٧﴾ ﴾

"Biz bunlara îmân ettik, her birerleri Rabbimiz tarafındandır!" *(Âl-i İmrân Sûresi:7)* demekle yetiniriz! Zaten bu hususdaki son sözü Allâh-u Te'âlâ şu âyet-i kerîmesiyle söylemiştir:

﴿ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾ ﴾

"**Ancak O'dur O Zât ki; sana o** (eşsiz bir) **Kitab** (olan Kur'ân)**ı indirmiştir. Ondan bir kısmı,** (mânâsı anlaşılamayacak derecede kısalıktan ve farklı yönlere ihtimalli olmaktan korunmak sûretiyle) **muhkem** (ve sağlam kılınmış) **birtakım âyetlerdir ki onlar o Kitab'ın anası** (ve esası oldukların-dan, helâl ve haram gibi hükümlerde başvurulacak yegâne kaynak)**dır**(lar)**. Bir de** (kısalığından veya muhkem bir âyetle çeliştiğinden dolayı farklı tef-sîrlere müsâit bulunan) **diğer müteşâbih** (âyet)**ler!**

Artık o kimseler ki kalplerinde (haktan bâtıla doğru bir sapma ve) **bir meyil vardır; işte onlar** (insanları din adına) **fitne**(ye düşürmek) **isteğiyle ve onu** (canlarının istediği gibi) **te'vîl etme arzusuyla, o** (Kur'â)**ndan müteşâbih olanın peşine düşerler** (de onun sadece dış manasıyla yetinirler ve yanlış yorumlarla onu tahrîfe yeltenirler)**. Hâlbuki onun** (tefsîrinin nereye vara-cağını ve gerçek) **te'vîlini Allâh'tan başkası bilemez** (ve kimse "Kesinlikle bunun bundan başka mânâsı yoktur!" diyemez)**!**

İlimde (son derece derinleşerek) **râsih olanlar ise** (sapık fikirlilerin yaptığı gibi, müteşâbih âyetlerin mânâlarını karıştırmayıp)**: "Biz on**(lar)**a** (Allâh-u Te'âlâ'dan geldiği şekliyle) **îmân ettik,** (muhkem ve müteşâbih âyetlerin) **hepsi** (de, kelâmında hiçbir çelişki bulunmayan) **Rabbimiz nez-dinden** (indirilmiş)**dir." derler. Zaten** (duyuların tesirinden kurtulmuş) **hâ-lis akıllara sahip olanlardan başkası** (Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan öğütleri) **iyice düşünemez!**

(İlimde râsih olan âlimler, Kur'ân'ın te'vîli hakkında sapıtanları gö-rünce derler ki:) **"Ey Rabbimiz! Bizi** (muhkem ve müteşâbih âyetlerin tü-müne inanmaya) **hidâyet buyurduktan sonra**(, kalplerini râzı olmadığın yorumlara kaydırdığın kimselere yaptığın gibi, bizim) **kalplerimizi** (de müteşâbihleri araştırmaya meylettirerek haktan) **kaydırma ve bize tara-fından bir rahmet bahşet** (ki, hakta sebâta muvaffak olalım ve günahları-mızdan kurtulalım)**! Şüphesiz ki** (karşılık beklemeden bolca bağış yapan) **Vehhâb Sensin, ancak Sen!**

Âyet: 1

Ey Rabbimiz! Gerçekten kendisi(nin geleceği)**nde hiçbir şüphe bulunmayan büyük bir gün**(de hesâba çekmek) **için insanları toplayacak olan Sensin! Muhakkak ki Allâh** (herhangi bir kimseye vermiş olduğu) **sözü bozmaz!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:7-9)*

"Muhkem ve müteşâbih" tabirlerinin farklı tarif ve misalleri için Âl-i İmrân Sûresinin 7. âyet-i kerîmesinin tefsîrine bakınız! *(Rûhu'l-Furkan:3/330-341)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Elif. Lâm. Mîm. Sâd. harflerinde **Allâh-u Te'âlâ**: "Ben **Allâh**'ım! Halk arasında hak ile hüküm veririm!" buyurmak istemiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın **es-Samed** ism-i şerîfi de bu harflerden müteşekkildir.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Muhammed ibni Îsâ el-Hâşimî** *(Rahimehullâh)* **İbni Atâ** *(Kuddise sirrûhû)*nun şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** harflerin sûretlerini ortaya çıkarınca onlara birer sır tayin etmiştir. **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı yaratınca o sırrı onun içerisinde yaygınlaştırmıştır, meleklere ise ondan bir pay vermemiştir.

Böylece o harfler türlü türlü lügatlerle ve farklı farklı tabirlerle **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın lisânında cereyân etmiştir. Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** biz insanları o harflerin sûretleri yapmıştır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu harfler Kur'ân-ı Kerîm'in müteşâbihlerindendir. Seleften bir kavmin görüşünce; bunların ilmi sadece **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur. Diğer bir kavmin mezhebine göreyse; bunların anlaşılabilen birtakım mânâları vardır ve kendilerinde vasfedilebilecek birtakım şeylere işâretler bulunmaktadır.

Mesela Elif harfi; hoş kokan birtakım rûhların diğer birtakım mübârek rûhlarla ülfetine ve kaynaşmasına işâret etmektedir ki, gerçek mânâda bunların hepsi birleşmiş tek şey gibidirler. Zâten aynı maksada yönelen rûhlar arasındaki ittifak ve ittihat da bu nedenle vukû bulmaktadır.

Denilmiştir ki; Elif harfi, kulun kalbinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilhamlarına alışmasından ibarettir ki, bu nedenle buna mazhar olan kul, rûhunu cömertçe harcamaktan kaçınmaz hale gelir.

Sâd harfine gelince; bu, **Allâh** âşıklarının O'na yönelişlerindeki sadâkatlerine, âriflerin vecd halindeki doğruluklarına, henüz arayış içinde olan müritlerin kalplerinin de samimiyetine işâret etmektedir. Zîra (şaşılacak bir iş karşısında) şaşakalmak herkesin vasfı olduğu gibi, harâret çekmek de **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmak isteyen herkesin sıfatıdır.

Buyrulmuştur ki; Sâd harfiyle **Allâh-u Te'âlâ** senden sevgide sadâkat istemektedir, sevgide sadâkatin emâresi ise son dereceye ve kemâle ulaşmaktır. Artık böyle bir mertebeye ulaşanın sevgisi, sevdiğinden iyilik görmekle artmayacak, onun tarafından bir kesintiye uğramakla da eksilmeyecek bir hale gelir.

"**Herevî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme hakkında tasavvuf erbâbı demişlerdir ki: Her şeyin ilmi Kur'ân'dadır. Kur'ân'ın ilmi sûrelerin başlarındaki harflerdedir. Harflerin ilmi Lâm elif'tedir. Lâm elif'in ilmi eliftedir. Elif'in ilmi nokta-i hakîkıyyede (kitapların aslı olan Levh-i Mahfûz'da sabit)dir. Nokta'nın ilmi ise, ma'rifet-i asliyye (gerçek bilgi olan **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmek)dedir.

Ma'rifet-i asliyyenin ilmi, meşî'et-i ezeliyye (başlangıcı olmayan İlâhî irade)dedir. Meşî'etin ilmi de gayb-i hüvviyetde (başka biri tarafından belirlenmemesi itibarıyla **Hak Te'âlâ**'nın Zât'ı Şerîfinde)dir. Gayb-ı hüvviyetin ise sınırı ve sonu yoktur, misli ve benzeri de olmadığından onu idrak etmek ve anlamak mümkün değildir.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ** Kendisinden bahsederken:

﴿ ... لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝ ﴾

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur! Hakkıyla işiten ve ziyâdesiyle gören ancak O'dur!" *(Şûrâ Sûresi:11)* buyurmuştur.

Hüseyin-i Mansûr (Hallâc-ı Mansûr) *(Kuddise sirrûhû)* demiştir ki: "Elif, Elif-i ezel (ezel elifi)dir. Lâm da Lâm-ı ebeddir (ebediyete işâret eden Lâm'dır). Mîm ise ezel ile ebed arasıdır. Sâd harfine gelince; bir kavmin ittisâli (**Allâh-u Te'âlâ'ya** ulaşması), bir kavminse infisâli (Allâh-u Te'âlâ'dan ayrı kalma hâli)dir.

Yüz binlerce müdde'îyi (boş dava güdenleri), kahır ateşinin zehirleriyle yakmışlar ve infisâl çukurlarına atmışlardır. Buna karşılık bir yiğidi, lütuf sıfatıyla ittisal dairesinde rahat ettirirler ve onun susuzluğunu tahûriyyet şerbetiyle söndürürler, dindirirler.

Allâh-u Te'âlâ; **Ebû Cehil, Ebû Leheb, Utbe, Şeybe, Velîd ibni Muğîre** ve onların emsâli olan Kureyş'in nice ululârını *(Le'anehümullâh)* mezellet toprağına düşürdü.

Selmân, Bilâl ve **Ebu'd-Derdâ**'ların *(Radıyallâhu Anhüm)* gönül noktasına ise, Kendi devlet matla'ından (hazinelerinin kaynağından) yüce bir sır döküp, inâyet himayesinde onlara öncekilerin ve sonrakilerin Efendisi olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gönderdi.

Evet! Bir akit ki, evvelce bağlanmıştır; bir ıtr (koku) ki ezelde yoğrulup karıştırılmıştır; bir hıl'at (elbise) ki ezel tezgâhında dokunmuştur ve kimseyi onun üzerine muttali kılmamışlardır, ondan haberdâr etmemişlerdir.

İşte nice yüz binlerce mukaddes can da, o mîsak gününde âşıkların canları üzerine tecellî eden inâyet rüzgarının tek bir zerresine feda olmuş, böylece inâyeti ezeliyye ve kifâyeti ebediyyeye kavuşmuşlardır."

"**Rûhu'l-beyân Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; "**Tevîlât-ı Kâşâniyye**"de beyân edildiği üzere: "Elif harfi, Zât-ı Ehadiyyet'e (**Allâh-u Te'âlâ**'nın bir olan Zât'ına) işarettir, lâm harfi ise ilim sıfatıyla birlikte yine O Zât'a işaret etmektedir. Mîm harfine gelince o, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mânâsına yâni nefsine ve hakîkatine işarettir. Sâd harfi ise, sûreti Muhammediyye'ye yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mübârek cesedine ve zâhirine işâret etmektedir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; "Sâd harfi Mekke'de bulunan bir dağa işâret etmektedir ki, gece ve gündüz yok iken Arşu'r-Rahmân onun üzerinde bulunmaktaydı."

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu sözünde geçen "Dağ" tâbiriyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cesed-i şerîfine, "Rahmân'ın Arşı" tâbiriyle de yine onun kalb-i şerîfine işâret etmiş olmaktadır.

Nitekim hadîs-i şerîfte:

٩- «قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللهِ».

9- **"Müminin kalbi Allâh'ın Arş'ıdır!"** *(İsmâ'îl Hakkı Bursevî, Rûhu'l-beyân: 3/133)* buyrulmuştur.

"Gece ve gündüzün bulunmadığı zamanda" kavli ise, vahdete(; tekliğe ve yalnızlığa) işârettir. Çünkü kalp, nefis toprağının gölgesine düşerek onun kötü sıfatlarının karanlığıyla perdelenince gece vaktine girmiş olur. Ama rûh güneşinin nûru onun üzerine parlayıp, onun ziyâsıyla aydınlanınca gündüze ermiş olur.

Fakat ne zamanki ma'rifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmek) ve şühûd-u Zâtî (**Allâh-u Te'âlâ**'nın öz Zât'ını görür gibi olma hâli) ile hakîki vahdete ulaşır, işte o zaman her şey onun nazarından kaybolacağı için, nur ve zulmet (aydınlık ve karanlık) ona göre eşit bir hal alacağından, onun vakti, ne gece ne de gündüz diye vasıflanır ki, zâten kalp ancak o zaman Rahmân'ın Arş'ı olabilir."

"Tefsîr-i Fârisî"de zikredildiğine göre; Elif. Lâm. Mim. Sâd, ya Kur'ân'ın adıdır ya da bu sûrenin ismidir. Yahut her bir harf esmâ-i İlâhiyye'den; **İlâh**, **Latîf**, **Melik** ve **Sabûr** gibi bir isme işârettir.

Veya her bir harf; ikram, lütuf, mecd ve sıdk gibi özel bir sıfattan kinâyedir. Veya bu harflerin tamamı **el-Musavvir** ismine îmâ etmektedir.

Ya da bâzı harflerin, isimlere, bâzı harflerin ise fiillere delâleti vardır ki, takdîri: (اَنَا اللهُ اَعْلَمُ وَ اَفْصِلُ) **"Ben Allâh'ım! Bilirim ve beyân ederim, açıklarım!"** **Ya da** (اَنَا اللهُ اَعْلَمُ وَ اَفْصِلُ) **"Herkesten daha âlimim ve hakkı bâtıldan en ziyâde ayıranım!"** şeklindedir.

"Hakâyık-ı Sülemî"de zikredildiğine göre; Elif, Ezel'dir; Lâm, Ebed'dir; Mîm, Ezel ve Ebed arasıdır; Sâd, her muttasıl olanın ittisâline ve her munfasılın infisâline işârettir. Hâlbuki hakîkatte, ne ittisâlin sığıp yerleşme mecâli, ne de infisâlin zuhûr etme mahalli vardır.

اِینْ چه رَاهَسْتْ اِینْ بِرُونْ اَزْ فَصْلُ و وَصْلْ كَانْدَرُو نَه فَرْعْ مِی گُنْجَدْ نَه اَصْلْ

"Bu ne yoldur ki, fasıldan da, vasıldan da hâriçtir.
Cenabı Hakk hakkında ne fer' vardır, ne de asıl!"

Yani bu yolu beyan etmeye mecal, kudret ve imkân yoktur. Bunu anlamaya ancak, aşka düşmek ve muhabbet vesile olur. Burada ne ittisâl vardır; ne de infisâl vardır. Ne vardır bilinmez. Ancak ara yerde, senin varlığın bulunmaktadır. İşte onu mahv (yok) etmek ve izâle etmek (gidermek) lâzımdır ki böylece, sen sende yok olasın ve sadece Hakk var olsun. (Sen çık aradan, kala Bâkî yaradan!)

Allâh-u Te'âlâ'nın Zât'ı hakkında parça ve bütün gibi şeyler düşünülemez.

بِی مَعَانِی بِی عِبَارَتْ بِی عَیَانْ بِی حَقَائِقْ بِی اِشَارَتْ بِی بَیَانْ

"Ne mânâlar, ne ibâreler, ne ayân,
Ne hakîkatler, ne işâretler, ne beyân!"

Yâni bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd edilemez ve Zât-ı İlâhî'de mülâhaza olunamaz. Çünkü bu lafızların ifâde ettiği mânâlar ancak yaratıklara âittir.

بَرْ تَرَسْتْ اَزْ مُدْرِکَاتِ عَقْلُ وَ وَهْمْ لَا جَرَمْ گُمْ گَشْتْ دَرْ وَیْ فِکْرُ وَ فَهْمْ

"Akıl ve vehmin anladığı şeylerden O son derece yücedir,
Şüphesiz O'nun hakkında düşünce ve anlayış noksan kalmıştır."

چُونْ بَکُلِّی رُویْ گُفْتُ وَ گُویْ نِیسْتْ هِیچْ کَسْ رَا جُزْ خَمُوشِی رُویْ نِیسْتْ

"Zâten O'nun hakkında sözün ve konuşmanın hiçbir yüzü yoktur,
Hiç kimsenin de susmaktan başka yüzü ve çâresi yoktur."

(Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ı bizce meçhuldür, meçhulden bahsetmek ise yine meçhuldür.)

Allâh günahlarını affedesice bu fakir der ki: Hurûfu mukatta'a (birbirine eklenmeyen harfler) akıl tarafından bilinemeyecek olan müteşâbihât-ı Kur'âniyyedendir. Onlar hakkında isâbetli anlayış ancak vusûl ehline (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmış olanlara) verilmiştir. Onlar hakkında söylenen her şey (gerçek manalarını ifade etmeyip, ancak) onların mânâlarının ve hakîkatlerinin gerektirdiği şeylerdendir.

Ama biz şunu diyebiliriz; bu harflerde şuna işâret vardır ki, sıfatlarla ilgili terkipler (birleşimler) olsun, bir olan ve ebedî olan fi'l-i İlâhî olsun, bunların hepsi Zâtî ve ezelî olan vahdet mertebesinde tek bir şey idiler.

Daha sonra İlâhî tecellî sebebiyle müfret (tek olan), mürekkeb (bileşik) oldu; kesik olan, eklenmiş oldu; kuvvet, fiil oldu; cem', fark oldu (toplu halde bulunan özellikler birbirinden ayrıldı); nispetler ve izâfetler (irtibatlar ve bağlantılar) belirlendi.

Nitekim harflerden müteşekkil olan sözlerin aslı hece harfleridir. Sonra bu harflerin birleşmesiyle "Eb", sonra "Ebced", daha sonra "Elhamdülillâh" gibi birleşimler meydana gelmektedir. Zâten insanın cisminin aslı da menîdir, daha sonra kendisine sûret verilerek cismiyle ilgili birleşim meydana gelmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu harfler, **Mustafâ** kelimesinden muhtasar olabilir.

Nitekim âşıkların âdeti, sevgililerinin isimlerinin harflerinin bir kısmını zikrederek rumûzlu konuşmaktır. Buna göre mânâ: "Ey Bizim risâletimiz için seçilmiş olan **Mustafa**! İşte bu, sana indirilmiş olan büyük bir Kitap'tır!" şeklindedir.

Ya da bu harfler üç âleme işaret etmiş olabilirler ki; bunlar "Ceberût âlemi", "Melekût âlemi" ve "Mülk âlemi"dir. Ancak burada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, haber verdiği gaybî ilimlerdeki sadâkatine işaret için Sâd harfi ilâve edilmiştir. Bundan dolayı bu sûrede birçok kıssalar ve haberler konu edilmiştir.

Vertecebî *(Kuddise sirrûhû)* şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ**, peygamberlerin kıssaları, asırlar boyu onların başına gelenler, onlara lütfettiği sırlar, hakîkatler ve şerî'atler hususunda peygamberi **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile mükâlemede bulunmak dilediği zaman, ayrıca kendisine husûsî bir şerî'at ve Zât'ına ulaştıracak özel bir tarîkat lütfedip, olmuş ve olacak her şeyi ona haber vermek istediği vakit, bütün bu hakîkatlere hece harfleriyle işârette bulunarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e latîf bir hitapla bu sırları bildirmiştir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**, Habîbinin bütün bu ezelî ilimleri ve doğru haberleri bu işâretlerle anlayacağını bilmiştir.

Ama sıradan ümmetinin bu işâretleri anlayamayacağını bildiğinden, onların İlâhî hitaplardaki murâdı anlayabilmeleri için Kur'ân'da böyle uzun bir sûre indirmiştir.

Ümmetin seçkinleri olan sahâbe, tâbi'în ve geçmiş ulemâ ve evliyâ ise bâzen bu harflerin bir kısmının sırlarına vâkıf olabilmişlerdir.

Buna göre diyebiliriz ki; hurûfu mukatta'a, Kur'ân'ın sûrelerinin mânâlarının rumûzudur ki, bu remzleri ancak Rabbânî âlimler ve sıddîk sayılabilecek velîlerden başkası anlayamaz.

﴿كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ۝٢﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (2)

İşte bu nedir? (كِتَابٌ) **büyük bir kitaptır,** öyle bir kitaptır ki, (أُنْزِلَ) **indirildi,** kime? (إِلَيْكَ) **sana,** (فَلَا يَكُنْ) **o halde olmasın,** nerede? (فِي صَدْرِكَ) **kalbinde,** ne? (حَرَجٌ) **en ufak bir darlanma,** neden dolayı? (مِنْهُ) **ondan dolayı,** yani; o kitabın tebliği neticesinde karşılaşacağın tekzipler yüzünden.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (كِتَابٌ) kelimesi, mahzûf bir mübtedânın haberidir ki takdir: (هٰذَا كِتَابٌ) veya (هُوَ كِتَابٌ) şeklindedir. Buradaki tenvîn, ta'zîm içindir.

2- (أُنْزِلَ) cümle-i celîlesi, (كِتَابٌ) kelimesinin sıfatı olmak üzere mahallen merfû'dur.

3- (فَلَا يَكُنْ) cümle-i celîlesindeki (فَ) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) Âtıfe olup, itirâziyye mânâsında kabul edilebilir. Çünkü cümle, (أُنْزِلَ) fiiliyle, müteallikı olan (لِتُنْذِرَ) arasında mu'terizedir. İ'tiraz, vav harfiyle birlikte yapıldığı gibi (هٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ) ve (إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَى) *(Sâd Sûresi:57, Nisâ Sûresi:135)* âyet-i kerîmelerinde olduğu gibi, (ف) harfiyle de yapılmaktadır. Bizim verdiğimiz mânâ da buna göredir. *(Nesefî)*

b) Mukadder bir şartın cevâbı da olabilir ki, buna göre takdir: (إِنْ تَلَوْتَهُ فَلَا يَكُنْ) "Eğer bunu sıralı okursan, gönlünde sıkıntı bulunmaz" şeklinde olur. *(el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân)*

4- Lâ harfi, nâhiyey-i câzime olup, (يَكُنْ) fiili onunla meczûmdur.

5- (فِي صَدْرِكَ) câr ve mecrûr, (يَكُنْ) fiilinin mahzûf olan mukaddem haberine müteallıktırlar.

6- (حَرَجٌ) kelimesi, (يَكُنْ) fiilinin muahhar ismi konumundadır.

7- (مِنْهُ) terkibindeki (مِنْ) harfi, sebebiyye için olup, zamîrin mercii, zâhir görüşe göre (كِتَابٌ) kelimesidir.

Kelâmın siyâk ve sibâkından veya tazammun ettiği mânâdan çıkartılan "İnzâl, tebliğ ve tekzip" gibi mefhumlara âidiyyeti de câizdir.

Cümle-i celîlenin kelime manası:

Bu kitap sana niçin indirildi? (لِتُنْذِرَ) **korkutasın için,** ne ile? (بِهِ) **onunla,** yani; sana indirilen kitapla, (وَذِكْرَى) **ve bir hatırlatma olsun için,** öyle hatırlatma ki, (لِلْمُؤْمِنِينَ) **müminler için olucu.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لِتُنْذِرَ) cümlesindeki (لِ) harfi, **Ferrâ'** *(Rahimehullah)*a göre (أُنْزِلَ) fiiline müteallik olup, gizli bir (أَنْ) harfinin sılesi olarak i'raptan mahalli yoktur.

2- (بِهِ) zamîri, (كِتَابٌ) kelimesine râci'dir.

3- (ذِكْرَىٰ) kelimesinin mahalli hakkında üç vecih câizdir:

a) Ferrâ' *(Rahimehullah)*a göre, (كِتَابٌ) kelimesine ma'tûf olarak, **Zeccâc** *(Rahimehullah)*a göreyse; mahzûf bir mübtedanın haberi olarak merfû'dur.

b) Lafzından mukadder bir fiilin mef'ûl-ü mutlak'ı olmak üzere mensuptur ki takdir: (وَتُذَكِّرَ ذِكْرَى أَيْ تَذْكِيرًا) şeklindedir.

c) (لِتُنْذِرَ) kelimesinin masdarı üzerine ma'tûfen mecrûr da olabilir ki, (لِلْإِنْذَارِ وَلِلذِّكْرَا) şeklindedir. *(Semîn-i Halebî, ed-Dürru'l-masûn; Nesefi)*

4- (لِلْمُؤْمِنِينَ) terkibindeki (ل) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) Takviye için mef'ûlün bihte ziyâde kabul edilmesi durumunda takdîr: (وَتُذَكِّرَ الْمُؤْمِنِينَ) şeklindedir ki, bizim de meâldeki tercihimiz bu yöndedir.

b) (ذِكْرَى) kelimesine sıfat düşen bir mahzûfa müteallik olması hâlinde takdir: (ذِكْرًا كَائِنًا لِلْمُؤْمِنِينَ) şeklinde olup, kelime mânâsındaki isti'malimiz buna göredir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Bu Kur'ân-ı Kerîm) **öyle büyük bir kitaptır ki; kendisiyle** (tüm insanlara) **uyarıda bulunasın ve inananlar için yeterli bir öğüt olsun diye** (tarafımızdan) **sana indirilmiştir.**

Artık on(un tebliğinin getireceği sıkıntılar)**dan dolayı kalbinde hiçbir darlık bulunmasın.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğin doğrulunun en büyük delili, ona **Allâh-u Te'âlâ** katından büyük bir Kitab'ın indirilmiş olmasıdır. Bu Kitab'ın ona **Allâh** tarafından indirilmiş olduğunun delili ise; onun bir üstada talebe olmayışı, bir muallimden öğrenmeyişi, bir kitap okuyamayışı ve ne âlim ve şâirlerle, ne de siyer ve târih erbabıyla oturup kalkmamış olmasıdır.

Bu vaziyette ömründen kırk sene geçmiş birinin, öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini ihtiva eden böyle değerli bir kitabı birdenbire okuduğuna şâhit olan bir akıl, bunun ancak **Allâh-u Te'âlâ** katından gelen bir vahiyle olduğuna şâhitlik eder.

Bu aklî delille de sâbit olmuştur ki; Elif. Lâm. Mîm. Sâd Sûresinin de içinde bulunduğu bu Kitab, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Rabbi ve İlâhı katından indirilmiştir.

"Kurtubî, Beyzâvî, Beğavî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: (حَرَجٌ) kelimesine iki türlü mânâ verilmiştir:

1- "Darlık" demektir ki buna göre mânâ: "Müşrikler seni yalanlarlar korkusuyla ya da hakkını tam mânâsıyla yerine getiremem endişesiyle, bu kitabı tebliğ husûsunda kalbinde en ufak bir darlık barındırma!" demektir.

Zîra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, kavminin kendisini yalanlamasından, ondan yüz çevirmelerinden ve ona eziyet etmelerinden, bu sebeple de tebliğ görevini hakkıyla yerine getiremeyeceğinden endişe duyduğu için kalben rahatsız olmaktaydı. İşte bu âyet-i kerîmeyle **Allâh-u Te'âlâ** kendisine bu hususta bir güvence verdi ve onların ne yapacaklarına önem vermekten onu nehyetti.

Nitekim **İyâz ibni Himâr el-Mücâşi'î** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hutbesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

١٠- عَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ الْمُجَاشِعِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَقَالَ: "إِنَّمَا بَعَثْتُكَ لِأَبْتَلِيَكَ وَأَبْتَلِيَ بِكَ وَأَنْزَلْتُ عَلَيْكَ كِتَابًا لَا يَغْسِلُهُ الْمَاءُ تَقْرَؤُهُ نَائِمًا وَيَقْظَانَ" وَإِنَّ اللهَ أَمَرَنِي أَنْ أُحَرِّقَ قُرَيْشًا فَقُلْتُ رَبِّ إِذًا يَثْلَغُوا رَأْسِي فَيَدَعُوهُ خُبْزَةً قَالَ: "اسْتَخْرِجْهُمْ كَمَا اسْتَخْرَجُوكَ وَاغْزُهُمْ نُغْزِكَ وَأَنْفِقْ فَسَنُنْفِقَ عَلَيْكَ وَابْعَثْ جَيْشًا نَبْعَثْ خَمْسَةً مِثْلَهُ وَقَاتِلْ بِمَنْ أَطَاعَكَ مَنْ عَصَاكَ"».

10- **"Ben seni; hem seni** (tebliğ vazifesini hakkıyla yapabildin mi diye) **imtihan edeyim diye, hem de onları**(, seni gönderdiğim ümmetleri, îmân mı edecekler, yoksa inkâr mı edecekler diye) **imtihan edeyim için gönderdim! Sana öyle bir kitap da indirdim ki** (kalplerde ezberlenerek saklanacağı için) **su onu yıkayamaz**(, mürekkeplerinin silinmesiyle lafzı ve hükmü kalkmaz), **sen onu uyurken de, uyanıkken de okuyacaksın**(, her iki halde de o senin hâfızanda kalacak)**!"** buyurduğunu naklettikten sonra sözlerine şöyle devam etti:

"Allâh bana Kureyş'i cayır cayır yak(acak derecede tebliğ yap)**mamı emretti. O zaman ben: 'Ey Rabbim! O zaman benim başıma vura vura onu ekmek kırığı haline getirirler.' deyince, O: 'Seni çıkarttıkları gibi sen de onları çıkar, onlarla savaş ki Biz sana yardım edelim,** (bu hususta) **harcama yap ki Biz de sana infak edelim, bir ordu çıkar ki, Biz de beş mislini çıkaralım ve sana itaat edenlerle birlikte sana isyan edenlere karşı savaş!'** buyurdu." *(Müslim, Cennet:16, no:2865, 4/2197-2198; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17484, 29/32-33)*

Bu mânânın doğruluğuna delâlet eder mâhiyette Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyet mevcuttur ki:

﴿ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَى إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Şimdi o** (müşrik ola)**nlar:** "(Krallar gibi peşine insanları sürüklemesi için gökten) **onun üzerine** (bolca dağıtacağı) **bir hazine indirilseydi ya!**

Ya da beraberinde (bizim de göreceğimiz şekilde onu doğrulayan) **bir melek gelseydi ya!" diyorlar diye belki de sen sana vahyolunmakta olanın bir kısmını** (insanlara tebliğ etmeyi) **bırakacaksın ve onu** (kendilerine okuduğun zaman karşılaşacağı)**n** (hakaret ve inkârlar)**la göğsün daralacaktır.**

(Onlar seni reddetmişler, ya da seninle alay etmişler diye sana ne oluyor ki bundan darlanıyorsun?) **Sen ancak bir korkutucusun!** (Onların tüm sözlerini ve işlerini gözetip, gereken cezayı vermek dâhil) **her şeye** (hakkıyla kefil ve) **Vekîl olan ise, ancak Allâh'tır.** (Öyleyse ancak O'na güven, işlerini sadece O'na ısmarla! O müşriklerin câhilliklerine ve alaylarına aldırmaksızın, büyüklük taslamalarını da önemsemeksizin, geniş bir kalp ve açık bir göğüsle vahyi tebliğe devam et!)" *(Hûd sûresi:12)*,

﴿ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Onlar işte bu** (İlâhî) **söz** (olan Kur'ân-ı Kerîm)**e inanmazlarsa sen onların peşleri sıra** (kederlere düşüp) **şiddetli bir üzüntüyle kendini helâk mi edeceksin?** (Sakın böyle yapma, onlar hakkındaki hükmü Bize havâle et!)" *(Kehf Sûresi:6)*,

﴿ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ ﴾

"**Onlar inanan kimseler olmayacaklar diye** (üzüntünden) **ola ki sen kendini öldüreceksin!** (Böyle yapma! Kâfirler için bu kadar üzülmene değmez!)" *(Şu'arâ Sûresi:3)*,

﴿ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ ﴾

"**Andolsun; elbette Biz bilmekteyiz ki, onların söylemekte oldukları** (şirk ve alay dolu) **şeylerle gerçekten senin göğsün daralmaktadır!**" *(Hıcr Sûresi:97)* gibi âyet-i kerîmeler bunlardan bazılarıdır.

2- İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* ve bazı ulemâdan nakledilen diğer bir mânâya göreyse (حَرَجٌ) kelimesi; "Şüphe" mânâsına gelmektedir ki bu, Kur'ân'ın **Allâh-u Te'âlâ** tarafından indirildiği husûsunda bir şüphe anlamına gelmeyip, ancak kalp darlığının getireceği bir tereddüttür. Bu mânâya delil olarak da:

﴿ فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكَ
لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ ﴾

"(Ey Rasûlüm!) **Sana indirmiş olduğumuz şeylerden** (farz-ı muhal) **en ufak bir şüphe içinde bulunuyorsan, haydi senden önce** (İlâhî) **kitap**(ları) **okumakta olan o kimselere sor! Andolsun ki;** (gerçek oluşu hiçbir tereddüt taşımayan) **o hak, Rabbin tarafından muhakkak sana gelmiştir. Artık sakın ha sen şüpheye düşenlerden olma!**" *(Yûnus Sûresi:94)* âyet-i kerîmesi okunabilir.

"**Hâzin Tefsîri**"nde zikredildiği üzere; **Kâzî Iyâz** *(Rahimehullâh)*ın "**Şifâ-i Şerîf**"teki beyânı vechile; hiçbir Müslüman bu gibi âyetlerin zâhirine bakarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de beşeriyet gereği, kendisine gelen vahiyler husûsunda bazen şüpheye düşebildiği şeklinde bir düşünceye kapılmamalıdır.

Zira **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiçbir zaman şüpheye düşmediğini ve Ehl-i kitaptan hiçbirine bu hususta bir şey sormadığını açıklamıştır. Ancak bu gibi farazî ifadelerle, Ehl-i kitabın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğinin sıhhati hakkındaki bilgilerinin ne derece güçlü olduğu anlatılmak istenmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde, kitabın indiriliş gâyesini açıklarken; inzâr (korkutmak) ve tezkîr (vaaz etmek) olmak üzere iki hikmet ortaya koymuştur.

Çünkü bu kitabın muhatapları, iki durumun dışında değildirler; eğer kâfir iseler tabi ki bu kitap onlar hakkında bir korkutma vesilesi olacaktır, zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyeti, kâfirlerin kötü âkıbetini ortaya koymaktadır. Ama buna inanmayanlar tabi ki sakınmayacaklardır. Fakat onlar inanmadığı için hakîkat değişmeyecektir ve doğru haber yerini bulacaktır.

Demek ki, Kur'ân'ın hükmünden hâriç kalabilecek hiçbir kimse düşünülemez. Ne var ki bu hüküm, kiminin lehine, kiminin aleyhine olur. Nitekim bir kâfir **Allâh**'ın lânetinin kâfirler üzerine olduğuna inanmamakla bu lânetten kurtulamaz.

Yine böylece Kur'ân'ı arkalarına atanlar ve onun âyetlerini dinleyip, onlarla amel etmek istemeyenler, böyle yapmakla Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerinden kendilerini kurtarmak bir yana, bilakis tamamen onun korkutmalarına mâruz kalmış olurlar.

İnananlara gelince; Kur'ân onlar hakkında öğüt verici bir vâizdir, îmân ettikleri, fakat tafsilatından haberdâr olmadıkları şeyleri kendilerine hatırlatır ve akıllarına getirir.

Dolayısıyla müminler, Kur'ân-ı Kerîm'i dâima bir muhtıra, bir uyarıcı ve bir rehber olmak üzere ellerinde ve gönüllerinde bulundurmalı, herhangi bir iş yapacakları veya terk edecekleri zaman mutlaka onun sarîh beyanlarına veya delâlet ve işâret buyurduğu hususlara müracaat ederek onun uyarı ve irşatlarına göre hareket etmelidirler.

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "İnzâr (uyarı)", genel bırakılmış, "Tezkîr (öğüt verme)" ise inananlara tahsis edilmiştir. Bu tıpkı:

﴿ ... هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۝ ﴾

"(Kur'ân-ı Kerîm, emirleri terk etmekten ve yasakları işlemekten hakkıyla sakınan) **müttakîler için**(, dosdoğru yola ileten) **büyük bir hidâyet**(; bir saâdet ve selâmet rehberin)**in ta kendisidir."** *(Bakara Sûresi:2)* âyet-i kerîmesi gibidir.

Gerçi Kur'ân-ı Kerîm, herkese öğüt vermekte ve doğru yolu göstermekteyse de, sâdece inananlar ve takvâ sahipleri bundan faydalandığı için, sanki başkalarına bir öğüt ve hidâyet olmamaktadır. Bu nedenle bu âyet-i kerîmelerde tezkîr ve hidâyet, mümin ve müttakîlere tahsis edilmiştir.

Şu bilinmelidir ki; beşere ait rûhlar iki kısım üzeredirler; bir kısmı, gayb âleminden uzak, cismânî lezzetlerin ve cesetle alâkalı şehvetlerin peşine düşmeye dalmış câhil ve budala nefislerdir.

Bir kısmı da, rûhânî hâdiseleri kabûle elverişli ve ilâhî nurlarla aydınlanmış şerefli rûhlardır. Nebîler ve rasûllerin bi'seti (gönderilişi), birinci kısım hakkında uyarı ve korkutmadır, çünkü onlar gaflet uykusu ve cehâlet dalgınlığı içerisinde boğulup kaldıkları için, kendilerini uyaran bir uyarıcıya muhtaç kalmışlardır.

İkinci kısım hakkındaysa; tezkîr ve tenbîh (öğüt verme ve dikkat çekme) mânâsına gelmektedir. Zîra bu kısmın mensupları aslî cevherleri gereği kutsal âleme çekilmeye ve Ulu Hazret'e ulaşmaya elverişlidirler.

Ne var ki; cisim âlemiyle alâkalı bazı örtücü haller onları bürüdüğünden, onlara da bir nevî gaflet ve unutkanlık ârız olabilmektedir. Ama onlar peygamberlerin davetini işittiklerinde, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rasûllerinin rûhlarının nurları da kendilerine erişince onlar merkezlerini düşünür, menşe'lerini (kaynakları olan Arş'ın nûrunu) görür ve orada bulunan rahatlığa, huzura ve rızıklara âşık olur.

Böylece anlaşılmış oldu ki; **Allâh-u Te'âlâ** bu Kitab'ı, **Rasûlü**'ne, bir taife hakkında korkutma, diğer bir cemaat hakkında ise bir öğüt olsun diye indirmiştir.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu gibi âyet-i kerîmelerde: (وَذِكْرَى) **"Hatırlatma olsun diye"**, ve: (وَذَكِّرْ) **"Hatırlat"** *(Zâriyât Sûresi:55)* gibi ifâdeler kullanarak bize şu gerçeği anlatmaktadır ki; insan îmân fıtratı üzere yaratılmıştır, peygamberlerin hiçbiri yeni bir îmân peydâ etmek için gelmemiştir. Onlar ancak zerreler âleminde bulunduğumuz sırada hiçbir istek ve seçimimiz yokken bizden alınan ahdi bize hatırlatmak için gelmişlerdir.

Nitekim:

﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ
أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا ... ﴿١٧٢﴾﴾

"Hani Rabbin Âdem(in sulbünden, bizzat ondan yaratacağı çocuklarını, onun) **oğullarından** (da), **onların sırtlarında** (bulunan sulplerinde)**n** (kıyâmete kadar yaratacağı) **zürriyetlerini** (asır be asır doğacakları tertip üzere çıkarıp) **almış ve** (zerrecikler halinde huzuruna topladığı o nesillere, hayat, anlayış ve konuşma kabiliyeti verip,) **onları** (birbirlerine değil de bizzat) **kendi nefislerine karşı şâhit tut**(arak buyur)**muştu ki:**

"Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?" Onlar da** (cevâben): **"Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**! Biz**(, Senden gayri Rabbimiz olmadığına ve Senin birliğine dâir ikrarda ve) **şâhitlikte bulunduk!" demişlerdi."** *(A'râf Sûresi:172)* âyet-i kerîmesi, zerreler âlemindeki ikrarımızı açıklamaktadır.

Demek ki biz, babaların çocuklarına ulaştırmayı unutturduğu şeyi, çocuklarımıza hatırlatmalıyız. Bugün babalar çocuklarına gelecekleri hakkında talimatlar vermekte, ama ezelde verdikleri söze riâyeti hatırlatma hususunda gevşeklik etmektedirler.

Hâlbuki **Allâh-u Te'âlâ** ilk babamız ve annemiz **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ı yeryüzüne indirdiğinde ilk olarak onlara:

﴿... اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى
فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾﴾

"(Ey Âdem ile Havvâ!) **İkiniz de**(n gelecek nesillerin birbirlerine karşı sergileyeceği düşmanlık, zulüm ve azgınlıklar yüzünden), **bir kısmınız**(ın diğer) **bir kısm**(ınız)**a düşman ol**(ması takdir edilmiş ol)**arak hep birlikte oradan inin!**

(Bana hiçbir şey vacip değilse de, sizi başıboş bırakmak da şânıma yakışmaz.) **Şimdi eğer gerçekten size** (göndereceğim bir peygamber yahut indireceğim bir kitap vâsıtasıyla,) **Benden bir hidâyet** (rehberi) **gelirse, artık her kim benim hidâyetime hakkıyla uyarsa, işte o** (dünyada) **sapıtmaz,** (âhirette) **güçlüğe de uğramaz/**(âhirette cennet yolunu) **sapıtmaz ve** (dünyada geçim telâşesiyle) **yorulmaz/!"** *(Tâhâ Sûresi:123)* buyurmuştur.

Böylece anlamış oluyoruz ki; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a inen bir hidâyet rehberi vardır, onun yapması gereken, onu çocuklarına öğretmesidir, o da bunu yapmıştır. Çocukların da bunu torunlara öğretmesi gerekir ki, böylece yaşamın tüm kuralları bize babalarımız ve atalarımız vâsıtasıyla ulaştığı gibi, hayat zinciri içerisinde bu hidâyet de bize nakil yoluyla gelebilsin.

Hâsıl-ı kelâm; Kur'ân-ı Kerîm çok büyük bir kitaptır ki, büyüklüğü ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın ölçüleriyle bilinir, yaratıkların ölçüleri onun büyüklüğünü bildiremez. **Cenâb-ı Hak** Celle ve 'Alâ Hazretleri bu âyet-i kerîmesinde bu Kitab'ın, Kendisi tarafından Habîbine indirilmiş son derece büyük bir kitap olduğunu beyan ettikten sonra, **Habîbine** hitaben:

"Yâ **Muhammed**! Bu kitabın hükümlerini insanlara tebliğ ettiğinde sakın senin kalbinde: 'İnsanlar kabul etmezler, karşı gelirler, feryat ederler' diye bir zorluk ve sıkıntı olmasın!" buyuruyor.

Allâh-u Te'âlâ cümlemizin kalplerini Kur'ân-ı Azîmüşşân ile ferahlanan, onu okuyunca huzur duyan, rahatlık bulan ve sevinç duyan kalplerden eylesin! Âmîn!

İnsan, kâinatı yoktan var eden, kullarına analarından babalarından çok acıyan **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabından zorluk duyarsa, zorluk duymadığı başka hiçbir şey kalmaz. Eğer insan **Allâh-u Te'âlâ Hazretlerini** hakkıyla bilse, bildiği gibi de inansa ve O'na teslim olsa, ne çetinlik kalır, ne darlık kalır, ne de bir güçlük kalır.

Kalplerin darlanmaması, hatta huzura kavuşması için zikrullâha çok devam etmek lâzımdır.

Nitekim:

﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللهِ أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ ﴾

"(Hakka yönelenler) **o kimseler**(dir) **ki;** (inanılması gereken tüm hakîkatlere) **îmân etmiştirler ve kalpleri Allâh'ı**(n rahmetini hatırlamakla, varlığına ve birliğine delâlet eden delilleri) **anmakla** (ve O'nu daima zikretmekle tüm çalkantılardan, ıstırap ve şüphelerden kurtularak istikrar ve) **sükûnete kavuşmaktadır. Âgâh olun ki; kalpler ancak Allâh'ın zikriyle mutmain olur!"** *(Ra'd Sûresi:28)* âyet-i kerîmesinde Allâh-u Te'âlâ'ya yönelen kullar tarif edilmektedir. Demek ki O'na yönelmek evvela îmân, sonra da zikrullâha devam ile elde edilmektedir.

İnsanla Cenâb-ı Hakk arasında hiçbir münâsebet yoktur, toprakla, rablerin Rabbi arasında ne münâsebet ve ilişki olabilir? Ancak zikreden insan zikrettikçe, onunla, zikrettiği Mevlâ arasında bir münâsebet ve bir alâka meydana gelir.

O münâsebet ve alâkadan da sevgi doğar, bu ilişki arttıkça sevgi de artar, sevgi zikredeni kaplayınca bu kişi kemal derecesine yükselir ve kalbin huzura kavuşması anlamına gelen itmi'nân hâsıl olur.

İnsan ancak Kur'ân'la yükselir, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١١- عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ يَرْفَعُ بِهٰذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ آخَرِينَ».

11- **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ bu kitap**(la amel etmeleri) **sebebiyle birtakım kavimleri yüksek eder, diğerlerini ise** (ona karşı geldikleri için) **yine onunla alçak eder."** *(Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn:47, no:817, 1/559; İbni Mâce, Mukaddime:16, no:218, 1/78-79)*

Mevlâ'nın, Kur'ân-ı Azîmüşşân vâsıtasıyla yükselttiği kullar, Kur'ân-ı Kerîm'in ahlâkıyla ahlâklanan ve âdâbıyla edeplenen kullardır. O halde Kur'ân'ın ahlâkıyla ahlâklanıp, Kur'ân ehli olmaya çalışalım.

Zira **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir başka hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٢- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْ الْقُرْاٰنِ اَلْ اللهِ».

12- **"Kur'ân ehli, Allâh'ın ehlidir!"** *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:16, 1/75; Nebhânî, el-Fethu'l-Kebîr, no:20, 1/25)*

Onlar niçin **Allâh**'ın ehli oluyorlar? Çünkü Kur'ân ehli, Cenâb-ı Hakk'ın kelâm sıfatının eseri olan Kur'ân-ı Azîmüşşân'ı okuyup, ondan öğrendikleri ahlâk ile ahlâklanmıştırlar. Kur'ân-ı Azîmüşşân Cenâb-ı Hakk'ın sevmiş olduğu ahlâkı ve âdâbı beyan ettiğine göre, Kur'ân ehli olanlar da onun ahlâkına uydukları için **Allâh**'ın ehli olmuş oluyorlar.

Ama Kur'ân'ı okuyup da onun beyân ettiği ahlâkı takınmayanlar nasıl ehlullâh olabilirler?

Yâ Rabbi! Bizi bize bırakma, biz bir şey beceremeyiz! Her ne kadar irâde ve kudretimiz varsa da, yine Sen bizi bize bırakma! Bizi Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın ahlâkıyla ahlâklananlardan ve âdâbıyla edeplenenlerden eyle! Dünyada ve âhirette Kur'ân-ı Kerîm'in şefaatine mazhar eyle! Âmîn!

Demek ki; Kur'ân-ı Azîmüşşân neyi öğretiyorsa, hangi edebi ve ahlâkı anlatıyorsa, işte o, Mevlâ'nın sevdiği edep ve ahlâktır. Bunu kim takınırsa, o sebeple Mevlâ o kimseyi sever, dünyada ve âhirette yüksek eder. Ama Kur'ân'ın tarafına bakmayan, emirlerini tutmayıp, yasaklarından kaçmayan iki cihanda da alçak olur.

Yine bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesinin bir sebebi; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onunla insanlara inzârda bulunmasıdır. İnzâr, mutlak korkutma anlamında olmayıp, bir şeyin sonundaki tehlikeyi güzelce anlatmak ve o tehlikeye dikkat çekmek demektir.

Allâh-u Te'âlâ Hazretleri Kur'ân-ı Azîmüşşân ve peygamberimiz vâsıtasıyla, kullarının önünde tehlikeli ve zor geçitler olduğunu haber vermiş, böylece onları korkuya sevk ederek, o tehlikeli geçitleri rahat aşabilmeleri için tedbir almalarını, yani Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın emrettiği îmân, amel-i sâlih ve ihlâsı kazanmalarını murâd etmiştir. İşte o zaman dar geçitler ve zorluklar genişliğe ve kolaylığa dönüşür.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kimleri uyaracağı özellikle anılmamış, ancak genel bırakılmıştır. Zira:

﴿ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ۝١ ﴾

"**O Zât'ın** (hayrı ve) **bereketi dâima pek çok olmuştur ki O,** (hakkı bâtıldan ve helâli haramdan ayırıcı vasfıyla) **Furkan** (ismine sahip olan Kur'ân)ı (en büyük) **kulu** (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*) **üzerine** (hâdiseler gerektirdikçe, zaman zaman) **peyder pey indirmiştir, tâ ki o** (peygamber ve Kur'ân), (insan ve cin toplumları dâhil) **bütün âlemler için bir uyarıcı olsun!**" *(Furkan Sûresi:1)* âyet-i kerîmesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uyarıcılığının bütün âlemlere şâmil olduğunu açıklamaktadır.

Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın indirilişinin ikinci hikmeti de; müminlere vaaz olmasıdır. Demek ki Kur'ân okuyup manasını düşünenler, onunla amel edip, onun yasak ettiği şeylerden kaçanlar dâvâyı kazanacaklar, pişman olmayacaklar ve çok memnun kalmalarının bir ifâdesi olarak:

﴿ ... الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ۝٧٤ ﴾

"Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki; (bizi diriltip, sâlih amellerimize karşılık mükâfatlandıracağına dâir) **sözünde bize sâdık olmuştur ve** (içinde bulunduğumuz) **bu yere bizi**(, inşâ ve îmârında hiç zahmet çekmeksizin, babamızdan mîras kalmış gibi) **mîrasçı kılmıştır, artık biz** (eni gökler ve yerler kadar geniş olan bize âit) **cennetten dilediğimiz yerde yerleşebilmekteyiz.**

İşte (dünyada güzel) **amel işleyenlerin mükâfatı ne güzel olmuştur!**" *(Zümer Sûresi:74)* diyeceklerdir.

Bu insanların sözlerinden anlaşıldığına göre; onlar zorluk görmeden cennete yerleşmişlerdir, eğer zorluk görseydiler öyle derler miydi? Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn bizleri de o kulları arasına katsın! Âmîn!

Görüldüğü üzere; Kur'ân-ı Kerîm'de çok müjdeler olduğu gibi, çok uyarılar da vardır. Cenâb-ı Hakk'ın, Kur'ân-ı Azîmüşşân ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vâsıtasıyla bizleri korkutması, hakkımızda büyük bir rahmettir. Böylece O bizi uyandırmakta, tedbir aldırmakta, iyiliklerle uğraştırmakta, kötülüklerden uzaklaştırmakta ve böylece saâdet-i ebediyyeye kavuşturmaktadır.

Bütün bu âyet-i kerîmelerden anlaşıldığına göre; insan okuyacak, Kur'ân-ı Kerîm'in manasını bilecek, onu iyi düşünecek, onunla amel edecek ve eğlencelerden hiçbirine yaklaşmayacaktır, çünkü Müslümanın eğlenceye vakti yoktur. Zaten bu dünyada hem çoluk-çocuğunun nafakasını helâlinden temin etmek, hem de âhiret vazifelerini yerine getirmek o kadar vakit ister ki, iğnenin ucu kadar eğlenceye vakit bırakmaz.

Ama insan aklını çalıştırmazsa, eğlenceye çok vakit bulur, fakat bu arada aranıp bulunması lâzım gelen çok şeyleri kaybeder.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Cüneyd** *(Kuddise sirruhû)* bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermiştir:

"Habîbim! Sakın senin kalbin vahyin ağırlığını taşımakla darlığa düşmesin! Gerçi gerçekten de **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarının tecellîlerini taşımak, müşâhede (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma) hâlini kabul ile desteklenenlerden başkalarına pek ağır bir şeydir."

Nûrî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Hakîkatlerin nurları sır latîfesi üzerine gelmeye başladığında, o onları taşımaktan darlanır. Nitekim güneşin ışınları da onun nihâyetinin idrâk edilmesine engel olmaktadır."

Kuraşî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ** bu sûrede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile mükâlemesinin (ve onun **Allâh-u Te'âlâ**'yı görme talebinin) kıssasını anlatacağı için, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstünlüğünü açıklamak üzere:

'Tûr dağı üzerinde bulunan **Mûsâ** ile, Benim tarafımdan mükâlemede bulunulmuş ise de, bu konuşma perdeler arkasından gerçekleşti, onun Beni görme talebi ise engellendi, ama bu müşâhede ve ru'yet sana nasip edildi!' buyurmuştur."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (**Allâh-u Te'âlâ** en sevdiği peygamberine Kur'ân gibi en büyük kitabı göndererek ona büyük bir ikramda bulunmuştur, çünkü) dostların mektûbu, zamânın hediyesi ve uzaklık acısına katlanmanın şifâsıdır. Bu yazı aynı zamanda bitkinlik derdini giderici ve şüphecilik hastalığının kökünü kazıyıcıdır.

Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** bu kitabı Habîbine indirdiğini beyân ettikten sonra, artık onun gönlünde hiçbir sıkıntı kalmaması gerektiğine işâret etmiştir.

Zîra **Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma hâlini elde ederek, O'na mânen yakınlığın ünsiyetinin lezzetine varan bir kalpte darlıktan ve sıkıntıdan bir eser kalmaz. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir duâsında:

١٣- «أَسْأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ».

13- **"Ben Senden** (cemâline) **bakmanın lezzetini isterim!"** *(Nesâî, Sehv:62, no:1304, 3/62; Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/324)* buyurmuştur. Zira lezzet alanın sıkıntısı kalmaz.

"**Herevî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mânâsı: Habîbim! Şüphesiz ki sen Hâtemü'r-rusül (peygamberlerin sonuncusu) olarak enbiyâ arasından seçildin. Senin devrin de devirlerin hâtemidir.

Yâ **Muhammed**! Gözün aydın, gönlün mutlu, canın kutlu olsun ki, peygamberler arasından öne geçme üstünlüğünü sen kazandın, müşâhede gözüyle muvâsale (kavuşma) devletini sen buldun, peygamberlerin tümü haber üzeredirler, sen ise ayân üzeresin. (Çünkü Mi'râc gecesi Rabbini açıkça gördün. Bu yüzden) senin na'lininin bağı hepsinin tâcı olmuştur.

Öyleyse yâ **Muhammed**! Bak, kıskançlık damarını kabartmayasın ve gönlüne darlık getirmeyesin. Şu sebeple ki biz **Mûsâ** ile Tûr üzerinde konuştuğumuzda, konuştuğumuz her şey senin hakkında idi, hep senin sözünü etmiş idik. Nitekim bu hususu sana:

﴿ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا ... ﴿٤٦﴾ ﴾

"**Biz** (Mûsâ'ya) **nidâ ettiğimizde sen Tûr'un bir kenarında değildin!**" *(Kasas Sûresi:46)* kavl-i şerîfimizle bildirdik.

Yâ **Muhammed**! **Mûsa** ile konuştuysam da, perde arkasından konuştum. Ama seninle halvette أَوْ أَدْنَىٰ: "(İki yay miktarı yakınlığında) **ya da daha yakın!**" *(Necm Sûresi:9)* makamının inbisât bisâtında (rahatlık yaygısında, ferah döşeğinde) neler olduğunu bizzat kendin de bilir olduğun halde (kendinden geçmeden, hep ayık olduğun bir halde) konuştum. (**Mûsâ** ise baygınlık geçirmişti.)

زَانْ گُونَه پَيَامْهَا كِه اُو پِنْهَانْ دَادْ يَكْ ذَرَّه بَصَدْ هَزَارْ جَانْ نَتَوَانْ دَادْ

"O çeşit haberler ki, O sır olarak verdi,
Bir zerresi yüz bin cana bedeldi!"

Burada güzel bir nükte de vardır, şöyle ki: Âyet-i kerîmede فِي صَدْرِكَ buyrulmuş, فِي قَلْبِكَ buyrulmamıştır. Zira sıkıntının sadra (gönle) yolu vardır, ama kalbe yolu yoktur.

Nitekim diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿ وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ ... ﴿٩٧﴾ ﴾

"**Andolsun ki Biz senin sadrının darlandığını bilmekteyiz!**" *(Hıcr Sûresi:97)* buyrularak, sıkıntı kalbe değil de, sadra nispet edilmiştir. Çünkü kalb, şühûd (görür gibi olma) mahallinde olduğundan, nazarın lezzetinin ve ünsiyetin devamının bulunduğu yerdir. Şühûd makamında bulunan ünsiyet ve zevkle birlikte hiçbir sıkıntı söz konusu olamaz.

Bundan dolayı **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٤ - «تَنَامُ عَيْنَايَ وَ لَا يَنَامُ قَلْبِي».

14- "**Gözlerim uyur, ama kalbim uyumaz!**" *(Ebû Dâvûd, Hâce Abdullâh el-Herevî el-Ensârî, Keşfü'l-esrâr:3/557)* buyurmuştur.

"**Âlûsî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine bu âyet-i kerîmede şöyle buyurmak istemiştir: "Habîbim! Sakın senin gönlünde bu kitabı taşımaktan dolayı bir darlık bulunmasın.

Sonra büyüklüğünden dolayı onu taşıyacak güç bulamazsın ve fenâ-fillâh makamında kalarak, vahdet ve istiğrak (yalnızlık ve Allâh-u Te'âlâ'nın tecellîlerinde boğulma) hâline dalarsın da, uyarıda bulunma ve öğüt verme vazifelerini yerine getiremezsin. Çünkü istiğrak halinde **Hak Te'âlâ**'dan başkasını göremeyeceğin için kullarla münâsebetin mümkün olmaz."

"**İbni Acîbe Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; inkârcılara vaaz vermek ve öğütte bulunmak öyle büyük bir siyâsete, öyle büyük bir hilme ve öyle büyük bir sabra muhtaçtır ki, buna ancak peygamberler ve sıddîklar gibi **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilen büyükler tâkat getirebilir. Çünkü onların **Allâh-u Te'âlâ** hakkındaki bilgileri çok fazladır, kalpleri de ezâ ve cefâya tahammül edecek kadar geniştir.

Bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, göğüs darlığından nehyedilmesi, kendisinden sonra kulları **Allâh-u Te'âlâ**'ya davet etmek üzere gelecek olan vârislerine şerî'at öğretmek kabîlindendir. Yoksa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kovaların bulandıramayacağı kadar geniş bir denizdir.

Nitekim **Busîrî** *(Rahimehullâh)*:

«فَهُوَ الْبَحْرُ وَالْأَنَامُ إِضَاءُ»

"O, büyük bir denizdir, sâir halk ise sel kalıntısıdır!" sözüyle bu hakîkate işaret etmiştir.

﴿ اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (3)

(اِتَّبِعُوا) **Tâbi olun,** neye? (مَا) **o şeye ki,** (أُنْزِلَ) **indirildi,** kime? (إِلَيْكُمْ) **size,** kim tarafından indirildi? (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden,** (وَلَا تَتَّبِعُوا) **tâbi olmayın,** kimden başka? (مِنْ دُونِهِ) **O'ndan başka,** yani; Rabbinizin dostluğundan yüz çevirip de yönelmeyin, kimlere? (أَوْلِيَاءَ) **birtakım dostlara,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اتَّبِعُوا) cümlesi isti'nâfiyye olup, i'raptan mahalli yoktur.

2- (مَا) harfi, ism-i mevsûl olup, (اتَّبِعُوا) emrinin mef'ûlün bihi olmak üzere mahallen mensuptur.

3- (أُنْزِلَ) fiilinin nâib-i fâili olan müstetir zamîr, ism-i mevsûlden kastedilen "Kitab"a râci'dir.

4- (مِنْ رَبِّكُمْ) terkibindeki harf-i cerr, ya ibtidâi gâye içindir, veya mevsûlden hâl olan bir mahzûfa müteallîktır.

5- (مِنْ دُونِهِ) terkibindeki harf-i cerrin müteallâkı hakkında iki görüş vardır:

a) Kendinden önceki (لَا تَتَّبِعُوا) fiiline müteallîktır ki, buna göre mana: (لَاتَعْدِلُوا عَنْهُ إِلَى غَيْرِهِ) "**Allâh-u Te'âlâ**'dan ayrılıp başkalarına dönmeyin" demektir.

b) (أَوْلِيَاءَ) kelimesinden hâl düşen bir mahzûfa müteallik olması da câiz görülmüştür ki, nekre olduğu için ona takdim edilmiştir. Buna göre takdir: (أَوْلِيَاءَ كَائِنَةً غَيْرَهُ تَعَالَى) şeklindedir.

6- (مِنْ دُونِهِ) terkibindeki zamîrin mercii hakkında iki görüş vardır:

a) Kitab'a ait olabilir.

b) Rabb ism-i şerîfine râci' olabilir ki, zâhir olan da budur. *(Semîn-i Halebî, ed-Dürru'l-masûn; Âlûsî)*

7- (أَوْلِيَاءَ) kelimesi, kendisinde bulunan elif-i memdûde illetiyle ğayr-i munsarif olup, öncesindeki fiilin mef'ulün bihi olmak üzere mensuptur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(قَلِيلًا مَا) **Ne kadar da az,** (تَذَكَّرُونَ) **öğütleniyorsunuz.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- Cümle-i celîlede geçen (قَلِيلًا) kelimesi hakkında birkaç görüş vardır:

a) Mahzûf bir mef'ûlü mutlakın sıfatı olmak üzere mensuptur ki, takdir: (تَذَكُّرًا قَلِيلًا تَذَكَّرُونَ) şeklindedir.

b) Mahzûf bir zarf-ı zamanın na'ti olması durumunda takdir: (زَمَانًا قَلِيلًا تَذَكَّرُونَ) şeklinde olur ki, bu iki durumda masdar veya zarf, kendinden sonraki fiille mensupturlar.

2- Burada geçen (مَا) harfi hakkında; masdariyye, mevsûle ve nâfiye gibi uzak yakın tabirler kullanılmışsa da, zâhir olan görüş; kılleti te'kid (azlık manasını güçlendirmek) için mezîde (ziyade edilmiş) olmasıdır.

3- (تَذَكَّرُونَ) cümlesi isti'nâfiyye olup, i'raptan mahalli yoktur. *(Semîn-i Halebî, ed-Dürru'l-masûn; Nesefî; Âlûsî)*

MEÂL-İ ŞERÎF

Rabbinizden size indirilmiş olan şeye(; Kur'ân ve Sünnet'e) **hakkıyla uyun! Onu bırakıp da** (insan ve cin şeytanları gibi, kâfirliğe ve sapıklığa çağıran) **başka birtakım dostlara asla uymayın!**

Pek az/çok az zaman/ öğütleniyorsunuz(, bu yüzden Allâh'ın dinini bırakıp başkalarına uyuyorsunuz)**!**

Î Z Â H Â T

"Vâhidî, Kurtubî ve **Tefsîr-i Kebîr"**de zikredildiğine göre; risâlet işi, Mürsil, mürsel ve mürselün ileyh olmadan tamamlanmaz. Burada Mürsil (peygamber gönderen) **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'dır, mürsel (gönderilen zât) rasûldür, mürselün ileyh (kendisine peygamber gönderilen) ise ümmettir.

Bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûl**'e, ciddi bir azim ve kuvvetli bir kalple tebliğ ve inzârda bulunması emredilince, bu âyet-i kerîmede de mürselün ileyh olan ümmete, o **Rasûl**'e uymaları emredilmiştir.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin manasında: "Ey Âdem-oğlu! Sen **Allâh**'ın kitabına ve **Rasûl**'ünün sünnetine uymakla emrolundun!" buyurmuştur. Buna göre: "Size Rabbinizden indirilen" ifâdesi, kitabı ve sünneti içine almaktadır. Zâten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in beyanları vahye dayanmaktadır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۝٤ ﴾

"O nefsânî bir arzudan dolayı konuşmaz! O(nun söyledikleri)**, ancak** (**Allâh-u Te'âlâ** tarafından **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* vâsıtasıyla kendisine) **vahyedilmekte olan bir vahiydir."** *(Necm Sûresi:3-4)* buyurmaktadır.

Zâten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduklarına uymak Kur'ân'ın emridir.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ ... وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ... ۝٧ ﴾

"Artık o Rasûl size ne verirse onu hemen alın(, kabul edin)**, sizi neden engellerse hemen** (ondan) **vazgeçin!"** *(Haşr Sûresi:7)* buyurmaktadır.

Buna göre âyet-i celîlenin manası: "İslâm dînine, Kur'ân'a ve sünnete hakkıyla uyun, onların helâlini helâl, haramını haram kabul edin, emirlerini tutun, yasaklarından kaçın!" demektir.

Bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; nass varken, indî görüşlere uymamak gerekmektedir.

Molla Hüsrev *(Rahimehullâh)*ın **"Mir'ât"**taki beyânına göre; vahyin üç kısmı vardır:

Birincisi; Kur'ân'ın vahyolunuşu gibi, **Cibrîl-i Emîn**'in lisânıyla taraf-ı İlâhî'den **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kıraat ve tebliğ olunur (okunarak ulaştırılır),

İkincisi; kıraat (okuma söz konusu) olmaksızın, meleğin işaretiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e belirir.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

١٥- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ أَجَلَهَا وَتَسْتَوْعِبَ رِزْقَهَا».

15- **"Şüphesiz ki Rûhu'l-Kudüs** (Cibrîl-i Emîn) **'Ecelini doldurmadan ve rızkını tamamlamadan hiçbir nefis ölmez' diye kalbime üfledi."** *(Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-evliyâ:10/27; Hâkim, el-Müstedrek, no:2136, 2/5; Beğavî, Şerhü's-sünne, no:4112, 14/304)* hadîs-i şerîfi buna örnektir.

Üçüncüsü ise; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalb-i şerîfine parlayan ilâhî bir nurla ilham olunur. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ إِلَّا وَحْيًا ... ﴿٥١﴾﴾

Hiçbir beşer için Allâh'ın onunla konuşması olmamıştır, ancak (uykuda veya uyanıkken, vâsıtasız olarak kalbine bırakılma yoluyla gerçekleşen) **bir vahiyle** (ilhamla)**!.."** *(Şûra Sûresi:51)* kavl-i şerîfi bunu anlatmaktadır ki, bunun manası:

﴿... لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللهُ ... ﴿١٠٥﴾﴾

"Sen insanlar arasında Allâh'ın sana gösterdiği (karar) **ile hükmedesin diye** (bu kitabı sana indirdik)**."** *(Nisâ Sûresi:105)* âyet-i kerîmesinde olduğu gibi: "**Allâh** bir beşerle birkaç şekilde konuşur ki, bunlardan biri de; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, nuruyla o peygambere doğruyu gösterip ilham etmesidir!" demektir.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahyedilen bu üç kısmın her biri (ki, biri Kur'ân, diğer ikisi hadîs-i şerîflerden ibarettir, hepsi de) ümmetin tamamı üzerine huccettir(, herkesi bağlayan hükümlere sahiptir) ki, ümmetin, bu üç kısmın her birinde de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâı farzdır. *(Molla Hüsrev, Mirâtü'l-usûl, sh:385-386)*

Âyet-i celîlede geçen: **"Onu bırakıp da başka dostlara uymayın!"** cümle-i celîlesindeki **"Dostlar"** tabiri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın emri dışında kötü vesveseler veren cin şeytanlarına şâmil olduğu gibi, **Ebû Cehil** ve **Ebû Leheb** gibi şirke dâvet eden ve kötü yola teşvik eden insan şeytanlarına da temas etmektedir.

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın indirdiğine uymayan, şeytanın dostlarına uymuş olur, şeytanın dostları ise saptırırlar da hidâyete erdiremezler.

Allâh'ın indirdiğinden başkasına uymak, haktan ayrılan sapık yollara uymak demektir ki, **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ... ﴿١٥٣﴾ ﴾

"**Bir de** (şunu bilin ki:) **gerçekten işte bu** (sûre-i celîlede anlatılan tevhîd ve nübüvvetin ispâtı, ayrıca şerî'at hükümlerinin beyânı hakkındaki konular), **benim dosdoğru yolumdur, öyleyse siz ona hakkıyla uyun!**

(Onu bırakıp da, ondan ayrılan bâtıl) **yollara ise asla uymayın, sonra onlar sizi O** (Allâh-u Sübhânehû)**nun** (biricik) **yolundan ayırır.**" *(En'âm sûresi:153)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkati beyân etmektedir.

Buna göre; bu yollar Yahûdîlik ve Hristiyanlık gibi bâtıl dinler yahut **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashabının temsilcisi konumundaki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat yolu dışında bulunan yetmiş iki fırkanın yanlış inançlarıdır.

Daha açık bir ifâdeyle; müminler bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka dostlar edinmekten nehyedilmişlerdir. Çünkü onların gerçek dostu ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ ... ﴿٢٥٧﴾ ﴾

"**Îmân etmiş olan kimselerin Velîsi**(; yardımcısı ve işlerinin yöneticisi) **ancak Allâh'tır ki, O** (tevfik ve hidâyetiyle) **onları**(, cehâlet, nefse uymak, kâfirliğe götüren vesvese ve şüphelere kapılmak gibi birçok) **karanlıklardan** (kurtarıp) **o** (îmân) **nur**(un)**a çıkarmaktadır.**

O kâfir olmuş kimseler ise; onların (dost ve) **velîleri ancak** (saptırıcı şeytanlarla, nefsânî istekleri temsil eden) **o tâğutlardır ki, onlar da onları**(, yaratılışlarında bulunan İslâm fıtratının) **nur**(un)**dan** (uzaklaştırıp, inkâr, şek ve şüphe gibi) **karanlıklara çıkarırlar.**" *(Bakara Sûresi:257)* buyurmaktadır.

"**İbni Kesîr Tefsîri**"nde zikredildiği üzere; âyet-i celîlenin sonunda geçen cümle: "Pek az düşünüyorsunuz!" mânâsına geldiği gibi: "Pek azınız öğüt tutuyorsunuz!" anlamına da gelebilir.

Nitekim:

﴿ وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ ﴾

"**Ama sen** (kulların îmân etmesine) **ne kadar aşırı istekli olsan da, insanların çoğu** (kâfirlikte kalmaya kararlı olduklarından) **asla inanacak kimseler değillerdir!**" *(Yûsuf Sûresi:103)*,

﴿ وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ... ﴿١١٦﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Yer**(yüzün)**de olanların ekserisin**(i teşkil eden kâfir ve câhiller)**e** (faraza) **itaat edecek olursan, seni**(n gibi bir zâtı bile) **Allâh'ın yolundan saptırırlar."** *(En'âm Sûresi:116)*,

﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾﴾

"Zâten onların ekserîsi (Allâh-u Te'âlâ'nın varlığını itirafa mecbur kalsalar da), **kendileri ancak** (putlar, melekler ve bâzı peygamberler gibi ilâhlıktan uzak birtakım şeyleri O'na) **ortak koşan kimseler olarak Allâh'a inanır**(lar)." *(Yûsuf Sûresi:106)* gibi birçok âyet-i kerîme bu mânâya yöneliktir.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; yüce Rabbimizden gelen usûller, hayat şartlarına uygun olan kaidelerin ta kendisidir. Çünkü bu âyet-i celîlede beyan edildiği üzere O bizim Rabbimizdir ki, bizi yoktan yaratmıştır, yaşantımızı sürdürmektedir, maddî ve manevî terbiyemizi üstlenmiştir. Artık bizden birinin, kendisini yoktan yaratan ve terbiye eden İlâhı katından indirilen hükümlere uymasını kim kınayabilir?

Böylece bize: "Siz, size üstünüzden gelen emirlere uyun, kendinizden aşağı olan veya eşit olduğunuz kimselerin kendi nefislerinden uydurdukları bâtıl görüşlere uymayın!" buyrulmak istenmiştir. Ama maalesef görülmektedir ki; bugün âlem, **Allâh**'ı bırakıp, düzen ve düsturlarını beşerin nefsânî arzularından almaktadırlar.

İşte sermayeci (kapitalist)ler kılıç zoruyla hükümler belirlemektedirler, komünistler de silah zoruyla ahkâm kesmektedirler. Her biri de **Allâh**'ın gönderdiği esaslara uymayı bırakıp, kendisine uygun düşen birtakım kurallar koymaktadırlar ki, bunların hepsi beşerî fikirler olduğu için diğer beşerî fikirlerle çatışabilir.

Ey mümin kişi! Burada sen şunu düşünmelisin ki; senin izzet ve şerefin, kendin gibi olan diğer insanlara boyun eğmende değil, **Allâh**'ın gönderdiği esaslara uymanda meydana çıkacaktır.

İşte bu, din özelliğidir ki, insanı âlemde şerefi korunmuş bir halde yaşatır. Böylece o, sahip olduğu imkânları aşan bir müşkilâtla karşılaşacak olsa, sebepleri yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine bir kapı açacağına inanarak onu sabırla karşılar. **Allâh-u Te'âlâ** da ona fiilî bir yardım sununca şükür secdesine kapanır.

Ama Rabbi olmayan kişi, kendisini aşan bir zorlukla karşılaştığında hayatı zindan olacak, hatta intihara bile kalkışabilecektir.

Sonra **Hak Te'âlâ** şunu beyan etmiştir ki; peygamberlik müessesesi **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan beri devam ede gelmiştir. Ne zaman beşeri gaflet istilâ etse, **Allâh-u Te'âlâ** onları uyaran ve onların fıtratında mevcut olan dînî değerleri harekete geçiren bir rasûl göndermiştir.

O derece ki; insan **Allâh**'ın yolundan ayrılmaya meyledecek olsa, kişi kendine: "Niye böyle yapıyorsun?" diyerek uyarıda bulunacak hale gelmiştir ki, nefs-i levvâme bundan ibarettir. Ama insan yanlışlara devam eder de, onu kınayan nefis sessiz kalarak artık daima kötülüğü emreden emmâre vasfını alacak olursa, bu sefer de etrafındaki Müslüman toplum onu düzeltecektir.

İşte hakkın ve sabrın tavsiye edilmesinin faydası budur! Buna göre; bir konuda nasihat alan kişi, diğer mevzûda nasihat edecek durumda olabilir. Nitekim bir şehvetin önünde nefsi zayıf olan kişiye, o konuda nefse boyun eğmeyen kişi nasihat edebilir. Zaten karşılıklı nasihatleşmenin manası budur.

Yoksa bir cemaat insanlara nasihati sanat haline getirecek değildir. Bilakis herkes güçlü olduğu konuda nasihat eder, zayıf olduğu hususta ise nasihat alır.

Artık toplum tamâmen bozulunca, **Allâh-u Te'âlâ** yeni bir rasûl, yeni bir mûcize ve yeni bir usûl göndererek devreye girer. Lâkin **Allâh-u Te'âlâ, Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetine bu hususta güvence vermiştir. Çünkü ondan sonra hiçbir rasûl gelmeyecektir, bunun da sebebi; bizim, insanların menfaati için çıkarılmış olan en hayırlı ümmet oluşumuzdur.

﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ... ﴿١١٠﴾ ﴾

"(Ey ümmet-i Muhammed! **Allâh**'ın ezelî ilminde de, Levh-i Mahfûz'da da, geçmiş ümmetlerce de,) **insanlar**(ın menfaatini temin) **için** (meydana) **çıkarılmış olan birçok ümmetin en iyisi siz oldunuz!**

(Çünkü siz, Kitap ve Sünnet'e uygun olup, şeri'ât ve akıl tarafından güzel bilinen) **ma'rûfu emredersiniz,** (kâfirlik ve bütün yasakları içine alan) **münkerden nehyedersiniz!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:110)* âyet-i kerîmesinin beyânı vechile; bizim hayırlılığımız, iyiliği emredip kötülükten nehyetmemizde açığa çıkmaktadır.

Demek ki; kıyâmet kopuncaya kadar karşılıklı vasiyetleşme ve nasihatleşme bâkîdir ve bu, kıyâmete kadar son bulmayacak bir husûsiyettir. "Ne zaman bir münker görsen mutlaka ona dur diyecek hayırlı bir toplum göreceksin" demektir.

Allâh-u Te'âlâ, Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i rasûllerin sonuncusu kıldığına göre; bu, onun ümmetinin güvencede olduğuna, fıtratlarında bulunan bâtıldan sakınma kabiliyetinin kesintiye uğramayacağına, bir şahıs hakkında uğrasa da, İslâm toplumu hakkında uğramayacağına dair **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir şâhitliğidir.

Hâsıl-ı kelâm; âyet-i celîlede kâinatı yoktan var eden sevgili Rabbimiz tarafından indirilen ve dünyevî-uhrevî muhtaç olduğumuz her şeyi kazandırmaya vesile olan bu büyük kitaba uyup, ondan başka hiçbir şeye tâbi olmamamız bize emredilmektedir. O halde çok dikkat etmeliyiz.

Yüce Rabbimiz, âhir zaman peygamberi **Muhammed** *(Aleyhisselâm)* vâsıtasıyla, Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın bütün inceliklerini bizlere beyan etmiştir. O halde biz buna uyacağız, amel edeceğimiz kitap bu kitaptır. Bizim sevip dost etmemiz gereken, ancak bu kitabı indiren **Allâh-u Te'âlâ** ve O'nun dostlarıdır. Artık Mevlâ ile alâkası olmayan kimseleri dost edinmeyelim. Onlar kendilerini bile kurtaramazlarken bize ne kârları olabilir?

Ey acıyanların en merhametlisi! Bizi kendi başımıza bırakma, elimizden tut, vazifelerimizi hakkıyla yaptır ve sevmediğin işlerden bizi uzak eyle! Âmîn!

Dışı kıpkırmızı görünen, ama içi kurt dolu olan elma gibi, görünüşte Müslüman ama gerçekte **Allâh** düşmanlarını dost edinen kimseler gibi olmayalım!

Bakın, hepimize ne büyük emir gelmiştir, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelmekle, bütün hocalara ve bütün ümmet-i Muhammed'e de gelmiştir. Artık biz **Allâh**'tan indirilene tâbi olmaya bakalım, başka dostlara tâbi olmayalım, bu dünya nedir ki?! Emâneten duruyoruz, tık demeden âhirete gidiyoruz! O zaman insan pişman olur.

Âyet-i kerîmede: **"Rabbinizden indirilene tâbi olun!"** buyrulmakla, "Başkasına tâbi olmayın!" manası anlaşıldı ama yine de **Allâh-u Te'âlâ**: **"Allâh'ı geçerek başka dostlara tâbi olmayın!"** buyuruyor.

"**Allâh**'tan başka dostlar hangileridir?" diye soracak olursak, cevâben deriz ki: "Papazlar, hahamlar, Amerikalılar, Avrupalılar ve onlara uyanlar!"

Nitekim:

﴿ اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ
وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلٰهًا وَاحِدًا لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾ ﴾

"**O** (Yahudi ve Hristiyan ola)**nlar Allâh'ı bırakıp, hahamlarını**(n) **ve rahiplerini**(n, Allâh'ın helâllerini haram, haramlarını ise helâl etmesine itaat ederek), **bir de Meryem oğlu Mesîh'i** (Allâh'ın oğlu bilerek) **birer rab edindiler.**

Oysa onlar ancak tek bir İlâh (olan Allâh)**a kulluk etmeleriyle emr olunmuştular ki,** (zâten) **O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Şirk koşmakta oldukları şeylerden tesbîh**(, tenzîh, takdîs, son derece uzaklık ve arılık) **O'na!**" *(Tevbe Sûresi:31)* âyet-i kerîmesi, Yahudi ve Hristiyanların, **Allâh**'ı bırakıp, din adamlarını rab edindiklerini haber vermektedir.

Şimdi doğru konuşalım, bu Kur'ân dururken, İslâm'a ters beyanlarda bulunan bu gazeteler okunur mu, bu televizyonlar seyredilir mi?

Rivâyete göre; **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* emîru'l-mü'minîn iken kendisini ziyârete gelen bir şâire: "Şiir söylemeye devam ediyor musun?" diye sorduğunda o: "Yâ Emîra'l-mü'minîn! Hazret-i Kur'ân geldikten sonra insan ağzına şiir alır mı?" deyince, **Hazret-i Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* kalkıp gözlerinden öptü.

Demek ki; bizim Rabbimiz vardır, büyük dostumuz vardır, O bizi rahmetiyle kaplamıştır, O bize yetip artarken O'ndan başkasını ne yapalım? Şu âyet-i kerîmeyi de okuyup düşünelim:

﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ ... ﴿٦٤﴾ ﴾

"(Habîbim! Yahudi ve Hristiyanlara) **de ki: "Ey Ehl-i Kitap!** (Kur'ân'da ve sizin değiştirilmemiş gerçek kitaplarınızda) **bizimle sizin aranızda eşit ol**(duğu açıklan)**an ve Allâh'tan başkasına ibâdet etmememiz, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamamız, Allâh'ı bırakıp da, bir kısmımızın diğer bir kısmı rabler edinmemesinden ibaret bulunan bir kelimeye** (ve dâvâya) **gelin!** (İşte hak dîn olan İslâm budur.)" *(Âl-i İmrân Sûresi:64)*

İnsan **Allâh**'tan başkasını nasıl rab tutar? Tabi ki bu mesele biraz gizlidir. Nitekim:

﴿ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ ﴾

"**Yine onlar:** "(Diri doğmaları halinde) **işte şu davarların karınlarında bulunan** (yavru)**lar**(dan istifâde) **sâdece erkeklerimize âittir, eşlerimize ise yasaklanmıştır." dediler.**

Eğer o (doğan yavru) **ölü olursa, onlar onda ortaktırlar. Gerçekten de O** (Allâh-u Te'âlâ) **onları**(, helâl ve haram konusunda Allâh adına yaptıkları) **bu** (yalan yanlış) **nitelemeleri**(nin karşılığı) **ile cezâlandıracaktır.**

Şüphesiz ki O (onlara ceza vermekte isâbetli davranan bir) **Hakîm'dir;** (zîra O onların inançlarını ve hak ettikleri cezâları çok iyi bilen bir) **Alîm'dir.**" *(En'âm Sûresi:139)* âyet-i kerîmesi buna açıklık getirmektedir.

Görüyor musunuz? **Allâh-u Te'âlâ**'dan böyle bir emir gelmemişken, müşrik liderler kendi kafalarından birtakım helâller ve haramlar uydurdular. Onlara tâbi olanlar da onların bu emirlerini tutarak onları rab edinmiş oldular.

Demek ki, insan kendisine emir ve yasak hususunda bir şey söyleyenin bunu neye dayanarak söylediğine bakacak! Eğer onun emir ve yasağı **Allâh** ve **Rasûlüne** uygunsa işte o, mürşiddir, değilse o, mudill (saptırıcı biri)dir. İşte böylece; **Allâh** dostları olan kâmil mürşidlerin sözlerini dinleyenlerle, kendi kafalarından hüküm çıkararak kendilerini **Allâh-u Te'âlâ** yerine koyanların peşine gidenlerin farkı açıkça ortaya çıkmış oldu.

Artık biz, kendi kafasından hüküm ortaya koyanları değil de, **Allâh** ve **Rasûlünden** öğrenip öğretenleri örnek alalım!

Maalesef günümüz gençleri, Avrupa'nın ahlâktan mahrum gençleri gibi olmaya çalışıyorlar. Eğer kime benzemeye çalıştıklarını bilselerdi, kendilerinden nefret ederlerdi. Bu âyette büyük mânâlar vardır, dostumuzu düşmanımızı iyi bilelim! Dost, düşman ancak Kur'ân'la bilinir. Mevlâ Te'âlâ şöyle buyuruyor:

﴿ وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾ ﴾

"**O** (şirk koşarak) **zulüm işlemiş olan kimselere**(, onlar gibi giyinip kuşanmak ve kendilerine değer vermek gibi basit gördüğünüz şeylerle de olsa) **en ufak bir meyil dahi göstermeyin, sonra** (onları yakacak olan) **o ateş size de dokunur. Sizin için Allâh'tan başka yardımcılar da yoktur** (ki sizi O'nun azâbından koruyabilsin)**! Sonra** (kâfirlere meyledenlere azâp edeceğini açıklayan O Allâh tarafından da) **yardım olunmazsınız!**" *(Hûd Sûresi:113)*

Yunanlıların, İzmir'den defolup giderken kadınlarımıza ne fenâlıklar yaptıkları ne çabuk unutuldu! İşte kâfirlere benzemeye çalışmanın bir netîcesi olarak, **Allâh-u Te'âlâ** onları Müslümanlara musallat etmektedir. Hiç insan, kendi başına bu kadar felâket getirir mi?

İşte Rabbü'l-âlemîn bu âyet-i kerîmesiyle bizleri uyardıktan sonra bir sonraki âyet-i kerîmede bu tenbihleri yerine getirmeyenlerin fecî âkıbetlerini açıklamıştır. İyice okuyalım, iyi düşünelim! Çünkü **Mevlâ Te'âlâ**:

"Pek az düşünüyorsunuz!" buyurarak bize sitem ediyor. Gerçekten de saf bir gönülle Kur'ân okuyamıyoruz, güya okuyoruz, bizimkine kaptı-kaçtı denir. Şöyle Kur'ân'ı alıp düşünerek, rahat rahat, tecvîde ve harflerin mahreclerine riâyet ederek okumak lâzım! İşte Kur'ân okumak böyle olur. İşte ancak Kur'ân okurken bu hâli takınanlar **Allâh** ile konuşmuş olur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyihtan bâzısı şöyle buyurmuştur: "Her kim Rabbinden kendisine indirilen şeyden başkasına uyarsa o kişi **Hak Te'âlâ**'nın nazarından uzaktır. Her kimin iki cihanda nasibi varsa, onun, Rabbinden kendisine indirilen şeyden başkasına uyması mümkün değildir. Yine de vahye hakkıyla uyanlar, azın da azı denilecek kadar az kimselerdir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede kullara şu hakîkatler haykırılmıştır: "İlâhî takdirlerin sizden istediklerine karşı teslim olun! Durduğunuz yerde durun(, haddinizi aşmayın)! Anladığınız gerçeklerin hakîkatini bulun!

Size keşfettirilen şeyleri iyi gözden geçirin! **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyi göz önünde bulundurmayın! Hiçbir illet ve sebebe yönel(ip de başınıza gelenleri ondan bil)meyin! Sakın ha sizin için **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir (kurtarıcı) vesile bulunduğunu sanmayın!"

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** kullarına şöyle hitap etmektedir: "Ey mahlûk olan sizler! Medhûl (karışık olan) akıllarınızı ve ma'lûl (özürlü durumda olan) basîretlerinizi ittibâ potasına bırakın. Başına buyrukluğu, kendini beğenmişliği terk edin. Zîra başına buyrukluğun hoş bir sedâsı, kendini beğenmişliğin de iyi bir yüzü yoktur.

İslâm dîninin sarrafları ve nübüvvetin haznedârları uzaktadırlar. Onlar (o kıymetli) hidâyet misklerini açıp, saçtılar ve din devletinin sabâ rüzgarına buyurdular ki:

'Bu miskin nesîmini (meltemini, esintisini) emânet olarak sana verdik. Âlemin çevresini tavaf et ve her kavmin ahvâline bak. Her nerede âşıkane bir burun ve aşk kahrının buhurdanı üzerinde yanan bir kalp görürsen, o gönüle ve o hâtıra bir nesîm (meltem, esinti) ulaştır.'

Akrabalık bağlarını kesip atarak Hazret-i risâletpenâhı sürgüne gönderen o âciz ve meziyyetsiz(, liyâkatsiz) Kureyş kâfirlerinin burunları ise hizlân(; yardımsızlık ve zelil bırakılma)nın kahrındadır. Nesîm'den (o tatlı, hoş kokulu esintiden) onların burunlarına bir nasip gelmez. İşte bu yüzden Rabb'ül-izzet onlara mahrumluk damgası vurarak:

﴿ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ ﴾

"Ne kadar da az düşünüyorsunuz!" buyuruyor."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sevgilinin emir ve nehiylerine uymak sevgi dâvâsının doğruluğuna delâlet edeceği gibi, sevgiliye muhâlefet de sevgi dâvâsının asılsızlığını gösterir.

تَعْصِي الإِلٰهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ هٰذَا مُحَالٌ فِي الْقِيَاسِ بَدِيعُ

لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَأَطَعْتَهُ إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعُ

"Hem Allâh'a isyan edersin, hem de O'na sevgi izhar edersin,
İşte bu büyük bir muhaldir, kıyaslama bakımından da eşsizdir!
Senin sevgin doğru olsaydı, elbette O'na itaat ederdin,
Zira şüphesiz seven kişi sevdiğine itaat edicidir!"

Sevginin bir sevgilide toplanması, mükemmeliyetini gösterir. Sevginin dağınıklığı ise onun güçsüzlüğünün delilidir. Bundan dolayı şâir:

كَانَتْ لِقَلْبِي أَهْوَاءٌ مُفَرَّقَةٌ فَاسْتَجْمَعَتْ مُذْ رَأَتْكَ الْعَيْنُ أَهْوَائِي

"Kalbimin dağınık dağınık sevgileri vardı,
Ama göz seni gördükten beri sevgilerim toplandı!" demiştir.

Sevginin bir sevgilide toplanması ise, sevgiliyi tam mânâsıyla tanımadan, cemâlinin nurlarını ve sırlarının kemâlini müşâhede etmeden olacak şey değildir.

﴿وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ۝٤﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (4)

(وَكَمْ) **Nice,** o da neden? (مِنْ قَرْيَةٍ) **karyeden,** yani; nice memleketlerin ahâlisini, ne yaptık? (أَهْلَكْنَا) **helâk ettik,** yani; yok etmeyi murâd ettik, neleri? (هَا) **onları,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (و) harfi, isti'nâfiyye olup, (كَمْ) kelimesinin mahalli hakkında iki vecih vardır:

a) Mübtedâ olmak üzere mahallen merfû' olup, peşindeki cümle onun haberi olabilir.

b) Mâba'dinin tefsîr ettiği gizli bir fiille iştiğal kaidesi üzere mensup da olabilir ki, bu durumda (كَمْ) kelimesi için sadâret-i kelam hakkı olduğundan, fiil kendisinden müteahhir olarak takdir edilip: (وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا) şeklinde olur.

2- (مِنْ قَرْيَةٍ) kelimesi, mahallen mensûb olup (كَمْ) kelimesinin temyîzidir.

3- (أَهْلَكْنَاهَا) cümlesindeki zamîr, (كَمْ) kelimesinin mânâsına râci'dir ki takdir: (قُرىً كَثِيرَةً أَهْلَكْنَاهَا) şeklindedir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

Nice memleketleri helâk etmek istedik de (فَجَاءَ) **geldi,** neye? (هَا) **ona,** ne? (بَأْسُنَا) **bizim azâbımız,** ne oldukları halde? (بَيَاتًا) **geceleyici oldukları halde,** (أَوْ هُمْ) **ya da onlar,** nedirler? (قَائِلُونَ) **kaylûle yapıcıdırlar,** yani; gündüz istirahatine çekilmiş oldukları halde.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَا) harfi, âtıfe olup, (جَاءَهَا بَأْسُنَا) cümlesi, (أَهْلَكْنَاهَا) cümlesine ma'tûfen mahallen merfû'dur.

2- (بَيَاتًا) kelimesi hakkında birkaç vecih vardır:

a) Hâl mevkiinde vâkî olan masdardır ki, takdir: (بَائِتِينَ) şeklindedir.

b) Zarf hükmünde de olabilir ki, bu durumda (لَيْلًا) takdirindedir.

3- (قَائِلُونَ) kelimesi, "Kaylûle vakti dinlenen" manasındaki (قَائِلْ) kelimesinin cemîsi olup, (هُمْ) zamîrinin haberidir. Mübteda ve haberden müteşekkil cümle-i ismiyye ise, hâl olan (بَيَاتًا) kelimesine ma'tûf olduğu için mahallen mensuptur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Kendisini helâke uğrat(mayı arzula)**mış olduğumuz nice memleket** (halkı) **vardır ki, (Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi gibi) **geceleyin** (uyurlarken) **ya da (Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi gibi) **kendileri** (gündüz ortası uykuya yatmış) **kaylûle yapan kimselerken çetin azâbımız on**(lar)**a gelip çatmıştır.**

Âyet: 4

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inzâr ve tebliği emredip, ümmetine de kabul ve mütâbe'ati emretmesinin ardından bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymamanın ve ondan yüz çevirmenin getireceği felâketleri açıklamıştır.

"Mâverdî ve **Fahrurrâzî"** tefsîrlerinde zikredildiği vechile; helâk, azâbın gelişinden sonra olduğuna göre, bu âyet-i kerîmede buyrulmak istenen: "Helâkine hükmettiğimiz nice karyeler vardır ki, oraya geceleyin azâbımız gelmiştir!" manasıdır.

Gerçi buradaki (فا) harfi farklılık gerektiren "Ta'kîb" manasında olmayıp, îzah anlamında gelen "Tefsîr" için olabilir ki, bu durumda, helâk edilişin şekli: "Onlara azâbımız geceleyin geldi!" buyrularak îzah edilmiştir.

Buna göre âyet-i celîlenin maksadı; azâbın onlara, geleceğine dair hiçbir emâre öne geçmeksizin bir gaflet ânında geldiğinin anlatılmasıdır ki, böylece sanki kâfirlere: "Güvenlik, rahatlık ve boş kalmak gibi sebeplere aldanmayın! Çünkü **Allâh**'ın azâbı geldiği zaman hiçbir emâre öne geçmeksizin bir anda vukû bulur, öyleyse rahat hallerinize aldanmayın!" buyrulmuş olmaktadır.

Demek ki; insan günahlarına rağmen Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine müsaade vermesine mağrur olmamalı ve her vakit azâb-ı İlâhînin gelmesinden korku ve endişe üzere bulunmalıdır. Çünkü azâbın gece yatakta yahut kuşluk vakti istirahatta geldiğini beyan etmek, her vakit geleceği ihtimalini ortaya atmak sûretiyle insanların dâima endişe üzere olmalarını gerektirmektedir.

"Beyzâvî ve **Nesefî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; gece ve kaylûle vakitlerinin özellikle anılması, bu iki saat, gaflet, dinlenme ve istirahat zamânı olduklarındandır. Zira böyle bir zamanda âniden gelen azâp elbette daha şiddetli ve fecî olur.

Nitekim **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi geceleyin seher vakti helâk edilmişler, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ise kaylûle vakti helâke uğratılmışlardır.

"Hûd ibni Muhakkem Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme tıpkı:

﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾
أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلْآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ﴾

"(Rasûlüm! Allâh-u Te'âlâ'nın, geçmiş inkârcı ümmetlere yaptıklarını naklettikten sonra onlara) **de ki: "Gördünüz mü?** (Söyleyin bakayım!) **O'nun** (acele istediğiniz) **azâbı size gece** (uyurken) **ya da gündüz** (işlerinizle meşgulken) **gelecek olsa,** (ikisi de istenmeyecek şekilde zor ve tehlikeliyken) **o suçlular onun hangisini acele isteyebilir?** (Söylesinler de ona göre gönderelim!)

O (azâp) **gerçekleştikten sonra mı O** (Allâh'a ve azâbı)**na inanmış olacaksınız?"** (Ama o zaman size:) **"Şimdi** (belâya uğrayınca inandınız değil) **mi? Oysa gerçekten siz bunu** (inkâr ettiğiniz için) **acele istemekte bulunmuştunuz!"** (denilecektir.)" *(Yûnus Sûresi:50-51)* âyet-i kerîmeleri gibidir.

"**İbni Kesîr Tefsîri**"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**, peygamberlerine muhalefet nedeniyle helâk ettiği ve dünya rüsvaylıklarını âhiret rezilliklerine eklediği birçok karyeler bulunduğunu farklı âyet-i kerîmelerde açıklamıştır.

Nitekim:

﴿ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Andolsun ki; senden evvel** (gönderilen) **nice değerli rasûllerle de gerçekten istihza edilmişti. Fakat kendisiyle dalga geçmekte bulunmuş oldukları o şey**(in azâbı), **o alay etmiş olan kimseleri çepeçevre kuşatıvermişti.**" *(En'âm Sûresi:10)*,

﴿ فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾ ﴾

"**Nice karye vardır ki; kendisi**(nin halkı şirk koşan) **zâlim** (kimseler)**ken Biz onu helâk etmişizdir de, bu sebeple orası** (tamâmen yıkıldığından, duvarları) **tavanları üzerine düşmüştür, bir de** (istifâde edecek kimsesi kalmadığı için) **nice kullanılmayan** (işlek) **kuyu ve** (sâhipsiz kalan) **nice yüksek/süslü/ saray** (bulunmaktadır, onları görüp de hâlâ mı ibret almayacaklar)!" *(Hac Sûresi:45)*,

﴿ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا
فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾ ﴾

"(Ey Kureyş! Sizin gibi) **geçimine nankörlükte bulunmuş/**(bolca) **geçimleri hususunda şımarmış/ nice memleketleri helâk etmişizdir. İşte sana! Bunlar onların meskenleridir ki; onların ardından** (oralarda) **ancak** (gelip geçenler tarafından günü birlik olarak) **pek az oturulabilmiştir /ancak pek azında oturulabilmiştir/.** (Helâk edilen yurtlarda tasarruf edebilecek kimse kalmadığı için, oralara) **mîrasçılar ancak Biz olmuşuzdur!**" *(Kasas Sûresi:58)* âyet-i kerîmeleri bunlardan bâzılarıdır.

Gece saatleri ve gündüz ortası, gaflet ve istirahat vakitleri olduğundan **Allâh-u Te'âlâ**, azâbı hiç beklemedikleri bu gibi anları özellikle konu etmiştir. Nitekim:

﴿ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾
أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ ﴾

"**Yoksa o memleketlerin halkı, çetin azâbımızın onlara geceleyin kendileri uyurlarken** (ansızın) **gelmesinden** (korkmayıp) **emin mi oldu**(lar ki, kötülük yapmaktan hiç tedirgin olmadılar)?

Yoksa o ülkelerin milleti, kuşluk vakti kendileri (son derece gaflet içerisinde) **oyna**(yıp duru)**rlarken, çetin azâbımızın onlara** (ânî olarak) **gelmesinden** (endişelenmeyip) **güvende mi oldu**(lar)?" *(A'râf Sûresi:97-98)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati ifâde etmektedir.

﴿ أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾
أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾ ﴾

"(İslâm'ı imhâ etmek ve inanmak isteyenleri engellemek için her türlü) **kötü işleri hîle olarak kurmuş olan o kimseler, Allâh'ın kendilerini yere batırmasından ya da** (belâya çarpılacaklarını) **hiç fark etmedikleri bir yerden kendilerine azâp gelmesinden emin mi oldu**(lar ki, hâlâ bizim peygamberimizi inkârda ısrar etmektedirler)**?!**

Ya da (o azâbın, yolculuklarda veya yataklarında) **dönüp durmaları** (sırası)**nda onları yakalayıvermesinden** (eman mı aldılar) **ki onlar asla kaçabilen kimseler/âciz bırakabilecek kimseler/ değildirler?!**

Veya (şiddetli kasırgalar ve zelzeleler gibi korkunç hâdiselerden) **büyük bir korku üzere** (bulundukları sıra azâbın) **onları yakalamasından/ Veya** (canları ve malları hakkında) **yavaş yavaş eksiltme** (ve çeşitli nedenlerle aşındıra aşındıra yok etme kanunu) **üzere onları yakalamasından/** (güvence mi aldılar da, hiç istiflerini bozmadan hâlâ gâvurlukta ısrar ediyorlar)**?!**

(Evet! Rabbiniz size hiçbir alâmet hissettirmeksizin âniden azâba çarptırma yolunu tercih etmemiştir. Çünkü) **gerçekten sizin Rabbiniz elbette** (sizi esirgediği için azâbı hak etmenize rağmen mühlet veren bir) **Raûf'dur,** (kullarına son derece acıdığından, onlara çarçabuk azâp etmeyip, günahlarından dönme imkânı veren bir) **Rahîm'dir."** *(Nahl Sûresi:45-47)* âyet-i kerîmeleri de, kötülük yapanları, âniden karşılaşacakları felâketlerden tehdit eder mâhiyettedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın yüce kitabında bu konuda birçok âyet-i kerîmesi mevcuttur ki, hepsi de **Allâh-u Te'âlâ**'nın, zâlimleri gâfil bulundukları bir anda âniden kırıp geçirdiğini ve bundan sonra da bu sünnetini tatbîke devam edeceğini bildirmektedir.

Hâsıl-ı kelâm; bu fakir, Erzincan zelzelesinde memleketim Trabzon'da idim, biliyorsunuz köylerin evleri ağaçtandır, o gün dışarıda kar da vardı. Yer öyle bir sallandı ki anam beni kaptığı gibi dışarı fırladı, babam ise yatağında yata kalmıştı. Koca Erzincan gitti. Bu fâciaya hangimiz dayanabiliriz? Hangi zevktir ki, bu kadar büyük bir felâketi bize küçük gösteriyor?

Ah bu nefs-i emmâre var ya; hep onun yanlışlıklarından ve sabırsızlığından bu gibi musîbetler başımıza geliyor. Biz bu ifadelerle Erzincanlıları zemmetmiş olmadık, ancak bütün kullar bundan ders alsın diye anlattık. Yoksa bütün şehirler bu gibi felâketlere mâruz kalabilir.

Cenâb-ı Hak bazı dostları sebebiyle bu belâları geri çeviriyor. İşte bu âyet-i celîlede Rabbimiz bütün insanları uyanışa davet ediyor ve:

"Nice karyeler ahâlisini beklemedikleri anda gece uyurlarken veya gündüz istirahat ederlerken yakaladık!" buyuruyor. Bu azâp onlara neden geldi? Tabi ki kendilerine Rableri tarafından indirilen kitabın tarafına bakmadıklarından geldi!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmede insanoğluna şöyle hitap edilmektedir: "Ey miskin insan! Emniyet, sıhhat ve nimet zamanına dikkat et de aldanmayasın. Eğer bir gün arzu ettiklerin gerçekleşirse, yine de dünyadan emin olur halde oturmayasın.

Zira nimetin zevâli ve bir **Cebbâr**'ın güçlü yakalayışı, daha çok böyle eminlik vaktinde ansızın gelir. **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmaktadır:

﴿ ... حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً ... ﴿٤٤﴾ ﴾

"Nihâyet onlar kendilerine verilen şeylerle şımardıkları zaman Biz onları ansızın yakaladık!" *(En'âm Sûresi:44)*,

﴿ ... حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا
أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ ... ﴿٢٤﴾ ﴾

"Nihâyet o toprak güzelliğini iyice takındığında, (türlü türlü ve rengârenk bitkilerle) **tamâmen süslendiğinde, ahâlîsi de gerçekten kendilerinin on**(da yetişen mahsullerden faydalanmay)**a karşı gücü yeten kimseler olduklarını sandıkları bir sırada, gece veya gündüz**(; dolu, don, çekirge, fâre ve kasırga gibi azâplarımızla ilgili) **emrimiz ona gelivermiştir de, böylece hemen Biz onu**(n ağaçlarını, bitkilerini ve ekinlerini) **sanki biraz önce** (orada) **durmuyormuş gibi kökünden biçilmiş bir şeye çevirmişizdir."** *(Yûnus Sûresi:24)*,

﴿ ... مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا ... ﴿٢﴾ ﴾

(Ey Müslümanlar! O Yahudilerin gücünü bildiğiniz için) **siz onların çıkacaklarını hiç zannetmemiştiniz!**

Onlar da sanmışlardı ki; gerçekten kendilerinin Allâh'tan engelleri sadece kaleleridir!

Derken Allâh(ın azâbı olan korku ve sürgün zorunluluğu) **onlara hiç beklemedikleri bir taraftan gelmişti** (ki, reisleri Kâ'b ibni Eşref'in, sütkardeşi Muhammed ibni Mesleme eliyle öldürülmesi bunu başlatmıştı)." *(Haşr Sûresi:2)*,

﴿ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾ كَلَّا ... ﴿٤﴾ ﴾

"O (kâfir) **sanmaktadır ki; malı** (hiç tükenmeyip) **şüphesiz onu** (dünyada) **ebedî** (ölümsüz) **kılacaktır! Hayır!** (Onun bu düşüncesi asla doğru değildir!)" *(Hümeze Sûresi:3-4)*,

﴿ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ ﴾

"Onlar(; Firavun ve hanedânı Mısır'dan çıktıklarında arkalarına) **nice bostanlar ve gözeler bıraktılar! Daha nice ekinler ve pek değerli makamlar** (ve meskenler)**! Ve içerilerinde zevklenmekte /eğlenmekte/ bulunmuş oldukları nice nimetlenmeler**(i bırakıp gittiler)**!"** *(Duhân Sûresi:25-27)*,

﴿ ... أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ ﴾

(Ecel geldiğinde geciktirilmelerini isteyen kâfirlere sitem ve azar yollu denilecektir ki:) **"Bundan önce** (dünyada yaşadığınız rahat hayat içerisinde ölüm ve âhireti hiç aklınıza getirmeyerek sağlam binalar yaparken ve uzun emellere kapılmışken) **siz yemin etmiş değil miydiniz ki: 'Sizin** (nimetleriniz) **için hiçbir kaybolma yoktu!'"** *(İbrâhîm Sûresi:44),*

﴿ ... إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ ﴿٨٤﴾ ﴾

(**Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* inkârcı kavmine dedi ki:) **"Şüphesiz ben sizi** (buna muhtaç bırakmayacak) **fazlaca bir** (nimet ve) **malla iç içe görmekteyim** (ki bu nedenle siz eksik vermek bir yana, şükür için insanlara daha fazla vermelisiniz). **Ama** (bu günahtan vazgeçmemeniz durumunda) **muhakkak ki ben** (bir ferdinizi bile bırakmayıp hepinizi helâk edecek olan) **kuşatıcı bir günün azâbından size karşı endişe duymaktayım!"** *(Hûd Sûresi:84)*

Bu âyetleri tedebbür eden herkes bilir ki, bu oyun-eğlence keyfi ve rahatlık kalıcı değil, geçicidir. Bu süslü evler dâimî değil, terk edilecek şeylerdir.

İşte bu dünyada insanlar, gerek sıradan biri olsun, gerekse hükümdâr olsun, dehrin (zamanın) yorgunu(, bitkini) ve şehvetin sarhoşu olarak, tehlike gemisinde helâk girdabına kapılmış bir durumdadırlar.

دَرْ جِهَانْ شَاهَانْ بَسِي بُودَنْدْ كَزْ گَرْدُونْ مُلْكْ تِيرِشَانْ پَرْوِينْ گُسَلْ بُودُ و سِنَانِشَانْ جَانْ گُذَارْ

بِنْگَرِيدْ آكْنُونْ بَنَاتِ النَّعْشْ وَارْ اَزْ دَسْتِ مَرْگْ نَيْزَهَا شَانْ شَاخْ شَاخْ و تِيرْهَا شَانْ تَارْ تَارْ!

"Cihanda, feleğin mülküne kavuşmuş(, üstünlük ve azamet sahibi) **nice padişahlar vardı ki,**

Okları (o toplu duran) **Ülker yıldızını** (bile) **dağıtır, mızrakları da can eritirdi.**

Şimdi bakınız (onların durumuna ki), **ölümün elinde, Benât-i Na'ş** (Yedi Kardeşler takım yıldızı) **gibi** (darmadağın hale geldi)**ler,**

(O) **mızrakları dal dal, okları da tel tel** (kalıp, etkisiz hale geldiler)."

Din büyüklerinden birisi bir seyahatinde, (**Kûfe**'de **Necef** bölgesindeki) **Havernak** karyesinde (bulunan ve dillere destan olan) **Südeyr** kasrına, **Nu'mân-i Münzir**'in binâlarına rastladı ve onlar hakkında şöyle anlattı:

O (bir zamanlar) muazzam (olan) binâları gördüm ki, yüksek yüksek köşkler harap olmuş ve toz dumanların yükseldiği, kullanılmayan yaşanılmayan bir yer haline gelmiş.

Bu harâbeye dönmüş yere, ibret gözüyle baktım ve (sâhibine hitâben) dedim ki: "Bu mu senin oturduğun yerler? Bu mu senin komşuların? Yaşadığın yerlere ne oldu?"

(O sırada) bir hâtiften (gâibden) ses geldi:

أَفْنَاهُمْ حِدْثَانُ الدَّهْرِ وَالْحُقُبِ وَغَالَهُمْ زَمَنٌ فِي صَرْفِهِ نُوَبُ

"Asırların gece ve gündüzleri onları yok etti,
Gelip gidişinde büyük musîbetler getiren uzun zaman onları helâk etti!"

Ayrıca bir duvarın üzerinde şöyle yazılı olduğunu gördüm:

هٰذِى مَنَازِلُ أَقْوَامٍ عَهِدْتَهُمُ فِي خَفْضِ عِيشٍ وَعِزٍّ مَا لَهُ خَطَرُ

صَاحَتْ بِهِمْ نَائِبَاتُ الدَّهْرِ فَانْقَلَبُوا إِلَى الْقُبُورِ فَلَا عَيْنٌ وَلَا أَثَرُ

"İşte buralar öyle toplumların yurtlarıdır ki, sen onları,
Huzurlu bir hayat ve tehlikesiz bir izzet içinde tanımıştın!
Zamanın felaketleri onlara bir bağırdı da, onlar hemen,
Kabirlere dönüp gittiler, artık ne kendileri vardır, ne de eserleri!"

"**Âlûsî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî manası şudur: Kalp karyelerinden niceleri vardır ki, Biz onun isti'dâdını ifsat etmişizdir de, artık Bizim azâbımız ona gece gibi olan gençlik döneminde gaflet yatağı üzerinde yatarken ya da gündüz gibi olan ihtiyarlık mevsiminde kuruntuların gölgesi altında kaylûle yaparken gelivermiştir.

﴿فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (5)

(فَمَا كَانَ) **olmadı,** ne? (دَعْوَاهُمْ) **onların çağrışları,** yani; onların yardım istemeleri, ne vakit? (إِذْ جَاءَ) **geldiğinde,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (بَأْسُنَا) **bizim çetin azâbımız,** yani; azâbımızın emârelerini müşâhede ettiklerinde onların yalvarış ve yakarışları hiçbir şey olmadı, (إِلَّا أَنْ قَالُوا) **ancak demeleri oldu,** nedir demeleri? (إِنَّا) **muhakkak ki biz,** (كُنَّا) **olduk,** kimler olduk? (ظَالِمِينَ) **zulmediciler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَا) harfi, isti'nâfiyye olup, (مَا) harfi, nâfiyedir. (دَعْوَاهُمْ) kelimesi (كَانَ) fiilinin ismidir, mukaddem haber olduğunu söyleyenler de olmuştur.

2- (إِذْ) kelimesi, geçmiş zaman zarfı olup, (دَعْوَاهُمْ) kelimesiyle mensuptur.

3- (جَاءَهُمْ بَأْسُنَا) cümlesi izâfetle mecrurdur.

4- (إِلَّا أَنْ قَالُوا) cümlesindeki (إِلَّا) hasr edatı olup, (أَنْ) ve sonrası, ya haber olmak üzere mahallen mensûb veya isim olmak üzere mahallen merfû'dur. (أَنْ) harfinin sılasında vâkî olduğu için (قَالُوا) ve peşindekilerin i'raptan mahalli yoktur.

5- (كَانَ)nin isim ve haberinden müteşekkil (كُنَّا ظَالِمِينَ) cümlesi, (إِنَّ)nin haberi olmak üzere mahallen merfû' olup (إِنَّ) ve hayyizindeki cümleyse kavlin makûlü olarak mahallen mensuptur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Çetin azâbımız kendilerine geldiği zaman artık onların (suçlarını itiraf mâhiyetindeki yakarış ve) **duaları ancak: "Şüphesiz ki biz gerçekten** (şirk koşan) **zâlim kimseler olmuştuk!" demelerinden başka bir şey olmamıştır!**

Î Z Â H Â T

"Beğavî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen "Da'vâ", duâ manasındadır. Buna göre mânâ: "Helâk olan toplumların, azâba uğratıldıklarındaki duâları, zulümlerini itiraftan başka bir şey olmamıştır." demektir.

Evet! Onlar azâbı gördüklerinde suçlarını itiraf etmişlerdir, ama azâbı müşâhede zamânı itirafın bir faydası olmamıştır. Zira azâp gelmeden cürümler itiraf edilerek dergâh-ı ulûhiyyete ilticâ etmek lâzımdır ki, tevbe kabul olsun. Yoksa azâp görülerek yeis (yaşamaktan ümitsizlik) hâli belirdikten sonra değil tevbe, îmân bile kabul olmaz!

"Taberî ve **İbni Kesîr"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; azâpla karşılaşan toplumlar günahlarını itiraf etmekten ve kendilerinin bu azâba müstehak olduklarını kabullenmekten başka bir şey yapamamışlardır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾﴾

"(Halkı müşrik ve) **zâlim olmuş nice memleketi, bir daha düzelemeyecek şekilde kırıp geçirdik de, onların ardından**(, kendileriyle hiçbir soy bağı bulunmayan) **başka başka birtakım toplumlar meydana getirdik.**

O (helâke uğratıla)**nlar Bizim çetin azâbımızı görür gibi hissettiklerinde, birdenbire onlar bineklerini koşturarak oradan süratlice kaçıyorlardı.**

(O zaman azâp melekleri onlara:) **"Üzengilere vurup hızlıca kaçmayın! Kendileri sebebiyle bolca nimetlendirildiğiniz şeylere ve** (rahatça yaşadığınız) **meskenlerinize dönün! Belki de siz** (eskisi gibi şimdi de sıkıntılara düşenler tarafından) **danışılırsınız!/**(Fakirler tarafından) **istekte bulunulursunuz!/**(Hizmetçileriniz tarafından: "Bu durumda ne yapalım?" diye) **sorulursunuz!/**(Karşılaştığınız felâketi araştıranlarca) **sorgulanırsınız!/"** (diyorlardı.)

(Kaçamayacağını anlayanlar:) **"Ey bizim helâkimiz!** (Neredesin gel! Şimdi tam zamânın!) **Gerçekten de biz** (şirk koşarak kendimize yazık eden) **zâlim kimseler olduk!" dediler.**

İşte sana! Biz onları biçilmiş bir ekin (gibi yerle bir edinceye) **ve ateşi sönmüş** (ölü) **kimseler haline getirinceye kadar bu** (söz) **onların yalvarış** (ve yakarış)**ları olarak sürdü gitti."** *(Enbiyâ Sûresi:11-15)* âyet-i kerîmelerinde bu konuyu açıklamıştır.

Ayrıca bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

١٦- «مَا هَلَكَ قَوْمٌ حَتَّى يُعْذِرُوا مِنْ أَنْفُسِهِمْ».

16- **"Bir toplum** (günahları ve ayıpları çoğalarak azâbı hak ettikleri için, ayıplayanlarını) **kendilerinden taraf mazur bırakıncaya kadar helâk olmamıştır!"** *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/62; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/258-259; Ebû Dâvud, Melâhim:17, no:4347, 2/528; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18317, 6/358)* hadîs-i şerîfinin ne kadar doğru olduğuna açıkça delâlet etmektedir.

Nitekim **Ebû Sinân** *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır:

١٧- عَنْ أَبِي سِنَانٍ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ الزَّرَّادِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا هَلَكَ قَوْمٌ حَتَّى يُعْذِرُوا مِنْ أَنْفُسِهِمْ». قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ الْمَلِكِ: كَيْفَ يَكُونُ ذٰلِكَ؟ قَالَ: فَقَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا﴾.

17- **Abdülmelik ibni Meysere ez-Zerrâd** *(Radıyallâhu Anh)*dan, **Abdullah ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bir toplum** (günahları ve ayıpları çoğalarak azâbı hak ettikleri için, ayıplayanlarını) **kendilerinden taraf mazur bırakıncaya kadar helâk olmamıştır!"** buyurduğunu işittiğimde, **Abdülmelik**'e: "Bu nasıl oluyor?" dedim. O da:

"Çetin azâbımız kendilerine geldiği zaman artık onların (suçlarını itiraf mâhiyetindeki yakarış ve) **dualarını ancak: 'Şüphesiz ki biz gerçekten** (şirk koşan) **zâlim kimseler olmuştuk!' demelerinden başka bir şey olmamıştır!"** âyetini okudu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/62; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/258-259; İbni Ebî Hâtim, no:8212, 5/1438-1439)*

"Hûd ibni Muhakkem Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın dilinden düşürmediği söz:

«سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ وَسُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ».

"O çok büyük olan Allâh'ı tesbîh ederim! Allâh'ı, O'na hamdederek tenzîh ederim!" zikri idi.

Bazı büyüklerin sürekli âdeti ise:

﴿... أَلَا إِلَى اللهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ۝﴾

"Âgâh olun! Bütün işler ancak Allâh'a varacaktır!" *(Şûrâ Sûresi:53)* âyet-i kerîmesini tekrarlamaktı.

Demek ki; bu zikirlerle meşgul olmayıp, şirk ve zulümle uğraşanların, azâbı gördüklerinde sürekli söyleyecekleri: "Gerçekten biz zâlimler olduk!" sözü olmuştur.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; bu sözü söyleyenler nefisleri aleyhine zâlimlikle ikrarda bulunmuşlar ve tevbenin fayda vermeyeceği bir anda tevbeyle çağrıda bulunmuşlardır.

Buna göre bu âyet-i celîle:

﴿كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ۝﴾

"**Kendilerinden önce** (geçmiş olan) **nice asırlar** (halkın)**ı helâk etmiştik de, onlar** (yine bir ümit deyip: "İmdat!" diye) **bağırıp çağırmıştılar. Oysa** (o şiddetli azâbımızla karşılaştıklarında, zaman) **asla kurtuluş zamanı değildi!"** *(Sâd Sûresi:3)* âyet-i kerîmesiyle:

﴿وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ۝ وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ... ۝﴾

"(Azâbı gördüklerinde:) **"Biz O** (Allâh-u Te'âlâ'ya, Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve Kur'â)**na îmân ettik!" dediler. Ama** (kendileri âhiretteyken, dünya gibi) **pek uzak bir yerden** (îmânı) **kolayca alabilmek nerede onlar için?**

Oysa daha önce (dünyada Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân etme imkânına sahipken) **gerçekten onu inkâr etmişlerdi."** *(Sebe' Sûresi:52-53)* âyet-i kerîmeleri gibidir.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer burada biri: "Helâk olan ümmetlere **Allâh**'ın azâbı gelmişken nasıl zâlim olduklarını itiraf edecek fırsat buldular?" diye soracak olursa, cevâben şöyle denilir:

"Ümmetlerin helâki bir an içerisinde olmamıştır, helâkin başlamasıyla son bulması arasında vakit vardır; kimisi tûfanla helâk edilmiştir ki, bu durumda kendilerini helâk edeceğini anladıkları sebebin zuhûruyla, helâkin, hepsini kapladığı son an arasında bayağı bir müddet vardır.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavminde olduğu gibi bazıları, helâk alâmetleri belirdikten sonra da üç gün (kadar belli bir süre) yaşatılmıştır. Buna göre onlar peygamberlerin kendilerini korkuttuğu azâbın başlangıcını gördüklerinde Allâh'ın azâbının başlarına ineceğini yakînen anladıkları zaman: "Ey bizim helâkimiz! Gerçekten biz zâlimler olduk!" demeye başlamışlardır.

Ama o vakit kazandıkları îmân onlara faydalı olmamıştır. İşte böylece Rabbimiz, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gönderdiği toplumu da onu inkâr etmeleri halinde, rasûllerine isyan edip her zorba ve inatçı kişinin emrine uydukları zaman eski ümmetlerin başına gelen azâpların bir benzerinden sakındırmıştır.

Hâsıl-ı kelâm; belâ geldikten sonra "Zâlim olduk!" demenin faydası yoktur. Belâ gelmeden evvel: "Biz zulme meylettik, hidâyet yoluna dönelim, bu zulüm bizim başımıza çok felaketler getirebilir!" diyerek uslanalım, edeplenelim ve amel-i sâlihe devam edelim.

Mevlâ'nın sevmediği işlerden vazgeçelim, kulaklarımızı haram dinlemekten, ellerimizi harama değdirmekten, kalplerimizi de haram şeyler düşünmekten sakındıralım! Çünkü hepsi Mevlâ'mızın malıdır, âhirette aleyhimize şâhitlik yapacaklardır.

Şu âyet-i kerîmeler bu mânâyı bize anlatmaktadır:

﴿ حَتَّى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ ﴾

"**Nihâyet** (hep birlikte) **oraya geldikleri zaman, kulakları, gözleri ve derileri,** (özellikle de tenâsül uzuvları dile gelerek dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş oldukları** (haram) **şeylere dâir şâhitlikte bulunmuştur.**

Onlar derilerine: "(Biz sizi kurtarmak için günahlarımızı inkâr ederken, ya) **siz niçin bizim aleyhimize şâhitlikte bulundunuz?" dediler. Onlar:**

"(Biz kendimiz isteyerek konuşmuş değiliz, lâkin konuşturmak istediği) **her şeyi konuşturmuş olan O Allâh bizi de konuşturdu.** (Artık bu suâlinizin ne anlamı var, şâhitlik etmemek bizim elimizde midir?) **İlk defa sizi yaratmış olan da O'dur ve** (şu anda) **siz ancak O'na döndürülmektesiniz." dediler.**" *(Fussilet Sûresi:20-21)*

Şu âyet-i kerîme de bu mânâyı tekit eder:

﴿ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ ﴾

"**O gün** (yaptıkları suçları inkâr etmek için aşırı bir mücâdele içine girdiklerinde) **onların ağızları üzerine mühür basarız** (da, dünyada bülbül gibi öten dilleri konuşamaz hâle gelir)**;** (dünyada) **kazanmakta bulunmuş oldukları şeylerle ilgili ise** (itirafta bulunmak üzere) **elleri Bizimle konuşur, ayakları da şâhitlik yapar.**" *(Yâsîn Sûresi:65)*

Âyet: 5

Demek ki; işlenilen günahları o kişinin elleri haber verir, ayakları da dünyada kazanmış oldukları günahlara şâhitlik eder. Ne büyük muhâkemeler var! Ne acayip işler var! Ama Kur'ân-ı Kerîm'i sevenlere bir şey yok! Onlara sevinçler var, sürurlar var!

Şimdi iyi düşünelim! Çünkü helâk olduktan sonra: "Zâlim olduk!" demekten bir şey çıkmaz. Zâlimin kim olduğunu daha iyi anlamak istiyorsak şu âyet-i kerîmeye kulak verelim:

﴿وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ
وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾﴾

"Bizim(, Kureyş'in istediği) **o âyet** (ve mucize)**leri göndermemize sadece evvelkilerin onları yalanlamış olması mâni olmuştur. Biz Semûd** (toplumun)**a, açıkça görünen bir âyet olarak o** (kayadan çıkardığımız) **dişi deveyi vermiştik. Ama onlar** (o deveye bir mûcize olarak inanacak yerde, onu boğazlayarak) **ona** (karşı nankörlük etmiştiler ve bu sebeple kendilerini azâba maruz bırakarak nefislerine) **zulmetmiştiler.**

Oysa Biz (ümmetlerin istediği) **o âyetleri ancak** (inanmamaları hâlinde köklerini kazıyacak bir azâbın âcilen kendilerine geleceğine dâir) **büyük bir korkutma olarak göndermekteyiz."** *(İsrâ Sûresi:59)*

Kureyş müşrikleriyle aynı tabîata sahip olan Âd ve Semûd kavimleri, istedikleri mûcizeleri gördükleri halde inanmamaları yüzünden, köklerini kazıyacak peşin bir azâba maruz kalmışlardır. Mekke müşrikleri de Safâ dağının altına dönüştürülmesi, Mekke'deki dağların giderilmesi, ölülerin diriltilmesi gibi birtakım mûcizeler istemişlerdir.

Fakat geçmiş ümmetlere uygulanan o değişmez İlâhî sünnet gereği, istedikleri verildiği halde inanmamaları durumunda âcilen hepsi birlikte helâk edileceklerdir. Ama **Allâh-u Te'âlâ** âhir zaman ümmetinin kıyâmet gününe kadar geciktirilmesine hükmettiği için onlara her istediklerini vermemiştir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; evvelki ümmetlerden olan **Semûd** kavmi, peygamberleri olan **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*dan kayanın içinden bir deve çıkarmasını istediler. Açık bir mûcize olarak, istedikleri deve gözlerinin önünde taşın içinden çıktı. Ne var ki onlar bu mûcizeyi gördükleri halde îmân etmemekle kalmayıp onu keserek ona zulmettiler. **Mevlâ Te'âlâ** Hazretleri de bu zulümleri sebebiyle onları helâk etti.

Demek ki; bir âyet-i kerîmenin emrini tutmazsan, o âyet sebebiyle kendine zulmetmiş olursun. Bir âyetin nehyettiğinden kaçmazsan, yine o âyete muhalefet sebebiyle nefsine zulmetmiş olursun!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmaktadır: "**Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlamama gafletine meyleden ve kendilerine verilen mühletlere aldanan nice memleketler vardı ki, rahatlık içerisinde gecelemişken sabaha ansızın belâlarla karşılaşmış bir halde çıktılar ve ânî ölüme maruz kaldılar.

Artık onlardan ne bir belâ açıldı, ne bir duâları işitildi, ne kaçış onlara fayda verdi, ne de bağırıp çağırmak onları kurtardı. Böylece onlar yalvarıp yakarmaya ve: 'Vay başımıza gelenler!' diye bağırarak o zararın açılması için duâya başladılar.

Bir yandan da felâketlerin kendilerine dokunuşundan dolayı ağlıyorlardı. Öyle bir helâke uğradılar ki, ne kendileri, ne de eserleri kaldı, onların hiçbirinden haber bile alınamadı.

İşte **Allâh**'ın geçmiş kâfirler hakkındaki değişmez kanunu ve mâzideki muânitler hakkındaki sürekli âdeti ancak buydu!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi müstesna, helâke uğratılan diğer bütün toplumlar azâbı gördüklerinde yaptıkları suçu itirafa mecbur kalmışlar ve kurtuluş beklentisine girerek, evvelce yaptıkları işin asılsızlığını ikrar etmişlerdir.

(Tabi herkesin itirafı farklıdır, kâfirler inanmamalarının pişmanlığını çekerken, inananlar içerisindeki gâfiller de, **Allâh-u Te'âlâ**'yı unutmaları yüzünden hasret çekeceklerdir. Yine böylece câhiller niye öğrenmediklerine üzülürlerken, âlimler de neyi öğrenmeye çalıştıklarını sorgulayacaklardır.

Nitekim) **"Mesnevî"**de ifade edildiği üzere:

هَمْچُو آنْ مَرْدِ مُفَلْسِفْ رُوزِ مَرْگْ عَقْلْ رَا مِی دِیدْ بَسْ بِی بَالْ وُ بَرْگْ

"Hani o filozof gibi ki, ölüm günü,
Aklı gâyet âciz ve azıksız gördü!"

Mevlânâ Hazretleri'nin bahsettiği felsefeye kapılan büyük bir âlimdir. O, aklî ve kelâmî incelikleri çok açan, nüktedan biriydi. Felsefî ve fikrî usulleri çok kullanmaktaydı. Bu yüzden İmâmü'l-müşekkikîn lakabını almıştı.

بِی غَرَضْ مِی کَرْدْ آن دَمْ اِعْتِرَاف کَزْ ذَکَاوَتْ رَانْدِیمْ اَسْبْ اَزْ گُزَافْ

"Hiçbir gâyesi olmaksızın o an itiraf eyledi,
Zekîlik yüzünden atı boş yere sürdük dedi!"

Bu zat aklî ve naklî ilimlerde kendini kemâle ermiş görmesine rağmen, can çekişirken hiçbir şâibesiz (ve art niyetsiz) itiraf ederek demiştir ki: "Biz bu felsefe dolu akılla, düşünce atını kîl-ü kâl meydanına sürdük, asılsız ve gereksiz yerlerde dönüp dolaştık!"

Yani; ey akl-ı cüz'î sahibi! Sen o cüz'î aklınla ne kadar çalışıp didinsen de, o güvendiğin aklının, ölüm ânına faydası olmadığını görür ve pişman olursun. Cüz'î akıl ashabı ve kîl-ü kâl erbabı, tüm zihnî telaşlarına ve aklî çabalarına rağmen yakîne ve itmi'nân-ı kalbe ulaşamamışlardır. Zira cüz'î akıl hakîkat mertebesine ulaşmaya vesile olamaz.

İşte bu âlim de, bu akılla maksûd-i aslî ve mahbûb-i hakikî tarafına gidilemeyeceğini ölüm ânında anlayınca hayıflanarak, ölüm yatağında şu beyitleri okumuştur:

نِهَايَةُ اِدْرَاكِ الْعُقُولِ عِقَالُ وَأَكْثَرُ سَعْيِ الْعَالَمِينَ ضَلَالُ
وَأَرْوَاحُنَا فِي وَحْشَةٍ مِنْ جُسُومِنَا وَحَاصِلُ دُنْيَانَا أَذىً وَوَبَالُ
وَلَمْ نَسْتَفِدْ مِنْ بَحْثِنَا طُولَ عُمْرِنَا سِوَى أَنْ جَمَعْنَا فِيهِ قِيلَ وَ قَالَ

"Akılların anlayışının son noktası bağlıdır,
Âlemlerin gayretinin ekserisi boşunadır.
Ruhlarımız cisimlerimizden dolayı yalnızlık hissi içerisindedir,
Dünyamızdan elde ettiğimiz ise eziyet ve vebalden ibarettir.
Ömür boyu araştırmalarımızdan istifâde etmemişizdir,
Ancak bunca zaman kîl-ü kal cem etmişizdir!"

آزْ غُرُورِی سَرْ كَشِيدِيمْ آزْ رِجَالْ آشِنَا كَرْدِيمْ دَرْ بَحْرِ خِيَالْ

"Gururlandık da erlere baş kaldırdık,
Hayal okyanusunda yüzmeye daldık!"

Kendimizi üstün görüp **Allâh** dostlarından ayrı kaldık, onlara itaatten çekindik, hayal denizini hakîkat zannedip onda dalgıçlık yaptık ve kîl-ü kâl topladık. Zannettik ki, fikrî kuvvetle ve nazarî ilimlerle dolarsak kendimizi yok olmaktan kurtarırız. Ama şimdi bildik ki bu aklın bu deryada asla faydası yokmuş.

آشِنَا هِيچِسْتْ آنْدَرْ بَحْرِ رُوحْ نِيسْتْ اِينْجَا چَارَه جُزْ كَشْتِئِ نُوحْ

"Yüzmek rûh okyanusunda hiçmiş meğer,
Nûh'un gemisi çâre ancak binersen eğer!"

Ruh denizine yol almakta ve hakîkat âlemi okyanusuna sefer kılmakta yüzmeğe ve dalgıçlığa güvenmek ve muktezâyı akıl üzere gitmek hiç olacak şey değildir. Akl-ı cüz'înin gaybî âlemlerde, İlâhî sırlarda ve hakîkatlerde araştırma yapması neticesiz bir iştir.

Mevlânâ Hazretleri böyle olanlara ta'limen buyuruyorlar ki; rûh denizinde -mânâ âleminde akıl ile- yüzmeye çalışmak boştur. Zira bu mertebede Nûh'un gemisinden başka çâre yoktur; ancak bu gemiye binmek kişiyi kurtarır. **Nûh**'un gemisinden maksat ise; sünneti nebeviyye ve şerî'at-i Mustafaviyyedir.

Hadîs-i şerîfte buyurulmuştur ki:

١٨- «مَثَلُ سُنَّتِي كَمَثَلِ سَفِينَةِ نُوحٍ فَمَنْ تَمَسَّكَ بِهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرَقَ».

18- **"Sünnetimin ilginç durumu Nûh** *(Aleyhisselâm)***ın gemisinin acayip hali gibidir; ona yapışan kurtulur, ondan geri kalan boğulur!"** *(İsmâ'îl Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/399)*

Bir kimse, akıl bakımından **Câlînûs** ve **Aristo** gibi kemal bulsa, **İbni Sînâ** gibi reîs-i hukemâ ve 'ukalâ olsa ve **"eş-Şifâ"** gibi kitaplar yazsa, bununla beraber şer'-i nebevî ve sünnet-i Mustafaviyye üzere -tarîkatta- sülûk etmese bu okyanusta boğulanlardan olur ve **Aristo** yolu üzere olur.

Nitekim **Ömer Sühreverdî** *(Kuddise sirruhû)*, felsefî meşrep olan ve (**İbni Sînâ'nın**) **"eş-Şifa"** kitabına itimad edip, onun muktezâsı üzere hareket eden kimseler hakkında der ki:

وَكَمْ قُلْتُ لِلْقَوْمِ أَنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنْ كِتَابِ الشِّفَا
فَلَمَّا اسْتَهَانُوا بِتَوْبِيخِنَا فَزِعْنَا إِلَى اللهِ حَتَّى كَفَى
فَمَاتُوا عَلَى دِينِ اسْطَالَسْ وَعِشْنَا عَلَى دِينِنَا الْمُصْطَفَى

"Ben bunlara ne kadar dedim ki siz,
Şifâ kitabı yüzünden bir çukur üzeresiniz!
Ne zaman ki bizim tenkitimiz onlara hafif geldi,
Biz de Allâh'a sığındık, nihâyet O kâfî geldi!
Bu yüzden onlar Aristo dîni üzere öldüler,
Biz ise seçilmiş olan dînimiz üzere yaşadık!"

Rükneddîn Alâüddevle es-Semnânî *(Kuddise sirruhû)*dan nakledildiğine göre; **Şeyh Mecdüddîn-i Bağdâdî** *(Kuddise sirruhû)* buyurdu ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i vâkı'a (rüya)mda gördüm ve: "Yâ Rasûlellâh! **İbni Sînâ** hakkında ne buyurursun?" diye sordum. O cevâben:

«هُوَ رَجُلٌ أَرَادَ أَنْ يَصِلَ إِلَى اللهِ تَعَالَى بِلَا وَاسِطَتِي فَحَجَبْتُهُ بِيَدِي فَسَقَطَ فِي النَّارِ».

"O öyle bir adamdır ki; beni aracı yapmadan Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmak istedi, ben de elimle onu engelledim, böylece o, ateşe düştü!" *(İsmâ'îl Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/399)* buyurdu.

اِينْ چِنِينْ فَرْمُودْ آنْ شَاهِ رُسُلْ كِه مَنَمْ كَشْتِي دَرِينْ دَرْيَايِ كُلّ
يَا كَسِي كُو دَرْ بَصِيرَتْهَايِ مَنْ شُدْ خَلِيفَهْ رَاسْتِي بَرْ جَايِ مَنْ

"Rasûllerin şâhı ki buyurdu böyle,
Benim gemi ancak bu küll denizinde,
Ya da benim kalp gözümde vâris olan,
Olur, sahîh halîfe benim yerime!"

O Rasûllerin pâdişâhı olan **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki; bu küll (rûh ve mana) denizinde gemi benim. **Hak** tâlibi olanları dalâlette boğulmaktan kurtarırım, maksutlarına ulaştırırım. Veyahut da bu küll denizinde gemi şu kimsedir ki, o benim bâtınımın nurlarında ve müşâhedâtında benim makamımda sahîh ve doğru bir halîfe olmuştur.

Yani bana vâris ve tâbi olup, benim gibi basîret üzere **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvette bulunmuştur. Nitekim şu âyet-i kerîme bu mânâyı açıklamaktadır:

﴿ قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ ﴾

"(Habîbim!) **De ki: "Ancak işte bu** (îmân ve tevhîde dâvet yolu) **benim yolumdur ki ben** (körü körüne değil, açık delillerle ilgili) **büyük bir** (beyan ve) **basîret üzere** (insanları) **Allâh**(a inanmaya ve O'nu kâmil sıfatlarıyla tanımay)**a davet etmekteyim.**

Ben de, bana hakkıyla uymuş olan kimseler de (bu dâvet üzereyiz)! (Ortaklardan ve tüm noksan sıfatlardan) **tenzîh Allâh'a! Zâten ben** (hiçbir zaman Allâh'a ortak koşan) **o müşriklerden olmadım!"** *(Yûsuf Sûresi:108)*

Bu latîf beyitler şu hadîs-i şerîfe de işâret etmektedir:

١٩- «مَثَلِي وَ مَثَلُ عُلَمَاءِ أُمَّتِي كَسَفِينَةِ نُوحٍ فَمَنْ تَمَسَّكَ بِهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرَقَ».

19- **"Benim ve ümmetimin âlimlerinin ilginç durumu Nûh** *(Aleyhisselâm)***ın gemisine benzer; ona yapışan kurtulur, ondan geri kalan ise boğulur!"** *(İsmâ'îl Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/399)*

گشتیئ نوحیم در دریا کہ تا رو نگردانی ز گشتی ای فتی

"Denizdeki Nûh'un gemisiyiz işte!
Aman ey civân, gemiden yüz çevirme!"

Hazreti **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** ve onun vârisi olan velî zât, kendi fikir ve aklına güvenen **Ken'ân** sîretlere (**Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu gibilere) derler ki:

"Bu mânevî denizde biz Nûh'un gemisi gibiyiz. Bu yüzden de ey yiğit senin, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Ken'ân** gibi her bir dağ tarafına gitmemen, fikir ve aklın dağlarına itimat ve iltica etmemen gerekir. Aksi takdirde **Ken'ân** gibi boğulanlardan olursun!" *(Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî: cilt:4, beyit no: 3354-3360, İsmâ'îl Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/398-399)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir kavmi helâk ve azâba uğratmışsa, mutlaka hakîkatleri inkâr etmeleri ya da şerî'atleri zâyi etmeleri sebebiyle uğratmıştır.

Demek ki bu iki şeyi(; hakîkatlere îmânı ve şerî'atleri muhafazayı) her kim yerine getirirse, selâmete erişir ve iki cihanda ikramlara mazhar olur. Ama bu ikisini ya da birini zâyi edene iki âlemde de veballer ulaşır. Kendisine helâk yetişen bir kimsenin de zulüm ve kusurunu itiraftan başka yapacağı bir şey kalmaz. Ama bu durumdaki pişmanlığı kendisine faydalı olmaz.

O halde kabre girip de onu cennet bahçelerinden bir ravza, ya da cehennem çukurlarından bir hufre olarak bulmadan önce âcilen yapılacak iş; boyun kırıp tevbe etmek, Nebiyy-i Muhtâr'ın şerî'atine sımsıkı sarılmak, Vâhid-i Kahhâr'ı hakkıyla bilmek, ebrâr ve sâlih kulların ve büyük âriflerin sohbetinde bulunmaktır.

﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۝٦﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (6)

(فَلَنَسْأَلَنَّ) **andolsun ki, muhakkak soracağız,** kimlere? (الَّذِينَ) **o kimselere ki,** (أُرْسِلَ) **gönderildi,** yani; peygamberler gönderildi, kime? (إِلَيْهِمْ) **onlara,** (وَلَنَسْأَلَنَّ) **andolsun ki, muhakkak soracağız,** kime? (الْمُرْسَلِينَ) **gönderilenlere.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَ) harfi, isti'nâfiyye olup, (لَ) harfi, mukadder bir kasemin lâmıdır.

2- (إِلَيْهِمْ) câr me'a'l-mecrûr, nâib-i fâ'ildir.

3- İkinci (نَسْأَلَنَّ) cümlesi, mukadder kasemin cevâbı olan birinci müste'nefe (نَسْأَلَنَّ) cümlesine ma'tûf olarak i'raptan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Andolsun ki; kendilerine (peygamber) **gönderilmiş olan o kişilere**(, elçilerimize tâbi olup olmadıklarını) **elbette soracağız! Yemin olsun; o** (peygamber olarak) **gönderilmiş olan kimselere de** (ümmetleri tarafından nasıl karşılandıklarını) **mutlaka soracağız!**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i celîlelerde peygamberlere tebliği, ümmetlere de kabul ve ittibâ'ı emredip, inkâr ve itiraza karşılık ise dünya azâbıyla tehdit açıkladıktan sonra, bu âyet-i kerîmede farklı bir tehdit getirmiştir ki o da kıyâmet günü, yaptıklarından sorulacak olmalarıdır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kıyâmet günü ümmetlere, peygamberlere ne şekil karşılık verdiklerinden, peygamberlere de elçilik görevini tebliğ edip etmediklerinden soracaktır.

Nitekim:

﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ۝٦٥﴾

"(Habîbim! Allâh-u Te'âlâ'nın) **o** (müşrik ola)**nlara çağrıda bulunacağı ve: "O** (size) **gönderilen** (peygamber)**lere ne ile cevap verdiniz?" buyuracağı günü de** (kendilerine hatırlat)**!"** *(Kasas Sûresi:65)* âyet-i kerîmesiyle:

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ۝١٠٩﴾

"(Unutmayın) **o günü ki; Allâh peygamberleri toplar da:** "(Elçilik görevinizi ümmetlerinize ulaştırdığınızda,) **ne ile cevaplandınız?" buyurur, onlar da:**

"(Bize verdikleri cevaplarında samimi olup olmadıkları hususunda ve bizden sonra neler yaptıklarına dâir, Senin ilmine nazaran) **bizim için hiçbir bilgi yoktur!**

Şüphesiz bütün gaybları hakkıyla bilen Sensin, ancak Sen!" derler." *(Mâide Sûresi:109)* âyet-i kerîmesinde bu konu açıklanmıştır.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer biri: "Bir önceki âyet-i kerîmede inkârcı ümmetlerin zulümlerini itiraf edecekleri bildirilmişken, burada onların yine de sorgu-suâle tâbi tutulacakları açıklanmıştır. Peki bunun ne faydası olabilir?" diyecek olursa, cevâben denir ki:

"Onlar zâlim ve kusurlu olduklarını itiraf edince onlara bu zulüm ve taksîrlerinin sebebi sorulacaktır ki, böylece kâfirler kınanacak ve azarlanacaklardır. Peygamberlerin risâletlerini tebliğ ettikleri bilinmekteyken, yine de onların bu hususta sorgu-suale çekilmesi, yine kâfirlerin alçaklığının ve azâplarının artmasına yöneliktir.

Zira kıyâmet günü kâfirler zoru görünce: "Bize ne müjdeci, ne de uyarıcı gelmedi!" diyerek, rasûllerin tebliğlerini inkâr edince onların aleyhine şâhit getirmek üzere peygamberlere bu hususta soru yöneltilecektir.

Onlar da doğru cevabı verince, bu hususta en ufak bir gevşeklik dahi yapmadıklarına dair beratları açığa çıkacak, böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın peygamberler hakkındaki ikramı katlanarak artacak, bütün kusurların kâfirlerde olduğu sabit olunca da, onlar hakkında rüsvaylık ve alçaklık sebepleri katlanacaktır.

"ed-Dürru'l-Mensûr Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Abd ibni Humeyd** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde, "Kendilerine elçi gönderilenler"in peygamberler olduğunu, "Gönderilen elçiler"in de melekler olduğunu zikretmiştir.

Burada yeri gelmişken bu hususstaki bazı rivâyetleri zikredelim:

Abd ibni Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh *(Radıyallâhu Anhümâ)*, **Vüheyb ibni Verd** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmişlerdir:

٢٠ - وَأَخْرَجَ عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ وَأَبُو الشَّيْخِ عَنْ وُهَيْبِ بْنِ الْوَرْدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: «بَلَغَنِي أَنَّ أَقْرَبَ الْخَلْقِ إِلَى اللهِ إِسْرَافِيلُ وَالْعَرْشُ عَلَى كَاهِلِهِ، فَإِذَا نَزَلَ الْوَحْيُ دُلِّيَ اللَّوْحُ مِنْ نَحْوِ الْعَرْشِ، فَيَقْرَعُ جَبْهَةَ إِسْرَافِيلَ فَيَنْظُرُ فِيهِ، فَيُرْسِلُ إِلَى جِبْرِيلَ فَيَدْعُوهُ فَيُرْسِلُهُ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دُعِيَ إِسْرَافِيلُ فَيُؤْتَى بِهِ تُرْعَدُ فَرَائِصُهُ، فَيُقَالُ لَهُ: مَا صَنَعْتَ فِيمَا أَدَّى إِلَيْكَ اللَّوْحُ؟ فَيَقُولُ: أَيْ رَبِّ أَدَّيْتُهُ إِلَى جِبْرِيلَ. فَيُدْعَى جِبْرِيلُ فَيُؤْتَى بِهِ تُرْعَدُ فَرَائِصُهُ، فَيُقَالُ لَهُ: مَا صَنَعْتَ فِيمَا أَدَّى إِلَيْكَ إِسْرَافِيلُ؟ فَيَقُولُ: أَيْ رَبِّ بَلَّغْتُ الرُّسُلَ. فَيُدْعَى بِالرُّسُلِ تُرْعَدُ فَرَائِصُهُمْ، فَيُقَالُ لَهُمْ: مَا صَنَعْتُمْ فِيمَا أَدَّى إِلَيْكُمْ جِبْرِيلُ؟ فَيَقُولُونَ: أَيْ رَبِّ بَلَّغْنَا النَّاسَ». قَالَ: فَهُوَ قَوْلُهُ ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾.

20- "Bana ulaşan habere göre; yaratıkların, **Allâh**'a (manen) en yakın olanı **İsrâfîl**'dir. Arş onun boynu üzerindedir. (Bir mesele hakkında) vahiy indiği zaman Arş'ın altından Levh(-i Mahfûz) sarkıtılır da o, **İsrâfîl**'in alnına çarpar. O ona bakar, **Cibrîl**'e haber salar ve onu çağırır, sonra onu (o vahiyle) elçi olarak gönderir.

Kıyâmet günü olduğu zaman **İsrâfîl** çağrılır, o, mafsalları titrediği halde getirilir ve ona: 'Levh(-)i (Mahfûzu)n sana tevdî' ettiği şeyi ne yaptın?' buyrulur. O: 'Ey Rabbim! Onu **Cibrîl**'e teslim ettim!' der.

O zaman **Cibrîl** çağırılır ve mafsalları titrediği halde getirilir de ona: '**İsrâfîl**'in sana tevdî' ettiği şeyi ne yaptın?' buyrulur. O: 'Ey Rabbim! Onu peygamberlere teslim ettim!' der.

Bunun üzerine mafsalları titrediği halde peygamberler getirilir ve onlara: '**Cibrîl**'in size tevdî' ettiği şeyi ne yaptınız?' buyrulur. Onlar da: 'Ey Rabbim! Biz onu insanlara tebliğ ettik!' derler.

İşte '**Andolsun ki; kendilerine** (peygamber) **gönderilmiş olan o kişilere**(, elçilerimize tâbi olup olmadıklarını) **elbette soracağız! Yemin olsun; o** (peygamber olarak) **gönderilmiş olan kimselere de** (ümmetleri tarafından nasıl karşılandıklarını) **mutlaka soracağız!**' âyet-i kerîmesi(nin mânâsı) budur!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/315-316; Ebu'ş-Şeyh, el-Azame, no:393, 3/845-846; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:2200, 2/12)*

Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullâh)* **"el-Azame"** isimli eserinde **Ebû Sinân** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

٢١- عَنْ أَبِي سِنَانٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «أَقْرَبُ الْخَلْقِ إِلَى اللهِ اللَّوْحُ وَهُوَ مُعَلَّقٌ بِالْعَرْشِ، فَإِذَا أَرَادَ اللهُ أَنْ يُوحِيَ بِشَيْءٍ كَتَبَ فِي اللَّوْحِ، فَيَجِيءُ اللَّوْحُ حَتَّى يَقْرَعَ جَبْهَةَ إِسْرَافِيلَ، وَإِسْرَافِيلُ قَدْ غَطَّى وَجْهَهُ بِجَنَاحَيْهِ لَا يَرْفَعُ بَصَرَهُ إِعْظَامًا لِلهِ، فَيَنْظُرُ فِيهِ فَإِنْ كَانَ إِلَى أَهْلِ السَّمَاءِ دَفَعَهُ إِلَى مِيكَائِيلَ، وَإِنْ كَانَ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ دَفَعَهُ إِلَى جِبْرِيلَ، فَأَوَّلُ مَنْ يُحَاسَبُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اللَّوْحُ يُدْعَى بِهِ تُرْعَدُ فَرَائِصُهُ، فَيُقَالُ لَهُ: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ. فَيَقُولُ رَبُّنَا: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ: إِسْرَافِيلُ. فَيُدْعَى إِسْرَافِيلُ تُرْعَدُ فَرَائِصُهُ، فَيُقَالُ لَهُ: هَلْ بَلَّغَكَ اللَّوْحُ؟ فَإِذَا قَالَ نَعَمْ قَالَ اللَّوْحُ: اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي نَجَّانِي مِنْ سُوءِ الْحِسَابِ، ثُمَّ كَذٰلِكَ».

21- "**Allâh**'a (mânen) en yakın yaratık Levh'dir, o, Arş'a bağlıdır. **Allâh-u Te'âlâ** bir şey vahyetmek dilediği zaman onu Levh(-i mahfuz)'a yazar. Levh de gelir, **İsrâfîl**'in alnına çarpar. Çünkü **İsrâfîl**, **Allâh-u Te'âlâ**'ya tazîminden dolayı yüzünü kanadıyla kapatmıştır, gözünü yukarı kaldırmaz.

O zaman o (alnına çarpa)na bakar, o (yazı), gök ehline (ait bir vahiy) ise onu **Mîkâîl**'e verir, yer ehline aitse **Cibrîl**'e verir. Bu yüzden kıyâmet günü ilk hesaba çekilecek olan Levh'dir. O, aksâmı titrer olduğu halde çağırılır ve ona: 'Tebliğ ettin mi?' buyrulur. O: 'Evet!' der.

O zaman Rabbimiz: **'Sana kim şâhitlik yapacak?'** buyurur. O: **'İsrâfîl!'** diye cevap verir. Bunun üzerine **İsrâfîl** mafsalları titrediği halde çağırılır ve ona: 'Levh sana tebliğ etti mi?' buyrulur. O: 'Evet!' dediği zaman Levh: 'Bütün hamdler beni kötü hesaptan kurtaran **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur!' der. Sonra böylece (sorgu-suâl devam eder)!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/316; Ebu'ş-Şeyh, el-Azame, no:293, 2/704-705)*

Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullâh)* **"el-Azame"** isimli eserinde **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir:

٢٢- عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا إِسْرَافِيلُ هَاتِ مَا وَكَّلْتُكَ بِهِ. فَيَقُولُ: نَعَمْ يَا رَبِّ فِي الصُّورِ كَذَا وَكَذَا ثَقْبَةً، وَكَذَا رُوحٌ لِلْإِنْسِ مِنْهَا كَذَا وَكَذَا، وَلِلْجِنِّ مِنْهَا كَذَا وَكَذَا، وَلِلشَّيَاطِينِ مِنْهَا كَذَا وَكَذَا، وَلِلْوُحُوشِ مِنْهَا كَذَا وَكَذَا، وَلِلطَّيْرِ مِنْهَا كَذَا كَذَا، وَلِلْبَهَائِمِ مِنْهَا كَذَا وَكَذَا، وَلِلْهَوَامِّ مِنْهَا كَذَا وَكَذَا، وَلِلْحِيتَانِ مِنْهَا كَذَا وَكَذَا، فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: خُذْهُ مِنَ اللَّوْحِ. فَإِذَا هُوَ مِثْلاً بِمِثْلٍ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ، ثُمَّ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: هَاتِ مَا وَكَّلْتُكَ بِهِ يَا مِيكَائِيلُ. فَيَقُولُ: نَعَمْ يَا رَبِّ أَنْزَلْتُ مِنَ السَّمَاءِ كَذَا وَكَذَا كَيْلَةً، وَزِنَةَ كَذَا وَكَذَا مِثْقَالاً، وَزِنَةَ كَذَا وَكَذَا قِيرَاطاً، وَزِنَةَ كَذَا وَكَذَا خَرْدَلَةً، وَزِنَةَ كَذَا وَكَذَا ذَرَّةً، أَنْزَلْتُ فِي سَنَةِ كَذَا وَكَذَا كَذَا وَكَذَا، وَفِي شَهْرِ كَذَا وَكَذَا كَذَا وَكَذَا، وَفِي جُمُعَةِ كَذَا وَكَذَا كَذَا وَكَذَا، وَفِي يَوْمِ كَذَا وَكَذَا كَذَا وَكَذَا، وَفِي سَاعَةِ كَذَا وَكَذَا كَذَا وَكَذَا أَنْزَلْتُ لِلزَّرْعِ مِنْهُ كَذَا وَكَذَا، وَأَنْزَلْتُ لِلشَّيَاطِينِ مِنْهُ كَذَا وَكَذَا، وَأَنْزَلْتُ لِلْإِنْسِ مِنْهُ كَذَا وَكَذَا، وَأَنْزَلْتُ لِلْبَهَائِمِ كَذَا وَكَذَا، وَأَنْزَلْتُ لِلْوُحُوشِ كَذَا وَكَذَا، وَلِلطَّيْرِ كَذَا وَكَذَا، وَلِلْحِيتَانِ كَذَا وَكَذَا، وَلِلْهَوَامِّ كَذَا وَكَذَا. فَذٰلِكَ كُلُّهُ كَذَا وَكَذَا، فَيَقُولُ: خُذْهُ مِنَ اللَّوْحِ. فَإِذَا هُوَ مِثْلاً بِمِثْلٍ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ، ثُمَّ يَقُولُ: يَا جِبْرِيلُ هَاتِ مَا وَكَّلْتُكَ بِهِ. فَيَقُولُ نَعَمْ يَا رَبِّ أَنْزَلْتُ عَلَى نَبِيِّكَ فُلَانٍ كَذَا وَكَذَا آيَةً فِي شَهْرِ كَذَا وَكَذَا، فِي جُمُعَةِ كَذَا وَكَذَا، فِي يَوْمِ كَذَا وَكَذَا، وَأَنْزَلْتُ عَلَى نَبِيِّكَ فُلَانٍ كَذَا وَكَذَا آيَةً، وَكَذَا وَكَذَا سُورَةً، فِيهَا كَذَا وَكَذَا آيَةً، فَذٰلِكَ كَذَا وَكَذَا آيَةً، فَذٰلِكَ كَذَا وَكَذَا حَرْفاً، وَأَهْلَكْتُ كَذَا وَكَذَا مَدِينَةً، وَخَسَفْتُ بِكَذَا وَكَذَا. فَيَقُولُ: خُذْهُ مِنَ اللَّوْحِ. فَإِذَا هُوَ مِثْلاً بِمِثْلٍ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ. ثُمَّ يَقُولُ هَاتِ مَا وَكَّلْتُكَ بِهِ يَا عَزْرَائِيلُ. فَيَقُولُ: نَعَمْ يَا رَبِّ قَبَضْتُ رُوحَ كَذَا وَكَذَا إِنْسِيٍّ، وَكَذَا وَكَذَا جِنِّيٍّ، وَكَذَا وَكَذَا شَيْطَانٍ، وَكَذَا وَكَذَا غَرِيقٍ، وَكَذَا وَكَذَا حَرِيقٍ، وَكَذَا وَكَذَا كَافِرٍ، وَكَذَا وَكَذَا شَهِيدٍ، وَكَذَا وَكَذَا هَدِيمٍ، وَكَذَا وَكَذَا لَدِيغٍ، وَكَذَا وَكَذَا فِي سَهْلٍ، وَكَذَا وَكَذَا فِي جَبَلٍ، وَكَذَا وَكَذَا طَيْرٍ، وَكَذَا وَكَذَا هَوَامّ، وَكَذَا وَكَذَا وَحْشٍ، فَذٰلِكَ كَذَا وَكَذَا جُمْلَتُهُ كَذَا وَكَذَا، فَيَقُولُ: خُذْهُ مِنَ اللَّوْحِ. فَإِذَا هُوَ مِثْلاً بِمِثْلٍ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ».

22- "Kıyâmet günü olduğu zaman **Allâh-u Azze ve Celle**: **'Ey İsrâfîl! Seni kendisiyle görevlendirdiğim** (Sûr'a üfleme ile ilgili) **şeyleri**(n hesabını) **getir!'** buyurur. O da: 'Evet yâ Rabbi! Sûr'da şu kadar şu kadar (fazla sayıda) delik var ve (o deliklere yerleşmiş) şu kadar rûh var, onlardan şu kadar şu kadarı insanlara aittir, onlardan şu kadar şu kadarı cinlere aittir, onlardan şu kadar şu kadarı şeytanlara aittir, onlardan şu kadar şu kadarı vahşî hayvanlara aittir, onlardan şu kadar şu kadarı kuşlara aittir, onlardan şu kadar şu kadarı hayvanlara aittir, onlardan şu kadar şu kadarı da böceklere aittir, onlardan şu kadar şu kadarı ise balıklara aittir.' der.

Bunun üzerine **Allâh-u Azze ve Celle**: **'Bunu Levh**(-i Mahfûz)**dan al**(, bu hesabı onunla karşılaştır)**!'** buyurur. Bir de bakar ki, o(nun hesabı, Levh-i Mahfûz'dakiyle) tıpa tıp (uygundur)! Ne fazla, ne de eksik olmaz!

Sonra **Allâh-u Azze ve Celle**: **'Ey Mîkâîl! Seni kendisiyle görevlendirdiğim** (yağmurların ve rızıkların indirilmesiyle ilgili) **şeyleri**(n hesabını) **getir!'** buyurur. O da: 'Evet yâ Rabbi! Gökten şu kadar şu kadar ölçek, şu kadar şu kadar tartı ağırlığında, şu kadar şu kadar kırat ağırlığında, şu kadar şu kadar hardal ağırlığında, şu kadar şu kadar da zerre ağırlığında indirdim.

Falan falan sene şu kadar şu kadar, falan falan ay şu kadar şu kadar, falan falan hafta şu kadar şu kadar, falan falan gün şu kadar şu kadar, falan falan saat şu kadar şu kadar indirdim.

Bunlardan şu kadar şu kadarını ekin için indirdim, bunlardan şu kadar şu kadarını şeytanlar için indirdim, bunlardan şu kadar şu kadarını insanlar için indirdim, şu kadar şu kadarını hayvanlar için indirdim, şu kadar şu kadarını yabânî hayvanlar için indirdim, şu kadar şu kadarını kuşlar için indirdim, şu kadar şu kadarını da balıklar için indirdim, şu kadar şu kadarını ise böcekler için indirdim. İşte bunun tamamı şu kadar şu kadar eder!' der.

Bunun üzerine **Allâh-u Azze ve Celle**: **'Bunu Levh**(-i Mahfûz)**dan al**(, bu hesabı onunla karşılaştır)**!'** buyurur. Bir de bakar ki, o(nun hesabı, Levh-i Mahfûz'dakiyle) tıpa tıp (uygundur)! Ne fazla, ne de eksik olmaz!

Sonra O (**Allâh-u Azze ve Celle**): **'Ey Cibrîl! Seni kendisiyle görevlendirdiğim** (vahiylerin indirilmesiyle ilgili ve haklarında helâk kararı çıkan memleketlerin batırılmasıyla alâkalı) **şeyleri**(n hesabını) **getir!'** buyurur. O da: 'Evet yâ Rabbi! Senin falan peygamberine şu kadar şu kadar âyeti, şu kadar şu kadar ayda, şu kadar şu kadar haftada, şu kadar şu kadar günde indirdim. Falan peygamberine de şu kadar şu kadar âyeti, içerisinde şu kadar şu kadar âyet bulunan şu kadar şu kadar sûreyi indirdim.

İşte bu şu kadar şu kadar âyet eder, işte şu da şu kadar şu kadar harf eder. Ayrıca şu kadar şu kadar şehri helâk ettim, şu kadar şu kadar şehri batırdım!' der.

Bunun üzerine (**Allâh-u Azze ve Celle**): **'Bunu Levh**(-i Mahfûz)**dan al**(, bu hesabı onunla karşılaştır)**!'** buyurur. Bir de bakar ki, o(nun hesabı, Levh-i Mahfûz'dakiyle) tıpa tıp (uygundur)! Ne fazla, ne de eksik olmaz!

Sonra (**Allâh-u Azze ve Celle**): **'Ey Azrâîl! Seni kendisiyle görevlendirdiğim** (canların alınmasıyla alâkalı) **şeyleri**(n hesabını) **getir!'** buyurur.

O da: 'Evet yâ Rabbi! Şu kadar şu kadar insanın, şu kadar şu kadar cinin, şu kadar şu kadar şeytanın, şu kadar şu kadar boğulanın, şu kadar şu kadar yananın, şu kadar şu kadar kâfirin, şu kadar şu kadar şehidin, şu kadar şu kadar göçük altında kalanın, şu kadar şu kadar hayvan sokmasıyla zehirlenenin canını, şu kadar şu kadarını düzde, şu kadar şu kadarını da dağda, şu kadar şu kadar da kuşun, şu kadar şu kadar böceklerin, şu kadar şu kadar ise vahşî hayvanların canını aldım. İşte bu şu kadar şu kadar eder, bunun toplamı da şu kadar şu kadar eder!' der.

Bunun üzerine (**Allâh-u Azze ve Celle**): **'Bunu Levh**(-i Mahfûz)**dan al**(, bu hesabı onunla karşılaştır)!' buyurur. Bir de bakar ki, o(nun hesabı, Levh-i Mahfûz'dakiyle) tıpa tıp (uygundur)! Ne fazla, ne de eksik olmaz!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr: 6/316-318; Ebu'ş-Şeyh, el-Azame, no: 394, 3/847-849)*

İmâm-ı Mücâhid ve **Süfyân-ı Sevrî** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi diğer bazı müfessirlerin görüşüne göreyse, "Kendilerine elçi gönderilenler"den maksat; ümmetler, "Gönderilen elçiler"den maksat ise peygamberlerdir. Bu görüşü teyid eder mâhiyette birçok hadîs-i şerîf mevcuttur:

Nitekim **Mu'âviye ibni Hayde** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٣- عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حَيْدَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَلَا إِنَّ رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ دَاعِىَّ وَإِنَّهُ سَائِلِىَّ هَلْ بَلَّغْتُ عِبَادَهُ وَإِنِّى قَائِلٌ: رَبِّ إِنِّى قَدْ بَلَّغْتُهُمْ فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الْغَائِبَ ثُمَّ إِنَّكُمْ مَدْعُوُّونَ مُفَدَّمَةً أَفْوَاهُكُمْ بِالْفِدَامِ ثُمَّ إِنَّ أَوَّلَ مَا يُبِينُ عَنْ أَحَدِكُمْ لَفَخِذُهُ وَكَفُّهُ».

23- **"Âgâh olun ki; şüphesiz benim Azîz ve Celîl olan Rabbim beni çağıracaktır ve gerçekten O, kullarına tebliğde bulundum mu diye bana soracaktır. Ben de: 'Ey Rabbim! Şüphesiz ben onlara tebliğde bulundum!' diyeceğim. O halde içinizden burada olan, uzakta olana duyursun.**

Sonra şüphesiz sizler (kıyâmet gününde) **ağızlarınız bir bağ ile bağlanmış vaziyette çağrılacaksınız. Sonra** (şunu da bilin ki) **şüphesiz sizin birinizin ilk konuşacak olan uzvu elbette baldırı ve elidir!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20043, 20037, 33/236-237, 242; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/318)*

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٤- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِى أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِى بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِى مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِى مَالِ أَبِيهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ».

24- **"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mesulsünüz! Devlet reisi çobandır ve elinin altındakilerden sorumludur! Bir adam, âilesi hakkında çobandır ve elinin altındakilerden mesuldür!**

Kadın, kocasının evinde çobandır ve elinin altındakilerden mesuldür! Hizmetçi, efendisinin malı hakkında çobandır ve elinin altındakilerden mesuldür!

Adam, babasının malı hakkında çobandır ve elinin altındakilerden sorumludur. Böylece hepiniz çobansınız ve elinizin altındakilerden mesulsünüz!" *(Buhârî, Cuma:10, no:853, 1/304; Müslim, İmâre:5, no:1829, 3/1459; Tirmizî, Cihâd:27, no:1705, 4/208; Ebû Dâvûd, İmâre:1, no:2928, 2/145; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/318-319)*

Bu hadîs-i şerîfte geçen sorgunun bu âyetle ne alâkası olduğunu soranlara denilir ki; **İmâm-ı Tâvûs** *(Rahimehullâh)*ın bu âyet-i kerîmeyi okuduktan sonra:

عَنْ طَاوُسٍ رَحِمَهُ اللهُ أَنَّهُ قَرَأَ ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ﴾ قَالَ: «فَالْإِمَامُ يُسْأَلُ عَنِ النَّاسِ وَالرَّجُلُ يُسْأَلُ عَنْ أَهْلِهِ وَالْمَرْأَةُ تُسْأَلُ عَنْ بَيْتِ زَوْجِهَا وَالْعَبْدُ يُسْأَلُ عَنْ مَالِ سَيِّدِهِ».

"Devlet reisi (yönettiği) insanlardan sorulacaktır. Erkek, ailesinden sorulacaktır. Kadın, eşinin evinden sorguya tutulacaktır, köle de efendisinin malından sorguya çekilecektir!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8217, 5/1439; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/318)* buyurmuş olması bu âyetin tefsîri mâhiyetindedir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٥- عَنِ الْحَسَنِ أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ سَائِلُ كُلِّ رَاعٍ عَمَّا اسْتَرْعَاهُ أَحَفِظَ أَمْ ضَيَّعَ حَتَّى يُسْأَلَ الرَّجُلُ عَنْ أَهْلِ بَيْتِهِ».

25- **"Şüphesiz Allâh her çobana, eli altında bulunan şeyler hakkında onları korudu mu yoksa zâyi mi etti diye soracaktır. Hatta bir adam, hâne halkından bile sorguya çekilecektir."** *(İbni Hibbân, es-Sahîh, no:4476, 7/12; Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-evliyâ:6/281, 9/235; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/319)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٦- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَأَعِدُّوا لِلْمَسَائِلِ جَوَابًا. قَالُوا: وَمَا جَوَابُهَا؟ قَالَ: أَعْمَالُ الْبِرِّ».

26- "Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altında bulunanlardan mesulsünüz! Öyleyse bu sorulara cevap hazırlayın!" O zaman: "Onların cevâbı nedir?" dediklerinde: **"Hayır amelleridir!"** buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:3600, 4/350; el-Mu'cemu's-Sağîr, no:451, sh:193; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:9047, 5/374; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/319)*

Mikdâm *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim!" demiştir:

٢٧- عَنِ الْمِقْدَامِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لا يَكُونُ رَجُلٌ عَلَى قَوْمٍ إِلَّا جَاءَ يَقْدُمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَيْنَ يَدَيْهِ رَايَةٌ يَحْمِلُهَا، وَهُمْ يَتَّبِعُونَهُ، فَيُسْأَلُ عَنْهُمْ وَيُسْأَلُونَ عَنْهُ».

27- **"Bir adam bir toplumun başında** (yönetici olarak) **bulunursa, mutlaka kıyâmet günü önünde taşıdığı bir sancak bulunarak onların önüne geçer, onlar da onun peşine düşerler. Böylece o onlardan sorguya çekilir, onlar da ondan mesul olurlar!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:652, 20/275-276; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:9051, 5/375; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/319)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٨- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ أَمِيرٍ يُؤَمَّرُ عَلَى عَشَرَةٍ إِلا سُئِلَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

28- **"On kişiye bile emir tayin edilen hiçbir yönetici yoktur ki, kıyâmet günü onlardan mesul olmasın!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:12166, 11/411; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:9052, 5/375; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/319)*

Abdullah ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٩- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ عَبْدٍ يَخْطُو خَطْوَةً إِلَّا سُئِلَ عَنْهَا مَا لَذَاذَتُهَا».

29- **"Bir adım atan hiçbir kul yoktur ki, ondan hazzı** (ve maksadı) **ne olduğu kendisine sorulmasın!"** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:8/212; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:41616, 15/411)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim!" demiştir.

٣٠- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دَعَا اللهُ عَبْدًا مِنْ عَبِيدِهِ فَيُوقَفُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيَسْأَلُهُ عَنْ جَاهِهِ كَمَا يَسْأَلُهُ عَنْ مَالِهِ».

30- **"Kıyâmet günü olduğu zaman Allâh-u Te'âlâ kullarından bir kulu çağırır, huzurunda durdurulur da, ona malın**(ın hesabın)**dan sorduğu gibi makamından da sorar!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, no:18, sh:26; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:18374, 10/627; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:16085, 6/364)*

Abdurrahmân ibni Mehdî *(Radıyallâhu Anh)* **Mâlik ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

٣١- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ مَهْدِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: "بَلَغَنِي أَنَّ الْعُلَمَاءَ يُسْأَلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَمَا يُسْأَلُ الْأَنْبِيَاءُ" -يَعْنِي عَنْ تَبْلِيغِهِ-.

31- "Bana ulaşan rivâyete göre; tebliğ hususunda peygamberler mesul olacağı gibi, kıyâmet günü âlimler de sorguya çekilecektir." *(İbni Abdi'l- Berr, Câmi'u beyâni'l-ilm, no:784, 1/493; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/319)*

Kulun sorgusunun ilk olarak ne hususta olacağı ve diğer sorulacağı konular hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٢- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلَاةُ فَإِنْ صَلُحَتْ صَلُحَ لَهُ سَائِرُ عَمَلِهِ وَإِنْ فَسَدَتْ فَسَدَ سَائِرُ عَمَلِهِ».

32- **"Kulun kıyâmet günü ilk hesaba çekileceği şey namazdır! Eğer o düzgün olursa, sahibi için diğer amelleri de düzgün olur. Eğer o bozuk olursa, diğer amelleri de bozulur!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:1880, 2/512; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/320)*

Kasım Ebî Abdirrahmân *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi okuyarak şöyle demiştir:

٣٣- عَنِ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ فَقَالَ: "يُسْأَلُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَنْ أَرْبَعِ خِصَالٍ. يَقُولُ رَبُّكَ: أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ جَسَدًا فَفِيمَ أَبْلَيْتَهُ؟ أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ عِلْمًا فَفِيمَ عَمِلْتَ؟ أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ مَالًا فَفِيمَ أَنْفَقْتَهُ فِي طَاعَتِي أَمْ فِي مَعْصِيَتِي؟ أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ عُمُرًا فَفِيمَ أَفْنَيْتَهُ؟"

33- **"Kıyâmet günü kul dört hasletten sorulacaktır. Rabbin: 'Ben sana bir beden vermedim mi, onu nerede eskittin? Sana ilim vermedim mi, onun hakkında ne amel ettin? Ben sana mal vermedim mi, onu nerede harcadın? Benim tâatımda mı yoksa isyânımda mı? Ben sana ömür vermedim mi? Peki, ya onu nerede tükettin?'** buyuracaktır." *(İbni Ebî Hâtim, no:8214, 5/1439; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/315)*

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kullara bütün yaptıklarını bir ilim üzere bildireceğini haber vermişken, O'nun, peygamberlere ve ümmetlerine, bilmediği bir şeyi bilme kastıyla soru yöneltmesi düşünülemez. Demek ki bu, kimine kınama, kimine de doğruyu söyletme gâyesiyle yöneltilecek olan bir sualdir ki, bunun gerçek mânâsı haber vermektir.

Nitekim birine: "Ben sana iyilik etmedim mi, sen ise kötülük ettin! Ben seni arayıp sormadım mı, sense benimle ilişkiyi kestin!" diyenin kastı da budur. İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ** ümmetlere: "Size Benim elçilerim açık deliller getirmedi mi? Ben size, inkârcıları bugünün azâbından korkutacak uyarıcılar göndermedim mi?" buyuracaktır.

Nitekim:

﴿ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ اعْبُدُونِي هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ ﴾

Âyet: 6

"**Ey Âdemoğulları! Ben size** (dünyada kitaplar ve peygamberler göndererek) **tavsiyede bulunmamış mıydım ki: 'Şeytan**(ın vesveselerine uyup, bâtıl ilâhlar)**a tapmayın! Şüphesiz ki o, sizin için pek âşikâr büyük bir düşmandır! Siz** (ancak) **Bana ibâdet edin! İşte bu, dosdoğru bir yoldur!**" *(Yâsîn Sûresi:60-61)* gibi, zâhiri soru şeklinde, manası ise haber ve anlatım tarzında olan birçok âyet-i kerîme mevcuttur.

Anlatım ve bildirimden ibaret olan peygamberlerin sorgusuna gelince; kıyâmet günü müşrik ümmetlere:

﴿ ... أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ... ﴿٧١﴾ ﴾

"Size içinizden birtakım rasûller gelmedi mi ki, onlar Rabbinizin âyetlerini üzerinize peş peşe okumaktaydılar ve işte bu (cehenneme girme) **gününüze kavuşmakla sizi korkutmaktaydılar?**" *(Zümer Sûresi:71)* denildiği zaman, içlerinden birçoğu: "Bize ne müjdeci, ne de uyarıcı gelmedi!" diyerek inkâra gideceklerdir.

O zaman rasûllere: "Siz bunlara elçilik vazifenizi ulaştırmadınız mı?" diye soru yöneltilerek, onlardan bu hususta ikrarları alınacak, böylece müşrikler susturulacaklardır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu ümmet hakkında:

﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ... ﴿١٤٣﴾ ﴾

"(Ey Muhammed ümmetine mensup olma şerefine nâil olmuş kişi!) **İşte sana! Böylece siz, insanlar üzerine hakkıyla şâhitler olasınız, o Rasûl de sizin üzerinize tam bir şâhit olsun diye sizi hayırlı/adâletli/ bir ümmet yaptık.**" *(Bakara Sûresi:143)* buyurmuştur.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın peygamberlere yapacağı sorgu, onları ümmetleri hakkında şâhit tutma kabilinden olacaktır. Yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilmeyip de, sorulanın bileceği bir mesele yoktur ki, **Allâh-u Te'âlâ** onu öğrenmeye çalışsın!

İşte bu yüzden:

﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾ ﴾

"**İşte o** (kabirlerden çıkılacağı) **gün** (herkes sîmasıyla tanınacağı için), **ne bir insan, ne de bir cin günahından sorulmayacaktır.** (Ama mahşere toplandıklarında, sorgu-suâl ve büyük muhâsebe başlayacaktır.)" *(Rahmân Sûresi:39)* buyrulmuştur.

﴿ ... وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ, herkesin suçunu hakkıyla bildiği için,) **o suçlular**(a kıyâmet günü) **günahların**(ın neler olduğun)**dan sorulmayacaktır.**" *(Kasas Sûresi:78)* buyrulması da bu yüzdendir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** her şeyi bilen bir Zât olarak, bir şey öğrenmek için kimseye bir şey soracak değildir. O'nun sorgu-suâli ancak tevbîh, istişhâd ve takrîr (kınama, şâhit tutma ve doğruyu söyletme) gibi yüce hikmetlere mebnîdir.

"**Fahrurrâzî, Beyzâvî** ve **Kurtubî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme kâfirlerin de hesaba çekileceğine delâlet etmektedir.

Nitekim:

﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾

"Rabbine andolsun ki; (dünyada) **yapmakta bulunmuş oldukları şeylerden elbette mutlaka onlara topluca soracağız!**" *(Hıcr Sûresi:92-93)* âyet-i kerîmeleriyle,

﴿ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾ ﴾

"**Sonra** (mahşerde) **hesapları da sadece Bize âittir!**" *(Ğâşiye Sûresi:26)* âyet-i celîlesi buna delâlet etmektedir. Böylece: "Peygamberlere ve kâfirlere hesap yoktur!" şeklinde düşünenlerin görüşlerinin bâtıl olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu âyet-i kerîmede ümmetlerin sorgu-suâle çekileceği beyân edilmişken, diğer bir âyet-i kerîmede ise:

﴿ ... وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ, herkesin suçunu hakkıyla bildiği için,) **o suçlular**(a kıyâmet günü) **günahların**(ın neler olduğun)**dan sorulmayacaktır.**" *(Kasas Sûresi:78)* buyrulmaktadır.

Ama bunlar arasında bir çelişki söz konusu değildir. Zira kıyâmet günü çok uzun bir gün olduğundan birçok durakları vardır. Bunlardan bazılarında sorgu-suâle tutulacaklar, diğerlerinde ise konuşturulmayacaklardır.

Gerçi burada: "Onlara ne yaptıkları öğrenilmek için soru yöneltilmeyecek, sadece iyilere yaptıkları ikrar ettirilmek, kötüler de: 'Niye böyle yaptın?' diye azarlanmak için sorguya çekileceklerdir." şeklinde bir izah ortaya koyanlar da olmuştur.

Hâsıl-ı kelâm; bu âyet-i kerîmeler nelerden bahsediyor duyuyor muyuz? Mevlâ Te'âlâ böyle bekliyor bizi! Alıp verdiğimiz tek bir nefesimiz dahi yoktur ki, Rabbimiz bizden haberdâr olmasın! O'nun huzurunda bu kadar çanaklar kırmak ve bu kadar sütler dökmek yakışıyor mu?

Mevlâ'nın huzurunda O'nun sevmediği işleri yapmak, ne gence, ne ihtiyara, ne zengine, ne de fakire yakışmaz! O'nun ihsanı olan yiyecekleri yeyip, elbiseleri giyinip, suları içip, O'nun topraklarında gezip, O'nun dünyasında rahat edip, sonra da O'na isyan etmek, olacak şey midir?

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"**Sülemî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; ümmetlere yöneltilecek soru, peygamberlerin elçiliğini kabul edip etmedikleri ve onların açıkladıkları şartları yerine getirip getirmedikleri hususunda olacaktır. Peygamberlere yöneltilecek soru ise; elçilikleri yerine getirip getirmedikleri ve güvenilirlik vasıflarını koruyup korumadıkları noktasında gerçekleşecektir.

Ebû Hafs *(Kuddise sirruhû)* bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermiştir: "Andolsun ki; Biz, ümmetlere, peygamberlere gereken tazîm ve hürmeti yerine getirip getirmediklerini soracağız! Yemin olsun ki; peygamberlere de ümmetlerine karşı şefkat gösterip göstermediklerinden suâl edeceğiz!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** ümmetlere suâl ettiğinde onlar mahcûbiyetin verdiği zilletle örtünmeye çalışacaklardır, rasûllere tebliğe dair suâl yönelttiğinde ise onlar heybetli bir beyan ile konuşmaya başlayacaklardır, herkes kulluk ve saygı belirtisiyle ortaya çıkarken **Hak Te'âlâ** Kibriyâ ve Azamet vasfıyla dâim olacaktır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ümmetlere yöneltilecek sorgu sual, ta'nîf (azarlama, paylama) ve ta'zîb (cezalandırma, acı çektirme)dir. Peygamberlere tevcih edilecek soru ise, teşrîf ve takrîbtir (şereflendirme ve manen yaklaştırmadır).

Kıyâmet gününde sorgu çeşit çeşittir. Zira halkın halleri değişik değişiktir. Herkesin sorgusu kendi gidişâtına göre (ayrı tarzda) olacaktır. Bir kavme amelden, bir kavme nimetten, bir kavme sıdk ve safâvetten (samimiyet ve kalp temizliğinden) sorarlar. Bir kavme cezalandırıcı bir heybet ile, bir kavme de lütuf ve keramet (iyilik) yoluyla sorarlar.

Amellerle ilgili sorgu:

﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾

"Rabbine andolsun ki; elbette Biz onların hepsine yapmakta oldukları şeylerden soracağız!" *(Hıcr Sûresi:92-93)* kavl-i şerîfinde belirtilendir.

Nimetin suâli:

﴿ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾ ﴾

"Sonra andolsun ki; işte o gün siz nimetlerden sorulacaksınız!" *(Tekâsür Sûresi:8)* âyet-i kerîmesiyle ifade edilmiştir.

Sıdk ve safâvetin sorgusu ise:

﴿ لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ ... ﴿٨﴾ ﴾

"Nihâyet doğrulara sadâkatlerinden soracaktır!" *(Ahzâb Sûresi:8)* âyet-i kerîmesinde açıklanmıştır.

Cezâlandırıcı ve ürkütücü yolla olan sorgu:

﴿ ... أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾

"Nerede sizin boş yere iddia etmekte olduğunuz ortaklarınız? (O putlarınız size niçin yardım etmiyorlar?)" *(En'âm Sûresi:22)* gibi âyet-i kerîmelerde açığa çıkmaktadır.

Lütuf ve kerâmet yoluyla olan sorgu ise bu âyet-i kerîmede:

﴿ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴾

"**Andolsun ki; Biz o peygamberlere de soracağız!**" buyrulduğu üzere peygamberlerin sorgusudur.

İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hak Te'âlâ** peygamberlere ümmetleri tarafından nasıl karşılandıklarını soracağı gibi, onların halîfeleri olan velîlere ve âriflere de muâsırları tarafından tazîm ya da inkârdan hangisi ile karşılaştıklarını soracaktır.

Böylece onlara tazîm edenleri a'lây-i illiyyîne yükseltecek, onları tanımayanları ise sağ elinden defterini alan (orta dereceli kul)lar mahalline düşürecektir.

﴿فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ۝٧﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (7)

(فَلَنَقُصَّنَّ) **andolsun ki kesinlikle anlatacağız,** kime? (عَلَيْهِمْ) **onlara,** neyle mültebis olduğumuz halde? (بِعِلْمٍ) **üstün bir bilgiyle,** (وَمَا كُنَّا) **ve biz olmadık,** kimler? (غَائِبِينَ) **gaipler,** yani; hiçbir durumda biz onların yaptıklarından uzakta ve bilgisiz değildik.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَا) harfi, âtıfe olup (بِعِلْمٍ) cümlesindeki (بَا) harfi musâhabe içindir. Câr ve mecrûr (نَقُصَّنَ) cümlesinin fâilinden hâl olup, takdir: (مُتَلَبِّسِينَ بِعِلْمٍ) şeklindedir.

2- (وَمَا كُنَّا) cümlesindeki (وَ) harfi, âtıfe olup (كُنَّا غَائِبِينَ) cümlesi câr ve mecrûrun kendisine tealluk ettiği mahzûf hâle ma'tûfen mahallen mensuptur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Kasem olsun ki; onlara(; peygamberlere de ümmetlerine de) **elbette** (gizli açık her şey hakkında sâhip olduğumuz dosdoğru ve) **mükemmel bir ilimle** (tüm yaptıklarını) **anlatacağız. Zaten Biz** (onlardan ve amellerinden) **uzakta kal**(ıp habersiz ol)**anlar değildik!**

Î Z Â H Â T

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmeyi okuduktan sonra: "Kıyâmet günü kitap ortaya açılacak ve o, kulların yaptıklarını anlatacaktır!" buyurmuştur. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/64-65; İbni Ebî Hâtim, no:8221, 5/1440; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/260)*

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** kıyâmet günü kullarına, az-çok, küçük-büyük bütün söylediklerini ve yaptıklarını teker teker haber verecektir, zira O, her şeye hakkıyla şâhittir, O'ndan bir şey kaybolmaz, O hiçbir şeyden gaflet etmez, gözlerin hâinliğini ve kalplerin gizlediklerini hakkıyla bilen ancak O'dur! Kendisi bu hususta:

﴿... وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ
وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝٥٩﴾

"Hiçbir yaprak düşmez ki O onu(n düşüşünden önceki ve sonraki tüm hallerini) **bilmesin! Ne yerin karanlıklarındaki tek bir tâne, ne yaş, ne de kuru hiçbir şey müstesnâ olmamak üzere hepsi de mutlaka apaçık bir kitap** (olan Levh-i Mahfûz)**da** (kayıtlı)**dır."** *(En'âm Sûresi:59)* buyurmaktadır.

"Rûhu'l-beyan Tefsîri"nde zikredildiğine göre; peygamberler bile mahşer günü:

«اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ».

"Ey Allâh! (Kimseyi istemiyorum, sadece beni) **kurtar!** (Beni) **kurtar!"** *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:15/600)* diyecekler ve hem ümmetleri hakkında, hem de nefisleri husûsunda şiddetli bir korkuya kapılacaklardır. Ama iç âlemleri saptırıcı şüphelerle, dış uzuvları ise şerî'ate muhalif işlerle kirlenmeyerek mahfuz (korunmuş) olan arındırılmış velî kullar öyle bir emniyet (güvence) içindedirler ki, peygamberler bile kendileri ümmetleri adına korku içinde oldukları için onların emniyetine imrenecektirler.

(Bu izah yadırganacak türden değildir, nitekim **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٤- عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ لَأُنَاسًا مَا هُمْ بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِمَكَانِهِمْ مِنَ اللهِ تَعَالَى!» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ تُخْبِرُنَا مَنْ هُمْ؟ قَالَ: «هُمْ قَوْمٌ تَحَابُّوا بِرُوحِ اللهِ عَلَى غَيْرِ أَرْحَامٍ بَيْنَهُمْ وَلَا أَمْوَالٍ يَتَعَاطَوْنَهَا فَوَاللهِ إِنَّ وُجُوهَهُمْ لَنُورٌ وَإِنَّهُمْ عَلَى نُورٍ لَا يَخَافُونَ إِذَا خَافَ النَّاسُ وَلَا يَحْزَنُونَ إِذَا حَزِنَ النَّاسُ». وَقَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾.

34- **"Şüphesiz Allâh'ın kulları içerisinde elbette öyle insanlar vardır ki, peygamber ve şehîd değildirler, ama Allâh-u Te'âlâ indindeki makamlarından dolayı peygamberler ve şehîtler onlara gıpta ederler."**

Bunun üzerine sahâbe-i kiram: "Yâ Rasûlellâh! Onların kim olduğunu bize haber verir misin?" diye sorunca, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onlar, aralarında rahimler** (akrabalık bağları) **ve alıp verdikleri mallar bulunmaksızın Allâh'ın rûhu** (kalplerin hayatı mesabesinde olan Kur'ân'ı) **ile birbirini seven bir kavimdir.**

Vallâhi şüphesiz onların yüzleri elbette nurdur, şüphesiz ki onlar nur(dan minberler) **üzerindedirler. İnsanlar korktuğunda onlar korkmaz, insanlar mahzun olduğunda onlar üzülmezler."** buyurdu.

(Sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*): **"Âgâh olun! Şüphesiz ki Allâh'ın dostları** (var ya)**, onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve ancak onlar mahzun olmayacaklardır."** *(Yûnus Sûresi:62)* âyetini okudu. *(Ebû Dâvûd, Büyû':78, no:3527, 2/311; Tirmizî, Zühd:53, no:2390, 4/598; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22969, 8/449)*

Bu hadîs-i şerîften de anlaşıldığı üzere; **"Rûhu'l-beyan"** sâhibinin geride geçen beyânı yerli yerincedir ve bundan, velîlerin peygamberlerden üstün olduğu gibi bir mânâ çıkarılamaz. Çünkü nice üst makamda olanlar vardır ki aşağıda olanlar kadar güvende değildirler.)

Âyet: 7

Demek ki; o gün her kim, **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğine ihlâsla şâhit olan, peygamberinin *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* doğruluğunu ikrar eden, şirkten ve sihirden, bir de Müslümanların kanlarını akıtmaktan uzak duran, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ve **Rasûl**'üne karşı samimiyet taşıyan, **Allâh**'a ve **Rasûl**'üne itaat edenleri seven, **Allâh**'a ve **Rasûl**'üne isyan edenlere kızan biri olarak **Allâh**'a kavuşursa, Arşu'r-Rahmân'ın gölgesi altında gölgelenecek ve gamdan kederden kurtulacaktır.

Ama her kim bu yoldan ayrılır da tek bir kelimeyle olsun bu günahlardan birine düşerse yahut kalbi değişirse veya dîninden en ufak bir meselede şüpheye düşerse, bin sene cehennem ateşi içerisinde sıkıntı ve azâp içinde kalacaktır. Nihâyet **Allâh-u Te'âlâ** onun hakkında dilediği şekilde hüküm buyuracaktır.

Rivâyete göre; (Yemen'de bulunan) Kinde (kabîlesinin) krallarından bir melik uzun süre eğlence ve lezzetlere devam eden, oyun ve oynaşa düşkün biriydi. Bir gün avlanmak için veya başka bir nedenle atına bindi ve arkadaşlarından ayrıldı. Birden karşısına yere oturmuş bir adam çıktı. O adam ölülerin kemiklerinden bazı parçalar toplamıştı ve önüne aldığı o kemikleri sağa sola çevirmekteydi.

Kral ona: "Ey adam! Senin hikâyen ne? Seni içerisinde gördüğüm bu kötü duruma, derinin kurumasına, renginin değişmesine ve bu sahrada yalnız başına kalmaya sevk eden şey ne?" deyince o:

"Senin bu anlattıklarının sebebine gelince; şüphesiz ben çok uzak bir yolculuğa çıkmak üzereyim, yanımda ise beni rahatsız eden iki görevli var ki onlar beni karınca evi gibi içi karanlık ve yerleşimi kötü olan bir yuvaya götürüp toprak tabakaları altında helâk olmuş kimselerin komşuluğuna teslim ederek çürümeye terk edecekler.

Oranın olanca darlığına, korkunçluğuna ve toprağın böceklerinin benim etimi yiyecek olmalarına rağmen keşke ben dağınık kemiklere dönüşünceye ve kemiklerim un ufak oluncaya kadar orada kalsaydım, yine de çürümenin bir tükenişi ve bu zorluğun bir sonu olurdu. Lâkin ondan sonra ben, mahşere toplanmaya çağıran nârâya doğru itilip kakılarak yollanacağım ve suçluların duraklarının en uzununa varacağım!

Sonra da bilemiyorum; iki yurttan (cennet ve cehennemden) hangisine gidişle emr olunacağım! Artık kaçınılmaz olarak eninde sonunda böyle zor işlere varacak olan bir kimse hangi halle lezzetlenebilir?" dedi.

Hükümdar onun bu sözlerini duyunca kendini atından aşağı bıraktı ve onun önüne oturarak: "Ey adam! Senin bu sözlerin hayatımın huzurunu bulandırdı ve kalbime hâkim oldu, bir kısım sözlerini daha bana tekrar eder misin?" deyince o ona:

"Şu önümdeki kemikleri görmüyor musun? İşte bunlar öyle hükümdarların kemikleridir ki, dünya, yaldızlarıyla onları aldatmış ve aldatışıyla kalplerini istila ederek onları bu yıkım yerleri için hazırlanmaktan alıkoymuştu. Nihâyet eceller ansızın onlara gelip çatmış ve emelleri onları mahrum bırakarak (evvelce sahip oldukları) nimetlerin güzelliğini onlardan soyup almıştı.

Sonra bu kemikler diriltilerek (evvelce olduğu gibi) cisimlere dönüşecekler, sonra da amellerinin karşılığına kavuşturulacaklardır. Artık ya nimet ve yerleşim yurduna veya azâp ve helâk diyarına (yollanacaklardır)!" dedi ve kayboldu. Hükümdar da onun nereye gittiğini bilemedi.

Derken hükümdarın arkadaşları ona kavuştuklarında, rengi değişmiş ve gözyaşları birbirine eklenmişti. Nihâyet gece onu örttüğünde kraliyet elbisesini üzerinden çıkardı ve iki eski elbise giyerek gece karanlığı altında çıktı gitti. İşte bu onun son görülmesi oldu.

Bu mânâda şu şiirleri inşâd etmişlerdir:

أَفْنَى الْقُرُونَ الَّتِي كَانَتْ مُنَعَّمَةً كَرُّ اللَّيَالَاتِ إِقْبَالًا وَإِدْبَارًا

يَا رَاقِدَ اللَّيْلِ مَسْرُورًا بِأَوَّلِهِ إِنَّ الْحَوَادِثَ قَدْ يَطْرُقْنَ أَسْحَارًا

لَا تَأْمَنَنَّ بِلَيْلٍ طَابَ أَوَّلُهُ فَرُبَّ آخِرِ لَيْلٍ أَجَّجَ النَّارَا

"Nimetlere gark olmuş bulunan o asırları yok etti,
Geliş ve gidiş hâlinde gecelerin dönüp durması.
Ey gecenin başında sevinçli olarak uyuyan adam!
Felâketler çoğu kere seherlerde kapıyı çalarlar.
Başı hoş olan bir gece kendini güvende hissetme,
Nice gecelerin sonları, ateş tutuştururlar!"

İmâm Zeynelâbidîn *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

«عَجِبْتُ لِلْمُتَكَبِّرِ الْفَخُورِ الَّذِى كَانَ بِالْأَمْسِ نُطْفَةً وَيَكُونُ غَدًا جِيفَةً. وَعَجِبْتُ كُلَّ الْعَجَبِ لِمَنْ شَكَّ فِى اللهِ وَهُوَ يَرَى خَلْقَهُ. وَعَجِبْتُ كُلَّ الْعَجَبِ لِمَنْ أَنْكَرَ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ وَهُوَ يَرَى النَّشْأَةَ الْأُولَى. وَعَجِبْتُ كُلَّ الْعَجَبِ لِمَنْ عَمِلَ لِدَارِ الْفَنَاءِ وَتَرَكَ دَارَ الْبَقَاءِ».

"Dün bir damla su olan, yarın da bir leş olacak olan havalı ve kibirli kimselere şaşarım! Bunca yaratığını gördüğü halde Allâh hakkında şüphesi olana tam bir taaccüple şaşarım! İlk yaratılışı gözüyle görürken, ikinci yaratılışı inkâr edene tam bir şaşkınlıkla şaşarım! Sonsuz kalınacak yurdu bırakıp, yok olacak yer için çalışana da tam bir şaşkınlıkla hayret ederim!"

Artık akıllı kişi, başına (Allâh'ın) kaza (ve kaderi) gelmeden evvel kendisinden önce geçen kimselerle ibret almalı, sabahları ve akşamları Rabbini zikrederek hak yolda gayretle çalışmalı ve başına konmadan önce ölüm için hazırlanmalıdır. Vakitler rüzgârlar gibi geçip gitmektedir.

Rasûlleri inkâr ve nebîleri tekzip içerisine düşenler hani nerededir? Vallâhi onlar cezâ yurduna geçip gitmişlerdir. Yakında zaman denen şeyin tamâmı bitip tükenecektir. Melek olsun, cin olsun, Âdemoğullarından olsun, bu âlemin döşeği üzerinde hiçbir varlık kalmayacaktır. Amel defterleri dürülecek, sorgu-suâl günü açılacak ve büyük-küçük her şey açığa çıkacaktır.

Ey ehl-i hizlânın (**Allâh**'ın rahmetinden mahrum olanların) rüsvaylığı ve ey ehl-i tevfîkın (**Allâh-u Te'âlâ**'nın muvaffak kıldığı kimselerin) bahtiyarlığı!

Ey Allâh! Biz Senden vakitleri gözetmeyi, tâatlere devam etmeyi ve maddî manevî gidişâtımızda dosdoğru yolda yürüyebilmeyi niyâz ederiz! Ey Kaviyy (kuvvet sahibi)! Bu zayıflara yardım et! Âmîn! Yâ Mu'în! (Ey yardım edici kabul et!)

Hâsıl-ı kelâm; insanların hallerinden ve amellerinden hiçbir şey Allâh'a gizli değildir. Mevlâ Te'âlâ: "Biz gâip değiliz, hâzırız! Kâinatın her zerresiyle beraberiz! Biz her insanın yanı başındayız, bugün Mahmud'un, yarın Ahmed'in değil! Bir anda her yerde bulunan herkesin yanındayız, Biz perde arkasında gizli değiliz, herkes mekânda, Biz ise mekândan münezzehiz!" buyuruyor.

Demek ki; Mevlâ Te'âlâ göklerdeki meleklerle beraberdir, aynı zamanda yerdeki insanlarla da beraberdir, aynı anda her zerre ile beraberdir. Yâ Rabbi! Huzûruna lâyık edeple edeplendir bizi! Âmîn!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede şöyle buyurmak istemiştir:

"Hakkı bâtıldan ayırma günü olan âhirette, andolsun ki Biz onlara bugün yaptıklarını bildireceğiz, onları geçmişte yaptıklarından dolayı tevkîf ederek alçaklık makamında ve rüsvaylık mahallinde ayağa dikeceğiz. Böylece onlar ne küçük, ne de büyük hiçbir şeyin Bizim ilmimizden uzak kalmadığını anlayacaklar!"

Buyrulmuştur ki: "**Hak Sübhânehû** kulları korkutma husûsundaki sünnet ve âdetini farklı şekillerde icra etmiştir. Bazen kulları azâbıyla korkutmuştur, nitekim:

﴿ وَاتَّقُوا يَوْمًا ... ﴿٤٨﴾ ﴾

"Öyle bir günden sakının ki..." *(Bakara Sûresi:48)* kavl-i şerîfiyle, o günde vukû bulacak azâptan sakındırmıştır. Diğer bir yerde:

﴿ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ ﴾

"O bilmedi mi ki; gerçekten Allâh görmektedir?" *(Alâk Sûresi:14)* buyurarak, kulları ilmiyle tehdit etmiştir. Başka bir yerde ise:

﴿ ... وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ... ﴿٢٨﴾ ﴾

"Allâh sizi Kendi Zât'ından sakındırıyor!" *(Âl-i İmrân Sûresi:28)* buyurmuştur ki bu, korkutma husûsunda en etkili olandır."

﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝٨﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (8)

(وَالْوَزْنُ) **tartı,** ne günde olacaktır? (يَوْمَئِذٍ) **o günde olacaktır,** öyle tartı ki, (الْحَقُّ) **hak olan,** yani; kendisine hiçbir bâtılın yol bulamadığı bir gerçek olan,

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَاوْ) harfi, âtıfe olup, (اَلْوَزْنُ) mübteda, (يَوْمَئِذٍ) zarfı zamânı ise, mahzûf olan habere müteallîktır. Sonundaki tenvîn muzâfun ileyh cümlesinden ivazdır. Buna göre takdir: (وَالْوَزْنُ ثَابِتٌ يَوْمَئِذٍ يَكُوْنُ السُّؤَالُ وَالْقَصُّ) şeklindedir.

2- (الْحَقُّ) kelimesinin i'râbı hakkında birkaç görüş vardır:

a) Bazı mu'riblerce tercih edilen manaya göre (اَلْوَزْنُ) kelimesinin sıfatıdır. Bizim de kelime mânâsındaki isti'mâlimiz bu yöndedir.

b) Nehhâs *(Rahimehullâh)* gibi bazı mu'riblere göreyse, bu kelime (اَلْوَزْنُ) kelimesinin haberidir. Bu durumda (يَوْمَئِذٍ) zarfı, (اَلْوَزْنُ) kelimesiyle mensûbtur.

c) Ebu'l-Bekâ *(Rahimehullâh)* ise, suâli mukaddere cevap şeklinde mahzûf bir mübtedâya haber olabileceğini söylemiştir ki buna göre bir kail: (مَا ذٰلِكَ الْوَزْنُ؟) diye sormuş, cevâben: (هُوَ الْحَقُّ لَا الْبَاطِلُ) "O haktır, bâtıl değildir!" buyrulmuştur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(فَمَنْ) **artık her kim,** (ثَقُلَتْ) **ağır geldiyse,** ne? (مَوَازِينُهُ) **onun tartıları**(nda bulunan hasenâtı), (فَأُولٰئِكَ) **işte onlar,** (هُمْ) **ancak onlar,** kimlerdir? (الْمُفْلِحُونَ) **felâha erenlerdir.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَمَنْ) terkibindeki (فَا) harfi, isti'nâfiyye olup, (مَنْ) kelimesi cezmedici ism-i şarttır.

2- (ثَقُلَتْ) fiil-i mâzisi, fiil-i şart olarak mahallen meczûmdur.

3- (مَوَازِينُ) kelimesi (مِيزَانٌ) veya (مِيزَانٌ) kelimesinin cemîsi olup, fa'il-i merfû'dur.

4- (فَأُولٰئِكَ) terkibindeki (فَا) harfi, şartın cevâbının râbıtası olup, (أُولٰئِكَ) birinci mübtedâ, (هُمْ) ikinci mübtedâ, (الْمُفْلِحُونَ) onun haberi, cümle-i ismiyye ise (أُولٰئِكَ)nin haberidir. *(Nehhâs; Semîn-i Halebî, ed-Dürr u'l-Masûn; Âlûsî)*

MEÂL-İ ŞERÎF

(Kulların amellerini dosdoğru tartarak) **hak** (ve adâletin temsilciliğini yapacak) **olan tartı, işte** (Allâh-u Te'âlâ'nın, peygamberleri ve ümmetleri sorgulayacağı) **o günde gerçekleşecektir. Artık kimin tartılan** (sevap)**ları** (günahlarına karşı) **ağır gelirse, işte sana! Ancak onlar felâh** (ve kurtuluş)**a erenlerin ta kendileridir!**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmelerde sûal ve hesâbın kıyâmet hallerinden olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede, amellerin tartılmasının da kıyâmet halleri cümlesinden olduğunu açıklamıştır.

Allâh-u Te'âlâ kıyâmet gününde kulların amellerini tartmak için mîzân dikeceğini, böylece zerre kadar bile zulme mahal vermeyeceğini bir çok âyet-i kerîmesinde açıklamıştır.

Nitekim:

﴿ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾ ﴾

"Biz kıyâmet günü (kulların amellerini tartmak) **için** (iki kefesi ve bir dili olan) **dosdoğru terazileri** (mahşere) **koyacağız. Artık hiçbir nefis en ufak bir şeyle** (bile) **zulme uğratılmayacaktır.**

O (kişinin ameli), **bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, Biz onu getir**(ip o mîzâna yerleştire)**eceğiz.** (Herkesin ne yaptığını bilip tespit edenler ve) **hesap görenler olarak Biz dâima yeterli olmuşuzdur!"** *(Enbiyâ Sûresi:47)* âyet-i kerîmesi ile:

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ ﴾

"Muhakkak ki Allâh bir (kimsenin hak ettiği sevâbı noksan ederek yâhut hak ettiğinden fazla azâp ederek) **zerre ağırlığınca bile zulüm yapmaz.**

Eğer o (amel) **güzel bir şeyse, O onu** (sevap bakımından) **katlar ve** (sahibine) **Kendi katından pek büyük bir ecir verir."** *(Nisâ Sûresi:40)* âyet-i kerîmesi bu konuda nas teşkil etmektedirler.

"Beyzâvî, Nesefî, İbni Kesîr, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)* gibi bazı âlimlere göre; burada geçen "Vezn", kıyâmet gününde kullar arasında verilecek hüküm anlamına gelmekteyse de, müfessirlerin cumhûruna göre bu, kulların amellerinin bir mîzânla tartılmasıdır ki, o terâzinin bir dili, iki de kefesi bulunmaktadır, her bir kefe doğu ile batı arası kadardır.

Allâh-u Te'âlâ kullarının uzuvlarını kendi haklarında konuşturup şâhit yapacağı gibi, o mîzânı da adâletle konuşturacaktır. Ancak ulemâ bu tartının keyfiyeti hakkında birkaç görüş açıklamışlardır:

a) "Sevapların ve günahların yazılı bulunduğu sayfalar tartılacaktır" diyenler, ileride **Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilecek olan hadîs-i şerîfi delil getirmişlerdir.

b) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; güzel ameller güzel sûrette, kötü ameller de çirkin sûret üzere getirilerek mîzâna konulacaktır. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** o sûretlerde, tartılmaya elverişli olacak şekilde bir ağırlık ve hafiflik yaratacaktır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

٣٥- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: «اَلْمِيزَانُ لَهُ لِسَانٌ وَكِفَّتَانِ يُوزَنُ فِيهِ الْحَسَنَاتُ، وَالسَّيِّئَاتُ، فَيُؤْتَى بِالْحَسَنَاتِ فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ فَتُوضَعُ فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ فَتَثْقُلُ عَلَى السَّيِّئَاتِ». قَالَ: « فَيُؤْخَذُ فَيُوضَعُ فِي الْجَنَّةِ عِنْدَ مَنَازِلِهِ ثُمَّ يُقَالُ لِلْمُؤْمِنِ الْحَقْ بِعَمَلِكَ ». قَالَ: « فَيَنْطَلِقُ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَعْرِفُ مَنَازِلَهُ بِعَمَلِهِ ». قَالَ: « وَيُؤْتَى بِالسَّيِّئَاتِ فِي أَقْبَحِ صُورَةٍ فَتُوضَعُ فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ فَتَخِفُّ، وَالْبَاطِلُ خَفِيفٌ فَيُطْرَحُ فِي جَهَنَّمَ إِلَى مَنَازِلِهِ مِنْهَا وَيُقَالُ لَهُ: الْحَقْ بِعَمَلِكَ إِلَى النَّارِ». قَالَ: «فَيَأْتِي النَّارَ فَيَعْرِفُ مَنَازِلَهُ بِعَمَلِهِ، وَمَا أَعَدَّ اللهُ فِيهَا مِنْ أَلْوَانِ الْعَذَابِ» قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: « فَلَهُمْ أَعْرَفُ بِمَنَازِلِهِمْ فِي الْجَنَّةِ وَالنَّارِ بِعَمَلِهِمْ مِنَ الْقَوْمِ يَنْصَرِفُونَ يَوْمَ الْجَمْعِ رَاجِعِينَ إِلَى مَنَازِلِهِمْ».

35- "Mîzânın bir dili, iki de kefesi vardır, güzel amellerle kötü ameller onda tartılır. Güzel ameller en güzel bir sûrette getirilerek mîzânın kefesine konur da, onlar kötü amellere ağır basar. Böylece onlar alınıp cennette, onu (işleyeni)n konaklarının yanına konur.

Sonra mümine: 'Ameline kavuş!' denilir. O da cennete gider, ameline göre menzillerini tanır. Kötü ameller en çirkin bir sûrette getirilip mîzânın kefesine konur. Tabi ki hafif kalır, zaten bâtıl hafiftir. Onlar da cehenneme, onu (işleyeni)n oradaki yerlerine atılır. Böylece o kişiye: 'Ameline, o(nların tutuşturduğu cehennem) ateş(in)e kavuş!' denilir.

Bunun üzerine o kişi cehenneme gelir ve yerlerini de, Allâh-u Te'âlâ'nın orada hazırladığı türlü türlü azâpları da ameliyle tanır. Elbette onlar amellerine göre cennetteki ve cehennemdeki yerlerini herkesten iyi tanırlar. O toplantı günü (olan kıyâmette) onlar yurtlarına dönenler halinde (mahşerden) çekilip ayrılırlar!" *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:281, 1/263; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/325-326)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mîzâna nelerin konulacağı hususunda üç görüş vardır:

1) Mîzâna ameller konacaktır, ama ameller araz oldukları için ölçülüp tartılacak şeyler değillerdir. Ancak kıyâmet günü **Allâh-u Te'âlâ** onları güzellikte ve çirkinlikte kendilerine münâsip birtakım cisimlere çevirecektir. Mesela; günahlar ateş sûretinde görünecektir.

Nitekim:

﴿ ... وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ ﴾

"Şüphesiz ki cehennem elbette kâfirleri kuşatıcıdır!" *(Ankebût Sûresi:54)* âyet-i kerîmesiyle:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ... ﴿١٠﴾ ﴾

"**O kimseler ki yetimlerin mallarını bir zulümle** (haksız yere) **yemektedirler; gerçekten onlar, karınları içerisinde ancak** (tıka basa) **bir ateş yemiş olmaktadırlar.**" *(Nisâ Sûresi:10)* âyet-i celîlesi bu mânâya hamledilmektedir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımı **Ümmü Seleme** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen:

٣٦- عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الَّذِي يَشْرَبُ فِي إِنَاءِ الْفِضَّةِ إِنَّمَا يُجَرْجِرُ فِي بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ».

36- **"Gümüş kapta su içen kişi, karnında ancak cehennem ateşi çalkalamış olmaktadır."** *(Buhârî, Eşribe:27, no:5311, 5/2133; Müslim, Libâs:1, no:2065, 3/1634)* hadîs-i şerîfi de bu mânâdadır.

Ebû Ümâme el-Bâhilî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٧- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ :سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اقْرَءُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ اقْرَءُوا الزَّهْرَاوَيْنِ الْبَقَرَةَ وَسُورَةَ آلِ عِمْرَانَ فَإِنَّهُمَا تَأْتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ كَأَنَّهُمَا غَيَايَتَانِ أَوْ كَأَنَّهُمَا فِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافَّ تُحَاجَّانِ عَنْ أَصْحَابِهِمَا».

37- **"Kur'ân okuyun! Çünkü o, kıyâmet günü adamlarına şefaatçi olarak gelecektir. Zehrâveyn'i** (çok nurlu ve sevaplı iki sûre olan)**; Bakara ve Âl-i İmrân Sûresini okuyun, çünkü o ikisi kıyâmet günü sanki iki bulut gibi ya da iki gölgelik gibi veya kanatlarını açmış kuşlardan iki bölük gibi gelecekler ve kendilerini okuyanlar adına** (cehennemle ve zebânîlerle) **mücâdele edeceklerdir."** *(Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn:42, no:804, 1/553; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22975, 38/75)*

İbni Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*ın, babasından rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٨- عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالرَّجُلِ الشَّاحِبِ فَيَقُولُ: أَنَا الَّذِي أَسْهَرْتُ لَيْلَكَ وَأَظْمَأْتُ نَهَارَكَ!».

38- **"Kıyâmet günü Kur'ân soluk yüzlü bir adam sûretinde** (kendisini okuyana) **gelecek ve** (o ona: 'Sen kimsin?' diye soracak, o da)**: 'Senin gecelerini uykusuz, gündüzlerini susuz geçirten** (Kur'ân) **benim**(, işte burada sana enîs ve yoldaş olmaya geldim)**!' der."** *(İbni Mâce, Edep:52, no:3781, 2/124)*

Berâ ibni Âzib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٩- عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ... «وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ حَسَنُ الثِّيَابِ طَيِّبُ الرِّيحِ فَيَقُولُ أَبْشِرْ بِالَّذِي يَسُرُّكَ هٰذَا يَوْمُكَ الَّذِي كُنْتَ تُوعَدُ فَيَقُولُ لَهُ مَنْ أَنْتَ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ يَجِيءُ بِالْخَيْرِ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ... وَيَأْتِيهِ آتٍ قَبِيحُ الْوَجْهِ قَبِيحُ الثِّيَابِ مُنْتِنُ الرِّيحِ فَيَقُولُ أَبْشِرْ بِهَوَانٍ مِنَ اللهِ وَعَذَابٍ مُقِيمٍ فَيَقُولُ وَأَنْتَ فَبَشَّرَكَ اللهُ بِالشَّرِّ مَنْ أَنْتَ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الْخَبِيثُ».

39- **"... O arada yüzü ve elbisesi güzel, kokusu hoş bir zat o** (sâlih amel sahibi olarak kabre kona)**na gelerek: 'Seni sevindirecek şeyle müjdelen! İşte bu senin vaad olunduğun günündür!' deyince, o ona: 'Sen kimsin? Senin yüzün hayır getiren bir yüzdür!' diye sordu. O da: 'Ben senin sâlih amelinim!' diye cevap verdi...**

(Kâfire gelince;) **ona da yüzü çirkin, elbiseleri çirkin ve kokusu kötü biri gelerek: 'Allâh'tan büyük bir aşağılanma ve sürekli bir azâpla sevinebilirsin!' der. O: 'Sen var ya; Allâh seni de şerle müjdelesin, sen de kimsin!' deyince o: 'Ben senin pis amelinim!' der."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18614, 30/577-578; Abdullah ibni Mübârek, ez-Zühd, no:1319, sh:347; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:12058, 3/57; Âcûrî, eş-Şerî'a', no:812, sh:302; İbni Mâce, Zühd:31, no:4262, 2/1423)*

İşte bu hadîs-i şerîfler, iyi amellerin güzel sûretlerle, kötü amellerin de kötü şekillerle sûretleneceğine delâlet etmektedir.

2) Amellerin yazıldığı sayfalar tartılacaktır.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim!" demiştir:

٤٠- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «يُدْنَى الْمُؤْمِنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى يَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ فَيُقَرِّرُهُ بِذُنُوبِهِ فَيَقُولُ هَلْ تَعْرِفُ فَيَقُولُ أَيْ رَبِّ أَعْرِفُ قَالَ فَإِنِّي قَدْ سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا وَإِنِّي أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ فَيُعْطَى صَحِيفَةَ حَسَنَاتِهِ وَأَمَّا الْكُفَّارُ وَالْمُنَافِقُونَ فَيُنَادَى بِهِمْ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللهِ».

40- **"Kıyâmet günü mümin, Azîz ve Celîl olan Rabbine** (mânen) **yaklaştırılacaktır, nihâyet Rabbi onun üzerine** (mânevî) **örtüsünü koyacak ve** (kimse görmeden) **ona günahlarını ikrar ettirecektir. Sonra:** '(Bütün bunları) **biliyorsun değil mi?' buyuracak, o da: 'Ey Rabbim! Biliyorum' deyince, Allâh-u Te'âlâ:**

'Şüphesiz ki Ben dünyada onları senin için örttüm, bugün de onları senin için Ben bağışlıyorum' buyurur, böylece o kula sevaplarının sayfası verilir. Kâfirlere ve münafıklara gelince: 'İşte bunlardır Allâh'a karşı iftirada bulunanlar!' diye bütün mahlûkatın huzurunda onlara seslenilir." *(Müslim, Tevbe:8, no:2768, 4/2120; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/162)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu hadîs-i şerîfte geçen: "Böylece o kula sevaplarının sayfası verilir." cümlesi, amellerin sayfalara yazıldığının ve o sayfaların tartılacağının delilidir.

Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤١- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تُوضَعُ الْمَوَازِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُؤْتَى بِالرَّجُلِ فَيُوضَعُ فِي كِفَّةٍ فَيُوضَعُ مَا أُحْصِيَ عَلَيْهِ فَتَمَايَلَ بِهِ الْمِيزَانُ قَالَ فَيَبْعَثُ بِهِ إِلَى النَّارِ قَالَ فَإِذَا أُدْبِرَ بِهِ إِذَا صَائِحٌ يَصِيحُ مِنْ عِنْدِ الرَّحْمٰنِ يَقُولُ لَا تَعْجَلُوا لَا تَعْجَلُوا فَإِنَّهُ قَدْ بَقِيَ لَهُ فَيُؤْتَى بِبِطَاقَةٍ فِيهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَتُوضَعُ مَعَ الرَّجُلِ فِي كِفَّةٍ حَتَّى يَمِيلَ بِهِ الْمِيزَانُ».

41- **"Kıyâmet günü mîzânlar konur, bir adam getirilip bir kefeye konur, kendisi hakkında** (melekler tarafından) **sayılan ameller de** (onunla birlikte o kefeye) **konunca mîzân**(ın sol tarafı aşağı doğru) **meyillenir. Böylece o kişi cehenneme gönderilir. Tam mîzâna arkası çevrilip götürülürken, Rahmân katından bir nidâ edici:**

'Acele etmeyin, acele etmeyin! Çünkü gerçekten onun lehine olacak bir şey kaldı!' diye bağırır, sonra içinde Lâilâhe illâllâh yazılı olan bir kâğıt parçası getirilerek o adamla birlikte bir kefeye konunca mîzân(ın sevap tarafı) **onun sebebiyle** (ağır gelerek aşağı doğru) **meyillenir."** *(Ahmed ibni Hanbel el-Müsned, no:7087, 2/687; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/327)*

3) Amel sahibi tartılacaktır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٢- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ» وَقَالَ: «اقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ ﴿ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴾».

42- **"Kıyâmet günü çok büyük ve şişman bir adam gelecektir, ama Allâh indinde bir sivrisineğin kanadı kadar ağırlığı olmayacaktır. İsterseniz: 'Kıyâmet günü Biz onlar için hiçbir ağırlık ortaya koymayacağız!' *(Kehf Sûresi:105)* âyetini okuyun"** *(Buhârî, Tefsîr:219, no:4452, 4/1759; Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn:1, no:2785, 4/2147)*

Ubeyd ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)* "Kaba ve saldırgan **Velîd ibni Muğîre**"den bahseden Kalem Sûresi'nin 13. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde:

٤٣- عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي الْعُتُلِّ، قَالَ: «وَهُوَ الْقَوِيُّ الشَّدِيدُ الْأَكُولُ الشَّرُوبُ، يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ فَلَا يَزِنُ شَعِيرَةً، يَدْفَعُ الْمَلَكُ مِنْ أُولَئِكَ سَبْعِينَ أَلْفًا دَفْعَةً وَاحِدَةً فِي النَّارِ».

43- "O çok güçlü kuvvetli, çok yiyen ve bol içen kişi mîzâna konacaktır da, bir arpa ağırlığına denk gelmeyecektir. İşte böylelerinden yetmişbin kişiyi melek bir defada cehenneme atacaktır." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/270; Kâdî Senâullâh el-Mazharî, Tefsîrü'l-Mazharî:3/327)* demiştir.

Zirr ibni Hubeyş *(Radıyallâhu Anh)*ın anlattığına göre; bir kere **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* erâk ağacından bir misvak koparırken, dizleri ince olduğu için rüzgâr onu sallamaya başlayınca cemaat gülmeye başladı.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٤- عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَجْتَنِي سِوَاكًا مِنَ الْأَرَاكِ وَكَانَ دَقِيقَ السَّاقَيْنِ فَجَعَلَتِ الرِّيحُ تَكْفَؤُهُ فَضَحِكَ الْقَوْمُ مِنْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِمَّ تَضْحَكُونَ؟» قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللهِ مِنْ دِقَّةِ سَاقَيْهِ! فَقَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُمَا أَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ مِنْ أُحُدٍ»!

44- **"Niye gülüyorsunuz?"** diye sorunca: "Ey Allâh'ın peygamberi! Dizlerinin inceliğine!" dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; elbette o ikisi mîzânda Uhud'dan daha ağırdır!"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3991, 7/98-99; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:353, 1/277-278; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/127; İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ:3/155; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:8452-54, 9/78; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:5310, 9/209-210; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:32222, 6/387; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/262)*

Gerçi bu hadîs-i şerîflerin hepsi sahîh olduğuna göre; bu eserler arasında bir cem yaparak: "Bazen ameller tartılır, bazen yazılan yerler tartılır, bazen de amel sahipleri tartılır!" denilmesi mümkündür.

Mîzâna inanmak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından îmân şartlarından sayılmıştır.

Nitekim **Lâlekâî** *(Rahimehullâh)*ın **"es-Sünne"** isimli eserinde, **Beyhakî** *(Rahimehullâh)*ın da **"el-Ba's"** isimli eserinde **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

٤٥- عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «بَيْنَا نَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أُنَاسٍ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ لَيْسَ عَلَيْهِ سَحْنَاءُ سَفَرٍ، وَلَيْسَ مِنْ أَهْلِ الْبَلَدِ، يَتَخَطَّى حَتَّى وَرَكَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا يَجْلِسُ أَحَدُنَا فِي الصَّلَاةِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى رُكْبَتَيْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ مَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: «الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَأَنْ تُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ، وَتَحُجَّ وَتَعْتَمِرَ، وَتَغْتَسِلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَتُتِمَّ الْوُضُوءَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ»، قَالَ: فَإِنْ فَعَلْتُ هٰذَا فَأَنَا مُسْلِمٌ؟ قَالَ: «نَعَمْ». قَالَ: صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ. قَالَ: مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: «الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ، وَتُؤْمِنَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّارِ وَالْمِيزَانِ، وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ». قَالَ: فَإِذَا فَعَلْتُ هٰذَا فَأَنَا مُؤْمِنٌ؟ قَالَ: «نَعَمْ». قَالَ: صَدَقْتَ».

45- "Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında insanlar arasında oturuyorken, o anda bir adam (kılığına giren **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*) çıkageldi ki, üzerinde yolculuk hâli yoktu, şehir halkından da değildi, insanların üzerinden atlayarak ilerledi ve nihâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûrunda bizim birimizin namazda oturuşu gibi oturdu.

Sonra elini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dizleri üzerine koydu ve: 'Yâ **Muhammed**! İslâm nedir?' diye sordu. O da: **'İslâm; senin, Allâh'tan başka hiçbir İlâh olmadığına ve Muhammed'in gerçekten Allâh'ın rasûlü olduğuna şâhitlik yapmandır.**

Namazı dosdoğru kılmandır, zekâtı vermendir, hac ve umre yapmandır, cünüplükten yıkanmandır, abdesti tastamam almandır ve ramazan orucunu tutmandır!' diye cevap verince o kişi: 'Ben bunları yaptığım takdirde Müslüman mıyım?' dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Evet!'** deyince o: 'Yâ **Muhammed**! Doğru söyledin! Peki, îmân nedir?' diye sordu. O da: **'Îmân; Allâh'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inanmandır.**

Cennete, cehenneme ve mîzâna îmân etmendir, ayrıca ölümün ardından diriltilmeye inanmandır, bir de kadere, hayırlısı ve şerlisin(in **Allâh-u Te'âlâ** tarafından takdir edildiğin)**e inanmandır!**' diye cevap verince o kişi: 'Ben bunları yaptığım takdirde mümin miyim?' dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: '**Evet!**' deyince o: 'Doğru söyledin!' dedi" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/320-321)*

Ancak **Taberî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bazılarının: "**Allâh-u Te'âlâ** her şeyi bilirken bir şeyi tartmaya ihtiyacı yoktur! Zâten ameller ağırlıkla, hafiflikle vasıflanacak cisimler değildir!" gibi laflar ederek **Allâh** ve **Rasûlünün** mîzân hakkındaki haberlerini tevile kalkışmaları asla doğru değildir. Zîra hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere; âhirette bizim bildiğimiz terâzi gibi bir tartı ortaya konacaktır, onun bir dili, iki de gözü vardır.

Artık **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bu konuda bunca rivâyet gelmişken ve bunu inkâr ettirecek hiçbir delil mevcut değilken, hâlâ konuyu farklı yönlere çekerek karıştırmaya çalışmanın ne akılla, ne de nakille bağdaşır bir yönü yoktur.

Mîzânın keyfiyeti hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

"**Zehratü't-tefâsîr**" isimli eserde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Gazâlî** *(Rahimehullâh)* "**el-Maznûnu bihî alâ ğayri ehlihî**" isimli eserde şöyle anlatmıştır:

"Rûhun bedenle olan ilişkisi onu hakîkatleri görmekten perdelemektedir. Bu perde ölümle açılacaktır, nitekim **Allâh-u Te'âlâ** ölen kişiye hitaben:

﴿ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ ﴾

"**Andolsun ki; elbette sen** (dünyâdayken) **işte bundan tam bir gaflet içerisinde bulunmuştun! Ama şimdi Biz senden** (gaflet) **perdeni kaldırdık, artık bugün senin gözün pek keskindir!**" *(Kaf Sûresi:22)* buyuracaktır.

Kulun amellerinin, kendisini **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıracak ve uzaklaştıracak tesirini ancak o amellerin ölçüleri meydana çıkarır ki, bâzısının tesirinin diğerinden daha güçlü olduğu şüphesizdir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin, kulun amellerinin tesir ölçülerini herkese anlatacak bir sebebi bir an içerisinde ortaya çıkarması muhal görülemez.

O halde mîzânın târifi; fazla ile eksiğin kendisi sebebiyle seçildiği şeydir ki, görünen âlemde bunun misali çeşitlidir.

Nitekim bildiğimiz tartı vardır, ağır yükler için kantar vardır, felekteki yıldızların birbirine yakınlık ve uzaklığını ve vakit ölçülerini tayin için usturlap vardır, yazıları ve çizgileri ölçmek için cetvel vardır, seslerin hareketlerinin ölçüleri için arûz vardır.

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ** gerçek mîzânı bizim duyularımıza bir misalle anlatmak istediğinde bu misallerden dilediğiyle onu bize örneklendirir. Çünkü terâzinin hakîkati ve târifi bunların hepsinde mevcuttur ki o da, fazla ile noksanın kendisi ile bilindiği şeydir."

"Beyzâvî, Nesefî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İmam-ı Mücâhid** gibi bazı âlimlere göre; burada geçen "Vezn", kıyâmet gününde kullar arasında verilecek hüküm anlamına gelmekteyse de, müfessirlerin cumhûruna göre bu, kulların amellerinin bir mîzânla tartılmasıdır ki, o terâzinin bir dili iki de kefesi bulunmaktadır, her bir kefe doğu ile batı arası kadardır. **Allâh-u Te'âlâ** kullarının uzuvlarını kendi haklarında konuşturup şâhit yapacağı gibi, o mîzânı da adâletle konuşturacaktır.

Ehl-i Sünnet ulemâsının beyanına göre; "Asr-ı saâdetteki cumhûr, bu gibi konularda tevile kaçmaksızın âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin zâhirlerini kabul etme görüşünde müttefiktirler. Bunların zâhirî mânâlarını hakîkî olarak görmeyenler ise, bunları uzak görmeleri hususunda şerî'atten kendisine başvurulacak hiçbir delil getirememişlerdir.

Onların bu hususta tutundukları son nokta, sadece akıllarının bu işi uzak görmesidir ki, bu hiçbir kimseye huccet olmaz. Çünkü onların akılları bunu kabul etmiyorsa, sahâbe, tâbi'în ve tebe'i tâbi'în *(Rıdvânüllâhi Te'âlâ Aleyhim Ecma'în)* gibi, onlardan kuvvetli akıllara sahip olan seçkin bir toplumun akılları bunu kabul etmiştir.

Nihâyet karanlık gece parçaları gibi bid'atler ortaya çıkmış ve toplum, şerî'ati sırtlarının arkasına atarak herkes istediği gibi konuşmaya başlamıştır. Keşke ortaya attıkları aklî meseleler de akıllıların ittifak edeceği konular olsaydı! Bilakis her fırka, kendi nefsinin arzusuna uyan şeyi akla uygun gördüğü için, mezhepleri çeliştiği gibi akılları da tenâkuza düşmektedir.

Hâlbuki aklını ve anlayışını taassup şâibelerinden arındıran kişilerin gözüne sabah, aydınlığını parlatacaktır. Zaten sabah misbaha (ışığa) lüzum bırakmaz!"

"Kurtubî ve Âlûsî" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; "**Zeccâc** *(Rahimehullâh)*ın da beyân ettiği gibi, evlâ olan, hadîs-i şerîflerde buyrulan gerçeklere uymaktır. Çünkü burada (Allâh-u Te'âlâ'yı noksanlıklardan tenzîh etme gibi,) gerçek mânâdan dönmeyi gerektiren bir sebep yoktur.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* **Zeccâc** *(Rahimehullâh)*ın bu beyânını çok yerinde ve güzel görerek demiştir ki: 'Burada mîzân, hüküm ve karar mânâsına hamledilecek olursa, başka yerde de sırata; hak din, cennet ve cehenneme; bedenlerin değil de, rûhların lezzet alacağı manevî mekânlar, şeytanlara ve cinlere; kötü ahlâk, meleklere de iyi güçler diyenler çıkabilir.

Mâdemki, asr-ı saâdette ümmet tevile kaçmaksızın bu konuların zâhirî ifâdelerinin kabul edilmesi gerektiği husûsunda ittifak etmişlerdir ve tevilin engellenmesi konusunda icmâ'da bulunmuşlardır, o halde bu zâhirî mânâlar birer nas olmuşlardır.'

İbni Fûrek *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Mu'tezile fırkası: 'Amellerin tartılması muhaldir!' diyerek mîzânı inkâr etmiştir. Oysa bu bizce doğru değildir.

Nitekim birçok rivâyette vârid olduğu üzere; amellerin tartılması, onların yazıldığı sayfaların vezniyle olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ** amel defterlerinin konduğu kefelerden dilediğini hafif, dilediğini ağır kılacaktır. (Bunda anlaşılmayacak ne vardır?)"

Gerçekten de Ehl-i Sünnet'in cumhûrunun görüşü yerli yerindedir, onları bu hususta teyid eden birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcuttur.

Nitekim **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٦- عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَوْ وُزِنَ فِيهِ السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ لَوَسِعَتْ، فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: يَا رَبِّ لِمَنْ يَزِنُ هٰذَا؟ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: لِمَنْ شِئْتُ مِنْ خَلْقِي. فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: سُبْحَانَكَ! مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ، وَيُوضَعُ الصِّرَاطُ مِثْلَ حَدِّ الْمُوسَى، فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: مَنْ تُجِيزُ عَلَى هٰذَا؟ فَيَقُولُ: مَنْ شِئْتُ مِنْ خَلْقِي. فَيَقُولُونَ: سُبْحَانَكَ! مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ».

46- **"Kıyâmet günü mîzân ortaya konacaktır.** (O o kadar büyüktür ki,) **gökler ve yerler onda tartılacak olsa, elbette** (hepsini) **kaplar. O zaman melekler: 'Yâ Rabbi! Bu kimin için tartacak?' derler.**

Allâh-u Te'âlâ: 'Yaratıklarımdan dilediklerim için!' buyurur. Bunun üzerine melekler: 'Seni tenzîh ederiz! Biz Sana hak ettiğin ibâdetinle kulluk yapamadık!' derler.

Sırat da usturanın keskin tarafı gibi ortaya konur, bunun üzerine melekler: 'Sen bunun üzerinden kimi geçireceksin?' derler. O: 'Yaratıklarımdan dilediğimi!' buyurur. Onlar da: 'Seni tenzîh ederiz! Biz Sana hak ettiğin ibâdetinle kulluk yapamadık!' derler." *(Hâkim, el-Müstedrek, no:8739, 4/629)*

İbni Merdûye *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre; **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim!" demiştir:

٤٧- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا «سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: خَلَقَ اللهُ كِفَّتَيِ الْمِيزَانِ مِثْلَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: يَا رَبَّنَا مَنْ تَزِنُ بِهٰذَا؟ قَالَ: أَزِنُ بِهِ مَنْ شِئْتُ. وَخَلَقَ اللهُ الصِّرَاطَ كَحَدِّ السَّيْفِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: يَا رَبَّنَا مَنْ تُجِيزُ عَلَى هٰذَا؟ قَالَ: أُجِيزُ عَلَيْهِ مَنْ شِئْتُ».

47- **"Allâh-u Te'âlâ mîzânın iki kefesini gökle yer gibi** (geniş ve büyük) **yaratmıştır.** (Bunu gören) **melekler: 'Ey Rabbimiz! Sen bununla kimin tartısını ağır getireceksin?' dediler. O: 'Ben bununla dilediğimin tartısını ağır getiririm!' buyurdu.**

Allâh-u Te'âlâ sıratı da kılıcın keskin tarafı gibi yaratmıştır. (Bunu gören melekler): **'Ey Rabbimiz! Sen bunun üzerinden kimi geçireceksin?' dediler. O: 'Ben bunun üzerinden dilediğimi geçireceğim!' buyurdu."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/325)*

Abdülmelik ibni Ebî Süleymân *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

٤٨- عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ، قَالَ: «ذُكِرَ الْمِيزَانُ عِنْدَ الْحَسَنِ فَقَالَ: لَهُ لِسَانٌ وَكِفَّتَانِ».

48- **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında mîzândan bahsedilince: "Onun bir dili, iki de kefesi vardır!" buyurmuştur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/322)*

İyi düşünüldüğünde anlaşılacağı üzere; farklı özellikleri nedeniyle diğer başlıklar altında naklettiğimiz birçok hadîs-i şerîf de yine Ehl-i Sünnet'in cumhûrunun bu görüşünün doğruluğunu teyid eder mâhiyettedir.

Mîzânda ağır gelecek ameller hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٩- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ إِيمَانًا بِاللهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

49- **"Her kim Allâh'a inanarak ve O'nun vaadini tasdik ederek Allâh yolunda** (cihat için) **bir at** (hazırlayıp) **bekletirse, şüphesiz ki onun yiyeceği, içeceği, dışkısı ve idrarı kıyâmet günü onun mîzânındadır."** *(Buhârî, Cihâd:45, no:2698, 3/1048)*

Cüray en-Nehdî *(Radıyallâhu Anh)*ın, **Süleym** oğullarından bir sahâbîden naklettiğine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendi elinde ya da benim elimde düğüm yaparak buyurdu ki:

٥٠- عَنْ جُرَيٍّ النَّهْدِيِّ عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ عَقَدَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَدِهِ أَوْ فِي يَدِي فَقَالَ: «سُبْحَانَ اللهِ نِصْفُ الْمِيزَانِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ وَاللهُ أَكْبَرُ تَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَالطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ وَالصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ».

50- **" 'Sübhânellâh' mîzânın yarısıdır, 'Elhamdülillâh' mîzânı doldurur, 'Allâh-ü Ekber' gökle yer arasını doldurur. Abdest îmânın yarısıdır, oruç da sabrın yarısıdır!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18287, 30/219; Tirmizî, De'avât:87, no:3518-3519, 5/536; Abdürezzâk, el-Musannef, no:20582, 11/296)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥١- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ».

51- **"İki kelime** (kadar kısa iki kelam) **vardır ki; dile hafiftirler, mîzânda ağırdırlar, Rahmân'a da çok sevgilidirler;** (bunlar da) **Sübhânellâhi ve bihamdihî, Sübhânellâhi'l-Azîm** (tesbîhleri)**dir!"** *(Buhârî, Eymân:18, no:6304, 6/2459-2460; Müslim, Zikr:10, no:2694, 4/2072; Nesâî, Amelü'l-yevm ve'l-leyle:198, no:10666, 6/207; Tirmizî, De'avât:60, no:3467, 5/512; İbni Mâce, Edeb:56, no:3806, 2/1251; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/329)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٢- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَوَّلُ مَا يُوضَعُ فِي مِيزَانِ الْعَبْدِ نَفَقَتُهُ عَلَى أَهْلِهِ»

52- **"Kulun mîzânına ilk konacak olan şey, âilesine harcadıklarıdır!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:6131, 7/82-83; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/328)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Zer** *(Radıyallâhu Anh)* ile karşılaştığında:

٥٣- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا ذَرٍّ فَقَالَ: «يَا أَبَا ذَرٍّ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى خَصْلَتَيْنِ هُمَا أَخَفُّ عَلَى الظَّهْرِ وَأَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ مِنْ غَيْرِهِمَا؟» قَالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: «عَلَيْكَ بِحُسْنِ الْخُلُقِ وَطُولِ الصَّمْتِ فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا عَمِلَ الْخَلَائِقُ عَمَلًا أَحَبَّ إِلَى اللهِ مِنْهُمَا».

53- **"Ey Ebû Zer! Seni iki haslete delâlet edeyim mi ki, onlar diğerlerinden sırta daha hafif, mîzânda ise daha ağırdırlar!"** buyurunca o: "Buyur, yâ Rasûlellâh!" dedi.

O zaman Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Güzel ahlâka ve uzunca sessiz kalmaya devam et! Muhammed'in canı** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki, yaratıklar**(dan hiçbiri) **Allâh'a bu ikisinden daha sevgili bir amel işlememiştir!"** buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:7099, 8/49; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3298, 6/53; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/329)*

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٤- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ».

54- **"Mîzânda güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiçbir şey yoktur!"** *(Ebû Dâvûd, Edeb:8, no:4799, 2/668; Tirmizî, Birr:62, no:2002, 4/362; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/70; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/330)*

Meymûn ibni Mihrân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٥٥- عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ لِأُمِّ الدَّرْدَاءِ: أَسَمِعْتِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا؟ قَالَتْ: نَعَمْ، دَخَلْتُ عَلَيْهِ وَهُوَ جَالِسٌ، أَوْ قَالَتْ فِي الْمَسْجِدِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «أَوَّلُ مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ الْخُلُقُ الْحَسَنُ».

55- "Bir kere ben **Ümmü'd-Derdâ**'ya: **'Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bir şey işittin mi?' diye sorduğumda o: 'Evet! Onun huzuruna, o mescitte oturuyorken girdiğimde onu: **'Mîzâna konacak şeylerin ilki, güzel ahlâktır!'** buyururken işittim.' dedi." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:25328, 5/213; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/330)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımı **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٦- عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ لِلصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ عِنْدَ اللهِ وَزْنًا مَنِ انْتَقَصَ مِنْهَا حُوسِبَ بِهِ فِيهَا عَلَى مَا انْتَقَصَ».

56- **"Şüphesiz ki; farz namazın Allâh katında bir ağırlığı vardır, kim ondan bir şey eksiltirse, o yaptığı eksiltme karşılığında, onunla ilgili olarak hesaba çekilir."** *(İsbahânî, et-Terğîb ve't-terhîb, no:1892, 2/774)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٧- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ النَّاسُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَعْمَالِهِمُ الصَّلَاةُ». قَالَ: «يَقُولُ رَبُّنَا جَلَّ وَعَزَّ لِمَلَائِكَتِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ: انْظُرُوا فِي صَلَاةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا فَإِنْ كَانَتْ تَامَّةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَّةً وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ أَتِمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ ثُمَّ تُؤْخَذُ الْأَعْمَالُ عَلَى ذَاكُمْ».

57- **"Amelleri içerisinde kıyâmet günü insanların ilk hesaba çekileceği şey şüphesiz ki namazdır. Rabbimiz Celle ve Azze, en iyi bilen Kendisi olduğu halde meleklerine: 'Kulumun namazına bakın, onu tamamlamış mı yoksa noksan mı yapmış?' buyurur.**

Eğer tamsa, ona tam olarak yazılır, ama ondan bir şey noksan etmişse: 'Bakın bakalım, kulumun nâfilesi var mı?' buyurur. Eğer onun nâfilesi varsa: 'Kulumun farzını(n eksiklerini) **nâfilesinden tamamlayın!' buyurur. Sonra ameller buna göre** (muhâsebeye) **alınır."** *(Ebû Dâvûd, Salât:149, no:864, 1/290-91)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir:

٥٨- عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَعْطَيْتُ نَاقَةً فِي سَبِيلِ اللهِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَ مِنْ نَسْلِهَا فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «دَعْهَا حَتَّى تَجِيءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هِيَ وَأَوْلَادُهَا جَمِيعًا فِي مِيزَانِكَ».

58- "Allâh yolunda bir deve verdim, sonra onun yavrularından bir tane almak istedim ve Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sordum. O:

'Bırak onu da, kıyâmet günü o ve yavruları topluca senin mîzânına gelsinler!' buyurdu." *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:1303, 2/164; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/330)*

Sefîne *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٩- عَنْ سَفِينَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «بَخٍ بَخٍ لِخَمْسٍ مَا أَثْقَلَهُنَّ فِي الْمِيزَانِ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، وَفَرَطٌ صَالِحٌ يُفْرَطُ لِلرَّجُلِ».

59- **"Şu beş şey ne iyi, ne güzel! Onlar mîzânda ne kadar da ağırdırlar!** (Bunların dördü) **Sübhânellâh, velhamdülillâh, ve lâilâhe illâllâh, vallâhü Ekber** (zikirleridir). **Bir de, bir adam için önden gönderilen sâlih öncü**(, bulûğa erip günah işlemeden önce ölen çocuğunun kaybına sabredip sevâbını Allâh'tan beklemesi)**!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:5148, 6/71; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/331)*

Amr ibni Hurays *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٦٠- عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا خَفَّفْتَ عَنْ خَادِمِكَ مِنْ عَمَلِهِ، فَإِنَّ أَجْرَهُ فِي مَوَازِينِكَ».

60- **"Hizmetçinin işinden hafiflettiğin şeyin ecri şüphesiz senin** (mîzânda) **tartılanlarının arasındadır!"** *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:1472, 3/50; İbni Hibbân, es-Sahîh, no:4293, 6/255; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/331)*

Hâzim *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında ağlayan bir adam bulunuyorken **Cibrîl-i Emîn** yanına gelerek:

٦١- عَنْ خَازِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَ عَلَيْهِ جِبْرِيلُ وَعِنْدَهُ رَجُلٌ يَبْكِي فَقَالَ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: «فُلَانٌ»، قَالَ جِبْرِيلُ: «إِنَّا نَزِنُ أَعْمَالَ بَنِي اٰدَمَ كُلَّهَا إِلَّا الْبُكَاءَ، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُطْفِئُ بِالدَّمْعَةِ بُحُورًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ».

61- "Bu kim?" diye sordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Felanca!"** buyurunca, **Cibrîl**: "Şüphesiz biz, âdemoğullarının bütün amellerini tartarız, ancak ağlamak müstesnâ! Muhakkak ki **Allâh-u Azze ve Celle** bir damla gözyaşıyla cehennem ateşinin denizlerini söndürür." buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:144, sh:50; Kâdî Senâullâh el-Mazharî, Tefsîrü'l-Mazharî:3/329)*

Müslim ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٦٢- عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا اغْرَوْرَقَتْ عَيْنٌ بِمَائِهَا إِلَّا حَرَّمَ اللهُ ذٰلِكَ الْجَسَدَ عَلَى النَّارِ، وَلَا سَالَتْ عَلَى خَدِّهَا فَيَرْهَقُ ذٰلِكَ الْوَجْهَ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ، وَلَوْ أَنَّ بَاكِيًا بَكَى فِي أُمَّةٍ مِنَ الْأُمَمِ لَرُحِمُوا، وَمَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا لَهُ مِقْدَارٌ وَمِيزَانٌ إِلَّا الدَّمْعَةَ فَإِنَّهُ يُطْفَئُ بِهَا بِحَارٌ مِنْ نَارٍ».

62- **"Bir göz** (Allâh korkusundan) **yaşla dolarsa, mutlaka Allâh o cesedi ateşe haram kılar, bir gözyaşı yanağının üzerinden akarsa, o yüzü ne kara bir toz, ne de alçaklık bürümeyecektir.**

Ümmetlerden bir toplum içerisinde bir kişi bile ağlasa elbette rahmet olunurlar. (Sâlih ameller içerisinde) **her şeyin bir ölçüsü ve ağırlığı vardır, ancak gözyaşı müstesna! Çünkü onunla ateş denizleri söndürülür."** *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:20292, 11/189)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (kızı) **Fâtıma**'ya:

٦٣- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِفَاطِمَةَ: «يَا فَاطِمَةُ قُومِي فَاشْهَدِي أُضْحِيَّتَكِ أَمَا إِنَّ لَكِ بِأَوَّلِ قَطْرَةٍ تَقْطُرُ مِنْ دَمِهَا مَغْفِرَةً لِكُلِّ ذَنْبٍ أَمَا إِنَّهُ يُجَاءُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلُحُومِهَا وَدِمَائِهَا سَبْعِينَ ضِعْفًا حَتَّى تُوضَعَ فِي مِيزَانِكِ». فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ أَهٰذِهِ لِآلِ مُحَمَّدٍ خَاصَّةً فَهُمْ أَهْلٌ لِمَا خُصُّوا بِهِ مِنْ خَيْرٍ أَوْ لِآلِ مُحَمَّدٍ وَالنَّاسِ عَامَّةً؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَلْ هِيَ لِآلِ مُحَمَّدٍ وَالنَّاسِ عَامَّةً».

63- **"Ey Fâtıma! Kalk,** (kesilirken) **kurbanlığının yanında bulun! Âgâh ol ki; onun kanından damlayacak ilk damla ile senin için bütün günahlara mağfiret vardır. Dikkat et ki, kıyâmet günü o kurbanlığın etleri ve kanları yetmiş kat fazlasıyla getirilip mîzânına konacaktır."** buyurdu.

Bunun üzerine **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ Rasûlellâh! Bu sadece **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyt'ine mi hastır, gerçi onlar kendilerine tahsis edilen bütün hayırlara lâyıktırlar, yoksa hem **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âline, hem de bütün insanlara mı aittir?" diye sorunca, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Doğrusu bu, hem Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in âline, hem de bütün insanlara âittir!"** buyurdu. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, no:19161, 9/476)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٦٤- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ بِثَوْبٍ نَظِيفٍ فَلَا بَأْسَ بِهِ وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهُوَ أَفْضَلُ لِأَنَّ الْوَضُوءَ يُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ سَائِرِ الْأَعْمَالِ».

64- **"Her kim abdest alır da peşine temiz bir beze silinirse bunda bir beis yoktur! Ama kim bunu yapmaz** (da abdest uzuvlarının kendi kendine kurumasını sağlar)**sa bu daha faziletlidir. Zîrâ abdest** (damlaları) **kıyâmet günü diğer amellerle birlikte gerçekten tartılacaktır!"** *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:7812, 61/380; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/331-332; Tirmizî, Tahâret:40, no:54, 1/77)*

İmrân ibni Husayn *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٦٥- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ وَدِمَاءُ الشُّهَدَاءِ، فَيَرْجَحُ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ عَلَى دِمَاءِ الشُّهَدَاءِ».

65- **"Kıyâmet günü âlimlerin** (İslâm'a hizmet için kitap yazarken kullandıkları) **mürekkepleri ile şehitlerin kanları tartılır da, âlimlerin mürekkepleri şehitlerin kanlarından ağır gelir!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/332; Ali el-Müttekî, Kenzü'l-ummâl, no:28899,28901-28902, 10/173)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim!" demiştir:

٦٦- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً يُوضَعُ فِي مِيزَانِهِ قِيرَاطَانِ مِثْلُ أُحُدٍ».

66- **"Her kim bir Müslümanın cenâzesinin ardınca gider** (de, gömülünceye kadar bekler)**se, Uhud dağı kadar iki kîrât, mîzânına konulur!"** *(Kâdî Senâullâh el-Mazharî, Tefsîrü'l-Mazharî:3/329; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:7994, 8/479-480)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٦٧- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَنْ كَانَ ظَاهِرُهُ أَرْجَحَ مِنْ بَاطِنِهِ خَفَّ مِيزَانُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كَانَ بَاطِنُهُ أَرْجَحَ مِنْ ظَاهِرِهِ ثَقُلَ مِيزَانُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

67- **"Kimin dışı içinden daha ağır olduysa, kıyâmet günü mîzânı hafif olur. Ama kimin içi dışından daha ağır oldu** (da, niyeti, ihlâsı, huzur ve huşû'u, görünen ibâdetinden daha fazla oldu)**ysa onun da kıyâmet günü mîzânı ağır olur."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/323)*

Muğîs ibni Sümeyy ve **Mesrûk** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

٦٨- عَنْ مُغِيثِ بْنِ سُمَيٍّ وَعَنْ مَسْرُوقٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: «تَعَبَّدَ رَاهِبٌ فِى صَوْمَعَةٍ سِتِّينَ سَنَةً، فَنَظَرَ يَوْمًا فِى غِبِّ سَمَاءٍ فَقَالَ: لَوْ نَزَلْتُ فَإِنِّى لَا أَرَى أَحَدًا فَشَرِبْتُ مِنَ الْمَاءِ وَتَوَضَّأْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى مَكَانِى، فَتَعَرَّضَتْ لَهُ امْرَأَةٌ فَتَكَشَّفَتْ لَهُ، فَلَمْ يَمْلِكْ نَفْسَهُ أَنْ وَقَعَ عَلَيْهَا، فَدَخَلَ بَعْضَ تِلْكَ الْغُدْرَانِ يَغْتَسِلُ فِيهِ، وَأَدْرَكَهُ الْمَوْتُ وَهُوَ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ، وَمَرَّ بِهِ سَائِلٌ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ أَنْ خُذِ الرَّغِيفَ رَغِيفًا كَانَ فِى كِسَائِهِ، فَأَخَذَ الْمِسْكِينُ الرَّغِيفَ وَمَاتَ، فَجِىءَ بِعَمَلِ سِتِّينَ سَنَةً فَوُضِعَ فِى كِفَّةٍ، وَجِىءَ بِخَطِيئَتِهِ فَوُضِعَتْ فِى كِفَّةٍ، فَرَجَحَتْ بِعَمَلِهِ حَتَّى جِىءَ بِالرَّغِيفِ، فَوُضِعَ مَعَ عَمَلِهِ فَرَجَحَ بِخَطِيئَتِهِ».

68- "İbâdetle meşgul olan birisi bir ibâdethânede altmış sene ibâdette bulundu. Bir gün bir yağmurun ardından: '(Şu mekânımdan çıkıp aşağı) insem de, kimseyi görmeden sudan içsem ve abdest alsam, sonra da mekânıma dönsem!' dedi ve indi.

Derken bir kadın karşısına çıktı ve ona açılıp saçıldı, o da nefsine mâlik olamayarak onunla zinâ etti. Sonra yıkanmak için bir su birikintisine girdiğinde o hal üzere ölüm ona ulaştı. O sırada yanına bir dilenci uğrayınca o, elbisesinde olan bir pideyi göstererek onu almasını işaret etti. Fakir pideyi aldı, âbid de öldü.

(Kıyâmet günü olduğunda) altmış senelik amel getirilip bir kefeye kondu, o günah da getirilip diğer bir kefeye konunca günah bütün amellerinden ağır geldi. Nihâyet o pide getirilip ameliyle birlikte konunca o, günahından ağır geldi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/330-331)*

İbrâhîm-i Neha'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٦٩- عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «يُجَاءُ بِعَمَلِ الرَّجُلِ فَيُوضَعُ فِى كِفَّةِ مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَخِفُّ، فَيُجَاءُ بِشَىْءٍ أَمْثَالِ الْغَمَامِ فَيُوضَعُ فِى كِفَّةِ مِيزَانِهِ فَتَرْجَحُ، فَيُقَالُ لَهُ: أَتَدْرِى مَا هٰذَا؟ فَيَقُولُ: لَا. فَيُقَالُ لَهُ: هٰذَا فَضْلُ الْعِلْمِ الَّذِى كُنْتَ تُعَلِّمُهُ النَّاسَ».

69- "Bir adamın ameli kıyâmet günü getirilerek mîzânının kefesine konur fakat hafif gelir. Sonra bulutlar gibi büyük bir şey getirilerek mîzânını kefesine konur da o zaman ağır gelir. Bunun üzerine kendisine: 'Sen bunun ne olduğunu bilir misin?' denir, o: 'Hayır!' deyince ona: 'İşte bu, insanlara öğretmekte olduğun ilmin faziletidir!' buyrulur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/332)*

Hammâd ibni Ebî Süleymân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٧٠- عَنْ حَمَّادِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «يَجِيءُ رَجُلٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَرَى عَمَلَهُ مُحْتَقِراً، فَبَيْنَمَا هُوَ كَذٰلِكَ إِذْ جَاءَهُ مِثْلُ السَّحَابِ حَتَّى يَقَعَ فِي مِيزَانِهِ، فَيُقَالُ: هٰذَا مَا كُنْتَ تُعَلِّمُ النَّاسَ مِنَ الْخَيْرِ فَوُرِّثَ بَعْدَكَ فَأُجِرْتَ فِيهِ».

70- "Kıyâmet günü bir adam gelir, amelini hakir görür. O sırada bulut gibi bir amel gelerek mîzânına düşer. O zaman ona: 'İşte bu senin insanlara öğretmekte olduğun hayırlardır ki senin ardından onlara vâris olunmuştur, sen de ondan sebep mükâfat aldın!' denilir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/332-333)*

Bir haberde şöyle vârid olmuştur:

٧١- وَفِي بَعْضِ الْآثَارِ: "أَنَّ اللهَ تَعَالَى كَشَفَ عَنْ بَصَرِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرَأَى مِنَ الْمِيزَانِ مَا هَالَهُ حَتَّى أُغْمِيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ: يَا رَبِّ مَنْ يَمْلَأُ كِفَّةَ هٰذَا حَسَنَاتٍ؟ فَقَالَ جَلَّ شَأْنُهُ: يَا دَاوُدُ إِذَا رَضِيتُ عَنْ عَبْدٍ مَلَأْتُهَا بِشِقِّ تَمْرَةٍ تَصَدَّقَ بِهَا".

71- "**Allâh-u Te'âlâ, Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*ın mânevî gözünü açtığında o, mîzânın müthiş durumunu görünce baygınlık geçirdi. Ayıldığı zaman: 'Yâ Rabbi! Bunun gözünü sevaplarla kim doldurabilir?' diye sorunca, **Allâh Celle Şânühû**: 'Ey **Dâvûd**! Ben bir kulumdan razı olursam, sadaka olarak verdiği yarım hurmayla onu doldururum!' buyurdu." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/125; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:3/171)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîzândaki şefaati:

Enes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٧٢- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَشْفَعَ لِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالَ: «أَنَا فَاعِلٌ»، قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! فَأَيْنَ أَطْلُبُكَ، قَالَ: «اُطْلُبْنِي أَوَّلَ مَا تَطْلُبُنِي عَلَى الصِّرَاطِ»، قَالَ: قُلْتُ فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ عَلَى الصِّرَاطِ، قَالَ: «فَاطْلُبْنِي عِنْدَ الْمِيزَانِ»، قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ عِنْدَ الْمِيزَانِ، قَالَ: «فَاطْلُبْنِي عِنْدَ الْحَوْضِ فَإِنِّي لَا أُخْطِئُ هٰذِهِ الثَّلَاثَ الْمَوَاطِنَ».

72- "Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den kıyâmet günü bana şefaat etmesini istediğimde: **'Ben yaparım!'** buyurdu. Ben: 'Yâ Rasûlellâh! Ben seni nerede arayayım?' deyince, o: **'Sen beni ilk aradığında sırat üzerinde ara!'** buyurdu. Ben: 'Ya sana sırat üzerinde rastlamazsam!' dediğimde o: **'O zaman beni mîzânın yanında ara!'** buyurdu.

Ben: 'Ya sana mîzânda rastlamazsam!' dediğimde o: **'O zaman beni havzın yanında ara! Çünkü ben bu üç yeri şaşmam!'** buyurdu." *(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâmet:9, no:2433, 4/621; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/326)*

İbni Ebi'd-Dünyâ ve **Ebû Abdillâh en-Nemerî "el-İ'lâm bi fazli's-salâti alâ hayri'l-enâm"** isimli eserinde **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığını nakletmişlerdir:

٧٣- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «إِنَّ لِآدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مَوْقِفًا فِي قُبُلِ مِنَ الْعَرْشِ، عَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَخْضَرَانِ كَأَنَّهُ نَخْلَةٌ سَحُوقٌ، يَنْظُرُ إِلَى مَنْ يُنْطَلَقُ بِهِ مِنْ وَلَدِهِ إِلَى الْجَنَّةِ، وَيَنْظُرُ إِلَى مَنْ يُنْطَلَقُ بِهِ مِنْ وَلَدِهِ إِلَى النَّارِ، فَبَيْنَا آدَمُ عَلَى ذٰلِكَ إِذْ نَظَرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْطَلَقُ بِهِ إِلَى النَّارِ، فَيُنَادِي آدَمُ: يَا أَحْمَدُ يَا أَحْمَدُ. فَيَقُولُ: «لَبَّيْكَ يَا أَبَا الْبَشَرِ». فَيَقُولُ: هٰذَا رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِكَ يُنْطَلَقُ بِهِ إِلَى النَّارِ، «فَأَشُدُّ الْمِئْزَرَ وَأُسْرِعُ فِي إِثْرِ الْمَلَائِكَةِ وَأَقُولُ: يَا رُسُلَ رَبِّي قِفُوا. فَيَقُولُونَ: نَحْنُ الْغِلَاظُ الشِّدَادُ الَّذِينَ لَا نَعْصِي اللهَ مَا أَمَرَنَا وَنَفْعَلُ مَا نُؤْمَرُ». فَإِذَا أَيِسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَضَ عَلَى لِحْيَتِهِ بِيَدِهِ الْيُسْرَى وَاسْتَقْبَلَ الْعَرْشَ بِوَجْهِهِ، فَيَقُولُ: «يَا رَبِّ قَدْ وَعَدْتَنِي أَنْ لَا تُخْزِيَنِي فِي أُمَّتِي» فَيَأْتِي النِّدَاءُ مِنْ عِنْدِ الْعَرْشِ: أَطِيعُوا مُحَمَّدًا وَرُدُّوا هٰذَا الْعَبْدَ إِلَى الْمَقَامِ. «فَأُخْرِجُ مِنْ حُجْزَتِي بِطَاقَةً بَيْضَاءَ كَالْأُنْمُلَةِ، فَأُلْقِيهَا فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ الْيُمْنَى وَأَنَا أَقُولُ: بِسْمِ اللهِ. فَتَرْجَحُ الْحَسَنَاتُ عَلَى السَّيِّئَاتِ، فَيُنَادِي سَعِدَ وَسَعِدَ جَدُّهُ وَثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ: انْطَلِقُوا بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ»، فَيَقُولُ: يَا رُسُلَ رَبِّي قِفُوا حَتَّى أَسْأَلَ هٰذَا الْعَبْدَ الْكَرِيمَ عَلَى رَبِّهِ. فَيَقُولُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي مَا أَحْسَنَ وَجْهَكَ وَأَحْسَنَ خُلُقَكَ مَنْ أَنْتَ؟ فَقَدْ أَقَلْتَنِي عَثْرَتِي وَرَحِمْتَ عَبْرَتِي. فَيَقُولُ: «أَنَا نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ، وَهٰذِهِ صَلَاتُكَ الَّتِي كُنْتَ تُصَلِّي عَلَيَّ، وَاقْتُكَ أَحْوَجَ مَا تَكُونُ إِلَيْهَا».

73- "Şüphesiz **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Azze ve Celle** katında Arş'ın geniş bir yerinde makamı vardır, üzerinde de iki yeşil elbise vardır. (O hâliyle) sanki o uzun bir hurma ağacıdır. O, çocuklarından cennete gönderilenlere de bakar, zürriyetinden cehenneme gönderilenlere de bakar.

Bir ara **Âdem** *(Aleyhisselâm)* bu hal üzereyken ümmeti **Muhammed**'den bir adamın cehenneme gönderildiğini görür. O zaman Âdem *(Aleyhisselâm)*: 'Ey **Ahmed**! Ey **Ahmed**!' der. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **'Buyur, ey beşerin babası!'** der. O zaman o: 'İşte bu senin ümmetinden bir adamdır ki, cehenneme gönderilmektedir!' der.

(**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bundan sonrasını şöyle anlatıyor:) **Ben de paçamı sıvarım da meleklerin peşine koşarım ve: 'Ey Rabbimin elçileri! Durun!' derim. Onlar: 'Biz Allâh'ın bize emrettiği şeylere karşı gelmeyen, emrolunduğumuz şeyleri yapan iri yapılı, sert tabiatlı melekleriz!' derler.**

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ümit kesince sol eliyle sakalını tutar ve yüzünü Arş'a çevirerek: **'Ey Rabbim! Sen bana ümmetim hakkında beni rüsvay etmeyeceğini söz vermiştin!'** der. O zaman Arş tarafından: **'Muhammed'e itaat edin ve bu kulu mahşerdeki yerine döndürün!'** diye nidâ gelir.

(**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bundan sonra şöyle buyurmuştur:) **Bunun üzerine ben parmak ucu kadar beyaz bir kâğıdı belimden çıkarır ve: 'Bismillâh' diyerek mîzânın sağ kefesine bırakırım. O zaman güzel ameller kötü amellere ağır basınca: 'Bu kişi saâdete kavuştu, büyüklüğü mübarek oldu** (itibarı parladı)**, mîzânları da ağır geldi. Haydi onu cennete götürün!' diye nidâ edilir.**

Derken bu kişi: 'Ey Rabbimin elçileri! Durun da, Rabbi katında kıymetli olan şu kula sorayım!' der ve: 'Anam babam sana fedâ! Ne güzel yüzlüsün, ne güzel ahlâklısın! Sen kimsin? Ayak kayıntımı giderdin ve gözyaşıma acıdın!' der.

O da: 'Ben senin peygamberin Muhammed'im! Bu (kâğıtta olan) **da senin bana okuduğun salevâttır. İşte kendisine en muhtaç olduğun anda sana yetişmiştir!' buyurur."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/327-328; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/123-124; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/163)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٧٤- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَضَى لِأَخِيهِ حَاجَةً كُنْتُ وَاقِفًا عِنْدَ مِيزَانِهِ، فَإِنْ رَجَحَ وَإِلَّا شَفَعْتُ لَهُ».

74- **"Her kim bir** (Müslüman) **kardeşinin bir ihtiyâcını görürse ben onun mîzânının yanında duracağım, ağır gelirse** (ne a'lâ)**! Değilse ona şefaat edeceğim!"** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/353; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/330)*

Mîzânın ağır gelmesi için yapılacak dua:

Züheyr el-Enmârî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yatağına girdiğinde:

٧٥- عَنْ زُهَيْرٍ الْأَنْمَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ: «بِسْمِ اللهِ وَضَعْتُ جَنْبِي اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَخْسِئْ شَيْطَانِي وَفُكَّ رِهَانِي وَثَقِّلْ مِيزَانِي وَاجْعَلْنِي فِي النَّدِيِّ الْأَعْلَى».

75- **"Allâh'ın ismiyle yanımı** (yatağa) **koydum. Ey Allâh! Benim için günahımı bağışla,** (benden istediklerini elde ettirmeyerek) **şeytanımı rezil et, rehin bağlarımı çöz** (beni azâpta tutuklu bırakacak kötü amellerden kurtar) **mizânımı ağırlaştır ve beni en yüksek cemaat** (olan ulu melek topluluğu) **arasına koy!"** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:1982, Ebû Dâvûd, Edep:107, 5054, 2/733; 1/724; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/334)* derdi.

Kelime-i şehâdetin ve kelime-i tevhîdin mîzândaki ağırlığı:

Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٧٦- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَسْتَخْلِصُ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَنْشُرُ عَلَيْهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ سِجِلًّا كُلُّ سِجِلٍّ مَدُّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَقُولُ أَتُنْكِرُ مِنْ هٰذَا شَيْئًا أَظَلَمَتْكَ كَتَبَتِي الْحَافِظُونَ؟ قَالَ: لَا يَا رَبِّ، فَيَقُولُ: أَلَكَ عُذْرٌ أَوْ حَسَنَةٌ؟ فَيُبْهَتُ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: لَا يَا رَبِّ. فَيَقُولُ: بَلَى إِنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةً وَاحِدَةً، لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ. فَتُخْرَجُ لَهُ بِطَاقَةٌ فِيهَا "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ" فَيَقُولُ: أَحْضِرُوهُ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ مَا هٰذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هٰذِهِ السِّجِلَّاتِ؟ فَيُقَالُ: إِنَّكَ لَا تُظْلَمُ! قَالَ: «فَتُوضَعُ السِّجِلَّاتُ فِي كِفَّةٍ» قَالَ: «فَطَاشَتِ السِّجِلَّاتُ وَثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ وَلَا يَثْقُلُ شَيْءٌ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ».

76- "**Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle kıyâmet günü ümmetimden bir adamı bütün yaratıkların huzurunda seçip çıkarır ve kendisi için, her biri gözün gördüğü kadar uzun sahayı dolduran doksan dokuz sicil** (dosya) **açar.**

Sonra (Allâh-u Te'âlâ bu kişiye): **'Bunlardan bir şeyi inkâr edebilir misin? Yazıcı meleklerim sana zulüm mü yapmış?' buyurur, o: 'Hayır! Yâ Rabbi!' der. O** (Allâh-u Te'âlâ): **'Senin** (bu günahları işleme hususunda) **bir mâzeretin ya da** (bunları karşılayacak) **güzel bir amelin var mı?' buyurur.**

Adam şaşıp kalarak: 'Hayır! Yâ Rabbi!' der. O (Allâh-u Te'âlâ): **'Olur mu? Şüphesiz senin için Bizim yanımızda tek bir hasene var** (ki, o her şeye bedel)**! Bugün sana haksızlık yok!' buyurur.**

Bunun üzerine ona küçük bir kâğıt parçası çıkarılır ki onda : 'Ben Allâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in de gerçekten O'nun kulu ve elçisi olduğuna şâhitlik ederim!' (manasını ifade eden kelime-i şehâdet) **bulunmaktadır.**

O (Allâh-u Te'âlâ): **'Onu** (mîzâna konmak üzere) **hazırlayın!' buyurunca, o kişi: 'Yâ Rabbi!** (Günah dolu) **bu kadar sicilin karşısında bu kâğıt parçası ne ki?' der. O zaman: 'Muhakkak ki sen zulme uğratılmayacaksın!' denilir.**

Böylece o (günah kefesine konmuş olan) **doksan dokuz sicil bir kefeye konur, fakat o siciller hafif kalır, o küçük kâğıd**(ın konmuş olduğu sevap kefesi) **ise ağır basar** (ve o kul kurtulur. Çünkü) **Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın ismine hiçbir şey ağır gelemez!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6994, 11/570-571; İbni Mâce, Zühd:35, No:4300, 2/1437; Tirmizî, Îmân:17, No:2639, 5/24; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/326)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٧٧- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ عَلِّمْنِي شَيْئًا أَذْكُرُكَ بِهِ وَأَدْعُوكَ بِهِ، قَالَ: يَا مُوسَى! قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ: يَا رَبِّ كُلُّ عِبَادِكَ يَقُولُ هٰذَا، قَالَ: قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا رَبِّ، إِنَّمَا أُرِيدُ شَيْئًا تَخُصُّنِي بِهِ، قَالَ: يَا مُوسَى لَوْ كَانَ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ، وَعَامِرُهُنَّ غَيْرِي، وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ فِي كِفَّةٍ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فِي كِفَّةٍ مَالَتْ بِهِنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ».

77- "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Bana bir şey öğret de, Seni onunla zikredeyim ve Sana onunla duâ edeyim!' deyince, Mevlâ Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! Lâilâhe illâllâh de!' buyurdu. O: 'Yâ Rabbi! Bütün kulların bunu söylüyor!' dedi. Allâh-u Te'âlâ: 'Lâilâhe illâllâh! de' buyurunca, o: 'Yâ Rabbi! Senden başka hiçbir ilâh yoktur! Ama ben, beni kendisiyle seçkin kılacağın bir şey istiyorum!' dedi.**

O zaman Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! Yedi kat gökler ve onları mamur edenler, yedi kat yerler ve Benden başka her şey bir kefeye konacak olsa, Lâilâhe illâllâh da diğer kefeye konacak olsa, Lâilâhe illâllâh onları aşağı doğru eğer.' buyurdu." *(Hâkim, el-Müstedrek, no:1936, 1/710; Kâdî Senâullâh el-Mazharî, Tefsîrü'l-Mazharî:3/328)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٧٨- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ جِيءَ بِالسَّمَاوَاتِ وَالأَرَضِينَ وَمَنْ فِيهِنَّ وَمَا بَيْنَهُنَّ وَمَا تَحْتَهُنَّ، فَوُضِعَتْ فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ وَوُضِعَتْ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فِي الْكِفَّةِ الأُخْرَى لَرَجَحَتْ بِهِنَّ».

78- **"Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; göklerle yerler, onların içerisindekiler, aralarındakiler ve altındakiler getirilip, mîzânın bir kefesine konacak olsa, Allâh'tan başka hiçbir İlâh olmadığına şâhitlik** (ifâde eden kelime-i şehâdet) **de diğer kefeye konulacak olsa, elbette o onlardan ağır gelir!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:13024, 12/254; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/329)*

Leys *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Îsâ ibni Meryem** *(Aleyhisselâm)* şöyle buyurmuştur:

٧٩- عَنْ لَيْثٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أُمَّةُ مُحَمَّدٍ أَثْقَلُ النَّاسِ فِي الْمِيزَانِ، ذَلَّتْ أَلْسِنَتُهُمْ بِكَلِمَةٍ ثَقُلَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَهُمْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ».

79- "Muhammed ümmeti mîzânda insanların en ağır geleni olacaktır. Çünkü onların dilleri, kendilerinden öncekilere ağır gelen bir kelimeyi kolayca söyleyebilmiştir ki o da: Lâilâhe illâllâh'tır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/333)*

Eyyûb ibni Hâlid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٨٠- عَنْ أَيُّوبَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ مِنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِنَا: «أَنَّ الْعَبْدَ يُوقَفُ عَلَى الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَنْظُرُ فِي الْمِيزَانِ، وَيَنْظُرُ إِلَى صَاحِبِ الْمِيزَانِ فَيَقُولُ صَاحِبُ الْمِيزَانِ: يَا عَبْدَ اللهِ أَتَفْقِدُ مِنْ عَمَلِكَ ذَلِكَ شَيْئًا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ. فَيَقُولُ: مَاذَا؟ فَيَقُولُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. فَيَقُولُ صَاحِبُ الْمِيزَانِ: هِيَ أَعْظَمُ مِنْ أَنْ تُوضَعَ فِي الْمِيزَانِ». قَالَ مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ: «سَمِعْتُ أَنَّهَا تَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُجَادِلُ عَمَّنْ كَانَ يَقُولُهَا فِي الدُّنْيَا جِدَالَ الْخَصْمِ».

80- Arkadaşlarımızın birçoğundan işittiğime göre: "Bir kul kıyâmet günü mîzânın üzerinde durdurulur, o, bir mîzâna bakar, bir de mîzânın sahibine (görevli meleğe) bakar. O zaman mîzânın görevlisi: 'Ey Allâh'ın kulu! Bu amellerinden arayıp da bulamadığın bir şey mi var?' deyince o: 'Evet!' der, melek: 'Hangisi?' deyince o: 'Lâ ilâhe illâllâhü vahdehû lâ şerîke leh (zikri)dir!' der. O zaman melek: 'O, mîzâna konamayacak kadar büyüktür!' der."

Mûsâ ibni Ubeyde şöyle demiştir: "İşittiğime göre; tevhîd kelimesi kıyâmet günü gelecek ve dünyada kendisini (îmânla) söylemekte olanlar (ve îmânla ölebilenler) adına bir hasmın (hasmıyla) mücâdelesi gibi mücâdele verecektir!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/333)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kurtubî** *(Rahimehullâh)* **Hakîm-i Tirmizî** *(Rahimehullâh)*dan naklen şöyle demiştir:

"Bu hadîs-i şerîflerde geçen kelime-i şehâdet, îmân etmek için okunan tevhîd şehâdeti değildir. Zira mîzânın özelliği, iki kefesinin birine bir şey, diğerine de onun zıttının konulmasıdır. Buna göre, sevaplar bir kefeye, günahlar diğer kefeye konur.

Bir kulun, hem küfür, hem de îmânının birlikte getirilmesi mümkün olmadığına göre, tevhîd şehâdetinin mîzâna konması muhaldir. Ama îmândan sonra bu kelime-i tayyibeyi okumak bir hasene olduğundan, diğer haseneler gibi o da mîzâna konur.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** kuluna: 'Senin için Bizim yanımızda bir îmân vardır!' buyurmamış, ancak: 'Bizim katımızda sana ait bir hasene vardır!' buyurmuştur.

Bu kelime-i tevhîdin, dünyadan ayrılırken söylediği son söz olması da ihtimal dâhilindedir!"

Mîzân kurulmasının hikmetleri:

"Sa'lebî, Fahrurrâzî, Lübâb, Ebussuûd ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** hiçbir şeyi yaratmadan önce her birinin miktârını bildiği halde, kullarının amellerini tartmasındaki hikmet birkaç yönden açıklanmıştır:

1) Allâh-u Te'âlâ kullarını dünyâda buna îmân ile imtihan etmiştir.

2) Allâh-u Te'âlâ bunu âhirette saâdet ve şekavet ehli için bir alâmet kılmıştır.

3) Böylece **Allâh-u Te'âlâ** kullarına yaptıkları hayır ve şerrin Kendi katında karşılıksız kalmayacağını anlatmıştır.

4) Böylece **Allâh-u Te'âlâ** kullarına zulmetmeyeceğini beyân ederek adâletini açıklamıştır.

5) Allâh-u Te'âlâ mîzân ile kullarına karşı huccet ikame ederek, artık onlara hiçbir itiraz hakkı tanımamıştır. İşte:

﴿ هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ ... ﴿٢٩﴾ ﴾

"İşte bu Bizim (yazıcı meleklere emrederek sizin tüm yaptıklarınızı kendisinde kaydettirdiğimiz) **kitabımızdır ki, size karşı** (fazlasız ve eksiksiz bir şekilde, sadece gerçekleri yazarak) **hak ile konuşmaktadır."** *(Câsiye Sûresi:29)* âyet-i kerîmesi bunun bir nazîridir.

Şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** hakkında unutma düşünülemeyeceği halde, kullarının amellerini Levh-i Mahfûz'a yazmış, sonra da Âdemoğullarıyla görevli hafaza meleklerinin sayfalarına yazdırmıştır.

Eğer burada: "Kıyâmet gününe ulaşan mükellef kişiler, ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın zulümden münezzeh olan bir Hakîm olduğuna inanıcıdırlar ki, bu durumda onlara **Allâh-u Te'âlâ**'nın, amellerinin keyfiyeti ve kemmiyeti hakkındaki hükmü yeterli olacaktır.

Allâh-u Te'âlâ'nın adâletini inkâr edenler ise, bazı amellerin diğerlerinden üstünlüğünün, o amellerin kendileriyle alâkalı birtakım husûsiyetlerden dolayı olduğunu kabul etmeyecek, bilakis onları **Allâh-u Te'âlâ**'nın o şekilde gösterdiğini iddia edeceklerdir. O halde tartının ne faydası olacaktır?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"O gün her şey, dünyada emânet olarak kendisine verilen görüntülerden sıyrılıp, sahip olduğu güzellik ve çirkinlik vasıflarıyla hakîkati üzere belirince, onu gören hiçbir kimsede dünyada yapmış olduğu amelin o olduğu husûsunda hiçbir şüphe kalmayacaktır."

Kıyâmet günü mîzânı Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın idare edeceği:

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٨١- عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: «صَاحِبُ الْمَوَازِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: يَا جِبْرِيلُ زِنْ بَيْنَهُمْ، فَرُدَّ مِنْ بَعْضٍ عَلَى بَعْضٍ، قَالَ: وَلَيْسَ ثَمَّ ذَهَبٌ وَلَا فِضَّةٌ، قَالَ، فَإِنْ كَانَ لِلظَّالِمِ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ حَسَنَاتِهِ فَتُرَدُّ عَلَى الْمَظْلُومِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ حُمِلَ عَلَيْهِ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ! فَيَرْجِعُ الرَّجُلُ وَعَلَيْهِ مِثْلُ الْجِبَالِ، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِ الْحَقُّ ﴾».

81- "Kıyâmet günü mîzânların sahibi **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*dır. (**Allâh-u Te'âlâ**:) 'Onların arasında tartım yap, kiminden al, kimine ver!' buyurur. Çünkü orada ne altın ne de gümüş yoktur (ki, para alıp vererek helâlleşebilsinler)!

Bu yüzden haksızlık yapan kişinin güzel amelleri varsa, onun hasenelerinden bir miktar alınıp, zulme uğratılan kişiye iâde edilir. Eğer onun haseneleri yoksa (kendisine haksızlık yaptığı) arkadaşının günahlarından o kadar alınıp ona yüklenir.

Böylece o kişi dağlar kadar ağır şeyleri yüklenmiş olarak (mîzândan kötü bir vaziyette) döner. İşte: **'Gerçek tartı o gün sâbit olacaktır!'** âyet-i kerîmesi(nin mânâsı) budur!" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/69; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/322)*

Mîzânda sevapları ağır gelenlerin cennete gireceği:

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٨٢- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُوزَنُ الْحَسَنَاتُ وَالسَّيِّئَاتُ، فَمَنْ رَجَحَتْ حَسَنَاتُهُ عَلَى سَيِّئَاتِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ رَجَحَتْ سَيِّئَاتُهُ عَلَى حَسَنَاتِهِ دَخَلَ النَّارَ».

82- **"Kıyâmet günü mîzân konacak, güzel ameller ve kötü ameller tartılacaktır. Güzel amelleri kötü amellerine ağır basan cennete girer, kötü amelleri güzel amellerine ağır basan ise cehenneme girer!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/323)*

İbni Ebî Hâtim'in tahrîcine göre; **İbni Abbas** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

٨٣- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «يُحَاسَبُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ كَانَتْ حَسَنَاتُهُ أَكْثَرَ مِنْ سَيِّئَاتِهِ بِوَاحِدَةٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ كَانَتْ سَيِّئَاتُهُ أَكْثَرَ مِنْ حَسَنَاتِهِ بِوَاحِدَةٍ دَخَلَ النَّارَ»، ثُمَّ قَرَأَ ﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ الْآيَتَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ الْمِيزَانَ يَخِفُّ بِمِثْقَالِ حَبَّةٍ وَيَرْجَحُ، وَمَنِ اسْتَوَتْ حَسَنَاتُهُ وَسَيِّئَاتُهُ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ، فَوُقِفُوا عَلَى الْأَعْرَافِ».

83- "Kıyâmet günü insanlar hesâba çekilecektir, kimin güzel amelleri kötü amellerinden bir fazla gelirse cennete girer, kimin kötü amelleri güzel amellerinden bir fazla olursa cehenneme girer."

Sonra **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu (ve sonrasındaki) iki âyeti okuyarak: "Şüphesiz ki mîzân bir tane ağırlığıyla bile ağır ve hafif gelebilir. Ama kimin güzel amelleriyle kötü amelleri denk gelirse, o, A'râf ashabından olur ki, onlar A'râf üzerinde durdurulurlar!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/323)*

Mîzânda amellerin tartılma ânında kimsenin kimseyi düşünemeyeceği:

Rivâyete göre **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* bir kere cehennemi düşünerek ağladığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

٨٤- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا ذَكَرَتِ النَّارَ فَبَكَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا يُبْكِيكِ؟» قَالَتْ: ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ فَهَلْ تَذْكُرُونَ أَهْلِيكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَّا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاطِنَ فَلَا يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَدًا، عِنْدَ الْمِيزَانِ حَتَّى يَعْلَمَ أَيَخِفُّ مِيزَانُهُ أَوْ يَثْقُلُ، وَعِنْدَ الْكِتَابِ حِينَ يُقَالُ: ﴿هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ﴾ حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ أَفِي يَمِينِهِ أَمْ فِي شِمَالِهِ أَمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ، وَعِنْدَ الصِّرَاطِ إِذَا وُضِعَ بَيْنَ ظَهْرَيْ جَهَنَّمَ حَافَتَاهُ كَلَالِيبُ كَثِيرَةٌ وَحَسَكٌ كَثِيرٌ يَحْبِسُ اللهُ بِهَا مَنْ شَاءَ مِنْ خَلْقِهِ حَتَّى يَعْلَمَ أَيَنْجُو أَمْ لَا».

84- **"Seni ağlatan nedir?"** diye sorunca o: "Cehennemi hatırladım da ağladım! Acaba siz kıyâmet günü âilelerinizi hatırlayabilecek misiniz?" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

"Üç yerde; mîzân anında, mîzânının hafif mi yoksa ağır mı geleceğini bilinceye kadar, kitaplar uçuşurken (defterini sağından alan tarafından)**:**

'Alın kitabımı okuyun!' dendiği zaman, defterinin sağına mı, yoksa soluna mı düşeceğini yahut sırtının arkasından mı verileceğini bilinceye kadar, bir de o iki kenarı birçok çengellerle ve çokça dikenlerle çevrili olup, Allâh'ın onlarla dilediği kullarını hapsettiği sırat, cehennemin ortasına konduğu zaman kurtulup kurtulamayacağını bilinceye kadar kimse kimseyi hatırlayamayacaktır!" *(Ebû Dâvûd, Sünnet:28, no:4755, 2/654; Hâkim, el-Müstedrek, no:8722, 4/622; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/324)* buyurdu.

Mîzânın nereye kurulacağı:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

٨٥- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا آدَمُ! اُبْرُزْ إِلَى جَانِبِ الْكُرْسِيِّ عِنْدَ الْمِيزَانِ وَانْظُرْ مَا يُرْفَعُ إِلَيْكَ مِنْ أَعْمَالِ بَنِيكَ فَمَنْ رَجَحَ خَيْرُهُ عَلَى شَرِّهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَمَنْ رَجَحَ شَرُّهُ عَلَى خَيْرِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ فَلَهُ النَّارُ حَتَّى تَعْلَمَ أَنِّي لَا أُعَذِّبُ إِلَّا ظَالِمًا».

85- **"Allâh-u Te'âlâ kıyâmet günü: 'Ey Âdem! Mîzânın yanında bulunan Kürsî'nin yanına çık ve oğullarının amellerinden sana gösterilecek olanlara bak! Kimin hayrı, şerrini bir tane ağırlığınca bile geçtiyse ona cennet vardır, kimin de şerri hayrına bir tane ağırlığınca bile üstün geldiyse, ona da cehennem vardır. Tâ ki sen bilesin ki, Ben, zâlim olandan başkasına azâp etmem!' buyurur."** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/163)*

İnsanların mîzânda farklı durumları:

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insanlar kıyâmet günü üç fırka olacaklardır:

1) Takvâ sahibi olan ilk fırkanın büyük günahları olmadığı için onların sevapları nurlu kefeye konulacaktır. Eğer küçük günahları varsa diğer kefeye konacak fakat **Allâh-u Te'âlâ** o küçük günahlar için terâzide bir ağırlık yaratmayacaktır. Büyük günahlardan sakındıkları için küçükleri silinecek, böylece onlar cennete gönderilip her biri ameline göre nimetlere mazhar kılınacaktır.

2) Kâfirlere gelince; onların inkârı karanlık kefeye konacak, diğer kefeye konacak bir haseneleri de bulunmadığı için orası boş kalacaktır. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onları cehenneme gönderecektir. İşte Kur'ân-ı Kerîm'in mîzânla ilgili âyetlerinde açıkça zikredilenler bu iki sınıftır.

3) İyi ve kötü amelleri birbirine karıştıran üçüncü sınıfa gelince; bunların hasenelerinin parlak kefeye, günahlarının ise karanlık kefeye konacağı Sünnet'te sâbit olmuştur. Bu durumda sevapları birazcık bile günahlarından ağır olursa veya denk gelirse cennete girdirileceklerdir. Ama birazcık bile günahları ağır gelse cehenneme girdirileceklerdir. Ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın affetmesi müstesnâ!

Fakat bu, onların büyük günahları kendileriyle **Allâh** arasında kalmışsa böyledir, yok eğer üzerlerinde kul hakları varsa, birçok sevapları da mevcutsa, bu durumda onların sevaplarından alınıp, zulme uğrattıkları kimselere alacakları kadar verilir. Ama eğer sevapları yoksa bu sefer mazlumun günahlarından alınıp, zulmü kadar zâlime yüklenir, sonra da azâba uğratılır. Ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onun hasımlarını razı etmesi müstesnâ!

Hâsıl-ı kelâm; insan sevap tarafına konacak ameller kazanmaya gayret etmeli, günah tarafına âit bir şeyler yapınca da onu sildirmeye çalışmalıdır.

Mesela; bu gece teheccüde kalkan, namaz kılan, tarîkat dersi varsa dersine oturan, değilse Kur'ân okuyup sabah namazını kılan, sonra işrak namazını bekleyen, sonra uyuyan veya rızkını temin etmek için çalışmaya giden, bu arada şarkı türkü dinlemeyen vesâir günahlara bulaşmadan öğle vaktine kavuşup öğle namazını kılanın günah tarafına konacak hiçbir şeyi yoktur. Şâyet bir günah işlenmişse de, farz namazla o erir.

Kişi tekrar işine gider, ikindi vakti olunca ikindiyi kılar, o arada bir günah işlemişse yine erir gider. Akşama kadar yine meşrû işlerine çalışır, akşamı kılınca bu aradaki hatâları yine silinir. Bu arada yemek yemek, çay içmek gibi mubah işler yapabilir. Sonra yatsıyı kılar yatar. İşte böyle bir adamın günah tarafına konacak bir şeyi olmaz. Her gün böyle yapanın sevap tarafı ağır olur.

Ama maalesef bu kadar Müslüman millet bu nefs-i emmâreyi memnun etme telâşesi içinde mîzânı da unuttu, sıratı da unuttu, hakların ödeneceğini de unuttu. İnsanın şu gafletine bakın! Kârını bilmemesine bakın! Hâlbuki insan hep kazanabilir, mîzânı doldurabilir. Bir kere "Sübhânellâh" demek mîzânı dolduruyor.

Bugün böyle amel etmek elimizdeyken, mümkün iken, yarın Mevlâ'nın huzuruna elimiz boş olarak çıkarsak yüzümüz kara olmaz mı? O zaman orada: "Ben anlamadım, kendi nefsime zulmettim!" demek hiçbir şey ifâde etmez.

O halde fırsat varken Rabbimize yönelelim, mîzânımızın ağır gelmesinin çarelerine bakalım. **Cenâb-ı Allâh**'tan ümidimizi kesmeyelim. İnsanı ancak O uyandırır, O heves verir, O sevgi verir, bütün bunları ancak O yapar, başka kimse yapamaz!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şu mânâlar verilmiştir: "Her kim kendisini adâlet mîzânıyla tartarsa, o kişi muhbit (tevâzu sâhibi) kimselerden olur. Her kim aklına gelenleri ve alıp verdiği nefesleri Hakk'ın mîzânıyla tartarsa, Hakk'ı müşâhede ile iktifâ eder. (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma hâli ona yeterli olacağı için başka bir şeye ihtiyaç duymaz.)

Mîzânlar çeşit çeşittir; nefis ve rûh için bir mîzân vardır. Kalp ve akıl için başka bir mîzân vardır. Mârifet ve sırr için de farklı bir mîzân vardır.

Nefis ve rûha âit olan mîzân, emir ve nehiylerdir. Onun her iki kefesinde, Kitap ve Sünnet bulunur.

Kalp ve aklın mîzânı, sevap ve azâptır. Onun her iki kefesinde de, vaad ve vaîd (müjde ve tehdit) vardır.

Mârifet ve sırrın mîzânı ise, rızâ ve gazâptır. Onun her iki kefesinde ise, hereb (dünyadan kaçıp âhirete sarılış) ve taleb (âhireti bırakıp Mevlâ'yı arayış) vardır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kulların amellerini ihlâs terâzisiyle, hallerini de sıdk (doğruluk) mîzânıyla tartacaktır. Artık amelleri riyâ ile karışık olanların yaptıkları kabul edilmeyecektir. Halleri kendini beğenme illetiyle bulaşık olanların da hiçbir hâli (kabul makamına) yükseltilmeyecektir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; amellerin tartılması, Hakk Te'âlâ'ya karşı olan ihlâs terâzisi iledir. Hallerin tartılması da, doğru adâlet terâzisiyledir. Ameline riyâ bulaşmış ve hâline ucüb (kendini beğenmek) karışmış olan kişi, (âhirette) sefîl ve mahrûm bir haldedir. Zira terâzi makamında ne o hâl için bir kadr-ü kıymet, ne de böyle bir amel için bir vezn-i itibar bulunur. **Allâh-u Te'âlâ** buyuruyor ki:

﴿ ... فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ﴾

"Kıyâmet günü Biz onlar için bir terâzi ortaya koymayacağız!" *(Kehf Sûresi:105)*

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın sözlerindendir:

٨٦- « حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا وَزِنُوهَا قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا وَ تَهَيَّؤُا لِلْعَرْضِ الْأَكْبَرِ ».

86- **"Hesâba çekilmenizden önce nefislerinizi muhâsebeye tâbi tutun! (Allâh'ın mîzânında) tartılmanızdan önce kendinizi tartın! (Allâh-u Te'âlâ'ya arz edileceğiniz mahşer günündeki) o en büyük arz için hazırlanın!"**

Rabbu'l âlemîn şöyle buyurmuştur:

﴿ ... وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ... ﴿١٨﴾ ﴾

"Herkes yarın için ne hazırladığına baksın!" *(Haşr Sûresi:18)*

Haberde gelmiştir ki:

"Akıllı insan için zamanını ayırdığı dört an olur ki, bu anlarda ebedî saâdetini talep ederek, onlarla kendisini çeki düzene sokup, donatmaya gayret eder: O anlardan birinde, kendi muhâsebesini yapar, amellerini ve ahvâlini tartar. Bir diğer anda, mahbûba muhtaçlık ve rağbet içinde, **Hakk Te'âlâ** ile arasında (râbıta ve murâkabe gibi) bir sır olur. Bir zamanda da geçimini sağlar ve yaşantısının gereklerini yerine getirir. Bir diğer zaman ise, kendisine verilen dünya nimetlerinden istifâde ederek huzur içinde münâcâtta (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakarışta) bulunur."*(Keşfü'l-esrâr, 3/560)*

Tarîkat pirleri ve mârifet erbâbı demişlerdir ki: "Her bir şeyi, eğer aramazsan bulamazsın. Ama Hakk Te'âlâ'yı, bulmazsan aramazsın. İşte bu yüzden Hakk tâlipleri azîz (çok kıymetli)dirler."

Pîr-i tarîkat (**Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî**) hazretleri buyurdular ki:

"İlâhî! Eğer bir kimse Seni taleple bulduysa, ben talebi Seninle buldum. Eğer bir kimse Seni arayarak bulduysa, ben Seni (mâsivâdan) kaçarak buldum. İlâhî! Senin varlığın talepten de tâlipten de önce olduğundan, Senin Zât'ını taleb etmekte olan tâliplere bîkararlık (kararsızlık, ızdırab, sabırsızlık, perîşanlık) gâlip (hâkim)dir.

Şu aceptir (şaşılacak şeydir) ki, bulma nakit (peşin oldu), taleb ise onun peşi sıra geldi. (Çünkü murâd olan velîler önce **Allâh-u Te'âlâ** tarafından seçilirler, daha sonra onlarda **Allâh-u Te'âlâ**'yı bulma iradesi güçlenir."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de şöyle buyrulmuştur:

"Âyet-i kerîmede geçen: 'Kimin mîzânları ağır geldiyse..' ifâdesinde mîzân tâbirinin cemî olarak zikredilmesi gösteriyor ki; her bir kula âit farklı mîzânlar bulunmakta olup, onun hallerine münâsip bir şekilde kurulacaktır.

Bedenin bir mîzânı vardır ki onunla vasıfları (amellerinin bıraktığı izler) tartılacaktır, rûhu için bir mîzân vardır ki onunla nitelikleri tartılır, sır latîfesi için bir mîzân vardır ki onunla halleri tartılır, hafî latîfesi için de bir mîzân vardır ki onunla da ahlâkı tartılır.

Hafî, rûha âit bir latîfe olup Rabbânî ahlâkın feyzini kabul etmeye elverişlidir. Bundan dolayı (**Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٨٧- عَنْ أَبِى الدَّرْدَاءِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلَ فِى الْمِيزَانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ».

87- **"Mîzâna güzel ahlâktan daha güzel hiçbir şey konmamıştır!"** *(Ebû Dâvûd, Edeb:8, no:4799, 2/668)* buyurmuştur. Çünkü güzel ahlâk yaratıkların sıfatlarından değildir, bilakis o, âlemlerin Rabbinin ahlâkındandır, kullar da O'nun ahlâkıyla ahlâklanmakla emr olunmuşturlar.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen mîzân tabiri; sûfiyyenin ekserîsine göre, amelleri değerlendiren bir tartıdan ibarettir. Büyüklerin beyânına göre; Hakk'ın terâzisinin dili adâlet sıfatıdır. İki kefesinin biri his âlemi, diğer kefe ise akıl âlemidir.

Artık her kimin kazandıkları, kalıcı fikirlerden, üstün ahlâktan ve doğru niyetle birlikte yapılan hayırlı amellerden ibâret olursa, onun mîzânı hayırla ağır basacağından, o kişi sonsuz nimeti kazanır.

Ama her kimin derleyip topladığı şeyler, fânî olan maddî şeyler, elden çıkacak lezzetler, bozuk şehvetler ve âdî huylar olursa, onun mîzânı itibar edilmeyecek derecede hafif kalacağından, sahibi ebedî nimetlerden mahrum olacağı için hüsrana uğramış olur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; nefse ağır gelen ameller mîzânda da ağırdır, çünkü nefse ancak hak olan şeyler ağır gelir.

Nefse hafif gelen amellerde ise bir nevi nefsin isteği söz konusu olduğundan, onlar mîzânda da hafiftir. Çünkü kendisinde nefsin hazzı ve isteği bulunan şeyler dışındakiler mîzânda hafif gelmez.

"Hıkem(-i Atâiyye)"de zikredildiği üzere:

٨٨- «إِذَا الْتَبَسَ عَلَيْكَ أَمْرَانِ فَانْظُرْ أَثْقَلَهُمَا عَلَى النَّفْسِ فَاتَّبِعْهُ فَإِنَّهُ لَا يَثْقُلُ عَلَيْهَا إِلَّا مَا كَانَ حَقًّا».

88- "İki şeyin hangisini yapacağına karar veremediğin zaman, bak onların hangisi nefse daha ağırsa onun peşine düş, çünkü mîzânda ancak hak olan şey ağır gelir!"

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٨٩- «وَاللهِ مَا ثَقُلَ مِيزَانُ عَبْدٍ إِلَّا بِاتِّبَاعِهِ الْحَقَّ، وَمَا خَفَّ إِلَّا بِاتِّبَاعِهِ الْهَوَى».

89- **"Vallâhi! Bir kulun mîzânı ancak hakka uymasıyla ağırlaşır, nefsin arzusuna uymasıyla da hafifleşir!"**

"Kûtu'l-kulûb"da zikredilen bu bilgi, nefsi mutmeinne sahibi olmayanlar hakkındadır.

Allâh'ın zikriyle tatmin olmuş nefse ise hiçbir şey ağır gelmez, hatta riyâzatının mükemmeliyetinden dolayı çoğu kere bâtıl ona ağır, hak ise hafif gelir!

﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ۝٩﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (9)

(وَمَنْ) **her kim de,** (خَفَّتْ) **hafif geldi,** ne? (مَوَازِينُهُ) **onun mîzânları,** (فَأُولٰئِكَ) **işte onlar,** kimlerdir? (الَّذِينَ) **o kimselerdir ki,** (خَسِرُوا) **hüsrâna uğrattılar,** yâni; zarara düşürdüler, neyi? (أَنْفُسَهُمْ) **kendilerini,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** neye karşı? (بِاٰيَاتِنَا) **bizim âyetlerimize karşı,** nedir olmaları sebebiyle? (يَظْلِمُونَ) **zulmederler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (بِمَا كَانُوا) cümlesindeki (بَا) harfi, sebebiyye için olup (خَسِرُوا) fiiline müteallikdir.

2- (مَا) harfi, masdariyye olup, (بِاٰيَاتِنَا) terkibindeki (بَا) harfi kendisinden sonra gelen (يَظْلِمُونَ) fiiline müteallikdir. Fâsıla (âyet sonları arasında uyum sağlamak) için, müteallakı üzere takdim edilmiştir.

3- (يَظْلِمُونَ) fiilinin (بَا) ile müteaddî oluşu iki yönden olabilir:

a) Ya (كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا) âyet-i kerîmesi gibi tekzib mânâsını tazammun ettiğinden,

b) Veya (وَجَحَدُوا بِهَا) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi (جَحْدْ) mânâsını mütezammin olduğu içindir. *(Semîn-i Halebî, ed-Dürru'l-masûn)*

MEÂL-İ ŞERÎF

Ama kimin (îmânı olmadığı için hiçbir iyiliği itibara alınmayarak) **tartılanları hafif gelirse, işte sana!**

Bizim âyetlerimize karşı işlemekte bulunmuş oldukları (inkâr ve) **zulüm sebebiyle nefislerini hüsrâna uğrat**(ıp ebedî mükâfatlardan mahrum bırak)**mış olanlar da ancak onlardır!**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme kıyâmet ehlinin iki fırka olduğunu; bir fırkanın sevaplarının günahlarından fazla olduğunu, diğerinin ise günahlarının sevaplarından fazla olduğunu ifâde etmektedir. Sevapları ve günahları denk gelen üçüncü fırka ise; âyet-i kerîmelerin sarîh beyanlarında mevcut değildir.

Müfessirlerin ekserîsinin beyânına göre; bu âyet-i celîlede konu edilen mîzânı hafif gelenlerden maksat kâfirlerdir. Bunun Kur'ân'dan, hadisten ve eserden delilleri mevcuttur.

Kur'ân-ı Kerîm'den deliline gelince; âyet-i kerîmenin devamında gelen:

"İşte onlar, Bizim âyetlerimize karşı işlemekte bulunmuş oldukları (inkâr ve) **zulüm sebebiyle nefislerini hüsrâna uğrat**(ıp ebedî mükâfatlardan mahrum bırak)**mış olanlardır!"** cümle-i celîlesidir. Zîrâ bir insan, âyetleri inkâr eden bir kâfir olmadıkça onlara zulmetmiş sayılamaz.

Yine böylece:

﴿ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾
تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾ أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ ﴾

"Ama kimin (îmânı olmadığından) **tartılan** (hayır)**ları hafif olursa, işte sana! Ancak onlardır o kimseler ki; kendi nefislerini zarara uğratmışlardır, cehennem içerisinde de ebedî kalıcılardır!**

O ateş(in alevleri) **onların suratlarına dokunacaktır/yüzlerini yakacaktır/. Böylece onlar orada** (yanmış-yıkılmış ve) **dudakları** (aşağı yukarı doğru açılıp) **dişlerinden çekilmiş/suratsız/** (ve sırıtır) **bir haldedirler.**

(Orada onları kınamak ve suçlarını hatırlatmak için kendilerine şöyle soracağız:) **"Benim âyetlerim sizin karşınızda art arda okunmakta değil miydi? Ama siz onları sürekli yalanlamakta bulunmuştunuz?"** *(Mü'minûn Sûresi:103-105)* âyet-i kerîmeleri, bu âyet-i kerîmede bahsedilen mîzânı hafif kişilerin, yalanlayıcı kâfirler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Hadîs-i şerîften delîline gelince; bir önceki âyet-i kerîmenin tefsîrinde; **'Kelime-i şehâdetin ve kelime-i tevhîdin mîzândaki ağırlığı'** ve **'Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in mîzândaki şefaati'** başlıkları altında zikredilen birçok hadîs-i şerîf, îmânlı olan bir kişinin sevap kefesi hafif kalsa da, okuduğu kelime-i şehâdet ve salevât-ı şerîfe gibi amelleri sebebiyle sevap tarafının ağır geleceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Eserden delîline gelince; **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın vefat edeceği sırada, **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a yaptığı şu vasiyetidir:

٩٠- قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حِينَ حَضَرَهُ الْمَوْتُ فِي وَصِيَّتِهِ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:
«إِنَّمَا ثَقُلَتْ مَوَازِينُ مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمُ الْحَقَّ فِي الدُّنْيَا، وَثِقَلِهِ عَلَيْهِمْ، وَحُقَّ لِمِيزَانٍ يُوضَعُ فِيهِ الْحَقُّ غَدًا أَنْ يَكُونَ ثَقِيلًا. وَإِنَّمَا خَفَّتْ مَوَازِينُ مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمُ الْبَاطِلَ فِي الدُّنْيَا، وَخِفَّتِهِ عَلَيْهِمْ، وَحُقَّ لِمِيزَانٍ يُوضَعُ فِيهِ الْبَاطِلُ غَدًا أَنْ يَكُونَ خَفِيفًا».

90- **"Kıyâmet günü mîzânları ağır gelenlerin tartıları ancak dünyada hakka uydukları için ve hak onlar nezdinde ağır** (ve kıymetli) **olduğu için ağır gelmiştir. Yarın içerisine hakkın konacağı bir mîzânın ağır olması tabî ki hakkıdır. Kıyâmet günü mîzânları hafif gelecek olanların tartıları ise ancak dünyada bâtıla uymuş olmaları ve bâtılın onlar nezdindeki yenlikliği nedeniyle hafif gelmiştir. Yarın içerisine bâtılın konacağı bir mîzânın hafif gelmesi tabî ki hakkıdır."** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/36; Beğavî, Me'âlimüt-Tenzîl:2/149; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/525-526)*

Demek ki; en azından îtikat konusunda hakka uyup Müslüman olan kişilerin mîzânda sevap tarafı ağır gelecektir. Ancak burada şunu da ifâde edelim ki; bu âyet-i kerîmelerde: "Îmânla birlikte hiçbir günah zarar vermez, dolayısıyla hiçbir mümin azâp görmez!" diyen sapık Mürcie fırkasının tutunacağı hiçbir delil yoktur.

Allâh-u Te'âlâ, hem günahı, hem sevabı bulunan müminlerin durumunu bu âyetlerinde açıkça beyân etmediyse de:

﴿ وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا
عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ ﴾

"(Çevrenizde bulunanlardan ve Medîne halkından) **diğer birtakımları da vardır ki; onlar (Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihada çıkmak gibi) **sâlih bir ameli (Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalmak gibi) **kötü olan diğer biri ile karıştırmışlardır ama** (onlar bu suçlarını, yalan yeminlerle destekledikleri sahte özürlerle örtbas etmeye kalkışmamış, bilakis **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı) **günahlarını îtiraf etmişlerdir; Allâh'ın onların tevbesini kabul etmesi kesindir!**

Şüphesiz ki Allâh (günahlarını îtiraf etmek sûretiyle tevbe edenleri çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (tevbe eden kullarına çok acıdığından, kendilerine lütufta bulunan bir) **Rahîm'dir."** *(Tevbe Sûresi:102)*,

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ... ﴿٤٨﴾ ﴾

"Şüphesiz ki Allâh Kendisine ortak koşulmasını(n cezâsını ebedî azâp olarak kesin hükme bağladığı için şirki) **bağışlamaz. İşte sana! O, bunun dışındakini ise** (ne kadar büyük günah olsa da, tevbe şartı koşmaksızın) **dilediği kimse için bağışlar."** *(Nisâ Sûresi:48)* gibi diğer âyet-i kerîmelerinde açıklamıştır.

Ayrıca birçok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerde günahkâr müminlerin bir zaman için de olsa azâba uğratılacağı açıkça ifâde edilmiştir. Tabî ki; bu âyet-i kerîmede açıklanan hüsran, ancak kâfire yakışır. Günahkâr mümin ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın affına mazhar olmaması durumunda birkaç günlüğüne de olsa azâba uğratılır, sonra affa nâil kılınarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetine kavuşur.

Demek ki; bir mümin ne kadar günahkâr olsa da kendisini hüsrana uğratmış sayılmaz. Bilakis o, neticesi itibarıyla sonsuza kadar **Allâh-u Te'âlâ**'nın bitmez tükenmez rahmetine kavuşur.

Mîzânın Müslümanlara mahsus olup olmayışı:

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin zâhirî mânâsından anlaşıldığına göre; mîzân Müslümanlara mahsus değildir. Bilakis kâfirlerin İslâmla alâkası olmayan amelleri de tartılacaktır. Bazı ulemânın görüşü budur.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın iddiasına göre; sahîh olan görüş, onların iyilikleri ağır gelemezse de, onlar nedeniyle azâpları bile hafifletilecektir. Nitekim **Ebû Tâlib** hakkında bu hususta hadîs-i şerîf vârid olmuştur.

Ekserî ulemânın beyânına göre ise; mîzân Müslümanlara mahsustur, kâfirlere gelince onların amelleri ne olursa olsun mahvedilecektir. Zaten:

﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ﴾

"**İşte sana! Onlar öyle kimselerdir ki; Rablerinin âyetlerini ve** (diriltilme sûretiyle) **O'na kavuşmayı inkâr etmişlerdir, bu nedenle de** (iyilik adına tüm) **yaptıkları** (sevapsız kalarak) **bâtıl olmuştur. Artık** (terâzinin iyilik kefesine konacak bir şeyleri kalmadığından) **kendileri için kıyâmet günü bir tartı tâyin etmeyeceğiz.**" *(Kehf Sûresi:105)* âyet-i kerîmesindeki iki görüşten birisi budur. Buna göre; kâfirlerin iyilikleri sebebiyle azâplarından hiçbir şey hafifletilmez.

Ebû Tâlib'in azâbının hafifletildiği hakkında vârid olan hadîs-i şerîfe gelince; **Sehâvî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; îtimat edilen görüş, bunun ona mahsus olduğudur.

"**Sa'lebî, Beğavî** ve **Kurtubî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; mîzân tek olduğu halde, âyet-i kerîmelerde cemî lafzıyla zikredilmesinin îzâhı hakkında birkaç görüş vardır:

1) Îsâ *(Aleyhisselâm)*a yapılan hitapta: يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ "**Ey Rasûller!**" *(Mü'minûn Sûresi:51)* buyrulduğu üzere, lafzı cemî olduğu halde mânâsı müfred olabilir.

2) Her kula ait bir mîzân olmasına göre cemî getirilmiş olabilir.

3) Aslında tek ve büyük bir mîzân mevcut olup, orada her kula özel asılı bir mîzân olduğu da rivâyetler arasındadır.

4) Mîzânda iki kefe, iki şâhit, bir de dil olmadan tartım işlemi tamamlanmayacağından, bütün bu parçalar îtibârıyla da cemî getirilmiş olabilir.

"**İbni Kesîr Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** birçok âyet-i kerîmede mîzânı ağır gelenlerin felâhını, hafif gelenlerin ise hüsranını farklı ifâdelerle konu etmiştir. Nitekim:

﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ ﴾

"**Nihâyet Sûr içerisine üfürüldüğü zaman, artık işte o gün** (karşılaşacakları zorluktan dolayı) **aralarında** (dünyada olduğu gibi) **soy**(bağ)**lar**(ının bir faydası) **olmayacaktır, onlar birbirlerine de** (hal-hatır) **sormayacaklardır.**

Artık kimin tartılan (hayırlı amel ve inanç)**ları ağır basarsa/tartıları** (sevaplarla) **ağırlaşırsa/, işte sana! Ancak onlar** (umduklarına kavuşup korktuklarından kurtularak) **felâha erenlerin ta kendileridir!**

Ama kimin (îmânı olmadığından) **tartılan** (hayır)**ları hafif olursa, işte sana! Ancak onlardır o kimseler ki kendi nefislerini zarara uğratmışlardır, cehennem içerisinde de ebedî kalıcılardır!**" *(Mü'minûn Sûresi:101-103)*,

﴿ فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٩﴾
وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾ ﴾

"**İşte** (o gün) **her kimin**(, sevaplarını tartacak olan) **terâzileri/tartılan** (sevap)**ları/**(Allâh indinde değeri ve) **ağırlığı olan amelleri/ ağır geldiyse; artık o, çok hoşnut olunan pek değerli bir yaşantı içerisindedir.**

Ama her kimin (hiçbir hasenesi olmadığından, ya da günahları sevaplarına ağır bastığından dolayı, sevaplarını tartacak olan) **terâzileri/tartılan** (sevap)**ları/ hafif geldiyse; işte onun anası**(nın kucağı gibi sokulacağı ve sığınacağı yer) **Hâviye'dir!**

Onun ne (kadar fecî bir azâp mahalli) **olduğunu sana bildirmiş olan şey de nedir?** (O,) **son derece kızmış olan pek büyük bir ateştir** (ki, cehennemin en alt kapısı olan bu yere, başları üstüne ters çevrilmiş olarak atılanlar ancak yetmiş senede dibini bulabileceklerdir)**!"** *(Kari'a Sûresi:6-11)* âyet-i kerîmeleri bunlardan bazılarıdır.

Enes *(Radıyallâhu Anh)*ın merfû'an rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

٩١- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَفَعَهُ قَالَ: «إِنَّ مَلَكًا مُوَكَّلٌ بِالْمِيزَانِ، فَيُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُوقَفُ بَيْنَ كِفَّتَيِ الْمِيزَانِ، فَإِنْ ثَقُلَ مِيزَانُهُ نَادَى الْمَلَكُ بِصَوْتٍ يُسْمِعُ الْخَلَائِقَ: سَعِدَ فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ سَعَادَةً لَا يَشْقَى بَعْدَهَا أَبَدًا، وَإِنْ خَفَّتْ مِيزَانُهُ نَادَى الْمَلَكُ: شَقِيَ فُلَانٌ شَقَاوَةً لَا يَسْعَدُ بَعْدَهَا أَبَدًا».

91- "Şüphesiz bir melek mîzânla görevlidir. Kul kıyâmet günü getirilip mîzânın iki kefesi arasında durdurulur. Eğer (bir kişinin) mîzânı ağır gelirse, o melek bütün yaratıklara işittirecek bir sesle: 'Falan oğlu falan öyle bir saâdetle mesut oldu ki, bundan sonra daha ebediyyen bedbaht olmayacak!' diye nidâ eder.

Eğer (îmânı olmadığından) mîzânı hafif gelirse o melek: 'Falan öyle bir şekavetle bedbaht oldu ki, onun ardından ebediyyen mesut olmayacak!' diye nidâ eder." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/323-324)*

Ubeydullah ibni Ğayzâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Kıyâmet günü ayaklar, kabındaki oklar gibidir; bahtiyar kişi ayaklarına yer bulabilendir. Mîzânın yanında bulunan bir melek ise: 'Âgâh olun! Falan oğlu falanın mîzânı ağır gelmiştir, bu yüzden o, ardından ebediyyen bedbaht olmayacağı bir saâdete ermiştir.

Dikkat edin! Falan oğlu falanın da mîzânı hafif gelmiştir, böylece o, sonrasında ebediyyen saâdete eremeyeceği şekilde bedbaht olmuştur.' diye nidâ etmektedir." *(İbni Ebî Hâtim, no:8229, 5/1441)*

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٩٢- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَنْ كَانَ الْأَجْوَفَانِ هَمَّهُ خَسِرَ مِيزَانُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

92- "Kimin derdi karnıyla tenâsül uzvu olduysa, kıyâmet günü onun mîzânı zarar eder!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/333)*

"Rûhu'l-beyan Tefsîri"nde; mîzânın kendisiyle ve onda tartılacak amellerle ilgili olarak zikredilen bazı ilginç mâlûmâtı burada nakledelim:

"Tefsîr-i Fârisî"de **"Tibyân Tefsîri"**nden naklen zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle buyurmuştur: "Mîzanın amûdunun (direğinin) uzunluğu ellibin senelik yoldur. İki kefesinden biri nurdandır, diğeri zulmettendir. Haseneleri nur kefesine, seyyieleri de zulmet kefesine koyarlar!"

Büyüklerden birinin şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir: "Tanıdığım birini rüyâda gördüm, ona: 'Allâh sana ne muâmele yaptı?' diye sordum.

O: 'İyiliklerim tartıldı, kötülükler iyiliklere ağır bastı, derken gökten bir kese geldi, hasenât kefesine düştü, bu sefer iyilik tarafım ağır bastı. Sonunda ben keseyi açtım, bir de baktım ki onun içerisinde bir Müslümanın kabrine koyduğum bir avuç toprak var!' dedi."

Yine bir adamın ameli getirilerek mîzânının (hayır) kefesine konur, fakat hafif kalır. O zaman bulutlar gibi büyük bir şey getirilerek mîzânının gözüne konunca ağır gelir. Bunun üzerine o kişiye: "Bunun ne olduğunu biliyor musun?" denir, o: "Hayır!" der, o zaman ona:

«هٰذَا فَضْلُ الْعِلْمِ الَّذِى كُنْتَ تُعَلِّمُهُ النَّاسَ.»

"İşte bu, senin insanlara öğretmekte olduğun ilmin faziletidir!" denilir.

Bir adamın mîzânının iki kefesi denk gelir, Allâh-u Te'âlâ ona:

«لَسْتَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَلَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ!»

"Sen cennet ehlinden de değilsin, cehennem ehlinden de değilsin!" buyurur. O sırada melek, içerisinde: "Öf!" yazılı bulunan bir sayfa getirip mîzânın kefesine koyunca günah tarafı sevap tarafına ağır gelir.

Çünkü bu, ana-babaya karşı isyan kelimesi olduğundan, dünyânın dağlarından bile ağır gelecek güçtedir. Bunun üzerine o kişinin cehenneme götürülmesi emredilir. Fakat o adam **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzuruna geri döndürülmek isteyince **Allâh-u Te'âlâ**:

«رُدُّوهُ! أَيُّهَا الْعَبْدُ الْعَاقُّ! لِأَيِّ شَيْءٍ تَطْلُبُ الرَّدَّ إِلَيَّ؟»

"Onu geri çevirin! Ey isyankâr kul! Huzuruma döndürülmeyi ne sebeple istersin?" buyurur. O: "Ey benim İlâhım! Ben mutlaka cehenneme gideceğimi ve bunun benim için kaçınılmaz olduğunu anladım, çünkü ben babama âsî gelmiştim.

Ama onun da benim gibi cehenneme gittiğini gördüm. O halde sen onun azâbını da benim üzerime katla da, bâri onu oradan kurtar!" deyince, **Allâh-u Te'âlâ** (şânına yakışır bir halde şekilden münezzeh olarak) güler ve:

«عَقَقْتَهُ فِى الدُّنْيَا وَبَرَرْتَهُ فِى الْآخِرَةِ خُذْ بِيَدِ أَبِيكَ وَانْطَلِقْ إِلَى الْجَنَّةِ.»

"Ona dünyâda isyan ettin ama âhirette iyilik ettin! (Şânıma yakışır mı ki, onu affedeyim de sana azâp edeyim!?) Haydi tut babanın elinden de, sen de onunla birlikte cennete git!" buyurur.

Hâfız *(Kuddise sirrûhû)* şöyle buyurmuştur:

طَمَعْ زِ فِيْضِ كَرَامَتْ مَبُرْ كِه خُلْقِ كَرِيمْ گُنَهْ بَبَخْشَدْ وُ بَرِ عَاشِقَانْ بَبَخْشَايَدْ

"(Cânânın) ikrâmının(, iyiliğinin) gelmesinden (ve tecellî etmesinden) ümit kesme (ey sâdık âşık)! Zîrâ Kerîm olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın ahlâkı (şudur ki):

Günahları affeder, âşıkları esirger (âşıklarına acır ve onları bağışlar)."

(Ey âşık! Geçmiş günahlarını anıp da, kendine hicâb (perde) edinme. Derhal aşk ile Hakk'ın kapısına yapış. Hakk Te'âlâ'nın feyiz ve tecellîsinden asla ümit kesme. Zira Kerîm ve Rahîm olan **Allâh-u Te'âlâ**,

﴿ ... إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ ﴾

"Şüphesiz ki Allâh (şirk dışında) **günahları topluca bağışlar! Gerçekten O,** (en büyük günahları dahi çokça bağışlayan) **Gafûr da,** (kullarına çok acıdığı için sıkıntılarını gideren) **Rahîm de ancak O'dur!"** *(Zümer Sûresi:53)* âyeti celîlesi sırrınca, Rahîm ve Gafûr sıfatlarının muktezâsı üzere, bütün günahları affeder ve Hakk âşıklarına nihâyetsiz ihsânda bulunur da kereminden, cemâlini müşâhedeye lâyık eder. *(Hâfız Şîrâzî, sh:50 -Seyyid Encevî Şîrâzî'nin ihtimâmıyla olan baskısı-; Şerh-i Konevî:1/670)*

Hâfız *(Kuddise sirrûhû)*nun ümit kesmekten nehyeden bu sözleri gerçekten yerli yerindedir. Zira **Allâh-u Te'âlâ**'nın mağfiretinin büyüklüğüne nispetle hiçbir günahın kıymeti yoktur.

İmâm-ı Busîrî *(Rahimehullâh)* ne güzel söylemiştir:

يَا نَفْسُ لَا تَقْنَطِي مِنْ زَلَّةٍ عَظُمَتْ إِنَّ الْكَبَائِرَ فِي الْغُفْرَانِ كَاللَّمَمِ

"Ey nefis! Büyük olan bir zelleden dolayı ümitsiz olma,
Mağfirete nispetle büyük günahlar da küçükler gibidir!")

Şunu bil ki; cennete hesapsız girecek olan yetmişbin kişiye mîzân kurulmayacaktır. *(Nitekim hadîs-i şerîfte:*

٩٣- «يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ».

93- *"Hesapsız cennete girecekler" buyurulmasından bu anlaşılmaktadır. (Buhârî, Tıb:41, no:5420, 5/2170)*

Yine böylece belâ ehli (mahşere) getirilecek, onlar için mîzân ortaya konmayacak, mükâfatlar kendilerine tam manasıyla (başlarından aşağı) dökülecektir. **Allâh**'ın onlara verdiği güzel sevâbı gören âfiyet ehli mahşerde temennî edeceklerdir ki, keşke cisimleri (dünyâdayken) makaslarla kesilseydi (de, belâ ehli gibi onlar da âhirette mükâfata nâil olabilselerdi).

İşte belâ ehli cennette **Belvâ ağacı** diye isimlenen bir ağacın altında bulunacaklardır. **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾ ﴾

"Ancak sabredenlere sevapları hesapsız olarak tastamam ödenecektir!" *(Zümer Sûresi:10)* buyurmuştur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:7/215)*

Tahkîk erbabı (meseleleri delilleriyle inceleyen âlimler) demiştir ki: "Tevhîd-i resmî (kelime-i şehâdet gibi zikirlerde bulunularak dille açıklanan îmân) mîzâna girer, çünkü geride zikredilen doksan dokuz sicil hadisiyle işaret olunduğu üzere onun bir zıttı vardır (ki, onlar da kulun günahlarıdır).

Tevhîd-i hakikî (gerçek manada kalbin inanışı) ise mîzâna girmez, çünkü imânla inkâr bir araya gelemeyeceğinden onun muâdili yoktur. Ama îmânla günahlar birlikte bulunabilir. Bundan dolayı kelime-i tevhîd, zikirlerin en üstünü olmuştur. **Allâh**'ı bilen âlimler katında tevhîd zikri, **"Allâh, Allâh!"** ve **"Hû, Hû!"** diye zikretmekten daha faziletlidir.

Zira kelime-i tevhîd, nefy-ü isbâtın arasını birleştirici, üstelik ilim ve mârifet fazlalığını ihtiva edicidir. (Tevhîd kelimesinde bâtıl ilâhların ortadan kaldırılışı ile birlikte, gerçek İlâh olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığı ortaya konmaktadır. Üstelik bu, tek kelimeden ibâret olmayıp tam bir cümle olması hasebiyle, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir İlâh bulunmadığı husûsunda gerçek bir bilgi sunmaktadır.

Demek ki; "Lâilâhe" diyerek yaratıkların kendilerini ilmen değil de hükmen nefyeden (bilgi olarak onları yok sayan değil de, onların varlığını görmeyi, **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhedeye engel saymayan) kişi gerçekten de hem hükmen, hem de ilmen **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığını ispat etmiş olur.

İlâh, bütün isimler Kendisine ait olan Zât'tır ki, O ancak tek bir Zât'tır ve yükseltme ve alçaltma mîzânı sadece Kendi kudret elinde bulunan **Allâh** isminin müsemmâsıdır.

Hazret-i Şeyh-i Ekber *(Kuddise sirrûhû)* şöyle buyurmuştur: "Mîzana ancak uzuvların amelleri dâhil olur ki, bunlar da; kulak, göz, dil, el, mide, tenâsül uzvu ve ayak olmak üzere yedidir. Manevî ameller ise, elle tutulup gözle görülen terâziye girmez. Lâkin onlarda adâlet icra edilir ki o da, mânevî mîzândır.

Demek ki; hisse his, mânâya mânâ (görülen amellere maddî, görülmeyen amellere ise mânevî bir terâzi) vardır ki, her şeye kendi şekline münâsip bir şeyle mukabelede bulunulabilsin!"

Molla Fenârî *(Rahimehullâh)*a ait **"Fâtiha Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; ulemâ buyurmuştur ki: "Hesap bittikten sonra amellerin tartılması başlar, çünkü karşılık vermek için olan tartı işleminin, hesabın görülmesinden sonra olması yakışır. Zira muhâsebe, amellerin tespiti, tartı ise onların miktarlarını ortaya koymak içindir ki, ona göre cezâ gerçekleşebilsin!"

O halde akıllı kişi, ibâdetlere koşuşmalı ve güzel amelleri kapışmalıdır. Özellikle de hasenâtın en güzeli olan kelime-i şehâdet zikrine sarılmalıdır ki, mîzânda hasenâtı ağır gelenlerden olsun ve felâha erenler zümresine dâhil olsun!

﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (10)

(وَلَقَدْ مَكَّنَّا) **Andolsun ki muhakkak temkin verdik,** yani; tasarruf ve imkân verdik, kime? (كُمْ) **size,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** daha? (وَجَعَلْنَا) **yarattık,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** nerede? (فِيهَا) **orada,** neler yarattık? (مَعَايِشَ) **yaşam vâsıtaları,** (قَلِيلًا مَا) **ne kadar da az,** (تَشْكُرُونَ) **şükrediyorsunuz!**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- Buradaki (جَعَلَ) fiili (خَلَقَ) mânâsında olduğundan bir mef'ûle müteaddîdir, iki harf-i cer de ona müteallıktır.

2- (مَعَايِشَ) kelimesi, (عَاشَ يَعِيشُ)nün masdarı olan (مَعِيشَة) kelimesinin cemîsi olup, vezni (مَفْعَلَةٌ) veya (مَفْعِلَةٌ)dür.

MEÂL-İ ŞERÎF

Andolsun ki; muhakkak Biz sizi yer(yüzün)**de yerleştirdik/size yerde güç ve imkân verdik/ ve sizin için orada** (yiyecekler ve içecekler gibi) **yaşam vâsıtaları belirledik.** (Bunca nimetlerimize karşı) **pek az/çok az bir zaman/ şükrediyorsunuz?**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** sûre-i celîlenin başında kullarına peygamberlere uymayı ve onların dâvetini kabul etmeyi emrettikten sonra, nice karyeleri helâk ettiğini beyan ederek onları dünya azâbıyla korkutmuştur. Sonra âhiret azâbıyla da iki yönden tehdit etmiştir ki, bunların biri; sorgu-sual, ikincisi vezn-i a'mâl (amellerin tartılması)dır.

Bundan sonra **Mevlâ Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi getirerek kullarını farklı bir yolla enbiyânın dâvetini kabûle teşvik etmiştir ki, o da onlar üzerindeki nimetlerinin çokluğunun beyanıdır. Zîrâ nîmetlerin çokluğu nîmet sâhibine itaati gerektirir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde kullarına yaptığı umûmî ve husûsî tüm nîmetlere işâret etmektedir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına verdiği genel temkîn; yeryüzünü onlara karargâh yapması, orada dağlar ve ırmaklar yaratması, kullarına orada yurtlar ve yuvalar nasip etmesi, rızıklarını çıkarsın diye rüzgârları, bulutları ve yağmurları emirlerine âmâde kılması ve böylece geçimlerini temin etmeleri için birçok kazanç yolları belirlemesi olarak değerlendirilebilir ki:

﴿... وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾﴾

"**Allâh'ın** (size lutfetmiş olduğu tüm) **nîmetlerini saymaya başlasanız, onları**(n fertleri bir yana, türlerini bile) **sayıp bitirme imkânı bulamazsınız. Gerçekten de insan elbette** (nîmetlerin şükrünü ihmâl eden ve onları isyâna kullanarak kendisini mahrûmiyete namzet kılan) **pek büyük bir zâlimdir,** (dara düştüğünde feryâd eden, bollukta ise hakları engelleyen) **çok büyük bir nankördür!**" *(İbrâhîm Sûresi:34)* âyet-i kerîmesinin beyânı vechile, yine de insanların çoğu, şükürsüz nankör kimselerdir.

Allâh-u Te'âlâ insanların yeryüzünde maîşetlerini temin edecekleri bazı şeyleri diğer âyet-i kerîmelerinde şöyle açıklamıştır:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾
الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾

"**Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratmış olan Rabbiniz**(i bir bilip, sadece Kendisin)**e ibâdet** (ve kulluk) **edin, tâ ki siz** (sonsuz azâptan) **iyice korunabilesiniz! O Zât ki, yeri sizin** (kolayca yerleşebilmeniz) **için bir döşek, göğü de** (korunmuş yüksek bir tavan ve kubbe gibi) **bir bina yapmıştır, ayrıca gökten bir su indirmiş ve onunla türlü türlü ürünlerden bazısını size bir rızık olsun için** (topraktan) **çıkarmıştır.**

Öyleyse Allâh'a eşler tayin etmeyin! Oysa siz (yaratılmışların, yaratıcının eşi ve benzeri olamayacağını, her şeyi yaratanın ancak tek bir Zât olduğunu) **bilmektesiniz!**" *(Bakara Sûresi:21-22)*,

﴿ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ
وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ
لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾ ﴾

"(Renk, tat, hacim ve koku bakımından) **ürünleri farklı olan çardaklı ve çardaksız** (üzüm) **bağlar**(ın)**ı da, hurmalıkları**(, türlü türlü hububat) **ve ekinleri de,** (renkte ve tatta bazı fertleri) **birbirine benzeyen ve** (bazısı) **benzemeyen zeytini de narı da yaratmış olan Zât ancak O'dur.**

Meyve verdiği zaman (bütün bunların) **ürününden yiyin, hasâdı gününde de hakkı** (olan öşür ve zekâtı)**nı verin! Ama** (çoluk-çocuğu muhtaç bırakacak şekilde çok vererek) **haddi aşmayın! Şüphesiz ki O, israfçıları sevmez** (ve onların bu yaptıklarına rıza göstermez).

Davarlardan; (yük) **taşıyıcıları ve** (kesilmek için yere) **döşen**(ip tüylerinden mensucât elde edil)**enleri de** (Allâh-u Te'âlâ yaratmıştır)**!**

Allâh'ın size rızık olarak ver(ip helâl et)**miş olduğu şeylerden yiyin!**

Ama (kendi kafanızdan helâl-haram diye hükümler vererek) **şeytanın izlerinin peşi sıra gitmeyin! Şüphesiz ki o, sizin için pek açık bir düşmandır.** (Bu yüzden dînî konularda ona sürekli töhmetle bakın!)" *(En'âm Sûresi:141-142)*

Görüldüğü üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmelerinde yeryüzündeki geçim vâsıtalarını Kendisinin yarattığını beyân etmek sûretiyle kullarını tevhîde, ibâdete, şirkten uzak durmaya ve şeytanın izlerine uymamaya dâvet etmiştir.

Nitekim bu âyet-i kerîmede de kullarına yeryüzünde geniş imkânlar ve geçim vâsıtaları verdiğini beyân ettikten sonra:

"Ne kadar da az şükrediyorsunuz!" buyurarak, kullarını şükre dâvet etmiştir. Bütün bunlar herkes hakkında genel nîmet ve imkânlardır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın bâzı kullarına verdiği özel imkân ve iktidar ise:

﴿ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ ﴾

"Şüphesiz Biz ona yer(yüzün)**de güç ve imkân vermiştik ve Biz ona** (saltanatıyla alâkalı) **her** (önemli) **şeyden dolayı**(, kendisini maksada ulaştıracak; ilim, kudret ve âlet gibi) **bir sebep vermiştik."** *(Kehf Sûresi:84)* âyet-i kerîmesinde konu edildiği şekliyle, **Zülkarneyn** *(Aleyhisselâm)* gibi bâzı özel zatlarda tezâhür etmiştir. **Süleymân** ve **Lokmân** *(Aleyhimesselâm)*a verilen bâzı özel üstünlükler de buna örnek olabilir!

"Tefsîri Kebîr"de zikredildiği üzere; kulların yaşamlarını temin ettikleri menfaatler iki türlüdür; bir kısmı **Allâh-u Te'âlâ**'nın vâsıtasız yaratmasıyla meydana gelmektedir ki, meyve-sebze gibi gıdaların yaratılışı bu kabildendir.

Diğeri ise kulların bu rızıklara ulaşabilmeleri için gereken nafakayı kendi kesp ve uğraşılarıyla kazanmalarıdır ki, gerçekte bu iki kısım da sadece **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremiyle, güç ve imkân vermesiyle ele geçtiğine göre, hepsi **Allâh-u Te'âlâ**'nın in'âmı sayılır.

Nîmetlerinin çokluğu ise, nîmet verene itaat ve boyun eğmeyi gerektirir. Ama yine de **Allâh-u Te'âlâ** bunca iyiliğine karşı kulların O'na gerektiği gibi şükredemeyeceğini bilmiş ve bildirmiştir. Fakat bu, yine de onların bir miktar şükredebileceğini ifade etmektedir.

Her Müslüman bâzı zamanlarda nîmetlerinden dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'ya şükretmektedir. Aradaki fark ancak bâzılarının şükrü çok, diğerlerinin şükrü az olmasındadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde şükrün önemi ve şükredenlerin azlığı hakkında şu malûmata yer verilmiştir:

نِعْمَتْ بَسِی وُ شُکْرْ گُزَارَنْدَه اَنْدَ کَسْتْ گُوَیَنْدَهٔ سِپَاسِ اِلٰهی زِ صَدْ یَکَسْتْ

"Mevlâ'nın nimeti çoktur ama şükreden azdır,
Mevlâ'nın hamdinde bulunan, yüzde bir ancadır!"

Aşçı Dede *(Kuddise sirrûhû)* şöyle zikretmektedir: "Cenâb-ı Hakk'ın nîmet ve ihsânının haddi ve hesabı yoktur. Kullarına ihsân ve inâyeti boldur. Lâkin o nîmetin şükrünü edâ eden azdır. **Cenâb-ı Hakk**'a hamd-ü senâda bulunanlar yüzde bir tânedir. Bu yüzde bir oranı azlıktan kinayedir. Belki bu zamanda binde bir tâne bile yoktur, çünkü gaflet her tarafı kaplamıştır.

İnsanlar duman içindeki gemilerin gidişi gibi nereye gittiklerinden habersizdirler. Bu duman denizde olursa, büyük fırtına sayılır. Zira kaptan pusulasını şaşırır, nitekim biz de bu zamanda böyle tarîk-i müstakîmi (dosdoğru yolu) şaşırıp, birtakım esassız dedikodulara düşmüşüzdür azîzim!" *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/614-615)*

Şunu bil ki; nîmet ancak kadrini bilmeyen ve şükrünü eda etmeyenlerin elinden alınır.

Rivâyet edildiğine göre; peygamberlerden biri **Allâh-u Te'âlâ**'ya, **Bel'am**'ın durumunu ve bunca âyet ve kerâmetlere rağmen kovulmasının hikmetini sorduğunda, **Allâh-u Te'âlâ**:

«لَمْ يَشْكُرْنِي يَوْمًا مِنَ الْأَيَّامِ عَلَى مَا أَعْطَيْتُهُ وَلَوْ شَكَرَنِي عَلَى ذٰلِكَ مَرَّةً لَمَا سَلَبْتُهُ».

"Ona verdiğim nimetlere karşı, günlerden bir gün bile Bana şükretmedi! Eğer bu nimetlerime karşı Bana bir kere dahi şükretmiş olsaydı elbette ondan onları soyup almazdım!" buyurdu.

Artık ey adam! Uyan da şükür esasına ciddiyetle sarıl ve **Allâh**'ın lütuflarına karşı O'na hamdet ki, onların en üstünü İslâm ve mârifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmek)tir. En aşağısı ise; bir kere "Sübhânellâh" diyebilmek yahut dünya ve âhiretine yaramayacak olan bir kelimeden dahi olsa korunmaktır.

Böylece hamde muvaffak ol, ola ki **Allâh-u Te'âlâ** sana karşı nîmetlerini tamamlar da, seni nîmetlerin elden çıkmasının acılığına mübtelâ etmez! Çünkü gerçekten işlerin en acısı ve en zoru, ikramdan sonra ihânet (değer gördükten sonra hakarete uğramak), takrîbden sonra tard (yaklaştırıldıktan sonra kovulmak) ve visâlden sonra firâk (kavuştuktan sonra ayrılık)tır.

Sa'dî *(Kuddise sirrûhû)* şöyle buyurmuştur:

نَدَانَدْ كَسِى قَدْرِ رُوزِ خُوشِى مَگَرْ رُوزِى اُفْتَدْ بَه سَخْتِى كَشِى

مَكُنْ تَكْيَه بَرْ دَسْتْگَاهِى كِه هَسْتْ كِه بَاشَدْ كِه نِعْمَتْ نَمَانَدْ بَه دَسْتْ

بَسَا اَهْلِ دَوْلَتْ بَه بَازِى نِشَسْتْ كِه دَوْلَتْ بَرَفْتَشْ بَبَازِى زِ دَسْتْ

"Bilmez hoş gününün kadrini kimse,
Düşmeyince bir gün zahmet çekmeye!
Güvenme bugünkü zenginliğine,
Gün gelir de kalmaz bu nimet elde!
Daldı oyuna nice mülk sahibi,
Gitti oyunla elinden devleti!" *(Sâ'dî Şîrâzî, Bustân, 8.bab, beyit no:3392; 7.bab, beyit no:3163; 1.bab, beyit no:1074)*

(**Sûdî Efendi**'nin beyânı vechile; nice nice devlet sâhipleri zevk ve sefayla meşgul olunca mülklerini kaybetmişlerdir. Padişahlara ve devlet adamlarına lâzım ve lâyık olan şey, ellerindeki kudrete aldanıp nefis ve hevâya kapılmamak, Hakk'ı unutmayarak, memleket meselelerini ve halkını ihmal etmemektir. Zira eğlence ve işrete dalmak, saltanata zarar ziyan verir. Her kemâlin bir gün zevâl bulabileceği unutulmamalıdır. *(Şerh-i Sûdî, 1/356)*)

فَضِيحَت بُوَد خُوشَه اَنْدُوخْتَنْ پَسْ اَزْ خرمن خِويْشْتَنْ سُوخْتَنْ
تُو پِيشْ اَزْ عُقُوبَتْ دَرِ عَفْوْ كُوبْ كِه سُودِى نَدَارَدْ فِغَانْ زِيرِ چُوبْ
اَگَرْ بَنْدَه كُوشِشْ كُنَدْ بَنْدَه وَارْ عَزِيزَشْ بَدَارَدْ خُدَاوَنْدْ گَارْ
وَ گَرْ كُنْد رَايَسْتْ دَرْ بَنْدَگِى زِ جَانْدَارِى اُفْتَدْ بَخَرْ بَنْدَگِى

"Rezâlet olur toplamak başağı,
Yaktıktan sonra kendi harmanını.
Çal af kapısını gelmeden cezâ,
Faydasızdır feryad sopa altında!
Kul, kul gibi hizmet ederse eğer,
Efendisi tutar onu aziz değer.
Ederse gevşeklik şâyet kullukta,
Düşer candâr iken katırcılığa!" *(Sâ'dî Şîrâzî, Bustân, bab:9, beyit no:3835, 3838; bab:9, beyit no:3876-3877)*

(**Sûdî Efendi**nin beyanı vechile; hayatta iken tevbe ve istiğfar ile necât (âhiret kurtuluşu) aramak gerekir. Zîrâ âhirette azâp geldiğinde, feryâd-ü figân etmenin faydası olmaz.

Eğer bir bende (bir kimsenin kölesi), hizmet ve görevlerinde kulluk îcaplarını tamâmıyla yerine getirerek ihmalde bulunmazsa, sâhibi onu hoş ve muhterem tutar. Ama efendisine cân-ı gönülden hizmet etmez, tembellikte bulunursa, o takdirde candârlıktan (yakın korumalıktan, muhâfızlıktan, silahtarlıktan) katırcılığa düşer yani makbul iken merdûd ve makhûr (reddedilip kahra uğratılan biri) olur. *(Şerh-i Sûdî:2/395)*)

Ey **Allâh**! Bizi küfrân (nankörlük yapmak)dan muhafaza eyle! Her an ve zaman şükre muvaffak eyle! Âmîn!

İmâm-ı Yâfi'î *(Kuddise sirrûhû)*nun **"ed-Dürru'n-nazîm fî havâssi'l-Kur'âni'l-Azîm"** isimli eserinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme rızkı bollaştırmak, geçimi rahatlatmak ve zeytin (gibi ürünler)i artırmak için, cuma günü insanlar namazı bitirdiğinde yazılarak eve, dükkâna yahut bir yerleşim yerine konulursa, rızkı bollaştırır.

Hâsıl-ı kelâm; Allâh-u Te'âlâ bizlere lütfettiği bunca nîmetini hatırlattıktan sonra: **"Ne kadar da az şükrediyorsunuz?"** buyurarak bize sitem etmektedir. Bu şükrü eda etmek için hergün tecvîd üzere Kur'ân okumaya devam edelim. Kur'ân-ı Kerîm'in mânâlarını anlamaya çalışalım. Bir de âyetlerin nelere dokunduğunu anlamak için kafa yoralım!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede kullarına şöyle hitap buyurmuştur: "Biz size geçim sebeplerini çok kolaylaştırdık ve orada tasarrufta bulunma imkânlarını emrinize verdik, sonra da sizden, Bize doğru varan bir yol tutmanızı istedik. Murâd kullarımızdan hiçbiri buna karşı gelmedi.

Ama siz bedenlerinizi Bize muhalefet uğrunda kullandığınızdan, hallerinizi israf ile boş yere harcadığınızdan, vakitlerinizi de nefsânî hazlarınıza ayırdığınızdan, ne boş vakit nîmetine şükrettiniz, ne de azâpların dokunmasından (Bize) şikâyet ettiniz. (Çünkü azâbın Bizden geldiğini bile bilmediğinizden, başınız sıkışınca zâhirî sebeplere sarıldınız.) Böylece siz farkında olmadan zarar ettiniz!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen ve **"Âlûsî Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Temkîn (imkân verme)" lafzı, temlîk (mülk edindirme), teslît (musallat kılma) ve dünyevî olsun, uhrevî olsun bütün hayır ve saâdet sebeplerini elde etme gücüne mâlik kılma gibi mânâları kendinde toplayan bir mânâ ifâde etmektedir.

Tabi ki buna; ma'rifetle ilgili kemâl-i isti'dât (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme kabiliyetinin mükemmeliyeti), muhabbet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı sevebilme), talep (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmayı arzulama), seyr-i ilâllâh (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmak için manevî yürüyüş) ve vusûl ve visâle nâiliyet (**Allâh-u Te'âlâ**'ya tam mânâsıyla ulaşabilmek) gibi vasıflar da dâhildir ki, insandan başka hiçbir varlık bu temkînle şereflenmemiştir.

Bu makam ancak insana ikram edilerek o, diğer varlıklara karşı üstün kılınmıştır, halîfeliği de ancak bununla tamamlanmaktadır. Yine bundan dolayıdır ki, **Allâh-u Te'âlâ** meleklere **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde etmelerini emretmiştir. İşte bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın çocuklarına bu hitabı lütfetmiştir ki böylece:

"Andolsun ki; gerçekten Biz size yeryüzünün halîfeliğini yürütmeniz için öyle imkânlar hazırladık ki, o imkânları ne yeryüzünde bulunan diğer canlılara, ne de gökyüzünde bulunan meleklere vermedik! Orada sizin için özel geçimler tâyin ettik.

Çünkü insan melekiyyet, hayvâniyyet, şeytâniyyet ve insâniyyetten derlenme bir varlıktır. Meleğin yaşantısı insanın rûhunun maîşetidir, hayvanın yaşantısı insanın bedeninin maîşetidir, şeytanın yaşantısı insanın kötülüğü emreden nefsinin yaşantısıdır. İşte bu terkibiyle bir insan için insâniyet mertebeleri tamamlanmış olur.

Ama bunların dışında insanda öyle latîfeler vardır ki, onlar ne melekte, ne hayvanda, ne de şeytanda yoktur. O da kalp, sır ve hafî latîfeleridir. İnsanın kalbinin yaşamı, müşâhede (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma hâli)dir, sırrının hayatı, keşif (manevî âlemi görme)dir, hafî latîfesinin maîşeti ise visâl ve vusûldür(, **Allâh-u Te'âlâ**'ya tam manasıyla kavuşmasıdır).

Ama içinizden bu imkânlara sâhip olma ve bu yaşantılara mâlik olma nîmetlerine şükreden çok azdır. Çünkü şükür, nîmet sahibini görmek ve nîmetlerini takdirle anlatmak sûretiyle meydana gelir. Zâten siz **Allâh**'a hakkıyla şükredecek olsaydınız, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmaktan daha azına razı olmazdınız!"

"**İbni Acîbe Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; yeryüzünde imkân ve tasarruf nîmeti, kendilerini bütünüyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya ayıran tecrîd ehli velîlerde gerçekleşmiştir. Bu sebeple onlar yeryüzünde istedikleri yerlere giderler, onların sofraları çok uzundur, diledikleri yerde ondan yerler.

Böylece onlar din işlerinde tam bir imkân ve güç sahibidirler. Zira dünya ile ilgili âidatları azdır, dünya işleri de yerindedir, zaten geçimleri **Allâh-u Te'âlâ** ile olduğundan rızıkları beklemedikleri taraftan kendilerine akar gelir, dünya onlara hizmet eder, onlarsa dünyaya hizmet etmezler.

(Hadîs-i kutsîde buyrulduğu üzere:)

«يَا دُنْيَايَ! اُخْدُمِي مَنْ خَدَمَنِي وَأَتْعِبِي مَنْ خَدَمَكِ!»

"Ey Benim dünyam! Bana hizmet edene sen de hizmet et! Sana hizmet edeni ise sıkıntıya sok!" *(İbn-i Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/339)*

Artık onlardan kim şükürde noksanlık gösterirse, bu âyet-i celîlede geçen itâb (sitem) ona yönelir, ama şükrü hakkıyla yerine getirenler hakkında:

﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ
وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ۝ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ... ۝٦﴾

"Ama Biz istiyorduk ki o toprakta zayıf duruma düşürülmüş olan o kimselere iyilikte bulunalım, onları (hayırda kendilerine uyulan) **pek değerli önderler yapalım ve onları mirasçılar kılalım..**

Bir de onlara o yerde (diledikleri gibi tasarrufta bulunmalarını sağlayacak şekilde geniş saltanat ve) **iyice yerleşme imkânı verelim..**" *(Kasas Sûresi:5-6)* buyrulur.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (11)

(وَلَقَدْ خَلَقْنَا) **kasem olsun ki muhakkak Biz yarattık,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (ثُمَّ صَوَّرْنَا) **sonra tasvir ettik** (sûret verip şekillendirdik), kimi? (كُمْ) **sizi,** (ثُمَّ قُلْنَا) **sonra dedik,** kime? (لِلْمَلَائِكَةِ) **meleklere,** ne dedik? (اُسْجُدُوا) **secde edin,** kime? (لِآدَمَ) **Âdem'e,** (فَسَجَدُوا) **hemen secde ettiler,** (إِلَّا إِبْلِيسَ) **İblis müstesna,** (لَمْ يَكُنْ) **olmadı,** kimlerden? (مِنَ السَّاجِدِينَ) **secde edicilerden.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ) cümlesi, mukadder kasemin cevabı olup i'raptan mahalli yoktur. Kasem cümlesi ise bir önceki cümle-i isti'nâfiyyeye ma'tûf olduğundan onun da i'raptan mahalli yoktur.

2- (اُسْجُدُوا) emir fiili, cümlesiyle birlikte kavlin mekûlü olarak mahallen mensuptur.

3- (لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ) cümlesi, (إِبْلِيسَ) kelimesinden hâl olmak üzere, mahallen mensûb olup, takdir: (إِلَّا إِبْلِيسَ حَالَ كَوْنِهِ مُمْتَنِعًا مِنَ السُّجُودِ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Yemin olsun ki; şüphesiz sizi(n babanız Âdem'i, ilk olarak şekilsiz bir balçık halinde) **yarattık, sonra sizi**(n babanızı) **şekillendirdik, sonra da meleklere: "Âdem'e** (bir saygı göstergesi olarak, kıble gibi ona yönelip Bana) **secde edin!" buyurduk, onlar da hemen secdeye vardılar. İblîs müstesnâ; o, secde edenlerden olmadı.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; geride beyân edildiği vechile, **Allâh-u Te'âlâ**, ümmetleri evvela korkutarak, sonra da teşvik ederek peygamberlerin dâvetini kabul etmeye yönlendirmiştir.

Bu teşvik, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, yaratıkları üzerinde bulunan sonsuz nîmetlerine dikkat çekilerek yapılmış, böylece evvela bir önceki âyet-i kerîmenin beyânıyla kullara yeryüzünde verilen imkânlar ve geçim vâsıtaları konu edilmiş, daha sonra bu âyet-i kerîmeyle babamız **Âdem**'in yaratılışı ve meleklerin secdesine kıble yapılışı açıklanmıştır. Çünkü babaya yapılan iyilik oğluna yapılmış sayılır.

İşte bu âyet-i kerîmelerde bulunan irtibatın îzâhı böylece yapılabilir ki, bunun bir benzerine de Bakara Sûresinin başında rastlanabilir. Nitekim orada:

﴿ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾
هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ... ﴿٣٠﴾ ﴾

"O Allâh'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz ki; siz (babalarınızın sulplerinde meniler halinde) **ölüler iken,** (analarınızın rahimlerinde) **O sizi diriltmiştir, sonra** (ecellerinizin bitiminde) **O sizi öldürecektir,** (ölümden) **sonra yine O sizi diriltecektir, sonunda da** (âhirette) **ancak Kendisine döndürüleceksiniz!?**

Ancak O'dur O Zât ki; yerde olan (madenler, bitkiler, denizler, canlılar ve dağ)**ları topluca sizin** (dînî ve dünyevî menfaatiniz) **için yaratmıştır, sonra** (yüce irâdesi, şânına yaraşan bir şekilde) **göğ**(ü yaratıp düzenlemey)**e yönelmiştir de onları** (eğrilik büğrülükten, yarık ve çatlaklardan uzak ve sapasağlam) **yedi** (kat) **gök hâlinde düzenlemiştir!**

(Çünkü) **O, her şeyi** (hakkıyla bildiği için, yaratıklarını en mükemmel bir sûrette ve en faydalı bir şekilde halketmiş bulunan bir) **Alîm'dir.**

(Hatırla!) **Bir zamânı ki, Rabbin meleklere buyurmuştu ki: "Muhakkak Ben yer**(yüzün)**de**(, oranın îmârı, insanların idâresi ve emirlerimin tebliğ ve icrâsına yetkili olmak üzere, art arda gelecek neslin babası olan Âdem'i) **bir halîfe** (olarak) **yaratıcıyım!"** *(Bakara Sûresi:28-30)* buyurmuştur.

Görüldüğü üzere; **Mevlâ Te'âlâ** kullarını mâsiyetten vazgeçirmek için: "Siz nasıl **Allâh**'ı inkâr edebiliyorsunuz?" buyurduktan sonra, bu engellemesinin sebebini beyân ederken, kulları üzerinde bulunan nîmetlerinin çokluğunu açıklamıştır ki, bu da sırayla; onları ölüyken diriltmesi, öldürdükten sonra tekrar dirilterek iyileri mükâfatlandıracağı, sonra da yeryüzünde bulunan bütün faydaları onların menfaati için yaratmış olmasıdır.

Daha sonra babaları **Âdem**'i yeryüzünde halîfe kılması ve meleklerin secdegâhı yapmasıyla ilgili menfaati açıklamıştır ki, bütün bunlardan maksat, bu yüce nîmetlerin sâhibine karşı direnişin hiç yakışmadığının beyânıdır. İşte bu sûre-i celîlede de **Allâh-u Te'âlâ** aynı manayı farklı tertip üzere beyân etmiştir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın **İblîs**'le alâkalı kıssasını Kur'ân-ı Kerîm'in yedi yerinde açıklamıştır. Bunların ilki Bakara Sûresindedir, ikincisi bu sûrededir, üçüncüsü Hıcr Sûresindedir, dördüncüsü İsrâ Sûresindedir, beşincisi Kehf Sûresindedir, altıncısı Tâhâ Sûresindedir, yedincisi Sâd sûresindedir.

"İbni Cevzî, Fahrurrâzî, Beğavî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; müfessirler bu âyet-i kerîmeye birkaç mana vermişlerdir:

1) Abdullâh ibni Hâris *(Radıyallâhu Anh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyetine göre mânâ: "Biz sizi **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünde yarattık, sonra rahimlerde sûretlendirdik!" şeklindedir.

2) Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle buyurmuştur: "İnsanlar babalarının sulplerinde yaratıldılar, sonra rahimlerde şekillendirildiler!" *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:107, 1/132; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/334)*

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* da buna göre mânâ vermiştir.

3) Avfî *(Radıyallâhu Anh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre; burada "Siz" diye hitap edilen **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dır, sonra kendilerine sûret verilenler ise, ardından gelen zürriyetidir. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* beşerin aslı ve esâsı olduğu için ona "Siz" diye hitap edilmiştir.

Nitekim bir kişinin işlediği cinâyet, kabîlesine nispet edilerek: "Falan oğulları falancayı öldürdü!" denilebildiği gibi, burada da **Âdem** *(Aleyhisselâm)* bütün insanlık yerine konulmuştur.

4) İmâm-ı Mücahid *(Rahimehullâh)*ın görüşüne göre mânâ: "Biz sizi, yâni babanız **Âdem**'i yarattık, sonra onun zürriyeti olan sizleri onun sulbünde şekillendirdik!" demektir ki, **İmâm-ı Nehhâs** *(Rahimehullâh)* bu görüşün, sözlerin en güzeli olduğunu açıklarken şöyle demiştir:

"Bu görüşe göre; **Allâh-u Te'âlâ, Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünde onun zürriyetini yaratmış, sonra:

﴿ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ... ﴿١٧٢﴾ ﴾

"Hani Rabbin Âdem(in sulbünden, bizzat ondan yaratacağı çocuklarını, onun) **oğullarından** (da)**, onların sırtlarında** (bulunan sulplerinde)**n** (kıyâmete kadar yaratacağı) **zürriyetlerini** (asır be asır doğacakları tertip üzere çıkarıp) **almıştı..."** *(A'râf Sûresi:172)* âyet-i celîlesinin ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

٩٤- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَخَذَ اللهُ الْمِيثَاقَ مِنْ ظَهْرِ آدَمَ بِنَعْمَانَ يَعْنِي عَرَفَةَ فَأَخْرَجَ مِنْ صُلْبِهِ كُلَّ ذُرِّيَّةٍ ذَرَأَهَا فَنَثَرَهُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالذَّرِّ ثُمَّ كَلَّمَهُمْ قِبَلًا قَالَ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى﴾».

94- **"Allâh-u Te'âlâ, Âdem** *(Aleyhisselâm)***ın zürriyetinden, Na'mân'da, yâni Arafat'ta** (Kalû belâ diye bilinen) **söz**(ü) **aldı, böylece onun belinden yaratacağı bütün zürriyetlerini çıkarıp, zerrecikler halinde onları huzuruna saçtı da sonra onlarla** (melek vâsıtasıyla veya perde arkasından değil de,) **ayânen konuşarak: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' buyurdu, onlar da: 'Tabî ki Rabbimizsin!' dediler!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2455, 4/267; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:150, no:11190, 6/347; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/547; Hâkim, el-Müstedrek, no:4000, 2/593; Beyhakî, el-Esmâ ve's-sıfât:1/330; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/164)* hadîs-i şerîfinin beyânı vechile onlara sûretler vermiştir."

5) İbni Sâib *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile mânâ: "Biz sizi erkeklerin sulplerinde, kadınların göğüs kemiklerinde bulunan sular halinde yarattık, sonra bu suların rahimlerde birleşmesi ânında size şekil verdik!" demektir.

6) Ma'mer ve **Kelbî** *(Rahimehumellâh)*dan nakledildiğine göre: "**Allâh-u Te'âlâ** insanı rahimde yaratmıştır, sonra ona şekil vererek kulağını, gözünü ve parmaklarını yarıp yaratmıştır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/335)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Âdemi** çamurdan yarattı, sonra sizi annelerinizin karnında sûretlendirdi, sonra sizi bir yaratıştan sonra diğer bir yaratışla, donuk kan olarak, sonra bir çiğnem et olarak, sonra da kemikler halinde şekillendirdi, sonra da kemiklere et giydirdi." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/76; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:6/335)*

7) Kâdî Ebû Ya'lâ *(Rahimehullâh)*ın **"el-Mu'temed"** isimli eserdeki nakline göre mana: "Biz önce sizin rûhlarınızı yarattık, sonra sizi cesetler hâlinde şekillendirdik!" demektir.

"Mâverdî, İbni Cevzî, Beğavî, Kurtubî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîledeki ifâdeden, meleklerin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secdeyle emredilmesinin, bizim yaratılışımızdan sonra olduğu anlaşılmaktadır. Oysa bunun böyle olmadığı herkes tarafından bilinmektedir. Bu yüzden müfessirler bu müşkilin halli için iki yönlü îzah geliştirmişlerdir:

1) Yukarıda zikredilen mânâların hangisinde halk ve tasvîr (yaratılma ve şekillendirilme) sadece **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a yöneltilmişse, bu durumda bir müşkil yoktur. Çünkü **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde emrinin, onun yaratılıp sûretlendirilmesinden sonra vukû bulduğu âşikârdır.

Gerçi bazı muhakkık âlimlerin beyânı vechile;

﴿ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ ﴾

"**Ben onu**(, kendisine rûhun nüfûz etmesine elverişli ve) **düzgün bir hâle getirdiğimde ve** (hayat verme sıfatımı temsil eden) **rûhumdan onun içerisine üfle**(yerek onu canlı bir varlık hâline getir)**diğimde sizler hemen** (bir kıble olarak) **ona** (yönelip Bana) **secde edenler hâlinde** (yere) **kapanın!**" *(Hıcr Sûresi:29)* âyet-i celîlesine bakılacak olursa, secde emri meleklere **Âdem** *(Aleyhisselâm)* yaratılmadan önce verilmiştir. Ancak yaratılıp sûret verildikten sonra tekrar: "Âdem'e secde edin!" buyrularak, emrolunan secdenin vakti tâyin edilmiştir.

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ** evvelâ onlara muallak bir emir vermiş, daha sonra evvelki emre mutâbık olarak muayyen bir emir yöneltmiştir ki, bütün bunlar **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın şânına yönelik bir îtinâ göstergesidir.

2) Halk ve tasvîrin her ikisi veya sadece tasvîr **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetine hamledilecek olursa ki, geride zikredilen mânâların ekserîsi bu yöndedir, işte o zaman bu müşkilin halli için birkaç izah şekli vardır:

a) Âyet-i celîlede geçen (ثم), (و) mânâsında kabul edilirse, bu durumda tertîb ve ta'kîb (sıra gözetme ve peşi sıra gelme) mânâları söz konusu olmayacağından, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde emrinin, onun yaratılıp şekillendirilmesinden sonra, fakat bizim yaratılışımızdan önce olmasında bir engel bulunmaz.

b) Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın da tercihi vechile; burada (ثم), tertîb ve terâhî (ardı sıra gelme) mânâsında kalabilir, ancak bu, haber vermenin sonra oluşu olarak değerlendirilebilir.

Buna göre mânâ: "Ey muhâtaplar! Biz sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da size, babanız Âdem'i yarattığımızda meleklere: 'Âdem'e secde edin!' diye emrettiğimizi haber verdik!" şeklinde anlaşılmalıdır ki, bu durumda (ثُمَّ), haber verilen şeyin haberden sonra olduğunu değil de, bir haberin diğer haberden sonra olduğunu, daha açık bir ifadeyle; sonra haber verilen şeyin, önce haber verilen şeyden sonra meydana geldiğini değil de, bir haberin diğerinden sonra verildiğini ifâde etmektedir.

c) Bazı müfessirler âyet-i celîlede takdîm ve te'hîr olduğunu gündeme getirmişlerdir ki, buna göre mânâ: "Biz sizin babanız Âdem'i yarattık, sonra meleklere: 'Âdem'e secde edin!' buyurduk, sonra da sizi yaratıp şekillendirdik!" demektir.

d) Yukarıda zikredilen mânâlar arasında, **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*dan nakledilen dördüncü mânâya göre zâten burada bir sıkıntı kalmamaktadır. Zîrâ bu mânâya göre; halk edilen, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*, tasvîr edilenler ise biz zürriyetleri isek de, bu tasvîr, bizim zerrecikler hâlindeki sûretlendirilmemizle alâkalı olduğundan, meleklere yapılan secde emrinin bundan sonra vukû bulduğu îzâha muhtaç değildir.

e) Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın da en kuvvetli bulduğu görüşe göre; âyet-i celîlede geçen "Halk (yaratma)", lügat manası olan "Takdîr" ile tefsîr edilir. **Allâh**'ın takdîri ise, O'nun her şeyi bilmesinden ve her şeyin belirli bir ölçüyle özelleştirilmesini dilemesinden ibârettir. Buna göre: "Biz sizi halkettik!" kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, beşerin bu âlemde yaratılışına karar verdiğine işârettir.

"Sonra sizi sûretlendirdik!" kavl-i şerîfi ise; kıyâmete kadar var olacak her şeyin sûretinin Levh-i Mahfûz'da tespit edildiğine işâret etmektedir. İşte bu iki işten sonra **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı yaratmış, meleklerine de ona secde etmelerini emretmiştir ki, bu durumda secde emrinin, insanların halk ve tasvîrinden sonra olduğu kolayca anlaşılabilir.

"Tefsîri Kebîr, Hâzin ve **Âlûsî"**de zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede meleklere emredilen secdenin, bildiğimiz secde değil de, tâzim ve hürmet gâyesiyle yapılan bir eğilme olduğunu söyleyenler varsa da, doğru olan; bunun bildiğimiz secde oluşudur. Ancak burada mescûdün leh (Kendisine secde edilen Zât) **Allâh-u Te'âlâ**'dır, ancak **Âdem** *(Aleyhisselâm)* **Allâh**'a yapılan secde için bir kıble gibi olmuştur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu âyetin tefsîrindeki beyânına göre: "Secde Âdem'e yapılmıştır ama itaat Allâh'a olmuştur!" *(İbni Ebî Hâtim, no:360, 1/84; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/269)*

Ebû İbrâhîm el-Müzenî *(Rahimehullâh)*a meleklerin **Âdem**'e secdeleri sorulduğunda o: "Allâh Âdem'i Kâ'be gibi yapmıştır!" diye cevap verdi. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:7/398; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/269)*

Meleklerin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a yaptığı secdenin mâhiyeti, bu ümmetin selamlaşma sırasında birbirine karşı eğilmelerinin hükmü ve **İblîs** hakkında farklı malûmat için Bakara Sûresi'nin 34. âyet-i kerîmesinin tefsîrine *(Rûhu'l-Furkan:1/271-274)* bakınız!

Bu secde emrinin, gökte bulunan ve Arş'la görevli olan meleklere mi, yoksa sâdece yeryüzünün meleklerine mi yöneldiği ihtilaf konusudur. Lâkin:

﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾﴾

"Bunun üzerine melekler, hepsi de topluca secde etti(ler)." *(Sâd Sûresi:73)* âyet-i kerîmesi, emrin bütün meleklere yöneldiği hususunda sarîh bir ifâdeye sâhiptir.

Âyet-i celîlede, **İblîs**'in meleklerden istisnâ edilişine bakılarak, onun meleklerden biri olduğu hükmüne varılamaz.

Nitekim **İmâm-ı Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*: "**İblîs** meleklerden değildir, çünkü melekler nurdan yaratılmışlar, **İblîs** ise ateşten yaratılmıştır. Ayrıca melekler **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdetten kibirlenmezler, yorulmazlar ve isyân etmezler, **İblîs** ise kibrederek isyân etmiştir. Melekler cinlerden değildirler, **İblîs** ise cinlerdendir.

Melekler **Allâh**'ın elçileridirler, **İblîs** ise böyle değildir. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* insanlar içerisinde ilk yaratılan olma vasfıyla onların babası olduğu gibi, **İblîs** de cinler arasından ilk yaratılan olduğu için onların babası hükmündedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın onu meleklerden istisnâ edişi ise, o da meleklerle birlikte **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde emriyle muhâtap olanlardan olduğu içindir. Fakat isyân edince **Allâh-u Te'âlâ** onun secde edenlerden olmadığını haber vermiştir."

Gerçi o, genel mânâdaki cinlerden biri de değildir, zîrâ o, binlerce melekle çevrilen ve onların ekserî sıfatlarını takınan özel bir cin olduğundan, onlardan biri gibi istisnâ edilmesi yerinde olmuştur.

İblîs'in adı aslında başka bir şeydi, **Allâh-u Te'âlâ**'ya isyan edince o adı aldı. O, gökte ibâdet eden bir mümin iken, nihâyet Rabbine isyân ederek lânetli bir halde yere indirildi.

Müfessirlerin beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeleriyle Âdemoğullarının dikkatini babaları **Âdem**'in şerefine, **İblîs**'in ona ve onlara düşmanlığına ve bunun sebebi olan haset illetine çekerek, kullarını şeytandan sakındırmayı hedeflemiştir ve konuyu Kur'ân-ı Kerîm'in farklı yerlerinde işlemiştir. Nitekim:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾
فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾﴾

"Hani Rabbin meleklere buyurmuştu ki: "Şüphesiz Ben, şekillendirilmiş/kokuşmuş/ (kendisine vurulduğunda) **ses çıkartan kupkuru ve kapkara bir çamurdan bir beşer**(; insan türü) **yaratıcıyım!**

Ben onu(, kendisine rûhun nüfûz etmesine elverişli ve) **düzgün bir hâle getirdiğimde ve** (hayat verme sıfatımı temsil eden) **rûhumdan onun içerisine üfle**(yerek onu canlı bir varlık hâline getir)**diğimde sizler hemen** (bir kıble olarak) **ona** (yönelip Bana) **secde edenler hâlinde** (yere) **kapanın!"** *(Hıcr Sûresi:28-29)* âyet-i kerîmeleri bunlardan biridir.

İblîs'in ismi, görevi ve iflâsıyla ilgili bazı rivâyetler:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**İblîs**'in ismi **Azâzîl** olup, dört kanat sahibi olan en kıymetli melekler arasında bulunuyordu. Ama sonunda iflâs etti." *(İbni Ebî Hâtim, no:8242, 5/1443)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur: "**İblîs**'in adı **Hâris** idi!" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:1/543; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/271)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle buyurmuştur: "**İblîs** cennetin bekçilerindendi ve birinci kat semânın işlerini o yönetirdi." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:147, 1/170; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/271)*

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**İblîs**, birinci kat semânın meleklerinin reisi idi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:1/538; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/271)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**İblîs** cennetlerin bekçisi idi. Dünyâ semâsının ve yerin yönetimi ona aitti. Bu sebeple diğer gök ehline karşı kendisinde bir azamet ve güç bulunduğunu zannederek kalbinde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin bilemediği bir kibir gizledi. **Allâh-u Te'âlâ** meleklere **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde etmelerini emredince onun gizlediği kibir açığa çıktı." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/271)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** (**Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan önce) birtakım yaratıklar halk ederek: '**Âdem**'e secde edin!' buyurunca, onlar: 'Etmeyiz!' dediler. O da onlar üzerine bir ateş göndererek onları yaktı.

Sonra farklı yaratıklar îcat ederek: 'Şüphesiz Ben çamurdan bir beşer yaratacağım, **Âdem**'e secde edin!' buyurdu. Fakat onlar bundan çekinince, onlar üzerine de bir ateş göndererek onları da yaktı.

Sonra melekleri yaratarak: '**Âdem**'e secde edin!' buyurunca, onlar: 'Olur!' dediler. İşte **İblîs**, **Âdem**'e secde etmekten imtinâ eden önceki tâifelerden kalma idi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:1/541; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/271-272)*

Muhammed ibni Ebî Âmir el-Mekkî *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "**Allâh-u Te'âlâ** melekleri nurdan yaratmıştır, cinleri ateşten yaratmıştır, hayvanları sudan yaratmıştır, **Âdem**'i ise çamurdan yaratmıştır. Meleklere ve hayvanlara itaat kabiliyeti yerleştirmiş, cinlere ve insanlara ise karşı gelme vasfı vermiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/272)*

Sâlim ibni Abdillâh, babasının *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

٩٥- عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «لَمَّا رَكِبَ نُوحٌ السَّفِينَةَ رَأَى فِيهَا شَيْخًا لَمْ يَعْرِفْهُ قَالَ لَهُ نُوحٌ: مَا أَدْخَلَكَ؟ قَالَ: دَخَلْتُ لِأُصِيبَ قُلُوبَ أَصْحَابِكَ فَتَكُونَ قُلُوبُهُمْ مَعِيَ وَأَبْدَانُهُمْ مَعَكَ قَالَ نُوحٌ: اُخْرُجْ يَا عَدُوَّ اللهِ! فَقَالَ: خَمْسٌ أُهْلِكُ بِهِنَّ النَّاسَ وَسَأُحَدِّثُكَ بِثَلَاثٍ وَلَا أُحَدِّثُكَ بِاثْنَتَيْنِ فَأُوحِيَ إِلَى نُوحٍ لَا حَاجَةَ بِكَ إِلَى الثَّلَاثِ، مُرْهُ يُحَدِّثْكَ بِالِاثْنَتَيْنِ، فَإِنَّ بِهِمَا أَهْلَكَ النَّاسَ فَقَالَ: هُمَا: الْحَسَدُ، وَبِالْحَسَدِ لُعِنْتُ وَجُعِلْتُ شَيْطَانًا رَجِيمًا، وَالْحِرْصُ أَبَاحَ لِآدَمَ الْجَنَّةَ كُلَّهَا فَأَصَبْتُ حَاجَتِي مِنْهُ بِالْحِرْصِ. وَلَقِيَ إِبْلِيسُ مُوسَى فَقَالَ: يَا مُوسَى أَنْتَ الَّذِي اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالَاتِهِ

وَكَلَّمَكَ تَكْلِيمًا وَأَنَا مِنْ خَلْقِ اللهِ أَذْنَبْتُ وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَتُوبَ فَاشْفَعْ لِي عِنْدَ رَبِّكَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَتُوبَ عَلَيَّ فَدَعَا مُوسَى رَبَّهُ. فَقِيلَ «يَا مُوسَى قَدْ قُضِيَتْ حَاجَتُكَ» فَلَقِيَ مُوسَى إِبْلِيسَ قَالَ: قَدْ أُمِرْتَ أَنْ تَسْجُدَ لِقَبْرِ آدَمَ وَيُتَابَ عَلَيْكَ. فَاسْتَكْبَرَ وَغَضِبَ وَقَالَ: لَمْ أَسْجُدْ لَهُ حَيًّا أَأَسْجُدُ لَهُ مَيِّتًا؟ ثُمَّ قَالَ إِبْلِيسُ: يَا مُوسَى إِنَّ لَكَ عَلَيَّ حَقًّا بِمَا شَفَعْتَ لِي رَبَّكَ فَاذْكُرْنِي عِنْدَ ثَلَاثٍ وَلَا هَلَاكَ إِلَّا فِيهِنَّ. اُذْكُرْنِي حِينَ تَغْضَبُ فَإِنَّ وَحْيِي فِي قَلْبِكَ وَعَيْنِي فِي عَيْنِكَ وَأَجْرِي مِنْكَ مَجْرَى الدَّمِ، اُذْكُرْنِي حِينَ تَلْقَى الزَّحْفَ فَإِنِّي أَتِي ابْنَ آدَمَ حِينَ يَلْقَى الزَّحْفَ. فَأُذَكِّرُهُ وَلَدَهُ وَزَوْجَتَهُ حَتَّى يُوَلِّيَ، وَإِيَّاكَ أَنْ تُجَالِسَ امْرَأَةً لَيْسَتْ بِذَاتِ مَحْرَمٍ فَإِنِّي رَسُولُهَا إِلَيْكَ وَرَسُولُكَ إِلَيْهَا».

95- "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* gemiye binince, tanımadığı yaşlı bir kimse gördü. Ona: 'Seni buraya sokan nedir?' diye sorunca o: 'Adamlarının kalplerine gireyim de, kalpleri benimle, bedenleri seninle olsun diye girdim!' dedi. **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ona:

'Ey **Allâh**'ın düşmanı! Çık, git!' deyince o: 'Beş şey vardır ki, insanları onunla helâk etmekteyim; birazdan sana onların üçünü haber vereceğim, ama ikisini söylemeyeceğim!' dedi.

O zaman **Nûh** *(Aleyhisselâm)*a: 'Senin o üç şeye ihtiyâcın yok, ona emret de sana iki şeyi söylesin. Çünkü o, insanları ancak onlarla helâk etti!' diye vahyolundu. Bunun üzerine (**Nûh** *(Aleyhisselâm)* ona o iki şeyi sordu) **İblîs** (de):

'O ikisi; haset ve hırstır! Ben haset yüzünden lânete uğradım ve kovulmuş şeytan oldum. Hırs(ı) da, **Âdem**'e bütün cenneti serbest edince, **Âdem**'e yaptırmak istediğim şeyi hırsı nedeniyle yaptırabildim!' dedi.

Bir kere de **İblîs**, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile karşılaştığında: 'Ey **Mûsâ**! **Allâh** seni elçiliğiyle seçti ve seninle özel bir kelâmla konuştu. Ben de **Allâh**'ın yaratıklarından biriyim, günah işledim fakat tevbe etmek istiyorum. Sen, Azîz ve Celîl olan Rabbin katında bana şefaat et de, tevbemi kabul etsin!' dedi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Rabbine duâda bulununca: 'Ey **Mûsâ**! İsteğin yerine getirildi!' buyruldu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **İblîs**'e rastladığında ona: 'Tevbenin kabul olması için **Âdem**'in kabrine secde etmenle emrolundun!' deyince, o kibirlenip kızarak: 'Ben onun dirisine secde etmedim, ölüsüne mi secde edeceğim?' dedi.

Sonra **İblîs**: 'Ey **Mûsâ**! Benimle alâkalı olarak Rabbine aracı olman nedeniyle senin benim üzerimde hakkın oluşmuştur, sen beni üç halde hatırla, çünkü onlardan başka bir yerde helâk yoktur:

Kızdığın zaman beni hatırla, çünkü (sinirlendiğin zaman) vesvesem kalbinde, gözüm gözündedir. O zaman ben senin kan damarlarında dolaşırım. Düşman ordusuyla karşılaştığında beni hatırla, zira Âdemoğlu düşman ordusuyla karşılaştığı vakit, arka dönüp kaçsın diye ben ona gelip çocuklarını, eşini (ve ailesini) aklına getiririm.

Bir de sakın mahremin olmayan bir kadınla teke tek oturma, çünkü onun sana elçisi, senin de ona elçin ben olurum(, böylece sizi zinâya düşürünceye kadar içinize vesvese veririm)!' dedi." *(İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Mekâyidü'ş-şeytân, no:43, 4/540-541)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٩٦- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ نُوحًا لَمَّا رَكِبَ السَّفِينَةَ أَتَاهُ إِبْلِيسُ فَقَالَ لَهُ نُوحٌ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا إِبْلِيسُ قَالَ: فَمَا جَاءَ بِكَ؟ قَالَ: جِئْتُ تَسْأَلُ لِي رَبِّي هَلْ لِي مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ: أَنَّ تَوْبَتَهُ أَنْ يَأْتِيَ قَبْرَ آدَمَ فَيَسْجُدَ لَهُ قَالَ: أَمَّا أَنَا لَمْ أَسْجُدْ لَهُ حَيًّا أَسْجُدُ لَهُ مَيِّتًا؟ قَالَ: فَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ».

96- "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* gemiye binince **İblîs** ona geldi. **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ona: 'Sen kimsin?' deyince o: 'Ben **İblîs**'im!' dedi. 'Peki seni buraya getiren nedir?' diye sorunca o: 'Benim için bir tevbe imkânı var mıdır diye Rabbine sorasın diye geldim!' dedi.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*a: 'Onun tevbesi **Âdem**'in kabrine gidip ona secde etmesidir!' diye vahyedince **İblîs**: 'Ben ona diriyken secde etmedim, hiç ölüyken secde eder miyim?' diyerek kibirlendi, o zaten kâfirlerdendi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/273-274)*

Cünâde ibni Ebî Ümeyye *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "(Yerde ve gökte işlenen) ilk günah haset olmuştur. **İblîs**, **Âdem**'e secde etmekle emrolununca onu kıskanmış ve bu hasedi onu **Allâh**'ın emrine karşı gelmeye sevk etmiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/274)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyihtan bazısı şöyle buyurmuştur: **Allâh-u Te'âlâ** yaratıkların sûretlerini eşsiz bir şekilde îcat etti, onları farklı huylar ve değişik şekiller üzere açığa çıkardı ve onlardan her biri için bir yaşam tayin etti.

Kalplerin hayatı, şühûd (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma) hâlindedir; nefislerin yaşaması, var olabilme uğrundadır; sıradan kulların maîşeti, ibâdet ettikleri Zât(ın rızasında)dır; seçkin kulların hayâtı ihlâstır; âhiretin geçimi ilimdir; dünyâ hayâtı ise bilgisizlik ve dünyâya aldanarak onu mâmur etmeye çalışmaktır.

Ebû Hafs *(Kuddise sirrûhû)* buyurmuştur ki: "**Allâh-u Te'âlâ** meleklere, onların ibâdetine ihtiyâcı olmadığını anlatmak için: 'Âdem'e secde edin!' buyurmuştur. Eğer onların secdeleri O'nun katında zerre ağırlığınca bir değere hâiz olsaydı elbette onlara bunu emretmezdi.

Zira meleklerin olsun, diğer yaratıkların olsun hiçbir mahlûkun secdesi **Allâh**'ın mülkünü artırmaz, çünkü O onları yaratmadan önce de Azîz'dir, onları yok ettikten sonra da Azîz'dir, onları dirilteceği zamanda da Azîz'dir, zaten izzet bütünüyle sadece O'na aittir!"

"**Kuşeyrî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet- kerîmede kullara şöyle hitap buyurmuştur: "Biz sizi, hakkınızda dilediğ miz nitelik üzere sâbit kıldık, Biz sizi, sizin için seçtiğimiz sûretlerde var ettik, kiminizin yaratılış yönünden sûretleri çirkindir, kiminizin pek hoştur, kiminizin ahlâkı bozuktur, kiminizin düzgündür.

Sonra Biz size daha önce babanıza yaptığımız iyilikleri tanıtmamızın ardından içinizde ondan bir damar kaldıkça halîfeliğe elverişli olacağınızı hatırlattık ve böylece size, sizi kıskananlar olacağını ve düşmanlarınızı öğrettik. (Artık bunca nimetlerimize şükretmek için dikkatli davranın!)"

"**Herevî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; Hakîm ve Hâlık olan **Allâh-u Zülcelâl**, Âdemoğlu üzerine minnet ve lütuf açıklamaktadır. Yâni insanlara, bütün varlıkların var edicisi ve gözetleyicisi, bütün nimetlerin de sâhibi ve vericisi olan yüce Rablerini îtiraf edip, anmaları gerektiğini ve O'nun ihsânına merhûn (iyiliğiyle rehin alınmış) olduklarını hatırlatmaktadır.

Hakk Te'âlâ şöyle buyurmaktadır: "Sizi Ben yarattım. Güzel çehrelerinizi Ben öyle güzel yaptım. Boyunuzu Ben uzattım. Gören gözlerinizi, işiten kulaklarınızı, konuşan dillerinizi Ben verdim. Ben o **Allâh**'ım ki, yoktan var ederim, olmayandan oldururum ve yok olanı yeniden yaparım. Yüzlerinizi şekillendiren Benim.

Sizi bütün güzelliklerle donatan Benim. Her şeyi çift îcat eden Benim. Her varlığı en münasip şekilde var eden Benim. Göğü, yeri ve cemâdâtı kudretimi izhâr (göstermek) için yarattım. Melekleri, şeytanları ve cinleri heybetimi açıklamak için yarattım. İnsanları da mağfiretimi ve rahmetimi izhâr için yarattım."

Cebrâîl, **Mîkâîl**, **İsrâfîl**, (meleklerin efendisi olan) **Kerûbiyyûn**, Arş'ı tavaf eden) **Hâffûn** ve (**Allâh-u Te'âlâ**'nın huzurunda saf tutan) **Sâffûr** *(Aleyhimüsselâm)*, Ceberût sahibi olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kâ'be'si'ni yediyüz bin yıl tavaf ettiler ve Rablerini tesbîh ve takdîs için: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ dediler.

Onlar Beni asla **Vedûd** ismimle, sevgi ve şefkatimle zikretmeye yol bulamadılar ve kendilerini tanıyamadılar. Asla benim muhabbet ve dostluğum hakkında bir iddiaya cür'et edemediler.

Ama Bi'z-Zât Ben Kendim, hâkiyân (toprağa mensup olan, topraktan yaratılan insanlar)a muhabbet ve dostluğum iddiasında bulundum. (Nitekim)

﴿ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ ... ﴾

"Biz sizin dostlarınızız!" *(Fussilet Sûresi:31)*,

﴿ ... يُحِبُّهُمْ ... ﴾

"O (Rableri) **onları sevmektedir!"** *(Mâide Sûresi:54)* (âyetleri, bu hakîkati ifade etmektedir).

Ben sevgi ve şefkatime âit birçok ismimi insanlar için müştak kıldım (türettim, çıkarttım). (Nitekim:)

«اَلْغَفُورُ الْوَدُودُ الرَّؤُفُ الرَّحِيمُ».

"Çokça bağışlayan, ziyadesiyle seven, çok esirgeyen ve bolca acıyandır!" (gibi isimlerimin hepsi insanlara yöneliktir.)

Ben meleklere hep kahhârlık ve cebbârlık gösterdim, onları heybet perdelerinde bıraktım. Hâkiyân (toprağa mensup olan) insanlara ise, hep esirgeyicilik ve acıyıcılık gösterdim, onları inbisât bisâtı üzerine (genişlik ve neşe hâli içine) yerleştirdim (ve tecellîlerime mazhar kıldım).

Melekler içinde mukaddem ve muhterem olan Cebrâîl, kurbet (Bana mânen yakınlık) husûsiyetleriyle seçkindi. Nâmı da; Hâdimü'r-Rahmân (Rahmân'ın hizmetkârı) idi. İşte o, devamlı adâlet bisâtı (yaygısı) üstünde heybet na'tıyla (Bize karşı taşıdığı aşırı saygı sıfatıyla) durmaktadır. O, asla fazl ve inbisât bisâtını (ihsân ve ferahlandırma samimiyetini) görmemiştir.

Safiyy olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)* gelmeseydi, firak ve visâl (ayrılık ve ulaşma), red ve kabul olmazdı. Dil, Dilârâ (gönül ve gönle rahatlık ve huzur veren sevgili) ve aşk da olmazdı.

İşte bütün bu hârikalar ve mukaddes tasarruflar, hep cerîde-i aşkta(, aşkın kaydında)dır. Zaten aşk incisinin, **Âdem**'in kalbinden başka sedefi yoktur. İnsandan başka yaratıkların tümü sâdece yaratılmak için meydana geldiler. İnsan ise aşk için var oldu. (Nitekim:)

﴿ ۝ ... يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ... ﴾

"O, onları sevmektedir, onlar da O'nu sevmektedirler!" *(Mâide Sûresi:54)* (kavl-i şerîfi bu aşkın habercisidir).

Gerçi insanın fazla tesbîh ve takdîsi yoktu. Onların işi (durumu) tek renkli idi. Ama hizmet hârikaları, sohbet edepleri, meveddet (yoğun sevgi) zahîreleri (birikimleri) ve muhabbet latîfeleri insanda ortaya çıktı ve (o zamâna kadar tam bir teslimiyet ortaya koyan varlıklardan başkası yokken, insanın yaratılışıyla, itaat ve isyan, sevgi ve nefret, birlik ve ayrılık gibi mefhumlar ortaya çıkarak yaratıklar âlemi) rengârenk oldu.

اِينْ رَسْمِ قَلَنْدَرِى وَ آئِينِ قُمَارْ دَرْ شَهْرِ تُو آوَرْدِى اَىْ زِيبَا يَارْ!

"Bu dervişlik şeklini de, kumar âdetini de,
Kendi şehrinde sen ortaya çıkardın ey güzel yâr!"

Allâh-u Te'âlâ meleklere **Âdem**'e secde etmelerini emir buyurdu. Bunun sırrı odur ki; melekler, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdete ta'zîm üzere hiç ara vermeden devam etmekte ve O'nu tesbîh ve takdîse son derece özen göstermekteydiler. Bu yüzden:

﴿ ۝ ... وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ... ﴾

"Biz Seni hamdinle tesbîh ediyoruz ve Sana takdisde bulunuyoruz!" *(Bakara Sûresi:30)* dediler.

Bunun üzerine Celâl-i ehadiyyet ve Cenâb-i ceberût-i izzetin sâhibi olan **Allâh-u** Azîmüşşân Hazretleri, bütün itaatkârların taatından ve bütün gök halkının ibâdetinden ebediyyen müstağnî olduğunu göstermek üzere:

"Gidin, **Âdem**'e secde edin ve Hazret-i izzetim'e yapmış olacağınız bu secdenizi çok kıymetli tutun. Ben henüz mevcûdât üzerine varlık işâretini çekmemişken cemâlim, celâlimin şâhidiydi. Ben Kendim, Kendi Kendime yeterli idim. Halkı yarattığım bugün, önceden olduğum gibi yine Azîz'im. Celâl-i lem yezel (ebedî izzet sahibi) olan Zât'ımın, îmân ve tâat işlerine herhangi bir ihtiyâcı ve onlarla irtibatı yoktur!" buyurdu.

(Şâir ne güzel söylemiştir:)

وَلِوَجْهِهَا مِنْ وَجْهِهَا قَمَرُ وَلِعَيْنِهَا مِنَ عَيْنِهَا كُحْلُ

"Yüzündeki ay (parlaklığı), yine yüzünden,
Gözündeki sürme de yine gözünden!"

Yine bu âyet-i kerîmenin sırlarından bir diğer latîfeye kulak ver:

Âdem, cisim ve candır. Cisim ve canın ötesinde olan şey ise bir ibâreyle anlatılamaz:

مَكُنْ دَرْ جِسْمُ و جَانْ مَنْزِلْ كِه اِينْ دُونَسْتُ و آنْ وَالَا

قَدَمْ زِينْ هَرْ دُو بِيرُونْ نَهْ مَه اِينْجَا بَاشْ و مَه آنْجَ

'Cisim ve canda yerleşme, zira bu alçaktır, o(nlardan öte olan) ise yüce,
Ayağını bu her ikisinden dışarı bas, ne burada ol, ne de orada!'

Allâh-u Te'âlâ cisim hakkında:

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ... ﴾

"Andolsun ki sizi Biz yarattık!" buyurdu, can içinse:

﴿ ... ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ... ﴾

"Sonra size sûret verdik!" buyurdu. Aynı şekilde diğer bir yerde:

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ﴾

"Andolsun ki; muhakkak Biz o insan(lığın babası olan Âdem *(Aleyhisselâm)*)ı **elbette bir çamurdan, süzme bir özden yarattık!"** *(Mü'minûn Sûresi:12)* buyurduktan sonra:

﴿ ... ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ... ﴿١٤﴾ ﴾

"Daha sonra onu (rûh sahibi kılarak, evvelki yaratılışından çok farklı) **diğer bir yaratışla icat ettik** (de, böylece onu konuşan, işiten, gören ve her bir uzvu değişik işler gören canlı bir insan hâline getirdik). *(Mü'minûn Sûresi:14)* buyurmuştur.

Bilin ki, bu insan evleri üzerine nurdan ve zulmetten yetmişbin perde çekilmiştir. Şu hadîs-i şerîf bunu bildiricidir:

٩٧- «إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالَى سَبْعِينَ أَلْفَ حِجَابٍ مِنْ نُورٍ وَ ظُلْمَةٍ».

97- **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ'ya âit, nurdan ve karanlıktan olmak üzere yetmişbin perde vardır!"** *(Hâce Abdullâh el-Herevî:3/572; Zebîdî, el-İthâf:2/72)*

Nur olan her şey, kelime-i tayyibenin (kelime-i tevhîd gibi tertemiz kelimelerin) tohumudur. Zulmet olan her şey de kelime-i habîsenin (şirk gibi pis sözlerin) tohumudur. İnsan tamâmen toprakla giydirildikten sonra, toprak her şeyin perdesi olmuştur. Peki, bakın, bütün bunlar içinde sırlar hazinesi kimdir?

بَا هَرْ جَانِی بَغَمْزَه رَازِی دَارِی بَرْ شَارِعِ هَرْ دِلِی جَوَازِی دَارِی!

"Her bir canla bir sırra, ona gamzen var senin,
Her gönül caddesinden geçişin olur senin!"

Gamze: Sevgilinin mânâlı bakışı, göz kırpması demektir ki, bunun manası: "Sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur ve bu gamzede binlerce anlam vardır." demektir.

Âdem Safiyyullâh devrinde dînin izzet güneşi, onun şeref burcundan parlamaktaydı. Herkes fikir yürütmeye başladı. **Âdem** mihenk idi.

Herkes kendi görüşünü ve tenkidini bu mihenke vurdu. Böylece kendi görüşlerinin ne olduğu açığa çıktı. Mele-i a'lâ (ulu melek cemaati):

«وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ».

"Biz Senin hamdinle tesbîhte bulunmaktayız! (Biz varken başkasını yaratmaya ne gerek var?)" düşüncesine kapıldılar. **İblis-i** mehcûr ise: «أَنَا خَيْرٌ»

"Ben daha hayırlıyım! (Halîfe olmaya ben daha lâyıkım!)" eleştirisiyle (konuya) yaklaştı. Orada hakîki bir diken ve sahte bir gül vardı. Gülü koparıp attı, diken ise kibir gözünde kaldı.

(O zaman **İblîs** şöyle feryad etti:)

گُلْهَا کِه مَنْ اَزْ بَاغِ وِصَالَتْ چِیدَمْ دُرَهَا کِه مَنْ اَزْ نُوشِ لَبَتْ دُزْدِیدَمْ
آنْ گُلْ هَمِه خَارْ گَشْتْ دَرْ جَانْ رَهِی وَانْ دُرَ هَمِه اَزْ دِیدَه فُرُو بَارِیدَمْ

"Senin vuslat bağından güller toplamıştım,
Leziz dudağından inciler aşırmıştım.
O güllerin hepsi benim canımın içinde oldu diken,
O incileri de (gözyaşı olarak) **akıttım ben gözümden!"**

O mehcûr ve matrûd (terk edilmiş ve kovulmuş olan şeytan), yediyüz sene gurur ve kibrin misâfiri olmuştu. O kendince şöyle kurmuştu ki, onun mâdeni altındır ve kendisi bir kibrît-i ahmer(; çok değerli som altın ve bulunmaz hayat iksiri)dir.

O, kendi görüşünü **Âdem**'in arı-duru olan mihengine vurunca, onun nakdi (geçerli parası), kalp (sahte, geçersiz para) oldu (ve düşüncesinin bâtıllığı zâhir oldu). Böylece o, mâdeninde katran ve zift gördü, altın yerine de siyah boncuk buldu.

Âyet: 11

دَرْ دِيدَه رَهِى زِ تُو خَيَالِى بِنْگَاشْتْ بَرْ دِيدَنِ آنْ خَيَالْ عُمْرِى بُگْذَاشْتْ

چُونْ طَلْعَتِ خُورْشِيدْ عَيَانْ سَرْ بَرْ دَاشْتْ دَرْ دِيدَه هَوَسْ بِمَانْدُ و سَرْ بِنْدَاشْتْ

"Senden bir hayâl resmolmuştu bu gözümde,
Görmek için o hayâli ömrüm geçti böyle,
Güneş doğup âşikâr olunca, kaldırdım başımı,
Gözümdeki heves, başımdaki kuruntu ise geride kaldı!"

Görüldüğü üzere **İblîs, Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinden ümitsiz oldu. Oysa o bedbaht bilmedi ki, ümitsizlik ancak, leîmlerden ve alçaklardan beklenir, sadece âdi ve pintilerden ümit kesilir. Hâlbuki Rabbü'l-izzet, (hâşâ) leîm (pinti) değildir. Bu yüzden O'nun hakkında ümitsizlik söz konusu olamaz.

(Ayrıca, Rabbü'l-âlemîn'in cezâlandırmasından) emin olmak da yoktur. Zîrâ ancak âcizlerden emin olunur. **Allâh-u Azîmüşşân** ise (hâşâ) âciz değildir. İşte ümitsiz olduğundan dolayı, o şakîye (kara bahtlıya, zâlime) tevbe kapısı kapandı.

Öte yandan **Âdem** ümitsiz olmadı. Gönlünü, rahmet ve mağfirete bağladı. Hiç ihtiyaçsız olan Cenab-ı Hakk'ın dergâhına yüz sürerek ağladı, sızladı, feryâd-ü figan etti ve böylelikle rahmet ve mağfirete kavuştu.

Pîr-i tarîkat (**Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kuddise sirruhû)*) buyurdu ki: Aşk yolunun meydanı, ifrâddır (sadece **Allâh-u Te'âlâ**'ya yöneliştir). Dîdârdan (sevgiliden) aşk şarabını içen, mîâd (O'na kavuşma sözü) üzeredir. Sâdık yüzlü olan herkes, âkıbet murâd(ın)a kavuşur.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde edilmesi emri, o, mazhar-ı a'zam (**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarının tecellîlerinin en çok görüldüğü varlık) olduğu içindir.

Nitekim haberde:

٩٨- «خَلَقَ اللهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ».

98- **"Allâh Âdem'i Kendi sûreti üzere yarattı!"** *(Buhârî, İsti'zân:1, no:5873, 5/2299)* buyrulmuştur (ki, bu; insanın, **Allâh-u Te'âlâ**'nın isim ve sıfatlarının sûretlerinin mazharı oluşuna işârettir.

Nitekim asâleten **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olan dirilik, bilme, işitme ve görme gibi sıfatların sûretlerinin insanda mevcut olduğu müşâhede edilmektedir).

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; yaratılan âlemlerin zâhiri ağyâr (başka başka varlıklar)dır, bâtını ise envâr ve esrâr (nurlar ve sırlar)dır. Her kim varlıkların görünüşüne bağlanıp kalırsa, (karşılaştığı şeylerin hikmetini bilemeyeceğinden) îtiraz ve inkârdan ayrılamaz.

Ama onların iç âlemini ve görünmeyen yönlerini görecek kadar ilerleyen kişi mârifet ve ikrar (**Allâh-u Te'âlâ**'nın işlerinin doğruluğuna inanıp îtiraf etme konumun)dan ayrı duramaz.

Demek ki; **İblîs** secde emrini aldığında **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın görüntüsüne aldandı da, secdeden geri kaldı. Eğer onun bâtınını(n **Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîlerine mazhar olan bir kıble mesâbesinde olduğunu) anlayacak olsaydı, elbette **Allâh**'a ilk secde eden o olurdu.

قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ ؕ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۚ خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ
وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُوْنُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيْهَا
فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصّٰغِرِيْنَ ﴿١٣﴾ قَالَ اَنْظِرْنِيْۤ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٤﴾
قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَاۤ اَغْوَيْتَنِيْ لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ
الْمُسْتَقِيْمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِّنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ
اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ ؕ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شٰكِرِيْنَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا
مَذْءُوْمًا مَّدْحُوْرًا ؕ لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٨﴾
وَيٰۤاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا
تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطٰنُ
لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وٗرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰىكُمَا رَبُّكُمَا
عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّاۤ اَنْ تَكُوْنَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُوْنَا مِنَ الْخٰلِدِيْنَ
﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَاۤ اِنِّيْ لَكُمَا لَمِنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿٢١﴾ فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُوْرٍ ۚ
فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفٰنِ
عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ ؕ وَنَادٰىهُمَا رَبُّهُمَاۤ اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا
الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَّكُمَاۤ اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿٢٢﴾

﴿قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (12)

O zaman **Allâh-u Te'âlâ,** (قَالَ) **buyurdu,** ne buyurdu? (مَا) **ne şey?** (مَنَعَ) **menetti** (alıkoydu), kimi? (كَ) **seni,** neden? (أَلَّا تَسْجُدَ) **secde etmenden,** ne vakit? (إِذْ أَمَرْتُ) **emrettiğimde,** kime? (كَ) **sana,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مَا) harfi, ism-i istifham olup, (مَنَعَكَ) cümlesi onun haberidir. Cümle-i ismiyye ise, kavlin mekûlü olarak mahallen mensûbtur.

2- (أَلَّا تَسْجُدَ) cümlesinde geçen (أَنْ) harfi, masdariyye olup, (لَا تَسْجُدَ) cümlesi ile birlikte, harf-i cerrin hazfi üzere mahallen mensûb veya mecrûrdur. Çünkü takdîr: (مَا مَنَعَكَ مِنَ السُّجُودِ) şeklindedir. Bu cümle (مَنَعَ) fiilinin ikinci mef'ûlün bihi olmak üzere mahallen mensûbtur.

3- (لَا تَسْجُد) cümlesindeki (لَا) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) En belirgin görüşe göre; te'kid için zâidedir. Zîra (مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ) *(Sâd Sûresi:75'den)* kavl-i şerîfi, bunun delîlidir. (لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ) *(Hadîd Sûresi:29'dan)* âyet-i kerîmesi bunun mislidir.

b) Birtakımları zâid olmadığını iddia ederek, mânâyı doğru verebilmek için birçok zorlamalara gitmişlerdir ki, bunun sebebi; "Kur'ân'da fazlalık bir şey var!" denmesinden sakınmaktır.

Hâlbuki buradaki ziyâdeliğin mânâsı, ehli ilmin anladığı üzere; dâhil olduğu fiilin te'kid ve tahkîkini ifâde eden bir ziyâdeliktir. Yoksa genel örfte yaygın olduğu şekilde bir fuzûlilik ve lüzumsuz ifâde, hiçbir Müslümanın söylemeyeceği bir sözdür. *(ed-Dürru'l-masûn)*

4- (إِذْ أَمَرْتُكَ) cümlesindeki (إِذْ) kelimesi zarf-ı zaman olup, kendisinden sonraki cümleye muzaftır. Bu cümle (تَسْجُدَ) fiiliyle mensûb olup takdîr: (مَا مَنَعَكَ مِنَ السُّجُودِ فِي وَقْتِ أَمْرِي إِيَّاكَ بِهِ) şeklindedir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(İblîs) (قَالَ) **dedi,** ne dedi? (أَنَا) **ben,** neyim? (خَيْرٌ) **daha hayırlıyım,** kimden? (مِنْهُ) **ondan** yâni; **Âdem**'den, çünkü (خَلَقْتَ) **yarattın,** kimi? (نِي) **beni,** neden? (مِنْ نَارٍ) **ateşten,** (وَخَلَقْتَ) **yarattın,** kimi? (هُ) **onu,** neden? (مِنْ طِينٍ) **çamurdan.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

(خَلَقْتَنِي) cümlesi ta'lîl ve tefsîr mâhiyetinde olup i'râbtan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERÎF

O (Allâh-u Te'âlâ): "Sana emrettiğim zaman secde etmenden seni engellemiş olan şey neydi?" buyurdu. O (İblîs de**): "Ben ondan hayırlıyım, çünkü beni üstün bir ateşten yarattın, onu ise âdî bir çamurdan halkettin!" dedi.**

Î Z Â H Â T

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ, İblîs**'in ne sebeple secde etmediğini bildiği halde onu azarlamak, inatçılığını, kâfirliğini, aslı ile iftihârını ve **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a karşı olan kıskançlığını açığa çıkartmak için ona bu soruyu yöneltmiştir. Zâten bu huylarından dolayı **Allâh-u Te'âlâ** tevbesini kabul etmemiştir.

"Semerkandî, Sa'lebî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Beğavî, Beyzâvî, Nesefî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **İblîs, Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın çamurdan, kendisininse ateşten yaratıldığını öne sürmüştür. O bu tespitinde doğrudur.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٩٩- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ».

99- **"Melekler** (Arş'ın) **nûr**(un)**dan yaratıldı, (İblîs**'in de mensûbu bulunduğu) **cinler ateşin dumansız kısmından yaratıldı, Âdem ise size anlatılandan halk edildi!"** buyurmuştur. *(Müslim, Zühd:10, no:2996, 4/2294)*

Mel'ûn **İblîs**'in, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde etmemesine sebep olarak: "Ben ondan hayırlıyım!" demesi, kabahatten büyük olan özür kabîlindendir. Buna göre o, üstün olanın aşağı olana secde etmekle emrolunamayacağı gibi bir kanaate sâhip olmuştur.

Bunun sebebi de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın şeref vermesine îtibar etmeyip, yaratıldığı aslî unsura takılıp kalmış olmasıdır.

Evet! Bu bir nevi kıyastır, ama nass varken kıyas işlemez! Ayrıca bu fâsit bir kıyastır.

Allâh-u Te'âlâ'nın **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı kudret eliyle yaratmış olması, ona Ruhundan üflemiş bulunması, onu bütün isimleri ve lügatleri bilmeye elverişli yapması, tecellîlerine mazhar kılması, emirlerini tutup yasaklarından kaçınmak sûretiyle, farz ve nâfilelere devam ederek mânen **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaşmaya müsâit kılması ve göklerin, yerlerin ve dağların bile yüklenmekten çekindiği emâneti ona yüklemiş olması gibi birtakım şereflendirmeleri görmezden gelip, sadece yaratılış maddesine bakacak olsak bile, çamur ateşten birkaç yönden daha fazîletlidir.

1) Toprakta bulunan ağırlık ve vakar gibi vasıflar; acele etmeme, utangaçlık ve sabır gibi birçok üstünlüğün kaynağı olduğundan, topraktan yaratılan **Âdem** *(Aleyhisselâm)* hata ettiğinde tevbe ve istiğfâra sarılmıştır ki, böylece onun unsuru, **Allâh**'a yöneliş, O'nun emirlerine teslimiyet, suçu itiraf ve tevbe talebi gibi üstün vasıflara sâhip olmasını temin etmiştir.

Ama ateşin tabiatında bulunan hafiflik, hiddet ve yükselme hırsı; kibir ve gurur gibi birçok kötü huyun membaı olduğu için, ateşten yaratılmış olan **İblîs, Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde emri karşısında direnerek kâfirlerden olmuştur ki, böylece yaratıldığı madde **İblîs**'in hâinliğine yardımcı olmuştur.

2) Toprak, bitirip yetiştirmekte, ateş ise yakıp tüketmektedir. Toprak, ateşi söndürebilmekte ama ateş toprağı yakamamaktadır.

3) Çamur, eşyayı toplama sebebi, ateş ise dağıtma sebebidir.

4) Hadîs-i şerîfler, cennetin toprağının hâlis misk olduğundan bahsetmektedir. *(Tirmizî, Cennet; Dârimî, Rikak; Ahmed, el-Müsned, Kurtubî:7/167)*

Fakat cennette bir ateş bulunduğuna veya cehennemde bir toprak olduğuna dâir hiçbir rivâyet yoktur.

5) Ateş azap sebebidir. Nitekim **Allâh**'ın, düşmanlarına yapacağı azap ateşle olacaktır. Toprak ise azap sebebi değildir.

6) Toprak ateşe muhtaç değildir, ateşse mekâna muhtaçtır ki, onun da yeri topraktır.

7) Sahih hadîs-i şerîflerde zikredildiği üzere; toprak mescit ve tahûrdur(, namazgâh ve su bulunmadığı yerde abdest yerine geçen bir temizlik aracıdır). Ateş ise:

﴿ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ... ﴿١٦﴾

"**İşte sana! Bu** (feci ateş azâbı) **ki, Allâh kullarını ancak bununla korkutmaktadır.**" *(Zümer Sûresi:16)* âyet-i kerîmesinin beyânı vechile, tehdit ve azaptır. *(Kurtubî:7/167)*

İşte **İblîs** bu fazîletlerden gâfil bir vaziyette fâsit bir kıyasta bulunmuştur ki, bu yüzden: "İlk kıyas yapan **İblîs**'tir!" denilmiştir.

Aslında fazîlet, birtakım kıyaslarla belirlenecek bir şey olmayıp, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir şeyi değerli kılmasıyladır ki, bu da ancak emirlere itaatle gerçekleşir. Bu yüzden Habeşli mümin, Kureyşli kâfirden fazîletlidir.

Zâten fazîlet, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hiçbir sebebe bağlı olmaksızın Kendi katından lütfettiği bir şey olduğu için, bir şeyin ana maddesinin fazîletli olmasından, ondan meydana gelen şeyin de üstün olması gerekmez.

Nitekim bâzen müminden kâfirin, kâfirden de müminin doğması, nûrun karanlıktan, karanlığın da nurdan doğması bunun delîlidir. Demek ki fazîlet, aslın ve cevherin fazîleti sebebiyle değil de, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremiyledir. Tabi ki bu fazl-u kerem de kişinin inancına ve amellerine göre kendisine yönelmektedir.

Şeytanın içine düştüğü bu rezil vaziyetten çıkarılması gereken en büyük ders; âyet, hadîs ve ulemânın beyanları gibi açık nasslar mevcutken inadına birtakım felsefî kıyaslara yönelmemek ve üstünlüğü ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerine itaatte aramaktır.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur: "**Allâh**'ın düşmanı **İblîs, Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı, **Allâh**'ın ona verdiği şereften dolayı kıskandı ve: 'Ben ateştenim, o çamurdan!' deyiverdi. Böylece **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı işlenen ilk günah kibir oldu. **Allâh**'ın düşmanı, **Âdem**'e secde etmekten büyüklendi, **Allâh-u Te'âlâ** da onu kibri ve hasedi sebebiyle helâk etti." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/335)*

"Beyzâvî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; kibirlenmeyi ilk başlatan ve güzellikle çirkinliğin akılla tespit edilebileceği görüşünü ilk ortaya atan **İblîs** olmuştur. Oysa akıl güzel görse de, vahyin çirkin dediği çirkin, akıl çirkin görse de vahyin güzel dediği güzeldir.

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur: "**İblîs** (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ululuğu anlamına gelen) izzet ateşinden yaratılmıştır, melekler ise izzet nûrundan yaratılmıştır." *(Ebu'ş-Şeyh, el-Azame, no:311, 2/728; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/333)*

Ca'fer ibni Muhammed'in, babası vasıtasıyla dedesi (**İmam-ı Hase**)nden *(Radıyallâhu Anhüm)* naklettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٠٠- عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«أَوَّلُ مَنْ قَاسَ أَمْرَ الدِّينِ بِرَأْيِهِ إِبْلِيسُ، قَالَ اللهُ تَعَالَى لَهُ: اُسْجُدْ لِآدَمَ، فَقَالَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ. فَمَنْ قَاسَ الدِّينَ بِرَأْيِهِ قَرَنَهُ اللهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِإِبْلِيسَ لِأَنَّهُ اتَّبَعَهُ بِالْقِيَاسِ».

100- **"Din işini kendi görüşüyle ilk kıyas eden İblîs'tir. Allâh-u Te'âlâ ona: 'Âdem'e secde et!' buyurunca o: 'Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan halkettin!' demiştir."**

Ca'fer(-i Sâdık) *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Her kim din işini kendi görüşüyle kıyas etmeye kalkarsa **Allâh-u Te'âlâ** onu kıyâmet günü **İblîs**'e yakın eder, çünkü o, kıyasta ona uymuştur." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/196-197; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/336)*

"Sa'lebî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: İlk kıyas yapan **İblîs** olmuştur, güneş ve aya da ancak yanlış kıyaslar yüzünden tapılmaya başlanmıştır.

Kıyasın hükmü, kabul gören ve reddedilen kısımları:

"Kurtubî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; kıyasın meşrûiyeti hakkında ulemâ görüş ayrılığına düşmüş; kimisi kabul etmiş, kimisi de reddetmiştir. Sahâbe, tâbi'în ve onlardan sonra gelen ulemânın cumhûruna göre; kıyasla hüküm vermek ve ona uymak aklen câiz, dînen vâkîdir, sahih olan görüş de budur.

Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın târifine göre kıyas; bilinen bir hükmün benzerini, hükmün illetinde müşterek oldukları için, mâlum olan diğer bir şeye de ispat etmektir. Buna göre kıyasın dört rüknü bulunmaktadır ki, bunlar da; asıl, fer', aslın hükmü ve fer'in asla kıyasını gerektiren illettir.

Meselâ: "Alkolleşmiş olan hurma şırası, haram olma husûsunda şarap gibidir!" diye verdiğimiz hükümde, şarap asıldır, hükmü haramlıktır, hurma şırası fer'dir, asıl ve fer' arasındaki illet-i câmi'a ise iskârdır (ikisinde müştereken bulunan ve ikisinin de haram olmasını gerektiren neden sarhoş etme vasfıdır).

Buhârî *(Rahimehullâh)* **"Kitâbü'l-i'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne"** isimli eserinde: "Bir kimsenin, görüşünde mâsum (hatadan korunmuş) olabilmesi için, verdiği hükmün, ya **Allâh**'ın Kitabında, ya peygamberinin sünnetinde ya da ulemânın icma'ında bulunmuş olması lâzımdır. Eğer bunlarda bir açıklama yoksa o zaman kıyas yapılır." demiş ve:

"Malum olan temel bir meseleyi, **Allâh**'ın hükmünü beyân ettiği başka bir esâsa benzeten kimse bâbı" diye bu hususta bir bâb açmıştır. Bunun ardından da: "Delillerle anlaşılan hükümler ve delâletin mânâ ve tefsirinin nasıl olduğu bâbı"nı tercüme etmiştir.

Taberî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabından, peygamberinin sünnetinden hüküm çıkarmak ilim ehli için vâcip olan bir hak, lâzım olan bir farzdır. Bu hususta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, sahâbe ve tâbi'înden birçok rivâyet gelmiştir.

Ebû Temmâm el-Mâlikî *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Ümmet kıyâsın hak olduğu husûsunda görüş birliğine varmıştır, nitekim onlar zekât husûsunda altın ve gümüşün hükmünün kıyasla tespiti konusunda görüş birliği yapmışlardır.

Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)* (hilâfeti sırasında tevâzu göstermek için):

١٠١- «أَقِيلُونِي بَيْعَتِي».

101- **"Bana yaptığınız bî'atı bozun!** (Çünkü ben sizin en hayırlınız değilim!)" dediğinde, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

١٠٢- «وَاللهِ لَا نُقِيلُكَ وَلَا نَسْتَقِيلُكَ، رَضِيَكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِدِينِنَا أَفَلَا نَرْضَاكَ لِدُنْيَانَا؟»

102- **"Vallâhi biz senin bî'atını ne bozarız, ne de bozdururuz! Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (seni namazda imam ederek) **bizim dînimiz için seni seçmişken, biz dünyâmız için mi sana razı olmayacağız!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/168)* diyerek devlet yönetimindeki imâmeti, namazdaki imamlığa kıyas etmiştir.

(**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra bir takımları zekât vermekten imtinâ edince) **Hazret-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*:

١٠٣- «وَاللهِ لَا أُفَرِّقُ بَيْنَ مَا جَمَعَ اللهُ».

103- **"Vallâhi Allâh'ın birleştirdiği şeylerin arasını ben ayıramam!"** diyerek zekâtı namaza kıyas etmiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/168)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)* içki içenler hakkında sahâbe topluluğu huzurunda:

١٠٤- «إِنَّهُ إِذَا سَكِرَ هَذَى، وَإِذَا هَذَى افْتَرَى».

104- **"Bir kişi sarhoş olduğu zaman hezeyanda bulunur, hezeyan edince de iftirâ etmesi kaçınılmaz olur!"** diyerek bir sarhoşa iftirâ haddi (olan seksen sopa cezası) uygulamıştır. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/168)*

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*, **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)*a yazdığı mektubunda:

١٠٥- «اَلْفَهْمَ اَلْفَهْمَ فِيمَا يَخْتَلِجُ فِي صَدْرِكَ مِمَّا لَمْ يَبْلُغْكَ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، اِعْرِفِ الْأَمْثَالَ وَالْأَشْبَاهَ، ثُمَّ قِسِ الْأُمُورَ عِنْدَ ذٰلِكَ، فَاعْمِدْ إِلَى أَحَبِّهَا إِلَى اللهِ تَعَالَى وَأَشْبَهِهَا بِالْحَقِّ فِيمَا تَرَى».

105- **"Kitap ve sünnette sana bilgisi ulaşmamış olan konulardan gönlünde sıkıntı yapanlar** (şüphelendiğin şeyler) **hakkında iyi anlayışa başvur! İnce anlayışa mürâcaat et! Darb-ı meselleri ve kıyasları iyi anla, sonra işleri birbirine kıyas et de, Allâh-u Te'âlâ katında en sevgili olanını ve senin görüşünde hakka en çok benzeyenini tatbike koyul!"** demiştir. *(Dârekutnî, es-Sünen, Kitâbü'l-ekzıye ve'l-ehkâm:4/206-207; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/168)*

Abdullâh ibni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* **Şam**'a doğru yola çıkmıştı, nihâyet (**Şam**'ın bitiş, **Hicaz**'ın başlangıç noktası olan) **Serğ**'a vardığında, ordu emirleri olan **Ebû Ubeyde ibni Cerrâh** ve arkadaşları *(Radıyallâhu Anhüm)* ona yetişerek **Şam** topraklarında vebâ salgını başladığını kendisine bildirdiler.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* sözlerine şöyle devam etti:

١٠٦- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خَرَجَ إِلَى الشَّامِ حَتَّى إِذَا كَانَ بِسَرْغَ لَقِيَهُ أُمَرَاءُ الْأَجْنَادِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ وَأَصْحَابُهُ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّ الْوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِأَرْضِ الشَّامِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَقَالَ عُمَرُ: «اُدْعُ لِي الْمُهَاجِرِينَ الْأَوَّلِينَ». فَدَعَاهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ وَأَخْبَرَهُمْ أَنَّ الْوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِالشَّامِ فَاخْتَلَفُوا فَقَالَ بَعْضُهُمْ: قَدْ خَرَجْتَ لِأَمْرٍ وَلَا نَرَى أَنْ تَرْجِعَ عَنْهُ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: مَعَكَ بَقِيَّةُ النَّاسِ وَأَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا نَرَى أَنْ تُقْدِمَهُمْ عَلَى هٰذَا الْوَبَاءِ، فَقَالَ: «ارْتَفِعُوا عَنِّي». ثُمَّ قَالَ: «اُدْعُ لِي الْأَنْصَارَ». فَدَعَوْتُهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فَسَلَكُوا سَبِيلَ الْمُهَاجِرِينَ وَاخْتَلَفُوا كَاخْتِلَافِهِمْ، فَقَالَ: «ارْتَفِعُوا عَنِّي». ثُمَّ قَالَ: «ادْعُ لِي مَنْ كَانَ هَاهُنَا مِنْ مَشْيَخَةِ قُرَيْشٍ مِنْ مُهَاجِرَةِ الْفَتْحِ». فَدَعَوْتُهُمْ فَلَمْ يَخْتَلِفْ مِنْهُمْ عَلَيْهِ رَجُلَانِ فَقَالُوا: نَرَى أَنْ تَرْجِعَ بِالنَّاسِ وَلَا تُقْدِمَهُمْ عَلَى هٰذَا الْوَبَاءِ، فَنَادَى عُمَرُ فِي النَّاسِ: «إِنِّي مُصَبِّحٌ عَلَى ظَهْرٍ فَأَصْبِحُوا عَلَيْهِ». قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ أَفِرَارًا مِنْ قَدَرِ اللهِ؟ فَقَالَ عُمَرُ: «لَوْ غَيْرُكَ قَالَهَا يَا أَبَا عُبَيْدَةَ، نَعَمْ نَفِرُّ مِنْ قَدَرِ اللهِ إِلَى قَدَرِ اللهِ، أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ إِبِلٌ هَبَطَتْ وَادِيًا لَهُ عُدْوَتَانِ إِحْدَاهُمَا خَصِبَةٌ وَالْأُخْرَى جَدْبَةٌ أَلَيْسَ إِنْ رَعَيْتَ الْخَصِبَةَ رَعَيْتَهَا بِقَدَرِ اللهِ وَإِنْ رَعَيْتَ الْجَدْبَةَ رَعَيْتَهَا بِقَدَرِ اللهِ». قَالَ: فَجَاءَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ وَكَانَ مُتَغَيِّبًا فِي بَعْضِ حَاجَتِهِ فَقَالَ: إِنَّ عِنْدِي فِي هٰذَا عِلْمًا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلَا تَقْدَمُوا عَلَيْهِ وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ». قَالَ: فَحَمِدَ اللهَ عُمَرُ ثُمَّ انْصَرَفَ.

106- **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Bana ilk muhâcirleri çağır!"** dedi. Ben onları çağırınca, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onlarla istişârede bulundu ve **Şam**'da vebâ salgını başladığını kendilerine haber verdi. Fakat onlar görüş ayrılığına düştüler; kimi: "Sen bir iş için çıktın, bundan geri dönmeni uygun görmüyoruz!" derken, diğer bir kısmı:

"Senin yanında insanların en kıymetli kalıntıları olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı vardır, onları bu vebâya atıvermeni doğru görmüyoruz!" dediler.

Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Yanımdan kalkın!"** dedikten sonra: **"Bana ensârı çağır!"** dedi, ben onları çağırınca, onlarla da istişâre yaptı, onlar da muhâcirlerin yolunu izleyerek onlar gibi ihtilâf edince:

"Yanımdan kalkın!" dedi. Sonra: **"Fetih muhâcirlerinden olan Kureyşin yaşlılarından burada bulunanları bana çağır!"** dedi. Onları da çağırdım, fakat onlardan iki kişi bile ihtilâf etmeyip hep birden:

"Bizim görüşümüz insanları bu vebâya götürmemen ve onları döndürmendir." dediklerinde, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* insanlar içinde:

"Ben at sırtında sabahlayıp sonra yola çıkacağım, siz de öyle yapın!" diye nidâ etti. O zaman **Ebû Ubeyde ibni Cerrâh** *(Radıyallâhu Anh)*:

"**Allâh**'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" deyince, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Yâ Ebâ Ubeyde! Bunu senden başkası demiş olsaydı(, tecrübeli insanların ekserîsinin bana muvâfakat ettiği ictihâdî bir meselede bana îtiraz ettiği için elbette ona haddini bildirirdim)**! Evet! Allâh'ın kaderinden Allâh'ın kaderine kaçıyoruz!**

Söyle bakayım senin develerin olsa da, biri ekin sâhibi, diğeri kurak iki tarafı bulunan bir vâdiye insen ve ekin sâhibi olandan develerini otarsan, develerini Allâh'ın kaderiyle otlatmış olmayacak mısın? Kurak taraftan otarsan yine Allâh'ın kaderiyle otlatmış olmayacak mısın?" dedi.

O sırada bir işinden dolayı orada bulunmayan **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)* gelerek: "Bu hususta benim kesin bir ilmim vardır, ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **'Onun** (vebânın) **bir yerde olduğunu duyarsanız, oraya girmeyin! Ama o** (vebâ) **sizin bulunduğunuz yerde meydana gelirse, oradan kaçıp çıkmayın!'** buyururken işittim." deyince, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* (kıyâsının nassa uygunluğundan dolayı) **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdetti ve sonra dönüp gitti. *(Buhârî, Tıbb:29, no:5397, 5/2164; Müslim, Selâm:32, no:2219, 4/1740)*

Görüldüğü üzere; **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* muhâcir ve ensâr topluluğu huzurunda **Ebû Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)*ın sözlerine karşı kıyâs ve teşbihlerde bulunmuştur ki, bu da yeterli bir delildir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/168)*

Bu mânâda Kur'ân âyetleri ve eserler çoktur. İşte bu da delâlet etmektedir ki; kıyas, dînin asıllarından bir esastır, Müslümanların sığınaklarından biridir. Müctehidler ona başvurmaktadırlar, ilmiyle amel eden ulemâ da ona sığınarak hüküm çıkarmaktadırlar.

İşte sözleri huccet olan cemaatin görüşü budur! Artık şaz görüşlere iltifat edilmemelidir. Ama kınanan kıyas ve re'y, bahsedilen temel kaidelere uygun olmadığı için, şeytan vesvesiyle karışık bir zan ve tahminden ileri geçmez. Bu hususta **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ... ﴿٣٦﴾ ﴾

"Kendisi hakkında sana âit hiçbir bilgi olmayan şeylerin ardınca gitme! (Herhangi bir konuda zanlarla, sezgilerle ve tahminlerle hüküm verme!)" *(İsrâ Sûresi:36)* buyurmaktadır.

Muhâliflerin, kıyâsın zemmi hakkında ortaya attığı zayıf hadisler ve rivâyetler ise, şerî'atte mâlum bir esâsı olmayan kınanmış kıyâsa hamlolunmuştur. Bu hususta farklı mâlûmât için Nisâ Sûresi:83 ve En'âm Sûresinin 155. âyet-i kerîmelerinin tefsîrine *(Rûhu'l-Furkan:5/403-404; 12/404-405)* bakınız!

Eğer burada: "İctihatta hatâ affedilmişken, **İblîs**'in bu kıyâsı niye affedilmedi?" denilecek olursa cevâben şöyle denilir:

"Kıyâs yapan kişi, hakkı arama uğrunda son derece gayret sarfeden biri olduğu zaman bu böyledir. Ama hasmını susturma ve kendini üstün tutma derdinde olan inatçı biriyse, onun kıyâsı affa tâbî olmaz. Nitekim meleklerin:

﴿ ... قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ... ﴿٣٠﴾ ﴾

"Orada bozgunculuk yapacak ve kanlar dökecek bir kimseyi mi yaratacaksın? Oysa biz dâima Sana (övgülerde bulunmakta, ortak, eş ve evlat gibi şânına yakışmayan bütün ayıp ve noksanlardan uzaklığını ifâde etmek üzere) **hamdinle tesbîhte bulunmaktayız ve sürekli Seni takdîs etmekteyiz!"** şeklindeki sözleri de hatâlı bir kıyastır. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** onlara:

﴿ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾

"O (Allâh-u Te'âlâ): "(Âdem'in yaratılıp halîfe seçilmesindeki faydalarla ilgili) **sizin bilemeyeceğiniz şeyleri şüphesiz ki Ben bilmekteyim!"** *(Bakara Sûresi:30)* diye cevap vermiştir.

Ama onlar bu sözü inat ve kibir olsun diye söylemeyip, ancak hakkı aramak ve hikmet öğrenmek için söylediklerinden **Allâh-u Te'âlâ** onların sözünü reddetmiştir, kendilerini reddetmemiştir. Bu yüzden hikmet zuhur edince onlar:

﴿ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ ﴾

"(Sana bir şeyin gizli kalması ve hükmüne îtiraz olunması gibi şânına yakışmayan bütün noksanlıklardan) **tesbîh** (ve tenzîh) **Sana! Bizim için Senin bize öğretmiş olduğun şeylerden başka hiçbir bilgi yoktur. Şüphesiz ki** (öğrenmekten münezzeh olan) **Alîm de,** (hükmünde yanlış bulunmayan yegâne hikmet sâhibi) **Hakîm de Sensin ancak Sen!** (Bu yüzden biz, Senin öğretmene muhtâcız ve **Âdem**'i halîfe seçmene râzıyız.)" *(Bakara Sûresi:32)* demişlerdir.

Zâten şeytanın kıyâsı nassa karşı vâki olduğundan, affa tâbî olmayan mezmum kıyas kabîlindendir.

"Beyzâvî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme, kevn-ü fesâdın (yokluktan varlığa çıkışın, varlıktan da yokluğa geçişin var olduğunun) delîlidir.

Nitekim **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın ve **İblîs** *(Le'anehullâh)*ın yoktan var edildikleri, bu âyetten açıkça anlaşıldığı gibi, çamur ve ateşin de kendilerine ilâve edilen bileşimler sâyesinde tîniyet ve nâriyet vasıflarından sıyrılıp farklı maddelere dönüştükleri görülmektedir.

Yine bu âyet-i celîleden anlaşıldığı üzere; **İblîs** ve diğer şeytanlar, sonradan meydana gelen birtakım cisimlerdir, yoksa kadîm ruhlar değillerdir.

İnsanın yaratılışının çamura, şeytanın îcâdının ise ateşe izâfe (nispet) edilmesi, cüz-ü gâlip (ekseriyetlerini teşkil eden parça) îtibarıyladır. Yoksa cisimlerin dört unsurdan meydana geldiği bilgisi kesinlik kazanmıştır.

İşte bu izâfetten anlaşılmaktadır ki; insanın cüzlerinde umde, âlem-i halktır (iskeletiyle alâkalı âlemdir), âlem-i emir (rûhuyla alâkalı manevî âlem) değildir. Âlem-i emir, âlem-i halka tâbidir. Âlem-i emrin hayırlılık ve şerlilikle vasıflanması ve bunlardan bir renge bürünmesi, âlem-i halka tebaiyyetledir.

Nitekim ruh, insan cesediyle alâkadar olduğu gibi, şeytanın cesedine de tealluk etmektedir. Böylece ruh, tealluk ettiği şeyin heyeti üzere bir renge bürünmektedir.

Buna örnek verecek olursak; aynada parlayan güneş o aynanın sûretiyle şekillenmekte ve onun rengiyle renklenmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ateş nûrânî latîf bir cevher (yoğunluğu olmayan parlak bir madde), çamur ise zulmânî kesîf (yoğunluğu olan karanlık) bir cisimdir.

Dolayısıyla ateş, topraktan hayırlı olabilir. (Ama bu onun ondan üstün olmasını gerektirmez.) Mel'ûn şeytan, fazîleti (üstünlüğü, **Allâh-u Te'âlâ**'nın vergisiyle değil de,) madde ve unsur îtibarıyla ele aldığı için kesinlikle büyük bir yanlışa düşmüştür.

زَ آدَمِی اِبْلِیسْ صُورَتْ دِیدُ و بَسْ غَافِلْ اَزْ مَعْنَیْ شُدْ آنْ مَرْدُودْ خَسْ

"Âdem'den, İblîs sadece gördü sûret,
Gâfildi mânâdan o alçak, oldu ret!"

(Bu beytin **"Mesnevî"**deki diğer bir benzeri de şöyledir:

زَ آدَمِی کِی بُودْ بِی مِثْلُ و نَدِیدْ دِیدَهٔ اِبْلِیسْ جُزْ طِینِ نَدِیدْ

"Eşsiz ve benzersiz yaratılmıştı Âdem ama,
Görmedi gözü İblîs'in bir şey çamurdan başka!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:3, beyit no:2759)*

Telbîs (hakkı bâtılla karıştırma vasfı) ile dolu olan **İblîs**'in gözü hakîkatte bir reşîd halîfe olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*da çamurdan başka bir şey görmedi ve onun şânının azametine idrâk erdiremedi. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/236)*

Aşçı Dede *(Kuddise sirruhû)* ne açık ve güzel beyanlarda bulunuyor:

Şeytan, **Hazret-i Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın ancak zâhirî sûretini gördü. O kovulmuş ve alçak olan **İblîs, Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın mânevî sûretini görmedi. Hâlbuki zâhirî sûret, göz için iyi bir hal değildir. Yâni, her şeyin zâhirî sûretini göz iyi görmez ki, netîcede onda olan İlâhî nurları görebilsin. Meselâ olur ya, yüzü çirkin evliyâ ve sulehâ (bulunabilir)!

İşte sen onun zâhirî sûretine bakacak olursan beğenmezsin. Ancak mânevî sûretinde İlâhî tecellîlerin nûru parlamaktadır. Her bir şeyin derûnuna (derinine, içine) ve mânevî tarafına bakmalıdır.

Zîrâ onun zâhiri kabuk gibidir. Kabuktan bir şey anlaşılmaz. **Hazret-i Bilâl** *(Radıyallâhu Anh)* efendimizin zâhirî vech-i saâdetleri güzel değil idi. Lâkin vech-i mâneviyeleri (manevî yüzleri)nin güzelliği **Yûsuf-u Sânî** (ikinci bir **Yûsuf**) gibiydi. İşte: "Allâh sûretlerinize bakmaz, kalplerinize bakar." (hadîs-i şerîfinin) sırrı budur.

Artık sen zâhiri tezyîn etme (süsleme), zikrullâh ile (**Allâh**'ın zikriyle), hüsn-ü îtikatla (güzel inançla) ve niyet-i hayır ile derûnu (içi) tezyîn et azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/616-617)*)

نِیسْتْ صُورَتْ چَشْمْ رَا نِیکُو بَمَال تَا بَبِینِی شَعْشَعِ نُورِ جَلَالْ

"Sûret değil bu sadece, gözü iyi ovuştur,
Gör celâl nurunu onda nasıl kamaşır durur." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:6, beyit no:4588)*

(**Ankaravî** Hazretleri şöyle buyurmuşlardır: Ey İblîs sîret(li olan kişi)! (Senin zannettiğin gibi) kâmil insan, (yalnız) sûret(ten ibâret) değildir. Gözünü iyi ov da bak ki, onda celâl nûrunun parlamakta olduğunu göresin.

Yani, ey ârif-i vâsıl ve merd-i kâmil! İblîs zâdelerin (İblîs oğullarının) dükkânı sen(in kemâlin)den (mahrum olduğu için) vîrân olucudur ve onlar sana itaatkâr ve boyun eğici olmaktan, sana meyil ve teveccüh göstermekten yüz çevirip kibirlenicidirler.

İşte ey İblîs sûretli ve şeytan tabiâtlı olan kişi! O ârif-i vâsıl ve merd-i kâmil sadece sûret değildir. Onun vücut aynasında celâl nurunun ışıltısının kuvvetini görebilmek ve onu İlâhî zât ve sıfatların mazharı olarak müşâhede edebilmek için, gözü bir hoşça açmak ve ona hakîkati gören gözle bakmak gerekir.

Hazret-i Hakk'ı onda ayrı ve ğayrı görmeyesin. Zîrâ **Hazret-i Hakk**'ı merd-i kâmilden gayrı gören ve ayrı eyleyen, ancak İblîs ve telbîs ile dolu İblîs sîret olandır. Yoksa hakîkat görücü olan insan, **Hazret-i Hakk**'ı, mazhar-ı İlâhî olan merd-i kâmilden ayrı ve gayrı görmez. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:6/525)*)

Denilen şu söz de ne güzeldir:

صُورَتِ خَاکْ اَزْ چِه دَارَدْ تِیرَکِی دَرْ تِیرَکِی نِیکْ بِنْگَرْ کَزْ رَهِ مَعْنَی صَفَا اَنْدَرْ صَفَاسْتْ

اِینْ هُمَایُونْ خَاکْ کَانْدَرْ وَصْفِ اُو صَاحِبْ دِلِی نُکْتَهٔ گُفْتَشْ کِه اَزْ وَیْ دِیدَهٔ جَانْ رَا جِلَاسْتْ

جُسْتَنِ کُوکُرْدِ اَحْمَرْ عُمْرْ ضَایِعْ کَرْدَنَسْتْ رُوی بَرْ خَاکِ سِیَاهْ آوَرْ کِه یَکْسَرْ کِیمْیَاسْتْ

"Toprağın zâhirî sûreti gerçi karanlık ve bulanıklıklar içindedir,
Ama ona manevî yoldan bakmak iyidir, zîrâ o toprak aslında aydınlık ve saflıklar içindedir.
Gönül sâhibi (ehlullâhtan olan) **bir zat, o mübârek ve mes'ûd olan toprağın vasfı hakkında,**
"Bu toprak can ve hayat gözünün cilâsıdır." remziyle, bulunmuştur beyanda.
Kibrît-i ahmer (bulunmaz bir cevherdir), **onu aramak ömrü telef etmektir,**
Sen yüzünü bu kara toprağa döndür ki, baştanbaşa kimyâdır."

(Yani **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın vücûd-u şerîfleri topraktan yaratılmıştır, lâkin **Cenâb-ı Hakk** o toprağı kırk gün (şekilden münezzeh olan) kudret eliyle yoğurmuştur.

Nitekim bu mesele:

١٠٧- «خَمَّرَ اللهُ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا».

107- **"Allâh Âdem'in hamurunu Kendi** (kudret) **eliyle kırk sabah yoğurdu!"** *(Irâkî, el-Muğnî, no:4088, 2/1129; Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:6815, 3/225)* hadîs-i şerîfi ile sâbittir.

Gerçi onun zâhiri (dış yaratılışı) topraktır, karanlıktır, lâkin derûnu (içi) safâdır. Zîrâ **Cenâb-ı Hakk** onun içine Kendi ruhundan üflemiştir:

﴿ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾
فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ ﴾

Hani Rabbin meleklere buyurmuştu ki:

"Şüphesiz Ben, (kupkuru ve kapkara) **çamurdan bir beşer**(; insan türü) **yaratıcıyım!**

Ben onu(, kendisine rûhun sirâyet edebilmesi için elverişli ve) **düzgün bir hâle getirdiğimde ve** (Zât'ıma âit hayat verme sıfatım olan) **rûhumdan onun içerisine üfle**(yerek, kendisini canlı bir varlık hâline getir)**diğimde, sizler** (Bana yapacağınız secdeye bir kıble, **Âdem**'e de bir saygı ve selâmlama ifâdesi olarak) **hemen ona secde edenler hâlinde** (yere) **kapanın!"** *(Sad Sûresi: 71-72)* âyet-i kerîmesi gereğince, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın safâ ve canlara cilâ olması bundandır.

١٠٨- «إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ فَتَجَلَّى فِيهِ».

108- **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)***ı yaratmış ve ona tecellî etmiştir!"** *(İsmâ'îl Hakkı Bursevî, Rûhu'l-beyân:3/141)* hadîs-i şerîfi sırrınca, işte bu topraktır baştan ayağa kimyâ olan. Bu kimyâyı sen kendi vücudunda ara ve talep eyle. Dışarıda kibrît-i ahmer (kırmızı kükürt) aramak boşunadır, ömrü zâyi etmektir. Senin yanında kimyâ var iken, senin dışarda kimyâ araman hamâkattir (ahmaklıktır) azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/617-618)*

"**Mesnevî**"de şöyle buyrulmuştur:

گُفْتْ: نَارْ اَزْ خَاکْ بِی شَکّ بِهْتَرَسْتْ مَنْ زِ نَارُ و اُو زِ خَاکِ اَکْدَرَسْتْ

پَسْ قِیَاسِ فَرْعْ بَرْ اَصْلَشْ کُنِیمْ اُو زِ ظُلْمَتْ مَا زِ نُورِ رُوشَنِیمْ

(İblîs) dedi: "Ateş, şüphesiz daha iyidir topraktan,
Ben ateşten (yaratıldım), **o bulanık kara topraktan.**
Fer'i, aslı üzerine mukâyese yaparız:
O(nun cismi) **karanlıktan, bizse nurdan aydınız."** *(Mesnevî-i Ma'nevî, cilt:1, beyit no:3397-3398)*

(Bu beyt-i şerîfler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **İblîs**'ten hikâye yoluyla naklettiği şu âyet-i kerîmenin mefhûmudur:

﴿ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ﴾

"Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın!" *(A'râf Sûresi:12)*

"Ankaravî Şerhi"nde zikredildiğine göre; "Mâric-i nâr"dan yaratılmış olan **İblis, Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın topraktan yaratılmış olmasından dolayı, kendisinin daha hayırlı olduğu kıyâsını (mukayesesini) yaptı. "Nûrânî olan cevher, akıl katında, zulmânî olan topraktan daha iyi ve üstündür" diye iddiaya kalkıştı. O mantığa göre, efdal (daha üstün) olanın, mefdûl (üstün) olduğu varlığa secde etmesi akla uygun değildi.

İşte **İblîs** bu çeşit aklî kıyaslara dayanarak, kendini **Hazret-i Âdem** *(Aleyhisselam)*dan daha iyi ve yüksek gördü ve "Ben niçin **Âdem**'e secde edeyim ve kendimi mezellet toprağına düşürmüş olayım. **Âdem** zulmetten, biz parlak nurdan yaratıldık. Zulmet fer'dir, nûr-i rûşen (parıldayan nûr) asıldır ve maksûdün bizzâttır (bizzât kastedilendir). Bu yüzden zulmetten daha şereflidir. O halde aslın, kendi fer'ine tâbî olması münâsip değildir" dedi. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/290)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise sirruhû)* "**Mesnevî**"deki bu beyt-i şerîfi ve (tefsîrinde bulunduğumuz) münâsip âyet-i kerîmeyi şöyle açıklamıştır:

Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ, Âdem *(Aleyhisselam)*ın bâtınını (iç âlemini), esmâ-i İlâhiyye havâssını câmi' (İlâhî isimlerin özelliklerini kendinde toplayıcı), zâhirini (görünen tarafını) ise, hakayık-ı âlem havâssını hâvî (yaratılmış âlemlerin hakîkatlerinin özelliklerini ihtivâ edici) ve sûret-i İlâhiyye ve kevniyye ile müctemi' (hem **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit, hem de yaratılmışlarla ilgili vasıfların sûretlerini topluca kendinde bulundurmuş) olmak şerefiyle şereflendirmek için celâl ve cemâl eliyle, tıynet-i **Âdem**'i (**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın çamurunu) tahmîr ve tesviyeden (yoğurup düzenledikten) sonra ona Rûh-i Rabbânî (Kendisine âit olan hayat sıfatından dirilik) üfledi.

Böylelikle **Âdem** *(Aleyhisselam)* melekûtta (melekler âleminde) melek sûreti ile musavver olup (şekillenip), kalbi, mahalli istivâ-i envâr-i Zât (**Allâh-u Te'âlâ**'nın öz Zât'ının nurlarının yerleşme yeri), sûreti (görünen şekli), mahalli istivâ-i envâr-i sıfât (sıfatlarının nurlarının yerleşme yeri), heykeli (iskeleti), mevzîi istivâ-i envâr-i ef'âl (**Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerinin nurlarının yerleşim alanı), ruhu ise, mecellây-i envâr-i muhabbet (sevgi nurlarının parlama yeri), sırrı da, matla'i envâr-i ilim ve ma'rifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme nurlarının doğuş yeri) oldu.

İşte bütün bunlarla **Âdem** *(Aleyhisselam)*, **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri**'nin Zât'ının ve sıfatlarının tecellîlerine kıble olup, ayna olan vechinde (yüzünde) cemâl tecellîsinin nûru parladığından, **Hakk Celle ve Alâ**, meleklere **Âdem**'e secde etmelerini emrederek, uşşâk-i melâikeyi (âşık melekleri) aşk ve muhabbete idhâl etti (daldırdı) ve onlar da **Âdem**'de ortaya çıkan cemâl tecellîsine secde ettiler.

Lâkin **İblîs** zikrolunan tecellîlerden mahcûb (perdelenmiş) ve gâfil, bir de **Âdem**'in hakîkati hakkında câhil olduğundan, nefsine ve kıyâsına îtibar ederek, Zât ve sıfât tecellîlerini müşâhede eden ashâb (özel adamlar)dan olmadı ve secdeden yüz çevirerek (kendince) büyüklük tasladı.

Zira **İblîs**'in menşeinde (yaratılış maddesinde) bulunan en büyük cüz (kısım) "Nâr (ateş)" idi. Ateşin muktezâsı ise tereffu' (kendini yüce görmek, büyüklenmek, tepeden bakmak) ve isti'lâdır (hâkimiyeti altına almaktır).

İşte **İblîs**'te olan bu ateş esâsının muktezâsının ortaya çıkması sebebiyle, **İblîs**'in secde etmesi muhâl (imkânsız) oldu. Lâkin secde ile emr olunması, şekavetinin (kötülüğünün ve kötü tâlihinin) ortaya dökülmesinin bir imtihanı olduğundan, **İblîs**'in cevherinin lâneti hak ettiğinin gün yüzüne çıkıp âşikâr olması için:

﴿ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ﴾

"Sana emrettiğim zaman secde etmenden seni engellemiş olan şey neydi?" fehvâsınca, **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ**, imtihan hitâbı ile **İblîs**'i azarladı. Kendini beğenmiş olan **İblîs** de:

﴿ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴾

fehvâsınca: **"Ben ondan hayırlıyım, çünkü beni üstün bir ateşten yarattın, onu ise âdî bir çamurdan halkettin!"** diyerek kahr-ı kıdemden sâdır olan (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî kahrından meydana gelen) ateş cevherine uyarak kahr-ı ezele müntesib oldu.

Oysa lütf-u kıdem ve rahmet-i ezeliyyeden sâdır olan (**Allâh-u Te'âlâ**'nın evveli olmayan lütfundan ve merhametinden meydana gelen) balçığa mârifet nazarıyla bakmadı. Eğer meleklerin vech-i kıdemde müşâhede ettiklerini, **İblîs** de bizzat görseydi:

﴿ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ﴾

"**Ben ondan hayırlıyım**" diyerek merdûd olmazdı (kovulmazdı). Üstelik melekler gibi **Âdem**'in ayna olan vechinden parlayan cemâl tecellîsine âşık olarak secde edicilerden olurdu.

Hal o ki, o reddedilip kovulmuş olan **İblîs**, kıyas ve istidlâlde aşırı hata etti. Gerçi ateş ulvî ve nûrânî, balçık ise süflî ve zulmânî olması hasebiyle sûret cihetinden ateş balçıktan yüksektir ama mânâ cihetinden bakıldığında balçık ateşten üstün ve evlâdır. İşte ona binâen ateşin tabîatı hafiflik ve hiddet; toprağın tabîatı metânet (ağırbaşlılık) ve sükûnettir.

Toprağa her ne şey emânet edilse, bırakılsa, onu kat kat fazlasıyla iâde eder, ayrıca canlıların rızıkları ve insanların elbiseleri toprakta tekevvün eder (oluşur). Ateşe ise her ne şey bırakılsa, geri vermez, hep kendi tarafına çeker, üstelik onu fesâda uğratır (bozar) ve itlâf (yok) eder.

Toprakta bilhassa neşv (üreme, yetişme, büyüme), inbât (bitirme, üretme, büyütme) ve imsâk (tutma, alıkoyma, bırakmama, saklama) ve lüzûcet (yapışkanlık) olduğundan dolayı, rûhâniyet ve nûrâniyette meleklerin cevherinden olan rûh-i insânî (insan ruhu), terakkiye (ilerlemeye) müsâit ve kabiliyetli olması için toprağa bağlı kılındı.

Daha evvel âlem-i ervâhta (ruhlar âleminde), ruhun imsâk (yakalama, tutma, alıkoyma, bırakmama) kabiliyeti yok iken, toprağın özelliğinin ona sirâyet ve nüfûz etmesinden faydalanıp İlâhî feyzi mümsik (kendinde depolayıcı ve tutucu) oldu. İşte bu sır için melekler **Âdem** *(Aleyhisselam)*a tenezzül ederek (ona karşı alçalarak) tevâzu' secdesinde bulundular.

Kadir olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudreti, balçığı, su ve toprağın birleşiminden meydana getirdi. İşte bu yüzden:

﴿ ... وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ... ﴿٣٠﴾ ﴾

"Biz her canlıyı sudan yarattık!" *(Enbiyâ Sûresi, 30)* fehvâsınca, su matıyye-i hayat (hayat merkebi), toprak da matıyye-i nefs-i nâmiye (serpilip büyüyen nefsin bineği) oldu. Bu ikisinin evliliğinden rûh-i hayvânî doğup, o da matıyye-i rûh-i insânî (insan rûhunun merkebi) oldu.

Artık balçık, ruhların memleketi, tevâzu' ve ibâdetin mahalli, enbiyâ ve evliyânın cisimlerinin doğup büyüdüğü yer hâline geldiyse, peki şimdi ateş(in mertebesi) nerde, (üstünlük bakımından) balçık nerde?

Ama **Âdem** *(Aleyhisselam)*ın mescûdiyet (kendisine secde edilme vasfı) ile sâbit olan fazîlet ve şerefi, sırf tabîatının hususiyetleri için (yaratılışında bulunan özelliklerden sebep) değildir. Bilakis:

﴿ ... مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ... ﴿٧٥﴾ ﴾

"(Ana-baba gibi bir aracı olmaksızın Bi'z-Zât) **iki** (kudret) **elimle** (şereflendirerek) **yaratmış olduğum kişiye secde etmenden seni engellemiş olan şey neydi?**" *(Sad Sûresi:75)* fehvây-ı şerîfi üzere ve

«خَمَّرْتُ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِي أَرْبَعِينَ صَبَاحًا» - ١٠٩.

109- **"Âdem'in hamurunu Kendi** (kudret) **elimle kırk sabah yoğurdum!"** *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/431; Irâkî, el-Muğnî, no:4088, 2/1129; Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:6815, 3/225)* hadîs-i şerîfi beyânınca, **Âdem** *(Aleyhisselam)*ın şerefi, **Hakk Te'âlâ**'nın onu vâsıtasız olarak celâl ve cemâl eliyle yoğurmasındandır.

Âdem *(Aleyhisselam)*ın meleklerden üstün olduğu yönlerden birisi de:

﴿ ... وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي ... ﴾

"Onun içerisine nûrumdan üfledim" fehvâsı üzere **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a üflenen rûhu vâsıtasız olarak Zât'ına muzaf etmesi ve üfleme ânında Zât ve sıfât tecellîsini **Âdem**'e tahsis etmesidir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'in buyurduğu gibi:

١١٠- «إِنَّ اللهَ خَلَقَ آدَمَ فَتَجَلَّى فِيهِ».

110- **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı **yaratmış ve ona tecellî etmiştir!"** *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/431; İsmâ'îl Hakkı Bursevî, Rûhu'l-beyân:3/141)*

Bundan dolayı **Hakk Celle ve Alâ, Âdem** *(Aleyhisselam)*ın kalıbını (bedenini) balçıktan tesviye ederken meleklere secde emretmeyip, ruhun üflenmesinin akabinde fermân buyurdular.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu hususta:

﴿ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ ﴾

"Şüphesiz Ben, (kupkuru ve kapkara) **çamurdan bir beşer**(; insan türü) **yaratıcıyım!**

Ben onu(, kendisine rûhun sirâyet edebilmesi için elverişli ve) **düzgün bir hâle getirdiğimde ve** (Zât'ıma âit hayat verme sıfatım olan) **rûhumdan onun içerisine üfle**(yerek, kendisini canlı bir varlık hâline getir)**diğimde, sizler** (Bana yapacağınız secdeye bir kıble, **Âdem**'e de bir saygı ve selamlama ifâdesi olarak) **hemen ona secde edenler hâlinde** (yere) **kapanın!"** *(Sad Sûresi: 71-72)* buyurmuştur.

Zîrâ **Âdem** *(Aleyhisselam)* bu tecellîye, rûhun üflenmesinden sonra müstehak oldu ve balçığın imsâkı (tutması) ile İlâhî feyizleri kabul ve imsâk ettiği için Kâ'be-i hakîkat ve tecellî ânında meleklerin mescûdu olmaya liyâkat hâsıl oldu.

İblîs ise, zikrolunan esrârdan câhil ve hakîkat-i insâniyeden (insanın hakîkatinden) gâfil olduğu için, sırf ateşin nûrâniyetine aldanarak:

﴿ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ﴾

"Ben ondan hayırlıyım!" deyip, ucub (kendini beğenmişlik) ve istikbâr (kibirlilik) ettiğinde rahmet-i İlâhiyyeden kovuldu. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/430-431)*

Âbidîn Paşa *(Rahimehullâh)* şöyle zikretmiştir: Şeytan hayâlî kıyaslarla toprağı fer' (tâbi), ateşi asıl (metbû) kıyas ederek, **Hakk**'ın emrine muhalefet etmiş ve gazâb-ı Rabbânî'yi üzerine davet etmiştir. Binâenaleyh, gayr-i meşrû kıyaslardan her ne kadar kaçınılsa yeridir. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 6/86-87)*)

گُفْتْ حَقّ بِی بَلْکِه لَا اَنْسَابَ شُدْ زُهْدُ و تَقْوَی فَضْلْ رَا مِحْرَابْ شُدْ

"(Cenâb-ı) Hakk dedi: 'Hayır! Bilakis artık neseb (dâvâsı) **yoktur, Fazîlet** (ve şeref) **için, zühd ve takvâ mihrab** (ve kıble) **olmuştur."**
(Mesnevî-i Mânevî, cilt:1, beyit no:3399)

(**Âbidîn Paşa** *(Rahimehullâh)* şöyle îzahta bulunmuştur: Fer'i aslı üzerine kıyas etmenin bir lüzûmu yoktur. **Âdem** *(Aleyhisselam)* topraktan ve kendisi ateşten yaratıldığından dolayı, **Hazret-i Âdem**'den daha mûteber olduğuna dair **İblîs**'in iddiası hakîkat ve asıldan yoksun ve her cihetten âdîdir.

Meselâ; her ne zaman ki, lezzetsiz olan bir çekirdekten ağaç meydana çıkıp meyve verir, o meyve, aslı olan çekirdekten daha leziz ve a'lâ olmuş olur. Hele toprağın ateşten olmadığına bakılınca, şeytanın esassız, temelsiz kıyası külliyen bâtıl olur. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 6/87-88)*

"Ankaravî Şerhi"nde zikredildiğine göre; bu beyit şu âyet-i kerîmeye işârettir:

﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ ﴾

"Nihâyet Sûr içerisine üfürüldüğü zaman, artık işte o gün (karşılaşacakları zorluktan dolayı) **aralarında** (dünyâda olduğu gibi) **soy**(bağ)**lar**(ının bir faydası) **olmayacaktır, onlar birbirlerine de** (hal-hatır) **sormayacaklardır."**
(Mü'minûn Sûresi:101)

"Sûr" kelimesinin okunuşu, kıraat-i âmmeye göre böylece, sad harfinin ötresi, vav harfinin sükûnu iledir. Ama **İbn-i Abbâs** ve **Hasen-i Basrî** *(Radıyallahu Anhüm)* sad harfini ötre, vav harfini üstün ile ("Suver" şeklinde) okumuşlardır. Bu takdir üzere bu kelime "Sûret" kelimesinin çoğulu olup, takdir-i kelâm da şu şekilde olur:

"Ruhlar sûretlerine üfürüldüğü ve her bir ceset haşr-ü neşr için diriltildiği zaman, işte o günde bunların arasında nesepler ve akrabalıklar olmaz" yâni hasep ve nesep fayda vermez. Hayret ve dehşetin büyüklüğünden dolayı yardımlaşma, acıma ve kayırma duyguları kaybolur.

O günde insan anne-babasından, kardeşinden, evli olduğu eşinden ve evlâdından dahi kaçar. O gün orada hasep ve neseple üstünlük olmaz, hâlbuki dünyâda üstünlük bunlarla olmakta idi. O gün kimse kimsenin hasep ve nesebini dahi sormaz. Ama dünyâda sorarlardı. Bilakis o günde övünmek ve üstünlük ancak güzel amellerle, zühd ve takvâ ile olur.

Nitekim:

﴿ ... إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ... ﴿١٣﴾ ﴾

"Şüphesiz Allâh katında en değerliniz(, en zengininiz, en güzeliniz, şu soydan ve bu boydan olanınız değil), (**Allâh-u Te'âlâ**'nın haramlarından son derece sakınarak) **en ziyade takvâ sahibi olanınızdır!"** *(Hucurât Sûresi:13)* âyet-i kerîmesinin muktezâsınca zühd ve takvâsız, sadece hasep ve **neseple** fazîlet ve şeref bulmak mümkün değildir. İşte:

Âyet: 12

مَا الشَّرَفُ بِالْحَسَبِ وَالنَّسَبِ إِنَّمَا الشَّرَفُ بِالْعِلْمِ وَالْأَدَبِ

"Şeref, soy-sopla değildir,
Şeref ancak ilim ve edepledir!" fehvâsınca da haseb ve neseble şereflenmek olmaz; bilakis ilim, takvâ ve edeb ile şerefiyyet ve fazîlet bulunur. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/290)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise sirruhû)* şöyle zikretmişlerdir: **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ** buyurdu ki: "Öyle (senin yaptığın kıyas üzere) değildir, ey mel'ûn! Hayriyyet (üstün olmak) sırf ateşten yaratılmak (ile) değildir. Bilakis bu şüphenin def'i ve bu kıyasın kam'i ve kal'i (sökülüp atılması) için:

﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ﴾

'Aralarında (dünyâda olduğu gibi) **soy**(bağ)**lar**(ının bir faydası) **olmayacaktır!'** kaziyyesi (hükmü) kat'i bir hüccet olmuştur. Zîrâ Benim katımda haseb ve nesebe itibar yoktur. Efdaliyetin mihrâbı, zühd, takvâ ve emrime imtisâl ve iktidâ (uyma) olmuştur."

Ey müstemi' (dinleyen kişi)! Kıssadan hisse al! Sakın ben şeyhzâdeyim, mîr (bey) ve beyzâdeyim diye haseb ve neseble gururlanma da, mükerrem olan vechinden (kıymetli cemâlinden) Îlâhî tecellîler parıldayan kutb-i zaman ve ekmel-i insana karşı inkâr ve düşmanlıkta bulunma!

Nass-ı katı' (kesin delil) gibi onun nazarından kalbine Rabbânî cezbeler taşmışken, kıyas yoluna sülûk ederek, bâtın ilminden gaflet ederek, **İblîs** gibi, hakîkati göremeyerek ateş parçası sende de gâlip olmasın. Oysa nass, bütün kıyaslara gâliptir. Yoksa ucüb ve istikbâr edersen, kime müntesib olursan ol, o senin ateş nisbetin her şeyden daha gâlip olduğu için:

«كُلُّ شَيْءٍ يَرْجِعُ إِلَى أَصْلِهِ».

"Her şey aslına döner!" fehvâsı üzere, âkıbet ateş ile cezalandırılıp, cennet-i me'ârif (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme cenneti) ve ravza-i avâtıften (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmet bostanlarından) reddolunursun. Zîrâ nesebe olan îtibâr, rûhânî sırları almaya elverişli bulunmak için olmayıp, ancak fânî dünyânın mîrâsını almaya hak kazanmak içindir. **Cenâb-ı Hakk**'ın buyurduğu gibi:

﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾﴾

"Nihâyet Sûr içerisine üfürüldüğü zaman, artık işte o gün (karşılaşacakları zorluktan dolayı) **aralarında** (dünyâda olduğu gibi) **soy**(bağ)**lar**(ının bir faydası) **olmayacaktır, onlar birbirlerine de** (hal-hatır) **sormayacaklardır."** *(Mü'minûn Sûresi:101)*

Bu âyet-i kerîmenin mefhûmuna göre; kıyâmet saati için Sûr'a üflenildiğinde insanlar arasında ensâb (akrabalıklar) kalkar.

﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾﴾

"Kişi kardeşinden kaçacağı gün, annesinden ve babasından da, eşinden ve oğullarından da(, artık o gün kimse kimseye bakamayacaktır)**!"** *(Abese Sûresi:34-36)* fehvâsınca, kıyâmet gününde dehşetin istilâsıyla ürkeklik ve şaşkınlığın aşırılığından dolayı, insanlardaki sevgi, merhamet ve dayanışma duyguları kaybolur.

Bu yüzden nesepden (soy-soptan) kimseye fayda gelmez. Herkes "Nefsim, nefsim" diye kendi haliyle meşgul olacakları için birbirlerinden bir şey soramazlar.

Mü'minûn Sûresindeki bu âyet-i kerîmede geçen nefy-i suâl (hal-hatır sormanın yokluğu) ile:

﴿ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ ﴾

"Böylece onların bir kısmı diğer bir kısma yöneldi de, soruşuyorlardı." *Sâffât Sûresi:27)* kavl-i kerîminde olan isbât-ı suâl (soruşmanın varlığı) arasında bir çelişki yoktur. Zîrâ nesebin îtibârının olmaması ve kimsenin kimseden bir şey sorma gücünün bulunmaması, nefha (üfleme) ânındadır.

İnsanların birbirine yönelme ve suâlleşmesi ise muhâsebeden ya da cennet ehli rıdvâna (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızasına) kavuştuktan, cehennem ehli de nîrâna (ateş tabakalarına) girdikten sonradır.

Muhammed ibni Ali et-Tirmizî *(Kuddise sirruhû)* buyurmuştur ki: "Rabbine kullukta nispeti sahih (o yola bağlılığı düzgün) olan kimsenin nesebi dışında bütün bağlar kopuktur. Bu nispet ise ebedî kopmayacaktır. İşte kendisiyle iftihar edilecek soy-sop bağı, babalar ve çocuklar yoluyla olan değil, ancak bu nispettir."

Fâris *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Kıyâmette fayda vermeyeceği bildirilen nesepler, kişinin yaptığı amelleri görmesi ve kurtuluş ümîdini onlara bağlamasıdır. Zâten cennet ehli kendisiyle meşgul oldukları nîmetlerden dolayı vakit bulup da, dünyâda başlarından geçen iyi-kötü haller hakkında müzâkerede bulunamayacaklardır."

Yâni, müşâhede erbâbı bu âyet-i kerîmede, rubûbiyet inâyetinin nefhasına (**Allâh-u Te'âlâ**'nın yardım esintisine) işâret olunduğunu görmekle, gelin gibi olan mânâlardan duvağı (örtüyü) açıp, şöyle tahkîk buyurmuşlardır: **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ**, kalbin sûretine üflediğinde, kıyâmet koparak, sebepler ve nesepler kesilir.

Hakîkat yolunun sâlikleri (yolcuları), böylelikle **Hakk**'ı talep yolunda kemâliyle meşgul olup, muhabbet okyanusuna tamâmen daldıklarından, soy ve soplarından hiçbirine iltifat etmezler. Ayrıca, terk ettikleri ve zâten kısa ömürlü olan dünyânın esbâbından (vâsıtalarından), memleketlerden, emellerden, arkadaşlardan vesâir benzeri hallerden hiçbir şey hakkında birbirlerine soru sormazlar. Zîrâ:

﴿ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ ﴾

"(Zîrâ) **işte o gün onlardan her bir kişi için, kendisine yeterli olacak** (ve başka bir şey düşündürmeyecek kadar) **önemli bir iş vardır."** *(Abese Sûresi:37)* fehvâsınca, muhabbet-i Zâtiyye, İlâhî âşıkları ağyârdan (başkalardan, diğerlerden, yabancılardan) koparır da, her biri Zâtî tecellîlerden bir şanda (halde) olur. Bu tecellîler onları ağyâra (başkalarına) muhtaç olmaktan kurtarır.

نِسْبَتِ عَشْقْ چُونكِه غَالِبْ شُدْ مُضْمَحِلْ گَشْتْ اَنْدَرُو اَنْسَابْ

"Aşk nisbeti gâlib olduğundan dolayı,
Yok oldu onun içinde neseb bağları!" sözünün tasdiklediği gibi soy ve sop bağlılıkları düşüp etkisiz hâle gelir ve tevhîd-i hakîki zâhir olur. Âh ey gönül! İşte öyle âgâh gönüle sâhip meczûbâne âşıklar, o benzersiz olan sevgili celâl ve cemâlini açtığında, Kibriyâ ve izzet otağında, heybet döşeği üzerinde kaim (oldukları halde), cemâl-i vahdeti müşâhededе dâim (devamlı) olurlar.

Tutkun ve hayran bir vaziyette celâl nurlarının denizlerine gark olurlar. Visâlin (kavuşmanın) zevkinin verdiği lezzet ile sarhoş olurlar. Bunlar artık, her refîkin (refâkatçinin) yoldaşlığından ve her sadîkin (samimi dostun) arkadaşlığından müstağni olarak, başkalarıyla sohbet edip münâsebet kurmaktan kesilirler.

Azamet tecellîlerinin galebesiyle, "Vücûd-i mutlak" (mutlak varlık) ve "Vücûd-i **Hakk**" (gerçek varlık) olan **Cenâb-ı Hakk**'ın devamlı nazar ve feyzi, kendilerini kendilerinden alır ve bu şekilde kesretler (çokluklar) kalkarak biri birinden suâle ihtiyaç kalmaz. **Hakk**'ın bekâsıyla sonsuz bâkî, şühûd-i nefisden (nefsi görmekten) de ebedî gâib olurlar.

Böylece onlar fıtrî mârifet nisbeti, ezelî muhabbet izâfeti ve kıdemî istifâ (yaratılıştan **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme bağlılığı, tâ ezelden **Allâh-u Te'âlâ** katında sevilmişlik ve seçilmişlik makamlarına âidiyet) gibi özelliklerini unutup, mine'l-Arş ile'l-ferş (gökten yere) hiçbir şey ile iftihâr etmezler, övünmezler. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/432-433)*

اِیْنْ نَه مِیرَاثِ جِهَانِ فَانِیَسْتْ كِه بَاَنْسَابَشْ بَبَایِی جَانِیَسْتْ

"Bu, fânî olan dünyânın mîrâsı değildir,
Neseble nasıl alasın? Zira rûhânîdir!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3400)*

(**"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; bu fazîlet mihrâbı olan zühd ve takvâ, fânî olan dünyânın mîrası değildir ki, onu neseblerle elde edesin ve sırf ecdâdının ve atalarının şerefiyle ona ulaşasın! Bu "Cânî"dir (cana, rûha âittir, manevîdir).

Yani rûhânî bir mîrasdır, bir isti'dâd-ı ezelîdir (ezelde verilmiş olan bir kabiliyettir) ve insanda bu, tevfîk-i rabbânî ve terbiye-i mürşid-i hakkânî (**Allâh-u Te'âlâ**'nın muvaffak kılması ve **Allâh**'a bağlı bir mürşidin yetiştirmesi) vasıtasıyla ortaya çıkar. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/290)*

Âbidîn Paşa *(Kuddise sirruhû)* şöyle zikretmektedir: Fâni olan dünyânın mîrâsı maddîdir. Meselâ, müttakî bir insan, ölümü hasebiyle dünyâ yurdundan âhirete intikâl edince, mâlik olduğu menkul ve gayrimenkullere evlâdı ve akrabâsı vâris olur ama o vârisleri, mânevî âleme âit olan zühd ve takvâya, irsen (verâset yoluyla) mâlik olamaz ve sâlihlik iddiâsında bulunamazlar.

Zîrâ hayâtı terk eden müttakînin mânen itibârı, ibâdetleri yerine getirmek, kulluk vazîfelerini icrâ etmek, kibirden uzaklaşmak, geceleri ve gündüzleri **Hakk**'ın zikri ve fikriyle ihyâ etmek gibi övülen işlerle hâsıl olmuştu. Evlât ve akrabası ise, böyle yapmaz ve özellikle **Cenâb-ı Kibriyâ**'nın husûsî merhametine nâil olmazsa, vâris ve ârif olamazlar. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 6/88-89)*)

بَلْكِه اِينْ مِيرَاثْهَايِ اَنْبِيَاسْتْ وَارِثِ اِينْ جَانْهَايِ اَتْقِيَاسْتْ

"Bilakis bu, enbiyânın mîrasıdır,
Vârisi de etkiyânın ruhlarıdır!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3401)*

"Ankaravî Şerhi"nde zikredildiğine göre; bu zühd ve takvâ peygamberlerin mîraslarıdır. Bu mîrasların vârisi de, kâfir sulbünden dahi gelseler, fâsık ve fâcirlerin evlâdından bile olsalar, kendileri takî (haramlardan kaçınan) ve nakî (günah kirlerine bulaşmayan temiz ve hâlis) olan kimseler olup, kendilerini ağyâr ve sivâ (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şeylerin) bulaşıklığından pâk ve tâhir kılanların ruhlarıdır. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/290-291)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise sirruhû)* şöyle zikretmiştir: Enbiyâ-i ızâm *(Aleyhimüsselâm)* nübüvvet üstünlüğüne ve risâlet şerefine, sırf haseb ve neseb ile değil, bilakis ezelî inâyet öne geçerek, nübüvvet nûrunu kabul etmeye lâyık olan kemâl derecedeki temizlik ve pâklıklarıyla vâris olmuşlardır.

Eğer neseb ile olaydı, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu peygamber olur ve **Hakk**'a uyardı. İşte zâhirî neseb fayda verici olmayıp, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlunun kalbi, o tecellî eden nûrdan nasipsiz olduğundan,

﴿ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ... ﴿٤٦﴾ ... ﴾

"Şu muhakkak ki o, senin ehlinden değildir" *(Hûd Sûresi:46)* buyruldu.

İshak, İsmâîl, Yahya, Şîs, Süleymân *(Aleyhimüsselâm)* hem zâhirî nisbet hem de bâtinî nisbet ile nübüvvet nûrunun vârisleri olmuşlar ve böylelikle "Nûrun ala nûr (nur üstüne nur)" olmuşlardır.

İsâ *(Aleyhisselâm)*ın ise zâhiren bir ebevî (babaya olan) nisbeti bile yokken, o, rûhun üflenmesinden meydana gelmiş ve zübde-i kâinât (varlıkların en seçkini ve en güzeli) olmuştur. Üstelik nübüvvet ile zuhûr edip **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a benzemiş ve kendisinden ölüler hayat bulup dirilmiştir.

İsâ *(Aleyhisselâm)* kendi hakîkatinden haber almak isteyenlere şöyle buyurmuştur:

أَنَا رُوحُ الْإِلٰهِ بَيْنَكُمْ أَنَا يَا طَالِبِينَ زَيْنُكُمْ
جِئْتُكُمْ رَحْمَةً أَطِيعُونِي كَافِلَةً دَوْلَةً أَطِيعُونِي
أَنَا عَيْنُ الْحَيٰوةِ فِي عَصْرِي فِي رِيَاضِ قُلُوبِكُمْ أَجْرِي

"Ben sizin aranızda Allâh-u Te'âlâ'nın rûhuyum,
Ey arayış içinde olanlar! Ben sizin süsünüzüm!
Ben size rahmet olarak geldim, öyleyse bana itaat edin!
(O zaman size) **bir devlet sözü vericiyim, bana itaat edin!**
Ben kendi asrımda hayat gözesiyim,
Sizin kalp bahçelerinizde akıp gidiciyim!"

Nitekim bazı muhakkik âlimler şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âli; onun ilmî, amelî, makamî, hâlî ve unsurî (mübarek soyuyla ilgili) mîrasları kendilerine intikal etmiş olan yakınlarıdır ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in işleri onlar tarafından yönetilmektedir.

Her kim bu mertebelerden birine bile vâris olsa, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âli sayılır. Ama hepsine birlikte vâris olan, vâris-i ekmel (en mükemmel mîrasçı) olur.

Karâbet (yakınlık) ya sadece sûretâ veya hem sûret hem mânâ yönünden yahut sâdece mânevî yönden olur. Her kimin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e intisâbı sûreten ve mânen sahih olursa işte halîfe de, onun makamına kaim olan imam da odur! Onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den önce veya sonra olması bir şey değiştirmez.

Nitekim kendisinden önce geçmiş olan peygamberler de onun halîfesidir, kendisinden sonra gelecek olan kâmil velîler de onun halîfeleridir. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sadece mânevî bağlılığı olan kimseler ki, geçmiş ümmetlerin velîleri de buna örnektir, müşahhas örnek olarak **Firavun** hânedânı içerisinden gizlice îman eden kişi gösterilebilir. İşte onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mâneviyatını kabûle elverişli olduklarından onun rûhî ve mânevî evlâdı sayılırlar.

Nitekim **Mus'ab ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

١١١- «سَلْمَانُ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ».

111- **"Selmân bizdendir; Ehl-i Beyt'ten!"** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:6539, 3/691)* hadîs-i şerîfi bu mânevî akrabalığa işâret etmektedir. Her kimin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nispeti sâdece sûretâ gerçekleşirse, bu da ya yaratılışı itibârıyla olur ki, seyyidler ve şerîfler bunların örneğidir, ya da din yönünden olur ki, zâhir ehlinden olan müctehidler ve diğer ulemâ, sulehâ, âbid kimseler vesâir müminler bu kısma misal teşkil ederler.

Mûteber olan tam karâbet, hem sûreti hem de mânâyı birleştiren yakınlıktır. Sonra mânevî rûhî yakınlık, daha sonra sûrî ve dînî yakınlık, en sonunda ise tıynî (soy-sopla ilgili) yakınlık gelir.

Âh ey tâlib! Enbiyây-i izâm *(Aleyhimüsselâm)* kendi vücutlarından fânî ve **Hakk**'ın bekâsıyla bâkî oldukları için, onların şerefli kelimeleri **Cenâb-ı Hakk**'ın vahyi olup, **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ** onları halkı **Hakk**'a davet için göndermiştir.

Meselâ; avcılar, kuş ıslığına benzer ıslık çaldıklarında o ıslığın cinsinden olan kuşlar avlandığı gibi, vahdet bağının bülbülü olan enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* da, İlâhî vahiy ile ıslık öttürdüklerinde o ıslığın cinsinden olanları avlarlar. Ama nâ cins (aynı cinsten olmayıp, kalitesiz ve soysuz) olanlar, o sesi ürkütücü ve nefret ettirici buldukları için kaçarlar, bu yüzden İlâhî avcılar tarafından tutulmazlar. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/434-435)*

پُورِ آنْ بُو جَهْلْ شُدْ مُؤْمِنْ عَيَانْ پُورِ نُوحْ شُدْ اَزْ گُمْرَهَانْ

"Ebû Cehl'in oğlu, mü'min oldu açık,
Nûh nebînin oğlu ise oldu sapık!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3402)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; Meselâ **Ebû Cehil**'in oğlu olan **İkrime** *(Radıyallâhu Anh)* Hazretleri âşikâre mü'min ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından olarak, o **Hazretten** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nice hadîs-i şerifler rivâyet etti. **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu olan **Ken'ân** ise kâfirlerden oldu. İşte bu hikmeti temâşâ et!

Böylece mâlum olur ki, kâfir belinden (sulbünden) gelmek zarar vermez ve peygamber oğlu olmak tâatsiz fayda etmez. Lütuf ve inâyet, ancak **Hakk**'tandır. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/291)*)

زَادَهٔ خَاکِی مُنَوَّرْ شُدْ چُو مَاهْ زَادَهٔ آتَشْ تُوی رَوْ رُوسِیَاهْ

"Ay misâli aydınlandı, toprağın oğlu,
Defol sen kara yüzlü, ey ateşin oğlu!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3403)*

(**Sarı Abdullâh Efendi** *(Kuddise sirruhû)*nun beyanları şöyledir: Toprağa mensup olan oğul ki, onlar **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ve oğullarıdır. İşte onlar îman, yakîn ve İlâhî nûr ile ay gibi münevver oldular (aydınlandılar). Nurdan olduğunu iddia eden **İblîs** ve ona tâbi olanlar ise karanlıkta kaldılar. İşte ey ateşin oğlu olan **İblîs**! Defol git, rahmetten uzaklaş da, haseb ve neseble övünüp böbürlenmeyi terk et.

Âh ey âlem bahçesinin nûru ve **Âdem**'in gözbebeğinin nûru! Sen kendin **Âdem** cinsindensin. **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı zan, kıyas ve temelsiz vehimlerde bulunarak, **Hannâs** (sinsi şeytan)a tâbi olma (uyma) ve **Âdem**'in hakîkatini inkâr edenlerden olma. Bilakis insanlığın şartı; insâniyet mertebelerini elde etmeye son derece gayret sarfederek, **Mevlâ Te'âlâ**'nın adamları arasına katılmak için çok çalışmaktır.

Yani, **Seyyidü'l-mürselîn** (olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*)in ekmel vârisi olan evliyây-i kümmel (kâmil velîler)in tarîkat-i şerîfelerine dâhil olmak ve muhabbetin doruğuna ulaşmak için başı ayak yapmak, taleb sahrâsında seyâhat ve fenâ denizinde sibâhat (yüzmek) gerekmektedir. İşte böylelikle, beşerî sıfatlardan kurtularak, **Rabbânî** sıfatların nûruyla muttasıf olasın (vasıflanıp donanasın).

Senin varlık iddianı, cezbelerin mancınığına koyup, yokluk deryâsına atasın. Aşk kumarhanesinde, mevhûm (varsayılan) vücûdun sermâyesini, Zât'ın tecellîsine üttürüp (yutturup):

«اَلْمُفْلِسُ فِی أَمَانِ اللهِ».

"İflâs eden, Allâh'ın güvencesindedir!" (müjdesi içerisinde) kalasın!

Eğer zaman zaman beşeriyet gereğince, yorgun düşer ve bıkıp usanırsan, bundan dolayı (**Hak**) taleb(i) yolunda gevşeklik ve kesintide bulunur da, hidâyet erbâbının sohbetlerine devam etmekten uzaklaşırsan ve aşk meydanına gelmekten yüz çevirirsen, nefsine cebredip (onu zorlayıp), onun itaatsizlik ve serkeşliğine bakmayarak, bu yolu terk etmeyesin!

İşte böyle zamanlarda, bu yola varanların **Hakk** yolunda neler çektiğini nefsine göstermek için, şühûd (müşâhede) ashâbının kutsî kitaplarını ve ünsî risâlelerini okuyup, nefsini rağbetlendirerek, mürşide ne vecihle teslim olmak lâzım geldiğini bildiresin.

Sonra, **"Allâh"** deyip yoldan geri kalmayasın. Sakın bu yolda zan ve hayâlin hükmüne îtibar etmeyesin. Zira:

«وَخَطَاءُ الظَّنِّ وَصَوَابُهُ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ».

"Zannın yanlışı da doğrusu da ateşe yakındır!" fehvâsınca hatâ olsun, doğru olsun, zan sana bir şey vermez. Bilakis **Hakk**'tan uzak olursun. Çünkü o Ehad ve Vâhid (olan **Allâh-u Te'âlâ**) zan ve hayalden münezzehtir. **Cenâb-ı Hakk**'ın buyurduğu gibi:

﴿ ... إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ... ﴿٣٦﴾ ﴾

"Gerçekten zan (ve tahmin diye bilinen şey), **hak** (ve gerçek sayılabilecek ilim ve îtikat)**tan hiçbir şey yerine geçmez."** *(Yûnus Sûresi:36)*

Eğer avâm arasında yaygın olduğu üzere hayırsız nefis seni de iğvâ edip kandırır da: "Ekâbirin (büyüklerin, evliyâ zâtların) kullandığı kelimelerin kendi(lerince) mânâları var. Bilhassa Kur'ân ve hadîs ile amel etmek bana kâfîdir.

İşte bizim gibi âciz bir kimseye varıp da baş eğmeye ne hacet (var)?!" dersen, **Allâh** muhâfaza etsin, bunda istikbâr (kibir) sıfatı vardır. Bu meşrepte olan ihvâna malum olsun ki, "Âmennâ ve Saddeknâ" tüm evliyâ ve etkıyânın dahi amelleri, Kur'ân ve hadîs iledir.

Kur'ân-ı Âzîm, âleme yol gösterici ve Âdemoğullarının kalplerinin şifâsıdır. Ama zan ile yakîn beraber bulunmazlar. Zîrâ yakînden sıdk (doğruluk) ve zandan kizb (yalan) hâsıl olur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın buyurduğu gibi:

﴿ ... قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ ﴾

"Sizin nezdinizde (bu iddianızın doğruluğuna dâir) **bir bilgi var mıdır ki, onu bize çıkar**(ıp açıklay)**asınız?** (Bu hususta) **siz** (hak adına bir şey ifâde etmeyen tahmin ve) **zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz** (**Allâh**'a karşı) **ancak yalan uyduruyorsunuz."** *(En'âm Sûresi:148)*

Âh ki, Kur'ân'ı okumak başka, görmek başkadır! Zîrâ Kur'ân'ı okumakla yetinip, (gerçeğini) görmeyenler için:

«رُبَّ تَالٍ لِلْقُرْاٰنِ وَالْقُرْاٰنُ يَلْعَنُهُ».

"Nice Kur'ân okuyanlar vardır ki, Kur'ân onlara lânet eder!" kaziyyesi (hükmü, yargısı) cevaptır. Ama hakîkat ile okuyarak, bilip, görenler için:

﴿ ... يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ ... ﴿١٢١﴾ ﴾

"Onlar onu hak ettiği tilâvet (şekl)**iyle devamlı okurlar**(; lafzını değiştirmezler, mânâsını düşünürler ve gereğiyle amel ederler)." *(Bakara Sûresi:121)* buyrulmuştur.

Hasen-i Basrî *(Rahmetullâhi Aleyh ve Radıyallâhu Anhü)*, Kur'ân'ı okuyup görenler için buyururlar ki:

١١٢- «وَاللهِ مَا أَصْبَحَ عَبْدٌ يَتْلُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ إِلَّا طَالَ حُزْنُهُ وَهَمُّهُ وَقَلَّ سُرُورُهُ وَفَرَحُهُ».

112- "Vallâhi! Bir kul işte bu Kur'ân'ı doğru okuyabilirse, mutlaka üzüntüsü ve kederi uzar, sevinci ve neşesi azalır!"

Âh ey yoldan çıkmış nefis! Sen kendine dersin ki, "Ben Kur'ân'ı hem okurum, hem de bilip amel ederim. Ama ey gâfil gönül! Amel iki kısımdır: Biri **Hakk Te'âlâ**'ya kurbet (mânevî yakınlaşma) sebebidir, diğer bir kısmı da uzaklaşma ve lânete uğrama sebebidir. Yâni, zan ve kıyasla olan tâat, **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklaştırıcı; yakîn nûru ile olan ibâdet ise **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştırıcıdır. İşte bu yakînin ilmi (bilinmesi) farzdır.

"Bu yakîn ilmini niçin öğrenmedin?" diye sorulduğunda, "Zan ve hayâle tâbi oldum" demek cevap olursa, feryâd-ü figânlara merhaba (de) ey görmeyen gâfil! Sen kendini unuttuktan sonra seni başkası anmaz. **Cenâb-ı Hakk**'ın buyurduğu gibi:

﴿ ... اَلْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ... ﴿٣٤﴾ ﴾

"Siz (dünyâda) **işte bu gününüze kavuşma**(nız için hazırlamanız lâzım gelen îman ve takvâ)**yı unuttuğunuz gibi, bugün de Biz sizi unutu**(lanlar gibi, yalvarışlarına önem verilmeyen kimseler hâlinde azap içerisinde bırakı)**yoruz."** *(Câsiye Sûresi:34)*

Ey söz dinleyen! Başkalarının yemesiyle sen doymazsın. Başkasının içtiği müshil, seni de temizlemez. Hâl ehlinin hâliyle sen de zevklenmedikçe faydalanamazsın.

İşte bunun misâli şuna benzer ki, **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ** ezelî inâyetinden bâzı tabibleri, edviye (ilaçların) ve eşribenin (içeceklerin) mâhiyetlerine, özelliklerine ve vasıflarına âlim edip, türlü türlü hastalık, rahatsızlık, huy ve tabiatları ve farklılıklarını onlara bildirmiş ve o hâzik hekimler de hem keşfen hem de yakînen muâyene ve tedâvi imkânına ve salâhiyetine sahip olmuşlardır.

Daha sonra tıp ilmine âit kitaplar yazmışlar ve bu kitaplarda hastalıkların alâmetlerini, teşhisini, zararlı şeylerin keyfiyetini, tedâvi usûllerini, mâcunların, içeceklerin, ilaçların yapılışını, terkiplerini ve her birinin nasıl kullanılacağını anlatmışlardır.

Şimdi, bir kimse fuzûlilik edip, hâzik hekimden yardım almadan, kendi hastalığını sırf tıp kitaplarını okuyarak tedâvi etmeye kalkışsa, hiç şüphesiz kendini tehlikeye atmış olur. Zîrâ sâdece kitaptan okumakla hastalığın hakîkatinden haberdar olamayıp, keyfiyet ve kemmiyetinden şuûru olmaz.

İşte şüphe yok ki, tecrübe sâhibi bir mâhir doktora mürâcaat etmek gerekir, çünkü ancak o, hastalık çeşitlerini ve insanların tabîatlarını muhtelif yönleriyle bildiğinden ve ilmî ve amelî olarak tıp kanunlarına ârif olduğundan, her bir hastalığın ilacını hazırlayabilir.

Şimdi her ne kadar tıp kitaplarında eşyanın tabîatları, hastalıkların belirtileri, mâcunların terkib keyfiyetleri yazılı olsa da, amel etmek, türlü tecrübe ve kâmil bir tabibin ta'limine (öğretmesine) muhtaçtır. Aynı şekilde sülûk, tarîkat ve **Hakk**'a kurbet (manevî yakınlık) da İlâhî tabiblerin irşâd eline teslîm ve itâat ile olur. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/435-437)*)

اِينْ قِيَاسَات وُ تَحَرِّى رُوزِ اَبْرْ يَا بَشَبْ مَرْ قِبْلَه رَا گَرْدَسْتْ خَبَرْ

"Bu kıyasları ve araştırmayı, bulutlu günde ya da kara gecede,
Kıbleyi tespit edebilmek için cevâz vermişlerdir, ancak âlimlere!"
(Mesnevî-i Mânevî, cilt:1, beyit no:3404)

(**Sarı Abdullâh Efendi** *(Kuddise sirruhû)* şu beyanlarda bulunmuştur: Gün bulutlu olduğunda veyahut kapkara gecede müctehid âlimler, bu tür mukayese ve araştırmaları, ibâdetin sahih olması için kıblenin tespitinde câiz görmüşlerdir.

Zîrâ kıble yönü, bulutlu günde veya karanlık gecede mâlum olmasa ve sahrâda bulunulsa, zann-ı gâlip (gâlip gelen kanaat) ile kıble tarafı olduğu düşünülen yöne doğru yönelinerek namaz edâ edilir.

İşte bir mürşid-i kâmile ulaşılmadan evvel, tâliplerin kalplerinde muhabbet güneşi doğmadığından, yakîn arâzileri karanlık geceyle kaplıdır. Tâlibin bu sırada şerî'ate uygun olarak araştırmada bulunması ve kalbini İlâhî muhabbet talebine yöneltmesi gerekir. Vaktin **Hızır**'ı ile karşılaşmadan evvel, "**Hızır** bu olabilir" diye her gördüğünü **Hızır** sanmak câizdir. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/437-438)*)

لِيكْ بَا خُورْشِيدُ وُ كَعْبَه پِيشِ رُو اِينْ قِيَاسُ وُ اِينْ تَحَرِّى رَا بْجُو

"Ancak çıksa güneş, görünse Kâ'be,
Bu kıyas ve teftişe hiç yeltenme!" *(Mesnevî-i Mânevî, cilt:1, beyit no:3405)*

(**Sarı Abdullâh Efendi** *(Kuddise sirruhû)*nun zikrettiğine göre; güneş tepede ve **Kâ'be** önünde zâhir iken araştırma ve mukayese yapmak bâtıldır. İşte muhabbet güneşi kalp gökyüzünde gözükmüş ve hakiki **Kâ'be** olan vaktin **Hızır**'ı görünmüş iken, aklî kıyaslara teşebbüs etmek ve evvelki gibi her gördüğüne "Vaktin **Hızır**'ıdır" demek, ahmaklıktır ve hattâ sapıklığın ta kendisidir.

Şimdi ey müstemi'-i müsterşid (irşâd olunmak isteyen dinleyici)! **Ömer ibn-i Fârız** *(Kuddise sirruhû)*:

فَإِنْ كُنْتَ مِنِّي فَانْحُ جَمْعِي وَامْحُ فَرْقَ صَدْعِي وَلَا تَجْنَحِ الطَّبِيعَةَ

"Eğer sen bendensen, benim toplu hâlime yönel,
Cemaatimin dağınıklığını sil, tabîata meyletme!" buyurdukları üzere eğer sen dahî müsterşid-i sâdık ve mürîd-i mütehakkık isen hakîkat **Kâ'be**'si ve muhabbet güneşi olan mürşid-i ekmelin cem'i hakîkîsine teveccüh et de (kâmil bir şeyhin gerçek mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'da toplanmış olan mâneviyatına yönel de), gökyüzü gibi olan efkârdan (düşüncelerden) kaynaklanan keder bulutları gibi olan ağyârı (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başkalarını) meltem rüzgârı gibi olan cezbelerin esmesi ile izâle et ki, muhabbet güneşinin doğması ile günün aydın olsun! Ne tabîatının karanlıklarına, ne de his ve vehimlerinin (duyu ve düşüncelerinin) bulanıklıklarına hiçbir şekilde îtibar etme! *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/438)*)

كَعْبَه نَا دِيدَه مَكُنْ رُو زُو مَتَاب اَزْ قِيَاسْ اَللّٰهُ اَعْلَمْ بِالصَّوَاب

"Yüz çevirme görmezden gelip de Kâ'be'yi,
Doğruyu en iyi bilir Allâh, bırak mukayeseyi." *(Mesnevî-i Mânevî, cilt:1, beyit no:3406)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde şöyle buyrulmuştur: Kıyas yapacağım diye, o gözünün önündeki **Kâ'be**'yi görmemiş gibi yapma ve ondan yüz çevirme! **Allâh-u Te'âlâ** doğruyu ve hakîkati en iyi bilendir. Bu beyt-i şerîf, kıyas ehlinden gelen bir mukadder suâle cevaptır.

Şöyle ki, kıyas ehlinden biri; "Hâlin hakîkatinin ne olduğunu bilemem. Kıble-i maksûdu da hakkıyla göremem. O halde bana lâzım olan, aklî deliller ile araştırmak ve kıyas yapmaktır. Her ne şey aklıma mutâbık ve kıyasıma muvâfık olursa, onu kabul ederim." der. İşte bu beyitte ona cevap buyururlar.

Sırf kıyastan ötürü ve deliller getirip soruşturmak istediğin için, maksadın olan Kâ'be, önünde zâhir (belirgin) ve hâzır iken, artık ondan gâfil olma ve görmezlikten gelme. İtirazda da bulunma.

Bilakis kıyası ve araştırmaları terk edip, enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* ve evliyây-ı izâmın yöneldikleri kıble-i maksûda yönelerek, "**Allâh-u Te'âlâ** her şeyin doğrusunu ve hakîkatini en iyi bilendir" de! Sırf kıyas yaparak, onlardan zuhûr eden kelimelere mânâ verip de "Bundan maksat gerçekte budur" deme! *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/291)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Bütün âlemin kendisinden gittiği Arap atının yolu varken bana yaşayan bir mürşid aramak ne lâzım? Aklî kıyaslar ve naklî deliller bana kâfîdir. Bu kadar selef ulemâsı kendi aklî ve naklî kıyas ve delil ile yola varmışlar" diyerek, düşük himmetlilikle beraber, Kâ'be-i hakikî olan mürşid-i hayy ve mükemmilden (seni kemâle erdirecek yaşayan bir şeyhten) yüz döndürme!

Zîrâ ekmel-i enbiyânın vârisleri olan evliyâ-i kümmelin ilm-i ledünnî binâları, keşf-i sahîh ve şühûd-i sarîh ile istihkâm bulmuştur (sağlamlaşmıştır). Ama hissî tasavvur ve zannî vehime yol bulan fikir ve hayal, çok kısa ömürlüdür. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/438)*)

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"**Sülemî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Bir insan dünyâ ve âhiret husûsunda bütün ibâdetleri yapsa da, cehâlet onun vatanıdır, îtiraz onun arazı (ve malı)dır, **Allâh**'tan uzaklık da onun reddolmasının sebebidir.

(Yâni; yaratıldığı cehâlet üzere kalıp **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bilgi edinmeyen ve seyr-ü sülûke çalışmadığı için **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yakınlık kazanamayan kişi, ne kadar ibâdetli olsa da **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerindeki hikmetleri bilmediğinden, dâimâ îtirâza kalkışır.)

İbâdetleri görmek (kendinden bilmek), insanın kendi işini ve nefsini araya sokması anlamına gelir ki **Allâh** katında, nefsini hoş gören kimseden daha kötü biri yoktur.

Nitekim **İblîs** kendi yaratıldığı maddeyi ve ibâdetini hoş görünce, miskin kendisinin hayırlı olduğunu sandı. Oysa nefislerin bozulmasının sebebi ibâdet ve tâatlarını beğenmesindendir. Bu yüzden **İblîs** 'Ben' demeye başlayınca ona: "Şüphesiz lânet senin üzerinedir!" buyruldu, demek ki onu ancak nefsini görmesi (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinden) uzaklaştırdı.

İbâdet ve tâat gömleğine bürünenlerin böğrüne benlik vurur, nitekim bu, **İblîs**'te açıkça görülmüştür. Bu durumda **İblîs** hayırlılık iddiâ etmeseydi bile sâdece 'Ben' demesi onu helâk etmeye yeterdi.

İbni Atâ *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "**İblîs** kendini beğenerek **Allâh-u Te'âlâ**'ya tâzim ve saygıdan engellendi, eğer o, **Hakk Te'âlâ**'nın büyüklüğünü hakkıyla takdir edebilseydi, O'ndan ve O'nun emrinden başka hiçbir şeyi büyük saymazdı.

Zîrâ **Hakk Te'âlâ**'nın büyüklüğü, bir şeyin iç âlemini istîlâ ettiği zaman onu ezik bir halde bırakacağından, artık o kalpte başkası için hiçbir üstünlük (fikri) bırakmaz (ki, o kalbin sâhibi kendisini başka birinden üstün görebilsin)!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İblîs**: "Ben **Âdem**'den hayırlıyım!" sözüyle hayırlılık iddiasında bulunmuştur. Hâlbuki onun yapması gereken; boyun kırıklığını kibre tercih etmesi idi. Hele de kendisine gelen hitap **Hakk Te'âlâ** tarafından vârid iken!

Evet, **İblîs** kıyas yoluna girerek yaratıldığı maddeyi esas almak sûretiyle hayırlılık iddiasında bulunmuştur ama bu kıyası ancak onun kovulmayı hak etmesi husûsunda bir artış sağlamıştır. Çünkü o, üstünlüğün, yaratıkların ana maddelerine göre değil, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmüyle ve taksimiyle olduğunu anlayamamıştır.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Müceddid (İmâm-ı Rabbânî)** *(Radıyallâhu Anh)* (toprak latîfesinin üstünlüğünü) şöyle anlatmıştır:

"Âlem-i emirde kemâl-i terakkî (yükselişin tamamlanışı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın) sıfatların(ın) gölgelerine kadardır. Ancak ahfâ müstesnâ! Zîrâ ahfâ latîfesi bazı sıfatların kendisine kadar yükselebilir.

Âlem-i halk latîfelerinden etkilenen nefsin kemâl-i terakkîsi, (**Allâh-u Te'âlâ**'nın) sıfatların(ın) zâhirine (yaratıklara yönelen kısmına) kadardır. (Su, hava, toprak, ateşten ibâret olan anâsır-ı erbaa içinden) üç unsurun terakkîsinin kemâli, sıfatların bâtınına yani; **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ıyla kaim olmaları yönüne kadar ulaşabilir. Zât mertebesine terakkî ise, sâdece çamur unsuruna mahsustur. Nitekim güneşin ışığı da varlıkların en latîfinde değil de, en kesîfinde zuhûr eder."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de bu âyetle alâkalı olarak şöyle buyrulmuştur:

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın mescûdiyyet şerefi ve kendisine secde edenlere karşı üstünlüğü sâdece yaratıldığı madde olan çamurla alâkalı özellikleri itibârıyla olmamıştır. Gerçekte onun bu şerefi vâsıtasız olarak **Allâh-u Te'âlâ** tarafından hamurunun yoğrulmuş olması nedeniyledir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ:**

﴿ ... يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ﴿٧٥﴾ ﴾

"Ey İblîs! (Ana-baba gibi bir aracı olmaksızın Bi'z-Zât) **iki** (kudret) **elimle** (şereflendirerek) **yaratmış olduğum kişiye secde etmenden seni engellemiş olan şey neydi?"** *(Sâd Sûresi:75)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

١١٣- «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَمَّرَ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا».

113- **"Allâh Âdem'in hamurunu Kendi** (kudret) **eliyle kırk sabah yoğurdu!"** *(Irâkî, el-Muğnî, no:4088, 2/1129; Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:6815, 3/225)* buyurmuştur.

Demek ki **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın diğer yaratıklardan üstünlüğü, **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilmekle şereflenen rûhun sâdece ona vâsıtasız olarak üflenmesi sebebiyledir. Bu hususta **Mevlâ Te'âlâ:**

﴿ ... وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي ... ﴿٧٢﴾ ﴾

"Ben onun içerisine ruhumdan üfledim!" *(Sâd Sûresi:72)* buyurmuştur. Ayrıca **Âdem** *(Aleyhisselâm)* kendisine ruh üflenirken **Allâh-u Te'âlâ**'nın özel tecellîsine mazhar olmuştur. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١١٤- «إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ فَتَجَلَّى فِيهِ».

114- **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı **yaratmış ve ona tecellî etmiştir!"** *(İsmâ'îl Hakkı Bursevî, Rûhu'l-beyân:3/141)* buyurmuştur. Bu sırdan dolayıdır ki **Allâh-u Te'âlâ Âdem**'in kalıbını çamurdan düzenledikten sonra meleklere ona secde etmelerini emretmemiş, bilakis ona ruh üfledikten sonra secde etmelerini emretmiştir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ:**

﴿ ... إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ ﴾

"Şüphesiz Ben, (kupkuru ve kapkara) **çamurdan bir beşer**(; insan türü) **yaratıcıyım!**

Ben onu(, kendisine rûhun sirâyet edebilmesi için elverişli ve) **düzgün bir hâle getirdiğimde ve** (Zât'ıma âit hayat verme sıfatım olan) **rûhumdan onun içerisine üfle**(yerek, kendisini canlı bir varlık hâline getir)**diğimde, sizler** (Bana yapacağınız secdeye bir kıble, **Âdem**'e de bir saygı ve selamlama ifâdesi olarak) **hemen ona secde edenler hâlinde** (yere) **kapanın!"** *(Sâd Sûresi:71-72)* buyurmuştur.

Çünkü **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ancak kendisine ruh üflendikten sonra tecellîyi kabûle kabiliyetli olmuştur. Zîrâ ruhta bulunan letâfet ve nûrâniyet ona bu tecellîyi kazandırmıştır. İlâhî feyzi kabul eden o çamurdaki tutuculuk vasfı da tecellîyi kendinde saklamıştır. Böylece **Âdem** *(Aleyhisselâm)* hakîki anlamda **Kâ'be** olduğundan meleklerin secdesini hak etmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

İblîs'in kibrinden dolayı Âdem** (Aleyhisselâm)**a secde etmeyişi hakkındaki âyet-i kerîmeler:

﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾
قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٣٣﴾﴾

O (zaman **Allâh-u Te'âlâ** ona:) **"Ey İblis! Ne oldu sana ki secde edenlerle birlikte bulunmadın?" buyurdu.**

O da: "(Ben dumansız ateşten yaratılmış latif bir varlıkken,) **kendisini, şekillendirilmiş/kokuşmuş/** (vurulduğunda) **ses çıkartan kupkuru ve kapkara bir çamurdan yaratmış olduğun** (ete ve kemiğe dönüşmüş, katı ve yoğun) **bir beşere asla secde edecek değilim!" dedi.** *(Hicr Sûresi:32-33)*

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾﴾

(Yâd et!) **O zamânı ki Biz meleklere** (ve cinlere): "(Şerefini ikrar ettiğinizi göstermek ve onu selamlamak üzere) **Âdem'e** (kıble olarak yönelip, **Allâh**'a) **secde edin!" buyurmuştuk da, onlar**(ın hepsi) **hemen secde etmişlerdi. Ancak İblîs** (direnip, secdeden) **kaçındı ve iyice büyüklendi. Zaten o**(, ilm-i ezelîde bedbahtlığı bilinen) **kâfirlerdendi.** *(Bakara Sûresi:34)*

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾﴾

Vaktâ ki Biz, meleklere: "Âdem'e secde edin!" (diye emir) **buyurmuştuk. Bunun üzerine İblîs dışında hepsi secde yapmıştılar, o ise: "Bir çamur olarak yaratmış olduğun kimseye mi secde yapacağım?" demişti.** *(İsrâ Sûresi:61)*

İblîs'in, bu âyet-i kerîmelerde geçen bütün sözlerinde hayırlılık iddiası öne çıkmaktadır ki, bu da nefsin en belirgin dâvâsıdır. Bundan dolayı: "**İblîs**'i **İblîs** yapan nefsidir!" denilmiştir.

Üstadımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)*: "Ben ondan hayırlıyım!" sözünün kenarına; "Dikkat!" yazarak bizleri nefsin bu en kötü huyuna karşı dikkatli olmamız husûsunda uyarmıştır.

﴿قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (13)

(قَالَ) **buyurdu,** (eğer kibirleniyorsan,) (فَاهْبِطْ) **öyleyse in,** nereden? (مِنْهَا) **oradan** (cennetten), (فَمَا يَكُونُ) **çünkü** (doğru ve uygun) **olmaz,** kim için? (لَكَ) **senin için,** ne? (أَنْ تَتَكَبَّرَ) **tekebbürde bulunman** (büyüklük taslaman), nerede? (فِيهَا) **orada,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَا) harfi, mukadder bir şartın cevabının râbıtasıdır ki takdîr: (إِنِ امْتَنَعْتَ عَنِ الطَّاعَةِ فَاهْبِطْ) şeklindedir. Şart fiili, cevâbıyla birlikte kavlin mekûlü olarak mahallen mensûbtur.

2- (فَمَا) terkîbindeki (فَا) harfi, ta'lîliyye olup, (مَا) harfi ise nâfiyedir.

3- (أَنْ تَتَكَبَّرَ) cümlesi, müevvel masdar olarak (يَكُونُ) fiilinin fâ'ili olmak üzere mahallen merfû'dur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(فَاخْرُجْ) **haydi çık!,** (إِنَّكَ) **çünkü şüphesiz sen,** kimlerdensin? (مِنَ الصَّاغِرِينَ) (**Allâh** katında) **küçük** (hor hakîr, aşağı ve bayağı kimse)**lerdensin.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

(فَاخْرُجْ) terkîbindeki (فَا) harfi, âtıfe olup, (اُخْرُجْ) cümlesi, cevâbı te'kit için (اِهْبِطْ) cümlesine mâtûfen, mahallen meczûmdur.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Bunun üzerine) **O: "Öyleyse hemen oradan in! Artık orada büyüklük taslaman senin için** (bir hak) **olamaz! O halde** (cennetten ve göklerden) **hemen çık! Gerçekten sen alçaklardansın!" buyurdu.**

Î Z Â H Â T

"Beğavî, Kurtubî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İblîs**'in nereden indirildiği hakkında iki görüş vardır; bazıları cennetten indirildiğini söylemekteyse de, daha evvel **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secdeyi terk ettiğinde cennetten kovulduğu, hattâ **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiği üzere; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a cennetin kapısından seslenerek vesvese verdiği nazar-ı îtibâra alınacak olursa, burada inmesi emredilen yerin farklı olması gerekir.

Buna göre bazı ulemâ, onun melekler zümresinden indirildiği, diğer bir kısım ise, dünyânın hâkimiyeti ona âitken denizdeki adalara sürgün edildiği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Onların beyânına göre; **İblîs**'in arşı, yeşil deniz (Hint okyanusu bölgesin)dedir ve kendisi dünyâya (insanlar arasına) ancak üzerinde eski kıyâfetler bulunan bir pîr-i fânî şeklinde hırsız gibi korkarak girebilmektedir ve çıkıncaya kadar da korkusu sürmektedir.

Ebû Ravk ve **Becelî** *(Rahimehumellâh)*a göre mânâ: "Bulunduğun sûretinden daha düşük bir sûrete in!" demektir. Çünkü o, ateşten yaratıldığıyla iftihar ettiği için sûreti karartılarak çirkinleştirilmiş ve bütün parlaklığı kaybolmuştur.

"Beyzâvî, Mazharî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede şuna dikkat çekilmektedir ki; **Allâh-u Te'âlâ İblîs**'i sâdece isyanından sebep değil, ancak kibrinden dolayı kovdu ve cennetten indirdi.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١١٥- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ: رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

«مَنْ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَهُ اللهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللهُ».

115- **"Her kim Allâh için tevâzuda bulunur** (da alçalır)**sa, Allâh onu yükseltir, her kim de tekebbürde bulunur** (büyüklük taslar)**sa Allâh onu alçaltır!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:4891, 5/464; İbni Mâce, Zühd:16, no:4176, 2/1398; Müslim, Birr:19, no:2588, 4/2001; Tirmizî, Birr:82, no:2029, 4/376; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11724, 18/250)* buyurmuştur.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

١١٦- «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَ اللهُ حِكْمَتَهُ، وَقَالَ: انْتَعِشْ نَعَشَكَ اللهُ، وَهُوَ فِي نَفْسِهِ حَقِيرٌ، وَفِي أَعْيُنِ النَّاسِ كَبِيرٌ، وَإِذَا تَكَبَّرَ وَعَدَا طَوْرَهُ وَهَصَهُ اللهُ تَعَالَى إِلَى الْأَرْضِ، وَقَالَ: اخْسَ أَخْسَاكَ اللهُ، فَهُوَ فِي نَفْسِهِ كَبِيرٌ، وَفِي أَعْيُنِ النَّاسِ قَلِيلٌ، حَتَّى لَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِمْ مِنَ الْخِنْزِيرِ».

116- **"Şüphesiz kul, Allâh için tevâzu yaparsa, Allâh ona üstün hikmet öğretir ve** (ona hikmet öğretmekle görevli olan melek)**: 'Kalk! Allâh seni kalkındırsın!' der. O zaman o kişi kendi gözünde hakirdir, ama insanların gözünde büyüktür.**

Ama kul kibirlenir de haddini aşarsa Allâh onu yere çalar ve (hikmetle müvekkel olan melek)**: 'Rezil ol! Allâh seni rüsvay etsin!' der. Artık o kişi kendi gözünde büyüktür ama insanların nazarında domuzdan bile değersizdir!"** *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:8139, 6/275-276; Zebîdî, el-İthâf:8/354)*

Yine bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; kibir cennet ehline yakışmaz. Çünkü o, **Kebîr-i Müte'âl** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın husûsiyetlerindendir. **Allâh-u Te'âlâ İblîs**'i ancak kibrinden dolayı cennetten kovmuş ve göklerden indirmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١١٧- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَدْخُلُ النَّارَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ كِبْرٍ» فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي لَيُعْجِبُنِي أَنْ يَكُونَ ثَوْبِي غَسِيلًا وَرَأْسِي دَهِينًا وَشِرَاكُ نَعْلِي جَدِيدًا وَذَكَرَ أَشْيَاءَ حَتَّى ذَكَرَ عِلَاقَةَ سَوْطِهِ أَفَمِنَ الْكِبْرِ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «لَا! ذَاكَ الْجَمَالُ، إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ وَلَكِنَّ الْكِبْرَ مَنْ سَفِهَ الْحَقَّ وَازْدَرَى النَّاسَ».

117- **"Kalbinde bir tane ağırlığı kadar imanı olan, cehenneme girmeyecektir, ama kalbinde bir tane ağırlığınca kibir bulunan da cennete girmeyecektir."**

Bunun üzerine bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Elbisemin yıkanmış, başımın (yıkanıp, taranıp kokuyla) yağlanmış, ayakkabımın bağının da yeni olması benim hoşuma gidiyor!" dedi. Sonra kamçısının sapına varıncaya kadar bazı şeyler bahsederek: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunlar kibirden midir?" diye sorması üzerine, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Hayır! O, güzelliktir, şüphesiz ki Allâh güzeldir, güzelliği sever. Lâkin kibir, hakkı tanımayan ve insanları hakir gören(in davranışı ve hareketi)**dir."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3789, 6/338; Müslim, Îmân:39, no:91, 1/93; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/368)*

Hârise ibni Vehb el-Huzâ'î *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١١٨- عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهْبٍ الْخُزَاعِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ: كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعَّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ كُلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ مُسْتَكْبِرٍ».

118- **"Size cennet ehlini haber vereyim mi? Her zayıf, tevâzulu ve yumuşak huylu kişi ki,** (bir konuda) **Allâh adına yemin edecek olsa elbette Allâh onu doğru çıkarır. Cehennem ehlini de size haber vereyim mi ki; kaba ve saldırgan, şerde çok ses çıkaran, çok yiyip yağlanan ve** (hareketlerinde, özellikle de yürümesinde) **kibirli olan!"** *(Buhârî, Tefsîr:393, no:4634, 4/1870; Müslim, Cennet:13, no:2853, 4/2190)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allâh-ü Sübhânehû:**

١١٩- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ: اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي مَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا أَلْقَيْتُهُ فِي جَهَنَّمَ».

119- **'Büyüklük Benim ridâm** (kaftanım), **ululuk da Benim izârım** (peştemalım konumunda)**dır. Bunlardan herhangi biri hakkında Benimle çekişmeye kalkışanı cehenneme atarım!' buyurmuştur."** *(İbni Mâce, Zühd:16, no:4174, 2/1397; Ebû Dâvûd, Libâs:29, no:4090, 2/456;)*

"**Kurtubî** ve **Âlûsî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: (صَاغِر) kelimesi, asıl lügati itibârıyla; küçük, zelil ve hakir mânâlarına gelmektedir. İşte bu da göstermektedir ki; Mevlâsına isyân eden herkes zelildir. **İblîs**'in başını çektiği kibirliler zümresi bu cümle-i celîlenin bir tezâhürü olarak mahşere de zerre kadar küçük bir halde çıkacaklardır.

Nitekim **Amr ibni Şu'ayb**'ın, babası vâsıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٢٠- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْثَالَ الذَّرِّ فِي صُوَرِ الرِّجَالِ يَغْشَاهُمُ الذُّلُّ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَيُسَاقُونَ
إِلَى سِجْنٍ فِي جَهَنَّمَ يُسَمَّى بُولَسَ تَعْلُوهُمْ نَارُ الْأَنْيَارِ يُسْقَوْنَ مِنْ عُصَارَةِ أَهْلِ النَّارِ طِينَةَ الْخَبَالِ».

120- "**Kibirliler kıyâmet günü** (evvelâ kabirlerinden ilk gömüldükleri zamandaki tastamam sûretleri üzere çıkarılışlarının ardından, kibirlerine karşılık uygun bir cezâ olsun diye cezâ makamında) **zerre misâli küçük erkekler sûretinde haşrolunacaklardır. Her taraftan onları zillet kaplayacaktır.** (Böylece **Allâh** katındaki hakaretlerinden dolayı herkes onları çiğneyip geçecektir.)

Onlar (cehennemde) **Bûles diye adlandırılan bir hapishaneye doğru sevkedileceklerdir.** (Boğulanı kaplayan su gibi) **onları da ateşlerin ateşi kaplayacaktır. Onlara cehennem ehlinin irinlerinden akan fesat çamurundan içirilecektir."** *(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:47, no:2492, 4/655; Mübârekfôrî, Tuhfetü'l-ahvezî, Sıfatü'l-kıyâme:15, no:2610, 7/162-164)*

Ebû Nüvâs, şeytana hitâben söylediği şu beyitlerinde çok büyük bir sanat sergilemiştir:

سَوْأَةً يَا لَعِينُ أَنْتَ اخْتَلَسْتَ الْنْ ... نَاسَ غَيْظًا عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَا
تِهْتَ لَمَّا أُمِرْتَ فِي سَالِفِ الدَّهْ ... رِ وَفَارَقْتَ زُمْرَةَ السَّاجِدِينَا
عِنْدَ مَا قُلْتَ لَا أُطِيقُ سُجُودًا ... لِمِثَالٍ خَلَقْتَهُ رَبِّ طِينَا
حَسَدًا إِذْ خُلِقْتَ مِنْ مَارِجِ الْنْ ... نَارِ لِمَنْ كَانَ مُبْتَدَأَ الْعَالَمِينَا
ثُمَّ صَيَّرْتَ فِي الْقِيَادَةِ تَسْعَى ... يَا مُجِيرَ الزُّنَاةِ وَاللَّائِطِينَا

"Ey kötü olası mel'ûn! Sen o varlıksın ki, tüm insanları,
Kızgınlığından dolayı aldattın onları.
Geçmiş zamanda emrolunduğunda şaşıp kaldın,
Secde edenler zümresinden ayrıldın.
Vaktâ ki sen: 'Ey Rabbim! Çamur olarak yarattığın,
Bir sûrete secde etmeye tâkat bulamadım!' dedin.
Sen dumansız ateşten yaratıldığından,
Âlemlerin başlangıcı olan zâtı kıskandığından.
Sonra ey zinakârların ve livatacıların imdadına yetişen,
Sen şerde önder olup dâimâ koşuverdin!"

"**Mesnevî**"de şöyle buyrulmuştur:

عِلَّتِی بَتَّرْ زِ پِنْدَارِی کَمَالْ نِیسْتْ اَنْدَرْ جَانِ تُو اَیْ ذُو دَلَالْ

"Kemâlini iddiadan beter illet,
Yoktur canında, ey naz sâhibi!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3214)*

(**Âbidîn Paşa** *(Rahimehullâh)* şöyle zikretmiştir: İnsanda yaratılış îcâbı birçok kusur vardır. Fakat "Kusurlarının en zararlısı ve en kötüsü hangisidir?" diye sorulur ise, kibir ve enâniyet (benlik) hastalığı olduğu ve can için ondan daha beter bir felâket olmadığına dâir, tereddütsüz cevap verilebilir. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/342)*

اَزْ دِلْ وُ اَزْ دِیدَه اَتْ بَسْ خُونْ رَوَدْ تَا زِ تُو اِینْ مُعْجَبِی بِیرُونْ رَوَدْ

"Gözünden ve gönlünden akmalı çok kan,
Çıkar bu kibirleniş senden o zaman." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3215)*

(**Âbidîn Paşa** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Bir kimse kendini beğenir ise **Hakk**'ın emrine muhâlif şekilde hareket etmiş ve şirk sebebiyle gazâb-ı Samedânî'yi üzerine dâvet etmiş olur. Zîrâ azamet ve kudret gibi celîl vasıflar ancak **Hakk Te'âlâ**'ya mahsustur.

Bununla birlikte zannedilmesin ki, kendini beğenmenin keyfiyetinin izâlesi (giderilmesi) kolaydır! Hayır! Kolay değildir. Çünkü şeytan ve nefs-i emmâre sürekli süratle iğfâle (insanı aldatmaya) devam ederler. Bu esefli ahvâlden (üzücü durumlardan) kurtulmak ve nefsi ıslah etmek için **Hakk** yolunda tazarru' etmek ve gözyaşları dökmek lâzımdır. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/342-343)*)

عِلَّتِ اِبْلِیسْ أَنَا خَیْرٌ بُدَسْتْ وِینْ مَرَضْ دَرْ نَفْسِ هَرْ مَخْلُوقْ هَسْتْ

"Ben daha hayırlıyım" iblisin illetidir,
Her mahlûkun nefsine bu hastalık girmiştir." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3216)*

(**Âbidîn Paşa** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Şeytanın, **Hazret-i Âdem** *(Aleyhisselâm)*a karşı olan dâvâsı, Kur'ân-ı Kerîm'in nassı ile mâlum ve bedîhîdir. Fakat bu iddiâ, bu kendini beğenmişlik yalnız şeytanda değil, her insanda, hattâ güçleri kadar her mahlûkta mevcuttur. Bunun def'i için bir taraftan tabib-i hâzik-i mânevî, diğer taraftan da yalvarıp yakarmak ile ağlayıp gözyaşları dökmek gerekir. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/343)*

گَرْچِه خُودْ رَا بَسْ شِکَسْتَه بِینَدْ اُو آبِ صَافِی دَانْ وُ سَرْگِینْ زِیرِ جُو

"Görse de kendini o, gayet mütevâzi,
Aslında üstü saf, dibi pis dere gibi." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3217)*

(**Âbidîn Paşa** şöyle demiştir: Kendisinde kemâl olduğunu zanneden kimse, gerçi kendini gayet zayıf ve mütevâzi saysa da, onu sûretâ sâfî bir ırmak suyu gibi bil. O ırmağın sathında sâfî su bulunmaktaysa da, altı ve yatağı necâset ve pislikle doludur. Pek çok insan vardır ki, kendilerinde kemâlât olduğunu farz ederler. Tevâzuun da, bir çeşit kemâl olduğunu işitmiş veya okumuş olduklarından, **Allâh** rızası için değil, tevâzû, kemâl olduğu için onu seçerler. O sûretle olan tevâzû, hakîkatte tekebbürdür. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/343-344)*)

Âyet: 13

چُونْ بَشُورَانَدْ تُرَا دَرْ اِمْتِحَانْ آبْ سَرْ كِينْ رَنْگْ گَرْدَدْ دَرْ زَمَانْ

"Bir ârif deşerse seni imtihan kastıyla,
Sâfî gibi su, bulanıklaşır o zamanda." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3218)*

(**Âbidîn Paşa** şöyle demiştir: Ey kendini kâmil zanneden gâfil kimse! Sûretâ ve lisânen tevâzu'dan dem vursan da, işte berrak gibi gözüken bir ırmağa benzersin. Yüzeyi sâfî ve temiz durur; içi ise pislik ve dışkı ile karışıktır.

Eğer ârif bir zât, bi'l iltizâm seni tecrübe ve imtihan edecek olursa, o zaman, kalbinin gerçek hisleri, içinin dışının benlik, kibir gibi tüm pislikleri, hatta dışının bile aşağılık, perişan ve kararsız durumu âşikâr olur. İşte o zaman, ırmağın altındaki pislikler yüzeyine çıkarak, kendini belli eder ve suyu bulandırır. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/344)*

دَرْ تَگِ جُوهَسْتْ سَرْ كِينْ اَىْ فَتَىٰ گَرْچِه جُو صَافِى نُمَايَدْ مَرْ تُرَا

"Ey delikanlı! Irmağın dışkı doludur dibi,
O ırmak sana dışardan sâfî görünür gerçi." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:3219)*

(Ey henüz hakkıyla terbiye görmemiş kimse! Kendinde gizli olan kibir ve enâniyet (benlik) o kadar acâyip ve şaşırtıcı bir keyfiyettir ki, bazı kere sâhibi dahî onu bilemez. Fakat bir üstâdın imtihanında derhal hüveydâ (âşikâr) olur. İşte yiğit kimse de gerçek yüzünü görmek isterse bir mürşid-i kâmile teslim olmalıdır. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/344)*

Hiçbir ırmak kendi kendini temizlemeye kadir olmayıp, hiç şüphesiz bir temizleyiciye muhtaçtır. Hiçbir kimse de, kendi nefsini, balçıkla karışık bir tabîat olmaktan, pisliklerle dolmaktan ve enâniyetten kurtarmaya güç yetiremez. İllâ ki kalpleri temizleyen bir mürşid-i mergûbun irşâd eline muhtaçtır. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/309)*

Sahâbe-i kirâm *(Radıyallâhu Anhüm)* bile nefsin (kendini beğenme ve başkalarından üstün görme gibi) kötü ahlâkından dolayı kan ağlarlardı.

Nakledildiğine göre; bir kadı efendi bir gün **Ebû Yezîd el-Bestâmî** *(Kuddise sirruhû)*ya gelerek: "Biz de senin bildiklerini biliyoruz ama tesirini bulamıyoruz!" deyince, **Ebû Yezîd** *(Kuddise sirruhû)*: "Bir miktar ceviz al(ıp bir kaba koy), kabını boynuna bağla, sonra o cevizlerden bir tane bile bırakmayıncaya kadar şehrin içerisinde (dolaşarak): 'Bana bir tokat atana bir ceviz vereceğim!' diye bağır. İşte bunu yaptığın zaman tesir bulursun!" buyurdu.

Bunu duyan kadı istiğfar edince **Ebû Yezîd** *(Kuddise sirruhû)*: "Şimdi sen büyük bir günah işledin, çünkü ben sana seni nefsinin kibrinden kurtaracak şeyi söylüyorum, sense kibrinin kemâlinden dolayı bundan bile istiğfar ediyorsun!" buyurdu.

Ebû Cafer el-Bağdâdî *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir: "Altı haslet altı adamda güzel olmaz; âlimler de tamahkârlık, yöneticilerde acelecilik, zenginlerde cimrilik, fakirlerde kibir, yaşlılarda ahmaklık, haseb (îtibar) sâhiplerinde alçaklık (yakışık almaz)!"

(Ey Hak yolcusu!) O halde sen tevhîd (inancına ve zikrin)e sarıl! Çünkü o, her kötü huyun damarını koparacak olan keskin bir kılıçtır.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)*nun işâreti vechile; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; şeytanın cennetteyken kibretmesi yakışık almamıştır. Zâten cennetin dışında da kimsenin **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı kibretmesi olacak şey değildir. Ama burada kastedilen: "Cennet kibirlilerin yerleşeceği bir yer değildir, lâkin dünyâya inersen orada kibirliler de barınabilir!" mânâsıdır.

Böylece şeytan cennetten indirilmiş, ama o buna sebep olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı ve zürriyetini de cennetten indirmeye ve onlara karşı düşmanlığını dünyâda sürdürmeye azmetmiştir.

Allâh-u Te'âlâ da bir imtihan gereği olarak onları birbirine düşmanlar hâlinde yeryüzüne indirmiş ve onlara orada ecellerine kadar yaşama imkânı tanımıştır. Bu hususta **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٣٦﴾ ﴾

Derken şeytan ikisini de (ağaçtan yemeye teşvik ederek) **ondan sebep** (yanlışa ve) **zelleye sevk etti ve içinde bulundukları** (cennet nîmetlerinden ibâret o güzelim) **şeylerden onları çıkardı.**

(O zaman) **Biz de:** "(Ey **Âdem** ile **Havvâ** ve ey **İblîs**! Zürriyetlerinizin birbirlerine karşı sergileyeceği düşmanlık, zulüm ve azgınlıklar yüzünden) **bir kısmınız**(ın) **diğer bir kısm**(ınız)**a düşman ol**(ması takdir edilmiş ol)**arak** (cennetten) **inin.** (Ecelinizin gelip çatacağı belirli) **bir zamana kadar yer**(yüzün)**de sizin için bir yerleşim yeri ve bir yaşantı vardır." buyurduk.** *(Bakara Sûresi:36)* buyurmaktadır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İblîs**'e yaptığı secde emri teklîfî bir emirdir. Cennetten inme emri ise (mecbur bırakan) tahkîrî bir emirdir. Böyle olmasaydı, secdeden kaçındığı gibi bu emri de yerine getirmeyebilirdi yâni secde etmediği gibi cennetten de çıkmayabilirdi!...

Vâsıtî *(Kuddise sirruhû)* buyurmuştur ki: "Hiçbir kimse **İblîs**'e yapılan muâmelenin kendisine yapılmayacağından emin olmasın. Nitekim o, **Allâh-u Te'âlâ** katında gerçek mânâda lânet içerisindeyken, görünüşte O ona ismetinin ve korumasının nurlarını göndermiştir. Böylece ona lânetini açıklayıncaya kadar onun hakkında ezelde geçen hükmü örtüp gizlemiştir.

Meşâyıhtan biri şöyle buyurmuştur: "**İblîs**, bedbahtlığına sebep olan beş şey nedeniyle lânete uğramıştır:

Birincisi; günahını ikrar etmemiştir.

İkincisi; günahına pişman olmamıştır.

Üçüncüsü; nefsini tenkit etmemiştir.

Dördüncüsü; tevbeyi kendine zorunlu görmemiştir.

Beşincisi; **Allâh**'ın rahmetinden ümit kesmiştir.

Âyet: 13

Âdem *(Aleyhisselâm)* ise beş şey sebebiyle saâdete ermiştir ki bunlar da; günahını ikrar etmesi, pişmanlık çekmesi, nefsini tenkit etmesi, tevbede acele davranması ve **Allâh**'ın rahmetinden ümit kesmemesidir!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İblîs, Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık döşeğinden ayrılmıştır. Zîrâ o döşek üzerinde büyüklük taslamak ve üstünlük iddiâ etmek, edebi terktir, edebin terki ise kovulmayı gerektirir.

Denilmiştir ki: "Kendi nefsine bir yer veya değer veren kişi mütekebbirdir, kibir sâhibi ise **Hakk Sübhânehû**'dan uzaktır. Kendinde bir makam görmek **Allâh-u Te'âlâ**'nın Rabliğine bir kusur isnâdıdır.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir şey için kadr-ü kıymet söz konusu değildir. O halde nefsi için bir mevki iddiâsında bulunan kişi gerçekten de **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olan bir konuda O'nunla çekişmeye girmiş olur."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** şeytana şöyle hitap etmiştir:

"Çabuk bu huzurdan in! Senin burada kibirlenmen olacak şey değil! Artık sen bu cennetten çık, çünkü sen nefsinin isteklerine meylederek alçak kimselerden oldun!"

﴿قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (14)

(قَالَ) **dedi,** ne dedi? (أَنظِرْ) **mühlet ver,** kime? (نِي) **bana,** ne vakte kadar? (إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ) Âdem ve zürriyetinin) **diriltilecekleri güne kadar,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أَنظِرْنِي) cümlesi kavlin mekûlü olarak mahallen mensûbtur.

2- (يُبْعَثُونَ) cümlesi, muzâfün ileyh olmak üzere mahallen mecrûrdur.

MEÂL-İ ŞERÎF

O(, ölümden kurtulmak için): "(Sûra ikinci defa üfürülüp, **Âdem** ve zürriyetinin) **diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver!" dedi.**

Î Z Â H Â T

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İblîs**'in insanların diriltileceği güne kadar süre istemesi, habîsin cehâletlerinden farklı bir türdür. Çünkü o, yaratıklardan hiçbirinin ulaşamayacağını kesinlikle bildiği bir şeyi Rabbinden istemeye kalkışmıştır.

Zîrâ insanların diriltileceği gün kıyâmet günüdür. O bu isteğine kavuşacak olsaydı, ebedîliğe ulaşmış olacaktı. Çünkü diriltilmenin ardından ölüm söz konusu değildir.

"Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İblîs,** ölümü tatmak istemediği için, ayrıca Âdemoğullarını azdırma husûsunda geniş imkân bularak intikam almak için ebedî yaşama talebinde bulunmuştur. Fakat bu isteği kabul görmemiş, bilakis **Allâh-u Te'âlâ** bir sonraki âyet-i kerîmede beyân ettiği üzere ona süreli mühlet vermiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

14. ve 15. âyet-i kerîmeler:

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ İblîs**'in duâsını hemen kabul etmiştir. Ama bu onun için bir mekir (ve istidrâc) olmuştur. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** böylece ona kıyâmet gününe kadar emrine muhâlefet imkânı vermiştir.

Demek ki kendisine verilen bu imkân onun ancak bedbahtlığını artırmıştır. Böylece herkes anlamalıdır ki her duânın kabûlü lütuf ve nîmet değildir. Aksine bâzen belâ ve tuzak olabilir.

﴿قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٥﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (15)

(قَالَ) **buyurdu,** ne buyurdu? (إِنَّكَ) **muhakkak sen,** kimlerdensin? (مِنَ الْمُنْظَرِينَ) **mühlet verilenlerdensin.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مِنَ الْمُنْظَرِينَ) câr ve mecrûr, (إِنَّ)nin haberine müteallîktır.

2- (إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ) cümlesindeki (إِنَّ) harfi, ismi ve haberiyle kavlin mekûlü olmak üzere mahallen mensûbtur.

MEÂL-İ ŞERÎF

O (da ona, ikinci nefhaya kadar yaşam hakkı tanımayıp): **"Şüphesiz ki sen** (istediğin gibi, dirilme gününe kadar değil de, sûra birinci defâ üfürülüp herkesin öleceği âna kadar) **mühlet verilenlerdensin!" buyurdu.**

Î Z Â H Â T

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ İblîs**'e: **"Sen mühlet verilenlerdensin!"** buyururken, onun istediği vakte kadar geciktirileceğini bildirmemiştir.

Nitekim diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿... فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾﴾

"Muhakkak sen mühlet verilen kimselerdensin. (Ancak bu, insanların diriltilecekleri ikinci Sûr'a üfürülme zamânına kadar sürmeyip, herkesin ölümü için) **bilinen o** (birinci Sûr'a üfürülme) **vaktin**(in) **gününe kadar** (olacaktır. Sonra sen de herkes gibi ölümü tadacaksın)**!"** *(Hıcr Sûresi:37-38)* buyurarak, onun kıyâmete kadar değil, helâki için takdir edilen zamâna kadar yaşatılacağını, zîrâ fenâsız bekanın sadece hiç ölmeyecek diri olan Zât'ına mahsus olduğunu açıklamıştır.

Zâten:

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ... ﴿١٨٥﴾﴾

"Her (can taşıyan) **nefis ölümü tadıcıdır."** *(Âl-i İmrân Sûresi:185)* âyet-i kerîmesi, **İblîs**'in murâdına eremeyeceğini açıkça ifâde etmektedir.

İblîs'in duâsının kabul görüp görmediği:

"Rûhu'l-beyân, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İblîs**'in duâsının tamâmı değilse de bir kısmı kabul görmüştür. Fetvâya göre kâfirin duâsı istidrâc olarak (helâke çekme gâyesiyle) kabul görür.

Gerçi bazı muhakkık âlimler bu âyet-i kerîmedeki cümlenin, **İblîs**'in, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî kazâ ve kaderinde uzun yaşatılan yaratıklardan biri olacağını haber verdiğini, yoksa bu hükmün onun duâsına bağlı olmadığını söylemişler ve bu hususta ilmî deliller açıklamışlardır.

Ama birçok âlime göre nazm-ı kerîmin zâhirî mânâsı üzere bu, küllî veya kısmî olarak İblîs'in duâsına bir icâbettir. Ancak bu duâya icâbetten, sevgi ve değer verme mânâsı çıkmaz. Çünkü bâzen isticâbet, ikram için değil de, istidrâc için olabilir.

Kâfirlerin duâsının kabul edilip edilmeyeceği:

"Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **"Fetâvây-ı Bezzâziyye"**de: "Kâfirin duası müstecaptır denilemez, çünkü o, **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanımaz ki O'na dua edebilsin!" denilmekteyse de, **İmâm-ı Debbûsî** ve diğer fukahâya göre; duânın kabûlü İslâm ve itaat ehline mahsus değildir.

Zâten duânın kabûlü, duâ edenin makbul kimselerden olduğuna mutlak mânâda delâlet etmez. (Ancak şerî'ate ve sünnete bağlı kimse olması kaydıyla makbullerden olduğuna delâlet eder.) Bilakis bâzen duânın kabûlü istidrâc olabilir.

Nitekim şeytanın duâsının kabûlü bu kabildendir, zîrâ bu sûretle kullar imtihan edilecek ve ona muhâlefet ederek sevap kazanma imkânına kavuşacaklardır. Fetvâ bu görüş üzeredir, zîrâ âyet ve hadîslerin zâhirinden bu anlaşılmaktadır. Ayrıca **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

١٢١- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«اِتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، وَإِنْ كَانَ كَافِرًا، فَإِنَّهُ لَيْسَ دُونَهَا حِجَابٌ».

121- **"Zulme uğrayanın bedduâsından sakının! Çünkü o, kâfir bile olsa duâsının önünde hiçbir perde yoktur!** (Hiçbir engele takılmaksızın **Allâh-u Te'âlâ**'nın kabûlüne mazhar olur.)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12549, 20/22)* hadîs-i şerîfi buna delâlet etmektedir.

İblîs'e mühlet verilmesindeki hikmet:

"Fahrurrâzî, Rûhu'l-beyân, İbni Acîbe ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İblîs**'e mühlet vermesi, kulları imtihan etme, **Allâh** için ihlâslı olanlarla, nefsinin hevâsına uyanlar arasında bir ayırım yapma ve ona muhâlefet edilerek sevâba namzet kılma gibi hikmetlere dayanmaktadır.

Şu da denilmiştir ki: "Amel edenlerin mükâfâtını zâyi etmeyeceği bilinsin diye **Allâh-u Te'âlâ**, şeytanın gökte ve yerde geçmiş olan ibâdetlerine bir karşılık olmak üzere ona mühlet tanımıştır."

Yine denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, şeytana mühlet vererek onu dünyâ ömrünün sonuna kadar bırakması, onun için bilmediği taraftan içine çekildiği bir istidrâctır. Böylece o, kendisinden başka hiçbir şerli kâfirin yüklenemeyeceği kadar büyük günah yükleri taşısın diye **Allâh-u Te'âlâ** onu karar günü (olan kıyâmet günü)ne kadar yaşatacağına hükmetmiştir.

Artık bu, basîret sâhipleri için bir ibret alma vesîlesi olacak, böylece onlar, dünyâda en uzun ömürlü olanın, kâfirlerin reisi ve fâcirler zümresinin lîderi olan şeytan olduğunu anlayacaklardır."

Yine de bu konunun hikmeti hakkındaki ilmin, kulları yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlanması gerekir.

Nitekim **Şehristânî** *(Rahimehullâh)*ın, evvelki kütüb-ü semâviyyeden nakline göre; **İblîs**'le melekler arasında bu konuda bir münâzara gelişmiş, buna göre la'în, meleklere: "Beni ve bütün mahlûkatı yaratan bir İlâhım olduğunu ben de kabul ediyorum, ama O'nun verdiği hükümlere dâir bâzı suallerim var!" demiş ve mahlûkatın ne hikmetle yaratıldığı ve bâzı emir ve yasaklarla niçin mükellef tutulduğu gibi bâzı sorular ortaya atmıştır.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** azamet ve kibriyâ perdelerinden ona:

١٢٢- «يَا إِبْلِيسُ ! أَنْتَ مَا عَرَفْتَنِي، وَلَوْ عَرَفْتَنِي لَعَلِمْتَ أَنَّهُ لَا اعْتِرَاضَ عَلَيَّ فِي شَيْءٍ مِنْ أَفْعَالِي فَإِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا لَا أُسْئَلُ عَمَّا أَفْعَلُ».

122- **"Ey İblîs! Sen Beni tanımadın, eğer tanımış olsaydın, fiillerimden hiçbirine asla îtiraz edilemeyeceğini kesinlikle bilirdin. Şüphesiz Ben öyle bir Allâh'ım ki; Benden başka hiçbir ilâh yoktur ve Bana yaptıklarım sorulamaz!"** diye vahyetti. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/137; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/341)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu nakilden sonra **Şehristânî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Şunu bil ki; öncekiler ve sonrakiler bir araya gelip aklın güzel gördüğünün güzel, çirkin gördüğünün çirkin olduğuna hükmetseler, bu şüphelerden kurtuluş yolu bulamazlar. Ama biz **Hakk Te'âlâ**'nın verdiği cevabı verecek olursak, bütün şüpheler kalkar ve îtirazlar def olur."

İbni Acîbe *(Rahimehullâh)* da bu nakilden sonra şöyle demiştir: Kimin fikri mârifet nûruyla nurlanır da o kişi hikmet ve kudret sırlarını ararsa, bu gibi şüphelerin halli ona zor gelmez. Ama yine de ben kısa bir cevap söyleyeyim:

Allâh-u Te'âlâ'nın, mahlûkatı îcat etmesindeki hikmete gelince; **Allâh-u Te'âlâ** onları Kendisini tanısınlar diye yaratmıştır. Nitekim hadîs-i kudsîde şöyle buyrulmuştur:

١٢٣- «كُنْتُ كَنْزًا لَمْ أُعْرَفْ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ، فَخَلَقْتُ خَلْقًا لِأُعْرَفَ بِهِمْ».

123- **"Ben tanınmayan bir hazîne idim, tanınmak isteyince** (birtakım kullar yaratayım da)**, kendileriyle tanınayım diye birtakım mahlûkat yarattım!"** *(el-Bahru'l-medîd:2/342; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2016, 2/132)*

Ayrıca bu sûretle **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin eserleri ve hikmetinin sırları açığa çıkacaktır. Kâfire acılar tattırarak azap etmesi ise, **el-Müntakim** isminin muktezâsı zuhûr etsin diyedir.

Teklîfin(, kullarını birtakım emir ve yasaklarla mükellef tutmasının) faydasına gelince; kullar hakkında huccet kaim olsun (kimin ne yaptığı belli olarak neyi hak ettiği ortaya çıksın) da, böylece sevâbı hak edenlerle azâba müstehak olanlar seçilsin, bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ** bir kuluna azap ederken ona zulmetmediği ortaya çıksın ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın adâleti herkes tarafından görülsün diye **Allâh-u Te'âlâ** kullarını birtakım vazîfelerle sorumlu tutmuştur.

Nitekim Kendisi:

﴿ ... وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾ ﴾

"**Zâten senin Rabbin** (yapmamış olduğu bir şeyi yapmış gibi yazarak, ya da hak ettiği azaptan fazlasını yaparak) **hiçbir kimseye zulmetmez!**" *(Kehf Sûresi:49)* buyurmaktadır.

İblîs'in **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde ile mükellef tutulmasına gelince; o, **Allâh-u Te'âlâ**'yı sevdiğini iddia edince, **Allâh-u Te'âlâ** da ondan bu iddiasını ispat etmesini istemiştir. Sevginin gereği, sevgilinin her dediğine itaat olduğundan, bu itaat da ancak kendi cinsine veya kendisinden aşağı olana karşı zor geleceğinden, **İblîs**, zannınca kendisinden aşağı olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde etmekle emrolunmuş, böylece sevgi iddiasındaki yalanı ortaya çıkmıştır.

Bu itaatsizliği netîcesinde lânet edilip kovulması ise, inkâr edip isyan edenlere yapılan cezâya tâbi tutulmasından ibârettir. Onun bu şekilde tart edilişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde bilinmekteydiyse de, İlâhî hikmet, sebeplerin tertîbini ve müsebbebâtı ile irtibatlandırılmasını iktizâ etmiştir.

İşte onun îtiraz ederek secdeden geri durması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde geçen karârın ortaya çıkarılmasına sebep olmuştur.

Nitekim şeytanın **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a vesvese vermesi de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın cennetten çıkacağına dâir mevcut olan bilginin izhârına sebep olmuştur.

Şeytanın, cennette bulunan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a vesvese verebilme imkânına sâhip kılınması ise, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın cennetten inişiyle ilgili olarak ilm-i ezelîde sebkat eden hükmün icrâsına sebep olsun diyedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmeti, her şeyin bir sebebe bağlanmasını gerektirmiştir.

Şeytana **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetine musallat olma imkânının verilmesi ise; kader kirlerinin kendisine silineceği bir mendil olsun diyedir. Zîrâ küfür ve îmânın, tâat ve isyânın ancak **Vâhid-i Kahhâr** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilemesiyle yaratıldığı mâlumdur. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasının yaratma gücü yoktur.

Lâkin **Hakk Te'âlâ** bize edep öğretmek için şeytan ve nefsi mendiller olarak halketmiştir. Böylece biz kendisinde kemâlat bulunan şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'ya, noksanlık bulunan şeyleri de şeytan ve nefse nispet ederek ulu **Hazret**'e karşı gereken edebi takınmış oluruz.

İşte bu nedenledir ki; insanlar var oldukça, karşılaştıkları bulaşık işleri kendisine silebilecekleri bir mendil bulunsun diye şeytan uzun süre yaşatılmıştır.

Şeytanın: "Mâlumdur ki; bu cihan şerden arınmış olsaydı, elbette bu hayır olurdu!" şeklindeki beyânı muğâlata (karşı tarafı yanıltma amacıyla ortaya atılan safsata)dan ibârettir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmeti, iki zıttın; hayrın ve şerrin mevcûdiyetini gerektirmiştir. Zâten yüce isimlerinin eserlerinin tecellî ve zuhûru da buna bağlıdır. Nitekim biz **el-Müntakim** ve **el-Kahhâr** ism-i şeriflerinin, bir şerrin varlığını iktizâ ettiğini anlamaktayız.

Celâl veya cemâl sıfatlarıyla vasıflanan bir hükümdârın bu vasıflarının eserleri memleketinde belirmedikçe, bu isimlerinin şerefi ortaya çıkamaz. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **İblîs**'e cevâben:

"Ey **İblîs**! Sen Beni tanımadın, eğer tanımış olsaydın, fiillerimden hiçbirine aslâ îtirâz edilemeyeceğini kesinlikle bilirdin. Şüphesiz Ben öyle bir **Allâh**'ım ki; Benden başka hiçbir ilâh yoktur ve Bana yaptıklarım sorulamaz!" buyurmasından anlaşılan odur ki; **İblîs**, **Allâh-u Te'âlâ**'yı hakkıyla bilmiş olsaydı, elbette îtiraz ettiği bu konuların sırlarını anlamış olacaktı.

İblîs'in ne zaman öleceği:

"Kurtubî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs**, **Süddî** ve diğerleri *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle demiştir: "**İblîs**, insanların mahşere kalkacağı ikinci nefhaya kadar süre istemişse de, **Allâh-u Te'âlâ** ona belirli bir vakte kadar kendisine mühlet vereceğini bildirmiştir ki bu süre, bütün yaratıkların topluca öleceği birinci nefha zamânıdır."

Tabî ki bu ifâde takrîbîdir, zira hadîs-i şerîf ve rivâyetlerde **İblîs**'in birinci nefhadan önce, güneş batıdan doğduktan sonra **Dâbbetü'l-arz** tarafından öldürüleceği sarâhaten ifâde edilmiştir.

Bundan dolayı **Mazharî** *(Rahimehullâh)*: "Şeytana tanınan mâlum süre ya birinci nefha zamânıdır, ya da **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onun ecelinin bittiğini bildiği vakittir." demiştir. Zâten o vakt-i mâlumun ne zaman olduğu hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir.

Nitekim **"Âlûsî Tefsîri"**nde zikredildiği üzere; **Nu'aym ibni Hammâd**, **"el-Fiten"**de ve **Hâkim "el-Müstedrek"**te **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmişlerdir:

١٢٤- عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «لَا يَلْبَثُونَ يَعْنِي النَّاسَ بَعْدَ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَتَجُفُّ الْأَقْلَامُ وَتُطْوَى الصُّحُفُ فَلَا يُقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ تَوْبَةٌ وَيَخِرُّ إِبْلِيسُ سَاجِدًا يُنَادِي إِلٰهِي مُرْنِي أَنْ أَسْجُدَ لِمَنْ شِئْتَ وَتَجْتَمِعُ إِلَيْهِ الشَّيَاطِينُ فَتَقُولُ يَا سَيِّدَنَا إِلَى مَنْ نَفْزَعُ؟ فَيَقُولُ: إِنَّمَا سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ يُنْظِرَنِي إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَأَنْظَرَنِي إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ وَقَدْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا وَهٰذَا يَوْمُ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ وَتَصِيرُ الشَّيَاطِينُ ظَاهِرَةً فِي الْأَرْضِ حَتَّى يَقُولَ الرَّجُلُ: هٰذَا قَرِينِي الَّذِي كَانَ فَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَخْزَاهُ وَلَا يَزَالُ إِبْلِيسُ سَاجِدًا بَاكِيًا حَتَّى تَخْرُجَ الدَّابَّةُ فَتَقْتُلَهُ وَهُوَ سَاجِدٌ».

124- "Ye'cûc ve Me'cûc'ün (helâk edilişinin) ardından insanlar çok beklemeden güneş batıdan doğacaktır. O zaman kalemler kuruyacak ve sahîfeler dürülecektir. Artık hiçbir kimseden tevbe kabul edilmeyecektir. **İblîs** de secdeye kapanarak: 'İlâhî! Bana emret, dilediğine secde edeyim!' diye nidâ edecektir.

Bunun üzerine şeytanlar başına toplanıp: 'Ey bizim efendimiz! (Sen bu duruma düştüysen, ya) biz kime sığınalım?' deyince o: 'Ben Rabbimden bana diriltilme gününe kadar süre tanımasını istedim, ama O bana belli bir vaktin gününe kadar mühlet verdi. İşte şimdi güneş batısından doğdu ki, mâlum vaktin günü budur.' diyecektir.

O zaman şeytanlar görünür hâle gelecek, hattâ bir adam: 'İşte benim kötü yakınım buydu, onu rüsvay eden **Allâh**'a hamdolsun!' diyecektir. Böylece **İblîs** secdeye kapanıp ağlayacak, nihâyet **Dâbbe** çıkarak onu secdedeyken öldürecektir." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/136)*

"el-Arâis" isimli eserde **Kâ'bü'l-Ahbâr** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen; **İblîs**'in, ölümün tadını ancak mahşer günü tadacağı zikredilmiş ve **Azrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın onun rûhunu almasının keyfiyeti hakkında çok ilginç şeyler anlatılmışsa da, **es-Sefârînî** *(Rahimehullâh)* buna râzı olmamış ve **"el-Buhûru'z-zâhira"** isimli eserinde **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu rivâyetini zikrettikten sonra:

"Mel'ûnun açıkladığı belli vakit birinci nefhadan çok öncedir ve bu haber merfû' hükmündedir. Çünkü düşünülüp söylenecek bir şey kabîlinden değildir. Zâten **İbni Mes'ûd** da, **Kâ'bü'l-Ahbâr** gibi Ehli kitabın kitaplarından ilim alan kimselerden değildir." demiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/135-136)*

Ancak bu konuda bu kadar tekellüfe bir lüzum yoktur. Zîrâ bu rivâyet sâdece **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan gelmemiş, **Taberânî** ve **Nu'aym ibni Hammâd** *(Rahimehümellâh)* bunu **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan hadîs olarak rivâyet etmişlerdir. Nitekim:

١٢٥- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ مِنَ مَغْرِبِهَا يَخِرُّ إِبْلِيسُ سَاجِدًا يُنَادِي: إِلٰهِي، مُرْنِي أَنْ أَسْجُدَ لِمَنْ شِئْتَ، فَتَجْتَمِعُ إِلَيْهِ زَبَانِيَتُهُ، فَيَقُولُونَ: يَا سَيِّدَهُمْ، مَا هٰذَا التَّضَرُّعُ؟ فَيَقُولُ: إِنَّمَا سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ يُنْظِرَنِي إِلَى الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ، وَهٰذَا الْوَقْتُ الْمَعْلُومُ، ثُمَّ تَخْرُجُ دَابَّةُ الْأَرْضِ مِنْ صَدْعٍ فِي الصَّفَا، فَأَوَّلُ خَطْوَةٍ تَضَعُهَا بِأَنْطَاكِيَةَ، ثُمَّ تَأْتِي إِبْلِيسَ فَتَلْطِمُهُ».

125- **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhüma)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Güneş batısından doğduğu zaman İblîs secdeye kapanarak: 'İlâhım! Bana emret, kime dersen secde edeyim!' diye nidâ edecek. Zebânîleri (azgın adamları) **başına toplanarak:**

'Ey onların (şeytanların) **efendisi! Bu yalvarış da ne?!' deyince, o: 'Ben ancak Rabbimden beni, bilinen vakte kadar tehir etmesini istemiştim, işte bilinen vakit budur!' diyecek. Dâbbetü'l-arz, Safâ tepesindeki bir çatlaktan çıkacak, ilk adımını Antakya'ya koyacaktır. Sonra İblîs'e gelerek, onu tokatlayıp öldürecektir."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:94,1/98-99; İbni Kesîr, Tefsîr:2/181; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:3/400)*

Abdullâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٢٦- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَلْبَثُونَ بَعْدَ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَيَقُولُ مَنْ لَا خَلَاقَ لَهُ مَا نُبَالِي إِذَا رَدَّ اللهُ ضَوْءَهُ عَلَيْنَا مِنْ حَيْثُ مَا طَلَعَتْ مِنْ مَشْرِقِهَا أَوْ مَغْرِبِهَا. قَالَ: فَيَسْمَعُونَ نِدَاءً مِنَ السَّمَاءِ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أَمَنُوا! قَدْ قُبِلَ مِنْكُمْ إِيمَانُكُمْ، وَرُفِعَ عَنْكُمُ الْعَمَلُ، وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا! قَدْ أُغْلِقَ عَنْكُمْ أَبْوَابُ التَّوْبَةِ، وَجَفَّتِ الْأَقْلَامُ وَطُوِيَتِ الصُّحُفُ فَلَا يُقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ تَوْبَةٌ وَلَا إِيمَانٌ إِلَّا مَنْ آمَنَ مِنْ قَبْلِ ذٰلِكَ فَلَا يَلِدُ بَعْدَ ذٰلِكَ الْمُؤْمِنُ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا الْكَافِرُ إِلَّا كَافِرًا وَيَخِرُّ إِبْلِيسُ سَاجِدًا يُنَادِي إِلٰهِي مُرْنِي أَنْ أَسْجُدَ لِمَنْ شِئْتَ وَلِمَا شِئْتَ وَتَجْتَمِعُ إِلَيْهِ الشَّيَاطِينُ فَيَقُولُونَ لَهُ يَا سَيِّدَنَا! إِلَى مَنْ نَفْزَعُ؟ فَيَقُولُ: إِنَّمَا سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ يُنْظِرَنِي إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ وَإِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ وَهٰذِهِ الشَّمْسُ قَدْ طَلَعَتْ مِنْ مَغْرِبِهَا وَهُوَ الْوَقْتُ الْمَعْلُومُ فَلَا عَمَلَ بَعْدَ الْيَوْمِ وَتَصِيرُ الشَّيَاطِينُ ظَاهِرَةً فِي الْأَرْضِ حَتَّى يَقُولَ الرَّجُلُ: هٰذَا قَرِينِي الَّذِي كَانَ يُغْوِينِي والْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَخْزَاهُ وَأَرَاحَنِي مِنْهُ وَيَنْظُرُ النَّاسُ إِلَى الْجِنِّ وَالشَّيَاطِينِ أَكْلِهِمْ وَشُرْبِهِمْ وَمَحْيَاهُم وَمَمَاتِهِمْ فَلَا يَزَالُ إِبْلِيسُ سَاجِدًا بَاكِيًا حَتَّى تَخْرُجَ دَابَّةُ الْأَرْضِ فَتَقْتُلَهُ».

126- **"Ye'cûc ve Me'cûc'ün** (helâk edilişinin) **ardından siz çok beklemeden güneş batıdan doğacaktır. O zaman nasipsizler: 'Allâh bize ışığını geri verdikten sonra güneş doğudan mı doğmuş, batıdan mı doğmuş, bizi ne alâkadar eder?' diyecektir.**

Bunun üzerine: 'Ey imân etmiş olan kimseler! Sizden imânınız kabul edilmiştir ve amel(lerinizin bozulma tehlikesi) **sizden kaldırılmıştır. Ey kâfir olanlar! Size de tevbe kapıları kapanmıştır, kalemler kurumuş, sahîfeler de dürülmüştür.' diye gökten bir nidâ işiteceklerdir.**

Artık daha önce îmân etmiş olan kimseler dışında hiçbir kimseden ne tevbe, ne de imân kabul edilmeyecektir. Bundan sonra mümin ancak mümin, kâfir de ancak kâfir doğuracaktır. İblîs de secdeye kapanarak: 'İlâhî! Bana emret, dilediğin kimseye ve dilediğin şeye secde edeyim!' diye nidâ edecektir.

Bunun üzerine şeytanlar başına toplanıp ona: 'Ey bizim efendimiz! (Sen bu duruma düştüysen, ya) biz kime sığınalım?' deyince o:

'Ben Rabbimden bana diriltilme gününe ve belli vaktin zamanına kadar süre tanımasını istedim. İşte şimdi bu güneş batısından doğmuştur, mâlum vakit de budur. Artık bundan sonra bir amel yoktur!' diyecektir.

O zaman şeytanlar görünür hale gelecek, hattâ bir adam: 'İşte sürekli beni azdıran kötü yakınım buydu, onu rüsvay eden ve beni ondan rahata kavuşturan Allâh'a hamdolsun!' diyecektir.

Böylece insanlar cinlerin ve şeytanların yemesine, içmesine, yaşamasına ve ölmesine şâhit olacaklardır. Artık İblîs secdede ağlar hâlini sürdürecek, nihâyet Dâbbe çıkarak onu öldürecektir." *(Nu'aym ibni Hammâd, el-Fiten, no:1843, 2/654-655)*

Âyet-i celîlede geçen: **"Gerçekten sen mühlet verilenlerdensin!"** kavl-i şerîfi, bu konuda **İblîs**'ten başka mühlet verilenler de olduğuna delâlet eder.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre: "Uzun zaman geçtikçe **İblîs** yaşlanır, sonra her seferinde otuz yaşındaki haline döner!"

غَافِلَانْ آرْ مَرْگ مُهْلَتْ خوَاسْتَنْدْ عَاشِقَانْ گُفْتَنْدْ نِي نِي زُودْ بَادْ

"Gâfiller ölümden mühlet istediler,
Âşıklarsa: 'Yok yok, tez gelsin' dediler."

(Gâfil olanlar ölümden mühlet isteyerek "Aman bize azıcık mühlet ver" dediler. Âşık olanlar ise, "Yok yok! Acele olsun! Bizim durmaya vaktimiz, sabır ve tahammülümüz yoktur " dediler.

Evet, bir dâmâdı, zifaf gecesi kimse zabt edemez. Akşam ezanıyla berâber derhal içeriye girmek ister. Suçlu ve kabahatli olan insanı ise pâdişah huzûruna getirmek için yüz zabtiye lâzımdır. *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/622)*)

Allâh-u Te'âlâ'nın, İblîs'le nasıl konuştuğu:

"Mâverdî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; ulemâ, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İblîs**'le vâsıtasız konuşup konuşmadığı husûsunda ihtilaf ederek; kimi: "Ona bunu ifâde eden bir mûcize gösterdi!" demişse de, sahîh olan görüş, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onunla ancak bir melek vâsıtasıyla konuşmuş olmasıdır.

Zîrâ **Bârî Te'âlâ**'nın kelâmı, kendileriyle mükâleme buyurduğu kimseler hakkında bir rahmet ve rızâ (acıma ve hoşnutluk ifâdesi), bir ikram ve iclâl (değer verme ve yüceltme belirtisi)dir.

Görülmez mi ki; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ** ile konuşma makamına nâiliyeti sebebiyle, **Halîl İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* ve **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dışında kalan diğer bütün peygamberlerden *(Salâvâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* üstün kılınmıştır.

Âyet: 15

Şâyet burada: "Peki ona melek gönderilmesi bir teşrîf (şeref verme) olmamış mıdır? Bu böyle olmadığına göre, demek ki ona melek gönderilmesi, şeref verilme gâyesinden başka bir hikmete yönelik olmuştur.

O zaman: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kuluyla konuşması, **İblîs**'ten başkaları için bir teşrîf sayılabilir, lâkin ona bir şeref vermez!' diyemez miyiz?" denilecek olursa buna cevâben denilmiştir ki:

"Mücerred irsâl (sadece elçi göndermek, gönderilen kişi hakkında) bir şereflendirme olamaz, bu ancak o kişiye karşı bir huccet ikame etme(, 'Bana elçi gönderilmedi!' diyememesi için delil ortaya koyma) gâyesiyle yapılır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı **Firavun** ve **Hâmân**'a gönderirken onların(, Kendisine) ne büyük düşman olduklarını bildiğine göre, bununla onlara bir değer verme ve yüceltme kastetmemiştir.

Ama onlara tebliğde bulunması husûsunda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile konuşurken, elbette onunla mükâlemesi bir teşrîf olmuştur.

Demek ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirlere yaptığı nidâları açıklayan âyet-i kerîmelerde, bu seslenişin bir meleğin diliyle yapıldığı husûsu göz ardı edilmemelidir."

﴿قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (16)

(قَالَ) **(İblîs) dedi,** ne dedi? (فَبِمَا أَغْوَيْتَ) **azdırmana yemin ederim ki,** kimi azdırmana? (بِي) **beni,** (لَأَقْعُدَنَّ) **elbette oturacağım** (pusu kuracağım), kim için? (لَهُمْ) **onlar** (**Âdem** ve zürriyetini gözleyip, saptırmak) **için,** nerede oturacağım? (صِرَاطَكَ) **senin yolunda,** öyle yolun ki, (الْمُسْتَقِيمَ) **dosdoğru olucu.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَا) harfi, mukadder şartın cevâbının râbıtası olup, (بَا) harfi, kasem içindir. Buna göre takdîr; (إِنْ أَنْذَرْتَنِي فَأَنَا أُقْسِمُ بِإِغْوَائِكَ) şeklindedir.

2- (لَأَقْعُدَنَّ) cümlesindeki (ل) harfi, kasem için olup, (صِرَاطَ) kelimesi, (أَقْعُدَنَّ) fiiline müteallik zarf-ı mekândır.

3- (أَقْعُدَنَّ) cümlesi, kasemin cevâbı olmak üzere i'râbtan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERÎF

O (zaman **İblîs** kendi sapıtma suçunu **Allâh-u Te'âlâ**'ya atmak üzere) **dedi ki: "Beni azdırmış olmana yemin olsun ki, elbette onlar**(ı saptırmak) **için senin dosdoğru** (İslâm) **yolunda mutlaka otur**(up onların dîni yaşamalarına mâni ol)**acağım...**

Î Z Â H Â T

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Kaderiyye** (**Mu'tezile**) fırkasının inancının bozukluğuna açıkça delâlet etmektedir. Çünkü onlar: "Her kim kâfir olduysa ya da îmân ettiyse, **Allâh**'ın kendisine ısmarladığı sebeplerle bu hâle ulaşmıştır!" diyerek, mümini îmâna ulaştıran sebeple, kâfiri inkâra götüren sebebin aynı şey olduğunu söylemektedirler.

Hâlbuki durum böyle olsaydı, iğvâ sebebi ile ıslah sebebi aynı olacağı için mel'ûn şeytan: **"Beni azdırman hakkı için"** diyecek yerde: "Beni ıslah etmen hakkı için" derdi. Ama ikisinin sebebi farklı olduğundan ve kendisini azdıran sebep yaratılma bakımından **Allâh** katından olduğu için bunu **Allâh**'a izâfe ederek: "Sen beni azdırdığın için" demiştir.

Bundan dolayı **Muhammed ibni Kâ'bi'l-Kurazî** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh Kaderiyye**'yi kahretsin! **İblîs** bile **Allâh**'ı onlardan iyi biliyor!" derdi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/92-93)*

Erdât *(Radıyallâhu Anh)* **Tâif** ehlinden birinin bu âyetin tefsîrinde: "**İblîs** azgınlığının(, yaratılma bakımından) **Allâh-u Te'âlâ**'dan geldiğini anlamış ve böylece kadere îmân etmiştir." dediğini rivâyet etmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/337)*

"**Sa'lebî** ve **Nesefî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bir kere **Tâvûs** *(Rahimehullâh)* **Mescid-i Harâm**'da bulunuyorken, büyük fakîhlerden olduğu halde kaderi inkâr eden bir adam yanına geldiğinde **Tâvûs** ona: "Sen mi kalkıyorsun, yoksa kaldırılıyor musun?" diye sorunca, adam ânîden kalk(arak kendi başına kalktığını açıklamaya çalış)tı.

O zaman **Tâvûs**'a: "Sen fakîh bir adama bu soruyu mu sorarsın?" denilince o: "**İblîs** ondan daha fakîhtir! Çünkü o: **'Ey Rabbim! Beni azdırmana yemin olsun ki!'** derken, bu: 'Ben kendi kendimi azdırıyorum!' diyor." diye cevap verdi.

"**Âlûsî Tefsîri**"nde zikredildiği üzere; **Ehl-i Sünnet**'e göre; **İblîs**'in kasem ettiği iğvâ; **Allâh-u Te'âlâ**'nın dalâleti yaratma sıfatıdır ki, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen mânâ da budur. İğvâ ve idlâlin (azdırma ve saptırmanın) bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâdı:

﴿... خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ... ﴿١٠٢﴾﴾

"Her şeyin yaratıcısı O'dur!" *(En'âm Sûresi:102; Ra'd Sûresi:16)* gibi birçok âyet-i kerîmenin genel mânâsının gerektirdiği bir husustur.

Sapık **Mu'tezile** fırkası ise, bu gibi fiilleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet etmekten kaçındıkları için bâzen: "Bu, şeytanın sözü olduğundan delil sayılmaz!" demekte, bâzen de: "Buradaki iğvâ, şeytanın azmasına sebep olan secde emrini verme anlamındadır!" demektedirler.

Onların bu zorlamalara başvurmalarının nedeni: "Her şeyi yaratan ancak **Allâh**'tır ve **Allâh**'tan başka hiçbir yaratıcı yoktur!" diyememeleridir ki, onlar bununla da yetinmemiş, bu görüşte olan **Ehl-i Sünnet**'i de tenkitlerine hedef etmişlerdir. Tabî ki, şeytanın bu sözündeki maksadı üzere; azgınlığa teşvik ve azgınlığı emretme mânâsındaki bir iğvânın **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâdı, **Ehl-i Sünnet**'e göre de aslâ câiz görülmemiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/139-140)*

Nitekim şeytan: **"Beni azdırmana yemin ederim!"** sözüyle: "Bende azgınlık vasfını Sen yarattın!" mânâsını değil de: "Yapmayacağımı bildiğin şeyi bana emrederek, beni azgınlığa Sen teşvik ettin!" mânâsını kastetmiştir. Ama o, bu mânâda da isâbetli değildir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** imtihan hikmetine binâen ona nefsine ağır gelecek bir şey emretmiştir, ama onu secde edip etmemek arasında serbest bırakmıştır. O ise kıskançlığı nedeniyle secde etmemeyi tercih edince, **Allâh-u Te'âlâ** da onda azgınlık vasfını halketmiştir ki, bu durumda yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ** ise de, sebep olan, şeytanın kendisi olmuştur. Yaratan mes'ûl değil, sebep olan ise sorumludur.

"Mâverdî, Sa'lebî, Hâzin ve **Süyûtî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; şeytanın, kulları saptırmak için üzerinde oturacağına yemin ettiği yoldan ne kastettiği hakkında iki görüş vardır:

1) İbni Mes'ûd ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; şeytanın, kulları yoldan saptırmak için üzerinde oturacağına yemin ettiği yol **Mekke** yoludur. Bundan dolayı **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*: "(Umre veya hac için) **Mekke**'ye doğru yola çıkan yolcuların sayısı kadar mutlaka **İblîs** de onlarla birlikte (onları günaha sokmak için) ordu hazırlar." demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/337)*

2) İmâm-ı Mücâhid ve diğerlerinin beyânına göreyse bu yol; insanları cennete götürecek olan İslâm yoludur ki; bu daha uygun görülmüştür. Zîrâ bu mânâ genel olduğundan şeytanın her türlü iğvâ ve idlâline şâmildir. Hadîs-i şerîfler ve eserler de bu görüşü teyid eder mâhiyettedir.

Nitekim **Sebre ibni Ebî Fâkih** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim." demiştir.

١٢٧- عَنْ سَبْرَةَ بْنِ أَبِي فَاكِهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَعَدَ لِابْنِ آدَمَ بِأَطْرُقِهِ فَقَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ لَهُ أَتُسْلِمُ وَتَذَرُ دِينَكَ وَدِينَ آبَائِكَ وَآبَاءِ أَبِيكَ قَالَ فَعَصَاهُ فَأَسْلَمَ ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْهِجْرَةِ فَقَالَ أَتُهَاجِرُ وَتَذَرُ أَرْضَكَ وَسَمَاءَكَ وَإِنَّمَا مَثَلُ الْمُهَاجِرِ كَمَثَلِ الْفَرَسِ فِي الطِّوَلِ قَالَ فَعَصَاهُ فَهَاجَرَ قَالَ ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْجِهَادِ فَقَالَ لَهُ هُوَ جَهْدُ النَّفْسِ وَالْمَالِ فَتُقَاتِلُ فَتُقْتَلُ فَتُنْكَحُ الْمَرْأَةُ وَيُقْسَمُ الْمَالُ قَالَ فَعَصَاهُ فَجَاهَدَ». فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ مِنْهُمْ فَمَاتَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ قُتِلَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَإِنْ غَرِقَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ وَقَصَتْهُ دَابَّتُهُ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ».

127- **"Şüphesiz şeytan Âdemoğlunun yollarına oturur, önce İslâm yoluna oturarak: 'Sen kendi dînini, atalarının dînini ve babanın atalarının dînini bırakıp da Müslüman mı oluyorsun?' der. O da ona isyân ederek Müslüman olur.**

Sonra hicret yoluna oturarak: 'Yerini-göğünü (yurdunu-toprağını) **bırakıp da hicret mi edeceksin? Muhâcirin durumu ancak, ipler içerisinde bağlı** (kalıp istediği yere gidemeyen) **ata benzer!' der. O da ona isyân ederek hicret eder.**

Sonra cihat yoluna oturur da: 'Bu, canı ve malı zora sokmaktır; savaşacaksın, icâbında öldürüleceksin, karın başkalarıyla evlenecek, malın bölüşülecek!' der. O da ona isyân ederek cihat eder."

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"O** (şeytanın vesvesesine kapılmayan insa)**nlardan her kim bunu yapar da ölürse, onu cennete sokmak Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olur. Yâhut şehit edilirse, onu cennete sokmak Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olur.**

Boğulursa, onu cennete sokmak Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olur, ya da hayvanı onu tepip boynunu kırarsa, onu da cennete sokmak Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olur." buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15958, 25/315; Nesâî, Cihâd:19, no:3134, 6/329; Beyhakî, Şu'abü'l-îman, no:4246, 4/21; Buhârî, et-Târîhü'l-kebîr, no:2431, 4/187-188; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, no:6558, 7/117-118)*

"Hûd ibni Muhakkem Tefsîri"nde **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği nakledilmiştir:

"Yaratılmışlardan her biri yönlendirildiği yöne yönelmiştir. Şeytan, Âdemoğlunun yoluna oturup da, aklını bozarak onu yoldan çıkartıyor olmasaydı, o da diğer yaratıklar gibi doğru yoluna giderdi."

Demek ki, Âdemoğulları, mahlûkattan hiçbirinin mübtelâ olmadığı bir imtihana tutuldu.

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede birkaç konu vardır:

1) Şeytanın bu sözünden anlaşıldığına göre; o, ifsâda devam edecek ve bir an bile ondan gaflet etmeyecektir. Bundan dolayı "Oturma" tâbirini kullanmıştır. Çünkü bir işi tamâmına erdirmek isteyen kimse, her işi bırakıp oturur, sadece o işe yönelerek maksadına erişir. Şeytanın ifsâda devam etmesi demek, insanlara sürekli vesvese vermesi demektir.

2) Bu âyet, şeytanın hak dîni bildiğine delâlet etmektedir. Çünkü o: **"Senin dosdoğru yoluna oturacağım!"** demiştir ki, sırât-ı müstakîm, hak dinden ibârettir.

3) Yine bu âyet-i kerîmenin ifâdesi vechile; **İblîs**, kendi inancının ve yolunun hâlis bir azgınlık ve sapıklık olduğunu bilmekteydi. Böyle olmasaydı: **"Ey Rabbim! Beni azdırmana yemîn ederim!"** demezdi. Yine böylece o, hak dîni bilmekteydi, böyle olmasa: "Senin dosdoğru yoluna oturacağım!" der miydi?

İşte bundan dolayı bazıları, **İblîs**'in küfrünün küfr-ü cehlî değil de, küfr-ü inâdî olduğuna hükmetmiştir. Zîrâ tuttuğu yolun sapıklık olduğunu ve zıttının hak olduğunu bildiği halde sadece dille yapılan bir inkâr ancak inadına kâfirlik olur.

4) Ehl-i Sünnet ulemâsı bu âyete dayanarak **Allâh-u Te'âlâ**'ya bir şey vâcip olmayacağı hükmüne varmışlardır. Buna göre ne dîni, ne de dünyâsı husûsunda kulun menfaatlerini gözetmek **Allâh-u Te'âlâ** üzerine vâcip olmaz.

Zîrâ şeytanın, insanlara vesvese verip onları saptıracağı belliyken ve **Allâh-u Te'âlâ**, kulların ekserîsinin şeytanın vesvesesini kabûl edip ona itaat edeceklerini bilmekteyken yine de şeytana uzun süre mühlet vermiştir.

Nitekim:

﴿ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ ﴾

"Andolsun ki; elbette İblîs hakîkaten ('Âdemoğullarını kandırabilirim!' şeklindeki) **düşüncesini onlar üzerinde gerçekleştirdi/ doğru buldu/.**

Bu nedenledir ki, müminlerden oluşan bir fırka dışında hepsi ona tamâmen uydular." *(Sebe' Sûresi:20)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati haber vermektedir.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**'nın, halkı hakka davet eden peygamberleri öldürüp, kulları küfür ve bâtıla çağıran **İblîs** ve diğer şeytanları o kadar uzun yaşatması da açıkça ortaya koymaktadır ki, **Allâh-u Te'âlâ** üstün hikmetlerine binâen dilediğini yapar ve O, kulların kârına gözüken şeyleri yapmak dâhil hiçbir şeye mecbur değildir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İblîs**, kullukta son derece samîmiyet ve ihlâs ortaya koyduktan sonra bu âyet-i kerîmedeki sözüyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı gelme husûsunda gerçek yüzünü açığa vurdu. Böylece anlaşılmış oldu ki, geçmiş zamanlarında kendisinden sudûr eden ibâdetlerin hiçbiri ihlâs ve sadâkatten kaynaklanmış değildi.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İblîs** bu sözünde **Allâh-u Te'âlâ**'nın ef'âl sıfatlarından olan iğvâ (azdırma) vasfına yemin etti. Çünkü o onları anlamaktan engelli değildi. Bilakis o, **Zât-ı Ehadiyyet**'ten hicaplıydı.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Şeytanın, **Allâh**'a karşı küstahça beyanları:

﴿ قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ ﴾

(Şeytan) **dedi ki: "Ey Rabbim! Beni azdırmana yemin ederim ki;** (cennette babalarını hatâya sevk ettiğim gibi) **elbette o yer**(yüzün)**de on**(dan gelen çocuk)**lara** (günah işlettirmek için) **süsleme yapacağım ve andolsun ki; mutlaka onları topluca azdıracağım!** *(Hıcr Sûresi:39)*

Şeytanın engellemeyi taahüt ettiği dosdoğru yola uymanın lüzûmu:

﴿ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ﴾

"Bir de (şunu size okuyayım ki:) **gerçekten işte bu** (sûre-i celîlede anlatılan tevhîd ve nübüvvetin ispatı, ayrıca şerî'at hükümlerinin beyanı hakkındaki konular)**, benim dosdoğru yolumdur, öyleyse siz ona hakkıyla uyun!**

(Onu bırakıp da, Yahudilik, Hristiyanlık gibi bâtıl dinlere yahut ona uymuş gibi gözüküp de, benim ve ashâbımın temsilcisi konumundaki **Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat** yolundan başka) **yollara ise aslâ uymayın, sonra onlar sizi O (Allâh-u Sübhânehû)nun** (biricik) **yolundan ayırır.**

İşte size! O (Allâh) bu (dosdoğru yolu)**nu** (izlemenizi) **size kuvvetlice emir buyurmuştur. Tâ ki siz** (haktan ayrılarak sapıklığa düşmekten) **iyice sakınasınız!"** *(En'am Sûresi:153)*

﴿ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (17)

(ثُمَّ لَآتِيَنَّ) **sonra elbette muhakkak geleceğim** (sokulup saldıracağım), kime? (هُمْ) **onlara,** nerelerinden? (مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ) **ellerinin arasından** yâni; önlerinden, daha? (وَمِنْ خَلْفِهِمْ) **arkalarından,** daha? (وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ) **sağlarından,** daha? (وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ) **sollarından** (onlara musallat olacağım da), (وَلَا تَجِدُ) **bulamayacaksın,** kimi? (أَكْثَرَهُمْ) **onların çoğunu,** kimler olarak, (شَاكِرِينَ) **şükrediciler,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ) câr ve mecrûru (آتِيَنَّهُمْ) cümlesine müteallîktır.

2- (شَاكِرِينَ) kelimesi, "İlim" mânâsında kabul edilen (وُجُودْ) masdarından alınma (لَا تَجِدُ) fiilinin ikinci mef'ûlü olmak üzere mensûbtur. (لِقَاءْ) mânâsında olan (وُجُودْ) masdarından alınma ise, bir mef'ûle müte'addî olacağından, (أَكْثَرَهُمْ) mef'ûlün bih, (شَاكِرِينَ) kelimesi de hâl olabilir.

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sonra andolsun ki; elbette hem önlerinde(ki âhiret meselelerinde)**n, hem arkalarında** (kalan dünyâ ile alâkalı konularda)**n, hem sağlarında** (yazılacak sevaplarında)**n hem de sollarında** (kaydedilecek günahlarında)**n** (dolayı vesveseler vermek üzere dört bir taraflarından) **onlara geleceğim de, böylece Sen onların çoğunu şükredici** (mümin) **kimseler olarak bulamayacaksın."**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr, Beğavî, Sa'lebî, Beyzâvî, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; şeytanın bu dört ciheti özellikle tahsîsi hakkında iki görüş vardır:

1) Bu dört yönün her biri dinle alâkalı bir tür âfet ve felâkete açık olduğundan tahsis edilmişlerdir. Bu görüşün sâhipleri, bu mânânın îzâhına dâir birbirine yakın farklı açıklamalar getirmişlerdir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmeye şeytanın ağzından şu mânâyı vermiştir:

"Sonra onlara önlerinden gelerek âhiretleri hakkında onları şüpheye düşüreceğim, arkalarından gelerek dünyâya rağbetli kılacağım, sağlarından gelerek din işlerini karıştıracağım, sollarından gelerek günahları onlar için can çeker hâle getireceğim, bâtılı onlara hafif göstereceğim, artık Sen onların çoğunu tevhîd ehli olarak bulamayacaksın!" *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/96-97; İbni Ebî Hâtim, no:8245, 48, 53, 5/1444, 1445; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/338)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen diğer bir mânâ da şöyledir:

"Sonra onlara önlerindeki dünyâyla alâkalı gelip (süslemeler yaparak) vesvese vereceğim, arkalarındaki âhiretle alâkalı (konuları inkâr ettirerek) vesvese vereceğim, sağlarındaki sevaplarıyla ilgili (güvendirme yaparak) vesvese vereceğim, sollarındaki günahlarıyla ilgili (küçümsetme ve onları hafife aldırma yaparak) vesvese vereceğim!" *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/97; İbni Ebî Hâtim, no:8244, 5/1444; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/338-339)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* "Önlerinden" ifâdesini "Gördükleri yerden", "Arkalarından" ifâdesini "Görmedikleri yerden", "Sağlarından" ifâdesini "Gördükleri yerden", "Sollarından" ifâdesini "Görmedikleri yerden" diye tefsîr etmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8247, 5/1444; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/339)*

Şeytanın üst ciheti anmaması, İlâhî rahmet o yönden nâzil olduğu içindir. Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyetin tefsîrinde şöyle demiştir:

"Şeytan onlara: 'Dirilmek yok, cennet ve cehennem yok!' diyerek önlerinden gelmiştir, dünyâyı süslü göstererek ve ona çağırarak artlarından gelmiştir, güzel amellerden geri bırakarak sağlarından gelmiştir, kötülükleri ve günahları süslü göstererek, onlara çağırarak ve onları yapmalarını emrederek sollarından gelmiştir.

Ey Âdemoğlu! Şeytan sana yüzün tarafından gelebilir, ama sana üstünden gelemez, çünkü seninle **Allâh**'ın rahmeti arasına girmeye güç yetiremez!" *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/97-98; İbni Ebî Hâtim, no:8246, 5/1444; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/339)*

Şakîk-i Belhî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Her sabah mutlaka şeytan bana dört cihetten gelir; önümden, ardımdan, sağımdan ve solumdan! Önümden gelerek: '(Günahlarından) korkma, çünkü **Allâh** Ğafûr ve Rahîm'dir!' der. Ben de ona: '(Ğafûr'dur ama herkese değil' derim ve:)

﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ ﴾

"Muhakkak ki Ben; (şirkten ve kâfirlikten) **tevbe etmiş olan,** (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ve tüm indirdiklerine) **îmân etmiş bulunan, bir de** (farzları yerine getirerek) **sâlih bir amel işlemiş olan, sonra da** (ölünceye kadar İslâm üzere) **hidâyette sebat etmiş olan kimseler**(in günahlarını bağışlamak) **için elbette** (çokça bağışlayan bir) **Ğaffâr'ım!"** *(Tâhâ Sûresi:82)* âyetini okurum.

O bana ardımdan gelerek, beni çocuklarımın fakirliğe düşeceğiyle korkutur, ben de ona:

﴿ وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا... ﴿٦﴾ ﴾

"Yer(yüzün)**de hafifçe yürüyen hiçbir canlı** (bile) **yoktur ki, rızkı Allâh'a âit olmasın!"** *(Hûd Sûresi:6)* âyetini okurum.

O bana sağımdan gelerek bana övgüler yağdırır ve kendimi beğenmeye teşvik eder, ben de ona ('Benim sonumun ne olacağı belli değildir!' diyerek):

﴿ ... وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ ﴾

"**O** (güzel) **âkıbet ise takvâ sâhiplerine mahsustur.**" *(A'râf Sûresi:128)* âyetini okurum.

O bana solumdan, can çeken şehvetler yönünden gelir, ben de ona:

﴿... وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٤﴾﴾

"(İşte) **böylece o** (cehennemde kala)**nlarla, istemekte oldukları o şeyler arasına** (âhirette) **engel konmuştur.**" *(Sebe' Sûresi:54)* âyetini okurum."

2) Şeytanın bu dört yönü özellikle anması temsîli olarak değerlendirilebilir ki, aslında onun maksadı, düşmanın hücum için âdet ettiği bu dört yönü anarak, mümkün olan her yönden vesvese verme husûsunda en ufak bir kusur göstermeyeceğini ifâde etmektir ki, buna göre mânâ: "Ben mümkün olan her yönden mümkün olan her şekille onlara geleceğim!" demektir.

Nitekim bir önceki âyet-i kerîmenin tefsîrinde geçen **Sebre** *(Radıyallâhu Anh)* hadîsi, bu mânâyı îzah eder mâhiyettedir.

Bu noktada şeytan, rahmetin iniş yeri olan üst ciheti anamamış, alt cihetten geliş de, insanı korkutarak maksadına uymaz gerekçesiyle onu da anmamıştır.

Rivâyete göre; şeytan bu sözü söyleyince meleklerin kalpleri insanlara karşı acımaya başlayarak: "Ey İlâhımız! Bu dört cihetten kendisini kuşatmış olan şeytandan insan nasıl kurtulacak?" dediler, **Allâh-u Te'âlâ** da onlara:

١٢٨- «بَقِيَ لِلْإِنْسَانِ جِهَتَانِ: اَلْفَوْقُ وَالتَّحْتُ، فَإِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى فَوْقٍ فِي الدُّعَاءِ عَلَى سَبِيلِ الْخُضُوعِ،

أَوْ وَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَى الْأَرْضِ عَلَى سَبِيلِ الْخُشُوعِ غُفِرَتْ لَهُ ذَنْبُ سَبْعِينَ سَنَةً».

128- **"İnsan için iki cihet kaldı; üst ve alt! Duâ yaparken huzû' üzere** (boyun kırarak) **ellerini yukarı kaldırırsa veya huşû' üzere** (secde yaparak) **alnını yere koyarsa yetmiş senelik günahı bağışlanır."** diye vahyetti. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/35)*

Müfessirlerin, bu dört cihetin tefsîri hakkında zikrettiklerinin özeti budur.

Hukemâ-i İslâm ise, bu konuda farklı vecihler zikretmişlerdir ki bunlar bir nevî işârî mânâya dâhildirler. İnsan bedeninde dört kuvvet vardır:

a) Kuvve-i hayâliyye (hayal gücü) ki, mahsûsâtın sûretleri (elle tutulup gözle görülen şeylerin resimleri) orada toplanmaktadır. Onun yeri beynin ön tarafıdır. İşte: "Önlerinden" kavliyle işâret edilen budur.

b) Kuvve-i vehmiyye (düşünce gücü) ki bu, hissin tealluk etmediği şeyler hakkında görülen şeylere münâsip hükümler vermektedir. Bunun da yeri beynin arka kısmıdır. İşte: "Arkalarından" kavliyle buna işâret edilmektedir.

c) Kuvve-i şeheviyye (şehvet gücü) ki, bunun yeri olan ciğer bedenin sağındadır. "Sağlarından" ifâdesi de buna işâret etmektedir.

d) Kuvve-i gazabiyye (öfke gücü) ki, bunun mahalli olan kalp insanın sol şıkkındadır. İşte: "Sollarından" sözü de buna işâret etmektedir.

İşte bu dört kuvvetten doğan haller, rûhânî saâdetin kaybolmasını gerektiren şeyledir. İnsan bünyesinin dışında olan şeytanlar bu kuvvetlerin birinden yardım almadıkça, insana vesvese vermeye güç bulamazlar.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiği üzere; şeytanın, Âdemoğluna dört bir tarafından saldırıya geçişinden kurtulmak için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu cihetlerden gelecek maddî ve manevî tüm tehlikelerden **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırdı.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

١٢٩- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَعُ هٰؤُلَاءِ الدَّعَوَاتِ حِينَ يُمْسِي وَحِينَ يُصْبِحُ «اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي اَللّٰهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي وَآمِنْ رَوْعَاتِي اَللّٰهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي».

129- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **sabahladığında ve akşamladığında: 'Ey Allâh! Ben Senden dünyâ ve âhiret husûsunda âfiyet isterim! Ey Allâh! Ben Senden dinim, dünyâm, âilem ve malım hakkında af ve âfiyet isterim!**

Ey Allâh! Ayıplarımı ört, korktuklarımdan emin kıl! Ey Allâh! Beni önümden, ardımdan, sağımdan, solumdan ve üstümden (gelecek âfetlerden) **koru! Aşağı tarafımdan helâk edilmemden de Senin azametine sığınırım!'** duâlarını bırakmazdı." *(Ebû Dâvûd, Edep:110, no:5074, 2/739-740; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:4785, 8/403; İbni Mâce, Duâ:14, no:3871, 2/1273)*

"Tefsîr-i Kebîr, İbni Kesîr, Hâzin, Se'âlibî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; şeytanın, **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı: "Sen onların ekserîsini şükrediciler olarak bulamayacaksın!" nasıl diyebildiği ve bunu nereden bildiği hakkında ulemâ üç görüş açıklamışlardır:

1) Şeytanın bu ilmi Levh-i Mahfûz'da yazılı gördüğü ve bu sözü yakîn ve kat'iyyet yolu üzere söylediği rivâyet edilmiştir.

2) Bunu **Allâh-u Te'âlâ**'dan öğrenip aralarında konuşan meleklerden işitmiştir.

3) Bu söz bir ilme dayalı olmayıp, sâdece zan ve tahmine mebnîdir, ne var ki vâkıa muvâfık düşmüştür.

Nitekim:

﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾﴾

"Andolsun ki; elbette İblîs hakîkaten ('Âdemoğullarını kandırabilirim!' şeklindeki) **düşüncesini onlar üzerinde gerçekleştirdi/doğru buldu/.**

Bu nedenledir ki, müminlerden oluşan bir fırka dışında hepsi ona tamâmen uydular.

Oysa onun onlar üzerinde hiçbir gücü bulunmamaktaydı. Ancak Biz âhirete inanmakta olanı, kendisi o (âhiretin vukuu)**ndan büyük bir şüphe içerisinde bulunandan ayıralım diye/âhirete inanmakta olanla, kendisi ondan büyük bir şüphe içerisinde bulunanı** (bildiğimiz gibi herkese de) **bil**(dir)**elim diye/** (şeytanı onlara musallat ettik)**!**

Zâten senin Rabbin her şey üzerine (gözcü ve yönetici olan bir) **Hafîz'dir."** *(Sebe' Sûresi:20-21)* âyet-i kerîmeleri buna delâlet etmektedir.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ** da:

﴿...وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾﴾

"Kullarımdan (her hâline) **çokça şükreden** (ve şükrü nîmet bilerek şükrettiğine de şükreden kimseler) **pek azdır!"** *(Sebe' Sûresi:13)* kavl-i şerîfiyle bunun böyle olduğunu açıklamıştır ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ** âlemin ekserîsinin kefere olduğunu beyân etmiştir.

Sahîh bir hadîs-i şerîfte de bu husus açıklanmıştır. Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki:

١٣٠- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا آدَمُ! يَقُولُ لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ فَيُنَادَى بِصَوْتٍ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تُخْرِجَ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ بَعْثًا إِلَى النَّارِ قَالَ يَا رَبِّ وَمَا بَعْثُ النَّارِ قَالَ مِنْ كُلِّ أَلْفٍ أُرَاهُ قَالَ تِسْعَ مِائَةٍ وَتِسْعَةً وَتِسْعِينَ فَحِينَئِذٍ تَضَعُ الْحَامِلُ حَمْلَهَا وَيَشِيبُ الْوَلِيدُ ﴿ وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللهِ شَدِيدٌ ﴾». فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَى النَّاسِ حَتَّى تَغَيَّرَتْ وُجُوهُهُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنْ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ تِسْعَ مِائَةٍ وَتِسْعَةً وَتِسْعِينَ وَمِنْكُمْ وَاحِدٌ ثُمَّ أَنْتُمْ فِي النَّاسِ كَالشَّعْرَةِ السَّوْدَاءِ فِي جَنْبِ الثَّوْرِ الْأَبْيَضِ أَوْ كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِي جَنْبِ الثَّوْرِ الْأَسْوَدِ وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونُوا رُبُعَ أَهْلِ الْجَنَّةِ». فَكَبَّرْنَا. ثُمَّ قَالَ: «ثُلُثَ أَهْلِ الْجَنَّةِ». فَكَبَّرْنَا. ثُمَّ قَالَ: «شَطْرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ». فَكَبَّرْنَا.

130- **"Kıyâmet günü Allâh-u Azze ve Celle: 'Ey Âdem!' buyurur. O da: 'Ey Rabbimiz! Buyur, emrine âmâdeyim!' der. O zaman güçlü bir sesle kendisine: 'Şüphesiz Allâh sana zürriyetinden cehenneme gidecekleri çıkarmanı emrediyor!' diye nidâ edilir.**

O: 'Yâ Rabbi! Cehenneme gönderilecekler ne kadardır?' deyince: 'Her binden dokuz yüz doksan dokuzu (seç)**!' buyurur. İşte o zaman yüklü yükünü doğurur, çocuk** (bir anda) **ihtiyarlar ve: 'Sen insanları sarhoşlar halinde görürsün, aslında onlar sarhoş değillerdir, lâkin Allâh'ın azâbı pek şiddetlidir!'** (Hacc Sûresi:2. âyet-i kerîmesinin sırrı tahakkuk eder.)"

Bu haber insanlara çok zor gelerek yüzleri değişince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ye'cûc ve Me'cûc'den dokuz yüz doksan dokuz, sizdense sâdece bir! Sonra siz insanlar içerisinde beyaz öküzün siyah kılları gibi, ya da siyah öküzün beyaz kılları gibisiniz.** (Sizden cehenneme girenler bu kadar az olacaktır!) **Ben umarım ki, cennet ehlinin dörtte biri siz olacaksınız!"** buyurdu.

O zaman biz tekbîr getirdik. Sonra: **"Cennet ehlinin üçte biri** (sizin olmanızı umarım)**!"** buyurdu. Biz yine tekbîr getirdik. Sonunda: **"Cennet ehlinin yarısı!"** buyurunca biz yine tekbîr getirdik. *(Buhârî, Tefsîr:234, no:4464, 4/1767-1768; İbni Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/381)*

4) İblîs'in bunu nereden bildiği hakkında farklı bir îzah şekli daha vardır, şöyle ki:

Nefiste bulunan; beş duyu organı, beş latîfe, şehvet ve gazap gücü, cezp etme, tutma, hazmetme, dışarı atma, gıdâlanma, üreme ve üretmeden ibâret yedi gizli kuvetten müteşekkil ondokuz kuvvetin, özellikle de şerrin menbaı olan şehvet ve gazap (günahlara karşı isteklilik ve öfke) gibi huyların, insanı bedenî lezzetlere ve cisim âlemine çekeceğini, sâdece hayrın kaynağı olan aklın ise, nefsi **Allâh**'a ibâdete, rûhânî saâdetleri aramaya ve âlem-i ervâha dâvet edeceğini şeytan çok iyi bilmiştir.

Zâten ondokuz kuvvetin tek bir kuvveti istîlâ edeceği husûsu, zor tahmin edilecek bir şey değildir. Hele de ilk yaratılışta diğer güçler kuvvetli, akıl ise cidden zayıfken bunun böyle olacağı bellidir. Ama diğer güçler kuvvetlendikten sonra onları zayıf duruma düşürmek de kolay bir iş değildir. Bir akıl bu kadar müteaddit güce karşı ne yapabilir?

Şâir ne güzel demiştir:

أَرَى أَلْفَ بَانٍ لَا يَقُومُ بِهَادِمٍ فَكَيْفَ بِبَانٍ خَلْفَهُ أَلْفُ هَادِمِ

"Görüyorum ki, bin yapan bir yıkana mukavemet edemiyor,
Ya peki arkasında bin yıkan bulunan bir bânî ne yapsın?"

Hal böyle olunca kulların ekserîsinin **Hakk Te'âlâ**'nın mârifet ve muhabbetinden yüz çevirip, bedene âit lezzetlerin peşine düşeceklerini bilmek kesin bir ilim olur.

Sa'dî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

نَه اِبْلِيسْ دَرْ حَقِّ مَا طَعْنَه زَدْ كَزْ اِينَانْ نَيَايَدْ بَجُزْ كَارِ بَدْ؟
فِغَانْ اَزْ بَدِيهَا كِه دَرْ نَفْسِ مَاسْتْ كِه تَرْسَمْ شَوَدْ ظَنِّ اِبْلِيسْ رَاسْتْ
چُو مَلْعُونْ پَسَنْدْ آمَدَشْ قَهْرِ مَا خُدَايَشْ بِيَنْدَاخْتْ اَزْ بَهْرِ مَا
كُجَا سَرْ بَرْ آرِيمْ اَزْ اِينْ عَارُ نَنْگْ كِه بَا اُو بَصُلْحِيمُ و بَا حَقّ بَجَنْگْ

"Vaktiyle İblîs, aleyhimizde bulunmadı mı sitemde?!
'Bu insanlardan kötü işten başka hiç bir şey gelmez' diye!
Feryâd-u figân kendi nefsimizdeki isyan ve kötülüklerden,
Korkarım İblîs'in hakkımızdaki zannının gerçekleşmesinden.

Bizim helâkimiz o mel'ûn şeytana çok hoş geldi,
Hâlbuki Cenâb-ı Hakk bizim için, onu reddetti.
Bu utançtan nasıl başı kaldırırız?!
İblîs'le barışık, Hakk'la savaştayız!" *(Sa'dî Şirâzî; Bustân, 9. Bab, beyit no: 3771-3774)*

(**Sûdî Efendi**'nin beyânına göre; **İblîs**, insanlar hakkında, "Bunlardan yaramaz işten başka, fısk ve isyandan başka bir iş sâdır olmaz" diye ayıplama ve kınamada bulundu. İşte bu yüzden insaf mıdır, böyle düşmana itaat edip, **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine muhâlefet edesin! *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bustân; 2/381)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osman el-Mağribî** *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Şeytan insanlara ibâdetlerini güzel göstererek sağlarından, uzun kuruntularla ve kerâmetlerle önlerinden, bid'atler ve dalâletlerle arkalarından, şirk ve inkâr ile de sollarından gelir.

Bir kul hakkında saâdet hükmü geçmişse o, şeytanların emrettikleri ibâdet ve tâatleri kendilerinden kabul ederek yerine getirir, ama onlar o tâatini kendisine beğendirerek onu helâk etmek isterlerse o kişi, ezelde kendi hakkında geçen saâdet hükmüne döndürülür de, bu sebeple onlara aldanmaz, yaptığı ibâdet de yanına kâr kalır."

İblîs: **"Onların ekserîsini şükredici olarak bulamayacaksın!"** sözüyle kendisine itaat ederek helâk olacak çoğunluğu kastetti. Azınlık ise, kendisine ezelî saâdet ulaşarak kurtulup şükredenler olacaktır.

Şiblî *(Kuddise Sirruhû)* buyurmuştur ki: "**İblîs** üstlerinden ve altlarından bir şey yapabileceğini söylememiştir. Çünkü üst taraf meleklerin, âriflerin kalplerine bakış mahallidir, alt ise secde yeridir. Meleğin nazarının mahalli olan üst tarafla, kulların ibâdet mevzii olan alt yönde şeytanın ne yeri, ne de yolu olamaz!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şeytan, insanları dört bir yanlarından yakalayacağını ve onlara her yönden musallat olacağını söylerken, **Hakk Te'âlâ**'nın onları ondan korumaya Kadir olduğunu bilememiştir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâde ve kudreti tealluk etmedikçe insanlara yapacağı hîle tesirsiz kalacaktır.

Eğer işler şeytanın elinde olsaydı, evvelce ibâdet uğrunda yaptığı gayretlerin kendisine yararlı olması için bir şeyler yapabilirdi. Geçmiş çabaları kendisine yaramadığına göre, kulları tehdit ettiği kötü vesveseleriyle de onlara bir zarar veremeyecek demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şeytanın "Ön taraftan gelişi" haset ve kıskançlık yönündendir. Böylece o, insanlara kendi dönemlerinde bulunan büyük âlimlere ve meşâyihe karşı kıskançlıkta bulunmayı süslü göstererek, sıradan insanların, o büyüklerin halleri, amelleri ve sözlerini tenkit etmelerini sağlayacağından bahsetmektedir.

"Artlarından gelme" tehdîdiyle ise, (mezhep ve meşreple ilgili) taassup cihetinden yaklaşacağını ve böylece insanlara kendilerinden önce geçmiş olan sahâbe, tâbi'în ve meşâyihi tenkit ettireceğini ve onlara karşı kin ve nefret besleteceğini konu etmektedir.

"Sağlarından gelerek" sözüyle de **İblîs**, müritlere mânevî yolda bir rahatlık vereceğini, böylece onları meşâyihin yanındayken edepsizliğe, haşmet ve tâzîmi terk etmeye, çok konuşmaya ve şakalaşmaya teşvik edeceğini, dolayısıyla da onları **Allâh** katında makbûliyet rütbesinden düşüreceği tehdîdini yapmıştır.

"Sollarından geleceğim" ifâdesine gelince, bununla da müritlere şeyhlerinin emirlerini ve yasaklarını terketmeyi süslü göstereceğini, böylece onları reddolunma uçurumlarına iteceğini ve velîliğin kıskançlığından kaynaklanan hamlelerle onları helâk edeceğini anlatmıştır.

Onun maksadı, hücum niyetinde olan bir düşmanın kolayca saldırıya geçebileceği yönleri anlatmak olduğundan, kötülükleri yaldızlama ve insanları saptırma husûsunda bu yönleri tercih etmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** şeytana, kulların üstlerinden ve altlarından yol vermemiştir. Çünkü rahmet üst taraftan inmektedir, bu nedenle kullarıyla rahmeti arasına hiçbir şey sokmamıştır. Aşağı taraf ise tevâzu ve huşû mahalli olduğundan çokça nurlara sâhiptir, oradan yanaşmak isteyenin o nurlarla yanması kesindir.

Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Mürsî *(Kuddise sirruhû)* buyurmuştur ki: "Üst taraf tevhîdi, alt cihet ise İslâm'ı temsil ettiğinden, **İblîs**'in ne tevhîd, ne de İslâm yolundan gelmesi olmaz!"

Sûfiyyeden biri buyurmuştur ki: "İslâm'da şükürden büyük makam olsaydı elbette **İblîs** ondan engellemeye çalışırdı, demek ki şükür, makamların en büyüğüdür, **İblîs**'in üzerine oturduğu dosdoğru yol da ancak odur.

Şükrün târifi ise; **Allâh**'ın nîmetleriyle **Allâh**'a isyan edilmemesidir.

Diğer bir târife göre; bütün uzuvları **Allâh**'a itâate kullanmaktır.

Başka bir târife göreyse; her nimette nîmet vereni görmektir!"

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Şeytanların nelere gücü yettiğini ve şükreden kulların azlığını beyân eden bir âyet-i kerîme:

﴿ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ
اِعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾ ﴾

Onlar onun için dilediği şeyleri; sağlam köşkleri/*yüksek evleri/ mescitleri/*, (hayvan, kuş, peygamber ve velîlerin) heykelleri(ni), büyük havuzlar gibi çanakları ve (büyüklüğünden dolayı aşağı indirilemeyip, merdivenlerle çıkılan, sağlam ayaklar üzerinde) **sâbit kazanları yapıyorlardı.**

Ey Dâvûd hânedânı! (Bunca nîmetlerimize karşılık) **şükür için** (sâlih) **amel**(ler)**de bulunun! Zâten kullarımdan** (her hâline) **çokça şükreden** (ve şükrü nîmet bilerek şükrettiğine de şükreden) **pek azdır!** *(Sebe' Sûresi:13)*

﴿قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (18)

(قَالَ) **buyurdu,** ne buyurdu? (اُخْرُجْ) **çık,** nereden? (مِنْهَا) **oradan,** ne olduğun halde? (مَذْءُومًا) **zemmolunmuş** (yerilmiş ve kınanmış) **olduğun halde,** daha ne olduğun halde? (مَدْحُورًا) **kovulmuş,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مِنْهَا) câr ve mecrûr (اُخْرُجْ) fiiline müteallîktır.

2- (مَذْءُومًا وَ مَدْحُورًا) kelimeleri (اُخْرُجْ) emrinin fâ'ilinden hâldirler.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(لَمَنْ تَبِعَ) **andolsun ki her kim uyarsa,** kime? (كَ) **sana,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** (لَأَمْلَأَنَّ) **elbette muhakkak dolduracağım,** neyi? (جَهَنَّمَ) **cehennemi,** kimden? (مِنكُمْ) **sizden,** (أَجْمَعِينَ) **hepinizden.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لَمَنْ) terkîbindeki (لَ) harfi, mahzûf kasemin muvattıesidir.

2- (مِنْهُمْ) câr ve mecrûru, (كَائِنًا مِنْهُمْ) takdîriyle mahzûf bir hâle müteallîktırlar.

3- (لَأَمْلَأَنَّ) cümlesi, mahzûf kasemin cevâbı olup, o kasem, cevâbıyla birlikte mübtedâ olmak üzere mahallen merfû'dur ki buna göre takdîr: (لَلَّذِى تَبِعَكَ مِنْهُمْ وَاللهِ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(**İblîs**'in bu küstahça baş kaldırmasına karşı) **O buyurdu ki: "Kınanmış ve kovulmuş biri olarak oradan çık! Yemin ederim ki;** (**Âdem**'in zürriyetinden olan) **o** (insa)**nlardan her kim sana uyacak olursa, andolsun ki; elbette cehennemi topluca sizden dolduracağım!"**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **İblîs** insanları ifsat edeceğini vaad edince, **Allâh-u Te'âlâ** da ona tart ve ihânet ifâdesiyle hitap ederek: **"Kınanmış ve kovulmuş olarak oradan çık!"** buyurmuştur.

Şeytanın çıkması emredilen yerin tespiti hakkında **Mâverdî** *(Rahimehullâh)* iki görüş zikretmiştir:

1) Cennetten veya gökten olabilir ki, cennetten daha önce çıktığı düşünülecek olursa, diğer bâzı mânâlar daha uygun görülebilir, bunlar onüçüncü âyet-i kerîmenin tefsîrinde geçmiştir.

2) Bu cümlenin mânâsı, tehdit vechi üzere: "Sen Benim tâatımdan çık bakalım!" şeklinde de olabilir.

Âyet-i kerîmede geçen (مَذْؤُمًا) kelimesinin beş türlü tevîli yapılmıştır:

a) İbni Zeyd *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; mezmûm (kınanmış) demektir.

b) Kelbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; leîm ve alçak demektir.

c) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın re'yine göre; kendisine kızılan mebğûz kimse demektir.

d) İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*a göre; sürgün edilmiş kimse demektir.

e) Ahfeş *(Rahimehullâh)*a göreyse; çok büyük ayıpları olan biri demektir.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede şuna dâir yemin etmiştir ki, Âdemoğulları içerisinden her kim **Allâh**'ın düşmanı **İblîs**'e tâbi olup itâat ederse ve onun kendisi hakkındaki tahmînini doğru çıkarırsa, işte **Allâh** onların hepsinden yâni, **İblîs**'e tâbi olan kâfir insanlarla, **İblîs**'in kendisinden ve zürriyetinden cehennemi dolduracaktır.

Artık **Allâh**'ın düşmanının, kendisi hakkındaki zannını yalancı çıkaran, onun kendisi hakkındaki emelini ve beklentisini boşa çıkaran, düşmanının arzularına imkân vermeyen, ona hep töhmetle bakıp nasîhatini dinlemeyen kimselere **Allâh** rahmet eylesin.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmeleriyle kullarını, düşmanlarının düşmanlığının kıdemine ve babaları hakkında geçmiş hasedine karşı uyararak, düşünüp ibret almaya, böylece düşmanlarına itâatten vazgeçip, gerçek dostları olan Rablerine itâate yönelmeye teşvik etmiş olmaktadır.

"Rûhu'l-beyân ve **İbni Ebî Hâtim"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın cenneti de cehennemi de doldurma sözü mutlaka yerini bulacaktır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣١- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَقَالَتِ النَّارُ: أُوثِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ وَالْمُتَجَبِّرِينَ. وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: مَا لِي لَا يَدْخُلُنِي إِلَّا ضُعَفَاءُ النَّاسِ وَسَقَطُهُمْ. قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي. وَقَالَ لِلنَّارِ: إِنَّمَا أَنْتِ عَذَابِي أُعَذِّبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي. وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مِلْؤُهَا فَأَمَّا النَّارُ فَلَا تَمْتَلِئُ حَتَّى يَضَعَ رِجْلَهُ فَتَقُولُ قَطْ قَطْ قَطْ فَهُنَالِكَ تَمْتَلِئُ وَيُزْوَى بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ وَلَا يَظْلِمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ خَلْقِهِ أَحَدًا وَأَمَّا الْجَنَّةُ فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُنْشِئُ لَهَا خَلْقًا».

131- **"Cennetle cehennem birbiriyle çekiştiler de, cehennem: 'Ben, kibirli ve zorba kimselere tahsis edildim!' dedi. Cennet de: 'Niye bana insanların zayıflarından ve** (insanlar nazarında) **düşük olanlarından başkası giremiyor?' dedi.**

O zaman Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ cennete: 'Sen Benim rahmetimsin! Ben kullarımdan dilediklerime seninle rahmet ederim!' buyurdu. Cehenneme de: 'Benim azâbım ancak sensin! Seninle dilediğim kullarıma azap ederim!' buyurdu. Onlardan her biri için kendisini dolduracak kadar (insan ve cin) **vardır.**

Ateşe gelince; o(, bütün kâfirleri ve kendisine gönderilen âsîleri içine aldıktan sonra yine de) **dolamayacak, nihâyet O** (**Allâh-u Te'âlâ**), (kudret) **ayağını** (cehenneme) **koyunca: 'Yeter, yeter, yeter!' der. İşte o zaman cehennem dolar ve bir kısmı diğer bir kısmına doğru büzülür.**

Zâten Allâh-u Azze ve Celle yaratıklarından hiçbirine zulümde bulunmaz(, onun için cehennemi doldurmak üzere yeni insan yaratmaz)**!**

Ama cennete gelince; (o da kendisine girenlerle dolamaz fakat) **Allâh-u Azze ve Celle onun** (dolması) **için yeni yaratıklar peydâ eder."** *(Buhârî, Tefsîr:333, no:4569, 4/1836; Müslim, Cennet:13, no:2846/36, 4/2186)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

١٣٢- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: تَقُولُ جَهَنَّمُ: «رَبِّ قَدْ وَعَدْتَنِي أَنْ تَمْلَأَنِي»، يَقُولُ اللهُ: «هٰكَذَا» وَتَقُولُ جَهَنَّمُ: «قَطُّ قَطُّ، وَقَتْ ذِمَّةُ رَبِّنَا».

132- "Cehennem: 'Yâ Rabbi! Sen bana beni dolduracağını söz vermiştin!' deyince, **Allâh-u Te'âlâ** (cehenneme kudret ayağıyla basarak)**: 'İşte** (seni) **böylece** (doldururum)**!'** buyurur. O zaman cehennem: 'Yeter, yeter!' der de, böylece Rabbimizin sözü yerine gelmiş olur." *(İbni Ebî Hâtim, no:8274, 5/1447-48)*

Şeytana uyanlar o kimselerdir ki, şeytan onlara bahsedilen dört cihetten gelir, onlar da onun emirlerini kabûl ederler. Artık akıllı kişi ona uymaktan sakınsın da, **Allâh**'ın tâat ve ibâdetine gayretle çalışsın da, girenlerle birlikte o da cehenneme girmesin!

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣٣- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ مَرْحُومَةٌ عَذَابُهَا بِأَيْدِيهَا فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دُفِعَ إِلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَيُقَالُ هٰذَا فِدَاؤُكَ مِنَ النَّارِ».

133- **"Gerçekten işte bu ümmet rahmete mazhar kılınmıştır. Azapları kendi ellerindedir! Kıyâmet günü olduğu zaman Müslümanlardan her bir adama bir müşrik verilir de: 'İşte senin cehennemden** (kurtuluş) **fidyen budur!' denilir."** *(İbni Mâce, Zühd:34, no:4292, 2/1434)*

İşte bu hadîs-i şerîfte **Allâh-u Te'âlâ**'nın, (mümin) kullarına karşı lütfunun mükemmelliğine ve onların Kendi katındaki değerine dâir büyük bir delil bulunmaktadır. Şöyle ki; O, düşmanlarını dostlarının fidyesi yapmıştır.

Bu fidyenin mânâsı şu da olabilir: **Allâh-u Te'âlâ** cehenneme, onu cinler ve insanlardan dolduracağını söz verdiği için, cehennem **Allâh-u Te'âlâ**'dan müşrikler ve âsî müminler hakkındaki sözünü yerine getirmesini talep edecektir. **Allâh-u Te'âlâ** da onu kendisine takdim ettiği kâfirlerle râzı edecektir ki işte bu, müminlerin fidye vermesi gibi olacaktır.

Ulemâdan bâzısı bunun mânâsını şöyle açıklamıştır: "Müminler sırattan geçerlerken ateşin sıcak esintisinden kâfirlerle korunacaklardır. Bu sebeple kâfirler, ehl-i İslâm için bir koruma ve fidye olmuş olurlar."

Meşâyihtan biri şöyle anlatmıştır: "Defnedildiği gece rüyamda **Ebû Bekr ibni'l-Huseyn el-Mukrî**'yi gördüm, ona: 'Ey üstad! **Allâh** sana ne muâmele yaptı?' diye sorduğumda o: '**Allâh-u Te'âlâ**, felsefeci **Ebu'l-Hasen el-Âmirî**'yi bana fidye olarak tâyin etti ve: 'İşte bu, senin ateşten fidyendir!' buyurdu.' dedi. **Ebu'l-Hasen** de, **Ebû Bekr el-Mukrî**'nin vefat ettiği gece ölmüştü."

Ebû Bürde'nin, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣٤- عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَجِيءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بِذُنُوبٍ أَمْثَالِ الْجِبَالِ فَيَغْفِرُهَا اللهُ لَهُمْ وَيَضَعُهَا عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى».

134- **"Kıyamet günü Müslümanlardan birtakım insanlar dağlar gibi günahlarla gelirler de, Allâh kendileri için onları bağışlar ve onları Yahudilerle Hristiyanlar üzerine koyar!"** *(Müslim, Tevbe:8, no:2767/51, 4/2120)*

Allâh-u Te'âlâ'nın ehl-i İslâm ve ehl-i îmâna karşı lütfundan dolayı, ehl-i küfrü ve ehl-i tuğyânı onlara fidye tâyin etmesi uzak görülemez. Çünkü bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mâsiyet ehline karşı adâleti, tâat ehline karşı ise fazl-u keremidir. Ama **Mu'tezile** fırkası:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى... ﴿١٨﴾﴾

"Hiçbir (günah) **taşıyıcı**(sı) **diğerinin yükünü taşımayacaktır."** *(Fâtır Sûresi:18)* âyetini delil getirerek bunu inkâr ettiler. Fakat onların vardıkları görüş Kitap ve Sünnet'e muhâliftir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿... وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ ﴿١٣﴾﴾

"Yemin olsun ki; elbette onlar hem kendi ağır yüklerini, hem de kendi ağır yükleriyle birlikte(, sapıtmasına sebep oldukları kimselerin) **nice ağır yükleri**(ni) **de mutlaka taşıyacaklardır."** *(Ankebût Sûresi:13)* buyurmaktadır. Demek ki, onların bir önceki âyetten delil almaları geçerli değildir. Çünkü her kâfir kendi suçuna karşılık ceza görecektir.

(Saptırıcı önderlerin, dalâlete sevk ettikleri kimselerin suçlarını yüklenmeleri ise, kendi fiilleri olan saptırma suçunun vebâlini taşıma anlamına geldiğinden, yine herkes kendi yükünü yüklenmiş olacaktır.) **Allâh-u Te'âlâ** durumun hakîkatini en iyi bilendir! Varış da ancak O'nadır!

"Mâtürîdî Tefsîri"nde ve **"Tefsîr-i Kebîr"**de zikredildiğine göre; **Mu'tezile**'nin ve **Hâricîler**'in, bu âyeti delil getirerek, şeytana uyan fâsıkların ve büyük günah işleyen herkesin kesinlikle cehenneme gireceğini ve orada ebedî kalacağını söylemeleri aslâ doğru değildir, çünkü bu âyet-i kerîmede:

"Şeytana uyan herkesi cehenneme dolduracağım!" buyrulmamış, ancak: "Cehenneme dolduracaklarım, şeytana uyanlardan olacaktır!" buyrulmuştur. Buna göre kâfirlerin tümünün cehenneme gireceği kesinse de, her fâsığın cehenneme gireceği kat'î değildir.

Zâten bu âyet-i kerîme dîni bozma ve tevhîdi reddetme mevzûunun peşinde zikredildiği için burada: "Dîni bozma ve tevhîdi reddetme husûsunda sana tâbi olanlardan elbette cehennemi dolduracağım!" buyrulmuş olmaktadır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, şeytana uyanları cehennemle tehdîdi ve şeytanı dostlarına musallat etmeyeceği:

﴿... لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾﴾

Andolsun ki; elbette cehennemi senden ve o (insa)**nlar içerisinden sana uymuş bulunanlardan topluca dolduracağım!"** *(Sâd Sûresi:85)*

﴿وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ
وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾
إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾﴾

"Onlardan gücün yetmiş olduğu kimseyi (kötülüklere çağırmak üzere vesvese veren) **sesinle**(, çalgı âletleriyle, oyun ve eğlencelerle) **kaydır/rahatsız et/hareketlendir**(erek neşelendir)**/,** (**Allâh**'a isyan uğrunda mesâi sarf eden insan ve cin) **süvârilerin ve piyâdelerinle onlara haykır/onlara karşı** (tüm hîlelerini) **yığın yap/, bir de sen** (putları adına kurban ettikleri ve dilediklerine haram kıldıkları hayvanlarda, fâiz, rüşvet gibi haram yollardan kazandıkları ve kötü yollara harcadıklarında, bir de israfla çarçur ettikleri) **mallar**(ın)**da ve** (diri diri gömdükleri, zinâdan doğurdukları, **Allâh**'tan gayrine nispet ederek: "Şunun kulu, bunun kulu" diye ad taktıkları ve besmelesiz ilişkilerden doğurdukları) **çocuklar**(ın)**da kendilerine ortak ol!**

Böylece sen onlara(: "Putlar size şefaat edecektir!", "Kıymetli soyunuz nedeniyle **Allâh** katında değerlisiniz!", "Âhiret yoktur, siz dünyâdan istifâdeye bakın!" gibi birtakım) **vaad**(ler)**de bulun!" Oysa şeytan onlara** (doğru gösterdiği) **bir aldatmacadan başkasını vaad etmemektedir.**

(O zaman **Allâh-u Te'âlâ** buyurdu ki:) **"Benim** (muhlas, seçkin ve fazîlet ehli olan) **kullarım** (var ya)**; gerçekten de senin için onlar üzerinde hiçbir güç olamaz.**

(Ey insan! Seni şeytanın şerrinden koruması için Kendisine güvenip işlerini ısmarlayacağın) **bir Vekîl olarak Rabbin yeterli olmuştur!"** *(İsrâ Sûresi:64-65)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ İblîs**'i derecesinden çıkardı, rütbesinden ve makamından azletti ve onu hak ettiği mahrûmiyet ve lânete nakletti.

Sonra da onu azâbı içerisinde ebedî bırakarak rahmetinin serinliğinden bir zerre bile ona tattırmadı.

Böylece o **İblîs** sabahleyin herkesin önündeyken akşama cemaatin en uzağı olarak çıktı. İşte bu, İlâhî izzetin kahrının eserleridir. Hangi ciğer bu kıssayı dinler de parça parça olmaz!

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** şeytana şöyle hitap etmiştir:

"Oradan hakir ve kovulmuş olarak çık! Her kim enâniyette, **Allâh**'tan başkasını görmekte ve günahlar işlemekte sana uyarsa, elbette cehennemi topluca sizinle dolduracağım!

Artık siz kendi tabîatınızın zindanında hapse atılarak murâdınızdan mahrum olma ateşiyle azâba uğratılacaksınız ki, en şiddetli azap da ancak budur. Sevgiliden ayrılık dışındaki her şey ise kolay gelir."

﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا
وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (19)

Ve Biz buyurduk ki, (وَيَا آدَمُ) **ey Âdem!,** (اسْكُنْ) **yerleş,** kim? (أَنْتَ) **sen,** daha? (وَزَوْجُكَ) **eşin,** nereye? (الْجَنَّةَ) **cennete,** (فَكُلَا) **sonra yiyin,** nereden? (مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا) **dilediğiniz yerden,** (وَلَا تَقْرَبَا) **yaklaşmayın,** neye? (هٰذِهِ الشَّجَرَةَ) **şu ağaca,** (فَتَكُونَا) **sonra olursunuz,** kimlerden? (مِنَ الظَّالِمِينَ) **zulmedicilerden.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَيَا آدَمُ) terkîbindeki (وَاوْ) harfi, âtıfe olup, kelâm, bir önceki âyet-i kerîmede geçen (اُخْرُجْ) cümlesi üzerine ma'tûftur.

2- (فَكُلَا) terkîbindeki (فَا) harfi, âtıfe olup, (حَيْثُ) zarf-ı mekânı, zamme üzere mebnî, harf-i cerle mahallen mecrûrdur.

3- (شِئْتُمَا) cümlesi ise, izâfetle mahallen mecrûrdur.

4- (فَتَكُونَا) terkîbindeki (فَا) harfi, sebebiyye için olup, (مِنَ الظَّالِمِينَ) câr ve mecrûru (تَكُونَا) fiil-i nâkısının mahzûf haberine müteallıktırlar.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ey Âdem! Sen eşinle birlikte cennete yerleş de, her ikiniz (orada) **dilediğiniz yerden** (istediğiniz şeyleri) **yiyin, ama** (meyvesinden yemek için) **işte şu ağaca yaklaşmayın, sonra ikiniz de** (nefislerine) **zulmeden** (ve kendilerine yazık eden) **kimselerden olursunuz!**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ, şeytanı kovup uzaklaştırdıktan sonra **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a mertebesini muhâfaza edebilmesi için birtakım tavsiyelerde bulunmak üzere bu âyet-i kerîmede açıklanan uyarıları yapmıştır.

"Mâtürîdî, Mâverdî, Tefsîr-i Kebîr, Nîsâbûrî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın eşi **Havvâ** annemizdir. Onlara yöneltilen: 'Yiyin!' emri, teklîfî (sorumluluk getiren) bir emir olmayıp, ibâhî (yemenin serbest olduğunu bildiren) bir emirdir."

Yerleşmeleri emredilen cennetin nerede olduğu husûsunda birkaç görüş vardır:

1) Oranın, müttakîlere vaad edilen "Huld" cenneti olduğudur. O zaman yerleştikleri cennet, amellerine karşılık bir sevap niteliği taşımadığından, oradan çıkmaları mümkün olmuştur.

2) "Rûhu'l-beyân tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın yerleştiği cennet ya dâr-ı cezâ kılınan (müminlerin âhirette mükâfat yurdu olarak yerleştirileceği) "Huld" cennetidir. İlim ehlinin ekserîsi kitaplarında zikrettikleri birtakım vecihlere dayanarak bu görüşü kabul etmişlerdir.

Veyâ gökte bir cennettir ki, oradan inmişlerdir, ya da yeryüzünde bulunan bir cennettir ki, orası yeryüzünün diğer bölgelerinden yüksek kılınmış, ağaçlıklı, meyvelikli, gölgelikli, nîmetlerle dolu, sevinç ve huzur sâhibi bir yerdir. **Allâh-u Te'âlâ** orayı onlar için özel olarak hazırlamış ve imtihan yurdu yapmıştır.

Zâhir ve bâtın ehlinden birtakım muhakkık âlimler de bu görüş üzeredirler, çünkü **Âdem** *(Aleyhisselâm)* orada belli bir ağaçtan yememekle mükellef tutulmuştur, oysa mükâfat yurdu olan cennette sorumluluk yoktur.

Ayrıca **Âdem** *(Aleyhisselâm)* orada uyumuş, oradan çıkarılmış, **İblîs** de yanına girebilmiştir. Hâlbuki cennette uyku yoktur, girildikten sonra çıkış da yoktur, kovulup çıkartılmasının ardından şeytanın orayı girmesi de câiz değildir, ayrıca **Kabil**'in: "Ben cennet çocuklarındanım!" dediği bilinmektedir. Bir de **Übeyy ibni Ka'b** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre, **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

١٣٥- عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَمَّا حَضَرَ اٰدَمُ قَالَ لِبَنِيهِ: اِنْطَلِقُوا فَاجْنُوا لِي مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ فَخَرَجُوا فَاسْتَقْبَلَتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ فَقَالُوا: أَيْنَ تُرِيدُونَ يَا بَنِي اٰدَمَ؟ قَالُوا: بَعَثَنَا أَبُونَا لِنَجْنِيَ لَهُ مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ فَقَالُوا: اِرْجِعُوا فَقَدْ كُفِيتُمْ. فَرَجَعُوا مَعَهُمْ حَتَّى دَخَلُوا عَلَى اٰدَمَ، فَلَمَّا رَأَتْهُمْ حَوَّاءُ ذَعَرَتْ مِنْهُمْ وَجَعَلَتْ تَدْنُو اِلَى اٰدَمَ وَتَلْصَقُ بِهِ فَقَالَ: إِلَيْكِ عَنِّي. إِلَيْكِ عَنِّي فَمِنْ قِبَلِكِ أُتِيتُ. خَلِّي بَيْنِي وَبَيْنَ مَلٰئِكَةِ رَبِّي. قَالَ: فَقَبَضُوا رُوحَهُ، ثُمَّ غَسَلُوهُ وَحَنَّطُوهُ وَكَفَّنُوهُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيْهِ، ثُمَّ حَفَرُوا لَهُ ثُمَّ دَفَنُوهُ، ثُمَّ قَالُوا: يَا بَنِي اٰدَمَ هٰذِهِ سُنَّتُكُمْ فِي مَوْتَاكُمْ فَكَذَاكُمْ فَافْعَلُوا».

135- **"Âdem** *(Aleyhisselâm)* **vefât edeceği zaman, oğullarına:**

'Gidin bana cennet meyvelerinden koparın' dedi. Oğulları (onun yanından) **çıktılar, melekler onları karşılayarak 'Ey Ademoğulları! Nereye gidiyorsunuz?' dediler.**

Onlar: 'Babamız bizi kendisi için cennet meyvelerinden koparmak üzere gönderdi' dediler. (Melekler de onlara): **'Dönün, muhakkak ki kifâyet olundunuz** (işiniz görüldü)**' dediler. Melekler onlarla beraber dönerek Âdem** *(Aleyhisselâm)***ın yanına girdiler.**

Havvâ *(Radıyallahu Anhâ)* **onları görünce, onlardan dehşete düşerek Âdem** *(Aleyhisselâm)***a yanaşmaya ve yapışmaya başladı.**

Âdem *(Aleyhisselâm)* **ona 'Benden uzak ol, benden uzak ol! Başıma ne geldiyse senin yüzünden geldi. Benimle Rabbimin meleklerinin arasını boş bırak' dedi.**

Bunun üzerine melekler Âdem *(Aleyhisselâm)*ın **rûhunu aldılar, sonra yıkayıp** (cennet kokularıyla) **kokuladılar ve kefenlediler, sonra da cenâze namazını kılarak onun için bir kabir kazıp onu defnettiler.**

Daha sonra, 'Ey Âdem oğulları! Ölüleriniz hakkında sünnetiniz budur, işte böylece yapınız' dediler." *(Hâkim, el-Müstedrek, No: 1275, 1/495, İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, 1/33)*

Bu rivâyeti nazar-ı itibâra alan âlimler: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın bir salkım üzümünü istediği o cennete ulaşmak mümkün olmasaydı, oğulları onu aramak üzere yola çıkmazlardı, işte bu da, o cennetin, gökte değil, yerde olduğuna delâlet etmektedir." demişlerdir.

3) İmâm-ı Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânına ve **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; deliller çelişkili olduğundan ve âyet-i kerîmede bunun bir tâyini yapılmadığından dolayı en ihtiyatlı ve selâmetli olan görüş, bu hususta kesin konuşmamak ve kat'î tâyinlerden geri durmaktır. *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:1/425; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:1/233)*

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı cumâ günü halk etmiştir ve onu cennete sokup Firdevs cennetlerine cumâ günü yerleştirmiştir." *(İbni Ebî Hâtim, no:8275, 5/1448)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**İblîs** cennetten çıkarılıp, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* cennete yerleştirilince, orada tek başına gezmeye başladı. Kendisiyle sükûnet bulacağı bir eşi yoktu. Bir kere hafif bir uykuya dalmıştı ki, uyandığında yanında oturan bir kadın gördü. **Allâh** onu onun kaburgasından yaratmıştı. O ona: 'Sen kimsin?' deyince, o: 'Bir kadın!' dedi. 'Peki, niçin yaratıldın?' deyince: 'Benimle sükûnet bulasın diye!' dedi.

Melekler onun ilminin ne dereceye vardığını anlamak için: 'Onun ismi nedir?' diye sordular. O: '**Havvâ**!' dedi. 'Peki, niçin **Havvâ**!' dediler. 'Diri bir şeyden yaratıldığı için!' diye cevap verdi. İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin!' buyurdu."** *(İbni Ebî Hâtim, no:8276, 5/1448)*

Eş'as el-Haddânî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Havvâ** *(Radıyallâhu Anhâ)* cennet kadınlarındandı. Vücûdu o kadar şeffaftı ki, hâmile kalsa karnındaki çocuğun erkek mi, dişi mi olduğu görülecekti! *(İbni Ebî Hâtim, no:8277, 5/1448)*

"Mâtürîdî, Mâverdî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın yaklaşmaktan nehyedildiği ağacın ne olduğu hakkında birkaç rivâyet vardır:

1) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; buğday ağacıdır. Bundan dolayı **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın gıdâsı ve kıyâmete kadar çocuklarının da yiyeceği buğday olmuştur ki böylece onlar ekmek parası kazanma derdine düşerek isyan ve muhâlefetin karşılığını görmüş olacaklardır.

Buna benzer görüşler, **Hasen-i Basrî, Vehb ibni Münebbih, Atıyye el-Avfî, Abdurrahman ibni Ebî Leylâ, Ebû Mâlik** ve **Muhârib ibni Disâr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edilmiştir.

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle derdi: "O, buğdaydır, lâkin cennette onun bir tanesi sığır böbreği kadar büyük, köpükten yumuşak ve baldan tatlıydı!"

2) Süddî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; üzüm ağacıdır. Bundan dolayı şeytan, Âdemoğullarını bu ağaçtan yapılan şarapla saptırma imkânı bulmuştur. **Sa'îd ibni Cübeyr, Şa'bî, Ca'd ibni Hübeyre** ve **Muhammed ibni Kays** *(Radıyallâhu Anhüm)*den de buna benzer görüşler rivâyet edilmiştir.

3) Mücâhid, İbni Cüreyc ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; incir ağacıdır!

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre: "Bu ağaçtan yiyenin abdest bozması gerekiyordu, cennette de abdest bozma olmadığından bu ağaçtan yemek yasaklandı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8278-84, 5/1448-1449)*

4) Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen rivâyete göre; kâfûr ağacıdır.

5) Kelbî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; ilim ağacıdır ki, o zamana kadar avretlerinin olduğunu bilmezken, bu ağaçtan yemeleri sebebiyle avretleri belirerek bunu öğrendikleri için bu isim verilmiştir.

6) Ebû Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen bir rivâyete göre; hurma ağacıdır!

Bu hususta başka görüşler de vardır, ancak hangisi olduğuna dâir bir vahiy bulunmaksızın kesin konuşmak câiz değildir. O halde âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** ismini tâyin buyurmadığına göre; evlâ olan, tâyinde bulunmamaktır.

Zâten bunu bilmemize de bir lüzum yoktur. Bilmemiz gereken ancak, **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı gelmenin nelere sebep olacağı husûsudur ki, böylece ma'siyetten **Allâh**'a sığınalım ve itâata rağbetli olalım! *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:1/426, 434; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:1/234-235)*

"Mâtürîdî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarına imtihanı ilk başta nîmet ve lütufla başlar, daha sonra yaptıkları kötülüklere karşı vereceği adâletli cezâlarla sürer.

Nitekim **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı da **Allâh-u Te'âlâ** evvelâ, meleklerine kıble yapma, cennetine yerleştirme ve geniş nîmetler lütfetme gibi nîmetleriyle imtihana tâbi tutmuş, daha sonra ise yaklaşması nehyedilen ağaca el uzatma suçunun karşılığı olarak cennetten dünyâya indirilme süreciyle başlayan türlü türlü meşakkatlerle imtihanı devâm ettirmiştir.

Âyet-i celîlenin son cümlesinde geçen: **"Zâlimlerden olursunuz!"** kavl-i şerîfinin mânâsı: "Derecenize yakışmayan bir şey yaparak hazzınızı eksiltenlerden olursunuz ki, bu da kendinize yapacağınız bir zarar olur." demektir. Zâten tefsîr ehlinin geneli, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen zulüm tâbirini zararla tefsîr etmişlerdir.

Nitekim:

﴿ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا... ﴿٣٣﴾ ﴾

"O iki bostan da ürünlerini (tastamam) **vermiş ve ondan en ufak bir şey eksik bırakmamıştı."** *(Kehf Sûresi:33)* âyet-i kerîmesi bunun açık örneklerindendir.

Dolayısıyla bu türlü bir zulümde peygamberlerin ısmetini (günahsızlığını) ihlâl edecek bir durum söz konusu değildir. Zîrâ ısmeti ihlâl edecek zulüm ve günah, bir özre binâen olmayandır. Burada ise, unutma gibi bir mâzeret söz konusudur. Nitekim:

﴿ وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ ﴾

"Andolsun ki; elbette Biz bun(ca insanların yaratılmasın)**dan önce Âdem'e de kesinlikle** (o ağaçtan yememesi için) **emirde bulunmuştuk. Fakat o** (bu vasiyeti) **unutmuştu. Biz onun için** (günaha karşı) **bir kasıt bulmadık.** (Bilakis kasıtsız olarak bir hataya düştü.)" *(Tâhâ Sûresi:115)* âyet-i kerîmesi bunu açıkça ifâde etmektedir.

Ayrıca o, **Allâh** adına yalan yere yemin edilemeyeceğini sandığından, şeytanın yeminine kanarak bu hatâya düştüğü için, bilmeme mâzeretiyle mâzur sayılmıştır.

Bir de **Âdem** *(Aleyhisselâm)*; âyet-i kerîmede geçen: **"Bu ağaca yaklaşmayın, sonra kendinize zarar edenlerden olursunuz!"** cümle-i celîlesindeki yasaklamayı tahrîm (haramlık) ifâdesi olarak anlamamış, bilakis hasta edecek zararlı bir şeyden sakındırma gibi değerlendirmiştir.

Hâl böyle olunca, tabî ki: "Niye bu kadar büyük bir siteme mâruz kalmıştır?" sorusu kaçınılmaz olur. Buna cevâben denir ki:

"Burada:

«حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ».

'Ebrârın haseneleri mukarreblerin seyyieleridir(, orta derecedeki kulların bazı sevapları **Allâh-u Te'âlâ**'ya en yakın olan kullara göre günah sayılır)!' kaidesi geçerlidir. Zâten efendinin kölesine dilediği şekilde hitap etme hakkı vardır.

Allâh-u Te'âlâ'nın, kendilerine çok büyük lütuflarda bulunduğu peygamberlerini ve özel kullarını, başkalarını mesul tutmadığı şeylerle muâhaze etmesi söz konusudur.

Nitekim **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın, kötülüklerini gördüğü kavmini terk etmesinden dolayı balığın karnına düşme gibi bir cezâ ile karşılaşması, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de kâfirleri Müslüman etmek için aklından bazı yakınlaştırıcı çözümler geçirmesi nedeniyle siteme mâruz kalması, aynı şeyleri başkalarının yapması hâlinde karşılaşacakları cezâlar cinsinden değildir."

O halde bu kıssada peygamberlerin mâsum olmadığına delâlet eden hiçbir delil yoktur. Bu yüzden: "Bu hâdise, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın peygamberliğinden önce oldu!" gibi yorumlara lüzum yoktur. Ama unutkanlık ve yanlış anlama gibi mâzeretler olmasaydı elbette yasaklanılan bir şeyi irtikâbın, onun ısmetini ihlâl etmesi söz konusu olabilirdi. *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:1/427-431; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:1/235)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı cennete yerleştirince onunla beraber fitnesine sebep olacak şeyi de yarattı ki o da, kendisine ikram ettiği eşidir. **"Mihnet ağacı"** diye bilinen bu ağaç yaratılmasaydı cennetin neyi eksik olacaktı? Ama kader ve kısmetin gizli sırrı bunun böyle olmasını gerektirdi.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Âdem***(Aleyhisselâm)*ın dört ismi vardır: **Âdem, Halîfe, Beşer** ve **İnsan**.

Dünyanın her bir bölgesinden toprak alınarak, yeryüzünden yaratıldığı için **Âdem** ismini almıştır. (Buna göre **Âdem** isminin kaynağı, yeryüzü demek olan "Edîm" kelimesidir.) **Allâh-u Te'âlâ** (insanın topraktan yaratılış safhaları hakkında) şöyle buyurmuştur:

﴿... مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾﴾

"Bir çamurdan, süzme bir özden..." *(Mü'minûn Sûresi:12)*

Âdem'in toprağında, hem çorak, hem mümbit, hem sert hem de yumuşak toprak bulunmaktaydı. (İşte böylece insanın aslî yaratılış maddeleri, onun sıfatları üzerinde etki etmekte ve) Âdemoğullarının tabîatları çeşitlilik arzetmektedir.

Bu yüzden insanlar içinde hem iyi huylu, hem kötü huylu, hem sevimli hem sıkıcı, hem cömert hem cimri, hem uyumlu hem geçimsiz, hem siyah hem beyaz bulunmaktadır.

Yine **Mevlâ Te'âlâ:**

﴿مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾﴾

"Pişirilmiş saksı gibi ses çıkaran kuru bir çamurdan(; hayat eseri barındırmayan katı bir topraktan)!" *(Rahmân Sûresi:14)* buyurmuştur. Fehhâr (ateşte iyice pişirilip, sonra kurutulmuş ve vurulduğunda) ses verecek kadar katı (hâle gelmiş) çamurdur. İşte bu yüzden insanoğlu gürültülüdür; konuşma kastıyla şamata çıkarır.

Başka bir âyet-i kerîmede:

﴿... مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴿١١﴾﴾

"Yapışkan bir çamur (gibi zayıf bir unsur)**dan!"** *(Sâffât Sûresi:11)* buyurmuştur. (İşte insan bu yüzden,) her şeye asılır, herkese karışır. Diğer bir âyet-i kerîmede ise:

﴿... مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾﴾

"Şekillendirilmiş/kokuşmuş/ (kendisine vurulduğunda) **ses çıkartan kupkuru ve kapkara bir çamurdan!"** *(Hicr Sûresi:26)* buyurmuştur.

Âyet: 19

(**Allâh-u Te'âlâ** bu âyetlerle,) haddini aşmaması için insana kadrini (ölçüsünü) bildirmiştir ve ona aslını göstermiştir. Tâ ki eğer bir kerâmet görürse, onu kendinden görmesin ve bilsin ki şeref toprakta değil, terbiyede (ve yetiştirilmede)dir. Topraktan meydana gelen nedir? Zâlimlik ve câhilliktir ki bunun karşılığı:

﴿... وَ عَصَى آدَمُ رَبَّهُ... ﴿١٢١﴾﴾

"Böylece Âdem Rabbin(in emrin)**e** (kasıtsız da olsa) **isyan etmiş oldu.."** *(Tâhâ Sûresi:121)* kavl-i şerîfinde yerini bulmuştur.

Peki, terbiyeden hâsıl olan nedir? Hidâyet kerâmeti, tevbenin kabûlü ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın taltîfi ki:

﴿ إِنَّ اللهَ اصْطَفَى آدَمَ... ﴿٣٣﴾﴾

"Şüphesiz Allâh Âdem'i seçti!" *(Âl-i İmrân Sûresi:33)* âyet-i kerîmesi, bu terbiyenin netîcesine işâret etmektedir.

﴿ خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ... ﴿٣٧﴾﴾

"İnsan aceleden yaratıldı!" *(Enbiyâ Sûresi:37)* âyet-i kerîmesinde anlatılan acelecilik vasfı, toprağın netîcesidir.

﴿ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ... ﴿٥٤﴾﴾

"O onları sevmektedir, onlar da O'nu sevmektedirler..." *(Mâide Sûresi:54)* kavl-i şerîfi ise, terbiyenin semeresidir.

Mahmûd-u Gaznevî bir gün, (sevdiği kölesi) **Ayâz**'ın evine gitti. Evin içinde ona bahşedip verdiği malları, nîmetleri, mücevherleri, rengârenk ipekleri, elbiseleri gördü. Bu sırada, ayrı bir köşede, eski püskü, yırtık pırtık bir kabanın çiviyle asılı olduğu dikkatini çekti.

Gazneli Mahmûd ona: "(Bu kadar iyi şeyin varken, bunu neden tutuyorsun,) böyle bir şeyi kendine yük edinmenin anlamı nedir?" diye sordu.

Ayâz: "Bu âcizlik ve zavallılığımla, bana âit olan tek şey odur. Bütün şu güzel ve süslü şeyler, bütün bu izzet ve bolluk, hepsi size âittir. Ben o kendiminkine bakarım ve acziyetimi, hakirliğimi görerek, kendi kadrimi bilirim. Sonra onlara bakarım, seni görürüm, senden bilirim ve (seninle) övünür, iftihar ederim." diye cevap verdi.

جُزْ خُدَاوَنْدْ مَفَرْمَائَ كِه خوَانَنْدْ مَرَا سَزَدْ اِينْ نَامْ كَسِى رَا كِه غُلَامِ تُو بُوَدْ

"Efendimden başka bana seslenenler, emir buyurmasın,
Senin kölen olmuş kişiye ancak bu nâm yakışır!"

Haberde gelmiştir ki: **Âdem**'in kalıbı çamurdan yapılmış ve kırk sene **Mekke** ile **Tâif** arasına konmuştu. **İblîs** ona her uğrayışında diyordu ki: "Sen ne iş için yaratıldın?"

Rabbü'l-izzet de meleklere: **"Ben ona rûhumdan üfleyince hemen ona secde edin!"** buyurmaktaydı.

Ruh (**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın içine üflenip de,) onun başına geldiğinde, (**Âdem** *(Aleyhisselâm)*) gözünü açınca bedenini tamâmen çamur olarak gördü. Bunda hikmet şu idi ki; kendi aslını bilsin, nefsini tanısın da kendisiyle mağrur olup aldanmasın ve gördüğü latîfeleri **Cenâb-ı Hakk**'tan görsün. Ruh, göğsüne ulaştığında bir siyahlık gördü.

Bir kavim demiştir ki: Bu, zilletin karalığı idi. Diğer bir kavim ise şöyle demiştir: Toprağın karalığı idi. Zîrâ toprağın aslı zulmettendir. Rûhun aslı ise nurdandır.

Ruh (o sırada) geri dönmek istedi. O rûhun nesîmi(, tatlı esintisi) burnuna ulaşınca, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* hapşırdı ve اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ **"Bütün hamdler Allâh'a mahsustur!"** dedi. **Rabbü'l-izzet** de: رَحِمَكَ رَبُّكَ **"Rabbin sana rahmet etsin!"** buyurdu. Ruh, hamd zikrini ve **Cenâb-ı Hakk**'ın rahmetini duyunca sâkinleşti ve: "Mâdemki bu kalıp, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hamdine ve rahmetine lâyıktır, benim yerim olmaya da lâyıktır!" dedi.

Ruh göbeğe erişince, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a yemek iştahı geldi. Cennet meyvelerini görünce onları arzu etti ve kalkmak istedi. Fakat ayağa kalkmaya muvaffak olamadı. İşte o zaman **Rabbü'l-izzet:**

﴿ خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ﴿٣٧﴾ ﴾

"İnsan aceleden yaratıldı!" *(Enbiyâ Sûresi:37)* buyurdu.

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın ikinci ismi "Halîfe"dir. Zîrâ meleklerin yerine oturmuştur. Yeryüzünün ilk sâkinleri meleklerdi. Daha sonra (**Allâh-u Te'âlâ** yeryüzünü) **Âdem**'e (mekân olarak) verdi. Bunun sırrı şudur: Tâ ki insanların dünyâya olan meyil ve tutkularından dolayı bir özrü ve bahânesi kalmasın.

Şöyle ki; melekler (aslında), ne dünyevî varlıklardı, ne de o dünyânın toprağından yaratılmışlardı. Hal böyleyken dünyâya yerleştikten sonra ona alıştılar ve hoşlarına giden o dünyâ ile rahatladılar. Hattâ o kadar ki, dünyâdan çıkmak onlara çok zor ve ağır geldi. (Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı:)

﴿ ...أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا ﴿٣٠﴾ ﴾

"Orada bozgunculuk yapacak ve kanlar dökecek bir kimseyi mi yaratacaksın?" *(Bakara Sûresi:30)* dediler.

O halde, artık Âdemoğlu'nun, dünyâya meyil ve rağbet etmesine şaşılır mı?! Zîrâ insanın kendisi zâten dünyâdan yaratılmıştır! Dünyâ da zâten insan için hazırlanmıştır!

Haberde gelmiştir ki:

١٣٦- وَفِي الْخَبَرِ: «إِذَا مَاتَ الْمُؤْمِنُ عَلَى الْإِسْلَامِ تَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: كَيْفَ نَجَا هٰذَا مِنْ دُنْيَا فَسَدَ فِيهَا خِيَارُنَا؟!»

136- "Bir mümin İslâm üzere ölebildiği zaman melekler: 'Bizim en iyilerimizin bile kendisinde bozulduğu dünyâdan bu adam nasıl kurtulabildi?' derler." *(Hâce Herevî, Keşfü'l-esrâr:3/588)*

Âdem'in üçüncü ismi de "Beşer"dir. Bu isim ona işlere mübâşeretinden (girişmesinden) dolayı verilmiştir.

Âdem'in dördüncü ismi ise "İnsan"dır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın ahdini unutmuştur. Nitekim onun hakkında:

﴿... فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾﴾

"O unuttu (da o ağaçtan yedi)**! Biz onda bir kasıt bulmadık!"** *(Tâhâ Sûresi:115)* buyrulmuştur. İnâyetin bulunduğu yerde tesellî ve gönül almanın sonu yoktur!

Onun için **Allâh-u Te'âlâ** o suçu, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan affederek özrünü hoş gördü ve: **"Âdem o muhâlefeti ne kasıtlı yaptı, ne de** (aslında) **onu yapma azmindeydi. Ancak Benim ahdimi unuttu. Artık o itaatsizliği affetmek de Benim keremimdir."** buyurdu.

Demişlerdir ki: İnsan kelimesi, "Üns" kökünden gelmektedir. Yâni insanın kendi eşine ünsiyeti vardır ve gönlünde ona karşı sevgi ve muhabbet besler. Nitekim:

﴿... وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً... ﴿٢١﴾﴾

"O sizin aranızda tam bir sevgi (netîcesinde hâsıl olan birleşme) **ile büyük bir acıma** (vesîlesi olan çocuk) **meydana getirmiştir!"** *(Rûm Sûresi:21)* âyet-i kerîmesi bu husûsa işâret etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ Hazretleri, değişik değişik pek çok cinsler, huylar ve görünüşler yarattı ki, herkes kendi yapısına uygun ve benzer olanla birlikte olsun, kendi cinsinden başkasına meyletmesin ve kendi gibi olmayanla tesellî bulmasın.

İzzet-i ehadiyyet ve celâl-i kıdem sâhibi olan **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri**, şekillerden de, benzerlerden de, cinslerden de pâktır ve uzaktır. O, kendi cemâl ve celâliyle, mukaddes ve müteferrid(, kutsal ve tek)dir; kemâl sıfatıyla müteazziz (izzet sâhibi)dir. O her zaman vardır. Her şeyden büyüktür, en yücedir. Herkese iyiliği vardır. Bu yüzden ululuğa, övgüye lâyıktır.

Allâh-u Te'âlâ Âdem ve **Havvâ**'ya o ağacın meyvesinden yemeyi yasaklarken gayb ilminde, onun yenileceğini gizlemiştir. Onlar kendi âcizlik ve zayıflıklarını görsünler ve ısmeti(, günahtan korunmayı) kendi gayretlerinden değil de, tevfîk-i İlâhîden(, İlâhî yardımdan) bilsinler diye o kaderi, onların başına göndermiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ârîflerden biri şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın yasakladığı her şey, işte o, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın ağacıdır. Her kim mârifetler cennetine (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme makamına) dâhil olur da, sonra kendisine kader gâlip gelir ve bu edepsizlik ağacından bir şey yerse, o cennetten çıkarılır.

Ama eğer o kişi kendisi hakkında ezelî inâyet sebkat eden (muvaffakıyyet kararı geçen) kimselerdense kendisine tevbe ilhâm edilir, böylece o tevbe eder, Rabbi de onu hidâyet ederek kulluk arâzisine indirir de, artık o kişi **Allâh**'ın mülkünde **Allâh**'ın halîfesi olur.

Demek ki ona öyle bir mâsiyet lütfedilmiştir ki, o günah ona halîfelik ve yakınlık kazandırmıştır.

Bu yüzden **"Hıkem-i Atâiyye"**de şöyle buyrulmuştur:

«رُبَمَا قَضَى عَلَيْكَ بِالذَّنْبِ فَكَانَ سَبَبَ الْوُصُولِ».

"Bâzen senin hakkında bir günaha bulaşman ile hüküm verir de, bu yazı senin (**Allâh-u Te'âlâ**'ya) ulaşma sebebin oluverir!"

Yine şöyle buyrulmuştur:

«مَعْصِيَةٌ أَوْرَثَتْ ذُلًّا وَافْتِقَارًا خَيْرٌ مِنْ طَاعَةٍ أَوْرَثَتْ عِزًّا وَاسْتِكْبَارًا».

"Boyun kırıklığı ve ihtiyaç getiren bir günah, gurur ve kibir getiren bir ibâdetten hayırlıdır!"

Meşâyihtan biri şöyle buyurmuştur: "Her edepsizlik ki sana edep kazandırıyor, işte o da edeptir!"

﴿فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (20)

(فَوَسْوَسَ) **sonra vesvese verdi,** kime? (لَهُمَا) **onlara,** kim? (الشَّيْطَانُ) **şeytan,** ne için? (لِيُبْدِيَ) **açsın** (göstersin) **için,** kime? (لَهُمَا) **onlara,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (وُورِيَ) **örtüldü,** kimden? (عَنْهُمَا) **onlardan,** yâni; onların örtülü yerlerini, o da nerelerinden ibâret olduğu halde? (مِنْ سَوْآتِهِمَا) **avretlerinden** (örtülmesi gereken ayıp yerlerinden),

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لِيُبْدِيَ) cümlesindeki (ل) harfi, ta'lîl için olup, sayrûret veya âkıbet için de olabilir.

2- (مِنْ سَوْآتِهِمَا) câr ve mecrûru, mahzûf bir hâle müteallikturlar.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(وَقَالَ) **ve dedi,** ne dedi? (مَا نَهَا) **nehyetmedi,** kimi? (كُمَا) **sizi,** kim? (رَبُّكُمَا) **Rabbiniz,** neden? (عَنْ هٰذِهِ) **bundan,** ondan bedel, (الشَّجَرَةِ) **ağaçtan** (yemekten), (hiçbir nedenle sizi nehyetmedi) (إِلَّا أَنْ تَكُونَا) **ancak olmanız**(ı istemediğinden), nedir olmanız? (مَلَكَيْنِ) **iki melek,** (أَوْ تَكُونَا) **yâhutta olmanız,** kimlerden? (مِنَ الْخَالِدِينَ) **ebedî kalıcılardan.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (الشَّجَرَةِ) kelimesi, ism-i işâretten bedeldir.

2- (إِلَّا) hasr edatı olup (أَنْ) ve peşindeki cümle e'amm-i ilelden istisnâ-i müferrağdır. Aynı zamanda muzâf hazfi üzere mef'ûlün lehdir. Buna göre takdîr: (مَا نَهَاكُمَا لِعِلَّةٍ مِنَ الْعِلَلِ إِلَّا كَرَاهَةَ أَنْ تَكُونَا) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Derken şeytan: "Sırf iki melek olursunuz yâhut her ikiniz de (cennette) **sonsuza dek kalanlardan bulunursunuz diye**(, bunu istemediğinden) **Rabbiniz sizi işte bu ağaçtan engelledi!" dedi de, böylece** (nûrânî bir libâsla) **kendilerinden örtülmüş bulunan avretlerini onlara** (açıp) **göstermek için** (gereken günahı işlettirmek üzere) **ikisine de vesvese verdi.**

Î Z Â H Â T

"Taberî, İbni Ebî Hâtim, Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Süyûtî, Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Kurtubî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; cennette bulunmayan şeytanın, cennette olan **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a nasıl vesvese verebildiği husûsunda farklı görüşler açıklanmıştır.

1) Âdem *(Aleyhisselâm)*ın gökteki farklı bir cennette veya yeryüzündeki bir bostanda bulunduğunu söyleyenlere göre, bu vesvesenin şeklini açıklamak îzâha muhtaç değildir.

2) Âhirette müminlerin gireceği cennette bulunduğu görüşüne göre bu husus farklı rivâyetlerle îzâh edilmiştir.

a) Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; şeytan yerdeyken, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisine verdiği güçlü bir kuvvet sâyesinde ve ona özel tayin ettiği bir sebep vesîlesiyle vesvesesini cennete ulaştırabilmiştir.

b) Bazı ulemânın beyânına göre; şeytan ona bir yılanın başına girerek hitap etmiştir.

Nitekim **Muhammed ibni Kays** ve **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

"**Allâh-u Te'âlâ Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a cennetteki bir ağaçtan yemelerini yasakladı. O ağacın dalları birbirine girmişti. Şeytan onları kaydırmak isteyince yılanın içine girdi. O zaman yılanın dört ayağı vardı, uzun boyunlu en güzel develer gibi **Allâh**'ın yarattığı en güzel hayvanlardan biriydi.

Yılan cennete girince **İblîs** karnından çıkarak **Âdem** ile eşinin yasaklandığı ağaçtan bir parça aldı getirdi ve **Havvâ**'ya: "Bak şu ağacın kokusu ne hoş, tadı ve rengi ne güzel!" dedi. Sonra **Âdem**'e gelip ona ve eşine:

﴿... مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾﴾

'Rabbiniz sizi bu ağaçtan sırf iki melek olmayasınız ya da ebedî kalanlardan olmayasanız diye engelledi!' *(A'râf Sûresi:20)* sözleriyle vesvese verdi ve:

﴿وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾﴾

'Gerçekten ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim!' *(A'râf Sûresi:21)* diyerek yemin etti.

O zaman **Havvâ,** ağacı kesince ağaç kanlandı, sonra yediklerinde üzerlerinde bulunan tüylü elbiseleri de düşüverdi. Böylece onlar cennet yapraklarından üzerlerine örtmeye başladılar. Rableri de onlara:

﴿... أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾﴾

'Ben sizi bu ağaçtan nehyetmemiş miydim? Ben size, şeytan sizin için âşikâre bir düşman dememiş miydim?' *(A'râf Sûresi:22)* diye nidâ etti. O arada **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ağacın içine saklanınca Rabbi ona:

«يَا آدَمُ! أَيْنَ أَنْتَ».

"Ey Âdem! Neredesin?" diye nidâ etti. O: "Yâ Rabbi! İşte ben buradayım!" deyince, Rabbi:

«أَلَا تَخْرُجُ».

"Çıkmayacak mısın?" buyurdu. O: "Yâ Rabbi! Senden utanıyorum!" deyince **Allâh-u Te'âlâ**:

«مَلْعُونَةٌ اَلْأَرْضُ الَّتِى خُلِقْتَ مِنْهَا لَعْنَةً تَتَحَوَّلُ ثِمَارُهَا شَوْكًا».

"Senin yaratıldığın toprak öyle bir lânete çarpılacaktır ki, meyveleri dikene dönüşecektir!" buyurdu. O zamana kadar ne cennette, ne de dünyâda muz ile Arabistan kirazından daha kıymetli bir ağaç yoktu. (Ama o günden sonra dünyâdaki bu iki ağaca varıncaya kadar birçok kıymetli ağaç dikenlendi.)

Sonra **Allâh-u Te'âlâ**:

«لِمَ أَكَلْتَهَا وَقَدْ نَهَيْتُكَ عَنْهَا»؟

'(Ey **Âdem!**) **Ben bunu yasaklamışken niye onu yedin?'** buyurdu. O: 'Yâ Rabbi! Bana **Havvâ** yedirdi!' dedi. O zaman **Havvâ**'ya:

«لِمَ أَطْعَمْتِيهِ»؟

'Niye ona yedirdin?' diye sorunca o: 'Yılan bana emretti!' dedi. Yılana:

«لِمَ أَمَرْتِهَا»؟

'Niye ona emrettin?' buyurunca, o: '**İblîs** bana emretti!' dedi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ:**

«مَلْعُونٌ مَدْحُورٌ! يَاحَوَّاءُ! أَنْتِ الَّتِى غَرَرْتِ عَبْدِى أَمَّا أَنْتِ يَاحَوَّاءُ! كَمَا أَدْمَيْتِ الشَّجَرَةَ تَدْمَيْنَ فِى كُلِّ هِلَالٍ، وَإِنَّكِ لَاتَحْمِلِينَ حَمْلًا إِلَّا حَمَلْتِهِ كُرْهًا فَإِذَا أَرَدْتِ أَنْ تَضَعِى مَا فِى بَطْنِكِ أَشْرَفْتِ عَلَى الْمَوْتِ مِرَارًا. وَأَمَّا أَنْتِ يَا حَيَّةُ! أَنْتِ الَّتِى دَخَلَ الْمَلْعُونُ فِى جَوْفِكِ حَتَّى غَرَّ عَبْدِى مَلْعُونَةٌ أَنْتِ لَعْنَةً تَتَحَوَّلُ قَوَائِمُكِ فِى بَطْنِكِ وَلَا يَكُونُ لَكِ رِزْقٌ إِلَّا التُّرَابُ فَأَقْطَعُ قَوَائِمَكِ فَتَمْشِينَ جَرًّا عَلَى وَجْهِكِ، أَنْتِ عَدُوَّةُ بَنِى آدَمَ وَهُمْ أَعْدَائُكِ حَيْثُ لَقِيتِ أَحَدًا مِنْهُمْ أَخَذْتِ بِعَقِبِهِ وَسَيَشْدَخُ رَأْسَكِ مَنْ لَقِيَكِ بِالْحَجَرِ».

'O kovulmuş bir melundur! Ey Havvâ! Sen değilmisin ki kulumu aldattın! Ey Havvâ! Sana gelince; sen ağacı kanlandırdığın gibi sen de her aybaşı kan göreceksin! Ne zaman hâmile kalsan mutlaka çocuğunu sıkıntıyla taşıyacaksın! Karnındakini doğurmak istediğin zaman defaatle ölümle yüzyüze geleceksin!

Sana gelince ey yılan! Sen değil misin ki, mel'un senin karnına girerek kulumu aldattı, sen de öyle bir lânetle lânetleneceksin ki, ayakların karnında olacak! Topraktan başka rızkın da olmayacak! Şimdi senin ayaklarını keseceğim, artık sen ancak yüz üstü sürünerek yürüyebileceksin! Sen Âdemoğullarının düşmanısın, onlar da senin düşmanlarındır, sen onlardan kime rastlasan ökçesinden yakalarsın, sana her rastlayan da kafanı taşla ezecek!' buyurduktan sonra:

﴿... اِهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ﴿٢٤﴾﴾

'Haydi, birbirinize düşman olarak (cennetten) **inin!'** *(A'râf Sûresi:24)* buyurdu. *(Abdürezzâk, et-Tefsîr, no:892, 2/76-77; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:1/567; İbni Ebî Hâtim, no:8289-8290, 5/1450; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/341-342, 345; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/535)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Allâh**'ın düşmanı **İblîs** kendini taşısın da birlikte cennete girip **Âdem** ile konuşsun diye nefsini yeryüzündeki canlılara arzetti. Fakat hiçbir canlı bunu kabul etmedi.

Nihâyet yılanla konuştuğunda, ona: 'Beni cennete sokarsan, sen benim zimmetimdesin, seni Âdemoğlundan ben koruyacağım!" deyince, yılan azı dişlerinden iki azı diş arasında onu taşıyarak birlikte cennete girdi ve onun ağzından **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ile konuştu. O güne kadar dört ayak üzerinde yürüyen ve tüylerle kaplı olan yılanı **Allâh-u Te'âlâ** çıplak etti ve karnı üzerinde yürür hâle getirdi.

Bu yüzden **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Onu bulduğunuz yerde öldürün de, **Allâh**'ın düşmanının ona verdiği güvenceyi bozun!" buyururdu. *(İbni cerîr, Câmi'u'l-beyân, 1/566; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/287)*

c) Bâzılarına göre; şeytan onlara **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu onlara:

﴿...إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰ ﴿١١٧﴾﴾

"Ey Âdem! Gerçekten de işte bu (şeytan) **hem senin için, hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın o sizi cennetten çıkarma**(ya sebep olma)**sın, sonra** (cezâ olarak dünyâya indirildiğinde, yiyecek bulabilmek için) **yorulursun."** *(Tâhâ Sûresi:117)* diye tanıttığı sûretin dışında bir sûretle gelmiş, cennet bekçileri de onun bu sûretini bilmedikleri için imtihan hikmetine binâen cennete girebilmiştir.

Onun hangi sûrete girdiği hakkında şöyle rivâyet edilmiştir: **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* cennette gezinirlerken, cennetin sûru üzerinde şeytan onlara bir tâvûs kuşu sûretinde görünmüş, onlar da onu çok beğenmişler, böylece **Havvâ** ona yaklaşmış, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* da onun peşine gitmiştir. Derken o onlara duvarın arkasından vesvese verebilmiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:1/235)*

d) Diğer bir kısım ulemâya göre; **Âdem** ile **Havvâ** cennetin kapısına yaklaştıkları bir sırada, cennetin dışında kapının yanında duran **İblîs** onlara vesvese vermiştir.

Şeytanın, Âdemoğullarına nasıl vesvese verdiği husûsunda da birkaç görüş üzere ihtilâf edilmiş; kimisi, **Ali ibni Huseyn** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

١٣٧- عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ».

137- **"Şüphesiz şeytan, insanın kanının akış yerlerinde** (damarlarında) **dolaşır!"** *(Buhârî, İ'tikâf:11 no:1933, 2/717)* hadîs-i şerîfine dayanarak, şeytanın kalbe girerek vesvese vereceğini söylemiş, kimiyse farklı farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

Ancak **İmâm-ı Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bunun keyfiyetinin hakîkati bizce mâlum değildir ve bunu araştırmak da bizim vazîfemiz değildir.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** hakka da, bâtıla da bâzı alâmetler belirlemiştir. Kişi, şeytanın kendisine nasıl vesvese verdiğini bilemese de, bir şeyin hakka mânî olup bâtıla sürükleyici olduğunu gördüğü zaman onun şeytan işi olduğunu ve ondan **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınılması gerektiğini anlamalıdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾
إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ ﴾

"Eğer gerçekten şeytandan sana en ufak bir vesvese gelip çatarsa, (ondan kurtulmak için) **hemen Allâh'a sığın! Şüphesiz ki O,** (senin sığınmalarını hakkıyla işiten bir) **Semî'dir;** (ne halde olduğunu çok iyi bilen bir) **Alîm'dir.**

O kimseler ki (**Allâh-u Te'âlâ**'nın yasaklarına düşmekten) **hakkıyla sakınmışlardır; gerçekten onlara şeytandan bir vesvese dokunacak olsa,** (**Allâh**'ın emir ve yasaklarını) **iyice düşünürler de, bu sebeple hemen onlar** (doğruyu, eğriyi ve şeytanın tuzaklarını) **gören** (ve ona uymayarak şerrinden kurtulan) **kimselerdir."** *(A'râf Sûresi:200, 201)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkati beyân etmiştir.

Bâzıları bu âyetten delil çıkararak, meleklerin peygamberlerden üstün olduğunu söylemişlerse de bu doğru değildir. Şöyle ki; eğer **Âdem** *(Aleyhisselâm)* peygamber olmadan önce melek olmaya heveslenerek o ağaçtan yemişse, o zaman bu talep nübüvvetten önce olduğundan bu istidlâl yersiz kalır.

Yok, eğer nübüvvetten sonra bunu talep etmişse, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*, melekler kendisinden üstün olduğu için böyle bir istekte bulunmamış, ancak melekler gibi uzun ömürlü olarak daha fazla ibâdete muvaffak olabilmek, hayrı-şerri seçmek, bir de **Arş**'a yakınlık ve yiyip içmekten müstağnî kalabilmek gibi, meleklere âit bâzı üstün vasıfları elde edebilmek için böyle heveslenmiştir ki bu, meleklerin genel anlamda ondan üstün olduğuna delâlet etmez.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** melekleri güzel sûretler, kanatlar ve (üstün güç gibi) birtakım kerâmetlerle fazîletli kılmıştır.

Diğer birtakım ulemânın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** melekleri günah işlememe ve dâimâ ibâdet etme şerefiyle müşerref kılmıştır.

Zâten biz, meleklerin bu yönlerden üstün olduğunu tartışmıyoruz, biz ancak her yönden üstün olduklarını reddediyoruz ki, **İbni Fûrek** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede buna delâlet eden bir yön bulunmamaktadır.

Ancak şu bilinmelidir ki; küllî mânâda fazîlet, geride zikredilen meziyetlerle sâbit olmaz, çünkü genel mânâda üstünlük fazla sevaptan ve bunun netîcesinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya akrabiyyetten (son derece yakınlıktan) ibârettir ki, bunun da Âdemoğullarında bulunduğunda şüphe yoktur.

Meleklerin üstünlüğünü iddiâ eden âlimler de şerî'atın bâzı zâhirî delillerine temessük etmişlerdir.

Ancak **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*, **Zeccâc** *(Rahimehullâh)* ve diğer birçok ulemânın tercih ettiği görüş; müminlerin meleklerden üstün oluşudur. Ancak burada sıradan müminlerin **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*dan bile üstün olduğu şeklinde genel bir mânâ çıkarılmamalıdır. Zîrâ **Ehl-i Sünnet**'in akâid metinlerinde geçen îzâha göre:

"İnsanların peygamberleri meleklerin peygamberlerinden üstündür, insanların velîleri meleklerin velîlerinden üstündür, sıradan insanlar ise sıradan meleklerden üstündür."

Ayrıca burada onların melek olmaya heveslenmelerinden, meleklerin onlardan üstün olduğu mânâsı çıkarılamaz. Zîrâ: "Onların rağbeti sâdece (hiç ölmeyip) ebedî kalmaya yönelikti. Zâten:

﴿ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى ﴿١٢٠﴾ ﴾

"**Derken şeytan ona: "Ey Âdem!** (Kendisinden yiyenin hiç ölmeyeceği) **o sonsuzluk ağacını ve** (bitmek tükenmek bilmediği için) **çürümeyecek bir saltanatı göstereyim mi sana?" diyerek vesvese verdi.**" *(Tâhâ Sûresi:120)* âyet-i kerîmesi de buna işâret etmektedir." denilmiştir.

Ne var ki; buna îtirâz edenler: "Ebedîlik istemeleri, dirilmeyi ve kıyâmeti inkâr mâhiyeti taşıyacağı için, kâfirliği gerektirir.

Bundan dolayı **Amr ibni Ubeyd**, **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a: '**Âdem** ile **Havvâ**, şeytanın sözünü tasdik mi ettiler?' diye sorduğunda o: '(Böyle demekten) **Allâh**'a sığınırım! Onu tasdik edecek olsalardı elbette kâfirlerden olurlardı!' diye cevap vermiştir." demişlerdir.

Fakat buna şöyle cevap verilmiştir: "Burada ebedîlik, uzun süre yaşama anlamındadır ki, buna inanmak kâfirlik olmaz. Bunun ebedî yaşama mânâsında olduğu kabûl edilse bile buna inanmanın kâfirlik olduğu kabul edilemez. Zîrâ ölümü ve ardından dirilişi bilmek (vâsıtasız veyâ vâsıtalı olarak **Allâh-u Te'âlâ**'dan duyulan) sem'î bir delîle bağlıdır ki, o an için onlara böyle bir delil ulaşmamış olabilir."

Geride zikredilen rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın bu hatâya düşmesine sebep eşi olmuştur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣٨ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«لَوْلَا بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْنَزِ اللَّحْمُ وَلَوْلَا حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا الدَّهْرَ».

138- **"Benî İsrâîl**(in sahrada kendilerine bıldırcın kuşu ve kudret helvası yağdırılırken ve onlara: 'Sakın stok yapmayın, günlük rızkınız size gönderilecektir!' buyrulmuşken, yine de eti saklamaları) **olmasaydı, et** (de, bozulmayan diğer bâzı ürünler gibi) **bozulmayacaktı!**

Havvâ(nın eşini hatâya teşvik etmesi) **olmasaydı, hiçbir kadın ebediyyen eşinin zarârına bir iş yapmayacaktı!"** *(Buhârî, Enbiyâ:27, no:3218, 3/1245; Müslim, Radâ':19, no:1470, 2/1092; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8032, 13/402)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣٩- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«فُضِّلْتُ عَلَى آدَمَ بِخَصْلَتَيْنِ. كَانَ شَيْطَانِي كَافِرًا فَأَعَانَنِيَ اللهُ عَلَيْهِ حَتَّى أَسْلَمَ، وَكَانَ أَزْوَاجِي عَوْنًا لِي. وَكَانَ شَيْطَانُ آدَمَ كَافِرًا، وَزَوْجَتُهُ عَوْنًا لَهُ عَلَى خَطِيئَتِهِ».

139- **"Ben, Âdem** *(Aleyhisselâm)***dan iki hasletle üstün kılındım; benim şeytanım kâfirdi, Allâh bana yardım etti, nihâyet o Müslüman oldu, eşlerim de bana yardımcı oldular. Âdem'in şeytanı ise kâfirdi, eşi de onun hatâsına yardımcı oldu!"** *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/488; Hatîb, Târîh-u Bağdâd:3/331; İbn-i Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:9328, 69/108; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/291)*

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kadın **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a hayızdan sorarken, onun ona şöyle dediğini işittim:

١٤٠- قَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَامْرَأَةٌ تَسْأَلُهُ عَنِ الْحَيْضِ فَقَالَ لَهَا: أَيْ وَيْحَكِ! أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقُولُ: «أَخْبَرَنِي جِبْرِيلُ حِبِّي عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ اللهَ بَعَثَهُ إِلَى أُمِّنَا حَوَّاءَ حِينَ دُمِيَتْ فَنَادَتْ رَبَّهَا جَاءَ مِنِّي دَمٌ لَا أَعْرِفُهُ فَنَادَاهَا لَأُدْمِيَنَّكِ وَذُرِّيَّتَكِ وَلَأَجْعَلَنَّهُ لَكُنَّ كَفَّارَةً وَطَهُورًا».

140- "Yazık sana! Şâhitlik ederim ki elbette ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim":

"Dostum Cibrîl *(Aleyhisselâm)***ın bana haber verdiğine göre; Allâh-u Te'âlâ onu, kan gördüğü zaman Havvâ annemize gönderdi. O, Rabbine: 'Benden bir kan geldi ki onun ne olduğunu bilemiyorum!' deyince, Rabbi ona: 'Andolsun ki, elbette sana da, zürriyetine de kan göstereceğim ve yemin olsun ki onu sizin için bir keffâret ve temizlik yapacağım!' diye nidâ buyurdu."** *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:9328, 69/108; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/287)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

١٤١- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: «لَمَّا أَكَلَ آدَمُ مِنَ الشَّجَرَةِ قِيلَ لَهُ: لِمَ أَكَلْتَ مِنَ الشَّجَرَةِ الَّتِي نَهَيْتُكَ عَنْهَا؟ قَالَ: حَوَّاءُ أَمَرَتْنِي. قَالَ: فَإِنِّي أَعْقَبْتُهَا أَنْ لَا تَحْمِلَ إِلَّا كُرْهًا وَلَا تَضَعَ إِلَّا كُرْهًا قَالَ: فَرَنَّتْ حَوَّاءُ عِنْدَ ذٰلِكَ رَنَّةً فَقِيلَ لَهَا: الرَّنَّةُ عَلَيْكِ وَعَلَى بَنَاتِكِ».

141- "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* ağaçtan yeyince **Allâh-u Te'âlâ** ona: 'Seni yasakladığım ağaçtan niye yedin?' buyurdu. O: 'Bana **Havvâ** emretti!' deyince, **Allâh-u Te'âlâ**: 'Ben de ona cezâ olarak hükmettim ki; hâmileliğini zorla geçirecek, doğumunu da zorla yapacaktır!' buyurdu. O zaman **Havvâ** ağlayarak bir inleyişle inleyince ona: 'İnlemek senden ve kızlarından ayrılmasın!' buyruldu. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/535; Hâkim, el-Müstedrek, no:3437, 2/413; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:9328, 69/107-108; Ebu'ş-Şeyh, el-Azame, no:1048, 5/1583-1584; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/115; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/275; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/290)*

Taberî ve **Âlûsî** *(Rahimehumellâh)*ın beyânı vechile; **İblîs**'in, **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın avret yerleri bulunduğu bilgisine nasıl ulaştığı konusuna gelince; bu hususta birkaç görüş vardır:

1) Sezgiye mebnî olabilir.

2) Meleklerden duymuş olabilir.

Nitekim **İmâm-ı Süddî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre **İblîs**, meleklerin kitaplarından okuduğu bilgiye dayanarak, **Âdem** ile **Havvâ**'nın avret yerleri olduğunu bilmekteydi. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ise bunu bilmemekteydi. Oradaki elbiseleri ise, (katılıkta, beyazlık ve parlaklıkta) tırnak (benzeri bir şey) idi.

3) Levh-i Mahfûz'a muttalî olmuş olabilir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; vesvese, tekrarlanan gizli bir kelamdır ki, şeytan dînen yasak olan bir şeyi süslemek için insanın kalbine onu atmaktadır. Şeytanın, **Âdem** ile **Havvâ**'ya ilk hîlesi şöyle başlamıştır; bir kere cenâze çıkmış gibi bağırarak onları üzüntüye sevketmiş, onlar ağlamasının sebebini sorduklarında ise:

"Size ağlıyorum! Çünkü ikiniz de ölerek bu nîmetlerden ayrılacaksınız!" demiş ve bu söz onların iç âleminde bir etki bırakmıştı. Sonra onlara gelerek vesveseye başlamış ve bu âyet-i kerîmede geçen sözlerini söylemişti.

Âyet-i kerîmede belirtildiği üzere; şeytanın onlara vesvese vermekteki gâyesi, meleklerin yanında avret yerleri açılarak rezil olmalarını sağlamaktı. Çünkü o, meleklerin kitaplarını okuduğu için onların avret yerleri olduğunu (ve günah işlemeleri durumunda açılacağını) bilmekteydi.

Âdem *(Aleyhisselâm)* ise bunu bilmiyordu. Açılıp saçılmanın **İblîs**'in gâyesi oluşu şuna delâlet etmektedir ki, yalnız başınayken bile, hattâ bir zarûret yokken eşinin yanında bile olsa avret yerini açmak insan tabiatında müstehcen kabul edilen çirkin bir iştir.

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cemâlini gördüğü gözle avret yerine bakmaktan sakındığı için hiçbir zaman gözü avretine değmemiştir. İnsanın kendi avretine bakması bu durumda ise, ya başkasının avretine bakmak hakkında ne düşünülebilir. Demek ki avret yerini açmak, çirkinliği çok büyük olan bir şeydir.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*:

١٤٢- قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: «مَا رَأَى مِنِّي وَلَا رَأَيْتُ مِنْهُ».

142- "Ne o benden gördü, ne de ben ondan gördüm!" sözüyle: "Ne ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in avret yerini gördüm, ne de o benim avret yerimi gördü!" mânâsını kastetmiştir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ**, melekler, cinler ve insanlar arasında sûret ve şekil bakımından farklılık yaratmıştır. Bu yüzden hem görünüş, hem de iç bünye bakımından insan yapısında olanlara insan denir.

Ama insan, melek bünyesine döndürülecek olsa elbette insan olmaktan çıkar. Fakat melek ve şeytan görünüşte farklı şekillere girseler de, yaratıldıkları hakîkatten çıkmazlar.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; düşmanın vesvesesi üç makam üzeredir: Birincisi; (gözüne kestirdiklerini) vesvese vererek kendi yoluna dâvet eder (durur), ikincisi; vesvesesini kabul edeceğini bildikleri hakkında güvenli hareket eder, üçüncüsü; ümitle beklemekten başka bir nasîbi yoktur ki bu, sıddîklar hakkındadır.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Süleymân-ı Dârânî** *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Şeytan onlara kötülük dilediği için vesvese verdi, ama bu, **Âdem**'in yükselmesine ve rütbelerin en yükseğine ulaşmasına sebep oldu.

Şöyle ki; **Âdem** *(Aleyhisselâm)* kendisini terbiye eden ve onu hakîkat makamına ulaştıran o hatâdan daha tam hiçbir amel işlememiştir. Belki de meleklerin kendisine secde etmesinden dolayı içinde bir şey gizlemişti, Rabbi de onu kudret eliyle yaratılma husûsiyetinden kaynaklanan ilk berekete geri çevirdi. Nihâyet o, Rabbine rücû' ederek: 'Biz nefislerimize zulmettik!' demeye başladı."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; rivâyete göre **Âdem** *(Aleyhisselâm)* bu hâdiseden sonra **İblîs**'le karşılaşınca ona: "Ey bedbaht! Bana vesvese verdin, ben de bu işi yaptım!" deyince **İblîs** ona: "Ey **Âdem**! Farz et ki ben senin iblîsinim, peki ya benim iblîsim kimdi? (diyerek, onu da nefsinin azdırdığına işâret etti.)"

Görüldüğü üzere **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* iki melek olmayı isteyerek o ağaçtan yediler. Bu, meleklerin rütbesi **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın rütbesinden üstün olduğu için değildi. Velâkin onlar şehvetsiz ve isteksiz bir halde sırf ibâdetle geçirecekleri bir hayat istediler.

Denilmiştir ki: "Onlar ebedîliğe tama' edince (şiddetli hırs ve arzuya kapılınca) belâ ve korkuya düştüler, zâten her sıkıntının sebebi tama'dır. Ebedîlik yurdu olan cennette bile tamahkârlık bu kadar sıkıntı getirirse, ya fânî bir yurt olan şu dünyâda tama'a kapılan kişi bu sıkıntılardan nasıl kurtulabilir?

Şu bilinmelidir ki; onların ebedî yaşamaya meyletmeleri, nefislerinin hazzını elde etmek için değil, ancak **Allâh-u Te'âlâ** ile bâkî kalmak içindi. Nübüvvet makamını tenzîh bakımından bu görüş daha uygun görülmüştür.

Denilmiştir ki: "Kavuşma saatleri kısadır, ayrılık günleri ise uzundur. Onlar o vuslat yurdunda ancak gündüzün bir miktârı kalabildiler. Gündüzün kuşluk vakti girdiler, gündüzün yarısında çıktılar."

Denilmiştir ki: "Ayrılık, vuslat ehline isâbet eden bir göz ve nazardır. Onların sözcüsü bu mânâda demiştir ki:

إِنْ تَكُنْ عَيْنٌ أَصَابَتْكَ فَمَا إِلَّا لِأَنَّ الْعَيْنَ تُصِيبُ الْحَسَنَا

"Eğer sana bir göz isabet ettiyse bu ancak,
Göz sâdece güzele isâbet ettiğindendir!"

Denilmiştir ki: "**Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* hakkında vuslat sebepleri tamamlanmışken, böylece onlar kendilerini sürekli kalmaya alıştırmışken, ayrılık gizlendiği yerden çıkageldi ve onların düzene girmiş olan işlerini darmadağın etti."

Nitekim şöyle denilmiştir:

حِينَ تَمَّ الْهَوَى وَقُلْنَا سُرِرْنَا وَحَسِبْنَا مِنَ الْفِرَاقِ أَمِنَّا
بَعَثَ الْبَيْنُ رُسْلَهُ فِي خَفَاءٍ فَأَبَادُوا مِنْ شَمْلِنَا مَا جَمَعْنَا

"Sevgi tamamlandığında, tam 'Sevindik' dedik,
Artık ayrılıktan emin olduğumuzu zannettik,
O anda ayrılık gizlice elçilerini gönderiverdi,
Onlar da topladığımız cemaatimizi darmadağın etti!"

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a inâyetinin emârelerinden ve ikrâmının delillerinden biri de, onların hatâsının şeytanın vesvesesiyle olduğunu açıklamasıdır.

Bu inâyetinin fazlalığını anlatmak için de: "Onlara kendilerinden örtülmüş olan avretlerini göstersin diye!" buyurdu. Bu yüzden: "Avretleri (sâdece) kendilerine açıldı, diğerlerine görünmüyordu."

Demişlerdir ki: "**Âdem** ve **İblîs**'ten her ikisi de **Allâh**'ın emrine uymadılar. Ancak aralarında fark vardır. **Âdem**'in zellesi, şehvet yüzündendi. **İblîs**'in zellesi ise, kibir yüzündendi.

Kibir göstermek, şehvet düşkünlüğünden daha çetindir. Şehvetten kaynaklanan günahta af yer bulur. Ama kibirden doğan günahta îman yok olur."

(Hadîs-i kudsî olarak rivâyet edilen) haberde gelmiştir ki:

١٤٣- «اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَ الْعَظَمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي فِي وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَصَمْتُهُ».

143- **"Büyüklük Benim ridâm** (kaftanım)**, ululuk da Benim izârım** (peştemalım konumunda)**dır. Bunlardan herhangi biri hakkında Benimle çekişeni kırar geçiririm!"** *(Hâce Herevî, Keşfü'l-esrâr:3/589; Ebû Dâvûd, Libâs:29, no:4090, 2/456; İbni Mâce, Zühd:16, no:4174, 2/1397; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7386, 3/48)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Şeytanın, Âdem** (Aleyhisselâm)**a ne diyerek vesvese verdiği:

﴿فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى ﴿١٢٠﴾﴾

"Derken şeytan ona: "Ey Âdem! (Kendisinden yiyenin hiç ölmeyeceği) **o sonsuzluk ağacını ve** (bitmek tükenmek bilmediği için) **çürümeyecek bir saltanatı göstereyim mi sana?" diyerek vesvese verdi."** *(Tâhâ Sûresi:120)*

﴿وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (21)

(وَقَاسَمَ) **yemin etti,** kime? (هُمَا) **onlara,** ne diye yemin etti? (إِنِّي) **muhakkak ki ben,** kime? (لَكُمَا) **size,** kimlerdenim? (لَمِنَ النَّاصِحِينَ) **elbette nasîhat veren** (iyiliğinizi istediğim için size öğüt veren)**lerdenim.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (قَاسَمَ) fiilindeki (مُفَاعَلَة), bâbı üzere müşâreket için olmayıp, mübâleğa içindir.

2- (لَكُمَا) câr ve mecrûru, kendilerinden sonraki (نَاصِحِينَ) kelimesine müteallliktırlar.

3- (مِنَ النَّاصِحِينَ) câr ve mecrûru da (إِنَّ)nin mahzûf haberine müteallliktırlar.

MEÂL-İ ŞERÎF

Bir de o (onları inandırmak için) **ikisine de kuvvetlice yemin etti** (de dedi) **ki: "Gerçekten ben özellikle ikinize elbette nasîhat edenlerdenim**(, zâten ben sizin iyiliğinizi istediğim için bu sırrı size veriyorum)**!"**

Î Z Â H Â T

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**İblîs, Allâh** adına onlara yemin ederek onları aldattı. Zâten mümin ekserî **Allâh** adı anılarak kandırılabilir. O onlara: 'Ben sizden önce yaratıldım, ben sizden iyi bilirim, o halde siz bana uyun sizi doğru yola ileteyim!' dedi. Bu yüzden ilim ehlinin bâzısı: 'Biz, bizi **Allâh** ile kandırana kanarız!' derlerdi." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/109-110; İbni Ebî Hâtim, no:8296, 5/1451; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/346)*

"**İbni Atıyye, Tefsîr-i Kebîr** ve **Nesefî**"de zikredildiğine göre; **Atâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bana ulaşan rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ** onlara:

١٤٤- «أَفِرَارًا مِنِّي يَا آدَمُ»؟

144- **"Ey Âdem! Benden mi kaçıyorsun?"** diye nidâ edince o:

«بَلْ حَيَاءً مِنْكَ يَا رَبِّ مَا ظَنَنْتُ أَنَّ أَحَدًا يُقْسِمُ بِاسْمِكَ كَاذِبًا».

"Yâ Rabbi! Senden utandığım için! Ben hiçbir kimsenin Senin adına yalan yere yemin edeceğini zannetmemiştim!" dedi.

Rivâyete göre; **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* kölelerinden kimin ibâdetle meşgul olduğunu ve güzel namaz kıldığını görürse onu âzâd ederdi. Köleleri de âzâd olmak için böyle yapmaya başladılar. O zaman ona: "Bunlar seni aldatıyor!" denilince:

١٤٥ - «مَنْ خَدَعَنَا بِاللهِ انْخَدَعْنَا لَهُ».

145- **"Kim bizi Allâh ile aldatırsa, biz ona kanarız!"** diye cevap verdi.

İbni Münzir *(Rahimehullâh)*, **Ebû Ğuneym, Sa'îd ibni Hudeyr el-Hadramî** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ Âdem** ve **Havvâ**'yı cennete yerleştirince, **Âdem** cennette dolaşmaya çıktı. **İblîs** onun yokluğunu fırsat bilerek yola düştü, nihâyet **Havvâ**'nın bulunduğu mekâna ulaştı. Yanında bulunan kamışla öyle bir ses çıkardı ki, **Havvâ** onu işitti. Oysa aralarında birbiri içinden geçmeli yetmiş kubbe vardı.

Sesi duyan **Havvâ** onun yanına çıktı. O ıslık çalarak öyle bir nağme yapıyordu ki, duyanlar onun gibi lezzetli, can çekici ve dinlenilmesi câzip bir şey duymamıştı.

Nihâyet **Havvâ**'nın sallanmayan hiçbir uzvu kalmayınca: 'Büyük **Allâh** adına and veriyorum sana! Yaklaşma bana, çünkü gerçekten sen beni helâk ettin!' dedi. Bu sefer **İblîs** kamışı çıkarıp ters çevirerek başka bir ses çıkarınca ağlamak, ağıt yakmak ve üzüntü öyle bir coştu ki işitenler onun benzeri bir şey duymamıştı.

Nihâyet **İblîs, Havvâ**'nın gönlünü üzüntü ve ağlamaya boğarak parça parça edince o: 'Büyük **Allâh** adına and veriyorum sana! Yaklaşma bana!' deyince **İblîs** geri durdu. Bu sefer ona: 'Bu getirdiğin şey neydi? Önce beni sevindirdin, sonra üzüntüye boğdun!' deyince o:

'Sizin cenneteki makamınızı ve **Allâh**'ın size ikrâmını düşündüm de, bu mertebeniz nedeniyle sevindim! Sonra sizin buradan çıkacağınızı düşününce sizin adınıza ağladım ve üzüldüm! Rabbiniz size:

'Bu ağaçtan yerseniz ölürsünüz ve buradan çıkarsınız!' dedi ya, ey **Havvâ**! Şimdi bak bana; ben o ağaçtan yediğimde ölürsem ya da şeklimden bir şey değişirse siz ondan yemeyin! **Allâh** adına size yemin ediyorum ki; Rabbiniz sizi bu ağaçtan yemekten ancak cennette ebedî kalmayasınız diye nehyetti. Yine **Allâh**'a yemin ediyorum ki, gerçekten ben size nasîhat edenlerdenim!' dedi.

Böylece **İblîs** o ağaca uzandı ve ondan yedi. Bir yandan da: 'Ey **Havvâ**! Bak ki, şeklimden bir şey değişti mi, ya da öldüm mü? Ben sana diyeceğimi dedim!' diyordu, sonra çekip gitti.

O sırada **Âdem** cennette dolaştığı mekânından dönüp gelince **Havvâ**'yı yüzünün üzerine kapanmış üzüntülü bir vaziyette buldu da: 'Ne oldu sana?' diye sordu. O: 'Bana şefkatli bir nasîhatçi geldi!' deyince, **Âdem**: 'Yazık sana! Yoksa o, **Allâh**'ın bizi kendisinden sakındırdığı **İblîs** olmasın?' dedi. O: 'Ey **Âdem**! Vallâhi o, şu ağaca doğru gitti, benim gözümün önünde ondan yedi, ne öldü, ne de cesedinden bir şey değişti!' diye diye onu o ağaca tenezzül ettirmeye çalıştı.

Âdem ile **Havvâ** o ağaca gittikleri zaman, **Âdem** ağacın meyvesini almak için elini ona uzattığında cennetin bütün ağaçları ona:

'Ey **Âdem**! Onu yeme! Çünkü onu yersen buradan çıkarsın!' dedilerse de, **Âdem** bu işi yapmaya azimliydi. Böylece ağaca uzanmak için ne kadar gayret gösteriyorsa da ağaç uzayarak ondan uzaklaşıyordu, ama o yine de onun meyvesini almak için elini uzatıyordu.

Nihâyet elini meyvenin üzerine koyduğunda, **Allâh-u Te'âlâ** onun bu ısrârını görünce (**Allâh-u Te'âlâ** imtihan hikmetine binâen ona müsâade etti)! O da tutup ondan bir miktar yedi, **Havvâ**'ya da uzattı, o da yedi. O anda cennette üzerlerinde bulunan güzel libâs kendilerinden düşüp ayrıldı.

Böylece avret yerleri ortaya çıkınca cennet yapraklarıyla örtünmeye koşuştular. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerini gördüğünü biliyorlardı.

O zaman **Rab Te'âlâ** cennette (onlara) yönelerek:

«يَا آدَمُ أَيْنَ أَنْتَ؟ اُخْرُجْ!»

'Ey Âdem! Neredesin, çık!' buyurdu. O: 'Ey Rabbim! Ben buradayım fakat Senin karşına çıkmaktan utanıyorum!' deyince, **Allâh-u Te'âlâ**:

«فَلَعَلَّكَ أَكَلْتَ مِنَ الشَّجَرَةِ الَّتِي نَهَيْتُكَ عَنْهَا؟»

'Yoksa sen Benim seni yasakladığım ağaçtan mı yedin?' buyurdu. O: 'Yâ Rabbi! Bu benimle beraber kıldığın kadın var ya, o beni azdırdı!' deyince, **Allâh-u Te'âlâ**:

«فَمِنِّي تَخْتَبِئُ يَا آدَمُ؟ أَوَ لَمْ تَعْلَمْ أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ لِي يَا آدَمُ، وَأَنَّهُ لَا يَخْفَى عَلَيَّ شَيْءٌ فِي ظُلْمَةٍ وَلَا فِي نَهَارٍ؟»

'Ey Âdem! Peki, Benden mi gizleniyorsun? Ey Âdem! Sen bilmedin mi ki her şey Bana âittir! Ne karanlıkta, ne de gündüzleyin hiçbir şey Bana gizli değildir!' buyurdu.

Bunun üzerine onları boyunlarından tutup cennetten çıkaracak melekler gönderdi de, ikisi de çıplak vaziyette, **İblîs** de yanlarında olduğu halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda durduruldular.

İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ** o ikisi hakkında da, **İblîs** hakkında da hükmettiklerini hükmetti. **İblîs** de onlarla birlikte indirildi.

Sonra **Âdem**, Rabbinden birtakım (tevbe) kelimeler(i) öğrendi de **Allâh** tevbesini kabul etti. Nihâyet hep birlikte (dünyâya) indirildiler. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/342-344)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Bekr-i Verrâk** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Dînine ve emânetine îtimat edilmeyen kimsenin nasîhati kabul edilmez. Nasîhat ancak yaptığı nasîhatte kendi nefsinin hazzı bulunmayan kimse tarafından yapıldığında kabul edilmelidir. Nitekim düşman, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a nasîhat ettiğini söylerken içinde hâinlik gizlemiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın hüsn-ü zannı (her şey hakkında güzel düşünmesi), onun kalbini, düşmanın yeminine meyletmeye sevk etti.

Çünkü **İblîs**'in **Allâh** adına yaptığı yeminde yalan söyleyebileceği **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın hatırından bile geçmedi. Sonra onun kendilerini aldattığını anlayınca, sadâkatli bir pişmanlıkla **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevbe etti, yanlış yaptığını ve cürüm işlediğini îtirâf etti.

Allâh-u Te'âlâ onun pişmanlığındaki sadâkatini bildiği için o güzel affı keremini ona ulaştırdı.

﴿فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (22)

(فَدَلَّا) **sarkıttı (İblîs**, derecelerinden düşürdü), kimi? (هُمَا) **onları,** ne sebebiyle? (بِغُرُورٍ) **aldatma sebebiyle,** yâni; şeytan hîle ile onları tâat rütbesinden düşürüp mâsiyet çukuruna indirdi.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

(بِغُرُورٍ) terkîbindeki (بَا) harfi, iki mânâda değerlendirilebilir:

a) Sebebiyyet için olmasına göre; (دَلَّى) fiiline müteallik olup takdîr: (دَلَّيهُمَا بِسَبَبِ غُرُورِهِ إِيَّاهُمَا) şeklindedir.

b) Musâhabet için olmasına göre; câr ve mecrûr, (هُمَا) mef'ûlünden, mahzûf bir hâle müteallıktırlar ki buna göre takdîr: (مُصَاحِبَيْنِ لِلْغُرُورِ) şeklindedir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(فَلَمَّا) **ne zaman ki,** (ذَاقَا) **tattılar,** neyi? (الشَّجَرَةَ) **o ağacı**(n meyvesini), (بَدَتْ) **zâhir oldu** (göründü), kime? (لَهُمَا) **onlara,** ne? (سَوْآتُهُمَا) **ayıp yerleri,** (وَطَفِقَا) **başladılar,** nedir olmaya? (يَخْصِفَانِ) **yapıştırıp yamamaya,** ne üzerine? (عَلَيْهِمَا) **kendi üzerlerine,** neden? (مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ) **cennet yapraklarından,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (ذَاقَا) cümlesi, (لَمَّا) zarfının muzâfın ileyhi olmak üzere mahallen merfû'dur.

2- (يَخْصِفَانِ) fiili, (كَانَ) ve kardeşleri gibi amel eden ef'âl-i mukarebeden olup, cümlesi (طَفِقَ) fiilinin haberi, ismi ise tesniye elifidir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(وَنَادَا) **nidâ etti,** kime? (هُمَا) **onlara,** kim? (رَبُّهُمَا) **Rableri,** ne diye nidâ etti? (أَلَمْ أَنْهَ) **nehyetmemiş miydim,** kimi? (كُمَا) **sizi,** neden? (عَنْ تِلْكُمَا) **şundan,** ondan bedel, (الشَّجَرَةِ) **o ağaçtan,** (وَأَقُلْ) **dememiş miydim,** kime? (لَكُمَا) **size,** ne diye? (إِنَّ الشَّيْطَانَ) **muhakkak ki şeytan,** kime? (لَكُمَا) **size,** nedir? (عَدُوٌّ) **düşmandır,** öyle düşman ki, (مُبِينٌ) **apaçık**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أَلَمْ أَنْهَكُمَا) cümlesi müfessire olup i'râbtan mahalli yoktur.

2- (لَكُمَا) câr ve mecrûru, kendisinden sonraki (عَدُوٌّ) kelimesine müteallıktırlar.

3- (إِنَّ)nin ismi ve haberinden müteşekkil cümle-i ismiyye kavlin mekûlü olmak üzere mahallen mensûbturlar.

MEÂL-İ ŞERÎF

İşte böylece o, (**Allâh** adına yalan yere yemin edip, bâtılı hak göstermek sûretiyle yapmış olduğu) **bir aldatma yüzünden ikisini de** (sâhip oldukları yüksek dereceden ayırıp, günah işlemek gibi bir aşağılığa) **tenezzül ettirdi.**

Bunun üzerine her ikisi o ağaçtan (az bir şey) **tattıklarında hemen avretleri kendilerine beliriverdi de, cennet**(teki incir) **yaprağından üzerlerine yamayıp yapıştırmaya başladılar.**

(O zaman) **Rableri** (sitem ve uyarı yoluyla) **kendilerine nidâ etti** (de dedi) **ki: "İşte her ikinize! Ben sizi bu ağaçtan men etmemiş miydim ve size: 'Şüphesiz şeytan özellikle ikinize pek açık büyük bir düşmandır!' dememiş miydim?"**

Î Z Â H Â T

"Taberî, İbni Ebî Hâtim, İbni Kesîr, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; şeytan, **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a yalan yere yeminler ederek ve: 'Ben sizden önce yaratıldım, ben sizden iyi bilirim, o halde siz bana uyun ki, sizi doğru yola ileteyim!' gibi yaldızlı bâtıl laflar söyleyerek onların kanmasına sebep olmuştur.

Âyet-i celîlede geçen: "Tedliye" tâbiri, "Sürekli aldatmaya çalışma" mânâsını ifâde eder. Bu yüzden müfessirler: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* **İblîs**'le arasında bulunan düşmanlığı bilmekteyken, nasıl ona aldandı da sözünü kabul etti?" sorusuna cevâben şöyle demişlerdir:

"**İblîs, Âdem** *(Aleyhisselâm)*la çok defa karşılaştı ve farklı farklı yollarla onu bu ağaçtan yemeye teşvik etti.

Nitekim **Allâh** adına yemin yolunu denedi ve onlara melekler gibi uzun yaşama yolunu gösterdiğini îmâ etti, işte birçok yaldızlı sözlerle onları aldatmaya devam etmesi netîcesinde **İblîs**'in sözü onlara tesir ederek o ağaçtan yeme zellesini irtikâb ettiler."

Görüldüğü üzere; mel'ûn şeytan, **Allâh** adına yemin ederek, **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ı kandırmıştır. Böylece o, **Allâh** adına yalan yere yemin edenlerin ilki olmuştur.

Âdem *(Aleyhisselâm)* kimsenin **Allâh** adına yalan yere yemin edemeyeceğini sandığından hemen aldanmıştır. Çünkü müminin kalbinde **Allâh**'ın isminin azameti yerleştiği için, ona yakışan, **Allâh** adına yemin edenin doğruluğuna inanmaktır.

Bu yüzden âlimlerden biri: "Kim bizi **Allâh** ile kandırmaya çalışırsa ona kanarız!" derdi ki, onun bu sözü **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

١٤٦- عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«الْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ».

146- **"Mümin, iyi huylu** (ve yumuşak başlı olduğu için kendisine söylenenleri inkâr etmeyip) **aldanan biridir. Fâcir ise, kötü huylu ve çok aldatıcı kimsedir!"** *(Ebû Dâvûd, Edeb:6, no:4790, 2/666; Tirmizî, Birr:41, no:1964, 4/344)* hadîs-i şerîfine dayanmaktadır.

Neftaveyh ne güzel söylemiştir:

إِنَّ الْكَرِيمَ إِذَا تَشَاءُ خَدَعْتَهُ وَتَرَى اللَّئِيمَ مُجَرِّبًا لَا يُخْدَعُ

"Hiç şüphesiz ki iyi adamı istediğin zaman aldatabilirsin,
Kötü adamı ise, aldatılamayan tecrübeli biri olarak görürsün!"

Âdem ile Havvâ *(Aleyhimesselâm)*ın yasak ağaçtan yemeleri üzerine avret yerlerinin açığa çıkmasıyla ilgili hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٤٧- عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ آدَمَ كَانَ رَجُلاً طُوَالاً كَأَنَّهُ نَخْلَةٌ سَحُوقٌ سِتِّينَ ذِرَاعًا، كَثِيرَ شَعْرِ الرَّأْسِ. فَلَمَّا رَكِبَ الْخَطِيئَةَ بَدَتْ لَهُ عَوْرَتُهُ، وَكَانَ لَا يَرَاهَا قَبْلَ ذٰلِكَ، فَانْطَلَقَ هَارِبًا فِى الْجَنَّةِ، فَتَعَلَّقَتْ بِهِ شَجَرَةٌ فَأَخَذَتْ بِنَاصِيَتِهِ فَقَالَ لَهَا: أَرْسِلِينِى قَالَتْ: لَسْتُ بِمُرْسِلَتِكَ، وَنَادَاهُ رَبُّهُ: يَا آدَمُ أَمِنِّى تَفِرُّ؟ قَالَ: يَا رَبِّ إِنِّي أَسْتَحْيِيكَ قَالَ: يَا آدَمُ اخْرُجْ مِنْ جِوَارِى! فَبِعِزَّتِى لَا أُسَاكِنُ مَنْ عَصَانِى، وَلَوْ خَلَقْتُ مِلْءَ الْأَرْضِ مِثْلَكَ خَلْقًا ثُمَّ عَصَوْنِى لَأَسْكَنْتُهُمْ دَارَ الْعَاصِينَ. قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ أَنَا تُبْتُ وَرَجَعْتُ أَتَتُوبُ عَلَيَّ؟ قَالَ: نَعَمْ يَا آدَمُ».

147- **"Şüphesiz Âdem** *(Aleyhisselâm)* **altmış arşın boyunda, başının saçı çok** (gür)**, uzun boylu bir adamdı, sanki uzun bir hurma ağacıydı! O hatâyı işleyince avreti kendisine göründü, daha önce onu görmezdi. Bunun üzerine cennette kaçarak ilerlerken bir ağaç ona sarılarak alın saçından yakaladı. O ona: 'Beni bırak!' dediyse de ağaç: 'Ben aslâ seni bırakacak değilim!' dedi.**

Rabbi ona: 'Ey Âdem! Benden mi kaçıyorsun?' diye nidâ edince o: 'Yâ Rabbi! (Senden kaçılır mı?) **Ben gerçekten Senden utanıyorum!' dedi.**

O zaman Rabbi: 'Ey Âdem! Benim civârımdan çık! İzzetime yemin ederim ki, Bana isyân edeni (mânevî) **civârımda tutmam! Yeryüzünün dolusu senin gibi halk yaratsam da sonra Bana isyan etseler elbette onları âsîlerin yurduna yerleştiririm!' buyurdu.**

Bu sefer Âdem *(Aleyhisselâm)*: **'Eğer tevbe edip dönersem benim tevbemi kabul eder misin?' deyince, Allâh-u Te'âlâ: 'Evet! Ey Âdem!' buyurdu."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/289; İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:1/31; Hâkim, el-Müstedrek, no:3038, 2/288; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/111; İbni Ebî Hâtim, no:8308, 5/1453)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"**Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın elbisesi tırnak gibiydi ki, o libâs bir kuşun tüyü mesâbesindeydi. O ağaçtan yediklerinde ise bütün uzuvlarındaki libâs düştü, ziynet ve faydalanma hikmetiyle o elbise ancak tırnaklarında bırakıldı. Üstleri açılınca onlar incir yapraklarını koparıp avret yerlerine örtmeye başladılar!" *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/111-113; İbni Ebî Hâtim, no:8302, 8345, 5/1452, 1459; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:3320, 2/346; İbn-i Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:578, 7/402, 403; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/347)*

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"Her canlının giysisi kendindendir, insanın libâsı ise tırnaktı, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a tevbe, (sıra) tırnağının soyulmasına geldiğinde kavuştu (da tırnağı kaldı)!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/347)*

Süddî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** onlara: **'Ben sizi bu ağaçtan nehyetmemiş miydim?'** diye nidâ edince **Âdem** *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! O bana senin adına yemin etti, bense Senin yaratıklarından birinin Senin adına yalan yere yemin edebileceğini düşünmüyordum!' dedi." *(İbni Ebî Hâtim, no:8310, 5/1453; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/348-349)*

Katâde, Ebû Bekr ve **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyete göre; **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* o ağaçtan yemeye başlayıp tad aldıklarında, günahın uğursuzluğunun sebebiyet verdiği azap onları yakaladı. O anda elbiseleri üzerlerinden uçuşmaya başladı, avretleri açılınca çok utandılar. Fakat kendilerinden başkası avretlerini görmedi.

"Kurtubî Tefsiri"nde rivâyet edildiğine göre; "**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın avret yerleri açılınca, cennet ağaçlarını dolaştı da onlardan bir yaprak koparark onunla avretini örtmek istedi. Fakat cennet ağaçları ona engel oldular, sâdece incir ağacı ona acıyarak yaprak verdi. Onlar da o yaprakla avret yerlerini örtmeye başladılar. **Allâh-u Te'âlâ** da buna mukabil incirin dışını da, içini de tat ve menfaat husûsunda eşit yaptı ve bir sene içerisinde ona iki kere iki ürün verdi."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"ndeki rivâyete göre; onları örten yapraklar incir yapraklarıydı, ağaçlar içerisinde incir ağacından başkası onu örtmeyince **Allâh-u Te'âlâ**: "Sen **Âdem**'i örttüğün gibi, ben de senin dâvan (ve delîlin olan çiçek ve tomurcuklar)dan evvel mânânı (ürününü) çıkaracağım(, böylece seni örten bir şey yaratmayacağım)!" buyurdu.

Diğer ağaçların meyvelerinde önce dış sonra iç yaratılır. Böylece onlar önce çiçek açarlar sonra bu çiçeklerden meyveler çıkar. İncir ağacının meyvesi ise çiçek açmadan doğruca ortaya çıkar.

Âdem ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın cennetteki elbiseleri hakkında **"Taberî, İbni Ebî Hâtim, İbni Kesîr, Nesefî** ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde şu rivâyetlere yer verilmiştir:

"Onların cennetteki elbisesi, bedenin aslının görülmesine engel olan çok şeffaf, yumuşak ve beyaz bir tırnak tabakasıydı. Onlar hatâ işleyince o tabaka bedenlerinden soyulup alındı, ancak kaçırılan nîmeti hatırlatmak ve pişmanlığı tazelemek için parmak başlarında kaldı."

Bir rivâyete göreyse; onların libâsı kendileriyle beden hatları arasında perde olan bir nurdu.

Bu giysinin cennet hullelerinden olan çok değerli bir elbise olduğu da söylenmiştir.

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir:

"Onların her biri üzerinde nurdan bir libâs vardı ki, biri diğerinin avretini görmüyordu, ama hatâ işledikleri anda o nur onlardan soyulup alındı!" *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/114; İbni Ebî Hâtim, no:8348, 5/1459; İbn-i Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:578, 7/401; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/344)*

"Semerkandî ve **Kurtubî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, avret yerini açmanın **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan beri çirkin bir iş kabul edildiğinin en büyük delîlidir. Nitekim onların hemen örtünmeye çalışmaları, akıllarında avret yerini açmanın çirkinliğinin yerleşmiş olmasındandır.

Yine bu âyet-i celîleden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ** onlara tesettürü farz kılmıştır. Bu yüzden onlar hemen örtünmeye çalışmışlardır. Cennette böyle bir emirle mükellef tutulmaları olmayacak bir şey değildir. Nitekim onlara, belli bir ağaca yaklaşmaları da yasaklanmıştır.

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Ağaç yapraklarından başka, avret yerini örtecek bir şey bulamayanın mutlaka onlarla örtünmesi gerekir. Çünkü bu gibi şeyler, kendileriyle örtünmek mümkün olan bir sütre niteliği taşırlar. Nitekim **Âdem** *(Aleyhisselâm)* da cennette böyle yapmıştır.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: **"İşte her ikinize! Ben sizi bu ağaçtan men etmemiş miydim ve size: 'Şüphesiz şeytan özellikle ikinize pek açık büyük bir düşmandır!' dememiş miydim?"** buyurarak, **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a sitemde bulunmak sûretiyle onları hatâlarına karşı uyarmıştır.

Rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*a:

١٤٨- «أَلَمْ يَكُنْ فِيمَا مَنَحْتُكَ مِنَ شَجَرِ الْجَنَّةِ مَنْدُوحَةٌ عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ».

148- **"Sana lütfettiğim cennet ürünleri arasında seni bu ağaca muhtaç bırakmayacak kadar bol miktarda ağaçlar yok muydu?"** buyurunca **Âdem** *(Aleyhisselâm)*: "Olmaz olur mu, ama izzetine yemin ederim ki; ben Senin yaratıklarından birinin Senin adına yalan yere yemin edebileceğini sanmadım!" dedi. O zaman **Allâh-u Te'âlâ**:

«فَبِعِزَّتِي لَأُهْبِطَنَّكَ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ لَا تَنَالُ الْعَيْشَ إِلَّا بِكَدِّ يَمِينٍ وَعَرَقِ جَبِينٍ».

"İzzetime yemin ederim ki; elbette seni yeryüzüne indireceğim, sonra elin yorulmadan ve alnın terlemeden geçime ulaşamayacaksın!" buyurdu.

Böylece **Âdem** *(Aleyhisselâm)* yeryüzüne indirildi, ona demir sanatı öğretildi ve ekip biçmekle memur kılındı. Ondan sonra o ekti, suladı, harman yaptı, öğüttü, savurdu, ezdi, un yaptı sonra hamur yaptı ve pişirdi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/112; Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/535; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/274)*

Rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ, Âdem** *(Aleyhisselâm)*a yaptığı nidâlarda:

١٤٩- «يَا آدَمُ! أَمَا خَلَقْتُكَ بِيَدَيَّ، أَمَا نَفَخْتُ فِيكَ مِنْ رُوحِي، أَمَا أَسْجَدْتُ لَكَ مَلَائِكَتِي، أَمَا أَسْكَنْتُكَ جَنَّتِي فِي جِوَارِي».

149- **"Seni** (kudret) **ellerimle yaratmadım mı, sana rûhumdan üflemedim mi, sana meleklerimi secde ettirmedim mi, seni** (mânevî) **civârımda cennetime yerleştirmedim mi?"** diye sitemlerde bulundu. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/535)*

Abdulazîz ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

١٥٠- عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُمَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «يَا آدَمُ! اُخْرُجْ مِنْ جِوَارِي وَعِزَّتِي لَا يُجَاوِرُنِي فِي دَارِي مَنْ عَصَانِي. يَا جِبْرِيلُ! أَخْرِجْهُ إِخْرَاجًا غَيْرَ عَنِيفٍ».

150- **"Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ: 'Ey Âdem! Benim civârımdan çık! İzzetime yemin olsun ki, Bana isyân eden Benim yurdumda Benimle komşu olamaz! Ey Cibrîl! Onu sert olmayan bir çıkarışla çıkar!'** buyurdu." *(İbn-i Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:578, 7/406; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/289)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bâzıları bu âyetten yola çıkarak: "Mutlak nehiy tahrîm içindir, zîrâ burada şiddetli bir kınama, üstelik pişmanlık ve ileriden anlaşıldığı üzere bir istiğfar söz konusudur.

(Yâni; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a genel mânâda: **'Bu ağaca yaklaşmayın!'** buyurmuştur, ama onlar o ağaca yaklaştıklarında bu âyet-i celîlede görüldüğü üzere ağır bir siteme mâruz kalmışlardır ve bir sonraki âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere pişmanlık sergilemişler ve af istemişlerdir.

Bundan anlaşıldığına göre; bir kayıt getirilmeksizin zikredilen bir yasaklama ifâdesi, yasaklanan şeyin haram olduğunu ifâde eder.)" demişlerse de, ekseri ulemâ buradaki nehyin tenzih için olduğu görüşündedirler. (Buna göre ağaca yaklaşmak günaha yakın bir hatâ olarak değerlendirilir.)

Onların böyle bir hatâdan dolayı pişman olup istiğfar etmeleriyse, evlâyı terk etmelerinden (kendilerine yakışanı yapmamalarından) dolayıdır. Çünkü bu yaptıkları, onlara çok büyük bir şey gelmiştir. Hele bir de bu hatâyı yapan kimse mukarreb (**Allâh-u Te'âlâ**'ya çok yakın) kullardan ise, onun böyle bir hatâdan dolayı şiddetli bir tenkite mâruz kalması yadırganacak bir şey değildir.

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kıssası iyice düşünülecek olursa, burada kaderin sırrının zuhûr ettiği görülecektir. Bu itibarla **Abdürrezzâk** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anh)*ın minber üzerinde şöyle dediğini nakletmiştir:

Ben, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir kitabında şöyle buyurduğunu buldum:

١٥١- «إِنِّي مِنِّي الْخَيْرُ، وَأَنَا خَلَقْتُهُ وَقَدَّرْتُهُ لِخِيَارِ خَلْقِي. فَطُوبَى لِمَنْ قَدَّرْتُهُ لَهُ! وَإِنِّي مِنِّي الشَّرُّ، وَأَنَا خَلَقْتُهُ وَقَدَّرْتُهُ لِشِرَارِ خَلْقِي. فَوَيْلٌ لِمَنْ قَدَّرْتُهُ لَهُ!»

151- **"Şu bir gerçektir ki; hayır Bendendir, onu Ben yarattım ve onu hayırlı kullarım için takdir ettim. Artık Ben kime hayır takdim ettiysem ona müjdeler olsun! Şu da muhakkaktır ki; şer de Bendendir, onu Ben yarattım ve şerli kullarım için takdir ettim. Artık Ben kimin hakkında şer takdir ettimse ona da yazıklar olsun!"** *(Abdürrezzâk, et-Tefsîr, no:893, 2/77)*

Bu rivâyetten anlaşıldığı üzere; hayır da, şer de yaratılmak cihetinden **Allâh-u Te'âlâ** tarafındandır. Ancak **Allâh-u Te'âlâ** hiç yanılmayan ezelî ilmiyle kimin hayırlı olacağını bildiyse ona hayır takdir etmiştir, kimin de şerli olacağını bildiyse ona şer takdir etmiştir. Ama bu bilgi zorlayıcı bir nitelik taşımamakta ve yok olan bir şeyin var olduktan sonra nasıl olacağını bilmekten öte geçmemektedir.

Yine bu rivâyetten anlaşıldığı üzere; kullar hakkındaki hayır ve şer, kulların yaratılmasından önce takdir edilmiştir. Zâten **Âdem** *(Aleyhisselâm)* da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bu cevâbı vererek onu mağlup etmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٥٢- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اِلْتَقَى آدَمُ وَمُوسَى فَقَالَ مُوسَى لِآدَمَ: أَنْتَ الَّذِي أَشْقَيْتَ النَّاسَ وَأَخْرَجْتَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ! قَالَ لَهُ آدَمُ: أَنْتَ الَّذِي اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالَتِهِ وَاصْطَفَاكَ لِنَفْسِهِ وَأَنْزَلَ عَلَيْكَ التَّوْرَاةَ. قَالَ نَعَمْ! قَالَ: فَوَجَدْتَهَا كُتِبَ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي؟ قَالَ: نَعَمْ. فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى».

152- **"Âdem ile Mûsâ** *(Aleyhimesselâm)* **buluştular da, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a: **'Sen insanları bedbaht eden ve onları cennetten çıkaran kimsesin!' dedi.**

Âdem *(Aleyhisselâm)* **da ona: 'Sen Allâh(u Te'âlâ'n)ın elçilik vermekle seçkin kıldığı, Zât'ı için seçtiği ve kendisine Tevrât indirdiği kişisin!' dedi. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **'Evet** (öyledir)**!' dedi.**

Bunun üzerine Âdem *(Aleyhisselâm)*: **'Sen** (Tevrât'ta) **bunu** (benim işlediğim suçu) **O beni yaratmadan önce hakkımda yazılmış buldun değil mi?' deyince Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **'Evet!' dedi. Böylece Âdem** *(Aleyhisselâm)* **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı **mağlup etti."** *(Buhârî, Tefsîrü'l-Kur'ân:228, no:4459, 4/1764; Müslim, Kader:2 no:2652, 4/2042; İbni Mâce, Mukaddime:10, no:80, 1/31; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7639, 3/93)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şeytan onları **Allâh** ile aldatmıştır. Böyle olmasa **Âdem** *(Aleyhisselâm)* aldanmazdı. Ama (**Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen) yakınken yapılan edepsizlik, uzakken yapılanla bir olmaz. Ayrıca kâfirlikten yapılan tevbe kesinlikle kabul edilebilir, günahtan yapılan tevbenin ise kabul edileceğine kesin hüküm verilemez.

Şöyle de denilmiştir: "Peygamberler zerre miktârınca ufak tefek şeylerden dolayı da hesâba çekilirler. Ama sıradan insanlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın sırlarının kaynaklarından uzak oldukları için her şeyden mesul olmazlar."

Âyet-i kerîmede: **"Avretleri kendilerine göründü!"** buyrularak, mâsumiyet perdelerinin yırtılmaması için, avretlerinin başkaları tarafından görülmediğine işâret edilmiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın yasak ağaçtan yiyip nefsinin lezzet alması daha tamamlanmamıştı ki, hemen azap belirtileri açığa çıktı ve iyi hal, sıkıntılara bulandı. İşte her kim herhangi bir şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı tercih ederse, onun da o tercih ettiği şeyden tam bir menfaati olamaz.

Yine böylece her kim canını, malını veya herhangi bir varlığını **Allâh-u Te'âlâ**'dan gizlemeye kalkarsa, **Allâh-u Te'âlâ** o şeyi bereketli kılmaz. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ** düşmanların vasfı hakkında:

﴿... خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ... ﴿١١﴾﴾

"O(nlar), **dünyâyı da, âhireti de kaybetmiştir!"** *(Hacc Sûresi:11)* buyurmuştur.

Avret yerleri görününce örtünme çâresi aradılar ve cennet yapraklarından üzerlerine örtmeye başladılar. Bir zaman önce kisveleri cennet hulleleriyken, bir zaman sonra cennet yapraklarıyla örtünmeye başladılar.

Fakat yaprakları koparmak istediğinde çok zahmet çekiyor, eli kolayca onlara ulaşamıyordu. Keşke eli o yasaklandığı imtihan ağacına da ulaşamamış olsaydı elbette bu kendisi hakkında bir inâyet olurdu. Lâkin belâ ve fitne tamamlansın diye eli o ağaca kolayca ulaştı.

Bunun üzerine Rabbi onlara: **"Ben sizi bu ağaçtan nehyetmemiş miydim?"** buyurunca o kadar mahcup oldular ki, bu onlara her türlü azaptan zor geldi. Çünkü onlar bu nidâyı gıyaplarında işitseydiler böyle olmayacaktı, ama karşılıklı hitap, heybet ve korkuyu gerektirir. İşte bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ** sitemli bir nidâda bulununca, çok büyük bir mahcubiyet yaşadılar.

Âdem *(Aleyhisselâm)* cennetten çıkarılıp dünyâya yerleştirilince, çalışıp çabalama ve ekip biçme gibi zor işlerle mükellef tutuldu. Artık her yeni bir halle karşılaşınca ağlaması yenileniyordu. **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* ona gelerek: "Sana:

﴿ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ﴿١١٨﴾﴾

"Gerçekten acıkmaman ve çıplak kalmaman burada(ki makamında) **senin hakkındır** (ki, bunun için özel bir gayret göstermene gerek yoktur)." *(Tâhâ Sûresî:118)* denmemiş miydi? Sen bunun kıymetini bilmedin, şimdi muhâlefetinin cezâsını tat!" diyordu.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim ki **Cenâb-ı Hakk**'ın buyruğunun aksine, nefsinin şehvetinin izinde giderse **Hakk**'tan yoksun kalır, üstelik o şehvete de ulaşamaz. **Âdem-i Safiyy** o yasak ağaçtan daha henüz bir tadımlık zevk almışken, hemen itâb (azarlama) kırbacı onun başı üzerine indi. O anda derhal hâli değişiverdi. Ne o şehvetini tamâmen sürdürebildi, ne de **Cenâb-ı Hakk**'ın rızâsı onda bâkî kaldı.

Şöyle kendini gözden geçirdiğinde, bir de ne görsün?! Ne başında taç duruyor, ne de üzerinde elbise! Evvelce ıstıfâ (seçilmişlik) döşeğinde oturmuş, sırtını hilâfet mesnedine (dayanağına) dayamış, güzel giysiler ve ziynetlerle süslü iken, âkıbet şimdi hepsinden mahrum kaldı. Çıplak ve aç durumda, bir ağaç yaprağına muhtaç oldu.

Ferman geldi ki: Ey **Âdem**! O zahmetsiz ve gayretsiz(, emeksiz) nîmetleri artık yiyemezsin. Şimdi (o) meşakkat ve zorluk yeri (olan yeryüzü)ne git de çalış, çabala, tohum ek, zahmet çek ve sabret!

Âdem *(Aleyhisselâm)*: "Bütün bunlar hordur(, zelilliktir)!" dedi ve yüce dergâha tekrar kabûl edilmesi için, gönül derdiyle ağlamaya başladı ve kendi muhtaçlık ve acziyetini hasret kefesine koyup (pişmanlıkla) inledi.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Kuşeyrî** *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel söylemiştir: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* melekler tarafından kıskanılan ve onların tümü tarafından kendisine secde edilen bir zât oldu. Başında vuslat tâcı, bedeninde kerâmet libâsı, belinde kurbet (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık) kemeri, boynunda ise zülfâ (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık) gerdanlığı bulunuyordu.

Yaratıklar içerisinde ondan üstün rütbeli kimse yoktu. Yükseklik bakımından onun gibi bir şahıs bulunmamaktaydı, her an: "Ey **Âdem**!" nidâları kendisine peş peşe geliyordu, ama bu şekilde çok tutunamadı, nihâyet (işlediği bir hatâ yüzünden) elbiseleri soyuldu, ünsiyeti (**Allâh-u Te'âlâ** ile olan yakınlığı) elinden alındı, mekânı değiştirildi ve zamânı bulandı.

Allâh-u Te'âlâ'nın her türlü şerefi kendisine ikram ettiği kişiye, bir günahın uğursuzluğu bu kadar kötü olursa, ya bizim gibilere birçok günahın uğursuzluğu ne yapmaz?

Hâfız *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir:

چگونه دعوی وصلت کنم بجان که شدست تنم وکیل قضا و دلم ضمان فراق

"Can pahasına vuslat iddiasında bulunmak ne haddimedir,
Cismim ezelî hükmün emrinde, gönlüm de ayrılığa teslimdir!"

Yâni; can ve gönülle, vuslat (**Allâh**'a kavuşma) dâvâsında nasıl olabilirim ki?! Gönlüm:

«كُلُّ مَا جَاءَ مِنَ الْمَحْبُوبِ مَحْبُوبٌ».

"Sevgiliden gelen her şey sevgilidir!" deyip, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâsına teslim olmuştur; tenim dahî **Hazret-i Allâh**'ın "Kabz" ve "Bast"ı hakkında(: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın feyzi tutması da, salması da) ayn-ı kerem ve lütuftur(, iyiliğin ta kendisidir") deyip, firâka teslim ve mağlup olmuştur(, ayrılığa yenik düşmüştür). *(Konevî, Hâfız Şerhi:2/155)*

Hâsılı, benim gönlüm ve bedenim, kazâ ve kader emrindedir; benim elimde ve ihtiyârımda değildir. Bu yüzden visâl dâvâsı benim haddim değildir. *(Sûdî, Hâfız Şerhi:2/155)*

Demek ki peygamber olsun, velî olsun **Allâh**'ın kazâsı ve kaderi herkes hakkında geçerlidir.

نَه مَنْ اَزْ پَرْدَهٔ تَقْوَى بَدَرْ اُفْتَادَم و بَسْ پَدَرَمْ نِيزْ بِهِشْتِ اَبَدْ اَزْ دَسْتْ بَهِشْتْ

"Takvâ perdesinden dışarı çıkan, yalnız ben olmadım ki!
Atam Âdem dahî (bir isyan sebebiyle) **ebedî** (olan) **cenneti bıraktı** (ve bu süflî âleme düştü)**!"**

İlim ve ta'lîm (bilme ve öğretme) makamı, kibrin ve nefsin iştahının kabarma sebeplerinden olduğu gibi, câmilere ve mescitlere devâm etmenin de, bâzı kimselere ucub (kendini beğenme) ve nefsâni iştah sebebi olmasından korktukları için, bâzı mücâhede erbâbı, özellikle **Melâmîler**, dert ve belâlara giriftâr olmayı tercih etmişlerdir. (Bu yüzden kendilerini bâzı günahlara müptelâ gibi göstererek insanların gözünden kendilerini düşürmeye çalışmışlardır.)

Zîrâ nefsin istek ve iştahlarını terk etmeyen kişi **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl (ulaşıcı) olamaz.

Onun için **Hâfız** *(Kuddise sirruhû)* buyuruyor ki; bu halvet köşesini ve takvâ evini yalnız ben terk etmedim. Pederim **Âdem** *(Aleyhisselâm)* da, canların çektiği her şeyi içinde barındıran cenneti terk etti ve dert, belâ, meşakkat ve ibtilâ evi olan bu dünyayı seçti. Zîrâ meleklerin nâil olamadığı feyiz ve aşka nâil olmak, çile ve belâ iledir. *(Konevî, Hâfız Şerhi:1/181)*

Şu bilinsin ki; **Âdem** *(Aleyhisselâm)* gerçekten muhabbet ağacından yemiştir ve bu sebeple mihnet tuzağına düşmüştür. Ayrılığa sabretmekle emr olunmuştur, kaybedişin ardından bulmakla vaad olunmuştur, artık bundan sonra görünen inişlerin ardından mânevî yükselişler meydana gelmiştir.

مَقَامِ عَيْشْ مُيَسَّرْ نَمِيشَوَدْ بِى رَنْجْ بَلِى بِحُكْمِ بَلَى بَسْتَه اَنْدْ عَهْدِ اَلَسْتْ

"Zevk ve sefâ makamı zahmetsiz müyesser olmaz.
Evet! Elest ahdini 'Belâ' hükmüyle bağlamışlar."

"Belî", farsçada "Evet" anlamındadır.

"Belâ" ise, Arapçada "Evet" mânâsında tasdik edatıdır. Bu beyitte, "Belâ" kelimesinden, "Kalû belâ bezmi" anlaşılabileceği gibi, ifâde ettiği diğer bir anlam olan mihnet ve meşakkat mânâsı da murad edilebilir.

Elest: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim!"** diye ruhlar âleminde **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden çıkartılan zerreciklere yöneltilen sualdir ki, bununla herkes hakkında verilen ezelî karar kastedilmektedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ ﴾

"Şüphesiz takvâ sâhipleri için büyük bir kurtuluş yeri vardır!" *(Nebe' Sûresi:31)* kelâmıyla işâret edilen âhiret yurdundaki sürûr makamına veyahut dünyâda ma'rifetullah ile hâsıl olan envâr-ı huzûra (huzur nurlarına), riyâzat ve ibâdetlerin meşakkati olmaksızın vusûl müyesser değildir. Belâ, bu kelâmı doğrulayıcıdır.

Zîrâ Mürebbîy-i hakikî (gerçek terbiyeci) olan **Allâh-u Te'âlâ** Elest ahdinde ("Elestü birabbiküm" diye sorduğu o zamanda) mihnet ve belâyı, sâdık ile kâzibin (doğru ile yalancının) arasını fark eden fasl edici (ayırıcı) âdil bir hâkim kılmıştır.

Her kim ki bu ibtila âlemine geldiğinde **Hazreti Allâh**'ın emrine imtisâl (uyma) ve nehyinden ictinâb (kaçınma) meşakkatine tahammül ederse, sâdık, makbül ve vefâlıdır. Aksi halde tahammül etmezse kâzib ve gaddâr (aldatıcı)dır demektir. *(Konevî, Hâfiz Şerhi:1/138)*

Dünyâ dirliği, zahmet ve çile iledir. Zahmetsiz müyesser olmaz. Zîrâ Elest ahdini belâ ile bağlamışlardır. Yani ezelde Âdemoğullarına belâ ve meşakkat hükmolunmuştur. O tağyir olmaz (değiştirilemez). Elbette başlarından geçse gerektir. *(Sûdî, Hâfiz Şerhi:1/138)*

Mükâşefe, müşâhede ve muâyene (açıkça keşfetmek ve gözle görür gibi bilme hâline sâhip) ol(un)madan mücerret bir ilim ağacına yaklaşılması yasaktır. Zîrâ bu makamlara erişmeyen ilim sâhipleri hakîkat meyvelerinin lezzetlerinden engelli ve mahrumdur.

O halde kişi ecel gelmeden önce tâ işin başından kemâlin zirvesine ulaşıncaya kadar himmetini ve derdini, sâdece müşâhedeye ulaşmak olarak belirlemelidir. Ama o, mânevî yolda ilerlerken âniden ölüm gelip çatacak olursa, **Allâh-u Te'âlâ** berzah (kabir) âleminde de olsa onu matlebine ulaştıracak (ve seyr-i sülûkünü tamamlattıracak)tır.

Yine böylece hiçbir kimsenin tedbir ağacına yaklaşması gerekli değildir, zîrâ takdir, zengine de fakire de yeterlidir. Görmez misin ki; namazın kıyâmı ezelî takdire işârettir ki o, tefvîz (işleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlamak) demektir.

Rükû' ise, tedbîr-i ebedîye işârettir ki o da teslîm (her şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'ya bırakmak) anlamına gelmektedir. Secdeye gelince, o da her ikisinden tamamen fânî olmaya işârettir. Zîrâ bu gibi sıfatlarla ahlâklanmak gerektiği gibi, nihâyetlerin nihâyetinde ise bunları görmemek lâzımdır.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ
مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا
تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ
وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا
أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا
سَوْآتِهِمَا ۗ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا
الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً
قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ
لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾
قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ
وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾
فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۗ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ
أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (23)

(قَالَا) **dediler,** ne dediler? (رَبَّنَا) **ey Rabbimiz!,** (ظَلَمْنَا) **zulmettik,** neye? (أَنْفُسَنَا) **nefislerimize** (kendimize), (وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ) **eğer mağfiret etmezsen** (bağışlamazsan), kimi? (لَنَا) **bizi,** (وَتَرْحَمْ) **rahmet etmezsen** (acımazsan), kime? (نَا) **bize,** (لَنَكُونَنَّ) **elbette muhakkak biz oluruz,** kimlerden? (مِنَ الْخَاسِرِينَ) **hüsrâna uğrayanlardan** (kaybedenlerden),

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (رَبَّنَا) terkîbindeki (رَبْ), nidâ harfi mahzûf olan bir münâdâdır.

2- (لَنَكُونَنَّ) cümlesindeki (ل) harfi, mukadder kasemin cevâbında vâkidir.

3- (نَكُونَنَّ) fiil-i nâkısının ismi, tahtında müstetir (نَحْنُ) zamîridir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Bunun üzerine o ikisi kendi suçlarını itiraf etmek üzere): **"Ey Rabbimiz! Biz** (emrine muhâlefet edip, kendimizi cennetten çıkartacak iş yaparak) **nefislerimize zulmettik! Eğer Sen bizim için** (günahlarımızı) **bağışlamada bulunmazsan ve bize acımazsan andolsun ki; elbette biz** (iki cihanda da en büyük zarar ve) **hüsrâna uğrayanlardan oluruz!" dediler.**

Î Z Â H Â T

İmâm-ı Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın, **"et-Te'vîlât"** isimli eserdeki beyânı vechile; peygamberlerin **Allâh-u Te'âlâ**'dan mağfiret talep etme lafızları farklı olmuştur. Nitekim **Âdem** *(Aleyhisselâm)* bu âyet-i kerîmede geçen ihbârî üslûpla istiğfar etmiştir, **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ise:

﴿... رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾﴾

"Ey Rabbim! Muhakkak ben, kendisi(ni istememin doğru olup olmayacağı) **hakkında benim için hiçbir ilim bulunmayan bir şeyi Senden istememden Sana sığınıyorum!**

Eğer benim için (bu uygunsuz isteğimi) **bağışlamada bulunmazsan ve bana acı**(yıp da makbul bir tevbe nasip etmezsen, bir de beni benzeri bir yanılgıya düşmekten koru)**mazsan,** (şüphesiz ki) **ben** (zarar ve) **hüsrâna uğrayanlardan olurum!"** *(Hûd sûresi:47)* diye duâ ederek sığınma sîğasını tercih etmiştir.

Başka bir yerde ise:

﴿... رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ... ﴿٢٨﴾﴾

"Ey Rabbim! Beni de, (**Şemhâ** ve **Lemk** adlarındaki) **anne-babamı da, evime/mescidime/gemime/dînime/ îmanlı olarak girmiş olan kimseleri de,** (kıyâmet gününe kadar gelecek) **îmanlı erkeklerle îmanlı kadınları da bağışla!**" *(Nûh Sûresi:28)* diyerek, emir sîğasını kullanmıştır.

İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* da:

﴿ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾ ﴾

"Ey Rabbimiz! (Kulların) **hesap**(ları görülerek, haklarında hüküm) **sâbit olacağı gün, beni de, anne ve babamı da, tüm müminleri de mağfiret eyle!"** *(İbrâhîm Sûresi:41)* duâsında emir sîğasını tercih etmiştir.

Bu lafızların bâzısı emir gibi gözükse de, haddi zâtında hepsi duâ ve dilektir. Zîrâ aşağıda olanın, üstünde olana yapacağı bir emir, bir yalvarış ve yakarıştan başka anlam taşımaz. Ama üstte olanın, aşağıda olana yönelteceği bir emir lafzı elbetteki emir mânâsı taşır.

Nitekim bir hükümdârın, hizmetçisine buyruğu, elbette emir olarak anlaşılır, ama bir hizmetçinin, pâdişâha emredeceği bir şey ancak bir dilek ve duâ anlamına gelir. İşte enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)*ın, **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaptıkları duâlar da böylece anlaşılmalıdır.

İmâm-ı Dahhâk *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; "(Bakara Sûresinin 37. âyet-i kerîmesinde) **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın, Rabbinden öğrendiği (bildirilen) kelimeler bu âyet-i celîlede geçen duâdır!"

Bu görüş; **Mücâhid, Sa'îd ibni Cübeyr, Hasen, Katâde, Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî, Hâlid ibni Ma'dân, Atâ el-Horâsânî** ve **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallâhu Anhüm)*den de nakledilmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/116; İbni Ebî Hâtim, no:8312, 5/1454)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; Bakara Sûresinin 37. âyet-i kerîmesinde **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın tevbesinin kabûlü için Rabbinden öğrendiği bildirilen kelimeler bu âyet-i kerîmede geçen:

﴿... رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

"Ey Rabbimiz! Biz (emrine muhâlefet edip, kendimizi cennetten çıkartacak iş yaparak) **nefislerimize zulmettik! Eğer Sen bizim için** (günahlarımızı) **bağışlamada bulunmazsan ve bize acımazsan andolsun ki; elbette biz** (iki cihanda da en büyük zarar ve) **hüsrâna uğrayanlardan oluruz!"** sözleridir.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bu kelimeler:

١٥٣- «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ».

153- **"Ey Allâh! Seni hamdinle tesbîh ederim! İsmin dâimâ mübârek olmuştur! Şânın yüce olmuştur! Senden başka hiçbir ilâh yoktur! Ben nefsime zulmettim, öyleyse beni affet! Çünkü günahları Senden başkası affedemez!"** sözleriydi.

Diğer bir rivâyete göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)* Arş'ın direğinde مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ yazılı görünce, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hürmetine **Allâh-u Te'âlâ**'dan mağfiret taleb etti. Bu hususdaki hadîs-i şerîf, **"Rûhu'l-Furkan Tefsîri"**mizde Bakara Sûresinin 37. âyet-i kerîmesinin îzâhında geçmiştir. *(1/283)*

Bu rivâyete göre **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'dan öğrendiği kelimelerden maksat, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zât-ı risâletleridir. **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a "Kelime" denildiğine göre, **Rûh-u A'zam** ve **Habîb-i Ekrem** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e "Kelimeler" denmesi yadırganacak bir şey değildir.

Zâten **Îsâ** da, **Mûsâ** da, diğerleri de *(Salevâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nurlarının parıltılarından bir parıltı ve onun bahçesindeki bir çiçekten öte değillerdir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:1/237)*

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; insan bir günah işlediğinde ümit kesmeyip, istiğfâra sarılmalı ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı suçunu itiraf ederek mağfirete kavuşmalıdır. Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"Mümin, içine düştüğü bir günah yüzünden Rabbinden utanır. Sonra **Allâh**'a hamdolsun ki; çıkış yolunun nerede olduğunu bilir. Bilir ki, çıkış yeri **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevbe ve istiğfardadır. Sakın kimse tevbeden çekinmesin. Zîrâ tevbe olmasa **Allâh**'ın kullarından hiçbiri kurtulamazdı. **Allâh**, hayırda önder olan babanıza, zelleye düştüğü vakit tevbe ile yetişti." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/349)*

Katâde *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)*: "Yâ Rabbi! Eğer ben tevbe edip Senden af dilersem, beni affeder misin?" deyince, **Allâh-u Te'âlâ**: **"O zaman seni cennete girdiririm!"** buyurdu. Ama **İblîs Allâh-u Te'âlâ**'dan tevbe istemedi, mühlet istedi, her birine de istediği verildi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyan:10/116)*

"Rûhu'l-beyân ve **Cessâs"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme delâlet etmektedir ki; bağışlanmaması durumunda küçük günahlara da cezâ vardır. Mağfiret ise şüpheli bir şeydir.

Nitekim **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın hatâsı pek küçük bir şeydi. Çünkü o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmüne kasten muhâlefet için o ağaçtan yemedi.

Ancak mel'ûnun sözüne binâen, gayr-i ihtiyârî bir meyille o ağaçtan yemeye heveslendiyse de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmünü gözetmek üzere nefsini ondan engelledi. Ama sonra bunu unutunca yemesi için hiçbir mâni kalmadı ve tabîatı onu bu işe sevketti.

Ayrıca o bu işe ictihat hatâsı sebebiyle yöneldi. Çünkü o, bu nehyin tenzîhî (sakındırma amaçlı) olduğunu sandı. Ya da: **"Bu ağaca yaklaşmayın!"** kavl-i şerîfindeki işâretin muayyen bir ağaç olduğunu sanarak o türdeki başka bir ağaçtan yedi. Hâlbuki maksat o ağacın türüne işâret etmekti.

Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sol eline bir ipek, sağ eline de bir altın alarak onları kaldırdı ve:

١٥٤- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ:أَخَذَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرِيرًا بِشِمَالِهِ وَذَهَبًا بِيَمِينِهِ ثُمَّ رَفَعَ بِهِمَا يَدَيْهِ فَقَالَ: «إِنَّ هٰذَيْنِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِإِنَاثِهِمْ».

154- **"Şüphesiz işte bu ikisi, ümmetimin erkeklerine haramdırlar, kadınlarına helâldirler!"** *(İbni Mâce, Libâs:19, no:3595, 2/1189; Ebû Dâvûd, Libâs:14, no:4057, 2/448, Tirmizî, Libâs:1, no:1720, 4/217)* buyurdu.

Görüldüğü üzere burada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* eline aldığı muayyen bir ipek ve altının haram olduğunu değil, her tür ipek ve altının erkeklere yasak olduğunu açıklamayı kastetmiştir.

"Hâzin, Fahrurrâzî, Sâvî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bâzıları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın bu âyet-i kerîmede geçen: **"Biz nefislerimize zulmettik!"** sözünden yola çıkarak peygamberlerin de büyük günah işleyebildiği hükmüne varmışlarsa da, bu aslâ doğru değildir.

Ehl-i Sünnet ulemâsının bir kısmı, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın bu zellesinin küçük bir günah olduğu kanaatine varmışlardır ki, onlara göre bu, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın peygamber olmasından önce vukû bulduğu için bir sıkıntı çıkarmaz. Zîrâ peygamberlikten sonra enbiyânın ne küçük, ne de büyük bir günah işlemesini düşünmek söz konusu olamaz.

Ancak **Ehl-i Sünnet** ulemâsının ekserîsine göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın bu zellesi, unutkanlığa bağlı olarak işlendiği için ne büyük, ne de küçük bir günah sayılmaz. Lâkin o, nefsini kırmak için bu sözü söylemiştir. İctihad hatâsı ve unutma gibi haller ise, peygamberler hakkında düşünülebilir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dört rekâtlı namazın iki rekâtında selam verince, **Zülyedeyn** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Namaz mı kısaldı, yoksa sen mi unuttun?" diye sorduğunda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٥٥- «كُلُّ ذٰلِكَ لَمْ يَكُنْ».

155- **"Bunların hiçbiri olmadı!"** buyurdu. O zaman o: "Ama bunların biri oldu!" diye şaşkınlığını ifâde edince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَمْ أَنْسَ وَلٰكِنْ أُنْسَى لِأَسُنَّ».

"Unutmadım, velâkin (unutarak selam verenin ne yapacağı husûsunda olduğu gibi, bâzı şeyler hakkında) **bir sünnet meşrû' edeyim diye unutturuluyorum!"** buyurdu. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kalan iki rekâtı kıldırıp sehiv secdesi yaptı. *(Allâme Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn:2/664; Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:1/539)*

İşte **Allâh-u Te'âlâ** mahlûkatı yaratmak ve dünyâyı onlarla mâmur kılmak gibi üstün hikmetleri temin için **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a ağaçtan sakınması gerektiğini unutturdu.

Gerçi **İmâm-ı Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*ın, tefsîrindeki beyânı vechile; onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu nehyini değil de, **"Zâlimlerden olursunuz!"** sözünü unuttukları için o ağaçtan yediler. Eğer bunu hatırlasaydılar ona el uzatmazdılar. Her hâlükârda burada bir unutma ve mâzeret söz konusudur.

Ama peygamberlerin, **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme hususundaki dereceleri çok üstün olduğundan, unutarak yaptıkları bir hatâ bile onları aşırı korkuya sevkedebilir.

Zâten onların te'vîl ve sehiv yoluyla işledikleri bazı hatâlar nedeniyle, başkalarının mâruz kalmadığı sitemlere makamları gereği uğratıldıkları da olmuştur. İşte bu nedenle onlar, başkalarına göre günah sayılmasa da makamlarının yüksekliğine izâfeten günah sayılabilecek ve üstün ibâdetlerine nisbeten kötü şey olarak değerlendirilebilecek zelleleri yüzünden korkuyu elden bırakamazlar.

Demek ki; konumuzda **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a kasten ve cesâretle günah işleme suçunu isnâd edenler kâfir olacağı gibi, "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* isyân etmedi" diyenler de:

﴿... وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ... ﴿١٢١﴾﴾

"Böylece Âdem Rabbin(in emrin)**e** (kasıtsız da olsa) **isyân etmiş oldu, bu sebeple de isâbetli davranamadı!"** *(Tâhâ Sûresi:121)* âyet-i kerîmesinin sarih ifâdesine zıt beyanda bulundukları için kâfir olurlar.

Bu durumda çıkış yolu olarak şunu dememiz gerekir ki: "Peygamberlerin isyânı diğerlerinin mâsiyetleri gibi değildir, onların bunca kudsiyet ve temizliklerine, iç âlemlerinin semâvî vahiy ve mukaddes zikirle, dışlarının ise sâlih amel ve **Allâh** korkusu ile mâmur olmasına rağmen kendilerinden sudûr eden zelleler, başkalarına göre sevap sayılabilirse de, onlara göre günahtır.

Nitekim bu hususta:

«حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ».

'Ebrârın haseneleri mukarreblerin seyyieleridir(, orta derecedeki kulların bazı sevapları **Allâh-u Te'âlâ**'ya en yakın olan kullara göre günah sayılır)!' buyrulmuştur. Buna göre peygamberler başkalarına göre sevap sayılabilecek bazı hallerini, kendilerine nispetle günah saymaktadırlar."

Bu hususta daha geniş mâlûmât 19. âyet-i kerîmenin îzâhında geçmiştir.

"Mâtürîdî, Beyzâvî ve **Nesefî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme **Mu'tezile**'ye karşı bizim lehimize olarak şuna delâlet etmektedir ki; "Bağışlanmadığı takdirde küçük günahlar da cezâya tâbîdir." Onlar ise: "Büyük günahlardan sakınanların, küçük günahlardan dolayı azâba uğratılması câiz değildir!" demişlerdir.

Oysa **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*:

"Sen bizi bağışlamazsan ve bize acımazsan elbette biz helâk olanlardan oluruz!" demişlerdir. Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu zelleleri yüzünden onlara azap etme hakkı olmasaydı, bu sözlerinin ne mânâsı olurdu?

Âyet: 23

İ Ş Â R Î M Â N ÂL A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hüseyn** *(Kuddise Sirruhû)* buyurmuştur ki: "Zulüm; **Allâh**'tan gayrisiyle meşgul olarak O'nu unutmaktır."

İbni Atâ *(Kuddise Sirruhû)* buraya şöyle mânâ vermiştir: "Ey Rabbimiz! Biz cennetle uğraşarak ve Senden onu talep ederek nefislerimize zulmettik!"

Şiblî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Peygamberlerin hatâları onlara şeref ve rütbe kazandırır. Nitekim **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın hatâsı onu ictibâ ve ıstıfâ (seçilmişlik) makamına yükseltmiştir. Velîlerin günahları ise onları keffârete (günahlarını sildirecek sâlih amellere) sevk eder, sıradan insanların günahları ise onları **Allâh** katında alçak duruma düşürür."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* bu sözleriyle kusurlarını îtiraf ettiler. Ama gizlice bunun hikmetini de bildiler.

Nitekim: **"Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik!"** sözleri, şerî'at yönünden zulmü îtiraftır. Ama hakîkat cihetinden de, bütün işlerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmüyle olduğu gerçeğini bilmektir. Kulların günahları olduğunu îtiraf etmeyen, şerî'at (yaygısın)i dürmüş olur. Hakk'ın hükmünün herkes hakkında geçerli olduğunu bilmeyen ise, hakîkati inkâr etmiş olur.

İşte onlar zulümlerini îtiraf ederken: "Biz zulmümüz ve günahımız yüzünden hüsrâna uğradık!" demediler, bilakis: "Biz bunu yaptık, ama Sen bizi bağışlamazsan biz zarara uğrarız! (Biz kendi günahımız sebebiyle değil,) Senin mağfiretinden mahrum olmakla hüsrâna düşeriz!" diyerek tam tevhîd üzere konuştular.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)* bu sözleriyle şu nidâlarda bulunmuştur: "İlâhî! Eğer inleyip sızlanıyorsam, Senin uğruna inlemek hoştur. Eğer ağlayıp, dert yanıyorsam, Sana yakınmamız lâyıktır.

İlâhî! Topraktan, hatâdan başka ne hâsıl olur? İlletten (hastalıktan), cefâdan başka ne doğar? Senin gibi Kerîm'den ise vefâdan başka ne gelir?!

İlâhî! İki eli boş geldim. Ne olur, yaralar üzerine bir merhem koysan!

İlâhî! Dervişlerin hazînesi, yoksulların azığı, korkanların sığınağı, çâresizlerin yardımcısı ancak Sensin! Sen yarattığın için, cevherdeki ayıbı da gördün, (yine de) beğenip, tercih ettin. Ayıbıyla satın aldın ve makbul kıldın. Kimse Senin aldığına "(Bu ayıplı ve kusurludur,) (bunu) alma!" diyemez(, kimse de Senin işlerine karışamaz). Şimdi (mâdem) ki (Sen bizi) tuttun, bırakma! Lütfunun gölgesinden ayırma. Bizi fazlından başka bir şeye ısmarlama!

گَرْ آبْ دَهِی نِهَالْ خُودْ گَاشْتَه اِی وَرْ بَسْتْ کُنِی بِنَاخُودْ اَفْرَاشْتَه اِی

مَنْ بَنْدَه هَمَانَمْ کِه تُو بِنْدَاشْتَه اِی اَزْ دَسْتْ مِیَفْکَنَمْ چُو بَرْ دَاشْتَه اِی

"Ektiğin tohuma ister su verirsin,
Yükselttiğin binâyı, ister yerle bir edersin.
Ben (pek âciz) **bir kulum, Senin bilmiş olduğun,**
Elden düştüğümde, tutup kaldırmış olduğun!"

﴿قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٢٤﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (24)

(قَالَ) **buyurdu,** ne buyurdu? (اهْبِطُوا) **inin,** ne olduğunuz halde? (بَعْضُكُمْ) **bâzınız,** kime? (لِبَعْضٍ) **bâzınıza,** nedir? (عَدُوٌّ) **düşmandır,** yâni; birbirinize düşman olduğunuz halde,

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

(بَعْضُكُمْ) lafzı, mübtedâ olup, (لِبَعْضٍ) câr ve mecrûru kendilerinden sonraki, haber olan (عَدُوٌّ) kelimesine müteallıktırlar. Cümle-i ismiyye, (اهْبِطُوا)nun fâ'ili olan (وَاوْ)dan hâldir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(وَلَكُمْ) **sizin için vardır,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** ne vardır? (مُسْتَقَرٌّ) **bir yerleşme,** daha? (وَمَتَاعٌ) **bir faydalanma,** ne zamânâ uzanan? (إِلَى حِينٍ) **bir süreye kadar.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَلَكُمْ) cümlesindeki (وَاوْ) harfi, âtıfe, (لَكُمْ) câr ve mecrûru haber-i mukaddem olan bir mahzûfa müteallıktır.

2- (فِي الْأَرْضِ) câr ve mecrûru, (مُسْتَقَرٌّ) kelimesine müteallıktırlar.

3- (إِلَى حِينٍ) câr ve mecrûru (مَتَاعٌ) kelimesinin sıfatı olan bir mahzûfa müteallıktır ki takdîr: (مَتَاعٌ مُمْتَدٌّ إِلَى حِينٍ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(O zaman **Allâh-u Te'âlâ, Âdem, Havvâ** ve **İblîs**'e hitâben) **buyurdu ki: "Bir kısmınız diğer bir kısma düşman olarak** (cennetten) **inin. Sizin için yerde bir yerleşim ve** (ecellerinizin biteceği) **bir zamâna kadar yaşantı vardır."**

Î Z Â H Â T

"Beyzâvî, Nesefî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; selefin ekserîsinden nakledilen görüş: "İnin!" emrindeki hitap, **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* ve **İblîs** *(Le'anehullâh)*a yapılmıştır.

Süddî ve **Taberî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın tercihlerine göre; hitâba yılan da dâhildir. **İmâm-ı Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)* da tefsîrinde bu görüşü **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakletmiştir.

Bâzı ulemâya göre; **İblîs** daha önce indiğinden, hitap sadece **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*adır. Nitekim aynı kıssadan bahseden diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا ﴿١٢٣﴾﴾

"Buyurdu ki: 'İkiniz topluca oradan inin!'" *(Tâhâ Sûresi:123)* buyrulmuştur. O halde burada ikisine cemî hitâbıyla hitap edilmesi, nesillerinin de kendileriyle birlikte muhatapmış gibi değerlendirilmesi îtibârıyladır.

Gerçi **Ferrâ** *(Rahimehullâh)*, o an için ma'dûm (yok) olan zürriyetlerinin de muhâtap olabileceğini söylemiştir.

Bir görüşe göre; **İblîs**, 13. âyet-i kerîmede kendisine yapılan özel hitap ile daha önce semâya inmiş, burada yapılan hitapla ise topluca dünyâya inmişlerdir.

Âdem ile Havvâ *(Aleyhimesselâm)*, **İblîs** *(Le'anehullâh)* **ve yılanın dünyâya inişleriyle ilgili hadîs-i şerîf ve rivâyetler:**

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٥٦- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَزَلَ آدَمُ بِالْهِنْدِ فَاسْتَوْحَشَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ فَنَادَى بِالْأَذَانِ اَللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، فَقَالَ لَهُ: وَمَنْ مُحَمَّدٌ هٰذَا؟ فَقَالَ: هٰذَا آخِرُ وَلَدِكَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ».

156- **"Âdem** *(Aleyhisselâm)* **Hindistan'a inince yalnızlık hissine kapıldı, hemen Cibrîl inerek ezan okudu. 'Allâhu Ekber! Allâhu Ekber!' dedikten sonra iki kere: 'Eşhedü en lâ ilâhe illallâh!' deyip, iki kere de: 'Eşhedü enne Muhammede'r-rasûlüllâh!' deyince, Âdem** *(Aleyhisselâm)*: **'Bu Muhammed kim?' diye sordu. O da: 'Bu, peygamberler arasından senin son çocuğundur!' dedi."** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/107; İbn-i Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:578, 7/437; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/297)*

Racâ ibni Ebî Seleme *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* başı eğik, elleri dizlerinde olarak indirilmiştir, **İblîs** ise başı göğe doğru kalkık, parmaklarını birbirine geçirmiş vaziyette indirilmiştir." *(İbni Ebî Hâtim, no:8313, 5/1454)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)* **Hindistan**'a, **Havvâ** *(Aleyhesselâm)* **Cidde**'ye, **İblîs** *(Le'anehullâh)* da **Basra**'ya birkaç mil mesâfede olan **Destümîsân**'a, yılan da **Isbahan**'a inmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8317, 5/1454)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Allâh-u Te'âlâ**: 'Hep birlikte oradan inin!' buyurunca, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* **Hindistan**'a indi, berâberinde de bir tutam cennet yaprağı indirerek onu **Hint** topraklarına saçtı. Bunun üzerine (ud gibi) kokulu ağaçlar bitti. İşte **Hindistan**'dan gelen bütün kokuların aslı, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın yanında indirdiği bir avuç yapraktandır.

Âdem *(Aleyhisselâm)* cennetten çıkarıldığı zaman, cennete olan hasretinden dolayı (özlersem koklarım diye) onu yanına almıştı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8318, 5/1455)*

Allâh-u Te'âlâ Âdem ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a ve **İblîs** *(Le'anehullâh)* ile yılana dünyâya inmelerini emrederken: **"Kiminiz kimine düşman olarak inin!"** buyurmuştur. Buna göre **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ile **İblîs**, yılan ve onların zürriyetleri arasında düşmanlık sâbit kalacaktır. Bundan dolayı yılanın insana nerede gücü yetse mutlaka onu sokar, insan da yılana nerede güç yetirse mutlaka onun kafasını ezer.

Bu hususta bazı hadîs-i şerîf ve rivâyetler de mevcuttur. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yılanların öldürülmesi sorulduğunda:

١٥٧- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ الْحَيَّاتِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خُلِقَتْ هِيَ وَالْإِنْسَانُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَدُوٌّ لِصَاحِبِهِ، إِنْ رَآهَا أَفْزَعَتْهُ، وَإِنْ لَدَغَتْهُ أَوْجَعَتْهُ. فَاقْتُلْهَا حَيْثُ وَجَدْتَهَا».

157- **"O ve insanın her biri diğerine düşman olarak yaratılmıştır, onu görse korkutur, sokarsa acıtır, o halde onu nerede bulursan öldür!"** buyurdu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:1/575; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:2741, 4/346; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:4497, 5/252)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٥٨- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْحَيَّاتُ مَا سَالَمْنَاهُنَّ مُنْذُ حَارَبْنَاهُنَّ، فَمَنْ رَأَى مِنْهُنَّ شَيْئًا فَلْيَقْتُلْهُ، فَإِنَّهُ لَا يَبْدُو لَكُمْ مُسْلِمُوهُمْ، وَمَنْ تَرَكَ مِنْهُنَّ خِيفَةً شَيْئًا فَلَيْسَ مِنَّا».

158- **"Yılanlar var ya; biz onlarla harp ettiğimizden beri barışmadık! Kim onlardan birini görürse, hemen onu öldürsün, zîrâ** (cinlerden) **onlar**(ın kılığına girenler arasın)**dan Müslüman olanlar size görünmez. Kim korkar da onlardan birini bırakırsa bizden değildir!"** buyurmuştur. *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:6219, 7/125-126; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:9747, 9/351, 2294, 2396, 4625, 13205; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:6125, 6118-6123, 4/68-70; İbni Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, no:41037, 41034, 27/255; Hûd ibni Muhakkem, Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz:2/11)*

Ahmed ibni Sâlih *(Radıyallâhu Anh)*a: "Biz onlarla harp ettiğimizden beri barışmadık!" sözünün tefsîri sorulduğunda o: "**Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhis-selâm)*ı cennetten çıkarırken onlara ve yılana: **'Birbirinize düşman olarak inin!'** buyurduğu günden beri bu düşmanlık devam etmektedir." diye cevap vermiştir. *(İbni Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, no:41038, 27/255)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; o, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in minber üzerinde hutbe okurken:

١٥٩- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: «اُقْتُلُوا الْحَيَّاتِ وَاقْتُلُوا ذَا الطُّفْيَتَيْنِ وَالْأَبْتَرَ فَإِنَّهُمَا يَطْمِسَانِ الْبَصَرَ وَيَسْتَسْقِطَانِ الْحَبَلَ».

159- **"Yılanları ve** (sırtında) **iki çizgili olanla** (kuyruğu kesik olan mâvi gözlü) **ebteri öldürün! Çünkü onlar gözün ışığını alırlar ve ana karnındaki çocuğu düşürürler!"** buyurduğunu işitmiştir. *(Buhârî, Bed'ü'l-halk:94, no:3123, 3/1201; Müslim, Selâm:37, no:2233, 4/1752; İbni Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, no:41030-33, 27/254-255)*

Hattâbî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** gerek çizgili yılanın, gerekse ebterin gözlerinde öyle bir hâsse (özel duyu) yaratmıştır ki, bir bakışta insanı kör edebilirler. Hâmileye çocuk düşürtmeleri de nefeslerinin kuvvetiyle meydana gelmektedir.

Kastalânî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; yılanlardan, nazarı bir insana değdiği anda öldüren bir cins bulunduğu gibi, sesiyle öldürenler de mevcuttur. *(İrşâdü's-sârî:5/307)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٦٠- عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَتَلَ حَيَّةً فَلَهُ سَبْعُ حَسَنَاتٍ وَمَنْ قَتَلَ وَزَغًا فَلَهُ حَسَنَةٌ وَمَنْ تَرَكَ حَيَّةً مَخَافَةَ عَاقِبَتِهَا فَلَيْسَ مِنَّا».

160- **"Bir yılan öldürene yedi sevap vardır, bir kertenkele öldürene ise bir sevap vardır, âkibetinden korktuğu için yılanı** (sağ) **bırakan ise bizden değildir!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3984, 7/91; Taberânî el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10492, 10/209-210; , Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:6114, 4/67)*

Nebhân el-Ğaneviyye kızı **Serrâ** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: "**Nusayb** adındaki kölemiz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yılanlardan hangilerini öldürebileceğini sorduğunda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim:

١٦١- عَنْ سَرَّاءَ بِنْتِ نَبْهَانَ الْغَنَوِيَّةِ، تَقُولُ: سَأَلَ نُصَيْبٌ غُلَامُنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحَيَّاتِ، مَا يَقْتُلُ مِنْهَا؟ قَالَتْ: فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «اُقْتُلُوا مَا ظَهَرَ مِنْهَا كَبِيرَهَا وَصَغِيرَهَا، أَسْوَدَهَا وَأَبْيَضَهَا، فَإِنَّ مَنْ قَتَلَهَا مِنْ أُمَّتِي كَانَتْ فِدَاءً لَهُ مِنَ النَّارِ، وَمَنْ قَتَلَتْهُ كَانَ شَهِيدًا».

161- **"Onların görünenlerini, büyüğünü ve küçüğünü, siyahını ve beyazını öldürün! Şüphesiz ümmetimden kim onları öldürürse, o onun ateşten fidyesi olur, onların öldürdüğü ise şehit olur!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:779, 24/308-309; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:6116 4/67-68)*

Ebu'l-Ahvas el-Cüşemî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

١٦٢- عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ الْجُشَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا ابْنُ مَسْعُودٍ يَخْطُبُ ذَاتَ يَوْمٍ فَإِذَا هُوَ بِحَيَّةٍ تَمْشِي عَلَى الْجِدَارِ فَقَطَعَ خُطْبَتَهُ ثُمَّ ضَرَبَهَا بِقَضِيبِهِ حَتَّى قَتَلَهَا ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ قَتَلَ حَيَّةً فَكَأَنَّمَا قَتَلَ رَجُلًا مُشْرِكًا قَدْ حَلَّ دَمُهُ».

162- Bir gün **İbni Mes'ûd** hutbe okurken duvar üzerinde gezen bir yılan görünce hutbesini keserek sopasıyla vura vura onu öldürdü. Sonra: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

'Bir yılan öldüren kimse, kanı helâl olan müşrik bir adamı öldürmüş gibidir!' buyururken işittim." dedi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3746, 6/291; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:5320, 9/221; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:10109, 10/106; Hatîb, Târîh-u Bağdâd:2/234; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:6117, 4/68)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle buyurmuştur: "Her kim intikamından korkarak bir yılanı bırakırsa, **Allâh**'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun!" *(Hûd ibni Muhakkem, Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz:2/11)*

Zikredilen hadîs-i şerîflerde geçen yılanları hemen öldürme emri, açık yerlerde bulunanlar hakkındadır, evlerde bulunanlardan, iki çizgili olanla ebter dışındakilere ise orayı terk etmesi için üç kere bildiride bulunulur, gitmezse öldürülür.

Gerçi bu hükmün sadece **Medîne** yılanları hakkında olduğunu, sâir yerlerin ve evlerin yılanlarını ihtarsız öldürmenin mendup olduğunu söyleyen ulemâ da vardır.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî, Sehl ibni Sa'd** ve **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; ensardan yeni evlenen bir delikanlı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte **Hendek**'e çıkmıştı. Fakat gündüz ortası **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin alarak hanımına gidiyordu. Bir gün yine izin alıp gittiğinde hanımını kapıda ayakta dikilmiş vaziyette görünce kendisini bir kıskançlık kaplayarak mızrağını ona doğrulttu.

Hanımı: "Acele etme, bak içeride ne var?" deyince, eve girdiğinde yatağa dürülü büyük bir yılanla karşılaştı ve mızrak atarak onu öldürdükten sonra dışarı çıkıp mızrağı avluya dikti. Fakat o anda yılan, onun üzerine öyle bir atıldı ki, hangisinin daha çabuk öldüğü anlaşılamadı.

Sahâbe-i kirâm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: 'Duâ et de **Allâh** onu bizim için diriltsin!' dedilerse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٦٣- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ لِهٰذِهِ الْبُيُوتِ عَوَامِرَ فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْهَا فَحَرِّجُوا عَلَيْهَا ثَلَاثًا فَإِنْ ذَهَبَ وَإِلَّا فَاقْتُلُوهُ فَإِنَّهُ كَافِرٌ وَقَالَ لَهُمُ اذْهَبُوا فَادْفِنُوا صَاحِبَكُمْ».

163- **"Şüphesiz** (**Medîne**'de yerleşen Müslüman cinlerden) **şu evler**(iniz)**de yerleşen** (ve ince yılan kılığına giren)**ler vardır. Onlardan bir şey gördüğünüz zaman üç kere**(: 'Seni **Allâh** ve âhiret günü aşkına bize görünmemeye ve eziyet vermemeye zorluyorum' diyerek) **onları sıkıştırın. Eğer giderse** (ne a'lâ)**! Değilse onu öldürün, çünkü o, kâfir** (bir cin)**dir.** (Bu yüzden **Allâh** size onlara saldırma izni vermiştir.) **Artık gidin arkadaşınızı gömün!"** buyurdu. *(Müslim, Selâm:37, no:2236/139-140, 4/1756-57; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:5935, 6/184, el-Mu'cemu's-sağîr, no:1148, sh:473; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:6134-6135, 4/72-73)*

"Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; âyet-i celîlenin sonunda geçen: **"Yerde sizin için bir karargâh ve bir zamâna kadar faydalanma vardır!"** cümle-i celîlesinden kastedilen mânâ: "Dünyâda yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve o topraktan mahşere çıkarılacaksınız!" demektir.

"Bir zaman" ifâdesi: "Ecelleriniz gelinceye kadar" diye tefsîr edilmiştir. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göreyse, bu zamandan, dünyânın sonu olan kıyâmet günü kastedilmiştir. Zîrâ ölüler bile o vakte kadar topraktan istifâde edeceklerdir.

Sâbit el-Bünânî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Âdem** *(Aleyhisselâm)* vefât edeceği zaman melekler onun etrafını sarınca **Havvâ** *(Aleyhesselâm)* onların etrafında dolaşmaya başladı. O zaman **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ona: "Rabbimin meleklerini rahat bırak, zâten başıma gelenler hep senin yüzünden geldi!" dedi. Vefât edince melekler onu su ve sedir ağacıyla tek sayı olarak yıkadılar, tek sayı olarak kokulayıp kefenlediler ve ona bir mezar kazarak **Hint** topraklarındaki **Serendîb**'de defnettiler ve oğullarına: "İşte onun ardından (ölüleriniz hakkındaki) sünnetiniz budur!" dediler. *(Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/536)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; akrep, sokma, kurt da kapıp kaçma tabîatı üzere yaratıldığı gibi, **İblîs** de düşmanlık tabîatı üzere yaratılmıştır.

İşte o, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın halîfeliği sebebiyle melekler arasındaki reisliği elden gider korkusundan, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a düşmanlık etmiştir. Biz de **İblîs**'e düşmanlık yapmakla emrolunmuşuzdur. Çünkü oğul, babasının düşmanına düşman olmalıdır.

Allâh-u Te'âlâ Âdem *(Aleyhisselâm)*ın dünyâda yerleşeceğini ve eceli gelinceye kadar orada yaşayacağını bildirince, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* artık cennete dönemeyeceğini sanarak çok üzülmüş, fakat bir sonraki âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere; toprakta yaşayıp orada öldükten sonra, muhâsebe için oradan çıkarılacağı haberini alınca, bu haberin zımnında cennete geri döneceğini anlamış ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremiyle yaptığı bu vaadi sâyesinde tesellî bulmuştur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** onları: "İnin!" kavliyle indirdi, lâkin **İblîs**'i rütbesinden indirdiği için o, lânete düştü ve bir daha kalkınamadı. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ise ikram yurdundan çıkarılsa da fazîlet rütbesinden çıkarılmadığı için **Allâh-u Te'âlâ** onun hakkında:

﴿... ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ ﴿١٢٢﴾﴾

"Sonra Rabbi onu seçti!" *(Tâhâ Sûresi:122)* buyurdu.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Âdem ile Havvâ'ya cennetten indirilirken yapılan tenbih:

﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾﴾

"(O zaman) **buyurduk ki: "Hepiniz birlikte oradan inin!** (Bana hiçbir şey vâcip değilse de, sizi başıboş bırakmak da şânıma yakışmaz,) **eğer gerçekten Benden size** (bir peygamber yâhut bir kitap vâsıtasıyla, doğru yolu gösteren) **bir hidâyet** (rehberi) **gelirse, artık her kim ki Benim hidâyetime uymuştur; işte onlar üzerine** (gelecekte) **hiçbir korku yoktur ve ancak onlar** (geride bıraktıklarına) **üzülmeyeceklerdir."** *(Bakara Sûresi:38)*

﴿قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (25)

(قَالَ) **buyurdu,** ne buyurdu? (فِيهَا) **orada** (yeryüzünde), (تَحْيَوْنَ) **yaşayacaksınız,** (وَفِيهَا) **yine orada,** (تَمُوتُونَ) **öleceksiniz,** (وَمِنْهَا) **ve yine oradan,** (تُخْرَجُونَ) **çıkarılacaksınız.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- Kavil cümlesi müste'nefedir. Mâ'ba'dinin mazmûnuna îtinâdan dolayı isti'nâf tekrar edilmiştir.

2- (فِيهَا) câr ve mecrûru (تَحْيَوْنَ) fiiline müteallik olup, mâ ba'di ona ma'tûftur.

3- Cümlenin tamâmı kavlin mekûlüdür.

MEÂL-İ ŞERÎF

(**Allâh**) **buyurdu ki: "O** (yeryüzünün toprağı)**nda yaşayacaksınız, yine onda öl**(üp gömül)**eceksiniz ve** (diriltilirken) **yine ondan çıkartılacaksınız!"**

Î Z Â H Â T

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen zamirlerin tümü toprağa âittir.

Allâh-u Te'âlâ'nın kelâmı devâm ettiği halde bu âyet-i celîlenin başına: "Buyurdu" ifâdesinin getirilmesi, sonrasında gelen cümleye son derece önem verildiğini göstermek içindir.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen: **"Yine oradan çıkartılacaksınız"** ifâde-i celîlesi, insanların kıyâmet günü diriltilmek için topraktan çıkartılacağını anlatmaktadır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyihtan biri buraya şöyle mânâ vermiştir: "Kiminiz orada mârifetle (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilerek) hayat bulacaksınız, kiminiz de orada cehâletle (Rabbinizi bilmeyerek) öleceksiniz ve nihâyet oradan hakkınızda yazılan kaderlerle ve hükümlerle çıkartılacaksınız!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** onlara yakında dünyâda farklı farklı hallerle karşılaşacaklarını, bâzen zorluk, bâzen kolaylık, bâzen hayır, bâzen şer, kâh hayat, kâh ölüm, bir dönem zafer, bir dönem mağlubiyet gibi farklı tavırlara mâruz kalacaklarını haber vermiştir.

Âyet: 25

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "Orada sevgi, sadâkatli bir arayış ve kulluk üzere sabr-u sebât ederek sıkıntıdan kurtulma yolunda yaşayacaksınız ve şerî'at caddesi üzerinde tarîkat ayaklarıyla hakkı ararken öleceksiniz. Sonra oradan hakîkat âlemine çıkartılacaksınız!"

Nitekim:

١٦٤- «كَمَا تَعِيشُونَ تَمُوتُونَ وَكَمَا تَمُوتُونَ تُبْعَثُونَ».

164- **"Yaşadığınız gibi öleceksiniz, öldüğünüz gibi de diriltileceksiniz!"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/147)* hadîs-i şerîfi buna delâlet etmektedir.

بَكُوش خوَاجَه وُ اَزْ عَشْق بِی نَصِيبْ مَبَاش كِه بَنْدَه رَا نَخَرَنْد كَسْ بَعَيْبِ بِی هُنَرِی

"Çalış ey efendi, gayret et de aşktan nasipsiz kalma!
Kimse, hünersiz ve ayıplı bir köleyi satın almaz!"

Ey sâlik! Aşk ve ma'rifetullâh tahsîline sa'y eyle(, çalış)! Aşk ve ma'rifetullâhtan nasipsiz olma. Zîrâ hünersizlik ayıbı ile kimse köle satın almaz ve aşk-ı ilâhîden hissesi olmayan makbûl-i Hakk olmaz. *(Konevî, Hâfız Şerhi:2/628-629)*

Aşk büyük bir hünerdir. Ondan yoksun olma ki muazzez ve mükerrem olasın. *(Sûdî, Hâfız Şerhi:1/628)*

مَرَا دَرِينْ ظُلُمَاتْ آنْكِه رَهْنُمَائِی كَرْدْ نِيَازِ نِيمْشَبِی بُودُ وُ گِرْيَهٔ سَحَرِی

"Bana yol gösteren, bu karanlıklar(la dolu dünyâ)**da,**
Seher vaktinde gözyaşı ve gece yarısında duâ!" *(Hâfız Şîrâzî, sh:263; Seyyid Encevî Şîrâzî tahkîki)*

Bana: "Bu dünyâda yol göstericin kimdir?" dersen, bil ki o, gece yarısında duâ ve niyâz ile seher vaktinde gözyaşı dökmektir. İşte bu ikisi aşk yolunun mürşitleridir. Böylelikle insan, aşka ve cânâna (sevgiliye) vâsıl olur(, ulaşır). *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/624)*

١٦٥- «نَوْمُ الصَّبِيحَةِ يَمْنَعُ الرِّزْقَ».

165- **"Sabah** (kerahat vakti) **uykusu rızka engeldir!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no;530, 533, 1/158)* (hadîs-i şerîfinin işâreti üzere;) sabah vaktinin nefse hoş gelen uykusu, mânevî rızık olan basîret nûrundan mahrum edicidir.

﴿قُمِ اللَّيْلَ... ۝٢﴾

"Gece namazına kalk!" *(Müzzemmil Sûresi:2)* emri sırrınca ve:

﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ۝١٨﴾

"Onlar seherlerde istiğfâr ederler!" *(Zâriyât Sûresi: 18)* âyeti kerîmesinin işâretiyle vuslat ve rü'yetullâhı kazandıracak sebep, gece yarısında niyâz ve i'tizâr ile seher vaktinde ağlamak ve istiğfâr ile meşgul olmaktır. *(Konevî, Hâfız Şerhi:2/628)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

İnsanın topraktan yaratılıp toprağa döndürüleceği:

﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴿٥٥﴾ ﴾

Biz sizi ondan (o tevâzuun en belirgin örneği olan topraktan) **yarattık;** (öldüğünüzde de gömülmek üzere) **yine sizi ona döndüreceğiz; diğer bir kere de** (dirilteceğimiz zaman) **sizi ondan çıkaracağız!"** *(Tâhâ Sûresi:55)*

﴿ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ﴾

Allâh sizi(n babanız olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı) **mükemmel bir bitirişle** (ve eşsiz bir yaratışla) **topraktan bitirmeye başlamıştır.** *(Nûh Sûresi:17)*

﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا
وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (26)

(يَا بَنِي آدَمَ) **ey Âdemoğulları!,** (قَدْ أَنْزَلْنَا) **muhakkak Biz indirdik,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** neyi? (لِبَاسًا) **libâsı** (giysiyi), öyle libâs ki, (يُوَارِي) **örter,** neyi? (سَوْآتِكُمْ) **ayıp yerlerinizi,** daha neyi indirdik? (وَرِيشًا) **bir ziyneti,** yâni; süs elbisesini,

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (يَا) harfi nidâ, (بَنِي آدَمَ) ise, muzâf münâdâdır.

2- (يُوَارِي سَوْآتِكُمْ) cümlesi (أَنْزَلْنَا) fiilinin mef'ûlü olan (لِبَاسًا) kelimesinin sıfatıdır.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(وَلِبَاسُ التَّقْوَى) **takva libâsı,** (ذَٰلِكَ) **işte bu,** nedir? (خَيْرٌ) **daha hayırlıdır,** (ذَٰلِكَ) **işte bu** (anlatılanlar), nedendir? (مِنْ آيَاتِ اللَّهِ) **Allâh'ın âyetlerindendir,** (لَعَلَّهُمْ) **umulur ki onlar,** (يَذَّكَّرُونَ) **iyice düşünürler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (ذَٰلِكَ) ism-i işâreti ikinci mübtedâ, (خَيْرٌ) onun haberidir. Cümle-i ismiyye ise, (التَّقْوَى) kelimesine muzâf olan (لِبَاسُ) kelimesinin haberidir. İşâret isimleri zamîre yakın olduğundan, arada râbıt olabilirler.

2- (مِنْ آيَاتِ اللَّهِ) câr ve mecrûru, (ذَٰلِكَ)nin mahzûf haberine müteallikturlar.

3- (لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ) cümlesi, ta'lîliyye olup i'râbtan mahalli yoktur. Racâ cümlesi sayılan bu cümlenin hâliyye olduğu da söylenmiştir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ey Âdemoğulları! Gerçekten Biz sizin üzerinize, avretlerinizi örtecek bir elbise, bir de (süsleneceğiniz) **ziynet libâsı**(nı temin edeceğiniz ürünleri yetiştiren suyu) **indirdik.** (İman, **Allâh** korkusu, güzel ahlâk ve avret yerlerini örtme gibi) **takvâ elbisesi**(ne bürünmek) **ise; işte sana! Bu**(, süslü elbiselerden) **daha iyidir!**

İşte sana! Bu (libâsların indirilişi), **Allâh'ın** (gönderdiği) **âyetlerindendir, tâ ki onlar** (nîmetlerini) **iyice düşünsünler** (de çirkin işlerden sakınsınlar)!

İ Z Â H Â T

İkrime *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; bu âyet-i kerîme **Kureyş**'in mutaasıplarıyla, Arap kabîlelerinden onlar gibi davranan **Evs, Hazrec, Huzâ'a, Sakîf, Âmir ibni Sa'sa'a** oğulları ve **Kinâne ibni Bekr** boyları hakkında inmiştir.

Onlar (ihrama girdiklerinde) et yemezlerdi, evlere arkadan girerlerdi. Deve ve koyun tüylerinden yapılmış elbiselere bürünmezlerdi, ancak derilere sarınırlardı, çocuklarına da göbekle diz kapağı arasını örtecek kadar bir deri kesip üzerlerine kapatırlardı.

Kureyş'in dışında diğer bütün kabîleler çıplak olarak tavaf ederledi. **Kâ'be**'ye geldikleri zaman: 'Bu elbiselerimiz, günahlardan ve hatâlardan Rabbimize arınmak için mürâcaat ettiğimiz kirli elbiselerdir.' diyerek, giyinip geldikleri elbiseleri bir kenara atarlardı, sonra **Kureyş**'ten emânet peştamal isterlerdi, bulamazlarsa çıplak tavaf ederlerdi. Tavaflarını bitirince bıraktıkları elbiselerini yeniden alırlardı. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/297)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmelerde **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın cennette çıplak kaldıklarında ağaç yapraklarıyla örtündüklerini beyandan sonra, bu âyet-i kerîmede çocuklarının avretini örtmek için onlara elbise yarattığını açıklayarak nîmet izhar etmiş, bu arada da avret yerlerinin açıklığının ne büyük rüsvaylık ve alçaklık olduğuna dikkat çekerek, tesettürün, takvâ kapılarından büyük bir kapı olduğuna işâret etmiştir.

Ayrıca âyet-i kerîmenin geride zikredilen iniş sebebi dikkate alınacak olursa, **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasından sonra bu konuyu açıklayarak, insanoğluna şeytan tarafından gelecek ilk musîbetin avret yerlerini açması sebebiyle isâbet ettiğine ve babalarına yaptığı gibi onları da bu konuda azdırdığına işâret etmiştir.

"Beyzâvî, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Biz size elbise indirdik!"** ifâdesi birkaç mânâ üzere tefsîr edilmiştir

1) Bazı ulemâya göre; buradaki "İnzâl (indirme)" tâbiri, "Halk (yaratmak)" mânâsına gelmektedir ki, buna göre mânâ: "İnsanların giydikleri elbiseleri Biz yarattık!" demektir. Nitekim:

﴿... وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ... ﴿٦﴾﴾

"Davarlardan da(; biri erkek biri dişi olmak üzere) **sekiz eşi**(n yaşamaları için gerekli olan yağmurları) **O sizin için indirmiştir."** *(Zümer Sûresi:6)* âyet-i kerîmesi ve:

﴿... وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ ... ﴿٢٥﴾﴾

"Demiri de (gökten) **Biz indirdik!"** *(Hadîd Sûresi:25)* gibi diğer bazı âyet-i kerîmeler de bu anlama gelmektedir.

2) İnsanların giydikleri yün, pamuk ve keten gibi maddelerin gökten yağan yağmurla yetiştiği bilinmektedir ki bu da: **"Biz gökten elbise indirdik!"** ifâdesini yerinde ve doğru kılmaktadır.

Gerçi **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a dünyâya inmelerinin ardından gökten elbise indirildiğine dâir bir rivâyet de vardır.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٦٦- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَبَطَ آدَمُ وَحَوَّاءُ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ عُرْيَانَيْنِ جَمِيعًا عَلَيْهِمَا وَرَقُ الْجَنَّةِ قَالَ فَأَصَابَهُ الْحَرُّ حَتَّى جَعَلَ يَبْكِي فَيَقُولُ لَهَا يَا حَوَّاءُ! قَدْ آذَانِي الْحَرُّ قَالَ فَجَاءَهُ جِبْرِيلُ بِقُطْنٍ وَأَمَرَهَا أَنْ تَغْزِلَ وَعَلَّمَهَا وَأَمَرَ آدَمَ بِالْحِيَاكَةِ وَعَلَّمَهُ أَنْ يَنْسِجَ».

166- **"Âdem ile Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* **ikisi de çıplak olarak, üzerlerinde sadece cennet yaprakları bulunduğu halde indiler. Sonra Âdem** *(Aleyhisselâm)***a sıcaklık isâbet edince oturup ağlamaya başladı ve eşine: 'Ey Havvâ! Sıcaklık bana gerçekten eziyet verdi!' dedi.**

O zaman Cibrîl bir pamuk getirerek ona onu eğirip ip haline getirmesini emretti ve ona (ne yapacağını) **öğretti. Âdem'e de dokumacılık yapmasını emretti ve ona nasıl dokuyacağını öğretti."** *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:69/108)*

Nesrî ibni Yahyâ *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* cennetten indirilirken yanında tohumlar vardı. O arada **İblîs** onların bir kısmına elini değdirdi, onun elinin değdiklerinin menfaati kayboldu." *(İbni Ebî Hâtim, no:8319, 5/1455)*

İbni Münzir'in, **İbni Cüreyc**'ten naklettiğine göre: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte deve, sığır, koyun ve keçiden erkek ve dişi olmak üzere sekiz eş, saban demiri, örs, kerpeten, bir de üzüm ve reyhan fidesi indirilmiştir." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/153)*

Bu rivâyetlere göre; gökten gerçek mânâda bir indiriliş söz konusudur.

3) Ebû Müslim *(Rahimehullâh)* burada şöyle bir îzah getirmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**: 'Biz size elbise indirdik!' buyururken: 'Biz size bunu verdik ve bahşettik!' buyurmak istemiştir. Bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kuluna verdiği her şey, Rabbinden ona indirilmiş sayılır. Ama burada yukarı ve aşağı mânâsı düşünülmez, sâdece bir tâzim ifâdesi olarak değerlendirilir.

Nitekim: 'Hâcetimi felancaya yükselttim.' diyenin kastı da, başvurduğu makamın büyüklüğünü ifâde etmektir, yoksa bir şeyi yukarı doğru çıkarmak söz konusu değildir."

4) Bâzıları buradaki mânânın: "Biz sizin hakkınızda buna karar verdik." şeklinde olduğunu ileri sürmüşlerdir ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hüküm ve taksimleri Levh-i-Mahfûz'da yazılı bulunduğundan, inme vasfıyla sıfatlanabilir.

"Mâverdî, Zâdü'l-Mesîr, Hâzin, Sâvî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; âyet-i celîlede geçen "Rîş" kelimesi aslında, kuşun tüyü anlamına gelmektedir ki, kuşun tüyü de insanın elbisesi gibidir.

Buna göre; **Allâh-u Te'âlâ**: "Biz size iki türlü elbise indirdik; biriyle avretinizi örtersiniz, diğeriyle de süslenirsiniz!" buyurmak istemiştir.

Demek ki; süslenmek İslâm'da doğru bir tavırdır. Nitekim:

﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً... ﴿٨﴾﴾

"Atları, katırları ve eşekleri de, siz onlara binesiniz ve (yeryüzüne, özellikle de sahiplerine) **bir süs olsun diye** (yaratmıştır)**!"** *(Nahl Sûresi:8),*

﴿وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ... ﴿٦﴾﴾

"Sizin için o (hayva)**nlarda**(, sayılan zarûrî ihtiyaçlarınız dışında) **birçok güzellik bulunmaktadır.**" *(Nahl Sûresi:6)* âyet-i kerîmeleriyle, **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

١٦٧- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ».

167- **"Şüphesiz ki Allâh güzeldir, güzelliği sever."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3789, 6/338; Müslim, Îmân:39, no:91, 1/93; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/368)* hadîs-i şerîfi buna delâlet etmektedirler.

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٦٨- عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنِ اسْتَجَدَّ ثَوْبًا فَلَبِسَهُ فَقَالَ حِينَ يَبْلُغُ تَرْقُوَتَهُ: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي وَأَتَجَمَّلُ بِهِ فِي حَيَاتِي ثُمَّ عَمَدَ إِلَى الثَّوْبِ الَّذِي أَخْلَقَ أَوْ قَالَ أَلْقَى فَتَصَدَّقَ بِهِ كَانَ فِي ذِمَّةِ اللهِ تَعَالَى وَفِي جِوَارِ اللهِ وَفِي كَنَفِ اللهِ حَيًّا وَمَيِّتًا حَيًّا وَمَيِّتًا حَيًّا وَمَيِّتًا».

168- **"Her kim yeni bir elbise alır, onu giyer ve o boğazına ulaştığında: 'Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki, bana avretimi örteceğim ve hayâtım boyunca güzel görüneceğim şeyi giydirdi!' derse, sonra da eskittiği ya da çıkardığı elbiseye yönelip, onu sadaka olarak verirse, bu kişi Allâh-u Te'âlâ'nın zimmetinde** (güvencesinde) **ve diriyken de, ölüyken de, diriyken de, ölüyken de, diriyken de, ölüyken de Allâh-u Te'âlâ'nın korumasında ve himâyesinde olur!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:305, 1/396; İbni Mâce, Libâs:2, no:3557, 2/1178; Tirmizî, De'avât:108, no:3560, 5/558; Abdullâh ibni Mübârek, no:749, sh:232; Hâkim, el-Müstedrek, no:7410, 4/214)*

"Rîş" kelimesinin mânâsı hakkında müfessirler birbirine yakın farklı mânâlar açıklamışlardır:

Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anhümâ)* "Avret yerlerini örtecek elbise, bilinen giysilerdir. "Rîş"; maldır." demiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/121; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/351)*

Mücâhid, Dahhâk ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün de görüşü budur. Çünkü insanın süslenmesini temin edecek vâsıta maldır.

Zeyd ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Avret yerlerini örtecek elbise, sıradan insanların giysileridir. Rîş, ziynet elbisesidir." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8330, 5/1456; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/351)*

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* da bu görüştedir.

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yeni bir elbise giydiği zaman:

١٦٩- عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا لَبِسَ ثَوْبًا جَدِيدًا قَالَ:
«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَسَانِي مِنَ الرِّيَاشِ مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي وَأَتَجَمَّلُ بِهِ فِي النَّاسِ».

169- **"Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki, ziynetli elbiselerden bana avretimi örteceğim ve insanlar içerisinde güzel görüneceğim şeyler giydirdi!"** diye duâ ederdi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/351; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1353, 1355, 2/457, 458; İbni Ebî Hâtim, no:8332, 5/1457)*

Bu hadîs-i şerîf de, "Rîş"in, süslü elbise mânâsında olduğunu kuvvetlendirmektedir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Rîş, mal, elbise, güzel geçim ve nîmetler anlamına gelmektedir." demiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/124; İbni Ebî Hâtim, no:8333, 5/1456; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/351)*

"Tâcüttefâsîr"de zikredildiği üzere; giysinin vâcip, sünnet ve ziynet olmak üzere üç kısmı vardır:

1) Vâcip olan; setr-i avret (avret yerini örtmek) için olandır.

Nitekim **Behz ibni Hakîm**'in, babası vâsıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٧٠- عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اِحْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلَّا مِنْ زَوْجَتِكَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ».

170- **"Avretini eşinden ve câriyenden başka herkesten koru!"** *(Ebû Dâvûd, Hammâm:3, no:4017, 2/437; İbni Mâce, Nikâh:28, no:1920, 1/618; Tirmizî, Edep:22, no:2769, 5/97; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20054, 7/238)*

"Cessâs Tefsîri"nde zikredildiğine göre; başkalarının avret yerlerine bakmak haramdır. Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٧١- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ وَلَا الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ».

171- **"Bir erkek diğer bir erkeğin avret yerine bakamaz, kadın da kadının avret yerine bakamaz!"** *(Müslim, Hayız:17, no:3381/266; Tirmizî, Edeb:38, no:2793, 5/109; Ebû Dâvûd, Hammâm:3, no:4018, 2/437; Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/40)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu da rivâyet olunmuştur:

١٧٢- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَلْعُونٌ مَنْ نَظَرَ إِلَى سَوْأَةِ أَخِيهِ».

172- **"Kardeşinin avret yerine bakan lânetlenmiştir!"** *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/40)*

Allâh-u Te'âlâ:

﴿ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ... ﴿٣٠﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Îmanlı erkeklere de ki;** (haramlara karşı) **gözlerini yumsunlar** (da sâdece helâllere baksınlar)!" *(Nûr Sûresi:30)*,

﴿ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ... ﴿٣١﴾ ﴾

"Îmanlı kadınlara da de ki; gözlerini (erkeklerin ve kadınların avret yerlerine bakmaktan) **yumsunlar!"** *(Nûr Sûresi:31)* buyurmaktadır ki, bunların mânâsı: "Birbirlerinin avret yerine bakmasınlar." demektir. Zîrâ avret yerlerinin dışında kalan yerlere bakılmasının câiz olduğu husûsunda hiçbir ihtilaf yoktur. *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/40)*

Avret yerinin tâyini husûsunda erkek ve kadın farklıdır, şöyle ki; **Amr ibni Şu'ayb**'ın, babası vâsıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٧٣- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«فَإِنَّ مَا تَحْتَ السُّرَّةِ إِلَى الرُّكْبَةِ مِنَ الْعَوْرَةِ».

173- **"Şüphesiz göbek altından dize kadar olan kısım avrettendir!"** *(Dârekutnî, es-Sünen:1/230; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:19100, 7/328; Zeyla'î, Nasbu'r-râye:1/296)*

Bundan dolayı **Hanefî** fukahâsı, göbeği avret kabul etmemişler, ama dizi avret kabul etmişlerdir.

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٧٤- عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلرُّكْبَةُ مِنَ الْعَوْرَةِ».

174- **"Diz avrettendir!"** buyurmuştur. *(Dârekutnî, es-Sünen:1/231)*

Rivâyete göre; **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın göbeğini öpmüş ve: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* senin nereni öpüyorduysa, ben de oranı öpüyorum!" demiştir. Göbek avret olsaydı, ne **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* orayı öpebilirdi, ne de **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* buna müsâade ederdi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/177)*

Ömer Nasûhî Efendi *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; hür kadının elleri ve yüzü müstesnâ olmak üzere bütün bedeni avrettir. Yüzleri ile elleri ise ne namazda, ne de bir fitne korkusu bulunmadıkça namaz dışında avret değildir. Ayaklarında ise ihtilâf vardır, en doğru kabul edilen görüşe göre avret değildir. Bunlarla yolda yürüme ihtiyacı görüldüğünden bunları örtmek özellikle de fakir kadınlar hakkında zordur. *(Büyük İslâm İlmihâli, 3. Kitap: Namaz, no:22, sh:135-136)*

"el-Lübâb" isimli **Hanefî** fıkhında zikredildiğine göre; ellerin dışlarıyla, ayaklar hakkında vârid olan ihtilâfın çözümü için bazı fukahâ: "En sahih görüş; ellerin dışlarıyla ayakların namaz husûsunda avret sayılmadığı, yabancı erkeklerin bakması ve dokunması açısından ise avret olduğudur." demişlerdir. **"el-İhtiyâr"** ve **"et-Tenvîr"** isimli eserlerde de böylecedir. *(el-Meydânî, el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb:1/76-77)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sabînin avreti haram değildir. Ancak kız çocuğu, göz alacak raddeye varırsa avretini örter.

İbni Âbidîn *(Rahimehullâh)*, şeyhinden naklen: "Küçük çocuk, dört yaş ve altında olandır!" demiştir. *(Reddü'l-muhtâr:1/273)*

2) Sünnet olan libâslara misal olarak, namazda takke ve sarık kullanmayı gösterebiliriz.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٧٥- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«رَكْعَتَانِ بِعِمَامَةٍ خَيْرٌ مِنْ سَبْعِينَ رَكْعَةً بِلَا عِمَامَةٍ».

175- **"Sarıkla kılınan iki rekât namaz, sarıksız kılınan yetmiş rekâttan üstündür!"** *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:3233, 2/265; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:41138, 15/306; Muhammed Osmân Mîrğanî, Tâcüttefâsîr:1/312)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٧٦- عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَتَيْتُمُ الْمَسَاجِدَ فَأْتُوهَا مُعَصَّبِينَ فَإِنَّ الْعَمَائِمَ تِيجَانُ الْمُسْلِمِينَ». وَفِي رِوَايَةٍ «مِنْ سِيمَا الْمُسْلِمِينَ».

176- **"Mescidlere geldiğiniz zaman, başınızı sarıkla kapatarak gelin. Şüphesiz ki sarıklar Müslümanların taçlarıdır!"**

Diğer bir rivâyette ise: **"Müslümanların alâmetlerindendir.** (Taç pâdişahların tanıtıcı nişânı olduğu gibi, sarık da Müslümanların tanıtıcı vasfıdır.)" *(Muhammed Osmân Mîrğanî, Tâcüttefâsîr:1/312; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:30, 1/89; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:41143, 15/307; Nebhânî, el-Fethu'l-kebîr, no:46, 1/27)*

"Keşfü'l-ğumme" isimli eserde zikredildiği üzere: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazda başın takke ve sarıkla örtülmesini emrederdi ve namazda başı açmayı yasaklardı." *(Muhammed Osmân Mîrğanî, Tâcüttefâsîr:1/312)*

Bu husustaki diğer rivâyetler, A'râf Sûresinin 31. âyet-i kerîmesinin îzâhında zikredilmiştir. Ayrıca Âl-i İmrân Sûresi 125. âyet-i kerîmesinin îzâhında *(Rûhu'l-Furkan, 4/153-155)* diğer bâzı rivâyetler mevcuttur.

3) Süs için yelek, hırka ve benzeri kıyâfetlerin ve pahalı kıyâfetlerin giyilmesi de İslâm'da kınanmış bir şey değildir. Hattâ teşvik edilmiştir.

Nitekim **Amr ibni Şu'ayb**'ın, babası vâsıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٧٧- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ».

177- **"Şüphesiz ki Allâh, nîmetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever!"** *(Tirmizî, Edeb:54, no:2819, 5/123-124; Muhammed Osmân Mîrğanî, Tâcüttefâsîr:1/312)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in otuz deveye satılan bir hulle giydiği rivâyet edilmiştir. *(Muhammed Osmân Mîrğanî, Tâcüttefâsîr:1/312)*

Bu hususlaki diğer rivâyetler, A'râf Sûresinin 31. âyet-i kerîmesinin îzâhında zikredilmiştir.

Mevlâ Te'âlâ avret yerlerini örtecek ve süs olacak giysiler indirdiğini beyân ettikten sonra: **"Takvâ libâsı daha hayırlıdır!"** buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; elbise, sâhibini örterek zararlı şeylerden koruduğu gibi, takvâ da bu vasıflara sâhip olması nedeniyle elbiseye benzetilmiştir.

Âyet-i celîlede geçen: **"Takvâ elbisesi"**nin mânâsı hakkında ulemâ ihtilâf etmiş; kimisi bunu gerçekten giyinilecek elbise olarak tefsîr etmiş, kimi de mecâza hamletmiştir.

Elbise kelimesini hakîkî mânâsına hamledenler de, burada ne anlama geldiği husûsunda ihtilâf etmişlerdir:

1) İbni Enbârî *(Rahimehullâh)*: "Takvâ elbisesi, geride zikredilen elbisenin ta kendisidir, burada tekrarlanması ise, setr-i avretin takvâdan olduğunu ve sâhibi için, avret yerlerini açmaktan daha hayırlı bulunduğunu özellikle bildirmek içindir." demiştir.

Câhiliyyet devrinde Arapların, **Beytullâh**'ı tavaf ederken çıplak ibâdet yaptıkları düşünülecek olursa, bu cümle-i celîleyle, tavafta setr-i avretin takvâ libâsı olduğu ve ancak bunun hayırlı olduğu vurgulanmak istenmiştir.

2) Zeyd ibni Ali ibni Hüseyn *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; takvâ libâsı, zırh ve miğfer gibi harpte düşmandan sakınmaya yardımcı olacak âletlerdir. **Ebû Müslim** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü tercih etmiştir.

3) Takvânın ta kendisi olan namaz için gerekli olan setr-i avret, takvâ libâsı sayılmıştır.

"Takvâ elbisesi" ifâdesini mecâza hamledenler de mânâsı hakkında farklı açıklamalarda bulunmuşlardır.

Katâde ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyanlarına göre; takvâ libâsı îmandır. Zîrâ kişi ancak onunla ateşten sakınabilir. *(Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/214)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Takvâ elbisesi îman ve amel-i sâlihtir. Buna göre îman ve amel, güzel elbiselerden ve maldan hayırlıdır." demiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/124; İbni Ebî Hâtim, no:8333, 5/1456; Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/214; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/351)*

Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Takvâ elbisesi **Allâh** korkusudur." demiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/121; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/351)*

Zeyd ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Takvâ elbisesi İslâm'dır." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8330, 5/1456; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/351)*

Hasen, Ma'bed el-Cühenî ve **İbni Enbârî** *(Radıyallâhu Anhüm)*: "Takvâ elbisesi hayâdır! Çünkü utangaçlık takvâya teşvik edicidir." demişlerdir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/120; İbni Ebî Hâtim, no:8339, 5/1458; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/353)*

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* ise: "Kişinin **Allâh**'tan korkarak avret yerini örttüğü elbise takvâ elbisesi sayılır!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8340, 5/1458; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/353)* demiştir.

İkrime ve **Atâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmeye: "Takvâ sâhiplerinin kıyâmet günü giyecekleri şeyler, dünyâ ehlinin libâsından hayırlıdır!" diye mânâ vermişlerdir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8341, 5/1458; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/353)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîme hakkında: "Takvâ elbisesi, yüzde bulunan güzel şekildir!" demiştir ki, peşisıra zikredilen şu iki rivâyet de bu görüşü teyid eder mâhiyettedir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٧٨- عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «مَا مِنْ عَبْدٍ عَمِلَ خَيْرًا أَوْ شَرًّا إِلَّا كُسِيَ رِدَاءَ عَمَلِهِ حَتَّى يَعْرِفُوهُ، وَتَصْدِيقُ ذٰلِكَ فِي كِتَابِ اللهِ ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذٰلِكَ خَيْرٌ﴾».

178- **"Hayır veya şer işleyen her kula mutlaka amelinin kisvesi** (elbise gibi) **giydirilir, nihâyet o kişiyi** (insanlar o kılıkla) **tanırlar. Bunun tasdîki Allâh'ın kitabında: 'Takvâ elbisesi; işte o daha hayırlıdır!' âyet-i kerîmesidir."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/354)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

١٧٩- عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللهَ فِي هٰذِهِ السَّرَائِرِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا عَمِلَ أَحَدٌ عَمَلًا قَطُّ سِرًّا إِلَّا أَلْبَسَهُ اللهُ رِدَاءَهُ عَلَانِيَةً إِنْ خَيْرًا فَخَيْرٌ وَإِنْ شَرًّا فَشَرٌّ». ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذٰلِكَ خَيْرٌ﴾ قَالَ: «السَّمْتُ الْحَسَنُ».

179- "**Osman** *(Radıyallâhu Anh)*ı minberin üstünde şöyle derken işittim: 'Gizli yaptığınız işlerde **Allâh**'tan korkun! Çünkü Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim:

'Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Allâh'a yemin ederim ki; hiçbir kimse gizlice bir amel işlememiştir ki mutlaka Allâh ona onun elbisesini giydirmiş olmasın,** (yaptığı iş) **hayırsa** (yüzüne vuran görünüm de) **hayırdır, şerse şerdir!'**

Sonra Osman *(Radıyallâhu Anh)*: **'Takvâ elbisesi daha hayırlıdır!'** âyet-i kerîmesini okuyarak: 'İşte bu giysi, insanın kılığına yansıyan güzel görünümdür!' dedi." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/127; İbni Ebî Hâtim, no:8342, 5/1458; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/354)*

Kelbî *(Rahimehullâh)*tan nakledildiğine göre; takvâ libâsı iffet (âdî şehvetleri terk etmek)tir, bundan dolayı: "İffetli kişi çıplak da olsa avreti görünmez, fâcir kimse ise giyinik de olsa avreti açıktır." denilmiştir. *(Vâhidî, el-Vesît:2/359; Hûd ibni Muhakkem, Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz:2/12)*

Bu mânâlara göre: "Takvâ elbisesi, kendisine sâhip olan kimse için, dünyâ nîmetlerinden ve süslü elbiselerden daha hayırlıdır." buyrulmak istenmiştir. Tabî ki takvâ elbisesi diğer elbiselerden hayırlıdır, çünkü takvâ sâhibi olmayan fâcir kimse ne kadar güzel elbise giyinse de, avreti çıplak demektir.

Şâir ne güzel söylemiştir:

إِنِّي كَأَنِّي أَرَى مَنْ لَا حَيَاءَ لَهُ وَلَا أَمَانَةَ وَسْطَ الْقَوْمِ عُرْيَانًا

"Gerçekten sanki ben, hayâsı ve emâneti olmayan kimseyi, Toplumun ortasında çıplak kalan gibi görmekteyim!"

Diğer bir şâir de şöyle demiştir:

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَلْبَسْ ثِيَابًا مِنَ التُّقَى تَقَلَّبَ عُرْيَانًا وَإِنْ كَانَ كَاسِيًا

وَخَيْرُ لِبَاسِ الْمَرْءِ طَاعَةُ رَبِّهِ وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ كَانَ لِلّٰهِ عَاصِيًا

**"Kişi takvâ elbisesi giymediği zaman,
Giyinik de olsa çıplağa dönüşmüştür.
Kişinin en hayırlı giysisi Rabbine itâattir,
Zâten Allâh'a âsî olanda hiçbir hayır yoktur!"**

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı ulemâ takvâ libâsının, zühd ve takvâ ehlinin giydiği yün ve kalın giyecekler olduğunu söylemişlerdir.

Bâzıları buna dayanarak zühd ve tasavvufu sâdece yün ve eski giymekten ibâret sanmışlarsa da bu doğru değildir. Oysa bu âyet-i kerîmeden, süslü elbiseler giymenin İslâm'da kınanmış bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Ama bundan maksat; şerî'ate muhâlif olmayan giysilerdir ki bu da, iftihar ve kendini beğenme gibi kötü niyetlerden uzak olma kaydıyladır.

Gerçi, velîlik taslamak ve sadaka toplayabilmek için fakir görünme gibi, bozuk niyetlerden arınmış olmak şartıyla ve temiz olmak kaydıyla eski püskü giyinmek de zemmedilen bir şey değildir.

Demek ki; burada ne giyindiğine değil de, ne niyetle giyindiğine îtibar edilir.

Meşâyihtan bâzısı ne güzel buyurmuştur:

لَيْسَ التَّصَوُّفُ لُبْسَ الصُّوفِ وَالْخَلَقِ بَلِ التَّصَوُّفُ حُسْنُ السَّمْتِ وَالْخُلُقِ

فَالْبَسْ مِنَ اللُّبْسِ مَا تَخْتَارُ أَنْتَ وَقُمْ جُنْحَ الظَّلَامِ وَأَجْرِ الدَّمْعَ فِي الْغَسَقِ

فَرُبَّ لَابِسِ الدِّيبَاجِ مُشْغِلُهُ حُبُّ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقِ

وَكَمْ فَتًى لَابِسٍ لِلْخَيْشِ تَحْسَبُهُ نَاجٍ وَذٰلِكَ عِنْدَ الْعَارِفِينَ شَقِي

فَإِنَّ ذٰلِكَ لَمْ يَحْجُبْهُ مَلْبَسُهُ وَذَا مَعَهُ اللُّبْسُ مَأْسُورٌ فَلَمْ يُفِقِ

"Tasavvuf, yün ve eski giymek değildir,
Bilakis tasavvuf güzel huy ve ahlâktır.
Elbiseler içinden beğendiğini giyin ama,
Karanlık bastığında kalk da gece gözyaşı akıt!
Nice atlas giyen vardır ki, insanı bir pıhtıdan yaratanın,
Aşkı onu zevklerden alıkoymaktadır.
Nice kalın giyinen genç vardır ki, sen onu,
Kurtulmuş sanırsın, hâlbuki ârifler katında o şakîdir!
Çünkü bunu, giydiği, zikirden engellememiştir,
Diğeri ise elbisesine rağmen ayılmamış bir esirdir!"

Gerçekten bu söz yerli yerindedir, nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٨٠- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ».

180- **"Şüphesiz Allâh sizin sûret** (görünüş)**lerinize ve mallarınıza bakmaz velâkin kalplerinize ve amellerinize bakar!"** *(Müslim, Birr:10, No:2564/34, 4/1987; İbni Mâce, Zühd:9, No:4143, 2/1388; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:7832, 3/129)* buyurmuştur.

Hâl böyle olunca, insanın, zâhirini sâlih amellerle, bâtınını da ihlâs ile güzelleştirmeye çalışması lâzımdır, zîrâ insanda **Allâh-u Te'âlâ**'nın nazar ve tecellîsinin mahalli kalptir. Bundan dolayı **Ârif-i Bekrî** *(Kuddise Sirruhû)*:

«إِلٰهِي زَيِّنْ ظَاهِرِي بِامْتِثَالِ مَا أَمَرْتَنِي بِهِ وَنَهَيْتَنِي عَنْهُ وَزَيِّنْ سِرِّي بِالْإِسْرَارِ وَعَنِ الْأَغْيَارِ فَصُنْهُ».

"İlâhım! Zâhirimi bana emrettiğin ve beni nehyettiğin şeylere riâyetle süsle! Sırrımı da, ihlâs ile tezyîn eyle ve Senden başka her şeyden muhâfaza eyle!" diye **Allâh-u Te'âlâ**'ya münâcâtda bulunmuştur.

"Mişkâtü'l-mesâbîh"de **Ebû Recâ** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği nakledilmiştir: Bir kere **İmrân ibni Husayn** *(Radıyallâhu Anh)* kenarları ipek kumaşlarla bezeli bir elbise giyinmiş olarak yanımıza çıktı ve: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٨١- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ».

181- **'Şüphesiz ki Allâh nîmetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever!'** *(Tirmizî, Edeb:54, no:2819, 5/123-124; Mirkatü'l-mefâtîh, no:4379, 8/174-175)* buyurdu." dedi.

Ali el-Karî *(Rahimehullâh)* bu hadîs-i şerîfin şerhinde şöyle anlatmıştır: **"Minhâcü'l-âbidîn"** isimli eserde zikredildiği üzere; **Ferkad es-Sincî** *(Rahimehullâh)* bir kere üzerinde kalın çuval gibi bir şey bulunarak **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına girdi. **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın üzerinde ise kıymetli bir hulle vardı.

Ferkad ta'rizli bir tavırla, **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın elbisesine dokunmaya başlayınca **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "Niye benim elbiseme bakıyorsun? Benim elbisem cennet ehlinin libâsıdır, senin kıyâfetin ise cehennem ehlinin giysisidir. Çünkü bana ulaşan rivâyete göre; cehennem ehlinin ekserîsi kalın keçe gibi giysiler giyenlerdir." dedikten sonra:

"Zühdü elbiselerine, kibri de gönüllerine yerleştirmişler! Kendisine yemîn edilen Zât'a yemîn olsun ki; sizin birinizin giydiği bu değersiz elbiseyle kibretmesi, ipek giyenin, pahalı kıyâfetiyle kibrinden daha büyüktür." dedi.

Ali el-Karî *(Rahimehullâh)* sözlerine şöyle devam etmiştir:

İşte **Nakşibendiyye, Şâzeliyye** ve **Bekriyye** büyüklerinin izlediği yol budur. Nitekim onlar diğer sôfiyye gibi, yün vesâireden yapılma özel libâslara bağımlı kalmamışlardır. **Allâh-u Te'âlâ** bizi onların bereketleriyle ve niyetlerinde bulunan güzel maksatlarıyla faydalandırsın! Âmîn!

Ali el-Karî *(Rahimehullâh)*, **Muğîre ibni Şu'be** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

١٨٢- عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبِسَ جُبَّةً رُومِيَّةً ضَيِّقَةَ الْكُمَّيْنِ».

182- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **yenleri dar, Rum dokuması bir cübbe giymiştir!"** *(Mirkatü'l-mefâtîh, no:4305, 8/123)* hadîs-i şerîfinin şerhinde şöyle demiştir:

"Kalın yün giymek câizse de, **İmâm-ı Mâlik** *(Rahimehullâh)*, başkasını bulan için bunu mekruh görmüştür. Çünkü bu, insanı sofulukla meşhur eder, hâlbuki ameli gizlemek evlâdır."

İbni Battâl *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre: "Tevâzu yün giymeye münhasır değildir, ondan daha ucuz olan pamuk gibi kumaşların giyilmesiyle de bu hâsıl olabilir."

Ben derim ki; **Beyhakî** *(Rahimehullâh)*ın **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* ve **Zeyd ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki şöhretten; elbiselerin incesinden ve kalınından, yumuşağından ve sertinden, uzunundan ve kısasından nehyederdi."

Demek ki; doğrusu orta gitmektir. İşte **Nakşibendiyye** Sâdâtı katında seçilen tavır da budur! *(Mirkatü'l-mefâtîh, no:4305, 4379, 8/124, 174-175)*

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)* bu konuyu ne güzel şiire dökmüştür:

حَسِّنْ ثِيَابَكَ مَا اسْتَطَعْتَ فَإِنَّهَا ... زَيْنُ الرِّجَالِ بِهَا تُعَزُّ وَتُكْرَمُ

وَدَعِ التَّخَشُّنَ فِي الثِّيَابِ تَوَاضُعًا ... فَاللهُ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ وَتَكْتُمُ

فَرَثَاثُ ثَوْبِكَ لَا يَزِيدُكَ رِفْعَةً ... عِنْدَ الْإِلٰهِ وَأَنْتَ عَبْدٌ مُجْرِمُ

وَجَدِيدُ ثَوْبِكَ لَا يَضُرُّكَ بَعْدَ أَنْ ... تَخْشَى الْإِلٰهَ وَتَتَّقِي مَا يَحْرُمُ

"Gücün yettiği kadar elbiseni güzelleştir, çünkü o,
Erkeklerin süsüdür ki, onunla hürmet ve izzet görürsün.
Tevâzu yapayım diye kalın elbise giymeyi bırak,
Allâh senin gizleyip sakladığını bilmektedir.
Dağınık elbisen senin kıymetini artırmaz,
Allâh katında sen suçlu bir kulsan.
Yeni elbisen de sana zarar vermez,
Allâh'tan korkup haramdan sakınıyorsan!" *(Allâme Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/123)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)*nun şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

قَلَنْدَرَانِ حَقِيقَتْ بَه نِيمِ جَوْ نَخَرَنْدْ قَبَايِ اَطْلَسِ آنْكَسْ كِه اَزْ هُنَرْ عَارِيَسْتْ

"Hakîkat kalenderleri yarım arpaya bile satın almazlar,
Ma'rifet hünerinden yoksun kimsenin giydiği atlas kaftanı!"

(Kalenderlerden murad, mücerretlerdir(, çıplaklardır).

Bâzı nüshada 'hakîkat' yerine 'tarîkat' kelimesi vardır, maksûd birdir. *(Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/180)*

Tecrîd ve tefrîd ile (**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden kendini soyutlayıp yönelişini sadece **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsis ederek) Nûr-u Muhammedî'ye vâsıl olan hakîkat kalenderleri (olan Ehlullâh) katında, "Zâhidin libâsı takvadır!" îtikadıyla, rûhânî zevkten mahrum olup, ma'rifetullâh sahibi olmayanın, atlas gibi latîf olan zâhirî amellerinin yarım arpa miktarı bile kadri kıymeti yoktur. Zîrâ o, cansız bir cesettir, kalbi de ma'rifetullâh nûrundan ârî(, çıplak) bir haset evidir. *(Konevî, Hâfız Şerhi:1/177)*

Hadîs-i şerîfte buyrulduğu üzere:

١٨٣- وَفِى الْحَدِيثِ «مَنْ رَقَّ ثَوْبُهُ رَقَّ دِينُهُ».

183- **"Elbisesi ince olanın dini de ince olur!"** *(İsmâîl Hakkı, Rûhu'l-beyân:3/148)*

Rivâyete göre ilk yün giyinen, **Âdem** ve **Havva** *(Aleyhimesselâm)* olmuştur, onlar cennetten çıkarken üzerlerinde yün vardı.

Îsâ *(Aleyhisselâm)* kıldan yapılma elbise giyer, ağaç yapraklarından yer ve akşamladığı yerde gecelerdi. Öyleyse kıldan ve yünden yapılma elbise giymek tevâzu alâmetidir. Ayrıca bunda fakirlere benzeyiş vardır. Akıllı kimse sâlihlerin seçtiği şeyleri seçendir.

Sâib *(Rahimehullâh)* ne güzel buyurmuştur:

جَمْعِى كِه پُشْتْ گَرْمْ بَعَشْقِ اَزَلْ نِيَنْدْ نَازِ سَمُورُ و مِنَّتِ سِنْجَابْ مِيكَشَنْدْ

"Arkası ezelî aşk ile ısınmayan bir kavim,
Samur kürkünün nazını, sincap kürkünün minnetini çeker!"
(Dîvân-i Sâib-i Tebrîzî, gazel no:2011, 2/844)

(**Allâh'u Te'âlâ**'nın aşkının harâretiyle sıcaklık elde etmiş kimseyi sen, kışın şiddetli soğuğunda çıplak gezer görürsün. Sense onu gördükçe, samur kürkler içinde titrersin azîzim! Zîrâ sende aşk harâreti yoktur, dünyâ harâreti vardır. Elbette dünyânın harâreti insanı titretir azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/625)*

Mevlânâ Bahâüddin Bahrî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: Mevsimin, sonbaharın sonları ve kışın başlangıcı olduğu bir günde, **Mevlânâ (Celâleddîn-i Rûmi** *(Kaddesellâhu Sırrrahü's-Sâmî)*) **Hazretleri** benim bağıma teşrif etmişlerdi. O günlerde sular buz tutmaya, donmaya başlamıştı. Kendisi elbiselerini çıkardığı gibi doğruca havuza gitti.

Hayli uzun zaman geçtikten sonra dayanamadım ve sabırsızlıkla **Hazretin** yanına gitmek üzere çıktım. (Bir de ne göreyim;) **Mevlânâ Hazretleri** havuzun içine girmiş, oluğun altına oturmuş, su mübârek başına akmakta ve boğazına kadar da (buz gibi) soğuk suya gömülmüş durumda! Kendisi, geceli gündüzlü üç gün orada öylece durdu.

Kimsenin ona: "Neden, niçin, nasıl yapıyorsun?" diye sorgu sualde bulunma cesâreti yoktu. Bu zavallı ben, sonunda kendimden geçtim, gönlüm paramparça oldu ve üstümü başımı paralayarak feryâd ettim. Aman dileyerek dedim ki:

"Bu mevsimde soğuk su zararlıdır. Sizin mübârek vücudunuz son derece latîf ve nâziktir. Soğuğun size tesir etmesinden(, sizi etkilemesinden) korkuyorum!"

Mevlânâ Hazretleri de:

سَرْدَانْ رَا نَه مَرْدَانْ رَا

"(Soğuk,) merdlere(, **Allâh** eri olan yiğitlere) değil, serdlere(, kalbi soğumuş insanlara tesir eder)!" diye cevap buyurdular ve o zaman oradan çıktılar. *(Ahmed Eflâkî, Menâkıbu'l-Ârifîn:1/487)*

Mevlâ Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: "İşte bu, Allâh'ın âyetlerindendir! Umulur ki onlar öğütlenirler!" buyurmuştur ki, böylece "Elbise indirmesi"nin, **Allâh**'ın fazl-u rahmetine delâlet eden âyetlerinden olduğunu açıklamış ve kullarının bununla öğüt alarak nîmet kıymeti bilmeleri gerektiğine dikkat çekmiştir.

Zîrâ elbise, insanı ağaç yapraklarına sarılmaktan kurtaran bir nîmet olmuştur. Ayrıca bu kıssa, avret yerlerini açma gibi çirkin işlerden sakınmaya sebep olacak vaazlardan biri olmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde, **"el-Esrârü'l-Muhammediyye"** isimli eserden nakledildiğine göre; bütün âlem ruhlarla doludur, bir evlik veyâ zâviyelik bir yer bile mutlaka **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin bilmediği varlıklarla doludur.

(Nitekim âyet-i kerîmede:)

﴿... وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ... ﴿٣١﴾﴾

"Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilemez!" *(Müddessir Sûresi:31)* (buyrulmuştur.)

Huccetü'l-İslâm (İmâm-ı Gazâlî) *(Rahimehullâh)* **"Mi'râcü's-sâlikîn"** isimli kitabında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tenhâda da tesettürü emretmesini ve bir erkeğin hanımıyla cimâ' ederken her ikisinin de tamâmen çıplak olmamalarını emir buyurmasını buna delil olarak göstermiştir.

Hasen, Huseyn ve **Abdullâh ibni Cafer** *(Radıyallâhu Anhüm)* suda bulunan canlılardan örtünmek için suya girerken mutlaka şalvarla girerlerdi.

Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir gün ben soyunarak suya giren bir cemaatle birlikte bulunuyordum, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in(, **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen):

١٨٤- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ إِزَارٍ».

184- **"Allâh'a ve âhiret gününe inanan hamama peştamalsız girmesin!"** *(Tirmizî, Edeb:43, no:2801, 5/113; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:14657, 5/101; Nesâî, Gusül:2, no:399, 1/216)* şeklindeki hadîsiyle amel ettim de ben soyunmadım. O gece rüyamda: 'Ey **Ahmed**! Sana müjde olsun! Şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** seni sünnetle amel ettiğin için bağışladı!' diyen birini gördüm. Ona: 'Sen kimsin?' diye sorduğumda: 'Ben **Cebrâîl**'im, muhakkak ki **Allâh** seni kendisine uyulacak bir imam yapmıştır!' dedi."

"Şir'atü'l-İslâm"da zikredildiğine göre; kişi elbise giyerken nefsânî hazlarını göz önünde bulundurmamalı, ancak avretini örtmeye, bedeninde bulunan ayıpları kapatmaya ve ehl-i İslâm'ın sevgisini kazanmak için süslenmeye niyet etmelidir.

Zîrâ bu niyetle giyinmek, aklı bulanıklıklardan arındırıp nurlandırır, o derece ki, bu tasfiye sâyesinde nefsin arzularından ve hazlarından hiçbir şey ona bulaşamaz. Üstelik bu niyet sebebiyle sevap da kazanır. Bu yüzden: "Niyetsiz olan işler hayvânî işlerdir!" denilmiştir.

Demek ki, akıllı kişi himmetlerini (kasıt ve niyetlerini) o derece derli toplu bir hale getirecektir ki, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasının bahsi iç âlemine yol bulamayacaktır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nasrâbâzî** *(Kuddise Sirruhû)* buyurmuştur ki: "Bütün elbiseler **Hakk Te'âlâ**'nın mülküyse de, takvâ libâsı **Hakk**'ın libâsıdır. Avreti örten elbise kerâmet elbisesi (insana ikrâmen lütfedilen bir giyecek)dir. Takvâ elbisesi ise, îman elbisesidir ki o, hepsinden şereflidir.

Meşâyihtan biri şöyle buyurmuştur: "Hidâyet elbisesi avam içindir, takvâ elbisesi havas içindir, heybet (**Allâh-u Te'âlâ**'dan korku) libâsı ârifler içindir, ziynet elbisesi dünyâ ehli içindir, lika ve müşâhede (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşma ve O'nu görür gibi olma) elbisesi evliyâ içindir, hazret (**Allâh-u Te'âlâ** ile huzur üzere olma) libâsı ise enbiyâ içindir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; zâhirî elbiseler dünyâ âfetlerinden korur, takvâ elbisesi ise **Mevlâ**'nın gazabını gerektiren âfetlerden muhâfaza eder. Takvâ libâsı kulun bütün cüzlerini ve uzuvlarını kaplar. Nefsin takvâ libâsından nasîbi, ibâdet ve tâat uğrunda son derece gayret göstermesidir.

Kalbin libâsı, (dünyâ nîmetlerine karşı) hırs ve arzuyu bırakıp (**Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı) sâdıkâne bir yöneliştir. Rûhun takvâ libâsı, (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmasına mânî olacak) engelleri ortadan kaldırıp onlarla ilgi ve alâkayı bir kenara bırakmaktır.

Sır latîfesinin takvâ libâsı, (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şeylerle) tatmin ve yatışmaları bir kenara bırakıp, her türlü (fikrî) mülâhazalardan korunmaya çalışmaktır.

Denilmiştir ki: "Âbidlerin takvâsı haramı bırakmaktır, âriflerin takvâsı ise insanlarla ünsiyet kurma alışkanlığından uzak durmaktır. Sıradan insanların takvâsı belirli târiflerle anlatılmıştır, seçkin kulların takvâ libâsı ise takvâ üzere olduklarını düşünmekten sakınmaktır."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insanın cüzlerinden her bir cüzün kendine göre bir elbisesi vardır ki o libâs, o parçanın görünen ve görünmeyen çirkinliğini örter. Şerî'at libâsı, şerî'at hükümleri sâyesinde çirkin işlerin görünen kötülüğünü örttüğü gibi, tarîkat edepleri sâyesinde de (insanda bulunan) nefsânî ve hayvânî kötü sıfatların görünmeyen çirkinliğini örtmektedir.

Takvâ; kalp, ruh, sır ve hafî latîfelerinin elbisesidir. Kalbin takvâdan giyeceği, **Mevlâ**'yı aramaktaki sadâkatidir ki bu, dünyâ ve içinde bulunanların tabîatlarında bulunan çirkinliği örter. Rûhun takvâdan libâsı, **Hakk Te'âlâ**'nın sevgisidir ki onunla **Mevlâ**'dan gayrisiyle ilişki kurmanın çirkinliğini kapatır.

Sır latîfesinin libâsı, **Mevlâ**'ya türlü türlü kavuşma makamlarını müşâhede etmesidir ki, bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasını görme çirkinliğini gizler.

Hafî latîfesinin giyeceği ise, **Hakk**'ın hüviyeti ile bâkî olmaktır ki bu sâyede kişi, halkın hüviyetinin fenâlığını örtmüş olur. Yâni varlıkların tamâmı gözünden kaybolup dağılır ve çokluk düşüncesinin perdesi onun başından çekilip alınır. İşte o zaman:

﴿... لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ... ﴿١٦﴾﴾

"Bugün mülk kime aittir?" *(Mü'min Sûresi:16)* sırrı, **Kahhâr** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın vahdet odasında cilve gösterir.

مُلْكُ مُلْكِ اُوسْتْ اُو خُودْ مَالِكَسْتْ غَيْرِ ذَاتَشْ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكَسْتْ

Mülk, O'nun mülküdür, hakîkatte Mâlik Kendisi'dir.
O'nun Zâtı'ndan başka her ne şey varsa yok olacaktır!

كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ اِنَّ فَضْلَ اللهِ غَيْمٌ هَاطِلٌ

Allâh-u Te'âlâ'nın dışında, O'ndan başka her ne şey var ise, bâtıldır.
Allâh-u Te'âlâ'nın fazl-u keremi bol yağışlı bulut gibidir ve rahmet-i ilâhiyyesini yağdırıcıdır. *(Mesnevî-i Manevî, c:1, beyit no:3923)*

Buhârî ve **Müslim**'in ittifakıyla Sahîhayn'da rivâyet edildiği üzere:

١٨٥- قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةُ لَبِيدٍ:

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ وَ كُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ».

185- **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şâirin söylediği en doğru söz, Lebîd'in:**

'Âgâh olun! Allâh'tan başka her şey bâtıldır,
Her nimet de çaresiz elden çıkacaktır.' sözüdür." *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/333)* buyurmuştur.

Yâni, âgâh olun! Her şey ki **Hakk Te'âlâ**'dan gayri ola, bâtıldır ve her nîmet, çaresiz yok olmaya mahkûmdur.

Ehl-i nahivden **Sîrâfî** *(Rahimehullâh)*: "(مَا خَلَا)nın mahalli, hâliyet üzere mensubdur" demiştir ki, buna göre: (قَامُوا مَا خَلَا زَيْدًا) kelâmının takdîri:

(قَامُوا خَالِينَ عَنْ زَيْدٍ) "Zeyd'den hâlî oldukları halde, yâni; o aralarında yokken kalktılar" demektir. Bâzıları: "Zarfiyet üzere mensubtur" derler. Bu takdirce مَا masdariye olup, muzâf mukadder olur ki, buna göre kelâmın takdîri: (قَامُوا وَقْتَ خُلُوِّهِمْ عَنْ زَيْدٍ) "Zeyd'den hâlî oldukları bir vakitte kalktılar" demek olur. İşte bu takdirce mısraın mânâsı: (أَلَا كُلُّ شَيْءٍ خَالِيًا عَنِ اللهِ أَوْ وَقْتَ خُلُوِّهِ عَنِ اللهِ بَاطِلٌ)

"Dikkat edin! Her şey Allâh'tan ayrı iken ya da O'ndan uzak olduğu zaman boştur" demek olur. İşte buna göre, hiçbir şey zâhiren ve bâtınen **Hakk**'dan hâlî değildir. O halde hiçbir şey bâtıl değildir.

Bazı ehl-i zâhir (dış mânâ ile yetinenler) eşyâyı **Hakk**'dan gayri zannedip (varlıkları **Allâh**'tan ayrı sanıp): "**Allâh**'tan başka her şey boşunadır" diye yorumladılar. Ama ehl-i tahkîk (hakîkat ehli), hiçbir şeyi **Hakk**'tan hâlî ve **Hakk**'tan gayrı görmezler. Bu halde hiçbir şey bâtıl olmaz. Varlık eğer bâtıl sûretinde ise de hakîkatte boşuna değildir.

Nitekim Şeyh **Ebû Medyen** *(Kuddise Sirruhû)* buyururlar ki:

لَا تُنْكِرِ الْبَاطِلَ فِي طَوْرِهِ فَإِنَّهُ بَعْضُ ظُهُورَاتِهِ

"Bâtılı kendi tavrı içinde inkâr etme,
Şüphesiz o da, O'nun açığa çıkan fiillerinden biridir."

Hazret-i Hüdâvendigâr (Mevlânâ) *(Kaddesallâhu Sırrahü'l Azîz)* de buyururlar ki:

كُفْرَهَمْ نِسْبَتْ بَخَالِقْ حِكْمَتَسْتْ چُونْ بَمَا نِسْبَتْ كُنِي كُفْرْ آفَتَسْتْ

"Kâfirlik bile Hâlık olan Allâh-u Te'âlâ'ya nisbetle hikmettir.
Ama mahlûk olan bize nisbet edecek olursan, küfür âfettir." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:1997)*

Yâni, **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin inkârı ve günahkârların isyânı dâhil hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır.

Nitekim gazap sıfatının tecellîsi ve ta'zîb vasfının icrâsı olsun, günahkârlara karşı mağfiret ve rahmet sıfatlarının işlemesi olsun, hepsi de bizce bâtıl sayılan bu gibi fiillerin meydana gelmesine bağlıdır.

İbn-i Fârız *(Kaddesallâhu Sırrahü'l Azîz)* de buyururlar ki;

فَلَا عَبَثَ وَالْخَلْقُ لَمْ يُخْلَقُوا سُدًى وَ إِنْ لَمْ تَكُنْ أَفْعَالُهُمْ بِالسَّدِيدَةِ

"Yaratıklar boşuna yaratılmamıştır, öyleyse hiçbir abes yoktur,
Gerçi onların işleri(nin hepsi) **dosdoğru değildir!"** *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî: 1/333-334)*

Yâni; herkesin yaptığı iş yaratılmak cihetinden **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğuna göre, **Allâh-u Te'âlâ** da abesten münezzeh olması hasebiyle, O'nun yarattığı hiçbir şey hakkında: "Bu boşunadır, fuzûlîdir!" denilemez, ama bu, o işi yapmaya sebebiyet vererek kesbeden kulun sorumsuz olmasını îcap ettirmez!

مُلْكْ آمَدْ پِيشِ وَجْهَشْ نِيسْتِيَسْتْ هَسْتِي آنْدَرْ نِيسْتِي خُودْ طُرْفَه اِيسْتْ

"O'nun Zâtı önünde bütün mülk hiçliktedir,
Yokluk içinde varlık, şaşılası gerçektir!" *(Mesnevî-i Manevî:3/4662)*

O **Cenâb-ı Hakk**'ın huzûrunda mülk ve mevcûdât yokluktadır. Yâni dünyâ, âhiret ve içinde olanlar ademdir, yoktur. Ancak **Cenâb-ı Hakk** vardır. Böyle yokluk içinde varlık gerçekten şaşılacak şeydir. Bu yoklukta varlık göstermek, ancak **Cenâb-ı Hakk**'a mahsustur. **Allâh-u Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri**, yok olan şeyi, sana var gibi gösterir azîzim!

Bunun var olması yok olması böyle söz ile olmaz. Basîret gözü olması lâzımdır ki (hakîkati) göresin, îman edesin ki bu senin var zannettiğin yok imiş. Ancak senin bu his gözün dâima böyle galat (yanlış) görür. Şaşı insan, tavanda olan bir adet şişeyi iki görür.

Hâlbuki o şişe bir adettir. İşte onun gibi ne kadar mevcûdât görürsen, onun hepsi yoktur. Ancak bir olan, var olan, vücûd-i Hakk'dır. O yok olan mevcûdât, var olan vücûd-u hakîkî ile kaim ve dâimdir. Şişenin birisi asıl olan şişe ile kaimdir ve bu, bahs-i tavîldir (uzun konudur) sultanım! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/626-627)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kulluğun noksanlıklarını örten libâs, izzet, zenginlik, azamet, heybet, nurlar ve sırlar gibi rubûbiyet sıfatları ve ulûhiyet naatlarıdır.

Nitekim **"Hıkem"** sâhibi bu husûsa şöyle işâret etmiştir:

«لَوْكُنْتَ لَاتَصِلُ إِلَيْهِ إِلَّا بَعْدَ فَنَاءِ مَسَاوِيكَ، وَمَحْوِ دَعَاوِيكَ، لَمْ تَصِلْ إِلَيْهِ أَبَدًا، وَلَكِنْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُوصِلَكَ إِلَيْهِ غَطَّى وَصْفَكَ بِوَصْفِهِ، وَنَعْتَكَ بِنَعْتِهِ، فَوَصَلَكَ بِمَا مِنْهُ إِلَيْكَ لَا بِمَا مِنْكَ إِلَيْهِ».

"Eğer sen O'na kendi kötülüklerini yok etmeden ve iddialarını mahvetmeden ulaşamayacaksan, ebediyyen ona ulaşamazsın. Lâkin O seni Kendisine ulaştırmak isterse, senin vasıflarını Kendi vasfıyla, niteliklerini de Kendi naatıyla örter de, böylece seni senin vasıflarınla değil de, Kendi vasıflarıyla vâsıl kılar."

Âyet: 26

Âyet-i celîlede geçen "Ziynet libâsı", ağyârı nefyeden envârın behcetidir (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka her şeyi ortadan kaldıran nurların güzelliğidir). Takvâ libâsı ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dostlarını, pâklıklarını bulandıracak ya da nurlarını söndürecek her şeyden zâhirde ve bâtında (görünen ve görünmeyen her konuda) koruyup gözetmesidir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Elbisenin en hayırlısı takvâ olduğu gibi, azığın en hayırlısının da takvâ olduğu:

﴿... وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾﴾

"Böylece siz (dünyâ ve âhiret yolculuklarına çıkmak için) **azık edinin**(, tevekkül ehli görüntüsü vermek için hac yoluna tedâriksiz çıkmayın)**! İşte gerçekten azığın en hayırlısı takvâdır** (ki, o da bütün günahlardan, özellikle de insanlara yük olmaktan sakınmaktır)!

Ey (nefsânî arzulardan arınmış) **hâlis akıllara sâhip olanlar! Ben**(im azâbımı hak etmek)**den hakkıyla sakının!** (Çünkü akl-ı selîme sâhip olmak, Benim gibi bir Zât'tan sakınmayı gerektirir.)" *(Bakara Sûresi:197)*

﴿يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (27)

(يَا بَنِي آدَمَ) **ey Âdemoğulları!,** (لَا يَفْتِنَنَّ) **sakın fitnelendirmesin,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kim? (الشَّيْطَانُ) **şeytan,** ne gibi bir fitne? (كَمَا أَخْرَجَ) **çıkardığı gibi,** kimi? (أَبَوَيْكُمْ) **ebeveyninizi** (anne ve babanız olan **Âdem** ve **Havvâ**'yı), nereden? (مِنَ الْجَنَّةِ) **cennetten,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لَا يَفْتِنَنَّكُمْ) cümlesindeki (لَا) harfi, nâfiye olup, (يَفْتِنَنَّ) fiili, fetha üzere mebnî olarak mahallen meczûmdur.

2- (كَمَا أَخْرَجَ) câr ve mecrûru, mahzûf bir mef'ûlü mutlağa sıfat olup takdîr: (لَا يَفْتِنَنَّكُمْ فِتْنَةً مِثْلَ إِخْرَاجِ أَبَوَيْكُمْ) şeklindedir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

ne olduğu halde çıkardı? (يَنْزِعُ) **soyar olduğu halde,** kimden? (عَنْهُمَا) **onlardan,** neyi? (لِبَاسَهُمَا) **giysilerini,** ne için soyar? (لِيُرِيَ) **göstersin için,** kime? (هُمَا) **onlara,** neyi? (سَوْآتِهِمَا) **avret yerlerini,** (إِنَّهُ) **çünkü o** (şeytan), (يَرَا) **görür,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kim? (هُوَ) **o,** daha? (وَقَبِيلُهُ) **kabîlesi,** yani; yandaşları olan cinler, ne cihetten? (مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَ) **görmediğiniz taraftan,** kimi? (هُمْ) **onları,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (يَنْزِعُ عَنْهُمَا) cümlesi, şeytana râci' olan (أَخْرَجَ) fiilinin zamîrinden hâldir.

2- (لِيُرِيَهُمَا) terkîbindeki (ل) harfi, ta'lîl için olup, (سَوْآتِهِمَا) terkîbi mef'ûlün bihdir.

3- (هُوَ) zamîri, (يَرَاكُمْ) cümlesindeki merfû' zamîrin te'kîdi olup, (وَقَبِيلُهُ) kelimesi zamîr-i merfû'a ma'tûftur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(إِنَّا) **çünkü muhakkak Biz,** (جَعَلْنَا) **kıldık,** kimi? (الشَّيَاطِينَ) **şeytanları,** neler kıldık? (أَوْلِيَاءَ) **dostlar,** öyle dostlar ki, kim için olucu? (لِلَّذِينَ) **o kimseler için ki,** (لَا يُؤْمِنُونَ) **inanmıyorlar.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (إِنَّا جَعَلْنَا) cümlesi, ta'lîliyye olup, (الشَّيَاطِينَ) kelimesi, (جَعَلْنَا) fiilinin birinci mef'ûlü, (أَوْلِيَاءَ) kelimesi ise ikinci mef'ûlüdür.

2- (لِلَّذِينَ) câr ve mecrûru, (أَوْلِيَاءَ) kelimesine sıfat vâki olan bir mahzûfa müteallîktırlar.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ey Âdemoğulları! Sakın şeytan (cennete girmenize mâni olacak günahlar işleterek) **sizi fitnelendirmesin/ sıkıntıya sokmasın/aldatmasın/saptırmasın/.**

Nitekim o, ikisine de avretlerini göstersin diye elbiselerini onlardan soy(duracak günaha sok)**arak ana-babanızı cennetten çıkarmıştı.**

Şu bir gerçek ki o (şeytan), **zürriyeti/orduları/ ile birlikte sizin kendilerini göremediğiniz yerden sizi görmektedir.** (Bu yüzden onlardan sakınmanız gerekir.) **Muhakkak Biz, şeytanları o îman etmeyen kimseler için dostlar yapmışızdır** (ve aralarında bir uyum yaratıp onları birbirlerine musallat kılmışızdır).

Î Z Â H Â T

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle Âdemoğullarını İblîs'ten ve adamlarından sakındırmak için onun, babaları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı nîmet yurdu olan cennetten, sıkıntı ve zahmet diyârı olan dünyâya çıkardığını ve evvelce gizli olan avretinin açılmasına sebep olduğunu açıklamıştır ki bu, ancak güçlü bir düşmanlıktan kaynaklanacak bir şeydir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿... أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾﴾

"Şimdi siz Beni bırakıp da, onu ve zürriyetini mi dostlar edinmektesiniz? Oysa onlar sizin için büyük düşmanlardır! O (kimi dost edineceğini bilmeyip, düşmanını dost edinen) **zâlimler için bu** (şekilde **Allâh**'a itaat yerine şeytana itaati tercih) **ne kötü bir değiştirme olmuştur."** *(Kehf Sûresi:50)* kavl-i şerîfiyle bu hakîkate işâret etmektedir.

"Dahhâk Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme, **Kâ'be**'yi çıplak tavaf etmeyi âdet edinen Arapları uyarma maksadıyla nâzil olmuştur ki bu, **Yemen**'deki bir kabîlenin âdetiydi. *(Muhammed Şükrî, Tefsîru'd-Dahhâk:1/364)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; peygamberlerin kıssalarının anlatılmasından maksat; dinleyenlere ibret olsun diyedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasını anlatırken, şeytanın ona ve çocuklarına karşı şiddetli düşmanlığını açıkladıktan sonra **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetini şeytanın vesveselerini kabul etmekten sakındırmak üzere bu âyet-i celîleyi zikretmiştir.

Şeytanın hîlesinin ve gizli vesvesesinin tesiri, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* gibi bir peygamberi bile cennetten çıkartmaya sebep olacak bir zelleye düşmesine imkân tanıdıysa, onun çocuklarını bu gibi zararlara sokacağını düşünmek daha doğal olduğundan, Âdemoğulları özellikle uyarılmışlardır.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)*nun beyânı vechile: **"Şeytan sizi fitnelendirmesin!"** demek, "Şeytanın sizi fitnelendirmesine sebep olacak günahlar yapmayın!" demektir. Zîrâ insan günahlara mübtelâ olursa, şeytanın onu ifsâda yol bulması kaçınılmazdır.

Nitekim:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ ﴾

(Ey Müslümanlar!) **İçinizden o kimseler ki,** (kâfir ve mümin olan) **o iki topluluk** (**Uhud**'da) **karşılaştığı gün geri dönmüştürler; gerçekten şeytan onları, ancak** (evvelce) **kazanmış oldukları bazı** (kötü) **şeyler sebebiyle kaydırmak istemiştir.**

Andolsun ki; yine de şüphesiz Allâh (özür dileyip tevbe ettikleri için) **onlardan** (kusurlarını) **affetmiştir.**

Muhakkak ki Allâh (günahları çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (tevbe fırsatı vermek için, peşînen azap etmeyen bir) **Halîm'dir.** *(Âl-i İmrân Sûresi:155)* âyet-i kerîmesinin beyânı vechile; şeytan bâzı günahlarını gördüğü kişileri kaydırmaya heveslenir.

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ı cennetten çıkarma işinin şeytana isnâdı, sebebiyet bakımındandır. Yoksa tabî ki yaratılmak cihetinden her şey **Allâh-u Te'âlâ**'ya mensuptur. Ancak **Allâh-u Te'âlâ** insanın kötü bir ameli yapmasına sebep olan irâde ve kudreti, şeytanın yaldızlayıp süslemesinden sonra yaratmayı âdet edindiği için bu fiil şeytana nispet edilmiştir.

"Hâzin Tefsîr"inde zikredildiğine göre; şeytanın, **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*dan soyup çıkardığı elbiselerin ne olduğu hakkında ihtilâf edilmiştir. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyetine göre; elbiseleri tırnaktı, hatâ işledikleri zaman o onlardan soyuldu. Ancak bir ibret, süs ve menfaat olsun diye parmak uçlarındaki tırnaklar kaldı.

Vehb ibni Münebbih *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre; libâsları nur idi.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*ın beyânına göreyse; takvâ idi.

Fakat en yakın görüş; cennet giysilerinden birtakım libâs olduğudur. Zîrâ soyunmak ancak giyindikten sonra düşünülür.

"Vesît ve **Beyzâvî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; elbiselerini bizzat şeytan soymadıysa da, bu fiilin bizzat ona isnâdı, tesebbüb (sebep olma) nedeniyledir.

Mevlâ Te'âlâ Âdemoğullarını şeytanın vesvesesine kapılmaktan sakındırma husûsunda te'kit yapmak üzere:

﴿ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ﴾

"Şu bir gerçek ki o (şeytan)**, zürriyeti/orduları/ ile birlikte sizin kendilerini göremediğiniz yerden sizi görmektedir.** (Bu yüzden onlardan sakınmanız gerekir.) **Muhakkak Biz, şeytanları o îman etmeyen kimseler için dostlar yapmışızdır** (ve aralarında bir uyum yaratıp onları birbirlerine musallat kılmışızdır)." buyurmuştur.

"Vesît, Fahrurrâzî, Bahru'l-muhît ve **Kurtubî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; cümle-i celîlede geçen "Kabîl" kelimesi, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre: "Çocukları", **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*a göre: "Nesli", **İbni Kuteybe** *(Rahimehullâh)*a göre: "Arakadaşları ve ordusu", **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*a göreyse: "Tüm cinler ve şeytanlar"dır.

Ehl-i Sünnet ulemâsından olan **Eş'arî**'lere göre; şeytanların insanları görmesi, **Allâh-u Te'âlâ** onların gözlerinde bir idrâk yarattığı içindir. İnsanların onları görememesi ise, bu idrâk insanların gözlerinde yaratılmadığındandır.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* buyurmuştur ki: "Vallâhi, senin kendisini görmediğin yerden seni gören düşman elbette çok sıkıntılıdır. Ancak **Allâh**'ın korudukları müstesnâ!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/355)*

Nu'aym ibni Ömer *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "İnsanlar göremediği gibi cinler de şeytanları göremez!" *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-azame, no:1082, 5/1640; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/356)*

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Şeytan, görüp görülmemek, toprağın altından bile çıkabilmek ve yaşlandıkça delikanlıya dönüşmek istemiştir ve (imtihan hikmeti gereği bu isteklerine) icâbet olunmuştur.

Bundan dolayı **İblîs**: 'Bize dört şey verildi; görürüz, görülmeyiz, toprağın altından bile çıkabiliriz ve ihtiyarımız gence dönüşür!' demiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/355; Allâme Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn:2/666)*

İmâm-ı Mutarrif *(Rahimehullâh)*: "Bir adam bir av görse, av da onu görmese, böylece sinerek ona doğru gitse, onu yakalaması yakın değil midir?" dediğinde insanlar: "Evet!" dediler. Bunun üzerine o: "İşte şeytan da bizi görüyor ama biz onu göremiyoruz! Onun için o bizden bâzı isteklerine ulaşıyor!" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/355)*

"Kurtubî ve **Sâvî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın âdeti, Âdemoğullarının bugün (dünyâda) şeytanları görmemesi üzere cereyân etmiştir."

Nitekim **Ali ibni Huseyn** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

١٨٦- عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ».

186- **"Şüphesiz şeytan, insanın kan akış yerlerinde** (damarlarında) **dolaşır!"** *(Buhârî, İtikâf:11 no:1933, 2/717)* buyurulmuştur.

Demek ki; Âdemoğullarının göğüsleri şeytanların meskenleri olmuştur. Ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın korudukları müstesnâdır. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۝ ﴾

"**O ki;** (dilleriyle zikirde görünseler de, kalpleriyle zikirden gâfil olan) **insanların göğüsleri içerisine** (kadar hortumunu sokup) **vesvese verir.**" *(Nâs Sûresi:5)* buyurmaktadır.

Abdullah ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٨٧- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بِابْنِ آدَمَ وَلِلْمَلَكِ لَمَّةً فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ فَإِيعَادٌ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلَكِ فَإِيعَادٌ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقٌ بِالْحَقِّ فَمَنْ وَجَدَ ذٰلِكَ فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللهِ فَلْيَحْمَدِ اللهَ وَمَنْ وَجَدَ الْأُخْرَى فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

187- "**Şüphesiz ki; Âdemoğluna, şeytanın bir lemmesi** (konması, dokunması, kalbini ziyâret edip vesvese vermesi)**, meleğin de bir lemmesi** (kalbine konup, ilham bırakması) **vardır.**

Şeytanın lemmesi, şerle tehdit, hakkı tekzip (yalanlatma)**; meleğin lemmesi ise, hayırla müjdeleme ve hakkı tasdik** (doğrulatma)**dır. Kendinde bu hâli bulan, bunun, Allâh'tan olduğunu bilsin de, Allâh'a hamdetsin, diğerini bulan ise, kovulmuş şeytandan Allâh'a sığınsın.**" *(Tirmizî, Tefsîr:3, no:2988, 5/219, Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Tefsîr:47, no:11051, 6/305, Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:4999, 8/417, İbni Hibbân, es-Sahîh, no:997, 3/278; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/181)*

"**Se'âlibî Tefsîr**"inde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**, şeytana bu imkânı vermişse de, bize de ondan sakınabilmek ve ona görünmemek için birtakım kolaylıklar öğretmiştir. Bu nedenle bizim, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâatına sarılarak şeytandan sakınmamız gerekir.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٨٨- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سِتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ أَنْ يَقُولَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَطْرَحَ ثِيَابَهُ بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ».

188- "**Müslüman bir adam elbiselerini çıkarmak istediği zaman, cinlerin gözleriyle Âdemoğullarının avretleri arasındaki perde:**

«بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ».

'Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan O Allâh'ın adıyla!' demesidir." *(İbni Sünnî, Amelü'l-yevm ve'lleyle, no:273, sh:135-136; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/14)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٨٩- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«سِتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُهُمُ الْخَلَاءَ أَنْ يَقُولَ بِسْمِ اللهِ».

189- **"Âdemoğullarından biri helâya girdiği zaman, cinlerin gözleriyle onların avretleri arasındaki perde:**

«بِسْمِ اللهِ»

'Allâh'ın adıyla!' demesidir." *(Tirmizî, Salât:426, no:606, 2/503-504; İbni Sünnî, Amelü'l-yevm ve'l-leyle, no:274, sh:136; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:7062, 31-32; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:1006, 485; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/14)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Muhammed ibni Vâsi'** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Şeytan insan kılığına girerek mescit yolunda karşıma çıktı ve bana: "Ey **İbni Vâsi'**! Ne zaman sana bir şey yapmak istesem, seninle aramda bir engel buluyorum, bunun sırrı nedir?" deyince ben: "Her sabah:

١٩٠- «اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ سَلَّطْتَ عَلَيْنَا عَدُوًّا مِنْ أَعْدَائِنَا، بَصِيرًا بِعُيُوبِنَا، مُطَّلِعًا عَلَى عَوْرَاتِنَا، يَرَانَا هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا نَرَاهُمْ، اَللّٰهُمَّ آيِسْهُ مِنَّا كَمَا آيَسْتَهُ مِنْ رَحْمَتِكَ، وَقَنِّطْهُ مِنَّا كَمَا قَنَّطْتَهُ مِنْ عَفْوِكَ، وَبَاعِدْ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَكَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ جَنَّتِكَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ».

190- 'Ey **Allâh**! Gerçekten Sen bize düşmanlarımızdan büyük bir düşman musallat ettin ki ayıplarımızı görmektedir, avretlerimizi bilmektedir, o ve zürriyeti bizim kendilerini görmediğimiz taraftan bizi görmektedir.

Ey **Allâh**! Onu rahmetinden ümitsiz bıraktığın gibi, bizden de ümitsiz bırak, ona affından ümit kestirdiğin gibi, bizden de ümit kestir, doğuyla batı arasını uzaklaştırdığın gibi ve onunla cennetinin arasını uzaklaştırdığın gibi, bizimle onun arasını uzaklaştır. Şüphesiz ki gerçekten Sen her şeye hakkıyla gücü yetensin!' duâsını okurum(, onun için sen beni saptırmaya yol bulamazsın)!" dedim. *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/346)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٩١- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

«إِنَّ إِبْلِيسَ قَالَ لِرَبِّهِ بِعِزَّتِكَ وَجَلَالِكَ لَا أَبْرَحُ أُغْوِي بَنِي آدَمَ مَا دَامَتِ الْأَرْوَاحُ فِيهِمْ فَقَالَ اللهُ فَبِعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا أَبْرَحُ أَغْفِرُ لَهُمْ مَا اسْتَغْفَرُونِي».

191- **"Şüphesiz İblîs, Azîz ve Celîl olan Rabbine: 'İzzin ve celâlin** (ululuğun ve yüceliğin) **hakkı için; ruhlar onlarda dâim olduğu sürece ben Âdemoğullarını azdırmaya devam edeceğim!' dedi. Azîz ve Celîl olan Rabbi de ona: 'İzzim ve celâlim hakkı için; onlar Benden af istedikleri sürece Ben de onları mağfiret edeceğim!' buyurdu."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:11367, 4/82)*

Demek ki, imtihan hikmetine binâen, şeytana bazı imkânlar verildiyse de, insana da onun şerrinden sakınma tedbirleri öğretilmiştir, zâten şeytanın vesveseden başka insan üzerinde fiilî bir gücü de yoktur.

Nitekim **Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)*ın bâzı ulemâdan naklettiğine göre; cinlere ve şeytanlara, diledikleri zaman kendilerini istedikleri şekle sokma gücü verilmemiştir. Hâl böyle olsaydı, insanları tanıma husûsunda güven kaybolurdu. O zaman herkes: "Bu gördüğüm ve kendisinin oğlum ya da eşim olduğuna hükmettiğim sûret belki de kendisini bu kılığa sokmuş olan bir cinnîdir!" demeye başlardı ki bu da büyük bir güvensizlik doğururdu.

Yine böylece şeytanlar insanların aklını gidermeye güçlü olsalardı, Âdemoğullarına karşı bunca düşmanlıklarına rağmen beşerin ekserîsinin, özellikle de en çok düşman oldukları âlim, fâzıl ve zâhid zatların akıllarını başlarında bırakırlar mıydı?

Mâdemki böyle bir durum gözlenmemektedir, o halde şeytanın insan üzerinde hiçbir kudreti olmadığı sâbit olmuştur.

Nitekim bu husus **Allâh-u Te'âlâ**'nın şeytan adına naklettiği:

﴿... وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي... ﴿٢٢﴾﴾

"Zâten size karşı benim için hiçbir tasallut (ve güç) **bulunmamaktaydı. Ancak ben sizi** (sapıklığa) **çağırmıştım, siz de** (sapıklığa gönüllü ve meyilli olduğunuzdan) **hemen bana çokça icâbet etmiştiniz."** *(İbrâhîm Sûresi:22)* sözüyle güç kazanmaktadır.

Yine böylece:

﴿وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ
وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾﴾

"Oysa onun onlar üzerinde hiçbir gücü bulunmamaktaydı. Ancak Biz âhirete inanmakta olanı, kendisi o (âhiretin vukuu)**ndan büyük bir şüphe içerisinde bulunandan ayıralım diye** (şeytanı onlara musallat ettik)**!**

Zâten senin Rabbin her şey üzerine (gözcü ve yönetici olan bir) **Hafîz'dir."** *(Sebe' Sûresi:21)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** bizi, kendisini görmediğimiz, kendisi ise bizi gören bir düşmanla muhârebe ile nasıl mükellef tutmuştur? Oysa böyle bir düşmana mukavemet bizim imkânımız dâhilinde değildir!" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"**Allâh-u Te'âlâ** bizi, şeytanların şahıslarıyla muhârebe etmekle mükellef tutmamıştır. Zâten ona bizim şahıslarımız üzerinde bir güç tanımamıştır, yemeklerimizi, içeceklerimizi ve giysilerimizi bozma imkânı da vermemiştir. Şâyet böyle olsaydı elbette onlar bizi helâk ederler, gıdâlarımızı da ifsat ederlerdi. Şeytana verilen güç ancak göğüslerimize vesvese verebilme husûsundadır. Ama **Allâh-u Te'âlâ** onun bu vesvesesini doğru tespit edip onları savuşturabilmemiz için bize yol göstermiştir.

Nitekim:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ ﴾

"O kimseler ki (Allâh-u Te'âlâ'nın yasaklarına düşmekten) hakkıyla sakınmışlardır; gerçekten onlara şeytandan bir vesvese dokunacak olsa, (Allâh'ın emir ve yasaklarını) iyice düşünürler de, bu sebeple hemen onlar (doğruyu, eğriyi ve şeytanın tuzaklarını) **gören** (ve ona uymayarak şerrinden kurtulan) **kimselerdir."** *(A'râf Sûresi:201),*

﴿ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ ﴾

"Eğer gerçekten şeytandan sana en ufak bir vesvese gelip çatarsa, (ondan kurtulmak için) **hemen Allâh'a sığın! Şüphesiz ki O,** (senin sığınmalarını hakkıyla işiten bir) **Semî'dir;** (ne halde olduğunu çok iyi bilen bir) **Alîm'dir."** *(A'râf Sûresi:200),*

﴿ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ ﴾

"(Habîbim! Seni Benim emirlerime karşı çıkmaya teşvik eden şeytanlardan sığınmak için) **de ki: "Ey Rabbim! Şeytanların türlü türlü dürtücü vesveselerinden Sana sığınmaktayım!**

Rabbim! (Namazda, **Kur'ân** okurken, son nefeste, uyurken ve herhangi bir hâlimde) **onların yanımda bulunmalarından da sürekli Sana sığınıyorum!"** *(Mü'minûn Sûresi:97-98)* âyet-i kerîmeleri bizlere bu hakîkatleri beyân etmektedir.

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, o an için sebeplerini bize vermediği şeylerle de bizi mükellef tutması câizdir. Yeter ki bize o sebeplere ulaşma imkânı vermiş olsun! Nitekim abdestsiz olan bir kimse namazla mükelleftir, gerçi o anda o kişi namazın şartı olan abdeste mâlik değilse de, abdest alabilme imkânına sâhiptir.

Zekât emri de böylecedir, zîrâ zekâtını vereceği kimse yanında olmasa da, zekât verme şartına hâiz olanlar zekâtla mükelleftirler. Hac vesâire ibâdetler de, mükellef o farzı bir zaman sonra bâzı zorluklara katlanarak edâ edebilme imkânına ulaşabilecekse de, yine farzlar mükelleflere yönelicidir.

Yine böylece: "Emir ve yasakları bilmeyenler bunlarla mükellef değildir!" denemez. Çünkü onlar bu hükümleri bilme sebeplerine ulaşabilmektedirler. Aksi takdirde hiçbir şey öğrenmeyene hiçbir şey farz olmaması gerekir ki, bu da muhal bir şeydir. *(Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/397-398)*

İşte şeytanla muhârebe de böylece bize farz kılınmıştır. Çünkü bize onunla nasıl savaşacağımız; hangi duâları okuyarak, hangi ibâdetleri yaparak onu savuşturacağımız öğretilmiştir. Artık bunu öğrenmeye gayret etmeyenler mâzur değil, mes'uldürler.

CİNLERİN VE ŞEYTANLARIN GÖRÜLÜP GÖRÜLEMEYECEĞİ

Mu'tezile fırkası: "Cinler görülemezler, görülebileceklerini söyleyenler kâfirdir, onların görülebileceği iddiası yalan ve uydurmadır." demişlerse de, **"el-İnâye"** isimli eserde zikredildiğine göre; **Ehl-i Sünnet** buna cevâben şöyle demiştir:

Sahîh ve meşhur hadîs-i şerîflerde zikrolunduğu üzere; onların görülebileceği sâbittir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beni ramazan zekâtını korumayla görevlendirdi, ben de hurmaları çalmaya gelen şeytanı yakaladım, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana:

١٩٢- «مَافَعَلَ أَسِيرُكَ الْبَارِحَةَ».

192- **"Dün gece esirin ne yaptı?"** diye sordu..." *(Buhârî, Vekâlet:10, no:2187, 2/812; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/181, Hadîs-i şerîfin tümü için bakınız: Rûhu'l-Furkan: Hadîs no:19, 3/45-47)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٩٣- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتَ عَلَيَّ الْبَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ الصَّلَاةَ فَأَمْكَنَنِيَ اللهُ مِنْهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبِطَهُ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تُصْبِحُوا وَتَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ».

193- **"Şüphesiz cinlerden bir ifrît, namazımı bozdurmak için bana musallat oldu, Allâh bana imkân verdi de onu yakaladım ve onu mescidin direklerinden bir direğe bağlamak istedim ki, sabahladığınızda hepiniz ona bakasınız!.."** *(Buhârî, Mesâcid:42, no:449, 1/176; Müslim, Mesâcid:8, no:541, 1/384; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/181, Hadîs-i şerîfin tümü için bakınız: Rûhu'l-Furkan: Hadîs no:196, 11/503)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

"Sizden herhangi biriniz şeytanı kafaya takar da, nihâyet onu görürse sakın ondan kaçmasın, cesurca üzerine yürüsün! Çünkü sizin onlardan korkmanızdan daha fazla onlar sizden korkmaktadır. Onu gören ondan kaçarsa şeytan ona musallat olur. Ama onun üzerine yürüse o ondan kaçar."

Mücâhid *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bir kere ben şeytanı görerek onunla imtihan olundum. Hemen **İbni Abbâs**'ın bu sözünü hatırlayarak cesurca üzerine gittiğimde o benden kaçıverdi!" *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-azame, no:1139, 5/1686-1687; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/355-356)*

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; cinler ve şeytanlar görülebilir ve bu, bu âyet-i kerîmeyle çelişmez. Zîrâ bu âyet-i kerîmede konu edilen görülmemek, onların kılık değiştirerek görülebilecek hâle girmemeleriyle kayıtlıdır.

Ayrıca aslî sûretleri üzere bulunsalar da, peygamberlere verilen mûcize ve evliyâullâha bahşedilen kerâmet kabîlinden onlara görünmeleri câizdir ve vâkidir. Bunu peygamberlerin dönemine tahsis etmeye de bir gerek yoktur. Zîrâ peygambere mûcize olarak verilen her şeyin, kerâmet olarak velîlere verilebileceği **Ehl-i Sünnet** katında mukarrerdir. *(Nûreddîn Ahmed es-Sâbûnî, el-Bidâye, sh:56)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu konuda çok kıymetli bir açıklamaya yer vermiştir: İnsanların, cinleri ve şeytanları görememe kazıyyesi mutlaktır, dâim değildir, dolayısıyla **Mu'tezile**nin: "Cinler görülemezler ve şekil değiştirerek de olsa insanlara aslâ görünmezler!" şeklindeki fikirlerinin doğruluğuna âyet-i kerîmede bir delil yoktur.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, cinlerin ileri gelen ifritlerini gördüğü, **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın da **Nusaybin** cinlerini görüşü, bizim bu sözümüzün doğruluğuna delâlet eder.

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen: "Cinleri gördüğünü iddiâ edenin şâhitliği reddedilir ve **Kur'ân**'a muhâlefet ettiği için ta'zir cezâsına çarptırılır!" sözü, bâzı ulemânın beyânı vechile; onların aslî sûretlerini gördüğünü iddiâ eden hakkındadır. Yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'nın verdiği şekil değiştirme imkânı ile başka bir şekle girmelerinin ardından görülmeleri **Ehl-i Sünnet** mezhebine göre câizdir, **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)* da **Ehl-i Sünnet** mezhebinin efendilerindendir.

Bazılarının dediği gibi; cinlerin farklı şekillere girebilmesi güven zedelemez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bu ümmeti bu gibi sıkıntılardan koruyacağına dâir söz verdiğinden, bu gibi iddialar muhal olmuştur. Artık bir insanın, çocuğu, eşi ve hocası hakkında: "Acaba bu cinnîdir de, bana mı böyle görünüyor?" gibi şüphelere düşmesine mahal yoktur.

Allâme **Beyzâvî** *(Rahimehullâh)*ın, Cin Sûresinde cinleri tarif ettikten sonra: "Bu delilden anlaşılıyor ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cinleri görmemiştir ve onlara **Kur'ân** okumamıştır, ancak onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kırâati esnâsında rastgelip kırâatini dinlediler. **Allâh-u Te'âlâ** da Habîbine bunu bildirdi!" şeklindeki beyânı, birçok sahih hadîs-i şerîfe rastlamamış olmasındandır.

Zîrâ birçok sahih hadîs-i şerîfin beyânı vechile; "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları görmüş, kendilerine **Kur'ân** okumuş, onlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den kendileri ve hayvanları için azık istemişlerdir."

Zâten bence **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, cinleri yaratıldıkları aslî sûret üzere görmesine bir mâni yoktur. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ı aslî sûretiyle iki defa görmüştür. Cinleri görmek **Cibrîl**'i görmekten daha uzak bir şey değildir. Aslında var olan her şeyin görülmesi imkân dâhilindedir.

Mu'tezile'ye göre; cinlerin görülmesine mâni olan letâfetleri, onların görülmesinin imkânsız olmasını gerektirmez. (Mûcize ve kerâmet gibi) hârikulâde bir durum olarak vukuunu ise hiç mi hiç engelleyemez.

Eş'arî'lerin, cinlerin görülmemesini, **Allâh-u Te'âlâ**'nın insan gözünde onları görecek güç yaratmadığına bağlaması da, onların görülmesinin muhal olmasını iktizâ etmez. Zîrâ -en sahîh görüşe göre- başının gözleriyle Mi'râc gecesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini gören Habîbinin gözünde, **Mevlâ Te'âlâ**'nın o kuvveti yaratması ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in o güçle cinleri görmüş olması mümkündür.

Hattâ evliyâullâhın cinleri görebileceğini söylemek de uzak bir şey değildir. Ben bu görüşün vâki olduğuna delâlet eden açık bir delil bulamadıysam da, velîlerin hattâ diğer insanların, şekil değiştiren cinleri gördüklerine dâir kıssalar meşâyihın kitaplarında, tarihçilerin ve vâizlerin defterlerinde doludur.

Buna göre; cinleri aslî sûretleri içerisinde gördüğünü iddiâ edenler, kendilerinden kerâmet beklenen şahsiyetler olmaları durumunda aslâ fâsıklıkla itham edilemezler. Çünkü bu âyet-i kerîmede: "Cinlerin görülmeyişinin âdetten olduğu" ifâdesinden daha fazla bir beyân yoktur.

Gerçi bu âyeti, şeytanların ince hîlelerinin ve gizli tuzaklarının bir temsîli olarak yorumlamak da mümkündür ki, bu durumda gerçek mânâda görüşün nefyi kastedilmemiş olabilir.

İşte böylece anlaşılmıştır ki; cinleri gördüğünü iddiâ edenleri kâfirlikle itham etmek, insaf dâiresinden hâriçtir! Artık sen tekrar tekrar düşün! *(Rûhu'l-me'ânî:5/156-157)*

"Mehâsinü't-te'vîl Tefsîri"nde nakledildiği üzere; **İmâm-ı Ğazâlî** *(Rahimehullâh)* cin ve şeytanların görülebileceğini, meleklerin görülmesine kıyâs ederek şöyle demiştir:

Melekler, cinler ve şeytanlar kendi başlarına durabilen ve diğer türler arasında bulunduğu nispette hakîkatleri diğerlerinden farklı olan varlıklardır.

Meleklerin cevherleri duyu organları tarafından hissedilemezse de, görülmeleri mümkündür, bu müşâhede iki kısım üzere olur:

Birincisi; temsîl (kendi şeklinden farklı bir sûrete girip görünme) yolu üzere olur ki:

﴿... فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾﴾

"Böylece o (Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*, kıvırcık saçlı, parlak yüzlü, yakışıklı ve tüysüz bir delikanlı şekline girip) **ona** (Meryem'e) **tam bir beşer olarak görünüverdi."** *(Meryem Sûresi:17)* âyet-i kerîmesi bundan bahsetmektedir.

Cibrîl *(Aleyhisselâm)*, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de **Dıhyetü'l-Kelbî** *(Radıyallâhu Anh)* sûretinde gelirdi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:5861, 2/437)*

İkinci kısım ise şöyle açıklanmıştır: Bâzı meleklerin özel bir bedeni olabilir. Nitekim bizim ruhlarımız da görülmez, ama o ruhlar görünen bedenlerimizde tasarrufta bulunurlar. Bir kısım melekler de böylecedir. Bizim görünen âlemimizde bile müşâhede, güneş ışığının parlamasına bağlıdır.

Âyet: 27

Meleklerin o bedenlerinin görülmesi de peygamberlik nûrunun parlamasına (böylece o nûra sâhip olan zâtın mûcizesine veyâ ona tâbî olanın kerâmetine) bağlı olabilir. İşte cinler ve şeytanlar hakkındaki konu da böylece anlaşılmalıdır.

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu âyette konu edilen: "Şeytanların görülemeyeceği" husûsu genel mânâda değerlendirilemez. Ancak meleklerle şeytanlar arasındaki fark; melekler ancak güzel sûretlerde görünürler, fakat o sûret onları bağlamaz (istediklerinde o sûreti hemen değiştirebilirler).

Cinler ise güzel ve çirkin farklı sûretlere bürünebilirler ama göründükleri sûret onları bağlar (çarçabuk o sûretten çıkamazlar. Nitekim sahâbe-i kirâm tarafından yakalandıklarında kaçamamaları buna delâlet etmektedir).

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* **"el-Münkız"** isimli eserinin **"Turuku's-sûfiyye"** bahsinde şöyle anlatmıştır: "Ben zâhirî ilimleri bitirdikten sonra bütün gücümle sûfiyyenin tarîkatına yöneldim ve ilim ve amel olmadan onların tarîkatının tamamlanmayacağını bildim...

İlk şartı, kalbi tamamen **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden arındırmak olan, anahtarı, kalbin **Allâh**'ın zikriyle tamâmen istiğrâkı, sonu ise **Allâh-u Te'âlâ**'da fânî olmak olan bir tarîkat hakkında konuşanlar ne diyebilir?

Keşif ve müşâhedeler tarîkatın başında başlar. O derece ki, tasavvuf erbâbı uyanıkken melekleri ve peygamberlerin ruhlarını görebilirler, onlardan sesler duyarlar ve faydalı ilimler öğrenirler. Sonra halleri, bu sûretleri müşâhededen yükselerek o dereceye varır ki, onu kim anlatayım dese hatâdan kurtulamaz!" *(Sh:372-378)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şeytanların cisimleri son derece ince ve latîf olduğundan insanlar onları göremez. Ama insanların cisimleri yoğunluğu olan katı varlıklar olduğu için şeytanlar onları görebilirler. İşte böylesi düşmandan sakınmak lâzımdır.

Mesnevî'de şöyle buyrulmuştur:

اَز نِی بَرْ خوَانْ کِه دِیو و قَوْمِ اُو مِی بَرَنْد اَز حَالِ اِنْسِی خُفْیَه بُو

اَز رَهِی کِه اِنْس اَز آن آگَاهْ نِیسْتْ زآنْکِه زِینْ مَحْسُوس و زِینْ اَشْبَاهْ نِیسْتْ

"Hazret-i Kur'ân'dan oku (öğren) **ki, şeytan ve onun kavm-ü kabîlesi,**
İnsanın hâlinden gizlice koku alırlar.
Öyle bir yoldan ki, insan ondan haberdâr değildir.
O yol hisle anlaşılır ya da emsâli bir şeyle bilinir bir yol da değildir!"
(Mesnevî, cilt:4, beyit no:1780-1781)

(**Ankaravî Şerhi**'nde zikredildiğine göre; bu beyitler A'râf Sûresinin (tefsîrinde bulunduğumuz bu) âyetine işârettir.

Şeytanlar insanoğlunun hal ve sırrından râyiha (koku) alırlar ve insanların nice ahvâline ve esrârına, bilmedikleri ve hissetmedikleri bir yoldan vâkıf olurlar. Bu yol, beşerî his ile hissedilen ve bunun benzeri olan zâhirî yollardan değildir. Manevî ve gizli olan yollardandır. Bu yüzden, hayvânî his ve cismânî göz, o yolu idrâk ve müşâhedeye kadir değildir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/197-198)*)

مَسْلَکِی دَارَنْدْ دُزْدِیدَه دَرُونْ مَا زِ دُزْدِیهَایِ اِیشَانْ سَرْنِگُونْ
دَمْ بَدَمْ خَبْطْ وُ زِیَانِی مِی کُنَنْدْ صَاحِبِ نَقْبْ وُ شِکَافِ رُوْزَنَنْدْ

"(Bu şeytanların) **yolları vardır, hırsızlama** (kalbimize girip) **içimize dalarlar; Hırsızlıkları yüzünden, alt üst olur**(, perişan hâle geliriz) **biz insanlar!** (Bunlar) **her ân bizi sapıklığa düşürmede ve ziyâna uğratmaktadırlar,** (Zîrâ insanın kalbine) **delik delme**(, kendilerine pencere) **ve yarık açma kabiliyetinde**(, sürekli pusudadırlar)**!"** *(Mesnevî, cilt:4, beyit no:1785-1786)*

Onların bizi, bizim onları görmediğimiz cihetten görmeleri, her zaman için geçerli olmayıp, sâdece kendi aslî sûretleri üzere bulunmaları durumunda söz konusudur. Ama bu, farklı şekillere girdiklerinde bizim onları görmemizin imkânsız olmasını gerektirmez.

Nitekim birtakım insanların cinleri açıkça, alenen gördüklerine dâir mütevâtir haberler vardır.

"Âkâmü'l-mercân fî ahkâmi'l-cânn" isimli eserde (müellif) şöyle demiştir:

Allâh-u Te'âlâ onların cisimlerini kesîf hâle getirse (yoğun yapsa), bizim gözlerimizin şuasını da güçlendirse, elbette onları görebiliriz. Hattâ bizim gözlerimizin görüş gücü güçlendirilmeksizin aynı kalsa bile, sâdece onların kesîf hâle getirilmeleri şartıyla yine biz onları görebiliriz.

Görülmez mi ki; rüzgâr latîf ve ince olmakta dâim olduğu sürece görülemez, ama toz-toprak karışımıyla kesîf hâle gelince biz onu görebiliriz. Bu durumda bedenlerimizde bulunan açık yerler ve menfezler nedeniyle rüzgâr ve bedenlerimizdeki ruh mesâbesinde olan o alıp verdiğimiz nefes, bedenlerimize girdiği gibi, cinlerin de bedenlerimize girmesi imkânsız değildir.

Nitekim **Ali ibni Huseyn** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

١٩٤- عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ».

194- **"Şüphesiz şeytan, insanın kan akış yerlerinde** (damarlarında) **dolaşır!"** *(Buhârî, İtikâf:11 no:1933, 2/717)* buyrulmuştur.

Bu yüzden bâzen saralıdan cinleri kovarak onu iyileştirme husûsunda dayağa ihtiyaç olur da, güçlü bir sopayla iki ayağının üzerine üçyüz ya da dört yüz darbe yâhut daha az veya daha çok vurulur. Bu dayak cinnîye vurulduğu için saralı kimse bunu hissetmez. Zâten bu sopa insana vurulacak olsa elbette onu öldürür. Yine böylece aralıkları olan taşlara hava girebildiği gibi cinler de girebilir.

Eğer sen: "Cin, Âdemoğlunun cesedinin içine girecek olsa elbette cisimler birbirine girer ve insan yanar!" diyecek olursan, ben de cevâben şöyle derim: "(Yoğunluğu olmayan) latîf bir cisim, diğer cisimlerin içine nüfûz eden hava gibi, (yoğunluğu olan) kesîf bir cismin menfezlerinden içeri girebilir. Bu, cevher (kendi başına durabilen madde)lerin aynı mekânda bir araya gelmesine sebebiyet vermez.

Çünkü cevherlerin bir arada toplanmasının imkânsızlığı, birbirinin yanında olmaları hâlinde geçerlidir, yoksa birbirine hulûl ve nüfûz yoluyla bir araya gelmeleri imkânsız değildir.

Cinlerin bizim cisimlerimize girmeleri, (sıvılar gibi) ince cisimlerin kap çanak içine girmesi gibidir. Zâten cinler yakıcı bir ateş değildirler. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* topraktan yaratıldığı gibi, onlar da aslen ateşten yaratılmıştır. Bu yüzden ateşe nispet edilmeleri ekserî cüzleri îtibârıyladır!"

Âyet-i kerîmede geçen: **"Şüphesiz o sizi görmektedir"** kavl-i şerîfi, şeytanın, zararından sakınılması zor olan bir düşman olduğunu açıklayarak, Âdemoğullarının şeytanın fitnesine kanmaktan nehyedilişinin illetini beyân etmektedir.

Zîrâ seni gören, ama senin kendisini görmediğin bir düşman, **Allâh-u Te'âlâ**'nın koruduğu kimseler dışında kimsenin kurtulamayacağı derecede sıkıntısı güçlü olan bir düşmandır. O halde akıllı kişi onun zarârına uğramamak için büyük bir çekince üzere olmalıdır.

Eğer: "Biz onları görmediğimiz halde nasıl onlarla harbedebiliriz ve onlara karşı tedbir alabiliriz?" denilecek olursa, deriz ki: "Biz onların şahıslarıyla harbetmekle emrolunmadık. Ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınarak onların vesveselerini savuşturmakla ve kalplerimize attıkları vesveseleri kabul etmemekle memur kılındık."

Yahyâ ibni Mu'âz er-Râzî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle derdi: "Şeytan eskidir, sen yenisin, şeytan ısrarcıdır, sen de ısrara dayanamazsın, şeytan seni görür, sen onu göremezsin, şeytan seni unutmaz, sen sürekli onu unutursun, senin nefsinde onun yardımcısı vardır, ama sende ona karşı yardımcı yoktur!" *(Sa'lebî, el-Keşf-ü ve'l-beyân:4/227)*

Rivâyete göre **Zünnûn-i Mısrî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

١٩٥- رُوِيَ عَنْ ذِي النُّونِ الْمِصْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «إِنْ كَانَ هُوَ يَرَاكَ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَاهُ فَإِنَّ اللهَ يَرَاهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَرَى اللهَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ عَلَيْهِ فَإِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا».

195- "Eğer o seni, senin onu görmediğin yerden görebiliyorsa, şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** da onu, onun **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmediği yerden görmektedir. Öyleyse ona karşı **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım iste. Muhakkak ki şeytanın hilesi zayıf olmuştur."

Âyet-i kerîmenin sonunda **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿... إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

"Biz, o şeytanları îmansızların dostları yaptık!" buyurmuştur ki, **"Vesît Tefsîri"**nde zikredildiği üzere; **Zeccâc** *(Rahimehullâh)* buraya: "Biz şeytanları, insanların azgınlıklarını artırmaları için onlara musallat ettik!" mânâsı vermiştir.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿... أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾﴾

"Gerçekten Biz, şeytanları kâfirler üzerine göndermişizdir ki, (inkâr ve günahlara karşı) **onları tam bir tahrikle kışkırtmaktadırlar!"** *(Meryem Sûresi:83)* âyet-i kerîmesinde bu husûsu açıklamıştır.

"Fahrurrâzî ve **Nesefî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Ehl-i Sünnet** ulemâsı bu âyet-i kerîmeye dayanarak, **Mu'tezile**'ye rağmen: "Şeytanı insanlara musallat eden **Allâh-u Te'âlâ**'dır ve kulların yaptıklarını yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır!" demişlerdir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **Mu'tezile**, cümle-i celîlede geçen "جَعَلَ" fiiline farklı mânâlar vermiştir. Kimisi: "Biz onlara şeytanlara dost olacak sebepler verdik!", kimi: "Biz onların şeytanla dostluk kurmalarına serbestlik tanıdık!", kimi de: "Biz onları şeytanların dostları bulduk!" şeklinde mânâlar vermişlerse de, onların bu mânâlara yöneliş gâyeleri, "Kulun kendi fiilini kendi yarattığı" şeklindeki yanlış inançlarına hizmet etmektir. Oysa bu mânâlar sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olan şeyler değildir.

Nitekim peygamberler vesâir insanlar da, kâfirlerin şeytanlarla dostluğuna sebebiyet verecek ortamlar meydana çıkarmış olabilirler, onların birbirleriyle dostluğuna karışmamış olabilirler ve onları o hal üzere bulmuş olabilirler.

Burada **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olan şey ise, "Yaratma" mânâsıdır, buna göre; şeytanların kâfirlere dost olmasında **Allâh-u Te'âlâ**'nın öyle bir fiili ve sun'u olmalıdır ki bu, peygamberler dâhil hiçbir kulda mevcut olmamalıdır. O da **Allâh-u Te'âlâ**'nın, şeytanlarla dostluğu tercih edeceklerini bildiği kimseler hakkında, onlarla dostluk fiilini bilfiil yaratmış olmasıdır.

Nitekim:

﴿ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُم بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾ ﴾

"Onun gücü ancak dâima kendisini dost edinen o (kâfir) **kimseler, bir de onun** (azdırması) **sebebiyle kendileri** (**Allâh-u Te'âlâ**'ya) **ortak koşmakta olan o** (müşrik) **kişiler üzerinde** (geçerli)**dir."** *(Nahl Sûresi:100)* âyet-i kerîmesi bu hakîkate işâret etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; insanlar içerisinde şeytanların birtakım dostları vardır.

Nitekim **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

١٩٦- رُوِيَ عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ أَمَرَ اللهُ تَعَالَى إِبْلِيسَ أَنْ يَأْتِيَ مُحَمَّدًا عَلَيْهِ السَّلَامُ وَيُجِيبَهُ عَنْ كُلِّ مَا يَسْأَلُهُ فَجَاءَ عَلَى صُورَةِ شَيْخٍ وَبِيَدِهِ عُكَازَةٌ فَقَالَ لَهُ «مَنْ أَنْتَ؟» قَالَ أَنَا إِبْلِيسُ قَالَ «لِمَاذَا جِئْتَ؟» قَالَ: «أَمَرَنِي رَبِّي أَنْ آتِيكَ وَأُجِيبَكَ فَأُخْبِرَكَ عَمَّا تَسْأَلُنِي فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «فَكَمْ أَعْدَاؤُكَ مِنْ أُمَّتِي» قَالَ خَمْسَةَ عَشَرَ: أَنْتَ يَا مُحَمَّدُ. وَإِمَامٌ عَادِلٌ وَغَنِيٌّ مُتَوَاضِعٌ وَتَاجِرٌ صَدُوقٌ وَعَالِمٌ مُتَخَشِّعٌ وَمُؤْمِنٌ نَاصِحٌ وَمُؤْمِنٌ رَحِيمُ الْقَلْبِ وَتَائِبٌ عَلَى التَّوْبَةِ وَمُتَوَرِّعٌ عَنِ

الْحَرَامِ وَمُدِيمٌ عَلَى الطَّهَارَةِ وَمُؤْمِنٌ كَثِيرُ الصَّدَقَةِ وَحَسَنُ الْخُلُقِ مَعَ النَّاسِ وَمَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ وَحَامِلُ الْقُرْآنِ مُدِيمٌ عَلَيْهِ وَقَائِمُ اللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ. قَالَ: «فَكَمْ رُفَقَاؤُكَ مِنْ أُمَّتِى» فَقَالَ عَشَرَةٌ: سُلْطَانٌ جَائِرٌ وَغَنِيٌّ مُتَكَبِّرٌ وَتَاجِرٌ خَائِنٌ وَشَارِبُ الْخَمْرِ وَالْقَتَّالُ وَصَاحِبُ الرِّيَاءِ وَآكِلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَآكِلُ الرِّبَا وَمَانِعُ الزَّكَاةِ وَالَّذِى يُطِيلُ الْأَمَلَ فَهَؤُلَاءِ أَصْحَابِى وَإِخْوَانِى».

196- "**Allâh-u Te'âlâ İblîs**'e **Muhammed** *(Aleyhisselâm)*a gitmesini ve her sorduğu soruya cevap vermesini emretti. Bunun üzerine o, elinde bir baston olan bir ihtiyar sûretinde çıkageldi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Sen kimsin?"** diye sordu. O: "Ben **İblîs**'im!" dedi. **"Peki, niye geldin?"** diye sorunca: "Rabbim bana, sana gelip sorduklarından cevap ve haber vermemi emretti!" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ümmetimden düşmanların kaç tânedir?"** diye sorunca o:

"Onbeş tânedir; başta sen yâ **Muhammed**, adâletli devlet reisi, tevâzûlu zengin, sadâkatli (doğru konuşan ve sözünde duran) tüccar, huşû sâhibi âlim, nasîhatçi mümin, kalbi merhametli mümin, tevbede sebât eden kimse, haramdan sakınan, abdeste devâm eden, çok sadaka veren mümin, insanlara güzel ahlâkla muâmele eden, insanlara faydası olan, **Kur'ân**'ı ezberleyen ve ona devam eden, bir de insanlar uykudayken gece namazına kalkan!" diye cevap verdi.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki ümmetimden dostların kaç tânedir?"** diye sorduğunda o: "On tânedir; zâlim sultan, kibirli zengin, hâin (sözünde durmayan ve emânete hıyânet eden) tüccar, içki içen, adam öldüren, riyakârlık yapan, yetim malı yiyen, fâiz yiyen, zekât vermeyen, bir de uzun emele kapılan! İşte bunlar benim arkadaşlarım ve kardeşlerimdir!" diye cevap verdi. *(İsmâ'îl Hakkî Efendi, Rûhu'l-beyân:3/150-151; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Tenbîhü'l-ğâfilîn, No:952, Sh:565)*

Demek ki; şeytanlar kâfirlerin dostları oldukları gibi, kâfir hükmünde olan bazı günahkârların da dostlarıdırlar. **Allâh-u Te'âlâ**'dan inâyet (yardım) ve tevfîk (muvaffakıyyet) dileriz!

Nakledildiğine göre; habis **İblîs** bir kere **Yahyâ ibni Zekeriyyâ** *(Aleyhimesselâm)*a görünerek: "Sana nasîhat etmek istiyorum." deyince, o: "Yalan söyledin! Sen bana nasîhat etmezsin, lâkin sen bana Âdemoğullarının durumunu haber ver!" dedi.

O zaman **İblîs**: "Bize göre onlar üç sınıftır ki, birinci sınıf; bize karşı en çetin olandır, biz onu fitnelendirmek için uğraşırız, buna imkân da buluruz, sonra o, istiğfar ve tevbeye sığınır ve bizim ona yaptırdığımız her şeyi bozar. Sonra biz yine onunla uğraşmaya döneriz, o da tevbeye döner, böylece ne biz ondan ümit keseriz, ne de ondan istediğimizi elde edebiliriz.

İkinci sınıf; bizim elimizde çocuklarınızın elindeki misket gibidir, biz onları dilediğimiz gibi yakalarız, zâten onlar bizim için kendi kendilerine yeterli olmuşlardır.

Diğer sınıf ise; onlar senin gibi mâsumdurlar, biz onların hiçbir şeyine güç yetiremeyiz!" dedi. Bundan sonra **Yahyâ** *(Aleyhisselâm)*: "Peki, bana bir şey yapma imkânı bulabildin mi?" diye sorunca, **İblîs**: "Hayır! Ancak bir kere sen bir yemek hazırlamıştın ki onu yemeye başladın, ben senin ona iştahını sürekli artırdım, bu sebeple sen ondan istediğinden daha fazla yedin ve o gece uyuya kaldın, evvelce kalktığın gibi namaza (erken) kalkamadın!" dedi.

O zaman **Yahyâ** *(Aleyhisselâm)*: "Çâre yok, artık ben ebediyyen hiçbir yemekten karnımı doyurmayacağım!" dedi. Habîs de ona: "Ben de senden sonra artık hiçbir insana nasîhat etmeyeceğim!" dedi.

Yine bir kere **Yahyâ ibni Zekeriyyâ** *(Aleyhimesselâm)* **İblîs**'i kendi sûretinde görünce ona: "İnsanlar içerisinde en çok sevdiğin ve en çok kızdığın kimseleri bana söyle!" dedi. O da: "En sevdiğim insan, cimri mümin, en kızdığım insan da cömert fâsıktır!" deyince **Yahyâ** *(Aleyhisselâm)*: "Bu nasıl olur?" diye sordu. O da:

"Cimrinin (ne kadar güzel ameli olsa da) cimriliği bana yeterli olmuştur, ama korkarım ki **Allâh**, cömert olan bir günahkârın cömertliğini görür de onu kabûl eder!" dedi ve dönüp gitti. Giderken de: "Sen **Yahyâ** olmasaydın, sana bunları haber vermezdim!" diyordu.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyihtan birine: "**Hakk**'ı tanımalarının ardından, halkı **Hakk**'tan koparan şey nedir?" diye sorulduğunda: "Babalarını cennetten çıkaran şeydir! O da, nefse, onun kötü arzusuna ve şeytana uymaktır!" diye cevap vermiştir.

Ebû Bekr-i Râzî *(Kuddise Sirruhû)* **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)*dan şöyle duyduğunu söylemiştir: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın cennetten çıkması, çok ağlaması, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ihtiyaç arz etmesi ve sulbünden peygamberler gelmesi, onun hakkında cennetten ve orada nîmetlenip lezzetlenmekten daha hayırlı olmuştur."

Şeytanın **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*dan çıkardığı libâs; **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlığın kazandırdığı ikramların nurları ve izzet parıltılarıdır.

Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise Sirruhû)*: "Bu onları **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınken kaplamış olan nurdur!" demiştir.

Meşâyihtan biri: "Onları şeytanın vesveselerinden koruyan elbise üzerlerinden çıkartıldı!" demiştir.

Nasrâbâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle derdi: "İlâhî huzurda **Safiyyullâh**'a giydirilen elbise giysilerin en güzeliydi, ama kendisinden muhâlefet zuhûr edince bu sebeple o elbise üzerinden çıkarıldı."

Seleften biri şöyle demiştir: "Her kim **Allâh**'ın, kendisini örtmesini hafife alırsa **Allâh** ona kendi ayıplarını söyletir!"

Meşâyihtan biri şeytanın insanları görmesi hakkında şöyle demiştir: "**Allâh** sana öyle bir şeytan musallat etmiştir ki, senin kendisini görmediğin taraftan o seni görmektedir. Artık senin ondan kurtuluşun ancak kendi gücünden ve kuvvetinden uzaklaşıp, **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönerek O'ndan yardım istemenle olur!"

İbni Atâ *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Bu âyette **Allâh-u Te'âlâ**: 'Biz, şeytanları inanmayanlar için dostlar yaptık!' buyururken, biraz aşağıda:

﴿... إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللهِ... ﴿٣٠﴾﴾

'Gerçekten onlar (kendi istekleriyle) **Allâh'ı bırakıp şeytanları dostlar edinmiş**(, bu yüzden de saptırılmayı hak etmiş)**tirler.'** *(A'râf Sûresi:30)* buyurmuştur.

Kendi Zât'ına nispet ettiği bilgi, hakîkattir(, zîrâ gerçekte her şeyi yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır). Kullara nispet ettiği ise, mârifettir(, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilleri hakkında doğru bilgiye sâhip olan kimse, sebebiyet bakımından kulların öne geçtiğini bilir). **Kur'ân-ı Kerîm**'deki bütün hitaplar işte böyle anlaşılmalıdır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim arzu ve istek kulaklarıyla nefsinin vesveselerine kulak verirse, şeytanın vesveseleriyle nefsin fısıltıları arasında kalarak şek ve şüpheye kapılır.

Netîcede bu vesveseler ve fısıltılar yardımlaşarak güçlü hâle gelince, ilmin (doğru bilginin) engellemeleri ve nasîhatleri makhur ve mağlup duruma düşer, kısa bir zaman sonra da o fısıltılar ve vesveseler sâhibini tamâmen kaplar.

İşte o zaman kişi, nefsin kötü arzusuna uygunluk ipine dizilerek zelle uçurumuna düşer. Bu durumda eğer yakın bir tevbe ona yetişmezse bu hal kalpte kasvet (katılık) hâline dönüşür ki, kalp bir defâ katılaştı mı, artık hayat (manevî yaşantı) ondan ayrılır ve o kişi hakkında belâ tamamlanır.

Kul, şeytanı görmezken şeytanın onu görmesinden hiçbir sûretle korunamaz, ancak kalbiyle **Hakk Sübhânehû**'yu görür de, onun hîlesinden Rabbine sığınırsa, Rabbi de onu inâyetinin himâyesi içerisine sokarsa, işte o kişi şeytanın hîlesinden halâs bulur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Bahru'l-hakâik"** isimli eserde bu âyet-i kerîmeye şu işârî mânâ verilmiştir: "Şeytanlar sizi hayvânî sıfatların kaynağı olan beşeriyet yönünüzden görmektedirler, siz ise bu sıfatlarınız yüzünden onları görmekten engellisiniz.

Ama (İlâhî) isimlerle ilgili ilimlerin ve mârifetlerin kaynağı olan rûhaniyet îtibârıyla onlar sizi bu makamda göremezler, siz ise onları ruhânî bir nazarla daha doğrusu Rabbânî bir bakışla görebilirsiniz."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şeytanın yaratılışındaki hikmet, kader kirlerinin kendisiyle silindiği bir mendil olmasıdır ve **Allâh**'ın dostlarını **Allâh**'a kaçırtmasıdır. Çünkü o onlara ne zaman vesvesesini çarptırsa onlar hemen **Mevlâ**'larına kaçarlar.

Böylece o onlarla uğraşmaya devâm ede ede nihâyet onları **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaştırır. İşte o zaman şeytan onlara boyun eğmeye başlar ve zürriyetiyle birlikte onların hizmetine girer.

"Hıkem"de şöyle buyrulmuştur:

«إِذَا عَلِمْتَ أَنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَغْفُلُ عَنْكَ، فَلَا تَغْفُلْ أَنْتَ عَمَّنْ نَاصِيَتُكَ بِيَدِهِ».

"Mâdem şeytanın senden gâfil olmadığını bildin, o halde sen de o Zât'tan gâfil olma ki, perçemin O'nun kudret elindedir!"

﴿وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا
قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (28)

(وَإِذَا فَعَلُوا) **yaptıkları zaman,** neyi? (فَاحِشَةً) **çok çirkin bir işi,** (قَالُوا) **derler,** ne derler? (وَجَدْنَا) **biz bulduk,** ne üzerine? (عَلَيْهَا) **o iş üzerine,** kimi? (آبَاءَنَا) **babalarımızı,** (وَاللَّهُ) **Allâh da,** (أَمَرَ) **emretti,** kime? (نَا) **bize,** neyi? (بِهَا) **o işi,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَإِذَا فَعَلُوا) cümlesindeki (و) harfinin isti'nâfiyye için olması daha zâhir görüş olup, öncesindeki sılaya âtıfe olması da câizdir.

2- (إِذَا) kelimesi, şart mânâsını mütezammin zarf-ı müstakbel olup, kendisinden sonraki (فَعَلُوا) cümlesine muzâftır.

3- (وَاللَّهُ) mübtedâ, (أَمَرَنَا) cümlesi onun haberi olup, cümle bir önceki cümleye ma'tûfen kavlin hayyizine dâhildir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(قُلْ) **de ki,** (إِنَّ اللَّهَ) **muhakkak Allâh,** (لَا يَأْمُرُ) **emretmez,** neyi? (بِالْفَحْشَاءِ) **kötü işi,** (أَتَقُولُونَ) **söylüyor musunuz,** kime karşı? (عَلَى اللَّهِ) **Allâh'a karşı,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (لَا تَعْلَمُونَ) **bilmiyorsunuz.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أَتَقُولُونَ) cümlesindeki (أَ) harfi, istifhâm-i inkârî için olup, (عَلَى اللَّهِ) câr ve mecrûru (تَقُولُونَ) cümlesine müteallikdır.

2- (مَا) ism-i mevsûlü, mef'ûlün bih olmak üzere mahallen mensûbtur. (لَا تَعْلَمُونَ) sıla cümlesinin i'râbtan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERÎF

O (şeyta)**nlar**(ın dostları olan müşrikler, putlara tapmak ve tavafta avret yerlerini açmak gibi) **çok çirkin bir iş yaptıkları zaman** (özür dileme adına): **"Biz babalarımızı bunun üzerinde bulduk** (da onlara uyduk), **Allâh da bize bunu emretti!" derler**(, böylece kabahatlerinden daha çirkin bir mâzeret ortaya koyarak körü körüne taklitle övünür ve **Allâh**'a iftirâ ederler)!

(Habîbim!) **De ki: "Şüphesiz ki** (güzel işleri emreden ve üstün ahlâka teşvikte bulunan) **Allâh**(, putlara tapmak gibi akl-ı selîmin reddedeceği ve dosdoğru tabîatların aslâ kabullenemeyeceği) **çirkin işleri emretmez!** (Doğruluğunu) **bilmemekte olduğunuz şeyleri mi Allâh'a karşı** (uydurup) **söylüyorsunuz?"**

Âyet: 28

Î Z Â H Â T

"Vesît, Beğavî, İbni Cevzî, Kurtubî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **İbni Abbâs** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* âyet-i kerîmede geçen "Fâhişe" tâbirinin, erkek-kadın çıplak vaziyette **Kâ'be**'yi tavaf etmekten ibâret olduğunu söylemişlerdir.

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; müşriklerin erkekleri gündüzleyin **Kâ'be**'yi çıplak olarak tavaf ederledi, kadınlar da geceleyin çıplak olarak tavaf yaparlardı. Bunun sebebi sorulduğunda da: "Biz atalarımızı bu hal üzere bulduk, **Allâh** da bize böyle emretti!" derlerdi. İşte İslâm ve onun öğrettiği güzel ahlâk gelince, bu gibi kötülüklerden nehyedildiler. *(İbni Ebî Hâtim, no:8360, 5/1461; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/356)*

"Vesît, Mâverdî ve **Beğavî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Atâ** ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)* âyet-i kerîmenin putperestler hakkında nâzil olduğunu, yaptıkları kötü işin de şirkten ibâret olduğunu söylemişlerdir.

Kelbî *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göreyse; burada zikredilen "Fâhişe" tâbiri; bahîre, sâibe, vasîle ve hâm edinmeleridir.

Nitekim câhiliyet devrinde Araplar, beş kere doğurup son yavrusu erkek olan deveye "Bahîre" adını verirler ve kendisinden istifâdeyi haram kılarlardı, putlar adına âzâd edilip salıverilen deveye "Sâibe" derler, beş batında ikiz dişi doğurup on dişi yavrulayan koyun veyâ deveye "Vasîle" derler ve onu sâdece kadınlara yasak ederlerdi.

On sene tohumluk için kullanılıp yasaklanan develere de "Hâm" adını verirler de: "Bunlar sırtını korudu!" diyerek binilme ve sağılma sûretiyle bu hayvanlardan istifâdeyi yasaklarlardı.

Artık o hayvanlar hiçbir sudan ve merâdan kovulmazlardı. İşte bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**, câhiliyet ehlinin bu uydurmaları Kendisine isnâd etmelerini çok çirkin bir iş olarak değerlendirmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; zikredilen görüşlerden birine bağlı kalmayıp, genel mânâyı kabul etmek daha uygundur.

"Mâtürîdî, Vesît, Beğavî, Beyzâvî, Fahrurrâzî ve **Ebû Hayyân"** tefsîrlerinde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiği üzere; her günah bir fâhişedir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*ın beyânına göreyse: "Fâhişe, günahlar arasından çirkinliği çok büyük olup, kendisi hakkındaki nehiy ve zecr (yasaklama ve engelleme) de çok şiddetli olana denir."

Bir günahın çirkinliğinin büyüklüğü iki yolla anlaşılabilir:

1) Akıl o işin çirkinliğini çok büyük görür.

2) O işin çirkinliği hakkında (âyet ve hadîs gibi) bir nakil vârid olur.

Müşriklerin yaptıkları kötü işleri çirkin gördükeri söylenemez. Zîrâ onların: **"Biz babalarımızı bu işler üzere bulduk! Allâh da bize bunu emretti!"** şeklindeki sözlerinden anlaşıldığı üzere; onlar haddi zatında çok çirkin günahlar olan bu fiillerin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiği birtakım tâatler olduğuna inanmaktaydılar.

Allâh-u Te'âlâ onların bu inançlarının doğruluğuna dâir iki delil öne sürdüklerini nakletti ki; bunların biri: **"Biz babalarımızı bu işler üzere bulduk!"** demeleri, ikincisi ise: **"Allâh da bize bunu emretti!"** şeklindeki beyânlarıdır.

Delil olarak ortaya attıkları birinci söz hâlis bir taklitten ibârettir ki, herkes bunun yanlış bir yol olduğunu bilir. Zîrâ birbiriyle çelişen bunca dinlerin her birini taklit edenler vardır. Taklit doğru bir yol olsaydı, birbirine zıt olan iki hükmün her birinin hak olması gerekirdi ki bu herkesçe bâtıldır. İşte bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** buna cevap vermeye lüzum görmemiştir.

İkinci huccetleri ise; kendi yanlış anlayışlarından ileri gelmektedir, şöyle ki onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu fiilleri işleyen babalarına azap etmemesinden yola çıkarak emir ve rızâsını ispat etmeye kalkışmışlar ve: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, dilediğini yapmaya gücü varken, mâdem atalarımızı bu yaptıkları işlerle baş başa bırakmıştır, demek ki onlardan râzıdır!" demişlerdir.

Hâlbuki onların yaptığını yapmadıkları halde azâba uğramayan başkaları da vardır, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara azap etmemesi onlardan da rızâsına delâlet etseydi, o zaman bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın birbirine zıt olan iki şeyden de râzı olduğunu gösterirdi ki bu da büyük bir tenâkuz ve çelişki olurdu.

Ayrıca onlar meşîet ve irâde ile rızâ ve emrin farkını anlayamamışlardır. Zîrâ meşîet ve irâde sâdece dilemek mânâsındadır ki bu, istediğini yapabilen her fâilin sıfatlanabileceği bir vasıftır. Rızâ ve emir ise, bir şeyden memnun olarak onun yapılmasını emretmektir.

Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ** imtihan hikmetine binâen, hayrı da şerri de, iyiyi de kötüyü de dilemektedir. Ama şerden râzı olmadığı için bunu emretmesi muhaldir. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** onların bu sözlerine cevâben:

"Şüphesiz **Allâh** kötü şeyi emretmez!" buyurmuştur ki bunun mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın gönderdiği peygamberler vâsıtasıyla, sizin yaptığınız bu işlerin münker ve çirkin olduğu sâbit olmuştur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın âdeti ise, güzel fiileri emretmek ve iyi hasletlere teşvik etmek üzere cârî bulunmuştur. Artık: 'Bunları bize **Allâh** emretti!' demek nasıl mümkün olacaktır?" demektir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "(Müşriklerin bu sözü doğru değildir.) Vallâhi, **Allâh** hiçbir kula günahından sebep değer vermemiştir, hiçbir kimse için bir günaha râzı olmamıştır ve hiçbir zaman ma'siyeti emretmemiştir. Lâkin sizin için tâatına râzı olmuştur ve sizi ma'siyetinden nehyetmiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/357)*

"Beyzâvî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme şuna delâlet etmektedir ki, husün ve kubuh (bir şeyde bulunan güzellik ve çirkinlik vasıfları) **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratmasıyla olmaktaysa da bunlar akılla da bilinebilecek şeylerdir. Zîrâ burada zikredilen "Fâhişe" tâbiri, tab'ı selîmin (düzgün yaratılışın) kendisinden nefret ettiği ve akl-ı müstakîmin (dosdoğru aklın) kendisini eksik ve yanlış bulduğu şeylerden ibârettir.

"**Mâtürîdî** ve **Fahrurrâzî**" tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i celîlenin sonunda:

﴿... أَتَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

"(Doğruluğunu) **bilmemekte olduğunuz şeyleri mi Allâh'a karşı** (uydurup) **söylüyorsunuz?**" buyurmuştur ki, bunun mânâsı: "Siz vâsıtasız olarak **Allâh**'ın kelâmını duymadığınız halde, peygamberlere de inanmadığınız için ne onların ağzından, ne de kitaplarından böyle bir bilgiye ulaşamayacağınıza göre, sizin bu sözünüz şeytanın vahyinden başka bir şeye dayanmamaktadır." demektir.

Nitekim:

﴿... قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ﴿١٨﴾﴾

"**De ki: "Siz ne göklerde ne de yerde** (ortağı olarak) **bilmemekte olduğu şeyleri**(n size şefaat edeceğini) **mi Allâh'a haber veriyorsunuz?**" *(Yûnus Sûresi:18)* âyet-i kerîmesi: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, olan bir şeyi bilmemesi câiz değildir, O bir şeyi sizin dediğiniz gibi bilmiyor da, onun tam zıttını biliyorsa, demek ki o sizin haber verdiğiniz gibi değildir. Öyleyse siz doğru bilmediğiniz şeyleri **Allâh**'a iftirâ etmektesiniz ve bu hususta şeytanın telkinlerine kapılmaktasınız!" diye anlaşılır ki,

﴿وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ﴿١٢١﴾﴾

"**Muhakkak ki şeytanlar sizinle çekişmeleri için elbette** (müşrik) **dostlarına vesvese vermektedirler.**" *(En'âm Sûresi:121)* âyet-i kerîmesi de bunu tasdik eder mâhiyettedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"**Kuşeyrî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; müşrikler atalarının yolunda gitmelerinin doğruluğuna bahâne bularak kendilerini rahatlattılar, böylece çok zayıf bir ipe sımsıkı tutundular. Derken aldanan ayaklar onları kaydırdı da bu mihnet ve belânın içine yuvarlandılar.

"**Rûhu'l-beyân Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; "**Te'vîlât-ı Necmiyye**"de bu âyet-i kerîmeye şu işârî mânâ verilmiştir: "Fâhişe" tâbiri; dünyâyı talep etmek, onu sevmek ve onu toplamaya düşkün olmaktır. Çünkü fuhşî huyların en çirkin ve fâhiş olanı, dünyâ sevgisidir, zîrâ o, hatâların başıdır.

Buna göre mânâ: "Gaflet ehli, şeytanın telkin, tedbir ve tezyîniyle(, öğütlemesi, vesvese yönetimi ve yaldızlamasıyla) dünyâyı ve ziynetini talep etme ve ondan faydalanma derdine düşünce, kendilerini **Allâh**'a ve O'nu aramaya dâvet eden bir çağrıcı onları dünyâyı talep etmeyi terk etmeye dâvet edecek olsa onlar: 'Biz atalarımızı dünyânın ve şehvetlerinin muhabbeti üzere bulduk! **Allâh** da bize helâl kazanç talebinde bulunmayı emretti!' derler.

De ki: '**Allâh** dünyâyı sevmek ve onu yığmaya düşkünlük gibi kötü şeyleri emretmez! O ancak zarûrî ihtiyaç kadar helâl kazanmayı emreder ki o da, kalıbı ayakta tutacak kadar azık ve kulluk hakkını ödeyebilmek için gerekli olan (avret yerlerini örtecek) elbisedir. Siz fitnesini ve âkıbetinin vebâlini bilmediğiniz şeyleri mi **Allâh**'a karşı iftirâ edip söylüyorsunuz? Siz hiç bu işlerin şeytanın fitnesinden, süslü göstermesinden ve azdırmasından kaynaklandığını bilmiyor musunuz?'" demektir.

Mesnevî'de şöyle buyrulmuştur:

اِینْ جِهَانْ جِیفَسْت وُ مُرْدَارْ رَخِیصْ بَرْ جُنِینْ مُرْدَارْ چُونْ بَاشَمْ حَرِیصْ

"(Aslında) **pislik ve murdardır, gâyet değersizdir bu dünyâ,**

Böyle bir leşe nasıl düşkün olurum (da ederim tama')**!"**

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kötülüklerde babaları taklit etmek, kötülüklerin en çirkinlerindendir. Bir kulun, nefsinin arzularıyla baş başa kalmasından yola çıkarak mâzur olduğunu iddiâ etmesi, kötü arzularını ilâh edinmesindendir. Çünkü **Allâh** kötülüğü emretmez.

Bir kul günah işlerken: "Rabbim beni böyle sevdi (ki, bu hâli bana nasip etti)!" derse işte bu, delil getirme husûsunda büyük bir yanlıştır. Bilakis kendisini o günahtan ayırma noktasında nefsiyle mücadele etmelidir ve bu cihat uğrunda muvaffak olması için **Mevlâ**'sına yalvarıp yakarmalıdır.

Çünkü **Hakk Te'âlâ** ancak adâleti, ihsânı, devamlı tâat ve iz'ânı (İlâhî hükümleri kabûlü), her zaman ve mekânda **Allâh**'a boyun eğmeyi, her an ve zamanda ihlâsın hakîkatine ermeyi, sevgiyi ve dostluğu ise **Kerîm-i Mennân** olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsis etmeyi emretmektedir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Kâfirlerin, suçu Allâh-u Te'âlâ'ya atma gayreti:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ
مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾﴾

O şirk koşmuş olan kimseler: "Allâh (Kendisinden başka bir şeye tapmamamızı) **dileseydi ne biz, ne de babalarımız O'nu bırakıp hiçbir şeye tapmazdık, O'nun** (emri) **dışında hiçbir şeyi de** (kendiliğimizden) **haram kılmazdık!" dedi**(ler).

İşte sana! Onlardan öncekiler de böyle(ce şirk koşma, birtakım hayvanlardan istifâdeyi haram kılma ve peygamberleriyle çekişme gibi suçlar) **yapmıştı.**

(**Allâh**'ın elçiliklerini kullarına ulaştırmakla görevlendirilmiş olan) **o peygamberler üzerinde ancak,** (vahyedilen hükümleri) **açıklayıcı bir** (duyuru ve) **tebliğ vardır.** (Onlar da bu görevi hakkıyla îfâ etmişlerdir.) *(Nahl Sûresi: 35)*

﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ
وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (29)

(Habîbim) (قُلْ) **de ki,** (أَمَرَ) **emretti,** kim? (رَبِّي) **Rabbim,** ne ile? (بِالْقِسْطِ) **adâletle,** (وَأَقِيمُوا) **ikame edin** (doğrultun), neyi? (وُجُوهَكُمْ) **yüzlerinizi,** ne vakit? (عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **her secde vaktinde,** daha? (وَادْعُو) **ibâdet edin,** kime? (هُ) **O'na,** ne olduğunuz halde? (مُخْلِصِينَ) **hâlis kılıcılar,** kime? (لَهُ) **O'na,** neyi? (الدِّينَ) **tâatı,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَأَقِيمُوا) cümlesindeki (وَاوْ) harfi, âtıfe olup, ma'tûfun aleyh mukadderdir. Buna göre takdîr: (أَقْسِطُوا وَأَقِيمُوا) şeklindedir.

2- (عِنْدَ) zarf-ı mekân olup (أَقِيمُوا) emrine müteallîktır.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(كَمَا بَدَأَ) **başta yarattığı gibi,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (تَعُودُونَ) **döneceksiniz.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (كَمَا) câr ve mecrûru, mahzûf bir masdarın na'tidir (gizli bir mef'ûl-ü mutlak'ın sıfatıdır). Buna göre takdîr: (تَعُودُونَ عَوْدًا مِثْلَ مَا بَدَأَكُمْ) şeklindedir.

2- (بَدَأَكُمْ) cümlesi, mevsûlün sılası olmak üzere i'râbtan mahalsizdir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Rasûlüm!) **De ki: "Rabbim** (bana, her akıllı nezdinde güzel sayılan ve aşırılıkla geri kalma uçlarından uzak olan, doğruluk ve) **adâleti emretmiştir.**

Ayrıca her secde (ve namaz) **vaktinde/her secde mekânında/yüzlerinizi** (O'nun ibâdetine) **doğrultun/**(kıbleye) **doğru tutun/ da böylece ibâdeti sâdece Kendisine tahsis ediciler olarak O'na kulluk edin!**

(Çünkü sâdece O'nun huzûruna toplanacaksınız.) **Sizi baştan yarattığı gibi**(, tekrar diriltince de ancak O'na) **döneceksiniz/sizi ilk başta** (topraktan) **yarattığı gibi** (yine toprağa) **döneceksiniz/sizi ilkin** (yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak) **yarattığı gibi** (**Allâh**'ın huzûruna yine o halde) **döneceksiniz/.** (İşte o zaman O size amellerinizin karşılığını verecektir. Dolayısıyla ibâdetlerin sâdece O'na tahsisi gerekir.)"

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** çirkin şeyleri emretmediğini beyân ettikten sonra, adâleti ve doğruluğu emrettiğini beyân etmek üzere:

﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ﴾

"De ki: "Rabbim (bana, her akıllı nezdinde güzel sayılan ve aşırılıkla geri kalma uçlarından uzak olan, doğruluk ve) **adâleti emretmiştir."** buyurdu.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Kıst" kelimesi adâlet anlamına gelmektedir ki bu, her şeyin ortası, ifrat ve tefrît uçlarından uzak olanı demektir.

Nitekim haberde:

١٩٧- وَفِي الْخَبَرِ «خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَاطُهَا».

197- **"İşlerin en hayırlı olanı orta olanlarıdır!"** *(Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:1247, 1/391)* buyrulmuştur.

(Şâir ne güzel söylemiştir:)

تَوَسَّطْ إِذَا مَا شِئْتَ أَمْرًا فَإِنَّهُ كِلَا طَرَفَيْ قَصْدِ الْأُمُورِ ذَمِيمُ

"Bir şeyi dilediğin zaman orta git, zîrâ,
İşlerin ortalarının iki ucu da kötüdür!"

"Mâtürîdî, Vesît, Beğavî, Ebû Hayyân, Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; "Kıst" kelimesi lügat îtibârıyla, adâlet demektir ki bu, her işte ifrât ve tefrît (ileri gitmek ve geri kalmak)tan ibâret iki uçtan uzaklaşıp, orta gitmektir.

Daha net bir ifâdeyle adâlet; bir şeyi, kendisi için tâyin edilen hudutları çerçevesinde saklı tutup korumak ve yerine koymaktır.

Bu adâlet, söz, hareket ve diğer davranışlarda geçerlidir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿...وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا... ﴿١٥٢﴾﴾

"Söz söylediğiniz zaman adâletli olun!" *(En'âm Sûresi:152)*,

﴿...كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ... ﴿١٣٥﴾﴾

"(En ufak bir zulme sapmamak için) **adâleti tam mânâsıyla ayakta tutanlar olun!"** *(Nisâ Sûresi:135)* buyurmaktadır.

Burada geçen adâlet; **Mücâhid** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi bâzı zevâta göre; genel mânâda adâlettir. Ama diğer bâzı müfessirlere göre bu adâletten bazı özel mânâlar kastedildiği rivâyet edilmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bu adâlet, 'Lâilâhe illâllâh' sözüdür!" demiştir ki, bunun delîli:

﴿...شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ... ﴿١٨﴾﴾

"Allâh, şüphesiz (taksîm ve tâyin ettiği rızıklarla eceller, kullarına emir buyurduğu hükümler ve karşılığında vaat ettiği sevaplarla azaplar dâhil hiçbir hususta) **Kendisinden başka adâleti** (icrâ ve) **ikame etmekte olan hiçbir ilâh bulunmadığı gerçeğine şâhitlikte bulunmuştur. Melekler ve ilim sâhipleri de!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:18)* âyet-i kerîmesidir.

İmâm-ı Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)* da burada geçen adâleti tevhîd ile tefsîr etmiştir ki, iki mânânın mercii aynıdır. Ancak burada sâdece kelime-i tevhîdi dille söylemek değil, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının, sıfatlarının, fiillerinin ve hükümlerinin iyi bilinmesi, sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir olup ortağı bulunmadığına îmân edilmesi emredilmiş olmaktadır.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'yı kemâl sıfatlarıyla mevsuf ve noksan sıfatlardan münezzeh olarak bilmeden sâdece "**Allâh**'tan başka hiçbir ilâh yoktur!" sözüyle inançta adâlet ve doğruluk kazanılmış olmaz.

Dolayısıyla bu âyet-i celîlede iki şey emredilmiş olmaktadır ki, bunların birincisi; tevhîd inancına sâhip olmak ve kelime-i tevhîdi dille ikrar etmektir.

İkinci emir ise:

﴿... وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ ...﴾

"Ayrıca her secde (ve namaz) **vaktinde/her secde mekânında/yüzlerinizi** (O'nun ibâdetine) **doğrultun/**(kıbleye) **doğru tutun/"** kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır.

"Mâtürîdî, Vesît, Mâverdî, Beğavî, Râzî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; cümle-i celîlede geçen "Mescid" kelimesini, masdar mîmî, ismi zaman ve ismi mekân olarak değerlendirmek uygun görülmüştür. Buna göre cümle-i celîlenin mânâsı hakkında beş görüş vardır:

1) İstikbâl-i kıble (namazda kıbleye yönelme) mânâsı, **Mücâhid** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilmiştir ki, buna göre mânâ: "Nerede namaz kılarsanız yüzünüzü **Kâ'be**'ye doğru yöneltin!" demektir. Nitekim:

﴿... وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ... ﴿٨٧﴾﴾

"Evlerinizi kıbleye yönelik yapın ve (o mescitlerde) **namazı hakkıyla kılın!"** *(Yûnus Sûresi:87)*,

﴿... وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ... ﴿١٤٤﴾﴾

"(Ey inananlar!) **Siz de her nerede bulunursanız, artık yüzlerinizi onun tarafına çevirin!"** *(Bakara Sûresi:144)* âyet-i kerîmeleri de bu mânâdadır.

2) İhlâs mânâsıdır ki, **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)*ın naklettiği bu görüş üzere mânâ: "Secdenizi sâdece **Allâh-u Te'âlâ** için hâlis kılın!" şeklindedir.

"İbâdette yüzü doğru tutmak", kıbleye yönelmekle olabileceği gibi, o ibâdette ihlâslı olmak ile de hâsıl olur. Ancak bir sonraki cümle-i celîlede ayrıca ihlâs emredileceğinden dolayı, birinci mânâ daha yakın görülmüştür.

Velâkin bir sonraki cümle-i celîledeki ihlâs, sâdece duâda ihlâslı olma mânâsı ile tefsîr edilecek olursa, bu cümle-i celîlede her türlü ibâdette ihlâs mânâsı mülâhaza edilebilir.

Bu iki mânâya göre cümle-i celîledeki "İkame" emri vücûb içindir, yâni; namazda kıbleye yönelmenin ve ihlâslı olmanın farz olduğunu ifâde etmektedir.

3) Dahhâk ve **Mağribî** *(Rahimehumellâh)*ın tercih ettiği mânâ ise: "Bir mescitte namaz vaktine ulaşırsanız, namazını orada kılın, 'Ben kendi mescidimde kılacağım!' diye namazı geciktirmeyin!" şeklindedir.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın fetvâsı bu mânâ üzeredir. Ancak o şöyle demiştir: "Başka bir mescidin imamı olan ya da kendisinin gitmemesiyle diğer mescidin cemaati dağılacak olan kimsenin, ezandan sonra da bulunduğu câmiden çık(ıp diğer mescide var)ması câizdir."

Bu mânâya göre emir, nedb içindir, yâni; ezan okunurken içinde bulunulan mescitte namaz kılmak müstehaptır.

4) Bâzı ulemâ bu cümle-i celîleye: "Her namaz vaktinde mescidi kastedin, yâni; cemaate gitmeye niyetlenin!" mânâsı vermişlerdir ki, ekserî fukahâya göre bu emir nedb için, ekalliyet nezdinde ise vücûb içindir.

Nitekim müçtehidlerin çoğunluğu katında namazı cemaatle kılmak kuvvetli sünnetse de farz değildir. Ama azınlık nazarında cemaatle kılmak vâciptir.

5) İmâm-ı Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cümle-i celîlede geçen "Vech", nefisten kinâye olabilir ki, bu durumda insanın en belirgin organı olan yüz zikredilip, şahsı murâd edilir. Buna göre mânâ: "Kendilerinizi **Allâh**'a doğru yöneltin, varlığınızda O'ndan gayri hiçbir şey için ortaklık tanımayın!" şeklinde olur. Nitekim:

﴿... وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللهِ... ﴿٢٢﴾﴾

"Her kim (bütün işlerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlayarak tevekküle sarılır ve) **yüzünü Allâh'a teslim ederse"** *(Lokmân Sûresi:22)* kavl-i şerîfinde de mânâ: "Her kim kendini **Allâh**'a ayırırsa" demektir.

Bu âyet-i kerîme, îmândan sonra namazın geldiğine delâlet etmektedir.

Nitekim **Ebû Ümâme el-Bâhilî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim." demiştir:

١٩٨- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمْ يَقُولُ:
«أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، وَلَا أُمَّةَ بَعْدَكُمْ أَلَا فَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ، وَصَلُّوا خَمْسَكُمْ، وَصُومُوا شَهْرَكُمْ،
وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ طَيِّبَةً بِهَا أَنْفُسُكُمْ، وَأَطِيعُوا وُلَاةَ أَمْرِكُمْ، تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ».

198- **"Ey insanlar! Şu bir gerçektir ki; benden sonra hiçbir peygamber yoktur, sizden sonra da hiçbir ümmet yoktur! Âgâh olun; Rabbinize ibâdet edin, beş** (vakt)**inizi kılın,** (ramazan) **ayınızı oruçlu geçirin, gönülleriniz hoş olarak mallarınızın zekâtını verin ve** (sizden olan) **yöneticilerinize itaat edin ki Rabbinizin cennetine girin!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:7535, 8/115; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22223, 8/274; Tirmizî, Salât:434, no:616, 2/516)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde nakledildiği üzere; **Kelbî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre: "Her mescit yanında yüzlerinizi kıbleye döndürün!" âyet-i kerîmesinin mânâsı: "Siz bir mescitteyken namaz vakti girerse, orada namazınızı kılın, sakın sizin biriniz: 'Ben kendi mescidimde kılacağım!' demesin, ama bir mescitte değilse, dilediği mescide gitsin, orada kılsın!" şeklindedir.

Fıkıh kitaplarında zikredildiğine göre; imamı âlim olduğu takdirde, mahalle mescidi(nde kılmak) büyük câmilerden efdaldir. Çarşı esnafı için, gündüzleyin çalıştığı yerde bulunan mahalle mescidi daha fazîletlidir, gece ise evinin yanında olan efdaldir!

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu âyet-i kerîme, farz namazların cemaatle kılınmasının vâcip olduğuna delâlet etmektedir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

١٩٩- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عُذْرٍ».

199- **"Ezanı duyup da on**(un çağırdığı namaz)**a gelmeyenin namazı yoktur, ancak** (hastalık ve aşırı yağmur gibi) **bir özürden dolayı** (tek başına kılmış) **olması müstesnâ!"** *(İbni Mâce, Mesâcid:17, no:793, 1/260; Dârekutnî, Sünen:2/420; Tirmizî, Salât:162, no:217, 1/423)* buyurmuştur.

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٠٠- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً».

200- **"Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece üstündür!"** *(Buhârî, Cemâat:2, no:619, 1/231; Müslim, Mesâcid:42, no:650, 1/450)* buyurmuştur.

Çünkü cemaatle kılınan her bir namaz, cemaatsiz kılınan bir gün ve bir gecelik namaz gibidir. Zîrâ bir gün ve bir gecenin farzları on yedi rekâttır, revâtib (farz namazların önceki ve sonraki sünnetleri) de (**Şâfi'î** mezhebine göre) on rekâttır, bunların toplamı yirmi yedi eder. (Demek ki, bir vakit farzı cemaatle kılan, bir günlük ve bir gecelik farzların ve sünnet-i müekkedelerin tümünü kılmış kadar sevap alır.)

Ulemâ demiştir ki: "Farz namazlar, terâvih ve benzerleri gibi cemaatle kılınması meşrû olan herhangi bir namazı evde cemaatle kılanların sevabındansa, câmide kılmak daha fazîletlidir. Çünkü bunda İslâm nişanlarını açıklamak vardır. Nitekim evde tek başına kılanların sevâbı da, evde cemaatle kılanların sevâbından daha düşüktür."

Mevlâ Te'âlâ namazda kıbleye yönelmeyi emrettikten sonra:

﴿... وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ...﴾

"...İbâdeti sâdece Kendisine tahsis ediciler olarak O'na dua edin!..." buyurarak, namazda ihlâslı olmayı özellikle emretmiştir.

Bu cümle-i celîlede geçen "Duâ" mutlak mânâda ibâdet ve kulluk anlamına gelmektedir. Zâten kulluk yalvarmayı gerektirmektedir. Ayrıca namaz anlamına gelen salât kelimesi, lüğât îtibârıyla duâdan ibârettir. Nitekim namazın cüzlerinin en şereflisi de duâ ve zikirdir.

Demek ki bu cümle-i celîle ile **Allâh-u Te'âlâ** namazın, özellikle namazda yapılan duâ ve zikirlerin ihlâs ile yapılmasını emretmektedir. Nitekim:

﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ۝﴾

"Oysa onlar (kendi kitaplarında) **ancak, dîni** (ve ibâdeti) **O** (**Allâh**-u Azîmüşşâ)**na tahsis edenler ve** (yanlış inançlardan uzaklaşıp, tüm peygamberlere inanan) **hanîf kimseler olarak Allâh'a ibâdet etmeleriyle, o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılmalarıyla ve zekâtı vermeleriyle emrolunmuşlardı. İşte sana! Ancak bu, o dosdoğru olan** (ümmet ve cemaat)**ın dînidir!**" *(Beyyine Sûresi:5)* âyet-i kerîmesinde bu mânâya benzer bir ifâdeye yer verilmiştir.

"Tâcü't-tefâsîr"de zikredildiği üzere; bu cümle-i celîlede emredilen ihlâs, dînin temelidir. Nitekim **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٠١- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا عِصْمَةُ هٰذَا الْأَمْرِ وَعُرَاهُ وَوَثَاقُهُ؟ قَالَ: «أَخْلِصُوا عِبَادَةَ اللهِ تَعَالَى وَأَقِيمُوا خَمْسَكُمْ وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ طَيِّبَةً بِهَا أَنْفُسُكُمْ وَصُومُوا شَهْرَكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ».

201- "Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: 'Yâ **Rasûlellâh**! Bu işin kulpu, güvenli ipi ve sığınağı nedir?' diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

'Allâh-u Te'âlâ'nın ibâdetini ihlâslı yapın, beş (vakt)**inizi kılın, gönülleriniz hoş olarak mallarınızın zekâtını verin ve** (ramazan) **ayınızı oruçlu geçirin de Rabbinizin cennetine girin!'** buyurdu." *(Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:126, 1/201; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:5259, 3/23)*

Mevlâ Te'âlâ kullarına namazı ve ihlâsı emrettikten sonra:

﴿... كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ﴾

"O sizi baştan yarattığı gibi döneceksiniz!" buyurarak, geride zikrettiği emirlere imtisâle teşvikte bulunmuştur. Buna göre mânâ: "Mâdemki O sizi ilk başta yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz ve O, amellerinize karşılık verecek, o halde emirlerine sımsıkı sarılın ve ibâdeti sâdece O'na tahsis edin!" şeklinde anlaşılabilir.

Bu cümle-i celîleye dört türlü mânâ verilmiştir:

1) **İbni Abbâs, Sa'îd ibni Cübeyr, Kâ'b el-Kurazî** ve **Kaffâl** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bazı müfessirler bu cümle-i celîleye: "Sizi baştan yarattığı iyi veyâ kötü hâle döneceksiniz!" mânâsı vermiştir ki, bu mânâ:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ... ۝﴾

"Sizi yaratmış bulunan Zât ancak O'dur! Böyleyken içinizden kâfir olan da vardır, yine sizden mümin olan da mevcuttur!..." *(Teğâbün Sûresi:2)* âyet-i kerîmesine râci'dir ve bunu destekleyen bâzı rivâyetler mevcuttur:

Nitekim **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*: "Sizi ilk başta yarattığı hal, şekavet ve saâdettir. (Tâ ezelde sizin bedbaht veyâ bahtiyar olacağınız hakkındaki yanılmaz bilgisidir.)" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/361)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ**, Âdemoğullarını kâfir ve mümin olarak yaratmaya başlamıştır. Nitekim:

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ... ﴿٢﴾ ﴾

"Sizi yaratmış bulunan Zât ancak O'dur! Böyleyken içinizden kâfir olan da vardır, yine sizden mümin olan da mevcuttur!" *(Teğâbün Sûresi:2)* buyurmuştur.

Sonra kıyâmet günü onları ilk başta yarattığı gibi mümin ve kâfir olarak diriltecektir." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/142; İbni Ebî Hâtim, no:8364, 5/1462; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/357)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında: "İnsanlar dünyâda bulundukları hal üzere; mümin îmânı üzere, münâfık da nifâkı üzere diriltilecektir." demiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/142; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/358)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Kaderiyye (Mu'tezile)** fırkasını anarak: "**Allâh** onları kahretsin! **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ﴾

'Sizi baştan yarattığı hâle döneceksiniz! O, bir fırkayı hidâyete erdirmiştir, bir fırkaya da gelince; onlar üzerine sapıklık hak olmuştur!' buyurmadı mı?" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/358)*

Muhammed ibni Kâ'b *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh** kimin yaratılışını saâdet ve hidâyet üzere başlattıysa, netîcede onu, yaratışını başlattığı hâle döndürür.

Nitekim (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın) sihirbazlar(ın)a böyle yapmıştır. Onların yaratılışını hidâyet ve saâdet üzere başlattığından, netîcede onları Müslüman olarak öldürmüştür.

İblîs'e de böyle yapmıştır; onun yaratılışını küfür ve dalâlet üzere başlattığından, o, meleklerin ameliyle amel ettiyse de, netîcede **Allâh** onu ilk başta yarattığı kâfirliğe döndürmüştür.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿... وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾ ﴾

"O zâten kâfirlerdendi!" *(Bakara Sûresi:34)* buyurmuştur." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/143; İbni Ebî Hâtim, no:8367, 5/1463; Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/361; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/358-359)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen: "Hakkınızda nasıl yazıldıysa işte öyle olacaksınız!" *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/145; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr: 6/360)* mânâsı da bu ifâdelere yakın düşmektedir.

Ebu'l-Âliye *(Rahimehullâh)* bu cümleye şöyle mânâ vermiştir: "Onlar **Allâh**'ın kendileri hakkındaki ilmine döndüler. Görmez misin ki; **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ﴿٣٠﴾﴾

"O, bir fırkayı hidâyete erdirdi, bir fırkaya da gelince; onlar üzerine sapıklık hak oldu!' *(A'râf Sûresi:30)* buyurmuştur." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/143; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/358)*

Vâhidî *(Rahimehullâh)* bu görüşün doğruluğuna delil olarak **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٢٠٢- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ؛ اَلْمُؤْمِنُ عَلَى إِيمَانِهِ وَالْكَافِرُ عَلَى كُفْرِهِ».

202- **"Her kul öldüğü hal üzere; mümin îmânı üzere, kâfir de küfrü üzere diriltilir!"** *(Beğavî, Me'âlimüt-Tenzîl:2/156; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/340; Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/217; Müslim, Cennet:19, no:2878, 4/2206; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:14550, 5/84; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:6746, 3/586; Hâkim, el-Müstedrek, no:3688, 2/491)* hadîs-i şerîfini delil getirmiştir.

Sehl ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf de bu mânânın doğruluğuna örnek teşkil etmektedir:

٢٠٣- عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَعْظَمِ الْمُسْلِمِينَ غَنَاءً عَنِ الْمُسْلِمِينَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الرَّجُلِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هٰذَا». فَاتَّبَعَهُ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَهُوَ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ حَتَّى جُرِحَ فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَجَعَلَ ذُبَابَةَ سَيْفِهِ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ حَتَّى خَرَجَ مِنْ بَيْنِ كَتِفَيْهِ فَأَقْبَلَ الرَّجُلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسْرِعًا فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ! فَقَالَ: «وَمَا ذَاكَ؟» قَالَ: قُلْتَ لِفُلَانٍ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهِ وَكَانَ مِنْ أَعْظَمِنَا غَنَاءً عَنِ الْمُسْلِمِينَ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ لَا يَمُوتُ عَلَى ذٰلِكَ فَلَمَّا جُرِحَ اسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَقَتَلَ نَفْسَهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذٰلِكَ: «إِنَّ الْعَبْدَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَإِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ».

203- Müslümanlara ihtiyâcı olmama (ve kendi imkânlarıyla cihada çıkma) yönüyle onların en büyüklerinden olan (**Kuzmân** adında münâfık) bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte çıktığı bir gazâda (**Hayber** muhârebesinde) bulunuyorken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona bakarak:

"Cehennem ehlinden bir adama bakmak isteyen işte buna baksın!" buyurdu. Bunun üzerine topluluktan (**Eksem ibni Ebi'l-Cevn el-Huzâ'î** isimli) bir adam onu izlemeye başladı.

O kişi müşriklere karşı insanların en şiddetli hamle yapanı durumundayken yara aldı ve (acısına dayanamayarak) acele ölmek istedi. O sırada kılıcının kenarını iki göğsünün arasına sapladı ve nihâyet kılıç omuzlarının arasından çıktı.

Bunu seyreden adam süratle koşarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gitti ve: "Ben şâhitlik ederim ki, şüphesiz sen **Allâh**'ın elçisisin!" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ne oldu** (da böyle dedin)**?"** diye sorunca o: "Sen felanca için: 'Cehennem ehlinden bir adama bakmak isteyen ona baksın!' buyurmuştun, o da Müslümanlara ihtiyâcı olmama (ve kendi imkânlarıyla cihada çıkma) yönüyle bizim en büyüklerimizdendi, ama (sen böyle buyurduğun için) anladım ki o, bu hal üzere (zâhirde göründüğü gibi malıyla canıyla cihad eden biri olarak) ölemeyecek. Sonra (baktım ki) yaralanınca acele ölmek için kendini öldürdü." dedi.

İşte o anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz kul** (insanların nazarında) **elbette cehennem ehlinin amelini yapar, oysa şüphesiz o, cennet ehlindendir. Biri de cennet ehlinin amelini işler, hâlbuki muhakkak o cehennem ehlindendir. Ameller** (görünüşlerine göre değil,) **ancak sonlara göredir!"** buyurdu. *(Buhârî, Kader:4, no:6233, 6/2436; Kastalânî, İrşâdü's-sârî:9/353; Beğavî, Me'âlimüt-Tenzîl:2/156; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/541)*

Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallâhu Anhüm)*ün şu rivâyeti de bu mânâyı teyid eder mâhiyettedir:

٢٠٤- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِهِ كِتَابَانِ فَقَالَ: «أَتَدْرُونَ مَا هٰذَانِ الْكِتَابَانِ؟» فَقُلْنَا: لَا يَا رَسُولَ اللهِ! إِلَّا أَنْ تُخْبِرَنَا فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَدِهِ الْيُمْنَى «هٰذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَدًا» ثُمَّ قَالَ لِلَّذِي فِي شِمَالِهِ: «هٰذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَدًا» فَقَالَ أَصْحَابُهُ: فَفِيمَ الْعَمَلُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنْ كَانَ أَمْرٌ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ؟ فَقَالَ: «سَدِّدُوا وَقَارِبُوا فَإِنَّ صَاحِبَ الْجَنَّةِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَإِنْ عَمِلَ أَيَّ عَمَلٍ وَإِنَّ صَاحِبَ النَّارِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ وَإِنْ عَمِلَ أَيَّ عَمَلٍ» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيْهِ فَنَبَذَهُمَا ثُمَّ قَالَ: «فَرَغَ رَبُّكُمْ مِنَ الْعِبَادِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ».

204- Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* elinde iki kitap bulunduğu halde bizim yanımıza çıkageldi ve: **"Bu iki kitabın ne olduğunu biliyor musunuz?"** buyurdu. Biz: "Hayır! Yâ **Rasûlellâh**! Ancak sen bize bildirirsen (öğreniriz)!" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sağ elinde bulunan için:

"İşte bu, âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır ki, bunda cennet ehlinin isimleri, babalarının ve kabîlelerinin isimleri de bulunmaktadır, sonra sonlarına mühür vurulmuştur, artık ebediyyen ne bunlara ilâve edilir, ne de bunlardan eksiltilir." buyurdu. Sonra sol elinde bulunan için:

"İşte bu, âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır ki, bunda cehennem ehlinin isimleri, babalarının ve kabîlelerinin isimleri de bulunmaktadır, sonra sonlarına mühür vurulmuştur, artık ebediyyen ne bunlara ilâve edilir, ne de bunlardan eksiltilir." buyurdu.

O zaman ashâbı: "Yâ **Rasûlellâh**! Eğer (ezeldeki yazıyla alâkalı) bir iş kesinlikle bitirildiyse, o zaman amel neye yarar?" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Doğru yapmaya çalışın ve (her işte aşırılığı ve geri kalmayı terk ederek) **orta gidin, zîrâ şüphesiz, cennetlik adam ne kadar** (cehennemlik) **amel**(i) **işlese de, onun sonu cennet ameliyle bitirtilir, yine muhakkak cehennemlik adam ne kadar** (cennetlik) **amel**(i) **işlese de, onun sonu cehennem ameliyle bitirtilir!"** buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki eliyle işâret ederek onları bir kenara bıraktıktan sonra: **"Rabbiniz kullar**(ın sonlarıyla ilgili karar)**dan fâriğ oldu** (onlarla ilgili hükmü kesinleştirdi)**. Artık bir fırka cennettedir, diğer bir fırka ise ateştedir!"** buyurdu. *(Tirmizî, Kader:8, no:2141, 4/449; Mubârekfôrî, Kader:8, no:2227, 6/292-294; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/160)*

2) Katâde *(Radıyallâhu Anh)* gibi bâzı müfessirler bu cümle-i celîleyi: **"Sizi ilk başta** (topraktan) **yarattığı gibi** (yine toprağa) **döneceksiniz!"** şeklinde tefsîr etmişlerdir ki, bu mânâya göre:

﴿ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾

"(Allâh) buyurdu ki: "O (yeryüzünün toprağı)**nda yaşayacaksınız, yine onda öl**(üp gömül)**eceksiniz ve** (diriltilirken) **yine ondan çıkartılacaksınız!"** *(A'râf Sûresi:25)* âyet-i kerîmesi, bu cümle-i celîleyi tefsîr eder mâhiyettedir. Sanki onlar nereden diriltileceklerini sormuşlar da bu cevâbı almışlardır.

Nitekim **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** onları topraktan yaratmıştır, nihâyet onlar toprağa döneceklerdir.

Hikmetli söz olarak şöyle denmiştir: 'Topraktan yaratılmış olan ve sonunda toprağa dönecek olan kişi iftihar edemez.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴿٥٥﴾ ﴾

"Biz sizi ondan (o tevâzuun en belirgin örneği olan topraktan) **yarattık;** (öldüğünüzde de gömülmek üzere) **yine sizi ona döndüreceğiz; diğer bir kere de** (dirilteceğimiz zaman) **sizi ondan çıkaracağız!"** *(Tâhâ Sûresi:55)* buyurmuştur.

Bugün diri olan, yarınsa ölecek olan kişi kibirlenemez! Şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** kibirlilere alçaltma, zayıf tutulanlara ise yükseltme sözü vermiştir!'" *(İbni Ebî Hâtim, no:8373, 5/1463; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/359)*

3) Hasen, Mücâhid ve **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre mânâ: "Siz hiçbir şey değilken O sizi yarattığı gibi aynı öylece öldürecektir, sonra kıyâmet gününde sizi diriler hâline döndürecektir." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/145; Vâhidî, el-Vesît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/361; Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/217; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/359)*

Bu mânâ, **Zeccâc** *(Rahimehullâh)*ın da seçtiği mânâdır. O, tercih sebebini açıklarken şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** dirilmeyi inkâr edenlere karşı delil getirirken: 'O sizi baştan yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz! Çünkü sizin diriltilmeniz yoktan yaratılmanızdan daha zor değildir ya!' buyurmuştur."

4) Müfessirlerden bâzısı bu cümle-i celîleye: "Sizi ilkin (yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak) yarattığı gibi (**Allâh**'ın huzûruna yine o halde) döneceksiniz!" mânâsı vermiştir.

Nitekim **Amr ibni Ebî Ma'rûf** *(Rahimehullâh)*ın güvendiği bir âlimden nakline göre; bu cümle-i celîlenin mânâsı: "O sizi ilk başta yarattığı gibi, kadınınız da erkeğiniz de sünnetsiz olarak diriltileceksiniz!" demektir.

Bu mânâ, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfle teyid edilmektedir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٠٥- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلًا ثُمَّ قَرَأَ ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾».

205- **"Şüphesiz siz yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak Allâh'a haşrolunacaksınız!'** buyurduktan sonra:

'İlk yaratırken (îcât işine kolayca) **başladığımız** (ve sizi yalın ayak, çırılçıplak yarattığımız) **gibi, onu**(; o Bizden başka kimsenin yapamayacağı yaratma işini yine hiçbir güçlükle karşılaşmadan) **tekrar yapacağız.**

(Zîrâ yoktan yaratmakla, dağılmış parçaları toplamak arasında Bizce hiçbir fark yoktur!) **Üstlendiğimiz bir söz olarak** (bunu vaad etmekteyiz)**! Şüphesiz Biz** (engellenmeksizin her istediğimizi) **dâimâ yapanlar olduk!'** *(Enbiyâ Sûresi:104)* âyet-i kerîmesini okumuştur." *(Buhârî, Enbiyâ:11, no:3171, 3/1222; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/147; Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/217; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/282)*

Diğer bâzı hadîs-i şerîflerde ise, ölülerin giyinik olarak haşrolunacakları rivâyet edilmiştir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)* vefât edeceği zaman yeni elbiseler istedi ve onları giyindikten sonra:

٢٠٦- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ لَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ دَعَا بِثِيَابٍ جُدُدٍ فَلَبِسَهَا ثُمَّ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ الْمَيِّتَ يُبْعَثُ فِي ثِيَابِهِ الَّتِي يَمُوتُ فِيهَا».

206- "Ben, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

'Şüphesiz ölü, vefat ederken üzerinde bulunan elbise içerisinde diriltilir!' buyururken işittim." dedi. *(Ebû Dâvûd, Cenâiz:18, no:3114, 2/207; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:6203, 3/430; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:6603, 3/539; Hâkim, el-Müstedrek, no:1260, 1/490-491; İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Kitâbü'l-kubûr, no:74-76, 6/69-70)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*:

٢٠٧- عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ:

«أَحْسِنُوا أَكْفَانَ مَوْتَاكُمْ، فَإِنَّهُمْ يُبْعَثُونَ فِيهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

207- **"Ölülerinizin kefenlerini güzel yapın, zîrâ onlar kıyâmet günü onlar içerisinde diriltileceklerdir!"** demiştir. *(Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/340; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a:2/374)*

İbni Ebi'd-Dünyâ *(Rahimehullâh)*ın tahrîcine göre; **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)* annesini gömerken yeni kumaşlar getirtti ve onlarla annesini kefenledikten sonra: "Ölülerinizin kefenlerini güzel yapın, çünkü onlar, kefenler içerisinde haşrolunacaklardır!" demiştir. *(Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/340)*

Ekserî ulemâ, bu hadîs-i şerîflerin şehitler hakkında olduğunu söylemişlerse de, **Beyhakî** *(Rahimehullâh)*: "Burada 'Bâzısı çıplak olarak, bâzısı da elbiseleriyle diriltilecektir!' denilerek hadîs-i şerîflerin arası birleştirilebilir." demiştir.

Diğer bâzı ulemâ ise: "Kabirlerinden elbiseleriyle çıkartılacaklar, sonra mahşer başlarken üzerlerindeki elbiseler dağılacak böylece onlar çıplak olarak haşrolunacaklardır." demişlerdir. *(Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/340; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a:2/374)*

5) Bâzı müfessirlere göre mânâ: "O sizi başta hiçbir şeye mâlik olmadığınız bir halde yarattığı gibi kıyâmet günü de öylece diriltileceksiniz!" demektir. *(Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/217)*

6) Bir mânâya göre de bu cümle, bu ümmetin sonunda gerçekleşecek mesh hâdisesine işâret etmektedir.

Nitekim **Mukatil ibni Vehb el-Abdî** *(Rahimehullâh)*: "Bu âyetin tevili âhir zamanda çıkacaktır!" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/360)*

Buhârî *(Rahimehullâh)*ın, **"ed-Du'afâ"** isimli eserinde tahrîc ettiği üzere; **Abdulğafûr ibni Abdilazîz ibni Sa'îd el-Ensârî**'nin, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٠٨- عَنْ عَبْدِ الْغَفُورِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ سَعِيدِ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَمْسَحُ خَلْقًا كَثِيرًا، وَإِنَّ الْإِنْسَانَ يَخْلُو بِمَعْصِيَةٍ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى اسْتِهَانَةً بِي، فَيَمْسَخُهُ ثُمَّ يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنْسَانًا يَقُولُ ﴿كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ﴾ ثُمَّ يُدْخِلُهُ النَّارَ».

208- **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ birçok kulların sûretlerini** (insan kılığından) **çevirecektir. Muhakkak ki insan yalnız başına bir mâsiyet yapacak, Allâh-u Te'âlâ da:** '(İnsanlardan kaçıyorsun da) **Beni önemsemediğin için mi** (hiç sıkılmadan Benim huzûrumda günah işleyebiliyorsun)?' **buyurarak, onu insan kılığından ayıracaktır. Sonra kıyâmet günü onu insan olarak diriltecektir.**

Nitekim: 'Onun sizi ilk başta yarattığı hâle döneceksiniz!' buyurmaktadır. Sonra onu cehenneme sokacaktır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/360-361; Zehebî, Mîzânü'l-i'tidâl, no:5150, 3/356)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Dîni ve tâatı Kendisine tahsis ediciler olduğunuz halde O'na kulluk edin! Sır latîfenizden ihlâslı olma niyetini talep edin. Çünkü riyâyı ihlâs sâhiplerinden başkası anlayamaz.

Açık hâlinizden de bilfiil ihlâsa uymayı talep edin, zîrâ bütün işlerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymayan kişi dalâlettedir. Bu iki şeyden başkası ise yalan-yanlış şeylerdir."

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîme hakkında şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ** iç âlemi korumayı, âlî himmet (yüce gâyeye hizmetçi) olmayı ve Kendisinden başka her şey yerine **Allâh**'tan râzı olmayı emretmiştir."

Ruveym *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Duânın ihlâsı, kendi işlerinde kendini görmeyi aradan kaldırmandır!"

İbni Atâ *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "İhlâslı duâ, (kibir, gurur, riyâ ve ucüb gibi) âfetlerden arınmış olandır!"

Hâris el-Muhâsibî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Duânın ihlâsı, **Allâh**'ın muâmelesinden halkı çıkarmaktır. (**Allâh** için yapılması gereken işlerde hiçbir yaratığı göz önünde bulundurmamaktır.)"

Ebû Osman *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "İhlâs; dâimâ yaratıcıyı müşâhededen dolayı halkı görmeyi unutmaktır!"

Meşâyihtan biri buyurmuştur ki: "İhlâs; devamlı murâkabe (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma hâlini sürekli hâle getirmek) ve bütün nefsânî hazları unutmaktır."

"O'nun sizi baştan yarattığı hâlin bir benzerine döneceksiniz!" kavl-i şerîfi şöyle îzah edilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ, İblîs**'in yaratılışını kâfirlik ve muhâlefet üzere başlatmış, sonra onu melekler ve mukarrebler arasında itaatkârların amelleriyle meşgul etmiştir. Sonunda da onu ılk başta yarattığı muhâlefete geri çevirmiştir.

(Nitekim **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın karşısına çıkarılan sihirbazların ilk yaratılışını hidâyet ve muvâfakat üzere başlatmış, arada onları dalâlet ehlinin ve muhâliflerin amelleriyle uğraştırmış, sonunda ise onları ilk başta yarattığı hayırlı hâle geri döndürmüştür.)"

Huseyn *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur. "Ameller aslî yaratılışa kâh uyar, kâh uymaz, ama ilk başta yaratılış hangi hâl üzereyse o değiştirilemez!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kimin kısmeti (**Allâh-u Te'âlâ**'nın onun hakkındaki taksîmi) saâdetle olursa, onun fıtratı da saâdet üzere olur, hâli de saâdet vasfıyla devâm eder durur. Kimin hâli, saâdet vasfıyla olursa, onun âkıbeti de saâdet olur. Kısmeti bunun tersine olanınsa durumu zıttına olur.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٠٩- قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿مَنْ كَانَ بِحَالَةٍ لَقِيَ اللهَ بِهَا﴾.

209- **"Kim bir halde olursa Allâh'a onunla kavuşur!"** *(Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/331)* buyurmuştur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; yerin ve göğün mâliki, âlemin ve âlemdekilerin yaratıcısı, bağışlayan, esirgeyen ve kullarına çok şefkatli olan **Allâh Celle Celâlühû ve Tekaddeset Esmâühû ve Te'âlet Sıfâtühû** bu âyet-i kerîmede kulluğun temellerini, (**Hakk**'a ve halka olan) muâmelenin özelliklerini ve mârifetin hakîkatlerini toplamıştır.

Müminleri, beğendiği ahlâktan haberdâr etmiştir. Kendisine güzelce ibâdet edilmesini ve halkla iyi geçinilmesini telkin etmiştir. Kendi rızâsını kazandıracak sebeplerin bilinip idrâk edilmesine teşvîk etmiş ve değer vermiştir.

Bu âyet-i kerîme, aynı zamanda cevâmi'u'l-kelim (birçok mânâyı içerisinde toplayan kelimeler türün)dendir.

Hâtemü'l-enbiyâ ve **Eşrafü'l-esfiyâ Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurmuştur ki:

٢١٠- «بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ وَ اخْتُصِرَ لِيَ الْعِلْمُ اخْتِصَارًا».

210- **"Ben câmi'iyyetli kelimeler** (kısa sözlerle çok mânâ ifâde etme kabiliyeti) **ile gönderildim ve ilim benim için tam bir kısaltılmayla özetlendi!"** *(Hâce Herevî, Keşfü'l-esrâr:3/607; Süyûtî, ed-Dürer, no:167, sh:132; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:1436, 2/160)*

Kur'ân-ı Kerîm'de bu (cevâmi'u'l kelim) tarz(ın)dan pek çok (âyet) vardır. Onlardan birini açıklayalım:

﴿إِنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾﴾

"Gerçekten de Allâh(ın yardım ve desteği) **o kimselerle berâberdir ki, onlar** (kâfirlikten, zâlimlikten vesâir günahlardan) **hakkıyla sakınmıştırlar ve o kimseler ki onlar** (kullara acıyarak, suçluyu affederek, amellerinde de Rablerinin rızâsını gözeterek) **güzel amel işleyicilerdir!"** *(Nahl Sûresi:128)*

Bu kısa ifadeli âyete bakın; zîrâ onun altında ne kadar çok mânâlar bulunmaktadır!

Kuluna, **Cenâb-ı Hakk**'ın fazl-u ikrâmından her ne taltif ve gönül okşama geliyorsa, hep şu (مَعَ) (beraberlik) kelimesinin altında (saklı)dır.

Hizmet ve kulluk adına, kulun **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaptığı, her türlü ibâdet ve her çeşit muâmele(nin özü ve özelliği), tümüyle şu (اِتَّقَوْا) (takvâ sâhibi oldular) kelimesinin altında toplanmıştır.

İnsanların birbirlerine karşı yaptıkları türlü türlü muâmeleler ve halkın hukûkuna tealluk eden her şey ise, مُحْسِنُونَ (güzel davrananlar) kelimesinin altındadır.

İşte aynı şekilde, dînin erkânı, şerî'atin vecihleri ve hakîkatin bapları, (tefsîrinde bulunduğumuz) bu âyeti-i kerîmenin kelimeleri altındadır:

﴿ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ... ﴾

"(Rasûlüm!) **De ki: "Rabbim** (bana, her akıllı nezdinde güzel sayılan ve aşırılıkla geri kalma uçlarından uzak olan, doğruluk ve) **adâleti emretmiştir. Ayrıca her secde** (ve namaz) **vaktinde/her secde mekânında/yüzlerinizi** (O'nun ibâdetine) **doğrultun/**(kıbleye) **doğru tutun/ da böylece ibâdeti sâdece Kendisine tahsis ediciler olarak O'na kulluk edin!"**

Kıst'ın mânâsı adâlettir. Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* demiş olmaktadır ki:

"**Allâh** bana adâleti emir buyuruyor. Yâni(, bu adâletten murad); hem **Hakk** ile hem halk ile hem de nefis ile olan muâmelelerde, (**Allâh-u Te'âlâ**'nın buyurduğu) emir ve nehiylere riâyet ederek, hak ve doğruluk ile iş görmek ve her hâlükârda, O'nun kazâsına râzı olmak, halk ile iyi geçinmek, insanlarla olan muâmele tarzlarında, onlara insâfını(, hakkı olanı) vermek, kendi insâfını(, hakkını) ise dilememek, nefse muhâlif olmak ve o nefsi, mücâhedeler ve riyâzatlar meydanına çekmek, şehvet ve rahatlıkların kapısını da, nefsin üzerine kapatmaktır.

Kur'ân'da bu âyetin benzeri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın şu kavlidir:

﴿ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ... ﴿٩٠﴾ ﴾

'Allâh, adâleti ve ihsânı emir buyurmaktadır.' *(Nahl Sûresi:90)*

Adâlet, insaftır(, haklının hakkını teslim etmektir). İhsân ise, îsârdır(, fedâkarlık, her işte başkalarını kendinden öncelikli görmek, diğerlerini kendine tercih etmektir).

Adâlet, (başkalarının) sana yaptığı kadar (onlara) yapman; ihsân ise, (başkalarının) sana yaptığından daha iyisini (onlara) yapmandır.

Adâlet, (verilmesi) zorunlu olanı eksiltmemen, mükâfâtı ihmal etmemen, ukûbeti(, cezayı) artırmaman ve (yapmasına) imkân ve gücü olmayan bir şeyi de (o kişiden) talep etmemendir. İhsân ise, sana iyilik edene, onun yaptığından daha fazlasıyla iyilikte bulunman ve sana kötülük yapana iyilik yapmandır. İşte yiğitlerin yolu ve mertlerin sîreti ancak budur."

Demişlerdir ki:

Adâlet, muâmelede doğru alman ve doğru vermendir. İhsân ise, kuru alman, yağlı vermendir(; boş alman ve dolu vermendir).

Adâlet, selâma cevap verirken (وَعَلَيْكُمُ السَّلَام) demendir. İhsân ise, (وَرَحْمَةُ الله) ilâve etmendir.

Adâlet, **Allâh-u Te'âlâ**'nın şu âyet-i kerîmelerde buyurduğudur:

﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا...﴾

"Kötü bir muâmelenin karşılığı, benzeri kötü bir davranıştır." *(Şûra Sûresi:40)*,

﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ...﴾

"(Hamza *(Radıyallâhu Anh)*ın parça parça edilerek şehit edilişine son derece üzülüp, onun her bir parçasına karşılık müşriklerden bir kişiye aynı işkenceyi yapmaya niyetlendiniz ama) **eğer ceza verecekseniz, kendisi size yapılmış olan işkencenin misliyle ceza verin."** *(Nahl Sûresi:126)*,

﴿...وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ...﴾

"Onların sizi çıkardıkları yer (olan **Mekke**)**den siz de onları çıkarın."** *(Bakara Sûresi:191)*.

İhsân ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın şu âyet-i kerîmelerde buyurduğudur:

﴿...فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ...﴾

"Ama her kim (kendisine kötü davrananı) **affeder ve** (onunla arasını) **düzeltirse, işte onun ecri Allâh'a aittir."** *(Şûra Sûresi:40)*,

Kötü işi affetmek, iyidir(, güzel bir davranıştır). Daha iyi ve güzel olan ise, o affetmeye ilâve olarak iyilik yapmandır. **Rabbü'l-izzet**'in şöylece buyurduğu gibi:

﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ...﴾

"(Habîbim! Dîne bir zarar getirmemek şartıyla) **o en kötü olan** (davranış)**ı, o kendisi en güzel olan** (iyilikte bulunma muâmelesi) **ile savuştur."** *(Mü'minûn Sûresi:96)*,

﴿وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ...﴾

"Rabbinizden size indirilmiş olan (Kur'ân)ın (ruhsatlar açıklayan bölümlerine değil de, azîmetleri bildiren o) **en güzel** (âyetler)**ine hakkıyla uyun!"** *(Zümer Sûresi:55)*,

﴿...فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ...﴾

"(Habîbim!) **Artık o kullarımı müjdele ki;** (din konusunda söylenen) **sözü iyice dinlerler de,** (rastgele hükümlere uymayıp, bu hususta ciddi davranarak, güzelle en güzelin, iyiyle daha iyinin arasında seçim yapar ve) **en güzeline uyarlar."** *(Zümer Sûresi:17-18)*,

﴿...وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا...﴾

"Kavmine de o (hüküm ve kanu)**nların** (içerisinden kısas ve intikam almak gibi güzel olanlara nazaran affedip görmezlikten gelmek gibi daha güzel olanını ve mubahlara nazaran müstehaplar gibi) **en güzel olanını al**(ıp uygula)**malarını emret!"** *(A'râf Sûresi:145).*

Allâh-u Te'âlâ daha sonra şöyle buyurmuştur:

﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾

(Seyyidü't-tâife ve Tâcü'l-evliyâ) **Cüneyd-i Bağdadî** *(Kuddise Sirruhû)* demiştir ki:

٢١١- «أُمِرْنَا بِحِفْظِ السِّرِّ وَعُلُوِّ الْهِمَّةِ وَأَنْ نَرْضَى بِاللهِ عِوَضًا عَمَّا سِوَاهُ».

211- "Biz sırrımızı korumak, âlî himmet olmak ve Kendisi dışında her şey yerine **Allâh**'tan râzı olmakla emrolunduk!"

Demek istiyor ki: "Sırrınızı sâfî tutunuz, (iç âleminizi **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri herhangi bir şeye takılmaktan koruyun) tâ ki **Hakk**'ı tanıyasınız. O'nun tüm lütuflarını görünüz, tâ ki O'nun şefkat himâyesine dâhil olasınız. Hizmet merkebine bininiz ki, hürmet menziline erişesiniz. Hürmetin önüne geliniz ki, sohbete kavuşasınız. Âlî himmet olunuz ki, O'nunla kalasınız."

Muhammed Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasfı hakkında demişlerdir ki: **Allâh-u Te'âlâ** ona, Âdemoğullarından hiçbirine vermediği iki kerâmet vermiştir. Biri, âlî himmet olması, diğeri de mütevâzî olması idi. Uluvvi himmetinin beyânı hakkında haberde gelmiştir ki:

٢١٢- «مَا مَدَّ يَدَهُ إِلى طَمَعٍ قَطُّ».

212- "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kazanma gibi yüce bir gâye varken, dünyâlık şeylerden hiçbirine) tama'la aslâ elini uzatmadı!"

Tevâzuunu ise kendisi şöyle açıklamıştır:

٢١٣- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«لَوْ دُعِيتُ إِلَى ذِرَاعٍ أَوْ كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ أَوْ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ».

213- **"Bir** (hayvanın) **but**(undan) **yâhut paça kısmın**(dan yapılan yemeğe katılmay)**a çağrılacak olsam elbette icâbet ederim! Bana bir but yâhut bacak hediye edilecek olsa elbette kabul ederim!"** *(Hâce Herevî, Keşfü'l-esrâr:3/608; Buhârî, Hibe:2, no:2429, 2/908)*

(O **Rasûl-ü Müctebâ** ve **Habîb-i Kibriyâ**) kendine baktığında, mütevâziliğinden ötürü kendini bütün zayıflardan daha zayıf görüyordu. Bu yüzden:

٢١٤- «لَا تُفَضِّلُونِي عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى».

214- **"Beni Mettâ oğlu Yûnus'tan üstün tutmayın!"** *(Hâce Herevî, Keşfü'l-esrâr: 3/608)* derdi.

Hakk'a baktığında ise, âli himmetinden dolayı, ne dünyâ, ne âhiret, ne de tüm âlemler gözüne görünmüyordu. Bu yüzden de:

٢١٥- «أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَ لَا فَخْرَ».

215- **"Ben Âdemoğullarının efendisiyim ama iftihar etmiyorum!"** *(Hâce Herevî, Keşfü'l-esrâr:3/607; Tirmizî, Menâkıb:1, no:3615, 5/587)* buyurmuştur.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ﴾

"O'nun sizi baştan yarattığı hâle döneceksiniz!" ifâde-i celîlesi: "Ezelde sizin hakkınızda verdiğimiz hükümler, ebede kadar geçerli olacaktır!" demektir.

Şöyle mânâ da verilmiştir: "İlim, takdir ve irâde sıfatlarıyla sizi yaratmaya başladığı gibi, sonunda da evvelki irâde üzere olacaksınız."

Cüneyd-i Bağdadî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerine bu âyeti sorduklarında:

٢١٦- «أَوَّلُ كُلِّ إِنْسَانٍ يُشْبِهُ آخِرَهُ، وَ آخِرُهُ يُشْبِهُ أَوَّلَهُ».

216- "Her insanın başı sonuna benzer, sonu da başına benzer!" diye cevap buyurduktan sonra:

"Her işin nihâyeti, o işin bidâyetine(, başlangıcına) rücu' eder(, döner). **Cenâb-ı Hakk**'a giden yol, bir halka şeklindedir(, dâireseldir). O'ndan başlar, tekrar O'na döner!" demiştir.

Şeyhü'l-İslâm **Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesallâhu Rûhahû)* Hazretleri dediler ki: "Bu işin sonu, nasıl tamâmen bu işin başına benzer (biliyor musunuz)?! Yâni; evveli bütünüyle lezzettir, rahatlıktır, neşe ve huzur içinde yaşamaktır.

Ama insan, ayağını tuzağa bastığı, boynuna tasma geçtiği andan îtibâren, artık gördüğü her rahatlık sıkıntıya döner. Her yükselişin ardından(, her zirveye çıkışla beraber), bir aşağı iniş (ve çukura düşüş) olur.

Bu kelimenin hakîkati **Ebû Bekr-i Kettânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun söylediği şu sözdür: Kul ile **Cenâb-ı Hakk** arasında nurdan ve zulmetten bin makam vardır. Her nurla birlikte bir zulmet olduğundan, (bu makamların) hepsi nurdan değildir. Hem yokuştan iniş vardır, hem yokuşa tırmanış.

Yâni, biri rahatlık, huzur ve dirilik; diğeri isteksizlik, zahmet ve murâdınca olamamaktır. Biri tecellîdir(, ortaya çıkma, belirme), biri istitâr(, gizlenme ve örtünme)dir. Biri cem'dir, biri tefrika(, toplanma ve dağılma). Eğer bidâyetteki o huzur ve rahatlık murâd olunmasaydı(, verilmeseydi), kul için o belâ ve sıkıntılara tâkat ve tahammül mümkün olmazdı.

(İşte kul,) sürekli o (bidâyet ânı)na bakmakta ve gönlü ona meyletmektedir. Bir zamanlar İlâhî tecellî ve zevklere şâhit olmuşken, şimdi ise bu yükü çekmektedir.

Tâ ki sonunda ona ölüm gelir ve müddet tamam olur, o zaman örtülü olan, âşikâr olur ve sonu başına benzer(, baştaki durum sonda zâhir olarak, ilk hâli üzere olur).

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın buyurduğu ﴿كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ﴾ âyetinin sırrı, hakâik ashâbının ve meârif erbâbının zevki üzere bundan ibârettir!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (bu âyet-i kerîmede ihlâs emredilmektedir. **Hâfız Şîrâzî** ne güzel söylemiştir:)

فَرْدَا كِه پِيشْگَاهِ حَقِيقَتْ شَوَدْ پَدِيدْ شَرْمَنْدَه رَهْرَوِى كِه عَمَلْ بَرْ مَجَازْ كَرْدْ

"Yarın mahşer günü hakîkat önünde âşikâr olunca ameller,
Mahcup olurlar mecâz üzere yaptıkları amelden sâlikler!"

(Hak arayışında sâdık ve samimi olmayıp, hile ve telbîsâtla (işleri karıştırarak), sûretperest olanlara uyarıda bulunulmaktadır.

Yarın âhirette **Ahkemü'l-hâkimîn** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın mânevî huzûrunda, herkesin hakîkati ortaya çıktığında, münâfikane bir şekilde riyâ ile amel eden sâlik-i sûrî(, **Hakk** yolcusu gibi görünen sahte mürit) çok mahcup olur ve utanç duyar. *(Muhammed Vehbî, Şerh-i Hâfız Konevi:1/350)*

Mecâzî olan ameller kabul olunmayıp, eski paçavra gibi sâhibinin yüzüne çarpılır. Kişinin dünyâdaki tüm zorluk ve meşakkati hebâ olur, gider. İşte o zaman ibâdet eden âbidler ve zâhidler kendilerine hayıflanarak:

"Niçin mecâz üzerine amel ettin de, hakîkat üzerine amel etmedin!" diye kendilerine, "Eyvâh!" derler. *(Aşçı İbrâhîm Dede, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/628)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

İhlâsı emreden âyet-i kerîmeler:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ۝٢﴾

Şüphesiz o kitabı Biz sana hak (ve indirilmesini gerektiren yüce bir hikmet) **ile indirdik.**

O halde dîni (ve tâatı, şirk ve riyâ karışıklıklarından arındırıp) **Kendisine tahsis edici olarak Allâh'a ibâdet et!** *(Zümer Sûresi:2)*

﴿قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ۝١١﴾

(**Rasûlüm**! Ümmetini îman ve takvâya teşvik etmek için) **de ki: "Şüphesiz ben**(im gibi peygamberlerin en üstünü olan bir kişi bile)**, dîni** (ve ibâdeti, şirk ve riyâ gibi sevapları iptal eden her türlü günahtan arındırıp) **Allâh'a hâlis kılan biri olarak O'na ibâdet etmemle emrolundum!** *(Zümer Sûresi:11)*

﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٤٠﴾﴾

O halde siz dîni (ve tâatı) **Kendisine tahsis ediciler olarak Allâh'a ibâdet** (etmeye devam) **edin! Velev ki** (ihlâsınız) **kâfirlerin hoşuna gitmesin!**
(Mümin Sûresi:14)

Allâh-u Te'âlâ'nın, ilk başta yarattığı gibi, mahlûkatı iâde buyuracağı:

﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾﴾

Kitaplara âit sayfanın dürülmesi gibi, göğü düreceğimiz günü (hatırla)**! İlk yaratık olarak** (yoktan var etmeye) **başlamış olduğumuz şey**(leri îcat hususunda hiç zorlanmadığımız) **gibi, onu** (dirilterek tekrar hayata) **geri döndüreceğiz.**

(Zîrâ yoktan yaratmakla, dağılmış parçaları toplamak arasında Bizce hiçbir fark yoktur!) **Üstlendiğimiz bir söz olarak** (bunu vaad etmekteyiz)**! Şüphesiz Biz** (engellenmeksizin her istediğimizi) **dâima yapanlar olduk!**
(Enbiya Sûresi:104)

Âyet: 30

﴿فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ
إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (30)

(فَرِيقًا) **bir fırkayı,** (هَدَى) **hidâyet etti,** (وَفَرِيقًا) **bir fırkayı da** (saptırdı), öyle fırka ki, (حَقَّ) **hak oldu,** kim üzerine? (عَلَيْهِمُ) **onlar üzerine,** ne? (الضَّلَالَةُ) **dalâlet** (sapıklık),

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَرِيقًا) kelimesi, kendisinden sonraki (هَدَى) fiiliyle mensûb olan mukaddem mef'ûlün bihtir.

2- (وَفَرِيقًا) terkîbindeki (وَاوْ) harfi, âtıfe olup, (فَرِيقًا) kelimesi, kendisinden sonraki (حَقَّ عَلَيْهِمُ) cümlesiyle tefsîr edilen bir fiilin izmârıyla mensûbtur, buna göre takdîr: (وَأَضَلَّ فَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ) şeklindedir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

niçin böyle oldu? (إِنَّهُمُ) **çünkü şüphesiz onlar,** (اتَّخَذُوا) **edindiler,** kimleri? (الشَّيَاطِينَ) **şeytanları,** neler edindiler? (أَوْلِيَاءَ) **dostlar,** öyle dostlar ki, (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'ın gayrinden** (Allâh'dan başka olucu), (وَيَحْسَبُونَ) **hem de zannederler,** neyi? şunu ki, (أَنَّهُمْ) **şüphesiz kendileri,** kimlerdir? (مُهْتَدُونَ) **hidâyete ericilerdir.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مِنْ دُونِ اللهِ) câr ve mecrûru, mahzûf bir hâle müteallîktırlar.

2- (وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ) cümlesindeki (مُهْتَدُونَ) kelimesi, (أَنَّ)nin haberi olup, (أَنَّ) harfi, zamîr olan ismi ve haberiyle (يَحْسَبُونَ) fiilinin iki mef'ûlü makamına kaimdir.

MEÂL-İ ŞERÎF

O (Allâh-u Te'âlâ) bir fırkayı (îmâna muvaffak ederek) **hidâyet etmiştir. Bir fırkaya gelince de, onlar üzerine sapıklık** (hükmü) **hak olmuştur.**

Çünkü gerçekten onlar (kendi istekleriyle) **Allâh'ı bırakıp şeytanları dostlar edinmiş**(, bu yüzden de saptırılmayı hak etmiş)**tirler. Hâlâ da kendilerinin gerçekten hidâyete ermiş kimseler olduklarını sanmaktadırlar.**

Î Z Â H Â T

Mevlâ Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmenin sonunda: **"Sizi ilk başta yarattığı hâle döneceksiniz!"** buyurarak, cihanda gelişen olayların kadere ve ilm-i ezelîye ters düşemeyeceğini beyân ettikten sonra, ezelde geçen hükmü açıklamak üzere bu âyet-i celîlede:

﴿ فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ... ﴾

"O, bir fırkayı hidâyete erdirdi, diğer bir fırka ise; onlar üzerine sapıklık hak oldu!..." buyurdu.

Bâzı müfessirlere göre; bu âyet-i kerîmenin bidâyeti, önceki âyetin nihâyetiyle alâkalıdır.

Nitekim **İbni Abbâs** ve **İmâm-ı Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiği üzere buranın mânâsı: "Biz sizi ilk başta bir fırka hidâyette, diğer bir fırka ise dalâlette olarak yarattığımız gibi, annelerinizin karınlarından da böyle çıkacaksınız. Sonra kıyâmet günü ilk başta yaratıldığınız gibi mümin ve kâfir olarak haşrolunacaksınız." demektir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/358)*

Bu mânâ **Abdullah ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîfle güç kazanmaktadır:

٢١٧- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «...فَإِنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ لَيَعْمَلُ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ كِتَابُهُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ».

217- **"Sizden bir adam** (iyi) **amel işler, işler, nihâyet onunla cennet arasında bir arşın kala** (ezeldeki) **yazısı önüne geçer de, cehennem ehlinin amelini yapar** (ve öylece ölerek cehenneme girer. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onun ölümüne yakın ibâdetten yorularak şeytana uymayı tercih edeceğini ezelde bilmiş, takdirini de bu yanılmaz ilmi doğrultusunda yazdırmıştır.

Bu yüzden o kişinin ölüp de cennete girmesine az bir zaman kala, ezeldeki bilginin eseri tezâhür eder ve o kişi kimsenin bir müdâhelesi olmaksızın kendi irâdesiyle cehennemin yolunu seçer. Demek ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun öyle olacağını bilmesi, onu zorla o hâle getiren bir unsur değildir. Ancak hakkındaki yazının tespitinde etkilidir).

Biri de (o kadar kötü) **amel yapar yapar, nihâyet onunla cehennem arasında bir zira' kala yazı önüne geçer ve o, cennet ehlinin amelini yapar!"** *(Buhârî, Bed'ü'l-halk:6, no:3036, 3/1175; Müslim, Kader:1, no:2643, 4/2036)*

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ** ilk başta bütün kullarını Kendisini bilsinler ve O'na ibâdet etsinler diye yaratmış ve bu hususta onlardan ahd-ü mîsâk almıştır. Ayrıca bu fıtratı onların yaratılışına yerleştirmiştir. Bununla birlikte onlardan kiminin şakî, kiminin de sa'îd olacağını takdir buyurmuştur.

Nitekim:

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ... ﴿٢﴾ ﴾

"Sizi yaratmış bulunan Zât ancak O'dur! Böyleyken içinizden kâfir olan da vardır, yine sizden mümin olan da mevcuttur!" *(Teğâbün Sûresi:2)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati açıklamaktadır.

Allâh-u Te'âlâ'nın kaderi, yaratıklarında geçerlidir, zâten O Kendisini tanıtırken:

﴿ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾ ﴾

"O Zât ki; (tüm varlıkların cinsleri, türleri, şahısları, miktarları, sıfatları, yaptıkları, yapacakları ve ecelleri dâhil her şeylerini ayarlayıp) **takdir etmiştir ve** (her şeyi yaratılış gâyesine) **yönlendir**(erek, her varlığa neden nasıl faydalanacağını öğret)**miştir!"** *(A'lâ Sûresi:3)*,

﴿ ٱلَّذِيٓ أَعۡطَىٰ كُلَّ شَيۡءٍ خَلۡقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ ﴾

"O Zât ki; her şeye(, ihtiyaç duyacağı ve ancak kendisiyle rahat yaşayabileceği münâsip) **şeklini vermiş, sonra da** (onu, sâhip olduğu imkânlardan nasıl istifâde edeceği bilgisine) **eriştirmiştir!"** *(Tâhâ Sûresi:50)* buyurmuştur.

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir cenâzedeyken, bir şey alarak onunla yere vurmaya başladı ve:

٢١٨- عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةٍ فَأَخَذَ شَيْئًا فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِهِ الْأَرْضَ فَقَالَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ!» قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ! أَفَلَا نَتَّكِلُ عَلَى كِتَابِنَا وَنَدَعُ الْعَمَلَ؟ قَالَ: «اِعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ أَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاءِ فَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ».

218- **"Sizden her birinin cehennemdeki yeri de, cennetteki yeri de yazılmıştır."** buyurdu. O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz yazımıza güvenip de ameli terkedebilir miyiz?" dediklerinde:

"Amel edin! Çünkü herkes ne için yaratıldıysa ona muvaffak edilir. Her kim saâdet ehlinden ise işte o, saâdet ehlinin amellerine muvaffak edilir. Ama kim şekavet ehlinden olduysa, ona da şekavet ehlinin ameli kolayca işletilir!" buyurdu. *(Buhârî, Tefsîr;439, no:4666, 4/1891, Cenâiz:81, no:1296, 1/458; Müslim, Kader:1, no:2647, 4/2039)*

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede: **"O bir fırkayı hidâyete erdirmiştir, diğer fırkaya gelince onlar hakkında da sapıklık hak olmuştur!"** buyurmaktadır.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme **Mu'tezile**'ye karşı bizim lehimizde bir delil teşkil etmektedir. Zîrâ bu âyet-i kerîmenin açık nassıyla sâbit olduğu üzere; hidâyet ve dalâleti yaratmak ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dandır.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den işitmiş olduğu bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢١٩- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظُلْمَةٍ، فَأَلْقَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ. فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذٰلِكَ النُّورِ اهْتَدَى. وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ. فَلِذٰلِكَ أَقُولُ: جَفَّ الْقَلَمُ عَلَى عِلْمِ اللهِ».

219- **"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle yaratıklarını bir karanlık içerisinde yarattı, sonra onlara Kendi nûrundan bir ışık salıverdi. Artık o nurdan kime bir şey isâbet ettiyse, o hidâyete erdi. O, kimden şaştıysa o da sapıttı! İşte bundan dolayı ben: 'Kalem Allâh'ın ilmi üzere** (O'nun ezelî ilminde bildiklerini yazıp) **kurudu**(, artık yazılan bozulmaz)' **diyorum."** *(Tirmizî, Îmân:18, no:2642, 5/26; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6871, 2/634)*

İşte bu hadîs-i şerîf de açıkça ifâde etmektedir ki; nûru isâbet ettiren ve çeviren ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır! Ama bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu hususta zor kullandığı anlamına gelmez. Ancak yanılmayan ezelî ilmiyle kimin neyi tercih edeceğini bildiyse ona onu yaratmıştır.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın, sapıtacakların dalâletini bilmesi, onların sapıtması için etkili bir şey değildir. Lâkin onlar kendi seçimleriyle sapıtacaklarsa, **Allâh-u Te'âlâ** tabî ki onun öyle olacağını bilmektedir ve ilminde hiçbir yanılma payı olmadığından bunun değişmesi de söz konusu değildir. Ama burada mes'ûl olan kuldur, **Allâh-u Te'âlâ** değildir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**, haklarında sapıklık kararı geçen kimselerin neden bu duruma düştüklerini beyân sadedinde:

﴿... إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾

"Onlar Allâh'ı bırakıp şeytanları dostlar edindiler, yine de kendilerini hidâyete ermiş kimseler sandılar!" buyurmaktadır.

İşte bu ifâdeden açıkça anlaşıldığına göre; kullar kendilerine verilen seçim hakkını kullanarak **Allâh**'ı bırakıp şeytanları dost edinmişler, bu seçimleri nedeniyle de **Allâh-u Te'âlâ** onları saptırmıştır. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿... يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ... ﴿٢٧﴾﴾

"O dilediğini saptırır!" *(Ra'd Sûresi:27)* buyurmaktadır, ama O'nun saptırmayı diledikleri, elbetteki kendileri sapıklığı dileyenlerdir. Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın saptırmasına çarpılanlar hakkında hidâyet yaratacak hiçbir güç yoktur. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿مَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ... ﴿١٨٦﴾﴾

"Allâh kimi saptırırsa, artık onun için hiçbir hidâyet edici olamaz!" *(A'râf Sûresi:186)* buyurmaktadır.

İbni Cerîr *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu cümle açıkça delâlet etmektedir ki: "Doğruyu bildiği halde inadına bir yanlışa inanmadıkça veyâ bir günah işlemedikçe **Allâh** kimseye azap etmez!" diyenler büyük bir hatâ üzeredirler.

Zîrâ böyle olsaydı, hidâyet üzere olan fırkalarla, kendisini hidâyette sanan dalâlet fırkaları arasında bir fark kalmazdı. Hâlbuki **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede onların isimlerini de, hükümlerini de farklı şekilde açıklamıştır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyetin tefsîrinde şöyle demiştir: "Hidâyet üzere olan, kendisini doğru yolda sanır, azgın olan kişi de kendisini hidâyette zanneder. Ama ölürken herkese ne yolda olduğu iyice belirir. Kıyâmet günü de öylece diriltileceklerdir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

'Onlar kendilerinin hidâyet üzere olduklarını zannederler (ama ölürken kimin doğru yolda olduğunu anlarlar)!' âyet-i kerîmesinin mânâsı budur." *(İbni Ebî Hâtim, no:8374, 5/1464; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/360)*

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına: "Onlar **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü bırakıp, şeytanları dostlar edindiler ve onlara uydular!" mânâsını yazmıştır ki, bu mânâ ne kadar isâbetlidir. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dostluğunu bırakıp **Allâh** ile dostluk kurmak mümkün değildir.

"Fahrurrâzî, ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede, haklarında dalâlet kararı hak olan fırkanın bu duruma neden düştüğünün sebebini açıklarken: "Onlar **Allâh**'ı bırakıp şeytanları dostlar edindiler!" buyurmuştur.

Demek ki, **Allâh-u Te'âlâ** sebepsiz yere onların sapıtmasını murâd etmemiş, bilakis onlar hak ile bâtıl arasını ayırabilmek için hiç düşünüp taşınmadan şeytanın dâvetini kabul ettiklerinden saptırılmayı hak etmişlerdir.

Hidâyet ve dalâletten her biri **Allâh-u Te'âlâ**'nın yoktan yaratmasıyla meydana gelmekteyse de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu îcâdı, kulun bu yöndeki gayreti ve kesbi sebebiyledir.

Âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿... وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾

"Bir de onlar kendilerinin hidâyete eren kimseler olduklarını sanmaktadırlar!" buyrulması, inatçı kâfirle, yanılarak inkâr eden kişinin eşit olduğuna delâlet etmektedir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** din husûsunda hak üzere olduğunu sanarak yanılan kişinin sapıtmasının hak olduğunu açıklayarak onu kınamış ve onu bile bile inkâr eden ve inkârda inat eden kimselerin hükmüne dâhil etmiştir.

Böylece anlaşılmıştır ki; sâde bir zan ve tahmin, dînin doğru ve makbul olması husûsunda yeterli olmaz, bilakis dînî konularda kesin bilgi ve şüphesiz inanç gerekir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**, kendilerini hidâyette sandıkları için kâfirleri zemmetmiştir. Sâde bir zan yeterli olsaydı, elbette bu nedenle kınanmazlardı.

"Mâtürîdî, Semerkandî, Beyzâvî, Hâzin, Mazharî ve Âlûsî" tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bir insan doğruyu bulma imkânlarına sâhip iken, bu hususta gayret sarfetmez de, birtakım zan ve tahminlere dayanarak kendisini hidâyette sanarsa, bu kişi mes'ûldür, mâzur değildir. Zîrâ öğrenme imkânı varken din işlerinde bilmemek mâzeret sayılmaz.

Bu yüzden yanılarak kâfir olanla, inadına kâfir olan zem ve kınamaya müstehak olmakta eşittirler.

İmâm-ı Zeccâc *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme delâlet etmektedir ki; kâfir olduğunu bilmeden kâfir olan kâfir olur (mâzur olmaz)! Bâzıları: 'İnsan bilmeden kâfir olmaz!' demişlerse de, bu söz bâtıldır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** göklerin ve yerlerin kendi kendine yaratıldığını savunan kimselerin bu inancı hakkında:

﴿... ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ... ﴿٢٧﴾﴾

'İşte bu, kâfir olmuş kimselerin düşüncesidir!' *(Sâd Sûresi:27)* buyurmuştur. Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** bu düşünceleri sebebiyle onları kâfir olarak anmış ve:

﴿... فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾﴾

"Vay o kâfirlerin ateşten çekecekleri!" *(Sâd Sûresi:27)* buyurarak, onların azâba çarptırılacaklarını bildirmiştir. *(Me'âni'l-Kur'ân:2/331)*

Bu âyet-i kerîmede de şeytanların dostluğunu tercih edenler hakkında:

﴿... وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ﴾

"Oysa onlar kendilerinin hidâyet üzere olduklarını sanmaktadırlar!" buyurmaktadır."

"İbni Atıyye Tefsîri"nde, **Taberî** *(Rahimehullâh)*ın şu sözü nakledilmiştir: "Bu âyet-i kerîme şuna delâlet etmektedir ki: 'Doğruyu bilmedikçe bir yanlışa inanana veyâ bir günah işleyene **Allâh** azap etmez!' diyenlerin sözü yanlıştır." *(el-Muharrarü'l-vecîz:2/392)*

Zîrâ onlar neyin doğru, neyin yanlış, neyin günah, neyin sevap olduğunu bilme imkânına sâhip oldukları halde, dîne önem vermedikleri için bu konularda câhil kalmışlardır, bu da onları mâzur kılmaz.

Nitekim günümüzde kendilerini Müslüman sanan ve **Kur'ân**'a inandıklarını iddiâ eden niceleri bulunmaktadır ki; bu kişiler **Kur'ân-ı Kerîm**'in hükümlerinden işlerine gelmeyen bâzı meseleleri inkâr etmektedirler.

Bu şahısların, kendilerine nakledilen hükümlerin **Kur'ân**'da ve İslâm'da olup olmadığını araştırıp öğrenme imkânları varken, böyle ciddî bir konuda rastgele konuşmaları ve inanılması mecbûrî olan hükümleri bilgisizce de olsa inkâr etmeleri onları mâzur kılamaz ve kâfirlikten kurtaramaz.

Bilgisizlik ancak peygamberlerin bulunmadığı fetret dönemlerinde yaşayan veyâ belli bir peygamber döneminde olsa da, dağ başları gibi, ilim sebeplerine ulaşma imkânlarından yoksun bir halde bulunanlar hakkında mâzeret sayılır.

Bugün İslâm'ın ve **Kur'ân**'ın hak olduğu, yüksek bir yerde yanan ateş gibi ortadayken, doğuda ve batıda isteyen istediği şey hakkında bilgi sâhibi olma imkânına mâlikken, günümüz kâfirlerini bilgisizlik nedeniyle mâzur saymaya çalışanların dayanakları elbette örümcek evinden daha zayıftır!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kazâ ve kader hakkındaki bilginin tümü bir kişinin şu hakîkatleri gerçek mânâda bilmesidir ki; **Allâh-u Te'âlâ** olacak şeylerin nasıl olacağını bilmiştir, bildiği gibi olmasını da dilemiştir.

Olmayacağını bilip bildirdikleri ise, O'nun haber verdiği şekilde gerçekleşir. **Allâh-u Te'âlâ** bir kul hakkındaki kazâ ve kaderini ezeldeki hükmüne göre icrâ eder, onun hakkında neyle hüküm verdiyse kul o vasfı kazanır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; mânevî yolda zan ve tahminlerle ilerlenemez,) kuru bir zan yeterli olsaydı, **Allâh-u Te'âlâ** onları bununla kınamazdı.

O halde akıllı kişi kör taklitçiliği bırakıp yakîn (şüphesiz inanç) tahsil etmeli ve hakîkate ulaşmış tevhîd erbâbına hakkıyla uymalıdır. Zîrâ kişi (bir mürşidin) tanıtım(ı) olmadan hâlini ve makamını bilemez.

Sâib *(Kuddise sirruhû)* ne güzel buyurmuştur:

وَاقِفْ نَمِيشَوَنْدْ كِه كَمْ كَرْدَه اَنْدْ رَاهْ تَا رَهْرَوَانْ بَرَاهْنَمَايِي نَمِي رَسَنْدْ

"Yolu noksan bıraktıklarını bilemezler,
Tâ ki bir kılavuza varmadıkça sâlikler!"

(Birtakım sâlik (**Cenâb-ı Hakk**'a mânevî bir yürüyüşle giden)ler vardır ki, onlar kendi zan ve inkârlarıyla sülûk ederler ve bir mürşid-i kâmilin yol göstericiliğine ihtiyaç duymazlar. İşte bu gibilerin sülûkleri noksan ve zâyi' olur.

Zîrâ mürşidsiz, mânevî yolda ilerlenemez. Hattâ insanoğlu, değil o yüce **Hakk** yoluna, bu dünyâda, bilmediği bir yola bile delilsiz ve kılavuzsuz gidemez. *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/628)*

Boşu boşuna taklit, şüphecilik, riyakârlık, dünyâ sevgisi ve yaratıkların takıntısı hiçbir fayda getirmeyecek olan kınanmış şeylerdir.

Zünnûn *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben **Lükâm** dağlarının birinde dolaşırken birden ayakta namaz kılan bir adama rastladım ki, vahşi hayvanlar onun etrafında sâkince oturuyorlardı. Ben ona doğru yönelince hayvanlar kaçtı, o da namazını kısaca bitirerek bana:

٢٢٠- «يَا أَبَا الْفَيْضِ! لَوْ صَفَوْتَ لَطَلَبَتْكَ السِّبَاعُ وَحَنَّتْ إِلَيْكَ الْجِبَالُ».

220- "Ey **Ebu'l-Feyz**! Sen de sâfî olsaydın, elbette yırtıcı hayvanlar seni de arayıp bulurdu ve dağlar seninle ağlayıp dururdu!" dedi. Bunun üzerine ben: "Senin 'Sâfî olsaydın' sözünün mânâsı nedir?" deyince o:

«تَكُونُ لِلّٰهِ خَالِصًا حَتَّى يَكُونَ لَكَ مُرِيدًا».

"**Allâh** için o kadar hâlis olacaksın ki, O seni arzulayan bir mürîd(, sen de murâd) olacak(sın)!" dedi. O zaman ben: "Peki ya buna nasıl ulaşılacak?" diye sorduğumda o:

«لَا تَصِلُ إِلَى ذٰلِكَ حَتَّى تُخْرِجَ حُبَّ الْخَلْقِ مِنْ قَلْبِكَ كَمَا خَرَجَ الشِّرْكُ مِنْهُ».

"Kalbinden şirk çıktığı gibi, yaratıkların sevgisini kalbinden çıkartıncaya kadar sen buna ulaşamazsın!" dedi. Ben: "Vallâhi! İşte bu bana çok zor gelir!" dediğimde o:

«هٰذَا أَيْسَرُ الْأَعْمَالِ عَلَى الْعَارِفِينَ.»

"Âriflere en kolay gelen amel budur!" dedi.

Genel mânâda yaratıklarla dostluk (yapıp **Allâh-u Te'âlâ**'yı bırakmak) sapıtmaya sebep oluyorsa, ya şeytanlarla dostluk hakkında ne düşünebilirsin? Bunlar ister insan şeytanları olsun, ister cin şeytanları! O halde artık **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisi kaçınılmazdır. **Allâh**'ın sevgisini aşıp O'nun dışındakileri (O'nu unutturacak şekilde) sevenlerin vay hâline!

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: **"Allâh'ı bırakıp da şeytanları dostlar edindiler!"** kavl-i şerifiyle onları kınamıştır. **Allâh-u Te'âlâ**'dan dileriz ki, bizi sevgisine hidâyet ettikten sonra kalplerimizi kaydırmasın ve bizi tâat ve ibâdetinin yoluna irşâd eylesin!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

İnsanlar hidâyet ve dalâlette eşit olmadıkları gibi, âhirette de yerlerinin bir olmayacağı:

﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾ ﴾

İşte sana! Böylece (açık seçik bir yolla) **Biz sana Arapça bir Kur'ân vahyettik ki; şehirlerin anası** (konumunda olan **Mekke** halkı)**nı ve etrâfında bulunan** (toplum)**ları** (îmân etmemeleri hâlinde başlarına gelecek felâketlerden) **uyarasın ve o** (ruhlarla bedenlerin, amellerle sâhiplerinin ve tüm yaratıkların) **toplanma günü** (olan kıyâmet saatin)**nden** (onları) **korkutasın ki, on**(un vukûun)**da hiçbir şüphe yoktur!**

(O gün onlardan) **bir fırka cennette** (yerleşecek)**dir, bir fırka ise çokça alevlendirilmiş o ateş içerisindedir.** *(Şûrâ Sûresi:7)*

Güzel işler yaptıklarını sanan bâzı kimselerin yanlış yolda olduklarından haberdâr olmadıkları:

﴿ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ ﴾

"O kimseler ki; o en yakın (dünyâ) **hayat**(ın)**daki çabaları**(, **Allâh** katında tümüyle zâyi olup) **kaybolmuştur. Oysa onlar gerçekten kendilerinin güzel bir iş yapmakta olduklarını sanmaktadırlar!"** *(Kehf Sûresi: 104)*

﴿ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ ﴾

"Şüphesiz ki o (şeyta)**nlar elbette bunları o** (**Rahmân**'ın çağırdığı dosdoğru) **yoldan engellemektedirler. Bunlarsa o** (şeyta)**nların gerçekten** (doğru yola) **hidâyet bulmuş kimseler olduklarını zannetmektedirler.** (Yoksa şeytanlara uymazlardı, zâten kendilerinin yanlış yolda olduklarını anlamış olsalardı elbette dönerlerdi.)" *(Zühruf Sûresi:37)*

﴿ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ
لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ ﴾

Eğer yerde bulunan (türlü türlü mal)**ların hepsi, berâberinde de onun bir misli, gerçekten de o** (şirk koşarak) **zulmetmiş kimselere âit olsa, o** (karşılaşacakları) **çok kötü azaptan dolayı elbette onu kıyâmet günü fidye olarak verirlerdi. Ama onların** (azap çeşitlerinden) **hiç hesâba katmakta olmadıkları** (nice) **şeyler Allâh tarafından kendilerine belirmiştir.** *(Zümer Sûresi:47)*

﴿ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٣﴾ ﴾

Yapmış oldukları kötü ameller(in acı azapları) **böylece onlara belirmiştir ve kendisiyle alay etmekte bulunmuş oldukları** (cezâlar ve azaplarla ilgili) **şeyler onları kuşatmıştır.** *(Câsiye Sûresi:33)*

Şeytanların, dostlarını yardımsız bırakacağı:

﴿ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ
عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ
وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ ﴾

(Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdirilip) **o** (muhâsebeyle ilgili önemli) **iş sağlamca bitirildiği zaman** (herkesi saptıran) **şeytan** (konuşma yapmak üzere ateşten bir minbere çıkıp) **dedi ki: "Gerçekten de Allâh**(, diriltilip, yaptıklarınızın karşılığını göreceğinize dâir) **size hak olan bir sözle vaatte bulunmuştu.**

Ben de size ('Dirilmek yok, hesap yok! Olsa bile putlar size şefaat edecek!' diye birtakım boş) **vaatte bulunmuştum. Ama ben size** (verdiğim) **sözü bozdum.**

Zâten size karşı benim için hiçbir tasallut (ve güç) **bulunmamaktaydı. Ancak ben sizi** (sapıklığa) **çağırmıştım, siz de** (sapıklığa gönüllü ve meyilli olduğunuzdan) **hemen bana çokça icâbet etmiştiniz.**

Artık (size yalancı çıktığım için) **beni tenkit etmeyin,** (benden hiçbir delil talep etmeksizin dâvetime seve seve koştuğunuz için) **nefislerinizi kınayın! Ben** (içinde bulunduğunuz azaptan kurtulmanız için) **aslâ size yardım edici biri olamam. Siz de** (düştüğüm durumdan kurtulmam için) **kesinlikle bana yardım edici kimseler olamazsınız!**

Şüphesiz ki ben bundan önce (dünyâda) **beni**(m her sözümü dinleyerek, beni **Allâh-u Te'âlâ**'ya) **ortak koşmuş olmanızı** (bugün red ve) **inkâr ettim! Muhakkak ki** (şirk gibi en büyük suçu işlemiş olan) **o zâlimler, çok acı verici büyük bir azap sâdece onlara âittir!"** *(İbrâhîm Sûresi:22)*

يَا بَنِيٓ ءَادَمَ خُذُوا۟ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ وَلَا
تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ ٱلَّتِىٓ
أَخْرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزْقِ ۚ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فِى
ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَٱلْإِثْمَ وَٱلْبَغْىَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُوا۟ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا
وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۖ فَإِذَا جَآءَ
أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَا بَنِىٓ ءَادَمَ
إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِى ۙ فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسْتَكْبَرُوا۟ عَنْهَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا
خَٰلِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ
بِـَٔايَٰتِهِۦ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمْ
رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ۙ قَالُوٓا۟ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قَالُوا۟
ضَلُّوا۟ عَنَّا وَشَهِدُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ كَٰفِرِينَ ﴿٣٧﴾

﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (31)

(يَا بَنِي آدَمَ) **ey Âdemoğulları!,** (خُذُوا) **alın,** neyi? (زِينَتَكُمْ) **ziynetinizi,** ne zaman? (عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **her secde vaktinde,** yâni; her namaz kılacağınızda güzel elbiselerinizi giyin, (وَكُلُوا) **yiyin,** daha?, (وَاشْرَبُوا) **için,** (وَلَا تُسْرِفُوا) **israf etmeyin,** (إِنَّهُ) **çünkü muhakkak O,** (لَا يُحِبُّ) **sevmez,** kimleri? (الْمُسْرِفِينَ) **müsrifleri** (israf edenleri).

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) zarfı, (خُذُوا) emir fiiline müteallîktır.

2- (لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ) cümlesi, (إِنَّ)nin haberi olup, (إِنَّ)nin ismi ve haberinden müteşekkil cümle, ta'lîliyye olmak üzere i'râbta yeri yoktur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ey Âdemoğulları! Her secde vaktinde (namaz kılacağınız veyâ tavaf yapacağınız zaman avret yerlerinizi örtecek) **elbisenizi/ziynet**(li ve süslü giyecekler)**inizi/ alı**(p giyini)**n!** (Helâllerden hoşunuza giden tüm etli ve yağlı yiyecekleri) **yiyin, için, ama** (helâli haram ederek yâhut harama bulaşarak veyâ tokluk sınırını aşarak) **israf etmeyin!**

Şüphesiz ki O (Rabbiniz), **israfçı kimseleri sevmez** (ve onların bu yaptıklarına aslâ rızâ göstermez).

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** daha önceki âyet-i celîlede:

﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ... ﴿٢٩﴾﴾

"De ki: Rabbim adâleti emretti." *(A'râf Sûresi:29)* buyurarak adâleti emredince, bu âyet-i kerîmede de, adâlet konusunun ilgi alanına giren giyinip-kuşanma ve yeme-içme mevzûlarını açıklamıştır.

Ayrıca daha önceki âyet-i celîlede:

﴿... وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ... ﴿٢٩﴾﴾

"Her secde ânında yüzlerinizi (kıbleye) **doğrultun!"** *(A'râf Sûresi:29)* buyurarak namaz kılmayı emretmiştir, setr-i avret de namazın sıhhati için şart olunca peşi sıra gelen bu âyet-i kerîmede giyim konusu işlenmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

٢٢١- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «كَانَتِ الْمَرْأَةُ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَهِيَ عُرْيَانَةٌ فَتَقُولُ: مَنْ يُعِيرُنِي تِطْوَافًا؟ تَجْعَلُهُ عَلَى فَرْجِهَا وَتَقُولُ: اَلْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ ..... فَمَا بَدَا مِنْهُ فَلَا أُحِلُّهُ. فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ».

221- "Cahiliyet devrinde kadın çıplak olarak tavaf eder ve tenâsül uzvunun üzerine koyacağı bir bez isteyerek: 'Bana bir tavaflık elbise kim ödünç verecek?' derdi. Sonra:

'Bugün ya bir kısmı ya da tamamı açığa çıkar,
Ama görünen kısmını da helâl etmiyorum!' derdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu." *(Müslim, Tefsîr:2, no:3028, 4/2320; Nesâî, Menâsik:161, no:2956, 5/258; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:3203, 2/316; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/150)*

İmâm-ı Tâvus *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** onlara ziynetlerini takınmalarını emrederken, ipek ve atlas giyinmelerini emretmiş değildir.

Ancak câhiliyet devrinde müşrikler **Kâ'be**'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi ve **Kâ'be**'ye geldiklerinde elbiselerini Mescid'in dışına koyup öyle girerlerdi. Bir adam elbiseleriyle içeri girecek olsa, dövülüp elbiseleri zorla çıkartılırdı. Bunun üzerine bu âyet-i celîle nâzil olmuştur." *(İbni Ebî Hâtim, no:8393, 5/1467; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/363)*

Bu sebeb-i nüzüllere göre; "Namazda ziynet takınma" emri, setr-i avret mânâsına geldiğinden "Vücûb" içindir, yâni avret yerlerini örtmenin farz oluşunu ifâde eder.

Ama bâzı ulemâ burada geçen ziyneti, süs elbisesi mânâsına hamletmişlerdir. Buna göre emir vücûba hamledilemez, zîrâ namaz için süslenmek vâcip değildir, sünnettir.

Nitekim **"Nesefî** ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; buradaki ziynet, taranma ve koku sürme mânâsına hamledilmiştir. Buna göre sünnet, kişinin namaz için en güzel şekle bürünmesidir.

Namaz **Allâh-u Te'âlâ**'ya münâcât konusu taşıdığından, onun için setr-i avret ve tahâret (gusül ve abdest) farz olduğu gibi, süslenmek ve koku sürmek de müstehaptır.

Tabî ki bu mânâlar, ziynet türlerinden bir kısmıyla iktifâ (yetinilme) kabîlinden değerlendirilmelidir. Yoksa ziynetin bunlardan ibâret olduğu gibi bir mânâ kastedilmemektedir.

"Mâverdî, Zâdü'l-mesîr ve Se'âlibî" tefsîrlerinde: "Her namaz ânında süsünüzü takının!" cümle-i celîlesi hakkında özetle dört mânâya yer verilmiştir:

1) Bu cümle, tavafta setr-i avret hakkında vârid olmuştur. Bu mânâ, **İbni Abbâs, Hasen, Atâ, Katâde, Sa'îd ibni Cübeyr ve İbrâhîm** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklolunmuştur.

2) Namazda setr-i avret hakkında vârid olmuştur. Bu mânâ, **Mücâhid** ve **Zeccâc** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan menkuldür.

3) Cumâ ve bayramlarda en güzel elbiseler giyinilerek süslenilme hakkında vârid olmuştur. Bu mânâyı **Mâverdî** *(Rahimehullâh)* zikretmiştir.

4) Sakalın taranması (ile sağlanacak güzelleşme) murâd edilmiştir. Bu mânâ, **Atıyye, Ebû Ravk** ve **Ebû Rezîn** *(Radıyallâhu Anhüm)*den menkuldür.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; burada geçen ziynet, ibâdetin kendisi olarak tefsir edilirse iki mânâ verilebilir:

1) "Her mescitte namaz kılın!" mânâsı, sâdece kendi mescidinde namaz kılmak gerektiğini sananlara bir reddiye mâhiyeti taşır.

2) "Her mescitte ve her mekânda namaz kılın!" mânâsı ise, **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٢٢٢- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«جُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا».

222- **"Yeryüzü bana mescit ve** (su bulunmadığı zaman teyemmüm ile) **temizleyici kılındı!"** *(Buhârî, Teyemmüm:1, no:328, 1/128; Müslim, Mesâcid:1, no:523, 1/371)* hadîs-i şerîfine uygun düşmektedir.

Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde vârid olan hadîs-i şerîf ve rivâyetlerden çıkarılan bazı hükümler:

1) "Kurtubî, Fahrurrâzî, Hâzin, Beyzâvî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; âyet-i kerîme setr-i avretin, namaz dışında, özellikle de namazda ve tavafta farz olduğuna delâlet etmektedir.

Setr-i avretin namazda vâcip olduğu sâbit olduğuna göre, terki ile namazın fâsit olması gerekir. Zîrâ avret yerlerini örtmemek, emrolunan bir şeyi terk etmek demektir ki, bu da bir ma'siyettir, günah ise azâbı gerektirir.

Bundan dolayı **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a göre; elbise bulamayan kişi, ayakta kılmaya gücü olduğu halde oturarak, ellerini tenâsül uzvunun üzerine kapatmış bir halde namaz kılmalı, rükû ve secde için de îmâ yapmalıdır.

Bu âyet-i kerîmeye dayanarak **Hanefî** fukahâsının ileri gelenlerinden **İbni Hümâm** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

"Âyet-i kerîme, tavafı çıplak yapmanın haram olduğunu beyân etme gâyesiyle nâzil olmuştur. İtibar, sebebin özelliğine değil de, lafzın genelliğine olsa da, o hükmün evvelen ve bizzat, kesin maksat olan sebepde sâbit olması gerekmektedir, sonra diğerlerine bu hüküm teşmil edilebilir.

Bizce tavafta tesettürün hükmü, vücûbtur (avret yerlerini örtmek vâciptir), ama bu, tavafın sıhhati için iştirat (şart koşma) yolu üzere olmadığından, çıplak tavaf eden günahkâr olsa da, onun tavaf borcu düşer. Ama namazdaki hüküm iftirâz ve iştirât (farz ve şart olma) olduğundan, avret yerlerini örtmeden kılınan namaz sahih olmaz.

Hanefî, Şâfi'î ve **Hanbelî** mezheblerinde hüküm böylecedir. **Mâlikî** mezhebinde bu konuda ihtilâf varsa da, bu ihtilaf sonradan çıktığından, daha önce mevcut olan icmâ-i ümmeti kaldıramaz."

İnsanın namaz dışında da avret yerlerini örtmesi farzdır. Nitekim **Misver ibni Mahreme** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٢٣- عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَقْبَلْتُ بِحَجَرٍ أَحْمِلُهُ ثَقِيلٍ وَعَلَيَّ إِزَارٌ خَفِيفٌ قَالَ فَانْحَلَّ إِزَارِي وَمَعِيَ الْحَجَرُ لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ أَضَعَهُ حَتَّى بَلَغْتُ بِهِ إِلَى مَوْضِعِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ارْجِعْ إِلَى ثَوْبِكَ فَخُذْهُ وَلَا تَمْشُوا عُرَاةً».

223- "Üzerimde hafif bir peştamal bulunuyorken ağır bir taş taşımaya kalktım, o sırada peştemalim çözüldü, elimdeki taşın ağırlığından dolayı onu yerine ulaştırıncaya kadar bırakmaya da güç yetiremedim. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Hemen dön, elbiseni al! Çıplak halde yürümeyin!" buyurdu." *(Müslim, Hayız:19, no:341, 1/268)*

Âyet-i kerîme, setr-i avretin vücûbuna delâlet etmekteyse de, örtülmesi gereken avret yerinin miktârı hakkında mücmel bir durum söz konusu olduğundan, mezhep imamları bu husûsta hadîs-i şerîflere müracaat etmişlerdir.

Ebû Hanîfe ve **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhümâ)* katında, **İmâm-ı Mâlik** ve **İmâm-ı Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan da bir rivâyete göre; erkeğin avreti göbekle diz kapağı arasıdır.

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٢٤- عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا تُبْرِزْ فَخِذَكَ وَلَا تَنْظُرَنَّ إِلَى فَخِذِ حَيٍّ وَلَا مَيِّتٍ».

224- **"Kendi uyluğunu** (bacağının dizden kalçaya kadar olan kısmını) **açma, ne dirinin, ne de ölünün uyluğuna sakın ha bakma!"** *(Ebû Dâvûd, Cenâiz:32, no:3140, 2/213;İbni Mâce, Cenâiz:8: no:1460, 1/469; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1249, 2/405; Hâkim, el-Müstedrek, no:7362, 4/200; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/344)*

Cerhed *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Ben uyluğumun bir kısmını açtığım bir sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yanıma uğrayınca:

٢٢٥- عَنْ جَرْهَدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «غَطِّ فَخِذَكَ فَإِنَّهَا مِنَ الْعَوْرَةِ».

225- **"Uyluğunu kapat! Şüphesiz ki o, avrettendir!"** buyurdu." *(Tirmizî, Edep:40, no:2798, 5/111; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15932, 25/279; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:2140, 2/271; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/344)*

Uyluğun avretten olmadığına delâlet eden bâzı hadîs-i şerîfler varsa da, avret olduğunu ifâde eden hadîs-i şerîfler birbirinden kuvvet kazandığından ve ümmet bu görüşü kabul ettiğinden, **Hanefî** mezhebi ihtiyâten bu görüşü tercih etmiştir. Hattâ **İmâm-ı Buhârî** *(Rahimehullâh)* bile: "**Cerhed** hadîsi ihtiyâta daha uygundur!" demiştir. *(Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/345)*

Bu husustaki deliller, diğer bâzı hükümler ve kadının avret yerlerinin târifi, A'râf Sûresinin 26. âyet-i kerîmesinin îzâhında geçmiştir.

2) Altını gösteren giysiyle setr-i avret gerçekleşmeyeceğinden namaz câiz olmaz. *(Serahsî, el-Mebsût:1/34)*

Şekil belli edecek derecede dar olan pantolonlarla namaz kılmak da mekruhtur. Ancak rükû' ve secdede avret yerlerini örtecek bir cübbe giyilmesi durumunda bu kerahat kalkar.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* pantolonla yanına gelenleri bu şekilde namaz kılmamaları hakkında îkaz için: "Bir secde yap bakalım!" derdi. Sonra o kişiye, secde yaptığında avret mahallerinin şeklinin ortaya çıktığını, bunun da namazın kerâhetine sebep olacağını, arkasında kılanlar varsa, ona bakmaları hâlinde onların namazına da zarar vereceğini îzah ederdi.

3) İmkân varken, tek kat elbiseyle namaz kılmak mekruhtur.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٢٦- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَلْبَسْ ثَوْبَيْهِ، فَإِنَّ اللهَ أَحَقُّ مَنْ يُتَزَيَّنُ لَهُ، فَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ ثَوْبَانِ فَلْيَتَّزِرْ إِذَا صَلَّى، وَلَا يَشْتَمِلْ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ اشْتِمَالَ الْيَهُودِ».

226- **"Sizin biriniz namaz kıldığı zaman** (altını ve üstünü örtmek üzere) **iki elbisesini giysin. Zîrâ kendisi için süslenilmeyi en çok hak eden Allâh'tır! İki elbisesi olmayan da namaz kıldığı zaman** (belden aşağısını örten) **izâr giysin! Sizin biriniz namazında, Yahudilerin bürünmesi gibi sarınıp bürünmesin!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:9364, 10/170; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, no:3271, 2/333; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/346)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٢٧- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«لَا يُصَلِّي أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقَيْهِ شَيْءٌ».

227- **"Sizin biriniz omuzları üzerinde bir şey bulunmaksızın tek bir elbise içinde namaz kılamaz!"** *(Buhârî, Salât:4, no:352, 1/141; Müslim, Salât:52, no:516, 1/368; Ebû Dâvûd, Salât:78, no:626, 1/225; Nesâî, Salât:18, no:768, 2/405; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7307, 12/257)*

"Tahtâvî Hâşiyesi"nde zikredildiğine göre; buradaki yasaklamanın zâhirî ifâdesinden anlaşıldığı üzere; omzuna bir şey atmadan (omuzlar ve kollar açık olarak) tek elbiseyle kılmak mekruhtur ve bu kerâhet, tahrîmiyyedir (harama yakın bir mekruhtur). *(2/206)*

Abdullâh ibni Büreyde, babasının *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

٢٢٨- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُصَلِّيَ فِي لِحَافٍ لَا يَتَوَشَّحُ بِهِ وَالْآخَرُ أَنْ تُصَلِّيَ فِي سَرَاوِيلَ وَلَيْسَ عَلَيْكَ رِدَاءٌ».

228- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***, bir adamın kendisini giyinmediği bir çarşafa dolanarak namaz kılmasını yasaklamıştır. Diğer bir yasak da; senin üzerinde gömleğin yokken sâdece şalvarla namaz kılmandır!"** *(Ebû Dâvûd, Salât:82, no:606, 1/228; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, no:3276, 2/334)*

4) Kadınların baş açık namaz kılması câiz değildir. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٢٩- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «لَا يَقْبَلُ اللهُ صَلَاةَ حَائِضٍ إِلَّا بِخِمَارٍ».

229- **"Allâh, bülûğa eren bir kadının namazını başörtüsüz kabul etmez!"** *(Ebû Dâvûd, Salât:85, no:641, 1/229; İbni Mâce, Tahâret:132, no:655, 1/214)*

Burada geçen "Kabul etmez" ifâdesi, "Namaz câiz olur da, kâmil olmaz!" şeklinde anlaşılamaz. Zîrâ **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٣٠- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَقْبَلُ اللهُ صَلَاةً إِلَّا بِطُهُورٍ».

230- **"Allâh, abdestsiz namazı kabul etmez!"** *(İbni Mâce, Tahâret:2, no:272, 1/100; Nesâî, Tahâret:104, no:139, 1/95)* buyurmuştur ki, burada: "Abdest namazın şartıdır!" diyeceğimiz gibi, "Başörtüsü de kadın için, abdest gibi namazın şartıdır." diyebiliriz. Böylece setr-i avretin, namazın farzlarından olduğu sâbit olmuştur. *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/42)*

Erkeklerin baş açık namaz kılmalarıysa mekruhtur. Çünkü bu âyet-i kerîmede zikredilen ziyneti takınma emrine muhâliftir.

Allâme **Muhammed Zâhid el-Kevserî** *(Rahimehullâh)*ın bu konudaki beyânlarını **"Makalât"**ından şöyle özetleyelim:

Bugünlerde özürsüz olarak baş açık namaz kılmanın hükmü çok sorulmaya başlandı, buna da sebep; iyiliği reddedip kötülüğü yaymayı şiar edinen ve Müslümanların cumhûrunun, halefinin selefinden mîras alarak uyguladığı tatbîkata karşı çıkmayı âdet haline getiren birtakım insanların belirmesi oldu. Bunlar küçük meseleleri büyütmek ve büyük meseleleri küçültmek husûsunda **Hâricîler**'e en çok benzeyen kimseler oldular.

Konumuza gelecek olursak; hiçbir özrü olmaksızın baş açık halde namaz kılanın namazı, diğer şartları ve rükünleri yerine getirmesi hâlinde sahihtir.

Lâkin hem sünnete muhâliftir, hem de asırlar boyu dünyânın farklı yerlerindeki bütün Müslümanların halefinin selefinden öğrenip uyguladığı amele terstir. Üstelik Ehl-i Kitaba benzeyiştir. Çünkü görüldüğü üzere onlar başları açık kılmaktadırlar.

Bir de bu, her mescide girişte ve namaz ânında Müslümanlara takınmaları emrolunan ziyneti bir kenara bırakmaktır.

İmâm-ı Nâfi' *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* beni bir elbise içerisinde namaz kılarken görünce: "Ben sana iki elbise giydirmedim mi?" dedi.

Ben: "Evet!" deyince o: "Söyle bakayım, ben seni **Medîne** ehlinden birine göndersem (bir tarafın kapalı, bir tarafın açık vaziyette) tek elbiseyle gider misin?" dedi. Ben: "Hayır!" deyince o: "Kendisi için süslenilmeyi en çok hak eden **Allâh-u Te'âlâ** mıdır yoksa insanlar mıdır!" buyurdu. *(Kevserî, el-Makalât, no:29, sh:135; Beyhakî,es- Sünenü'l-Kübrâ, no:3272, 2/333; Serahsî, el-Mebsût:1/34)*

Fukahânın beyânlarından anlaşıldığına göre; bir kişinin, hürmet ettiği kimselerin huzûruna çıkamayacağı kılıkla namaza durması mekruhtur.

Müslümanların halefinin selefinden gördüğü âdete göre kişinin, hürmet ettiği şahısların yanına baş açık çıkmayacağı şüphesizdir. O halde baş açık namaz kılması da mekruh olur.

Mâverdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "(Âyet-i kerîmede emredilen) ziyneti takınmak, en güzel giysilerle süslenmek demektir."

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*: "Anlaşılan odur ki; ziynet, namaz ânında kendisiyle süslenilen şeylerdir. Avret yerini örten giysiler buna dâhil olmaz, çünkü onlar zâten emrolunan şeylerdir." demiştir.

Bu söz gerçekten yerindedir. Buna göre ziynet mefhumunun, başı örtmeyi içine aldığı şüphe konusu değildir. İslâm'ın bidâyetinden bugüne kadar amel edilen şekil de budur.

Hiçbir zamanda ve hiçbir mekânda hiçbir kimse Müslümanların namazlarında baş açık vaziyette saf tuttuklarını görmemiştir. Bunu inkâr eden, delîle dayanmaksızın boşu boşuna dâvâyı sürdürmüş olur.

Demek ki; başı örtmeyi ziynet mefhumundan çıkartmaya çalışmak hiçbir delille desteklenmediği gibi, bilakis keyfe göre konuşmak olur. Çünkü ziynet tâbirinin baş örtmeyi evleviyetle ihtivâ ettiğinde hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu, âyet-i kerîmede emrolunan bir şeydir.

Âyet-i kerîmenin sâdece çıplak tavaf eden câhiliyet ehlini engelleme kastıyla indiğini göz önünde bulundurarak, bu emrin sâdece avret yerlerini kapatmaya yönelik olduğunu düşünmek, istinbât ehlinin usûlünden uzaklaşmak olur ki, onlara göre îtibar, sebebin özelliğine göre değil, lafzın genelliğine göredir.

Bu yüzden sen tüm mezheplerin ulemâsının namazda takke, fistan ve peştemal gibi şeylerin giyilmesinin müstehap olduğu husûsunda ittifak ettiklerini görmektesin!

Seyyid Muhammed ibni Ca'fer el-Kettânî *(Rahimehullâh)* **"ed-Di'âme"** isimli eserinde bu konuyu inceden inceye ele almış ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sarıklı ve sarıksız takke giymeye devâm ettiğine delâlet eden hadisleri ve ehl-i ilmin bu konudaki sözlerini zikretmiştir.

Artık baş örtme husûsunda tevârüs edilen sünneti ve mütevâtir olan ameli hafife alıp Hristiyanlara benzeme tehlikesini de önemsemeyen kişilerin iyi niyetli oldukları düşünülemez. Baş açmak ancak hac (ihrâmı) gibi husûsî bir mekânda, husûsî bir zamanda yapılan özel bir amelde meşrû kılınmıştır ki, diğer hiçbir ibâdet buna kıyas edilemez.

"Minyetü'l-musallî" şerhinde zikredildiğine göre; tevâzu' ve huşû için baş açık kılmakta bir beis olmadığı söylenmekteyse de, bir şey hakkında: "Bunda beis yoktur!" denmesi, onu yapmamanın daha uygun olduğuna delâlet eder. Zâten huşû ve tezellül kalbe âit işlerden olduğuna göre, kişinin bunu dışa vurmaması daha uygun görülmüştür.

Huşû sâhiplerinin Efendisi olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in başı açık vaziyette namaz kıldığına dâir zayıf bir rivâyet bile bulunmadığına göre, efdal olan davranış her husûsta ona uymaktır.

Ayrıca Hristiyanların namazlarındaki âdetlerinin, baş açıklığı olduğu düşünülecek olursa, Ehl-i Kitab'a muhâlefetle emrolunan bizlerin baş açık kılmamaya gayret etmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmıştır.

Ehl-i Kitab'a benzemekten sakınan, İslâmî izzet ve dînî gayret sâhibi olan âlimler, namaz dışında bile baş açık gezmeme husûsunda büyük mücadele vermişlerdir.

Hicrî 1280 senesinde Rusların **Kafkasya**'yı istîlâsı sonrasında Müslümanlar, hâkimlerin yanına girerken başlarını açmaya zorlanmışlar, Rabbânî bir âlim canından olma pahasına buna direnmiş, mahkeme başkanı olan hâkim de konuyu o zamanki din âlimlerinin yüksek meclisine bildirmiş, ulemânın görüşü bu gayretli âlimin doğruluğu noktasında birleşince, o bölgedeki Müslümanlar bu belâdan kurtulmuşlardır.

İşte kâfirlere benzemekten sakınmak böyle bir izzet ve gayret gerektirir. Ama dinleri birleştirip eşit noktaya getirmeye ve aralarındaki engelleri kaldırmaya çağıran (diyalogçu) kişilerin âdetleri buna uymaz! *(Kevserî, el-Makalât, no:29, sh:135-137)*

"İbni Âbidîn"de zikredildiğine göre; namazda başı örtmek o kadar önemlidir ki, eğer kişi takkeyi ve sarığı hafife alarak ve onları hakir görerek başını açarsa kâfir olur. Ancak sıcak diye veyâ başında bir ağırlık olmasın diye bunu yapıyorsa mekruhtur.

Namazda namaz dışı hareket son derece sakıncalı olduğu halde, takkesi düşen kişinin az bir hareketle onu geri alması daha fazîletlidir. Ancak fazla hareket gerektiriyorsa, amel-i kesîrle namaz bozulmasın diye bırakılır. *(Haskefî, Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr:1/431)*

Üstadımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* bu konuya çok önem verirdi, namazın dışında bile baş açık gezmeye hiç müsâade etmezdi. Bir kere çok sıcak bir dönemde takkesini bir anlık çıkartmıştı, tam o sırada: "Baş açık gezmek öyle bir günahtır ki, kitaplarda arasanız yerini bulamazsınız! Yenilere (geçmiş büyüklerin yolunu beğenmeyip, dinde yenilik çıkarmak isteyenlere) benzemekten dolayı böyledir!" buyurarak, takkesini giydi.

Büyük Ali Haydar Efendi başkanlığında hazırlanan **"Mecelle Şerhi"**ndeki "Dilsizin ve körün şâhitliği kabul edilmez" maddesinde şöyle zikredilmiştir:

"Şahsiyeti zedeleyen işler yapan kişinin şâhitliği, imamların görüş birliğiyle kabul edilmez. Velev ki bu işler haram olmasın!

Meselâ; yollarda tek bir gömlekle gezmek, toplantılara böylece katılmak, insanların yanında ayak uzatmak ve baş açmanın âdete muhâlif ve edepsizlik sayıldığı yerlerde baş açık bulunmak, yollarda insanların gözü önünde yemek yemek ve idrar yapmak, kendisini küçümsetecek derecede aşırı şakacılık, bayağı insanlarla birliktelik, insanları küçümsemek ve sokaklarda bağırmak gibi fiiller dînen haram değilse de, bunları yapanların şâhitliği kabul edilmez!" *(Dürerü'l-hukkâm şerh-u mecelleti'l-ahkâm, madde:1686, 15/316-317)*

5) Namazda avret yerlerinin örtülmesinden öte, imkân nispetinde şalvar, entâri ve cübbe gibi bol ve güzel giysiler giyinmek, bu âyet-i kerîmede geçen: **"Namaz ânında ziynetinizi takının!"** emrine dâhildir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٣١- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ عَنِ الصَّلَاةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فَقَالَ «أَوَكُلُّكُمْ يَجِدُ ثَوْبَيْنِ؟» ثُمَّ سَأَلَ رَجُلٌ عُمَرَ فَقَالَ: «إِذَا وَسَّعَ اللهُ فَأَوْسِعُوا، جَمَعَ رَجُلٌ عَلَيْهِ ثِيَابَهُ صَلَّى رَجُلٌ فِي إِزَارٍ وَرِدَاءٍ، فِي إِزَارٍ وَقَمِيصٍ، فِي إِزَارٍ وَقَبَاءٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَرِدَاءٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَقَمِيصٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَقَبَاءٍ، فِي تُبَّانٍ وَقَبَاءٍ، فِي تُبَّانٍ وَقَمِيصٍ، فِي تُبَّانٍ وَرِدَاءٍ».

231- "Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna çıkarak, ona bir elbiseyle namaz kılmanın hükmünü sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Her biriniz iki elbise bulabilir mi?'** buyurdu. (Böylece zarûret hâlinde avret yerleri örtülerek namaz kılmanın câiz olduğunu ifâde etmiş oldu.)

Sonra başka bir adam **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a sorunca o: '**Allâh** genişlik yaptığı zaman siz de genişlik yapın! Bir adam (cübbe, şalvar, entâri gibi) elbiselerini üzerinde toplayıp kılar(sa bu güzel olur).

Diğer bir adam (bu imkânı bulamadığı için) peştemal ve gömlekle kılar veyâ peştemal ve fistanla kılar yâhut peştemal ve kaftanla kılar yâhut don ve gömlekle kılar veyâ don ve fistanla kılar yâhut don ve kaftanla kılar veyâ avret yerini örtecek kadar don giyip fistan veya kaftan ya da gömlekle kılar.' dedi." *(Buhârî, Salât:8, no:358, 1/143)*

Namaz içinde de, namaz dışında da cübbe ve şalvar giymek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve bütün peygamberlerin sünnetlerindendir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Şam** dokuması bir cübbe giydiği, sahâbe-i kirâmın da cübbe giydiklerine dâir sahih kaynaklarda birçok rivâyet mevcuttur.

٢٣٢- عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَقَالَ: «يَا مُغِيرَةُ! خُذِ الْإِدَاوَةَ». فَأَخَذْتُهَا «فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَوَارَى عَنِّي فَقَضَى حَاجَتَهُ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ فَذَهَبَ لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِهَا فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ ثُمَّ صَلَّى».

232- **Muğîre ibni Şu'be** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber bir yolculuktaydım, bana: **'Ey Muğîre! Su kabını al!'** buyurdu, ben de aldım.

Derken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **yürüyerek benden gizlendi. Üzerinde Şam dokuması bir cübbe vardı,** (abdest almak için) **mübârek elini cübbenin kolundan çıkartmaya çalıştı, fakat dar olduğu için elini cübbenin aşağı tarafından çıkardı. Ben de ona su döktüm, namaz için abdestini aldı, mestleri üzerine mesh yaptıktan sonra namaza durdu."** *(Buhârî, Salat:6, no:356, 1/142)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٣٣- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْتُ يَوْمًا السُّوقَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَلَسَ إِلَى الْبَزَّازِينَ، فَاشْتَرَى سَرَاوِيلَ بِأَرْبَعَةِ دَرَاهِمَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَإِنَّكَ لَتَلْبَسُ السَّرَاوِيلَ؟ قَالَ: «أَجَلْ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، وَبِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ. فَإِنِّي أُمِرْتُ بِالسَّتْرِ فَلَمْ أَجِدْ شَيْئًا أَسْتَرَ مِنْهُ».

233- "Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber çarşıya çıkmıştım. O, kumaşçıların yanına gidip oturdu ve dört dirheme bir şalvar satın aldı. O zaman ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen şalvar giyiyor musun?" diye sorduğumda:

"Evet! Seferde ve hazarda (memlekette ve yolculukta)**, gece-gündüz** (dâimâ giyerim)**! Çünkü ben örtünmekle emrolundum, ondan daha iyi örten bir şey bulamadım!"** buyurdu. *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:6162, 11/24,25; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:6590, 7/308, 309; Sindî, Hâşiyetü'n-Nesâî, no:4606, 7/327)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **(Cuhfe** yakınındaki) **Herşâ tepesi**'ne geldiğinde:

٢٣٤- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا... ثُمَّ أَتَى عَلَى ثَنِيَّةِ هَرْشَى فَقَالَ: «أَيُّ ثَنِيَّةٍ هٰذِهِ؟» قَالُوا: ثَنِيَّةُ هَرْشَى. قَالَ: «كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى نَاقَةٍ حَمْرَاءَ جَعْدَةٍ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ خِطَامُ نَاقَتِهِ خُلْبَةٌ وَهُوَ يُلَبِّي».

234- **"Bu hangi tepedir?"** buyurdular. **"Herşâ tepesi!"** denilince: **"Sanki ben Mettâ oğlu Yûnus** *(Aleyhisselâm)***ı görür gibiyim, üzerinde yünden bir cübbe bulunduğu halde, yuları liften olan sık etli kırmızı bir deve üzerinde** (bu vâdîden geçerken) **telbiye getiriyordu!"** buyurdu. *(Müslim, İmân:74, no:166/268, 269, 1/152)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٣٥- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَوْمَ كَلَّمَ اللهُ مُوسَى كَانَتْ عَلَيْهِ جُبَّةُ صُوفٍ، وَكِسَاءُ صُوفٍ، وَسَرَاوِيلُ صُوفٍ».

235- **"Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh ile konuştuğu gün üzerinde yünden bir cübbe, yün elbise ve yün şalvar vardı."** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:76, 1/81)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın cennetten indirilişiyle ilgili kıssa sırasında şöyle anlatmıştır: "**Allâh-u Te'âlâ Âdem** ve **Havvâ**'nın elbisesiz kaldıklarını görünce, ona cennetten indirdiği sekiz çift arasından koçu kesmesini emretti.

Âdem *(Aleyhisselâm)* koçu tutup kesti. **Havvâ** *(Aleyhesselâm)* ise onun yünlerini eğirip eşiyle birlikte onu dokudu. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ilk olarak kendisine bir cübbe dokudu, **Havvâ** *(Aleyhesselâm)*a da bir elbise ve bir başörtü dokudu ve ikisi de dokuduklarını giydiler." *(İbni Sa'd, et-Tabakatü'l-Kübrâ:1/36; Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr:1/309)*

"Fetâvâ-i Hindiyye" isimli mûteber eserin "Kerâhiyye" bahsinde zikredildiğine göre; yamalı ve sert kumaştan elbiseler giymek İslâm'ın sünnetindendir. Şalvar giymek de sünnettir, erkekler için de, kadınlar için de en örtücü giysidir!

6) Ali el-Karî *(Rahimehullâh)*ın **"el-Makaletü'l-azbe fi'l 'imâme ve'l azebe"** isimli risâlesinde zikredildiğine göre; sarıkla namaz kılmak da bu âyet-i celîlede emredilen ziynet takınma emrine dâhildir.

Birçok hadîs-i şerîf ve rivâyetlerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sarık sardığı, mânen mütevâtir olmaya yakın derecede sâbit olmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetini sarık sarmaya teşvik ettiği de meşhurdur. Bu konudaki hadislerin farklı farklı yollardan rivâyet edilmiş olması, sarık sarmanın sahih bir sünnet olduğu husûsunu ifâde etmektedir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bâzen sırf takkeyle durduğu hakkındaki rivâyet ise, sıcak ve benzeri bir zarûretten dolayı veyâ evinde istirahat hâlinde iken yâhut da sahâbe-i kirâm arasında sarıksız durmanın da câiz olduğuna işâret için olmuş olabilir ki, bütün bunlar namazın dışındaki hallerdir.

Sarığın sünnet oluşu, sarıkla namaz kılmanın fazîleti ve sarığın hikmetleri hakkında geniş mâlûmat için bakınız: Rûhu'l-Furkan:4/153-158

Fakîh **Ebû Ca'fer, Tahtâvî, Zeyla'î** ve **Ali el-Karî** *(Rahimehümullâh)* gibi fukahâ-i izâmın beyânları vechile; erkeğin peştamal, fistan ve sarıktan ibâret, kadının da fistan, başörtüsü ve dondan ibâret üç elbiseyle namaz kılması müstehaptır. *(Hâşiyetü't-Tahtâvî:2/206; el-Muhîtu'l-burhânî:2/56, 67; Tebyînü'l-hakaık:2/287; Feth-u bâbi'l-inâye:1/370)*

İmâm-ı Velvâlicî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; baş ortasını açık bırakıp etrafına sarık döndürmek mekruhtur. Böyle yapmak namaz dışında da mekruhtur. *(el-Fetâve'l-Hindiyye:3/375)*

Burada yeri gelmişken, sarığın ve sarıkla namaz kılmanın fazîletine dâir Âl-i İmrân Sûresinin 125. *(Rûhu'l-Furkan:4/153-157)* âyet-i kerîmesinde zikretmediğimiz bazı hadîs-i şerîfleri nakledelim:

Amr ibni Hureys *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٢٣٦- عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ قَدْ أَرْخَى طَرَفَيْهَا بَيْنَ كَتِفَيْهِ».

236- **"Sanki ben Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***i, uçlarını omuzları arasına sarkıttığı siyah bir sarıkla minber üzerinde görür gibiyim!"** *(Müslim, Hacc:84, no:1359/453, 2/990; Ebû Dâvûd, Libâs:24, no:4077, 2/452; Nesâî, Ziynet:110, no:5361, 8/601; İbni Mâce, Cihâd:22, no:2821, 2/942)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir seriyye gönderirken **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)***ı emir** tâyin etti ve ona bir sancak vererek:

٢٣٧- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ سَرِيَّةً وَأَمَّرَ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَلَيْهَا وَعَقَدَ لَهُ لِوَاءً فَقَالَ: «خُذْهُ بِسْمِ اللهِ وَبَرَكَتِهِ!» وَعَلَى عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عِمَامَةٌ مِنْ كَرَابِيسَ مَصْبُوغَةٍ بِسَوَادٍ فَدَعَاهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَلَّ عِمَامَتَهُ ثُمَّ عَمَّمَهُ بِيَدِهِ وَأَفْضَلَ عِمَامَتَهُ مَوْضِعَ أَرْبَعِ أَصَابِعَ فَقَالَ: «هٰكَذَا فَاعْتَمَّ فَإِنَّهُ أَحْسَنُ وَأَجْمَلُ!».

237- **"Bunu, Allâh'ın ismiyle ve bereketiyle al!"** buyurdu.

O sırada **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)***ın** başında siyah boyalı pamuklu kalın bezden bir sarık vardı. Sonra onu yanına çağırarak sarığını çözdü ve eliyle sarığını bağladı, dört parmak kadar da sarkıttı ve:

"İşte böylece sarık sar! Çünkü şüphesiz bu daha güzeldir ve daha hoştur!" *(Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, no:13065, 6/590)* buyurdu.

Ali *(Radıyallâhu Anh)***dan** rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٣٨- عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ أَمَدَّنِي يَوْمَ بَدْرٍ وَحُنَيْنٍ بِمَلَائِكَةٍ يَعْتَمُّونَ هٰذِهِ الْعِمَّةَ، إِنَّ الْعِمَامَةَ حَاجِزَةٌ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ».

238- **"Şüphesiz ki Allâh Bedir ve Huneyn günü bana şu sarığı saran meleklerle yardım etti. Muhakkak ki sarık, kâfirlikle îman arasında** (duran ve kâfirliğe mânî olan) **bir engeldir!"** *(Ebû Dâvûd et-Tayâlesî, el-Müsned, no:154, sh:23; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:41139, 15/306)*

Meymûn ibni Mihrân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٣٩- عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ فَحَدَّثَنِي وَحَدَّثْتُهُ مَلِيًّا ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ: يَا أَبَا أَيُّوبَ! أَلَا أُخْبِرُكَ بِحَدِيثٍ تُحِبُّهُ وَتَحْمِلُهُ عَنِّي وَتُحَدِّثُ بِهِ قَالَ: قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَهُوَ يَتَعَمَّمُ فَلَمَّا فَرَغَ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ أَتُحِبُّ الْعِمَامَةَ؟ قُلْتُ بَلَى! قَالَ: فَأَحِبَّهَا وَأَعْرِبْهَا تَجِلَّ وَتُوَقَّرْ وَتَكْرُمْ وَلَا يَرَاكَ الشَّيْطَانُ إِلَّا وَلِّي. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «صَلَاةٌ تَطَوُّعٍ أَوْ فَرِيضَةٍ بِعِمَامَةٍ تَعْدِلُ خَمْسًا وَعِشْرِينَ صَلَاةً بِلَا عِمَامَةٍ، وَجُمُعَةٌ بِعِمَامَةٍ تَعْدِلُ سَبْعِينَ جُمُعَةً بِلَا عِمَامَةٍ أَيْ بُنَيَّ! اعْتَمَّ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَشْهَدُونَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مُعْتَمِّينَ فَيُسَلِّمُونَ عَلَى أَهْلِ الْعَمَائِمِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ».

239- Bir kere ben **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın oğlu Sâlim *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına girdiğimde uzun uzun konuştuk, sonra bana dönerek: "Ey **Ebû Eyyûb**! Ben sana çok seveceğin ve benden nakledeceğin bir hadis haber vereyim mi?" dedi. Ben: "Buyur!" deyince şöyle anlattı.

Bir defâsında ben babam **Abdullâh ibni Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın yanına girdiğimde o sarık sarıyordu. Bitirince bana dönerek: "Sarığı seviyor musun?" diye sordu. Ben: "Tabi seviyorum!" deyince o: "Sarığı çok sev ve onu güzel sar ki, heybetli olasın, hürmet göresin, değer kazanasın ve şeytan seni gördüğünde mutlaka kaçsın! Çünkü ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

'Sarıkla kılınan nafile veyâ farz namaz, sarıksız kılınan yirmi beş namaza denktir, sarıkla kılınan bir cumâ, sarıksız kılınan yetmiş cumâya denktir! Ey oğulcağızım! Sarık sar! Çünkü melekler cumâya sarıklı olarak katılırlar ve güneş kaboluncaya kadar sarıklılara selam verirler.' buyururken işittim." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dimeşk, no:4399, 37/354-355; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:41139, 15/306)*

Rükâne *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٤٠- عَنْ رُكَانَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْعِمَامَةُ عَلَى الْقَلَنْسُوَةِ فَصْلُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُشْرِكِينَ يُعْطَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِكُلِّ كُورَةٍ يُدَوِّرُهَا عَلَى رَأْسِهِ نُورًا».

240- **"Takke üzerine sarılan sarık, bizimle müşrikler arasında ayırımdır.** (Sarık saran kişiye) **başına doladığı her dolamaya karşılık kıyâmet günü bir nur verilecektir!"** *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:5725, 4/515; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:41134, 15/305)*

Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٤١- عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالْعَمَائِمُ تِيجَانُ الْعَرَبِ، فَاعْتَمُّوا تَزْدَادُوا حِلْمًا، وَمَنِ اعْتَمَّ فَلَهُ بِكُلِّ كَوْرٍ حَسَنَةٌ، فَإِذَا حَطَّ فَلَهُ بِكُلِّ حَطَّةٍ حَطُّ خَطِيئَةٍ».

241- **"Sarıklar Araplar'ın taçlarıdır, o halde sarık sarın ki ağır başlılığınız artsın! Sarık sarana her dolamasına karşılık bir sevap vardır. Sarığı çözerken de her çözgüye karşılık bir hatâ silinir."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:41146, 15/307-308)*

Hâlid ibni Ma'dân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٤٢- عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَكْرَمَ هٰذِهِ الْأُمَّةَ بِالْعَصَائِبِ، وَالْأَلْوِيَةِ، وَمَا زُرْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ وَلَا قُبُورَكُمْ بِشَيْءٍ أَحَبَّ مِنَ الْبَيَاضِ».

242- **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ bu ümmete sarıklarla ve sancaklarla değer vermiştir. Siz ne mescitlerinizi, ne de** (öldüğünüzde) **kabirlerinizi beyazdan daha sevgili bir şeyle ziyâret edemezsiniz!"** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:41145, 15/307)*

7) Beyaz, siyah ve yeşil giymek sünnettir.

Nitekim **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٤٣- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِنَّ أَحْسَنَ مَا زُرْتُمُ اللهَ بِهِ فِي قُبُورِكُمْ وَمَسَاجِدِكُمُ الْبَيَاضُ».

243- **"**(Öldüğünüzde kefenlenerek) **kabirlerinizde ve mescitlerinizde Allâh'ı kendisiyle ziyâret ettiğiniz şeylerin en güzeli beyazdır!"** *(İbni Mâce, Libâs:4, no:3568, 2/1181; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/367)*

"Mecma'u'l-enhur"da zikredildiği üzere; beyaz giymek müstehaptır, çünkü bu hususta hadîs-i şerîfler vâriddir.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke** Fethi günü siyah cübbe ve siyah sarık giydiği rivâyet edilmiştir. Mâvi giymekte de bir sakınca yoktur, yeşil giymek de sünnettir.

8) Ehl-i Kitab'ın temizliğe riâyet etmemelerine ve peştamal giymeksizin namaz kılmalarına muhâlefet ederek, son derece tesettüre riâyetle namaz kılmak müstehabdır.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٤٤- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مَشْيَخَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ بِيضٍ لِحَاهُمْ فَقَالَ: «يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! حَمِّرُوا وَصَفِّرُوا وَخَالِفُوا أَهْلَ الْكِتَابِ». قَالَ: فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ يَتَسَرْوَلُونَ وَلَا يَأْتَزِرُونَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَسَرْوَلُوا وَائْتَزِرُوا وَخَالِفُوا أَهْلَ الْكِتَابِ». قَالَ: فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ يَتَخَفَّفُونَ وَلَا يَنْتَعِلُونَ. قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَتَخَفَّفُوا وَانْتَعِلُوا وَخَالِفُوا أَهْلَ الْكِتَابِ!» قَالَ: فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ يَقُصُّونَ عَثَانِينَهُمْ وَيُوَفِّرُونَ سِبَالَهُمْ. قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قُصُّوا سِبَالَكُمْ وَوَفِّرُوا عَثَانِينَكُمْ وَخَالِفُوا أَهْلَ الْكِتَابِ».

244- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sakalları bembeyaz olan Ensâr'ın yaşlılarının yanına gelerek:

'Ey Ensâr cemaati! (Sakallarınızı kınayla ve safran gibi şeylerden elde edilen kokularla) **kırmızıya ve sarıya boyayın da Ehl-i kitab'a muhâlefet edin!'** buyurdu.

O zaman biz: 'Yâ **Rasûlellâh**! Ehl-i kitap don giyiyorlar, peştemal giymiyorlar!' dediğimiz de o: **'Siz hem don giyin, hem peştemal giyin! Ehl-i kitaba muhâlefet edin!'** buyurdu.

Bunun üzerine biz: 'Ehl-i kitap mest giyiyorlar, ayakkabı giymiyorlar!' deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Siz hem mest giyin, hem ayakkabı giyin! Ehl-i kitaba muhâlefet edin!'** buyurdu.

Sonunda biz: 'Ehl-i Kitap sakallarını kısaltıyorlar, bıyıklarını uzatıyorlar!' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Bıyıklarınızı kısaltın, sakallarınızı bol bırakın! Ehl-i kitab'a muhâlif olun!'** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22283, 36/613; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/365)*

9) Kirli-paslı iş elbisesiyle ve yatak kıyâfeti gibi insan içine çıkılamayacak giysilerle namaz kılmak mekruh sayılmıştır. Çünkü bunlar işte ve evde giyilmekteyse de, bu kıyâfetlerle hürmet edilen büyük kimselerin yanına gidilemez! Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûruna çıkılmaması daha uygundur! *(İbni Nüceym, el-Bahru'r-râik:4/168; Ali el-Karî, Feth-u bâbi'l-inâye:1/370)*

10) İmkânı geniş olanların kıymetli kumaşlardan elbise giymeleri israf ve kibre dâhil olmayıp, aksine sünnet ve müstehaptır.

Nitekim **Ebu'l Ahvas**, babasının *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlattığını nakletmiştir:

٢٤٥- عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَوْبٍ دُونٍ فَقَالَ: «أَلَكَ مَالٌ؟» قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «مِنْ أَيِّ الْمَالِ؟» قَالَ: قَدْ آتَانِي اللهُ مِنَ الْإِبِلِ، وَالْغَنَمِ، وَالْخَيْلِ، وَالرَّقِيقِ. قَالَ: «فَإِذَا آتَاكَ اللهُ مَالًا فَلْيُرَ أَثَرُ نِعْمَةِ اللهِ عَلَيْكَ وَكَرَامَتِهِ».

245- "Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına basit bir elbiseyle geldiğimde bana: **'Senin malın var mı?'** diye sordu. Ben: 'Evet!' deyince, o: **'Hangi maldan?'** buyurdu. Ben: '**Allâh** bana develer, koyunlar, atlar ve köleler verdi!' deyince o: **'Allâh sana mal verdiği zaman, Allâh'ın senin üzerindeki nîmetinin ve ikrâmının eseri görünsün!'** buyurdu." *(Ebû Dâvûd, Libâs:17, no:4063, 2/449)*

Amr ibni Şu'ayb'ın, babası vâsıtasıyla dedesinden (**Abdullâh ibni Amr ibni Âs**'dan) *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٤٦- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ».

246- **"Şüphesiz ki Allâh, nîmetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever!"** *(Tirmizî, Edeb:54, no:2819, 5/123-124)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٤٧- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَدْخُلُ النَّارَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ كِبْرٍ». فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي لَيُعْجِبُنِي أَنْ يَكُونَ ثَوْبِي غَسِيلًا وَرَأْسِي دَهِينًا وَشِرَاكُ نَعْلِي جَدِيدًا وَذَكَرَ أَشْيَاءَ حَتَّى ذَكَرَ عِلَاقَةَ سَوْطِهِ أَفَمِنَ الْكِبْرِ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «لَا! ذَاكَ الْجَمَالُ إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ وَلٰكِنَّ الْكِبْرَ مَنْ سَفِهَ الْحَقَّ وَازْدَرَى النَّاسَ».

247- **"Kalbinde bir tâne kadar îmânı olan kimse, cehenneme girmeyecektir, ama kalbinde bir tâne kadar kibir bulunan da cennete girmeyecektir."**

Bunun üzerine bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Elbisemin yıkanmış, başımın (yıkanıp, taranıp kokuyla) yağlanmış, ayakkabımın bağının da yeni olması benim hoşuma gidiyor!" dedi. Sonra kamçısının sapına varıncaya kadar bâzı şeyler bahsederek; "Bunlar kibirden midir, yâ Rasûlellâh?" diye sorması üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"O, güzelliktir. Şüphesiz ki Allâh güzeldir, güzelliği sever. Lâkin kibir, hakkı tanımayan ve insanları hakir gören(in davranışı ve hareketi)**dir."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3789, 6/338; Müslim, İman:39, no:91, 1/93; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/368)*

Sehl ibni Hanzaliyye *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٤٨- عَنْ سَهْلِ بْنِ الْحَنْظَلِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّكُمْ قَادِمُونَ عَلَى إِخْوَانِكُمْ فَأَصْلِحُوا رِحَالَكُمْ وَلِبَاسَكُمْ حَتَّى تَكُونُوا فِي النَّاسِ كَأَنَّكُمْ شَامَةٌ فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَلَا التَّفَحُّشَ».

248- **"Şüphesiz ki siz kardeşlerinizin yanına geliyorsunuz, o halde siz eşyânızı ve elbisenizi o kadar düzeltin ki, insanlar arasında** (yüzde veyâ vücutta bulunan) **bir ben gibi** (belirgin ve temizliğinizle tanınır bir halde) **olun!**

Şüphesiz ki Allâh Azze ve Celle kötü konuşmayı, kötü davranışı ve bunu kasten yapmayı sevmez. (Basit giyinmek ve kirli-paslı gözükmek de çirkin davranış mefhumuna dâhildir, oysa **Allâh** güzeldir, güzeli sever.)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17624, 29/164; Ebû Dâvûd, Libâs:28, no:4089, 2/455-456; Azîmâbâdî, Avnü'l-ma'bûd:11/149)*

Cündeb ibni Mekîs *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٢٤٩- عَنْ جُنْدَبِ بْنِ مَكِيثٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَدِمَ الْوَفْدُ لَبِسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ، وَأَمَرَ عِلْيَةَ أَصْحَابِهِ بِذٰلِكَ».

249- **"Bir heyet geldiğinde Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **en güzel elbiselerini giyerdi ve zengin ashâbına da bunu emrederdi."** *(İbni Sa'd, et-Tabkatü'l-kübrâ:4/346; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/368)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **İmâm-ı Muhammed el-Bâkır** *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilen bir görüşe göre; âyet-i kerîmedeki ziynet, süslenme elbisesidir.

Nitekim rivâyet olunduğu üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in torunu **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* namaza kalkacağı zaman en yeni elbisesini giyerdi. Bir kere ona: "Ey **Rasûlüllâh**'ın oğlu! Niye en yeni elbiseni giyiyorsun?" diye sorulduğunda:

"Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** güzeldir, güzelliği sever! Ben de Rabbim için süsleniyorum! O: 'Her namaz ânında süsünüzü takının!' buyuruyor, bu nedenle ben de elbiselerimin en güzelini giyinmeyi seviyorum!" diye cevap verdi.

Taberânî *(Rahimehullâh)*ın, **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* vâsıtasıyla **Muhammed ibni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre; **Temîm-i Dârî** *(Radıyallâhu Anh)* bin dînâra bir kaftan satın almıştı ki, namazlarını onunla kılardı. *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:1248, 2/49)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şeyhülislâm Hâherzâde** *(Rahimehullâh)*: "Namaz hâlinde en güzel elbiseleri giymenin müstehap olduğuna bu âyet-i kerîme delâlet etmektedir." demiştir. Demek ki; avret yerini örtecek kadar elbise giymek vâcip, güzel elbise giymekse sünnettir.

Ebû Hanîfe *(Rahimehullâh)* gece namazı için entâri, sarık, cübbe ve şalvardan ibâret bir takım elbise seçmişti ki, bunun değeri binbeşyüz dirhemdi. O her gece bunları giyinir ve: "**Allâh** için süslenmek, insanlar için süslenmekten evlâdır!" derdi.

Bu husûstaki diğer bazı deliller, A'râf Sûresinin 26. âyet-i kerîmesinin îzâhında zikredilmiştir.

11) "Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; namaz dışında ve namazda giyilecek elbise(nin boyu) hakkında vârid olan hadîs-i şerîfleri zikretmek burada yerinde ve güzel olacaktır.

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim." demiştir.

٢٥٠- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

«إِزْرَةُ الْمُؤْمِنِ إِلَى أَنْصَافِ السَّاقَيْنِ لَا جُنَاحَ أَوْ لَا حَرَجَ عَلَيْهِ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَيْنِ مَا كَانَ أَسْفَلَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُوَ فِي النَّارِ لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَى مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ بَطَرًا».

250- **"Müminin elbise giyme şekli bacakların**(ın) **yarılarına kadardır, onunla topuklar arasında olan kısmında ona bir günah ve sıkıntı yoktur, işte bundan aşağı olan ateştedir! Şımarıklık yüzünden elbisesini** (ardından) **çeken kimseye Allâh** (rahmet nazarıyla) **bakmaz."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11010, 17/52; Ebû Dâvûd, Libâs:30, no:4093, 2/457; Ebû Dâvûd et-Tayâlesî, el-Müsned, no:2342, 3/674; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/15)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٥١- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا رَجُلٌ يُصَلِّي مُسْبِلاً إِزَارَهُ إِذْ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِذْهَبْ فَتَوَضَّأْ». فَذَهَبَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ جَاءَ ثُمَّ قَالَ: «اِذْهَبْ فَتَوَضَّأْ». فَذَهَبَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا لَكَ أَمَرْتَهُ أَنْ يَتَوَضَّأَ ثُمَّ سَكَتَّ عَنْهُ فَقَالَ: «إِنَّهُ كَانَ يُصَلِّي وَهُوَ مُسْبِلٌ إِزَارَهُ وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى لَا يَقْبَلُ صَلَاةَ رَجُلٍ مُسْبِلٍ إِزَارَهُ».

251- Bir adam elbisesini yerden sürterek namaz kıldığı bir anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Git, (kibrini giderme düşüncesine sâhip olmak için) **abdest al** (sonra namazını iâde et)!" buyurdu. Adam gitti, abdest aldı, sonra geldiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yine:

"Git, abdest al!" buyurdu. Adam gidip abdest aldıktan sonra geldiğinde, başka bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Niçin ona abdest almasını emrettin, sonra sessiz kaldın?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şüphesiz ki o, eteğini sürterek namaz kılıyordu, şânı yüce olan Allâh ise eteğini sürten bir adamın namazını kabul etmez!" buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Salât:83, no:638, 1/228; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/16)*

"et-Temhîd" isimli eserde, **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* peştamal hakkında buyurduğunu entâri hakkında da buyurmuştur, yâni giysilerden topuk altında kalan ateştedir. *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/16)*

Ebû Hayseme Züheyr ibni Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû İshâk es-Sübey'î** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Ben sahâbe-i kirâma yetiştiğimde onların entârileri bacağın yarısına kadardı, ya da buna yakındı, hiçbirinin kolunun yeni de elini geçmiyordu!" *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/16)*

Esmâ binti Yezîd *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle demiştir:

٢٥٢- عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: «كَانَتْ يَدُ كُمِّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الرُّسْغِ».

252- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in entârisinin yeni bileğe kadardı."** *(Ebû Dâvûd, Libâs:3, no:4026, 2/441; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/16)*

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Mevlâ Te'âlâ**, çıplak tavaf yapan müşriklere, tavaf ânında örtünmeyi emrettikten sonra, hac günlerinde, hacca tâzim niyetiyle çok az yiyen ve yağlı yemeyen câhiliyyet Araplarına yanlışlıklarını açıklamak üzere:

﴿... وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾

"Yiyin, için, israf etmeyin! Şüphesiz ki O, israfçıları sevmez!" buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen:

﴿... وَكُلُوا وَاشْرَبُوا ...﴾

"Yiyin, için!" cümle-i celîlesini bâzı müfessirler genel mânâda değerlendirmişlerdir.

Nitekim **Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; yeme ve içme emri mutlak ve genel olduğu için, tüm zamanları, durumları ve bütün yiyecek ve içecekleri içine alır. Buna göre her zaman, her yiyecek ve içeceğin helâl olması îcâb eder.

Ancak (oruçla mükellef olan için ramazan günü yiyip içmek ve domuz eti yemek gibi, haramlığına dâir) ayrı bir delîlin kendisini özelleştirdiği durumlar müstesnâdır. Akıl da bunun böyle olduğunu tekid etmektedir. Zîrâ faydalı şeylerde asıl olan hill ve ibâha (helâllik ve serbestlik)dir.

"Vesît, Beğavî, Zâdü'l-mesîr, Bahru'l-muhît, Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Kurtubî, Se'âlibî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Kelbî, İbni Zeyd, İbni Sâib** ve diğer bâzı müfessirler *(Rahimehümullâh)* şöyle demişlerdir:

Câhiliyyet ehli, özellikle **Âmir oğulları** hac günlerinde ölmeyecek kadar az azık yerler ve yağlı yemezlerdi. Güyâ bununla haclarına ta'zîm kastederlerdi. Bu durumu gören Müslümanlar: "Böyle yapmak bize daha çok yakışır!" deyince, **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîleyi indirdi.

Bu sebeb-i nüzûle göre; yiyip-içme emri husûsî olup, özel zamanlarda, özel kişilere, özel bâzı şeyleri yemelerinin serbest olduğunu ifâde eden "İbâha" anlamında bir emirdir. Bu durumda hac mevsiminde, ibâdet niyetiyle et ve yağ yemekten sakınanlara bu gibi şeyleri yemekten sakınmamaları emredilmiştir.

"Kurtubî Tefsîri"nde yemek âdâbıyla ilgili birçok mesele olduğu beyân edildikten sonra bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetlere yer verilmiştir:

1) İnsanın yemekten önce ve sonra elini yıkaması müstehaptır. Nitekim hadîs-i şerîfte:

٢٥٣- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ بَرَكَةٌ».

253- **"Yemek öncesinde ve sonrasında el yıkamak berekettir!"** buyrulmuştur. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/188)*

Selmân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Ben **Tevrât**'ta: "Yemeğin bereketi, sonrasında el yıkamaktır!" diye okumuştum. Bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatıp, Tevrât'ta okuduğumu kendisine haber verince:

٢٥٤- عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ: «بَرَكَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ بَعْدَهُ». قَالَ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ فَقَالَ: «بَرَكَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ».

254- **"Yemeğin bereketi; öncesinde de el yıkamak, sonrasında da el yıkamaktır!"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23732, 39/135-136; Tirmizî, Et'ıme:39, no:1846, 4/281-282)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٥٥- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ مِمَّا يَنْفِي الْفَقْرَ، وَهُوَ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ».

255- **"Yemek öncesinde ve sonrasında el yıkamak, fakirliği uzaklaştıran şeylerdendir! Bir de o, peygamberlerin sünnetlerindendir!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:6162, 8/81; Münâvî, Feyzü'l-kadîr, no:9683, 6/488; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/188)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٥٦- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ: رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ حَسَنَةٌ، وَبَعْدَ الطَّعَامِ حَسَنَتَانِ».

256- **"Yemekten önce el yıkamak bir sevap, yemekten sonra yıkamak ise iki sevaptır!"** *(Zebîdî, el-İthâf:5/212)*

2) Kişi bir yemeğin sıcak mı, soğuk mu olduğunu bilmeden yememelidir. Zîrâ sıcak olması durumunda rahatsız olabilir.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٥٧- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«أَبْرِدُوا الطَّعَامَ الْحَارَّ فَإِنَّ الطَّعَامَ الْحَارَّ غَيْرُ ذِي بَرَكَةٍ».

257- **"Sıcak yemeği soğutun, çünkü sıcak yemek bereketli değildir!"** *(Hâkim el-Müstedrek, no:7125, 4/132; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:6205, 7/117; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:7887, 5/14; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/188)*

3) Yemeği koklamamalıdır, çünkü bu, hayvanların yaptığı işlerdendir. Bilakis canı çektiğini yemeli, beğenmediğini yememelidir.

4) Yerken lokmayı küçük tutmalı ve çok çiğnemelidir ki, hırsla yiyenlerden sayıl(ıp da, kalbi kör edilen kimselerin tehdîdine dâhil ol)masın.

5) Yemeğin başında besmele çekmeli, sonunda hamdetmelidir. Sofra arkadaşları yemeği bitirmedikçe yüksek sesle hamdetmemelidir, çünkü bu, onların yemeğe devâm etmesine mâni olur.

6) İçmenin de birçok âdâbı vardır, ancak onlar meşhur olduğu için burada zikredilmemiştir. **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٥٨- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَأْكُلْ بِيَمِينِهِ وَإِذَا شَرِبَ فَلْيَشْرَبْ بِيَمِينِهِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِشِمَالِهِ».

258- **"Sizin biriniz yediği zaman, sağ eliyle yesin, içtiği zaman da sağ eliyle içsin! Çünkü şüphesiz şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer!"** *(Müslim: Eşribe:13, no:2020, 3/1598; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/188)*

Âyet-i kerîmede geçen:

﴿...وَلَا تُسْرِفُوا...﴾

"İsrâf etmeyin!" cümle-i celîlesine birkaç türlü mânâ verilmiştir:

1) "Hûd ibni Muhakkem, Vesît, Beğavî, Bahru'l-muhît, Beyzâvî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin iniş sebebine münâsip olan mânâ, buradaki israfın, câhiliyyet ehlinin, bahîra ve sâibe gibi bâzı hayvanları kendilerine haram etmeleri olarak tefsîr edilmesidir.

Çünkü bu gibi hayvanlardan istifâde etmemek ve birtakım ekinleri ve yiyecekleri dilediklerine haram etmek, ayrıca hac zamânı et ve yağ yemekten sakınmak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın serbest ettiği faydalı şeylerden sebepsiz yere mahrum olmayı gerektirir ki, bunun maddî ve mânevî yönden bir zarar ve israf olduğu âşikârdır.

Bu mânâya göre; yasaklanan israf özeldir. Ama sebeb-i nüzûlün özel oluşu, hükmün genel oluşuna ters düşmez. Nitekim **İkrime** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyetin tefsîrinde: "Giyinmek, yemek ve içmek husûsunda israf etmeyin!" demiştir.

Amr ibni Şu'ayb'ın, babası vasıtasıyla dedesinden (**Abdullâh ibni Amr ibni Âs**'dan) *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٥٩- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا فِي غَيْرِ مَخِيلَةٍ وَلَا سَرَفٍ فَإِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ».

259- **"Kibir ve israf olmaksızın yiyin, için, sadaka verin ve giyinin! Şüphesiz Allâh, nîmetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever!"** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:6/369; Nesâî, Zekât:66, 5/83; İbni Mâce, Libâs:23, no:3605, 2/1192; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:6573, 5/256; Tirmizî, Edeb:54, no:2819, 5/123-124)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle buyurmuştur:

٢٦٠- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «كُلْ مَا شِئْتَ وَاشْرَبْ مَا شِئْتَ وَالْبَسْ مَا شِئْتَ إِذَا أَخْطَأَتْكَ اثْنَتَانِ: سَرَفٌ أَوْ مَخِيلَةٌ».

260- "İsrâf ve kibirden ibâret iki kötü haslet seni şaştığı sürece, dilediğini ye, istediğini iç ve arzuladığını giyin!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/370; Beyzâvî; Hâzin; Nesefî; Mecmûâtü't-tefâsîr:2/543)*

İşte bu rivâyetler, israfın, sâdece yiyip-içme husûsunda olmayıp, giyinip kuşanma, hattâ sadaka verme konularında bile geçerli olduğunu açıklamaktadır.

Ancak bu, **Se'âlibî** ve diğer edip kişilerin: "İnsanın kendi beğendiğini yemesi, ama insanların beğendiğini giymesi gerekir!" şeklindeki beyânlarıyla çelişmez. Nitekim:

نَصَحْتُهُ نَصِيحَةً قَالَتْ بِهَا الْأَكْيَاسُ
كُلْ مَا اشْتَهَيْتَ وَالْبَسْ مَا تَشْتَهِيهِ النَّاسُ

"Ben öyle bir nasîhat yaptım ki,
Bütün akıllılar onu söylemiştir.
Canının çektiğini ye, ama mutlaka,
İnsanların beğendiğini giyin!" denilmiştir.

Bu söz isrâfa yol vermemekte, ancak insanlar arasında mûtad olmayıp, kötü bakışlara sebebiyet verecek olan giyim kuşamların terk edilmesi gerektiğini ifâde etmektedir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın sözü ise, örf ve âdete uygun olan her şeyin, isrâf ve kibirden kaçınılmak şartıyla serbest olduğunu beyân etmektedir.

2) Müfessirler ikinci olarak: "Helâli bırakıp harama geçme" mânâsını zikretmişlerdir. **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Haram yemeyin, çünkü bu isrâftır!" demiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/156; İbni Ebî Hâtim, no:8387, 5/1466; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/369)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*a: "Malda isrâf nedir?" diye sorulduğunda: "**Allâh**'ın sana helâl bir mal vermesi, senin de onu, O'nun sana yasak ettiği bir harama harcamandır!" diye cevap vermiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/371)*

Muhammed ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeye: "İsrâf, hak olmayan yerlere verilendir!" diye mânâ vermiştir.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*ın: "**Allâh**'ın tâatında **Ebû Kubeys dağı** kadar altın harcasan isrâf olmaz! **Allâh**'a ma'siyet yolunda bir ölçek harcasan isrâf olur!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8381, 5/1465)* sözü de bu mânâya gelmektedir.

Bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; isrâf, kötü yollara harcama yapmaktır, hayra harcanan isrâf sayılmaz. Bundan dolayı: "İsrâfta hayır yoktur, hayırda da isrâf yoktur!" denilmiştir.

Bu görüşü teyid eden bâzı rivâyetler de mevcuttur, nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın âzatlısı **Amra** *(Radıyallâhu Anh)*a isrâf sorulduğunda: "**Allâh**'ın tâatı uğrunda harcadığın hiçbir şey isrâf olmaz!" diye mânâ vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8388, 5/1466)*

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)* ise, bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Sadakaya mâni olmayın, sonra katılaşırsınız!" buyurarak, hak yolunda vermemeyi isrâf saymıştır. *(İbni Ebî Hâtim, no:8383, 5/1465)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* da: "Bütün mallarınızı verip de fakir kalarak isrâf etmeyin!" mânâsını vermiştir ki, **İbni Cüreyc** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu sebeb-i nüzûl bunu güçlendirmektedir:

Bir kere **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)* hurmasını devşirirken, topladıklarından sadaka vere vere elinde bir şey kalmayınca bu âyet-i celîle nâzil olmuştur. *(İbni Ebî Hâtim, no:8384-85, 5/1465)*

Bu görüşe göre; sadaka dâhil, bütün harcamalarda orta yol gözetilmeli, savurganlıktan ve cimrilikten sakınılmalıdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** has kullarının vasıflarını sayarken:

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾﴾

"O kimseler ki; (kendileri veyâ çoluk çocukları hakkında) **harcama yaptıkları zaman,** (cömertlik hudûdunu aşıp, saçıp savurarak) **isrâf da etmezler,** (cimriler gibi hakları çiğneyerek) **daraltma da yapmazlar. İşte sana! O**(nların tüketimleri) **bunun arasında ölçülü bir şey olmuştur."** *(Furkân Sûresi:67)* buyurmaktadır.

3) Müfessirlerin ekserîsi ise burada yasaklanan isrâfı: "Hırslı bir şekilde aşırı yemek içmek" olarak tefsîr etmişler ve: "Çok yiyip içmek mîdeyi ağırlaştırır, insanı Rabbine hizmetten ve nâfile ibâdetlerden nasîbini almaktan engeller. Hele bir de insan bu hususta aşırıya kaçarak vâcipleri terk edecek duruma gelirse o zaman bu yemek ve içmek ona haram olur." demişlerdir.

Müfessirler bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde fazla yiyip içmeyi zemmeden birçok hadîs-i şerîf ve rivâyetlere yer vermişlerdir ki, biz de burada bir kısmını nakledeceğiz:

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٦١- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِنَّ مِنَ السَّرَفِ أَنْ تَأْكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَيْتَ».

261- **"Şüphesiz isrâfın bir çeşiti de; canının çektiği her şeyi yemendir!"** *(İbni Mâce, Et'ıme:51, no:3352, 2/1112; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5721, 5/46)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir defâsında **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*, oğlu **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına girdiğinde yanlarında et görünce:

٢٦٢- عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلَ عُمَرُ عَلَى ابْنِهِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ وَإِذَا عِنْدَهُمْ لَحْمٌ، فَقَالَ: مَا هٰذَا اللَّحْمُ؟ فَقَالَ: اِشْتَهَيْتُهُ: قَالَ: «أَوَكُلَّمَا اشْتَهَيْتَ شَيْئًا أَكَلْتَهُ؟! كَفَى بِالْمَرْءِ سَرَفًا أَنْ يَأْكُلَ كُلَّمَا اشْتَهَاهُ».

262- **"Bu et de neyin nesi?"** diye sordu. O: "Canım çekti!" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Demek sen canının çektiği her şeyi yiyorsun! Canının çektiği her şeyi yemek kişiye isrâf olarak yeter!"** dedi. *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:649, sh:181; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/370)*

İşte bu hadîs-i şerîflerden dolayı, kişinin canının çektiği her şeyi yemesi isrâftan sayılmıştır.

Bâzı ulemâ, (tedâvi gibi) meşrû bir neden olmaksızın sâdece can çektiği için gülsuyuyla yemek pişirmek ve yemek içerisine misk gibi şeyler atmayı isrâftan saymışlardır.

Çok yemenin zemmi hakkında vârid olan hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Atıyye ibni Âmir el-Cühenî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)* yemek yemeye mecbur edilince: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

٢٦٣- عَنْ عَطِيَّةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَأُكْرِهَ عَلَى طَعَامٍ يَأْكُلُهُ فَقَالَ: حَسْبِي أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا أَطْوَلُهُمْ جُوعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

263- **"Dünyâda insanların en çok tok olanı, kıyâmet günü açlık bakımından en uzun olanlarıdır!"** buyururken işitmiş olmam bana yeter!" demiştir. *(İbni Mâce, Eti'me:50, no:3351, 2/3351; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/371)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında geğirince:

٢٦٤- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: تَجَشَّأَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «كُفَّ عَنَّا جُشَاءَكَ فَإِنَّ أَكْثَرَهُمْ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا أَطْوَلُهُمْ جُوعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

264- **"Geğirmeni bizden geri tut! Zîrâ şüphesiz o** (insa)**nların dünyâda en çok tok olanı, kıyâmet günü açlık bakımından en uzun olanlarıdır!"** buyurdu. *(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:37, no:2478, 4/649; İbni Mâce, Eti'me:50, no:3350; 2/1111; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/371; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/189)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında geğiren bu kişi **Ebû Cuhayfe** *(Radıyallâhu Anh)* idi ki, o gün yağlı etli bir pide yemişti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine böyle buyurduktan sonra, dünyâdan ayrılıncaya kadar karnını dolduracak derecede yemek yemedi. Sabah yese akşam yemezdi, akşam yese sabah yemezdi.

Mikdâm ibni Ma'dî Keribe el-Kindî *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim!" demiştir:

٢٦٥- عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبَ الْكِنْدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا مَلَأَ ابْنُ آدَمَ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ. حَسْبُ ابْنِ آدَمَ أُكُلَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ. فَإِنْ كَانَ لَا مَحَالَةَ فَثُلُثٌ طَعَامٌ وَثُلُثٌ شَرَابٌ وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ».

265- **"Âdemoğlu, karnından daha şerli bir kap doldurmamıştır. Âdemoğluna belini ayakta tutacak lokmalar yeterlidir. Eğer çâre yok** (mutlaka karnını dolduracak)**sa, o zaman üçte bir yemek, üçte bir su, üçte bir de nefes için olsun!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17186, 28/422; Tirmizî, Zühd:47, no:2380, 4/590; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:6768, 4/177; İbni Mâce, Et'ıme:50, no:3349, 2/1111)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Az yemenin çok faydaları vardır; beden bakımından daha sağlıklı olmak, hâfıza bakımından daha iyi, anlayış bakımından daha üstün, uyku bakımından daha az ve nefis bakımından daha hafif olmak bunlardan bâzılarıdır.

Çok yemekte ise, mide sıkışması ve tokluğun verdiği ağırlık söz konusudur ki, bundan farklı farklı hastalıklar meydana gelir. Bu durumda çok yiyen, az yiyenin muhtaç olduğundan çok daha fazla ilaca muhtaç olur.

Hukemâdan biri 'En büyük ilaç gıdâyı ayarlamaktır!' demiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geride zikredilen hadîs-i şerîfiyle bu mânâda öyle yeterli bir açıklamada bulunmuştur ki, doktorların sözlerine hâcet bırakmamıştır.

Bu yüzden ulemâmız: 'Midenin üçe taksîmini (hekim başı olan) **Bokrat** duysaydı, elbette bu hikmetli ilme şaşıp kalırdı!' demişlerdir.

Nakledildiğine göre; **Hârûn Reşîd** *(Rahimehullâh)*ın çok mahâretli Hristiyan bir doktoru vardı. Bir kere o, **Ali ibni Huseyn ibni Vâkid** *(Rahimehullâh)*a: "Sizin kitabınızda tıp ilmine dâir hiçbir şey yoktur.

Hâlbuki ilim(, dînî ilimler ve beden sağlığı ile ilgili bilgiler olmak üzere) iki kısımdır; ilm-i edyân, ilm-i ebdân!" deyince, o: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** tıbbın tamâmını bizim kitabımızın yarım âyetinde toplamıştır!" dedi. O tabib: "O hangisidir?" diye sorunca, **Ali ibni Huseyn**:

"Yiyin, için, isrâf etmeyin!" âyet-i kerîmesidir." dedi. Bu sefer o: "Peki sizin peygamberinizden bu hususta bir şey nakledilmiş midir?" diye sorduğunda: "Evet! Bizim **Rasûlümüz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tıbbın tamâmını birkaç lafızda toplamıştır." dedi. Bunun üzerine o: "Peki o söz hangisidir?" diye sorunca:

٢٦٦- «اَلْمِعْدَةُ بَيْتُ الدَّاءِ وَالْحِمْيَةُ رَأْسُ كُلِّ دَوَاءٍ وَعَوِّدُوا كُلَّ جِسْمٍ مَا اعْتَادَ».

266- **"Mide hastalıkların yuvasıdır, perhiz de her ilâcın başıdır! Her cisme, alıştığı şeyi vermeyi âdet edinin!"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/155; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/186; Ğazâlî, İhyâ, Zebîdî, İthâf:7/400; Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/543; Süyûtî, ed-Dürerü'l-müntesira, no:438, sh:266; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2320, 2/214; Kazî Muhammed Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/347; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/164)* sözüdür." dedi.

Bunun üzerine o Nasrânî: "Kitabınız da, peygamberiniz de **Câlînûs**'a tıp bırakmadı!" dedi.

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٦٧- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَصْلُ كُلِّ دَاءٍ الْبَرَدَةُ»

267- **"Tüm dertlerin temeli tokluktur!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/372; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:28075, 10/4)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

٢٦٨- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «أَصْلُ كُلِّ دَوَاءٍ الْحِمْيَةُ».

268- **"Her ilacın temeli perhizdir!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/187)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Hastanın tedâvi olması iki kısımdır; bir kısmı ilaçla, diğer bir kısmı ise perhiz iledir. İkisi birleştikleri zaman sen hastanın çabucak iyileştiğini görürsün, ama eğer birleşmezlerse perhizi tercih etmek evlâdır. Zîrâ perhiz bırakılarak içilen ilaç fayda vermez, ama perhiz bâzen ilaç içilmeden de fayda verir.

Nitekim bu hadîs-i şerîfte kastedilen mânâ; perhizin, bütün ilaçların yerine geçeceğini beyân etmektir.

Bundan dolayı: "**Hintliler**'in tedâvi usûlünün ekserîsi perhizdir. Hasta olan kişi günlerce yemekten, içmekten ve konuşmaktan kaçınır ve böylece iyileşir." denilmiştir.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben hastayken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yanıma girdiğinde:

٢٦٩- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَهِيَ تَشْتَكِي، فَقَالَ لَهَا: «يَا عَائِشَةُ! اَلْأَزْمُ دَوَاءٌ، وَالْمَعِدَةُ بَيْتُ الْأَدْوَاءِ، وَعَوِّدُوا بَدَنًا مَا اعْتَادَ».

269- **"Ey Âişe! Perhiz ilaçtır, mide dertlerin yuvasıdır. Her bedene alıştığı şeyi verin!"** buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/373; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/164)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٧٠- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلْمَعِدَةُ حَوْضُ الْبَدَنِ، وَالْعُرُوقُ إِلَيْهَا وَارِدَةٌ، فَإِذَا صَحَّتِ الْمَعِدَةُ صَدَرَتِ الْعُرُوقُ بِالصِّحَّةِ، وَإِذَا فَسَدَتِ الْمَعِدَةُ صَدَرَتِ الْعُرُوقُ بِالسَّقَمِ».

270- **"Mide bedenin havuzudur, bütün damarlar ona varır. Mide sağlam oldu mu damarlar sağlıklı işler, mide bozulduğunda ise damarlar hastalıklı çalışır!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:4340, 5/175; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5796, 5/66)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim!" demiştir:

٢٧١- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«اَلْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مِعًى وَاحِدٍ، وَالْكَافِرُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ».

271- **"Mümin, bir bağırsakta yer, kâfir ise yedi bağırsakta yer!"** *(Buhârî, Et'ıme:11, no:5078-82, 5/2061-62; Müslim, Eşribe:34, No:2060, 3/1631, İbni Mâce, Et'ıme:3, no:3256-58, 2/1084; Tirmizî, Et'ıme:20, no:1818-19, 4/266)*

Bika'î *(Rahimehullâh)* burada şu îzâhı yapmıştır: Her halde bu hadîs-i şerîften maksat; kâfirin çok yiyerek karnının tümünü doldurmasıdır.

Nitekim denildiği üzere, bağırsaklar yedidir. Mümin kişi, ibâdetine kuvvet olsun niyetiyle azıklanmak üzere yediği için, tek bir bağırsağını doldurur ki, bu da karnının yedide biri eder. Hadi diyelim en fazla yese, iki bağırsakla, üçüncünün birazını doldurur ki, bu da üçte bir eder. Yine de doğruyu bilen, **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu hadîs-i şerîf, dünyâdan az ile kanaate ve yeme içme husûsunda zühde teşvik etmektedir. Ancak bu hadîs-i şerîf genel mânâda anlaşılmamalıdır, zîrâ bir kâfir olur ki, müminden az yiyebilir. Gerçi bu hadîs-i şerîfin muayyen bir kişiye işâret ettiği de rivâyet edilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir kâfiri misâfir ettiğinde ona bir koyun sağılmasını emretti, o onu içti, sonra bir daha içti, bir daha içti, böylece yedi koyun sağıldı, hepsini içti. Sabahleyin Müslüman olunca, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona bir koyun sağılmasını emretti, onu içti, ikinci bir koyun sağılmasını emretti, fakat onu bitiremedi. İşte bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadîs-i şerîfi buyurdu. *(Müslim, Eşribe:34, no:2063, 3/1632)*

Demek ki, kalp tevhîd nûruyla nurlanınca, yemeğe, ibâdete kuvvet niyetiyle baktığı için zarûret miktârıyla yetinir. Ama kâfirlik karanlığıyla kararmış olunca onun yemesi, cıvık cıvık pisleyinceye kadar otlayan hayvanın yemesine benzer.

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٢٧٢- عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَالْبِطْنَةَ فِي الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ! فَإِنَّهَا مُفْسِدَةٌ لِلْجَسَدِ، مُورِثَةٌ لِلسَّقَمِ، مُكَسِّلَةٌ عَنِ الصَّلَاةِ، وَعَلَيْكُمْ بِالْقَصْدِ فِيهِمَا فَإِنَّهُ أَصْلَحُ لِلْجَسَدِ، وَأَبْعَدُ مِنَ السَّرَفِ، وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى لَيُبْغِضُ الْحِبْرَ السَّمِينَ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَنْ يَهْلِكَ حَتَّى يُؤْثِرَ شَهْوَتَهُ عَلَى دِينِهِ».

272- **"Yemek ve içmekte aşırı gitmekten sakının! Çünkü bu, cismi bozar, hastalık getirir ve namaza karşı tembellik verir! Siz o ikisinde orta gitmeye bakın, çünkü bu, cisme daha çok yarar, israftan da daha uzaktır. Şüphesiz ki Allâh-u Te'âlâ şişman âlime buğz eder. Zâten bir adam şehvetini dînine tercih etmedikçe aslâ helâk olmaz!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/372; Âlûsî. Rûhu'l-me'ânî:5/163)*

Erdât *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"Tıp ehlinden bâzı kimseler hükümdarlardan birisinin yanında toplandığında o onlara: 'Midenin baş ilacı nedir?' diye sorunca, içlerinden her biri bir söz söyledi. O sırada içlerinde sessiz bir adam bulunuyordu. Onlar bitirince ona: 'Sen ne diyorsun?' dedi.

O: 'Onlar bâzı şeyler söylediler, hepsinin de birtakım faydaları vardır. Lâkin bunların temeli üç şeydir; aslâ canın çekmeden bir yemeği yeme, senin adına pişirilen bir eti iyice pişmeden yeme, kuvvetlice çiğnemedikçe aslâ bir lokmayı yutma ki ondan dolayı mideye bir zorluk gelmesin!' dedi." *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5793, 5/65; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/372-373)*

İbrâhîm ibni Ali ez-Zühlî *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bütün sözlerden dörtbin kelime, onlardan dört yüz kelime, onlar arasından kırk kelime, onlar içerisinden de dört kelime çıkarılmıştır:

Birincisi; kadınlara aslâ güvenme,

İkincisi; tâkat getiremeyeceği şeyi midene yükleme,

Üçüncüsü; sakın mal seni aldatmasın,

Dördüncüsü; sana ilimden faydalanacağın kadarı yeter!" *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5794, 5/66; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/373)*

"Cessâs ve **Kurtubî"** tefsîrlerinde bu âyet-i kerîmeyle ilgili bâzı ahkâm zikredilmiştir:

1) Bu âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesi, israf olmadığı sürece yemenin içmenin vâcip olmasını gerektirmektedir. Ancak burada bâzı hallerde ibâha (serbestlik) diğer bâzı hallerde îcâb (farz olma) mânâsı kastedilmiştir.

2) Yiyip içmenin farz olduğu durum, yeme içmeyi terk etme durumunda kendisine bir zarar isâbet etmesinden korkulan haldir ki, bu zarar, ya can telefi veyâ bir uzvun telef olması ya da farz olan amelleri yerine getiremeyecek derecede zayıf düşme ile gerçekleşir. İşte bu durumlarda zarar tehlikesini ortadan kaldıracak kadar yemek farz olur.

3) İhtiyâca cevap verecek kadar yemek ki bu da, açlığı giderecek ve susuzluğu dindirecek kadar yemektir, işte bu da aklen ve dînen mendup ve müstehaptır. Zîrâ bu, canı korur ve duyu organlarını muhâfaza eder.

Bundan dolayı şerî'at, savm-i visâli (iftarsız ve sahursuz peşpeşe oruç tutmayı) yasaklamıştır. Çünkü bu, bedeni zayıf düşürür, insanı helâk eder ve ibâdetten zayıf düşürür ki, bunu hem şerî'at men eder, hem de akıl reddeder.

İhtiyâcı kadar yemekten kendini engelleyenin ne hayırdan bir nasîbi, ne de zühdden bir hissesi yoktur. Zîrâ açlığın getireceği acziyet ve zayıflık nedeniyle mahrum olduğu ibâdetler, sevap bakımından daha çok ve ecir bakımından daha büyüktür.

4) İhtiyaç miktârından fazla yemenin hükmü hakkında iki görüş vardır:

a) Kimisine göre haramdır,

b) Kimine göre de mekruh sayılmıştır ki, **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* bu görüşü doğru bulmuştur. Zîrâ tokluğun târifi, şehirlere, zamanlara, dişlere ve tatlara göre değişir.

5) Âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesi, özel bir delille yasaklanmayan yiyecek ve içeceklerin yenilip içilmesinin serbestliğini, israf yapmama şartıyla kayıtlamıştır. İsrâf ise, orta sınırı aşmaktır ki, bu bâzen helâli bırakıp haram yemekle, bâzen de helâlde aşırı gitmekle gerçekleşir.

Nitekim: "Doyduktan sonra yemek israftandır." denilmiştir.

Lokmân-ı Hakîm *(Aleyhisselâm)* oğluna yaptığı nasîhatler içerisinde: **"Ey oğulcağızım! Doyduktan sonra yeme, çünkü onu köpeğe atman yemenden hayırlıdır."** demiştir.

Semura ibni Cündeb *(Radıyallâhu Anh)* oğlunun ne yaptığını sorduğunda: "Dün gece midesi bozulmuş!" dediler. Bunun üzerine o: "Midesi mi bozulmuş?" diye sordu. Onlar: "Evet!" deyince o: "Şunu iyi bilin ki, o bu vaziyette ölse cenâzesini kılmam!" dedi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/189)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede israfı yasaklamıştır. Bu israf, helâlin haram edilmesiyle olabilir. Zîrâ serbest bir şeyin yasak kabul edilmesiyle mal zâyiatı gerçekleşir ki bu, israftır.

Helâl bırakılıp harama geçilerek de israf yapılabilir, zîrâ kişinin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisine yasak ettiği yiyecek, içecek ve giyeceği kullanması, haddi aşma (ve kendini azâba mâruz bırakma) anlamında bir israftır. Yemeğe karşı aşırı düşkünlük nedeniyle, bedenin ayakta durması için muhtaç olmadığı kadar yiyip içmesi de israf kabîlindendir.

Ulemâdan bâzısı şöyle buyurmuştur: "İsrâf; bir adamın canının çektiği her şeyi yemesidir. Şüphe yok ki himmeti ve gâyesi sâdece yeme-içme fikrine bağlı olan kişi insanların en hasîsi ve en alçağı olur."

Şâir ne güzel söylemiştir:

مَنْ كَانَتْ هِمَّتُهُ مَا يَدْخُلُ فِي جَوْفِهِ فَقِيْمَتُهُ مَا يَخْرُجُ مِنْ جَوْفِهِ

"Kimin himmeti, karnına ne gireceği ise,
Onun kıymeti, karnından çıkandır!"

Molla Câmî *(Kuddise Sirruhû) bu husûsu ne güzel ifâde etmiştir:*

خوَاجَه رَا بِينْ كِه اَزْ سَحَرْ تَا شَامْ دَارَدْ اَنْدِيشَهٔ شَرَاب وُ طَعَامْ
شِكَمْ اَزْ خُوشْ دِلِى وُ خُوشْ حَالِى گَاهْ پُرْ مِى كُنَدْ گَهِى خَالِى
فَارِغْ اَزْ خُلْد وُ اِيمَنْ اَزْ دُوزَخْ جَاىِ اُو مَزْبَلَسْت وُيَا مَطْبَخْ

"Efendiye bak, sabahtan akşama dek,
Yeme ve içme düşüncesindedir tek!
Gönlü hoş ve keyfi yerinde olduğundan,
Karnını doldurur, boşaltır istediği zaman!
Cenneti boşlamış, cehennemden emin,
Mezbele veyâ mutfak olmuş ona zemin."

(Hiçbir âhiret kaygısı duymadan, sâdece nefsî zevk ve şehvetlerini tatmin peşinde olan kişinin bu dünyâdaki yeri, sofra ya da keneftir. Böyle bir kimse, yeme içmeden başka bir dert ve mefkûre taşımadan, ömrünü hayvan gibi geçirir. Zîrâ hayvanlar da böyledirler. Sâdece yemek için yaşarlar. Yerler, içerler ve başka şeylerden haberleri yoktur. *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Terceme tü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/630; Molla Câmî, Mesnevî-i Heft Evreng-i Câmî, Silsiletü'z-Zeheb, sh:122*

Şeyhü'l-İslâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kuddise Sirruhû)* Hazretleri buyurmuşlardır ki: Eğer bütün dünyâyı bir lokma yapıp, bir dervişin ağzına koysan israf olmaz. Çünkü israf, **Hakk Te'âlâ**'nın rızâsına uygun sarf etmemektir(, harcamamaktır).

يَكْ جِوَانْرَا كِه خَيْرِ دَائِمْ دَاشْتْ يَنْدْ مِيدَادْ رَاهِبِى دَرْ دَيْرْ
گَاىْ پُسَرْ خَيْرْ نِيسْتْ دَرْ اِسْرَافْ گُفْتْ اِسْرَافْ نِيسْتْ اَنْدَرْ خَيْرْ

"Sürekli iyilik işleyen bir gence,
Nasîhat etti bir râhip kilisede.
'Ey oğul israfta hayır yok!' deyince,
'Hayırda israf olmaz!' dedi rahibe!"

(Eski ümmetlerde bir râhip, devamlı hayır yapan bir delikanlıya: "Çok israf ediyorsun!" diye çıkışmıştı. Delikanlı da: "Ne kadar çok hayırda bulunsam da, hayırda israf yoktur!" diyerek ona ders verdi.

İnsan ancak kendi nefsine yaptığı harcamalarda israftan korkmalıdır. Yoksa fakirlere, muhtaçlara ve zayıflara ne kadar ihsân ve iyilikte bulunulursa bulunsun, israf olmaz. *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/630-631)*)

Ruhsat ehlinin, ramazan ayı dışında, bir gün ve bir gece içinde iki öğün yemekle yetinmeleri gerekir. Azîmet ehlinin ise bir öğünle iktifâ etmeleri îcap eder.

Zîrâ birinci tâifenin iki öğünden fazla yemesi, ikinci tâifenin ise bir öğünden fazla yemesi haddi aşmak ve hayvanların sıfatlarını takınmaktır.

Mevlâ Te'âlâ, israfı nehyettikten sonra:

﴿...إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾

"Şüphesiz ki O, israfçıları sevmez!" buyurmuştur.

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyânı vechile; bunun mânâsı: "Yemek, içmek ve giyinmek husûsunda haddi aşanların bu yaptıklarından **Allâh-u Te'âlâ** râzı olmaz!" demektir.

Bu cümle-i celîle son derece büyük bir tehdittir; zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevmediği kimselerin sevaptan mahrum kalacakları âşikârdır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kulu sevmesi; ondan râzı olması, dolayısıyla da ona sevap ulaştırması demektir. Bu sevginin olmaması ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulundan râzı olmaması, dolayısıyla da onu sevaptan mahrum bırakması anlamına gelmektedir.

Sevap olmadığı zaman ise azâbın olacağı kesindir. Zîrâ varlık âleminde ne sevap, ne de azâba mâruz kalmayacak bir mükellef bulunmadığına dâir icma' vardır. O halde bu cümle-i celîle, yeme-içme ve giyim-kuşam husûsunda haddi aşanlara büyük bir tehdit ihtivâ etmektedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; yemek yemek birkaç türlü olur; zarûret miktârı (ölmeyecek kadar) yemek, vücûdu ayakta tutacak kadar yemek ve sağlıklı yaşam için gereken azığı almak gibi türleri hayırlıdır.

Bunların dışında yemek çeşitlerini birbirine karıştırarak fazlaca yemede bir hayır yoktur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** dünyâyı yaratırken ilmi ve hikmeti açlığa, cehâlet ve mâsiyeti ise tokluğa koymuştur.

O halde acıktığınız zaman, sizi açlıkla imtihan edenden sizi doyurmasını isteyin. Doyduğunuz zaman da acıkmayı, sizi toklukla imtihan edenden isteyin, değilse haddi aşmış ve azmış olursunuz.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿...إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَىٰ ۝٦ أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَىٰ ۝٧﴾

"Gerçekten o (kâfir) **insan kendisini** (kendisinin doyurduğunu sanarak **Allâh**'tan ve îmandan) **ihtiyaçsız kalmış olarak gördüğü için elbette haddi aşmaktadır!"** *(Alak Sûresi:6-7)* buyurmuştur.

Açlık **Allâh-u Te'âlâ**'nın yeryüzünde bulunan sırlarından bir sırdır ki, sırrını ifşâ edecek olan kimselere bu sırrı vermez.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Âyet-i celîlede: 'Ey Âdemoğulları!' diye nidâ edilmesi, bir nevi ayıplamadır, böylece sanki: 'Ey kusur ve ayıbın çocukları!' buyrularak onlardan nefislerine îtibar ve iltifat etmemeleri istenmiş olmaktadır."

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "**Allâh** senin uzuvlarını, kendileri vâsıtasıyla **Allâh**'ın farzlarını edâ etmekte bulunmuş olduğun bir âlet kıldığına göre, artık sen onları başka bir şeye dokundurmaktan uzak tut!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ilim dilinde bu âyet, namazda setr-i avretin vücûbundan bahsetmektedir. İşâret mûcibinde ise, kulun ziyneti, namazda **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda bulunduğunun farkında olması, İlâhî kapıdan ayrılmaması ve hakîkati görür gibi olma hâlini devam ettirebilmesidir.

Denilmiştir ki: "Âbidlerin canlarının ziyneti, secde eserleridir. Âriflerin kalplerinin ziyneti ise, mânevî varlığın nurlarıdır. (Kulluk makamında olan bir) abd, ubûdiyyet sıfatıyla kapıda durmaktadır.

(**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme makamına erişen) ârif ise, hürriyet hükmünce (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka her şeyden âzatlı olması îtibârıyla, İlâhî huzurda bulunan mânevî) yaygı üzerindedir. Bir kul ile diğer kulun arası ne kadar da uzak!"

İsrâf; bir susam kadar az da olsa kendin için uzanıp aldığın şeydir.

Denilmiştir ki: "İsrâf; kendi nasîbin olan, ya da haz ve lezzet aldığın şeylerde, ne sûretle olursa olsun zarûret haddini aşmaktır."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Tefsîr-i Fârisî"**de şöyle buyrulmuştur:

İlim lisânı ile demişlerdir ki; namaz için setr-i avret şarttır.

Keşif lisânı ile demişlerdir ki; mânevî sırların kula arzı için, kalp huzûru lâzımdır.

ذَوْقِ طَاعَتْ بِي حُضُورِ دِلْ نَيَابَدْ هِيچْكَسْ طَالِبِ حَقْ رَا دِلِ حَاضِرْ بَرِينْ دَرْگَاهْ بَسْ

"Hiçbir kimse, huzursuz ve gâfil kalp ile yaptığı tâat ve ibâdetin zevk ve sefâsını bulamaz.

Hak tâlibi olan sâliklere lâzım olan şey, bu yüce dergâhta kalplerinin dâimâ hâzır olmasıdır. (Ancak bu halde sırlar açılır, keşif ve kerâmetler hâsıl olur.)"

Bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: "Ubûdiyet makamında geceleyen kulların yediklerinden siz de yiyin, onların içtiklerinden siz de için."

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* diğer aylarda özellikle yapmadığı ibâdetleri ramazân-ı şerîfe tahsis ederdi, hattâ bâzı zamanlar gece ve gündüz saatlerinin tamâmını ibâdetle geçirmek için savm-i visal tutardı.

Şöyle ki, **Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gece iftar etmeden oruca devâm edince insanlar da visâl yapmaya başladı, fakat bu onlara zor gelince onlara bunu yasakladı. Onlar: "Ama sen visâl yapıyorsun!" deyince:

٢٧٣- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاصَلَ فَوَاصَلَ النَّاسُ فَشَقَّ عَلَيْهِمْ فَنَهَاهُمْ قَالُوا: إِنَّكَ تُوَاصِلُ قَالَ: «لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ إِنِّي أَظَلُّ أُطْعَمُ وَأُسْقَى».

273- **"Ben sizin gibi değilim! Zîrâ ben dâimâ yedirilir ve içirilir oldum!"** *(Buhârî, Savm:20, no:1822, 2/678; Müslim, Sıyâm:11, no:1102, 2/774)* buyurdu.

Âlimler bu yedirilme ve içirilmenin nasıl olduğu hakkında iki görüş üzere ihtilâf etmişlerdir: Birincisine göre bu, ağızdan olan hissî bir yedirilip içirilmedir, zîrâ lafzın hakîkî mânâsı bu iken bundan dönmek gerekmez. Buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e cennetten yemek getiriliyordu.

İkinci görüşe göre ise bundan maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu gıdâlandırdığı mânevî bilgiler, kalbine akıttığı münâcat lezzeti, mânevî yakınlığının getirdiği göz aydınlığı, sevgisinin kazandırdığı nîmetler ve bunlara bağlı olarak, kalplerin gıdâsı, ruhların nîmeti, gözlerin aydınlığı ve nefislerin sevinci sayılabilecek birtakım hallerdir.

Nakledildiğine göre; **Şeyh Mansûr-u Hallâc** *(Kuddise Sirruhû)*ya **Kâ'be**'de mücâvir bulunduğu iki sene süresince hizmet eden bir mürid şöyle anlatmıştır:

"Bâzı hayır erbâbından ona yemek gelirdi, sonra sabahleyin o yemekleri eksilmemiş bulurdum ve fakirlere yedirirdim, ben onu iki sene zarfında bir lokma bile yerken görmedim."

Üftâde Efendi *(Kuddise Sirruhû)* diye meşhur olan **Şeyh Hazretleri** şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zâhiren yemek yemiş olması zayıf ümmetinden dolayıdır, yoksa onun yemeye-içmeye ihtiyâcı yoktur. Onun mübârek karnına taş bağlaması ise açlıktan dolayı değildir, bilakis letâfetinin kemâlinden dolayı melekût âlemine yükselmesin diyedir.

Bu yüzden irşad âleminde istikrar edebilsin diye taş bağlardı. Yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âlemin sonradan olduğuna (ve yok olacağına) bakar ve beka tecellîsiyle nîmetlenirdi.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de şöyle buyrulmuştur: "İsrâf; ifrât ve tefrît olmak üzere iki kısımdır.

İfrât; zarûrî ihtiyaçtan fazla olan veyâ şerî'ata uymayan yâhut tabîat ve şehvete uyan veyâ gaflet üzere olan ya da edebin terki üzere olan yâhut hırs ve açgözlülük üzere yapılan veyâ başka uygunsuz vasıflar içeren tüketimlerdir.

Tefrît ise, zarûrî ihtiyaç miktârından eksiltme yapmak, kulluk vazîfelerini icrâ için gereken kuvvet ve tâkati koruma husûsunda gevşek davranmak ya da rubûbiyyet haklarını yerine getireyim derken aşırı giderek nefsini helâk edip onun haklarını zâyi etmek veyâ nefsinin hazlarını öne alıp rubûbiyyet haklarına riâyet etmemek yâhut nefsin hazları yüzünden, rubûbiyyet haklarını yerine getirmeye kabiliyetli olan kalp, ruh ve sır latîfelerinin haklarını ve isti'dâtlarını iptal etmektir ki buna göre: 'İsrâf etmeyin!' kavl-i şerîfinin mânâsı: 'Kendi hazlarınız yüzünden ne Bizim haklarımızı, ne de kendi haklarınızı zâyi etmeyin!' demektir.

"**İbni Acîbe Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** namaz ve tavaf için süslenmeyi emretmiştir. Çünkü bu iki ibâdet pâdişahlar pâdişahının huzûrunda durmaktır.

Nitekim insanların krallarla görüşme esnâsındaki âdetleri, güçleri yettiği kadar güzel kılık kıyâfete bürünme hazırlığıdır ki, bunu hükümdâra son derece tâzim ve saygı sayarlar. Ama iç âlemini sevgi ve dostlukla süslemek, dışı süsleyip de içi vîran bırakmaktan daha güzeldir.

Bundan dolayı **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

٢٧٤- «إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ».

274- **"Şüphesiz Allâh sizin sûret** (görünüş)**lerinize ve mallarınıza bakmaz velâkin kalplerinize ve amellerinize bakar!"** *(Müslim, Birr:10, No:2564/34, 4/1987; İbni Mâce, Zühd:9, No:4143, 2/1388; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:7832, 3/129)* buyrulmuştur.

Hükümdârın karşısına boyun kırıklığı ve acziyetle çıkmak, elbetteki kibir ve gururla çıkmaktan daha güzeldir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

İsrâfı ve isrâfçıları zemmeden âyet-i kerîmeler:

﴿ إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾ ﴾

O (mallarını mâsiyet uğruna harcayarak ve zarûret dışı yerlerde telef ederek) **saçıp savuran kimseler, gerçekten de şeytanların kardeşleri** (gibi kötü bir durumda) **olmuşlardır. Şeytan ise, Rabbine karşı çok büyük bir inkârcı olmuştur.** (Demek ki insanları sâdece kendi yoluna ve yaptıklarının bir benzerine çağırıp duran şeytan itâati hak etmemektedir.) *(İsrâ Sûresi:27)*

﴿ ... وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ ﴾

Ama o isrâfçılar, (her konuda haddi aşanlar,) **muhakkak ki o** (cehennem) **ateşin**(in) **arkadaşları ancak onlardır.** *(Mümin Sûresi: 43)*

﴿ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ ﴾

Sonra onlara (verdiğimiz yardım sözünü tutarak) **o vaadde sâdık olduk da, kendilerini ve dilediğimiz o** (mümin) **kimseleri** (inkârcıların başına gelen belâdan) **kurtardık.** (Kâfir olarak haddi aşan) **o isrâfçı kimseleri ise helâk ettik.** *(Enbiyâ Sûresi: 9)*

﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِى أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِى الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (32)

(Habîbim!) (قُلْ) **de ki,** (مَنْ) **kim,** (حَرَّمَ) **haram kıldı,** neyi? (زِينَةَ اللهِ) **Allâh'ın ziynetini** (elbise ve benzeri güzellik vâsıtalarını), (الَّتِي) **öyle ziynet ki,** (أَخْرَجَ) **çıkardı,** kim için? (لِعِبَادِهِ) **kulları için,** daha neyi haram kıldı? (وَالطَّيِّبَاتِ) **temiz şeyleri,** neden? (مِنَ الرِّزْقِ) **rızıktan,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مَنْ حَرَّمَ) cümlesindeki, (مَنْ) ism-i istifhâmı mübtedâ, (حَرَّمَ) cümlesi haberidir.

2- (مِنَ الرِّزْقِ) câr ve mecrûru mahzûf bir hâle müteallıktırlar.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(قُلْ) **de ki,** (هِيَ) **onlar,** kim içindir? (لِلَّذِينَ) **o kimseler içindir ki,** (آمَنُوا) **îman ettiler,** nerede onlar içindir? (فِي الْحَيَاةِ) **hayatta,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en yakın olan,** yâni; dünyâ hayatında, o nimetler ne oldukları halde müminlere âittir? (خَالِصَةً) **hâlis** (sâdece onlara mahsus) **olduğu halde,** ne zaman? (يَوْمَ الْقِيَامَةِ) **kıyâmet gününde,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لِلَّذِينَ) câr ve merûru, (هِيَ) mübtedâsının haberi olan bir mahzûfa müteallıktır ki takdîr: (هِيَ كَائِنَةٌ لِلَّذِينَ) şeklindedir.

2- (فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) terkîbindeki câr ve mecrûr, (لِلَّذِينَ) terkîbinin tealluk ettiği habere müteallıktır.

3- (الدُّنْيَا) kelimesi (حَيَاةِ) kelimesinin sıfatıdır.

4- (خَالِصَةً) kelimesi, haberi mahzûfta müstekin olan zamîrden hâldir ki buna göre takdîr: (هِيَ كَائِنَةٌ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَالَةَ كَوْنِهَا خَالِصَةً) şeklindedir.

5- (يَوْمَ الْقِيَامَةِ) zarf-ı zamânı, (خَالِصَةً) kelimesine müteallıktır.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(كَذٰلِكَ) **işte böylece,** (bu hükmü tafsil ettiğimiz gibi), (نُفَصِّلُ) **tafsil ediyoruz** (ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz), neyi? (الْآيَاتِ) **âyetleri,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir kavim için,** öyle kavim ki, (يَعْلَمُونَ) **bilirler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (كَذٰلِكَ) terkîbindeki (كَ) misil mânâsında bir isim, (ذَا) ism-i işâret, (لَ) bu'd mânâsına mevzu, (كَ) ise hitap içindir.

2- (كَذٰلِكَ) câr ve mecrûru, mahallen mecrûr olup, kendisinden sonraki fiilin âmili bulunduğu bir mef'ûlü mutlaka muzâftır. Buna göre takdîr: (فَصَّلْنَا الْآيَاتِ تَفْصِيلًا مِثْلَ ذٰلِكَ التَّفْصِيلِ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Habîbim! Çırılçıplak tavaf eden müşriklere) **de ki: "Allâh'ın, kulları için** (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)**?"**

(**Rasûlüm!**) **De ki: "O en alçak** (dünyâ) **hayat**(ın)**da onlar**(dan kâfirler yararlansa bile, aslında o güzel yiyecek ve içecekler)**, îman etmiş olan kimseler içindir, kıyâmet gününde ise** (kâfirler mahrum olacağı için sâdece onlara) **hâlis kalarak! İşte sana! (Kur'ân**'ın hak olduğunu) **bilmekte olan bir toplum için** (bu hükmü beyân ettiğimiz gibi, diğer hükümleri ihtivâ eden) **âyetleri** (de) **böylece ayrıntılı olarak açıklıyoruz."**

Î Z Â H Â T

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi hakkında birkaç rivâyet vardır:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: **Kureyş** çıplak halde, ıslık çalarak ve alkış tutarak **Kâ'be**'yi tavaf ediyorlardı. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"De ki: Allâh'ın ziynetini kim haram etti?"** âyet-i kerîmesini indirdi. Böylece onlar elbise giyinmekle emrolundular.

Kıyâmet günü bu ziynetlerin sâdece dünyâda îman etmiş olanlara mahsus olmasının mânâsı da: "Dünyâda faydalandıkları bu ziynetlerden dolayı kıyâmet günü günahkâr sayılmayacaklardır!" demektir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8390 5/1466;Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:12324, 12/13; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/374)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu görüş, **İbni Abbâs, Hasen** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*den menkul olup, te'vîl ehlinin geneli buna kail olmuşlardır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den rivâyet edilen:

٢٧٥- «أَلَا لَا يَطُوفَنَّ بِهٰذَا الْبَيْتِ عُرْيَانٌ وَ لَا مُحْدِثٌ».

275- **"Âgâh olun! Bu Beyti, ne çıplak biri, ne de abdetsiz biri aslâ tavaf etmesin!"** *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/408; Tirmizî, Hacc:44, no:871, 3/222; Ahmed ibni Hanbel el-Müsned, no:594, 2/32)* hadîs-i şerîfi de bu mânâya yöneliktir.

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; bir topluluk, koyunun etini, sütünü ve yağını kendilerine yasaklayınca **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/375)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle buyurmuştur: "Câhiliyet ehli, **Allâh-u Te'âlâ**'nın helâl kıldığı elbiseleri ve diğer bâzı şeyleri haram sayıyorlardı ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا
قُلْ آللهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ ﴾

"(**Rasûlüm! Allâh**'ın verdiği rızıkları kendi kafalarınca serbest ve yasak gibi kısımlara ayıran o kâfirlere) **de ki:** "(Söyleyin bakalım!) **Allâh'ın rızıktan sizin için** (takdir edip) **indirmiş olduğu şeyleri gördünüz mü ki, siz ondan bir kısmını haram ve** (diğer bir kısmını) **helâl kılmıştınız?"**

De ki: "(Bu mahsullerin ve davarların bir kısmını haram, diğer bir kısmını helâl kabul etmeniz husûsunda) **Allâh mı size izin verdi, yoksa siz Allâh'a karşı iftirâda mı bulunmaktasınız?"** *(Yûnus Sûresi:59)* kavl-i şerîfi bundan bahsetmektedir.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

"(Habîbim! Çırılçıplak tavâf eden müşriklere) **de ki: "Allâh'ın, kulları için** (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)**?"**

(**Rasûlüm!**) **De ki: "O en alçak** (dünyâ) **hayat**(ın)**da onlar**(dan kâfirler yararlansa bile, aslında o güzel yiyecek ve içecekler)**, îman etmiş olan kimseler içindir, kıyâmet gününde ise** (kâfirler mahrum olacağı için sâdece onlara) **hâlis kalarak!"** meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi indirmiştir ki, bunun mânâsı şudur:

Müslümanlar dünyâ hayâtında kâfirlerle bâzı nîmetleri müşterek paylaşmışlardır. Böylece kâfirler de dünyânın lezzetli yemeklerini yemişler, güzel elbiselerini giymişler, güzel kadınlarını nikâh etmişlerdir.

Sonra âhirette **Allâh-u Te'âlâ** bu lezzetli rızıkları sâdece inananlara ayıracaktır ki, müşriklerin bunda bir nasîbi bulunmayacaktır." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/158-160; İbni Ebî Hâtim, no:8392, 5/1466-67; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/375)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir kişi farzları yerine getirdikten sonra güzel manzaralara bakmakla ve güzel câriyelerle nîmetlenmek isterse bunda bir beis yoktur. Ama her kim en aşağı bir yaşantıyla kanaat edip, geri kalanı âhirette kendisine yarayacak şeylere harcarsa bu daha evlâdır.

Çünkü **Allâh** katındakiler daha hayırlı ve daha süreklidir. Bu durumda insanın kendisine yeterli olan geçimin en azıyla yetinmesi azîmettir. Bundan fazla nîmetlenip, lezzetlere kavuşmak ise ruhsattır. Bu âyet-i kerîme buna delâlet etmektedir.

"Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bâzıları bu âyet-i kerîmede zikredilen: **"Allâh'ın, kulları için çıkarmış olduğu o ziynetini ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır?"** kavl-i şerîfini yanlış yorumlayarak; isrâfa kaçacak derecede süslenmeyi mubah saymışlardır. Oysa şeytan bu âyeti yanlış yorumlatarak insanı kibir, gurur, iftihar ve isrâf gibi haramlara düşürebilir.

Nitekim bâzıları bu âyet-i kerîmeden yola çıkarak, erkeklerin ipek giymesini câiz görmüşlerdir. Hâlbuki ipeğin erkeklere haram olduğuna dâir kesin hüküm ifâde eden hadîs-i şerîf vardır.

Yine böylece altın ve gümüşün erkeklere haram olduğuna dâir nasslar vârittir. Bu müstakil deliller bulunmasaydı elbette onlar da buradaki genel ifâde altına girerlerdi. Ama bu konuda bunca delil varken, süslenme mefhûmunu genel olarak câiz görmek şeytanın aldatmasına kapılmak olur.

Nitekim **İmâm-ı Tâvûs** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmeyi okuyarak: "**Allâh-u Te'âlâ** insanlara ipek giymelerini emretmedi, lâkin tavâf ederken elbiselerini çıkaranların yaptığını reddetti." demiştir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* da şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gönderince: **'İşte bu benim peygamberimdir, bu benim seçkin kulumdur! Onun sünnetine uyun ve yoluna girin!'** buyurdu.

Onun önünde kilitli kapılar yoktur, kapıcılar bulunmamaktadır (ki, ona ulaşmada sıkıntı çekesiniz)!

Sabahları ona kazanlarla yemek getirilmemektedir ve hizmet için etrâfında dönülmemektedir. O yere otururdu, yemeğini yerde yerdi, elini yalardı, sert kumaşlar giyerdi, merkebe binerdi, arkasına adam oturturdu ve (**Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre):

٢٧٦- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي».

276- **"Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir!"** buyururdu. *(Buhârî, Nikâh:1, no:4776, 5/1949)*

Ama onun sünnetinden yüz çevirenler ne kadar çoğaldı! Şimdi Rabbimin, beyinsiz diye nitelediği ve kendilerine gazap ettiği kaba, fâsık, fâizci ve emânete hâin kimseler: **'Allâh'ın kulları için çıkardığı nîmetini ve lezzetli rızıkları haram kılan kimdir?'** âyetini yanlış yorumlayarak, yedikleri, içtikleri ve evlerini süslemeleri husûsunda kendilerine hiçbir vebal olmadığını sanıyorlar.

Oysa bu, şeytanın dostları için bir imtihandır ki, onlar mide ve tenâsül uzuvlarını tatmin için bu gibi konuları oyuncak hâline getirmişlerdir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/157-158)*

Doğru olan şudur ki; haramlığına dâir bir delil bulunmayan bütün süsler, burada serbestliği ifâde edilen ziynet mefhumuna dâhil olduklarından, onları kullanma husûsunda hiçbir tereddüde mahal yoktur. Ancak kibir ve gurur gibi hâricî durumlar, bu gibi şeylerin kullanılmasını haram hâline getirebilir.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Ziynet"ten ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1) Müfessirlerin cumhûruna göre; burada geçen "Ziynet"ten maksat, avret yerlerini örten elbisedir.

2) "**Fahrurrâzî** ve **Beyzâvî**" gibi bâzı müfessirlerin îzâhına göreyse; "Ziynet" tâbiri, süs türlerinin hepsine şâmildir. Dolayısıyla beden temizliği, bineğin güzel olması ve her türlü takı buraya dâhildir.

Altın ve ipeğin erkeklere haram oluşu hakkında sayısız deliller mevcut olduğundan, onlar buraya dâhil olmaz. Dolayısıyla onların da helâl olacağı gibi bir hükmü buradan çıkarmaya kalkanların bu istidlâli kendilerine reddedilmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* mescidin kapısında satılan bir ipek hulle görünce:

٢٧٧- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَأَى حُلَّةً سِيَرَاءَ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَوِ اشْتَرَيْتَ هٰذِهِ فَلَبِسْتَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلِلْوَفْدِ إِذَا قَدِمُوا عَلَيْكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا يَلْبَسُ هٰذِهِ مَنْ لَا خَلَاقَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ».

277- **"Yâ Rasûlellâh! Bunu satın alsan da cumâ günü ve sana gelen heyetler için giysen!" dedi. Bunun üzerine Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Bunu ancak âhirette nasîbi olmayanlar giyer!" buyurdu. *(Buhârî, Cumu'a:6, no:846, 1/302; Müslim, Libâs:2, no:2068, 3/1638; İbni Mâce, Libâs:16, no:3591, 2/1187-1188)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sol eline bir ipek, sağ eline de bir altın alarak onları kaldırdı ve:

٢٧٨- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: أَخَذَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرِيرًا بِشِمَالِهِ وَذَهَبًا بِيَمِينِهِ ثُمَّ رَفَعَ بِهِمَا يَدَيْهِ فَقَالَ: «إِنَّ هٰذَيْنِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِإِنَاثِهِمْ».

278- **"Şüphesiz işte bu ikisi, ümmetimin erkeklerine haramdırlar, kadınlarına helâldirler!"** *(İbni Mâce, Libâs:19, no:3595, 2/1189; Ebû Dâvûd, Libâs:14, no:4057, 2/448, Tirmizî, Libâs:1, no:1720, 4/217)* buyurdu.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* bu konuda **Sâ'îd ibni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٢٧٩- عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ: جَاءَ عُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! غَلَبَنِي حَدِيثُ النَّفْسِ فَلَمْ أُحِبَّ أَنْ أُحَدِّثَ شَيْئًا حَتَّى أَذْكُرَ ذٰلِكَ لَكَ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَا تُحَدِّثُكَ بِهِ نَفْسُكَ يَا عُثْمَانُ!». قَالَ: تُحَدِّثُنِي نَفْسِي أَنْ أَخْتَصِيَ! فَقَالَ: «مَهْلًا يَا عُثْمَانُ! فَإِنَّ خِصَاءَ أُمَّتِي الصِّيَامُ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِنَّ نَفْسِي تُحَدِّثُنِي بِأَنْ أَتَرَهَّبَ فِي رُؤُوسِ الْجِبَالِ! قَالَ: «مَهْلًا يَا عُثْمَانُ! فَإِنَّ تَرَهُّبَ أُمَّتِي الْجُلُوسُ فِي الْمَسَاجِدِ انْتِظَارًا لِلصَّلَاةِ».

قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِنَّ نَفْسِى تُحَدِّثُنِى أَنْ أَسِيحَ فِى الْجِبَالِ. قَالَ: «مَهْلاً يَا عُثْمَانُ! فَإِنَّ سِيَاحَةَ أُمَّتِى الْغَزْوُ فِى سَبِيلِ اللهِ وَالْعُمْرَةُ وَالْحَجُّ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِنَّ نَفْسِى تُحَدِّثُنِى بِأَنْ أَخْرُجَ مِنْ مَالِى كُلِّهِ. قَالَ: «مَهْلاً يَا عُثْمَانُ! فَإِنَّ صَدَقَتَكَ يَوْمًا بِيَوْمٍ وَتَكُفُّ نَفْسَكَ وَعِيَالَكَ وَتَرْحَمُ الْمِسْكِينَ وَالْيَتِيمَ فَتُطْعِمُهُ أَفْضَلُ مِنْ ذٰلِكَ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِنَّ نَفْسِى تُحَدِّثُنِى بِأَنْ أُطَلِّقَ خَوْلَةَ امْرَأَتِى! قَالَ: «مَهْلاً يَا عُثْمَانُ! فَإِنَّ الْهِجْرَةَ فِى أُمَّتِى مَنْ هَجَرَ مَا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ أَوْ هَاجَرَ إِلَىَّ فِى حَيَاتِى أَوْ زَارَ قَبْرِى بَعْدَ مَوْتِى أَوْ مَاتَ وَلَهُ امْرَأَتَانِ أَوْ ثَلاَثٌ أَوْ أَرْبَعٌ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِنْ نَهَيْتَنِى أَنْ أُطَلِّقَهَا فَإِنَّ نَفْسِى تُحَدِّثُنِى بِأَنْ لَا أَغْشَاهَا. قَالَ: «مَهْلاً يَا عُثْمَانُ! فَإِنَّ الرَّجُلَ الْمُسْلِمَ إِذَا غَشِىَ أَهْلَهُ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمْ يَكُنْ مِنْ وَقْعَتِهِ تِلْكَ وَلَدٌ كَانَ لَهُ وَصِيفٌ فِى الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ وَقْعَتِهِ وَلَدٌ فَمَاتَ قَبْلَهُ كَانَ لَهُ فَرَطًا وَشَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِنْ مَاتَ بَعْدَهُ كَانَ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِنَّ نَفْسِى تُحَدِّثُنِى بِأَنْ لَا آكُلَ اللَّحْمَ. قَالَ: «مَهْلاً يَا عُثْمَانُ! فَإِنِّى أُحِبُّ اللَّحْمَ وَلَاٰكُلُهُ إِذَا وَجَدْتُهُ وَلَوْ سَأَلْتُ رَبِّى أَنْ يُطْعِمَنِيهِ فِى كُلِّ يَوْمٍ لَأَطْعَمَنِيهِ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِنَّ نَفْسِى تُحَدِّثُنِى بِأَنْ لَا أَمَسَّ الطِّيبَ! قَالَ: «مَهْلاً يَا عُثْمَانُ! فَإِنَّ جَبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِى بِالطِّيبِ غِبًّا وَقَالَ: يَوْمَ الْجُمُعَةِ لَا مَتْرَكَ لَهُ يَا عُثْمَانُ! لَا تَرْغَبْ عَنْ سُنَّتِى! وَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِى فَمَاتَ قَبْلَ أَنْ يَتُوبَ ضَرَبَتِ الْمَلَائِكَةُ وَجْهَهُ عَنْ حَوْضِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

279- **Sa'îd ibni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatıyor: Bir kere **Osmân ibni Maz'ûn** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Hadîs-i nefs bana gâlip oldu (nefsimin kalbime düşürdüğü vesveselere yenik düştüm), bunları sana söylemeden (kimseye) hiç bir şey anlatmak istemedim." deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Nefsin sana ne söylüyor ey Osmân!" diye sordu. O: "Nefsim bana hadımlaşmamı söylüyor!" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Dur, ey Osmân! Şüphesiz ki ümmetimin hadımlaşması oruçtur." buyurdu,

Bunun üzerine o: "Nefsim bana dağlarda ruhbanlık yapmamı söylüyor!" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Yavaş, yâ Osmân! Şüphesiz ki ümmetimin ruhbanlığı; namazı beklemek üzere mescitlerde oturmaktır." buyurdu.

Osman *(Radıyallâhu Anh)* devamla: "Yâ **Rasûlellâh**! Nefsim bana dağlarda dolaşmamı söylüyor." deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey Osmân, dur! Şüphesiz ki ümmetimin seyahati, Allâh yolunda gazâda bulunmak, umre ve hac yapmaktır." buyurdu. O: "Yâ **Rasûlellâh**! Nefsim bana malımın tamâmını vermemi telkin ediyor!" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Acele etme ey Osmân! Senin gün be gün sadaka vermen, böylece (malının tümünü vermeyerek) **kendini ve çocuklarını** (dilenmekten) **engellemen, miskin ve yetimlere acıyıp yedirmen, bu düşündüğünden daha üstündür."** buyurdu.

O: "Nefsim bana, karım **Havle**'yi boşamamı söylüyor." deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey Osmân, dur yapma! Şüphesiz ki benim ümmetimde hicret, Allâh-u Te'âlâ'nın yasak kıldığı şeyleri terk eden yâhut sağlığımda bana hicret eden veyâ ölümümden sonra kabrimi ziyâret eden, ya da (bir veyâ) **iki yâhut üç veyâ dört hanımı varken vefât eden**(lerin hicreti)**dir."** buyurdu.

Bunun üzerine **Osman** *(Radıyallahu Anh)*: "Sen beni onu boşamaktan nehyettiğine göre, nefsim de bana onunla cimâ etmememi söylüyor." deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Dur ey Osmân! (Hanımınla cimâ etmeyi bırakma!) **Çünkü Müslüman bir kişi, hanımıyla ya da câriyesiyle cimâ ettiği zaman o birleşmelerinden çocuk olmazsa, kendisi için cennette bir hizmetçi olur, eğer o birleşmelerinden bir çocuk meydana gelir de, kendisinden önce ölürse, kıyâmet günü onun için bir ferat** (cennette bekleyicisi) **ve şefaatçi olur, ondan sonraya kalırsa kıyâmet günü kendisi için bir nur olur."** buyurdu.

Sonra **Osmân** *(Radıyallahu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Nefsim bana et yemememi söylüyor." deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Yapma ey Osmân! Çünkü ben eti seviyorum, bulduğum zaman mutlaka yiyorum, Rabbimden her gün bana onu yedirmesini isteseydim elbette bana onu yedirirdi." buyurdu.

O: "Yâ **Rasûlellâh**! Nefsim bana koku sürmememi söylüyor" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey Osmân, ağırdan al! Şüphesiz ki Cibrîl bana ara sıra koku sürmemi emretti, cumâ günü ise o hiç bırakılmaz! Ey Osmân! Benim sünnetimden dönme! Her kim benim sünnetimden döner de sonra tevbe etmeden ölürse, kıyâmet günü melekler onun yüzünü benim havzımdan çevirirler." buyurdu. *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdirü'l-usûl, bâb no:258, sh:346; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/455; Ebü'l-Ferec ibnü'l-Cevzî el-Bağdadî, Telbîs-ü İblîs, sh:285; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/52-53; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:2/432)* hadîs-i şerîfini naklettikten sonra şöyle demiştir:

"İşte bu hadîs-i şerîf, bu mükemmel şerî'atte, özel bir delille tahsîs edilmediği sürece, ziynet çeşitlerinin tümünün mubah ve müsaadeli olduğuna delâlet etmektedir. Bundan dolayı biz, ziynet türlerinin tümünü: **'Allâh'ın ziynetini kim haram edebilir?'** kavl-i şerîfinin genel mânâsı altında değerlendirdik."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, yiyecekler, giyecekler ve türlü türlü süslenme usûlleriyle güzelleşme husûsunda aslolan hükmün ibâha (serbestlik) olduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ âyet-i kerîmenin başında geçen (مَنْ) lafzı inkârîdir (ziynet eşyâsı kullanmayı yasak sayanların görüşünü reddetmektedir).

Nitekim **Şâfi'î** mezhebinin ve **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın arkadaşlarının ekserîsinin görüşü budur. Çünkü onlar: "Eşyâda aslolan ibâhadır!" demişlerdir. Bâzısı bu konuda duraklamış, diğer bir kısmı ise yasaklama yönüne gitmiştir. İbâhayı (serbestliği) esas alanların sözlerinin îzâhı şöyledir:

Allâh-u Te'âlâ gerçekten zengindir ve kayıtsız şartsız cömerttir. Zengin ve cömert olan biri, kendileri için bir zarar söz konusu olmadıkça malını kölelerinden engellemez. O halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın zenginliği ve cömertliği îtibârıyla yarattığı şeyleri serbest etmesi esastır. Yasaklık ise birtakım dış sebepler yüzünden gelmektedir.

(Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** sarhoş edici maddeleri ve domuz etini yasak ettiyse, bu, kulların zarar görmemesi içindir. Ziynet eşyalarını kullanma husûsunda böyle bir zarar söz konusu olmadığından) haramlık sâbit olmamıştır, hal böyle olunca da, bu konudaki hüküm, (aslolan) ibâha üzerine kalmıştır.

Yasakçılığa gidenlerin görüşlerinin îzah yönü ise şöyledir; bütün varlıklar gerçekte **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülküdür, başkasının mülkünde yetkili olmak ise sâhibinin serbest kılması olmadıkça sâbit olmaz. Burada da ibâha sâbit olmadığına göre, başkasının mülkü olma sebebi ortada bulunduğundan hüküm, yasaklık üzere kalmıştır.

Bu konuda duraklayanların görüşünün îzâhı ise, hurmet ve ibâha (yasaklık ve serbestlik) ancak şer'î delille sâbit olur. Böyle bir delil vârid olmadan önce bu hükümlerden hiçbirinin varlığı düşünülemeyeceğinden, bu konuda ne hazar (yasaklık), ne de ibâha (serbestlik) ile hüküm verilemez.

Abdülkahir el-Bağdâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; onlara göre duraklamanın îzâhı: "Şer'-i şerîf(in hükmü) vârid olmadan önce bir şey yapan kişi, o yaptığı iş sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'dan sevap da azap da hak etmez." şeklindedir.

"Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme, kıymetli elbiseler giymenin, cumâlarda, bayramlarda, insanlarla karşılaşıldığında ve eş-dost ziyârete gidildiğinde süslenmenin mubah olduğuna delâlet etmektedir.

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)*: "Müslümanlar birbirini ziyârete giderken süslenirlerdi!" demiştir.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, süslenmesi için, mescidin kapısında satılan bir elbiseyi almasını teklif ettiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun bu teklifini reddetmemiş, ancak o elbiseyi ipek olduğu için reddetmiştir. *(Buhârî, Cumu'a:6, no:846, 1/302; Müslim, Libâs:2, no:2068, 3/1638; İbn:: Mâce, Libâs:16, no:3591, 2/1187-1188)*

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*ın şeyhi olan **Ali (Zeynelâbidîn) ibni Huseyn ibni Ali** *(Radıyallâhu Anhüm)* elli dînarlık elbise giyerdi, kışın giydiği bu elbiseyi yazın sadaka verirdi veyâ onu satar parasını tasadduk ederdi. Yazın da **Mısır** işi kırmızı boyalı iki elbise giyer ve:

"De ki: "Allâh'ın, kulları için (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)**?"** âyet-i kerîmesini okurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bin dirhem kıymetinde bir kaftan giydiği rivâyet edilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* tarafından **Hâricîler**'le tartışmaya gönderildiğinde en güzel elbisesini giydi, en güzel kokusunu sürdü ve en güzel merkebine bindi. Onlar onu bu hal üzere görünce:

"Ey **İbni Abbâs**! Sen insanların en hayırlısı iken, zorbaların kıyâfetini giymiş ve bineklerine binmiş bir halde bize geldin!" dediklerinde o, bu âyet-i kerîmeyi okuyarak onları susturdu.

Temîm-i Dârî *(Radıyallâhu Anh)* namaz kılmak için bin dirheme bir hulle satın almıştı.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)* dörtyüz dînarlık bir kaftan giyer, ashâbına da böyle giyinmelerini emrederdi.

Mâlik ibni Dînâr *(Rahimehullâh)* Yemen işi en kıymetli elbiseleri giyerdi.

Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullâh)* altın parayla satın alınan bir elbise giyerdi.

İmâm-ı Muhammed *(Rahimehullâh)* çok değerli elbiseler giyer ve: "Benim eşlerim ve câriyelerim var! Başkasına bakmasınlar diye kendimi süslüyorum!" derdi.

Şimdi bu kişiler böyle yaptıkları için, "Sert keten ve yün kumaşları, takvâ libâsı diye tercih edenlerden takvâ bakımından daha aşağıdırlar!" denilebilir mi? Aslâ! Bilakis takvâ ehli de, mârifet ve akıl erbâbı da ancak onlardır, diğerleri ise kalpleri takvâdan boş olan ehl-i dâvâdır.

Hâlid ibni Şevzeb *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: **Ferkad** *(Rahimehullâh)*, **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına geldiğinde ona:

٢٨٠- «يَا فُرَيْقَدُ! يَا ابْنَ أُمِّ فُرَيْقَدٍ! إِنَّ الْبِرَّ لَيْسَ فِي هٰذَا الْكِسَاءِ، إِنَّمَا الْبِرُّ مَا وَقَرَ فِي الصَّدْرِ وَصَدَّقَهُ الْعَمَلُ».

280- "Ey **Füreykad**! Ey **Füreykad**'in annesinin oğlu! Takvâ bu kisvede değildir, birr-u takvâ ancak kalpte yerleşen ve amelle tasdik edilendir!" dedi.

Ma'rûfu'l-Kerhî *(Kuddise Sirruhû)*nun yeğeni **Ebû Muhammed** *(Rahimehullâh)*, **Ebu'l-Hasen ibni Yesâr** *(Rahimehullâh)*ın yanına yün bir cübbeyle girdiğinde **Ebu'l-Hasen** *(Rahimehullâh)* ona:

٢٨١- «يَا أَبَا مُحَمَّدٍ! صَوَّفْتَ قَلْبَكَ أَوْ جِسْمَكَ؟ صَوِّفْ قَلْبَكَ وَالْبَسِ الْقُوهِيَّ عَلَى الْقُوهِيِّ».

281- "Ey **Ebû Muhammed**! Kalbini mi sôfîleştirdin yoksa bedenini mi? Kalbini sôfîleştir de, kıymetli **Kohestan** elbiselerini üst üste giy!" dedi.

Bir adam **Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Senin adamlarından bir cemaat geldi, şimdi câmideler!" deyince o kalkıp gitti. Üzerlerinde yamalı elbiseler ve peştamaller görünce:

أَمَّا الْخِيَامُ فَإِنَّهَا كَخِيَامِهِمْ وَأَرَى نِسَاءَ الْحَيِّ غَيْرَ نِسَائِهِ

"Çadırlara gelince; gerçekten onlar onların çadırlarına benziyor,
Ama mahallenin kadınlarının, onların kadınlarından başka olduğunu görüyorum!" demeye başladı.

Ebu'l-Ferec ibnü'l-Cevzî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Ben peştamal ve yamalı şeyler giyinmeyi dört nedenle kerih görüyorum:

Birincisi; bu şekil giyinmek selefin kıyâfetinden değildir, onlar ancak bulamadıkları zaman zarûretten dolayı yama yaparlardı.

İkincisi; bu tarz giyim, fakirlik iddiâsını içinde barındırır, oysa insan **Allâh**'ın nîmetini açıklamakla emrolunmuştur.

Üçüncüsü; böyle giyinmekte zâhidlik gösterişi vardır. Hâlbuki biz zühd ve takvâyı gizlemekle emrolunmuşuzdur.

Dördüncüsü; bu şekil giyinmek, şerî'atten uzak duran kimselere benzemek olur. Bir topluma benzeyense, onlardan sayılır."

Taberî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Pamuk ve ketenli giyme imkânı varken (sofuluk yapacağım diye), yün ve keçe giymeyi tercih edenler hatâdadır. Baklagilleri ve mercimeği buğday ekmeğine tercih edenler de yanlıştadır. Cinsî gücüm artar diye et yemeyi bırakanlar da hatâdadır."

Ebu'l-Ferec *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Selef-i sâlihîn, orta kıymette elbiseler giyerlerdi, çok değerli ve çok düşük kıyâfetler giymezlerdi. Cumâ, bayram ve eş-dost ziyâreti için en güzelini seçerlerdi. Kıymetli elbise seçmek onlar nezdinde çirkin bir şey değildi.

Sâhibini hakir gösteren kıyâfetler, zâhidlik gösterisi ve fakirlik belirtisi gibi uygunsuz vasıfları içermektedir. Bir mânâda da sanki bu, **Allâh-u Te'âlâ**'dan şikâyetlenmektir. Ayrıca; giyenin hakir duruma düşmesini gerektirmektedir ki, bütün bunlar mekruh ve yasak şeylerdir."

Eğer bir kimse: "Elbiseyi güzel seçmek nefsin bir isteğidir, biz ise nefsin arzusuyla cihat yapmakla emrolunduk. Ayrıca bu, insanlar için süslenmektir. Oysa biz, bütün işlerimizin kullar için değil, sâdece **Allâh** için olmasıyla memur kılındık!" diyecek olursa, bunun cevâbı şöyledir:

Nefsin her istediği şey kötü demek değildir. İnsanlar için süslenmenin de her çeşidi çirkin görülemez. Yasak olan ancak, şerî'atin yasakladığı ya da dînî konuların herhangi birinde gösteriş için yapılan şeylerdir. Çünkü insan güzel görünmeyi sevebilir, tabî ki bu da nefsin isteğidir, ama bundan dolayı kınanamaz.

Yine bu nedenledir ki; kişi saçını tarayabilir, aynaya bakabilir, sarığını düzeltebilir, dışı güzel görünen, içi değerli astara sâhip olan elbiseler giyinebilir. Bunların hiçbirinde kerih görülecek ve kınanacak bir durum söz konusu olamaz.

Nitekim **Mekhûl** *(Radıyallâhu Anh)*, **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından bir cemaat kapıda beklerken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları karşılamak üzere dışarı çıkacağı sırada, içinde su bulunan bir kaba bakarak sakalını ve saçını düzeltmeye başladı. Ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen de mi böyle yapıyorsun?" dediğimde:

٢٨٢- «نَعَمْ! إِذَا خَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى إِخْوَانِهِ فَلْيُهَيِّئْ مِنْ نَفْسِهِ، فَإِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ».

282- **"Evet! Kişi kardeşlerinin yanına çıkacağı zaman kendini hazırlasın! Çünkü Şüphesiz Allâh güzeldir, güzelliği sever!"** buyurdu. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/191)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٨٣- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ». قَالَ رَجُلٌ: إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً؟ قَالَ: «إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ الْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ».

283- **"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan cennete giremez!"** buyurunca, bir adam: "Kişi elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını seviyor(sa, bunun durumu ne olacak)?" diye sorduğunda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şüphesiz Allâh güzeldir, güzelliği sever! Kibir ise, hakkı inkâr etmek ve insanları hakir görmektir!" buyurdu. *(Müslim, Îmân:39, no:91, 1/93; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/191-192)*

Bu mânâya delâlet eden hadîs-i şerîfler çoktur ki, hepsi de temizliğin ve güzel kılık-kıyâfetin meşrûiyetine delâlet etmektedirler.

Hâlid ibni Ma'dân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

٢٨٤- عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَافِرُ بِالْمِشْطِ وَالْمِرْآةِ وَالدُّهْنِ وَالسِّوَاكِ وَالْكُحْلِ».

284- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **yoculuğa çıkarken yanında tarak, ayna, yağ, misvak ve sürme bulundururdu."** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/192)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

٢٨٥- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ دَهْنَ رَأْسِهِ وَتَسْرِيحَ لِحْيَتِهِ».

285- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **başını yağlamayı ve sakalını taramayı çok yapardı."** *(Tirmizî, eş-Şemâil, no:32, sh:30; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/192)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

٢٨٦- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ لَهُ مُكْحُلَةٌ يَكْتَحِلُ مِنْهَا عِنْدَ النَّوْمِ ثَلَاثًا فِي كُلِّ عَيْنٍ».

286- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in bir sürmedanlığı vardı ki, uyuyacağı zaman her gözüne üçer kere sürme çekerdi."** *(Tirmizî, eş-Şemâil, no:49, sh:40; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/192)*

Fukahâ süslenmenin müstehap olduğuna dâir **Amr ibni Şu'ayb**'ın, babası vasıtasıyla dedesinden (**Abdullâh ibni Amr ibni Âs**'dan) *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği:

٢٨٧- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ:

«قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ».

287- **"Şüphesiz ki Allâh nîmetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever!"** *(Tirmizî, Edeb:54, no:2819, 5/123-124)* hadîs-i şerîfini delil getirmişlerdir.

Ulemâdan birine: "**Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* şu kadar yaması bulunan bir entâri giymiyor muydu?" denildiğinde o: "**Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bunu, vâlileri ve tahsildarları kendisine uysun hikmetiyle yaptı, çünkü onların malları yokken güzel giyinelim diye Müslümanların mallarından haksız yere almalarından endişeleniyordu!" diye cevap verdi.

Bu hususta diğer bâzı deliller A'râf sûresi:26 ve 31. âyetlerin îzâhında zikredilmiştir.

"Mâverdî, Zâdü'l-mesîr, Dürru'l-mensûr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; âyet-i celîlede geçen:

﴿...وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ...﴾

"Temiz rızıklar"dan ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1) İbni Abbâs, İbni Zeyd ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyete göre; et yağı, et ve yağ (gibi lezzetli rızıklar)dır. Nitekim câhiliyet ehli, ihramda yağ yemeyi ve süt içmeyi haram saymaktaydı.

2) Katâde ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göreyse bunlar; câhiliyet ehlinin kendilerine yasak ettiği "Bahîra", "Sâibe", "Vasîle" ve "Hâm" gibi hayvanlardır. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/158; İbni Ebî Hâtim, no:8398, 5/1467; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/375)*

Câhiliyet devrinde Araplar beş kere doğurup son yavrusu erkek olan deveye "Bahîra" adını verirler ve kendisinden istifâdeyi haram kılarlardı. putlar adına âzâd edilip salıverilen deveye "Sâibe" derler, beş batında ikiz dişi doğurup on dişi yavrulayan koyun veyâ deveye "Vasîle" derler ve onu sâdece kadınlara yasak ederlerdi.

On sene tohumluk için kullanılıp yasaklanan develere de "Hâm" adını verirler de: "Bunlar sırtını korudu!" diyerek binilme ve sağılma sûretiyle bu hayvanlardan istifâdeyi yasaklarlardı. Artık o hayvanlar hiçbir sudan ve meradan kovulmazlardı.

İşte bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**, câhiliyet ehlinin bu uydurmalarının Kendisi nezdinde meşrû bir şey olmadığını beyân ederek, insanların vahye dayanmaksızın kendi kafalarından meşrû ettikleri şeylerin **Allah** katında hiçbir meşrûiyeti bulunmadığını, aksine bir akılsızlık eseri olduğunu ortaya koydu.

"Tayyibât" tâbirinden ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1) Lezzetli olan rızıklar,

2) Helâl olan rızıklar.

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; cümle-i celîlede geçen: "Hoş rızıklar" tâbirine lezzetli ve iştah çeken her türlü yiyecek ve içecekler dâhil olduğu gibi, kadınlardan ve kokudan istifâde de buraya dâhildir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ulemâ, lezzetli rızıkları terketme ve genel anlamda lezzetlerden yüz çevirmenin hükmü hakkında ihtilâf etmişlerdir.

Bir kısmı: "Bu gibi şeyler **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıran kurubât cinsinden değildir. Bu gibi mubahlar husûsunda fiil ve terk (yapıp yapmamak) eşittir." demişlerdir.

Diğerleri ise: "Bunlar haddi zâtında kurbet ve ibâdet sayılmazsa da, dünyâya rağbetsizlik anlamına gelen zühdün yolu, tûl-ü emel (uzun kuruntu) sâhibi olmamak ve dünyâdan sebep tekellüfe (zoraki çabalamaya) girmemek husûsunda da yardımcı olmaları îtibârıyla, teşvik edilen mendup amellerdendir ki, mendup da kurbet (ibâdet) sayılır." demişlerdir.

Birtakımları da: "Dünyâ lezzetlerinden istifâde, âhiret zevklerine mâni olur." derken, **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

٢٨٨- «لَوْ شِئْنَا لَاتَّخَذْنَا صِلَاءً وَصَلَائِقَ وَصِنَابًا، وَلٰكِنِّي سَمِعْتُ اللهَ تَعَالَى يَذُمُّ أَقْوَامًا فَقَالَ: ﴿... أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا... ﴿٢٠﴾﴾».

288- **"Dileseydik, elbette biz de yağlı pideler, kebaplar ve hardallı üzümler edinirdik! Lâkin ben, Allâh-u Te'âlâ'nın birtakım toplumları kötülerken:**

"Siz lezzetlerinizi dünyâ hayâtında tükettiniz!" *(Ahkaf Sûresi:20)* **buyurduğunu işittim!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/192)* sözünü delil getirmişlerdir.

Bâzı meşâyih ise: "Bunların külfetle hazırlanmasıyla, külfetsiz hazırlanmasının arasında fark vardır." demişlerdir.

(**İmâm-ı Kurtubî** *(Rahimehullâh)* sözlerine şöyle devam etmiştir:) Meşâyihımızın şeyhi **Ebu'l-Hasen Ali ibni Mufaddal el-Makdisî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

"İnşâallâhu Azze ve Celle doğru olan görüş budur! Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sırf lezzetli olduğu için bir yemeği terkettiği nakledilmemiştir. Aksine helva, bal, karpuz ve yaş hurma gibi lezzetli şeyler yediği sâbittir.

Tekellüf (lezzetli yemekler yapmak için zahmetlere girmek) ise, dünyâ istekleriyle uğraşılırken, âhiretin mühim meseleleri geri atılır diye mekruh sayılmıştır."

Ben derim ki; sôfiyyeden bir kısmı **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

٢٨٩- «إِيَّاكُمْ وَاللَّحْمَ فَإِنَّ لَهُ ضَرَاوَةً كَضَرَاوَةِ الْخَمْرِ».

289- **"Etten sakının, çünkü o da şarap gibi alışkanlık yapar!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/193)* sözüne dayanarak, lezzetli etler yemeyi mekruh saymışlarsa da, bu doğru bir yaklaşım değildir.

Çünkü **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu sözü, dünyâ zevklerini, şehvetlere bağlılığı, nefsin lezzetlerle tatmînini, âhireti unutmayı ve dünyâya yönelmeyi tercih edeceğinden endişelendiği özel kimseler hakkındadır.

Zâten bu nedenle o, vâlilerine yazdığı mektuplarında:

٢٩٠- «إِيَّاكُمْ وَالتَّنَعُّمَ وَزِيَّ أَهْلِ الْعَجَمِ، وَاخْشَوْشِنُوا».

290- **"Zevke düşkünlükten ve Acemlerin şekline bürünmekten sakının, yemek ve giyinmek hususlarında da tekellüfsüzlüğü tercih edin!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/193)* diye emrederdi.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde:

﴿ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِى أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ... ﴾

De ki: "Allâh'ın, kulları için (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)**?"** buyurmuşken, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Allâh**'ın helâl ettiği bir şeyi haram etmesi ya da serbest kıldığı bir şeyi yasaklamış olması nasıl düşünülebilir?

Oysa **Büreyde** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

٢٩١- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَيِّدُ الْإِدَامِ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اللَّحْمُ».

291- **"Dünyâ ve âhirette katıkların efendisi ettir!"** buyurduğu sâbittir. *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:7473, 8/232; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:7983, 5/43)*

Yine böylece **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyete göre:

٢٩٢- عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ الْبِطِّيخَ بِالرُّطَبِ فَيَقُولُ: «نَكْسِرُ حَرَّ هٰذَا بِبَرْدِ هٰذَا وَبَرْدَ هٰذَا بِحَرِّ هٰذَا».

292- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **karpuzu yaş hurma ile yerdi ve: 'Bunun sıcaklığını şunun serinliğiyle, bunun serinliğini de şunun sıcaklığıyla kırıyoruz!' derdi."** *(Ebû Dâvûd, Et'ıme:45, no:3836, 2/390)*

Büsr es-Sülemî *(Radıyallâhu Anh)*ın iki oğlu: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize geldiğinde ona kaymak ve hurma ikram ettik. Kendisi kaymakla hurmayı severdi!" derlerdi. *(Ebû Dâvûd, Et'ıme:45, no:3837, 2/391)*

Mevlâ Te'âlâ, kulları için yarattığı süsleri ve lezzetli rızıkları kimsenin yasaklayamayacağını beyân ettikten sonra, Habîbine hitâben:

﴿... قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِى الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ... ﴾

(**Rasûlüm!**) **De ki: "O en alçak** (dünyâ) **hayat**(ın)**da onlar**(dan kâfirler yararlansa bile, aslında o güzel yiyecek ve içecekler), **îmân etmiş olan kimseler içindir, kıyâmet gününde ise** (kâfirler mahrum olacağı için sâdece onlara) **hâlis kalacak!"** buyurarak, bu süslerin ve lezzetlerin âhirette sâdece müminlere âit olacağını açıklamıştır.

İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Dünyâdan mümin de, kâfir de nasîbini alır, âhiret hayırları ise sâdece müminlere kalır, kâfirlerin orada hiçbir nasîbi olmaz!" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/161)*

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; bu cümle-i celîleden anlaşılan, süslü elbiseler ve lezzetli yiyecekler aslında îmân edenler için yaratılmıştır, kâfirler ise onlara tâbi olarak bunlardan istifâde edebilmektedirler.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿... وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾﴾

"Ama kim kâfir olduysa; onu da (yaşadığı sürece) **pek az** (bir zaman rızkımdan) **faydalandıracağım, sonra kendisini o** (cehennem) **ateşin**(in) **azâbına** (girmeye) **mecbur bırakacağım. O**(rası) **ne kötü varılacak yer oldu!"** *(Bakara Sûresi:126)* âyet-i kerîmesinde buna dikkat çekmiştir.

Demek ki; dünyâ nîmetleri dünyâda dertlerle karışık ve îmansızların istifâdesiyle bulaşıksa da, kıyâmet günü bu nîmetler, İlâhî rahmete karışan her türlü ârızadan sâfî ve arınmış vaziyette müminlere sunulacaktır.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdine inanıp tasdik edenler, kendilerine nîmet ve rızık veren Zât'ın nîmetinin hakkını yerine getirmiş olurlar. İnkâr edenler ise, kendilerini daha çok saptırması için şeytana imkân vermiş olurlar. Ama yine de **Allâh-u Te'âlâ** dünyâda rızıklarını kesmez!

Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٩٣- عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«لَيْسَ أَحَدٌ أَصْبَرَ عَلَى أَذًى سَمِعَهُ مِنَ اللهِ إِنَّهُمْ لَيَدْعُونَ لَهُ وَلَدًا وَإِنَّهُ لَيُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ».

293- **"Duyduğu eziyete Allâh-u Te'âlâ'dan daha çok katlanan kimse yoktur! Elbette onlar O'na çocuk isnâd ediyorlar, ama yine de şüphesiz ki O onlara âfiyet veriyor ve kendilerini rızıklandırıyor!"** *(Buhârî, Edeb:71, no:5748, 5/2262-2263; Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn:9, no:2804, 4/2160)*

Mehâyimî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; dünyâ nîmetleri müminler için yaratılmıştır ki, böylece âhiret lezzetlerini düşünsünler de onlara rağbet etsinler. Kâfirlerin dünyâ nîmetleri husûsunda onlara ortak oluşu ise, müminlerle aralarındaki fark onları îmâna mecbur etmesin diyedir.

Âhirette bu mânâ ortadan kalktığı için, nîmetler müminlere has kalacaktır. Müminlerin dünyâda bu nîmetlerden mahrum kalması durumunda ise, bunlar sırf kâfirler için yaratılmış olacaktı ki, bu da İlâhî hikmetin muktezâsına ters düşmektedir.

Demek ki müminler îmânın gereği olan ibâdet ve takvâ üzere yaşadıkları sürece meşrû nîmetlerden faydalanabilirler, lâkin şehvetlere dalmama şartını göz ardı etmemelidirler.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda:

﴿... كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

"İşte sana! (Kur'ân'ın hak olduğunu) bilmekte olan bir toplum için (bu hükmü beyân ettiğimiz gibi, diğer hükümleri ihtivâ eden) **âyetleri** (de) **böylece ayrıntılı olarak açıklıyoruz."** buyurmuştur ki, bunun mânâsı:

"Ben helâl ettiklerimi ve haram ettiklerimi birbirinden ayırarak açıklıyorum ama bundan ancak, Benim, bir olan ve ortağı bulunmayan **Allâh** olduğumu bilerek helâlimi helâl, haramımı da haram olarak kabul edenler istifâde edebilir." demektir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ulemâdan bâzısı, "**Allâh**'ın kulları için çıkardığı ziynet" hakkında: "Sahralarda mubah olan şeyler, meskün mahallerde ise helâl kazanç" mânâsını vermişler, "Tertemiz rızıkları" da, "Ganîmetlerle" tefsîr etmişlerdir.

Ebû Osman ed-Dımeşkî *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermiştir: "Evliyâullâha zuhûr eden o yardımları ve **Allâh**'ın muhlas kulları için ortaya çıkarmış olduğu kerâmetleri ve dervişlerin zarûret ve ihtiyaçtan dolayı aldıkları o temiz rızıklar olan kırık lokmaları kim haram etmiştir?"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen "Ziynet", iç âlemin süsüdür. Âbidlerin ziyneti, tevfîk (**Allâh-u Te'âlâ**'nın muvaffak kılmasının) eserleridir. Vâcidlerin (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bulanların) ziyneti, tahkîk (hakîkate ermenin) nurlarıdır. Kâsıtların (**Allâh-u Te'âlâ**'yı kastedip arayanların) ziyneti, âdetleri terk etmektir. İbâdet edenlerin ziyneti ise güzel ibâdette bulunmaktır.

Denilmiştir ki: "Nefislerin ziyneti hizmette öne geçmektir, kalplerin ziyneti, hürmeti (**Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı saygıyı) korumaktır, ruhların ziyneti ise heybet ve haşmeti devâm ettirerek (**Allâh-u Te'âlâ**'nın yüceliğini ve büyüklüğünü sürekli düşünerek) huzurda boyun kırmaktır."

Denilmiştir ki: "Lisanın ziyneti zikirdir, kalbin süsüyse şükürdür."

Buyrulmuştur ki: "Zâhirin ziyneti sücûddur (secdedir), bâtının süsüyse şühûddur (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma hâlidir)."

Yine denilmiştir ki: "Nefislerin ziyneti, mücâhedât yönünden (onlara karşı cihat yaparken) güzel muâmelede bulunmaktır, kalplerin süsüyse, müşâhedât bakımından (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma hâli îtibârıyla) sürekliliktir."

"Allâh'ın ziynetini kim haram etti?" kavl-i şerifinin mânâsı: "Bu ziyneti (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşma süsünü) arayıp bulmaya yeltenenleri **Allâh-u Te'âlâ** bu ziynetten mahrum bırakmamıştır. Artık her kim onları talebe kalkışırsa, hiçbir gecikme olmaksızın o kendisi için mubahtır (bir haktır)."

"Temiz rızıklar" kavl-i şerifine gelince, nefislerin rızıkları, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi hükmünce kendilerine ulaşmaktadır. Kalplerin rızıkları ise, **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelme mûcebincedir.

Buyrulmuştur ki: "Müritlerin rızıkları, **Allâh**'ın zikrinin kendilerine ilham edilişidir, âriflerin rızıkları ise **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyi unutmanın kendilerine ikram edilmesidir."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rabbül İzzet**'in buyruğu şuna işârettir ki; bu ziynet ve süsler, (**Hakk**) tâlipler(in)den esirgenmez ve (İlâhî tecellîlere) hâzır gönüllere yasak değildir.

Nîmet evinin hazînesi, tâliplerin diledikleri tüm nîmetlerle dopdoludur. Lütuf ve rahmet sofrası da, yemeğe oturanlar için lâyıkıyla süslenmiş ve donatılmıştır.

Pîr-i Tarîkat Şeyhü'l-İslâm Hâce **Abdullâh El-Ensârî El-Herevî** *(Kuddise Sirruhû)* hazretleri bir münâcâtında demiştir ki:

"Ey (Hakk) tâlipler(i)! Acele edin, zîrâ ödeme yakındır!

Ey gece yolculuk edenler! Uyumayın, zîrâ sabah yakındır!

Ey süratle koşanlar! Sevinin, zîrâ menzil yakındır!

Ey susuzlar! Sabredin, zîrâ çeşme yakındır!

Ey garipler! Övünün, zîrâ ev sâhibi yakındır!

Ey sevgili arayanlar! Mutlu olun, zîrâ icâbet yakındır!

Ey bu gönlü açıp huzur veren (sevgili)**! Neyim var ki, gönlümü ferahlatıyorsun! Kendinden, bir merhemi canımın üzerine koyuyorsun! Ben nasıl kazanç sağlarım! Zîrâ iki elim sermâyeden yoksundur! Bak şu işe ki, Kendi fazlınla, beni talih içinde bahtiyâr bırakıyorsun!"**

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, gaybın gaybından (Kendisinden başka kimsenin bilemeyeceği gizli sırlardan) seçkin kulları olan nebîler ve velîler için ortaya çıkartmış olduğu birtakım kemâlâtı talep etmekten sizi kim engelleyebilir? Bu kerâmetlere ve makamlara ulaşmanızı size kim yasaklayabilir?

Artık her kim onları taleb etmeye teşebbüs eder ve onlara ulaşmak için gereken gayreti gösterirse, işte bu makamlar hiçbir geciktirme ve noksanlık olmaksızın o kişilere mubahtır."

Burada ziynetin **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilmesi, bu kemâlâtı **Allâh-u Te'âlâ**'nın bi'z-Zât Kendisi, lütuflarının hazînelerinden ve rahmetlerinin hakîkatlerinden çıkarttığı içindir.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**, bedenleri şerî'at hükümleri ve onların eserleriyle süslemiş, nefisleri, edepler ve onların kadr-ü kıymetleriyle tezyîn etmiş, kalpleri, şevâhid (müşâhede ettikleri haller) ve onların nurlarıyla ziynetlendirmiş, ruhları da me'ârif (**Allâh-u Te'âlâ** ile ilgili doğru bilgiler) ve onların sırlarıyla süslemiş, sırları ise tavâli' (iç âleme doğuş yapan gerçekler) ve onların ürünleriyle ziynetlendirmiştir.

Doğrusu O, zâhirleri tevfîk eserleriyle süslemiş, bâtınları ise tahkîk nurlarıyla tezyîn buyurmuştur. Yine böylece O, zâhirleri sücûd (secde) eserleri ile, bâtınları ise şühûd (müşâhede) nurlarıyla ziynetlendirmiş, daha doğrusu O, görünen kısımları âsâr-ı cûd (Kendi cömertliğinin eserleri olan nîmetler) ile, görünmeyen kısımları ise envâr-i vücûd (Kendi varlığına âit olan nurlar) ile süslemiştir.

Âyet-i kerîmede geçen **"Temiz rızıklar"**ın gerçek mânâsı; nefsin hakları ve hazlarıyla karışık olmayıp, sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın mevhibelerinden ve haklarından gelen hâlis nasiplerdir.

Bu kerâmetler ve makamlar dünyâ hayatında bu kıymetli efendilere (ve velîlere) âit ise de, yine de nefsânî âfetlerin karışımlarıyla ve hayvânî sıfatların bulanıklıklarıyla karışıktır. Kıyâmet gününde ise bu makamlar onlara bütün âfetlerden ve bulanıklıklardan arınmış olarak hâlis kalacaktır. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ... ﴿٤٣﴾﴾

"Biz onların göğüslerinde bulunan (dünyâdan kalma) **kini söküp çıkardık."** *(A'râf Sûresi:43)* buyurmuştur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Bûzeydî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh**'ın kullarına açıkladığı ziynet, mârifet libâsından ibârettir ki, o da tecellî nûrudur. Tertemiz rızıklar ise, müşâhedenin tadıdır." Bu rızıklar dünyâ hayatında îmânı ve sadâkati kâmil olanlar içindir ki, kıyâmet gününe kadar bu onlara sâfî kalacaktır.

Böylece bu manevî makamlar tecrîd ehline (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şeylere ilgi duymaktan sıyrılabilenlere) helâl olduğu için onlar iki cihanda da bu tatlı müşâhedelerden faydalanırlar.

Ayrıca âbidler, zâhidler ve seyr-i sülûk yapan bidâyet ehli (yeni başlamış) müritler, dünyâ ziynetlerine ve zevklerine karşı soğuk durmalıdırlar ki, nefisleri onlara meylederek hareketlerini geciktirmesin.

Vâsıllar ise, onlar dâimâ **Allâh** ile beraberdirler, O'ndan başka bir şeyle değildirler. Onlar **Allâh** ile **Allâh**'tan alırlar ve **Allâh** ile verirler. Onların ilim dâiresi çok geniş olduğundan, giyinmek, yemek, içmek, açlık ve tokluk ile alâkadar olmazlar. Onlar, bulundukları vakitte karşılarına çıkan kaderin sırrı ne ise onunla geçinirler.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Yeryüzünün ve içinde bulunan bütün menfaatlerin insan için yaratıldığı:

﴿وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾﴾

Yeri de; canlılar(ın rahatça yaşayabilmeleri) **için onu** (göğe nispetle) **düşük yaratmıştır.** *(Rahman Sûresi:10)*

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾ ﴾

Ancak O'dur O Zât ki; yerde olan (mâdenler, bitkiler, denizler, canlılar ve dağ)**ları topluca sizin** (dînî ve dünyevî menfaatiniz) **için yaratmıştır, sonra** (yüce irâdesi, şânına yaraşan bir şekilde) **göğ**(ü yaratıp düzenlemey)**e yönelmiştir de onları** (eğrilik büğrülükten, yarık ve çatlaklardan uzak ve sapasağlam) **yedi** (kat) **gök hâlinde düzenlemiştir!**

(Çünkü) **O, her şeyi** (hakkıyla bildiği için, yaratıklarını en mükemmel bir sûrette ve en faydalı bir şekilde halketmiş bulunan bir) **Alîm'dir.** *(Bakara Sûresi:29)*

Temiz rızıklardan yeme emri:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ ﴾

Ey îmân etmiş olan kimseler! Sizi rızıklandırmış olduğumuz şeylerin helâl ve lezzetli olanlarından yiyin ve (size verdiği bunca helâl rızıklara karşılık) **Allâh'a şükredin!**

Eğer siz (**Allâh**'ın bütün nîmetlerin sâhibi olduğuna inanarak) **ancak O'na ibâdet etmekte olduysanız**(, şükrü de O'na tahsis edin)**!** *(Bakara Sûresi:172)*

Temiz rızıkların helâl edilişi:

﴿ الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ... ﴿٥﴾ ﴾

İşte bugün bütün temiz şeyler sizin için helâl kılınmıştır. O kendilerine kitap verilmiş olan (Yahudi ve Hristiyan) **kimselerin** (**Allâh**'ın adını anıp, başkasının adını anmadan kestikleri) **yiyecekleri sizin için helâldir.**

Sizin yiyeceğiniz de onlar için helâldir. (Dolayısıyla onları yedirmenizde ve kendilerine satış yapmanızda bir vebal yoktur.) *(Mâide Sûresi:5)*

Temiz rızıkları haram etmeme emri:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ ﴾

Ey îmân etmiş olan kimseler! (Râhipliğe özenip de, uyuma, âilenize yanaşma, et yeme ve koku sürme gibi) **Allâh'ın sizin için helâl kılmış olduğu o temiz ve lezzetli şeyleri** (kendinize) **haram kılmayın ve** (helâl-haramın tespiti husûsunda yâhut helâlleri fazla tüketme noktasında) **haddi aşmayın!**

Şüphesiz ki Allâh (koyduğu) **sınırı aşanları sevmez**(, bu yaptıklarına rızâ göstermez ve cezâlarını verir). *(Mâide Sûresi:87)*

Âyet: 32

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)****in pisleri haram edip, temiz rızıkları helâl ettiği:***

﴿ اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ
يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ
وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ
وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾ ﴾

O kimseler ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak buldukları o Rasûl'e, o**(, okuma-yazma bilmeyen, ancak İlâhî tâlimle eğitilmiş olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nâmındaki) **Ümmî Nebî'ye hakkıyla uymaktadırlar.**

O onlara, (îmân ve ibâdetler gibi) **iyi bilinen şeyleri emretmektedir,** (kâfirlik ve günahlar gibi) **iyi tanınmayan şeylerden onları engellemektedir, tertemiz şeyleri**(; o **Allâh**'ın adı anılarak kesilen hayvanları ve pis olan tüm rızıkları) **kendileri için helâl etmektedir,** (kan, leş, ve fâiz gibi madden veyâ mânen) **pis olan şeyleri ise onlar üzerine haram kılmaktadır, ağır yüklerini de, evvelce üzerlerinde bulunan o** (boyunlarına geçirilmiş) **bukağılar** (gibi ağır sorumluluklar)**ı da kendilerinden indirmektedir!**

Artık o kimseler ki ona inanmışlardır, ona (saygı ve) **tâzimde bulunmuşlardır,** (dâvetini ulaştırma yolunda) **kendisine yardım etmişlerdir ve indirilmiş olan o (Kur'ân) nûr**(un)**a onunla birlikte hakkıyla uymuşlardır; işte sana!** (Dünyâda ve âhirette umduklarına kavuşup, korktuklarından kurtularak) **felâh bulanların ta kendileri ancak onlardır!** *(A'râf Sûresi:157)*

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا
وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (33)

(قُلْ) **de ki,** (إِنَّمَا حَرَّمَ) **ancak haram kıldı,** kim? (رَبِّيَ) **benim Rabbim,** neyi? (الْفَوَاحِشَ) **çok çirkin işleri,** onlardan bedel, (مَا) **öylesini ki,** (ظَهَرَ) **açık oldu,** neden? (مِنْهَا) **onlardan,** daha? (وَمَا) **öylesini de ki,** (بَطَنَ) **gizli oldu,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (إِنَّمَا) terkîbindeki (مَا) harfi, kâffe olup, (حَرَّمَ رَبِّيَ) cümlesi, mekûlü kavildir.

2- (مَا ظَهَرَ) terkîbindeki (مَا) harfi, ism-i mevsûl olup, (الْفَوَاحِشَ) kelimesinden bedel olmak üzere mahallen mensûbtur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

daha neyi haram kıldı? (وَالْإِثْمَ) **günahı,** daha? (وَالْبَغْيَ) **zulmü,** o zulüm ne olduğu halde? (بِغَيْرِ الْحَقِّ) **hakkın gayrine mültebis olduğu halde,** yâni; haksız yere sınırı aşıp insanlara saldırmayı da haram kıldı,

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

(بِغَيْرِ الْحَقِّ) câr ve mecrûru mahzûf bir hâle müteallîktır. Masdar olduğu için (وَالْبَغْيَ) kelimesinin kendisine de müteallik olabilir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

daha neyi yasakladı? (وَأَنْ تُشْرِكُوا) **ortak koşmanızı,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (لَمْ يُنَزِّلْ) **indirmedi,** yâni; **Allâh-u Te'âlâ** bildirmedi, ne hakkında? (بِهِ) **onun hakkında,** neyi? (سُلْطَانًا) **hiçbir delîli,** daha neyi haram kıldı? (وَأَنْ تَقُولُوا) **söylemenizi,** kime karşı? (عَلَى اللهِ) **Allâh'a karşı iftirâ olarak,** neleri? (مَا) **o şeyleri ki,** (لَا تَعْلَمُونَ) **bilmiyorsunuz.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مَا لَمْ يُنَزِّلْ) cümlesi, (تُشْرِكُوا) fiilinin mef'ûlün bihidir.

2- (وَأَنْ تَقُولُوا) cümlesi, (اَلْبَغْيَ) kelimesine ma'tûf olan (أَنْ تُشْرِكُوا) cümlesine ma'tûfen mensûbtur.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Habîbim!) **De ki: "Rabbim ancak** (zinâ ve fâiz gibi) **son derece çirkin işleri, onların açık olanını ve gizli kalanını,** (içki ve kumar gibi) **günah**(lar)**ın tümünü,** (zulüm, kibir ve insanların haklarına el uzatma gibi,) **haksız yere saldırıyı/haksız istekte bulunmayı/,** (ilâhlığı) **hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allâh'a ortak koşmanızı ve bilmemekte olduğunuz şeyleri Allâh'a karşı söyle**(yerek, O'na yakışmayacak sıfatlar isnat etmenizi ve Kendisi adına dilediğiniz şekilde helâl-haram hükmü ver)**menizi haram kılmıştır."**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede kâfirlerin haram saydığı şeylerin haram olmadığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede haramların çeşitlerini açıklamıştır.

Âyet-i kerîmede ilk olarak:

﴿... إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾

"Rabbim ancak (zinâ ve fâiz gibi) **son derece çirkin işleri, onların açık olanını ve gizli kalanını haram kılmıştır."** buyrularak, fuhşî işlerin açık olanının ve gizli kalanının harâmiyeti açıklanmıştır ki, bundan ne kastedildiğine dâir birkaç görüş vardır:

İbni Abbâs ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi müfessirlerden nakledildiğine göre; fuhşî işlerin açık olanı çıplaklık, gizli olanı ise zinâdır. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/163; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/376)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göreyse; görünen fuhşiyat, insanların gördüğü yerde peştamalsız yıkanmaktır. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/377)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Çocukların, babalarının hanımlarıyla evlenmesi, iki kızkardeşin bir nikâhta birleştirilmesi ve bir kadınla birlikte halasının ya da teyzesinin nikâhlanması, görünen fuhuştur." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8416, 5/1470)*

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* gizli olan fuhşun, zinâ ve hırsızlık olduğunu söylemiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8420, 5/1471)*

Hâzim er-Rehâvî'nin, Efendisinden *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyetine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٩٤- عَنْ حَازِمٍ الرَّهَاوِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ مَوْلاهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَسْأَلَةُ النَّاسِ مِنَ الْفَوَاحِشِ».

294- **"İnsanlardan istemek** (dilencilik yapmak) **çirkin işlerdendir!"** *(İbni Ebî Hâtim, no:8408, 5/1469)* buyurmuştur.

Gizli-açık fuhşiyâtın nelerden ibâret olduğu hakkında daha geniş mâlûmat; En'âm Sûresi:151. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkan:12/289-301)* zikredilmiştir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ** görünen-görünmeyen bütün çirkin işleri, kullarının kötü işler yapmasını kıskandığı için haram etmiştir. Özellikle de aralarında bir nikâh akdi bulunmaksızın cinsî münâsebette bulunmalarını kıskandığı için zinâ yapmalarını yasaklamıştır.

Nitekim **Abdullâh (İbni Mes'ûd)** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٩٥- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:

«لَا أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللهِ وَلِذٰلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ».

295- **"Allâh'tan daha kıskanç hiçbir kimse yoktur! Bu yüzden görünen-görünmeyen bütün fuhşiyâtı haram kılmıştır!"** *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:17701, 4/54; Buhârî, Tefsîr:130, no:4358, 4/1696; Müslim, Tevbe:6, no:33, 4/2114; Tirmizî, De'avât:96, no:3530, 5/542; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:144, no:11183, 6/345)*

Muğîre ibni Şu'be *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٩٦- عَنِ الْمُغِيرَةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَوْ رَأَيْتُ رَجُلًا مَعَ امْرَأَتِي لَضَرَبْتُهُ بِالسَّيْفِ غَيْرَ مُصْفِحٍ فَبَلَغَ ذٰلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «أَتَعْجَبُونَ مِنْ غَيْرَةِ سَعْدٍ وَاللهِ لَأَنَا أَغْيَرُ مِنْهُ وَاللهُ أَغْيَرُ مِنِّي وَمِنْ أَجْلِ غَيْرَةِ اللهِ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ».

296- **"Sa'd ibni Ubâde** *(Radıyallâhu Anh)*: 'Ben karımın yanında bir adam görsem elbette ona kılıcın keskin tarafıyla (öldüresiye) vururum!' dedi. Bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşınca:

'Sa'd'ın kıskançlığına şaşıyor musunuz? Vallâhi ben Sa'd'dan daha kıskancım! Allâh ise benden daha kıskançtır! Allâh, kıskançlığından dolayı görünen-görünmeyen bütün fuhşiyâtı haram kılmıştır!' buyurdu." *(Buhârî, Tevhîd:20, no:6980, 6/2698; Müslim, Li'ân:1, no:1499, 2/1136; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:17702, 4/54;)*

Ebû Ca'fer *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٩٧- عَنْ أَبِي جَعْفَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:

«إِنِّي غَيُورٌ وَإِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ غَيُورًا وَمَا مِنِ امْرِئٍ لَا يَغَارُ إِلَّا مَنْكُوسُ الْقَلْبِ».

297- **"Şüphesiz ben çok kıskanç biriyimdir! Gerçekten İbrâhîm de çok kıskanç biriydi! Her kim kıskanmıyorsa mutlaka onun kalbi ters döndürülmüştür!"** *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:17707, 4/54; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/377)*

Burada şunu ifâde edelim ki; İslâmiyet, günahların ne alenen, ne de gizlice işlenmesine müsaade etmez. Ancak gizli işlenen bir günahın şâhitleri yokken, işleyen tarafından teşhir edilip, kötü örnek teşkil edilmesini de hoş görmez.

Bu yüzden had cezâsı gerektiren bir günahı işleyene dahî kendisini kadıya şikâyet etmesini emretmez. Aksine **Allâh** bir şeyi kapatmışsa, o günahı işleyenin de tevbe edip o işi gizlemesini emreder.

Âyet: 33

Nitekim **Yahyâ ibni Ebî Kesîr** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; bir adam:

٢٩٨- عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي أَصَبْتُ حَدًّا فَأَقِمْهُ عَلَيَّ فَجَلَدَهُ ثُمَّ صَعِدَ الْمِنْبَرَ وَالْغَضَبُ يُعْرَفُ فِي وَجْهِهِ فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللهَ تَعَالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ فَمَنْ أَصَابَ مِنْهَا شَيْئًا فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللهِ فَإِنَّهُ مَنْ يَرْفَعْ إِلَيْنَا مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا نُقِمْهُ».

298- "Yâ **Rasûlellâh**! Ben had (cezâsını gerektirecek bir cürm) işledim, onu bana icrâ et!" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona sopa cezâsını tatbik ettikten sonra öfke eseri yüzünde belirgin bir haldeyken minbere çıktı ve:

"Ey insanlar! Şüphesiz Allâh görünen ve gizli olan tüm fuhşî işleri size haram kıldı. Artık bunlardan bir şey yapan kimse Allâh'ın örtüsüyle örtünsün, çünkü her kim bunlardan birini bize arz ederse biz ona had uygularız!" buyurdu. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:13515, 7/369; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/377)*

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kıskançlık mânâsına gelen gayret, insana mahsus olan bir işte başkasının ortak olması nedeniyle kalbin ayaklanması ve öfkenin kabarmasıdır. Karı-kocanın birbirini kıskanması da, her biri diğerine özel olduğu için, kimsenin kendileri hakkında ortaklığına râzı olmadıklarındandır. Bundan dolayı birbirini korumakta ve kollamaktadırlar.

Allâh-u Te'âlâ'nın vasıflarında geçen "Ğayret" sıfatı ise, kulunu bir şeyden engellemesi ve onu kuluna yasaklaması anlamına gelmektedir. Zâten hadîs-i şerîfte geçen: "Bundan dolayı fuhşiyyâtın görünenlerini de, görünmeyenlerini de harâm etti." ifâdesi buna delâlet etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın "Ğayret" sıfatının, haram işleyenlerin durumunu azapla değiştirmesi anlamına gelmesi de muhtemeldir.

Âyet-i kerîmede ikinci olarak:

﴿...وَالْإِثْمَ...﴾

"Günah"ın yasaklığından bahsedilmiştir ki, bundan maksat; bütün mâsiyetlerdir. Nitekim şâir:

إِنِّي وَجَدْتُ الْأَمْرَ أَرْشَدَهُ تَقْوَى الْإِلٰهِ وَشَرُّهُ الْإِثْمُ

"Şüphesiz ben işlerin en mükemmelini buldum ki o,
İlâh'dan sakınmakmış, en şerlisi de günahmış!" demiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/195)*

Nevvâs ibni Sem'ân *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e günahın neden ibâret olduğunu sorduğunda:

٢٩٩- عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْإِثْمِ، فَقَالَ: «اَلْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ».

299- **"Günah senin göğsünü tırmalayan** (seni rahatsız eden) **ve insanların görmesini istemediğin şeylerdir!"** buyurmuştur. *(İbni Ebî Hâtim, no:8421, 5/1471; Tirmizî, Zühd:52, no:2389, 4/597)*

"Tefsîr-i Kebîr, Kurtubî ve **Hâzin"**de zikredildiği üzere; ulemâ, "Fâhişe (fuhuş)" tâbiriyle, "İsm (günah)" tâbiri arasında ne fark olduğu husûsunda farklı görüşler beyân etmişlerdir.

1) "Fevâhiş" tâbiri büyük günahlardan ibârettir, çünkü onların çirkinliği haddini aşmıştır. "Günah" tâbiri ise, küçük günahlardan ibârettir. Buna göre âyet-i celîlenin mânâsı: "Rabbim, büyük-küçük günahların tamâmını haram etmiştir!" demek olur.

2) "Fevâhiş" tâbiri, had cezası gerektirenler, "Günah" tâbiri ise, had cezası îcâb etmeyenlerdir. Bu mânâ birinciden farklıysa da birbirine yakındırlar.

3) "Fevâhiş" tâbiri, büyük günahların özel ismidir, "Günah" tâbiri ise, büyük-küçük farketmeksizin mutlak günahların adıdır. Bu tâbirin ayrıca getirilmesinin faydası ise, herhangi bir kimsenin, harâmiyetin sâdece büyük günahlara mahsus olduğu vehmine kapılmasını engellemektir.

4) "Fevâhiş" tâbiri, lügat itibârıyla herhangi bir işte fâhiş ve fazlası olan herşeyin ismiyse de, bu tâbir örfte zinâya mahsustur. Bunun delîli **Allâh-u Te'âlâ**'nın, zinâ hakkında:

﴿... إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً ... ﴿٢٢﴾﴾

"Şüphesiz ki o, fâhiş bir iş olmuştur" *(Nisâ Sûresi:22)* buyurmuş olmasıdır. Zâten fâhişe lafzı mutlak olarak kullanıldı mı, ondan ancak zinâ mânâsı anlaşılır. Bir adam hakkında: "Bu adam fuhşî şeyler konuşur!" denildiğinde, insanlara müstehcen lafızlarla sövüp saydığı anlaşılır.

Buna göre: **"Fuhşiyâtın açık olanı ve gizli kalanı"** cümle-i celîlesinin iki türlü tefsîri vardır:

Birinci tefsîr vechi üzere; "Gizli olan"la gizli zinâ, kastedilmiş olabilir ki bu, aşk ve muhabbet yoluyla meydana gelir. "Açık olan"la ise, açıkça işlenen zinâ kastedilmiştir.

İkinci tefsîr üzereyse; "Açık olan"la, dokunmak ve kucaklaşmak, "Gizli olan"la ise cimâ kastedilmiştir.

"Günah" tâbirine gelince; bunun, şarabın özel ismi olduğu söylenmiştir. Bu, **Hasen** ve **Atâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın görüşüdür.

Cevherî *(Rahimehullâh)*: "Bâzen şaraba 'İsm' ismi takılır." demiş ve buna delil olarak şâirin:

شَرِبْتُ الْإِثْمَ حَتَّى ضَلَّ عَقْلِي كَذَاكَ الْإِثْمُ تَذْهَبُ بِالْعُقُولِ

"O kadar günah içtim ki, artık aklım kayboldu,
İşte şarap böylece akılları giderir!" sözünü nakletmiştir.

Bir başka şâir de:

نَهَانَا رَسُولُ اللهِ أَنْ نَقْرَبَ الزِّنَى وَأَنْ نَشْرَبَ الْإِثْمَ الَّذِي يُوجِبُ الْوِزْرَا

"Rasûlüllâh bizi nehyetti zinâya yaklaşmaktan,
Bir de vebâli mûcip olan o günahı içmekten!" demiştir.

İbni Seyde *(Rahimehullâh)*: "Bence şarabın günah adıyla isimlendirilmesi doğrudur, çünkü onu içmek günahtır!" demiştir. İşte bu mânâlar netîcesinde "Fevâhiş" lafzı ile "Günah" lafzı arasındaki fark belirgin hâle gelmiştir.

Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullâh)*, şarabın özel isminin, günah anlamına gelen "İsm" lafzı olduğunu reddetmiş ve şöyle demiştir: "Ne câhiliyette, ne de İslâm'da Araplar ona bu ismi vermemiştir. Velâkin âyet-i kerîmede:

﴿... فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ ... ﴿٢١٩﴾﴾

"O ikisinde (şarapta ve kumarda) **büyük bir günah vardır!"** *(Bakara Sûresi: 219)* buyrulduğu için, şarap da günah mefhûmuna dâhildir."

Âyet-i kerîmede üçüncü olarak:

﴿... وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ...﴾

"Haksız yere bağy"in haramlığı zikredilmiştir ki, lügat îtibârıyla: "Bir insanın hakkı olmayan şeyi istemesi" anlamına gelen "Bağy" lafzı; zulüm, kibir, insanlara saldırı ve haddi tecâvüz mânâlarına gelmektedir.

Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, **Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

٣٠٠- عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا رَوَى عَنِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ قَالَ: «يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالَمُوا».

300- **"Ey Benim kullarım! Muhakkak Ben, zulmü Kendi Zât'ıma haram kıldım. Onu sizin aranızda da yasak yaptım. Artık birbirinize zulüm yapmayın!"** *(Müslim, Birr:15, no:2577, 4/1994)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٠١- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

301- **"Zulümden sakının! Çünkü zulüm, kıyâmet gününde zulümâttır** (karanlıklardır)**!"** *(Müslim, Birr:15, no:2578, 4/1996)*

Âyet-i kerîmede dördüncü olarak:

﴿... وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا ... ﴾

"Hakkında delil indirmediği şeyleri Allâh'a ortak koşma"nın harâmiyeti açıklanmıştır.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; cümle-i celîlelede geçen: "Hakkında bir delil indirmediği şeyler" ifâdesi, müşriklerle bir nevî istihzâ ve delilsiz dâvâlara uymanın harâmiyetine dikkat çekme anlamındadır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisine başka bir şeyin ortak koşulabileceğine dâir bir delil indirmesi düşünülecek şeylerden değildir.

Dolayısıyla burada "**Allâh**'ın, hakkında delil indirdiği bir şey olursa o O'na ortak koşulabilir!" şeklinde bir mânâ çıkmaz.

Ancak burada ehl-i İslâm'ın, huccet ve delillere dayalı bir dîne sâhip oldukları, ehl-i şirkin ise huccet ve delille belirgin olmayan, ancak nefislerinin arzulamasına bağlı bir yola girdikleri vurgulanmak istenmiştir.

Gerçi burada geçen "Güçlü delil" tâbiri, "Bir özür" anlamına gelebilir ki, buna göre; zorda kalan bir müminin sâdece dilinden inkâr kelimesi söylemesi bir özre dayalı olduğu için, kalbi İslâm'la yatışmış bir durumda olduğu sürece sâhibini kâfir etmeyeceği anlatılmak istenmiştir.

Nitekim:

﴿... إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ... ﴿١٠٦﴾﴾

"**Ancak kalbi îmanla iyice yatışmış** (ve inancı hiçbir değişikliğe uğramamış)**ken,** (kâfirler tarafından şirk kelimesini telaffuza) **mecbur bırakılan kimse** (kâfirlikten) **müstesnâ**(dır)**!**" *(Nahl Sûresi:106)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati beyân etmektedir.

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; "Fevâhiş" tâbirinden, bütün büyük günahların, "İsm" tâbirinden ise, mutlak günahların kastedildiği görüşünde olanlar şöyle demişlerdir: Bağy ve şirk mutlaka "Fevâhiş" ve "İsm" tâbirlerinin içerisinde mevcutturlar. Ancak bu ikisinin, günah türlerinin en çirkini olduğuna dikkat çekmek için **Allâh-u Te'âlâ** onları özellikle anmıştır.

Nitekim:

﴿... وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ... ﴿٩٨﴾﴾

"... Melekleri, rasûlleri, (hele meleklerin en büyükleri olan) **Cibrîl ve Mîkâîl.."** *(Bakara Sûresi:98)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ... ﴿٧﴾﴾

"Hani Biz tüm peygamberlerden, (ilk başta ruhlar âleminin ilk peygamberi olan) **senden,** (özellikle de Ülü'l-azm sayılan) **Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu Îsâ'dan**(, elçilik görevlerini tebliğ etme ve hak dîne dâvet husûsunda) **kuvvetli sözlerini almıştık."** *(Ahzâb Sûresi:7)* âyet-i kerîmesinde bu hikmetle ta'mimden sonra tahsis (genel ifâdeden sonra özel ifâdey)e yer verilmiştir.

Ama "Fevâhiş" tâbirinin zinâya, "İsm" tâbirinin de şaraba mahsus olduğunu söyleyenler şöyle demişlerdir: "Bu durumda bağy ve şirk bu tâbirlere dâhil olmadıklarına göre, bağyi, 'Başkasının canına yâhut malına veyâ ırzına saldırı' olarak tefsîr etmek gerekir. Bâzen de bu, 'Zamânın sultânına karşı ayaklanma' anlamına gelebilir."

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bağy; İslâm akdiyle korunmuş olan mal veyâ cana musallat olmaktır.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٠٢- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ».

302- **"İnsanlar, Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in gerçekten Allâh'ın elçisi olduğuna şâhitlik edinceye, namazlarını hakkıyla kılıncaya ve zekâtlarını verinceye kadar onlarla savaşmamla emrolundum!**

İşte bunları yaptıkları zaman kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar, ancak (kısas ve zekât gibi) **İslâm hakkı müstesnâ!** (Çünkü bunları zorla da olsa alırım. Âhiretteki) **hesapları ise Allâh'a âittir."** *(Buhârî, Îmân:15, no:25. 1/17; Müslim, Îmân:8, no:22, 1/53)*

Demek ki, İslâm ile korunmuş mal ve cana dokunmak bağy ve zulümdür. Ancak konu edilen İslâm hakkı müstesnâdır!

Âyet-i kerîmede beşinci olarak:

﴿... وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

"Allâh adına bilinmedik şeyler söyleme"nin yasak edildiği belirtilmiştir. Kâfirlerin bâzı ekinleri ve davarları kendilerine haram ederlerken ve çıplak tavaf ederlerken: "Bunları bize **Allâh** emretti!" demelerine karşın, **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîle ile bir ilme dayanmaksızın **Allâh** adına hüküm vermenin haramlığını ortaya koymuştur.

Buna göre onlara: "Siz, peygamberlere ve kitaplara inanmayan bir toplum olduğunuza göre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bunları yasakladığını nereden öğrendiniz?" diye sorulur.

Eğer: "Onun haramlığını falanca atamız bildirdi!" diyecek olurlarsa, bu sefer onlara: "Doğrulukları besbelli olan ve mûcizelerini müşâhede etmekte olduğunuz peygamberlerin, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından verdikleri haberlere inanmıyorsunuz da, hiçbir doğruluğuna şâhit olmadığınız falan kişinin, **Allâh-u Te'âlâ** adına ortaya attığı bu yasaklama hükmüne nasıl inanabiliyorsunuz?" denilir.

"Beğavî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu cümle-i celîle, kesin bir bilgi olmaksızın dînî konularda hüküm vermenin haram oluşuna dâir genel bir hüküm ifâde etmektedir.

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; eğer burada: "Âyet-i celîlenin başında geçen (انما) kelimesi hasr mânâsını ifâde etmektedir. Haramların sâdece bu âyet-i kerîmede konu edilen şeylerle sınırlı olmadığı belliyken bu tahsîsin ne mânâsı vardır?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Eğer biz 'Fevâhiş'i genel anlamda büyük günahlar, 'İsm'i ise genel mânâda günahlarla tefsîr edecek olursak, zâten buraya girmeyen bir günah kalmadığından soru esastan bozulur.

Yok eğer; 'Fevâhiş'i zinâya, 'İsm'i de şaraba hamledecek olursak o zaman şöyle deriz: 'Suçlar beş türde sınırlıdır:

Birincisi; soylara karşı işlenen suçlardır ki, bu da zinâyla meydana gelmektedir. İşte:

﴿ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ... ﴾

"Rabbim ancak çok çirkin işleri haram kıldı!" kavl-i şerîfinden maksat budur.

İkincisi; akıllara karşı işlenen cinâyetlerdir ki, bu da şarap içmekle olur, burada da:

﴿ ...وَالْإِثْمَ... ﴾

"Günahı da yasakladı!" kavl-i şerîfi buna işâret etmektedir.

Üçüncüsü; ırz ve haysiyetlere karşı işlenen suçlardır.

Dördüncüsü; canlara ve mallara karşı işlenen cinâyetlerdir ki:

﴿ ...وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ... ﴾

"Haksız yere azgınlık yapmayı da haram kıldı!" kavl-i şerîfi de bu iki maddeye işârettir.

Beşincisi; dinlere karşı işlenen suçlardır ki bu da iki türlü olur:

a) Allâh-u Te'âlâ'nın tevhîdi hakkında ta'n ve inkârda bulunmak ki:

﴿ ...وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللهِ... ﴾

"Allâh şirk koşmanızı da yasakladı!" kavl-i şerîfi buna değinmektedir.

b) Allâh'ın dîni hakkında bilgisizce konuşmaktır ki:

﴿ ...وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾

"Allâh adına bilmediğiniz şeyleri söylemenizi de yasaklamıştır!" kavl-i şerîfi buna temas etmektedir.

Suçların temeli bunlardan ibâret olup, geri kalanları bunların teferruatı gibi olduğu için, **Allâh-u Te'âlâ** bu beş temel konunun bahsini, bütün günahların anlatımı olarak değerlendirmiş ve: **"Ancak bunları haram etti!"** tâbirini kullanmıştır.' İşte böylece suâl düşmüştür."

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; açık olan kötülük; uzuvlarla yapılan günahlar, gizli olan ise kalpte bulunan hasettir. Bir kul gizli ve açık (içiyle ve dışıyla) tedbiri tamâmen bırakacak olsa yeryüzünün (kendileriyle durduğu çiviler mesâbesinde olan evliyânın) evtâdından olur.

Lâkin kul iki hal arasındadır; ya kendisine gerekmeyen şeyleri kalbiyle düşünüp kuracak, ya da kendisini alâkadar etmeyen şeyleri uzuvlarıyla yapacaktır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ısmeti (koruması) olmadığı sürece bunların birinden kurtulamaz.

Demek ki; kalplerin yaşantısı yakîn (şüphesiz inanç), kalplerin karanlığı ise tedbîr (sebeplere gönül vermek)dir.

Sehl-i Tüsterî hazretlerinin müritlerinden biri anlatıyor: "Bir kere biz güneş batarken **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* ile beraber idik, o (yakın arkadaşlarından olan) **Ahmed ibni Sâlim**'e: 'Sebepleri bırak da yatsıyı **Mekke**'de kılalım!' dedi."

Bu âyet-i kerîmede **Allâh** hakkında bilgisizce konuşmanın harâmiyeti bildirilmiştir. Buna göre her kim izinsiz olarak, hürmet ve tâzim yolunu gözetmeden ve edebi korumadan **Allâh** tarafından konuşursa, muhakkak ki o, perdeyi yırtmış olur. Oysa **Allâh-u Te'âlâ** herhangi bir kimsenin, bilmediği şeyi konuşmasını yasaklamıştır.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osmân** *(Kuddise Sirruhû)* ihvânına yazdığı mektuplarında: "Ey kardeşim! Şunu bil ki; haram edilen fuhşiyât, **Allâh** rızâsı için yapılmayan ibâdetlerdir!" diye yazmıştır.

Meşâyıhtan biri şöyle buyurmuştur: "Açık olan günahlar, terk edilmesi emredilen günahlardır, gizli olanlar ise o günahların sevgisinin kalpte gizlenmesidir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; görünen günahlar zelleler, gizli olanlar ise gafletlerdir. Görünenler, şerî'atin unutulmasıyla meydana gelenler, gizlilerse hakîkatin işâreti unutularak işlenenlerdir.

Buyrulmuştur ki: "Bir topluluk için ruhsatların terki illet olacağından onlar için evlâ ve efdal olan ruhsatla amel etmektir. Diğer bir toplum da vardır ki, ruhsatlara meyledecek olsalar başlarına kıyâmet kopar."

Denilmiştir ki: "Havâs (seçkin) kulların fuhşî amelleri, bir zerre kadar bile olsa nefislerinin nasîbi olan şeyin peşine düşmeleridir."

Yine denilmiştir ki: "Ahbâbın (dostların) fuhşî ameli, sevgiliden ayrılığa dayanabilmektir."

Buyrulmuştur ki: "Ahbâbın (dostların) fuhşî ameli senin ayrılıkla müptelâ olduğun halde hayatta kalabilmendir!"

Nitekim onların sözcüsü şöyle demiştir:

لَا عَيْشَ بَعْدَ فِرَاقِهِمْ هٰذَا هُوَ الْخَطْبُ الْأَجَلُّ

"Onlardan ayrıldıktan sonra bir hayat yoktur,
İşte en önemli ve en büyük iş ancak budur!"

Yine denilmiştir ki: "Bir kavmin fuhşî ameli, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasını istihkak nazarıyla (sevilmeye ve dost seçilmeye lâyık olarak) görmeleridir."

Nitekim onların sözcüsü şöyle demiştir:

يَا قُرَّةَ الْعَيْنِ سَلْ عَيْنِي هَلِ اكْتَحَلَتْ بِمَنْظَرٍ حَسَنٍ مُذْ غِبْتَ عَنْ عَيْنِي؟

"Ey göz nûru! Gözüme sor ki, sen gözümden kaybolduğundan beri, Güzel bir manzara görerek hiç sürmelenmiş mi?"

Yine buyrulmuştur ki:

"Bir toplum için fuhşî sayılabilecek hal, dosttan ayrılık nedeniyle akıtmadıkları bir gözyaşının kendilerinde kalması ya da hasret ve pişmanlıkla teneffüs etmedikleri bir nefese sâhip olmalarıdır."

Bu mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

لَئِنْ بَقِيَتْ فِي الْعَيْنِ مِنِّي دَمْعَةٌ فَإِنِّي إِذًا فِي الْعَاشِقِينَ دَخِيلُ

"Eğer benim gözümde akmadık bir yaş bile kalırsa,
O takdirde gerçekten ben âşıklar arasında sığıntıyım!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de şöyle buyrulmuştur: "Fevâhiş; kulun Rabbine giden yolunu kesen ve onun seyr-ü sülûküne mâni olan şeylerdir.

Avamın (sıradan insanların) fuhşî amellerinin görüneni, haramlar işlemektir, gizlisi ise onları akıldan geçirmektir. Havâssın (seçkin kulların) fuhşî amellerinin görüneni, bir zerrecik bile olsa nefislerinin kendisinde nasîbi olan şeylerdir, gizli olan ise bir an bile olsa sevgiliden ayrı durmaya tahammül edebilmektir.

Ehassın (en seçkin kulların) fuhşî amellerinin görüneni, edeplerden herhangi bir edebi terk etmek veyâ sebeplerden herhangi bir sebebe bağlı kalmaktır. Gizli olanı ise iki cihandan herhangi bir şeye meyletmektir ve **Allâh-u Te'âlâ** dışındaki herhangi bir şeye, âlemler içerisinden herhangi bir yaratığa yönelmektir.

Günah tâbiri, göz açıp kapayacak kadar az bir zaman da olsa **Allâh-u Te'âlâ**'dan yüz çevirmek demektir. Azgınlık ve zulüm ifâdesi, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasını sevmektir, çünkü bu, sevgiyi mahallinin gayrine (asıl yerinin dışına) koymaktır.

Allâh-u Te'âlâ'ya şirk koşmak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisi hakkında hiçbir delil ve indirdiği şerî'atte herhangi bir ruhsat bildirmediği sûretlerle **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasından yardım istemektir. (Ama tevessül ve râbıta gibi, hakkında şer'î deliller bulunan sûretlerle enbiyâdan ve evliyâdan himmet ve yardım istemek, meşrû' ve istenen bir ameldir.)

Allâh'a karşı bilgisizce söz söylemek ise; nefsin fetvâsına ve arzusuna uygun şekilde hükümler vermek veyâ **Allâh-u Te'âlâ** hakkında gerçek mâhiyeti bilinmeksizin sırf aklın fikriyle bir karar vermektir.

Bunun bir diğer mânâsı da şudur ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilinmesi hakkında ve seyr-i sülûk yapanların hallerinin beyânı, mânevî makamların şerhi ve kerâmetlerin ispâtı hakkında, gerçeği bilinmedik şeyler söylemektir."

"**İbni Acîbe Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kullarına zâhirî bakımdan kendilerini Rablerinden meşgul eden her şeyi, bâtınî cihetten ise onları **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhede etmekten engelleyen şeyleri yasaklamıştır.

Ayrıca **Allâh**'a karşı edepsizlikleri, **Allâh**'ın kullarına sataşmayı ve **Allâh-u Te'âlâ** ile birlikte başkalarını görme anlamına gelen şirki, bir de **Allâh**'a karşı, O'nun cemâlinin nurları hakkında noksanlık veyâ eksiklik vehme getirecek şeyleri konuşmayı haram kılmıştır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Günahın gizli ve açık olanlarının terk edilmesi:

﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ ﴾

Günahın açık olanını da gizli kalanını da(; uzuvlarla yapılanını da, kalple işleneni de) **bırakın! Gerçekten o kimseler ki günah kazanmaktadırlar; çok yakında onlar kazanmakta bulunmuş oldukları o** (kötü) **şeyler sebebiyle cezalandırılacaklardır.** *(En'âm Sûresi:120)*

﴿ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا
وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ ﴾

(Habîbim! Kendi kafalarından ekinleri ve davarları haram sayanlara) **de ki: "Gelin, Rabbinizin size haram etmiş olduğu şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Ana-babaya da** (hiçbir kötülük barındırmayan) **tam bir iyilikle** (davranın)**! Fakirlik** (endişesi) **yüzünden** (kız) **çocuklarınızı öldürmeyin!**

Sizi de onları da Biz rızıklandırmaktayız! (Zinâ ve livata gibi) **fuhşiyâta; onlardan açık olana da, gizli kalana da** (bulaşmak bir yana) **yaklaşmayın!** (Kısas, irtidâd ve recm gibi) **hak**(lı nedenler) **ile olmadıkça, Allâh'ın**(, öldürülmesini) **yasaklamış olduğu o** (mâsum) **canı öldürmeyin!**

İşte size! O (yüce Rabbiniz) **bunları** (korumanızı) **size kuvvetlice emir buyurmuştur. Tâ ki siz** (bu hükümlerin **Allâh** katındaki büyüklüğünü iyice) **anlayasınız** *(Enâm Sûresi:151)*

﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (34)

(وَلِكُلِّ أُمَّةٍ) **her bir ümmet için vardır,** ne vardır? (أَجَلٌ) **bir ecel,** yâni; helâk edilmeleri için belirlenmiş bir süre, (فَإِذَا جَاءَ) **artık gelince,** ne? (أَجَلُهُمْ) **onların ecelleri,** (لَا يَسْتَأْخِرُونَ) **geri kalmazlar,** ne kadar bir zaman? (سَاعَةً) **bir an bile,** daha? (وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ) **öne de geçemezler**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لِكُلِّ أُمَّةٍ) câr ve mecrûru, haber-i mukaddem olan bir mahzûfa müteallıktırlar.

2- (فَإِذَا جَاءَ) cümlesindeki (فَا) harfi, isti'nâfiyye olup, (إِذَا) zarfı, kendisinden sonraki cümleye muzâftır.

3- (لَا يَسْتَأْخِرُونَ) cümlesi, câzim olmayan bir şartın cevâbı olduğundan i'râbtan mahalli yoktur.

4- (سَاعَةً) zarf-ı zaman olup (يَسْتَأْخِرُونَ) cümlesine müteallıktır.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Peygamberlerini inkâr eden) **her bir ümmet**(e ulaşacak azap) **için** (belirlenmiş) **bir ecel vardır.**

(Kendilerine verilen süre bitip) **ecelleri geldiğinde ise, bir an bile geri kalamazlar, öne de geçemezler/**(karşılaştıkları sıkıntıdan dolayı) **ne bir an geri kalmayı, ne de öne geçmeyi isteyemezler/.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede helâli-haramı ve mükellefiyet hallerini beyân ettikten sonra, herkesin muayyen bir eceli olduğunu, o sürenin ileri geri yapmayacağını, o vakit geldiğinde herkesin mecbûren öleceğini beyân etmiştir ki, bundan maksat; mükellefleri, sorumlu tutuldukları vazîfeleri gerektiği gibi yerine getirme husûsunda ihtiyatlı davranmaları için korkutmaktır.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**, bir kötülük yaptıkları zaman: "Biz atalarımızı bu yolda bulduk, **Allâh** da bize böyle emretti!" diyen müşrikleri tehdit etmek, onları bu yalanlarından ve şirkte ısrarlarından dolayı korkutmak, bir de onları kendilerinden önce geçen ümmetlerin başına gelen ibretlik hâdiselerle uyarmak için: "Her ümmet için bir ecel vardır!" buyurmuştur ki, buna göre mânâ:

Âyet: 34

"**Allâh**'ın peygamberlerini yalanlama ve onların nasîhatlerini reddetme konusunda birlik sağlayan her toplum için bir ecel vardır ki, **Allâh**'ın onların helâki için belirlediği o vakit geldiğinde, dünyâda fazla kalarak kısa bir zaman için de olsa hayattan istifâde edemezler, o süreden önce de helâk olmazlar. (O halde ey müşrikler! Siz de bu yaşantınıza aldanmayın, çünkü bu, helâk vaktiniz gelmediğindendir, yoksa başıboş bırakıldığınızdan değildir.)" şeklinde anlaşılmalıdır.

"Mâtürîdî, Tefsîr-i Kebîr, Kurtubî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; ecel, bir mühletin bitimi için belirlenmiş muvakkat zaman dilimidir. Bu âyette geçen "Ecel" tâbiri hakkında iki görüş vardır:

1) İbni Abbâs, Hasen ve **Mukatil** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün görüşüne göre; **Allâh-u Te'âlâ**, peygamberini yalanlayan her ümmete belirli bir zamâna kadar süre tanımıştır ve köklerini kazıyacak azâbı hak edecekleri o süre doluncaya kadar onlara azap etmeme kararı almıştır. Ama o zaman gelince çâre yok azap başlarına konacaktır.

Âyet-i celîlede: "Herkesin bir eceli vardır!" buyrulmayıp, **"Her ümmet için bir ecel vardır!"** buyrulmuş olması da bu mânâyı güçlendirmektedir.

Bu mânâya göre; âyet-i celîle:

﴿... وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا ... ﴿١٥﴾﴾

"Biz bir elçi gönderinceye kadar azap ediciler değiliz!" *(İsrâ Sûresi:15)* kavl-i şerîfiyle,

﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا
وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾﴾

"**Senin Rabbin, kendilerine âyetlerimizi art arda okumakta olan bir peygamberi,** (civârındaki) **şehirlerin anası** (konumunda olan merkezî bir yer) **içerisinde gönderinceye kadar oraları helâk edici olmamıştır.**

Zâten Biz, (kendilerine gönderilen elçileri inkâr ederek) **halkı zâlimler olmayan karyeleri**(n hiçbirini suçsuz yere) **aslâ helâk edenler olmamışızdır!**" *(Kasas Sûresi:59)* âyet-i kerîmesi gibidir.

2) Ümmet tâbiri, aynı asırda yaşayan topluluk anlamına geldiğinden, ekseriyetle de bu topluluğun ecelleri birbirine yakın olduğundan, burada: **"Her bir fert için bir ecel vardır!"** mânâsı kastedilmiştir.

Bu mânâya göre; herkesin bir eceli olup, bu ecelin de ileri geri yapması söz konusu olmadığına göre, öldürülen kişi de eceliyle ölmüş demektir.

Sapık **Mu'tezile** fırkasının ekseriyeti: "Öldürülen kişi, kendisi hakkında belirlenen eceliyle ölmemiştir, öldürülmeyecek olsaydı elbette yaşayacaktı!" demişlerse de, **Ehl-i Sünnet** nezdinde bu görüş yanlıştır.

Zîrâ öldürülen kişi, başkası onu öldürdü diye ölmemiştir, bilakis kendisine kurşun atıldığında **Allâh-u Te'âlâ** onun ruhunu çıkartma işlemini gerçekleştirdiği için ölmüştür. Eğer biri çıkıp da: "Mâdem öyle, niye kısas yaparak katili öldürüyorsunuz?" diyecek olursa, ona şöyle cevap verilir:

"Biz onu, o adam niye öldü ve canı niye çıktı diye öldürmüyoruz, çünkü o onun işi değildir ki böyle yapalım! Biz onu ancak haksız yere başka bir kişiye saldırdığı için öldürüyoruz. Bunu yapmayacak olsak, bu serbestliğin büyük bir fesâda ve kulların helâkine sebep olacağı îzâha muhtaç değildir!"

Mâverdî *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleye farklı üç mânâ daha vermiştir:

1) Bu cümlenin mânâsı: "Kulları **Allâh**'ın tâatına dâvet edip, ma'siyetinden nehyeden her peygamberin bir süresi vardır" demek olabilir ki, bunu **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)* söylemiştir.

2) "Saâdet veyâ şekavet, azap ya da rahmet konularında her ümmete âit bir yazı vardır" mânâsı, **Cüveybir** *(Rahimehullâh)*dan menkuldür.

3) "Her ümmetin, dînî konularda ihtilaf çıkartmaksızın doğru yolda sebat edebilecekleri bir süre vardır" mânâsı da muhtemeldir.

Mevlâ Te'âlâ her ümmetin eceli olduğunu beyân ettikten sonra:

﴿... فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"(Kendilerine verilen süre bitip) **ecelleri geldiğinde ise, bir an bile geri kalamazlar, öne de geçemezler"** buyurmuştur.

Ebussu'ûd Efendi *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "Cümle-i celîlede geçen istif'âl sîğaleri onların, çok istekli olmalarına rağmen âcizliklerini ve mahrumiyetlerini bildirmek için getirilmiştir. Buna göre mânâ: '(Karşılaştıkları sıkıntıdan dolayı) **ne bir an geri kalmayı, ne de öne geçmeyi isteyemezler.**' demektir."

Zâten bu mânâyı belirtmek için, örfte zaman dilimlerinin en azını ifâde etmekte olan "Sâ'at" tâbiri tercih edilmiştir ki, böylece onların başlarına azap geldiğinde bir an bile kendilerine gelemeyecekleri açıklanmış olmaktadır.

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; bu cümle-i celîleden: "**Allâh-u Te'âlâ** eceli geleni daha fazla yaşatmaya veyâ daha önce almaya kadir değildir!" gibi bir mânâ çıkarılamaz, çünkü bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Kadir-i Muhtâr** (istediğini yapabilen bir güçlü) olmaktan çıkmasını ve bir şeyi kendi kendine mecbur eden konumuna düşmesini gerektirir. Bu ise **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünülemeyecek bir şeydir.

Bilakis burada kastedilen mânâ; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu işin böyle gerçekleşecek olmasını bidirmesidir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; ecel geldiğinde ömrün uzaması veyâ eksilmesi söz konusu olmaz. Ancak bâzı hadîs-i şerîflerde sıla-i rahim, adâlet, takvâ ve iyilik yapma gibi amellerin, ömrü uzatacağı belirtilmiştir.

Nitekim **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٠٣- عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«لَا يَرُدُّ الْقَضَاءَ إِلَّا الدُّعَاءُ وَلَا يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلَّا الْبِرُّ».

303- **"Kazâyı** (ve kaderi) **ancak duâ geri çevirir, ömrü de ancak iyilik artırır!"** *(Tirmizî, Kader:6, no:2139, 4/448)*

Sevbân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٠٤- عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«مَنْ سَرَّهُ النَّسَاءُ فِي الْأَجَلِ وَالزِّيَادَةُ فِي الرِّزْقِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ».

304- **"Her kimi ecelinin tehir edilmesi ve rızkının artması sevindiriyorsa sıla-i rahim yapsın!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22400, 37/86-87)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٠٥- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ أُمَّتِي شَيْئًا فَحَسُنَتْ سَرِيرَتُهُ رُزِقَ الْهَيْبَةَ مِنْ قُلُوبِهِمْ وَ إِذَا بَسَطَ يَدَهُ لَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ رُزِقَ الْمَحَبَّةَ مِنْهُمْ وَ إِذَا وَقَّرَ عَلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَقَّرَ اللهُ عَلَيْهِ مَالَهُ وَ إِذَا أَنْصَفَ الضَّعِيفَ مِنَ الْقَوِيِّ قَوَّى اللهُ سُلْطَانَهُ وَإِذَا عَدَلَ مَدَّ اللهُ فِي عُمْرِهِ».

305- **"Benim ümmetimin işinden bir şeyi üstlenenin iç âlemi güzel olursa** (yönettiği kimselere karşı iyi niyet taşırsa)**, onların kalplerinde heybet** (ve saygı) **kazanır, onlara elini iyilikle döşediği zaman onların sevgisini kazanır. Onlara mallarını bollaştırırsa Allâh da ona malını bollaştırır. Zayıfın hakkını kuvvetliden alırsa, Allâh saltanatını güçlendirir, adâletli olursa Allâh ömrünü uzatır."** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/124; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/380)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Kim Rabbinden sakınır (takvâ üzere yaşar) ve sıla-i rahim yaparsa, ömrü husûsunda ona geciktirme yapılır, malı artar ve âilesi onu sever!" *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:25382, 5/218; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/380)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Benî İsrâîl'de bir hükümdâr vardı ki, onu andığımızda **Ömer**'i hatırlardık, **Ömer**'i andığımızda da onu hatırlardık. Onun yanında kendisine vahiy gelen bir peygamber vardı. **Allâh** o peygambere vahyetti ki, ona:

«اِعْهَدْ عَهْدَكَ وَاكْتُبْ إِلَيَّ وَصِيَّتَكَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ إِلَى ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ».

"Vasiyetini yaz ve bana ulaştır, çünkü sen üç güne kadar öleceksin!" diye bildir.

O peygamber de ona bunu haber verdi. Üçüncü gün olduğunda duvarla tahtı arasına oturarak Rabbine: "Ey **Allâh**! Eğer Sen benim hükümde adâlet yaptığımı, işler karıştığında Senin hükmüne uyduğumu ve şöyle şöyle olduğumu biliyorduysan, benim ömrümü artır da çocuklarım büyüsün, toplumum yetişsin!" diye yalvardı.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** o peygambere:

«أَنَّهُ قَدْ قَالَ كَذَا وَكَذَا وَقَدْ صَدَقَ وَقَدْ زِدْتُهُ فِي عُمْرِهِ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً فَفِي ذٰلِكَ مَا يَكْبُرُ طِفْلُهُ وَتَرْبُو أُمَّتُهُ».

"O şöyle şöyle dedi ve doğru söyledi, Ben de onun ömrünü onbeş sene uzattım, bu zaman zarfında çocukları büyür, ümmeti de yetişir!" diye vahyetti.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* yaralanınca **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Ömer** Rabbinden isteyecek olsa, elbette onu bırakacaktır!" dedi. **İbni Abbâs, Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına girip: "Ey müminlerin emîri! İşte bu **Kâ'b**'tır, şöyle şöyle diyor!" deyince:

٣٠٦- «إِذًا وَاللهِ لَا أَسْئَلُهُ! اَللّٰهُمَّ اقْبِضْنِي إِلَيْكَ غَيْرَ عَاجِزٍ وَلَا مَلُومٍ».

306- **"O zaman vallâhi istemeyeceğim! Ey Allâh! Âciz olmadığım ve kınanmadığım bir halde beni Sana al!"** dedi.

Bunun üzerine **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Ömer Allâh**'a duâ edecek olsaydı, elbette **Allâh** ecelini geciktirecekti!" dedi. O zaman ona: "**Allâh-u Te'âlâ**: 'Ecelleri geri geldiğinde bir an bile geri kalamazlar, öne de geçemezler!' buyurmadı mı?" denilince o: "Ama **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿... وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ... ﴿١١﴾﴾

"Uzunca yaşatılan hiçbir kimsenin ömrü uzatılmaz, onun ömründen bir şey de eksiltilmez ki, (bütün bunlar Levh-i Mahfûz nâmındaki) **bir Kitap'ta** (kayıtlı) **bulunmasın!"** *(Fâtır Sûresi:11)* buyurmuştur." dedi. *(İbni Sa'd, et-Tabakatü'l-kübrâ:3/353-354, 361; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:20386, 11/224-225; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/378-380)*

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٣٠٧- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: ذَكَرُوا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَرْحَامَ، فَقُلْنَا: مَنْ وَصَلَ رَحِمَهُ أُنْسِئَ فِي أَجَلِهِ. فَقَالَ: «إِنَّهُ لَيْسَ يُزَادُ فِي عُمْرِهِ، قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿... فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ وَلٰكِنَّهُ الرَّجُلُ تَكُونُ لَهُ الذُّرِّيَّةُ الصَّالِحَةُ، فَيَدْعُونَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ، فَيَبْلُغُهُ ذٰلِكَ. فَذَاكَ الَّذِي يُنْسَأُ فِي أَجَلِهِ».

307- "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında sıla-i rahimden bahsedilince biz: 'Sıla-i rahim yapanın eceli geciktirilir!' dedik. Bunun üzerine o:

'Gerçek şu ki; onun ömrü artırılmaz! Allâh-u Te'âlâ: 'Ecelleri geldiğinde ise, bir an bile geri kalamazlar, öne de geçemezler!' buyurmuştur. Lâkin o (eceli uzatılan) **öyle bir adamdır ki, onun sâlih bir zürriyeti olur da ardından ona duâ ederler, bu duâ da kendisine ulaşır. İşte eceli geciktirilen kişi odur!"** buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, no:34, 1/51; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/378)*

Bu hadîs-i şerîfler arasında bir çelişki varmış gibi görünmekteyse de aslında hiçbir tenâkuz bulunmamaktadır. Zîrâ ecelin geciktirileceğini ifâde eden hadîs-i şerîfler mübrem olmayan mu'allâk kazâlar hakkındadır, geciktirilmeyeceğini belirten hadîs-i şerîfler ise kesinleşmiş mübrem kazâlar hakkındadır.

Gerçi **İmâm-ı Zührî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Herkesin yazılı bir ömrü vardır, eceli gelmedikçe **Allâh-u Te'âlâ** geciktirebilir ve eksiltebilir. Ama eceli gelince bir an ileri geri olmaz!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/379)* sözüyle meseleye farklı bir boyut getirmiştir.

Ancak i'tikatta müçtehit olan **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)* bu konuyu **Molla Tâhir el-Bedahşî**'ye yazdığı bir mektûbunda uzun uzadıya açıklamıştır, şöyle ki:

Eğer "Evliyâullâhtan sudûr eden bâzı keşiflerde vâki olan yanlışlığın ve onların tersinin çıkmasının sebebi nedir? Meselâ; 'Falanca bir ay sonra ölecek veyâ seferinden vatanına dönecek!' diye bir velî bildiriyor, ama bir ay geçtiği halde o haber verdiklerinden hiçbir şey gerçekleşmiyor." denilecek olursa, cevâben derim ki:

Keşfedilerek gerçekleşeceği bildirilen bir şeyin meydana gelmesi birtakım şartlara bağlıyken, keşif sâhibi onu bildirdiği zaman o şartların tafsîlâtına vâkıf olmayarak, o işin kayıtsız şartsız gerçekleşeceği hükmünü vermiş olabilir.

Ya da deriz ki; Levh-i Mahfûz'da yazılı olan hükümlerden bir hüküm bir ârife zuhûr etmiştir, oysa o hüküm haddi zatında kazâ-i mu'allâk kabîlinden olduğu için silinmeye ve kaldırılmaya müsâittir. Lâkin o ârifin, o hükmün askıda olduğundan ve silinip kaldırılmaya elverişli olduğundan haberi olmamıştır. Bu durumda o kişi bilgisi gereği bir şeyi haber vermiştir ve olacağına karar vermiştir. Tabî ki bu durumda o haberin çıkmama ihtimâli bulunur.

Nakledildiğine göre; "**Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek, bir gencin sabaha karşı öleceğini bildirdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onun hâline acıyarak dünyâdan ne temennî ettiğini sordu. O: 'Bir bâkireyle evlenmek ve helva yemek!' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu iki isteğinin de hemen hazır edilmesini emir buyurdu.

O genç gece âilesiyle birlikte halvetinde oturmuş, helva tabağı da önlerine konmuşken, rastgele bir dilenci kapıya gelerek **Allâh** için bir şey isteyince, genç o helva tabağını olduğu gibi ona verdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sabaha çıktığında oturup o gencin vefât haberinin gelmesini beklerken, haber gecikince: "Bana şu gencin hâlini haber verin!" buyurdu. Onun çok sevinçli ve mutlu olduğu kendisine bildirilince şaşakaldı.

Derken **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* gelerek: 'O, helvayı tasadduk etti, o da ondan belâyı def etti!' dedi. Sonra aradıklarında yastığının altında büyük bir yılan ölü olarak bulundu, karnı da helvayla doluydu, o derece ki onun fazlalığından ölmüştü."

Ben bu nakli kabul etmiyorum ve **Cibrîl**'in hata yapmasını mümkün görmüyorum. Çünkü o, kesin olan vahyin taşıyıcısıdır, ben vahyi taşıyan zat hakkında hatâ ihtimâlini çirkin görüyorum.

Ancak: "Onun mâsumluğu ve hatâ yapma ihtimâlinin bulunmayışı, **Hakk Sübhânehû** tarafından yaptığı bir tebliğ olan vahye mahsustur, bu haber ise vahiy kısmından değildir. Bilakis silinip yazılma yeri olan Levh-i Mahfûz'dan alınan bir ilmin bildirilmesidir. Bu yüzden bu haberde hatânın yeri vardır. Sâde bir tebliğ olan vahiy ise buna benzemez, bu bakımdan ayrılmışlardır.

Nitekim görmekle haber almak arasında da fark vardır; çünkü birincisi şerî'atte muteberdir, ikincisi değildir." diyecek olursak bu nakil kabul edilebilir.

Bil ki; -**Allâh** seni teyid etsin- kazâ (ve kader) iki kısım üzeredir; biri, kazâ-i mu'allâk (askıda), diğeri kazâ-i mübrem (kesinleştirilmiş)dir. Değiştirme ve tebdil ihtimâli ancak kazâ-i mu'allâktadır, kazâ-i mübrem de ise hiçbir değiştirme mecâli yoktur.

Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ:

﴿ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ... ﴿٢٩﴾ ﴾

"Benim katımda söz değiştirilmez!" *(Kaf Sûresi:29)* buyurdu. İşte bu, kazâ-i mübrem hakkındadır.

Kazâ-i mu'allâk hakkında ise:

﴿ يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ ﴾

"Allâh (kulları hakkında yazmış olduğu hükümlerden, rızıklardan, ecellerden ve günahlardan) **dilediğini siler ve** (istediğini) **sâbit kılar!** (Tüm yazıların aslını teşkil eden ve hiç değişmeyen ezelî ilmi temsil eden) **Ümmü'l-Kitab ise sâdece O'nun katındadır."** *(Ra'd Sûresi:39)* buyurmuştur.

Hazreti kıblem, yâni **Şeyhim** buyurdu ki: "**Seyyid Muhyiddîn Abdülkadir el-Ceylânî** *(Kuddise Sirruhû)* Hazretleri bir risâlesinde: 'Kazâ-i mübremi değiştirme konusunda benden başka hiçbir kimsenin gücü yoktur. Ama ben istersem onda da tasarrufta bulunabiliyorum.' demiştir."

Çoğu kere bu kelamdan şaşkınlığa düşülebilir ve insan bunu uzak görebilir. Bu nakil uzun zaman bu fakirin zihin hazînesinde bulunmaktaydı, nihâyet **Allâh-ü Sübhânehû** beni de bu en büyük devletle şereflendirdi.

Şöyle ki bir gün ben bir dosta yönelen belâyı kaldırma çabasındaydım. O an benim için **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı tam bir sığınma, yalvarış, yakarış ve huşû' bulunmaktaydı.

Bir de belirdi ki, o iş hakkındaki kazâ (hüküm) Levh-i mahfûz'da başka bir işe mu'allâk (bağlanmış) değil, bir şart ile şartlanmış da değil. Bundan sonra bir nevî ümitsizlik ve mahrumiyet meydana gelmişti ki, o anda Seyyid **Abdülkadir el-Ceylânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun sözü hâtırıma geldi. Ben de hemen **Allâh-u Te'âlâ**'ya ikinci defâ ilticâ ve yalvarışta bulundum, bu sefer de aczi-yet ve boyun kırıklığı yoluna girerek O'na yöneldim.

Bunun üzerine **Allâh-ü Sübhânehû** kazâ-i mu'allâkın da iki türlü olduğunu açıkladı. Biri, Levh-i Mahfûz'da askıya alındığı (bir şarta bağlandığı) görünen ve meleklerin kendisine vâkıf olduğu kazâ; diğeri ise, askıya alındığı sâdece **Hakk Sübhânehû** katında bulunan, Levh-i mahfûzda ise kazâ-i mübrem (kesinleşmiş hüküm) sûretinde görünen kazâdır.

Kazâ-i mu'allâkın bu son kısmında, birincisinde olduğu gibi değiştirme ihtimâli mevcuttur. Bundan anlaşılmış oldu ki, **Seyyid Ceylânî**'nin sözü kazâ-i mübrem sûretinde olan bu son kısma yöneliktir. Yoksa hakîkaten mübrem olan bir kazâya âit değildir.

Zîrâ onda tasarrufta bulunmak ve değişiklik yapmak hem şer'an, hem de aklen muhaldir, zâten bu gizli bir şey değildir.

Şimdi sözün esâsına dönüp deriz ki: Bâzı zamanlarda bâzı ilhâmî bilgilerde hatâ vukuunun sebebi şudur; haddi zâtında yanlış olan fakat ilham sâhibi katında kabûle şâyân birtakım bilgiler, ilham ile gelen ilimlerle o derece karışıp birbirine girebiliyor ki, ilham sâhibi bunları seçemiyor, bilakis bu ilimlerin tümünü ilhâma âit sanıyor. Böylece, bir kısmında hatâ bulunması sebebiyle, çâresiz tümünde hatâ vuku buluyor.

Yine böylece; bâzı zamanlarda keşiflerde ve zuhûratlarda gaybî şeyler görülür, gören de onların zâhire mahmûl olduğunu ve sâdece görünen şekle bağımlı olduğunu hayal eder de, hayali ölçüsünde karar verir, bu yüzden de hatâ meydana gelir.

Çünkü o kişi bu işlerin göründüğü gibi olmadığını, te'vîl ve tâbire muhtaç olduğunu bilemez. İşte bu makam da, keşiflerle ilgili galatların yerlerinden biridir.

Özetle; îtimâda şâyan olan kat'î delil Kitap ve Sünnet'tir. Çünkü bu ikisi kat'î vahiyle sâbit olmuşlar ve meleğin inişiyle karar bulmuşlardır. Ulemânın icmâ'ı ve kıyastan ibâret olan müctehidlerin ictihâdı bu iki temele dönücüdürler. Bu dört temelin ötesinde ne olursa olsun, bu asıllardan birine uygunsa o da makbuldür.

Değilse; sûfiyyenin ilimlerinden, kıymetli ma'rifetlerinden ve yüce ilham ve keşiflerinden biri de olsa makbul değildir. Çünkü şerî'at mîzânıyla tartılmadıkça burada vecd ve hal yarım arpaya bile satın alınmaz. İlham ve keşif de, Kitap ve Sünnet mihengiyle denenmedikçe yarım kuruşa kabul edilmez. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:217, 1/188-190)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede istif'âl sîğasının kullanılması, ölüm ânında insanların, ecellerinin geciktirilmesini istemelerine rağmen bundan mahrum olacaklarını ve isteklerini yerine getirmekten âciz kalacaklarını bildirmektedir.

اَجَلْ چُونْ فَرْدَا آيَدَتْ پِيشْ وُ پَسْ پِيشْ وُ پَسْ نَگُذَارْ دَسْتْ يَكْ نَفَسْ

"Yarın ecel önden arkadan geldiğinde sana,
Bırakmaz bir nefes bile seni öne arkaya!"

(Ecel gelip seni her tarafından kuşattığında, senin artık ne nefes almana ne de vasiyet etmene imkân verir. Hiçbir ertelemede bulunmadan, o anda rûhunu kabzeder. İşte iş bu merkezdeyse, sen şimdiden önünü ve arkanı gözet. Gideceğin yer için tedârik ve hazırlığını yap. Geriye kalacak mal, emlâk ve eşyâdan hayır ve hayrât yapmaya çalış ve himmette bulun azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fî't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/631)*)

Rivâyet olunduğuna göre; hükümdârlardan biri ibâdete çekilmişti, sonra dönüp dünyâya ve mülk riyâsetine meyletti, çok sağlam bir binâ yaptı, onun döşenmesini emretti, böylece o köşk tamâmen hazırlandı, bir sofra kurdu, üzerine her türlü yemeği koydu ve insanları çağırdı.

Misâfirler yanına girmeye başladılar, yediler, içtiler ve binâya bakarak şaşakaldılar. Sonunda ona duâ ederek ayrıldılar. Böylece birkaç gün geçmişti ki o hükümdâr, özel arkadaşlarından bir toplulukla birlikte oturuyorken:

"Benim bu köşkümle sevincimi görüyorsunuz, nefsim bana, çocuklarımdan her birine de buna benzer bir köşk yapmamı söylüyor. O halde birkaç gün yanımda durun da sizinle konuşarak ünsiyet duyayım ve istediğim binâ husûsunda sizinle müşâverede bulunayım!" dedi.

Onlar da onun yanında günlerce kaldılar, eğlenip oynadılar, o da bir yandan onlarla binâların şekli ve inşâsı hakkında istişâre ediyor ve bunu düzenliyordu. Bir gece onlar eğlenirken evin en uzak tarafından bir sözcünün şöyle dediğini duydular:

يَا أَيُّهَا الْبَانِي النَّاسِي لِمَيْتَتِهِ ... لَا تَأْمَنَنَّ فَإِنَّ الْمَوْتَ مَكْتُوبُ

هٰذِي الْخَلَائِقُ إِنْ سَرُّوا وَإِنْ فَرِحُوا ... فَالْمَوْتُ حَتْفٌ لَدَى الْآمَالِ مَنْصُوبُ

لَاتَبْنِيَنَّ دِيَارًا لَسْتَ تَسْكُنُهَا ... وَرَاجِعِ النُّسْكَ كَيْمَا يُغْفَرَ الْحُوبُ

"Ey ölümünü unutup binâ yapan kimse!
Ölüm yazılmıştır, sakın güvenme!
İşte bu yaratıklar şımarsalar da, sevinseler de,
Ölüm doğal olarak emellerin yanına dikilmiştir!
Sakın oturamayacağın yurtları binâ etme!
Günahın bağışlansın diye ibâdete müracaat eyle!"

Bunu duyan hükümdâr da, arkadaşları da şiddetli bir korkuya kapıldılar ve bu sözler onları dehşete düşürdü. O, yanındakilere: "Benim duyduklarımı siz de duydunuz mu?" deyince, onlar: "Evet!" dediler. "Peki, benim hissettiğimi siz de hissediyor musunuz?" dediğinde, onlar: "Sen ne hissediyorsun?" dediler. O:

"Kalbimin üzerine bir şey saplandı ki ben onu ancak ölüm illeti olarak görüyorum!" dedi. Onlar: "Yok, yok! Sana uzun yaşam ve âfiyet dileriz!" deyince o ağlamaya başladı, sonra şarapları döktürdü, eğlence âletlerini kırdırıp attırdı ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevbe etti. Böylece "Ölüm! Ölüm!" diye diye rûhu çıktı. **Allâh-u Te'âlâ** kendisine rahmet eylesin!

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel söylemiştir:

خوَاجه دَرْ بَنْدِ نَقْشِ اَيْوَانْ اَسْتْ خَانَه اَزْ پَايْ بَسْتْ وِيرَانْ اَسْتْ

"Efendi avlunun dışını süsleme derdinde,
Oysa ev tâ temelinden olmuş harâbe!"

(Akıllı olan önce evi mâmur eder, sonra onun eyvânını süslemeye, desenlerle güzelleştirmeye kalkışır. Temelinden vîrân ve harâb olan olan bir evin, tutup da eyvânını tezyin etmeye çalışmak deliliğin ta kendisidir.

Burada evden murâd, insanın vücûd evidir. Zâten vîrân ve harâb olan bu evde, zînet ve gösterişe azmetmek dîvâneliktir. İnsanda asıl süslenilmesi gereken yer (dış görünüş değil,) kalptir.

Kalp **Beytullâh**'tır, **Allâh**'ın evidir. (Bu yüzden kalbi O'na lâyık bulundurmalıdır.) Onu, çeşitli ezkâr-i ilâhiyye ile ve feyz-u tecellîlerin mazharı olmak ile süsleyip güzelleştirmeye himmet etmelidir, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** burada da, kabirde de, âhirette de, (velhâsıl) her yerde seninle berâberdir azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/631-632)*)

Yine şöyle demiştir:

آنْ كِه قَرَارَشْ نَگِرِفْتِ وُ خوَابْ تَا گُلْ وُ نَسْرِينْ نَفِشَانْدِى نُخُسْتْ

گَرْدِشِ گِيتِى گُلْ رُويَشْ بَرِيخْتْ خَارْ بُنَانْ بَرْ سَرِ خَاكَشْ بَرُسْتْ

"O nâzik olan sevgilinin içi rahat etmez, uykusu gelmezdi gözüne,
Yatağının etrafına önceden gül ve nesrîn çiçekleri serpilmedikçe!
Feleğin dönüşü (acımayarak) **o güzel gül yüzünü döktü de,**
O nârinin toprağı üzerinde dikenler bitti şimdi kabrinde!" *(Sa'dî Şîrâzî, Gülistan, 6. Bab, 1.Hikâye; 5.Bab, 17. Hikâye -Sûdî Efendi, Şerh-i Gülistan, sh:370-371)*

(İşte dünyâ böyle zâlimdir. Nice mahbubları perişân, nice âşıkları belâ ve musîbete giriftâr etmiştir. Şu dünyâ ne acûze ve mekkâre (hilekâr) bir kocakarıdır azîzim! (Sakın aldanmayasın!) *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/632)*)

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her bir toplum için belirlenmiş bir süre vardır ki, o müddet nihâyet bulduğunda o hal ortadan kalkar. Nîmetlere boğdurulan kimselerin rahatlığının bir müddeti vardır ki, o hal kaybolduğunda ardından ancak şiddet gelecektir. Zayıf tutulanların çektiği mihnet ve sıkıntının da bir müddeti vardır ki, o müddet bittiğinde o şiddet kaybolacaktır.

Denilmiştir ki; güneşin cismi düşmeye başladığında gündüzün saltanatı kaybolmaya yüz tutar. Artık ondan sonra karanlığın üst üste gelmesi artmaya başlar. Fecrin doğuşuyla karanlığın askerleri göçmeye başladığı zaman, artık ondan sonra gündüz için onda hiçbir şaşkınlık kalmaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh**'a kavuşmak için seyr-u sülûk yapan, cennete ve cehenneme doğru yolculuğa çıkan her bir toplum için mâlum bir müddet ve muvakkat bir mühlet vardır.

Allâh-u Te'âlâ ezelde takdir buyurduğu üzere müddetlerinin sonu geldiği zaman bir an bile ileri de gidemezler, geri de kalamazlar. İşte bu, dostların kalplerini (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmaya) meylettirmek için bir müjde, düşmanların nefislerini terbiye etmek için de onlara bir tehdittir. **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de böylece zikredilmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Ecel geldiğinde kimsenin ölümünün ileri geri olmayacağı:

﴿ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾

(Habîbim! O inkârcılara ve alaycılara) **de ki: "Ben Allâh'ın dilemiş olduğu şeyler dışında kendim için** (bile) **ne bir zarar**(ı savuşturmay)**a ne de bir faydaya** (ulaşma imkânına) **sâhip değil**(ken, size azâbın ne zaman ve ne şekil geleceğini nereden bilebilir)**im!**

(Peygamberlerini inkârda ısrarcı olan) **her bir ümmet**(in helâk edilmesi) **için** (belirlenmiş) **bir süre vardır. Onların** (yaşamlarının sona ermesi için tâyin edilen) **ecelleri geldiği zaman, artık bir an** (bile) **sona da kalamazlar, öne de geçemezler."** *(Yûnus Sûresi:49)*

﴿ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾

(İnkâr eden) **hiçbir ümmet** (helâk edilmesi için belirlenen) **süresinin sonunu geçemez ve onlar** (o yok ediliş vakitleri geldiğinde bir an bile) **geri de kalamazlar!** *(Mü'minûn Sûresi:43)*

﴿ يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (35)

(يَا بَنِي آدَمَ) **ey Âdemoğulları!,** (إِمَّا يَأْتِيَنَّ) **herhangi bir sûrette gelirse,** kime? (كُمْ) **size,** kimler? (رُسُلٌ) **rasûller,** öyle rasûller ki kimden olucu, (مِنْكُمْ) **sizden,** ne oldukları halde? (يَقُصُّونَ) **anlatır oldukları halde,** kime? (عَلَيْكُمْ) **size,** neyi? (آيَاتِي) **Benim âyetlerimi,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (إِمَّا) terkîbindeki (إِنْ) harfi, şartiyye olup, şart mânâsını müekkid olan mâ-ı mezîdeye idğam edilmiştir. Bu yüzden fiiline nûn-u müşeddede veyâ nûn-u muhaffefe gereklidir.

2- (يَقُصُّونَ) cümlesi (رُسُلٌ) kelimesinden hâl olmak üzere mahallen mensûbtur. (رُسُلٌ) kelimesinin ikinci sıfatı olmak üzere mahallen merfû' da olabilir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(فَمَنِ) **artık her kim,** (onlara muhâlefetten) (اتَّقَى) **sakınır da,** (وَ أَصْلَحَ) **ıslah eder** (kendini düzeltir)**se,** (فَلَا خَوْفٌ) **artık hiçbir korku yoktur,** kim üzerine olucu? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** (وَلَا هُمْ) **ve onlar olmazlar,** nedir olmazlar? (يَحْزَنُونَ) **hüzünlenirler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَمَنِ اتَّقَى) cümle-i şartiyyesi, önce geçen (إِمَّا) şartının cevâbıdır.

2- (فَمَنِ اتَّقَى) ile (فَلَا خَوْفٌ) terkîblerindeki (فا) harfleri, cevâb-ı şartın râbıtalarıdır.

3- (مَنْ) ism-i şartı, mübtedâdır. Kendi arasında mübtedâ ve haberden oluşan (فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ) cümle-i ismiyyesi onun haberidir.

4- (عَلَيْهِمْ) câr ve mecrûru mahzûf bir habere müteallîktır ki takdîr: (فَلَا خَوْفٌ كَائِنٌ عَلَيْهِمْ) şeklindedir.

Her nerede "Mahzûf (gizli)" tâbirini kullanıp da belli bir takdîr yapmadıysak, orada (كَائِنٌ مَوْجُودٌ ثَابِتٌ وَاقِعٌ مُسْتَقِرٌّ) gibi istikrar fiillerinden makama yakışan biri mevcut demektir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ey Âdemoğulları! Eğer size içinizden birtakım rasûller gelecek olur da, onlar gerçekten size âyetlerimi anlatırlarsa, artık her kim (şirkten ve onlara muhâlefetten) **hakkıyla sakınır ve** (amelini) **ıslahta bulunursa, işte** (başkalarının korkacağı kıyâmet gününde) **onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve** (kaçırdıkları dünyâ nîmetlerinden dolayı) **ancak onlar mahzun olmayacaklardır.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmelerde mükellefiyet hallerini ve herkesin muayyen bir eceli bulunduğunu beyân ettikten sonra kulların ölüm sonrasındaki durumlarını açıklamak üzere bu ve bir sonrasındaki âyet-i kerîmeleri getirmiştir ki, buna göre, itaatkâr olanlar korku ve üzüntüden kurtulacaklar, inatçılar ise en beter azâba düşeceklerdir.

Mevlâ Te'âlâ bu âyet-i kerîmede:

﴿ يَا بَنِى آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِى... ﴾

"Ey Âdemoğulları! Eğer size içinizden birtakım rasûller gelecek olur da, onlar gerçekten size âyetlerimi anlatırlarsa" buyurmuştur.

Bu cümle-i celîlede geçen: **"Ey Âdemoğulları!"** ifâdesinden anlaşıldığına göre; dede, baba mesâbesindedir. Nitekim **Abdurrahmân ibni Mufaddal** *(Rahimehullâh)*ın anlattığına göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın yanında dededen bahsedilince: "Senin hangi baban daha büyüktür?" diye sordu. Sorulan kişi: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)*!" deyince, o: "**Allâh-u Te'âlâ** (bizleri ona nispet ederek): **'Ey Âdemoğulları!'** buyuruyor." dedi. *(İbni Ebî Hâtim, no:8426, 5/1472)*

Mevlâ Te'âlâ: **"Eğer size içinizden birtakım rasûller gelecek olur da"** buyurarak, kullarına peygamberlerinin gelmesini, şart ifâdesiyle ve şek harfiyle getirmiştir.

Beyzâvî *(Rahimehullâh)* bunun hikmetini açıklarken: "**Mevlâ Te'âlâ** böylece şuna dikkat çekmiş olmaktadır ki, bâzılarının zannetiği gibi, kulların yararına işler yapmak ve bu baptan olmak üzere onlara peygamberler göndermek **Allâh** üzerine vâcip değildir, sâdece câizdir." demiştir.

"Tefsîr-i Kebîr, Beğavî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: **"Rasûller"** lafzından maksat, sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise de, kendisi peygamberlerin sonuncusu olduğundan ve bütün mahlûkata gönderilme vasfına hâiz bulunduğundan dolayı şânına ta'zîmen cemî sîğasıyla anılmıştır.

Buna göre: **"Ey Âdemoğulları!"** ifâdesindeki muhâtaplar, Mekkeliler başta olmak üzere, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tebliğine muhâtap olanlardır. Gerçi burada geçen: "Rasûller" tâbirinden, bütün peygamberlerin kastedilmiş olabileceği, buna göre muhâtapların tüm insanlık olduğu da söylenmiştir.

Nitekim **Ebû Seyyâr es-Sülemî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Şüphesiz **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ Âdem**'i ve zürriyetini (kudret) avucuna koydu, sonra:

﴿ يَا بَنِى آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِى
فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

"Ey Âdemoğulları! Eğer size içinizden birtakım rasûller gelecek olur da, onlar gerçekten size âyetlerimi anlatırlarsa, artık her kim (şirkten ve onlara muhâlefetten) **hakkıyla sakınır ve** (amelini) **ıslahta bulunursa, işte** (başkalarının korkacağı kıyâmet gününde) **onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve** (kaçırdıkları dünyâ nîmetlerinden dolayı) **ancak onlar mahzun olmayacaklardır."** buyurdu.

Sonra peygamberlere bakarak:

﴿ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾
وَإِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ ﴾

"(Biz her dönemde gönderdiğimiz peygamberlere şöyle hitap ettik:) **Ey Rasûller! Lezzetli ve helâl şeylerden yiyin ve sâlih bir amel işleyin! Gerçekten de Ben, sizin yapmakta olduklarınızı** (hakkıyla bilip, karşılığını verecek olan bir) **Alîm'im!**

İşte şüphesiz bu (İslâm dîni), (temel inanç hükümleri, asırların değişmesiyle değişime uğramayan) **tek bir şerî'at olarak sizin dîninizdir, Rabbiniz de ancak Benim! O halde sâdece Ben**(im emirlerime karşı gelmek)**den sakının!"** *(Mü'minûn Sûresi:51-52)* buyurdu, sonra onları yaydı." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/166; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/381)*

Cümle-i celîlede geçen:

﴿ ...رُسُلٌ مِنْكُمْ... ﴾

"Sizden olan rasûller" ifâdesi: "Sizin cinsinizden olan insanlar" demektir. Zîrâ gönderilen peygamberin, gönderildiği toplumun cinsinden olması birkaç yönden ümmetlerin mâzeretlerini daha çok ortadan kaldırıcıdır ve onlara karşı daha ziyâde huccet açıklayıcıdır.

1) İnsanların, o peygamberin hallerini ve temiz şahsiyetini daha önceden tanıma imkânları olur.

2) Onlar onu daha önceden tanıdıkları için, gücünün ölçüsünü çok iyi bilirler, bu nedenle de mûcizelerini gördükleri zaman, o hârikulâdeliklerin onun gücüyle değil de, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretiyle meydana geldiği husûsunda en ufak bir şek ve şüpheye kapılmazlar.

3) İnsanın kendi cinsinden olanla ülfeti, kendi cinsinden olmayanlara göre daha fazla olacağından, böyle yapılarak ümmetlerin kalplerinin îmâna yatışması hedeflenmiştir.

İmâm-ı Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* bu konuda şöyle demiştir:

Allâh-u Te'âlâ'nın, peygamberleri, gönderdiği insanların cinsinden yapması, onlara karşı büyük lütuflarından ve nîmetlerindendir. Zîrâ her cins kendi cinsiyle ünsiyet kurar, başka cinsten ürperti duyar. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** peygamberleri de insanlardan göndermiştir. Çünkü bu, kalpleri daha ziyâde celbedici, ittiba' ve icâbete de daha teşvik edicidir.

Peygamberlerin, aralarında yetiştikleri toplumdan gönderilmesi, iddiâ ettikleri risâlet dâvâsında doğru olduklarının bilinmesine yardımcı olur. Nitekim hiçbir toplum yakînen bilip tanıdıkları, doğruluk ve güvenilirlik vasıflarına şâhit oldukları hiçbir peygamberden aslâ yalan ve hâinlik görmemişlerdir.

Bir de, peygamberlerin farklı cinsten ve ayrı maddeden yaratılmış olması durumunda, ortaya koydukları mûcizelerin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyet ve huccetleri olduğu anlaşılamaz. Çünkü insanlar onların gücünü ve imkânını bilemediklerinden, bunun olağanüstü bir şey olduğunu farkedemezler.

Ama kendileri gibi insan olan peygamberlerin gücünü ve imkânını bildikleri için, kendilerinin yapamadıkları şeyleri onların yapabildiğini gördükleri zaman, o fiillerin, insanüstü İlâhî bir güce dayalı mûcizeler olduğunu daha kolay anlarlar.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Cinlerde risâlet yoktur, rasûllük ancak insanlardadır; cinlerde ise nezâret (uyarıcılık) vardır." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8427, 5/1472)*

Mevlâ Te'âlâ rasûllerinin vasfını açıklarken: **"Onlar size Benim âyetlerimi anlatırlar"** buyurmuştur ki, bu "Âyetler"den; **Kur'ân** âyetleri de kastedilmiş olabilir, tüm deliller de kastedilmiş olabilir, şerî'at hükümleri de kastedilmiş olabilir.

Evlâ olan; hepsinin buraya dâhil olmasıdır. Çünkü bunların her biri **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetleri sayılır. Zâten peygamberler ümmetlerine geldikleri zaman bunların hepsini onlara anlatmaktadırlar.

Allâh-u Te'âlâ peygamberlerin tebliğine muhâtap olanların hangi şartlarla kurtulabileceklerini beyân etmek üzere âyet-i celîlenin sonunda:

﴿... فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

"Artık her kim (şirkten ve onlara muhâlefetten) **hakkıyla sakınır ve** (amelini) **ıslahta bulunursa, işte** (başkalarının korkacağı kıyâmet gününde) **onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve** (kaçırdıkları dünyâ nîmetlerinden dolayı) **ancak onlar mahzun olmayacaklardır."** buyurmuştur.

Görüldüğü üzere; bu cümle-i celîlede takvâ ve ıslâh şartları zikredilmiştir ki, sevâbın kesinleşmesi için bu iki hâli birleştirmek lâzımdır. Çünkü takvâ, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yasaklarının tamâmından sakınmak, ıslâh ise, emrolunanları emrolunduğu şekilde yapmaktır.

"Mâtürîdî, Tefsîr-i Kebîr, Nesefî, Beyzâvî, Kurtubî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; buradaki takvâ şartından, özellikle şirkten sakınmak, ıslâh şartından ise îmân ve amel-i sâlih mânâları kastedilmiştir ki, buna göre **Mevlâ Te'âlâ**:

"Her kime peygamber gelir de, Benim âyetlerimi okursa, o da şirkten ve peygamberlerime muhâlefetten sakınıp, **Allâh**'a îmân eder ve sâlih amellerde bulunursa, artık onlar üzerine hiçbir korku yoktur!" buyurmuş olmaktadır.

Bu korku, nâil olunan mertebelerin ve nîmetlerin kaybedilme korkusu da olabilir, inkârcıların kıyâmet günü uğrayacakları azap korkusu da olabilir. Her hâlükârda bu beyân, gelecekle ilgili korku ve endişelerin onlar hakkında düşünülemeyeceğini açıklamaktadır.

Onlar, dünyâda günahlarının affolmayacağına dâir endişelerden de emindirler.

Nitekim **Rabî'** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyetin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bir insan kendisine elçilerin tebliği geldikten sonra haramlardan sakınırsa, geçmiş bütün günahları silinir." *(İbni Ebî Hâtim, no:8428, 5/1472)*

Takvâ ve ıslâh şartlarını yerine getiren sâlih kullardan nefyedilen üzüntü ise, âhirette mazhar olacakları nîmetler, dünyâda olduğu gibi birtakım mesuliyetler getirir diye üzülmeyecekleri anlamına gelebileceği gibi, dünyâda arkalarına bıraktıkları bâzı durumlar nedeniyle de üzülmeyeceklerini ifâde etmektedir.

Nitekim insan ileride başına bir zarar gelmesinin mümkün olduğunu düşünürse korkuya kapılır, geçmiş zamanda gereksiz şeylerle karşılaştığını düşününce de üzüntüye kapılır.

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlesinde mümin kullarının âhiretteki durumlarının dünyâdaki hallerine benzemeyeceğini, dünyâda kimse korkudan ve üzüntüden kurtulamamaktaysa da, dostlar hakkında âhirette bunların söz konusu olmayacağını açıklamış olmaktadır.

Ulemâ; tâat ehli müminlerin kıyâmet gününün dehşetleri ânında korku ve üzüntüye kapılıp kapılmayacakları hakkında ihtilâf etmiştir. Bir kısmı bu âyet-i kerîmeyi, bir de:

﴿ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ... ﴿١٠٣﴾ ﴾

"(Kâfirlerin, bir daha ölmemek üzere cehenneme yollanırken ve ateşe kapaklandıklarında yaşayacakları) **o en büyük dehşet onları üzmeyecektir.**" *(Enbiyâ Sûresi:103)* âyet-i celîlesini delil göstererek, itâatkârların genel anlamda korku ve üzüntüden muaf tutulacağını söylemiştir.

Diğer birtakımları ise:

﴿ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى... ﴿٢﴾ ﴾

"Onu göreceğiniz gün, her bir emziren dişi dehşete kapılarak emzirdiğini unutacak, her bir yük sâhibi (gebe) **de** (vakitsiz olarak) **yükünü düşürecektir.**

(Ey gören! O gün) **sen insanları sarhoşlar** (gibi) **görürsün. Oysa onlar** (gerçekte) **aslâ sarhoşlar değildirler"** *(Hacc Sûresi:2)* âyet-i kerîmesindeki genel ifâdeleri göz önünde bulundurarak, bâzı yerlerde herkesin dehşete kapılacağını öne sürmüşlerdir.

Ancak onlar bu âyet-i kerîmeye mânâ verirken:

"Ne kadar sıkıntı çekseler de onların sonu emniyet ve sevince dönecektir, nitekim bir doktor son derece ağrı sancı çeken bir hastaya: 'Sana bir şey yok!' derken: 'Senin netîcen âfiyet ve selâmettir.' demek istemektedir." demişlerdir.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede Âdemoğullarına şöyle hitap etmektedir:

"Eğer size, Benim göndereceğim elçiler gelir de sizi Benim tâatıma çağırırlar, emir ve yasaklarıma uymaya dâvet ederlerse ve size Benim kitaplarımın âyetlerini anlatırlar ve getirdikleri dînin doğruluğuna delâlet eden alâmetleri tanıtırlarsa, artık her kim onların getirdiği yola inanır, emirlerini tutar, yasaklarından kaçınır ve evvelce bozuk işler yaparken, günah olarak anladığı şeylerden sakınarak amellerini düzeltirse, artık kıyâmet günü insanlar **Allâh**'ın azâbıyla karşılaştığında onların üzerine hiçbir korku yoktur ve onlar **Allâh**'ın ikramlarıyla karşılaşınca, dünyâda **Allâh**'ın yasaklarına uyup da sakındıkları şehvetlere hasret çekerek üzülmezler."

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim şüpheli şeylere bile bulaşmaktan zâhirî mânâda sakınırsa ve dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâkabesiyle iç âlemini ıslah ederse, artık onlar için dünyâda hiçbir korku yoktur; âhirette de onlar üzerine hiçbir üzüntü olmayacaktır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Âdemoğullarına şöyle hitap etmektedir:

"Size peygamberler geldiği zaman zanlarınızın mümkün gördüğü tahmînî şeylere meyletmeyin! İşi ciddiye alın!

Zîrâ **Biz Azîmüşşân**, başkalarından müstağnî olmamıza ve faydalardan da, zararlardan da münezzeh bulunmamıza rağmen az çok demeden her şeyi ararız ve çekirdeğin sırtındaki noktadan tutun, çekirdeğin üstündeki ince zara varıncaya kadar en küçük şeylerin bile hesâbını sorarız!"

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** her peygamber için birtakım halîfeler tâyin etmiştir ki, onlar zâhirî ve bâtınî hükümleri tebliğ konusunda o peygambere halef olurlar. İşte onlar, takvâ sâhibi âlimler ve ârif-i billâh olan velîlerdir.

Artık her kim korku ve üzüntü çekmeyecek kimselerden olmak istiyorsa, şerî'at husûsunda zamanının âlimlerine, hakîkat terbiyesi noktasında da asrının velîlerine tâbi olsun! Muvaffak kılmak ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dandır!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarını başıboş bırakmayıp onlara hidâyet rehberi göndereceği ve ona uyanların felâhı:

﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾﴾

(O zaman) **buyurduk ki: "Hepiniz birlikte oradan inin!** (Bana hiçbir şey vâcip değilse de, sizi başıboş bırakmak da şânıma yakışmaz,) **eğer gerçekten Benden size** (bir peygamber yâhut bir kitap vâsıtasıyla, doğru yolu gösteren) **bir hidâyet** (rehberi) **gelirse, artık her kim ki Benim hidâyetime uymuştur; işte onlar üzerine** (gelecekte) **hiçbir korku yoktur ve ancak onlar** (geride bıraktıklarına) **üzülmeyeceklerdir.** *(Bakara Sûresi:38)*

﴿قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾﴾

(Bunun üzerine **Allah-u Te'âlâ**) **buyurdu ki:** "(Ey **Âdem** ile **Havvâ**!) **İkiniz de**(n gelecek nesillerin birbirlerine karşı sergileyeceği düşmanlık, zulüm ve azgınlıklar yüzünden), **bir kısmınız**(ın diğer) **bir kısm**(ınız)**a düşman ol**(ması takdir edilmiş ol)**arak hep birlikte oradan inin!** (Bana hiçbir şey vâcip değilse de, sizi başıboş bırakmak da şânıma yakışmaz.)

Şimdi eğer gerçekten size (göndereceğim bir peygamber yâhut indireceğim bir kitap vâsıtasıyla,) **Benden bir hidâyet** (rehberi) **gelirse, artık her kim Benim hidâyetime hakkıyla uyarsa, işte o** (dünyâda) **sapıtmaz,** (âhirette) **güçlüğe de uğramaz!** *(Tâhâ Sûresi:123)*

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (36)

(وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَذَّبُوا) **tekzip ettiler** (yalanladılar), neyi? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** (وَاسْتَكْبَرُوا) **büyüklendiler,** neden? (عَنْهَا) **onlar**(a inanmak)**dan,** (أُولَٰئِكَ) **işte onlar,** kimlerdir? (أَصْحَابُ النَّارِ) **ateşin sâhipleridir** (ayrılmaz adamlarıdır), (هُمْ) **onlar,** nerede? (فِيهَا) **orada,** nedirler? (خَالِدُونَ) **ebedî kalıcıdırlar.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَالَّذِينَ) ism-i mevsûlü, mübtedâ olup, kendi arasında mübtedâ ve haberden oluşan (أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ) cümle-i ismiyyesi onun haberidir, aralarındaki râbıt, ism-i işârettir.

2- (هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) cümlesindeki (فِيهَا) kendisinden sonraki habere müte'allik olup cümle, ya hâliyye veyâ (وَالَّذِينَ) kelimesinin ikinci haberidir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ama o kimseler ki âyetlerimizi yalanlamışlardır ve onlar(a inanmak)**dan uzaklaşıp büyüklük taslamışlardır, işte sana! Onlar da ancak, o ateşin ayrılmaz arkadaşlarıdır. Kendileri orada** (hiç çıkmamak üzere) **ebediyyen kalıcılardır.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; bir önceki âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**, Âdemoğullarından, kendilerine peygamber gönderilenleri taksim buyurmuş, takvâ ve sâlih amel şartını yerine getirenlerin dünyâ ve âhiret korkudan ve üzüntüden emin olacaklarını beyân etmişti.

Bu âyet-i kerîmede ise; ikinci kısım insanların yâni âyetleri yalanlayıp onları kabul etmekten kaçınanların fecî durumunu açıklamış oldu.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre; bu âyet-i kerîmede bahsedilenler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın cehennem için yarattığını bildiği kimselerdir. Zâten O, cehennemi de onlar için yaratmıştır. Onların dünyâsı (ölümleriyle) ellerinden çıkmıştır, zâten cennet de onlara haram kılınmıştır. *(İbni Ebî Hâtim, no:8432, 5/1472)*

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile, âyet-i celîlede geçen: "Âyetlerimiz" tâbiri, "Dînimiz" anlamına gelmektedir. Ama "Delillerimiz" mânâsına gelmiş olması da muhtemeldir. Delillerini inkâr edenler, **Allâh-u Te'âlâ**'yı da inkâr etmiş olurlar.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** his ve ayân yoluyla (görülerek) tanınamaz. Ancak huccet, âyet ve delilleri yoluyla tanınır. Dolayısıyla O'nun âyetlerini ve huccetlerini inkâr, Zât'ını inkâr mânâsı taşır.

Allâh-u Te'âlâ'nın âyetleri, peygamberlerinin ellerinde zuhûr ettirdiği risâlet âyetlerinden ibâret olan mûcizeler olarak da tefsîr edilebilir.

Buradaki âyetler: "Peygamberler" olarak da tefsîr edilebilir, buna göre mânâ: "Bizim rasûllerimizi inkâr edenler.." şeklinde olur.

Rasûllerin şahıslarına âyet denilebilmesi, kendileri, halka **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğini gösteren nişanlar oldukları içindir.

Zâten onlarda bulunan sadâkat ve emânet (doğruluk ve güvenilirlik) gibi vasıflar da, risâletlerinin doğruluğuna delâlet eden müstakil âyetlerdir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bir insanın:

"Ben herhangi bir peygamberin zamânında bulunsaydım, ona ilk uyan ben olurdum ve elbette onun ashâbının seçkinleri arasına girerdim!" diye düşünmesi ve **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın zamânından, bizim peygamberimiz **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilmesine kadar geçmiş bulunan bütün peygamberlerle birlikte fikrî bir gezinti yapması, îmânın kemâlindendir.

"Beğavî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**, cehennemde ebedî kalacakların vasıflarını sayarken, âyetleri inkârdan sonra "İstikbâr" vasfını zikretmiştir.

Çünkü inkârla kibir birbirinden ayrılmaz vasıflardır, bu nedenle her mükezzib ve kâfir mutlaka mütekebbirdir.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ ﴾

"Çünkü muhakkak onlar, kendilerine: "Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur!" denildiği zaman (bunu kabullenmekten) **büyüklenirlerdi."** *(Sâffât Sûresi:35)* buyurmaktadır.

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Ehl-i Sünnet** ulemâsı bu âyet-i kerîmeyi namaz (kıble) ehli olan fâsığın cehennemde ebedî kalmayacağına delil getirmişlerdir. Zîrâ âyet-i kerîmede geçen (هُمْ) zamîri hasr mânâsı ifâde eder ki, bunun mânâsı:

"Cehennemde ebedî kalacak olanlar ancak âyetleri yalanlayıp onları kabullenmekten büyüklenenlerdir." demek olur.

Bu da, tekzîb ve istikbâr (yalanlama ve îmândan kaçınma vasıfları) ile vasıflanmayan kişilerin ne kadar günahkâr olsalar da, cehennemde ebedî kalmayacaklarını ifâde eder.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ: "İşte onlar cehennem ashâbıdır!" cümle-i celîlesinde geçen "Ashâb" kelimesi, "Birlikte bulunma" anlamına gelen "Sohbet" kökünden alınmadır.

Cehennem ehli, kendilerini ateşe sevkeden îmânsızlık ve kibir gibi esbâb-ı mûcibeden, dolayısıyla da cehennemden hiç ayrılmayacakları için bu ismi almışlardır.

Nitekim bir evde devamlı bulunana: "Sâhibü'd-dâr", bir hayvandan sürekli istifâde edene de: "Sâhibü'd-dâbbe" denmesi bu nedenledir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmaktadır:

"Her kim Bizim Rabliğimize inkârla mukabelede bulunur, hükümlerimize de red ile karşılık verirse, alçaklığa kavuşur ve çok büyük elemlerle kederlere göğüs germek zorunda kalır.

Sonra âcizliği onu itaate mecbur bırakır ama hiçbir fayda görmez".

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (37)

(فَمَنْ) **o halde kimdir,** ne? (أَظْلَمُ) **daha zâlim,** kimden? (مِمَّنِ) **o kimseden ki,** (افْتَرَى) **iftirâ etti,** yâni; uydurdu, kime karşı? (عَلَى اللهِ) **Allâh'a karşı,** neyi? (كَذِبًا) **bir yalanı,** (أَوْ كَذَّبَ) **yâhut da yalanladı,** neyi? (بِآيَاتِهِ) **O'nun âyetlerini,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَمَنْ أَظْلَمُ) cümlesindeki (فَا) harfi, isti'nâfiyye olup, nefiy mânâsındaki (مَنْ) ism-i istifhâmı mübtedâ, (أَظْلَمُ) kelimesi de onun haberidir.

2- (كَذِبًا) kelimesi, mef'ûlün bih veyâ mürâdifi olan (افْتَرَى) fiilinin mef'ûl-ü mutlakıdır.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(أُولٰئِكَ) **işte onlar,** (يَنَالُ) **kavuşacaktır,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (نَصِيبُهُمْ) **nasipleri,** ne olduğu halde? (مِنَ الْكِتَابِ) **kitaptan olduğu halde,** yâni; kendileri hakkında Levh-i Mahfûz'da yazılan ve takdîr edilen şeyler başlarına gelecektir.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أُولٰئِكَ) ism-i işâreti mübtedâ, (يَنَالُهُمْ) cümlesi, fâ'ili olan (نَصِيبُهُمْ) ile birlikte onun haberidir.

2- (مِنَ الْكِتَابِ) câr ve mecrûru mahzûf olan bir hâle müteallîktırlar.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(حَتَّى إِذَا جَاءَتْ) **netice olarak gelince,** kime? (هُمْ) **onlara,** kimler? (رُسُلُنَا) **Bizim elçilerimiz,** ne oldukları halde? (يَتَوَفَّوْنَ) **vefât ettirir oldukları halde,** kimi? (هُمْ) **onları,** (قَالُوا) **derler,** ne derler? (أَيْنَ) **nerededir,** ne? (مَا) **o şeyler ki,** (كُنْتُمْ) **siz oldunuz,** nedir oldunuz? (تَدْعُونَ) **ibâdet eder oldunuz,** yâni; onlara tapıyordunuz, onlar neden olduğu halde? (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'ın ğayrinden olduğu halde,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (حَتَّى) harf-i cerri gâye içindir. İbtidâiyye olduğu da söylenmiştir.

2- (يَتَوَفَّوْنَهُمْ) cümlesi, (رُسُلُنَا) cümlesinden hâldir.

3- (أَيْنَ مَا كُنتُمْ) terkîbindeki (أَيْنَ) ism-i istifhâmı, zarf-ı mekân olmak üzere mahallen mensûb, mahzûf bir haber-i mukaddeme mütealliktır. (مَا) ism-i mevsûlü, muahhar mübtedâdır.

4- (مِن دُونِ اللهِ) câr ve mecrûru mahzûf bir hâle mütealliktır.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

ölüm melekleri onlara: '**Allâh**'ı bırakıp da taptıklarınız hani nerede? Şimdi kurtarsınlar ya sizi!' dediklerinde: (قَالُوا) **derler,** ne derler? (ضَلُّوا) **kayboldular,** kimden? (عَنَّا) **bizden,** yâni; nerede olduklarını bilemiyoruz derler de, (وَشَهِدُوا) **şâhitlik ederler,** kim aleyhine? (عَلَى أَنفُسِهِمْ) **nefisleri aleyhine,** ne diye şâhitlik ederler? (أَنَّهُمْ) **şüphesiz kendileri,** neydiler? (كَانُوا) **olmuştular,** kimler? (كَافِرِينَ) **kâfirler**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَشَهِدُوا) cümlesi, (قَالُوا) cümlesi üzerine ma'tûfe veyâ müste'nefedir.

2- (أَنَّ) ve hayyizinde olan cümle, nez'i hâfız üzere mensûbtur. Buna göre takdîr: (وَشَهِدُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ بِأَنَّهُمْ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Allâh (adın)**a** (birtakım helâl ve haramlar tâyin ederek O'na) **karşı bir yalan uydurmuş olandan, ya da O'nun âyetlerini yalanlamış bulunandan daha zâlim kim olabilir?**

İşte sana! Onlar ki; (rızık ve ecelleriyle ilgili) **yazılan nasipleri/o** (Levh-i Mahfûz) **Kitab**(ın)**daki nasipleri/ kendilerine ulaşacaktır**(, böylece belirli bir süre onunla faydalanacaklardır).

Nihâyet (ölüm meleği ve yardımcılarından oluşan) **elçilerimiz kendilerine gelip onları vefât ettirirlerken: "Allâh'ı bırakıp da tapmakta bulunmuş olduğunuz şeyler nerede?** (Şimdi size yardım etseler ya!)**" derler.**

Onlar (da cevâben): **"Bizden kayboldular**(, en zor zamânımızda onları yanımızda göremiyoruz)**!" derler ve böylece onlar kendilerinin gerçekten kâfir kimseler olduklarına dâir nefisleri aleyhine şâhitlik etmiş olurlar.**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde ve **"Tefsîr-i Kebîr"**de zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i celîlede inkâr edip kibredenlerin, cehennemde ebedî kalacaklarını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bu azâbın sebebinin, **Allâh**'a iftirâ ve âyetlerini inkâr olduğunu açıklamıştır.

Bu âyet-i kerîmede konu edilen iftirâ: "Olmayan bir şeyin varlığına hükmetmek", tekzip ise: "Var olan bir şeyin yokluğuna karar vermek" diye târif edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'ya iftirânın çeşitleri vardır:

1) Müşriklerin:

﴿... هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ ... ﴿١٨﴾﴾

"**İşte bunlar** (dünyâdaki mühim işlerimizde de, diriltilecek olursak kıyâmet günü) **Allâh katında** (da) **bizim şefaatçilerimizdir!**" *(Yûnus Sûresi:18)* diyerek, putlarının **Allâh** katında şefaatçileri olduklarını söylemeleri **Allâh**'a büyük bir iftirâ sayılmıştır. Hattâ onların bu sözlerinin bu âyet-i kerîmenin inişine sebep olduğu söylenmiştir.

Nitekim **İkrime** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Abdüddâr oğulları**'ndan olan **Nadr**: "Kıyâmet günü olduğu zaman **Lât** bana şefaat eder!" deyince, **Allâh-u Te'âlâ**: "**Allâh**'a karşı bir yalan uydurandan ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir?" meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi indirdi. *(İbni Ebî Hâtim, no:8436, 5/1473)*

2) Müşriklerin, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak isnatları ve:

﴿... مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ ... ﴿٣﴾﴾

"Biz onlara ancak bizi Allâh'a tam bir yakınlıkla yaklaştırsınlar diye ibâdet etmekteyiz!" *(Zümer Sûresi:3)* demeleri de, O'na karşı yapmış oldukları büyük bir iftirâdır ki, bu ortakların, putlar yâhut yıldızlar veyâ şahıslar olması müsâvîdir.

3) Allâh-u Te'âlâ'ya kız ve erkek evlat isnat edenlerin bu görüşleri de iftirâ mefhûmuna dâhildir.

4) Mevlâ Te'âlâ'nın:

﴿وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا.. ﴿٢٨﴾﴾

"O (şeyta)**nlar**(ın dostları olan müşrikler, putlara tapmak ve tavafta avret yerlerini açmak gibi) **çok çirkin bir iş yaptıkları zaman** (özür dileme adına)**: "Biz babalarımızı bunun üzerinde bulduk** (da onlara uyduk), **Allâh da bize bunu emretti!" derler**(, böylece kabahatlerinden daha çirkin bir mâzeret ortaya koyarak körü körüne taklitle övünür ve **Allâh**'a iftira ederler)**!"** *(A'râf Sûresi:28)* kavl-i şerîfinde açıklandığı üzere; bâtıl hükümleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnat etmeleri de, bu iftirânın örneklerindendir.

Ayrıca onların, bâzı yiyecekleri ve bâzı hayvanlardan istifâdeyi kendilerine haram ederken bunu **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet etmeleri ve buna benzer diğer iftirâları da bu maddede değerlendirilebilir.

Âyetleri tekzîb ise, **Kur'ân-ı Kerîm**'in **Allâh-u Te'âlâ** katından indirilmiş bir kitap olduğunu inkâr etmelerinden ibârettir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğini inkâr edenlerin sözleri de bunlara dâhildir.

Âyet-i celîledeki:

﴿... أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ... ﴾

"İşte onlara kitaptan nasipleri ulaşacaktır!" cümle-i celîlesinde geçen: "Kitap" lafzı birkaç mânâya gelmektedir:

1) "Ezeldeki yazı" mânâsına gelmektedir ki, bu mânânın içerisine birkaç konu girmektedir:

a) Herkesin sonunun nasıl olacağıyla ilgili yazı olduğuna delâlet eden birtakım rivâyetler vardır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* buraya: "Kendileri için takdir edilen hayır ve şer onlara ulaşacaktır, üzerlerine yazılan şekavet ve saâdet (bahtiyarlık ve bedbahtlık) onlara nâil olacaktır." şeklinde mânâlar vermiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/173; İbni Ebî Hâtim, no:8440, 5/1474; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/381)*

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; **İbni Abbâs, Mücâhid** ve **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu cümle-i celîlenin mânâsı hakkında şöyle demişlerdir:

"Onlara kitaptan ulaşacak olan nasipleri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmünde ve meşîetinde (irâdesinde), onlar hakkında geçen şekavet ve saâdet (bedbahtlık ve bahtiyarlık) kararıdır. **Allâh-u Te'âlâ** onların sonunun şekavet üzere netîcelenmesine hükmetmişse, onları kâfirlikleri üzere bırakır. Ama onlar hakkında sonlarının saâdet olmasına karar vermişse, onları îmâna ve tevhîde nakleder."

"Mâtürîdî Tefsîri"nde **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Emir ve yasakları husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya ve peygamberine itâat edenlere ebedî cennet yazılmıştır ki, kendileri hakkında yazılan kitaptan onların nasîbi budur. **Allâh-u Te'âlâ**'ya isyan edip, peygamberlerine muhâlefet edenlere ise ebedî cehennem yazılmıştır, onların da kitaptan nasîbi budur." sözü de bu mânâya râcidir.

b) Herkesin rızkı, ameli ve ömrüyle alâkalı genel bir yazı murâd edilebilir. Nitekim **Muhammed ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Onların rızkı, eceli ve ameli husûsundaki yazıları kendilerine ulaşacaktır!" diye mânâ vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8442, 5/1474; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/382)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rabî'** ve **İbni Zeyd** *(Rahimehümellâh)* da bu mânâyı vermişlerdir.

"Kurtubî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Taberî** *(Rahimehullâh)* bu makamda: "Hayırdan ve şerden, rızıktan, amelden ve ecelden onlar hakkında yazılanlar" şeklindeki genel mânâyı tercih etmiş ve: "Zâten kişinin rızkı ve yapacakları biterse eceli gelir, eceli gelince de ölüm meleği ve yardımcıları gelir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu cümlenin peşine:

"Nihâyet elçilerimiz onları vefât ettirmek üzere yanlarına geldiklerinde" buyurması bu mânâya delâlet etmektedir.

c) Herkesin rızkı ve eceliyle ilgili özel yazı ki, buna delâlet eden birtakım rivâyetler de vardır.

Nitekim **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Kendileri hakkında yazılan rızıklar" mânâsı bunun delîlidir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/168, 174; İbni Ebî Hâtim, no:8444, 8446, 5/1474; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/382-383)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın da beyânı vechile; bu sözde geçen "Rızık" tâbiriyle: "Onlar bunca zulüm ve iftirâlar yaptıkları halde, ecellerine kadar kendilerine takdir edilen rızıklarından mahrum edilmeyeceklerdir." mânâsına îmâda bulunulmuştur.

"Tefsîr-i Kebîr, Hâzin ve **İbni Kesîr"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bâzı muhakkik âlimler bu mânâyı daha evlâ görmüşlerdir. Çünkü **Mevlâ Te'âlâ** burada, inkârda son dereceye varsalar da îmân ve tevbe imkânı bulsunlar diye kâfirlerin rızkını ve ömrünü ezelde takdir buyurduğu şekilde kendilerine ulaştıracağını beyân etmiştir.

Zâten bu cümle-i celîlenin peşine, onların canını alacak meleklerin gelmesinden bahsedilmesi, meleklerin gelişinin bu nasîbin tahsîlinin netîcesi olduğunu gösterir ki, buna göre bu nasîbin vefât öncesi bitirilmiş olması gerekir. Vefât öncesi bitirilen ise ömürden ve rızıktan başka bir şey değildir.

Demek ki; kâfirler ne kadar zulüm işleseler de ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ etseler de, kaderleri nispetinde dünyâ nîmetlerinden istifâde edecekler, zulüm, inkâr ve iftirâları, ecelleri gelinceye kadar kendilerine takdir edilen ömür ve rızıktan onları mahrum bırakmayacak, ama sonunda azâbı boylayacaklardır. Buna göre âyet-i celîlenin mânâsı:

﴿ قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ ﴾

"(Habîbim! Bana çocuk ve ortak isnâdında bulunan o müfterîlere) **de ki:** "(Sıfatı ne olursa olsun,) **Allâh'a karşı yalan uydurmayı sürdüren o kimseler gerçekten de felâh bulamayacak**(, hiçbir isteklerine ulaşamayacak ve hiçbir endişelerinden kurtulamayacak)**lardır."**

(Onların elde ettikleri birtakım imkânlar,) **dünyâda**(ki yaşantılarıyla sınırlı kalacak) **pek az ve değersiz bir faydalanmadır.** (Ölümlerinden) **sonra dönüşleri ancak Biz**(im hükmümüz)**edir.**

Daha sonra da inkâr etmekte bulunmuş olmaları sebebiyle o pek şiddetli (cehennem) **azâbı**(nı) **onlara tattıracağız!"** *(Yûnus Sûresi:69-70)* âyet-i kerîmeleriyle:

﴿ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾

نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَى عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Ama kim kâfir olduysa, onun inkârı seni** (derde düşürüp) **üzmesin!** (Tüm kullarımızın) **dönüşleri ancak Bizedir! Biz de onlara** (dünyâda) **yapmış oldukları** (kâfirlik ve günahların başlarına açtığı azap dolu) **şeyleri haber vereceğiz. Şüphesiz ki Allâh, göğüslerin sâhip olduğu şeyi**(; kalplerin barındırdığı tüm sırları, niyet ve inançları hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir.**

Biz onları pek az (bir zaman) **yaşatacağız, sonra da onları pek ağır bir azâba** (girmeye) **mecbur bırakacağız."** *(Lokmân Sûresi:23-24)* âyet-i celîleleri gibidir.

d) "Kitaptan nasip" tâbiriyle ilgili özel mânâlardan biri de, kulların yapacakları amellerdir.

Nitekim **"Kurtubî** ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümleyi: "Haklarında yazılan ameller" diye tefsîr etmiş ve diğer bir rivâyette: "Hayır yapan onunla mükâfatlandırılacak, şer yapan da onunla cezâlandırılacaktır." demiştir.

İmâm-ı Mücâhid'in nakline göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"İşte onlara kitaptan nasipleri ulaşacaktır!"** cümle-i celîlesini okuduktan sonra: "Birtakım topluluklar bâzı amelleri işleyeceklerdir, bu böyle yazıldığı için onları yapmadan edemeyeceklerdir!" demiştir.

Ama onun bu sözü: "**Allâh** öyle yazdığı için mecbûren yapıyorlar!" anlamına gelmez. Ancak: "Onlar öyle yapacağı için **Allâh-u Te'âlâ** bunu bilmiştir, O'nun ilminde bir yanılma düşünülemeyeceğine göre, onlar mutlaka o işleri yapacaklardır ki **Allâh-u Te'âlâ** böyle bilmiştir!" demek olur.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٣٠٨- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزِّنَا مُدْرِكٌ ذٰلِكَ لَا مَحَالَةَ».

308- **"Âdemoğlu üzerine zinâdan nasîbi yazılmıştır, çâre yok ona ulaşacaktır!"** *(Müslim, Kader:5, no:2657/21, 4/2047)* hadîs-i şerîfi de bu mânâ üzere anlaşılmalıdır.

Bu mânâ kaderin ispatı husûsunda yeterli bir delildir, buna göre günahlar ve sevaplar dâhil bütün ameller kaderledir.

Ali ibni'l-Medînî *(Rahimehullâh)* **Abdurrahmân ibni Mehdî** *(Rahimehullâh)*a kaderi sorunca o: "Her şey kaderledir, ibâdet ve mâsiyet de kaderledir. Her kim 'Günahlar kaderle değildir!' derse büyük bir iftirâ yapmış olur!" diye cevap vermiştir.

Yine **Ali ibni'l-Medînî** *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: **Abdurrahmân ibni Mehdî**: " 'İlim', 'Kader' ve 'Kitap' tâbirlerinin mânâları birdir." deyince, onun bu sözünü **Yahyâ ibni Sa'îd** *(Rahimehullâh)*a arzettiğimde o: "Bu sözden sonra ne az, ne çok, konuşulacak hiçbir şey kalmadı!" demiştir.

e) Ezelî yazıya tealluk eden özel mânâlardan biri de; müşriklerin azaptan nasipleriyle ilgilidir.

Nitekim **Ebû Sâlih** *(Rahimehullâh)*dan nakledilen: "Azaptan nasipleri" mânâsı bunu açıklamaktadır. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/168, 174; İbni Ebî Hâtim, no:8444, 8446, 5/1474; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/382-383)*

"Mâverdî Tefsîri"nde zikredilen ilk mânâya göre; **Hasen** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bu nasip, **Allâh-u Te'âlâ**'nın şirk koşanlara hazırlamış olduğu azâbıdır!" demişlerdir.

"Beğavî, Fahrurrâzî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu muayyen azâbın ne olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Ulemâdan bâzısı: "Bu azap, yüz karalığı ve göz mâviliğidir!" demişlerdir ve buna delil olarak:

﴿ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ... ﴿٦٠﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Allâh'a** (eş, ortak ve çocuk isnâd ederek O'na) **karşı yalan uydurmuş olan o kimseleri kıyâmet gününde görürsün ki, yüzleri kapkaradır!**" *(Zümer Sûresi:60)* âyet-i kerîmesini okumuşlardır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Allâh**'a karşı yalan uyduranlar hakkında 'Yüzleri karadır' karârı yazıldı!" demiştir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*: "Bu azap:

﴿ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ﴿١٤﴾ ﴾

"(Ey kullar!) **İşte** (Rabbiniz olarak) **Ben, iyice tutuşup alevlenmekte olan büyük bir ateşten sizi korkuttum**" *(Leyl Sûresi:14)*,

﴿... وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ ﴾

"Her kim Rabbinin zikrinden(; **Kur'ân**'ından, tevhîdinden, ibâdetinden ve vaazından) **yüz çevirirse, O onu** (kendisine) **üstün gelecek** (ve gittikçe şiddeti artarak onu mağlup edecek) **çok meşakkatli büyük bir azâba girdirir.**" *(Cinn Sûresi:17)* âyet-i kerîmeleri ve:

﴿ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ ﴾

"Hani o demir tasmalar ve (şeytanlarıyla birlikte bağlandıkları) **zincirler gerdanlarında bulunarak sert bir şekilde** (yüzüstü) **sürüklenirlerken.**" *(Ğâfir Sûresi:71)* âyet-i kerîmesinde konu edilen azaptır." demiştir.

2) Diğer bir mânâya göre de bu kitap, "Kulların yapıp yazdırdıkları amelleri"dir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "Yaptıkları amellerden nasipleri onlara ulaşacaktır; hayır yapan onunla mükâfatlandırılacaktır, şer yapan da onunla cezâlandırılacaktır!" beyânı bu mânâdadır. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/171; İbni Ebî Hâtim, no:8438, 5/1473; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/381)*

3) "Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; burada Ehl-i Kitâb'ın, kendi kitaplarını tahrif edip sonra kendi uydurduklarını **Allâh**'a âitmiş gibi göstermeleri kastedilmiş de olabilir. Nitekim:

﴿ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ... ﴿٧٩﴾ ﴾

"Artık büyük bir helâk vardır o kimseler için ki; o (değiştirilen) **kitabı elleriyle** (yalan yanlış) **yazmaktadırlar da sonra ona mukabil biraz paha satın alabilmeleri için: "İşte bu, Allâh katındandır!" demektedirler.**" *(Bakara Sûresi:79)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿ وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ
وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ... ﴿٧٨﴾ ﴾

"Yine şüphesiz o (kitap ehli ola)**nlardan elbette bir fırka vardır ki; kendisini kitaptan sanasınız diye kitap ile dillerini eğip büker**(ek, doğru okuyormuş gibi yapıp, gerçek indirilmiş olanın yerine kendi değiştirdiklerini telaffuz eder)**ler, hâlbuki o** (okudukları)**, kitaptan değildir.**

Bir de: "O, Allâh katındandır!" derler. Oysa o (tahrif ettikleri şey)**, Allâh katından değildir."** *(Âl-i İmrân Sûresi:78)* âyet-i celîlesi bu hakîkate işâret etmektedir.

Çünkü onların yaptıkları tahrîfât, sürekli okunup, kıyâmete kadar amel edilecek bir hal aldığı için Yahûdî ve Hristiyanların haham ve papazları, kitaplarını değiştirmelerinin cezâsına kıyâmet günü kavuşacaklardır.

4) "Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; burada zimmî olan Yahûdî ve Hristiyanların durumu kastedilmiş olabilir. Buna göre mânâ:

"Ehl-i zimmet (İslâm devletinin güvencesi altında) olan Ehl-i Kitâb'a, kitap ehli olmalarından elde ettikleri bir nasip ulaşacaktır ki o da; Müslümanların onlara insaflı davranmaları, saldırıda bulunmamaları ve meşrû haklarını savunmalarıdır." şeklinde anlaşılır.

5) "Beyzâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; buraya kadar zikredilen mânâlarda "Kitab" lafzı, "Yazı" veyâ "Yazılan amel, rızık ve ecel benzeri şeyler" anlamında kabul edilmiştir. Ama bu "Kitab" lafzı, "Kendisine yazı yazılan bir şey" olarak da tefsîr edilebilir ki, bu durumda ezelî yazının mahalli olan Levh-i Mahfûz kastedilir.

Mevlâ Te'âlâ, Kendisine iftirâ edenlerin yâhut âyetlerini inkâr edenlerin en büyük zâlim olduklarını beyân ettikten sonra, onların ölürken mâruz kalacakları azar ve sitemleri ve ne cevap vereceklerini beyân etmek üzere:

﴿... حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا...﴾

"Nihâyet (ölüm meleği ve yardımcılarından oluşan) **elçilerimiz kendilerine gelip onları vefât ettirirlerken: "Allâh'ı bırakıp da tapmakta bulunmuş olduğunuz şeyler nerede?** (Şimdi size yardım etseler ya!)**" derler.**

Onlar (da cevâben)**: "Bizden kayboldular**(, en zor zamânımızda onları yanımızda göremiyoruz)**!" derler."** buyurmuştur.

"Mâverdî, Zâdü'l-mesîr, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede geçen **"Elçilerimiz"** tâbirine birkaç türlü mânâ verilmiştir:

1) Neha'î *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; ölüm meleğinin yardımcılarıdır.

2) Mukatil *(Rahimehullâh)*ın beyânına göreyse; sâdece ölüm meleğidir, şânına ta'zîmen cemî sîğasıyla getirilmiştir.

Âyet-i kerîmede, müşriklerin canlarını meleklerden oluşan elçilerin aldığı beyân edilmiştir. Oysa diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿ قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ... ﴿١١﴾ ﴾

"(Habîbim! Onların bu bâtıl sözünü reddetmek üzere) **de ki: "O sizin** (ruhlarınızı kabzetmek)**le görevlendirilmiş olan ölüm meleği sizi**(n canlarınızı tamâmen alarak sizi) **vefât ettirecektir."** *(Secde Sûresi:11)* buyrulmaktadır.

Aslında bunların arasında bir çelişki yoktur, zîrâ diğer melekler, canın parmak uçlarından başlayarak çekilmesinde yardımcı olacaklar, can boğaza geldiğinde ise **Azrâîl** *(Aleyhisselâm)* devreye girecektir.

Mansûr'un, **İbrâhîm** *(Rahimehümellâh)*dan naklettiği: "Melekler canları alır, sonra ölüm meleği onları götürür!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8447, 5/1474)* şeklindeki rivâyet de bu konuda farklı bir fikir vermektedir.

3) Kıyâmet gününde üzerlerine musallat olacak azap melekleri ki, bu mânâ **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen görüşe uygun düşmektedir.

Bu cümle-i celîlede geçen **"Vefat"** tâbirine birkaç türlü mânâ verilmiştir:

1) Öldürme anlamına gelen "Vefat" mânâsıdır ki buna göre mânâ: "**Allâh**'a yalan iftirâ eden bu kişilerin ömürleri ve rızıkları tükendiğinde elçilerimiz yâni ölüm meleği ve yardımcıları onlara gelince şöyle şöyle derler!" şeklindedir. Müfessirlerin ekserîsinin görüşü budur.

2) Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; burada geçen "Vefat", lügat mânâsı olan "Bir şeyi tam mânâsıyla almak" anlamında kullanılmıştır. Buna göre mânâ: "Melekler mahşerde onlara geldikleri zaman kıyâmet günü onları ateşe sevkederlerken hiçbir kimse geri kalmasın diye sayılarını tamamlayacaklar ve onları topluca alacaklardır." demek olur.

3) Zeccâc *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre mânâ: "Onları azapla öldüreceklerdir!" şeklindedir. Nitekim bir kimse bir şahsı öldürmese de: "Falancayı azapla öldürdüm!" diyebilir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; geride zikredilen mânâların hangisinde "Kullara ölmeden evvel ulaşacak yazılar" kastedilmişse, işte onlar hakkında buranın mânâsı: "Canlarını almak için elçilerimiz onlara geldiğinde" demek olur.

Ama "Kullara âhirette ulaşacak cezâlar" kastedilmişse, o zaman onların canını alacak gibi üzerlerine musallat olan azap melekleri kastedilir ki, bu durumda onların ölmesi gerekmez. Nitekim:

﴿... وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ... ﴿١٧﴾﴾

"Ölüm (sebepleri) **ona her bir yerden gelecek ama o aslâ ölü bir kimse** (gibi azaplardan rahata kavuşmuş) **olamayacaktır."** *(İbrâhîm Sûresi:17)* âyet-i kerîmesi bu mânâya işâret etmektedir.

Cümle-i celîlede geçen:

﴿... أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ...﴾

"Allâh'ı bırakıp da tapmakta bulunmuş olduğunuz şeyler nerede? (Şimdi size yardım etseler ya!)" ifâdesi, meleklerin, kâfirlere canlarını alırken ya da mahşerde yapacakları bir hitaptır. Buradaki soru ifâdesi isti'lâm için (bir şey öğrenme talebiyle) olmayıp, tevbîh, takrî' ve tebkît (kınama, azarlama ve sitem) içindir.

Bu azarlama sorusunun faydası ise; onların üzüntüsüne üzüntü katmak, bir de henüz eceli gelmemiş olan mükelleflere bir lütufta bulunmaktır. Çünkü bu haberler insanları inkârdan caydırıcı olacaktır. Buna göre; aklını kullanan kişi, inancını ve amelini iyice sorgulayacak ve kör taklitten kurtularak doğruyu bulacaktır.

Müşriklerin, **Allâh-u Te'âlâ**'yı bırakıp da taptıkları varlıklara gelince; bunlar:

﴿...هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ... ﴿١٨﴾﴾

"İşte bunlar (dünyâdaki mühim işlerimizde de, diriltilecek olursak kıyâmet günü) **Allâh katında** (da) **bizim şefaatçilerimizdir!"** *(Yûnus Sûresi:18)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿...مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ... ﴿٣﴾﴾

"Biz onlara ancak bizi Allâh'a tam bir yakınlıkla yaklaştırsınlar diye ibâdet etmekteyiz!" *(Zümer Sûresi:3)* âyet-i celîlesinde konu edilen putlardır.

Ya da **Mevlâ Te'âlâ**'nın:

﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾﴾

"**İşte sana!** (**Mekke**'nin kodamanlarını müşriklerden yaptığımız gibi,) **her karyede** (de) **oranın günahkâr ve mücrimlerini böylece** (lider konumundaki) **ekâbir** (takımından) **yaptık ki, onlar orada hilekârlık yapsınlar!**

Oysa (bu kişilerin, **Allâh**'ın elçilerine karşı yaptıkları oyunların vebâli ancak kendilerine döneceği için) **onlar kendilerinden başkasına hile yapmış olmazlar, ama** (bunun da) **farkına varmazlar."** *(En'âm Sûresi:123)* âyet-i kerîmesinde konu ettiği şirk önderleridir.

Müşrikler bu soru karşısında: **"Onlar bizden kayboldular!"** diyerek, taptıklarından fayda görmediklerini, hattâ en çok muhtaç oldukları bir zamanda kendilerini bile görmediklerini îtirâf etmek zorunda kalmışlardır.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda:

﴿...وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ﴾

"Onlar kendilerinin gerçekten kâfir kimseler olduklarına dâir nefisleri aleyhine şâhitlik etmiş olurlar." buyurarak onların, kendi kâfirliklerini ve dalâletlerini îtirâf ettiklerini tescil etmiştir. Hem de bunu "Bir haberin gerçeğini inceleyip bularak karar verme" anlamına gelen "Şehâdet" lafzıyla ifâde buyurmuştur.

Çünkü ölüm meleklerini gören ve o anda taptıklarından bir fayda göremeyen kâfirlerin, peygamberlerin kendilerine tebliğ ettiği haberlerin gerçek yüzünü anlamış olmaları kaçınılmaz olacağı için, o andaki îtirafları bir şâhitlik ve tanıklık mâhiyetine bürünmüş olmaktadır.

"**Rûhu'l-beyân** ve **Âlûsî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; müşriklerin burada kâfir olduklarına şâhitlik yapmalarıyla, diğer âyetteki:

﴿...وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾﴾

"Rabbimiz olan Allâh'a andolsun ki biz müşrik kimseler değildik!" *(En'âm Sûresi:23)* sözleri arasında hiçbir çelişki yoktur. Zîrâ bunların farklı kimseler tarafından veyâ (aynı kimseler tarafından olsa da) değişik vakitlerde yâhut farklı yerlerde ya da muhtelif hallerde söylenmiş olması muhtemeldir.

(**Ebussu'ûd Efendi**ye âit) **"el-İrşâd Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**, müşriklere, putlarının nerede olduğunu soracağını, onların da putlarından fayda görmediklerini ve kendilerinin kâfir olduklarını vefât ederken îtirâf edeceklerini beyân ederken, sanki vefât başlarken bu sorgu-suâl de gerçekleşecekmişçesine dirilme ve cezânın son derece çabuk olacağını açıklamak istemiştir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٣٠٩- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ».

309- **"Ölenin gerçekten kıyâmeti kopmuştur!"** *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:1117, 1/285; Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-evliyâ:6/268)* hadîs-i şerîfi bunu haber vermektedir.

Yoksa bu suâl-cevap, ardı sıra gelecek cehenneme atılma emri ve cehennem ehli arasında cereyân edecek lânetleşmeler ve atışmalar elbette ki diriltilmeden sonra olacaktır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; herkese kitabı ezelde kendisi hakkında geçen hükme göre isâbet edecektir.

Her kimin saâdeti hakkında hüküm geçtiyse, ona saâdet rakamı düşer. Ama kimin şekavetine (kötülüğüne) dâir ezelde hüküm geçtiyse ona da bedbahtlık nişânesi hak olur.

Denilmiştir ki:

"Hakkında saâdet kısmeti geçen kimse cehennemin dibine de düşse, ezelî inâyet ona ulaşır ve rahmet onu oradan çıkarır. Ama kime de şekavet kısmeti düştüyse, o **Firdevsler**'e de yerleşse gazab-ı İlâhî ona kavuşur ve lânet onu (bulunduğu makamlardan) çıkarır. (Nitekim **İblîs**'in durumu bunun açık örneğidir.)"

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; zamânında bulunan **Allâh** dostlarından yüz çevirip, nefsinin hazlarının ve kötü arzularının peşine düşmekle uğraşan kişi fânî dünyâda kendisi için ayrılan nasîbine ulaşır.

Ama ölümünün zamânı gelince pişman ve perişan olur. İşte o zaman kendisine: "Seni **Mevlâ**'ndan alıkoyan o meta'landığın şeyler nerede?" denilince:

"Onlar benden kayboldu, tükenip gitti, sanki hepsi çakıp kaybolan bir şimşekti!" demek zorunda kalır. İşte doğru bakan için, yaşadığı zamânın tümü böyle değerlendirilmelidir.

سَوْفَ تَرَى إِذَا انْجَلَى الْغُبَارُ أَفَرَسٌ تَحْتَكَ أَمْ حِمَارُ

"Yakında anlarsın, toz açıldığı zaman,
At mıdır yoksa eşek midir altında olan!"

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hutbesinde şöyle buyurmuştur:

٣١٠- «لَاتَخْدَعَنَّكُمْ زَخَارِفُ دُنْيَا دَنِيَّةٍ، عَنْ مَرَاتِبِ جَنَّاتٍ عَالِيَةٍ، فَكَانَ قَدْ كُشِفَ الْقِنَاعُ، وَارْتَفَعَ الْإِرْتِيَابُ، وَلَاقَى كُلُّ امْرِىءٍ مُسْتَقَرَّهُ، وَعَرَفَ مَثْوَاهُ وَمُنْقَلَبَهُ».

310- **"Alçak dünyânın yaldızları sakın sizi yüksek cennet mertebelerinden aldatıp alıkoymasın! Bir de sonra peçe açılır, şüphe kalkar, herkes yerleşeceği yere kavuşur, ebedî ikametgâhını ve dönüş yerini anlar!"** *(İbni Acîbe, el-Bahrü'l-medîd:2/351)*

Diğer bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyurmuştur:

٣١١- «مَنْ بَدَأَ بِنَصِيبِهِ مِنَ الدُّنْيَا فَاتَهُ نَصِيبُهُ مِنَ الْآخِرَةِ، وَلَمْ يُدْرِكْ مِنْهَا مَا يُرِيدُ، وَمَنْ بَدَأَ بِنَصِيبِهِ مِنَ الْآخِرَةِ وَصَلَ إِلَيْهِ نَصِيبُهُ مِنَ الدُّنْيَا، وَأَدْرَكَ مِنَ الْآخِرَةِ مَايُرِيدُ».

311- **"Kim nasîbine dünyâdan başlarsa, âhiretten nasîbi elinden çıkar ve ondan istediğine ulaşamaz! Ama kim nasîbine âhiretten başlarsa, dünyâdan nasîbi kendisine ulaşır, âhiretten de dilediğine kavuşur!"** *(İbni Acîbe, el-Bahrü'l-medîd:2/351)*

MÜNÂSİP AYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâ edenden daha zâlim kimse olmadığı:

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾﴾

"("Melekler, **Allâh**'ın kızlarıdır, putlar da **Allâh** nezdinde şefaatçilerimizdir!" diyerek) **Allâh'a karşı bir yalan uydurmuş olandan, ya da** (**Kur'ân**'ı ve diğer mûcizeleri büyü kabul ederek) **O'nun âyetlerini yalanlamış bulunandan daha zâlim kim olabilir?**

Şu bir gerçek ki (yaratıkları ilâh sayarak en büyük haksızlığı yapan) **o zâlimler felâh bulmayacak**(, hiçbir arzularına kavuşamayacak ve korktukları hiçbir şeyden de kurtulamayacaklar)**dır."** *(En'âm Sûresi:21)*

Bu hususta diğer münâsip âyet-i kerîmeler En'âm Sûresinin 21. âyet-i kerîmesinin münâsip âyet-i kerîmeler bölümünde *(Rûhu'l-Furkan:9/41-43)* zikredilmiştir.

Kâfirlere ölüm ânında yapılacak sitemler:

﴿وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾﴾

"(O zaman) **onlara denilir ki:** "(Dünyâdayken) **tapmakta bulunmuş olduklarınız nerede!.. Allâh'ı bırakıp da** (onlara tapıyordunuz)**!** (Peki, şimdi düştüğünüz azaptan kurtulmanız için) **size yardım edebiliyorlar mı? Ya da kendilerine** (olsun) **yardım edebiliyorlar mı?"** *(Şu'arâ Sûresi:92-93)*

﴿ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٢﴾
مِنْ دُونِ اللهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُو مِنْ قَبْلُ شَيْئًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾﴾

"Sonra onlara denilecektir ki: "Nerededir o (**Allâh**'a) **ortak koşmakta bulunmuş olduğunuz şeyler?..**

Allâh'ı bırakıp da (taptıklarınız niçin size yardım etmiyorlar?)**!" Dediler ki: "Onlar bizden kayboldular. Doğrusu** (bugün anladık ki,) **biz daha önce** (îtibâr edilecek) **hiçbir şeye tapmakta değilmişiz!"**

İşte sana! Allâh kâfirleri böylece saptır(arak, bile bile yalan söyleyecek kadar şaşırt)**maktadır."** *(Mü'min Sûresi:73-74)*

Bu hususta diğer münâsip âyet-i kerîmeler En'âm Sûresinin 61. âyet-i kerîmesinin münâsip âyet-i kerîmeler bölümünde *(Rûhu'l-Furkan:9/465-466)* zikredilmiştir.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي
النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا
جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ
عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾
وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ
﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي
الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ
لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۖ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ وَنُودُوا
أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

﴿قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (38)

(قَالَ) **buyurdu,** yâni; **Allâh-u Te'âlâ,** bu yalancı ve inkârcılara o gün buyuracak, ne buyuracak? (ادْخُلُوا) **girin,** kimler içerisinde bulunucu olduğunuz halde? (فِي أُمَمٍ) **ümmetler içerisinde,** öyle ümmetler ki, (قَدْ خَلَتْ) **muhakkak geçti,** daha öyle ümmetler ki kimden önce? (مِنْ قَبْلِكُمْ) **sizden önce,** daha öyle ümmetler ki, kimlerden olucu? (مِنَ الْجِنِّ) **cinlerden,** daha? (وَالْإِنْسِ) **insanlardan,** nereye girin? (فِي النَّارِ) **o ateşe,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فِي أُمَمٍ) câr ve mecrûru mahzûf bir hâle müteallîktır.

2- (قَدْ خَلَتْ) cümlesi, (أُمَمٍ) kelimesinin sıfatıdır.

3- (مِنْ قَبْلِكُمْ) câr ve mecrûru mahzûf bir ikinci sıfata müteallîktır.

4- (مِنَ الْجِنِّ) câr ve mecrûru mahzûf bir üçüncü sıfata müteallîktır.

5- (فِي النَّارِ) terkîbindeki harf-i cerr, (ادْخُلُوا) fiiline müteallîktır. (فِي أُمَمٍ) terkîbindeki harf-i cerrin de aynı âmile tealluku buna zarar vermez.

Zîrâ birinci fiil zarfiyyet için olmayıp, (مُصَاحِبِينَ أُمَمًا) takdîriyle ma'iyyet içindir. Gerçi (فِي النَّارِ) terkîbinin (فِي أُمَمٍ) terkîbinden bedel-i iştimâl olabileceği de söylenmiştir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(كُلَّمَا) **her ne zaman,** (دَخَلَتْ) **girdi,** kim? (أُمَّةٌ) **bir ümmet,** yâni; ümmetlerden herhangi biri ateşe girince, (لَعَنَتْ) **lâ'net eder,** kime? (أُخْتَهَا) **kızkardeşine,** yâni; din yoldaşına, (حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا) **sonunda birbirleriyle buluştuklarında,** nerede? (فِيهَا) **orada,** ne oldukları halde? (جَمِيعًا) **hep birlikte oldukları halde,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (دَخَلَتْ أُمَّةٌ) cümlesi izâfetle mahallen mecrûrdur. Ancak bu, (كُلَّمَا)yı şart mânâsını mütezammin zarf-ı zaman kabul etmemiz durumundadır. Yok, eğer (مَا) harfini mevsûl-ü harfî kabul edersek, o zaman i'râbtan mahalsizdir.

2- (اِدَّارَكُوا) fiilinin aslı (تَدَارَكُوا) bâbından (تَدَارَكُوا) olup, (تَا) harfi (دَالْ) harfine kalb edilip sâkin kılındıktan sonra (دَالْ) harfi (دَالْ) harfine idğam edilmiş, daha sonra kıraat müyesser olsun diye hemze-i vasıl celbedilmiştir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(قَالَتْ) **dedi,** yâni; diyecek, kim? (أُخْرَاهُمْ) **sonrakileri,** kim için? (لِأُولَاهُمْ) **öncekileri için,** yâni; düşük olanlar, liderleri hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'ya diyecek, ne diyecek? (رَبَّنَا) **ey Rabbimiz!,** (هَٰؤُلَاءِ) **işte bunlar,** (أَضَلُّو) **saptırdılar,** kimi? (نَا) **bizi,** (فَآتِ) **öyleyse ver,** kime? (هِمْ) **onlara,** ne ver? (عَذَابًا) **bir azap,** öyle azap ki, (ضِعْفًا) **kat kat,** daha öyle azap ki, neden olucu? (مِنَ النَّارِ) **ateşten,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أُخْرَى) ve (أُولَى) kelimeleri, ef'al-i tafdîlin müennesi olan (فُعْلَى) vezninde olabilecekleri gibi, (أَوَّل) kelimesinin mukabili olan (آخِر) kelimesinin müennesi de olabilirler.

2- (فَآتِهِمْ) cümlesindeki (فَا) harfi, fâ-i fasîha olup, (ضِعْفًا) kelimesi (عَذَابْ) kelimesinin sıfatıdır.

3- (مِنَ النَّارِ) câr ve mecrûru mahzûf bir ikinci sıfata müteâlliktır.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(قَالَ) **buyurdu,** yâni; **Allâh-u Te'âlâ** buyuracak, ne buyuracak? (لِكُلٍّ) **her biri için vardır,** ne vardır? (ضِعْفٌ) **bir kat** (daha fazla azap), (وَلَٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ) **lâkin siz bilmezsiniz.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لِكُلٍّ) câr ve mecrûru mahzûf bir haber-i mukaddeme müteâlliktır.

2- (وَلَٰكِنْ) terkîbindeki (وَاوْ) harfi, hâliyye veyâ isti'nâfiyyedir. (لٰكِنْ) harfi, mühmel (amel etmeyen) bir harf-i istidrâktir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Kıyâmet günü **Allâh-u Te'âlâ** onlara:) **"Gerçekten sizden önce geçmiş bulunan birtakım cin ve insan toplulukları arasında siz de o ateşin içine girin!" buyurur. Her bir** (kâfir) **ümmet** (cehenneme) **girdikçe,** (sapık yolda) **kendi**(sine örnek olmuş yoldaş ve) **benzerine lânet eder.**

Nihâyet birbirine yetişip orada hep birlikte toplandıklarında, en sonraki (taklitçi)**leri en önceki** (lider)**leri**(ni ele vermek) **için /**(cehennemdeki yerleri îtibârıyla) **en sondakileri en öndekileri**(nden şikâyetlenmek) **için/: "Ey Rabbimiz! İşte bizi saptırmış olanlar bunlardır, bu sebeple onlara o ateşten katmerli bir azap ver!" der.**

O (Allâh-u Te'âlâ) da: "(Önderlerden ve uyuntulardan) **her bir fert için kat kat** (azap) **vardır**(, zîrâ kiminiz sapıklığınıza saptırmayı eklediniz, diğerleriniz ise gerçekleri araştırma lüzûmu hissetmeksizin körü körüne taklitçilik yaptınız) **velâkin siz** (kimin başına ne geldiğini) **bilmemekte** (olduğunuz için onlardan intikam alma peşine düşmekte)**siniz!" buyurur.**

Î Z Â H Â T

"Semerkandî, Tefsîr-i kebîr, Beyzâvî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme, bir önceki âyet-i kerîmede anlatılan kâfirlerin durumlarının îzâhının devâmıdır, böylece **Allâh-u Te'âlâ**, kâfirlerin mahşerde kâfirliklerini îtiraf etmelerinin ardından onları cehenneme girdireceğini bildirmiş olmaktadır.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... ٱدْخُلُوا۟ فِىٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ فِى ٱلنَّارِ ... ﴾

"Gerçekten sizden önce geçmiş bulunan birtakım cin ve insan toplulukları arasında siz de o ateşin içine girin!" sözünün sâhibi, ya bi'z-Zât **Allâh-u Te'âlâ**'dır, ya da **İmâm-ı Mukatil** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cehennem bekçilerinden biridir. Bu ihtilâf, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirlerle konuşup konuşmayacağı meselesine dayanmaktadır.

Buna göre **Mevlâ Te'âlâ** kıyâmet günü, dünyâdayken Kendisine ortak koşarak iftirâda bulunmuş olan müşriklere: "Sizden önce geçmiş olan kâfir cinler ve insanlar arasında siz de ateşe girin!" buyuracaktır.

Bu mânâ; kâfirlerin cehenneme bir defada top yekûn olarak girmeyeceklerini, bilakis bir tâifenin arkasından diğer fırkanın gireceğini, böylece aralarında öncelik ve sonralık vasıfları gerçekleşeceğini ve sonra girenlerin, önce girmiş olanların fecî âkıbetini görme imkânı bulacağını anlatmaktadır.

Bu önceliğin neye göre belirleneceği hakkında **Kelbî** *(Rahimehullâh)*: "Zaman bakımından önce yaşayanları önce girececeklerdir, buna göre **Kabil** ve kâfir olan çocukları en önce girecektir!" demiştir.

Bâzı ulemâ ise: "İnkâr ve isyanda ileri gitmiş olan **Firavun** gibilerinden başlanacaktır." derken:

﴿ ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى ٱلرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾
ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِٱلَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ ﴾

"Sonra yemin olsun ki; (bâtılda) **yardımlaşan her** (kâfir) **cemâatten, Rahmân'a karşı cüreti/*isyânı/azgınlığı/kâfirliği/iftirâsı/serkeşliği/* en kuvvetli olan hangileriyse**(, işte onları azgınlık sıralarına göre, topluluklar arasından) **mutlaka çekip çıkaracağız.**

Sonra da andolsun; o kimseleri en iyi bilen Biziz ki, onlar o (cehennem azâbı)**na girmeyi en çok hak etmişlerdir!"** *(Meryem Sûresi:69-70)* âyet-i kerîmelerini delil getirmişlerdir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cinlerin kâfirleri de, insanların kâfirleri gibi azâba çarptırılacaklardır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cinlerin insanlardan önce zikredilmesi, yaratılış bakımından onlardan önce oldukları içindir.

Şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** cinleri yarattığında, onların kimi mümin, kimi kâfir olmuştur. İçlerindeki kâfirler ehl-i îmâna galip gelerek onların kökünü kazıyınca, **Allâh-u Te'âlâ** onlara, reisleri **İblîs** olan bir melek ordusu göndererek onlar üzerine musallat etmiş, nihâyet onlar hepsini helâk etmişlerdir.

Sonra onların ardından **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı halketmiş, ondan da zürriyetini yaratmıştır ki, onların da **Kabil** gibi kâfirleri ve **Hâbîl** gibi müminleri vardır.

Çünkü her zaman cehenneme girmeye müstehak kâfir toplumlar bulunduğu gibi, cennete girmeye hak kazanmış mümin ümmetler de vardır. Bu, şu âna kadar devâm etmiş, âlemin yıkılmasına kadar da devâm edecektir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣١٢- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اَللهُ اَللهُ».

312- **"Yeryüzünde 'Allâh! Allâh!' denmeyinceye kadar kıyâmet kopmayacaktır!"** *(Müslim, İman:66, No:148, 1/131)* buyurmuştur.

Mevlâ Te'âlâ, kâfirleri cehenneme girdireceğini beyân ettikten sonra, onların cehenneme girerken ne yapacaklarını açıklamak üzere:

﴿ ... كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا ... ﴾

"Her bir (kâfir) **ümmet** (cehenneme) **girdikçe,** (sapık yolda) **kendi**(sine örnek olmuş yoldaş ve) **benzerine lânet eder."** buyurmuştur.

Bu cümle-i celîleden maksat; dünyâda dost olan kâfirlerin, âhirette birbirine lânet edeceklerinin, özellikle de uyuntuların, uydukları liderlerden uzaklaşacaklarının beyânıdır. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ اَلْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ ﴾

"O (dünyâda samîmi olan) **dostlar; işte o gün onların bir kısmı diğer bir kısma büyük bir düşman** (olacak)**dır! Ancak o takvâ sâhipleri müstesnâ!** (Çünkü onların dostluğu **Allâh** uğrunda olduğu için sürekli olacaktır.)" *(Zühruf Sûresi:67)* âyet-i kerîmesinde, îmansızların dostluğunun sürekli olmayacağını ifâde etmiştir.

Cümle-i celîlede geçen: **"Kızkardeşi"** ifâdesi, "Soy bakımından değilse de, din bakımından kendileri gibi olanlar" diye tefsîr edilmiştir.

Nitekim **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bir dînin mensupları cehenneme girdiği zaman o dinde bulunan diğer arkadaşlarına lânet ederler.

Müşrikler müşriklere, Yahudiler Yahudilere, Hristiyanlar Hristiyanlara, Sâbiîler Sâbiîlere, Mecûsîler Mecûsîlere, sonrakiler öncekilere lânet eder. Hep birlikte orada toplandıklarında ise âhir zamanda gelenler kendilerine o dîni meşrû eden öncekileri hakkında:

"Ey Rabbimiz! İşte bunlar bizi saptırdılar!" deyince **Allâh-u Te'âlâ**: **"Her birinize kat kat azap vardır!"** buyurur." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/177-179; İbni Ebî Hâtim, no:8450-55, 5/1475-76; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/383)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere; farklı mezheplerde bulunan müminler birbirinin erkek ve kızkardeşleri olduğu gibi, inançları bakımından farklı olan kâfirler de birbirlerinin erkek ve kızkardeşleridirler.

"Mukatil, Mâtürîdî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; cümle-i celîlede; önceki ve sonraki kâfir toplulukların ateşe girdikçe hemşiresine lânet edeceği açıklanmıştır ki, buradaki kız kardeşten maksat; aynı din ve inançta birleşen ümmet ve cemaattir.

Buna göre; müşrikler müşriklere, Yahudiler Yahudilere, Hristiyanlar Hristiyanlara, Mecûsîler de Mecûsîlere lânet edecektir ve bu kıyas üzere diğer kâfirler de birbirini lânetleyecektir.

Özellikle uyuntular, önderlerine: "**Allâh** size lânet etsin! Bizi siz aldattınız!" diyeceklerdir.

Bu mânâya göre; tâbîler de, metbûlar da (uyanlar da, uyulanlar da) birbirlerine lânet edecektirler, uyanlar, kendilerini saptıran liderlerine, sapıtmalarına sebep oldukları için lânet edecekler, liderler ise kendilerine uyanları, sapıklıklarının artmasına ve azaplarının çoğalmasına neden oldukları için lânetleyeceklerdir.

Çünkü onlar kendilerine uyan buldukça daha çok sapıtmışlardır. Ayrıca kendilerine uyanların sayı kalabalığı kadar azapları fazla olmuştur.

Ebû Müslim *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; burada sâdece tâbîlerin, liderlerine lâneti kastedilmiştir. Buna göre onlar: "Bizi bu azâba siz soktunuz, bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** size lânet etsin!" diyeceklerdir, zâten onlar da insanları inkâra dâvet ederek ve **Allâh**'ın dîninden döndürerek bu lâneti hak etmişlerdir.

Nitekim bu husus:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا ... ﴿٣٣﴾ ﴾

"O zayıf görülmüş olan kimseler ise, o büyüklük taslamış olan kişilere (karşı) **dedi ki:**

"Doğrusu (bizi hidâyetten engelleyen kendi suçumuz değildi, bilakis) **gece ve gündüz**(ler)**deki hile** (ve tuzaklarınızla şirki süslü gösterecek faaliyetlerde bulunmanız bizi yoldan çıkardı) **ki; hani siz sürekli bize Allâh'ı inkâr etmemizi ve O'na eşler tanımamızı emrediyordunuz!"** *(Sebe' Sûresi:33)* âyet-i kerîmesinde açıklanmıştır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiği üzere; kâfir ümmetlerin birbirine lâneti, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٥﴾ ﴾

"Sonra kıyâmet günündeyse; bir kısmınız diğer bir kısmı tanımayacak, bâzınız da diğer bir kısma lânet edecektir.

(İşte o zaman sapanlar, kendilerini saptıranlardan, bâtıl ilâhlara tapanlar da, taptıklarından uzaklıklarını bildirecek, böylece o gün siz birbirinizi tanımaz hâle geleceksiniz ve siz putlarınızı lânetlerken, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dile getirmesiyle onlar da size lânet okuyacaktır.)

Sığın(maya mecbur bırakıl)**acağınız yer ancak o ateştir!** (Bugün sizin beni attığınız ateşten Rabbim beni kurtarmıştır, ama o gün) **sizin için yardımcılardan hiçbir kimse de bulunmayacaktır!"** *(Ankebût Sûresi:25)* sözlerine benzemektedir.

Yine böylece:

﴿ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾
وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا
كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾ ﴾

"**O** (sapık önderler kendilerine uya)**nlar**(la birlikte) **azâbı görmüşlerken, o** (şirk ve inkârda izlerine) **uyulmuş olan kimseler, o** (dünyâdayken kendilerine) **tâbi olmuş bulunanlardan tamâmen uzaklaştığında ve onlar**(ın inkârı) **yüzünden**(, kurtuluş sebebi olarak görülen akrabâlık, yoldaşlık ve samîmi dostluk gibi irtibat) **bağlar**(ı) **tümüyle koptuğunda** (işte o zaman bâtıl ilâhlarının kendilerine fayda vermeyeceğini keşke şimdiden anlayabilseydiler de, onlarla tüm ilişkilerini daha dünyâdayken kesebilseydiler)**!**

(Şimdiden olmuş bitmiş gibi kesin olarak bilinmelidir ki;) **o** (müşrik önderlere) **tâbi olmuş bulunan kimseler** (âhirette azâbı gördüklerinde)**:**

"Keşke bizim için gerçekten bir (daha dünyâya geri) **dönüş** (imkânı) **olsaydı da,** (bugün) **onlar bizden uzaklaştıkları gibi,** (o gün) **biz de onlardan uzaklaşsaydık!" demiştir.**

İşte sana! Allâh (şirkle karışık olan) **amellerini onlara, üzerlerine çöken hasretler** (ve pişmanlıklar) **hâlinde böylece** (pişmanlığın hiçbir faydası olmayacağı anda) **gösterecektir.** (Şirk üzere öldükleri için) **onlar o** (cehennem) **ateş**(in)**den aslâ çıkıcı kimseler de değillerdir.** (Zerre kadar îmanla ölenler ise, muvakkat bir zaman için azap içerisinde kalsalar da, sonunda mutlaka çıkacaklardır.)" *(Bakara Sûresi:166-167)* âyet-i kerîmeleri de bu âyeti tefsîr eder mâhiyettedir.

Mevlâ Te'âlâ, kâfirlerin cehenneme girerken birbirlerine lânet edeceklerini beyândan sonra, cehennemde toplandıktan sonraki sözlerini açıklamak üzere:

Âyet: 38

﴿ ... حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ... ﴾

"Nihâyet birbirine yetişip orada hep birlikte toplandıklarında, en sonraki (taklitçi)**leri en önceki** (lider)**leri**(ni ele vermek) **için /**(cehennemdeki yerleri îtibârıyla) **en sondakileri en öndekileri**(nden şikâyetlenmek) **için/: 'Ey Rabbimiz! İşte bizi saptırmış olanlar bunlardır, bu sebeple onlara o ateşten katmerli bir azap ver!' der."** buyurmuştur.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; cümle-i celîlede geçen: (ادَّارَكُوا) fiilinin masdarı hakkında iki görüş vardır:

1) Eğer bu fiil, (تَدَارُكٌ) masdarından alınmış ise, mânâ: "Birbirine yetişip kavuştuklarında ve cehennemde buluştuklarında" demek olur.

Eğer bu buluşma birbirine kavuşma anlamındaysa, bu cümle-i celîle:

﴿ اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾

"(Mevlâ Te'âlâ meleklere buyurur ki:) **"O zâlim olmuş** (müşrik) **kimseleri de, eşlerini de, tapmakta bulunmuş oldukları şeyleri de toplayın!"** *(Sâffât Sûresi:22)* kavl-i şerîfi gibidir.

Eğer bir araya toplanma mânâsındaysa, o zaman:

﴿ وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ ﴾

"(Her biri kendi şeytanıyla aynı zincirde ve bukağılar içerisinde elleri boyunlarına) **sıkıca bağlananlar hâlinde onun**(; o korkunç ateş tabakalarının) **pek dar bir yerine** (tahtaya çivi sokulurcasına zorla) **atıldıkları zaman, işte sana!**

Orada (ölüm temennisiyle: "Ey ölümüm! Şimdi tam zamânın, neredesin gel!" diyerek) **tam bir yok oluş çağrısı yaparlar."** *(Furkan Sûresi:13)* kavl-i şerîfinde buyurulduğu üzere, yerlerinin darlığı anlatılmak istenmiştir.

2) Ama bu fiil, cehennem tabakası anlamına gelen (دَرَكٌ) kelimesinden alınma ise, o zaman bu kişilerin sürekli cehennem derekelerinde aşağı doğru düşüşlerine işâret edilmiş olur.

Çünkü cehennem birçok derekelere sâhip olup, cehennem ehli sürekli bu derekelerde aşağı doğru düşüşte bulunacaklar ve hiçbir derekede karar kılamayacaklardır. Bir yer ne kadar kötü olsa da, sürekli istikrarsızlıktansa, orada yerleşmek, bir nevî teselli ve rahatlık sebebi olacağından, cehennem ehline bu rahatlık verilmeyecektir.

Bâzıları: "Düşen yer" anlamına gelen "Hâviye" kelimesinin de bu nedenle cehenneme isim verildiğini söylemişlerdir.

"Fahrurrâzî, İbnü'l-Cevzî, Hâzin ve **Beyzâvî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; cümle-i celîlede geçen: **"Sonrakiler"**den ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

1) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre, her ümmetin sonu öncekilerine bu sözü söyleyecektir.

2) Süddî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âhir zamanda bulunanlar, kendilerine yanlış dinleri meşrû eden öncekilerine bu sözü söylerler.

3) İmâm-ı Mukatil *(Rahimehullâh)*a göre ise; cehenneme sonra giren etbâ, en önce giren liderlerine bu sözü söylerler, çünkü önderler cehenneme önce girerler.

Cümle-i celîlede geçen:

﴿ ... رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا ... ﴾

"Ey Rabbimiz! İşte bizi saptırmış olanlar bunlardır!" kavl-i şerîfindeki "Saptırma" ifâdesi iki türlü değerlendirilebilir:

1) Liderler kendilerine uyanları bâtıl yollara çağırarak, yanlışları onların nazarında süsleyerek ve o bâtılları iptal eden delilleri gizlemeye gayret ederek onları saptırmışlardır.

2) Mevki bakımından sonda olanlar, önde olanları büyük görerek, bâtıl inançlarında onları taklit etmişler ve kendilerine uymuşlardır. İşte liderler hiçbir şey yapmasalar da, konumları îtibârıyla önder oldukları için, onların sapık yolda kalmaları, kendilerini örnek alanları saptırma teşebbüsü kabul edilmiştir.

Sonra **Mevlâ Te'âlâ**, müşrik liderlere uyanların:

﴿ ... رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ... ﴾

"Ey Rabbimiz! İşte bizi saptırmış olanlar bunlardır, bu sebeple onlara o ateşten katmerli bir azap ver!" diyerek, liderlerinin azaplarının kat kat olmasını talep ettiklerini nakletmiştir ki, bu âyet-i kerîme:

﴿ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ ﴾

"Yüzlerinin o ateş içerisinde çokça (evirilip-çevrilerek sağa-sola) **döndürüleceği günü** (sürekli kendilerine hatırlat)**!** (O zaman:) **'Ah, keşke biz Allâh'a da itaat etseydik, o Rasûle de itaatkâr olsaydık!' diyecekler."**

(Cehenneme düşenler, kendilerini biraz olsun rahatlatmak için, dünyâda sapıtmalarına sebep olan önderlerine beddua etmek üzere) **dediler ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten de biz, efendilerimize**(, ulularımıza) **ve** (bizi yöneten) **büyüklerimize itaat ettik, onlar da bizi o** (doğru) **yoldan saptırdılar.**

Ey Rabbimiz! (Kendi sapıklıklarıyla yetinmeyip, bizi de dalâlete düşürdükleri için) **onlara** (bize verdiğin) **azaptan iki kat** (fazlasını) **ver ve onlara pek büyük ve çok güçlü bir lânetle lânet et!"** *(Ahzâb Sûresi:66-68)* âyet-i kerîmelerinde açıklanan hakîkate işâret etmektedir.

Mevlâ Te'âlâ da onlara cevâben:

﴿ ... قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾

"Herkese kat kat vardır, lâkin siz bilmemektesiniz!" buyurarak: "Siz deseniz de demeseniz de zâten Biz bunu yaptık ve herkese hak ettiğini verdik!" buyurmak istemiştir ki, bu mânâ:

﴿ اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ ﴾

"O kimseler ki kâfir olmuşlardır ve (bununla yetinmeyip başkalarını da) **Allâh'ın yolun**(a inanmak)**dan engellemişlerdir;** (dünyâdayken, insanların İslâm'a girmesine mâni olarak) **fesat çıkarmakta bulunmuş olmaları sebebiyle Biz de onlara**(, cehennemde çektikleri) **azap üstüne başka bir azap artır**(ma kararı al)**mışızdır** (ki, bunun bir netîcesi olarak kara katır gibi akrepler ve develer gibi engerek yılanları onları dâima sokacaktır)." *(Nahl Sûresi:88)*,

﴿ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ ... ﴿١٣﴾ ﴾

"Yemin olsun ki; elbette onlar hem kendi ağır yüklerini, hem de kendi ağır yükleriyle birlikte(, sapıtmasına sebep oldukları kimselerin) **nice ağır yükleri**(ni) **de mutlaka taşıyacaklardır.**" *(Ankebût Sûresi:13)*,

﴿ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾

"Nihâyet onlar (günahlarını sildirecek bir amelleri bulunmadığı için) **kıyâmet günü** (günah) **yüklerini tam olarak taşıyacaklar,** (yollarının yanlışlığını ve kendilerini sevk edeceği azâbı) **bilmeksizin kendilerini saptırmakta oldukları kimselerin bir kısım yüklerini de** (taşıyacaklardır. Ama taşıdıkları yine kendi yükleri olacaktır, zîrâ onların kötü yola düşmelerine sebebiyet veren de yine kendileri olmuştur)**! Âgâh olun ki; onların yüklenmekte oldukları o şey ne kötü olmuştur!"** *(Nahl Sûresi:25)* âyet-i kerîmelerinde açıklanmıştır.

Abdullah ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; kâfirlerin, önderleri için istedikleri kat kat azap, yılanlarla, özellikle de engerek yılanlarıyla tefsîr edilmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/179)*

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; burada biri çıkıp da: "Buranın mânâsı: 'Herkese hak ettiğinin kat katı vardır!' şeklinde ise bu, zulüm olacağından, **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünülmesi câiz olmaz, değilse, kat kat olmasının mânâsı nedir?" diyecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Kâfirlerin azâbı sürekli artış kaydedecektir, her bir acının peşini sonsuza kadar değişen ve gelişen farklı elemler ve kederler tâkip edecektir. İşte bu, kâfirlerin hak ettiği azâbın son bulmaksızın katlanarak artması demektir."

"Kurtubî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; cümle-i celîlenin sonunda geçen:

﴿ ... وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ... ﴾

"Lâkin siz bilmemektesiniz!" hitâbından anlaşılan, cehennemde yananlar, birbirinin azâbının farkında olmayacaktır. Zîrâ azâbın görünen ve görünmeyen yüzü vardır. Herkes görüneni anlayacak fakat birbirlerinin acı çekme derecelerini farkedemeyince, görünen dışında bir acı çekmediklerini varsayacaklardır.

Zâten onlardan biri, kendisinden daha fazla azap çeken bir başkası olduğunu bilecek olsa, bu onun için bir nevî teselli olacağından, onlar bu tür rahatlamalardan mahrum edileceklerdir.

Ulemânın beyânına göre; bu âyet-i kerîmeden bâzı hususlara delâletler anlaşılmıştır:

1) Kâfirler, sapıklar ve **Ehl-i Sünnet** dışı fırkalara mensup olan bidatçiler, dünyâda yanlış görüşlerin yayılması husûsunda birbirlerine yardım etseler de, âhirette lânetleşecekler, ipleri koparacaklar ve kendilerini saptıranlar hakkında azap dileyeceklerdir.

2) Yine bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; **Ehl-i Sünnet** ulemâsının görüşlerine ters düşen kötü âlimlerin fikirlerine aldanarak onları taklit etmek bâtıl ve fâsit bir durumdur. Ancak bu, kendilerine aldananlar hakkında bir mâzeret sayılmaz. Zîrâ herkes doğruyu inceleyip bulmak ve hakka uymak mecbûriyetindedir.

3) Sapık yollara dâvet edenler, saptırıcı ünvanını ve bunun kazandıracağı azapları hak etmiştirler.

4) Âhiret azâbında başkalarıyla müşterek olmak, dünyâ sıkıntılarında iştirâkin vereceği teselli ve rahatlığı temin etmeyecektir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Te'âlâ**'nın onlardan yüz çevirmesinin eserleri, yaşadıkları anlar içerisinde onlara bir vahşet (yalnızlık hissi) peydâ etti, böylece onlar birbirinden usanmaya başladı. Hattâ onların her biri her şeyden hattâ canından bile darlandı.

Nihâyet birbirine bedduâya başladılar ve biri diğerinden uzaklaşma çabasına girdi. İşte kovulanların sıfatı böylecedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kıyâmet koptuğu zaman hakîkatler ortaya çıkacak, havâs ve avâm herkesin yolları ayrılacak. İşte o zaman mukarrebler a'lây-i illiyyîne yükseltilecek, ashâb-ı yemîn (sağ taraftan defter alanlar) ise cennet ehlinin en aşağı makamında sıradan Müslümanlarla birlikte kalacak. Bunun üzerine avâm havâssa sarılarak:

"Siz bizi **Allâh** dostlarının sohbetinden geri çektiniz, siz bizi onlardan mahrum ettiniz!" dedikten sonra: "Ey Rabbimiz! Bunlar bizi bu mukarreblerin sohbetlerinden saptırdılar, öyleyse Sen onlara bize âit olan perdenin bir katını daha ver!" diyecekler.

Allâh-u Te'âlâ da: "Herkesin kat kat perdesi vardır, onlar sizi mukarreblerin sohbetinden alıkoydukları için, siz de onları taklit ettiğiniz için! Lâkin siz, mukarreb kullar sizin eziyet ve cefânıza sabrettiklerinde, Benim tâat ve mârifetimin meşakkatlerine tahammül ettiklerinde, Benim onlar için neler hazırladığımı bilemezsiniz!" buyuracak.

(Bu mânâlar yadırganmamalıdır,) zîrâ kâfirler hakkındaki her âyet, gaflet ehli müminlere de eteğini çeker (bir noktada onların durumuna da işâret eder).

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Cinlerin ve insanların ekserîsinin topluca cehenneme gireceği:

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾﴾

Andolsun ki muhakkak Biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu(n **kâfirlikte** ısrârı seçeceğini, evveli olmayan ilmimizle bildiğimizden dolayı onları) **cehennem için yarattık.**

(Zîrâ işledikleri kâfirlik ve günahların âkıbeti cehennem olacaktır. Ama ezelde Bize ibâdet edeceklerini bildiğimiz kimseleri, Bize kulluk etsinler de cennete girsinler için yarattık.)

Onlar için kalpler vardır, (ama) **onlar**(ı hakkı anlama uğrunda kullanmadıklarından, kendileri) **ile** (gerçekleri) **anlamazlar. Onlar için gözler vardır,** (fakat) **kendileriyle** (**Allâh**'ın yaratıklarına ibret nazarıyla bakıp onlarda bulunan âyetleri) **görmezler. Onlar için kulaklar da vardır,** (lâkin) **kendileriyle** (âyet ve vaazları amel etme niyetiyle) **işitmezler.**

İşte sana! Onlar (anlayış kıtlığı, ibret nazarıyla bakmama ve düşünerek dinlememe yönlerinden) **hayvanlar gibidir! Hattâ** (hayvanlar fayda ve zararı bilip, menfaatlerini celp etme ve tehlikelerden sakınma husûsunda var güçlerini kullanırken) **onlar** (sonsuz faydaları bırakıp, ebedî azaplara kendilerini mâruz kılarak işi tersine çevirdikleri için, hayvanlardan) **daha da sapıktır**(lar)!

İşte sana! Ancak onlar, (kendi kârlarını bilmeyen) **gâfil kimselerin tâ kendileridir.** *(A'râf Sûresi:179)*

﴿وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (39)

(وَقَالَتْ) **dedi,** kim? (أُولَاهُمْ) **öncekileri,** kime? (لِأُخْرَاهُمْ) **sonrakilere,** yâni; reisler, kendilerine uyanlara diyecek, ne diyecek? mâdemki siz bizim sebebimizle sapıttınız, (فَمَا كَانَ) **o halde olmadı,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** kim üzerine? (عَلَيْنَا) **bizim üzerimize,** neden bir şey? (مِنْ فَضْلٍ) **üstünlükten bir şey,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَمَا كَانَ) terkîbindeki (فَا) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) Mukadder şartın cevâbıysa takdîr: (إِذَا كَانَ كَذٰلِكَ فَقَدْ ثَبَتَ أَنْ لَا فَضْلَ لَكُمْ عَلَيْنَا) şeklinde olup mânâ:

"Mâdemki **Allâh-u Te'âlâ**, 'Her birinize kat kat azap vardır' buyurdu, böylece sizin, azâbı hak etmekte bizden fazla payınız olmadığı, dolayısıyla hepimizin, azâba sebebiyet verme husûsunda eşit olduğumuz gerçeği kesinlikle ortaya çıkmış oldu." demektir.

b) Sâbık kelâmın delâlet ettiği mahzûf bir cümleye ma'tûf olabilir, buna göre takdîr: (دَعَوْتُمُ اللهَ تَعَالَى فَسَوَّا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ) şeklinde olup mânâ:

"Siz **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ ettiniz de aramızı eşit yaptı, artık sizin bize bir fazlalığınız kalmadı." demek olur. *(ed-Dürru'l-masûn, Âlûsî)*

2- (لَكُمْ) câr ve mecrûru nâkıs olan (كَانَ)nin mahzûf haberine müteallıktırlar.

3- (مِنْ فَضْلٍ) terkîbindeki (مِنْ) harf-i cerri zâide olup, (فَضْلٍ) kelimesi lafzan mecrûr, (كَانَ)nin ismi olmak üzere mahallen merfû'dur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

Mâdemki siz bu hakîkatleri bilip de aykırı konumunuz üzere ısrarcı oldunuz, (فَذُوقُوا) **öyleyse tadın,** neyi? (الْعَذَابَ) **bu azâbı,** ne sebebiyle? (بِمَا كُنْتُمْ) **olmanız sebebiyle,** nedir olmanız? (تَكْسِبُونَ) **kesbetmekte bulunmanız,** yâni; kazandığınız suçlar sebebiyle.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَذُوقُوا) terkîbindeki (فَا) harfi, fasîha olup, takdîr: (إِذَا تَبَيَّنَ لَكُمْ وَ عَلِمْتُمُوهُ ثُمَّ أَصْرَرْتُمْ عَلَى مَوْقِفِكُمُ الْمُغَايِرِ فَذُوقُوا) şeklindedir ki, buna göre mânâ: "Yanlış yolda olduğunuz size iyice belirip, bunu bildiğiniz halde sonra yine de ters konumunuzda ısrar ettiğinize göre artık tadın!" demektir.

2- (بِمَا) terkîbindeki (بَا) harfi, sebebiyye için olup (مَا) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) Masdariyyedir ki, buna göre takdîr: (بِسَبَبِ كَسْبِكُمْ) "Kazanmanız sebebiyle" demektir.

b) Mevsûle ise (تَكْسِبُونَ) cümlesinde bir âid mahzûftur, yâni; (بِالَّذِي تَكْسِبُونَهُ) "Kendisini kazandığınız o şey sebebiyle" demektir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(**Allâh-u Te'âlâ**'nın bu cevâbını işiten) **en önceki** (lider)**leri de, en sonraki** (taklitçi)**lerine: "Artık sizin için bize karşı hiçbir üstünlük bulunmamakta** (olduğu anlaşılmış)**dır.** (Zîrâ saptırma ve taklitçilik nedeniyle azâbı hak etme husûsunda hepimizin eşit olduğu sâbit olmuştur.)

Öyleyse (kendi isteğinizle bizim peşimize düşerek) **kazanmakta bulunmuş olduğunuz** (kötü) **şeyler nedeniyle bu azâbı tadın!" der.**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî ve **Fahrurrâzî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; şirk önderlerinin, kendilerine uyan kimselere yaptıkları bu hitapta nefyedilen (olmadığı bildirilen) "Üstünlük"ten ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

1) Bunun mânâsı: "Sizin hiçbir şeyde bize karşı üstünlüğünüz olmamıştır, biz sapıttığımız gibi siz de sapıttınız, bizim sizi zorla saptıracak ne artı gücümüz, ne de bize uymanızı sağlayacak huccet ve mûcizelerimiz yoktu. Ancak biz sizi sapıklığa çağırdık, siz de hemen kabul ettiniz.

Oysa size gönderilen peygamberler bunca açık deliller ve mûcizeler gösterdikleri halde onlara icâbet etmediniz." şeklinde olabilir. Buna göre liderlerin, kendilerine uyanlara söyledikleri bu söz, şeytanın toptanına söylediği söz gibidir. Nitekim:

﴿ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ
وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ
مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ
إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ ﴾

"(Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdirilip) **o** (muhâsebeyle ilgili önemli) **iş sağlamca bitirildiği zaman** (herkesi saptıran) **şeytan** (konuşma yapmak üzere ateşten bir minbere çıkıp) **dedi ki: "Gerçekten de Allâh** (diriltilip, yaptıklarınızın karşılığını göreceğinize dâir) **size hak olan bir sözle vaatte bulunmuştu. Ben de size** ('Dirilmek yok, hesap yok! Olsa bile putlar size şefaat edecek!' diye birtakım boş) **vaatte bulunmuştum.**

Ama ben size (verdiğim) **sözü bozdum. Zâten size karşı benim için hiçbir tasallut** (ve güç) **bulunmamaktaydı. Ancak ben sizi** (sapıklığa) **çağırmıştım, siz de** (sapıklığa gönüllü ve meyilli olduğunuzdan) **hemen bana çokça icâbet etmiştiniz. Artık** (size yalancı çıktığım için) **beni tenkit etmeyin,** (benden hiçbir delil talep etmeksizin dâvetime seve seve koştuğunuz için) **nefislerinizi kınayın!**

Ben (içinde bulunduğunuz azaptan kurtulmanız için) **aslâ size yardım edici biri olamam. Siz de** (düştüğüm durumdan kurtulmam için) **kesinlikle bana yardım edici kimseler olamazsınız! Şüphesiz ki ben bundan önce** (dünyâda) **beni**(m her sözümü dinleyerek, beni **Allâh-u Te'âlâ**'ya) **ortak koşmuş olmanızı** (bugün red ve) **inkâr ettim! Muhakkak ki** (şirk gibi en büyük suçu işlemiş olan) **o zâlimler, çok acı verici büyük bir azap sâdece onlara âittir!"** *(İbrâhîm Sûresi:22)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati beyân etmiştir.

2) Bunun mânâsı: "Hepimizin azâbı eşittir, dolayısıyla azap hafifliği husûsunda bizim sizden bir üstünlüğümüz yoktur." şeklinde olabilir ki, birinci mânâda dünyâ ile alâkalı üstünlük nefyedilmiştir, bu mânâ ise âhirete râcidir.

Eğer burada biri: "Birinci mânâya göre liderler yalan söylemektedirler, çünkü onlar olanca güçleriyle insanları kâfirliğe dâvet ve teşvik etmişler, yerine göre bu uğurda zor da kullanmışlardır. Böylece onlar sapık ve saptırıcı olmuşlardır. Onlara uyan düşük tabaka her ne kadar sapık iseler de, başkalarını saptırıcı olmamışlardır. Bu durumda liderlerin bu sözünün asılsız olduğu ortaya çıkmıştır." diyecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Her liderin herkes hakkında zor kullanması düşünülemez. Nitekim **Ebû Cehil**'in, **Ebû Leheb**'i zorlamış olması söz konusu olamaz. Ama müşrik liderler, fakirleri ve köleleri inkâra zorlamışlardır.

Bu durumda sözlerinde doğruluk payı varsa da, zorladıkları kimseler hakkında, zoru görünce yalana başvurmuşlardır. Nitekim:

﴿وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَى بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾﴾

"(Habîbim!) **Sen o zâlimleri, Rableri katında** (hesap vermek için) **durdurulmuşlarken bir görecek olsaydın! Onların bir kısmı diğer bir kısma söz çevirir de, o zayıf tutulmuş kimseler o büyüklük taslamış olan kişilere:**

"Siz (bizi doğru yoldan engellemiş) **olmasaydınız elbette biz** (İslâm'a) **inanan kimseler olmuştuk." der. O büyüklük taslamış olan kimseler o zayıf tutulmuş olanlara** (cevâben) **dedi ki:**

"Size geldikten sonra, o hidâyetten sizi biz mi engelledik? Doğrusu siz (körü körüne taklitçiliği hidâyete uymaya tercih eden) **suçlu kimselerdiniz!"**

O zayıf görülmüş olan kimseler ise, o büyüklük taslamış olan kişilere (karşı) **dedi ki:**

"Doğrusu (bizi hidâyetten engelleyen kendi suçumuz değildi, bilakis) **gece ve gündüz**(ler)**deki hile** (ve tuzaklarınızla şirki süslü gösterecek faaliyetlerde bulunmanız bizi yoldan çıkardı) **ki; hani siz sürekli bize Allâh'ı inkâr etmemizi ve O'na eşler tanımamızı emrediyordunuz!"**

Böylece onlar o (korkunç) **azâbı gördüklerinde** (dehşete kapılarak ne yapacaklarını şaşırdılar da,) **pişmanlığı** (ve onun netîcesi olarak ağlayıp el ısırmayı açıkça yapma imkânı bulamayınca gam ve kederlerini içlerinde) **gizlediler** (ve için için yandılar)**./Böylece onlar** (şiddetli) **azâbı gördüklerinde** (daha fazla direnme imkânı bulamayıp) **pişmanlık açıkladılar./**

Ama Biz (onlara hiç acımayarak) **o kâfir olmuş** (kibirli) **kimselerin boyunlarına o** (ateşten) **bukağıları geçirdik! Zâten** (kıyâmet günü) **onlar** (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş oldukları** (kâfirlik ve günahlar gibi kötü) **şey**(lerin kazandıracağı azap ve işkence)**den başkasıyla cezalandırılmayacaklardır."** *(Sebe' Sûresi:31-33)* âyet-i kerîmelerinden anlaşıldığı üzere; liderler gece-gündüz sürekli insanları şirke düşürmek için hileli faaliyetlere başvurmuşlardır.

Gerçi; kıyâmet günü kâfirlere yalan söyleme imkânı verileceği de bir gerçektir. Nitekim:

﴿ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾
انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ ... ﴿٢٤﴾ ﴾

"Sonra onların fitneleri (ve kendilerini azaptan kurtarır düşüncesiyle sundukları mâzeretleri)**: "Rabbimiz olan Allâh'a yemin olsun ki, biz şirk koşan kimseler değildik!" de**(mek sûretiyle, **Allâh**'ın adına bile bile yalan yere yemin et)**melerinden başka bir şey olmamıştır.**

(Habîbim!) **Bak** (gör ki, onlar şirkten uzak olduklarını savunarak) **nasıl da kendi nefislerinin aleyhine yalan söylediler."** *(En'âm Sûresi:23-24)* âyet-i kerîmelerinde bunun böyle olduğu açıkça görülmektedir.

Ulemânın beyânına göre; **Ehl-i Sünnet** dışı **Cebriyye** fırkasının dediği gibi, kul sapıtma ve saptırma mecbûriyetinde değildir. Bilakis sapma da, saptırma da kulun kendi hür irâdesiyle teşebbüs ettiği fiillerdir. Bu nedenle:

﴿ ... فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴾

"Kazanmakta olduğunuz şeyler nedeniyle azâbı tadın!" buyrularak, "Kesb" kula isnâd edilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** mecbur olmadığı halde, kulun arzusunu ve gücünü kullandığı şeyi, bir imtihan olsun diye yaratma karârı almıştır. Ama burada öne geçen kulun irâdesi olduğundan, kul kâsib, **Allâh-u Te'âlâ** ise Hâlık'tır! Yaratan mesul olmaz, sebep olan ise mesuldür.

"**Rûhu'l-beyân Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; kâfirlerin önderleri kendilerine uyanlara şöyle demiş olmaktadırlar: "İçine düştüğünüz azap, kâfirliğiniz sebebiyle kazandığınız şeylerdir, şimdi ise tutulduğunuz azâbı başkasına ısmarlıyorsunuz!"

جُمْلَه دَانَنْدْ اِينْ اَگَرْ تُو نِگَرَوِى هَرْ چه مِى كَارِيَشْ رُوزِى بِدْرَوِى

"İnanmasan da sen, bilir herkes bunu;
Ne ekersen sen, bir gün biçersin onu!" *(Mesnevî, cilt:3, beyit no:4785)*

("**Ankaravî**" Şerhinde zikredildiğine göre; sen ister tasdik et ister etme, bütün halk şu kaideyi bilirler ki; 'Her ne ekersen, sonunda onu biçersin'. Yâni; dünyâ âhiretin tarlasıdır. Hayır ve şerden her ne yaparsan, âkibet onun netîcesini görürsün. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurmuştur ki:

٣١٣- « اَلنَّاسُ مَجْزِيُّونَ بِأَعْمَالِهِمْ إِنْ خَيْرًا فَخَيْرًا وَ اِنْ شَرًّا فَشَرًّا ».

313- **"İnsanlar amellerine göre karşılıklandırılacaklardır; hayra hayırla, şerre ise şerle** (mukabele olunacaktır)**!"** *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/413)*)

Şunu bil ki; inkâr ehli olan kâfirler, iyi kulların irşadlarından yüz çevirmişler, kötü âdetler kesbetmişler, böylece onlar enbiyâ-i izâmın ve evliyâ-i kirâmın meşrû' ettiği güzel sünnetlerden gaflete düşmüşlerdir.

Sonra onların işleri, ikrârın fayda vermeyeceği bir zamanda suçlarını ve sapıklıklarını îtirâfa dönmüştür. O halde akıllı kişi, ecel gelmeden evvel durumunu telâfi etmelidir.

Nitekim hadîs-i şerîfte:

٣١٤- وَفِى الْحَدِيثِ « جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ ».

314- **"Îmânınızı yenileyin!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8718, 3/281; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:2/357)* buyurulmuştur ki; bundan maksat bir mertebeden diğerine geçiştir. Zîrâ îmânın esâsı, ilk îmanla tamamlanmıştır, lâkin îman onsekiz mertebe üzeredir, inâyet **Allâh-u Te'âlâ**'dandır!

"**Mesnevî**" de şöyle buyurulmuştur:

تَازَه كُنْ اِيمَانْ نَه اَزْ گُفْتِ زَبَانْ اَىْ هَوَارَا تَازَه كَرْدَه دَرْ نِهَانْ

تَا هَوَا تَازَه سْتْ اِيمَانْ تَازَه نِيسْتْ كِينْ هَوَا جُزْ قُفْلِ آنْ دَرْوَازَه نِيسْتْ

"Tâzele îmânını, bırakma yalnız dilde,
Ey gizlice hevâsını tâzeleyen kimse!
Îman değildir tâze, tâze oldukça hevâ,
Kilididir hevâ, îman kapısının zîrâ!" *(Mesnevî, cilt:1, beyit no:1078, 1079)*

("**Ankaravî**" şerhinde zikredildiğine göre; îmânını cân-u gönülden tâzele. Sâdece dilin sözünden tâzeleme! Zîrâ tasdîk-i cenân (kalbin doğrulaması) olmasa, sırf ikrâr-ı lisân (dilin îtirâfı) yeterli değildir. Yoksa münafığın îmânıyla müşterek olmuş olur.

Âyet: 39

Ey gönlünde gizlice nefsinin hevâsını tâzelemiş kimse! (Vazgeç artık sen bundan, kabul etsin seni Yezdân!) Hevâ tâze ve kuvvetli oldukça, îman tâze ve kâmil değildir.

Zîrâ hevâ, o kapının kilidinden başka bir şey değildir. Yâni, nefsin, mâ sivâya (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şeylere) muhabbetinden ibâret olan hevâ, **Cenâb-ı Hakk**'a vâsıl olmaya (kavuşmaya) kuvvetli bir mânîdir. Hevâ, o hakîkat kapısının (üstüne vurulmuş) kilidi gibidir.

(İşte bu yüzden) hevâ zâil olmadıkça, hakîkat kapısı açık olmaz ve (manevî yürüyüşe geçen) sâlik, **Cenâb-ı Hakk**'a vusûl bulamaz (ulaşamaz). *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/102)*)

Allâh-u Te'âlâ peygamberler vâsıtasıyla kullarını îmânâ dâvet etmiştir. Bu dâvete icâbet eden, cennet yoluna ermiş, icâbet etmeyen de ateşe düşmüştür.

Denilmiştir ki; **Allâh-u Te'âlâ** cehennemi ancak kullarına karşı aşırı şefkatinden ve onları kayırmasından dolayı yaratmıştır. Nasıl ki bir adam insanları ziyâfete dâvet ederken:

"Ziyâfetime gelene ikrâm ederim, gelmeyene ise bir şey yoktur!" der, diğer biri ise, son derece cömert olduğunu açıklamak için: "Bana gelene ikrâm ederim, gelmeyeni ise döverim ve hapsederim!" der ki, işte bu, birincisinin ikrâmından daha kuvvetli ve daha mükemmeldir.

Bâzı âlimler şöyle demiştir: "Cehennem ateşi bir bakıma hayırdır, bir bakıma şerdir.

Nitekim **Nemrûd**'un ateşi de bakanların gözlerine şer göründüyse de, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a serinlik ve esenlik olmuştur. Bir hâkimin elindeki kamçı da, azgınlar için hayır, itaatkârlar için şerdir. Artık cehennem azâbından kurtulmak isteyen kimse, hayırlı kulların yolundan ayrılmamalıdır."

Mevlânâ Celâlüddîn *(Kuddise Sirruhû)* bir gün **Karaman** halkına vaaz ederken: "Günahkâr olup da isyânından tevbe etmeden önce ölen kimseyi **Allâh-u Te'âlâ** adâleti ile cehenneme sokacaktır. Suçu miktârı yandıktan sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu oradan çıkarıp âzâd edecek ve cennete sokacaktır!" deyince, o mecliste bulunan bir adam:

"Ey **Mevlânâ**! Keşke bu, kişinin ırzı ve haysiyeti yıkılıp kırılmadan önce olaydı! Sen **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ et de, bizi ırzlarımız kırılmadan (haysiyetimiz yerle bir olmadan) önce cennetle müşerref kılsın!" dedi.

Allâh-u Te'âlâ'dan, bize lütfu keremiyle muâmele etmesini dileriz, zîrâ hidâyet ve tevfîkın sâhibi ancak O'dur!

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (40)

(إِنَّ الَّذِينَ) **muhakkak o kimseler ki,** (كَذَّبُوا) **tekzib ettiler,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** daha? (وَاسْتَكْبَرُوا) **büyüklendiler,** neden? (عَنْهَا) **onlardan,** yâni; onları kabullenmekten, (لَا تُفَتَّحُ) **aslâ açılmayacak,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** ne? (أَبْوَابُ السَّمَاءِ) **göğün kapıları,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَاسْتَكْبَرُوا) cümlesi, i'râbtan mahalli olmayan (كَذَّبُوا) sıla cümlesine ma'tûf olup, (الَّذِينَ) mevsûlü sılasıyla birlikte (إِنَّ)nin ismidir.

2- (لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ) cümle-i fi'liyyesi (إِنَّ)nin haberi olmak üzere mahallen merfû'dur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

daha? (وَلَا يَدْخُلُونَ) **giremeyecekler,** neye? (الْجَنَّةَ) **cennete,** ne zamana kadar? (حَتَّى يَلِجَ) **giri**(p yerleşi)**nceye kadar,** ne? (الْجَمَلُ) **deve,** nerede? (فِي سَمِّ الْخِيَاطِ) **iğnenin deliğinde,** (وَكَذَٰلِكَ) **işte sana böylece,** yâni; bu fecî cezânın misliyle, (نَجْزِي) **cezalandırırız,** kimleri? (الْمُجْرِمِينَ) **mücrimleri,** yâni; suçluları.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَكَذَٰلِكَ) cümlesindeki (وَاوْ) harfi, isti'nâfiyye veyâ i'tirâziyye olup (كَافْ) harf-i cerri teşbih içindir.

2- (ذَا) ism-i işâreti mahallen mecrûr olup, mahzûf bir mef'ûl-ü mutlakın sıfatıdır, âmili kendisinden sonraki (نَجْزِي) fiilidir. Buna göre takdîr: (وَجَزَاءً مِثْلَ ذَٰلِكَ الْجَزَاءِ نَجْزِي) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

O kimseler ki; Bizim âyetlerimizi yalanlamışlardır ve onlar(a inanmak)**dan uzaklaşıp büyüklenmişlerdir, gerçekten de gök kapıları onlar**(ın yaptıkları duâların ve amellerin kabûlü için, öldüklerinde de rûhları) **için azıcık bile açılmayacaktır ve deve iğnenin deliği içerisine girinceye kadar onlar cennete** (ebediyyen) **giremeyeceklerdir.**

İşte sana! Biz o (şirk gibi en büyük günahı işlemiş olan) **suçluları böyle** (fecî bir azap ile) **cezalandırırız.**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ,** kâfirlerin tehdidini tamamlamak üzere bu âyet-i kerîmeyi getirmiştir. Nitekim daha önce geçen:

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾

"Ama o kimseler ki âyetlerimizi yalanlamışlardır ve onlar(a inanmak)**-dan uzaklaşıp büyüklük taslamışlardır, işte sana! Onlar da ancak, o ateşin ayrılmaz arkadaşlarıdır. Kendileri orada** (hiç çıkmamak üzere) **ebediyyen kalıcılardır."** *(A'râf Sûresi:36)* âyet-i kerîmesinde, âyetleri yalanlayan ve onlara inanmaktan kibredenlerin, cehennemde ebedî kalacakları beyân edilmişti.

İşte bu âyet-i celîlede de, bu mükezzib ve müstekbirler hakkında cehennemde ebedîlik mefhûmunun nasıl gerçekleşeceği îzah edilmiştir.

"Bizim âyetlerimizi" kavl-i şerîfinde geçen **"Âyetler"**: "Dînin temel meselelerine delâlet eden deliller" olarak tefsîr edilmiştir.

Buna göre **Dehriyye** (herşeyin zamanla kendi kendine yaratıldığını savunanlar), **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının ve sıfatlarının varlığını gösteren delilleri inkâr etmektedirler. Müşrikler **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığına inanmaktadırlar ama onlar da tevhîdi (birliği)nin delillerini kabul etmemektedirler.

Peygamberleri inkâr edenler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir elçi göndermediğini iddia ederek, O'nun elçiler gönderdiğine delâlet eden bunca delilleri tanımamaktadırlar. Bâzı peygamberlere inansalar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetini inkâr edenler, onun peygamberliğinin doğruluğunu gösteren bunca delil ve mûcizeleri inkâr etmektedirler.

Âhireti inkâr edenler, öldükten sonra dirilmenin doğruluğunu ortaya koyan bunca delâili görmezden gelmektedirler.

İşte: **"Bizim âyetlerimizi yalanlamış olanlar"** kavl-i şerîfi, bu inkârcıların tümünü içine almaktadır.

Âyet-i kerîmede geçen "İstikbâr" vasfı, "Haksız yere bâtıl yollarla üstünlük sağlamaya çalışmak" anlamına gelmektedir ki, beşer hakkında bu sıfat bir zem ve kınama ifâdesidir. Nitekim:

﴿ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ... ﴿٣٩﴾ ﴾

"Böylece o ve orduları (**Mısır** ve civârındaki) **o toprakta** (ululuğu kendilerine mahsus görüp, nefisleri dışındaki herkesi köle yerine koyarak) **haksız yere büyüklendi**(ler)**."** *(Kasas Sûresi:39)* kavl-i şerîfinde bu vasıf **Firavun** ve adamları hakkında kullanılmıştır.

Buna göre: **"Bizim âyetlerimizden kibirlenmiş olanlar"** kavl-i şerîfi: "Bizim âyetlerimize inanmayı kendilerine yediremeyenler, bunu bir zül kabul edenler, âyetlerimize son derece hor bakanlar, onlara kıymet vermeyenler, taraflarına bakmayanlar, onlardan gözlerini yumup onları sırtlarının arkasına atanlar, dolayısıyla da mûcebiyle amel etmeyenler" gibi mânâlarla tefsîr edilmiştir.

"**Mâtürîdî, Zâdü'l-mesîr, Fahrurrâzî, Beğavî, Kurtubî** ve **Âlûsî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... أَبْوَابُ السَّمَاءِ ... ﴾

"**Gök kapıları**" ifâde-i celîlesindeki "Gök"ten ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1) Meşhur olan görüşe göre; bu, bilinen ve görülen göktür.

Göğün kapıları olması mümkün bir şeydir, üstelik bu âyet-i kerîmede bunun varlığı beyân edilmiş, her haberi doğru olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bunun böyle olduğunu bildirmiştir. Artık bunu temsîlî bir ifâde kabul edip tevil etmeye lüzum yoktur.

Bâzılarının: "Gök yuvarlıktır, hark ve iltiâma (açılıp kapanmaya) elverişli değildir!" şeklindeki sözleri kesin ilim ifâde eden bir güce sâhip değildir. Yeni heyet ehlinin (sonraki gök bilimcilerin) sözünden anlaşılan; feleklerin hark ve iltiâma (açılıp kapanmaya) elverişli olduğudur.

2) Zeccâc *(Rahimehullâh)* gibi bâzı ulemâ ise buradaki semâdan, cennetin kastedildiğini söylemişlerdir. Cennet gök cihetinde olduğu için, kapıları da "Gök kapıları" diye adlandırılmıştır. Nitekim:

﴿ وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾

"**Rızkınız**(ın takdir ve tâyini, ayrıca güneş, ay ve yıldızlar gibi maddî esbâbı) **da, vaad olunduklarınız da göktedir.**" *(Zâriyât Sûresi:22)* âyet-i kerîmesinde bize vaad olunan cennetin gökte olduğu bildirilmiştir.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ ... ﴾

"**Gök kapıları onlar için azıcık bile açılmayacaktır**" cümle-i celîlesine birkaç mânâ verilmiştir:

1) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* buraya: "Amellerinden hiçbir şey **Allâh**'a yükselmez, ne amelleri için, ne de duâları için gök kapıları açılmaz!" mânâsı vermiştir. Bu mânâ:

﴿ ... إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ... ﴿١٠﴾ ﴾

"(Tevhîd, tesbîh, tahmîd ve tekbîr gibi) **o pâk sözler ancak O**(nun kabul makamı)**na yükselir.** (Namaz, oruç, hac, zekât gibi) **o sâlih amel ise, onu da** (ancak) **o** (tevhîd kelimesi) **yükseltir.**" *(Fâtır Sûresi:10)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾
كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ ﴾

"**Hayır!** (Bu inkârı bırakın da îmân ederek iyilere katılın!) **Şüphesiz iyilerin** (yaptıkları güzel amellerin kayıtlı olduğu) **kitap**(lar)**ı elbette Illiyyîn'dedir. Illiyyûn'ün ne olduğunu sana hangi şey bildirmiştir?**

(Kimse bilemez ki bildirsin, ancak Ben bilirim! İşte şimdi bildiriyorum ki; o,) **yazısı açık olan**/*(bütün hayırların, kendisinde bulunduğuna dâir bir alâmetle)* ***nişanlı***/ **büyük bir kitaptır**(. Melâikenin efendileri olan Kerûbiyyûn meleklerinin sâkin bulunduğu yedinci kat gökte, **Arş**'ın altında bulunan bu kitapta, meleklerin amelleri dâhil, ins-ü cinnin sâlihlerinin tüm amelleri kayıtlıdır.

İşte her müminin özel defteri bu büyük kitabın içindedir) **ki;** (**Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen son derece yakın kılınan) **mukarreb** (melek)**ler onun yanında bulun**(arak kendisini koru)**maktadır**/***on****(da bulunanlar)****a şahitlik yapmaktadır***/**!"** *(Mutaffifîn Sûresi:18-21)* âyet-i kerîmelerinden alınmadır.

Buna göre müminlerin amelleri göğe yükselmekte olduğu gibi, kâfirlerin amelleri de yerin dibine döndürülür. Nitekim:

﴿ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝٥ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ... ۝٦ ﴾

"**Sonra onu**(n amelini) **alçakların en alçağı olan** (bir kitab)**a çevirdik! Ancak iman edip, sâlih ameller işlemiş olanlar müstesnâ.**" *(Tîn Sûresi:5-6)* âyet-i kerîmeleriyle,

﴿ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ۝٧ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ۝٨ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ۝٩ ﴾

"Hayır! (Dirilmekten ve hesaptan bu kadar gâfil olmayın!) **Şüphesiz** (çekinmeden günah işleyen) **fâcirlerin** (yaptıkları kötü amellerin kayıtlı olduğu) **kitab**(lar)**ı elbette Siccîn'dedir. Siccîn'in ne olduğunu hangi şey sana bildirmiştir?**

(Kimse bilemez ki bildirsin, ancak Ben bilirim! İşte şimdi bildiriyorum ki; o,) **yazısı açık olan**/*(içinde hiçbir hayır bulunmadığına dâir bir alâmetle)* ***nişanlı***/ **büyük bir kitaptır** (ki, kâfirlerin ruhlarının hapsedildiği yedinci kat yerde bulunan bu kitapta, şeytanların amelleri dâhil, ins-ü cinnin kâfirlerinin tüm yaptıkları yazılıdır. İşte her kâfirin özel defteri bu büyük kitabın içindedir)**!"** *(Mutaffifîn Sûresi:7-9)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati nâtıktır.

2) Cennetin gökte bulunmasına göre mânâ: "Onlar cennete giremeyecekleri için kendilerine göğe çıkma izni verilmez!" şeklindedir.

3) "Onlara bereket ve hayır inmez!" mânâsı,

﴿ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ۝١١ ﴾

"Nihâyet Biz göğün kapılarını (bardaktan boşanırcasına) **bolca dökülen bir suyla açıverdik!**" *(Kamer Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinden alınmıştır. Bütün hayırlar ve bereketler gökten yağdığına göre, kendilerine gök kapıları açılmayan kimselere bereket, hayır ve rahmetten hiçbir şey inmeyecek demektir.

Demek ki; ruhların sa'îd ve mutlu olması, ya gökten üzerlerine yağan türlü türlü hayırlar sâyesindedir, ya da o ruhların amellerinin göklere yükselmesi netîcesindedir.

Bu da gösteriyor ki, gökler ruhların sevinç ve saâdet mekânlarıdır; hayırlar ve bereketler oradan yağmaktadır, saâdetleri elde eden ruhlar da oraya yükselmektedir.

Hal böyle olunca: "Onlara gök kapıları açılmayacak" kavl-i şerîfi, inkârcılar hakkında tehdit türlerinin en büyüklerinden olmuştur.

4) Dahhâk vâsıtasıyla **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklolunduğuna göreyse mânâ: "Öldükleri zaman kâfirlerin ruhlarına gök kapıları açılmayacaktır!" demektir.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi diğer birçok zevat da bu görüştedir. Bunu teyid eden birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet de mevcuttur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Burada göklerin, kâfirlerin ruhlarına açılmayacağı kastedilmiştir, ama müminlerin ruhları için semâ açılır." buyurmuştur. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/182; İbni Ebî Hâtim, no:8459, 5/1476; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/384-385)*

Berâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* fâcirin rûhunun alınıp göğe doğru yükseltilmesini anlatırken şöyle buyurdu:

٣١٥- عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ قَبْضَ رُوحِ الْفَاجِرِ، وَأَنَّهُ يُصْعَدُ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ، قَالَ: «فَيَصْعَدُونَ بِهَا، فَلَا يَمُرُّونَ عَلَى مَلَإٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا قَالُوا: "مَا هٰذَا الرُّوحُ الْخَبِيثُ؟" فَيَقُولُونَ: "فُلَانٌ"، بِأَقْبَحِ أَسْمَائِهِ الَّتِي كَانَ يُدْعَى بِهَا فِي الدُّنْيَا، حَتَّى يَنْتَهُوا بِهَا إِلَى السَّمَاءِ، فَيَسْتَفْتِحُونَ لَهُ فَلَا يُفْتَحُ لَهُ». ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللهِ: ﴿... لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ...﴾

315- **"Onu yükseltirler, meleklerden hangi cemaate uğrasalar mutlaka: 'Bu pis ruh da neyin nesi?' derler. Onlar, onun dünyâda kendisiyle çağrıldığı en kötü ismiyle: 'Falanca!' derler. Nihâyet onu semâya yükselttiklerinde onun için kapının açılmasını isterler, fakat ona kapı açılmaz."**

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Gerçekten de gök kapıları onlar**(ın yaptıkları duâların ve amellerin kabûlü için, öldüklerinde de ruhları) **için azıcık bile açılmayacaktır ve deve iğnenin deliği içerisine girinceye kadar onlar cennete** (ebediyyen) **giremeyeceklerdir."** âyet-i kerîmesini okudu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/185; İbni Ebî Hâtim, no:8465, 5/1477-1478; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/296; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18534, 30/502)*

Berâ ibni Âzib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bir cenâzeye çıkmıştık, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kabrin yanına oturdu, biz de sanki başlarımızın üzerinde kuş varmış gibi oturduk.

Henüz cenâze için lahid kazılıyordu. O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* üç kere: **"Kabir azabından Allâh'a sığınırım!"** buyurduktan sonra şöyle buyurdu:

٣١٦- عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جِنَازَةٍ فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْقَبْرِ وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ كَأَنَّ عَلَى رُءُوسِنَا الطَّيْرَ وَهُوَ يُلْحَدُ لَهُ فَقَالَ: «أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ!» ثَلَاثَ مِرَارٍ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا كَانَ فِي إِقْبَالٍ مِنَ الْآخِرَةِ وَانْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا تَنَزَّلَتْ إِلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ كَأَنَّ عَلَى وُجُوهِهِمُ الشَّمْسَ مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ كَفَنٌ وَحَنُوطٌ فَجَلَسُوا مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ حَتَّى إِذَا خَرَجَ رُوحُهُ صَلَّى عَلَيْهِ كُلُّ مَلَكٍ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَكُلُّ مَلَكٍ فِي السَّمَاءِ وَفُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَابٍ إِلَّا وَهُمْ يَدْعُونَ اللهَ أَنْ يُعْرَجَ بِرُوحِهِ مِنْ قِبَلِهِمْ فَإِذَا عُرِجَ بِرُوحِهِ قَالُوا: رَبِّ! عَبْدُكَ فُلَانٌ فَيَقُولُ: أَرْجِعُوهُ فَإِنِّي عَهِدْتُ إِلَيْهِمْ أَنِّي مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ وَفِيهَا أُعِيدُهُمْ وَمِنْهَا أُخْرِجُهُمْ تَارَةً أُخْرَى قَالَ: فَإِنَّهُ يَسْمَعُ خَفْقَ نِعَالِ أَصْحَابِهِ إِذَا وَلَّوْا عَنْهُ فَيَأْتِيهِ آتٍ».

وَفِي رِوَايَةِ الطَّبَرَانِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَاهُ مُنْكَرٌ وَنَكِيرٌ، أَعْيُنُهُمَا مِثْلُ قُدُورِ النُّحَاسِ، وَأَنْيَابُهُمَا مِثْلُ صَيَاصِي الْبَقَرِ، وَأَصْوَاتُهُمَا مِثْلُ الرَّعْدِ...

فَيَقُولُ: مَنْ رَبُّكَ؟ مَا دِينُكَ؟ مَنْ نَبِيُّكَ؟ فَيَقُولُ: رَبِّيَ اللهُ وَدِينِيَ الْإِسْلَامُ وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَنْتَهِرُهُ فَيَقُولُ: مَنْ رَبُّكَ؟ مَا دِينُكَ؟ مَنْ نَبِيُّكَ؟ وَهِيَ آخِرُ فِتْنَةٍ تُعْرَضُ عَلَى الْمُؤْمِنِ فَذٰلِكَ حِينَ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ... ﴾

فَيَقُولُ: رَبِّيَ اللهُ وَدِينِيَ الْإِسْلَامُ وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُ لَهُ: صَدَقْتَ ثُمَّ يَأْتِيهِ آتٍ حَسَنُ الْوَجْهِ طَيِّبُ الرِّيحِ حَسَنُ الثِّيَابِ فَيَقُولُ أَبْشِرْ بِكَرَامَةٍ مِنَ اللهِ وَنَعِيمٍ مُقِيمٍ فَيَقُولُ: وَأَنْتَ فَبَشَّرَكَ اللهُ بِخَيْرٍ مَنْ أَنْتَ فَيَقُولُ: أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ كُنْتَ وَاللهِ سَرِيعًا فِي طَاعَةِ اللهِ بَطِيئًا عَنْ مَعْصِيَةِ اللهِ فَجَزَاكَ اللهُ خَيْرًا ثُمَّ يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ مِنَ الْجَنَّةِ وَبَابٌ مِنَ النَّارِ فَيُقَالُ هٰذَا كَانَ مَنْزِلُكَ لَوْ عَصَيْتَ اللهَ أَبْدَلَكَ اللهُ بِهِ هٰذَا فَإِذَا رَأَى مَا فِي الْجَنَّةِ قَالَ رَبِّ عَجِّلْ قِيَامَ السَّاعَةِ كَيْمَا أَرْجِعَ إِلَى أَهْلِي وَمَالِي فَيُقَالُ لَهُ: اُسْكُنْ.

وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا كَانَ فِي انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَإِقْبَالٍ مِنَ الْآخِرَةِ نَزَلَتْ عَلَيْهِ مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ فَانْتَزَعُوا رُوحَهُ كَمَا يُنْتَزَعُ السَّفُّودُ الْكَثِيرُ الشُّعَبِ مِنَ الصُّوفِ الْمُبْتَلِّ وَتُنْزَعُ نَفْسُهُ مَعَ الْعُرُوقِ فَيَلْعَنُهُ كُلُّ مَلَكٍ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَكُلُّ مَلَكٍ فِي السَّمَاءِ وَتُغْلَقُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَابٍ إِلَّا وَهُمْ يَدْعُونَ اللهَ أَنْ لَا تَعْرُجَ رُوحُهُ مِنْ قِبَلِهِمْ فَإِذَا عُرِجَ بِرُوحِهِ قَالُوا رَبِّ فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ عَبْدُكَ

قَالَ أَرْجِعُوهُ فَإِنِّى عَهِدْتُ إِلَيْهِمْ أَنِّى مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ وَفِيهَا أُعِيدُهُمْ وَمِنْهَا أُخْرِجُهُمْ تَارَةً أُخْرَى قَالَ فَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ خَفْقَ نِعَالِ أَصْحَابِهِ إِذَا وَلَّوْا عَنْهُ قَالَ فَيَأْتِيهِ آتٍ فَيَقُولُ مَنْ رَبُّكَ؟ مَا دِينُكَ؟ مَنْ نَبِيُّكَ؟ فَيَقُولُ: لَا أَدْرِى فَيَقُولُ لَا دَرَيْتَ وَلَا تَلَوْتَ وَيَأْتِيهِ آتٍ قَبِيحُ الْوَجْهِ قَبِيحُ الثِّيَابِ مُنْتِنُ الرِّيحِ فَيَقُولُ أَبْشِرْ بِهَوَانٍ مِنَ اللهِ وَعَذَابٍ مُقِيمٍ فَيَقُولُ وَأَنْتَ فَبَشَّرَكَ اللهُ بِالشَّرِّ مَنْ أَنْتَ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الْخَبِيثُ كُنْتَ بَطِيئًا عَنْ طَاعَةِ اللهِ سَرِيعًا فِى مَعْصِيَةِ اللهِ فَجَزَاكَ اللهُ شَرًّا ثُمَّ يُقَيَّضُ لَهُ أَعْمَى أَصَمُّ أَبْكَمُ فِى يَدِهِ مِرْزَبَةٌ لَوْ ضُرِبَ بِهَا جَبَلٌ كَانَ تُرَابًا فَيَضْرِبُهُ ضَرْبَةً حَتَّى يَصِيرَ تُرَابًا ثُمَّ يُعِيدُهُ اللهُ كَمَا كَانَ فَيَضْرِبُهُ ضَرْبَةً أُخْرَى فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهُ كُلُّ شَىْءٍ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ».

وَفِى رِوَايَةِ الطَّبَرَانِيِّ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ نَبِىُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَيُسَلَّطُ عَلَيْهِ عَقَارِبُ، لَوْ نَفَخَ أَحَدُهُمْ فِى الدُّنْيَا مَا أَنْبَتَتْ شَيْئًا، تَنْهَشُهُ ، وَتُؤْمَرُ الْأَرْضُ فَتَضُمُّ، حَتَّى تَخْتَلِفَ أَضْلَاعُهُ».

قَالَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: «ثُمَّ يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ مِنَ النَّارِ وَيُمَهَّدُ مِنْ فُرُشِ النَّارِ».

316- **"Şüphesiz ki mümin kul** (vefat ânında) **âhirete yönelip, dünyâdan kesildiği an, yüzlerinin üzerinde güneş varmış gibi** (parıl parıl parlamakta) **olan melekler onun yanına inerler ki, her biriyle berâber** (cennetten) **bir kefen ve bir koku bulunmaktadır. Onlar onun gözünün gördüğü mesâfeyi doldurur vaziyette otururlar.**

Nihayet rûhu çıkınca gökle yer arasında bulunan her melek ve gökte bulunan her melek ona rahmet okurlar, böylece gök kapıları ona açılır.

(Gök kapılarından) **hiçbir kapı ehli yoktur ki, onun rûhunu kendileri yükseltsinler diye Allâh'a duâ etmesinler. Onun rûhu** (göklere) **yükseltildiği zaman: 'Yâ Rabbi! (Bu,) Senin felan kulun(dur)!' derler. O da: 'Onu geri döndürün! Çünkü Ben onlara şu sözü verdim ki, Ben onları ondan yarattım, tekrar onları ona döndüreceğim ve diğer bir defâ yine onları ondan çıkaracağım!' buyurur.**

Böylece arkadaşları yanından ayrıldıkları zaman o (ölü) **onların ayakkabılarının seslerini işitir."**

Taberânî'nin, **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"O zaman (Allâh-u Te'âlâ tarafından) **-gözleri kurşun kazanlar gibi, azı dişleri sığır boynuzları gibi, sesleri ise gök gürültüsü gibi olan, Münker-Nekîr adında- bir gelen: 'Rabbin kim? Dînin ne? Peygamberin kim?' der. O da: 'Rabbim Allâh, dînim İslâm, peygamberim ise Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***dir!' der.**

Ama o yine (imtihan olsun diye) **onu azarlayarak: 'Rabbin kim? Dînin ne? Peygamberin kim?' der. İşte bu** (sorgu-sual), **mümine arzedilecek son fitnedir.**

İşte bu, Allâh-u Azze ve Celle'nin: 'Allâh îmân etmiş olanları, dünyâ hayâtında da âhirette de sâbit söz (olan îman kelimesi) **ile sâbit kılar!'** *(İbrâhîm Sûresi:27)* **diye bahsettiği andır.**

O tekrar: 'Rabbim Allâh, dînim İslâm, peygamberim ise Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***dir!' der. O da ona: 'Doğru söyledin!' der. Sonra ona yüzü güzel, kokusu hoş ve elbiseleri güzel biri gelerek: 'Allâh'ın büyük ikrâmıyla ve dâimî nîmetleriyle müjdelenebilirsin!' der.**

O da: 'Sana gelince, Allâh seni de hayırla müjdelesin, sen de kimsin?' der. O da: 'Ben senin sâlih amelinim! Vallâhi sen Allâh'ın tâatına koşan, Allâh'ın mâsiyetindense geri kalan biriydin, Allâh seni hayırla mükâfatlandırsın!' der.

Sonra ona cennetten bir kapı açılır, cehennemden de bir kapı açılarak: 'Allâh'a isyân edecek olsaydın, işte yerin burası olacaktı! Allâh ona karşılık sana bunu verdi!' denilir. O, cennettekileri görünce: 'Yâ Rabbi! Kıyâmetin kopmasını çabuklaştır da, âileme ve malıma döneyim!' der. O zaman kendisine: 'Sakin ol!' denilir.

Şu muhakkak ki kâfir kul (ölecekken) **dünyâdan kesilip, âhirete yöneliş içinde olduğu zaman, çok sert tabiatlı ve iri yapılı birtakım melekler onun yanına inerler de, çok dallı budaklı şiş, ıslak yünden** (zorla) **sıyrıldığı gibi rûhunu çekip alırlar.**

Böylece rûhu damarlarından sökülüp alınır. İşte o zaman gökle yer arasında bulunan her melek ve gökte bulunan her melek ona lânet eder. Gök kapıları da kapatılır.

(Gök kapılarından) **hiçbir kapı ehli yoktur ki, onun rûhunu kendileri yükseltmesinler diye Allâh'a duâ etmesinler. Onun rûhu** (göklere) **yükseltildiği zaman: 'Yâ Rabbi!** (Bu,) **Senin felan kulun**(dur)**!' derler.**

O da: 'Onu geri döndürün! Çünkü Ben onlara şu sözü verdim ki, Ben onları ondan yarattım, tekrar onları ona döndüreceğim ve diğer bir defâ yine onları ondan çıkaracağım!' buyurur.

Böylece arkadaşları yanından ayrıldıkları zaman o (ölü) **onların ayakkabılarının seslerini işitir. Derken** (Allâh-u Te'âlâ tarafından) **bir gelen: 'Rabbin kim? Dînin ne? Peygamberin kim?' der. O da: 'Bilemiyorum!' der. O: 'Ne** (îmânı) **bildin, ne de** (kelime-i şehâdeti) **okudun!' der.**

Bunun üzerine yüzü çirkin, elbiseleri çirkin ve kokusu kötü biri gelerek: 'Allâh'tan büyük bir aşağılanma ve sürekli bir azapla sevinebilirsin!' der.

O: 'Sana gelince; Allâh seni de şerle müjdelesin, sen de kimsin!' deyince o: 'Ben senin pis amelinim! Sen Allâh'ın tâatından çokça geri kalan, Allâh'ın mâsiyetine ise çabukça atılan biriydin, Allâh seni şerle karşılıklandırsın!' der.

Sonra ona (kendisine bakmayan) **kör,** (sözünü işitmeyen) **sağır ve** (ona cevap vermeyen) **dilsiz biri**(, bir melek) **musallat edilir, onun elinde öyle büyük bir kamçı vardır ki, onunla bir dağa vurulacak olsa, o bile toprak olur. O ona öyle bir darbe vurur ki, nihâyet o** (un ufak dağılarak) **toprak olur.**

Sonra Allâh onu eski olduğu hale döndürür, o tekrar ona bir darbe daha vurunca, o öyle bir bağırış bağırır ki, insanlar ve cinler dışında her şey onu işitir."

Taberânî'nin, **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Bir de ona öyle akrepler musallat edilir ki, onlardan biri dünyâya üfleyecek olsa, toprak bir şey bitirmez olur, artık onlar onu sokarlar. Toprağa da (onu sıkması) **emredilir, o da onu o derece sıkar ki kaburgaları birbirine geçer."**

Berâ ibni Âzib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Sonra ona cehennemden bir kapı açılır ve ateş döşeklerinden biri döşenir!" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18614, 30/576-578; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:789, 3/114-119; Ebû Dâvûd, Sünnet:27, no:4753, 2/652-653; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/299-300; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:6737, 3/580-582; İbni Mâce, Zühd:31, no:4262, 2/1423; Hâkim, el-Müstedrek, no:107, 1/93-95; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:12058, 3/57-59; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:4626, 5/317)*

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٣١٧- عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «تَخْرُجُ نَفْسُ الْمُؤْمِنِ وَهِيَ أَطْيَبُ رِيحًا مِنَ الْمِسْكِ قَالَ فَيَصْعَدُ بِهَا الْمَلَائِكَةُ الَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَهَا فَتَلْقَاهُمْ مَلَائِكَةٌ دُونَ السَّمَاءِ فَيَقُولُونَ مَنْ هٰذَا مَعَكُمْ فَيَقُولُونَ فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ وَيَذْكُرُونَهُ بِأَحْسَنِ عَمَلِهِ فَيَقُولُونَ حَيَّاكُمُ اللهُ وَحَيَّا مَنْ مَعَكُمْ قَالَ فَتُفْتَحُ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ قَالَ فَيُشْرِقُ وَجْهُهُ قَالَ فَيَأْتِي الرَّبَّ وَلِوَجْهِهِ بُرْهَانٌ مِثْلُ الشَّمْسِ قَالَ وَأَمَّا الْأَخَرُ فَتَخْرُجُ نَفْسُهُ وَهِيَ أَنْتَنُ مِنَ الْجِيفَةِ فَيَصْعَدُ بِهَا الَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَهَا قَالَ فَتَلْقَاهُمُ الْمَلَائِكَةُ دُونَ السَّمَاءِ فَيَقُولُونَ مَنْ هٰذَا مَعَكُمْ فَيَقُولُونَ هٰذَا فُلَانٌ وَيَذْكُرُونَهُ بِأَسْوَأِ عَمَلِهِ فَيَقُولُونَ رُدُّوهُ فَمَا ظَلَمَهُ اللهُ شَيْئًا» وَقَرَأَ أَبُو مُوسَى ﴿ ... وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ... ﴾.

317- "Müminin rûhu miskten daha hoş kokulu bir halde çıkar, onu vefât ettiren melekler onunla birlikte yükselir. Göğe gelmeden birtakım melekler onlara kavuşur ve: 'Sizinle birlikte olan bu kişi kimdir?' derler.

Onlar: 'Falan oğlu falan!' diyerek onu en güzel ameliyle anınca bunlar: '**Allâh** sizi de selâmına mazhar kılsın, sizinle birlikte olanları da tahiyyesine kavuştursun!' derler.

Bunun üzerine gök kapıları açılır (ve o kişi dünyâdayken yapmış olduğu sâlih amellerinin yükseldiği kapıdan yükseltilir), böylece yüzü pırıl pırıl olur. Derken **Rab Te'âlâ**'nın (mânevî) huzûruna vardığında yüzünün güneş gibi parlaklığı olur.

Diğerine (kâfire) gelince; onun da canı leşten daha kötü kokulu bir vaziyette çıkar, onu vefât ettiren melekler onunla birlikte yükselir. Göğe gelmeden birtakım melekler onlara kavuşur ve: 'Sizinle birlikte olan bu kişi kimdir?' derler.

Onlar: 'İşte bu falancadır!' diyerek onu en kötü ameliyle anarlar. Bunun üzerine bunlar: 'Onu geri çevirin! **Allâh** ona hiçbir şeyle zulüm yapmadı!' derler.

(Böylece o, yerlerin en aşağısına, yedi kat yerin dibindeki toprağa reddedilir.)

Sonra **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Deve iğnenin deliği içerisine girinceye kadar onlar cennete** (ebediyyen) **giremeyeceklerdir."** âyet-i kerîmesini okudu. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:12060, 3/59; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/386)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣١٨- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْمَيِّتُ تَحْضُرُهُ الْمَلَائِكَةُ فَإِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَالِحًا قَالُوا: اخْرُجِي أَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الطَّيِّبِ اخْرُجِي حَمِيدَةً وَأَبْشِرِي بِرَوْحٍ وَرَيْحَانٍ وَرَبٍّ غَيْرِ غَضْبَانَ فَلَا يَزَالُ يُقَالُ لَهَا ذٰلِكَ حَتَّى تَخْرُجَ ثُمَّ يُعْرَجُ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ فَيُفْتَحُ لَهَا فَيُقَالُ مَنْ هٰذَا؟ فَيَقُولُونَ: فُلَانٌ فَيُقَالُ مَرْحَبًا بِالنَّفْسِ الطَّيِّبَةِ كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الطَّيِّبِ ادْخُلِي حَمِيدَةً وَأَبْشِرِي بِرَوْحٍ وَرَيْحَانٍ وَرَبٍّ غَيْرِ غَضْبَانَ فَلَا يَزَالُ يُقَالُ لَهَا ذٰلِكَ حَتَّى يُنْتَهَى بِهَا إِلَى السَّمَاءِ الَّتِي فِيهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ. وَإِذَا كَانَ الرَّجُلُ السُّوءَ قَالَ اخْرُجِي أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْخَبِيثَةُ كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الْخَبِيثِ اخْرُجِي ذَمِيمَةً وَأَبْشِرِي بِحَمِيمٍ وَغَسَّاقٍ وَآخَرَ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ فَلَا يَزَالُ يُقَالُ لَهَا ذٰلِكَ حَتَّى تَخْرُجَ ثُمَّ يُعْرَجُ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ فَلَا يُفْتَحُ لَهَا فَيُقَالُ مَنْ هٰذَا فَيُقَالُ فُلَانٌ فَيُقَالُ لَا مَرْحَبًا بِالنَّفْسِ الْخَبِيثَةِ كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الْخَبِيثِ ارْجِعِي ذَمِيمَةً فَإِنَّهَا لَا تُفْتَحُ لَكِ أَبْوَابُ السَّمَاءِ فَيُرْسَلُ بِهَا مِنَ السَّمَاءِ ثُمَّ تَصِيرُ إِلَى الْقَبْرِ».

318- **"Ölecek kimsenin yanında melekler hazır bulunur. Eğer ölecek kimse sâlih ise** (melekler onun rûhuna hitâben)**: 'Ey tertemiz cesette bulunan tertemiz ruh!** (Bedeninden) **çık! Övülmüş olduğun halde çık! Rahmetle, hoş kokuyla ve kızgın olmayan bir Rab**(be kavuşmak) **ile müjdelen!' derler. O ruh çıkıncaya kadar bu söz kendisine söylenmeye devâm eder.**

Sonra o, göğe yükseltilerek (gök kapısı) **kendisine açılır ve 'Bu kimdir?' diye sorulur.** (Onu götüren melekler) **'Falancadır!' dediklerinde: 'Tertemiz cesette bulunan tertemiz rûha merhaba! Övülmüş olarak gir! Rahmetle, hoş kokuyla ve kızgın olmayan bir Rab**(be kavuşmak) **ile müjdelen!' denir.**

Bu ruh, Allâh'ın (kudretinin eserlerinin tecellî ettiği ve hükümlerinin açıklanıp melekler tarafından alınmakta) **olduğu semâya götürülünceye kadar ona böyle söylenir.**

Eğer (ölüm döşeğindeki) **adam kötüyse,** (görevli melek)**: 'Ey pis cesette bulunan pis ruh!** (Cesedinden) **çık! Kötülenmiş olarak çık! Kaynar suyla, cehennem halkının iriniyle ve bunlara benzer çeşitli çeşitli azaplarla müjdelen!' der. Böylece o ruh çıkıncaya kadar bu söz kendisine söylenmeye devâm eder.**

Sonra o, göğe yükseltilir de (gök kapısı) **ona açılmaz ve: 'Bu kimdir?' denilir. 'Falancadır!' dendiğinde: 'Pis cesette bulunan pis rûha merhaba yok! Kınanmış olarak dön! Çünkü sana gök kapıları açılmayacaktır!' denilir de, netîcede** (o ruh) **gökten** (yere) **gönderilir ve sonra** (cesedinin bulunduğu) **kabre varır."** *(İbni Mâce, Zühd:31, no:4262, 2/1423; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8769, 14/377; Hâkim, el-Müstedrek, no:1302, 1/504; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:11442, 6/443; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/186; İbni Hibbân, no:3003, 5/8; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/385-386)*

Süddî *(Radyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir:

٣١٩- عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ ﴿ ... لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ ... ﴾ قَالَ: اَلْكَافِرُ إِذَا أُخِذَ رُوحُهُ ضَرَبَتْهُ مَلَائِكَةُ الْأَرْضِ حَتَّى يَرْتَفِعَ إِلَى السَّمَاءِ، فَإِذَا بَلَغَ السَّمَاءَ الدُّنْيَا ضَرَبَتْهُ مَلَائِكَةُ السَّمَاءِ فَهَبَطَ، فَضَرَبَتْهُ مَلَائِكَةُ الْأَرْضِ فَارْتَفَعَ، فَضَرَبَتْهُ مَلَائِكَةُ السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَهَبَطَ إِلَى أَسْفَلِ الْأَرَضِينَ، وَإِذَا كَانَ مُؤْمِنًا رُوِّحَ رُوحُهُ، وَفُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ ، فَلَا يَمُرُّ بِمَلَكٍ إِلَّا حَيَّاهُ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى اللهِ، فَيُعْطِيهِ حَاجَتَهُ ثُمَّ يَقُولُ اللهُ: «رُدُّوا رُوحَ عَبْدِي فِيهِ إِلَى الْأَرْضِ فَإِنِّي قَضَيْتُ مِنَ التُّرَابِ خَلْقَهُ وَإِلَى التُّرَابِ يَعُودُ وَمِنْهُ يُخْرَجُ».

319- "Kâfirin rûhu alındığı zaman o göğe yükselinceye kadar yerin melekleri ona vurur. O, dünyâ semâsına ulaştığında bu sefer göğün melekleri ona vurur, o da inmeye başlar. Sonra yerin melekleri ona vurunca o yine yükselir, dünyâ semâsının melekleri vurduğunda ise yerlerin en aşağısına iner.

Müminin ise rûhu yükseltilir ve ona gök kapıları açılır. Artık hangi meleğe uğrasa mutlaka ona tahiyyede bulunur ve selam verir. Nihâyet o, (mekândan münezzeh olan) **Allâh-u Te'âlâ**'ya varır, O da ona murâdını verir.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ: 'Kulumun rûhunu yere geri döndürün, şüphesiz ki Ben onun yaratılışını topraktan hükmettim, o yine toprağa dönecektir ve ondan çıkartılacaktır!'** buyurur." *(İbni Cerîr, Câmi'ul-beyân:10/182-183; İbni Ebî Hâtim, no:8463, 5/1477; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/389-390)*

"Hûd ibni Muhakkem ve **İbni Ebî Zemenîn"** tefsîrlerinde bu âyet-i kerîmenin îzâhında şu rivâyete yer verilmiştir:

٣٢٠- رُوِيَ: «أَنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا مَاتَ صَعِدَ بِرُوحِهِ مَلَائِكَةٌ، فَإِذَا بَلَغُوا السَّمَاءَ الدُّنْيَا شَيَّعَتْهُمْ مِنْهَا مَلَائِكَةٌ إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ، وَكَذٰلِكَ كُلُّ سَمَاءٍ حَتَّى يُنْتَهٰى بِهِ إِلَى اللهِ، فَيُؤْمَرُ بِالسُّجُودِ فَتَسْجُدُ الْمَلَائِكَةُ قَبْلَهُ، ثُمَّ يَسْجُدُ، وَيَقُومُ الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ فَيُصَلُّونَ عَلَيْهِ كَمَا تُصَلُّونَ أَنْتُمْ عَلَى مَوْتَاكُمْ وَأَنْتُمْ هَاهُنَا. ثُمَّ يَقُولُ: رُدُّوهُ فَإِنِّي قَضَيْتُ أَنِّي مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ وَفِيهَا أُعِيدُهُمْ وَمِنْهَا أُخْرِجُهُمْ تَارَةً أُخْرَى. وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُنْتَهٰى بِرُوحِهِ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيُقَالُ: رُدُّوهُ إِلَى بَرَهُوتَ أَسْفَلَ الثَّرَى مِنَ الْأَرْضِ السُّفْلَى».

320- "Bir mümin öldüğü zaman (canını alan) melekler onun rûhunu yükseltirler. Birinci kat semâya vardıklarında (onu, sâlih amellerinin yükseldiği kapıdan içeri sokarlar, böylece o, güneş gibi parlar ve gökleri aydınlatır, sonra) oradan birtakım melekler ikinci kat semâya kadar ona eşlik ederler. Her kat semâ böylecedir.

Nihâyet o, **Allâh**(ın **Arş**'ın)a götürülür ve ona secde yapması emredilince melekler ondan önce secdeye kapanır. Sonra o secdeye varır. Böylece mukarreb melekler kalkar ve siz burada ölülerinizin cenâze namazını kıldığınız gibi onlar da onun cenâze namazını kılarlar.

Sonra **Mevlâ Te'âlâ:** '(Sorgu meleklerine cevap verebilmesi için) **onu kabrine döndürün! Şüphesiz Ben şöyle hükmettim: Ben onları ondan yarattım, yine ona döndüreceğim ve dirilterek tekrar ondan çıkartacağım!**' buyurur.

Kâfire gelince; onun rûhu birinci kat semâya götürülür, o zaman: 'Onu (**Hadramût**'ta bulunan derin kuyular sâhibi bir vâdi olan) **Berahût**'a; yedinci kat toprağın aşağısına döndürün!' buyrulur." *(Hûd ibni Muhakkem, Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz:2/17; Muhammed ibni Abdillâh, Tefsîr-u ibni Ebî Zemenîn:1/259-260)*

Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde; "Gök kapılarının kâfirlerin rûhlarına açılmaması ve kabir azâbının varlığının ispâtı" hakkında **Berâ ibni Âzib** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen uzunca bir hadîs-i şerîf farklı bir vesîleyle En'âm Sûre-i Celîlesinin 61. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkan:9/459-463) zikredildiği için burada tekrarına lüzum görmedik, ama burayla birlikte mütâlaasında çok büyük faydalar mülâhaza edilmektedir.

Ayrıca bu meâlde diğer bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetler, En'âm Sûre-i Celîlesinin 93. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkan:10/353-362) zikredilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kâfirlerin duâlarının ve amellerinin kabul edilmeyeceği ve öldükleri zaman ruhlarının göklere çıkamayacağı bildirilmiştir. Ama müminlerin duâları, amelleri ve ruhları semâya yükselmektedir.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

٣٢١- وَفِي الْحَدِيثِ: «إِنَّ رُوحَ الْمُؤْمِنِ يُعْرَجُ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ فَيُسْتَفْتَحُ لَهَا فَيُقَالُ مَرْحَبًا بِالنَّفْسِ الطَّيِّبَةِ الَّتِي كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الطَّيِّبِ إِلَى أَنْ تَنْتَهِيَ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَيُسْتَفْتَحُ لِرُوحِ الْكَافِرِ فَيُقَالُ لَهَا ارْجِعِي ذَمِيمَةً فَيُهْوَى بِهَا إِلَى سِجِّينٍ».

321- **"Şüphesiz ki müminin rûhu göğe yükseltilir ve onun için kapının açılması istenir ve: 'Temiz cesette bulunan temiz rûha merhaba!' denir. Nihâyet o, yedinci kat semâya varır. Kâfirin rûhu için de kapının açılması istenir, o zaman ona: 'Kınanmış olarak dön!' denir de o, Siccîn'e yuvarlanır."**
(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/160; İbni Mâce, Zühd:31, no:4262, 2/1423)

Siccîn; yedi kat yerin altında bulunan bir yerdir ki, en büyük iblislerin karargâhıdır. İyi kötü bütün ruhlar, cesetleriyle irtibatlıdır. Bu sebeple ruhlar azâba uğratıldığında, cesetleri de acı duyar. Nitekim güneş gökteyse de ışığı yerdedir.

Şunu bil ki; günahkâr müminlerin ruhları gökle yer arasında kalır, bâzısı havada, kimi de kabirlerin kenarlarında durur. Bu, yedi günden başlayıp bir seneye ve daha farklı zamanlara kadar sürer. Nihâyet dirilerin duâları ve güzel amellerinin yardımıyla kurtulup yükselmeye başlarlar da, dünyâ semâsındaki karargâhlarına varırlar.

Mevlâ Te'âlâ, kâfirlerin rûhlarına gök kapılarının açılmayacağını beyân ettikten sonra, cennete girmelerinin imkânsız olduğunu açıklamak üzere:

﴿ ... وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ... ﴾

"Deve iğnenin deliği içerisine girinceye kadar onlar cennete (ebediyyen) **giremeyeceklerdir."** buyurmuştur ki bu, onları cennete girmekten ümit kestirmek için söylenmiş bir sözdür.

"Devenin iğnenin deliğine girmesi", Arapların, olmayacak şey hakkında kullandıkları darb-ı mesellerdendir. Böylece onlar, deve iğnenin deliğinden geçemeyeceği gibi, ona bağlanan şeyin de olamayacağını ifâde ederler.

Bu tür darb-ı meseller onların kelâmında çokça geçer. Nitekim: "Karga yaşlanıncaya kadar ve zift beyazlayıncaya kadar bu işi yapmayacağım!" diyenin murâdı da, o işi ebediyyen yapmayacağını beyân etmektir.

Zâten bu gibi işler **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin tealluk etmeyeceği şeylerdendir. Zîrâ deve büyüklük hâli üzere kaldıkça, iğne de dar hâlini korudukça, onun ondan geçmesi muhaldir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudreti ise varlığı imkânsız olan muhale tealluk etmez. Ancak varlığı mümkün olan şeylerle ilgilenir.

Burada mümkün olan ise, ya deve küçültülerek, ya da iğnenin deliği genişletilerek onun ondan geçmesini sağlamaktır. **Allâh-u Te'âlâ** ise, kibirli inkârcıların cennete girmesini böyle bir muhale bağlayarak, bunun imkânsızlığını beyân etmiş olmaktadır.

Cumhûrun kıraatine göre mânâ böyledir. Ancak **İbni Abbâs** ve **Sa'îd ibni Cübeyr** gibi bâzı zevâtın (جُمَّل) ve (جُمَل) kıraatleri üzere mânâ: "Halat iğnenin deliğinden geçinceye kadar" şeklinde olur ki, maksat birdir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîledeki kat'î delil, îmansız ölenler hakkında af düşünülemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu hususta bütün Müslümanların öyle bir icma'ı vardır ki, onlar hakkında en ufak bir hatâ düşünülemez.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda:

﴿ ... وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُجْرِمِينَ ﴾

"İşte sana! Biz o mücrimleri böyle cezalandırırız." buyurmuştur. Burada geçen "Mücrim" ifâdesi "Kâfir" anlamına gelmektedir.

Ancak **Allâh-u Te'âlâ** onların yalanlama, kibretme, zulüm işleme ve cürüm işleme gibi farklı vasıflarına dikkat çekmek için kimi yerde "Yalanlayıcılar", bâzen "Kibirliler", farklı bir yerde "Zâlimler", bâzen "Kâfirler", burada olduğu gibi bâzen de "Mücrimler" şeklinde farklı ifâdeler kullanmış, böylece onların bu çirkin vasıfların tümüyle vasıflandıklarını beyân etmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh**'ın âyetlerini yalanlayanların ne duâları işitilecek, ne ağlamaları fayda verecek, ne belâları açılacak, ne de sıkıntıları kaldırılacaktır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Bizim âyetlerimiz olan, peygamberlere indirilmiş güzel sünnetleri ve evliyâullâhın elinde âşikâr ettiğimiz kerâmetlerle ledünnî ilimleri yalan sayanlar, onları inkâr edenler ve onlara îman edip kabul etmekten büyüklenenler için İlâhî huzûra açılan kalp semâsının kapıları açılmayacaktır.

Kibirli nefis devesi iğne deliği gibi dar ve zor olan tarîkat girişine sülûk etmedikçe de onlar kurbet ve vuslat (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık ve kavuşma) cennetine giremeyeceklerdir. Ama nefs-i emmâreleri terbiye ve tezkiye eden (yetiştirip temizleyen) tarîkate girip çalışarak mutmeinne makamına ulaşırlarsa:

﴿ ارْجِعِى إِلَىٰ رَبِّكِ ... ﴿٢٨﴾ ﴾

"Rabbine dön!" *(Fecr Sûresi:28)* hitâbına müstehak olurlar. Buna göre mânâ şöyledir:

"Kibrinden dolayı deve gibi kabul edilen mütekebbir nefis, hakîkat cennetine girmeye elverişli değildir. Ancak şerî'at hükümleriyle ve tarîkat âdâbıyla tertemiz olup bu terbiye sâyesinde kınanmış sıfatları giderip **Allâh-u Te'âlâ** dışındaki her şeyden ilişkisini keserek, kıldan bin kat daha ince bir hal alırsa, işte o zaman "Fenâfillâh" iğnesinin deliği içerisine girer, daha sonra da "Bekabillâh" cennetine dâhil olur.

İşte Biz, zayıf ve latîf olan nefislerine karşı cürüm işleyerek onları yüklü develer hâline getirenleri böylece yakıcı ateş kadar zor gelen nefisle cihat ve riyâzât döşeğine yerleştirerek cezâlandırırız!" Cidden burayı iyi anla!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; nebevî terbiye ehli ârif-i billâh olan meşayıhtan her biri **Allâh**'ın âyetlerinden bir âyettir. Onları yalanlayan ve onlara itaat etmekten kibirlenen kişilerin düşüncelerine gök kapıları açılmaz, bilakis o, kendisini çevreleyen şeylerle hapsedilmiş ve kendi varlığının heykeli içerisinde sıkıştırılmış olarak kalır.

Böyle bir kişi de ebediyyen mârifet cennetine giremez, bilakis üstünden ve altından perdeler onu kaplar da böylece rûhu yaratılmış âlemler içerisinde kapalı kalır. Artık o, müşâhede ve ayân (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma) fezâsına yol bulamaz.

Hıkem-i Atâiyye'de şöyle buyrulmuştur:

٣٢٢- «اَلْكَائِنُ فِي الْكَوْنِ، وَلَمْ تُفْتَحْ لَهُ مَيَادِينُ الْغُيُوبِ، مَسْجُونٌ بِمُحِيطَاتِهِ، مَحْصُورٌ فِي هَيْكَلِ ذَاتِهِ».

322- "Bu cihan içerisinde bulunup da gaybî meydanlar kendisine açılmamış olan kişi, kendisini kuşatan (şehvet ve arzu gibi) şeylerle hapsedilmiştir ve kendi varlığının kalıbı içerisinde mahsur kalmıştır!"

Yine şöyle buyurmuştur:

٣٢٣- «إِنَّمَا وَسِعَكَ الْكَوْنُ مِنْ حَيْثُ جِثْمَانِيَّتِكَ، وَلَمْ يَسَعْكَ مِنْ حَيْثُ ثُبُوتِ رُوحَانِيَّتِكَ».

323- "Bu âlem seni ancak cismâniyetin yönünden kuşatabilmiştir, rûhaniyetinin varlığı haysiyetiyle ise seni kavrayamamıştır!"

Demek ki rûhaniyeti sâbit olmayan kişi, yaratıklar âleminde sıkıştırılmıştır. Ama mânâ âlemi his âlemine gâlip gelerek rûhaniyeti sâbit olan kişiyi hiçbir âlem kavrayamaz, ne **Arş**, ne de ferş onu kuşatamaz.

İşte sûfî böylecedir; ne gök onu gölgelendirebilir, ne de yer onu taşıyabilir! Çünkü o, mâneviyatı ve düşüncesi açısından yaratılmışların inhisârına girmez!

﴿لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (41)

(لَهُمْ) **onlar için vardır,** neden olduğu halde? (مِنْ جَهَنَّمَ) **cehennemden olduğu halde,** ne vardır? (مِهَادٌ) **korkunç bir döşek,** (وَمِنْ فَوْقِهِمْ) **üstlerinden de vardır,** ne vardır? (غَوَاشٍ) **örtüler,** (وَكَذٰلِكَ) **işte böylece,** yâni; bu şiddetli cezânın misliyle, (نَجْزِي) **cezâlandırırız,** kimi? (الظَّالِمِينَ) **zâlimleri.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَمِنْ فَوْقِهِمْ) câr ve mecrûru mahzûf bir haber-i mukaddeme müteallîktir.

2- (غَوَاشٍ) kelimesi, (غَاشِيَةٌ) kelimesinin cemîsi olup, muahhar mübtedâdır.

MEÂL-İ ŞERÎF

Onlar için cehennemde(ki ateşte)**n** (mâmul) **bir döşek, üstlerinden doğru da** (kendilerini kaplayan) **birtakım** (ateş) **örtüler**(i) **vardır. İşte sana! Biz o zâlimleri böyle** (şiddetli bir azapla) **cezâlandırırız.**

Î Z Â H Â T

Mevlâ Te'âlâ, kibirli inkârcıların ebediyyen cennete giremeyeceklerini beyân ettikten sonra, cehennemdeki fecî durumlarını bu âyet-i kerîmeyle açıklamıştır.

Cehennemin döşeklerinden ve yorganlarından ne kastedildiği hakkında **Âişe** *(Radyallâhu Anhâ)*dan şöyle rivâyet edilmiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٢٤- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ... ﴾ قَالَ: «هِيَ طَبَقَاتٌ مِنْ فَوْقِهِ وَطَبَقَاتٌ مِنْ تَحْتِهِ لَا يُدْرَى مَا فَوْقَهُ أَكْثَرُ أَوْ مَا تَحْتَهُ، غَيْرَ أَنَّهُ تَرْفَعُهُ الطَّبَقَاتُ السُّفْلَى وَتَضَعُهُ الطَّبَقَاتُ الْعُلْيَا وَيُضَيَّقُ فِيمَا بَيْنَهُمَا حَتَّى يَكُونَ بِمَنْزِلَةِ الزُّجِّ فِي الْقِدْحِ».

324- **"Onlar için cehennemde**(ki ateşte)**n** (mâmul) **bir döşek, üstlerinden doğru da** (kendilerini kaplayan) **birtakım** (ateş) **örtüler**(i) **vardır."** âyet-i kerîmesini okuyarak şöyle buyurdu:

"Cehennem, üstünde de tabakaları, altında da tabakaları bulunan bir yerdir. Üstü mü daha çok, altı mı daha çok bilinmez! Ne var ki, aşağı tabakalar yukarı doğru bastırır, yukarı tabakalar da aşağı doğru bastırır, böylece araları o kadar daraltılır ki, nihâyet o, mızrağa sokulan demir gibi (sıkışık) **olur."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/392)*

"**Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Rûhu'l-beyân** ve **Âlûsî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kâfirlerin yataklarının ve yorganlarının ateş olacağı anlatılarak, ateşin onları, alt-üst, ön-arka her taraflarından kaplayacağı açıklanmıştır.

Nitekim:

﴿ أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ... ﴿٢٤﴾ ﴾

"**O** (hiçbir şeyden sakınmaya ihtiyaç duymayan güvenli bir kişi, o) **kimse** (gibi) **mi**(dir) **ki; kıyâmet günü** (eli boynuna bağlı olduğu için, önünden gelen) **o kötü azaptan yüzüyle sakınmaktadır!**" *(Zümer Sûresi:24)*,

﴿ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ... ﴿١٦﴾ ﴾

"**Üzerlerinden doğru o** (üst üste binmiş) **ateşten birçok gölgelikler; altlarından da** (yatak ve döşek gibi kendilerini saran) **birçok tabakalar onlara âittir.**" *(Zümer Sûresi:16)* âyet-i kerîmeleri, azâbın onları her taraflarından kaplayacağını beyân etmektedir.

Berâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٢٥- عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُكْسَى الْكَافِرُ لَوْحَيْنِ مِنْ نَارٍ فِي قَبْرِهِ. فَذٰلِكَ قَوْلُهُ ﴿ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ... ﴾».

325- "**Kâfire kabrinde iki ateş levha giydirilecektir! İşte:**

"**Onlar için cehennemde**(ki ateşte)**n** (mâmul) **bir döşek, üstlerinden doğru da** (kendilerini kaplayan) **birtakım** (ateş) **örtüler**(i) **vardır.**" **kavl-i şerifi**(nin tefsîri) **budur.**" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/392; Ebû Dâvûd, Sünnet:24, no:4753, 2/652-653)*

"**Sâvî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; haberde şöyle vârid olmuştur:

٣٢٦- وَقَدْ وَرَدَ: «إِنَّ سَقْفَ النَّارِ مِنْ نُحَاسٍ، وَأَرْضَهَا مِنْ رُصَاصٍ، وَحِيطَانَهَا مِنْ كِبْرِيتٍ، وَوَقُودَهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ».

326- "Cehennemin tavanı, eritilmiş bakırdan, toprağı kurşundan, duvarları da kibrit taşlarındandır. Tutuşturucusu da insanlarla taşlardır!" *(Allâme Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn:2/673)*

İşte bu rivâyete göre; cehennemin, kâfirleri her bir yanlarından kavradığı daha iyi anlaşılmıştır.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda:

﴿ ... وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴾

"**İşte Biz o zâlimleri böyle cezâlandırırız!**" buyurmuştur.

"Vesît, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bir önceki âyet-i celîlede cennete girmekten mahrûmiyetin yanında cürüm tâbiri kullanılmışken, bu âyet-i celîlede ateşte azâbın yanısıra zulüm vasfı tercih edilerek, bu zulmün herhangi bir zulüm olmayıp, zulümlerin en büyüğü olan şirk mânâsında olduğuna dikkat çekilmiştir.

Cehennem ateşiyle ebediyyen azap olmak, azapların en şiddetlisi olduğuna göre; âyet-i kerîmede zikredilen zulüm de (şirk anlamına geldiğinden) cürümlerin en büyüğüdür.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i celîlede geçen zâlimlerden, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak koşan ve O'nu bırakıp başka ilâhlar edinen müşrikler kastedilmiştir."

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmelerinde kâfirleri, gök kapılarının ruhlarına açılmamasıyla, cehennemin onlara döşek ve yorgan kılınmasıyla korkutmuştur. Onlar böyle şeylere inanmazken, bu tehdîdin ne anlamı vardır?" denilecek olursa, buna cevâben şöyle denilir:

"Bir insan bir şeyle korkutulduğu zaman onun olacağına yakînen inanmasa da ve o şeyin gerçeğini kavrayamasa da, yine de vukûu hâlinde ne yapacağına dâir bir endişe duyar. Çünkü en ufak bir zan ve şüphe bile bu endişe için yeterlidir.

Ayrıca içlerinden dirilmeye îmân edenler de vardır ki, bu tehditlerin onlara daha fazla tesir edeceği âşikârdır. Gerçi bu korkutmaların müminleri muhâtap alması da düşünülebilir. Nitekim:

﴿ ... فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾ ﴾

"Artık siz, kâfirler için hazırlanmış olan o ateşten iyice sakının ki; onun tutuşturucusu birtakım insanlar ve o (kibrit) **taşlar(ı)dır."** *(Bakara Sûresi:24)* âyet-i kerîmesi, müminlerin de korkutulduğunu göstermektedir. Zâten etkilenecek olanlar da ancak onlardır. Nitekim:

﴿ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ ﴾

"Öğüt vermeye devâm et! Çünkü vaaz(-u nasîhat)**, inanan kimselere** (ve **Allâh**'ın îman nasip edeceklerine) **gerçekten fayda verir."** *(Zâriyât Sûresi:55)* âyet-i celîlesi bu gerçeği beyân etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde şöyle buyrulmuştur: Şunu bil ki; nîmetleri kaçırmak, cehennem ateşine göğüs germekten daha kolaydır. En büyük musîbetse azapta ebedî kalmaktır.

Bir kere **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında(, Müslümanlardan) cehennemden en son çıkacak adam olan **Hennâd**'dan bahsedilmişti ki o, bin sene azâba uğratılmış fakat ümit kesmeyerek: "Yâ Hannân! Yâ Mennân!" zikrine devâm etmişti.

Bunu duyan **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* ağlamaya başlayarak: "Keşke ben **Hennâd** olaydım!" deyince yanındakiler şaşkınlıklarını gizleyemediler. Bu sefer o: "Yazık size! (Bunda şaşılacak ne var?) O bir gün çıkmayacak mı? (En azından onun çıkacağı kesin, benimse bu güvencem de yok!)" dedi.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; dünyâda onları günahlar kuşatarak, içleri gafletle, dışları da zellelerle bulaştığı gibi, âhirette de azaplar onları her taraflarından çepeçevre kuşatmıştır. Artık üstlerinden bir azap, altlarından farklı bir azap onlara ulaşmaktadır.

Hele her yanlarından kalplerine baskı yapan darlık ve yalnızlık hissinin istîlâsı ise, bütün azaplara yetip hepsinden fazla gelecektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; günahlar işleyerek zayıf ve latîf cisimlerini deve gibi yüklü hâle getiren suçlular için, kendilerine cehennem gibi zor gelecek olan nefse muhâlefet ve onun kötü arzusunu kırma cezâsı vardır.

Böylece onların döşekleri ve yorganları nefisle cihat ateşi olacak, nihâyet bu ateş onları kaplayarak hem günah yüklerini, hem de enâniyetlerini eritip yakacak ve böylece onlar cennete girmeye müstehak olacaklardır.

"İşte Biz zâlimleri böyle cezalandırırız." Yâni; kıyâmet günü cennete girmeye hazır vaziyette gelebilsinler diye dünyâda onların yüklerini üzerlerinden işte bu yolla indiririz ve yaptıkları zulümlerin karşılığını dünyâda veririz.

Kimi dünyâda bu yolla cezâlandırmazsak, onu da âhirette cezâlandırırız. Nitekim âyet-i kerîmede:

﴿ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ ﴾

"Andolsun ki; elbette Biz o en büyük (kıyâmet gününün) **âzâb**(ın)**dan önce, o** (kıtlık, kuraklık, öldürülme ve esir düşme gibi) **en yakın azaptan bir kısmını muhakkak onlara tattıracağız. Tâ ki onlar**(dan sağ kalanlar günahlardan) **dönsünler!"** *(Secde Sûresi:21)* buyrulmaktadır.

Demek ki; cihat ve tasfiye (kalbi arındırma) yoluna sülûk etmek hayırlı kimselerin güzel âdetlerindendir.

Nakledildiğine göre; **İbrâhîm ibni Edhem** *(Kuddise Sirruhû)* yalnız başına sahraya girmek istediğinde şeytan ona gelerek: "İşte burası helâk edici bir çöldür, senin azığın da, merkebin de yoktur!" diye onu korkuttu. O ise tek başına o çölü geçeceğine ve her milin(; yolculuk esnâsında mesâfeleri gösteren nişânenin) altında bin rekât namaz kılacağına dâir kendi kendine karar verdi ve bu azmini yerine getirdi.

Böylece o, oniki sene o çölde kaldı. O senelerin birinde **Harûn Reşîd** hac yolculuğunda onu bir milin altında namaz kılarken gördü. Ona: "İşte bu **İbrâhîm ibni Edhem**'dir!" denince, yanına gelerek:

"Ey **Ebû İshâk**! Kendini nasıl buluyorsun?" diye sordu. **İbrâhîm ibni Edhem** *(Kuddise Sirruhû)* de şu şiiri söylemeye başladı:

نُرَقِّعُ دُنْيَانَا بِتَمْزِيقِ دِينِنَا فَلَا دِينُنَا يَبْقَى وَلَا مَا نُرَقِّعُ
فَطُوبَى لِعَبْدٍ آثَرَ اللهَ رَبَّهُ وَجَادَ بِدُنْيَاهُ لِمَا يَتَوَقَّعُ

"Dînimizi parçalayarak dünyâmızı yamalıyoruz,
Sonra ne dînimiz kalıyor, ne de yamaladığımız!
Artık müjde olsun o kula ki, Rabbi olan Allâh'ı tercih etmiştir,
Ve O'ndan umduklarına karşı dünyâsını cömertçe vermiştir!"

Hâfız şöyle buyurmuştur:

دَعِ التَّكَاسُلَ تَغْنَمْ فَقَدْ جَرَى مَثَلٌ كِهِ: زَادِ رَاهْرَوَانْ چُسْتِ اَسْتُ و چَالَاكِي

"Bırak tembelliği de bulasın sen ganîmet,
Atasözü olmuştur: Yolcuların azığı çeviklikle azîmet!"

"Konevî" şerhinde zikredildiğine göre;

«فَاعْتَجِلْ فَالْوَقْتُ سَيْفٌ قَاطِعٌ».

"Acele davran! Çünkü vakit keskin bir kılıçtır!" sırrınca, erteleme ve uyuşuklukta bulunma ey Hakk yolcusu!

﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾﴾

"İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir!" *(Rahmân Sûresi:60)* âyet-i kerîmesi sırrınca, sen de ganîmet elde edesin. *(Konevî, Şerh-i Hâfız:2 /663)*

"Sûdî" şerhinde zikredildiğine göre; sâliklerin ve âşıkların aşk yolunda azığı ve sermâyesi arayıcılık ve çabukluktur. Hâsılı; tembelliği terk edip, aşk yolunda çabuk (ve atik) olmak gerekir ki, murâdına vâsıl olasın. *(Sûdî, Şerh-i Hâfız:2/663)*

"Aşçı Dede"nin beyânına göre; hakîkat yolunun sâliki olan kişinin delil ve kılavuzu, dâimâ aramak ve sürat etmektir. Zîrâ vakit keskin bir kılıç gibidir. Yâni günlerini beyhûde (boşuna) geçirmeyip, bir mürşid-i kâmilin eteğine yapışarak **Cenâb-ı Hakk**'ın kurb-i mânevîsine terakki etmek (mânevî yakınlığına yükselmek) gerekir. (İşte) bundan büyük nîmet ve ganîmet olmaz azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/633)*

Hâsılı kelam; bütün mânâlar, **Büyük Şeyh Efendi Mustafa İsmet Ğarîbullâh** *(Kuddise Sirruhû)*nun:

هَمَانْ مُرْشِدْ بُولُوبْ حَقَّه گِيدَه‌لِمْ جَمَالِ بَا كَمَالَه سَيْرْ اِيدَه‌لِمْ

"Hemen mürşid bulup Hakk'a gidelim,
Cemâl-i bâ kemâle seyr edelim (**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kemâl üzere olan cemâline kavuşmak üzere yola çıkalım)." sözünde toplanmaktadır. *(Mustafa İsmet Ğarîbullâh, Risâle-i Kudsiyye, sh:48)*

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (42)

(وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** daha? (وَعَمِلُوا) **işlediler,** neyi? (الصَّالِحَاتِ) **iyi işleri,** (لَا نُكَلِّفُ) **biz teklif etmeyiz** (yüklemeyiz), kime? (نَفْسًا) **hiçbir nefse,** neden başkasını? (إِلَّا وُسْعَهَا) **tâkatından başkasını,** yâni; ona ancak gücünün yettiğini yükleriz, (أُولَٰئِكَ) **işte sana onlar,** kimlerdir? (أَصْحَابُ الْجَنَّةِ) **cennetin dâimî adamlarıdır,** (هُمْ) **onlar,** nerede? (فِيهَا) **orada,** nedirler? (خَالِدُونَ) **ebedî kalıcıdırlar.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَالَّذِينَ) ism-i mevsûlü mübtedâ, kendi arasında mübtedâ haberden oluşan (أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ) cümlesi onun haberidir.

2- (لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا) cümlesi, mübtedâ ile haber arasında mu'terizadır. Kelâmın cinsinden olduğu için burada i'tiraz münâsip düşmüştür.

3- (وُسْعَهَا) kelimesi, (نُكَلِّفُ) fiilinin ikinci mef'ûlüdür.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ama o kimseler ki (Bizim âyetlerimize) **îmân etmişlerdir ve** (ibâdetlerden ağırlanmayıp, namaz, oruç hac ve zekât gibi) **sâlih ameller işlemişlerdir; -zâten Biz hiçbir kimseye gücünün dışındakini yüklemeyiz**(, bu yüzden her kul gücü nispetinde amel ederek ebedî saâdeti kazanabilir)**.- İşte sana! Onlar ancak cennetin yârânıdırlar. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**, kâfirleri tehdit ettikten sonra, müminleri müjdelemek üzere bu âyet-i kerîmeyi peşisıra getirmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîr"inde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**: "Biz hiçbir kimseye gücünün yetmediği bir şeyi yüklemeyiz!" buyurarak, cennete girişin kendilerine bağlandığı îman ve amel-i sâlihin kolay olduğuna dikkat çekmektedir.

"Vesît ve **Fahrurrâzî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; "Vüs' " kelimesi, insanın kolayca ve rahatlıkla yapabildiği şey demektir. Yoksa son gücünü harcayarak yapabileceği şey demek değildir. Son derece güç harcanarak yapılacak şeyin adı ise "Cühd"dür.

Bunun delîli, **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)*ın, bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde söylemiş olduğu: "**Allâh-u Te'âlâ** kuluna zoruna gideni değil, kolayına geleni yüklemiştir. Eğer kuluna tâkatının yettiği kadarını yükleyecek olsaydı, elbette mükellefiyetler insanın son gücüne ulaşırdı." sözüdür.

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ** kullara ağır gelen ve zor olan şeyleri değil de, âciz kalmayacakları ve rahatlıkla yapabilecekleri şeyleri teklif etmiştir.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ... ﴾

"Biz hiçbir kimseye gücünün dışındakini yüklemeyiz" cümle-i celîlesi, îmân edip, amel-i sâlih işleyenlerin cennet ashâbı olduğunu beyân eden mübtedâ ve haberin arasına girmiş olan bir îtiraz cümlesidir ki, bu îtirazın getirilmesinin hikmeti şöyle açıklanmıştır:

Allâh-u Te'âlâ müminlerin sâlih amellerini zikrederken, bu amellerin, herkesin yapabileceği kolay şeyler olduğunu ve insanların kudretleri dışında zor şeyler olmadığını beyân ederken, kâfirlere:

"Ey kâfirler! Mahrum olduğunuz o cennet çok değerli olmasına rağmen, zor ulaşılacak bir yer değildir. Bilakis hiçbir külfet ve meşakkate katlanılmaksızın kolay amellerle ulaşılabilecek bir yerdir." diye sitemde bulunmuş olmaktadır.

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer biri: "**Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

٣٢٧- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ».

327- **'Cennetin çevresi zorluklarla kuşatılmıştır!'** *(Müslim, Cennet: no:2822, 4/2174; Tirmizî, Sıfatü'l-cennet:21, no:2559, 4/693; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13672, 4/507; Dârimî, Rikak:117, no:2737, 2/796; Buhârî, Rikak:28, no:6122, 5/2379)* buyrulmuşken, cennete kolay amellerle ulaşılacağı nasıl söylenebilmektedir?" diyecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Hadîs-i şerîfte geçen zor şeylerden maksat; nefsin arzularına ters düştüğü için nefse zor gelen şeylerdir. Yoksa kulun tâkatı dışında kalan şeyler değildir. Buradaki kolay amelden maksat da, yapılması veyâ bırakılması kulun imkânı dâhilinde olan şeylerdir."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; demişlerdir ki: Îman dört kısımdır:

1- Dünyâda fayda veren, âhirette fayda vermeyen îman ki, münâfıkların îmânı bunun misâlidir.

2- Âhirette fayda veren, dünyâda fayda vermeyen îman ki, **Firavun**'un sihirbazlarının îmânı bunun örneğidir.

3- Ne dünyâda ne de âhirette fayda veren îman ki, **Firavun**'un, azâbı ve helâki gördüğü zamanki îmânı buna benzer.

4- Hem dünyâda hem âhirette fayda veren îman ki bu, kulluğu sünnet üzere, mârifeti müşâhede (**Allâh** hakkındaki bilgisi O'nu görür gibi olma hâli) üzere, hâtırı da (gönlü ve kalbi de) hakîkat üzere olan muvahhitlerin ve muhlislerin îmânıdır.

Onlar, muâmelelerinde (işlerinde) sıdk (doğruluk) üzere, ibâdette sünnet üzere, sohbette de emânet üzere hareket ederler. **Rabbü'l-âlemîn** onlar için işte şöyle buyurdu:

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

"Ama o kimseler ki (Bizim âyetlerimize) **îmân etmişlerdir ve** (ibâdetlerden ağırlanmayıp namaz, oruç, hac ve zekât gibi) **sâlih ameller işlemişlerdir; -zâten Biz hiçbir kimseye gücünün dışındakini yüklemeyiz**(, bu yüzden her kul gücü nispetinde amel ederek ebedî saâdeti kazanabilir).**- İşte sana! Onlar ancak cennetin yârânıdırlar. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."**

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Biz onların zâhirinden ve bâtınından amelin külfetini kaldırdık, böylece onlara husn-ü tevfîkımizle (güzelce muvaffak kılışımızla) ibâdetleri kolay ettik, teklif (ve yükümlülük)leri azaltarak da ibâdetleri hafiflettik!"

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Biz, müminlere ve sâlih kullara ağır yük yüklemeyiz." (kavl-i şerîfi:) "Ebedî cenneti ve sonsuz nîmetleri onlardan esirgemeyiz. Onlara, hem dünyâda irfân cenneti, hem de âhirette rıdvân cenneti vardır. Bugün münâcât bağlarında ve zikir bahçelerinde teselli olurlar. Yarın muvâsalât hakîkatlerinde, müşâhede döşeği üzerinde gâyet rahat dinlenirler." (demektir.)

Pîr-i Tarîkat **Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurdu ki:

İlâhî! Muhabbet bağından bir nesîm rüzgârı (meltem) esti de, şu gönlü fedâ ettik. Sevgilinin hazînesinden bir koku aldık da, âlemin pâdişâhına nidâ ettik (hitap ettik, ses verdik). Bir pırıltı parladı hakîkat meşrikından de, su ve balçıktan olan şu bedeni yok saydık.

İlâhî! Sensiz olan her sevinç üzüntüdür. Senin yolunun üzerinde olmayan her menzil zindandır. Senin talebinde olmayan her gönül vîrândır (haraptır). Seninle tek bir nefes almak iki cihâna bedeldir. Senin güzelliğinden bir nebze görmek, yüz bin canı fedâ etmeye değerdir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "(Genel mânâda değil de,) husûsî yola ve hârikulâde işlere îmân edenler, tâkat nispetinde kötü huylardan arınma gibi, o husûsî îmâna münâsip olan sâlih ameller de işlemiş olanlar var ya, işte onlar mârifet cennetlerinin sâhipleridirler, onlar dünyâda da, âhirette de orada ebedîdirler."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, kuluna gücünün yetmediği şeyleri yüklemediği, dolayısıyla kulun, can tehlikesi gibi hayâtî önem taşıyan zorluklar karşısında yapmak mecburiyetinde kaldığı günahlardan mesul olmayacağı:

﴿ وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ
مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ
وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾ ﴾

Evlenme (imkânı) **bulamayan o** (fakir) **kişiler, Allâh kendilerini fazlından zengin** (edip, mehir verme ve ev geçindirme imkânına sâhip) **edinceye kadar** (zinâya düşmemek için) **iffetli olmaya çalışsın!** (Köle ve câriye olarak) **sağ ellerinizin sâhip olduğu o kimseler ki,** (belli bir bedel ödeme karşılığında hürriyetlerine kavuşabilmeleri için sizinle) **yazışma talep etmektedirler; eğer onlarda** (söz verdikleri bedeli kazanma kabiliyeti, ahde vefâ, güvenilirlik ve dindarlık gibi) **bir hayır bildiyseniz, onlarla yazışın!**

Allâh'ın size vermiş olduğu malından onlara (zekâtınızı) **verin!** (Câriyelerinizin zinâ yapmasına hiçbir zaman göz yummayın, hele de) **kendileri** (zinâdan) **tam bir korunma istemekteyseler,** (fuhuştan para kazanmak sûretiyle) **o en alçak** (dünyâ) **hayatın**(ın) **malını arayasınız diye câriyelerinizi zinâya zorlamayın!**

Her kim onları zorlarsa, şüphesiz Allâh, zorlanmalarının ardından (onların günahlarını çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (kendilerine son derece acıyan bir) **Rahîm'dir.** *(Nûr Sûresi:33)*

Herkesin her konuda gücünün yettiğiyle mesul olacağı:

﴿ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ
لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ ﴾

Genişlik sâhibi olan kişi geniş imkânına göre (nafaka vererek) **harcamada bulunsun! Kime de rızkı daraltıldıysa, artık o da Allâh'ın ona vermiş olduğu şeylerden** (gücü nispetinde) **harcama yapsın!**

Allâh hiçbir nefsi kendisine vermiş olduğu şeyden başkasıyla yükümlü tutmaz. Muhakkak ki Allâh (karşılaşılan geçici) **bir zorluğun ardından büyük bir kolaylık yaratacaktır.** *(Talak Sûresi:7)*

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (43)

(وَنَزَعْنَا) **söktük,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** nerededir? (فِي صُدُورِهِمْ) **onların göğüslerindedir,** o da neden olucu olduğu halde? (مِنْ غِلٍّ) **kinden,** yâni; dünyâdan kalma, insanların yapısı gereği kalplerinde gizli kalan kin ve düşmanlığı söküp atacağız, ne oldukları halde? (تَجْرِي) **akar olduğu halde,** nereden? (مِنْ تَحْتِهِمُ) **onların altından,** neler? (الْأَنْهَارُ) **nehirler,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (تَجْرِي) cümlesi, (فِي صُدُورِهِمْ) terkîbindeki (هُمْ) zamîrinden hâldir.

2- (مِنْ تَحْتِهِمُ) câr ve mecrûru, ya (تَجْرِي) fiiline ya da (الْأَنْهَارُ) kelimesinden hâl düşen bir mahzûfa müteallikdir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

daha ne oldukları halde? (وَقَالُوا) **dediler,** yâni; diyecekleri halde, ne diyecekleri? (الْحَمْدُ) **bütün hamdler,** kime mahsustur? (لِلَّهِ) **Allâh'a mahsustur,** (الَّذِي) **öyle Allâh'ki,** (هَدَانَا) **hidâyet etti,** yâni; kavuşturdu, kimi? (نَا) **bizi,** neye? (لِهَٰذَا) **buna** (ebedî nîmetlerden ibâret olan bu büyük kurtuluşa), (وَمَا كُنَّا) **hâlbuki biz olmadık,** nedir olmadık? (لِنَهْتَدِيَ) **hidâyet bulur,** yâni; bu maksada erişemezdik, (لَوْلَا أَنْ هَدَانَا) **hidâyet etmeseydi** (muvaffak kılmasaydı), kimi? (نَا) **bizi,** kim? (اللَّهُ) **Allâh,** (لَقَدْ جَاءَتْ) **çünkü andolsun ki muhakkak geldi,** kimler? (رُسُلُ رَبِّنَا) **Rabbimizin elçileri,** ne ile mültebis oldukları halde? (بِالْحَقِّ) **hak** (doğru ve gerçek) **ile,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَقَالُوا) cümlesi, (تَجْرِي) cümlesine ma'tûfen mahallen mensûbtur.

2- (لَوْلَا) harfi, imtina' olup, kendisinde şart mânâsı mevcuttur. Şartın cevâbı kendisinden evvel geçen (وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ) cümlesinin delâletiyle mahzûftur ki takdîri: (لَوْلَا هِدَايَةُ لَنَا مَوْجُودَةٌ مَا كُنَّا مُهْتَدِينَ) şeklindedir.

3- (أَنْ هَدَانَا اللَّهُ) cümlesi, mübtedâ olmak üzere mahallen merfû' olup, haberi vücûben mahzûftur ki takdîr: (لَوْلَا هِدَايَةُ اللَّهِ لَنَا مَوْجُودَةٌ) şeklindedir.

4- (بِالْحَقِّ) terkîbindeki (بَا) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) (بَا) harfi mülâbeset içinse, mahzûf bir hâle müteallikdir ki takdîr: (جَاؤُا مُلْتَبِسِينَ بِالْحَقِّ) şeklindedir.

b) (بَا) harfi ta'diyet içinse, (بِالْحَقِّ) terkîbi mânen mef'ûl olup mânâ: "Rabbimizin rasulleri bize hakkı getirdiler." şeklinde olur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(وَنُودُوا) **nidâ olundular,** yâni; o vakit onlara seslenilecektir, ne diye? (أَنْ تِلْكُمُ) **işte şu varya,** ondan bedel, (الْجَنَّةُ) **cennet,** nedir? (أُورِثْتُمُو) **vâris kılındınız,** neye? (هَا) **ona,** ne sebebiyle? (بِمَا كُنْتُمْ) **olmanız sebebiyle,** nedir olmanız? (تَعْمَلُونَ) **amel ederler,** yâni; dünyâda iyi işler yapmanız sebebiyle bu gün bu cennete mîrasçı kılındınız.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

(أُورِثْتُمُوهَا) cümlesi mahallen merfû' olup (تِلْكُمُ) kelimesinin haberidir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Biz onların göğüslerinde bulunan (dünyâdan kalma) **kini söküp çıkardık.** (Artık aralarında sevgi ve samîmiyetten başka bir şey kalmamıştır. Çünkü cennet, kin ve nefretten doğacak sıkıntıların yeri değildir. Onların cennetteki köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır.**

O (inana)**nlar** (cennete girdiklerinde): **"Bütün hamdler, bizi işte bu** (nîmet yurduna girme vesîlesi olan îmâ)**na hidâyet etmiş olan O** (yüce) **Allâh'a âittir. Allâh bizi** (İslâm'a) **hidâyet etmeseydi, biz** (kendiliğimizden) **aslâ hidâyet bulamazdık. Andolsun ki; gerçekten Rabbimizin rasûlleri** (bize) **hakk** (ve gerçek olan beyân)**ı getirmiştir**(, işte onların irşatlarıyla dünyâda yakînen inanmış olduğumuz gerçekleri şimdi gözümüzle gördük)." **dediler.**

(O zaman **Allâh** tarafından:) **"İşte size! Bu cennet ki, yapmakta bulunmuş olduğunuz** (iyi) **şeyler sebebiyle siz** (**Allâh**'ın lütfuna mazhar oldunuz da, mîrasa konar gibi) **ona vâris kılındınız!" diye nidâ olundular.**

Î Z Â H Â T

"Celâleyn ve **Sâvî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; âyet-i celîlede geçen "Ğill" kelimesi, "Hıkd" ile tefsîr edilmiştir ki bu, insanın gönlünün başkalarından darlanmasıdır. Kalbe âit bu vasıf, haset ve kıskançlığın esâsı olup, tevbe edilmesi gereken bir mâsiyettir. Nefsin bu kalp mâsiyetinden kurtulması için onunla cihat etmek lâzımdır.

Zâten sâlihlerin ve velîlerin büyükleriyle küçükleri, bu vasıftan kurtulmuş olup olmamak ile birbirinden ayrılırlar.

Şu bilinmelidir ki; insanlar üç kısımdır; bir kısım vardır ki, onların kalpleri bâtınî hastalıklardan tamâmen kurtulmuştur. Onlar dünyâda cennetteki cennet ehli gibidirler. Bu zatlar kendileri için istedikleri her şeyi insanlar için de isterler. Bu kısım insanlar, peygamberler ve onların kademi üzere bulunan velîlerdir.

Bir kısım da vardır ki; onların kalpleri kıskançlık ve kin gibi kötü duygulardan arınmamıştır. Ama onlar nefislerinin bu hâline râzı olmayıp, kalplerinde bulunan hastalıklardan dolayı sürekli kendilerini tenkit etmektedirler. İşte bunlar nefisleriyle cihat eden mücâhid kimselerdir, kalplerinde bulunan ve açığa vurulmayan bu vasıflarından dolayı mesul olmazlar.

Diğer bir kısım ise; kalpleri kötü huylardan arınmamış kimselerdir. Ama onlar bu durumlarına râzı olduklarından fâsık sayılırlar. İşte bunların, kendilerini bu âfetlerden kurtarmak için nefisleriyle cihat etmeleri şarttır.

"**Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Hâzin, Beyzâvî** ve **Nesefî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede beyân edilen kin ve nefretin sökülüp atılması, dünyâda veyâ âhirette olabilir.

Dünyâda **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin kalplerinden, evvelce birbirlerine karşı taşıdıkları kin ve nefretleri söküp atar ve onları îman kardeşi yapar.

Nitekim:

﴿ ... وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ... ﴿١٠٣﴾ ﴾

"Bir de Allâh'ın, üzerinizde bulunan (iyilik ve) **nîmetini hatırlayın! Hani siz** (câhiliyet döneminde uzun yıllar birbiriyle savaşan) **düşmanlar iken O,** (sizi İslâm ile şereflendirerek) **kalpleriniz arasında bir** (uzlaşı ve birbirine karşı ısınma yaratarak) **ülfet meydana getirmişti de, hemen siz O'nun** (bu) **nîmetiyle** (birbirini çok seven) **kardeşler oluvermiştiniz."** *(Âl-i İmrân Sûresi:103)* âyet-i celîlesi, câhiliyet döneminde birbirine düşman olan ve kan dâvâsı güden sahâbe-i kirâmın, kendilerine ikrâm edilen îman sâyesinde kardeş olduklarını açıklamaktadır.

Ulemâdan bâzısı şöyle demiştir: "Bu mânâ, sahâbe-i kirâmın kâmilleri arasında geçerlidir. Çünkü onlar birbirlerine karşı çok merhametli olduklarından, kendilerini sever gibi başkalarını sevmekteydiler. Bu makamda olmayanlardan ise, beşerî yaratılış gereği sâhip oldukları bu olumsuz duygular **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevfîkıyle ölümlerinden önce giderilmiştir."

Kin ve nefretin kalplerden sökülüp atılmasının âhirete mahsus olduğunu söyleyenler de ikiye ayrılmıştır.

1) Kimisi bunun genel müminler hakkında olduğunu söylemiştir. Bu görüşte olanlar da bunu farklı şekillerde îzah etmişlerdir:

a) Ekserî müfessirlerin beyânı vechile, **Allâh-u Te'âlâ** cennete girmeyi hak eden müminlerin kalplerinden evvelce dünyâda birbirlerine karşı taşıdıkları kin ve kıskançlık gibi duyguları söküp atacak, sonra onları cennete bu gibi kötü düşüncelerden arınmış halde sokacaktır.

Buna göre kıskançlık ve kinin kalpten sökülüp alınması, insanın tabîatının bu gibi duygulardan arındırılması ve vesveselerin kalbe gelişinin engellenmesi anlamındadır. Zâten şeytan âhirette azap içinde olduğundan kalplere vesvese atma imkânı da bulamayacaktır.

Nitekim:

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾﴾

"(Onlar) **tahtlar üzerinde kurulan ve** (kimse kimseye üstten bakmasın diye) **karşı karşıya bulunan kardeşler hâlindeyken, Biz onların** (dünyâda) **kalplerinde** (birbirlerine karşı taşıdıkları düşmanlık, nefret, kıskançlık ve) **kinden ne vardıysa** (daha cennete girmeden evvel) **söküp çıkarmışızdır."** *(Hıcr Sûresi:47)* âyet-i kerîmesi bu mânâya delâlet etmektedir.

Bu mânâyı güçlendiren bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetler de mevcuttur.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٢٨- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَخْلُصُ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ فَيُحْبَسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيُقَصُّ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ مَظَالِمُ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا هُذِّبُوا وَنُقُّوا أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَأَحَدُهُمْ أَهْدَى بِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْهُ بِمَنْزِلِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا».

328- **"Müminler** (sıratı geçerek) **cehennem** (köprüsün)**den kurtulurlar ve cennetle cehennem arasında** (bulunan Sırat üzerinde)**ki** (son durak olan ve ucu cennete eklenen) **bir köprü üzerinde hapsolunurlar da, bir kısmı için diğer bir kısımdan dünyâda aralarında olan haksızlıklar kısas yapılır. Nihâyet** (dünyâda sâhip oldukları kin, öfke ve kıskançlık gibi kötü huylardan) **arındırılıp tertemiz edildikleri zaman, onların cennete girmesine izin verilir.**

Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; elbette onlardan biri cennetteki yerini, dünyâdaki yerinden daha iyi bulur!"** *(Buhârî, Rikak:47, no:6170, 5/2394; Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/368-369)*

Hasen *(Radyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bana ulaşan nakle göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٢٩- عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُحْبَسُ أَهْلُ الْجَنَّةِ بَعْدَ مَا يَجُوزُونَ الصِّرَاطَ حَتَّى يُؤْخَذَ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ ظُلَامَاتُهُمْ فِي الدُّنْيَا، فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَيْسَ فِي قُلُوبِ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ غِلٌّ».

329- **"Cennet**(e girmeyi hak eden) **ehli sıratı geçme**(k üzereyken son merhale)**leri**(ne varmalarının) **ardından durdurularak dünyâdaki haksızlıkları birbirlerinden alınır. Böyece onlar, kiminin kalbinde kimine karşı hiçbir düşmanlık kalmadığı halde cennete girerler."** *(İbni Ebî Hâtim, no:8468, 5/1478; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/393)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kurtubî** *(Rahimehullâh)* bu hadîs-i şerîfte beyân edilen kısasın, cehenneme girmeyenler hakkında geçerli olduğunu, cehenneme girdikten sonra çıkartılanların ise hesâba tâbi tutulmayacaklarını, bilakis çıkar çıkmaz cennet ırmaklarında aklanacaklarını beyân etmiştir.

İbni Hacer *(Rahimehullâh)*: "Müminler ateşten kurtulacak" cümle-i Nebeviyyesine: "Sırattı geçerek cehenneme düşmekten kurtulacaklar!" mânâsı vermiştir.

Hadîs-i şerîfte bahsi geçen "Köprü"den ne kastedildiği hakkında ihtilâf edilmiştir. Bir kısmı, sırattan başka bir köprü olduğunu beyân etmiş, **Kurtubî** *(Rahimehullâh)* da buna kesin gözüyle bakmıştır.

Diğer bâzıları ise, sıratın cennete eklenen ucu olduğunu söylemiş, **Süyûtî** *(Rahimehullâh)* da bunu tercih etmiştir.

"Mazharî" *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu görüş daha uygundur, çünkü âhirette dînar ve dirhem geçmeyeceğinden, kısas, sevaplar ve günahlarla yapılacaktır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٣٠- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ»؟ قَالُوا: اَلْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ. فَقَالَ: «إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هٰذَا وَقَذَفَ هٰذَا وَأَكَلَ مَالَ هٰذَا وَسَفَكَ دَمَ هٰذَا وَضَرَبَ هٰذَا فَيُعْطَى هٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ».

330- **"Müflisin ne olduğunu bilir misiniz?"** buyurduğunda, sahâbe-i kirâm: "Bizim aramızda müflis, parası ve eşyâsı bulunmayan kimsedir!" demişler, o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Gerçekte benim ümmetimden müflis olan kimse, kıyâmet günü namaz, oruç ve zekâtla gelir. Ama bununla birlikte şuna sövmüş, buna iftirâ atmış, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş ve şunu dövmüş olarak gelir. Bu nedenle şuna sevaplarından verilir, buna da sevaplarından verilir.

Üzerindeki haklar ödenmeden önce sevapları tükenecek olursa, alacaklıların hatâlarından alınıp onun üzerine atılır, sonra kendisi de cehenneme atılır!" buyurmuştur. *(Müslim, Birr:15, no:2581, 4/1997; Buhârî, Mezâlim:11, no:2317, 2/865; Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:2, no:2418, 4/613; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/352)*

Sıratın tümü geçildikten sonra cehenneme atılmak düşünülemeyeceğine göre, kısasın sıratın geçilmesinden önce yapılmış olması gerekir, buna göre üzerinde kısas yapılacak bu köprünün de, sıratın tamamlayıcı bir parçası olduğunu kabullenmek îcap eder.

Ama kalplerden kinin sökülüp atılması da, sâdece birbirinin sevap ve günahlarını alıp vererek kısas yapılmasıyla gerçekleşecek diye bir kayıt yoktur. Başka sûretlerle de bu tahakkuk edebilir.

Nitekim **Süddî** *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٣٣١- عَنِ السُّدِّيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ إِذَا سِيقُوا إِلَى الْجَنَّةِ فَبَلَغُوا، وَجَدُوا عِنْدَ بَابِهَا شَجَرَةً فِي أَصْلِ سَاقِهَا عَيْنَانِ، فَيَشْرَبُونَ مِنْ إِحْدَاهُمَا فَيُنْزَعُ مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ، فَهُوَ الشَّرَابُ الطَّهُورُ، وَاغْتَسَلُوا مِنَ الْأُخْرَى فَجَرَتْ عَلَيْهِمْ بِنَضْرَةِ النَّعِيمِ، فَلَنْ يَشْعَثُوا وَلَنْ يَشْحُبُوا بَعْدَهَا أَبَدًا».

331- **"Cennet ehli cennete sevk olundukları zaman oraya vardıklarında kapısının yanında bir ağaç bulurlar ki, onun gövdesinin dibinde iki göze vardır.**

Birinden içtiklerinde kalplerinde bulunan her türlü düşmanlık sökülüp çıkarılır ki, şarâb-ı tahûr (tertemiz eden içecek) **budur, diğerindense yıkanırlar. Böylece o onlara nîmetlenmenin güzelliğini akıtır. Artık ondan sonra onlar ebediyyen kirlenmezler ve sararıp solmazlar!"** *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/199; İbni Ebî Hâtim, no:8470, 5/1478-79; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/393)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı ulemâ cennet ehlinin kalplerinden bu gibi olumsuz duyguları cennet şarâbının söküp atacağını söylemişlerdir. Nitekim:

﴿ ... وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ ﴾

"Rableri onlara tahûr bir şarap içirmiştir!" *(İnsân Sûresi:21)* âyet-i kerîmesinde geçen "Şarâb-ı tahûr", "Göğüslerdeki kötü huyları tertemiz eden bir içecek" olarak tefsîr edilmiştir. Nitekim bunun beyânı İnsân ve Zümer sûrelerinde gelecektir.

Ebû Nadra *(Radyallâhu Anh)* şöyle rivâyet etmiştir:

٣٣٢- عَنْ أَبِي نَضْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «يُحْبَسُ أَهْلُ الْجَنَّةِ دُونَ الْجَنَّةِ حَتَّى يُقْضَى لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ حَتَّى يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حِينَ يَدْخُلُونَهَا وَلَا يَطْلُبُ أَحَدٌ أَحَدًا بِقُلَامَةِ ظُفْرٍ ظَلَمَهَا إِيَّاهُ، وَيُحْبَسُ أَهْلُ النَّارِ دُونَ النَّارِ، حَتَّى يُقْضَى لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ، فَيَدْخُلُونَ النَّارَ حِينَ يَدْخُلُونَهَا وَلَا يَطْلُبُ أَحَدٌ مِنْهُمْ أَحَدًا بِقُلَامَةِ ظُفْرٍ ظَلَمَهَا إِيَّاهُ».

332- "Cennet ehli cennetin önünde durdurulup biri için diğerinden hak alınır. Nihâyet cennete girdikleri zaman oraya girerlerken, onlardan hiçbiri diğerinden, kendisiyle ona zulüm yapmış olduğu bir tırnak kırığını bile talep etmez.

Cehennem ehli cehennemin önünde durdurulup biri için diğerinden hak alınır. Nihâyet cehenneme girdikleri zaman oraya girerlerken, onlardan hiçbiri diğerinden, kendisiyle ona zulüm yapmış olduğu bir tırnak kırığını bile talep etmez." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/199; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/393-394)*

b) Bir görüşe göre de; burada cennet ehlinin cennette birbirini kıskanmayacağı bildirilmektedir. Buna göre cennet ehlinin dereceleri üstünlük ve noksanlık bakımından farklı olacaktır. Dolayısıyla cennet ehlinin bâzısı diğerinden üstün olacaktır.

Nitekim **Sehl ibni Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٣٣- عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ الْغُرْفَةَ فِي الْجَنَّةِ كَمَا تَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ فِي السَّمَاءِ».

333- **"Şüphesiz cennet ehli cennette** (üstlerinde bulunan) **yüksek bir konağı elbette sizin gökteki yıldızı gördüğünüz gibi göreceklerdir."** *(Müslim, Cennet:3, no:2830, 4/2177)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

٣٣٤- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «اَلدَّرَجَةُ فِي الْجَنَّةِ فَوْقَ الدَّرَجَةِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. وَإِنَّ الْعَبْدَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ لَيَرْفَعُ بَصَرَهُ فَيَلْمَعُ لَهُ بَرْقٌ يَكَادُ يَخْطَفُ بَصَرَهُ فَيَقُولُ: مَاهٰذَا؟ فَيُقَالُ: هٰذَا نُورُ أَخِيكَ فُلَانٍ. فَيَقُولُ أَخِي فُلَانٌ! كُنَّا نَعْمَلُ فِي الدُّنْيَا وَقَدْ فُضِّلَ عَلَيَّ هٰكَذَا؟! فَيُقَالُ لَهُ: إِنَّهُ كَانَ أَحْسَنَ مِنْكَ عَمَلًا».

334- **"Cennette bir derecenin üstündeki diğer derece** (arası) **gökle yer arası kadardır. Şüphesiz ki, cennet ehlinden bir kul gözünü yukarı kaldırınca, kendisine öyle bir şimşek parlayacaktır ki, neredeyse gözünü kapacaktır.**

Bunun üzerine o: 'Bu da ne?' deyince: 'Bu senin falan kardeşinin nûrudur!' denileceketir. O zaman o: 'Benim falan kardeşim ha! Biz dünyâda beraber amel etmekteydik ama o benden işte bu kadar üstün kılındı öyle mi?!' deyince, ona: 'Şüphesiz ki onun ameli senden daha güzeldi!' denilecektir." *(Hûd ibni Muhakkem, Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz:2/19; İbni Mâce, Zühd:39, no:4331, 2/1448)*

İşte cennet ehlinin alt tabakasında olanlar üst tabakada olanları görünce, onları kıskanmayacaklardır. Çünkü bu âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** onların kalplerinden bu gibi duyguları söküp çıkarmıştır.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın da dediği gibi:

"Cennet ehlinin kalplerinde kin ve kıskançlık bulunmayacaktır. Çünkü bu iki vasıf, sâhibine sıkıntı ve üzüntü verir(, oysa cennet üzüntü yeri değildir). Cennette ancak sevgi bulunacaktır." *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/424)*

Bu mânâya karşı biri çıkıp: "Bir insanın, üstün dereceleri ve büyük nîmetleri gördüğü halde, kendisi de onlara ulaşmaktan mahrum ve tahsilinden âciz iken onlara meyletmemesi ve kendisi ne kadar büyük lezzet ve nîmet içerisinde olsa da, gördüğü daha büyük lezzetlerden mahrum olduğuna üzülmemesi nasıl anlaşılabilir?" diyecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"**Allâh-u Te'âlâ** cennet ehlinin lezzet ve sevinçleri tamamlansın diye onların kalplerinden kıskanma, imrenme ve üzülme gibi duyguları gidereceğini vaad etmiştir.

Bu vaad-i İlâhî gereği cennette bulunan herkes kendini en üstün ve mükemmel nîmetler içinde görecek ve sâhip olduğu dereceye râzı gelecektir. Bu nedenle ebediyyen kimseyi kıskanmayacaktır. Böylece de nîmet ve lezzeti tamam olacak, sürur ve behceti kemâl bulacaktır.

Allâh-u Te'âlâ herşeye Kadir'dir, dolayısıyla insanda bulunan bütün duygu ve istekleri bırakmaya da, söküp almaya da gücü yeter.

Ancak bu âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere; hangi duygu ve istekleri alacağını beyân etmişse onlar gerçekleşecektir. Ama yeme-içme ve cimâ isteği gibi zevk verecek duyguları bırakacağını beyân etmiştir.

İşte bu gibi konularda kıyas yürütülemeyeceğinden, insan, hakkında nass vârid olan hususlara inanmakla yetinmeli, akıl ötesi olan bu gibi işlerin keyfiyetini anlamaya ise akıl yormamalıdır."

"Rûhu'l-beyân ve **Tâcü't-tefâsîr"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede cennet ehlinin gönüllerinden ğill-u ğışşin sökülüp alınacağı açıklanmıştır ki, ğill; kalpte gizli olan öfke ve kin demektir.

Buna göre mânâ: "Biz onların dünyâda birbirlerine karşı taşıdıkları kin ve nefret sebeplerini kalplerinden çıkaracağız!" demektir. Çünkü kin, dünyâ ve içindekiler ile ilgiden kaynaklanmaktaydı. Bu alâkanın kesilmesiyle de ona bağlı olan kin duygusu son buldu.

Kin ve nefret sebeplerinden biri de, şeytanın dünyâda Âdemoğullarının kalplerine vesvese vermesiydi, ama şeytan âhirette cehennem azâbında boğulup kalınca insanın kalbine vesvese vermeye fırsat bulamayacağından bu sebep de ortadan kalkmış oldu.

Burada maksat, kalplerinde sevgiden başka bir şey kalmayacak derecede kalplerinin bütün kötü huylardan arınmış olması da olabilir, bu durumda cennet ehlinin bir kısmı diğer bir kısmı kendisinden üstün görünce kıskançlığa kapılmayacak ve yüksek derecelerden mahrum olduğu için üzülmeyecektir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cennet ehlinin sıfatı hakkında:

٣٣٥- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«لَا اخْتِلَافَ بَيْنَهُمْ وَلَا تَبَاغُضَ».

335- **"Aralarında hiçbir görüş ayrılığı ve kızışma olmayacaktır!"** *(Buhârî, Bed'ü'l-halk:8, no:3073, 3/1186; Müslim; Cennet:7, no:2834/17, 4/2180; Muhammed Osmân Mîrğâni, Tâcü't-tefâsîr:1/316)* buyurmuştur.

2) Sebeb-i nüzûlün husûsî oluşu, hükmün genelliğini engellemezse de, bâzı ulemâ, âhirette kalplerden kin ve nefretin sökülmesi müjdesinin özel kişiler hakkında olduğunu söylemiştir ki, âyet-i kerîmenin iniş sebebi de bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

٣٣٦- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «فِينَا وَاللهِ أَهْلَ بَدْرٍ نَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ ...﴾.

336- **"Vallâhi: "Biz onların göğüslerinde bulunan** (dünyâdan kalma) **kini söküp çıkardık." âyeti, biz Bedir ehli hakkında inmiştir."** *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/229; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/199; İbni Ebî Hâtim, no:8467, 5/1478; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/392-393)*

Yine böylece birçok kaynakta **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٣٣٧- قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا وَعُثْمَانُ وَطَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ﴾.

337- **"Şüphesiz ki ben kendimin, Osmân, Talha ve Zübeyr'in, kendileri hakkında Allâh-u Te'âlâ'nın:**

'Biz onların (dünyâda) **kalplerinde** (birbirlerine karşı taşıdıkları düşmanlık, nefret, kıskançlık ve) **kinden ne vardıysa** (daha cennete girmeden evvel) **söküp çıkarmışızdır.'** buyurduğu kimselerden olacağımı ummaktayım!" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/199; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/202; Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/425; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/179; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/66; Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/552)* sözü iki mânâda da yorumlanabilir.

Zîrâ bu zatlar sahâbe-i kirâmın kâmillerinden oldukları için birbirlerine nefsânî kin gütmüş olmaları aslâ düşünülemez. Beşeriyet gereği akıllarından bir şey geçecek olsa da bu, vefatlarından önce onlardan sökülüp alınmıştır. Âhirete bir şey kalacak olsa o da, cennete girmelerinden önce sökülüp çıkarılacaktır.

Zâten birbirine karşı kötü duygular içinde olanların cennete girmesine izin verilmeyeceğinden, bu gibi vasıflardan arındırılmalarının ardından cennete sokulacaklardır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre; bu âyet-i kerîme, **Ali, Ebû Bekir, Ömer, Osmân, Talha, Zübeyr, İbni Mes'ûd, Ammâr, Selmân** ve **Ebû Zerr** *(Rıdvânüllâhi Aleyhim Ecma'în)* hakkında nâzil olmuştur. *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/425)*

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra bu zatlar arasında baş gösteren ihtilâflar, hattâ bâzıları arasında vukû bulan savaşlar, inanç savaşları olmadığından, bu ihtilâfların sebebiyet verdiği olumsuz duygular âhirette ortadan kalkacaktır.

Âhirette ortadan kalkmayıp ebediyyen sürecek olan kin ve nefret ise ancak kâfirlerle aramızda olan düşmanlıktır. Çünkü onlarla aramızda bulunan din ve mezhep düşmanlığının ebediyyen ortadan kalkması düşünülemez.

Hattâ sahâbe-i kirâm hakkında bu âyet-i kerîmeye mânâ verirken: "Biz ilk baştan onları birbirine karşı kinsiz olarak yarattık!" şeklinde tefsîr yapılması daha uygun olur. Nitekim:

﴿ اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ... ﴿٢٥٧﴾ ﴾

"**Îmân etmiş olan kimselerin Velîsi**(; yardımcısı ve işlerinin yöneticisi) **ancak Allâh'tır ki, O** (tevfik ve hidâyetiyle) **onları**(, cehâlet, nefse uymak, kâfirliğe götüren vesvese ve şüphelere kapılmak gibi birçok) **karanlıklardan** (kurtarıp) **o** (îman) **nûr**(un)**a çıkarmaktadır.**" *(Bakara Sûresi:257)* âyet-i kerîmesi:

"**Allâh** inananları karanlıklardan korumasaydı elbette onlar da kâfirler gibi karanlıklar içerisinde kalırlardı." demektir. Yoksa burada onların evvelce bulundukları karanlıklar içerisinden nûra çıkartıldığı gibi bir mânâ söz konusu değildir.

Zîrâ şirkten îmâna dönen azınlıklar müstesnâ, müminlerin ekseriyeti hiçbir zaman şirk karanlığına düşmediklerinden, onların o karanlıklardan çıkartılması söz konusu olamaz. Ancak korunmuş olmaları mevzû bahistir.

İşte burada da mutlak mânâda cennet ehlinden bahsedilecek olursa, onların dünyâda birbirlerine karşı taşıdıkları kötü duyguların, cennetin kapısında kendilerinden sökülüp alınacağı düşünülebilir.

Nitekim "**Kurtubî Tefsîri**"nde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

٣٣٨- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:

«اَلْغِلُّ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ كَمَبَارِكِ الْإِبِلِ قَدْ نَزَعَهُ اللهُ مِنْ قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ».

338- "**Devenin çöktüğü yerler gibi kin ve nefret de cennetin kapısına çökmüştür. Allâh-u Te'âlâ onu** (cennete girecek) **müminlerin kalplerinden söküp çıkarmış** (ve böylece kapıda bırakmış)**tır!**" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân: 7/202; Se'âlibî, el-Cevâhirü'l-hisân:2/20)* buyurduğu rivâyet olunmuştur.

Ama sahâbe-i kirâm gibi kâmil zatlardan bahsedildiğinde buranın mânâsı: "Biz onları birbirlerine karşı kötü duygu beslemelerinden koruduk. Biz korumasaydık elbette onlar da başkaları gibi birbirlerine kin beslerlerdi." şeklinde anlaşılmalıdır.

İtikatta müctehid olan ve ikinci bin yılın müceddidi olma vasfına hâiz bulunan **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirrûhû)* sahâbe-i kirâm arasında vukû bulan ihtilâfların ve savaşların **Ehl-i Sünnet**'e göre nasıl yorumlandığını beyân sadedinde fazlaca yeterli mâlûmât vermiştir.

Şöyle ki; **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirrûhû)*, "**Ehl-i Sünnet** dışı fırkalarla birliktelikten sakınmanın gerekli olduğu, onların sohbetinin zararının kâfirlerle sohbetten daha fazla olduğu, bid'at ehli fırkaların en şerlisinin ise Şî'a-i şenî'a olduğu ve bununla ilgili diğer bâzı konular" hakkında **Seyyid Nakîb Şeyh Ferîd el-Buhârî** *(Rahimehullâh)*a yazmış olduğu bir mektûbunda şöyle buyurmuştur:

"Ulemâ kesinlikle ifâde etmişlerdir ki; bid'at ehli biriyle sohbet etmenin sebebiyet vereceği bozukluk, bir kâfirle sohbetin fesâdından daha fazladır. Bid'atçıların tümünün en pis ve hasis olanları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbına buğz eden (**Şî'a**) tâife(si)dir. **Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Mecîd**'de:

﴿ ... لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ... ﴾

"**Tâ ki O** (Rableri) **onlar** (o ashâb-ı kirâm) **sebebiyle kâfirleri öfkelendirsin** (ve onları kızgınlıklarından çatlatsın)!" *(Feth Sûresi:29)* buyurarak, sahâbe-i kirâma buğz eden bu tâifeye kâfir ismini takmıştır. Sahâbe-i kirâm tenkite müstehak kimseler olacak olsaydı, **Kur'ân** ve şerî'âtı da tenkit etmek gerekirdi.

Çünkü **Kur'ân**'ı **Osmân ibni Affân** *(Aleyhirrıdvân)* toplamıştır. **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* tenkit edilecek olursa, **Kur'ân**'ın da bu tenkite mahal olması gerekir. **Allâh-u Sübhânehû** bizi zındıkların inandıkları şeylerden muhâfaza eylesin!

Ashâb *(Aleyhimürrıdvân)* arasında vukû bulan ihtilâf, tartışma ve savaş nefse âit bir hevâ ve arzuya bağlanamaz. Çünkü onların nefisleri beşerin hayırlısının sohbetinde kesinlikle temizlenmiş ve kötülüğü emretme vasfından tamâmen arınmıştır.

Lâkin bizim inandığımız şudur ki; hak, **Ali** *(Kerremellâhü vechehû)* tarafındaydı, hatâ da onun muhâlifleri tarafındaydı. Ama bu hatâ içtihada dayalı bir hatâ olduğundan fâsıklık boyutuna ulaşmaz. Hattâ bu gibi hatâda tenkite yer bile yoktur. Böyle bir konuda hatâ edene sevaptan bir derece vardır.

Saâdetten uzak olan **Yezîd**, ashâbtan değildir, bu nedenle onun saâdet sahasından uzak olduğu husûsunda kimsenin konuşacağı bir şey yoktur. Gerçekten de onun yaptığı işi Frenk gâvuru yapmaz!

Ehl-i Sünnet ulemâsından bâzılarının ona lânet husûsunda duraklaması, ondan ya da yaptığından râzı olduklarından değildir. Sâdece günahından dönme ve tevbe etme ihtimâlini göz önünde bulundurduklarındandır." *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:54, 1/68)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirrûhû)*, "Cem'iyyet erbâbının sohbetine teşvik" hakkında **Mîr Muhammed Nu'mân** *(Rahimehullâh)*a yazmış olduğu bir mektûbunda şöyle buyurmuştur:

Fırsat çok azdır, bu yüzden eldeki imkânın, mühimlerin en mühimine harcanması zarûrîdir! O da (kalb huzûruna sâhip olan) cem'iyyet erbâbının sohbetidir. Ne olursa olsun beraberliğe hiçbir şeyi denk tutma!

Görmez misin ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem ve Bârek)*in ashâbı onunla birliktelik sâyesinde, peygamberler *(Aleyhimüsselâm)* dışında kalan herkesten üstün kılındılar. Velev ki o, **Üveys-i Karanî** ya da **Ömer-i Mervânî** olsun!

Bu iki zat (**Veysel Karânî** ve **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anhümâ)*) derecelerin nihâyetine varmalarına ve sohbet dışındaki bütün kemâlâtın sonuna ulaşmalarına rağmen, sahâbe derecesine ulaşamadılar. Bu nedenle hiç şüphesiz ki **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*ın hatâsı, sahâbî olması bereketiyle bu iki zâtın doğrularından daha hayırlı olmuştur.

Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*ın yanılması da bu iki zâtın doğruluğundan daha hayırlı olmuştur. Çünkü bu büyükler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görmek, meleklerin yanında bulunmak, vahyin inişine şâhit olmak ve mûcizeleri gözleriyle görmek gibi birtakım üstünlüklere sâhip oldukları için, sahâbenin îmânı (gaybîlikten çıkmış) şuhûdî olmuştur.

Diğer bütün kemâlâtın aslı esâsı olan bu üstün vasıflar onlardan başka kimseye denk gelmemiştir. **Üveys**, sohbetin fazîletinin bu husûsiyetini bilecek olsaydı hiçbir şey onun sahâbî olmasına engel olamazdı! Kendisi de hiçbir şeyi bu fazîlete tercih etmezdi.

Allâh, rahmetini dilediğine tahsis eder. **Allâh** pek büyük fazl-u kerem sâhibidir!

وَذُو الْقَرْنَيْنِ لَمْ يَظْفَرْ بِمَاءٍ بِهِ الْمَحْيَا بِمَالٍ أَوْ بِقُوَّةٍ

"Zülkarneyn ulaşamadı hayat suyuna, Ne kuvvetiyle, ne de malıyla!"

Ey **Allâh**! Bizi bu âlemde bu büyüklerin asrında yaratmadıysan da, bâri gönderilenlerin efendisi hürmetine öteki âlemde onların zümresinde haşrolunan kimseler eyle! Onun ve onların üzerine salâtlar, tahiyyeler ve selâmlar olsun!" *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:120, 1/119-120)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirrûhû)*, "Hulefâ-i râşidînin, husûsan Şeyhayn'in fazîletlerini beyân, diğer ashâb-ı kirâm *(Aleyhimürrıdvân)*a ta'zîm ve onların kötülüklerini konuşmaktan engelleme" hakkında **Mevlânâ Eşref** *(Rahimehullâh)*a yazmış olduğu bir mektûbunda şöyle buyurmuştur:

"Şunu bil ki; Peygamberin ashâbının *(Aleyhi ve Aleyhimüssalâtü vesselâm)* hepsi çok büyük ve kıymetli insanlardır. Onların hepsinin tâzimle anılması lâzımdır.

Hatîb'in, **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٣٩- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ اخْتَارَنِي وَاخْتَارَ لِي أَصْحَابًا وَاخْتَارَ لِي مِنْهُمْ أَصْهَارًا وَأَنْصَارًا فَمَنْ حَفِظَنِي فِيهِمْ حَفِظَهُ اللهُ وَمَنْ آذَانِي فِيهِمْ آذَاهُ اللهُ».

339- **"Şüphesiz Allâh beni seçmiştir, benim için ashâb da seçmiştir, onlar içinden bana hısımlar ve yardımcılar da seçmiştir. Onlar hakkında beni**(m hürmetimi) **koru**(yup da aleyhlerinde konuşma)**yanı Allâh da muhâfaza eder. Onlar hakkında** (kötü konuşarak) **bana eziyet edene Allâh da eziyet eder!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/229; Hatîb, Târîh-u Bağdâd, no:7319, 13/448; Hâkim, el-Müstedrek, no:6656, 3/732; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:16383, 9/736; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1012, 17/369)*

"Taberânî"nin, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٤٠- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَبَّ أَصْحَابِي فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ».

340- **"Her kim benim ashâbım hakkında kötü konuşursa, Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerinedir!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/229; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12709, 12/142; Hatîb, Târîh-u Bağdâd, no:7557, 14/244-245; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:7/103)*

İbni Adiyy'in, **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٤١- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ شِرَارَ أُمَّتِي أَجْرَأُهُمْ عَلَى أَصْحَابِي».

341- **"Şüphesiz ümmetimin en şerlileri, ashâbıma karşı en cesâretli olanlarıdır!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/229-230; İbni Adiyy, el-Kâmil:7/297; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:32485, 11/532)*

Hal böyle olunca, sahâbe arasında vukû bulan çekişme ve harplerin güzel yorumlarla yorumlanması ve sahâbe-i kirâmın hevâ ve taasuptan (nefsin arzusuna kapılmaktan ve körü körüne hareketten) uzak tutulması gerekmektedir. Nitekim **Ehl-i Sünnet**'in cumhûruna göre bu muhâlefetler hevâ ve hevese değil de, içtihat ve te'vîle dayanmaktadır.

Lâkin şu bilinmelidir ki; **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın muhâlifleri hatâ üzereydiler, hak onun tarafındaydı. Ama bu hatâ içtihada dayalı bir hatâ olduğu için sâhibi tenkitten uzak ve mesuliyet kendisinden kaldırılmış olur.

Nitekim Mevâkıf şârihi, **Âmidî** *(Rahimehullâh)*ın şu sözünü nakletmiştir: "Cemel ve Sıffîn vakası içtihat üzere meydana gelmiştir."

Şeyh **Ebû Şekûr es-Sâlimî**, **"et-Temhîd"** isimli eserde şu açıklamayı yapmıştır: "Şüphesiz **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at, Mu'âviye**'nin ve birlikte olduğu sahâbe tâifesinin *(Rıdvânüllâhi Aleyhim Ecma'în)* hatâ üzere oldukları, ama bu hatâlarının içtihada dayalı olduğu görüşüne zâhiptirler."

Şeyh **İbni Hacer**, **"es-Savâ'ik"** isimli eserde: "**Mu'âviye**'nin **Ali** ile *(Radıyallâhu Anhümâ)* çekişmeleri içtihat vechi üzere olmuştur!" demiş ve bu sözü **Ehl-i Sünnet** îtikatlarından biri olarak kabul etmiştir.

Mevâkıf şârihinin: "Arkadaşlarımızın çoğu bu çekişmenin içtihat vechi üzere olmadığı görüşündedirler!" şeklindeki beyânında geçen arkadaşlardan kastettiği tâife de kimmiş? Oysa **Ehl-i Sünnet** bunun böyle olmadığına hükmedicidirler. **Ehl-i Sünnet**'in kitapları içtihat hatâsı görüşüyle doludur.

Nitekim **Ğazâlî, Kadî Ebû Bekir** ve diğerleri *(Rahimehümüllâh)* bunu açıkça beyân etmişlerdir. O halde **İmâm Ali**'nin muhâliflerini ne fâsıklığa, ne de dalâlete nispet etmek câiz olmaz.

Kadî (Iyâz) *(Rahimehullâh)*, **"eş-Şifâ"** isimli eserinde **Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*ın şu sözünü nakletmiştir: "Her kim peygamber *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından birine; **Ebû Bekir, Ömer** ve **Osmân**'a yahut **Mu'âviye**'ye veya **Amr ibni Âs**'a *(Radıyallâhu Anhüm)* hakaret ederse; eğer: 'Onlar sapıklık ve kâfirlik üzereydiler!' derse öldürülür. Ama eğer bunlardan başka şekillerle insanların sövüşmeleri kabîlinden bir sözle hakarette bulunursa, çok şiddetli bir işkenceyle azâba çarptırılır."

Demek ki; **Râfizî**lerin aşırılarının iddiâ ettiği gibi, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ile harp edenler kâfir değildirler, bâzılarının yanlış anlayışına ve **"Mevâkıf"** şârihinin birçok arkadaşına nispet etmesine rağmen fâsık bile değildirler.

Nasıl böyle olabilir ki; sahâbeden (**Âişe**-i) **Sıddîka, Talha** ve **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)* onlar arasındaydı. **Talha** ve **Zübeyr, Mu'âviye**'nin (**Şam**'dan) çıkışından evvel onüçbin kişiyle birlikte öldürülmüştür. Hal böyleyken bu zatlara sapık ve fâsık demek, kalbinde hastalık ve içinde pislik bulunmayan hiçbir Müslümanın cesâret edemeyeceği şeylerdendir.

Fukahâdan birinin, **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında cevr (zulüm) lafzını kullandığı: "**Mu'âviye** haksız bir devlet reisiydi!" sözünde geçen cevrden maksadı, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfeti zamanında onun halîfeliğinin hak olmayışıdır. Yoksa fâsıklık ve sapıklıkla sonuçlanacak bir cevr değildir. Bu sözün **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at**'in görüşlerine uygun düşmesi için böyle anlaşılması gerekir.

Yine de istikamet erbâbı kimseler, maksadın tersini akla getirecek lafızlar kullanmaktan sakınırlar. Bu konuda hatâ sözünden fazla bir şey konuşmak câiz değildir.

Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)* nasıl haksız olabilir? Oysa "**es-Savâ'ik**"da zikredildiği üzere; onun hem **Allâh-u Sübhânehû**'nun hakları, hem de Müslümanların hukuku husûsunda âdil bir yönetici olduğu konusu sıhhat kazanmıştır.

Mevlânâ Abdurrahmân el-Câmî *(Kuddise Sirrûhû)* cumhûrun beyânına ilâve yaparak, hatâ sözüne münker lafzını katmıştır. Oysa hatâ lafzından fazla olan her kayıt hatâdır.

Bir de peşisıra: "Eğer o lânete müstehaksa" gibi bir ifâde kullanmıştır ki bu da **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*a hiç uygun düşmemiştir. Burada şüphe mahalli neresidir? Tereddüt yeri neresidir? Bu sözü **Yezîd** hakkında söyleseydi, hadi onun bir yönü ve oluru vardı! Ama bunu **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında söylemesi çok çirkindir!

Oysa güvenilir kimselerin senetleriyle sâbit olan ehâdîs-i nebeviyyede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*a:

٣٤٢- «اَللّٰهُمَّ عَلِّمْهُ الْكِتَابَ وَالْحِسَابَ وَقِهِ الْعَذَابَ».

342- **"Ey Allâh! Ona yazmayı ve hesap yapmayı öğret ve kendisini azaptan muhafaza et!"** diye duâ ettiği vârid olmuştur. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/230; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17152, 28/382-383)*

Duâsının başka bir yerinde de:

٣٤٣- «اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا».

343- **"Ey Allâh! Onu hidâyete erdiren ve hidâyete eren biri yap!"** buyurmuştur. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/230; Tirmizî, Menâkıb:48, no:3842, 5/687)*

Rasûlüllâh *(Aleyhissalâtü vesselâm)*ın duâsı makbuldür. Anlaşılan o ki; bu söz **Mevlânâ** (Câmî)den yanılma ve unutma yoluyla sudûr etmiştir. Zâten o, bu beyitlerinde kimsenin adını açıkça zikretmemiş, ancak "Bir başka sahâbî" tâbirini kullanmıştır. Ama bu ibâre de çirkin bir mefhumdan haber vermektedir.

Ey Rabbimiz! Unutursak, ya da yanılırsak bizi mes'ûl tutma!

İmâm-ı Şa'bî *(Rahimehullâh)*ın, **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*ı zemmettiği, hattâ onu tenkitte aşırı giderek bunu fâsıklığın üstünde bir raddeye vardırdığına dâir gelen nakil, sâbit olacak bir mertebeye ulaşmamıştır. **İmâm-ı A'zam** *(Radıyallâhu Anh)* onun talebelerindendir, bu sözün doğruluğu farzedilecek olsa, elbette bunu nakletmek en çok ona düşerdi.

Tebe'i tâbi'înden olan ve onun muâsırı bulunan **İmâm-ı Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*, **Mu'âviye** ve **Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya hakaret edenlerin katline hükmetmiştir. Nitekim bu biraz önce geçmişti. Eğer **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* hakarete müstehak olsaydı, **İmâm-ı Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* ona hakaret edenin katline nasıl hüküm verebilirdi?

Demek ki o ona hakareti (had cezası gerektiren) büyük günahlardan saydı ki, hakaret edenin katline fetvâ verdi.

Yine böylece o, ona hakareti, **Ebû Bekir, Ömer** ve **Osmân** *(Radıyallâhu Anhüm)*e hakaret gibi kabul etti. Nitekim bu da geride geçmişti. Demek ki **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* hakaret ve tenkite müstehak biri değildir.

Ey kardeş! **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* bu muâmelede yalnız değildi, aksine tahmînen ashâbı kirâmın yarısı bu işte ona ortaktı. **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ile harbedenler kâfir ya da fâsık olacak olsalardı, onların tebliğleri yoluyla bize ulaşmış olan bu dînin yarısına güven kalkardı. Bunu ise, maksadı dîni iptal etmek olan bir zındıktan başkası câiz göremez!

Ey kardeş! Bu fitnenin tahrik edilmesinin kaynağı, **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın şehâdeti ve onu şehit edenlerden kısas talep edilmesidir. Çünkü **Talha** ile **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Medîne**'den evvelâ kısasın gecikmesi sebebiyle çıktılar. (**Âişe**-i) **Sıddîka** *(Radıyallâhu Anhâ)* da bu işte onlara muvâfakat etti.

Böylece onüçbin sahâbenin ölümüne sebep olan ve Aşere-i Mübeşşere'den olan **Talha** ile **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın da ölümüne neden olan **Cemel harbi** gerçekleşmiştir. Sonra **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* **Şam**'dan çıkıp onlara ortak olmuş, böylece de **Sıffîn harbi** vukû bulmuştur.

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* açıkça ifâde etmiştir ki; bu çekişmeler hilâfet işi nedeniyle olmamış, ancak **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfetinin başlangıcında (**Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın kanı için) kısas isteğiyle meydana gelmiştir. **İbni Hacer** *(Rahimehullâh)* bu sözü, **Ehl-i Sünnet** inançlarından biri olarak saymıştır.

Hanefî ulemâsının büyüklerinden olan **Şeyh Ebû Şekûr es-Sâlimî** *(Rahimehullâh)* ise şöyle demiştir: "**Mu'âviye**'nin **Ali**'yle *(Radıyallâhu Anhümâ)* çekişmesi hilâfet konusunda olmuştur.

Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*a:

٣٤٤- قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمُعَاوِيَةَ: «إِذَا مَلَكْتَ النَّاسَ فَارْفُقْ بِهِمْ».

344- **"İnsanların yönetimini üstlendiğin zaman onlara yumuşak davran!"** buyurmuştu. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/231; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16933, 28/129; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:30706, 6/208; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:7380, 13/370)*

Bu sözden dolayı **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*da halîfelik beklentisi oluşmuştu. Lâkin o bu içtihadında hatâlıydı, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* haklıydı. Çünkü o zaman vakit, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfet vaktiydi!"

Bu iki sözün arası şöyle bulunur: Bu çekişmenin evvelâ kısasın geciktirilmesinden kaynaklanması, sonra da hilâfet beklentisine düşülerek devâm etmiş olması mümkündür. Her hâlükârda içtihat, mahallinde vukû bulmuştur. Hatâ edene sevaptan bir derece vardır, haklıya ise iki derece, hattâ on derece vardır.

Ey kardeş! Bu noktada en selâmetli yol, **Peygamber** *(Aleyhi ve alâ Âlihissalâtü vesselâm)*ın ashâbının kavgalarını konu yapmaktan sessiz kalmaktır ve onların çekişmelerini anlatmaktan yüz çevirmektir.

Peygamber *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٤٥- قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِيَّاكُمْ وَمَا شَجَرَ بَيْنَ أَصْحَابِي».

345- **"Ashâbım arasında meydana gelen çekişmeler** (hakkında söz söylemek)**den sakının!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/231)*

Yine **Aleyhissalâtü vesselâm** şöyle buyurmuştur:

٣٤٦- وَقَالَ أَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «إِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِي فَأَمْسِكُوا».

346- **"Ashâbım konu edildiği zaman** (dillerinizi) **tutun!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/231; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1427, 2/96*

Bir başka sefer de **Aleyhissalâtü vesselâm** şöyle buyurmuştur:

٣٤٧- وَقَالَ أَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «اَللهَ اَللهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا».

347- **"Ashâbım hakkında Allâh'tan korkun, Allâh'tan! Onları** (tenkitleriniz için) **bir hedef edinmeyin!"** Yâni; ashâbım hakkında **Allâh**'tan sakının ve O'ndan korkun, onları ta'n-u tenkitlerinizin oklarına hedef yapmayın! *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/231; Tirmizî, Menâkıb:59, no:3863, 5/696; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20549, 34/169)*

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

٣٤٨- «تِلْكَ دِمَاءٌ طَهَّرَ اللهُ عَنْهَا أَيْدِينَا فَلْنُطَهِّرْ عَنْهَا أَلْسِنَتَنَا».

348- "İşte bunlar öyle kanlardır ki, **Allâh** bizim ellerimizi onlardan temiz tutmuştur, biz de dillerimizi onlardan temiz tutalım!" *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/231)*

Ömer ibni Abdilazîz'den de menkul olan bu sözden anlaşıldığına göre; onların hatâlarının dile alınması ve onların hayırdan başka bir şeyle anılması uygun değildir.

Saâdetten uzak **Yezîd** fâsıklar zümresindendir, onun lâneti hakkında duraklamak ancak ve ancak **Ehl-i Sünnet** indinde kararlaşmış olan: "**Ebû Leheb** ve karısı gibi, kâfirlik üzere öldüğü yakînen bilinmedikçe, kâfir de olsa muayyen bir şahsa lânet etmek câiz değildir!" kaidesine binâendir. Yoksa "O, lânete müstehak değildir" mânâsında değildir.

(Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:)

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ... ﴿٥٧﴾ ﴾

"O kimseler ki Allâh'a ve Rasûlüne eziyet etmektedirler, muhakkak Allâh onlara dünyâda da, âhirette de lânet (etmiş ve rahmetinden uzak) **etmiştir."** *(Ahzâb Sûresi:57)* (buyurmuştur ki, **Yezîd**'in, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet ettiği âşikârdır.)

Şunu bil ki; bu zamanda insanların ekserîsi imâmet bahsiyle meşgul olup, halîfelik konusunda ve sahâbe *(Aleyhimürrıdvân)*ın muhârebeleri hakkında konuşmayı sürekli göz önünde bulundurdukları için, ayrıca câhil **Râfizîler**'le, inatçı ehl-i bid'ati taklit ederek, ashâb-ı kirâmı hayırla anmamaya başladıklarından ve onların yüce makamına uygunsuz işler nispet ettiklerinden dolayı, bildiğim şeylerden bir nebze mecbûren yazdım ve dostlara gönderdim.

Çünkü **Aleyhi ve alâ Âlihissalâtü vesselâm** şöyle buyurmuştur:

٣٤٩- قَالَ عَلَيْهِ وَعَلَى اٰلِهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «إِذَا ظَهَرَ الْفِتَنُ» أَوْ قَالَ: «اَلْبِدَعُ وَسُبَّتْ أَصْحَابِي فَلْيُظْهِرِ الْعَالِمُ عِلْمَهُ فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ لَا يَقْبَلُ اللهُ لَهُ صَرْفًا وَلَا عَدْلًا».

349- **"Fitneler ya da bid'atler meydana çıkar da, ashâbım hakkında kötü konuşulmaya başlanırsa, âlim** (kimseler onların fazîleti hakkındaki) **ilmini açıklasın! Her kim bunu yapmazsa, Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerinedir! Allâh onun ne farzını, ne de nâfilesini kabul etmez!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/232; Zehebî, Mîzânü'l-i'tidâl, no:7887, 5/76)*

Lâkin **Allâh-u Sübhânehû**'ye hamd-i minnet olsun ki; zamânın padişahı kendini Hanefî mezhebi üzere bulunan **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at**'tan biri sayıyor. Yoksa iş cidden Müslümanlara sıkıntılı olurdu. O halde bu en büyük nîmetin şükrünü gerektiği gibi edâ etmek, îtikadın temelini **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at** inançlarına dayandırmak ve ne Zeyd'in, ne de Amr'ın sözlerine kulak vermemek lâzımdır.

Çünkü işin temelini yalan olan hurâfelere dayandırmak, insanın kendisini zâyi etmesi demektir. Kurtuluş ümîdi ele geçmesi için **Fırka-i Nâciye**'yi taklit etmek zarûrîdir. Bu olmadan, dikenli ağacın elle sıvanması gibi, kurtuluş çok müşkildir.

Selâm size ve hidâyete tâbi olup **Mustafâ**'ya uymayı kendisine lâzım kılanlara olsun! Ona ve âline salât-ü selâm olsun! *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:251, 1/229-232)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirrûhû)*, **"Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at** görüşlerine uygun bâzı ilm-i kelâm meseleleri" hakkında şeyhinin iki oğlu **Hâce Abdullâh** ile **Hâce Ubeydullâh** *(Rahimehümellâh)*a yazmış olduğu bir mektûbunda şöyle buyurmuştur:

Sahâbe arasında vukû bulan kavga ve çekişmelerin güzel yorumlara hamledilmesi gerekir ve onların hevâ ve taasuptan uzak tutulması îcap eder.

Taftâzânî *(Rahimehullâh)*, **Ali** *(Kerremallâhu Vechehû)*nün sevgisinde aşırı gitmesine rağmen: "Onlar arasında gerçekleşen muhâlefetler ve muhârebeler halîfelik husûsundaki bir çekişmeden dolayı olmamıştır. Ancak içtihat hatâsından kaynaklanmıştır." demiştir.

Hayâlî *(Rahimehullâh)*ın buna yaptığı hâşiyede ise: "**Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* ve adamları, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendi zamânında bulunanların en üstünü olduğunu ve imâmete **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*dan daha lâyık bulunduğunu bilmelerine rağmen, **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ı şehit edenlere kısas uygulamadığı şüphesiyle **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a itaattan çıkmışlardır." diye yazılıdır.

Kara Kemâl hâşiyesinde **Ali** *(Kerremallâhu Vechehû)*nün şöyle dediği zikredilmiştir:

٣٥٠- قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «إِخْوَانُنَا بَغَوْا عَلَيْنَا وَلَيْسُوا بِكَفَرَةٍ وَلَا فَسَقَةٍ لِمَا لَهُمْ مِنَ التَّأْوِيلِ».

350- **"Kardeşlerimiz bize karşı azgınlık ettiler, ama böyle yapmalarının sebebi içtihatları olduğu için, kâfir değillerdir, fâsık bile değillerdir!"**

Şüphe yok ki; içtihat hatâsı, tenkiti hak etmekten uzaktır. Sâhibinden ta'n-u teşnî' (hakkında kötü sözler konuşma hakkı) kaldırılmıştır.

Hayru'l-beşer *(Aleyhi ve alâ Âlihissalâvât vettahiyyât)*ın sohbet haklarını gözeterek ashâb-ı kirâmın hepsini hayırla yâd etmek ve **Peygamber** *(Aleyhisselâm)*ın sevgisi hâtırına onları da sevmek lâzımdır.

Nitekim **Aleyhisselâm** şöyle buyurmuştur:

٣٥١- وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ».

351- **"Onları seven, beni sevmesi sebebiyle onları sevmiştir, onlara kızan da, bana kızdığı için onlara kızmıştır."** Yâni; ashâbıma tealluk eden sevgi, bana yönelen sevginin ta kendisidir. Onlara tealluk eden buğz da, bana yönelen kızgınlığın aynısıdır. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:266, 1/277; Tirmizî, Menâkıb:59, no:3863, 5/696; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20549, 34/169)*

Bizim, **Ali** *(Kerremallâhu Vechehû)* ile harbedenleri sevme diye bir gâyemiz aslâ yoktur, hattâ onlardan eziyet duymamız gerekir.

Velâkin onlar **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı olunca, biz de onları sevmekle emrolunup, kendilerine kızmaktan ve eziyet etmekten yasaklanmış kimseler olduğumuza göre, her ikisi de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tealluk ettiği için, çâre yok **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevgisi hâtırına onların hepsini severiz ve kendilerine buğz ve eziyet etmekten sakınırız. Lâkin haklıya haklı, haksıza haksız deriz!

Buna göre **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* hak üzereydi, muhâlifleri ise hatâ üzereydiler. Bundan fazla konuşmak fuzûliyâttan olur. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:266, 1/277)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirrûhû)*, "Akaid-i dîniyyenin beyânı ve ibâdât-ı şer'iyyeye teşvik" hakkında ehl-i irâdeden sâliha bir hanıma *(Rahimehellâh)* yazmış olduğu bir mektûbunda şöyle buyurmuştur:

Dört halîfenin efdaliyyeti, halîfeliklerindeki sıra üzeredir. Zîrâ **Ehl-i Hakk**'ın icmâ'ı şu hususta kesinleşmiştir ki, peygamberler *(Salevâtüllâhi Te'âlâ ve Teslîmâtühû Sübhânehû Aleyhim Ecma'în)*den sonra beşerin en üstünü **Ebû Bekr-i Sıddîk**, sonra **Ömer el-Fârûk** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dır.

Bu fakirin anlayışına göre; efdaliyyet yönü, fazîletlerin ve menkıbelerin çokluğu değildir. Ancak îmân etmede en önce olmak, malları infakta en evvel davranmak, her hâlükârda dîni destekleme ve gönderilenlerin Efendisinin dînini revaçta tutma uğrunda canları cömertçe harcama noktasında ilk önce atılmaktır.

Şüphesiz ki din işinde önce davranan, bir sonrakinin üstâdı gibidir. Buna göre sonrakine kavuşan herşey, öncekinin devlet sofrasından ona ulaşmış olmaktadır. İşte bu mükemmel üç sıfatın tümü, sâdece **Hazret-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*da bulunmaktadır.

Çünkü hem îmanda, hem mal infâkında, hem de canını ortaya koymakta en önce olma vasıflarını kendisinde toplayan zat ancak odur. Bu devlet, bu ümmette ondan başkası için müyesser olmamıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edeceği hastalığında şöyle buyurmuştur:

٣٥٢- قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ لَيْسَ مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ أَمَنَّ عَلَيَّ فِي نَفْسِهِ وَمَالِهِ مِنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي قُحَافَةَ وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنَ النَّاسِ خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا وَلٰكِنْ إِخْوَةُ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ سُدُّوا عَنِّي كُلَّ خَوْخَةٍ غَيْرَ خَوْخَةِ أَبِي بَكْرٍ».

352- **"Şu bir gerçektir ki; insanlar içerisinde canı ve malı husûsunda bana Ebû Bekr ibni Ebî Kuhâfe'den daha çok iyilik eden hiçbir kimse olmamıştır. Ben insanlardan bir dost edinecek olsaydım, elbette Ebû Bekr'i** (İslâm kardeşliğinden öte) **bir dost edinirdim! Lâkin islâm kardeşliği daha üstündür.**

(Mescide açılan) **bütün** (evlerin) **kapıları**(nı) **benden kapayın, ancak Ebû Bekr'in kapısı müstesnâ!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:17, 3/23; Buhârî, Fezâilü's-sahâbe:3, no:3454, 3/1337; Müslim, Fezâilü's-sahâbe:1, no:2382, 4/1854)*

Aleyhi ve alâ Âlihissalâtü vesselâm şöyle buyurmuştur:

٣٥٣- قَالَ عَلَيْهِ وَعَلَى اٰلِهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «إِنَّ اللهَ بَعَثَنِي إِلَيْكُمْ فَقُلْتُمْ كَذَبْتَ! وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ صَدَقْتَ! وَوَاسَانِي بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فَهَلْ أَنْتُمْ تَارِكُونَ لِي صَاحِبِي»!

353- **"Şüphesiz Allâh beni size gönderdi, siz: 'Yalan söyledin!' dediniz, Ebû Bekir ise: 'Doğru söyledin!' dedi ve canıyla, malıyla bana yardım etti. Artık siz arkadaşımı bana bıraksanıza!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:17, 3/23; Buhârî, Fezâilü's-sahâbe:5, no:3461, 3/1339)*

Aleyhi ve alâ Âlihissalâtü vesselâm şöyle buyurmuştur:

٣٥٤- قَالَ عَلَيْهِ وَعَلَى اٰلِهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «لَوْ كَانَ بَعْدِى نَبِىٌّ لَكَانَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ»!

354- **"Benden sonra peygamber olsaydı, elbette Ömer ibni Hattâb olurdu!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:17, 3/23; Tirmizî, Menâkıb:18, no:3686, 5/619)*

Emîru'l-mü'minîn **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٣٥٥- قَالَ عَلِىٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: «إِنَّ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ كِلَيْهِمَا أَفْضَلُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ. وَمَنْ فَضَّلَنِى عَلَيْهِمَا فَهُوَ مُفْتَرٍ، أَضْرِبُهُ كَمَا يُضْرَبُ الْمُفْتَرِى!»

355- **"Şüphesiz Ebû Bekir ve Ömer'in ikisi de bu ümmetin en üstünüdürler. Her kim beni onlardan üstün tutarsa o müfterîdir, iftirâ edene vurulduğu gibi ona da** (seksen sopa) **vururum!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:17, 3/23; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:36103, 13/9; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:3398, 30/385)*

Beşerin hayırlısının ashâbı *(Aleyhi ve Âleyhimüssalâvât vetteslîmât)* arasında vukû bulan çekişme ve harplerin güzel yorumlara hamledilmesi ve onların hevâ ve heves düşüncesinden, makam ve riyâset sevgisinden, üstünlük ve mertebe talebinden uzak tutulmaları gerekir. Çünkü bu rezil vasıflar nefs-i emmâreden kaynaklanmaktadır.

Bu büyüklerin nefisleri ise, **Hayru'l-beşer** *(Aleyhi ve Aleyhimüssalâtü vesselâm)*ın sohbetinde tertemiz olmuş ve pak bir hal almıştır. Lâkin **Ali** *(Kerremallâhu Vechehû)*nun hilâfeti hakkında vukû bulan bu kavgalarda ve harplerde hak, emîru'l-mü'minîn **Ali** *(Kerremallâhu Vechehû)* tarafında idi. Muhâlifleri ise içtihat hatâsı ile yanılmışlardı.

Ama bu türlü yanılgıda fâsıklığa nispet edilmek bir yana, tenkit ve kınamanın bile yeri yoktur. Şüphesiz ki sahâbe-i kirâmın hepsi adâletlidirler ve rivâyetleri kabûle şâyândır.

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın muvâfıkları olsun, muhâlifleri olsun hepsinin rivâyeti doğruluk ve güvenilirlikte eşittir. Kavga ve harp hiçbirinin cerh edilmesine (rivâyetlerinin yara almasına) sebep olamaz. O halde hepsini sevmek lâzımdır. Çünkü onları sevmek, **Peygamber** *(Aleyhi ve Âleyhimüssalâvât vetteslîmât)*ın sevgisi nedeniyledir.

Nitekim o:

٣٥٦- «فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّى أَحَبَّهُمْ».

356- **"Onları seven, beni sevmesi sebebiyle onları sevmiştir!"** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:266, 1/277; Tirmizî, Menâkıb:59, no:3863, 5/696; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20549, 34/169)* buyurdu.

Yine böylece onlara kızmaktan ve düşmanlık etmekten sakınmak lâzımdır. Çünkü onlara kızmak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e buğz etmek nedeniyledir. Nitekim kendisi:

٣٥٧- «وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِى أَبْغَضَهُمْ».

357- **"Onlara kızan da, bana kızdığı için onlara kızmıştır."** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:266, 1/277; Tirmizî, Menâkıb:59, no:3863, 5/696; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20549, 34/169)* buyurmuştur.

Bu büyüklere ta'zîm edip onları yüceltmekte, **Hayru'l-beşer** *(Aleyhi ve alâ Âlihissalâtü vesselâm)*a ta'zîm ve tevkîr vardır. Bu zatları büyük tutmamakta ise ona ta'zimsizlik vardır.

O halde **Hayru'l-beşer** *(Aleyhissalâtü vesselâm)*a ta'zîm cihetiyle onların hepsine hürmet etmek lâzımdır.

Şeyh **Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)*:

٣٥٨- «مَا آمَنَ بِرَسُولِ اللهِ مَنْ لَمْ يُوَقِّرْ أَصْحَابَهُ».

358- "Ashâbına ta'zîm etmeyen kimse, **Rasûlüllâh**'a îmân etmedi!" *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:17, 3/23)* demiştir. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:17, 3/22-23)*

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme, kulların işlerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın sun'u ve tesiri bulunduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ kulların işlerinden olan ve kınanmalarına yol açan kin ve kıskançlık gibi huyları **Allâh-u Te'âlâ** cennet ehlinden söküp aldığını beyân etmiş, bundan dolayı da kullar Kendisine hamdetmiştir.

Eğer bu sıfatları yaratan **Allâh-u Te'âlâ** olmasaydı da, kulun kendisi olsaydı, o zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın bunları dilediğinden söküp alabilmesi söz konusu olmazdı. Dolayısıyla bundan dolayı hamdolunmaya da müstehak olmazdı. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا ... ﴿١٨٨﴾ ﴾

"Yapmadıkları (iyi) **şeylerle de övülmeyi severler!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:188)* kavl-i şerîfiyle, yapmadığı işten övgü bekleyeni kınamıştır.

Mâdem ki **Allâh-u Te'âlâ** kullarının yaptığı işlerden dolayı Kendisine hamdetmelerini istemiştir, işte bu, kulların işlerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın sun'u ve müdâhelesi bulunduğunu göstermiştir.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mevlâ Te'âlâ** cennet ehline lütfettiği nîmetlerden biri olarak onların kalbinden ğill-u ğışşi, hıkd-ü hasedi giderdiğini beyân ettikten sonra, onlara lütfettiği diğer lezzet, hayır ve meserretleri beyân etmek üzere:

﴿ ... تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ... ﴾

"(Onların cennetteki köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır."** buyurmuştur.

"Mâtürîdî ve **Fahrurrâzî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; kin, nefret, kıskançlık ve daha fazlasına düşkünlük gibi vasıfların köleliğinden kurtulmak büyük bir nîmetse de, **Allâh-u Te'âlâ**, dünyâda kullarının tabîatının akan ırmaklara rağbetli olduğunu bildiği için, âhiret husûsunda onları dünyâda canlarının çektiği şeylere teşvik ederek, emirlerini tutup, yasaklarından sakınmaya terğîb etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen köşkler, saraylar, otağlar, çadırlar, câriyeler, hizmetçiler, kadehler ve ibrikler gibi nîmetlerin hepsi de, insanların dünyâda meylettiği şeylerdir.

İşte bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ** onlara âhirette, dünyâdayken rağbet ettikleri bu gibi şeylerin en a'lâsını hazırladığını beyân ederek onları İslâmiyyeti yaşamaya heveslendirmektedir.

Mevlâ Te'âlâ cennet ehlinin ne gibi nîmetlere mazhar olduğunu beyândan sonra, buna dâir nasıl hamdettiklerini açıklamak üzere:

﴿ ... وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ... ﴾

"**O** (inana)**nlar** (cennete girdiklerinde)**: 'Bütün hamdler, bizi işte bu** (nîmet yurduna girme vesîlesi olan îmâ)**na hidâyet etmiş olan O** (yüce) **Allâh'a âittir. Allâh bizi** (İslâm'a) **hidâyet etmeseydi, biz** (kendiliğimizden) **aslâ hidâyet bulamazdık.**

Andolsun ki; gerçekten Rabbimizin rasûlleri (bize) **hakk** (ve gerçek olan beyân)**ı getirmiştir**(, işte onların irşatlarıyla dünyâda yakînen inanmış olduğumuz gerçekleri şimdi gözümüzle gördük).' **dediler."** buyurmuştur.

"**Mâtürîdî** ve **Nesefî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* burada geçen hidâyeti, yol gösterme anlamına gelen delâletle tefsîr etmişse de bizce bu, delâlet ve beyân (yol gösterme ve açıklamada bulunma) mânâsında bir hidâyet değildir.

Lâkin bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremiyle onları hidâyete muvaffak kılması anlamındadır. Çünkü bu, iyilik ve lütuf açıklama sadedinde gelmiştir.

Eğer sâdece yol gösterme anlamında olsaydı, bunda kâfir ve mümin herkes ortak olduğundan, müminlere özel bir iyilik söz konusu olmazdı. Ayrıca bu mânâda hidâyette peygamberler ve âlimler de ortak olurlardı.

Ulemâdan bâzısı demiştir ki; kulun kendi fiilini kendisinin yarattığını savunan **Mu'tezile** fırkası, **Allâh-u Te'âlâ**'nın beyânına da, peygamberlerin tebliğine de, cennet ve cehennem ehlinin sözlerine de, **İblîs**'in lafına da muhâlefet etmiştirler.

Allâh-u Te'âlâ'ya muhâlefetleri:

﴿ ... يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَاءُ ... ﴿٩٣﴾ ﴾

"**O, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir!**" *(Nahl Sûresi:93)* âyet-i kerîmesinedir.

Peygamberlere muhâlefetleri:

﴿ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِى إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ ... ﴿٣٤﴾ ﴾

"**Ben size** (ne kadar) **iyilikte bulunmamı arzulasam da, bu iyilikseverliğim size fayda vermez!**" *(Hûd Sûresi:34)* sözünedir. Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)* burada kendisinin elinde bir şey olmadığını açıklamıştır.

Cennet ehline muhâlefetleri:

﴿ ... وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللهُ ... ﴾

"Allâh bizi (İslâm'a) **hidâyet etmeseydi, biz** (kendiliğimizden) **aslâ hidâyet bulamazdık."** âyet-i kerîmesinedir. Çünkü bu sözlerinde onlar, hidâyeti yaratanın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu açıklamışlardır.

Cehennem ehline muhâlefetleri:

﴿ ... لَوْ هَدَانَا اللهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ... ﴿٢١﴾ ﴾

"Allâh bizi hidâyete erdirseydi, elbette biz de sizi hidâyet ederdik!" *(İbrâhîm Sûresi:21)* sözlerinedir. Cehennemlikler bu sözleriyle hidâyeti ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığını ifâde etmişlerdir.

İblîs'e muhâlefetleri ise:

﴿ ... فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي ﴿١٦﴾ ﴾

"Beni azdırmış olmana yemin olsun ki!" *(A'râf Sûresi:16)* sözünedir. Nitekim **İblîs** bu sözüyle sapıklığı **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığını söylemiştir. Demek ki o bile **Allâh**'ı **Mu'tezile**'den daha iyi bilmektedir.

"Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; cennet ehlinin bu beyânları: "Her hidâyet bulan kendisi için hidâyet yaratmıştır, **Allâh-u Te'âlâ** o kişi için bunu yaratmamıştır!" diyen **Kaderiyye** (**Mu'tezile**) fırkasına açık bir reddiyedir.

Cennet ehli cennette mazhar oldukları nîmetlere karşılık hamdetmelerinin ardından:

﴿ ... لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ... ﴾

"Andolsun ki; gerçekten Rabbimizin rasûlleri (bize) **hakk** (ve gerçek olan beyân)ı **getirmiştir."** demişlerdir.

Artık ey akıllı kişi! **Mu'tezile**'nin, dünyâda: "Hidâyet bulan kendi kendine hidâyete erendir!" şeklindeki beyânlarını, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, muvahhidlerin, dosdoğru mekân olan cennetteki sözlerinden naklen buyurduğu:

"**Allâh** bizi hidâyete erdirmeseydi biz aslâ hidâyet bulamazdık!" kavl-i şerîfine kıyas et de, kendin için uyacağın bir görüş tercih et.

Ama elbette hiçbir akıllı **Allâh-u Te'âlâ**'nın beyânını bırakıp da, nefsinin arzusuyla bocalayan bir sapığın sözünü tercih etmez!

"Vâhidî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; cennet ehli cennete girip **Allâh-u Te'âlâ**'nın orada kendileri için hazırlamış olduğu nîmetleri görünce bu sözü söylemişlerdir ki, böylece onlar:

"Peygamberlerin irşatlarıyla dünyâda yakînen inanmış olduğumuz gerçekleri şimdi gözümüzle gördük." demek istemişlerdir.

Cümle-i celîlede geçen "Hak" tabiri, "Hak din" anlamına gelebileceği gibi, "Kendisiyle amel edenin hakka ve doğruya ereceği ameller" mânâsında da olabilir. Lügat mânâsı olan "Doğru ve gerçek" mânâsıyla da tefsîr edilebilir.

Cennet ehlinin, Allâh-u Te'âlâ'nın kendilerini hidâyetinden dolayı hamdleri hakkında vârid olan hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٥٩- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ أَهْلِ النَّارِ يَرَى مَنْزِلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، يَقُولُ: لَوْ هَدَانَا اللهُ فَيَكُونُ حَسْرَةً عَلَيْهِمْ، وَكُلُّ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَرَى مَنْزِلَهُ مِنَ النَّارِ، فَيَقُولُ: لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللهُ فَهٰذَا شُكْرُهُمْ».

359- **"Cehennem ehlinin hepsi,** (Müslüman olması hâlinde kazanacağı) **cennetteki menzilini görecektir ve: 'Ah keşke Allâh bizi de hidâyete erdirseydi!' diyecektir. Bu da onlara bir pişmanlık olacaktır.**

Cennet ehlinin hepsi, (kâfir olması hâlinde kazanacağı) **cehennemdeki yerini görecektir ve: 'Allâh bizi hidâyete erdirmeseydi** (biz de şimdi orada olacaktık)**!' diyecektir. İşte onların şükrü de budur."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/394; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/303; Buhârî, Rikak:51, no:6200, 5/2402; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:310, no:11454, 6/447; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/200)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)* cennetten bahsederken şöyle anlatmıştır:

٣٦٠- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: ذَكَرَ الْجَنَّةَ، فَقَالَ: يَدْخُلُونَ فَإِذَا شَجَرَةٌ يَخْرُجُ مِنْ تَحْتِ سَاقِهَا عَيْنَانِ، قَالَ: فَيَغْتَسِلُونَ مِنْ إِحْدَاهُمَا، فَتَجْرِي عَلَيْهِمْ نَضْرَةُ النَّعِيمِ، فَلَا تَشْعَثُ أَشْعَارُهُمْ وَلَا تَغْبَرُّ أَبْشَارُهُمْ، وَيَشْرَبُونَ مِنَ الْأُخْرَى، فَيَخْرُجُ كُلُّ قَذًى وَقَذَرٍ. قَالَ: ثُمَّ يُفْتَحُ لَهُمْ بَابُ الْجَنَّةِ، فَيُقَالُ لَهُمْ: ﴿ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴾ قَالَ: فَيَسْتَقْبِلُهُمُ الْوِلْدَانُ، فَيَحُفُّونَ بِهِمْ كَمَا تَحُفُّ الْوِلْدَانُ بِالْحَمِيمِ إِذَا جَاءَ مِنْ غَيْبَتِهِ. ثُمَّ يَأْتُونَ فَيُبَشِّرُونَ أَزْوَاجَهُمْ، فَيُسَمُّونَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ، فَيَقُلْنَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ قَالَ: فَيَسْتَخِفُّهُنَّ الْفَرَحُ، قَالَ: فَيَجِئْنَ حَتَّى يَقِفْنَ عَلَى أُسْكُفَّةِ الْبَابِ. قَالَ: فَيَجِيئُونَ فَيَدْخُلُونَ، فَإِذَا أُسُّ بُيُوتِهِمْ بِجَنْدَلِ اللُّؤْلُؤِ، وَإِذَا صُرُوحُ صُفْرٌ وَخُضْرٌ وَحُمْرٌ وَمِنْ كُلِّ لَوْنٍ، وَسُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ، وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ، وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ، وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ، فَلَوْلَا أَنَّ اللهَ قَدَّرَهَا لَالْتَمَعَتْ أَبْصَارُهُمْ مِمَّا يَرَوْنَ فِيهَا. فَيُعَانِقُونَ الْأَزْوَاجَ، وَيَقْعُدُونَ عَلَى السُّرُرِ، وَيَقُولُونَ: ﴿ ... اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ... ﴾ الآية.

360- **"Onlar cennete girdiklerinde bir ağaçla karşılaşırlar ki, onun gövdesinin altında iki göze vardır; birinden yıkandıkları zaman nîmetlerin güzelliği üzerlerine akar. Artık ne saçları dağılır, ne derileri tozlanır.**

Diğerinden de içerler, böylece içlerinde bulunan bütün kötülükler ve pislikler çıkar. Sonra onlara cennet kapısı açılarak: 'Selâm olsun size! Tertemiz oldunuz, artık ebedî kalıcılar olarak buraya girin!' buyrulur.

Derken hizmetçi çocuklar onları karşılar ve çocuklar uzaktan gelen yakınlarını sarıp sarmaladığı gibi onların etrafını kuşatırlar. Sonra gidip eşlerine haber verirlerken hem kendi isimleri, hem de babalarının adlarıyla onları adlandırırlar.

Onlar: 'Sen onu gördün mü?' derler. Derken onları bir sevinç harekete geçirir de, kapının eşiğinde dururlar. Cennet ehli gelip konaklarına girdiklerinde evlerinin temelini inci kayalarından bulurlar.

Bir de bakarlar ki, sarı, yeşil, kırmızı ve her renkten köşkler, çok yükseltilmiş birçok tahtlar (ki üzerine oturan bir mümin, kendisine verilen mülkün tamâmını görebilecektir), (hazırlanıp önlerine) **konulmuş olan pek kıymetli kulpsuz kadehler,** (üzerine oturulsun, sırt yaslanılsın ve kol dayanılsın diye yan yana) **dizilmiş yastıklar ve serilip döşenmiş birçok halılar!**

Allâh orayı onlar için takdir etmiş olmayaydı, elbette orada gördüklerinden gözleri kamaşırdı (da göremez olurlardı). **Böylece onlar eşlerine sarılırlar, tahtlar üzerinde otururlar ve:**

"Bütün hamdler, bizi işte bu (nîmet yurduna girme vesîlesi olan îmâ)**na hidâyet etmiş olan O** (yüce) **Allâh'a âittir. Allâh bizi** (İslâm'a) **hidâyet etmeseydi, biz** (kendiliğimizden) **aslâ hidâyet bulamazdık.**

Andolsun ki; gerçekten Rabbimizin rasûlleri (bize) **hakk** (ve gerçek olan beyân)**ı getirmiştir**(, işte onların irşatlarıyla dünyâda yakînen inanmış olduğumuz gerçekleri şimdi gözümüzle gördük)." **derler."** *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/201; İbni Ebî Hâtim, no:8476, 5/1480)*

Ebû Hâşim *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: **Adiyy ibni Erdât** *(Radyallâhu Anh)* **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radyallâhu Anh)*a yazdığı bir mektupta:

"Bizim **Basra** halkı tarafına o kadar hayırlar ulaştı ki, artık onlar hakkında endişelenmeye başladım!" diye bildirince, **Ömer** *(Radyallâhu Anh)* ona:

"Senin mektubunu anladım; şüphesiz **Allâh** cennet ehlini cennete girdirdiğinde: **'Bütün hamdler bizi buna eriştiren Allâh'a mahsustur!'** demeleriyle onlardan râzı olmuştur. Sen de o taraftakilere emret, **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdetsinler (ki nîmetleri kalıcı olsun ve istidrac olmasın)!" diye cevap yazmıştır. *(Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:4401, 4/97-98; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/394)*

Mevlâ Te'âlâ cennet ehlinin hamdlerini beyân ettikten sonra onlara yapılacak nidâyı açıklamak üzere:

﴿ ... وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

"(O zaman **Allâh** tarafından:) **"İşte size! Bu cennet ki, yapmakta bulunmuş olduğunuz** (iyi) **şeyler sebebiyle siz** (**Allâh**'ın lütfuna mazhar oldunuz da, mîrasa konar gibi) **ona vâris kılındınız!" diye nidâ olundular."** buyurmuştur.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzıları bu nidânın, cenneti uzaktan gördüklerinde yapılacağını söylemişlerse de, ekseriyet, bunun cennette yapılacağı görüşündedirler. **İmâm-ı Süyûtî** *(Rahimehullâh)* da **"el-Büdûrü's-sâfira"** isimli eserinde bu görüşü tercih etmiştir.

"Kurtubî, Nesefî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede "Mîras" tâbirinin zikredilmesi hakkında bâzı ulemâ şöyle demişlerdir:

"Mîras, çalışılmakla kazanılmadığından ve bir şeye karşılık olmadığından, sâdece ölüden arta kalan hâlis bir hediye mâhiyeti taşıdığından cennet hakkında mîras tâbiri kullanılmıştır. Çünkü cennet de amelle kazanılacak bir yer değildir. Bilakis **Allâh-u Te'âlâ**'nın hâlis fazl-u keremiyle îman ve ibâdetlere karşılık vaad etmiş olduğu ikrâmiyesidir.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ... ﴿٢١﴾ ﴾

"Ölülerdir, diri değillerdir!" *(Nahl Sûresi:21)* kavl-i şerîfinde kâfirleri ölü olarak nitelemiştir.

﴿ لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا ... ﴿٧٠﴾ ﴾

"Diri olanı uyarsın diye!" *(Yâsîn Sûresi:70)* âyet-i kerîmesinde de, müminleri diri olmakla vasıflamıştır.

Şerî'ate göre diriler ölülere vâris olacağından, müminler kâfirlere vâris olacaklardır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٦١- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا لَهُ مَنْزِلَانِ مَنْزِلٌ فِي الْجَنَّةِ وَمَنْزِلٌ فِي النَّارِ فَإِذَا مَاتَ فَدَخَلَ النَّارَ وَرِثَ أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْزِلَهُ فَذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ أُولٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴾.

361- **"Sizden her birinizin mutlaka iki yurdu vardır; bir konağı cennette, bir durağı da cehennemdedir. Bir kişi ölüp cehenneme girerse, cennet ehli onun yerine vâris olur. İşte Allâh-u Te'âlâ'nın: 'İşte gerçek vârisler ancak onlardır!' kavl-i şerîfi budur."** *(İbni Mâce, Zühd:39, no:4341, 2/1453; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/353)*

Ömer ibni Abdilazîz'in, babasından rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٦٢- عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَمُوتُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ إِلَّا أَدْخَلَ اللهُ مَكَانَهُ النَّارَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا».

362- **"Hangi bir Müslüman adam ölürse, mutlaka Allâh-u Te'âlâ onun yerine cehenneme ya bir Yahudi, ya da bir Hristiyan sokacaktır!"** buyurdu.

Hattâ **Ömer ibni Abdilazîz**: "Kendisinden başka ilâh olmayan **Allâh** adına!" sözüyle babasına ant verdirerek, bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bizzat duyduğuna dâir onu yemin ettirdi. *(Müslim, Tevbe:8, no:2767, 4/2119)*

İşte bu da büyük bir mîrastır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediğine lütf-u keremiyle nîmetler bahşedeceğini, istediğine de adâletiyle azâb edeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Cennete vâris olunma sebebi olarak zikredilen amellerden ne kastedildiği husûsunda tefsîr ehli: "Genel mânâda tüm sâlih ameller buraya dâhildir!" demişlerse de, **"Vâhidî Tefsîri"**nde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen: "**Allâh-u Te'âlâ**'yı tevhîd etmeniz ve farzları yerine getirmeniz sebebiyle" mânâsından anlaşılan odur ki, buradaki amellerden maksat; özellikle farzlardır.

Bu görüş, **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)* Hazretlerinin beyânına daha muvâfık düşmektedir. Nitekim o bir mektûbunda şöyle yazmıştır:

"Cennete girme vaadinin kendisine bağlandığı sâlih amellerden, bütün sâlih ameller kastedilecek olursa, bu herkesin yapacağı bir iş değildir. Yok eğer bâzısıysa bunların da hangileri olduğu belli değildir, diye düşünürken sonunda bana ilhâm edilen şu oldu ki; bu sâlih amellerden maksat, İslâm'ın beş şartını yerine getirmektir!" *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:304, 1/367)*

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٣٦٣- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ».

363- **"Kimseyi ameli cennete sokamaz!"** *(Buhârî, Merzâ:19, No:5349, 5/2147; Müslim, Münâfıkûn:17, No.2816, 4/2169; İbni Mâce, Zühd:20, No:4201, 2/1405; Dârimî, Rikak:24, No:2633, 2/761)* hadîs-i şerîfiyle çelişmez. Çünkü cennete girmek, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetiyle olacaktır, makam ve derecelerin bölüşümü ise, amellerle olacaktır.

Zâten amelin kendisi lizâtihî cennete girmeyi îcap ettirmez. Ancak **Allâh-u Te'âlâ** fazl-u keremiyle o ameli cennete girmeye bir vesîle ve alâmet kıldığı için bunu gerektirir.

Bir de şunu düşünmek gerekir ki; hiçbir mümin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti ve tevfîkı (muvaffak kılması) olmaksızın hiçbir sâlih amel işleyemez. Sâlih amele muvaffak olmak **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti sebebiyle olduğuna göre; cennete girmek de hakîkatte **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetiyle olmuş olur.

İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ** kullarının dünyâda yaptıkları sâlih amellere cenneti bir sevap ve karşılık kılmıştır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu konuyu şöyle noktalamıştır:

Sapık **Mu'tezile** fırkası ise, bu âyet-i kerîmeyi yanlış yorumlayarak, cennete girişin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremiyle değil de, ameller sebebiyle olduğunu iddiâ etmişlerdir. Onlar bu görüşlerinde çok büyük bir dalâlete sürüklenmişlerdir.

Akıllı bir mümin nasıl: "Benim amelim yeter, **Allâh**'ın fazlına ihtiyâcım yoktur!" diyebilir? Dese dese en fazla: "**Allâh-u Te'âlâ** lütfetti de cennete girmeyi bu amellere bağladı, O lütfetmeseydi bu da olmazdı!" diyebilir.

Ben birçok konuda olduğu gibi bu konuda da **Mu'tezile**'den daha cesur kimse görmedim, çünkü bunların sözlerinin vardığı noktaya bakılırsa, cennet ve sonsuz nîmetlerini vermek, hiçbir şeyden fayda ve zarar görmeyen **Allâh-u Te'âlâ** üzerinde kulların bir hakkıymış, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına bu hususta hiçbir iyiliği yokmuş!! Bilakis onları cennete sokmak, sâhibine ödenen bir borç mesâbesindeymiş!!

Bunların söylediklerinden **Allâh-u Te'âlâ**'yı tenzîh ederim. İşte bu, büyük bir iftirâdır ve birçok sahih hadîs-i şerîfi inkârdır!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Şeyhzâde"** hâşiyesinden naklen zikredildiğine göre; eğer burada: "Bu âyet, kulun cennete ameliyle gireceğine delâlet etmektedir, oysa **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٦٤- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

«لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ... وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ».

364- **"Kimseyi ameli cennete sokamaz, beni bile! Ancak Allâh'ın beni fazl-u rahmetiyle kapla**(yarak cennete sok)**ması müstesnâ!"** *(Buhârî, Merzâ:19, No:5349, 5/2147; Müslim, Münâfıkûn:17, No.2816, 4/2169; İbni Mâce, Zühd:20, No:4201, 2/1405; Dârimî, Rikak:24, No:2633, 2/761)* buyurmuştur.

Peki, bu âyet-i kerîmeyle bu hadîs-i şerîfin arasını bulmanın îzahı nedir?" denilecek olursa, cevâben derim ki:

Haddi zâtında amelin kendisi cennete girmeyi gerektirmez, ama **Allâh-u Te'âlâ** amel edenlere, hâlis rahmetiyle ve fazl-u ihsânının kemâliyle lütufta bulunacağını söz vermiştir. O'nun amel edenler hakkındaki bu fazl-u kerem sözü, amelleri mukabilinde olduğu için, amel cennete götüren sebep konumunda olmuştur. Bu yüzden de:

﴿... أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"Siz oraya amelleriniz sebebiyle vâris kılındınız!" buyrulmuştur.

Haberde vârid olduğuna göre:

٣٦٥- وَفِي الْخَبَرِ أَنَّهُ يُقَالُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ:

«جُوزُوا الصِّرَاطَ بِعَفْوِي وَادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي وَاقْتَسِمُوهَا بِأَعْمَالِكُمْ».

365- **"Kıyâmet günü cennet ehline: 'Affımla sırât'ı geçin, rahmetimle cennete girin, amellerinize göre de orayı bölüşün!' denilecektir."** *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/542; İsmâîl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/163; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/354)*

İşte bu cennet, amellerin cennetidir ki, insanlar oraya amellerine göre yerleşirler. Her kim üstünlük yönlerinde başkasından efdal olursa, onun daha çok cenneti olur.

Bu durumda üstün olan kimsenin, üstün olduğu kimselerden başka hususlarda aşağı olup olmaması bir şey değiştirmez. Çünkü her amelin kendine âit bir cenneti vardır ki, orada oranın adamları arasında üstünlük farkı meydana gelir.

Ebû Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen sahîh hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

٣٦٦- عَنْ أَبِي بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَعَا بِلَالاً فَقَالَ: «يَا بِلَالُ بِمَ سَبَقْتَنِي إِلَى الْجَنَّةِ مَا دَخَلْتُ الْجَنَّةَ قَطُّ إِلَّا سَمِعْتُ خَشْخَشَتَكَ أَمَامِي دَخَلْتُ الْبَارِحَةَ الْجَنَّةَ فَسَمِعْتُ خَشْخَشَتَكَ أَمَامِي». فَقَالَ بِلَالٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا أَذَّنْتُ قَطُّ إِلَّا صَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ وَمَا أَصَابَنِي حَدَثٌ قَطُّ إِلَّا تَوَضَّأْتُ عِنْدَهَا وَرَأَيْتُ أَنَّ لِلَّهِ عَلَيَّ رَكْعَتَيْنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بِهِمَا»!

366- "Bir sabah **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bilâl** *(Radıyallâhu Anh)*ı çağırarak: **'Ey Bilâl! Hangi şeyle cennette önüme geçtin? Cennete ne zaman girdiysem, mutlaka senin hışırtını önümde işittim! Dün gece yine cennete girdim, senin hışırtını önümde işittim!'** buyurunca, **Bilâl** *(Radıyallâhu Anh)*:

'Ne zaman bir ezan okudumsa, mutlaka iki rekât namaz kıldım, bana abdestsizlik isâbet ettiğinde de mutlaka abdest aldım ve **Allâh**'ın benim üzerimde iki rekât hakkı olduğunu düşündüm (de iki rekât kıldım)!' dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'İşte bu ikisi sebebiyle** (bu fazîlete erdin)**!'** buyurdu." *(Tirmizî, Menâkıb:18, no:3689, 5/620; Müslim, Fezâilü's-sahâbe:19, no:2457, 4/1908)*

Böylece anlamış olduk ki; cennette öne geçmek bu amele mahsus bir fazîletmiş. Demek ki; farz olsun, nâfile olsun veyâ bir hayır işlemek olsun yâhut bir haram ve mekrûhu terk etmek olsun, her birinin özel bir cenneti ve husûsî bir nîmeti vardır ki, cennete girenler ona nâil olur.

Üstünlük birkaç mertebe üzeredir; yaşın getirdiği üstünlük vardır, aynı amel mertebesinde olan iki kişiden İslâm ve tâat içerisinde yaşlanan kişi, yaşı küçük olandan üstündür.

Zamânın getirdiği üstünlük vardır, nitekim ramazanda, cumâ gününde, kadir gecesinde, zilhiccenin (ilk) onunda ve âşûrâda yapılan ameller diğer zamanlarda yapılandan daha büyüktür.

Mekânın getirdiği fazîlet de vardır, nitekim **Mescid-i Haram**'daki namaz **Medîne Mescidi**'ndekinden üstündür, o ise **Mescid-i Aksâ**'dakinden efdaldir, o da diğer mescitlerde kılınanlardan daha fazîletlidir. Hallere göre değişen üstünlük de vardır, nitekim bir şahsın cemaatle kıldığı namaz, tek başına kıldığından üstündür.

Amellerin kendilerine göre değişen fazîletler de vardır, nitekim namaz, yoldan eziyet veren şeyi kaldırmaktan daha fazîletlidir. Aynı amelde değişen mertebeler de olabilir, nitekim akrabasına sadaka veren, hem sıla-i rahim, hem de sadaka sevâbı kazanır.

Yine böylece Ehl-i Beyt'in şeriflerinden birine hediye veren kişi başkalarına hediye verenden yâhut iyilik edenden efdaldir.

İnsanlar içerisinde aynı zaman diliminde birçok amelleri toplayan kimseler vardır ki, böylece onlar oruç tutarken, sadaka verirken, kulağını, gözünü ve elini lüzumlu şeylere harcayabilir, hattâ namaz kılarken, zikrederken, bir şeyi yapmaya ve yapmamaya niyet ederken bile bunu yaparak aynı zamanda birçok yönden sevâba nâil kılınır da bu nedenle bu vasıflara sâhip olmayanlara karşı üstünlük sağlayabilir.

Cennetler(in hepsi de eşit değildir, nitekim onlar içerisin)den öylesi vardır ki, o, İlâhî ihtisas cennetidir. O cennete ilk doğumundan, altı senenin bitimine kadar yaşayıp amel çağına ulaşmadan ölen çocuklar girecektir. **Allâh-u Te'âlâ** kullarından dilediğine bu özel cennetlerden dilediği kadar verebilir. Hiç akılları ermeyen deliler de buranın ehlindendir.

Tevhîd-i ilmî ehli olan fetret ehli (peygamberlerin bulunmadığı bir dönemde yaşayanlar) ve kendilerine hiçbir rasûlün dâveti ulaşmamış olanlar(dan, **Allâh-u Te'âlâ**'yı ismen bilemese de, bir yaratıcının varlığına inananlar da) oranın ehlidirler.

Cennetlerden mîras cenneti de vardır ki, konu ettiklerimizden olsun, diğer müminlerden olsun, cennete giren herkes ona nâil olabilir. Oralar aslında cehennem ehli için tâyin edilmiş mekânlardır, onlar cennete girebilselerdi, oraların vârisi onlar olacaktı.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٦٧- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«كُلُّ أَهْلِ النَّارِ يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ فَيَقُولُ لَوْ أَنَّ اللهَ هَدَانِي فَيَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً قَالَ وَكُلُّ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ فَيَقُولُ لَوْلَا أَنَّ اللهَ هَدَانِي قَالَ فَيَكُونُ لَهُ شُكْرًا».

367- **"Cehennem ehlinin her biri, cennetteki makamını görecek ve: 'Keşke Allâh beni de hidâyete erdireydi** (de, bu makama kavuşaydım)!' **diyecek de, bu onun için büyük bir pişmanlık olacak.**

Cennet ehlinin her biri de cehennemdeki yerini görecek ve: 'Allâh beni hidâyet etmeyeydi(, ben de burada yanacaktım)!' **diyecek, bu da ona büyük bir şükür** (vesîlesi) **olacak!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:10657, 3/591)*

Cennet ehline yapılacak nidâlarla ilgili hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Ebû Hureyre ve **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٦٨- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«يُنَادِي مُنَادٍ إِنَّ لَكُمْ أَنْ تَصِحُّوا فَلَا تَسْقَمُوا أَبَدًا وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَحْيَوْا فَلَا تَمُوتُوا أَبَدًا وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَشِبُّوا فَلَا تَهْرَمُوا أَبَدًا وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَنْعَمُوا فَلَا تَبْأَسُوا أَبَدًا فَذٰلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ ... وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ... ﴾»

368- "(Cennet ehli cennete girdiğinde) **bir münâdî: 'Şüphesiz hasta olmayıp ebediyyen sağlıklı olmanız sizin içindir, yaşamanız ve sonsuza kadar ölmemeniz muhakkak size âittir, genç kalmanız ve aslâ yaşlanmamanız gerçekten size âittir. Nîmetlenmeniz ve ebedî olarak üzülmemeniz hakîkaten sizin hakkınızdır." diye nidâ eder.**

İşte Allâh-u Te'âlâ'nın: "İşte size! Bu cennet ki, yapmakta bulunmuş olduğunuz (iyi) **şeyler sebebiyle siz** (**Allâh**'ın lütfuna mazhar oldunuz da, mîrasa konar gibi) **ona vâris kılındınız! diye nidâ olundular." kavl-i şerifi budur!"** *(Müslim, Cennet:8, no:2837, 4/2182; Tirmizî, Tefsîr:41, no:3246, 5/374; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8258, 14/9; Dârimî, Rikak:103, no:2720, 2/791; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:145, no:11184, 6/345; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/203; İbni Ebî Hâtim, no:8477, 5/1480; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/395)*

Ebû Mu'âz el-Basrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٦٩- عَنْ أَبِى مُعَاذٍ الْبَصْرِيِّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ، إِنَّهُمْ إِذَا خَرَجُوا مِنْ قُبُورِهِمْ يُسْتَقْبَلُونَ، بِنُوقٍ بِيضٍ لَهَا أَجْنِحَةٌ، عَلَيْهَا رِحَالُ الذَّهَبِ، شُرُكُ نِعَالِهِمْ نُورٌ يَتَلَأْلَأُ، كُلُّ خَطْوَةٍ مِنْهَا مَدُّ الْبَصَرِ، فَيَنْتَهُونَ إِلَى شَجَرَةٍ يَنْبُعُ مِنْ أَصْلِهَا عَيْنَانِ، فَيَشْرَبُونَ مِنْ إِحْدَاهُمَا، فَتَغْسِلُ مَا فِى بُطُونِهِمْ مِنْ دَنَسٍ، وَيَغْتَسِلُونَ مِنَ الأُخْرَى، فَلَا تَشْعَثُ أَبْشَارُهُمْ، وَلَا أَشْعَارُهُمْ بَعْدَهَا أَبَدًا، وَتَجْرِى عَلَيْهِمْ نَضْرَةُ النَّعِيمِ، فَيَنْتَهُونَ إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ، فَإِذَا حَلْقَةٌ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ عَلَى صَفَائِحِ الذَّهَبِ، فَيَضْرِبُونَ بِالْحَلْقَةِ عَلَى الصَّفْحَةِ، فَيُسْمَعُ لَهَا طَنِينٌ، فَيَبْلُغُ كُلَّ حَوْرَاءَ أَنَّ زَوْجَهَا قَدْ أَقْبَلَ، فَتَبْعَثُ قَيِّمَهَا، فَيَفْتَحُ لَهُ فَإِذَا رَآهُ خَرَّ لَهُ سَاجِدًا، فَيَقُولُ: ارْفَعْ رَأْسَكَ، إِنَّمَا أَنَا قَيِّمُكَ وُكِلْتُ بِأَمْرِكَ، فَيَتْبَعُهُ وَيَقْفُو أَثَرَهُ، فَتَسْتَخِفُّ الْحَوْرَاءَ الْعَجَلَةُ، فَتَخْرُجُ مِنْ خِيَامِ الدُّرِّ وَالْيَاقُوتِ حَتَّى تَعْتَنِقَهُ، ثُمَّ تَقُولُ: أَنْتَ حِبِّى وَأَنَا حِبُّكَ، وَأَنَا الْخَالِدَةُ الَّتِى لَا أَمُوتُ، وَأَنَا النَّاعِمَةُ الَّتِى لَا أَبْؤُسُ، وَأَنَا الرَّاضِيَةُ الَّتِى لَا أَسْخَطُ، وَأَنَا الْمُقِيمَةُ الَّتِى لَا أَظْعَنُ، فَيَدْخُلُ بَيْتًا مِنْ أُسِّهِ إِلَى سَقْفِهِ مِائَةُ أَلْفِ ذِرَاعٍ بِنَاؤُهُ عَلَى جَنْدَلِ اللُّؤْلُؤِ، طَرَائِقُ أَصْفَرُ وَأَحْمَرُ وَأَخْضَرُ، لَيْسَ مِنْهَا طَرِيقَةٌ تُشَاكِلُ صَاحِبَتَهَا، فِى الْبَيْتِ سَبْعُونَ سَرِيرًا، عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ سَبْعُونَ حَشِيَّةً، عَلَى كُلِّ حَشِيَّةٍ سَبْعُونَ زَوْجَةً، عَلَى كُلِّ زَوْجَةٍ سَبْعُونَ حُلَّةً، يُرَى مُخُّ سَاقِهَا مِنْ بَاطِنِ الْحُلَلِ، فَيَقْضِى جِمَاعَهَا فِى مِقْدَارِ لَيْلَةٍ مِنْ لَيَالِيكُمْ هٰذِهِ، اَلْأَنْهَارُ مِنْ تَحْتِهِمْ تَطَّرِدُ، أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ، فَإِنْ شَاءَ أَكَلَ قَائِمًا، وَإِنْ شَاءَ أَكَلَ قَاعِدًا، وَإِنْ شَاءَ أَكَلَ مُتَّكِئًا، ثُمَّ تَلَا: ﴿ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴾، فَيَشْتَهِى الطَّعَامَ، فَيَأْتِيهِ طَيْرٌ أَبْيَضُ، فَتَرْفَعُ أَجْنِحَتَهَا، فَيَأْكُلُ مِنْ جُنُوبِهَا أَىَّ الأَلْوَانِ شَاءَ، ثُمَّ تَطِيرُ فَتَذْهَبُ، فَيَدْخُلُ الْمَلَكُ، فَيَقُولُ: سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ﴿ ... تِلْكُمُ الْجَنَّةُ الَّتِى أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾».

369- "**Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; gerçekten onlar kabirlerinden çıktıkları zaman, üzerlerinde altın semerler bulunan kanatlı beyaz develerle karşılanırlar ki, ayakkabılarının bağları parlayan nurdur, onların her bir adımı göz gördüğü kadar** (uzun alana ulaşmakta)**dır.**

Derken onlar bir ağaca varırlar ki kökünden iki göze fışkırmaktadır. Onların birinden içtiklerinde o, içlerinde bulunan bütün kirleri yıkar, diğerinden de yıkanırlar da, ondan sonra ne derileri, ne de tüyleri ebediyyen bozulmaz ve dağınık olmaz. Böylece nîmetlenmenin güzelliği onlara sürekli ulaşır.

Nihâyet onlar cennetin kapısına varırlar. Birden karşılarına kırmızı yâkuttan bir halka çıkar ki o, altın parçaları üzerinde bulunmaktadır. Onlar o halkayı (üzerinde bulunduğu) **altın kıtası üzerine vurduklarında onun öyle bir hoş sedâsı duyulur ki, böylece her hûriye kocasının gerçekten yöneldiği haberi ulaşır.**

Böylece o, hizmetçisini gönderir de o ona kapıyı açar. O onu gördüğünde ona karşı secdeye kapanınca o: 'Başını kaldır, ben ancak senin hizmetçinim, senin işin(e bakmak) **ile görevlendirildim!' der.**

Derken o onun izini tâkip ederek peşinde gider, o sırada hûriyi bir acelecilik tutar da (onun gelmesini bekleyemeden) **inci ve yâkut çadırlarından çıkar ve onu kucaklayarak:**

'Sen benim sevgilimsin, ben de senin sevgilinim! Hiç ölmeyecek olan ebedî ancak benim, hiç üzülmeyecek olan nîmet sâhibi sâdece benim, hiç kızmayacak olan (ve kocasına karşı) **hoşnutluk sâhibi ancak benim, hiç göçmeyecek olan ikamet sâhibi ancak benim!' der.**

Böylece o öyle bir köşke girer ki temelinden tavanına yüzbin arşın vardır. Onun binâsı inci taşlar üzerinde (kurulu) **olup, sarı, kırmızı ve yeşil birçok renklere sâhiptir, onların hiçbiri diğerine benzememektedir.**

O köşkte yetmiş taht, her bir taht üzerinde yetmiş döşek, her bir döşek üzerinde yetmiş eş, her bir eş üzerinde ise yetmiş hulle vardır ki, (letâfetinden ve şeffaflığından dolayı) **o hullelerin içinden dizinin iliği görünür. O** (cennet ehlinden olan) **kişi onunla cimâını, sizin şu gecelerinizden bir gece miktârında sonlandırır.**

Nehirler aşağı taraflarından sürekli akmaktadır! O hiç bulanmayan sudan ırmaklar! O isterse ayakta yer, isterse otururak yer, dilerse de yaslanarak yer."

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bir de üzerlerine** (ağaçlarının) **gölgeleri pek yakın olan** (ikinci) **bir cennetle** (mükâfatlandırılacaklardır) **ki, meyveleri de** (diledikleri şekilde ulaşımı kolay kılınarak) **tam bir boyun eğdirilmekle emre âmâde kılınmıştır."** *(İnsan Sûresi:14)* âyet-i kerîmesini okuyarak buyurdu ki:

"Canı yemek çektiğinde beyaz bir kuş ona gelip kanatlarını kaldırır, o da onun yan taraflarından dilediği türü yer, sonra kuş uçar gider. Bunun üzerine bir melek (onun yanına) **girer de: 'Selâm olsun size! İşte size bu, o cennettir ki, siz ona yapmakta bulunmuş olduğunuz** (güzel) **şeyler sebebiyle vâris kılındınız!' der."** *(İbni Ebî Hâtim, no:1478, 5/1480; İbni Kesîr, Tefsîr:9/298; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/396-97)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*: **"Onlar: 'İşte size bu, o cennettir ki, siz ona yapmakta bulunmuş olduğunuz** (güzel) **şeyler sebebiyle vâris kılındınız!' diye nidâ olundular."** âyet-i kerîmesinin tefsîrinde şöyle nakletmiştir. **"Fahrurrâzî** ve **Kurtubî"** gibi bâzı müfessirler ise bu nakli hadîs-i şerîf olarak zikretmişlerdir.

٣٧٠- عَنِ السُّدِّيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ﴿... وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ قَالَ: «لَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ وَلَا كَافِرٍ إِلَّا وَلَهُ فِي الْجَنَّةِ وَالنَّارِ مَنْزِلٌ مُبَيَّنٌ، فَإِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ وَدَخَلُوا مَنَازِلَهُمْ، رُفِعَتِ الْجَنَّةُ لِأَهْلِ النَّارِ فَنَظَرُوا إِلَى مَنَازِلِهِمْ فِيهَا، فَقِيلَ: هٰذِهِ مَنَازِلُكُمْ لَوْ عَمِلْتُمْ بِطَاعَةِ اللهِ، ثُمَّ يُقَالُ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ رِثُوهُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ. فَيَقْتَسِمُ أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنَازِلَهُمْ».

370- "Ne bir mümin, ne de bir kâfir yoktur ki mutlaka her biri için cennette ve cehennemde açıkça belirli bir yer bulunmasın. Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme dâhil olup, her biri kendilerine âit yerlere girdiklerinde, cennet cehennem ehline karşı yükseltilir.

Onlar oradaki yerlerine baktıklarında onlara: 'Eğer **Allâh**'ın tâatıyla amel etmiş olsaydınız işte menzilleriniz buralar olacaktı!' denilir, sonra da: 'Ey cennet ehli! Yapmakta bulunmuş olduğunuz (iyi) şeyler sebebiyle onlar(ın cennette boş bıraktıkları yurtların)a vâris olun!' denilir. Bunun üzerine cennet ehli onların menzillerini bölüşür." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/202; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/395; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/68; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/203)*

"Tâcü't-tefâsîr"de zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede bahsedilen cennet, gerçekten heveslenilecek, kendisi için amel edilecek, elde edilmesi için olanca himmet sarfedilecek ve uğrunda canlar ve mallar bezledilecek mükemmel bir yurttur. Nasıl böyle olmasın ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ondan çok övgüyle bahsetmiştir.

Nitekim **Üsâme ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

٣٧١- عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ لِأَصْحَابِهِ: «أَلَا مُشَمِّرٌ لِلْجَنَّةِ فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا خَطَرَ لَهَا هِيَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ نُورٌ يَتَلَأْلَأُ وَرَيْحَانَةٌ تَهْتَزُّ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ وَنَهَرٌ مُطَّرِدٌ وَفَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ نَضِيجَةٌ وَزَوْجَةٌ حَسْنَاءُ جَمِيلَةٌ وَحُلَلٌ كَثِيرَةٌ فِي مَقَامٍ أَبَدًا فِي حَبْرَةٍ وَنَضْرَةٍ فِي دُورٍ عَالِيَةٍ سَلِيمَةٍ بَهِيَّةٍ». قَالُوا: نَحْنُ الْمُشَمِّرُونَ لَهَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «قُولُوا إِنْ شَاءَ اللهُ». ثُمَّ ذَكَرَ الْجِهَادَ وَحَضَّ عَلَيْهِ.

371- Bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına: **"Cennet için kolu-paçayı sıvayacak olan var mıdır? Şüphesiz ki cennetin pahası biçilmez! Kâ'be'nin Rabbine yemîn olsun ki o, parıl parıl parlayan bir nurdur,** (tatlı tatlı esen meltem rüzgârlarıyla) **sallanıp dalgalanan bir fesleğen çiçeğidir, sağlam bir kasırdır, sürekli akan bir ırmaktır, pek olgun bir sürü meyvedir, çok değerli ve çok güzel** (huylu) **bir eştir ve birçok ipek elbiselerdir.**

Nîmet ve yüz güleçliği içerisinde; çok güzel, düzgün ve yüksek saraylarda ebedî ikamettir!" buyurunca biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz onu kazanmak için kolu-paçayı sıvayanlarız!" dedik. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İnşâallâh deyin!"** buyurdu. Sonra cihattan bahsederek ona teşvikte bulundu. *(İbni Mâce, Zühd:39, no:4332, 2/1448-1449)*

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına şöyle yazmıştır:

"Burada bir mânâ kalbime geliyor ve ben o mânâyı veriyorum, ama müfessirlerden nakledilen bir şey değildir, gerçi **Buhârî şerhi Kastalânî**'de zikredildiği üzere; 'Şerî'at kaidelerine uygun olması durumunda, bir âlimin **Kur'ân**'dan kendi anlayışıyla, müfessirlerden naklolunmayan bir mânâyı çıkarması câizdir!' *(Kastalânî, İrşâdü's-sârî:1/203-204)*

Buna göre anlaşılan; cennetin bir sûreti, bir de hakîkati vardır, hakîkate erenler bu hamdi yaparlarken: 'Bütün hamdler bizi bu hakîki cennetlere, yâni buna kavuşturan tasavvuf yoluna hidâyet eden **Allâh**'a mahsustur!' mânâsını kastetmiş olabilirler."

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu ğill-ü ğiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yasak ettiği; birbirini kıskanma, birbirine kızma ve birbirine sırt çevirme gibi kötü huylardır.

Meşâyıhtan biri şöyle buyurmuştur: "Her kim mânevî yakınlık döşeğine adım atarsa, nefsin hafif meşreplikleri ve şeytanın hazları ondan düşer!"

Şöyle denilmiştir: "Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** bize tevhîdini öğretmiş, ezelî ilminde bizi seçkin kullarına katmış ve bizim için dinlerin en değerlisini seçmiştir. Eğer bizi kendi seçimimize bıraksaydı elbette ilk anda sapıtmıştık!"

Cennet ehlinin bu âyet-i kerîmede geçen sözü hakkında meşâyıhtan biri şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın heybetini görmek, mânevî haller husûsunda bâzen kabz (tutukluk), bâzen de best (genişlik) hâli meydana getirir. Kul bu iki hal arasında gidip gelicidir. İşte: 'Bizi bu makama hidâyet eden **Allâh**'a hamdolsun!' sözünü onlara dedirten best hâlidir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur: "Biz onların kalplerini her türlü ğill-ü ğişten arındırdık, iç âlemlerini de her türlü âfetten temizledik!"

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** âriflerin kalplerini her haz ve alâka (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şeylerle irtibattan zevk alma ve onlarla ilişki kurma)dan arındırmış, zâhidlerin kalplerini her türlü istek ve arzudan temizlemiş, âbidlerin kalplerini de her türlü töhmet ve şehvetten aklamış, âşıkların kalplerini ise her yaratığın sevgisinden ve gönülde bulunan kin ve nefretten paklamıştır. Tabî ki bunların her biri kendi mertebesine göredir.

Buyrulduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ** cenneti yarattığında onun tertibini **Rıdvân**'a bırakmış, **Arş**'ı yarattığında onun korumasını melek topluluğuna havâle etmiş, **Kâ'be**'yi binâ ettirdiğinde de onun anahtarını **Şeybe oğulları**'na tevdî etmiştir. Müminlerin kalplerini temizlemeye gelince, onu (kimseye bırakmamış,) bi'z-Zât Kendi üstlenmiştir.

Buyrulmuştur ki: "**Allâh-u Te'âlâ** tarafından kin ve nefret kalplerden sökülüp atılınca, artık kul hakları sebebiyle alacak-verecek talebinin bir yeri kalmaz, zîrâ ödemeyi **Allâh-u Te'âlâ** üstlenmiş bulunmaktadır."

Cennet ehlinin bu hamdleri, onların şu îtiraf ve ikrarlarını ortaya koymaktadır ki, onlar ulaştıkları bu yüce atıyyelere ve büyük rütbelerle makamlara kendi gayretleriyle ve yaptıkları işlerin kazandırmasıyla ulaşmamışlardır, onların elde ettikleri bütün her şey, bir şeye mukabil olmaksızın sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazlı ve lütfudur.

Cennet ehline yapılan: "Siz bu cennetlere amelleriniz sebebiyle vâris kılındınız!" nidâsı, onların kalplerini yatıştırmak ve gönüllerini hoş etmek içindir. Yoksa onlar o dereceleri gördüklerinde zâten kusurlarla karışık olan amellerinin kendilerine o derecelerin tümünü kazandırmayacağını anlayacaklardır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu (şekilde kalpten kin ve hasedin sökülüp çıkarılması), tarîkat civanmert (yiğit)lerinin ve hakîkat sâliklerinin sıfatıdır. **Rabbü'l-izzet** onların kalplerini hevâlardan ve bid'atlerden temizlemiştir.

Böylece onlar ayaklarını sünnet caddesine koymuşlar ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitabı'nın ve **Muhammed Mustafâ**'nın sünnetinin naslarına en derin şekilde vâkıf olmuşlardır.

Kendi vehim ve fehimlerini, akıllarının doğru görüşünü azletmişlerdir ve iz'âna (kesin itaate) boyun eğerek teslimiyet yoluna koyulmuşlardır. Böylece hem ta'tîl (**Allâh**'ın tüm sıfatlarını inkâr etme, boşlama), hem de teşbîh (**Allâh-u Te'âlâ**'yı yaratıklarına benzetmek)ten kurtulmuşlardır.

Mârifet nûrunun onların gönüllerinde parlaması ve hikmet gözlerinin kalplerinde açılması için, **Mevlâ Te'âlâ** onların gönüllerini dünyâdan ve dünyânın süslerinden arındırmış, sonra da Kendi nazarını onlara ikrâm etmiştir ve mahlûkat sevgisini onların kalplerinden çıkarmıştır. Zîrâ O onların tamamen Kendisine yönelmesini, hakîkat yolunda ifrâd üzere yol almalarını ve sebeplerden Müsebbibe (sebepleri yaratana) dönmelerini dilemektedir.

Böylelikle onlar dâima Bir'i gördüler, Bir'i işittiler, Bir'e ulaştılar. Dil zikirle, gönül fikirle ve can muhabbetle doldu. Dil hâtırda, gönül sırda ve can nazda oldu:

تَا دِلَم فِتنه بَرْ جَمَالِ تُو شُدْ بَنْدَهٔ حُسنِ ذُو الْجَلَالِ تُو شُدْ
اَیْ عَزِیزِ آنْ کَسِی کِه رُوی تُو دِیدْ واَیْ شِگَرْفِ آنْکِه دَرْ جُوَالِ تُو شُدْ

"Gönlüm senin cemâlinden fitnelendiğinden beri,
Senin celâl sâhibi güzelliğinin kölesi oldum.
Senin yüzünü gören kimse ne azizdir, hey!
Senin fazl-u keremin içinde olan kişi ne hoştur, ey!"

Şimdi şunu bil ki; eğer ahd-i ezelî, senin eteğini tutmasa, senin gönlün bu işi kabul etmez. **Hakk Te'âlâ**, seni sevmese, bu yol sana uygun gelmez. **Hakk Te'âlâ** sana nazar etmese, senin gönlün O'nu istemez.

Mevlâ Te'âlâ Hazretleri: "Siz o cennete amelleriniz sebebiyle vâris kılındınız!" kelâmıyla, kulunun gönlünü teskin etmektedir.

Böylelikle kulunu okşayıp, gönlünü almaktadır. Yoksa kul bilir ki, kendisinin kusurlu olan ameli O yüce dergâha lâyık değildir, bütün o menziller ve o dereceler de yaptığı amelin netîcesi değildir. Ancak **Cenâb-ı Hakk Te'âlâ**, fazl-u keremiyle(, sonsuz cömertliğiyle) lâyık olmayanı lâyık yapmakta, beğenilmeyeni ve kabûle şâyan olmayanı süsleyip güzelleştirmekte, böylece O, mükemmel efendiliğini ve şefkatini kuluna göstermektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (**Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:)

پَاکُ و صَافِی شُو و اَزْ چَاهِ طبِیعَتْ بَدَرْ آیْ کِه صَفَائِی نَدَهَدْ آبِ تُرَابْ آلُودَه

"Temiz ve saf ol, çık (artık şu dört unsurdan mürekkeb olan) **tabîat kuyusundan,**
Zîrâ bir arılık, duruluk vermez (ki sana) **toprak ile karışmış su!"**

(**"Aşçı Dede"**nin beyânı vechile; cümlenin mâlûmudur ki toprak ve çamura bulaşmış su, berrak, saf, tâhir ve pak olan suyun verdiği safâyı(, arı, duruluğu) hiç verir mi? Elbette vermez.

İşte insan da bunun gibi anâsır-ı erba'a(, toprak, su, hava ve ateşten ibâret olan dört temel unsur) kuyusundan çıkıp, saf, pak ve tâhir olmadıkça safây-ı kalp (kalbin paklığı) ve tecelliy-i **Hakk** (**Allâh-u Te'âlâ**'nın nurlarının parlaması) zuhûr etmez. Çünkü kuyuda çamur ve çer çöp vardır. Suyun (dış yüzeyi) her ne kadar berrak görünse bile, dibinde çamur vardır.

(İşte) bunun gibi, (insanın tabîatında var olan) bu anâsır-ı erba'a kuyusundaki toprak, su, hava ve ateşin mecmu'undan (toplamından) nefsânî şehvetler hâsıl olmaktadır. Arzu ve istekler (hep) bunlardandır. Eğer bunları terk edip, saf ve berrak olursan, yâni gill-ü gişten(, haset, kin ve düşmanlıktan) pak olursan, artık safây-ı kalp ve huzûr-u **Hakk** senin içindir azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/634)*

"Konevî" şerhinde buraya şöyle mânâ verilmiştir: "(Ey) feyiz ve İlâhî tecellîler(e mazhar olma) talebi olan derviş! Sen riyâzat ve mücâhedeler ile tabîat ve beşeriyet kuyusundan dışarı çık. Nefis ve hevâyı terk et. Zîrâ **Hazret-i Cenâb-ı Hakk**'ın feyiz ve tecellîlerinin suyu olsun, aşk ve mârifet şarabı olsun, bütün bunlar topraktan olan vücûdun muktezâsıyla birlikte olması hâlinde safâ ve rûhânî zevk vermez." *(Konevî, Hâfız Şerhi:2/482)*

"Sûdî Şerhi"nde buraya şöyle mânâ verilmiştir: "Sen sâfî bir susun. Kendini toprak tabîatıyla bulaşık eyleme ki âleme safâ ve ziyâ veresin." *(Sûdî, Hâfız Şerhi:2/483)*)

Cennet ehlinin bu âyet-i kerîmede geçen hamdleri şu mânâlara işâret etmektedir:

گَرْ بَدْرَقَهٔ لُطْفِ تُو نَنُمَايَدْ رَاهْ اَزْ رَاهِ تُو هِيچْكَسْ نَگَرْدَدْ آگَاهْ
آنْگَهْ كِه بَرَهْ رَسَنْدُ و بَايَدْ رَفْتَنْ تَوْفِيقْ رَفِيقْ نَشُدْ وَاوَيْلَاهْ

"Eğer Senin lütfunun rehberi yol göstermezse,
Haberdâr olamaz Senin yolundan hiçbir kimse.
Yol(un başın)**a ulaşıldığı vakitte** (ise,) **yürüyüp ilerlemeli,**
(Ama) **tevfîk** (**Allâh**'ın muvaffak kılması), **refîk** (yoldaş)
olmazsa, eyvâh etmeli!"

(**"Aşçı Dede"**nin beyânına göre; eğer (**Cenâb-ı Hakk**'ın) lütfunun (bir eseri olmak üzere tâyin ettiği) kılavuzu olan bir mürşid-i kâmil yol göstermez ise, hiçbir kimse (**Cenâb-ı Hakk**'ın) yolundan haberdâr ol(up da O'na kavuş)amaz.

Zîrâ, **Cenâb-ı Hakk**'ın lütuf ve inâyet(inin) kılavuzu olan bir mürşid-i kâmil olmaz ise, kimin can ve kudreti vardır ki, dosdoğru yol üzere gitsin ve derdi aşk-ı İlâhî üzere sülûk etsin. (Bir mürşid-i kâmil bulup) yola ulaştığın vakitte, (artık) oradan devâm etmek ve ilerlemek lâzımdır.

Yâni bir kimse (**Cenâb-ı Hakk**'ın fazl-u inâyetiyle,) tarîk-i müstakîme (parlak şerî'atin dosdoğru yoluna) ve tarîkat-i aliyyeye (**Hakk**'a götüren en yüce yola) yetişir (de bu yola intisâb ederse, artık bundan sonra) oradan (ilerleyip) terakkî etmesi lâzımdır.

(Bununla birlikte) elbette **Cenâb-ı Hakk**'ın tevfîki ve lütfu gerekir. Şâyet tevfîk, refîk olmaz ise, o zaman vâ veylâ(: "Eyvâh, yazıklar olsun bana!"), vâ hasretâ(: "Ey hasretim! Neredesin, gel!"), vâ nedâmetâ(: "Vay pişmanlığıma! Ne geldi başıma!") feryatları gökyüzünü doldurur. Yâni bu kişi tarîk-i müstakîmden (dosdoğru yoldan), tarîk-i dalâlete (yanlış yola) gider, orada kalan kimsenin ise vâveylâsı böyle olur azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fî't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/634, 635)*)

Şu bilinsin ki; kin, beşerî sıfatların karanlığı ve bulanıklığıdır. Kalplerin temizliği, îman nûruyla; rûhların temizliği irfan (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme) suyuyla; sır latîfelerinin pâklığı ise cemal sıfatlarının tecellîsinin tertemiz şarabıyladır. Bu yüzden hakîkat ehlinin göğüslerinde, ne dünyâda, ne de ukbâda asla ğill-ü ğiş bulunmaz.

Yine bil ki, cennet, sûrî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılır: Sûrî olan; görünen ve gelecekte olan cennettir, mânevî olan ise; akılla anlaşılabilen (dünyâda da elde edilebilen) peşin cennettir. İşte onun ehli, fenâfillâh ve bekabillâh ehli olan kimselerdir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

جَنَّتْ نَقْدَسْتْ اِينْجَا عَيْش ُوعِشْرَت ُو حُضُورْ زَانْكِه دَرْ جَنَّتِ خُدَا بَرْ بَنْدَه نَنِوِيسَدْ گُنَاهْ

"Peşin cennettir burası, zevk-ü sefâ sür huzurla,
Günah yazmaz zîrâ Allâh, cennette olan kuluna!" *(Konevî, Hâfız Şerhi: 2/707-708)*

("**Aşçı Dede**"nin beyânına göre; bu dünyâda mânevî cennet vardır. Âhiret cenneti müehhar (gecikmeli) olduğundan, (dünyâdaki) bu mânevî cennete, nakit (peşin)dendi. Bu cennette hûri, ğilman, köşkler ve saraylar gibi şeyler yoktur. Ancak bu cennette **Cenâb-ı Hakk**'ın aşk ve muhabbetiyle huzur vardır ve bu cennete girenlere günah yazılmaz.

Yâni onlar günahlardan berîdirler. Aslâ **Hakk**'a isyan etmez ve günah işlemezler ki, onlara günah yazılsın! Buna "İrfân cenneti" de derler. Erbâbının mâlûmudur azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fî't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/635)*

Şu mısralar bu konuyu ne güzel dile getirmektedir:

خُذِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا فَإِنَّ الْعَشْقَ يَكْفِينَا
لَنَا فِي الْعَشْقِ جَنَّاتٌ وَبُلْدَانٌ وَأَسْوَاقُ

"Dünyayı da al, içindekileri de,
Çünkü aşk bize yeterli gelir.
Aşk uğrunda bize âit neler vardır neler,
Cennetler, şehirler ve mahalleler!")

"**İbni Acîbe Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** dostlarının kalplerinden bütün kötülükleri ve kederleri söküp çıkarmış ve onların kalplerini mâsivânın tamamından temizlemiştir. Nihâyet onlar birbirini seven ihvan olmuşlardır ki, artık aralarında ne fuzulî bir söz, ne de günahkâr edecek bir konuşma bulunmamaktadır.

Onların fikirlerinin altından ilim ırmakları akmakta ve kendilerine anlayış mahzenleri açılmaktadır. İşte bu huzûra sâhip olduklarında: "Bizi buna hidâyet eden **Allâh**'a hamdolsun! **Allâh** bizi hidâyete kavuşturmasaydı biz asla hidâyet bulamazdık!" derler.

Çünkü onlar ezelî inâyetle bu makama taşındıklarını ve muhâfaza nazarıyla çepeçevre kuşatıldıklarını anlamışlar, böylece onlar, peygamberlerin **Allâh** katından getirdiği ilimlerin hakîkatine ermişler, evliyâullâh'ın eliyle kavuştukları mânevî tatlara, iç buluşlara ve ayan gözünden perdenin açılması makamına ulaşmışlardır.

Allâh-u Te'âlâ menn-i keremiyle bizlere bu makamdan bol nasipler bahşeyleye! Âmîn!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Cennet ehlinin kalplerinden düşmanlık ve nefretin sökülmesi:

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾﴾

(Onlar) **tahtlar üzerinde kurulan ve** (kimse kimseye üstten bakmasın diye) **karşı karşıya bulunan kardeşler hâlindeyken, Biz onların** (dünyâda) **kalplerinde** (birbirlerine karşı taşıdıkları düşmanlık, nefret, kıskançlık ve) **kinden ne vardıysa** (daha cennete girmeden evvel) **söküp çıkarmışızdır.** *(Hicr Sûresi:47)*

Cennet ehlinin hamdleri:

﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾﴾

(Cennete girenler) **demişlerdir ki: "Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki,** (ölümün zorluğu, cehenneme girme tehlikesi, ibâdetlerin reddolunma korkusu, neyle karşılaşılacağı endişesi, geçim derdi, nîmetlerin elden çıkma kederi, kalplerin kötüye döndürülme sıkıntısı, şeytan korkusu ve cennetten ayrılma tehlikesi gibi) **tüm üzüntüleri bizden gidermiştir!**

Gerçekten Rabbimiz elbette (çok da olsa tüm suçları bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (az da olsa tâatları kabul buyuran bir) **Şekûr'dur.** *(Fâtır Sûresi:34)*

﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾﴾

Onların oradaki duâları: "Ey Allâh! (Bütün kusurlardan ve noksanlardan) **tenzîh Sana!"** (diyerek, **Allâh-u Te'âlâ**'ya takdîs ve övgü ifâde eden tesbîh kelimeleri olacak)**dır!**

Oradaki (karşılaşmalar esnâsında birbirlerine "Güzel yaşam dileme" anlamında söyleyecekleri) **tahiyyeleri ise**(: "İstenmedik tüm şeylerden kurtuluş sizin üzerinize olsun!" mânâsını ifâde eden)**: "Selâm!"** (lafzı)**dır.**

(Ziyâfetlerin sonunda ve meclislerin bitimindeki) **duâlarının sonu ise şudur: "Bütün hamdler**(, övgüler ve tâzimler)**, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur!"** *(Yûnus Sûresi:10)*

Cennete sâlih amellerle vâris olunacağı:

﴿وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾﴾

İşte sana! Bu, yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyler sebebiyle (mîrasa konar gibi) **kendisine mîrasçı kılındığınız o cennetin ta kendisidir!** *(Zühruf Sûresi:72)*

وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ اَصْحٰبَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا
حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُّمْ مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ؕ قَالُوْا نَعَمْ ۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ ۢ
بَيْنَهُمْ اَنْ لَّعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ۙ ﴿٤٤﴾ الَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْ
سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كٰفِرُوْنَ ؕ ﴿٤٥﴾
وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَّعْرِفُوْنَ كُلًّا ۢ بِسِيْمٰهُمْ ۚ
وَنَادَوْا اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ ۫ لَمْ يَدْخُلُوْهَا وَهُمْ
يَطْمَعُوْنَ ﴿٤٦﴾ وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَآءَ اَصْحٰبِ النَّارِ ۙ قَالُوْا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۧ ﴿٤٧﴾ وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا
يَّعْرِفُوْنَهُمْ بِسِيْمٰهُمْ قَالُوْا مَآ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُوْنَ ۙ
﴿٤٨﴾ اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ ؕ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ
عَلَيْكُمْ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ النَّارِ اَصْحٰبَ
الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيْضُوْا عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ؕ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ
حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۙ ﴿٥٠﴾ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَهُمْ لَهْوًا
وَّلَعِبًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنْسٰىهُمْ كَمَا نَسُوْا لِقَآءَ
يَوْمِهِمْ هٰذَا ۙ وَمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ ﴿٥١﴾

﴿وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (44)

(وَنَادَى) **nidâ etti,** yâni; seslenecek, kim? (أَصْحَابُ الْجَنَّةِ) **cennet ashâbı,** kime? (أَصْحَابَ النَّارِ) **ateş yârânına,** ne diye? (أَنْ قَدْ وَجَدْنَا) **muhakkak biz bulduk,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (وَعَدَ) **söz verdi,** kime? (نَا) **bize,** kim? (رَبُّنَا) **Rabbimiz,** ne olarak bulduk? (حَقًّا) **bir hak olarak,** (فَهَلْ وَجَدْتُمْ) **siz de buldunuz mu,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (وَعَدَ) **söz verdi,** kim? (رَبُّكُمْ) **Rabbiniz,** yâni; siz de Rabbinizin sizi tehdit ettiği cezâları buldunuz mu? ne olarak? (حَقًّا) **bir gerçek,** (قَالُوا) **dediler,** yâni; diyecekler, ne diyecekler? (نَعَمْ) **evet** (hak olarak bulduk),

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أَنْ) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) Müfessire olması durumunda (قَدْ وَجَدْنَا) cümlesinin i'râbtan mahalli olmaz.

b) Sakîleden muhaffefe kabul edilmesi hâlinde, ismi, zamîr-i şân olup (قَدْ وَجَدْنَا) cümlesi onun haberi olur.

2- (نَعَمْ) harfi cevap olup, mahzûf cevap cümlesinin yerine kaimdir. Buna göre takdîr: (نَعَمْ قَدْ وَجَدْنَا) şeklindedir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

bunun üzerine, (فَأَذَّنَ) **nidâ etti,** yâni; o zaman seslenecek, kim? (مُؤَذِّنٌ) **bir nidâ edici,** nerede? (بَيْنَهُمْ) **aralarında,** ne diye? (أَنْ لَعْنَةُ اللهِ) **Allâh'ın lâneti,** kimler üzerine olucudur? (عَلَى الظَّالِمِينَ) **o zâlimlerin üzerine.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَأَذَّنَ) cümlesindeki (فَا) harfi, isti'nâfiyyedir.

2- (لَعْنَةُ اللهِ) kelimesi mübtedâ, (عَلَى الظَّالِمِينَ) terkîbi mahzûf bir habere müteallîktır.

MEÂL-İ ŞERÎF

Cennet ashâbı, (kendi hallerinden memnuniyetlerini ifâde etmek üzere, bir de cehennemliklerin durumuna sevinme belirtisi olarak ve onların pişmanlıklarını artırmak için) **o ateşin adamlarına: "Gerçekten biz Rabbimizin bize** (mükâfat olarak) **vaad etmiş olduğu şeyi hak olarak bulduk. Siz de Rabbinizin** (azap adına size) **vaad etmiş olduğu şeyi gerçek buldunuz mu?" diye nidâ etti.**

Onlar: "Evet! (Biz Rabbimizin tehditlerini hak bulduk!)" **dediler. Bunun üzerine** (cennet ehliyle cehennem halkının tümüne birden ses işittirebilen) **bir çağırıcı** (melek) **onların arasında îlanda bulundu ki:**

"Allâh'ın lâneti o zâlimlerin üzerine olsun!"

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Vâhidî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, Sirâcü'l-münîr, Sâvî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin tehdîdini ve ehli îmânın sevâbını açıkladıktan sonra, iki fırka arasında cereyan edecek olan münâzaraları bu âyet-i kerîmesinde beyân etmiştir.

Âyet-i celîlede mâzî sîğasıyla: **"Nidâ etti"** buyrulmuş olması, bu işin tahakkuku vukûuna binâendir (kesin gerçekleşeceğine dayanmaktadır). Buna göre mânâ: "Cennet ehlinden her fırka, cehennemliklerden dünyâdaki tanışlarına mutlaka seslenecektir!" şeklinde anlaşılabilir.

Tabî ki bu sesleniş, mücerred ihbar ve istihbâr (sâdece haber verip, haber sorma) gâyesiyle olmayacak, ancak onların hâline sevinme, düşmanlara gülme, onların pişmanlığını artırma ve nîmetleri îtiraf maksadıyla olacaktır.

Allâh-u Te'âlâ'nın müminlere vaad ettiği şeyler, cennet ve onun içinde bulunan can çekici nîmetler ve lezzetlerdir. Nitekim:

﴿ ... وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ ... ﴿٧١﴾ ﴾

"Canların, kendisini çekmekte olduğu ve gözlerin, (kendilerine bakmakla) **lezzetlendiği şeyler sâdece oradadır."** *(Zühruf Sûresi:71)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿ ... لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾ ﴾

"İçenler için büyük bir lezzet!" *(Sâffât Sûresi:46)* âyet-i celîlesi bundan bahsetmektedir. İşte müminlere vaad edilen budur, kâfirlere vaad edilen ise, cehennem ve onda bulunan şiddetli azap türleridir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* buraya: "Biz Rabbimizin bize vaad ettiği sevapları hak bulduk, siz de Rabbinizin sizi tehdit etmiş olduğu azapları hak buldunuz mu?" diye mânâ vermiştir. Böylece müminler, Rablerinin kendilerine vaad ettiği nîmetleri hak bulduklarını ikrar etmiş olmaktadırlar.

Burada: "Cennet göklerin en üstündeyken, cehennem ise yerlerin en aşağısında iken, bu nidânın birbirine ulaşması nasıl mümkün olur?" denilecek olursa buna cevâben şöyle denir: "Fazla uzaklık veyâ şiddetli yakınlık duyuların idrâkine mâni değildir. Hattâ âlimlerden bâzısının beyânına göre; seste öyle bir özellik vardır ki, sâdece uzaklık onun duyulmasına mâni değildir. Zâten **Allâh-u Te'âlâ** seslere ve kulaklara dilediği kadar kuvvet vermeye Kadir olduğuna göre, O istediğinde uzak da yakın gibi olur!"

Bu hususta farklı cevaplar ileride zikredilecektir.

Yine burada: "Bu nidâ cennet ehlinin hepsinin, cehennemliklerin hepsine yaptığı bir nidâ mıdır, yoksa bâzısının bâzısına yaptığı bir çağrı mıdır?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Âyet-i celîlede geçen: 'Cennet ashâbı' ve 'Cehennem adamları' tâbirleri genel ve çoğul mânâlar ifâde etmektedirler. Bir cemî diğer cemîye mukabil olduğunda ise, fert ferde tevzî yapılır (çoğul çoğulla karşılaşınca, teke tek taksim edilir). Buna göre cennet ehlinden her fırka, kâfirlerden dünyâda tanıdığı herkese nidâ edecektir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesinde cennet ehlinin cehennem ehline yapacağı hitapları bildirmektedir ki, böylece onlar kendilerinin nîmet ve ikram bulduklarını açıkladıktan sonra onlara:

"Siz de Rabbinizin size vaad ettiği rezilliği, alçaklığı ve azâbı gerçek buldunuz mu?" diye sorarak, cehennemlikleri kınamakta ve azarlamaktadırlar.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** başka bir yerde, cehennemdeki kâfir arkadaşını arayanın hâlini naklederken:

﴿ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾
وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾
إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ ﴾

"Derken (cennetle cehennem arasındaki perde kalkıp) **baktı da, onu o şiddetle tutuşmuş** (cehennem) **ateşin**(in) **ortasında gördü!**

Dedi ki: "Allâh'a yemin olsun ki (şaşılacak şey)**; gerçekten sen beni** (inkâra ve günahlara teşvik ederek) **helâk etmeye elbette çok yaklaşmıştın. Rabbimin** (hidâyet üzere sâbit kılma) **nîmeti olmasaydı, elbette** (şimdi) **ben de** (seninle birlikte cehennemde) **hazır bulundurulanlardan olmuştum!**

(Bunun üzerine o zât ve arkadaşları, mazhar oldukları yüce nîmetlere sevinç belirtisi olarak derler ki:) **Artık biz aslâ ölecek kimseler değiliz değil mi? O ilk ölümümüz hâriç! Biz aslâ azap edilecek kimseler de değiliz!"** *(Sâffât Sûresi:55-59)* buyurmuştur ki, böylece o kişi cehennemde yanan kâfir arkadaşının dünyâdaki sözlerini reddetmekte ve içine düştüğü azap ile onu kınamaktadır.

Melekler de onlara:

﴿ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾
اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ ﴾

"İşte ancak buydu o ateş ki siz onu yalanlamakta bulunmuştunuz! (Dünyâdayken size bu azâba düşeceğinizi haber veren vahye büyü diyordunuz, onun doğruluğunu gösteren) **işte bu** (manzara) **da mı bir büyüymüş, yoksa siz** (evvelce gerçekleri görmediğiniz gibi, burada da) **görmüyor musunuz?**

Girin oraya! Artık (cehennemdeki azaplara) **sabredin ya da sabretmeyin,** (bir şey fark edecek değildir, her iki durum da) **size göre eşittir! Çünkü siz ancak yapmakta bulunmuş olduğunuz şeylerle cezâlandırıl**(dığınıza göre hiçbir haksızlığa uğratılma)**maktasınız!"** *(Tûr Sûresi:14-16)* diyerek onları azarlayacaklardır.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü **Kalîb** çukuruna atılan leşleri, ileri gelenlerinin isimlerini vererek azarlamıştır.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; Müslümanlar, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i, **Bedir Kalîbi** üzerinde durup da onlara:

٣٧٢- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعَ الْمُسْلِمُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُنَادِي عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ «يَا أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ! يَا عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! يَا شَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! يَا أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ! هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَكُمْ رَبُّكُمْ حَقًّا فَإِنِّي وَجَدْتُ مَا وَعَدَنِي رَبِّي حَقًّا». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! تُنَادِي قَوْمًا قَدْ جَيَّفُوا؟ قَالَ: «مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ وَلَكِنَّهُمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يُجِيبُوا».

372- **"Ey Hişâm oğlu Ebû Cehil! Ey Rebî'a oğlu Utbe! Ey Rebî'a oğlu Şeybe! Ey Halef oğlu Ümeyye! Rabbinizin size vaad ettiği şeyi hak buldunuz mu? Şüphesiz ben Rabbimin bana vaad ettiği şeyi hak buldum!"** buyururken işittiklerinde:

"Yâ **Rasûlellâh**! Leş olmuş bir topluma mı sesleniyorsun?" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

"Siz aslâ benim söylediklerimi onlardan daha iyi duyucu değilsiniz, lâkin onlar cevap vermeye güç bulamıyorlar!" buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12020, 19/77; Buhârî, Meğâzî:7, no:3760, 4/1462; Müslim, Cennet:17, no:2874, 4/2203)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cennet ehlinin cehennem ehline bu seslenişi, kendi durumlarına sevinip, ateşte yananların hâliyle ferahlanma belirtisi olup, onların pişmanlığını artırmak içindir. Yoksa sâdece kendi durumlarını haber verip muhâtaplarının hâlini sorma gâyesiyle yapılan bir nidâ değildir.

Cennetle cehennem arasındaki uzaklığın miktârını **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimse bilemezken, cennet ehliyle cehennem ehli arasında sesleniş ve konuşmanın kolayca gerçekleşmesinin îzâhı şöyledir:

Cennet derecelerinden her bir derecenin mukabilinde, cehennem derekelerinden bir dereke vardır. (Farzlardan) herhangi bir sâlih amel işleyen kişi hangi derecede bulunuyorsa, o ameli terk eden de onu terk etmesi nedeniyle cehennem derekelerinden bir derekeye girmeyi hak eder. İşte böylece o derece ehli, tam karşısında bulunan dereke ehline üstten bakar.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ۝٥٥﴾

"**Derken** (cennetle cehennem arasındaki perde kalkıp üstten doğru) **baktı da, onu o şiddetle tutuşmuş** (cehennem) **ateşin**(in) **ortasında gördü!**" *(Sâffât Sûresi:55)* buyurmuştur. İşte bu nedenle cennet ehlinin cehennem ehlini bu âyette geçen sözleriyle azarlayarak pişmanlıklarını artırmaları mümkün olmuştur.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendisine âit **Kur'ân-ı Kerîm**'de bu âyet-i kerîmenin kenarına şöyle yazmıştır:

"Bu âyet-i kerîmede cennet ehliyle, cehennem ehlinin kavuşup konuşmalarından bahsedildiği göz önünde bulundurulduğunda, kıyâmet gününün 'Yevmü'l-cem' (toplantı günü)' olarak adlandırılmasının bir mânâsı tezâhür etmektedir.

Nitekim:

﴿ ... وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ ﴿٧﴾ ﴾

"(Biz seni) **o** (ruhlarla bedenlerin, amellerle sâhiplerinin ve cennet ehliyle cehennem ehlinin) **toplanma günü** (olan kıyâmet saatin)**nden** (onları) **korkutasın** (diye gönderdik) **ki, on**(un vukûun)**da hiçbir şüphe yoktur!** (O gün onlardan) **bir fırka cennette** (yerleşecek)**dir, bir fırka ise çokça alevlendirilmiş o ateş içerisindedir.**" *(Şûrâ Sûresi:7)* âyet-i kerîmesinde kıyâmet gününün bu ismi zikredilmektedir."

Mevlâ Te'âlâ cennet ehlinin cehennem ehline nidâsını beyân ettikten sonra, neler olacağını açıklamak üzere:

﴿ ... فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾

"**Bunun üzerine** (cennet ehliyle cehennem halkının tümüne birden ses işittirebilen) **bir çağırıcı** (melek) **onların arasında îlânda bulundu ki: "Allâh'ın lâneti o zâlimlerin üzerine olsun!"** buyurmuştur.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Se'âlibî, Bahru'l-muhît ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; "Ezan", asıl lügatinde "Bildirme" anlamına gelmektedir. Bu duyuru âhirette yapılacağından, mahşer gününün bir adı da "Ezan günü"dür.

Nitekim bir kere **Tâvûs** *(Radıyallâhu Anh)* **Hişâm ibni Abdilmelik**'in yanına girerek: "**Allâh**'tan kork ve ezan gününden sakın!" deyince o: "Ezan günü de nedir?" dedi. **Tâvûs** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾

"Bunun üzerine (cennet ehliyle cehennem halkının tümüne birden ses işittirebilen) **bir çağırıcı** (melek) **onların arasında îlânda bulundu ki: "Allâh'ın lâneti o zâlimlerin üzerine olsun!"** âyet-i kerîmesinde geçendir." deyince **Hişâm** bayıldı düştü.

Bunun üzerine **Tâvûs** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu, vasfını duymanın verdiği zillettir, ya gözle görmenin vereceği rezillik nasıl olacaktır?" dedi.

Bu cümle-i celîlede geçen: "Müezzin (çağırıcı)", melek de olabilir, başka biri de olabilir, bu ancak bir haber (nakil)le bilinebilir.

Bu münâdînin, cennet ve cehennem halklarına aynı anda sesini duyurtabilen bir melek olduğu rivâyet edilmiştir. Cehennemin bekçisi olduğu da söylenmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen bir görüşe göreyse; bu müezzin, Sûr'un sâhibi olan **İsrâfîl** *(Aleyhisselâm)*dır, bunu **Vâhidî** *(Rahimehullâh)* da nakletmiştir.

Eğer burada: "Bu âyet-i kerîmelerde cennet ehlinin cehennem ehline, cehennemliklerin de cennetliklere nidâ ettiklerinden bahsedilmektedir.

Onların birbirine nidâsı, birbirlerine yakın olmalarını îcap eder. Oysa cennetin genişliği hakkında:

٣٧٣- رُوِيَ: «أَنَّ أَقَلَّ مَا يَكُونُ لِوَاحِدٍ مِنَ الْجَنَّةِ مِثْلُ عَرْضِ الدُّنْيَا».

373- **"Cennet ehlinden herhangi bir kişiye verilecek olan en az yer, dünyânın genişliği kadardır!"** *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/429)* diye rivâyet olunmuştur.

Yine böylece **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hûriler hakkında:

٣٧٤- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَلَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَأَضَاءَتْ مَا بَيْنَهُمَا وَلَمَلَأَتْهُ رِيحًا».

374- **"Cennet ehlinden bir kadın yer halkına görünecek olsa elbette yerle gök arasını aydınlatır ve hoş koku doldurur!"** *(Buhârî, Cihâd:6, no:2643, 3/1029-1030)* buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte ise, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cehennemin vasfı hakkında:

٣٧٥- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ فِي دَارِ الدُّنْيَا لَأَفْسَدَتْ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا مَعَايِشَهُمْ فَكَيْفَ بِمَنْ يَكُونُ طَعَامَهُ».

375- **"Zakkumun bir damlası dünyâ yurduna damlatılacak olsa elbette dünyâ halkının yaşantılarını bozardı, ya bir de bütün yiyeceği bu olanın hâli nice olur!"** *(Tirmizî, Cehennem:4, no:2585, 4/706-707; İbni Mâce, Zühd:38, no:4325, 2/1446)* buyurmuştur.

Yine cehennemin vasfı hakkında:

٣٧٦- رُوِيَ: «أَنَّ شَرَارَةً مِنْهَا لَوْ وَقَعَتْ فِي الدُّنْيَا لَأَحْرَقَتْهَا».

376- **"Onun bir kıvılcımı dünyâya düşse elbette hepsini yakar!"** *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/429)* buyrulmuştur.

Bunlar birbirinin nidâsını duyacak yerdeyseler, cennet ehli ateşten eziyet duymaz mı, cehennem ehli de cennet nîmetlerinden faydalanmaz mı, bu nasıl anlaşılacak?" diye sorulursa buna birkaç türlü cevap verilir:

1) "**Allâh-u Te'âlâ**, aralarındaki uzak mesâfeye rağmen bunların nidâsını onların kulaklarına, onların çağrısını da bunların kulaklarına ulaştırmaya Kadir'dir. Böylece her fırka diğer tâifenin nidâsını işitebilir."

2) "**Allâh-u Te'âlâ**, dünyâdaki bu bünyeyi bozup, insanları âhirette farklı bir bünye ile yaratmaya da Kadir'dir ki, bu durumda dünyâdayken işitmeye ve görmeye mâni olan perdeler ve engeller ortadan kalkar, böylece herkes birbirini uzaktan da işitebilir ve görebilir."

3) "**Mevlâ Te'âlâ** istediğinde cenneti cehenneme, cehennemi de cennete, oraların halkı birbirini işitecek kadar yaklaştırabilir."

4) "**Allâh-u Te'âlâ** dilediği yolla, dilediği şekilde, dilediklerinin çağrılarını, dilediklerinin kulaklarına ulaştırabilir. Nitekim dağların tesbîhi ve karıncanın **Süleymân** *(Aleyhisselâm)*ın hitâbına cevap vermesi buna örnektir."

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... أَنْ لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾

"Allâh'ın lâneti o zâlimlerin üzerine olsun!" cümle-i celîlesindeki "Zâlimler"den maksat; müşriklerdir. Zîrâ daha önce bahsedilen münâzara, cennet ehliyle kâfirler arasında vukû bulmuştur.

Zâten bir sonraki âyet-i celîlede bu zâlimlerin üç vasfı açıklanmıştır ki: "**Allâh**'ın yolundan engelleme", "**Allâh**'ın dîninde eğrilik arama" ve "Âhireti inkâr"dan ibâret olan bu vasıfların hepsi de kâfirlere mahsustur.

Tabî ki, bu lânet asâleten kâfirlere mahsussa da, zulüm yapan Müslümanların da bundan nasîbi olacaktır. Zîrâ zulüm mutlak mânâda ve herkes hakkında yasaklanmıştır.

Nitekim **Amr ibni Hazm** *(Radıyallâhu Anh)*ın oğlu **Muhammed** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Amr ibni Hazm**'ı **Yemen**'e gönderirken, ona yazmış olduğu mektup yanımızdadır, onda şöyle buyurmaktadır:

٣٧٧- عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: هٰذَا كِتَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَنَا، الَّذِي كَتَبَهُ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ، فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ كَرِهَ الظُّلْمَ، وَنَهَى عَنْهُ، وَقَالَ: ﴿ ... أَلا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾».

377- **"Şüphesiz Allâh, zulümden hiçbir zaman hoşlanmamıştır, onu yasaklamıştır ve: 'Dikkat edin! Allâh'ın lâneti zalimler üzerindedir!' buyurmuştur."** *(İbni Ebî Hâtim, no:8482, 5/1482)*

Mansûr *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **İbrâhîm** *(Rahimehullâh)*a, **Haccâc-ı Zâlim**'in durumundan sorduğumda o: "**Allâh-u Te'âlâ**: 'Dikkat edin! **Allâh**'ın lâneti zâlimler üzerindedir!' buyurmadı mı?" diye cevap verdi. *(İbni Ebî Hâtim, no:8483, 5/1482)*

Meymûn ibni Mehrân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bir adam namaz kılarken kıraati esnâsında kendisine lânet edebilir, çünkü:

﴿... أَلا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾

"Dikkat edin! Allâh'ın lâneti zâlimler üzerindedir!" *(Hûd Sûresi:18)* âyetini okur, oysa kendisi de zâlimdir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8484, 5/1482)*

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cennet ile cehennem arasında bir münâdî bütün yaratıklara işittirecek bir şekilde:

«إِنَّ رَحْمَةَ اللهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ وَلَعْنَةَ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ!»

"Şüphesiz ki Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti, güzel amel işleyen kullara pek yakındır. Allâh-u Te'âlâ'nın lâneti de zâlimler üzerine yağıcıdır!" diye nidâ edecektir ki, bunun mânâsı:

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın ikramları, lütuf ve ihsanları müminlere nâil olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın azap ve ikapları da kâfirleri bulacaktır!" demektir. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/542)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cehennem ehli böylece dînin hakîkatini îtiraf etmiş ve yaptıkları işlerin kötülüklerini ikrar etmiş oldular velâkin her hâlükârda ikrârın kendilerine fayda vermeyeceği bir zamanda!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cehennem ehli îtirafın kendilerine fayda vermeyeceği bir vakitte gerçekleri îtirafa başladılar. Bundan dolayı (**Sa'dî Şîrâzî** *(Kuddise Sirruhû)* tarafından) şöyle buyrulmuştur:

كُنُونْ بَايَدْ اَىْ خُفْتَه بِيدَارْ بُودْ چُو مَرْگ اَنْدَرْ آرَدْ زِ خوَابَتْ چَه سُودْ؟

"Ey (gaflet) **uyku**(sun)**da kalmış insan! Uyanman lâzım şimdi,**
Ne fayda (gelir,) **uyandırdıktan sonra ölüm seni?!"** *(Sa'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:9, beyit no:3649)*

Yâni; ölmezden evvel hatâ ve isyâna tevbe etmek gerekir. (Zîrâ) ecel geldikten sonra pişman olmak fayda vermez. *(Sûdî, Şerh-i Bûstân:2/364)*

تُو پِيشْ اَزْ عُقُوبَتْ دَرِ عَفْوْ كُوبْ كِه سُودِى نَدَارَدْ فِغَانْ زِيرِ چُوبْ

"Çal af kapısını, gelmeden cezâ,
Fayda vermez feryâd, sopa altında!" *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:9, beyit no:3838)*

Yani; hayatta iken tövbe ve istiğfâr et. Zîrâ (aksi halde azap geldiğinde,) değnek altında bağırıp çağırman fayda vermez.

Hâsılı; âhirette azap ve ıkâba giriftâr olduktan sonra feryâd-ü figânın faydası yoktur. *(Sûdî, Şerh-i Bûstân:2/390)*

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; cennet ashâbı olan muhabbet erbâbı, mahrûmiyet ateşiyle yanan ateş ashâbına:

﴿ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا ﴾ أَيْ فِيمَا قَالَ: «أَلَا مَنْ طَلَبَنِي وَجَدَنِي» ﴿ فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ﴾ أَيْ فِيمَا قَالَ: «وَمَنْ يَطْلُبْ غَيْرِي لَمْ يَجِدْنِي».

"Biz Rabbimizin bize: **'Dikkat edin! Beni arayan Beni bulur!'** *(Zebîdî, el-İthâf:9/624)* buyurarak vaad etmiş olduğu şeyi hak olarak bulduk. Siz de Rabbinizin size:

'Benden gayrini arayan Beni bulamaz!' *(Zebîdî, el-İthâf:9/624)* buyurarak söz vermiş olduğu şeyi hak buldunuz mu?" derler.

Onlar da:

"Evet! hak bulduk!" deyince işte o zaman izzet ve azamet makamının müezzini onlar arasında: "Arama kabiliyetini aranacak yerin dışına koyan ve bu isti'dâdı mahallinin gayrine sarf ederek kendilerine yazık eden o zâlimler üzerine **Allâh**'ın lâneti vardır!" diye îlân eder.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmak için kolu paçayı sıvayarak ciddiyetle çalışan kullar, O Aliyy ve Kebîr olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûruna ulaştıklarında, tembellik ve gevşeklik ehline seslenerek:

"Biz Rabbimizin bize, perdemizi açacağı ve bizi dostları arasına katacağı husûsundaki vaadini hak bulduk, siz de bizim bulduğumuz gibi Rabbinizin sözünü hak buldunuz mu?" dediklerinde onlar boş iddiâ ve yanıltma gâyesiyle: "Evet!" derler.

İşte o zaman bir çağırıcı, lisân-ı hâliyle: "**Allâh**'ın lâneti o zâlimler üzerine olsun ki; onlar nefislerinin hazlarıyla birlikte kalmışlar, erlerin mertebelerine çok hevesli oldukları halde, hattâ kemâlâtın zirvesine ulaştıklarını iddiâ etmelerine rağmen alışkanlıklarından hiçbir şeyi yıpratmamışlardır.

Üstelik mânevî yoldan insanları engellemişler ve o yola bir eğrilik aramışlar, bir de onlar hakîkat nûrunun terbiye ehli olan mürşitlere parlamasını inkâr etmişlerdir." der.

﴿اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (45)

o zâlimler kimlerdir? (اَلَّذِينَ) **öyle kimselerdir ki,** (يَصُدُّونَ) **menederler** yâni; insanları alıkoyarlar, neden? (عَنْ سَبِيلِ اللهِ) **Allâh'ın yolundan,** daha? (وَيَبْغُونَ) **ararlar,** neye? (هَا) **o yola,** ne ararlar? (عِوَجًا) **bir eğrilik,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** neyi? (بِالْآخِرَةِ) **âhireti,** nedirler? (كَافِرُونَ) **inkâr edicidirler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اَلَّذِينَ) ism-i mevsûlü, mahzûf mübtedânın haberi olup takdîr: (هُمُ الَّذِينَ) şeklinde olur. Gerçi bir önceki âyet-i kerîmedeki (اَلظَّالِمِينَ) kelimesinin sıfatı yâhut bedeli veyâ atf-ı beyânı olmak üzere mahallen mecrûr olduğunu söyleyenler de olmuştur.

2- (وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا) cümlesindeki (عِوَجًا) hakkında iki görüş vardır:

a) (يَبْغُونَ) fiilinin (يَطْلُبُونَ) "Arıyorlar" mânâsında olmasına göre (عِوَجًا) kelimesi mef'ûlün bihdir. Nitekim **Zeccâc** ve **Taberî** *(Rahimehumellah)*ın verdiği: (يَطْلُبُونَ لَهَا عِوَجًا) mânâsı bu şekildedir.

b) (يَبْغُونَ) fiilinin (يَتَعَدَّوْنَ) "Haddi aşıyorlar" mânâsına gelmesi durumunda, onun fâ'ilinden hâl düştüğü söylenmiştir ki buna göre takdîr: (يَبْغُونَهَا ضَالِّينَ) şeklinde olup mânâ: "Eğri ve sapık görüşte oldukları halde haddi aşıyorlar" demek olur. *(ed-Dürru'l-masûn:3/325-326)*

3- (وَهُمْ بِالْآخِرَةِ) cümlesi hâl olmak üzere mahallen mensûbtur. Mahzûf bir mübtedânın haberi olması durumunda, müste'nefe olan (اَلَّذِينَ) ism-i mevsûlüne ma'tûfen i'râbtan mahalli olmadığı da söylenmiştir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Öyle (zâlim) **kimseler ki; Allâh'ın** (kullarını O'nun) **yolu** (olan İslâm'a katılmaları)**ndan engellemektedirler ve ona** (girmek isteyenlere mâni olmak için) **bir eğrilik** (ve çelişki) **ara**(yıp, dosdoğru gerçekleri eğri büğrü göstermeye çalış)**maktadırlar. Hem de onlar âhireti inkâr eden kimselerdir."**

Î Z Â H Â T

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i celîlede: "**Allâh**'ın lânetinin zâlimler üzerinde olduğu"nu beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesiyle o zâlimlerin kim olduklarını açıklamıştır.

"Mâtürîdî, Vâhidî, Beğavî, Kurtubî, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* "**Allâh**'ın yolu" tâbirine: "**Allâh**'ın, kulları için seçip râzı olduğu, kendisine uyulmasını emrettiği ve peygamberlerinin kendisine dâvet ettiği dîni" diye mânâ vermiştir.

Âyet-i celîlede geçen: "**Allâh**'ın yolundan saddederler" cümle-i celîlesine iki türlü mânâ verilmiştir.

Eğer bu fiil engelleme mânâsında olan "Sadd" masdarından alınma ise mânâ: "İnanmak isteyen insanların İslâm'a girmesine mâni olurlar" şeklinde olur.

Ama eğer yüz çevirme anlamına gelen "Sudûd" masdarından me'hûz ise mânâ: "**Allâh**'ın yolundan yüz çevirirler" demektir.

"Ona bir eğrilik ararlar!" cümle-i celîlesine de birkaç türlü mânâ verilmiştir:

1) "**Allâh**'ın dînini tenkit etmek için onda bir eğrilik ve çelişki bulmaya çalışırlar" mânâsını, **Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)*ın: "Hak dînin delillerinin doğruluğunu insanlara anlatmamak için ortaya şek ve şüpheler atarlar." şeklindeki beyânı vuzûha kavuşturmaktadır.

2) "Kendisinde eğrilik olan şeytanın dînini ararlar" mânâsı:

﴿ ... وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ... ﴿١٥٣﴾ ﴾

"O yollara ise aslâ uymayın, sonra onlar sizi O (Allâh-u Sübhânehû)nun (biricik) **yolundan ayırır."** *(En'âm Sûresi:153)* âyet-i kerîmesi gibidir.

3) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu makamda: "**Allâh**'tan başkası için namaz kılarlar ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın ta'zîm etmediği şeyleri büyük tutarlar!" şeklinde farklı bir mânâ vermiştir.

Nitekim müşrikler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine değer vermediği putları ta'zîme şâyan kabul etmiş ve onlara ibâdet etmek sûretiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın gerçek yolunu bulmayı arzu etmişlerdir ama böylece doğru yoldan sapıtmışlardır.

Müslümanlar içerisinden gösteriş için ibâdet yapanlar ve **Allâh-u Te'âlâ** katında değeri olmayan şeylere kutsallık atfedenler de buradaki tenkitten nasiplerini almaktadırlar.

Âyet-i celîlede bu zâlimlerin son vasıfları olarak zikredilen:

﴿ ... وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴾

"Hem de onlar âhireti inkâr eden kimselerdir." cümle-i celîlesi, daha önce zikredilen iki vasfın kaynağına dikkat çekmektedir. Zîrâ onların **Allâh** yolundan engellemeleri ve **Allâh**'ın dîninde eğrilik aramaları, âhireti inkârlarından kaynaklanmaktadır.

Bu yüzden onlar yaptıkları işin sorumluluğunu düşünmemekte ve hem söz, hem de amel bakımından en kötü şeyleri kolayca yapabilmektedirler. Zâten hesap ve azap endişesi taşımayan bu en şerli insanlardan ne beklenebilir ki!

Âyet: 45

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cennet ve cehennem ehli arasında nidâ eden çağırıcı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın lânetini o kimseler üzerine salmaktadır ki, onlar kalbi ve rûhu **Allâh** yolundan ve O'nu aramaktan engellemektedirler, bir de yüzlerini dünyâ ve içindekilere döndürerek o yola bir eğrilik arama derdine düşmektedirler ve onlar muhabbet ehlinin, gözleriyle görmedikleri şeylerin peşine düşmelerini red ve inkâr etmektedirler.

Çünkü onlar âhirettekileri değil de, ancak görünen duyularıyla idrâk edebildikleri şeyleri arzu etmektedirler. **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de böyle zikredilmiştir.

Demek ki insanlar, ikrar ve inkârlarına, gidiş ve oturuşlarına göre farklı mertebeler üzeredirler. **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:

كُودَكَانْ گَرْچِه بِيَكْ مَكْتَبْ دَرَنْدْ دَرْ سَبَقْ هَرْ يَكْ زِ يَكْ بَالَاتَرَنْدْ

"Çocuklar her ne kadar olsa da aynı mektep içinde,
Aralarında kimi kiminden daha üstündür derste!" *(Mesnevî, cilt:4, beyit no:2017)*

(**"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; talebeler bir mektepte toplanmış, eğitimde ve öğrenimde ortak olmuşlardır, ama isti'dat ve kabiliyetleri sebebiyle birbirlerinden temeyyüzleri ve mertebe farklılıkları vardır. Şöyle ki; çocuklar aynı okula gitseler de, sınıfları ayrı ayrıdır.

Sınıfları aynı olsa da, ders husûsunda aralarında farklılık ve üstünlük bulunur. Aynı sınıfta bile, birinin bildiğini diğeri bilmez, hele aşağı sınıfta okuyan yüksek sınıfta okuyanın bilgisine hiç sâhip olamaz.

Meleklerin (de) ilmi ve mertebesi birbirinden farklı olduğu gibi, (işte) aynı mektep içinde okuyan talebelerin de ilimleri ve mertebeleri, birbirinden yükseklik arz eder.

﴿ ... وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ ﴾

"Her ilim sâhibinin üzerinde daha iyi bilen biri vardır!" *(Yûsuf Sûresi:76)* âyet-i kerîmesi bu mânâya şâhitlik etmektedir. Diğer insanları da (artık) buna göre kıyas eyle! *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/225)*)

خُودْ مَلَايِكْ نِيزْ نَاهَمْتَا بُدَنْدْ زِينْ سَبَبْ بَرْ آسْمَانْ صَفْ صَفْ شُدَنْدْ

"Gerçekte melekler dahi (mânen) **benzemez birbirine,**
Dizilmişlerdir bu sebepten saf saf gökyüzüne." *(Mesnevî: cilt:4, beyit no:2016)*

(**"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; melekler bile birbirlerine denk olmadılar. Bu sebepten gök tabakalarında saf saf oldular. Yâni melekler bile yalnız bir nevî (bir çeşit) olmadılar. Bilakis birçok sınıflara ve çeşitli tâifelere ayrıldılar.

Bu sebepten de gökyüzünde saf saf oldular. Her birinin bir makam-ı ma'lûmu (belli bir makamı) vardır. Her biri bir safta kaimdir (durucudur). (Hattâ öyle ki) kendi safından (kalkıp da) bir başka safâ gidemez ve kendi makam-ı ma'lûmundan, ma'lûmu olmayan makama geçemez.

Nitekim **Hakk Te'âlâ** Sûre-i Sâffât'da onların lisânından şöyle nakleder:

﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾﴾

"Bizden hiçbir kimse yoktur ki kendisi(nin ibâdeti)**ne âit bilinen** (ve belirlenen) **bir makam bulunmasın! Şüphesiz ki biz, o** (**Arş**'ın etrâfında namaz ve duâ için ayaklarını) **safa dizenler de elbette ancak biziz!"** *(Sâffât Sûresi:164-165)*

Melekler efdaliyet hasebiyle birbirlerinden fark olunurlar(, ayrılırlar). Meleklerin süflîsi vardır. Yeryüzünde sâkin olan bu meleklere melâike-i süfliyye derler. Bunlar dahî çeşit çeşittir. Meleklerin ulvîsi de vardır. Onlara melâike-i ulviyye ya da melâike-i semâviyye derler.

Bunların da değişik çeşitleri (ve farklı seviyeleri) vardır. Melekût-i asğarın melekleri var. Melekût-i ekberin melekleri var. Âlem-i Ceberût'un dahî değişik çeşitte melekleri vardır.

Âlem-i Lâhût'un da başka bir kısım melekleri vardır. Bunların kimine **Mühîmûn** derler, kiminden **Kerûbiyân** diye tâbir ederler. Velhâsıl bunlar saf saftırlar. Son saffın melekleri ilk saffın meleklerinin sırrına ve ilmine vâkıf değildir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/225)*)

O halde **Allâh** yolcusuna gereken, hakîkat hazînesi belirene kadar **Hakk**'ı talep uğrunda son derece gayret göstermektir. Zîrâ en yüce matleb(in ne olduğu bilgisi ancak) değerli altını sahte olanından ayıranlar nezdindedir.

Zünnûn(u Mısrî) *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre, **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a şöyle vahyetmiştir:

٣٧٨- وَعَنْ ذِي النُّونِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَوْحَى اللهُ سُبْحَانَهُ إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا مُوسَى! كُنْ كَالطَّيْرِ الْوَحْدَانِيِّ يَأْكُلُ مِنْ رُؤُسِ الْأَشْجَارِ وَيَشْرَبُ الْمَاءَ الْقَرَاحَ أَوْ قَالَ مِنَ الْأَنْهَارِ إِذَا جَنَّهُ اللَّيْلُ أَوَى إِلَى كَهْفٍ مِنَ الْكُهُوفِ اِسْتِئْنَاسًا بِي وَاسْتِيحَاشًا مِمَّنْ عَصَانِي يَا مُوسَى! إِنِّي آلَيْتُ عَلَى نَفْسِي أَنْ لَا أُتِمَّ لِمُدَّعٍ عَمَلًا وَلَأَقْطَعَنَّ أَمَلَ مَنْ أَمَّلَ غَيْرِي وَلَأَقْصِمَنَّ مَنِ اسْتَنَدَ إِلَى سِوَايَ وَلَأُطِيلَنَّ وَحْشَةَ مَنْ أَنِسَ بِغَيْرِي وَلَأُعْرِضَنَّ عَمَّنْ أَحَبَّ حَبِيبًا سِوَايَ يَا مُوسَى إِنَّ لِي عِبَادًا إِنْ نَاجَوْنِي أَصْغَيْتُ إِلَيْهِمْ وَإِنْ نَادَوْنِي أَقْبَلْتُ عَلَيْهِمْ وَإِنْ أَقْبَلُوا عَلَيَّ أَدْنَيْتُهُمْ وَإِنْ دَنَوْا مِنِّي قَرَّبْتُهُمْ وَإِنْ تَقَرَّبُوا مِنِّي كَفَيْتُهُمْ وَإِنْ وَالَوْنِي وَالَيْتُهُمْ وَإِنْ صَافَوْنِي صَافَيْتُهُمْ وَإِنْ عَمِلُوا إِلَيَّ جَازَيْتُهُمْ أَنَا مُدَبِّرُ أَمْرِهِمْ وَسَائِسُ قُلُوبِهِمْ وَمُتَوَلِّي أَحْوَالِهِمْ لَمْ أَجْعَلْ لِقُلُوبِهِمْ رَاحَةً فِي شَيْءٍ إِلَّا فِي ذِكْرِي فَهَؤُلَاءِ سِقَامُهُمْ شِفَاءٌ وَعَلَى قُلُوبِهِمْ ضِيَاءٌ لَا يَسْتَأْنِسُونَ إِلَّا بِي وَلَا يَحُطُّونَ رِحَالَ قُلُوبِهِمْ إِلَّا عِنْدِي وَلَا يَسْتَقِرُّ بِهِمْ قَرَارٌ فِي الْإِيوَاءِ إِلَّا إِلَيَّ».

378- "Ey Mûsâ! Sen yalnız bir kuş gibi ol ki o, ağaç tepelerinden yiyip, saf su içmektedir /ırmaklardan içmektedir/ ve gece onu örttüğü zaman Benimle ünsiyet kurmak, bir de Bana isyan edenlerden kaçmak için mağaralardan bir mağaraya sığınmaktadır!

Ey Mûsâ! Ben Zât'ıma yemin ettim ki, hiçbir müdde'înin (sâhip olmadığı vasıfları boş yere iddiâ edenin) hiçbir amelini tamamlamayacağım!

Andolsun ki elbette Ben, Benden başkasına ümit bağlayanın emelini keseceğim! Kasem olsun ki muhakkak Ben, Benden başkasına îtimat edeni kırıp geçireceğim!

Yemin olsun ki şüphesiz Ben, Benden başkasıyla ünsiyet kuranın yalnızlık hissini uzatacağım ve andolsun gerçekten Ben, Benden başka bir dost sevenden yüz çevireceğim!

Ey Mûsâ! Şüphesiz Benim öyle kullarım vardır ki, Bana gizli yalvarsalar onlara kulak veririm, Bana seslenseler onlara yönelirim, Bana yönelseler onları yakın ederim, Bana yanaşsalar onları iyice yaklaştırırım, Bana yaklaşsalar onlara kâfî gelirim, Benimle dostluk etseler onları dost seçerim, Bana samîmi olsalar onlarla samîmiyet kurarım, Benim için bir amelde bulunsalar onlara mükâfât veririm, onların işlerinin yöneticisi, kalplerinin bakıcısı ve hallerinin mütevellîsi ancak Benim!

Ben onların kalpleri için Benim zikrimden başka hiçbir şeyde rahatlık koymadım. İşte onlar o kullardır ki; hastalıkları şifâdır, kalplerini kaplayan da (nurdur ve) ziyâdır.

Onlar Benden başkasıyla ünsiyet kurmazlar, kalplerinin yükünü Benim katımdan başka bir yerde indirmezler. Bir şeye sığınma husûsunda onların karar ve istikrârı ancak Bana olur!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/166)*

﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (46)

(وَبَيْنَهُمَا) **aralarında vardır,** yâni; iki fırka arasında vardır, ne vardır? (حِجَابٌ) **bir perde,** (وَعَلَى الْأَعْرَافِ) **en üst taraflar üzerinde** (iki fırka arasına konan sûrun zirve noktalarında) **vardır,** kimler? (رِجَالٌ) **birtakım adamlar,** öyle adamlar ki, (يَعْرِفُونَ) **tanırlar,** kimi? (كُلًّا) **her birini,** yâni; cennet ve cehennem ehlinden olan herkesi, ne ile tanırlar? (بِسِيمَاهُمْ) **alâmetleriyle,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (بَيْنَهُمَا) zarfı, mahzûf bir haber-i mukaddeme müteallik olup, (حِجَابٌ) kelimesi muahhar mübtedâdır.

2- (الْأَعْرَافِ) kelimesi, "Horoz ve at yelesi" anlamına gelen (عُرْفُ الدِّيكِ) ve (عُرْفُ الْفَرَسِ) tâbirlerinden isti'âreten, "Toprak vesâireden olan her yüksek yer" mânâsında isti'mal edilen (عُرْفٌ) kelimesinin cemîsidir.

3- (عَلَى الْأَعْرَافِ) câr ve mecrûru, mahzûf bir haber-i mukaddeme müteallik olup, (رِجَالٌ) kelimesi muahhar mübtedâdır.

4- (يَعْرِفُونَ) cümlesi, (رِجَالٌ) kelimesinin sıfatı olmak üzere mahallen mensûbtur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

A'râf üzerinde bulunan o kimseler daha ne yaptılar? (وَنَادَوْا) **nidâ ettiler,** yâni; A'râf'ta bulunan kişiler seslenecekler, kime? (أَصْحَابَ الْجَنَّةِ) **cennet ashâbına,** ne diye? (أَنْ سَلَامٌ) **selâm,** kim üzerine olucudur? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** ne oldukları halde böyle nidâ ederler? (لَمْ يَدْخُلُو) **giremedikleri halde,** nereye? (هَا) **oraya,** yâni; cennete, (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** (يَطْمَعُونَ) **tama' ederler** (cennete girmeyi kuvvetlice arzu ve ümit ederler).

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (نَادَوْا) cümlesi (يَعْرِفُونَ) cümlesine ma'tûfen mahallen merfû'dur.

2- (لَمْ يَدْخُلُوهَا) cümlesi (نَادَوْا) fiilinin fâ'ilinden hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

3- (وَهُمْ يَطْمَعُونَ) cümlesi hakkında iki görüş vardır:

a) (لَمْ يَدْخُلُوا) fiilinin fâ'ilinden hâldir. Buna göre iki türlü mânâ verilebilir:

1) "Girmeye ümitliyken cennete giremediler, bilakis cennete girmekten ümîdi kestikten sonra girmeleri nasîb oldu."

2) "Henüz cennete giremediler fakat ümitleri devâm etmektedir."

b) Cümle-i celîle, onların cennete girmeye hevesli olduklarını bildirmeye dâir müste'nefe de kabûl edilebilir.

Âyet: 46

MEÂL-İ ŞERÎF

(Cennetliklerle cehennemliklerin) **ikisi arasında büyük bir sur/**(cennetle cehennem arasında, birinin diğerine etkisini önleyecek şekilde) **büyük bir perde/ vardır.** (İmanlı) **birtakım adamlar da** (amelleri doğrudan cennete girmelerine yeterli olmadığı için **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendileri hakkında vereceği hükmü beklemek üzere) **A'râf üzerinde** (hapsedilmiş)**dir ki onlar** (iki fırkadan) **her birini** (yüzlerinin beyazlığı ve siyahlığı gibi) **alâmetleriyle tanırlar.**

Böylece onlar cennet ashâbına: "Selâm olsun size!" diye seslendiler. Ama (cennete girmeye) **tama' etmekte oldukları halde kendileri oraya giremediler.**

Î Z Â H Â T

"İbni Cerîr, Mâtürîdî, İbni Kesîr ve **Dürru'l-mensûr"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; "A'râf" kelimesi, "Urf" kelimesinin cemîsi olup, Araplar nezdinde, yerden yüksek olan her şeye "Urf" denilir. Bundan dolayı horozun ibiğine de urf denilmiştir.

Huzeyfe, İbni Abbâs, Mücahid ve **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den gelen nakillere göre; A'râf, cennet ve cehennem arasında bulunan bir sûrdur ki, ona âit bir kapı bulunmaktadır.

Nitekim:

﴿... فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾﴾

"Birden onlar arasına (cennetle cehennemi birbirinden ayıran ve A'râf diye adlandırılan) **bir sur çekilmiştir ki, ona âit bir kapı vardır** (ve cennet ehli ondan cennet tarafına geçecektir).

Onun (cennete açılan) **iç tarafı ki, rahmet ancak oradadır, dış yanı ise; o** (cehennemdeki) **azap sâdece onun cihetinden** (münâfıklara yönelecek)**dir."** *(Hadîd Sûresi:13)* âyet-i kerîmesinde bahsedilen sur budur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

٣٧٩- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «اَلْأَعْرَافُ السُّورُ الَّذِي بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَأَصْحَابُ الْأَعْرَافِ بِذٰلِكَ الْمَكَانِ، حَتَّى إِذَا بَدَأَ اللهُ أَنْ يُعَافِيَهُمُ انْطُلِقَ بِهِمْ إِلَى نَهَرٍ، يُقَالُ لَهُ: الْحَيَاةُ، حَافَتَاهُ قَصَبُ الذَّهَبِ، مُكَلَّلٌ بِاللُّؤْلُؤِ، وَتُرَابُهُ الْمِسْكُ، فَأُلْقُوا فِيهِ حَتَّى تَصْلُحَ أَبْدَانُهُمْ، وَتَبْدُوَ فِي نُحُورِهِمْ شَامَةٌ بَيْضَاءُ يُعْرَفُونَ بِهَا، حَتَّى إِذَا صَلَحَتْ أَلْوَانُهُمْ، أُتِيَ بِهِمُ الرَّحْمٰنَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، فَقَالَ: تَمَنَّوْا مَا شِئْتُمْ، فَيَتَمَنَّوْنَ حَتَّى إِذَا انْقَطَعَتْ أُمْنِيَّتُهُمْ، قَالَ لَهُمْ: لَكُمُ الَّذِي تَمَنَّيْتُمْ وَضِعْفُهُ سَبْعُونَ ضِعْفًا، قَالَ: فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَفِي نُحُورِهِمْ شَامَةٌ بَيْضَاءُ يُعْرَفُونَ بِهَا، قَالَ: فَهُمْ يُسَمَّوْنَ مَسَاكِينَ الْجَنَّةِ».

379- "A'râf, cennetle cehennem arasındaki bir surdur, A'râf ehli o mekânda bulunacaktır. **Allâh-u Te'âlâ** onlara âfiyet vermeye başlayınca onlar kendisine 'Hayat' denilen bir ırmağa götürülür ki, onun iki kenarı incilerle bezenmiş altın dallardır, toprağı da misktir.

Onlar oraya atıldıklarında bedenleri düzelir ve göğüslerinde kendisiyle tanınacakları beyaz bir ben belirir. Nihâyet renkleri düzelince onlar **Rahmân Tebâreke ve Te'âlâ**'nın huzûruna getirilir.

O onlara: 'İstediğinizi temennî edin!' buyurur. Onlar da temennîlerde bulunurlar, istekleri bitince **Allâh-u Te'âlâ** onlara: 'Size istediklerinizle birlikte yetmiş kat fazlası da vardır!' buyurur. Böylece onlar cennete girerlerken göğüslerinde kendisiyle tanınacakları beyaz bir ben bulunur. İşte onlar: 'Cennetin fakirleri!' diye adlandırılırlar." *(İbni Ebî Hâtim, no:8502, 5/1485; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/556; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/354)*

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendisine âit **Kur'ân-ı Kerîm**'de bu âyet-i kerîmenin kenarına şöyle yazmıştır:

"Müfessirlerin bâzısı: 'A'râf, Hadîd Sûresinde zikredilen surdur!' demişlerse de, ekserîsine göre bu farklı bir şeydir.

"Kamûs"ta zikredildiğine göre; 'A'râf, cennetle cehennem arasında bulunan sûra denir.'

"Ahterî"de de: 'Cennetle cehennem arasındaki bir makama A'râf derler!' denilmektedir."

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Şüphesiz A'râf, cennetle cehennem arasında bulunan bir tepedir ki, birtakım günahkârlar cennetle cehennem arasında onun üzerinde hapsedileceklerdir!" demiştir.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; A'râf üzerinde bulunanlar (yüksekten bakarak) insanları tanıdıkları için oraya A'râf denilmiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/208-211; İbni Ebî Hâtim, no:8490-8497, 5/1483-1484; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/398-399)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Medîne-i Münevvere**'de bulunan **Uhud** dağı kıyâmet günü oraya konacaktır.

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)* **Zehrâvî** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyet ettiğini nakletmiştir:

٣٨٠- رُوِيَ عَنِ الزَّهْرَاوِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«إِنَّ أُحُدًا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ وَإِنَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُمَثَّلُ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ يُحْبَسُ عَلَيْهِ أَقْوَامٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ هُمْ إِنْ شَاءَ اللهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ».

380- **"Gerçekten Uhud öyle bir dağdır ki, biz onu sevmekteyiz, o da bizi sevmektedir. Muhakkak ki o, kıyâmet günü cennetle cehennem arasında şekillene**(rek yerleşe)**cek ve herkesi sîmalarıyla tanıyan bir toplum onun üzerinde hapsedilecektir. İnşâallâh onlar da cennet ehlindendir!"** *(İbni Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/404; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/207)*

Safvân ibni Süleym *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٨١- عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّ أُحُدًا عَلَى رُكْنٍ مِنْ أَرْكَانِ الْجَنَّةِ».

381- **"Gerçekten Uhud, cennet köşelerinden bir köşe üzerindedir."** *(İbni Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/404; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/207; Taberânî el-Mu'cemu'l-kebîr, no:5813, 6/151; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:7516, 13/508)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٨٢- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ أُحُدًا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ وَهُوَ عَلَى تُرْعَةٍ مِنْ تُرَعِ الْجَنَّةِ».

382- **"Şüphesiz Uhud bir dağdır ki, biz onu severiz, o da bizi sever. O, cennetin yüksek yerlerindeki bir alan üzerindedir!"** *(İbni Mâce; Menâsik:104, no:3115, 2/1040)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cennet ehliyle cehennem ehli arasına şehir sûru gibi bir perde çekilmesi, cehennem ehli cennete doğru çıkmaya imkân bulamasın, cennet ehli ateşten eziyet duymasın, cehennem ehli de cennet nîmetleriyle zevk alamasın diyedir.

Çünkü cennetle cehennem arasına çekilen perde, birinin tesirinin diğerine ulaşmasına engel olmaktadır. (Aksi takdirde iki tarafın ehlinin birbirinden etkilenmesi kaçınılmaz olur.)

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٨٣- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَلَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَأَضَاءَتْ مَا بَيْنَهُمَا وَلَمَلَأَتْهُ رِيحًا».

383- **"Cennet ehlinden bir kadın yer halkına görünecek olsa elbette yerle gök arasını aydınlatır ve orayı hoş koku doldurur!"** *(Buhârî, Cihâd:6, no:2643, 3/1029-1030)* buyurmuştur.

Cehennemin vasfı hakkında da:

٣٨٤- رُوِيَ: «أَنَّ شَرَارَةً مِنْهَا لَوْ وَقَعَتْ فِي الدُّنْيَا لَأَحْرَقَتْهَا».

384- **"Onun bir kıvılcımı dünyâya düşse elbette hepsini yakar!"** *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/429)* buyrulmuştur.

Haddâdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Eğer burada: 'Cennetin gökte, cehennemin ise yerde olduğu bilinmekteyken, cennetle cehennem arasındaki bu perde hakkında yapılan tevil nasıl sahih olabilir?' denilecek olursa, cevâben denilir ki: '**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede bahsedilen perdenin durumunu da, cennetle cehennem arasındaki mesâfenin ölçüsünü de açıklamamıştır.

Dolayısıyla mesâfe ne kadar uzak olsa da, cennetle cehennem arasında bir perde bulunması imkânsız bir şey değildir."

A'râf üzerinde bulunan kişilerin tâyini hakkında; **"İbni Cerîr, Mâtürîdî, Beğavî, Fahrurrâzî, İbni Kesîr, Kurtubî, Süyûtî, Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Âlûsî** ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinden toplayabildiğimiz görüşler şunlardır ki, Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* bu hususta muhtelif sözleri özellikle **Rûhu'l-beyân** sâhibinin derc ettiğini zikretmiştir. Ancak bu hususta söylenen birçok söz iki görüşte toplanmaktadır.

Birinci görüş: A'râf ehlinin, tâat ehli ve yüksek mertebe sâhibi şerefli kimseler olduğudur. Bu görüşe zâhib olanlar, bu zatların kimliği hakkında farklı birtakım görüşlere kail olmuşlardır:

1) İbni Enbârî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; A'râf ashâbı peygamberlerdir. **İbni Atıyye** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü kendi tefsîrinde **İmâm-ı Zeccâc** *(Rahimehullâh)*dan nakletmiştir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* bu görüşü pek uygun bulmuş ve:

﴿ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ ﴾

"(Habîbim! Seni inkâr edenlerin hâli) **nasıl olacak o zaman ki; her ümmetten**(, kendileri hakkında) **bir şâhit** (olmak üzere peygamberlerini) **getireceğiz, seni de işte şunlar üzerine bir şâhit olarak getireceğiz?**" *(Nisâ Sûresi:41)* âyet-i kerîmesiyle bağdaştırmıştır.

Allâh-u Te'âlâ onları o sûrun yukarı taraflarına oturtarak kendilerine sâir kıyâmet ehlinden ayrıcalık vermiştir ki, böylece onlar cennet ehline de, cehennem ehline de üstten bakacaklar ve her birerlerinin durumlarını, sevap ve azaplarının ölçülerini görerek, ümmetleri hakkında şâhitlik yapacaklardır.

Bu durumda: "Kendileri heves ettikleri halde oraya giremediler!" cümlesi, nidâ edenlerin değil de, nidâ edilen cennet ashâbının hâlini açıklamaktadır. Çünkü mahşer halkının en şereflileri olan zatların cennete giremeyip, cennete girme beklentisine kapılmaları yakışık almaz.

A'râf ehlinin, yüksek derece sâhibi zatlar olduğuna dâir diğer rivâyetler de böyle değerlendirilmelidir.

2) Ebû Miclez *(Rahimehullâh)*dan rivâyet edilen birçok nakle göre; onlar, o sûra görevli kılınan birtakım meleklerdir. Onlar, cennete ve cehenneme girdirilmelerinden önce kâfirleri müminler arasından ayıklayacaklardır.

Onlar erkek sûretinde görüldükleri için kendilerinden 'Erkekler' diye tâbir edilmiştir. Nitekim:

﴿ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ ... ﴿٦﴾ ﴾

"Şüphesiz şu da bir hakîkat ki; insanlardan birtakım erkekler, cinlerden birtakım erkeklere sığınmakta bulunmuşlardı da..." *(Cinn Sûresi:6)* âyet-i kerîmesinde, erkek sûretinde görüldükleri için cinlere de 'Erkekler' denilmiştir.

Meleklerin (bir sonraki âyet-i kerîmede geçen): **"Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler toplumuyla birlikte kılma!"** sözleri ise, cehennem ehlini yukarıdan seyrettikleri zaman kullanacakları bir ifâdedir, zîrâ onlar da Âdemoğulları gibi mükellef yaratıklar oldukları için, kendileri hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'dan güvence istemeleri, inkâr edilecek bir şey değildir.

Gerçi **Mâtürîdî** ve **Taberî** *(Rahimehümellâh)* gibi bâzı âlimler: "Bu hususta, ne mânâsında ittifak edilen bir âyet, ne senedi sahih olan bir hadîs-i şerîf, ne de ümmetin icmâ'ı bulunmadığından, böyle şeyler de kıyasla anlaşılamayacağından bu görüş uygun değildir." demişlerdir.

3) Sa'lebî *(Rahimehullâh)*ın, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre; A'râf ashâbı, **Abbâs, Hamza, Ali ibni Ebî Tâlib** ve **Ca'fer-i zü'l-cenâhayn (Tayyâr)** *(Radıyallâhu Anhüm)* hazarâtıdır. Onlar kendilerini sevenleri yüzlerinin beyazlığıyla, sevmeyenleri de suratlarının karalığıyla tanıyacaklardır.

4) Mehdüvî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bunlar o şehitlerdir ki, mahşer halkı arasında son derece tâzime ve cennetle cehennem arasına kurulan sûrun en üst taraflarına oturtulmaya hak kazanmakla seçkin kılınmışlardır. Böylece onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mevkıf ehli hakkında lütfuyla ve adâletiyle vereceği hükümleri göreceklerdir.

5) İmâm-ı Mücahid *(Rahimehullâh)*dan nakledilen bir görüşe göre bunlar; fıkıh ilmine sâhip olan âlim ve sâlih bir toplumdur ki, fıkıh ve ilim şerefine sâhip olduklarından dolayı bu üstün mertebeye erdirilerek diğerlerine karşı meziyetleri açıklanmıştır. Bu durumda onların A'râf üzerinde beklemeleri ya gezinti ve istirahat kabîlindendir, ya da başkaları onların şeref ve fazîletini görsün diyedir.

6) Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; bunlar, müminlerin en fazîletlileridir ki, nefislerinin (muhâsebesinin) meşguliyetlerinden boş kalınca kendilerini insanların hallerini gözden geçirmeye ayırmışlardır.

Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

٣٨٥- وَفِي الْحَدِيثِ: «إِذَا جُمِعَ الْخَلَائِقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ أَيْنَ أَهْلُ الْفَضْلِ فَيَقُومُ أُنَاسٌ وَهُمْ يَسِيرُونَ فَيَنْطَلِقُونَ سِرَاعًا إِلَى الْجَنَّةِ فَيَقُولُونَ نَحْنُ أَهْلُ الْفَضْلِ فَيُقَالُ لَهُمْ مَا كَانَ فَضْلُكُمْ فَيَقُولُونَ كُنَّا إِذَا ظُلِمْنَا صَبَرْنَا وَإِذَا أُسِيئَ إِلَيْنَا غَفَرْنَا وَإِذَا جُهِلَ عَلَيْنَا حَلُمْنَا فَيُقَالُ لَهُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ».

385- **"Kıyâmet günü yaratıklar toplandığı zaman bir münâdî: 'Fazîlet ehli nerededir?' diye nidâ eder. Bunun üzerine kendileri az sayıda olan birtakım insanlar kalkıp koşarak cennete giderler. Bir yandan da: 'Biz fazîlet ehliyiz!' derler.**

O zaman onlara: 'Sizin fazîletiniz neydi?' diye sorulur. Onlar: 'Bize zulmedildiğinde sabrederdik, bize kötülük edildiğinde bağışlardık, bize karşı câhilce davranıldığında (intikam almak için) **acele davranmazdık!' derler. İşte o zaman: 'Buyurun, cennete girin! Amel edenlerin mükâfâtı ne güzel oldu!' denilir."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/167)*

7) Zehrâvî ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; bu zatlar, kıyâmetin adâletli şâhitleridir ki, fazîlet ehli müminler içerisinden seçilen bu zevât, A'râf'ın üstüne çıkarak insanların amellerine şâhitlik yapacaklardır. Bunlar her ümmette mevcuttur.

Nehhâs *(Rahimehullâh)* da bu görüşü seçmiş ve: "Bu görüş, bu konuda söylenenlerin en güzellerindendir!" demiştir.

"Tâcü't-Tefâsîr"'de zikredilen: "Bu zatlar, kutsal mârifetlere sâhip olan büyük velîlerdir." mânâsı da bu söze râcidir.

8) Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; A'raf ehlinin, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından cehennem ehliyle mücâdele için tâyin edilen bir toplum olduğu da söylenmiştir ki:

﴿... مَا أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾﴾

"(Kötü yolda size uyan kalabalık) **toplumunuz/**(mal ve mülkü) **toplamanız/ ve** (hem Hakk'a hem halka karşı) **sürekli büyüklük taslamış olmanız** (çektiğiniz azaptan) **sizi koruyamamıştır!**" *(A'râf Sûresi:48)* âyet-i kerîmesinde geçen sözleri, onların mücâdelelerine bir örnektir. Bu toplumun kimlerden olduğunu ancak **Allâh-u Te'âlâ** bilir!

9) Yine **Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*ın naklettiği bir görüşe göre; A'râf ehli, cennet ehliyle cehennem halkı arasında tercümanlık yapan ve birinin sözünü diğerine ulaştıran bir kavimdir ki:

﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ ... ﴿٥٠﴾﴾

"O ateşin ayrılmaz arkadaşları (cehennemde açlıktan ve susuzluktan kırılınca), **cennet yârânına:** "(Sâhip olduğunuz) **sudan biraz da bizim üzerimize akıtın!" diye nidâ etti."** *(A'râf Sûresi:50)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا
فَهَلْ وَجَدْتُم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ ... ﴿٤٤﴾﴾

"Cennet ashâbı, o ateşin adamlarına: 'Gerçekten biz Rabbimizin bize vaad etmiş olduğu şeyi hak olarak bulduk. Siz de Rabbinizin vaad etmiş olduğu şeyi gerçek buldunuz mu?' diye nidâ etti. Onlar: 'Evet!' dediler." *(A'râf Sûresi:44)* âyet-i celîlesinde geçen nidâları birbirine iletenler, bu toplumdur. Ancak bu kavmin kimlerden olduğunu sâdece **Allâh-u Te'âlâ** bilir!

Eğer burada: "Bu görüşte zikredilen bütün maddelere göre; peygamberler, melekler ve şehitler gibi kıymetli zevâtın cennete girmelerinin gecikeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿... لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾

"Tama' etmekte oldukları halde kendileri oraya giremediler." cümle-i celîlesinden anlaşılan, onların cennete girmelerinin de bir beklentiden öte geçmediğidir ki, bu vasıfların bu kıymetli şahsiyetlere uygun düşmediği âşikârdır!" denilecek olursa, bu görüşlerin sâhipleri bunu şöyle cevaplandırmışlardır:

"Evet! Bu durumda fazîlet sâhibi zevâtın cennete girmeleri gecikecektir, ama bu, onlara bir hakaret mâhiyeti taşımayacak, ancak bir ikram niteliği barındıracaktır.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**, cennet ehliyle cehennem ehlini birbirinden ayırdığında, bu zatları o yüksek mekânlara ve yüce tepelere yerleştirerek onların, her iki tarafın durumlarını müşâhede etmelerini temin edecek, gördükleri şeyler nedeniyle de onlara büyük bir sevinç ulaşacaktır.

Sonra cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme yerleşince işte o zaman **Allâh-u Te'âlâ** bu zatları cennetteki yüce makamlarına nakledecektir. Demek ki, onların ilk başta cennete girmemeleri, şereflerinin mükemmelliğine ve derecelerinin yüksekliğine engel olmayacaktır.

Zâten bu zatların her birerlerinin **Allâh** yolunda ne çileler çektikleri düşünülecek olursa, onların, düşmanlarının durumlarını görüp sevinmeleri için bekletilmelerinin kendilerine ne kadar zevk vereceği daha iyi anlaşılır.

Cennete girme beklentisine sâhip olmalarına gelince; burada geçen "Tama' "dan maksat, şüpheli bir bekleyiş değildir, ancak kesin bir arzudur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın sözünü naklederken:

﴿وَالَّذِى أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ الدِّينِ ﴿٨٢﴾﴾

"O Zât ki; (evlâ olanı terk etme gibi yapabileceğim herhangi bir) **hatâmı cezâ günü benim için bağışlayacağını ummaktayım!**" *(Şu'arâ Sûresi:82)* buyurmuştur.

Burada **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın beklentisi, kesin bir inanç ifâde etmekte olduğu gibi, konumuzda da bu zatların tama'ı, kesin inanç anlamına gelmektedir."

İkinci görüş: A'râf ashâbının, sevap ehli arasından düşük derecede olan toplumlar olduğudur. Bu görüşün sâhipleri de, bunlardan kimlerin kastedildiği konusunda farklı görüşler ortaya atmışlardır:

1) Bu kişiler o şehitlerdir ki, gazâya babalarından izinsiz çıkmışlar ve **Allâh** yolunda cihat ederek şehit edilmişler, **Allâh** yolunda katlolundukları için cehennemden âzâd edilmişler, fakat babalarına isyanları yüzünden de cennetten menedilmişlerdir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e A'râf ashâbından sorulduğunda:

٣٨٦- عَنْ أَبِى سَعِيدٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ النَّبِىُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ فَقَالَ: «هُمْ رِجَالٌ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللهِ وَهُمْ عُصَاةٌ لِآبَائِهِمْ فَمَنَعَتْهُمُ الشَّهَادَةُ أَنْ يَدْخُلُوا النَّارَ وَمَنَعَتْهُمُ الْمَعْصِيَةُ أَنْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَهُمْ عَلَى سُورٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ حَتَّى تَذْبُلَ لُحُومُهُمْ وَشُحُومُهُمْ حَتَّى يَفْرُغَ اللهُ مِنْ حِسَابِ الْخَلَائِقِ فَإِذَا فَرَغَ اللهُ مِنْ حِسَابِ خَلْقِهِ فَلَمْ يَبْقَ غَيْرُهُمْ تَغَمَّدَهُمْ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ فَأَدْخَلَهُمُ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِهِ».

386- **"Onlar birtakım erkeklerdir ki, babalarına** (ve annelerine) **âsî olarak** (onlardan izin almaksızın) **Allâh yolunda** (cihada çıkarak) **şehit edilmişlerdir. Şehit olmaları onların cehenneme girmelerine mâni olmuştur, o günah da cennete girmelerine engel olmuştur.**

Allâh, yaratıkların hesâbını bitirinceye kadar onlar cennetle cehennem arasındaki bir sûr üzerinde etleri ve yağları eriyene dek kalacaklardır. O, mahlûkatının muhâsebesini bitirince onları Kendi tarafından bir rahmetle kaplayacak ve kendilerini rahmetiyle cennete girdirecektir." *(Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr, no:667, sh:283; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/218; İbni Ebî Hâtim, no:8498, 5/1484; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:11013, 7/93-94; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/306-307; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/406-407)* buyurmuştur.

2) Abdullâh ibni Mes'ûd, Huzeyfe ibni Yemân, İbni Abbâs, Şa'bî, Dahhâk ve **İbni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi sahâbe ve tâbi'înin ileri gelenlerinin görüşlerine göre; A'râf ashâbı, sevaplarıyla günahları denk gelen bir mümin fırkadır ki, onlar kâh cennete, kâh cehenneme bakmaktadırlar. Ama onların iki yurttan birine girmelerini tercih ettirecek bir amelleri bulunmamaktadır.

Sonra mükellefiyetlerden, kıyâmet günü kalacak tek vazîfe olan secdeye dâvet edildiklerinde secdeye kapanırlar, böylece sevaplarının mîzânı ağır basarak cennete girerler.

Bu görüşü teyid eder mâhiyette birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcuttur.

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٨٧- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَتُوزَنُ الْحَسَنَاتُ وَالسَّيِّئَاتُ، فَمَنْ رَجَحَتْ حَسَنَاتُهُ عَلَى سَيِّئَاتِهِ مِثْقَالَ صُؤَابَةٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ رَجَحَتْ سَيِّئَاتُهُ عَلَى حَسَنَاتِهِ مِثْقَالَ صُؤَابَةٍ دَخَلَ النَّارَ». قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَمَنِ اسْتَوَتْ حَسَنَاتُهُ وَسَيِّئَاتُهُ؟ قَالَ: «أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ ﴿لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾».

387- **"Kıyâmet günü mîzân konacak, güzel ameller ve kötü ameller tartılacaktır. Artık kimin güzel amelleri kötü amellerine karşı bit-pire yumurtası kadar bile ağır gelirse cennete girer. Kimin de kötü amelleri iyi amellerine karşı bit-pire yumurtası kadar bile ağır gelirse cehenneme girer."** buyurmuştur.

Bunun üzerine: "Yâ **Rasûlellâh**! Peki ya güzel amelleriyle kötü amelleri denk olanlar(ın durumu ne olacak)?" denildiğinde: **"İşte onlar A'râf ashâbıdır ki, onlar ümitlendikleri halde oraya girememişlerdir."** buyurmuştur. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:1608, 14/313; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/306; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/403)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

٣٨٨- عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «يُحَاسَبُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ كَانَتْ حَسَنَاتُهُ أَكْثَرَ مِنْ سَيِّئَاتِهِ بِوَاحِدَةٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ كَانَتْ سَيِّئَاتُهُ أَكْثَرَ مِنْ حَسَنَاتِهِ بِوَاحِدَةٍ دَخَلَ النَّارَ، ثُمَّ قَرَأَ ﴿ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ، وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ ﴾ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الْمِيزَانَ يَخِفُّ بِمِثْقَالِ حَبَّةٍ وَيَرْجَحُ». قَالَ: «وَمَنِ اسْتَوَتْ حَسَنَاتُهُ وَسَيِّئَاتُهُ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ، فَوُقِفُوا عَلَى الصِّرَاطِ ثُمَّ عُرِضَ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَأَهْلُ النَّارِ، فَإِذَا نَظَرُوا إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ نَادَوْا: سَلَامٌ عَلَيْكُمْ، وَإِذَا صَرَفُوا أَبْصَارَهُمْ إِلَى يَسَارِهِمْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾ فَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ مَنَازِلِهِمْ، فَأَمَّا أَصْحَابُ الْحَسَنَاتِ فَإِنَّهُمْ يُعْطَوْنَ نُورًا فَيَمْشُونَ بِهِ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ، وَيُعْطَى كُلُّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَوْمَئِذٍ نُورًا وَكُلُّ أَمَةٍ نُورًا، فَإِذَا أَتَوْا عَلَى الصِّرَاطِ سَلَبَ اللهُ نُورَ كُلِّ مُنَافِقٍ وَمُنَافِقَةٍ، فَلَمَّا رَأَى أَهْلُ الْجَنَّةِ مَا لَقِيَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا: رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا. وَأَمَّا أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ فَإِنَّ النُّورَ كَانَ فِي أَيْدِيهِمْ فَلَمْ يُنْزَعْ مِنْ أَيْدِيهِمْ، فَهُنَالِكَ يَقُولُ اللهُ ﴿ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴾ فَكَانَ الطَّمَعُ دُخُولًا». قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا عَمِلَ حَسَنَةً كُتِبَ لَهُ بِهَا عَشْرٌ، وَإِذَا عَمِلَ سَيِّئَةً لَمْ تُكْتَبْ إِلَّا وَاحِدَةً»، ثُمَّ يَقُولُ: «هَلَكَ مَنْ غَلَبَ وُحْدَانُهُ أَعْشَارَهُ».

388- "Kıyâmet günü insanlar hesâba çekilecektir. Artık kimin güzel amelleri kötü işlerinden bir fazla olursa cennete girer. Kimin de kötü işleri güzel amellerinden bir fazla olursa cehenneme girer."

Sonra: **"Artık kimin tartılan** (hayırlı amel ve inanç)**ları ağır basarsa, işte sana! Ancak onlar** (umduklarına kavuşup korktuklarından kurtularak) **felâha erenlerin ta kendileridir! Ama kimin** (îmânı olmadığından) **tartılan** (hayır)**ları hafif olursa, işte sana! Ancak onlardır o kimseler ki kendi nefislerini zarara uğratmışlardır!"** *(Mü'minûn Sûresi:102-103)* âyet-i kerîmelerini okuyarak:

"Şüphesiz mîzân bir tane ağırlığıyla bile hafifleşir ve ağırlaşır, ama kimin güzel amelleriyle kötü amelleri denk gelirse o, A'râf ashâbından olur.

Böylece onlar sırat üzerinde durdurulurlar, sonra cennet ehli ve cehennem halkı (onlara) arzolunur. Cennet ehline baktıklarında: 'Selam size!' diye seslenirler. Gözlerini sollarına, cehennem adamlarına doğru çevirdiklerinde ise:

'Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler topluluğuyla birlikte kılma!' derler de onların yurtlarından **Allâh**'a sığınırlar.

Güzel amel sâhiplerine gelince; gerçekten de onlara büyük bir nur verilir, böylece onlar önlerinde ve sağlarında bulunan o nurla yürürler. İşte o gün her erkek kula bir nur verildiği gibi, her kadın kula da bir nur verilir. Onlar sırat üzerine geldiklerinde **Allâh** her münâfık erkek ve kadının nûrunu alır. Cennet ehli, münâfıkların karşılaştıkları durumu görünce:

"Ey Rabbimiz! Bizim için nûrumuzu tamamla!" *(Tahrîm Sûresi:8)* derler.

A'râf ashâbı ise, onların önlerinde bulunan nur önlerinden alınmaz. İşte bu makamda **Allâh**: **"Onlar çok tama' ettikleri halde oraya giremediler!"** buyurmaktadır. Nihâyet bu beklenti, (cennete) girmekle sonuçlanmıştır.

(Aslında kulun bu duruma düşmesine bir gerek yoktur.) Hâlbuki kul bir güzel amel işlediğinde ona karşılık kendisine on (sevap) yazılır. Kötü bir şey yaptığında ise bir cezâdan başkası yazılmaz. Artık birleri onlarına gâlip gelen helâk olmuştur." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/213-214; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/399-400)*

3) İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; onlar, anne ve babalarından biri kendilerinden râzı olup, diğeri râzı olmayan topluluktur ki, bunlar, **Allâh-u Te'âlâ** kulları arasında hüküm vermeyi bitirinceye kadar A'râf üzerinde hapsolunacaklardır.

4) Bir rivâyet onlar, küçük günahları olan bir cemaattir ki, dünyâda elemler ve musîbetler çekmedikleri için bu günahları keffârete uğramamıştır.

Ama cennete girmelerini engelleyecek büyük günahları da yoktur. Bu yüzden bir zaman için durdurularak üzülmeleri sağlanıp, o gam sebebiyle de küçük günahları bağışlanarak cennete gireceklerdir.

Ebû Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ın âzatlısı **Sâlim** *(Radıyallâhu Anh)* bu görüşte olduğu için: "Keşke ben de A'râf ashâbı mertebesinde olaydım!" derdi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/410)*

5) Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre bunlar, içlerinde ucub (kendini beğenme) barındıran bir toplumdur.

6) Müslim ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bir görüşe göreyse bunlar, borçlu ölen kimselerdir.

7) Bu kişiler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kur'ân-ı Kerîm**'de; kıble ehli oldukları halde büyük günah sâhipleri olduğunu zikrettiği kimseler de olabilir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٨٩- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْأَعْرَافُ سُورٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَأَصْحَابُهُ رِجَالٌ كَانَتْ لَهُمْ ذُنُوبٌ عِظَامٌ، حَبَسَهُمْ أَمْرُ اللهِ، يَقُومُونَ عَلَى الْأَعْرَافِ يَعْرِفُونَ أَهْلَ النَّارِ لِسَوَادِ الْوُجُوهِ، وَأَهْلَ الْجَنَّةِ بِبَيَاضِ الْوُجُوهِ فَإِذَا نَظَرُوا إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ طَمَعُوا أَنْ يَدْخُلُوهَا. وَإِذَا نَظَرُوا إِلَى أَهْلِ النَّارِ تَعَوَّذُوا بِاللهِ تَعَالَى مِنْهَا، فَأَدْخَلَهُمُ اللهُ الْجَنَّةَ. فَذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ أَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ ... ﴾، يَعْنِي أَصْحَابَ الْأَعْرَافِ ﴿ ... اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴾».

389- **"A'râf, cennetle cehennem arasında bir sûrdur, onun adamları büyük günahlara sâhip olan birtakım kişilerdir ki, Allâh'ın emri onları durdurmuştur. Onlar A'râf üzerinde dikilir, dururlar, cehennem ehlini yüzlerinin karalığıyla, cennet ehlini de yüzlerinin aklığıyla tanırlar.**

Cennet ehline baktıkları zaman oraya girmeye heveslenirler, cehennem ehline baktıkları zaman ondan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınırlar.

(Cehennemde yananların bâzıları **Allâh**'ın onlara rahmet etmeyeceğini sansa da) **sonunda Allâh onları cennete girdirmiştir. İşte Allâh-u Te'âlâ'nın:**

"İşte bunlar mıydı o kimseler ki: 'Allâh onlara -yâni A'râf ashâbına- **hiç bir rahmet eriştirmez!' diye yemin etmiştiniz."**

(Derken **Allâh-u Te'âlâ** A'râf üzerinde cennete girmeyi bekleyen o kişilere:) **"Girin cennete! Sizin üzerinize hiçbir korku yoktur ve ancak siz mahzun olmayacaksınız."** (buyurarak cehennemlikleri yalancı çıkardı. Fakat onlar cennete en son giren kimseler oldular.)" **kavl-i şerîfinin mânâsı budur!"** *(Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/354-355; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/222-223; İbni Ebî Hâtim, no:8528, 8531, 5/1486, 1490; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/403, 412)*

Sâlihlerden birinin şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir: Bir gece beni uyku yakaladı, uyuduğumda rüyamda gördüm ki, sanki kıyâmet kopmuş, insanlar hesâba çekiliyorlar, bir kavim cennete gönderiliyor, diğer bir toplumsa cehenneme sevk ediliyor.

Cennete varıp: "Ey cennet ehli! Bu rızâ mahallindeki cennetlere yerleşmeye ne ile nâil oldunuz?" diye seslendim. Onlar bana: "Rahmân'a itaatle, şeytana muhâlefetle!" dediler.

Sonra cehennemin kapısına vardım ve: "Ey cehennem halkı! Siz bu ateşe ne ile kavuştunuz?" dedim. Onlar da: "Şeytanın sözünü dinleyerek, **Rahmân**'ın sözünü dinlemeyerek!" dediler. Sonra bir de baktım ne göreyim, cennetle cehennem arasında durdurulmuş bir toplum! Ben onlara: "Size ne oldu da cennetle cehennem arasında durduruldunuz?" dediğimde onlar:

"Bizim büyük günahlarımız var, pek az da sevaplarımız var. Günahlar bizim cennete girmemize engel oldu, sevaplar da cehenneme girmemize mâni oldu." dediler ve şu şiiri söylediler:

نَحْنُ قَوْمٌ لَنَا ذُنُوبٌ كِبَارٌ مَنَعَتْنَا مِنَ الْوُصُولِ إِلَيْهِ
تَرَكَتْنَا مُذَبْذَبِينَ حَيَارَى أَمْسَكَتْنَا عَنِ الْقُدُومِ عَلَيْهِ

"Biz büyük günahları olan bir toplumuz ki,
O günahlar bizim oraya ulaşmamıza mâni oldu.
Onlar bizi şaşkın bir halde ortada bıraktı,
Böylece bizi O'nun huzûruna varmaktan geri tuttu!"

A'râf ehlinin cennete girmeye heveslenmelerinin nedeni, kendilerinin kelime-i tevhîd ehlinden oldukları halde, onu mîzanlarında görememeleridir. Hâlbuki onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın zerre kadar zulmetmeyeceğini bilmektedirler.

Terâzinin iki gözünün birine bir zerre konulacak olsa, elbette o taraf ağır basar. Çünkü (onların sevapları ve günahları eşit olduğundan) mîzan son derece dengelidir. Bu yüzden onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın iyiliğine ve adâletine tama' ederler. Zâten kelime-i tevhîdin mutlaka sâhibine bir inâyeti (özel ilgisi) olacağı kesindir.

Böylece o îman kelimesinin onlar üzerindeki eseri belirinceye kadar onlar orada dururlar, nihâyet **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında dilediği kararı verir, sonra rahmetiyle onları cennete sokar, işte onlar cennete en son girecek olanlardır. **Allâh-u Te'âlâ** onlara âfiyet vermek dilediğinde, onları **"Hayat nehri"** denen bir ırmağa gönderir ki, o nehrin kenarları, incilerle bezenmiş altın tabakalardır, toprağı da misktir.

Onlar oraya atılınca renkleri düzelir (de cennet ehlinin rengine bürünürler), onların göğüslerinde beyaz bir ben vardır ki onunla tanınırlar. Sonra onlar cennete getirilerek oraya girerler ve: **"Cennet ehlinin fakirleri!"** diye adlandırılırlar. (Ama gerçekte onlar dünyâ krallarıyla kıyas edilemeyecek kadar zengindirler.)

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

هَسْتْ اُمِيدَمْ كِه عَلَى رَغْمِ عَدُوّ رُوزِ جَزَا فَيْضِ عَفْوَشْ نَنْهَدْ بارِ گُنَهْ بَرْ دُوشَمْ

"Ümîdim var ki, düşmanı hor ve zelil etmek için, kıyâmet günü, Cenâb-ı Hakk'ın affının lütfu, koymaya omzuma günah yükü!"

(Yâni; (her ne kadar günahım çok ise de) **Hazret-i Allâh**'ımdan ümîdim budur ki; düşmanımız olan şeytanın burnunu yere sürtmek, onu hor, zelil ve me'yûs etmek için, **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ**, geniş rahmeti muktezâsınca, af ve mağfiretini kulları üzerine akıttığında, benim de omzumda günah yükü bırakmaz (ihsânı bol olan Rabbim günahlarımı af ve mağfiret eder). *(Konevî, Sûdî; Hâfız Şerhi:2/326)*)

İşte buraya kadar zikredilen maddeler, A'râf ashâbının kimler olduğu hakkında açıklanan başlıca iki görüşün teferruatıdır. Gerçi bu iki görüşün hiçbirine girmeyen farklı görüşler de vardır. Bunları da bir kaç maddede toparlayacak olursak:

1) A'râf ashâbının, mümin cinler olduğu da söylenmiştir.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٩٠- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ مُؤْمِنِي الْجِنِّ لَهُمْ ثَوَابٌ وَعَلَيْهِمْ عِقَابٌ». فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ثَوَابِهِمْ. فَقَالَ: «عَلَى الْأَعْرَافِ وَلَيْسُوا فِي الْجَنَّةِ مَعَ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ». فَسَأَلْنَاهُ وَمَا الْأَعْرَافُ؟ قَالَ: «حَائِطُ الْجَنَّةِ، تَجْرِي فِيهِ الْأَنْهَارُ وَتَنْبُتُ فِيهِ الْأَشْجَارُ وَالثِّمَارُ».

390- **"Cinlerin müminlerinin sevapları da vardır, azapları da vardır."** buyurunca biz ona sevaplarından sorduk. Bunun üzerine: **"Onlar A'râf üzerindedirler, cennette ümmet-i Muhammedle birlikte değildirler!"** buyurdu.

Bu sefer biz: "A'râf nedir?" diye sorunca: **"Cennetin duvarıdır ki, orada ırmaklar akar, ağaçlar ve meyveler biter!"** buyurdu. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:8050, 63/298-299; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/311; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/407-408)*

2) Abdulazîz ibni Yahyâ el-Kettânî *(Rahimehullâh)*a göre; A'râf ehlinin, fetret devrinde dinlerini değiştirmeden ölen kimseler olduğu da rivâyetler arasındadır. Fetret zamanı; **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* ile **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* arasında bulunan zamandır.

3) Diğer bir görüşe göreyse onlar, zinâdan doğan çocuklardır. Bu, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilmiştir. **İbni Kesîr** *(Rahimehullâh)*, **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*ın bu naklini tefsîrinde zikretmiştir.

4) Bir görüşe göre de onlar, müşriklerin çocuklarıdır.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ... ﴾

"Onlar (iki fırkadan) **her birini** (yüzlerinin beyazlığı ve siyahlığı gibi) **alâmetleriyle tanırlar."** cümle-i celîlesindeki "Sîmâ" lafzı alâmet ve nişan demektir. Bundan ne kastedildiği hakkında bâzı görüşler vardır:

1) Mümin, yüzünün beyazlığıyla, kâfir ise yüzünün karalığıyla tanınacaktır. Nitekim:

﴿ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ... ﴿١٠٦﴾ ﴾

"(Müslümanlara âit) **nice yüzlerin bembeyaz olacağı,** (kâfirlere âit) **nice suratların da kapkara olacağı günü** (unutmayın)**!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:106)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati haber vermektedir.

İbni Cerîr *(Rahimehullâh)* bu mânâyı, **İbni Abbâs, Dahhâk, Mücâhid, Süddî, Katâde, İbni Zeyd** ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakletmiştir.

2) Bu sîmâ, müminlerin yüzlerinin parlak, güleç ve sevinçli, kâfirlerin suratlarının ise siyah ve tozlu olmasıdır. Nitekim:

﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

"Birtakım yüzler(, dünyâda kıldıkları teheccütler ve aldıkları abdestler nedeniyle) **işte o gün parıl parıl parlayıcıdır.** (Şâhit olduğu sonsuz nîmetler karşısında) **gülücüdür ve çok sevinçlidir!**

Birtakım suratlar da, işte o gün onların üzerinde büyük bir toz (ve bulanıklık) **vardır ki; Onları**(n suratlarındaki tozu da) **karalık ve karanlık kaplayacaktır! İşte sana! Onlar,** (**Allâh**'ın haklarını inkâr eden) **kâfirler ve** (kul haklarını ihlal eden) **fâcirler ancak onlardır!** (Onlar kâfirlikle fâcirliği birleştirdikleri için, suratlarında da toz ve siyahlık bir araya getirilecektir.)" *(Abese Sûresi:38-42)* âyet-i kerîmeleri bu mânâyı ifâde etmektedirler.

3) Bu sîmânın, müminler hakkında abdest izleri olduğu da söylenmiştir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٩١- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنْتُمُ الْغُرُّ الْمُحَجَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ إِسْبَاغِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ فَلْيُطِلْ غُرَّتَهُ وَتَحْجِيلَهُ».

391- **"Siz, abdesti tamamladığınızdan dolayı kıyâmet gününde alınlarınız ve bacaklarınız bembeyaz olarak haşr olacaksınız, binâenaleyh sizin içinizden gücü yeten** (farz miktardan fazlasını yıkayarak) **ğurre ve tahcîlini** (bu beyazlığını) **uzatsın."** *(Müslim, Tahâret:12, No:246, 1/216, Buhârî, Vudû':3, No:136, 1/63)*

4) Yerleştikleri menziller ve oturdukları mekânlarla tanınmaları da muhtemeldir.

5) A'râf ashâbı, müminleri dünyâda îman ve ibâdet alâmetleriyle, kâfirleri de inkâr ve günah nişâneleriyle tanımaktaydılar. Kıyâmet mahfelinde onları gördüklerinde de, dünyâda müşâhede ettikleri alâmetlerle onları birbirinden ayırabileceklerdir.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)*nun işâreti vechile; A'râf ehlinin, cennetlikleri de, cehennemlikleri de sîmalarından tanımalarının bu ve 48. âyet-i kerîmede konu edilmesi, çok ince düşünülmesi ve ibret alınması gereken bir husustur.

Demek ki; kişinin inancının ve amelinin doğruluğu ve yanlışlığı yüzüne vurmakta ve ona bir sîma oluşturmaktadır.

Nitekim:

﴿ ... تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ... ﴿٢٩﴾ ﴾

"(Ey görebilen! Habîbimin ashâbı o kadar çok namaz kılarlar ki;) **sen onları sürekli rükû edenler ve secde yapanlar olarak görürsün; onlar Allâh'tan bir lütuf ve** (sevap, bir de) **rızâ** (ve hoşnutluk) **aramaktadırlar.**

Yüzlerindeki alâmetleri ise, secde eserindendir(; böylece onları görenler geceleri uzunca secdede kalmalarından dolayı yüzlerinde kimsede görülmeyen bir nur ve parlaklık, heybet ve vakar, huşû ve tevâzu belirtileri fark ederler. İbâdet edenlerin içlerinden yüzlerine vuran bu nur, zencilerin yüzünde dahî görülebilen bir parlaklıktır.

Kıyâmet gününde ise, secde yaptıkları uzuvlar ayın on dördü gibi parlayacak ve böylece onlar dünyâda **Allâh**'a secde etmiş olma vasfıyla tanınacaklardır)." *(Feth Sûresi:29)* âyet-i kerîmesi, sahâbe-i kirâmın ve onlar gibi olan müminlerin sîmasından bahsetmekte,

﴿ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ ﴾

"Biz dileseydik elbette sana o (münâfık ola)**nları gösterirdik de kesinlikle sen onları sîmalarıyla** (ve birtakım alâmetleriyle) **tanırdın. Ama andolsun ki; elbette sen onları** (konuştukları târizli ve kapalı) **o söz üslûbu içerisinde muhakkak tanıyacaksın!**

Zâten Allâh amellerinizi bilmektedir. (Kasıt ve niyetlerinize göre de size karşılığınızı verecektir.)" *(Muhammed Sûresi:30)* âyet-i celîlesi de, münâfıkların, sîmalarından tanınabileceğini açıklamaktadır.

"Mâtürîdî, Semerkandî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ... ﴾

Böylece onlar cennet ashâbına: "Selâm olsun size!" diye seslendiler." ...şerîfinden kastedilen, sâdece dille selâm vermeleri değildir. Lâkin her doğru kelâm ve güzel söz buna dâhildir. Nitekim:

﴿ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ﴿٦٢﴾ ﴾

"Onlar orada fuzûli (ve gereksiz) **hiçbir söz işitmeyeceklerdir. Fakat** (hem **Allâh-u Te'âlâ**'dan, hem meleklerden, hem de birbirlerinden) **çokça selâm** (duyacaklardır)**!/*Lâkin*** *(tüm hatâlardan ve noksanlıklardan)* ***selâmette kalmış bir kelâm*** *(işiteceklerdir)*!/" *(Meryem Sûresi:62)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿ ... وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾ ﴾

"Câhil (ve beyinsiz) **kimseler onlara** (eziyet edici bir şekilde) **hitapta bulunduklarındaysa,** (onlara uymayıp, kendilerini sıkıntı ve iftirâdan kurtaracak) **selâmetli bir söz söylerler."** *(Furkan Sûresi:63)* âyet-i celîlesi selâm vermekten bahsetmemektedir, ancak onların doğru ve düzgün konuştuklarını kastetmektedir. Ama bu, dille selâm vermedikleri anlamına gelmemektedir.

Buna göre A'râf ashâbı, yanlarından geçen cennet ehline hem: "Selâm olsun size!" diyerek tebrîkte bulunmakta, hem de: "Artık bütün âfetlerden kurtuldunuz, bundan sonra istemediğiniz hiçbir şeyle ebediyyen karşılaşmayacaksınız!" diyerek, ebedî saâdete kavuştuklarını müjdelemiş olmaktadırlar.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴾

"Ama (cennete girmeye) **tama' etmekte oldukları halde kendileri oraya giremediler."** cümle-i celîlesinin mânâsı hakkında ihtilâf edilmiştir.

Tefsîr ehlinin geneli, bunların A'râf ashâbı olduklarını ve cennete girmek istedikleri halde o an için giremediklerini söylemişlerdir. Buna göre سَلَامٌ عَلَيْكُمْ cümlesinde durulmayıp geçilmelidir.

Bâzı müfessirlerin beyânına göreyse; bunlar cehennem ehlinin kâfirleri olabilirler ki:

﴿ وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾

"O ateşin ayrılmaz arkadaşları (cehennemde açlıktan ve susuzluktan kırılınca)**, cennet yârânına:** "(Sâhip olduğunuz) **sudan veyâ Allâh'ın sizi rızıklandırmış olduğu** (yiyecek-içecek türü) **şeylerden**(, ne olur) **biraz da bizim üzerimize akıtın!" diye nidâ etti. Onlar da dediler ki:**

"Gerçekten Allâh o (yiyecek ve içeceklerin) **ikisini de kâfirlere yasaklamıştır."** âyet-i kerîmesinde beyân edildiği üzere; kâfirler o zamana kadar cennete girme ve ondan bir şeyler elde etme beklentisine girmişler, fakat o anda ümîdi kesmişlerdir.

Bu manaya göre سَلَامٌ عَلَيْكُمْ cümlesinde durulmalı, لَمْ يَدْخُلُوهَا cümlesiyle yeniden başlanılmalıdır.

Bâzıları da bunların cennet ehli olduklarını, cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme girmeden önce, cennetliklerin de cennete girme beklentisi içinde olduklarını söylemişlerdir.

Her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ** A'râf ehlinin bir süreliğine cennete giremeyip, bu konuda beklentiye gireceklerini bildirmiştir. Ancak A'râf ashâbının, şerefli zatlar olduğu kabul edilecek olursa, onların orada, cennet ve cehennem ehlinin hallerini görmek için oturtulacakları, daha sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları cennetteki yüksek derecelere nakledeceği geride anlatılmıştı.

Nitekim **Ebû Sa'îd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٩٢- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَهْلَ الدَّرَجَاتِ الْعُلَى لَيَرَاهُمْ مَنْ تَحْتَهُمْ كَمَا تَرَوْنَ النَّجْمَ الطَّالِعَ فِي أُفُقِ السَّمَاءِ وَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ مِنْهُمْ وَأَنْعَمَا».

392- **"Şüphesiz** (cennette) **yüksek derecelere sâhip olanlar var ya; aşağılarında bulunanlar onları, sizin göğün ufkunda doğan yıldızı gördüğünüz gibi** (uzaktan) **göreceklerdir. Gerçekten de Ebû Bekir ve Ömer onlardandır, hem de fazlasıyla!"** *(Tirmizî, Menâkıb:14, no:3658, 5/607; İbni Mâce, Mukaddime:11, no:96, 1/37)*

Demek ki; kıyâmet ehlinin en şereflileri olan A'râf ehli, mahşerde de yüksek yerlerde oturtulacaklar, cennete girdiklerinde de yüksek derecelere kavuşturulacaklardır. Böylece onlar, her zaman, her yerde ebediyyen yüksek derecelerde oturacaklardır.

Ama A'râf ashâbı salât ve necât (namaz ve kurtuluş) ehlinden olan düşük derece erbâbı olarak kabul edilirse, tabî ki onların beklentisi, bulundukları sıkıntılı ortamdan kurtarılıp, cennetteki yerlerine nakledilmelerine dâir olacaktır.

"Semerkandî ve **Beğavî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Hasen** ve **Ebu'l-Âliye** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demişlerdir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın bu kişilerin kalbine cennete girme arzusunu atması, onlar hakkında dilediği bir iyilikten dolayıdır. Zîrâ o tama'ı onların kalplerine koyan **Allâh**, mutlaka onları arzuladıkları cennete ulaştıracaktır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî ve **Sülemî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; A'râf ashâbı **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilen mârifet ehlidirler. **Allâh-u Te'âlâ** bu dostlarını dünyâ ve âhirette kullarının sırlarına vâkıf kıldığı gibi, âhirette de onları iki cihanı ve ehlini tanısınlar diye bu makamda durdurmuştur ve melekleri onlara tanıtmıştır.

Fâris *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "A'râf ashâbı o kimselerdir ki, **Allâh-u Te'âlâ** onlara, hazları ya da muhâlefetleri yüzünden **Hakk Te'âlâ**'dan geri kalanların makamlarını tanıtmıştır.

Cehennem ehlini **Hakk Te'âlâ**'dan koparan şey, (emir ve yasaklara karşı) muhâlefetleri olmuştur. Cennet ehlini O'ndan ayıran ise hazları (canlarının istediği cennet nîmetlerinden zevk almaları) olmuştur.

İşte A'râf ashâbı böylece (arada) kalmış ve herkesi sîmâlarıyla tanır olmuştur. Kendileri için ise **Hakk Te'âlâ**'dan başka bir nişan ve sîmâ bulunmamaktadır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cennet ehliyle cehennemlikler arasına çekilen bu perde önceki perdeden kaynaklanmıştır. Onlar ezelî takdirde müminlere tahsis edilen mânevî yakınlıktan ilk başta perdelenince, sonunda da sa'îdlere tahsis edilen mağfiret ve rahmetten engellenmişlerdir.

Evet, bu perde nasıl bir perdedir ki, hiçbir şekilde kaldırılamaz ve o varken hiçbir çâre yaramaz. Bir perde ki, tâatten ve cürümden önce kendisi hakkında ezelî hüküm geçmiştir.

A'râf üzerinde olan şerefli kullar, bugün dünyâda basîret nurları kendilerine tahsis edilen kimseler olarak yaratıkların sırlarına ve kaderlerine vâkıf edildikleri gibi yarın âhirette de herkesin makamını ve mertebesini gözleriyle göreceklerdir.

Böylece onları dünyâda buldukları sîmâlarıyla tanıyacaklardır. Bir yanda mânevî yakınlık nurlarıyla işâretlenenler, diğer yanda ise, red ve engel ateşleriyle damgalananlar!

İşte o zaman onlar, cennet ashâbına selam vererek, dünyâda inkâr ve tanımamaktan selâmette kılınıp, irfan ve tevhîd ile ikram olundukları gibi, âhirette de türlü türlü azaplardan selâmet bulup ziyâde lütuflarla saâdete erdiklerini (cennet ehline) müjdelemişlerdir.

Böylece kendilerinin ulaştıkları rütbelere kimsenin düşünce gözünün dahî ulaşamayacağını ve akıllarının özünün bile bu makamların tafsîlatını kavrayamayacağını gerçekten anlamışlardır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar ne adamlar ki, **Rabbül izzet** onlar için رِجَالٌ (erler, yiğitler) demiştir. Onlar öyle yiğitlerdir ki, inâyet rüzgârı ve riâyet nesîmi (meltemi), kurbet (**Cenâb-ı Hakk**'ın mânevî yakınlığı) cihetinden ansızın üzerlerine eser:

شِمَالِی بَادْ چُونْ بَرْ گُلْ گُذَرْ كَرْدْ نَسِيمِ گُلْ بَبَاغْ اَنْدَرْ اَثَرْ كَرْدْ

"Kuzeyden rüzgâr estiğinde gülün üstüne,
Yayılır gülün hoş kokusu bağın içine!"

İnâyet rüzgârı onların üzerine estiğinde, kalpleri mârifet nûruyla dirilir. Canları O'nun visâlinin kokusuyla hoş kokulu olur. Başları inâyet cilâsıyla parlar.

O (Rableri), himmet ve hüsn-i sîreti kendilerinde bir arada toplamaları sebebiyle onları muratlarına erdirmiştir. Böylelikle onlar, halktan himmet ummayı tamamıyla kaldırırlar ve **Hakk**'ın şefkatiyle yetinirler:

مُشْتَاقِ تُو دَرْ كُوىِ تُو اَزْ شَوْقِ تُو سَرْ گَرْدَانْ اَزْ خَلْقْ جُدَا گَشْتَه خُرْسَنْدْ بَخَلْقَانْهَا

اَزْ سُوزِ جِگَرْ چَشْمِى چُونْ حَلْقَةِ گُوْهَرْهَا وَزْ آتَشِ دِلْ آهِى چُونْ رِشْتَةِ مَرْجَانْهَا

"Senin şevkinden senin köyünde senin müştâkın(, âşığın, heveslin) **olarak derbederim,**
Halktan ayrılmış bir halde eski elbiselerle kanaatkârım,
Mücevher halkası gibi olan gözünün bir nazarıyla ciğerim yanmış,
Mercan gibi olan dudağından çıkan bir 'Ah' ile gönlüm ateş ile dolmuş!"

Şüphe yok ki, **Rabbü'l-izzet** dünyâda onlara, kullarının ahvâl ve esrârının en üstünde yükseklik verdi. Âhirette de müminlerin derecelerinin ve menzillerinin üstünde yükseklik verdi.

Ve onlar herkesi görsün, bilsin ama kimse onları görüp, bilmesin diye, onların makamını bütün mahlûkâtın üstünde kıldı. Bu yüzden onlar herkesi tanırlar ama kimse onları tanıyamaz. İşte bundan dolayı **Cenâb-ı Hakk Te'âlâ**:

﴿ ... يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ... ﴾

"Herkesi sîmâlarıyla tanırlar!" buyurdu.

Herkes için bir nişân(, alâmet) vardır. Nişânsızlık(, belirginsizlik) ise, onlar için nişândır. Her bir kimse bir sıfatla kendindedir. Onların sıfatı ise kendinden geçmişliktir.

Cehennemlikler, muhâlefet zindanında **Hakk**'tan mahrum olarak, tutuklu kaldılar. Cennetlikler, cennette aldıkları hazlarla tatmin oldular. Onlar ise, her ikisinden (cennetten de, cehennemden de) kenara çekildiler ve hepsinin üstüne şereflendirildiler.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm **Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurdu ki:

اِلٰهِى! چَه زِيبَا اَسْتْ اَيَّامِ دُوسْتَانِ تُو بَا تُو!

چَه نِيكُوسْتْ مُعَامَلَتِ اِيشَانْ دَرْ آرْزُوىِ دِيدَارِ تُو!

چَه خُوشْ اَسْتْ گُفْتُ و گُوىِ اِيشَانْ دَرْ رَاهِ جُسْتُ و جُوىِ تُو!

چَه بُزُرْگْوَارْ اَسْتْ رُوزْگَارِ اِيشَانْ دَرْ سَرِ كَارِ تُو!

"İlâhî! Senin dostlarının, Seninle geçirdikleri günleri ne güzeldir!
Onların, Senin Cemâlini görmek arzusuyla yaptıkları işleri ne iyidir!
Onların, Seni arama yolunda söyledikleri sözleri ne hoştur!
Onların, Senin uğrunda sarf ettikleri zamanları ne değerlidir!"

"Rûhu'l-beyân" tefsîrinde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; cennet ehliyle cehennem ehli arasında perde vardır ki, o da beşerî sıfatlar ve nefse âit kınanmış huylardır.

Bu yüzden o perdenin ardında kalan cehennem ehli cennet ehlini göremez. Ehl-i cennet ile ehlullâh arasında olan A'râf ashâbı için de başka bir perde vardır ki, o da ahlâkî vasıflar ve rûha âit güzel huylardır. Bu yüzden o perdenin arkasında olan cennet ehli de ehlullâhı göremez.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: "A'râf ashâbı cennet ehlini de, cehennem halkını da, kalplerinin nûrunun ve karanlığının izlerinden sîmâlarında beliren alâmetlerle tanırlar." buyurmaktadır. A'râf'a, bu ismin verilmesi orası mârifet ehlinin (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilenlerin) yurdu olduğu içindir.

Allâh-u Te'âlâ mârifet ehline "Ricâl (erler)" ismini takmıştır. Çünkü onlar erkeklerin kadınlardaki tasarrufu (ve yönetimi) gibi, sâhip oldukları erkeklik vasfıyla **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka her şeyde tasarrufta bulunurlar. Hiçbir şeyin tasarrufu ise onlara geçmez! Nitekim:

﴿ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ﴿٣٧﴾ ﴾

"Birtakım erler ki, ne ticâret ne de alış-veriş onları Allâh'ın zikrinden alıkoymaz!" *(Nûr Sûresi:37'den)* âyet-i kerîmesi onlardan bahsetmektedir. **Allâh-u Te'âlâ** havas kulları anarken hep onları "Ricâl (erler)" diye konu etmiştir. Nitekim:

﴿ ... رِجَالٌ صَدَقُوا ... ﴿٢٣﴾ ﴾

"Sâdık olan erler..." *(Ahzâb Sûresi:23'den)* ve:

﴿ ... فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا ... ﴿١٠٨﴾ ﴾

"Orada birtakım erkekler vardır ki, temizlenmeyi severler!" *(Tevbe Sûresi: 108'den)* gibi âyet-i kerîmeler bunun örneklerindendir. Zîrâ havâsla avâm arasındaki seçkinlik sebebi, **Hakk Te'âlâ**'yı talep uğrunda ve âlî himmet (üstün gâye sâhibi) olma husûsunda sergiledikleri erkeklikledir (ki bu, cinsiyet mânâsında değildir, nitekim bu vasıflara sâhip olan nice kadınlar vardır).

Şüphesiz ki A'râf ashâbı âlî himmet olmaları sâyesinde beşeriyet çukurundan ve cehennem derekelerinden kurtulup yükselerek rûhâniyet zirvesine ve cennetlerin derecelerine çıkmışlardır.

Onlar iki cihanın nîmetlerine dönüp bakmamışlar ve iki konağın kemâlâtına meyletmemişler, nihâyet onlar mükevvenâttan geçmişler ve A'râf'ta ikamete çekilmişlerdir ki, orası **Rahmân Te'âlâ** nezdindeki mukaddes hazîrelerde cennetlerin fevkında bir mertebedir.

Onlar hem cennet ehlini hem de cehennem ehlini yukarıdan doğru görmektedirler. Cennet ehlini nîmetlerle meşgul ve sevinçli bir halde, oranın nîmetleriyle uğraşırken **Mevlâ**'yı düşünmez durumda gördükleri zaman on-

lara: **"Selam olsun size!"** yâni "İçinde bulunduğunuz sürekli nîmetler, hûriler ve köşkler helâl olsun size diye (çıtlatma yollu) seslenirler.

Sonra **Mevlâ Te'âlâ** A'râf ashâbının himmetinden bahsederken:

"Onlar tamah ettikleri halde oraya girmediler!" buyurmuştur ki, bunun mânâsı:

"Onlar cennet nîmetlerini ve derecelerini gördüler ama onlardan hiçbir şeye meyletmeyerek yanlarından geçip gittiler de oraya girmek bile istemediler, zîrâ onlar A'râf üzerinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmayı ve:

﴿وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾﴾

"Cennetime gir!" *(Fecr Sûresi:30)* kavliyle kendi Zât'ına nispet ettiği o özel cennete girmeyi arzulamaktadırlar.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; avâm kişilerle havâs arasında büyük bir hicap vardır ki, o da gaflet perdesidir.

Bu yüzden onlar ihsan makamının ehli olan uyanık kimseleri tanımazlar, bilakis aralarında çöller ve uçsuz bucaksız sahralar vardır.

Nitekim şâir:

تَرَكْنَا الْبُحُورَ الزَّاخِرَاتِ وَرَاءَنَا فَمِنْ أَيْنَ يَدْرِي النَّاسُ أَيْنَ تَوَجَّهْنَا

"Biz coşkun denizleri ardımızda bıraktık,
Artık insanlar nasıl bilecek ki nereye yönelmişiz!"

Hakîkatle şerî'at arasındaki berzah olan A'râf üzerinde istişrâf ehlinden (yüksekten bakan kişilerden) birtakımları vardır ki avâmı da havâsı da sîmâlarıyla tanırlar.

Onlar mârifet cennetine ulaşmış olanlara: "Selâm olsun size!" derler, ama kendileri arzuladıkları halde oraya giremezler, çünkü onlar seyir hâlindedirler.

﴿وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (47)

(وَإِذَا صُرِفَتْ) **çevrildiği zaman,** ne? (أَبْصَارُهُمْ) **gözleri,** ne tarafa? (تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ) **ateş ashâbı cihetine,** (قَالُوا) **derler,** ne derler? (رَبَّنَا) **ey bizim Rabbimiz,** (لَاتَجْعَلْ) **bulundurma,** kimi? (نَا) **bizi,** kimlerle birlikte? (مَعَ الْقَوْمِ) **o kavimle,** öyle kavim ki, (الظَّالِمِينَ) **zulmediciler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (تِلْقَاءَ) kelimesi zarf-ı mekân olmak üzere mensûbtur, cemisi (تَلَاقِيَ) gelir. Zîrâ (تِلْقَاءَ) kelimesinin vezni (تِمْثَالْ) kelimesi gibi (تِفْعَالْ)dir. Bu bâbın cemîsi (تَفَاعِيلْ) gelir. Zâide olan (يَا) harfi, kelimenin lâmı (son harfi) olan (يَا) ile birleşince (تَلَاقِيَ) olmuştur.

(تِلْقَاءَ) ve (تِبْيَانْ) kelimelerinden başka bu vezinde hiçbir masdar gelmemiştir. Diğerleri ise (تَرْدَادْ) ve (تَكْرَارْ) gibi meftûhtur. Bu vezinde olan diğer kelimeler ise isimler kabîlindendir, (تِمْثَالْ) ve (تِمْسَاحْ) kelimeleri gibi.

2- (مَعَ) zarf-ı mekân olup (لَا تَجْعَلْ) fiiline müteallıktır. (لَا تَجْعَلْنَا) cümlesi nidânın cevâbı olarak i'râbtan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ama (gayri ihtiyârî) **gözleri o ateşin adamlarına doğru çevrildiğinde** (onların suratlarının siyahlığını ve çektikleri azâbı görünce, **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınmak üzere)**: "Ey Rabbimiz! Bizi bu** (kendilerine) **zulmeden** (kâfir)**ler gürûhuyla birlikte** (ateşe düşenlerden) **kılma!" derler.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr, Celâleyn ve **Tâcü't-tefâsîr"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Mevlâ Te'âlâ** A'râf ashâbının cennet ehlini gördüklerinde onlara nasıl davrandıklarını beyân ettikten sonra; cehennem ashâbını gördüklerinde yaptıkları duâyı bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır.

A'râf ehli, îmanlı kimseler oldukları için bu duâları kabûle şâyân olmuş ve böylece **Allâh-u Te'âlâ** onları affedip, cehennemliklerle birlikte olmaktan kurtarmıştır.

Nitekim **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٣٩٣- عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ قَوْمٌ تَجَاوَزَتْ بِهِمْ حَسَنَاتُهُمُ النَّارَ، وَقَصُرَتْ بِهِمْ سَيِّئَاتُهُمْ عَنِ الْجَنَّةِ، فَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا: رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ. فَبَيْنَمَا هُمْ كَذٰلِكَ إِذِ اطَّلَعَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ. قَالَ: قُومُوا اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ فَإِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ.

393- "A'râf ashâbı, iyilikleri kendilerini cehennemden kurtaran, kötülükleri ise kendilerini cennetten geri bırakan bir toplumdur. Onların gözleri cehennem ehline doğru çevrildiğinde: 'Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler topluluğuyla beraber yapma!' derler. Onlar o haldeyken birdenbire senin Rabbin kendilerine tecellî eder de: **'Kalkın cennete girin, şüphesiz Ben sizi kesinlikle bağışladım!'** buyurur." *(Hâkim, el-Müstedrek, no:3247, 2/350; Mîrğanî, Tâcü't-tefâsîr:1/318)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer bu duâ, peygamberlerin ve A'râf'ta olan **Allâh** dostlarının duâsı ise, bu onların, cehennemliklerin zâlim ve kâfir olduklarına dâir şâhitlikleri niteliğindedir. Bu büyüklerin cehennemden sığınmalarının mânâsı ise, henüz cennete girmediklerinden ve kendilerini **Mün'im Te'âlâ**'nın şükründe noksan bulduklarındandır. (Zâten mümine yakışan, cennete girinceye kadar azaptan emin olmamaktır.)

Bir de insan, başka birini belâ içinde gördüğü zaman tabîatı gereği, herkes gibi sığınmaya başlar.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir:

"A'râf ashâbı insanları sîmâlarıyla tanırlar. Cehennem ehlini yüzlerinin karalığıyla, cennet ehlini de yüzlerinin aklığıyla tanırlar.

Cennete götürülen bir zümreye rastladıklarında: 'Selâm olsun size!' derler. Cehenneme götürülen bir fırkaya rastladıklarında ise: 'Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler toplumuyla birlikte kılma!' derler." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/226-228; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/410)*

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Onlar cehennem ehlinin yüzlerini kapkara, gözlerini de masmâvi görünce: 'Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler toplumuyla birlikte kılma!' derler." demiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/228; İbni Ebî Hâtim, no:8519, 5/1488; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/411)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; A'râf ehli bu duâlarında: "Ey Rabbimiz! Bizi bu azâba düşenlerle beraber kılma!" demeyip, "Ey Rabbimiz! Bizi bu zâlimlerle beraber kılma!" diye duâ etmişlerdir, bu da şunu göstermektedir ki; müminler katında sakıncalı olan, sâdece onların o günkü kötü durumları değildir. Bilakis onları o kötü duruma düşüren şirk ve günahlarından ibâret zulümleridir.

Ayrıca bu duâdan anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ**'ya hiçbir şey vâcip değildir. Dolayısıyla kul ne kadar üstün makamda olsa da, **Allâh-u Te'âlâ** onu cennete sokmak mecburiyetinde değildir. Zîrâ böyle olmasaydı, peygamberlerin ve meleklerin de aralarında bulunduğu en fazîletli toplumların bu duâsının bir anlamı olmazdı.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; A'râf ashâbının gözlerinin o gün cehennem ashâbına çevrilmesi, kurtuluşlarına sebep olacak o yüce minnetin ve lütfun büyüklüğünü takdir etsinler de, **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım isteme ve O'nunla sâdıkane bir ünsiyet kurma husûsunda artış kaydetsinler diyedir.

Tâ ki bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara lütuf buyurduğu barındırma ve koruma nîmetlerini devâm ettirmesi sebebiyle, haklarında İlâhî mârifet kemâl bulsun!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; A'râf ashâbının gözlerinin cehennem ashâbı tarafına çevrilmesi, ibtilâ hikmetine mebnîdir ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara kendilerini hangi derekeden kurtardığını ve onları ne büyük ikramlarla seçkin kıldığını gösterecek, onlar da bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine lütfettiği nîmetlerin kadr-u kıymetini takdir edeceklerdir.

Kemâlât erbâbına beliren nefsânî havâtır (düşünceler) ve onların kendisiyle imtihan olunduğu dünyâ, makam-mevki, (insanlar tarafından) kabul görme ve halkla meşgul olma gibi şeyler de, (bir zamanlar yaşadıkları) uzlet ve tecrîdin (insanlardan ayrı bir yerde ibâdete çekilmenin), bir de halvetlerde kazandıkları **Allâh-u Te'âlâ** ile ünsiyetin kıymetini anlasınlar diyedir.

İşte onlar nîmeti görüp, şükrün hakkını edâ etmek istediklerinde, **Mün'im** (kendilerine nîmet bahşeden Rableri) ile beraber oldukları halde:

"Ey Rabbimiz! Bizi bu zâlimlerin vasıflarından, ahlâkından, derekelerinden ve içinde bulundukları diğer kötü hallerden kurtardıktan sonra bir daha bizi onlarla birlikte kılma ve onların zümresine sokma!" derler.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hakîkatle şerî'at arasındaki berzah olan A'râf üzerinde, istişrâf ehlinden (yüksekten bakan kişilerden) birtakımları vardır ki onlar avâmı da havâsı da sîmâlarıyla tanırlar. Onlar mârifet cennetine ulaşmış olanlara:

"Selam olsun size!" derler, fakat kendileri arzuladıkları halde oraya giremezler çünkü onlar seyir hâlindedirler. Ama gözleri, yorgunluk ve perde ateşine müptela olan avâm nâs (sıradan insanlar) tarafına çevrildiği zaman: **"Ey Rabbimiz! Bizi o zâlimler toplumuyla birlikte kılma!"** derler.

﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (48)

(وَنَادَىٰ) **nidâ etti,** kim? (أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ) **A'râf ashâbı,** yâni; A'râf'ta geçici süre bulunanlar seslenecek, kime? (رِجَالًا) **birtakım adamlara,** öyle adamlar ki, (يَعْرِفُونَ) **tanırlar,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne ile? (بِسِيمَاهُمْ) **alâmetleriyle,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (يَعْرِفُونَهُمْ) cümlesi, ya (رِجَالًا) kelimesinin sıfatı veyâ (أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ) terkîbinden hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

2- (سِيمَا) kelimesi, (عَلَامَة) mânâsında ism-i câmiddir. Burada maksûr olarak gelmişse de aslı (فِعْلَاءَ) vezninde memdûddur, (يَا) harfi (وَاوْ) harfinden münkalibdir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

nidâ etmelerinden bedel, (قَالُوا) **derler,** ne derler? (مَا) **ne şeye,** (أَغْنَىٰ) **kifâyet etti,** kimden? (عَنْكُمْ) **sizden,** yâni; sizden hangi belâyı gidermekte yeterli oldu? ne? (جَمْعُكُمْ) **topluluğunuz,** daha? (وَمَا كُنْتُمْ) **olmanız,** nedir olmanız? (تَسْتَكْبِرُونَ) **büyüklenirler,** yâni; dünyâdaki eş-dostunuz ve halka karşı büyüklük taslamanız sizin neyinize yaradı?!

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مَا أَغْنَىٰ) terkîbindeki (مَا) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) Tevbîh ve takrî' için istifhâmiyye olabilir.

b) Nâfiye olması da câizdir.

2- (مَا كُنْتُمْ) terkîbindeki (مَا) harfi, bir öncesindeki masdara uygunluk olsun diye masdariyye kabul edilmiştir, buna göre takdîr: (مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَكَوْنُكُمْ مُسْتَكْبِرِينَ) şeklinde olur.

MEÂL-İ ŞERÎF

A'râf ashâbı, kendilerini (yüzlerinin siyahlığı, sûretlerinin çirkinliği ve gözlerinin mâviliği gibi kötü) **alâmetleriyle tanımakta oldukları** (ve cehennemin ortasında gördükleri **Ebû Cehil** gibi) **birtakım adamlara nidâ edip dediler ki: "**(Kötü yolda size uyan kalabalık) **toplumunuz/**(mal ve mülkü) **toplamanız/ ve** (hem **Hakk**'a hem halka karşı) **sürekli büyüklük taslamış olmanız** (çektiğiniz azaptan) **sizi koruyamamıştır/sizin neyinize yaramıştır?/**

Âyet: 48

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ, A'râf ashâbının cehennem ehlini gördüklerinde yaptıkları duâyı beyân ettikten sonra, onlara yapacakları nidâyı bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır.

"Beğavî, Zâdü'l-mesîr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; A'râf ehlinin seslendiği adamlar, dünyâda lîder konumunda olan **Ebû Cehil, Velîd ibni Muğîre** ve **Âs ibni Vâil** gibi azılı kâfirlerdir.

Ebû Sâlih *(Rahimehullâh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre; A'râf ehli, bulundukları sûrun üstünden: "Ey **Velîd ibni Muğîre!** Ey **Ebû Cehil ibni Hişâm!** Ey **Âs ibni Vâil!** Ey **Ümeyye ibni Halef!** Ey **Übeyy ibni Halef!** Ey felân kâfir!

"(Kötü yolda size uyan kalabalık) **toplumunuz/**(mal ve mülkü) **toplamanız/ ve** (hem **Hakk**'a hem halka karşı) **sürekli büyüklük taslamış olmanız sizin neyinize yaramıştır?"** diye sesleneceklerdir."

Âyet-i kerîmede cehennem ehlinin durumunu ortaya koyacağı bildirilen sîmâlarının ne olduğu hakkında **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz A'râf ashâbı güzel amelleriyle kötü amelleri denk gelen bir toplumdur, onlar orada sûr üzerinde durdurulurlar. Cennet ashâbını gördüklerinde onları yüzlerinin beyazlığıyla tanırlar, cehennem halkını gördüklerinde ise onları yüzlerinin karalığıyla fark ederler." *(İbni Ebî Hâtim, no:8501, 5/1485; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/404)*

İmâmı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* kâfirlerin sîmâsının, yüzlerinin karalığı ve gözlerinin mâviliği olduğunu söylemiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/223; İbni Ebî Hâtim, no:8510, 5/1487; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/411)*

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; A'râf ehlinin cehennemliklere söylediği bu söz ancak kınama ve azarlama olarak değerlendirilebilir ki, bunun da ancak kodamanlara yapılmış olması yakışır. Onların topladıkları şeyler, mal yığmaları olarak da düşünülebilir, ordu toplayarak çoğunluğa sâhip olmalarıyla da tefsîr edilebilir.

Kibretmeleri, hakkı kabul etmekten büyüklenmeleri anlamına geldiği gibi, hak yoldaki insanlara karşı büyüklük taslamaları mânâsıyla da yorumlanabilir.

A'râf ehlinin bu sözü, muhâtaplarının azâba düşmeleriyle sevindiklerinin bir göstergesi olduğu gibi, bu söz sebebiyle muhâtaplarının da çok büyük rüsvaylığa dûçâr olduğunun bir ifâdesidir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tefsîr ehlinin geneli, A'râf ashâbının, kâfirleri yüzlerinin karalığı ve gözlerinin mâviliğiyle tanıyacakları görüşündedirler. Lâkin bunun dışında dünyâdaki bâzı nişanlarıyla tanımaları da mümkündür. Nitekim onlara:

﴿... مَا أَغْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ﴾

"(Kötü yolda size uyan kalabalık) **toplumunuz/**(mal ve mülkü) **toplamanız/ ve** (hem **Hakk**'a hem halka karşı) **sürekli büyüklük taslamış olmanız** (çektiğiniz azaptan) **sizi koruyamamıştır!**" diye hitap etmeleri bunu göstermektedir.

Eğer onları dünyâdaki bâzı vasıflarıyla tanımış olmasalardı, dünyâda mal yığmaları ve kibirli olmaları nedeniyle onları azarlayamazlardı. Çünkü bu gibi sözler fakirler hakkında kullanılamaz, ancak zenginlere söylenebilir. Nitekim:

﴿وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾﴾

"(O kodaman kâfirler fakir müminlere) **dediler ki: "Mallar ve çocuklar bakımından biz** (sizden) **daha fazlayız!** (Böylece) **biz aslâ azap edilecek kimseler olmayız!"** *(Sebe' Sûresi:35)* âyet-i kerîmesinde açıkça belirtildiği üzere; mal toplayan da, halka karşı büyüklük taslayan da ancak onlardır.

Ama bu hitâbın genel mânâda herkese yapılmış olması da uygun düşebilir. Çünkü içlerinde mal yığıp kibredenler mutlaka vardır. Ama bu mânâ ancak, A'râf ehlinin, sevapları ve günahları denk gelen bir toplum olduğuna göre verilebilir.

48 ve 49. ÂYET-İ KERÎMELER HAKKINDA
İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; A'râf ashâbı, iki gözü olan hiçbir kimseye gizli kalmayacak şekilde reddolunma tozlarını ve uzaklık emârelerini üzerlerinde gördükleri kişilere:

"Meylettiğiniz boş işleriniz, kendileriyle huzur bulduğunuz bozuk düşünceleriniz ve bâtıl tevilleriniz sizin bir şeyinize yaradı mı? Bugün **Hakk Te'âlâ**'nın, sizin aranızda zayıf saydığınız kimselere ne tahsîsatlarda bulunduğunu görün bakalım! Bakın bakalım; dostlarınız ve ortaklarınız kabul ettiğiniz kimseler sizin neyinize yaramış?" derler.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; A'râf ashâbı, sâlihlerden bir topluluktur ki, **Allâh** dostlarını gerçekten sevmişlerdir, onlar sağ taraftan defterini alanların avâmından değildirler, mukarreblerin havâssından da değildirler.

Onlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelen dervişleri tenkit edip onlara karşı üstünlük taslayanlara baktıkları zaman: "Sizin topladığınız mallar ve büyüklenmeniz sizin neyinize yaradı? Sizin tenkit ettiğiniz ve: 'Bunlar hiçbir şeye sâhip değil!' diye yemin ettiğiniz kimseler işte şunlar değil miydi?

Bakın şimdi onlara: 'Mârifet cennetine girin, sizin üzerinize hiçbir korku yoktur ve siz mahzun olmayacaksınız!' denmektedir. Sizin kazancınız ise hüsran, mahrumiyet, nefsin elinde esâret ve (Yaratıcıya ulaşamadığınız için) yaratıklar hapishânesinde mahkûmiyet olmuştur!" derler.

﴿أَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ
ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (49)

A'râf ashâbı, cehennemdeki tanışlarına seslenmelerine şu sözleriyle devâm ederler: (أَهٰؤُلَاءِ) **bunlar mı?** kimlerdir? (الَّذِينَ) **o kimselerdir ki,** (أَقْسَمْتُمْ) **yemin ettiniz,** ne diye? (لَا يَنَالُ) **ulaştırmaz,** kime? (هُمْ) **onlara,** kim? (اللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (بِرَحْمَةٍ) **hiçbir rahmeti,** yâni; "Kendilerini hakir görerek 'Allâh-u Te'âlâ onlara rahmetini ulaştırmayacak ve cennetine sokmayacak' diye yemin ettiğiniz fakir kimseler şu anda cennette olan bu kişilerdi değil mi?"

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ) cümlesinde iki vecih vardır:

a) Kavl-i mütekaddimin mekûlü olarak mahallen mensûb olabilir ki buna göre takdîr: (قَالُوا مَا أَغْنَى وَقَالُوا أَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ) şeklindedir.

b) İsti'nâf olmak üzere i'râbtan mahalli olmayabilir.

2- (لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ) cümlesi, kasemin cevâbı olmak üzere i'râbtan mahalli yoktur.

3- (بِرَحْمَةٍ) câr ve mecrûru (يَنَالُ) fiiline müteallîktır.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

A'râf üzerinde hapsedilip iki tarafın hâlini gören bu kişilere o zaman **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurur: (ادْخُلُوا) **girin,** nereye? (الْجَنَّةَ) **cennete,** size ne denildiği halde? (لَا خَوْفٌ) **hiçbir korku yoktur,** kim üzerine olucu? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** (وَلَا أَنْتُمْ) **ve sizler değilsiniz,** kimler? (تَحْزَنُونَ) **mahzun olurlar.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (ادْخُلُوا) cümlesi, kavil izmârı üzere mahallen mensûbtur, takdîr: (فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ) şeklindedir.

2- (لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ) cümlesi, hâl düşen mahzûf bir kavlin mekûlüdür. Buna göre takdîr: (ادْخُلُوا الْجَنَّةَ مَقُولاً لَكُمْ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ) şeklinde olur.

MEÂL-İ ŞERÎF

İşte bunlar mıydı o kimseler ki (fakirliklerinden dolayı hakir görerek): **"Allâh onlara hiç bir rahmet eriştirmez**(, dünyâda sefil durumda olan bu kişileri cennete sokmaz. Cennete ancak yine bizim gibi zenginler girebilir.)" **diye yemin etmiştiniz.**

(Derken **Allâh-u Te'âlâ** A'râf üzerinde cennete girmeyi bekleyen o kişilere:) **"Girin cennete! Sizin üzerinize hiçbir korku yoktur ve ancak siz mahzun olmayacaksınız."** (buyurur.)

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Semerkandî, Vâhidî, Beğavî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Kelbî** *(Rahimehullâh)*, A'râf ehli, bulundukları sûrun üstünden: "Ey **Velîd ibni Muğîre**! Ey **Ebû Cehil ibni Hişâm**! Ey felân kâfir!

"(Kötü yolda size uyan kalabalık) **toplumunuz/**(mal ve mülkü) **toplamanız/ ve** (hem **Hakk**'a hem halka karşı) **sürekli büyüklük taslamış olmanız sizin neyinize yaramıştır?"** diye sesleneceklerdir.

Sonra cennete baktıklarında, **Selmân, Suheyb, Habbâb, Ammâr** ve **Bilâl** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi, dünyâda kâfirlerin hakaret ve istihzâlarına mâruz kalan fakir müminleri görünce:

"İşte bunlar mıydı o kimseler ki (fakirliklerinden dolayı hakir görerek)**: 'Allâh onlara hiç bir rahmet eriştirmez**(, dünyâda sefil durumda olan bu kişileri cennete sokmaz. Cennete ancak yine bizim gibi zenginler girebilir.)' **diye yemin etmiştiniz."** diye onları bir kat daha fazla rüsvay edeceklerdir."

Gerçekten de kâfirler dünyâda fakir Müslümanları hakir görmekte, vaziyetlerini beğenmemekte, çoğu kere onlarla alay etmekte ve onlarla aynı dîni paylaşmaktan son derece kaçınmaktaydılar.

Buna göre onlar dünyâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbını hakir görerek: "Bunların yolunda bir hayır olsaydı, bizim kavuştuğumuz nîmetlere onlar da nâil olabilirlerdi. Demek ki âhiret olsa bile bunlar cennete giremez!" diye yemin ediyorlardı. Bu mânâya göre âyet-i celîle:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ... ﴿١١﴾﴾

"O kâfir olmuş kimseler, îman etmiş olan kişilere: 'Eğer o (**Kur'ân** ve îman) **hayırlı bir şey olsaydı, onlar ona bizden önce ulaşamazlardı!' dediler."** *(Ahkaf Sûresi:11)* kavl-i şerîfi gibidir.

Tabî ki onlar o gün dünyâda hakir gördükleri insanların âhirette yüksek mertebe kazandıklarını gördüklerinde çok sıkıntıya düşecekler ve dünyâda yaptıklarından dolayı büyük pişmanlık çekeceklerdir.

Nitekim:

﴿وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾

أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾﴾

"Onlar (**Ebû Cehil, Ümeyye ibni Halef** ve leşleri **Bedir**'deki Kalîb çukuruna atılmış kâfirler, **Ammâr, Selmân** ve **Bilâl** gibi fakir müminleri cehennemde çok aradıkları halde göremeyince)**:**

'Bize ne oldu da (dünyâda) **kendilerini** (hayırsız ve faydasız) **şerli kimselerden saymakta bulunmuş olduğumuz birtakım adamları** (şimdi burada) **görmüyoruz!**

(Sonumuz bu kadar kötüyken) **biz onlar** (gibi cennetlik adamlar)**ı mı alay konusu edinmişiz!? Yoksa** (onlar bizimle birlikte buradadırlar da) **bu gözler**(imiz) **mi onlardan kaydı** (da görmez oldu ya da girişlerini gözden mi kaçırdık)**!?' dediler. İşte sana! Gerçekten de o** (dehşetli ve sonsuz) **ateş halkının bu münâkaşası** (ve atışması) **elbette haktır** (ve mutlaka gerçekleşecektir)**!"** *(Sâd Sûresi:62-64)* âyet-i celîlelerinde müşriklerin bu şaşkınlığı ve pişmanlığı açıkça ifâde edilmektedir.

Âyet-i celîlede geçen: "Siz yemin etmemiş miydiniz?" cümle-i celîlesindeki yeminlerini, müşrikler dünyâda bizzat yapmış da olabilirler, bâzı hareketleriyle de bunu yansıtmış olabilirler. Nitekim:

﴿ ... أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ ﴾

"Bundan önce (dünyâda yaşadığınız rahat hayat içerisinde ölüm ve âhireti hiç aklınıza getirmeyerek sağlam binâlar yaparken ve uzun emellere kapılmışken) **siz: 'Sizin** (nîmetleriniz) **için hiçbir kaybolma yok!' diye yemin etmiş değil miydiniz!"** *(İbrâhîm Sûresi:44)* âyet-i kerîmesinde de onların bilfiil yeminleri konu edilmemekte, ancak tavır ve hareketlerinin yemin kadar güçlü olduğu ifâde edilmektedir.

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; A'râf ashâbı cennet ehline selâm verip tebrîk ettikten sonra, cehennem ehlini gördüklerinde de onlarla birlikte olmaktan **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınıp, onları dünyâda yaptıkları yüzünden azarlayacaklardır. Bunun üzerine onlara:

﴿ ... أُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴾

"Girin cennete! Sizin üzerinize hiçbir korku yoktur ve ancak siz mahzun olmayacaksınız." buyrulacaktır.

Onlara bu sözü söyleyen **Allâh-u Te'âlâ** da olabilir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın memuru olan birtakım melekler de olabilir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle onlar da bu sözü birbirine söyleyebilirler.

"Mâtürîdî, Semerkandî, Sa'lebî ve **Se'âlibî"** tefsîrlerinde **Nakkaş** ve **Mukatil** *(Rahimehümallâh)*dan nakledildiğine göre; "A'râf ashâbının cennete girmeyeceğine bilakis cehenneme gireceğine yemin edenler" cehennem ehlidirler.

Bu mânâya göre A'râf ashâbı cehennem ehlini azarlayınca, onların da henüz cennete giremeyip beklemede olduklarını gören cehennemlikler, A'râf ashâbının da cennete giremeyeceğine ve kendileriyle birlikte cehennemde olacaklarına dâir yemin etmişlerdir.

İşte o zaman melekler, cehennemliklere:

﴿ أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴾

"İşte bunlar mıydı o kimseler ki: 'Allâh onlara hiç bir rahmet eriştirmez' diye yemin etmiştiniz." diyecekler, sonra da dönüp A'râf ashâbına: **"Girin cennete! Sizin üzerinize hiçbir korku yoktur ve ancak siz mahzun olmayacaksınız."** diyeceklerdir.

Her hâlükârda burada anlatılmak istenen, A'râf ashâbının eninde sonunda cennete gireceğidir. Zâten buna dâir birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcuttur.

Nitekim **Ebû Zür'a ibni Amr ibni Cerîr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiği üzere, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e A'râf ashâbı sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

٣٩٤- عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ فَقَالَ: «هُمْ آخِرُ مَنْ يُفْصَلُ بَيْنَهُمْ مِنَ الْعِبَادِ، فَإِذَا فَرَغَ رَبُّ الْعَالَمِينَ مِنْ فَصْلٍ بَيْنَ الْعِبَادِ قَالَ: أَنْتُمْ قَوْمٌ أَخْرَجَتْكُمْ حَسَنَاتُكُمْ مِنَ النَّارِ وَلَمْ تُدْخِلْكُمُ الْجَنَّةَ، فَأَنْتُمْ عُتَقَائِي فَارْعَوْا مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْتُمْ».

394- **"Onlar, kullar içerisinden aralarında en son karar verilecek olanlardır. Âlemlerin Rabbi, kullar arasındaki hükmünü bitirince** (onlara)**: 'Siz öyle bir toplumsunuz ki, güzel amelleriniz sizi cehennemden çıkardı, fakat cennete girdiremedi. Artık siz Benim âzatlılarımsınız, haydi öyleyse cennetin dilediğiniz yerinden istifâde edin!' buyurur."** *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân: 10/221; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/310; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/403-404)*

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٩٥- عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُجْمَعُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيُؤْمَرُ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ إِلَى الْجَنَّةِ وَيُؤْمَرُ بِأَهْلِ النَّارِ إِلَى النَّارِ، ثُمَّ يُقَالُ لِأَصْحَابِ الْأَعْرَافِ: مَا تَنْتَظِرُونَ؟ قَالُوا: نَنْتَظِرُ أَمْرَكَ. فَيُقَالُ لَهُمْ: إِنَّ حَسَنَاتِكُمْ تَجَاوَزَتْ بِكُمُ النَّارَ أَنْ تَدْخُلُوهَا، وَحَالَتْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ خَطَايَاكُمْ فَادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَغْفِرَتِي وَرَحْمَتِي».

395- **"Kıyâmet günü insanlar bir araya getirilir; cennet ehli**(nin) **cennete** (gönderilmesi) **emrolunur, cehennem ehli de ateşe emrolunur. Sonra A'râf ashâbına: 'Ne bekliyorsunuz?' denilir. Onlar: 'Senin emrini bekliyoruz!' derler.**

O zaman kendilerine: 'Sizin güzel amelleriniz sizi ateşe girmenizden engelledi. Ama hatâlarınız da sizinle cennet arasına girdi. Öyleyse mağfiretim ve rahmetimle (cennete) **girin!' buyrulur."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/404; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/354; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/184)*

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

٣٩٦- عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ قَوْمٌ تَكَافَأَتْ أَعْمَالُهُمْ فَقَصَرَتْ بِهِمْ حَسَنَاتُهُمْ عَنِ الْجَنَّةِ، وَقَصَرَتْ بِهِمْ سَيِّئَاتُهُمْ عَنِ النَّارِ، فَجُعِلُوا عَلَى الْأَعْرَافِ يَعْرِفُونَ النَّاسَ بِسِيمَاهُمْ. فَلَمَّا قُضِيَ بَيْنَ الْعِبَادِ، أُذِنَ لَهُمْ فِي طَلَبِ الشَّفَاعَةِ، فَأَتَوْا آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالُوا: يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُونَا فَاشْفَعْ لَنَا عِنْدَ رَبِّكَ! فَقَالَ: هَلْ تَعْلَمُونَ أَحَدًا خَلَقَهُ اللهُ بِيَدِهِ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَسَبَقَتْ رَحْمَةُ اللهِ إِلَيْهِ غَضَبَهُ وَسَجَدَتْ لَهُ الْمَلَائِكَةُ غَيْرِي؟ فَيَقُولُونَ لَا. فَيَقُولُ: مَا عَلِمْتُ كُنْهَ مَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَشْفَعَ لَكُمْ، وَلٰكِنِ ائْتُوا ابْنِي إِبْرَاهِيمَ! فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَسْأَلُونَهُ أَنْ يَشْفَعَ لَهُمْ عِنْدَ رَبِّهِ، فَيَقُولُ هَلْ تَعْلَمُونَ مِنْ أَحَدٍ اتَّخَذَهُ اللهُ خَلِيلًا؟ هَلْ تَعْلَمُونَ أَحَدًا أَحْرَقَهُ قَوْمُهُ فِي النَّارِ فِي اللهِ غَيْرِي؟ فَيَقُولُونَ: لَا! فَيَقُولُ: مَا عَلِمْتُ كُنْهَ مَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَشْفَعَ لَكُمْ، وَلٰكِنِ ائْتُوا ابْنِي مُوسَى! فَيَأْتُونَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَقُولُ: هَلْ تَعْلَمُونَ مِنْ أَحَدٍ كَلَّمَهُ اللهُ تَكْلِيمًا وَقَرَّبَهُ نَجِيًّا غَيْرِي؟ فَيَقُولُونَ: لَا، فَيَقُولُ: مَا عَلِمْتُ كُنْهَ مَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَشْفَعَ لَكُمْ، وَلٰكِنِ ائْتُوا عِيسَى! فَيَأْتُونَهُ فَيَقُولُونَ: اشْفَعْ لَنَا عِنْدَ رَبِّكَ! فَيَقُولُ: هَلْ تَعْلَمُونَ أَحَدًا خَلَقَهُ اللهُ مِنْ غَيْرِ أَبٍ غَيْرِي؟ فَيَقُولُونَ: لَا، فَيَقُولُ: هَلْ تَعْلَمُونَ مِنْ أَحَدٍ كَانَ يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَيُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللهِ غَيْرِي؟ فَيَقُولُونَ: لَا، قَالَ: فَيَقُولُ: أَنَا حَجِيجُ نَفْسِي، مَا عَلِمْتُ كُنْهَ مَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَشْفَعَ لَكُمْ، وَلٰكِنِ ائْتُوا مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « فَيَأْتُونَنِي، فَأَضْرِبُ بِيَدِي عَلَى صَدْرِي ثُمَّ أَقُولُ: أَنَا لَهَا. ثُمَّ أَمْشِي حَتَّى أَقِفَ بَيْنَ يَدَيِ الْعَرْشِ، فَأُثْنِي عَلَى رَبِّي، فَيُفْتَحُ لِي مِنَ الثَّنَاءِ مَا لَمْ يَسْمَعِ السَّامِعُونَ بِمِثْلِهِ قَطُّ، ثُمَّ أَسْجُدُ فَيُقَالُ لِي: يَا مُحَمَّدُ! اِرْفَعْ رَأْسَكَ، سَلْ تُعْطَهْ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ! فَأَرْفَعُ رَأْسِي فَأَقُولُ: رَبِّ أُمَّتِي! فَيُقَالُ: هُمْ لَكَ. فَلَا يَبْقَى نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَلَا مَلَكٌ مُقَرَّبٌ إِلَّا غَبَطَنِي يَوْمَئِذٍ بِذٰلِكَ الْمَقَامِ، وَهُوَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ. فَآتِي بِهِمْ بَابَ الْجَنَّةِ فَأَسْتَفْتِحُ، فَيُفْتَحُ لِي وَلَهُمْ، فَيُذْهَبُ بِهِمْ إِلَى نَهَرٍ يُقَالُ لَهُ نَهَرُ الْحَيَوَانِ، حَافَتَاهُ قَصَبٌ مِنْ ذَهَبٍ مُكَلَّلٌ بِاللُّؤْلُؤِ، تُرَابُهُ الْمِسْكُ، وَحَصْبَاؤُهُ الْيَاقُوتُ، فَيَغْتَسِلُونَ مِنْهُ، فَتَعُودُ إِلَيْهِمْ أَلْوَانُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَرِيحُ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَيَصِيرُونَ كَأَنَّهُمُ الْكَوَاكِبُ الدُّرِّيَّةُ، وَيَبْقَى فِي صُدُورِهِمْ شَامَاتٌ بِيضٌ يُعْرَفُونَ بِهَا، يُقَالُ لَهُمْ مَسَاكِينُ أَهْلِ الْجَنَّةِ».

396- "Şüphesiz A'râf ashâbı (iyi) amelleri (günahlarına) denk gelen bir toplumdur ki, güzel amelleri onların cennete girmesine yetmemiş, kötü amelleri de onların cehenneme girmelerine yeterli olmamıştır. Böylece onlar A'râf üzerine yerleştirilmişlerdir ki, insanları sîmâlarıyla tanımaktadırlar. Kullar arasında hüküm verilince onlara şefaat isteme izni verilir.

Böylece onlar **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a gelirler ve: 'Ey **Âdem**! Sen bizim babamızsın, öyleyse Rabbin katında bize şefaat et!' derler. Bunun üzerine o: 'Siz benden başka birini biliyor musunuz ki, **Allâh** onu (kudret) eliyle yaratmıştır, rûhundan ona üflemiştir, onun hakkında rahmeti gazabını geçmiştir ve melekler ona secde etmiştir!' der.

Onlar: 'Hayır!' deyince o: 'Ben size şefaat etmeye nasıl güç yetireceğimin mâhiyetini bilemiyorum! Lâkin oğlum **İbrâhîm**'e varın!' der.

Böylece onlar **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a varırlar, ondan da Rableri katında kendilerine şefaatçi olmasını dilerler. Bunun üzerine o: 'Benden başka bir kimseyi biliyor musunuz ki **Allâh** onu dost edinmiştir? Benim dışımda bir kimseyi tanıyor musunuz ki, kavmi onu **Allâh** uğrunda ateşte yakmıştır?' der.

Onlar: 'Hayır!' deyince o: 'Ben size şefaat etmeye nasıl güç yetireceğimin mâhiyetini bilemiyorum! Lâkin oğlum **Mûsâ**'ya varın!' der.

Onlar da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a gelirler, o: 'Benden başka bir kimse biliyor musunuz ki, **Allâh** onunla konuşmuştur ve onu Kendisiyle münâcât edici olarak (mânen huzûruna) yaklaştırmıştır?' diye sorar.

Onlar: 'Hayır!' deyince o: 'Ben size şefaat etmeye nasıl güç yetireceğimin mâhiyetini bilemiyorum! Lâkin **Îsâ**'ya varın!' der.

Böylece onlar ona giderler ve: 'Rabbin katında bize şefaatçi ol!' derler. O: 'Benden başka bir kimseyi biliyor musunuz ki, **Allâh** onu babasız yaratmıştır?' der. Onlar: 'Hayır!' derler. O yine: 'Peki benden başka birini biliyor musunuz ki, körü ve alacalıyı iyileştirmiştir ve **Allâh**'ın izniyle ölüleri diriltmiştir?' der.

Onlar: 'Hayır!' deyince o: 'Ben kendi nefsim adına mücâdele vermekteyim, size şefaat etmeye nasıl güç yetireceğimin mâhiyetini bilemiyorum! Lâkin **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e varın!' der.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **'Derken bana gelirler, ben elimi göğsüme vururum da, o** (şefaat makamı) **bana âittir!' derim. Sonra yürüyüp Arş'ın önünde dururum ve Rabbime senâlarda bulunurum. Bana o kadar senâ** (Rabbimi övme ifâdelerini söyleme imkânı) **açılır ki, dinleyenler onun bir benzerini aslâ duymamıştır.**

Sonra secdeye varırım, o zaman bana: 'Yâ Muhammed! Başını kaldır, iste, verileceksin, şefaat et, şefaatçi kılınacaksın!' buyrulur da, ben başımı kaldırırım ve: 'Ey Rabbim! Ümmetimi (dilerim)**!' derim.**

Bunun üzerine: 'Onlar senindir!' buyrulur. Artık o gün o makamda bana imrenmeyen ne nebiyy-i mürsel (gönderilmiş bir peygamber)**, ne de mukarreb** (çok yaklaştırılmış) **bir melek kalmaz! İşte Makam-ı Mahmûd odur!**

Böylece ben onlarla birlikte cennetin kapısına varırım, kapının açılmasını isterim, bana da onlara da açılır. Böylece onlar kendisine hayat ırmağı denilen bir nehire götürülürler ki, onun iki kenarı incilerle bezenmiş altın kamışlardır. Toprağı misktir, çakıl taşları da yâkuttur.

Hemen o ırmaktan yıkanırlar da, cennet ehlinin renkleri ve cennet ehlinin kokusu onlara döner. Bu şekilde onlar parlak yıldızlar gibi olurlar. Ancak göğüslerinde kendileriyle tanınacakları beyaz benler kalır. (Cennet ehli arasında) **onlara: 'Cennet ehlininin miskinleri!' denir."** *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/232-233; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/400-402)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göre; onlara: "Dileyin ne dilerseniz!" buyrulur, onlar da muratlarını alıncaya kadar dilekte bulunurlar, sonra onlara: "Size temennîde bulunmuş olduğunuz şeylerin yetmiş katı vardır!" buyrulur."*(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/215; İbni Ebî Hâtim, no:8502, 5/1485; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/314; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/405)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

"A'râf, cennetle cehennem arasında bir sûrdur ki, onun adamları büyük günahlara sâhip olan birtakım kişiler olduğundan, işlerinin büyük bir kısmı **Allâh**'a kalmıştır. (Cehennemde yananların bâzıları **Allâh**'ın onlara rahmet etmeyeceğini sansa da) sonunda **Allâh** onları cennete girdirmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

"İşte bunlar mıydı o kimseler ki: 'Allâh onlara hiç bir rahmet eriştirmez!' diye yemin etmiştiniz."

(Derken **Allâh-u Te'âlâ** A'râf üzerinde cennete girmeyi bekleyen o kişilere:) **"Girin cennete! Sizin üzerinize hiçbir korku yoktur ve ancak siz mahzun olmayacaksınız."** (buyurarak cehennemlikleri yalancı çıkardı. Fakat onlar cennete en son giren kimseler oldular.)" kavl-i şerîfinin mânâsı budur!" *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/222-223; İbni Ebî Hâtim, no:8528, 8531, 5/1486, 1490; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/403, 412)*

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdirildikten sonra **Allâh-u Te'âlâ** A'râf ehline:

«مَا حَبَسَكُمْ مَحْبِسَكُمْ هٰذَا؟»

"Sizi burada durduran nedir?" diye sorar. Onlar: "Bizim Rabbimiz ancak Sensin, bizi Sen yarattın, bizi en iyi bilen de ancak Sensin!" derler. O zaman **Allâh-u Te'âlâ**:

«عَلَامَ فَارَقْتُمُ الدُّنْيَا؟»

"Dünyâdan ne hal üzere ayrıldınız?" diye sorar. Onlar: "Kelime-i şehâdet üzere!" derler.

O zaman Rableri:

«لَا أُوَلِّيكُمْ غَيْرِى، إِنَّ حَسَنَاتِكُمْ جَوَّزَتْ بِكُمُ النَّارَ وَقَصَرَتْ بِكُمْ خَطَايَاكُمْ عَنِ الْجَنَّةِ قُومُوا فَادْخُلُوا الْجَنَّةَ فَإِنِّى قَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ».

"Ben sizi Benden başkasına ısmarlamam! Gerçekten güzel amelleriniz sizi cehennemden kurtarmıştır ama hatâlarınız da sizi cennetten geri bırakmıştır. Ama şimdi kalkın cennete girin! Şüphesiz ki Ben sizi affettim!" buyurur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/409; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/213; İbni Ebî Hâtim, no:8499, 5/1484-85)*

Zemahşerî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu kulları A'râf üzerinde bir süre bekletip, onlara cennet ashâbıyla, cehennem ehlinin durumlarını gösterdikten sonra, kendilerini cennete sokması şu sırlara işâret etmektedir:

1) Karşılık amele göredir, öncelik de, sonralık da yapılan işe göredir.

2) Allâh katında herkes, amelde öne geçmesine göre mertebede öne geçer, sâlih amelde geri kaldığı nisbette de geri kalır.

3) Bu haberi duyanlar, öne geçenlerin durumuna rağbet ederek onlar gibi kazanmaya çalışmalıdır.

4) Âhirette herkes dünyâda yaptığı hayır ve şerre göre bir nişanla tanınacaktır.

5) Bu haberleri duyan kötülerin günahları bırakması, iyilerin de iyiliklerini artırması istenmektedir.

6) Mahşerde amel bakımından en kusurlu insan dâhil herkes âsîleri kınayacaktır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen:

﴿... لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾

"Sizin üzerinize hiçbir korku yoktur ve ancak siz mahzun olmayacaksınız." kavl-i şerîfi hakkında **Esam** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Üzüntü, sevilen bir şeyin elden kaçması husûsunda, korku ise istenmedik bir şeyin başa gelmesi hakkında kullanılır. Nitekim:

﴿قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ ...﴾

"(Oğullarının bu konuşmalarına karşı **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*) **dedi ki: "Gerçekten de ben, elbette** (**Yûsuf**'u çok sevdiğimden ve onsuz duramadığımdan) **onu götürmeniz beni mahzun eder. Ayrıca ben** (görmüş olduğum bir rüyâdan etkilendiğim için)**, onu bir kurdun yemesinden korkmaktayım."** *(Yûsuf Sûresi:13)* âyet-i kerîmesinde **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)* sevdiğini kaçırma husûsunda "Huzn (üzüntü)" tâbirini, istemediği bir şeyin olması hakkında ise "Havf (korku)" lafzını kullanmıştır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; A'râf ashâbı, **Bilâl, Suheyb, Selmân** ve **Habbâb** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi fakir Müslümanlara yönelip onlara:

"Kâfirlerin reislerinin burunları yere sürtünmesi için girin cennete! Cehennem ehli korkarken size korku yoktur, onlar üzülürken siz üzülecek değilsiniz!" derler.

İşte bu âyet, mal yığmayı, kibirlenmeyi, hizmetçi ve yardımcıların çokluğuyla iftihar etmeyi zemmetmektedir.

(**Sa'dî Şîrâzî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:)

نَه مُنْعِمْ بَه مَالْ اَزْ كَسِى بِهْتَرَسْتْ خَرْ اَزْ جُلِّ اَطْلَسْ بَپُوشَدْ خَرَسْتْ

"**Zengin olan kimse**(nin kendisinde iyilik olmayınca), **malı sebebiyle kimseden daha iyi** (ve üstün) **olmaz.**

Atlas çula bürünse de eşek yine eşektir(, çünkü üstüne örtülen atlas örtü ona şeref verip, eşeklikten çıkarmaz)." *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:4, beyit no:2111; Sûdî, Şerh-i Bûstân:2/36)*

بَدِينْ عَقْل و هِمَّتْ نَخَواهَمْ كَسَتْ وَگَرْ مِى رَوَدْ صَدْ غُلَامْ اَزْ پَسَتْ

"(Sendeki) **bu** (noksan) **akıl ve** (düşük) **himmetle sana, 'Adam' diyemem, İsterse ardından, yüzlerce köle yürüsün!**" *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab: 4, beyit no:2107)*

(**Sûdî Efendi** bu beyti şöyle açıklamıştır:

"Aklın ve himmetin bu kadar (kıt) iken, sana 'Kimse(sin)' diyemem ve seni adam yerine koyup îtibar eylemem. Her gittiğin yere, ardınsıra yüz köle bile yürüse (yine de sana aldırmam)! Hâsılı sende akıl ve ilim olmadıkça, sâdece mal ve mülklerinin fazlalığı, köle ve hizmetçilerinin çokluğu sebebiyle (ben) sana 'İnsan' demem. Zenginlikte eşsiz ve benzersiz dahî olsan (yine nâfiledir. Sâdece varlığın sebebiyle seni fazîletli saymam)!" *(Şerh-i Bûstân:2/35)*

Aşçı Dede'nin beyânına göre mânâ:

"Zengin olmakla tekebbür ve taazzum eden (büyüklük taslayan ve üstün olduğunu sanan) adam makbûlüm değildir." *(et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/637)*)

تَكَبُّرْ كُنَدْ مَرْدِ حَشْمَتْ پَرَسْتْ نَدَانَدْ كِه حَشْمَتْ بَه حِلْمْ اَنْدَرَسْتْ

"**Haşmetperest** (azamete tapan) **adam kibirlenir,**
(Ama) **bilmez ki** (gerçek) **haşmet** (azamet), **hilimdedir!**" *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:4, beyit no:2257)*

(**Sûdî Efendi**'nin beyânına göre; yükseklik taslayıp haşmet ve azamet sâhibi olan kimse büyüklenir, gururlanır. Ama büyüklüğün, yüksekliğin, devlet ve saâdetin (hep) hilimde (yumuşak huylulukta) olduğunu bilmez. Hakîkî devlet ve yükseklik sâhibi, mütekebbir ve müteazzım olan değil, bilakis hilim ehli olan kişidir.

Nitekim mağrûr kimse el gözünde (herkes nazarında) menfûr ve mebğuzdur (nefret edilen ve kızılan bir kişidir). *(Şerh-i Bûstân:2/73)*)

چُو مُنْعِمْ كُنَدْ سِفْلَه رَا رُوزْگَارْ نَهَدْ بَرْ دِلِ تَنْگِ دَرْوِيشْ بَارْ

چُو بَامِ بُلَنْدَشْ بُوَدْ خُودْ پَرَسْتْ كُنَدْ بَوْل و خَاشَاكْ بَرْ بَامِ پَسْتْ

"**Günler, bir sefîhi**(, pespâyeyi varlık sâhibi yapıp) **zengin ettiğinde,**
Fakirin (zâten) **daralmış gönlüne,** (minnet) **yükünü boşaltır** (bu sonradan görme).
Damı yüksek olunca, kendini beğenmiş adamın,
Üstüne idrar yapar, çöp atar, altındaki damın!" *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:1, beyit no:838-839)*

(**Sûdî Efendi**'nin beyânına göre; bencil, mağrur ve mütekebbir olan kişi, evinin yüksek olan damından, kendisininkinden alçak olan diğer damlara işer ve çöplerini döker. Yâni fakirlere ve güçsüzlere, yapmadığı eziyet ve cefâ bırakmaz ve onlarda hiç huzur komaz. *(Şerh-i Bûstân:1/291)*)

Şunu bil ki; mal sevgisi ve büyüklük iddiası nefsin huylarındandır. O halde sâlikin mutlaka nefsi tezkiye etmesi gerekmektedir.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٩٧- عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ:
«اَللّٰهُمَّ أَحْسَنْتَ خَلْقِي فَأَحْسِنْ خُلُقِي».

397- **"Ey Allâh! Sûretimi güzel ettin, ahlâkımı da güzel et!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3823, 2/66)* diye duâ ederdi.

Allâh-u Te'âlâ Habîbini:

﴿ وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾

"Muhakkak ki sen elbette (mâhiyeti kimse tarafından idrâk edilemeyecek kadar) **pek büyük bir ahlâk üzeresin!"** *(Kalem Sûresi:4)* kavl-i şerîfiyle methetmiştir.

(İşte bu ahlâka sâhip olan) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, fakir ve düşkün kimselerle oturur, onlarla yer içerdi, çocukların yanından geçerken onlara selâm verirdi.

Ebû Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere kendisine bir adam gelip onunla konuşurken kasları titremeye başlayınca, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

٣٩٨- عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَكَلَّمَهُ فَجَعَلَ تُرْعَدُ فَرَائِصُهُ فَقَالَ لَهُ: «هَوِّنْ عَلَيْكَ فَإِنِّي لَسْتُ بِمَلِكٍ إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ».

398- **"Kendini rahatlat! Ben bir kral değilim, ben ancak kuru et yiyen bir kadının çocuğuyum!"** *(İbni Mâce, Et'ime:30, no:3312, 2/1101)* buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbıyla, sanki onlardan biriymiş gibi iç içe otururdu. Uzaktan gelen sormadıkça onun kim olduğunu bilemezdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kim çağırsa mutlaka "Buyur!" diye karşılık verirdi. İşte bütün bunlar onun tevâzuundandı.

Zünnûn-u Mısrî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Sâlihleri sevmek, onlara yakın olmak, **Kur'ân** okumak, geceyi (ibâdetle) uykusuz geçirmek, âlimlerle oturmak ve yumuşak kalpli olmak saâdet (bahtiyarlık) alâmetidir."

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müminler ve zâhirî ilmi bilen âlimler düşük himmetlerinden dolayı bâzı vakitlerde muhabbet ve mârifet ehline ve talep erbâbına: "Sizin hiçbiriniz vusûl derecesine ve visâl mertebesine ulaşamaz (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşamaz)!" derlerdi ve hattâ buna dâir yemin ederlerdi. (Ama sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda onların vâsıl olduğunu görünce mahcup olacaklardır.)

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** (zâhirî ulemanın beğenmediği) A'râf ashâbına: "Hazîratü'l-Kuds'de ve Âlem-i Ceberût'ta Bana mensup olan cennete girin! Sizin için oradan çıkış korkusu yoktur! Siz Bizim cemâlimizi müşâhedeye ayrıldığınız için ve visâlimize nâil olduğunuz için artık cennet nîmetlerinden neler kaçırsanız da, üzülecek değilsiniz!" buyurur.

Şunu bil ki; cehennem ehli, A'râf ashâbı olan ehlullâhı iki cihan makamlarında bulundukları müddetçe sûretâ görebileceklerdir. Ama onlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya mensup olan izzet perdeleri içerisindeki Âlem-i Ceberut'ta bulunan hakîkî cennete girdikleri zaman, artık onların görüşü o dostlara ulaşmayacaktır. Mukarreb meleklerin görüşü bile onlardan kesilecektir. Cidden iyi anla!

Nakledildiğine göre; **Baba Câfer el-Ebherî** bir kere **Baba Tâhir el-Hemedânî**'nin *(Kuddise Sirruhümâ)* yanına girdiğinde ona: "Sen neredeydin? Şüphesiz ki ben dün gece havâs (seçkin velîler) ile birlikte **Allâh-u Te'âlâ**'nın kapısındaydım! Ama seni göremedim!" deyince **Baba Tâhir** *(Kuddise Sirruhû)*: "Doğru söyledin; sen havâs ile birlikte kapıdaydın, ama ben ehas ile birlikte daha önce girmiştim!" dedi.

Demek ki; sâlik, bu zatlardan ve onlara inanmaktan ayrılmamalıdır (ki cennetin kapısını açabilsin)!

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٩٩- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحٌ وَمِفْتَاحُ الْجَنَّةِ حُبُّ الْمَسَاكِينِ، وَالْفُقَرَاءُ الصُّبَّرُ هُمْ جُلَسَاءُ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

399- **"Her şeyin bir anahtarı vardır, cennetin anahtarı ise miskin** (düşkün kimse)**leri sevmektir! Sabırlı fakirler; kıyâmet günü Allâh-u Te'âlâ'nın meclis arkadaşları ancak onlardır!"** *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:7322, 5/365; Gazâlî, el-İhyâ:4/195; Zebîdî, İthâfü's-sâde:9/283; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:16587, 6/469)*

(**Ferîdüddîn-i Attâr** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:)

حُبِّ دَرْوِيشَانْ كِلِيدِ جَنَّتَسْتْ دُشْمَنِ اِيشَانْ سَزَايِ لَعْنَتَسْتْ

"Dervişlere muhabbet cennetin anahtarıdır.
Onlara düşman olanlara da lânet lâyıktır." *(Pend-i Attâr, beyit no:174)*

Murad Molla Şeyhi es-Seyyid Hâfız Muhammed Murâd Nakşibendî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Samedânî)* Hazretlerinin beyân-ı şerîflerine göre:

Dervişleri sevmek ve (onlara) muhabbet etmek, Cennet-i a'lâ'nın anahtarıdır ve Firdevs Cenneti'nin kapısının açılmasına sebeptir.

Nitekim bâzı ârifler:

«حُبُّ الْمَسَاكِينِ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ».

"Fakirleri sevmek cennetin anahtarıdır!" buyurmuştur.

Dervişlerin ululuğuna Ashâb-ı suffe *(Rıdvânullâhi Te'âlâ Aleyhim Ecma'în)* hazarâtının, **Allâh**-u Azîmüşşân katında ve Cenâb-ı Rasûl-i Kibriyâ nezdinde olan kadr-ü şerefleri kifâyet eder.

Yazıcızâde *(Kuddise Sirruhu)*nun **"Muhammediyye"** isimli kitabında "Ashâb-ı suffenin beyânı" bahrine nazar oluna (bakıla)!

Dervişlerin düşmanı ve hasmı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinden uzak olmaya ve: "**Allâh**'ın lâneti onun üzerine olsun!" denmeye lâyıktır. *(Mâ Hazar, Şerh-i Pend-i Attâr, sh:66-67)*

Şeyh İsmâil Hakkı Bursevî *(Kuddise Sirruhu)* Hazretlerinin beyân-ı âlîlerine göre:

Hakîkî dervişlere ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kapısının fakirlerine muhabbet etmek cennetin anahtarıdır. Onlara düşman olan ise, hem **Cenâb-ı Hakk**'ın, hem de başkalarının lânetine lâyıktır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın lânet ettiğine melekler ve ehl-i îman dahî lânet eder.

Burada iki bahis vardır. Evvelkisi şudur: "Cennetin anahtarı, (vârid olan) nas ile 'Kelime-i Şehâdet'tir. Yoksa 'Hubb-i dervîşân' (dervişleri sevmek) değildir!" denirse, cevâbı şudur ki; dervişleri sevmek (o) anahtarın en büyük dişidir. İşte bu yüzden de anahtar yerine konmuştur.

Bununla birlikte, mümini îmânından ötürü sevmek düpedüz îmandır ve yine (mümine) îmânından ötürü buğz (öfke, kin) ve adâvet (düşmanlık) etmek düpedüz kâfirliktir. Hele bir de buğz olunan kişi hakîkî bir dervîş ve kâmil mümin olursa!? (Vay o buğz eden bedbahtın hâline!) Hakîkî dervîş, külliyyen dünyâyı terk eden ve **Mevlâ Te'âlâ**'ya yönelen kimsedir.

İkinci bahis de şudur: "Lânete lâyık olmaktan, (illâ da) lânet gerekiyor mânâsı çıkmaz" denirse, şöyle cevap verilir: Her ne kadar cevâz (izin vermek) ile fiilin (bizzat eylemin, o işi yapmanın,) arasında fark varsa da, tamâmen (o fiilin) terki de lâzım değildir. (İşte bu noktadandır ki) bâzıları: "Lisânımızı zikriyle pisletmeyelim" diye, **İblîs**'e (dahî) lânet etmediler.

Ehl-i îmânın çoğunluğu **Şâri' Te'âlâ**'ya iktidâ edip (uyup), o (şeytana) ve benzerlerine lânet ettiler.

(**Ebû Cehil, İblîs** ve **Deccâl** gibi) âkibeti kesinlikle bilinenlere ise kat'an (kesinlikle) lânet olunur. (Hattâ) o lâneti söylemede sevap dahî bulunur. Çünkü o lânet, **Cenâb-ı Hakk**'ın düşmanlarına düşmanlık etmenin eseridir. Nitekim dervîşlere hayır duâ etmek **Cenâb-ı Hakk**'ın ahbâbına (dostlarına) dostluğun eseridir. *(Şerh-i Pend-i Attâr, sh:182-183)*

(**Mevlânâ** *(Kuddise Sirruhû)*) **Mesnevî**'de fakirlere hüsn-ü zan hakkında şöyle buyurmuştur:

گَرْ گَدَايَانْ طَامِعْ اَنْدُو زِشْتْ خُو دَرْ شِكَمْ خوَارَانْ تُو صَاحِبْ دِلْ بَجُو

دَرْ تَكِ دَرْيَا گُهَرْ بَا سَنْگُهَاسْتْ فَخْرْهَا اَنْدَرْ مِيَانِ نَنْگُهَاسْتْ

"Gerçi dilenciler (genelde) **tamahkâr ve çirkin huyludur ama,**
Sen (yine de) **gönül sâhibini karnı açların arasında ara.**
Deniz dibinde inci, taşlarla karışmıştır,
İftiharlar ise, utançlar içine sıkışmıştır!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:3, beyit no:865-866)*

(**Ankaravî Şerhi**'nde zikredildiğine göre; ekserî evliyâullâh, fukarâ ve zayıf şeklinde olup, böylelikle örtünüp, gizlenmişlerdir.

İncilerin, içinde saklı kaldıkları sedef (istiridye)ler, nasıl denizin dibinde diğer taşlarla beraber bulunuyorsa, Allâh'ın seçkin kulları olan velîler de halk arasında karışmıştırlar. İşte değerli ve övgüye şâyân şeyler, ayıplı ve saygın olmayan şeyler arasında mevcut olabilmektedir.

Sen evliyâullâhı sûretâ yoksul ve dilenci gibi görünen insanlar arasında arayabilirsin. Zîrâ aslında iftihar edilecek olan insanlar, utanılacak kimseler arasına da karışmış ve saklanmış bulunabilir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/78)*)

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٠٠- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ أَحْيِنِي مِسْكِينًا وَأَمِتْنِي مِسْكِينًا وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». فَقَالَتْ عَائِشَةُ: لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «إِنَّهُمْ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ بِأَرْبَعِينَ خَرِيفًا يَا عَائِشَةُ! لَا تَرُدِّي الْمِسْكِينَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ يَا عَائِشَةُ! أَحِبِّي الْمَسَاكِينَ وَقَرِّبِيهِمْ فَإِنَّ اللهَ يُقَرِّبُكِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

400- **"Ey Allâh! Beni fakir olarak yaşat, fakir olarak öldür ve kıyâmet günü beni fakirler zümresinde haşret!"** diye duâ ederdi. Bunun üzerine **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*: **"Yâ Rasûlellâh! Niçin** (böyle duâ ettiniz)**?"** diye sorunca, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Çünkü şüphesiz onlar cennete, zenginlerinden kırk sene önce gireceklerdir! Ey Âişe! Bir hurmanın parçasıyla da olsa (yardımda bulun da) **fakiri geri çevirme! Ey Âişe! Fakirleri sev ve onları kendine yakın et!** (Böyle yaptığın takdirde) **şüphesiz ki Allâh kıyâmet günü seni** (Kendisine mânen) **yakın edecektir!"** *(Tirmizî, Zühd:37, no:2352, 4/577-578)* buyurdu.

Gerçek mânâda miskîn ise, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir şeyi olmayandır! İşte onlar ehlullâh ile A'râf ashâbıdır. (Buna göre, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir şeye kalbinde yer vermeyen zengin, fakir hükmündedir, sâhip olduğu şeyler çalı-çırpıdan ibâret bile olsa **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka herhangi bir şeye takıntısı olan ise bu şereften mahrumdur.)

﴿وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ قَالُوا إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ۝﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (50)

(وَنَادَى) **nidâ etti,** kim? (أَصْحَابُ النَّارِ) **o ateş yârânı,** kime? (أَصْحَابَ الْجَنَّةِ) **cennet ashâbına,** yâni; cehennemlikler cennetliklere şöyle seslenecek: (أَنْ أَفِيضُوا) **akıtın,** kim üzerine? (عَلَيْنَا) **bizim üzerimize,** neden bir şey? (مِنَ الْمَاءِ) **sudan,** daha? (أَوْ مِمَّا) **yâhut o şeyden ki,** (رَزَقَ) **rızık olarak verdi,** kime? (كُمُ) **size,** kim? (اللهُ) **Allâh,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أَفِيضُوا) fiili (مِنْ) harfi cerri ile isti'mal edilmediğinden, (مِنَ الْمَاءِ) câr ve mecrûrunun tealluku iki şeklin biri üzere olabilir:

a) Ya mef'ûlün hazfi üzere olabilir ki buna göre takdîr: (شَيْئًا مِنَ الْمَاءِ) şeklindedir.

b) Veyâ (أَفِيضُوا) fiiline (مِنْ) harfi cerri ile teaddî eden bir fiilin mânâsının tazmîni üzere düşünülebilir ki buna göre takdîr: (أَنْعِمُوا مِنهُ بِالْفَيْضِ) "Ondan bir miktar akıtarak lütufta bulunun" şeklinde olur.

2- (مِمَّا) terkîbindeki (مَا) harfi, mevsûle olup, sıladaki âidi mahzûftur, buna göre takdîr: (مِنَ الَّذِي رَزَقَكُمُوهُ اللهُ) şeklindedir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(قَالُوا) **dediler,** yâni; cennetlikler onlara şöyle cevap verecekler: (إِنَّ اللهَ) **şüphesiz Allâh,** (حَرَّمَ) **haram kıldı,** neyi? (هُمَا) **onları,** kim üzerine? (عَلَى الْكَافِرِينَ) **kâfirler üzerine.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (قَالُوا) suâle mebnî isti'nâftır. Sanki burada (فَمَاذَا قَالُوا) diye sorulmuş, (قَالُوا) diye cevap buyrulmuştur.

2- (أَوْ مِمَّا) terkîbindeki (أَوْ) harfi, bâbı üzere olup iki şeyin birini iktızâ ederken, cevapta zamîrin müfred getirilmeyip (حَرَّمَهُمَا) buyrulması, (حَرَّمَ كُلًّا مِنهُمَا) takdîri üzeredir.

Fakat (أَوْ) harfi (وَاوْ) mânâsında kabul edilirse, o zaman zamîrin tesniye olarak avdeti takdîre muhtaç değildir.

MEÂL-İ ŞERÎF

O ateşin ayrılmaz arkadaşları (cehennemde açlıktan ve susuzluktan kırılınca), **cennet yârânına:** "(Sâhip olduğunuz) **sudan veyâ Allâh'ın sizi rızıklandırmış olduğu** (yiyecek-içecek türü) **şeylerden** (ne olur) **biraz da bizim üzerimize akıtın!" diye nidâ etti. Onlar da dediler ki:**

"Gerçekten Allâh o (yiyecek ve içeceklerin) **ikisini de kâfirlere yasaklamıştır...**

Î Z Â H Â T

"Beğavî, Zâdü'l-mesîr, Fahrurrâzî, Kurtubî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**, A'râf ashâbının cehennem ehline neler dediğini beyân ettikten sonra, cehennem ehlinin cennetliklere söylediklerini bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır.

Atâ *(Rahimehullâh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığını naklet-miştir:

A'râf ashâbı cennete varınca, cehennem ehli de kurtuluş beklentisine kapılarak: "Ey Rabbimiz! Bizim cennet ehlinde yakın akrabâmız var, bize müsaade et de onları görelim ve kendileriyle konuşalım!" derler.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın müsaadesiyle cennetteki yakınlarını ve sâhip oldukları nîmetleri görür ve yakınlarını tanırlar, ama suratlarının karalığı nedeniyle başka bir yaratığa dönüştüklerinden dolayı cennetlikler onları tanıyamaz.

Bu sefer cehennem ehli cennet ashâbına isimleriyle seslenip onlara ya-kınlık derecelerini bildirerek:

﴿ ... أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ ... ﴾

"(Sâhip olduğunuz) **sudan veyâ Allâh'ın sizi rızıklandırmış olduğu** (yiyecek-içecek türü) **şeylerden** (ne olur) **biraz da bizim üzerimize akıtın!"** derler. Nitekim bir adam babasına ve kardeşine: "Gerçekten ben yandım, ne olur bana biraz su akıt!" diye seslenir.

O zaman cennetliklere: "Onlara cevap verin!" buyrulur. Onlar da:

﴿ ... قَالُوا إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾

"Muhakkak ki Allâh o (yiyecek ve içeceklerin) **ikisini de kâfirlere yasaklamıştır!" derler."**

Onların bu isteklerinin bir ümit mahsûlü mü yâhut bir ümitsizlik netî-cesi mi olduğu sorulacak olursa, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bu rivâyet onların bir ümitle bu istekte bulunduklarına delâlet etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın rızıklandırdığı şeyler; mevyeler de olabilir, yiyecek-ler de olabilir. Her hâlükârda bu söz onların çok susadığına ve aşırı derecede acıktığına delâlet etmektedir.

Nitekim **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٠١- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُلْقَى عَلَى أَهْلِ النَّارِ الْجُوعُ فَيَعْدِلُ مَا هُمْ فِيهِ مِنَ الْعَذَابِ فَيَسْتَغِيثُونَ فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ مِنْ ضَرِيعٍ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ فَيَسْتَغِيثُونَ بِالطَّعَامِ فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ ذِي غُصَّةٍ فَيَذْكُرُونَ أَنَّهُمْ كَانُوا يُجِيزُونَ الْغَصَصَ فِي

الدُّنْيَا بِالشَّرَابِ فَيَسْتَغِيثُونَ بِالشَّرَابِ فَيُرْفَعُ إِلَيْهِمُ الْحَمِيمُ بِكَلَالِيبِ الْحَدِيدِ فَإِذَا دَنَتْ مِنْ وُجُوهِهِمْ شَوَتْ وُجُوهَهُمْ فَإِذَا دَخَلَتْ بُطُونَهُمْ قَطَّعَتْ مَا فِي بُطُونِهِمْ فَيَقُولُونَ: ادْعُوا خَزَنَةَ جَهَنَّمَ فَيَقُولُونَ أَلَمْ ﴿ ... تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴾ قَالَ: فَيَقُولُونَ: ادْعُوا مَالِكًا فَيَقُولُونَ ﴿ ... يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ... ﴾ قَالَ فَيُجِيبُهُمْ ﴿ ... إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴾ فَيَقُولُونَ: ادْعُوا رَبَّكُمْ فَلَا أَحَدَ خَيْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَيَقُولُونَ ﴿ ... رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴾ قَالَ: فَيُجِيبُهُمْ ﴿ ... اخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾ قَالَ: فَعِنْدَ ذٰلِكَ يَئِسُوا مِنْ كُلِّ خَيْرٍ وَعِنْدَ ذٰلِكَ يَأْخُذُونَ فِي الزَّفِيرِ وَالْحَسْرَةِ وَالْوَيْلِ».

401- "(Azapları artsın diye) **cehennem ehline açlık salıverilir. O onların içinde bulundukları tüm azaplara denk gelir. Bunun üzerine onlar yardım istemeye başlarlar. O zaman onlara darî'** (denen; leşten murdar ve ateşten daha hâr olan o zehirli çok acı bir diken) **ile yardım edilir ki, o ne semizleştirir, ne de bir açlıktan fayda verir!**

Sonra tekrar yemek yardımı isterler, bu sefer onlara (ateş dikenleri ve zakkum ağacı gibi) **boğaza takıl**(ıp mideye de inmeyen, dışarı da çıkmay)**an kötü bir yiyecekle yardım edilir. Sonra dünyâda boğazlarına takılan şeyi, içecekle** (boğazlarından) **geçirdiklerini hatırlarlar da içecekle yardım isterler.**

O zaman onlara demir çengellerle hamîm (kaynar su) **sunulur, o, yüzlerine yaklaştığı zaman suratlarını kebap eder, karınlarına girdiği zaman içlerinde bulunan herşeyi parçalar** (atar).

(Nihâyet onlar bu âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere; cennet ehlinden yardım isterler, cennet ehli de onlara "Şüphesiz **Allâh** onları <istediğiniz rızıkları> kâfirlere haram kılmıştır!" derler.)

Sonra (birbirlerine): **"Cehennem bekçilerine yalvarın!" derler. Onlar** (cehennemde yananların bu yalvarış ve yakarışı karşısında zebânîler): **"Elçileriniz** (olan peygamberler) **size**(, kâfirlik ve isyânınızın fenâlığına delâlet eden) **pek açık deliller getirmekte değil miydi?" derler.**

Onlar: "Evet! (Bize iknâ edici birçok delil getirdilerse de, biz onları inkâr ederek: "**Allâh** hiçbir şey indirmiş değildir, siz büyük bir dalâlettesiniz!" demiştik.)**" derler.**

Onlar da: "Öyleyse (biz size duâ edemeyiz, artık kendinize) **siz duâ edin!** (Çünkü sizin yaptıklarınızı yapanlar hakkında bizim duâ etmemiz imkânsızdır.) **Zâten kâfirlerin duâsı ancak bir ziyan içerisinde** (olduğundan hiçbir kabul görmeyecek)**dir." derler.** *(Mü'min Sûresi:50)*

Bu sefer onlar: "Mâlik'e yalvarın!" derler ve: "Ey Mâlik! Rabbin hakkımızda hüküm versin!" derler. O da (bin sene sonra) **onlara: "Şüphesiz siz** (cehennemde) **kalıcılarsınız!" diye cevap verir.** *(Zühruf Sûresi:77)*

Bunun üzerine onlar: "Rabbinize yalvarın, çünkü Rabbinizden daha hayırlı kimse yoktur!" derler ve:

"Ey Rabbimiz! (Kötü amellerimiz sebebiyle) **sapıklığımız bize gâlip geldi de böylece biz,** (doğru yoldan) **sapanlar topluluğu olduk.**

Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar, eğer (inkâra) **dönecek olursak gerçekten biz** (nefislerine) **zulmeden** (ve cezâyı hak eden) **kimseleriz." derler. Rableri de onlara:**

"(Kovulmuş köpek gibi) orada (rahmetimden) **uzak olun/*alçakça susun*/ ve Benimle konuşmayın!" diye cevap buyurur.** *(Mü'minûn Sûresi:107-108)*

İşte o zaman bütün hayırlardan ümit keserler ve inilti içerisinde pişmanlık ve bedduâya başlarlar." *(Tirmizî, Cehennem:5, no:2586, 4/707-708; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/76-77)*

Zeyd ibni Rufey' *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur:

٤٠٢- عَنْ زَيْدِ بْنِ رُفَيْعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ -رَفَعَهُ- قَالَ: «إِنَّ أَهْلَ النَّارِ إِذَا دَخَلُوا النَّارَ بَكَوُا الدُّمُوعَ زَمَانًا، ثُمَّ بَكَوُا الْقَيْحَ زَمَانًا». قَالَ: «فَيَقُولُ لَهُمُ الْخَزَنَةُ: يَا مَعْشَرَ الْأَشْقِيَاءِ، تَرَكْتُمُ الْبُكَاءَ فِي الدَّارِ الْمَرْحُومِ فِيهَا أَهْلُهَا فِي الدُّنْيَا، هَلْ تَجِدُونَ الْيَوْمَ مَنْ تَسْتَغِيثُونَ بِهِ»؟ قَالَ: « فَيَرْفَعُونَ أَصْوَاتَهُمْ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! يَا مَعَاشِرَ الْآبَاءِ وَالْأُمَّهَاتِ وَالْأَوْلَادِ! خَرَجْنَا مِنَ الدُّنْيَا عِطَاشًا، وَخَرَجْنَا مِنَ الْقُبُورِ عِطَاشًا، وَكُنَّا طُولَ الْمَوْقِفِ عِطَاشًا، وَنَحْنُ الْيَوْمَ عِطَاشٌ، فَأَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ. فَيَدْعُونَ أَرْبَعِينَ سَنَةً لَا يُجِيبُهُمْ، ثُمَّ يُجِيبُهُمْ: ﴿ ... إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ﴾ فَيَيْأَسُونَ مِنْ كُلِّ خَيْرٍ».

402- **"Şüphesiz cehennem ehli ceheneme girdiklerinde bir zaman kan ağlarlar, sonra bir süre irin ağlarlar. O zaman cehennem bekçileri onlara: 'Ey eşkiya gürûhu! Dünyâda, halkının rahmete nâil olabileceği o yurtta ağlamayı bıraktınız** (da, burada mı ağlamaya başladınız)**! Acabâ bugün kendisinden yardım isteyeceğiniz birini bulabilecek misiniz?' derler.**

Bunun üzerine onlar seslerini yükselterek: 'Ey cennet ehli! Ey babalar, anneler ve çocuklar topluluğu! Biz dünyâdan susuz vaziyette çıktık, kabirlerden de susuz olarak çıktık, mahşerde durduğumuz süre de susuz bir halde bekledik! Bugün de biz hâlâ susuzuz. Öyleyse siz bize sudan ya da Allâh'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden biraz akıtın!' derler.

Böylece kırk sene yalvarırlar da kimse onlara cevap vermez. Sonra (cehennem bekçisi)**: 'Şüphesiz siz burada kalıcılarsınız!' diye cevap verir. Bunun üzerine onlar her türlü hayırdan ümit keserler."** *(İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Sıfatü'n-nâr, no:211, 6/445; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/358; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/256)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın, cennet ehlinin sıfatı hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

٤٠٣- وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ ذَكَرَ فِي صِفَةِ أَهْلِ الْجَنَّةِ: «أَنَّهُمْ يَرَوْنَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ كُلَّ جُمُعَةٍ، وَلِمَنْزِلِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ أَلْفُ بَابٍ، فَإِذَا رَأَوُا اللهَ تَعَالَى، دَخَلَ مِنْ كُلِّ بَابٍ مَلَكٌ مَعَهُ الْهَدَايَا الشَّرِيفَةُ وَقَالَ: إِنَّ نَخْلَ الْجَنَّةِ خُشُبُهَا الزُّمُرُّدُ، وَتُرَابُهَا الذَّهَبُ الْأَحْمَرُ، وَسَعَفُهَا حُلَلٌ وَكِسْوَةٌ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ، وَثَمَرُهَا أَمْثَالُ الْقِلَالِ أَوِ الدِّلَاءِ، أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ الْفِضَّةِ وَأَلْيَنُ مِنَ الزُّبَدِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ، لَا عَجَمَ لَهُ».

403- "Cennet ehli her cumâ **Allâh Azze ve Celle**'yi göreceklerdir, onlardan her birinin konağının bin kapısı vardır. Onlar **Allâh-u Te'âlâ**'yı gördükleri zaman her kapıdan bir melek, yanında kıymetli hediyeler bulunarak girecektir.

Cennet hurmasının gövdesi zümrüttür. Cenetin toprağı kırmızı altındır, yaprakları cennet ehlinin hulleleri ve kisveleridir. Meyveleri büyük küpler gibi ya da kovalar gibi (büyük), gümüşten daha beyaz, köpükten daha yumuşak, baldan daha tatlı ve çekirdeksizdir." *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/77)*

İşte cennet ehlinin vasfıyla cehennem ehlinin sıfatı bu kadar farklıdır.

Rivâyete göre kıraat ehlinden biri, kâfirlerin: "(Sâhip olduğunuz) **sudan veyâ Allâh'ın sizi rızıklandırmış olduğu** (yiyecek-içecek türü) **şeylerden** (ne olur) **biraz da bizim üzerimize akıtın!**" sözünü okuyunca, Üstâd **Ebû Ali ed-Dekkak** *(Kuddise Sirruhû)*:

"İşte bunların dünyâda bütün rağbet ve şehvetleri yiyip içmeye dâir idi, âhirette de bu hal üzere kaldılar. Demek ki insan yaşadığı hal üzere ölecektir ve öldüğü hal üzere haşrolacaktır." dedi.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Bekir** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Cehennem ehli çok susayınca kendilerinden harâreti savuşturmak için önce su istemişler, sonra yemek ihtiyâcını göz önünde bulundurarak rızık istemişlerdir. Çünkü şiddetli susuzluğa tutulan bir kişinin yemek yemesi kolay olmaz."

Gerçi kimisi su istemiş, kimisi de yemek istemiş, ama bu hepsinin isteğiymiş gibi zikredilmiş olabilir. Âyet-i celîlenin lafzında bu, konu edilmemişse de böyle mânâ verilebilir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şu rivâyeti yapmıştır:

"Bir adam (cennetteki) kardeşine: 'Ey kardeşim! Bana yardım et, çünkü ben yandım, bana biraz su akıt!' diye seslenince, o kişiye: 'Ona cevap ver!' denilir. O da: 'Şüphesiz **Allâh** onları kâfirlere haram kılmıştır!' der." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/236; İbni Ebî Hâtim, no:8532, 5/1490; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/413)*

"Dürru'l-mensûr, Kurtubî ve Rûhu'l-beyân" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; cehennem ehli aç ve susuz kalınca: "Ey Rabbimiz! Bizim cennette akrabamız var, bize izin ver de onları görüp konuşalım!" dediler.

Bunun üzerine onlara bu izin verilince cennetteki yakınlarına ve içinde bulundukları sonsuz nîmetlere bakarlar ve onları tanırlar. Ama suratlarının siyahlığından dolayı cennet ehli onları tanıyamaz.

Cennet ehline onların kim oldukları tanıtıldıktan sonra, bunlar onlara: "Bize de cennet sularından akıtın da, susuzluğumuzun harâretini söndürsün ya da **Allâh**'ın size verdiği diğer rızıklardan bize de atın!" derler. Çünkü onlar dünyâda midelerinin kulu olan, yemeye içmeye düşkün kimselerdi. Nihâyet yaşadıkları hal üzere öldüler, öldükleri hal üzere de haşredildiler.

Cennet ehli ise, dünyâda uzun süre aç ve susuz kalarak midelerini **Firdevs** ziyâfetine hazırladıklarından, cennetteki uğraşıları da canlarının çektiği şeylerle olmuştur. Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; insan azap içerisinde olsa bile yemeden içmeden duramaz.

Bu yüzden su hayrı çok fazîletli olmuş ve insanlara su içiren kişinin sevâbı hakkında birçok hadîs-i şerîf ve rivâyetler vârid olmuştur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٠٤- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَقَى شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ حَيْثُ يَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ أَعْطَاهُ اللهُ بِكُلِّ شَرْبَةٍ سَبْعِينَ أَلْفَ حَسَنَةٍ، وَإِذَا سَقَاهَا حَيْثُ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ عَشْرَ رِقَابٍ مِنْ وُلْدِ إِسْمَاعِيلَ».

404- **"Her kim suyu bulma imkânı olduğu yerde bir yudum su içirirse Allâh ona her yudumuna karşılık yetmiş bin sevap verir, suyu bulamadığı yerde su içirirse İsmâîloğullarından (Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâsı olan Araplardan) **on köle âzâd etmiş gibi olur."** *(Vâhidî, el-Vesît:2/373)*

Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

٤٠٥- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ:

«مَنْ سَقَى مُسْلِمًا شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ بَاعَدَهُ اللهُ بِهَا مِنَ النَّارِ بِقَدْرِ شَوْطِ فَرَسٍ».

405- **"Her kim bir Müslümana bir yudum su içirirse, Allâh onu cehennemden bir atın yarış mesâfesi kadar uzaklaştırır."** *(Vâhidî, el-Vesît:2/373)*

Yine bundan anlaşıldığı üzere; ölülere yapılacak en büyük hayır ve onlar adına verilecek en büyük sadaka sudur.

Nitekim **Ebu'l-Cevzâ** *(Radıyallâhu Anh)*, **İbni Abbas** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya hangi sadakanın daha üstün olduğunu sorduğunda o: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٠٦- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سُئِلَ أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ الْمَاءُ، أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى أَهْلِ النَّارِ لَمَّا اسْتَغَاثُوا بِأَهْلِ الْجَنَّةِ، قَالُوا: ﴿... أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ ...﴾».

406- **"Sadakanın en üstünü sudur! Görmedin mi ki, cehennem ehli cennet ehlinden yardım isterlerken: 'Bize su akıtın, ya da Allâh'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden** (bir şeyler verin)**!' demişlerdir."** buyurdu." diye cevap verdi. *(İbni Ebî Hâtim, no:8533, 5/1490; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3380, 3/221; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/316; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/412-413)*

Sa'd ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere o: "Yâ **Rasûlellâh! Sa'd**'ın annesi vefât etti, (onun nâmına) hangi sadaka daha fazîletlidir?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٠٧- عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أُمَّ سَعْدٍ مَاتَتْ فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ قَالَ: «اَلْمَاءُ». قَالَ: فَحَفَرَ بِئْرًا. وَقَالَ: «هٰذِهِ لِأُمِّ سَعْدٍ».

407- **"Su** (hayrı)**!"** buyurunca o bir kuyu kazdırdı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"İşte bu, Ümmü Sa'd'e âit** (bir hayır vakfiyesi)**dir!"** *(Ebû Dâvûd, Zekât:41, no:1681, 1/526; Nesâî, Vesâyâ:9, no:3666, 6/565; İbni Mâce, Edeb:8, no:3684, 2/1214)* buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfler, sadakanın ölülere fayda vereceğine delâlet etmektedir. **Ehl-i Sünnet**'in görüşü budur.

Su hayrının tahisîsi ise, ya **Hicaz** toprağının suya ihtiyâcı fazla olduğundan dolayı, bu sadakanın sevâbı çok olduğu içindir veyâ cehennem harâret yuvası olduğundan, harâretin savuşturulması da zıttıyla olduğu içindir. Zîrâ sıcaklığın zıttı olan serinlik, suyun vasıflarındandır. Her şeyin karşılığı da tersiyle olur. Yine de en iyi bilen **Allâh-u Te'âlâ**'dır!

Tâbi'înden biri şöyle buyurmuştur: Günahları çok olan kişi su hayrı yapsın. **Allâh-u Te'âlâ** köpeği sulayanın günahlarını affetmişken, bir mümini sulayan ve onun hayâtını devâm ettirmesine sebep olan kişinin hâli nice olur?

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٠٨- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَيْنَا رَجُلٌ يَمْشِي فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَنَزَلَ بِئْرًا فَشَرِبَ مِنْهَا ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا هُوَ بِكَلْبٍ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ لَقَدْ بَلَغَ هٰذَا مِثْلُ الَّذِي بَلَغَ بِي فَمَلَأَ خُفَّهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ ثُمَّ رَقِيَ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَإِنَّ لَنَا فِي الْبَهَائِمِ أَجْرًا قَالَ: «فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ».

408- **"Bir ara bir adam yürürken susuzluğu şiddetlenince bir kuyuya inerek ondan içti. Sonra çıktığında dilini dışarı çıkarmış, susuzluktan** (yeri eşeleyip altından çıkan) **nemli toprağı yiyen bir köpekle karşılaştı da: 'Gerçekten bana ulaşanın bir benzeri buna da ulaşmış!' dedi.**

Derken mestini (suyla) **doldurdu, sonra onu ağzıyla tutarak yukarı çıktı ve köpeği içirdi. Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ ona teşekkür etti ve onu affetti!"**

O zaman sahâbe: "Yâ **Rasûlellâh**! Gerçekten bizim için hayvanlar(ı sulamak)da ecir var mıdır?" dediklerinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Her yaş ciğerde(, her canlıya iyilik yapmakta) **bir ecir vardır!"** buyurdu. *(Buhârî, Müsâkât:10, no:2234, 2/833; Müslim, Selâm:41, no:2244, 4/1761)*

Bunun tersi de, **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîfte görülmektedir:

٤٠٩- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَسَقَتْهَا إِذْ حَبَسَتْهَا وَلَا هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ».

409- **"Bir kadın, ölünceye kadar hapsettiği bir kedi yüzünden azâba uğratılmıştır ve ondan sebep cehenneme girmiştir. O onu hapsettiğinde ne yedirip içirmiştir, ne de yerin böceklerinden yemesi için bırakmıştır!"** *(Müslim, Selâm:40, no:2242, 4/1760; Buhârî, Müsâkât:10, no:2235,36, 2/833, 834; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/210)*

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Âişe** *(Radyallâhu Anhâ)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Engellenmesi helâl olmayan şey nedir?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤١٠- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنْعُهُ قَالَ: «اَلْمَاءُ وَالْمِلْحُ وَالنَّارُ». قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! هٰذَا الْمَاءُ قَدْ عَرَفْنَاهُ فَمَا بَالُ الْمِلْحِ وَالنَّارِ؟ قَالَ: «يَا حُمَيْرَاءُ! مَنْ أَعْطَى نَارًا فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَا أَنْضَجَتْ تِلْكَ النَّارُ وَمَنْ أَعْطَى مِلْحًا فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَا طَيَّبَ ذٰلِكَ الْمِلْحُ وَمَنْ سَقَى مُسْلِمًا شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ حَيْثُ يُوجَدُ الْمَاءُ فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ رَقَبَةً وَمَنْ سَقَى مُسْلِمًا شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ حَيْثُ لَا يُوجَدُ الْمَاءُ فَكَأَنَّمَا أَحْيَاهَا».

410- **"Su, tuz ve ateştir!"** buyurdu. **Âişe** *(Radyallâhu Anhâ)* anlatıyor: "O zaman ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! Suyu anladık da, ya tuzla ateşin durumu nedir?' diye sorduğumda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

'Ey Hümeyrâ! Her kim bir ateş verirse, sanki o ateşin pişirdiği şeylerin tamâmını tasadduk etmiş gibidir, tuz veren ise sanki o tuzun lezzetlendirdiği şeylerin hepsini sadaka vermiş gibidir.

Bir Müslümana su bulunduğu yerde bir yudum su içiren kimse, bir köle âzâd etmiş gibidir. Su bulunmadığı yerde bir Müslümana bir yudum su içiren ise, sanki onu yaşatmış gibidir!' buyurdu." *(İbni Mâce, er-Ruhûn:16, no:2474, 2/826-827; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/210)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlenin sonunda cennet ehlinin cehennemliklere cevâbı olarak zikredilen:

﴿... إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ﴾

"Gerçekten Allâh o (yiyecek ve içeceklerin) **ikisini de kâfirlere yasaklamıştır."** sözü, kâfirlerin dünyâda müminlere söylemiş olduğu:

﴿... أَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللهُ أَطْعَمَهُ ... ﴿٤٧﴾﴾

"Biz mi yedireceğiz o kimseyi ki, Allâh dileseydi onu yedirirdi!" *(Yâsîn Sûresi:47)* sözüne mukabildir.

Tabî ki burada zikredilen tahrîm, dînî mânâda bir yasaklık hükmü taşımaz, çünkü o saatten sonra kâfirler ne haram ne de helâl hiçbir rızık bulacak değillerdir. Ancak bu, engelleme mâhiyeti taşır.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; kim olursa olsun, bir insan kâfir olarak ölmüşse cennet ona haram kılınmıştır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤١١- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَلْقَى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَى وَجْهِ آزَرَ قَتَرَةٌ وَغَبَرَةٌ فَيَقُولُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ لَا تَعْصِنِي فَيَقُولُ أَبُوهُ فَالْيَوْمَ لَا أَعْصِيكَ فَيَقُولُ إِبْرَاهِيمُ يَا رَبِّ إِنَّكَ وَعَدْتَنِي أَنْ لَا تُخْزِيَنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ فَأَيُّ خِزْيٍ أَخْزَى مِنْ أَبِي الْأَبْعَدِ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: إِنِّي حَرَّمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ».

411- **"İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* **kıyâmet günü babasına kavuştuğunda onun yüzünde siyahlık ve toz bulunacaktır. İbrâhîm ona: 'Ben sana: 'Bana karşı gelme!' demedim mi?' diyecek, babası da: 'Artık bugün sana isyân etmeyeceğim!' diyecektir.**

Bunun üzerine İbrâhîm: 'Yâ Rabbi! Muhakkak ki Sen bana, insanların diriltilecekleri günde beni rüsvay etmeyeceğine dâir söz vermiştin, şimdi bu (rahmetinden) **en uzak babamdan daha büyük rüsvaylık ne olabilir?** (Acabâ bu vaadini tahkik buyurmak üzere babamı affetmez misin?)' **diyecek, Allâh-u Te'âlâ da:**

'(Senin baban da olsa) **şüphesiz Ben cenneti kâfirlere haràm kıldım!' buyuracaktır."** *(Buhârî, Enbiyâ:11, no:3172, 3/1223; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/414)*

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Rahimehullâh)*ın şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir: **Ebû Tâlib** vefât edeceği hastalığına tutulunca, **Kureyş** (alay etmek için) ona: "Ey **Ebû Tâlib**! Kardeşinin oğluna bir elçi göndersen de sana o bahsettiği cennetten şifâ olacak bir şey (bir salkım üzüm) gönderse!" dediler.

Elçi yola çıktı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bulduğunda **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)* onun yanında oturuyordu. Gelen kişi: "Yâ **Muhammed**! Amcan sana: 'Ey Kardeşimin oğlu! Ben çok yaşlı, güçsüz ve hasta biriyim, şu bahsettiğin cennetinden; oranın yiyeceğinden ve içeceğinden biraz gönder de bana şifâ olsun!' diyor." deyince, **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)*:

٤١٢- «إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ».

412- **"Şüphesiz Allâh onları kâfirlere haram kılmıştır."** dedi.

Elçi dönüp onlara: "Sizin benimle gönderdiğiniz haberi **Muhammed**'e tebliğ ettim, fakat bana bir şey vermedi, ama **Ebû Bekir**:

'Şüphesiz Allâh onları kâfirlere haram kılmıştır.' dedi." deyince, müşrikler(: "Hani ne oldu?" dercesine) **Ebû Tâlib**'e yüklendiler.

Nihâyet o, kendi tarafından bir elçi göndermek zorunda kaldı, o elçi de **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)*ı aynı yerinde buldu ve o ona aynı cevâbı verdi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤١٣- «إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ طَعَامَهَا وَشَرَابَهَا».

413- **"Şüphesiz Allâh o ikisini, oranın yiyeceğini de içeceğini de kâfirlere haram kılmıştır."** buyurdu. *(Vâhidî, el-Vesît:2/374; İbni Ebî Hâtim, no:8536, 5/1491; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/316; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/413)*

Haberde rivâyet edildiğine göre; bir kere **Ebû Cehil ibni Hişam** alay etme maksadıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir adam göndererek: "Bana cennetinin üzümünden ya da diğer meyvelerinden bir şey yedir." deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*a:

٤١٤- «قُلْ لَهُ إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ».

414- **"Ona: 'Şüphesiz Allâh onları kâfirlere haram kılmıştır.' de"** buyurdu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/544)*

Akîl ibni Sümeyr *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* soğuk su içtiğinde ağlamaya başladı, ağlaması şiddetlenince ona: 'Seni ağlatan nedir?' denildi. O: '**Allâh**'ın kitabında bulunan:

﴿وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ... ﴿٥٤﴾﴾

"Onlarla istedikleri şeyler arasına engel konuldu!" *(Sebe' Sûresi:54)* âyetini hatırladım da, cehennem ehlinin canlarının soğuk sudan başka bir şeyi çekmeyeceğini anladım. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** (onların isteklerini naklederken): **"Bize sudan ya da Allâh'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden akıtın!"** buyurmuştur.' dedi." *(Beyhakî, Şü'abü'l-îman, no:4614, 4/149; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/414)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cehennem ehlinin cennet ehlinden talebi: "Bize rahmet suyunu akıtın, ya da **Allâh**'ın size nasip ettiği kurbeti (yakınlık hâlini) bize ulaştırın!" şeklinde olmuştur.

Bâzı ulemânın beyânına göreyse; onlar: "Bize hayat suyundan bir parça akıtın ki onunla hayat bulalım, ya da **Allâh**'ın size nasip ettiği nîmetlerden bir miktar bize gönderin ki onlarla nîmetlenelim!" demişlerdir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; insanda en son kalan ihtiyaçlardan biri de yeme-içme ihtiyâcıdır. Nitekim cehennem ehli onca şiddetli azap içerisinde açlıklarını ve susuzluklarını fark ederek bunca yalvarış ve yakarışta bulunacaklar ve o kadar acılar içerisinde yine de bir yudum su veyâ bir lokma ekmek isteyeceklerdir.

Hâlbuki bugünkü âdete göre; dayanılmaz acılara düşen kişi yemekten içmekten kesilmektedir. İşte bu, çok çetin bir durumdur (ki, yakıcı azapla birlikte açlık ve susuzluk acısı birbirini aratmaktadır).

Sonra bak gör ki; **Allâh-u Te'âlâ** onlara azap etmeye muhtaç olmadığı halde ve onlara istedikleri her şeyi verme gücüne sâhipken, yine de onlara bir damla su vermemektedir. (İşte bu, cimriliğinden veyâ âcizliğinden değildir.)

Lâkin bu, rubûbiyyetin kahrı ve ehadiyyetin izzetidir (ki, Rabliğinin verdiği ezici güç ve birliğinin gereği olan ululuk, Kendisini inkârın cezâsını böyle takdir etmiştir). Zâten şüphesiz her dilediğini istediği şekilde yapabilen ancak O'dur!

Nitekim O onlara bugün (dünyâda) Kendisini tanıma husûsunda bir zerre tattırmadığı gibi, yarında (âhirette) o zor haller içerisinde onlara bir damla içirmeyecektir.

Şâirler bu mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

وَأَقْسَمْنَ لَا يَسْقِينَنَا -الدَّهْرَ- قَطْرَةً وَلَوْ فُجِّرَتْ مِنْ أَرْضِهِنَّ بُحُورُ

"Yemin ettiler ki, ne kadar zaman geçse de bize bir damla içirmeyecekler, Velev ki arâzilerinden denizler fışkırtılacak olsa!"

Denilmiştir ki: "Cehennem ehlinin su talebinin sebebi, göz pınarları kuruduğu için ağlayamaz hâle gelmelerindendir. Bu yüzden ağlayabilmek için su istemişlerdir!"

Bu mânâda şöyle denilmiştir:

يَا نَازِحًا نَزَفَتْ دَمْعِي قَطِيعَتُهُ هَبْ لِي مِنَ الدَّمْعِ مَا أَبْكِي عَلَيْكَ بِهِ

**"Ey uzaklığı gözümün yaşını kurutan gurbetteki sevgili!
Bana biraz gözyaşı bağışla da, sana onunla ağlayayım bâri!"**

Bu mânâda şöyle inşâd etmişlerdir:

جَرَفَ الْبُكَاءُ دُمُوعَ عَيْنِكَ فَاسْتَعِرْ عَيْنًا لِغَيْرِكَ دَمْعُهَا مِدْرَارُ

مَنْ ذَا يُعِيرُكَ عَيْنَهُ تَبْكِي بِهَا أَرَأَيْتَ عَيْنًا لِلْبُكَاءِ تُعَارُ؟

**"Ağlamak, gözünün yaşlarını kuruttu, öyleyse emânet al,
Senden başkasına âit bir gözü ki, onun yaşları bolca akar olsun!
Kimdir o kimse ki, sana gözünü emânet versin de onunla ağla sen,
Ağlamak için emânet alınacak bir göz hiç gördün mü sen!"**

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kolunu paçasını sıvayıp **Allâh** yolunda ciddiyet takınan kullar O Aliyy ve Kebîr'in huzûruna ulaştıklarında, O da onlara gaybının sularından akıtarak kalp ve sır latîfeleri dolup taştığında, bu da onlara ledünnî ilimler ve Rabbânî sırlar kazandırdığında, işte o zaman tembel ve kusurlu kişiler onlara:

"**Allâh**'ın sizi suladığı o sudan bize de akıtın, ya da **Allâh**'ın size nasip ettiği ilim ve mârifetlerden bize de ulaştırın!" diye seslenirler. Onlarsa: "**Allâh** bunları tembellere haram etti!" derler.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Cennet ehlinin, cehennem ehline yardım edemeyeceği:

﴿ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾ ﴾

Münâfık erkeklerle münâfık kadınların (sırat köprüsüne varmadan önce nurları söndüğünde), **o îmân etmiş olanlar**(ı şimşek hızıyla cennete götürülürken gördükleri zaman, onlar)**a:**

"Bizi bekleyin de nûrunuzdan bir parça alalım!" diyeceği (o müthiş) **günü** (hiç aklından çıkarma) **ki**(, o gün müminler tarafından onlara):

"Dönün arkanıza (doğru; gerisin geri dünyâya) **da** (böyle) **bir nûr**(u kazandıracak îmânı ve sâlih amelleri orada) **arayın!" denilecektir.**

Birden onlar arasına (cennetle cehennemi birbirinden ayıran ve A'râf diye adlandırılan) **bir sur çekilmiştir ki, ona âit bir kapı vardır** (ve cennet ehli ondan cennet tarafına geçecektir).

Onun (cennete açılan) **iç tarafı ki, rahmet ancak oradadır, dış yanı ise; o** (cehennemdeki) **azap sâdece onun cihetinden** (münâfıklara yönelecek)**dir.**
(Hadîd Sûresi:13)

﴿اَلَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (51)

(اَلَّذِينَ) **o kâfirler ki,** (اتَّخَذُوا) **edindiler,** neyi? (دِينَهُمْ) **dinlerini,** nedir edindiler? (لَهْوًا) **bir eğlence,** daha? (وَلَعِبًا) **bir oyun,** daha? (وَغَرَّتْ) **aldattı,** kimi? (هُمُ) **onları,** ne? (الْحَيَاةُ) **hayat,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en yakın,** yâni; yaşadıkları dünyâ hayâtı,

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اَلَّذِينَ) mevsûlünün i'râbı hakkında üç görüş vardır:

a) Bir önceki (الْكَافِرِينَ) kelimesinden sıfat veyâhut bedel olmak üzere cer mahallinde bulunması zâhir olan görüştür.

b) Kat' üzere (geriyle irtibatını kesme durumunda), mahzûf bir mübtedânın haberi olarak mahallen merfû'dur.

c) Yine kat' üzere (أَعْنِي) takdîriyle mahallen mensûb olabilir.

2- (الْحَيَاةُ) kelimesinin sıfatı olan (الدُّنْيَا) kelimesi, yakınlık mânâsına gelen (دُنُوّ) masdarından gelen (أَدْنَى) kelimesinin (فُعْلَى) vezninde müennesidir. Te'nîs için olan elifi zarûret dışında hazfedilmez.

Lâmel fiili (وَاوْ) olan her (فُعْلَى) veznindeki kaideyi muttarideye göre, (يَا) harfi (وَاوْ)dan mübeddeledir. Ancak (قُصْوَى) kelimesi, **Temîm** lügatı dışında yaygın olup, (حُلْوَى) kelimesi ise herkes nezdinde şazdır. Bâzen isimler gibi isti'mal edilerek mevsûfu zikredilmeyebilir. (تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا) *(Enfâl Sûresi:67)* âyet-i kerîmesi bu kabildendir.

Dolayısıyla (فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) terkîbine "Dünyâ hayâtı" mânâsını vermek galat-ı meşhur kabîlindendir. Ancak "Dünyâ olan hayat" denilmesi gerekir ki bu da, hâli hazırda yaşıyor olmamız îtibârıyla "En yakın hayat" anlamına gelir. *(Semîn-i Halebî, ed-Dürru'l-masûn:1/489-490, Mahmud Sâfî, el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân:8/425)*

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyuracak: (فَالْيَوْمَ) **işte bu gün,** (نَنْسَا) **unuturuz,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne gibi unutma? (كَمَا نَسُوا) **onlar unuttukları gibi,** neyi? (لِقَاءَ يَوْمِهِمْ) **günlerine kavuşmayı,** öyle gün ki, (هٰذَا) **bu,** daha ne gibi? (وَمَا كَانُوا) **oldukları gibi,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** nedir oldukları? (يَجْحَدُونَ) **bile bile inkâr ederler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اَلْيَوْمَ) zarfı, mâba'diyle mensûbtur.

2- (كَمَا) terkîbi mahzûf bir mef'ûlü mutlakın na'tı olup takdîr: (نَنْسَاهُمْ نِسْيَانًا مِثْلَ نِسْيَانِهِمْ لِقَاءَ يَوْمِهِمْ) şeklinde olur. (كَافْ) harfi, ta'lîl için de olabilir ki buna göre mânâ: (نَنْسَاهُمْ لِأَجْلِ نِسْيَانِهِمْ لِقَاءَ يَوْمِهِمْ) şeklinde olup mânâ: "Bu günlerine kavuşacaklarını unuttukları için onları terkederiz." demektir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(**Allâh-u Te'âlâ** cennet nîmetlerini) **o** (îmansız) **kimselere** (haram kılmıştır) **ki;** (kendi kafalarından helâller ve haramlar uydurmuş ve uymaları gereken gerçek) **dinlerini bir eğlence ve bir oyun** (malzemesi) **edinmişlerdi ve o en alçak** (dünyâ) **hayât**(ının geçici yaldızları ve boş vaatleri) **kendilerini aldat**(ıp bırak)**mıştı.** (Tabî ki böyle kimselere cennet nîmetleri haram edilecektir.)"

Artık onlar Bizim âyetlerimizi bile bile inkâr etmekte bulunmuş olduklarından, **bir de** (hiç unutulmaması gereken) **işte bu** (büyük) **günlerine kavuşacaklarını unuttukları için bu** (kıyâmet) **gün**(ü) **Biz de onları unut**(anın muâmelesine tâbi tut)**acağız** (ve hiçbir isteklerine olumlu cevap vermeyeceğiz)**/onları** (ebediyyen cehennemde) **bırakacağız/.**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* buraya: "Mükellef tutuldukları ve yerine getirmekle emrolundukları dinlerini oyun ve eğlence edindiler!" mânâsı vermiştir. Çünkü onlar dirilmeyi inkâr etmekteydiler.

Dirilmeyi inkâr etmek demek, sevapların ve günahların karşılık göreceğini reddetmek anlamı taşır. Bunu böyle bilmeyen oyun ve eğlencededir. Zâten oyun ve eğlence, netîcesi olmayan şeylere denir ki, âkıbeti olmayan işler yapanlar oyun ve eğlencede kalmış olurlar. Ama güzel bir sonuç elde etmek için hareket edenlerin yaptıkları oyun ve eğlence olmaz.

İşte bu nedenle dirilmeyi inkâr edenler bir âkıbet beklentisi içinde olmadıklarından onların her yaptıkları oyun ve eğlence sayılır.

Buranın mânâsı: "Onlar oyun ve eğlenceleri din edindiler!" şeklinde de anlaşılabilir ki buna göre mânâ:

﴿ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ... ﴿٣٥﴾ ﴾

"O (müşrik ola)**nların o Beyt**(-i şerîf)**in yanındaki duâları, bir ıslık çalma ve bir el çırpmadan başka bir şey değildir."** *(Enfâl Sûresi:35)* âyet-i kerîmesi gibi olur.

"Beğavî, Zâdü'l-mesîr, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; müşriklerin, dinlerini eğlence ve oyun edinmeleri dört türlü tefsîr edilmiştir:

1) Bu din **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine uymalarını emrettiği dînidir. Buna göre onlar o dîne uymayarak onu bir eğlence ve oyun yerine koymuşlardır.

2) Onlar kendi dinleri olarak îtikat ettikleri bâtıl yollarını da ciddiye almamışlardır. Böylece onlar işlerine gelmediği zaman kendi dinlerinin kurallarını da bozmuşlardır.

Nitekim yağma ve savaş mecbûriyeti hissettiklerinde, muharrem ayının haramlığını safer ayına tehir etmeleri bunun en bâriz örneklerindendir.

Bahîre ve sâibe gibi özel vasıflara hâiz hayvanlardan istifâdeyi, istedikleri kimselere haram, istediklerine helâl etmelerine, Kâ'be'nin etrafında ıslık çalıp el çırparak duâ etmelerine, çıplak tavaf etmelerine, lâşe yemelerine, fal oklarıyla kısmet aramalarına ve câhiliyet döneminde yapmakta oldukları diğer kötü hasletlere bakıldığında, bunların tamâmının bir lâubâlîlik ve ciddiyetsizlik barındırdığı açıkça görülmektedir.

Zâten küfürde mantık ve bâtılda kural olmaması, onların, inandıkları dinlerini kendi isteklerine göre tahrif etmelerine ve eğlenceye almalarına imkân sağlamıştır.

3) "Onlar eğlence ve oyunu kendilerine din edinmişlerdir" mânâsı, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen:

"**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde İslâm ile alay edenleri kastetmiştir." sözüyle güç kazanmaktadır. Gerçekten de onlar, kendilerini îmâna dâvet edenlerle alay ederlerdi ki bunun, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ıyla ve dîniyle istihzâ anlamına geldiği açıktır.

4) Ebû Ravk *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; buradaki din, bayram mânâsındadır. Bu mânâya göre onlar, bayramlarını zikirsiz, fikirsiz, sâdece oyun ve eğlenceyle geçirmekteydiler. Bundan dolayı İslâm, bayram günlerinde tekbiri meşrû etmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤١٥- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «زَيِّنُوا أَعْيَادَكُمْ بِالتَّكْبِيرِ».

415- **"Bayramlarınızı tekbirle süsleyin!"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:4370, 5/189)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müşrikerin dîni, İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın dîni iken onu değiştirip şeytanın tezyînâtına aldanarak, birtakım bâtıl şeyleri din edinmişlerdir.

"Tefsîr-i Fârisî"de şöyle zikredilmiştir: "Onlar bayramlarını bir eğlence ve oyun edinmiştiler, böylece onlar bayram günlerinde Kâ'be'nin etrafına gelirler ve ellerini birbirine vurarak oyun oynarlardı."

Bayram günleri silahla (kılıç-kalkan oyunuyla), dînen mubah ve meşrû şekilde yapılan at yarışları ve müsâbakalarla oynamaya ruhsat verilmiştir. Asr-ı saâdette bayramlarda def çalınırdı, fakat o zaman deflerin çıngırakları yoktu.

Zamânımızda bayram günlerinde, sünnet merâsimlerinde ve dostlar bir araya geldiklerinde zurna ve zilli def çalınarak ve diğer eğlence âletleri kullanılarak yapılan eğlence merâsimlerine ruhsat verilmemiştir.

Bâzılarının: "Dînimizde genişlik vardır!" gibi sözler sarfetmeleri, İslâm'ın ruhsat verdiği şeylere göredir. Nitekim şerî'ate muhalif olmayacak derecede şakalaşmak da mubah görülmüştür.

Allâh-u Te'âlâ, kâfirlerin, dinlerini oyun ve eğlence edinme vasıflarını zikrettikten sonra, diğer bir vasıflarını açıklamak üzere:

﴿ ... وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ... ﴾

"O en alçak (dünyâ) **hayât**(ının geçici yaldızları ve boş vaatleri) **kendilerini aldat**(ıp bırak)**tı."** buyurmuştur.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ... ﴾

"O en alçak hayat onları aldattı." cümle-i celîlesinde "Aldatma" sıfatı dünyâya isnâd edilmiştir. Oysa dünyâ akıl ve idrâk sâhibi bir şey değildir. Ancak insanların aldanmasına sebep olacak şeylerden olduğu için bu sıfat ona izâfe edilmiştir. Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ۝٦ ﴾

"Benim çağrım onların kaçıştan başka bir şeylerini artırmadı!" *(Nûh Sûresi:6)* sözünde "Kaçırtma" vasfı, dâvet ve tebliğe, bu mânâda isnâd edilmiştir. Gerçekten de dünyâ öyle güzel bir görünüme ve câzip bir yaşantıya sâhiptir ki, bu vasıflar akıllı birinde olsaydı elbette o kişi aldatıcılık vasfını elde etmiş olurdu.

Gerçi buraya: "Dünyâ hayâtının ehli olan önderler ve kodamanlar onları aldattı!" diye mânâ vermek de yanlış olmaz.

Fahrurrâzî ve Hâzin *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile: "Dünyâ hayâtı onları aldattı!" ifâde-i celîlesi mecazdır. Çünkü dünyâ hayâtı hakîkî mânâda aldatıcı değildir. Ne var ki insan dünyâ hayâtında aldanır.

Nitekim insan, yaşantısını sürdürürken uzun ömür, güzel geçim, mal fazlalığı ve makam-mevki beklentisine girer. İşte bu konulara son derece rağbet edince, dünyâ talebinde boğularak din arzusundan engellenir.

Buna göre mânâ: "Onların sâhip oldukları geçim bolluğu ve peşin lezzetler, kendilerini **Allâh**'a ve Rasûlüne îmân etmekten engellemiş ve âhiretten nasip almalarına mâni olmuştur ve nihâyet onlar bu gaflet hallerini sürdürürlerken âniden ölüm gelip çatmıştır." şeklinde anlaşılabilir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu makamda: "Dünyâ onları peşin yaldızlarıyla ve boş vaatleriyle meşgul etmiştir." diye mânâ verdikten sonra: "İşte dünyânın kendi adamlarına karşı tutumu budur. **Allâh-u Te'âlâ** onu kahretsin! Aldatır, zarar verir ve geçip gider!" demiştir.

Mîrğanî *(Rahimehullâh)* da bu bapta şunları söylemiştir: "Onlar dünyâ hayâtının lezzetlerini görünce orayı rahatlık mahalli kabul ederek aldanmışlardır. Oysa **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤١٦- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ».

416- **"Dünyâ müminin zindanı, kâfirin ise cennetidir!"** *(Müslim, Zühd:4, no:2956, 4/2272; Tirmizî, Zühd:16, no:2324, 4/562; İbni Mâce, Zühd:4, no:4113, 2/1378; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9065, 3/340; Mîrğanî, Tâcü't-tefâsîr:1/318)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede, kâfirlerin dünyâ hayâtı tarafından aldatıldığı açıklanmıştır ki; onların Müslümanlarla alay etmeleri de bu aldanmanın bir netîcesidir.

Nitekim haberde vârid olduğu üzere; **Ebû Cehil, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir adam göndermiş, o da alayvârî bir şekilde: "Bana cennetinin üzümünden ya da diğer meyvelerinden yedir!" demiş, **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)* da: "**Allâh** onları kâfirlere haram kıldı!" diye cevap vermiştir.

O halde akıllı kişi bu gaddar ve hîlekâr dünyâya aldanmamalıdır.

دَرْ دِيدَهْ اِعْتِبَارْ خوَابِيسْتْ بَرْ رَهْگُذَرِ اَجَلْ سَرَابِيسْتْ

مَشْغُولْ مَشُوْ بَسُرْخ و زَرْدَشْ اَنْدِيشَه مَكُنْ زِ گَرْم و سَرْدَشْ

سَرْمَايَهْ آفَتَسْتْ زِنْهَارْ خُودْ رَا زِ فَرِيبِ اُو نِگَهْدَارْ

"(Şu dünyânın) **gözdeki görünüşü** (ve kadr-u kıymeti), **bir uyku gibidir, Ecele** (ölüme) **giden yolda bir seraptır** (ve yalnız zandan ibârettir)!

(O dünyânın) **kırmızısıyla sarısıyla** (altınıyla gümüşüyle, rengârenk oyunlarıyla) **meşgul olup oyalanma,**

Sıcağını ve soğuğunu (neşesini derdini, zenginliğini fakirliğini) **kafaya takma, düşünme!**

Sermâyesi âfettir (dünyânın) **aman!**

Sakın kendini onun aldatmasından!"

(**Aşçı Dede**'nin beyânına göre bu beytlerin mânâsı şudur:

"Serap, uzaktan su gibi görünür ama yanına vardığında (anlarsın ki, aslında) hiçbir şey yoktur, topraktır. İşte sen de bu dünyâyı bir serap zannedersin, hâlbuki sâdece yanılgıdır.

Dünyânın aldatmasından korunman gerekir. Zîrâ (aksi halde) onun renkleri, senin (henüz) çocuk olan nefsini aldatır ve seni yoldan çıkartıp bozar." *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:639)*)

Allâh-u Te'âlâ cennet rızıkları kendilerine haram edilen kâfirlerin kötü vasıflarını beyân ettikten sonra, âhirette karşılaşacakları cezâyı açıklamak üzere:

﴿ ... فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴾

"Artık onlar Bizim âyetlerimizi bile bile inkâr etmekte bulunmuş olduklarından, bir de (hiç unutulmaması gereken) **işte bu** (büyük) **günlerine kavuşacaklarını unuttukları için bu** (kıyâmet) **gün**(ü) **Biz de onları unutacağız."** buyurmuştur.

Mâtürîdî Tefsîri'nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هٰذَا ... ﴾

"Artık onlar işte bu (büyük) **günlerine kavuşacaklarını unuttukları için bu** (kıyâmet) **gün**(ü) **Biz de onları unutacağız."** cümle-i celîlesindeki "Unutma" vasfının hiçbir şekilde **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâdı câiz görülemez.

Bu yüzden buraya birkaç türlü mânâ verilmiştir:

1) "**Allâh-u Te'âlâ** onlara unutmalarının karşılığını verecektir!" mânâsına göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın verdiği karşılık unutma mânâsı taşımasa da, onların unutmalarına mukabil olduğu için o isimle anılmış olur. Nitekim:

﴿ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ... ﴾

"Kötü bir muâmelenin karşılığı, benzeri kötü bir davranıştır." *(Şûra Sûresi:40)* âyet-i kerîmesiyle:

﴿ ... فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ ... ﴾

"Kim sizin üzerinize saldırırsa, siz de ona karşı saldırın." *(Bakara Sûresi:194)* âyet-i celîlesinde bu görülmektedir. Çünkü kötülüğün karşılığı kötülük değildir, azgınlığa karşılık vermek de azgınlık olamaz. Bunlar ancak meşrû müdafaa ve kısas adını hak etmişlerdir. Ama bunlar karşılık oldukları şeyin adıyla isimlendirildikleri gibi, burada da unutmanın karşılığı unutma diye adlandırılmıştır.

Buna göre mânâ: **"İşte bu** (büyük) **günlerine kavuşacaklarını unuttukları için bu** (kıyâmet) **gün**(ü) **Biz de onları unut**(anın muâmelesine tâbi tut)**acağız** (ve hiçbir isteklerine olumlu cevap vermeyeceğiz)." şeklinde anlaşılabilir.

2) Allâh-u Te'âlâ'nın bir şeyi unutması veyâ bir şeyden gaflet etmesi düşünülemez. Ancak unutma mefhumu, bırakma mânâsı da taşımaktadır. Buna göre her unutulan terk edilmiş demek olduğundan, burada da mânâ:

"İşte bu (büyük) **günlerine kavuşacaklarını unuttukları için bu** (kıyâmet) **gün**(ü) **Biz de onları** (ebediyyen cehennemde) **bırakacağız."** şeklinde olur.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Beyzâvî, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** hakkında gerçek mânâda unutmak muhal olduğundan, sahâbe ve tâbi'înin müfessirleri: "Onları bugünlerine kavuşacaklarını unuttukları gibi, bugün Biz de onları unutuyoruz!" cümle-i celilesine birkaç türlü mânâ vermişlerdir:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Onlar bugünlerine kavuşma(k için çalışma)yı terk ettikleri gibi, Biz de onları cehennemde bırakırız!" mânâsı vermiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/238; İbni Ebî Hâtim, no:8543, 5/1492; Beyhakî, el-Esmâ ve's-sıfât:2/248; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/415)*

Yine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet hakkında: "**Allâh-u Te'âlâ** onları hayırdan mahrum etmiştir, şerdense mahrum etmemiştir!" şeklinde mânâ vermiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/239; İbni Ebî Hâtim, no:8546, 5/1492; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/415)*

İmâm-ı Mücahid *(Rahimehullâh)*: "Biz onları ateşte bırakırız!" mânâsı vermiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/239; İbni Ebî Hâtim, no:8544, 5/1492; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/415)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* da: "Onlar bugüne kavuşmak için çalışmayı terk ettikleri gibi, Biz de onları rahmetimizden terk ederiz!" mânâsı vermiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/239; İbni Ebî Hâtim, no:8545, 5/1492; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/415)*

Yezîd ibni Ebî Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Şüphesiz cehennemde elbette öyle kuyular vardır ki, oralara atılan unutul(ma muâmelesine tâbi tutul)ur. Oraya atılan kişi dibine ulaşmadan yetmiş sene onun içinde yuvarlanır!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/415)*

Bütün bu mânâlardan anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin âhireti unutmalarının cezâsının adını "Unutma" olarak açıklamıştır ki, bundan maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın onların duâlarını kabul etmeyeceği ve kendilerine rahmetiyle muâmele etmeyeceğidir.

Zâten kâfirlerin de o günü unutmaları gerçek mânâda bir unutma değildir. Zîrâ bir insanın inanmadığı ve aklının ucundan dahi geçirmediği bir şeyi unutması düşünülemeyeceğinden, onların kıyâmete hazırlanmamaları burada "Unutma" tâbiriyle ifâde edilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede ilginç bir latîfe vardır, şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** onları kâfirlikle niteledikten sonra; ilk olarak "Dinlerini eğlence edinmeleri"ni, ikinci olarak "Dînî oyuncağa almaları"nı, üçüncü olarak da "Dünyâ hayâtına aldanmaları"nı konu ettikten sonra:

﴿... وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾

"Bizim âyetlerimizi bile bile inkâr etmekte bulunmuş olduklarından" buyurarak, bütün bu hallerinin âkıbetinin, **"Allâh'ın âyetlerini bile bile inkâr"**la sonuçlandığını açıklamıştır ki bu da, dünyâ sevgisinin bütün âfetlerin başlangıcı olduğuna delâlet etmektedir.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤١٧- عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ».

417- **"Dünyâ sevgisi bütün hatâların başıdır!"** *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:10501, 7/338; Hatîb-i-Tebrîzî, Mişkâtü'l-Mesâbîh, no:5213, 3/114; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:6114, 3/192; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/77)* buyurmuştur. Demek ki, dünyâ sevgisi bâzı kere insanı sapıklığa hattâ kâfirliğe kadar götürebilir.

Bu âyet-i celîleden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kuluna unutma muâmelesi yapması, o kulun **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşacağına inanmaması ve ona göre hazırlık yapmaması sebebiyledir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤١٨- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَيَلْقَى الْعَبْدَ فَيَقُولُ أَيْ فُلْ! أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُسَوِّدْكَ وَأُزَوِّجْكَ وَأُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْإِبِلَ وَأَذَرْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ فَيَقُولُ: بَلَى! قَالَ: فَيَقُولُ: أَفَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلَاقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لَا! فَيَقُولُ: فَإِنِّي أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي ثُمَّ يَلْقَى الثَّانِيَ فَيَقُولُ: أَيْ فُلْ! أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُسَوِّدْكَ وَأُزَوِّجْكَ وَأُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْإِبِلَ وَأَذَرْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ فَيَقُولُ: بَلَى أَيْ رَبِّ! فَيَقُولُ: أَفَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلَاقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لَا! فَيَقُولُ: فَإِنِّي أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي».

418- "(Kıyâmet günü **Allâh-u Te'âlâ**) **bir kula kavuşur da: 'Ey felan! Ben sana ikram etmemiş miydim, Ben seni efendi yapmamış mıydım, Ben seni evlendirmemiş miydim, Ben atları ve develeri sana boyun eğdirmemiş miydim, Ben seni** (toplumuna) **reis olarak ve** (câhiliyet devrindeki hükümdarların aldığı şekilde, ganîmetlerden) **dörtte bir alarak bırakmamış mıydım?' buyurur. O: 'Evet!' der.**

O zaman Allâh-u Te'âlâ: 'Peki sen hiç Bana kavuşacağını düşünmüş müydün?' diye sorar. O: 'Hayır!' deyince: 'Sen Beni unuttuğun gibi Ben de seni terk ediyorum!' buyurur.

Sonra ikinci biriyle karşılaşır ve: 'Ey felan! Ben sana ikram etmemiş miydim, Ben seni efendi yapmamış mıydım, Ben seni evlendirmemiş miydim, Ben atları ve develeri sana boyun eğdirmemiş miydim, Ben seni (toplumuna) **reis olarak ve** (câhiliyet devrindeki hükümdarların aldığı şekilde, ganîmetlerden) **dörtte bir alarak bırakmamış mıydım?' buyurur. O: 'Evet! Ey Rabbim!' der.**

O zaman Allâh-u Te'âlâ: 'Peki sen hiç Bana kavuşacağını düşünmüş müydün?' diye sorar. O: 'Hayır!' deyince: 'Sen Beni unuttuğun gibi Ben de seni terk ediyorum!' buyurur." *(Müslim, Zühd:1, no:2968, 4/2279-80; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/317)*

Ebû Hureyre ve **Ebû Sa'îd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤١٩- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ اللهُ لَهُ: أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ سَمْعًا وَبَصَرًا وَمَالًا وَوَلَدًا وَسَخَّرْتُ لَكَ الْأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ وَتَرَكْتُكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ فَكُنْتَ تَظُنُّ أَنَّكَ مُلَاقِيَّ يَوْمَكَ هٰذَا قَالَ فَيَقُولُ لَا فَيَقُولُ لَهُ: اَلْيَوْمَ أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي».

419- **"Kıyâmet günü bir kul getirilir, Allâh-u Te'âlâ ona: 'Ben sana kulak, göz, mal ve çocuk vermedim mi? Ben davarları ve ekinleri senin emrine vermedim mi? Ben seni** (toplumuna) **reis olarak ve** (câhiliyet devrindeki hükümdarların aldığı şekilde, ganîmetlerden) **dörtte bir alır vaziyette bırakmamış mıydım? Peki, sen işte bu gününde gerçekten Bana kavuşacağını düşünüyor muydun? buyurur. O: 'Hayır!' der.**

O zaman Allâh-u Te'âlâ: 'Sen Beni unuttuğun gibi bugün Ben de seni terk ediyorum!' buyurur." *(Tirmizî, Sıfetü'l-kıyâme:6, no:2428, 4/619)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar **Allâh**'ın emrini terk edip zâyi ettikleri gibi, O da onları azap içerisinde bırakmış ve şikâyetlerine çözüm bulmamıştır.

Artık ardı arkası kesilmeyecek sonsuz asırlar onlar üzerinden peş peşe gelip geçecek, artık ne bir azap açılması, ne bir şarap serinliği, ne bir cevap güzelliği, ne de bir hitap iyiliği söz konusu olmayacaktır. İşte fırsatı varken vuslatın kıymetini bilmeyenlerin cezâsı ancak budur!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tembel ve kusurlu kişiler ciddî çalışan **Allâh** dostlarına: "**Allâh**'ın sizi suladığı o gayb suyundan bize de akıtın, ya da **Allâh**'ın size nasip ettiği ilim ve mârifetlerden bize de ulaştırın!" diye seslenirler.

Onlarsa: "**Allâh** bunları o tembellere haram etti ki, onlar, evliyânın yolunu oyun ve eğlence edinmiştiler. Böylece dünyâ hayâtı kendilerini aldatarak tuzağının içerisine çekmişti!" derler.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ**: "Nasıl ki onlar Zât'ımın müşâhedesiyle Bana kavuşulacağını unuttularsa, velîlerimi ve Beni bilen dostlarımı inkâr ettilerse, Benim kudretimi sınırlandırarak mürşitlerin müritlerini terbiyesinin varlığını reddettilerse, işte bugün Biz de onları müşâhedemizin lezzetinden ve mârifetimizin halâvetinden mahrum bırakıyoruz!" buyurur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Dinlerini oyun ve eğlenceye çevirenlerle ilişkinin kesilmesi, ancak vaaz-u nasîhatin terk edilmemesi:

﴿وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾﴾

(Mükellef tutuldukları İslâm) **dinlerini bir oyun ve bir eğlence edinmiş olan ve o en alçak** (dünyâ) **hayât**(ı) **kendilerini aldatmış bulunan o kimseleri terk et!** (Onların dedikleriyle ve yaptıklarıyla ilgilenme!)

Ama kendisi için, Allâh'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaatçi bulunmayan ve (kurtuluş için) **her türlü fidyeyi verse de kendisinden alınmayacak olan herhangi bir nefis, kazanmış olduğu** (kötü) **şeyler sebebiyle helâke teslim edilmesin diye onunla**(; o **Kur'ân**'ın âyetleriyle kendisine) **öğüt ver!**

İşte sana! Kazanmış oldukları şeyler(, o azâbı mûcib günahlar ve bozuk inançlar) **yüzünden helâke teslim edilmiş olan kimseler ancak bunlardır. İnkâr etmekte bulunmuş olmaları sebebiyle,** (karınlarında ateş olup, bağırsaklarını parçalayacak) **kaynar sudan bir içecek, bir de çok acı verici büyük bir azap onlar içindir.** *(En'âm Sûresi:70)*

Allâh-u Te'âlâ'nın, Kendisini, âyetlerini ve âhireti unutanlara unutma muâmelesi yapacağı:

﴿ اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ ﴾

Münâfık erkeklerle, münâfık kadınlar, onların bâzısı (hem görünüşte, hem gerçek mânâda) **diğer bir kısmın parçasıdır. Onlar** (peygamberi inkâr gibi, aklen ve dînen reddedilen) **münker** (şeyler)**i emretmektedirler,** (kelime-i şehâdeti ikrar gibi, hem akılca, hem de şerî'atçe makbul bilinen) **ma'rûftan nehyetmektedirler ve** (**Allâh** yolunda harcama yapmaktan) **ellerini sıkıca yummaktadırlar.**

Onlar Allâh(ın tâatın)**ı unutmuşturlar, bu sebeple Allâh da** (rahmetini ve fazlını taksim ederken) **kendilerini terk etmiştir. Gerçekten de münâfıklar** (itaatten çıkış husûsunda zirveye ulaşmış) **fâsıkların ta kendileridirler.** *(Tevbe Sûresi:67)*

﴿ قَالَ كَذٰلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى ﴿١٢٦﴾ ﴾

O (**Allâh-u Te'âlâ**) **buyurmuştur ki: "İşte sana!** (Sen de) **böylece** (davranmıştın Bana)**! Bizim** (pek açık seçik) **âyetlerimiz gelmişti sana, sense onları terk etmiştin. İşte sana! Bugün sen de böylece** (körlük ve azap içerisinde) **terk edileceksin!"** *(Tâhâ Sûresi:126)*

﴿ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ﴾

(Kıyâmet günü kâfirlere) **buyruldu ki: "Siz** (dünyâda) **işte bu gününüze kavuşma**(nız için hazırlamanız lâzım gelen îman ve takvâ)**yı unuttuğunuz gibi, bugün de Biz sizi unutu**(lanlar gibi, yalvarışlarına önem verilmeyen kimseler hâlinde azap içerisinde bırakı)**yoruz.** (Bundan sonra) **barınağınız ancak o** (cehennem) **ateş**(i)**dir, sizin için yardımcılardan hiçbir kimse de yoktur!** *(Câsiye Sûresi:34)*

Allâh'ı unutanlara, Allâh'ın, kendi kârlarını unutturacağı:

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ ﴾

O kimseler gibi olmayın ki; onlar Allâh'ı(n hukukuna riâyeti) **unutmuşturlar, bu sebeple O da onlara kendi nefislerini**(n menfaati için çalışmayı) **unutturmuştur! İşte sana! Ancak onlar,** (**Allâh**'ın taatından çıkan) **fâsık kimselerin ta kendileridir!** *(Haşr Sûresi:19)*

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّرَحْمَةً
لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا تَاْوِيْلَهٗ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ
تَاْوِيْلُهٗ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ نَسُوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا
بِالْحَقِّ ۚ فَهَلْ لَّنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوْا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ
الَّذِيْ كُنَّا نَعْمَلُ ؕ قَدْ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا
يَفْتَرُوْنَ ﴿٥٣﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ
فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ
يَطْلُبُهٗ حَثِيْثًا ۙ وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُوْمَ مُسَخَّرٰتٍ بِاَمْرِهٖ ؕ
اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ ؕ تَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٥٤﴾ اُدْعُوْا رَبَّكُمْ
تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً ؕ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوْا
فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوْهُ خَوْفًا وَّطَمَعًا ؕ
اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِيْ يُرْسِلُ
الرِّيٰحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ؕ حَتّٰٓى اِذَآ اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا
سُقْنٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَآءَ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ مِنْ كُلِّ
الثَّمَرٰتِ ؕ كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿٥٧﴾

﴿وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (52)

(وَلَقَدْ جِئْنَا) **andolsun ki elbette muhakkak Biz getirdik,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (بِكِتَابٍ) **büyük bir kitabı,** öyle kitap ki, (فَصَّلْنَا) **tafsil ettik,** neyi? (هُ) **onu,** ne olduğumuz halde? (عَلَى عِلْمٍ) **büyük bir ilim üzere olduğumuz halde,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَلَقَدْ) terkîbindeki (لَامْ) harfi, mahzûf kasemin cevâbı olup, fiil, fâ'il ve mef'ûlün bihten oluşan (جِئْنَاهُمْ) kelimesi kasemin cevâbı olarak i'râbtan mahalli yoktur.

2- (بِكِتَابٍ) terkîbindeki (بَا) harfi, sâdece ta'diyet için olduğundan (جِئْنَا) fiiline "Getirdik" mânâsı verilmiştir.

3- (فَصَّلْنَاهُ) cümlesi, (كِتَابٍ) kelimesinin sıfatı olmak üzere mahallen mecrûrdur.

4- (عَلَى عِلْمٍ) terkîbi, hâl düşmekte olup, burada iki vecih düşünülebilir:

a) Fâ'ilden hâl olmasına göre takdîr: (فَصَّلْنَاهُ عَالِمِينَ بِتَفْصِيلِهِ) şeklindedir.

b) Mef'ûlden hâl olmasına göre takdîr: (فَصَّلْنَاهُ مُشْتَمِلًا عَلَى عِلْمٍ) şeklindedir.

5- (بِكِتَابٍ) ve (عَلَى عِلْمٍ) cümlelerindeki tenvinler tefhîm ve ta'zîm içindir.

Cümle-i celîlenin kelime manası:

o kitap ne olduğu halde? (هُدًى) **büyük bir hidâyet,** daha? (وَرَحْمَةً) **büyük bir rahmet,** öyle rahmet ki kim için olucu? (لِقَوْمٍ) **bir kavim için,** öyle kavim ki, (يُؤْمِنُونَ) **îmân ederler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (هُدًى) ve (رَحْمَةً) kelimeleri hakkında iki görüş vardır:

a) Ya (كِتَابْ) kelimesinden veyâ (فَصَّلْنَاهُ) cümlesinin mef'ûlünden hâl düşmektedirler ki buna göre takdîr: (هَادِيًا وَرَاحِمًا) şeklinde olur.

b) Yâhut da, (فَصَّلْنَاهُ لِأَجْلِ الْهِدَايَةِ وَالرَّحْمَةِ) takdîriyle mef'ûlün lehtirler.

2- (لِقَوْمٍ) terkîbi, (رَحْمَةً) ve ma'tûfun aleyhi olan (هُدًى) kelimesinin sıfatıdır.

MEÂL-İ ŞERÎF

Andolsun ki muhakkak Biz îmân etmekte olan bir toplum için büyük bir hidâyet ve yüce bir rahmet olsun diye o (insa)**nlara pek değerli bir kitap getirdik ve** (sâhip olduğumuz ezelî ve) **üstün bir ilim üzere kendisini** (inanç, hüküm ve vaazlar hâlinde) **ayrıntılı bir şekilde açıkladık.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** cennet ehliyle cehennem halkının ve A'râf ashâbının hallerini açıkladıktan sonra bu üç fırka arasında cereyân eden konuşmaları beyân ederek, bu münâzaraları duyan mükellefleri sakınıp tedbir almaya ve düşünüp doğru yolu bulmaya yöneltmiş, daha sonra da bu âyet-i kerîmeyle bütün bu gerçekleri açıklayan kıymetli kitabın şerefini ve üstün faydalarını zikretmiştir.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **"Biz onlara bir kitap getirdik"** cümle-i celîlesindeki "Onlar"dan, bütün kâfirler kastedilmiştir. Kâfirlerle birlikte bütün müminlerin de kastedilebileceği söylenmiştir. Bu mânâya göre "Kitap"tan maksat; bütün peygamberlere indirilen kitapların cinsidir.

Cümle-i celîlede geçen "Onlar" ifâdesiyle sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in muâsırı olan kâfirler ya da kâfirler ve müminler kastedilmiş de olabilir ki, buna göre "Kitap" **Kur'ân-ı Kerîm**'den ibârettir, tenvîni de tefhîm (**Kur'ân-ı Kerîm**'in büyüklüğünü ifâde etmek) içindir.

Kur'ân-ı Kerîm'in tafsîli birkaç şekilde tefsîr edilmiştir:

1) "Tafsîl"; **Kur'ân-ı Kerîm**'in konularının, akâid, ahkâm ve mevâ'iz (inanç, fıkıh ve nasîhatle ilgili) olarak ayrıntılı bir şekilde ve birbirinden kolaylıkla seçilebilecek biçimde açıklanmış olmasıdır. Bâzı âlimler **Kur'ân-ı Kerîm**'in ihtivâ ettiği konu başlıklarını:

حَلَالٌ حَرَامٌ مُحْكَمٌ مُتَشَابِهٌ بَشِيرٌ نَذِيرٌ قِصَّةٌ عِظَةٌ مَثَلٌ

"Helâl, haram, muhkem ve müteşâbih,
Müjde, uyarı, kıssa, vaaz ve darb-ı mesel!" şiiriyle açıklamışlardır.

Buna göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'in mevzuları dokuz ana başlıkta tafsîl edilmiştir:

Helâl: Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına neleri serbest ettiğini açıklayan âyet-i kerîmelerdir.

Harâm: Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına neleri yasak ettiğini açıklayan âyet-i kerîmelerdir.

Muhkem: Mânâsı anlaşılamayacak derecede kısalıktan ve farklı yönlere ihtimalli olmaktan korunmak sûretiyle muhkem ve sağlam kılınmış birtakım âyet-i kerîmelerdir ki, onlar **Kur'ân-ı Kerîm**'in anası ve esâsı olduklarından, helâl ve haram gibi hükümlerde başvurulacak yegâne kaynaktırlar.

Müteşâbih: Kısalığından veyâ muhkem bir âyetle çeliştiğinden dolayı farklı tefsirlere müsâit bulunan âyet-i kerîmelerdir.

Müjde: Îmân edip amel-i sâlih işleyenleri cennet ve nîmetleriyle müjdeleyen âyet-i kerîmelerdir.

Uyarı: İnkâr edip, isyân edenleri cehennem ve azaplarıyla tehdit eden âyet-i kerîmelerdir.

Kıssa: Âdem *(Aleyhisselâm)*dan îtibâren geçmiş peygamberlerin, ümmetleriyle yaşadıkları târihçeleri nakleden âyet-i kerîmelerdir.

Vaaz: dünyâya karşı soğukluk ve âhirete karşı rağbet husûsunda öğüt ve nasîhat içeren âyet-i kerîmelerdir.

Darb-ı mesel: Hakkı ortaya koymak için, sivrisinek yâhut küçüklük veyâ büyüklükte onun üstünde olan varlıklardan herhangi birini bir misal olarak açıklayan âyet-i kerîmelerdir.

2) Kur'ân-ı Kerîm'in tafsîli, bir kerede toptan indirilmeyip, hâdiseler gerektirdikçe, âyetlerin zaman zaman indirilişi mânâsında da olabilir. Nitekim:

﴿ وَقُرْءَانًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا ﴿١٠٦﴾ ﴾

"Kur'ân'a gelince; Biz onu, sen kendisini insanlara acele etmeden yavaşça okuyasın diye (bir anda göndermeyip, âyet âyet, sûre sûre) **ayırdık ve böylece onu** (lüzûm eden hâdiselere göre) **parça parça indirdik."** *(İsrâ Sûresi:106)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati açıklamaktadır.

Ayrıca âyetlerin toptan indirilmesindense, peyderpey indirilişinin, ihtivâ ettikleri hükümlerin anlaşılıp tatbik edilmesine daha yardımcı olduğu âşikârdır.

"Kitabın bir ilim üzere tafsîli" de birkaç mânâya müsâittir:

1) "Biz o Kitâb'ın her ayrı faslında bulunan birçok faydayı ve sayısız menfaati en mükemmel şekilde bilerek onu tafsîl ettik. Zâten o da bu nedenle isâbetli ilimlerle dolu hakîm bir kitap hâline geldi." mânâsı birçok müfessirin müştereken naklettiği bir mânâdır.

2) "Biz onu birçok hüccet ve burhân ile apaçık bir halde indirirken, kâinat bir araya gelse de onun bir benzerini aslâ yapamayacaklarını bilmekteydik."

3) "Biz onu mufassal bir şekilde indirirken, ona kimin inanıp tâbi olacağını, kiminse yalanlayıp uymayacağını bilmekteydik."

4) "Biz o Kitâb'ı indirmemizin, bütün yaratıkların yararına olacağını bilerek indirdik, çünkü onun menfaati, kendisini indirene değil, muhâtapları olan kullara âittir. Reddedilmesinden meydana gelecek olan zarar da böylecedir."

5) "Biz onu bir ilim üzere tafsîl ettik!" cümle-i celîlesinin mânâsı: "Biz onda açıkladıklarımızın hakîkatini bilmekteyiz!" demektir ki bu:

﴿ ... ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ ... ﴿١٦٦﴾ ﴾

"Allâh sana indirmiş olduğu (**Kur'ân** nâmındaki) **o şey**(in gerçekliğin)**e dâir şâhitlik etmektedir ki; O onu Kendi**(sine mahsus olan dosdoğru) **bilgisiyle indirmiştir."** *(Nisâ Sûresi:166)* âyet-i kerîmesi gibidir.

Buraya kadar zikredilen bütün mânâlara göre (عَلَىٰ عِلْمٍ) terkîbi, (فَضَّلْنَاهُ) cümlesindeki fâilden hâl mevkiinde bulunmaktadır ki bu: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın ilim sıfatı yoktur!" diyen **Mu'tezile**'ye karşı: "**Allâh-u Te'âlâ**, kulların ilmine benzemeyen ve Zât'ından farklı olan mükemmel bir ilimle Âlim'dir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi Zât'ının ta Kendisi değildir." görüşünde olan **Ehl-i Sünnet**'in lehine delil teşkil etmektedir.

6) Burada geçen (عَلَى عِلْمٍ) terkîbi, (فَصَّلْنَاهُ) cümlesindeki mef'ûlden de hâl olabilir ki buna göre mânâ: "Biz o Kitâb'ı birçok ilmi ihtivâ etmiş bulunduğu hâlde tafsîl ettik." demek olur.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

"İnanan bir toplum için hidâyet ve rahmet" ifâde-i celîlesinden anlaşıldığına göre **Kur'ân-ı Kerîm** herkese hidâyet değildir, ancak özel bir topluma hidâyettir ki, bu âyet-i celîlede onların genel mânâda bütün müminler olduğu açıklanmış, diğer bir âyet-i kerîmede ise:

﴿ ... هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ۝٢ ﴾

"Müttakîler için hidâyettir." *(Bakara Sûresi:2)* buyrularak, özel mânâda bu kişilerin sâdece **Kur'ân**'ın yasaklarından sakınan takvâ sâhipleri olduğu beyân edilmiştir. Kâfirler hakkında ise **Kur'ân-ı Kerîm** bir körlük vesîlesidir, nitekim:

﴿ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى
أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ۝٤٤ ﴾

"De ki: O (Kur'ân-ı Kerîm), îmân etmiş olan o kimseler için (gerçeği bulduran) **büyük bir hidâyet ve** (maddî-mânevî tüm dertlere, özellikle göğüslerde bulunan şek ve şüphe hastalıklarına) **tam bir şifâdır. Ama o kimseler ki îmân etmemektedirler;** (bu kitaba karşı) **onların kulaklarında büyük bir ağırlık** (ve bir nevî sağırlık) **vardır. Zâten o** (müminlerin gözünü gönlünü açan kitap) **onlara göre bir** (karanlık ve) **körlüktür.**

İşte sana! Onlar pek uzak bir yerden çağırılmakta (olan kimse gibi, **Kur'ân**'ın sâdece harflerini duymakta, fakat mânâsını anlayamamakta)**dırlar."** *(Fussilet Sûresi:44)* âyet-i kerîmesi bunu açıklamaktadır.

Yine böylece **Kur'ân-ı Kerîm** müminlerin îmânını artırırken kâfirlerin ve münâfıkların pisliğini ziyâde etmektedir, nitekim:

﴿ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ
يَسْتَبْشِرُونَ ۝١٢٤ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ۝١٢٥ ﴾

"Her ne zaman bir sûre indirilse, o (münâfık ola)**nlardan kimi**(, nifak yolundaki kardeşlerini sâbit kılmak ve zayıf müminleri îmandan caydırmak için, inkâr ve alay yolu üzere birbirlerine)**: "Hanginiz ki, işte bu** (sûre) **onu îman bakımından artırmıştır?" der. Îman etmiş olan kimselere gelince; işte bu onları îman** (ve tasdik) **yönünden artırmıştır ve onlar** (yeni yeni inen sûrelere çok sevindikleri için) **sürekli müjdelenirler.**

Ama o kimseler ki kalplerinde (nifak gibi) **bir tür hastalık bulunmaktadır; işte o** (yeni inen sûrenin beyanları) **onları,** (evvelce sâhip oldukları) **pislik** (niteliğindeki bozuk inanç ve kötü fikir)**lerine pislik katarak** (ancak münâfıklık yönünden) **artırmıştır da, böylece** (bu murdar inanç içlerinde yerleşip güç bulmuş ve netîcede) **onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir!"** *(Tevbe Sûresi:124-125)* âyet-i celîleleri bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Ayrıca **Kur'ân-ı Kerîm** inananlara şifâ ve rahmet, kâfir ve zâlimlere ise zarar ve zahmettir.

Nitekim:

﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ ﴾

"Biz, inananlar için öyle bir Kur'ân indirmekteyiz ki o, büyük bir şifâdır ve yüce bir rahmettir.

Ama o (Kur'ân-ı Kerîm), (inkârda ısrar eden) **zâlimleri ancak büyük bir zarar bakımından artırır.** *(İsrâ Sûresi:82)* âyet-i celîlesi bu hakîkatı nâtıktır.

"Hakâiku't-tefsîr" isimli **"Sülemî"** tefsîrinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** öyle büyük bir kitap indirmiştir ki; onda dalâletten kurtaracak hidâyet, azaptan halâs edecek rahmet ve dost ile düşman arasını ayıracak bir hüküm vardır.

Onun mânâlarını ancak müteşâbih (âyet)lerine inananlar, hükümleriyle amel edenler, gece ve gündüz saatlerinde sürekli onu okuyanlar anlayabilir. Felah arayanlar için onda kurtuluş vardır, ona karşı gelerek, ancak helâki hak edenler mahvolur, onunla ancak kurtuluşu hak edenler necât bulur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir:

"Biz onlara öyle bir kitap indirdik ve kendilerine öyle bir hitap vahyettik ki; onu tasdikle karşılasalar ve onun hakîkatine ererek onunla birlikte olsalardı, elbette uzaklık mihnetinden şifâ bulurlar, dostluk yakınlığıyla aydınlanırlar ve hem dünyâda, hem ukbâda en güzel muratlarına kavuşurlardı. Lâkin **Allâh-u Sübhânehû** illâ da onların nasîbine bedbahtlığın düşmesini takdir etti."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ,** evliyâullâhın müritlerini terbiyesinin varlığını inkâr edenler hakkında şöyle buyuruyor: "Biz onlara, içerisinde her şeyin tafsîlâtı bulunan bir kitap getirdik ve onda buyurduk ki:

﴿ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا ... ﴿١٠٦﴾ ﴾

"Biz herhangi bir âyeti(n lafzını yâhut hükmünü veyâ her ikisinin geçerliliğini kaldırarak onu) **nesheder veyâ** (hâfızalardan silerek) **onu unuttururs**ak, (onun yerine, hem kullara fayda ve kolaylık açısından, hem de sevap bakımından) **ondan daha iyisini veyâ** (yükümlülük ve sevap kazandırma yönünden) **onun** (bir) **benzerini getiririz."** *(Bakara Sûresi:106)* İşte bu, kıyâmete kadar geçerli olan bir hükümdür.

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (53)

(هَلْ يَنْظُرُونَ) **beklemiyorlar,** (إِلَّا تَأْوِيلَهُ) **ancak te'vîlini,** yâni; bu kâfirler inanmayarak ancak o kitabın verdiği haberlerin gerçekleşmesini bekliyorlar, (يَوْمَ يَأْتِي) **geleceği gün,** ne? (تَأْوِيلُهُ) **onun te'vîli,** (يَقُولُ) **der,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (نَسُو) **unuttular,** neyi? (هُ) **onu,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **bun**(un te'vîliyle karşılaşma)**dan önce,** ne der? (قَدْ جَاءَتْ) **muhakkak getirdi,** kim? (رُسُلُ رَبِّنَا) **Rabbimizin elçileri,** neyi? (بِالْحَقِّ) **hakkı,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (تَأْوِيلَ) kelimesi (اَلَ-يَؤُلُ) maddesinden alınma bir masdardır.

2- (يَوْمَ) zarfı, kendisinden sonra gelen (يَقُولُ) fiiliyle mensûbtur.

3- (مِنْ قَبْلُ) câr ve mecrûru (نَسُوهُ) fiiline müteallik olup takdîr: (مِنْ قَبْلِ إِتْيَانِ تَأْوِيلِهِ) şeklinde olur.

4- (بِالْحَقِّ) terkîbindeki (بَا) harfi hakkında iki görüş vardır:

a) Ta'diyet için olmasına göre takdîr: (أَجَاؤُوا الْحَقَّ) şeklindedir.

b) Hâl için olmasına göre takdîr: (جَاؤُوا مُلْتَبِسِينَ بِالْحَقِّ) şeklindedir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

Mâdemki biz sapıttık, (فَهَلْ لَنَا) **artık bizim için var mıdır,** kimlerden? (مِنْ شُفَعَاءَ) **şefaatçilerden hiçbir kimse ki,** (فَيَشْفَعُوا) **şefaat etsinler,** kim için? (لَنَا) **bizim için,** (أَوْ نُرَدُّ) **yâhut döndürülür müyüz,** yâni; dünyâya geri döndürülür müyüz ki, (فَنَعْمَلَ) **yapalım,** neyi? (غَيْرَ الَّذِي) **o şeyin başkasını ki,** (كُنَّا) **biz idik,** nedir idik? (نَعْمَلُ) **yapar idik,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَهَلْ) kelimesindeki (فَا) harfi, mukadder şartın cevâbı için olup takdîr: (إِنْ كُنَّا قَدْ ضَلَلْنَا فَهَلْ لَنَا) şeklindedir.

2- (لَنَا) haber-i mukaddeme müteallıktır, (مِنْ شُفَعَاءَ) ise muahhar mübtedâdır.

3- (أَوْ نُرَدُّ) terkîbinde mukadder bir istifham vâki olup (أَوْ هَلْ نُرَدُّ) takdîriyle bu cümle, mukadder bir şartın cevâbı olarak mahallen meczûm olan (هَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ) cümlesine ma'tûftur.

4- (فَيَشْفَعُوا) fiili, cevâb-ı istifhamda vâki olan (أَنْ) izmârıyla mensûb olup, başındaki (فَا) harfi, ism-i müevveli, ism-i sarîhe atfetmektedir ki takdîr: (فَهَلْ لَنَا شُفَعَاءُ فَشَفَاعَةُ مِنْهُمْ لَنَا) şeklindedir.

5- (فَنَعْمَلَ) fiili, (فَيَشْفَعُوا) cümlesine ma'tûfen mensûbtur.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

Mevlâ Te'âlâ bu kimseler hakkında buyuruyor: (قَدْ خَسِرُوا) **muhakkak hüsran** (zarar)**a uğratmışlardır,** neyi? (أَنْفُسَهُمْ) **kendilerini,** daha? (وَضَلَّ) **kaybolmuştur,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** ne? (مَا) **o şey ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَفْتَرُونَ) **uydururlar,** yâni; **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak diye uydurdukları putların bir işe yaramadığı meydana çıkmıştır.

MEÂL-İ ŞERÎF

O (kâfir ola)**nlar** (inkârlarında ısrar ederek) **ancak o** (**Kur'ân**'ın tehdit içeren haberlerinin doğruluğu)**nu** (gösterecek ola)**n te'vîlini**(n başlarına gelmesini) **bekliyorlar. Onun te'vîli** (meydana) **geleceği gün, daha önce onu** (bir kenara bırakıp) **unutmuş olan o kimseler:**

"Rabbimizin rasûlleri gerçekten bize hakkı getirmişti. Şimdi bizim için şefaatçilerden biri var mıdır ki, bize şefaatte bulunsunlar veyâ (dünyâya) **geri döndürülür müyüz ki, yapmakta bulunmuş olduğumuz o** (kötü) **şeylerden başkasını yapalım?" diyecek. Şüphesiz ki onlar** (ömürlerini gâvurluğa harcayarak) **kendilerini zarara uğratmışlardır ve** ("Şefaatçilerimiz" diye) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler onlardan kaybolmuştur.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** hidâyet ve rahmeti mûcip olan bu mufassal kitabı indirmesi sebebiyle bütün bahâneleri ortadan kaldırdığını açıkladıktan sonra, bu âyet-i kerîmesiyle o kitabı inkâr edenlerin durumunu beyân etmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen "Te'vîl", **Kur'ân- Kerîm**'in haber verdiği gerçeklerin meydana gelmesi anlamına gelmektedir ki, buna göre **Kur'ân**'ın te'vîlinin geleceği gün, kıyâmet günüdür. Bu mânâ, **İbni Abbâs, Katâde, Mücahid** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok âlimden nakledilmiştir. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân: 10/241; İbni Ebî Hâtim, no:8562,64, 5/1494-95; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/415-416)*

Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)* buna daha geniş mânâ vererek şöyle demiştir: "**Kur'ân**'ın haber verdiği önemli gerçeklerden her biri sürekli meydana gelmeye devâm edecektir. Nihâyet kıyâmet günü te'vîli tamamlanacaktır.

Sonunda cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdiğinde **Allâh-u Te'âlâ** dostlarını ve düşmanlarını yaptıklarının karşılığına kavuşturunca, işte o gün te'vîli tamamlanacaktır. Bu âyet-i kerîme de bu hususta indirilmiştir." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/242; İbni Ebî Hâtim, no:8560, 5/1494; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/416)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* âyet-i kerîmede geçen "Te'vîl"i, sâdece kıyâmete tahsis etmemiş, kıyâmet gününden evvel başlarına gelecek olan **Bedir** vakası gibi âkıbetleri de, kıyâmet gününde karşılaşacakları azapları da, **Kur'ân**'ın haber verdiği âkıbetler olarak değerlendirmiştir.

"Mâtürîdî, Mâverdî, Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; "**Kur'ân**'ın te'vîlinin gelmesi", **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; "**Kur'ân-ı Kerîm**'in haber verdiği hükümlerin gerçekleşmesi" demektir.

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın nakline göreyse: "**Kur'ân-ı Kerîm**'in, kâfirleri dünyâda ve âhirette başlarına gelmesiyle tehdit ettiği kötü âkibet" mânâsındadır.

Eğer burada: "**Kur'ân-ı Kerîm**'i inkâr edenlerin, onun verdiği haberlerin gerçekleşmesini beklemeleri ne anlama gelmektedir?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Aslında onlar böyle bir şeyi beklememektedir, ancak **Kur'ân-ı Kerîm**'in verdiği haberler mutlaka başlarına geleceğinden ve onlar bundan kurtulma imkânı bulamayacakları için, başlarına gelecekleri bekleyenler mesâbesinde kabul edilmişlerdir."

Gerçi: "Onlar içerisinde, şüphe ve duraklama hâline düşmüş toplumlar da bulunabilir. Bu durumda onlar inkârcı da olsalar, tereddütlü bir beklentiye girmiş olabilirler." diyenler de olmuştur.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ ... ﴾

"Onun te'vîli (meydana) **geleceği gün, daha önce onu** (bir kenara bırakıp) **unutmuş olan o kimseler.."** cümle-i celîlesindeki "Unutma" tâbiri, 51. âyet-i kerîmede geçtiği üzere iki türlü de tefsîr edilmiştir.

Buna göre mânâ: "Onlar **Kur'ân-ı Kerîm**'den yüz çevirme noktasında, onu unutan konumuna gelmişlerdir." şeklindedir.

"Unutma", terketme mânâsında da değerlendirilebilir ki, buna göre mânâ: "**Kur'ân**'la amel etmeyi ve ona inanmayı terkeden o kişiler" demek olur.

Bundan sonra **Mevlâ Te'âlâ**, kıyâmet gününü unutanların o günü gördüklerinde ne diyeceklerini beyân etmek üzere:

﴿ ... قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ... ﴾

"Rabbimizin rasûlleri gerçekten bize hakkı getirmişti diyecekler." buyurmuştur. İmansızların o gün söyleyecekleri bu söz de iki türlü değerlendirilebilir. Onların bu sözü: "Peygamberlerin bize vaad ettiği azap sözü hakmış!" mânâsında da olabilir, aynı zamanda: "Peygamberlerin dünyâda bize getirdikleri tevhîd inancı hakmış!" mânâsı da taşıyabilir.

Buna göre onlar, peygamberlerin getirdiği haşr, neşr, dirilme, kıyâmet, sevap ve azap gibi hakîkatlerin hak olduğunu ikrar etmiş olmaktadırlar. Daha açık bir ifâdeyle artık bu hakîkatleri gözleriyle görünce bu haberlerin doğruluğunu ikrâra mecbur kalmış olmaktadırlar.

Hal böyle olunca da:

﴿... فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ...﴾

"Şimdi bizim için şefaatçilerden biri var mıdır ki, bize şefaatte bulunsunlar veyâ (dünyâya) **geri döndürülür müyüz ki, yapmakta bulunmuş olduğumuz o** (kötü) **şeylerden başkasını yapalım?"** diyerek bir kurtuluş yolu aramak mecburiyetinde kalmıştırlar.

Çünkü onlar kurtuluş çâresinin iki şeyden biri olduğunu çok iyi anlamıştırlar ki, birinci çâre; bir şefaatçinin devreye girmesiyle azâbın ortadan kalkmasıdır, ikinci yol ise dünyâya geri döndürülerek, orada yapmış oldukları inkâr ve isyan yerine îman ve itaatle meşgul olarak işi düzeltmeleridir.

Ama onların olmayacak bir şey istediklerini **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿... قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"Şüphesiz ki onlar (ömürlerini gâvurluğa harcayarak) **kendilerini zarara uğratmışlardır ve** ("Şefaatçilerimiz" diye) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler onlardan kaybolmuştur."** cümle-i celîlesiyle ifâde etmiştir.

Çünkü onlar dünyâdayken putlar hakkında:

﴿... هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ ... ﴿١٨﴾﴾

"İşte bunlar Allâh katında bizim şefaatçilerimizdir!" *(Yûnus Sûresi:18)* diyerek onlara bir ümit bağlamıştılar. Ama âhirete çıktıklarında bunun böyle olmadığını anlayınca büyük bir hüsrâna uğradıkları belirgin hâle gelmiştir ve destekledikleri bâtıl dinlerden hiçbir fayda göremedikleri de onlara zuhûr etmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müşriklerin, putları dünyâda **Allâh**'a ortak koşmalarının ve şefaatçi tanımalarının asılsızlığı kıyâmet günü ortaya çıkacaktır.

دِیرُوزْ بَدُو دِلَم اُمِیدِی مِیدَاشْتْ اِمْرُوزْ بَرَفْتُ وُ نَا اُمِیدَمْ بَگُذَاشْتْ

"Dün ondan yana gönlümde bir ümit vardı,
Bugün (ümîdim) **gitti, ümitsizlik kaldı."**

(**Aşçı Dede**'nin beyânı üzere; mahşer günü müşrikler ve kâfirler tarafından böyle söylenir. Yâni onlar dünyâda putlara tapıp, 'Bugün tapar oldukları putlar, yarın kendilerine bir fayda sağlar' diye ümit taşırlardı. Ama umutları boşa çıkıp da, fayda zarara dönüşünce, böylece hüsranlarını söylerler azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/639)*)

Şunu bil ki; (bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; kâfirler dünyâya geri döndürülmeyi temennî etmişlerdir. Ama tekrar geri döndürülseler, elbette yasaklandıkları şeylere yine döneceklerdir.

(**Mevlânâ**) "**Mesnevî**"de (gölet, balıkçılar ve biri tam akıllı, biri yarım akıllı, biri de mağrûr, ahmak, gâfil ve kıymetsiz olan üç balığın hal ve âkıbetleri hakkında şöyle) buyurmuştur:

قِصَّهٔ آنْ آبْگِيرَسْتْ اَىْ عَنُودْ كِه دَرُو سَه مَاهِىِ اِشْگَرْفْ بُودْ

"Şu göletin hikâyesidir ki bu, ey Hakk'a karşı çıkan inatçı!
Şaşılacak kadar büyük üç balık, onun içinde yaşamaktaydı!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2202)*

چَنْدْ صَيَّادِى سُوىِ آنْ آبْگِيرْ بَرْ گُذَشْتَنْدْ وُ بَدِيدَنْدْ آنْ ضَمِيرْ
پَسْ شِتَابِيدَنْدْ تَا دَامْ آوَرَنْدْ مَاهِيَانْ وَاقِفْ شُدَنْدْ وُ هُوشْمَنْدْ
آنْكِه عَاقِلْ بُودْ عَزْمِ رَاهْ كَرْدْ عَزْمِ رَاهِ مُشْكِلِ نَا خوَاهْ كَرْدْ
گُفْتْ بَا اِينْهَا نَدَارَمْ مَشْوَرَتْ كِه يَقِينْ سُسْتَمْ كُنَنْدْ اَزْ مَقْدَرَتْ
مِهْرِ زَادُ وُ بُودْ بَرْ جَانْشَانْ تَنَد گَاهِلِى وُ حُمْقِشَانْ بَرْ مَنْ زَنَدْ
مَشْوَرَتْ رَا زِنْدَهٔ بَايَدْ نِكُو كِه تُرَا زِنْدَه كُنَدْ وَآنْ زِنْدَه كُو

"O göletin kenarından, birkaç balık avcısı,
Geçerlerken gördüler, içindeki balıkları.
Koştular hemen ağ getirmek için (o balıkçılar),
Anlayıp akletti (avlanacaklarını) **balıklar.**
Balıklardan akıllı olanı yola koyuldu,
İstenilmeyecek zor bir sefere mecbur oldu.
'Ben bunlarla istişâre etmeyeyim!' dedi,
'Şüphesiz, gücümden gevşetirler sonra beni.
Doğup yaşadıkları yere olan muhabbetleri, ruhlarına tesir eder,
Onların tembellik ve ahmaklıkları, benim üzerime de sirâyet eder.'
İstişâre için, gönlü ihyâ olmuş bir zinde gerekir,
Tâ ki seni zindeleştirsin, hani o zinde nerededir?" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2204-2209)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; avcıların kendilerini avlamak için ağ getirmeye sürat ettiklerini, balıklardan her biri kendi istidâtı kadar anladı. Aklı kâmil olan balık, istemeyerek de olsa, gâyet müşkil gözüken kurtuluşunu sağlayacak yola mecbûren derhal azmetti.

Yâni alıştığı kendi vatanından ayrılmak ve sefere çıkmak, hakîkatte bir müşkil yoldur. Öyle ki; doğal olarak tabiat onu istemez. Ancak akıllı ve kâmil (olgun) olan ona katlanır.

Aklı tam olan balık, diğer iki balığı meşveret ehli olarak görmediğinden, onlara danışmayı gereksiz gördü. Zâten onlar, savundukları görüş ve tedbirlerle, murâdı olan şu andaki güçlü azim ve kudretini zayıflatabilirler ve tembelliğe düşürebilirlerdi.

İşte aklı tam olan balık, ruhlarına bir kilim gibi dokunmuş olan yurt sevgisi ve ülfeti canlarına dokunur ve onların câhillik ve kâhillik (tembellik)leri kendisine tesir eder de, yerlerinden ayrılamazlar endişesiyle, bir an evvel kendini kurtarmaya baktı.

Akıllı ve kâmil olanın, gâfil ve kâhil (tembel) ile; ârif olanın da, esîr-i sûret olan kimselerle müşâverede bulunmaması lâzımdır.

Müşâvere etmek için hakîkatte, hâlisâne kalbi diri olan kimseyi seçmek gerekir. Zîrâ ancak onun hayat bahşeden ve arzulanan saâdete kavuşturan kelâmı, insanı ihyâ eder ve ebedî diriltir. Lâkin kendisi böyle hakîkî dirilikte olan kimse hani nerde? Kendisiyle istişâre uygun olan gönül sâhibi bu gibi kimseler, insanlar arasında hayli nâdirdir.

Nitekim (**Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen hadîs-i şerîfte) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٢٠- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمِائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً».

420- **"İnsanlar ancak yüz deve gibidir ki, içlerinde yük taşıyacak birini bulmaya yakın bile olamazsın!"** *(Buhârî, Rikak:35, no:6133, 5/2383)* buyurmuştur. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/251)*

Şeyh **Yusuf ibni Ahmed el-Mevlevî** *(Kuddise Sırruhû)*nun beyânına göre; o göletten murad, dünyâdır. Bu tembel ve câhil iki balık da, dünyâ ehlidir. Tuzak kuran avcı ise şeytandır. Ağı, kapanı da vesvesedir. Akıllı olan balık, dünyâyı terk edendir.

Dünyâ ehlinin görüş ve fikirlerine başvurmak uygun değildir. Çünkü onlar, dünyâyı vatan edinmişlerdir. Dünyâya muhabbet etmekte ve onu elde etmek için uğraşmaktadırlar. Ondan hiç ayrılmak istemezler. İşte akıllı, kâmil ve ârif olan kişinin, dünyâya olan meyillerinden ötürü ölü hükmünde olan ve sûretin esiri hâline gelmiş gâfil ve gevşek kimselerle müşâvereyi terk etmesi gerekir. *(Şeyh Yusuf ibni Ahmed el-Mevlevî, el-Menhecü'l-kaviyy, Şerhu'l-Mesnevî; c:4, sh:305)*)

نِیسْتْ وَقْتِ مَشْوَرَتْ هِینْ رَاهْ كُنْ چُونْ عَلِی تُو آهْ اَنْدَرْ چَاهْ كُنْ

مَحْرَمِ آنْ آهْ كَمْ یَابَسْتْ بَسْ شَبْ رَوُ و پِنْهَانْ رَوِی كُنْ چُونْ عَسَسْ

سُوِی دَرْیَا عَزْمْ كُنْ زِینْ آبْگِیرْ بَحْرْ جُو وُ تَرْكِ اِینْ گِرْدآبْ گِیرْ

سِینَه رَا پَا سَاخْتْ مِی رَفْتْ آنْ حَذُورْ اَزْ مَقَامِ بَا خَطَرْ تَا بَحْرِ نُورْ

"Hadi çabuk yola çık, değil vakt-i meşveret,
Ali gibi sen de, kuyunun içine 'Ah' et.
O âhın mahremi (olan kimse)**, hayli nâdir bulunur işte,**
(Bu yüzden) **gece bekçisi gibi, yürü geceleri gizlice.**
Bu göleti bırakıp, denize azmet,
Yönel de denize, girdabı terket.
O çok ihtiyatlı (ve kıvrak zekâlı) **balık, sînesini ayak yapıp** (göğsünü ayak gibi kullanıp, can havliyle) **atıldı,**
Tehlike dolu yerden, (esenlik dolu) **nur denizine** (ulaşana) **kadar** (zor bir) **yolculuk yaptı".** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2232-2235)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; akıllı balık kendine tembih ederek şöyle dedi: 'Ey nefis! Âgâh (uyanık) ol, şimdi danışılacak vakit değildir. Zaman son derece nâziktir. Keskin bir kılıç gibi ömrü keser; hızla çakan bir şimşek gibi durmayıp hemen geçer. Şimdi sen vakit kaybetmeyerek hemen yola koyul. Çabucak bu bulunduğun göl suyundan ayrılıp engin denize ulaşmaya bak!

Hazreti **Ali** *(Kerremellâhü vechehû ve Radıyallâhu Anhü)* gibi sen âhı, kuyu içine çek ve sırrını ona söyle!

Menkûldür ki; bir gün Hazret-i **Habîb-i Ekrem** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, Hazreti **Ali** *(Kerremellâhü vechehû ve Radıyallâhu Anhü)*ya hakîkat ilminden ve esrâr-ı hüvviyetten (**Allâh-u Te'âlâ**'nın öz Zât'ının sırlarından) bir nice mânâ keşf eyledi ve ona vasiyet edip, 'Sakın bunu kimseye keşf eyleme' diye söyledi.

Hazreti **Ali** *(Kerremellâhü vechehû ve Radıyallâhu Anhü)* o sırrı günlerce içinde sakladı. Ama onu taşımaktan bağrı daraldı ve bir gün çölde gördüğü bir kuyuya o sırrı söyledi. Bir kavle göre de, eğilerek kuyunun içine 'Hû' diye nidâ etti. O kuyu da bu sırra tahammül edemeyerek, derhal içi kanla doldu.

Bir gün Hazreti **Rasûl-i Ekrem** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* askerlerle o taraftan geçerken: 'Varın şu kuyudan su getirin!' diye birkaç sahâbîsine hitab kıldı. Onlar kovayı kuyuya sarkıtıp çıkarttıklarında, su yerine kan çıktı. Hazreti **Rasûl-i Ekrem** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bunun üzerine buyurdular ki: '**Murtezâ Hazretleri** bu kuyuya kendi içinin sırrını söylemiştir.'

Nitekim Şeyh **Ferîdüddîn Attâr** *(Kuddise Sirruhû)* hazretleri **"Mantıku't-tayr"** isimli eserinde bu mânâyı nazma getirip şöyle îrâd etmiştir:

مُصْطَفٰی جَایِی فُرُودْ آمَدْ بَه رَاهْ گُفْتْ آبْ آرِیدْ لَشْکَرْ رَا زِ چَاهْ
رَفْتْ مَرْدِی بَازْ آمَدْ پُرْ شِتَابْ گُفْتْ پُرْ خُونَسْتْ چَاهْ وُ نِیسْتْ آبْ
گُفْتْ پَنْدَارِی زِ دَرْدِ کَارِ خِویشْ مُرْتَضٰی دَرْ چَاهْ گُفْتْ اَسْرَارِ خِویشْ
چَاهْ چُونْ بَشْنِیدْ آنْ تَابَشْ نَبُودْ لَا جَرَمْ پُرْ خُونْ شُدْ وُ آبَشْ نَبُودْ

"Mustafâ, bir gazâ seferinde konakladı bir yerde,
'Kuyudan su getiriniz' diye hitâb kıldı askere.
Bir sahâbî gitti, ama koşarak geri geldi,
'Kuyu kanla dolu, içinde su kalmamış' dedi.
Rasûl-ü Ekrem buyurdu ki: ('Onun neden öyle (kanlı) olduğunu bilir misin?) **Zannetme ki kendi işinin derdindendir.**
Murtezâ o kuyunun içine esrârını söyledi (de o yüzden).
Kuyu onu duyunca dayanamadı,
Hiç şüphesiz kanla doldu, su kalmadı!'" *(Ferîdüddîn Attâr, Mantıku't-tayr; beyit no: 545-548)*

Bir diğer rivâyete göre; Hazreti **Ali** *(Kerremellâhü vechehû ve Radıyallâhu Anh)* içindeki sırrı kuyuya söylediğinde, kuyudan bir ney (kamış) zuhûr etti. O semtte bir çoban vardı. O neyi (kamışı) görüp kesti. Bir kaç delik delip, ona üfledi. Ondan bir latîf sedâ çıkıp, uzun zaman onunla kendini eğledi (oyaladı).

Bir gün Hazreti **Nebiyyi Mükerrem** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o taraftan geçerken o neyin sedâsını istima' ettiler (duydular, dinlediler). **Hazreti Ali** *(Kerremellâhü vechehû)*nun içindeki sırrını ifşâ ve izhâr ettiğini o sedâdan fehm eyleyip (anlayıp): "Bu sedâ benim **Hazreti Murtezâ**'ya söylediğim esrârı ihbâr ve izhâr ediyor" diye huzûrunda olanlara söyledi.

İşte bu beyt-i şerîf bu kıssaya işâret etmektedir. Hak yolunun sâliklerine bu kıssadan hisse, 'Derûnî sırrını ehil olmayanlara ifşâ etmemek' olur.

«قُلُوبُ الْأَحْرَارِ قُبُورُ الْأَسْرَارِ.»

"(Mâ sivâdan azâd olmuş) **hürlerin kalpleri, sırların kabirleridir.**"

(Evliyâullâh hazarâtı, mânevî sırları kalplerine gömmüşlerdir) sözünün içerdiği mânâ üzere, kesretlerin (çoklukların) kaydından hür olan kimsenin, kendi kalbini, esrâr-ı İlâhîyyenin medfen ve makberesi kılması lâzım gelir.

Ey sır sâhibi sâlik! Gizlice yol al, seyr-i sülûkünü gizli yap ki, nâmahremlerin tuzak ve hîlelerinden necât bulasın.

Bu dünyâ gölünden, hakîkat denizine ve vahdet okyanusuna doğru azîmet eyle, mânâ okyanusunu talep eyle ve bu sûret âlemi girdâbını terk et ki, nefis ve şeytan avcılarına av olmaktan kurtulasın ve âkibet, sa'îr (şiddetle tutuşturulmuş cehennem) ateşinde yanmaktan ve muhterık olmaktan necât bulasın. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/254)*

رَنْجْهَا بِسْيَارْ دِيدُو عَاقِبَتْ رَفْتْ آخِرْ سُوىِ اَمْنُو عَافِيَتْ

خِويشْتَنْ اَفْگَنْدْ دَرْ دَرْيَايِ ژَرْفْ كِه نَيَابَدْ حَدِّ آنْرَا هِيچْ طَرْفْ

پَسْ چُو صَيَّادَانْ بِيآوَرْدَنْدْ دَامْ نِيمْ عَاقِلْ رَا اَزْ آنْ شُدْ تَلْخْ كَامْ

گُفْتْ آهْ مَنْ فَوْتْ كَرْدَمْ فُرْصَه رَا چُونْ نَگَشْتَمْ هَمْرَهِ آنْ رَهْنَمَا

"(O yolda) **hayli zahmetler çekti, ama âkibet,**
Yolculuk sonunda buldu emniyet ve âfiyet.
Kendini (öyle bir) **engin denize bıraktı,**
Ki hiçbir göz onun kıyısını bulamazdı.
Derken avcılar (o balıkları avlamak için) **getirdiler ağı,**
Yarım akıllı olan balığın bu durumdan ağzının tadı kaçtı.
Âh çekerek dedi (o ân)**: "Ben fırsatı kaçırdım,**
O kılavuza, nasıl (uyup) **da yoldaş olmadım!"** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2239-2242)*)

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; çok akıllı olan balık, meşakkatine katlanarak aldığı yol nihâyetinde, emniyet ve selâmet mahalli olan hakîkat okyanusuna ulaştı.

Gerçekte, vahdet deryâsı ve hakîkat okyanusu bir mânevî denizdir ki, hiçbir basarın basîreti ve hiçbir gözün uzun görüşü, onun sınırını ve kıyısını ihâtaya kadir olamaz.

İşte bu balık da, o minik gölden ayrılarak, kendini sonsuz nur okyanusuna ulaştırdı. Yarım akıllı balık ise, karşı karşıya kaldığı hâli görünce, vakit varken akıllı ve kâmilin izinden gitmeyip de fırsatı kaçırdığına pişman oldu.

İşte gaflet ehli de, hakîkat-i hâle ulaştıkları anda:

﴿... يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾﴾

"Ah ne olaydı, ben o peygamberle birlikte yol edineydim." *(Furkan Sûresi:27)* diyerek, peygambere mütâba'ât (uymayı) ve onun vârislerine mürâfakat (yol arkadaşlığı) etmeyi temennî ederler ve hasrette kalırlar. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/255)*)

بَرْ گُذَشْتَه حَسْرَتْ آوَرْدَنْ خَطَاسْتْ بَازْ نَآيَدْ رَفْتَه يَادِ آنْ هَبَاسْت

"Geride bırakılan şeye, (artık) **hasret çekmek hatâdır,**
Gitmiş olan geri dönüp gelmez, onu anmak boşunadır." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2244)*

(İşte ömür de, kaçan fırsatların ve geçmiş gitmiş nîmetlerin pişmanlık ve perişanlığında tükenir. Ömrü beyhûde yere harcamak yerine, kaçırılan şeyleri tedârik edip, emniyet ve selâmet yoluna giderek, âhiret kurtuluşu için çalışmak lâzımdır. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/255)*)

لِيكْ زآنْ نَنْدِيشَمْ وَ بَرْ خُودْ زَنَمْ خِويشْتَنْ رَا اِينْ زَمَانْ مُرْدَه كُنَمْ

"Fakat artık onu düşünmeyeyim de, kendime bir çâre arayayım,
(Avcılara karşı) **şimdi kendimi ölmüş** (gibi) **göstereyim."** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2268)*

O yarım akıllı balık, avcıların elinden kurtulmanın yolunu, ölmeden önce ölmekte buldu. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/256)*

(**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdular ki:

٤٢١- «حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا، وَزِنُوهَا قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا».

421- **"Muhâsebenize bakılmadan evvel, siz kendi nefislerinizi hesâba çekin, amelleriniz mîzâna konmadan evvel onları kendiniz tartın!"** *(Tirmizî, Kıyâmet:25, no:2459, 4/638)*, diğer bir hadîs-i şerîfte de:

٤٢٢- «مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا».

422- **"Ölmeden önce ölün** (va'dedilen ecel gelmeden önce kendinizi ölü yerine koyun)!" *(Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2669, 2/291)* buyrulmuştur.)

هَمْچُنَانْ مُرْدُ وَ شِكَمْ بَالَا فِگَنْدْ آبْ مِى بُرْدَشْ نَشِيبْ وَ گَهْ بُلَنْدْ

هَرْ يَكِى زَآنْ قَاصِدَانْ بَسْ غُصَّه بُرْدْ كِه دَرِيغَا مَاهِيِ بِهْتَرْ بَمُرْدْ

"(Balık, dediği gibi) **öylece ölmüş gibi yaptı ve karnı yukarı gelecek şekilde** (sırt üstü) **kendini** (su yüzünde hareketsiz) **bıraktı,**
Su onu (bu halde) **kâh aşağı** (alarak), **kâh yukarı** (kaldırarak) **taşı**(maya başla)**dı.**
O (balıkları yakalamaya) **kasteden balıkçılar,** (bu balığı ölü görünce) **çok üzüldüler.**
"Yazık! Böylesi iyi bir balık ölmüş! (Bunu avlamaktan mahrum kaldık)" **dediler.** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2274-2275)*

(**"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; bu ikinci balık nefsini ölü mertebesine koyarak, kendini suyun hükmüne teslim etti. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/257)*)

پَسْ گِرِفْتَشْ يَكْ صَيَّادِ اَرْجُمَنْدْ پَسْ بَرُو تُفْ كَرْدُ و بَرْ خَاكَشْ فِگَنْدْ
غَلْطْ غَلْطَانْ رَفْتْ بِنْهَانْ اَنْدَرْ آبْ مَانْدْ آنْ اَحْمَقْ هَمِى كَرْدْ اِضْطِرَابْ
اَزْ چَپْ و اَزْ رَاسْتْ مِى جَسْتْ آنْ سَلِيمْ تَا بِجَهْدِ خِويشْ بَرَهَانَدْ گِلِيمْ
دَامْ اَفْگَنْدَنْدْ و اَنْدَرْ دَامْ مَانْدْ اَحْمَقِى اُو رَا دَرْ آنْ آتَشْ نِشَانْدْ
بَرْ سَرِ آتَشْ بِپُشْتِ تَابَهْ بَا حَمَاقَتْ گَشْتْ اُو هَمْخَوَابَهْ
اُو هَمِى جُوشِيدْ اَزْ تَفِّ سَعِيرْ عَقْلْ مِى گُفْتَشْ اَلَمْ يَأْتِكْ نَذِيرْ
اُو هَمِى گُفْتْ اَزْ شِكَنْجَه وَزْ بَلَا هَمْچُو جَانِ كَافِرَانْ قَالُوا بَلَى
بَازْ مِى گُفْتْ اُو كِه گَرْ اِينْ بَارْ مَنْ وَا رَهَمْ زِينْ مِحْنَتِ گَرْدَنْ شِكَنْ
مَنْ نَسَازَمْ جُزْ بَدَرْيَابِى وَطَنْ آبْ گِيرِى رَا نَسَازَمْ هَمْ سَكَنْ
آبِ بِى حَدّ جُويَمْ و آمِنْ شَوَمْ تَا اَبَدْ دَرْ اَمْن و صِحَّتْ مِى رَوَمْ

"(Numarasını yutturduğuna içinden sevinirken) **balıkçılar içerisinden usta olan biri onu tuttu.**

Sonra (onu ölü zannettiğinden, tahkîr için) **üzerine 'Tû' yaptı ve** (eğer canlıysa bâri karada ölsün de pâk olsun diye göletin kenarına) **karaya bıraktı.**

(Bu sanatla avcıların elinden kurtulan balık) **yuvarlana yuvarlana** (giderek) **çaktırmadan suya daldı** (ve oradan kendini denize ulaştırmayı başardı).

O ahmak (olan üçüncü balık ise, mağrurluğu ve câhilliği sebebiyle, tedbir ve tedârike ihtiyaç duymadığından, kurtulma azminde bulunmayarak, o gölette) **kaldı ve kendini ızdırapta bıraktı.**

Sağa sola çırpınmaya başladı, kötü duruma düşen ahmak,
İstiyordu (şimdi, zamansız) **çabasıyla kilimini kurtarmak!**
(Balıkçılar onu görüp, suya) **ağ attılar, o** (akılsız balık) **da ağın içinde kaldı.**
(İşte) **ahmaklık** (ve cehâlet, o balığı avcıların ağına düşürüp, âkıbet olarak da) **onu** (kızartma) **ateş**(in)**de** (pişmeye) **koydu.**
Ateş üstünde (kızgın) **bir tavanın içine yerleşti,**
Baş başa yanan bir çift olarak ahmaklıkla eşleşti.
Ateşin harâretiyle (kızarıp) **kaynıyorken, o** (gâfil balık tavada),
"Sana korkutan bir haberci gelmedi mi?" demekteydi, akıl ona.
O (ahmak balık, çektiği) **işkence ve belâdan ötürü** (ızdırab içinde şöyle) **cevap vermekteydi:**
"Evet (geldi)." **Kâfirlerin de** (âhirette) **aynısını diyecekleri gibi** (îtirâf etmekteydi.)
O (mağrûr balık, ateşte yanarken) **sonra demekteydi: "Eğer bu defa ben,**
Kurtulursam bu (kahredici azaptan ve) **boynu**(mu) **kırıcı eziyetten.**
Denizden başka (yeri) **ben vatan edinmeyeyim,**
Bir göleti, artık (kendime) **mesken etmeyeyim.**
Sınırsız bir deniz arayayım da, orada emniyet hissedeyim,
Artık ebedî selâmet ve sıhhat içinde yaşayıp gideyim." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2277-2286)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; ikinci balık tevbe edip, **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelenin hâline misaldir. **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir) hadîs-i şerîfte:

٤٢٣- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَعُدَّ نَفْسَكَ فِي أَهْلِ الْقُبُورِ».

423- **"Dünyâda sanki sen gurbetteki biri gibi ya da yoldan geçen gibi ol ve kendini kabir ehli arasında say!"** *(Tirmizî, Zühd:25, no:2333, 4/567)* buyrulmuştur.

İnsana lâzım olan, bu dünyâ gölünde bir garip gibi, bir yolcu gibi olması ve kendini kabir ehlinden sayıp, ölmeden evvel ölmüş kabul etmesidir. Zîrâ nefis ve şeytan avcılarının kapan ve hîlelerinden ancak bu şekilde kurtulabilir.

İşte insanın bir an evvel kendisini, emniyet ve selâmet yeri olan hakîkat okyanusuna ulaştırması gerekmektedir. Aksi halde eğer ölmeden evvel ölmez ve bu tarîke (yola) sâlik olmazsa, o ahmak ve gâfil olan üçüncü balık gibi, dünyâ gölünde kalır ve şeytan ile nefs-i emmâreye giriftâr olarak ızdırab ve perişanlıklar içinde kalakalır.

Kâfir ve âsi olanlar, âhirette nefislerini kurtaramayarak, akılsızlıkları yüzünden, kendilerine eşlik eden ahmaklıkla beraber cehennem tavasına girerler ve kızgın ateşte pişip, yanıp feryâd ederler.

Allâh-u Te'âlâ Hazretleri, kâfirlerin cehennem ateşinde olan hallerinden haber vermektedir ki, **Mevlânâ** *(Kuddise Sirruhû)* da bu âyetlere işâret buyurmaktadır:

﴿وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۝٦ إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا
وَهِيَ تَفُورُ ۝٧ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ۝٨
قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ۝٩
وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ۝١٠
فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ۝١١﴾

"(Gerek şeytanlardan, gerekse cinler ve insanlardan) **Rablerini inkâr etmiş olan o kimseler için cehennem azâbı vardır! Ne kötü varış yeri olmuştur o!**

Onlar (büyük bir ateş içine atılan odunlar gibi) **onun içerisine atıldıkları zaman, kendisi** (kazan gibi) **şiddetle kaynarken ona âit kötü ve korkunç bir ses işitirler** (ki o, eşek anırmasını andırmaktadır).

O, (kâfirlere karşı) **öfke**(sin)**den dolayı paramparça olmaya çok yaklaşmıştır.** ("O kâfirler ne zaman bana atılacaklar da onları yakacağım?" diye neredeyse çatlayacak ve her parçası başka bir yere fırlayacaktır.) **Her ne zaman onun içerisine** (kâfir) **bir topluluk atılacak olsa,** (**Mâlik** ve yardımcılarından oluşan cehennem) **bekçileri onlara sorar ki:**

"(Bu gününüze kavuşacağınıza dâir) **size** (**Allâh**'ın âyetlerini okuyan) **bir uyarıcı gelmemiş miydi?"**

Onlar: "Evet! Gerçekten bize bir uyarıcı gelmişti ama biz (onun **Allâh** tarafından gönderildiğini) **yalanlamıştık ve:** '(Sizin bahsettiğiniz konularda) **Allâh hiçbir şey indirmemiştir, siz ancak pek büyük bir sapıklık** (ve haktan çok uzak kalmış bir görüş) **içindesiniz!' demiştik!" dediler.**

Yine (suçlarını îtirâf için) **dediler ki: "Eğer biz** (uyarıları hak arayışıyla) **duymakta olsaydık ya da** (gerçekleri düşünen bir akılla) **anlamakta olsaydık,** (bugün biz) **şiddetle alevlendirilmiş bu ateşin halkı arasında bulunmazdık!**

Böylece onlar günahlarını îtirâf ettiler! Artık o şiddetle alevlendirilmiş ateşin halkı için (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinden) **uzaklık olsun!"** *(Mülk Sûresi:6-11) (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/257-258)*)

آنْ نَدَامَتْ اَزْ نَتِيجَهٔ رَنْجْ بُوْدْ نَه زِ عَقْلِ رُوشَنِ چُونْ گَنْجْ بُوْدْ

"O pişmanlık (ve temennî)**, çektiği meşakkat netîcesindendi,**
Yoksa hazîne gibi parlayan bir akıl sebebiyle değildi." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2296)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; ahmaklığın kötü bir huyu vardır. O da, asıl duâ ve temennî edilmesi gereken vakitte, gâfil ve câhil olmak ve fırsatları kaçırmaktır. Akılsız kişi, ahmaklığın bu huyunu görmez ve başına belâ gelip, azâba düştüğünde boş yere, artık zamânı geçmiş olan duâ ve temennîye başlar. Akıllı ve uyanık olan ise, belâ vaktinden evvel pişmân olur ve ebedî kurtuluş ve selâmet çâresine bakar. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/259)*)

مِی کُنَدْ اُو تَوْبَه وُ پِیرِ خِرَدْ بَانگِ لَوْ رُدُّوا لَعَادُوا مِی زَنَدْ

"Ahmak kimse (gam ve elem vaktinde) **tevbe eder** (nâdim olur),
(ancak) **yaşlı ve tecrübeli olan akıl:**
'Geri çevrilselerdi, mutlaka tekrar döneceklerdi!' der durur." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2300)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; ahmağın tevbe ve pişmanlığı, içine düştüğü gam ve belânın eseridir. Bu yüzden ahmakta, tevbe ve nedâmet fer', gam ve belâ ise asıldır. İşte ahmak kişi, hâli düzelip de rahata kavuşunca, o keder ve elemden doğan tevbe ve pişmanlık da gider. Zîrâ asıl gittikten sonra, fer'in var olmasında bir sebât kalmaz.

Mevlânâ *(Kuddise Sirruhû)* bu beyitlerinde En'âm sûresindeki şu âyet-i kerîmeye işâret etmektedir:

﴿... وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾﴾

"Ama (cehennemi gördükten sonra dünyâya) **geri döndürülecek olsalar bile, kendisinden nehyolunmuş oldukları o** (kötü) **şey**(ler)**e elbette dönerlerdi. Şüphesiz ki onlar** (her hususta olduğu gibi, dünyâya döndürülüp îmân etme vaadinde de) **elbette yalancıdırlar."** *(Enâm Sûresi:28)*

İşte ahmak kişi gam ve elem vaktinde tevbe edip, pişmanlık duyarken, akıl pîri ona, tevbîh yoluyla لَوْ رُدُّوا sözünü haykırır. Böylelikle ahmak ve câhil olan kimsenin, elem ve belâ içinde yaptığı tevbenin mânâsız ve boş olduğunu, buna îtibar edilmediğini hatırlatır. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/259-260)*)

O halde akıllı kişi hâlini telâfi etmeli ve uzun emellere kapılmamalıdır. **İmam-ı Gazâlî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Her kim ekim yapar, çalışır ve mahsûlü harman yerine yığar da, sonra:

'Ben bundan yüz ölçek ürün alacağımı umuyorum.' derse, onun bu beklentisi bir umuttur, ama bir diğeri hiçbir ekin ekmeden, bir gün bile çalışmadan gidip uyur ve senesini boşuna geçirir de, hasat zamânı geldiğinde: 'Yüz ölçek mahsûl bekliyorum.' derse işte bu, asılsız bir kuruntudan ibârettir.

İşte böylece kul da, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet yapma ve O'na karşı gelmekten sakınma husûsunda gayretle çalışır da: 'Umarım ki **Allâh** benim bu az amelimi kabul eder, eksiğimi tamamlar, sevâbımı büyük tutar ve ayak kayıntılarımı bağışlar.' derse, bu yerinde bir ümittir. Ama bu hususları ihmâl edip ibâdetleri terk eder, günahlar işler, **Allâh**'ın gazabına da, rızâsına da, müjdesine de tehdîdine de değer vermez, sonra da:

'Ben cennete girmeyi ve ateşten kurtulmayı umuyorum!' derse, işte bu söz, altında hiçbir fayda bulunmayan boş bir kuruntudur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Şeddâd ibni Evs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu sözü, bu hakîkati açıklamaktadır:

٤٢٤- عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ».

424- **"Akıllı kişi nefsini hesâba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır.** (Zekâsı kıt olan) **âciz kimse ise nefsini arzusuna uyduran,** (kötü ameller işlediği halde) **yine de**(: 'O beni affeder ve mükâfatlandırır' diye) **Allâh'a karşı kuruntularda bulunandır!"** *(Tirmizî, Kıyamet:25, no:2459, 4/638; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l Furkan, no:841, 5/782)*

Meşâyıhtan bâzısı şöyle buyurmuştur: "Üzüntüler üç türlüdür: Birincisi; ibâdetin kabul olunmama üzüntüsü, ikincisi; günahın bağışlanmama üzüntüsü, üçüncüsü de; **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme hâlinin alınması derdidir.

Yûsuf ibni Esbât *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Süfyân** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına girdiğimde o bütün gece sabaha kadar ağladı. Ben: 'Senin bütün bu ağlaman günahların yüzünden mi?' dediğimde o, bir saman çöpü alarak: 'Günahlar **Allâh**'a göre bundan daha hafiftir, ben ancak **Allâh**'ın, İslâm'ı benden almasından korkuyorum!' dedi."

Demek ki bütün peygamberler, seçkin velîler bile ibâdet husûsunda ve günahtan sakınma konusunda bunca gayretlerine rağmen bu haldeyken, ya sen ne söyleyebilirsin? Yoksa onların **Allâh**'a karşı husn-ü zanları yok muydu? Elbette ki vardı!

Çünkü onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin genişliğini senden iyi bilmekteydiler ve O'nun cömertliği hakkında senden daha güzel düşünceliydiler. Lâkin onlar çalışma ve gayret olmaksızın bu hüsn-ü zanların boş bir kuruntu ve bir aldanış olduğunu iyi bilmekteydiler.

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (54)

(إِنَّ رَبَّكُمُ) **Şüphesiz sizin Rabb'iniz,** kimdir? (اَللهُ) **Allâh'tır,** (اَلَّذِي) **öyle Allâh ki,** (خَلَقَ) **yarattı,** neyi? (السَّمَاوَاتِ) **gökleri,** daha? (وَالْأَرْضَ) **yeri,** ne kadar zamanda? (فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ) **altı günde,** (ثُمَّ اسْتَوَى) **sonra istivâ etti,** yâni; istikrar ve temekkünden münezzeh (yerleşme ve mekân tutma mefhumlarından son derece uzak) olarak Zât'ına yakışır şekilde istivâ buyurdu, ne üzerine? (عَلَى الْعَرْشِ) **Arş üzerine,** Allâh-u Te'âlâ ne olduğu halde yarattı? (يُغْشِي) **örter olduğu halde,** neyi? (اللَّيْلَ) **geceyi,** neye? (اَلنَّهَارَ) **gündüze,** gece ne olduğu halde? (يَطْلُبُ) **arar olduğu halde,** neyi? (هُ) **onu,** yâni; gündüzü, ne şekilde talep ediyor? (حَثِيثًا) **çok süratlice,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (سِتَّة) kelimesi aslında (سِدْسٌ) olup, (س) harfi (تَا) harfine kalbolunca, mukaribi olan sakin (دَالْ) harfine mülâkî olduğundan (دَالْ) harfi (تَا) harfine kalbedilip idğam vâcip oldu. Tasğîrinde (سُدَيْسَة), cemîsinde (اَسْدَاس) gelmesi, aslının bu olduğuna delâlet etmektedir.

2- (يُغْشِي) fiili, if'âl babından olup, hemze ta'diye içindir. Kelime, aslından bir mef'ûle müte'addîyken hemze, fiile ikinci mef'ûl kazandırmıştır. Cümle, (خَلَقَ) fiilinin fâ'ilinden hâldir.

3- (يَطْلُبُهُ) cümlesi (لَيْلْ) kelimesinden hâldir. Çünkü konu onunla alâkalıdır. Buna göre takdîr: (يَغْشَى النَّهَارَ طَالِبًا لَهُ) şeklindedir.

4- (حَثِيثًا) kelimesi (طَلَبًا حَثِيثًا) takdîriyle, mahzûf bir mef'ûlü mutlakın na'tidir. (حَاثًّا) takdîriyle (يَطْلُبُهُ) fiilinin fâ'ilinden, (مَحْثُوثًا) te'vîliyle de mef'ûlünden hâl olabilir.

Cümle-i celîlenin kelime manası:

daha neyi yarattı? (وَالشَّمْسَ) **güneşi,** daha? (وَالْقَمَرَ) **ayı,** daha? (وَالنُّجُومَ) **yıldızları,** ne oldukları halde? (مُسَخَّرَاتٍ) **müsahhar oldukları halde,** yâni; boyun eğdirilmiş ve âmâde kılınmış oldukları halde, ne ile müsahhar? (بِأَمْرِهِ) **emriyle,** yâni; bu hususdaki irâde ve teysiri sebebiyle (onların böyle olmasını isteyip imkân sağladığı için) (أَلَا لَهُ) **âgâh olun** (iyi bilin) **ki O'na mahsustur,** ne? (الْخَلْقُ) **yaratmak,** daha? (وَالْأَمْرُ) **emretmek,** (تَبَارَكَ) **çok yüce oldu,** kim? (اللهُ) **Allâh,** öyle Allâh ki, (رَبُّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabb'i.**

Allâh-u Te'âlâ bizi ve sizi, Kendisini unutanlardan ve nefsinin hevâsına uyanlardan değil de, kitabıyla amel edenlerden ve yüce huzûruna erenlerden eylesin! Âmîn! Âmîn! Binlerce âmîn!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; gayb âleminin celâli açıldığında ve onların kalplerinden şüphe perdeleri yok olduğunda artık ne ağlamaları bir şeye yarar, ne duâları işitilir, ne şikâyetleri giderilir, ne de belâlarının ardı arkası kesilir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mukarreblerin a'lâ-i illiyyîndeki dereceleri zuhûr ederek onların varlığının meydana çıkacağı gün, işte o zaman mukarreblerin varlığına dâir olsun, nebevî terbiyenin her an ve zaman devâm ettiğine dâir olsun, inkârcılarda bir yakîn hâsıl olacak, bu nedenle onlar o zatlara kavuşmak için şefaat talebinde bulunacaklar, ya da onların ameli gibi amel etme imkânına geri döndürülmek isteyeceklerdir, ama heyhât!

Artık kabirdekiler deşilip çıkarılmıştır, gönüllerdekiler meydana çıkarılmıştır, bâtıla çalışanlar hüsrâna uğramıştır, hayırda ileri geçen çalışma erbâbı ise kurtuluşa ermiştir. **Allâh-u Te'âlâ** menn-ü keremiyle bizi de onlardan eylesin! Âmîn!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Müşriklerin geri döndürülmeleri hâlinde iyi amel işleyeceklerine dâir sözlerinde yalancı oldukları:

﴿ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾
بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ ﴾

(Habîbim!) **O ateşin** (üzerine kurulan sırat köprüsü) **üzerinde durduruldukları zaman: "Ah keşke biz** (dünyâya) **geri döndürülseydik de, Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık ve müminlerden olsaydık!" derlerken sen** (o müşrikleri) **bir görecek olsaydın**(, elbette çok büyük bir olaya tanıklık etmiş olurdun)**!**

Hayır! (Onlar bu temennîyi dünyâya geri dönüp de îmân etme azmiyle yapmadılar. Bilakis) **daha önce** (dünyâdayken insanlardan) **gizlemekte bulunmuş oldukları** (münâfıklık ve kötü amelleri gibi) **şeyler kendilerine belirdi** (de, dara düşünce bu temennîyi yaptılar).

Ama (cehennemi gördükten sonra dünyâya) **geri döndürülecek olsalar bile, kendisinden nehyolunmuş oldukları o** (kötü) **şey**(ler)**e elbette dönerlerdi. Şüphesiz ki onlar** (her hususta olduğu gibi, dünyâya döndürülüp îmân etme vaadinde de) **elbette yalancıdırlar.** *(En'âm Sûresi:27-28)*

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَالشَّمْسَ) kelimesi, (اَلسَّمَاوَاتِ) kelimesine ma'tûfdur ki takdîr: (وَخَلَقَ الشَّمْسَ) şeklindedir.

2- (مُسَخَّرَاتٍ) kelimesi mef'ûllerden hâl olmak üzere mensûbtur. Mukadder (جَعَلَ) fiiliyle mensûb da olabilir. Bu durumda, öncesindeki mensûblar birinci mef'ûl, bu kelime ise ikinci mef'ûl olur.

3- (بِأَمْرِهِ) kelimesindeki (بَا) harfi, (مُسَخَّرَاتٍ) kelimesine müteallik olup, (بِتَيْسِيرِهِ وَإِرَادَتِهِ لَهَا فِي ذٰلِكَ) takdîrindedir.

(بَا) harfi hâl için olması durumunda takdîr: (مُصَاحِبَةً لِأَمْرِهِ غَيْرَ خَارِجَةٍ عَنْهُ فِي تَسْخِيرِهَا) şeklindedir.

4- (خَلْقٌ) ve (أَمْرٌ) kelimeleri, babları üzere masdar mânâsında olabilecekleri gibi, mef'ûl mânâsında da düşünülebilirler.

MEÂL-İ ŞERÎF

Şüphesiz sizin Rabbiniz ancak O Allâh'tır ki; gökleri, yeri, güneşi, ayı ve yıldızları (akıllı varlıklar gibi) **emr** (ve irâdes)**ine boyun eğdirilen** (ve kendilerinden istenen hiçbir vazîfeyi eksik etmeyen) **varlıklar olarak** (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yaratmıştır.**

Sonra (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur/**(emri ve hükmü) **Arş'a** (yönelip) **istivâ etmiştir /sonra Kendisi** (en büyük cisim olan) **Arş** (dâhil, tüm yaratıklar)**ı** (hükmü altına alıp, hepsini ilmen kuşatıcı şekilde) **istîlâ etmiştir/, O, geceyi gündüze bürü**(yüp ört)**mektedir ki, o onu koşturulurcasına talep** (ve tâkip) **etmektedir. İyi bilin ki; yaratmak da, yönetmek de/**(istediklerini) **emretmek de/**(geçerli) **irâde** (ve kudret) **de/ sâdece O'na aittir! Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ın** (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok olmuştur.**

Î Z Â H Â T

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'in ele aldığı temel konular, tevhîd (**Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğinin beyânı), nübüvvet (elçiler gönderdiğinin îzâhı), me'âd (âhiretle ilgili mevzular), bir de kazâ ve kader olmak üzere dört tanedir.

Âhiretin isbâtının, **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğinin, kudretinin ve ilminin isbâtına bağlı olduğunda şüphe yoktur. **Allâh-u Te'âlâ** âhiret konusunu ziyâde îzah husûsunda mübâlağa buyurduktan sonra, bu âyet-i kerîmesinde tevhîdine, bir de kemâli kudretine ve ilmine delâlet eden delilleri tekrar saymaya başlayarak hem tevhîd temellerini yerleştirmiş, hem de âhiretin isbâtını takrir buyurmuştur.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, müşrikleri putlara tapmakla ayıplayınca ve kendisini te'yîden:

﴿ ... إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ ... ﴿٧٣﴾ ﴾

"Allâh'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz o şeyler, gerçekten aslâ bir sinek bile yaratamazlar, hepsi onun için bir araya gelmiş olsalar bile!" *(Hacc Sûresi:73)*,

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا ... ﴿٤١﴾ ﴾

"(Putlara taparak ve onların yardımlarını umarak) **Allâh'tan başka bir-takım dostlar edinmiş olan o** (müşrik) **kimselerin** (güçsüz ve gülünç) **durumu;** (tehlikelerden korunmak ve içerisinde barınmak için kendisine) **bir ev edinmiş olan örümceğin ilginç hâli gibidir!"** *(Ankebût Sûresi:41)* âyet-i kerîmeleri inince, onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

"Senin bizi kendisine ibâdete çağırdığın Rabbin kim?" diyerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerini ve fiillerini tenkit ve inkâra yeltendiler. O zaman bu âyet-i celîle inince şaşırıp kalarak cevap verme gücü bulamadılar.

Âyet-i celîlenin başında geçen:

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ... ﴾

"Şüphesiz sizin Rabbiniz ancak O Allâh'tır ki; gökleri ve yeri, (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yaratmıştır."** cümle-i celîlesindeki "Halk" tâbiri, göklerin ve yerlerin hallerinden bir hâlin takdîrine (ayarlanmasına) işâret etmektedir ki, bu "Takdîr" birkaç mânâda düşünülebilir:

1) Göklerin ve yerlerin kendi varlıklarının belirli bir ölçüde ayarlanması, bu yaratışın bir netîcesidir.

Çünkü akıl, göklerin ve yerin daha büyük veyâ daha küçük olabileceği ihtimâlini düşünebiliyorken, bu yaratıklardan her birinin belli bir ölçüyle özelleşmiş bulunması, bunun, bir muhassısın (özelleştiricinin) tahsîsiyle olduğunu gösterir ki, bu da göklerin ve yerin yaratılışının, istediğini yapmakta hür olan bir **Fâ'il-i Muhtâr**'a muhtaç olduğuna delâlet eder.

2) Göklerin ve yerlerin ezelden beri hareket hâlinde olduklarını düşünmek imkânsızdır. Çünkü hareket, bir hâlden diğer bir hâle geçiş anlamına geldiğinden, kendisinden evvel başka bir hal bulunmuş olmasını gerektirir. Ezel mefhumu ise, "Öncesinde bir şey olmamak" demek olduğundan, "Hareket" mefhumuyla "Ezel" mefhumunu bir arada düşünmek muhal olmuştur.

Hal böyle olunca; şu anda hareketleri sâbit olan feleklerin, gezegenlerin ve yıldızların hareketlerinin daha önce veyâ daha sonra başlaması mümkün iken, muayyen bir vakitte belirli bir ölçüyle hareket etmeleri, elbette onların belirli zamanlardaki belirli hareketlerinin, herşeye gücü yeten ve istediğini yapabilen Kadir ve Muhtâr bir muhassısın özelleştirmesiyle olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

3) Feleklerin, yıldızların ve burçların, küçük parçalardan derlenmiş oldukları âşikârdır. Bu parçaların bir kısmı bu cisimlerin içinde, diğer bir kısmı da yüzeylerinde bulunmaktadır.

Kadir-i Muhtâr bir özelleştiricinin tahsîsi olmadan bu parçaların her birinin belirli yerinde muayyen şekliyle bulunması nasıl düşünülebilir?

4) Gök tabakalarının ve feleklerin biri diğerinden üsttedir. Bunlardan her birinin muayyen bir yerle özelleşmesi, yine **Kadir-i Muhtâr** bir muhassısın özelleştirmesini isbât etmektedir.

5) Feleklerden her biri belli bir yöne doğru, belli bir hareketle, yavaşlık ve çabukluk husûsunda muayyen bir miktar ile hareket etmektedir. Bu da bir nevî halk ve takdîr (yaratma ve ayarlama) olduğundan, yine bir Kadir muhassısın varlığına delâlet eder.

6) Her bir yıldızın belli bir rengi vardır, meselâ; zuhal soluk, müşteri bembeyaz, merih kırmızı, güneş ziyâlı, zühre parlak, utarid sarı, ay aydınlık renktedir. Bu cisimler mâhiyetleri husûsunda birbirine benzeşirken her birinin muayyen bir renkle ihtisâsı, hepsinin de bir **Fâ'il-i Muhtâr**'a muhtaç olduğuna delâlet eden bir halk ve takdîr olmuştur.

7) Yine böylece feleklerin ve âlemlerin parçalardan derlenmiş olması, onların sonradan olduğuna, sonradan olmak ise bir yaratıcının bulunduğuna delâlet etmektedir.

Ayrıca cisim olma özelliğinde müşterek olan varlıkların kiminin gök katmanı, kiminin yıldız, kiminin toprak, kiminin su, kiminin hava, kiminin de ateş olma sıfatıyla özelleşmesi, bütün bunların bir Mukaddir'in takdîriyle (ayarlamasıyla) ve bir Muhassıs'ın tahsîsiyle (özelleştirmesiyle) olduğunun delîlidir.

İşte âyet-i celîlede geçen "Halk", takdîr (ayarlama) mânâsında olduğuna göre, belirli bir cismin, mümkün olan diğer sıfatlar arasından muayyen bir sıfatla özelleşmesi: "Sizin Rabbiniz gökleri ve yeri yaratan **Allâh**'tır!" kavl-i şerîfinin mefhumuna dâhildir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın bu beyanlarından, bu âyet-i kerîmenin ne büyük mânâlar ihtivâ ettiğini ve biz kulların bunların tamâmını anlamaktan âciz olduğumuzu anlamak lâzımdır.

Nitekim **Sümeyt** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** bize Kendisini tanıtmıştır!" sözüyle bu âyet-i kerîmenin önemini açıklamıştır. Gerçekten de bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin eserlerinden birçoğu mevzu edilmiştir.

İbni İshâk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** gökleri ve yerleri yoktan yaratmıştır, onlar ancak O'nun kudretiyle meydana gelmişlerdir. O, bu hususta yaratıklarının hiçbirinden yardım almamıştır ve ezici gücüyle alâkalı hiçbir şeye kimseyi ortak etmemiştir. Olmasını dilediği bir şeye (harften ve sesten münezzeh olarak) kullandığı: 'Var ol!' buyruğu her şey hakkında geçerlidir. O, gökleri ve yerleri yaratma işini altı günde bitirmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8573, 5/1496)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretini açıklarken şöyle demiştir:

"Yâ Rabbi! Suya emrettin, havanın ortasında donup kaldı da, ondan yedi kat yarattın ve onlara 'Gökler' adını taktın. Sonra suya topraktan ayrılmasını emrettin, toprağa da sudan ayrılmasını emir buyurdun ve öyle oldu. Toprakların tamâmına 'Yerler', suyun tümüne de 'Denizler' ismini verdin!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8574, 5/1496)*

"Semerkandî, Vâhidî, Beyzâvî, Fahrurrâzî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Günler" tâbirinden ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1) Buradaki "Gün" tâbiri:

﴿ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ ... ﴿١٦﴾ ﴾

"İşte o (kâfirlerle harbedildiği) **gün her kim onlara arkasını döndürür** (de firar eder)**se..**" *(Enfâl Sûresi:16)* âyet-i kerîmesinde olduğu gibi, genel mânâda vakit bildirmiş olabilir ki, bu durumda başı sonu mahdut olmayan altı vakit söz konusu olur.

2) Burada "Gün" tâbirini lügat mânâsına hamledenler de vardır, ancak "Gün" mefhumu, "Güneşin doğuşuyla batışı arasındaki zaman"ın adı olduğundan, göğün ve güneşin bulunmadığı bir zamanda günün varlığından söz edilemez. Bu mânâya kail olan müfessirler bu makamda iki görüş öne sürmüşlerdir:

Birincisi: "Her bir günü bin sene olan âhiret günlerinden altı gün miktârında" mânâsıdır. Bu, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunmuştur.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **İbni Abbâs, İmâm-ı Mücahid** ve **Ahmed ibni Hanbel** gibi zatlardan gelen açık rivâyetler varken, akla yakın geliyor diye diğer görüşleri kabullenmek uygun düşmez!

İkincisi: "Dünyâ günlerinden altı gün miktârında" demektir ki bu, **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan menkuldür.

Burada: "Dünyâ günlerinin en uzunlarından altı günün altı saati kadar bir zamanda" şeklinde mânâ verenler de bulunmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın gökleri ve yeri altı günde yaratmasıyla ilgili hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyetine göre Yahudiler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek göklerin ve yerin yaratılışından sorduklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٢٥- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا : أَنَّ الْيَهُودَ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَسَأَلَتْهُ عَنْ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَقَالَ: «خَلَقَ اللهُ الْأَرْضَ يَوْمَ الْأَحَدِ وَالْإِثْنَيْنِ، وَ خَلَقَ اللهُ الْجِبَالَ يَوْمَ الثُّلَاثَاءِ وَ مَا فِيهِنَّ مِنْ مَنَافِعَ، وَ خَلَقَ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ الشَّجَرَ وَ الْمَاءَ وَ الْمَدَائِنَ وَ الْعِمْرَانَ وَالْخَرَابَ، فَهٰذِهِ أَرْبَعَةٌ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ: ﴿ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا

ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ ﴾ وَ خَلَقَ يَوْمَ الْخَمِيسِ السَّمَاءَ، وَخَلَقَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ النُّجُومَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالْمَلَائِكَةَ إِلَى ثَلَاثِ سَاعَاتٍ بَقِينَ مِنْهُ فَخَلَقَ فِي أَوَّلِ سَاعَةٍ مِنْ هٰذِهِ الثَّلَاثِ السَّاعَاتِ الْآجَالَ حِينَ يَمُوتُ مَنْ مَاتَ وَ فِي الثَّانِيَةِ أَلْقَى الْآفَةَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مِمَّا يَنْتَفِعُ بِهِ النَّاسُ وَ فِي الثَّالِثَةِ آدَمَ أَسْكَنَهُ الْجَنَّةَ وَأَمَرَ إِبْلِيسَ بِالسُّجُودِ لَهُ وَ أَخْرَجَهُ مِنْهَا فِي آخِرِ سَاعَةٍ». ثُمَّ قَالَتِ الْيَهُودُ: ثُمَّ مَاذَا يَا مُحَمَّدُ؟ قَالَ: «ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ». قَالُوا: قَدْ أَصَبْتَ لَوْ أَتْمَمْتَ قَالُوا ثُمَّ اسْتَرَاحَ قَالَ: فَغَضِبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ غَضَبًا شَدِيدًا فَنَزَلَتْ: ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ ... ﴾

425- **"Allâh-u Te'âlâ, yeryüzünü pazar ve pazartesi, dağları ve içinde bulunan menfaatleri salı günü, ağacı, suyu, şehirleri, mâmur ve harap yerleri** (bütün bunların madde ve asıllarını) **da çarşamba günü yarattı. İşte bu, dörttür. Nitekim Mevlâ Te'âlâ şöyle buyurdu:**

'Yoksa gerçekten şüphesiz siz mi yeri iki gün içerisinde yaratmış olan o Zât'ı inkâr etmektesiniz ve O'na birtakım eşler tanımaktasınız?!

İşte sana! Bütün âlemlerin Rabbi ancak O'dur.

O (Rabbiniz) **orada; onun üzerinde** (yükselen) **sâbit sâbit birtakım dağlar yerleştirmiş,** (sular ve ekinlerle, ağaçlar ve ürünlerle) **orada çokça bereket** (ve hayır) **meydana getirmiş ve orada** (hem insanlar hem de hayvanlar için uygun olan) **azıklarını**(n çeşitlerini ve miktarlarını) **takdir etmiştir.**

(İşte Rabbiniz, yeryüzünün ve barındırdığı şeylerin yaratılış müddetinden) **soranlar için** (bildirmiştir ki, yerin yaratıldığı iki günle birlikte hesap edildiğinde) **tam olarak dört gün** (eden az bir zaman diliminin bitimin)**de** (bütün bunlar gerçekleşmiştir)!' *(Fussilet Sûresi:9-10)*

Perşembe günü semâyı, cumâ günü, onun bitmesine üç saat kalana kadar da yıldızları, güneşi ayı ve melekleri yarattı. Bu (geri kalan) **üç saatin ilk saatinde ise, ölecek olanların ölüm vakitlerini ve ecellerini yarattı** (takdîr etti)**, ikincisinde insanların faydalanacakları şeylerden her biri üzerine âfet ilkâ etti** (herşeyin başına gelecek belâları, zarar ve ziyanları yarattı).

Üçüncü saatte ise Âdem *(Aleyhisselâm)*ı (yaratıp) **cennete yerleştirdi ve İblîs'e ona secde etmesini emretti. Yine** (bir cumâ gününün) **son saat**(in)**de onu oradan** (**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı cennetten) **çıkardı."** buyurdu.

Bunun üzerine Yahûdîler: "Sonra ne yaptı yâ **Muhammed**!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sonra** (Kendisine yakışan bir şekilde) **Arş üzerine istivâ etti."** buyurdu.

O zaman onlar: "Tamamlasaydın, gerçekten isâbet etmiştin (doğru söylemiştin)!" dediler ve: "Sonra(ki cumartesi günü) istirahat etti." dediler.

O zaman**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* son derece kızdı.

Bunun üzerine: **"Andolsun ki; elbette Biz, gökleri, yer**(ler)**i ve arasındakileri muhakkak altı günde yarattık ve bize hiç bir yorgunluk dokunmadı** (ki, cumartesi günü istirahat ihtiyacı hissedelim).

O halde onların dediklerine sabret! (Çünkü yakında Biz belâlarını vereceğiz.)" *(Kaf Sûresi:38-39)* meâlindeki âyet-i kerîme indi." *(Hâkim, el-Müstedrek, no:3997, 2/592)*

Zeyd ibni Erkam *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٤٢٦- عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ، لِكُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا اسْمٌ أَبُو جَادٍ، هَوَّازٌ، حُطِّيٌّ، كَلَمُونَ، سَعْفَصُ، قَرْشَاتٌ».

426- "**Allâh-u Te'âlâ** gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır ki, bu günlerden her biri için bir isim vardır; Ebû Câd, Hevvâz, Huttiyy, Kelemûn, Se'fas ve Karşât!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/419; İbni Ebî Hâtim, no:8575, 5/1496)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

"İlk yaratılan şeyler Arş, su ve havadır. Yer sudan yaratılmıştır, yaratılışın başlangıcı pazar, pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günlerinde olmuştur.

Allâh-u Te'âlâ yaratıkları cumâ gününde toplamıştır. Yahudiler cumartesi günü yahudileşmiştir. Bu altı günden her bir gün, sizin saydıklarınızdan bin sene gibidir." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/245; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/419)*

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"Şüphesiz **Allâh**, gökleri, yeri ve arasındakileri yaratmaya pazar günü başlamıştır, sonra cumâ günü üç saat içinde Arş'a istivâ buyurmuştur, bunlardan bir saat içerisinde güneş (ve gezegen)leri yaratmıştır ki, insanlar duâ ve istek husûsunda Rablerine rağbetli olsunlar.

Âdemoğlu öldüğü zaman (dışarıda bırakılmayıp) kabre konsun diye başına gelen kokuşmayı da bir saat içinde halketmiştir!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8577, 5/1497; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/419-20)*

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ahbâr, siyer ve tevârîh ashâbı şöyle demişlerdir: "**Allâh-u Te'âlâ** toprağı döşeme ve yayma yapmaksızın pazar ve pazartesi günleri halketmiş, sonra irâdesi göğe yönelerek iki gün içerisinde onları yedi tabaka olarak tesviye etmiştir ki, bu iki gün de salı ve çarşamba günleridir.

Sonraki iki gün olan perşembe ve cumâda ise yeri yayıp döşemiş, onun suyunu ve otlağını çıkarmış, hayvanlarını ve yırtıcılarını ve içinde bulunan herşeyi yaratıp cem etmiştir.

Âdem *(Aleyhisselâm)*ı da cuma günü yaratmış, onu ve eşi **Havvâ**'yı cennete yerleştirmiş, sonra onları cumâ gününün son saatinde dünyâya indirmiştir." *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/562)*

Ulemâ; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mahlûkatı yaratmaya hangi gün başladığı husûsunda ihtilâf etmiştir.

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)* ve diğer bâzı ulemâ; yaratmanın cumartesi günü başladığını söylemişse de, bütün bu hadîs-i şerîf ve rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; yaratılışın başlangıcı pazar günü vuku bulmuştur. **Abdullâh ibni Selâm, Kâ'bu'l-Ahbâr, Dahhâk** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok zevâtın görüşü bu yöndedir, **İbni Cerîr-i Taberî** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü tercih etmiştir.

Yaratılış pazardan başlayıp cuma günü son bulduğundan, haftanın yedinci gününe iş kesimi anlamına gelen "Sebt" ismi verilmiştir, çünkü cumartesi gününde hiçbir yaratma vuku bulmamıştır. Cumhur ulemânın görüşü de bu yöndedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kadiriyyet ve Hâlikıyyet (her şeye gücü yetme ve dilediğini yaratma) sıfatlarıyla gökleri ve yerleri îcât etmiş, Müdebbiriyyet ve Hakîmiyyet (her işi yerli yerince yapma ve yönetme) vasıflarıyla da onları altı günde yaratmıştır. Bu altı güne ancak altı tür yaratığın yaratılışını hasretmiştir ki bunlar:

1) Ervâh-ı mücerrede (bedenden soyutlanmış ruhlar),

2) Melekûtiyyât (melekût âlemine âit varlıklar) ki, melekler, cinler, şeytanlar ve göklerin melekûtu buna dâhildir. Ukûl-ü müfrede ve mürekkebe (maddeden ayrı ve bileşik akıllar) da bu tür mahlûkattandır.

3) Yıldızların nefisleri, insanın, hayvanın, bitkilerin ve mâdenlerin nefisleri gibi nefisler (bu yaratıkların kendi öz varlıkları),

4) Ecrâm ki; bunlar latîf (yoğunluğu olmayan) cisimlerden oluşan besâit-ı ulviyye (farklı tabiatlara sâhip olan cisimlerden bileşik olmayan maddeler)dir. Arş, Kürsî, gökler, cennet ve cehennem bu kısmın örneklerindendir.

5) Ecsâm-ı müfrede (ayrı cisimler) ki, bunlar anâsır-ı erba'adır (su, hava, toprak ve ateşten oluşan dört temel unsurdur).

6) Dört unsurdan bir araya gelen kesîf cisimler.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bunların her birinin yaratılışını bir gün olarak tâbir etmiştir. Yoksa zaman mânâsında bildiğimiz günler, göklerin ve yerin yaratılmasından önce mevcut değildiler.

Allâh-u Te'âlâ'nın ilk yarattığı şeyin ne olduğu meselesine gelince:

Hayyân el-A'rac *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Yezîd ibni Müslim** *(Rahimehullâh)*, **Câbir ibni Zeyd** *(Rahimehullâh)*a bir mektup yazarak, ilk yaratılan şeyleri sorduğunda o: "Arş, su ve kalemdir, ama hangisini daha önce yarattığını **Allâh** bilir!" diye cevap vermiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/420)*

Bâzı ulemânın beyânı vechile: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın ilk yarattığı şey Kalem'dir, sonra Levh'dir. Böylece O, ona olmuş ve olacakları, yarattıklarını ve kıyâmete kadar yaratacaklarını yazmıştır.

Sonra karanlığı ve nûru yaratmıştır, sonra Arş'ı halketmiştir, sonra göğü beyaz inciden var etmiştir, sonra toprağı îcât etmiştir, sonra gökleri ve onlarda bulunan yıldızları, güneşi ve ayı var etmiştir, daha sonra evvelce yaygın olmaksızın yarattığı topraktan yeri uzatıp döşemiştir, sonra onda bulunan dağları, ağaçları, canlıları ve diğer yaratıkları vücûda getirmiştir.

En sonunda cumâ gününün son saatinde **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı son yaratık olarak yaratmıştır, onun yeryüzüne indirilişi de aynı saatte vukû bulmuştur. Böylece bütün yaratışlar altı günde tekâmül etmiştir ki, her bir günün miktârı bin senedir." *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/562; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/546)*

Abdürrezzâk *(Rahimehullâh)*ın, **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan senediyle rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte o şöyle demiştir:

Bir kere ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Anam babam sana feda olsun! **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyden önce yarattığı ilk şeyi bana haber verir misin?" dediğimde o:

٤٢٧- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، أَخْبِرْنِي عَنْ أَوَّلِ شَيْءٍ خَلَقَهُ اللهُ قَبْلَ الْأَشْيَاءِ. قَالَ: «يَا جَابِرُ! إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ قَبْلَ الْأَشْيَاءِ نُورَ نَبِيِّكَ مِنْ نُورِهِ، فَجَعَلَ ذٰلِكَ النُّورُ يَدُورُ بِالْقُدْرَةِ حَيْثُ شَاءَ اللهُ، وَلَمْ يَكُنْ فِي ذٰلِكَ الْوَقْتِ لَوْحٌ وَلَا قَلَمٌ وَلَا جَنَّةٌ وَلَا نَارٌ وَلَا مَلَكٌ وَلَا سَمَاءٌ وَلَا أَرْضٌ وَلَا شَمْسٌ وَلَا قَمَرٌ وَلَا جِنِّيٌّ وَلَا إِنْسِيٌّ، فَلَمَّا أَرَادَ اللهُ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ قَسَمَ ذٰلِكَ النُّورَ أَرْبَعَةَ أَجْزَاءٍ، فَخَلَقَ مِنَ الْجُزْءِ الْأَوَّلِ الْقَلَمَ وَمِنَ الثَّانِي اللَّوْحَ وَمِنَ الثَّالِثِ الْعَرْشَ، ثُمَّ قَسَمَ الْجُزْءَ الرَّابِعَ أَرْبَعَةَ أَجْزَاءٍ فَخَلَقَ مِنَ الْجُزْءِ الْأَوَّلِ حَمَلَةَ الْعَرْشِ وَمِنَ الثَّانِي الْكُرْسِيَّ وَمِنَ الثَّالِثِ بَاقِيَ الْمَلَائِكَةِ، ثُمَّ قَسَمَ الْجُزْءَ الرَّابِعَ أَرْبَعَةَ أَجْزَاءٍ فَخَلَقَ مِنَ الْأَوَّلِ السَّمَاوَاتِ وَمِنَ الثَّانِي الْأَرَضِينَ وَمِنَ الثَّالِثِ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ، ثُمَّ قَسَمَ الرَّابِعَ أَرْبَعَةَ أَجْزَاءٍ فَخَلَقَ مِنَ الْأَوَّلِ نُورَ أَبْصَارِ الْمُؤْمِنِينَ وَمِنَ الثَّانِي نُورَ قُلُوبِهِمْ وَهِيَ الْمَعْرِفَةُ بِاللهِ وَمِنَ الثَّالِثِ نُورَ أُنْسِهِمْ وَهُوَ التَّوْحِيدُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ».

427- **"Ey Câbir! Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ varlıkları yaratmadan önce senin peygamberinin nûrunu Kendi** (emriyle vâsıtasız olarak yarattığı özel) **nûrundan yaratmıştır. O nur kudretle, Allâh-u Te'âlâ'nın dilediği yerlerde dolaşmaya başlamıştır. O vakit ne Levh, ne Kalem, ne cennet, ne cehennem, ne melek, ne gök, ne yer, ne güneş, ne ay, ne cin, ne de insan yoktu!**

Allâh-u Te'âlâ mahlûkatı yaratmak isteyince, o nûru dört parçaya ayırdı; birinci parçadan Kalem'i, ikincisinden Levh'i, üçüncüsünden Arş'ı yarattı. Sonra dördüncü parçayı da dört parçaya ayırdı; birinci parçadan Arş'ı taşıyan melekleri, ikincisinden Kürsî'yi, üçüncüsünden ise geri kalan melekleri halketti.

Sonra dördüncü parçayı da dört cüze ayırdı; birincisinden gökleri, ikincisinden yerleri, üçüncüsünden de cennet ve cehennemi var etti, sonra dördüncü parçayı dört cüze ayırarak; birincisinden müminlerin gözlerinin nûrunu yarattı, ikincisinden kalplerinin nûru olan; Allâh'ı bilmeyi, üçüncüsünden de ünsiyetlerinin nûru olan tevhîdi ki, o da: Lâilâhe illallâh Muhammedü'r-rasûlüllâh'(a inanmaları)**dır!"** buyurdu. *(Kastalânî, el-Mevâhibü'l-ledünniyye:1/71-72; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:827, 1/265)*

Abdürrezzâk'ın, **Ma'mer**'den, onun **İbni Münkedir**'den, onun da **Câbir**'den *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyetine göre o şöyle demiştir:

Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratmış olduğu ilk şeyi sorduğumda:

٤٢٨- قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَوَّلِ شَيْءٍ خَلَقَهُ اللهُ تَعَالَى فَقَالَ: «هُوَ نُورُ نَبِيِّكَ يَا جَابِرُ! خَلَقَهُ اللهُ ثُمَّ خَلَقَ فِيهِ كُلَّ خَيْرٍ، وَخَلَقَ بَعْدَهُ كُلَّ شَيْءٍ وَحِينَ خَلَقَهُ أَقَامَهُ قُدَّامَهُ مِنْ مَقَامِ الْقُرْبِ اِثْنَيْ عَشَرَ أَلْفِ سَنَةٍ ثُمَّ جَعَلَهُ أَرْبَعَةَ أَقْسَامٍ فَخَلَقَ الْعَرْشَ وَالْكُرْسِيَّ مِنْ قِسْمٍ وَحَمَلَةَ الْعَرْشِ وَخَزَنَةَ الْكُرْسِيِّ مِنْ قِسْمٍ وَأَقَامَ الْقِسْمَ الرَّابِعَ فِي مَقَامِ الْقُرْبِ اِثْنَيْ عَشَرَ أَلْفٍ ثُمَّ جَعَلَهُ أَرْبَعَةَ أَقْسَامٍ فَخَلَقَ الْقَلَمَ مِنْ قِسْمٍ وَاللَّوْحَ مِنْ قِسْمٍ وَالْجَنَّةَ مِنْ قِسْمٍ ثُمَّ أَقَامَ الْقِسْمَ الرَّابِعَ فِي مَقَامِ الْخَوْفِ اِثْنَيْ عَشَرَ أَلْفِ سَنَةٍ ثُمَّ جَعَلَهُ أَرْبَعَةَ أَجْزَاءٍ فَخَلَقَ الْمَلَائِكَةَ مِنْ جُزْءٍ وَالشَّمْسَ مِنْ جُزْءٍ وَالْقَمَرَ وَالْكَوَاكِبَ مِنْ جُزْءٍ وَأَقَامَ الْجُزْءَ الرَّابِعَ فِي مَقَامِ الرَّجَاءِ اِثْنَيْ عَشَرَ أَلْفِ سَنَةٍ ثُمَّ جَعَلَهُ أَرْبَعَةَ أَجْزَاءٍ فَخَلَقَ الْعَقْلَ مِنْ جُزْءٍ وَالْعِلْمَ وَالْحِكْمَةَ وَالْعِصْمَةَ وَالتَّوْفِيقَ مِنْ جُزْءٍ وَأَقَامَ الْجُزْءَ الرَّابِعَ فِي مَقَامِ الْحَيَاءِ اِثْنَيْ عَشَرَ أَلْفِ سَنَةٍ ثُمَّ نَظَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ فَتَرَشَّحَ النُّورُ عَرَقًا فَقَطَرَ مِنْهُ مِائَةُ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةُ آلَافِ قَطْرَةٍ مِنْ نُورٍ فَخَلَقَ اللهُ مِنْ كُلِّ قَطْرَةٍ رُوحَ نَبِيٍّ أَوْ رُوحَ رَسُولٍ ثُمَّ تَنَفَّسَتْ أَرْوَاحُ الْأَنْبِيَاءِ فَخَلَقَ اللهُ مِنْ أَنْفَاسِهِمُ الْأَوْلِيَاءَ وَالشُّهَدَاءَ وَالسُّعَدَاءَ وَالْمُطِيعِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَالْعَرْشُ وَالْكُرْسِيُّ مِنْ نُورِي وَالْكَرُوبِيُّونَ مِنْ نُورِي وَالرُّوحَانِيُّونَ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورِي وَالْجَنَّةُ وَمَا فِيهَا مِنَ النَّعِيمِ مِنْ نُورِي وَمَلَائِكَةُ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ مِنْ نُورِي وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالْكَوَاكِبُ مِنْ نُورِي وَالْعَقْلُ وَالتَّوْفِيقُ مِنْ نُورِي وَأَرْوَاحُ الرُّسُلِ وَالْأَنْبِيَاءِ مِنْ نُورِي وَالشُّهَدَاءُ وَالسُّعَدَاءُ وَالصَّالِحُونَ مِنْ نِتَاجِ نُورِي ثُمَّ خَلَقَ اللهُ اِثْنَيْ عَشَرَ أَلْفِ حِجَابٍ فَأَقَامَ اللهُ نُورِي وَهُوَ الْجُزْءُ الرَّابِعُ فِي كُلِّ حِجَابٍ أَلْفَ سَنَةٍ وَهِيَ مَقَامَاتُ الْعُبُودِيَّةِ وَالسَّكِينَةِ وَالصَّبْرِ وَالصِّدْقِ وَالْيَقِينِ فَغَمَسَ اللهُ ذٰلِكَ النُّورَ فِي كُلِّ حِجَابٍ أَلْفَ سَنَةٍ فَلَمَّا أَخْرَجَ اللهُ النُّورَ مِنَ الْحُجُبِ رَكَّبَهُ اللهُ فِي الْأَرْضِ فَكَانَ يُضِيئُ مِنْهَا مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ كَالسِّرَاجِ فِي اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ ثُمَّ خَلَقَ اللهُ أَدَمَ مِنَ الْأَرْضِ فَرَكَّبَ فِيهِ النُّورَ فِي جَبِينِهِ ثُمَّ انْتَقَلَ مِنْهُ إِلَى شِيثَ وَكَانَ يَنْتَقِلُ مِنْ طَاهِرٍ إِلَى طَيِّبٍ وَمِنْ طَيِّبٍ إِلَى طَاهِرٍ إِلَى أَنْ أَوْصَلَهُ اللهُ صُلْبَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَمِنْهُ إِلَى رَحِمِ أُمِّي أُمِنَةَ بِنْتِ وَهْبٍ ثُمَّ أَخْرَجَنِي إِلَى الدُّنْيَا فَجَعَلَنِي سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَرَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَقَائِدَ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ وَهٰكَذَا كَانَ بَدْءُ خَلْقِ نَبِيِّكَ يَا جَابِرُ»!

428- "Ey Câbir! O, senin peygamberinin nûrudur! Allâh önce onu yarattı, sonra bütün hayırları onda yarattı, her şeyi ondan sonra yarattı. Onu yarattığı zaman (mânevî) yakınlık makamında huzûrunda onu oniki bin sene tuttu.

Sonra onu dört kısma böldü; Arş'ı ve Kürsî'yi birer kısımdan yarattı, Arş'ı taşıyan meleklerle Kürsî'yi bekleyen melekleri bir kısımdan yarattı. Dördüncü kısmı (mânevî) yakınlık makamında oniki bin sene tuttu, sonra onu dört kısma ayırdı; bir kısımdan Kalem'i, bir kısımdan Levh'i, bir kısımdan da cenneti yarattı.

Sonra dördüncü kısmı korku makamında oniki bin sene tuttu, daha sonra onu dört parçaya ayırdı; Bir parçadan melekleri, bir cüzden güneşi, bir cüzden de ayı ve yıldızları halketti.

Böylece dördüncü cüzü ümit makamında oniki bin sene ikame etti. Sonra onu da dört cüze ayırdı; bir cüzden aklı, bir cüzden ilim ve hikmeti, bir cüzden de ısmet ve tevfîkı (günahlardan korunma ve hayırlara muvaffak kılınmayı) yarattı.

Dördüncü cüzü hayâ makamında oniki bin sene tuttuktan sonra, Allâh-u Azze ve Celle ona tecellî buyurunca, o nur ter attı. Böylece ondan yüzyirmidörtbin nur damlası damladı, Allâh her bir damladan ya bir nebînin ya da bir rasûlün rûhunu yarattı. Sonra peygamberlerin ruhları nefes aldı, Allâh onların nefeslerinden kıyâmete kadar gelecek velîleri, şehitleri, saidleri ve itaatkârları var etti.

Demek ki, Arş ile Kürsî benim nûrumdandır, (meleklerin efendileri olan) Kerûbiyyûn benim nûrumdandır, rûhânîler ve melekler benim nûrumdandır, cennet ve içindeki nîmetler benim nûrumdandır, yedi kat göklerin melekleri benim nûrumdandır, güneş, ay ve yıldızlar benim nûrumdandır, akıl ve tevfîk benim nûrumdandır, rasûllerin ve nebîlerin ervâhı benim nûrumdandır, şehitler, saidler ve sâlihler benim nûrumun mahsûlündendir.

Sonra Allâh oniki bin hicap yarattı ve benim nûrum olan dördüncü parçayı her hicapta bin sene bekletti ki, o perdeler; ubûdiyyet (kulluk), sekînet (tecellîye mazhariyetin verdiği sâkinlik), sabır, sıdk (doğruluk) ve yakîn (şüphesiz inanç) mâkamlarıdır.

Böylece Allâh o nûru her hicâba daldırıp bin sene bekletti, o nûru bütün perdelerden çıkarınca Allâh onu birleşik halde yeryüzüne koydu. Artık karanlık gecedeki kandil gibi, doğuyla batı arası o nurdan aydınlanıyordu.

Sonra Allâh Âdem'i topraktan yaratınca, o nûru onun içerisine, alnına yerleştirdi, sonra o nur ondan Şîs'e intikal etti. Böylece o, bir temizden diğer pâke, bir pâkten diğer temize intikal ede ede, nihâyet Allâh onu Abdullah ibni Abdulmuttalib'in sulbüne, ondan da annem Âmine binti Vehb'in rahmine ulaştırdı.

Sonra beni dünyâya çıkardı ve gönderilenlerin efendisi, nebîlerin sonuncusu, âlemlere rahmet ve abdest uzuvlarının parlaklığından tanınan ümmetin öncüsü yaptı.

İşte ey Câbir! Senin peygamberinin yaratılışının başlangıcı böyle oldu!" buyurdu. *(Abdürrezzâk, el-Cüz'ü'l-mefkûd mine'l-Musannef, Muhammed (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in nûrunun yaratılışı bâbı, no:1, sh:51, Şeyh Doktor Îsâ ibni Abdillâh ibni Muhammed ibni Mâni' el-Hımyerî tahkikiyle, ilk baskı, 1425/2005; Ahmed es-Sâvî el-Mâlikî, el-Esrârü'r-Rabbâniyye ve'l-füyûzâtü'r-Rahmâniyye alâ's-salevâti'd-Derdîriyye, sh:29-30)*

Gerçi bu hadîs-i şerîf geride zikredilenlerle çelişkili gibi görülmekteyse de, **Kastalânî** *(Rahimehullâh)*ın **"Mevâhib"**deki beyânına göre; ulemâ buna farklı çözümler getirmişlerdir.

Bâzısı; Kalem'in, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan sonra yaratılanların ilki olduğunu söylemiştir ki zâten bu hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan bölünen dört parçanın ilk parçasından Kalem'in yaratıldığı bildirilmiştir.

Diğer bâzı hadîs-i şerîflerde ise; Arş'ın Kalem'den önce yaratıldığı, bâzılarında da suyun daha önce yaratıldığı bildirilmektedir. Buna göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan, sudan ve Arş'tan sonra ilk yaratılan şey Kalem'dir!" denilerek rivâyetlerin arası cem edilebilir.

Gerçi en kolay çözüm: "Herhangi bir şey hakkında vârid olan evveliyyet (önce yaratılmışlık) vasfı, kendi cinsine nispetledir, dolayısıyla hadîs-i şerîfin mânâsı da: 'Nurlar içerisinde ilk yarattığı benim nûrumdur!' demektir, diğerleri de buna kıyas edilir.

(Buna göre; yazanlardan ilk yaratılan, kaderleri yazan kalemdir. Kendisine Arş denen şeylerden ilk yaratılan **Allâh**'ın Arş'ıdır.)" şeklindeki görüşü kabullenmektir.

Nitekim **İbni Kattân**'ın **"el-Ahkâm"** isimli eserinde, **Ali ibni Hüseyn**'in, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٢٩- عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«كُنْتُ نُورًا بَيْنَ يَدَيْ رَبِّي قَبْلَ خَلْقِ آدَمَ بِأَرْبَعَةَ عَشَرَ أَلْفِ عَامٍ».

429- **"Ben, Âdem** *(Aleyhisselâm)* **yaratılmadan ondörtbin sene önce Rabbimin huzûrunda bir nur idim!"** buyurmuştur. *(Kastalânî, el-Mevâhibü'l-ledünniyye:1/74)*

Ancak burada, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ıyla birlikte duran bir nûru bulunduğunu ve Habîbini ondan yarattığını düşünmek doğru olmaz, çünkü nur ancak cisimlerle kaim olabilen bir araz olduğundan **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâdı mümkün değildir.

Fakat burada anlamamız gereken şudur: **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesi, var olması husûsunda hiçbir şeyin aracılığı bulunmayan özel bir nûrun îcâdına tealluk etmiştir ki, o da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrudur, yoksa

Allâh-u Te'âlâ'nın nûrunun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrunun ana maddesi olduğu gibi bir şey anlamak doğru inanca uymaz! *(Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:827, 1/266)*

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredidiğine göre; eğer burada biri: "**Allâh-u Te'âlâ** bütün yaratıkları bir an içerisinde yaratmaya Kadir iken, gökleri ve yerleri altı günde yaratmasının hikmeti nedir?" diye sual edecek olursa, müfessirler bu konuda birkaç hikmet açıklamışlardır:

1) Allâh-u Te'âlâ'nın, dilediğini yapan ve istediğine hükmeden, yaptığı hiçbir işte de Kendisine îtiraz edilemeyen Kadîr ve Hakîm bir Zât olduğuna inanan biz **Ehl-i Sünnet** mensupları nezdinde herşey **Allâh-u Te'âlâ**'nın sanatıdır ve O'nun yaptığı hiçbir şeyin illet ve nedeni aranamaz. Buna böyle inananlara göre bütün suallerin cevâbı kolay ve açıktır.

2) Allâh-u Te'âlâ'nın fiilleri birtakım illetlerle muallel değilse de, birçok hikmetten hâlî olmadığı da bilinmektedir. Hâl böyle olunca, göklerin ve yerlerin altı günde yaratılışı hakkında ulaşabildiğimiz bâzı hikmetler vardır.

a) Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Azze ve Celle** gökleri ve yerleri bir anda yaratmaya Kadir iken, kullarına acele etmemeyi ve her işi yavaşça yapmayı öğretmek için onları altı gün zarfında yaratmıştır.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٣٠- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«اَلتَّأَنِّي مِنَ اللهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ».

430- **"Yavaş davranmak Allâh**(ın kulunu doğruya muvaffak kılmasın)**dan** (kaynaklanmakta)**dır, acele ise şeytan**(ın insanı zarara uğratma kastın)**dandır!"** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:20270, 10/178; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/563; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/359; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/198; Beğavî, Me'âlimüt-Tenzîl:2/164)* buyurmuştur.

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ** her şeyi bir anda yaratmaya Kadir'se de, herşey için mahdut bir sınır ve mâlum bir vakit tâyin etmiştir. Dolayısıyla o vakit gelmeden o şey varlık sahasına çıkamaz. Bundan da maksat; kullarına acele etmemeyi öğretmektir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** itâat edenlere ânında sevap ulaştırmaya, isyân edenlere de derhal azap yetiştirmeye Kadir iken, bu işleri mâlum ve mukadder bir süreye kadar geciktirmektedir. Ama bu tehir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulları başıboş bırakmasından kaynaklanmayıp, ancak ezelî irâdesiyle herşeyi muayyen bir vakte tahsis etmesinin netîcesidir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٦﴾
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾﴾

"Biz onlardan önce nice asırlar (halkın)ı **helâk ettik ki, onlar kuvvet /şiddetli yakalama/ bakımından bunlardan daha güçlüydü.**

Onlar (güçlerinin bir gösterisi olarak) **şehirlerde** (dağlara taşlara varıncaya kadar her yerde) **yarıklar açtılar**(, yine de Bizim azâbımızdan kurtulamadılar)! **Acabâ** (onlar için Bizim hükmümüzden) **bir kaçış yeri var mıydı?**

İşte sana! Şüphesiz ki bu (sûrede anlatıla)**n**(lar)**da elbette büyük bir öğüt vardır o kimseye ki, onun için** (gerçekleri idrâk melekesine sâhip) **bir kalp bulunmuştur yâhut o,** (okunan âyetleri dinlerken, gaflet içerisinde değil de, aklı, fikri ve kalbiyle) **hazır bulunan bir kişi olarak kulak vermiştir."** *(Kaf Sûresi:36-37)* buyurduktan sonra:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾
فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ ... ﴿٣٩﴾﴾

"Andolsun ki; elbette biz gökleri, yer(ler)**i ve arasındakileri muhakkak altı günde yarattık ve bize hiç bir yorgunluk dokunmadı** (ki, cumartesi günü istirahat ihtiyacı hissedelim).

O halde onların dediklerine sabret! (Çünkü yakında Biz belâlarını vereceğiz.)" *(Kaf Sûresi:38-39)* buyurmuş olması buna delâlet etmektedir.

Görüldüğü üzere bu âyet-i kerîmelerde **Allâh-u Te'âlâ**, Arap müşriklerinden daha güçlü olan inkârcıları helâk ettiğini, ancak bunlara bir hikmete binâen mühlet verdiğini beyân ederken, gökleri ve yerleri ardarda gelen altı günde yaratmasının, Kendisine ârız olan bir yorgunluk nedeniyle olmadığını açıklamıştır.

İşte bu beyandan sonra Habîbine müşriklerin telaffuz ettiği şirk ve tekzîb sözlerine sabretmesini, onların azâbını acele istememesini, bilakis **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül edip bütün işlerini O'na ısmarlamasını emretmiştir.

İşte müfessirlerin: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarına sabır ve teennîyi öğretmek için âlemi altı günde yarattı, tâ ki bu sûretle mükellefler sevap ve azaplarının gecikmesini bir ihmal ve başıboş bırakma olarak değerlendirmesinler!" şeklindeki beyanlarının mânâsı budur.

b) Bir şey bir anda meydana getirilecek olsa, belki birinin aklına o şeyin rastgele meydana çıktığı gelebilir. Ama menfaat ve hikmetlere riâyet yolu üzere yavaş yavaş ihdâs edilen şeyin, kendisini yaratanın, **Kadîm, Hakîm, Kadir, Alîm** ve **Rahîm** olduğuna delâleti daha güçlü olur.

c) Vâhidî *(Rahimehullâh)*ın, **İbni Enbârî** *(Rahimehullâh)*dan nakline göre; **Allâh-u Te'âlâ** yaratma işlerinden her birini bir günde icrâ etmeyi murâd etmiştir ki, böylece melekler ve diğer şâhitlerin O'nun azametini müşâhede etmelerini temin etmiştir.

Nitekim akıllı bir kişinin her an ve zaman diliminde ardarda yeni bir şeyin vücûda geldiğini görmesi elbette onun, Yaratıcının ilmine ve basîretine karşı şüphesiz inancını güçlendirecektir.

d) Yaratışta çabuk davranmak güç ve kudretin kuvvetine delâlette daha mübâleğalı ise de, acele etmemenin hikmet bakımından daha mükemmel olduğu söylenmiştir. İşte **Allâh-u Te'âlâ** mahlûkatı "Var ol!" mânâsına gelen "Kün" hitâbıyla yaratarak kudretini açıkladığı gibi, yaratma husûsunda acele davranmayarak da hikmetini izhâr etmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** dilese gökleri ve yerleri göz açıp kapayacak zamandan daha çabuk da yaratabilirdi. Lâkin O, kullarına her işte teennî ile hareketi öğretmek için böyle yapmıştır.

Mesnevî'de buyrulmuştur ki:

مَکْرِ شَیْطَانَسْتْ تَعْجِیلْ وُ شِتَابْ لُطْفِ رَحْمَانَسْتْ صَبْرْ وُ اِحْتِسَابْ

"Acele ve telâş, şeytanın hile ve tuzağıdır,
Sabır ve tedbir ise, Rahmân olan Allâh'ın lütuf ve ihsânıdır." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:5, beyit no:2570)*

(Hadîs-i şerîfte gelmiştir ki:

٤٣١ - «اَلْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ وَ التَّأَنِّي مِنَ الرَّحْمٰنِ».

431- **"Acelecilik şeytandandır, telaşsızlık ise Rahmân'dandır!"** *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:5/290; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, no:20270, 10/178)*

بَا تَأَنِّی گَشْتْ مَوْجُودْ اَزْ خُدَا تَا بِه شَشْ رُوزْ اِینْ زَمِینْ وُ چَرْخْهَا

"Cenâb-ı Hak'tan, yavaşlıkla var oldu âlemler,
İşte altı günde yaratıldı bu yer ve gökler!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:3, beyit no:3500)*

Bâzı sûrelerde:

﴿ هُوَ الَّذِی خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِی سِتَّةِ أَيَّامٍ ... ﴾

"Gökleri ve yeri altı günde yaratmış olan Zât ancak O'dur!" buyrularak bu hakîkat anlatılmıştır. *(Hadîd Sûresi:4; Hûd Sûresi:7)*

"Mebârik" sâhibi demiştir ki:

Mevlâ Te'âlâ'nın yer ve gökleri altı günde yaratması, sırf kullarına teennîyi ve acele etmemeyi öğretmek içindir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/301)*

وَرْنَه قَادِرْ بُوْدْ کُو کُنْ فَیَکُونْ صَدْ زَمِینْ وُ چَرْخْ آوَرْدِی بِرُونْ

"Yoksa Allâh kadirdi, "Ol!" der, "Hemen oluverir" hükmü ile (yaratmaya), (Bir değil) **yüzlerce yer ve göğü** (bir anda) **yokluktan varlığa çıkarmaya".** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:3, beyit no:3501)*

Mevlânâ *(Kuddise Sirruhû)* bu beytinde Yâsîn Sûresinin 82. âyet-i kerîmesine işâret etmektedir ki, bu âyete göre:

﴿ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ ﴾

"(**Allâh-u Te'âlâ**'nın diriltme gücünü uzak görmenin hiçbir anlamı yoktur. Zîrâ) **O bir şeyi**(n meydana gelmesini) **istediği zaman O'nun emri,** (harften ve sesten münezzeh olarak) **ona ancak: "Var ol!" buyurmasıdır, böylece o da hemen meydana geliverir."** *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/301)*

اِینْ تَأَنِّی اَزْ پَیِ تَعْلِیمِ تُسْت صَبْرْ کُنْ دَرْ کَارْ دِیرْ آیْ وُ دُرُسْتْ

"(Cenab-ı Hakkın) **bu teennî**(si), **sana öğretmek içindir** (ey insân), **Sabırlı ol işinde, geç bile kalsan yine de ayrılma doğru yoldan!"** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:3, beyit no:3506)*

Bu yüzden **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٣٢- «أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ أَدْوَمُهَا وَ إِنْ قَلَّ».

432- **"Amellerin Allâh'a en sevgilisi az da olsa devamlı olanıdır!"** *(Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn:30,No:783-218, 1/541)* buyurmuştur.

Başlangıçta hızlı hızlı olup, sonra ara verip bırakmaktansa, yavaş yavaş olup murâdına ulaşana kadar kesintisiz ve devamlı olmak evlâdır.

"Erişir menzil-i maksûduna âheste giden,
Tîz reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır."

Yâni; yavaş yavaş giden istediği konağa ulaşır, acele gidenin ise ayağına etek dolaşır.)

Ulemâ demiştir ki: "Acele ancak şu yerlerde güzel olur ki bunlar; günahlardan tevbe etme, müddeti dolduktan sonra borç ödeme, bülûğa erdikten sonra bekârı evlendirme, ölüyü defnetme ve cünüplükten yıkanma halleridir!"

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede göklerin ve yerin yaratılışının konu edilmesi, onlar arasında bulunan mahlûkatın bahsini ihtivâ etmektedir. Nitekim:

﴿ اَللهُ الَّذِی خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَیْنَهُمَا فِی سِتَّةِ أَیَّامٍ ... ﴿٤﴾ ﴾

"Allâh ki, gökleri, yerleri ve arasındakileri altı günde yaratmıştır." *(Secde Sûresi:4)*,

﴿ اَلَّذِی خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَیْنَهُمَا فِی سِتَّةِ أَیَّامٍ ... ﴿٥٩﴾ ﴾

"O Zât ki, gökleri, yerleri ve arasındakileri altı günde yaratmıştır." *(Furkan Sûresi:59)*,

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَیْنَهُمَا فِی سِتَّةِ أَیَّامٍ ... ﴿٣٨﴾ ﴾

"Andolsun ki; elbette Biz gökleri, yer(ler)**i ve arasındakileri muhakkak altı günde yarattık"** *(Kaf Sûresi:38)* âyet-i kerîmeleri, gök ve yer arasında bulunanların da, onların yaratılışına dâhil olduğuna delâlet etmektedir.

Eğer burada biri: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın gökleri ve yeri altı günde yaratması:

﴿ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ ﴾

"Bizim (yaratma) **işimiz ancak gözle hızlı bir bakış gibi tektir**(; tekrarlanmaz, farklılık arz etmez, zorlanma ve zahmet içermez)**!"** *(Kamer Sûresi:50)* âyet-i kerîmesiyle çelişmiyor mu?" diyecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Bu âyet-i celîle **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratma işinin süratinden bahsetmektedir ki bu, bir varlığı var etmek veyâ yok etmekle alâkalıdır. Zîrâ bir varlığın îcâdı ya da var olan bir şeyin îdâmı (yok edilmesi) ancak bir defâda olacak şeydir.

Konumuzda da gökler ve yerlerin yaratılışı elbetteki bir emirle, göz açıp kapayacak kadar kısa bir sürede tamamlanmıştır. Ancak içerlerinde bulunan diğer varlıkların yaratılışı ve kendilerine âit bâzı özelliklerin tamamlanması altı günde vuku bulmuştur ki bunun da hikmeti geride açıklanmıştır."

Özetle; bu âyet-i kerîmede akıllılar hakkında büyük bir müjde vardır, çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: "Sizin Rabbiniz gökleri ve yeri yaratan **Allâh**'tır!" buyurarak: "Sizi terbiye eden, işlerinizi yoluna koyan, size hayırlar ulaştıran ve istenmedik şeyleri sizden uzaklaştıran Zât öyle büyüktür ki, O'nun kudretinin, ilminin, hikmetinin ve rahmetinin kemâli, bu büyük varlıkları yaratma ve içerlerine türlü türlü faydaları yerleştirme derecesine bâliğ olmuştur." buyurmak istemiştir.

Artık böyle üstün sıfatlarla mevsuf bir mürebbîsi bulunan kulun, herhangi bir hayır isterken başkasına başvurması ya da bir saâdet tahsîli husûsunda O'ndan gayrine îtimat etmesi nasıl yakışık alır?

Bu âyet-i kerîmede şöyle bir incelik daha vardır ki; burada **Allâh-u Te'âlâ**: "Siz O'nun kullarısınız!" buyurmamış, bilakis: "O sizin Rabbinizdir!" buyurmuştur, böylece O, Zât'ının bize nisbetini Rubûbiyet vasfıyla açıklamıştır. Bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın bizleri terbiyesinin (yetiştirmesinin), üstünlüğüne ve fazl-u ihsânının bolluğuna delâlet etmektedir.

Sanki böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "Rahmeti ve fazl-u keremi bu kadar bol bir Rabbi bulunan kişinin, O'ndan başkasına ibâdetle meşgul olması nasıl uygun düşer?" buyurmak istemiştir.

Allâh-u Te'âlâ gökleri ve yerleri altı günde yarattığını beyân ettikten sonra, ef'âl-i İlâhiyyesinden hangisini yaptığını açıklamak üzere:

﴿ ... ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ... ﴾

"Sonra Arş'a istivâ etti." buyurmuştur.

"Beyzâvî, Tâcüttefâsîr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; Arş diğer cisimleri kuşatmış olan bir cisimdir. Bir anlamda da o, feleklerin feleğidir.

Yüksekliğinden dolayı, ya da hükümdârların tahtlarına benzetilerek bu ismi almıştır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın yönetimleri ve emirleri Arş'tan inmektedir. Aynı zamanda Arş, izzet, saltanat ve mülkten kinâye olarak kullanılmaktadır.

Arş'ın neden yaratıldığı ve büyüklüğü hakkında **Şa'bî** *(Rahimehullâh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٣٣- عَنِ الشَّعْبِيِّ رَحِمَهُ اللهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْعَرْشُ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ، وَإِنَّ مَلَكًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ نَظَرَ إِلَيْهِ وَإِلَى عِظَمِهِ، فَأَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ: إِنِّي قَدْ جَعَلْتُ فِيكَ قُوَّةَ سَبْعِينَ أَلْفَ مَلَكٍ، لِكُلِّ مَلَكٍ سَبْعُونَ أَلْفَ جَنَاحٍ، فَطِرْ، فَطَارَ الْمَلَكُ بِمَا فِيهِ مِنَ الْقُوَّةِ وَالْأَجْنِحَةِ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَطِيرَ، فَوَقَفَ فَنَظَرَ فَكَأَنَّهُ لَمْ يَسِرْ».

433- **"Arş kırmızı yâkuttandır; meleklerden bir melek ona ve büyüklüğüne bak(ıp şaşır)ınca Allâh-u Azze ve Celle ona: 'Şüphesiz Ben sana yetmişbin kanadı olan yetmişbin melek kuvveti verdim, haydi uç!' diye vahyetti.**

O melek de sâhip olduğu kuvvet ve kanatlarla, Allâh-u Te'âlâ'nın, uçmasını dilediği kadar uçtu. Sonra durup baktığında sanki hiç yürümemiş gibiydi." *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:247, 2/631; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:15195, 6/151)*

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ... ﴿٢٥٥﴾ ﴾

"O'nun Kürsü'sü gökleri ve yeri kuşatmıştır!" *(Bakara Sûresi:255)* âyet-i kerîmesiyle, gökler ve yerden daha geniş olduğu sâbit olan Kürsî, Arş'a göre büyük bir ovaya atılmış halka gibidir." *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:248-249, 2/632-633)*

Bu hususta diğer bazı mâlûmat, Bakara Sûresi:255. âyet-i kerîmenin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkan Tefsîri:3/43-44)* zikredilmiştir.

Arş'ın yaratılış hikmeti hakkında **Semerkandî** *(Rahimehullâh)* şu açıklamayı yapmıştır; **Allâh-u Te'âlâ** Arş'ı Kendi ihtiyâcı için değil, kullarının, duâlarında nereye yöneleceklerini bilmeleri için yaratmış, böylece onların, duâ kıbleleri husûsunda şaşkınlığa düşmelerini gidermiştir.

Allâh-u Te'âlâ Kâ'be'yi, kulların, ibâdetlerinde nereye yöneleceklerini bilmeleri için yarattığı gibi, Arş'ı da, duâlarıyla teveccüh etmeleri gereken yönü bilmeleri için halketmiştir. (Bundan dolayı namazda **Kâ'be**'ye doğru yöneldikleri gibi, duâda da ellerini göğe doğru kaldırmaktadırlar.)

Kâ'bu'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** mahlûkatı yaratınca Arş'a istivâ buyurmuş, Arş da O'nu tesbih etmiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/421)*

Abd ibni Humeyd, Ebû Îsâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** Arş'a istivâ buyurunca, bir melek secdeye kapandı, artık kıyâmet kopuncaya kadar o secdededir.

Kıyâmet günü olunca başını kaldırır ve: 'Seni tenzih ederim, ben Sana hak ettiğin kullukla ibâdet edemedim, ama Sana hiçbir şeyi de ortak etmedim ve Senden başka bir dost edinmedim!' der." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/423)*

Bu ve benzeri bâzı âyet-i kerîmeler, "Müteşâbih âyetler"den oldukları için kendilerini yanlış yorumlayan birçok sapık fırka, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökte olduğunu ve Arş'ın üzerinde oturduğunu iddiâ etmektedirler.

Hâlbuki **Allâh-u Te'âlâ** bir mekânda olma ve bir yere oturma gibi noksan sıfatlardan son derecede münezzehtir. Bu âyetin îzâhı hakkında seleften ve haleften iki görüş naklolunmuştur:

a) Selefe göre; "İstivâ" kelimesi, hiç tevil edilmeyip: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın şânına yakışan bir istivâ" ile tefsîr edilmiştir ki, biz de meâlimizde birinci mânâ olarak bunu tercih ettik.

"Hâzin, İbni Kesîr, Dürru'l-mensûr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş'a istivâsı husûsunda insanların cidden çok sözleri vardır.

Ancak bu makamda; **Mâlik, Evzâ'î, Sevrî, Leys ibni Sa'd, Şâfi'î, Ahmed ibni Hanbel, İshâk ibni Râhôye** ve diğer birçok imamın temsil ettiği Selef-i Sâlihînin mezhebine gidilmelidir ki o da, bu gibi âyet ve hadisleri **Allâh** ve Rasûlünden geldiği şekilde kabul edip, tekyîf, teşbîh ve ta'tîl (**Allâh-u Te'âlâ**'ya şekil vermek, O'nu yaratıklarından birine benzetmek ve sıfatlarını reddederek Zât'ını işlevsiz kabul etmek)den sakınmaktır.

Müşebbihenin aklına gelen mânâlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaktır. Zîrâ:

﴿ ... لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ ﴾

"(Ne Zât'ı, ne sıfatları, ne de sanatları husûsunda) **hiçbir şey O** (**Allâh**-u Sübhânehû)**nun benzeri olamaz** (ki O'nun eşi veyâ çocuğunun varlığı düşünülebilsin)**!**

(Sizin gibi kulağı olmasa da, duyulacak her şeyi hakkıyla işiten) **Semî' ve** (sizin gibi gözü bulunmasa da, görülebilen her şeyi çok iyi gören) **Basîr ancak O'dur."** *(Şûrâ Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinin sarîh ifâdesinden anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ** yaratıklarından hiçbir şeye benzemez, bilakis durum, **Buhârî**'nin şeyhi **Nu'aym ibni Hammâd el-Huzâ'î**'nin de aralarında bulunduğu imamların *(Radıyallâhu Anhüm)* buyurdukları gibi:

"**Allâh-u Te'âlâ**'yı yaratıklarına benzeten muhakkak kâfir olmuştur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Zât'ını kendisiyle nitelediği sıfatlarını inkâr eden de şüphesiz kâfir olmuştur!"

Ne **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ne de Rasûlünün, **Allâh-u Te'âlâ**'yı kendisiyle vasıfladıkları hususlar arasında, O'nu yaratıklarına benzeten bir ifâde yer almamaktadır.

Artık her kim sarîh âyetlerin ve sahîh haberlerin beyanları doğrultusunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya, O'nun celâline yakışacak şekilde kâmil sıfatlar isbât eder de, bütün noksanlıkları **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzak tutarsa, gerçekten de o, hidâyet yoluna sülûk etmiş olur.

Selef'in görüşünün bu yönde olduğuna delâlet eden birçok rivâyet vardır.

Nitekim Müminlerin annesi **Ümmü Seleme** *(Radyallâhu Anhâ)* bu cümle-i celîlenin tefsîrinde şöyle buyurmuştur: "(**Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilleri hakkında) şekil anlaşılır bir şey değildir, istivâ ise (lügat mânâsı itibârıyla) bilinmeyen bir şey değildir. Bunu böyle kabul etmek îmandır, bunu reddetmek ise kâfirliktir!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/421)*

(**İmâm-ı Mâlik**'in üstâdı) **Rabî'a** *(Radıyallâhu Anh)*a bu âyet-i kerîmedeki istivânın şekli sorulduğunda: "İstivâ meçhul değildir, keyfiyet ise mâkul değildir. **Allâh** elçiler yollar, elçiye düşen duyurmaktır, bize düşen de inanmaktır!" diye cevap vermiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/421)*

Ca'fer ibni Abdillâh *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bir adam **Mâlik ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek, istivânın şeklini sorunca, ben **Mâlik**'in bu sözden etkilendiği kadar hiçbir şeyden etkilendiğini görmedim. O sırada üzerine ter bastı ve herkes başını önüne eğdi.

Sonra **İmâm-ı Mâlik**'ten bu hal açılınca: '**Rahmân,** Zât'ını vasfettiği gibi Arş'a istivâ buyurmuştur, O'nun hakkında 'Nasıl?' tâbiri kullanılamaz, keyfiyyet O'ndan uzaktır.

Keyfiyyet makul değildir, istivâ meçhul değildir, buna inanmak vâciptir, bu hususta soru sormak bidattir. Korkarım sen sapık bir adamsın!' dedi. Sonra o adamın huzûrundan çıkartılmasını emir buyurdu da, o kişi çıkartıldı." *(Beyhakî, el-Esmâ ve's-sıfât:2/150-151; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/422-423)*

Süfyân ibni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** kitabında Zât'ını nasıl vasıfladıysa, onun tefsîri onu okuyup sükût etmektir. **Allâh** ve **Rasûlü**'nden başka hiç kimsenin onu tefsîr etmesi câiz değildir." *(Beyhakî, el-Esmâ ve's-sıfât:2/151, 171; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/423)*

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; Selef'in bu cümle-i celîleye verdiği mânâ: **"Sonra** (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ etti."** şeklindedir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile, tasavvuf ehli büyükler de, Selef'in görüşünü tercih etmişlerdir.

b) Halefe göreyse: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın emir ve hükümlerinin Arş'a indirilişi" ya da "**Allâh-u Te'âlâ**'nın gücünün, en büyük cisim olan Arş dâhil tüm yaratıkları istîlâsı" gibi uygun mânâlarla te'vîl edilmiştir. Nitekim biz de meâlimizde, kesme (/) işâretleriyle bu iki mânâyı belirttik.

Selefin mezhebi, mesûliyetten kurtulma bakımından eslem (daha selâmetli) ise de, halefin görüşü, fitnelere kapı açmamak bakımından ahkem (daha kuvvetli)dir.

Âyet-i kerîme veyâ hadîs-i şerîflerde **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilen "Fevkıyyet" ve "Ulviyyet" gibi vasıflardan herhangi biri, **Ehl-i Sünnet** ulemâsının selef ve halefinin hiçbirine göre, mekân ve mesâfe üstünlüğü gibi mânâlarla îzâh edilmeyip, sâdece kudret ve kuvvet üstünlüğü ile te'vîl edilmiştir.

Buna göre mânâ: **"Sonra** (emri ve hükmü) **Arş'a** (yönelip) **istivâ etti."** şeklinde de olabilir, **"Sonra Kendisi** (en büyük cisim olan) **Arş** (dâhil, tüm yaratıklar)ı (hükmü altına alıp, hepsini ilmen kuşatıcı şekilde) **istîlâ etti."** diye de tefsîr edilebilir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*, **"el-Kitâbü'l-esnâ fî şerh-i esmâillâhi'l-hüsnâ"** isimli eserinde "İstivâ" meselesi hakkında ondört görüş açıkladığını beyân ederek okuyucuları o kitaba havâle ettikten sonra, özetle bu konuda şunları söylemiştir:

"Mütekaddim ve müteahhir (önceki ve sonraki) âlimlerin ekerîsinin beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'yı mekândan ve bir yerde yerleşmekten tenzîh etmek gerektiğine göre, bunun getirdiği bir zarûret olarak **Allâh-u Te'âlâ**'yı cihetten de uzak tutmak îcap eder. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ** üst cihette değildir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** bir yöne tahsis edilecek olursa, onun bir mekânda veyâ alanda bulunduğunu kabul etmek gerekir ki bu durumda, hareket, sükûn (hareketsizlik), teğayyür ve hudûs (değişikliğe uğramak ve sonradan olma belirtilerine sâhip olmak) gibi, sonradan yaratılanların özelliklerinden olan ve **Allâh-u Te'âlâ** ile hiçbir ilgisi bulunmayan noksan sıfatların **Allâh-u Te'âlâ**'ya dolaylı da olsa isnâdı kaçınılmaz olur.

Sahâbe ve Tâbi'în gibi en önceki Selef, cihet konusunu ağızlarına bile almamışlar, ancak **Kur'ân-ı Kerîm**'in ve hadîs-i şerîflerin beyanlarını nazar-ı îtibâra alarak "Arş'a istivâ" sıfatını **Allâh-u Te'âlâ** hakkında gerçek bir vasıf olarak kabul etmişler ve bunun keyfiyetinin bilinemeyeceğini açıklamışlardır."

Nûreddîn Ahmed es-Sâbûnî "el-Bidâye fî usûli'd-dîn" isimli eserinde, "Yaratıcının sonradan olma belirtilerinden tenzîhi" bâbında şunları söylemiştir:

"Âlemin yaratıcısının, cisim (iki veyâ daha fazla cevherden meydana gelen bir şey), cevher (boşlukta bizzat yer tutan şey), araz (var oluşu ancak kendisini taşıyan başka bir varlıkla hissedilebilen ve kendi başına boşlukta yer tutamayan bir şey) yâhut sûret sâhibi veyâ bir yönde ya da bir mekânda bulunması muhaldir.

Yahudiler, (Şî'a'ya intisap ettikleri halde, Hazreti **Ali**'yi ve diğer imamları ilâhlaştırarak İslâm dâiresinin dışına çıkan) **Râfizî**lerin ğulâtı, (**Allâh-u Te'âlâ**'yı yaratıklarına benzeten) **Müşebbihe**, (**Muhammed ibni Kerrâm**'a tâbî olup, **Allâh-u Te'âlâ**'ya cisim ve mekân izâfe eden) **Kerrâmiyye** fırkaları **Allâh-u Te'âlâ**'nın cisim olduğunu söylemişlerdir.

Müşebbihe ve **Kerrâmiyye**, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş üzerinde yerleştiğini iddiâ etmiş, bunların bir kısmı: "**Allâh-u Te'âlâ** Arş'ın üzerindedir velâkin bu, mekân tutma mânâsında değildir!" deseler de, **Allâh-u Te'âlâ**'ya üst ciheti isbât etmişlerdir.

(**Hüseyn ibni Muhammed en-Neccâr**'a bağlı olan) **Neccâriyye** fırkası: "**Allâh-u Te'âlâ** Zâtıyla her mekândadır!" görüşünü ileri atmışlar, (**Vâsıl ibni Atâ**'ya mensup olan) **Mu'tezile** fırkası da: "**Allâh-u Te'âlâ** Zât'ıyla değil de, ilmiyle her mekândadır!" demişlerdir.

İşte bu görüşlerin hepsi de bâtıldır. Zîrâ bunların her biri sonradan olma belirtileri taşımaktadır, **Allâh-u Te'âlâ** ise bunlardan münezzehtir.

Cisim olan şey, birtakım cevherlerden toplanmış demektir, cevherlerden bir araya gelen her şeyin dağılması mümkündür. Yine böylece her cisim bir ölçüyle takdir edilebilmektedir ki, onun o miktardan daha küçük veyâ daha büyük olması da düşünülebilmektedir.

Hal böyle olunca; bir şeyin bir ölçüyle seçkin kılınması, tahsîs edici birinin özelleştirmesi olmadan düşünülemez. Kezâ; sûretler muhteliftir, her cismin bir sûret taşıması kaçınılmazdır, her sûreti bir arada bulundurması ise muhaldir. Bu durumda taşıdığı bir sûretin kendisine tahsîsi, onu ona has kılan biri olmadan olacak şey değildir.

Böylece düşünülecek olursa, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş üzerinde yerleşmiş olması, O'nun, üzerinde bulunduğu Arş'ın miktârıyla ölçülmesini veyâ ondan daha küçük yâhut daha büyük olmasını gerektirir, bunlar ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahdut ve mütenâhî (sınırlı ve sonlu) olmasını îcap eder. Bir şeyin sonunun olması ise, sonradan olduğunun nişanlarındandır.

Daha büyük olduğu düşünülecek olursa, Arş'ın hizâsına denk gelen miktar, başı ve sonu olan Arş'ın miktârıyla ölçülebilecek halde demektir. Bu da O'nun mütecezzî ve müteba'ız (bölünüp parçalanabilir) olmasını gerektirir ki, bölünebilmek de sonradan olma emârelerindendir.

Ayrıca Arş üzerinde yerleşmiş olanın, aşağı cihetten son bulması kaçınılmazdır. Aksi takdirde onun üzerine yerleşmesi düşünülemez. Bir cihetten son bulması düşünülenin ise, diğer yönlerden de sonunun olduğu düşünülebilir.

"**Allâh-u Te'âlâ** dışında herşeyin sonradan olduğu" husûsunda, hasımlarımızla aramızda ittifak bulunduğuna göre, "**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde mekândan ve cihetten uzak olduğu" sâbittir.

Buna göre ezelde olmayan temekkün ve cihet (mekân tutma ve bir yönde bulunma) gibi mefhumlar sonradan sâbit olduysa, o zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ında önceden bulunmayan bir mânânın sonradan belirdiğini kabul etmek gerekir ki, bu takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'nın sonradan var olan şeylerin mahalli olması gerekir, bu da **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünülemeyecek bir şeydir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ۝ ﴾

"Rahmân Arş'a istivâ etti!" *(Tâhâ Sûresi:5)* kavl-i şerîfinde geçen "İstivâ" kelimesinden, bâzen "İstîlâ (yönetim altına alma)", bâzen "Kasd (yöneliş)", bâzı yerde "Tamamlık (ve mükemmellik)", kimi yerde de "İstikrar (bir mekânda yerleşme)" mânâları anlaşılabilirken, bu bâtıl fırkaların sâdece yerleşme mânâsını tercih etmelerinin hiçbir delîli mevcut değildir. Aksine tercih sebebi bizim şu beyânımızla ortaya çıkmaktadır:

"**Allâh-u Te'âlâ** Arş'a istivâ vasfını Kendisini methetmek için açıklamıştır. Bu vasıf kullardan biri hakkında kullanılacak olsa bile bundan bir mekânda yerleşme mânâsı anlaşılmaz. Nitekim şâirin:

قَدِ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ غَيْرِ سَيْفٍ وَدَمٍ مُهْرَاقِ

"Bişr, gerçekten Irak'a istivâ etti,
Ne bir kılıç, ne de akıtılan bir kan olmaksızın!" sözünde, **Bişr**'in Irak'ta yerleştiğinden bahsedilmemiş, ancak orayı hükmü altına aldığı kastedilmiştir.

Zâten övgü; bir şeyin, kendisine yakın, hattâ denk olmayan herşeyden imtiyaz sâhibi olduğu vasıflarla olur. Mekân tutma mânâsına gelen bir istivâda ise, basit ve hakir herkes müsâvî olduğundan fazla bir medih söz konusu olmaz.

"**Allâh-u Te'âlâ** her mekândadır!" diyenin sözüne gelince; bu, önceki görüşlerden daha da bozuktur. Çünkü bir yerde yerleşenin, aynı zaman diliminde iki ayrı mekânda olması imkânsızdır. Hal böyle olunca mekân tutması düşünülemeyecek olan bir Zât'ın bütün mekânlarda bulunması nasıl düşünülebilir?

"**Allâh-u Te'âlâ** Zât'ıyla değil de, ilmiyle her mekândadır!" diyenin görüşü de yanlıştır. Zîrâ bir mekânı bilen hakkında: 'Falanca ilmiyle şu mekândadır!' tâbirinin kullanılması doğru olmaz.

Allâh-u Te'âlâ hakkında cihet (yön) belirlemek de bâtıldır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın üst cihette olduğuna inanmak, diğer yönlerde bulunmadığını düşünmek anlamına gelir. Özel bir cihetin tahsîsi için de mutlaka bir muhassıs (özelleştiren) bulunduğunu düşünmek gerekir.

Ayrıca bir yönde olanın, o yönle arasında bir mesâfe bulunması gerekir ki, o mesâfenin, olduğundan daha fazla veyâ noksan olabileceği de düşünülebilir. Demek ki o mesâfeyi de tahsîs eden biri lâzımdır. (Bütün bunlar ise **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünülemeyecek şeylerdir.)

Zâten yön olarak üst tarafta bulunmanın övgüye şâyân bir yönü yoktur. Nitekim koruması, görünüşte pâdişahın üst tarafında durur, ama sultan güç ve yönetim bakımından onun fevkındedir. İşte:

﴿ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ... ﴿١٨﴾ ﴾

"Kullarının fevkında Kahir olan ancak O'dur!" *(En'âm Sûresi:18)* kavl-i şerîfinden kastedilen mânâ da budur.

Duâ vaktinde ellerin göğe kaldırılması ise, secdede alnı yere koymak ve namazda **Kâ'be**'ye yönelmek gibi, hâlis bir ibâdet mâhiyeti taşımaktadır. (Nasıl ki yere secde edilmesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın aşağı cihette olduğunu ifâde etmiyorsa, namazda **Kâ'be**'ye yönelinmesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın o tarafta olduğunu göstermiyorsa, duâda ellerin göğe doğru tutulması da **Allâh-u Te'âlâ**'nın yukarıda olduğunu ifâde etmez.)

Mücessime ve **Müşebbihe** fırkaları (tefsîrinde bulunduğumuz âyet-i kerîme gibi) birtakım müteşâbih âyetleri dâvalarına delil getirmekte ve bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetlerin zâhirî mânâlarına tutunmaya çalışmaktadırlar. **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at** ise bu konuda iki yol izlemişlerdir:

Birincisi; Bu gibi âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri kabul edip tasdik etmek, mânâlarını **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlamak, bunu yaparken de **Allâh-u Te'âlâ**'yı Zât'ına yakışmayan herşeyden uzak tutmaktır. İşte Selef-i sâlihimizin yolu budur. *(Rıdvânüllâhi Aleyhim Ecma'în)*

İkincisi ise; bu nassları kabul edip, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ına yakışır şekilde ve lügat ehlinin kullanışına muvâfık biçimde te'vîlini araştırmak, ama yine de ulaşılan mânânın, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kastettiği mânâ olduğuna kesin hüküm vermemektir.

Tabî ki Selef'in yolu eslem, Halef'in yolu ise ahkemdir. Muvaffak kılan ise ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. *(Nûreddîn Ahmed ibni Mahmûd ibni Ebî Bekr es-Sâbûnî, el-Bidâye fî usûli'd-dîn, sh:23-25)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş üzerinde yerleştiğini düşünmenin aklî ve naklî birçok yönden bozuk bir görüş olduğunu zikretmiş, aklî delillerden onaltı huccet, onbir burhân ve bunların îzâhında naklettiği bir nice aksâm ile de bu konuyu açıklamıştır ki, bunların tamâmı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir mekânda yerleşmek, bir yönde bulunmak, parçalardan birleşmek, sınırlı ve sonlu olmak gibi, sonradan yaratılanlara mahsus olan noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu isbâta yöneliktir.

Sâbûnî *(Rahimehullâh)*ın geride zikredilen beyanları sanki bunların bir özeti gibi olduğundan, bu aklî delilleri burada uzun uzun tercüme etmeye lüzum yoktur. Ancak **Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)*ın serdettiği naklî delilleri burada sizlerle paylaşalım:

1) Allâh-u Te'âlâ'nın;

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝١﴾

"(Habîbim!) **De ki: O** (bana vasıflarını sorduğunuz Rabbim), **Allâh'tır;** (O, hiçbir yönden ikincisi olma ihtimâli bulunmayan ve hiçbir vasfında hiçbir varlıkla ortaklığı olmayan bir) **Ehad'dir!"** *(İhlâs Sûresi:1)* kavl-i şerîfinde geçen "Ehad" vasfı, bir olmakta mübalağa mânâsını ifâde etmektedir.

Arş'ın kendisiyle dolacağı ve Arş'tan fazlasının da kalacağı bir varlığın, Arş'ın parçalarından daha fazla birçok parçadan birleşmiş olması gerekir ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğine ters düşer.

(Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın "Ehadiyyet sıfatı", ikincisinin olmadığı anlamına geldiği gibi, aynı zamanda parçalardan birleşmemiş olduğu mânâsına da gelmektedir.

Dolayısıyla çokluk, parçalara ihtiyaç, maddî olan-olmayan tüm cevherlerden ve unsurlardan birleşme gibi, ikilik belirtisi olan şeyler O'nun Zât-ı İlâhîsi hakkında aslâ söz konusu olamaz.

Bu îtibarla **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ne Zât'ı, ne sıfatları, ne de fiilleri husûsunda başkalarıyla herhangi bir ortak noktası bulunduğu düşünülemez. Bu da O'nun, bir mekânda karar kılmaktan münezzeh olduğunun en açık delîlidir.)

2) Allâh-u Te'âlâ:

﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ۝١٧﴾

"Rabbinin Arş'ını, onların da üstünde işte o gün sekiz (melek) **taşıyacaktır."** *(Hâkka Sûresi:17)* buyurmuştur.

Âlemin ilâhı Arş'ta bulunacak olsaydı, Arş'ı taşıyanlar o ilâhı da taşımış olacaklardı. Bu durumda ise herşeyi koruyan, kendi korunmuş olacak, herşeyi ayakta tutan da taşınmış konumda olacaktı ki, bunu hiçbir akıllı söyleyemez.

3) Allâh-u Te'âlâ:

﴿ ... وَاللَّهُ الْغَنِيُّ ... ﴿٣٨﴾ ﴾

"Allâh Ğaniyy'dir!" *(Muhammed Sûresi:38)* kavl-i şerîfinde Kendisinin ale'l-ıtlak (genel mânâda) ihtiyaçsız olduğunu beyân etmiştir ki bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekâna da, cihete de ihtiyâcı olmamasını gerektirir.

4) Firavun, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakîkatini sorunca, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* üç defâda da hallâkıyyet (yaratıcılık) sıfatını konu etmiş, bundan fazla bir şey söylememiştir. Nitekim **Firavun**:

﴿ ... وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ ﴾

"O âlemlerin Rabbi de neymiş?" *(Şu'arâ Sûresi:23)* diye sorunca, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ilk olarak:

﴿ ... رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ ﴾

"(O,) **göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir**(; yaratıcısı ve yöneticisidir). **Eğer** (varlıkların gerçeğini) **yakînen inceleyen kimseler olduysanız**(, gördüğünüz bunca cismin bir takım parçalardan derlenen ve dâimâ değişikliğe mâruz kalan, dolayısıyla da sonradan yaratıldıkları ortada olan varlıklar olduğunu ve mutlaka tek bir yaratıcıya muhtaç olduklarını bilirsiniz)**!"** *(Şu'arâ Sûresi:24)* diye cevap vermiş, ikinci olarak:

﴿ ... رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ ﴾

"(O) **sizin de Rabbinizdir, evvelki babalarınızın da Rabbidir!"** *(Şu'arâ Sûresi:26)* diye cevaplamış, üçüncüsünde ise:

﴿ ... رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ ﴾

"Doğunun, batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir! Eğer siz anlamakta olduysanız(, sözümün doğruluğunu bilirsiniz)**!"** *(Şu'arâ Sûresi:28)* demiştir. İşte bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratıcılık vasfına işârettir.

Firavun *(Le'anehullâh)* ise:

﴿ ... يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى ... ﴿٣٧﴾ ﴾

"Ey Hâmân! Bana (uzaktakiler tarafından bile rahatça görülebilecek) **belirgin ve yüksek bir binâ yap; ola ki ben** (onun kulesinden gözetim yaparak birtakım) **yollara ulaşırım...**

Göklerin yollarına (ve kapılarına ulaşırım) **ki; böylece Mûsâ'nın İlâhına bakabilirim** (de, öyle bir İlâh var mıymış ve **Mûsâ**'yı O mu göndermiş anlarım)**!"** *(Ğâfir Sûresi:36-37)* diyerek İlâhı gökte aramıştır.

Böylece anlamış oluyoruz ki; İlâhı, yaratıcılıkla vasıflayıp, mekân ve cihetle nitelememek, hem **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, hem de diğer bütün peygamberlerin dînidir. **Allâh-u Te'âlâ**'yı gökte bulunmakla nitelemekse, **Firavun**'un ve onun kardeşleri olan diğer kâfirlerin dînidir.

5) Allâh-u Te'âlâ, tefsîrinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîmede:

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ... ﴾

"Şüphesiz sizin Rabbiniz ancak O Allâh'tır ki; gökleri, yeri, güneşi, ayı ve yıldızları (akıllı varlıklar gibi) **emr** (ve irâdes)**ine boyun eğdirilen** (ve kendilerinden istenen hiçbir vazîfeyi eksik etmeyen) **varlıklar olarak** (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yaratmıştır.**

Sonra (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ etti."** buyurmuştur.

Burada geçen (ثُمَّ) kelimesi terâhî (peşisıra gelme) mânâsını ifâde etmektedir. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** gökleri ve yeri yarattıktan sonra Arş'a istivâ buyurmuştur.

Eğer istivânın mânâsı istikrar (yerleşme) olsaydı, bu takdirde: "**Allâh-u Te'âlâ** evvelce Arş üzerine yerleşmiş değildi, bilakis rahatsız bir vaziyette yersiz bulunuyordu. Daha sonra Arş'a yerleşti." denilmesi gerekecekti ki bu da, **Allâh-u Te'âlâ**'yı, bâzen ıstırap ve hareket, bâzen de sükûnetle vasıflamayı mûcip olurdu. Bu da bir akıllının söyleyebileceği şey değildir.

6) Allâh-u Te'âlâ İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın, yıldızın, ayın ve güneşin ilâhlığını reddederken, onların batmaya mahkûm varlıklar olduklarını öne sürdüğünü açıklamıştır. Âlemin İlâhı cisim olacak olsaydı, elbette O, ebediyyen doğup batan, ıstıraptan ve eğrilikten doğrulup sükûnet ve istikrâra kavuşan biri olurdu.

Böylece **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, güneşin, ayın ve yıldızların ilâh olamayacağına delil olarak öne sürmüş olduğu vasıflar âlemin İlâhında da bulunmuş olurdu, hâl böyleyken O'nun İlâhlığını îtiraf nasıl mümkün olurdu?!

7) Allâh-u Te'âlâ Arş'a istivâsını anlatmadan önce, Kendisinin gökleri ve yeri yaratan Zât olduğunu beyân etmiştir ki, göklerin ve yerin yaratılışının, yaratıcının varlığına, kudretine ve hikmetine delâlet ettiğini biz daha önce birçok vesîleyle açıklamıştık.

Allâh-u Te'âlâ Arş'a istivâsını beyân eden bu cümle-i celîleden sonra da bazı şeyler açıklamıştır ki bunların birincisi:

﴿ ... يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا ... ﴾

"O, geceyi gündüze bürü(yüp ört)**mektedir ki, o onu koşturulurcasına talep** (ve tâkip) **etmektedir."** kavl-i şerîfidir ki, bunun **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığına, kudret ve hikmetine delâleti açıktır.

İkincisi:

﴿ ... وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ... ﴾

"Gökleri, yeri, güneşi, ayı ve yıldızları (akıllı varlıklar gibi) **emr** (ve irâdes)**ine boyun eğdirilen** (ve kendilerinden istenen hiçbir vazîfeyi eksik etmeyen) **varlıklar olarak"** cümle-i celîlesidir ki, bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığının, kudretinin ve ilminin delillerindendir.

Üçüncüsü:

﴿ ... أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ... ﴾

"İyi bilin ki; yaratmak da, yönetmek de/(istediklerini) **emretmek de/**(geçerli) **irâde** (ve kudret) **de/ sâdece O'na aittir!"** kavl-i celîlidir ki bu da, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin ve hikmetinin mükemmelliğine bir işârettir.

Hâl böyle olunca, **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığına, kudretine ve ilmine delâlet eden cümle-i celîleler arasında kalan: "Sonra Arş'a istivâ etti!" cümle-i celîlesinin de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin ve ilminin kemâlinin delîli olması gerekir, bu böyle olmayıp da **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş'ın üzerinde yerleştiği mânâsını ifâde edecek olsaydı, elbette bu, öncesinden ve sonrasından yabancı olan farklı bir kelam olurdu.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş'ın üzerinde yerleşmiş olmasını, O'nun kudretinin ve hikmetinin kemâline delil göstermek mümkün değildir. Haddi zatında da bu, medih ve övgü sıfatlarından biri değildir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bütün sinekleri ve sivrisinekleri de Arş'ın üzerine çıkartıp oturtmaya Kadir'dir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş'ta yerleşmiş bulunması, ne sıfatlarının, ne de Zât'ının kemâlini isbât eden delillerden biri olamaz. Hâl böyle olunca, bu cümle-i celîlenin öncesiyle ve sonrasıyla münâsebetini kurmak açısından da düşünülecek olursa, bundan maksadın Arş'ta oturmak olmadığı kesinlikle anlaşılır.

8) "Gök" tâbiri, yukarıda olan ve üst cihette bulunan herşey hakkında geçerlidir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ ... ﴿١١﴾ ﴾

"O sizi, kendisiyle temizlesin diye gökten üzerinize su indiriyor!" *(Enfâl Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinde buluta semâ ismini takmıştır.

Demek ki, irtifâsı ve yüksekliği bulunan herşey gök sayılabilir. Âlemi yaratan Zât Arş'ın üstünde bulunsaydı, O'nun Zât'ı, Arş'ın sâkinleri için bir gök mesâbesinde olacaktı.

Hâlbuki Kendisi bu âyet-i kerîmenin de aralarında bulunduğu birçok âyet-i kerîmede gök tabakalarının tamâmını Kendisinin yarattığını açıklamıştır. Bu durumda O'nun Kendi Kendini yarattığını söylemek gibi bir muhâle düşmek lâzım gelir.

Hâl böyle olunca; âyet-i celîlede geçen: **"Sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri yaratandır!"** kavl-i şerîfinin muhkem bir âyet olup: **"Sonra Arş'a istivâ etti!"** cümle-i celîlesinin, te'vîli gereken müteşâbihattan olduğuna delâlet ettiği anlaşılır ki, bu latîf bir nüktedir.

Bunun bir benzeri de En'âm Sûresinin başında görülmektedir, şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** o sûre-i celîlenin başında:

﴿ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ ... ﴿٣﴾ ﴾

"O, göklerde de yerde de Allâh'tır." *(En'âm Sûresi:3)* buyurmuş, biraz sonra da:

﴿ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ ... ﴿١٢﴾ ﴾

"(Habîbim! O inkârcılara) **de ki: "Göklerde ve yerde bulunanlar** (yaratılmak ve mülkiyet bakımından) **kime âittir?" De ki: "Allâh'a âittir!"** *(En'âm Sûresi:12)* buyurmuştur.

Bu âyete bakılacak olursa, göklerde olan herşey **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülküdür. **Allâh-u Te'âlâ** da gökte olsaydı, Kendi Kendinin mülkü olmuş olurdu. Bu da muhal olduğuna göre, bütün bu aklî ve naklî delillerin toplamından anlaşılmış olmaktadır ki; Arş'a istivâ tâbiri, cülûs ve istikrar (oturma ve yerleşme), mekân ve boşluk işgal etme anlamında değildir.

İşte bu noktada râsih âlimler iki mezhepte toplanmışlardır; Selef'in mezhebi olan birinci görüşe göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekândan ve cihetten münezzeh olduğu kesinlikle ifâde edildikten sonra âyet-i kerîmenin tafsîlatlı tefsîrine girilmez. Ancak bu konudaki bilgi **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle edilir.

Nitekim biz bunu:

﴿ ... وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا ... ﴿٧﴾ ﴾

"Hâlbuki onun (tefsîrinin nereye varacağını ve gerçek) **te'vîlini Allâh'tan başkası bilemez** (ve kimse "Kesinlikle bunun bundan başka mânâsı yoktur!" diyemez)**!**

İlimde (son derece derinleşerek) **râsih olanlar ise** (sapık fikirlilerin yaptığı gibi, müteşâbih âyetlerin mânâlarını karıştırmayıp)**: "Biz on**(lar)**a** (**Allâh-u Te'âlâ**'dan geldiği şekliyle) **îmân ettik,** (muhkem ve müteşâbih âyetlerin) **hepsi** (de, kelâmında hiçbir çelişki bulunmayan) **Rabbimiz nezdinden** (indirilmiş)**dir." derler."** *(Âl-i İmrân Sûresi:7)* âyet-i kerîmesinin tefsîrinde açıklamıştık.

İşte bizim de seçtiğimiz ve îtimâd ettiğimiz mezhep budur!

Halef'in mezhebi olan ikinci görüş ise, âyet-i kerîmenin tefsîrine girişmektir. İşte bu âyet-i kerîmenin tefsîrinin tafsîlinde iki söz ağırlık kazanmıştır:

Birinci söz; Kaffâl *(Rahimehullâh)*ın görüşüdür, şöyle ki: "Arap dilinde Arş, kralların üzerine oturduğu taht anlamına gelmektedir. Daha sonra Arş tâbiri, mülk ve saltanatın kendisinden kinâye kabul edilmiştir.

Buna göre saltanatı bozulan kişi hakkında: "Arş'ı çöktü!" denilir, mülkü devâm edip, hükmü geçerli olan hakkında da: "Arş'ına istivâ etti ve saltanat tahtında istikrar etti!" tâbiri kullanılır. Oysa o kişi hiç tahta çıkmamış da olabilir."

Evet! **Kaffâl** *(Rahimehullâh)*ın bu sözü haktır ve doğrudur. Nitekim boyu uzun adama: "Falancanın kılıcının bağı uzundur!" denirken, çok misâfir ağırlayan hakkında da: "Falancanın külü boldur!" tâbiri kullanılırken, bu lafızların zâhirî mânâları kastedilmemektedir. Ancak kinâye yoluyla maksadı anlatmak murâd edilmektedir.

İşte burada da "Arş'a istivâ" tâbiri kullanılarak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin geçerliliği ve irâdesinin işleyişi kastedilmiştir.

Sonra **Kaffâl** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**, Zât'ını, sıfatlarını ve âlemi yönetmesinin keyfiyetini, insanların krallarından ve liderlerinden görüp alıştıkları şekilde beyân edince, kulların kalplerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın azameti ve heybetinin kemâli yerleşmiş olur. Ancak bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'yı herhangi bir yaratığa benzetmeme şartına bağlıdır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın Âlim olduğu konu edilince, herkes bundan **Allâh-u Te'âlâ**'ya hiçbir şeyin gizli kalmayacağını anlar, sonra akıllarıyla düşündüklerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu ilminin, düşünüp taşınmakla veyâ bir duyu organını kullanmakla olmadığını anlarlar.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kadir** olduğu söylenince herkes **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün kâinâtı îcad etme gücüne sâhip olduğunu ve varlığı yokluğu mümkün olan herşeyi halketmeye muktedir bulunduğunu anlar, sonra da akıllarıyla şu netîceye ulaşırlar ki, **Allâh-u Te'âlâ** kâinâtı yaratırken âlet ve edevâta, bir madde ve müddete, düşünüp taşınmaya muhtaç değildir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün sıfatları hakkında durum böyledir.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir evi olduğu ve kulların orayı haccetmelerinin farz kılındığı bildirilince herkes bundan, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisine yalvarmaları ve ihtiyaçlarını arzetmeleri için onlara bir yer tâyin ettiğini anlar.

Sonra akıllarıyla burada bir teşbih bulunmadığını, yâni; dünyâda kralların, saraylarında oturduğu gibi **Allâh-u Te'âlâ**'nın o evi Kendisine mesken edinmediğini, öyle bir yere girerek sıcaktan soğuktan korunmaya çalışmadığını anlarlar.

Allâh-u Te'âlâ kullarına Kendisine tâzimde bulunmalarını ve hamdetmelerini emredince yine herkes O'nun, kullarına Kendisini son derece yüceltmelerini emrettiğini anlar. Ama sonra akıllarıyla düşünerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisine yapılan hamd ve tâzimlerle ferahlanmayacağını, bunların yapılmamasıyla da gam çekmeyeceğini farkederler."

Bu mukaddimeyi iyice anladığın zaman, biz konuyu şöyle toparlarız: **Allâh-u Te'âlâ**, Kendisine hiçbir engel çıkaran bulunmaksızın gökleri ve yerleri dilediği şekilde yarattığını bildirdikten sonra Arş'a istivâ buyurduğunu yâni; dilediği şekilde yaratıkları yönetme fiilinin Kendisi için hâsıl olduğunu açıklamıştır.

Dolayısıyla: **"O, Arş'a istivâ etti!"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kâinatı yarattıktan sonra saltanat ve azamet Arş'ına istivâ ederek kâinatı yönettiğinden bahsetmektedir.

Kaffâl *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bunun böyle olduğunun delili; Yûnus Sûresinde geçen:

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ... ﴿٣﴾ ﴾

"**Şüphesiz sizin** (sâhibiniz, mâlikiniz, koruyucunuz, gözeticiniz ve hayırları size ulaştırıp, kötülüklerden kurtarıcınız olan) **Rabbiniz ancak O Allâh'tır ki; gökleri ve yeri** (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yoktan yaratmıştır, sonra** (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak, Kendi murâd ettiği mânâ üzere Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur; O,** (Arş dâhil, ulvî-süflî tüm kâinatla alâkalı) **bütün işleri** (hikmetinin gerektirdiği şekilde ve yaratıkların menfaatlerinin gözetildiği en uygun bir düzen ve en üstün bir nizam üzere) **yönetmektedir.**" *(Yûnus Sûresi:3)* âyet-i celîlesidir.

Bu âyet-i celîlede geçen: يُدَبِّرُ الْأَمْرَ **"O, bütün işleri yönetmektedir"** kavl-i şerîfi, ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ **"Sonra Arş'a istivâ etti!"** kavl-i şerîfini tefsîr etmektedir."

İşte tefsîrinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîmede de **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ... ﴾

"Sonra O, Arş'a istivâ etti; geceyi gündüze bürümektedir, o onu süratle tâkip etmektedir, güneşi, ayı ve yıldızları da Kendi emrine boyun eğdirilen varlıklar olarak (kulların istifâdesine sunmuştur)**! Âgâh olun! Yaratmak da, yönetmek de O'na âittir."** buyurmuştur.

Bu da açıkça göstermektedir ki; kendisinden sonra gelen cümlelerin tefsîrinden anlaşıldığı üzere, Arş'a istivâ vasfı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâinâtı yönetmesine işâret etmektedir.

Eğer burada: "Siz Arş'a istivâyı bu mânâlara hamlettiyseniz, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökleri ve yerleri yaratmadan önce Arş'a istivâ etmediğini kabullenmeniz gerekir!" denilecek olursa, buna şöyle cevap veririz:

"**Allâh-u Te'âlâ** âlemleri yaratmadan önce de onları yaratmaya Kadir'di. Ancak o zaman için bilfiil onların kendilerini yaratmış değildi. Çünkü **Zeyd**'in yaşatılması, **Amr**'ın öldürülmesi, şunun yedirilmesi, bunun suya kandırılması elbetteki onların yaratılmasından önce düşünülemez.

Bu durumda Arş, mülk ve saltanatla tefsîr edilirse, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökleri ve yerleri yarattıktan sonra bu mülkü açıkladığını kabullenmek gerekir.

Burada: 'O her zaman bu imkâna sâhipse de, varlıklardaki tasarruf ve yönetimi onların yaratılışından sonra zuhûr etmiştir.' demek doğru bir cevap olacaktır."

İkinci söz; İstivâyı te'vîl eden Halef ulemâsından nakledilen diğer bir görüş; "İstivâ"nın, "Hâkimiyet altına alma" anlamına gelen: "İstîlâ" ile tefsîr edilmesidir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın bu konudaki beyanları burada nihâyet buldu!

Hâzin *(Rahimehullâh)* bu ikinci sözü naklettikten sonra bunun ilm-i kelâm ehlinden bir cemâ'atin görüşü olduğunu, **Mu'tezile**'nin mezhebinin de bu yönde olduğunu açıklamıştır.

Bu mânâya göre **Allâh-u Te'âlâ** herşeyi istîlâ etme vasfına sâhipken, burada Arş'ın tahsîsi (özellikle anılması), o, yaratıkların en büyüğü olduğu içindir. Dolayısıyla onu istîlâ, bütün mahlûkatı istîlâ anlamına gelmektedir.

İtikatta imamımız olan **Ebû Mansûr Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde özetle şunları söylemiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ**'yı yaratıklarına benzeten **Müşebbihe** fırkası, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş üzerinde yerleştiği mânâsını bu âyet-i kerîmeden nasıl anlayabilmişlerdir?

İstivâ fiili, "Kastetme, ulu olma, düzgün olma, istîlâ etme ve yerleşme" gibi farklı mânâlarla tefsîr edilebilmekteyken ve bir şeyin mânâsı, izâfe edildiği şeye göre değişirken, **Allâh-u Te'âlâ**'ya izâfe edilen bir istivâdan, bütün mânâlar bırakılıp da sâdece "Yerleşme ve oturma" mânâsını anlamanın cehâletten başka bir dayanağı olamaz.

Nitekim "Gelme" fiili, "Hak geldi" sözünde başka anlama, "Falanca geldi" sözünde başka mânâya gelmektedir.

Yine böylece "Falanın evi" tâbiriyle, "**Allâh**'ın evi" ifâdesi elbetteki aynı mânâda değerlendirilemez.

Müddessir Sûresinin 31. âyet-i kerîmesinde: **"Cehennem ashâbının ancak meleklerden olduğu"** açıklanmış, Bakara Sûresinin 39. âyet-i kerîmesinde ise **"Cehennem ashâbının kâfirlerden olduğu"** belirtilmiştir.

Demek ki; aynı kelimenin farklı varlığa izâfeti, onun mânâsını değiştirir. Cehennemin görevlileri ancak meleklerden olacağı için bu mânâda onlara cehennem ashâbı denilmiştir, kâfirlerin cehennem ashâbı olmaları ise orada sürekli yanacakları içindir.

İstivâ kelimesi **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanıldığında, murâd edilemeyecek mânâların başında "İstikrar" mânâsı gelir. "Düzgün olma" mânâsı da cisimler hakkında geçerli olduğundan, **Allâh-u Te'âlâ** ise eğrilik ve düzgünlük gibi sonradan yaratılanların vasıflarından uzak olduğu için burada verilemeyecek mânâlardan biridir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmeyle Arş'a istivâ ettiğini açıklamış ama diğer âyet-i kerîmesinde:

﴿ ... لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ... ﴿١١﴾ ﴾

"(Ne Zât'ı, ne sıfatları, ne de sanatları husûsunda) **hiçbir şey O (Allâh-u Sübhânehû)nun benzeri olamaz!**" *(Şûrâ Sûresi:11)* buyurarak, Kendisi hakkında kullandığı bütün sıfatların bu âyet-i kerîmeye göre tefsîr edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Demek ki; O'nun kelâmı kulların sözlerine, O'nun fiili kulların işlerine, O'nun ilmi kulların bilgilerine benzetilemeyeceği gibi, O'nun herşeye mâlik oluşu, kulların bir şeyin sâhibi olmalarına, O'nun yaratışı da kulların sanatlarına kıyas edilemez.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"O, Arş'a istivâ etti!"** kavl-i şerîfi, Kendisine âit bir fiili konu etmektedir ki, **Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm**'inde Kendi fiillerini farklı lafızlarla ifâde etmeyi sünnet edinmiştir.

Buna göre; bâzen (أَبْدَعَ), bâzen (فَطَرَ), bâzen (جَعَلَ), bâzen (أَنْزَلَ), bâzen (أَنْبَتَ), bâzen (كَتَبَ), bâzen (أَعْطَى), bâzen (أَنْشَأَ) fiillerini kullanmıştır ki, bütün bunların hakîkati **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir şey hakkında bir mânâ yaratmış olmasına rucû' etmektedir.

Yine böylece; (هَدَى), (أَضَلَّ), (زَيَّنَ), (أَتْقَنَ) ve (أَحْكَمَ) fiilleri, "Yaratma" mânâsına dönmektedir.

İşte bu âyet-i kerîmede geçen (اِسْتَوَى) fiili de **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir işi olduğuna göre, bunun da yaratma mânâsında değerlendirilmesi îcap eder.

Hâl böyle olunca da **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş'a istivâsı:

﴿ ...وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ... ۝٧ ﴾

"Arş'ı su üzerindeydi!" *(Hûd Sûresi:7)* âyet-i kerîmesinin beyânı vechile; göklerin ve yerlerin yaratılışı sırasında su üzerinde bulunan Arş'ı, göklerin ve yerlerin yaratılışından sonra hepsinin üstüne çıkarması olarak anlaşılabilir.

Buna göre (عَلَى الْعَرْشِ) kavl-i şerîfinde bulunan (عَلَى) harf-i cerri:

﴿ ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ ... ۝١١ ﴾

"Sonra (irâdesi hiçbir şeye tealluk etmeksizin, sâdece) **göğe, o**(, Arş'ın altında bulunan sudan yükselen) **bir** (buhar ve) **duman hâlindeyken yöneldi"** *(Fussilet Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinde aynı fiille kullanılan (إِلَى) harfi gibi olur ki buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ** gökleri ve yeri yarattıktan sonra o an için su üzerinde bulunan Arş'a yöneldi ve onu yükselterek kemâle erdirdi!" şeklinde anlaşılır.

Bu durumda **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bir halden diğer bir hâle geçiş söz konusu olmaz, ancak Arş'ın bir yerden diğer bir yere nakli söz konusu olur.

Hiçbir kimse, âyet-i kerîmede geçen "Rab" tâbirini, insanların bir şeyin sâhibi olmalarına benzetmezken, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökleri ve yeri yaratışını, kulların bir sanatına kıyas etmezken, **Allâh-u Te'âlâ**'nın güneşi, ayı ve yıldızları teshîr edişini, bir kulun diğer kulu emrine almasına benzetmezken, biri kalkıp sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş'a istivâsını, kralların tahta oturmasına benzetirse, elbette ki o muvahhid olamaz, olsa olsa mülhid (ve zındık) olur!

Zâten burada evvela şunu düşünmek gerekir ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kendini methettiği bir makamda, bir mekânda bulunduğunu bildirmesinin ne anlamı olabilir? Bilakis bir varlığın şânı ne kadar yüce olsa da, mekânda bulunması en azından onun bir şeye ihtiyâcını ortaya koymaktan başka bir mânâ ifâde etmez ki, **Allâh-u Te'âlâ** bundan çok yücedir!

Ayrıca, bir mekânda bulunan ya o mekâna denk olur veyâ ondan büyük olur ya da ondan küçük olur. **Allâh-u Te'âlâ** sonradan olma belirtisi olan bu gibi vasıflamalardan son derece münezzehtir. Bilakis **Allâh-u Te'âlâ** varken mekân diye bir şey yoktu.

Şimdi de **Allâh-u Te'âlâ** ezelde bulunduğu istiğnâ (ihtiyaçsızlık) vasfını sürdürmektedir ve O, yokluktan sonra varlık emâresi olan istihâle ve teğayyür (dönüşüm ve değişim)den müte'âlîdir. Zâten âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿ ... تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾

"Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ın (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok olmuştur."** cümle-i celîlesi, yaratıkların Rabbi olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın, yaratılmış olan merbûblerin sâhip olduğu bütün vasıflardan yüce olduğunu ortaya koymaktadır ki, böylece mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**'yı yaratıklarına benzeten **Müşebbihe** fırkasının inançlarından, âlemlerin Rabbi olan **Allâh** son derece yüce olmuştur!" mefhûmuna rücû eder.

İşte **Ehl-i Sünnet**'i temsil eden iki mezhepten birinin kurucusu olan **İmâm-ı Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*ın görüşleri bu şekildedir. Diğer mezhebin imamı olan **Ebu'l-Hasen el-Eş'arî** *(Rahimehullâh)*ın görüşü ise, **"Hâzin** ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde **İmâm-ı Beyhakî** *(Rahimehullâh)*dan şu şekilde nakledilmiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ**, Arş'ta bir işlem yapmıştır ve ona 'İstivâ' adını takmıştır. Nitekim başka bir şeyde yaptığı fiile 'Rızık verme' adını koymuştur, bir diğerine ise 'Nîmet verme' ismini vermiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın diğer fiilleri de böylecedir.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** istivânın şeklini açıklamamış, ancak onu fiil sıfatlarından biri olarak belirtmiştir. Çünkü cümle-i celîlede geçen (ثُمَّ) terâhî (sonralık mânâsını ifâde etme) içindir. Sonralık ise ancak fiillerde (**Allâh-u Te'âlâ**'nın, sonradan yarattığı mahlûkatına yönelik işlerinde) düşünülebilir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilleri, Kendisi tarafından hiçbir hareket ve teşebbüs bulunmaksızın meydana gelir. (Ancak harf ve ses bulunmaksızın, yaratmak istediği şeye yönelen irâdesini temsil eden 'Var ol!' mânâsındaki 'كُنْ' kavl-i şerîfiyle var olur.)"

Üstâd **Ebû Bekr ibni Fûrek** *(Rahimehullâh)* istivânın, ulüvv mânâsında olduğunu nakletmiştir ki, bu üstünlükten, mesâfe, yer işgal etme ve bir mekânda bulunma mânâları kastedilmemektedir. Lâkin **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilmesi sahih olacak bir mânâ murâd edilmektedir.

Bu mânâya göre istivâ sıfatı, Zât sıfatlarından olur, sonralık mânâsını ifâde eden (ثُمَّ) harfinin ifâde ettiği terâhî ise, rütbede tefâvütü bildirir (**Allâh-u Te'âlâ**'nın Arş'a istivâ sıfatının, gökleri ve yerleri yaratma sıfatından daha üstün olduğunu açıklar).

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Arş, kralların üzerine oturdukları taht anlamına geldiği gibi, insanın üstünde olan her şeye de kullanılır. Bu iki mânâ **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünülemeyeceğine göre, Arş'a istivâ, mülk, izzet ve saltanat mânâlarından kinâye olarak kullanılmıştır.

Buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ** mülk âlemini altı günde dilediği şekilde yarattıktan sonra, bu mülkünde istediği şekilde tasarruf ve yönetimde bulundu da, felekleri harekete geçirdi, gezegenleri yürüttü, geceleri ve günleri ardarda getirerek birbiri üzerine doladı ve yaratıklarının tüm işlerini hikmeti gereği yönetmeye başladı." demektir.

Ancak burada bu istivânın (yönetimin) Arş'a tahsîsi, o, yaratıkların en büyüğü olduğundandır. Çünkü Arş, bütün cisimleri kuşatan en büyük cisimdir. Bu yüzden ona yapılan istivâ, onun dışında bulunan cennet, cehennem, gökler, yerler, unsurlar ve diğer her şeye istivâ anlamına gelir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; ثُمَّ اسْتَوَى cümle-i celilesindeki ثُمَّ harfi, terâhî (peşisıra) anlamına gelmeyip, mutlak cem' (öncelik ve sonralık kaydı aranmaksızın birbirine atıf) yolu üzere kullanılmıştır. Çünkü Arş'ın yaratılışı, göklerin ve yerin yaratılışından önce olmuştur.

Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur:

٤٣٤- وَقَدْ وَرَدَ فِي الْخَبَرِ: «إِنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ خَلَقَ اللهُ الْقَلَمُ ثُمَّ اللَّوْحُ فَأَمَرَ اللهُ الْقَلَمَ أَنْ يَكْتُبَ مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ خَلَقَ الْعَرْشَ ثُمَّ خَلَقَ حَمَلَةَ الْعَرْشِ ثُمَّ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ».

434- **"Allâh-u Te'âlâ'nın yaratmış olduğu ilk şey Kalem'dir. Sonra Levh'dir. Allâh-u Te'âlâ Kalem'e, kıyâmet gününe kadar olacakları yazmasını emretmiştir, sonra Arş'ı yaratmıştır, sonra da Arş'ı taşıyan melekleri yaratmıştır, daha sonra da gökleri ve yeri yaratmıştır!"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân: 3/175; Taberî, Câmiu'l-beyân, no:17996, 7/6; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:4/403; Tirmizî, Kader:17, no:2155, 4/458; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22770, 8/401)*

Allâme Şeyhim (**Osman Fazlı Efendi**) -**Allâh** onu selâmetle yaşatsın- şöyle demiştir: "Bu istivâdan maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın öz Zâtı îtibârıyla değildir. **Allâh-u Te'âlâ** zâlimlerin söyledikleri gibi (Arş'a oturur) olmaktan son derece münezzehtir.

Bilakis bu istivâ, yaratma emri ve birliğine âit olan tam tecellîsi îtibârıyladır ki, **Kur'ân-ı Kerîm**'de bundan "Hak" diye tâbir edilir. (Nitekim ekserî âyetlerde göklerin ve yerin hak ile yaratıldığından bahsedilmektedir ki, buna göre mânâ: "Gökler ve yer **Allâh-u Te'âlâ**'nın îcad emriyle ve özel tecellîsi ile yaratılmıştır." demek olur.)

Allâh-u Te'âlâ'nın irâdî ve îcâdî emrinin Arş'a istivâsı (Kendi irâdesine dayanan yaratma emrinin Arş'a yönelişi), teklîfî ve irşâdî emrinin şer'a istivâsı mesâbesindedir (yaratıklarını doğruya irşad gâyesiyle onları mükellef tutucu şekildeki emir ve yasaklarının şerî'ate yönelişi konumundadır). Nasıl ki bu iki emrin her biri diğerinin eşit şekilde ters çevrilmişi ise, (عَرْش)"Arş" ve (شَرْع) "Şer' " kelimeleri de diğerinin tamı tamına maklûbudur.

(Arş ne kadar üstte ise, şerî'at da o kadar aşağıda bulunan mükelleflerle alâkalıdır. Bu mânâda birbirine tam ters cihette bulunmaktadırlar. İşte buna işâreten kelimeleri de birbirinin aksidirler. Nitekim (عَرْش) "Arş" kelimesinin tersten okunuşu (شَرْع) "Şer' " lafzıdır.)"

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de şöyle denilmiştir: **Allâh-u Te'âlâ** altı çeşit mükevvenâtı yaratmayı bitirdikten sonra, yarattığı âlemlerde tasarrufta bulunma istivâsıyla (yönelişiyle) ve Arş'tan toprağın altında bulunanlara kadar her yaratığın bütün işlerini yönetme hikmetiyle Arş'a istivâda bulunmuştur.

(Demek ki, **Allâh-u Te'âlâ** yarattığı her şeye istivâda bulunmuştur) ancak bunlar arasından istivânın Arş'a tahsîsi, **Rahmân**'ın feyzini kabul etme kabiliyetine sâhip olan latîf cisimlerin başlangıç noktası Arş olduğundandır. (Dolayısıyla burada mebde' esas alınmıştır, yoksa bu istivâ, bu yöneliş ve yönetim, Arş'tan ferşe her şeye ulaşmaktadır.)

İşte bu istivâ, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarından bir sıfattır ki, yaratıkların istivâsına benzemez, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarından biri olan ilim sıfatı da mahlûkatın ilmine benzemez.

Zîrâ O'na benzeyen hiçbir şey yoktur. Hakkıyla işiten de, ziyâde gören de ancak O'dur. (Ey insan!) Eğer sen **Hakk Te'âlâ**'ya halîfe olma özelliğini iyice düşünecek olsan elbette nefsini tanımış olurdun. İşte o zaman Rabbini de tanımış olurdun.

Şöyle ki, **Allâh-u Te'âlâ** senin bedenini rahime tevdî edilen meniden yaratmak istediği zaman senin rûhunu Kendisinin halîfesi olarak kullandı ki, hâmilelik süresince o ruh o insan suyunda tasarrufta bulunarak onu âlem-i kebîre (senin dışında bulunan büyük âleme) uygun bir âlem-i sağîr (küçük âlem) yapsın.

İşte bundan dolayıdır ki, insanın bedeni yer mesâbesinde, başı gök yerinde, kalbi Arş konumunda, sır latîfesi ise Kürsî makamındadır. İşte bütün bunlar, rûhun, Rabbine halîfe olarak uyguladığı tasarruf ve yönetimle meydana gelmektedir.

Daha sonra ruh, kâmil bir zâtın yaratışını yönettikten sonra mekânî bir istivâ ile bedenin Arş'ı olan kalbe istivâ etmiş, böylece o şahsın bütün parçalarında yönetimi ele almış ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelen feyizleri kalbe akıtarak onun işlerini yönetmeye başlamıştır.

Zîrâ **Hakk Te'âlâ**'nın bütün mahlûkata gönderdiği feyizleri kabul etme kabiliyetine sâhip olan yaratık ancak kalptir. Nitekim rûhun feyzini ganîmet bilip alarak bütün bedene aktaran da yine kalptir.

İşte bu misâli yeterli derecede tam mânâsıyla düşündüğün zaman, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mukaddes ve münezzeh olan sıfatlarının benzeri olmadığını anlama husûsunda yeterli bulursun ve o zaman:

«مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ.»

"Nefsini bilen Rabbini bilir!" *(Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2532, 2/262)* hakîkatini inşâallâhü Te'âlâ gerçekten anlamış olursun!

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** Arş'a istivâsını zikredip, emrinin geçerliliğini ve yönetiminin sürekliliğini bildirdikten sonra yeni bir söze başlayarak gecenin karanlığını gündüze bürüdüğünü ve böylece gündüzün ışığını giderdiğini açıklamıştır. Ama iki zıttın birini anlatmakla yetinerek diğerini konu etmemiştir.

"Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarının fevkında oluşu" *ve* ***"Allâh-u Te'âlâ'nın mekândan münezzeh oluşu"*** *gibi îtikadî meselelerle ilgili aklî ve naklî birçok delil, ayrıca; asırlarının imamları olan otuz üç müfessirin eşsiz beyanları; Rûhu'l-Furkan Tefsîrimizde, En'âm Sûresi 3. ve 18. âyet-i kerîmelerin îzahlarında tafsîlâtla zikredilmiştir ki, mütâlaası kaçınılmazdır! (8/418-425, 511-535)*

"Beğavî, Fahrurrazî, Nesefî, Hâzin ve **İbni Kesîr"** tefsîrlerinde, **Kaffâl** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Mevlâ Te'âlâ** Arş'a istivâsını kullarına bildirerek, mahlûkatının işlerinin Kendi irâdesi üzere sürüp gittiğini açıkladıktan sonra, onlara kendilerinin açıkça görmekte oldukları bir âyetini göstererek, her yönüyle şüphelerini ortadan kaldırmak için:

﴿ يُغْشِى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا ﴾

"O, geceyi gündüze bürü(yüp ört)**mektedir ki, o onu koşturulurcasına talep** (ve tâkip) **etmektedir."** buyurmuştur ki, böylece habere ayânı katmıştır.

Allâh-u Te'âlâ bu cümle-i celîlesinde gecenin gündüzü tâkibinin çok süratli olduğunu bildirmiştir. Bu durumda gece çabuk geçtiği için gündüzün peşine düşmüş gibi gösterilmiştir.

Tabi burada bir hazif söz konusudur ki, buna göre mânâ: "Gündüzü de gece üzerine çekerek onu örttürmektedir!" şeklindedir. Kelâmın akışının delâletine îtimâd edilerek bu cümle zikredilmemiştir. Ancak diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿ ... يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ ... ﴿٥﴾ ﴾

"Geceyi gündüzün üzerine sarmaktadır, gündüzü de gecenin üzerine dolamaktadır (ki, böylece birini giderip diğerini getirmekte ve karanlığın yerine aydınlık, aydınlığın yerine karanlık îcâd etmektedir)." *(Zümer Sûresi:5)* buyrulması, burada da hazfedildiğine delâlet etmektedir.

Ayrıca geceyle gündüz arasına hiçbir şey girmeyip, ikisi de birbiri ardınca geldiğinden sanki birbirlerinin peşine düşmüş olmaktadırlar.

Fahrurrâzî, Ebû Hayyân ve Hâzin *(Rahimehümüllâh)* gecenin, gündüzü süratle tâkibi hakkında gök bilimcilerinin beyanlarına uygun düşen bâzı hârikulâdelikleri bu makamda zikretmişlerdir. Biz burada bunları nakletmedik, ancak meraklılarının incelemesinde faydalar vardır.

Allâh-u Te'âlâ bu cümle-i celîlede kudret delillerini serdederken:

"O, geceyi gündüze bürü(yüp ört)**mektedir ki, o onu koşturulurcasına talep** (ve tâkip) **etmektedir."** buyurmuştur ki bunun mânâsı: "Bunun ışığıyla onun karanlığı gider, onun karanlığıyla da bunun ışığı gider, bunların her biri süratlice birbirinin peşine düşer, bir an bile biri diğerinden geri kalmaz, aksine o geldi mi bu gitmiş, bu geldimi de o gitmiş olur, çünkü aralarına farklı bir şey girmez!" demektir.

Allâh-u Te'âlâ bu hakîkati:

﴿ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا
ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾
لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِى لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ ﴾

"**Gece de onlar**(ın **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretini anlamaları) **için büyük bir âyettir. Biz gündüzü on**(un karanlığının mahalli olan hava)**dan soyup alıyoruz, birdenbire onlar karanlığa girmiş kimselerdir.**

Güneş de, (günlük, mevsimlik ve yıllık deverânını tamamlamak için) **kendisine âit bir karargâha doğru/**(oniki burcun her birinde) **bir yerleşim için/kendisine mahsus bir duraklama zamânı** (olan kıyâmetteki dürülme ânı)**na kadar/** (yörüngesinde) **akıp gitmektedir.**

İşte sana! Bu, (hesapsız ve kör bir tesâdüfle değil) **O** (bütün varlıkları istediği şekilde yönetebilen) **Azîz ve** (onlardan istifâdenin en verimli şeklini hakkıyla bilen) **Alîm'in** (ayarlaması ve) **takdîridir.**

Aya da; Biz ona(, aylık ve yıllık seferlerinde uğrayacağı burçlar, konaklar ve) **menziller** (tespit ve) **takdir ettik de, netîcede o,** (eksile eksile son menziline vardığında) **eskimiş kuru ve eğri hurma dalı gibi bir şeye dönüşmüştür.**

Güneşin ise; (sürat bakımından) **aya yetişmesi kendisine yaraşmakta değildir!** (Nitekim ayın bir ayda dolaştığı mesâfeyi, güneş ancak bir senede kat edebilir. Aksi takdirde bir ay içinde dört mevsim yaşanarak, bitkilerin düzeni ve âlemlerin nizâmı bozulurdu.)

Ne de gece, gündüzü geçicidir! (Aksine birbirini tâkip edicidirler.) **Hepsi de bir gökte/**(semânın altında bulunan) **bir hava dalgasında/**(kendilerine mahsus) **bir felek** (ve yörünge)**de/ yüz**(ercesine süratle dönerek gez)**mektedirler."** *(Yâsîn Sûresi:37-40)* âyet-i kerîmelerinde de ifâde etmiştir.

Görüldüğü üzere; **Allâh-u Te'âlâ** güneş ve ayın seyr-ü hareketini suda yüzmeye benzetmiştir ki, bundan maksat; çabukluğuna, kolaylığına ve mükemmel ulaşımına dikkat çekmektir.

"**Mâtürîdî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ**'nın eşsiz kudretinin nişanlarından biri açıklanmaktadır, şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** gündüzün başlangıcında göğün bir ucunda nur, gecenin başlangıcında da karanlık meydana getirmekte, sonra bunu göğün, yerin ve aralarında bulunan tüm yönlerin kenar köşelerine yayıp dağıtmaktadır ve bütün bunları göz açıp kapayacak kadar az bir zamanda yapmaktadır ki, bunun hendeseyle ve mahlûkatın ellerinde bulunan bütün ölçü birimleriyle takdiri istenecek olsa, o nûrun ve karanlığın hangi yolla yayıldığı kavranamaz.

İşte böylece daha iyi anlaşılmıştır ki, **Allâh-u Te'âlâ** dilediği herşeyi yapmaya Kadir'dir. O isteseydi bütün varlıkları en kısa bir müddet içerisinde halkedebilirdi. Yine böylece O, ölüleri diriltmeye de **Kadir**'dir.

O'nun eşsiz kudretini zihne yaklaştıran örneklerden biri; insanın cevherine yerleştirdiği görme kabiliyetidir ki, bu sâyede insan gözünü açar açmaz beşyüz senelik mesâfeyi (o kadar yüksek mesâfelerde bulunan ayı, güneşi ve yıldızları) bir anda görebilmektedir.

Yine böylece düşünce kabiliyeti ki, bu sâyede insan hiç yerinden kıpırdamadan kulların son durağı olan cennet ve cehenneme ulaşabilmekte, dünyâyı ve âhireti bir anda düşünebilmektedir.

Ayrıca o akıl ki, insan onun sâyesinde sûret ve tıyneti olan ya da onlardan birine sâhip bulunan şeylerden, yanında olan olmayan herşeyin hakîkatini anlayabilmektedir. Böylece anlaşılmış olmaktadır ki, bunca üstün vasıfları tek bir cevher olan insanda takdir etmeye Kadir olan **Allâh-u Te'âlâ**, dilediği her şeyi yaratmaya da Kadir'dir.

İşte: "İnsan âlem-i sağîrdir!" sözünün mânâsı budur. Buna göre âlem-i kebîr (büyük âlem)de bulunan her bir işin küçük âlem olan insanda bir örneği vardır.

Mevlâ Te'âlâ geceyi gündüzün peşine düşürdüğünü beyân ettikten sonra diğer bâzı âyetleri beyân etmek üzere:

﴿ ... وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ... ﴾

"Güneşi, ayı ve yıldızları (akıllı varlıklar gibi) **emr** (ve irâdes)**ine boyun eğdirilen** (ve kendilerinden istenen hiçbir vazîfeyi eksik etmeyen) **varlıklar olarak** (yarattı)**!"** buyurmuştur.

"Mâtürîdî, Mâverdî, Vâhidî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; cümle-i celîlede geçen: **"O'nun emriyle"** kavl-i şerîfi iki türlü tefsîr edilmiştir:

1) Zeccâc ve diğer bâzı müfessirlerden nakledildiğine göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ** bu varlıkları Kendi emriyle yörüngelerinde akıp giden mahlûklar olarak îcâd etmiştir." şeklindedir.

Buna göre bu varlıkların **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine müsahhar kılınmalarının mânâsı: "Doğuş, yürüyüş ve batış gibi kendilerini ilgilendiren konularda kendilerini yöneten Zât'ın irâdesi hasebince onlardan istenilen şeye boyun eğdirilmeleridir."

Diğer bir ifâdeyle bu mânâ; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve tasrîf (hükmetme ve tasarrufta bulunma) sıfatlarına râcidir. Yoksa burada onlara belli bir kelâmla hitap etmesi mevzu bahis değildir. Bu mânânın nazîri:

﴿ ... فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾ ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ) ona (göklere) **ve yere:** (Sizde yarattığım faydaları ortaya çıkarmak üzere) **isteyerek ya da istemeyerek** (emrime) **gelin!" buyurmuş, o ikisi de: 'Biz itaat edenler olarak geldik!' demişlerdir."** *(Fussilet Sûresi:11)* kavl-i şerîfidir.

2) Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; burada geçen "Emir", emr-i tekvînîdir. Yâni; sonsuza kadar yaratılışın kendisine bağlı olduğu tekvîn sıfatını temsil eden "Kün (var ol!)" emridir. Ancak burada bir ses ve harf telaffuzu söz konusu değildir. Sâdece bu, ezelî irâdenin, yaratılma vakti gelen bir şeye teallukunu temsil etmektedir.

Bu cümle-i celîlede güneş ve ayın yıldızlardan ayrı olarak zikredilmesi, onların önemini ortaya koymaktadır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** o ikisini bu âlemin mâmur kılınmasına sebep kılmıştır.

Görüldüğü üzere güneş, gündüzün sultânıdır, ay da gecenin sultânıdır. Güneşin tesiri ısıtma yönünde, ayın tesiri de rutûbet sağlama husûsundadır. Mâdenler, bitkiler ve canlılardan ibâret olan mevâlîd-i selâse, harâretin rutûbete tesiri olmadan tamamlanmaz.

Şu bir gerçektir ki; **Allâh-u Te'âlâ** her bir yıldıza ilginç bir hâssa ve görülmemiş bir tesir vermiş ve her yıldızı güneşle aya destekçi kılmıştır ki, bunların tamâmını ancak **Allâh-u Te'âlâ** bilebilir.

Hey'et ilminde yapılan geniş araştırmalar şunu göstermiştir ki; güneş sultan gibi, ay da vezir gibidir, diğer yıldızlar ise hizmetçiler konumundadır. Bu sebeple **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede önce güneşi zikretmiş, ikinci olarak ayı konu etmiş, sâir yıldızların bahsini de peşisıra getirmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyet-i kerîmelerinde güneşin, ayın ve yıldızların **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerinden olduğu beyân edilmiştir. Zâten bu varlıklar sıradan yaratıklar değildir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٣٥- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ خُلِقْنَ مِنْ نُورِ الْعَرْشِ».

435- **"Şüphesiz güneş, ay ve yıldızlar Arş'ın nûrundan yaratılmışlardır!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:6059, 7/37; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/424)*

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ... ﴾

"İyi bilin ki; halk da, emir de sâdece O'na âittir!" cümle-i celîlesinin tefsîri hakkında **Süfyân ibni Uyeyne** *(Radıyallâhu Anh)*: "Halk Arş'ın aşağısına tealluk eder, emir de Arş'ın yukarısına tealluk eder!" demiştir.

Diğer bir beyânında da: "Halk, yaratmaktır, emirse (yaratmak istediği şeye yönelttiği) kelâm(ı)dır veyâ bu yöndeki irâdesidir!" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8586, 87, 5/1498; Beyhakî, el-Esmâ ve's-sıfât:1/360; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/425)*

"Semerkandî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu rivâyetlerden yola çıkan müfessirler bu makamda üç mânâ açıklamışlardır:

1) "Yaratmak da, yönetmek de sâdece O'na aittir!" mânâsı:

﴿ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ
مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ... ۝ ﴾

"Allâh'tır ancak O Zât ki; göklerle yeri ve ikisi arasındakileri (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yaratmıştır, sonra** (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak, Kendi murâd ettiği mânâ üzere, Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur**.

O'nun (izni ve rızâsı) **dışında sizin için ne yakın bir dost, ne de herhangi bir** (konuda) **şefaatçi olamaz! Hâlâ** (bu anlatılanları doğru anlayıp da, bozuk yolda olduğunuzu) **iyice düşün**(erek, şirki bırakıp bir olan **Allâh**'a ibâdet et)**meyecek misiniz?**

O, (mekândan münezzeh olduğu halde) **gökten** (indirmekte olduğu kazâ ve kaderleri, melekleri ve vahiyleri) **yere doğru** (yöneltip, âlemlerle alâkalı) **bütün işleri** (ayarlayarak yerli yerince) **yönetir** (ve idâre eder)." *(Secde Sûresi:4-5)* âyet-i kerîmelerinden anlaşılan mânâ ile benzerlik arzetmektedir.

Nitekim bu âyet-i kerîmelerde evvelâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, gökleri, yerleri ve arasındakileri yaratmasından bahsedilmiştir ki, bu âyet-i celîlede bu mânâ "Halk" tâbiriyle yerini almıştır. Daha sonra gökten yere herşeyin tedbirinden (yönetiminden) bahsedilmiştir ki bu âyet-i celîlede bu mefhum, "Emr" lafzıyla zikredilmiştir.

2) "Yaratmak da, (istediklerini) **emretmek de sâdece O'na âittir!"** mânâsına göre burada geçen "Emr", nehyin zıttı olan emirdir. Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ,** yarattığı kullarına dilediği şeyleri emretme ve onlar hakkında istediği şekilde hüküm verme hakkına sâhiptir.

Süfyân ibni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)* bu mânâdan yola çıkarak şu hükme varmıştır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı mahlûk değildir. Nitekim o şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesinde halk ile emrin arasını ayırmıştır. Kim bunların arasını birleştirirse muhakkak ki o kâfir olmuştur!"

Onun bu sözünden maksadı şudur: "Cümle-i celîlede geçen 'Halk'dan maksat bütün yaratıklardır, 'Emr'den maksat ise yaratılmamış olan kelâmıdır ki o da:

﴿ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ ﴾

"O bir şeyi(n meydana gelmesini) **istediği zaman O'nun emri,** (harften ve sesten münezzeh olarak) **ona ancak: "Var ol!" buyurmasıdır, böylece o da hemen meydana geliverir."** *(Yâsîn Sûresi:82)* kavl-i şerîfinde geçen 'Kün' lafzıdır.

Nitekim:

﴿ ذٰلِكَ أَمْرُ اللهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ ... ﴿٥﴾ ﴾

"İşte bu, Allâh'ın emridir ki onu size indirmiştir." *(Talâk Sûresi:5)* âyet-i kerîmesinden, **Allâh**'ın emrinden maksadın, O'nun indirdiği kelâmı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı olan emrini, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratıklarından biri olarak kabul eden kişi kâfir olur. Çünkü mahlûk, kendi gibi bir mahlûkla var olamaz, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî sıfatı olan emriyle durur."

Allâh-u Te'âlâ'nın bu cümle-i celîlede "Halk" ile "Emr"i ayrı zikretmesi, **Kur'ân-ı Kerîm**'in mahlûk olduğunu söyleyen **Mu'tezile** fırkasının sözünün bozuk olduğunun en açık delîlidir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrinden ibâret olan kelâmı mahlûk olsaydı, o zaman "Halk" ile "Emr" değil de, "Halk" ile "Halk" karşı karşıya getirilirdi. Oysa **Allâh-u Te'âlâ**'nın faydasız şeyler buyurmaktan münezzeh olduğu herkesin mâlûmudur.

Yine böylece:

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ... ﴿٢٥﴾ ﴾

"Göğün ve yerin O'nun(: "İkiniz de Benim kudretimle durun!") **emriyle durması da O (Allâh-u Sübhânehû)nun** (birliğinin) **âyetlerindendir."** *(Rûm Sûresi:25)* kavl-i şerîfiyle,

﴿ ... وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ... ﴿٥٤﴾ ﴾

"Yıldızlar da O'nun emriyle boyun eğdiril(dikleri için kendilerinden istenen hiçbir vazîfeyi eksik etmey)**en varlıklardır.** (Böylece onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâde buyurduğu şekilde, yaratıldıkları gâyeye hizmet etmektedirler.)" *(Nahl Sûresi:12)* kavl-i celîli bu hakîkate delâlet etmektedirler. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bu hakîkatlerinde bütün yaratıkların, Kendi emriyle durduklarını bildirmektedir.

Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın emri mahlûk olsaydı elbette bu, o emrin de kendisiyle duracağı başka bir emre muhtaç olur, bu da sonsuza kadar sürecek başka emirlere ihtiyaç hissettirirdi. Bu muhal olduğuna göre; demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı olan emri, kadîmdir, ezelîdir ve mahlûk değildir.

Ehl-i Sünnet'e göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın emri her zaman irâdesi anlamına gelmez. **Mu'tezile** ise: "Emir, irâdenin ta kendisidir." demişlerdir, hâlbuki bu doğru değildir. Bilakis **Allâh-u Te'âlâ** bâzen irâde etmediği şeyi emredebilir, irâde ettiği şeyden de nehyedebilir.

Nitekim **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a çocuğunu kurban etmesini emretmiştir, ama bunu irâde etmemiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve ümmetine elli vakit namazı emretmiştir, ama onların ancak beş vakit kılmalarını murâd etmiştir.

Yine böylece:

﴿ ... وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ... ﴿١٤٠﴾ ﴾

"Sizden şehitler edinmek istiyor!" *(Âl-i İmrân Sûresi:140)* kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; **Hamza** *(Radıyallâhu Anh)*ın şehâdetini murâd etmiştir, hâlbuki kâfirlere onu öldürmeyi yasak etmiştir. Demek ki yasakladığı bir şeyi murâd etmiş olabilir.

3) "Yaratmak da, (geçerli) **irâde** (ve kudret) **de sâdece O'na âittir!"** mânâsını verenlere göre; burada emir, irâde anlamına gelmektedir, çünkü âyet-i celîleden maksat, **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyüklüğünü ortaya koymaktır. Bundan anlaşıldığına göre: "Güneşin, ayın ve yıldızların bu âlemde tesiri vardır!" diyenlerin sözü reddedilmiştir.

Çünkü bu âyet-i kerîmesinde **Allâh-u Te'âlâ** bu âlemi yaratan ve yönetenin, sâdece Kendisi olduğunu, güneş, ay ve yıldızlar olmadığını, mutlak mânâda emrin ve hükmün sâdece Kendisine âit olduğunu açıklamıştır.

Demek ki, emreden ve nehyeden, dilediğini yapan ve istediğine hükmeden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, yaratıklarından hiçbiri O'na hiçbir konuda îtiraz edemez.

İmâm-ı Münâvî *(Rahimehullâh)*ın ve ondan naklen **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*ın beyanlarına göre; bütün günler ve aylar **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit zaman dilimleri olduklarından, kendi başlarına fayda veyâ zarar verebilecek şeyler değillerdir.

Ancak kişi: "**Allâh-u Te'âlâ** birtakım gezegenlere ve zamanlara değişik tabiatlar ve mîzaçlar vermiştir, bunlarınsa yeryüzüyle ve sâkinleri olan insanlarla birtakım ilişkileri vardır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın sebepler âleminde tesis ettiği kanunlar hasebince burçlar ve gezegenler (güneş ve ay tutulmaları, rüzgârların farklı yönlerden esmeleri gibi hâdiseler)in kimi sıhhat ve selâmete, bolluk ve berekete, güzel ahlâka, insaflı davranışa ve hayırlara rağbete sebep olabilir.

Kimi de çirkinliklere, zulümlere, şerlere ve hastalıklara sebebiyet verebilir. Lâkin bu sebepleri yaratan da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır." diye inanmalıdır. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr:1/86-88, Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:15/130-132)*

Müfessirlerin beyânı vechile; bu cümle-i celîleden istifâde edilen bâzı hükümler vardır:

1) Bu cümle-i celîlenin delâleti vechile; **Allâh-u Te'âlâ Mütekellim** (kelâm sıfatına sâhip)dir, **Âmir** (emredici)dir, **Nâhî** (nehyedici)dir, **Muhbir** (haber verici)dir, **Müstahbir**'dir(, Kendisi her şeyi en iyi bildiği halde şâhit tutma gibi üstün hikmetlere binâen kullarının hallerinden, meleklere, peygamberlere ve dilediklerine haber sorucudur).

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede, halkın da, emrin de (yaratmanın da, emretmenin de) Kendisine âit olduğunu bildirmiştir. Bu demektir ki; nehiy de, haber de, istihbar da O'na âittir. Çünkü bunlar arasında bir fark bulunduğunu söyleyen yoktur.

2) Yaratmak sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın bâzı varlıkları yarattığı sâbit olduğuna göre, bütün varlıkları O'nun yaratmış olduğunu kabullenmemiz gerekir. Çünkü bir yaratılmışın, yaratıcıya muhtaç olması imkân (var olmasının da, yok olmasının da mümkün olması) vasfı nedeniyledir. Bu vasıf bütün mümkinatta aynıdır.

Yine bu vasıf, varlıkların, var oluşlarında belirli bir müessire muhtaç olmalarını gerektirir. Zîrâ varlığı, yokluğu mümkün olan şeyler belirli vasıflarla hâriçte bulunuyorlarken, onların var olma tarafını ağır bastırıp, kendilerini varlık sahasında boy gösterir hâle getiren müessir Zât'ın belirsiz olması düşünülemeyeceğine göre, şuna kesînen inanmamız gerekir ki; mümkün olan bütün varlıklar, kendilerinin varlıklarını belirleyen bir Zât'a muhtaçtırlar, O Zât da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

İşte bu nedenledir ki, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına yaratma gibi bir fiil isnat eden, îman tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

Nitekim **Abdülazîz eş-Şâmî**'nin, sahâbî olan babasından *(Radyallâhu Anhümâ)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٣٦- عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ الشَّامِيِّ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ لَمْ يَحْمَدِ اللهَ عَلَى مَا عَمِلَ مِنْ عَمَلٍ صَالِحٍ وَحَمِدَ نَفْسَهُ قَلَّ شُكْرُهُ وَحَبِطَ عَمَلُهُ، وَمَنْ زَعَمَ أَنَّ اللهَ جَعَلَ لِلْعِبَادِ مِنَ الْأَمْرِ شَيْئًا فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ، لِقَوْلِهِ: ﴿... أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾».

436- **"İşlediği sâlih bir amelden dolayı Allâh'a hamdetmeyip, kendini övenin şükrü az olur ve ameli bâtıl olur. Her kim Allâh'ın kullara** (yaratma ve yönetme) **iş**(in)**den bir şey ayırdığını iddiâ ederse muhakkak ki o, Allâh'ın peygamberlere indirdiği şeyi inkâr etmiş olur. Zîrâ O:**

'İyi bilin ki; yaratmak da, yönetmek de sâdece O'na âittir! Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ın (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok oldu!'** buyurmuştur." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:14784, 5/514; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:6478, 3/265; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/425; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/176)*

Ehl-i Sünnet ulemâsı bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfi delil göstererek şu hükme varmışlardır ki; **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka yaratan ve tesir edebilen hiçbir güç yoktur. Çünkü cümle-i celîlede geçen hasr ifâdesi **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka yaratıcı olmadığını ifâde etmektedir.

Bu demektir ki; felek, melek, cin ve insan kim ne yaptıysa, o işi yaratan gerçekte ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Bu esas sâbit olunca buna bağlı bâzı hükümler bilinmelidir:

a) Allâh-u Te'âlâ'dan başka hiçbir ilâh yoktur. Çünkü bu âyet-i kerîmede yaratmak sâdece bir olan Zât'a tahsis edilmiştir. Oysa iki ilâh olması durumunda ikinci ilâhın da yaratıcı ve yönetici olması mevzû bahis olurdu. Bu muhal olduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir ilâh yoktur.

b) Yıldızların bu âlemin hallerinde (yaratma anlamında) hiçbir tesiri yoktur, aksi takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir yaratıcıdan söz etmek gerekirdi ki, bu da bu âyet-i kerîmenin medlûlüne zıt düşmektedir.

c) Felsefecilerin ve tılsım ashâbının söylediği gibi, tabiatların, akılların ve ruhların bir şeyin yaratılışında etkisi yoktur. Aksi takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir yaratıcı isbât etmek gerekir.

d) Kulların yaptıkları işleri de yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Aksi takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir yaratıcı olduğunu kabullenmek gerekir ki bu bâtıldır.

Allâh-u Te'âlâ yıldızları, tabiatları ve diğer bâzı varlıkları bâzı şeylere sebep kılmış olabilir. Ancak bu, onların bir şey yaratmakta etkili olmalarını gerektirmeyip, bir sebebiyetten ileri geçemez.

3) Bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin kimseyi mecbur etme yetkisi yoktur. Demek ki ibâdet yapmak sevap vermeyi, günah işlemek de azap etmeyi **Allâh**'a vâcip kılamaz. Aksi halde kulun, **Allâh**'a bir şeyi zorla yaptırması söz konusu olur ki bu da:

﴿ ... أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ... ﴾

"İyi bilin ki; halk da, emir de sâdece O'na âittir!" kavl-i şerîfine zıt düşer.

4) Yine böylece; bir şeyin çirkin veyâ güzel olması, kendine âit bir mânâdan dolayı değildir. Bilakis **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona çirkin veyâ güzel demesiyledir. Çünkü bu cümle-i celîlede geçen:

"İyi bilin ki; halk da, emir de sâdece O'na âittir!" kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dilediğini istediği şekilde emretme yetkisi olduğunu ifâde etmektedir. Eğer O, bir şeyin kendinde bulunan bir mânâdan dolayı onun hakkında hüküm vermekte olsaydı, elbette bu, dilediği şekilde emretme ve nehyetme imkânına sâhip olma sayılmazdı.

5) Bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ**, bu âlemden başka bir takım âlemler yaratmaya Kadir'dir. Zîrâ bu âyet-i celîlede geçen "Halk" tâbiri, takdîr etme ve ayarlama anlamına gelmektedir, yine bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**, güneş, ay ve yıldızları Kendi emriyle bir takım özelliklere sâhip kıldığını açıklamıştır.

Demek ki, varlık sahasına çıkan her şey **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin tesiriyledir. Böylece "Emr" de, "Halk" da birbirinden seçilmiştir. Bu tafsîlattan sonra **Allâh-u Te'âlâ**: "Yaratmak da emretmek de sâdece O'na âittir." buyurarak genel mânâda dilediği her şeyi murâdı üzere îcat etmeye Kadir olduğunu açıklamıştır.

Eğer **Allâh-u Te'âlâ**, bir andan daha az bir zamanda bin âlem yaratmayı dilese ve herbirinde Arş, Kürsî, güneş, ay ve yıldızlar halketmeyi murâd etse, elbette buna Kadir olur. Çünkü bütün mâhiyetler, yaratılması mümkün olan şeylerdir, **Allâh-u Te'âlâ** da mümkün olan bütün varlıkları yaratmaya Kadir'dir. Bundan dolayı **el-Me'arrî** *(Rahimehullâh)* uzunca bir kasîdesinde:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! كَمْ لِلّٰهِ مِنْ فَلَكٍ تَجْرِي النُّجُومُ بِهِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

"Ey insanlar! Allâh'a âit nice felekler vardır ki,
Yıldızlar, güneş ve ay onda akıp gitmektedir." demiştir.

Sonra bu kasîde arasında:

هُنَا عَلَى اللهِ مَاضِينَا وَغَابِرُنَا فَمَا لَنَا فِي نَوَاحِي غَيْرِهِ خَطَرُ

"İşte burada! Geçenimiz de kalanımız da Allâh'a âittir,
Artık bizim O'ndan başkasının sahalarına önem vermemiz olacak şey değildir." demiştir.

6) Yine bu cümle-i celîle delâlet etmektedir ki; halk da, emir de (yaratmak da, emretmek de) **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit bir sıfattır. **Ehl-i Sünnet**'e göre; "Emir **Allâh**'a âittir, yaratmak **Allâh**'a âittir!" dendiği zaman, bunların, **Allâh**'ın mahlûku olduğu mânâsı anlaşılmaz. Ancak bunların, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zâtıyla kaim olan birer sıfat oldukları anlaşılır.

7) Cümle-i celîlenin zâhirî ifadesinden: "**Allâh-u Te'âlâ**'dan başkası hiçbir şey yaratamayacağı gibi, O'ndan başkası hiçbir şey emredemez!" gibi bir mânâ anlaşılmaktadır ki bu mânâ:

﴿ ... إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ... ﴿٤٠﴾ ﴾

"**Hüküm** (verme yetkisi) **ancak Allâh'a âittir!**" *(Yûsuf Sûresi:40)*,

﴿ ... فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ ﴾

"**Artık** (sizin hakkınızdaki) **hüküm** (ve karar), **O Aliyy ve Kebîr olan**(; şânı çok yüce olup hükmü geri çevrilemeyen ve saltanatı pek büyük olması hasebiyle cezâsı sınırlanamayan) **Allâh'a âittir.**" *(Ğâfir Sûresi:12)*,

﴿ ... لِلَّهِ الْأَمْرُ ... ﴿٤﴾ ﴾

"**Tüm işler**(, bütün kararlar ve yetkiler) **ancak Allâh'a âittir!**" *(Rûm Sûresi:4)* âyet-i kerîmeleriyle de güç kazanmaktadır.

Ancak:

﴿ ... فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ ... ﴿٦٣﴾ ﴾

"**Artık onun** (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in) **emrine karşı duran o kişiler sakınsın**(lar)!" *(Nûr Sûresi:63)* âyet-i kerîmesiyle, **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٤٣٧ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ».

437- **"Ben size bir şey emrettiğim zaman, ondan gücünüz yettiği kadarını yerine getirin!"** *(Buhârî, İ'tisâm:3, no:6858, 6/2658; Müslim, Fezâil:37 no:2357, 4/1830)* hadîs-i şerîfinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de emretme yetkisine sâhip olduğu anlaşılmaktaysa da, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir şeyi emretmesi, o konuda **Allâh-u Te'âlâ**'nın emri bulunduğuna delâlet ettiğinden, gerçekte emreden yine ancak **Allâh-u Te'âlâ** olmuş olur.

8) Bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ**, kullarına birtakım emirler ve yasaklar yöneltmiştir ve kullarını onlarla mükellef tutmuştur. Çünkü bu cümle-i celîlede her şeyi yaratanın ancak Kendisi olduğunu beyân etmiştir.

Her şeyi O yarattığına göre, her şeyin Mâliki ve sâhibi de ancak O'dur! Bir şeye Mâlik olanın, kendi mülkünde tasarrufu elbetteki yerinde ve güzeldir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulları hakkında tasarrufta bulunarak onlara istediği şeyleri emir buyurmasının güzelliği de böylece anlaşılmıştır.

9) Allâh-u Te'âlâ kullarına dilediği şeyleri emrederken, **Mu'tezile**'nin dediği gibi, emrettiği şeyin, kulları hakkında yararlı olmasına veyâ onlara bir bedel ve sevap kazandırmasına riâyet ederek bunu yapmak mecburiyetinde değildir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede evvelâ yaratmanın Kendisine âit olduğunu beyân etmiş, daha sonra da emretme yetkisinin sâdece Kendisine âit olduğunu açıklamıştır.

Bu da göstermektedir ki; emrettiği bir şeyin yerinde ve güzel olması, sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları yaratmış olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Yoksa emredilen şeyin kendisinde bulunan güzellik ve sevap kazandırma gibi vasıflar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın o şeyi emretmesini mûcip olamaz.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'yı överken, halk ve emrin Kendisine mahsus olduğunu beyân etmek, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tâlim ettiği en hayırlı duâlardandır.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Namaz içinde kendisiyle duâ edeceğim duâların en hayırlısı hangisidir?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٣٨- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الدُّعَاءِ خَيْرٌ أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي؟ قَالَ: «نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: إِنَّ خَيْرَ الدُّعَاءِ أَنْ تَقُولَ فِي الصَّلَاةِ اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ وَلَكَ الْمُلْكُ كُلُّهُ وَلَكَ الْخَلْقُ كُلُّهُ وَإِلَيْكَ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ».

438- **"Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **inerek, namazda okuyacağın en hayırlı duâ: 'Ey Allâh! Hamdin tamâmı Sana âittir, mülkün tamâmı Sana âittir, yaratmanın tamâmı Sana âittir, emrin tamâmı Sana râci'dir, bütün hayırları Senden isterim, bütün şerlerden Sana sığınırım!' demendir."** buyurdu. *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:4400, 4/97; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:6817, 4/277; Münzirî, et-Terğîb ve't-terhîb, no:2367, 2/351; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/321)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* demiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** dışındaki her şey anlamına gelen âlem, âlem-i halk ve âlem-i emir olmak üzere iki âlemde toplanmıştır. Âlem-i halk, ceset ve cisimlerin âlemi, âlem-i emir ise ruhların ve maddeden soyutlanmış olan varlıkların âlemidir.

Âlem-i halka bu ismin verilmesi, halk kelimesinin, takdîr (ölçülü yapma) mânâsı îtibârıyladır. Zîrâ cisim ya da cismânî olan her şey belirli bir miktâra mahsus olduğundan, halk âlemine dâhil olur. Hacim ve miktardan soyutlanmış olan şeyler ise, âlem-i ervâhtan (ruhlar âleminden) ve âlem-i emirden olur.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**, âlem-i halktan olan feleklerden ve yıldızlardan her birine âlem-i emirden olan meleklerden bir melek görevlendirmiştir. Sahîh hadîs-i şerîfler buna mutâbıktır. Nitekim rivâyetlerde:

٤٣٩- «إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً يُحَرِّكُونَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ عِنْدَ الطُّلُوعِ وَعِنْدَ الْغُرُوبِ».

439- **"Şüphesiz Allâh'ın öyle melekleri vardır ki doğuş ve batış ânında güneşi ve ayı hareket ettirirler."** *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/97; Beğavî, Me'âlimüt-Tenzîl:3/199)* buyrulmuştur. Diğer yıldızlar hakkında da hüküm böyledir.

Yine böylece:

﴿ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ ﴾

"Rabbinin Arş'ını, onların da üstünde işte o gün sekiz (melek) **taşıyacaktır."** *(Hâkka Sûresi:17)* âyet-i kerîmesi, Arş'ı korumakla görevli olan meleklerin sekiz tâne olduğuna işâret etmektedir.

İşte sen ince düşündüğün zaman şunu anlarsın ki; âlem-i halk, **Allâh-u Te'âlâ**'nın teshîrinde (yaratıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediğini, dilediğinin hizmetine görevlendirmesinde)dir; âlem-i emir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tedbîri (yönetimi)ndedir, rûhânîlerin cismânîlere istîlâsı ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdîriyledir.

İşte bu mânâdan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ... ﴾

"İyi bilin ki; halk da, emir de sâdece O'na âittir!" buyurmuştur.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** gökleri yaratmasının keyfiyetini beyân ederken:

﴿ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا ... ﴿١٢﴾ ﴾

"Böylece o (gök katma)**nları**(nı, dünyâ günlerinden) **iki gün** (kadar kısa bir zaman) **içerisinde yedi** (kat) **gökler olarak sağlam bir şekilde yaratmış ve her semâya** (yerleştirdiği ahâliye,) **onunla alâkalı emrini** (ve yasağını) **vahyetmiş**(de, böylece onları kendilerine münâsip birtakım sorumluluklara tâbi etmiş)**tir."** *(Fussilet Sûresi:12)* buyurmuştur ki, bu âyet-i kerîme(de geçen 'Vahyetme' ifâdesi) **Allâh-u Te'âlâ**'nın âlem-i halktan olan gök tabakalarından her birini, âlem-i emirden olan nûrânî ve Rabbânî bir latîfeyle tahsis buyurduğuna delâlet etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; "Halk" ve "Emr" tâbirlerine gelince; hiçbir vâsıta olmaksızın **Allâh-u Te'âlâ**'nın **"Kün"** emriyle yaratılanlar "Emr", vâsıtalı yaratılanlar ise "Halk" diye bilinir.

Böylece her bir âlem kendine yakışan isimle seçkin kılınarak: "Halk da, emir de O'na âittir!" buyrulmuştur.

İşte âyet-i kerîmede geçen: "Halk da, emir de O'na âittir!" kavl-i şerîfi bu iki âleme işâret etmektedir.

Allâme Şeyhim (**Osman Fazlı Efendi**) -**Allâh** onu selâmetle yaşatsın- şöyle demiştir: "Halk âlemi; rûhen ve cismen, ayn, kevn ve hudûs (rûhun ve bedenin belirme, meydana gelme ve sonradan olma) âlemidir.

Emir âlemi ise; ilim, âlet ve vücûb (bilgi, etkileyenin tesirinin etkilenene ulaşmasına vâsıta olan şeyler ve diğer varlıkların varlığı için zorunlu olan şeyler) âlemidir."

Âlem-i Halk, âlem-i emre tâbidir, zîrâ onun aslı ve başlangıç noktası odur.

﴿ ... قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ... ﴿٨٥﴾ ﴾

"De ki: Ruh (hiçbir ana madde bulunmaksızın, sâdece) **Rabbimin**(: 'Meydana gel!') **emrinden** (yaratılmış olan şeylerden biri)**dir."** *(İsrâ Sûresi:85)*

Şâir şöyle demiştir:

إِلَى اللهِ كُلُّ الْأَمْرِ فِي خَلْقِهِ مَعًا وَلَيْسَ إِلَى الْمَخْلُوقِ شَيْءٌ مِنَ الْأَمْرِ

"Yaratıkları hakkında bütün işler tümüyle Allâh'a âittir, İşlerden hiçbir şey mahlûka âit değildir!"

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Sôfiyye hazarâtı demişlerdir ki, âyet-i celîlede geçen "Halk"tan maksat, âlem-i halktır, yâni cismânî âlem olan Arş, onun altında bulunan gökler ve yerler, onların arasında bulunanlar ve bu varlıkların asıl maddeleri olan; ateş, hava, su ve topraktan ibâret anâsır-ı erbe'a (dört temel unsur), bir de bunlardan doğan hayvânî, nebâtî ve mâdenî nefisler (hayatlar ve canlar ki bunlar "Mevâlîd-i selâse" diye isimlenmekte)dir. Bu canlar, kesîf cisimlerin içerisine sirâyet eden latîf cisimlerdir.

"Emr"den maksat ise, âlem-i emirdir, yâni cismâniyetten mücerret (cisim olma özelliklerinden soyutlanmış) olan kalp, rûh, sirr, hafiyy, ve ahfâ ki, (asılları) Arş'ın üstünde olan bu latîfeler, insânî, melekî ve şeytânî nefislerde (insanların, meleklerin ve şeytanların canlarının içerisine) güneşin aynaya sirâyeti gibi işlemiştirler. (Güneş aynanın içine hulûl etmeyip, ancak ışınları aynada yansıdığı gibi, bu latîfeler de bu canlıların içerisine maddî anlamda dâhil olmayıp, ancak eserleri onlarda belirgindir.)

Bu âleme "Âlem-i emr" denmesi, **Allâh-u Te'âlâ** onu hiçbir temel madde olmaksızın sâdece "Kün" emriyle yarattığı içindir.

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i celîlenin başında Kendisinin, göklerin, yerlerin, Arş'ın, gecenin, gündüzün ve yıldızların yaratıcısı ve Rabbi olduğunu açıkladıktan sonra, bütün bu varlıkların, Kendi kudreti, kahrı ve meşîeti (arzusu ve ezici gücü) altında müsahhar (emre âmâde) kılındığını beyân etmiş, daha sonra, hüküm, emir, nehiy ve teklîfin (karar verme, emretme, yasak koyma ve mükellef tutma sıfatlarının) sâdece Kendisine âit olduğunu bildirmiş, âyet-i celîlenin sonunda ise:

﴿ ... تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾

"Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ın (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok olmuştur."** buyurarak, Kendisinin senâ, takdîs ve tenzîhi (övgüyü, kutsanmayı ve bütün noksanlıklardan uzak tutulmayı) hak ettiğini açıklamıştır. Bu mânâya göre âyet-i kerîme:

﴿ تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾ ﴾

"O Zât'ın (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok olmuştur ki, gökte** (yüksek köşk gibi görünen yıldız kümeleri, gezegenler ve büyük yıldızlar gibi) **birçok burçlar var etmiştir ve onda** (güneş gibi ısı ve ışık kaynağı olan) **bir kandille, aydınlatan bir ay yaratmıştır."** *(Furkan Sûresi:61)* âyet-i celîlesi gibidir.

Müfessirler bu cümle-i celîlede geçen (تَبَارَكَ) fiili hakkında birçok mânâlar açıklamışlardır ki, **"Mâtürîdî, Semerkandî, Vâhidî, Beğavî, Hâzin** ve **Nesefî"** gibi birçok müfessirin beyânı vechile bu mânâların hepsi, kâfirlerin, zâlimlerin ve **Müşebbihe**'nin söyledikleri noksanlık ifâde eden şeylerden **Allâh-u Te'âlâ**'nın son derece münezzeh ve yüce olduğu noktasında toplanmaktadır.

İbni Abbâs *(Radyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; bu fiilin mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** bütün bereketleri getirendir!" demektir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre: "Bereket, **Allâh-u Te'âlâ** katından gelmektedir!" şeklindedir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*: "(تَبَارَكَ) fiili (اَلْبَرَكَةُ) kökünden gelmektedir, bereket ise her türlü hayrın çokluğu anlamındadır. Buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın hayırları, lütufları ve iyilikleri son derece çoktur!" demek olur.

Bâzı müfessirlerden nakledilen: "**Allâh Celle Celâlühû,** Kendisinin zikriyle berekete ulaşılan Zât'tır." mânâsıyla: "**Allâh-u Te'âlâ**, Kendisinin ismiyle her şeyde berekete erişilen Zât'tır!" mânâsı (اَلْبَرَكَةُ) kökünden alınmasına yönelik mânâlardır.

Gerçi, "Sebat" anlamına gelen (اَلْبُرُوكُ) masdarından alınmış olması da ihtimal dâhilindedir ki, buna göre mânâ: "Âlemlerin Rabbi olan **Allâh Sâbit** ve **Bâki**'dir." demek olur.

Bâzı müfessirler (تَبَارَكَ) fiiline (تَقَدَّسَ) mânâsı vermişlerdir. Kuds, tahâret mânâsına geldiğine göre; bundan maksat: "**Allâh-u Te'âlâ** bütün noksan sıfatlardan son derece arınmıştır." demektir.

Me'ânî ehli olan muhakkık âlimlerin beyânı vechile; bu sıfatın mânâsı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ve ebedî olmasına râcidir ki, buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**, başlangıcı olmayan ezelde de, sonu olmayan ebedde de ta'zîm, tenzîh ve takdîse müstehak olmakta dâim olmuştur." şeklinde anlaşılabilir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Âlemlerin Rabbi olan Allâh pek mübârek olmuştur!"** cümlesinde geçen تَبَارَكَ kelimesi: "Çökme" anlamına gelen (اَلْبُرُوكُ) kökünden gelmesi hasebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın kıdemini ve sübûtunun devâmını (ezelî ve ebedî oluşunu) ifâde eden mânâlara şâmil olduğu için, bütün duâların toplanma noktası olmuştur.

Bereket lafzı, azamet mânâsına geldiği için de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın izzet sıfatlarına müstehak olması anlamına gelen celâl mânâsını ifâde etmektedir.

Yine böylece bereket kelimesi, ziyâde (fazlalık) mânâsını ifâde etmesi haysiyetiyle, **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerinin devâmına ve ihsânının bolluğuna delâlet etmektedir. Dolayısıyla bu kelime **Hakk Sübhânehû** hakkında medh-ü senâların mecma'i (kendisinde toplandığı bir kelime)dir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Sâhib ibni Abbâd** *(Rahimehullâh)* (اَلرَّقِيمُ), (تَبَارَكَ) ve (اَلْمَتَاعُ) kelimelerinin mânâları hakkında tereddüd eder ve bunları anlamak için Arap kabîlelerini dolaşır dururdu. Bir kere: "Metâ' nerede?" diye soran bir kadını duydu ki, küçük çocuğu ona:

«جَاءَ الرَّقِيمُ، أَخَذَ الْمَتَاعَ، وَتَبَارَكَ إِلَى الْجَبَلِ».

"Rakîm geldi, metâ'ı aldı ve dağa yükseldi." diye cevap veriyordu. İşte o çocuğun bu kısa cevâbından, aradığı üç kelimenin mânâsını da anlamış oldu. Demek ki, "Rakîm", köpek anlamına gelmekte, "Metâ'", kap-çanak silinen bez mânâsında kullanılmakta, "Tebârake" ise yükselme anlamına gelmektedir.

Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i celîlenin tahkîki (hakîkatının beyânı) şöyledir: Kâfirler **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka rabler edindikleri için **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlenin başında:

"Şüphesiz sizin Rabbiniz ancak O Zât'tır ki.." buyurarak onlara; Rabliği hak eden Zât'ın bir olduğunu, O'nun da ancak **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'nın Kendisi olduğunu beyân etmiş, bunun illeti olarak da, "Halk" ve "Emr"in (yaratmanın ve yönetmenin) Kendisine âit olduğunu göstermiştir.

Gerçekten de bu âlemi çok sağlam bir tertib ve çok hikmetli bir idâre üzere yaratan ancak **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'dır. Böylece **Allâh-u Te'âlâ**, felekleri eşsiz bir sanat eseri olarak var etmiş, sonra da onları yıldızlarla süslemiştir, nitekim:

﴿ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ ... ﴿١٢﴾ ﴾

"Böylece o (gök katma)**nları**(nı, dünyâ günlerinden) **iki gün** (kadar kısa bir zaman) **içerisinde yedi** (kat) **gökler olarak sağlam bir şekilde yaratmıştır."** *(Fussilet Sûresi:12)* kavl-i şerîyle buna işâret etmiştir.

Sonra ecrâm-ı süfliyyeyi îcâda (aşağı yönde bulunan maddeleri yaratmaya) yönelmiş, böylece değişebilen sûretlere ve farklı şekillere elverişli olan bir cisim yaratmıştır (o da bütün cisimlerin ana maddesi olan "Heyûlâ" adındaki bir cisimdir).

Sonra **Allâh-u Te'âlâ**, bu ana maddeyi eserleri ve fiilleri birbirine zıt olan farklı sûretlere bölüştürmüştür ki:

﴿ ... خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ ... ﴿٩﴾ ﴾

"Yeri iki günde yarattı." *(Fussilet Sûresi:9)* kavl-i şerîfiyle de buna işâret buyurmuştur, böylece **Allâh-u Te'âlâ**, aşağı cihette bulunan varlıkları iki günde var etmiştir.

Daha sonra (su, hava, toprak ve ateşten ibâret dört) temel maddelerini evvelâ terkîb (birleştirip), sonra tasvîr buyurarak (sûret ve şekil vererek, canlılar, bitkiler ve mâdenlerden ibâret olan) "Mevâlîd-i selâse"yi (üç mahsülü), tüm türleriyle birlikte varlık sahasına çıkarmıştır. Nitekim:

﴿ ... خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ ... ﴿٩﴾ ﴾

"Yeri iki günde yarattı." *(Fussilet Sûresi:9)* buyurmasının ardından:

﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ... ﴿١٠﴾ ﴾

"O (Rabbiniz) **dört gün içinde orada** (sütun gibi aşağı uzanmasın, çivi gibi yapışık da olmasın ki, kendilerinden çok yönlü istifâde edilebilsin diye)**; onun üzerinde** (yükselen) **sâbit sâbit birtakım dağlar yerleştirmiş,** (sular, canlılar, ekinler, ağaçlar, ürünler ve mâdenler yaratarak) **orada çokça bereket** (ve hayır) **meydana getirmiş ve orada** (hem insanlar hem de hayvanlar için uygun olan) **azıklarını**(n çeşitlerini ve miktarlarını) **takdir etmiştir."** *(Fussilet Sûresi:10)* buyurarak bunu açıklamıştır.

Mevlâ Te'âlâ, daha önce yeryüzünü yarattığını zikrettiği iki günle birlikte, iki günde de, yer üstünde bulunanları yarattığını ve bunun toplamının dört gün ettiğini açıklamıştır.

(Fussilet Sûresinde yeri iki günde yarattığını, üzerindekileri de dört günde yarattığını bildirdikten sonra, yedi kat göğü de iki günde yarattığını haber verince, bundan anlamış olduk ki, dört günden maksat, ilk iki günle birlikte sayılan dört gündür, yoksa ayrı dört gün değildir, aksi takdirde göklerin ve yerin yaratılışının sekiz günde tamamlandığı gibi bir mânâ çıkar ki bu, **Kur'ân-ı Kerîm**'in açık beyânıyla çelişir.)

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** Secde Sûresinde:

﴿ اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ... ﴿٤﴾ ﴾

"Allâh ki, gökleri, yerleri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattı." *(Secde Sûresi:4)* buyurmuştur.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** mülk âlemini tamamlayınca, memleketini yönetmek için tahtına oturan bir hükümdâr gibi, yarattığı âlemleri yönetmeye yönelmiş, böylece felekleri harekete geçirerek, yıldızları yürüterek, geceleri ve gündüzleri birbirine bürüyerek gökten yere kadar bütün işleri yönetim altına almıştır.

Sonra da bu beyânının fezlekesini ve netîcesini açıklamak üzere:

﴿ ... أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾

"İyi bilin ki; halk da, emir de sâdece O'na âittir! Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ın (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok olmuştur."** buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmenin havâssı hakkında bâzı rivâyetler vardır:

Hasen ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

٤٤٠- عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: «أَنَا ضَامِنٌ لِمَنْ قَرَأَ هٰذِهِ الْعِشْرِينَ آيَةً أَنْ يَعْصِمَهُ اللّٰهُ مِنْ كُلِّ سُلْطَانٍ ظَالِمٍ، وَمِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ، وَمِنْ كُلِّ سَبُعٍ ضَارٍ، وَمِنْ كُلِّ لِصٍّ عَادٍ: آيَةَ الْكُرْسِيِّ، وَثَلَاثَ آيَاتٍ مِنَ الْأَعْرَافِ ﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ... ﴾ وَعَشْرًا مِنْ أَوَّلِ الصَّافَّاتِ، وَثَلَاثَ آيَاتٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ ﴿ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ ... ﴾ وَخَاتِمَةَ سُورَةِ الْحَشْرِ».

440- **"Ben şu yirmi âyeti okuyana söz veriyorum ki, Allâh onu her zâlim sultandan, her inatçı şeytandan, her atılgan yırtıcıdan ve her saldırgan hırsızdan koruyacaktır.**

(Bunlar da;) **Âyetü'l-Kürsî,** (ilki bu âyet-i kerîme olmak üzere) **A'râf Sûresinden üç âyet** *(54-56)*, **Sâffât Sûresinin başından on âyet, Rahmân Sûresinden üç âyet** *(33-35)* **ki, başı: 'Ey cinler topluluğu!...'dur, bir de Haşr Sûresinin sonu**(ndan üç âyettir)!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/417; Hatîb, Târîh-u Bağdâd, no:1803, 4/127)*

Irâk ibni Hâlid *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır:

٤٤١- عَنْ عِرَاكِ بْنِ خَالِدٍ رَحِمَهُ اللهُ قَالَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ وَثِيمَةَ النَّصْرِيَّ يَقُولُ لِعُثْمَانَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَارِئِ: «اَلْاٰيَاتُ الَّتِى يَدْفَعُ اللهُ بِهِنَّ مِنَ اللَّمَمِ الزَّمْهُنَّ فِى كُلِّ يَوْمٍ يَذْهَبْ عَنْكَ مَا تَجِدُ قَالَ وَأَىُّ اٰيَاتٍ هُنَّ قَالَ: "وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ اَلْاٰيَةُ وَاٰيَةُ الْكُرْسِيِّ وَخَاتِمَةُ الْبَقَرَةِ اٰمَنَ الرَّسُولُ إِلَى اٰخِرِهَا وَ إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ إِلَى الْمُحْسِنِينَ وَاٰخِرُ الْحَشْرِ فَإِنَّهُ بَلَغَنَا أَنَّهُنَّ مَكْتُوبَاتٌ فِى زَوَايَا الْعَرْشِ" فَلَزِمَهُنَّ فَبَرِأَ وَكَانَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ وَثِيمَةَ يَقُولُ اكْتُبُوهُنَّ لِصِبْيَانِكُمْ مِنَ الْفَزَعِ وَاللَّمَمِ».

441- "Ben **İbrâhîm ibni Vesîme en-Nasrî**'yi, **Osmân ibni Muhammed el-Karî**'ye şöyle derken işittim: 'Kendileri sâyesinde **Allâh**'ın deliliği def ettiği âyetler ki, her gün onlara devâm et de hissettiğin şeyler senden gidiversin!'

Bunun üzerine o: 'Onlar hangi âyetlerdir!' diye sorunca o: 'Sizin İlâhınız tek bir İlâh'tır!...' *(Bakara Sûresi:163)* âyeti, Ayetü'l-Kürsî, Bakara Sûresinin sonu; Âmenerrasûlü'den sonuna kadar, A'râf Sûresinin üç âyeti *(54-56)*, bir de Haşr Sûresinin sonu(ndan üç âyeti)! Bize ulaşan rivâyete göre; bu âyetler Arş'ın köşelerinde yazılıdırlar.' dedi. **Osmân ibni Muhammed** de bunlara devâm ederek iyileşti.

İbrâhîm ibni Vesîme şöyle derdi: 'Korku ve akıl bozukluğuna karşı çocuklarınız için bunları yaz(ıp, üzerlerine as)ın!'" *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:530, 7/244-245)*

Sa'd ibni İshâk ibni Kâ'b ibni Ucre *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle demiştir: "(Tefsîrinde bulunduğumuz) bu âyet inince, kendilerinin Araplardan olduğu tahmin edilen büyük bir kafileyle karşılaşıldı da onlara: 'Siz kimsiniz?' diye soruldu. Onlar: 'Biz cinlerdeniz, artık **Medîne**'den çıktık, bizi bu âyet çıkardı!' dediler." *(İbni Ebî Hâtim, no:8572, 5/1496; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/417-418)*

Ubeyd ibni Ebî Merzûk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Her kim uyurken (tefsîrinde bulunduğumuz) bu âyeti (peşindeki iki âyetle birlikte) okursa, sabaha kadar bir melek onun üzerine kanat gerer ve bir şeyi çalınmaktan âfiyete erdirilir!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/418)*

Ömer ibni Abdilazîz'in arkadaşı **Muhammed ibni Kays** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Medîne** ehlinden biri hastalanmıştı, arkadaşlarından bir topluluk onu ziyârete gelmişti ki, içlerinden biri bu âyeti (peşindeki iki âyetle birlikte) okudu.

O adam konuşamaz (ve kımıldayamaz bir) haldeyken kımıldandı, sonra oturdu, daha sonra secdeye kapandı ve secdesi o gün secde ettiği saatten îtibâren ertesi günkü o saate kadar bir gün bir gece sürdü.

Âilesi ona: 'Sana âfiyet veren **Allâh**'a hamdolsun!' deyince o: 'Canımı almak üzere bir melek bana gönderilmişti, arkadaşınız okuduğu o âyeti kıraat edince melek secdeye kapandı, ben de onun secdesiyle secdeye vardım, işte şu (vakit), onun başını kaldırdığı andır (ki, ben de anca kalktım)!' dedi, sonra yanına düşerek vefât etti." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/418-419)*

İmâm-ı Yâfi'î *(Kuddise Sirruhû)*nun **"ed-Dürru'n-nazîm fî havâssi'l-Kur'âni'l-azîm"** isimli eserinde zikredildiğine göre; her kim bu âyet-i kerîmeyi yatacağı zaman okursa, **Allâh-u Te'âlâ** onu İblîs'ten ve ordularından korur, onu yüz felcinden ve vücut felcinden muhâfaza eder. *(sh:56)*

Şeyh **Mâülayneyn** *(Rahimehullâh)*a âit **"Na'tü'l-bidâyât ve tavsîfü'n-nihâyât"** isimli eserde zikredildiğine göre; her kim bir düşmandan veyâ zâlimden korkar da, bu âyetleri *(A'râf Sûresinin üç âyetini (54-56))* okursa, **Allâh-u Te'âlâ** onu ondan korur, zararını ve hîlesini ondan defeder. Kendisine cin musallat olan kişi bu âyet-i kerîmeleri okursa, o cin ona bir kötülük isâbet ettirme imkânı bulamaz. Bu hususta hadîs-i şerîf vârid olmuştur.

Bu âyetleri za'ferânla yazıp üzerine asan kişi, yırtıcı hayvanlardan, insanların hîlesinden, gözden ve kalp ağrısından emîn olur, sürekli **Allâh**'ın korumasında kalır ve yılanların sokmasından emîn olur. *(sh:209)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Emir, âmirin sıfatı olduğu için, emir de **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğuna göre; demek ki bütün yönetim ancak O'ndandır, ancak O'nunladır ve ancak O'nadır!"

Meşâyıhtan biri şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ**, kullar sâdece Kendisiyle meşgul olsunlar diye onların diğer uğraşılarına kâfî gelmiştir. (Onların hiçbir müdâhalesi olmaksızın yaşamaları için gereken her şeyi yaratmıştır.) Ama onlar kendileri için olmazsa olmaz olan Rablerini bırakıp, O'nun onlar için yeterlilik sözü verdiği şeylerle uğraşmışlardır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kudretine delâlet eden pek açık âyetleriyle yaratıklarına Kendisini tanıtmıştır ki o âyetler O'nun fiillerinden ibârettir. Yardımını ifâde eden âyetleriyle de kulları içerisinden seçkin kimseler olan havâssa tanınmıştır ki o âyetleri de, onlara lütfu keremiyle yönelmesidir.

Havâssu'l-havâs (seçkin kulların en seçkini) olanların sırlarına ise, Zât'ına âit sıfatlarıyla tecellî etmiştir ki onlar da cemâli ile celâlidir. Bir toplulukla diğer toplum arası ne kadar da açıktır.

Sonra zâhirde gece gündüze, gündüz de geceye girdiği gibi, kabz da besta, best da kabza (mânevî tutukluk hâli feyizlilik hâline, feyiz hâli de tutukluk hâli üzerine) dâhil olur(, böylece birinin gelmesiyle öbürü gider) ki bu, kalplerin gecesine ve gündüzüne işâret eder. Kimi kulun halleri derli toplu ve tutuktur, kimi kulun halleri de derli toplu ama yaygındır.

Bâzı kulcağızlar da vardır ki; bâzen kabız gözünde bâzen de best makamında olurlar. Nitekim dünyânın bir kıtasında gecesiz gündüz varken, diğerinde gündüzsüz gece bulunmaktadır, kiminde gece gündüz üzerine dâhil olurken, kiminde de gündüz gece üzerine girmektedir.

Evet! Halk ve emir sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğuna göre; hayır da şer de, fayda da zarar da ancak O'ndandır!

"**Herevî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; Rabb, **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerindendir. Âlemlerin Rabbi olan **Allâh-u Te'âlâ**, tüm varlıkların besleyicisi ve büyütücüsüdür. Bütün mahlûkâtın hakîki mâliki O'dur. O (**Celle Celâlühû**), çok merhametli bir yargılayıcıdır.

Eşsiz, benzersiz ve münezzehtir. 'Niçin ve nasıl' sorularını sorabilecek yegâne söz sâhibi olan mutlak **Hâkim**'dir. Yakışıksız hiçbir şey O'na bulaşmamıştır. Kendine yeterli olan Tek'tir. Her varlığın sâhibidir. Her yetişenin yetiştiricisidir.

Cenâb-ı Hakk'ın âyet-i kerîmede "**Allâh**" kelimesinden evvel "Rab" kelimesini getirmesi, avâm halkın bu Rabliğinden nasibdâr olduğuna işârettir.

"**Allâh**" lafzının ondan sonra getirilmesi de, bu lafza-i celâlden âriflerin ve sıddîkların husûsi nasipleri olduğu içindir. O, iyi iş sâhiplerinin kalplerine huzur veren Rab'dir. O, âriflerin rûhunu tecellîleriyle basan **Allâh**'tır.

İsteyenlere dilediği nîmeti veren Rab'dir. Dostlarının gönlüne muhabbet salan **Allâh**'tır. Rab'dir, zîrâ müminler üzerine cemâlini görme nîmetini serper. **Allâh**'tır, zîrâ cemâliyle âriflerin gönlündeki muhabbet kandillerini yakar.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce **Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurmuştur ki: "Muhabbet" ve "Cemâl" birbirleriyle karşılaştılar. Muhabbet cemâle dedi ki: Sen âlemi aydınlatan nur gibisin. Cemâl de muhabbete dedi ki: Sen âlemi yakan ateş gibisin.

Sonra cemâl dedi ki: Ben cilve yaptığımda kalpten tüm gam ve kederleri çıkartırım.

Muhabbet de: Ben bir kalbi istilâ ettiğimde artık oraya yerleşirim, dedi.

Daha sonra cemâl dedi ki: Ben imtihan edilenlerin hediyesiyim.

Muhabbet de: Ben cihânın tahrik edicisiyim, dedi.

Cemâl, O'nu sanatlarıyla tanıyan içindir ki o kişi, sanatlardan o sanatların sâhibine ulaşır. Yer, gökler, ay güneş ve yıldızların yaratılması gibi tüm mükevvenât, mukadderât ve muhdesât hep musehhardırlar. Muhabbet, O'nu yine O'nunla tanıyan ve O'ndan sanatlarına gelen içindir, yoksa sanatlarından O'na gidenin nasîbi değildir.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce **Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurdular ki: Miskin, O'nu sanatlarıyla tanıyan kimsedir! Çâresiz, O'nu nîmetleri için seven kimsedir! Beyhûde (hareket eden), O'nu kendi çabasıyla arayandır. Onu sanatlarıyla tanıyan, korku ve tama'a tapar.

O'nu nîmetleri için seven de, mihnet zamanında O'ndan yüz çevirir. O'nu kendi çabasıyla arayan bulamaz, ancak bulduğunu zanneder. Ama ârif O'nu O'nun nûruyla tanır. Nûrun parıltılarından varlığı dile getirmeye güç yetiremez. Aşk ateşinde yanar. Naz oyunlarıyla uğraşıp, oyalanmaz.

O'nun gökteki Arş'ı mâlumdur. Yerdeki arşı ise dostların gönlüdür. Gökteki Arş hakkında:

﴿ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ ﴾

"Rabbinin Arş'ını, onların da üstünde işte o gün sekiz (melek) **taşıyacaktır."** *(Hâkka Sûresi:17)* buyurduğuna göre; onu melekler taşımaktadır.

Yerdeki arşı içinse:

﴿ ... وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ... ﴿٧٠﴾ ﴾

"Kendilerini karada ve denizde (çeşitli ulaşım vâsıtalarıyla) **taşıdık."** *(İsrâ Sûresi: 70)* buyurmuştur. Bunun mânâsı: "O (insa)nları, meleklere bırakmadan Biz kendimiz taşımaktayız!" demektir.

Gökyüzünün Arş'ı meleklerin makbûlüdür. Yeryüzünün arşı ise âlemin **Mâlik**'inin makbûlüdür.

Yine gökteki Arş için buyurmuştur ki:

﴿ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ﴿٥﴾ ﴾

"O Rahmân (olan **Allâh-u Te'âlâ**, bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak, Kendi murâd ettiği mânâ üzere, Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur."** *(Tâ Hâ Sûresi:5)*

Yeryüzünün arşı içinse şöyle buyurmuştur:

«أَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ.»

"Ben, kalpleri (Benim uğrumda) **kırık olanların yanındayım!"** *(Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/640)*

«قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ.»

"Müminin kalbi, Rahmân'ın (kudret) **parmaklarından iki parmak arasındadır!"** *(Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/640)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: **"Gecenin gündüzü bürümesi"**; nefsin kötü sıfatlarının ve hevâsının, gündüz gibi olan kalbin nurlarına gâlip gelip onları istîlâsına işâret etmektedir. Yine böylece kalp gündüzünün, nurlar kendisine galebe çalması ânındaki hâline ve sevginin onu istîlâsına işâret etmektedir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; tasavvuf ehli *(Radıyallâhu Anhüm)*ün buyurduklarına göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir:

Sizin Rabbiniz, gökler gibi olan ruhları ve toprak gibi olan bedenleri altı günde yaratmıştır ki bu, altı bin sene eder, çünkü Rabbiniz katında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin sene gibidir.

İşte bu müddet, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın yaratılışından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına kadar olan süredir ki, gerçekte bu, gizlilik devresinin başlangıcından, peygamberliğin sonlanıp velîliğin belirme zamânı olan zuhur döneminin başlamasına uzanmaktadır.

Sonra O Rabbiniz, kalb-i Muhammedî'den ibâret olan Arş'a tam bir tecellî ile istivâ buyurmuştur ki, o tecellî, bütün sıfatları kendisinde toplayan ism-i şerîfiyle yaptığı tecellîsidir.

Sûfiyye hazarâtı birkaç türlü Arş'tan bahsetmişlerdir ki, biz **"et-Tırâzü'l-müzehheb fî Şerh-i Kasîdeti'l-Bâzi'l-Eşheb"** isimli kitabımızda onlara dikkat çekmişizdir. Bu konudaki sözün tamâmı **İmâm-ı Bûnî** *(Kuddise Sirruhû)*ya âit **"Şemsü'l-me'ârif"** isimli eserde mevcuttur.

Allâh-u Te'âlâ gece gibi olan bedeni, gündüz gibi olan rûhun üzerine bürümektedir ki, o, mu'tedil mîzâca sâhip olarak ve rûhânî halleri kabul etme isti'dâdıyla hazırlanarak süratlice rûhu talep etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ güneş gibi olan rûhu, ay gibi olan kalbi ve yıldızlar gibi olan duyuları:

﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ ۝٢٩﴾

"O her gün bir şandadır! (Her an önemli bir iştedir!)" *(Rahmân Sûresi:29)* âyet-i kerîmesinde zikredilen o şan ile, Kendi emrine âmâde bir halde yaratmıştır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vertecebî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

"Altı günün her birinde altı sıfatından bir sıfat zuhûr etmiştir ki; bunların birincisi ilim, ikincisi kudret, üçüncüsü sem' (işitmek), dördüncüsü basar (görmek), beşincisi kelâm (konuşmak), altıncısı irâdedir. İşte bu altı sıfatın nurlarının belirmesiyle varlıklar kemâl bulmuştur. Bunlar tamamlanınca da **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın ruhsuz cesedi gibi, sonradan yaratılanlar ortaya çıkmıştır.

Artık ondan sonra yedinci sıfatı olan ve bir şeye benzetilip kıyas edilmekten münezzeh bulunan o ezelî ve ebedî, kadîm ve bâkî hayat sıfatı tecellî etmiş, böylece de varlıklar O'nun Zât'ıyla kaim olan sıfatlarıyla var olabilmişlerdir. İşte ittisalle infisalden (bitişme ve ayrışmadan) mukaddes olan bu hayat sıfatının yaşatma gücüyle canlılar hayatlarını sürdürebilmektedir.

İşte: 'Kaplarından ayrı duramayan mânâlar (Rahmâniyyet ve Kahhâriyyet gibi birtakım perdelere bürünerek görünen sıfatların nurları)' diye tâbir edilen durum budur!

En ince işârî mânâlara göre; ruhlar göklerle, bedenler yerle, kalpler de Arş'la temsil edilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** ruhlara sıfatlarını keşfederek işe başlamış, sonra bedenlere fiillerini açıklamış, kalplere ise Zât'ını keşfettirmiştir.

Zîrâ kalplerin gözü gayb âlemine açılır, kalplerde bulunan gayblar İlâhî kıdemin (evveli olmama sıfatının) istivâsının tecellî mahallidir ki, kıdemin kahrı (ezeliyyetin ezici gücü) belirme sıfatıyla ademe istivâ etmiş (yokluğa yönelmiş), böylece yokluk darmadağın olmuştur.

Sonra sıfat tecellîsi ef'âle istivâ etmiş, daha sonra da Zât tecellîsi sıfatlara istivâ etmiştir. Nihâyet **Allâh-u Te'âlâ**, sonradan olma belirtilerinden ve yaratılmışlarla birleşme ya da ayrışma emârelerinden münezzeh olarak Zât'ıyla Zât'ı için istivâ buyurmuştur. (Zâten kıdemle karşılaştırılan adem darmadağın olduğu için, sonradan olan hiçbir şeyin bu makamda yeri yoktur.)

Allâh-u Te'âlâ gökleri ve yeri sıfat tecellîlerine mazhariyetle has kılmıştır, Arş'ı ise Zât tecellîsi ile tahsis buyurmuştur. (Çünkü Arş'ı istîlâ eden mânâ ve tecellîler, kibriyâ ridâsına bürünmemiş olan öz Zât'ın sırları olduğu için aslı üzere bâkîdirler. Sıfatların nurları ise, kahhâriyyet hicâbı gibi birtakım perdelere bürünmüş vaziyette göründüklerinden, onlara sıfatların tecellîleri denilmiştir.)

Gökler ve yerler âlemin cesedi, Arş âlemin kalbi, Kürsî ise âlemin beyni mesâbesindedir. Bütün yaratıklar ef'âl ve sıfât tecellîlerine mahsus kılınmışken, öz Zât'ın zuhûru Arş'a tahsis edilmiştir. Çünkü o, Rahmân'ın gaybı, ilmi ve hikmetini temsil ettiğinden bütün yaratıkların kalbi durumundadır.

Bir kere ben keşif âleminde, cisim, mekân ve sûret söz konusu olmaksızın parıl parıl parlayan birtakım nurlar gördüğümde onların ne olduğunu sorduğum zaman bana: 'İşte bu, Arş denen âlemdir!' buyruldu."

Arş, içinde bulunan âlemleri istîlâ edip, bütün yaratıklar onun ortasında yok hükmünde kaldıkları gibi, rubûbiyyet sırlarının mânâları olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit azamet de Arş'a istîlâ ederek onun varlığını silik hâle getirmiştir.

İşte **Hakk Celle Celâlühû** rubûbiyyet sırları anlamına gelen bu azametinin Arş'ı istîlâsını, Arş'a istivâ tâbiriyle açıklamıştır.

Hıkem-i Atâiyye'de geçen:

٤٤٢- «يَا مَنِ اسْتَوَى بِرَحْمَانِيَّتِهِ عَلَى عَرْشِهِ فَصَارَ الْعَرْشُ غَيْبًا فِي رَحْمَانِيَّتِهِ كَمَا صَارَتِ الْعَوَالِمُ غَيْبًا فِي عَرْشِهِ. مَحَقْتَ الآثَارَ بِالآثَارِ، وَمَحَوْتَ الأَغْيَارَ بِمُحِيطَاتِ أَفْلاَكِ الأَنْوَارِ».

442- **"Ey O Rahmâniyyetiyle** (her şeyi kaplayan acıma sıfatıyla) **Arş'ına istivâ eden Zât ki, âlemler Arş'ın içerisinde kaybolduğu gibi, Arş da O'nun Rahmâniyyet sıfatı içerisinde kaybolmuştur! Sen âlemdeki bütün izleri Arş'ın izleriyle sildin, Arş'ın ve muhteviyatının izlerini de Arş'tan ferşe her şeyi kuşatan nurlu feleklere benzeyen Zât'ının sırlarıyla silik hâle getirdin!"** münâcâtı da bu mânâya işâret etmektedir.

Görüldüğü üzere **"Hıkem"**de, Arş'ı istîlâ eden mânâlar, Rahmâniyyet ile tâbir edilmiştir ki, Rahmâniyyet Zât'a âit bir sıfattır, sıfat ise mevsûfundan ayrılmaz!

Gözüne tevhîd-i Zât sürmesini çeken kişi, **Hakk Celle Celâlühû**'nun, Zât'ına âit sırlardan ve sıfatlarına âit nurlardan alınma husûsî bir tecellî ile tecellî buyurarak Arş'a istivâ buyuracağını uzak görmez.

Nitekim kıyâmet günü kulları arasında hüküm vermek için yapacağı tecellî de buna benzemektedir. Zâten O'nun tecellîleri sınırlanmaz. Hattâ bu görülen âlemde beliren her şey O'nun Zât'ının ve sıfatlarının tecellîlerinden parlayan bir nurdur diyebiliriz. İşte bu kadar îzâhat, tevhîd nurlarından bir nebze koklamış olanlar için yeterli olacaktır!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, Arş'ı su üzerindeyken gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra Arş'a istivâ buyurması:

﴿ اَللّٰهُ الَّذِی خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِی سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ
مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝ ﴾

Allâh'tır ancak O Zât ki; göklerle yeri ve ikisi arasındakileri (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yaratmıştır, sonra** (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak, Kendi murâd ettiği mânâ üzere, Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur.**

O'nun (izni ve rızâsı) **dışında sizin için ne yakın bir dost, ne de herhangi bir** (konuda) **şefaatçi olamaz! Hâlâ** (bu anlatılanları doğru anlayıp da, bozuk yolda olduğunuzu) **iyice düşün**(erek, şirki bırakıp bir olan **Allâh**'a ibâdet et)**meyecek misiniz?** *(Secde Sûresi:4)*

﴿ اَللّٰهُ الَّذِی رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ يَجْرِی لِأَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ۝ ﴾

Ancak Allâh'tır O Zât ki; kendilerini görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yüksek yapmıştır sonra (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur. Her biri adı konmuş bir süreye kadar** (burçlarında ve yörüngelerinde) **akıp gitmekte olan güneşle ayı da** (kendilerinden istenen hizmete boyun eğen,) **emre âmâde** (varlıklar) **kılmıştır.**

(Arş dâhil, ulvî-süflî tüm varlıklarla alâkalı) **bütün işleri** (hikmetinin gerektirdiği ve menfaatlerin gözetildiği en uygun bir düzen üzere yerli yerince) **O yönetmektedir.**

(Vahyedilen) **âyetleri** (ayrıntılı bir şekilde peyderpey indirerek, cihanda sergilenen âyetleri) **de** (birbiri ardınca sürekli îcat ederek) **O tafsîl etmektedir. Tâ ki siz** (iyice düşünesiniz de, bu anlatılanları yaratan Zât'ın üstün gücünü ve sizi diriltmeye Kadir olduğunu anlayasınız, bu sebeple de) **Rabbinize kavuşacağınıza yakînen inanasınız!** *(Ra'd Sûresi:2)*

﴿ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ۝ ﴾

O Rahmân (olan **Allâh-u Te'âlâ**, bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak, Kendi murâd ettiği mânâ üzere, Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur.** *(Tâha Sûresi:5)*

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ ﴾

Şüphesiz sizin (sâhibiniz, mâlikiniz, koruyucunuz, gözeticiniz ve hayırları size ulaştırıp, kötülüklerden kurtarıcınız olan) **Rabbiniz ancak O Allâh'tır ki; gökleri ve yeri** (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yoktan yaratmıştır, sonra** (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak, Kendi murâd ettiği mânâ üzere Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur.**

O, (Arş dâhil, ulvî-süflî tüm kâinatla alâkalı) **bütün işleri** (hikmetinin gerektirdiği şekilde ve yaratıkların menfaatlerinin gözetildiği en uygun bir düzen ve en üstün bir nizam üzere) **yönetmektedir. O'nun izni olmadıktan sonra** (herhangi bir konuda hiçbir kimseye hiçbir zaman) **hiçbir şefaatçi olamaz!**

İşte size! Rabbiniz olan Allâh ancak budur! Öyleyse O'na ibâdet edin! Hâlâ (bu anlatılanları doğruca belleyip, yolunuzun bozukluğunu) **iyice düşün**(erek, şirkten vazgeçip de sâdece bir olan **Allâh**'a ibâdet et)**meyecek misiniz?** *(Yûnus Sûresi:3)*

﴿ وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ... ﴿٧﴾ ﴾

Ancak O'dur O Zât ki; Arş'ı su üzerindeyken, gökleri ve yeri (dünyâ günlerinden) **altı gün**(e denk gelen bir müddet içerisin)**de yaratmıştır!** *(Hûd Sûresi:7)*

Halk ve emrin, her şeyin melekûtünün Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu:

﴿ فَسُبْحَانَ الَّذِى بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ ﴾

(Diriltmekten âcizlik gibi bütün noksan sıfatlardan arılık, tenzîh ve) **tesbîh O Zât'a ki; her şeyin** (görünen ve görünmeyen tüm yönleriyle) **gerçek mülkü O'nun** (kudret) **elindedir, siz de ancak O'na döndürüleceksiniz!** *(Yâsîn Sûresi:83)*

﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (55)

(اُدْعُوا) **duâ edin,** kime? (رَبَّكُمْ) **Rabbinize,** ne olduğunuz halde? (تَضَرُّعًا) **yalvarış sâhipleri olduğunuz halde,** daha? (وَخُفْيَةً) **gizlilik sâhipleri olduğunuz halde,** (إِنَّهُ) **muhakkak O,** (لَا يُحِبُّ) **sevmez,** kimleri? (اَلْمُعْتَدِينَ) **haddi aşanları.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (تَضَرُّعًا) ve (خُفْيَةً) kelimelerinin nasbı hakkında iki görüş vardır:

a) Hâliyet üzere mensûb olmalarına göre takdîr: (ذَوِى تَضَرُّعٍ وَخُفْيَةٍ) yâhut: (مُتَضَرِّعِينَ وَمُخْفِينَ) şeklindedir.

b) (دُعَاءَ تَضَرُّعٍ وَخُفْيَةٍ) takdîriyle masdariyet (mef'ûl-ü mutlak) üzere de mensûb olabilirler.

2- (لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) cümlesi, (إِنَّ)nin haberi olmak üzere mahallen merfû'dur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Rabbinize yalvar(ıp yakar)**arak ve** (için için) **gizlice duâ edin! Şüphesiz ki O,** (peygamber olmayı istemek ve göklere çıkarılmayı talep etmek gibi uygunsuz duâlar yaparak ve duâ ederken bağırıp çağırarak) **haddi aşanları sevmez** (ve onların bu yaptıklarına rızâ göstermez).

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** kudretinin hikmetinin ve rahmetinin mükemmelliğine delâlet eden delilleri zikrettikten sonra, bu mârifetlere yakışan amelleri peşisıra getirmiştir ki, bunların başında duâ ve tazarru' (yalvarış, yakarış) ile meşgul olmak gelmektedir. Çünkü duâ ibâdetin özüdür.

Âyet-i celîlede emredilen duâdan ne kastediliği hakkında iki görüş vardır. Bâzı âlimler duânın ibâdet mânâsında olduğunu söylemişlerse de, diğer bir kısmı, duâ ile ibâdetin mânâ olarak farklı şeyler olduğunu, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dan hayır talep etme mânâsına gelen duânın, ibâdetin önemli bir bölümünü teşkil ettiğini söylemişlerdir.

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٤٤٣- عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَمَلُ الْبِرِّ كُلُّهُ نِصْفُ الْعِبَادَةِ، وَالدُّعَاءُ نِصْفٌ، فَإِذَا أَرَادَ اللهُ تَعَالَى بِعَبْدٍ خَيْرًا اِمْتَحَنَ قَلْبَهُ لِلدُّعَاءِ».

443- **"İyi amellerin tamâmı ibâdetin yarısıdır, duâ da diğer yarısıdır. Allâh-u Te'âlâ bir kuluna iyilik dilerse, onun kalbini duâya ayırır!"** *(İbni Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye, no:3329, 3/226; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:3137, 2/65; Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/462; Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/44)* hadîs-i şerîfi, bu görüşün daha açık olduğuna delâlet etmektedir.

Şu bilinmelidir ki; duâ, ibâdet türlerinden bir nevîdir. Duâ, ubûdiyyetin zilletini, rubûbiyyetin de izzetini (kulluğun alçaklığını, Rabliğin yüceliğini) bilmeyi ifâde ettiği için, bütün ibâdetlerde aranan en yüce ve en değerli gâyeye hizmet etmektedir.

Çünkü bir kimse kendisinin muhtaç olduğunu ve ihtiyaç hissettiği şeyi kendi başına elde etmekten âciz bulunduğunu, Rabbi ve İlâhı olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onun duâsını işitmekte ve isteğini bilmekte olduğunu ve o isteğini yerine getirmeye ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kadir olduğunu, bir de **Allâh-u Te'âlâ** Rahîm olduğu için rahmeti gereği onun o murâdını vereceğini bilmedikçe duâya teşebbüs etmez.

Hâl böyle olunca da, bir kimsenin duâya başvurması, kendisinin ihtiyaç ve acziyetle sıfatlanmış olduğunu, İlâhının da, ilim, kudret ve rahmetin kemâliyle mevsûf bulunduğunu îtirâf etmesi anlamına gelmektedir.

Bütün mükellefiyetlerden maksat; bir kişinin, kulluğun zilletini ve ilâhlığın izzetini bilmesinden başka bir şey olmadığına göre, duâ da bu iki makamı kendisinde topladığına göre, demek ki hiç şüphesiz duâ, ibâdet türlerinin en büyüğü olmuş olur.

Nitekim âyet-i celîlede geçen: "Tadarru'" ifâdesi, noksanlığını îtirâf eden bir kişinin, mükemmelliğini îtirâf ettiği bir zât karşısında alçalıp yalvarmasıdır. Zâten kendisinin eksikliğini bilmeyen, **Mevlâ**'sının ise ilim, kudret ve rahmet vasıflarında mükemmelliğine inanmayan kimse tadarru'a başvurmaz.

Böylece âyet-i celîlede emredilen duâdan maksadın, yalvarış-yakarış olduğu, **Kur'ân-ı Kerîm**'in lafzının delâletiyle sâbit olmuştur.

Bunu güçlendiren bir delil de, **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٤٤٤- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

« لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللهِ سُبْحَانَهُ مِنَ الدُّعَاءِ ».

444- **"Allâh-u Sübhânehû katında duâdan değerli hiçbir şey yoktur!"** *(İbni Mâce, Dua:1, no:3829, 2/1258)* hadîs-i şerîfidir.

"Tâcü't-tefâsîr" isimli eserde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kullarına duâ yapmalarını emretmiştir, çünkü duâda çok büyük hayırlar (ve en büyük belâları bile savuşturma gücü) bulunmaktadır.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edildiğine göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona hitâben:

٤٤٥- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« يَا بُنَيَّ أَكْثِرْ مِنَ الدُّعَاءِ فَإِنَّ الدُّعَاءَ يَرُدُّ الْقَضَاءَ الْمُبْرَمَ ».

445- **"Ey oğulcağızım! Duâyı çok yap! Çünkü şüphesiz duâ, kesinleşmiş kazâyı** (ve kaderi) **bile geri çevirebilir!"** *(Hatîb, Târîh-u Bağdâd, no:6992, 13/37; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:3162, 2/69; Mîrğanî, Tâcü't-tefâsîr:1/320)* buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîfin îzâhı için A'râf Sûresi 34. âyet-i kerîmenin tefsîrine bakmakta çok büyük faydalar mülâhaza edilmektedir!

"Cessâs Tefsîri"nde zikredildiği üzere; âyet-i celîlede geçen "Hufye" lafzı, gizlilik mânâsına gelmektedir. Bu da delâlet etmektedir ki; duâyı gizli yapmak, açık yapmaktan üstündür. Bu görüş, **İbni Abbâs** ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilmiştir.

"Tadarru'" vasfına gelince; bu kelimenin lügat mânâsı, korku ve zillet içerisinde farklı cihetlere eğilip bükülmektir. Bir adam korku ve telaş içerisinde parmağını sağa sola döndürdüğü zaman onun hakkında bu tâbir kullanılır.

Nitekim rivâyet olunduğuna göre; "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâ ederken şehâdet parmağıyla işâret yapardı!" *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/45)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; "Arafe vakfesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâ ederken ellerini kaldırmış, hattâ koltuklarının altı görünmüştür." *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/45)*

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâda ellerini kaldırdığı ve şehâdet parmağıyla işâret yaptığı husûsundaki rivâyetler, "Tadarru'" kelimesinin, "Elleri ve parmakları sağa sola çevirme" mânâsına geldiğine dâir yaptığımız te'vîlin doğruluğuna delildir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; duâdan maksat; kulun, kendi âcizliğini ve ihtiyâcını görerek **Mevlâ**'sının, ilim, kudret ve rahmetin kemâliyle mevsûf olduğunu müşâhede etmesidir. İşte bütün bu mânâlar: **"Rabbinize tadarru' ile duâ edin!"** kavl-i şerîfine dâhildir.

Sonra bu haller ihlâs üzere temin edildiğinde mutlaka bunların ihlâsın hakîkatini iptal edecek riyâdan korunması lâzımdır ki, âyet-i celîlede geçen: **"Gizlice duâ edin!"** ifâde-i celîlesinden kastedilen mânâ budur. Çünkü gizli yapmanın konu edilmesi, ihlâsı riyâ şâibelerinden muhâfaza içindir.

Demek ki; bu âyet-i celîlede geçen: **"Tadarru' ile ve gizlice"** kavl-i şerîfi, duânın şartları husûsunda elde edilmesi istenen bütün konulara şâmildir.

"Beğâvî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: "Yalvararak ve gizlice duâ edin!" kavl-i şerîfinde birtakım işâretler bulunmaktadır:

a) Duânın icâbet ve kabûle daha yakın olabilmesi için gizli yapılmasına teşvik,

b) Huşû'-u kalp içerisinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın vahdâniyyetine ve Rubûbiyyetine sağlam bir inanç ile duâ yapma emri,

c) Gösteriş için sesli ve açıkça ibâdet yapmamaları husûsunda tenbih.

Bunun böyle olduğuna delâlet eden birçok delil vardır:

1) Bu âyet-i kerîmede duânın gizli yapılması emredilmektedir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hadîs-i şerîfleri de buna teşvik etmektedir.

Nitekim **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٤٤٦- عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكُنَّا إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى وَادٍ هَلَّلْنَا وَكَبَّرْنَا ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّهُ مَعَكُمْ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ تَبَارَكَ اسْمُهُ وَتَعَالَى جَدُّهُ».

446- Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber (bir yolculukta) idik. Bir vâdinin üst tarafına vardığımızda seslerimiz yükselerek tehlîl ve tekbîr getirmeye başladık. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey insanlar! (Sesli zikrederek yorulmamak için) **kendinize acıyın! Çünkü siz sağıra ve uzaktakine duâ etmiyorsunuz.**

Şüphesiz ki O (duâ ettiğiniz Rabbiniz, ilmiyle ve kuşatmasıyla) **sizinle berâberdir. Muhakkak ki O, ziyâde işitendir ve pek yakındır! İsmi dâimâ pek mübârek olmuştur, azameti de sürekli çok yüce olmuştur!"** buyurdu. *(Buhârî, Cihâd:129, no:2830, 3/1091; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkan, no:1, 10/7)*

Sa'd ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٤٧- عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي».

447- **"Zikrin en hayırlısı gizli olanıdır, rızkın en hayırlısı da yeterli olanıdır!"** *(Ahmed ibni Hanbel; el-Müsned, no:1477, 3/72; Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/44; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/107; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/361; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/217)* buyurmuştur.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٤٨- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«اَلذِّكْرُ الَّذِي لَا يَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ يَزِيدُ عَلَى الذِّكْرِ الَّذِي يَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ سَبْعِينَ ضِعْفًا».

448- **"(Gönülden yapıldığı için) Hafaza'nın** (yazıcı meleklerin) **duymadığı zikir, Hafaza'nın işittiği zikir üzerine yetmiş kat ziyâde olur."** *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:555, 1/407)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٤٩- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«دَعْوَةُ السِّرِّ تَعْدِلُ سَبْعِينَ دَعْوَةً فِي الْعَلَانِيَةِ».

449- **"Gizli yapılan duâ, açık yapılan yetmiş duâya denktir"** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:3196, 2/75; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/107)*

İşte bu hadîs-i şerîflerde, **Allâh**'ın zikrinde, gizleme yolunu tercih etmenin müstehap olduğu açıklanmaktadır.

Hüseyin Kâşifî *(Rahimehullâh)* **"er-Risâletü'l-Aliyye"** isimli eserinde şöyle zikretmiştir:

Ey derviş! Sâliklerden bir topluluk, nefsin pusu yerlerini gördüler ve bildiler. Yâni, onlar nefislerini tanıdılar. Bunlar cehrî zikir yapmayı münâsip görmediler. Zîrâ onun sonu riyâdır, riyâya (gösterişe) sürükler. İşte bunun için hafî (gizli) zikirle meşgul oldular ve **Cenâb-ı Hakk**'ın:

﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ
وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾﴾

"(Habîbim!) **Sabahları ve akşamları** (kabûlü için) **yalvarışla ve** (reddolunur) **korku**(su)**yla, bir de bağırmanın aşağısında bir söyleyişle, kendi içinde Rabbini zikret ve** (**Allâh**'ın zikrinden haberi olmayan) **gâfillerden olma!**" *(A'râf Sûresi: 205)* kavl-i şerîfi ile amel ettiler.

İhlâs mertebesine ulaşıp, içlerini riyâdan pâk eden ve arındıran bir topluluk ise cehrî zikir yaptılar.

Bu iki tâifeden her birinin de kendi amelleri hakkında delilleri bulunmaktadır.

2) Gizlilik, riyâdan sakınmanın ve ihlâsın delîlidir. Ayrıca nefis, yaptığı işi göstermeye ve işittirmeye çok meyillidir, insan zikirde ve duâda sesini yükselttiği zaman, duânın riyâ ile karışma tehlikesi bulunduğundan, yapılan amelin faydasını kalıcı kılmak için gizlenmesi evlâ olmuştur.

Bâzı tarîkat erbâbı bu âyet-i kerîmenin tefrî'inde şu açıklamayı yapmışlardır:

"Efdal olan, ibâdetleri açık yapmak mıdır, yoksa gizlemek midir?" husûsunda meşâyıh ihtilâf etmiş, kimisi; bu âyet-i kerîmeden yola çıkarak, bir de riyâdan daha uzak olduğunu öne sürerek tâat ve ibâdetleri gizlemenin efdal olduğunu söylemiş, diğer bir kısmı ise; başkalarına örnek olması için açık yapılmasının daha fazîletli olduğunu beyân etmiştir.

Şeyh **Muhammed ibni Ali el-Hakîm et-Tirmizî** *(Kuddise Sirruhû)* orta bir yol izleyerek: "Eğer kişi kendisi hakkında riyâdan endişeliyse, onun, amelini bâtıl olmaktan koruması için gizli yapması daha uygun olur.

Ama kalbinin sâfîliği (pâklığı) ve yakîninin (şüphesiz inancının) kuvveti husûsunda temkin (sarsılmazlık) derecesine ulaşmış olup riyâ şâibesinden uzak ise, bu kişinin, kendisine iktidâ faydası (uyulma kazancı) hâsıl olsun diye ibâdetleri açık yapması üstün olur." demiştir.

Meşâyıhtan bâzısı; farz ibâdetleri açık yapmanın, gizlemekten daha üstün olduğunu söylemiştir. Buna göre câmide kılınan farz namaz evde kılınan farz namazdan daha üstündür. Ama evde kılınan nâfile namaz, câmide kılınan nâfile namazdan efdaldir.

Yine böylece zekâtı açık vermek, gizli vermekten efdaldir. Ama nâfile sadakayı gizli vermek açık vermekten üstündür. Diğer ibâdetler de buna kıyâs edilir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; riyâdan korkulduğunda yâhut namaz kılan, uyuyan, **Kur'ân** okuyan veyâ dînî bir ilimle meşgul olana rahatsızlık verildiğinde gizli duâ ve gizli zikir, açık yapılandan daha üstün olur.

Ama böyle bir durum söz konusu olmadığında, üstelik bir câhile öğretme, yalnızlık hissine kapılanın vahşetini giderme, uyku ve tembellik hâlini uzaklaştırma, bir müminin kalbine sevinç idhâl etme, bir mübtedi'i bid'atten vazgeçirme gibi iyi bir niyet de bulunursa, o zaman açık yapmak üstün olur.

Nitekim hutbe esnâsında sahâbeden biri hakkında "Radıyallâhu Anh" duâsını yaparken ve Müslümanların imamına duâ ederken yüksek sesle duâ yapmak bu kabildendir.

3) Selef-i sâlihîn'in tatbikatı bu yöndedir.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Mübârek **ibni Fedâle, Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini nakletmiştir: "(Selef-i sâlihîn döneminde) bir adam **Kur'ân**'ın tamâmını ezberlerdi de, komşusu bunun farkında olmazdı. Adam fıkıh ilminde çok mesâfe kat ederdi de, insanlar bunu bilmezdi. Adam evinde uzun uzun namaz kılardı, yanında misâfirler olduğu halde bunu bilmezlerdi.

Biz öyle toplumlara yetiştik ki, gizli yapma imkânı buldukları hiçbir işi aslâ açıkça yapmazlardı. Müslümanlar çok gayretle duâ yaparlardı, sesleri bile duyulmazdı. Onların yalvarışı, Rableriyle aralarında ancak bir fısıltı olurdu. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin!"** buyuruyor. *(İbni Mübârek, ez-Zühd, no:140, sh:81-82; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/247-248; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/321-322; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/429)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; riyâ karışmadıktan sonra cehrî olsun, sirrî olsun (açık olsun, gizli olsun) genel mânâda zikir ibâdettir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmaktadır:

٤٥٠- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَإٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَإٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ ».

450- **"Ben kulumun Bana karşı olan zannının yanındayım ve Beni zikrettiği zaman Ben onunla beraber bulunmaktayım! Eğer o Beni kendi içinde zikrederse Ben de onu Kendi Zât'ımda zikrederim. Eğer o Beni bir topluluk içerisinde zikrederse, Ben onu onlardan daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim!"** *(Buhârî, Tevhîd:15, no:6970, 6/2694; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkan, no:401, 5/345)*

Görüldüğü üzere; bu hadîs-i kudsî, zikrin açık ve gizli iki kısmını da beyân etmektedir. Bâzılarının: "Bu hadîs, açık zikrin gizliden daha üstün olduğunu ifâde eder!" sözleri doğru bir şey değildir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir kulunu melek cemaatleriyle birlikte zikretmesinin, Kendi Zât'ında zikretmesinden üstün olduğu söylenemez, hattâ durum bunun tersinedir. Bu sözün tadını ancak aşk kâsesinden tatmış olanlar idrâk edebilir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿ ... فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ... ﴿٢٠٠﴾ ﴾

"Babalarınızı andığınız gibi ya da daha kuvvetli bir anışla(, atalarınıza ve size in'âm ettiği bunca nîmetlerden dolayı) **Allâh'ı zikredin!"** *(Bakara Sûresi:200)* kavl-i şerîfinde açık zikre delâlet eden bir benzetme yoktur. Ancak bu, zikrin çok yapılmasına delâlet eden bir teşbihtir.

Şu bilinsin ki; zikrin üç mertebesi vardır:

Birincisi; ses yükselterek açıkça zikretme mertebesidir ki, bir sebep ve hikmet bulunmadıkça, ulemânın icmâıyla cehrî zikir mekruhtur. Ancak bir hikmet varsa gizli yapmaktan da efdal olabilir. Nitekim buna ezan ve telbiyeyi örnek verebiliriz.

Çeştiyye meşâyıhinin *(Kaddesellâhü Esrârahüm)* yeni başlayanlar için açık zikri tercih etmeleri, şeytanı kovma, gafleti ve unutkanlığı def etme, kalbi harâretlendirme ve aşk ateşini tutuşturma gibi hikmetlere mebnî olabilir. Yine riyâ ve süm'a (gösteriş ve duyurma)dan sakınmak şarttır.

(**Kadirî** ve **Rufâ'î** gibi cehrî zikir bulunan tarîkatlerde de bu gibi hikmetler mevcut olduğundan, onların yaptıklarına da mekrûh denilemez!)

İkincisi; dille yapılan gizli zikirdir ki, **Abdullâh ibni Büsr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٤٥١- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«لَا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِ اللهِ».

451- **"Dilin, Allâh'ın zikriyle sürekli yaş olsun!"** *(Tirmizî, Dua:4, no:3375, 5/458; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/362)* hadîs-i şerîfinden kastedilen zikir budur.

Abdullâh ibni Büsr el-Mâzinî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٤٥٢- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ الْمَازِنِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيَّانِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: «طُوبَى لِمَنْ طَالَ عُمْرُهُ، وَحَسُنَ عَمَلُهُ».

وَقَالَ الْآخَرُ: أَيُّ الْعَمَلِ خَيْرٌ؟ قَالَ: «أَنْ تُفَارِقَ الدُّنْيَا وَلِسَانُكَ رَطْبٌ مِنْ ذِكْرِ اللهِ».

452- İki bedevî, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek, biri: "Ey **Allâh**'ın Rasûlü! İnsanların hangisi daha hayırlıdır?" diye sorduğunda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ömrü uzun, ameli güzel olana müjde olsun!" buyurdu. Diğeri: "Hangi amel daha hayırlıdır?" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"(Ölünceye kadar zikre devâm ederek) **lisânın Allâh'ın zikriyle yaş olduğu halde dünyâdan ayrılmandır!"** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/111-112)* buyurdu.

٤٥٣- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً يَطُوفُونَ فِي الطُّرُقِ يَلْتَمِسُونَ أَهْلَ الذِّكْرِ فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللهَ تَنَادَوْا هَلُمُّوا إِلَى حَاجَتِكُمْ قَالَ: فَيَحُفُّونَهُمْ بِأَجْنِحَتِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا قَالَ: فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ مِنْهُمْ: مَا يَقُولُ عِبَادِي؟ قَالُوا: يَقُولُونَ يُسَبِّحُونَكَ وَيُكَبِّرُونَكَ وَيَحْمَدُونَكَ وَيُمَجِّدُونَكَ. قَالَ: فَيَقُولُ: هَلْ رَأَوْنِي؟ قَالَ: فَيَقُولُونَ لَا وَاللهِ مَا رَأَوْكَ. قَالَ: فَيَقُولُ: وَكَيْفَ لَوْ رَأَوْنِي؟ قَالَ: يَقُولُونَ لَوْ رَأَوْكَ كَانُوا أَشَدَّ لَكَ عِبَادَةً وَأَشَدَّ لَكَ تَمْجِيدًا وَتَحْمِيدًا وَأَكْثَرَ لَكَ تَسْبِيحًا قَالَ: يَقُولُ: فَمَا يَسْأَلُونِي؟ قَالَ يَسْأَلُونَكَ الْجَنَّةَ. قَالَ: يَقُولُ: وَهَلْ رَأَوْهَا؟ قَالَ يَقُولُونَ لَا وَاللهِ يَا رَبِّ مَا رَأَوْهَا قَالَ: يَقُولُ: فَكَيْفَ لَوْ أَنَّهُمْ رَأَوْهَا؟ قَالَ: يَقُولُونَ: لَوْ أَنَّهُمْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ عَلَيْهَا حِرْصًا وَأَشَدَّ لَهَا طَلَبًا وَأَعْظَمَ فِيهَا رَغْبَةً. قَالَ: فَمِمَّ يَتَعَوَّذُونَ؟ قَالَ: يَقُولُونَ: مِنَ النَّارِ. قَالَ: يَقُولُ: وَهَلْ رَأَوْهَا؟ قَالَ: يَقُولُونَ: لَا وَاللهِ يَا رَبِّ مَا رَأَوْهَا. قَالَ: يَقُولُ: فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا؟ قَالَ: يَقُولُونَ: لَوْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ مِنْهَا فِرَارًا وَأَشَدَّ لَهَا مَخَافَةً. قَالَ: فَيَقُولُ: فَأُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ! قَالَ: يَقُولُ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ: فِيهِمْ فُلَانٌ لَيْسَ مِنْهُمْ إِنَّمَا جَاءَ لِحَاجَةٍ قَالَ: هُمُ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ».

453- **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allâh'ın(, kulların amellerini yazmakla görevlendirdiği yazıcı meleklerinden başka) **bir kısım melekleri vardır ki, bunlar yollarda** (sokaklarda) **dolaşırlar, zikir ehlini** (**Allâh**'ı ananları) **ararlar. Allâh'ı anan bir kavim bulduklarında birbirlerine: 'Aradığınıza gelin!' diye seslenirler.**

Bunun üzerine melekler onları (zikir ehlini) **dünyâ semâsına kadar kanatlarıyla kuşatırlar. Rableri onlardan** (meleklerden) **daha iyi bildiği hâlde meleklere: 'Kullarım ne söylüyorlar.' diye sorar. Onlar da: 'Seni tesbîh ediyorlar, tekbîr ediyorlar, Sana hamdediyorlar ve Sana tâzim ediyorlar.' diye cevap verirler.**

Bunun üzerine O (Rableri)**: 'Bu kullarım Beni gördüler mi?' diye sorar. Melekler: 'Hayır! Vallâhi onlar Seni görmediler.' derler. O: 'Ya Beni görselerdi nasıl olurlardı?' buyurur. Melekler: 'Onlar Seni görselerdi, Sana ibâdetleri daha şiddetli, ta'zîm** (ve hürmet)**leri daha kuvvetli, tesbîhleri de daha çok olurdu.' derler.**

O: 'Benden ne istiyorlar?' diye sorar. Melekler: 'Cennet istiyorlar.' diye cevap verirler. O: 'Onlar cenneti görmüşler mi?' diye sorar. Melekler: 'Hayır! Vallâhi onlar cenneti görmemişlerdir.' derler. O: 'Ya onlar cenneti görselerdi nasıl olurlardı?' buyurur. Melekler: 'Eğer görselerdi cennete karşı istekleri daha şiddetli, talepleri daha kuvvetli, rağbetleri de daha büyük olurdu.' derler.

O: 'O kullarım neden sığınıyorlar?' buyurur. Melekler: 'Ateşten!' diye cevap verirler. Allâh-u Te'alâ: 'Ateşi gördüler mi?' diye sorar. Melekler: 'Hayır! Vallâhi onu görmediler.' derler. O: 'Ya görselerdi nasıl olurlardı?' buyurur. Melekler: 'Ondan daha çok kaçınırlardı ve korkuları daha çok olurdu.' derler.

Bunun üzerine O, meleklere: 'Ey melekler! Ben sizleri şâhit tutuyorum ki, Ben bu zikreden kullarımı gerçekten mağfiret ettim (bağışladım) **buyurur. Meleklerden birisi: 'O zikredenlerin arasında falan kişi var ki, onlardan değildi, ancak bir ihtiyâcı için gelmişti.' der. O: 'Onlar** (Benim) **meclis arkadaşları**(m)**dır. Onlarla beraber oturan şakî** (mahrum) **olmaz.' buyurur."** *(Buhârî, De'avât:66, no:6045, 5/2353; Müslim, Zikir:8, no:2689, 4/2069; Tirmizî, De'avât:130, no:3600, 5/579; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/362)*

Üçüncüsü; dille alâkası olmayan kalp, ruh ve nefis gibi latîfelerle yapılan zikirdir ki, Hafaza meleklerinin işitemeyeceği zikr-i hafî (gizli zikir) budur. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

٤٥٤- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ يُفَضِّلُ الصَّلَاةَ الَّتِي يُسْتَاكُ لَهَا عَلَى الصَّلَاةِ الَّتِي لَا يُسْتَاكُ سَبْعِينَ ضِعْفًا. وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفَضِّلُ الذِّكْرَ الْخَفِيَّ الَّذِي لَا يَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ سَبْعِينَ ضِعْفًا. فَيَقُولُ: « إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ وَجَمَعَ اللهُ الْخَلَائِقَ لِحِسَابِهِمْ، وَجَاءَتِ الْحَفَظَةُ بِمَا حَفِظُوا وَكَتَبُوا. قَالَ اللهُ لَهُمْ: انْظُرُوا. هَلْ بَقِيَ لَهُ مِنْ شَيْءٍ؟ فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا مَا تَرَكْنَا شَيْئًا مِمَّا عَلِمْنَاهُ وَحَفِظْنَاهُ إِلَّا وَقَدْ أَحْصَيْنَاهُ وَكَتَبْنَاهُ. فَيَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَهُ: إِنَّ لَكَ عِنْدِي خَبْئًا لَا تَعْلَمُهُ وَأَنَا أَجْزِيكَ بِهِ، وَهُوَ الذِّكْرُ الْخَفِيُّ ».

454- "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, kendisi için misvak kullanılan namazı, misvak kullanılmayan namazdan yetmiş kat üstün sayardı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, Hafaza meleklerinin işitmediği gizli zikri yetmiş kat fazîletli tutardı ve şöyle anlatırdı."

"Kıyâmet günü olduğu zaman Allâh-u Te'âlâ yaratıkları hesapları için topladığında, Hafaza melekleri yazıp zaptettikleri amelleri getirince Allâh-u Te'âlâ onlara: 'Bakın, onun için (faydalı olacak) **bir şey** (eksik) **kaldı mı?' buyurur.**

Onlar: 'Ey Rabbimiz! Bildiklerimizden ve zaptettiklerimizden bir şey bırakmayıp mutlaka hepsini yazıp kaydettik.' derler. Bunun üzerine Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ ona: 'Şüphesiz senin için Benim katımda saklı bir amel vardır ki onu sen de bilemezsin, ona karşılık seni Ben mükâfatlandıracağım! İşte o gizli zikirdir.' buyurur." *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:4738, 8/182-183)*

Mazharî *(Rahimehullâh)* bu hadîs-i şerîfi naklettikten sonra: "İşte kesintisiz ve gafletsiz yapılan zikir ancak budur!" diyerek bu mevzûya nihâyet vermiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde **"el-İntisâf"** isimli eserden naklen zikredildiğine göre; gizli duânın efdal olduğuna delil olarak, bu âyet-i kerîmede tadarru' lafzıyla birlikte zikredilmesi yeterlidir.

Demek ki; gizliliği ihlâl, **Allâh-u Te'âlâ**'ya sızlanmayı ihlâl gibidir. Kendisinde tadarru' ve huşû' bulunmayan bir duâ ise elbette pek faydasızdır. Gizli yapılmayan ve beraberinde vakar ve ta'zîm bulunmayan duâ da böylecedir.

Maalesef bu zamânın insanlarının ekserîsi, özellikle câmilerde kasten bağırarak duâ yapmak sûretiyle insanların huzûrunu kaçırmakta ve kulaklarını rahatsız etmektedirler. Oysa onlar böyle yaparak, birincisi sesli duâ yapmak, ikincisi de bunu mescitte yapmak sûretiyle iki bid'ati birleştirdiklerinin farkında bile değildirler.

Âyet-i kerîmede geçen: "Yalvararak ve gizlice" ifâde-i celîlesinden yola çıkarı ulemâ ve meşâyıh bâzı hükümler ve edepler meşrû etmişlerdir:

1) "Cessâs, Fahrurrâzî, Kurtubî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın ashâbı, bu âyet-i kerîmeden yola çıkarak; namazda Fâtiha'dan sonra söylenecek "Âmîn" lafzının gizli söylenmesinin, açık söylenmesinden daha üstün olduğunu söylemişlerdir. Çünkü "Âmîn", bir duâ sayılır.

Nitekim rivâyete göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* duâ ederken **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* "Âmîn" derdi, ama **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا ... ﴿٨٩﴾ ﴾

"İkinizin de duâsı kabul olundu!" *(Yûnus Sûresi:89)* buyurarak, ikisini de duâ edici kabul etmiştir.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)* görüşünün doğruluğu hakkında şöyle demiştir: "Âmîn" kelimesinin mânâsı hakkında iki vecih vardır: Birincisine göre duâdır, ikincisine göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerindendir. Eğer duâ ise gizli yapılması gerekir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ... ﴾

"Yalvararak ve gizlice Rabbinize duâ edin!" buyurmuştur.

Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden biriyse:

﴿ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً ... ﴿٢٠٥﴾ ﴾

"Yalvarışla ve (reddolunur) **korku**(su)**yla Rabbini kendi içinde zikret!"** *(A'râf Sûresi:205)* buyurmaktadır. Bu âyetlerle "Âmîn" lafzını gizli okumanın farz olduğu sâbit olmasa bile, en azından mendûb olduğu sâbit olmuştur.

Ulemâ; gizli zikrin, açık zikirden üstün olduğu husûsunda ittifak etmişlerdir. Açık zikir bid'at sayılmıştır, ancak ezan, ikamet, teşrîk tekbîrleri, haccdaki telbiye ve imamın namazdaki intikal tekbîrleri gibi açık söylenmeye ihtiyaç duyulan yerlerde bid'at olmaz.

Gizli zikrin efdal olduğuna, sahâbe ve tâbi'în arasında bu hususta ittifak bulunduğuna, **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın şu sözü delâlet etmektedir: "Evvelce Müslümanlar duâda çok gayret gösterirlerdi, fakat hiç sesleri işitilmezdi. Onların duâları ancak kendileriyle Rableri arasında bir fısıldaşma olurdu.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Yalvararak ve gizlice Rabbinize duâ edin!"** buyurmaktadır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** sâlih bir kulunu (**Zekeriyyâ** *(Aleyhisselâm)*ı) anlatırken ve onun duâsından memnuniyetini bildirirken:

﴿ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ ﴾

"Hani o, Rabbine gizli bir nidâ ile seslenmişti!" *(Meryem Sûresi:3)* buyurmuştur." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/217; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/361; İbni Mübârek, ez-Zühd, no:140, sh:81-82; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/247-248; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/429)*

2) Tarîkatler içerisinden Nakşî tarîkının meşâyıhi gizli zikri tercih etmişlerdir.

Nitekim **"Reşahât-ı Şerîfe"**de şöyle anlatılmaktadır: **Yûsuf el-Hemedânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun dördüncü halîfesi olan ve Silsile-i Nakşibendiyye'nin reisi sayılan **Abdülhâlik el-Ğucdüvânî** *(Kuddise Sirruhû)*, **İmâm-ı Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*ın neslinden gelen **İmâm Abdülcemîl** *(Rahimehullâh)*ın oğludur.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde zamânının önderi kabul edilen **İmâm Abdülcemîl** *(Rahimehullâh)*, evvelce **Malatya**'da yerleşmiş bulunuyordu. **Hızır** *(Aleyhisselâm)*ın sohbetiyle şerefyâb olan bu zâta, **Hızır** *(Aleyhisselâm)* böyle bir çocuğu olacağını müjdelemiş ve ona '**Abdülhâlik**' ismini takmıştı.

Gelişen olaylar nedeniyle **İmâm Abdülcemîl** *(Rahimehullâh)* **Anadolu** ve **Şam** diyârından **Mâverâünnehir** yurduna göçmüş, **Buhârâ** vilâyetine geldiğinde **Ğucdüvân** karyesini ikametgâh seçmiş ve orada **Hazret-i Hâce Abdülhâlik** dünyâya gelip büyümeye başlamıştı.

Abdülhâlik Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)* başlangıçta **Buhârâ**'da ilim tahsîliyle meşgul oldu, döneminde **Buhârâ** ulemâsının en büyüklerinden olan **İmâm Sadreddîn** *(Rahimehullâh)*ın yanında tefsîr okurken, ders: **"Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin!"** meâlindeki bu âyet-i kerîmeye gelince, hocasına:

"Zikreden kişi diliyle açıkça zikir yapsa yâhut zikir vaktinde uzuvlarından bir şey kımıldasa başkaları bunu görür. Kalbiyle zikir yapacak olsa:

« إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنَ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ ».

"Şüphesiz şeytan, insanın kan akış yerlerinde (damarlarında) **dolaşır!"** *(Buhârî, İtikâf:11 no:1933, 2/717)* hadîs-i şerîfi muktezasınca, şeytan ona vâkıf olur. Bu hallerin hiçbirinde de emredilen gizli zikir gerçekleşmez." diyerek bu gizli zikrin hakîkatini, tarîkatini ve nasıl yapılacağını sordu.

Üstâdı ona: "İşte bu, ledünnî bir ilimdir, **Allâh-u Te'âlâ** seni buna ulaştırmak dilerse, seni ehlullâhtan birine kavuşturur da o sana bunun keyfiyyetini ve hakîkatini öğretir!" dedi.

Hâce Hazretleri bundan sonra ehlullâhtan bir zâta kavuşmayı bekledi durdu, nihâyet **Hızır** *(Aleyhisselâm)*a kavuşunca o ona bu hakîkati öğretti. (Hâce **Muhammed Pârisâ** *(Kuddise Sirruhû)*ya âit) **"Faslü'l-hitâb"**da zikredildiğine göre; Hâce **Abdülhâlik** *(Kuddise Sirruhû)*nun zikirle meşgul olma keyfiyeti tarîkatte huccettir ve bütün fırkalar nezdinde kabul görmüştür.

Hâce *(Kuddise Sirruhû)* sıdk ve safâ yolu üzere, şerî'ate ve sünnete uygun şekilde nefis ve hevâsından uzak durarak zikre devâm ederdi, sîret-i seniyyesini yabancıların nazarından örterdi (mânevî yolculuğunu tarîkat ehli olmayanlardan gizlerdi).

Gençlik günlerinde **Hızır** *(Aleyhisselâm)*dan kalbî zikir öğrendi ve bu zikre devâm etti. **Hızır** *(Aleyhisselâm)* onu mânevî evlatlığına kabûl etti ve ona havuza dalarak suyun altında kalbiyle tevhîd zikri yapmasını emretti. Kendisi bu zikirle meşgul olduğunda idrâk edilemeyecek derecede fütûhât ve terakkiyâta mazhar oldu.

Hazret-i Hâce'nin, bidâyetinden nihâyetine kadar meşgul olduğu bu kalbî zikir yolu herkes tarafından kabul gördü. Hâce **Yûsuf el-Hemedânî** *(Kuddise Sirruhû)* **Buhârâ**'ya geldiğinde Hâce **Abdülhâlik** onun sohbetinde bulundu. Onun da kalbî zikirle meşgul olduğunu anlayınca sohbetini ganîmet bildi ve **Buhârâ**'da ikameti süresince ondan ayrılmadı.

Bu yüzden: "Onun tâlim ve telkindeki şeyhi **Hızır** *(Aleyhisselâm)*dır, sohbet ve tarîkattaki şeyhi ise Hâce **Yûsuf**'tur!" denilmiştir. Hâce **Yûsuf**'un ve meşâyıhinin tarîkatleri açık zikir üzere idiyse de, Hâce **Abdülhâlik, Hızır** *(Aleyhisselâm)*dan gizli zikir öğrenince, şeyhi Hâce **Yûsuf** bunu değiştirmedi, aksine ona **Hızır** *(Aleyhisselâm)*ın kendisine emrettiği şekilde zikre çalışmasını emretti.

Nitekim Hâce **Abdülhâlik** *(Kuddise Sirruhû)* bâzı tahrîrâtında şöyle anlatmıştır: "Yirmiiki yaşıma geldiğimde, ölü kalpleri dirilten **Hızır** *(Aleyhisselâm)* beni Ârif-i Rabbânî Hâce **Yûsuf el-Hemedânî**'ye ısmarladı, ona da beni yetiştirmesini, benim terbiyemle meşgul olmasını vasiyet etti. O, **Mâverâünnehir**'de sâkin bulundukça ben onun hizmetinde ve yanında bulundum, kendisinden çok istifâde ettim ve feyiz aldım!"

Hâce **Yûsuf**'un **Horâsân**'a dönüşünün ardından Hâce **Abdülhâlik** riyâzatlarla meşgul oldu, hallerini yabancılardan örttü, velîliği ve kerâmeti o dereceye ulaştı ki, her namaz vakti **Mekke**'ye gidip dönüyordu. *(Ali İbni Hüseyn, Reşahât-ü ayni'l-hayât, sh:25-26)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* bâzı mektuplarında bu konuya yer vermiştir. Nitekim bir mektûbundaki beyânı şöyledir:

"İtikad ve amel kanatlarını elde ettikten sonra **Hakk Te'âlâ**'nın tevfîkı refîk ve delîl olursa, Sûfiyye-i Aliyye'nin tarîkatına girmek lâzımdır. Turuk-u sûfiyye arasından Tarîkat-ı Nakşibendiyye'yi tercih etmek daha uygun ve münâsiptir.

Çünkü bu büyükler, Sünnet-i Seniyye'ye uymayı ve bid'at-i şenî'adan sakınmayı kendilerine mecbur etmişlerdir. Bu yüzden zikir esnâsında raks etmeyi ve nağme dinlemeyi ittifakla câiz görmemişler, bunlardan gelecek netîceleri de kabul etmemişlerdir. Doğrusu onlar cehrî zikrin bid'at olduğuna inanmışlar ve müridlerine bunu yasaklamışlardır.

Bir gün ben, Şeyhimiz (Muhammed el-Bâkî *(Kuddise Sirruhû)*)Hazretleriyle beraber bir yemek meclisindeydim, Şeyhimiz Hazretlerinin samîmi müridlerinden olan Şeyh **Kemâl** yemeğe başlarken açıkça besmele okuyunca Hazreti Şeyhimiz onun böyle yapmasını münâsip görmedi, hattâ mübâleğalı bir zecirde bulunarak: 'Ona mâni olun, yemek meclisimize gelmesin!' buyurdu.

Ben, Şeyhimiz Hazretlerini şöyle anlatırken işittim: Hâce **Nakşibend** *(Kuddise Sirruhû)* **Buhârâ** ulemâsını toplayarak, müridlerin açık zikretmelerine mâni olsunlar diye onları şeyhi **Emîr Külâl** *(Kuddise Sirruhû)*nun tekkesine getirdi. Ulemâ, **Emîr** *(Kuddise Sirruhû)*ya: 'Açıkça zikretmek bid'attir, bunu yapmayın!' deyince, o onlara cevâben: 'Bir daha yapmam!' buyurdu.

Bu tarîkatin büyükleri açık zikri men etme husûsunda bu kadar mübâleğa yapmışlarken, ya nağme dinleyip raks etme ve ğayr-i meşrû sebeplere dayalı birtakım vecd hallerine kapılma hakkında ne diyebiliriz?" *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:266, 1/278-279)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* kendisine: "Zevk ve şevki mûcip olan cehrî zikir niçin bid'at diye engelleniyor da, ferâce, şal ve şalvar giymek gibi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında bulunmayan diğer şeyler engellenmiyor?" diye soran Şeyh **Yûsuf**'a şöyle cevap vermiştir:

"Ey oğul! **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptıkları iki türlüdür; biri ibâdet yolu üzere, diğeri ise örf ve âdet tarîkıyla yaptıklarıdır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir şeyi ibâdet yolu üzere yaptıysa, biz ona uymamayı münker bir bid'at sayar ve dinde yenilik çıkarma anlamına gelen merdûd bir şey olduğu için engellemeye uğraşırız.

Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den örf ve âdet tarîkıyla sâdır olan fiillere uymamayı bir bid'at-i münkere olarak görmeyiz, dinle alâkası olmadığı için de onu engellemeye uğraşmayız. Bilakis onun varlığı ve yokluğu din ve millet üzere değil de, örf ve âdet üzeredir.

Çünkü bâzı şehirlerin örfü diğerlerine uymayabilir, hattâ zamanların değişmesi hasebiyle aynı beldede bile örf değişebilir. Ama yine de âdet kabîlinden olan sünnetlere bile uyulacak olsa, bu da birçok netîceyi üretici ve birçok saâdeti mûcip olur. (Demek ki; açık yapılan zikir, dinle alâkalı bir bid'at olduğu için engellenmektedir.)" *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:231, 1/207)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun diğer bir yerdeki beyânı da şöyledir:

"Bu Tarîkat-ı Aliyye'nin büyükleri, mânevî hallerini ve iç buluşlarını şerî'atin hükümlerine tâbî kılmışlar, mânevî zevklerin ve mârifetlerin, zâhirî ilimlere hizmetçi olduğuna inanmışlardır. Bu yüzden onlar, Sünnet-i Seniyye'ye uyulmayarak elde edilen halleri kabul etmezler, semâ' ve raksı câiz görmezler ve cehrî zikre yönelmezler." *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:221, 1/198)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*, **Seyyid Mîr Muhibbillâh**'a yaptığı nasîhatlerde şöyle buyurmuştur: "O tarafta bir harâbe seçip vakitlerinizi zikr-i İlâhî ile mâmur edin, kimse ile işiniz olmasın, nefy-ü isbât (tevhîd) zikrine devâm edin, bu Kelime-i Tayyibe'yi tekrar ederek gönül sahasından bütün muradları çıkarın ki, Bir olan **Allâh**'tan başka maksûd, matlûb ve mahbûb (aranan, istenen ve sevilen hiçbir şey) kalmasın!

Eğer kalp zikirden âciz kalırsa, o zaman gizli yapmak şartıyla dille söyleyin, çünkü açık zikir yapmak bu tarîkatta yasaktır!" *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:13, 3/14)*

Silsile-i Aliyyemiz Meşâyihından, **Türkiye** topraklarında medfûn bulunanların en büyüğü olan **es-Seyyid Muhammed Mustafâ İsmet Ğarîbullâh** Büyük Şeyh Efendi *(Kuddise Sirruhû)* Hazretlerine, bütün beyitleri ilhâm-ı Hakk olan **"Risâle-i Kudsiyye"** isimli şâheserinde, kendinden geçmiş bulunduğu bir anda bu konuda şunlar yazdırılmıştır:

چُونكِه بِيلدِكْ رَابِطَه أَسْرَارِنِي كَلْ خَبَرْ اَلْ نَقْشِبَنْد اَذْكَارِنِي
اِسْمِ ذَاتْلَه نَفْىُ و اِثْبَاتْ گَارِنِي صَرْف اِيدِكْ قَلْبِي خَفِي هَبْ وَارِنِي
بُو تَذَكُّرْدُرْ وَسِيلَه يَارِنِي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِنِي

"Çünki bildin râbıta esrârinî, Gel haber al, Nakşibend ezkârinî,
İsm-i Zât'la nefy-ü isbât kârınî, Sarf idin kalbî hafî hep vârınî,
Bu tezekkürdür vesîle yârinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; ey mürid! Râbıta sırlarını anladığına göre, artık Nakşibend zikirlerini, Lafza-i Celâl ve kelime-i tevhîd vazîfelerini öğrenebilirsin. Böylece sen, kalp ve hafî gibi bütün latîfelerini ve varlığını zikre harca! Bu zikirle uğraşmak, sevgiliye kavuşmanın vesîlesidir. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

جَذْبَه يَه لَايِقْ اِيسَه وِيرْ اِسْمِ ذَاتْ هَبْ لَطَآئِفْ نُورْ اُولُنْجَه قِيلْ ثَبَاتْ
تَا وُجُودُكْ ظُلْمَتِي اُولْسُونْ شِتَاتْ نَفْىُ اِثْبَاتْلَه كَرَكْ قِيلْمَقْ ثَبَاتْ
بُو تَذَكُّرْدُرْ وَسِيلَه يَارِنِي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِنِي

"Cezbeye Lâyık ise vir İsm-i Zât, Hep letâif nûr olunca kıl sebât,
Tâ vücûdun zulmeti olsun şitât, Nefy-ü isbâtla gerek kılmak sebât,
Bu tezekkürdür vesîle yârinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; ey mürşid! Mürid cezbeye lâyık ise ona Lafza-i Celâl zikrini ver ve letâiflerin hepsi nur oluncaya ve varlıktan gelen karanlık tamâmen dağılıncaya kadar bunda sebat et, bu halden sonra ise kelime-i tevhîd zikrine devâm etmek gerekir. Bu zikirle uğraşmak, sevgiliye kavuşmanın vesîlesidir. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

كَرْ فَنَا بُولْسَه كَرَكْدِرْ سَالِكَه رُوزْ شَبْ اُولْسُونْ مُرَاقِبْ مَالِكَه
خُفْيَةً تَهْلِيلْ لِسَانِي هَالِكَه كُونْدَه بَشْ بِيكْدِرْ اَقَلِّي سَالِكَه
جُمْلَه اَذْكَارْدِرْ وَسِيلَه يَارِنِي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِنِي

"Ger fenâ bulsa gerektir sâlike, Rûz-u şeb olsun murâkıb Mâlik'e,
Hufyeten tehlîl lisânı hâlike, Günde beş bindir ekalli sâlike,
Cümle ezkârdır vesîle yârinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; fenâfillâh makamına ulaşan bir mürîdin gece-gündüz **Allâh-u Te'âlâ**'ya murâkabe yapması gerekir. İnsan, varlığını yok eden kelime-i tevhîd zikriyle gizlice uğraşmalıdır ki, bir mürid için bunun en az sayısı günde beşbindir. Bütün bu zikirler Yâr'ına kavuşmaya vesîledir. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

هَمْ بَقَا بِاللّٰهْدَه قُوْاَنْ وِرْدِ حَقْ تَا تَجَلِّيَاتْ اِيدَه بُو قَلْبِي شَقْ
هَمْ نَوَافِلْ سُنَّتِيلَه نَفْسِي دَقْ قِيلْ عَزِيمَتْلَه عَمَلْ بُولْ سِرِّ حَقْ
بُو عَزِيمَتْدِرْ وَسِيلَه يَارِبِّي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِبِّي

"Hem Bekabillâh'da Kur'ân virdi hak, Tâ tecelliyât îde bu kalbi şak,
Hem nevâfil sünnetîle nefsî dak, Kıl azîmetle amel bul sırr-ı Hak,
Bu azîmettir vesîle yârinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; bekabillâh makamına ulaşıldığı zaman vird ve vazîfe, **Kur'ân** okumaya döner ki bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîleri kalbi yarıp içine girer. Nâfile ve sünnetlere devâm ederek nefsi döv ve azîmetle amel et ki **Hakk**'ın sırrını bulasın. Azîmetle amel etmek Yâr'ına kavuşma vesîlesidir. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

اِسْمِ ذَاتْ هَمْ نَفْيُ و اِثْبَاتْ يَدْ بِيَدْ وَارِدْ اُولْدِي خُفْيَةً اَزْ نَقْشِبَنْدْ
ذِكْرِ جَهْرِي اِيتْمَه مِشْدِرْ اُولْ بُلَنْدْ خُفْيَةً اَخْذ اُولْدِي جَهْرِي اُولْدِى سَدْ
رَابِطَه اَصْلِي وَسِيلَه يَارِبِّي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِبِّي

"İsm-i Zât, hem nefy-ü isbât yed bi yed, Vârid oldi hufyeten ezNakşibend,
Zikr-i cehrî itmemiştir ol Bülend, Hufyeten ahz oldî, cehrî oldi sed,
Râbıta aslî vesîle yârinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; lafza-i Celâl ve kelime-i tevhîd zikri **Nakşibend Hazretleri**'nden bize kadar elden ele gizli yapılarak gelmiştir. O yüksek makam sâhibi olan zât açık zikir yapmamıştır. Artık gizli zikir yolu kabul edilmiş, açık zikir yolu ise kapanmıştır. Yâr'ına ulaşmanın asıl vesîlesi ise râbıtadır. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

بِيكْ يِيلْ اُولْسَه اٰهْ وٰاهْ سِرُّو جَلِي حَقَّه وَاصِلْ كِمْسَه نِكْ اُولْمَزْ دِلِي
مَعْنَوِي صُحْبَتْلَه وَاصِلْ هَرْ وَلِي رَابِطَه سِزْ سَعْيِ اِدَنْ مُطْلَقْ دَلِي
رَابِطَه اَقْرَبْ وَسِيلَه يَارِبِّي كُورْمَكَه سَعْي اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِبِّي

"Bin yıl olsa âh-u vâh sırr-u celî, Hakk'a vâsıl kimsenin olmaz dilî,
Manevî sohbetle vâsıl her velî, Râbıtasız sa'y iden mutlak delî,
Râbıta ekrab vesîle yarinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; mürid, dilden ve kalpten bin yıl âh vâh etse de, kimsenin gönlü bu yolla **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşamaz. Bütün velîler mânevî beraberlikle vâsıl olmuşlardır. Bu yolda râbıtasız çalışan kesinlikle delidir. Yâr'ına kavuşmak için en yakın vesîle râbıtadır. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

كَرْچِه مَحْمُودْ تَاكُلَالَه دُوزْتْ رِجَالْ تَنْهَادَه ذِكْرِ خَفِي اِدِي جُمْلَه حَالْ
لِيكْ جَمْعِيَتْدَه جَهْرِي بَعْضِ سَالْ قِيلْدِيلَرْ اَمَا نَقْشِبَنْد اِيتْدِي ثِقَالْ
خُفْيَه وَجَهْرِي وَسِيلَه يَارِبِّي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِبِّي

"Gerçi Mahmûd tâ Külâl'e dört ricâl, Tenhâda zikr-i hafî idi, cümle hâl, Lîk cem'iyyetde cehrî ba'zı sâl, Kıldılar amma Nakşibend itdi sikâl, Hufye ve cehrî vesîle yarinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; Silsilemizin onikinci pîri olan **Mahmûd İncîr Fağnevî Hazretleri**'nden, onbeşinci pîrimiz olan **Emîr Külâl Hazretleri**'ne kadar silsiledeki dört büyük zât ki, bu ikisi arasında Hâce **Ali Râmîtenî** ve **Muhammed Baba Semmâsî** *(Kuddise Sirruhüm)* bulunmaktadır.

İşte bunlar tenhâda gizli zikirle meşgul olurlar. Lâkin bâzı zamanlar cemâ'at arasında açık zikir yapıyorlardı. İş **Nakşibend Hazretleri**'ne ulaşınca o bundan ağırlandı. Gizli de, açık da bütün zikirler Yâr'ına kavuşmaya vesîledir. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

غُجْدُوَانِيدَنْ مُقَدَّمْ جَهْرِي زَارْ خُفْيَه اُولْدِي بِزْلَرَه ثَابِتْ قَرَارْ

تَا رَسُولُ اللهْ دَنْ اُولْدِي خُفْيَه يَارْ خُفْيَةً قِلْدِي اَمَانَتْ شَاهِ غَارْ

خُفْيَةً وَارِدْ وَسِيلَه يَارِبِي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِبِي

"Gucdüvânî' den mukaddem cehr-i zâr, Hufye oldı bizlere sâbit karâr, Tâ Rasûlüllâh'dan oldı hufye yâr, Hufyeten kıldı emanet Şâh-ı ğâr, Hufyeten vârid vesîle yarinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; **Abdülhâlik el-Ğucdüvânî** *(Kuddise Sirruhû)*dan önce açık zikir vardı, bizler hakkındaki kesin hüküm ise gizli zikre bağlandı. Gizli zikir **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bize yâr kaldı. Çünkü mağarada bulunan o yüce **Pâdişah, Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*a gizli zikri emânet etti. Gizli yapılan zikir Yâr'ına kavuşmana vesîledir. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

Allâh-u Te'âlâ buyurdu ki:

قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿ اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾

"Yalvararak ve gizlice Rabbinize duâ edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez!"

Sübhânehû ve Te'âlâ buyurdu ki:

وَقَالَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: ﴿ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ ... ﴿٢٠٥﴾ ﴾

"(Kabûlü için) yalvarışla ve (reddolunur) **korku**(su)**yla, bir de bağırmanın aşağısında bir söyleyişle, Rabbini kendi içinde zikret"** *(A'râf Sûresi:205)*

Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem buyurdu ki:

٤٥٥- وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ».

455- **"Zikrin en hayırlısı gizli olandır."** *(Ahmed ibni Hanbel; el-Müsned, no:1477, 3/76)*

Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem buyurdu ki:

٤٥٦- وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلذِّكْرُ الَّذِي لَا تَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ يَزِيدُ عَلَى الذِّكْرِ الَّذِي تَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ سَبْعِينَ ضِعْفًا».

456- "(Gönülden yapıldığı için) **Hafaza'nın** (yazıcı meleklerin) **duymadığı zikir, Hafaza'nın işittiği zikir üzerine yetmiş kat ziyâde olur.**" *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:555, 1/407)*

Allâh-u Te'âlâ buyurdu ki:

وَقَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿فَفِرُّوا إِلَى اللهِ ... ﴿٥٠﴾﴾

"O halde (İslâm'a sarılarak, İlâhî azaptan) **Allâh**(ın mükâfatın)**a doğru kaçın!**" *(Zâriyât Sûresi:50)*

أُولْ مَعِيَتْلَه مُرَاقِبْ سَنْ بُو دَمْ بُولْ مَعِيَتْ سِرِّيِ كِتْسُونْ بُو سَمْ
اَقْرَبِيَتْ سِرِّيْلَه هَمْ أُولْ عَدَمْ غَمْ كِيدُوبْ تَا كَشْف أُولَه بُو جُمْلَه هَمْ
جُمْلَه سِي أُولْدِي وَسِيلَه يَارِبِي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيزَارِبِي

"Ol ma'iyyetle murâkıb sen bu dem, Bul ma'iyyet sırrını gitsûn bu sem, Ekrabiyyet sırrıyla hem ol adem, Gam gidüp tâ keşfola bu cümle hem, Cümlesî oldî vesîle yârinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; sen bu anda **Allâh-u Te'âlâ** ile berâberlik hâlini gözetici ol da ma'iyyet sırrını bul ki, **Allâh** ile birlikteliğini bozan bu zehir kaybolsun. **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kuluna son derece yakınlığını ifâde eden ekrabiyyet sırrına ererek nefsin yok olsun, gam ve keder açılsın. İşte bütün bunlar Yâr'ına kavuşmana vesîledir. Sen de Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış!

Allâh-u Te'âlâ buyurdu ki:

وَقَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا ... ﴿٦١﴾﴾

"(Habîbim!) **Sen önemli herhangi bir işte bulunmazsın ki,** (özellikle) **o** (mühim tâatları)**ndan biri olarak da Kur'ân okumazsın ki,** (ey insanlar!) **sizler de hiçbir amel işlemezsiniz ki, siz ona** (teşebbüs ederek) **atıldığınız zaman Biz sizin üzerinize şâhitler olmayalım.**" *(Yûnus Sûresi:61)*

Allâh-u Te'âlâ buyurdu ki:

وَقَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿ ... وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ... ﴿٤﴾﴾

"Her nerede bulunursanız (bulunun, genel mânâda ilim ve kudretiyle, özel mânâda ise fazl-u rahmetiyle) **O** (Rabbiniz) **sizinle beraberdir!**" *(Hadîd Sûresi:4)*

Allâh-u Te'âlâ (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Ebû Bekr-i Sıddîk**'a mağarada söylediği sözü naklederken) buyurdu ki:

وَقَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿ ... لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا ... ﴿٤٠﴾﴾

"Üzülme! Gerçekten de Allâh(ın koruma ve yardımı) **bizimle berâberdir!**" *(Tevbe Sûresi:40)*

Allâh-u Te'âlâ buyurdu ki:

وَقَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿ ... وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾﴾

"(Çünkü) **Biz** (ilmimizle) **ona şahdamarından daha yakınız!"** *(Kaf Sûresi:16)*

Allâh-u Te'âlâ buyurdu ki:

وَقَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿ ... فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ ... ﴿١١٥﴾ ﴾

"O halde her nerede (kalplerinizi **Allâh-u Te'âlâ**'ya) **yöneltmede bulunursanız, Allâh'ın** (mekândan münezzeh olan) **Zât'ı**(, sonsuz ilmiyle ve her yerde ne yapıldığını bilmesi îtibârıyla) **işte oradadır!"** *(Bakara Sûresi:115)*

Aleyhissalât-ü vesselâm'ın buyurduğu gibi:

٤٥٧- وَكَمَا قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «لَا عِبَادَةَ كَالتَّفَكُّرِ».

457- **"Tefekkür gibi ibâdet yoktur!"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:2688, 3/69)*

هَمْ حَقِيقَتْ كَعْبَه يَه اَيْلَه رُجُوعْ تَاكِه قَلْبِكْ حَضْرَتَه بُولْسُونْ خُشُوعْ

هَمْ حَقِيقَتْ اَحْمَدَه كَلْ اُولْ فُرُوعْ ذَاتِ حَقَّه بُولْ مَحَبَّتْلَه خُضُوعْ

بُودُرْ اَصْلِي بِيلْ وَسِيلَه يَارِبِي كُورْمَكَه سَعْى اِيتْ عَزِيزْ دِيَزَارِبِي

"Hem hakîkat Kâ'be'ye eyle rucû', Tâ ki kalbin Hazret'e bulsun huşû', Hem hakîkat Ahmed'e gel ol furû', Zât-ı Hakk'a bul mahabbetle hudû', Budur aslî bîl vesîle yârinî, Görmeye sa'y it Azîz Dîzârinî."

Yâni; sonunda **Kâ'be**'nin hakîkati makamına dön ki, kalbin **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı huşû' (tevâzu) bulsun. Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakîkatine kavuşup, o yüce ağaca bir dal olursun da, bu sevgiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ına karşı eğilirsin. Dostunu görmeye asıl vesîlenin bu olduğunu bil ve Yâr'ın Azîz Cemâlini görmeye çalış! *(es-Seyyid Muhammed Mustafâ İsmet Ğarîbullâh, Risâle-i Kudsiyye, sh:95-97)*

Bu beyitlerin îzâhı hakkında daha geniş mâlûmat; bu fakîrin, **"Risâle-i Kudsiyye"**nin şerh ve îzâhı husûsunda yazmış olduğum eserde mevcuttur. *(Risâle-i Kudsiyye, beyit no:411-420, 2/539-571)*

"Kurtubî ve Rûhu'l-beyân" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; duâyla ilgili bâzı edepler vardır:

1) Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

٤٥٨- عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: « كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ لَمْ يَحُطَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ ».

458- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **duâda ellerini kaldırdığı zaman onları yüzüne sürmeden indirmezdi!"** *(Tirmizî, De'avât:11, no:3386, 5/464)*

İşte bunu, ellerine taşan bereketten bir miktar yüzüne ulaşsın diye yapmaktaydı. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ ... سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ... ﴿٢٩﴾ ﴾

"Yüzlerindeki alâmetleri ise, secde eserindendir!" *(Fetih Sûresi:29)* buyurmaktadır. Aslında eli yüze sürme, hakîkat-i câmi'aya (gerçek kalbe) bir dönüştür. Zîrâ yüz, insanın zâtının ta kendisidir.

Nitekim **"el-Esrâru'l-Muhammediyye"** isimli eserde beyân edildiği üzere: "Duâ yapan insan zâhirîyle ve bâtınıyla (dışıyla ve içiyle) **Allâh-u Te'âlâ**'ya teveccüh edicidir. Bundan dolayı duâda huzûr-u kalp ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda bulunma düşüncesini sağlamak şart koşulmuştur.

İşte elleri kaldırmanın ve yüze sürmenin sırrı, bir elin, dışın **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelişinin tercümanı olması, diğer elin de için teveccühünü ifâde etmesidir.

Zâten dil, insanın bütününün mütercimidir. Yüze sürmek ise, (ele gelen feyizden) bereketlenmek ve ruh ile beden arasında birleştiriclik vasfına sâhip olan hakîkat-i câmi'aya (gerçek kalbe) dönüşe dikkat çekmektir. Zîrâ bir şeyin yüzü, onun hakîkatini temsil eder ki, görünen yüz hakîkatin belirdiği yerdir."

(**"el-Esrâru'l-Muhammediyye"** sâhibi) yine şöyle demiştir: "Bir şey istemek için duâ edenin uyması gereken sünnet; ellerini göğe doğru iyice açmasıdır. Sıkıntıya düşenin yapması gereken ise, ellerini yüzüne karşı getirecek şekilde dirseklerini dikmektir.

Birine bedduâ edeceği zaman ellerini ters çevirip, üstlerini göğe doğru çevirir. Yine sünnet olan, duâ ânında ellerini elbisesinin yenlerinden dışarı çıkarmasıdır."

Sultânü'l-ârifîn **Ebû Yezîd el-Bestâmî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: "Bir gece **Allâh**'a duâ ederken bir elimi (cübbemin kolundan) dışarı çıkardım, diğerini ise şiddetli soğuktan dolayı çıkarma imkânı bulamadım.

Birden dalmıştım ki, mânâ âleminde dışarıdaki elimin nur dolduğunu, diğerinin ise boş olduğunu gördüm. O zaman: 'Yâ Rabbi! Bu neden oldu?' diye sorduğumda:

«اَلْيَدُ الَّتِي خَرَجَتْ لِلطَّلَبِ مَلَئْنَاها وَالَّتِي تَوَارَتْ حَرَمْنَاهَا».

'Bizden istemek üzere dışa çıkan eli doldurduk, gizlenen eli ise mahrum bıraktık!' diye nidâ olundum."

2) Duâ yapılırken elleri göğe kaldırmak ve semâya bakmak, bir dilencinin, sultânın hazînesini göstererek, sultandan, kendisine o hazîneden kovalarla bahşiş akıtmasını istemesi mesâbesindedir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿وَفِى السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾﴾

"Rızkınız(ın takdir ve tâyini, ayrıca güneş, ay ve yıldızlar gibi maddî esbâbı) **da,** (hayır ve şer nâmına muhakkak ki) **vaad olunduklarınız da göktedir."** *(Zâriyât Sûresi:22)* buyurmuştur.

Demek ki gök, duâ kıblesidir ve bereketlerin iniş mahallidir. Efdal olan, ellerini iyice açması ve aralarında az da olsa bir miktar boşluk bulunmasıdır. Kişi duâ ederken iki elinin birini diğeri üzerine koymaz.

Eğer bir özür veyâ soğuk vaktine rastlar da, şehâdet parmağıyla işâret yaparsa, bu da iki eli açmak yerine geçer. Müstehap olan şekil, duâ ânında ellerini göğsünün hizâsına kaldırmasıdır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tatbikatı **İbni Abbas** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan böylece rivâyet edilmiştir. **"el-Kınye"** isimli eserde de böylece zikredilmiştir.

Ebû Mûsâ el-Eşârî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٤٥٩- وَقَالَ أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

«دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ وَرَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ».

459- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **duâ yaptığında ellerini o kadar kaldırmıştı ki, koltuk altlarının beyazlığını görmüştüm!"** *(Buhârî, De'avât:22, 5/2335; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/217)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٤٦٠- قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ نَظَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ وَهُمْ أَلْفٌ وَأَصْحَابُهُ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَتِسْعَةَ عَشَرَ رَجُلًا فَاسْتَقْبَلَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقِبْلَةَ ثُمَّ مَدَّ يَدَيْهِ فَجَعَلَ يَهْتِفُ بِرَبِّهِ».

460- **"Bedir günü olduğunda Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***, müşriklere baktı ki onlar bin kişiydi, ashâbı ise üçyüz ondokuz kadardı. Bunun üzerine Allâh'ın Peygamberi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **kıbleye yönlerek ellerini uzattı ve Rabbine seslenmeye başladı."** *(Müslim, Cihâd:18, no:1763, 3/1383-1384; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/218)*

Selmân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٦١- عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«إِنَّ رَبَّكُمْ حَيِيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ أَنْ يَرْفَعَ إِلَيْهِ يَدَيْهِ فَيَرُدَّهُمَا صِفْرًا».

461- **"Şüphesiz sizin Rabbiniz çok hayâlıdır ve kerem sâhibidir. Kulu ellerini Kendisine uzattığı zaman onları boş çevirmekten hayâ eder!"** *(İbni Mâce, Duâ':13, no:3865, 2/1271)*

3) Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; duânın kolaya geldiği şekilde yapılması güzeldir, insandan istenen; **Allâh-u Azze ve Celle**'ye karşı fakirlik ve ihtiyâcı açıklamak, O'na karşı alçalıp boyun kırmaktır.

İsteyen kıbleye döner ve ellerini kaldırır, bu güzeldir, dileyense böyle yapmayabilir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cumâ günü hutbesinde kıbleye yönelici olmadığı halde duâda bulunmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in farklı şekillerde duâ yaptığı hadîs-i şerîflerde vârid olmuştur. **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ... ﴾

"Yalvararak ve gizlice Rabbinize duâ edin!" buyururken, el kaldırmaktan ve diğer sıfatlardan bahsetmemiştir.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ ... ﴿١٩١﴾ ﴾

"O (hâlis akıl sâhibi) **kimseler ki; ayakta duranlar, oturanlar ve yanları üzere** (yaslanmış) **bulunanlar hâlinde Allâh'ı sürekli zikrederler..**" *(Âl-i İmrân Sûresi:191)* âyet-i kerîmesinde farklı hallerde zikre devâm edenleri methetmiştir.

4) "Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede:

﴿ ... اُدْعُوا رَبَّكُمْ ... ﴾

"Rabbinize duâ edin!" buyrularak, **Allâh-u Te'âlâ**'ya "Rab" ism-i şerîfiyle duâ edilmesinin fazîletine dikkat çekilmiştir. Çünkü Rab, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ism-i a'zamıdır (en büyük ismidir).

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden herhangi birini tersten okuduğunda mânâsı bozulur ama Rab ism-i şerifini ters çevirsen de **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden "Berr" ism-i şerîfi zuhûr eder.

Hızır *(Aleyhisselâm)*ın söylediği rivâyet edilen şu söz de bu hakîkate işâret etmektedir: "İsm-i A'zam, her peygamberin, her dostun ve düşmanın kendisiyle duâ ettiği isimdir!"

Hızır *(Aleyhisselâm)* bu sözünde geçen "Her peygamber" ifâdesiyle, bütün peygamberlerin, duâlarının başında Rab ism-i şerîfini zikrettiklerine işâret etmiştir. Nitekim **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* duâlarında:

﴿ ... رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا ... ﴿٢٣﴾ ﴾

"Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik!" *(A'râf Sûresi:23)* demişlerdir.

"Her dost" sözüyle de, başta sahâbe-i kirâm olmak üzere ümmetin tüm velîlerini kastetmiştir. Nitekim sahâbe-i kirâm:

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا.﴾

"Ey Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın!..." *(Âl-i İmrân Sûresi:191-194)* diye başlayan duâlarının başlarında beş yerde "Ey Rabbimiz!" ifâdesini kullanmış(, sonunda da kesinlikle kabul olunduklarının müjdesini almış)lardır.

Düşmana misal verecek olursak, **İblîs**:

﴿ ... رَبِّ فَأَنْظِرْنِي ... ﴿٣٦﴾ ﴾

"Ey Rabbim! Bana mühlet ver!" *(Hıcr Sûresi:36)* diye yalvarmıştır, kâfirler de mahşerde:

﴿ ... رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا ... ﴿١٢﴾ ﴾

"Ey Rabbimiz! Gördük ve işittik! Öyleyse bizi geri çevir!" *(Secde Sûresi:12)* diyeceklerdir.

5) "Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ulemâ, duâ hakkında birçok edepler zikretmişlerdir, bunlardan bir kısmını sayacak olursak:

a) Abdestli olmak,

b) Kıbleye yönelmek,

c) Kalbi meşguliyetlerden arındırmak,

d) Başında ve sonunda salevât-ı şerîfe okumak,

e) Elleri göğe doğru kaldırmak,

f) Müminleri ortak etmek,

g) Kabul saatlerini aramak ki, birçok ulemâya göre bunların başında cumâ günü hutbe saati gelir. O anda kalbiyle duâ yapabilir.

Nitekim **Fâzıl Tahtâvî** *(Rahimehullâh)* **"ed-Dürru'l-muhtâr"** isimli esere yaptığı hâşiyelerinde bunu açıkça ifâde etmiştir ki, muâsırlarının en fakîhi olan **İbni Âbidîn ed-Dımeşkî** *(Rahimehullâh)* onun bu beyânını nakletmiştir.

Yağmur yağarken, iftar ânında, gecenin son üçte birinde ve **Kur'ân** hatminin ardından da yapılan duâlar icâbete mazhar olur. Bu konuda daha geniş mâlûmat, ilgili kitaplarda bulunur.

6) "Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kişi duâ ederken ümitsiz olmamalı, bilakis kabûlüne kesin gözüyle bakmalıdır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٦٢- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«اُدْعُوا اللهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ».

462- **"Siz Allâh-u Te'âlâ'ya, kabul olunacağınıza yakînen inanıcı olduğunuz halde duâ edin!"** *(Tirmizî, De'avât:66, no:3479, 5/517; Hâkim, el-Müstedrek, no:1817, 1/670-671; Allâme Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn:2/681)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada biri çıkıp da: "Bâzı rivâyetlerde: 'Duâm kesinlikle kabul olundu!' demek yasaklanmışken, burada kabûlüne kesin gözüyle bakılmasının emredilmesi nasıl îzâh edilebilir?" diyecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Kabûlüne kesin gözüyle bakmak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın iyilikseverliğine ve cömertliğine nazarandır. Böyle bir Zât'tan cimrilik düşünülemeyeceğine göre, elbette ki duâyı kabul edeceğine yakînen inanılır.

Ama duânın kabûlüne engel olacak gaflet ve mâsiyetler göz önünde bulundurulduğunda reddolunma korkusu göz ardı edilemez. O halde icâbete yakînen inanmak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetine nazaran, kabul olunmama endişesi ise bizim nefislerimizin uğursuzluğundan dolayı olduğundan, arada bir çelişki yoktur."

7) "Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kişi duâ ederken: "İster kabul et, ister kabul etme" dercesine lâubâlî olmayıp, ısrarcı olmalıdır.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim!" demiştir:

٤٦٣- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
« إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُلِحِّينَ فِي الدُّعَاءِ ».

463- **"Şüphesiz Allâh duâda ısrarcı olanları sever!"** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, bab:180, sh:220; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:1108, 2/38; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/25)*

8) Kişi duâ ederken istediği şeyi büyük görmemelidir, bilakis **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin büyüklüğünü düşünerek çok isteklerde bulunabilir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

٤٦٤- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَكْثِرْ، فَإِنَّمَا هُوَ يَسْأَلُ رَبَّهُ».

464- **"Sizin biriniz duâ ettiği zaman çok istesin. Çünkü o** (âciz birinden istemiyor) **ancak Rabbinden istiyor!"** *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/25)*

9) Duâ eden kişi, günah veyâ akrabâ ilişkisini kesme gibi şeyler istememeli ve kabul eserini âcil görmediğinde duâyı bırakmamalıdır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٦٥- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: « لَا يَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ مَا لَمْ يَسْتَعْجِلْ ». قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ! مَا الْاِسْتِعْجَالُ؟ قَالَ: «يَقُولُ قَدْ دَعَوْتُ وَقَدْ دَعَوْتُ فَلَمْ أَرَ يَسْتَجِيبُ لِي فَيَسْتَحْسِرُ عِنْدَ ذٰلِكَ وَيَدَعُ الدُّعَاءَ ».

465- **"Bir kul, bir günah yâhut sıla-i rahimi kesmek istemediği sürece, acele etmedikçe** (duâsı) **kabul olunmaya devâm eder."** buyurmuştur. Bunun üzerine: "Yâ **Rasûlellâh**! Acele etmesi nasıl olur?" denilince:

"Bir kişi: 'Bu kadar duâ ettim, duâ ettim de, beni kabul ettiğini görmedim!' der de, işte o zaman bıkıp usanarak duâyı terkeder." *(Müslim, Zikir:25, no:2735/92, 4/2096; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/364)* buyurmuştur.

Âyet-i celîledeki:

﴿ ... إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾

"Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez!" cümle-i celîlesinde geçen: "Haddi aşmak" birkaç türlü tefsîr edilmiştir:

1) Îmanlı kimselere şerle duâ etmek; nitekim **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* buraya: "Îmanlı erkek ve kadınların aleyhine şerle duâ ederek: 'Ey **Allâh**'ım onu rüsvay et, ona lânet et!' demeyin! Çünkü bu, haddi aşmaktır." *(İbni Ebî Hâtim, no:8592, 5/1499; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/426)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ulemâ, başkasının îmandan mahrum olmasına veyâ kâfir ölmesine duâ edenin kendisinin kâfir olup olmayacağı husûsunda ihtilaf etmiştir. Elbette ki bu, haddi aşma türlerinin en büyüklerindendir, ama müftâ bih olan (tercih edilen) fetvâya göre kâfir olmaz.

2) Yasak ya da olmayacak şeyler istemek; nitekim Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* bu âyetin tefsîrinde: "Sakın Rabbinden yasaklandığın bir şeyi ya da sana uygun olmayan bir şeyi isteme!" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/428)*

Ebû Miclez *(Rahimehullâh)* da: "Peygamberlerin makamlarını istemeyin!" demiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede duâda haddi aşanların **Allâh-u Te'âlâ** tarafından sevilmediği açıklanmıştır. Böylece şuna dikkat çekilmiştir ki, duâ edenin, peygamberlerin rütbesine ulaşmak ve göğe çıkmak gibi kendisine yakışmayan şeyleri istememesi gerekir.

3) Yüksek sesle duâ yapmak; nitekim **İbni Cüreyc** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Duânın bir kısmı da gerçekten haddi aşmaktır, duâ ederken yüksek sesle konuşmak, uzağa seslenir gibi bağırmak mekruhtur. Duâ eden kişi boyun kırmakla ve yalvarıp yakarmakla emrolunmaktadır." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/249; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/429)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** size kudretini, azametini ve celâlini haber verdikten sonra, bunun peşisıra Kendisine nasıl duâ edeceğinizi size açıklamıştır. Şunu iyi bilin ki, duânın bir kısmı haddi aşmaktır, öyleyse gücünüz yettiği kadar haddi aşmaktan ve sınırı geçmekten sakının! **Allâh**'ın yardımı olmadan hiçbir şeye kuvvet yoktur!

Yine bize nakledildiğine göre; **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ellerini çok yükseğe kaldıran bir toplumun yanına geldiğinde: 'Bunlar neye uzanmak istiyor? Vallâhi yeryüzündeki en uzun dağın üzerinde bile olsalar, **Allâh**'a yakınlık bakımından artış sağlayamazlar!' dedi."

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* sözlerine şöyle devâm etti: "Gerçek şu ki, **Allâh**'a ancak tâatıyla yaklaşılır, o halde O'na yapacağınız duâlarınız, sekînet, vakar, sessizlik, zühd, hidâyet ve güzel bir teslimiyet içerisinde olsun!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/426-427)*

4) Duâ yaparken aşırı teferruata girmek; nitekim **Abdullâh ibni Muğaffel** *(Radıyallâhu Anh)* oğlunu: "Ey **Allâh**! Ben cennete girdiğim zaman Senden cennetin sağındaki beyaz köşkü isterim!" diye duâ ederken işitince: "Ey oğulcağızım! **Allâh**'tan cenneti iste ve cehennemden O'na sığın! Zîrâ ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

٤٦٦- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَهُ يَقُولُ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الْأَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلْتُهَا. فَقَالَ: أَيْ بُنَيَّ سَلِ اللهَ الْجَنَّةَ وَتَعَوَّذْ بِهِ مِنَ النَّارِ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هٰذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطَّهُورِ وَالدُّعَاءِ».

466- **"Muhakkak yakında bu ümmet içerisinde bir toplum olacaktır ki, abdest ve duâ husûsunda haddi aşacaklardır!"** buyururken duydum." demiştir. *(Ebû Dâvûd, Tahâret:45, no:96, 1/72; İbni Mâce, Dua:12, no:3864, 2/1271; Hâkim, el-Müstedrek, no:579, 1/267; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/427)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; duâda haddi aşmanın, duâ ederken bağırıp çağırmak ve (meselâ cennet isterken: "Cennetin sağında beyaz bir köşk isterim!" gibi sözler sarfederek uzun uzun ayrıntılara girmek sûretiyle) aşırı gitmek olduğu söylenmiştir.

Nitekim **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٦٧- عَنْ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ وَقَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿ ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾ وَإِنَّ حَسْبَكَ أَنْ تَقُولَ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ».

467- **"Gerçekten pek yakında duâ husûsunda haddi aşan bir kavim bulunacaktır!"** buyurdu. Sonra: **"Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin! Şüphesiz ki O, haddi aşanları sevmez."** meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi okudu ve: **"Senin: 'Ey Allâh! Ben Senden cenneti ve ona yaklaştıran söz ve davranışlar**(a muvaffak kılınmay)**ı isterim! Ateşten ve ona yaklaştıracak söz ya da amelden Sana sığınırım!' demen sana yeter!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1483, 1/365)* buyurdu.

O halde duâ edenin yapması yakışan şey, cennete nâiliyet ve ateşten kurtuluş gibi en önemli meseleler hakkında duâ yapmasıdır.

Nitekim **Ebû Sâlih** *(Radıyallâhu Anh)*ın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının birinden naklettiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir adama:

٤٦٨- عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ: «كَيْفَ تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ»؟ قَالَ: أَتَشَهَّدُ، وَأَقُولُ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ أَمَا إِنِّي لَا أُحْسِنُ دَنْدَنَتَكَ وَلَا دَنْدَنَةَ مُعَاذٍ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حَوْلَهَا نُدَنْدِنُ».

468- "(Duâ olarak) **namazda ne söylüyorsun?"** dediğinde o kişi: "Teşehhüd okuyorum ve peşine 'Ey **Allâh**! Senden cennet istiyorum ve ateşten Sana sığınıyorum!' diyorum! Ama ben ne senin (duâ ederken uzun uzun) mırıldandıklarını, ne de Mu'âz'ın mırıldandığı şeyleri güzel yapamıyorum!" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Zâten biz de (ne kadar uzun duâ yapsak da) **hep bunun etrafında** (cennet isteyip, cehennemden sığınma konusu husûsunda) **mırıldanıyoruz!"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Salât:127, no:792, 1/270; İbni Mâce, İkametü's-salât:26, no:910, 1/295)*

Sahâbî burada: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben senin ve **Mu'âz**'ın yaptığı uzun zikirleri ve duâları bilemiyorum, lâkin bu miktarla yetinerek **Allâh**'tan cennet istiyorum, cehennemden de O'na sığınıyorum!" demek istemiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: "Zâten bu kadar uzun zikirlerden gâye, bu yüce ecri kazanmaktır!" buyurmak istemiştir.

5) "Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (evli kadını kendisine âşık etmek ve kumarda kazanmak gibi,) bir günahın olması için duâda bulunmak da âyet-i kerîmede zemmedilen i'tidâ (haddi aşma) mefhumuna dâhildir.

Yine böylece, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptığı duâları terkedip, aslı astarı olmayan kâğıt parçalarında bulduğu kafiyeli lafızları kendisine şi'âr edinen kimselerin yaptığı da, duâda haddi aşma kabîlindendir. İşte bütün bunlar duânın kabûlüne mâni şeylerdir.

6) "Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "İ'tidâ", "Şerî'atin koyduğu sınırları geçmek" anlamına geldiğinden, her türlü şerî'atsizliği içine alır. Geride zikredilen maddeler bunlardan bir kısmını örneklendirmiştir.

Bunlara ilâveten; sıla-i rahmin kesilmesi için duâda bulunmayı veyâ "Duâ ettim de kabul olunmadı" demeyi yâhut şerî'atta vârid olmayan isimlerle **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ etmeyi ya da kesin kabul olunacağını telaffuz ederek duâ etmeyi sayabiliriz.

7) "Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı ulemâ: "**İblîs** ve **Ebû Cehil** gibilerin cennete girmesi, kendisine vahiy gelmesi ve peygamber olması" gibi muhal şeyleri talep etmeyi, duâda haddi aşmaya örnek olarak zikretmişlerdir. Çünkü bunlar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisini yalancı çıkarmasını istemek anlamına gelmektedir. Kimi de, böyle duâlar yapmanın kâfirlik olacağını söylemiştir.

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; İslâm ulemâsı "Muhabbet"in, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarından bir sıfat olduğu husûsunda ittifak etmişlerdir. Çünkü **Kur'ân-ı Kerîm** birçok âyet-i kerîmelerde bu sıfatın isbâtını nâtık bulunmuştur.

Ancak şu da ittifak konusudur ki; **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılan "Muhabbet" sıfatının mânâsı, insanlarda olduğu gibi, "Can çekme, tabîatın meyli ve birşeyden lezzet alma isteği" şeklinde anlaşılamaz. Çünkü bunların düşünülmesi **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünülemez.

Ulemâ, **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılan "Muhabbet"in mânâsını üç şekilde açıklamışlardır:

1) Bu sıfat, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kuluna hayır, rahmet ve sevap ulaştırmasından ibârettir.

2) Bu sıfat, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kula hayır ve sevap ulaştırmayı murâd etmesinden ibâret olabilir. Çünkü **Ehl-i Sünnet**'e göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâde sıfatı sâbittir.

3) Allâh-u Te'âlâ'nın bir kulunu sevmesi, ona sevap ulaştırmayı murâd etmesinin ötesinde bir sıfat da olabilir ki, bu durumda hayır ulaştırması, o sıfatın bir eseri ve semeresi olur.

Tabî ki bu sıfat, insanlardaki sevgi gibi bir etkilenme mahsûlü olamayacağından, "**Allâh-u Te'âlâ** görülecektir, ama O'nun ru'yeti, diğer cisimlerin ve renklerin görülmesine benzemeyecektir, o ru'yet şekilsiz bir görüş olacaktır!" dediğimiz gibi, burada da:

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın kuluna muhabbeti, diğer yaratıklarda bulunan etkilenmelerden münezzeh olan şekilsiz bir sevgidir!" diyebiliriz.

Şu da bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine ve nehyine karşı gelen herkes, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu cümle-i celîlede sevmediğini bildirdiği haddi aşanlar gürûhuna dâhildir. Sevmenin netîcesi, hayır ulaştırmak olduğu gibi, sevmemenin âkıbeti de azab etmek olacaktır.

Ancak bu gibi âyetlere tutunarak: "**Allâh** günahkârlara mutlaka azap edecektir!" diyen **Mu'tezile**'nin görüşü doğru değildir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: "Kâfirlere azap edeceği" husûsu gibi taahhüt ettiği konularda söz bozmaktan münezzehtir.

Ancak Müslümanların yaptığı günahlara mutlaka azap edeceğine dâir Kendi beyânı bulunmadığından, kimsenin anlayışı **Allâh-u Te'âlâ**'yı bağlayamaz. Bilakis O, istediğini yapmakta serbest olan bir **Fâ'il-i Muhtâr**'dır; istediğini affeder, dilediğine azap eder!

"**Rûhu'l-beyân Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Mesnevî**'de şöyle gelmiştir:

گُفْتْ اُدْعُوا اللّٰهَ بِی زَارِی مَبَاشْ تَا بِیَایَدْ فَیْضْهَایِ دُوسْتْ فَاشْ

"Allâh'a duâ edin" buyruldu Kur'ân'da, sakın bezme!
Tâ ki gelsin sana dostun feyizleri âşikâre." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:2, beyit no:1954)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; bu beyt-i şerîf şu âyet-i kerîmelere işâret etmektedir:

﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾﴾

"(Ey insanlar!) **Rabbiniz buyurdu ki:** "(Sonsuza kadar yalvarsanız bile size hiçbir cevap veremeyecek putlardan medet ummayı bırakın da) **Bana duâ** (ve ibâdet) **edin ki,** (isteklerinizi yerine getirerek) **size icâbet edeyim** (ve sevap vereyim)!

Şüphesiz o kimseler ki Bana kulluk etmekten büyüklenmektedirler; pek yakında alçak kimseler olarak cehenneme girecektirler." *(Mü'min Sûresi:60)*

﴿اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ... ﴿٥٥﴾﴾

"Rabbinize yalvar(ıp yakar)**arak ve** (için için) **gizlice duâ edin!"** *(A'râf Sûresi:55)*

﴿قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ ... ﴿١١٠﴾﴾

"(Habîbim!) **de ki:** "(O Rabbinize) **Allâh diye duâ edin, ya da Rahmân diye duâ edin!"** *(İsrâ Sûresi: 110)*

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın "Duâ edin" emrine imtisâlen inlemeyi, ağlamayı terk etme ve niyazdan bezme. Zîrâ böylelikle hakîki dost olan **Cenâb-ı Hakk**'ın feyizleri, duâ sebebiyle coşsun ve yayılsın. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:2/166)*)

تَا سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ آيَدْ خِطَابْ تَشْنَه بَاشْ اَللّٰهُ اَعْلَمْ بِالصَّوَابْ

"Rableri onları suvarmıştır" hitâbının gelmesi için sana,
(Ey sâlik!) **Susa** (bu dünyâda), **doğruy**(ol)**u en iyi bilendir Hüdâ!"** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:3, beyit no:3219)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; bu beyt-i şerîf şu âyete işâret etmektedir:

﴿... وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾﴾

"Bir de Rableri onları (dünyâ şarapları gibi murdar olmayan) **çok temiz bir içecekle suvarmıştır!"** *(İnsan Sûresi:21)*

Cennet ehli, vuslat suyuna susadılar da, Rableri onları, tahûr (çok temizleyici) olan yâni mâsivâya ve hissî lezzetlere meyilden tâhir kılan (pak yapan) şarapla suvardı.

İşte canına: سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ "Rableri onları suvarmıştır" hitâb-ı izzetinin sırrı gelmesi için, canının o şarâb-ı tahûr hitabının zevk ve lezzetini tatması için, bir de o şarâbı, Cennet-i A'lâ' da bizzat hakîki Sâkî (suvarıcı, içirici) olan **Cenâb-ı Hakk**'tan içenlerle birlikte içmen için, senin de bu dünyâda, bu şarâb-ı tahûra ziyâdesiyle susamış olman gerekir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/281)*

Aşçı Dede *(Kuddise Sirruhû)* şöyle îzahta bulunmuştur: **Cenab-ı Hakk**'ın lütuf ve kereminin nihâyeti (sınırı, sonu) yoktur. Ancak sende aşk ve muhabbet harâreti yoktur. Sen onu tedârik et; (sonra) ihsân ve ikrâm hesapsızdır. Nitekim bir insan, fevkalâde susuz olsa ve bu şekilde uyusa, rüyâsında dâimâ sular başında bulunur. İşte onun gibi, sen bir kere aşk harâreti tedârik eyle. (Ondan sonra) artık ötesi kolaydır azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/646)*)

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osmân** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: Duâda tadarru', senin O'nun huzûruna güzel işlerini; namazını, orucunu ve **Kur'ân**'ını takdim edip sonra peşine duâ etmen değildir. "Tadarru'" ancak senin O'na ihtiyâcını, acziyetini, zarûretini, fakirliğini ve çâresizliğini öne sürüp, sonra gafletsiz bir şekilde sebeplere takılmadan duâ yapmandır ki, bu vesîleyle duân (kabul makamına) yükseltilsin.

Ebû Yezîd *(Kuddise Sirruhû)*dan nakledileni görmüyor musun ki, o şöyle anlatmıştır: "Bir kere bana (mânâ âleminde):

«خَزَائِنُنَا مَمْلُوَّةٌ بِالْعِبَادَةِ فَإِنْ أَرَدْتَ الْوُصُولَ إِلَيْنَا فَعَلَيْكَ بِالذُّلِ وَالْإِفْتِقَارِ».

'(Bize kavuşmak için çok ibâdete çalışıyorsun, ama) Bizim hazînelerimiz ibâdetlerle doludur, Bize ulaşmak istiyorsan, zillet ve iftikara sarıl (alçaklık ve fakirliğini dâimâ göz önünde bulundur)!' buyruldu."

Ebû Hafs *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Rabbinin huzûruna ne götüreceksin?" diye sorulduğunda: "Fakir zenginin huzûruna, fakirliğinden başka ne götürebilir?!" diye cevap verdi.

Vâsıtî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânına göre tadarru'; kulluğu cömertçe sergileyip, küstahlığı ve arsızlığı bir kenara bırakmaktır. "Hufye" ile duâ yapmak ise; zikri **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka herkesten gizleyip saklamaktır. Bundan dolayı **Sa'd ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

٤٦٩- عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ».

469- **"Zikrin en hayırlısı gizli olandır."** *(Ahmed ibni Hanbel; el-Müsned, no:1477, 3/76)* buyrulmuştur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; duâ emri, mihnet erbâbını tesellî husûsunda bir izindir, çünkü onlar mihnet ve sıkıntılarının açılacağı ve umduklarını bulacakları hâle ulaşıncaya kadar duâ hâlinde bulunan münâcât rahatlığına kavuşarak dinlenmişlerdir.

Duâ, hâcet sâhipleri için bir nevî gezintidir, ardı arkaları aranan (sorumluluk yüklenmiş) kimseler için de büyük bir rahatlıktır. Bir kul duâsında ihlâslı olursa mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** o anda kalbini rahatlatır.

Allâh-u Te'âlâ kullarına duâ edeplerini öğretmek üzere: **"Tadarru' ile ve gizlice duâ yapın!"** buyurmuştur ki, duânın edeplerinden olan bu hâli takınmak, kulun Rabbine fakirlik arz etme, boyun kırma ve zor durumda kaldığına dâir şikâyetini yaymasıyla gerçekleşir.

Allâh-u Te'âlâ'nın sana karşı ne kadar keremli olduğuna dâir senin katında kesinleşmiş olan bilgilerin nihâî olanlarından biri de şudur ki, O senin zâten yapman gereken duâyı terk etmeni, işlemiş olduğun bir zulüm saymıştır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki:

٤٧٠- «اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ».

470- **"Duâ ibâdetin ta kendisidir."** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/640)*

Duâ ya okumak ya da istemek şeklinde olur. Eğer okumak olursa senânın ta kendisi olmuş olur. Eğer istemek olursa, bu zâten kula yakışan durumdur. Bunun her ikisi de ibâdettir ve kurtuluşa vesîledir.

Yahya ibni Mu'âz *(Kuddise Sirruhû)* demiştir ki: **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet bir hazînedir. Bu hazînenin kilidi duâdır. Bu kilidin dişleri helâl lokmadır. Duânın şartı yalvarma ve sızlanmadır ve dergâh-ı izzete kendini horlukla bırakmadır. İşte Rabbü'l-âlemîn'in: تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً buyurduğu budur.

Haberde gelmiştir ki; **Âdem** *(Salevâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* yüz sene, zellesine çok ağladı, yalvarış ve yakarışlarla inleyip durdu. Nihâyet **Cibrîl** şöyle dedi: "Ey yüce **Allâh**'ım! **Âdem**'in tadarru'unu görüyor, inlemesini işitiyorsun. Özrünün kabul edilmesi için hiç onun yüzü yok mu? Onun yarasına bir merhem koymaz mısın?"

Bunun üzerine **Cenâb-ı Hakk**'tan buyruk geldi: "Ey **Cibrîl**! **Âdem**'i Bize bırak. Eğer bu tadarru' ve sızlanmanın olmayacağını bilseydim, onun hakkında zelle ile hükmetmezdim. Zelleyi onun hakkında Ben kararlaştırdım, zîrâ çâresiz ve âciz kaldığında, dilinin duâ ve tadarru'a açılacağı mâlumumdu. Ben kulumun ağlamasını, inleyip sızlanmasını severim. Günahkârların inlemesi, tesbîh edenlerin neşesinden Bana daha sevimlidir."

Bunun benzeri:

﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ... ﴿٦٠﴾ ﴾

"(Ey insanlar!) **Rabbiniz buyurdu ki:** "(Sonsuza kadar yalvarsanız bile size hiçbir cevap veremeyecek putlardan medet ummayı bırakın da) **Bana duâ** (ve ibâdet) **edin ki,** (isteklerinizi yerine getirerek) **size icâbet edeyim** (ve sevap vereyim)!" *(Mü'min Sûresi:60)* âyet-i kerîmesidir.

Diğer bir yerde de:

﴿ أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ ... ﴿٦٢﴾ ﴾

"(Kendilerine duâ edenlerin farkında bile olmayan ve size yeryüzünde hiçbir imkân sağlayamayan putlar mı daha menfaatlidir,) **yoksa Kendisine duâ ettiği zaman, zorda kalan**(ın yakarışın)**a sürekli icâbet eden Zât mı?"** *(Neml Sûresi:62)* buyurmuştur.

Ben'den başka onun duâsına kim kulak verir? Ben'den başka onun çâresizliğine kim yetişir?

Duânın kabul olunmasının birtakım şartları vardır. Bunlardan ilki helâl lokmadır.

Muhammed Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki:

٤٧١- «اَطِبْ طُعْمَتَكَ تُسْتَجَبْ دَعْوَتُكَ».

471- **"Lokmanı helâl kıl ki, duân kabul olsun!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/641)*

İkincisi gafletten uzak, huzûr üzere bir gönülle mânen uyanık ve ayık olmaktır.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki:

٤٧٢- «إِنَّ اللهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ لَاهٍ».

472- **"Şüphesiz Allâh, gâfil kalpten duâ kabul etmez!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/641)*

Üçüncüsü korku ve ümittir. Rabbü'l-izzet buyurmuştur ki:

﴿ ... وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ... ﴾

"(Amellerinizin kusûrundan dolayı reddolunmanızdan) **korkarak ve** (fazl-u keremiyle kabul etmesini) **umarak O'na dua edin!** *(A'râf Sûresi:56)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede: **"Rabbinize duâ edin!"** buyrulmuştur ki, Rab; bir şeyi azar azar en olgun hâline ulaştıran mürebbî demektir.

Evet! **Allâh-u Te'âlâ** zâhirî olan nefisleri nîmetleriyle büyütmektedir, bâtınî olan kalpleri rahmetiyle terbiye etmektedir, âbidlerin nefislerini şerî'at hükümleriyle kemâle erdirmektedir, âşıkların kalplerini de tarîkat edepleriyle yetiştirmekte, muhiblerin sırlarını ise hakîkat nurlarıyla terbiye etmektedir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre: "Tadarru'"un işârî mânâsı; herkesin görüp bildiği şekilde yalvarmaktır, "Hufye" ise sâdece **Hakk Te'âlâ**'nın vâkıf olabileceği şekilde duâ yapmaktır. Demek ki, "Tadarru'", uzuvlarla, "Hufye" ise kalplerle yapılabilir.

Duâda haddi aşmak ise, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyden râzı olup, **Allâh-u Te'âlâ**'dan, Kendisinden başka bir şey istemektir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tadarru' ve hufye ile duâ emri celvet (sesli zikir) ve halvet (gizli zikir) tarîkatlarına işârettir.

Ya da bunun mânâsı: "Hem uzuvlarınızla, hem de kalbinizle Bana duâ edin!" demektir. Veyâ bu: "Hem kulluk haklarını edâ ederek, hem de rubûbiyet hakkının talebini yerine getirerek duâ edin!

Şüphesiz ki O, emirlere uymayı terk ederek emirlerin dışına çıkanları sevmez! Kendisinden, Kendisinden başkasını isteyenleri de sevmez!" şeklinde anlaşılabilir.

﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (56)

(وَلَا تُفْسِدُوا) **fesat çıkarmayın,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yeryüzünde,** neden sonra? (بَعْدَ إِصْلَاحِهَا) **ıslâhından** (iyi bir hâle getirildikten) **sonra,** (وَادْعُوهُ) **duâ edin,** kime? (هُ) **O'na,** ne için? (خَوْفًا) **korktuğunuz için,** daha? (وَطَمَعًا) **umduğunuz için,** (إِنَّ رَحْمَةَ اللهِ) **şüphesiz ki Allâh'ın rahmeti,** nedir? (قَرِيبٌ) **çok yakındır,** kimlere? (مِنَ الْمُحْسِنِينَ) **muhsinlere.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (خَوْفًا) ve (وَطَمَعًا) kelimelerinin nasbı hakkında iki görüş vardır:

a) (لِأَجْلِ الْخَوْفِ وَالطَّمَعِ) takdîriyle mef'ûlün min eclihi olabilirler.

b) (ذَوِي خَوْفٍ وَطَمَعٍ) yâhut (خَائِفِينَ طَامِعِينَ) takdîrleriyle hâl olabilirler.

2- (قَرِيبٌ) kelimesi müennesten haber düştüğü halde birkaç nedenle müzekker getirilmiş olabilir:

a) (رَحْمَةَ) kelimesi (غُفْرَانٌ) te'vîliyle müzekker kabul edilmiş olabilir ki, **Ebû İshak (Zeccâc)** *(Rahimehullah)*ın ihtiyârı bu yöndedir.

b) Müzekker bir mevsûfun sıfatı olup, mevsûfu hazfedilmiş sıfatı kalmış olabilir, buna göre takdîr: (إِنَّ رَحْمَةَ اللهِ شَيْءٌ قَرِيبٌ) şeklinde olur.

c) (رَحْمَةَ) kelimesi, (عَفْوٌ) veyâ (مَطَرٌ) yâhut (رَحْمٌ) kelimeleriyle te'vîl edilebilir. **Ahfeş** *(Rahimehullah)* bu görüştedir.

d) (ذَاتُ قُرْبٍ) te'vîliyle nisbet mânâsında olabilir.

e) Kurbağa sesine denilen (نَقِيقٌ), tavşan sesine denilen (ضَغِيبٌ) gibi, fa'îl vezninde masdar olabilir ki bu durumda müfred müzekker olması gerekir.

Daha ziyâde tafsîlat arayan "**Âlûsî** ve **ed-Dürru'l-masûn**" isimli eserlere bakabilir!

MEÂL-İ ŞERÎF

(**Allâh-u Te'âlâ** tarafından peygamberler gönderilip, şerî'atlar tâyin edilerek) **düzgün hâle getirilişinden sonra** (kâfirlik ve zâlimlik yaparak) **yerde fesat çıkarmayın,** (amellerinizin kusûrundan dolayı reddolunmanızdan) **korkarak ve** (fazl-u keremiyle kabul etmesini) **umarak O'na duâ edin! Şüphesiz ki Allâh'ın rahmet** (ve icâbet)**i** (duâlarını vesâir amellerini güzelce yapan) **muhsin kimselere çok yakındır.**

Î Z Â H Â T

"**İbni Ebî Hâtim, Semerkandî, Vesît, Zâdü'l-mesîr, Beğavî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Süyûtî, Hâzin, Nesefî** ve **Mazharî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; "Yeryüzünün ıslâhından sonra ifsat edilmesi"nin ne anlama geldiği hakkında bâzı rivâyetler vardır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Şüphesiz **Allâh**'ın rahmeti müminlere çok yakındır, **Allâh**'a inanmayan ise müfsitlerdendir!" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/430)*

Bu mânâya göre îmansızlık, yeryüzünde çıkartılabilecek en büyük bozgunculuktur.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bunun mânâsı: 'Şirk koşmayın!' demektir. Dolayısıyla bu nehiy, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak koşmaktan, kan dökmekten ve yeryüzünü karıştırmaktan engelleme mânâsı taşırken bir yandan da, peygamberlerin gönderilmesi, şerî'atlerin yerleştirilmesi ve **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dîninin açıkça belirmesiyle yeryüzü salâh ve düzene kavuşturulduktan sonra artık İslâm'ın getirdiği hükümlere harfiyyen uyulmasını emretmektedir."

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)* bu söz hakkında şöyle demiştir: "Bu sözün sâhibi, yeryüzünde sağlanan en büyük düzenin ardından (İslâm'a uyulmayarak çıkarılan) en büyük fesâdı görmüş ve özellikle onu konu etmiştir."

Vâhidî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyânı vechile; bu mânâ **Hasen, Süddî, Dahhâk** ve **Kelbî** *(Rahimehümüllâh)*dan da nakledilmiştir.

Ebû Sâlih *(Rahimehullâh)* bu âyetin tefsîrinde: "Peygamberler ve sahâbîleri yeryüzünü ıslah ettikten sonra (onlara karşı gelerek) ifsat etmeyin!" mânâsı vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8600, 5/1501; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/429)*

Ebû Bekr ibni Ayyâş *(Radıyallâhu Anh)*a bu âyetin tefsîri sorulduğunda o: "Şüphesiz ki **Allâh, Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i fesat içerisinde bulunan yer halkına göndermiş ve **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vâsıtasıyla onları ıslah etmiştir. Artık her kim **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği şeyin tersine çağrıda bulunursa, işte o, yeryüzünde fesat çıkaranlardandır!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8601, 5/1501; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/429)* diye cevap vermiştir.

Bu rivâyetten anlaşıldığına göre; şerî'at ve sünnetin hilâfına davranışlar en büyük ifsat sayılır.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir peygamber gönderir de halk ona itaat ederse, yeryüzü de, yer halkı da salâh ve düzene kavuşur, peygambere karşı gelmekteyse yerin ve ehlinin fesâdı vardır.

Ebû Sinân *(Rahimehullâh)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ben helâllerimi serbest olarak açıkladım, haramlarımın da yasaklığını îlân ettim ve sınırlarımı çektim. Artık onları ifsat etmeyin!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/430)*

Bu mânâdan anlaşıldığı üzere; helâlleri haram saymak, haramları da helâl kabul etmek, yeryüzünde yapılacak en büyük ifsattır.

Dahhâk *(Rahimehullâh)* buraya: "Akan suyun gözünü köreltmeyin ve meyve veren ağacı zarar vermek için kesmeyin!" diye mânâ vermiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Dahhâk** *(Rahimehullâh)*ın bu beyânı genel mânâda değerlendirilemez, ancak zararı müminlere âit olan konularda geçerli olur, ama zararı (Müslümanlara saldıran) müşriklere âit olursa bu câizdir. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir**'de müşrikler istifâde etmesin diye Kalîb suyunu köreltmiştir ve (Haşr Sûresinin 5. âyet-i kerîmesinde beyân edildiği üzere) kâfirlerin ağaçlarını kesmiştir.

Haberde vârid olduğuna göre; dînarları kesmek (kullanılan paraları iptal etmek) yeryüzünde fesat çıkarmak kabîlindendir.

Yine denilmiştir ki: "Hâkimlerin ticâret yapması yeryüzünde fesat çıkarmaktandır. (Çünkü ticâret yapanların kendi kârlarını gözetmeleri kaçınılmaz olduğundan, karar verme yetkisine sâhip olan kimselerin ticâret yapmaları, rüşvet almalarına ve hükümde bâtıla meyletmelerine sebebiyet verebilir.)

Atıyye *(Rahimehullâh)*a göre; bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Yeryüzünde günah işlemeyin ki, **Allâh** yağmuru tutup da, sizin günâhlarınız sebebiyle ekinleri helâk etmesin." demektir.

Hatîb-i Şirbînî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu mânâdan anlaşılan: "Yeryüzünün ıslâhından sonra" ifâde-i celîlesi, "**Allâh** yağmurla ve bollukla yeryüzünü düzgün hâle getirdikten sonra" anlamına gelmektedir.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada şöyle bir mânâ da verilmiştir: "Yeryüzünde zulüm yapmayın ki yeryüzü harap olmasın, çünkü dünyâ adâletle ayakta durmaktadır.

Bu makamda: "Mescitleri vîran halde (bakımsız) bırakmayın ki, sonra cemaatleri terk edersiniz (bu da, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı gelme anlamına geldiğinden yeryüzünde büyük fesatlar çıkmasına sebep olur)." diye mânâ verenler de olmuştur.

Bütün bu mânâlar **"Nesefî Tefsîri"**nde zikredilen şu üç mânâda toplanmaktadır.

1) "Tevhîdden sonra şirk ile fesat çıkarmayın."

2) "Tâattan sonra mâsiyetle ifsatta bulunmayın."

3) "Adâletten sonra zulümle yeryüzünün düzenini bozmayın."

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; dünyâda mûteber olan ve gözetilmesi gereken faydalı varlıklar beş türlüdür ki bunlar, nüfûs (canlar), emvâl (mallar), ensâb (soylar), edyân (dinler) ve ukûl (akıllar)dan ibârettir.

İnsanları haksız yere öldürmek veyâ uzuvlarını kesmek canları ifsâda örnektir. Gasp, hırsızlık ve gayr-i meşrû hîlelere başvurarak haksız kazanç edinmek malları ifsattır. Îmansızlık ve (dinde yenilik çıkarma mânâsına gelen) bid'at (ve reformistlik), dîni ifsattandır.

Zinâ ve livata gibi haramlara atılmak ve nâmuslu insanlara iftirâ atmak soyları ifsat sayılır. Akılları ifsat ise, sarhoş edici maddeler içmek (ve akla zarar veren filimler izlemek, oyunlar oynamak ve kitaplar okumak) sebebiyle gerçekleşir.

İşte bu âyet-i kerîmede: **"Yeryüzünde fesat çıkarmayın."** buyrularak, bu beş kısımla alâkalı her türlü fesat ve ifsat yasaklanmıştır.

"Yeryüzünün ıslâh edilmesi" iki türlü anlaşılabilir:

1) Yeryüzünün **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yaratıkların menfaatlerine mutâbık ve mükelleflerin maslahatlarına muvâfık olarak yaratılmış olması anlamına gelebilir.

2) Peygamberler gönderilerek ve kitaplar indirilerek ıslâh edilişi mânâsını da ifâde edebilir. Böylece **Mevlâ Te'âlâ**: "Ben peygamberler göndererek, kitaplar indirip hükümler teşrî' ederek yeryüzünü sizin yaşamanıza elverişli hâle getirdiğim zaman, siz hemen o hükümlere boyun eğin! Sakın peygamberlerimi yalanlamaya, kitapları inkâr etmeye ve şerî'at hükümlerini kabul etmekten geri durmaya teşebbüs etmeyin!

Çünkü bu, yeryüzünde herc-ü merc vukûuna (kargaşa ve karışıklık çıkmasına) sebebiyet verir ki, böylece islâhdan sonra ifsat meydana gelir. Bu ise, hiçbir akıl tarafından güzel görülemez." buyurmuş olmaktadır.

Şu bilinmelidir ki, bu âyet-i kerîme; zararlı şeylerde asıl olanın genel mânâda yasak olduğuna delâlet etmektedir. Ancak (ilaç içine konulan zehir gibi) zararlı bir şeyin kullanılmasının cevâzına dâir özel bir delil bulunursa o zaman husûsîyi umûmîye takdim ederiz, yoksa mutlak mânâda zararlı şeyler hakkında bu âyet-i kerîmenin nassının delâlet ettiği tahrîm (yasaklama) bâkî kalır.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِى أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ... ﴿٣٢﴾

"Allâh'ın, kulları için (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki, onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)**?"** *(A'râf Sûresi:32)* kavl-i şerîfinin tefsîrinde:

"Bu âyet-i kerîmenin beyânı vechile; faydalı ve lezzetli şeylerden istifâde husûsunda aslolan hüküm, ibâha ve hill (serbestlik ve helâllik)dir. Dolayısıyla bu konudaki bütün hükümler bu âyet-i kerîmenin beyânı altındadır." dediğimiz gibi, bu âyet-i kerîmede de:

"Zararlı ve acı veren şeylerde asıl olan hüküm, hurmettir (haramlıktır)." diyebiliriz.

Bu sâbit olunca, bu konudaki bütün hükümlerin de bu âyet-i kerîmenin umûmî beyânı altında değerlendirilebileceğini anlamış oluruz. Bu iki âyet-i kerîmenin her biri diğerine mutâbık olup, medlûlünü tekid edici ve mânâsını takrîr edicidir. Buna göre bu dünyâda vukû bulan tüm hâdiseler hakkındaki hükümler, bu umûmî beyanların altına dâhildir.

Meselâ; bu âyet-i kerîme iki kişinin anlaşarak gerçekleştirdikleri bir akdin, işi yoluna koyma anlamında bir ıslah olduğuna, anlaşma yapıldıktan sonra bir akde uyulmamasının ise bir ifsat olduğuna delâlet eder. Bu âyet-i kerîmenin bu mânâya delâleti,

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ... ﴿١﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Gözetilmesi **Allâh** tarafından size gerekli kılınan helâl ve haram hükümleriyle alâkalı, bir de sizin kendi aranızda vefâ sözü verdiğiniz emânetler ve muâmelelerle ilgili tüm) **akitleri**(n gereğini) **yerine getirin!**" *(Mâide Sûresi:1)*,

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٢ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٣ ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allâh katında en şiddetli bir gazap (ve öfkeye sebebiyet) **bakımından çok büyük olmuştur."** *(Saff Sûresi:2-3)*,

﴿ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ۝٨ ﴾

"O kimseler ki; onlar (hem **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı, hem de kullarla aralarındaki) **emânetlerine ve sözlerine sürekli riâyet edicidirler."** *(Mü'minûn Sûresi:8)* âyet-i kerîmelerinin umûmî ifâdeleriyle de güç kazanmaktadır.

Ama biz (kumar gibi,) karşılıklı rızâ barındıran bâzı akitlerin sahîh olmadığına delâlet eden (âyet ve hadîs gibi) açık bir delil bulursak, o zaman husûsîyi umûmîye tercih ederek o akdin butlânına (geçersizliğine) hükmederiz, değilse, bu âyet-i kerîmelerin umûmî medlüllerine riâyeten o akdin sıhhatine (geçerliliğine) karar veririz.

İşte bu yolla da anlaşılmış oldu ki; **Kur'ân-ı Kerîm,** başından sonuna şerî'at hükümlerinin tamâmını açıklamayı üstlenmiştir ve bunu hakkıyla yerine getirmiştir.

Mevlâ Te'âlâ yeryüzünde fesat çıkarmayı nehyettikten sonra:

﴿ ... وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ... ﴾

"(Amellerinizin kusûrundan dolayı reddolunmanızdan) **korkarak ve** (fazl-u keremiyle kabul etmesini) **umarak O'na duâ edin!"** buyurmuştur.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bir önceki âyet-i kerîmede:

﴿ ... ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ... ﴾

"Rabbinize yalvar(ıp yakar)**arak ve** (için için) **gizlice duâ edin!"** buyrulmuş, burada ise: **"Korkarak ve umarak O'na duâ edin!"** buyrulmuştur. Burada aynı şeylerin birbirine atfedilmesi söz konusu değildir, bilakis farklı bir fayda mülâhaza edilmektedir ki o da şudur:

"Bir önceki âyet-i celîlede duânın, huşû' içerisinde ve gizlice yapılma şartları açıklanmış, bu âyet-i kerîmede ise duânın faydası mevzû edilmiştir."

Cümle-i celîlede geçen: "Havf (korku)" ve "Tama' (beklenti)" vasıflarının îzâhı hakkında tefsîrlerde farklı mâlûmat bulunmaktadır. Ancak en önce şunu bilmek gerekir ki; **Ehl-i Sünnet** ulemâsına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarına yönelttiği teklifler, Ulûhiyyet ve ubûdiyyet muktezâsıyla vârid olmuştur.

Yâni; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bizim İlâhımız olması, bizim de O'nun kulları bulunmamız, O'nun bize dilediği şeyleri emretmesini güzel kılmıştır ki, burada bize emredilen şeyin haddizâtında faydalı ve güzel olma şartı aranmaz.

Buna göre bir insan, **Allâh** rızâsı için değil de, azaptan korktuğu için veyâ sevap umduğu için ibâdette bulunsa, yaptığı ameller geçerli olmaz.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** Zebûr'da şöyle buyurmuştur:

قَالَ اللهُ تَعَالَى فِي الزَّبُورِ: «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ عَبَدَنِي لِجَنَّةٍ أَوْ نَارٍ فَلَوْ لَمْ أَخْلُقْ جَنَّةً وَلَا نَارًا أَلَمْ أَكُنْ مُسْتَحِقًّا لِأَنْ أُعْبَدَ».

"Bana cennet(e girmek) **ya da cehennem**(den kurtulmak) **için ibâdet edenden daha zâlim kim olabilir? Ben cenneti ve cehennemi yaratmış olmasaydım, ibâdet olunmayı hak etmiş olmayacak mıydım?"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:1/244)*

Allâh-u Te'âlâ burada Kendisine korku ve umutla duâ yapılmasını emretmişse de, bunun mânâsı: "İbâdetin gâyesi, korku ve beklenti olacaktır." demek değildir.

Ancak mânâ: "İbâdet yaparken ve duâ ederken kabûlü için muteber olan şartlarda noksanlık yaptığınızdan korkarak veyâ zikir ve duâya riyâ karıştırıp da, iptal olunma tehlikesiyle karşılaşmaktan endişe duyarak duâ yapın. Ama yine de bu şartları yerine getireceğinize ve bu sebeple kabul olunacağınıza dâir umûdunuzu yitirmeyin!" diye anlaşılmalıdır.

Gerçekten de duâ eden kişi, bütün amellerinde korku ve ümîdi birleştirmezse duânın hakîkatine ulaşamaz. Dolayısıyla burada kullara: "Ne kadar ibâdet yapsanız da Rabbinizin hakkını ödediğinize dâir kesin bir kanaat taşımayın, bütün amellerinizde havf ve recâ (korku ve ümit) arasında olun!" buyrulmak istenmiştir.

Nitekim bu mânâ:

﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾﴾

"O kimseler ki; vermiş oldukları (zekât ve sadaka gibi) **şeyleri, kendileri gerçekten Rablerine dönücüdürler**(, o zaman ya amelleri kabul görmezse) **diye kalpleri korkarak vermektedirler."** *(Mü'minûn Sûresi:60)* âyet-i kerîmesiyle güç kazanmaktadır.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; hiçbir kul Rabbine kusursuz bir şekilde hakkıyla ibâdet etme gücüne sâhip değildir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

٤٧٣- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ»! قَالُوا: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «لَا! وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ».

473- **"Kimseyi ameli cennete girdiremez!"** buyururken işittim! Bunun üzerine sahâbe-i kirâm: "Seni de mi (girdiremez) yâ **Rasûlellâh**?" diye sorduklarında, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hayır!** (Beni de girdiremez!) **Allâh'ın beni fazl-u rahmetiyle kapla**(yarak cennete sok)**ması müstesnâ, beni bile!"** *(Buhârî, Merzâ:19, No:5349, 5/2147; Müslim, Münâfıkûn:17, No.2816, 4/2169; İbni Mâce, Zühd:20, No:4201, 2/1405; Dârimî, Rikak:24, No:2633, 2/761)* buyurdu."

Rivâyet olunduğuna göre:

٤٧٤- رُوِيَ: «أَنَّ الْمَلَائِكَةَ يَقُولُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ».

474- "Kıyâmet günü melekler: 'Biz hak ettiğin şekilde Sana ibâdet edemedik!' diyeceklerdir." *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/463)*

O hâlde her mümin hayır yaparken korkuyu elden bırakmamalı, kusur etmekten endişe duymalı ve kabul olunmayı ummalıdır.

"Semerkandî, Beğavî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İbni Cüreyc** *(Rahimehullâh)* bu makamda: "İlâhî adâletten korkarak ve fazl-u kerem umarak duâ edin!" mânâsı vermiştir.

Bu makamda şu mânâlara da yer verilmiştir:

"Nîrân (cehennem azabın)dan korkarak ve cinânı (cennetlere kavuşmayı) umarak!"

"Firâk (**Allâh-u Te'âlâ**'nın mânevî civârından uzak kalmak)tan korkarak ve telâk (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsına kavuşmayı) umarak!"

"Âkıbetten (sonunuzun nasıl olacağından) korkarak ve hidâyete kavuşmayı umarak!"

"Kurtubî ve **Se'âlibî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle insana dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'dan korku hâli üzere bulunmasını ve O'ndan ümitli olmasını, o derece ki havf ve recânın (korku ve ümîdin) kişiyi istikamet yolunda taşıyacak iki kanat gibi olmasını emretmektedir. Bu iki hâlden biri tek kalacak olsa insan helâk olur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Kullarıma haber ver ki; gerçekten Ben** (onların günahlarını bağışlayacak) **Ğafûr da;** (kendilerini analarından babalarından daha çok esirgeyen) **Rahîm de ancak Benim!**

Benim azâbım ise, gerçekten de çok acı verici azap ancak odur!" *(Hıcr Sûresi:49-50)* buyurarak, hem ümit vermiş, hem de korkutmuştur.

Peygamberlerini methederken de:

﴿ ... إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ... ﴿٩٠﴾ ﴾

"Şüphesiz ki onlar hayırlarda koşuşmakta idiler, bir de (mükâfatımıza karşı) **güçlü bir istek ve** (azâbımızdan) **büyük bir korkuyla Bize yalvarmaktaydılar."** *(Enbiyâ Sûresi:90)* buyurmuştur.

Ulemâdan ekserîsi, korkunun kişiye gâlip gelmesini tercih etmişlerdir ki bu, ihtiyat yoludur. Bu yüzden **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)* cennete en son gireceği bildirilen adamın, kendisi olmasını temennî etmiştir.

Ebû Huzeyfe'nin âzatlısı **Sâlim** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da A'râf ashâbından olmayı temennî etmiştir.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Ehl-i ilimden bâzısının beyânına göre; korku hayat boyu ümitten ağır basmalıdır, ama ölüm geldiğinde ümit gâlip gelmelidir.

Nitekim **Câbir ibni Abdillâh el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٤٧٥- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِثَلَاثَةِ أَيَّامٍ يَقُولُ: «لَا يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ».

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i vefâtından üç gün evvel:

475- **"Sizin biriniz ancak Allâh-u Azze ve Celle hakkında husn-ü zanda** (güzel düşüncede) **bulunduğu halde ölsün!"** buyururken işittim." *(Müslim, Cennet:19, no:2877/82, 4/2206; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/220)*

Mevlâ Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿... إِنَّ رَحْمَةَ اللهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾

"Şüphesiz ki Allâh'ın rahmet (ve icâbet)**i** (duâlarını vesâir amellerini güzelce yapan) **muhsin kimselere çok yakındır."** buyurarak yine kullarını ümitlendirmiştir.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; "Rahmet" kelimesinin asıl mânâsı; merhûma (rahmet edilen kişiye) iyilik yapmayı gerektiren bir rikkat (yumuşama, acıma ve incelme)dir. Bâzen bu, iyilik yapmayla sonuçlanmayan bir acıma mânâsında kullanılır, bâzen de acıma içermeyen bir iyilik yapma anlamında isti'mal edilir.

Ama bu sıfatla **Bârî Azze ve Celle** vasıflandığı zaman, burada; incelme, duyarlı olma, acıma ve yumuşama gibi mânâlardan soyutlanmış mücerred bir ihsan (iyilikte bulunma) sıfatı kastedilebilir.

Ulemâ bu hususta iki görüşe ayrılmış; bir kısmı, rahmetin; "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarına lütufta bulunması ve hayırlar ulaştırması" mânâsında olduğunu söylemişlerdir ki, buna göre rahmet, sıfât-ı ef'âldendir (**Allâh-u Te'âlâ**'nın fiil sıfatlarındandır).

Diğer bir kısmı ise, rahmetin; "Kullara hayır ve nîmet ulaştırmayı murâd etmek" anlamına geldiğini söylemişlerdir ki, bu mânâ üzere rahmet, sıfât-ı Zât'tan (**Allâh-u Te'âlâ**'nın Zâtî sıfatlarından)dır.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda; rahmetinin muhsin kullara yakın olduğunu beyân ederken, inananları kastetmiştir. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde:

"Şüphesiz **Allâh**'ın rahmeti müminlere çok yakındır, **Allâh**'a inanmayan ise müfsitlerdendir!" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/430)*

Matar el-Verrâk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh**'ın tâatına sarılarak, O'nun, vaadini yerine getirmesine sebep olun. Zîrâ O, rahmetinin muhsin kullarına gerçekten çok yakın olduğuna hükmetmiştir!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8604, 5/1501; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/430)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti, O'nun emirlerine uyan ve yasaklarını terk eden muhsin kullarını beklemektedir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ ... وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ
وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ ... ﴿١٥٧﴾ ﴾

"Benim rahmetim her şeyi kaplamıştır, ama yakında (âhirette) **Ben onu özellikle o kimseler için yaz**(ıp ayır)**acağım ki onlar** (kâfirlik ve günahlardan) **hakkıyla sakınmaktadırlar, zekâtı vermektedirler ve yine o kimseler ki kendileri** (indirdiğimiz kitaplardaki tüm) **âyetlerimize inanmaktadırlar!**

O kimseler ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak buldukları o Rasûl'e, o**(, okuma-yazma bilmeyen, ancak İlâhî tâlimle eğitilmiş olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nâmındaki) **Ümmî Nebî'ye hakkıyla uymaktadırlar."** *(A'raf Sûresi:156-157)* buyurmuştur.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cümle-i celîlede geçen: "Muhsin kimseler", **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a göre, **Allâh-u Te'âlâ**'dan korkan kimselerdir. Buna göre mânâ: "Şüphesiz **Allâh**'ın rahmeti olan cennet, **Allâh-u Te'âlâ**'dan korkanlara çok yakındır, yâni onlar ona gireceklerdir!" demektir.

Muhsin vasfı dört türlü mânâya ihtimallidir:

1) Allâh-u Te'âlâ'nın emirlerini tutup, yasaklarından kaçarak kendi nefislerine iyilik edenler,

2) Muhtaç olan yaratıklara iyilik yaparak **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahlûkatına ihsanda bulunanlar,

3) Allâh-u Te'âlâ'nın nîmetlerine karşı ihsanda bulunanlar ki, bunun mânâsı; nankörlükten sakınarak ve şükrünü edâ ederek nîmetlere sâhip olmanın hakkını vermektir,

4) Allâh-u Te'âlâ'nın birliğine inanarak (ve îman şartlarının tümünü tasdik ederek îman ve) ihsan vasfına sâhip olan muvahhidler.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmeden anlaşılan; kâfirler hakkında hiçbir rahmet ve nîmet söz konusu değildir. Çünkü bu âyet-i kerîmede rahmetin, muhsin kullara yakın olduğu belirtilmiştir. Kâfirlerde ise ne îmandan, ne de ihsandan bir eser bulunmadığından, rahmetten nasipleri olamaz.

Azâbın bağışlanması bir rahmettir, cehenneme girdikten sonra çıkmak da bir rahmettir, o halde bu rahmetlerin hiçbiri kâfirler hakkında geçerli değildir. Ama Ehl-i Sünnet'e göre; büyük günah işlemiş âsîler dahî ihsan vasfıyla muttasıftırlar. Çünkü ihsan; bütün güzel amelleri yapmak mânâsında değerlendirilemez.

Nitekim âlimlikle vasıflanan zâtın bütün ilimleri bilmesi şart değildir. Bir ilme vukûfiyyeti olana âlim denilebildiği gibi, ihsan vecihlerinden birine sahip olana da muhsin denilebilir.

Mârifet ve ikrar (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilip inanmak ve bu îmânı telaffuz etmek), ihsan türlerinin en büyüğüdür. Öyleyse ehl-i salât olan bir sâhib-i kebîre (namaz ehli bir Müslüman ne kadar büyük günah sâhibi de olsa), muhsin olmakla nitelendiği için rahmetten nasîbi vardır. **Allâh-u Te'âlâ** dilerse affeder, isterse günahı kadar veyâ dilediği miktar azap ettikten sonra cehennemden çıkarıp, rahmetine idhâl eder.

Nitekim kuşluk vakti bülûğa eren bir sabî, **Allâh-u Te'âlâ**'ya, Rasûlüne ve âhiret gününe îmân edip, tevhîd ve nübüvveti ikrar ettiği zaman, ihsan vasfına sâhip olur. Bu çocuk öğlen vaktine ulaşmadan önce ölürse, bütün ümmetin ulemâsının ittifakıyla:

﴿ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ ... ﴿٢٦﴾ ﴾

"Güzel işler yapan o kimseler için, o en güzel şey (ve en rahat olan cennet)**, bir de ziyâdesi** (olarak **Allâh**'ın cemâlini görmek) **vardır."** *(Yûnus Sûresi:26)* âyet-i kerîmesinin müjdesine dâhildir.

Hâlbuki bu şahıs, îman ve ikrardan başka hiçbir şey yapamamıştır. Çünkü sabah namazından sonra bülûğa erip, öğle namazından önce de öldüğü için, kendisine hiçbir namaz vâcip olmayan kişiye diğer ibâdetlerin vâcip olmayacağı âşikârdır. İşte sâde bir îman ve ikrar bile bu kişiyi ihsan vasfıyla mevsûf kıdığından, genel mânâda her mümin, muhsin sayılır.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin muhsinlere yakın olması şöyle anlatılmıştır:

İnsan, yaşadığı saatlerden her bir saat zarfında dünyâdan uzaklaşıp âhirete yönelme hâlindedir. Durum böyle olunca da, ölüm her an kendisine hayattan daha yakın olmaktadır.

Kendisiyle, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinden ibâret olan âhiret sevâbının arasında ölümden başka bir engel olmadığından, ölüm de insana sürekli yaklaştığı için **Allâh**'ın rahmeti muhsin kullara dâimâ yaklaşmaktadır.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kendi rahmetinin muhsinlere yakın olduğunu bildirerek, kullarının ümit tarafını tercih ettirmiş ve kabûle vesile olacak vasfın "İhsân (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi ibâdet etme)" hâli olduğuna dikkat çekmiş, bir yandan da, Kerîm ve Cevâd (iyilik sâhibi ve cömert) olan Zât'ın, bir kulunun duâsını reddetmesinin, ancak o kulun amellerinin uğursuzluğu ve ihsan vasfını terketmesi nedeniyle olacağına işâret etmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٧٦- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ فَقَالَ: ﴿ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴾ وَقَالَ: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ﴾ ». ثُمَّ ذَكَرَ « الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ يَا رَبِّ! يَا رَبِّ! وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ ».

476- **"Ey insanlar! Şüphesiz ki Allâh son derece münezzehtir** (bütün noksan sıfatlardan uzaktır), **O ancak tertemiz olan amelleri kabûl eder. Muhakkak ki Allâh peygamberlere emrettiği şeyi müminlere de emretmiştir. Nitekim O:**

"(Biz her dönemde gönderdiğimiz peygamberlere:) **'Ey Rasûller! Lezzetli ve helâl şeylerden yiyin ve sâlih bir amel işleyin! Gerçekten de Ben, sizin yapmakta olduklarınızı** (hakkıyla bilip, karşılığını verecek olan bir) **Alîm'im!'** (diye hitâp ettik.)" *(Mü'minûn Sûresi:51)* **buyurmuştur.**

Yine O:

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Sizi rızıklandırmış olduğumuz şeylerin helâl ve lezzetli olanlarından yiyin!" *(Bakara Sûresi:172)* **buyurmuştur.**

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle anlattı:

"Bir adam uzun yolculuğa çıkar, saçı-sakalı dağılmış ve toza dumana karışmış olarak: 'Yâ Rabbi! Yâ Rabbi!' diye ellerini göğe kaldırır. Oysa yediği haramdır, içtiği haramdır, giydiği haramdır, kendisi haramla beslenmiştir. İşte böyle birinin duâsı nasıl kabul edilir?" *(Müslim, Zekât:19, no:1015, 2/703; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/364)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kendi rahmetinin, her duâ edene yakın olmadığını, ancak:

٤٧٧- « اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ ».

477- **"İhsan; senin, Allâh'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir! Sen O'nu göremiyorsan da, O seni görmektedir** (diye bilmendir)**!"** *(Buhârî, İman:3, no:50, 1/27; Müslim, İman:1 no:8, 1/36; Ebû Dâvûd, Sünnet:17, no:4695, 2/635)* hadîs-i şerîfinde anlatılan ihsan vasfına sâhip olarak, zikreden ve şükreden bir dille, huzûr üzere olan tertemiz bir kalple, ümîdi ağır bastıran ve rahmet cânibini gâlip sayan bir zihniyetle duâ edenlere yakın olduğunu açıklamıştır ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ** duâların kabûlüne vesîle olacak şarta dikkat çekmiştir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٧٨- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اُدْعُوا اللهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ».

478- **"Siz Allâh'a,** (O'nun sizin duânıza) **icâbet** (edeceğin)**e yakînen inanıcı olduğunuz halde duâ edin! Bilin ki gerçekten Allâh gaflet içinde eğlenen bir kalpten hiçbir duâ kabûl etmez!"** *(Tirmizî, De'avât:66 no:3479, 5/517; Hâkim, el-Müstedrek, no:1817, 1/670-671)* buyurmuştur.

Demek ki Rabbine yalvaran kişi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun duâsını kabul edeceğine dâir inanç taşımalıdır. Çünkü duânın reddedilmesi ya kabul etme gücü bulunmamaktan veyâ duâ edilen zat iyilik vasfına sâhip olmadığından, ya da kendisine duâ edilen, duâ edenin yalvarışını bilmediğinden kaynaklanır ki, bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzak olan vasıflardır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** Alîm, Kerîm ve Kadîr'dir. Dolayısıyla O'nun duâları kabûl etmesine hiçbir engel bulunamaz!

Sehl *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

قَالَ سَهْلٌ: «مَا أَظْهَرَ عَبْدٌ فَقْرَهُ إِلَى اللهِ تَعَالَى فِي وَقْتِ الدُّعَاءِ فِي شَيْءٍ يَحِلُّ بِهِ إِلَّا قَالَ اللهُ تَعَالَى لِمَلَائِكَتِهِ لَوْلَا أَنَّهُ لَا يَحْتَمِلُ كَلَامِي لَأَجَبْتُهُ لَبَّيْكَ».

"Bir kul, başına gelen bir şey husûsunda duâ yaptığı bir anda **Allâh-u Te'âlâ**'ya ihtiyâcını açıklarsa, mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** meleklerine: **'Eğer o Benim kelâmım**(ı duymay)**a tahammül edebilseydi elbette ona <Buyur!> diye cevap verirdim** (o da bunu duyardı)**!'** buyurur." *(Rûhu'l-beyân:3/178)*

Nakledildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ısrarla duâ eden bir adama rastladığında: "Bunun isteğini vermek benim elimden gelseydi elbette hâcetini görürdüm!" deyince **Allâh-u Te'âlâ** ona:

«أَنَا أَرْحَمُ بِهِ مِنْكَ وَلَكِنَّهُ يَدْعُونِي وَلَهُ غَنَمٌ وَقَلْبُهُ فِي غَنَمِهِ وَأَنَا لَا أَقْبَلُ دَعْوَةَ عَبْدٍ قَلْبُهُ عِنْدَ غَيْرِي».

"Ben ona senden daha çok acımaktayım! Lâkin o Bana duâ ederken kalbi koyunlarındadır. Ben ise, kalbi Benden başkasının yanında olan bir kulun duâsını kabul etmem!" buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu durumu o adama anlatınca, o hemen bütün kalbiyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya yöneldi de, istediği o anda verildi.

Demek ki, duânın kabûlü için hem huzûr-u kalp, hem de **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı hüsn-ü zan sâhibi olmak gerekmektedir.

Nakledildiğine göre; saf biri vedâ tavâfı yaparken, adamın biri onunla şaka yapmak için: "Sen cehennemden beraatını **Allâh**'tan aldın mı?" dedi. O: "Hayır! Diğer insanlar aldı mı?" dedi.

Adam: "Evet!" deyince o saf kişi ağlamaya başlayarak **Hıcr**'e (Altınoluğun altına) girdi ve **Kâ'be**'nin astarına sarıldı. Uzun süre ağlamaya devâm ederek **Allâh-u Te'âlâ**'dan kendisine, cehennemden âzâd olunduğuna dâir bir yazı vermesini ısrarla istedi.

Arkadaşları ve diğer insanlar onu kınayarak: "Falan adam sana şaka yaptı!" dedilerse de, o onlara inanmayarak hâli üzere sebat etti. Birdenbire o anda üzerine Altınoluk tarafından bir kâğıt parçası düştü ki, onda cehennemden âzâd edildiği yazılıydı. Bu durumu gören o saf kişi sevince boğularak o kâğıdı insanlara göstermeye başladı.

O yazının (kudretten gelme olduğunun) nişanlarından biri de, her taraftan eşit şekilde hiç değişmeksizin okunmasıydı. Varaka alt üst edildikçe yazı da onun döndürülmesine göre değişiyordu. Böylece insanlar onun **Allâh** katından geldiğini anladılar (da, kendi hallerine ağladılar).

Denilmiştir ki: "Avâmın duâsı sözlü olur, zâhidlerin duâsı amellerle olur, âriflerin duâsı ise hallerle olur. **Allâh-u Te'âlâ** bir kulu, bir iş hakkında sözlü duâ yapmaya muvaffak kıldığı zaman, mutlaka onun duâsını kabûl etmeyi ve onun murâdını vermeyi dilemiştir ki, ona o duâyı nasip etmiştir."

Başa gelen zararın açılması için duâcı olmamak tarîkat ehli nazarında kınanmış bir davranıştır. Çünkü bu, **Allâh**'a karşı mukavemet (direnç göstermek) gibidir ve başa gelen zorlukların tahammül edilebilir cinsten (basit şeyler) olduğu iddiâsına kalkışmaktır.

Nitekim muhakkık şeyh **İbn-i Fârız** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

وَيَحْسُنُ إِظْهَارُ التَّجَلُّدِ لِلْعِدَى وَيَقْبُحُ غَيْرُ الْعَجْزِ عِنْدَ الْأَحِبَّةِ

"Düşmanlara karşı güç gösterisi güzel olur ama,
Dostların yanında acziyetten başkası çirkin olur!"

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

فَقِيرُ و خَسْتَه بَدَرْ گَاهَتْ آمَدَمْ رَحْمِي كِه جُزْ دُعَايِ تُوامْ هِيچْ نِيسْتْ دَسْتْ آوِيزْ

"Fakir ve yorgun olarak geldim dergâhına, bir rahmeyle (yâ Rab!)
Duâdan başka (Sana lâyık) **armağanım yok** (acı bana yâ Rab)**!"**

(Yâ Rab! Kerem ve ihsânına hamd olsun ki, Senin aşkının derdi sebebiyle fakir, muhtaç, yorgun ve bîçâre olduğum halde yine Senin dergâhına geldim. Bu düşkün kuluna bir rahmet nazarıyla bak. Zîrâ Senin muhabbetinden, aşkından ve derdinden başka bir armağanım yoktur. *(Konevî; Hâfız Şerhi:2/61-62)*)

Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* münâcâtında buyurmuştur ki:

خُدَايَا! اَگَرْ وَفَادَارَانْ بَتُو اُمِيدْ دَارَنْدْ، جَفَاكَارَانْ نِيزْ بَغَيْرِ تُو پَنَاهِي نَدَارَنْدْ

"(Ey yüce) **Allâh**'ım! Eğer vefâkârların (ahde vefâ edicilerin) Sana ümitleri (Senin rahmet ve mağfiretinden umutları) varsa, cefâkârların da (zâlimlerin de) Senden gayrı sığınacakları yoktur."

İmâm-ı Yâfi'î *(Kuddise Sirruhû)*nun **"ed-Dürru'n-nazîm fî havâssi'l-Kur'âni'l-azîm"** isimli eserinde zikredildiğine göre; her kim 54. âyetten îtibâren bu âyetin sonuna kadar okur da, **Allâh-u Te'âlâ**'dan uykusunu gidermesini isterse, **Allâh-u Te'âlâ** onun uykusunu giderir.

Her kim bu âyetleri, hırs âyetleri (Tevbe Sûresinin son iki ayeti) ile birlikte evi, dükkânı, eşyâsı veyâ malı üzerine okursa, **Allâh-u Te'âlâ** onu korur ve ona kifâyet eder.

Yine bu âyet-i kerîmelerin hâssalarından biri de; her kim 54. âyetten îtibâren bu âyetin sonuna kadar, gül suyu, misk ve za'feranla yazar da üzerine takarsa, insanların hilesinden, gözden ve kalp ağrısından emin olur. Bir de düşmandan ve yılandan emniyeti dâim olur. *(Sh:56-57)*

Bu âyet-i kerîmelerin diğer havâssı hakkındaki rivâyetler 54. âyet-i kerîmenin îzâhının sonunda zikredilmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlenin işârî mânâsı: "Tâatı mâsiyetle ifsat etmeyin (ibâdeti günahla bozmayın)!" demektir. Şöyle ki, en ufak bir yasak bile olsa bir günaha devâm eden kişinin bütün iyi amelleri o mâsiyetle karışık demektir.

O kişi tevbe ederek o yasaktan tamâmen sıyrılmadıkça ve iyi amellerini gizli ve açık her hâlükârda günahların bulanıklıklarından arındırmadıkça tek bir günaha bile ısrar ederken, onun haseneleri aslâ kendisi için hâlis (karışıksız) kalamaz!

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'ya korku ve tama' ile duâ etmenin mânâsı hakkında dört türlü söz vardır:

a) "Azâbından korkup sevâbını arzulayarak O'na duâ edin!"

b) "Uzaklığından korkup yakınlığını umarak O'na duâ edin!"

c) "Yüz çevirmesinden korkup yönelmesini tama' ederek O'na duâ edin!"

d) "Zât'ından korkup Zât'ını arzulayarak O'na duâ edin!"

Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin kendilerine yakın olduğu bildirilen muhsinlerin târifi hakkında şöyle buyrulmuştur: Muhsin o kişidir ki, tevhîd inancını doğrultmak için gözden geçirmiştir, nefsini yönetmeyi güzel becermiştir, farzlarını edâya iyice yönelmiştir, Müslümanlara karşı kendi şerrine yine kendi yeterli gelmiştir (de onlara bir zarar dokundurmamaya özen göstermiştir).

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre muhâlefet meydanında sürekli seğirtmemesi için; nefsin yularını bir süre dizginledikten sonra tekrar mücâhedelerini ihmâl edip, salıvererek onu arzularına tâbi olacak şekilde bırakmak, ıslahtan sonraki ifsattandır.

Yine böylece kalbi irâde evsâfı üzere (**Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdına râzı olma vasfında) tuttuktan sonra, temennî ve arzu vâdilerine salı vermek de, düzeltmeden sonra yapılan bozgunculuk sayılır.

(Herkese âit) hakları yerine getirdikten sonra haz (nefsânî arzu)lara dönmek de bu kabildendir. **Allâh-u Te'âlâ** ile birlikte O'ndan başkasını sevmeyeceğine dâir akdi kuvvetleştirdikten sonra herhangi bir yaratığın sevgisini hissetmek de böylecedir.

Allâh-u Te'âlâ'yı arayıp bulma yolunda nefsi, evlâ ve daha zor olan şeylere devâm etmeye sevk ettikten sonra, ruhsatların peşine düşmeye meyilli olmak da böylecedir.

Yine böylece her türlü nasîbi terkettiğine dâir **Allâh-u Te'âlâ** ile anlaştıktan sonra O'ndan bir makam isteme veyâ ikram bekleme hazzına düşmek de, ıslahtan sonra ifsat sayılır.

Özetle; yukarıdan aşağı herhangi bir dönüş, düzeltilmesinin ardından yeryüzünde yapılan bozgunculuktur.

"Allâh'ın rahmeti muhsinlere pek yakındır" kavl-i şerîfinde geçen muhsinler, ameli güzel olanlara da, emeli güzel olanlara da şâmildir ki; birincisi âbidler, ikincisi âsîlerdir.

Denilmiştir ki: "Muhsin kişi; kalp huzûruna sâhip olan, Rabbinden gâfil olmayan ve O'nun hakkını unutmayan kimsedir."

Yine denilmiştir ki: "Muhsin; kendisine gerekli olan hakları yerine getirmekle meşgul olan kişidir."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu havf ve tama', havf ve recâ mânâsındadır. O tadarru' ve hufye de, ihlâs ve sıdk mânâsındadır. Bunlar gönüle açılan dört nehir gibidir. Bunlar aktıkları ve açık oldukları takdirde, gönül âbâd, îman yerinde ve duâ müstecâb olur.

Eğer bu dört nehir akmasa, dursa ve kaynakları kurusa, gönül ölür, gözden gözyaşı, dilden zikir ve gönülden muhabbet kesilir, o kişiden îman gelmez ve tâat çıkmaz.

آنْ دِلْ كِه تُو دِيدِى هَمِه دِيگَرْ گُونْ شُدْ

وآنْ حَوْض پِرْ آب مَا هَمِه پُرْ خُونْ شُدْ

وَآنْ بَاغ پُرْ اَزْ نِعْمَتْ چُونْ هَامُونْ شُدْ

وَآنْ آبِ رَوَانْ زِ بَاغ مَا بِيرُونْ شُدْ

"Senin nazar ettiğin gönül bambaşka oldu,
Suyla dolu havuzumuz hep kanla doldu,
Envâ'i nîmet dolu bağımız harap oldu,
Bağımızdan akan su dışarı akar oldu."

Muhammed Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki:

٤٧٩- «اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ».

479- **"İhsân; senin, Allâh'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir, sen O'nu göremiyorsan da, şüphesiz O seni görmektedir!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/641)*

Bu hadîs-i şerîf; kalbin **Hakk**'a mülâkatına (kavuşmasına), sırrın Ğayb'a muârazasına (iç âlemin **Allâh-u Te'âlâ** ile karşılaşmasına) ve rûhun **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhedesine işâret etmektedir.

Bu haberde kulun ihlâs üzere amel etmesine, uzun emellere düşmemesine, "Belâ (evet)" ahdine ve mîsâk günü edilen kabûle vefâ göstermeye teşvik vardır.

O **Celle Celâlühû** tecellî edip de sana görünürse, artık gönlünü sâdece O'na bağla ve O'ndan başkasını nefyet, amelinde ihlâslı ol ve ahvâlinde sâdık ol.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce **Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurdu ki: O'nu gören göz başkasına bakmaya nasıl kalkışır? O'nunla sohbet eden bir ruh toprak ve suyla artık ne kadar uyum içinde olabilir?

Hazret-i **Cenâb-ı Hakk**'ın huzûrunda müşâhedeye alışmış biri, hicâb ve perdelerin engelleyici zilletine nasıl tahammül edebilir? Bir vâli, ömrünü kendi şehrinde, sanki gurbetteymiş gibi ne kadar sürdürebilir?

(كَأَنَّكَ تَرَاهُ) "Sanki O'nu görüyormuşsun gibi" ifâde-i nebeviyyesi, **Hakk Te'âlâ**'nın görülecek olduğuna işârettir.

(فَإِنَّهُ يَرَاكَ) "Şüphesiz O seni görmektedir" cümle-i nebeviyyesi ise **Hakk Te'âlâ**'nın gözcülüğüne işârettir.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce **Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurdu ki: **Allâh-u Te'âlâ**'nın gözcülüğünün heybeti olduktan sonra, inkârcıların kınamasından ne korku var!

Toprak ve sudan yaratılmış olan insana değil, Ma'bûd olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya hizmet etmeye çalış! Zîrâ **Hakk Te'âlâ**'nın muttali' olmasının heybeti sel gibidir, insanın beğenmesi ise kuru çer çöptür.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** Kendisiyle kalpler arasında vâsıtaları kaldırarak onları ıslah ettikten sonra siz kalp toprağında bozgunculuk yapmayın!" şeklindedir.

Çünkü kalplerin fesâdı (bozulması) **Hakk Te'âlâ**'dan başkalarını görmektedir. Kalplerin salâhı (düzelmesi) ise **Hakk Te'âlâ**'yı görmektedir.

"Korku ve tama' ile O'na duâda bulunun! Şüphesiz Allâh'ın rahmeti muhsinlere pek yakındır!" kavl-i şerîfinin mânâsı ise: "O'ndan ayrı düşmekten korkarak ve O'nun özel seçimine mazhar olmayı umarak O'na duâ edin! Temennî edilen her şeyi cömertçe vermeyi gerektiren rahmet-i İlâhiyye, bütün ibâdetlerde **Allâh-u Te'âlâ**'yı gören ve O'ndan bir şey arzuladıkları için değil de, O'nu arzuladıkları için O'na ibâdet eden muhsin kullara çok yakındır!"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlenin işârî mânâsı şöyledir: "**Allâh** beden toprağını birtakım isti'dâtlarla bezeyerek ıslah ettikten sonra siz orada fesat çıkarmayın ve O'na hem korkuyla hem de ümitle duâ edin ki; celâl ve cemâl sıfatlarından birinin ihmâli gerekmesin!"

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Bütün peygamberlerin, ifsâdı yasaklamak için gönderildiği:

﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ
قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾﴾

Medyen (ahâlisin)**e de** (nesep yönünden) **kardeşleri** (olan) **Şu'ayb'ı** (gönderdik)**! O** (onlara nasîhat etmek üzere) **dedi ki: "Ey kavmim!** (Yalnızca) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!**

Gerçekten (benim nübüvvetimin doğruluğuna dâir) **Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir. Artık ölçü ve tartıyı tamamlayın ve insanlara** (hakları olan mallarını ve) **eşyâlarını noksan etmeyin!** (Peygamberler vâsıtasıyla) **ıslah edilişinden sonra yer**(yüzün)**de** (kâfirlik ve zâlimlik yaparak) **fesat da çıkarmayın!**

İşte size! Bu(nlar, dünyâ menfaatiniz bakımından da, âhirette rahat etmeniz yönünden de) **sizin için daha iyidir! Eğer** (benim sözlerime) **îmân eden kimseler olduysanız**(, bu böyledir. Zâten îman şartı yerine getirilmeksizin hiçbir amel fayda vermez)**!** *(A'râf Sûresi:85)*

Duâ yaparken korku ve ümit arasında bulunmak:

﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾﴾

(O dostlarımızın) **yanları** (teheccüd namazı kılmak için) **yataklar**(ın)**dan uzaklaşır.** (Onlar ibâdetleri reddolunur) **korku**(su)**yla ve** (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetine nâil olma) **umûd**(uy)**la Rablerine yalvarırlar. Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de** (hayır yollarına) **infakta bulunurlar.** *(Secde Sûresi:16)*

﴿وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ
حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ
فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (57)

(وَهُوَ) **O,** yâni; **Allâh-u Te'âlâ,** kimdir? (الَّذِي) **öyle bir Zat'tır ki,** (يُرْسِلُ) **gönderir,** neyi? (الرِّيَاحَ) **rüzgârları,** ne oldukları halde? (بُشْرًا) **müjdeciler oldukları halde,** nerede müjdeci? (بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ) **rahmetinin iki eli arasında,** yâni; yağmurun önünde, (حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ) **netîcede az saydığında,** yâni; o rüzgârlar hafif görüp yüklendiğinde, neyi? (سَحَابًا) **bulutları,** öyle bulutlar ki, (ثِقَالًا) **ağır ağır,** (سُقْنَا) **sevkederiz,** neyi? (هُ) **onu,** yâni; bulutları ulaştırırız, nereye? (لِبَلَدٍ) **bir memlekete,** öyle memleket ki, (مَيِّتٍ) **ölü,** yâni; o bulutları, kuraklıktan ölmüş toprakları diriltmek için göndeririz de,

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (بُشْرًا) kelimesi (نَذِيرَةً) ve (نُذُرْ) kelimeleri gibi (بَشِيرَةً) kelimesinin cemîsi olup (رِيَاحَ) kelimesinden hâl olmak üzere mensûbtur.

2- (بَيْنَ يَدَيْ) kelimesi, (بُشْرًا) kelimesinin zarfıdır. (يُرْسِلُ) fiilinin zarfı da olabilir.

3- (حَتَّى) harfi, (يُرْسِلُ) fiilinin gâyesidir.

4- (أَقَلَّ) fiili (قِلَّةٌ) maddesinden alınma olup, "Azımsama" anlamındadır. Bir şeyi kolaylıkla taşıyan onu az ve hafif saydığından (حَمَلَ) mânâsında kullanılmıştır.

Deve kolayca taşıdığı için testiye de (قُلَّةٌ) denmiş, rukû ve secdede karnı dizden ayrı tutmaya da bu anlamda (إِقْلَالُ الْبَطْنِ) tâbiri kullanılmıştır.

5- (سَحَابٌ) kelimesi müzekker de müennes de olabileceğinden (ثِقَالٌ) kelimesi müennes olması îtibârıyla ona sıfat düşmüş, (سُقْنَاهُ) kelimesinin zamîri ise ona müzekker olması îtibârıyla râci' olmuştur.

6- (لِبَلَدٍ) kelimesindeki (لَ) harfi, **Zemahşerî** *(Rahimehullah)*a göre illet içinse de, **Ebû Hayyân** *(Rahimehullah)*ın tercihine göre teblîğ lâmıdır.

Zîrâ ta'lîl için olması hâlinde, bulutların ölü toprağı diriltmek için sevki anlaşılırsa da, oraya ulaşıp ulaşmadıkları mânâsı çıkmaz. Hattâ bâzen bir şey gönderildiği gâyenin dışında bir yere ulaşabilir. Ama tebliğ için kabul edilmesi durumunda oraya ulaşmış olduğu anlaşılır.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(فَأَنْزَلْنَا) **indiririz,** ne sebebiyle? (بِهِ) **onun** (bulutun) **sebebiyle,** neyi? (الْمَاءَ) **suyu,** (فَأَخْرَجْنَا) **çıkarırız,** ne sebebiyle? (بِهِ) **onun sebebiyle** (bulutun sevkiyle hâsıl olan suyla), neleri çıkarırız? (مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ) **her türlü meyveyi,** (كَذٰلِكَ) **işte böylece,** yâni; meyveleri çıkardığımız gibi, (نُخْرِجُ) **çıkaracağız,** neyi? (الْمَوْتَى) **ölüleri,** (لَعَلَّكُمْ) **ola ki siz,** (تَذَكَّرُونَ) **iyice düşünürsünüz.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (بِهِ) zamîri (سَحَابْ) kelimesine râci' olması durumunda (بَا) harfinde iki görüş vardır:

a) Sebebiyye olmasına göre mânâ zâhirdir.

b) (مِنْ) mânâsında olmasına göre takdîr: (فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّحَابِ الْمَاءَ) şeklinde olur.

2- En yakınında zikredilmiş olan (بَلَدْ) kelimesine râci' olması durumunda (بَا)nın zarfiyet için olması kaçınılmaz olur ki takdîr: (أَنْزَلْنَا فِي ذٰلِكَ الْبَلَدِ الْمَاءَ) şeklindedir. **Ebû Hayyân** *(Rahimehullah)* bu görüşü zâhir bulmuştur.

3- İkinci (بِهِ) zamîrindeki ihtilâf gerideki gibidir. Ancak daha güzel bir görüş ziyâde edilmiştir ki o da, (مَاءْ) kelimesine âidiyyetidir.

4- (كَذٰلِكَ) mahzûf bir mef'ûlü mutlak'ın na'tidir, takdîr: (نُخْرِجُ الْمَوْتَى إِخْرَاجًا كَإِخْرَاجِنَا هٰذِهِ الثَّمَرَاتِ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ancak O'dur O Zât ki; rahmetinin (eseri olan yağmurun) **önünde müjdeciler olarak rüzgârları göndermektedir. Bilâhare o** (rüzgârlar), (tonlarca suyla yüklü) **ağır ağır bulutları azımsayarak taşıdığında Biz o** (su bulutu)**nu** (kuraklıktan) **ölmüş bir beldeye sevk eder ve oraya suyu indiririz de, onun sebebiyle ürünlerin hepsinden çıkarırız.**

İşte sana! (Ölü toprağı dirilttiğimiz gibi) **ölüleri de böylece** (kabirlerinden) **çıkaracağız. Tâ ki siz iyice düşünesiniz** (de, dirilmeye gerçekten îmân edesiniz diye bu âyetleri size açıklıyoruz)**!**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Taberî, İbni Ebî Hâtim ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**, İlâhî delilleri ve âlem-i ulvîde bulunan gökler, ay, güneş ve yıldızlar gibi, ilminin ve kudretinin mükemmelliğini gösteren delilleri zikrettikten sonra, âlem-i süflîde bulunan diğer delilleri peşisıra getirmiştir.

Şu bilinmelidir ki; bu âlemin halleri; üst cihetteki eserler, mâdenler, bitkiler ve canlılar olmak üzere dört noktada değerlendirilir. Rüzgârlar, bulutlar ve yağmurlar da ulvî eserler cümlesindendir. Bitkilerin halleri yağmurların yağmasına bağlıdır, işte bu âyet-i kerîmede bu anlatılmaktadır.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmelerde Kadir, Âlim, Hakîm ve Rahîm olan bir İlâhın varlığına deliller açıkladıktan sonra, haşr, neşr, ba's (diriltilip mahşere çıkartılma) ve kıyâmetle ilgili bilgilerin doğruluğuna delâlet eden delilleri bu âyet-i kerîmede açıklayarak mebde' ve me'âd husûsunda ihtiyaç duyulan bütün delilleri bu âyet-i kerîmelerinde bir araya getirmiştir.

Âyet-i celîlenin ilk cümlesinde **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ ... ﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; rüzgârları göndermektedir." buyurarak, rüzgârları yoktan yaratanın ve salıverenin ancak Kendisi olduğunu açıklamıştır.

Felsefecilerin, rüzgârın mâhiyeti hakkında farklı ve çelişkili beyanları varsa da, bir Müslümanın bilmesi gereken şudur ki; rüzgâr, hareket hâlinde olan bir hava dalgasıdır. Rüzgârın hareketi kendiliğinden değildir, kendi zâtının gerektirdiği başka sebeplerle de değildir. Aksi takdirde rüzgârın var olduğu sürece hareketinin de devâm etmesi gerekir ki, bunun böyle olmadığı âşikârdır.

O halde rüzgâra bu hareketi verenin, her istediğini yapmakta serbest olan bir **Fâ'il-i Muhtâr** olduğu meydana çıkmıştır.

Yine böylece, havanın tabiatı tek bir tabiat iken, feleklerin, yıldızların ve tabiatların, rüzgârın her bir parçasına nispeti eşitken, rüzgârın bâzı parçalarının sağa, bâzı parçalarının sola gitmeye tahassus etmesi ancak bir **Fâ'il-i Muhtâr**'ın tahsîsiyle olabilir.

Meşâyıhtan biri şöyle buyurmuştur: "Geminin düzgün seyretmesi husûsunda rüzgâra güvenme, çünkü bu, tevhîd-i ef'âl (bütün fiilleri yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'yı birleme) konusunda bir nevi şirk, aynı zamanda işlerin gerçek yüzlerini bilmemek olur.

Her kime bu âlemin yönetimi gerçek yüzüyle inkişâf ederse, işte o kişi bilir ki; rüzgâr kendi başına hareket edemez, bilakis onu hareket ettiren bir muharrik vardır, o muharrikin de bir hareket ettiricisi vardır.

Nihâyet bu, ilk muharrike kadar varır ki, O'nu hiçbir hareket ettiren mevcut olmadığı gibi, O Kendi Kendine de hareket etmez. Bilakis O, hareket etmekten ve ona benzer (sonradan olma belirtisi olan) bütün sıfatlardan münezzehtir."

Bu âyet-i kerîmede olduğu gibi, **Kur'ân-ı Kerîm**'de cemî olarak (اَلرِّيَاحُ) "Rüzgârlar" diye geçen ifâdeler, rahmet rüzgârlarından bahsetmektedir. Müfred olarak (اَلرِّيحُ) "Rüzgâr" diye zikredilenler ise azap içindir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8606, 5/1502)*

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Her ne zaman bir rüzgâr estiyse, mutlaka **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dizleri üstüne çökerek:

٤٨٠- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «مَا هَبَّتْ رِيحٌ قَطُّ إِلَّا جَثَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَقَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَلَا تَجْعَلْهَا عَذَابًا، اَللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيَاحًا وَلَا تَجْعَلْهَا رِيحًا».

480- **'Ey Allâh! Bunu rahmet yap, azap yapma! Ey Allâh! Sen bunu rüzgârlar yap, rüzgâr yapma!'** derdi. Vallâhi bunun tefsîri **Allâh**'ın kitabında mevcuttur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا ... ﴿١٦﴾ ﴾

"Bu sebeple Biz onlar üzerine dondurucu soğuk bir rüzgâr gönderdik." *(Fussilet Sûresi:16)*,

﴿ ... أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ ﴾

"(Hûd *(Aleyhisselâm)*ı inkâr eden Âd toplumunun) **üzerlerine o** (hayırsız ve bereketsiz olan, ne bir yağmur, ne de bir aşlama faydası sağlamayan) **kısır rüzgârı salıverdik!"** *(Zâriyât Sûresi:41)* âyet-i kerîmelerinde, "Rüzgâr" tâbirini kullanmış;

﴿ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ ... ﴿٢٢﴾ ﴾

"Biz rüzgârları, (yağmur yüklü bulutları) **taşıyıcılar hâlinde/** *(ağaçları)* ***aşılayıcılar olarak/*** **gönderdik."** *(Hıcr Sûresi:22)* kavl-i şerîfiyle,

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ ... ﴿٤٦﴾ ﴾

"O (kuzey ve güney rüzgârlarıyla, güneydoğudan esen sabâ) **rüzgârları**(nı, yağmuru) **müjdeleyiciler olarak salıvermesi de O'nun** (varlığının, birliğinin ve üstün kudretinin nişân ve) **âyetlerindendir."** *(Rûm Sûresi:46)* âyet-i kerîmesinde "Rüzgârlar" tâbirini kullanmıştır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/116-117)*

Gerçi bu kaide ekserîdir, genel değildir, zîrâ bâzen (اَلرِّيحُ) kelimesi hayra da, şerre de kullanılabilir. Nitekim **Übeyy ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٨١- عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَسُبُّوا الرِّيحَ فَإِذَا رَأَيْتُمْ مَا تَكْرَهُونَ فَقُولُوا اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ هٰذِهِ الرِّيحِ وَخَيْرِ مَا فِيهَا وَخَيْرِ مَا أُمِرَتْ بِهِ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هٰذِهِ الرِّيحِ وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا أُمِرَتْ بِهِ».

481- **"Rüzgâra sövmeyin! İstemediğiniz bir şey gördüğünüz zaman: 'Ey Allâh! Biz Senden bu rüzgârın hayrını, içinde bulunan şeylerin hayrını ve kendisiyle emrolunduğu şeylerin hayrını isteriz. Bu rüzgârın şerrinden, onda bulunanların şerrinden ve o neyle emrolunduysa onların da şerrinden Sana sığınırız!' deyin!"** *(Tirmizî, Fiten:65, no:2252, 4/521)*

Rüzgârda büyük bir kuvvet ve birçok âyetler bulunmaktadır. Bunlar farklı şekillerde îzah edilebilir:

1) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre: "Rüzgâr ve su, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ordularından birer ordudurlar. Rüzgâr ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın en büyük ordusudur!" *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:843, 4/1336-1337; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/111)*

İşte bu nedenledir ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, rüzgâr ve gök gürültüsü sesini işittiği zaman duâda bulunurdu.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Her ne zaman bir rüzgâr estiyse, mutlaka **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dizleri üstüne çökerek:

٤٨٢- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: مَا هَبَّتْ رِيحٌ قَطُّ إِلَّا جَثَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَقَالَ: « اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَلَا تَجْعَلْهَا عَذَابًا».

482- **'Ey Allâh! Bunu rahmet yap, azap yapma!'** derdi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/399)*

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gök gürültüsü ve yıldırımların sesini işittiği zaman:

٤٨٣- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا سَمِعَ صَوْتَ الرَّعْدِ وَالصَّوَاعِقِ قَالَ: « اَللّٰهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذٰلِكَ».

483- **"Ey Allâh! Bizi gazabınla öldürme, azâbınla da helâk etme, bun**(larla karşılaşma)**dan önce bize âfiyet ver!"** derdi. *(Tirmizî, De'avât:50, no:3450, 5/503)*

2) Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Rüzgâr, insanlardan üç gün engellenecek olsa, elbette yerle gök arası kokuşur!" *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:817, 4/1318; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/115)*

Bâzı eserlerde nakledildiğine göre: "**Allâh-u Te'âlâ** âlemi yaratmış ve onu havayla doldurmuştur. Eğer havayı bir an tutacak olsa elbetteki gökle yer arası kokar!" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/216)*

Bu rivâyetten anlaşıldığı üzere; rüzgâr **Allâh-u Te'âlâ**'nın en büyük rahmetlerindendir.

3) Rüzgâr gözle görülemeyecek kadar latîf olduğu halde, büyük ağaçları yerinden sökecek kadar, dağları devirecek kadar ve denizleri dalgalandıracak kadar güçlüdür.

4) Rüzgârlar suyla yüklü ağır bulutları taşırlar. O büyük bulutlar havada muaallak vaziyette durur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** rüzgârların onları şiddetli bir tahrikle sallamasını hikmetiyle tedbir etmiştir. Rüzgârlarda bulunan bu şiddetli hareketlerde birçok faydalar bulunmaktadır:

a) Yağmur dolu kesif bulutun parçaları ancak bu rüzgârların şiddetli esmesi sebebiyle birbirine eklenir, kümelenir ve böylece bulut bir araya gelir.

b) Rüzgârların sağa sola doğru esip savurması sebebiyle, su parçalarının yere düşmesi (bulutun akıta akıta gitmesi) engellenir de, böylece bulut havada asılı kalır.

c) Rüzgârların hareketleri sebebiyle bulutlar bir yerden diğer bir yere sevkolur ki, gittiği yer, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, halkının yağmura ihtiyâcı olduğunu ve ondan yararlanacaklarını bildiği yerdir.

d) Rüzgârların hareketleri bâzen bulutun parçalarını birleştirici olduğu gibi, bâzen de bulutun cüzlerini dağıtarak faydalı olur.

5) Rüzgârlar bâzen ekinleri ve ağaçları güçlendirip onların neşv-ü nemâ bulmasına sebep olurlar ki bunlara aşlayıcı rüzgârlar denir. Güzün olduğu gibi bâzen de ekinlerin gücünü iptal edici olurlar.

6) Rüzgârlar bâzen hoş esip insan bedenine uyumlu olurlar, bâzen de semûm gibi çok şiddetli harâret nedeniyle veyâ güçlü bir soğuk sebebiyle helâk edici olurlar.

7) Rüzgârlar bâzen doğudan, bâzen batıdan, kâh kuzeyden, kâh güneyden eserler. Bâzıları rüzgârları bu dört cihete hasretmişlerse de bu doğru değildir. Çünkü rüzgârlar âlemin her bir tarafından esmektedirler. Bunun için bir zabıt söz konusu değildir.

8) Bâzen rüzgârlar yerin altından doğru yükselirler. Nitekim gemide gidenler, denizin dibinden üzerine doğru vuran rüzgârlar sebebiyle denizde büyük bir çalkantı görürler. Bâzen rüzgârların esmesi denizin yüzeyinde olur, bâzen de rüzgâr üst cihetten iner. Rüzgârların bu şekilde ihtilâf edişinde de çok acâyip sırlar vardır.

9) İbni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre sekiz çeşit rüzgâr vardır, bunların dördü rahmettir, dördüyse azaptır:

Rahmet olanlar; nâşirât, mübeşşirât, mürselât ve zâriyâttır.

Azâb olanlardan; akîm ile sarsar karadadır, âsıf ile kasıf ise denizdedir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/111-112; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:798, 4/1305)*

10) Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Rüzgârlar **Kâ'be**'ye göre ayarlanmıştır, bunu anlamak istiyorsan sırtını **Kâ'be**'nin kapısına yasla, solundan esen şemâldir. O, Hıcr (Hatîm) tarafından gelir, sağından; **Hacer-i Esved** tarafından gelen cenûbdur, tam karşına düşen sabâdır ki o, **Kâ'be**'nin kapısına doğru eser. Debûr ise **Kâ'be**'nin arkasından doğru esendir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/112)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٨٤- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ».

484- **"Ben (Hendek günü) sabâ rüzgârıyla yardım olundum, Âd kavmi de debûr rüzgârıyla helâk edildi!"** *(Buhârî, İstiska:25, no:988, 1/350; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/115)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٨٥- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْجَنُوبُ مِنْ رِيحِ الْجَنَّةِ».

485- **"Cenûb (rüzgârı) cennet rüzgârındandır!"** *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:799, 4/1305; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/113; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/115)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٨٦- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رِيحُ الْجَنُوبِ مِنَ الْجَنَّةِ وَهِيَ مِنَ اللَّوَاقِحِ وَفِيهَا مَنَافِعُ لِلنَّاسِ، وَالشَّمَالُ مِنَ النَّارِ تَخْرُجُ فَتَمُرُّ بِالْجَنَّةِ، فَتُصِيبُهَا نَفْحَةٌ مِنَ الْجَنَّةِ فَبَرْدُهَا مِنْ ذٰلِكَ».

486- **"Cenûb rüzgârı cennettendir. O rüzgâr aşılayıcılardandır. Onda insanlar için çok menfaatler vardır. Şemâl rüzgârı cehennemden çıkar, cennete uğrar da ona cennetten bir esinti vurur, işte serinliği ondandır!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/113-114; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:800, 4/1305-1306)*

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٨٧- عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ خَلَقَ فِي الْجَنَّةِ رِيحًا بَعْدَ الرِّيحِ بِسَبْعِ سِنِينَ مِنْ دُونِهَا بَابٌ مُغْلَقٌ، وَإِنَّمَا يَأْتِيكُمُ الرِّيحُ مِنْ خَلَلِ ذٰلِكَ الْبَابِ، وَلَوْ فُتِحَ ذٰلِكَ الْبَابُ لَأَذْرَتْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، وَهِيَ عِنْدَ اللهِ الْأَزْيَبُ وَعِنْدَكُمُ الْجَنُوبُ».

487- **"Şüphesiz Allâh cennette bir rüzgârın ardından yedi sene sonra diğer bir rüzgâr yaratmıştır, onun ardında da kilitli bir kapı vardır, işte rüzgâr size o kapının aralığından gelmektedir. Eğer o kapı açılacak olsa elbette gökle yer arasını tozutur! Allâh indinde o rüzgârın adı ezyebdir, size göre cenûbdur!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/114; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:845, 4/1338)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Cenûb rüzgârı ne zaman eserse mutlaka bir vâdi sel olup akar, siz bunu ister görün, ister görmeyin!" *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:850, 4/1341; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/114)*

Kays ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Şemâl rüzgârı yeryüzünün tuzudur, şemâl olmasa elbette yeryüzü kokuşur!" *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:844, 4/1337; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/114-115)*

İşte havanın tabiatı birken; tabiatların, yıldızların ve feleklerin tesirleri de eşitken, rüzgârların sıfatlarında bulunan bunca ihtilâf, bütün bunların, her istediğini yapan **Fâ'il-i Muhtâr Sübhânehû ve Te'âlâ**'nın tedbiri (yönetimi) ile meydana geldiğini ifâde etmektedirler.

Rüzgârların isimleri, yönleri ve tesirleriyle alâkalı diğer hadîs-i şerîf ve rivâyetler, **"ed-Dürru'l-mensûr Tefsîri"**nde Bakara Sûresinin 164. âyet-i kerîmesinde zikredilmiştir. Meraklıları o bahsi mütâlaa edebilir!

11) Rüzgâr hakkında söylenecek çok şey varsa da, bizleri ilgilendiren en önemli yönü, rüzgârın aleyhine konuşmamak ve hayrını isteyip, şerrinden sakınmaktır. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٤٨٨- عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَخَذَتِ النَّاسَ الرِّيحُ بِطَرِيقِ مَكَّةَ فَاشْتَدَّتْ عَلَيْهِمْ فَقَالَ عُمَرُ لِمَنْ حَوْلَهُ: مَا الرِّيحُ؟ فَلَمْ يَرْجِعُوا إِلَيْهِ شَيْئًا فَبَلَغَنِى الَّذِى سَأَلَ عَنْهُ فَاسْتَحْفَثْتُ رَاحِلَتِى حَتَّى أَدْرَكْتُهُ فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! أُخْبِرْتُ أَنَّكَ سَأَلْتَ عَنِ الرِّيحِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَلرِّيحُ مِنْ رَوْحِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ تَأْتِى بِالرَّحْمَةِ وَتَأْتِى بِالْعَذَابِ فَلَا تَسُبُّوهَا وَسَلُوا اللهَ مِنْ خَيْرِهَا وَعُوذُوا بِهِ مِنْ شَرِّهَا».

488- "**Mekke** yolunda insanları bir fırtına yakaladı ve bu onlara çok zor gelmeye başladı. O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* etrafındakilere: **'Bu rüzgâr neyin nesidir?** (Bunun hakkında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bir şey duymuş olan var mıdır?)' diye sordu. İnsanlar ona bir cevap veremediler.

Onun bunu sorduğu bana ulaşınca bineğimi koşturarak ona yetiştim ve: 'Ey müminlerin emîri! Haber aldığıma göre sen rüzgârdan sormuşsun. Ben, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

"Rüzgâr, Allâh'ın ravhındandır (Allâh-u Te'âlâ'nın emriyle gelen yaratıklardandır)**; bâzen rahmet getirir, bâzen de azap getirir. O halde sakın ona sövüp saymayın, Allâh'tan onun hayrını isteyin ve onun şerrinden Allâh'a sığının!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:10714, 16/417; Ebû Dâvûd, Edep:113, no:5097, 2/747; Hâşiyetü's-Sindî alâ İbni Mâce, Edeb:29, no:3727, 4/216; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:811, 4/1313)* buyururken işittim.' dedim."

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şiddetli kasırga olduğunda: "Şiddetle (yüksek sesle ve çokça) tekbîr getirin. Çünkü o, rüzgârı gidericidir!" derdi. *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:837, 4/1333-1334; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/117)*

Mevlâ Te'âlâ bu âyet-i kerîmede:

﴿... بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِ ...﴾

"Rahmetinin (eseri olan yağmurun) **önünde müjdeciler halinde"** buyurarak, rüzgârları yağmurun öncesinde gönderdiğini açıklamıştır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle ile "Rüzgârların bâzen rahmet, bâzen azap getirdiği"ni açıklayan hadîs-i şerîf arasında bir çelişki yoktur.

Çünkü bu âyette **Allâh-u Te'âlâ**'nın, rüzgârları mutlaka yağmur öncesinde gönderdiği açıklanmamıştır. Ancak yağmur öncesinde de rüzgârları gönderdiği belirtilmiştir ki, rüzgârla azap nâdir olduğundan, burada rüzgârın ekseriyetle rahmet müjdecisi olduğu konu edilerek, gâlip olan zikredilmiştir.

Rüzgârların yağmur önünde salıverilmesi şöyle îzah edilmiştir:

"Sabâ rüzgârı, bulutları harekete geçirir, şemâl rüzgârı bulutun parçalarını toplar, cenûb rüzgârı bulutu akıtıp yağdırır, debûr rüzgârı ise onu dağıtır."

Âyet: 57

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede rahmetinin öncüsü olarak müjdeci rüzgârlar gönderdiğini bildirmektedir ki bunlar dört tânedir; geceyle gündüzün eşit olduğu zamanlarda doğudan esen sabâ rüzgârı bulutları harekete geçirir, kutup tarafından esen kuzey rüzgârı bulutları bir araya getirir, güney rüzgârı olan cenûb, bulutları sağarcasına sıkar, batıdan esen debûr rüzgârı da bulutları dağıtır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre; "**Allâh-u Te'âlâ** rüzgârları gönderir, onlar da bulutları yüklenir, bir adam deveyi ve koyunu sağdığı gibi, rüzgârlar bulutları sağarak onlardan su indirir."

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada biri: "Bâzen biz rüzgârlar olmadan da yağmur yağdığını görmekteyiz!" diyebilir. Buna cevâben deriz ki:

"Zâten bu âyet-i kerîme her zaman yağmurdan önce rüzgâr bulunduğu gibi bir ifâde içermemektedir. Ayrıca biz farketmesek de (yukarıda bulutların yanında) öncü rüzgârlar bulunabilir."

Mevlâ Te'âlâ daha sonra olanları beyân etmek üzere:

﴿ ... حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ... ﴾

"Bilâhare o (rüzgârlar), (tonlarca suyla yüklü) **ağır ağır bulutları azımsayarak taşıdığında Biz o** (su bulutu)**nu** (kuraklıktan) **ölmüş bir beldeye sevk eder ve oraya suyu indiririz de, onun sebebiyle ürünlerin hepsinden çıkarırız."** buyurarak, rüzgârların, tonlarca su yüklü ağır bulutları hafife alırcasına kolaylıkla taşıdığını beyân etmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede bulutların ağırlığından bahsedilmesi, onların taşıdıkları suyun çokluğundan dolayı ağırlaşarak yere yakın olmalarına işâret etmektedir ki, **Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl** *(Rahimehullâh)* bu mânâda ne güzel söylemiştir:

وَأَسْلَمْتُ وَجْهِي لِمَنْ أَسْلَمَتْ لَهُ الْمُزْنُ تَحْمِلُ عَذْبًا زُلَالًا

وَأَسْلَمْتُ وَجْهِي لِمَنْ أَسْلَمَتْ لَهُ الْأَرْضُ تَحْمِلُ صَخْرًا ثِقَالًا

"Ben kendimi O Zât'a teslim ettim ki,
Tatlı suları taşıyan bulutlar da O'na teslim olmuştur.
Ben kendimi teslim ettim O Zât'a ki,
Ağır kayaları taşıyan toprak da O'na teslim olmuştur!"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cümle-i celîlede geçen: "Ölü belde"den maksat; kendisine yağmur düşmediği için hiçbir yeşillik bitirmeyen kuru topraktır.

Nitekim:

﴿ وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ ﴾

"O (kupkuru bir şekilde bulunan) **ölü toprak onlar**(ın, ölüleri diriltece-ğimize kolayca inanabilmeleri) **için büyük bir âyettir.**

(Gördükleri üzere) **onu Biz** (yağmurla) **dirilttik ve ondan** (buğday, arpa ve pirinç gibi) **tâneler çıkardık da, on**(lar)**dan** (mâmul ürünlerden) **yemektedirler!"** *(Yâsîn Sûresi:33)* âyet-i kerîmesi de bu mânâyı îzah etmektedir.

(لِبَلَدٍ) lafzındaki (لِ) harfi, tâ'lîliyye olarak (illet beyân etmek üzere getirilmiş) kabul edilirse mânâ: "Biz bulutu ölü toprağın sulanması ve canlanması için oraya sevkederiz!" demek olur. Ama **"Bahru'l-muhît"** sâhibinin tercihi üzere; (لِ) harfi, teblîğ için kabul edilirse mânâ: "Biz bulutu ölü beldeye ulaştırana kadar sevkederiz!" şeklinde anlaşılır.

Burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin yakınlığı ve lütfunun izhârı mevzubahis olduğundan, insanların istikrar mahalli (yerleşim yeri) olan husûsî bir toprak anlamındaki "Belde" tâbiri tercih edilmiştir.

Yâsîn-i şerîfte ise, dirilmeye delâlet eden büyük âyetlerin açıklanması kastedildiğinden orada umûmî lafızlar kullanılarak:

﴿وَآيَةٌ لَّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ ... ﴿٣٣﴾﴾

"O (kupkuru bir şekilde bulunan) **ölü toprak onlar**(ın, ölüleri diriltece-ğimize kolayca inanabilmeleri) **için büyük bir âyettir."** *(Yâsîn Sûresi:33)*,

﴿وَآيَةٌ لَّهُمُ اللَّيْلُ ... ﴿٣٧﴾﴾

"Gece de onlar(ın **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretini anlamaları) **için büyük bir âyettir."** *(Yâsîn Sûresi:37)*,

﴿وَآيَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ ... ﴿٤١﴾﴾

"Yine onlar(ın yüce nîmetlerimizi takdir etmeleri) **için büyük bir âyet de, gerçekten Bizim onların** (ticâret için uzak yerlere yolladıkları ve yolculukta yanlarına aldıkları) **çocuklarını** (ve eşlerini,) **o** (insanlarla, hayvanlarla ve tonlarca eşyâ ile) **doldurulan gemide taşıtmamızdır."** *(Yâsîn Sûresi:41)* buyrulmuştur.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle anlatmıştır: **Allâh-u Te'âlâ** rüzgârları gönderir, onlar doğuyla batı arasından; gökle yerin birleştiği uçtan bulutları getirip oradan çıkarırlar, sonra onu yayarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediği şekilde göğe döşerler. Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** gök kapılarını açar da, su buluta akar, bunun ardından bulut yağdırmaya başlar. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/254; İbni Ebî Hâtim, no:8605, 5/1501)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*: "Hiçbir yağmur, ölçüsüz tartısız inmez!" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8610, 5/1502)*

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** yedinci kat gökten suyu indirir, onun bir damlası buluta bir deve büyüklüğünde düşer." *(İbni Ebî Hâtim, no:8611, 5/1502)*

Hâlid ibni Yezîd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Yağmurun bir kısmı göktendir, bir kısmı da (buharlaşma yoluyla) bulutun denizden çektiğidir. Gök gürültüsü ve şimşek onu tatlandırmaktadır. Denizden alınan yağmurdan bitki olmaz, nebat ancak gökten gelen yağmurdandır." *(İbni Ebî Hâtim, no:8612, 5/1502)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede bütün ürünlerin su sebebiyle çıkarıldığı beyân edilmiştir ki buna göre **Allâh-u Te'âlâ** bütün mahsulleri su vâsıtasıyla yaratmaktadır.

İlm-i kelâm ehli, ürünlerin sudan meydana gelmediğini, ancak su sebebiyle meydana geldiğini yâni, **Allâh-u Te'âlâ**'nın âdetinin, suyun toprakla karışmasının akabinde bitki yaratmak olduğunu söylemişlerdir.

Felsefeciler ürünlerin, suda bulunan tabiî (doğal) bir güçle var olduğunu söylemişlerse de, kelâm ehli bu sözün bozukluğunu şöyle açıklamışlardır:

"Suda da, toprakta da kendine has bir tabiat vardır. Ama sonra biz bir bitkide farklı haller görmekteyiz, meselâ üzümün kabuğu serin ve kuruyken, eti ve suyu sıcak ve yaştır, çekirdeği ise serin ve kurudur.

Farklı sıfatlarla mevsuf olan bunca cismin, kendilerine âit tek bir tabiatı bulunan sudan ve topraktan tevellüt etmesi, bütün bu ürünlerin, hammaddelerinde bulunan tabiat ve özellik nedeniyle değil de, istediğini yapmaya muktedir olan bir **Fâ'il-i Muhtâr**'ın îcâdıyla meydana geldiğini göstermektedir."

Mevlâ Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿... كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

"İşte sana! (Ölü toprağı dirilttiğimiz gibi) **ölüleri de böylece** (kabirlerinden) **çıkaracağız. Tâ ki siz iyice düşünesiniz** (de, dirilmeye gerçekten îmân edesiniz diye bu âyetleri size açıklıyoruz)**!"** buyurmuştur ki, **Fahrurrâzî** ve **Ebû Hayyân** *(Rahimehümellâh)* gibi bâzı müfessirlerin beyânı vechile; burada sâdece ürünlerin çıkartılmasının, ölülerin çıkartılışına delil gösterilmesi mi anlatılmak istenmiştir, yoksa onların çıkartılışının keyfiyeti mi birbirine benzetilmiştir, bu konuda iki türlü îzah vardır:

1) Bunun mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** yağmurlar yağdırarak bitkiler yarattığı gibi, un ufak olmuş cisimler üzerine yağdıracağı bir yağmur vâsıtasıyla da ölüleri diriltecektir!" demektir. Bu mânâyı tasdikleyen birtakım eserler mevcuttur.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٨٩- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثُمَّ يُرْسِلُ اللهُ مَطَرًا كَأَنَّهُ الطَّلُّ فَتَنْبُتُ مِنْهُ أَجْسَادُ النَّاسِ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ثُمَّ يُقَالُ يَا أَيُّهَا النَّاسُ هَلُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ».

489- **"Sonra Allâh** (erkeklerin menîsine benzeyen) **hafif bir yağmur gönderir de insanların cesetleri onunla** (ekin gibi) **bitiverir. Sonra ona** (Sûr'a) **bir daha üflenir, birdenbire insanlar ayakta durup bakmaktadırlar. Sonra: 'Ey insanlar! Rabbinize** (hesap vermeye) **gelin!' buyrulur."** *(Müslim, Fiten:23, no:2940, 4/2258-2259; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/223; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/365)*

Ebû Hureyre ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmışlardır:

٤٩٠- قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ: «إِنَّ النَّاسَ إِذَا مَاتُوا فِي النَّفْخَةِ الْأُولَى، أَمْطَرَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ مَاءً مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ يُدْعَى مَاءَ الْحَيَوَانِ أَرْبَعِينَ سَنَةً، -وَفِي رِوَايَةٍ: أَرْبَعِينَ يَوْمًا- فَيَنْبُتُونَ فِي قُبُورِهِمْ كَمَا يَنْبُتُ الزَّرْعُ مِنَ الْمَاءِ. حَتَّى إِذَا اسْتَكْمَلَتْ أَجْسَادُهُمْ نُفِخَ فِيهِمُ الرُّوحُ، ثُمَّ يُلْقَى عَلَيْهِمُ النَّوْمُ فَيَنَامُونَ فِي قُبُورِهِمْ. فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ النَّفْخَةُ الثَّانِيَةُ عَاشُوا، ثُمَّ يُحْشَرُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ وَهُمْ يَجِدُونَ طَعْمَ النَّوْمِ فِي رُؤُوسِهِمْ وَأَعْيُنِهِمْ كَمَا يَجِدُ النَّائِمُ حِينَ يَسْتَيْقِظُ مِنْ نَوْمِهِ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ يَقُولُونَ: يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا، فَيُنَادِيهِمُ الْمُنَادِي: هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ».

490- "İnsanlar birinci nefhada öldükleri zaman, Arş'ın altından kırk sene -diğer bir rivâyette ise kırk gün- üzerlerine su yağdırılır ki, bu suya hayat suyu denir. Böylece onlar kabirlerinde suyla biten ekin gibi biterler. Nihâyet cesetleri tamamlanınca içerlerine ruh üflenir, sonra üzerlerine bir uyku salınır da, kabirlerinde uykuya dalarlar.

Sûr'a ikinci defâ üfürüldüğünde yaşamaya başlarlar, uyuyanın uykusundan uyanırken hissettiği gibi, onlar da başlarında ve gözlerinde uyku hissi bulurlar. İşte o zaman:

"Ey bizim helâkimiz! (Neredesin? Gel! Şimdi tam senin zamanın!) **Bizi uyuduğumuz yerden kim diriltti?" derler.**

Bunun üzerine bir münâdî onlara:

"İşte bu, Rahmân'ın vaad etmiş olduğu şeydir, gönderilen (peygamber)**ler de**(, diriltilip hesâba çekileceğinizi bildirirlerken) **doğru söylemiş**(, değil mi?)**!"** *(Yâsîn Sûresi:52)* diye nidâ eder. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/255-256; Müslim, Fiten:28, no:2955, 4/2270-2271; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/571; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:5/79; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/218)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

٤٩١- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "يَسِيلُ وَادٍ مِنْ أَصْلِ الْعَرْشِ مِنْ مَاءٍ فِيمَا بَيْنَ الصَّيْحَتَيْنِ وَمِقْدَارُ مَا بَيْنَهُمَا أَرْبَعُونَ عَامًا، فَيَنْبُتُ مِنْهُ كُلُّ خَلْقٍ بَلِيَ مِنَ الْإِنْسَانِ، أَوْ طَيْرٍ، أَوْ دَابَّةٍ، وَلَوْ مَرَّ عَلَيْهِمْ مَارٌّ قَدْ عَرَفَهُمْ قَبْلَ ذٰلِكَ لَعَرَفَهُمْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ قَدْ نَبَتُوا، ثُمَّ تُرْسَلُ الْأَرْوَاحُ فَتُزَوَّجُ الْأَجْسَادُ، فَذٰلِكَ قَوْلُ اللهِ: "وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ"

491- "(**Sûr**'a üflenerek çıkarılacak) iki sayha arasındaki kırk yıllık süre zarfında Arş'ın temelinde bulunan vâdiden bir su akar da, insan yâhut kuş veyâ herhangi bir hayvan cinsinden, çürümüş olan her yaratık onun sebebiyle bitiverir.

(Onların cesetleri bir araya geldiğinde o kadar belirgin olur ki,) daha önce kendilerini tanıyan biri yanlarına uğrayacak olsa elbette onları toprağın üzerinde (ot gibi) bitmiş vaziyette (özel kimlikleriyle) tanır. Sonra ruhlar gönderilir de bedenlerle çiftleştirilir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Ruhlar** (bedenlerine geri döndürülerek onlarla) **eşleştirildiği zaman'** kavl-i şerîfi budur!" *(İbni Ebî Hâtim, no:19147, 10/3404; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/365)*

Halîmî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; rivâyetlerin ittifâkından anlaşıldığına göre; iki nefha arası kırk senedir. **İbni Mübârek** *(Rahimehullâh)* da **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan böyle nakletmiştir.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*:

﴿ ... كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى ... ﴾

"İşte ölüleri böyle çıkartırız!" kavl-i şerîfinin tefsîrinde şöyle anlatmıştır:

٤٩٢- قَالَ مُجَاهِدٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «إِذَا أَرَادَ اللهُ تَعَالَى أَنْ يُخْرِجَ الْمَوْتَى أَمْطَرَ السَّمَاءُ حَتَّى تَنْشَقَّ الْأَرْضُ ثُمَّ يُرْسِلُ الْأَرْوَاحَ فَتَعُودُ كُلُّ رُوحٍ إِلَى جَسَدِهَا فَكَذٰلِكَ يُحْيِي اللهُ الْمَوْتَى بِالْمَطَرِ كَإِحْيَائِهِ الْأَرْضَ بِهِ».

492- "**Allâh-u Te'âlâ** ölüleri çıkartmak istediği zaman gök o kadar yağdırır ki, toprak yarılıp ayrılacak hâle gelir.

Sonra ruhları salıverir de, her ruh cesedine döner. İşte **Allâh-u Te'âlâ** toprağı yağmurla dirilttiği gibi, ölüleri de yağmurla böylece ihyâ eder!" *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/256; İbni Ebî Hâtim, no:8613, 5/1503; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/431-32; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/571; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/218)*

2) Diğer bir mânâya göreyse, bu âyet-i kerîmedeki teşbîh, diriltmenin şekliyle alâkalı olmayıp, ihyânın kendisiyle alâkalıdır. Buna göre âyet-i kerîmede: "**Allâh-u Te'âlâ** kupkuru kalan toprağı diriltip onda türlü türlü ürünler bitirdiği gibi, ölü olan cesetleri de diriltmeye Kadir'dir." buyrulmuş olmaktadır.

Her hâlükârda bu mânâ geçerlidir. Zîrâ toprağın canlanmasının, ölülerin diriltilmesine delil olarak zikredildiği diğer âyet-i kerîmeler de mevcuttur. Nitekim bunlardan bir kısmı münâsib âyet-i kerîmelerde zikredilmiştir.

Ebû Razîn el-Ukaylî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٤٩٣- عَنْ أَبِي رَزِينٍ الْعُقَيْلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَكُلُّنَا يَرَى رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَا اٰيَةُ ذٰلِكَ فِي خَلْقِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَيْسَ كُلُّكُمْ يَنْظُرُ إِلَى الْقَمَرِ مُخْلِيًا بِهِ». قَالَ: بَلَى! قَالَ: «فَاللهُ أَعْظَمُ». قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ يُحْيِي اللهُ الْمَوْتَى وَمَا اٰيَةُ ذٰلِكَ فِي خَلْقِهِ. قَالَ: «أَمَا مَرَرْتَ بِوَادِي أَهْلِكَ مَحْلًا». قَالَ: بَلَى! قَالَ: «أَمَا مَرَرْتَ بِهِ يَهْتَزُّ خَضِرًا». قَالَ: قُلْتُ بَلَى! قَالَ: «ثُمَّ مَرَرْتَ بِهِ مَحْلًا». قَالَ: بَلَى! قَالَ: «فَكَذٰلِكَ يُحْيِي اللهُ الْمَوْتَى وَذٰلِكَ اٰيَتُهُ فِي خَلْقِهِ».

493- Bir kere ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Kıyâmet günü hepimiz **Azîz** ve **Celîl** olan Rabbini görebilecek mi? Yaratıklar içerisinde bunun âyeti (örneği) nedir?" diye sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Sizin her biriniz aya bakarken onunla teke tek kalmıyor mu?" buyurdu. Ben: "Evet!" deyince: **"Allâh** (örnek verilme açısından) **herşeyden büyüktür!"** buyurdu. O zaman ben: "Yâ Rasûlellâh! **Allâh** ölüleri nasıl diriltecek? Yaratıklar içerisinde bunun âyeti (örneği) nedir?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Sen âilenin vâdisine kurakken uğramadın mı?" buyurdu. Ben: "Evet!" deyince: **"Peki ona yeşermiş vaziyette kıpırdanırken uğramadın mı?"** buyurdu. Ben yine: "Evet!" deyince: **"Peki sonra yine ona kurak vaziyette uğradın mı?"** buyurdu. Ben yine: "Evet!" deyince: **"İşte Allâh ölüleri böyle diriltecektir, işte yaratıklar içinde bunun âyeti** (örneği) **budur!"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16192, 26/111-112; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/223; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:5/79)*

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda:

﴿ ... لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾

"Ola ki iyice düşünürsünüz!" buyurmuştur ki, bunun mânâsı: "Gördüğünüz toprak ilkbahar ve yaz zamânında türlü türlü çiçeklerle ve ürünlerle donanmış iken sonra kış gelince bu ziynetten boş kalan bir ölü hâli almıştır. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu tekrar diriltmiştir.

Artık iyice düşündüğünüzde kolayca anlayabilirsiniz ki, ölümünün ardından bir şeyi canlandırmaya gücü olanın, bu kudretini diğer bir varlıkta da göstermesi imkânsız olamaz!" demektir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her bir rüzgâr bir tür rahmeti neşreder; tevbe rüzgârı kalbe muhabbet (sevgi) rahmetini saçar, havf (korku) rüzgârı heybet (saygı) rahmetini neşreder, racâ (ümit) rüzgârı ünsiyet (**Allâh-u Te'âlâ** ile birliktelik hissi) rahmetini yayar, kurb (yakınlık) rüzgârı şevk (**Allâh-u Te'âlâ**'yı arzulama) rahmetini savurur, şevk rüzgârı ise kalak ve veleh (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir şeyle rahat edememe ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudreti karşısında şaşa kalma) rahmetini neşreder.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**: **"Rahmetinin önünde müjdeci rüzgârları gönderen ancak O'dur!"** buyurmuştur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık müjdeleri önceden varır da onun esintisi sır latîfelerinin burnuna vurur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın yüz çevirme belirtileri de önce davranınca, iç âlemde kabz (mânevî tutukluk) hâlinin karanlığı bulunur.

Yalnız kalmanın gölgesi, bu karanlığın önünde gider, vuslatın nesîmi (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmanın hoş rüzgârı) ise ardında kalır.

Meşâyihın sözcüsü buna yakın mânâda şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ تَشَمَّمْتُ الْقَضَاءَ لِحَاجَتِي فَإِذَا لَهُ مِنْ رَاحَتَيْكَ نَسِيمُ

"Muhakkak ki ben hâcetimi gidermek için etrâfı kokladım,
Bir de baktım ki onun tatlı esintisi senin avuçlarından geliyor!"

"Ölü beldenin ağır bulutlarla sulanması" ise; **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzakta kalanların çektikleri gönül eziyetlerine, yüz solukluklarına ve beden zâfiyetlerine hattâ onların hepsini unutturacak o uzaklık hâline işâret etmektedir. Derken yakınlık gelecek ve bu kişinin visâl ağacı solduktan sonra yeşerecek ve bu düşüşünün ardından yerle bir olmuş durumu canlı bir meclise dönüşecektir.

Nitekim onlardan biri şöyle buyurmuştur:

كُنَّا كَمَنْ أُلْبِسَ أَكْفَانَهُ وَقَرَّبَ النَّعْشُ مِنَ اللَّحْدِ
فَجَالَتِ الرُّوحُ فِي جِسْمِهِ وَرَدَّهُ الْوَصْلُ إِلَى الْمَوْلِدِ

"Biz o kimse gibiydik ki, kefenleri ona giydirilmişti,
Ve böylece naaş lahde çok yaklaşmıştı!
Derken ruh bedeninin içerisinde dolaştı da,
Bu birliktelik onu doğum yerine geri döndürdü!"

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kalpler, kurb (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık) rüzgârını teneffüs ettiğinde, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Celâlinin melekûtunda (heybet ve azametinin gizlediği sırlar âleminde) şaşıp kalır ve gördüğü, bildiği her şeyin izi ondan silinir gider.

Ezel meltemi **Cenâb-ı Hakk**'ın kurbeti (mânevî yakınlığı) tarafından esip, kerem rüzgârı da ferdâniyet havasından püfür püfür estiğinde artık kulluk, özgürlük hâline gelir, kederliler neşeli olur.

Korku gemisine binmiş olan korkak kimse, emniyet sâhiline ulaşarak rahatlar. Tama' gemisinde bulunan ümitkâr, bağış sâhiline ulaşarak hediyelere kavuşur.

Pişmanlık gemisindeki âsi, ikbâl sâhiline ulaşarak saâdete erer, tevhîd (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bir kabul etme) gemisindeki muvahhid de, tefrîd (sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğini görme) sâhiline ulaşarak huzûru bulur.

Gökten yağan yağmurla, ölü olan yeryüzü canlandığı gibi, binbir renkli, hoş kokulu çiçekler açtığı gibi, envâ'i çeşit bitkiler bittiği gibi, **Cenâb-ı Hakk**'ın kudret hazînesinden yağan rahmet yağmuruyla da pejmürde gönüller zindeleşir, canlılık bulur.

Nedâmet tohumuyla ekilip, tevfîk suyuyla sulanan kişi "Zâhid (dünyâya soğuk)", inâyet tohumuyla ekilip, riâyet suyuyla sulanan kişi "Tâib (tövbekâr)", heybet tohumuyla ekilip, ta'zîm suyu verilen de "Ârif" olmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen rüzgârlar, inâyet (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde yardım etme karârını ifâde eden) rüzgârları, bulut da hidâyet bulutu, su ise muhabbet suyudur. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu su sâyesinde türlü türlü müşâhedeler, mükâşefeler (kalp gözüyle görülen keşifler) ve envâ'i çeşit kemâlât semereleri (olgunluk ürünleri) çıkarmaktadır.

İşte böylece Biz ölü kalpleri göğüs mezarlarından çıkarırız, tâ ki siz mukaddes avlulardaki mânevî yakınlık bahçelerinin ve ünsiyet havuzlarının önünde geçirdiğiniz hayat günlerinizi hatırlayasınız!

Şunu bil ki; işin esâsı, inâyet-i ezeliyyedir, o ise tenhâda da, ortalıkta da kullara ulaşır.

Nakledildiğine göre; evliyâullâhtan birine: "Şirk yurduna git, çünkü orada bir sıddîk var!" buyruldu. O velî gizlenme gücüne sâhip biriydi. O zat müşriklerin yurduna gidince bir müşrik onu esir ederek bir kilisenin hizmetçisine sattı, o da orada ona bir süre sadâkatle hizmet yaptı.

Derken günlerden bir gün sultan kiliseye gelerek orayı boşalttı ve namaza durdu. O velî gizli bir yerden onu gördü sonra karşısına çıkarak: "Sen kimsin?" diye sordu. O: "Senin gibi bir Müslümanım!" deyince, o velîye aradığı sıddığın o olduğu bildirildi.

Sonra velî o sıddîk sultana hâlini durumunu sorunca o: "En güzel halde ve en bol geçim içerisinde helâl rızık yiyorum, riyâdan hâlis olarak **Allâh**'a kulluk ediyorum, kâfirleri gebertiyorum, Müslümanlara yardım ediyorum, o derece ki; onların sultânı olsaydım, bunlara güç yetiremezdim!" dedi. O velî daha sonra olanları şöyle anlattı: "O hükümdâr kiliseden çıkınca kapıda oturdu ve patriklere, râhiplere, hizmetçilere benim durumumu sordu.

Sonra: 'Rabbinizin evine kendiniz hizmet etmekten kibirleniyorsunuz, kendi dîninizden olmayan kişileri bu hizmette kullanıyorsunuz!' diyerek hepsini öldürdü, beni de serbest bıraktı."

İşte bu hikâyede şuna işâret vardır ki; **Allâh-u Te'âlâ** murâd ettiği zaman düşmanı hiç beklemediği yönden en ufak bir sebeple helâk edebilir, çünkü O'nun çok gizli büyük lütufları vardır.

Nitekim **Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

تیغی کِه آسْمَانَشْ اَزْ فَیْضِ خُودْ دَهَدْ آبْ تَنْهَا جِهَانْ بَگِیرَدْ بِی مِنَّتِ سِپَاهِی

"Gökyüzünün (sâhibinin) **bizzat kendi feyzinden su verdiği bir kılıç, Askere minnet etmeden, yalnız başına tüm cihânı ele geçirebilir."**

(Şöyle bir seyfullah (**Allâh**'ın kılıcı) ve müeyyed min indillâh (**Allâh** tarafından desteklenmiş) olan ârif-i billâh ki, gökyüzü gibi ecrâm-ı âliyelerin (yüce mevcûdâtın) sâhibi **Hazret-i Allâh**, o ârife Kendi feyzinden ve fazl-u kereminden te'yidlerle velâyet kuvveti bahşedip yardım etmiştir, işte o kişi bu takdirde, **Zülfikar** ile müeyyed (kuvvetlendirilmiş) olan **Esedullâh-i Gâlib Ali ibn-i Ebi Tâlib** *(Radıyallâhu Anhü ve Kerremellâhu Vechehû)* gibi asker ve ordu yardımına muhtaç olmaksızın yalnız başına sûrî ve mânevî cihânı zapteder ve gâlib olur. *(Konevî, Sûdî; Hâfız Şerhi:2/535)*)

Yine şöyle demiştir:

دِلَا طَمَعْ مَبُرْ اَزْ لُطْفِ بِی نِهَایَتِ دُوسْتْ کِه مِیرَسَدْ هَمِه رَا لُطْفِ بِی نِهَایَتِ اُو

"Ey gönül! Dostun nihâyetsiz lütfundan umûdunu yitirme, Erişir onun sınırsız lütfu şüphesiz halkın cümlesine!"

Ey gönül!

﴿ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ... ﴿٦٩﴾ ﴾

"O kimseler ki (hem nefis ve şeytan gibi görünmeyen, hem de kâfirler gibi görünen düşmanlarla) **Bizim uğrumuzda**(, sırf Bizim rızâmız için ihlâs ile) **cihad etmişlerdir, andolsun ki; elbette Biz onları** (cennet ve cemâlimize kavuşturacak) **yollarımıza mutlaka hidâyet edeceğiz!"** *(Ankebût Sûresi, 69)* âyet-i kerîmesince beşerî kayıtlardan kurtulmaya hayli gayret et ve bu yolda, kullarına Latîf olan **Allâh**'ın nihâyetsiz lütuf ve ihsânından ümit kesme.

Zîrâ o **Latîf** ve **Rahîm** olan **Mahbûb-i Hakîkî** (gerçek sevgili)nin sınırsız, sonsuz olan lütuf ve rahmeti, âciz ve muhtaç kullarının hepsine kayıtsız şartsız erişicidir. **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde gelmiştir ki:

٤٩٤ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي ».

494- **"Ben kulumun Bana karşı olan zannının yanındayım ve Beni zikrettiği zaman Ben onunla beraber bulunmaktayım!"** *(Buhârî, Tevhîd:15, no:6970, 6/2694; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkan, no:401, 5/345) (Konevî; Hâfız Şerhi:2/448; 1/78)*)

Demek ki; ehl-i tevhîdin ve erbâb-ı basîretin bakışı, yaratıklara, vâsıtalara ve sebeplere olmayıp, Hakîkî Müessire ve ezelî feyzedir.

Allâh-u Te'âlâ'dan dileriz ki, bizleri saâdet-i ebediyye ve inâyet-i sermediyyeye nâil olanlardan eylesin ve bizi hakîkat yolu olan Tarîkat-ı Ahmediyye'ye sâlik eylesin! Şüphesiz kullarına hakkıyla acıyan gerçek iyilik sâhibi ancak O'dur!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şudur: "**Allâh-u Te'âlâ** hidâyet rüzgârlarını gönderir de Kendi mârifetinin (tanınmasının) önünde bulunan İlâhî vâridât ve Rabbânî nefahât bulutlarını müjdeciler olarak yayar, onlar ledünnî ilimlerle yüklenen bulutları kaldırdığında Biz onu cehâlet ve nefsânî arzularla ölmüş olan kalbe sevk ederiz ve onda bulunan yağmur sularından o kalbe indirerek, ilim ürünleri, hikmet gülleri ve yakîn nurları çıkarırız."

Nitekim **"Hıkem"**de şöyle buyrulmuştur:

٤٩٥ - «لَا تُزَكِّيَنَّ وَارِدًا لَا تَعْلَمُ ثَمَرَتَهُ، فَلَيْسَ الْمُرَادُ مِنَ السَّحَابَةِ الإِمْطَارَ، وَإِنَّمَا الْمُرَادُ مِنْهَا وُجُودُ الإِثْمَارِ».

495- **"Semeresini bilmediğin bir ilhâmı methetmeye kalkma,** (ancak kalbin onunla tesirlendiğini, kötü sıfatların iyi sıfatlara dönüştüğünü, böylece uzuvlarının sâlih amellere heveslendiğini görürsen o zaman o ilhâmla sevinebilirsin,) **çünkü buluttan maksat yağdırmak değildir, ondan murad ancak ürün verme vasfının mevcûdiyetidir."**

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Bulutları îcât edenin ve yağmurları yağdıranın ancak Allâh-u Te'âlâ olduğu:

﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾﴾

Ümit kesmiş olmalarının ardından o (kıtlıktan kurtulmalarına) **yardımcı yağmuru indiren ve rahmetini**(n eserlerini dağ tepe her yere) **yayan Zât da ancak O'dur!**

(Kullarına iyilik yapmayı ve onları yaşatmayı üstlenmiş bulunan ve bu nedenle tüm hamdlere lâyık olan) **Velî de, Hamîd de sâdece O'dur!** *(Şûrâ Sûresi:28)*

﴿هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾﴾

(Yıldırım düşme tehlikesiyle) **korkutmak ve** (yağmur beklentisiyle) **ümitlendirmek için size şimşeği gösteren ve** (yağmur yüklü) **ağır ağır bulutları** (bulundukları yerde) **yoktan îcat eden Zât ancak O'dur!** *(Ra'd Sûresi:12)*

Ölülerin diriltilmesinin, toprağın yağmurla ihyâsına benzeyişi:

﴿فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾﴾

Artık sen, Allâh'ın (yağmur yağdırarak ihsan buyurduğu) **rahmetinin eserleri** (olan; türlü türlü ağaçlara, sebzelere, bitkilere ve diğer nimetleri)**ne bak ki; O, toprağı ölümünün ardından nasıl diriltmektedir? İşte sana! Gerçekten de Bu** (yüce şâna sahip Zât), **elbette ölüleri dirilticidir ve O,** (yoktan yaratmak ve tekrar diriltmek dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir.** *(Rûm Sûresi:50)*

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۚ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ
إِلَّا نَكِدًا ۗ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾
لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ
مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَأُ
مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي
ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ
رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾
أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ
وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ
مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ إِنَّهُمْ
كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ
الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ
وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي
سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾

﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (58)

(وَالْبَلَدُ) **belde,** öyle belde ki? (الطَّيِّبُ) **çok iyi,** yâni; toprağı verimli olan bir memleket, nedir? (يَخْرُجُ) **çıkar,** ne? (نَبَاتُهُ) **onun bitkisi,** ne sebebiyle? (بِإِذْنِ رَبِّهِ) **Rabbinin izni sebebiyle,** yâni; O'nun dilemesi ve esbâbını hazırlamasıyla,

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (بِإِذْنِ) kelimesindeki (بَا) harfi, sebebiyye olabileceği gibi hâliyye de olabilir.

2- Mâmur olsun, harap olsun, yeryüzünün her cüz'ü hakkında kullanılabilen (بَلَدْ) tâbiri mübtedâ olup, (يَخْرُجُ نَبَاتُهُ) cümlesi onun haberidir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(وَالَّذِي) **öylesi ki,** (خَبُثَ) **kötü oldu,** yâni; verimsiz ve fenâ topraktan ise, (لَا يَخْرُجُ) **çıkmaz,** hangi çıkıştan başka? (إِلَّا نَكِدًا) **faydası çok az olandan başka,** (كَذَٰلِكَ) **işte böylece,** (bu eşsiz beyânımız gibi), (نُصَرِّفُ) **tasrif ederiz,** yâni; çeşitli olarak açıklarız, neyi? (الْآيَاتِ) **âyetleri,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir kavim için,** öyle kavim ki, (يَشْكُرُونَ) **şükrederler.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَالَّذِي خَبُثَ) mahzûf bir mevsûfun sıfatıdır ki takdîr: (وَالْبَلَدُ الَّذِي خَبُثَ) şeklinde olup, mâkablinin delâletiyle hazfedilmiştir.

Bu durumda ya birincide veyâhut ikincide bir muzâf hazfi gerekir ki takdîr: (وَنَبَاتُ الَّذِي خَبُثَ) şeklinde olur. Yâhut (لَا يَخْرُجُ نَبَاتُهُ) şeklindedir.

2- (نَكِدًا) kelimesinin intisâbı hakkında iki vecih vardır:

a) Mahzûf bir masdarın na'tı olmak üzere takdîr: (إِلَّا خُرُوجًا نَكِدًا) şeklinde olur.

b) (لَا يَخْرُجُ) fiilinin fâ'ilinden hâl olmak üzere de mensûb olabilir.

3- (كَذَٰلِكَ) mahzûf bir mef'ûl-ü mutlak'ın na'tidir, takdîr: (مِثْلَ ذٰلِكَ التَّصْرِيفِ الْبَدِيعِ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Toprağı verimli ve) **tertemiz beldeye gelince; onun bitkisi Rabbinin izni** (ve dilemesi) **ile** (güzel ve bolca) **çıkar. Ama o** (toprak) **ki** (çorak ve) **pis olmuştur,** (ondan da) **pek az ve faydasız olandan başka** (mahsul) **çıkmaz. İşte sana! (Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerine) **şükretmekte olan** (mümin) **bir toplum için Biz âyetleri böylece** (misallerle süsleyip) **bir üslûptan diğerine çevirerek açıklıyoruz.**

Î Z Â H Â T

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmelerde, dilediği her şeyi yapmaya kudretinin son derece mükemmel olduğunu, feyiz ve rahmetinin de şümullü ve umûmî olduğunu beyân ettikten sonra, **Feyyâz Te'âlâ**'dan gelen bu feyzi kabûl etme husûsunda isti'datların farklılığını açıklamak üzere bu âyet-i celîledeki örneklendirmeyi zikretmiştir.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** şunu açıklamayı murâd etmiştir ki; aynı yağmurun yağdığı topraklarda, toprağın isti'dâdına göre farklı bitkiler yetiştiği gibi, aynı âyetleri, delilleri ve peygamberleri gören insanlar içerisinde de kabiliyetlerine göre farklı etkilenmeler belirmektedir.

Demek ki; yağmurda noksanlık olmadığı gibi **Allâh-u Te'âlâ**'nın feyzinde de bir yetersizlik söz konusu değildir. Noksanlık ancak müteessir (etkilenmeye müsâit olan mahal)dedir.

Peygamberlerin gönderilişi, özellikle de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'seti, umûmî mânâda tüm âlemlere rahmet ise de, bundan faydalanmak, şükreden müminlere mahsustur.

Çünkü onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın **el-Hâdî** (hidâyete erdiren) ism-i şerîfinin zılâlinden (yansımalarından) elde ettikleri husn-i isti'datları (güzel kabiliyetleri) sâyesinde peygamberlerin getirdikleri şerî'atleri iyice düşünüp ibret alırlar ve böylece hidâyete ererler.

Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu konuyu şöyle îzah etmiştir:

٤٩٦- عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَثَلُ مَا بَعَثَنِيَ اللهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ أَرْضًا فَكَانَ مِنْهَا نَقِيَّةٌ قَبِلَتِ الْمَاءَ فَأَنْبَتَتِ الْكَلَأَ وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءَ فَنَفَعَ اللهُ بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا وَأَصَابَ مِنْهَا طَائِفَةً أُخْرَى إِنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَأً فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقُهَ فِي دِينِ اللهِ وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَنِي اللهُ بِهِ فَعَلِمَ وَعَلَّمَ وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ».

496- **"Allâh'ın beni kendisiyle gönderdiği hidâyet ve ilmin ilginç hâli; bir toprağa düşen bol yağmurun acâyip hâli gibidir. O topraktan bir kısmı çok temiz** (ve münbit) **olduğundan suyu kabûl etmiş, çokça ot ve bitki bitirmiştir.**

O toprağın bir kısmı da çorak olduğundan suyu tutar, böylece Allâh onunla insanlara fayda verir de, içerler, sulama yaparlar ve ekip biçerler. O yağmur topraktan diğer bir kısma da isâbet eder ki, o ancak dümdüzdür; ne su tutar, ne de ot bitirir.

İşte Allâh'ın dini husûsunda ilim sâhibi olan ve Allâh'ın beni kendisiyle gönderdiği şey ona yarayıp da öğrenip öğretenin durumuyla, (kibrinden dolayı) **buna hiç baş kaldırmayan ve Allâh'ın beni kendisiyle gönderdiği hidâyetini kabûl etmeyenin misâli budur!"** *(Buhârî, İlim:20, no:79, 1/42; Müslim, Fezâil:5, no:2282, 4/1787-88; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19573, 32/343; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, İlim:4, no:5843, 3/427; Beğavî, Me'âlimüt-Tenzîl:2/168; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/435; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/572-573; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/366; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/220)*

Şârihlerin beyânına göre; hadîs-i şerîfin maksadı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği hidâyeti yağmura benzetmektir. Buna göre üç türlü toprak olduğu gibi, üç türlü insan vardır.

Birinci nevî toprak yağmurdan faydalanarak ölüyken dirilir de ot bitirir, böylece o yağmurdan, insanlar, hayvanlar ve ekinler faydalanır. İşte bu tür toprağa benzeyen insana da hidâyet ve ilim ulaşınca onu muhâfaza eder, bu sebeple kalbi dirilir, onunla amel eder ve başkasına öğretir, böylece hem faydalanır, hem fayda verir.

İkinci kısım toprağın kendisine faydası olmazsa da, başkaları için suyu tuttuğundan, insanlar ve hayvanlar ondan yararlanır. Bu tür insanlar da kavrayıcı kalplere sâhiptirler. Lâkin derin anlayışları ve ilimde rüsûhleri olmadığından, ezberledikleri şeylerden mânâ ve hüküm çıkaramazlar.

Ayrıca onların ibâdet ve amel husûsunda da çok gayretleri yoktur. Bu yüzden onlar bilgileri saklarlar, nihâyet sâhip oldukları ilme susamış muhtaç bir tâlip gelirse o ilmi onlardan alır ve faydalanır. Böylece onlar kendilerine ulaşan ilimlerle başkalarına fayda sağlamış olurlar.

Üçüncü kısım toprak ise, hiçbir şey bitirmeyen çorak topraktır ki, bu toprak sudan faydalanmadığı gibi, başkası faydalansın diye de suyu tutamaz. İşte bu tür insanlar ne ezberleme kabiliyetine sâhip kalpleri, ne de kavrayıcı anlayışları bulunmayan kimselerdir. Bu yüzden duydukları ilimden kendileri faydalanamadıkları gibi, başkalarının faydası için de onu saklayamazlar. *(Müslim, Fezâil:5, no:2282, 4/1788)*

Mevlâ Te'âlâ âyet-i kerîmenin başında:

﴿ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ... ﴾

"(Toprağı verimli ve) **tertemiz beldeye gelince; onun bitkisi Rabbinin izni** (ve dilemesi) **ile** (güzel ve bolca) **çıkar. Ama o** (toprak) **ki** (çorak ve) **pis olmuştur,** (ondan da) **pek az ve faydasız olandan başka** (mahsul) **çıkmaz."** buyurmuştur.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına, **"Âlûsî Tefsîri"**nden naklen şöyle yazmıştır:

"**Leys** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; mâmur olsun olmasın, meskûn olsun olmasın, yeryüzünde bulunan her yer "Beled"dir. Bunun belli bir parçasına "Belde" denir, cemîsi "Bilâd" gelir. Bâzen ova ve sahra gibi yerlere de belde denir."

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin ve **Nesefî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu cümle-i celîle hakkında iki türlü îzah yapılmıştır:

1) Burada özel bir temsil kastedilmeyip, şu mânâ murâd edilmiş olabilir: "Ürünü az olan verimsiz toprağa sâhip olan kişi yine de o toprağı ekip biçmeyi ihmal etmeyip, az da olsa umduğu bir menfaati tahsil beklentisine girerek o arâziyi ıslah için kendisini nice zahmetlere sokmaktadır.

Bunca meşakkate karşılık azıcık bir menfaat arzulayan insanın, ibâdetleri yerine getirirken katlanılması kaçınılmaz olan meşakkatlere göğüs gererek âhirette kendisine vaad edilen çok değerli ve sonsuz menfaatleri talep etmesi elbetteki daha evlâdır."

2) Meşhur olan görüşe göre; âyet-i celîledeki temsîl, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mümin ile kâfir hakkında açıklamış olduğu bir örneklendirmedir ki, buna göre îmanlı kişi, üzerine yağmur yağdığında türlü türlü çiçekler ve ürünler bitiren verimli toprağa, îmansız kişi de, ne kadar yağmur alsa da birkaç dikenden başka bir şey bitirmeyen verimsiz arâziye benzetilmiştir.

İşte böylece cehâlet ve kötü ahlâk karışıklıklarından arınmış olarak yaratılmış, îmâna elverişli bir rûha **Kur'ân-ı Kerîm**'in nûru ulaştığında, onda türlü türlü tâatler, mârifetler ve ahlâk-ı hamîde (beğenilen huylar) belirir. Pis ve bulanık bir rûha ise, **Kur'ân-ı Kerîm**'in nûru ulaşsa da, onda îmanla ilgili mârifetlerden ve güzel huylardan hiçbir şey yetişmez.

Ancak (Müslümanlardan etkilenme yoluyla) pek az (ve yetersiz) şeyler yetişebilir.

(Nitekim insan haklarına riâyet ve hayvanlara iyilik gibi, kâfirlerde görülen ve beğenilen ne kadar vasıf mevcutsa, bunların hepsi müminlerin İslâm'dan ve **Kur'ân**'dan istifâde ederek tatbik edip yaydıkları fazîletlerin kendilerini görenlere bulaşmasındandır. Ama dünyâ düzenine katkısı olsa da, îman olmadığı için kâfirlerin âhirette bu iyiliklerinden istifâdeleri olmayacaktır.)

"Hâzin ve **Sirâcü'l-münîr"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'i dinleyen bir kâfir, ona inanmadığı için ondan faydalanamaz, hattâ dinlediği âyetler onun ancak azgınlığını ve kâfirliğini artırır. Kâfir, dünyâda bir iyilik yapacak olsa, kendisinden zorla bir şeyler çıkan toprak gibi, o da meşakkat ve külfetle hayır yapar, âhirette de bunun faydasını göremez.

Cümle-i celîlede geçen darb-ı meselin îzâhı hakkında sahâbe-i kirâmdan ve selef-i sâlihînden gelen birtakım rivâyetler mevcuttur.

Nitekim **İbni Abbâs, Katâde** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi müfessirlerden nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın, müminin kalbiyle kâfirin kalbi hakkında açıkladığı bir misaldir.

Allâh'ın kitabını işiten, kavrayan, ona sarılıp amel eden ve faydalanan kişinin kalbi, kendisine yağmur isâbet edip bol mahsul veren verimli toprak gibidir ki, bu toprağın mahsûlü tertemiz olduğu gibi, bu müminin ameli de çok temiz olur.

Ama **Kur'ân** kalbine girdiğinde onun hiçbir şeyine sarılmayan, onu anlamayan ve kavramayan, onunla amel etmeyen ve faydalanmayan kâfirin durumu da, kendisinden hiçbir bereket çıkmayan bir toprak gibidir. İşte bu toprağın mahsûlü çok hayırsız olduğu gibi, kâfirin de hem kendisi, hem ameli habîs ve murdardır. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/258-260; İbni Ebî Hâtim, no:8615-19, 5/1503; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/432-34)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "İşte bu, **Allâh**'ın açıkladığı bir örnektir, buna göre yağmur alan münbit toprağın bitkileri **Allâh**'ın izniyle çıkar, **Kur'ân**'a muhatap olan kalpler de böylecedir; mümin kalp ona inanır ve îman kalbinde sebat eder.

Kâfir kalp ise, içine giren **Kur'ân**'dan kendisine yarayacak hiçbir şeye ilgi duymaz ve faydasız şeyler dışında îmandan hiçbir şey onda sâbit kalmaz. Nitekim pis toprak da faydasız bitkilerden başka bir şey çıkarmaz." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/259; İbni Ebî Hâtim, no:8617, 5/1503)*

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bu âyet, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ve tüm zürriyeti hakkında açıklamış olduğu bir örnekten bahsetmektedir. Zâten onlar tek bir candan yaratılmışlardır. İçlerinden kimi **Allâh**'a ve Kitabına inanarak tertemiz olmuştur, kimi de **Allâh**'ı ve kitabını inkâr ederek pim pis olmuştur." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/260)*

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlede bir mesel zikretmiş, fakat madrûbu (kime örnek verildiğini) açıklamamıştır. Te'vîl ehli bu meselin, mümin ve kâfir hakkında verilen bir örnek olduğunu söylemişlerdir ki, bunun îzâhı birkaç türlü yapılmıştır:

1) Bu cümle-i celîlede; ürün veren toprak, temizlikle, ürün vermeyen toprak da pislikle vasıflanmıştır. Demek ki; mümin, Rabbine tâat ve emrine imtisâl gibi güzel amellere sâhip olduğu için tayyip (tertemiz)dir. Çünkü cevheri temizdir. Kâfir de sâlih amellere sâhip olmayıp, kötü amellerle vasıflandığı için habîs (pis)dir. Çünkü cevheri murdardır.

2) Allâh-u Azze ve Celle, Kitabının birçok yerinde *(En'âm Sûresi:92, 155, İsrâ Sûresi:82, Fussilet Sûresi:44)* beyân ettiği üzere bu **Kur'ân-ı Kerîm**'i bütün yaratıkları hakkında mübârek ve şifâ kılmıştır. Gökten indirdiği suyu da *(Kaf Sûresi:9)* bereket ve rahmetle vasıflamıştır.

Bu mübârek su, cevheri temiz olan toprağa yağdığında ondan, herkesin faydalanacağı türlü türlü mahsuller çıkar. Ama aynı su kurak, çorak ve pis toprağa indiğinde, aslı pis olduğu için ondan bir şey çıkmaz. İşte böylece mübârek bir şifâ olan **Kur'ân-ı Kerîm**'i îmanlı bir kimse işittiğinde ona uyar ve onunla amel eder, kâfir ise duyar ama uymaz ve amel etmez.

Buna göre **Kur'ân-ı Kerîm**'i dinleyip tâbi olan ve hükümleriyle âmil bulunan müminin hâli, cevheri ve aslı temiz olduğu için kendisine hulûl eden suyla mahsul veren toprağa benzemiş, kâfir ise aslı ve cevheri murdar olduğu için, ürün vermeyen toprağa benzemiştir.

Aslında bu misalde, güzelliği akılla tespit edilen bir şey, güzelliği gözle görülen bir şeye benzetilerek zihne yaklaştırılmak istenmiştir. Çünkü îmânın güzelliği ancak akılla idrâk edilebilecek bir şey olduğundan, güzelliği müşâhede edilen yeşil çiçeklere ve tâze otlara benzetilmiştir.

Hûd ibni Muhakkem ve **Kurtubî** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; **Kelbî** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; âyet-i celîlede geçen darb-ı mesel, **Allâh** rızâsı için amel eden müminle, **Allâh** rızâsı için amel etmeyen münâfık hakkındadır.

Temiz toprak, her yaptığını sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını arayarak yapan mümine misaldir. Pis toprak ise, riyâ ve süm'a (gösteriş ve işittirme) niyeti olmaksızın hiçbir iyilik yapmayan münâfığa benzetilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٩٧- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَرْقًا سَمِينًا أَوْ مِرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهِدَ الْعِشَاءَ ».

497- **"Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; onlardan biri** (cemaate geldiğinde) **yağlı bir kemik ya da iki güzel paça /iki güzel ok/ bulacağını bilse, elbette yatsı** (namazın)**da bulunur!"** *(Buhârî, Cemâ'at:1, no:618, 1/231; Müslim, Mesâcid:42, no:651, 2/451; Nesâî, İmâmet:49, no:847, 2/442; Dârimî, Salât:54, no:1251, 1/310; Mâlik, el-Muvatta', Salâtü'l-cemâ'at:1, no:292, sh:81; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/223)* buyurarak onların ne kötü durumda olduklarını açıklamıştır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; sa'îd şakîye dönmez, şakî de sa'îde dönmez. Çünkü bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere ruhlar iki kısımdır:

1) Aslî cevherinde temiz ve arınmış olup, hakkı hak olduğu için, hayrı da amel etmek için anlamaya elverişli olanlar,

2) Aslî yaratılışında kaba, bulanık, hakla ilgili bilgileri ve üstün ahlâkı kabûle geç davrananlar.

Nasıl ki topraklar içerisinde çorak ve bozuk olanlar olup, verimli topraklarda yetişen çiçekler ve ürünler onlarda yetişmemektedir. İşte bulanık, kaba ve belîd nefislerde de, tâhir ve sâfî nefislerde zuhûr eden yakinî mârifetler ve fazîletli huylar belirmez.

Bu mefhumu güçlendiren bir husus da şudur ki; gerçekten biz, bu gibi sıfatlarda nefisleri farklı bulmaktayız. Hakîkaten de bâzı insanlar cismânî varlıktan yüz çevirmiş, **Allâh-u Te'âlâ** ile ilgili mârifetlerin ve safâ (kötü huylardan arınmışlık) âleminin sevgisi üzere yaratılmışlardır.

Nitekim:

﴿ وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ... ﴿٨٣﴾ ﴾

"(Hristiyan olan **Habeşistan** hükümdarı **Necâşî** ve yanında bulunan râhipler) **o Rasûle indirilmiş olan (Kur'ân)ı** (sahâbe-i kirâmdan) **işittikleri zaman,** (kendi kitaplarından bildikleri için kolayca) **tanımış oldukları o haktan dolayı sen onların gözlerini yaştan dolup taşar halde görürsün!"** *(Mâide Sûresi:83)* âyet-i kerîmesi bunlardan bahsetmektedir.

Kimi de bu mânâları kabûl etmekten son derece nefret edici ve şiddetli kasvete sâhip bir haldedir.

Nitekim:

﴿ ... فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ... ﴿٧٤﴾ ﴾

"Artık onlar taşlar gibidir yâhut katılık bakımından daha da kuvvetli (bir halde)**dir."** *(Bakara Sûresi:74)* âyet-i kerîmesi bunlar hakkındadır.

Bâzı nefisler öfkelenme hallerinden tamâmen uzak durup sâdece şehvetlerini tatmîne meyillidirler. Kimi de şehvetlerine yönelik işlerden uzak kalıp öfkelerinin gereğini yapmaya son derece hırslıdırlar.

Yine böylece nefislerden bâzısı makama değil mala rağbetlidir, kimi de bunun tersinedir. Mal talebine rağbetli olanların bâzısı, akara heveslidir, nakite çok rağbetli değildir, kimi de nakitleri tahsîle rağbetlidir, tarla ve akara hevesli değildir.

İşte bunu iyice düşünen yakînen anlar ki, nefislerin halleri, bu gibi konularda, sonradan elde edinme olarak değil de, zâtında bulunan cevher hasebiyle o derece farklılıklar arz etmektedir ki, bunları ne gidermek, ne de değiştirmek mümkün değildir.

Hâl böyle olunca, tabiatı hasebiyle kötü işlere meyilli olan câhil ve katı bir nefsin, İlâhî mârifetler ve fazîletli huylar ile aydınlanmış bir nefis hâline dönüşmesi imkânsızdır. İşte bu beyân ile şu hakîkat sâbit olmuştur ki, sa'îd olan anne karnında mes'ûd yaratılandır, şakî olan da anne karnında bedbaht yaratılandır.

Temiz nefisten, Rabbinin izniyle yakînî (şüphesiz olan) bilgiler ve güzel huylar ürünü çıkar, pis nefisten ise ancak faydası ve hayrı pek az, fuzûliliği ve şerri çok fazla olan şeyler meydana gelir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, peygamberlerin, kalplerin hayat suyu mesâbesinde olan şerî'atlerle mükelleflere gönderilişi hakkında bir örnek açıklamıştır ki, bu teklifler karşısında kullar, şerî'at hükümlerinin nurlarından aydınlanan anlar, bir de dînin bıraktığı izlerin ganîmetlerinden mahrum olanlar olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. (Nitekim yağmur suyu karşısında da toprak verimli ve verimsiz olmak üzere ikiye ayrılmıştır.)

"et-Tefsîrü'l- Fârisî"de şöyle gelmiştir: Her ne vakit ki, dînî vaaz ve nasîhat yağmurları, **Rabbü'l- erbâb** olan **Cenâb-ı Hakk**'ın kelâm bulutlarından, müminin kalbi üzerine yağarsa, tâât ve ibâdât nurları o kimsenin bütün uzuvlarında zâhir olur.

Kâfir olan birisi İlâhî kelâmı işittiğinde ise, onun kalbinin zemini nasîhat tohumunu kabûl etmez ve ondan hiçbir işe yarayacak vasıf zâhir olmaz. (Böyle kimse çorak arâzi gibidir, ondan hiçbir hâsılat olmaz ve bir şey beklenmez.)

Sâ'dî (Şirâzî *(Kuddise Sirruhû)* **Gülistân**'ında ne güzel) buyurmuştur:

زَمِينِ شُورَه سُنبُل بَرْ نَيَارَدْ دَرُو تُخْمِ عَمَلْ ضَايِعْ مَگَرْدَانْ

"Çorak toprak (aslâ) **sümbül bitirmez,**
(Uğraşıp da) **tohum amelini orda hebâ etme** (zîrâ fayda vermez)." *(Sûdî Efendi, Şerh-i Gülistân: 91; Tayyâr Efendi, Rehber-i Gülistân: 79)*

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

گُوْهَرِ پَاكْ بَبَايَدْ كِه شَوَدْ قَابِلِ فَيْضْ وَرْنَه هَرْ سَنگْ وُ گِلِى لُؤْلُؤْ وُ مَرْجَانْ نَشْوَدْ

"Feyz alabilmek için gerekir pâk zât olman,
Yoksa olmaz her taş inci ve her balçık mercan!"

(**Feyyâz** olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan İlâhî feyzi kabûl edip müstefîz (feyzle dolu) olmak için, kişinin zâtında isti'dâd ve kabiliyet olması gerekir.

Bu iş için temiz asıl, pâk yaratılış ve sâfî kalp lâzımdır ki, vâsıtasız feyz-i Rabbânî'ye ve envâr-i Sübhâniye'ye kabiliyetli ve hâzır ola. Yoksa her bir taş ve balçık inci ve mercân olmadığı gibi:

﴿ ... كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ... ﴿٧٤﴾ ﴾

"Taşlar gibi yâhut katılık bakımından daha da kuvvetli (bir halde)..." *(Bakara Sûresi:74)* olan kalp dahî, İlâhî feyze kabiliyetli olmaz. Hemen aşk ateşiyle kalpten mâsivâyı yakıp, sâfî gönül sâhibi olmak gerekir ki feyzi kabûl edebile.

Hâce **Hâfız Şîrâzî** *(Kuddise Sirruhû)*nun bu beyti meşhûr beyitlerdendir. *(Konevî, Sûdî Efendî; Hâfız Şerhleri:1/538)*)

Abdullâh ibni Mehrân *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere (**Hârûn**) **Reşîd** hac yolculuğuna çıktığında **Kûfe**'ye uğradı ve orada birkaç gün kaldı. Sonra yolculuk için harekete geçmeyi ferman edince, insanlar onu uğurlamaya çıktı. Çıkanlar arasında (ağabeyisi) deli (diye bilinen fakat aslında velî olan) **Behlûl** de vardı.

O bir çöplükte oturmuştu, çocuklar ona eziyet ediyorlar ve peşini bırakmıyorlardı. **Hârûn**'un develerinin (üstüne kurulan örtülü) hevdecleri görününce, çocuklar onun peşini bıraktı. **Hârûn** yanına gelince, o en yüksek sesiyle:

"Ey müminlerin emîri! Ey müminlerin emîri!" diye seslendi. O anda **Hârûn** kendi eliyle örtüyü açtı ve: "Buyur ey **Behlûl**!" dedi. O da:

"**Eymen ibni Nâbil** bize **Kudâme ibni Abdillah el-Âmirî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığını nakletmiştir:

٤٩٨- عَنْ أَيْمَنَ بْنِ نَابِلٍ عَنْ قُدَامَةَ بْنِ عَبْدِاللهِ الْعَامِرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْضِي عَلَى جَمَلٍ وَتَحْتَهُ رَحْلٌ رَثٌّ فَلَمْ يَكُنْ ضَرْبٌ وَلَا طَرْدٌ وَلَا إِلَيْكَ إِلَيْكَ».

498- 'Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bir deve üzerinde giderken gördüm ki, altında eski bir palan vardı. Ne (etrafındakilere) vurmak vardı, ne kovmak vardı, ne de -Çekil! Çekil! (diye bağırmak)- vardı.' *(Tirmizî, Hac:65, no:903, 3/247; İbni Mâce, Menâsik:4, no:2890, 2/965)*

O halde ey müminlerin emîri! Senin bu yolculuğunda tevâzûlu davranman senin için kibirli davranışından daha hayırlıdır!" deyince, **Hârûn**, gözyaşları yere düşecek kadar ağladı ve: "Ey **Behlûl**! **Allâh** sana rahmet etsin! Bize nasîhatini artır!" dedi. O da:

هَبْ أَنَّكَ قَدْ مَلَكْتَ الْأَرْضَ طُرًّا وَأَنَّ لَكَ الْعِبَادَ فَكَانَ مَا ذَا
أَلَيْسَ غَدًا مَصِيرُكَ جَوْفَ قَبْرٍ وَيَحْثُوَ التُّرْبَ هٰذَا ثُمَّ هٰذَا

"Farzet ki sen bütün dünyâya sâhip oldun,
Bütün kullar da sana âit oldu da ne oldu?
Yarın varacağın yer bir kabir içi değil midir?
Ki, toprağı önce şu sonra da bu serpecektir!" deyince, **Hârûn** ağlayarak:

"Ey **Behlûl**! Güzel söyledin! Başkası var mı?" diye sordu. Bunun üzerine o: "Evet! Yâ emîra'l-müminîn! **Allâh** bir adama mal ve güzellik vermiş de, o kişi malını hayra harcamış, güzelliğinde de iffetini korumuşsa, işte o, **Allâh**'ın özel dîvânında ebrar (iyi kullar)dan yazılır." deyince, o: "Ey **Behlûl**! Güzel söyledin!" dedi ve ona bir hediye verilmesini emretti. O: "Bu hediyeyi kimden aldınsa ona geri ver! Benim buna ihtiyâcım yok!" deyince, Halîfe:

"Eğer üzerinde kalmış bir borç varsa, onu biz ödeyelim!" dedi. O zaman **Behlûl**: "Yâ emîra'l-müminîn! Borç borçla ödenmez! Hakkı ehline geri ver! Yâ emîra'l-müminîn! Sen kendi borcunu kendinden öde!" deyince, o: "Ey **Behlûl**! Sana yeterli olacak kadar geçim imkânı sağlayalım!" dedi.

Bunun üzerine o, başını semâya kaldırarak: "Yâ emîra'l-müminîn! Ben de, sen de **Allâh-u Te'âlâ**'nın (bakmayı üstlendiği) iyâlindeniz. O'nun seni hatırlayıp da beni unutması muhaldir." deyince, **Hârûn** örtüyü kapatıp yoluna devâm etti.

Şimdi bu kıssanın nakledilişinden maksat; **Hârûn Reşîd**'in hakka kulak verip onu kabûl etmesinin beyânıdır. Çünkü o, temiz bir mekân gibi olduğundan, kalbi de tertemiz bir hayatla diri bulunduğundan, kendisinden ancak güzel ahlâk sudûr etmiştir.

Cümle-i celîlede geçen:

﴿ ... بِإِذْنِ رَبِّهِ ... ﴾

"Rabbinin izniyle" kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; müminin yaptığı bütün hayırlar ve tâatler **Allâh-u Te'âlâ**'nın izni, müsaadesi ve tevfîkı (muvaffak kılması) iledir.

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** iyi toprağın ürün vermesini mümine misal olarak açıklarken Kendi iznini konu etmiş, buna mukabil pis topraktan faydasız birkaç şey dışında hiçbir şey çıkmayacağını beyân ederken Kendi iznini zikretmeyerek kullarına edep öğretmiştir. Böylece O, hayırları Zât'ına isnâd etmiş, şerleri ise sâhiplenmemiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٩٩ - عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ».

499- **"Şüphesiz Allâh güzeldir, güzelliği sever!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3789, 6/338; Müslim, İman:39, no:91, 1/93; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/368; Allâme Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn:2/682)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ da Kendisini methederken:

﴿ ... بِيَدِكَ الْخَيْرُ ... ﴿٢٦﴾ ﴾

"Bütün hayırlar (ve şerler) **ancak Senin** (kudret) **elindedir."** *(Âl-i İmrân Sûresi:26)* buyurmuş, "Şer de Senin elindedir!" buyurmamıştır. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesbîh ederken:

"Maymunları yaratan **Allâh**'ı tesbîh ederim! Dikenleri yaratan Zât'ı tesbîh ederim!" gibi ifâdeler kullanmak câiz görülmemiştir.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda:

﴿ ... كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴾

"İşte sana! (Allâh-u Te'âlâ'nın nîmetlerine) **şükretmekte olan** (mümin) **bir toplum için Biz âyetleri böylece** (misallerle süsleyip) **bir üslûptan diğerine çevirerek açıklıyoruz."** buyurmuştur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, âyet-i kerîmeyi bu cümle-i celîle ile bitirmesinin hikmeti şudur: Bir önceki âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın faydalı latîf rüzgârları harekete geçirerek onları rahmetinin ta kendisi olan yağmurun inişine sebep kıldığı, o rüzgârları ve yağmurları da faydalı latîf ve lezîz envâi çeşit nebâtâtın yetişmesine vesîle yaptığı açıklanmıştı.

İşte bu, bir yönden **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığına, ilmine, kudret ve hikmetine delil olduğu gibi, diğer yönden de, bu çok değerli nîmetlerin kullara ulaştırıldığına dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmelerin hem **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığına ve sıfatlarına delâlet eden deliller olduğunda, hem de şükredilmesi gereken büyük nîmetler olduğunda şüphe olmadığından, **Allâh-u Te'âlâ** bu âyetleri şükreden (ve derdi şükretmek olan) bir toplum için açıkladığını beyân etmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmelerin sâdece şükreden toplum için tekrar edildiğinin beyanı, âyetlerden ancak onlar faydalandığı içindir. Nitekim:

﴿ ... هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ... ﴿٢﴾ ﴾

"(Kur'ân) takvâ sâhipleri için büyük bir hidâyettir!" *(Bakara Sûresi:2)* kavl-i şerîfinde takvâ sâhiplerinin tahsis edilmesi de bu nedenledir.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda: "Bu âyetleri, şükreden bir toplum için tekrarladığını" açıklamıştır. Gerçi âyetler herkes için açıklanmaktaysa da, onlardan ancak şükredenler istifâde edebileceği için, sanki bu âyetler sâdece onlara açıklanmış olmaktadır.

Şükür, farklı ibâdetlerle yerine getirilebilirse de, bunun îfâsının en üstün yolu, **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâda bulunmaktır.

Nitekim **Ebû Abdirrahmân** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir. "Namaz bir şükürdür, oruç da bir şükürdür, **Allâh** için yaptığın her hayır bir şükürdür, ama şükrün en üstünü hamdetmektir." *(İbni Ebî Hâtim, no:8621, 5/1504)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osmân** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Temiz belde; takvâ sâhibi müminin kalbine misaldir ki, onun bitkisi Rabbinin izniyle çıkar. Böylece ibâdet nurları ve ihlâs süsü onun uzuvlarında belirir.

Pis belde ise; kâfirin kalbidir, ondan da ancak pek az, faydasız ve uğursuz şeyler açığa çıkar ki o da, **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerine muhâlefetler açıklayarak uzuvlara karşı yapılan zulümlerdir."

Vâsıtî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Temiz beldenin mahsûlü, Rabbinin izniyle ve O'nun yönetimiyle bolca çıkar. Pis olan ise; tecellîlerden ve mânevî bakışlardan perdeli olduğu için ondan ancak faydasız şeyler çıkar.

Nitekim güneş bâzı bitki türlerini yakıp yok ederken diğer birtakımlarını büyütür ve yetiştirir. İşte bütün bunlar o bitkinin yaratılış cevherine bağlıdır. Zâten bütün muhâlefetler ve muvâfakatler de tek bir irâdeyle ortaya çıkmaktadır."

Meşâyıhtan bâzısı: "Temiz toprağın mahsûlünün verimli olmasını", yetiştirdiği ürünlerin fiyatının ucuzluğuyla, kimi; o beldenin âlimlerinin bolluğuyla, kimi; orada çok ibâdet yapılmasıyla, kimi de; güvenliğin devâmı ve yönetimin adâletiyle îzah etmişlerdir.

Cûzecânî *(Kuddise Sirruhû)* buraya şöyle mânâ vermiştir: "Temiz belde kalptir, onun bitkisi Rabbinin izniyle çıkar, bu sâyede onun âzâsında türlü türlü ibâdetler belirir. Pis olan kalplerin uzuvlarında ise muhâlefetten başka bir şey açığa çıkmaz."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kök temiz ve güçlü olduğu zaman, dal da kuvvetli ve güzel olur. Ama cevher (ana madde) pis olursa ondan çıkan temiz olmaz. Unsur (temel madde) pâk olduğunda ise parça aslına benzer.

Oturulan yerler oturanlarının iç âlemini yansıtır (yâni aslan yatağından belli olur). Demek ki, kalbinin içi arı-duru olanın görünen fiilleri de temiz olur. Ama bunun aksine olanın hâli zıttına olur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm **Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurdular ki:

Ey Melik! Senin inâyetinin suyu taşa erişti. Taş meyve verdi, taştan meyve yetişti. Meyveden tat ve yemiş aldılar.

Ey Hakîki Padişâh! Seni zikretmek şu gönülleri ihyâ etti, muhabbet tohumu bırakarak saâdet ağacını yetiştirdi ve özgürlük meyvesi verdi. Yer yumuşak, toprak hoş, tînet de kabiliyetli olursa, işte o tohumdan şecere-i tayyibeden başka bir şey bitmez ve nergis çiçeğinden başka bir çiçek açmaz.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ... ﴾

"(Toprağı verimli ve) **tertemiz beldeye gelince; onun bitkisi Rabbinin izni** (ve dilemesi) **ile** (güzel ve bolca) **çıkar.**" buyurduğu budur.

Bâzısı demiştir ki: Bir toprağın temizliği, emniyetin devâmı, sultanın adâleti ve itâatkârların tâatı sâyesinde olur.

Ebû Osmân *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Temiz toprak müminin kalbidir ki, onun uzuvlarında ancak tâat nurları zuhûr eder. Pis toprak ise kâfirin kalbidir ki, onun uzuvlarında ancak muhâlefetler belirir."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; temiz mekân temiz kalbe benzetilmiştir ki; kalbi hayât-ı tayyibe ile diri olan kişiden iyi ahlâktan başka bir şey sudûr etmez. Ama pis belde olan nefs-i emmâre toprağından ancak kötü huylar ve âdî fiiller meydana gelir.

Kimin kalbi **Allâh**'ın nûruyla diriyse, onun kalbinin nûru nefsine yansıma yapar, böylece nefsi nurlanarak, nefsin kötü sıfatları kalbin iyi sıfatlarına dönüşür de, kalbin nûruyla nefsin karanlığı dağılır gider.

Böylece o nefis, kalbin vasıflarından olan itmi'nâna ulaşarak **Allâh**'ın zikri ve tâatıyla yatışır. Ama kalp ölü olup nefis diriyse, nefsin sıfatlarının karanlıkları kalbi gölgelendirir, nihâyet o sıfatların kalbi istîlâsı ânında kalbin sıfatları nefsin sıfatlarına dönüşür.

Artık o kalbin huzur ve itmi'nânı (zikirle olacak yerde) dünyâ ve içindekilerle olmaya başlar. **Allâh-u Te'âlâ**'dan dileriz ki; bizim yatışmamızı zikrine, fikrine ve şükrüne yönelik kılsın ve bizi **Allâh**'ın nîmetinin kadr-ü kıymetini takdir eden ve nîmet sâhibinin hakkını bilen kullarından eylesin!

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; isti'dâdı temiz olan toprağın bitkisi Rabbinin izniyle çok faydalı ve güzel olarak çıkar. İsti'dâdı kötü olandan ise hayırsızdan başka bir şey çıkmaz!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; temiz belde ile temsil edilen temiz kalbe vâridât (ilhâm rüzgârları) estiği zaman ve nefahât (mânevî esintiler) yağmurları yağdığı zaman Rabbinin izniyle onun mahsûlü olan ilimler ve mârifetler ondan kolayca çıkar.

Pis kalpler ise vaazlar ve ilhâmlarla etkilenmeyeceği için ondan ancak zayıf şeyler çıkar.

Vertecebî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ** Kendi beldesi olan kalbi konu etmiştir ki, lütfu kereminin denizinden ona yağdırdığı zaman rengârek türlü türlü haller ve makamlar onda yetişir. Ama hangi kalbin tohumu hevâ (nefsin arzusu) ise onun mahsûlü şehvetlerdir."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Temizle pisin eşit olmadığı:

﴿ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ
فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ ﴾

(Habîbim!) **De ki:** "(Ey ibret nazarıyla olaylara bakan kişi! Kötü ameller, basit insanlar ve haram kazançlar gibi) **pis** (şeyler)**in çokluğu seni hayran bırakmış olsa da, pis ve temiz** (hiçbir zaman) **eşit olmaz. Artık ey** (nefsânî düşüncelerden arınmış) **hâlis akılların sâhipleri!** (Pisi temize tercih husûsunda) **Allâh'tan hakkıyla sakının, tâ ki siz** (büyük sevaplar ve sonsuz nîmetler kazanarak) **felâha erişebilesiniz!"** *(Mâide Sûresi:100)*

Temiz kelimenin temiz ağaç gibi olduğu:

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ ﴾

(Habîbim!) **Görmedin mi ki Allâh** (tevhîd kelimesi, İslâm dâveti ve **Kur'ân** gibi) **pek hoş** (olan güzel ve makbul) **bir kelimeye nasıl** (güzel ve yerinde) **bir örnek açıkladı?** (İşte o kelimeler,) **çok hoş bir ağaç** (olan hurma) **gibi**(dir) **ki, onun kökü** (toprakta) **sâbit, üst tarafı ise gök** (cihetin)**de** (yükselmekte)**dir.** *(İbrahim Sûresi:24)*

Sâlih amel yapabilmek için temiz rızıklardan yemek:

﴿ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ ﴾

(Biz her dönem de gönderdiğimiz peygamberlere şöyle hitâp ettik:) **"Ey Rasûller! Lezzetli ve helâl şeylerden yiyin ve sâlih bir amel işleyin! Gerçekten de Ben, sizin yapmakta olduklarınızı** (hakkıyla bilip, karşılığını verecek olan bir) **Alîm'im!** *(Mü'minûn Sûresi:51)*

Allâh'ın, temizle pisi birbirinden ayıracağı:

﴿ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ
فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ ﴾

Tâ ki Allâh, pis (olan kâfirler)**i temiz** (müminler)**den ayırsın da, pisin bir kısmını diğer bir kısım üzerine koyup onu topluca üst üste yığsın ve böylece hemen onu**(n tamâmını) **cehenneme at**(ıp bırak)**sın! İşte sana! Onlar,** (canlarını da, mallarını da kaybettiklerinden) **tam mânâsıyla hüsrâna uğrayanların ta kendileridir!** *(Enfâl Sûresi:37)*

Âyet: 59

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (59)

(لَقَدْ أَرْسَلْنَا) **andolsun ki muhakkak gönderdik,** kimi? (نُوحًا) **Nûh'u,** kime? (إِلَى قَوْمِهِ) **kavmine,** (فَقَالَ) **dedi,** ne dedi? (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (اعْبُدُوا) **ibâdet edin,** kime? (اللَّهَ) **Allâh'a,** (مَا لَكُمْ) **sizin için yoktur,** kim? (مِنْ إِلَٰهٍ) **hiçbir ilâh,** öyle ilâh ki, (غَيْرُهُ) **O'ndan başka,** (إِنِّي) **muhakkak ben,** (أَخَافُ) **korkuyorum,** kime karşı? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** neden? (عَذَابَ يَوْمٍ) **bir günün azâbından,** öyle gün ki, (عَظِيمٍ) **pek büyük.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لَقَدْ أَرْسَلْنَا) cümlesi, mahzûf bir kasemin cevâbı olup takdîri: (وَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا) şeklindedir.

Bu (ل) harfinin devamlı (قَدْ) harfiyle birlikte kullanılmasının sırrı şudur: Kasem cümlesi, cevâbı olan muksemun aleyhâ cümlesini te'kid için sevk edildiğinden, kasemi duyan muhâtap bu ifâdeyle te'kid edilen konunun meydana gelmesi beklentisine girer.

Bu yüzden, beklenen hâdisenin kesinlikle vâki olacağını ifâde eden (قَدْ) harfinin konu başına getirilmesi münâsip düşer.

2- (يَا قَوْمِ) terkîbindeki (يَا) harfi, harf-i nidâ olup, (قَوْمِ) kelimesi, kesrenin delâletiyle tahfif için hazfedilmiş mütekellim yâsına muzâf olan mensûb münâdâdır.

3- (اُعْبُدُوا اللَّهَ) cümlesi, nidânın cevâbı olarak i'râbtan mahalli yoktur.

4- (مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ) cümlesindeki (مِنْ) harfi, mezîdedir. (إِلَٰهٍ) kelimesi muahhar mübtedâ olup, haberi hakkında iki vecih vardır:

a) (لَكُمْ) terkîbinin, haber-i mukaddem oluşudur.

b) Haberin mahzûf oluşudur ki takdîr: (مَا لَكُمْ فِي الْوُجُودِ أَوْ فِي الْعَالَمِ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ) şeklindedir.

5- (غَيْرُهُ) kelimesi, cumhûrun kıraatı üzere merfû' okunup, mübtedâ veyâ fâ'il olmak üzere mahallen merfû' olan (إِلَٰهٍ) kelimesinin sıfatı veyâ bedelidir.

6- (عَظِيمٍ) kelimesi (يَوْمٍ) kelimesinin sıfatıdır.

MEÂL-İ ŞERÎF

Andolsun ki; şüphesiz Biz Nûh'u kavmine (peygamber olarak) **gönderdik, o da hemen:**

"Ey kavmim! (Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur! Muhakkak ki ben** (O'na ibâdet etmemeniz durumunda) **sizin üzerinize** (gelecek) **pek büyük bir günün azâbından korkmaktayım!" dedi.**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmelerde kudretinin eserlerini, tevhîdine ve Rubûbiyyetine delâlet eden eşsiz yaratıklarını ve ilginç sanatlarını açıklayarak, öldükten sonra dirilmenin doğruluğuna dâir kat'î deliller getirdikten sonra, peygamberlerin kıssalarını zikretmeye başlamıştır. Tabî ki bunda birçok faydalar vardır:

1) Allâh-u Te'âlâ böyle yaparak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tesellî buyurmuş olmaktadır, şöyle ki; **Mevlâ Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeleriyle, insanların delilleri ve âyetleri kabûl etmekten yüz çevirmesinin, sâdece **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kavminin özelliklerinden olmadığına, bilakis bu kötü âdetin geçmiş ümmetlerin hepsinde bulunduğuna dikkat çekmiştir.

"Musîbet genelleşince hafifleşir" kaidesine göre, peygamberlerin kıssalarının anlatılması ve ümmetlerinin cehâlet ve inatta ısrarcı olduklarının nakledilmesi, elbette ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tesellî eder ve kalbine hafiflik verir.

Nitekim:

﴿ وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ... ﴿١٢٠﴾ ﴾

"O (ümmetleri tarafından inkârla karşılanıp, büyük eziyetlere mâruz kalmış bulunan kıymetli) ***peygamberlerin haberlerinden her birini, o kendisiyle senin gönlüne*** *(sabır ve)* ***sebat vereceğimiz şeyleri böylece sana peş peşe anlatmaktayız."*** *(Hûd Sûresi:120) âyet-i kerîmesi bu hakîkati açıklamaktadır.*

2) Allâh-u Te'âlâ bu kıssalarda, peygamberleri yalanlayan bu münkirlerin âkıbetinin dünyâda hüsran ve helâk ile netîcelendiğini, âhirette ise büyük bir azap ile sonuçlanacağını, onlara inanan hak yolcularının âkıbetinin ise dünyâda devlet, âhirette saâdet olduğunu nakletmektedir.

Bunun da hak ehlinin kalplerini güçlendireceği, bâtıla tutunmaya çalışanların kalplerini kıracağı âşikârdır. Bundan anlaşılmaktadır ki, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr edenlerin âkıbeti de, ondan önceki inkârcı ümmetlerin âkıbetine dönecektir.

3) Allâh-u Te'âlâ böylece şuna dikkat çekmektedir ki, **Allâh-u Te'âlâ,** bâtıla tutunanları imhâl etse de ihmâl etmeyecek (süre verse de başıboş bırakmayacak), bilakis en mükemmel şekilde onlardan intikam alacaktır.

4) Bir de bu kıssalar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetine delâlet eder mâhiyettedir.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* okuma yazma bilmeyen bir ümmî iken ve zamânının âlimlerinden hiçbiriyle görüşmemişken, geçmiş ümmetler hakkındaki bu kıssaları ve târihçeleri kimsenin îtirâz edemeyeceği derecede tahrifsiz ve hatâsız şekilde okuyunca, elbette ki bu, bu âyetlerin kendisine **Allâh-u Te'âlâ** katından vahyedildiğinin açık bir delîli olmuş olur.

Bu da onun nübüvvetinin sıhhatine dâir bir delîl-i vâzıh ve burhân-ı katı' (açık ve kesin delil) olur.

Burada birisi: "Geçmiş ğaybları haber vermek mûcize ifâde etmez. Çünkü o vakalara şâhit olan **İblîs**'in bildirme ihtimâli vardır." diyecek olursa ona cevâben denir ki: "Peki ya istikballe ilgili ğaybları haber vermesine ne diyeceksiniz? Çünkü bunun mûcize olduğu âşikârdır, zîrâ ğayb ilmini **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka ne melek, ne de cin bilemez!"

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu sûrenin başında **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasını ve onunla ilgili konuları açıkladıktan sonra, sırayla peygamberlerin konularını îzâha başlamıştır. İlk olarak **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı anlatmıştır, çünkü o, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın yer halkının tamâmına gönderdiği ilk peygamberdir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٠٠- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَوَّلُ نَبِيٍّ أُرْسِلَ نُوحٌ».

500- "(Kâfir-mümin herkese) **gönderilmiş olan ilk nebî Nûh'tur!"** *(İbni Ebî Hâtim, no:8622, 5/1504; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:62/243; Müslim, İmân:84, no:194, 1/184-185; Tirmizî, Sıfatü'l-kıyame:10, no:2434, 4/622-23; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/435)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen: **"Andolsun ki Biz Nûh'u kavmine gönderdik!"** ifâde-i celîlesiyle, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Sen ilk Rasûl değilsin, seni kavmine gönderdiğimiz gibi daha önce **Nûh**'u da kavmine göndermiştik!" buyrulmak istenmiştir. Nitekim:

﴿ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ ... ﴿٩﴾ ﴾

"(Habîbim! Senden inadına ilginç mûcizeler isteyen ve gaybla ilgili sorular soran o müşriklere) **deki: "Ben peygamberler arasından** (çıkıp, onlara muhâlif görüşler ortaya atarak) **yeni bir şey çıkaran biri değilim!"** *(Ahkaf Sûresi:9)* âyet-i kerîmesi de bu hakîkate işâret etmektedir.

Bu kavl-i şerîfin delâletiyle anlaşılmaktadır ki; soyları bilinmese de, nebîlere ve rasûllere îman sahihtir (geçerlidir). Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** enbiyâ ve rusûlün bâzılarının isimlerini zikretmiş, neseplerini zikretmemiştir. Yine böylece isimleri bilinmeden de onlara inanmak geçerlidir. Çünkü peygamberler içerisinde ismini bilmediklerimiz vardır.

Nitekim:

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ... ﴿٧٨﴾ ﴾

***"Andolsun ki; elbette Biz gerçekten senden önce de nice kıymetli rasûller gönderdik ki; onlar içerisinden,** (kıssalarını) **sana anlatmış olduklarımız da vardır, yine onlardan,** (târihçelerini) **sana anlatmadıklarımız da vardır."** (Mü'min Sûresi:78) âyet-i kerîmesinde bu husus belirtilmektedir.*

O halde: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın gönderdiği bütün peygamberlere topluca inandım!" diyen kimse, onların her birerlerinin isimlerini bilemese de, peygamberlere îmân etmiş olur. (Ama âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerde ismi geçen bir peygamberi duyduğunda ona ismen de inanması şarttır.)

"**Âlûsî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; tûfandan sonra gemide bulunanlardan başka sağ kalan olmadığı için **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın sonuç olarak yeryüzünde bulunanların tümüne peygamber olarak gönderildiği ittifak konusuysa da, ilk başta bi'setinin umûmî olup olmadığı hakkında ihtilâf vardır.

(Bütün dünyâ halkının tûfanla helâk edilişinden anlaşılan, onun bi'setinin ilk başta da umûmî oluşudur.) Ancak bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'setinin umûmiyetiyle çelişmez.

Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in husûsiyetlerinden biri olan bu vasıf, onun peygamberliğinin, insanların ve cinlerin tamâmına şâmil oluşudur ki, onun bu vasfına inanmak ittifak konusu olduğundan inkâr eden kâfir olur.

Hattâ **İmâm-ı Sübkî** ve ona tâbi olan diğer muhakkık âlimlerin tercihine göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* meleklere de gönderilmiştir. Zîrâ:

﴿... لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ۝﴾

"(Biz onu) **bütün âlemlere bir uyarıcı olsun diye** (gönderdik)." *(Furkan Sûresi:1)* âyet-i kerîmesinin açık ifâdesinden anlaşılan budur. Çünkü "Âlem" lafzı, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka herşeyin adıdır.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٥٠١- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«... وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً».

501- **"Ben bütün yaratıklara gönderildim!"** *(Müslim, Mesâcid, no:523, 1/371; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/222)* hadîs-i şerîfi de bu görüşü te'yîd eder mâhiyettedir.

Bârizî *(Rahimehullâh)*, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendilerine idrâk verilmek şartıyla bütün cemâdâta gönderildiğini söylemiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ma'sûm (olan meleklere) ve gayr-i mükellef (sorumsuz olan cansız şey)lere gönderilmesinin faydası ise, onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dâveti sahasına dâhil olarak şeref kazanmaları içindir ki, böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de diğer rasûllere karşı şerefi mevzûbahistir.

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın bi'seti bütün insanlara şâmil olsa bile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'seti kadar umûmî değildir, aradaki fark sabahın aydınlığı kadar zâhirdir.

"**Beğavî, Mazharî** ve **Âlûsî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın esas ismi **Seken**'dir. Çünkü **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan sonra insanlar onunla sükûnet bulmuşlardır. İsminin **Şâkir** ya da **Yeşkür** olduğu da söylenmiştir.

İmâm-ı Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın "**el-İtkan**" isimli eserinde, **Hâkim**'in, "**el-Müstedrek**"inden naklen zikrettiğine göre; ismi **Abdülğaffâr**'dır. Bir rivâyete göre **Abdülcebbâr**'dır.

Nûh *(Aleyhisselâm)*a bu ismin verilmesinin sebebi hakkında bâzı rivâyetler vardır. Nitekim **Yezîd er-Rakkâşî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)*a bu ismin verilmesi, kendisi hakkında uzun zaman ağladığındandır. (Zîrâ Arapçada "Niyâhat", ağlamak demektir.)" *(İbni Ebî Hâtim, no:8626, 5/1505; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/51; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:62/241, 65/85, 88; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/435)*

Ağlamasının sebebine dâir farklı rivâyetler vardır. Bir rivâyet; kavminin helâk olmasına bedduâ ettiği için, diğer bir rivâyet; kıyâmetin dehşetinden korktuğu için, farklı bir rivâyete göre; oğlu **Ken'an**'ın durumu hakkında Rabbine mürâcaat ettiği için, başka bir rivâyette ise; kavmi kâfirlikte ısrarcı olduğu için çok ağlardı. O sürekli dâvet ve tebliğde bulunur, kavmi yüz çevirdikçe de onlar adına ağlardı.

Rivâyete göre bir kere o, kötü kılıklı bir köpek görünce: "Ey çirkin köpek!" dedi. O zaman **Allâh-u Te'âlâ**, köpeği dile getirerek: "Ayıp ben de mi, yaratanda mı?!" diye konuşturdu. Köpeğin bu sözünü duyan **Nûh** *(Aleyhisselâm)* baygınlık geçirdi. Ayılınca kendi adına çok ağlamaya başladı.

Rivâyet olunmuştur ki; bir kere o, cüzzamlı bir köpeğe rastlayınca: "Ey çirkin, defol!" demişti ki, o anda **Allâh-u Te'âlâ** ona:

«أَعِبْتَنِي أَمْ عِبْتَ الْكَلْبَ؟»

"Sen Beni mi ayıpladın, yoksa köpeği mi ayıpladın?" diye vahyetti. *(Beğavî, Me'âlimüt-Tenzîl:2/168)*

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kaç yaşında peygamber olduğu husûsunda farklı rivâyetler vardır. **"el-Müstedrek"**te **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı kırk yaşında peygamber olarak gönderdi. O, kavmi içerisinde elli sene hâriç bin sene dâvette bulundu.

Bu husus:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا ... ﴿١٤﴾﴾

***"Andolsun ki; elbette Biz Nûh'u kendi kavmine** (peygamber olarak) **gönderdik de, muhakkak o, elli sene hâriç bin sene onların arasında kaldı."** (Ankebût Sûresi:14) âyet-i kerîmesiyle sâbit olduğundan, ihtilâfa müsâit değildir.*

Nûh *(Aleyhisselâm)* tûfandan sonra da insanlar çoğalıp yayılıncaya kadar altmış sene yaşadı.

"Şerh-u Hulâsati's-siyer" isimli eserde zikredildiğine göre; elli yaşında peygamber olarak gönderildiği, tûfandan sonra da dörtyüz elli sene yaşadığı, böylece ömrünün bindörtyüz elli sene olduğu rivâyet edilmiştir.

Yüz yaşında veyâ ikiyüz elli yaşında ya da dörtyüz elli yaşında peygamberliğe kavuştuğu da rivâyetler arasındadır.

İkiyüz elli yaşında peygamber olup, tûfandan sonra da ikiyüz elli sene yaşadığı rivâyetine göreyse, ömrü bindörtyüz elli senedir.

"Mazharî Tefsîri"nde, **"Tehzîbü'n-Nevevî"**den nakledildiğine göre; peygamberler içerisinde en uzun ömürlü olan **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dır.

"**Kurtubî Tefsîri**"nde **Kelbî** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın doğumu **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan sekizyüz sene sonra olmuştur.

"**Âlûsî Tefsîri**"nde zikredildiği üzere; **İbni Ebî Hâtim** ve **İbni Asâkir**'in **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* Cezîre (**Cizre**)de gönderilmiştir. **Nûh** *(Aleyhisselâm)*, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kavmine azap ettiği ilk peygamberdir ve hiçbir peygamberin çekmediği çilelere katlanmıştı.

Hatîb-i Şirbînî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın mesleği, marangozluktu.

Sâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; gemiyi iki senede yaptı.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*, "**Tirmizî**" ve diğer birçok hadîs kitaplarından naklen, şu an yaşayan bütün insanların **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinden olduğunu zikretmiştir.

Nakkâş *(Rahimehullâh)*ın, **Süleymân ibni Erkam** *(Radıyallâhu Anh)* vâsıtasıyla **Zührî** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre; Araplar, Farslar, Rumlar, Şam ehli ve Yemen ehli **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın **Sâm** isimli oğlundandır.

Sind (**Pâkistan** halkı), Hind, Zencî, Habeş, Sûdân ve siyah derisi olan bütün ırklar, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın **Hâm** isimli oğlundandır.

Türk, Berber, Çin ötesi, **Ye'cûc-Me'cûc** ve Bulgarların hepsi **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın **Yâfis** isimli oğlundandır. Demek ki insanların tümü **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetidir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/225)*

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kıssasını özetleyecek olursak; onun kavmi îmandan yüz çevirip yüz yıllar boyu putlara tapmaya ve isyâna devâm edince, **Nûh** *(Aleyhisselâm)* onları **Allâh-u Te'âlâ**'ya şikâyet etti. **Allâh-u Te'âlâ** da ona:

﴿ ... لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ ... ﴿٣٦﴾ ﴾

"(Bu zamana kadar) **îmân etmiş olan** (azınlık)**lar dışında gerçekten de senin kavminden aslâ îmân eden olmayacak!**" *(Hûd Sûresi:36)* diye vahyetti.

Bunun üzerine:

﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ ﴾

"**Nûh: 'Ey Rabbim! Yer üzerinde kâfirlerden gezip dolaşan bir fert bile** (sağ) **bırakma!' dedi.**" *(Nûh Sûresi:26)*

O zaman **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*a gemi yapmasını emredince, kâfir kavmi onunla alay etmeye ve: "Peygamberlik tutmayınca marangozluğa döndün!" demeye başladılar. Nitekim bu husus:

﴿ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ
كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٩﴾ ﴾

"O (Nûh) o gemiyi sağlamca yapıyor; kavminden ileri gelenler ise, kendisine her uğradıkça onunla alay ediyorlardı.

(Bunun üzerine o kendilerine) **dedi ki: "Siz bizimle alay ediyorsanız, siz** (bizimle) **alay etmekte olduğunuz gibi, şüphesiz biz de sizinle**(, dünyâda boğulurken, âhirette de yanarken) **alay edeceğiz!**

Yakında bileceksiniz o kimseyi ki kendisini rezil edecek/*alçaltacak/ helâk edecek/* büyük bir azâp ona gelecek ve dâimî olan korkunç bir azâp onun üzerine konacaktır." *(Hûd Sûresi:38-39)* âyet-i kerîmelerinde belirtilmiştir.

Nûh *(Aleyhisselâm)* gemi yapmayı bitirince **Allâh-u Te'âlâ** ona her türlü canlıdan bir erkek ve bir dişiyi gemiye yüklemesini emretti ve her cihetten hayvan türlerini ona sevketti. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** canlıların neslinin kesilmemesini murâd etti.

Nûh *(Aleyhisselâm)* tûfanın başlangıç alâmeti olan tandırın kaynadığını görünce, îmân edenlerle birlikte gemiye bindi ve her tür hayvandan bir çift yükledi. O zaman **Allâh-u Te'âlâ** göklere yağdırmasını, yerlere de gözeler fışkırtmasını emretti. Nitekim bu konu:

﴿ حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ ﴾

"Nihâyet (gemiye binme) **emrimiz geldiğinde ve o** (**Havvâ** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan kalma, taştan yapılmış) **tandır**(dan su fışkırıp kuvvetlice yükselerek) **kaynadığında Biz** (**Nûh**'a): "(Boğulmaktan selâmet bulacak kimselerin ve zürriyetlerinin faydalanması için, canlıların) **her birinden** (erkek ve dişi olmak üzere) **iki eşi bir de aleyhinde** (helâk) **söz**(ü) **geçmiş olanlar dışındaki âileni**(; Müslüman olan hanımınla üç oğlunu) **ve îmân etmiş bulunan** (diğer) **kimseleri ona yükle!" buyurduk. Zâten onunla birlikte pek az kimseden başkası îmân etmedi."** *(Hûd Sûresi:40)* âyet-i kerîmesinde açıklanmıştır.

Kütüb-ü semâviyyede zikredildiği üzere; kırk gün kırk gece aralıksız devâm eden bu yağmurlar netîcesinde sular yeryüzünün tamâmını kapladı ve en yüksek dağların üstüne bile onbeş arşın su çıktı. Böylece her canlı cisim tûfanla helâk oldu, gemi ehlinden başka hayatta kimse kalmadı.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** bir kasırga gönderdi, göğe suyunu tutmasını, yere de suyunu yutmasını emretti. Böylece sular kesildi ve yavaş yavaş eksilmeye başladı.

Nûh *(Aleyhisselâm)* gemiden çıktıktan sonra **Allâh-u Te'âlâ**'ya şükür için kurban kesti, böylece tüm insanlık **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, **Sâm, Hâm** ve **Yâfis** isimli üç oğlundan çoğaldı. **Sâm**, Asya topraklarına yerleşti, **Hâm**, Afrika nâhiyelerinde ikamet etti, **Yâfis** ise Avrupa topraklarında sâkin oldu. *(Kasimî, Mehâsinü't-te'vîl:5/112-113)*

Bugün dünyâda yaşayanların tamâmı **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğullarından türemiş olması hasebiyle **Nûh** *(Aleyhisselâm)* "Beşerin ikinci babası" lakabıyla anılmaktadır.

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın farklı özelliklerini beyân eden hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Ubeyd ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٥٠٢- عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنْ كَانَ نُوحٌ لَيُضْرَبُ حَتَّى يُغْشَى عَلَيْهِ ثُمَّ يُفِيقُ فَيَقُولُ: «اِهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ». وَقَالَ شَقِيقٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: قَالَ عَبْدُ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَهُوَ يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَهُوَ يَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ».

502- "Gerçekten **Nûh** *(Aleyhisselâm)* (kavmi tarafından) o kadar dövülürdü ki baygınlık geçirirdi. Sonra ayılır: **'Kavmimi hidâyet et, çünkü onlar bilmiyorlar!'** derdi."

Şakîk *(Radıyallâhu Anh)* **Abdullâh (ibni Mes'ûd)** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

"Gerçekten ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yüzündeki kanı silerken gördüm ki, peygamberlerden birini anlatıyordu, bir yandan da: **'Ey Allâh! Kavmimi hidâyet et, şüphesiz ki onlar bilmiyorlar!'** diyordu." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:7932, 62/247; Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:278, sh:86; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/439)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٥٠٣- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ ضَرَبَهُ قَوْمُهُ فَأَدْمَوْهُ وَهُوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: « اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ».

503- "Sanki ben, peygamberler içerisinden, kavminin kendisini dövdüğü ve kana boyadığı bir peygamberi anlatırken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bakıyor gibiyim! O bir yandan yüzünden kanı siliyordu, bir yandan da: **'Ey Allâh! Kavmimi bağışla**(man için gereken îmâna onları muvaffak et)**, şüphesiz ki onlar bilmiyorlar!'** diyordu." *(Buhârî, Enbiyâ:2, no:3290, 3/1282; Müslim, Cihat:37, no:1792, 3/1417; İbni Mâce, Fiten:23, no:4025, 2/1335; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/439-440)*

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın şükredicilik vasfı çok ileri derecedeydi. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ۝٣﴾

"Gerçekten de o, çokça şükreden bir kuldu. (Darlıkta da, bollukta da dâimâ şükreder, hamd etmeden yemez-içmez ve giyinmezdi.)" *(İsrâ Sûresi:3)* buyurmuştur.

Âişe *(Radyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٠٤- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نُوحٌ كَبِيرُ الْأَنْبِيَاءِ، لَمْ يَخْرُجْ مِنْ خَلَاءٍ قَطُّ إِلَّا قَالَ: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذَاقَنِي طَعْمَهُ وَأَبْقَى مَنْفَعَتَهُ فِي جَسَدِي، وَأَخْرَجَ مِنِّي أَذَاهُ».

504- **"Nûh, peygamberlerin büyüğüdür! Helâdan ne zaman çıksa mutlaka: 'Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki onun tadını bana tattırdı, faydasını cesedimde bıraktı ve eziyetini benden çıkardı!' derdi."** *(Deylemî, Müsnedü'l-firdevs, no:6854, 4/289-290; İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, eş-Şükr, no:124, 1/506; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:7932, 62/272; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/440; Zebîdî, İthâfü's-sâde:2/340)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

٥٠٥- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا حَجَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِوَادِي عُسْفَانَ فَقَالَ: «لَقَدْ مَرَّ بِهٰذَا الْوَادِي هُودٌ، وَصَالِحٌ، وَنُوحٌ، عَلَى بَكَرَاتٍ حُمْرٍ خُطُمُهَا الْلِّيفُ، أُزُرُهُمُ الْعَبَاءُ وَأَرْدِيَتُهُمُ النِّمَارُ، يُلَبُّونَ يَحُجُّونَ الْبَيْتَ الْعَتِيقَ».

505- "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hac yaptığında **Usfân vadisi**'ne ulaştığı zaman:

"Andolsun ki; Hûd, Sâlih ve Nûh, yularları lif olan, kırmızı genç develer üzerinde (hac yapmak üzere) **bu vâdiye uğradılar. Peştemalları yündü, üzerlerindeki ridâları alaca çizgili kumaştı. Telbiye getirerek Beyt-i Atîk'ı haccediyorlardı."** buyurdu." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:7932, 62/275; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4003, 3/440; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/442)*

Abdullah ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim." demiştir:

٥٠٦- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «صَامَ نُوحٌ الدَّهْرَ إِلَّا يَوْمَ الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى وَصَامَ دَاوُدُ نِصْفَ الدَّهْرِ وَصَامَ أَبُونَا إِبْرَاهِيمُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ صَامَ الدَّهْرَ وَأَفْطَرَ الدَّهْرَ».

506- "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* **ramazan ve kurban bayramı günleri hâriç ömür boyu oruç tutmuştur. Dâvûd** *(Aleyhisselâm)* **ömrünün yarısını oruçlu geçirmiştir.**

Babamız İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* **ise her aydan üç gün oruç tutmuştur, böylece** (bire on sevap kazanıldığından) **hem ömür boyu oruç tutmuştur, hem de ömür boyu iftar etmiştir."** *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:7932, 62/276; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/442)*

Abdullah ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٠٧- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ نَبِيَّ اللهِ نُوحًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ قَالَ لِابْنِهِ: إِنِّي قَاصٌّ عَلَيْكَ الْوَصِيَّةَ آمُرُكَ بِاثْنَتَيْنِ وَأَنْهَاكَ عَنِ اثْنَتَيْنِ آمُرُكَ بِلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فَإِنَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرَضِينَ السَّبْعَ لَوْ وُضِعَتْ فِي كِفَّةٍ وَوُضِعَتْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فِي كِفَّةٍ رَجَحَتْ بِهِنَّ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَلَوْ أَنَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرَضِينَ السَّبْعَ كُنَّ حَلَقَةً مُبْهَمَةً قَصَمَتْهُنَّ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَسُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ فَإِنَّهَا صَلَاةُ كُلِّ شَيْءٍ وَبِهَا يُرْزَقُ الْخَلْقُ وَأَنْهَاكَ عَنِ الشِّرْكِ وَالْكِبْرِ». قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! هٰذَا الشِّرْكُ قَدْ عَرَفْنَاهُ فَمَا الْكِبْرُ؟ قَالَ: أَنْ يَكُونَ لِأَحَدِنَا نَعْلَانِ حَسَنَتَانِ لَهُمَا شِرَاكَانِ حَسَنَانِ؟ قَالَ: «لَا». قَالَ: هُوَ أَنْ يَكُونَ لِأَحَدِنَا حُلَّةٌ يَلْبَسُهَا؟ قَالَ: «لَا». قَالَ: التَّكَبُّرُ هُوَ أَنْ يَكُونَ لِأَحَدِنَا دَابَّةٌ يَرْكَبُهَا؟ قَالَ: «لَا». قَالَ: أَفَهُوَ أَنْ يَكُونَ لِأَحَدِنَا أَصْحَابٌ يَجْلِسُونَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: «لَا». قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَمَا الْكِبْرُ؟ قَالَ: «سَفَهُ الْحَقِّ وَغَمْصُ النَّاسِ».

507- **"Şüphesiz Allâh'ın peygamberi Nûh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **vefât edeceği zaman oğluna:**

'Muhakkak ben sana vasiyet anlatacağım, ben sana iki şeyi emrediyorum ve seni iki şeyden nehyediyorum; ben sana Lâilâhe illâllâh'ı (inanarak okumanı) **emrediyorum, zîrâ yedi kat gökler ve yedi kat yerler bir kefeye konacak olsa, Lâilâhe illâllâh da bir kefeye konacak olsa, Lâilâhe illâllâh onlara ağır gelir. Eğer yedi kat gökler ve yedi kat yerler** (başı sonu) **belirsiz bir halka olacak olsalar, Lâilâhe illâllâh onları kırar geçirir.**

Bir de (sana) **Sübhânellâhi ve bihamdihî** (zikrine devâm etme)**yi** (emrediyorum)**! Zîrâ** (canlı-cansız) **her şeyin tesbîhi odur ve yaratıklar onunla rızıklandırılmaktadır.**

Ayrıca seni şirkten ve kibirden nehyediyorum!' dedi." buyurdu.

O zaman ben: 'Yâ **Rasûlellâh**' Şirki anladık da, bu kibir de nedir? Bizim birimizin iki güzel ayakkabısı olup onların iki güzel bağı olması kibir midir?' deyince: **"Hayır!"** buyurdu.

"Bizim birimizin giyeceği güzel bir elbise olması mıdır?" dediğimde: **"Hayır!"** buyurdu. "Bizden birine âit bineceği bir hayvan olması mıdır?" dediğimde, yine: **"Hayır!"** buyurdu. "Yoksa o, bizden birimizin arkadaşları olup, onun meclisinde oturmaları mıdır?" deyince: **"Hayır!"** buyurdu.

O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! Kibir nedir?" denildiğinde: **"Hakkı boş gör**(üp kabûl etme)**mektir ve insanları hakir görmektir!"** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6583, 7101, 11/150-151, 670-671; Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:558, sh:156; Hâkim, el-Müstedrek, no:154, 1/112-113)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfe göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٠٨- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «أَلَا أُعَلِّمُكُمْ مَا عَلَّمَ نُوحٌ ابْنَهُ»؟ قَالُوا: بَلَى! قَالَ: «اٰمُرُكَ أَنْ تَقُولَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ فَإِنَّ السَّمَاوَاتِ لَوْ كَانَتْ فِي كِفَّةٍ لَرَجَحَتْ بِهَا وَلَوْ كَانَتْ حَلَقَةً قَصَمَتْهَا وَآمُرُكَ تُسَبِّحُ اللهَ وَتَحْمَدُهُ فَإِنَّهُ صَلَاةُ الْخَلْقِ وَتَسْبِيحُ الْخَلْقِ وَبِهَا يُرْزَقُ الْخَلْقُ».

508- **"Nûh'un, oğluna öğrettiğini size öğreteyim mi?"** buyurunca, sahâbe-i kirâm: "Buyur!" dediklerinde, o şöyle buyurdu:

"O: 'Sana: 'Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur, O tektir, hiçbir ortağı yoktur, mülk O'na âittir, hamd O'na mahsustur, O her şeye hakkıyla gücü yetendir!' demeni emrediyorum. Gerçekten gökler bir kefeye konsa elbette bu onlara ağır gelir. Onlar bir halka olsalar da onları kırar geçirir.

Bir de sana emrediyorum ki; Allâh'ı tesbîh edesin ve O'na hamdedesin! Şüphesiz ki bu, mahlûkatın duâsıdır ve yaratıkların tesbîhidir, mahlûkat da bununla rızıklandırılmaktadır!' demiştir." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:29416, 6/55-56)*

Mukatil ve **Cüveybir** *(Rahimehümallâh)*dan nakledildiğine göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)* yaşlanınca ve kemikleri incelince: "Yâ Rabbi! Daha ne zamâna kadar yorulup çalışacağım?" dedi. **Allâh-u Te'âlâ** da: "Ey **Âdem**! Sünnetli bir çocuğun doğuncaya kadar!" buyurdu.

Âdem *(Aleyhisselâm)* dokuzyüzkırk yaşındayken, on nesil sonra **Nûh** *(Aleyhisselâm)* doğdu. Böylece o, **Âdem** oğlu **Şîs** oğlu **Enûş** oğlu **Kaynân** oğlu **Mehlâîl** oğlu **Yerd** oğlu **Ahnûh (İdrîs)** oğlu **Mettûşelah** oğlu **Lâmek** oğlu olmuştur.

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ismi **Seken** idi, insanlar **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan sonra onunla sâkinleştiklerinden ona bu isim verildi. Zâten o, bütün insanların (ikinci) babasıdır.

Ona **Nûh** denmesi de, dokuzyelli sene kavmi hakkında ağlayıp onları **Allâh**'a dâvet etmesindendir. Zîrâ onlar inkâr ettikleri için **Nûh** *(Aleyhisselâm)* onlar adına çok ağlamıştır. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:62/241; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/436; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/221)*

Vehb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* ile **Âdem** *(Aleyhisselâm)* arasında on baba vardır, İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* ile **Nûh** *(Aleyhisselâm)* arasında da on baba vardır." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:62/241, 242; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/436)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle buyurmuştur: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* ile **Nûh** *(Aleyhisselâm)* arasında on asır bulunmaktaydı ki, hepsi de hak şerî'at üzereydiler." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:3/621; İbni Ebî Hâtim, no:1983, 2/376; Hâkim, el-Müstedrek, no:4009, 2/596; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:2/496)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* ikinci binde gönderilmiştir. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* vefât etmeden önce, birinci binin sonunda **Nûh** *(Aleyhisselâm)* doğmuştur. O sırada insanlar içerisinde günahlar yayılmış, zorbalar çoğalmış ve insanlar büyük bir azgınlığa düşmüşlerdi.

Nûh *(Aleyhisselâm)* büyük bir sabır göstererek ve acele davranmayarak gece-gündüz, gizli-açık sürekli onları dâvet etmekteydi.

Peygamberlerden hiçbiri **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın karşılaştığı sıkıntılardan daha beteriyle karşılaşmadı. (Ancak şehit olan peygamberler ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müstesnâ! *(İbni Kesîr:6/326-327; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/221)*)

Kavmi onun yanına girerler ve onun boğazını öldüresiye sıkarlardı. Meclis ortasında dövülür ve kovulurdu. Yine de o, onların kendisine yaptıklarına rağmen: "Ey Rabbim! Kavmimi affet, çünkü onlar bilmiyorlar!" diye duâ etmeyi bırakmıyordu.

Ama bu, ancak onların ondan kaçışını artırıyordu. O derece ki, o onlardan biriyle konuşurken, adam elbisesini başına doluyordu. Onun kelâmından hiçbir şey duymamak için de parmaklarını kulağına tıkıyordu. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ ... ﴿٧﴾ ﴾

"Parmaklarını kulakları içerisine yerleştirdiler, elbiselerine tamâmen büründüler!" *(Nûh Sûresi:7)* kavl-i şerîfi bundan bahsetmektedir.

Sonra onun meclisinden kalkıp hızlıca yürürler ve: "Yürüyün, bu çok yalancı biridir!" derlerdi. Böylece **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın belâsı sürekli artıyordu. O, bir asrın ardından diğer asrı, bir nesilden sonra gelecek diğer nesli bekliyordu.

Fakat her gelen asrın halkı öncekinden daha pis ve daha azgın oluyordu. İçlerinden biri: "Bu adam babalarımızla ve dedelerimizle de birlikte yaşamıştı, böylece deli olarak sürekli kaldı." diyordu.

Yine içlerinden biri vefât edeceği zaman çocuklarına: "Bu deliden sakının, çünkü bana babalarımın anlattığına göre, insanların helâki bunun ellerinde olacak!" diyordu. Böylece onlar aralarında bu vasiyeti birbirinden naklede gelmişti.

Hattâ adam çocuğunu omzuna alıp onun yanında duruyor ve: "Ey oğulcağızım! Ben ölürsem de sen kalırsan, bu ihtiyardan sakın!" diyordu. Bu iş böyle uzayıp gidince:

﴿ قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧١﴾ ﴾

"O (müşrik ola)**nlar: "Ey Nûh! Gerçekten sen** (yolumuzdan dönmemiz için) **bizimle mücâdele ettin ve bize karşı çokça mücâdele çeşitleri ortaya koydun. O halde bize vaad etmekte olduğun o** (peşin azaplarla ilgili) **şeyleri bize getir! Eğer sen** (bu tehdîdinde) **doğru kimselerden olduysan**(, dediğini yap da görelim)**!" dediler."** *(Hûd Sûresi:32) (İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:62/243-245)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* (**Dicle** ve **Fırat** arasında kalan, **Şam** ve **Diyarbakır'a** uzanan) **Cezîre**'de gönderildi. **Hûd** *(Aleyhisselâm)* **Yemen**'de bulunan **Mehre kabilesi**'nin toprakları olan (**Aden**'le **Umman** arasında bulunan sâhil kenarındaki) **Şihr** arâzisinde gönderilmiştir. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* **Hicr**'de gönderilmiştir, **Lût** *(Aleyhisselâm)* **Sedûm**'da gönderilmiştir, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* **Medyen**'de gönderilmiştir.

İbrâhîm, Âdem, İshâk ve **Yûsuf** *(Aleyhimüsselâm)* **Filistin** toraklarında vefât etmiştir. **Yahyâ ibni Zekeriyyâ** *(Aleyhimesselâm)* ise **Şam**'da şehit edilmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/438; İbni Ebî Hâtim, no:8623, 5/1504; Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-büldân, no:3109,7021, 11760, 2/156, 3/371, 5/270)*

Mücâhid ve **İkrime** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyetlerine göre; kavmi, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı bayılıncaya kadar dövüyorlardı, o ayıldığı zaman: "Ey Rabbim! Kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar!" diyordu.

Gözleri dışarı çıkıncaya kadar kavmi onun boğazını sıkıyorlardı, bıraktıklarında ise o: "Ey **Allâh**! Kavmimi mağfiret et! Şüphesiz onlar bilmiyorlar!" diyordu. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:62/247; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/438-439)*

Eb'ul-Muhâcir er-Rakkıyy *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* kavmi içerisinde dokuzyüzelli sene kıldan bir ev içerisinde yaşadı. Kendisine: 'Ey **Allâh**'ın peygamberi! Kendine bir ev yapsana!' dendiğinde: 'Ya bugün ölürüm, ya yarın ölürüm!' diye cevap verirdi." *(İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Kasru'l-emel, no:251, 3/357; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:10750, 7/400; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/440)*

Vüheyb ibni Verd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* kamıştan bir ev yapmıştı. Ona: 'Başka bir ev yapsan!' denildiğinde: 'Ölecek kimse için bu bile çok!' dedi." *(İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Kasru'l-emel, no:253, 3/357-358; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:10751, 7/400; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:8/145; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/440)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi, onun ümmetini ancak (dünyânın sonsuz olduğunu sanan) zındıklar helâk etti. Sonra peygamber ardına peygamber gönderdi. Vallâhi bu ümmeti de ancak (dünyâyı sonsuz kabûl eden) zındıklar helâk edecektir!" *(Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, no:2303, 2/235; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/440)*

İbni Zeyd ve **Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi azâba uğratılmadan önce yeryüzünde kendisini mâmur eden sâkinleri bulunmayan ne bir düzlük, ne de bir tepe yoktu. Hattâ darlık yüzünden düzde yaşayanlar tepeye çıkmaya, dağda yaşayanlar da düze inmeye imkân bulamıyordu. Birbiri üzerine istif edilmiş gibiydiler. *(İbni Ebî Hâtim, no:8631, 32, 5/1506; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/441; İbni Kesîr:6/328)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)* zamânının en güzeliydi, bu yüzden peçe takardı. Gemide açlık isâbet ettiğinde onlara yüzünü açtığı zaman hepsi doyarlardı." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/67; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:62/272; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/441)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Tefsîr-i Fârisî"**de beyân edildiği üzere; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi, Kabil'in çocuklarının ekseriyetinden meydana gelmişti ve onlar puta tapıyorlardı.

Nitekim **Kabil**, kardeşi **Hâbil**'i öldürünce **Âdem** *(Aleyhisselâm)* onu kovdu. O da evlâdı ve diğer etbâıyla birlikte **Yemen** tarafında yerleşti. Zâten puta tapanların ilki de oydu.

"**İbni Kesîr Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** ve diğer tefsîr âlimlerinden rivâyet edildiği üzere; putlara tapılmanın ilk başlaması şöyle olmuştur: Birtakım sâlih zatlar vefât edince, toplumları onların üzerine mescitler binâ ettiler ve insanlar onların hallerini ve ibâdetlerini hatırlasınlar da onlara benzesinler diye onların resimlerini çizdiler.

Zaman uzayınca (kalıcı olsun diye) o resimlere uygun birtakım heykeller yaptılar(, o zamanki şerî'atte resim ve heykel câizdi) ve o heykellere o sâlih zatların isimleri olan; **Vedd, Süvâ', Yeğûs** ve **Nesr** adlarını taktılar.

Zaman daha da ilerleyince (şeytanın: "Babalarınız bunlara tapıyordu!" gibi bâtıl telkinleriyle) onlara tapmaya başladılar. İş ilerleyince **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi. O da onları bu âyet-i kerîmede anlatıldığı üzere, bir olan **Allâh**'ın ibâdetine dâvet etti ve müşrik olarak **Allâh**'a kavuşmaları durumunda onları kıyâmet gününün azâbıyla korkuttu. Fakat onlar inkâr ederek helâk oldular.

Mevlâ Te'âlâ Nûh *(Aleyhisselâm)*ı kavmine peygamber olarak gönderdiğini açıkladıktan sonra, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine neler dediğini beyân etmek üzere:

﴿ ... فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ... ﴾

"**O: 'Ey kavmim!** (Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!' dedi.**" buyurmuştur.

"**Mâtürîdî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; "**Allâh**'a ibâdet edin!" demek, "**Allâh**'ı tevhîd edin!" yâni "O'nu bir olarak kabûl edin!" demektir. Burada tevhîd, ibâdet olarak anılmıştır. Çünkü ibâdet, hâlis tevhîd olmadan sahîh olmaz.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; "**Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!**" cümle-i celîlesi, "**Allâh**'a ibâdet edin!" cümle-i celîlesinin illetini beyân yerindedir.

Zîrâ kulların **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka ilâhı olmaması, sâhip oldukları bütün iyiliklerin, faydaların ve lütufların **Allâh-u Te'âlâ**'dan olduğunu ortaya koymaktadır. Bunca nîmetler ise, hiç şüphesiz ki nîmet verene karşı tâzim îcap eder.

Demek ki; **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir ilâh bulunmadığı bilindiği için vâcip olmuştur.

Buna bağlı olarak şunu ifâde edebiliriz ki; insanın **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdette bulunmasının yerinde olduğunu bilmesi için, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdini (bir olduğunu) bilmesi de şarttır. Zîrâ kendisine nîmet verenin kim olduğunu ve kaç tâne olduğunu delilleriyle bilmeyenin, ona ibâdeti yerinde olmaz. (Bundan dolayı; **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğinin delilleri husûsunda tefekkürde bulunmak, bu şuura sâhip olmadan yapılan altmış senelik ibâdetten üstün olmuştur. *(Rûhu'l-Furkan:4/468-469)*)

Mevlâ Te'âlâ Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, sözlerini nasıl sürdürdüğünü beyân etmek üzere:

﴿ ... إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾

"**Muhakkak ki ben** (O'na ibâdet etmemeniz durumunda) **sizin üzerinize** (gelecek) **pek büyük bir günün azâbından korkmaktayım!**" dediğini açıklamıştır.

"**Mâtürîdî** ve **Beyzâvî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; burada geçen "Korku", "İlim" mânâsındadır. Buna göre **Nûh** *(Aleyhisselâm)*: "Siz bu hal üzere ölecek olursanız, ben sizin başınıza büyük bir günün azâbının ineceğini yakînen bilmekteyim!" buyurmak istemiştir.

Gerçi bâzılarına göre; bu korku, acıma ve endişelenme mânâsı taşımaktadır. Tabî ki bu, onun, kavminin îmânından ümitli olduğu dönemlerdedir. Sonra **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ ... ﴿٣٦﴾ ﴾

"Senin kavminden bugüne kadar inananlar dışında artık aslâ îmân eden olmayacak!" *(Hûd Sûresi:36)* diye vahyederek, onu, kavminin îmânından ümitsiz etmiştir.

Cümle-i celîleden geçen "Büyük gün"den maksat; mükelleflere çok zor ve büyük gelecek kıyâmet günü de olabilir ki:

﴿ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ ﴾

"Pek büyük bir gün(ün muhâsebesi) **için! Bütün insanların, tüm âlemlerin Rabbi**(nin hükmü ve cezâsı) **için** (kabirlerinden) **kalkacağı gün için!"** *(Mutaffifîn Sûresi:5-6)* âyet-i kerîmesi, o günün büyüklüğünü beyân etmektedir.

"Büyük gün"den maksat; dünyâda tûfana gark olacakları, o azâbı büyük gün de olabilir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*, ümmetine tebliğde bulunurken, tevhîde dâvet, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir ilâh olmadığını beyân ve âhiret azâbıyla tehditten ibâret üç dâvâ ortaya atmış, fakat bunlara dâir delil ve huccet açıklamamıştır.

Oysa körükörüne taklitçiliği tenkitle dolu olan **Kur'ân-ı Kerîm**'in açık beyanlarına bakılırsa; hiçbir peygamberin, bir delil sormaksızın kendisini taklit etmelerini kavmine emretmediği anlaşılır.

Bakara Sûresinin başlarında açıklanan tevhîd, nübüvvet ve âhiretin varlığıyla ilgili delillere bakılacak olursa, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın da kavmini bu delillerle dâvet ettiği anlaşılacaktır. Ancak muhtelif yerlerde bu husus mâlum olduğundan **Allâh-u Te'âlâ** bu makamda bu delilleri zikretmeye hâcet duymamıştır.

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, inkârcı ümmeti hakkındaki korkusu bâzı müfessirlere göre kesin inanç mânâsı taşımaktadır. Çünkü **Nûh** *(Aleyhisselâm)*, ümmetinin, getirdiği dîni kabûl etmemeleri durumunda, dünyâda veyâ âhirette azâba uğrayacaklarını kesinkes bilmekteydi.

Diğer bâzı müfessirlere göreyse; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın bu konuda bir şüphesi vardı ki, bu şüphe de, ya îmân etme ihtimalleri bulunduğundan veyâ azâbın ne zaman geleceği ve ne kadar olacağı husûsunda kesin bir bilgisi olmadığından kaynaklanmaktaydı.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* risâletini tebliğ etmiştir, ancak açıkladığı bunca nîmet onlara tesir etmemiştir. Zîrâ ezelî taksimin mahrumlarına hiçbir çâre fayda vermez.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* dokuz yüz elli sene kavmini dâvette bulundu. Onun risâletinin bilgisi içinde olmalarına karşı ondan faydalanıp, terakki edemediler. Îmân edenlerin sayısı seksene bile ulaşmadı. Ancak yetmiş dokuz kişi mümin oldu. Yine de dâvetini bırakmayıp, umutla devâm etti. Ne zaman ki kendisine:

﴿ ... لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ ... ﴿٣٦﴾ ﴾

"(Ne kadar tebliğ etsen de, bundan sonra) **senin kavminden** (bu güne kadar) **hakîkaten îmân etmiş olandan başkası aslâ inanmayacaktır."** *(Hûd Sûresi:36)* vahyi geldi, işte o zaman **Nûh** *(Aleyhisselâm)* onlardan ümîdini kesti ve:

﴿ ... رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ ﴾

"Ey Rabbim! Yer üzerinde kâfirlerden gezip dolaşan bir fert bile (sağ) **bırakma!"** *(Nûh Sûresi:26)* diye bedduâ etti.

Arap kavminden **Kureyş** kabîlesine mensub olan **Hâtemü'l-enbiyâ Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bütün mahlûkata rasûl olarak gönderilince, sâdece kavmi değil, bütün âlem, risâlet ve nübüvvet bilgisinin içine dâhil edildi.

Cenâb-ı Hakk'ın fermânı şöyleydi: "Ey **Muhammed**! Hiç ümitsiz olma, zîrâ sen âlemlerin rahmeti ve kulların emânısın. Çok geçmeden göreceksin ki insanlar gürûh gürûh İslâm izzetine yüz sürecek ve îman döşeği âleme serilip, her tarafa yayılacak.

Mukaddes şerî'atin parlak güneşi, senin peygamberlik devletinin ufkundan doğup, her tarafı aydınlatacak. Senin şan, şeref ve izzet makamın çok sağlamdır. Bu devletin ipi de ebediyetin eteğine bağlanmıştır."

Nitekim:

﴿ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ ﴾

"Bir de sen (**Mekke**, **Tâif** ve **Yemen** ehliyle, **Hevâzin** vesâir Arap kabîlelerine mensup) **insanları** (evvelce tek tek Müslüman oluyorlarken, daha sonra) **kalabalık cemaatler hâlinde Allâh'ın dînine giriyorlarken gördüğünde.."** *(en-Nasr Sûresi:2)* âyet-i kerîmesi buna işâret etmektedir.

Nûh *(Aleyhisselâm)*: "Ey ulu **Allâh**'ım! Âlemde kâfir bırakma!" derken, **Kureyşî** olan **Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: "Ey ulu **Allâh**'ım! Âlemde küfür bırakma!" diyordu.

Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böyle duâ edince, **Hazret-i İzzet**'ten:

"Yâ **Muhammed**! Gönlünü hoş tut. Zîrâ şu feleğin devrinden bir günden fazla zaman kalmamıştır ve o gün de ikindi namazına gelmiştir.

Cibril'e emredeyim de güneşin kursunu bu meydan üzerinde uzunca tutsun da hemen gece olmasın. Böylelikle günün geri kalanında senin şerî'atinin gölgesini doğuya da batıya da tamâmen çekeyim.

Ne **Hindistan**'da putperest, ne **Rum** illerinde haçlı, ne hiçbir sînede şirk karanlığı, ne hiçbir gönülde şüphe sıkıntısı, ne bir aslanın pençesinde bir kahır, ne de bir yılanın dişinde bir zehir bırakayım! İşte bu iş sona doğru olacaktır." diye nidâ geldi.

(İşte bu yüzden) **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٠٩- «خَيْرُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ أَوَّلُهَا وَ آخِرُهَا».

509- **"Bu ümmetin hayırlıları başındakilerle sonundakilerdir!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/657)* buyurmuştur.

Nûh *(Aleyhisselâm)* sâdece kendi kavmine gönderilmişti. Bu yüzden ona:

﴿... أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝١﴾

"Onlara çok acı verici büyük bir azap gelmeden önce kavmini uyar!" *(Nûh Sûresi:1)* buyruldu.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ise bütün halka gönderdiler ve ona:

﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللهِ فَضْلًا كَبِيرًا ۝٤٧﴾

"(Habîbim! Ben seni diğer peygamberlere nazaran büyük ihsânlarımla müjdelediğim gibi,) **sen de** (diğer ümmetlere nazaran) **inananları müjdele ki,** (amellerine bir karşılık olmak üzere) **Allâh tarafından pek büyük bir lütuf özellikle onlar içindir!"** *(Ahzâb Sûresi:47)* buyurdular.

Zîrâ **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı azapla, **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ise rahmetle gönderdiler.

Nûh *(Aleyhisselâm)* hakkında korkuya öncelik, mağfirete sonralık verildi. Nitekim onun hakkındaki âyet-i kerîmelerde:

﴿... مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝١﴾

"Onlara çok acı verici büyük bir azap gelmeden önce.." *(Nûh Sûresi:1)*

﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ ... ۝٤﴾

"(Îmân ederseniz) **sizin için günahlarınızı bağışlar!"** *(Nûh Sûresi:4)* buyruldu.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında ise beşâret ve rahmete öncelik, korkuya sonralık verildi. Nitekim onun hakkında:

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝٤٥﴾

"**Ey Nebî**(yy-i zî şân)! **Şüphesiz Biz seni** (gönderildiğin ümmetlerin inanıp inanmadıkları, kurtuluşa erip ermediklerine dâir) **büyük bir şâhit, değerli bir müjdeleyici ve önemli bir uyarıcı olarak gönderdik** (ki; îmân edip itaat edenleri cennetle müjdeleyesin, inkâr edip isyân edenleri de cehennemle korkutasın)!" *(Ahzâb Sûresi:45)* buyruldu.

Nûh *(Aleyhisselâm)*:

﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾﴾

"Ey Rabbim! Yer üzerinde kâfirlerden gezip dolaşan bir fert bile (sağ) **bırakma!"** *(Nûh Sûresi:26)* diye duâ ettiğinde, **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* geldi ve: "Yâ **Nûh**! Düşmanların üzerine duâ ettin. Dostlarına da duâ et." dedi.

Nûh *(Aleyhisselâm)* da: "Kendimden başkasıyla meşgul olamam,

﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي ... ﴿٢٨﴾﴾

"Ey Rabbim! Beni bağışla!" *(Nûh Sûresi:28)* dedi.

O zaman: "Yâ **Nûh**! Rahmet sultânı kerem elini açtı, duânı artır." buyurdular.

Nûh *(Aleyhisselâm)* da:

﴿... وَلِوَالِدَيَّ ... ﴿٢٨﴾﴾

"(Şemhâ ve **Lemk** adlarındaki) **anne-babamı da.."** *(Nûh Sûresi:28)* dedi.

Cibrîl: "Azâbı bu kadar çok istedin, rahmeti bu kadar az mı istiyorsun?!" deyince, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿... وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا ... ﴿٢٨﴾﴾

"Evime/mescidime/gemime/dînime/ îmanlı olarak girmiş olan kimseleri de.." *(Nûh Sûresi:28)* diye devâm etti.

Cibrîl *(Aleyhisselâm)*: "Henüz az, daha da artır!" deyince, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿... وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ... ﴿٢٨﴾﴾

"(Kıyâmet gününe kadar gelecek) **îmanlı erkeklerle îmanlı kadınları da.."** *(Nûh Sûresi:28)* dedi.

Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ise: "Yâ **Muhammed**! Sen ne diyorsun?" buyurduklarında: "Bize bu nübüvvetin başında:

﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾﴾

"(Soyca uzak da olsalar) **sana tam mânâsıyla uymuş olan o müminlere ise** (şefkat) **kanadını alçalt!"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:215)* edebini öğrettiler. Onun için ben de:

« اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ ».

"Ey Allâh! İnanan erkeklerin ve kadınların tümünü affet!" diyorum." buyurdu.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in varlığı hiç şüphesiz bütün mahlûkatın faydasına idi ve o hep ümmetiyle meşgul idi.

Rabbü'l-âlemîn onun bütün işlerini üstlenmiş, onun işini onsuz düzene koymuş ve düşmanlarına cevap vermiştir. Düşmanları onun için "Mecnûn", "Dâll (yoldan çıkmış)" gibi yakışıksız ifâdelerde bulunduklarında, **Rabbü'l-İzzet**:

﴿ فَمَا أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ ﴾

"Rabbinin (lütfettiği üstün akıl ve peygamberlik) **nîmet**(ler)**i sâyesinde sen aslâ ne** (kendi kafasına göre gayptan haber veren) **bir kâhin, ne de bir deli değilsin!"** *(et-Tûr Sûresi:29)*,

﴿ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ ﴾

"Arkadaşınız (olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hak yoldan) **sapmamıştır ve bâtıla inanıp cehâlete düşmemiştir."** *(en-Necm Sûresi:2)* buyurmuştur.

Nûh *(Aleyhisselâm)* ise kendisiyle meşgul idi. Bu yüzden ona:

﴿ ... إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾ ﴾

"Şüphesiz ki biz seni elbette (hak yoldan) **apaçık bir şaşkınlık içinde görmekteyiz!"** *(el-A'râf Sûresi:60)* dediklerinde:

﴿ ... يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ ﴾

"Ey kavmim! Bende en ufak bir şaşkınlık yoktur! Lâkin ben âlemlerin Rabbinden (size gönderilen) **bir elçi** (olduğum için her bakımdan tam bir hidâyet üzere)**yim."** *(el-A'râf Sûresi:61)* diyerek cevâbını kendi verdi.

İşte kişinin kendini kendi savunmasıyla, onu Rabbinin savunması arasında ne kadar fark vardır!

﴿ ... لَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ ﴾

"Lâkin ben âlemlerin Rabbinden (size gönderilen) **bir elçi** (olduğum için tam bir hidâyet üzere)**yim."** *(el-A'râf Sûresi:67)* diyen kimseyle, **Hakk Celle Celâlühü**'nün, kendisi hakkında:

﴿ يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ ﴾

"Yâ! Sîn! Hakîm olan (Allâh-u Te'âlâ tarafından indirilmiş olması münâsebetiyle birçok hikmetleri ve dosdoğru hükümleri ihtivâ eden) **o Kur'ân'a yemin olsun ki;**

(Habîbim!) **Şüphesiz sen elbette** (peygamber olarak) **gönderilenlerdensin!"** *(Yâsîn Sûresi:1-3)* buyurduğu kimsenin arasındaki fark işte böylecedir.

O, "Tefrika" hâlinde, bu ise "Cem'" makamındadır. O, mürîdin sıfatıdır, bu ise murâdın na'tıdır. Mürîd ile murâdın arasında da gâyet uzak bir mesâfe vardır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

﴿قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (60)

(قَالَ) **dedi,** kim? (اَلْمَلَأُ) **ileri gelenler,** kimden oldukları halde? (مِنْ قَوْمِهِ) **kavminden,** ne dediler? (إِنَّا) **muhakkak biz,** (لَنَرَا) **elbette görüyoruz,** kimi? (كَ) **seni,** nerede? (فِي ضَلَالٍ) **bir sapıklık içinde,** öyle sapıklık ki, (مُبِينٍ) **apaçık.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- Eşrâf ile tefsîr edilen (اَلْمَلَأُ) kelimesi, ya "Doldurma" mânâsında olan (اَلْمَلَأُ) maddesinden alınmadır. Çünkü bu kişiler heybetleriyle kalpleri, güzellikleriyle gözleri, adamlarıyla meclisleri doldurmaktadırlar. Veyâ "Zengin" anlamına gelen (مَلِيءٌ) kelimesinden alınmadır. Çünkü onlar, kendilerinden istenen yeterlilik imkânlarına sâhiptirler.

2- (مِنْ قَوْمِ) câr ve mecrûru (اَلْمَلَأُ) kelimesinden hâl düşen bir kelimeye müteallik olup takdîr: (قَالَ الْمَلَأُ كَائِنًا مِنْ قَوْمِهِ) şeklinde olur.

3- (نَرَاكَ) cümlesindeki ru'yet, kalbiyye olursa, iki mef'ûle müte'addî olup birinci mef'ûlü (كَ) zamîri, ikinci mef'ûlü ise (فِي ضَلَالٍ) zarfıdır. Zâhir görüş olmasa da, basariyye için olursa; bir mef'ûl alacağından zamîrle iktifâ eder, o zaman zarf hâl mevziinde olur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Kavminden ileri gelenler (onun bu nasîhatlerine karşı)**: "Şüphesiz ki biz seni elbette** (hak yoldan) **apaçık bir şaşkınlık içinde görmekteyiz!" dedi**(ler).

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın bu tebliğlerine karşı ümmetinin ne cevap verdiğini bu âyet-i kerîmeyle açıklamıştır.

(اَلْمَلَأُ) kelimesi, görüntüleriyle gözleri dolduran, heybetleriyle kalpleri dolduran ve konumları îtibârıyla başköşeleri dolduran kimseler demektir. Bu vasıfları îtibârıyla onlar mahfillerde gözlerin kendilerine teveccüh ettiği lider konumundaki kimselerdir.

Bu kişiler **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı açık seçik bir hatâ ve yanılgı içerisinde gördüklerini açıklamışlardır ki, onların **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı dalâlete nispet ettikleri temel meseleler, bir önceki âyet-i kerîmeden anlaşılan dört şeydir, bunlar da; teklîf (kendilerinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdetle yükümlülükleri), tevhîd (**Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğini kabûl etmeleri), nübüvvet (**Allâh-u Te'âlâ**'nın peygamber gönderdiğine inanmaları) ve me'âd (âhiretin varlığına inanıp hazırlanmaları)dır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Ulu kişiler", kavminin eşrâfı ve ileri gelenleridir. Nitekim onlar cehennemde yanarlarken:

﴿ رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ ﴾

"Ey Rabbimiz! Gerçekten de biz, efendilerimize(, ulularımıza) **ve** (bizi yöneten) **büyüklerimize itaat ettik, onlar da bizi o** (doğru) **yoldan saptırdılar."** *(Ahzâb Sûresi:67)* diyerek, onların kimliğini ve kötülüğünü açıklayacaklardır.

Eşrâf takımı, insanları dâimâ şeytanların kendilerine vahyettiği şeylere çağırmaktaydılar, nebîler ve rasûllerse insanları sürekli **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine vahyetmiş olduğu hakîkatlere dâvet ettiklerinden, onların bu tebliği lider konumundakileri ekseriyetle rahatsız etmiş ve **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin hezeyanlarında görüldüğü gibi, onlardan her biri, peygamberine: "Şüphesiz biz seni pek açık bir sapıklık içerisinde görüyoruz!" demiştir.

Çünkü onlar şeytanın vesveselerini hak zannettikleri için rasûllerin dâvetini dalâl ve bâtıl addetmişlerdir.

Onların, peygamberleri yanlışa nispet etmeleri iki yönden değerlendirilebilir, birincisi; onlar o güne kadar başlarında gördükleri firavunların ve cebbarların, kendilerine karşı gelenleri kırıp geçirmelerine alıştıklarından, peygamberlerin rıfk (yumuşaklık) ile muâmelelerini hatâ saymışlardır.

İkincisi; peygamberler onları, babalarının ve atalarının dînini terketmeye dâvet ettikleri için, onlar peygamberleri dalâlete nispet etmişlerdir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; **Nûh** kavminin ileri gelenleri **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın yanlış yolda olduğunu zannettiler. Fâcirlerin durumu dâimâ böylecedir, çünkü onlar iyi kulları dâimâ dalâlette sanırlar. Nitekim:

﴿ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ ﴾

"Onları gördüklerinde ise: 'Gerçekten işte şu (Müslüman ola)**nlar elbette** (**Muhammed**'in aldatmasına kanıp, âhiret beklentisiyle peşin lezzetleri bırakan) **sapıtmış kimselerdir!' derlerdi."** *(Mutaffifîn Sûresi:32)* âyet-i kerîmesiyle:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ
وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ ﴾

"O kâfir olmuş kimseler, îmân etmiş olan kişilere:

'Eğer o (**Kur'ân** ve îman) **hayırlı bir şey olsaydı, onlar ona bizden önce ulaşamazlardı!' dedi. Ona** (inanmaya) **hidâyet bulamadıkları zaman, bu sefer de muhakkak: 'İşte bu eski bir uydurmadır!' diyecekler."** *(Ahkaf Sûresi:11)* âyet-i celîlesi onların genel mânâda bu kafada olduklarını ortaya koymaktadır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 61. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

﴿قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (61)

(قَالَ) **dedi,** ne dedi? (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (لَيْسَ) **olmadı,** kimde? (بِي) **bende,** ne? (ضَلَالَةٌ) **en ufak bir sapıklık,** (وَلَكِنِّي) **fakat ben,** kimim? (رَسُولٌ) **bir peygamberim,** öyle rasûl ki, (مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbinden** (gönderilen),

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (ضَلَالَةٌ) kelimesindeki (تَا) harfi, merre için olduğundan burada dalâletin nefyinde mübâleğa vardır.

2- (لٰكِنَّ) harfi, istidrâk için olup, çok münâsip bir yerde kullanılmıştır. Zîrâ asıl isti'mâli iki zıt arasında olduğundan, dalâlet ve risâlet de bir arada cem olmayacağından burası istidrâkin tam yeridir.

3- (لٰكِنَّ) harfi, hurûf-u müşebbehe bi'l-fiilden olup, (يَا) harfi onun ismi olarak mahallen mensûb, (رَسُولٌ) ise merfû' haberidir.

4- (مِنْ) harfi, mecâzen ibtida-i gâye için olup, câr ve mecrûr (رَسُولٌ) kelimesinin sıfatıdır.

MEÂL-İ ŞERÎF

(**Nûh** *(Aleyhisselâm)* onların bu sözüne karşılık) **dedi ki: "Ey kavmim! Bende en ufak bir şaşkınlık yoktur!**

Lâkin ben âlemlerin Rabbinden (size gönderilen) **bir elçi** (olduğum için her bakımdan tam bir hidâyet üzere)**yim.**

Î Z Â H Â T

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* kavmine şu cevâbı vermiştir: "Ey kavmim! Ben size putları bırakıp sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etmeyi emrettimse, ben bunu hak yoldan ayrıldığım için size emretmedim. Sizin zannettiğiniz gibi, bende herhangi bir sapıklık yoktur. Lâkin ben, âlemlerin Rabbi tarafından size gönderilen bir elçi olarak bu tebliğleri sunuyorum."

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* bu beyânıyla kendisinden dalâlet türlerinin tümünü nefyetmekle kalmamış, üstelik kendisini sıfatların en şereflisi ve en yücesi olan risâletle yâni, âlemlerin Rabbi tarafından kullara elçi olarak gönderilmekle vasıflamıştır.

Buna göre o: "O beni, Kendisine inanmamanız durumunda sizi korkutayım ve uyarayım diye gönderdi." buyurmuş olmaktadır.

"**Mâtürîdî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın bu cevâbında bir şefkat ve yumuşaklık görülmektedir.

Çünkü nebîler ve rasûller kavimlerine karşı böyle muâmele yapmakla emrolunmuşlardır.

Bunun da hikmeti, kalplerde daha tesirli olsun ve kabûle daha yakın bulunsun diyedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"**Kuşeyrî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; kâfir kavmi, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı dalâlete nispet ettiler, o da onlara vereceği cevâbı bizzat üstlenerek:

"Ey kavmim! Bende dalâlet yoktur!" deyiverdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de bu hal nispet edildi fakat **Allâh-u Te'âlâ** cevâbı bizzat üstlenerek:

﴿ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ ﴾

"**Arkadaşınız** (olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hak yoldan) **sapmamıştır ve bâtıla inanıp cehâlete düşmemiştir.**" *(Necm Sûresi:2)* buyurdu.

Kendini müdâfaa edenle, Rabbi tarafından müdâfaa edilenin ne kadar farkı vardır!

"**Rûhu'l-beyân Tefsîri**"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

"**Âlûsî Tefsîri**"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

﴿أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (62)

(أُبَلِّغُ) **tebliğ ediyor** (ulaştırıyor)**um,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (رِسَالَاتِ رَبِّي) **Rabbimin risâletlerini** (elçilik vazîfesi olarak bana vahyettiklerini), daha? (وَأَنْصَحُ) **iyi olanı arıyorum,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (وَأَعْلَمُ) **biliyorum,** kimden? (مِنَ اللَّهِ) **Allâh'tan** (gelen bir vahiyle), neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (لَا تَعْلَمُونَ) **siz bilmiyorsunuz.**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أُبَلِّغُكُمْ) cümlesi isti'naftır. **Ebu'l-Beka** ve diğerleri ise mânâ üzere (رَسُولٌ) kelimesinin diğer bir sıfatı olmasını tecvîz etmişlerdir. Zîrâ (رَسُولٌ) kelimesi gâipse de, mânâ itibârıyla (نِي)nin zamîrinden ibârettir.

2- (نَصَحَ) fiili bizzat müte'addî olduğu gibi (ل) harfiyle de te'addî edebilir ki burada böyledir.

3- (مِنَ اللَّهِ) câr ve mecrûru (أَعْلَمُ) fiiline müteallik olup, burada bir mahzûf takdîri kaçınılmazdır ki o da: (مِنْ جِهَتِهِ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Ben size Rabbimin vahiylerini ulaştırıyorum, sizin için sırf iyilik diliyorum ve Allâh(ın üstün kudretine ve şiddetli azâbına delâlet eden sıfatların)**dan, sizin bilmemekte olduklarınızı biliyorum!**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyânları vechile; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* bu âyet-i kerîmede zikredilen sözüyle, risâletten maksadın ne olduğunu açıklamıştır. Buna göre peygamber gönderilmesinin iki gâyesi vardır ki, bunların birincisi; teblîğ-i risâlet (kendisiyle gönderildiği konuları ümmetine duyurmak), ikincisi ise; takrîr-i nasîhat (halkın hayrını dilemek ve onlara faydalı şeyleri öğretmek)tir.

Teblîğ-i risâletle, nasîhat arasındaki fark şöyle açıklanmıştır: Elçilik vazîfesini tebliğin mânâsı, peygamberin, ümmetine **Allâh-u Te'âlâ**'nın tekliflerinin türlerini, emir ve nehiylerinin kısımlarını anlatmasıdır. Nasîhat ise, onları ibâdete teşvik edip günahtan sakındırması ve bu terğîb-ü terhîbi (teşvik ve korkutmayı) en mübâleğalı şekilde icrâ etmesidir.

Her peygamberin risâleti tek iken, cümle-i celîlede geçen: "Rabbimin risâletleri" tâbirinde risâlet kelimesinin cemî (çoğul) olarak zikredilmesinin hikmeti birkaç türlü îzah edilmiştir:

1) Farklı zamanlarda kendisine vahyedilen değişik konuların tebliğini kastetmiş olabilir.

2) Kendisiyle gönderildiği dînin muhtevâsında bulunan farklı konuları murâd etmiş olabilir. Nitekim dinde bulunan tekliflerin, emir ve yasaklar hâlinde farklı kısımları vardır. Âhirete müteallik sevap ve azâbın miktarları da îzaha muhtaçtır. Dünyâdaki hudut ve zevâcirin (engelleyici cezâların) ölçüleri de özel bir îtinâ ile tebliğ gerektirmektedir.

3) Kendi risâletiyle birlikte, kendisinden önce geçen enbiyânın risâletini de konu etmiş olabilir. Çünkü daha önce **İdrîs** *(Aleyhisselâm)* gönderilmiş ve ona otuz sahîfe indirilmişti. Daha önce **Şîs** *(Aleyhisselâm)*a da elli sahîfe vahyedilmişti.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; peygamberin vasfı, belâğatlı, fesâhatlı ve **Allâh**'ı bilen bir nasîhatçi olmasıdır ki, **Allâh**'ın yaratıklarından hiçbiri, bu vasıflarda peygamberlere ulaşamaz.

Nitekim **Câbir ibni Abdillah** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vedâ haccında Arefe günü ashâbı en kalabalık ve en toplu haldeyken onlara:

٥١٠- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ: رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟» قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ وَأَدَّيْتَ وَنَصَحْتَ. فَقَالَ بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيَنْكُتُهَا إِلَى النَّاسِ: «اَللّٰهُمَّ اشْهَدْ اَللّٰهُمَّ اشْهَدْ». ثَلَاثَ مَرَّاتٍ...

510- "(Ey insanlar! Kıyâmet günü) **size benden sorulacak, peki ne diyeceksiniz?**" buyurduğunda onlar: "Biz şâhitlik edeceğiz ki, gerçekten sen tebliğde bulundun, emâneti ulaştırdın ve nasîhatte bulundun!" dediler.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şehâdet parmağını semâya doğru kaldırıp, insanlara doğru çevirerek üç kere: **"Ey Allâh! Şâhit ol! Ey Allâh! Şâhit ol!"** buyurdu. *(Müslim, Hac:19, no:1218, 2/890; Buhârî, Meğâzî:73, no:4141, 4/1598; İbni Mâce, Menâsik:84, no:3074, 2/1025; Ebû Dâvûd, Menâsik:57, no:1905, 1/588; Dârimî, Menâsik:34, no:1793, 1/477; İbni Kesîr:6/327)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; risâlet (elçilik), elçinin kendisinde bulunan tek bir sıfattır ki, elçilik veren zat ile kendilerine elçi gönderilen şahıslara mensûbiyetle alâkalıdır. (Bu durumda müfred olması gerekirken) cemî olarak getirilmesi ise, ya mânâlarının türleri hasebiyle birden fazla olmasına nazarandır.

Nitekim peygamberin, **Allâh**'ın elçisi olarak getirdiği konular, akaid (inançla ilgili meseleler), mevâ'iz (vaaz-u nasîhat türü bilgiler) ve ahkâm (helâl-haram gibi hükümler) türünden farklı mevzûlardır. Veyâ risâletin çoğul olarak zikredilişi, hem o peygambere, hem de kendisinden önce geçen peygamberlere vahyedilenler îtibârıyladır.

Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)* kendisinden önce geçen **İdrîs** *(Aleyhisselâm)*ın otuz sahîfesiyle, daha önce geçen **Şîs** *(Aleyhisselâm)*ın elli sahîfesini de tebliğ etmiştir.

"Mâtürîdî, Vâhidî, Beğavî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; nasîhatin hakîkatinin ne olduğu hakkında birkaç görüş vardır:

1) Nasîhat; insanın, kendisi hakkında istediği gibi başkası için de hayır istemesidir.

2) Nush ve nasîhat; başkasının salâhı ve menfaati olan söz ya da davranışları hedeflemektir.

3) Nasîhatin hakîkati, istenmedik şeylerin karışımlarından arınmış hâlis bir niyetle maslahat ve menfaat yönlerini insanlara tanıtmaktır.

Lügat îtibârıyla da bu kelime; hâlis ve arınmış anlamına gelmektedir. Nitekim bal vesâirenin hâlis olanına "Nâsıh" denilmektedir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile nasîhat; "Aldatma ve kandırma gibi mefhumları sözden ve fiilden çıkartarak, muhâtapların her yönden iyiliğini istemek" demektir.

4) Nasîhat; "Kendisinde fayda olan şeye çağırmak ve kendisinde bozukluk olan şeyden nehyetmek" anlamına geldiğinden, bir topluma veyâ bir ferde yapılan nasîhatin faydası bütün müminlere ulaşır.

Nitekim **Temîm-i Dârî** *(Radyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥١١- عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلدِّينُ النَّصِيحَةُ».

قُلْنَا لِمَنْ؟ قَالَ: «لِلّٰهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ».

511- **"Din, nasîhatin ta kendisidir.** (Dînin direği ve kıvâmı nasîhate bağlıdır.)" buyurunca, biz: "Kime (nasîhattir)!" dedik. O da:

"Allâh'a (inanıp, O'na şirk koşmaktan uzak durarak, emirlerini tutup yasaklarından kaçarak ve insanları bu yola dâvet ederek), **Kitabına** (îmân edip onu okuyarak, içindekilerle amel edip, insanları da buna çağırarak), **Rasûlüne** (inanıp sünnetiyle amel ederek, insanları da buna teşvik ederek), **Müslümanların imamlarına** (başkaldırmayıp, insanları adâlet ve insafla yönetmeleri için kendilerine duâ ederek ve insanlara da bu duâyı öğreterek) **ve** (insanın kendisi için istediğini) **bilumûm Müslümanlar** (hakkınd)**a** (isteyerek, insanların arasını bularak ve iyiliklerine duâ ederek)**!"** buyurdu. *(Müslim, Îman:23, no:55, 1/74; Buhârî, Îman:40, no:57-58 1/30; Ebû Dâvûd, Edeb:67, No:4944, 2/704; Tirmizî, Birr:17, no:1926, 4/324; Nesâî, Bey'at:31, no:4208, 7/176; Dârimî, Rikak:41, No:2652, 2/767; Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/470; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/226)*

Şeyh **Ebu'l-Fidâ el-Hakîm** *(Rahmetüllâhi Aleyh)* şöyle buyurmuştur: "Nasîhat, sıdk-ı inâyetin nihâyetidir (insanlarla ilgilenme ve onların kârını gözetme husûsunda samîmi olmanın son noktasıdır)."

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, Rabbinin risâletlerini tebliğ etmekte olduğunu ümmetine beyân ederken, **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri ve vasıfları arasından Rubûbiyyet vasfını tahsis etmiş (özellikle seçmiş) olması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın elçiliğini tebliğ etmesi hükmünün illetini açıklamaktadır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisinin Rabbi olması, elçilik vazîfesini tebliğ etmesi husûsundaki emrini yerine getirmesini gerektirmektedir.

Aynı zamanda Rablik vasfı, daha önce bütün âlemlere izâfe edilmiştir ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün âlemlerin terbiyecisi ve onların en faydalı şekilde yöneticisi olduğuna ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu Rabliğini peygamberler göndererek en mükemmel şekilde icrâ ettiğine dikkat çekilmiştir.

Bütün bu mânâları özetleyecek olursak; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* böylece ümmetine: "Ben size **Allâh-u Te'âlâ**'nın sizi mükellef tuttuğu hükümlerini ve şerî'atlerini tebliğ ediyorum, bunu yaparak da sizi kendi hakkınızda en doğru ve en kârlı yöne irşâd ediyorum.

Ben sizi Rabbimin beni dâvet ettiği yola dâvet ediyorum, böylece ben nefsim için istediğimi sizin için de istemiş oluyorum!" demiş olmaktadır.

Nûh *(Aleyhisselâm)* bu sözünde, risâlet vazîfelerini ümmetine tebliğ ettiğini açıklamış fakat bunu, kendisine indirilen bir kitap vâsıtasıyla mı yoksa diğer vahiy türleriyle mi telakki ettiğini (aldığını) beyân etmemiştir.

Dolayısıyla bizim de bunu bilmemiz şart değildir. Ancak onun onlara tebliğde bulunduğunu tasdik etmemiz gerekmektedir.

Nûh *(Aleyhisselâm)*, ümmetine (وَأَنصَحُ لَكُمْ) derken, ihtisâs lâmını kullanarak: "Ben sizin için nasîhatte bulunuyorum!" demiştir ki, böylece o, diğer bir âyet-i kerîmede geçen:

﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ... ﴿١٠٩﴾ ﴾

"Ben bu tebliğime karşılık sizden bir ecir istemiyorum!" *(Şu'arâ Sûresi:109)* sözü gibi: "Benim tebliğimin kârı kendime âit değil, size âittir!" demek istemiştir.

Nasîhat tâbirini kullanırken muzâri' sîğasının tercihi, bu nasîhatin bir kereliğine olmayıp, sürekli tekrarlandığına işârettir. Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ ﴾

"Ey Rabbim! Şüphesiz ki ben (hiçbir gevşeklik yapmaksızın) **gece-gündüz kavmimi** (gizlice îmâna) **dâvet ettim!"** *(Nûh Sûresi:5)* sözünde bu gerçeği açıklamıştır.

Mevlâ Te'âlâ daha sonra **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın onlara:

﴿ ... وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾

"Allâh(ın üstün kudretine ve şiddetli azâbına delâlet eden sıfatların)**dan, sizin bilmemekte olduklarınızı biliyorum!"** dediğini nakletmiştir.

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, onların bilmediği hangi şeyi bildiğini kastettiği husûsunda birkaç görüş vardır:

1) Bunun mânâsı:

"Ben sizin Rabbime isyan etmeniz durumunda tûfan ile helâk edileceğinizi bilmekteyim ama siz bunu bilmemektesiniz!" demek olabilir.

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavminden önce azâba çarptırılmış hiçbir toplum bulunmadığından, onlar kendilerini güvende hisseden ve **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın vahiy yoluyla bildiği şeyleri bilemeyen gâfil kimselerdi.

Bu yüzden **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

"Ben, **Allâh**'ın, düşmanlarına karşı ne kadar ezici bir güce sâhip olduğu ve azâbının suçlu toplumlardan aslâ geri çevrilemeyeceği husûsunda sizin bilmediklerinizi bilmekteyim!" diye onlara nasîhatte bulunmuştur.

2) "Siz bu kâfirliğinizde ısrarcı olursanız, akıllarınızın tasavvur edemeyeceği kadar şiddetli bir azap ile **Allâh-u Te'âlâ** size azap edecektir." mânâsı âhirete mütealliktir.

3) Bundan murad:

"Ben **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdi ve celâl sıfatları hakkında sizin bilmediklerinizi bilmekteyim!" demek de olabilir ki, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, babasına hitâben söylediği:

﴿ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ ﴾

"Ey babam! Gerçekten ben, muhakkak ki (yaratıcının birliği husûsunda) **sana gelmeyen ilim bana gelmiştir.**

Öyleyse bana hakkıyla uy da seni dosdoğru bir yola ileteyim!" *(Meryem Sûresi:43)* sözü de bu mânâya gelmektedir.

4) Allâh-u Te'âlâ Nûh *(Aleyhisselâm)*ı Kendi sırlarından bir sırra vâkıf kılmış olduğu için, **Nûh** *(Aleyhisselâm)* böyle söylemiş olabilir.

5) "Ben Rabbimin, mâsiyetlerden dönenlere karşı çok bağışlayıcı bir Ğafûr olduğunu, mâsiyetlerde ısrarcı olanlara karşıysa azâbının çok şiddetli olduğunu bilmekteyim!" mânâsı da tefsîrlerde zikredilmiştir.

Her hâlükârda **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın bu sözü söylemesinden maksadı, bu ilimleri talep husûsunda kendisine başvurmaları için ümmetini teşvik etmektir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın bu nasîhatini ulemâ şöyle açıklamıştır: "Ben size doğru yolu gösteriyorum ve **Allâh**'ın rahmetinin genişliği ve ihlâsla Kendisine dönenin tevbesini kabûl edeceği husûsunda sizin bilmediklerinizi biliyorum!"

Şâh-ı Kirmânî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Nasîhatin (insanlar hakkında hayır dilemenin) alâmeti üçtür:

1) Müslümanların başına gelen musîbetlere kalben üzülmek,

2) Sözlü olarak onlara tam mânâsıyla nasîhat etmek,

3) Bilmeseler ve istemeseler de Müslümanlara kendileri hakkında faydalı olan şeyleri göstermek."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* kavmine şöyle buyurmak istemiştir: "Gerçekten ben biliyorum ki, ben elçiliğimi tebliğ husûsunda ne kadar mübâleğa yapsam da ezelî taksimde hakkında şekâvet (bedbahtlık karârı) geçen kişilere benim nasîhatim kâr etmeyecektir, sözüm de tesir etmeyecektir. Çünkü her kimi kısmet düşürürse, nasîhat onu kaldıramaz!"

Nitekim:

﴿وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ
هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾﴾

*"**Allâh** (sizin hür irâdenizle kötü yolu tercih ettiğinizi bildiği için) **sizi saptırmayı dilemekte bulunmuşsa, ben size** (ne kadar) **iyilikte bulunmamı arzulasam da, bu iyilikseverliğim size fayda vermez!***

*(Sizi yaratan ve bütün işlerinizi yöneten) **Rabbiniz ancak O'dur! Ve** (sonunda) **ancak O'na döndürüleceksiniz**(, O da yaptıklarınızın karşılığını tastamam verecektir)!" (Hûd Sûresi:34) âyet-i kerîmesinde **Nûh** (Aleyhisselâm) bu hakîkate işâret etmiştir.*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

﴿أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (63)

(أَوَعَجِبْتُمْ) **Yoksa uzak görüp de şaştınız mı,** neden? (أَنْ جَاءَ) **gelmesinden,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (ذِكْرٌ) **bir öğüt,** öyle öğüt ki, (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden olucu,** kime inici olduğu halde? (عَلَى رَجُلٍ) **bir adama,** öyle adam ki, (مِنْكُمْ) **sizden olucu,** ne için gelmesine? (لِيُنْذِرَ) **sakındırması için,** kimi? (كُمْ) **sizi,** daha? (وَلِتَتَّقُوا) **korunasınız için,** daha? (وَلَعَلَّكُمْ) **ola ki siz,** (تُرْحَمُونَ) **rahmet olunursunuz,** yâni; o uyarı sebebiyle takınacağınız takvâ yüzünden acınırsınız.

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (أَوَعَجِبْتُمْ) cümlesindeki (أَ) harfi, istifham için olup, (وَاوْ) harfi, kelamdan anlaşılan bir mukaddere atıf içindir. **Zemahşerî** ve tâbîlerine göre bu mukadder, hemze ile atıf vâvı arasında takdîr edilirek: (أَسْتَبْعَدْتُمْ وَعَجِبْتُمْ) denilir.

Sîbeveyh ve cumhûr *(Rahimehumullâh)*a göreyse; hemze, ma'tûfun cüzlerinden olup, sadâret-i kelam hakkına dikkat çekmek için âtıf üzerine takdim edilmiştir.

2- (أَنْ جَاءَكُمْ) cümlesi (مِنْ أَنْ جَاءَكُمْ) takdîrindedir, çünkü (عَجِبَ) fiili ancak böyle te'addî eder.

3- (مِنْ رَبِّكُمْ) terkîbi (جَاءَ) fiiline müteallîktır. Yâhut (ذِكْرٌ) kelimesine sıfat olan bir mahzûfa müteallik olup, takdîr: (ذِكْرٌ كَائِنٌ مِنْ رَبِّكُمْ) şeklindedir.

4- (عَلَى رَجُلٍ) terkîbi (ذِكْرٌ)den hâl vâki olan bir mahzûfa müteallik olabilir ki takdîr: (نَازِلاً عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ) şeklindedir.

(عَلَى) harf-i cerri (جَاءَ) fiiline müteallik kabûl edilirse takdîr: (عَلَى يَدِ رَجُلٍ أَوْ لِسَانِ رَجُلٍ) şeklindedir. Yok, eğer (عَلَى) harf-i cerri (مَعَ) mânâsında kabûl edilirse, takdîre ihtiyaç kalmaz.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen (ذِكْرٌ) kelimesi, kitap mânâsında olursa (عَلَى) harf-i cerri kendi mânâsı üzeredir. Ama (ذِكْرٌ) kelimesi, mûcize anlamındaysa o zaman (عَلَى) harf-i cerri (مَعَ) mânâsında kabûl edilir. **Ferrâ** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü seçmiştir.

5- (مِنْكُمْ) terkîbindeki (مِنْ) harfi, teb'îzıyye olmasına göre mânâ: (مِنْ جُمْلَتِكُمْ), beyâniyye olmasına göre ise mânâ: (مِنْ جِنْسِكُمْ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Siz (şirkten ve günahlardan) **hakkıyla sakınasınız ve** (bu vesîleyle **Allâh** tarafından) **acınasınız diye, içinizden bir zâta, sizi uyarması için Rabbinizden size bir öğüt gelmiş olmasına mı şaşırdınız?"**

Î Z Â H Â T

Mâtürîdî ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; müşrikler **Allâh-u Te'âlâ**'nın beşerden peygamber göndermesine çok hayret ediyorlardı ve:

﴿... مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾﴾

"İşte bu (adam) **size karşı çokça üstünlük sağlamak isteyen,** (fakat sizden bir farkı olmayan, her bakımdan) **ancak sizin gibi bir beşerdir.**

Allâh (size bir peygamber göndermek) **dileseydi, elbette** (bunun yerine) **birtakım melekler indirirdi. Biz işte bunu**(n gibi bir insanın peygamber olarak gönderileceğini ve bize emrettiği tevhîd dînini) **evvelki babalarımızda işitmiş değiliz!"** *(Müminûn Sûresi:24)* diyorlardı.

Hâlbuki onların buna hakkı yoktu, çünkü onlar kendi aralarında beşerin bir kısmının diğerinden üstün kılındığını görmekteydiler. Zâten yaratmak ve hükmetmek sâdece Kendisine âit olan bir Zât'ın, istediğine istediği makamı verme hakkı vardı. Nitekim her mülk ve saltanat sâhibi kendi mülkünde dilediğini dilediğine karşı üstün kılabilir.

Nûh *(Aleyhisselâm)* bu sözüyle: "Siz, **Allâh**'tan gelen zikrin ve öğütün, sizden birinin eliyle gelmesine mi şaştınız? Oysa bu sizden birine değil de, sizin cevherinizden olmayan farklı bir cins eliyle gelecek olsaydı, elbette bu sizin hakkınızda büyük bir karışıklığa sebebiyet verirdi." demek istemiştir.

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın bu sözünden anlaşıldığına göre; kavminin onu dalâlete nispet ettikleri konu, peygamberlik iddiâsı husûsundadır. Çünkü onlar peygamber göndermenin gâyesinin, kulları bâzı şeylerle mükellef tutmak olduğuna inandıklarından, **Allâh**'ın kullarına bir rasûl göndermesini uzak görmüştüler.

Onların düşüncesine göre; ibâdete lâyık olan Zât, fayda ve zarardan münezzeh olduğu için, kullarını bâzı şeylerle mükellef tutmasında ona âit bir fayda sözkonusu olamazdı. İbâdet, mükellefleri de zora soktuğu için onlar hakkında da zararlı olduğundan, kullara mükellefiyet getirmek abesle iştigal olurdu. **Allâh-u Te'âlâ** ise boş iş yapmaktan **Müte'âlî**'dir.

Ayrıca müşriklere göre akıl, bir şeyin güzel ya da çirkin olduğunu anlamakta yeterli olduğundan, peygambere hâcet yoktu. Ama illâ da peygamber gerekiyorsa, bunun melekten olması daha uygundu. Çünkü yeme-içme ihtiyâcı olmayan, yalan ve yanlıştan uzak olan meleklerin insanlar katında heybeti daha fazlaydı.

Onlar peygamberin insandan gönderilmesi hâlindeyse, mutlaka etrâfı ve etbâ'ı olan zengin kimse olmasını şart koşmuşlar, risâlet mevkiini fakirlere yakıştıramamıştılar. Bu vasıfları da **Nûh** *(Aleyhisselâm)* da göremeyince, onun iddiâ ettiği vahyin, bir delilik ve bunama eseri olduğunu ya da şeytanların vesveseleri kabîlinden olduğunu zannetmiştiler.

İşte **Nûh** *(Aleyhisselâm)* bu âyet-i kerîmedeki cevâbıyla onların bütün bu düşüncelerini ve şaşkınlıklarını giderdi. Çünkü onun bu cevâbı şu mânâlara gelmektedir:

"Bütün mahlûkatı yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğuna göre; İlâhlığı hükmünce O'nun, dilediği kullarına dilediği şeyleri emretme ve istediklerini onlara yasaklama hakkı vardır. Ama O'nun, bu hitaplarını kullarına vâsıtasız iletmesi düşünülemez.

Zîrâ bu, (**Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbına mazhar olmanın heybeti, insanı emrolunduğu şeyleri yapmaya mecbur bırakacağı için, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına Kendi kelâmını işittirmesi onlar hakkında) zorlama haddine varacağından, (ğayba îman ve) imtihan hikmetiyle çelişir.

Allâh-u Te'âlâ'nın vâsıta kılacağı rasûlün, meleklerden biri olması da kulların yararına olmaz. Nitekim:

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ۝﴾

"Eğer Biz (onların, kendilerine melek cinsi bir peygamber gönderilme taleplerini yerine getirmek üzere) **onu bir melek yapacak olsaydık,** (beşerin gücü meleği görmeye dayanamayacağından, **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ı bir insan sûretinde gönderdiğimiz gibi) **elbette onu bir adam** (sûretinde) **yapacaktık ve** (peygamberin insandan olması konusunda kendi kendilerine) **karıştırmış oldukları o şeyi Biz yine onlara mutlaka karışık kılacaktık.** (Böylece onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanmadıkları gibi, insan şeklinde gelecek melek için de: "Bu ancak bizim gibi bir adamdır!" deyip inanmayacaklardı.)" *(En'âm Sûresi:9)* âyet-i kerîmesi bu gerçeği açıklamaktadır.

Dolayısıyla burada kulların menfaatine olarak, sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın, tekliflerini onlara bir insan vâsıtasıyla ulaştırma şıkkı kalmıştır. Çünkü insan kendi cinsinden olan kişiyi daha iyi tanır, onun hallerinin temizliğini daha iyi bilir ve onunla daha çok anlaşır ve sükûnet bulur."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müşrikler, bir insanın peygamber gönderilmesine çok hayret ediyorlar ve: "**Allâh-u Te'âlâ** ile beşer arasında ne münâsebet olabilir? **Allâh-u Te'âlâ** son derece mukaddes ve münezzeh, beşer ise son derece tealluk ve tekeddür içinde (ihtiyaçlarıyla ilgili ve bulaşık bir halde)dir." diyorlardı. İşte **Nûh** *(Aleyhisselâm)* bu sözüyle onları reddetmiştir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, araya bir vâsıta koymaksızın, beşere bi'z-Zât Kendisinin teklifler yöneltmesi uygun bir yol değildir. Çünkü azamet ve kibriyâ hicâbı (büyüklük ve ululuk perdesi), **Allâh-u Te'âlâ** ile kullar arasında feyiz ve istifâzanın gerçekleşmesine mâni olur.

İşte bundan dolayı teklifin, iki yönü olan bir beşeri göndermek sûretiyle olması belirlenmiştir ki, böylece o kişi, tecerrüdü (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka her şeyden soyutlanmış olması) cihetiyle ve rûhâniyetinin paklığı sebebiyle gayb âleminden feyizleri alsın, gerçekte aynı tür varlık (olan insan) olma vasfında ortak olmaları hasebiyle de kendi türünün evlâtlarına feyiz verebilsin.

Allâh-u Te'âlâ Nûh *(Aleyhisselâm)*ın sözlerini naklederken, onun, kendisine vahiy gönderilmesinin hikmetini:

﴿... لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

"Sizi uyarsın da bu sâyede sakınasınız ve rahmet olunasınız!" ifâdesiyle açıkladığını zikretmiştir. Gerçekten de insana ulaşan teklifler (emir ve yasaklar) onu uyarsın ve sakındırsın diye gönderilmektedir ki, uyarılan kimse **Allâh-u Te'âlâ**'nın tekliflerine muhâlefetten sakındığı zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetini kazanmış olacaktır. İşte bu cümle-i celîleden murâd edilen mânâ budur.

Bu tertip (sıralama) son derece güzeldir, zîrâ bi'setten (peygamber gönderilmesinden) maksat inzâr (uyarı)dır, inzârdan gâye ise, gereksiz şeylerin tümünden takvâ (sakınma)dır, takvâdan maksat ise, âhiret yurdunda rahmete kavuşmaktır.

"Beyzâvî, Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda teraccî (ümitlendirme) harfiyle:

﴿... وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

"(Bu vesîleyle) **siz** (**Allâh** tarafından) **acınacağınızı umabilirsiniz!"** buyurmuştur ki bu, şu hakîkatlere işâret etmektedir:

İstenmekte olan İlâhî rahmet çok değerlidir, ancak takvâ sâhibi olmak o rahmeti kesinlikle kazandıracak bir vasıf değildir.

Bilakis rahmet sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremine bağlıdır. Yine böylece müttakî kimse, takvâsına îtimat etmemeli ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın azâbından emin olmamalıdır.

Nitekim **Ebû Abdirrahmân** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere mescide girdiğimde, Emîrü'l-mü'minîn **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)* minber üzerinde şöyle diyordu:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki:

٥١٢- قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ وَأَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ عَلَى الْمِنْبَرِ، وَهُوَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوْحَى اللهُ إِلَى نَبِيٍّ مِنْ أَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ: قُلْ لِأَهْلِ طَاعَتِي مِنْ أُمَّتِكَ: أَنْ لَا يَتَّكِلُوا عَلَى أَعْمَالِهِمْ، فَإِنِّي لَا أُقَاصُّ عَبْدًا الْحِسَابَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَشَاءُ أَنْ أُعَذِّبَهُ إِلَّا عَذَّبْتُهُ، وَقُلْ لِأَهْلِ مَعْصِيَتِي مِنْ أُمَّتِكَ: لَا يُلْقُوا بِأَيْدِيهِمْ، فَإِنِّي أَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ وَلَا أُبَالِي وَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ قَرْيَةٍ وَلَا مَدِينَةٍ وَلَا أَهْلِ أَرْضٍ وَلَا رَجُلٍ بِخَاصَّةٍ وَلَا امْرَأَةٍ يَكُونُ لِي عَلَى مَا أُحِبُّ إِلَّا كُنْتُ لَهُ عَلَى مَا يُحِبُّ، وَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ مَدِينَةٍ وَلَا أَهْلِ أَرْضٍ وَلَا رَجُلٍ بِخَاصَّةٍ وَلَا امْرَأَةٍ يَكُونُ لِي عَلَى مَا أُحِبُّ إِلَّا كُنْتُ لَهُ عَلَى مَا يُحِبُّ ثُمَّ يَتَحَوَّلُ عَمَّا أُحِبُّ إِلَى مَا أَكْرَهُ إِلَّا تَحَوَّلْتُ لَهُ مِمَّا يُحِبُّ إِلَى مَا يَكْرَهُ، وَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ قَرْيَةٍ وَلَا أَهْلِ مَدِينَةٍ وَلَا أَهْلِ أَرْضٍ وَلَا رَجُلٍ بِخَاصَّةٍ وَلَا امْرَأَةٍ يَكُونُ لِي عَلَى مَا أَكْرَهُ إِلَّا كُنْتُ لَهُ عَلَى مَا يَكْرَهُ ثُمَّ يَتَحَوَّلُ عَمَّا أَكْرَهُ إِلَى مَا أُحِبُّ إِلَّا تَحَوَّلْتُ لَهُ عَمَّا يَكْرَهُ إِلَى مَا يُحِبُّ».

512- **"Allâh-u Te'âlâ İsrâîloğullarının peygamberlerinden bir nebîye: 'Ümmetinden itaat ehli olanlara söyle ki; amellerine güvenmesinler, zîrâ şüphesiz ki Ben kıyâmet günü azap etmek istediğim kulu muhâsebede kısasa tâbî tutarsam** (her yaptığı günahın karşılığını verecek olursam) **mutlaka ona azap ederim.**

Ümmetinden Bana isyân edenlere de de ki; (rahmetimden ümit keserek) **kendilerini** (tehlikeye) **bırakmasınlar, çünkü Ben çok büyük günahı gerçekten affederim de hiç önemsemem!**

Şu bir gerçektir ki; bir kasaba yâhut bir şehir ahâlisi veyâ dünyâ halkı ya da özel bir adam ve kadın Benim istediğim üzere olursa, mutlaka Ben de onun için onun sevdiği üzere olurum!

Şu muhakkak ki; bir şehir ahâlisi veyâ dünyâ halkı ya da özel bir adam ve kadın Benim istediğim üzere olursa, mutlaka Ben de onun için onun sevdiği üzere olurum. Sonra o Benim sevdiğimden ayrılıp sevmediğim şeye dönerse, Ben de onun için sevdiği şeyden sevmediği şeye dönerim.

Şu da kesindir ki; bir kasaba halkı yâhut bir şehir ahâlisi veyâ dünyâ ehli ya da özel bir adam ve kadın Benim istemediğim bir şey üzere olursa, mutlaka Ben de onun için onun istemediği şey üzere olurum! Sonra o Benim istemediğim şeyi bırakıp, sevdiğim şeye dönerse mutlaka Ben de onun için sevmediği şeyden istediği şeye dönerim!' diye vahyetti." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/195; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:4841, 5/428; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/368-369)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi bir putun **Allâh**'a ortak olmasına şaşırmadılar da, bir şahsın **Allâh**'ın rasûlü olmasına şaştılar.

İşte bu, aşırı bir cehâletin ve son derece ğabâvetin (akıl kıtlığının) eseridir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde geçen işârî mânâ 64. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (64)

Onların netîcesinin ne olduğunu bilmek istiyorsan, (فَكَذَّبُوهُ) **yalanladılar,** kimi? (هُ) **onu,** yâni; kavmi, **Nuh** *(Aleyhisselâm)*ı inkârda ısrarcı oldu da, (فَأَنْجَيْنَا) **bu sebeple biz kurtardık,** kimi? (هُ) **onu,** daha? (وَالَّذِينَ) **o kimseleri ki,** nerededirler? (مَعَهُ) **onun ma'iyyetindedirler,** nerede onunla beraberdiler? (فِي الْفُلْكِ) **gemide,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَكَذَّبُوهُ) terkîbindeki (فَا) harfi, fasîha (bir mukadder olduğunu bildiren) (فَا)dır ki, takdîr: (إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ مَغَبَّةَ أَمْرِهِمْ فَقَدْ كَذَّبُوهُ) "Onların işlerinin netîcesini bilmek istiyorsan, şu muhakkakki onlar onu inkâr ettiler." şeklindedir.

2- (فَأَنْجَيْنَاهُ) terkîbindeki (فَا) harfi, fasîha olmayıp sebebiyyedir. Çünkü müşriklerin tekzîbi, düşmanları boğularak **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kurtarılmasına sebeptir.

3- (مَعَهُ) zarfı mekânı, sıla-i mahzûfeye müteallik olarak mensûbtur ki takdîr: (اَلَّذِينَ اسْتَقَرُّوا مَعَهُ فِي الْفُلْكِ) şeklindedir.

4- (فِي الْفُلْكِ) terkîbindeki (فَا) harfinin müteallâkı hakkında birkaç görüş vardır:

a) Sıla vâki olan zarfın müteallâkına tealluk etmiş olabilir ki buna göre takdîr: (اَلَّذِينَ اسْتَقَرُّوا مَعَهُ فِي الْفُلْكِ) şeklindedir.

b) (أَنْجَيْنَا) fiiline tealluk ederek (أَنْجَيْنَاهُ فِي الْفُلْكِ) takdîrinde olabilir.

c) Sebebiyye için olup (بِسَبَبِ الْفُلْكِ) takdîrinde olabilir.

Cümle-i celîlenin kelime mânâsı:

(وَأَغْرَقْنَا) **boğduk,** (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (كَذَّبُوا) **tekzip ettiler,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** (إِنَّهُمْ) **çünkü şüphesiz onlar,** (كَانُوا) **idiler,** nedir idiler? (قَوْمًا) **bir kavim,** öyle kavim ki, (عَمِينَ) **körler,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَأَغْرَقْنَا) cümlesi, (أَنْجَيْنَاهُ) cümlesine ma'tûfen i'râbtan mahalli yoktur.

2- (إِنَّهُمْ) cümlesi, ta'lîliyyedir.

3- (عَمِينَ) kelimesi, aslı, sıfat-ı müşebbehe olan (فَرِحٌ) vezninde (عَمِيٌ) olan (عَمٍ) kelimesinin cemîsi olup, (كَانَ)nin haber-i mensûbesinin sıfatıdır.

MEÂL-İ ŞERÎF

Artık (bunca vaazlara rağmen) **onlar onu yalanladılar da, netîcede Biz onu ve gemide berâberinde olanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlamış olan kimseleri ise suyla boğduk! Gerçekten de onlar** (kalp gözleri) **körler olan bir toplum idiler.**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, Hatîb-i Şirbînî, Mazharî ve **Âlûsî"** *(Rahimehümullâh)*ın beyânları vechile; **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, ümmetine ulaştırdığı tebliğleri açıkladıktan sonra onların buna nasıl karşılık verdiklerini bu âyet-i kerîmesiyle beyân etmiştir. Buna göre **Nûh** *(Aleyhisselâm)* dokuzyüz elli sene onlara dâvet ve tebliğde bulunduğu halde onlar onu yalanlamakta ısrarcı olmuşlardır.

İçlerinden îmân edenler bir rivâyet; kırkı erkek, kırkı kadın olmak üzere seksen kişi, diğer bir rivâyette ise; üç oğlu **Sâm, Hâm, Yâfis** ve altı mümin kimseyle birlikte dokuz kişidirler.

Bâzı ulemâya göre; sekiz, bir rivâyet on, diğer bir rivâyette ise yetmiş iki kişiydiler. Üç oğluyla üç de eşleri olmak üzere altı kişi oldukları da rivâyetler arasındadır. Rivâyetler muhtelifse de, bilinen gerçek, bir azınlık olduklarıdır.

Nitekim:

﴿ ... وَمَا اٰمَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ ﴾

"Zâten onunla birlikte pek az kimseden başkası îmân etmedi." *(Hûd Sûresi:40)* âyet-i kerîmesiyle bu husus açıklanmıştır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede beyân edilen kurtarılış:

﴿ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾ ﴾

"Böylece Biz onu ve (üç oğlu ile kendisine îmân etmiş bulunan pek az kimsenin teşkil ettiği) **o geminin halkını kurtardık ve onu** (uzun süre **Cûdi** dağı üzerinde bekleterek) **âlemler için büyük bir âyet** (ve ibret) **yaptık."** *(Ankebût Sûresi:15)* âyet-i celîlesiyle de beyân edilmiştir. Kâfirlerin boğuluşu ise:

﴿ مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللهِ أَنْصَارًا ﴿٢٥﴾ ﴾

"(İşte **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi) **sâdece o** (şirk gibi) **büyük hatâlarından sebep suyla boğuldular, ardı sıra hemen** (berzah âleminde, kabir azâbına çarpılmak üzere) **büyük bir ateşe girdirildiler de artık kendileri için Allâh'tan başka yardımcılar bulamadılar!"** *(Nûh Sûresi:25)* âyet-i celîlesinde beyân edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu kıssada dostları için düşmanlarından intikam aldığını, peygamberlerini ve müminleri kurtardığını ve onların düşmanları olan kâfirleri helâk ettiğini açıklamıştır ki:

Âyet: 64

﴿ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾
يَوْمَ لَا يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ ﴾

"Şüphesiz ki Biz, o en yakın (dünyâ) **hayat**(ın)**da da,** (peygamberler ve hafaza melekleri gibi) **şâhitlerin**(, ümmetlerin amellerine şâhitlik yapma göreviyle) **ayağa kalkacağı** (kıyâmet) **gün**(ün)**de de elbette rasûllerimize ve** (onlara) **îmân etmiş olan o kimselere sürekli yardım edeceğiz.**

O (şirk koşarak en büyük zulmü işlemiş olan) **zâlimlere mâzeret** (beyân etme)**lerinin fayda vermeyeceği, bütün lânetlerin onlara âit olacağı ve** (cehennem gibi) **kötü** (bir) **yurdun** (ebedî kalmak üzere sâdece) **onlara mahsus bulunacağı günde**(, elbette dostlarımızı mahcup etmeyeceğiz)**!"** *(Mü'min Sûresi:51-52)* âyet-i kerîmeleri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dünyâda ve âhirette dostlarını gâlip etmeyi Kendisine has bir sünnet ve değiştirilemeyecek bir âdet edindiğini açıklamaktadır.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulları hakkında dünyâ ve âhiretteki sünneti böylecedir ki, güzel sonuç dâimâ takvâ sâhipleri için olacaktır, zafer ve gâlibiyet de sâdece onlara kalacaktır.

Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi dünyâyı dolduracak kadar kalabalık olmalarına rağmen **Allâh-u Te'âlâ** bir azınlık olan **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ve ashâbını kurtarmış, onları ise tûfanla helâk etmiştir.

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*ın **Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettiğine göre: "**Nûh** kavmi helâk olduğunda dağlar-düzler onlara dar gelmekteydi."

Abdurrahmân ibni Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Nûh** kavmine azap ettiğinde dünyâ onlarla doluydu, yeryüzünün hiçbir parçası sâhipsiz ve sâkinsiz değildi."

İbni Vehb *(Rahimehullâh)*ın, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)*la birlikte gemide seksen kişi kurtulmuştu ki, bunlardan biri de **Cürhum**'dur. Onun lisânı Arapçaydı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8635-36, 5/1506-1507; İbni Kesîr: 6/328-329)*

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: **Allâh-u Te'âlâ**'nın tûfanı salıvermesiyle, suyun eksilmeye başlaması arasında altı ay on gece geçmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** tûfanı durdurmak isteyince suyun yüzüne rüzgâr salıverdi, böylece su sâkinleşti. Yerdeki pınarlar da suyu şiddetle çekmeye başladı.

Böylece kırk gün geçince **Nûh** *(Aleyhisselâm)* yaptığı geminin penceresini açtı ve kargayı salarak suyun durumuna baktırdı. Fakat karga geri dönmedi. Sonra güvercini gönderdi, o geri döndü. Fakat ayağına yer bulamayınca **Nûh** *(Aleyhisselâm)* elini açarak onu tutup gemiye soktu.

Ardından yedi gün daha bekleyip duruma bakması için yine güvercini salıverdi. Akşam olduğunda ağzında bir zeytin yaprağıyla döndü. O zaman **Nûh** *(Aleyhisselâm)* yeryüzünde suyun azaldığını anladı. Yedi gün daha geçtikten sonra güvercini tekrar saldığında geri dönmeyince **Nûh** *(Aleyhisselâm)* yerin iyice açıldığını anladı. *(İbni Ebî Hâtim, no:8639, 5/1507)*

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; geminin uzunluğu üçyüz arşın, yüksekliği otuz arşın, eni ise elli arşındı. Gemi üç kat olup; alt katı yırtıcı hayvanlar ve diğer hayvânâta âit, orta katı insanlara, üst katı ise kuşlara tahsîs edilmişti. **Nûh** *(Aleyhisselâm)* gemiye recep ayının onunda bindi, muharremin onunda da gemi **Cûdî dağı**'na yerleşti.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* kavminin helâki için bedduâda bulununca **Allâh-u Te'âlâ** ona gemi yapmasını emretmişti. Gemi bitince, inananlarla birlikte ona bindi. **Allâh-u Te'âlâ** da tûfan göndererek kâfirleri boğdu ve müminlerle birlikte **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı kurtardı.

Burada boğulduğu açıklanan inkârcılar sâdece **Nûh** *(Aleyhisselâm)*la uğraşan özel kâfirler değildir. Bilakis onlardan ve zürriyetlerinden her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini yalanlamayı sürdürmüşse, hepsi de bu felâkete mâruz kalmıştır.

Kurtarmanın, boğulmadan evvel anılması ise; **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının sâhip olduğu rahmet sıfatının, onların suçları sebebiyle eseri ortaya çıkan gazap sıfatından önce olduğuna işâret etmek içindir.

"Vâhidî, Beğavî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin ve **Âlûsî"** *(Rahimehümullâh)*ın beyânları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirleri boğmasının illetini açıklarken:

﴿ ... إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴾

"Gerçekten de onlar (kalp gözleri) **körler olan bir toplum idiler."** buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle buyurmuştur: "Onların kalpleri, tevhîdi, nübüvveti, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yakalamasının şiddetini ve âhireti bilmekten kör kalmıştı."

Katâde *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; "Onlar haktan kördüler."

Mukatil *(Rahimehullâh)*ın mânâsına göreyse: "Onlar başlarına boğulma azâbı geleceğini bilmemekteydiler!"

Zeccâc *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göreyse onlar: "Haktan ve îmandan kör kalmıştılar."

Sâhib-i **Keşşâf**'ın beyânına göre; bu cümle-i celîlede onların körlüğünün sonradan olma değil de sâbit bir körlük olduğuna delâlet vardır. Çünkü (عَمِينَ) kelimesinin müfredi olan (عَمِي) kelimesiyle (عَامِي) kelimesinin farkı böyle açıklanmıştır. Buna göre, körlüğü sâbit olana (عَمِي) denilmekte, körlüğü sonradan olana ise (عَامِي) denmektedir.

Onların körlüğünün sâbit ve râsih olduğunda şüphe yoktur. Bunun delîli:

﴿ وَأُوحِيَ إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ ... ﴿٣٦﴾ ﴾

"Nûh'a vahyolundu ki; (bu zamana kadar) **îmân etmiş olanlar dışında gerçekten de senin kavminden aslâ îmân eden olmayacak!"** *(Hûd Sûresi:36)* âyet-i kerîmesidir.

"**Rûhu'l-beyân Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede **Nûh** kavminin kör olduğu anlatılmıştır ki, bu körlükten maksat; onların kalplerinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliği, peygamberlerin doğruluğu ve âhiretin varlığı gibi konulardan kör kalmış olmasıdır ki, bu körlük, âyetleri görmeye ve açık delilleri müşâhede etmeye mâni olan bir ârızadır.

Ama düşünme kabiliyeti olanlar için göz körlüğü bunun gibi değildir. Zîrâ nice körler vardır ki gerçeği görme imkânına sâhiptirler.

Hâfız (**Şîrâzî** *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel) buyurmuştur:

جَمَالِ يَارْ نَدَارَدْ نِقَابْ وُ پَرْدَه وَلِى غُبَارِ رَهْ بَنِشَانْ تَا نَظَرْ تَوَانِى كَرْدْ

"Yârin cemâlinde ne örtü var, ne perde, lâkin
Önce yolun tozunu dindir, görebilmek için!"

(Sevgilinin yüzünü görmeye haddizâtında bir mâni yok, ancak sen yolundaki mânileri gider. Zîrâ ancak böylelikle O'na bakıp seyretmeye kadir olabilirsin.

Cânânın çehresi örtülü olmadığından, görünür ama senin gözünde örtü ve hastalık varsa, onu kaldırman ve yok etmen gerekir ki, arzuladığın sevgilinin Cemâl-i bâ kemâlini perdesiz ve engelsiz müşâhede edebilesin. *(Sûdî Efendî, Hâfız Şerhi:1/361)*

Cemâlullâh'tan (**Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlinden) daha ayân (âşikâr) ve müşâhedesi daha âsân (kolay) olan başka bir nesne yoktur. Lâkin gayretle ve pîrin himmetiyle bu perde-i vücûdî (varlığa âit olan perde)yi mahvet ve kaldır ki, Cemâlullâh'ı müşâhedeye kadir olasın. *(Konevî, Hâfız Şerhi:1/358)*)

Sâib *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

دِلْ چُو بِينَاسْتْ چِه غَمْ دِيدَه اَگَرْ نَا بِينَاسْتْ خَوَانَهٔ آبِينَه رَا رُوشَنِى اَزْ رُوْزَنْ نِيسْتْ

"Gönül görüyorsa gözün görmemesine ne kederlenilir!?
Aynada yapılmış bir evin aydınlığı pencereden değildir."

(Eğer bir insanın kalp gözü açıksa, zâhir gözü kör olsa bile gam değildir. Zîrâ matlûb olan, kalp gözünün görmesidir. Aynada yapılmış olan bir evin ziyâsı pencereden değildir, zâtındandır.

Zîrâ aynanın kendisi cilâlı ve ziyâlı olduğundan pencereye hâcet yoktur. İşte onun gibi, kalp gözü eğer açıksa, artık zâhir gözüne ihtiyaç yoktur azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/649)*)

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"**Sülemî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile: "Onlar kör bir toplumdular!" âyet-i kerîmesi: "Onlar hak yoldan şaşmış kimselerdiler!" demektir.

Meşâyıhtan biri buraya şöyle mânâ vermiştir: "Onların gözü bu cihana ibret nazarıyla bakmaktan kör olmuştur. Bu yüzden onların bakışı sâdece istek dolu şehvetli bakışlarla sınırlı kalmıştır."

Meşâyıhtan biri de: "Onlar ibâdetlere kalkarken ağırdan alan kimselerdiler!" mânâsı vermiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** kavmi azâbın tadını tadarak yalanlamalarının feci âkıbetini elbise gibi giydiler. İşte onlar sâhip oldukları bunca nîmete rağmen mesut olamadılar ve umduklarına ulaşamadılar.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyette **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ile rûha işâret edilmiştir ki, **Allâh** onu beden beldelerinde olan kavmine göndermiştir.

Rûhun beden şehirlerinde bulunan kavmi ise, kalp ve sıfatlarıyla nefis ve sıfatlarıdır. Rûhun sıfatı kulluk ve tâattir, ayrıca kalbi ve nefsi de, onların sıfatlarını da **Allâh**'a ve kulluğuna çağırmaktır.

Nefsin sıfatları ise, rûhu yalanlamak, ona muhâlefet etmek ve onun nasîhatini kabûl etmekten geri durmaktır.

Ruh, kendi kavmini dünyâ ve ziynetine tapmaktan dâimâ sakındırmıştır ki, onlar İlâhî rahmetin yardımından mahrum olmasınlar! Ama nefis ve sıfatlarından müteşekkil olan kavmi onu sürekli yalanlamıştır.

(Âyet-i kerîmenin bundan sonraki işârî mânâsı şöyledir:) "Biz rûhu ve onunla beraber olup **Nûh** nebînin dâvetini kabûl eden kalp ve sıfatlarını nefsin karanlıklarından ve inatçılığından kurtardık.

Böylece onlar onunla birlikte şerî'at ve din gemisine bindiler, bunun üzerine Biz, âyetlerimizi yalanlayan nefis ve sıfatlarını dünyâ ve şehvetlerinin denizinde boğduk! Çünkü onlar **Allâh**'ı görmekten ve O'na ulaşmaktan kör kalmış bir kavimdiler."

İşte enfüs ve âfâkın (insanın içinde ve dışında bulunan âlemlerin) ve her ikisinin ehlinin durumu budur!

Eğer onlar **Hakk**'ın dâvetçisine kulak verseydiler ve işlemiş oldukları suçlardan sakınsaydılar, elbette kurtulmuş olurlardı.

Nitekim nakledildiğine göre; (**Abdülkadir-i Geylânî** *(Kuddise Sirruhû)* tarafından övülen) **Şeyh Beka (ibni Batû)** *(Radıyallâhu Anh)* bir gün (**Bağdat**'ta bulunan) **Melik ırmağı**'nın kenarında otururken, önünden bir gemi geçti ki, onun içinde askerler vardı, yanlarında da şaraplar, meyveler, çıplak kadınlar, çocuklar ve çalgıcılar vardı. Onlar son derece eğlence ve azgınlık içerisindeydi.

Şeyh Efendi kaptan (vâsıtasıyla onlar)a: "**Allâh**'tan kork(un) ve **Allâh**'a hayırlı bir amel yolla(yın)!" dediyse de onlar onun sözünü dinlemediler. Bunun üzerine Şeyh Efendi:

"Ey (**Allâh**'ın) emr(in)e âmâde ırmak! Yakala bu fâcirleri!" der demez su kabararak gemiye kadar yükseldi, onlar boğulmanın eşiğine gelince, tevbe açıklayarak Şeyh Efendiye sığındılar. O anda su eski hâline döndü, onların da tevbesi güzel oldu, ondan sonra Şeyh Efendiyi çokça ziyâret eder oldular.

Hâfız (Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel) buyurmuştur:

اِمْرُوزْ قَدْرِ پَنْدِ عَزِيزَانْ شِنَاخْتَمْ يَا رَبِّ رَوَانِ نَاصِحِ مَا اَزْ تُو شَادْ بَادْ

"Azizlerin nasîhatinin kıymetini anladım ben bugün,
Ya Rabbi! Bize nasîhat edenlerin rûhu şâd olsun!"

(**Allâh**'a hamdolsun bizi irşâd edip bu inşirâh-i sadre (göğüs ferahlığına) ve infitâh-i kalbe (kalbin açılmasına) sebep olan azîzân-ı îlâhîlerin (**Allâh-u Te'âlâ**'ya bağlı büyük zâtların) hayat bahşeden nasîhatlerinin kadr-u kıymetini bugün anladım. *(Konevî, Hâfız Şerhi:1/438)*

Yâ Rabbi! Sen onların rûhuna rahmet eyle! Hâsılı; gençlik ve tâzelik zamânında, dostların ve azizlerin nasîhatinin kadrini bilmezdim. Şimdi gençlik gidip ihtiyarlık zamânı geldi de kadrini bildim. Yâ Rabbi! Sen onların rûhunu şâd eyle. Zîrâ onlar benim iyiliğimi istiyorlarmış ki, bana nasîhat ediyorlarmış. *(Sûdî Efendî, Hâfız Şerhi:1/442)*)

Artık akıllı kişinin kendisinden yukarıda veyâ aşağıda olan herkesten nasîhat dinleyip kabûl etmesi gerekmektedir. Çünkü nasîhat kolaydır, müşkil olan ise onu kabullenmektir.

Sâ'dî (**Şirâzî** *(Kuddise Sirruhû)* **Gülistân**'ında) ne güzel buyurmuştur:

مَرْدْ بَايَدْ كِه گِيرَدْ اَنْدَرْ گُوشْ وَرْ نِوِشْتْ اَسْتْ پَنْدْ بَرْ دِيوَارْ

"(Akıllı) insan tutmalı kulağında,
Yazılmış olsa bile öğüt duvarda!"

(Akıllı insanın, her nasîhati dinlemesi gerekir. Hattâ değil bir âlim-i gayr-ı âmil (ilmiyle amel etmeyen âlim)in söylediğinden, velev bir duvar üstünde yazılı gördüğü nasîhatten bile nasîhat almalıdır.

Hâsılı; insan odur ki, her ne yerden olursa (olsun) nasîhati (ve hakîkati) kabûl eder. İşte duvar üstünde yazılı bir öğüdü dahî kabûl etmek lâzımsa, ilmiyle amel etmese de âlim olan kişiden duyulan nasîhatin (ve hakîkatin) evleviyetle (haydi haydi) kabûl edilmesi gerekir. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Gülistân:257; Tayyâr Efendi, Rehber-i Gülistân:233)*)

Ey **Allâh**! Bizi, dâvetini kabûl eden ve cennetine girenlerden eyle!

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Elbette Biz, **Nûh** *(Aleyhisselâm)* gibi olan rûhu, kalp ve yardımcıları ile, nefis ve yardımcılarından derlenmiş olan kavmine gönderdik. Ama onlar onu yalanlayınca Biz onu ve berâberinde olan kalp ve yardımcılarını ittibâ' (hakka uyma) gemisinde kurtardık.

Bizim âyetlerimizi yalanlayanları ise dünyâ denizlerinin şehvet sularında boğduk! Çünkü onlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma yolundan ve O'nu görmekten kör kalmış bir toplum idiler."

Diğer âyetlerde de kelam bu minval üzere irtibatlandırılır.

Mevlânâ **Şeyh-i Ekber** *(Kuddise Sirruhû)*nun bu topluluk ve benzerleri hakkında öyle sözleri vardır ki, akıllar ve fikirler onun önünde yorgun düşer. Dileyen **"Fusûs(u'l-hikem"** kitabın)a baksın, çok acâyip şeyler görecektir! Doğru yola hidâyet eden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Şerî'at-i Muhammediyye, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın gemisidir. Her kim hakîkatler denizine çıkar da, o gemiden ayrılırsa, onunla arasına dalga girer ve bu sebeple o, kâfirlik denizinde boğulanlardan olur. Ama o gemiye tutunan, maksadına ulaşan ve kurtulanlardan olur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın kurtuluş için Nûh (Aleyhisselâm)a gemi yaptırması:

﴿وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ
قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾﴾

"O (Nûh) o gemiyi sağlamca yapıyor; kavminden ileri gelenler ise, kendisine her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. (Bunun üzerine o kendilerine) **dedi ki: "Siz bizimle alay ediyorsanız, siz** (bizimle) **alay etmekte olduğunuz gibi, şüphesiz biz de sizinle**(, dünyâda boğulurken, âhirette de yanarken) **alay edeceğiz!"** *(Hûd Sûresi:38)*

Kâfirlerin dünyâdaki ve âhiretteki körlükleri:

﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾﴾

"Ama her kim Benim zikrim (ve öğüdüm olan **Kur'ân-ı Kerîm)den yüz çevirir** (de, ona uymaz ve buyruğuyla amel etmez)**se, gerçekten onun için** (dünyâda ve kabirde) **pek sıkıntılı bir yaşantı vardır. Kıyâmet günündeyse Biz onu kör/**(kalp gözü kör, **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı vereceği cevaplardan habersiz ve) **basîretsiz/ bir halde** (huzûrumuza) **haşredeceğiz!"** *(Tâhâ Sûresi:124)*

﴿بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾﴾

"(Hakkında hiçbir ilim sebebine sâhip olmadıkları dirilme zamânı bir yana,) **doğrusu onların âhiret**(in varlığı) **hakkındaki bilgileri** (kazanmalarını sağlayacak aklî ve naklî bir çok delil) **ardarda gelerek iyice olgunlaşmış**(ken onu bile doğru anlayamamışlar)**dır**(, delilleriyle âşikâr olan bir gerçeği dahî anlayamayanlar gaybı nasıl bilebilirler?) **doğrusu** (şüphelerini giderecek kesin deliller mevcutken, yine de) **onlar ondan büyük bir şüphe içerisindedirler; dahası** (basîretleri bozulduğu için) **onlar onun** (inkârı) **yüzünden kördürler.** (Zîrâ âhirete inanmamak, kişiyi sâdece dünyevî menfaatlere bağlı kılacağından, delillere karşı kör bir hâle getirir.)" *(Neml Sûresi:66)*

﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (65)

(وَإِلَى عَادٍ) **Âd** (toplumun)**a da** (gönderdik), kimi gönderdik? (أَخَاهُمْ) **kardeşlerini,** ondan bedel, (هُودًا) **Hûd'u,** (قَالَ) **dedi,** ne dedi, (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (اُعْبُدُوا) **ibâdet edin,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** (مَا لَكُمْ) **sizin için yoktur,** kim? (مِنْ إِلٰهٍ) **hiçbir ilâh,** öyle ilâh ki, (غَيْرُهُ) **O'ndan başka,** (أَفَلَا تَتَّقُونَ) **hâlâ** (gafleti sürdüreceksiniz de) **korkmayacak mısınız?**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَإِلَى عَادٍ) cümlesindeki (وَاوْ) harfi, âtıfe olup, ma'tûfu hakkında iki görüş vardır:

a) Birinci (أَرْسَلْنَا) fiili olup takdîr: (لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَأَرْسَلْنَا إِلَى عَادٍ) şeklindedir.

b) Geçen (أَرْسَلْنَا) fiiline ma'tûf olan muzmer bir fiile müteallik da olabilir.

2- (هُودًا) kelimesi, bedel veyâ atf-ı beyandır.

3- (قَالَ) isti'naf-ı beyânî olduğu için (فَا) harfi olmaksızın getirilmiştir. Sanki burada bir sâil: (فَمَا قَالَ لَهُمْ هُودٌ) diye sormuş, cevâben: (قَالَ يَا قَوْمِ) buyrulmuştur.

4- (يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَالَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ) cümlelerinin nazirleri hakkındaki mâlûmat 59. âyet-i kerîmenin i'râbında geçmiştir.

5- (أَفَلَا تَتَّقُونَ) cümlesindeki hemze-i istifham, inkâr veyâ takrîr için olup, (فَا) harfi bir mukaddere âtıf içindir ki takdîr: (أَتَغْفُلُونَ فَلَا تَتَّقُونَ) şeklinde olur.

MEÂL-İ ŞERÎF

Âd (toplumun)**a da** (soyca) **kardeşleri** (olan) **Hûd'u** (gönderdik). **O dedi ki: "Ey kavmim!** (Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!** (**Nûh** kavminin helâkini bildiğiniz halde) **hâlâ** (**Allâh**'ın azâbından) **sakınmayacak mısınız?"**

Î Z Â H Â T

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın **Muhammed ibni İshâk** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre; **Âd** kavmi, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu, **Sâm oğlu Avs oğlu İrem oğlu Âd**'ın oğullarıdır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾﴾

"(**Hûd** kavmi olan) **evvelki Âd'ı da muhakkak O helâk etmiştir!"** *(Necm Sûresi:50)* âyet-i kerîmesinde konu ettiği evvelki **Âd** bunlardır. **Allâh-u Te'âlâ** birçok âyet-i kerîmesinde bunların güç ve kuvvetinin şiddetinden bahsetmiştir. Nitekim:

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝ ﴾

"(Habîbim! Duyduğun mütevâtir haberlerle) **gör**(ür gibi bil)**medin mi ki, Rabbin nasıl** (azap) **yaptı** (**Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın inkârcı kavmi olan) **Âd'a? O** (yüksek) **sütunlara sâhip** (kıymetli binâların mâliki olan) **İrem**(in soyundan gelenler)**e! O toplum ki; şehirlerde onların benzeri** (güçte ve büyüklükte bir millet) **yaratılmamıştı!"** *(Fecr Sûresi:6-8)* âyet-i kerîmeleriyle:

﴿ فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ۝ ﴾

"**Âd** (toplumun)**a gelince; onlar yer**(yüzün)**de** (zulüm ve) **haksız olarak iyice büyüklendiler ve** (boylarının uzunluğuna ve bedenlerinin büyüklüğüne aldanarak)**: "Kuvvet bakımından bizden daha güçlü olan kimdir?" dediler.**

Onlar, kendilerini yaratmış olan O Allâh'ın; gerçekten O'nun, kuvvet bakımından onlardan daha güçlü olduğunu hiç mi görmediler?

Bir de onlar Bizim âyetlerimizi(, hak olduklarını) **bile bile inkâr etmekte idiler."** *(Fussilet Sûresi:15)* âyet-i celîlesi onların bu durumunu ortaya koymaktadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Tefsîr-i Fârisî"**de şöyle gelmiştir:

Âd kavminin insanları gayet iri cüsseli ve uzun boylu idiler. Onların zamânında yeryüzünün tamâmında onlardan daha büyük bir kavim yoktu. Çok kalabalıktılar ve çok zengindiler.

Ömürlerini puta tapmakla geçirirlerdi. **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ, Hûd** *(Aleyhiselâm)*ı onlara (peygamber olarak) gönderdi. **Hûd** *(Aleyhiselâm)* o kavmin ortasına geldi ve onları **Hakk**'a dâvet etti.

"Beğavî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen **Âd**, birinci **Âd** olarak bilinmektedir.

Hûd *(Aleyhisselâm)*ın, **Âd** kavminin din kardeşi olmadığı husûsunda ittifak varsa da, ne yönden onların kardeşi olduğu husûsunda ihtilaf vardır. Kimileri; o kabîlenin bir ferdi olduğu için **Âd** kavminin kardeşi sayıldığını söylemişlerdir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*, **Âd** kavminin din kardeşi değildi, lâkin soy kardeşiydi, bundan dolayı bu âyet-i kerîmede "Kardeşleri" olarak anıldı.

O kabîleden olmadığını söyleyenlerse, sebeb-i uhuvveti iki türlü açıklamışlardır:

1) Zeccâc *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; onun meleklerden olmayıp, kavminin cinsi olan Âdemoğullarından gönderilmesi, kendisine "Onların kardeşi" denilebilmesi husûsunda yeterlidir.

Buna göre mânâ: "Biz **Âd** kavmine meleklerden ya da cinlerden değil de, daha iyi anlaşsınlar diye kendi cinslerinden olan bir insanı peygamber gönderdik!" demek olur.

2) Araplar bir kavmin arkadaşı hakkında "Kardeş" tâbirini kullandıkları için burada da mânâ: "Biz onlara arkadaşları olan **Hûd**'u gönderdik!" şeklinde anlaşılabilir.

Hûd *(Aleyhisselâm)* hakkında tefsîrlerde geçen hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Abdullâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında peygamberlerden bahsedildi, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* anılınca:

٥١٣- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: ذُكِرَ الْأَنْبِيَاءُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا ذُكِرَ هُودٌ قَالَ: «ذَاكَ خَلِيلُ اللهِ».

513- **"İşte o, Allâh'ın dostudur!"** buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/452)*

Şarkî ibni Kutâmiyy *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın ismi (ve nesebi); **Âbir ibni Şâlah ibni Erfahşez ibni Sâm ibni Nûh**'tur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/445)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**Hûd** *(Aleyhisselâm)* ilk Arapça konuşan kişi olmuştur: **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın dört çocuğu doğmuştur; **Kahtân, Mukhıt, Kâhıt** ve **Fâliğ**'dir. **Fâliğ, Mudar**'ın (**Kureyş**'in) babasıdır, **Kahtân** ise **Yemen**'in babasıdır, geri kalan çocuklarının ise nesli yoktur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/445-46)*

Süfyân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Peygamberler içerisinde Arap olanlar; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* ve **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*dır."

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın annesi, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Sâm oğlu Uveylim kızı Mükâ'abe**'dir. Diğer bir rivâyete göreyse; annesinin adı **Mercâne**'dir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûru **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın alnında görünürdü. Onun alnında bu nûru görenler: "Bu zât, sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet eden ve putları kıran biridir!" diyerek ona çok tâzim ederlerdi.

Kendisinden sonra **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* zamânına kadar yüz sene peygamber gelmemiştir. O dönemde putlara tapan hükümdârlar ve toplumlar yaşıyordu, kimi de güneşe tapmaktaydılar, ateşe tapanlar da mevcuttu. **Allâh-u Te'âlâ Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ı **Semûd** kavmine gönderinceye kadar bu böyle devâm etti.

Hûd *(Aleyhisselâm)*, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın şerî'ati üzere bulunuyordu. Dörtyüz yaşına ulaştığı rivâyet edilmiştir. Diğer rivâyetlerde ise dörtyüz altmış veyâ dörtyüz altmışüç zikredilmektedir.

"Târîh-i Şâmî"de zikredildiğine göreyse yüzotuz dört sene yaşamıştır.

İbni Sâbıt *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; Makam(-ı **İbrâhîm**), Rukün (**Hacer-i Esved**) ve zemzem arasında doksandokuz peygamberin kabri vardır. Şüphesiz **Nûh, Hûd, Şu'ayb, Sâlih** ve **İsmâ'îl** *(Aleyhimüsselâm)*ın kabirleri bu bölgededir. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:62/288)*

İshâk ibni Abdillâh ibni Ebî Ferve *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Üç tânesi dışında peygamberlerden hiçbirinin kabri (kesin olarak) bilinmemektedir; **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kabri **Kâ'be** ile Hatîm arasındaki oluğun altındadır, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kabri **Yemen** dağlarından bir dağın altında bulunan eğri bir kum tepesindedir, üzerinde bir ağaç vardır, bulunduğu yer dünyânın en sıcak yeridir. Bir de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kabri ki, işte bunlar onların gerçek kabirleridir." *(İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:1/52; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/453)*

Ebu't-Tufeyl Âmir ibni Vâsile *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)* **Hadramevt**'ten gelen bir adama: "Sen **Hadramevt** topraklarının felan nâhiyesinde birçok Arabistan kirazı ve misvak ağaçlarına sâhip olan kırmızı bir kum tepesi gördün mü ki, ona kırmızı bir çamur karışmaktadır?" diye sorduğunda o: "Evet, yâ emîra'l-müminîn! Vallâhi sen onu görmüş bir adam gibi târif ediyorsun!" dedi.

Bunun üzerine o: "Hayır görmedim, lâkin o bana anlatıldı!" dedi. O zaman **Hadramî**: "Ey müminlerin emiri! Oranın ilginç bir hâli mi var?" deyince o: "**Hûd**'un kabri oradadır, **Allâh**'ın salâtları onun üzerine olsun!" dedi. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/268-269; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:1/135; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:36/138-139; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/453; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/330)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu rivâyetten anlaşılan, **Âd** kavminin yurdu **Yemen**'deydi ve **Hûd** *(Aleyhisselâm)* orada defnedildi. Kendisi soy bakımından kavminin en şereflilerindendi.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** peygamberleri, kabîlelerin en üstün ve şereflilerinden gönderir, fakat onun kavminin bedenleri katı olduğu gibi kalpleri de çok katıydı. Bu yüzden onlar hakkı inkâr husûsunda ümmetlerin en çetinlerinden oldular.

Mevlâ Te'âlâ Hûd *(Aleyhisselâm)*ın, ümmetine tebliğini naklederken:

﴿ ... يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾

"Ey kavmim! (Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!** (**Nûh** kavminin helâkini bildiğiniz halde) **hâlâ** (**Allâh**'ın azâbından) **sakınmayacak mısınız?"** dediğini nakletmiştir.

"Hâzin ve **Sâvî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında ta'kîb mânâsına delâlet eden (فَ) harfini kullanmış, burada ise kullanmamıştır.

Çünkü **Nûh** *(Aleyhisselâm)*, kavmine dâveti sürekli yapmış ve bu hususta hiç gevşeklik göstermemiştir. **Hûd** *(Aleyhisselâm)* ise dâvet ve tebliğ husûsunda **Nûh** *(Aleyhisselâm)* kadar mübâleğa yapmadığından burada (فَ) harfi getirilmemiştir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i celîlenin sonunda geçen:

Âyet: 65

﴿ ... أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾

"Siz hâlâ sakınmayacak mısınız?" kavl-i şerîfine birkaç türlü mânâ verilmiştir:

1) "Siz **Allâh**'tan başkasına ibâdetten sakınmayacak mısınız?"

2) "Siz **Allâh**'tan başkasına ibâdet etmeniz ve O'nun peygamberi olan **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ı tekzîb etmeniz husûsunda **Allâh**'tan korkmayacak mısınız?"

3) "Siz **Allâh**'ın emirlerine karşı gelmeniz nedeniyle O'nun azâbıyla karşılaşmaktan korkmayacak mısınız?"

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede anlatıldığı üzere; **Hûd** *(Aleyhisselâm)* onları bir olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdete, itaate ve O'ndan sakınmaya dâvet etti.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın ömrü dörtyüzyetmişiki sene olmuştur.

İbni Abbâs ve **İbni İshâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; **Âd** kavmi putlara tapmaktaydılar. Onlar **Vedd, Süvâ', Yeğûs** ve **Nesr** sûretleri üzere birtakım putlar edinmiştiler. Bunlar aslında (**Nûh** *(Aleyhisselâm)*dan önce yaşayıp) vefât etmiş olan sâlih zatlardılar.

Kavimleri onların üzerine mescitler binâ ederek, insanlar onların hallerini ve ibâdetlerini hatırlasınlar da onlara benzesinler diye onların resimlerini çizdiler.

Zaman uzayınca (kalıcı olsun diye) o resimlere uygun birtakım heykeller yaptılar(, o zamanki şerî'atte resim ve heykel câizdi) ve o heykellere o sâlih zatların isimleri olan; **Vedd, Süvâ', Yeğûs** ve **Nesr** adlarını taktılar.

Zaman daha da ilerleyince (şeytanın: "Babalarınız bunlara tapıyordu!" gibi bâtıl telkinleriyle) onlara tapmaya başladılar. İş ilerleyince **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı göndererek, putları bırakıp Kendisine ibâdete dâvet etti. Fakat onlar inkâr ederek helâk oldular.

Tûfandan sonra **Âd** kavmi de putlara tapmaya başladılar, geride anlatılan putların dışında onların **Samûd** dedikleri bir putları vardı, bir diğer putlarına da **Hettâl** denmekteydi. **Sadâ** ve **Hebâ** nâmında putları da mevcuttu.

Allâh-u Te'âlâ onlara **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* **Halûd** kabîlesindendi. Soy bakımından onların en iyilerinden, konum bakımından en üstünlerinden, şahsiyet yönünden en şereflilerinden, yüz bakımından da en güzellerindendi.

Mübârek cismi onların cisimleri gibiydi, kendisi çok beyaz ve kıvırcık saçlıydı, (tüyleri sık olmadığından) alt dudağıyla çenesi arası açıktı ve uzun sakallıydı.

Kavmini **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet etti, onlara Rablerini bir kabûl etmelerini ve insanlara zulüm yapmamalarını emretti, başka hiçbir şeyi emretmedi. Onları ne bir şerî'ate, ne de bir namaza dâvet etmedi. Ama onlar bunu da kabullenmediler, onu inkâr ettiler ve:

﴿ ... مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ... ﴿١٥﴾ ﴾

"Kuvvet bakımından bizden daha güçlü olan kimdir?" *(Fussilet Sûresi:15)* dediler. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ... ﴾

"Biz, Âd'a, kardeşleri Hûd'u gönderdik!" kavl-i şerîfi budur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/446-447; İbni Kesîr:6/327; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/171)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kavmine yaptığı bu nasîhatler iki hasleti içinde taşımaktadır ki, her türlü dehşet ve şerden kurtulup her bir hayra nâil olmak o iki haslete bağlıdır, onlar da; tevhîd ve takvâdır!

Bu ikisi de **Allâh**'a ve getirdiği emir ve nehiylerde Rasûlüne itaatten ibârettir.

Tevhîd; iç âlemi, açık ve gizli bütün şirk çeşitlerinden temizlemektir. Takvâ ise; gizli ve açık her hâlükârda uzuvları (İslâm'ın emirlerine muhâlefetten) korumaktır.

İşte tarîkatın esası ve nihâyeti (temeli ve sonu) ancak bu iki haslettir.

Allâh-u Te'âlâ her şeyi hakkıyla bilendir!

﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (66)

(قَالَ) **dedi,** kim? (الْمَلَأُ) **ileri gelenler,** (الَّذِينَ) **öyle kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** kimden oldukları halde? (مِنْ قَوْمِهِ) **kavminden,** ne dediler? (إِنَّا) **muhakkak biz,** (لَنَرَا) **elbette görüyoruz,** kimi? (كَ) **seni,** ne içinde? (فِي سَفَاهَةٍ) **bir sefâhet** (akıl hafifliği ve beyinsizlik) **içerisinde,** (وَإِنَّا) **muhakkak biz,** (لَنَظُنُّ) **elbette zannediyoruz,** kimi? (كَ) **seni,** kimlerden? (مِنَ الْكَاذِبِينَ) **yalancılardan,**

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ) ve (إِنَّا لَنَرَاكَ) cümlelerinin nazîrleri hakkındaki mâlûmat 60. âyet-i kerîmenin i'râbında zikredilmiştir.

2- (وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ) cümlesi, mekûl-ü kavl cümlesine ma'tûfen mahallen mensûbtur. (نَظُنُّكَ) cümlesi (إِنَّ)nin haberidir. Cümlenin tümünün i'râbı, zan fiilinin, basariyye ve kalbiyye olarak değerlendirilmesine göre 60. âyet-i kerîmenin i'râbında geçmiştir.

MEÂL-İ ŞERÎF

Kavmi içerisinden ileri gelen kâfir olmuş kimseler dedi ki: "(Ataların dînini bıraktığın için) **gerçekten biz seni elbette bir anlayış kıtlığı içinde görmekteyiz ve muhakkak biz seni** (peygamberlik iddianda) **elbette yalancılardan sanmaktayız."**

Î Z Â H Â T

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)*nun, kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına yazdığına göre; sefâhet, hıffet-i akıl (akıl hafifliği, anlayış kıtlığı ve beyinsizlik) demektir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kâfirlerin ileri gelenleri kendilerini putları bırakmaya ve **Allâh**'a ibâdete yönelmeye dâvet edenleri, akılsız ve beyinsiz görmüşlerdir.

Nitekim **Kureyş** de, onları bir tek İlâh'a dâvet eden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hâline şaşırarak:

﴿أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾﴾

"O, (tapmakta olduğumuz) **tüm ilâhları bir tek ilâha mı çevirmiştir? Şüphesiz ki işte bu elbette çok şaşılacak bir şeydir!** (Bizim bunca ilâhımız yeterli olmazken, tek bir ilâh bütün âlemleri nasıl yönetecektir?)" *(Sâd Sûresi:5)* demişlerdir.

Müşrik kavmi, bu âyet-i kerîmede **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ı sefâhetle nitelerken: "Sen ki toplumunun dînini terkedip, **Allâh**'ın elçisi olmak gibi olmayacak bir işi iddia etmeye kalktın, demek ki sen büyük bir hamâkat, cehâlet, dalâlet ve sefâhet içerisinde yerleşip kalmışsın. Bu akıl kıtlığı sana o kadar yapışmış ki, artık ondan ayrılamazsın!" demek istemişlerdir.

Ama o onlara misliyle mukabelede bulunmamış, bilakis güzel muâmele yolunu tutmuştur ki, kendisinin cevâbı bir sonraki âyet-i kerîmede zikredilmektedir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede müşriklerin **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ı yalancılardan zannettikleri zikredilmiştir. Diğer bir yerde ise onlar, onun yalancılığı hakkında kesin konuşmuşlardır. Nitekim:

﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ ﴾

"Bu ancak öyle bir adamdır ki, Allâh'a karşı bir yalan uydurmuştur. Biz de aslâ ona inanıcılar değiliz!" *(Mü'minûn Sûresi:38)* âyet-i kerîmesinde bu husus açıkça görülmektedir.

Demek ki; bu âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴾

"Muhakkak biz seni (peygamberlik iddianda) **elbette yalancılardan sanmaktayız."** sözü onların, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın dâvetiyle ilk karşılaştıkları dönemde söylenmiştir. Çünkü onlar ilk başta onun sadâkat ve emânetini (doğruluğunu ve güvenilirliğini) göz ardı edemediklerinden, yalancılığına kesin kanaat getirememişlerdi.

Ama zamanla onlara risâlet ve nübüvvet âyetlerini açıklayıp, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına tapmalarının ne büyük ayıp olduğunu ortaya koyarak şirki iptal edince, onun yalancı olduğunu kesinkes söylemeye başladılar.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeleriyle; **Hûd** kavminin de, geçmiş kardeşlerinin yoluna girdiklerini, bu sebeple onların düştüğü çukura düştüklerini ve onların başına gelen duruma benzer bir kaderle karşılaştıklarını haber vermektedir.

Demek ki; nefsinin arzusunu **Allâh**'ın rızâsına tercih eden kimselerde hiçbir hayır yoktur. Nefsinin hevâsını **Allâh**'ın hakkından öne alan kimse de hiçbir zaman kâr etmemiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Hûd** kavminin kalplerinin de **Nûh** kavminin kalpleri gibi kirli ve pis olduğuna işâret etmektedir. Bu yüzden onlardan pek hayırsız ürünler belirmiştir.

Hûd *(Aleyhisselâm)* onların kalp toprağına tevhîd ve mârifet tohumları serpmek isteyince, o toprak buna elverişli olmadığından, ondan ancak tesfîh ve tekzîb (peygamberleri beyinsizlikle suçlama ve yalanlama) mahsülleri çıkmıştır. İşte böylece **Hûd** kavmi de selefleri olan **Nûh** kavminin yoluna girmişler ve onların yaptıklarının bir benzerini yapmışlardır.

Mesnevî'de şöyle buyrulmuştur:

دَرْ زَمِينْ گَرْ نَيْشَكَرْ وَرْ خُودْ نَىْ اَسْتْ تَرْجُمَانِ هَرْ زَمِينْ نَبْتِ وَىْ اَسْتْ

"Yerde hasır kamışı da şeker kamışı da vardır,
Her zeminin nebâtâtı o yerin tercümânıdır." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:1317)*

زآنْكِه حَالِ اِينْ زَمِينِ بَا ثَبَاتْ بَازْ گُويَدْ بَا تُو اَنْوَاعِ نَبَاتْ

"Çünkü bu sâbit olan yeryüzünün hâlini,
Söyler sana, onda biten türlü türlü bitki!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:1316)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; her zeminin sırrı ve hâli onda biten nebâttan zâhir olur. Her nebât kendi bittiği yerin sırrı ve hâlini bildirir.

Meselâ latîf ve hoş bir bitki görüldüğünde bu şuna delâlet eder ki, o yer çok latîf ve hoştur. Eğer bir nebât acı ve ekşi ise, o da oranın pis ve nâhoş olduğuna delâlet eder.

Artık sen kalp toprağını buna kıyas et. Eğer kalbin zemîninin düşünce ve fikirleri latîf ve nûrânî ise, o kalp de latîf ve nûrânîdir. Eğer onun düşünce ve fikirleri şecere-i habîse (pis bir ağaç) ve nebât-i bî fâide ve hasîse (faydasız ve âdî bir nebât) gibiyse, onun mahalli dahî öyle pis ve âdîdir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/137)*

Aşçı Dede *(Kuddise Sirruhû)* şöyle zikretmiştir: Her yer ve zeminde biten otların cümlesi, **Cenâb-ı Hakk**'ın vâhidiyyetini mütercimdir. Yâni **Zât-ı Ulûhiyyet**'in birliğini söyler. Yeryüzünde olan kum ve topraklar **Hakk**'ın vâhidiyyetini isbât eder.

Velhâsıl, dünyâ ve içinde her ne varsa hepsi **Cenâb-ı Hakk**'ın birliğine delildir azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fî't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/649-650)*)

﴿قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI ve İ'RÂBI: (67)

(قَالَ) **dedi,** ne dedi? (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (لَيْسَ) **olmadı,** kimde? (بِي) **bende,** ne? (سَفَاهَةٌ) **en ufak bir sefâhet,** (وَلَٰكِنِّي) **fakat ben,** kimim? (رَسُولٌ) **bir peygamberim,** öyle resul ki, (مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbinden** (gönderilen),

Cümle-i celîlenin i'râb bakımından terkîbi:

Bu âyet-i kerîmenin nazîrinin i'râbı 61. âyet-i kerîmede geçti.

MEÂL-İ ŞERÎF

O dedi ki: "Ey kavmim Bende en ufak bir akıl kıtlığı yoktur! Lâkin ben âlemlerin Rabbinden (size gönderilen) **bir elçi** (olduğum için tam bir hidâyet üzere)**yim."**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; peygamberler, kullara güzel muâmele yapmakla emrolundukları için, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* da kavmine sefâhet ve dalâlet vasıflarını nispet etmemiş, bilakis göz yumarak, hilim ve vakar üzere sâdece kendinden sefâheti nefyedip, risâlet vasfını isnâd ederek güzel bir edep ve yüce bir ahlâk sergilemiştir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e insanlara nasıl davranacağını öğretirken:

﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾﴾

"(Habîbim! İnsanları İslâm'dan uzaklaştırmamak için, kendilerine zor gelecek şeyleri değil de, meşrû dâirede) **kolay olanı kabûl et**/*(suçluları cezâlandırma yöntemini değil de,)* ***affetmeyi*** *(esas)* ***al***/, (aklın benimsediği ve dînin kabûl ettiği) **mâruf** (ve güzel olan işler) **ile emret ve câhillerden yüz çevir**(, onların densiz davranışlarına misliyle karşılık verme)!" *(A'râf Sûresi:199)*,

﴿... ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ... ﴿٩٦﴾﴾

"(Habîbim! Dîne bir zarar getirmemek şartıyla) **o en kötü olan** (inkârcılığ)**ı, o kendisi en güzel olan** (görmezden gelme muâmelesi) **ile savuştur."** *(Mü'minûn Sûresi:96)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın bu cevâbını kullarına haber vermesiyse, onlara sefihlere karşı nasıl davranacaklarını, aklı kıt insanlara nasıl hitap edeceklerini, düşmanların eziyetlerinden nasıl göz yumacaklarını ve hasımların yaptıklarının üzerine nasıl etek sarkıtacaklarını öğretme hikmetine mebnîdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*, kavminden işittiği çirkin sözler karşısında onlara sert ve kötü konuşması gerekirken, güzelce mücâdele etme yoluna girerek, onlara: "Esas sefihler sizlersiniz!" demeyip:

"Ey kavmim! Bende sefâhet nâmına hiçbir şey yok! Lâkin ben son derece rüşd ve sadâkat sâhibi biriyim, çünkü âlemlerin Rabbinin elçisiyim!" diye seslendi. İşte nasîhat eden herkesin yapması gereken budur.

Bu âyet-i kerîmedeki istidrâk, peygamber olmanın gerektirdiği vasıflar îtibârıyladır ki, o da rüşt ve sadâkatin zirvesinde bulunmaktır.

Nitekim rüşt; din ve dünyâ menfaatlerinin hepsine erişmiş olma vasfıdır ki bu da ancak tam bir akılla kazanılacak şeydir.

Dolayısıyla burada: "Bende akılsızlık nâmına en ufak bir şâibe mevcut değildir.

Tam tersine mükemmel bir akıl sâhibiyim, o yüzden âlemlerin Rabbi tarafından peygamber seçildim!" denilmiş olmaktadır.

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)* âyet-i celîlede geçen: "Âlemler" kavl-i şerîfi hakkında şöyle demiştir:

"Cinler bir âlemdir, insanlar başka bir âlemdir, bunun dışında meleklerden onsekiz bin âlem vardır.

Yeryüzünün her bir zâviyesinde dört bin âlem bulunmaktadır. Beş yüz âlemi ise **Allâh-u Te'âlâ** Kendisine ibâdet için halketmiştir." *(İbni Ebî Hâtim, no:8648, 5/1509)*

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ
أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ۚ وَاذْكُرُوا
إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ
فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
﴿٦٩﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ
يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾
قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي
فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا
مِنْ سُلْطَانٍ ۚ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾
فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾
وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ
هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

﴿أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (68)

(أُبَلِّغُ) **tebliğ ediyor** (ulaştırıyor)**um,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (رِسَالَاتِ رَبِّي) **Rabbimin risâletlerini** (elçilik vazîfesi olarak bana vahyettiklerini), (وَأَنَا) **hâlbuki ben,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** neyim? (نَاصِحٌ) **iyi olanı arayıcıyım,** öyle bir nâsıh ki, (أَمِينٌ) **emin** (çok güvenilir).

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ben size Rabbimin vahiylerini ulaştırıyorum ve ben özellikle sizin için, iyiliğinizi isteyen çok güvenilir biriyim!"

Î Z Â H Â T

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)* onlara gelip, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kitabında anlattığı şekilde vaaz-u nasîhatte bulununca onu yalanlayıp inkâr ettiler ve kendisinden onlara azap getirmesini istediler.

"O da:

﴿قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾﴾

'(Ne zaman azâba uğrayacağınızın bilgisi dâhil) **ilmin tamâmı ancak Allâh katındadır**(, onu çabuklaştırma ya da geciktirme husûsunda benim hiçbir katkım olamaz).

Bense size, kendisiyle gönderilmiş bulunduğum (vahiylerin emrettiği) **şeyleri ulaştırmaktayım! Lâkin ben sizi öyle bir toplum olarak görüyorum ki câhillik yapmaktasınız!** (Bunun netîcesidir ki: 'Azâbımızı çabuklaştır!' diyerek peygamberlerin vazîfelerinden olmayan şeyleri benden istemektesiniz.)' **dedi."** *(Ahkaf Sûresi:23)*

Bu âyet-i celîlede görüldüğü üzere; **Hûd** *(Aleyhisselâm)* bütün peygamberlerin müştereken sâhip olduğu üç vasıfla kendini nitelemiştir ki bunlar da; belâğat (çok düzgün ifâdelerle tebliğ yapabilme kabiliyeti), nush (ümmetinin iyiliğini isteyerek onlara nasîhat etme) ve emânet (güvenilirlik)tir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)* bu sözüyle: "Ben sizi **Allâh-u Te'âlâ**'nın vahdâniyyetini kabûl etmeye, O'na ibâdette bulunmaya ve kurtuluşunuza sebep olacak dine sımsıkı sarılmaya dâvet etmekteyim. Siz isteseniz de, istemeseniz de, beni korkutsanız da, korkutmasanız da, sözümü kabûl etseniz de, etmeseniz de tebliğimi sürdüreceğim!" demek istemiştir.

Çünkü bir diğerini kurtuluşa vesîle olacak yola çağıran bir kişi, ona nasîhat edici sayılır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim kendi nefsi hakkında **Allâh**'ın nasîhatini dinlemez ve yaratıkları hakkında iyi niyet beslemezse helâk olur.

Yaratıklara iyilik düşünmek kendi nefsinin iyiliğini düşünmekten daha zordur. Nefse nasîhatin en aşağısı ona şükür telkin etmektir ki, şükür; **Allâh**'ın nîmetleriyle **Allâh**'a isyân etmemektir.

Aslında nasîhat, iyileştirme ve yararlı hâle getirme imkânına sâhip olmadığın hiçbir şeye müdâhil olmamandır.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Hafs** *(Kuddise Sirruhû)* demiştir ki:

"Güvenilir nasîhatçi; yaptığı nasîhatte nefsi için (övülme ve beğenilme gibi) bir haz ve makam-mevki talebi bulunmayan, ancak nasîhati kabûl edilerek kurtuluşa vesîle olmayı gâye edinen kimsedir."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (**Hûd** *(Aleyhisselâm)* inkârcı kavmine şöyle dedi:) "Ben size Rabbimin vahiylerini ulaştırıyorum."

(Bu demekti ki:) "Her ne kadar haber versem de, nasîhat etsem de, ben yine biliyorum ki, ezelî reddin kahrıyla yaralanmış olan kişi hakkında, lütfumuzun eseri olan nasîhatimiz bir işe yaramaz ve ona tesir etmez."

«مَنْ أَسْقَطَتْهُ الْقِسْمَةُ لَمْ تُنْعِشْهُ النَّصِيحَةُ».

"Ezelî kısmetin düşürdüğünü nasîhat kaldıramaz!"

﴿أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ
وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً
فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (69)

(أَوَعَجِبْتُمْ) **Yoksa** uzak görüp de **şaştınız mı,** neye? (أَنْ جَاءَ) **gelmesine,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (ذِكْرٌ) **bir öğüt,** öyle öğüt ki, (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden olucu,** kime inici olduğu halde? (عَلَى رَجُلٍ) **bir adama,** öyle adam ki, (مِنْكُمْ) **sizden olucu,** ne için gelmesine? (لِيُنْذِرَ) **sakındırması için,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (وَاذْكُرُوا) **hatırlayın,** neyi? (إِذْ جَعَلَ) **o vakti ki yapmıştı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kimler? (خُلَفَاءَ) **halîfeler** (yerine gelen vekiller), öyle halîfeler ki, olucu, kimden sonra? (مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ) **Nûh kavminden sonra,**

Daha şunu da hatırlayın ki, (وَزَادَ) **Allâh-u Te'âlâ ziyâde etti,** kimi, (كُمْ) **sizi,** yâni; diğer insanlara karşı size fazlalık verdi, ne hususta? (فِي الْخَلْقِ) **yaratışta,** ne cihetinden? (بَسْطَةً) **genişlik bakımından,** yâni; boy pos ve kuvvet bakımından sizi üstün kıldı. **Allâh-u Te'âlâ'nın** size verdiği üstünlüğü biliyorsanız, (فَاذْكُرُوا) **öyleyse hatırlayın,** neyi? (آلَاءَ اللَّهِ) **Allâh'ın nîmetlerini,** neyi umduğunuz halde? (لَعَلَّكُمْ) **ola ki siz,** (تُفْلِحُونَ) **felaha erersiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İçinizden bir zâta, sizi uyarması için Rabbinizden size bir öğüt gelmiş olmasına mı şaştınız? Hatırlayın o zamanı ki O (Rabbiniz), **Nûh kavminin ardından sizi** (dünyâda onların yerini alan) **halîfeler yapmıştı ve yaratışta size** (boy pos ve) **kuvvetçe** (diğer insanlara karşı,) **fazla büyüklük vermişti!**

Öyleyse Allâh'ın nîmetlerini hatırlayın(ki, bu sizi şükre ve sâlih amele sevk etsin), **tâ ki** (bu sâyede) **siz** (sıkıntılarınızdan kurtulup, umduklarınıza ulaşarak) **felâha erebilesiniz!"**

Î Z Â H Â T

Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; peygamberlerin, inkârcı ümmetlerinin ahmakça sözlerine, bu âyet-i kerîmede zikredilen şekilde cevap verip, onlara karşılık vermekten yüz çevirmeleri, onların insanlar hakkında son derece iyilik dilediklerinin, şefkatlerinin, tevâzularının ve en güzel yolla mücâdele üslûbuna riâyetlerinin pek açık bir delîlidir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müşrikler aşırı câhilliklerinden ve son derece ahmaklıklarından dolayı bir adamın peygamber olmasına şaşırdılar da, bir putun **Allâh**'a ortak olmasına şaşırmadılar.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Âd** kavminin kıssasında zikredilen lafızlar **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında geçen lafızlara muvâfık düşmektedir, ancak bâzı lafızlarda fark vardır:

1) Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında:

﴿ ... فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ ... ﴿٥٩﴾ ﴾

"O da hemen: "Ey kavmim! (Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin!" dedi."** *(A'râf Sûresi:59)* buyrulmuş, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında ise:

﴿ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ ... ﴿٦٥﴾ ﴾

"O da: "Ey kavmim! (Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin!" dedi."** *(A'râf Sûresi:65)* buyrulmuştur.

Görüldüğü üzere; **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında ta'kîb mânâsına delâlet eden (فَ) harfini kullanmış, burada ise kullanmamıştır.

Çünkü **Nûh** *(Aleyhisselâm)*, kavmine dâveti sürekli yapmış, onların şüphelerine cevap vermeyi bir an bile geciktirmemiş ve bu hususta hiç gevşeklik göstermemiştir.

Hûd *(Aleyhisselâm)* ise dâvet ve tebliğ husûsunda bu dereceye varmadığından (فَ) harfi **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kelâmında değil de, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kelâmında gelmiştir.

2) Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kelâmında:

﴿ ... اُعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ ﴾

"(Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur! Muhakkak ki ben** (O'na ibâdet etmemeniz durumunda) **sizin üzerinize** (gelecek) **pek büyük bir günün azâbından korkmaktayım!"** *(A'râf Sûresi:59)* buyrulmuş, bu kıssada ise:

﴿ ... اُعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ ﴾

"(Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!** (**Nûh** kavminin helâkini bildiğiniz halde) **hâlâ** (**Allâh**'ın azâbından) **sakınmayacak mısınız?"** *(A'râf Sûresi:65)* buyrulmuştur. Çünkü **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dan önce bu âlemde, onun ümmetinin başına gelen tûfan hâdisesi gibi büyük bir vaka meydana gelmemiştir.

Bu yüzden **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾

"Muhakkak ki ben (O'na ibâdet etmemeniz durumunda) **sizin üzerinize** (gelecek) **pek büyük bir günün azâbından korkmaktayım!"** *(A'râf Sûresi:59)* buyurmuştur.

Hûd *(Aleyhisselâm)*ın vakası ise, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın vâkıasından sonra olduğu için, insanlar da bunu bildiğinden **Hûd** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ ﴾

"(**Nûh** kavminin helâkını bildiğiniz halde) **hâlâ** (**Allâh**'ın azâbından) **sakınmayacak mısınız?**" *(A'râf Sûresi:65)* sözüyle yetinmiştir ki, buna göre mânâ: "Siz, **Allâh**'tan sakınmadıkları ve O'nun peygamberine itaat etmedikleri için **Nûh** kavminin başına gelen ve haberi dünyâda yayılan o azâbı bilmektesiniz." demek olur. Buna göre:

﴿ ... أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ ﴾

"Hâlâ sakınmayacak mısınız?" *(A'râf Sûresi:65)* sözü, dünyâda meşhur olan daha önce geçmiş o vakayla tehdîde işâret etmiş olmaktadır.

3) Allâh-u Te'âlâ Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında:

﴿ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ ... ﴿٦٠﴾ ﴾

"Kavminden ileri gelenler (onun bu nasîhatlerine karşı) **dedi**(ler)." *(A'râf Sûresi:60)* buyurmuş, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında ise:

﴿ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ ... ﴿٦٦﴾ ﴾

"Kavmi içerisinden ileri gelen kâfir olmuş kimseler dedi ki" *(A'râf Sûresi:66)* buyurmuştur. Çünkü **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin eşrâfı içerisinde ona îmân edenler bulunmuştur.

Nitekim **Mersed ibni Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olmuştu, fakat îmânını gizlemekteydi. (Ama daha sonra bu anlaşıldı.) İşte bu yüzden "İleri gelen" vasfıyla arada ayrım yapılmak istendi. Çünkü **Nûh** kavminin eşrâfı içerisinde hiçbir mümin bulunmamaktaydı.

4) Allâh-u Te'âlâ Nûh kavminin:

﴿ ... إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾ ﴾

"Şüphesiz ki biz seni elbette (hak yoldan) **apaçık bir şaşkınlık içinde görmekteyiz!"** *(A'râf Sûresi:60)* dediklerini nakletmiş, **Hûd** kavminin ise:

﴿ ... إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ ﴾

"(Atalarının dînini bıraktığın için) **gerçekten biz seni elbette bir anlayış kıtlığı içinde görmekteyiz ve muhakkak biz seni** (peygamberlik iddianda) **elbette yalancılardan sanmaktayız.**" *(A'râf Sûresi:66)* dediklerini hikâye etmiştir.

Çünkü **Nûh** *(Aleyhisselâm)*, kâfirleri genel bir tûfanla korkutmaktaydı, kendisi de gemi hazırlamakla meşguldü. Bunu gören kavmi:

﴿ ... إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾ ﴾

"Şüphesiz ki biz seni elbette (hak yoldan) **apaçık bir şaşkınlık içinde görmekteyiz!"** *(A'râf Sûresi:60)* diyerek: "Sudan eser olmayan böyle bir kurak toprakta gemi yapmaya çalışarak kendini yormaktasın. Oysa bu çölde su belireceğine delâlet eden alâmetlerden hiçbiri ortaya çıkmamıştır. Bu yüzden biz senin boşa çalıştığını ve zarar-ziyan içinde olduğunu görmekteyiz." demek istemişlerdir.

Hûd *(Aleyhisselâm)* ise putlara ibâdeti tenkit edip, onlara tapmakla meşgul olanları akılsızlığa ve beyinsizliğe nispet edince, onlar da ona misliyle mukabelede bulunarak kendisini sefâhete nispet etmişlerdir. Daha sonra da:

﴿ ... وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ ﴾

"Muhakkak biz seni (peygamberlik iddianda) **elbette yalancılardan sanmaktayız."** *(A'râf Sûresi:66)* demişlerdir.

Bu zannın ne anlama geldiği husûsunda ihtilâf edilmiştir. Kimine göre bundan maksat kesin inançtır. **Kur'ân-ı Kerîm**'de zannın bu mânâda kullanıldığı çok yer vardır. Nitekim:

﴿ ... الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ ﴿٤٦﴾ ﴾

"O kimseler ki, Rablerine kavuşucu olduklarına yakînen inanmaktadırlar." *(Bakara Sûresi:46)* âyet-i kerîmesi bunlardan biridir.

Hasen ve **Zeccâc** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göreyse; onların onu yalanlamaları kesin bir inanca dayalı olmayıp, zan ve tahmine mebnî olmuştur. Bu da delâlet etmektedir ki; inanç meselelerinde şüphecilik, kâfirliği îcap eder.

5) Nûh *(Aleyhisselâm)*:

﴿ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ ﴾

"Ben size Rabbimin vahiylerini ulaştırıyorum, sizin için sürekli sırf iyilik diliyorum ve Allâh(ın üstün kudretine ve şiddetli azâbına delâlet eden sıfatların)**dan, sizin bilmemekte olduklarınızı biliyorum!"** *(A'râf Sûresi:62)* derken, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ ﴾

"Ben size Rabbimin vahiylerini ulaştırıyorum ve ben sizin için sırf iyilik dileyen, güvenilir biriyim!" *(A'râf Sûresi:68)* demiştir.

Görüldüğü üzere; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... وَأَنْصَحُ لَكُمْ ... ﴿٦٢﴾ ﴾

"Sizin için sürekli sırf iyilik diliyorum." *(A'râf Sûresi:62)* derken fiil sîğasını, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* ise:

﴿ ... وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ ... ﴿٦٨﴾ ﴾

"Ben sizin için sırf iyilik dileyici biriyim!" *(A'râf Sûresi:68)* sözünde ism-i fâ'il sîğasını kullanmış, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ ﴾

"Allâh(ın üstün kudretine ve şiddetli azâbına delâlet eden sıfatların)**dan, sizin bilmemekte olduklarınızı biliyorum!"** *(A'râf Sûresi:62)* derken, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* böyle dememiş, ancak emin bir kişi olduğunu ilâve etmiştir.

Şeyh **Abdülkadir-i Nahvî** *(Rahimehullâh)*ın, **"Delâilü'l-i'câz"** isimli eserindeki beyânına göre; fiil sîğası anbean teceddüde (yenilenmeye), ism-i fâ'il sîğası ise, o fiil üzere sebat ve devâma delâlet eder. **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin ona son derece kötü davrandıkları, ama onun her seferinde dönüp onları **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet ettiği bilinmektedir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu husûsu onun dilinden:

﴿ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ ﴾

"Ey Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz dâvet ettim!" *(Nûh Sûresi:5)* sözüyle nakletmiştir.

İşte **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın âdeti, her gün ve her an İslâm dâvetini yenilemeye avdet olduğundan (yâni; bu işi tekrar yaptığından) **Nûh** *(Aleyhisselâm)* fiil sîğasını kullanarak:

﴿ ... وَأَنْصَحُ لَكُمْ ... ﴿٦٢﴾ ﴾

"Ben size sürekli nasîhat ediyorum" *(A'râf Sûresi:62)* demiştir.

Hûd *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ ... ﴿٦٨﴾ ﴾

"Ben sizin için nasîhatçi biriyim!" *(A'râf Sûresi:68)* sözünden, onun bu nasîhatte ısrarcı olduğu anlaşılmaktaysa da, onun bu nasîhate anbean ve günbegün avdet edeceği anlaşılmamaktadır.

Diğer bir fark ise; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ ﴾

"Allâh(ın üstün kudretine ve şiddetli azâbına delâlet eden sıfatların)**dan, sizin bilmemekte olduklarınızı biliyorum!"** *(A'râf Sûresi:62)* sözünde kendini ilimle vasıflandırmış, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* ise:

﴿ ... وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ ﴾

"Ben sizin için sırf iyilik dileyen, güvenilir biriyim!" *(A'râf Sûresi:68)* sözünde kendisini emin olmakla nitelemiştir.

Tabî ki **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın nübüvvet husûsunda **Hûd** *(Aleyhisselâm)*dan daha yüce şâna ve üstün mertebeye sâhip olduğu bilindiği için: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)*, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerinin ve hikmetlerinin sırlarından, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın ulaşamadığı kadar fazla mâlûmat bilmekteydi." denmesi uzak olmaz.

Bu sebeple **Hûd** *(Aleyhisselâm)*, ilimle ilgili söz kullanmaktan dilini tutup, güvenilirlik vasfını açıklamakla yetinmiş olabilir. Onun güvenilirlik vasfını açıklamakta birkaç gâyesi olabilir. Böylece o, onların:

﴿ ... وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ ﴾

"Muhakkak biz seni (peygamberlik iddianda) **elbette yalancılardan sanmaktayız."** *(A'râf Sûresi:66)* sözlerini reddetmiş olabilir.

Ayrıca risâlet ve **Allâh-u Te'âlâ** adına tebliğ işinin temeli emânet (güvenilirlik) vasfı olduğundan, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* kendisinin emîn olduğunu açıklayarak risâlet ve nübüvvet vasfını takrir etmiş olmaktadır.

Yine böylece o, sanki onlara: "Ben peygamberlik iddia etmeden önce sizin aranızda güvenilir biriydim. Siz benden ne bir vefâsızlık, ne bir hilekârlık, ne de bir yalan bulmamıştınız. Benim emîn olduğumu bana karşı da itirâf etmiştiniz. Peki ya şimdi ne oldu da bana yalancılık isnâd ettiniz." demiş olmaktadır.

Şu bilinsin ki; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ona:

﴿ ... إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ ... ﴿٦٦﴾ ﴾

"(Atalarının dînini bıraktığın için) **gerçekten biz seni elbette bir anlayış kıtlığı içinde görmekteyiz.**" *(A'râf Sûresi:66)* dediklerinde o onların sefâhetine sefâhetle mukabelede bulunmamış, bilakis hilim ve vakarla karşılık vererek:

﴿ ... لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ ... ﴿٦٧﴾ ﴾

"Bende hiçbir sefâhet yoktur!" *(A'râf Sûresi:67)* demekten ileri geçmemiştir. İşte bu da intikamı terk etmenin evlâ olduğuna delâlet etmektedir.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ** dostlarından bahsederken:

﴿ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ ﴾

"Terk edilmesi gereken hayırsız şeylere (rastgele) **uğradıklarında ise,** (onlarla uğraşanlara bulaşmayıp) **şereflerini koruyan kimseler olarak geçip giderler."** *(Furkan Sûresi:72)* buyurmuştur.

Nûh ve **Hûd** *(Aleyhimesselâm)*ın:

﴿ ... وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ ﴾

"Lâkin ben âlemlerin Rabbinden (size gönderilen) **bir elçi** (olduğum için her bakımdan tam bir hidâyet üzere)**yim."** *(A'râf Sûresi:67)* demeleri, medih sıfatlarının en büyüğüyle kendilerini övme kabîlindendir.

Onlar toplumlarına bu vasıflarını bildirmek mecburiyetinde oldukları için böyle söylemişlerdir. Bu da delâlet etmektedir ki; zarûret olduğunda insanın kendini methetmesi câizdir.

Nitekim ***Yûsuf*** *(Aleyhisselâm)*ın, ***Azîz****'e:*

﴿ ... اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ ﴾

"Beni bu toprağın hazîneleri üzerine *(memur)* ***tâyin et! Şüphesiz ki ben*** *(onları, hak etmeyenlerden)* ***çok iyi koruyan ve*** *(harcama yöntemleriyle, mevsimlerin neler getireceği gibi iktisat konularını)* ***çok iyi bilen bir kimseyim!"*** *(Yûsuf Sûresi:55)* *demesi bu kabildendir.*

6) İki kıssa arasındaki sonuncu farkın îzâhına gelince; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ ﴾

"Siz (şirkten ve günahlardan) **hakkıyla sakınasınız ve** (bu vesîleyle **Allâh** tarafından) **acınasınız diye, içinizden bir zâta, sizi uyarması için Rabbinizden size bir öğüt gelmiş olmasına mı şaşırdınız?"** *(A'râf Sûresi:63)* demiştir.

Hûd *(Aleyhisselâm)* ise:

﴿ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ﴿٦٩﴾ ﴾

"İçinizden bir zâta, sizi uyarması için Rabbinizden size bir öğüt gelmiş olmasına mı şaştınız?" *(A'râf Sûresi:69)* diyerek, bu sözü aynen tekrar etmiş, ancak:

﴿ ... وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

"Siz (şirkten ve günahlardan) **hakkıyla sakınasınız ve** (bu vesîleyle **Allâh** tarafından) **acınasınız diye..**" sözlerini hazfetmiştir.

Çünkü birinci kıssada inzârın faydasının takvâ kazanmak olduğu, bunun da İlâhî rahmeti gerektirdiği anlaşılınca, bu konunun bu kıssada iâdesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Bu kelimeden sonra zikredilenler ise, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasına mahsus bilgilerdendir. Buna göre **Hûd** *(Aleyhisselâm)* ümmetine şöyle hitap etmiştir:

﴿ ... وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً
فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

"Hatırlayın o zamânı ki O (Rabbiniz), **Nûh kavminin ardından sizi** (dünyâda onların yerini alan) **halîfeler yapmıştı ve yaratışta size** (boy pos ve) **kuvvetçe** (diğer insanlara karşı,) **fazla büyüklük vermişti!**

Öyleyse Allâh'ın nîmetlerini hatırlayın(ki, bu sizi şükre ve sâlih amele sevk etsin), **tâ ki** (bu sâyede) **siz** (sıkıntılarınızdan kurtulup, umduklarınıza ulaşarak) **felâha erebilesiniz!"**

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** kavminin, **Nûh** kavminin halîfeleri olması iki türlü değerlendirebilir:

Birincisine göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ** sizi peygamberlerini yalanladıkları için helâk ettiği bir toplumun yerine getirmiştir, ama şu âna kadar sizi helâk etmemiştir. O halde inkârları nedeniyle helâk edilen geçmiş toplumun âkıbetine uğramaktan sakının!" şeklindedir.

İkinci görüşe göreyse mânâ: "(Siz **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ile gemide kurtulan îmanlı nesillerden geldiğinize göre,) **Allâh-u Te'âlâ** sizi beşerden biri olan **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın peygamberliğini tasdik eden bir toplumun halîfeleri kılmıştır. Peki ya benim gibi bir beşeri, risâlet dâvasında niye yalancılıkla itham ediyorsunuz? Bu bir çelişki değil midir?" demektir.

Hûd *(Aleyhisselâm)*, kavmine yaptığı hatırlatmalar arasında:

﴿ ... وَزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ بَسْطَةً ... ﴾

"Yaratışta size (boy pos ve) **kuvvetçe** (diğer insanlara karşı,) **fazla büyüklük vermişti!"** buyurarak onlara verilen farklı bir nîmeti açıklamıştır.

Gerçekten de **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın ümmeti olan **Âd** kavmi, geniş mâlî imkânlara, beden gücüne, güzel yaratılışa ve uzun boya sâhiptiler. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝٦ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝٧ الَّتِى لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِى الْبِلَادِ ۝٨ ﴾

"(Habîbim! Duyduğun mütevâtir haberlerle) **gör**(ür gibi bil)**medin mi ki, Rabbin nasıl** (azap) **yaptı** (**Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın inkârcı kavmi olan) **Âd'a? O** (yüksek) **sütunlara sâhip** (kıymetli binâların mâliki olan) **İrem**(in soyundan gelenler)**e!**

O toplum ki; şehirlerde onların benzeri (güçte ve büyüklükte bir millet) **yaratılmamıştı!"** *(Fecr Sûresi:6-8)* âyet-i kerîmeleri onların mâlî gücünün genişliğine delâlet etmektedir.

Beden güçlerine ve boy uzunluklarına ise:

﴿ ... فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝٧ ﴾

"Sen orada (bulunsan,) **o toplumu çarpılıp yere yıkılan kimseler olarak görürsün! Sanki gerçekten onlar içi boş hurma kütükleri gibidir."** *(Hâkka Sûresi:7)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ۝٢٠ ﴾

"Sanki onlar kökünden sökül(üp yere düş)**müş hurma kütükleriydi!"** *(Kamer Sûresi:20)* âyet-i kerîmesi delâlet etmektedir.

Bâzı müfessirlerin beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Âd** kavmine diğer kavimlerden farklı olarak dört özellik vermiştir:

1) Vücut iriliği:

﴿ ... وَزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ بَسْطَةً ... ﴾

"Yaratışta size (boy pos ve) **kuvvetçe** (diğer insanlara karşı,) **fazla büyüklük vermişti!"** âyet-i kerîmesinde açıklanmıştır.

2) Kuvvet üstünlüğü:

﴿ ... مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ۝١٥ ﴾

"Kuvvet bakımından bizden güçlü kim olabilir?" *(Fussilet Sûresi:15)* âyet-i kerîmesinde ifâde edilmiştir.

3) Mâlî üstünlük:

﴿ ... بِعَادٍ ۝٦ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝٧ ﴾

O Âd ki; o (yüksek) **sütunlara sâhip** (kıymetli binâların mâliki olan) **İrem**(in soyundan gelenler)**dir!"** *(Fecr Sûresi:6-7)* âyet-i kerîmeleri onların ne geniş imkâna sâhip olduklarını açıklamaktadır.

4) İlim üstünlüğü de:

﴿ ... وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾ ﴾

"Hâlbuki onlar iyice bilen kimseler olmuştular!" *(Ankebût Sûresi:38)* âyet-i kerîmesinde açıklanmıştır.

Âd kavmine verilen geniş imkânlar hakkında birtakım hadîs-i şerîf ve rivâyetler mevcuttur.

Nitekim **Hüreym ibni Hamza** *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre:

٥١٤- عَنْ هُرَيْمِ بْنِ حَمْزَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «سَأَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُرِيَهُ رَجُلاً مِنْ قَوْمِ عَادٍ قَالَ: فَكَشَفَ اللهُ تَعَالَى لَهُ عَنِ الْغِطَاءِ فَإِذَا رَأْسُهُ بِالْمَدِينَةِ وَرِجْلاَهُ بِذِي الْحُلَيْفَةِ أَرْبَعَةُ أَمْيَالٍ طُولُهُ».

514- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Rabbinden, **Âd** kavminden birini kendisine göstermesini istedi. **Allâh-u Te'âlâ** da ona perdeyi açtı, bir de ne görsün; başı **Medîne**'de, ayakları **Zü'l-Huleyfe**'de; dört mil uzunluğunda!" *(Ebu'ş-Şeyh, el-Azame, no:994, 5/1526-1527; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/452)*

Vehb *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Âd** kavminden bir adamın boyu, kendi zirâlarıyla altmış zirâ' idi. Bir adamın kafası büyük bir kubbe gibiydi. Onlardan birinin göz çukuru ve burun deliği, yırtıcı hayvanların yumurtlayacağı kadar genişti." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/448)*

Abdullah ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Sizden önceki adamların omuzlarının arası bir direk kadardı!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/448)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Bir adamın boyu seksen kulaçtı, o zamanda yetişen bir buğday bir sığır böbreği kadardı, bir narın kabuğunda on kişi otururdu!"

Nûh *(Aleyhisselâm)* zamânında insanlar bin sene yaşayabiliyordu. Demek ki insanlar, sûret, rızık ve ecel konularında devamlı eksildiler. Böylece ömürler altmışla yetmiş arasına düştü, buğdaylar ve boylar da gördüğümüz hâli aldı. *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/151; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/449)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Âd** kavminden bir adam taştan kapı tokmağı yapardı ki, bu ümmetten beşyüz kişi bir araya gelse onu kaldırmaya güç yetiremezlerdi. Onlardan biri ayağını yere bastığında ayağı yere girerdi." *(İbni Ebî Hâtim, no:15837, 9/2798; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/449; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/233)*

Sevr ibni Zeyd ed-Dîlî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Bir yazıda şöyle okumuştum: "Ben **Âd oğlu Şeddâd**'ım! Direkleri diken benim, vâdinin içini arşınlarımla düzelten benim! Denizin dokuz arşın dibine hazîne gömen benim ki onu ancak ümmet-i **Muhammed** çıkaracaktır!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/449)*

Rivâyetlere göre; **Âd**'ın, **Şeddâd** ve **Şedîd** isimli iki oğlu mevcut olup bunlar zâlimâne hüküm sürdüler. **Şedîd**'in ölümü üzerine dünyâ mülkü **Şeddâd**'a kaldı. O, cennetin bahsini duyunca:

"Ben de öyle bir yer yapacağım!" diyerek; **Aden** sahralarının birinde üçyüz senede öyle büyük bir şehir yaptı ki, köşkleri altın ve gümüşten, sütunları ise zeberced ve yâkuttandı, içerisinde türlü türlü ağaçlar ve ırmaklar bulunuyordu.

Şehir tamamlandığında memleketinin halkıyla birlikte oraya doğru yola çıktı, bir gün bir gecelik mesâfeye varınca **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökten gönderdiği bir nârayla hep birden helâk oldular. *(Nesefî, Beyzâvî, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:6/505-506)*

Sevr ibni Zeyd *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "**Yemen**'e gittiğimde bir adamla karşılaştım ki ondan daha uzununu görmemiştim. Benim şaşırdığımı görenler: 'Sen buna mı şaşıyorsun? Vallâhi biz öyle bir dize rastladık ki, bunun zirâ'ıyla ölçtüğümüzde onu on altı zirâ' bulduk!' dediler." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/450)*

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Evvelki zamanda dörtyüz sene geçerdi de bir cenâze duyulmazdı!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/450)*

Muhammed el-Bâkır *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre: "Onlar uzun hurma ağaçları gibiydiler. Onlardan biri bir dağa geldiğinde büyük bir parçayı eliyle düşürebilirdi." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/233)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu rivâyeti naklettikten sonra şöyle demiştir: "Bâzılarına göreyse; onlardan birinin diğer insanlardan uzunluğu, bir insanın elini tam açarak başının üstüne uzattığındaki mesâfe kadardır. Her halde bu rivâyet, kudret elinin uzunluğunu anlamaktan aklı kısa olanlara göre en yakın rivâyettir."

Bâzıları bu rivâyetleri yadırgayabilirlerse de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ اَلَّتِى لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِى الْبِلَادِ ۝ ﴾

"O toplum ki; şehirlerde onların benzeri (güçte ve büyüklükte bir mil let) **yaratılmamıştı!"** *(Fecr Sûresi:8)* kavl-i şerîfini iyi düşünenler, bu rivâyetlerde şaşılacak bir şey olmadığını kolayca anlarlar.

Yakın târihteki kazılarda bulunan hayvan ve insan iskeletlerinin büyüklüğünü inceleyenler, evvelki zamanda yaşamış olan canlıların bu rivâyetlerde zikredilen ölçülere uygun düştüğünü tespit etmekte zorluk çekmezler.

Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Mazharî ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyânları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Âd** kavmine bir fazlalık verdiğini açıklamıştır. Ama bu fazlalığın miktârını beyân etmemiştir. Ancak akıl, bunun mûtad olanın fevkinde bir fazlalık olması gerektiğini anlar. Aksi takdirde **Âd** kavminin özel olarak anılmasında fazla bir fayda olmaz.

Ayrıca onların, kuvvet ve yardımlaşma konularında müşterek olan bir kabîleden olmaları, birbirlerini sevip yardım etmeleri ve aralarında kin ve nefret bulunmaması da, onlara verilen geniş nîmetlerden sayılmıştır.

Büyük nîmetlerin hatırlanması, rağbet ve muhabbeti îcap edip, nefret ve adâvetin zevâlini gerektirdiğinden, **Hûd** *(Aleyhisselâm)* onlara burada iki tür nîmet hatırlatmıştır ki, bunların birincisi; **Nûh** kavminin ardından onların topraklarına, mallarına ve diğer imkânlarına vâris olmalarıdır.

İkincisi ise; hiçbir kavme verilmemiş olan geniş imkânlara sâhip kılınmış olmalarıdır.

Hûd *(Aleyhisselâm)* bu iki tür nîmeti hatırlattıktan sonra tekrar:

﴿... فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"Öyleyse Allâh'ın nîmetlerini hatırlayın(ki, bu sizi şükre ve sâlih amele sevk etsin)**, tâ ki** (bu sâyede) **siz** (sıkıntılarınızdan kurtulup, umduklarınıza ulaşarak) **felâha erebilesiniz!"** diyerek: "**Allâh**'ın nîmetlerini hatırlayın da bu nîmetlere lâyık amelde bulunun!" demek istemiştir.

Zîrâ sevap elde etme anlamına gelen felâh, sâdece düşünmeyle ele geçecek bir şey değildir. O halde mutlaka amel etmek lâzımdır. Dolayısıyla bâzılarının bu âyet-i kerîmeyi delil göstererek: "Sâde bir tefekkür felâha erdirir!" demeleri, kurtuluş için amelin gerekli olduğunu ifâde eden âyetlerle çeliştiği için, doğru bir görüş kabûl edilemez.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın bu sözünde geçen (آلَاءَ) kelimesi, belâların defi husûsunda kullanılmakta, (نَعْمَاءَ) kelimesi ise nîmetlerin sevki husûsunda isti'mâl edilmektedir. Gerçi ikisi de aynı mânâya gelebilir, çünkü savuşturulan her bir belânın içerisinde mutlaka ulaştırılan bir nîmet vardır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** er-Rahmân Sûresinde nîmetlerini sayarken, **Kur'ân-ı Kerîm**'i öğretmesi ve insanı yaratması gibi nîmetler olsun, cehennem azâbını savuşturması kabîlinden iyilikler olsun, her iki türün peşinde de:

﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾﴾

"(Ey insanlar ve cinler!) **Öyleyse her ikiniz de, Rabbinizin hangi nîmetlerini**(n O'ndan oluşunu) **yalanlayabiliyorsunuz?"** *(Rahmân Sûresi:13)* buyurmuştur.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ile **Âdem** *(Aleyhisselâm)* arasında İslâm üzere bulunan on ata vardır. **İdrîs** *(Aleyhisselâm)*, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın babasının dedesidir. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ile **Nûh** *(Aleyhisselâm)* arasında nebiyy-i mürsel bulunmamaktadır.

İdrîs *(Aleyhisselâm)* nebî ise de halkı dâvetle memur kılınmamıştır. Gerçi ona da yirmi sahîfe indirildiği ve birçok insanların kendisine îmân ettiği rivâyet edilmiştir.

Nûh *(Aleyhisselâm)* ile **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* arasında bir rivâyet bin, diğer bir rivâyet ikibin kırk sene vardır. **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* ile **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* arasında bin sene, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* arasında da bin sene, **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* ile **Muhammed** *(Aleyhisselâm)* arasında ise beşyüz sene vardır.

Hûd *(Aleyhisselâm)*, **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ile **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* arasındadır. O, kavmini dâvet ettiğinde, onlar onu yalanlayınca: "**Allâh-u Te'âlâ** size bir kasırga gönderecek ve sizi onunla helâk edecek!" diyerek onları azapla korkuttu. Fakat onlar: "Hangi rüzgârın bize gücü yetebilir!" diyerek onunla dalga geçtiler.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** toprağın altında bulunan kısır rüzgârdan, bir yüzüğün halkasından çıkan kadar çıkartıp onların üzerine salıvermesini, rüzgârın bekçisi olan meleğe emretti. Nitekim:

﴿وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾
مَا تَذَرُ مِنْ شَىْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾﴾

"(**Hûd** *(Aleyhisselâm)*ı inkâr eden) **Âd** (toplumun)**da da; üzerlerine o** (hayırsız ve bereketsiz olan, ne bir yağmur, ne de bir aşlama faydası sağlamayan) **kısır rüzgârı salıverdiğimiz zaman**(, büyük bir âyet açıklamıştık)**!**

O (rüzgâr)**, herhangi bir şey üzerine vardıysa, onu çürüyüp dağılmış bir şey gibi/*kül gibi*/ yapmadan bırakmıyordu."** *(Zâriyât Sûresi:41-42)* âyet-i kerîmeleri bu kıssayı anlatmaktadır.

İşte böylece o kasırga gelip insanları, hayvanları havaya yaprak gibi kaldırdı ve hepsini helâk etti, içlerinden bir fert bile sağ kalmadı. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿... فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾﴾

"**Böylece** (yedi gece sekiz gün aralıksız süren kasırga netîcesinde) **onlar, meskenlerin**(in izlerin)**den başka bir şey görülmeyecek bir hâle geldiler. İşte sana! O suçlular toplumunu**(, bundan aşağısıyla değil,) **ancak böyle** (fecî bir azapla) **cezâlandırırız.**" *(Ahkaf Sûresi:25)* âyet-i kerîmesinde bunu beyân etmiştir.

Ama bu hâdise **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın, kavmini uyarmasından, onlara deliller açıklamasından ve bu âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere:

﴿... فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"**Öyleyse Allâh'ın nîmetlerini hatırlayın, tâ ki siz felâha erebilesiniz!**" dedikten sonra gerçekleşmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"**Sülemî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; büyükler, **Allâh-u Te'âlâ**'yı (kendilerine nîmet verdiği için değil,) Zât'ının varlığı ve Rablik vasfı mülâhazasıyla severler. Her birinin bir alâmeti vardır ki, ilk alâmet; O'nu dâimâ zikretmek ve sâdece O'nunla ferahlanmaktır.

İkinci alâmet; O'nun tasarrufları görülüp (başkalarından fayda beklemeyip) sâdece O'nunla ünsiyet peydâ etmektir. Üçüncü alâmet ise; O'ndan ayıran her şeyden uzaklaşıp sâdece O'nunla meşgul olmaktır.

"**Kuşeyrî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bâzı kulları diğer bir kısmın halefi kılmıştır. Onlardan bir cinsi yok ederken mutlaka aynı cinsten başka bir toplumu onların yerine geçirmiştir.

Nitekim gaflet ehli tükendiği zaman onların yerine başka gâfiller gürûhu getirir. Vuslat ehli de bitip tükenmeye yüz tuttuğunda onların yerine de haleflerini îcâd eder.

O halde bir kulun, beklenti gözünü büyüklerin makamına çevirmesi yakışık almaz. Çünkü o makam, ehli tarafından doldurulmuştur. Dolayısıyla onların nöbeti sona ermeden nöbet bunlara gelmez.

Allâh-u Te'âlâ bir toplumu yaratılış genişliği husûsunda kendilerinden önce geçenlere karşı fazlalık sâhibi, bir toplumu da ahlâk genişliği husûsunda öncekilerinden daha ziyâde güzelliğe mâlik kılmıştır.

Nitekim O, vücut bünyesine âit olan hususlarda bir şahısla diğer şahsın arasında farklılıklar meydana getirdiği gibi, mânevî yönlere rucû' eden konularda da bir toplumla diğer toplum arasında farklı özellikler ortaya çıkarmıştır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i celîlede (آلاءَ) "Âlâ'"sının hatırlanmasını emretmiştir. (نَعْمَاءُ) kelimesi umumî, (آلاءَ) kelimesi ise hususîdir. Şöyle ki; (نَعْمَاءُ), zâhirleri rahatlatan nimetler, bu ise iç âleme dokunan lütuflara temas etmektedir. O, iyiliklerin varlığıyla zâhiren hissedilen bir rahatlıktır, bu ise sır latîfelerinin, **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhedesi (görür gibi olma hâline ermesi) ile meydana gelir.

"**Herevî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; (**Hûd** *(Aleyhisselâm)* inkârcı kavmine şöyle dedi:)

"İçinizden bir zâta, sizi uyarması için Rabbinizden size bir öğüt gelmiş olmasına mı şaştınız?"

(Böylece şunu ifâde etmek istedi:) "Asıl şaşılacak şu ki; rasûl olarak gönderilen bir şahsın rasüllüğüne hayret ediyorsunuz da, kendi ellerinizle yonttuğunuz putların ilâhlığını kabûl ediyor ve buna hayret etmiyorsunuz. İşte bu, cehâletin kemâli ve dalâletin son haddidir!"

Bundan daha hayret verici şey ise, **Rabbü'l-İzzet Celle Celâlühû** onların bu inatçılığına, azgınlığına ve yakışıksız sözlerine rağmen, yine de bu dünyâda onlara nîmet vermeyi sürdürüyor ve onları rızıklandırmaktan hiç vazgeçmiyor.

Üstelik **Allâh-u Te'âlâ** ne kadar iyi bir Rab olduğunu onlara:

﴿ ... وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً ... ﴾

"**Hatırlayın o zamânı ki; O** (Rabbiniz), **Nûh kavminin ardından sizi** (dünyâda onların yerini alan) **halîfeler yapmıştı ve yaratışta size** (boy pos ve) **kuvvetçe** (diğer insanlara karşı,) **fazla büyüklük vermişti!**" buyurarak hatırlatıyor.

Hakk Te'âlâ'dan bunca eksiksiz nîmetler! Onlardan ise ağır küfürler!

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥١٥- «مَا أَحَدٌ أَصْبَرَ عَلَى أَذًى يَسْمَعُهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَدْعُونَ لَهُ وَلَدًا وَهُوَ يَرْزُقُهُمْ وَ يُعَافِيهِمْ».

515- **"Duyduğu eziyete Allâh-u Azze ve Celle'den daha sabırlı hiçbir kimse yoktur! Onlar O'na çocuk isnâd ederler, O yine de onlara rızık ve âfiyet verir!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/658-659)*

Mevlâ Te'âlâ, tekrar te'kid yoluyla:

﴿ ... فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللهِ ... ﴾

"Öyleyse Allâh'ın nîmetlerini hatırlayın(ki, bu sizi şükre ve sâlih amele sevk etsin)**!"** buyurmuştur.

Ancak ne fayda! Zîrâ hakkı gören gözleri ve doğruyu işiten kulakları yok ki!

﴿ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ ﴾

"Gerçekten de onlar işitmekten kesinlikle engellenmiştirler!" *(Şu'arâ Sûresi:212)*

﴿ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾

"Yoksa sen sanıyor musun ki, onların pek çoğu gerçekten (anlattığın nasîhatleri istekli bir kulakla) **dinlemektedirler ya da** (gördükleri bunca huccet ve ibretleri) **anlamaktadırlar** (da bu nedenle îmân edecektirler)**?"** *(el-Furkan Sûresi: 44)*

Görmekten mahrum bırakılan bir kimsenin gözü neyi görebilir ki?!

وَ مَا انْتِفَاعُ أَخِي الدُّنْيَا بِمُقْلَتِهِ إِذَا اسْتَوَتْ عِنْدَهُ الْأَنْوَارُ وَالظُّلَمُ!

"Kardeşimin dünyâda göz bebeğinden istifâdesi nedir?
Mâdemki ona göre nurlar ve karanlıklar eşittir!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde, **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bütün kulları yeryüzünün halîfeleri yapmış, ama bâzılarını diğer bir kısmın halîfesi kılmıştır.

Onlardan bir cinsi yok ederken mutlaka aynı cinsten başka bir toplumu onların yerine geçirmiştir.

Nitekim gaflet ehli tükendiği zaman onların yerine başka gâfiller gürûhu getirir. Vuslat ehli de bitip tükenmeye yüz tuttuğunda onların yerine de haleflerini îcâd eder.

Yine bu âyet-i kerîmede şöyle bir işâret bulunmaktadır ki; **Allâh-u Te'âlâ** bir toplumu boy-bos bakımından kendilerinden öncekilerden daha üstün kıldığı gibi, kimini de ahlâk genişliği bakımından öncekilerden üstün kılar.

Şahıslar arasında bünyelere âit konularda farklılık meydana getirildiği gibi, mânâlara râci olan hususlarda da toplumlar arasında tebâyün (farklılık) îcat edilir.

Ferezdak *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

وَقَدْ تَلْتَقِى الْأَسْمَاءُ فِى النَّاسِ وَالْكُنَى كَثِيرًا وَلٰكِنْ فُرِّقُوا فِى الْخَلَائِقِ

"İnsanlar çoğu kere isimler ve künyelerde buluşabilir,
Lâkin onlar tabiat ve ahlâk husûsunda farklı kılınmışlardır!"

Hâkanî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

نَىْ هَمِه يَكْ رَنْگْ دَارَدْ دَرْ نَيِسْتَانْهَا وَلِيكْ اَزْ يَكِى نَىْ قَنْدْ خِيزَدْ وَزْ دِگَرْ نَىِ بُورْيَا

"Kamışlıktaki bütün kamışlar aynı renkte durur,
Ama birinden şeker çıkar, diğerinden hasır dokunur!" *(Dîvân-i Hâkânî; s.19)*

(**Aşçı Dede** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

Kamışlıkta bulunan kamışların hepsi aynı renktedir ama içleri başkadır. Biri şeker kamışıdır, diğeri hasır kamışıdır.

İşte insanlar da böyledir. Cümlesi bir renktir, bir heykeldir. Bâzısı mümin, bâzısı münâfık, bâzısı da kâfir ve müşriktir.

Zâhirleri birdir ama bâtınları başka başkadır.

Şeker kamışı(ndan yapılan ney) mahbûbun, cânânın elinde ve ağzında olur.

Hasır kamışı ise ahâlinin, kara ve kötü yüzlü olan insanların ayağı ve dübürü altında olur azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/650)*)

﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (70)

(قَالُوا) **dediler,** (أَجِئْتَ) **geldin mi,** kime? (نَا) **bize,** ne için? (لِنَعْبُدَ) **ibâdet edelim için,** kime? (اللهَ) **Allâh'a,** ne olduğu halde? (وَحْدَهُ) **tek,** daha ne için? (وَنَذَرَ) **bırakalım için,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (كَانَ) **oldu,** nedir oldu? (يَعْبُدُ) **tapar,** kim? (آبَاؤُنَا) **babalarımız,** Eğer dediğinde doğruysan, (فَأْتِ) **getir,** kime? (نَا) **bize,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** (تَعِدُ) (onunla) **tehdit ediyorsun,** kimi? (نَا) **bizi,** (إِنْ كُنْتَ) **eğer olduysan,** kimlerden olucu? (مِنَ الصَّادِقِينَ) **doğrulardan**

MEÂL-İ ŞERÎF

(Bu nasîhatler üzerine **Âd** kavmi:) **"Sen bize, babalarımızın tapmakta bulunmuş olduklarını bırakalım da, Allâh'a; bir tek O'na ibâdet edelim diye mi geldin? O halde** (azap adına) **bize vaat etmekte olduklarını derhal bize getir** (de görelim)**! Eğer** (tehditlerinde) **doğru kimselerden olduysan**(, bunu ispatlaman gerekir)**!" dediler.**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*, kavmini tevhîde ve putlara ibâdeti terk etmeye kat'î delillerle dâvet etti. Çünkü onlara, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, üzerlerinde çok büyük nîmetleri olduğunu açıkladı.

Zâten doğru bir akıl, donuk varlıklar olan putların, yaratıklar üzerinde hiçbir hakkı bulunmadığını ve putların hiçbir şeye gücü olmadığını anlar. İbâdet, ta'zîmin nihâyetidir (son derece büyük tutma ifâdesidir). Nihâî derecede ta'zîmin ise, ancak nihâî derecede nîmet verene yapılması yakışır.

İşte böylece anlaşılmış olmaktadır ki, onların, putlara ibâdeti bırakıp sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etmeleri gerekmektedir.

Ama **Hûd** *(Aleyhisselâm)* bu yakînî delîli zikrettiği halde, kavminin cevâbı ancak taklit yoluna sarılarak:

﴿... أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ...﴾

"Sen bize, babalarımızın tapmakta bulunmuş olduklarını bırakalım da, Allâh'a; bir tek O'na ibâdet edelim diye mi geldin?" demeleri olmuştur.

Hûd *(Aleyhisselâm)* onları:

﴿... أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾﴾

"(Başınıza bir azap gelmesinden) **hâlâ sakınmayacak mısınız?"** *(A'râf Sûresi:65)* sözüyle tehdit edince onlar onun yalancı olduğunu sandıkları için ve:

﴿ ... وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ ﴾

"Muhakkak biz seni (peygamberlik iddianda) **elbette yalancılardan sanmaktayız."** *(A'râf Sûresi:66)* sözleriyle de bunu dile getirdikleri için **Hûd** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿ ... فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾

"O halde (azap adına) **bize vaat etmekte olduklarını derhal bize getir** (de görelim)**! Eğer** (tehditlerinde) **doğru kimselerden olduysan**(, bunu ispatlaman gerekir)**!"** dediler ki böylece onlar: "Azâbı getiremeyince yalancı olduğun meydana çıkacak!" demek istediler.

Çünkü onların zannınca sözün gecikmesi câiz değildi. Bu yüzden azâbı bu derece çabuk istediler.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; müşriklerin bu sözünden anlaşıldığına göre, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın onlara ulaştırdığı risâlet, putlara tapmayı bırakıp **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdete dâvetten ibârettir. Tabî ki o da bütün peygamberler gibi **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etsinler de, atalarının taptıklarını bıraksınlar diye ümmetine gelmiştir.

Sonra müşriklerin bu sözlerinde çelişki vardır, çünkü onlar:

﴿ ... مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ ﴾

"Bu kişi ancak sizin yediğinizden yiyen ve sizin içtiğinizden içen sizin gibi bir beşerdir!" *(Mü'minûn Sûresi:33)* diyerek, beşerden peygamber olmasına rızâ göstermemişler, ama taşların ve odunların ilâhlığına râzı gelmişlerdir.

Ayrıca onlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına tapma husûsunda atalarını taklit ettiklerini söylemektedirler. Oysa atalarında **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına ibâdet etmeyen kimseler vardı ki, onlar da **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte gemide kurtulanlardı.

Peki, onlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına ibâdet etmeyerek kurtulan atalarını taklit etmeyip de, neden **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine taparak helâk olan atalarını taklit ettiler.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde tasrîh yoluyla değil de, ta'rîz yoluyla (açık ifâde kullanarak değil de, îmâ yoluyla) onların beyinsizliklerini ve çelişkilerini ortaya koymuştur.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, ona karşı söyledikleri bu söz **Kureyş** kâfirlerinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e söylediği gibidir. Nitekim:

﴿ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ
فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ ﴾

"(Habîbim!) **Hani** (**Nadr** kâfiri **Kur'ân**'a masal deyince, sen: "Helâk olasın! Bu **Allâh**'ın kelâmıdır!" demiştin de, o zaman) **onlar:**

"Ey Allâh! Eğer işte bu (Kur'ân), Senin nezdinden (indirilmiş) **olan hakkın ta kendisi ise, hemen gökten üzerimize taş yağdır ya da bize çok acı verici bir azap getir!" demişlerdi."** *(Enfâl Sûresi:32)* âyet-i kerîmesi bunu açıklamaktadır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müşrikler tefrika vâdilerinde şaşkın halde dolaştıklarından tevhîd sahalarında bir yerleşim bulamadılar.

Çünkü onlara ağyâr (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başkaların)dan yüz çevirmek çok zor geldi.

Onların sözcüsü bu mânâda şöyle demiştir:

أَرَاكَ بَقِيَّةً مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَهُمْ لَا يَصْبِرُونَ عَلَى طَعَامٍ

"Ben seni Mûsâ'nın kavminden bir kalıntı görüyorum,
Çünkü onlar da bir çeşit yemeğe sabredemezlerdi!"

Buyrulmuştur ki: "Bir şahsı tefrika (kalp dağınıklığının) bulanıklığından hâriç göremezken, diğer şahıs ise bir an bile tevhîd yolundan meyletmemektedir.

Dolayısıyla o, ancak bir olana ibâdet etmektedir ve bir olandan başkasına ibâdet etmediği gibi, bir olandan başkasını müşâhede de etmemektedir.

Onların sözcüleri şöyle demiştir:

لَا يَهْتَدِي قَلْبِي إِلَى غَيْرِكُمْ لِأَنَّهُ سُدَّ عَلَيْهِ الطَّرِيقُ

"Kalbim sizden başkasına yol bulamamaktadır,
Çünkü onun için başkasına yol kapanmıştır!"

﴿قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (71)

(قَالَ) **dedi,** ne dedi? (قَدْ وَقَعَ) **muhakkak vâki oldu,** yâni; vâcip ve sâbit oldu, gelmesi hak oldu, kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** kim tarafından olduğu halde? (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden,** ne vâki oldu? (رِجْسٌ) **büyük bir azap,** daha? (وَغَضَبٌ) **büyük bir gazap,** (أَتُجَادِلُونَ) **mücâdele mi ediyorsunuz?** kiminle? (نِي) **benimle,** neler hakkında? (فِي أَسْمَاءٍ) **birtakım isimler hakkında,** öyle isimler ki, (سَمَّيْتُمُو) **siz taktınız,** neyi? (هَا) **onları,** yâni; putlarınıza o isimleri verdiniz, (أَنْتُمْ) **siz,** daha? (وَآبَاؤُكُمْ) **babalarınız,** o isimler ne oldukları halde? (مَا نَزَّلَ) **indirmemiş olduğu halde,** kim? (اللهُ) **Allâh,** ne ile ilgili? (بِهَا) **onlarla,** yâni; onlara tapılacağına dâir, neyi indirmedi? (مِنْ سُلْطَانٍ) **hiçbir delil,** eğer inanmıyorsanız, (فَانْتَظِرُوا) **bekleyin,** (إِنِّي) **muhakkak ben,** nerede? (مَعَكُمْ) **sizin ma'iyyetinizde** (sizinle birlikte), kimlerdenim? (مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ) **bekleyicilerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

O (Hûd *(Aleyhisselâm)*) **da: "Gerçekten Rabbinizden sizin üzerinize murdar bir azap ve** (intikam dolu) **büyük bir gazap inmiştir/vâcip olmuştur/hak olmuştur/.**

(Sâhibi belli olmayan) **birtakım** (kuru) **isimler husûsunda mı benimle çekişiyorsunuz ki Allâh onlar**(ın tapınılmaya lâyık tanrılar olduğu) **hakkında hiçbir delil indirmemiştir, sâdece siz ve babalarınız onlara** (ilâh) **ad**(ı) **takmışsınızdır.**

(Mâdem kendinize beliren bunca hakîkatlere rağmen inatta ısrar ediyorsunuz,) **öyleyse** (başınıza gelecek belâyı) **bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle birlikte** (bunu) **bekleyenlerdenim!" dedi.**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın bu sözünde geçen: **"Gerçekten Rabbinizden sizin üzerinize murdar bir azap ve** (intikam dolu) **büyük bir gazap inmiştir."** ifâdesi üç şekilde te'vîl edilmiştir:

1) Allâh-u Te'âlâ Hûd *(Aleyhisselâm)*a kavminin başına azap ineceğini o anda haber verdiği için **Hûd** *(Aleyhisselâm)* da bu sözü söylemiştir.

2) Buradaki vukû', tevakku' mânâsında da olabilir. Nitekim insan, olmasını beklediği bir şey hakkında: "Bu iş oldu, bitti!" ifâdesini kullanır.

3) Burada, azâbın o anda gerçekleştiği değil de, ezelden ebede kadar onların o azaptan kurtulamayacağı irâdesinin tahakkuk ettiği bildirilmiştir.

Cümle-i celîlede geçen "Gazab" kelimesinden "Azap" mânâsı kastedildiğini söyleyen müfessirler varsa da, diğerlerine göre, "Rics" kelimesiyle, "Gazab" kelimesinin ifâde ettiği "Azap" mânâsının aynısı kastedilemez, çünkü bu lüzumsuz tekrar olur. Dolayısıyla bu tâbirlerin farklarının öne çıkarılması gerekmektedir.

Bu hususta farklı yorumlar yapılmıştır:

1) "Rics" kelimesi, asıl lügatında pislik anlamına gelmektedir ki, bu pislik maddî ya da mânevî olabilir.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥١٦- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَعْجِزْ أَحَدُكُمْ إِذَا دَخَلَ مِرْفَقَهُ أَنْ يَقُولَ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

516- **"Sizin biriniz kenefe** (helâya) **girdiğinde: 'Ey Allâh! Şüphesiz ki ben, nefret edilen pislikten, kendisi pis olan ve pislik öğreten kovulmuş şeytandan Sana sığınırım!' demekten âciz kalmasın."** *(İbni Mâce, Tahâret:9, no:299, 1/109; Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/476)* buyurarak, "Rics" kelimesinin bu iki mânâsına da işâret etmiştir.

Ehl-i Beyt'in vasfı hakkında vârid olan:

﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ ﴾

"Ey (en şerefli hâne halkı olan) **Ehl-i Beyt!** (Bu emirleri vererek) **Allâh sizden ancak o** (günah) **kiri**(ni) **gidermek ve sizi** (tüm kötülüklerden) **tam bir temizlemeyle arındırmak istiyor."** *(Ahzâb Sûresi:33)* âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hâne halkının bâtıl inançlardan ve kötü fiillerden uzak tutulduğu açıklanmak istendiği gibi, burada da **Âd** kavminin yanlış inançlarla ve çirkin vasıflarla seçkin kılındığı belirtilmek istenmiştir ki, bu da hayrın ve şerrin yaratılmak cihetinden **Allâh-u Te'âlâ**'dan olduğuna delâlet etmektedir.

﴿ ... وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ ﴾

"O (Allâh-u Te'âlâ), ricsi** (murdar olan kâfirliği ve sebebiyet vereceği azâbı ise âyet ve delilleri düşünerek doğruyu bulma yönünde)* ***akıllarını kullanmamakta olan o** (inatçı)* ***kimseler üzerine bırakır." *(Yûnus Sûresi:100) âyet-i kerîmesinde geçen "Rics" lafzı da bu mânâdadır.*

2) Kaffâl *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada "Rics", kalplere yapılan kılıflama muâmelesi nedeniyle kâfirlikte artış kaydetme anlamına gelebilir. Nitekim:

﴿ ... فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ ... ﴿١٢٥﴾ ﴾

"(Evvelce sâhip oldukları) **pislik** (niteliğindeki bozuk inanç ve kötü fikir)**lerine pislik katarak artırmıştır.**" *(Tevbe Sûresi:125)* âyet-i kerîmesi bu gibilerin durumundan bahsetmektedir ki, buna göre mânâ: "Siz kâfirliğe alıştığınız ve azgınlıkta ısrarcı olduğunuz için **Allâh-u Te'âlâ** sizi îmandan mahrûmiyetle cezâlandırmak üzere kalplerinizi mühürlemiştir!" şeklindedir.

Bunun da özeti; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, delillere boyun eğmeyip kör taklitçilikte ısrarcı olan toplumların kâfirliğini artırdığının beyânıdır.

3) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere o, "Rics" kelimesini lânetle, "Gazab" kelimesini ise azapla tefsîr etmiştir.

Nitekim:

﴿كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾﴾

***"İşte sana! Allâh** (bu kişilerin kalbini haktan uzaklaştırdığı gibi,) **inanmamakta** (ısrarcı) **olan kimseler üzerine murdarlığı**(; dünyâda lâneti, âhirette ise azâbı) **böylece yerleştirir."** (En'âm Sûresi:125) âyet-i kerîmesinde geçen "Rics" kelimesi de böylece tefsîr edilmiştir.*

Gerçi bunun tersine olarak "Rics" kelimesini gazapla, "Gazab" kelimesini ise lânetle tefsîr etmek de uzak düşmez.

4) "Rics" kelimesini, hizlân, yânî; tevfîk ve ma'ûnetten hirmân (**Allâh-u Te'âlâ**'nın muvaffak kılmasından ve yardımından mahrûmiyet) mânâsı ile tefsir etmek de câiz görülmüştür ki buna göre mânâ:

"Kâfirliği seçmeniz sebebiyle, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevfîkinden mahrûmiyet karârı hakkınızda kesinleşmiştir." demek olur.

5) Bâzı müfessirlere göre burada geçen "Rics" kelimesi, şirk ve günah mânâsındadır. Nitekim:

﴿...فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾﴾

"Artık (maddî pisliklerden sakındığınız gibi, mânen) **tam bir pislik olan putlardan da tamâmen sakının, yalan söz**(, iftirâ ve yalan yere şâhitlik)**den de iyice kaçının!"** *(Hacc Sûresi:30)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ

رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Şarap (gibi sarhoş edici tüm içkiler)**, kumar,** (tapınılmak için) **dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın amelinden olan** (ve sâdece onun hoş gösterip sebebiyet verdiği) **birer pisliktir. Öyleyse bu** (anlatıla)**ndan uzak durun, tâ ki siz** (**Allâh**'ın gazap ve azâbından kurtulup) **felâha erişebilesiniz!"** *(Mâide Sûresi:90)* âyet-i kerîmesinde "Rics" kelimesi, şirk ve günah) mânâsında kullanılmıştır.

Mevlâ Te'âlâ Hûd *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine cevâbını naklederken:

﴿...أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ﴾

"(Sâhibi belli olmayan) **birtakım** (kuru) **isimler husûsunda mı benimle çekişiyorsunuz ki Allâh onlar**(ın tapınılmaya lâyık tanrılar olduğu) **hakkında hiçbir delil indirmemiştir, sâdece siz ve babalarınız onlara** (ilâh) **ad**(ı) **takmışsınızdır.**

(Mâdem kendinize beliren bunca hakîkatlere rağmen inatta ısrar ediyorsunuz,) **öyleyse** (başınıza gelecek belâyı) **bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle birlikte** (bunu) **bekleyenlerdenim!"** sözlerini zikretmiştir.

Hûd *(Aleyhisselâm)*ın bu sözünde geçen istifham ifâdesi inkâr yolludur. (Onların putlar adına verdikleri mücâdeleyi reddetme adınadır.) Çünkü onlar putlara ilâhlık vasıflarından alınma adlar takmaktaydılar.

Nitekim müşriklerin genelde âdeti buydu, onlar izzet ve şereften yoksun olan bir puta, "İzz" kelimesinden müştak olarak **Uzzâ** adını takmışlar, ilâhlıktan hiçbir nasîbi olmayan bir diğerine de **Lât** ismini vermiştiler.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde, **"Tefsîr-i Fârisî"**den naklen zikredildiğine göre; **Âd** kavmi, taptıkları putların her birine bir isim vermişlerdi. Birine **Sâika** demişler; yağmurun bunun sâyesinde yağdığına inanıyorlardı. Bir diğerine **Hâfiza** diye ad takmışlardı; bunun da yolculuklarında kendilerini koruduğuna inanıyorlardı.

İşte **Râzika** ve **Sâlime** gibi isimler taktıkları putlar da böylecedir. Bu lafızlar, müsemmâları bulunmayan sâdece birer isimden ibârettiler. Bu putlar kendilerinde hiçbir kuvvet ve kudret bulunmayan birer cansız varlık idiler.

Bu yüzden **Hûd** *(Aleyhisselâm)*: "Siz cehâletiniz sebebiyle kendilerine isim verdiğiniz şeyler yüzünden mücâdele ediyorsunuz." buyurdu.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hûd** *(Aleyhisselâm)* onlara: "Bu putlara tapmanız husûsunda **Allâh** size, ne kendisine istinâd edeceğiniz bir huccet, ne de ortaya koyabileceğiniz bir mâzeret vermemiştir.

Çünkü ibâdet ancak zararı ve faydası olan, tâattan dolayı sevap verip mâsiyete karşı cezâlandıran, rızık verebilen ve engelleyebilen Zât'a yapılır. Taş, demir, kurşun gibi faydasız ve zararsız donuk varlıklardan ise ancak âlet edevat yapılır.

Allâh'ı bırakıp da bunlara ibâdet eden bir kulun bu ibâdeti husûsunda hiçbir dayanağı olamaz. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** buna izin vermemiştir ki, bu ibâdeti yapanı Kendi emrine uyduğu için mâzur görsün! O ibâdet edilen şey de hâl-i hazırda veyâ gelecekte faydası umulan veyâ zararından korkulan bir varlık değildir ki, bir beklentiyle ibâdete lâyık görülsün!

O halde **Allâh**'ın aramızda vereceği hükmü bekleyin, ben de O'nun ayırıcı hükmünü bekleyenlerdenim!" buyurmak istemiştir.

Âyet: 71

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿...فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ﴾

"Öyleyse bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim!" sözlerine:

"Siz şeytanın sözlerinin gerçekleşmesini bekleyin, şüphesiz ben de **Allâh**'ın vaadlerinin gerçekleşmesini bekleyenlerdenim!" diye mânâ vermiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir kulun alçalmasını murâd ederse onu tefrika (kalbinin **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şeylere dağılması) ovalarına atar.

Allâh-u Te'âlâ'nın bir kuluna gazabının ve ondan yüz çevirmesinin alâmetlerinden biri de, o kulu ağyârı müşâhedeye (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şeyleri görme hâline) döndürmesi ve onu zan ve vehim denizlerinde boğmasıdır.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğini ispat mânâsında O'ndan başka hiçbirşeyin bir getirisi olamaz.

﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (72)

Anlatılanlar olduktan sonra, (فَأَنْجَيْنَا) **biz kurtardık,** kimi? (هُ) **onu,** daha? (وَالَّذِينَ) **o kimseleri ki,** nerededirler? (مَعَهُ) **onun ma'iyyetindedirler,** ne sebebiyle kurtardık? (بِرَحْمَةٍ) **büyük bir rahmet sebebiyle,** öyle rahmet ki, kim tarafından olucu? (مِنَّا) **Bizden,** (وَقَطَعْنَا) **Biz kestik,** neyi? (دَابِرَ الَّذِينَ) **o kimselerin kökünü ki,** (كَذَّبُوا) **tekzip ettiler,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** daha ne yaptılar? (وَمَا كَانُوا) **olmadılar,** kimler? (مُؤْمِنِينَ) **inanıcılar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

Derken Biz tarafımızdan bir rahmet sebebiyle onu ve berâberinde olan (îmanlı) **kişileri** (inkârcıların başına gelen o belâdan) **kurtardık ve o kimselerin** (kökünü koparıp) **ardını** (arkasını) **kestik ki, onlar Bizim âyetlerimizi yalanlamışlardı da,** (kâfirlikten hiçbir sûrette vazgeçmeyerek, gördükleri hiçbir mûcizeye) **inanıcı kimseler olmamışlardı.**

Î Z Â H Â T

Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Hâzin, Se'âlibî ve **İbni Kesîr** *(Rahimehümullâh)*ın beyânları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Âd** kavminin âkıbetini bildirmiştir. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ, Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın kendisini ve ona inananları kurtarmıştır.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları hakkında sürekli yürürlükte kıldığı sünnetlerinden biri de şudur ki; O, bir kavme azâb etmek istediği zaman onları isti'sâl (köklerini koparma) azâbıyla helâk eder, dostlarını ise kurtarır ve kendilerine yardım eder.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus:

﴿...بِرَحْمَةٍ مِنَّا...﴾

"Tarafımızdan bir rahmetle.." ifâde-i celîlesinin işâret ettiği yöndür. Buna göre **Hûd** *(Aleyhisselâm)* ve müminler **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetiyle hidâyete erdikleri gibi, yine **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetiyle necât bulmuşlardır. Onun yanında bulunan müminlerin, kendilerini azâba müstehak kılacak günahları ve hatâları olabilse de, **Allâh-u Te'âlâ** rahmetiyle ve lütfuyla onları kurtarmıştır.

Demek ki; bir kişi peygamber olsa bile, kendisi kurtuluşu hak ederek değil de ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u rahmetiyle kurtulmaktadır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

٥١٧- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ»! قَالُوا: «وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ»؟ قَالَ: «لَا! وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ».

517- **"Kimseyi ameli cennete girdiremez!"** buyururken işittim! Bunun üzerine sahâbe-i kirâm: "Seni de mi (girdiremez) yâ **Rasûlellâh**?" diye sorduklarında, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hayır!** (Beni de girdiremez!) **Allâh'ın beni fazl-u rahmetiyle kapla**(yarak cennete sok)**ması müstesnâ, beni bile!"** *(Buhârî, Merzâ:19, No:5349, 5/2147; Müslim, Münâfikûn:17, No.2816, 4/2169; İbni Mâce, Zühd:20, No:420; 2/1405; Dârimî, Rikak:24, No:2633, 2/761; Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/477)* buyurdu."

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde:

﴿...وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا...﴾

"Biz o kimselerin (kökünü koparıp) **ardını** (arkasını) **kestik ki, onlar Bizim âyetlerimizi yalanlamışlardı."** buyurarak, **Âd** kavminin helâkinin sebebinin, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*a mûcize olarak verilen âyetleri yalanlamaları olduğunu açıklamıştır.

Hûd *(Aleyhisselâm)*a verilen özel bir mûcize bize bildirilmemiştir, demek ki bunu bilmeye ihtiyâcımız yoktur. Ancak şunu bilmemiz gerekir ki; onların başına gelen belâ, ancak peygamberlerini tekzipleri sebebiyle üzerlerine çökmüştür.

Ancak **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿...فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾﴾

"Hepiniz topluca bana hîle yapın da sonra bana göz açtırmayın!" *(Hûd Sûresi:55)* âyet-i kerîmesinde belirtildiği üzere, dünyânın gelmiş geçmiş en güçlü kâfirlerine meydan okuyuşunu, onun mûcizelerinden biri olarak değerlendirebiliriz.

Âyet-i kerîmede **Âd** kavmine gönderilen köklerini kazıyıcı azâbın neden ibâret olduğu açıklanmamışsa da, **Allâh-u Te'âlâ** başka âyet-i kerîmelerde bu husûsu beyân etmiştir. Nitekim:

﴿وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾
مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾﴾

"(Hûd *(Aleyhisselâm)*ı inkâr eden) **Âd** (toplumun)**da da; üzerlerine o** (hayırsız ve bereketsiz olan, ne bir yağmur, ne de bir aşlama faydası sağlamayan) **kısır rüzgârı salıverdiğimiz zaman**(, büyük bir âyet açıklamıştık)**!**

O (rüzgâr)**, herhangi bir şey üzerine vardıysa, onu çürüyüp dağılmış bir şey gibi/kül gibi/ yapmadan bırakmıyordu."** *(Zâriyât Sûresi:41-42)* âyet-i kerîmeleriyle:

﴿وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ۝﴾

"Âd (kavmi) **ise; şiddetli esen pek soğuk/çok gürültülü/ bir fırtına ile helâke uğratıldılar.**

O (Rableri) **onu ardarda gelen yedi gece sekiz gün onların üzerine musallat etmişti ki; sen orada** (bulunsan,) **o toplumu çarpılıp yere yıkılan kimseler olarak görürsün! Sanki gerçekten onlar içi boş hurma kütükleri gibidir.**

Artık onlar için hiçbir kalıntı/onlardan kalan bir kişi/ görebiliyor musun?" *(Hâkka Sûresi:6-8)* âyet-i kerîmeleri bunun örneklerindendir.

Âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿...وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ﴾

"(Kâfirlikten hiçbir sûrette vazgeçmeyerek, gördükleri hiçbir mûcizeye) **inanıcı kimseler olmamışlardı."** buyrulması, onların yaşatılmaları hâlinde de îmân etmeyeceklerine işâret etmektedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde îmân etmeyecekleri bilinen kimseler ne kadar imkânlara sâhip olsalar da îmâna muvaffak olamazlar.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**, irâdelerini îman yönünde kullanacağını bildiği kimseleri îmâna muvaffak kılınacakları zamâna kadar yaşatır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet şu husûsa dikkat çekmektedir ki, kurtuluşun bağlandığı nokta, **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmân etmek ve O'nun âyetlerini tasdik etmektir. Helâk ve yıkımın kaynağı da inkâr ve yalanlamaktır.

Süddî *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Onlara rüzgâr gönderildiğinde, fırtına iyice yaklaşınca develerinin ve yüklerinin gökle yer arasında uçuştuğunu gördüler ve hemen evlerine koştular. Derken rüzgâr onları evlerinden çıkartarak helâk etti."

Develerin ve diğer hayvanların helâk olmasının sebebi ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabına uğramış olanların memleketlerinde bulunmuş olmalarıydı. Çünkü belâ indiği zaman umûma iner. **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâd ettiği ve hükmettiği her işinde pek yüce hikmetler ve faydalar vardır (ki, biz onları bilemeyebiliriz).

Hûd *(Aleyhisselâm)* ve berâberindeki müminler kurtulunca **Mekke**'ye gelerek orada vefât edinceye kadar **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet ettiler. Zâten kavmi helâk olan her peygamber müminlerle birlikte kurtuluşunun ardından böyle yapmıştır.

Ulemânın beyânına göre; "Rukün (**Hacer-i Esved**)le Makam(-i **İbrâhîm**) ve zemzem arasında doksandokuz peygamberin kabri vardır. Şüphesiz **Hûd, Şu'ayb, Sâlih** ve **İsmâîl** *(Aleyhimüsselâm)*ın kabirleri bu bölgededir."

Bu rivâyetlerin farklı lafızları ve diğer kaynakları 65. âyet-i kerîmenin tefsîrinde zikredilmiştir.

Peygamberlerin yurtlarından hicretinin sebebini şöyle anlamak lâzımdır ki, inkâr ve isyan ehlinin topraklarına **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabı işlediği için oraların hayrı kaybolmuştur.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥١٨- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ».

518- **"Nefislerine zulmetmiş olan kimselerin yurtlarına ancak onlara isâbet edenin bir benzeri size de isâbet eder endişesiyle ağlayan kimseler olduğunuz halde girin!"** *(Buhârî, Enbiyâ:19, no:3201, 3/1237; Müslim, Zühd:1, no:2980, 4/2285* buyurmuştur.

Yine böylece **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre:

٥١٩- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا نَزَلَ الْحِجْرَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ أَمَرَهُمْ أَنْ لَا يَشْرَبُوا مِنْ بِئْرِهَا وَلَا يَسْتَقُوا مِنْهَا». فَقَالُوا: قَدْ عَجَنَّا مِنْهَا وَاسْتَقَيْنَا. «فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَطْرَحُوا ذٰلِكَ الْعَجِينَ وَيُهَرِيقُوا ذٰلِكَ الْمَاءَ».

519- **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk gazâsında (Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin helâk yurdu olan) **Hıcr'e indiğinde onlara oranın kuyusundan su içmemelerini ve ondan su çekmemelerini emretti.**

Sahâbe: "Biz ondan hamur yaptık ve su çektik!" deyince, **onlara o hamuru atmalarını ve o suyu dökmelerini emretti.** *(Buhârî, Enbiyâ:19, no:3198, 3/1236; Müslim, Zühd:1, no:2981, 4/2286)*

Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâlinden tam mânâsıyla sakınma vasfı, eman yurduna göçmeyi gerektirmiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Kâ'be** hakkında:

﴿ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ... ﴿٩٧﴾ ﴾

"Oraya giren güvenli olur!" *(Âl-i İmrân Sûresi:97)* buyurmuştur.

Üstelik ibâdet mekânları da sevap mertebeleri husûsunda değişik farklı tabakalar üzeredir. Bundan dolayı **Mekke**'de yapılan bir amel diğerlerinde yapılan bin amelden hayırlıdır.

Çünkü orası peygamberlerin nefeslerinin ve nefislerinin yurdu olduğu gibi, aynı zamanda velîlerin yüklerinin ve başlarının konduğu yerdir. Zamanların durumu da bunun gibi farklılık arzetmektedir.

Artık bid'at ve hevâ ehlinin toprağından hicret edip, sünnet ve hidâyet ehlinin yurduna yerleşen bir kula müjdeler olsun. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın nazarı (ve tecellîsi) hayır ve salâh ehli üzerindedir.

Ama her kim ki, halkının donukluğuna ve muhabbet ateşinin sönüklüğüne rağmen sâdece geçim vesâire gibi dünyevî gâyelerle kendi yurduna meyletmiştir, işte o, o kimselerdendir ki, **Allâh** onu tabiatının toprağına indirmiştir, cennetinden uzak etmiştir ve yaptığı ticârette zararını dilemiştir. Yoksa selâmet yolunu bulan kişi, tam ve kesin deliller ortadayken, dalâlete düşenlerle birlikte ikamet etmez.

(**Sa'dî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:)

سَعْدِيَا حُبِّ وَطَنْ گزْچه حَدِيثْ اَسْتْ صَحِيحْ نَتَوَانْ مَرْدْ بَسَخْتِي كِه مَنْ اِينْجَا زَادَمْ

"Ey Sa'dî! 'Vatan sevgisi' sahih hadîstir şüphesiz,
'Ben burada doğdum' diye zahmete katlanmak gereksiz!" *(Sa'dî Şîrâzî, Dîvân-ı Gazeliyyât; 2/545)*

Fakir der ki: "Ey **Allâh**! Şüphesiz ki ben, (altı sene nehy-i ani'l-münker vazîfesi yaptığım için bana eziyet eden ve sürgüne zorlayan) zulüm ve fesat ehlinin topraklarından hicret edip, rüşt sâhibi kimselerin yoluna girmeyi tercih ettim, böylece diyâr-ı Rûmdan (**Üsküp**'ten), arz-ı mukaddesene ekli olan korunmuş **Bursa**'ya intikal ettim.

Ey **Allâh**! Ayaklarımı Senin hak yolunda sâbit eyle! Ben Hakkî'yı hicrette bulunan mutlak sırra irşâd eyle! Âmîn! Yâ Mu'în!"

MUHAMMED İBNİ İSHÂK VE DİĞER SİYER EHLİNİN ZİKRETTİĞİ ÜZERE ÂD KAVMİNİN KISSASI

Âd kavminin yurdu **Ahkâf** diye bilinen yerdi. Orası, **Yemen** topraklarında **Umân** ile **Hadramevt** arasında bulunan kumluk bir arâziydi. Bununla birlikte onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine verdiği üstün kuvvet nedeniyle bütün dünyâya yayılmıştılar ve dünyâ halkını zora sokmuştular.

Onlar **Allâh-u Te'âlâ**'yı bırakıp, **Sadâ, Samûd** ve **Hebâ** isimli putlara tapmaktaydılar. **Allâh-u Te'âlâ** onlara soy bakımından en üstünlerinden ve mevki bakımından en fazîletlilerinden olan **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi.

O onlara **Allâh-u Te'âlâ**'yı bir kabûl etmelerini, O'nunla birlikte hiçbir ilâha tapmamalarını ve insanlara zulüm yapmaktan el çekmelerini emretmişti. Ama onlar: "Bizden daha kuvvetli kim var?" diyerek ona karşı geldiler.

İçlerinden az bir cemaat **Hûd** *(Aleyhisselâm)*a tâbi oldu ki, onlar îmanlarını gizliyorlardı. Ona îmân edip tasdik edenler arasında **Âd** kavminden bir adam vardı ki, kendisine **Mersed ibni Sa'd ibni Ufeyr** denmekteydi. O da îmânını gizlemekteydi.

Netîcede **Âd** kavmi, **Allâh**'a karşı isyânı artırıp peygamberini yalanlayınca, yeryüzünde fesâdı çoğaltıp zorbalık yapınca, yüksek yerlerde görkemli binâlar inşa edip, ebedî kalacakmışcasına sağlam kaleler kurunca **Hûd** *(Aleyhisselâm)* onlara:

﴿ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾
وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ ﴾

"**Her yüksek yerde** (gelip geçenlere hava atar vaziyette durup da, kuşlarla, özellikle de peygambere gelen ziyaretçilerle) **eğlen**(mek için bir araya gel)**enler olarak bir alâmet** (gibi görkemli binâlar, kafesler, kuleler ve oyun yerleri) **mi binâ ediyorsunuz?..**

Bir de (tonlarla su barındıracak) **muhkem kaleler ediniyorsunuz? Sanki siz** (dünyâda) **ebedî kalacaksınız!** (Cezâlandırmak istediklerinizi) **yakaladığınız zaman** (acımasızca ve öfkeyle dövüp öldüren) **zorba kimseler olarak yakalıyorsunuz? Artık Allâh'tan hakkıyla sakın**(ıp bu işleri bırak)**ın ve** (dâvet ettiğim şeyler husûsunda) **bana itaat edin!"** *(Şu'arâ Sûresi:128-131)* dedi.

﴿ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾
إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾
مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ
مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ ﴾

"(Bu etkili nasîhatlere rağmen onlar aşırı inatları yüzünden) **dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize** (dâvânın doğruluğuna delâlet eder nitelikte) **hiçbir açık delil getirmedin. Biz senin sözünden sebep ilâhlarımız**(a tapmay)**ı aslâ bırakıcı kimseler değiliz. Zâten biz aslâ sana inanacak kişiler de değiliz!**

Biz (senin hakkında) **ancak: 'İlâhlarımızdan biri sana** (delilik gibi) **pek büyük bir kötülük isâbet ettirmiş!' diyebiliyoruz."** (Bunun üzerine **Hûd**) **dedi ki: "Şüphesiz ben Allâh'ı şâhit koşuyorum, siz de şâhit olun ki gerçekten ben, sizin** (Allâh'a) **şirk koşmakta olduğunuz şeyler**(e tapmaktan ve onları bir şey yerine koyup endişelenmek)**den tamâmen uzağım.**

(Yine şâhit olun ki; ben) **O'ndan başkasın**(a tapmaktan da, O'ndan gayrinden korkmak)**dan** (da uzağım)**! Artık** (sizin dediğiniz gibi ilâhlarınız, kendilerine ibâdeti engelleyen kişilere zarar verme gücüne sâhip bulunuyorlarsa, bunu ispatlamak üzere) **topluca bana tuzak kurun, sonra da bana** (göz açacak kadar bile) **mühlet vermeyin!**

Muhakkak ki ben; benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh'a tevekkül ettim(; güvenip îtimat ettim)**! Hareket eden hiçbir** (canlı) **varlık yoktur ki; O onun perçemini yakalayıcı** (ve ona dilediğini uygulayıcı) **olmasın! Şüphesiz benim Rabbim** (hak ve adâleti temsil eden) **dosdoğru bir yol üzeredir.** (Bu yüzden Kendisine sığınanı zâyi etmez ve hiçbir zâlimi cezâsız bırakmaz.)" *(Hûd Sûresi:53-56)*

Onlar illâ da kâfirlikte ısrar edince, **Allâh-u Te'âlâ** onlara üç sene kuraklık vererek onları zora soktu. O zaman da insanların başına bir belâ yâhut darlık gelir de **Allâh**'tan onun açılmasını isterlerse, Müslim-müşrik demeden hepsi isteklerini **Allâh**'a **Mekke**'deki **Beyt-i Harâm**'ın yanında arzederlerdi.

Böylece **Mekke**'de dinleri farklı olan çok kalabalık insanlar bir araya gelirdi ki, hepsi de **Mekke**'ye tâzim eder ve oranın **Allâh** katındaki hürmetini ve îtibârını bilirdi. O zaman **Harem** bilinmekteydi, **Kâ'be**'nin yeri de belirliydi. O gün **Mekke** halkı **Amâlîk** kabîlesiydi. Babaları, **İmlîk ibni Lâvez ibni Sâm ibni Nûh** olduğu için bu ismi almışlardı.

O gün onların efendisi **Mu'âviye ibni Bekr** idi ki, babası sağ olduğu halde yaşlı olduğu için kavmini oğlu yönetiyordu. **Amâlîk** kabîlesi içerisinde soyluluk ve şeref de bu hâne halkındaydı.

Mu'âviye ibni Bekr'in annesi **Âd** kavminden biri olan **Hayberî**'nin kızı **Kehlede** idi. **Âd** kavmi kıtlığa uğrayıp zora düşünce: "İçinizden bir topluluk hazırlayıp Mekke'ye gönderin de sizin için **Harem**'de yağmur duâsı yapsınlar, çünkü siz helâk oldunuz!" dediler.

Böylece **Kayl ibni Anz, Nu'aym ibni Hezzâl** ve büyük **Âd**'ın oğlu **Sadd**'ın oğlu **Uteyl**, İslâm'ını gizleyen **Mersed ibni Sa'd ibni Ufeyr**, bir de (**Mekke** reisi olan) **Mu'âviye ibni Bekr**'in annesinin kardeşi olan **Cülhüme ibni Hayberî**, ayrıca büyük **Âd**'ın oğlu **Sadd**'ın oğlu felan oğlu felan oğlu küçük **Âd**'ın oğlu **Lokman**'dan oluşan bir heyeti yola çıkardılar. Bunlardan her birinin yanında kendi kavminden bir topluluk da yola çıktı. Böylece heyetin sayısı yetmiş kişiye ulaştı.

Onlar **Mekke**'ye vardıklarında o an için **Harem**'in hâricinde **Mekke**'nin dışında bulunan **Mu'âviye ibni Bekr**'in yanında konakladılar. Onlar onun dayıları ve akrabâsı oldukları için kendilerini iyi ağırladı ve onlara ikrâm etti. Böylece bir ay süreyle şaraplar içerek ve **Mu'âviye ibni Bekr**'in iki câriyesinin söylediği şarkıları dinleyerek onun yanında kaldılar.

Yolculukları bir ay sürmüştü, ikametlerinin de bir ay sürdüğünü gören **Mu'âviye ibni Bekr**: "Bunların kavmi başlarına gelen belâdan sığınsınlar diye kendilerini gönderdi, ama bunlar benim yanımda ikamet ederlerken diğer akrabâm ve dayılarım helâk oldu. Bunlarsa benim misâfirlerim.

Vallâhi kendilerine ne yapacağımı bilemiyorum; onlara gönderildikleri gâyeye doğru yol almalarını emredecek olsam, onların yanımda kalışından darlandığımı sanacaklar, öte yandan kavimleri onların ardından açlıktan ve susuzluktan kırıldı." diye düşünerek çok darlandı.

Sonunda onların bu durumunu çalgıcı iki câriyesine bildirince, onlar: "Sen bir şiir söyle de biz onu şarkı olarak okuyalım, fakat onlar şiirin sâhibini bilemesinler, belki de bu onları harekete geçirir." dediler. Onların bu istişâresi üzerine **Mu'âviye ibni Bekr**:

أَلَا يَا قَيْلُ وَيْحَكَ قُمْ فَهَيْنِمْ ... لَعَلَّ اللهَ يَسْقِينَا غَمَامَا

فَيَسْقِي أَرْضَ عَادٍ إِنَّ عَادًا ... قَدْ أَمْسَوْا لَا يُبِينُونَ الْكَلَامَا

مِنَ الْعَطَشِ الشَّدِيدِ فَلَيْسَ نَرْجُو ... بِهِ الشَّيْخَ الْكَبِيرَ وَلَا الْغُلَامَا

وَقَدْ كَانَتْ نِسَاؤُهُمُ بِخَيْرٍ ... فَقَدْ أَمْسَتْ نِسَاؤُهُمُ عَيَامَى

وَإِنَّ الْوَحْشَ تَأْتِيهِمْ جِهَارًا ... وَلَا تَخْشَى لِعَادِيٍّ سِهَامًا

وَأَنْتُمْ هَاهُنَا فِيمَا اشْتَهَيْتُمْ ... نَهَارُكُمُ وَلَيْلُكُمُ التَّمَامَا

فَقُبِّحَ وَفْدُكُمْ مِنْ وَفْدِ قَوْمٍ ... وَلَا لُقُّوا التَّحِيَّةَ وَالسَّلَامَا

"Dikkat! Ey Kayl! Yazık sana! Kalk da yavaşça söylen,
Ola ki, Allâh, bizi bir bulutla suvarır.
Böylece Âd topraklarını sular, çünkü gerçekten de Âd,
Artık (açlıktan) **düzgün konuşamaz hâle geldiler.**
Çok şiddetli susuzluktan dolayı artık biz orada,
Ne bir yaşlının, ne de bir çocuğun kurtuluşunu umamıyoruz.
Evvelce kadınları hayr içinde (şişman) **iken,**
Şimdi kadınlarının kemikleri etten soyuldu.
Artık vahşî hayvanlar onlara açıkça gelmektedir,
Hiçbir Âd'lının oklarından korkmamaktadır.
Siz ise burada canınızın çektiği şeyler içindesiniz,
Gündüzünüz de, geceniz de tastamam.
Bir toplumun elçileri olarak siz ne kötü bir heyetsiniz ki,
Onlar ne 'Sağlık olsun'la, ne de selamla karşılanmazlar."

Mu'âviye'nin bu şiirini iki câriye şarkı olarak okuyunca, o kavim onların okuduklarını duydu ve birbirlerine: "Ey kavim! Kavminiz sizi başınıza inen belâdan sığınasınız diye gönderdi, siz ise geciktiniz, haydi hemen şu **Harem**'e girin de onlar için su talep edin!" dediler.

O zaman **Mersed ibni Sa'd ibni Ufeyr**: "Vallâhi siz kendi duânızla suya kavuşamazsınız! Velâkin peygamberinize itaat ederseniz ve Rabbinize yönelirseniz suya kavuşursunuz!" diyerek Müslüman olduğunu açığa vurdu ve bu hususta:

عَصَتْ عَادٌ رَسُولَهُمُ فَأَمْسَوْا ... عِطَاشًا مَا تَبُلُّهُمُ السَّمَاءُ
لَهُمْ صَنَمٌ يُقَالُ لَهُ صَمُودُ ... يُقَابِلُهُ صَدَاءٌ وَالْهَبَاءُ
فَبَصَّرَنَا الرَّسُولُ سَبِيلَ رُشْدٍ ... فَأَبْصَرْنَا الْهُدَى وَجَلَا الْعَمَاءُ
وَإِنَّ إِلٰهَ هُودٍ هُوَ إِلٰهِي ... عَلَى اللهِ التَّوَكُّلُ وَالرَّجَاءُ
لَقَدْ حَكَمَ الْإِلٰهُ وَلَيْسَ جَوْرًا ... وَحُكْمُ اللهِ أَنْ غَلَبَ الْهَوَاءُ
عَلَى عَادٍ وَعَادٌ شَرُّ قَوْمٍ ... فَقَدْ هَلَكُوا وَلَيْسَ لَهُمْ بَقَاءُ
وَإِنِّي لَنْ أُفَارِقَ دِينَ هُودٍ ... طِوَالَ الدَّهْرِ أَوْ يَأْتِيَنِي الْفَنَاءُ

"Âd, Rasûlüne isyân etti de onlar,
Gök kendilerini sulamaz halde susuz kaldılar.
Onların bir putu vardır ki ona Samûd denilir,
Karşısında da Sadâ ve Hebâ dikilir!
Peygamber bize, doğru yolu gösterdi de,
Artık biz hidâyeti gördük, körlük açıldı.
Şüphesiz Hûd'un İlâhıdır benim de İlâhım,
Güvenip ümit bağlama da ancak O Allâh'adır!
Şüphesiz O İlâh hüküm verdi ki, o zulüm değildir,
Allâh'ın hükmü şu ki; 'Nefsin hevâsı gâlip gelmiştir,
Âd kavmi üzerine ki; Âd en şerli kavimdir,
Muhakkak onlar helâk oldular, kendileri için bir beka yoktur!'
Şüphesiz ben Hûd'un dînini bırakmayacağım,
Uzun zamanlar geçse de yâhut ölüm gelse de!" şeklinde şiirler söyledi.

Mu'âviye ibni Bekr'in dayısı **Cülhüme ibni Hayberî**, onun bu sözlerini duyduğunda, onun **Hûd**'un dînine uyduğunu ve ona îmân ettiğini anlayınca:

أَلَا يَا سَعْدُ إِنَّكَ مِنْ قَبِيلٍ ذَوِي كَرَمٍ وَأُمُّكَ مِنْ ثَمُودَ
فَإِنَّا لَا نُطِيعُكَ مَا بَقِينَا وَلَسْنَا فَاعِلِينَ لِمَا تُرِيدُ
أَتَأْمُرُنَا لِنَتْرُكَ دِينَ وَفْدٍ وَرَمْلٍ وَالصَّدَاءِ مَعَ الصَّمُودِ
وَنَتْرُكَ دِينَ آبَاءٍ كِرَامٍ ذَوِي رَأْيٍ وَنَتْبَعَ دِينَ هُودٍ

"Ey Sa'd! Sen öyle bir kabîledensin ki, onlar,
Kerem sâhipleridirler, annen de Semûd'dandır.
Şüphesiz biz yaşadığımız müddetçe sana itaat etmeyeceğiz,
Senin istediğin şeyi yapacak kimseler de değiliz!
Sen bize kavmimizin dînini terk etmemizi mi emrediyorsun,
Ahkaf'ın ve Samûd ile Sadâ'nın dinlerini?
O kıymetli ataların dînini bırakacağız da,
O görüş sâhiplerini bırakıp, Hûd'un dînine mi uyacağız?"

Sonra **Cülhüme, Mu'âviye ibni Bekr** ile babası **Bekr**'e: "**Mersed**'i bizden geri tut! Bizimle birlikte **Mekke**'ye gelmesin! Çünkü o, **Hûd**'un dînine uydu da bizim dînimizi bıraktı." dedi.

Sonra onlar **Âd** kavmi için yağmur duâsı yapmak üzere **Mekke**'ye çıktılar. **Mekke**'ye geldiklerinde **Mersed ibni Sa'd, Mu'âviye ibni Bekr**'in evinden çıkarak, daha onlar çıktıkları gâye için **Allâh**'a bir şeyle duâ etmeden önce **Mekke**'de onlara kavuştu.

Onların yanına vardığında **Âd** heyeti duâ etmek üzere toplanmışken, o, **Mekke**'de **Allâh**'a duâya başlayarak: "Ey **Allâh**! Sâdece bana isteğimi ver! **Âd** heyetinin Senden istediği şeylerin hiçbirine beni sokma!" dedi.

Âd heyetinin başı **Kayl ibni Anz** idi. O duâ ederken topluluk: "Ey **Allâh**! Senden istediklerini **Kayl**'e ver, bizim isteğimizi onun isteğiyle birlikte kıl!" diyordu.

Âd heyeti duâ ederken, **Âd** kabîlesinin efendisi olan **Lokmân ibni Âd** geri kalmıştı. Onlar duâlarını bitirince **Lokmân** kalkarak: "Ey **Allâh**! Şüphesiz ben Sana hâcetim için tek başıma geldim, bana isteğimi ver!" dedi. **Kayl ibni Anz** duâ ederken: "Ey İlâhımız! Eğer **Hûd** sâdıksa bizi sula, şüphesiz biz helâk olduk!" dedi.

Bunun üzerine **Mersed, Lokmân** ve **Kayl**'e: "Gerçekten size isteğiniz verilmiştir. O halde kendiniz için seçim yapın, ancak ebedîliğe yol yoktur, ölüm kaçınılmazdır!" denildi.

Mersed: "Ey **Allâh**! Bana iyilik ve doğruluk ver!" dedi, bu da ona verildi.

Lokmân: "Ey **Allâh**! Bana ömür ver!" deyince, ona: "Seç, beğen!" denildi, o da yedi kartal ömrü seçti. Böylece o, yumurtadan çıkan yavruyu alırdı, kuvvetinden dolayı erkeği tercih ederdi, ölünceye kadar ona bakardı, o ölünce başkasını alırdı, her kartal seksen sene yaşardı, yedinci kartal ölünce **Lokmân** onunla birlikte öldü.

Kayl'e gelince o, kavmine isâbet edecek şeyi kendi nefsi için de tercih etti. Ona: "Onların sonu helâktir!" denildiyse de, o: "Ben buna aldırış etmem, kavmimden sonra yaşamak istemiyorum!" dedi.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** onlara; beyaz, kırmızı ve siyah olmak üzere üç bulut peydâ etti. Sonra buluttan bir münâdî: "Ey **Kayl**! Kavmin için ve kendin için bu bulutlardan birini seç!" diye nidâ edince o: "Siyah bulutu seçtim, çünkü onun suyu daha fazladır!" dedi. Bunun üzerine münâdî:

«اِخْتَرْتَ رَمَادًا رِمْدِدًا، لَا تُبْقِي مِنْ عَادٍ أَحَدًا،
لَا وَالِدًا تَتْرُكُ وَلَا وَلَدًا، إِلَّا جَعَلْتَهُ هَمِدًا، إِلَّا بَنِي اللُّوذِيَّةِ الْمُهَدَّى!»

"Sen son derece yakıp kül eden bir şeyi seçtin ki, Âd'dan hiçbir kimseyi bırakmayacaktır; ne babayı, ne de çocuğu söndürmeden bırakmayacaktır. Ancak (azaptan uzak tutularak) **sâkin bırakılan Lûziyye oğulları müstesnâ!"** diye nidâ etti.

Lûziyye oğulları, Bekr'in kızı Hezîle'nin oğlu Hezzâl'in oğlu Lukaym oğulları'dır ki, bunlar **Âd** kavmiyle birlikte onların toprağında yaşamayıp, dayılarıyla birlikte **Mekke**'de sâkin bulunmaktaydılar. İşte bunlar sonraki **Âd**'dır. (Önceki **Âd** ise, **Kur'ân**'da helâki zikredilenlerdir.)

Derken **Allâh-u Te'âlâ Kayl ibni Anz**'ın seçtiği siyah bulutu, taşıdığı azapla birlikte **Âd** kavmine doğru sevketti. O onlara **Muğîs** denen bir vâdiden çıkageldi.

﴿ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا
بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا ... ﴿٢٥﴾ ﴾

"Derken (uzun süre kuraklık çektikten sonra) **onu, vâdilerine yönelen bir bulut olarak gördüklerinde:**

İşte bu, bize yağmur yağdırıcı bir buluttur!" dediler. (O zaman **Allâh-u Te'âlâ** buyurdu ki:)

Doğrusu o (rahmet bulutu sandığınız), **sizin kendisini acele istemiş olduğunuz** (azaplarla dolu) **şeydir; öyle büyük bir rüzgârdır ki, içerisinde çok acı veren dehşetli bir azap vardır!**

O (rüzgâr), **Rabbinin emriyle her şeyi bir daha düzelemeyecek bir şekilde helâk edecektir."** *(Ahkaf Sûresi:24-25)*

O bulutu ilk görüp onun azap olduğunu anlayan **Mehd** isimli bir kadın oldu. O onda bulunan azâbı yakînen anlayınca bağırarak bayılıp düştü. Ayılınca: "Ey **Mehd**! Ne gördün?" dediler. O: "İçinde ateş kıvılcımları olan bir kasırga gördüm ki, önünde onu sürükleyip çeken birtakım adamlar vardı!" dedi.

Böylece **Allâh** o kasırgayı yedi gece sekiz gün onlara musahhar etti de, o fırtına **Âd** kavminde helâk olmadık bir kişi bırakmadı. **Hûd** *(Aleyhisselâm)* ve berâberinde bulunan müminler ise bir bahçeye çekildiler, o fırtınadan onlara ancak derilerine yumuşak gelecek ve canlarına hoş gelecek kadar ulaşıyordu.

Fırtına, **Âd** kavminin kafilelerini tutup gökle yer arasında taşıyor, sonra onlara taş yağdırıyordu. **Allâh-u Te'âlâ** yılanlara ve akreplere de yolları kapatmalarını emretti. Böylece onlar **Âd** kavmine mensup hiçbir kimsenin kendilerini aşmasına müsaade etmediler.

Bu sırada **Âd** heyeti **Mekke**'den çıkıp, **Mu'âviye ibni Bekr**'e ve babasına uğradılar, yine onun yanında misâfir oldular. Onlar onun yanındayken, **Âd** kavminin başına gelen belânın üçüncü akşamı mehtaplı bir gecede deve üzerinde bir adam çıkagelerek onlara durumu haber verdi.

Onlar ona: "Sen **Hûd** ve arkadaşlarından nerede ayrıldın?" dediler. O: "Ben onları denizin sâhilinde bıraktım!" dedi. Onlar onun anlattığı şeyler husûsunda şüphe eder gibi olunca, **Bekr'in kızı Hüzeyle**: "**Kâ'be**'nin Rabbine yemin olsun ki doğru söyledi!" dedi. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/269-274; İbni Ebî Hâtim, no:15839, 9/2798-99; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/246-249; Beğavî, Me'âlimüt-Tenzîl:2/171-173; İbni Kesîr:6/332-334; Hâzin; Nesefî; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/579-583; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/451; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/187-189; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/371-374)*

Hasen ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Allâh-u Te'âlâ Âd** kavmine kısır rüzgârı salıverdi, o onlara yaklaştığında develerin ve adamların gökle yer arasında uçuştuğunu gördüler. Bunu görünce evlere koşuştular ve kapılarını kapattılar.

Rüzgâr gelip kapılarını sökerek evlerine girdi, sonra onları evlerden çıkarttı. Kimisi toprakta ayakları için yerler kazıp dizlerine kadar ayaklarını yere gömdüler, kuvvet olsun diye de birbirlerine tutundular ve: 'Bizim ayaklarımızı yerlerinden kim oynatabilir?' dediler.

Fakat rüzgâr ayaklarının altından girip her iki kişiyi birlikte kaldırdı ve havada birini diğerine çarptırarak vâdiye attı. Geri kalanlar bu durumu seyrederken böylece rüzgâr hepsini havaya savurdu. Sonra üzerlerine toprak attı, bir zaman toprağın altından inlemeleri işitiliyordu.

Böylece yedi gece sekiz gün kum yığınları altında inledikten sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın emriyle rüzgâr kumları üzerlerinden açtı, sonra leşlerini taşıyarak denize attı.

O güne kadar bütün rüzgârlar bir ölçüyle esiyordu. Ancak o günkü rüzgâr, bekçilerine gâlip gelerek taşkınlık yaptı, görevli melekler bile onun miktârını bilemediler.

Allâh-u Te'âlâ Âd kavmine kısır rüzgâr göndermek dileyince ona: **"Çık, Âd kavminden intikam al!"** diye vahyetti. O, bir öküzün burnu kadar çıkınca yerin doğusuyla batısı arası sarsıldı. O zaman bekçiler: "Yâ Rabbi! Biz aslâ buna güç yetiremeyeceğiz! Eğer bu hal üzere çıkacak olursa elbette yeryüzünün doğularıyla batıları arasını helâk eder!" dediler.

Allâh-u Te'âlâ da:

«اُخْرُجِي عَلَى قَدْرِ خَرْقِ الْخَاتَمِ».

"Bir yüzük deliği kadar çık!" diye vahyetti, o da o kadar çıktı. Hadîs-i şerîfte vârid olduğu üzere:

٥٢٠- وَفِي الْحَدِيثِ: «إِنَّهَا خَرَجَتْ عَلَى قَدْرِ خَرْقِ الْخَاتَمِ».

520- **"O rüzgâr ancak bir yüzük deliği miktârınca çıkmıştır!"** *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/173; Tirmizî, Tefsîr:52, no:3273, 5/391; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15953, 25/305; İbn: Ebî Hâtim, no:15838, 9/2798; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/250; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/583; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/451; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/189)*

Amr ibni Şu'ayb, babası vâsıtasıyla dedesinin *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

٥٢١- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَوْحَى اللهُ إِلَى الرِّيحِ الْعَقِيمِ أَنْ تَخْرُجَ عَلَى قَوْمِ عَادٍ فَتَنْتَقِمَ لَهُ مِنْهُمْ فَخَرَجَتْ بِغَيْرِ كَيْلٍ عَلَى قَدْرِ مِنْخَرِ ثَوْرٍ حَتَّى رَجَّفَتِ الْأَرْضَ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ فَقَالَ الْخُزَّانُ: يَا رَبِّ! لَنْ نُطِيقَهَا وَلَوْ خَرَجَتْ عَلَى حَالِهَا لَأَهْلَكَتْ مَا بَيْنَ مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهَا «أَنِ ارْجِعِي فَاخْرُجِي عَلَى قَدْرِ خَرْقِ الْخَاتَمِ». فَرَجَعَتْ فَخَرَجَتْ عَلَى قَدْرِ خَرْقِ الْخَاتَمِ وَهِيَ الْحَلْقَةُ.

521- **"Allâh-u Te'âlâ, kısır rüzgâra Âd kavminin karşısına çıkıp Kendisi için onlardan intikam almasını vahyedince, o rüzgâr hesapsız bir şekilde; bir öküzün burnu miktârınca çıktı da, böylece doğuyla batı arasındaki bütün toprakları salladı.**

O zaman hâzinler (rüzgârdan sorumlu bekçiler)**: 'Yâ Rabbi! Biz aslâ buna güç yetiremeyeceğiz! Eğer bu hâli üzere çıkacak olsa, elbette yeryüzünün doğularıyla batıları arasında olanların tümünü helâk eder.' deyince, Allâh-u Te'âlâ ona:**

'Dön de, bir yüzük deliği kadar çık!' diye vahyetti, o da dönüp bir yüzük deliği kadar yâni bir halka miktârı çıktı." *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/249)*

Hâris ibni Yezîd el-Bekrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٥٢٢- عَنِ الْحَارِثِ بْنِ يَزِيدَ الْبَكْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا هُوَ غَاصٌّ بِالنَّاسِ وَإِذَا رَايَاتٌ سُودٌ تَخْفِقُ وَإِذَا بِلَالٌ مُتَقَلِّدُ السَّيْفِ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ: مَا شَأْنُ النَّاسِ؟ قَالُوا: يُرِيدُ أَنْ يَبْعَثَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ وَجْهًا فَذَكَرْتُ عِنْدَهُ وَافِدَ عَادٍ فَقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللهِ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ وَافِدِ عَادٍ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَا وَافِدُ عَادٍ»؟ قَالَ: فَقُلْتُ: عَلَى الْخَبِيرِ سَقَطْتَ إِنَّ عَادًا لَمَّا أُقْحِطَتْ بَعَثَتْ قَيْلًا فَنَزَلَ عَلَى بَكْرِ بْنِ مُعَاوِيَةَ فَسَقَاهُ الْخَمْرَ وَغَنَّتْهُ الْجَرَادَتَانِ ثُمَّ خَرَجَ يُرِيدُ جِبَالَ مَهْرَةَ فَقَالَ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي لَمْ آتِكَ لِمَرِيضٍ فَأُدَاوِيَهُ وَلَا لِأَسِيرٍ فَأُفَادِيَهُ فَاسْقِ عَبْدَكَ مَا كُنْتَ مُسْقِيَهُ وَاسْقِ مَعَهُ بَكْرَ بْنَ مُعَاوِيَةَ يَشْكُرُ لَهُ الْخَمْرَ الَّتِي سَقَاهُ فَرُفِعَ لَهُ سَحَابَاتٌ فَقِيلَ لَهُ: اخْتَرْ إِحْدَاهُنَّ فَاخْتَارَ السَّوْدَاءَ مِنْهُنَّ فَقِيلَ لَهُ: خُذْهَا رَمَادًا رِمْدِدًا لَا تَذَرُ مِنْ عَادٍ أَحَدًا وَذُكِرَ أَنَّهُ لَمْ يُرْسَلْ عَلَيْهِمْ مِنَ الرِّيحِ إِلَّا قَدْرُ هَذِهِ الْحَلْقَةِ يَعْنِي حَلْقَةَ الْخَاتَمِ ثُمَّ قَرَأَ: ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ﴾ اَلْآيَةَ.

522- "Bir kere **Medîne**'ye geldiğimde Mescid'e girdim ve onu insanlarla dolu gördüm. Bir de baktım siyah sancaklar dalgalanıyor. **Bilâl, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûrunda kılıç kuşanmış duruyor.

Dedim ki: 'İnsanlara ne oluyor?' Dediler ki: '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Amr ibni Âs**'ı bir tarafa göndermek istiyor!'

(Ben yolda gelirken **Rebeze**'de **Benî Temîm**'den ayrılıp yola çıkmış bir kadına rastlamıştım. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir hâcetini arzetmesi için onu da yanımda getirmiştim. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* meşguliyetini bitirsin diye bekledim.

Sonra izin alıp huzûruna girdiğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana: **'Sizinle Temîm arasında bir şeyler oldu mu?'** diye sordu. Ben: 'Evet! Fakat onlar mağlup oldular!' dedikten sonra yanımda getirdiğim kadının da kapıda beklediğini arzettim, onun da yanına girmesine izin verdi.

O sırada ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! Bizimle **Temîm** arasında **Dehnâ** denilen yeri engel yap!' deyince, o yaşlı kadın kızarak ayağa kalkmaya davrandı. O zaman ben: 'Ben bu kadını taşıdım getirdim ama benim hasmım olduğunu bilmiyordum.' dedim.)

O zaman ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında **Âd** kavminin sözcüsünü hatırladım da: '**Âd** kavminin sözcüsü gibi olmaktan **Allâh**'a (ve Rasûlüne) sığınırım!' dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (kıssayı bildiği halde beni konuşturmak için):

'Âd kavminin sözcüsü de kimmiş?' diye sordu.

Ben şöyle anlattım: 'Tam bilene düştün! Şüphesiz **Âd** kıtlığa uğrayınca **Kayl** (adındaki elçilerin)i (**Mekke**'ye duâ etmesi için) gönderdiler. O da (o zaman **Mekke**'nin reisi olan) **Bekr ibni Mu'âviye**'nin yanında misâfir oldu. O ona şarap içirdi, iki çekirge (adıyla tanınan câriyeler) ona şarkı söyledi, sonra o, **Mehre** dağlarına doğru çıktı ve:

'Ey **Allâh**! Ben Sana bir hasta için gelmedim ki onu tedâvi edeyim, bir esir için de gelmedim ki onun fidyesini vereyim! O halde Sen kulunu suvaracağın şeyle suvar, onunla birlikte **Bekr ibni Mu'âviye**'yi de suvar!' diyerek, ona içirdiği şaraplara teşekkür etti.

Bunun üzerine kendisine bulut parçaları gösterilerek: 'Bunlardan birini seç!' denildi. O da siyah olanı seçince kendisine: 'Sen onu un ufak ve yanık bir kül olarak al da, **Âd**'dan kimseyi bırakmasın!' dendi.

Anlatıldığına göre; onlara gönderilen rüzgâr ancak bir yüzük halkası kadardı. Sonra (hadîs-i şerîfi **Hâris**'ten nakleden **Ebû Vâil** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 'Bana ulaşan habere göre de böyledir!' dedi ve):

﴿وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ مَا تَذَرُ مِنْ شَىْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ﴾

"(**Hûd** *(Aleyhisselâm)*ı inkâr eden) **Âd** (toplumun)**da da; üzerlerine o** (hayırsız ve bereketsiz olan, ne bir yağmur, ne de bir aşlama faydası sağlamayan) **kısır rüzgârı salıverdiğimiz zaman**(, büyük bir âyet açıklamıştık)**! O** (rüzgâr), **herhangi bir şey üzerine vardıysa, onu kül gibi yapmadan bırakmıyordu."** âyetlerini okudu." *(Tirmizî, Tefsîr:52, no:3273-74, 5/391-92; Mubârekfôrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, no:3491-92, 9/113-114; Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/276-278; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15952-54, 25/303-305 Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:13/684-685)*

Allâh-u Te'âlâ'nın **Âd** kavminin helâkiyle ilgili bu beyânlarından almamız gereken ders, bizim de inkâr ve isyanlara bulaşıp bu misilli azaplara uğramaktan sakınma tedbirlerimizi almamızdır. "Bu onlara oldu, bize böyle şeyler olmaz!" düşüncesi, bir Müslümana yakışacak fikir değildir.

Çünkü bu, **Allâh**'ın azâbından emîn olma anlamına gelir ki, **Ehl-i Sünnet** îtikadına göre "Emn (böyle bir güvenceye sâhip olduğunu düşünmek)" insanı kâfir eder.

Oysa âhir zamanda bu ümmetten birtakımlarının başına da böyle azapların geleceği hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfe göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٢٣- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَبِيتُ قَوْمٌ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى طُعْمٍ وَشُرْبٍ وَلَهْوٍ وَلَعِبٍ فَيُصْبِحُونَ وَقَدْ مُسِخُوا قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ، وَلَيُصِيبَنَّهُمْ خَسْفٌ، وَقَذْفٌ، حَتَّى يُصْبِحَ النَّاسُ، فَيَقُولُونَ: قَدْ خُسِفَ اللَّيْلَةَ بِبَنِي فُلَانٍ، وَخُسِفَ اللَّيْلَةَ بِدَارِ فُلَانٍ خَوَاصَّ، وَلَيُرْسِلَنَّ عَلَيْهِمْ حَاصِبًا مِنَ السَّمَاءِ كَمَا أُرْسِلَتْ عَلَى قَوْمِ لُوطٍ عَلَى قَبَائِلَ فِيهَا وَعَلَى دُورٍ وَلَيُرْسِلَنَّ عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ الَّتِي أَهْلَكَتْ عَادًا عَلَى قَبَائِلَ فِيهَا، وَعَلَى دُورٍ بِشُرْبِهِمُ الْخَمْرَ، وَلُبْسِهِمُ الْحَرِيرَ، وَاتِّخَاذِهِمُ الْقَيْنَاتِ، وَأَكْلِهِمُ الرِّبَا، وَقَطِيعَتِهِمُ الرَّحِمَ».

523- **"Bu ümmetten bir topluluk yiyip-içip eğlenerek geceleyip, sabaha maymunlar ve domuzlar olarak çıkacaklardır. Andolsun ki; elbette onlara hasf ve kazf** (yere batırılma ve gökten taşlanma gibi cezâlar) **isâbet edecektir.**

Netîcede insanlar sabaha çıktıklarında özel birtakım bilinen kimseler için: 'Bu gece falan oğulları batırıldı, bu gece falanın evi yerin dibine battı' diyeceklerdir.

Yemîn olsun ki; elbette Allâh-u Te'âlâ onlar arasında bulunan bir takım kabîlelere ve mahallelere Lût kavmine gönderildiği gibi gökten taş yağdıran bir kasırga gönderecektir.

Ve yine kasem olsun; muhakkak Allâh-u Te'âlâ onların birtakım aşîret ve ocaklarına Âd kavmini helâk eden kısır rüzgâr (ortalığı kasıp kavuran, köklerini kurutan bir kasırga) **gönderecektir.**

(İşte bütün bunlar) **onların içki içmeleri,** (erkeklerinin) **ipek giymeleri, şarkıcı kadınlar oynatmaları, fâiz yemeleri ve sıla-i rahimi** (akrabâ ile ilişkileri) **kesmeleri yüzündendir."** *(Beyhakî, Şu'abü'l-îman, no:5614, 5/16, Hâkim, el-Müstedrek, no:8572, 4/560, İbni Ebi'd-Dünya, el-Mevsûa', Zemmü'l-melâhî:1/68, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:1137, Sh.155, Harâitî, Mesâvi'l-ahlâk, no:284, Sh:136; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/250)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; nübüvvet rütbesinin fevkında hiçbir rütbe yoktur, risâlet derecesinden daha üstün hiçbir derece de mevcut değildir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i celîlesiyle şu hakîkati haber vermektedir ki; O, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ı da, onunla birlikte îmân etmiş olanları da rahmetiyle kurtarmıştır.

Böylece şu gerçek bilinecektir ki; kurtuluş, amellerin kazandıracağı bir hakla değil, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın sebepsiz olarak lütfedeceği fazl-u rahmetiyle meydana gelmektedir.

Demek ki; kurtulan ancak **Hakk Sübhânehû**'nun fazl-u keremiyle kurtulabilmiştir.

﴿وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (73)

(وَإِلَىٰ ثَمُودَ) **Semûd** (topluluğun)**a da gönderdik,** kimi? (أَخَاهُمْ) **kardeşlerini,** ondan bedel, (صَالِحًا) **Sâlih'i,** (قَالَ) **dedi,** ne dedi? (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (اعْبُدُوا) **ibâdet edin,** kime? (اللَّهَ) **Allâh'a,** (مَا لَكُمْ) **sizin için yoktur,** kim? (مِنْ إِلَٰهٍ) **hiçbir ilâh,** öyle ilâh ki, (غَيْرُهُ) **O'ndan başka,** (قَدْ جَاءَتْ) **muhakkak geldi,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (بَيِّنَةٌ) **apaçık bir delil,** yâni; peygamberliğime şâhit olan kesin bir mûcize, öyle beyyine ki (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden olucu,** (هَٰذِهِ) **işte bu,** nedir? (نَاقَةُ اللَّهِ) **Allâh'ın devesidir,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** ne olduğu halde onu gösteriyorum? (آيَةً) **bir alâmet olduğu halde,** (فَذَرُو) **dolayısıyla bırakın,** neyi? (هَا) **onu,** (تَأْكُلْ) **yesin,** nerede? (فِي أَرْضِ اللَّهِ) **Allâh'ın toprağında,** (وَلَا تَمَسُّو) **dokundurmayın,** kime? (هَا) **ona,** neyi? (بِسُوءٍ) **bir fenâlığı,** (فَيَأْخُذَ) **sonra yakalar,** kimi? (كُمْ) **sizi,** ne? (عَذَابٌ) **büyük bir azap,** öyle azap ki, (أَلِيمٌ) **çok acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

Semûd (halkın)**a da** (soy bakımından) **kardeşleri** (olan) **Sâlih'i** (gönderdik)**! O dedi ki: "Ey kavmim!** (Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur! Gerçekten** (peygamberliğimin doğruluğuna dâir) **size Rabbinizden apaçık bir delil gelmiştir.**

İşte size bu, bir âyet (ve mûcize) **olarak Allâh'ın**(, kudretiyle kayadan çıkarttığı) **dişi devesidir! Bırakın onu da, Allâh'ın toprağında yesin** (içsin)**!** (**Allâh**'ın mûcizesine saygılı olun. Onu itip kakarak, merâlardan kovarak ve boğazlayarak) **ona bir fenâlık dokundurmayın, yoksa çok acı verici büyük bir azap hemen sizi yakalayıverir.**

Î Z Â H Â T

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bütün âlemlerin Mâliki, Hâkimi ve yaratıcısı olan **Allâh Celle Celâlühû ve Tekaddeset Esmâühû**, bu âyet-i kerîmede **Sâlih** peygamberi, kardeşleri olan **Semûd** kavmine gönderdiğini açıklamaktadır.

Bu kardeşlik sûret ve nisbet cihetindendir, yoksa din, diyânet ve muvâfakat cihetinden değildir. **Allâh-u Te'âlâ**, diğer peygamberler hakkında da aynı şekilde:

﴿ ... أَخَاهُمْ هُودًا ... ﴾

"Kardeşleri Hûd'u..." *(A'râf Sûresi:65),*

﴿ ... أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ... ﴾

"Kardeşleri Şu'ayb'ı..." *(A'râf Sûresi:85),*

﴿ ... أَخُوهُمْ لُوطٌ ... ﴾

"Kardeşleri Lût..." *(Şu'arâ Sûresi:161),*

﴿ ... أَخُوهُمْ نُوحٌ ... ﴾

"Kardeşleri Nûh..." *(Şu'arâ Sûresi:106)* buyurmuştur.

Ama nisbet (soy bağı) cihetinden olan bu kardeşlik kıyâmet günü bozulacak ve ondan hiçbir eser kalmayacaktır. **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmaktadır:

﴿ ... فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ ... ﴾

"Artık işte o gün (karşılaşacakları zorluktan dolayı) **aralarında** (dünyâda olduğu gibi) **soy**(bağ)**lar**(ının bir faydası) **olmayacaktır."** *(el-Mü'minûn Sûresi:101).*

Başka bir âyet-i kerîmede de:

﴿ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴾

"Kişinin kardeşinden kaçacağı gün.." *(Abese Sûresi:34)* buyurmuştur.

Öte yandan:

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ... ﴾

"Müminler ancak kardeştirler!" *(el-Hücurât Sûresi:10)* âyet-i kerîmesinde müminlerin birbirlerinin kardeşi olduğunu bildirmiştir.

﴿ ... فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ﴾

"Hemen siz O'nun (bu) **nîmetiyle** (birbirini çok seven) **kardeşler oluvermiştiniz!"** *(Âli- İmrân Sûresi:103)* âyet-i kerîmesi de bu meâldedir.

Bu kardeşlik ise diyânet ve muvâfakat sebebiyle olan din kardeşliğidir. Sâdece zâhirî nisbet sebebiyle olan sûretâ kardeşlik değildir. Yarın kıyâmet gününde bu kardeşlik bağı daha da artacak ve birleşecektir. **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** (cennet ehli hakkında):

﴿ ... إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴾

"(Kimse kimseye üstten bakmasın diye) karşı karşıya bulunan kardeşler halindeyken" *(el- Hicr Sûresi: 47)* buyurmaktadır.

Bu dünyâda Müslüman Müslüman'a ne kadar kötülük yapsa da, birbirinin kardeşidir, hepsi de kopmaz, ayrılmaz bir âilenin fertleridir.

Allâh-u Te'âlâ, peygamberler hakkında "Ümmetlerinin kardeşi" tâbirini kullanmıştır. Kardeşler her ne kadar birbirlerine karşı müşfik ve merhametli olsalar da, aralarında ayrılık ve düşmanlık da olabilmektedir.

Yûsuf *(Aleyhisselâm)* kardeşlerinden neler gördü, neler işitti? Hem düşmanca sözler işitti, hem de ayrılık gördü. İşte kardeşlikte böyle şeyler olur. Kardeşliğin sıfatındaki İlâhî hüküm ve ezelî karar bu olduğundan, **Rabbü'l-âlemîn** olan **Allâh-u Te'âlâ, Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında "Ümmetinin kardeşi" tâbirini kullanmadı, bilakis:

﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ ... ﴿١٢٨﴾ ﴾

"(Ey insanlar!) **Andolsun ki; elbette muhakkak size** (meleklerden ve cinlerden değil de, anlaşıp uymanız kolay olsun diye) **kendi nefislerinizden** (sizin gibi bir beşer) **olan pek değerli bir Rasûl gelmiştir."** *(Tevbe Sûresi:128)* âyet-i kerîmesiyle, onların teni ve canı olduğunu bildirdi.

Kendi teninden ve canından olan birinden aslâ düşmanlık ve ayrılık gelmez. Ne bugün düşmanlık, ne de yarın kopukluk ve ayrılık olur.

İşte bundan dolayı diğer peygamberler kavimlerinin helâkini isteyebilmişler, **Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise dâimâ rahmet ve mağfiret istemiştir. Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... رَبِّ لَا تَذَرْ ... ﴿٢٦﴾ ﴾

"Ey Rabbim! (Diri kâfir) **bırakma!"** *(Nûh Sûresi:26)* diye duâ ederken, **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

﴿ ... وَاعْفُ عَنَّا ... ﴿٢٨٦﴾ ﴾

"Bizi affet!" *(Bakara Sûresi:286)* duâsını yapmıştır.

Allâh-u Te'âlâ peygamberler hakkında "Onların kardeşi" buyurdu, onlar hakkında ise "Onun kavmi" buyurdu, "Kardeşi" buyurmadı. Zîrâ onlar, kardeşlerin yaptığı ve söylediği şeyleri yapıp söylemediler. Hepsi de düşmanlık gösterdiler ve yakışıksız şeyler söyleyip yalanladılar.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavmi:

﴿ ... إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ ﴾

"Sen ancak iyice büyülen(erek aklını kaybet)**miş kimselerdensin.."** *(Şu'arâ Sûresi:153)*,

﴿ ... مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ... ﴿١٥٤﴾ ﴾

"Sen ancak bizim gibi bir beşer(ken, peygamberlikle bizden üstün olduğunu nasıl söyleyebilir)**sin!"** *(Şu'arâ Sûresi:154)* dediler.

Hûd *(Aleyhisselâm)*ın kavmi:

﴿ ... وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ ﴾

"Biz senin sözünden sebep ilâhlarımız(a tapmay)**ı aslâ bırakıcı kimseler değiliz. Zâten biz aslâ sana inanacak kişiler de değiliz!"** *(Hûd Sûresi: 53)* dediler.

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavmi de:

﴿ ... لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ ﴾

"Ey Nûh! Andolsun ki; eğer (bu sözlerinden) **vazgeçmezsen, yemin olsun elbette taşlananlardan olacaksın!"** *(Şu'arâ Sûresi: 116)* dediler.

Lût *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ise:

﴿ ... لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ ﴾

"Ey Lût! Andolsun ki; eğer (bu sözlerinden) **vazgeçmezsen, yemin olsun; elbette** (en kötü bir şekilde tartaklanarak sürgüne gönderilip aramızdan) **çıkartılanlardan olacaksın!"** *(Şu'arâ Sûresi: 167)* dediler.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavmi de:

﴿ ... وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ ﴾

"Gerçekten biz seni elbette yalancılardan sanmaktayız!" *(Şu'arâ Sûresi: 186)* dediler.

Peygamberler hakkında: "Onların kardeşi" denmesine gelince; onlar ümmetlerine kardeş muâmelesi yaptıklarındandır. Zîrâ onlar yoldan çıkmışlardı ve peygamberler de onları doğru yola dâvet etmekteydiler. Peygamberler onlara sürekli:

﴿ ... يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ ... ﴿٣٦﴾ ﴾

"Ey kavmim! (Yalnızca) **Allâh'a ibâdet edin!"** *(Ankebût Sûresi: 36)* demekteydiler.

Onlar ümmetlerinden şefkati hiç esirgememişlerdi. Nitekim (**Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın):

﴿ ... إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾ ﴾

"Gerçekten ben (Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına tapmanız hâlinde başınıza gelip çatacak ve yöneldiği kişiye dünyâda da, âhirette de) **pek acı verecek olan büyük bir günün azâbından size karşı endişelenmekteyim!"** *(Hûd Sûresi: 26)* (sözü bunun delîlidir.)

Bu şefkatlerinin ziyâde olması sebebiyle ümmetlerine nasîhat etmişlerdi. (**Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın:)

﴿ ... وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾ ﴾

"Ve sırf sizin iyiliğinizi istedim. Velâkin siz (nasîhat ederek) **iyilik isteyenleri hiçbir zaman sevmezdiniz."** *(A'râf Sûresi:79)* (sözü de bunu göstermektedir.)

(Bu demekti ki:) "Ey kavmim! Ben sizin iyiliğinizi istiyorum. Nasîhatimi kabûl ediniz ve sözümü dinleyiniz! Çünkü ben emînim! Her ne dersem, o dediğimde sizin saâdetinizi istemekteyim. Ama siz kendiniz nasîhati kabûl etmiyorsunuz. Kendi salâhınız için olan yola gelmiyorsunuz. Kendi menfaatinizi ayırt edemiyorsunuz."

Bir gönül ki, ümitsizlik kilidi onun üzerine vurulmuştur, ondan tâat nasıl sâdır olur? Bir göz ki küfrün çekiciliği üzerine bulaşmıştır, artık o, ibretle nasıl baksın? Çözülmüş bir ip hangi yükü kaldırabilir? (Vazîfesinden) sürülmüş ve işe yaramaz kılınmış bir kulun çalışmasının ne faydası vardır?

"Mâtürîdî, Semerkandî, Beğavî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Beyzâvî, Hâzin, Se'âlibî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın gönderildiği **Semûd** kavmi, isimlerini, dedeleri olan **Semûd ibni Âbir /Âsir/ ibni İrem ibni Sâm ibni Nûh**'dan almışlardır. Burada kabîle ismi murâd edilmiştir.

Âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onların din bakımından olmasa da soy bakımından kardeşleridir. Çünkü onun nesebi de; **Sâlih ibni Ubeyd ibni Âsif ibni Mâsih /Mâşih/Kâşih/ ibni Ubeyd ibni Hâzir ibni Semûd** olarak bilinmektedir.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* pembe beyaz ve kıvırcık saçlı bir zat idi.

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; **Şâm** ile **Medîne** arasında bulunan **Semûd** topraklarına **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazasında uğradığı zaman:

٥٢٤- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ».

524- **"Nefislerine zulmetmiş olan kimselerin yurtlarına ancak onlara isâbet edenin bir benzeri size de isâbet eder endişesiyle ağlayan kimseler olduğunuz halde girin!"** *(Buhârî, Enbiyâ:19, no:3201, 3/1237; Müslim, Zühd:1, no:2980, 4/2285* buyurmuş sonra sarığıyla yüzünü kapatıp hızlıca giderek vâdiyi geçmiştir. *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/33)*

Semûd kabîlesi bir rivâyet dokuzyüz, diğer bir rivâyet binbeşyüz hâneden müteşekkildi.

"Tehzîbü'l-esmâ" isimli eserde **Sa'lebî** *(Rahimehullâh)*dan naklen zikredildiğine göre; **Semûd** kavmi Arap toplumundandılar. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* nesep bakımından onların en kıymetlilerindendi.

Nitekim **Ebû Bekr el-Âcurî** *(Rahimehullâh)*ın tahrîcine göre, **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٢٥- عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَأَرْبَعَةٌ مِنَ الْعَرَبِ، هُودٌ وَشُعَيْبٌ وَصَالِحٌ وَنَبِيُّكَ يَا أَبَا ذَرٍّ».

525- **"Ey Ebû Zerr! Hûd, Şu'ayb, Sâlih, bir de senin peygamberin, bu dördü Araplardandır."** *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/32)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ onu kavmine genç yaşta rasûl gönderdi. **Vehb** *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre; peygamber gönderildiğinde henüz bülûğa ermek üzereydi. O onları yaşlanıncaya kadar **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet ettiyse de, içlerinden ancak zayıf tutulan bir azınlık ona tâbi oldu.

Bundan sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kur'ân-ı Kerîm**'de bahsettiği hâdiseler gelişti.

Semûd kavmi kendilerine mûcize olarak kayadan çıkartılan deveyi çarşamba günü kestiler ve böylece helâk edildiler.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; onlar deveyi salı gününün bitiminde çarşamba gecesi boğazladılar, **Allâh-u Te'âlâ** da onları cumartesi günü helâk etti.

Kavminin helâkinin ardından **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* yanındaki Müslümanlarla berâber **Filistin**'de bulunan **Remle**'de yerleştiler.

Sonra **Mekke**'ye intikal ederek vefât edinceye kadar orada ikamet etti ve ellisekiz yaşındayken orada vefât etti. Kavmi içerisinde yirmi sene kaldı. Kendisinin ve ashâbının kabirleri **Dârü'n-nedve** ile **Hıcr-i İsmâ'îl**'in arasındadır.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*dan nakledilen:

﴿ ... قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ... ﴾

"Gerçekten (peygamberliğimin doğruluğuna dâir) **size Rabbinizden apaçık bir delil gelmiştir."** cümle-i celîlesinde ifâde edilen beyyineden maksat; ilerisinde zikredilen:

﴿ ... هٰذِهِ نَاقَةُ اللهِ لَكُمْ آيَةً ... ﴾

"İşte size bu, bir âyet (ve mûcize) **olarak Allâh'ın**(, kudretiyle kayadan çıkarttığı) **dişi devesidir!"** kavl-i şerîfindeki dişi deve de olabilir. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın risâlet ve nübüvvetine delâlet eden diğer mûcizeler de olabilir.

Bütün develer hakîkatte **Allâh-u Te'âlâ**'ya âitken, bu dişi devenin **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilmesi, bu deve, erkek sulbü ve ana rahmi gibi bilinen sebeplere ve belirli vâsıtalara bağımlı olmaksızın, bi'z-Zât **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin teallukuyla meydana geldiği içindir. Zâten âyet olması da bu yöndendir.

O devenin **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka sâhibi bulunmadığı için veyâ o deve, **Allâh-u Te'âlâ**'nın o topluma karşı hucceti olduğu için **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edildiği de söylenmiştir.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللهِ ... ﴾

"Bırakın onu da, Allâh'ın toprağında yesin (içsin)**!"** sözünden anlaşılan, bu devenin de diğer develerin yediği otlarla beslendiğidir. Ama bu onun bir mûcize olmasıyla çelişmez. Çünkü o, iri yapılı olmak, ilk başta vâsıtasız yaratılmak, kuyunun dibini çıkaracak kadar su içip bir topluma yetecek kadar süt vermek gibi, diğer develerde bulunmayan mûcize özelliğine sâhip birçok âyete mâlikti.

Nitekim peygamberlerin yeme-içme husûsunda diğer insanlarla müşterek özelliklere sâhip olmaları, onların risâletlerine mâni teşkil etmemektedir. Çünkü peygamberlerde de diğer insanlarda bulunmayan birçok mûcizevî vasıf bulunmaktadır.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* kavmine bu mûcizeyi gösterdikten sonra:

﴿ ... وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

"(Onu itip kakarak, merâlardan kovarak ve boğazlayarak) **ona bir fenâlık dokundurmayın, yoksa çok acı verici büyük bir azap hemen sizi yakalayıverir.**" demiştir ki bunun mânâsı:

"Yer **Allâh**'ın yeridir, deve de **Allâh**'ın devesidir. Ne toprak size âit, ne de üzerinde bulunan bitkiler sizin bitirmenizle yetişmiş şeyler değildir ki, onu engelleme hakkına sâhip olasınız. Zâten onu bakma derdi size düşmemiştir, o halde ona bir kötülük dokundurmayın, onu dövmeyin ve kovmayın, ona eziyet türlerinden hiçbirini yaklaştırmayın! Sonra sizi çok acı veren bir azap yakalar!" demektir.

Bu cümle-i celîlede geçen azaptan maksat dünyâ azâbıdır, nitekim başka bir yerde zikredilen:

﴿ ... فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ ﴾

"Sonra sizi çok yakın bir azap yakalar!" *(Hûd Sûresi:64)* kavl-i şerîfi bunun böyle olduğuna delâlet etmektedir.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*a dişi deve mûcizesinin verilme sebebi:

İbni İshâk *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: **Allâh-u Te'âlâ Âd** kavmini helâk edip onun işi bitince, onların ardından **Semûd** yaşadı. Onlar yeryüzünde yaşatıldılar, orada yayıldılar, sonra **Allâh**'a karşı azgınlığa başladılar. Fesatları iyice ortaya çıkıp **Allâh**'tan başkasına tapmaya başladıklarında **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ı peygamber olarak gönderdi.

Onlar Arap bir toplumdu. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onların soy bakımından en üstünlerinden, mevki bakımından da en iyilerindendi. Onların yurtları **Hıcr**'den, **Kurâ vâdisi** olan **Kurh**'a kadardı. Orası **Hicaz**'la **Şâm** arasında onsekiz mil mesâfedeydi.

Allâh-u Te'âlâ onlara **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ı genç bir delikanlı iken gönderdi. O onları **Allâh**'a dâvet ede ede siyahı beyazına karıştı. Ama ona içlerinden ancak zayıf tutulan bir azınlıktan başkaları tâbi olmadı.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* dâvet husûsunda onlara ısrarcı olunca, onları çokça sakındırıp **Allâh**'ın azâbından ve gazabından sakındırınca, kendilerini dâvet ettiği şeyler konusunda söylediklerini doğrulayan bir âyet göstermesini ondan istediler.

O onlara: "Hangi mûcizeyi istiyorsunuz?" deyince onlar: "Bizimle birlikte şu bayramımıza çıkacaksın. -Onların her sene belli bir günde kutladıkları bir bayramı vardı ki, putlarıyla ve **Allâh**'tan başka taptıklarıyla o bayrama çıkarlardı.- Sen İlâhına duâ edeceksin, biz de ilâhlarımıza yalvaracağız, senin duân kabul olursa biz sana uyacağız, bizim duâmız kabûl olursa sen bize uyacaksın!" dediler.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* onlara: "Olur!" dedi. Böylece onlar putlarını alıp bayramlarına çıktılar, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* da onlarla birlikte **Allâh**'a duâ etmeye çıktı. Onlar putlarına yalvararak, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın hiçbir duâsının kabûl olunmamasını istediler.

Sonra o gün için **Semûd** kavminin efendisi ve büyüğü olan **Cünda' ibni Amr ibni Cevvâs, Hıcr** topraklarının bir nâhiyesinde tek başına bulunan **Kâsibe** isimli bir kayayı göstererek: "Ey **Sâlih**! Arap ve Acem develerinden kırma develere benzeyen, çok tüylü, on aylık yüklü bir deve çıkar!" dedi.

Semûd kavmi de **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a **Cünda**'ın dediğinin bir benzerini söyleyerek: "Eğer bunu yaparsan sana inanacağız ve seni tasdik edeceğiz ve senin getirdiğinin hak olduğuna şâhitlik edeceğiz!" dediler.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* onlardan kuvvetli söz almak üzere: "Eğer **Allâh** benim isteğimi yerine getirir de, ben bunu yapacak olursam beni tasdik edecek misiniz ve mutlaka bana îmân edecek misiniz?" dedi.

Onlar: "Evet!" dediler ve buna dâir ahit verdiler. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* da onlara o kayadan istedikleri gibi bir deve çıkarması için **Allâh**'a duâ etti.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* duâ yaptığında onlar o kayaya bakmaya başladılar. Bir de ne görsünler; o kaya doğum sancısına tutulan hayvan gibi deveyi doğurma sancısı çekiyor. Derken kaya bir sallandı ve yarılarak onların niteledikleri gibi, çok kıllı, iki yanının arasındaki büyüklüğü ancak **Allâh**'ın bileceği kadar karnı geniş ve yüklü bir deve çıkardı.

Bunu gören **Cünda' ibni Amr** ve berâberindekiler îmân etti. **Semûd** kavminin ileri gelenleri de îmân edip tasdik etmek istediyse de, **Züâb ibni Amr ibni Lebîd** ve putlarının görevlisi **Hubâb** ve **Rabâb ibni Sam'ar ibni Celhes** onları engellediler.

Bunlar **Semûd** kavminin eşrâfından oldukları için diğer eşrâfı da İslâm'dan ve **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın onları çağırdığı rahmet ve kurtuluşa girmekten engellediler. *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:10/286-288; İbni Ebî Hâtim, no:8666-67, 5/1512; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/587-588; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/459-460)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu âyetin tefsîrinde şöyle anlatmıştır: Onlar **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*dan kendilerine bir mûcize getirmesini istediler, o da onlara dişi deve getirdi ve: "Bir gün o içecek, bir gün siz içeceksiniz, bırakın onu, **Allâh**'ın topraklarında yesin, sakın ona bir fenâlık dokundurmayın!" dedi. Onlar da hep birlikte bunu kabûl ettiler. Ama onların bu ikrârı samîmi olmayıp münâfıklık yolu üzere oldu. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ
فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ ﴾

"Semûd'a gelince; (doğru yolu kendilerine açıklamak sûretiyle) **Biz onları hidâyet ettik. Ama onlar hidâyete karşı körlüğü** (ve sapıklığı) **sevip tercih ettiler. Derken kazanmakta bulunmuş oldukları o** (kötü) **şeyler sebebiyle, o alçaklığın ta kendisi olan yıldırım azâbı onları yakalayıverdi."** *(Fussilet Sûresi:17)* kavl-i şerîfi bundan bahsetmektedir.

Mûcize istemenin uygun bir şey olmadığı:

Câbir *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (**Semûd** kavminin diyârı olan) **Hıcr**'e uğradığında:

٥٢٦- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحِجْرِ قَالَ: «لَا تَسْأَلُوا الْآيَاتِ وَقَدْ سَأَلَهَا قَوْمُ صَالِحٍ فَكَانَتْ تَرِدُ مِنْ هٰذَا الْفَجِّ وَتَصْدُرُ مِنْ هٰذَا الْفَجِّ فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَعَقَرُوهَا فَكَانَتْ تَشْرَبُ مَاءَهُمْ يَوْمًا وَيَشْرَبُونَ لَبَنَهَا يَوْمًا فَعَقَرُوهَا فَأَخَذَتْهُمْ صَيْحَةٌ أَهْمَدَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ تَحْتَ أَدِيمِ السَّمَاءِ مِنْهُمْ إِلَّا رَجُلًا وَاحِدًا كَانَ فِي حَرَمِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ». قِيلَ مَنْ هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «هُوَ أَبُو رِغَالٍ فَلَمَّا خَرَجَ مِنَ الْحَرَمِ أَصَابَهُ مَا أَصَابَ قَوْمَهُ».

526- **"Mûcizeler istemeyin! Sâlih** *(Aleyhisselâm)***ın kavmi onu istedi, sonra o** (mûcize eseri olarak kayadan çıkan deve)**, işte şu yoldan geliyordu,** (vâdinin bütün suyunu içerek şiştiği için, dönerken geldiği yerden dönemiyor,) **şu yoldan da dönüyordu. Derken onlar Rablerinin emrinden çıktılar ve o deveyi boğazladılar. O deve bir gün onların suyunu içiyordu, onlar da bir gün onun sütünü içiyorlardı.**

Yine de onu boğazladılar, bu sebeple onları (**Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın, yürekleri çatlatan ve ödleri patlatan) **büyük bir nâra**(sı) **yakaladı da Allâh-u Azze ve Celle tek bir adam dışında onlardan gökyüzünün altında bulunanlardan hepsini öldürdü. O kişi, Allâh-u Azze ve Celle'nin hareminde bulunuyordu** (da o yüzden o an için kurtuldu)." buyurdu.

Bunun üzerine: "O kimdir, yâ **Rasûlellâh**!" diye sorulunca: **"O, Ebû Riğâl'dir! Harem'den çıkınca kavmine isâbet eden** (bir taş) **ona da isâbet etti."** buyurdu ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara deve yavrusunun dağa çıktığı yeri gösterdi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:14160, 22/66; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/462-464; Hâkim, el-Müstedrek, no:3304, 2/371; İbni Ebî Hâtim, no:8685-86, 5/1516; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:9065, 10/27; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/461)*

Müfessirlerin beyânına göre; **Semûd**'un zürriyetinden **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* ve ona uyanlar dışında kimse kalmamıştır, ancak **Ebû Riğâl** denilen bir adam kavminin başına bu belâ geldiğinde **Harem**'de bulunduğu için ona bir şey isâbet etmemişti. Bir gün **Hill**'e (Harem sahası dışına) çıktığında gökten bir taş gelerek onu öldürdü.

Zührî *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; bu **Ebû Riğâl, Tâif**'te yerleşmiş olan **Sakîf** kabîlesinin babasıdır. *(İbni Kesîr:6/342-343)*

Ammâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi, deve istediler, o onlara verildiğinde onu kestiler. **İsrâiloğulları** da sofra istediler, inince onu inkâr ettiler.

(Böylece mûcizeler onlara bir imtihan oldu ve kaybetmelerine sebep oldu. Size böyle bir şey verilmeyecekse de) şüphesiz sizin imtihanınız dinar ve dirhem (altın ve gümüş)le olacaktır!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/465)*

"**Rûhu'l-beyân Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Âd** kavmi helâk olunca onların topraklarını **Semûd** kavmi îmar etti, onlar da yeryüzünde fesat çıkardılar ve putlara tapmaya başladılar. **Allâh-u Te'âlâ** da onlara **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* Arap olan kavmi içerisinde soy bakımından en hayırlılarındandı. O onları **Allâh-u Te'âlâ**'ya ne kadar dâvet ettiyse de, yaşlanıncaya kadar içlerinden ancak birkaç tânesi îmân etti ki onlar da zayıf tutulan fakir kimselerdi. Diğerlerinin îmânına ise, bâzı ileri gelenler mâni oldu.

یَکِی بَنُورِ عِنَایَتْ رَہِ هِدَایَتْ یَافْتْ یَکِی بَوَادِیِ خِذْلَانْ بِمَانْدْ سَرْ گَرْدَانْ

یَکِی بَوَسْوَسَۂ دِیوْ رَفْتْ سُوِیِ سَقَرْ یَکِی زِ پِیْرَوِیِ حَقْ گِرِفْتْ مُلْکِ جِنَانْ

"Biri inâyet nûruyla hidâyet yolunu buldu,
Biri de hüsrân vâdisinde şaşkın başıboş kaldı.
Biri şeytanın vesvesesi ile cehenneme gitti,
Biri de Hakk'ın peşinde cennet mülkünü elde etti."

(İnsanlardan bir tâife **Cenâb-ı Hakk**'ın ezelî inâyet ve ihsânı olan Rabbânî tecellînin nûru sâyesinde hidâyet yolunu ve tarîk-i mustakîmi bularak, dünyâ ve âhiret necât ve selâmetine erişti.

Bir tâife muktezây-ı hilkat ve cibilliyeti ile hikmet-i Îlâhî ve ilm-i ezelî üzere hüsrân ve zelillik vâdilerinde başları dönmüş bir halde kaldı. Yâni gidecek yol bulamadı. Şuraya buraya kendisini vurup şaşkın kaldı.

Bir tâife de şeytan-ı la'înin vesvesesiyle ona uyarak ve onun yalan ve hilesini hakîkat bilerek **Sekar** ismiyle müsemmâ olan cehenneme kadar gitti.

Bir tâife ise ezelî irâde olan isti'dâd ve kabiliyeti ile ve **Hakk**'ın lütuf ve ihsân tecellîsiyle mümin ve muvahhid olup, şerî'at-i mutahhara ve tarîk-i müstakîm izi sıra giderek cennetlere kavuştu.

﴿ ... وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾ ﴾

"**O**(, yaratmak, yok etmek, vermek ve engellemek dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir.**" *(Mâide Sûresi:120)*

﴿ ... فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾ ﴾

"(O gün onlardan) **bir fırka cennette** (yerleşecek)**dir, bir fırka ise çokça alevlendirilmiş o ateş içerisindedir.**" *(Şûrâ Sûresi:7)* sırrınca bu Âdemoğulları iki fırka oldu: Birisi mazhar-ı İsm-i Cemâl olup cennete, diğeri mazhar-ı İsm-i Celâl olup cehenneme gitti.

﴿ ... لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ ... ﴿٢٣﴾ ﴾

"O (**Allâh-u Te'âlâ**), **yapmakta olduğu şeylerden sorulmaz!**" *(Enbiyâ Sûresi:23)*)

Ebussuud Efendi'nin beyânına göre; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın bu sözü onları tevhîde dâvetinin ardından kendilerine ilk yaptığı hitap değildi.

Bilakis o, onlara nasîhat ettikten ve **Allâh**'ın nîmetlerini hatırlattıktan sonra, sözünü dinlemeyip onu inkâr etmeleri üzerine bu sözü söylemiştir.

Nitekim **Hûd** Sûresinde geçen:

﴿ ... يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ
وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾ ﴾

"Ey kavmim! (Sâdece) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur! O sizi yaratmaya topraktan başlamıştır ve size orayı îmar gücü vermiştir** (de böylece siz binâlar yaparak, kuyular açarak ve ağaçlar dikerek orayı mâmur kılabilmişsinizdir).

Öyleyse (îmân ederek) **Kendisinden bağışlanma talep edin, sonra da** (evvelce işlemiş olduğunuz şirk koşma suçunuzdan) **O'na tevbe edin!**

Gerçekten benim Rabbim(, tevbe edip iyi amel işleyenlere karşı rahmeti pek yakın olan bir) **Karîb'dir;** (Kendisine duâ edenlerin isteklerine icâbet eden bir) **Mücîb'dir."** *(Hûd Sûresi:61)* sözleri bunu ifâde etmektedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Sübhânehû** şerî'at hükümleri haysiyetinden rasûller arasında ayırım gözetmişse de, tevhidde onları birleştirmiştir. Bu yüzden ibâdetlerden ibâret olan şerî'at hükümleri farklıdır, lâkin herkes tevhidle aynı yön üzere memurdur.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** peygamberler göndermesi ve o rasûllerin mûcizelerini görebilsinler diye ümmetlerine mühlet vermesi husûsundaki sünnetinin ve kanununun nasıl işlediğini anlatmıştır.

Daha sonra da kavminden çektiği belâlara karşı **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyh: ve Sellem)*e bir tesellî olmak üzere, ümmetlerin peygamberlerine yalanlamakla mukabelede bulunduklarını haber vermiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâ 78. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Dişi devenin Semûd kavmine imtihan için gönderildiği:

﴿ إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ ﴾

"Şüphesiz ki Biz onlara bir imtihan olsun diye o (kayadan çıkarmanı istedikleri) **dişi deveyi göndericileriz! Artık sen onları**(n başına gelecekleri) **gözle**(meye başla) **ve** (eziyetlerine karşı) **iyice sabırlı ol!"** *(Kamer Sûresi:27)*

Sâlih (Aleyhisselâm)ın, kavmini deveye taarruzdan sakındırması:

﴿ وَيَا قَوْمِ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ ﴾

"Ey kavmim! İşte bu size (benim peygamberlik iddiamda doğruluğuma delâlet eden bir mûcize ve) **bir âyet olarak, Allâh'ın** (maddî sebepler olmaksızın, sırf kudret eseriyle yaratıp kayadan çıkardığı) **dişi devesidir!**

Artık onu bırakın da, Allâh'ın toprağında (serbestçe) **yesin**(, içsin)! (Onu boğazlayıp öldürmek bir yana) **ona en ufak bir kötülük bile dokundurmayın, sonra sizi** (üç günün ardında gelecek) **pek yakın bir azap yakalayıverir!"** *(Hûd Sûresi:64)*

﴿ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿١٣﴾ ﴾

"Bunun üzerine Allâh'ın rasûlü onlara: "Allâh'ın dişi devesine de, içeceği suyuna da (dokunmayın)**!" dedi."** *(Şems Sûresi:13)*

وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ
فِى ٱلْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ
ٱلْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ
لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحًا
مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ
ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا بِٱلَّذِىٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٧٦﴾
فَعَقَرُوا۟ ٱلنَّاقَةَ وَعَتَوْا۟ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ
ٱئْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ
ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ
وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّى وَنَصَحْتُ
لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٧٩﴾ وَلُوطًا
إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا
مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ
شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

﴿وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (74)

(وَاذْكُرُوا) **hatırlayın,** neyi? (إِذْ جَعَلَ) **o vakti ki yapmıştı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kimler? (خُلَفَاءَ) **halîfeler** (yerine gelen vekiller), öyle halîfeler ki olucu, kimden sonra? (مِنْ بَعْدِ عَادٍ) **Âd kavminden sonra,** daha şunu hatırlayın ki, (وَبَوَّأَ) **yerleştirdi,** kimi? (كُمْ) **sizi,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** (تَتَّخِذُونَ) **edindiğiniz halde,** nereden? (مِنْ سُهُولِهَا) **ovalarından,** neleri? (قُصُورًا) **köşkleri,** daha? (وَتَنْحِتُونَ) **yonttuğunuz halde,** neden? (الْجِبَالَ) **dağlardan,** neleri? (بُيُوتًا) **evleri,** **Allâh-u Te'âlâ**'nın size verdiği üstünlüğü biliyorsanız, (فَاذْكُرُوا) **öyleyse hatırlayın,** neyi? (آلَاءَ اللَّهِ) **Allâh'ın nîmetlerini,** (وَلَا تَعْثَوْا) **fesat çıkarmayın,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** ne olduğunuz halde? (مُفْسِدِينَ) **ifsat ediciler,**

MEÂL-İ ŞERÎF

Hatırlayın o zamânı ki O (Allâh-u Te'âlâ), Âd (toplumun)**dan sonra sizi** (onların yerine geçirip, istediği gibi tasarrufta bulunan) **halîfeler kılmış ve sizi (Hıcr** adındaki) **o toprakta yerleştirmişti ki, siz oranın düzlüklerinden birtakım köşkler edinmekteydiniz, dağlarını da evler hâlinde yontuyordunuz!**

Artık Allâh'ın nîmetlerini hatırlayın da, bozguncular olarak yer(yüzün)**de fesat çıkartmayın.**

Î Z Â H Â T

Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Beğavî, Nesefî ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyânları vechile; **Mevlâ Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın, **Semûd** toplumuna yaptığı nasîhatleri beyân etmiştir. Böylece o, kavmine iki hatırlatmada bulunduktan sonra bir emir vermiş, bir de yasak açıklamıştır.

Birinci hatırlatması:

﴿... وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ ...﴾

"Hatırlayın o zamânı ki O (Allâh-u Te'âlâ), Âd (toplumun)**dan sonra sizi** (onların yerine geçirip, istediği gibi tasarrufta bulunan) **halîfeler kılmıştı."** şeklindedir.

Allâh-u Te'âlâ Âd kavmini helâk edince, **Semûd** toplumu onların memleketlerini îmar ettiler, yeryüzünde onların yerine geçtiler, sayıca çoğaldılar ve uzun bir hayat sürdüler.

Bir toplumun diğer toplumun ardından halîfeler kılınmasının mânâsı 69. âyet-i kerîmede **Hûd** kavminin, **Nûh** kavmine halîfe kılınmasının ne anlama geldiği işlenirken açıklanmıştır ki, burada da **Semûd** kavminin, **Âd** kavmine halîfe yapılması, orada zikredilen îzahlara tatbik edilebilir.

İkinci hatırlatması:

﴿ ... وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا ... ﴾

"Bir de O, sizi o toprakta yerleştirmişti ki, siz oranın düzlüklerinden birtakım köşkler edinmekteydiniz, dağlarını da evler hâlinde yontuyordunuz!" ifâdeleriyle olmuştur.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın burada bahsettiği toprak genel mânâda yeryüzü değil de, kavminin yerleşmiş bulundukları **Hicaz** ve **Şâm** arasında bulunan **Hıcr** toprağıdır.

Köşkler ve yüksek binâlar çamurdan ve kerpiçten yapıldığı için burada onların, köşkleri düzlüklerde bulunan yumuşak topraktan elde ettikleri malzemelerle binâ ettikleri beyân edilmiştir.

Âd kavmi dâhil, o zamana kadar geçmiş olan toplumlar dağlarda bir işlem yapmadan istifâde etmekteyken, **Allâh-u Te'âlâ Semûd** kavmine dağları yontup ev olarak kullanma imkânı verdiği için **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* ümmetine bu nîmeti özellikle hatırlatmıştır. Çünkü o güne kadar onların yaptığı yontma evlere kimse sâhip olamamıştır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere: "Onlar yazın ikamet etmek üzere düzlüklerde köşkler yapmışlar, kışın kalmak üzere de dağlardan evler yontmuşlardır."

Onların çok uzun ömürlü oldukları için dağları ev şeklinde yontup yaptıkları da rivâyet edilmiştir. Onlar kendileri yaşlanmadan binâlarının eskidiğini görünce bu yolu seçmişlerdir ki, bütün bunlar onların refah ve bolluk içerisinde yaşayan keyifli kişiler olduklarını ortaya koymaktadır.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine verdiği emir:

﴿ ... فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ ... ﴾

"Artık Allâh'ın nîmetlerini hatırlayın" lafzıyla açıklanmıştır. Böylece o onlara: **"Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetleri sonsuz ve sayısız olduğu için, ben size **Allâh-u Te'âlâ**'nın vermiş olduğu nîmetlerinden çok az bir kısmını açıklayabildim. Artık siz akıllarınızı kullanın da, bu nîmetlerin şükrünü îfâya bakın!" demek istemiştir.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın bu ifâdesinde yer alan "Zikir" tâbiri, sâdece dille anmak ve anlatmak anlamında değildir, nîmetlerin dille söylenmesi ve kalple tefekkür edilmesi de tahdîs-i nîmet kabîlinden bir nevî şükür vesîlesi sayılsa da, şükrün hakîkati; **Allâh-u Te'âlâ**'nın hiçbir nîmetini O'na isyâna yardımda kullanmamak ve O'nun bütün emirlerini tutup yasaklarından sakınmaya son derece gayret etmektir.

Hûd *(Aleyhisselâm)* ümmetine, kimsede bulunmayan güç ve kuvvete mâlik olma nîmetini hatırlatarak nasîhatte bulunmuştu. Nitekim:

﴿ ... وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ ﴾

"Yaratışta size (boy pos ve) **kuvvetçe** (diğer insanlara karşı,) **fazla büyüklük vermişti! Öyleyse Allâh'ın nîmetlerini hatırlayın**(ki, bu sizi şükre ve sâlih amele sevk etsin), **tâ ki** (bu sâyede) **siz** (sıkıntılarınızdan kurtulup, umduklarınıza ulaşarak) **felâha erebilesiniz!"** *(A'râf Sûresi:69)* âyet-i kerîmesiyle:

﴿ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ ﴾

"(Cezâlandırmak istediklerinizi) **yakaladığınız zaman** (acımasızca ve öfkeyle dövüp öldüren) **zorba kimseler olarak yakalıyorsunuz?.."** *(Şu'arâ Sûresi:130)* âyet-i kerîmesinde geçen hitapları bunu ifâde etmektedir. Zâten onların:

﴿ ... مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ... ﴿١٥﴾ ﴾

"Güç bakımından bizden kuvvetli kim olabilir?" *(Fussilet Sûresi:15)* şeklindeki beyanlarının **Kur'ân-ı Kerîm**'de bize nakledilmesi de bunu te'yid etmektedir.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* ise, ümmetine yaptığı nîmet hatırlatmalarında, geniş rızık ve bol imkâna sâhip olma nîmetlerini öne çıkarmıştır.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine açıkladığı nehiy ise:

﴿ ... وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾

"Bozguncular olarak yer(yüzün)**de fesat çıkartmayın."** cümle-i celîlesiyle açıklanmıştır ki **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bunun mânâsını: "Bozgunculuk yaparak yeryüzünde gezmeyin!" diye tefsîr etmiştir.

En büyük ifsat, sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya yapılması gereken ibâdete başkasını ortak ederek şirk koşmak ise de, deveyi boğazlamak başta olmak üzere, fesat türlerinin tamâmı buradaki yasaklamaya dâhildir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; köşkler gibi yüksek binâlar yapmaya cevaz verenler bu âyet-i kerîmeyle birlikte:

﴿ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ... ﴿٣٢﴾ ﴾

"Allâh'ın, kulları için (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)**?"** *(A'râf Sûresi:32)* âyet-i kerîmesini delil göstermişlerdir.

Nakledildiğine göre; **Muhammed ibni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anh)*ın oğlu bir ev binâ edip onun îmarına çok mal harcayınca, onu babasına şikâyet ettiklerinde **Muhammed ibni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben bir adamın kendisine fayda sağlayacak bir binâ yapmasında bir beis görmüyorum!" demiştir.

Nitekim **Amr ibni Şu'ayb**'ın, babası vâsıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٢٧- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ».

527- **"Şüphesiz ki Allâh, nîmetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever!"** *(Tirmizî, Edeb:54, no:2819, 5/123-124; Muhammed Osmân Mîrğanî, Tâcüttefâsîr:1/312)* buyurmuştur.

Güzel binâ ve güzel elbise de nîmetin eserlerindendir. Nitekim bir insanın daha aşağısıyla yetinmesi mümkün iken, güzel bir câriye satın almak için çok para harcaması câiz olduğu gibi, binâ yapması da câizdir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/231)*

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*ın başını çektiği diğer bâzı ulemâ ise, kendisine yeterli olacak kadarından daha fazla bir binâya masraf etmeyi mekruh görmüşler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den rivâyet edilen:

٥٢٨- رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ شَرًّا أَهْلَكَ مَالَهُ فِي الطِّينِ وَاللَّبِنِ».

528- **"Allâh bir kulu hakkında şer dilerse onun malını çamur ve kerpiçte tüketir!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/231; Zebîdî, el-İthâf:9/362)* hadîs-i şerîfiyle, **Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٥٢٩- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ بَنَى فَوْقَ مَا يَكْفِيهِ كُلِّفَ أَنْ يَحْمِلَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى عُنُقِهِ».

529- **"Kendisine yeterli olan kadarının üstünde bir yapı binâ eden kişi, kıyâmet günü onu boynu üzerinde taşımaya mecbur bırakılacaktır."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10287, 10/152-153; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:8/246, 252; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/231)* hadîs-i şerîfini delil getirmişlerdir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Ben de bu görüşteyim, çünkü **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٣٠- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَا أَنْفَقَ الْمُؤْمِنُ مِنْ نَفَقَةٍ فَإِنَّ خَلَفَهَا عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا مَا كَانَ فِي بُنْيَانٍ أَوْ مَعْصِيَةٍ».

530- **"Müminin yaptığı herhangi bir harcamanın yerini doldurmak, Allâh-u Azze ve Celle'ye âittir. (Allâh-u Te'âlâ** bunu üstlenmiştir.) **Ancak binâ yapımında ve bir mâsiyet uğrunda harcanmış olanlar müstesnâ!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/231; Dârekutnî, es-Sünen:3/28)*

Osmân ibni Affân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٣١- عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَيْسَ لِابْنِ آدَمَ حَقٌّ فِي سِوَى هٰذِهِ الْخِصَالِ بَيْتٌ يَسْكُنُهُ، وَثَوْبٌ يُوَارِي عَوْرَتَهُ، وَجِلْفُ الْخُبْزِ وَالْمَاءِ».

531- **"Âdemoğlu için, şu hasletler; kendisine yerleşeceği bir ev, avretini örtecek bir elbise, bir de** (katıksız) **kuru ekmek ile su dışında hiçbir hak yoktur."** *(Tirmizî, Zühd:30, no:2341, 4/571-572; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/231)*

Şârihlerin beyânına göre; burada kastedilen; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir kuluna âhirette kendisinden sorgu-suâl yapmama sözü verdiği nîmetlerdir ki, kişi yaşaması için gerekli olan bu hakları helâl yoldan elde eder de bunlarla yetinir (ve bunları **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerini yerine getirmeye yardımda sarfeder)se, kendisinden şükür dahî istenmeyecektir.

Ama bunların dışında kalanlar, nefsin haklarına değil de, hazları sınıfına dâhil olduğundan onlardan sorulacak ve kendisinden özel şükür istenecektir. *(Mübârekfôrî, Tuhfetü'l-Ahvezî:7/5)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** deliller yayarak onların bahânelerini ortadan kaldırdığı ve kendilerine imkânlar vererek birçok genişliğe ulaştırdığı halde onlar ne bir delil düşünmüşler, ne bir yola sarılmışlar, ne bir nîmet kıymeti takdir etmişler, ne de bir minnetin şükrünü takdim etmişlerdir.

İşte bu nedenle benzerlerine ulaşan belâ bunlara da vurmuştur.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâ 78. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

Âyet: 75

﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (75)

(قَالَ) **dedi,** kim? (الْمَلَأُ) **erkek topluluğu** (ileri gelenler), (الَّذِينَ) **öyle kimseler ki,** (اسْتَكْبَرُوا) **büyüklük tasladılar,** kimden oldukları halde? (مِنْ قَوْمِهِ) **kavminden,** kime dediler? (لِلَّذِينَ) **o kimselere ki,** (اسْتُضْعِفُوا) **zayıf tutuldular** (küçümsendiler), onlardan bedel, (لِمَنْ) **o kimseye ki,** (آمَنَ) **îmân etti,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** yâni; içlerindeki zayıf müminlere, ne dediler?

(أَتَعْلَمُونَ) **siz** (şunu) **biliyor musunuz ki,** (أَنَّ صَالِحًا) **şüphesiz Sâlih,** kimdir? (مُرْسَلٌ) **gönderilen bir kişidir,** kimden? (مِنْ رَبِّهِ) **Rabbinden,** (قَالُوا) **dediler,** ne dediler? (إِنَّا) **şüphesiz biz,** neye? (بِمَا) **o şeye ki,** (أُرْسِلَ) **o gönderildi,** ne ile? (بِهِ) **onunla,** yâni; biz, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*la gönderilen dîne, kimleriz? (مُؤْمِنُونَ) **inanıcılarız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

Kavmi içerisinden o ileri gelen büyüklük taslamış kimseler, o hor görülmüş olan kişilere, içlerinden îmân etmiş olanlara (alay yoluyla): **"Siz gerçekten Sâlih'in, Rabbinden gönderilmiş bir kişi olduğunu mu biliyorsunuz?" dedi**(ler). **Onlar da:** "(Evet!) **Şüphesiz ki biz onun** (din olarak) **kendisiyle gönderilmiş olduğu şeye inanıcı kimseleriz!" dediler.**

Î Z Â H Â T

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; bir mûcize eseri olarak kayadan deve çıktığını gören **Cünda' ibni Amr** ve berâberindekiler îmân etti. **Semûd** kavminin ileri gelenleri de îmân edip tasdik etmek istediyse de, **Züâb ibni Amr ibni Lebîd** ve putlarının görevlisi **Hubâb** ile kâhinleri olan **Rabâb ibni Sam'ar ibni Celhes** onları engellediler.

Bunlar **Semûd** kavminin eşrâfından oldukları için diğer eşrâfı da İslâm'dan ve **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın onları çağırdığı rahmet ve kurtuluşa girmekten engellediler.

Cünda'ın bir amcaoğlu vardı ki ona **Şihâb ibni Halîfe** denirdi. O da Müslüman olmak istediyse de, bu topluluk onu engelledi, o da onlara itaat etti. İşte bu âyet-i kerîme eşraf geçinen bu topluluğu anlatmaktadır. *(İbni Cerîr Câmi'u'l-beyân:10/286-288; İbni Ebî Hâtim, no:8676, 5/1514; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/587-588)*

Mâtürîdî, Beyzâvî ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)*ın beyânları vechile; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin fakirleri arasında da kâfirler bulunmaktaydı. Çünkü bu âyet-i kerîmede kavminin azgınlarının:

﴿ ... أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ ... ﴾

"Siz gerçekten Sâlih'in, Rabbinden gönderilmiş bir kişi olduğunu mu biliyorsunuz?" sözünü, fakirlerin tamâmına değil de, zayıf tutulanlar arasından özellikle îmân edenlere söyledikleri belirtilmiştir. Demek ki; ümmetinin fakirlerinin tamâmı mümin değillerdir.

Yine bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; rasûllere tâbi olanların ilkleri ve çoğunluğu, zayıf tutulan fakirlerden oluşmaktadır.

Görüldüğü üzere; ileri gelen kâfirler, zayıf tutulan müminlere **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh** tarafından gönderilen bir peygamber olduğunu bilip bilmediklerinden suâl etmişler, müminler ise bu suâle mutâbık cevap vermeyip, sâdece:

﴿ ... إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴾

"(Evet!) **Şüphesiz ki biz onun** (din olarak) **kendisiyle gönderilmiş olduğu şeye inanıcı kimseleriz!"** diye cevap vermekle yetinmişlerdir.

Çünkü onlar, kâfirlerin, bilgileriyle alâkalı bu soruyu kendilerine îmandan kinâye olarak yönelttiklerini anlamışlardır.

Nitekim bâzı kere bir şeyi bilmek insanın çabası olmadan da gerçekleşebilir. Ama inanmak ancak özel bir irâde ister. Buna göre suâl konusu, ilimden ziyâde îmanla alâkalıdır.

"el-İntisâf" isimli eserde zikredildiğine göre; müminlerin bu cevâbı çok yerinde ve: "Evet! Biz onun peygamber olduğunu biliyoruz!" demelerinden daha mübâleğalı olmuştur.

Böylece sanki onlar: "Onun peygamber olarak gönderildiğini ve ona inanmanın gerekli olduğunu geçtik, bunlar zâten suâl edilemeyecek kadar kesin şeyler! Esas sormanız gereken, bu vâcibe imtisâl edip etmediğimizdi. Ama biz size, ona îmân ederek, üzerimize düşen vazîfeyi yerine getirdiğimizi bildirdik, artık sizin yapmanız gerekeni yapıp yapmadığınızı siz düşünün!" demiş oldular.

Ayrıca buradan şu anlaşılmalıdır ki; bir ilme (özellikle de dînî konulardaki zarûrî bilgilere) ulaşma sebeplerine kavuşma imkânına sâhip olan kimselerin o konuları bilmemesi mâzeret sayılamaz. Çünkü burada müşrikler bile, müminlerin îmânının bir ilme dayalı olup olmadığını sormuşlardır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Sübhânehû** sünnetini şöyle icrâ etmiştir ki; O, kullarından birçoğu hakkında lütuflarını, güzel muâmelesini ve yönelişini ancak Kendisine iclâl (tâzim ve saygı) nazarıyla bakanlara tahsis edecek ve onların kadrini kendileri gibi (insan) olan diğerleri arasında açığa çıkarmayacaktır.

Bu yüzden her peygamberin yardımcıları o zamânın zayıfları olmuştur. gaflet ehli de onlara hakaret gözüyle bakmıştır.

Ama iş, akılların kendisine zâhib olduğu ve insanların onlar hakkındaki inancı gibi değildir.

Nitekim kıymetli mücevherler mâdenlerinde örtülüdür, mahallerin kıymeti de sâkinleriyle ölçülür.

Bu mânâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٣٢- «كَمْ مِنْ أَشْعَثَ أَغْبَرَ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ».

532- **"Nice saçı-sakalı dağınık ve toza-dumana karışmış kimse vardır ki;** (bir şeyin olması için) **Allâh adına yemin edecek olsa,** (**Allâh-u Te'âlâ** katındaki îtibârından dolayı) **elbette O onu** (mahçup etmeyip yemininde) **doğru çıkarır!"** *(Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/342, Tirmizî, Menâkıb:55, no:3854, 5/693)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâ 78. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (76)

(قَالَ) **dedi,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (اسْتَكْبَرُوا) **büyüklendiler,** ne dediler? (إِنَّا) **şüphesiz biz,** neye? (بِالَّذِي) **o şeye ki,** (آمَنتُمْ) **inandınız,** neye? (بِهِ) **ona,** yâni; biz sizin inandığınıza karşı, kimleriz? (كَافِرُونَ) **inkâr edicileriz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

O büyüklük taslamış olanlar ise: "Muhakkak ki biz sizin inanmış olduğunuz o şeyi inkâr edicileriz!" dedi(ler).

Î Z Â H Â T

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavmindeki ileri gelen kâfirler, müminlerin cevâbına mutâbık olarak:

"Biz onun gönderildiği şeyi inkâr edicileriz!" diyecek yerde:

﴿... إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾

"Muhakkak ki biz sizin inanmış olduğunuz o şeyi inkâr edicileriz!" demişlerdir ki, **"el-İntisâf"** isimli eserde zikredildiğine göre; onlar inkâr etmiş oldukları peygamberlik vasfının isbâtını îmâ edecek laflardan bile sakınmak için böyle yapmışlardır.

Evet! **Firavun**'un gâyesi alay etmek olduğu için:

﴿... إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾﴾

"Size gönderilmiş olan rasûlünüz elbette delidir!" *(Şu'arâ Sûresi:27)* derken, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın risâletini ispattan kaçınmamıştır. Ama **Semûd** kavminin durumu alay edecek mevkide olmadığından, kâfirlikte aşırı ısrar ve ihtiyat göstermek için bunlar kendi hallerine göre hareket etmiştirler.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ı inkâr eden bu zengin kâfirleri "Müstekbir" olmakla, inananları da "Müstez'af" vasfıyla nitelemiştir.

Kibirlilik zemmedilmeyi gerektiren bir vasıftır, müminlerin hakir görülmesi ise onlar hakkında üstün bir vasıf, ama kendilerini hor görenler hakkında kötü bir sıfattır.

İşte bu gibi âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı üzere; kâfirlerin ekseriyeti zengin ve kibirli, müminlerin çoğunluğu ise dâimâ zayıf tutulan fakir kimselerdir. Bu da fakirliğin zenginlikten hayırlı olduğuna delâlet eden en büyük huccetlerdendir. Zîrâ kâfirlerin kibri, çok mal ve mevkiden kaynaklanmakta, müminlerin zayıf tutulması ise fakirliklerinden meydana gelmektedir.

Âyet: 76

Böylece **Allâh-u Te'âlâ**, mal çokluğunun ve mevki üstünlüğünün, kâfirleri inatçılığa sevk ettiğini ve inkârda ısrâra hamlettiğini, mal azlığının ve mevki düşüklüğünün ise fakirleri îman, tasdik ve inkıyâda (peygamberlere inanıp boyun eğmeye) sevk ettiğini beyân etmiş olmaktadır ki, fakirliğin hayırlı olduğuna delil olarak bu bile yeterlidir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme îmânın, amelle alâkası olmayıp sâdece tasdik anlamına geldiğine, tekzîbin de tasdîkin zıttı olduğuna delâlet etmektedir.

Çünkü **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a inananlar hiçbir amellerinden bahsetmeyip sâdece:

﴿ ... إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴾

"(Evet!) **Şüphesiz ki biz onun** (din olarak) **kendisiyle gönderilmiş olduğu şeye inanıcı kimseleriz!**" diyerek îmanlarını ızhâr etmişlerdir.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ı inkâr edenler ise, sâdece:

﴿ ... إِنَّا بِالَّذِى آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴾

"Muhakkak ki biz sizin inanmış olduğunuz o şeyi inkâr edicileriz!" sözleriyle gâvurluklarını ortaya koymuşlardır.

Demek ki; îman için sâdece inanmak yeterli olduğu gibi, kâfir olmak için de sâdece inkâr kâfîdir.

(Hiçbir günah mümini kâfir etmeyeceği gibi, hiçbir iyilik de kâfiri mümin yapamaz! Îman ve küfür sâdece tasdîk ve tekzîb -doğrulamak ve yalanlamak- ile alâkalıdır. Dolayısıyla amel îmandan bir cüz değildir!)

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâ 78. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

﴿فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ
وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (77)

(فَعَقَرُوا) **derken boğazladılar,** neyi? (النَّاقَةَ) **o dişi deveyi,** daha? (وَعَتَوْا) **kibirde haddi aştılar,** yâni; baş kaldırarak yüz çevirdiler, neden? (عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ) **Rablerinin emrinden,** (وَقَالُوا) **dediler,** ne dediler? (يَا صَالِحُ) **ey Sâlih!,** (ائْتِ) **getir,** kime? (نَا) **bize,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** (تَعِدُ) **tehdit ediyorsun,** kimi? (نَا) **bizi,** (إِنْ كُنْتَ) **eğer olduysan,** kimlerden? (مِنَ الْمُرْسَلِينَ) **gönderilenlerden,** yâni; eğer peygamberlerdensen, bizi korkutup durduğun azâbı getir de görelim!

MEÂL-İ ŞERÎF

Derken onlar Rablerinin (devesine dokunmama) **emrin**(i yerine getirmek)**den büyüklendiler de ayaklarını keserek** (işe başlayıp) **o dişi deveyi boğazladılar ve: "Ey Sâlih! O halde** (azap adına) **bize vaat etmekte olduklarını derhal bize getir** (de görelim)**! Eğer gönderilen kimselerden olduysan**(, bunu ispatlaman gerekir)**!" dediler.**

Î Z Â H Â T

Mâtürîdî ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; bu âyet-i kerîmede deveyi boğazlama fiili, toplumun tümüne isnat edilmiş,

﴿فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾﴾

"**Derken onlar** (o deveyi kesmeye karar verdiler ve en cesurları olan **Kudâr ibni Sâlif** adındaki) **arkadaşlarına çağrıda bulundular da, o** (bedbaht kişi, kesim işinin büyük vebâline aldırış etmeyip) **hemen cüretle** (işi) **üstlendi ve boğazladı!**" *(Kamer Sûresi:29)* âyet-i kerîmesinde bir kişiye isnat edilmiş,

﴿إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴿١٢﴾﴾

"**Vaktâ ki; en kötüleri** (olan **Kudâr ibni Sâlif**, deveyi kesme azmiyle) **harekete geçti!**" *(Şems Sûresi:12)* âyet-i kerîmesinde ise, topluma nispet edilen bir kişiye izâfe edilmiştir. Çünkü deveyi boğazlamayı üstlenen bir kişi de olsa, o hepsiyle istişârede bulunmuş, onlardan fikrî mânâda da olsa yardım almış ve bu konuda hepsi rızâ göstermiştir.

İşte bundan dolayı hepsinin rızâsı esas alınarak bu fiil tümüne nispet edilmiş, ama deveyi kesmeyi üstlenen, bir kişi olduğu için bâzı yerlerde bu işlem tek kişiye izâfe edilmiştir.

İşte bu konu bizim ashâbımızın mezhebini (Hanefî ulemâsının görüşünü) desteklemektedir. Çünkü bize göre; yol kesen eşkıyânın bir kısmı adam öldürmeyi ve mal gasp etmeyi üstlenip, diğer bir kısmı bilfiil bu işlere girişmese de birbirine destek olduğu sürece hepsi ortak sayılır.

Yine böylece; bir topluluk bir adamı öldürme kastıyla bir araya gelseler de, bir kısmı cinâyete bilfiil iştirâk etse, diğerleri katılmasa da birbirinin yardımında olmaları durumunda hepsi öldürülürler.

Nitekim **Sa'îd ibni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*, suikast yaparak bir adamı öldüren beş ya da yedi kişilik bir topluluğu (kısas yoluyla) öldürmüş ve:

٥٣٣- عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَتَلَ نَفَرًا خَمْسَةً أَوْ سَبْعَةً بِرَجُلٍ قَتَلُوهُ قَتْلَ غِيلَةٍ وَقَالَ: «لَوْ تَمَالَأَ عَلَيْهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ جَمِيعًا».

533- **"Eğer o kişiyi öldürmekte San'â ehlinin tamâmı birbirine destek olsaydı elbette hepsini öldürürdüm!"** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, Cirâh:17, no:15973, 8/73 Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/483)* demiştir.

San'â ehlinin hepsinin bir adamı öldürmeleri mümkün olmadığına göre, bir cinâyette birbirine yardım etmenin, kısasta müşterek olmayı gerektirdiği, **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu beyan ve tatbikatından anlaşılmıştır.

İşte böylece **Semûd** kavminin hepsi devenin kesilmesine rızâ gösterdikleri için, bilfiil kesen de, rızâ gösteren de azapta ortak olmuştur.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Semûd** kavmi deveyi kesmeden önce, deveyi kesecek olan kişi: 'Topluca hepiniz râzı olmadıkça ben onu öldürmeyeceğim.' deyince, herkesten rey almak üzere dolaşmaya başladılar.

Hattâ perdelerin arkasına gizlenen bir kadının yanına girip: 'Sen buna râzı mısın?' diye sordular. O: 'Evet!' dedi. Çocuklara bile sordular, hepsinin rızâsını alınca deveyi boğazladılar." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/296; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/460; İbni Ebî Hâtim, no:8684, 5/1515; İbni Kesîr:6/340)*

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; açık olan görüş, deveyi kesme husûsunda herkesin rızâ gösterdiğidir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا ﴿١٤﴾﴾

"Ama onlar onu yalanladılar ve ayaklarını keserek (işe başlayıp) **onu boğazladılar. Artık günahları sebebiyle Rableri** (azâbını) **onlar üzerine kapatma yaptı ve orayı** (onlarla birlikte) **düzledi."** *(Şems Sûresi:14)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmede de:

﴿... وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ... ﴿٥٩﴾﴾

"Biz Semûd (toplumun)**a, açıkça görünen bir âyet olarak o** (kayadan çıkardığımız) **dişi deveyi vermiştik. Ama onlar** (o deveye bir mûcize olarak inanacak yerde, onu boğazlayarak) **ona** (karşı nankörlük etmiştiler ve bu sebeple kendilerini azâba mâruz bırakarak nefislerine) **zulmetmiştiler."** *(İsrâ Sûresi:59)* buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerîmede de:

﴿ ... فَعَقَرُوا النَّاقَةَ ... ﴾

"Onlar deveyi boğazladılar!" buyurmaktadır ki, bu suçların, kabîlenin tümüne isnâdı, onların hepsinin buna rızâsı olduğunu göstermektedir.

Âyet-i celîle geçen: (عُتُوْ) kelimesi, son derece büyüklük taslama anlamına gelen "İstikbâr" mânâsıyla tefsir edilmiştir.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen mânâya göreyse, (عُتُوْ) kelimesi, bâtılda aşırı gitme anlamındadır.

Bâzılarına göre de; (عُتُوْ) kelimesi, gaflet ve cehâlet netîcesinde değil de, bile bile hakka direnmek ve inatçılığın nihâyetine ulaşmak demektir.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ ... ﴾

"Rablerinin emrinden çıktılar." kavl-i şerîfi: **"Semûd** kavmi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın diliyle kendilerine ulaştırmış olduğu emre imtisâlden büyüklendiler!" demektir ki, bu emir:

﴿ ... فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللهِ ... ﴿٧٣﴾ ﴾

"Bırakın onu da, Allâh'ın arâzisinde yesin!" *(A'râf Sûresi:73)* âyet-i kerîmesinde açıklandığı üzere; deveye dokunmama ve ona bir kötülük yapmama emridir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; deveyi boğazlayan kişinin kim olduğu hakkında birkaç görüş üzere ihtilâf edilmişse de, en doğru olan, **"Sahîh-i Müslim"**de **Abdullâh ibni Zem'a** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen görüştür.

Abdullâh ibni Zem'a *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٥٣٤- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَمْعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ وَذَكَرَ النَّاقَةَ وَالَّذِي عَقَرَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «﴿ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴾ انْبَعَثَ لَهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ مَنِيعٌ فِي رَهْطِهِ مِثْلُ أَبِي زَمْعَةَ».

534- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hutbesinde deveyi ve onu keseni anlatırken: **'Onların en bedbahtı atıldı!'; deveyi kesmek için,** (Müslümanlarla alay eden **Mekke** kâfirlerinden) **Ebû Zem'a gibi çok güçlü, zorba, müfsit ve kavmi içerisinde korunan biri fırladı!** buyurdu." *(Buhârî, Tefsîr:430, no:4658, 4/1888; Müslim, Cennet:13, no:2855, 4/2191; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/232)*

Bu kişinin isminin **Kudâr ibni Sâlif** olduğu rivâyet edilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* deveyi kesen kişinin, geçmiş ümmetlerin en şakîsi ve en bedbahtı olduğunu ifâde etmiştir.

Nitekim **Suheyb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gün **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a:

٥٣٥- وَعَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمًا لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «مَنْ أَشْقَى الْأَوَّلِينَ»؟ قَالَ: «اَلَّذِي عَقَرَ النَّاقَةَ يَا رَسُولَ اللهِ»! قَالَ: «صَدَقْتَ». قَالَ «فَمَنْ أَشْقَى الْآخِرِينَ؟» قَالَ «لَا عِلْمَ لِي يَا رَسُولَ اللهِ!» قَالَ «اَلَّذِي يَضْرِبُكَ عَلَى هٰذِهِ». وَأَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى يَافُوخِهِ فَكَانَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ لِأَهْلِ الْعِرَاقِ «وَدِدْتُ أَنَّهُ قَدِ انْبَعَثَ أَشْقَاكُمْ يَخْضِبُ هٰذِهِ يَعْنِي لِحْيَتَهُ مِنْ هٰذِهِ وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى مُقَدَّمِ رَأْسِهِ».

535- **"Evvelkilerin en şakîsi kimdir?"** diye sorduğunda o: **"Deveyi boğazlayandır! Yâ Rasûlellâh!"** dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Doğru söyledin! Peki, sonrakilerin en şakîsi kimdir?"** diye sorunca: **"Benim bir bilgim yok, yâ Rasûlellâh!"** dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mübârek eliyle **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın başının tepesini göstererek: **"İşte senin burana darbe indirecek olan!"** buyurdu.

Bu yüzden **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* elini başının tepesine koyarak **Irak** ehline **"Vallâhi ben, sizin en bedbahtınızın ortaya çıkıp şu sakalımı şuradan doğru kana boyamasını elbette istedim!"** derdi. *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:7311, 8/33; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:14776, 9/186-187)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; sonrakilerin en bedbahtı olan **İbni Mülcem**, öncekilerin en bedbahtı olan **Kudâr ibni Sâlif**'ten daha şakîdir. Hattâ aralarındaki fark, Hazret-i **Ali** *(Kerramellâhü Vechehehû)* ile deve arasındaki fark gibidir.

Rivâyetlerin işâreti vechile; **Ali** *(Kerramellâhü Vechehehû)*yu şehid eden kişi onu öldürmeyi helâl kabûl etmişti, hattâ sevap bile ummaktaydı. (Çünkü mensup olduğu Hâricîler fırkası gibi o da, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı ve adamlarını kâfir kabûl ediyordu.)

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabına çarpılası **İmrân ibni Hattân**:

يَا ضَرْبَةً مِنْ تَقِيٍّ مَا أَرَادَ بِهَا إِلَّا لِيَبْلُغَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ رِضْوَانَا
إِنِّي لَأَذْكُرُهُ يَوْمًا فَأَحْسِبُهُ أَوْفَى الْبَرِيَّةِ عِنْدَ اللهِ مِيزَانًا

"Ey o takvâ kişinin darbesi ki, onunla ancak,
Arş'ın sâhibinin rızâsına ulaşmak istemiştir.
Ben birgün onu hatırlıyorum da, kendisini,
Allâh katında mîzanda kulların en fazlası sanıyorum!" şiirinde **İbni Mülcem**'i, Hazret-i **Ali**'yi öldürerek, mîzanda en ağır gelecek sevâba sâhip olmakla methetmişti.

Ama ona cevap veren kişinin şu beyitleri **Allâh** için gerçekten makbûle geçmiştir:

يَا ضَرْبَةً مِنْ شَقِيٍّ أَوْرَدَتْهُ لَظَى فَسَوْفَ يَلْقَى بِهَا الرَّحْمٰنَ غَضْبَانَا
كَأَنَّهُ لَمْ يُرِدْ شَيْئًا بِضَرْبَتِهِ إِلَّا لِيَصْلَى غَدًا فِي الْحَشْرِ نِيرَانَا
إِنِّي لَأَذْكُرُهُ يَوْمًا فَأَلْعَنُهُ كَذَاكَ أَلْعَنُ عِمْرَانَ بْنَ حَطَّانَا

"Ey o şakînin darbesi ki; onu cehenneme soktu,
O sebeple yakında Rahmân'a kızgın olarak kavuşacak.
Sanki o, o darbesiyle bir şey istememiştir,
Ancak yarın mahşerde ateşlere girmek istemiştir.
Gerçekten ben onu hangi gün hatırlıyorsam lânet okuyorum,
(Onu metheden) **İmrân ibni Hattân'a da lânet ediyorum!"**

Bu kişinin, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı kâfir olduğu şüphesiyle öldürmesinin, kendisini kurataracağını düşünmek hiç şüphesiz ki hezeyân sınıfındandır. Böyle bir şüphe, böyle büyük bir günahın azâbından kurtaracak olsaydı, o zaman herkes ('Ben bunu şu düşünceyle yaptım' diyerek) istediğini yapsın!

Yâ Rabbi! Seni tenzih ederim, işte bu büyük bir bühtândır!

Deveyi kesen **Kudâr**, darb-ı mesellere konu olmuştur. Bunlar içerisinde en latîfeli olanı, **Umâre el-Yemenî**'nin:

لَا تَعْجَبَنْ لِقُدَارِ نَاقَةِ صَالِحٍ فَلِكُلِّ عَصْرٍ نَاقَةٌ وَقُدَارُ

"Sakın sen Sâlih'in devesinin Kudâr'ına şaşma!
Çünkü her asrın bir devesi, bir de Kudâr'ı vardır!" beytidir.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavminin dişi deveyi kesmelerinin sebebi:

Ya'kûb ibni Utbe ibni'l-Muğîre ibni'l-Ahnes *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır:

Allâh'ın kendilerine çıkardığı deve **Semûd** topraklarında ağaçlardan otlayarak ve su içerek bir zaman durdu. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onlara:

﴿... هٰذِهِ نَاقَةُ اللهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾﴾

"İşte size bu, bir âyet (ve mûcize) **olarak Allâh'ın**(, kudretiyle kayadan çıkarttığı) **dişi devesidir! Bırakın onu da, Allâh'ın toprağında yesin** (içsin)**!** (**Allâh**'ın mûcizesine saygılı olun. Onu itip kakarak, meralardan kovarak ve boğazlayarak) **ona bir fenâlık dokundurmayın, yoksa çok acı verici büyük bir azap hemen sizi yakalayıverir."** *(A'râf Sûresi:73)* dedi.

Allâh-u Te'âlâ Sâlih *(Aleyhisselâm)*a:

﴿وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾﴾

"Bir de onlara haber ver ki; gerçekten o (kendi kuyularının) **su**(yu, bir gün onlara, bir gün deveye âit olmak üzere) **aralarında bölüştürülmüştür.**

Her bir içim (hissesi, kendi nöbetinde sâhipleri tarafından) **hazır bulunulmuştur.** (Dolayısıyla herkes sırasına riâyet etsin, haddini ve hakkını aşmasın!)" *(Kamer Sûresi:28)* buyurdu.

Buna göre su ikiye bölünecek; bir gün onun, bir gün de onların olacaktı. Günü geldiğinde o hakkını bırakmayacaktı. Bu hususta **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ ... هَٰذِهِ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ ﴾

"İşte bu(, sizin talebiniz üzerine benim duâm sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın kayadan çıkarmış olduğu on aylık yüklü) **dişi bir devedir ki**(, çıkar çıkmaz kendi gibi büyük bir deve doğurmuştur)**, sudan ona âit bir nasip vardır, bilinen bir günün içme hakkı da size âittir**(, artık kendi hakkınıza kanaat edin de, bu devenin içeceğine göz dikmeyin)**!"** *(Şu'arâ Sûresi:155)* buyurdu.

Deve suya ara sıra gidiyordu ama gittiği zaman **Hıcr** bölgesinde "Devenin kuyusu" diye bilinen bir kuyuya başını koyuyor, vâdideki her damla suyu içmedikçe kaldırmıyordu. Sonra başını kaldırdığında bacaklarının arasını açıyor, ondan diledikleri kadar süt sağabiliyorlardı. Böylece hem içiyorlar, hem de biriktiriyorlar ve bütün kaplarını dolduruyorlardı.

Sonra geldiği yerin darlığından dolayı suyu içmesinin ardından başka yoldan dönmek zorunda kalıyordu. Ertesi gün olduğunda insanlar diledikleri kadar su içiyorlar, devenin günü içinde diledikleri kadar biriktiriyorlardı. Bu yüzden geniş imkâna sâhiptiler.

Yine nakledildiğine göre; yazları sıcak olduğu zaman deve vâdinin dış kısmında bulunuyor, onu gören bütün koyunlar, develer ve sığırlar kaçarak vâdinin iç kısmındaki sıcak ve kurak yere iniyorlardı. Kış olduğu zaman ise deve vâdinin içine giriyor, bu sefer de onların hayvanları soğuk ve otsuz kalan vâdinin dış kısmına kaçıyorlardı. Çünkü o deve, eşsiz bir görünüme sâhip olan çok heybetli bir yaratıktı.

Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; o, **Semûd** topraklarına vardı ve devenin çıkış yerini ölçtü, onu altmış zirâ buldu.

Belâ ve imtihan hikmetine binâen bu durum onların hayvanlarına zarar vermeye başladı. Bu onlara ağır gelmeye başlayınca Rablerinin emrinden çıktılar ve deveyi kesme kararı aldılar.

Semûd kavminde iki kadın vardı ki, bunların birine **Uneyze binti Ğunm** denirdi. Yaşlı bir kocakarı olan bu kadın (kavmini îmandan nehyeden) **Züâb ibni Amr**'ın karısıydı. Onun çok güzel kızları vardı, kendisi de deve, koyun ve sığır gibi mallara sâhipti.

Diğer kadına ise **Sadûf binti Muhayyâ** denirdi ki, onun dedesi evvelki zamanda putların sâhibi ve kabilesinin efendisiydi. Bu kadın da insanların en güzeliydi ve deve, koyun, sığır gibi mallar bakımından çok zengindi.

Bu iki kadın **Semûd** kabîlesi içerisinde **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın en kuvvetli düşmanı ve onu en çok inkâr eden kimselerdiler. O ikisi, hayvanları zarar gördüğü için, îmanları da olmadığı için deveyi kesme hileleri kurdular.

Sadûf, dayısının oğlunun yanında kalıyordu ki, **Suneym ibni Herâve** ismindeki bu çocuk Müslüman olup İslâm'ı güzelce yaşamakta olan biriydi. **Sadûf** bütün malının tasarrufunu ona bırakmıştı, o da onun malını **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbından Müslüman olanlara harcıyordu.

Mal azalmaya başlayınca **Sadûf** bunun, onun Müslümanlığından sebep olduğunu fark ederek onu azarladı. O da ona dînini açıklayarak kendisini **Allâh**'a ve İslâm'a dâvet etti. Fakat o inat ederek ona hakaret etmeye başladı ve oğullarını, kızlarını onun elinden alarak, kendi kabîlesi olan **Ubeydoğulları** arasında sakladı.

Suneym ondan çocuklarını geri istediyse de o onu (kâfir olan) **San'ân** oğulları önünde mahkeme olmaya çağırdı. O ise evvelce Müslüman olmuş olan **Mirdâsoğullarının** hükmünü kabûl edeceğini söyledi. Kadın buna îtiraz ettiyse de **Mirdâsoğulları**: "Vallâhi istesen de, istemesen de çocuklarını buna vereceksin!" diyerek çocuklarını verdirdiler.

Sonra **Sadûf** ve **Uneyze** denen iki kâfir kadın başlarına gelen sıkıntıdan dolayı deveyi kesme çâreleri ararlarken, **Sadûf, Semûd** içerisinde **Hubâb** isimli bir adamı bu iş için çağırdı ve bunu yapması durumunda kendisini ona teslim edeceğini söyledi, fakat o bunu kabûl etmedi.

Bu sefer **Misda' ibni Mehrec** isimli amcaoğlunu çağırıp deveyi kesmesi durumunda kendisini ona vereceğini söyledi, onun güzelliğine ve zenginliğine dayanamayan **Misda'** bunu kabûl etti.

Uneyze isimli kadın da **Kurh** ehlinden olan **Kudâr ibni Sâlif**'i çağırdı. **Kudâr** mavi gözlü, kızıl saçlı, kısa boylu bir adamdı, onun **Sahyâd** isimli bir adamdan zinâ çocuğu olduğu iddiâ edilmekteydi. Aslında kendisine nispet edilen babası **Sâlif**'in çocuğu değildi, lâkin onun yatağında doğduğu için ona nispet ediliyordu.

Kadın ona, deveyi boğazlaması şartıyla istediği kızını vereceğini söz verdi. **Uneyze, Semûd** kadınları içerisinde çok soylu idi, kocası **Züâb ibni Amr** da **Semûd** erkeklerinin eşrâfından idi. **Kudâr**, kavmi içerisinde çok izzetli ve korunan biri idi.

Böylece **Kudâr ibni Sâlif** ve **Misda' ibni Mehrec** harekete geçerek, **Semûd** kavminin azgınlarını tahrik ettiler. Bu konuda yedi kişi de onlara uyunca dokuz kişi oldular. Bu yedi kişi arasında **Kudâr'ın** dayısı **Hüveyl ibni Mîlağ, Misda'**ın kardeşi **De'b ibni Mehrec** ve **Du'ayr ibni Ğunm** gibi asil ve güçlü kişiler vardı.

Bu kişiler toplanarak devenin sudan dönmesini beklediler. **Kudâr**, devenin yolu üzerinde bulunan bir kayanın dibinde, **Misda'** da diğer tarafında gizlendi, deve **Misda'**ın yanından geçerken o ona bir ok attı ve dizinin adalesine isâbet ettirdi. Bunu seyreden **Uneyze** insanların en güzel yüzlüsü olan kızına kendisini **Kudâr**'a göstermesini emretti ki, böylece onu teşvik etmiş oldu.

Bunu gören **Kudâr** deveye hemen kılıç darbesiyle hamle yaparak ayak sinirini kesti. Böylece yere yıkılan deve, yavrusunu sakındırmak için büyük bir bağırış bağırdı. Sonra **Kudâr** devenin boyun dibine kılıcı sokarak onu boğazladı. Yavrusu koşarak yüksek bir dağa çıktı, sonra dağın tepesindeki bir kayaya vararak bağırıp sığındı. Nakledildiğine göre bu dağın ismi "**Suver**" idi.

Âyet: 77

Derken **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* geldi, devenin boğazlandığını görünce: "Siz **Allâh**'ın haramını çiğnediniz, öyleyse **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ**'nın azâbı ve gazabıyla müjdelenin!" dedi.

O sırada deveyi boğazlayan dokuz kişiden dördü yavrunun peşine düştü, aralarında bulunan **Misda'** ona bir ok atarak kalbine isâbet ettirdi. Sonra ayağından çekerek onu aşağı indirdi, daha sonra etini annesinin etiyle birlikte bölüştüler.

Diğer bir rivâyete göreyse; (annesiyle birlikte içinden çıktıkları) kaya açılarak onun içinde kayboldu.

Bunun üzerine **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onlara: "**Allâh**'ın azâbı ve gazabıyla size müjdeler olsun!" deyince, onlar alay etmek üzere:

"Ey **Sâlih** bu ne zaman olacak ve bunun belirtisi ne olacak? Eğer hak olarak gönderilenlerden isen bunu bize getir de görelim!" dediler. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/287-292, 297; Hâzin, Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/586-589; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/340-341)*

Bu rivâyette anlatılanın tekrârıyla birlikte kıssanın tafsîlâtı 79. âyet-i kerîmenin îzâhında gelecektir!

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; **Semûd** kavmi, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın, kendilerine haber verdiği müjde ve tehditler hususunda yalancı olduğuna yakînen inandıkları için ona:

﴿ ... يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾

"Ey Sâlih! O halde (azap adına) **bize vaat etmekte olduklarını derhal bize getir** (de görelim)**! Eğer gönderilen kimselerden olduysan**(, bunu ispatlaman gerekir)**!"** dediler ki böylece onlar:

"Sen kendinin **Allâh**'ın rasûlü olduğunu sanıyorsan, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, düşmanlarına karşı peygamberlerine yardım edeceği âşikârdır. O halde O'na duâ et de bizi tehdit ettiğin azâbı göndersin!" demek istediler.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâ 78. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

﴿فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (78)

(فَأَخَذَتْ) **bunun üzerine yakaladı,** kimi? (هُمُ) **onları,** ne? (اَلرَّجْفَةُ) **şiddetli bir sarsıntı,** (فَأَصْبَحُوا) **böylece oldular,** nerede? (فِي دَارِهِمْ) **yurtlarında,** nedir oldular? (جَاثِمِينَ) **diz üstü çökenler,** yâni; hareketsiz ölüler.

MEÂL-İ ŞERÎF

Bunun üzerine o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de, böylece onlar (helâke uğramış ölüler hâlinde) **yurtlarında yere yapışıp kalanlara döndüler.**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu kıssanın anlatıldığı diğer bir yerde:

﴿وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ ... ﴿٦٧﴾﴾

"O zâlimleri nâra yakaladı!" *(Hûd Sûresi:67)* buyrulmuş, başka bir yerde ise:

﴿فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾﴾

"Semûd'a gelince; onlar haddi aşan bir vâkıayla helâk edildiler (ki o da, **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın nârasıyla meydana gelen emsalsiz bir zelzeledir)**!"** *(Hâkka Sûresi:5)* buyrulmuştur.

Diğer bir yerde ise:

﴿... فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾﴾

"Kendileri bakmakta oldukları halde o azap onları yakalayıvermişti." *(Zâriyât Sûresi:44)* buyrulmuştur.

Görüldüğü üzere; bütün bu âyet-i kerîmelerde aynı kıssa anlatılmaktadır, lafızlar farklı olsa da hepsi azaptan ibârettir. Zâten bunlar arasında bir çelişki yoktur. Zelzele **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın nârasından sebep meydana gelmiştir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göreyse; önce zelzele sonra **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın nârası onları yakalamıştır. Her halükârda **Semûd** kavminin helâk edilişinin iki hâdisenin her birine isnâdı da câizdir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bâzı zındıklar: "Semûd kavminin azâbının naklediliş kıssasında, burada (اَلرَّجْفَةُ), başka bir yerde (اَلطَّاغِيَةُ), başka bir yerde (اَلصَّيْحَةُ), diğer bir yerde ise (اَلصَّاعِقَةُ) tâbiri kullanılarak lafızlar ihtilâf etmiştir, bu ise bir tenâkuz (çelişki) ortaya koymaktadır." demişlerse de, **Ebû Müslim** *(Rahimehullâh)* buna şöyle cevap vermiştir:

(اَلطَّاغِيَةُ); canlı-cansız haddini aşan her şeye isim olarak kullanılır, sonundaki (هَا) harfi mübâleğa içindir. Bu yüzden Müslümanlar, haddini aşan zâlim ve zorba hükümdâra "Tâğiye" ve "Tâğût" adını takarlar.

Mevlâ Te'âlâ bu tâbiri canlılar hakkında:

﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ﴿١١﴾ ﴾

"(Nitekim **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi olan) **Semûd haddi aşması sebebiyle** (peygamberlerinin bir mûcize olarak kayadan çıkardığı deve âyetini) **yalanladı!"** *(Şems Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinde, cansızlar hakkında ise:

﴿ لَمَّا طَغَى الْمَاءُ ... ﴿١١﴾ ﴾

"(Nûh tûfanında) **su**(, alışıla gelen) **haddini aş**(ıp, en yüksek dağın üzerine bile onbeş arşın çık)**tığı zaman"** *(Hâkka Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinde kullanmıştır.

(اَلرَّجْفَةُ), yer sarsıntısı demektir. Bu zelzele, mûtad olmayan ve haddini aşan bir hareket olduğundan onun hakkında da "Tâğiye" isminin kullanılması uygun düşmüştür.

(اَلصَّيْحَةُ), nâra demektir ki, zelzelelerin ekseriyetle korkunç ve büyük gürültülerden ayrı olmadığı bilinmektedir. Burada da **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın nârası zelzeleye sebebiyet verdiğinden, **Semûd** kavminin azâbı her ikisiyle de ayrı ayrı anılmıştır.

(اَلصَّاعِقَةُ) tâbiri ekseriyetle zelzele anlamında kullanılır. Baygınlık veren, öldüren ve helâk eden her türlü azâba da "Sâika" denilir. Dolayısıyla bu tâbirlerin her biri azaptan ibâret olduğu için aralarında bir çelişki yoktur. Böylece zındıkların iddiâları boşa çıkmıştır.

Semûd kavminin, kayadan deve çıkması ve devenin bir toplumun içtiği kadar su içmesi gibi mûcizeleri görmeleri ve onu kesmeleri hâlinde tehdit olundukları üzere; birinci gün kıpkırmızı olmaları, ikinci gün sapsarı olmaları, üçüncü gün ise simsiyah olmaları gibi alâmetleri görmeleri, mükellefi îmâna mecbur edecek durumdayken, akıllı bir kimsenin bu durumdan sonra kâfirliğinde ısrar etmesi düşünülemez.

Ancak onlar, bu alâmetleri görmeden önce **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın azap tehdidini yalan kabûl ediyorlardı, azâbın iniş alâmetlerini gözleriyle gördükten sonra ise, mükellefiyet sınırından çıktılar, bu yüzden de tevbeleri kabûl edilmedi.

Semûd kavminin helâkini anlatan hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Amr ibni Hârice *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٣٦- عَنْ عَمْرِو بْنِ خَارِجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَانَتْ ثَمُودُ قَوْمُ صَالِحٍ، أَعْمَرَهُمُ اللهُ فِي الدُّنْيَا فَأَطَالَ أَعْمَارَهُمْ حَتَّى جَعَلَ أَحَدُهُمْ يَبْنِي الْمَسْكَنَ مِنَ الْمَدَرِ، فَيَنْهَدِمُ وَالرَّجُلُ مِنْهُمْ حَيٌّ، فَلَمَّا رَأَوْا ذٰلِكَ اتَّخَذُوا مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَرِهِينَ، فَنَحَتُوهَا وَجَوَّفُوهَا، وَكَانُوا

فِى سَعَةٍ مِنْ مَعَايِشِهِمْ، فَقَالُوا: يَا صَالِحُ! اُدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا آيَةً نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ! فَدَعَا صَالِحٌ رَبَّهُ، فَأَخْرَجَ لَهُمُ النَّاقَةَ، فَكَانَ شِرْبُهَا يَوْمًا وَشِرْبُهُمْ يَوْمًا مَعْلُومًا. فَإِذَا كَانَ يَوْمُ شِرْبِهَا خَلُّوا عَنْهَا وَعَنِ الْمَاءِ وَحَلَبُوهَا لَبَنًا، مَلَئُوا كُلَّ إِنَاءٍ وَوِعَاءٍ وَسِقَاءٍ، حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمُ شِرْبِهِمْ صَرَفُوهَا عَنِ الْمَاءِ، فَلَمْ تَشْرَبْ مِنْهُ شَيْئًا، فَمَلَئُوا كُلَّ إِنَاءٍ وَوِعَاءٍ وَسِقَاءٍ. فَأَوْحَى اللهُ إِلَى صَالِحٍ: إِنَّ قَوْمَكَ سَيَعْقِرُونَ نَاقَتَكَ! فَقَالَ لَهُمْ، فَقَالُوا: مَا كُنَّا لِنَفْعَلَ! فَقَالَ: إِلَّا تَعْقِرُوهَا أَنْتُمْ يُوشِكُ أَنْ يُولَدَ فِيكُمْ مَوْلُودٌ يَعْقِرُهَا. قَالُوا: مَا عَلَامَةُ ذٰلِكَ الْمَوْلُودِ؟ فَوَاللهِ لَا نَجِدُهُ إِلَّا قَتَلْنَاهُ! قَالَ: فَإِنَّهُ غُلَامٌ أَشْقَرُ، أَزْرَقُ، أَصْهَبُ، أَحْمَرُ. قَالَ: وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ شَيْخَانِ عَزِيزَانِ مَنِيعَانِ، لِأَحَدِهِمَا ابْنٌ يُرْغَبُ بِهِ عَنِ الْمَنَاكِحِ، وَلِلْآخَرِ ابْنَةٌ لَا يَجِدُ لَهَا كُفْؤًا، فَجَمَعَ بَيْنَهُمَا مَجْلِسٌ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُزَوِّجَ ابْنَكَ؟ قَالَ: لَا أَجِدُ لَهُ كُفْؤًا، قَالَ: فَإِنَّ ابْنَتِى كُفْؤٌ لَهُ، وَأَنَا أُزَوِّجُكَ! فَزَوَّجَهُ، فَوُلِدَ بَيْنَهُمَا ذٰلِكَ الْمَوْلُودُ. وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ ثَمَانِيَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى الْأَرْضِ، وَلَا يُصْلِحُونَ، فَلَمَّا قَالَ لَهُمْ صَالِحٌ: إِنَّمَا يَعْقِرُهَا مَوْلُودٌ فِيكُمْ، اِخْتَارُوا ثَمَانِيَ نِسْوَةٍ قَوَابِلَ مِنَ الْقَرْيَةِ، وَجَعَلُوا مَعَهُنَّ شُرَطًا كَانُوا يَطُوفُونَ فِى الْقَرْيَةِ، فَإِذَا وَجَدُوا الْمَرْأَةَ تُمْخِضُ، نَظَرُوا مَا وَلَدُهَا إِنْ كَانَ غُلَامًا قَلَّبْنَهُ، فَنَظَرْنَ مَا هُوَ، وَإِنْ كَانَتْ جَارِيَةً أَعْرَضْنَ عَنْهَا، فَلَمَّا وَجَدُوا ذٰلِكَ الْمَوْلُودَ صَرَخَ النِّسْوَةُ وَقُلْنَ: هٰذَا الَّذِى يُرِيدُ رَسُولُ اللهِ صَالِحٌ! فَأَرَادَ الشُّرَطُ أَنْ يَأْخُذُوهُ، فَحَالَ جَدَّاهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَهُ وَقَالَا: لَوْ أَنَّ صَالِحًا أَرَادَ هٰذَا قَتَلْنَاهُ! فَكَانَ شَرَّ مَوْلُودٍ، وَكَانَ يَشِبُّ فِى الْيَوْمِ شَبَابَ غَيْرِهِ فِى الْجُمُعَةِ، وَيَشِبُّ فِى الْجُمُعَةِ شَبَابَ غَيْرِهِ فِى الشَّهْرِ، وَيَشِبُّ فِى الشَّهْرِ شَبَابَ غَيْرِهِ فِى السَّنَةِ. فَاجْتَمَعَ الثَّمَانِيَةُ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ وَفِيهِمُ الشَّيْخَانِ، فَقَالُوا اسْتُعْمِلَ عَلَيْنَا هٰذَا الْغُلَامُ لِمَنْزِلَتِهِ وَشَرَفِ جَدَّيْهِ، فَكَانُوا تِسْعَةً. وَكَانَ صَالِحٌ لَا يَنَامُ مَعَهُمْ فِى الْقَرْيَةِ، كَانَ فِى مَسْجِدٍ يُقَالُ لَهُ مَسْجِدُ صَالِحٍ، فِيهِ يَبِيتُ بِاللَّيْلِ، فَإِذَا أَصْبَحَ أَتَاهُمْ فَوَعَظَهُمْ وَذَكَّرَهُمْ، وَإِذَا أَمْسَى خَرَجَ إِلَى مَسْجِدِهِ فَبَاتَ فِيهِ».

قَالَ حَجَّاجٌ: وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: لَمَّا قَالَ لَهُمْ صَالِحٌ: إِنَّهُ سَيُولَدُ غُلَامٌ يَكُونُ هَلَاكُكُمْ عَلَى يَدَيْهِ، قَالُوا فَكَيْفَ تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: آمُرُكُمْ بِقَتْلِهِمْ! فَقَتَلُوهُمْ إِلَّا وَاحِدًا. قَالَ: فَلَمَّا بَلَغَ ذٰلِكَ الْمَوْلُودُ قَالُوا: لَوْ كُنَّا لَمْ نَقْتُلْ أَوْلَادَنَا، لَكَانَ لِكُلِّ رَجُلٍ مِنَّا مِثْلُ هٰذَا، هٰذَا عَمَلُ صَالِحٍ. فَأْتَمَرُوا بَيْنَهُمْ بِقَتْلِهِ، وَقَالُوا: نَخْرُجُ مُسَافِرِينَ وَالنَّاسُ يَرَوْنَنَا عَلَانِيَةً، ثُمَّ نَرْجِعُ مِنْ لَيْلَةِ كَذَا مِنْ شَهْرِ كَذَا وَكَذَا فَنَرْصُدُهُ عِنْدَ مُصَلَّاهُ فَنَقْتُلُهُ، فَلَا يَحْسَبُ النَّاسُ إِلَّا أَنَّا مُسَافِرُونَ كَمَا نَحْنُ! فَأَقْبَلُوا حَتَّى دَخَلُوا تَحْتَ صَخْرَةٍ يَرْصُدُونَهُ، فَأَرْسَلَ اللهُ عَلَيْهِمُ الصَّخْرَةَ فَرَضَخَتْهُمْ، فَأَصْبَحُوا رَضْخًا. فَانْطَلَقَ رِجَالٌ مِمَّنْ قَدِ اطَّلَعَ عَلَى ذٰلِكَ مِنْهُمْ، فَإِذَا

هُمْ رَضْخٌ، فَرَجَعُوا يَصِيحُونَ فِي الْقَرْيَةِ: أَيْ عِبَادَ اللهِ، أَمَا رَضِيَ صَالِحٌ أَنْ أَمَرَهُمْ أَنْ يَقْتُلُوا أَوْلَادَهُمْ حَتَّى قَتَلَهُمْ؟! فَاجْتَمَعَ أَهْلُ الْقَرْيَةِ عَلَى قَتْلِ النَّاقَةِ أَجْمَعُونَ، وَأَحْجَمُوا عَنْهَا إِلَّا ذٰلِكَ الْاِبْنَ الْعَاشِرَ.

ثُمَّ رَجَعَ الْحَدِيثُ إِلَى حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَأَرَادُوا أَنْ يَمْكُرُوا بِصَالِحٍ، فَمَشَوْا حَتَّى أَتَوْا عَلَى سَرَبٍ عَلَى طَرِيقِ صَالِحٍ، فَاخْتَبَأَ فِيهِ ثَمَانِيَةٌ، وَقَالُوا: إِذَا خَرَجَ عَلَيْنَا قَتَلْنَاهُ وَأَتَيْنَا أَهْلَهُ فَبَيَّتْنَاهُمْ! فَأَمَرَ اللهُ الْأَرْضَ فَاسْتَوَتْ عَلَيْهِمْ». قَالَ: "فَاجْتَمَعُوا وَمَشَوْا إِلَى النَّاقَةِ وَهِيَ عَلَى حَوْضِهَا قَائِمَةٌ، فَقَالَ الشَّقِيُّ لِأَحَدِهِمْ: اِئْتِهَا فَاعْقِرْهَا! فَأَتَاهَا فَتَعَاظَمَهُ ذٰلِكَ، فَأَضْرَبَ عَنْ ذٰلِكَ، فَبَعَثَ آخَرَ فَأَعْظَمَ ذٰلِكَ، فَجَعَلَ لَا يَبْعَثُ رَجُلًا إِلَّا تَعَاظَمَهُ أَمْرُهَا، حَتَّى مَشَوْا إِلَيْهَا، وَتَطَاوَلَ فَضَرَبَ عُرْقُوبَيْهَا، فَوَقَعَتْ تَرْكُضُ، وَأَتَى رَجُلٌ مِنْهُمْ صَالِحًا، فَقَالَ: أَدْرِكِ النَّاقَةَ فَقَدْ عُقِرَتْ! فَأَقْبَلَ، وَخَرَجُوا يَتَلَقَّوْنَهُ وَيَعْتَذِرُونَ إِلَيْهِ: يَا نَبِيَّ اللهِ إِنَّمَا عَقَرَهَا فُلَانٌ، إِنَّهُ لَا ذَنْبَ لَنَا. قَالَ: فَانْظُرُوا هَلْ تُدْرِكُونَ فَصِيلَهَا، فَإِنْ أَدْرَكْتُمُوهُ، فَعَسَى اللهُ أَنْ يَرْفَعَ عَنْكُمُ الْعَذَابَ! فَخَرَجُوا يَطْلُبُونَهُ، وَلَمَّا رَأَى الْفَصِيلُ أُمَّهُ تَضْطَرِبُ أَتَى جَبَلًا -يُقَالُ لَهُ الْقَارَةُ- قَصِيرًا، فَصَعِدُوا وَذَهَبُوا لِيَأْخُذُوهُ، فَأَوْحَى اللهُ إِلَى الْجَبَلِ، فَطَالَ فِي السَّمَاءِ حَتَّى مَا تَنَالُهُ الطَّيْرُ". قَالَ: "وَدَخَلَ صَالِحُ الْقَرْيَةَ، فَلَمَّا رَآهُ الْفَصِيلُ بَكَى حَتَّى سَالَتْ دُمُوعُهُ، ثُمَّ اسْتَقْبَلَ صَالِحًا فَرَغَا رَغْوَةً، ثُمَّ رَغَا أُخْرَى، ثُمَّ رَغَا أُخْرَى، فَقَالَ صَالِحٌ لِقَوْمِهِ: لِكُلِّ رَغْوَةٍ أَجَلُ يَوْمٍ ﴿... تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ﴾ أَلَا إِنَّ آيَةَ الْعَذَابِ أَنَّ الْيَوْمَ الْأَوَّلَ تُصْبِحُ وُجُوهُكُمْ مُصْفَرَّةً، وَالْيَوْمَ الثَّانِيَ مُحْمَرَّةً، وَالْيَوْمَ الثَّالِثَ مُسْوَدَّةً! فَلَمَّا أَصْبَحُوا فَإِذَا وُجُوهُهُمْ كَأَنَّهَا طُلِيَتْ بِالْخَلُوقِ، صَغِيرُهُمْ وَكَبِيرُهُمْ، ذَكَرُهُمْ وَأُنْثَاهُمْ. فَلَمَّا أَمْسَوْا صَاحُوا بِأَجْمَعِهِمْ: أَلَا قَدْ مَضَى يَوْمٌ مِنَ الْأَجَلِ وَحَضَرَكُمُ الْعَذَابُ! فَلَمَّا أَصْبَحُوا الْيَوْمَ الثَّانِيَ إِذَا وُجُوهُهُمْ مُحْمَرَّةٌ كَأَنَّهَا خُضِبَتْ بِالدِّمَاءِ، فَصَاحُوا وَضَجُّوا وَبَكَوْا وَعَرَفُوا آيَةَ الْعَذَابِ.

فَلَمَّا أَمْسَوْا صَاحُوا بِأَجْمَعِهِمْ: أَلَا قَدْ مَضَى يَوْمَانِ مِنَ الْأَجَلِ وَحَضَرَكُمُ الْعَذَابُ! فَلَمَّا أَصْبَحُوا الْيَوْمَ الثَّالِثَ فَإِذَا وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ كَأَنَّهَا طُلِيَتْ بِالْقَارِ، فَصَاحُوا جَمِيعًا: أَلَا قَدْ حَضَرَكُمُ الْعَذَابُ! فَتَكَفَّنُوا وَتَحَنَّطُوا، وَكَانَ حَنُوطُهُمُ الصَّبْرُ وَالْمَغَرُ، وَكَانَتْ أَكْفَانُهُمُ الْأَنْطَاعُ. ثُمَّ أَلْقَوْا أَنْفُسَهُمْ بِالْأَرْضِ، فَجَعَلُوا يُقَلِّبُونَ أَبْصَارَهُمْ، فَيَنْظُرُونَ إِلَى السَّمَاءِ مَرَّةً وَإِلَى الْأَرْضِ مَرَّةً، فَلَا يَدْرُونَ مِنْ حَيْثُ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ مِنَ السَّمَاءِ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنَ الْأَرْضِ جَشَعًا وَفَرَقًا. فَلَمَّا أَصْبَحُوا الْيَوْمَ الرَّابِعَ أَتَتْهُمْ صَيْحَةٌ مِنَ السَّمَاءِ فِيهَا صَوْتُ كُلِّ صَاعِقَةٍ، وَصَوْتُ كُلِّ شَيْءٍ لَهُ صَوْتٌ فِي الْأَرْضِ، فَتَقَطَّعَتْ قُلُوبُهُمْ فِي صُدُورِهِمْ، فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ».

536- "Allâh Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavmi olan Semûd'a dünyâda ömür vermişti ve ömürlerini uzun yapmıştı. O derece ki onlardan biri kerpiçten ev yapardı, adam sağken ev yıkılırdı. Bu durumu gördüklerinde mahâretli ustalar olarak dağlardan evler edindiler.

Böylece kayaları yonttular ve içlerini boşalttılar. Geçimleri husûsunda da bolluk içindeydiler. Derken onlar: 'Ey Sâlih! Bizim için Rabbine duâ et ki, bize bir âyet çıkarsın da senin, Allâh'ın Rasûlü olduğunu bilelim!' dediler.

Bunun üzerine Sâlih *(Aleyhisselâm)* Rabbine duâ etti, O da onlara bir dişi deve çıkardı. Su içme nöbeti bir gün devenin oluyor, belli bir gün de onların oluyordu.

Devenin içme günü olunca, onu da suyu da bırakıyorlar, ondan süt sağarak bütün kapları, çanakları ve tulumları dolduruyorlardı. Kendi içme günleri olduğunda onu sudan engelliyorlar, o da ondan hiçbir şey içmiyor, böylece onlar kap-kacak ve tulumları (suyla) dolduruyorlardı.

Bir kere Allâh-u Te'âlâ Sâlih'e: 'Şüphesiz senin kavmin yakında deveni kesecekler!' diye vahyetti. O bunu onlara deyince onlar: 'Biz bunu yapacak adam değiliz!' dediler. Ama o: 'Siz onu boğazlamasanız da, pek yakında aranızda doğacak bir çocuk onu boğazlayacaktır!' dedi. Onlar: 'O çocuğun alâmeti nedir? Vallâhi onu bulacak olursak öldüreceğiz!' dediler.

O: 'Şüphesiz o, kumral, mâvi gözlü, saçı sakalı kırmızıya meyilli sarı ve kızıl bir çocuktur!' dedi. O şehirde çok güçlü ve korumalı iki ihtiyar vardı ki, birinin oğluna kız beğendirilemiyor, diğeri ise kızına denk bulamıyordu.

Bunlar bir mecliste bir araya geldiklerinde biri arkadaşına: 'Oğlunu evlendirmenden seni ne engelliyor?' dedi. O: 'Ona denk bulamıyorum!' dedi. O da: 'Şüphesiz benim kızım ona denktir. Ben seni(n oğlunu) evlendireceğim!' dedi ve evlendirdi. Derken aralarında bu çocuk doğdu.

O şehirde sekiz kişi vardı ki, yeryüzünde fesat çıkarıyorlar, ıslâha çalışmıyorlardı. Sâlih onlara: 'Onu sizin içinizde doğan biri kesecek!' dediğinde, onlar o karyeden sekiz ebe seçtiler ve onların yanına polisler yerleştirdiler. Böylece onlar şehirde dolaşıyorlarken doğum sancısı tutan bir kadın bulduklarınca çocuğuna bakıyorlardı, oğlansa evirip çevirip ne olduğuna bakıyorlardı, kız ise ondan yüz çeviriyorlardı.

Bu çocuğu bulduklarında kadınlar: 'Allâh'ın Rasûlü Sâlih'in kastettiği çocuk budur!' diye bağırdılar. Polisler onu yakalamak isteyince dedeleri çocuğu onlardan kurtararak: 'Eğer Sâlih bunu kastettiyse biz bunu öldürürüz!' dediler.

Böylece o, en şerli bir çocuk olarak, başkasının bir haftada büyüdüğü kadar bir günde, bir ayda büyüdüğü kadar bir haftada, bir yılda büyüdüğü kadar bir ayda büyüyordu.

O toprakta fesat çıkarıp ıslâha çalışmayan sekiz kişi, o iki ihtiyarla da bir araya gelerek: 'Şerefinden ve iki dedesinin îtibârından dolayı bu çocuk bize âmir tâyin edildi!' dediler ve böylece dokuz oldular.

Sâlih o karyede onlarla birlikte uyumazdı, "Sâlih Mescidi" denen bir mescitte bulunurdu. Gece orada kalır, sabahladığında onlara gelir, kendilerine vaaz-u nasîhatte bulunur, akşam olduğunda ise mescidine çıkar orada gecelerdi."

(**Amr ibni Hârice**'den hadîs-i şerîfi rivâyet eden) **Haccâc** (bu konuda farklı bir rivâyete yer vererek) şöyle demiştir:

İbni Cüreyc'in anlattığına göre; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onlara: **"Şüphesiz şu bir gerçek ki; yakında bir çocuk doğacak, helâkiniz onun ellerinde olacak!"** dediğinde, onlar: "Peki bize ne emrediyorsun?" dediler. O: **"Size onları öldürmenizi emrediyorum!"** dedi.

Onların biri dışında hepsi çocuklarını öldürdü. Bu çocuk büyüyünce: "Biz çocuklarımızı öldürmemiş olsaydık, elbette her birimizin böyle çocuğu olacaktı. İşte bu, **Sâlih**'in işi!" diyerek aralarında onu öldürmeyi kararlaştırdılar ve:

"Biz insanların açıkça gördükleri bir sırada sefere çıkalım, sonra felan ay, felan gece dönüp ona namazgâhının yanında pusu kuralım ve onu öldürelim, insanlar da bizim seferde olduğumuzu sansınlar! Zâten de öyle olacağız ya!" dediler.

Böylece işe başladılar, nihâyet bir kayanın altına girip onu gözlemeye başladılar, **Allâh-u Te'âlâ** o kayayı üzerlerine salarak kafalarını kırdı. Böylece onlar helâk oldular.

Onların böyle yapacağını bilen bâzıları onları ararken ölü bulunca, dönüp karye içerisinde: "Ey **Allâh**'ın kulları! **Sâlih** onlara çocuklarını öldürmelerini emretmekle yetinmedi de, şimdi onları da mı öldürdü?" diye bağırmaya başladılar.

Bunun üzerine şehir halkı hep birlikte o devenin boğazlanması fikrinde toplaştı, fakat buna teşebbüse o onuncu çocuktan başkası yanaşmadı.

Sonra konu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hadîsinin devâmına döndü (de, **Haccâc, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğunu nakletti):

"Onlar Sâlih'e hile yapmak isteyince, yürüyüp Sâlih'in yolu üzerinde bulunan bir dehlize girdiler, sekiz kişi orada gizlendi ve: 'Yanımıza çıktığı zaman onu öldürürüz, âilesine de gider gece baskını yaparız!' dediler. O anda Allâh-u Te'âlâ toprağa emretti de, o toprak üzerlerine kapandı.

Geri kalanlar toplanıp dişi deveye doğru yürüdüler, onu havuzunun başında ayakta buldular. Şakî olan, onlardan birine: 'Git onu boğazla!' dedi. O, onun yanına geldiyse de bu iş ona ağır geldi ve vazgeçti.

Sonra bir diğerini gönderdi, bu iş ona da büyük geldi. Ondan sonra kimi gönderdiyse o deveyi kesme işi ona büyük gelip bıraktığı için nihâyet kendisi yürüdü ve uzanıp hayvanın diz arkasında bulunan iki kirişine vurunca o düşüp çırpınmaya başladı.

İçlerinden bir adam Sâlih *(Aleyhisselâm)*a gelerek: 'Yetiş! Deve boğazlandı!' dedi. O, deveye doğru yönelmişti ki, onlar onu karşılayıp: 'Ey Allâh'ın peygamberi! Onu felanca kesti, bizim bir suçumuz yok!' diye özür dilemeye başladılar. O zaman o: 'Bakın, yavrusuna yetişebilecek misiniz? Eğer ona yetişebilirseniz ola ki, Allâh azâbı sizden kaldırır!' dedi.

Böylece onlar çıkıp onu aramaya başladılar. Yavru, annesinin çırpındığını görünce, etrâfındaki dağlardan ayrı olan küçük bir dağa geldi ki, -ona 'el-Kâra' denmekteydi-. Onlar da onu yakalamak için gidip dağa çıktılar. Bunun üzerine Allâh-u Azze ve Celle dağa vahyedince o, göğe doğru kuşların ulaşamayacağı kadar yükseldi.

O sırada Sâlih *(Aleyhisselâm)* şehre girdi, yavru onu görünce gözyaşları akıncaya kadar ağlamaya başladı. Sonra Sâlih *(Aleyhisselâm)*a yönelerek bir bağırış bağırdı. Sonra bir daha bağırdı, sonra tekrar bağırdı. Sâlih *(Aleyhisselâm)*:

'Her bağırışın bir gün müddeti vardır; yurdunuzda üç gün daha yaşayın! İşte bu, yalan çıkmayacak bir vaattir! Dikkat edin! Şüphesiz azâbın alâmeti şudur ki; birinci gün suratlarınız sapsarı kesilecek, ikinci gün kıpkırmızı olacak, üçüncü gün kapkara olacak!' dedi.

Sabaha çıktıklarında küçük-büyük, erkek-dişi demeden hepsinin suratları birdenbire sarı boyayla boyanmış gibi oldu. Akşamladıklarında hep birden: 'Dikkat! Müddetten bir gün geçti ve azap size geldi!' diye bağırdılar.

İkinci günün sabahına vardıklarında yüzleri kana boyanmış gibi birdenbire kıpkırmızı oldu, hemen bağırıp çağırarak ağlamaya başladılar ve bunun gerçekten azap olduğunu anlamaya başladılar. Akşama çıktıklarında hep birden: 'Dikkat edin! Kesinlikle süreden iki gün geçti ve azap size geldi!' diye bağırdılar.

Üçüncü gün sabaha çıktıklarında yüzleri kapkaraydı, sanki onlar ziftle sıvanmıştı. Yine hep birden: 'Âgâh olun! Kesinlikle azap size geldi!' diye bağırdılar, kefenlerini hazırladılar, kokularını sürdüler. Onların kokusu öd ağacı ve boya olarak kullanılan kırmızı çamurdu, kefenleri de meşinlerdi.

Sonra kendilerini yere attılar, bir yandan da gözlerini sağa sola çeviriyorlar, bir sefer göğe, diğer sefer yere bakıyorlardı. Azâbın kendilerine nereden geleceğini, gökten doğru üstlerinden mi, yoksa yerden taraf ayaklarının altından mı geleceğini bilemiyorlardı. Hem korkak vaziyette, hem de alıştıkları şeylerden ayrılık telâşına düşmüş bir haldeydiler.

Dördüncü gün sabaha ulaştıklarında onlara gökten bir nâra geldi ki, tüm gök gürültülerinin sesi de, yeryüzünde sesi olan her şeyin sesi de onda toplanmıştı. Birden göğüslerinde bulunan kalpleri paramparça oldu. Böylece onlar (helâke uğramış ölüler hâlinde) yurtlarında yere yapışıp kalanlara döndüler." *(İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:12/458-462; Hâkim, el-Müstedrek, no:4069, 2/617-619; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/455-459)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Semûd** kavmi deveyi kestiklerinde göz kaş işâreti yaparak yavrunun peşine düştüler. Devenin yavrusu küçük bir dağa çıkarak kıbleye yöneldi ve: 'Yâ Rabbi! Annem (kesildi)! Yâ Rabbi! Annem (boğazlandı)! Yâ Rabbi! Annem (öldürüldü)!' dedi. İşte o zaman onların üzerine sayha gönderildi." *(İbni Ebî Hâtim, no:8678, 5/1514; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/462)*

Abdullah ibni Ebi'l-Hüzeyl *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Dişi deve boğazlanınca onun yavrusu bir dağa çıkıp bağırdı, onu duyan her şeyin sesi kesildi!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8680, 5/1515; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/462)*

Büceyr ibni Ebî Büceyr *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Abdullah ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı şöyle söylerken işittim!" demiştir:

٥٣٧- عَنْ بُجَيْرِ بْنِ أَبِي بُجَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ حِينَ خَرَجْنَا مَعَهُ إِلَى الطَّائِفِ فَمَرَرْنَا بِقَبْرٍ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « هٰذَا قَبْرُ أَبِي رِغَالٍ وَكَانَ بِهٰذَا الْحَرَمِ يَدْفَعُ عَنْهُ فَلَمَّا خَرَجَ أَصَابَتْهُ النِّقْمَةُ الَّتِي أَصَابَتْ قَوْمَهُ بِهٰذَا الْمَكَانِ فَدُفِنَ فِيهِ وَآيَةُ ذٰلِكَ أَنَّهُ دُفِنَ مَعَهُ غُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ إِنْ أَنْتُمْ نَبَشْتُمْ عَنْهُ أَصَبْتُمُوهُ مَعَهُ ». فَابْتَدَرَهُ النَّاسُ فَاسْتَخْرَجُوا الْغُصْنَ.

537- "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte **Tâif**'e çıktığımızda bir kabre rastladık. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

'İşte bu, (Semûd kavminden olan) **Ebû Riğâl'in kabridir. O bu Harem'de bulunuyorken, burası ondan** (azâbı) **savuşturuyordu. Çıktığında ise kavmine isâbet eden azap ona bu mekânda isâbet etti de, o burada gömüldü.**

Bunun nişânı şudur ki; onunla birlikte altından bir dal da gömüldü. Eğer onun kabrini açarsanız, onu onunla birlikte bulursunuz!' buyurdu. İnsanlar hemen koşup kabri açtıklarında o dalı çıkardılar." *(Ebû Dâvûd, Harâc: 41, no:3088, 2/198; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:6/297; es-Sünenü'l-kübrâ, no:7652, 7653, 4/262-263; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/297; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/343)*

Helâk olan toplumların memleketlerinde durmamak gerektiği:

Muhammed ibni Ebî Kebşe el-Enmârî, babasının *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

٥٣٨- عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي كَبْشَةَ الْأَنْمَارِيِّ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا كَانَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ تَسَارَعَ النَّاسُ إِلَى أَهْلِ الْحِجْرِ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ فَبَلَغَ ذٰلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَادَى فِي النَّاسِ: «الصَّلَاةُ جَامِعَةٌ!» قَالَ: فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُمْسِكٌ بَعِيرَهُ وَهُوَ يَقُولُ: «مَا تَدْخُلُونَ عَلَى قَوْمٍ غَضِبَ اللهُ عَلَيْهِمْ؟» فَنَادَاهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ: تَعْجَبُ مِنْهُمْ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «أَفَلَا أُنْذِرُكُمْ بِأَعْجَبَ مِنْ ذٰلِكَ رَجُلٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ يُنْبِئُكُمْ بِمَا كَانَ قَبْلَكُمْ وَمَا هُوَ كَائِنٌ بَعْدَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا وَسَدِّدُوا فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَعْبَأُ بِعَذَابِكُمْ شَيْئًا وَسَيَأْتِي قَوْمٌ لَا يَدْفَعُونَ عَنْ أَنْفُسِهِمْ بِشَيْءٍ».

538- "**Tebûk** gazvesi olunca insanlar **Hıcr** halkı tarafına koşuşarak onların yanına girdiler. Bu haber **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşınca insanlar arasında:

'**Namaz toplayıcıdır!**' diye nidâ etti. Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldiğimde o devesini tutmuş:

'**Allâh'ın kendilerine gazap ettiği bir toplumun yanına ne diye giriyorsunuz?**' buyuruyordu. İçlerinden bir adam ona: 'Onlara şaşırıyoruz, yâ Rasûlellâh!' diye nidâ edince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

'**Ben size bundan daha şaşılacak bir şey haber vereyim mi? İçinizden** (benim gibi) **bir adam ki, sizden önce olmuşları da, sizden sonra olacakları da size haber vermektedir. Öyleyse dosdoğru olun, doğruluk arayın!**

Çünkü Allâh-u Azze ve Celle size azap etme husûsunda hiçbir şeyi hazır etmez. (Size azap etmekte çabuk davranmaz.)

Ama yakında bir toplum gelecektir ki, (istikametleri ve doğruyu arayışları olmadığı için) **kendilerini hiçbir şekilde savunamayacaklardır!**' buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18029, 29/558-559; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no: 851, 852, 22/340; Tahâvî, Şerh-u müşkili'l-âsâr, no:3741, 9/362)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre:

٥٣٩- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا نَزَلَ الْحِجْرَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ أَمَرَهُمْ أَنْ لَا يَشْرَبُوا مِنْ بِئْرِهَا وَلَا يَسْتَقُوا مِنْهَا فَقَالُوا: قَدْ عَجَنَّا مِنْهَا وَاسْتَقَيْنَا فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَطْرَحُوا ذٰلِكَ الْعَجِينَ وَيُهَرِيقُوا ذٰلِكَ الْمَاءَ».

539- "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesinde **Hıcr** toprağında konakladığı zaman onlara oranın kuyusundan içmemelerini ve ondan su çekmemelerini emredince onlar:

'Biz ondan hamur yaptık ve su çektik!' dediler. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara o hamuru atmalarını ve o suyu dökmelerini emretti." *(Buhârî, Enbiyâ:19, no:3198, 3/1236-37; Müslim, Zühd:1, no:2981, 4/2286)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٤٠- عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ».

540- "**Nefislerine zulmetmiş olan kimselerin yurtlarına ancak onlara isâbet edenin bir benzeri size isâbet eder diye ağlamaklı olduğunuz halde girin!**" *(Buhârî, Enbiyâ:19, no:3201, 3/1237; Müslim, Zühd:1, no:2980, 4/2285-86; İbni Cerîr, Câmi'u'l-beyân:12/463; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/337)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bize nakledildiğine göre; **Allâh**'ın peygamberi **Tebûk**'e doğru giderken **Semûd** vâdisine uğradığında ashâbına hızlı yürümelerini, orada konaklamamalarını ve oranın suyundan içmemelerini emretti ve onlara oranın mel'ûn bir vâdi olduğunu haber verdi.

Yine bize anlatıldığına göre; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavminden zengin bir adam fakir olana, kefenleneceği malzemeyi veriyordu, kendisi de hem nefsi için hem de âile halkı için lahid kazıyordu.

Çünkü herkes **Allâh**'ın peygamberi **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın onlara verdiği sözün çıkacağını biliyordu.

Onları yol kenarlarında ve evlerde helâk olmuş vaziyette görenlerin anlattığına göre, gençlerini de, ihtiyarlarını da **Allâh** ibret ve âyet olmak üzere bırakmıştı. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/463)*

Vehb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Sâlih** *(Aleyhisselâm)* ve berâberindekiler kurtulunca o onlara: **'Ey kavmim! Bu yurt, Allâh'ın kendisine ve halkına gazap ettiği bir yerdir. O halde sefere hazırlanın, Allâh'ın haremine ve emin yerine göçün!'** dedi.

O anda hepsi hacca niyet ettiler ve yola düşerek **Mekke**'ye vardılar, vefât edinceye kadar da orada kaldılar. İşte **Kâ'be**'nin batısında bulunan kabirleri şunlardır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/465)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"**Âlûsî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmelerin zâhirine îmân ettikten sonra, Ehl-i tasavvuftan bir kısmı **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin kıssası hakkında şu işârî mânâları açıklamışlardır:

"**Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın devesi, insan nefsinin merkebidir. Onun **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilişi, O'nun emirleriyle memur olması, ibâdet ve tâatını da sâdece O'na tahsis etmesi îtibârıyladır. Onun içeceği su da; akıl kuvvetindeki düşünce gücüdür.

Onun su içtiği gün, kapları dolduracak kadar süt vermesi hakkındaki rivâyet ise; insanın, fıtrî ve küllî olan (yaratılıştan sâhip olduğu genel) ilimlerinden, nâkıs kimseler için faydalı olacak ahlâk ve şerî'at ilimlerini düşünce gücüyle çıkarabileceğine işâret etmektedir. Onun dağdan çıkışı da; nefsin bedenden çıkışını temsil etmektedir."

Diğer bâzı meşâyıh şöyle buyurmuştur: "Ümmetler peygamberlerinden, kendileri için taş gibi katı olan kalplerinden sır latîfelerini temsil eden uysal bir deve çıkarmasını istemişler, böylece o deve mûcizevî bir yolla çıkıp, sırrın da sırrı olan (hafî ve ahfâ) latîfelerini suvarmış ve kalıp beldesinde bulunan kuvvetlerle duyulara İlâhî vâridât (ilhâmların) sütünü vermiştir.

Sonra da onlara: 'Bırakın bu mânevî ilhâmları da, kutsal bahçelerde ve **Mevlâ** ile ünsiyet havuzlarında yaşasınlar! Sakın şerî'ate muhâlefet ve tarîkata mu'ârazat (ters düşme) gibi bir fenalığı bu tecellîlere dokundurmayın! Sonra sizi o acı verici azap yakalayıverir ki o da, hakîkate ulaşmaktan kopma acısıdır.

O ânı hatırlayın ki; **Allâh** sizi hilâfete kabiliyetli kimseler yapmış ve sizi kalp toprağında yerleştirmişti. Böylece siz o toprağın yumuşak yerlerinde birtakım köşkler edinmekteydiniz ki onlar, sadâkatle yapılan muâmeleler (doğru dürüst ameller)dir.

Bir de kalbin tavırlarıyla ilgili dağları da **Allâh-u Te'âlâ**'ya seyr-ü sülûk yapanların makamları olan evler hâlinde yontmaktaydınız!' diye nasîhat etmiştir.

O büyüklük taslayan beşeriyet evsâfı ve kötü ahlâk, zayıf tutulan kalp ve rûhun evsâfına: 'Siz **Sâlih**'in, sizi nûrânî sıfatlara çağırsın diye Rabbi tarafından gönderilmiş biri olduğunu biliyor musunuz?' dedi. Derken onlar muhâlefet bıçaklarıyla deveyi boğazladılar.

Bunun üzerine kalplerinin zayıflığından ve ilimlerinin güçsüzlüğünden dolayı onları bir sarsıntı yakalayıverdi de, Hazîratü'l-kuds'e (kutsal avluya) gitmek için kendilerinde hiçbir hareket gücü bulamayan ölülere döndüler."

Bâzı sûfiyyenin nakline göreyse; dişi deve ve yavrusu, **Allâh**'a ve Rasûlüne îmânın sûretleridir.

Bunlar avamın kalplerinin kendisine benzediği taş gibi katı bir nesneden bizzat (kendisi) ve bilvâsıta (yavrusu) ortalığa çıkmışlardır.

Onların deveyi boğazlamaları ise; **Yahyâ** *(Aleyhisselâm)*ın, kıyâmet günü koç sûretinde görünecek olan ölümü kesmesi kabîlindendir.

﴿فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (79)

Bunun üzerine, (فَتَوَلَّى) **o da yüz çevirdi,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** (وَقَالَ) **dedi,** ne dedi? (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (لَقَدْ أَبْلَغْتُ) **andolsun ki muhakkak tebliğ ettim** (ulaştırdım), kime? (كُمْ) **size,** neyi? (رِسَالَةَ رَبِّي) **Rabbimin risâletini** (elçilik vazîfesi olarak bana vahyettiklerini), daha? (وَنَصَحْتُ) **iyi olanı aradım,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ) **lâkin siz hiçbir zaman sevmezdiniz,** kimleri? (النَّاصِحِينَ) **iyilik isteyenleri,** *(ed-Dürru'l-Masûn)*

MEÂL-İ ŞERÎF

Bunun üzerine (**Sâlih** *(Aleyhisselâm)* îmansızlık sebebiyle başlarına gelen felâkete üzgün bir halde) **onlardan yüz çevirdi de:**

"Ey kavmim! Andolsun ki; gerçekten ben size Rabbimin (vahiy ve) **risâletini ulaştırdım ve sırf sizin iyiliğinizi istedim. Velâkin siz** (nasîhat ederek) **iyilik isteyenleri hiçbir zaman sevmezdiniz." dedi.**

Î Z Â H Â T

"Taberî ve **Semerkandî"** tefsîrlerinde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklen zikredildiğine göre; peygamberleri aralarında bulunuyorken hiçbir ümmet helâk olmamıştır. Peygamber aralarından ayrılınca tehdit olundukları azâba uğramışlardır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın, helâki hak eden kavminin arasından çıktığını açıklamıştır. **Allâh-u Te'âlâ** ona: "Ben onları üç gün sonra helâk edeceğim!" diye vahyedince, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* da onlara:

"Ey kavmim! Rabbimin bana, size ulaştırmamı emrettiği emir ve yasaklarını size duyurdum. Bu kâfirliğinizde ısrarcı olmanız hâlinde O'nun çetin azâbından sakınmanız gerektiği husûsunda bana bildirdiklerini size ulaştırarak iyiliğinizi istedim, lâkin siz, size **Allâh** için nasîhat edenleri, sizi nefislerinizin istediği şeylere uymaktan nehyedenleri sevmediniz, sevmeyeceksiniz!" diyerek aralarından ayrılmıştır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın bu beyânından anlaşıldığı üzere, kâfirlerin sürekli âdeti, kendilerine nasîhat edenlerle alay etmek olmuştur. Zîrâ nasîhat edenin sözleri, nasîhat edilen kişilere ağır gelir, hak dâimâ acıdır. Tabî ki bunlar nasîhata muhatap olan tarafın öfkesini çekerler.

Nitekim ulemânın sözcüsü şöyle demiştir:

وَكَمْ سُقْتُ فِي آثَارِكُمْ مِنْ نَصِيحَةٍ وَقَدْ يَسْتَفِيدُ الْبُغْضَةَ الْمُتَنَصِّحُ

"Sizin peşlerinize ne kadar nasîhat sevkettim,
Ama nasîhat eden çoğu kere öfke kazanır!"

İşte bu da pis nefis toprağının habâsetindendir ki, nasîhat tohumunu kabûl etmemiş ve onda iyi bir mahsul bitmemiştir.

SEMÛD KAVMİNİN KISSASI

Muhammed ibni İshâk, Vehb ibni Münebbih ve diğer siyer ashâbı *(Rahimehumüllâh)* şöyle anlatmıştır:

Allâh-u Te'âlâ Âd kavmini helâk edip onun işi bitince, onların ardından **Semûd** yaşadı. Onlar yeryüzünde yaşatıldılar, orada yayıldılar, **Allâh** onlara dünyâda ömür vermişti ve ömürlerini uzun yapmıştı. O derece ki onlardan biri kerpiçten ev yapardı, adam sağken ev yıkılırdı. Bu durumu gördüklerinde mahâretli ustalar olarak dağlardan evler edindiler.

Böylece kayaları yonttular ve içlerini boşalttılar. Geçimleri husûsunda da bolluk içindeydiler. Sonra **Allâh**'a karşı azgınlığa başladılar. Fesatları iyice ortaya çıkıp **Allâh**'tan başkasına tapmaya başladıklarında, **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ı peygamber olarak gönderdi.

Onlar Arap bir toplumdu. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onların soy bakımından en üstünlerinden, mevki ve hasep bakımından da en iyilerindendi. Onların yurtları **Hıcr**'den, **Kurâ** vadisi olan **Kurh**'a kadardı. Orası **Hicaz**'la **Şam** arasında onsekiz mil mesâfedeydi. **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ı genç bir delikanlı iken gönderdi. O onları **Allâh**'a dâvet ede ede yaşlandı. Ama ona içlerinden ancak zayıf tutulan bir azınlıktan başkaları tâbi olmadı.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* dâvet husûsunda onlara ısrarcı olunca, onları çokça sakındırıp **Allâh**'ın azâbından ve gazabından sakındırınca, kendilerini dâvet ettiği şeyler konusunda söylediklerini doğrulayan bir âyet göstermesini ondan istediler.

O onlara: **"Hangi mûcizeyi istiyorsunuz?"** deyince onlar: "Bizimle birlikte şu bayramımıza çıkacaksın. -Onların her sene belli bir günde kutladıkları bir bayramları vardı ki, putlarıyla ve **Allâh**'tan başka taptıklarıyla o bayrama çıkarlardı.- Sen İlâhına duâ edeceksin, biz de ilâhlarımıza yalvaracağız, senin duân kabûl olursa biz sana uyacağız, bizim duâmız kabûl olursa sen bize uyacaksın!" dediler.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* onlara: "Olur!" dedi. Böylece onlar putlarını alıp bayramlarına çıktılar, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* da onlarla birlikte **Allâh**'a duâ etmeye çıktı. Onlar putlarına yalvararak, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın hiçbir duâsının kabûl olunmamasını istediler.

Sonra o gün için **Semûd** kavminin efendisi ve büyüğü olan **Cünda' ibni Amr ibni Cevvâs, Hıcr** topraklarının bir nâhiyesinde tek başına bulunan **Kâsibe** isimli bir kayayı göstererek: "Ey **Sâlih**! Bu kayadan bize Arap ve Acem develerinden kırma develere benzeyen, çok tüylü, karnı çok geniş, on aylık yüklü bir deve çıkar!" dedi.

Semûd kavmi de **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a **Cünda**'ın dediğinin bir benzerini söyleyerek: "Eğer bunu yaparsan sana inanacağız ve seni tasdik edeceğiz ve senin getirdiğinin hak olduğuna şâhitlik edeceğiz!" dediler.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* onlardan kuvvetli söz almak üzere: **"Eğer Allâh benim isteğimi yerine getirir de, ben bunu yapacak olursam beni tasdik edecek misiniz ve mutlaka bana îmân edecek misiniz?"** dedi. Onlar: "Evet!" dediler ve buna dâir ahit verdiler. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* da iki rekât namaz kılarak, onlara o kayadan istedikleri gibi bir deve çıkarması için **Allâh**'a duâ etti.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* duâ yaptığında onlar o kayaya bakmaya başladılar. Bir de ne görsünler o kaya doğum sancısına tutulan hayvan gibi, deveyi doğurma sancısı çekiyor. Derken kaya bir sallandı ve yarılarak onların niteledikleri gibi, çok kıllı, karnı geniş ve yüklü bir deve çıkardı ki, iki yanının arasındaki büyüklüğü ancak **Allâh** biliyordu.

Bunu gören **Cünda' ibni Amr** ve berâberindekiler îmân etti. **Semûd** kavminin ileri gelenleri de îmân edip tasdik etmek istediyse de, **Züâb ibni Amr ibni Lebîd** ve putlarının görevlisi **Hubâb** ve kâhinleri olan **Rabâb ibni Sam'ar ibni Celhes** onları engellediler. Bunlar **Semûd** kavminin eşrâfından oldukları için diğer eşrâfı da İslâm'dan ve **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın onları çağırdığı rahmet ve kurtuluşa girmekten engellediler.

Allâh onlara deve çıkarınca, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*: "Bir gün su içme hakkı bu deveye âittir, bir gün de size âittir!" dedi. Böylece o deve, yavrusuyla berâber **Semûd** topraklarında ağaçlardan otlayarak ve su içerek bir zaman durdu. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onlara:

﴿ ... هٰذِهِ نَاقَةُ اللهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ ﴾

"İşte size bu, bir âyet (ve mûcize) **olarak Allâh'ın**(, kudretiyle kayadan çıkarttığı) **dişi devesidir! Bırakın onu da, Allâh'ın toprağında yesin** (içsin)! (**Allâh**'ın mûcizesine saygılı olun. Onu itip kakarak, meralardan kovarak ve boğazlayarak) **ona bir fenâlık dokundurmayın, yoksa çok acı verici büyük bir azap hemen sizi yakalayıverir."** *(A'râf Sûresi:73)* dedi.

Allâh-u Te'âlâ Sâlih *(Aleyhisselâm)*a:

﴿ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ ﴾

"Bir de onlara haber ver ki; gerçekten o (kendi kuyularının) **su**(yu, bir gün onlara, bir gün deveye âit olmak üzere) **aralarında bölüştürülmüştür.**

Her bir içim (hissesi, kendi nöbetinde sâhipleri tarafından) **hazır bulunulmuştur.** (Dolayısıyla herkes sırasına riâyet etsin, haddini ve hakkını aşmasın!)" *(Kamer Sûresi:28)* buyurdu.

Buna göre su ikiye bölünecek; bir gün onun, bir gün de onların olacaktı. Günü geldiğinde o hakkını bırakmayacaktı. Bu hususta **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ ... هٰذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ ﴾

"**İşte bu**(, sizin talebiniz üzerine benim duâm sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın kayadan çıkarmış olduğu on aylık yüklü) **dişi bir devedir ki**(, çıkar çıkmaz kendi gibi büyük bir deve doğurmuştur), **sudan ona âit bir nasip vardır, bilinen bir günün içme hakkı da size âittir**(, artık kendi hakkınıza kanaat edin de, bu devenin içeceğine göz dikmeyin)!" *(Şu'arâ Sûresi:155)* buyurdu.

Deve suya ara sıra gidiyordu ama gittiği zaman **Hıcr** bölgesinde "Devenin kuyusu" diye bilinen bir kuyuya başını koyuyor, içindeki her damla suyu içmedikçe kaldırmıyordu. Sonra başını kaldırdığında bacaklarının arasını açıyor, ondan diledikleri kadar süt sağabiliyorlardı. Böylece hem içiyorlar, hem de stok yapıyorlar ve bütün kaplarını dolduruyorlardı.

Sonra (çok su içmekten şiştiği için) geldiği yerin darlığından dolayı suyu içtikten sonra başka yoldan dönmek zorunda kalıyordu. Ertesi gün olduğunda insanlar diledikleri kadar su içiyorlar, devenin günü için de diledikleri kadar stok yapabiliyorlardı. Bu yüzden geniş imkâna sâhiptiler.

Ayrıca; yazları sıcak olduğu zaman deve vâdinin dış kısmında bulunuyor, onu gören bütün koyunlar, develer ve sığırlar kaçarak vâdinin iç kısmındaki sıcak ve kurak yere iniyorlardı. Kış olduğu zaman ise deve vâdinin içine giriyor, bu seferde onların hayvanları soğuk ve otsuz kalan vâdinin dış kısmına kaçıyorlardı. Çünkü o deve, eşsiz bir görünüme sâhip olan çok heybetli bir yaratıktı.

Belâ ve imtihan hikmetine binâen bu durum, onların hayvanlarına zarar vermeye başladı. Bu onlara ağır gelmeye başlayınca Rablerinin emrinden çıktılar ve deveyi kesme kararı aldılar.

Semûd kavminde iki kadın vardı ki, bunların birine **Uneyze binti Ğunm** denirdi. Yaşlı bir kocakarı olan bu kadın (kavmini îmandan nehyeden) **Züâb ibni Amr**'ın karısıydı. Onun çok güzel kızları vardı, kendisi de deve, koyun ve sığır gibi mallara sâhipti.

Diğer kadına ise **Sadûf binti Muhayyâ** denirdi ki, onun dedesi evvelki zamanda putların sâhibi ve kabîlesinin efendisiydi. Bu kadın da insanların en güzeliydi ve deve, koyun, sığır gibi mallar bakımından çok zengindi.

Bu iki kadın **Semûd** kabîlesi içerisinde **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın en kuvvetli düşmanı ve onu en çok inkâr eden kimselerdiler. O ikisi, hayvanları zarar gördüğü için, îmanları da olmadığından deveyi kesme hileleri kurdular.

Sadûf dayısının oğlunun yanında kalıyordu ki, **Suneym ibni Herâve** ismindeki bu çocuk Müslüman olup İslâm'ı güzelce yaşamakta olan biriydi. **Sadûf** bütün malının tasarrufunu ona bırakmış, o da onun malını **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbından Müslüman olanlara harcıyordu.

Mal azalmaya başlayınca **Sadûf** bunun, onun Müslümanlığından sebep olduğunu fark ederek onu azarladı. O da ona dînini açıklayarak kendisini **Allâh**'a ve İslâm'a dâvet etti. Fakat o inat ederek ona hakaret etmeye başladı ve oğullarını, kızlarını onun elinden alarak, kendi kabîlesi olan **Ubeydoğulları** arasında sakladı.

Suneym ondan çocuklarını geri istediyse de o onu (kâfir olan) **San'ân-oğulları** önünde mahkeme olmaya çağırdı. O ise, evvelce Müslüman olmuş olan **Mirdâsoğullarının** hükmünü kabûl edeceğini söyledi. Kadın buna îtiraz ettiyse de **Mirdâsoğulları**: "Vallâhi istesen de, istemesen de çocuklarını buna vereceksin!" diyerek çocuklarını verdirdiler.

Sonra **Sadûf** ve **Uneyze** denen iki kâfir kadın başlarına gelen sıkıntıdan dolayı deveyi kesme çâreleri ararlarken, **Sadûf, Semûd**'dan **Hubâb** isimli bir adamı bu iş için çağırdı ve bunu yapması durumunda kendisini ona teslim edeceğini söyledi, fakat o bunu kabûl etmedi.

Bu sefer **Misda' ibni Mehrec** isimli amcaoğlunu çağırıp deveyi kesmesi durumunda kendisini ona vereceğini söyledi, onun güzelliğine ve zenginliğine dayanamayan **Misda'** bunu kabûl etti.

Uneyze isimli kadın da **Kurh** ehlinden olan **Kudâr ibni Sâlif**'i çağırdı. **Kudâr** mâvi gözlü, kızıl saçlı, kısa boylu bir adamdı, onun **Sahyâd** isimli bir adamdan zinâ çocuğu olduğu iddiâ edilmekteydi. Aslında kendisine nispet edilen babası **Sâlif**'in çocuğu değildi, lâkin onun yatağında doğduğu için ona nispet ediliyordu.

Kadın ona, deveyi boğazlaması şartıyla istediği kızını vereceğini söz verdi. **Uneyze, Semûd** kadınları içerisinde çok soylu idi, kocası **Züâb ibni Amr** da **Semûd** erkeklerinin eşrâfından idi. **Kudâr**, kavmi içerisinde çok izzetli ve korunan biri idi.

Abdullah ibni Zem'a *(Radıyallâhu Anh) şöyle anlatmıştır:*

٥٤١- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَمْعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ وَذَكَرَ النَّاقَةَ وَالَّذِي عَقَرَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «﴿ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴾ انْبَعَثَ لَهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ مَنِيعٌ فِي رَهْطِهِ مِثْلُ أَبِي زَمْعَةَ».

541- ***"Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) bir hutbesinde deveyi ve onu keseni anlatırken:* ***'Onların en bedbahtı atıldı!'; deveyi kesmek için,*** *(Müslümanlarla alay eden* ***Mekke*** *kâfirlerinden)* ***Ebû Zem'a gibi çok güçlü, zorba, müfsit ve kavmi içerisinde korunan biri fırladı!*** *buyurdu."* *(Buhârî, Tefsîr:430, no:4658, 4/1888; Müslim, Cennet:13, no:2855, 4/2191)*

Böylece **Kudâr ibni Sâlif** ve **Misda' ibni Mehrec** harekete geçerek, **Semûd** kavminin azgınlarını tahrik ettiler. Bu konuda yedi kişi de onlara uyunca dokuz kişi oldular. Bu yedi kişi arasında **Kudâr**'ın dayısı **Hüveyl ibni Mîlağ, Misda**'ın kardeşi **De'b ibni Mehrec** ve **Du'ayr ibni Ğunm** gibi asil ve güçlü kişiler vardı.

Bu kişiler toplanarak devenin sudan dönmesini beklediler. **Kudâr** devenin yolu üzerinde bulunan bir kayanın dibinde, **Misda'** da diğer tarafında gizlendi, deve **Misda**'ın yanından geçerken ona bir ok attı ve dizinin adalesine isâbet ettirdi. Bunu seyreden **Uneyze** insanların en güzel yüzlüsü olan kızına kendisini **Kudâr**'a göstermesini emretti ki, böylece onu teşvik etmiş oldu.

Bunu gören **Kudâr** deveye hemen kılıç darbesiyle hamle yaparak ayak sinirini kesti. Böylece yere yıkılan deve, yavrusunu sakındırmak için büyük bir bağırış bağırdı. Sonra **Kudâr** devenin boyun dibine kılıcı sokarak onu boğazladı, şehir halkı toplanıp etini bölüştüler. Bu durumu gören yavrusu koşarak **"Suver"** ya da **"el-Kâra"** ismindeki yüksek bir dağa çıktı, sonra dağın tepesindeki bir kayaya vararak bağırıp sığındı.

İçlerinden bir adam **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a gelerek: 'Yetiş! Deve boğazlandı!' dedi. O, deveye doğru yönelmişti ki, onlar onu karşılayıp: 'Ey **Allâh**'ın peygamberi! Onu falanca kesti, bizim bir suçumuz yok!' diye özür dilemeye başladılar. O zaman **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*: 'Bakın, yavrusuna yetişebilecek misiniz? Eğer ona yetişebilirseniz ola ki, **Allâh** azâbı sizden kaldırır!' dedi.

Böylece onlar çıkıp onu aramaya başladılar ve onu yakalamak için gidip dağa çıktılar. Bunun üzerine **Allâh-u Azze ve Celle** dağa vahyedince o, göğe doğru kuşların ulaşamayacağı kadar yükseldi.

O sırada **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* geldi, yavru onu görünce gözyaşları akıncaya kadar ağlamaya başladı. Sonra **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a yönelerek üç kere bağırdı. Sonra kaya yarılarak içine girdi. Bunun üzerine **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*:

"Her bağırışın bir gün müddeti vardır; yurdunuzda üç gün daha yaşayın! İşte bu, yalan çıkmayacak bir vaattir!" dedi

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göreyse; deveyi boğazlayan dokuz kişiden dördü yavrunun peşine düştü, aralarında bulunan **Misda'** ona bir ok atarak kalbine isâbet ettirdi. Sonra ayağından çekerek onu aşağı indirdi, daha sonra etini annesinin etiyle birlikte bölüştüler.

O zaman **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*: **"Siz Allâh'ın haramını çiğnediniz, öyleyse Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ'nın azâbı ve gazabıyla müjdelenin!"** deyince, onlar alay etmek üzere: "Ey **Sâlih** bu ne zaman olacak ve bunun belirtisi ne olacak? Eğer hak olarak gönderilenlerden isen bunu bize getir de görelim!" dediler.

O zaman pazar gününe evvel, pazartesiye ehven, salıya dübâr, çarşambaya cübâr, perşembeye mü'nis, cumâya arûbe, cumartesiye de şiyâr diyorlardı. Onlar deveyi çarşamba günü kesmiştiler. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* da onlara:

"Mü'nis (perşembe) **gününün sabahı suratlarınız sapsarı kalkacaksınız, sonra arûbe** (cumâ) **günü suratlarınız kıpkırmızı olarak sabaha çıkacaksınız, şiyâr** (cumartesi) **günü ise sabaha kalktığınızda suratlarınız kapkara olacak, sonra evvel** (pazar) **günü azap sizi sabah baskınıyla basacak!"** dedi.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* onlara bunu deyince, deveyi kesen dokuz kişi: "Gelin **Sâlih**'i öldürelim! Eğer doğru söylemişse, onu bizden önce göndermiş oluruz, yok eğer yalancıysa onu devesine kavuşturmuş oluruz!" dediler ve âilesi içerisinde ona gece baskını yapmak üzere harekete geçtiler. Fakat melekler onları taşlayarak beyinlerini patlattı.

Onlar arkadaşlarına dönmekte gecikince diğerleri **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın evine doğru yola çıktılar, arkadaşlarını kafaları taşlarla ezilip paramparça edilmiş bir halde bulunca, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a: "Onları sen öldürdün!" diyerek, ona saldırmak istediler, fakat aşîreti silah kuşanıp önüne geçerek:

"Vallâhi siz onu ebediyyen öldüremeyeceksiniz! Zâten onun size vaad ettiğine göre üç gün içinde azap başınıza inecek, eğer doğru söylemişse, Rabbinizin size ancak gazabını artırmış olursunuz. Ama eğer yalancıysa, artık ileride istediğinizi yaparsınız!" deyince, o gece geri döndüler.

Meleklerin taşlarla kafalarını ezdiği o dokuz kişi:

﴿وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾
قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾
وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ
وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾﴾

"O (**Semûd** kavminin yaşadığı **Hicr** isimli) **şehirde** (ileri gelen âilelerin çocuklarından) **dokuz kişi vardı ki,** (türlü türlü zulüm ve günahlar işleyerek) **o yerde sürekli fesat çıkarıyorlar da,** (bir kere olsun) **ıslâha** (ve insanların yararına) **çalışmıyorlardı.**

(**Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın tebliğinden kurtulamayacaklarını anlayan kâfirler birbirlerine) **dediler ki:**

"**Siz** (aranızda) **'Andolsun; elbette ona da, âilesine de kesinlikle bir gece baskını yapacağız, sonra da yemin olsun ki; mutlaka** (kan sâhibi olan) **velîsine: <**(Onlara saldırmak bir yana,) **biz onun âilesinin helâk oluşuna bile şâhit olmadık/biz onun âilesinin helâk edildiği yerde dahî bulunmadık/ şüphesiz ki biz elbette doğru söyleyen kimseleriz!> diyeceğiz' diye Allâh** (adın)**a yeminleşin!"**

Böylece onlar (**Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a sûikast düzenleme niyetiyle) **büyük bir hîle yaparak tuzak kurdular; Biz de kendileri farkında bile değillerken onları görülmedik bir helâk edişle helâke uğrattık/tam bir cezâ olarak, hîle yapmalarının karşılığını verdik/.**

Şimdi bak (gör) **ki; tuzak kurmalarının** (feci) **âkıbeti nasıl olmuş ki, gerçekten Biz onları da,** (sûikasta iştirâk etmeseler de, râzı olarak ortak olan) **toplumlarını da bir daha** (bellerini doğrultup) **düzelemeyecekleri bir şekilde topluca kırıp geçirmişiz!**

İşte sana! Bunlar, onların (şirk koşarak ve mûcize talepleri üzerine kayadan çıkarılan deveyi keserek, **Allâh**'ın âyetlerine yapmış oldukları) **zulümleri sebebiyle ıssız kalan/yıkılarak alt-üst olan/ evleridir!**

İşte sana! Gerçekten de bu (şekilde helâke uğratılmaları)**nda,** (bilinmesi gereken şeyleri) **bilmekte olan bir toplum için elbette pek büyük bir âyet** (ve zulümden caydırıcı bir ibret) **bulunmaktadır."** *(Neml Sûresi:48-52)* âyet-i kerîmelerinde mevzu edilenlerdir.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın yanından ayrıldıkları o gecenin sabahı küçük-büyük, erkek-dişi demeden hepsinin suratları birdenbire sarı boyayla boyanmış gibi sapsarı olunca, azâba yakînen inandılar ve **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kendilerine doğru söylediğini anladılar ve onu öldürmek için peşine düştüler.

Sâlih *(Aleyhisselâm)* onlardan kaçarak **Semûd** boylarından **Benû Ğunm** denilen bir kabîleye sığındı ve onların efendisi olan **Ebû Hüdb** künyeli **Nüfeyl** adındaki bir adamın yanında misâfir oldu. O adam müşrik olduğu halde onu sakladı, onlar da onu bulamayınca **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbına hücum ettiler ve onu kendilerine göstersin diye onlara azap ettiler.

O zaman **Mîda' ibni Herim** adındaki sahâbîsi: "Ey **Allâh**'ın peygamberi! Seni onlara gösterelim diye onlar bize azap etmeye başladılar, senin yerini onlara bildirelim mi?" deyince **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*: "Bildirin!" dedi.

Bunun üzerine onun yerini bildirdiler, onlar da kalkıp **Ebû Hüdb**'ün yanına gelerek onunla konuştular. Ama o: "Evet! **Sâlih** benim yanımdadır, ama sizin ona bir zarar verme yolunuz yoktur!" deyince, vazgeçip onu bıraktılar. Zâten **Allâh**'ın başlarına gönderdiği azap onları meşgul etmeye başladı.

Cumâ gününün sabahına vardıklarında yüzleri kana boyanmış gibi birdenbire kıpkırmızı oldu, hemen bağırıp çağırarak ağlamaya başladılar ve bunun gerçekten azap olduğunu anlamaya başladılar. Akşama çıktıklarında hep birden: 'Dikkat edin! Kesinlike süreden iki gün geçti ve azap size geldi!' diye bağırdılar.

Cumartesi günü sabaha çıktıklarında yüzleri kapkaraydı, sanki onlar ziftle sıvanmıştı. Yine hep birden: 'Âgâh olun! Kesinlikle azap size geldi!' diye bağırdılar, kefenlerini hazırladılar, kokularını sürdüler. Onların kokusu öd ağacı ve boya olarak kullanılan kırmızı çamurdu, kefenleri de meşinlerdi.

Sonra kendilerini yere attılar, bir yandan da gözlerini sağa sola çeviriyorlar, bir sefer göğe, diğer sefer yere bakıyorlardı. Azâbın kendilerine nereden geleceğini, gökten doğru üstlerinden mi, yoksa yerden taraf ayaklarının altından mı geleceğini bilemiyorlardı. Hem korkak vaziyette, hem de alıştıkları şeylerden ayrılık telâşına düşmüş bir haldeydiler.

Pazar gecesi olunca **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* ve onunla birlikte Müslüman olanlar **Şam**'a doğru yola çıktılar. Böylece **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* **Filistin**'deki **Remle**'ye yerleşti.

Pazar günü kuşluk vaktine ulaştıklarında onlara gökten bir nâra geldi ki, tüm gök gürültülerinin sesi de, yeryüzünde sesi olan her şeyin sesi de onda toplanmıştı. Birden göğüslerinde bulunan kalpleri paramparça oldu. Böylece onlar (helâke uğramış ölüler hâlinde) yurtlarında yere yapışıp kalanlara döndüler.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın adamlarından **Mîda' ibni Herim** geri kalarak, **Kura vâdisi** olan **Kurh**'a yerleşti. **Kurh** ile **Hıcr** arasında onsekiz mil vardı. O onların efendisinin yanında misâfir oldu ki ona **Amr ibni Ğunm** denmekteydi. O, devenin öldürülmesine karışmadıysa da etinden yemişti.

Mîda' ibni Herim ona: "**Ey Amr ibni Ğunm!** Bu şehirden çık! Çünkü **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*: **'Burada kalan helâk olacaktır, buradan çıkan kurtulacaktır!'** buyurdu." dediyse de, Amr: "Ben devenin kesilmesine karışmadım, ona yapılana râzı da olmadım (bana bir şey olmaz)!" dedi.

Pazar sabahı olunca onları öyle bir nâra yakaladı ki, helâk olmayan küçük-büyük kimse kalmadı. Ancak **Zürey'a binti Silk** adında kötürüm bir kız ki, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a çok düşman bir kâfir idi.

O kız, azâbın tümünü müşâhede ettikten sonra **Allâh-u Te'âlâ** onun ayaklarını salıverince, görülebilecek en hızlı şekilde koşup **Kurh** ehline gelerek gördüğü azâbı ve **Semûd** kavminin başına gelenleri onlara anlattı. Sonra su istedi, kendisine su verildi, o da içer içmez öldü. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân: 10/286-292, 12/458-462; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/175-179; Hâzin, Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/586-590; Hâkim, el-Müstedrek, no:4069, 2/617-619; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/340-342; İbni Ebî Hâtim, no:8666-67, 5/1512; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/455-460)*

"Beğavî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* Müslümanlardan yüzyirmi kişiyle birlikte ağlayarak şehirden çıktı, geriye baktığında duman yükseldiğini görünce onların helâk olduklarını anladı. Onun kavmi binbeşyüz hâne idi.

Bir rivâyet; berâberindekilerle birlikte dönüp onların yurtlarında yerleşti, ama **Ebu'ş-Şeyh** *(Rahimehullâh)*, **Vehb** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: "**Sâlih** *(Aleyhisselâm)* îmân edenlerle birlikte kurtulunca:

'Ey kavmim! İşte burası **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisine ve halkına gazap ettiği bir yurttur, artık kalkıp göçün ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın Harem'ine ve güvencesine kavuşun!' dedi. Böylece onlar o anda hacca niyet ederek **Mekke**'ye vardılar ve orada kaldılar. İşte mezarları **Kâ'be**'nin batı cihetindedir."

Muhyi's-Sünne Beğavî *(Rahimehullâh)*ın nakline göreyse; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavminden mümin olan fırka dörtbin kişi kadardı. **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onlarla birlikte **Hadramevt**'e çıktı. Oraya girer girmez **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* vefât ettiği için oraya **Hadramevt** dendi. Onun kavmi dörtbin şehir binâ ettiler ve onlara **Hâdûrâ** adını verdiler.

İlim ehlinden diğer bir kavmin beyânına göreyse; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* elli sekiz yaşında **Mekke-i Mükerreme**'de vefât etmiştir. En doğru olan görüş de budur! Kavmi içerisinde kalış süresi yirmi senedir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** peygamberlerine muhâlefetleri, **Allâh**'a karşı azgınlıkları, hakkı kabulden çekinmeleri ve hidâyeti bırakıp körlüğe yönelmeleri nedeniyle **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavmini helâk edince **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* onları azarlamak ve kınamak için:

"Ey kavmim! Andolsun ki; gerçekten ben size Rabbimin (vahiy ve) **risâletini ulaştırdım ve sırf sizin iyiliğinizi istedim. Velâkin siz** (nasîhat ederek) **iyilik isteyenleri hiçbir zaman sevmezdiniz."** dedi. Tabî ki onlar helâklarının ardından da bu sözleri işitiyorlardı.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere, Müslümanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i, **Bedir** Kalîbi üzerinde durup da onlara:

٥٤٢- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعَ الْمُسْلِمُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُنَادِي عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ «يَا أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ! يَا عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! يَا شَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! يَا أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ! هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَكُمْ رَبُّكُمْ حَقًّا فَإِنِّي وَجَدْتُ مَا وَعَدَنِي رَبِّي حَقًّا». قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ! تُنَادِي قَوْمًا قَدْ جَيَّفُوا؟ قَالَ «مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ وَلٰكِنَّهُمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يُجِيبُوا».

542- **"Ey Hişâm oğlu Ebû Cehil! Ey Rebî'a oğlu Utbe! Ey Rebî'a oğlu Şeybe! Ey Halef oğlu Ümeyye! Rabbinizin size vaad ettiği şeyi hak buldunuz mu? Şüphesiz ben Rabbimin bana vaad ettiği şeyi hak buldum!"** buyururken işittiklerinde: "Yâ **Rasûlellâh**! Leş olmuş bir topluma mı sesleniyorsun?" dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de: **"Siz aslâ benim söylediklerimi onlardan daha iyi duyucu değilisiniz, lâkin onlar cevap vermeye güç bulamıyorlar!"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12020, 19/77; Buhârî, Meğâzî:7, no:3760, 4/1462; Müslim, Cennet:17, no:2874, 4/2203; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/344)*

Siyerde zikredildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

٥٤٣- «بِئْسَ عَشِيرَةُ النَّبِيِّ كُنْتُمْ لِنَبِيِّكُمْ، كَذَّبْتُمُونِي وَصَدَّقَنِي النَّاسُ وَأَخْرَجْتُمُونِي وَآوَانِي النَّاسُ وَقَاتَلْتُمُونِي وَنَصَرَنِي النَّاسُ فَبِئْسَ عَشِيرَةُ النَّبِيِّ كُنْتُمْ لِنَبِيِّكُمْ».

543- **"Siz, peygamberinize ne kötü akrabâlık yaptınız! Siz beni yalanladınız, insanlar beni tasdik etti; siz beni çıkardınız, insanlar beni barındırdı; siz benimle savaştınız, insanlar bana yardım etti; siz peygamberiniz için ne kötü bir aşîret oldunuz!"** buyurdu. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/344; İbni Hişâm, es-Sîre:2/212)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edildiği üzere, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü emir buyurup da, **Utbe, Ebû Cehil** ve arkadaşları örülü kuyuya atılınca, onların başında durup:

٥٤٤- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: لَمَّا أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ بِأُولٰئِكَ الرَّهْطِ فَأُلْقُوا فِي الطَّوِيِّ عُتْبَةُ وَأَبُو جَهْلٍ وَأَصْحَابُهُ وَقَفَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ « جَزَاكُمُ اللهُ شَرًّا مِنْ قَوْمِ نَبِيٍّ مَا كَانَ أَسْوَأَ الطَّرْدَ وَأَشَدَّ التَّكْذِيبَ ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ تُكَلِّمُ قَوْمًا جَيَّفُوا؟ فَقَالَ « مَا أَنْتُمْ بِأَفْهَمَ لِقَوْلِي مِنْهُمْ ».

544- **"Allâh sizi, bir peygamberin, kavmi tarafından cezâlandırılacağı en kötü bir cezâ ile cezâlandırsın!** (Peygamberinizi) **kovmanız ne kötü olmuştu! İnkârınız da ne kadar kuvvetliydi!"** buyurunca: "Yâ **Rasûlellâh**! Leş olmuş bir toplumla nasıl konuşuyorsun?" dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Siz bile benim sözümü onlardan iyi anlayamazsınız!"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:25372, 42/230)*

İşte böylece **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* da helâk olan kavmine sitem ederken:

﴿... يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ﴾

"Ey kavmim! Andolsun ki; gerçekten ben size Rabbimin (vahiy ve) **risâletini ulaştırdım ve sırf sizin iyiliğinizi istedim. Velâkin siz** (bundan faydalanmadınız. Çünkü siz hakkı sevmediğinizden nasîhat ederek) **iyilik isteyenleri hiçbir zaman sevmezdiniz."** dedi.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insanın canı, kendisini nefsinin arzusuna muvâfakata çağırdığından, nefis nasîhat edenlerin sözlerinden ağırlanır ve sanki onlar kendilerinden çok uzak kimselermiş gibi onlara karşı çıkar.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mesnevî**'de şöyle buyrulmuştur:

(Hazret-i **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın devesini, halkın his gözlerinin hakîr ve yardımsız gördüklerinin beyânında) şöyle buyrulmuştur:

نَاقَةُ صَالِحْ بَصُورَتْ بُدْ شُتُرْ پَیْ بُرِیدَنْدَشْ زِ جَهْلْ آنْ قَوْمِ مُرْ

"Sâlih *(Aleyhisselâm)***ın devesi sûretâ deve idi,**

(Tînetleri) **acı** (ve inatçı) **olan o (Semûd) kavm**(i), **cehâletleri** (ve o devenin hakîkatini görememeleri) **sebebiyle onun sinirlerini kesti!"** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2509)*

*Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta şöyle buyurmuştur:*

﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ﴿١١﴾ إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴿١٢﴾

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا ... ﴿١٤﴾﴾

"Semûd kavmi haddi aşması sebebiyle** (peygamberlerinin bir mûcize olarak kayadan çıkardığı deve âyetini) **yalanladı! Vaktâ ki; en kötüleri** (olan **Kudâr ibni Sâlif**, deveyi kesme azmiyle) **harekete geçti! Bunun üzerine Allâh'ın rasûlü onlara:

"Allâh'ın dişi devesine de, içeceği suyuna da** (dokunmayın)**!" dedi. Ama onlar onu yalanladılar ve ayaklarını keserek** (işe başlayıp) **onu boğazladılar."
(eş-Şems Sûresi:11-14)

نَاقَةُ اللهْ آبْ خُورْدْ اَزْ جُودِ مِیغْ آبِ حَقّ رَا دَاشْتَنْدْ اَزْ حَقْ دَرِیغْ

"Allâh'ın devesi, bulutun cömertliğinden akan suyu içiyordu,
(O zâlim kavim ise) **Hakk'ın suyunu Hakk'tan esirgiyordu."** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2511)*

(**"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; suyu deveden esirgemek, hakîkatte **Allâh-u Te'âlâ**'dan esirgemek menzilesindedir. **Cenâb-ı Hakk** o mekânda olan suyu külliyyen bir gün özellikle deve için tâyin edip, bir gün de onlar için tâyin etti. Onlar ise **Cenâb-ı Hakk**'ın emrine boyun eğmeyip, devenin suyunu da aldıklarından başka, arka ayaklarındaki sinirleri keserek o mübârek deveyi öldürdüler. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/225-226)*

Âbidîn Paşa *(Rahimehullâh)* şöyle zikretmiştir:

O deveye "Nâkatullâh (**Allâh**'ın devesi) denmesi, **Hakk Te'âlâ Hazretleri**'nin **Hazret-i Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a olan kemâl-i muhabbet ve merhametindendir. Eşkıyâ olan kavim düşünmediler ki, **Mevlâ Te'âlâ**'nın nîmetinin, O **Cenâb-ı Hakk**'ın mahlûkatından men' olunması revâ değildir.

Bu mâcerâda bir işâret vardır ki; in'âm-ı Rabbânî'yi, muhtaç olan mahlûkattan, gayr-i meşrû sûrette esirgemek, kahr-ı Rabbânî'yi dâvet etmektir. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/4)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı şu vecihledir:

Bâzı nüshalarda "Ez cû vo miğ (ırmak ve buluttan)" ibâresi vâki olmuştur. Bu yüzden o mısra', "Deve, ırmaktan ve buluttan su içerdi" şeklinde mânâlandırılmıştır. Ancak, **Semûd** kavminin yerleştikleri mahalde, bir nehir mevcût olmayıp, yalnızca belli bir kuyunun suyuna muhtaçtılar.

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın devesinin nehirden su içtiği menkûl ve mesmû' değildir. Sâdece "Dal" harfi ile "Vav" harfini ayırt edemeyen kâtiplerin galatı üzere, ekserî nüshalar galat olup, şârihler dahî nakillerinde, gördükleri ibârelerin ifâde ettiği mânâ üzere beyanda bulunmuşlardır.

Ama bu ibâre, **Mevleviyye** arasında sahihlikle mevsûf ve **Ubeyd Dede** ismiyle mâruf olan kimsenin hattıyla yazılmış mesnevîlerde, izâfetle ve "Dal" harfiyle olarak, "Ez cûd-i mîğ (bulutun cömertliğinden) şeklinde yazılıdır. Bu da vâkıaya daha mutâbıktır.

Bu takdirde şerh şöyle olur: "**Allâh**'ın devesi, suyu bulutun cömertliğinden içerdi." Zîrâ nehirlerde ve kuyularda olan sular, yağış bırakan bulutların sularından toplandığından, devenin kuyudan içtiği su, bulutun cömertliğinin vesîlesi ile ve aslında hakîkatte sırf **Vehhâb** ve **Müsebbibü'l- esbâb** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u kereminden ve karşılıksız lütfundandır.

﴿ وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِى الْأَرْضِ ... ﴿١٨﴾ ﴾

"Biz (insanlara zarar vermeyip fayda sağlayacak ve ekip biçmeleri, yiyip içmeleri için yeterli olacak) **bir ölçüyle gökten su indirdik de, onu yerde** (bulunan ırmaklar, göller, sarnıçlar, gözeler ve kuyularda toplayarak istifâde edeceğiniz şekilde) **durdurduk."** *(Mü'minûn Sûresi:18)*

Yeryüzünde mevcut olan göl, nehir, kaynak ve kuyu suları yağmur damlalarından toplanmaktadır, kıyâmet saati yaklaştığında ise **Allâh-u Te'âlâ** bir melek gönderecek ve o, emr-i Hakk ile yeryüzünün üstünde bulunan tüm suları gökyüzüne kaldıracaktır.

Hülâsa-i kelâm,

﴿ أَفَرَءَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ ﴾

"Şimdi gördünüz mü(; söyleyin bakalım), **o** (bal gibi tatlı bir halde) **içmekte olduğunuz suyu;**

Beyaz buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiriciler ancak Biz miyiz?" *(Vâkı'a Sûresi:68-69)* fehvây-ı kerîmi üzere deve de, su da, bütün dünyâ ve içindekiler hep **Rabbü'l-erbâb** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın memlûku(, mülkü ve O'nun sâhipliğinde) iken, o sapık kavim **Cenâb-ı Hakk**'ın suyunu, "Nâkatullâh" buyurarak Kendisi'ne izâfet etmekle şereflendirdiği ve husûsîleştirdiği deveye vermeyerek, O'ndan esirgeme cür'etinde bulunmuş oldular!

Âh ey sâlik-i râh (mânevî yolun yolcusu) ve müstemi'-i âgâh (uyanık dinleyici)! Evliyâullâhın dahî tertemiz ve cilâlı kalplerinin aynaları, İlâhî tecellîlerin nurları ile parlak ve göz kamaştırıcı güzellikte olduğu için, onlara düşmanlık ve inkâr, cehenneme girme sebebidir. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 3/308-309)*)

شِحْنَهٔ قَهْرِ خُدَا زِيشَانْ بَجُسْتْ خُونْبَهَايِ اُشْتُرِى شَهْرِى دُرُسْتْ

"Hüdâ'nın kahrının muhâfızı onlardan talep etti,
Bir devenin diyeti karşılığında bütün bir şehri." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2514)*

(**"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; o deveyi sinirlerinden keserek öldürdükten sonra, **Hakk Te'âlâ**, devenin kan pahasına bedel olarak, şehirlerini tamâmıyla kahr ederek helâk etti. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/226)*

Âbidîn Paşa *(Rahimehullâh)* şöyle zikretmiştir: "Şihne-i kahr-ı Hüdâ (**Allâh-u Te'âlâ**'nın kahrının zâbıtı)" tâbirinden kasdolunan yüce mânâ, adâlet ve siyâset (cezâlandırma) icrâsında bulunan kahr-ı Rabbânî'dir.

Semûd kavmi **Cenâb-ı Hakk**'ın emrinin hilâfına olarak **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın devesine eziyet etmeye ve onu itlâfa cüret ettiklerinden kahr-i Yezdânî, o devenin kan pahasına bedel, hem şehirlerini, hem de kendilerini, hem dünyâda hem de âhirette azap içinde bıraktı ve huzursuz etti.

Sakın: "Bir hayvanın cismini telef etmekten ne ziyân olabilir?" denmesin!

Çünkü o cisim ve bedenin yaratılması ve büyütülmesi bir hikmet-i Samedâniyye'ye dayandığından **Hakk Te'âlâ Hazretleri**'nin emrinin hilâfına olarak ona ezâ vermek, onu telef etmek, yaratıcısına karşı isyan sayıldığından, iki âlemde hüsrâna uğrama sebebidir. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/6)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise Sirruhû)* şöyle beyân etmektedir: O kötü kavmin tamâmı azap ile kısas oldular ve deveyi öldürme mukabilinde helâk oldular. Enbiyâ ve evliyâ için ya da başka herhangi biri için bir merkeb vardır ve bu merkeb o kişinin nefs-i nâtıkasının hakîkatinin taşıyıcısıdır. Merkebin gâlip olan sıfatı, hayvanların sıfatlarından hangisiyle muttasıf olursa ona nisbet edilir ve o merkebin muttasıf olduğu hayvanın ismi ile anılır.

Meselâ; ince, yumuşak başlı ve **Hakk**'a karşı itaatkâr olan bir nefis merkebi nâka (deve) ile isimlendirilir. **Hakk**'ın emriyle hareket ettiği ve o emir sebebiyle **Hakk**'ın mânevî yakınlığına ehil olduğu için de, **Hakk**'a nispet olunarak, "Nâkatullâh" ile târif olunur. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 3/311)*)

صَالِحْ اَزْ خَلْوَتْ بَسُوىِ شَهْرْ رَفْتْ شَهْرْ دِيدْ اَنْدَرْ مَيَانِ دُودُ و تَفْتْ

"Sâlih *(Aleyhisselâm)* **halvetinden çıkıp gitti şehre,**
Gördü ki şehir duman ve ateşler içinde!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2542)*

(**Sarı Abdullâh Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle zikretmektedir:

Sâlih *(Aleyhisselâm)*, **Semûd** kavmine gelen şiddetli zelzeleden sonra, o şehre gitti ve gazab-ı İlâhînin eseri olarak ateş ve duman içinde kalmış olan o şehrin helâk hâlini hem basar, hem de basîret gözüyle müşâhede etti. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 3/322)*)

زِ اسْتُخوَانْهَا شَانْ شَنِيدْ اُو نَالَه هَا اَشْكْ رِيزَانْ اَزْ جَانِشَانْ چُونْ ژَالَه هَا

"Kemiklerinden Sâlih *(Aleyhisselâm)* **iniltiler işitti,**
Onların canı çiğ tânesi gibi gözyaşı dökücü idi." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2544)*

(**Âbidîn Paşa** *(Rahimehullâh)* şöyle zikretmiştir:

Harâbeler içinde sıkışmış kemiklerinden çıkan inilti ve feryâtlar ile canlarından dökülen jâle (şebnem, çiğ tanesi) gibi olan gözyaşları, kuvve-i rûhâniyye vâsıtasıyla Hazret-i **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* tarafından işitildi ve görüldü. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/21)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise Sirruhû)* şöyle zikretmektedir:

Sâlih *(Aleyhisselâm)* kavminin ruhlarının büründükleri suver-i berzahiyyeyi (berzâh âlemindeki şekillerini), bu hal ile müşâhede etti ve cehennemde olan derekelerini gördü. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 3/322)*)

صَالِحْ آنْ بَشْنِيد و گِرْيَه سَازْ كَرْدْ نَوْحَه بَرْ نَوْحَه گَرَانْ آغَازْ كَرْدْ

"Sâlih *(Aleyhisselâm)* **o iniltileri işitti ve ağlamaya başladı,**
Ağlayıp feryâd edenlere, o da gözyaşıyla mersiyeye başladı." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2545)*

(**Âbidîn Paşa** *(Rahimehullâh)* şöyle zikretmiştir:

Gerçi **Hazret-i Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın hâtırı, bu huysuz ve inatçı kavimden, külliyen kırılmış idiyse de, sonradan giriftâr oldukları belâ ve musîbetin şiddetinden dolayı, beşeriyet gereği, yüce kalbinin rikkat (hassaslık, yumuşaklık ve incelik) ve merhamet deryâsı coşarak, feryâd edenlerin hâline hayıflanarak ağladı.

Hilkaten büyük yaratılmış insanların rikkat (şefkat) ve merhametleri de büyük olur. Bu yüzden her ne vakit hüzün verici bir hal görseler, belâ ve musîbet görenler düşmanları bile olsa, yine müteessir olurlar (üzülürler). Bu hikmet, hem rûhânî (mânevî), hem de büyük adamların sinirlerinin hassas olmasından kaynaklanıcıdır. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/21)*)

گُفْتْ اَىْ قَوْمِى بَبَاطِلْ زِيسْتَه وَزْ شُمَا مَنْ بِيشِ حَقْ بِگْرِيسْتَه

"Sâlih *(Aleyhisselâm)* **dedi ki: "Ey bâtıl ile yaşamış kavim!**
(Ben sizden nice cefâ ve zulüm görmüştüm ve) **sizden dolayı Hakk'ın huzûrunda ağlamıştım."** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2546)*

("**Ankaravî Şerhi**"nde zikredildiğine göre; **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* o helâk olmuş kavme hitap edip dedi ki: **"Ey bâtıl üzere hayat sürmüş kavim! Ben Hazret-i Hakk'ın huzûrunda sizden ötürü çok ağlamış, sizden çok şikâyet etmiştim."**

Hazret-i Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın o kavmin helâk olmasından sonra onlara bu çeşit hitapta bulunması **Hazret-i Nebî** *(Aleyhisselâm)*ın **Bedir** gazâsında öldürülen kâfirlerin cesetlerine hitap etmesi gibidir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuşlardır:

Rivâyet olunur ki, **Bedir** gazâsında kâfirler öldürüldükten sonra, onların cesetleri toplanıp bir çukura dolduruldu. **Hazret-i Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* başlarına gelerek, onlara:

«أَيَسُرُّكُمْ أَنَّكُمْ أَطَعْتُمُ اللهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّا قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا؟» - ٥٤٥.

545- **"İster miydiniz ki Allâh'a ve Rasûlüne itaat etmiş olsaydınız! Şüphesiz biz Rabbimizin vaad ettiğini hak ve sâbit bulduk. Siz de Rabbinizin va'dini şüphesiz hak buldunuz mu?"** diye seslendi.

Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Yâ Rasûlellâh! Ruhları olmayan ölmüş cesetlere niçin söz söylüyorsun?"** deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona cevâben:

«وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لَا يُجِيبُونَ».

"Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; siz benim söylediklerimi onlardan daha iyi duyabilecek değilsiniz, lâkin onlar cevap veremezler!"** buyurdu. *(Buhârî, Meğâzî:7, no:3757, 4/1461, Cenâiz:85, no:1304, 1/462; Müslim, Cennet:17, no:2874, 4/2203)*

Bu hadîs-i şerîf delâlet eder ki, eşkıyânın canı, bedenlerinden çıktıktan sonra azapta bâkî olurlar (devamlı azap içinde kalırlar). *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/228)*

Âbidîn Paşa *(Rahimehullâh)* şöyle zikretmiştir: **Semûd** kavmi helâk ve nâ bûd (yok) olduğu halde, hem onların ruhlarına, hem diğer zâlim olanlara hitâben, **Hazret-i Sâlih** *(Aleyhisselâm)* tamâmen hakîkatin ifâdesi olan bâzı kelimeler serdederek beyanda bulunur. Bu hikmete dayanarak, **Fahr-i âlem** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz Hazretleri** de **Bedir** gazâsında maktûl olan kâfirlere hitap buyurdu.

İnsan hüzün ve rikkat (şefkat) gibi mânevî hislere şiddetle mazhar olur ve onun üzerine izhâr olunacak düşünceler kalbine ve aklına tevârüd ederse (peş peşe gelirse), yalnız müşâhede ettiği cesetlere değil, gayb olanlara dahî içten gelen bir sevk ile hitâb eder.

Nasıl ki, âşıkane hissiyât ile kalpleri dolu olan âşıklar da, çoğunlukla hâzır (yanı başında) olmayan sevgiliyi, hâzır (yanında) farz ederek ona söz söylerler. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/22)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise Sirruhû)* şöyle zikretmektedir:

Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın, helâk olmalarından sonra kavmine hitap etmesi, sa'îd olsun, şakî olsun rûh-i insânînin (insan rûhunun) ölümden sonra fânî ve yok olmayıp, bilakis berzah âleminde sâhip olduğu amellerin sûretleri ile kıyâmet gününe dek var olduğuna işârettir.

Şunu bil ki; ölümü yokluk sayan kişiler, hem âyet ve hadîslere uymaktan mahrum, hem de basîretten yoksun kimselerdir. Zîrâ (şehid olarak ölen) sa'îd kimseler hakkında **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾
فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ... ﴿١٧٠﴾﴾

"(Habîbim!) **Sakın ha sen Allâh yolunda** (**Bedir** ve **Uhud** gibi muhârebelere katılıp oralarda) **öldürülmüş olan kimseleri ölüler sanmayasın! Bilakis dirilerdir; Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar. Allâh'ın, fazlından kendilerine vermiş olduğu** (şehitlik şerefi, ebedî hayat ve cennet nîmetleri gibi) **şeylerle ferahlanan kimseler olarak** (sonsuz nîmetlere mazhar kılınmıştırlar)**!"** *(Âl-i imrân Sûresi:169-170)* buyurmuştur.

Şakî kimselere gelince; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü onların leşlerinin atıldığı kuyunun başına gelerek, babalarına nispet ettiği kendi özel isimleriyle onlara teker teker seslenmiştir, ölülerle nasıl konuştuğu kendisine sorulunca da, onların çok iyi duyduklarını, ancak cevap verme imkânına sâhip olmadıklarını açıklamıştır.

Demek ki; iyi-kötü bütün ölülerin ruhları bâkî olup bu âlemde meydana gelen olaylara vâkıftırlar. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 3/322-323)*)

(**Mesnevî**'de **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*dan nakledilen sözler şöyle devâm etmiştir:

حَقْ بَگُفْتَه: صَبْرْ كُنْ بَرْ جَوْرِ شَانْ — پَنْدِ شَانْ دَهْ بَسْ نَمَانْدْ اَزْ دَوْرِ شَانْ
مَنْ بَگُفْتَه: پَنْدْ، شُدْ بَنْدْ اَزْ جَفَا — شِيرِ پَنْدْ اَزْ مِهْرْ جُوشَدْ وَزْ صَفَا
بَسْ كِه كَرْدِيدْ اَزْ جَفَا بَرْ جَايِ مَنْ — شِيرِ پَنْدْ اَفْسُرْدْ دَرْ رَگْهَايِ مَنْ
حَقْ مَرَا گُفْتَه تُرَا لُطْفِي دَهَمْ — بَرْ سَرِ آنْ زَخْمْهَا مَرْهَمْ نَهَمْ
صَافْ كَرْدَه حَقْ دِلَمْ رَا چُونْ سَمَا — رُوفْتَه اَزْ خَاطِرَمْ جَوْرِ شُمَا
دَرْ نَصِيحَتْ مَنْ شُدَه بَارِ دِگَرْ — گُفْتَه اَمْثَالْ وَ سُخَنْهَا چُونْ شَكَرْ
شِيرِ تَازَه اَزْ شَكَرْ اَنْگِيخْتَه — شِيرْ وَ شَهْدِي بَا سُخَنْ آمِيخْتَه
دَرْ شُمَا چُونْ زَهْرْ گَشْتَه آنْ سُخَنْ — زَآنْكِه زَهْرِسْتَانْ بُدِيتْ اَزْ بِيخْ وَ بُنْ
چُونْ شَوَمْ غَمْگِينْ؟ كِه غَمْ شُدْ سَرْ نِگُونْ — غَمْ شُمَا بُودِيدْ اَيْ قَوْمِ حَرُونْ
هِيچْ كَسْ بَرْ مَرْگِ غَمْ نَوْحَه كُنَدْ؟ — رِيشِ سَرْ چُونْ شُدْ كَسِي مُو بَرْ كَنَدْ؟

"**Hakk Te'âlâ** (benim ağlayışım üzerine) **buyurmuştu ki: 'Onların zulümlerine sabret, katlan.**
Onlara nasîhatte bulun(maya devâm et). **Zîrâ onların pek fazla zamanları kalmadı** (ömür kâseleri doldu ve ecel vakitleri geldi).'
Ben de (Hakk Te'âlâ'ya) **arz etmiş idim ki: 'Allâhım! Cefâ ve eziyetten dolayı pend** (vaaz, nasîhat), **bend** (set) **oldu.** (Nasîhat etme imkânım kalmadı. Ya Rabbi! İşte **Semûd** kavminin bu inkâr, düşmanlık ve zulümleri, kalp nehirlerinden lisan gözesine cereyân eden, berrak sular gibi olan vaaz ve nasîhatlerin mecrâsını kapatıp örttü.)
(Seyyidim ve Mevlâm olan **Allâh**'ım! Senin mâlumundur ki,) **nasîhat sütleri, safâ ve sevgi** (memelerin)**den fışkırır.** (Hâlis süt gibi olan nasîhatler muhabbet ve samîmiyet sebebiyle coşar ve akar).
(Ama ne fayda! Ey makbûl olmayan kavim! Kabiliyet ağızlarınız ve isti'dâd kulaklarınız, tatlı ve hoş nasîhatlerimden lezzet almadı, zevk duymadı. Üstelik) **bana o kadar çok ezâ ve cefâda bulundunuz ki,**
(Artık) **nasîhat sütü damarlarımda donup kalmıştı.** (Nasîhatte sımsıcacık muhabbet damarlarından damlayan saf vaaz sütleri, ezâ ve cefâların soğukluğundan ötürü dondu akmadı. Tertemiz olan hâtırım ve gönlüm sizin itaatsizliğiniz sebebiyle çok incindi.)'
Hakk Te'âlâ bana buyurmuştu ki: '(Ya **Sâlih!**) **Ben sana büyük bir lütuf veririm,**
(Hüzün ve elem çekme! Zîrâ) **o**(nların açtıkları) **yaraların üzerine merhem koyarım.**'
(Elhamdülillâh) **Hakk Te'âlâ kalbimi**(n aynasını) **gökyüzü gibi sâf** (ve cilâlı) **hâle getirdi** (parlattı),
Sizin (zulüm ve) **eziyetlerinizi**(n çerçöplerini, sabır süpürgesiyle) **hâtırımdan süpürüp sil**(erek, cefâlarınızın sıkıntısını gider)**di.**
(Yazıklar olsun ey kavim!) **Size tekrar** (tekrar) **nasîhatlerde bulundum,**
(Merhamet ve şefkat yüzünden her birinize, fayda ve lezzette) **şeker gibi** (tatlı darb-ı) **meseller ve sözler söyledim.**
(O leziz meseller ve faydalı sözler) **şekerden zâhir olmuş tâze süt** (gibiydi),
(İşte) **sözüme yağ bal kattım** (da öyle konuştum. Hâsılı kelâm; nüktelerle dolu her kelimem bal ve süt ile karışmış olup, o süt de şekerden meydana gelmiş idi).
(Lâkin ne fayda!) **Benim o** (tatlı) **sözlerim size zehir gibi** (acı) **geldi,**
Çünkü aslında siz (akrep tînetli ve yılan sıfatlı olmakla) **zehirin ta kendisiydiniz.**
(Şimdi, sizin kabiliyetsizliğinizin, enbiyâ ve evliyâya olan inkâr ve düşmanlığınızın, ezelde kısmet olunduğu mukarrer olduysa, ben artık sizin için) **nasıl gamlanayım ki? Zîrâ gam baş aşağı, tepetaklak oldu,**
Ey inatçı (âsî) **kavim! Gam, siz idiniz** (gamın kendisi sizin vücûdunuz, varlığınız idi. O halde ben gamın izâle olmasına, yâni sizin helâk olup, ortadan kalkmanıza niçin gam çeker olayım?!).
Hiç kimse gamın (kederin) **öl**(üp git)**mesine ağıt yakıp ağlar mı?**

Baştaki yara iyileşti (cerâhât kalmadı ve sıhhat buldu) **diye, bir kimse saçını başını yolar mı?"** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2547-2556; Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 3/324-325)*

(**Âbidîn Paşa** *(Rahimehullâh)* şöyle beyân etmiştir: Nasîhat ânında eğer dinleyen kabiliyetli ve o nasîhati kabûle yatkın olur ve itaatkâr olursa istifâdeli olur, aksi halde o nasîhat sıkıntı verir, ümit vermez.

Nasîhati arzu etmeyen, öğüt almak istemeyen kimse, nasîhat edenin şevkini kırar ve faydayı zarara dönüştürür. İşte **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* da **Semûd** kavminin kendisini dinlememesinden gâyet muzdarip olmuştu.

Hazret-i Sâlih *(Aleyhisselâm)*, helâk olmuş kavminin ruhlarına hitâben beyân buyurdu ki: "Sizin eziyet ve zulümleriniz yüzünden, nasîhat sütüm bâzı defâ kalbimde ve aklımda donup kalarak cereyân etmemişti. İnadınız sizi bütün bütün tuğyân (azgınlık) tepelerinde bırakmıştı.

Siz bana zulüm ve cefâda bulunduğunuzda ise, **Cenâb-ı Erhamu'r-râhimîn** (merhametlilerin en merhametlisi) olan **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri** de bana yâr ve yardımcı olarak, kırık olan kalbimi ve hâtırımı hoş tutmuş ve beni müjdeleyerek:

'Sen o zâlimlerin açtıkları yaralardan üzüntü duyma, kederlenme. Ben o yaralar üzerine merhamet merhemimden koyar ve seni iki cihânda azîz ve bahtiyâr ederim' buyurmuştu. Böylelikle **Allâh-u Te'âlâ**, kalbimi gökyüzü gibi berrak kılıp gill-u ğişsız hâle getirmiş, beni sabır ve rızâ ile ihyâ etmiş ve lütf-u Samedânîsi ile enîs etmişti.

Ey zâlim ve günahkâr kavim! Bundan sonra siz her ne kadar bana zulüm ve ezâ etmeye kalkışsanız da, ben yine lütuf ve mürüvvet ettim ve en tesirli, en tatlı temsilleri ve kelimeleri nasîhat olarak size tebliğ ettim. Ama ne fayda ki, zulmünüz hasebiyle mânen ölmüş ve ümitsiz bir durumda idiniz."

İşte **Sâlih** *(Aleyhisselâm)* bu şekilde **Semûd** kavminin ruhlarına, yüksek nasîhatlerinin lezzet ve tatlılığının kemâlini hikâye ve beyân buyurdular.

Zîrâ bunu, merhamet-i Rabbâniye (**Rabbü'l- âlemîn** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın merhameti) ile kendi rikkatini (şefkatini) ve onların itaatsizliklerini ve hoşnutsuzluklarını hatırlatmak, helâklerinden hâsıl olan gam ve hüznünü kalb-i âlîlerinden def'-u ref' etmek (kaldırıp atmak) ve sonradan gelecek insanlara da bir nasîhat olması için yaptı.

Hazret-i Sâlih *(Aleyhisselâm)*, o uğursuz kavmin bî bâk (korkusuz, cüretkâr) ve nâ pâk (pis, kâfir) olduklarını ve **Hakk Te'âlâ Hazretleri**'nin emirlerini ve tebliğâtını reddettiklerini hâtır-ı şerîflerine getirince, his buyurdukları rikkat (yumuşama) ve merhamet, bir nevî gazap ve hiddete dönüştü.

Bunun üzerine onların esasının, kökünün 'Zehristân (zehir yurdu)' olduğunu vurgulayarak, zâlim ve kâfirlerin giriftâr olacakları (tutulacakları, yakalanacakları) cezâ ve azap üzerine gam çekmenin ve kederlenmenin münâsebetsiz olduğunu beyân ve işâret buyurdular.

Zâlim ve kâfirlerin mahvolması, gam sebebi değil, bilakis **Cenâb-ı Müntekım**'in (intikam alıcı olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın) merhametine karşı gamı kaldıran bir haz ve sevinç sebebidir.

Zîrâ zâlimlerin, uğursuz ve fesat kaynağı olan vücutları (varlıkları) durdukça, diğer insanlara da zulüm, gam ve keder bırakırlar. *(Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî, 5/22-26)*)

Sâlih *(Aleyhisselâm)* ile temsil edilen ruh, **Hakk**'ın nefhasıyla (üfleyişiyle) kalp beldesine ve sâkinlerine gönderilmiştir ki, onları redî, süflî, zulmânî ve hayvânî (âdî, bayağı, karanlık ve hayvansı) vasıflardan, ulvî, nûrânî ve rûhânî olan ahlâk-ı hamîdeye (rûha âit parlak ve yücelikteki güzel huylara) dâvet etsin!

Nefis ve sıfatlarıysa, **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın devesinin temsil ettiği kalbin sır latîfesini **Hakk**'a muhâlefet ve büyüklük taslama bıçaklarıyla boğazlamışlar ve Rablerinin emri olan tevhîd ve mârifetten uzaklaşarak helâke yönelici olmuşlar, cehâlet ve inkâr vâdilerinde kala kalmışlardır.

Allâh-u Te'âlâ bizi ve sizi rûha kötü gelen ve onun fütûhâtına mâni olan her şeyden muhâfaza eylesin!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Celle Celâlühû**'nun geçmiş ümmetlerin kıssalarıyla ilgili olarak bize anlatmış olduklarının tamâmından maksat; bu ümmet-i Muhammediyye'yi korkutmak ve yakînlerini (şüphesiz inançlarını) artırmaktır.

Artık iki cihan selâmeti isteyene gereken; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ne getirdiyse, fazlasız ve noksansız olarak ona sımsıkı sarılmak ve hem **Allâh**'ın, hem de Rasûlünün rızâsını kazanma kastıyla bu hususta olanca gücü harcamaktır.

﴿ ... وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ ﴾

"Her kim Allâh(ın dînine ve tâatın)**a sımsıkı tutunursa muhakkak ki o,** (dîni husûsunda şüphelere düşmekten kendisini kurtaracak) **dosdoğru bir yola hidâyet edilmiştir."** *(Âl-i İmrân Sûresi:101)*

İşte tarîk-ı müstakîme sülûk eden, na'îm-i mukîme vâsıl olur (dosdoğru yola giren sonsuz nîmete ulaşır)!

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (80)

Daha kimi gönderdik? (وَلُوطًا) **Lût'u da,** ne zaman gönderdik? (إِذْ قَالَ) **dediği vakit,** kime? (لِقَوْمِهِ) **kavmine,** ne dediği vakit? (أَتَأْتُونَ) **işler misiniz,** neyi? (اَلْفَاحِشَةَ) **bu çok çirkin işi** (livatayı), ne olduğu halde? (مَا سَبَقَ) **sebkat etmedi,** kimi? (كُمْ) **sizi,** yâni; sizden önce yapmadı, neyi? (بِهَا) **onu,** kim? (مِنْ أَحَدٍ) **hiçbir kimse,** öyle kimse ki, (مِنَ الْعَالَمِينَ) **âlemlerden olucu,**

MEÂL-İ ŞERÎF

Lût'u da (ümmetine peygamber olarak Biz göndermiştik)**! Hani o, kavmine demişti ki: "O en çirkin iş** (olan livata fiilin)**i mi yapıyorsunuz ki âlemlerden hiçbiri** (daha önce böyle bir şey yaparak) **onun** (benzeri bir günah)**la sizi geçmemiştir?!**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu kıssa, dördüncü kıssadır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Lût** *(Aleyhisselâm)* ters döndürülen şehirlere peygamber olarak gönderilmişti. **Lût** kavminin karyeleri; **Sedûm, Emûrâ, Âmûrâ** ve **Sabüyre** idi. Her karyede yüzbin savaşçı vardı. En büyük şehirleri **Sedûm**'du, **Lût** *(Aleyhisselâm)* da oraya yerleşmişti. O bölge **Şam** topraklarından olup **Filistin**'e bir gün bir gecelik mesâfede idi.

İbrâhîm Halîlü'r-Rahmân, Târah oğlu Hârân oğlu Lût *(Aleyhisselâm)*ın amcasıydı. **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavmine nasîhat ederdi. **Allâh-u Te'âlâ** da **Lût** kavmine mühlet vermişti. Ama onlar İslâm perdesini yırttılar, haramlar işlediler ve en büyük fuhşu irtikâb ettiler.

İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* merkebine binerek **Lût** kavminin şehirlerine gelip onlara nasîhatler ederdi. Fakat onlar kabûl etmeye yanaşmazlardı. Sonra **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* merkebi üzerinde gelip **Sedûm**'a bakar ve: "Ey **Sedûm**! Senin **Allâh**'tan göreceğin ne büyük gün var! Ey **Sedûm**! Ben sizi **Allâh**'ın azâbına mâruz kalmayasınız diye günahlardan nehyediyorum!" derdi.

Nihâyet yazı eceline ulaştı, **Allâh-u Te'âlâ Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ı bir melek topluluğu içerisinde gönderdi. Onlar erkekler kılığında inerek **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın yanına vardılar.

O sırada o, tarlasında toprağı kazıyordu. Su bulunduğu yere ulaştığında çapasını yere dikerek ardında iki rekât kılıyordu. Melekler **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a bakarak: "**Allâh**'a bir kulu dost seçmek yaraşsaydı, elbette bu kulu dost edinirdi!" dediler. Hâlbuki onlar **Allâh**'ın onu dost edindiğini bilmiyorlardı. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:50/309; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/465-466; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/251)*

Katâde ve **Mücahid** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre; **Lût** kavminin tamâmı dörtyüzbin hâne olup, her hânede on tâne azgın bulunmaktaydı ki, buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın, altını üstüne çevirdiği şehirlerde dörtmilyon azgın mücrim yaşamaktaydı. *(İbni Ebî Hâtim, no:8692-93, 5/1517)*

"Tefsîr-i Kebîr, İbni Kesîr ve **Kurtubî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın, ümmetine hitâben söylemiş olduğu:

﴿ ... أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴾

"O en çirkin iş (olan livata fiilin)**i mi yapıyorsunuz ki âlemlerden hiçbiri** (daha önce böyle bir şey yaparak) **onun** (benzeri bir günah)**la sizi geçmemiştir!"** sözünden anlaşılan, **Lût** kavminden önce bu kötülüğü yapan hiçbir kimse olmadığıdır.

Nitekim **Amr ibni Dînâr** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "**Lût** kavmine kadar bir erkek diğer bir erkeğin üzerine çıkmadı." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8696, 5/1517; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:50/319; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/466-67)*

Dimeşk câmisinin bânîsi **Emevî** halîfesi **Velîd ibni Abdi'l-Melik** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Azze ve Celle** bize Lût kavminin kıssasını anlatmış olmasaydı, ben bir erkeğin diğer bir erkeğin üzerine çıkacağını tahmin bile edemezdim!" *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/346)*

Bâzı zındıklar, **Lût** kavminden önce livata fiilinin bulunduğunu iddiâ etmekteyseler de, doğrusu **Kur'ân-ı Kerîm**'in beyânıdır.

İnsan şehveti bu işi yapmaya teşvik edici olsa da, insanlardan birçoğunun bu işi kötü saydığı görülmektedir. Çoğu hakkında geçerli olan bu durumun, Lût kavminden önce geçen asırlar ahâlisinde her ferde şâmil olduğu yadırganamaz.

Lût kavminin livata günahına nasıl başladıkları:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

"Onların, kadınları bırakıp erkeklere yanaşmalarının sebebi şu olmuştur: Onların evleri ve bostanlarının içerisinde meyveleri olduğu gibi, yol dışına taşan ürünleri de vardı. Bir defâsında kıtlık ve kuraklığa çarpılınca kimi kimine: 'Bu dışarıda kalan meyveleri gelen geçenden korursanız anca geçinebilirsiniz!' dedi.

Onlar: 'Bunu nasıl yaparız?' deyince: 'Memleketinizde yerli olmayan birini yakalarsanız ona tecâvüz etmeyi âdet edinin ve onu dört dirhem borçlandırın. Zîrâ siz bunu yaparsanız kimse şehrinizde görünemez!' dediler.

İşte daha önce âlemlerden hiçbirinin yapmadığı bu büyük suça onları sevkeden bu oldu. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:50/312-313; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/467-468)*

Muhammed ibni İshâk kanalıyla **İbni Abbâs**'ın bir râvîsinden rivâyet edildiğine göre; **Lût** kavminin bu işe başlaması şöyle olmuştur:

Onlar aralarında bu konuşmayı yapınca, **İblîs** insanların görebileceği en güzel bir çocuk kılığında yanlarına gelerek onları kendisine dâvet etti, onlar da ona tecâvüz ettiler, sonra buna devâm ettiler. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk: 50/313; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/468)*

Câmi' ibni Şeddâd Ebû Sahra *(Radıyallâhu Anh)*ın merfûan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

٥٤٦- عَنْ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ أَبِي صَخْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَفَعَهُ، قَالَ: «كَانَ اللِّوَاطُ فِي قَوْمِ لُوطٍ فِي النِّسَاءِ، قَبْلَ أَنْ يَكُونَ فِي الرِّجَالِ، بِأَرْبَعِينَ سَنَةً».

546- **"Livata, Lût kavminin erkeklerinde olmadan kırk sene önce kadınlarına yapılmaktaydı."** *(İbni Ebî Hâtim, no:8697, 5/1518; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:50/319-320; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5459, 4/375; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/467)*

Tâvûs *(Radıyallâhu Anh)*a, adamın kadının makadından cinsî münâsebette bulunması sorulduğunda: "Lût kavminin bu işe başlaması bundan oldu. Evvelâ erkekler bunu kadınlara yaptılar, sonra erkek erkeğe yaptılar." diye cevap verdi. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:50/320; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/467)*

İbni Ebî Şeybe ve **İbni Münzir** gibi birçok kaynakta zikredildiği üzere; bir kere **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* minber üzerinde bulunuyorken: **"Sorun bana!"** deyince, **İbnü'l-Kevvâ**: "Kadınlara makadından yanaşılır mı?" dedi. O zaman **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

٥٤٧- سَفِلْتَ سَفَلَ اللهُ بِكَ، أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ﴾

547- **"Allâh seni alçak etsin, aşağılık adam! Sen Allâh-u Te'âlâ'nın:**

'O en çirkin iş (olan livata fiilin)**i mi yapıyorsunuz ki âlemlerden hiçbiri** (daha önce böyle bir şey yaparak) **onun** (benzeri bir günah)**la sizi geçmemiştir?!' buyurduğunu işitmedin mi?"** dedi. *(İbni Ebî Hâtim, no:8694, 5/1517; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:14127, 7/322; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/467)*

Muhammed ibni İshâk, Kelbî ve diğer siyer ehlinin *(Rahimehumüllâh)* beyanlarına göre; o kötü işi ilk işleyen **İblîs** olmuştur, şöyle ki o; tüysüz bir delikanlı sûretine girip insanları kendisine çağırmaya başlamıştı.

Lût kavminin yerleşik olduğu vilâyetler çok verimli ve meyveli idi. Öyle ki yeryüzünde oranın misli bir toprak daha bulunmamaktaydı. Bu nedenle civarda bulunan verimsiz bölgelerdeki insanlar onlar hakkında kötü niyetler beslemeye başladılar, birtakım eziyet ve baskılarla onları topraklarından sürmeye kalkıştılar.

Derken **İblîs** bir pîr-i fânî şeklinde onlara görünerek: "Sizinle uğraşanlara şöyle şöyle yaparsanız onlardan kurtulursunuz!" dedi. Onlar bir zaman için bu işi yapmamaya direnseler de, insanların ısrarlı baskıları üzerine yakaladıkları güzel gençlerle livata yapmaya başladılar.

Böylece bu şenî' fiil onlar içerisinde iyice yerleşmeye başladı. İlk başta bu işi yabancılarla yaparlarken daha sonra birbirleriyle yapmaya başladılar. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** semâya onlar üzerine taş yağdırmasını, yere de onları batırmasını emretti. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/592)*

Âyet: 80

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; herkesin çirkin işi, kendi zamânına ve hâline göredir.

Âlemin halkı üç kısımdır: Avâm, hâss ve hâssü'l-hâss. (Sıradan, seçkin ve seçkinin seçkini olan yaratıklar.)

Avâmın çirkin işini, şerî'âtin dili beyân etmiş ve haddini ortaya koymuştur; celd ve recm (iftirâ edene seksen sopa vurulması ve evlilik geçirmişken zinâ edenin recmedilişi) gibi (cezâlar bu hadlere örnek olabilir).

Hâssın çirkin işi, keşif lisânıyla; baş gözüyle dünyânın şehvet ve lezzetlerine bakmak ve şüpheden uzak helâl şeyler bile olsalar, dünyâ nîmet ve ziynetlerinin peşinde koşmak olarak açıklanmıştır.

Zîrâ hâs kullar hakkında, dünyâ nîmetlerinden helâlin âfeti, avâm insanlar hakkındaki haramın âfetinden daha fazladır. Bu çirkinliğin târifi, şerî'atin sâhibi olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den şu şekilde gelmiştir:

٥٤٨- «غُضُّوا أَبْصَارَكُمْ وَكُفُّوا أَيْدِيَكُمْ».

548- **"Gözlerinizi yumun ve ellerinizi tutun!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/681)*

Hâssü'l-hâss'a nisbetle çirkin olan şey ise, gönlün sâdece **Cenâb-ı Hakk**'ı düşünmeyerek O'ndan başkasıyla olmasıdır. Hâlbuki **Hakk Celle Celâlühû**:

﴿ ... قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ ... ﴿٩١﴾ ﴾

"Artık sen: 'Allâh!' de, sonra onları bırak!" *(En'âm Sûresi:91)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ buyuruyor ki: "Ey kulum! Kendini görme, Bizim bütün fiillerimizi gör. Kendi yaptıklarınla bizim üzerimize minnet koyma (başa kakma muâmelesi yapma)!

Bizim tevfîkimizi (seni kavuştuğun hayırlara Bizim ulaştırdığımızı) gör. Kendi nişânından kaç. Bütünüyle şefkatimizi gör. Bizim muhabbetimize tutulmuş olan kişinin ondan başkasıyla ne işi olur? Artık gönlünü O'na (O sevgiliye karşı) tut ve O'ndan gayrisinden geç:

آشُوبْ هَمِه جِهَانْ حَدِيثِ مَن وُ تُو بُگْذَارْ مَن وُ هَمِه جِهَانْ گُلْشَنِ تُو

"Tüm cihân Senin ve benim sözümle karışmış durumda, (oysa benim ne hükmüm olur?)

Bütün cihân Senin gül bahçendir(, ben Sana ortak gibi gözüktüğüm için) **affet beni ne olur!"**

Allâh-u Te'âlâ şöyle buyuruyor:

٥٤٩- «عَجَبًا لِمَنْ اٰمَنَ بِي كَيْفَ يَتَّكِلُ عَلَى غَيْرِي؟! لَوْ نَظَرُوا إِلَى لَطَائِفِ بِرِّي مَا عَبَدُوا غَيْرِي».

549- **"Bana inanıp da Benden başkasına güvenene şaşılır! Oysa onlar Benim iyiliğimin latîf tezâhürlerine bakacak olsalar** (Benden başkasına güvenerek) **Benden gayrine tapamazlar!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/681)*

"**İbni Acîbe Tefsîri**"nde zikredilen işârî mânâ 84. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Lût (Aleyhisselâm)a hüküm ve ilim verildiği, kötü işleri âdet edinen bir topluma gönderildiğinde onlara dedikleri:

﴿وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾﴾

"**Lût'a da; Biz ona yüce bir hüküm**(; peygamberlik, hasımlar arasında doğru hüküm verme ve gereken amelleri yerine getirme gibi üstünlükler) **ve** (fıkha dâir) **üstün bir ilim verdik. Ayrıca Biz onu**(, erkek erkeğe ilişki gibi) **pis işler yapmakta olan o** (**Sedûm**) **karye**(sin)**den** (ve livataya düşkün halkının şerrinden) **kurtardık. Gerçekten de onlar kötü bir toplumdular,** (Bize itaatten ve peygamberlerimize teslimiyetten çıkmış) **fâsık kimselerdiler.**" *(Enbiyâ Sûresi:74)*

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾﴾

"**Lût'u da** (ümmetine peygamber olarak Biz göndermiştik)**! Hani o, kavmine demişti ki: "Siz** (fuhuş esnâsında birbirinizi) **görmekte olduğunuz halde o** (livata gibi) **en çirkin işi mi yapıyorsunuz?/Siz o en çirkin işi mi yapıyorsunuz? Oysa siz** (yaptığınız işin çirkinliğini) **biliyorsunuz!/**" *(Neml Sûresi:54)*

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾﴾

"**Lût'u da** (peygamber olarak kavmine gönderdik)**! Hani o, kavmine demişti ki: "Gerçekten siz elbette** (livata gibi) **o en çirkin işi yapmaktasınız, âlemlerden hiçbiri** (sizden önce) **bunun** (gibi bir günah)**la sizi geçmemiştir.**" *(Ankebût Sûresi:28)*

﴿إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (81)

(إِنَّكُمْ) **muhakkak siz,** (لَتَأْتُونَ) **elbette geliyorsunuz,** yâni; gayri meşrû şekilde yaklaşıyorsunuz, kime? (اَلرِّجَالَ) **erkeklere,** ne için? (شَهْوَةً) **şehvet için,** yâni; nefsânî arzunuzu tatmin için, siz ne olduğunuz halde? (مِنْ دُونِ النِّسَاءِ) **kadınları bırakıcı olduğunuz halde,** (بَلْ أَنْتُمْ) **doğrusu siz,** nesiniz? (قَوْمٌ) **bir kavim,** öyle kavim ki (مُسْرِفُونَ) **israf ediciler,** yâni; haddi aşan bir topluluksunuz.

MEÂL-İ ŞERÎF

Şüphesiz ki elbette siz kadınları bırakıp da, şehvet yüzünden erkeklere yaklaş(arak eşcinsellik yap)**ıyorsunuz. Doğrusu siz** (her işte) **haddi aşanlar toplumusunuz!"**

Î Z Â H Â T

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; diğer peygamberler gibi **Lût** *(Aleyhisselâm)* da kavmini önce **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdine ve ibâdetine dâvet etmiş, daha sonra yaptıkları fenâlıklardan nehyetmiştir.

Nitekim:

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾
إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾﴾

"Lût'un kavmi (onu inkâr etmekle) **tüm gönderilen** (peygamber)**leri yalanlamıştı. Hani** (soy bakımından) **kardeşleri** (olan) **Lût onlara demişti ki:** "(Allâh'a ortak koşmaktan ve isyan etmekten) **hiç sakınmayacak mısınız?..**

Şüphesiz ben sizin için (**Allâh-u Te'âlâ** tarafından gönderilen) **pek güvenilir bir elçiyim!**

Artık Allâh(ın emirlerine karşı çıkmak)**dan hakkıyla sakının ve** (sizi dâvet etmiş olduğum tevhîd îtikadı ve ibâdetler husûsunda) **bana itaat edin!"** *(Şu'arâ 160-163)* âyet-i kerîmelerinde **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın, kavmini tevhîde dâvet ettiği açıkça görülmektedir. Onları yaptıkları fenâlıklardan dolayı ayıplaması ise şirkten nehyettikten sonra olmuştur.

Lût *(Aleyhisselâm)* onlara:

﴿... أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ﴾

"O en çirkin iş (olan livata fiilin)**i mi yapıyorsunuz ki âlemlerden hiçbiri** (daha önce böyle bir şey yaparak) **onun** (benzeri bir günah)**la sizi geçmemiştir!"** derken, aslında:

"Sizi şirkten nehyedince:

﴿ ... إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾

"Gerçekten biz, babalarımızı (ve atalarımızı) **bir din üzere bulduk. Muhakkak biz de onların izlerine uymuş kimseleriz!"** *(Zühruf Sûresi:23)* diyordunuz. Peki, livata yaparken kimi taklit ediyorsunuz? Oysa siz atalarınızın yapmadığı, hattâ sizden önce kimsenin yapmadığı bir fenâlık yapıyorsunuz!" diyerek onları ayıplamıştır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; livatanın çirkinliği, insan tabîatında kesînen bilinen bir iş gibi olduğundan, bu hususta tafsîlâta pek hâcet yoktur. Ama bu fiilin çirkinliğini mûcib olan birçok durum söz konusudur.

1) İnsanların ekserîsi çocuk yapmaktan sakınırlar. Çünkü çocuk, insanı mal kazanmaya mecbur eder ki, bu durum da insanı yorar. Ancak **Allâh-u Te'âlâ**, cinsî münâsebeti büyük bir lezzetin meydana gelmesine sebep kılmıştır. Hattâ insan çoğu kere bu lezzeti aramak için cimâ eder, o zaman da ister istemez çocuk olur ve bu yolla nesil bakî kalır, insan türü tükenmez.

Demek ki; cimâya lezzet konması, insanın bâzı hayvanları avlamak için tuzak kurması gibidir. Nasıl ki insan, avlamak istediği bir hayvanın canının cekeceği bir şeyi tuzağa koyuyorsa, **Allâh-u Te'âlâ** da yaratıkların en şereflisi olan insan nevini bâkî kılmak için cinsî münâsebete büyük bir lezzet koymuştur.

İnsan bu lezzeti çocuğa sebebiyet vermeyecek bir yolla tahsil etme imkânına sâhip olsa, istenen hikmet gerçekleşmez. Bu da neslin kesilmesini mûcip olur.

İşte bu durum **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmünün hilâfına olduğundan, bu lezzeti başka yollarla aramanın haram olduğuna hükmetmek gerekir.

2) Erkeklik, fiil (etkenlik), dişilik ise infi'al (edilgenlik) vasfına sâhip olarak yaratıldığından, erkeğin münfa'il olması hem İlâhî hikmetin aksine, hem de yaratılış kanûnunun hilâfına olur.

3) Sâdece şehveti tatmin için uğraşmak, insanı hayvanlara benzetir. İşte bundan dolayı insan neslinin bekası gibi ilâve bir faydayı hedeflemeyip, sâdece şehvet tatmînini gözeten livata gibi fiiller hayvanlara benzeyiş ve insan yaratılışından çıkış sayılır.

4) Bu işi yapan lezzet almaktaysa da, kendisine bu iş yapılan kişi de öyle bir ar ve ayıp bırakır ki, sonsuza kadar o ayıp ondan ayrılmaz. Akıllı kişi ise bir anda geçip gidecek basit bir lezzet için böyle sürekli bir ayıbı taşımaya râzı olmaz.

5) Bu fiil, bu pisliğe bulaşanlar arasında düşmanlığın yerleşmesine ve güçlenmesine sebep olur. Hattâ bâzı kere bu adâvet, mef'ûlün, fâ'ili öldürmesiyle sonuçlanabilir. Ama kadınla erkek arasında gerçekleşen meşrû bir ilişki:

﴿ ... خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ... ﴿٢١﴾

"**O** (Rabbiniz) **kendilerine meyl**(edip ülfet) **edesiniz diye sizin için kendi nefisleriniz**(in cinsin)**den birtakım eşler yaratmış ve aranızda tam bir sevgi** (netîcesinde hâsıl olan birleşme) **ile büyük bir acıma** (vesîlesi olan çocuk) **meydana getirmiştir.**" *(Rûm Sûresi:21)* âyet-i kerîmesinde beyân edildiği üzere; ülfet ve muhabbetin sağlamlaşmasına ve birçok faydaların elde edilmesine sebebiyet verir.

6) Allâh-u Te'âlâ kadının rahmine menîyi çekme gücü yerleştirmiştir. Cimâ ânında ise bu çekiş kuvvetlenir ve erkeğin damarlarından hiçbir yerde ayrılmamış menî parçası bırakmaz. Ama erkekte böyle bir câzibe olmadığından insan suyunun parçaları damarlarda ayrılmamış olarak kalır ve zamanla kokuşup bozularak şiddetli ağrılara ve büyük hastalıklara sebebiyet verir. İşte bu husus tıbbî kanunlar bilinmeden anlaşılması mümkün olan bir şey değildir.

Görüldüğü üzere **Lût** *(Aleyhisselâm)* onları tenkit ederken israfçı bir toplum olma vasıflarını öne sürdü ki bu, helâli aşıp harama geçme anlamı taşıyan çok çirkin bir vasıftır. Bu her konuda böyleyse de, **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin israfı, şehvetlerini tatmin husûsunda olmuştur.

Nitekim **Allâh** insanı yaratırken, neslin bekası ve dünyânın îmârı için ona cimâ isteği yerleştirmiştir, kadınların döl yatağını ise bu şehvetin tatmîni için bir mahal kılmıştır.

Şehvetini tatmin gâyesiyle kadınları bırakıp erkeklere meyleden yâhut kadının döl yatağını terk edip ters ilişkiyi tercih eden kişiler, yaratılış gâyesini göz ardı ederek, doğurma mahalli olmayan bir bölgeyi şehvet tatmîni için isti'mal ettiklerinden dolayı, gerçekten de israfta bulunmuş ve haddi aşmış olurlar.

"**Tâcü't-tefâsîr**"de zikredildiğine göre; **Lût** kavmi livata pisliğinden başka türlü türlü günahlar irtikâb ettikleri için **Lût** *(Aleyhisselâm)* onlara:

﴿... بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ﴾

"**Doğrusu siz** (her işte) **haddi aşanlar toplumusunuz!**" diye hitap etti. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabına çarpılma endişesine kapılıp, onların işlediği fenâlıklardan sakınmak lâzımdır. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ümmetinin bunları işleyeceğini haber vermiştir.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٥٠- عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « عَشْرُ خِصَالٍ عَمِلَتْهَا قَوْمُ لُوطٍ بِهَا أُهْلِكُوا وَتَزِيدُهَا أُمَّتِي بِخَلَّةٍ: إِتْيَانُ الرِّجَالِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا، وَرَمْيُهُمْ بِالْجُلَاهِقِ، وَالْخَذْفُ، وَلِعْبُهُمْ بِالْحَمَامِ، وَضَرْبُ الدُّفُوفِ، وَشُرْبُ الْخُمُورِ، وَقَصُّ اللِّحْيَةِ، وَطُولُ الشَّارِبِ، وَالصَّفِيرُ، وَالتَّصْفِيقُ، وَلِبَاسُ الْحَرِيرِ، وَتَزِيدُهَا أُمَّتِي بِخَلَّةٍ: إِتْيَانُ النِّسَاءِ بَعْضِهِنَّ بَعْضًا ».

550- **"On haslet vardır ki, Lût kavmi onları işlemiş ve onlar sebebiyle helâke uğratılmışlardır, benim ümmetim de bunlara bir huy ilâve edecektir:**

Erkeklerin birbirleriyle livata yapması, çamurdan yapılmış küçük yuvarlak (kurşun gibi) **cisimleri** (insanları rahatsız etmek için uluorta) **atmak, sapanla /elle/ taş atmak** (çünkü bu, ne av avlar, ne de düşman bozar, lâkin dişi kırar ve gözü çıkarır), **güvercinle oynamak, defler çalmak, içkiler içmek, sakal kesmek, bıyık uzatmak, ıslık çalmak, alkış tutmak ve ipek** (ya da ekserîsi ipek olan şeyi) **giymek! Benim ümmetimin bunlara ilâve edeceği huy ise, kadınların birbirleriyle ilişkisi** (olan lezbiyenlik)**dir."** buyurmuştur. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:5854, 50/322; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:13014, 5/317; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:10/317-318; Mîrğanî, Tâcü't-tefâsîr:1/326; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:5433, 4/418)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٥١- عَنْ جَابِرِ بن عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا ظُلِمَ أَهْلُ الذِّمَّةِ كَانَتِ الدَّوْلَةُ دَوْلَةَ الْعَدُوِّ، وَإِذَا كَثُرَ الزِّنَا كَثُرَ السِّبَاءُ، وَإِذَا كَثُرَ اللُّوطِيَّةُ رَفَعَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَدَهُ عَنِ الْخَلْقِ فَلا يُبَالِي فِي أَيِّ وَادٍ هَلَكُوا».

551- **"Zimmet ehli** (İslâm yurdunda İslâm hükûmetinin güvencesi altında bulunan gayr-i müslimler) **zulme uğratıldığı zaman, devlet düşmanın eline geçer. Zinâ çoğalınca** (**Allâh**, kâfirleri onlara musallat eder de, onlardan) **esirler çoğalır, livata çoğalınca da Allâh-u Azze ve Celle** (rahmet) **elini yaratıklarından kaldırır da, artık hangi vâdide helâk olsalar da aldırmaz.** (Çünkü günah gizli kalırsa ancak sâhibine zarar verir, açığa çıkıp da müdâhale edilmezse herkese zarar verir.)" buyurmuştur. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1752, 2/184-185; Mîrğanî, Tâcü't-tefâsîr:1/326; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:746, 1/512)*

"Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; livatanın cezâsı hakkında mezhepler arasında ihtilâf vardır; bu konuda mezhep imamları farklı cezâlar takdir etmişlerse de, **İmâm-ı A'zam** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu günahta had cezası uygulatmaması, bu işi büyük gördüğündendir. Çünkü ona göre adam öldürmek ve zinâ gibi günahlar bile had cezâsıyla temizlenebilirken, bu günah hiçbir cezâ ile temizlenmez.

Nitekim **İmâm-ı A'zam** *(Radıyallâhu Anh)* yemîn-i ğamûs hakkında da keffâret gerekmediği görüşündedir. Zîrâ ona göre; kişinin kasıtlı bir şekilde yalan yere yaptığı yemin anlamına gelen yemîn-i ğamûs, keffâretle örtülmeyecek kadar büyük bir günahtır.

Ancak **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a göre; livata suçunda ta'zîr(; hâkimin takdir edeceği, kınama, dayak veyâ hapis cezalarından biri) vardır ve ayrıca bu kişi tevbe edinceye kadar hapiste bırakılır.

Lût kavminin fiili olan livatanın çeşitleri ve bu işi yapanların azâbı hakkında vârid olan hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٥٢- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَعَنَ اللهُ مَنْ غَيَّرَ تُخُومَ الْأَرْضِ، لَعَنَ اللهُ مَنْ تَوَلَّى غَيْرَ مَوَالِيهِ، لَعَنَ اللهُ مَنْ كَمَّهَ أَعْمَى عَنِ الطَّرِيقِ، لَعَنَ اللهُ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللهِ، لَعَنَ اللهُ مَنْ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ، لَعَنَ اللهُ مَنْ عَقَّ وَالِدَيْهِ، لَعَنَ اللهُ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ!» قَالَهَا ثَلَاثًا.

552- **"Arâzi sınırlarını değiştirene Allâh lânet etsin,** (İslâm'a göre âzatlı kölenin ashâb-ı furûzu <**Kur'ân**'da hissesi belirtilen yakınları> ve asabe-i nesebiyyesi <kan bağı olan akrabası> yoksa, mîrası, kendisini âzad edene kalırken,) **velâyetini kendisini âzad edenlerden başkasına verene Allâh lânet etsin, körün yolunu şaşırtana Allâh lânet etsin, Allâh'tan başkası için kesene Allâh lânet etsin, hayvanla cinsel ilişkiye girene Allâh lânet etsin, ana-babasın**(ın meşrû arzuların)**a isyân edene Allâh lânet etsin, Lût kavminin yaptığını yapana da Allâh lânet etsin!"** buyurdu ve bu son lâneti üç kere tekrarladı. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2915, 5/84; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:2539, 4/414-415; Hâkim, el-Müstedrek, no:8052, 4/396; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:17017, 8/402-403, Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5373, 4/354; İbni Hibbân, no:4400, 6/298-299; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/470)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٥٣- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَعَنَ اللهُ سَبْعَةً مِنْ خَلْقِهِ» فَرَدَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ: «مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ، مَلْعُونٌ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَابْنَتِهَا، مَلْعُونٌ مَنْ سَبَّ شَيْئًا مِنْ وَالِدَيْهِ، مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى شَيْئًا مِنَ الْبَهَائِمِ، مَلْعُونٌ مَنْ غَيَّرَ حُدُودَ الْأَرْضِ، مَلْعُونٌ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللهِ، مَلْعُونٌ مَنْ تَوَلَّى غَيْرَ مَوَالِيهِ».

553- **"Allâh-u Te'âlâ yaratıklarından yedi kişiyi lânetlemiştir!"** buyurduktan sonra bu lâneti her birinde üç kere tekrar etmiş ve:

"Lût kavminin yaptığını yapan mel'undur, mel'undur, mel'undur! Bir kadınla kızının arasını bir nikâhta birleştiren mel'undur! Ana-babasından birine söven mel'undur!

Hayvanlardan biriyle cinsî münâsebette bulunan mel'undur! Toprağın sınırını değiştiren mel'undur! Allâh'tan başkası adına kesen mel'undur! Kendisini âzat edenlerden başkalarına velâyetini veren mel'undur!" buyurmuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:8053, 4/396; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:13494, 7/365; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5472, 4/378-379)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"el-Hazar ve'l-ibâha"** kitabında; hayvanla cinsî münâsebette bulunan kişi hakkında **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Eğer hayvan, kendisiyle cimâ eden kişiye âitse ve yenilen cinstense, önce kesip sonra yakmalıdır. Eğer yenilmeyen cinstense, kesilir fakat yakılmaz."

(Kişi namusunu muhâfaza husûsunda ilim sâhibi olmalıdır, asla câhil kalmamalıdır. Zîrâ câhilin sofusu şeytanın maskarasıdır.)

"Fütûhât-ı Mekkiyye"nin son cildinin tercümesinde şöyle denilmektedir: "Hayvanlarla cinsî münâsebette bulunmaktan son derece kaçın! Bunun ne şerî'atte, ne dinde, ne de mürüvvette (insanlıkta) yeri yoktur.

Sâlih ama ilmi az olan bir şahıs vardı. Kendi evinde insanlardan uzak yaşardı. Derken görünürde ihtiyâcı olmadığı halde bir hayvan satın aldı. Aradan birkaç yıl geçti. Birisi ona: 'Sen bu hayvanı ne yapıyorsun? Senin bu hayvanla bir işin ve ona bir ihtiyâcın yok ki!' dedi. O da: 'Dînimi bununla muhafaza ediyorum!' diye cevap verdi.

Zîrâ o, zinâdan korunmak amacıyla o hayvanla cinsel ilişkiye giriyordu. Ona bu işin de haram olduğunu ve şerî'atin sâhibi olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu yasakladığını bildirdiler. Bunun üzerine çok ağlayarak tevbe etti ve: 'Bilmiyordum!' dedi.

O halde dînî muhâfaza etmek için araştırmak, öğrenmek ve helâl-haramı ayırt etmek farz-ı ayndır. Zîrâ ancak böylelikle istikamet yolu üzere yaşayabilirsin."

Âişe *(Radyallâhu Anhâ)* bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i üzgün görünce: "Seni üzen şey nedir, yâ **Rasûlellâh**?" diye sorduğunda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٥٤- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا رَأَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَزِينًا فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا الَّذِي يَحْزُنُكَ؟ قَالَ: «شَيْءٌ تَخَوَّفْتُهُ عَلَى أُمَّتِي أَنْ يَعْمَلُوا بَعْدِي بِعَمَلِ قَوْمِ لُوطٍ».

554- **"Ümmetim hakkında korktuğum bir şey**(e üzüldüm) **ki,** (o da) **ardımdan Lût kavminin amelini yapmalarıdır!"** buyurdu. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:13493, 7/365; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/475)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٥٥- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ».

555- **"Ümmetim hakkında korktuğum şeylerin en korkunç olanı, Lût kavminin amelidir!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15093, 23/317; Tirmizî, Hudûd:24, no:1457, 4/58; İbni Mâce, Hudûd:12, no:2563, 2/856; Hâkim, el-Müstedrek, no:8057, 4/397; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5374, 4/354; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/470)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٥٦- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَرْبَعَةٌ يُصْبِحُونَ فِي غَضَبِ اللهِ وَيُمْسُونَ فِي سَخَطِ اللهِ». قِيلَ مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللهِ؟! قَالَ: «اَلْمُتَشَبِّهُونَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَشَبِّهَاتُ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ، وَالَّذِي يَأْتِي الْبَهِيمَةَ، وَالَّذِي يَأْتِي الرَّجُلَ».

556- **"Dört kimse vardır ki; Allâh'ın gazabı içerisinde sabaha çıkarlar ve Allâh'ın buğzu içerisinde akşama ulaşırlar!"**

Bunun üzerine: "Onlar kimdir, yâ **Rasûlellâh**!" denildiğinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Erkeklerden, kadınlara benzemeye çalışanlar, kadınlardan, erkeklere benzemeye çalışanlar, hayvanla cinsî münâsebette bulunan ve erkekle cinsî münâsebette bulunan kişi!"** buyurdu. *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5385, 4/356; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/471)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٥٧- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سَبْعَةٌ لَا يَنْظُرُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يُزَكِّيهِمْ، وَلَا يَجْمَعُهُمْ مَعَ الْعَالَمِينَ، يُدْخِلُهُمُ النَّارَ أَوَّلَ الدَّاخِلِينَ إِلَّا أَنْ يَتُوبُوا، إِلَّا أَنْ يَتُوبُوا، إِلَّا أَنْ يَتُوبُوا، فَمَنْ تَابَ تَابَ اللهُ عَلَيْهِ: اَلنَّاكِحُ يَدَهُ، وَالْفَاعِلُ وَالْمَفْعُولُ بِهِ، وَالْمُدْمِنُ بِالْخَمْرِ، وَالضَّارِبُ أَبَوَيْهِ حَتَّى يَسْتَغِيثَا، وَالْمُؤْذِي جِيرَانَهُ حَتَّى يَلْعَنُوهُ، وَالنَّاكِحُ حَلِيلَةَ جَارِهِ».

557- **"Yedi kişi vardır ki, kıyâmet günü Allâh-u Te'âlâ onlara bakmayacaktır, onları** (günahlarından) **temizlemeyecektir ve onları diğer âlemlerle bir araya getirmeyecektir; onları ilk girenlerle birlikte cehenneme sokacaktır, ancak tevbe etmeleri müstesnâ! Ancak tevbe ederlerse müstesnâ! Ancak tevbe etmeleri hâriç! Kim tevbe ederse Allâh tevbesini kabûl eder.**

(Bu yedi kişi de; bir zinâ tehlikesi yokken keyif için) **elini nikâhlay**(ıp kendi kendine boşal)**an,** (erkek erkeğe) **yapan ve yapılan, içki içmeye devâm eden, imdat isteyinceye kadar ana-babasını döven, lânetlerini** (ve bedduâlarını) **alıncaya kadar komşularına eziyet eden, bir de komşusunun helâliyle zinâ eden!"** *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5470, 4/378)*

Mücâhid *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Lût** kavminin yaptığını yapan kişi gökten inen ve yerde bulunan her damlayla yıkanacak olsa da, kıyâmet gününe kadar sürekli necis kalır (tevbe etmedikçe temizlenmez)." *(İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Zemmü'l-melâhî:5/296; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5403, 4/359; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/473-74; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/553)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu sözden maksat, suyun, o kulu Rabbinden uzaklaştıran bu büyük günahı gideremeyeceğidir ki, burada kastedilen, bu çirkin işin ne kadar korkunç bir cürm olduğunu açıklamaktır.

İbni Sîrîn *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre: "Hayvanlar içerisinde domuz ve eşek dışında bu işi yapan hiçbir hayvan yoktur." *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/14; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5401, 4/359)*

Ebû Sehl *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bu ümmette lûtîler denilen bir toplum olacaktır ki, bunlar üç sınıf üzeredir; bir sınıf sâde (şehvetle) bakarlar; bir sınıf tokalaşırlar; bir sınıf da bu işi yaparlar." *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5402, 4/359)*

Câbir ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur: "(Cinsî münâsebet bakımından) makadın haramlığı, tenâsül uzvunun (zinâya kullanılmasının) haramlığından daha büyüktür." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/474)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; erkeğin makatından cinsî münâsebette bulunmak büyük livatadır, kadının makatından cinsî münasebet ise küçük livatadır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٥٨- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَتَهُ فِي دُبُرِهَا».

558- **"Hanımıyla makatından cinsî münâsebette bulunan kişi lânetlenmiştir!"** *(Ebû Dâvûd, Nikâh:46, no:2162, 1/655; Tirmizî, Tahâret:102, no:135, 1/243)*

İslâm dîni, haramlara giden yolları kapatma husûsunda çok titiz davrandığından, erkeklerin güzel yüzlü, tüysüz delikanlılara bakmasını mekruh saymıştır, şehvetle olması hâlinde haram saymıştır.

Nitekim **Bakıyye** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; tâbi'înden biri: "İbâdet eden bir delikanlının, tüysüz bir çocukla oturması, onun hakkında yırtıcı bir canavardan daha korkunçtur!" demiştir. *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5396, 4/358; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/473)*

Hasen ibni Zekvân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "(Daha bakımlı ve çekici olacakları için) zenginlerin çocuklarıyla oturmayın! Çünkü onların kadın sûreti gibi şekilleri vardır, bu yüzden fitne bakımından bâkirelerden daha kuvvetlidirler." *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5397, 4/358; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/473)*

Necîb ibni's-Seriyy *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre: "Bir adam tüysüz delikanlılarla birlikte geceleri aynı evde kalmamalıdır." *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5398, 4/359; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/473)*

Abdullah ibni Mübârek *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre; bir kere **Süfyân-ı Sevrî** *(Radıyallâhu Anh)* hamama girdiğinde yanına güzel yüzlü bir delikanlı girince: "Bunu çıkarın! Çünkü ben, her kadının yanında bir şeytan, her delikanlının yanında ise on küsur şeytan görüyorum!" dedi. *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5404, 4/359-360; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/473)*

Vazîn ibni Atâ *(Radıyallâhu Anh)*, tâbi'înin birinin şöyle buyurduğunu naklemiştir: "Ulemâ, bir adamın güzel yüzlü çocuğa dikkatlice bakmasını mekruh sayarlardı!" *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5395, 4/358; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/472)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; livata çok büyük bir günah olduğu için ondan sakınılması gerektiği gibi, ona sebebiyet veren dokunmak ve öpmek gibi fiillerden de uzak durmak gerekir.

İmâm (**Fahrurrâzî**) *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bir oğlanı şehvetle öpen kişi, annesiyle yetmiş kere zinâ etmiş gibidir, annesiyle bir kere zinâ eden ise yetmiş bâkireyle zinâ etmiş gibidir, bâkireyle bir defâ zinâ eden ise yetmişbin kadınla zinâ eden gibidir!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/197)*

Tüysüz delikanlıya bakmanın zararı (kadına bakmaktan) daha kuvvetlidir, zîrâ (kadınla evlenmek mümkündür ama) şerî'ate göre tüysüz delikanlıya ulaşılması mümkün değildir. Nitekim tüysüz delikanlılardan faydalanmak hiçbir sûretle mümkün değildir.

"Mültekatatü'n-Nâsırî"de zikredildiği üzere; erkeklerin yaşına ulaşan bir oğlan, güzel yüzlü değilse onun hükmü erkeklerin hükmüdür. Ama güzel yüzlüyse kadın hükmünde olduğundan tepeden ayağa kadar avret sayılır, bu yüzden şehvetle bakılması helâl olmaz.

Ama şehvetsiz olarak selam vermekte ve bakmakta bir beis yoktur, bu yüzden peçe takmak ile emredilmemiştir. Güzel yüzlü olan bir tüysüz delikanlı ilim tahsiline çıkmak isterse babasının onu engelleme hakkı vardır.

Muhammed ibni Hasen *(Radıyallâhu Anh)* çok güzel yüzlüydü, bu yüzden **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* gözü ona değmesin diye kendisini arkasına ya da mescit direğinin ardına oturturdu. Kendisi son derece takvâ sâhibi olmasına rağmen gözün hâinliğinden çekindiği için böyle yapardı.

Hattâ ulemadan biri vefât ettiğinde rüyâda yüzü kara olarak görüldü. Ona bunun sebebi sorulduğunda: "Felan yerde bir oğlan gördüm ve ona baktım bu yüzden yüzüm ateşte yandı!" dedi.

Kâzî *(Rahimehullâh)*: "İmâm (**Fahrurrâzî**) *(Rahimehullâh)*ı: 'Her kadınla birlikte iki şeytan, her oğlanla birlikte ise onsekiz şeytan vardır!' derken işittim." demiştir.

Genç delikanlılarla, çocuklarla ve beyinsiz kişilerle oturup kalkmak, heybeti gidereceğinden ve töhmet getireceğinden dolayı mekruh sayılmıştır.

Şeyh Sa'dî (Şîrâzî) *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuşlardır:

خَرَابَتْ كُنَدْ شَاهِدِ خَانَه كَنْ بُرُو خَانَه آبَادْ گَرْدَانْ بَه زَنْ

نَشَايَدْ هَوَسْ بَاخْتَنْ بَا گُلِى كِه هَرْ بَامْدَادَشْ بُوَدْ بُلْبُلِى

"(Her yere gidip, herkesin sevgilisi olan) **hâne yıkıcı güzel yüzlü dilber, seni**(n mutluluk sarayını) **yıkar, mahveder.**

Var git (evlen de) **evini hanım**(ın)**la mâmur eyle.**

Öyle bir güle heves etmek doğru değildir,

Ki, her sabah (başka) **bir bülbülle birliktedir."** *(Sa'dî Şirâzî, Bûstân:7. Bab, beyit no:3184-3185; Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/289)*

(Her sabah başka bir âşığı olan sevgiliye sevdâlanmak ve heves etmek hiç lâzım değildir. *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/654)*)

مَكُنْ بَدْ بَفَرْزَنْدِ مَرْدُمْ نِگَاهْ كِه فَرْزَنْدِ خِويشَتْ بَرْ آيَدْ تَبَاهْ

"Başkalarının çocuğuna kötü gözle bakma,

Sonra bozukluk gelir kendi çocuğuna da!" *(Sa'dî Şirâzî; Bûstân; 7. Bab, beyit no: 3193)*

(Başkalarının çocuğuna yaramaz gözle bakma. Zîrâ senin çocuğun da fâsid ve fâcir olabilir. Sen diğer insanların çocuğuna nasıl bakarsan, onlar da senin çocuğuna öyle bakarlar. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/291)*)

چرا طفلِ یک روزه هوشش نبرد؟ که در صنع دیدن چه بالغ چه خرد

محقق همان بیند اندر ابل که در خوبرویان چین و چگل

"Niye bir günlük bebek de onun aklını (başından) **almadı** (heyecanlandırmadı)**?**

Allâh-u Te'âlâ'nın sanatını, îcâdını görmekte (temâşâ etmekte) **küçükle büyüğün ne farkı var?**

Hakîkat ehli, ancak Türkistan ve Çin'in güzel yüzlü kızlarında görülen (İlâhî sanat eserin)**i,**

Develerde bile görüp, müşâhede eder." *(Sa'dî Şirâzî; Bûstân; 7. Bab , beyit no: 3226-3227)*

(Hakîkati görücü olan kimse her şeyde **Allâh-u Te'âlâ**'nın sun'unu (misalsiz yaratmasını) müşâhede eder. Bütün eşyâ ve mevcûdât, **Allâh-u Te'âlâ**'nın masnû'u (îcâdı, yarattığı varlık) olmak husûsunda, onun katında müsâvîdir, eşittir. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/296-297)*

Velhâsıl, sun'ullâh'ı güzel yüzlülerde görmektense, devede ve sâir şeylerde görmek daha a'lâ ve evlâdır. Zîrâ mahbûbları seyretmenin netîcesinde, nefis ve hevâ cihetinden korkulur ki, sonra iş başka renk kazanmasın. İşte bundan sakınmak için zî rûh (rûh sâhibi canlı)dan başka bir şeye veyâhut hayvanlara nazar edip, onlarda sun'ullâh'ı görmek daha iyidir.

Hazret-i Gavs-i A'zam ve Halîfe-i Resûl-i Ekrem Hazret-i **Mustafa Fehmi Erzincânî** *(Kuddise Sirruhû)* buyurmuştur ki: "Alâka, zî rûhta (rûh sâhibi canlılar arasında) insana, cemâdâtta (cansız şeylerde) ise hüsn-ü hatta (güzel yazıya) olur." Âmennâ ve Saddeknâ (bu söze inandık ve gâyet tasdîk ettik). Gerçekten insan güzel yazıya bakmaya doyamaz.)

Yine **Sa'dî Şîrâzî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

چو خواهی که قدرت بماند بلند دل ای خواجه در ساده رویان مبند

و گر خود نباشد غرض در میان حذر کن که دارد به هیبت زیان

"Eğer kadr-ü şerefinin yüksek kalmasını istersen,
Ey azîz kişi! Güzel yüzlülere gönül bağlama sen!
Senin hiçbir nefsânî hazzın ve garazın olmasa da,
Yine de sakın sen bundan, heybetini giderir sonra!" *(Sa'dî Şirâzî; Bûstân; 1. Bab, beyit no: 351-352)*

Hazret-i **Şeyh Sa'dî** *(Kaddesallâhu sirrahü'l azîz)* nasîhat yoluyla buyurur ki: "Ey azîz! Değerinin, hürmetinin ve izzetinin yüce kalması için, yâni ırzına kusur ve noksan gelmemesi için gönlünü güzel yüzlülere bağlama ve onlarla alâkalanıp âşık olma!

Her ne kadar kendi irâdende bir nefsânî garaz yoksa, yâni eğer temiz bir âşık olsan ve sende hiçbir şekilde nefsânî bir haz olmasa da, yine de bundan kaçın ki, heybetin ve izzetin zarar ve ziyân görmesin." *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân: 1/141-142)*)

Kadın kadına ilişkinin zemmi hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Abdurrahman ibni Ebî Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*ın, babasından rivâyetine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٥٩- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ وَلَا الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ وَلَا يُفْضِي الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَلَا تُفْضِي الْمَرْأَةُ إِلَى الْمَرْأَةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ».

559- **"Bir adam diğer adamın avretine bakamaz, kadın da kadının avretine bakamaz.** (Yorgan ve çarşaf gibi) **bir elbise içerisinde bir erkek diğer bir erkekle baş başa kalamaz, bir elbise içerisinde bir kadın da diğer bir kadınla baş başa kalamaz!"** *(Müslim, Hayız:17, no:338, 1/266; Tirmizî, Edeb:38, no:2793, 5/109; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:1136, 1/101; İbni Mâce, Tahâret:137, no:661, 1/217; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5456, 4/374)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٦٠- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا اسْتَعْمَلَتْ أُمَّتِي خَمْسًا فَعَلَيْهِمُ الدَّمَارُ، إِذَا ظَهَرَ فِيهِمُ التَّلَاعُنُ، وَلُبْسُ الْحَرِيرِ، وَاتَّخَذُوا الْقَيْنَاتِ، وَشَرِبُوا الْخُمُورَ، وَاكْتَفَى الرِّجَالُ بِالرِّجَالِ، وَالنِّسَاءُ بِالنِّسَاءِ».

560- **"Benim ümmetim beş şeyi kullandığı zaman helâk, üzerlerinde olacaktır; onlar içerisinde lânetleşme** (sövüp sayma) **ve ipek giyme belirgin hâle geldiği zaman, çalgıcı kadınlar edindikleri zaman, içkiler içtikleri zaman, erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlarla** (cinsel yönden) **yetindiği zaman!"** *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5467, 4/377)*

Vâsile ibni Eska' *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٦١- عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلسِّحَاقُ بَيْنَ النِّسَاءِ زِنًا بَيْنَهُنَّ».

561- **"Kadınlar arasındaki** (şehvetle) **sürtünme, aralarındaki bir zinâdır!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:153, 22/63; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5464, 4/376; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:3532, 2/339; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:7491, 13/476; Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, no:13010, 5/316)*

Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٦٢- عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَتَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَهُمَا زَانِيَانِ، وَإِذَا أَتَتِ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَهُمَا زَانِيَتَانِ».

562- **"Bir adam bir adamla cinsel ilişkide bulunursa, ikisi de zinâkârdır. Bir kadın bir kadınla cinsel temasda bulunursa, ikisi de zinâkârdır!"** *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5458, 4/375)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٦٣- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ، لَا تَنْقَضِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَتَّى يَقَعَ بِهِمُ الْخَسْفُ وَالْمَسْخُ وَالْقَذْفُ ». قَالَ: وَمَتَى ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «إِذَا رَأَيْتُمُ النِّسَاءَ رَكِبْنَ السُّرُوجَ، وَكَثُرَتِ الْمَعَازِفُ، وَفَشَتْ شَهَادَاتُ الزُّورِ، وَشُرِبَتِ الْخَمْرُ لَا يُسْتَخْفَى بِهَا، وَشَرِبَ الْمُصَلُّونَ فِي آنِيَةِ أَهْلِ الشِّرْكِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَاسْتَغْنَى النِّسَاءُ بِالنِّسَاءِ، وَالرِّجَالُ بِالرِّجَالِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذٰلِكَ فَاسْتَدْفِرُوا وَاسْتَعِدُّوا وَاتَّقُوا الْقَذْفَ مِنَ السَّمَاءِ».

563- **"Beni hak ile gönderen Zât'a yemin ederim ki; bu dünyâ son bulmadan önce hasf, mesh ve kazf** (yere batırılma, maymuna, domuza döndürülme ve gökten taş yağdırılması) **vukû bulacaktır."** Bunun üzerine: "O ne zaman olacak, yâ Rasûlellâh?" dediklerinde:

"Kadınları (erkekleri tahrik için) **eyerli bineklere binmiş halde gördüğünüz zaman, çalgı âletleri çoğaldığında, yalan şâhitlikler yayıldığında, içkiler gizlenilmeden içildiğinde, namaz kılanlar şirk ehlinin kapları olan altın ve gümüşten içtiğinde, kadınlar kadınlarla, erkekler de erkeklerle** (cinsel) **ihtiyaç giderdiğinde; işte bunu gördüğünüzde büyük âfetler bekleyin,** (azaplara) **hazırlıklı olun ve gökten gelecek taşlardan sakının!"** buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu buyururken elini alnına koyarak yüzünü örtmeye çalıştı. *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5466, 4/376-377; Hâkim, el-Müstedrek, no:8349, 4/483-484)*

Hafs ve Ebû Ca'fer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Kur'ân** okumuş iki kadın **Ca'fer ibni Muhammed ibni Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek: "Kadının kadınla cinsî münâsebetinin haram olduğunu **Allâh**'ın kitabında bulabiliyor musun?" deyince, o:

٥٦٤- عَنْ حَفْصٍ وَأَبِي جَعْفَرٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، قَالَ: جَاءَتْهُ امْرَأَتَانِ قَدْ قَرَأَتَا الْقُرْآنَ فَقَالَتَا: هَلْ تَجِدُ غَشْيَانَ الْمَرْأَةِ الْمَرْأَةَ مُحَرَّمًا فِي كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ فَقَالَ لَهُمَا: «نَعَمْ، هُنَّ اللَّوَاتِي كُنَّ عَلَى عَهْدِ تُبَّعٍ، وَهُنَّ صَوَاحِبُ الرَّسِّ، يُقْطَعُ لَهُنَّ جِلْبَابٌ مِنْ نَارٍ، وَدِرْعٌ مِنْ نَارٍ، وَنِطَاقٌ مِنْ نَارٍ، وَتَاجٌ مِنْ نَارٍ، وَخُفَّانِ مِنْ نَارٍ، وَمِنْ فَوْقِ ذٰلِكَ ثَوْبٌ غَلِيظٌ جَافٍ جِلْفٌ مِنْ نَارٍ. قَالَ جَعْفَرٌ: عَلِّمُوا هٰذَا نِسَاءَكُمْ».

564- "Evet! İşte onlar Tübba'in zamânında bulunan kadınlardır ki, (peygamberlerini öldürüp, örülmemiş kuyunun içine atan) **Rass** halkının kadınları da onlardır. Onlara ateşten bir çarşaf, ateşten bir yelek, ateşten bir kemer, ateşten bir taç ve ateşten iki mest kesilecektir. Bütün bunların üstünde de, ateşten yapılan, çok kalın, çok sağlam ve kaba bir elbise vardır. İşte bunu kadınlarınıza öğretin!" dedi. *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:5463, 4/376; İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Zemmü'l-melâhî:5/296)*

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

٥٦٥- عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:قِيلَ لَنَا أَشْيَاءُ تَكُونُ فِي آخِرِ هٰذِهِ الْأُمَّةِ عِنْدَ اقْتِرَابِ السَّاعَةِ، فَمِنْهَا نِكَاحُ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ أَوْ أَمَتَهُ فِي دُبُرِهَا، فَذٰلِكَ مِمَّا حَرَّمَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَرَسُولُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيَمْقُتُ اللهُ عَلَيْهِ وَرَسُولُهُ، وَمِنْهَا نِكَاحُ الرَّجُلِ الرَّجُلَ، وَذٰلِكَ مِمَّا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ، وَيَمْقُتُ اللهُ عَلَيْهِ وَرَسُولُهُ، وَمِنْهَا نِكَاحُ الْمَرْأَةِ الْمَرْأَةَ، وَذٰلِكَ مِمَّا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ، وَيَمْقُتُ اللهُ عَلَيْهِ وَرَسُولُهُ، وَلَيْسَ لِهٰؤُلَاءِ صَلَاةٌ مَا أَقَامُوا عَلَى هٰذَا حَتَّى يَتُوبُوا إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ تَوْبَةً نَصُوحًا، قَالَ زِرٌّ: قُلْتُ لِأُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ: وَمَا التَّوْبَةُ النَّصُوحُ؟ قَالَ: سَأَلْتُ عَنْ ذٰلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «هُوَ النَّدَمُ عَلَى الذَّنْبِ حِينَ يَفْرُطُ مِنْكَ، فَتَسْتَغْفِرُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بِنَدَامَتِكَ عِنْدَ الْحَافِرِ، ثُمَّ لَا تَعُودُ إِلَيْهِ أَبَدًا».

565- "Bize anlatıldığına göre; bu ümmetin sonunda kıyâmet yaklaştığı zaman birtakım şeyler meydana gelecektir; bunlardan biri, adamın hanımıyla ya da câriyesiyle makadından cinsel ilişkide bulunmasıdır ki, işte bu, **Allâh-u Azze ve Celle**'nin ve Rasûlü *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haram kıldığı ve **Allâh**'ın ve Rasûlünün buğz ettiği şeylerdendir.

Bir adamın diğer bir adamla cinsel ilişkiye girmesi de bunlardandır ki, işte bu da, **Allâh-u Azze ve Celle**'nin ve Rasûlü *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haram kıldığı ve **Allâh**'ın ve Rasûlünün buğz ettiği şeylerdendir.

Bunlardan biri de kadının kadınla cinsel ilişkiye girmesidir ki, işte bu da, **Allâh-u Azze ve Celle**'nin ve Rasûlü *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haram kıldığı ve **Allâh**'ın ve Rasûlünün buğz ettiği şeylerdendir.

İşte bunların, **Allâh-u Azze ve Celle**'ye nasûh bir tevbe ile tevbe edinceye kadar namaz (kılsalar da sevap)ları yoktur."

(Hadîs-i şerîfin râvîsi) **Zirr** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Ben **Übeyy ibni Kâ'b**'a nasûh tevbesinin ne olduğunu sorduğumda o şöyle dedi: "Ben bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sorduğumda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Senden bir günah sâdır olduğu anda hemen pişman olup ilk anda bu pişmanlığın ile Allâh-u Azze ve Celle'den bağışlanma talep etmendir, sonra da o günaha ebediyyen dönmemendir!" buyurdu." *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân: no:5457, 4/374-375)*

Ebû Hamza *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ben **Muhammed ibni Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a: '**Allâh Lût** kavminin kadınlarına erkeklerinin yaptığından sebep azap etti' deyince, o: '**Allâh** bunu yapmayacak kadar adâletlidir, onların erkekleri erkekleriyle, kadınları da kadınlarıyla cinsî münâsebette bulundu (da bu yüzden topluca helâke uğratıldılar)' dedi." *(Beyhakî, Şu'abü'l-iman, no:5463, 4/376; İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Zemmü'l-melâhî:5/296)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; naklolunduğuna göre; **Süleymân ibni Dâvûd** *(Aleyhimesselâm)* cinlerden bir ifrîte: "Vay sana! **İblîs** nerede?" deyince o: "Yâ **Nebiyyallâh**! Onun hakkında bir şeyle mi emrolundun?" dedi. **Süleymân** *(Aleyhisselâm)*: **"Hayır! O nerede?"** deyince o: "Ey **Allâh**'ın peygamberi! Yürü (gidelim)!" dedi.

Böylece ifrît önde, **Süleymân** *(Aleyhisselâm)* onun ardında denize daldılar. Birdenbire su üzerinde serili bir halı üstünde oturan **İblîs**'le karşılaştılar, **İblîs** onu görünce telaşlandı ve korkuya kapılarak onu karşılayıp: "Yâ **Nebiyyallâh**! Benim hakkımda bir şeyle mi emrolundun?" dedi.

O: **"Hayır! Lâkin ben sana senin en çok sevdiğin, Allâh-u Te'âlâ'nın ise en çok kızdığı şeyi sormaya geldim."** deyince, **İblîs**: "Vallâhi sen bana gelmeseydin sana bunu haber vermezdim. **Allâh-u Te'âlâ** katında erkeğin erkekle, kadının da kadınla cinsî münâsebette bulunmasından daha kızılan hiçbir şey yoktur!" diye cevap verdi.

"Hâzin ve **İbni Kesîr"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Lût** *(Aleyhisselâm)* onları tenkit ederken israfçı bir toplum olma vasıflarını öne sürdü ki bu, helâli aşıp harama geçme anlamı taşıyan çok çirkin bir vasıftır. Bu her konuda böyleyse de, **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin israfı, şehvetlerini tatmin husûsunda olmuştur.

Nitekim **Allâh** insanı yaratırken, neslin bekâsı ve dünyânın îmarı için ona cimâ isteği yerleştirmiştir, kadınların döl yatağını ise bu şehvetin tatmîni için bir mahal kılmıştır.

Şehvetini tatmin gâyesiyle kadınları bırakıp erkeklere meyleden yâhut kadının döl yatağını terk edip ters ilişkiyi tercih eden kişiler, yaratılış gâyesini göz ardı ederek, doğurma mahalli olmayan bir bölgeyi şehvet tatmîni için isti'mal ettiklerinden dolayı, gerçekten de israfta bulunmuş ve haddi aşmış olurlar.

Nitekim **Lût** *(Aleyhisselâm)* onlara:

﴿... هَٰؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ٧١﴾

"İşte bunlar (ümmetimin kadınlarıdır ki, bir peygamber, ümmetinin babası makamında olduğu için, bunlar da) **benim kızlarımdır.** (Sözümü tutacağınızı zannetmiyorum ama) **eğer siz** (İslâm'ı kabûl ederek, helâl yolla şehvetinizi tatmin etme) **iş**(ini) **yapacak kimseler olduysanız**(, bunu tercih edin)!" *(Hıcr Sûresi:71)* diyerek onları bu israftan engellemiş, fakat onlar:

﴿قَالُواْ لَقَدۡ عَلِمۡتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنۡ حَقّٖ وَإِنَّكَ لَتَعۡلَمُ مَا نُرِيدُ ٧٩﴾

"Elbette sen bizim (şehvetimizi tatmin) **için kızlarında hiçbir** (rağbetimiz bulunmadığını ve erkeklerle cinsî münâsebet bize yeterli olduğundan, kızlarınla evlenmemizin bizce) **hak** (ve gerekli bir şey) **olmadığını muhakkak bilmektesin! Ve gerçekten sen bizim istemekte olduğumuz şeyi de elbette bilmektesin!" demişlerdir.** *(Hûd Sûresi:79)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cennette canların istediği her şeyin mevcut olduğu âyet-i kerîmelerle sâbitse de, livata gibi, bütün şerî'atlerde haram olan işlerin cennet ehlinin iştihâ alanına girmeyeceği sâbittir. Cennet gibi haramlık mefhumunun ortadan kalktığı yerlerde her şeyin helâl ve câiz olması gerekmez.

Nitekim cennet ehlinin cimâ ederken örtünmeleri ve eşlerinin nâmahremlere gözükmemeleri buna delâlet etmektedir. (**Azîz Mahmûd-u Hüdâî**'ye âit olan) **"Vâkı'ât-ı Mahmûdiye"**de böyle zikredilmiştir.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿... بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ﴾

"Doğrusu siz (her işte) **haddi aşanlar toplumusunuz!"** sözüyle **Lût** *(Aleyhisselâm)* onların yaptığı kötü işi reddetmekten öte geçip, onların bu çirkin işleri yapmalarına neden olan kötü hallerini açıklamıştır ki o da, onların her hususta israfı ve haddi aşmayı âdet edinen bir toplum olmalarıdır.

İşte bu nedenle onlar her konuda olduğu gibi, şehvetlerini tatmin bâbında da israfta bulunarak mu'tad yolu bırakıp alışılmadık yollara bulaşmışlardır.

Mâlikî ulemâsından bâzısı, **Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

٥٦٦- عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ».

566- **"(Evlenmeye) gücü yetmeyen, orucu bırakmasın!"** *(Buhârî, Nikâh:3, no:4779, 5/1950; Müslim, Nikâh:1, no:1400, 2/1018)* hadîs-i şerîfinden yola çıkarak, istimnânın (elle boşalmanın) haram olduğunu söylemişlerdir.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, evlenmekten âciz kalma durumunda şehveti kesen oruca işâret etmiştir. Eğer istimnâ mübah olsaydı onu çâre olarak göstermek daha kolaydı. Fakat şehveti dindir(ip zinâdan korunabil)mek için olduğu takdirde Hanbelîlere ve bâzı Hanefîlere göre câiz görülmüştür.

"el-Hulâsa" isimli kitabın rivâyetinde şöyle zikredilmiştir: "Oruçlu kişi tenâsül uzvunu tutup uğraşarak boşalacak olsa keffâret gerekmez ancak kazâ gerekir. Sâdece keyif almak için bu işi yapmak ramazan dışında da olsa helâl olmaz. Ancak şehveti dindir(ip zinâdan korunabil)mek için olursa bunda bir vebal olmamasını umarım!"

"Buhârî"nin bir hâşiyesinde zikredildiğine göre; elle istimnâ, hem Kitap, hem de Sünnet'le haramdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۝﴾

"O kimseler ki; onlar tenâsül uzuvlarını (haramlara karşı) **devamlı koruyucudurlar. Ancak eşlerine ya da** (câriyeleri gibi) **sağ ellerinin sâhip bulunduğu şeylere karşı** (korumaları) **müstesnâ! Çünkü gerçekten de onlar** (bunlarla yaptıkları meşrû ilişkilerinden dolayı) **tenkit edilmiş değillerdir.**

İşte sana! Artık her kim (dört hür hanım ve sınırsız câriyeden istifâde gibi) **bu**(nca geniş helâl ala)**ndan ötesini arar** (da, şehvetini gayr-i meşrû yollardan tatmîne kalkışır)**sa, işte sana! Ancak onlar, tam mânâsıyla haddi aşanların ta kendileridir!"** *(Mü'minûn Sûresi:5-7)* buyurmuştur ki, bunun mânâsı: "Helâli bırakıp harama geçenlerdir!" demektir.

Bu îtibarla **İmâm-ı Beğavî** *(Rahimehullâh)*: "Bu âyette el ile boşalmanın haram olduğuna delil vardır!" demiştir.

İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Atâ** *(Radıyallâhu Anh)*a bunun hükmünü sorduğumda o: 'Bir toplumun elleri hâmile (gibi şişmiş) vaziyette mahşere çıkarılacağını duymuştum, sanırım ki bunlar onlardır!' diye cevap verdi."

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*: "Tenâsül uzuvlarıyla oynayan bir ümmete **Allâh-u Te'âlâ** azap etti!" demiştir.

İbni Mülakkin ve diğer bâzı ulemânın beyânı vechile; bu işi yapana ta'zîr(; hâkimin takdir edeceği, kınama, dayak veyâ hapis) cezâsı vermek gerekir. Ancak **Ebû Hanîfe** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre; kişi kendi nefsi hakkında (zinâ ve livata gibi) bir fitneden korkacak olursa elle boşalması mubah olur.

Yine böylece eşinin eliyle istimnâsı da mübah görülmüştür. Lâkin **Kâdî Huseyn**: "Bu, azil (rahmin dışına boşalma) mânâsı taşıdığından mekruh olur!" demiştir.

Fakat **"Tatarhâniyye"**de zikredildiği üzere; **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bunu (eşinin eliyle istimnâ) yapanın başa baş kurtulması yeter!" buyurmuştur.

Halep müftüsüne âit **"Envârü'l-meşârık"** isimli eserde böylece zikredilmiştir. En iyi bilen ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Sübhânehû** şerî'atte mâzeretleri ortadan kaldıracak kadar geniş imkânlar mubah etmiştir. (Nitekim erkeklerin şehvetini tatmîn için kadınlar halketmiştir.)

Hal böyleyken artık kim bu emri aşar ve nefsinin arzusu gereği (ters ilişki) yaşarsa o, kendi alçaklığına yönelmiş, zelil duruma düşürülmeyi hak etmiş ve kendi seçimiyle kendi hakirliğini celbetmiş olur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâ 84. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اَخْرِجُوْهُمْ
مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَّتَطَهَّرُوْنَ ﴿٨٢﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ
وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَاَمْطَرْنَا
عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۗ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٨٤﴾
وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۗ قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ
فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ
وَلَا تُفْسِدُوْا فِى الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا ۗ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوْا بِكُلِّ
صِرَاطٍ تُوْعِدُوْنَ وَتَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ
بِهٖ وَتَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوْٓا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيْلًا
فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ
﴿٨٦﴾ وَاِنْ كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنْكُمْ اٰمَنُوْا بِالَّذِىْٓ اُرْسِلْتُ
بِهٖ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوْا فَاصْبِرُوْا حَتّٰى يَحْكُمَ
اللّٰهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿٨٧﴾

﴿وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (82)

(وَمَا كَانَ) **olmadı,** nedir olmadı? (جَوَابَ قَوْمِهِ) **kavminin cevâbıdır** olmadı, yâni; **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin cevâbı hiçbir şey olmadı, neden başka? (إِلَّا أَنْ قَالُوا) **demelerinden başka,** neyi? (أَخْرِجُو) **çıkarın,** kimi? (هُمْ) **onları,** nereden? (مِنْ قَرْيَتِكُمْ) **memleketinizden,** (إِنَّهُمْ) **çünkü muhakkak onlar,** kimdir? (أُنَاسٌ) **birtakım insanlardır,** öyle insanlar ki, (يَتَطَهَّرُونَ) **fazlaca temizlenirler,** yâni; livata fiilinden kendilerini son derece uzak tutarlar.

MEÂL-İ ŞERÎF

(Buna karşı) **kavminin cevâbı ise: "O** (**Lût**'u ve kendisine inana)**nları memleketinizden çıkarın. Zîrâ gerçekten onlar birtakım insanlardır ki,** (yaptığımız eşcinselliği kötü sayıp) **çokça temizlik taslamaktadırlar!" demelerinden başkası olmamıştır.**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Lût** kavminin, **Lût** *(Aleyhisselâm)* ve ashâbı hakkında söylemiş oldukları:

﴿... إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾

"Gerçekten onlar birtakım insanlardır ki, (yaptığımız eşcinselliği kötü sayıp) **çokça temizlik taslamaktadırlar!"** sözü birkaç mânâya gelmektedir:

1) Livata fiili, necâset yerinde yapılan bir muâmele olduğundan, bu pis işi yapmayan kişi necâsetten temiz kalmış olacağı için, onlar bu sözleriyle: "**Lût** ve adamları bu işi yapmıyorlar!" demiş olmaktadırlar.

2) Günahtan uzak durmak tahâret (temizlik) diye adlandırılır. Bu mânâya göre onlar: "**Lût** ve arkadaşları günahlardan ve mâsiyetlerden uzak duruyorlar!" mânâsını kastetmişlerdir.

3) Onlar bu sözü alay ve eğlence olsun diye de söylemiş olabilirler. Nitekim fâsıklar, kendilerine vaaz eden sâlih kimseler hakkında bu gibi ifâdeler kullanarak: "Bu çok takvâ sâhibi kimseyi bizden uzak tutun! Bizi bu zâhid ve sôfî kimseden kurtarın!" derler.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Lût** kavmi, **Lût** *(Aleyhisselâm)*ı ve ashâbını metholunmalarını gerektiren temizlik vasfına sâhip olmaları nedeniyle ayıpladılar. (Çünkü onlar her işte olduğu gibi bu işi de tersine anladılar.)" demiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden maksat, **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın vaaz-u nasîhatleri karşısında onların cevaplarının sâdece bu bâtıl söz olduğu değildir.

Gerçi akla ilk olarak bu mânâ gelmektedir. Ancak burada maksat, aralarında geçen bunca konuşma ve birçok söz netîcesinde son söz olarak bu çirkin kelimeden başka bir söz söylememiş olmalarıdır.

Yoksa diğer sûrelerde nakledildiği üzere; onların daha önce de birçok bâtıl sözleri olmuştur. İşte bu gibi kasr (özelleştirme) yoluyla gelen benzeri ifâdeler de böyle değerlendirilmelidir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kuraşî** *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânına göre; **Lût** kavmi, **Lût** *(Aleyhisselâm)*ı ve müminleri cünüplükten yıkandıkları için ve tahâret yaptıkları için ayıplamışlar ve onların kınanacak vasfı olarak sâdece temizlenmelerini öne sürmüşlerdir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâ 84. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Lût kavminin peygamberlerine cevâbı:

﴿ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ ﴾

Bunun üzerine kavminin cevâbı: "Lût âilesini memleketinizden çıkarın. Zîrâ gerçekten onlar öyle insanlardır ki, (yaptığımız eşcinselliği kötü sayıp) **çokça temizlik taslamaktadırlar!" demelerinden başkası olmamıştır.** *(Neml Sûresi:56)*

﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (83)

Derken onların başına azap kondu da, (فَأَنْجَيْنَا) **Biz kurtardık,** kimi? (هُ) **onu,** daha? (وَأَهْلَهُ) **ehlini** (kendisine mahsus kimseleri), kimden başka? (إِلَّا امْرَأَتَهُ) **hanımından başka,** onun durumu ne oldu? (كَانَتْ) **oldu,** kimlerden? (مِنَ الْغَابِرِينَ) **geride kalanlardan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

Bunun üzerine Biz onu ve (kâfir olan) **hanımı dışındaki** (diğer tüm) **âilesini** (inkârcılara vuran o azaptan) **kurtardık. O ise** (yurtlarında helâk olanlar arasında) **kalanlardan oldu.**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; burada kurtarıldığı beyân edilen **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın ehlinden maksat; akrabâsından olsun, olmasın kendisine uyan müminlerdir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göreyse; sâdece iki kızıdır. Bunların isimlerinin **"Reysâ"** ve **"Yeğûsâ"** olduğu nakledilmiştir.

Âyet-i celîlede geçen "Ehl" kelimesinin birkaç mânâsı varsa da, her makamın kendine göre bir makâli vardır. **İmâm-ı A'zam** *(Radıyallâhu Anh)*a göre bu tâbir, vasiyet bahsinde kullanılırsa, sâdece eş anlamına gelmesi örfe mebnîdir.

Nitekim:

﴿قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا... ﴿٢٩﴾﴾

"Âilesine: '(Siz burada) **bekleyin!' dedi."** *(Kasas Sûresi:29)* âyet-i kerîmesinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın eşi kastedilmektedir. Dolayısıyla bir adamın: "Ehlime şunu verin!" şeklindeki vasiyeti, Müslüman veyâ Ehl-i Kitaptan olan eşi hakkında geçerli olur.

İmâmeyn'e göreyse; bir adamın ehli, köle ve câriyeleriyle vârisleri dışında bakmakla yükümlü olduğu herkestir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Lût** *(Aleyhisselâm)*a kendi hâne halkından başka kimse îmân etmemiştir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾﴾

"Böylece Biz, müminlerden orada bulunanları çıkarttık! Zâten orada bir hâne dışında Müslümanlardan hiçbir kimse bulmadık!" *(Zâriyât Sûresi:35-36)* âyet-i kerîmelerinde bunu beyân etmiştir.

Ancak hanımı ona îmân etmemiştir, çünkü o, kavminin dîni üzere olup, onlarla yardımlaşıyordu ve aralarında geliştirdikleri birtakım işâretlerle **Lût** *(Aleyhisselâm)*a gelen misâfirleri onlara haber veriyordu. Bundan dolayı **Lût** *(Aleyhisselâm)*a, geceleyin çıkacaklarını ona bildirmemesi emrolundu.

Gerçi bâzılarına göre; o da onların peşine düştü, fakat azap geldiğinde dönüp geri bakınca onlara isâbet eden ona da vurdu. Ancak en zâhir görüşe göre; o, şehirden çıkmadı, **Lût** *(Aleyhisselâm)* da ona bunu bildirmediği için o, geride kalanlarla birlikte geri kaldı. Bundan dolayı bu âyet-i kerîmede:

﴿ ... كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴾

"Ancak hanımı kalanlardan oldu!" buyruldu.

İbni Abbâs, Vehb ibni Münebbih ve **Zührî** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmışlardır:

Allâh'ın elçileri (olan melekler) **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın yanına girince, o onları misâfir sanarak kızlarını yola çıkardı ve onları kızlarıyla kendisinin arasında tuttu. Kavmi koşturulurcasına onun yanına geldiklerinde:

﴿ ... يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ
﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ
قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ ﴾

"Ey kavmim! İşte bunlar benim (ümmetimin kadınlarıdır. Bir peygamber, ümmetinin babası makamında olduğundan, bunlar da benim) **kızlarım** (durumunda)**dır ki, onlar sizin için pek temizdir! Artık Allâh'tan hakkıyla sakının da, misâfirlerim husûsunda beni** (mahcup ve) **rüsvay etmeyin! İçinizden bir tâne de mi doğru görüşlü adam yok** (ki, hakkı anlasın da bâtılı bıraksın)**?!"**

Dediler ki: "Elbette sen bizim (şehvetimizi tatmin) **için kızlarında hiçbir** (rağbetimiz bulunmadığını ve erkeklerle cinsî münâsebet bize yeterli olduğundan, kızlarınla evlenmemizin bizce) **hak** (ve gerekli bir şey) **olmadığını muhakkak bilmektesin! Ve gerçekten sen bizim istemekte olduğumuz şeyi de elbette bilmektesin!"**

(Kavminin, bu azgınlıklarından vazgeçmeyeceğini anlayarak ümitsizliğe kapılan **Lût** *(Aleyhisselâm)*) **dedi ki: "Keşke gerçekten benim için size karşı bir güç olsaydı, ya da ben çok güçlü bir dayanağa sığınabilseydim**(, işte o zaman elbette bizzat kendi kuvvetimle, ya da sırtımı dayadığım o güç sâhibinin desteğiyle sizi püskürtürdüm)**!"** *(Hûd Sûresi:78-80)* dedi.

O zaman **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* ona dönerek: "Korkma! Biz Rabbinin elçileriyiz, onlar aslâ sana ulaşamayacaklardır!" dedi. Onlar yaklaşınca **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* onların gözlerine bir silme çekti, birden hepsi kör oldular, birbirinin üzerine çıktılar ve dışarıda bekleyenlere: "Biz size insanların en büyük büyücüsünün yanından geldik, gözlerimiz görmez oldu!" dediler.

Böylece gece yarısı olduğunda azap görevlisi olan **Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)* kanadını yerin dibine sokarak toprağın en aşağısına kadar ulaştı. Sonra onların şehirlerini kaldırıp, semânın ortasında kuşların seslerini işitecek kadar yükseltti ve ters çevirdi. Bir yandan da gökten taş yağdı, o an için orada bulunmayanları taş tâkip edip öldürüyordu.

Lût *(Aleyhisselâm)* üç kızıyla birlikte yola çıktı. **Şam**'da bir yere geldiğinde büyük kızı vefât etti, onu orada gömdü, onun yanında bir göze çıktı. Tekrar yola koyuldu, başka bir yere geldiğinde küçük kızı da öldü, onu da orada defnetti, onun yanından da bir göze çıktı. Böylece yanında ortanca kızından başkası kalmadı.

Nihâyet **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın yanına gitti ve **Allâh-u Te'âlâ** onu Kendisine alıncaya kadar **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*dan ayrılmadı. *(İbni Ebî Hâtim, no:8702, 8704, 5/1518, 1519; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:50/326; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/469)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"İbni Acîbe" tefsîrinde zikredilen işârî mana 84. âyet-i kerîmede topluca zikredilmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

***Lût** (Aleyhisselâm)ın hanımının helâk edilenler arasında kaldığı:*

﴿... إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾﴾

"Sâdece hanımı müstesnâ! Biz(, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirmesiyle) **kesin karar verdik ki; muhakkak o, elbette** (kâfirlerle birlikte **Allâh**'ın azâbı içerisinde) **geri kalanlardan olacaktır."** *(Hıcr Sûresi:60)*

﴿إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾﴾

"Ancak (azap içerisinde) **geri kalanlar arasındaki bir kocakarı müstesnâ!** (Zîrâ **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın eşi olan bu kadın, hem îmansız, hem de kavminin pis işlerine rızâ gösteren biriydi.)" *(Şu'arâ Sûresi:171)*

﴿قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾﴾

"O(, aralarında zulme bulaşmamış mâsum kimseler de bulunduğunu açıklamak üzere): **"Muhakkak orada Lût** (ve ona inananlar) **vardır!" dedi.**

Onlar da: "Orada bulunanları biz daha iyi biliciyiz! Andolsun ki; elbette onu da, (kâfir olan) **hanımı dışında** (diğer tüm) **âilesini de**(, onlara vuracak azaptan) **muhakkak kurtaracağız. O ise** (yurtlarında helâk olanlar arasında) **kalanlardan oldu!" dediler."** *(Ankebût Sûresi:32)*

﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (84)

(وَأَمْطَرْنَا) **Biz yağdırdık,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neyi? (مَطَرًا) **acâyip bir** (taş) **yağmuru**(nu), (فَانْظُرْ) **bak,** şunu gör ki, (كَيْفَ) **nasıl,** (كَانَ) **oldu,** ne? (عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ) **o mücrimlerin sonu.**

MEÂL-İ ŞERÎF

Bir de Biz onların üzerine (kızgın balçık taşlarından oluşan, benzeri) **görülmemiş bir yağmur yağdırdık. İşte bak** (gör ki)**; o suçluların** (kötü) **sonu nice oldu?**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beyzâvî ve **İbni Kesîr"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen "Yağmur", diğer âyet-i kerîmelerde geçen:

﴿فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾
مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾﴾

"Bizim(, **Lût** kavminin helâkiyle ilgili azap) **emrimiz gelince,** (onların yaşadığı yedi adet şehri **Cibrîl**'in kanadıyla tersyüz ederek) **oraların yukarısını aşağısı yaptık ve oraların üstüne katılaşmış çamurdan** (azapları için hazırlanıp) **istif edilmiş taşlar yağdırdık.**

Rabbin katında (bulunup, O'ndan başka kimsenin bilemeyeceği gizli yerlerde, beyaz-kırmızı gibi alâmetlerle ve atılacağı kimsenin ismiyle damgalanarak) **nişanlanmış olan** (o taşları yağdırdık)**! Zâten on**(lara isâbet eden taş)**lar o** (şirk koşan) **zâlimlerden** (hiçbir zaman) **aslâ uzak değildir."** *(Hûd Sûresi:82-83)* ifâdeleriyle tefsîr edilmiştir.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi:

﴿... فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾

"Yâ Muhammed! Bak gör ki; Allâh'a karşı isyanlara cesurca atılan ve O'nun peygamberlerini yalanlayan **o suçlu kimselerin âkıbeti nice oldu?"** ifâdeleriyle bitirmiştir.

"Nesefî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde **Muhammed ibni İshâk, Kelbî** ve diğer siyer ehlinin *(Rahimehümullâh)* rivâyetine göre; o kötü işi ilk işleyen **İblîs** olmuştur, şöyle ki o; tüysüz bir delikanlı sûretine girip insanları kendisine çağırmaya başlamıştı.

Lût kavminin yerleşik olduğu vilâyetler çok verimli ve meyveli idi. Öyle ki yeryüzünde oranın misli bir toprak daha bulunmamaktaydı. Bu nedenle civarda bulunan verimsiz bölgelerdeki insanlar onlar hakkında kötü niyetler beslemeye başladılar, birtakım eziyet ve baskılarla onları topraklarından sürmeye kalkıştılar.

Derken **İblîs** bir pîr-i fânî şeklinde onlara görünerek: "Sizinle uğraşanlara şöyle şöyle yaparsanız onlardan kurtulursunuz!" dedi.

Onlar bir zaman için bu işi yapmamaya direnseler de, insanların ısrarlı baskıları üzerine yakaladıkları güzel gençlerle livata yapmaya başladılar. Böylece bu şenî' fiil onlar içerisinde iyice yerleşmeye başladı. İlk başta bu işi yabancılarla yaparlarken daha sonra birbirleriyle yapmaya başladılar.

Böylece bir süre yaşadılar, fakat bu iş onlarda çoğalınca toprak Rabbine şikâyette bulundu, gök bu şikâyeti duydu o da Rabbine arzuhalde bulundu.

Bunu duyan Arş da Rabbine şikâyet edince, **Allâh-u Te'âlâ** semâya onlar üzerine taş yağdırmasını, yere de onları batırmasını emretti. Bunun üzerine onlar evvelâ taşlanıp sonra yere batırıldılar.

Bir rivâyete göreyse; mukimleri yere batırıldı, yolculukta olanlarınaysa taş yağdırıldı.

Rivâyet olunduğu üzere; içlerinden bir tâcir o sırada **Harem**'de bulunuyordu, başına atılacak taş, o, ticâretini bitirip **Harem**'den çıkıncaya kadar kırk gün durdu, sonra **Harem**'den çıkar çıkmaz taş başına düştü.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; livata, fuhşî günahların en fâhişi ve en çirkinidir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**, zinâ, ana-babaya isyan, hırsızlık, haksız yere adam öldürmek, hattâ şirk gibi en büyük günahları işleyenlere bile taş yağdırmamıştır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Lût** kavmini ancak nefislerinin şehvetini Rablerinin ubûdiyyetine tercih ettikleri için ve hayvânî tabiatları sâfî akıllarının îcaplarını yenik duruma düşürdüğü için helâk etmiştir.

İmâm-ı Ğazâlî *(Kuddise Sirruhû)*: "Cimâ hırsı, helâk eden istekler cümlesindendir!" demiştir.

O halde mürid niyetini arındırmalı, yakînde rüsûh ve temkin (şüphesiz inançta iyice sâbitlik), bir de (şerî'at sâhibinden) izin olmadan nefsânî hazların toprağına iniş yapmamalı, keyif ve şehvet için de inzâlde (boşalmada) bulunmamalıdır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٦٧- «اَلْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ بِشَهْوَةِ عِيَالِهِ وَالْمُنَافِقُ بِشَهْوَةِ نَفْسِهِ.

567- **"Mümin, eşinin şehveti**(ni tatmîne kuvvet bulma niyeti) **ile yer, münâfıksa nefsinin şehvetiyle!"** *(Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, no:2697, 2/295; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:6547, 4/176)* buyurmuştur.

Demek ki bir mürid kendisine helâl olan eşine ancak onun hakkını yerine getirmek ve zürriyet talep etmek niyetiyle yaklaşabilir.

Muvaffak kılınmak ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımıyladır!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Lût kavminin üzerine taş yağmuru yağdırılması:

﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ﴾

"Bir de üzerlerine (balçıktan pişirilmiş) **görülmedik bir yağmur yağdırdık. Artık o uyarılanların yağmuru çok kötü olmuştur!"** *(Neml Sûresi:58; Şu'arâ Sûresi:173)*

﴿فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾﴾

"Bizim(, **Lût** kavminin helâkiyle ilgili azap) **emrimiz gelince,** (onların yaşadığı yedi adet şehri **Cibrîl**'in kanadıyla tersyüz ederek) **oraların yukarısını aşağısı yaptık ve oraların üstüne katılaşmış çamurdan** (azapları için hazırlanıp) **istif edilmiş/peş peşe gönderilmiş/ taşlar yağdırdık.**

Rabbin katında (bulunup, O'ndan başka kimsenin bilemeyeceği gizli yerlerde, beyaz-kırmızı gibi alâmetlerle ve atılacağı kimsenin ismiyle damgalanarak) **nişanlanmış olan** (o taşları yağdırdık)**!**

Zâten on(lara isâbet eden taş)**lar o** (şirk koşan) **zâlimlerden** (hiçbir zaman) **aslâ uzak değildir."** *(Hûd Sûresi:82-83)*

﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ
قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (85)

(وَإِلَىٰ مَدْيَنَ) **Medyen'e de** (gönderdik), kimi? (أَخَاهُمْ) **kardeşlerini,** ondan bedel, (شُعَيْبًا) **Şu'ayb'ı,** (قَالَ) **dedi,** ne dedi? (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (اُعْبُدُوا) **ibâdet edin,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** (مَا لَكُمْ) **sizin için yoktur,** kim? (مِنْ إِلٰهٍ) **hiçbir ilâh,** öyle ilâh ki, (غَيْرُهُ) **O'ndan başka,** (قَدْ جَاءَتْ) **muhakkak geldi,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (بَيِّنَةٌ) **apaçık bir delil,** yâni; peygamberliğime şâhit olan kesin bir mûcize, öyle beyyine ki, (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden olucu,** eğer o mûcizeye inandıysanız, (فَأَوْفُوا) **o halde îfâ edin** (tam tutun), neyi? (اَلْكَيْلَ) **ölçeği,** daha, (وَالْمِيزَانَ) **tartıyı,** (وَلَا تَبْخَسُوا) **eksiltmeyin,** kime? (اَلنَّاسَ) **insanlara,** neyi? (أَشْيَاءَهُمْ) **eşyâlarını,** (وَلَا تُفْسِدُوا) **fesat çıkarmayın,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** neden sonra? (بَعْدَ إِصْلَاحِهَا) **ıslahından sonra,** yâni; sâlihler tarafından oranın halkı ıslah edildikten sonra, (ذٰلِكُمْ) **işte bu,** nedir? (خَيْرٌ) **daha hayırlıdır,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (إِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** kimler? (مُؤْمِنِينَ) **inanıcılar,** yâni; eğer müminlerseniz çabucak îmâna koşun!

MEÂL-İ ŞERÎF

Medyen (ahâlisin)**e de** (nesep yönünden) **kardeşleri** (olan) **Şu'ayb'ı** (gönderdik)**! O** (onlara nasîhat etmek üzere) **dedi ki: "Ey kavmim!** (Yalnızca) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!**

Gerçekten (benim nübüvvetimin doğruluğuna dâir) **Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir. Artık ölçü ve tartıyı tamamlayın ve insanlara** (hakları olan mallarını ve) **eşyâlarını noksan etmeyin!** (Peygamberler vâsıtasıyla) **ıslah edilişinden sonra yer**(yüzün)**de** (kâfirlik ve zâlimlik yaparak) **fesat da çıkarmayın!**

İşte size! Bu(nlar, dünyâ menfaatiniz bakımından da, âhirette rahat etmeniz yönünden de) **sizin için daha iyidir! Eğer** (benim sözlerime) **îmân eden kimseler olduysanız**(, bu böyledir. Zâten îman şartı yerine getirilmeksizin hiçbir amel fayda vermez)**!"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî ve **Fahrurrâzî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu kıssa, bu sûre-i celîlede zikredilen beşinci kıssadır. **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın, **Medyen** ehlinin kardeşi oluşu din yönünden olmayıp, soy cihetindedir. Bu hususdaki îzahlar daha önceki âyet-i kerîmelerde zikredilmiştir.

"**Taberî** ve **Beğavî**" tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Medyen** bir kabîle ismi olup, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Medyân**'ın neslinden müteşekkildir. **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* da soy bakımından onlara mensuptur. Bu yüzden kardeşleri olarak anılmıştır, yoksa din kardeşliği söz konusu değildir. Çünkü onlar hem kâfir, hem de ölçüde tartıda eksiklik yapma gibi büyük günah sâhibi kimseler idiler.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın baba ve dede isimleri ihtilaflıysa da, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın torunu olduğunda şüphe yoktur. **İbni Asâkir**'in, nessâbe (nesep âlimi olan) **Şarkî ibni Kutâmî** *(Rahimehullâh)*dan nakline göre; adı İbrânîce'de **Yesrûb**, Arapça'da ise **Şu'ayb**'dır. Soyu; **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Yebveb oğlu Ankâ oğlu** olarak tespit edilmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/476)*

"**Semerkandî Tefsîri**"nde zikredilen farklı bir mânâya göreyse; **İbrâhîm Halîlü'r-Rahmân**'ın oğlu olan **Medyen, Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kızı olan **Reysâ** ile evlendi ve **Medyen** âilesini doğurdu.

Böylece onların nesilleri artıp çoğaldılar. Sonra onların yaşadığı şehir **Medyen** diye isimlendirildi. Fakat sonraki nesiller **Allâh-u Te'âlâ**'ya isyân ettiler, alış-verişte ölçü ve tartıyı noksan ettiler ve hâinliği açıkça işlemeye başladılar. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi.

"**İbni Kesîr Tefsîri**"nde **İbni İshâk** *(Rahimehullâh)*dan gelen nakle göreyse; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Medyân'ın oğlu Medyen**'in sülâlesindendir.

"**Beğavî** ve **Hâzin**" tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* âmâ idi. Kavmiyle muhâveresinin (konuşmasının) güzelliğinden dolayı ona "**Hatîbü'l-enbiyâ** (peygamberlerin hatîbi)" denirdi.

"**Âlûsî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın âmâ olduğu görüşü kuvvetli değildir, aksine basîret sâhibi âlimler, bir peygamberin nefret ettirici hallerden selîm olması gerektiğini açıklarlarken, körlük, alaca ve cüzam gibi illetleri bu hallere örnek olarak zikretmişlerdir.

Ancak **Eyyûb** *(Aleyhisselâm)*ın belâsıyla, **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*ın âmâ oluşu burada engel teşkil etmez. Çünkü onların illetleri nübüvvetlerinin istikrârından sonra meydana gelmiştir. Bizim reddettiğimiz ise peygamberliğin îlânı sırasında bu gibi hallerin bulunmasıdır.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın âmâ oluşu hakkındaki rivâyetin sahîh olduğunu düşünsek bile, onu da bu kabîlden değerlendirebiliriz.

Nitekim "**Semerkandî** ve **Rûhu'l-beyân**" tefsîrlerinde **İmâm-ı Dahhâk** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* soy bakımından kavminin en üstünü, söz bakımından en doğru konuşanı ve yüz bakımından en güzelleriydi. **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'dan son derece korkardı, bu nedenle çok ağladığından gözleri görmez oldu.

İbni Asâkir *(Rahimehullâh)*ın, **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan merfû'an rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfe göre; **Allâh-u Te'âlâ Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ı **Medyen** toplumuyla **Eyke** ashâbına yâni iki ayrı ümmete peygamber olarak göndermiştir.

Süddî ve **İkrime** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** hiçbir peygamberi iki defâ nebî olarak göndermemiştir. Ancak **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ı iki kere görevlendirmiştir ki; bir keresinde **Medyen**'e göndermiş, oranın halkı isyân edince de **Allâh-u Te'âlâ** onları bir sayha (91. âyet-i kerîmede zikredildiği üzere, **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın nârasıyla oluşan bir zelzele) ile helâk etmiştir.

İkinci kere de Eyke ashâbına göndermiştir, onlar da inkâr edince **Allâh-u Te'âlâ** onları o bulut gününün feci azâbıyla *(Şu'arâ Sûresi:189)* yakalamıştır.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*, **Eyke** ashâbıyla **Medyen** ashâbının her ikisine de ölçü ve tartıyı tamamlamakla vaaz edilmesinden yola çıkarak, bu ikisinin aynı ümmet olduğunu söylemişse de, bu görüş yerinde değildir.

Bâzıları da **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın, Furkan Sûresinin 38. âyet-i kerîmesinde zikredilen Ashâb-ı Rass dâhil olmak üzere üç ayrı ümmete gönderildiğini söylemişlerdir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın ifâdesine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a indirdiği kitaplardan okurdu. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:2736, 23/78; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/482)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre; **Mescid-i Harâm**'da iki kabir vardır ki, orada başka kabir yoktur; biri **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kabridir, diğeri ise **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kabridir. **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kabri Hıcr (Hatîm)dedir, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kabri ise **Hacer-i Esved**'in karşısındadır. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:2736, 23/79; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/482)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* ve berâberindeki müminler **Mekke**'de vefât etmişlerdir, onların kabirleri **Kâ'be**'nin batısında, **Dârü'n-Nedve** ile **Benî Sehm** kapısı arasındadır. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:2736, 23/80; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/483)*

"Fahrurrâzî ve **İbni Kesîr"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*, bu âyet-i kerîmede kavmine bâzı şeyler emretmiştir:

Birincisi: Diğer peygamberler gibi **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* da:

﴿ ... اُعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ ... ﴾

"(Yalnızca) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!"** buyurarak bütün peygamberlerin ortak dâvetini yapmıştır ki, o da; yalnızca **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etmeyi emretmek ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına ibâdetten nehyetmektir. İşte bu, bütün peygamberlerin şerî'atlerinde mûteber olan bir esastır.

İkincisi: Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ... ﴾

"Gerçekten (benim nübüvvetimin doğruluğuna dâir) **Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir."** buyurarak nübüvvet iddiasında bulunmuş, bu sûretle de **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmandan sonra kendisine inanmak gerektiğine işâret buyurmuştur.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın bu makamda ifâde buyurduğu beyyineden maksat; peygamberliğine açıkça delâlet eden mûcizeler olmalıdır. Zîrâ nübüvvet iddia eden kişinin mûcize göstermesi gerekir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٦٨- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ».

568- **"Peygamberlerden her bir nebîye mutlaka mûcizelerden öylesi verilmiştir ki, onun gibisine beşer inanmıştır** (verilen mûcize insanların inanmasını temin edecek güçte olmuştur). **Bana verilense, Allâh-u Te'âlâ'nın bana vahyetmiş olduğu bir vahiy olmuştur. Bu nedenle ben kıyâmet günü ümmet bakımından onların en fazlası olacağımı ummaktayım!** (Çünkü onların mûcizeleri vefâtlarıyla bitmiş, benimki ise kıyâmete kadar devâm edecektir.)" *(Buhârî, el-İ'tisâm:1, no:6846, 6/2654; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/374)*

Bu hadîs-i şerîf açıkça ifâde etmektedir ki; her peygamberin mutlaka mûcize göstermesi gerekir, aksi takdirde nebî değil, mütenebbî (peygamberlik taslayan bir yalancı) olur.

İşte bu âyet-i kerîme **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın, doğruluğuna delâlet eden bir mûcizeye sâhip olduğuna delâlet etmektedir. Ama bu mûcizenin hangi türden olduğu **Kur'ân-ı Kerîm**'de açıkça beyân edilmemiştir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizelerinden birçoğu da **Kur'ân-ı Kerîm**'de yer almamıştır.

"Keşşâf, Beyzâvî, Şihâb ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizelerinden biri, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verdiği asâdır. Çünkü o asâ en büyük ejderhalarla savaşmıştır.

Yine böylece **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verdiği koyunları göstererek: "Bu koyunlar, kendilerinde siyah ve beyaz renkler karışık olan; başı siyah diğer kısmı beyaz kuzular doğuracaktır, onları da sana bağışladım!" demiştir ve buyurduğu gibi zuhûr etmiştir.

Ayrıca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bir asâ vermek istediğinde yedi keresinde de **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan kendisine intikal eden asâ eline gelmiştir.

Bâzı âlimler bu mûcizelerin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın nübüvveti için bir irhâs (ileride peygamber olacak zâtın elinde gösterilen hârikulâde olaylar) olduğunu söylemişlerse de, o zaman için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* peygamberlikle müşerref olmadığından, bu mûcizeler **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın döneminde olsa da, o an için peygamberlik iddiasında bulunan ve ümmetine mûcize getirdiğini açıklayan **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a âit olmaları daha uygundur.

Konevî *(Rahimehullâh)*ın da beyânı vechile; **Ebussuud** *(Rahimehullâh)* bu mûcizelerin **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a âit olduğu görüşünü tercih etmiştir, çünkü bunlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın peygamber olmasından önce vukû bulmuştur.

"**Rûhu'l-beyân Tefsîri**"nde "**Tefsîr-i Fârisî**"den naklen şöyle zikredilmektedir: **Kur'ân-ı Kerîm**'de **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizesinden bahsedilmez. Hadîs-i şerîflerde de bu fakirin gözüne rastlamadı.

Ancak "Âyât-ı Bâhirât" isimli peygamberlerin mûcizelerinden bahseden eserde, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizesi şöyle zikredilmektedir: "O yüksek bir dağa çıkmak istediğinde dağ, üzerine kolay ve rahatça çıkması için ona eğilir ve alçalırdı."

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kendisi(nde bulunan birtakım özellikler ve güzellikler gören herkesi etkileyecek nitelikte olduğundan, ayrıca onun konuşmasının etkileyiciliği, hikmetli sözleri ve güzel öğütleri herkesi hayran bıraktığından) kavmine karşı büyük bir huccet ve beyyine idi. Ancak bunlar **Kur'ân-ı Kerîm**'de tafsîlatlı bir şekilde zikredilmemiştir.

Zâten **Kur'ân-ı Kerîm**'de bütün peygamberlerin bütün mûcizeleri anlatılmamıştır. Hattâ bazılarının isimleri dahi zikredilmemiştir.

Nitekim **Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zâtında da öyle alâmetler vardı ki, onun peygamberliğinin doğruluğuna delâlet husûsunda onlar yeterliydi. Ama bunlardan **Kur'ân-ı Kerîm**'de bahsedilmemiştir. Bunlardan bir kısmını sayacak olursak:

a) İki omuzu arasında bulunan hâtemü'n-nübüvve (peygamberlik mührü) herkesin görebileceği kadar bârizdi. Nitekim **Sâib ibni Yezîd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٥٦٩- عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: ذَهَبَتْ بِي خَالَتِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ ابْنَ أُخْتِي وَجِعٌ فَمَسَحَ رَأْسِي وَدَعَا لِي بِالْبَرَكَةِ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَشَرِبْتُ مِنْ وَضُوئِهِ ثُمَّ قُمْتُ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَنَظَرْتُ إِلَى خَاتَمِ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ مِثْلَ زِرِّ الْحَجَلَةِ.

569- "Bir kere teyzem beni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e götürerek: 'Yâ **Rasûlellâh**! Kız kardeşimin oğlunun ayaklarında ağrısı var!' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* başımı sıvazladı ve bana bereket duâsı yaptı, sonra abdest alınca ben onun abdest suyundan bir miktar içtim ve mübârek sırtının arkasında durduğumda iki omuzu arasında bulunan nübüvvet mührünün güvercin yumurtası kadar olduğunu gördüm." *(Buhârî, Vuzû':39, no:187, 1/81; Müslim, Fezâil:30, no:2345, 4/1823)*

Mübârek tüylerinden oluşan bu mührün şekli ve ona bakanların okuduğu lafızlar hakkında vârid olan rivâyetlerden yirmi iki tânesini "**Mâtürîdî Tefsîri**"ni tahkik eden **Doktor Mecdî** *(Sellemehullâh)* zikretmiştir.

b) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hangi babanın sulbündeyse onun yüzünde beliren nur **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan beri açıkça görülmekteydi.

c) Annesinin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hâmile kaldığı ve onu doğurduğu sırada gördüğü rivâyet edilen nur da büyük mûcizelerdendir. Nitekim **Hâlid ibni Ma'dân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı: "Bize kendinden haber verir misin?" dediklerinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٧٠- عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُمْ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَخْبِرْنَا عَنْ نَفْسِكَ. فَقَالَ: « دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ، وَبُشْرَى عِيسَى، وَرَأَتْ أُمِّي حِينَ حَمَلَتْ بِي أَنَّهُ خَرَجَ مِنْهَا نُورٌ أَضَاءَتْ لَهُ بُصْرَى، وَبُصْرَى مِنْ أَرْضِ الشَّامِ ».

570- **"Ben babam İbrâhîm'in** (Bakara Sûresinde geçen) **duâsıyım, Îsâ'nın** (Saff Sûresinde zikredilen) **müjdesiyim, annem de bana hâmile kaldığı zaman kendisinden çıkan büyük nurla Busrâ'nın aydınlandığını görmüştü ki, Busrâ, Şâm topraklarındandır."** buyurmuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:4174, 2/656; Süyûtî, Cem'u'l-cevâmi', no:12081, 4/308; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22324, 8/295; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:631, 18/253)*

Osmân ibni Ebi'l-Âs *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Annem bana **Âmine**'nin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i doğurmasına şâhit olduğundan bahsederken şöyle anlatmıştı:

"Evden gördüğüm her şey nur olmuştu, ben yıldızların o kadar yanaştığına şâhit oldum ki, az kaldı üzerime düşecekler sandım. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i doğurduğunda kendisinden çıkan nurla evin ve bütün mahallenin nûra gark olduğunu müşâhede ettim, hattâ nurdan başka hiçbir şey göremez oldum." *(İmâm eş-Şâmî, Sübülü'l-hüdâ:1/341; Doktor Mecdî, Te'vîlât-ü Ehli's-sünne:4/495)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumu vaktinde zuhûr eden bu nûrun haberi **Kureyş** kabîlesinde o kadar meşhur olmuştu ki, amcası **Abbâs**:

وَأَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ أَشْرَقَتِ الْ أَرْضُ وَضَاءَتْ بِنُورِكَ الْأُفُقُ

فَنَحْنُ فِي ذٰلِكَ الضِّيَاءِ وَفِي الْ نُورِ وَسُبْلِ الرَّشَادِ نَخْتَرِقُ

"Sen doğduğun zaman yer aydınlandı,
Senin nûrunla ufuk ziyâ oldu.
İşte biz o ziyâ ve nur içerisinde,
Bir de o hidâyet yollarında yürümekteyiz!" *(İmâm eş-Şâmî, Sübülü'l-hüdâ:1/342; Doktor Mecdî, Te'vîlât-ü Ehli's-sünne:4/496)*

d) Âilesinden uzakken sürekli bir bulutun (**Şam**'a gidiş ve geliş esnâsında) onu gölgelendirmesi.

e) Müşrik kavminin alışkanlık hâline getirdiği, putlara tapma ve fuhşî işlere bulaşma gibi bütün kötülüklerden kendini koruması.

f) Toplumunun gözü önünde büyüdüğü halde hiçbir yalan ve yanlışının görülmemesi ve diğer alâmetler ki, bunların hepsi de kendisini yakından tanıyan kavmi için açık seçik şeylerdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bunlardan başka mûcizeleri olmasaydı bile, elbette bunlardan her biri inatçılık yapmayan kimsenin îmânına yeterliydi.

Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hissî ve aklî (görünen ve bilinen) mûcizeleri, insaflı kimseleri kabûlüne mecbur bırakacak kadar çoktu.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bunca mûcizesinin ekseriyeti **Kur'ân-ı Kerîm**'de zikredilmediği gibi ve bu mûcizelerin birçoğu da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi bünyesiyle alâkalı olduğu gibi, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizelerinin de, kendi zâtıyla alâkalı hârikulâdelikler olduğu söylenebilir.

Üçüncüsü: Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; peygamberler, toplumlarını fesat türlerinden birine, diğer fesatlardan daha fazla yönelmiş vaziyette gördükleri zaman onları o günahtan engellemeye başlarlar.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavmi de insanlara verdikleri malları ölçerken ve tartarken eksiklik yapmaya düşkün olduklarından, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* îman emrinden sonra onlara:

﴿ ... فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ ... ﴾

"Artık ölçü ve tartıyı tamamlayın!" emrini vermiştir.

Görüldüğü üzere; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* doğruluğuna delâlet eden açık deliller ortaya koyduğunu beyân ettikten sonra onlara, insanlarla muâmelelerinde hâinlik yapmamaları ve ölçüyü tartıyı hakkıyla îfâ ederek, insanlara eşyâlarını eksik vermemeleri husûsunda vaaz-u nasîhatte bulunmuştur.

Gerçekten de **Medyen** halkının mübtelâ olduğu günah olan, gizlice el çabukluğuyla ölçüde tartıda noksanlık yaparak insanların malını haksız yere almak, **Allâh**-u Te'âlâ'nın çok şiddetli tehditlerde bulunduğu büyük günahlardandır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ۝١ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۝٢ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ۝٣ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ۝٤ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝٥ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٦ ﴾

"Büyük bir helâk vardır o eksiltme yapanlara! O kimseler ki (kendileri nâmına) **ölçtükleri vakit insanlar aleyhine** (haklarından fazla) **bolca alırlar.**

O (insa)**nlara** (haklarını vermek için) **ölçüm yaptıklarında yâhut onlara tartma yaptıklarında ise eksiltirler.**

İşte sana! (Mâdem yakînen inanmıyorlar, peki ya) **onlar zanda da bulunmuyor mu ki; gerçekten kendileri diriltil**(erek hesâba çekil)**ecek kimselerdir?** (Dirileceğine dâir en ufak bir tahmîni olan bile böyle çirkin işlere cesâret edemezken, ya gerçekten inananın bu gibi günahlara bulaşması nasıl düşünülebilir?)

Pek büyük bir gün(ün muhâsebesi) **için! Bütün insanların, tüm âlemlerin Rabbi**(nin hükmü ve cezâsı) **için** (kabirlerinden) **kalkacağı günü** (kastediyorum)**!"** *(Mutaffifîn Sûresi:1-6)* âyet-i kerîmeleri ne büyük tehdit ihtivâ etmektedirler.

Dördüncüsü: Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*, kavmine ölçüyü tartıyı tam yapmalarını emrettikten sonra onlara:

﴿ ... وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ ... ﴾

"İnsanlara (hakları olan mallarını ve) **eşyâlarını noksan etmeyin!"** buyurmuştur.

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Kurtubî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın: "Eşyâlarını" sözü, ta'mîm (genelleme) ifâde etmekte olup, bu da onların, az-çok demeden, değerli-değersiz her şeyde noksanlaştırma yaptıklarına delâlet eder.

"Eşyâ" tâbirinden, genel anlamda "Haklar" mânâsı da kastedilmiş olabilir, çünkü onların mekkâs oldukları, yâni her şeye vergi koyup, insanların haklarını gaspettikleri rivâyet edilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; **Medyen** halkı, yol kesen, azgın ve eşkiyâ bir toplumdular. Böylece onlar insanların mallarına el koyardılar. Yabancı biri geldiği zaman onun paralarını alıp: "Senin paraların sahte!" derler, sonra parayı parçalayarak düşük değerle parayı ondan geri alırlardı. Hattâ yerine tamâmen geçersiz para verdikleri de rivâyet edilmiştir.

Ulemânın beyânına göre; gasptan, hırsızlıktan, rüşvet almaktan, yol kesmekten ve hîleli yollarla insanların mallarını ellerinden almaktan men etmek de bu cümle-i celîledeki nehye dâhildir.

Bir malın değerini düşürmek ve insanları ondan soğutmak için onu ayıplamak yâhut (satacağı bir hayvanın gözüne fazla para gösterdikten sonra: "Bu hayvan şu kadar para gördü de vermedim!" gibi laflar ederek) malın kıymetini tespit husûsunda hîleye başvurmak, ölçüde tartıda, kendi alırken fazla, başkasına verirken eksik verebilmek için çâreler aramak da, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın nehyetmiş olduğu, "İnsanların mallarını bâtıl yollarla yeme" mefhûmuna dâhildir.

İşte bütün bunlar, geçmiş ve gelecek tüm toplumlarda bütün peygamberlerin *(Salevâtüllâhi ve Selâmühû Alâ Cemî'ıhim)* dilleriyle yasaklanmış haramlardır. Hasbünellâhü ve ni'me'l-Vekîl!

Bir insana hak ettiği güzel muâmeleyi yapmamak, ona yakışan hürmet ve ta'zîme riâyet etmemek ve onun hakkında soru soranlara üstünlüklerini açıklamamak da, o kişinin hakkını eksik bırakma günâhına dâhildir.

Maalesef bugün ilim ehline mensup sayılan kişilerden birçoğu bu "Bahs (hakları eksiltme)" fiiline mübtelâdırlar. Keşke onlar bununla yetinmiş olsalardı da (gıybet, dedikodu ve iftirâ gibi) başka kötülükleri buna eklemeselerdi. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şunu bil ki; ölçüde ve tartıda insanların haklarını eksiltmek, nefsin bayağılığından, himmetin âdiliğinden, hırsın gâlibiyetinden, kötü arzuya uymaktan ve zulümdendir ki, bütün bu kötü sıfatlar nefislerin huylarındandır. Oysa şerî'at bu sıfatları değiştirmek ve nefsi temizlemek gâyesiyle gelmiştir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** kıymetli işleri sever, değersiz işlereyse buğz eder.

Kâ'b ibni Mâlik el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٥٧١- عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلَا فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ».

571- **"Kişinin mal ve şeref hırsı onun dînini bozduğu kadar, bir sürü içerisine salınan iki aç kurt o sürüyü bozamaz!"** *(Tirmizî, Zühd:43, no:2376, 4/588; Dârimî, Rikak:21, no:2630, 2/760)*

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

٥٧٢- وَفِي الْحَدِيثِ: «اَلصَّلَاةُ أَمَانَةٌ وَالْوُضُوءُ أَمَانَةٌ وَالْوَزْنُ أَمَانَةٌ وَالْكَيْلُ أَمَانَةٌ».

572- **"Namaz emânettir, abdest emânettir, tartı emânettir, ölçü emânettir**(, o halde bu emânetlerin iyi gözetilmesi gerekir)**!"** *(İsmâ'îl Hakkı, Rûhu'l-beyân:3/200)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ölçü ve tartıyla uğraşanlara:

٥٧٣- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِ الْمِكْيَالِ وَالْمِيزَانِ: «إِنَّكُمْ قَدْ وُلِّيتُمْ أَمْرَيْنِ هَلَكَتْ فِيهِ الْأُمَمُ السَّالِفَةُ قَبْلَكُمْ».

573- **"Şüphesiz ki siz öyle iki işi üstlendiniz ki, sizden önce geçmiş olan ümmetler gerçekten o sebeple helâk olmuştur!"** *(Tirmizî, Büyû':9, no:1217, 3/521)* buyurmuştur.

Beşincisi: İnsanların rızâsı olmadan mallarını almak kavga gürültü çıkaracağından, bunlar da fesâdı mûcip şeyler olduğundan **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* insanların mallarını bâtıl yollarla almayı nehyettikten sonra onlara:

﴿... وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ...﴾

"(Peygamberler vâsıtasıyla) **ıslah edilişinden sonra yer**(yüzün)**de** (kâfirlik ve zâlimlik yaparak) **fesat da çıkarmayın!"** buyurmuştur ki, bunun mânâsı:

"Peygamberler ve sahâbîleri yeryüzünü ıslah ettikten sonra (onlara karşı gelerek) ifsat etmeyin!" demektir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ı göndermeden önce yeryüzünde günahlar işlenmekte, haramlar helâl sayılmakta ve kanlar dökülmekteydi. İşte yeryüzünün fesâdı buydu!

Ama **Allâh-u Te'âlâ Şu'âyb** *(Aleyhisselâm)*ı gönderip, o da onları **Allâh-u Te'âlâ**'nın yoluna çağırınca yeryüzü salâha kavuştu. Demek ki; kavmine gönderilen her peygamber onların salâhının ve düzenin ta kendisidir."

Bu mânâya göre **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*: "Şüphesiz ki **Allâh**, beni fesat içerisinde bulunan sizin gibi toplumlara göndermiş ve bu vesîleyle sizi ıslah etmiştir. Artık her kim benim getirdiğim şeyin tersine çağrıda bulunursa, işte o, yeryüzünde fesat çıkaranlardandır!" demek istemiştir.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir peygamber gönderir de halk ona itaat ederse, yeryüzü de, yer halkı da salâh ve düzene kavuşur, peygambere karşı gelmekteyse yerin ve ehlinin fesâdı vardır.

Allâh-u Te'âlâ'nın yeryüzünü ıslâhına, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, nîmetlerini artırarak yeryüzünü yaşanılır hâle getirmesi mânâsı verenler de olmuştur.

İşte buraya kadar zikredilen beş teklifin özeti iki temel konuya rucû' eder:

Birincisi; "**Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine ta'zîm"dir ki, ilk iki maddede zikredilen tevhîd ve nübüvveti ikrar buna dâhildir.

İkincisi; "**Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratıklarına şefkat"tir ki, insanlara haksızlık yapmamak ve ifsâdı terketmek buna dâhildir. Bunun da hâsılı; kimseye eziyet yapmama mânâsına râcidir.

Sanki böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "Herkese menfaat ulaştırmak imkânsızdır, ama kimseye şer dokundurmamak mümkündür!" buyurmak istemiştir.

Görüldüğü üzere; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* bu cümle-i celîlede ümmetini ifsattan nehyetmiş ve bu hususta hiçbir tehdîde aldırmayıp kendini tehlikeye atabilmiştir. Demek ki insanın sâdece kendisinin fesattan geri durması yeterli olmayıp fesat çıkaranları nehyetmesi de gereklidir. Aksi takdirde onlara gelecek azap ona da isâbet eder.

Nitekim **Cebele ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٥٧٤- عَنْ جَبَلَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَعَثَ اللهُ جِبْرِيلَ إِلَى أَهْلِ مَدْيَنَ شَطْرَ اللَّيْلِ لِيَأْفِكَهُمْ بِمَغَانِيهِمْ، فَأَلْفَى رَجُلاً قَائِمًا يَتْلُو كِتَابَ اللهِ، فَهَالَهُ أَنْ يُهْلِكَهُ فِيمَنْ يَهْلِكُ، فَرَجَعَ إِلَى الْمِعْرَاجِ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ أَنْتَ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ بَعَثْتَنِي إِلَى مَدْيَنَ لِإِفْكِ مَدَائِنِهِمْ فَأَصَبْتُ رَجُلاً قَائِمًا يَتْلُو كِتَابَ اللهِ» فَأَوْحَى اللهُ: «مَا أَعْرَفَنِي بِهِ هُوَ فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ، فَابْدَأْ بِهِ فَإِنَّهُ لَمْ يَدْفَعْ عَنْ مَحَارِمِي إِلَّا مُوَادِعًا».

574- "**Allâh-u Te'âlâ** gece yarısı **Cibrîl**'i **Medyen** ehline, onların ikametgâhlarını alt üst etsin diye gönderince, **Cibrîl**, ayakta (namazda) **Allâh**'ın kitabını okuyan bir adama rastladı. Helâk olanlar arasında onu da helâk etmekten çekinerek Mi'râca (**Allâh-u Te'âlâ** ile görüştüğü yere) döndü ve:

'Ey Allâh! Sen son derece münezzehsin, mukaddessin, beni Medyen'e onların şehirlerini alt üst edeyim diye gönderdin. Fakat ben orada ayakta Allâh'ın kitabını okuyan bir adama rastladım(, bu yüzden onları helâk edemedim)!' dedi.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** ona: **'Ben onu çok iyi tanırım, o falan oğlu falandır! Sen** (helâk etmeye) **ondan başla! Çünkü o, kendisi uzak durmasının dışında Benim haramlarım nâmına hiç savunma yapmadı** (insanları onlardan engellemeye çalışmadı)!' **buyurdu."** *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:2736, 23/74; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/482)*

İşte **Allâh-u Te'âlâ** buraya kadar zikredilen bu beş maddeye işâret ederek:

﴿ ... ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

"**İşte size! Bu**(nlar, dünya menfaatiniz bakımından da, âhirette rahat etmeniz yönünden de) **sizin için daha iyidir! Eğer** (benim sözlerime) **îmân eden kimseler olduysanız**(, bu böyledir)!" buyurmuştur.

"**Beyzâvî, Mazharî** ve **Nesefî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu ifâde-i celîlede geçen hayriyyet (hayırlılık), bâzı âlimlere göre tafdîl mânâsı üzere değildir, çünkü bu emirleri tutmamakta hiçbir hayır olmadığına göre bu emirleri tutmanın daha hayırlı olduğu söylenemez.

Bâzı âlimlere göreyse, burada bir fazlalık vardır, ama bu ya genel mânâda bir fazlalıktır, yâni başka şeylerle mukayese söz konusu olmaksızın bu emirleri tutmanın çok hayırlı olduğu beyân edilmek istenmiştir veyâ insâniyet, güzel anılma ve mal toplama husûsunda bir ziyâdelik mevzubahistir ki buna göre mânâ:

"Siz insanlardan fazla alıp onlara noksan vererek, dünyâlık bir menfaat temin etmekteyseniz de bu, dünyâda kötü anılarak insanların sizinle ticâret yapmamasına neden olacağından, âhirette de azâbı mûcip olduğu için iki cihanda da büyük zarara uğramanıza sebep olacaktır.

Ama ölçüde tartıda adâlete riâyet ederseniz, bu sizin, insanlar içerisinde övgüyle anılmanıza, dolayısıyla da müşterileriniz artarak daha fazla mal sâhibi olmanıza vesîle olacaktır. Çünkü insanlar sizin vefâkârlığınızı, sadâkatinizi ve emânetinizi (doğruluğunuzu ve güvenilirliğinizi) bilirlerse, sizinle iş yapmaya heves ederler, bu sebeple de mallarınız çoğalır. Demek ki, bu sizin için daha hayırlıdır." şeklinde olur.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

"**Eğer** (benim sözlerime) **îmân eden kimseler olduysanız**" sözüne farklı mânâlar verilmiştir.

Bâzıları buna: "Eğer âhirete inanan kimselerseniz, insanların hakkını yememenizin ve fesâdı terketmenizin sizin için daha hayırlı olduğuna inanırsınız ve sözümü tutarak cenneti kazanırsınız! Zâten îman şartı yerine getirilmeksizin hiçbir amel fayda vermez." şeklinde mânâ vermişlerdir.

Diğer bâzı âlimler ise; bu îmânın lügat mânâsında bir inanma olduğunu söyleyerek buraya: "Siz benim hiç yalan söylemediğimi bilmektesiniz, eğer bu sözümde de doğru olduğuma inanıyorsanız emrettiğim şeyi yapın!" mânâsını vermişlerdir.

ŞU'AYB *(Aleyhisselâm)*IN KISSASI:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*dan sonra gönderilen bir nebî ve rasûl idi. Onun ve kavminin kıssası **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kur'ân-ı Kerîm**'de bahsettiği gibi gelişti. **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyuruyor:

﴿ وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ
قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ ... ﴿٨٥﴾ ﴾

"**Medyen** (ahâlisin)**e de** (nesep yönünden) **kardeşleri** (olan) **Şu'ayb'ı** (gönderdik)**! O** (onlara nasîhat etmek üzere)**: 'Ey kavmim!** (Yalnızca) **Allâh'a ibâdet edin! Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!**

Gerçekten (benim nübüvvetimin doğruluğuna dâir) **Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir. Artık ölçü ve tartıyı tamamlayın ve insanlara** (hakları olan mallarını ve) **eşyâlarını noksan etmeyin!' dedi."** *(A'râf Sûresi:85)*

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavmi, müşrik olmalarının, Rablerini inkâr etmelerinin ve peygamberlerini yalanlamalarının yanı sıra, ölçü ve tartılarda noksanlık yapan azgın ve sınır tanımaz bir toplumdular. Yol başlarında oturup gelen geçen insanların mallarının onda birini zoraki alma âdetini ilk onlar başlatmıştılar.

Uzaktan biri geldiği zaman onun paralarını alıp: "Senin paraların sahte!" derler, sonra parayı parçalayarak düşük değerle parayı ondan geri alırlardı.

İşte **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ... ﴿٨٥﴾ ﴾

"(Peygamberler vâsıtasıyla) **ıslah edilişinden sonra yer**(yüzün)**de** (kâfirlik ve zâlimlik yaparak) **fesat da çıkarmayın!"** *(A'râf Sûresi:85)* sözü bundan bahsetmektedir.

Onların memleketleri insanların azıklarını temin ettikleri verimli topraklara sâhip olduğundan uğrak yeri idi. Onlar bunu fırsat bilerek yol başlarında otururlar ve: "**Şu'ayb**'ı dinlemeyin, çünkü o büyük bir yalancıdır, sizi fitneye düşürür!" gibi laflar ederlerdi.

İşte **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا

وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ ﴾

"Siz O (Allâh-u Azîmüşşâ)na inanmış olan kimseleri (ölümle) **korkutarak ve siz Allâh'ın** (cennetine ulaştıracak) **yolundan alıkoyarak, bir de siz on**(u tenkitlerinizin hedefi hâline getirip şanın)**a bir eğrilik arayarak**(, şeytan gibi pusu kurmuş vaziyette) **her bir yol**(un başın)**da otur**(up, **Allâh**'ın peygamberine ulaşmak isteyenleri engellemek için: "O bir yalancıdır, sakın seni dîninden döndürmesin!" gibi laflar edip de insanların îmânına mâni ol)**mayın!**

Hatırlayın o zamânı ki, siz (sayıca, malca ve şerefçe) **pek az** (şeylere sâhip) **idiniz de O**(, neslinize ve malınıza bereket vererek ve hakirlikten sonra azîz ederek her yönden) **sizi çoğalttı. Bir de bakın ki; o** (sizden önce geçen **Nûh, Âd** ve **Semûd** kavmi gibi) **bozguncuların** (feci) **âkıbet**(ler)**i nice oldu?"** *(A'râf Sûresi:86)* sözü bundan bahsetmektedir.

(Onlar bu nasîhatlerden etkilenecek yerde daha da azdılar, özellikle de:)

﴿ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ... ﴿٨٨﴾ ﴾

"Kavmi içerisinden büyüklük taslamış o ileri gelen kimseler: 'Ey Şu'ayb! Andolsun ki; seni de, o îmân etmiş olan kimseleri de mutlaka seninle birlikte memleketimizden çıkaracağız ya da elbette siz de bizim dînimiz (olan kâfirliğ)**e** -yâni, babalarımızın yoluna- **elbette geçeceksiniz.' dedi**(ler)**."** *(A'râf Sûresi:88)*

İşte o zaman **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا
أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ ﴾

"Ey kavmim! Gördünüz,mü? (Söyleyin bakayım!) **Eğer ben Rabbimden** (gelen ve davâmın doğruluğuna şâhitlik yapacak nitelikte olan) **açık bir delil üzere bulunmuş olduysam ve O bana**(, nübüvvet, hikmet ve helâl mal gibi) **sâdece Kendisi tarafından** (lütfedilebilecek) **güzel bir rızık ihsân etmişse**(, peki şimdi, taptığınız putları ve yaptığınız günahları bırakmayı emretmemek ve peygamberlerin gönderiliş gâyesine ters davranışta bulunmak gibi bir şey bana hiç yakışır mı?)**!**

Ben sizi kendisinden nehyetmekte olduğum o (ölçüde tartıda noksanlık yapmak gibi kötü bir) **şeye doğru yönelerek** (ve yasakladığım şeyi kendim yaparak) **size muhâlefet etmek istemiyorum! Ben ancak gücüm yettiği sürece** (nasîhat ve vaazlarla sizi) **ıslah** (etmeyi) **arzuluyorum.**

Zâten benim (bu hususta) **muvaffakıyetim ancak Allâh**(-u Te'âlâ'nın yardımı) **iledir. Ben** (tüm işlerimde, özellikle bu konuda) **ancak O'na** (güvenip) **tevekkül ettim** -çünkü beni ancak O koruyabilir- **ve ben** (bu gâyemi gerçekleştirme husûsunda) **ancak O'na müracaat ediyorum!" dedi.** *(Hûd Sûresi:88)*

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)* sözlerini şöyle sürdürdü:

﴿ ... أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللهُ مِنْهَا
وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا
رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾ ﴾

"Biz -sizin dîninize dönmeye karşı- **isteksiz kişiler olsak da mı** (bizi buna zorlayacaksınız)**? Allâh bizi** (sizin) **o** (sapık yolu)**n**(uz)**dan kurtardıktan sonra sizin dîninize dönecek olursak, gerçekten Allâh'a karşı büyük bir yalan uydurmuş oluruz.**

-**Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* âkıbetinden korktuğu için irâdeyi **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etti de dedi ki:- **Rabbimiz olan Allâh** (hak dinden dönüp, rüsvay olmamızı) **dilemedikçe bizim için o** (sizin gibi kâfirlerin yolu)**na geçiş**(, yakışan bir şey) **olamaz. Rabbimiz her şeyi ilim yönünden kuşatmıştır.** -Ama biz hakkımızda geçen hükmü bilemeyiz.- **Biz**(i şerlilerden kurtarıp, îmân üzere sâbit kılması husûsunda) **ancak Allâh'a tevekkül ettik.**

Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasında hak (ve adâlet) **ile hüküm ver. Hüküm verenlerin** -(hak ile bâtıl arasında) ayırım yapanların- **hayırlısı ancak Sensin!"** *(A'râf Sûresi:88-89)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* sözlerinin devâmında şöyle dedi:

٥٧٥- قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: كَانَ حَلِيمًا صَادِقًا وَقُورًا، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ذَكَرَ شُعَيْبًا يَقُولُ: «ذَاكَ خَطِيبُ الْأَنْبِيَاءِ».

575- **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* halîm, selîm, acele davranmayan, çok doğru dürüst ve vakar sâhibi bir peygamberdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*dan bahsederken:

"O, peygamberlerin hatîbidir!" buyururdu. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:848, 10/60; Hâkim, el-Müstedrek, no:4071, 2/620; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/477)*

Çünkü o, kavmini dâvet ederken onlarla çok güzel konuşurdu ve onların cevaplarına çok güzel karşılık verirdi. Böylece kavmi onu yalanlamaya devâm ettiler ve şehirlerinden sürgün edilme ve taşla öldürülme gibi şeylerle tehdit ettiler.

Derken ileri gelenler güçsüzleri korkutmak üzere:

﴿... لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾﴾

"Andolsun; (atalarınızın dînini bırakır da) **Şu'ayb'a uyarsanız, o takdirde gerçekten siz** (sapıklığı hidâyetle değiştiğinizden dolayı) **elbette hüsrâna uğrayan kimselersiniz."** *(A'râf Sûresi:90)* dediler. Ama **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onları dâvetten vazgeçmedi.

Onların **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı azgınlıkları artınca onları zelzele yakaladı. Şöyle ki; **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* inerek başlarının üzerinde durdu ve öyle bir nâra attı ki, dağlar ve topraklar sallandı. Böylece onların ruhları bedenlerinden çıktı. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾﴾

"Derken o şiddetli zelzele onları yakalayıverdi de, onlar (helâke uğramış hareketsiz ölüler hâlinde) **yurtlarında yere yapışıp kalan kimselere döndüler."** *(A'râf Sûresi:91)* kavl-i şerîfi budur.

Onlar bu nârayı işittiklerinde büyük bir telaş ile ayağa kalktılar, sonra yer onları sallayarak ölüler hâlinde attı. Bu durumu gören **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾ ﴾

"(İmansızlık sebebiyle başlarına gelen felâketi görüp) **onlardan yüz çevirdi ve: 'Ey kavmim! Andolsun ki; muhakkak ben size Rabbimin** (vahiy ve) **risâletlerini ulaştırdım ve sırf sizin iyiliğinizi istedim. Artık ben** (inadına inkâr etmiş olan o) **kâfirler toplumuna karşı nasıl tasalanayım?' dedi."** *(A'râf Sûresi:93) (Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/476-478; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, no:2736, 23/70-76)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** kavminin himmetleri hasis ve düşük olduğundan onlar alış-veriş muâmelelerinde ölçerken ve tartarken eksik-noksan yapmaya kanaat etmişledir. Sonra **Hakk Sübhânehû** bu hususta onlara müsâmahalı davranmamıştır. Tâ ki böylece şunu anlasınlar ki; kaderler ölçeklerden geçmemektedir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi düşük himmetli ve verimsiz bir kavim idiler. Tâne ve zerrelerle ölçek ve tartıdaki küsûratlarda **Cenâb-ı Hakk**'ın buyruğuna uymayı terk etmişlerdi. Muhâlefetle vasıflanarak doğruluk sınırından dışarı çıkınca büyük belâ ve acıklı azap başlarına geldi.

Halktan avâm olanlar bu gibi günahları küçük görürler, hâlbuki o, aslında hiç de küçük değildir. Zîrâ günahta îtibar, günahın kendisine değil, **Cebbâr** olan **Mevlâ Te'âlâ**'ya isyan ve muhâlefet, mukaddes şerî'ate hürmetsizlikte bulunmak ve onun hudut ve ölçüsünü tecâvüz etmek sebebiyledir.

﴿ ... وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ ﴾

"Bir de onu (sorumluluk getirmeyecek) **pek kolay bir şey sanıyordunuz. Hâlbuki o, Allâh indinde pek büyük** (azâbı gerektiren bir söz)**dü!"** *(Nûr Sûresi:15)*

Bu şerî'atin celâline olan ta'zîm ve hakîkatin cemâline olan tevkîr (saygı) ümmet-i **Muhammed**'in vasıflarındandır. Bu, tevfîk yoluyla verilmiş bir devlettir. Böylelikle ümmet-i **Muhammed** vera'ın inceliklerini anlamışlardır.

İşte bu ümmet, şerî'atin ölçülerini ve diyânetin (dînin) nüktelerini **Cenâb-ı Hakk**'ın murâdı ve buyruğu üzere ulu tuttular ve haddi tecâvüz edip de dışarı adım atmadılar.

Abdullâh ibni Mübârek *(Radıyallâhu Anh)* gençlik çağının başlangıcında ilim talebesi idi ve **Merv** şehrinde hadîs yazıyordu. Bir âlimden bir kalem ödünç istedi ve onunla hadis yazdı. Sonra kalemliğe koydu ve onu unuttu.

Oradan **Irak**'a göç etti. **Irak**'a ulaştığında âriyet (ödünç) olarak aldığı kalemi, kalemliğinde buldu. Buna canı sıkıldı ve çok üzüldü. Bunun üzerine tekrar **Merv** şehrine döndü ve o kalemi sâhibine geri verdi. Ancak ondan sonra içi rahat edip **Irak**'a tekrar geri döndü.

Ebû Abdillâh Kehmes *(Rahimehullâh)* dedi ki: "Bir keresinde bir günah işlemiştim. Bugün kırk sene oldu ve ben hâlâ ona ağlıyorum." Ona: "Ey Şeyh! O günah neydi?" diye sorduklarında:

Dedi ki: "Bir dostum ziyâretime gelmişti. Bir miktar gümüş verip ona yedirmek için kızarmış balık satın almıştım.

El yıkamak istediğinde, elini yıkasın diye komşunun duvarından bir parça çamur almıştım. İşte kırk yıldır bu zulmüme ağlıyorum, zîrâ o adam ortada yok ki ondan helâllik alayım!"

Hüseyin ibni Ali ibni Ebi Tâlib *(Radıyallâhu Anhüm)* bir gün sadaka (zekât) malından bir hurmayı ağzına koydu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* oradaydı, **Hüseyin** *(Radıyallâhu Anh)* da küçüktü. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٧٦- «اَلْقِهَا يَا حُسَيْنُ!»

576- **"At onu ey Hüseyin!** (Zîrâ o sadaka malıdır.)" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/682)* buyurdu.

Ömer ibni Abdilaziz *(Radıyallâhu Anh)* zamânının halîfesi idi. Bir keresinde ganîmet malı getirmişlerdi. Onların arasında misk vardı. Burnunu sıkıca tuttu ve dedi ki: "Miskten faydalanmak koklamak iledir. Bu beytü'l-mâl ise Müslümanların hakkıdır."

Her ne kadar bu, şerî'atte müsâmaha mahallindedir ama vera'ın kemâli (haramlardan ve şüphelerden sakınmanın en üstün derecesine ulaşmak) için bu uygun değildir.

Uyanık ve akıllı olan kimseler şerî'atin buyruğuna bu kadarcık bir ta'zîmi bile büyük tutmuşlardır.

İşte onlar şerî'at ve hakîkati değerli tutup, ona ta'zîm ve tevkîr gözüyle baktıklarından dolayı, hiç şüphesiz karşılığını gördüler ve ebedî saâdete kavuştular.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şerî'at hükümlerini icrâ etmek sûretiyle dînin açıkça yaşanması, yeryüzünün ıslâhı, güzelliği, bolluğu ve âfiyetinin alâmetidir.

Şerîat hükümlerinin terk edilmesi ve isyanların belirgin hâle gelmesi ise, yeryüzünün fesat ve harâbının nişanlarındandır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Ölçünün ve tartının adâletle tamamlanması ve ıslâhından sonra yeryüzünün ifsad edilmemesi:

﴿ وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ
وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ ﴾

"Ey kavmim! Ölçeği ve mîzânı (fazlasız-noksansız olarak tam bir) **adâletle tamamlayın ve insanlara** (hakları olan mal ve) **eşyâlarını noksan vermeyin.**

Bir de (onların haklarında eksiltmeye gidip de, hem dîninizin hem de âhiretinizin yararları husûsunda) **bozgunculuk yapan kişiler olarak yer**(yüzün)**de fesat çıkartmayın."** *(Hûd Sûresi:85)*

﴿ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا
إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ ﴾

"(**Allâh**-u Te'âlâ tarafından peygamberler gönderilip, şerî'atlar tâyin edilerek) **düzgün hâle getirilişinden sonra** (kâfirlik ve zâlimlik yaparak) **yerde fesat çıkarmayın,** (amellerinizin kusurundan dolayı reddolunmanızdan) **korkarak ve** (fazl-u keremiyle kabûl etmesini) **umarak O'na duâ edin!**

Şüphesiz ki Allâh'ın rahmet (ve icâbet)**i** (duâlarını vesâir amellerini güzelce yapan) **muhsin kimselere çok yakındır."** *(A'raf Sûresi:56)*

﴿وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (86)

(وَلَا تَقْعُدُوا) **oturmayın,** ne üzerinde? (بِكُلِّ صِرَاطٍ) **her yol üzerinde,** ne olduğunuz halde? (تُوعِدُونَ) **tehdit eder olduğunuz halde,** daha? (وَتَصُدُّونَ) **alıkor olduğunuz halde,** neden? (عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) **Allâh'ın yolundan,** kimi? (مَنْ) **o kimseyi ki,** (آمَنَ) **îmân etti,** kime? (بِهِ) **O'na,** yâni; **Allâh-u Te'âlâ**'ya inananları ölümle tehdit etmek ve O'na ulaştıran yoldan engellemek üzere yol başlarını tutmayın! daha ne olduğunuz halde? (وَتَبْغُونَ) **ararsınız,** neye? (هَا) **o yola,** ne? (عِوَجًا) **bir eğrilik,** (وَاذْكُرُوا) **(Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetini) **hatırlayın,** ne zamanki nîmetini? (إِذْ كُنْتُمْ) **siz idiniz,** nedir idiniz? (قَلِيلًا) **az,** (فَكَثَّرَ) **sonra çoğalttı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (وَانْظُرُوا) **bakın,** (كَيْفَ) **nasıl,** (كَانَ) **oldu,** ne? (عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ) **müfsitlerin âkıbeti** (bozguncuların sonu).

MEÂL-İ ŞERÎF

"Siz O (Allâh-u Azîmüşşâ)na inanmış olan kimseleri (ölümle) **korkutarak ve siz Allâh'ın** (cennetine ulaştıracak) **yolundan alıkoyarak, bir de siz on**(u tenkitlerinizin hedefi hâline getirip şânın)**a bir eğrilik arayarak**(, şeytan gibi pusu kurmuş vaziyette) **her bir yol**(un başın)**da otur**(up, **Allâh**'ın peygamberine ulaşmak isteyenleri engellemek için: "O bir yalancıdır, sakın seni dîninden döndürmesin!" gibi laflar edip de insanların îmânına mâni ol)**mayın /**(insanların yollarını kesip mallarını gasp etmek için) **her bir yolda oturmayın/!**

Hatırlayın o zamânı ki, siz (sayıca, malca ve şerefçe) **pek az** (şeylere sâhip) **idiniz de O**(, neslinize ve malınıza bereket vererek ve hakirlikten sonra azîz ederek her yönden) **sizi çoğalttı. Bir de bakın ki; o** (sizden önce geçen **Nûh, Âd** ve **Semûd** kavmi gibi) **bozguncuların** (fecî) **âkıbet**(ler)**i nice oldu?"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin, Se'âlibî, Mazharî, Sâvî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* bir önceki âyet-i celîlede bahsi geçen beş teklife bu âyet-i kerîmede bâzı şeyler ilâve etmiştir.

Birincisi:

﴿وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ... ﴾

"Siz O (Allâh-u Azîmüşşâ)na inanmış olan kimseleri (ölümle) **korkutarak ve siz Allâh'ın yolundan alıkoyarak, bir de siz ona bir eğrilik arayarak**(, şeytan gibi pusu kurmuş vaziyette) **her bir yol**(un başın)**da oturmayın!"** cümle-i celîlesinde bahsi geçen üç husustur.

Bunların da birincisi:

﴿وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ...﴾

"Korkutarak her yol üzerinde oturmayın!" cümle-i celîlesidir. Burada geçen yoldan maksat ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın cennetine ulaştıracak mânevî yoludur ki, o da dîninden ibârettir. Ya da bu yol insanların **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a ulaşmak için kullandıkları görünen yollardır. Farklı bu iki mânâya göre "Oturma" tâbiri de, "Korkutma" tâbiri de değişik anlamlar taşır.

Buna göre "Korkutarak yol başlarında oturma" ifâdesi hakkında iki görüş vardır:

1) İnsanları İslâm'a girmemeleri için tehdit etme kastıyla yol başlarını tutmak. Nitekim **İbni Abbâs** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*den gelen: "Onlar Müslüman olma niyetiyle **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a gelenleri tehdit ederlerdi. Yollarda oturup, gelen geçene:

'Bu **Şu'ayb** yalancı biridir, sakın seni dîninden çevirmesin! Çabuk geri dön, ona inanacak olursan seni öldürürüz' derlerdi." şeklindeki rivâyetler bu mânâya yöneliktir. Âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesi de bu yöndedir. **Mücâhid** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da bu görüşü tercih etmişlerdir.

Nitekim **Kureyş** müşriklerinin, **Mekke** yollarının girişlerini bölüşerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân etmek için gelenleri engelledikleri ve tehdit ettikleri, Hıcr Sûresinin 90. âyet-i kerîmesinde anlatılmıştır.

Gerçi bâzı âlimler: "Burada bilfiil oturma eylemi kastedilmeyip, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a meşrû ettiği hükümlerin tatbîkinin engellenmesi kastedilmektedir." demişlerdir. Nitekim **İblîs**'in:

﴿... لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾﴾

"O (zaman **İblîs** kendi sapıtma suçunu Allâh-u Te'âlâ'ya atmak üzere) **dedi ki: "Beni azdırmış olmana yemin olsun ki, elbette onlar**(ı saptırmak) **için senin dosdoğru** (İslâm) **yolunda mutlaka otur**(up onların dîni yaşamalarına mâni ol)**acağım..."** *(A'râf Sûresi:16)* sözünde geçen oturma tâbirinden maksat engellemedir, yoksa bilfiil engelleme değildir.

Allâh-u Te'âlâ'nın yolu bir olduğu halde burada: "Her bir yolda oturmayın!" buyrulması, İslâm'ın, îtikat, amel ve ahkâm gibi şûbeleri bulunduğundandır. Buna göre onlara: "Siz de şeytan gibi, insanları İslâm'ın vazîfelerinden herhangi birini yapmaktan engellemek için pusu kurup oturmayın!" denilmek istenmiştir.

2) Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*a göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin yaptığı fiil, yol keserek insanlardan haksız kazanç elde etmektir ki, buna göre mânâ: "İnsanların yollarını kesip mallarını gasp etmek ve yağma yapmak için her bir yolda oturmayın" demektir.

Nitekim **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)* onların, insanların malının onda birini zorla alan zorba aşşârlar olduğunu söylemiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in beyânı üzere; geçmiş ümmetlerde olan bütün kötü huylar bu ümmette de bulunmaktadır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٥٧٧- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ عَلَى خَشَبَةٍ عَلَى الطَّرِيقِ لَا يَمُرُّ بِهَا ثَوْبٌ إِلَّا شَقَّتْهُ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا خَرَقَتْهُ. قَالَ: « مَا هٰذَا يَا جِبْرِيلُ؟ » قَالَ: هٰذَا مَثَلُ أَقْوَامٍ مِنْ أُمَّتِكَ يَقْعُدُونَ عَلَى الطَّرِيقِ فَيَقْطَعُونَهُ، ثُمَّ تَلَا: ﴿ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ ﴾.

577- **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Mi'râca götürüldüğü gece yol üzerinde duran bir oduna rastladı ki, yanından geçen bütün elbiseleri mutlaka deliyor ve her şeyi yırtıyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Ey Cibrîl! Bu nedir?'** deyince o: **'Bu senin ümmetinden birtakımlarının hâli**(ni temsil etmekte)**dir ki, onlar yol üzerlerine oturup, yol kesicilik yaparlar!'** dedi ve:

"Korkutarak her yol üzerinde oturmayın!" âyet-i kerîmesini okudu." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/314; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/261; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/239; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/479-480)*

Cümle-i celîlede nehyedilen şeylerin ikincisi:

﴿ ... وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ مَنْ آمَنَ بِهِ ... ﴾

"Kendisine inananı Allâh'ın yolundan engellediğiniz halde yol başlarında oturmayın!" ifâde-i celîlesinde zikredilmiştir.

Buradaki engelleme, **"Allâh'ın yolu"** ifâdesinden kastedilen mânâya göre tefsîr edilir. Eğer bu yoldan maksat mânevî yol olan din ise, engelleme, maddî ve mânevî iki türlü düşünülebilir. Ama maddî yol kastediliyorsa, o zaman engelleme de, fiilî zorlamalarla yapılan men' ve zecr olarak değerlendirilir.

Cümle-i celîlede geçen: ﴿ مَنْ آمَنَ ﴾ **"Îmân etmiş olan kişiyi"** ifâdesinde de iki türlü tefsîr vardır; eğer **"Allâh'ın yolu"**ndan maksat, İslâm'ı yaşamak ise o zaman bilfiil îmân etmiş olanların dîni yaşamaktan engellenmesi nehyedilmektedir, ama **"Allâh'ın yolu"**ndan İslâma girmek kastediliyorsa, o zaman inanma niyetinde olan kimselerin îmandan engellenmesi yasaklanmış olmaktadır ki, buna göre mânâ:

"**Allâh**'ın peygamberine ulaşmak isteyenleri engellemek için: 'O bir yalancıdır, sakın seni dîninden döndürmesin!' gibi laflar edip de insanların îmânına mâni olmayın!" şeklinde olur.

Yasakların üçüncüsü:

﴿ ... وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ... ﴾

"Bir de siz ona bir eğrilik arayarak..." kavl-i şerîfinde ifâde edilmiştir.

"Allâh'ın yolunda eğrilik aramak" birkaç türlü tefsîr edilmiştir, bâzı müfessirler bunu, "Dîni yanlış yorumlamak için bâtıla tutunan kimseleri arayıp bulmak" diye mânâlandırmışlardır.

Kimine göre bunun mânâsı, insanları dînin doğruluğu husûsunda şüphe ve tereddütlere sevketmektir ki, buna göre mânâ: "Dîni tenkitlerinizin hedefi hâline getirip şânına bir eğrilik yakıştırmayın!" demek olur.

Kimileri bu makamda: "Doğru yolun bozulup eğilmesini istemeyin!" mânâsını vermişlerdir. Kimi de: "İslâmın helâkini ve iptâlini arzulayarak yol başlarını tutmayın!" diye tefsîr etmiştir.

Vâhidî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*: "Dosdoğru yolda istikamet etmekten geri durmayın!" diye tefsîr etmiştir ki, bütün mânâların mercii birdir.

Özetle; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*, kavmini üç şeyin biriyle uğraşarak **Allâh**'ın yoluna engel olmaktan nehyetmiştir ki bunların birincisi; tehdit ve korkutma yoluyla inananlara zarar verme çabasıdır.

İkincisi; engelleme yoluna teşebbüstür ki, bu bâzen, zarara uğratılmakla tehdit yaparak, bâzen de îmânı terk edenlere menfaat vaad etme sûretiyle gerçekleşir. Kimi zaman da, peygamberin sözünü dinlemek için yola çıkanın ona ulaşmasına imkân vermemek bu engellemeyi sağlar.

Üçüncüsü ise; îmân edenleri veyâ îmân etme niyetinde olanları şüpheye düşürecek beyanlarda bulunarak, yazılar yazarak ve farklı faaliyetler yaparak insanları **Allâh**'ın yolundan engellemektir.

İyi düşünülecek olursa; bir kimseyi, bir dîni, yâhut bir mezhebi veyâ bir sözü kabûl etmekten engellemenin bu üç yoldan başka bir sûretle yapılamayacağı gerçekten anlaşılır.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın **beş teklife ilâve ettiği ikinci husus:**

﴿ ... وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ... ﴾

"Hatırlayın o zamânı ki, siz (sayıca, malca ve şerefçe) **pek az** (şeylere sâhip) **idiniz de O**(, neslinize ve malınıza bereket vererek ve hakirlikten sonra azîz ederek her yönden) **sizi çoğalttı."** cümle-i celîlesinde belirtilmiştir.

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Nesefî** *(Rahimehümullâh)*ın beyânlarına göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onlara **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerinin çokluğunu hatırlatarak, onları ibâdete teşvik etmiş ve günahtan uzak durmaya dâvet etmiştir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)* bu sözün üç mânâya ihtimalli olduğunu söylemiştir:

Birincisi; "O sizin sayınızı çoğalttı!", ikincisi; "O sizi fakirlikten sonra mal bakımından çoğalttı!", üçüncüsü; "O sizi zâfiyetinizin ardından güç bakımından çoğalttı, öyleyse **Allâh**'ın nîmetine şükretmek üzere O'na îmân edin!" demektir.

Zâten fakirlik ve güçsüzlük, azınlık olmakla eşdeğerdir. Çünkü muhtaç ve zayıf olan topluluğun sayısının fazlalığından bir kuvvet ve şevket hâsıl olmaz.

Sayılarının çoğaltılmasına gelince; **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Medyen, Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kızıyla evlenince bir çocuk doğurdu, **Allâh-u Te'âlâ** da onun nesline bereket ve artış verdi, böylece çoğaldılar.

"**Sâvî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; bu üç mânânın üçü birden de düşünülebilir ki, buna göre onların, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın da aralarında bulunması bereketiyle çok zengin, güçlü ve fazlaca nüfus sâhibi bir toplum oldukları kendilerine hatırlatılmıştır.

Bundan dolayıdır ki; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'dan kaçıp **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın yanına yerleşince, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onun korkusunu dindirmek ve kendisine huzur vermek için:

﴿... لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥﴾﴾

"(Bu topraklarda **Firavun**'un hükmü geçerli olmadığı için) **korkma!** (Artık) **o zâlimler toplumundan kurtuldun!**" *(Kasas Sûresi:25)* diyebilmiştir.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın **beş teklife ilâve ettiği üçüncü husus ise:**

﴿... وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾

"**Bir de bakın ki; o** (sizden önce geçen **Nûh, Âd** ve **Semûd** kavmi gibi) **bozguncuların** (fecî) **âkıbet**(ler)**i nice oldu?**" kavl-i şerîfinde ifâde edilmiştir.

Böylece **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onlara: "Sizden önce geçen ümmetlerin başına gelenlere ibret nazarıyla bakın, onların hepsi de Rablerine karşı gelip, rasûllerine isyân edince azap ve helâke uğratıldılar.

Nitekim onların size en yakın olanı **Lût** kavmidir. Bakın, onlar peygamberlerine isyân edince **Allâh** onlara nasıl gökten taş yağdırdı." buyurmak istemiştir.

"**Taberî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onlara **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerini hatırlatırken, sayılarının azlığının ardından onların toplumunu çoğaltmasını, zelil ve hasis durumlarını giderip onları yüceltmesini mevzu etti ve onlara:

"**Allâh**'ın size in'âm ettiği nîmetlere şükredin, ibâdeti sâdece O'na tahsis edin, tâatıyla meşgul olarak azâbından sakının, mâsiyetini terk ederek gazabından uzaklaşın ve müfsitlerin âkıbetinin nice olduğuna bir bakın!

Sizden önce geçen ümmetler, Rablerine karşı gelip rasûllerine isyân ettiklerinde ne azaplarla ve işkencelerle karşılaştılar, isyanlarının fecî âkıbetini nasıl buldular?

Onların bir kısmı tûfanla boğulmadı mı, kimisi taşlanarak helâk olmadı mı, kimi de nârayla yıkıma uğratılmadı mı?" diye vaaz etti.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın bu iki sözünden maksadı; onları evvelâ teşvik yoluyla, daha sonra da korkutma yoluyla ibâdete teşviktir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; günahlar içerisinde öylesi vardır ki; sâdece sâhibiyle sınırlı kalmayıp, bilakis ondan doğru başkasına da bulaşır. Sonra bu bulaşmadaki tesir nispetinde o günâha yeni başlayanlara zarar gelir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, müridlerin ve **Allâh**'a kavuşmak isteyen tâliplerin **Allâh**'a varan yollarını türlü türlü hîle ve tuzaklarla kesen ve kendi yollarını kestikleri gibi, bâtıl şeyler ortaya atarak **Allâh**'a giden yolda eğrilik arayan (insanların tarîkata girmesine mânî olmak için tarîkatı ve ehlini karalayıcı iftirâlar uyduran) kimselere işâret etmektedir.

Nitekim günahların en şerlisi, sâhibiyle sınırlı olmayıp, başkalarına da bulaşıcı olandır. Zîrâ bu durumda o günahın bulaşma gücü nispetinde zararı mübtedîlere (hiçbir şeyden haberi olmayıp yola yeni girenlere) âit olacaktır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme şuna işâret etmektedir ki; (**Allâh**'a giden yol üzerinde oturmayıp,) insanları îmâna teşvik etmek ve onlara **Allâh**'a giden yolu göstermek, **Allâh-u Te'âlâ** katında en fazîletli kurbet (ibâdet)lerden ve O'na ulaştıracak en büyük vesîlelerdendir.

Âyet: 87

﴿وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (87)

(وَإِنْ كَانَ) **eğer olduysa,** kim? (طَائِفَةٌ) **bir tâife,** öyle tâife ki, (مِنْكُمْ) **sizden olucu,** nedir olduysa? (آمَنُوا) **inanırlar,** neye? (بِالَّذِي) **o şeye ki,** (أُرْسِلْتُ) **gönderildim,** ne ile? (بِهِ) **onunla,** (وَطَائِفَةٌ) **bir tâife de,** nedir olduysa? (لَمْ يُؤْمِنُوا) **inanmamışlar,** (فَاصْبِرُوا) **öyleyse sabredin,** ne zamana kadar? (حَتَّى يَحْكُمَ) **hükmedinceye kadar,** kim? (اللهُ) **Allâh,** nerede? (بَيْنَنَا) **aramızda,** (وَهُوَ) **O,** kimdir? (خَيْرُ الْحَاكِمِينَ) **hüküm verenlerin en hayırlısıdır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

Eğer içinizden bir tâife, kendisiyle gönderilmiş bulunduğum o şeye inanmışlar, bir cemaat ise (buna) **inanmamışlarsa, artık Allâh** (kimimize yardım edip, kimimizi rezil rüsvay ederek) **aramızda hüküm verinceye kadar sabred**(ip bekley)**in!**

Zâten hâkimlerin hayırlısı ancak O'dur! (Zîrâ O'nun hiçbir hükmünde en ufak bir haksızlık şâibesi mevcut olmadığı gibi, hiçbir konudaki karârının peşine düşüp bozacak bir güç de yoktur!)"

Î Z Â H Â T

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Tefsîr-i Fârisî"**den naklen şöyle zikredilmektedir:

Medyen'den bir topluluk **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a îmân ettiler. Diğer bir topluluk da inkâr ettiler. İnkâr edenler: "Bizim gücümüz ve servetimiz var, müminlerin ise yok. O halde hak bizimledir. Şâyet hak onlarla olsaydı, onların zengin olmaları ve genişlik içinde yaşamaları gerekirdi." dediler.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)* da kavmine: "Siz ayrı iki toplum hâline geldiyseniz, **Allâh** aranızda hüküm verinceye kadar sabredin! Zâten hüküm verenlerin en hayırlısı ancak O'dur." dedi.

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın bu sözünden maksadı; müminlerin kalplerine tesellî bahşetmek, îmansızları da tehdit etmektir. Çünkü ﴿ فَاصْبِرُوا ﴾ **"Sabredin"** sözü büyük bir tehdit içermektedir.

Böylece o onlara: "Mâdem siz benim peygamberliğim husûsunda ihtilâfa düştünüz de, iki fırka oldunuz; bir fırka bana îmân etti ve risâletimi tasdik etti, diğer bir fırka da peygamberliğimi inkâr etti, öyleyse **Allâh** müminlerin derecelerini yükselterek, kâfirlerin de alçaklığını açıklayarak aramızda hükmünü verinceye kadar bekleyin. Bu hal dünyâda da zuhûr edebilir, ama dünyâda açığa çıkmazsa âhirette zuhûru kaçınılmazdır." demiş olmaktadır.

"**Nesefî** ve **Sâvî**" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu hitap iki fırkaya birden yapılmış da olabilir, buna göre mânâ: "Müminler, kâfirlerin eziyetine sabretsin, kâfirler de müminlerin kendilerini üzen îmanlarına katlansın, nihâyet Allâh hükmünü vererek pisi temizden ayırsın!" demektir ki, bunun nazîri:

﴿وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ
سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾﴾

"**Ey kavmim! Siz** (kâfirlik ve bana karşı düşmanlık husûsunda) **olanca gücünüz/*konumunuz*/ üzere çalış**(ıp çabalay)**ın. Şüphesiz ben de** (yolumda sebat edip, size karşı direnişte olanca gücümle) **çalışıcıyım. Pek yakında bileceksiniz, kimmiş o kimse ki, kendisini rezil edecek azap ona gelecektir, bir de kimmiş o yalancı?**

Öyleyse (sizi tehdit ettiğim şeylerin gerçekleşeceği zamânı) **bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte** (bunu) **gözleyiciyim!**" *(Hûd Sûresi:93)* kavl-i şerîfidir.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿... وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾

"**O, hâkimlerin en hayırlısıdır!**" sözü: "**Allâh-u Te'âlâ** zulümden, haksızlıktan ve adâletsizlikten münezzeh olan bir Hâkim olduğuna göre, takî (takvâ sâhibi) müminleri yüksek derecelerle seçkin kılıp, şakî kâfirleri de türlü türlü azaplara çarptırması kaçınılmazdır." mânâsına gelmektedir ki, bunun nazîri:

﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ
أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾

"**Yoksa Biz o îmân etmiş olanları ve sâlih ameller işlemiş bulunanları, yer**(yüzün)**de bozgunculuk yapan** (kâfir) **kişiler gibi** (dünyâ ve âhirette aynı imkânlara sâhip) **kılar mıyız? Ya da Biz takvâ sâhiplerini**(n hayat ve ölümlerini)**, fâcir** (ve fâsık kişi)**ler gibi yapar mıyız?**" kavl-i şerîfidir.

Bâzı şahıslara mecâzen hâkim denildiğinden, **Allâh-u Te'âlâ** ise hakîki mânâda Hâkim olduğundan, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* burada:

﴿... وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾

"**Hâkimlerin en hayırlısı ancak O'dur!**" demiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"**Kuşeyrî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu kullarına, sayılarını çoğaltmasıyla yaptığı iyiliği açıklamıştır. Çünkü bütün işler yardımlaşmayla yürür ve maksat birlikle hâsıl olur.

Hayır ve şer her iş, yardımcılarla yürüdüğüne göre, yardımcıların hayırda birleşmesinin fevkında bir nîmet olamaz, destekçilerin şerde ittifâkının üstünde bir mihnet de bulunamaz!

F İ H R İ S T L E R

Âyet-i Kerîmeler:
(955-965)

Hadîs-i Şerîfler:
(967-981)

Eserler:
(983-988)

Arapça beyitler:
(989)

Farsça beyitler:
(991-992)

İçindekiler:
(993-994)

Alfabetik Konu Fihristi:
(995-1056)

Özel İsimler Fihristi:
(1057-1079)

ÂYET-İ KERÎMELER

أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ * وَتَتَّخِذُونَ..... ٨٢٥
أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ..... ٨١٩
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا ٢٠٩
اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ ٣٩
أَتَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ٢٩٤
أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ٧٩٠
اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ .. ٤٣٢
أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ٨٣٧
أَخَاهُمْ هُودًا ٨٣٧
إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ٨٣٧
أَخُوهُمْ لُوطٌ ٨٣٧
أَخُوهُمْ نُوحٌ ٨٣٧
اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ..... ٦٨٨ ، ٦٧١
اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ ٦٧٧
اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ..... ٧٩٣ ، ٣١١
إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ٤١٨
إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ٨٥٩
إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ. ٤٣١
إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ١٤٦
إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ٦٧٢
اِرْجِعِي إِلَى رَبِّكِ ٤٥٦
أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ٧١٣
أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللهُ ٤٦
أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا ٤٥
أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ ٢٧٤
أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٤٥٩
أَلَا إِلَى اللهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ..... ٥٢
إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ٩٢٣
إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ٩٢٣
إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ ٣٨٥
اَلْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ٤٢٩
اَلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ٨٠٧
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ ٢٩
اَلَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ٣١٨
اَلَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ .. ٦١٨
اَلَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ٢٧٧
اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ..... ٣٢٣
اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا ٤٣٤
اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا .. ٣٧٧
اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ ٦٨٢
اَلرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ..... ٦٦٠ ، ٦٥٧ ، ٦٢٤
أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا..... ٥
اَللهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَى ٦٦٠
اَللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ
..... ٦٦٠ ، ٦٥٣ ، ٦٤١ ، ٦١٨
اَللهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ ..... ٤٧٦ ، ٣٦
اَللهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ ٥٨٦
أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ ٦٧
أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا ٢١٣
أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً..... ٧٤١
أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ * إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ٨٠٥ ، ٧٨٥
أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ..... ٦٨
أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ..... ٦
أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللهَ يَرَى..... ٧٦
اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ ٥٨٢
إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ٤٤٥

اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ.. ٣٧٧
اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ..... ٥٣
اَلْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ١٥٩
أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ٨١١
أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ.. ٩٥١
أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ ٦٩١
آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا ١٥
أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ٤٩٢
إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ ١٥١
إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى * أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى ٣٥٥
إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ ٦٤٧
إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ..... ٢٨٠
إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَنْ يَخْلُقُوا ٦٠٥
إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ٢٧٥
إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللهُ ٤٨٣
إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا..... ٧٩
إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ١٥٨
إِنَّ اللهَ اصْطَفَى آدَمَ ٢٠٨
إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً ٧٨
إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ..... ١٠٨
إِنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ٣٠٩
إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ ٣١٠
إِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هو الغَفُورُ الرَّحِيمُ... ١١٢
إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ..... ٣٥٨
إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ
..... ٦٦١، ٦٣١
إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ٨٥٧
إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ٢٣٤
إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ٢٣٦
إِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا..... ٢١٥
إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ..... ٧٩١
أَنَا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ٢٨٦
إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ٧٥٨
إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللهَ ٣١٤
إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ..... ٢٨٦
أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ .. ١٤٨، ١٤٧
أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ..... ١٥٠، ١٤٨
إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ٧٦٠
إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا..... ٧٧٨
إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ٨٤٦
إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ١١٦
إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ...٩٠٣
أَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللهُ أَطْعَمَهُ ٥٦٨
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ٨٣٧
إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ .. ٦٤٢، ٦١٧
إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ٨٣٨
إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ..٢٨٧
إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ ٨١٧
إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ١١٢
إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ٧٤٩
إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً ٣٨٣
إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ١٥٥
إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ٢٧٥
إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللهِ ٢٩٠
إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ٨١١
إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ يَسْتَكْبِرُونَ ٤١٠
إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ..٦٩٩
إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ٨٣٩
إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ.. ٤٨
إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ..... ١٦٣، ١٥٠

اِهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ٢٦

اِهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ٢١٤

أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ ٨٠٤

أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ ١٠٨

أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ.... ٥٥٠، ٤٨

أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ * قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللهِ ٩٣٩

أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ..... ٧٠

بِعَادٍ * إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ٨٠٥

بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا ٧٨٣

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا . ٦٥٠

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ ٢٩

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا ٧٠٩

تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللهِ ٥٣٥

ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ ٢٥٠

ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ..... ٧

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ..... ٦٩

ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ١٣٢

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ * إِلَّا الَّذِينَ..... ٤٤٦

ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ..... ٣٥٨

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ * مِنْ دُونِ..... ٤٢٤

ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ..... ٧٠

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا ٤٤٠

ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا... ٤٢٨

ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ..... ٧

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ ٤٣١

جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ..... ٦

جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ..... ٦

جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ ٧٥٣

حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ ٤٧

حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ..... ٤٣٢

حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا..... ٧٤٨

حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ..٤١٩

حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً..... ٤٧

حَتَّى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ ... ٥٣

خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ١٨٤

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ٧٩٣

خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ٢٣٤

خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ ٦٥٢

خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ..... ٢٠٩، ٢٠٨

خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا ٩٠٣

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ٥٠٥

ذٰلِكَ أَمْرُ اللهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ ٦٤٢

ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ٣٢١

رَبِّ اغْفِرْ لِي ٧٥٩

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا..... ٢٣٩

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ..٦٢٧

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ..٦٢٧

رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ..... ٢٣٩

رَبِّ فَأَنْظِرْنِي ٦٨٢

رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ٦٢٧

رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا ٦٨٢

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ..٢٤٠

رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ٧٦٢

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا ٦٨٢

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا..... ٦٨٢

رِجَالٌ صَدَقُوا ٥٤٠

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ..... ٥٤٠

سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ٦٧٩

شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ..... ٢٩٧

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ٤٦٠

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ... ٨١٨

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ٩٤٠

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ٨٦٧

فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ * فَمَا ٩٢١

فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ٣١٤

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ... ١٢٤

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ.. ١٥٢، ١٥١، ١٠٩

فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ٦٦٨

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا ١٧١

فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ٨٣٧

فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ * قَالَ تَاللّٰهِ..... ٥١٠، ٥٠٩

فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ٦٤٧

فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ٨٦٧

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا.... ٧٨٥

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ وَأَمَّا مَنْ.. ١٠٩

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ ٢٤

فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ .. ٧٧٧

فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ٤١٨

فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ..... ٧٢٧

فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ * إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ١٧٤

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ ٦٧٩

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ٨٠٨

فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ..... ٣١١

فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي ٤٨٩

فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ... ٨٠٥

فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ٢٨٣

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ..... ٩٤١

فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ٨٤٥

فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ٣٠٣

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ٦٦١

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ١٢٦

فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ..... ٥٢٢

فَفِرُّوا إِلَى اللّٰهِ ٦٧٨

فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ... ٦٤٠

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيَاهَا ٨٤٧

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ.. ٦٥٢، ٦٤٩

فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ٤٥

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ ٨٦٠

فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ٨٢٢

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ..... ٥٢٥

فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ..... ٨٣٧، ١٥٢

فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ١٠٣

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا..... ٢٤

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَى إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ ٢٣

فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ٥٧٦

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا . ٩٢٦، ٩٢٤

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا..... ٨٣٠

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ ٦٤٧

فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ٧٦٠

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا..... ٩٢٠

فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ ٥٧٨

فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ ٣١١

فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ ٨٥٩

فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ٢١٠

فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ٧٣٥

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ .... ٧٠، ٦٩

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ.... ٢٢٢، ٢١٧

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ٣٢١

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ..... ٤١٨

فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ٨٤٢

فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ ٣٨٤
فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ..... ٦٨
قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ ٩٣٩
قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا ٩٢٣
قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ ٧٩٦
قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ١٤٣
قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ..... ٥٥٥
قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ..... ٤٠٨
قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ ١٨٧
قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا ٣٠٥
قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى . ٥٨٢
قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ..... ١٦٤
قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي ٩٣٩
قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ..... ١٤٣
قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ١٤٣
قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا ٧٥٣
قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا .. ٨٢٦
قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا ٦٧١
قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ .. ٢٩٤
قُلِ ادْعُوا اللهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ ٦٨٨
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا ٤٤
قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ..... ٣٦١
قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ٦٤٩
قُلِ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ ٩٠٠
قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ..... ٣٢٦، ٣١٠، ٢٩٧
قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ..... ٤١٦
قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ٣١٤
قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا..... ٣٩٠
قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللهُ ٤٠١
قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ ٧٤١
قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ ٢٥٩
قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلهِ ٦٣٠
قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ ٧٤٤
قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ. ٨٥١، ٦٩٦
قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا ٥٧
قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ..... ١٥٨
قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ ٦٢٦
قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ..... ٥٨٧
قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ..... ٣٩
قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ٤١٩
قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى.. ٤٠٧، ٢٥٠
قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ٤٢
قُمِ اللَّيْلَ ٢٥٢
كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ٦
كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ..... ٣٧٤
كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا * إِذِ انْبَعَثَ..... ٨٨٨
كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا..... ٨٦٨
كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ * إِذْ قَالَ ٩٠٢
كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ..... ٧٣٨
كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ٨١٨
كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ١٧٤
كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ٦٥٨
كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ * وَمَا أَدْرَاكَ ٤٤٥
كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ * وَمَا أَدْرَاكَ ٤٤٦
كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا ٢٠٥
كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا ٤٢٩
كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ٥٢
كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ وَزُرُوعٍ ٤٧
كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا ٣٠٢
كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ٣٠١

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ ٣٨
كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ ٢٩٧
كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ .. ١٢٢
لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ٩٤٠
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ٨٣٩
لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا ٦٧٨
لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ ٤٠٦
لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ٥٣٦
لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ٢٠٠
لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللهُ ٣٥
لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ٥٠٨
لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ٢٤
لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ ٨٣٨
لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ١٥٣
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ ٧٠٢
لِلهِ الْأَمْرُ ٦٤٧
لَمَّا طَغَى الْمَاءُ ٨٦٨
لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ٢٦٩
لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ ٧٤٧
لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ٤٥٩
لَوْ هَدَانَا اللهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ٤٨٩
لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ.. ٤٣٤
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ .. ٦٣٣، ٦٢١، ١٧
لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ ٧٠
لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ٧٤٥
لِيَمِيزَ اللهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ..... ٧٤١
لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا ٤٩٢
لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ ٤٦٦
لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ٥ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ٧٥٦
مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ٨٣٨
مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ٤٠١
مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى ٧٦٠
مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ ٤٧
مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ١٤٨
مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ١٤٩
مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى ..... ٤٢١، ٤١٤
مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا ...٥٨٨
مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ ٢١٣
مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ ٧٧٢
مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ ٨١٤
مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ ٣٩٧
مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللهِ أَوْلِيَاءَ ٦٠٥
مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ ...٧٧٧
مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ٧٨٩
مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ ٧
مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ٢٠٧
مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ٢٠٧
مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ٢٠٧
مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ٢٠٧
مَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ ٣١٩
مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى
..... ٣٠٥، ٢٥٣
نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ * وَأَنَّ ٦٩٩
نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ ١٣٠
هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللهِ ..... ٤٢١، ٤١٤
هٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ * أَفَسِحْرٌ هَذَا ٥٠٩
هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ٢٥
هَذِهِ نَاقَةُ اللهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي ..... ٨٨٠، ٨٦٣
هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ٨٦٤
هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ٤٦٢

هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ عَلَیْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آیَاتٌ مُحْكَمَاتٌ ١٥

هُوَ الَّذِی خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِی سِتَّةِ أَیَّامٍ ٦١٧

هُوَ الَّذِی خَلَقَ لَكُمْ مَا فِی الْأَرْضِ جَمِیعًا ثُمَّ اسْتَوَی .. ٣٧٧

هُوَ الَّذِی خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ ...٣١٧، ٣٠١

هُوَ الَّذِی خَلَقَكُمْ مِنْ طِینٍ ٥

هُوَ الَّذِی یُرِیكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَیُنْشِئُ ٧٢٧

وَعَصَی آدَمُ رَبَّهُ ٢٠٨

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ یَضِیقُ صَدْرُكَ ٣١

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَیْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ٣١١

وَاتَّقُوا یَوْمًا ٧٦

وَاجْعَلُوا بُیُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِیمُوا الصَّلَاةَ ٢٩٨

وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَیْثُ أَخْرَجُوكُمْ ٣١١

وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا ١٠٨

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ ٧٥٩

وَادْخُلِی جَنَّتِی ٥٤١

وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ٦٩١

وَادْعُوهُ مُخْلِصِینَ لَهُ الدِّینَ ٣٠٠

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِی آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّیَّتَهُمْ ١٢٣

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِی آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ .....١٢٣، ٢٦

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّی خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ ١٢٦

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ ٨١٤

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا ١٦٤

وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَیِّقًا مُقَرَّنِینَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ... ٤٣٢

وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِینَ ٨٥١

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ٥٣٦

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ٧٦٢

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَی الرَّسُولِ تَرَی أَعْیُنَهُمْ..... ٧٣٤

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَیْهَا آبَاءَنَا ٤١٤

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا ٢٩٧

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ یَقُولُ أَیُّكُمْ زَادَتْهُ..... ٥٨٧

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ٨٠٣

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِی نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِیفَةً ٦٧١

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِی نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِیفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ.. ٦٧٧، ٦٦٦

وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ ٨١٠

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَیْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً ٤٦٩

وَأَرْسَلْنَا الرِّیَاحَ لَوَاقِحَ ٧١٣

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ ٢٠٠

وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ ٤٤٤

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَی بَعْضٍ یَتَسَاءَلُونَ ١٥٣

وَأَقِیمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ .....٣٢٦، ٣١٢، ٢٩٨

وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ٣٧٦

وَالْخَیْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِیرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِینَةً ٢٥٧

وَالَّذِی أَطْمَعُ أَنْ یَغْفِرَ لِی خَطِیئَتِی یَوْمَ الدِّینِ ٥٢٨

وَالَّذِی قَدَّرَ فَهَدَی ٣١٨

وَالَّذِینَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ یُسْرِفُوا وَلَمْ یَقْتُرُوا ٣٤٨

وَالَّذِینَ جَاهَدُوا فِینَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا ٧٢٦

وَالَّذِینَ كَذَّبُوا بِآیَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَئِكَ ٤٤٤

وَالَّذِینَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ٦٩٧

وَالَّذِینَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ * إِلَّا عَلَی ٩١٦

وَالَّذِینَ یُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ ٦٩٨

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِینَ ١٨٩

وَاللَّهُ الْغَنِیُّ ٦٢٧

وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ٢٥٣

وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِینَ ٤٢٢

وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ٦٤٣

وَالْوَزْنُ یَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِینُهُ فَأُولَئِكَ ٧

وَإِلَی مَدْیَنَ أَخَاهُمْ شُعَیْبًا قَالَ یَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ.. ٩٣٧، ٧٠٩

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَیْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَی ٨٤٣

وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِیحٍ صَرْصَرٍ عَاتِیَةٍ * سَخَّرَهَا ٨٢٣

وَإِمَّا یَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّیْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ .. ٢٨٠، ٢١٦

وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا ٣١١
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ..... ٩٢٦
وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ٢٩٤
وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ٣٥٨
وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِى الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ ٣٦
وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ ... ١١٤
وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ٧٩
وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ٣١١
وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ . ٤١٨
وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ٨٣٩
وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ .....١٨٧، ٣٦، ٦
وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ٢٥٥
وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ ٢٥٥
وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِى الْأَرْضِ ... ٨٨٩
وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ ٥٥٧
وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى ٧٨٤
وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ ٥٢٥
وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ ٣٢٣
وَإِنِّى لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى . ١٨٩
وَأُوحِىَ إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ..... ٧٧٩
وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا ...٧١٩، ٧١٨
وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ..٧١٩، ٦٣٨
وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ ٧١٩
وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ٢٥٢
وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ..... ٣٢٤
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللهِ فَضْلًا كَبِيرًا ٧٥٨
وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ ٢٧٢
وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِى أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٥٠٥
وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ ٥١١
وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا .....٥٧٨، ٣١١
وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ٢١٠
وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِىَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا ٦٥٢
وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَىْءٍ حَيٍّ ١٤٩
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ * ضَاحِكَةٌ ٥٣٤
وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ٦٥٧
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ٢٩٨
وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ..... ١٩٠، ٥٧٠
وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ ..٥٨١
وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ ٣٩٠
وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ٤٦٠
وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِى دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا ٧٥٧
وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ .. ٧٠١، ٦
وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ٦٢٠
وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ..... ٦٨٩، ٤٧٢
وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ ٥١٨
وَفِى السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ..... ٦٨٠، ٤٤٥
وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ...٨٣٣، ٨٢٢، ٨٠٩
وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ ٥٠٨
وَقَاسَمَهُمَا إِنِّى لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ٢١٣
وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ ..٤٣٠
وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ.....٢٩٥
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا ... ٧٦٢، ٥٤٩
وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِىَ الْأَمْرُ إِنَّ اللهَ وَعَدَكُمْ .. ٤٣٨، ٣٢٤
وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى أَسْتَجِبْ لَكُمْ ٦٩١
وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ...٧٤٧
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلهِ الَّذِى أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ٥٠٥
وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ٥٢
وَقَالُوا مَا فِى بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا ٤٠
وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ....٥٤٩
وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ...٥٤٧

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ ٥٨٦
وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ * وَأَعُوذُ ٢٨٠
وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ ٢٥٩
وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ١٩٢
وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا..... ٥٨٢
وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ * مِنْ دُونِ ٤٢٣
وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ ٨٨٤
وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ٣٠٢
وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ ٣٢٣
وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا..... ٤٢١
وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ ٦٨
وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ ٧٤٣
وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ ٣٤٣
وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا . ٦١٥
وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ ٤٥
وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا ... ٥١
وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ٥١٧
وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا..... ٨٩٣
وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ٤٠
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ١٩٩
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ ٩٤٣
وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ١٤٣
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ..... ٥٨٢
وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ..... ٦٨، ٦٩
وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ١٧٧
وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ .. ٤٨٨، ٧٧٠
وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ١٠٣
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا..... ٧٤٤
وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ ٤٥
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ١٣٢
وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ
..... ٦١٦، ٦١٨
وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ..... ١٨٦، ١٩١
وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ ٢٠٦
وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ..... ٢٤
وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ ٢٥٧
وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ٥٩٩
وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا ٥
وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ ٤٦١
وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ٧٠
وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ٦٠٠
وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ ٣٢٤
وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ ..٤٣٩
وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ..... ٦٠٢
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ ٧٧٣
وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ ٥٣٥
وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ..... ٩٠١
وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ... ٩٠١
وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا..... ٩٠١
وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ ..... ٤٣٤، ١٩٩
وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللهُ..٤٦٦
وَمَا اٰمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ٧٧٧
وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ ٣٤
وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ٣٦
وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ٦١٨
وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ..... ٣٠١
وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ ٧٢
وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ
إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا ٦٧٨
وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ٦٢٧

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا ٣٩٢
وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ٥٧٤
وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ إِلَّا وَحْيًا ٣٥
وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ ٢٧٩
وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ ٢٧٩
وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا ٣١
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا ١٨٩
وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ * وَإِنَّا لَنَحْنُ ٥١٩
وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ ... ٥٤
وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ ٨٣٨
وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ٣٧
وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ٦٣٠
وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ٢٦٧
وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ . ٣٩٥
وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى ٣٤
وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ ٣٨٥
وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا ٧٨٣
وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ٦٤٣
وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ ٧١٣
وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ ... ١٠٧
وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ ٣٧٣
وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ ... ٤١٦
وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللهِ ٢٩٩
وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ ٦٠٧
وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا ... ٥٢٧
وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا ٥٢٧
وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ٦٧٨
وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ١٣١
وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ ١٢٠
وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ ..... ٥٠٥ ، ٤٧٠ ، ٣٧٦
وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ٧٨
وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي ..... ١٦٣ ، ١٥٠
وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ٥٨٨
وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ ٧
وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ ١١٥
وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ ٦
وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ٦٦١
وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ ٧٢٧
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ٦٢٥
وَهُوَ اللهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ ٦٣٠
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٨٤٥
وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ ٩٥١
وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ٩٤٢
وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ ٨٤٧
وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ٤٢٠
وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ٦٤٣
وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ٨١٧
وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا ٤٨٧
وَيُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ ٧٦
وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ٣٢٠
وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ... ٦٥٧ ، ٦٤٨ ، ٦٢٦
وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ ..... ٧٨٣ ، ٧٤٧
وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ * الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ ٩٣٣
وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ ٦٢٩
وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ٥٩
يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ ٧٦٩
يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ١٦٣
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ .. ٨١٨
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ٦٩٦
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ٣٧٧

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ. ٣٧٧
يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا... ٧٤١، ٤٠٤
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ.... ١١٥
يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ..... ٤٠٣
يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ..... ٨٤٦
يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ..... ٨٣٩
يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ . ٧٦٠
يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللهَ..... ٩٢٢
يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ٥٩٧
يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ٦٢٧
يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ ١٥٨
يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ.....٢٠٨، ١٣١
يُحِبُّهُمْ ١٣٠
يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ كَلَّا ٤٧
يس * وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ * إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ٧٦٠
يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ ٣١٩
يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ ١٩٤
يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ ٦٣٨
يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ٣٩٧
يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ٥٣٤
يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ..... ٤٠٦
يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللهَ..٤٣٣
يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ..... ٣١٥
يَوْمَ يَجْمَعُ اللهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا ٥٩
يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ. ٨٣٧، ١٥٢
يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا...٥٧٢

HADÎS-İ ŞERÎFLER

أُعْطِيتُ مَكَانَ التَّوْرَاةِ السَّبْعَ وَأُعْطِيتُ مَكَانَ الزَّبُورِ ٩

اٰلُ الْقُرْاٰنِ اٰلُ اللهِ ٢٨

أَبْرِدُوا الطَّعَامَ الْحَارَّ فَإِنَّ الطَّعَامَ الْحَارَّ غَيْرُ ذِى بَرَكَةٍ ٣٤٥

أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ »؟ قَالُوا: اَلْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ ٤٧١

أَتَدْرُونَ مَا هٰذَانِ الْكِتَابَانِ؟ » فَقُلْنَا: لَا يَا رَسُولَ اللهِ! إِلَّا أَنْ تُخْبِرَنَا ٣٠٤

أَتَعْجَبُونَ مِنْ غَيْرَةِ سَعْدٍ وَاللهِ لَأَنَا أَغْيَرُ مِنْهُ وَاللهُ أَغْيَرُ مِنِّى ٣٨١

اِتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٣٨٤

اِتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، وَإِنْ كَانَ كَافِرًا، فَإِنَّهُ لَيْسَ دُونَهَا حِجَابٌ ١٧٥

أَجَلْ فِى السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، وَبِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ فَإِنِّى أُمِرْتُ بِالسَّتْرِ فَلَمْ أَجِدْ شَيْئًا ٣٣٥

اَحَبُّ الْاَعْمَالِ اِلَى اللهِ اَدْوَمُهَا وَ اِنْ قَلَّ ٦١٨

اِحْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلَّا مِنْ زَوْجَتِكَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ ٢٥٨

أَخْبَرَنِى جِبْرِيلُ حِبِّى عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ اللهَ بَعَثَهُ إِلَى أُمِّنَا حَوَّاءَ حِينَ دُمِيَتْ ٢١٨

أَخَذَ اللهُ الْمِيثَاقَ مِنْ ظَهْرِ آدَمَ بِنَعْمَانَ يَعْنِى عَرَفَةَ فَأَخْرَجَ مِنْ صُلْبِهِ ١٢٣

أَخْلِصُوا عِبَادَةَ اللهِ تَعَالَى وَأَقِيمُوا خَمْسَكُمْ وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ ٣٠١

اُدْعُوا اللهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ لَا يَسْتَجِيبُ ..... ٧٠٤، ٦٨٣

إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا انْبَعَثَ لَهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ مَنِيعٌ فِى رَهْطِهِ ..... ٨٨٢، ٨٦١

إِذَا أَتَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَهُمَا زَانِيَانِ، وَإِذَا أَتَتِ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ ٩١٢

إِذَا أَتَيْتُمُ الْمَسَاجِدَ فَأْتُوهَا مُعَصِّبِينَ فَإِنَّ الْعَمَائِمَ تِيجَانُ الْمُسْلِمِينَ ٢٦٠

إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ شَرًّا أَهْلَكَ مَالَهُ فِى الطِّينِ وَاللِّبِنِ ٨٥٢

إِذَا اسْتَعْمَلَتْ أُمَّتِى خَمْسًا فَعَلَيْهِمُ الدَّمَارُ، إِذَا ظَهَرَ فِيهِمُ التَّلَاعُنُ ٩١٢

إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَأْكُلْ بِيَمِينِهِ وَإِذَا شَرِبَ فَلْيَشْرَبْ بِيَمِينِهِ ٣٤٥

اِذَا جُمِعَ الْخَلَائِقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ اَيْنَ اَهْلُ الْفَضْلِ ٥٢٦

إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَكْثِرْ، فَإِنَّمَا هُوَ يَسْأَلُ رَبَّهُ ٦٨٤

إِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِى فَأَمْسِكُوا ٤٨٢

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَلْبَسْ ثَوْبَيْهِ، فَإِنَّ اللهَ أَحَقُّ مَنْ يُتَزَيَّنُ لَهُ ٣٣٠

إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ مِنَ مَغْرِبِهَا يَخِرُّ إِبْلِيسُ سَاجِدًا يُنَادِى: إِلٰهِى، مُرْنِى ١٧٩

إِذَا ظُلِمَ أَهْلُ الذِّمَّةِ كَانَتِ الدَّوْلَةُ دَوْلَةَ الْعَدُوِّ، وَإِذَا كَثُرَ الزِّنَا كَثُرَ السِّبَاءُ ٩٠٥

إِذَا ظَهَرَ الْفِتَنُ » أَوْ قَالَ: « اَلْبِدَعُ وَسُبَّتْ أَصْحَابِى ٤٨٣

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دَعَا اللهُ عَبْدًا مِنْ عَبِيدِهِ فَيُوقَفُ بَيْنَ يَدَيْهِ ٦٦
إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ وَجَمَعَ اللهُ الْخَلَائِقَ لِحِسَابِهِمْ، وَجَاءَتِ الْحَفَظَةُ ٦٧٠
إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ : يَا إِسْرَافِيلُ هَاتِ مَا ٦٢
إِذَا مَلَكْتَ النَّاسَ فَارْفُقْ بِهِمْ ٤٨١
اِذْهَبْ فَتَوَضَّأْ » فَذَهَبَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ جَاءَ ثُمَّ قَالَ: « اِذْهَبْ فَتَوَضَّأْ ٣٤٣
أَرْبَعَةٌ يُصْبِحُونَ فِي غَضَبِ اللهِ وَيُمْسُونَ فِي سَخَطِ اللهِ ٩٠٧
اِرْتَفِعُوا عَنِّي » ثُمَّ قَالَ: « اُدْعُ لِي الْأَنْصَارَ » فَدَعَوْتُهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ ١٤١
اِرْجِعْ إِلَى ثَوْبِكَ فَخُذْهُ وَلَا تَمْشُوا عُرَاةً ٣٢٩
إِزْرَةُ الْمُؤْمِنِ إِلَى أَنْصَافِ السَّاقَيْنِ لَا جُنَاحَ أَوْ لَا حَرَجَ عَلَيْهِ فِيمَا بَيْنَهُ ٣٤٢
اَسْأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ ٣٠
أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةُ لَبِيدٍ أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلُ ٢٧٠
أَصْلُ كُلِّ دَاءٍ الْبَرَدَةُ ٣٥٠
أَصْلُ كُلِّ دَوَاءٍ الْحِمْيَةُ ٣٥٠
اَطِبْ طُعْمَتَكَ تُسْتَجَبْ دَعْوَتُكَ ٦٩١
أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ! » ثَلَاثَ مِرَارٍ ثُمَّ قَالَ: « إِنَّ الْمُؤْمِنَ ٤٤٨
أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ الْمَاءُ، أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى أَهْلِ النَّارِ لَمَّا اسْتَغَاثُوا بِأَهْلِ الْجَنَّةِ ٥٦٦
اُقْتُلُوا الْحَيَّاتِ وَاقْتُلُوا ذَا الطُّفْيَتَيْنِ وَالْأَبْتَرَ فَإِنَّهُمَا يَطْمِسَانِ الْبَصَرَ ٢٤٧
اُقْتُلُوا مَا ظَهَرَ مِنْهَا كَبِيرَهَا وصَغِيرَهَا، أَسْوَدَهَا وأَبْيَضَهَا، فَإِنَّ مَنْ قَتَلَهَا ٢٤٨
اِقْرَءُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ اقْرَءُوا ٨٠
أَقْرَبُ الْخَلْقِ إِلَى اللهِ اللَّوْحُ وَهُوَ مُعَلَّقٌ بِالْعَرْشِ، فَإِذَا أَرَادَ اللهُ ٦١
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعَّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ ١٦٧
أَلَا أُعَلِّمُكُمْ مَا عَلَّمَ نُوحٌ ابْنَهُ »؟ قَالُوا: بَلَى! قَالَ: « اُمُرُكَ أَنْ تَقُولَ ٧٥٢
أَلَا إِنَّ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ دَاعِيَّ وَإِنَّهُ سَائِلِيَّ هَلْ بَلَّغْتُ عِبَادَهُ ٦٤
أَلَا لَا يَطُوفَنَّ بِهَذَا الْبَيْتِ عُرْيَانٌ وَ لَا مُحْدِثٌ ٣٦٠
أَلَا مُشَمِّرٌ لِلْجَنَّةِ فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا خَطَرَ لَهَا هِيَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ نُورٌ يَتَلَأْلَأُ ٤٩٩
اَلْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ ٣٨٢
اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ ..... ٧٠٣، ٧٠٧
اَلْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ ٨٣
اَلْأَعْرَافُ سُورٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَأَصْحَابُهُ رِجَالٌ كَانَتْ لَهُمْ ذُنُوبٌ ٥٣١
اَلتَّأَنِّي مِنَ اللهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ ٦١٥

اِلْتَقَى آدَمُ وَمُوسَى فَقَالَ مُوسَى لِآدَمَ: أَنْتَ الَّذِى أَشْقَيْتَ النَّاسَ ٢٣٣

اَلْجَنُوبُ مِنْ رِيحِ الْجَنَّةِ ٧١٥

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى كَسَانِى مِنَ الرِّيَاشِ مَا أُوَارِى بِهِ عَوْرَتِى وَأَتَجَمَّلُ بِهِ ٢٥٨

اَلْحَيَّاتُ مَا سَالَمْنَاهُنَّ مُنْذُ حَارَبْنَاهُنَّ ، فَمَنْ رَأَى مِنْهُنَّ شَيْئًا فَلْيَقْتُلْهُ ٢٤٧

اَلدَّرَجَةُ فِى الْجَنَّةِ فَوْقَ الدَّرَجَةِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَإِنَّ الْعَبْدَ ٤٧٣

اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ ٦٩٠

اَلدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ ٥٧٦

اَلدِّينُ النَّصِيحَةُ » قُلْنَا لِمَنْ؟ قَالَ: « لِلّٰهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ ٧٦٧

اَلذِّكْرُ الَّذِى لَا تَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ يَزِيدُ عَلَى الذِّكْرِ الَّذِى تَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ ٦٧٧

اَلذِّكْرُ الَّذِى لَا يَسْمَعُهُ اَلْحَفَظَةُ يَزِيدُ عَلَى الذِّكْرِ الَّذِى ٦٦٥

اَلَّذِى يَشْرَبُ فِى إِنَاءِ الْفِضَّةِ إِنَّمَا يُجَرْجِرُ فِى بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ ٨٠

اَلرُّكْبَةُ مِنَ الْعَوْرَةِ ٢٥٩

اَلرِّيحُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ تَأْتِى بِالرَّحْمَةِ وَتَأْتِى بِالْعَذَابِ فَلَا تَسُبُّوهَا ٧١٧

اَلسِّحَاقُ بَيْنَ النِّسَاءِ زِنًا بَيْنَهُنَّ ٩١٢

اَلصَّلَاةُ اَمَانَةٌ وَالْوُضُوءُ اَمَانَةٌ وَالْوَزْنُ اَمَانَةٌ وَالْكَيْلُ اَمَانَةٌ ٩٣٥

اَلْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ وَ التَّأَنِّى مِنَ الرَّحْمَنِ ٦١٧

اَلْعَرْشُ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ، وَإِنَّ مَلَكًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ نَظَرَ إِلَيْهِ وَإِلَى عِظَمِهِ ٦٢٠

اَلْعِمَامَةُ عَلَى الْقَلَنْسُوَةِ فَصْلُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُشْرِكِينَ يُعْطَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِكُلِّ ٣٣٨

اَلْغِلُّ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ كَمَبَارِكِ الْإِبِلِ قَدْ نَزَعَهُ اللّٰهُ مِنْ قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ ٤٧٦

اَلْقِهَا يَا حُسَيْنُ ! ٩٤٢

أَلَكَ مَالٌ؟ » قَالَ: نَعَمْ قَالَ: « مِنْ أَيِّ الْمَالِ؟ » قَالَ: قَدْ آتَانِى اللّٰهُ مِنَ الْإِبِلِ ٣٤٠

اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِى وَ الْعَظَمَةُ إِزَارِى فَمَنْ نَازَعَنِي فِى وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَصَمْتُهُ ٢٢١

اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ ٦٠١

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا ٤٨٠

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَلَا تَجْعَلْهَا عَذَابًا ٧١٤

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَلَا تَجْعَلْهَا عَذَابًا، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا رِيَاحًا ٧١٢

اَللّٰهُمَّ أَحْسَنْتَ خَلْقِى فَأَحْسِنْ خُلُقِى ٥٥٧

اَللّٰهُمَّ عَلِّمْهُ الْكِتَابَ وَالْحِسَابَ وَقِهِ الْعَذَابَ ٤٨٠

اَللّٰهَ اَللّٰهَ فِى أَصْحَابِى لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا ٤٨٢

اَللّٰهُمَّ أَحْيِنِى مِسْكِينًا وَأَمِتْنِى مِسْكِينًا وَاحْشُرْنِى فِى زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ ٥٦٠

اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ ٧٣
اَللّٰهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذٰلِكَ ٧١٤
اَلْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ ٢٢٩
اَلْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ بِشَهْوَةِ عِيالِهِ وَالْمُنافِقُ بِشَهْوَةِ نَفْسِهِ ٩٢٥
اَلْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مِعًى وَاحِدٍ، وَالْكَافِرُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ ٣٥١
اَلْمَاءُ » قَالَ: فَحَفَرَ بِئْرًا وَقَالَ: « هٰذِهِ لِأُمِّ سَعْدٍ ٥٦٧
اَلْمَاءُ وَالْمِلْحُ وَالنَّارُ » قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! هٰذَا الْمَاءُ ٥٦٨
اَلْمِعْدَةُ بَيْتُ الدَّاءِ وَالْحِمْيَةُ رَأْسُ كُلِّ دَوَاءٍ وَعَوِّدُوا كُلَّ جِسْمٍ مَا اعْتَادَ ٣٥٠
اَلْمَعِدَةُ حَوْضُ الْبَدَنِ، وَالْعُرُوقُ إِلَيْهَا وَارِدَةٌ، فَإِذَا صَحَّتِ الْمَعِدَةُ ٣٥١
اَلْمَيِّتُ تَحْضُرُهُ الْمَلَائِكَةُ فَإِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَالِحًا قَالُوا: اخْرُجِي ٤٥٢
اَلْمِيزَانُ لَهُ لِسَانٌ وَكِفَّتَانِ يُوزَنُ فِيهِ الْحَسَنَاتُ، وَالسَّيِّئَاتُ ٧٩
اَلنَّاسُ مَجْزِيُّونَ بِأَعْمَالِهِمْ إِنْ خَيْرًا فَخَيْرًا وَإِنْ شَرًّا فَشَرًّا ٤٤١
اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ حَسَنَةٌ، وَبَعْدَ الطَّعَامِ حَسَنَتَانِ ٣٤٥
اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ بَرَكَةٌ ٣٤٤
أَلَيْسَ كُلُّكُمْ يَنْظُرُ إِلَى الْقَمَرِ مُخْلِيًا بِهِ » قَالَ: بَلَى! قَالَ: « فَاللهُ أَعْظَمُ ٧٢٢
أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ ٣٨٦
إِنَّ إِبْلِيسَ قَالَ لِرَبِّهِ بِعِزَّتِكَ وَجَلَالِكَ لَا أَبْرَحُ أُغْوِي بَنِي آدَمَ مَا دَامَتِ ٢٧٨
إِنَّ أُحُدًا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ وَإِنَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُمَثَّلُ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ٥٢٣
إِنَّ أُحُدًا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ وَهُوَ عَلَى تُرْعَةٍ مِنْ تُرَعِ الْجَنَّةِ ٥٢٤
إِنَّ أُحُدًا عَلَى رُكْنٍ مِنْ أَرْكَانِ الْجَنَّةِ ٥٢٤
إِنَّ أَحْسَنَ مَا زُرْتُمُ اللهَ بِهِ فِي قُبُورِكُمْ وَمَسَاجِدِكُمُ الْبَيَاضُ ٣٣٩
إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ ٩٠٧
إِنَّ آدَمَ كَانَ رَجُلًا طُوَالًا كَأَنَّهُ نَخْلَةٌ سَحُوقٌ سِتِّينَ ذِرَاعًا، كَثِيرَ شَعْرِ الرَّأْسِ ٢٢٩
إِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا أَطْوَلُهُمْ جُوعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٣٤٩
إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ خُلِقْنَ مِنْ نُورِ الْعَرْشِ ٦٤١
إِنَّ الشَّيْطَانَ قَعَدَ لِابْنِ آدَمَ بِأَطْرُقِهِ فَقَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ لَهُ ١٨٥
إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ ..... ٦٧٢، ٢٨٥، ٢٧٦، ٢١٥
إِنَّ اللهَ اخْتَارَنِي وَاخْتَارَ لِي أَصْحَابًا وَاخْتَارَ لِي مِنْهُمْ أَصْهَارًا وَأَنْصَارًا ٤٧٨
إِنَّ اللهَ أَمَدَّنِي يَوْمَ بَدْرٍ وَحُنَيْنٍ بِمَلَائِكَةٍ يَعْتَمُّونَ هٰذِهِ الْعِمَّةَ، إِنَّ الْعِمَامَةَ ٣٣٧
إِنَّ اللهَ بَعَثَنِي إِلَيْكُمْ فَقُلْتُمْ كَذَبْتَ! وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ صَدَقْتَ! ٤٨٥

إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَكْرَمَ هٰذِهِ الْأُمَّةَ بِالْعَصَائِبِ، وَالْآلْوِيَةِ، وَمَا زُرْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ ٣٣٨
إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا آدَمُ! أُبْرُزْ إِلَى جَانِبِ الْكُرْسِيِّ ١٠١
إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَمْسَخُ خَلْقًا كَثِيرًا، وَإِنَّ الْإِنْسَانَ يَحْلُو بِمَعْصِيَةٍ فَيَقُولُ اللهُ ٣٠٧
إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ ..... ٢٥٧،٧٣٨
إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ طَعَامَهَا وَشَرَابَهَا ٥٧٠
إِنَّ اللهَ خَلَقَ فِي الْجَنَّةِ رِيحًا بَعْدَ الرِّيحِ بِسَبْعِ سِنِينَ مِنْ دُونِهَا بَابٌ مُغْلَقٌ ٧١٦
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظُلْمَةٍ، فَأَلْقَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ فَمَنْ أَصَابَهُ ٣١٩
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَسْتَخْلِصُ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ ٩٥
إِنَّ اللهَ كَرِهَ الظُّلْمَ، وَنَهَى عَنْهُ، وَقَالَ: أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ٥١٣
إِنَّ اللهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ لَاهٍ ٦٩١
إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ ٣٥٨
إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُلِحِّينَ فِي الدُّعَاءِ ٦٨٤
إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ ..... ٨٥٢، ٣٧٠، ٣٤٠، ٢٦٤، ٢٦١
إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ لَهُ مُكْحُلَةٌ يَكْتَحِلُ مِنْهَا ٣٦٩
إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبِسَ جُبَّةً رُومِيَّةً ضَيِّقَةَ الْكُمَّيْنِ ٢٦٥
إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ الْغُرْفَةَ فِي الْجَنَّةِ كَمَا تَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ ٤٧٣
إِنَّ أَهْلَ الدَّرَجَاتِ الْعُلَى لَيَرَاهُمْ مَنْ تَحْتَهُمْ كَمَا تَرَوْنَ النَّجْمَ ٥٣٧
إِنَّ أَهْلَ النَّارِ إِذَا دَخَلُوا النَّارَ بَكَوُا الدُّمُوعَ زَمَانًا، ثُمَّ بَكَوُا الْقَيْحَ زَمَانًا ٥٦٤
إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ النَّاسُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَعْمَالِهِمُ الصَّلَاةُ ٨٩
إِنَّ رَبَّكُمْ حَيِيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ أَنْ يَرْفَعَ إِلَيْهِ يَدَيْهِ فَيَرُدَّهُمَا صِفْرًا ٦٨١
إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ ٣٥
إِنَّ رُوحَ الْمُؤْمِنِ يُعْرَجُ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ فَيُسْتَفْتَحُ لَهَا فَيُقَالُ مَرْحَبًا ٤٥٥
إِنَّ شِرَارَ أُمَّتِي أَجْرَأُهُمْ عَلَى أَصْحَابِي ٤٧٩
إِنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتَ عَلَيَّ الْبَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ الصَّلَاةَ فَأَمْكَنَنِيَ اللهُ ٢٨١
إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بِابْنِ آدَمَ وَلِلْمَلَكِ لَمَّةً فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ فَإِيعَادٌ بِالشَّرِّ ٢٧٧
إِنَّ لِلصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ عِنْدَ اللهِ وَزْنًا مَنِ انْتَقَصَ مِنْهَا حُوسِبَ بِهِ ٨٨
إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالَى سَبْعِينَ أَلْفَ حِجَابٍ مِنْ نُورٍ وَ ظُلْمَةٍ ١٣٣
إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً يَطُوفُونَ فِي الطُّرُقِ يَلْتَمِسُونَ أَهْلَ الذِّكْرِ فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا ٦٦٩
إِنَّ لِهٰذِهِ الْبُيُوتِ عَوَامِرَ فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْهَا فَحَرِّجُوا عَلَيْهَا ثَلَاثًا فَإِنْ ذَهَبَ ٢٤٩
إِنَّ مُؤْمِنِي الْجِنِّ لَهُمْ ثَوَابٌ وَعَلَيْهِمْ عِقَابٌ » فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ثَوَابِهِمْ ٥٣٣

إِنَّ مَلَكًا مُوَكَّلٌ بِالْمِيزَانِ، فَيُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيامَةِ فَيُوقَفُ بَيْنَ ١١٠
إِنَّ مِنَ السَّرَفِ أَنْ تَأْكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَيْتَ ٣٤٨
إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ لَأُنَاسًا مَا هُمْ بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ ٧٣
إِنَّ نَبِيَّ اللهِ نُوحًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ قَالَ لِابْنِهِ ٧٥١
إِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ مَرْحُومَةٌ عَذَابُهَا بِأَيْدِيهَا فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دُفِعَ ١٩٨
إِنَّ هٰذَيْنِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِإِنَاثِهِمْ ..... ٣٦٣، ٢٤٢
اَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَ لاَ فَخْرَ ٣١٣
أَنَا فَاعِلٌ» قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ فَأَيْنَ أَطْلُبُكَ قَالَ «اطْلُبْنِي أَوَّلَ ٩٣
اَنْتُمُ الْغُرُّ الْمُحَجَّلُونَ يَوْمَ الْقِيامَةِ مِنْ اِسْبَاغِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطَاعَ ٥٣٤
إِنَّكُمْ قَادِمُونَ عَلَى إِخْوَانِكُمْ فَأَصْلِحُوا رِحَالَكُمْ وَلِبَاسَكُمْ حَتَّى تَكُونُوا ٣٤١
إِنَّكُمْ قَدْ وُلِّيتُمْ أَمْرَيْنِ هَلَكَتْ فِيهِ الْأُمَمُ السَّالِفَةُ قَبْلَكُمْ ٩٣٥
إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلًا ثُمَّ قَرَأَ {كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ ٣٠٦
إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمِائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً ٥٩٤
إِنَّمَا بَعَثْتُكَ لِأَبْتَلِيَكَ وَأَبْتَلِيَ بِكَ وَأَنْزَلْتُ عَلَيْكَ كِتَابًا ٢٣
إِنَّمَا يَلْبَسُ هٰذِهِ مَنْ لَا خَلَاقَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ ٣٦٣
إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هٰذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطُّهُورِ وَالدُّعَاءِ ٦٨٥
إِنَّهُ سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ وَقَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ: اُدْعُوا رَبَّكُمْ ٦٨٦
إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَزِنُ عِنْدَ اللهِ ٨٢
اِنَّهُ لَيْسَ مِنَ النَّاسِ اَحَدٌ أَمَنَّ عَلَيَّ فِي نَفْسِهِ وَمَالِهِ مِنْ اَبِي بَكْرٍ ٤٨٥
إِنَّهُ لَيْسَ يُزَادُ فِي عُمْرِهِ، قَالَ اللهُ تَعَالَى: فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ ٣٩٥
إِنَّهَا خَرَجَتْ عَلَى قَدْرِ خَرْقِ الْخَاتَمِ ٨٣٢
إِنِّي غَيُورٌ وَإِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ غَيُورًا وَمَا مِنِ امْرِئٍ لَا يَغَارُ ٣٨١
اِهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ٧٤٩
أَوْحَى اللهُ إِلَى نَبِيٍّ مِنْ أَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ: قُلْ لِأَهْلِ طَاعَتِي مِنْ أُمَّتِكَ ٧٧٤
أَوَكُلُّكُمْ يَجِدُ ثَوْبَيْنِ؟» ثُمَّ سَأَلَ رَجُلٌ عُمَرَ فَقَالَ: إِذَا وَسَّعَ اللهُ فَأَوْسِعُوا ٣٣٤
أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلَاةُ فَإِنْ صَلُحَتْ ٦٧
أَوَّلُ مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ الْخُلُقُ الْحَسَنُ ٨٨
أَوَّلُ مَا يُوضَعُ فِي مِيزَانِ الْعَبْدِ نَفَقَتُهُ عَلَى أَهْلِهِ ٨٧
أَوَّلُ مَنْ قَاسَ أَمْرَ الدِّينِ بِرَأْيِهِ إِبْلِيسُ، قَالَ: اللهُ تَعَالَى لَهُ اسْجُدْ لِآدَمَ ١٣٩
أَوَّلُ نَبِيٍّ أُرْسِلَ نُوحٌ ٧٤٤

أَيُّ ثَنِيَّةٍ هٰذِهِ؟» قَالُوا: ثَنِيَّةُ هَرْشَى قَالَ: «كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى ٣٣٥
إِيَّاكُمْ وَالْبِطْنَةَ فِي الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ! فَإِنَّهَا مُفْسِدَةٌ لِلْجَسَدِ، مُورِثَةٌ لِلسَّقَمِ ٣٥٢
إِيَّاكُمْ وَمَا شَجَرَ بَيْنَ أَصْحَابِي ٤٨٢
أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللهَ تَعَالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ٣٨٢
أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ ٧٠٣
أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، وَلَا أُمَّةَ بَعْدَكُمْ أَلَا فَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ، وَصَلُّوا ٢٩٩
بِئْسَ عَشِيرَةُ النَّبِيِّ كُنْتُمْ لِنَبِيِّكُمْ، كَذَّبْتُمُونِي وَصَدَّقَنِي النَّاسُ ٨٨٧
بَخٍ بَخٍ لِخَمْسٍ مَا أَثْقَلَهُنَّ فِي الْمِيزَانِ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ ٨٩
بَرَكَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ ٣٤٤
بِسْمِ اللهِ وَضَعْتُ جَنْبِي اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَخْسِئْ شَيْطَانِي ٩٥
بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ وَ اخْتُصِرَ لِيَ الْعِلْمُ اخْتِصَارًا ٣٠٩
بَلَغَنِي أَنَّ أَقْرَبَ الْخَلْقِ إِلَى اللهِ اِسْرَافِيلُ وَالْعَرْشُ عَلَى كَاهِلِهِ ٦٠
بَلَغَنِي أَنَّ الْعُلَمَاءَ يُسْأَلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَمَا يُسْأَلُ الْأَنْبِيَاءُ -يَعْنِي عَنْ تَبْلِيغِهِ- ٦٦
بَيْنَا رَجُلٌ يَمْشِي فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَنَزَلَ بِئْرًا فَشَرِبَ مِنْهَا ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا هُوَ بِكَلْبٍ ٥٦٧
تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَقَالَتِ النَّارُ: أُوثِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ وَالْمُتَجَبِّرِينَ وَقَالَتِ الْجَنَّةُ ١٩٧
تَنَامُ عَيْنَايَ وَ لاَ يَنَامُ قَلْبِي ٣١
تُوضَعُ الْمَوَازِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُؤْتَى بِالرَّجُلِ فَيُوضَعُ فِي كِفَّةٍ ٨١
تُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَتُوزَنُ الْحَسَنَاتُ وَالسَّيِّئَاتُ، فَمَنْ رَجَحَتْ ٥٢٩
ثُمَّ يُرْسِلُ اللهُ مَطَرًا كَأَنَّهُ الطَّلُّ فَتَنْبُتُ مِنْهُ أَجْسَادُ النَّاسِ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ ٧٢٠
جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ ٤٤١
جَزَاكُمُ اللهُ شَرًّا مِنْ قَوْمِ نَبِيٍّ مَا كَانَ أَسْوَأَ الطَّرْدَ وَأَشَدَّ التَّكْذِيبَ ٨٨٧
جُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا ٣٢٨
حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا، وَ زِنُوهَا قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا ٥٩٧
حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ ٥٧٩
حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ ٤٦٤
خَلَقَ اللهُ الْأَرْضَ يَوْمَ الْأَحَدِ وَ الْإِثْنَيْنِ، وَ خَلَقَ اللهُ الْجِبَالَ يَوْمَ الثُّلَاثَاءِ ٦٠٧
خَلَقَ اللهُ كِفَّتَيِ الْمِيزَانِ مِثْلَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ ٨٦
خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ١٣٧
خُلِقَتْ هِيَ وَالْإِنْسَانُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَدُوٌّ لِصَاحِبِهِ، إِنْ رَآهَا أَفْزَعَتْهُ ٢٤٧
خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي ..... ٦٦٥، ٦٧٧، ٦٩٠

خَيْرُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ اَوَّلُهَا وَ آخِرُهَا ٧٥٨
دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ وَرَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ ٦٨١
دَعْهَا حَتَّى تَجِيءَ يَوْمَ الْقِيامَةِ هِيَ وَأَوْلَادُهَا جَمِيعًا فِي مِيزَانِكَ ٨٩
دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ، وَبُشْرَى عِيسَى، وَرَأَتْ أُمِّي حِينَ حَمَلَتْ بِي ٩٣٢
دَعْوَةُ السِّرِّ تَعْدِلُ سَبْعِينَ دَعْوَةً فِي الْعَلَانِيَةِ ٦٦٥
ذَاكَ خَطِيبُ الْأَنْبِيَاءِ ٩٤٠
ذَاكَ خَلِيلُ اللهِ ٧٨٦
رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْضِي عَلَى جَمَلٍ وَتَحْتَهُ رَحْلٌ ٧٣٦
رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّنَا فِي صَلاةِ الْمَغْرِبِ بِ{المص} ٩
رَكْعَتَانِ بِعِمَامَةٍ خَيْرٌ مِنْ سَبْعِينَ رَكْعَةً بِلَا عِمَامَةٍ ٢٦٠
رِيحُ الْجَنُوبِ مِنَ الْجَنَّةِ وَهِيَ مِنَ اللَّوَاقِحِ وَفِيهَا مَنَافِعُ لِلنَّاسِ ٧١٦
زَيِّنُوا أَعْيَادَكُمْ بِالتَّكْبِيرِ ٥٧٥
سَأَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُرِيَهُ رَجُلاً مِنْ قَوْمِ عَادٍ ٨٠٦
سُبْحَانَ اللهِ نِصْفُ الْمِيزَانِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ وَاللهُ أَكْبَرُ ٨٧
سَبْعَةٌ لَا يَنْظُرُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يُزَكِّيهِمْ ٩٠٨
سِتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُهُمُ الْخَلَاءَ ٢٧٨
سِتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ أَنْ يَقُولَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ ٢٧٧
سَلْمَانُ مِنَّا اَهْلَ الْبَيْتِ ١٥٦
سَيِّدُ الْإِدَامِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اللَّحْمُ ٣٧٢
شَيْءٌ تَخَوَّفْتُهُ عَلَى أُمَّتِي أَنْ يَعْمَلُوا بَعْدِي بِعَمَلِ قَوْمِ لُوطٍ ٩٠٧
صَامَ نُوحُ الدَّهْرَ إِلاَّ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى وَصَامَ دَاوُدُ نِصْفَ الدَّهْرِ ٧٥٠
صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً ٣٠٠
صَلَاةُ تَطَوُّعٍ أَوْ فَرِيضَةٍ بِعِمَامَةٍ تَعْدِلُ خَمْسًا وَعِشْرِينَ صَلَاةً بِلَا عِمَامَةٍ ٣٣٧
طُوبَى لِمَنْ طَالَ عُمْرُهُ، وَحَسُنَ عَمَلُهُ » وَقَالَ الْآخَرُ: أَيُّ الْعَمَلِ خَيْرٌ؟ ٦٦٨
عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا ٥٦٨
عَشْرُ خِصَالٍ عَمِلَتْهَا قَوْمُ لُوطٍ بِهَا أُهْلِكُوا وَتَزِيدُهَا أُمَّتِي بِخَلَّةٍ ٩٠٤
عَمَلُ الْبِرِّ كُلُّهُ نِصْفُ الْعِبَادَةِ، وَالدُّعَاءُ نِصْفٌ، فَإِذَا أَرَادَ اللهُ ٦٦٢
غُضُّوا اَبْصَارَكُمْ وَكُفُّوا اَيْدِيَكُمْ ٩٠٠
غَطِّ فَخِذَكَ فَإِنَّهَا مِنَ الْعَوْرَةِ ٣٢٩
فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَطْرَحُوا ذٰلِكَ الْعَجِينَ وَيُهَرِيقُوا ذٰلِكَ الْمَاءَ ..... ٨٢٤، ٨٧٥

فَإِنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ لَيَعْمَلُ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ ٣١٧
فَإِنَّ مَاتَحْتَ السُّرَّةِ إِلَى الرُّكْبَةِ مِنَ الْعَوْرَةِ ٢٥٩
فُضِّلْتُ عَلَى آدَمَ بِخَصْلَتَيْنِ كَانَ شَيْطَانِي كَافِرًا فَأَعَانَنِيَ اللهُ عَلَيْهِ حَتَّى أَسْلَمَ ٢١٨
فُلَانٌ، قَالَ جِبْرِيلُ: إِنَّا نَزِنُ اَعْمَالَ بَنِي اٰدَمَ كُلَّهَا اِلَّا الْبُكَاءَ، فَإِنَّ اللهَ ٩٠
فَمَسَحَ رَأْسِي وَدَعَا لِي بِالْبَرَكَةِ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَشَرِبْتُ مِنْ وَضُوئِهِ ٩٣١
فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ ..... ٤٨٤ ، ٤٨٦
فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي ٣٦٢
فَيَصْعَدُونَ بِهَا، فَلَا يَمُرُّونَ عَلَى مَلَإٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا قَالُوا: "مَا هٰذَا الرُّوحُ الْخَبِيثُ ٤٤٧
فَيَلْقَى الْعَبْدَ فَيَقُولُ أَيْ فُلْ! أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُسَوِّدْكَ وَأُزَوِّجْكَ ٥٨٠
قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ عَلِّمْنِي شَيْئًا أَذْكُرُكَ بِهِ وَأَدْعُوكَ بِهِ ٩٦
قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللهِ ١٨
كَانَ اللِّوَاطُ فِي قَوْمِ لُوطٍ فِي النِّسَاءِ، قَبْلَ أَنْ يَكُونَ فِي الرِّجَالِ ٨٩٩
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ ٦٧٩
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَدِمَ الْوَفْدُ لَبِسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ ٣٤١
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَافِرُ بِالْمِشْطِ وَالْمِرْآةِ ٣٦٩
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ دَهْنَ رَأْسِهِ وَتَسْرِيحَ لِحْيَتِهِ ٣٦٩
كَانَتِ الْمَرْأَةُ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَهِيَ عُرْيَانَةٌ فَتَقُولُ: مَنْ يُعِيرُنِي تِطْوَافًا؟ ٣٢٧
كَانَتْ ثَمُودُ قَوْمَ صَالِحٍ، أَعْمَرَهُمُ اللهُ فِي الدُّنْيَا فَأَطَالَ أَعْمَارَهُمْ ٨٦٨
كَانَتْ يَدُ كُمِّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الرُّسْغِ ٣٤٣
كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ ٧٤٩
كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزِّنَا مُدْرِكٌ ذٰلِكَ لَا مَحَالَةَ ٤١٧
كُفَّ عَنَّا جُشَاءَكَ فَإِنَّ أَكْثَرَهُمْ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا أَطْوَلُهُمْ ٣٤٩
كَفَى بِالْمَرْءِ سَرَفًا أَنْ يَأْكُلَ كُلَّمَا اشْتَهَاهُ ٣٤٨
كُلُّ أَهْلِ النَّارِ يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ فَيَقُولُ لَوْ أَنَّ اللهَ هَدَانِي فَيَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ٤٩٦
كُلُّ أَهْلِ النَّارِ يَرَى مَنْزِلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ ، يَقُولُ : لَوْ هَدَانَا اللهُ فَيَكُونُ حَسْرَةً ٤٩٠
كُلُّ ذٰلِكَ لَمْ يَكُنْ ٢٤٢
كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَأَعِدُّوا لِلْمَسَائِلِ جَوَابًا ..... ٦٤ ، ٦٥
كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى ٨٧
كُلُوا وَاشْرَبُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا فِي غَيْرِ مَخِيلَةٍ وَلَاسَرَفٍ فَإِنَّ اللهَ ٣٤٦
كَمْ مِنْ أَشْعَثَ أَغْبَرَ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ ٨٥٦

كَماَ تَعِيشُونَ تَمُوتُونَ وَكَماَ تَمُوتُونَ تُبْعَثُونَ ٢٥٢
كُنْ فِى الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَعُدَّ نَفْسَكَ فِى أَهْلِ الْقُبُورِ ٥٩٩
كُنْتُ كَنْزًا لَمْ أُعْرَفْ ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ ، فَخَلَقْتُ خَلْقًا لِأُعْرَفَ بِهِمْ ١٧٦
كُنْتُ نُورًا بَيْنَ يَدَىْ رَبِّى قَبْلَ خَلْقِ آدَمَ بِأَرْبَعَةَ عَشَرَ أَلْفِ عَامٍ ٦١٤
كَيْفَ تَقُولُ فِى الصَّلَاةِ »؟ قَالَ: أَتَشَهَّدُ، وَأَقُولُ اللّٰهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ ٦٨٦
لاَ أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللهِ وَلِذٰلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ ماَ ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ٣٨١
لَا اخْتِلَافَ بَيْنَهُمْ وَلَا تَبَاغُضَ ٤٧٤
لَا تُبْرِزْ فَخِذَكَ وَلَا تَنْظُرَنَّ إِلَى فَخِذِ حَيٍّ وَلَا مَيِّتٍ ٣٢٩
لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ ..... ٨٧٥ ، ٨٤٠ ، ٨٢٤
لَا تَسْأَلُوا الْآيَاتِ وَقَدْ سَأَلَهَا قَوْمُ صَالِحٍ فَكَانَتْ تَرِدُ مِنْ هَذَا الْفَجِّ ٨٤٤
لَا تَسُبُّوا الرِّيحَ فَإِذَا رَأَيْتُمْ مَا تَكْرَهُونَ فَقُولُوا اللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ ٧١٣
لاَ تُفَضِّلُونِي عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى ٣١٢
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِى الْأَرْضِ اللهُ اللهُ ٤٢٩
لَا تَلْبَثُونَ بَعْدَ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا ١٨٠
لَا عِبَادَةَ كَالتَّفَكُّرِ ٦٧٩
لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ » قَالَ رَجُلٌ ٣٦٩
لاَ يَدْخُلُ النَّارَ مَنْ كَانَ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ وَلاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ ..... ٣٤١ ، ١٦٧
لَا يَرُدُّ الْقَضَاءَ إِلَّا الدُّعَاءُ وَلَا يَزِيدُ فِى الْعُمْرِ إِلَّا الْبِرُّ ٣٩٣
لَا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِ اللهِ ٦٦٨
لَا يَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ مَا لَمْ يَسْتَعْجِلْ ٦٨٤
لَا يُصَلِّى أَحَدُكُمْ فِى الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقَيْهِ شَىْءٌ ٣٣٠
لَا يَعْجِزْ أَحَدُكُمْ إِذَا دَخَلَ مِرْفَقَهُ أَنْ يَقُولَ: اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ ٨١٧
لَا يَقْبَلُ اللهُ صَلَاةً إِلَّا بِطُهُورٍ ٣٣١
لَا يَقْبَلُ اللهُ صَلَاةَ حَائِضٍ إِلَّا بِخِمَارٍ ٣٣١
لا يَكُونُ رَجُلٌ عَلَى قَوْمٍ إلا جَاءَ يَقْدُمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَيْنَ يَدَيْهِ ٦٦
لَا يَلْبَثُونَ يَعْنِى النَّاسَ بَعْدَ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ١٧٨
لَا يَمُوتُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ إِلَّا أَدْخَلَ اللهُ مَكَانَهُ النَّارَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا ٤٩٢
لَا يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ ٧٠٠
لَا يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ وَلَا الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ ..... ٩١٢ ، ٢٥٨
لَاتَخْدَعَنَّكُمْ زَخَارِفُ دُنْيَا دَنِيَّةٍ، عَنْ مَرَاتِبِ جَنَّاتٍ عَالِيَةٍ ٤٢٣

لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ إِنِّي أَظَلُّ أُطْعَمُ وَأُسْقَى ٣٥٧
لَعَنَ اللهُ سَبْعَةً مِنْ خَلْقِهِ » فَرَدَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ ٩٠٦
لَعَنَ اللهُ مَنْ غَيَّرَ تُخُومَ الْأَرْضِ، لَعَنَ اللهُ مَنْ تَوَلَّى غَيْرَ مَوَالِيهِ، لَعَنَ اللهُ ٩٠٦
لَقَدْ مَرَّ بِهٰذَا الْوَادِي هُودٌ، وَصَالِحٌ، وَنُوحٌ، عَلَى بَكَرَاتٍ حُمْرٍ ٧٥٠
لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحٌ وَمِفْتَاحُ الْجَنَّةِ حُبُّ الْمَسَاكِينِ ٥٥٨
لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَعُ هٰؤُلَاءِ الدَّعَوَاتِ حِينَ يُمْسِي ١٩١
لَمَّا حَضَرَ اٰدَمَ قَالَ لِبَنِيهِ: اِنْطَلِقُوا فَاجْنُوا لِي مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ فَخَرَجُوا ٢٠٣
لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ نَظَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ ٦٨١
لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ »! قَالُوا: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ ..... ٤٩٣، ٦٩٨، ٨٢٢
لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ ٤٩٤
لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ فِي دَارِ الدُّنْيَا لَأَفْسَدَتْ ٥١٢
لَوْ دُعِيتُ إِلَى ذِرَاعٍ أَوْ كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ ٣١٢
لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ٤٨٦
لَوْلَا بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْنَزِ اللَّحْمُ وَلَوْلَا حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا الدَّهْرَ ٢١٧
لَيْسَ أَحَدٌ أَصْبَرَ عَلَى أَذًى سَمِعَهُ مِنَ اللهِ إِنَّهُمْ لَيَدْعُونَ لَهُ ٣٧٣
لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللهِ سُبْحَانَهُ مِنَ الدُّعَاءِ ٦٦٣
لَيْسَ لِابْنِ آدَمَ حَقٌّ فِي سِوَى هٰذِهِ الْخِصَالِ بَيْتٌ يَسْكُنُهُ ٨٥٢
مَا اَحَدٌ اَصْبَرَ عَلٰى اَذًى يَسْمَعُهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَدْعُونَ لَهُ وَلَدًا ٨١٠
مَا اغْرَوْرَقَتْ عَيْنٌ بِمَائِهَا إِلَّا حَرَّمَ اللهُ ذٰلِكَ الْجَسَدَ عَلَى النَّارِ ٩٠
مَا تَدْخُلُونَ عَلَى قَوْمٍ غَضِبَ اللهُ عَلَيْهِمْ؟ » فَنَادَاهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ ٨٧٤
ماَ خَفَّفْتَ، عَنْ خَادِمِكَ مِنْ عَمَلِهِ، فَإِنَّ أَجْرَهُ فِي مَوَازِينِكَ ٩٠
مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلَا فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ ٩٣٥
ماَ مَلَأَ ابْنُ آدَمَ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ حَسْبُ ابْنِ آدَمَ أُكْلَاتٌ يُقِمْنَ ٣٤٩
مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي ٩٣٠
مَا مِنْ أَمِيرٍ يُؤَمَّرُ عَلَى عَشَرَةٍ إِلا سُئِلَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٦٦
مَا مِنْ شَيْءٍ اَثْقَلَ فِي الْمِيزَانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ ..... ١٠٤، ٨٨
ماَ مِنْ عَبْدٍ عَمِلَ خَيْرًا أَوْ شَرًّا إِلاَّ كُسِيَ رِداءَ عَمَلِهِ حَتَّى يَعْرِفُوهُ ٢٦٢
مَا مِنْ عَبْدٍ يَخْطُو خَطْوَةً إِلَّا سُئِلَ عَنْهَا مَا لَذَاذَتُهَا ٦٦
مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا لَهُ مَنْزِلَانِ مَنْزِلٌ فِي الْجَنَّةِ وَمَنْزِلٌ فِي النَّارِ ٤٩٢
مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ! ٣١٨

مَا هٰذَا يَا جِبْرِيلُ؟» قَالَ: هٰذَا مَثَلُ أَقْوَامٍ مِنْ أُمَّتِكَ يَقْعُدُونَ عَلَى الطَّرِيقِ فَيَقْطَعُونَهُ ٩٤٦
مَا هَلَكَ قَوْمٌ حَتَّى يُعْذِرُوا مِنْ أَنْفُسِهِمْ ٥١
مَا يُبْكِيكِ قَالَتْ ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ فَهَلْ تَذْكُرُونَ أَهْلِيكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ١٠٠
مَافَعَلَ أَسِيرُكَ الْبَارِحَةَ ٢٨١
مَالَكَ تَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِقِصَارِ الْمُفَصَّلِ لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ٩
مَثَلُ سُنَّتِي كَمَثَلِ سَفِينَةِ نُوحٍ فَمَنْ تَمَسَّكَ بِهَا نَجَا ٥٦
مَثَلُ مَا بَعَثَنِيَ اللهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ ٧٣٠
مَثَلِي وَ مَثَلُ عُلَمَاءِ أُمَّتِي كَسَفِينَةِ نُوحٍ فَمَنْ تَمَسَّكَ ٥٨
مَسْأَلَةُ النَّاسِ مِنَ الْفَوَاحِشِ ٣٨٠
مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَتَهُ فِي دُبُرِهَا ٩٠٩
مَلْعُونٌ مَنْ نَظَرَ إِلَى سَوْأَةِ أَخِيهِ ٢٥٨
مِمَّ تَضْحَكُونَ؟ قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللهِ مِنْ دِقَّةِ سَاقَيْهِ! فَقَالَ: وَالَّذِي ٨٢
مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الرَّجُلِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هٰذَا » فَاتَّبَعَهُ رَجُلٌ ٣٠٣
مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ إِيمَانًا بِاللهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ ٨٧
مَنْ أَخَذَ السَّبْعَ الْأُوَلَ فَهُوَ حَبْرٌ ٩
مَنِ اسْتَجَدَّ ثَوْبًا فَلَبِسَهُ فَقَالَ حِينَ يَبْلُغُ تَرْقُوَتَهُ: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي ٢٥٧
مَنْ أَشْقَى الْأَوَّلِينَ؟» قَالَ « الَّذِي عَقَرَ النَّاقَةَ يَا رَسُولَ اللهِ! ٨٦٢
مَنْ اَنْتَ » قَالَ اَنَا اِبْلِيسُ قَالَ « لِمَاذَا جِئْتَ » قَالَ اَمَرَنِي رَبِّي اَنْ آتِيكَ ٢٨٧
مَنْ بَدَأَ بِنَصِيبِهِ مِنَ الدُّنْيَا فَاتَهُ نَصِيبُهُ مِنَ الْاٰخِرَةِ، وَلَمْ يُدْرِكْ مِنْهَا ٤٢٣
مَنْ بَنَى فَوْقَ مَا يَكْفِيهِ كُلِّفَ أَنْ يَحْمِلَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى عُنُقِهِ ٨٥٢
مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً يُوضَعُ فِي مِيزَانِهِ قِيرَاطَانِ مِثْلُ أُحُدٍ ٩١
مَنْ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَهُ اللهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللهُ ١٦٦
مَنْ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ بِثَوْبٍ نَظِيفٍ فَلَا بَأْسَ بِهِ وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ ٩١
مَنْ رَقَّ ثَوْبُهُ رَقَّ دِينُهُ ٢٦٦
مَنْ سَبَّ أَصْحَابِي فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ٤٧٨
مَنْ سَرَّهُ النَّسَاءُ فِي الْأَجَلِ وَالزِّيَادَةُ فِي الرِّزْقِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ ٣٩٤
مَنْ سَقَى شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ حَيْثُ يَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ أَعْطَاهُ اللهُ بِكُلِّ شَرْبَةٍ ٥٦٦
مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلَا صَلَاةَ لَهُ اِلَّا مِنْ عُذْرٍ ٣٠٠
مَنْ قَتَلَ حَيَّةً فَكَأَنَّمَا قَتَلَ رَجُلًا مُشْرِكًا قَدْ حَلَّ دَمُهُ ٢٤٨
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْاَعْرَافِ جَعَلَ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَيْنَهُ ١٠

مَنْ قَضَى لِأَخِيهِ حاجَةً كُنْتُ وَاقِفًا عِنْدَ مِيزَانِهِ، فَإِنْ رَجَحَ ٩٥
مَنْ كَانَ بِحَالَةٍ لَقِيَ اللهَ بِهَا ٣٠٩
مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ إِزَارٍ ٢٦٨
مَنْ لَمْ يَحْمَدِ اللهَ عَلَى ما عَمِلَ مِنْ عَمَلٍ صالِحٍ وَحَمِدَ نَفْسَهُ قَلَّ شُكْرُهُ ٦٤٥
مَنْ ماتَ فَقَدْ قامَتْ قِيامَتُهُ ٤٢٢
مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ أُمَّتِي شَيْئًا فَحَسُنَتْ سَرِيرَتُهُ رُزِقَ الْهَيْبَةَ ٣٩٤
مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا ٥٩٧
نَزَلَ آدَمُ بِالْهِنْدِ فَاسْتَوْحَشَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ فَنَادَى بِالْأَذَانِ اَللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ٢٤٦
نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: إِنَّ خَيْرَ الدُّعَاءِ أَنْ تَقُولَ فِي الصَّلَاةِ ٦٤٨
نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ ٧١٥
نَعَمْ! إِذَا خَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى إِخْوَانِهِ فَلْيُهَيِّئْ مِنْ نَفْسِهِ، فَإِنَّ اللهَ جَمِيلٌ ٣٦٩
نَعَمْ، هُنَّ اللَّوَاتِي كُنَّ عَلَى عَهْدِ تُبَّعٍ، وَهُنَّ صَوَاحِبُ الرَّسِّ ٩١٣
نَكْسِرُ حَرَّ هٰذَا بِبَرْدِ هٰذَا وَبَرْدَ هٰذَا بِحَرِّ هٰذَا ٣٧٢
نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُصَلِّيَ فِي لِحَافٍ ٣٣١
نُوحٌ كَبِيرُ الْأَنْبِيَاءِ، لَمْ يَخْرُجْ مِنْ خَلَاءٍ قَطُّ إِلاَّ قَالَ: اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي ٧٥٠
نَوْمُ الصَّبِيحَةِ يَمْنَعُ الرِّزْقَ ٢٥٢
هٰذَا قَبْرُ أَبِي رِغَالٍ وَكَانَ بِهٰذَا الْحَرَمِ يَدْفَعُ عَنْهُ فَلَمَّا خَرَجَ ٨٧٤
هَبَطَ آدَمُ وَحَوَّاءُ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ عُرْيَانَيْنِ جَمِيعًا عَلَيْهِمَا وَرَقُ الْجَنَّةِ ٢٥٦
هُمْ آخِرُ مَنْ يُفْصَلُ بَيْنَهُمْ مِنَ الْعِبَادِ، فَإِذَا فَرَغَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ٥٥١
هُمْ رِجَالٌ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ وَهُمْ عُصَاةٌ لِآبَائِهِمْ فَمَنَعَتْهُمُ الشَّهَادَةُ ٥٢٨
هُوَ رَجُلٌ اَرَادَ اَنْ يَصِلَ اِلَى اللهِ تَعَالَى بِلاَ وَاسِطَتِي ٥٧
هُوَ نُورُ نَبِيِّكَ يَا جَابِرُ! خَلَقَهُ اللهُ ثُمَّ خَلَقَ فِيهِ كُلَّ خَيْرٍ، وَخَلَقَ ٦١٢
هَوِّنْ عَلَيْكَ فَإِنِّي لَسْتُ بِمَلِكٍ إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ ٥٥٧
هِيَ طَبَقَاتٌ مِنْ فَوْقِهِ وَطَبَقَاتٌ مِنْ تَحْتِهِ لاَ يُدْرَى ما فَوْقَهُ أَكْثَرُ أَوْ مَا تَحْتَهُ ٤٥٨
وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ ٦٤٧
وَأَرْبَعَةٌ مِنَ الْعَرَبِ، هُودٌ وَشُعَيْبٌ وَصَالِحٌ وَنَبِيُّكَ يَا أَبَا ذَرٍّ ٨٤٠
وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً ٧٤٥
وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ، لاَ تَنْقَضِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَتَّى يَقَعَ بِهِمُ الْخَسْفُ ٩١٣
وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ ٨٩٢
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ جِيءَ بِالسَّمَاوَاتِ وَالأَرَضِينَ وَمَنْ فِيهِنَّ ٩٧

وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَرْقًا سَمِينًا ٧٣٤
وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ، إِنَّهُمْ إِذَا خَرَجُوا مِنْ قُبُورِهِمْ يُسْتَقْبَلُونَ، بِنُوقٍ بِيضٍ ٤٩٧
وَالْعَمَائِمُ تِيجَانُ الْعَرَبِ، فَاعْتَمُّوا تَزْدَادُوا حِلْمًا، وَمَنِ اعْتَمَّ فَلَهُ بِكُلِّ كَوْرٍ ٣٣٨
وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّى فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ »؟ قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ ٧٦٦
وَلَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَأَضَاءَتْ ..... ٥٢٤، ٥١٢
وَمَا أَنْفَقَ الْمُؤْمِنُ مِنْ نَفَقَةٍ فَإِنَّ خَلَفَهَا عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ٨٥٢
وَمَا تُحَدِّثُكَ بِهِ نَفْسُكَ يَا عُثْمَانُ! » قَالَ: تُحَدِّثُنِى نَفْسِى أَنْ أَخْتَصِىَ! ٣٦٣
وَمَا وَافِدُ عَادٍ »؟ قَالَ: فَقُلْتُ: عَلَى الْخَبِيرِ سَقَطْتَ إِنَّ عَادًا لَمَّا أُقْحِطَتْ ٨٣٢
وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِى أَبْغَضَهُمْ ٤٨٦
وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ ٩١٦
وَهُوَ الْقَوِىُّ الشَّدِيدُ الْأَكُولُ الشَّرُوبُ، يُوضَعُ فِى الْمِيزَانِ ٨٢
وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ حَسَنُ الثِّيَابِ طَيِّبُ الرِّيحِ فَيَقُولُ ٨٠
يُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ اللهُ لَهُ: أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ سَمْعًا وَبَصَرًا ٥٨٠
يَا اٰدَمُ! اُخْرُجْ مِنْ جِوَارِى وَعِزَّتِى لَا يُجَاوِرُنِى فِى دَارِى مَنْ عَصَانِى ٢٣٢
يَا أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ! يَا عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! يَا شَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! ٥١٠
يَا أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ! يَا عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! يَا شَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! ٨٨٧
يَا أَبَا ذَرٍّ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى خَصْلَتَيْنِ هُمَا أَخَفُّ عَلَى الظَّهْرِ وَأَثْقَلُ ٨٨
يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ ٦٦٥
يَا بِلَالُ بِمَ سَبَقْتَنِى إِلَى الْجَنَّةِ مَا دَخَلْتُ الْجَنَّةَ قَطُّ إِلَّا سَمِعْتُ خَشْخَشَتَكَ ٤٩٥
يَا بُنَىَّ أَكْثِرْ مِنَ الدُّعَاءِ فَإِنَّ الدُّعَاءَ يَرُدُّ الْقَضَاءَ الْمُبْرَمَ ٦٦٣
يَا جَابِرُ! إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ قَبْلَ الْأَشْيَاءِ نُورَ نَبِيِّكَ مِنْ نُورِهِ، فَجَعَلَ ٦١١
يَا دُنْيَاىَ اخْدُمِى مَنْ خَدَمَنِى وَاَتْعِبِى مَنْ خَدَمَكِ ١٢٠
يَا عَائِشَةُ! اَلْأَزْمُ دَوَاءٌ، وَالْمَعِدَةُ بَيْتُ الْأَدْوَاءِ، وَعَوِّدُوا بَدَنًا مَا اعْتَادَ ٣٥١
يَا عِبَادِى إِنِّى حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِى وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا ٣٨٤
يَا عَلِىُّ! مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَعْرَافِ قَامَ مِنْ قَبْرِهِ وَعَلَيْهِ ١٠
يَا فَاطِمَةُ قُومِى فَاشْهَدِى أُضْحِيَّتَكِ أَمَا إِنَّ لَكِ بِأَوَّلِ قَطْرَةٍ تَقْطُرُ ٩٠
يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! حَمِّرُوا وَصَفِّرُوا وَخَالِفُوا أَهْلَ الْكِتَابِ ٣٣٩
يَا مُغِيرَةُ! خُذِ الْإِدَاوَةَ » فَأَخَذْتُهَا « فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٣٣٤
يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ، اَلْمُؤْمِنُ عَلَى إِيمَانِهِ وَالْكَافِرُ ٣٠٣
يُجْمَعُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيُؤْمَرُ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ إِلَى الْجَنَّةِ وَيُؤْمَرُ ٥٥١

يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالرَّجُلِ الشَّاحِبِ فَيَقُولُ: أَنَا الَّذِى ٨٠
يَجِيءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَاسٌ مِنْ الْمُسْلِمِينَ بِذُنُوبٍ أَمْثَالِ الْجِبَالِ ١٩٩
يُحْبَسُ أَهْلُ الْجَنَّةِ بَعْدَ مَا يَجُوزُونَ الصِّرَاطَ حَتىَّ يُؤْخَذَ لِبَعْضِهِمْ ٤٧٠
يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْثَالَ الذَّرِّ فِى صُوَرِ الرِّجَالِ يَغْشَاهُمُ الذُّلُّ ١٦٨
يَخْلُصُ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ فَيُحْبَسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ٤٧٠
يُدْنَى الْمُؤْمِنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى يَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ ٨١
يُسْأَلُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَنْ أَرْبَعِ خِصَالٍ يَقُولُ رَبُّكَ: أَلَمْ اَجْعَلْ لَكَ جَسَدًا ٦٧
يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِى ..... ٦٦٧، ٧٢٦
يَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِى وَالْعَظَمَةُ إِزَارِى مَنْ نَازَعَنِى ١٦٧
يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا آدَمُ! يَقُولُ لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ فَيُنَادَى ١٩٢
يُكْسَى الْكَافِرُ لَوْحَيْنِ مِنْ نَارٍ فِى قَبْرِهِ» فَذٰلِكَ ٤٥٩
يَلْقَى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَى وَجْهِ آزَرَ قَتَرَةٌ ٥٦٩
يُلْقَى عَلَى أَهْلِ النَّارِ الْجُوعُ فَيَعْدِلُ مَا هُمْ فِيهِ مِنَ الْعَذَابِ فَيَسْتَغِيثُونَ ٥٦٢
يُنَادِى مُنَادٍ إِنَّ لَكُمْ أَنْ تَصِحُّوا فَلَا تَسْقَمُوا أَبَدًا وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَحْيَوْا ٤٩٦
يُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ وَدِمَاءُ الشُّهَدَاءِ، فَيَرْجَحُ ٩١
يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَوْ وُزِنَ فِيهِ السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ لَوَسِعَتْ ٨٦
يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُوزَنُ الْحَسَنَاتُ وَالسَّيِّئَاتُ، فَمَنْ رَجَحَتْ ٩٩
يَوْمَ كَلَّمَ اللهُ مُوسَى كَانَتْ عَلَيْهِ جُبَّةُ صُوفٍ، وَكِسَاءُ صُوفٍ ٣٣٥

ESERLER

أَحْسِنُوا أَكْفَانَ مَوْتَاكُمْ، فَإِنَّهُمْ يُبْعَثُونَ فِيهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٣٠٧

اِخْتَرْتَ رَمَاداً رِمْدِداً، لاَ تُبْقِي مِنْ عَادٍ أَحَداً لاَ وَالِداً تَتْرُكُ ٨٣٠

أُخْرُجِي عَلَى قَدْرِ خَرْقِ الْخَاتَمِ ٨٣١

اِخْوَانُنَا بَغَوْا عَلَيْنَا وَلَيْسُوا بِكَفَرَةٍ وَلَا فَسَقَةٍ لِمَا لَهُمْ مِنَ التَّأْوِيلِ ٤٨٤

إِذَا أَرَادَ اللهُ تَعَالَى أَنْ يُخْرِجَ الْمَوْتَى أَمْطَرَ السَّمَاءُ ٧٢٢

اِذَا الْتَبَسَ عَلَيْكَ أَمْرَانِ، فَانْظُرْ اَثْقَلَهُمَا عَلَى النَّفْسِ فَاتَّبِعْهُ ١٠٤

إِذَا عَلِمْتَ أَنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَغْفُلُ عَنْكَ، فَلَا تَغْفُلْ أَنْتَ عَمَّنْ نَاصِيَتُكَ بِيَدِهِ ٢٩٠

اِذَا مَاتَ الْمُؤْمِنُ عَلَى الْاِسْلَامِ تَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: كَيْفَ نَجَا ٢٠٩

اِذًا وَاللهِ لاَ اَسْئَلُهُ! اَللّٰهُمَّ اقْبِضْنِي اِلَيْكَ غَيْرَ عَاجِزٍ وَلاَ مَلُومٍ ٣٩٥

أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ قَوْمٌ تَجَاوَزَتْ بِهِمْ حَسَنَاتُهُمُ النَّارَ ٥٤٢

أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ قَوْمٌ تَكَافَأَتْ أَعْمَالُهُمْ فَقَصَرَتْ بِهِمْ حَسَنَاتُهُمْ ٥٥٢

أَعِبْتَنِي أَمْ عِبْتَ الْكَلْبَ ٧٤٦

اِعْهَدْ عَهْدَكَ وَاكْتُبْ إِلَيَّ وَصِيَّتَكَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ إِلَى ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ٣٩٤

أَفِرَاراً مِنِّي يَا آدَمُ ٢٢٣

أَقِيلُونِي بَيْعَتِي ١٤٠

اَلَا تَخْرُجُ ٢١٣

أَلَا مَنْ طَلَبَنِي وَجَدَنِي » {فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا ٥١٤

اَلْاٰيَاتُ الَّتِي يَدْفَعُ اللهُ بِهِنَّ مِنَ اللَّمَمِ الزَّمْهُنَّ فِي كُلِّ يَوْمٍ يَذْهَبْ ٦٥٤

اَلْأَعْرَافُ السُّورُ الَّذِي بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَأَصْحَابُ الْأَعْرَافِ ٥٢٢

اَلْغَفُورُ الْوَدُودُ الرَّؤُفُ الرَّحِيمُ ١٣١

اَلْفَهْمَ اَلْفَهْمَ فِيمَا يَخْتَلِجُ فِي صَدْرِكَ مِمَّا لَمْ يَبْلُغْكَ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ ١٤١

اَلْكَائِنُ فِي الْكَوْنِ، وَلَمْ تُفْتَحْ لَهُ مَيَادِينُ الْغُيُوبِ، مَسْجُونٌ بِمُحِيطَاتِهِ ٤٥٧

اَلْكَافِرُ إِذَا أُخِذَ رُوحُهُ ضَرَبَتْهُ مَلَائِكَةُ الْأَرْضِ حَتَّى يَرْتَفِعَ إِلَى السَّمَاءِ ٤٥٣

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ ٧٥٩

اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ سَلَّطْتَ عَلَيْنَا عَدُوًّا مِنْ أَعْدَائِنَا، بَصِيراً بِعُيُوبِنَا ٢٧٨

اَلَمْ يَكُنْ فِيماَ مَنَحْتُكَ مِنَ شَجَرِ الْجَنَّةِ مَنْدُوحَةً ٢٣١

اَلْمُفْلِسُ فِي اَمَانِ اللهِ ١٥٧

اَلْيَدُ الَّتِي خَرَجَتْ لِلطَّلَبِ مَلَعْنَاهَا وَالَّتِي تَوَارَتْ حَرَمْنَاهَا ٦٨٠

أُمِرْنَا بِحِفْظِ السِّرِّ وَعُلُوِّ الْهِمَّةِ وَإِنْ نَرْضَى بِاللهِ عِوَضًا ٣١٢

إِنَّ اَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ كِلَيْهِمَا اَفْضَلُ هٰذِهِ الْاُمَّةِ وَمَنْ فَضَّلَنِى عَلَيْهِمَا ٤٨٦

إِنَّ أَقَلَّ مَا يَكُونُ لِوَاحِدٍ مِنَ الْجَنَّةِ مِثْلُ عَرْضِ الدُّنْيَا ٥١٢

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَ اللهُ حِكْمَتَهُ، وَقَالَ: اِنْتَعِشْ ١٦٦

إِنَّ الْعَبْدَ يُوقَفُ عَلَى الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيامَةِ فَيَنْظُرُ فِى الْمِيزَانِ ٩٧

إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ فَتَجَلَّى فِيهِ ..... ١٤٦، ١٦٣

إِنَّ اللهَ تَعَالَى كَشَفَ عَنْ بَصَرِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرَأَى مِنَ الْمِيزَانِ ٩٣

إِنَّ اللهَ سَائِلُ كُلِّ رَاعٍ عَمَّا اسْتَرْعَاهُ أَحَفِظَ أَمْ ضَيَّعَ حَتَّى يُسْأَلَ ٦٥

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ٦٠٩

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَمَّرَ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ١٦٣

إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ اِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ ٢٦٤

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَقُولُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ ٦٩٩

إِنَّ النَّاسَ إِذَا مَاتُوا فِى النَّفْخَةِ الْأُولَى، أَمْطَرَ اللهُ ٧٢١

إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ إِذَا سِيقُوا إِلَى الْجَنَّةِ فَبَلَغُوا، وَجَدُوا عِنْدَ بَابِهَا شَجَرَةً ٤٧٢

إِنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ خَلَقَ اللهُ الْقَلَمُ ثُمَّ اللَّوْحُ فَأَمَرَ اللهُ الْقَلَمَ اَنْ يَكْتُبَ ٦٣٦

إِنَّ رَحْمَةَ اللهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ وَلَعْنَةَ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ٥١٤

إِنَّ سَقْفَ النَّارِ مِنْ نُحَاسٍ، وَأَرْضَهَا مِنْ رُصَاصٍ، وَحِيطَانَهَا ٤٥٩

إِنَّ شَرَارَةً مِنْهَا لَوْ وَقَعَتْ فِى الدُّنْيَا لَأَحْرَقَتْهَا ..... ٥١٢، ٥٢٤

إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَتَلَ نَفَرًا خَمْسَةً أَوْ سَبْعَةً بِرَجُلٍ ٨٦٠

اِنْ كَانَ هُوَ يَرَاكَ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَاهُ فَاِنَّ اللهَ يَرَاهُ مِنْ حَيْثُ ٢٨٦

إِنَّ لِآدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مَوْقِفًا فِى فَسِيحٍ مِنَ الْعَرْشِ ٩٤

إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً يُحَرِّكُونَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ عِنْدَ الطُّلُوعِ ٦٤٨

إِنَّ نُوحًا لَمَّا رَكِبَ السَّفِينَةَ أَتَاهُ إِبْلِيسُ فَقَالَ لَهُ نُوحٌ: مَنْ أَنْتَ؟ ١٢٩

اَنَا اَرْحَمُ بِهِ مِنْكَ وَلٰكِنَّهُ يَدْعُونِى وَلَهُ غَنَمٌ وَقَلْبُهُ فِى غَنَمِهِ ٧٠٤

أَنَا ضَامِنٌ لِمَنْ قَرَأَ هٰذِهِ الْعِشْرِينَ آيَةً أَنْ يَعْصِمَهُ اللهُ مِنْ كُلِّ سُلْطَانٍ ٦٥٣

اَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ ٦٥٧

اِنَّمَا ثَقُلَتْ مَوَازِينُ مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمْ ١٠٧

اِنَّمَا وَسِعَكَ الْكَوْنُ مِنْ حَيْثُ جِثْمَانِيَّتِكَ، وَلَمْ يَسَعْكَ ٤٥٧

إِنَّهُ إِذَا سَكَرَ هَذَى، وَإِذَا هَذَى افْتَرَى ١٤٠

إِنَّهُ قَدْ قَالَ كَذَا وَكَذَا وَقَدْ صَدَقَ وَقَدْ زِدْتُهُ فِى عُمْرِهِ ٣٩٥

إِنَّهُمْ يَرَوْنَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ كُلَّ جُمُعَةٍ، وَلِمَنْزِلِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ أَلْفُ بَابٍ ٥٦٥
إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا وَعُثْمَانُ وَطَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ مِنَ الَّذِينَ ٤٧٥
إِنِّي مِنِّي الْخَيْرُ، وَأَنَا خَلَقْتُهُ وَقَدَّرْتُهُ لِخِيَارِ خَلْقِي فَطُوبَى ٢٣٢
أَوْحَى اللهُ إِلَى الرِّيحِ الْعَقِيمِ أَنْ تَخْرُجَ عَلَى قَوْمِ عَادٍ فَتَنْتَقِمَ لَهُ ٨٣٢
اَوَّلُ كُلِّ اِنْسَانٍ يُشْبِهُ آخِرَهُ، وَ آخِرُهُ يُشْبِهُ اَوَّلَهُ ٣١٣
إِيَّاكُمْ وَالتَّنَعُّمَ وَزِيَّ أَهْلِ الْعَجَمِ، وَاخْشَوْشِنُوا ٣٧٢
إِيَّاكُمْ وَاللَّحْمَ فَإِنَّ لَهُ ضَرَاوَةً كَضَرَاوَةِ الْخَمْرِ ٣٧١
بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ٢٧٧
بَعَثَ اللهُ جِبْرِيلَ إِلَى أَهْلِ مَدْيَنَ شَطْرَ اللَّيْلِ لِيَأْفِكَهُمْ بِمَغَانِيهِمْ ٩٣٦
بَقِيَ لِلْإِنْسَانِ جِهَتَانِ: اَلْفَوْقُ وَالتَّحْتُ، فَإِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ ١٩٠
بَلْ حَيَاءً مِنْكَ يَا رَبِّ مَا ظَنَنْتُ أَنَّ أَحَدًا يُقْسِمُ بِاسْمِكَ كَاذِبًا ٢٢٣
تَخْرُجُ نَفْسُ الْمُؤْمِنِ وَهِيَ أَطْيَبُ رِيحًا مِنَ الْمِسْكِ قَالَ فَيَصْعَدُ ٤٥١
تَعَبَّدَ رَاهِبٌ فِي صَوْمَعَةٍ سِتِّينَ سَنَةً، فَنَظَرَ يَوْمًا فِي غِبِّ سَمَاءٍ فَقَالَ ٩٢
تَقُولُ جَهَنَّمُ: رَبِّ قَدْ وَعَدْتَنِي أَنْ تَمْلَأَنِي، يَقُولُ اللهُ ١٩٨
تِلْكَ دِمَاءٌ طَهَّرَ اللهُ عَنْهَا أَيْدِيَنَا فَلْنُطَهِّرْ عَنْهَا أَلْسِنَتَنَا ٤٨٢
جَاءَ الرَّقِيمُ، أَخَذَ الْمَتَاعَ، وَتَبَارَكَ إِلَى الْجَبَلِ ٦٥١
جُوزُوا الصِّرَاطَ بِعَفْوِي وَادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي وَاقْتَسِمُوهَا بِأَعْمَالِكُمْ ٤٩٤
حَاسِبُوا اَنْفُسَكُمْ قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوا وَ وَزِنُوهَا قَبْلَ اَنْ تُوزَنُوا ١٠٣
حُبُّ الْمَسَاكِينِ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ ٥٥٨
حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ ..... ٢٠٦، ٢٤٣
خُذْهُ بِسْمِ اللهِ وَبَرَكَتِهِ! ٣٣٧
خَزَائِنُنَا مَمْلُوَّةٌ بِالْعِبَادَةِ فَإِنْ اَرَدْتَ الْوُصُولَ اِلَيْنَا ٦٨٩
خَلَقَ اللهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ ١٣٤
خَمَّرَ اللهُ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِهِ اَرْبَعِينَ صَبَاحًا ١٤٦
خَمَّرْتُ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِي اَرْبَعِينَ صَبَاحًا ١٤٩
خَيْرُ الْأُمُورِ اَوْسَاطُهَا ٢٩٧
ذَكَرَ الْجَنَّةَ، فَقَالَ: يَدْخُلُونَ فَإِذَا شَجَرَةٌ يَخْرُجُ مِنْ تَحْتِ سَاقِهَا عَيْنَانِ ٤٩٠
ذُكِرَ الْمِيزَانُ عِنْدَ الْحَسَنِ فَقَالَ: لَهُ لِسَانٌ وَكَفَّتَانِ ٨٦
رَأَيْتُ عُثْمَانَ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللهَ فِي هٰذِهِ السَّرَائِرِ ٢٦٢
رُبَّ تَالٍ لِلْقُرْاٰنِ وَالْقُرْاٰنُ يَلْعَنُهُ ١٥٨

رُبَمَا قَضَى عَلَيْكَ بِالذَّنْبِ فَكَانَ سَبَبَ الْوُصُولِ ٢١١
رُدُّوهُ! اَيُّهاَ الْعَبْدُ الْعاَقُّ لِأَيِّ شَيْءٍ تَطْلُبُ الرَّدَّ اِلَيَّ ١١١
سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ ، وَتَعَالَى جَدُّكَ ٢٤٠
سَفِلْتَ سَفَلَ اللهُ بِكَ، أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى قَوْلِهِ: أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ ٨٩٩
صاَحِبُ الْمَوَازِينِ يَوْمَ الْقِيامَةِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ قاَلَ: يا جِبْرِيلُ ٩٩
عَجَبًا لِمَنْ اٰمَنَ بِى كَيْفَ يَتَّكِلُ عَلَى غَيْرِى؟! لَوْ نَظَرُوا ٩٠٠
عَجِبْتُ لِلْمُتَكَبِّرِ الْفَخُورِ الَّذِى كَانَ بِالْاَمْسِ نُطْفَةً وَيَكُونُ غَدًا جِيفَةً ٧٥
عَقَقْتَهُ فِى الدُّنْياَ وَبَرَرْتَهُ فِى الْآخِرَةِ خُذْ بِيَدِ اَبِيكَ ١١١
عَلاَمَ فَارَقْتُمُ الدُّنْيَا ٥٥٤
فَاعْتَجِلْ فاَلْوَقْتُ سَيْفٌ قاَطِعٌ ٤٦٢
فَالْاِمَامُ يُسْأَلُ عَنِ النَّاسِ وَالرَّجُلُ يُسْأَلُ عَنْ أَهْلِهِ وَالْمَرْأَةُ تُسْأَلُ ٦٥
فَبِعِزَّتِى لَاُهْبِطَنَّكَ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ لاَ تَناَلُ الْعَيْشَ اِلاَّ بِكَدٍّ ٢٣١
فَلَعَلَّكَ أَكَلْتَ مِنَ الشَّجَرَةِ الَّتِي نَهَيْتُكَ عَنْهَا ٢٢٥
فَمِنِّي تَخْتَبِئُ يا آدَمُ؟ أَوَ لَمْ تَعْلَمْ أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ لِي يا آدَمُ ٢٢٥
فِينَا وَاللهِ أَهْلَ بَدْرٍ نَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ ٤٧٥
قاَلَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ : أُمَّةُ مُحَمَّدٍ أَثْقَلُ النَّاسِ ٩٧
قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ اِصْبَعَيْنِ مِنْ اَصاَبِعِ الرَّحْمٰنِ ٦٥٧
قُلُوبُ الْاَحْرَارِ قُبُورُ الْاَسْرَارِ ٥٩٦
قِيلَ لَنَا أَشْيَاءُ تَكُونُ فِى آخِرِ هٰذِهِ الْأُمَّةِ عِنْدَ اقْتِرَابِ السَّاعَةِ ٩١٤
كَأَنِّى أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ ٣٣٦
كُلُّ شَيْءٍ يَرْجِعُ اِلَى اَصْلِهِ ١٥٢
كُلُّ مَا جَاءَ مِنَ الْمَحْبُوبِ مَحْبُوبٌ ٢٣٥
كُلْ ماَ شِئْتَ وَاشْرَبْ ماَ شِئْتَ وَالْبَسْ ماَ شِئْتَ اِذَا اَخْطَأَتْكَ ٣٤٦
لَا أُوَلِّيكُمْ غَيْرِى، إِنَّ حَسَنَاتِكُمْ جَوَّزَتْ بِكُمُ النَّارَ وَقَصَرَتْ بِكُمْ ٥٥٤
لاَ تُزَكِّيَنَّ وَارِدًا لاَ تَعْلَمُ ثَمَرَتَهُ ، فَلَيْسَ الْمُرَادُ مِنَ السَّحَابَةِ ٧٢٦
لَسْتَ مِنْ اَهْلِ الْجَنَّةِ وَلاَ مِنْ اَهْلِ النَّارِ ١١١
لِمَ أَطْعَمْتِيهِ ٢١٤
لِمَ أَكَلْتَهَا وَقَدْ نَهَيْتُكَ عَنْهَا ٢١٤
لِمَ أَمَرْتِهَا ٢١٤
لَمْ يَشْكُرْنِى يَوْمًا مِنَ الْاَيَّامِ عَلَى ماَ اَعْطَيْتُهُ وَلَوْ شَكَرَنِى ١١٧

لمَاَّ أَكَلَ آدَمُ مِنَ الشَّجَرَةِ قِيلَ لَهُ : لِمَ أَكَلْتَ مِنَ الشَّجَرَةِ الَّتِى ٢١٨
لَمَّا رَكِبَ نُوحُ السَّفِينَةَ رَأَى فِيهَا شَيْخًا لَمْ يَعْرِفْهُ قَالَ لَهُ نُوحُ ١٢٧
لَوْ شِئْنَا لَاتَّخَذْنَا صِلَاءً وَصَلَائِقَ وَصِنَابًا، وَلٰكِنِّى سَمِعْتُ اللهَ ٣٧١
لَوْكُنْتَ لاَتَصِلُ إِلَيْهِ إِلَّا بَعْدَ فَنَاءِ مَسَاوِيكَ، وَمَحْوِ دَعَاوِيكَ ٢٧١
لَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ وَلاَ كَافِرٍ إِلاَّ وَلَهُ فِى الْجَنَّةِ وَالنَّارِ مَنْزِلٌ مُبَيَّنٌ ٤٩٩
ماَ اَظْهَرَ عَبْدٌ فَقْرَهُ اِلَى اللهِ تَعاَلَى فِى وَقْتِ الدُّعاَءِ فِى شَئْ ٧٠٤
مَا آمَنَ بِرَسُولِ اللهِ مَنْ لَمْ يُوَقِّرْ اَصْحَابَهُ ٤٨٧
مَا حَبَسَكُمْ مَحْبِسَكُمْ هٰذَا ٥٥٤
مَا رَأَى مِنِّى وَلَا رَأَيْتُ مِنْهُ ٢١٩
مَا مَدَّ يَدَهُ اِلى طَمَعٍ قَطُّ ٣١٢
مَعْصِيَةٌ أَوْرَثَتْ ذُلًّا وَافْتِقَارًا خَيْرٌ مِنْ طَاعَةٍ أَوْرَثَتْ عِزًّا ٢١١
مَلْعُونٌ مَدْحُورٌ! يَاحَوَّاءُ! أَنْتِ الَّتِى غَرَرْتِ عَبْدِى أَمَّا أَنْتِ يَاحَوَّاءُ ٢١٤
مَلْعُونَةٌ اَلْأَرْضُ الَّتِى خُلِقْتَ مِنْهَا لَعْنَةً تَتَحَوَّلُ ثِمَارُهَا سَوْكًا ٢١٤
مَنْ اَسْقَطَتْهُ الْقِسْمَةُ لَمْ تُنْعِشْهُ النَّصِيحَةُ ٧٩٧
مَنْ خَدَعَنَا بِاللهِ انْخَدَعْنَا لَهُ ٢٢٤
مَنْ سَقَى مُسْلِمًا شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ بَاعَدَهُ اللهُ بِهَا مِنَ النَّارِ بِقَدْرِ شَوْطِ فَرَسٍ ٥٦٦
مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ ٦٣٧
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَعْرَافِ جَعَلَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اِبْلِيسَ سِتْرًا يَحْرُسُ مِنْهُ ١٠
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَعْرَافِ فِى كُلِّ شَهْرٍ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْأٰمِنِينَ ١٠
مَنْ كَانَ الْأَجْوَفَانِ هَمَّهُ خَسِرَ مِيزَانُهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ ١١٠
مَنْ كَانَ ظَاهِرُهُ أَرْجَحَ مِنْ بَاطِنِهِ خَفَّ مِيزَانُهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ ٩٢
هٰذَا فَضْلُ الْعِلْمِ الَّذِى كُنْتَ تُعَلِّمُهُ النَّاسَ ١١١
وَاللهِ لَا أُفَرِّقُ بَيْنَ مَا جَمَعَ اللهُ ١٤٠
وَاللهِ لَا نُقِيلُكَ وَلَا نَسْتَقِيلُكَ، رَضِيَكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ١٤٠
وَاللهِ مَا اَصْبَحَ عَبْدٌ يَتْلُوا هٰذاَ الْقُرْاٰنَ اِلَّا طاَلَ حُزْنُهُ وَهَمُّهُ ١٥٩
وَاللهِ مَا ثَقُلَ مِيزَانُ عَبْدٍ إِلَّا بِاتِّبَاعِهِ الْحَقَّ، وَمَا خَفَّ ١٠٥
وَخَطَاءُ الظَّنِّ وَصَوَابُهُ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ ١٥٨
وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ عَبَدَنِى لِجَنَّةٍ اَوْ نَارٍ فَلَوْ لَمْ اَخْلُقْ جَنَّةً ٦٩٨
يَا اَبَاَ الْفَيْضِ لَوْ صَفَوْتَ لَطَلَبَتْكَ السِّبَاعُ وَحَنَّتْ اِلَيْكَ الْجِبَالُ ٣٢٢
يَا إِبْلِيسُ ! أَنْتَ مَا عَرَفْتَنِى، وَلَوْ عَرَفْتَنِى لَعَلِمْتَ ١٧٦

يا آدَمُ أَيْنَ أَنْتَ؟ أُخْرُجْ ٢٢٥
يا آدَمُ! أَمَا خَلَقْتُكَ بِيَدَيَّ، أَمَا نَفَخْتُ فِيكَ مِنْ رُوحِي ٢٣٢
يَا أَدَمُ! أَيْنَ أَنْتَ ٢١٣
يَا فُرَيْقَدُ! يَا ابْنَ أُمِّ فُرَيْقَدٍ! إِنَّ الْبِرَّ لَيْسَ فِي هٰذَا الْكِسَاءِ ٣٦٧
يَا مَنِ اسْتَوَى بِرَحْمَانِيَّتِهِ عَلَى عَرْشِهِ فَصَارَ الْعَرْشُ غَيْبًا فِي رَحْمَانِيَّتِهِ ٦٥٩
يا مُوسَى! كُنْ كَالطَّيْرِ الْوَحْدَانِيِّ يَأْكُلُ مِنْ رُؤُسِ الْأَشْجَارِ ٥١٩
يُجاءُ بِعَمَلِ الرَّجُلِ فَيُوضَعُ فِي كِفَّةِ مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيامَةِ فَيَخِفُّ ٩٢
يَجِيءُ رَجُلٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَرَى عَمَلَهُ مُحْتَقِراً ، فَبَيْنَما هُوَ كَذٰلِكَ ٩٣
يُحَاسَبُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيامَةِ ، فَمَنْ كَانَتْ حَسَنَاتُهُ أَكْثَرَ مِنْ سَيِّئَاتِهِ ..... ٥٣٠، ١٠٠
يُحْبَسُ أَهْلُ الْجَنَّةِ دُونَ الْجَنَّةِ حَتَّى يُقْضَى لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ ٤٧٢
يَسِيلُ وَادٍ مِنْ أَصْلِ الْعَرْشِ مِنْ مَاءٍ فِيمَا بَيْنَ الصَّيْحَتَيْنِ ٧٢١

ARAPÇA BEYİTLER

فَهُوَ الْبَحْرُ وَالْآنَامُ إِضَاءُ ٣٢

أَرَاكَ بَقِيَّةً مِنْ قَوْمِ مُوسَى ٨١٥

أَرَى أَلْفَ بَانٍ لَا يَقُومُ بِهَادِمٍ ١٩٣

أَفْنَاهُمْ حِدْثَانُ الدَّهْرِ وَالْحُقُبِ ٤٨

أَفِيَ الْقُرُونَ الَّتِي كَانَتْ مُتَعَمَّمَةً ٧٥

أَلَا يَا سَعْدُ إِنَّكَ مِنْ قَبِيلٍ ٨٢٩

أَلَا يَا قَيْلُ وَيْحَكَ قُمْ فَهَيْنِمْ ٨٢٧

إِلَى اللهِ كُلُّ الْأَمْرِ فِي خَلْقِهِ مَعًا ٦٥٠

أَمَّا الْخِيَامُ فَإِنَّهَا كَخِيَامِهِمْ ٣٦٧

إِنَّ الْكَرِيمَ إِذَا تَشَاءُ خَدَعْتَهُ ٢٢٩

أَنَا رُوحُ الْإِلٰهِ بَيْنَكُمْ ١٥٥

إِنِّي كَأَنِّي أَرَى مَنْ لَا حَيَاءَ لَهُ ٢٦٣

إِنِّي وَجَدْتُ الْأَمْرَ أَرْشَدَهُ ٣٨٢

تَرَكْنَا الْبُحُورَ الزَّاخِرَاتِ وَرَاءَنَا ٥٤١

تَعْصِي الْإِلٰهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ ٤٢

تَوَسَّطْ إِذَا مَا شِئْتَ أَمْرًا فَإِنَّهُ ٢٩٧

جَرَفَ الْبُكَاءُ دُمُوعَ عَيْنِكَ فَاسْتَعِرْ ٥٧١

حَسِّنْ ثِيَابَكَ مَا اسْتَطَعْتَ فَإِنَّهَا ٢٦٥

حَلَالٌ حَرَامٌ مُحْكَمٌ مُتَشَابِهٌ ٥٨٥

حِينَ تَمَّ الْهَوَى وَقُلْنَا سُرِرْنَا ٢٢١

خُذِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا ٥٠٤

دَعِ التَّكَاسُلَ تَغْنَمْ فَقَدْ جَرَى مَثَلٌ ٤٦٢

سَوْأَةً يَا لَعِينُ أَنْتَ اخْتَلَسْتَ النَّاسَ ١٦٨

سَوْفَ تَرَى إِذَا انْجَلَى الْغُبَارُ ٤٢٣

شَرِبْتُ الْإِثْمَ حَتَّى ضَلَّ عَقْلِي ٣٨٣

عَصَتْ عَادٌ رَسُولَهُمْ فَأَمْسَوْا ٨٢٨

فَإِنْ كُنْتَ مِنِّي فَانْحُ نَحْوِي ١٦٠

فَلَا عَبَثٌ وَالْخَلْقُ لَمْ يُخْلَقُوا سُدًى ٢٧١

قَدِ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ ٦٢٤

كَانَتْ لِقَلْبِي أَهْوَاءً مُفَرَّقَةً ٤٢

كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلُ ٢٦٩

كُنَّا كَمَنْ أُلْبِسَ أَكْفَانَهُ ٧٢٤

لَئِنْ بَقِيَتْ فِي الْعَيْنِ مِنِّي دَمْعَةٌ ٣٨٩

لَا تُنْكِرِ الْبَاطِلَ فِي طَوْرِهِ ٢٧٠

لَا عَيْشَ بَعْدَ فِرَاقِهِمْ ٣٨٨

لَا يَهْتَدِي قَلْبِي إِلَى غَيْرِكُمْ ٨١٥

لَيْسَ التَّصَوُّفُ لُبْسَ الصُّوفِ وَالْخَلَقِ ٢٦٣

مَا الشَّرَفُ بِالْحَسَبِ وَالنَّسَبِ ١٥٢

مَنْ كَانَتْ هِمَّتُهُ مَا يَدْخُلُ فِي جَوْفِهِ ٣٥٤

نَحْنُ قَوْمٌ لَنَا ذُنُوبٌ كِبَارُ ٥٣٢

نُرَقِّعُ دُنْيَانَا بِتَمْزِيقِ دِينِنَا ٤٦٢

نَصَحْتُهُ نَصِيحَةً قَالَتْ بِهَا الْأَكْيَاسُ ٣٤٧

نَهَانَا رَسُولُ اللهِ أَنْ نَقْرَبَ الزِّنَى ٣٨٤

نِهَايَةُ إِدْرَاكِ الْعُقُولِ عِقَالُ ٥٦

هَبْ أَنَّكَ قَدْ مَلَكْتَ الْأَرْضَ طُرًّا ٧٣٧

هٰذِي مَنَازِلُ أَقْوَامٍ عَهِدْتَهُمْ ٤٩

هُنَا عَلَى اللهِ مَاضِينَا وَغَابِرُنَا ٦٤٦

وَ كَمْ قُلْتُ لِلْقَوْمِ أَنْتُمْ عَلَى ٥٧

وَ مَا انْتِفَاعُ أَخِي الدُّنْيَا بِمُقْلَتِهِ ٨١١

وَأَسْلَمْتُ وَجْهِي لِمَنْ أَسْلَمَتْ ٧١٨

وأَقْسَمْتُ لاَ يَسْقِينَا - الدَّهْرَ - ٥٧١

وَأَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ أَشْرَقَتِ الْ ٩٣٢

وَذُو الْقَرْنَيْنِ لَمْ يَظْفَرْ بِمَاءِ ٤٧٨

وَقَدْ تَلْتَقِي الْأَسْمَاءُ فِي النَّاسِ وَالْكُنَى ٨١١

وَكَمْ سُقْتُ فِي آثَارِكُمْ مِنْ نَصِيحَةٍ ٨٧٩

وَلَقَدْ تَشَمَّمْتُ الْقَضَاءَ لِحَاجَتِي ٧٢٤

وَلِوَجْهِهَا مِنْ وَجْهِهَا قَمَرُ ١٣٢

وَيَحْسُنُ إِظْهَارُ التَّحَلُّدِ لِلْعِدَى ٧٠٥

يَا أَيُّهَا الْبَانِي النَّاسِي لِمَيِّتِهِ ٣٩٩

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! كَمْ لِلّٰهِ مِنْ فَلَكٍ ٦٤٦

يَا ضَرْبَةً مِنْ تَقِيٍّ مَا أَرَادَ بِهَا ٨٦٢

يَا ضَرْبَةً مِنْ شَقِيٍّ أَوْرَدَتْهُ لَظَى ٨٦٣

يَا قُرَّةَ الْعَيْنِ سَلْ عَيْنِي هَلِ اكْتَحَلَتْ ٣٨٩

يَا نَازِحًا نَزَفَتْ دَمْعِي قَطِيعَتُهُ ٥٧١

FARSÇA BEYİTLER

اِینْ چه رَاهَسْتْ اِینْ بِرُونْ اَزْ فَضْلْ وَ وَصْلْ ١٨
اَجَلْ چُونْ فَرْدَا آیَدْتْ پِیشْ وَ پَسْ ٣٩٨
اَزْ دِلْ وَ اَزْ دِیدَه اَتْ بَسْ خُونْ رَوَدْ ١٦٩
اَزْ غُرُورِی سَرْ کَشِیدِیمْ اَزْ رِجَالْ ٥٦
اَزْ نُبِی بِزْ خوَانْ کِه دِیوْ وَ قَوْمِ اُو ٢٨٤
آشُوبْ هَمِه جِهَانْ حَدِیثِ مَنْ وَ تُو ٩٠٠
اِلهِی! چه زِیبَا اَسْتْ اَیَّامِ دُوسْتَانِ تُو بَا تُو! ٥٣٩
آنْ دِلْ کِه تُو دِیدِی هَمِه دِیگَرْ گُونْ شُدْ ٧٠٧
آنْ کِه قَرَارَشْ نَگِرِفْتِ وَ خوَابْ ٤٠٠
آنْ نَدَامَتْ اَزْ نَتِیجَهْ رَنْجْ بُودْ ٦٠٠
اُولْ مَعِیَّتْلَه مُرَاقِبْ سَنْ بُو دَمْ ٦٧٨
اِینْ جِهَانْ جِیفَسْتْ وَ مُرْدَارْ رَخِیصْ ٢٩٥
اِینْ رَسْمِ قَلَنْدَرِی وَ آئِینِ قُمَارْ ١٣١
اِینْ تَأَنِّی اَزْ پَیِ تَعْلِیمِ تُسْتْ ٦١٨
اِینْ جِنِینْ فَرْمُودْ آنْ شَاهِ رُسُلْ ٥٧
اِینْ قِیَاسَاتْ وَ تَحَرِّی رُوزِ اَبَرْ ١٦٠
اِینْ نَه مِیرَاثِ جِهَانِ فَانِیَسْتْ ١٥٤
بَا تَأَنِّی گَشْتْ مَوْجُودْ اَزْ خُدَا ٦١٧
بَا هَرْ جَانِی بَغَمْزَه رَازِی دَارِی ١٣٣
بَدِینْ عَقْلْ وَ هِمَّتْ نَخْوَانَمْ کَسَتْ ٥٥٦
بَرْ تَرَسْتْ اَزْ مُدْرِکَاتِ عَقْلْ وَ وَهْمْ ١٩
بَرْ گُذَشْتَه حَسْرَتْ آوَرْدَنْ خَطَاسْتْ ٥٩٧
بَکُوشْ خوَاجَه وُ اَزْ عَشْقْ بِی نَصِیبْ مَبَاشْ ٢٥٢
بَلْکِه اِینْ مِیرَاثْهَایِ آنْبِیَاسْتْ ١٥٥
بِی غَرَضْ مِی گَرْدْ آن دَمْ اِعْتِرَاف ٥٥
پَاکْ وَ صَافِی شُوْ وَ اَزْ چَاهِ طَبِیعَتْ بَدَرْ آیْ ٥٠٢
پَسْ گِرِفْتَشْ یَکْ صَیَّادِ اَرْجُمَنْدْ ٥٩٨
پُورِ آنْ بُو جَهْلْ شُدْ مُؤْمِنْ عَیَانْ ١٥٦
تَا دِلَمْ فِتْنَه بَرْ جَمَالِ تُو شُدْ ٥٠٢
تَا سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ آیَدْ خِطَابْ ٦٨٩
تَازَه کُنْ اِیمَانْ نَه اَزْ گُفْتِ زَبَانْ ٤٤١
تَکَبُّرْ کُنَدْ مَرْدِ حَشْمَتْ پَرَسْتْ ٥٥٦
تُو پِیشْ اَزْ عُقُوبَتْ دَرِ عَفْوْ کُوبْ ٥١٤
تِیغِی کِه آسْمَانَشْ اَزْ فَیْضِ خُودْ دَهَدْ آبْ تَنْهَا جِهَانْ بَگِیرَدْ بِی مِنَّتِ سِپَاهِی ٧٢٥
جَذْبَه یَه لَایِقْ اِیسَه وِیزْ اِسْمِ ذَاتْ ٦٧٥
جُزْ خُدَاوَنْدْ مَغْزْمَایْ کِه خوَانَنْدْ مَرَا ٢٠٨
جَمَالِ یَارْ نَدَارَدْ نِقَابْ وَ پَرْدَه وَلِی ٧٨٠
جَمْعِی کِه پُشْتْ گَرْمْ بَعَشْقِ اَزَلْ نِیَنْدْ ٢٦٦
جُمْلَه دَانَنْدْ اِینْ اَگَرْ تُو نِگَرْوِی ٤٤١
جَنَّتْ نَقْدَسْتْ اِینْجَا عَیْشْ وَعِشْرَتْ وَ حُضُورْ ٥٠٤
چَرَا طِفْلِ یَکْ رُوزَه هُوشِشْ نَبَرْدْ ٩١١
چگُونَه دَعْوَی وُصْلَتْ کُنَمْ بَجَانْ کِه شُدَسْتْ ٢٣٥
چَنْدْ صَیَّادِی سُوِی آنْ آبْگِیزْ ٥٩٣
چُو خوَاهِی کِه قَدْرَتْ بَمَانَدْ بُلَنْدْ ٩١١
چُو مُنْعِمْ کُنَدْ سِفْلَه رَا رُوزْگَارْ ٥٥٦
چُونْ بَشُورَانَدْ تُرَا دَرْ اِمْتِحَانْ ١٧٠
چُونْ بَکُلِّی رُوی گُفْتْ وَ گُوی نِیسْتْ ١٩
حُبِّ دَرْوِیشَانْ کِلِیدِ جَنَّتَسْتْ ٥٥٨
حَقّ بَگُفْتَه : صَبْرْ کُنْ بَرْجَوْرِشَانْ ٨٩٣
خُدَایَا ! اَگَرْ وَفَادَارَانْ بَتُو اُمِیدْ دَارَنْدْ ٧٠٥
خَرَابَتْ کُنَدْ شَاهِدِ خَانَه کَنْ ٩١٠
خوَاجَه دَرْ بَنْدِ نَقْشِ اَیْوَانْ اَسْتْ ٤٠٠
خوَاجَه رَا بِینْ کِه اَزْ سَحَرْ تَا شَامْ ٣٥٤
خُودْ مَلاَیِکْ نِیزْ نَاهَمْتَا بُدَنْدْ ٥١٨
دَرْ تَگِ جُوهَسْتْ سَرْگِینْ اَنَیْ فَتَیْ ١٧٠
دَرْ جِهَانْ شَاهَانْ بَسِی بُودَنْدْ گَرْ گَرْدُون مُلْکْ ٤٨
دَرْ دِیدَه رَهِی زِ تُو خَیَالِی بِنْگَاشْتْ ١٣٤
دَرْ دِیدَهْ اِعْتِبَارْ خوَابِیسْتْ ٥٧٧
دَرْ زَمِینْ گَرْ نَیَشْکَرْ وَرْ خُودْ نَیْ اَسْتْ ٧٩٢
دِلْ چُو بِیَنَاسْتْ چه غَمْ دِیدَه اَگَرْ نَا بِیَنَاسْتْ ٧٨٠
دِلاَ طَمَعْ مَبْرْ اَزْ لُطْفِ بِی نِهَایَتِ دُوسْتْ ٧٢٥
دِیرُوزْ بَدُو دِلَمْ اُمِیدِی مِیدَاشْتْ ٥٩٢
ذَوْقِ طَاعَتْ بِی حُضُورِ دِلْ نَیَابَدْ هِیچْگَسْ ٣٥٦

رَنْجَهَا بِسْيَارْ دِيدُو عَاقِبَتْ ٥٩٦
زِ اسْتُخوَانْهَا شَانْ شَنِيدْ أُو نَالَه هَا ٨٩١
زَآدَمِى اِبْلِيسْ صُورَتْ دِيدُو بَسْ ١٤٤
زَآدَمِى كِى بُوْدْ بِى مِثْلُو نَدِيدْ ١٤٤
زَادَهٔ خَاكِى مُنَوَّرْ شُدْ چُو مَاهْ ١٥٧
زَانْ گُونَه پَيَامْهَا كِه أُو بِنْهَانْ دَادْ ٣١
زآنْكِه حَالِ اِينْ زَمِينِ بَا ثَبَاتْ ٧٩٢
زَمِينِ شُورَه سُنْبُلْ بَرْ نَيَارَدْ ٧٣٦
سَعْدِيَا حُبِّ وَطَنْ گَرْچِه حَدِيثْ اَسْتْ صَحِيحْ ٨٢٥
شِحْنَهٔ قَهْرِ خُدَا زِيشَانْ بَجَسْتْ ٨٩٠
شِمَالِى بَادْ چُونْ بَرْ گُلْ گُذَرْ كَرْدْ ٥٣٨
صَالِحْ اَزْ حَلْوَتْ بَسُوىِ شَهْرْ رَفْتْ ٨٩١
صَالِحْ آنْ بَشْنِيدُو گِرْيَه سَازْ كَرْدْ ٨٩١
صُورَتِ خَاكْ اَزْ چِه دَارَدْ تِيرَكِى دَرْ تِيرَكِى ١٤٥
طَمَعْ زِ فَيْضِ كَرَامَتْ مَبُرْ كِه خُلْقِ كَرِيمْ ١١١
عِلَّتِى بَتَّرْ زِ پِنْدَارِى كَمَالْ ١٦٩
فَرْدَا كِه پِيشْگَاهِ حَقِيقَتْ شَوَدْ پَدِيدْ ٣١٤
فَضِيحَتْ بُوَدْ خُوشَه آنْدُوخْتَنْ ١١٨
فَقِيرُو خَسْتَه بَدَرْگَاهَتْ آمَدَمْ رَحْمِى ٧٠٥
قِصَّهٔ آنْ آبْكِيرَسْتْ اَىْ عَنُودْ ٥٩٣
قَلَنْدَرَانِ حَقِيقَتْ بَه نِيمْ جُوْ نَخَرَنْدْ ٢٦٦
كَرْ فَنَا بُولْسَه كَرَكْدِرْ سَالِكَه ٦٧٥
كَشْتِئِ نُوحِيمْ دَرْ دَرْيَا كِه تَا ٥٨
كَعْبَه نَا دِيدَه مَكُنْ رُو زُو مَتَابْ ١٦١
كُفْرَهَمْ نِسْبَتْ بَخَالِقْ حِكْمَتَسْتْ ٢٧٠
كُنُونْ بَايَدْ اَىْ خُفْتَه بِيدَارْ بُوْدْ ٥١٤
كُودَكَانْ گَرْچِه بَيَكْ مَكْتَبْ دَرَنْدْ ٥١٨
گَرْ آبْ دَهِى نِهَالِ خُودْ كَاشْتَه اِى ٢٤٤
گَرْ بَذَرَقَهٔ لُطْفِ تُو نَنُمَايَدْ رَاهْ ٥٠٣
گَرْ گَدَايَانْ طَامِعْ آنْدُو زِشْتْ خُو ٥٥٩
گَرْچِه خُودْ رَا بَسْ شِكَسْتَه بِيَنْدْ أُو ١٦٩
گُفْتْ : نَارْ اَزْ خَاكْ بِى شَكْ بِهْتَرَسْتْ ١٤٧
گُفْتْ اُدْعُوا اللهَ بِى زَارِى مَبَاشْ ٦٨٨
گُفْتْ اَىْ قَوْمِى بِبَاطِلْ زِيسْتَه ٨٩١
گُفْتْ حَقّ بِى بَلْكِه لاَ اَنْسَابَ شُدْ ١٥١
گُلْهَا كِه مَنْ اَزْ بَاغِ وِصَالَتْ چِيدَمْ ١٣٣
گُوْهَرِ پَاكْ بَبَايَدْ كِه شَوَدْ قَابِلِ فَيْضْ ٧٣٦
لِيكْ بَا خُورْشِيدُو كَعْبَه پِيشِ رُو ١٦٠
لِيكْ زآنْ نَنْدِيشَمُو بَرْ خُودْ زَنَمْ ٥٩٧
مَرَا دَرِينْ ظُلُمَاتْ آنْكِه رَهْنُمَائِى كَرْدْ ٢٥٢
مَرْدْ بَايَدْ كِه گِيرَدْ اَنْدَرْ گُوشْ ٧٨٢
مَسْلَكِى دَارَنْدْ دُزْدِيدَه دَرُونْ ٢٨٥
مُشْتَاقِ تُو دَرْ كُوىِ تُو اَزْ شَوْقِ تُو سَرْ گَرْدَانْ ٥٣٩
مُصْطَفَى بَجَايِى فُرُودْ آمَدْ بَه رَاهْ ٥٩٥
مَقَامِ عَيْشْ مُيَسَّرْ نَمِيشَوَدْ بِى رَنْجْ ٢٣٦
مَكْرِ شَيْطَانَسْتْ تَعْجِيلُو شِتَابْ ٦١٧
مَكُنْ بَدْ بَفَرْزَنْدِ مَرْدُمْ نِگَاهْ ٩١٠
مَكُنْ دَرْ جِسْمُو جَانْ مَنْزِلْ كِه اِينْ دُونَسْتُو آنْ وَالاَ ١٣٢
مُلْكْ آمَدْ بِيشِ وَجَهَشْ نِيسْتِيَسْتْ ٢٧١
مُلْكِ مُلْكِ اُوسْتْ أُو خُودْ مَالِكَسْتْ ٢٦٩
نَاقَهٔ اللهْ آبْ خُورْدْ اَزْ جُو وُ مِيغْ ٨٨٨
نَاقَهٔ صَالِحْ بَصُورَتْ بُدْ شُتُرْ ٨٨٨
نَدَانَدْ كَسِى قَدْرِ رُوزِ خُوشِى ١١٧
نِسْبَتِ عَشْقْ چُونْكِه غَالِبْ شُدْ ١٥٤
نِعْمَتْ بَسِىُو شُكْرْ گُزَارَنْدَه اَنْدَكَسْتْ ١١٦
نَه اِبْلِيسْ دَرْ حَقِّ مَا طَعْنَه زَدْ ١٩٣
نَه مَنْ اَزْ پَرْدَهٔ تَقْوَى بَدَرْ اُفْتَادَمُو بَسْ ٢٣٦
نَه مُنْعِمْ بَه مَالْ اَزْ كَسِى بِهْتَرَسْتْ ٥٥٥
نِى مَعَانِى نِى عِبَارَتْ نِى عَيَانْ ١٩
نَىْ هَمِه يَكْ رَنْگْ دَارَدْ دَرْ نَيِسْتَانْهَا وَلِيكْ ٨١٢
نِيسْتْ صُورَتْ چَشْمْ رَا نِيكُو بَمَالْ ١٤٥
نِيسْتْ وَقْتِ مَشْوَرَتْ هِينْ رَاهْ كُنْ ٥٩٤
هَسْتْ اُمِيدَمْ كِه عَلى رَغْمِ عَدُوْ رُوزِ جَزَا ٥٣٣
هَمْجُنَانْ مُرْدُو شِكَمْ بَالاَ فِگَنْدْ ٥٩٧
هَمْجُو آنْ مَرْدِ مُفَلْسِفْ رُوزِ مَرْگْ ٥٥
چُو نْكِه بِبِلْدِكْ رَابِطَه أَسْرَارِ بِى ٦٧٥
وَاقِفْ نَمِيشَوَنْدْ كِه كَمْ كَرْدَه اَنْدْ رَاهْ ٣٢٢
وَزْنَه قَادِرْ بُوْدْ كُو كُنْ فَيَكُونْ ٦١٧
يَكْ جِوَانْرَا كِه خَيْرِ دَائِمْ دَاشْتْ ٣٥٤
يَكِى بَنُورِ عِنَايَتْ رَهِ هِدَايَتْ يَافْتْ ٨٤٥

İÇİNDEKİLER

الٓمٓصٓ ١٣

كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ ٢١

اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ . ٣٣

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ .. ٤٣

فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ . ٥٠

فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ٥٩

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ٧٢

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ٧٧

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ ١٠٦

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا ١١٤

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ ١٢١

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ١٣٦

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا ١٦٥

قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ١٧٣

قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ١٧٤

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ١٨٣

ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ ١٨٨

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُمًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ ١٩٦

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا . ٢٠٢

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا ٢١٢

وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ٢٢٣

فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا... ٢٢٧

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا ٢٣٩

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ ٢٤٥

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ٢٥١

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا ... ٢٥٤

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ ٢٧٣

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ٢٩١

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ .. ٢٩٦

فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ ٣١٦

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا..... ٣٢٦

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ٣٥٩

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ . ٣٧٩

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ٣٩١

يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي .. ٤٠٢

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا ٤٠٩

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَئِكَ.. ٤١٢

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ ٤٢٦

وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ.... ٤٣٧

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ..... ٤٤٣

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ٤٥٨

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا ٤٦٣

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ .. ٤٦٧

وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا ٥٠٧

الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا..... ٥١٦

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا ٥٢١

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ..... ٥٤٢

وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ ٥٤٥

أَهْؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ أُدْخُلُوا الْجَنَّةَ.. ٥٤٨
وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا .. ٥٦١
الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا .. ٥٧٣
وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً ... ٥٨٤
هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ . ٥٨٩
إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ .. ٦٠٣
أُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ٦٦٢
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا ٦٩٣
وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ..... ٧١٠
وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ . ٧٢٩
لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ ٧٤٢
قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ٧٦١
قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ .. ٧٦٣
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللهِ..... ٧٦٥
أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ ٧٧١
فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ . ٧٧٦
وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ..... ٧٨٤
قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ ٧٩٠
قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ... ٧٩٣
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ٧٩٦
أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ ٧٩٨
قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا... ٨١٣
فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ ٨٢١
وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ .. ٨٣٦
وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ ٨٤٩
قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا... ٨٥٤
قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ٨٥٧
فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا .. ٨٥٩
فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ٨٦٧
فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي ٨٧٨
وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا ٨٩٧
إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ ٩٠٢
وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ ٩١٩
فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ٩٢١
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ..... ٩٢٤
وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ ٩٢٧
وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ..... ٩٤٤
وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ ٩٥٠

ALFABETİK KONU FİHRİSTİ

A'râf ashâbı hakkında tasavvufî mânâlar 537, 547
A'râf ashâbının mümin cinler olabileceği..533
A'râf denen yerden ne kastedildiği.....523
A'râf ehlinin adâletli şâhitler olduğu görüşü 527
A'râf ehlinin cennete girişi 550
A'râf ehlinin düşük dereceli kimseler olduğu görüşü....528
A'râf ehlinin kimler olduğu hakkındaki görüşler 525
A'râf ehlinin, Allâh-u Te'âlâ'nın âzatlıları oluşu 551
A'râf ehlinin, itaat ehli olan yüksek mertebe sâhipleri olduğu görüşü 525
"A'râf" kelimesi 522
A'râf Sûresinin En'am Sûresiyle münâsebeti .5
A'râf Sûresinin fazîletiyle ilgili rivâyetler...9
A'râf Sûresinin iniş yeri, iniş vakti, âyet, kelime ve harf sayıları....8
A'râf Sûresinin isimleri....5
A'râf Sûresinin maksatları.... 11-12
A'râf Sûresinin üç âyetinin fazîleti... 653-654
A'râf Sûresinin yedi uzun sûreden biri olduğu 9
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın A'râf ehlinden olabileceği görüşü....526
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumu hakkında söyledikleri 932
Abdest suyunun mîzâna konacağı....91
Abdest şükrü namazı....495
Abdeste devâm edenin, şeytanın düşmanı oluşu 288
Abdesti güzel almak 535
Abdesti tastamam almanın İslâm şartlarından sayıldığı 83
Abdestin emânet oluşu....935
Abdestin, îmânın yarısı olduğu....87
Abdestsiz namazın kabul olunmayacağı.331
Abdullâh ibni Mubârek *(Radıyallâhu Anh)*ın, ödünç aldığı bir kalemi geri vermek için ne kadar yol teptiği 941
Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sarık sarmayı öğretmesi 337
Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a bildirdiği bir hadîs-i şerîf 142
Abdülcemîl (Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun babası) *(Rahimehullâh)*ın Malatya'da ikameti 672
Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*dan önce açık zikir yapıldığı....677
Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun gizli zikri Hızır *(Aleyhisselâm)*dan öğrenmesi 672-673
Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun İmâm-ı Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*ın neslinden oluşu 672
Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun kerâmetinin yüksekliği 673
Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun öğrettiği zikir yolunun tarîkatte huccet oluşu 672
Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun gizli zikir hakkındaki sorusuna hocasının cevap verememesi....672
Abdülkadir-i Geylânî *(Kuddise Sirruhû)*nun kazâ-i mübremi değiştirmesi 397
Âbidlerin dünyâya soğuk durmaları gerektiği 376
Âbidlerin takvâsı 269
Âbidlerin ziyneti....374
Âbidlerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e intisâbı 156
Acele etmenin makbul olduğu yerler.....618
Aceleciliğin şeytandan olduğu....615
Aceleciliğin yöneticilerde yakışık almadığı 170
Acem şekline bürünmekten sakınmak....372
Âciz kişinin târifi 601
Açık olan günahlar....387
Açık zikrin bidat sayılması 671
Açık zikrin Nakşî tarîkinde yeri olmadığı..673
Açılıp-saçılmanın şeytanın gâyesi olduğu 219
Açlığın, Allâh-u Te'âlâ'nın sırlarından bir sır oluşu....356
Âd kavmini helâk eden kısır rüzgâr.....831
Âd kavminin debûr rüzgârıyla helâk edildiği 715
Âd kavminin gücü 784-785, 805, 851
Âd kavminin hangi putlara taptıkları 788
Âd kavminin helâki 823
Âd kavminin kıssası.... 825-831
Âd kavminin mâlî, bedenî ve ilmî üstünlüğünün delilleri 805-806

Âd kavminin soyu....784
Âd kavminin sözcüsü" tâbirinin ne anlama geldiği....833
Âd kavminin zorbalığı....826
Âd'ın iki oğlu Şeddâd ve Şedîd....807
Adâletin dünyâyı ayakta tuttuğu....695
Adâletin geçerli olduğu konular....297
Adâletin ömrü uzatması....393
Adâletin tasavvufî mânâları....310
"Adâlet"le "İhsân"ın farkı....310-311
Adâletli devlet reisinin şeytanın düşmanı oluşu....288
Adâletli hükümdârın kıssası....394
Adâletli yöneticilerin saltanatının güçlü olacağı....394
Âdem *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın rûhundan üflenişi....150
Âdem *(Aleyhisselâm)*a cehennemlikleri seçme görevinin verilmesi....192
Âdem *(Aleyhisselâm)*a demir sanatının öğretilmesi....231
Âdem *(Aleyhisselâm)*a kasten günah işleme suçunu isnâd edenlerin kâfir olacağı.243
Âdem *(Aleyhisselâm)*a yapılan secdenin Allâh-u Te'âlâ'ya itaat anlamı taşıdığı....125
Âdem *(Aleyhisselâm)*dan sonra ilk peygamberin kim olduğu....744
Âdem *(Aleyhisselâm)*ı, yalan yeminlerle şeytanın kandırması....228
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın aceleciliği....209
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'dan öğrendiği kelimeler....240-241
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'dan utanması....223, 229
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'ya münâcatları....244
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın alnına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrunun yerleştirilmesi....613
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Arş'ın yanındaki makamı....94
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın aşk için yaratıldığı...131
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın burcundan dînin izzet güneşinin parlaması....133
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cenâzesinin yıkanması....250
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cennette saklanması....213, 225, 229
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cennetten çıkmasında bulunan hayırlar....289
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cumâ günü yaratıldığı....204, 609
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın çıkarıldığı cennetten hangi cennetin kastedildiği....202-205
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın dört ismi....207
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın dünyâda çok ağlaması....234
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın düştüğü hatâda mâzur sayılması....206
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Filistin topraklarında vefât ettiği....754
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın geçimini yorularak temin etmesi....231
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın halîfelik makamı....209
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın hamurunun kudret eliyle yoğruluşu....146
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın hangi cennetten indirildiği....165
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın hapşırınca hamdetmesi....209
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın harflerin sırrına mazhar olması....16
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın hatâsına eşinin sebep olduğu....217
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın hırs nedeniyle cennetten indiği....128
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Hindistan'a indiği...246
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın İblîs'le alâkalı kıssasının Kur'ân-ı Kerîm'de yedi yerde geçtiği..122
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın ictihadda hatâ yaptığı....241
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın isyânını inkâr edenlerin kâfir olacağı....243
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Kâ'be gibi kabûl edilerek secdeye mazhar kılındığı....125, 163
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı kaderle yenmesi....233
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kendisine ilk olarak cübbe dokuduğu....336
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında kader sırrının zuhûru....232
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın melek olma isteğinin hikmeti....217
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın mîzânın yanında bulunacağı....101
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın ezanından tanıdığı....246
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nurlarının parıltılarından bir parıltı olduğu....241
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hürmetine affoluşu....241

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın şefaat işini İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a havâle edişi....553
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın şefaatini ve ziyâretini kazandıracak bir sûre....10
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın şerefinin oğullarına da sirâyet ettiği....126
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın şeytana aldanmasının sebebi....206
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın şeytanının kâfir olduğu....218
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın tâbî tutulduğu imtihanı....205
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın tevbesinin kabûlü....229
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın unutkanlık nedeniyle zelleye düştüğü....242
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın uzun boylu oluşu....229
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın üstünlük sebebi....163
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın vefâtı esnâsındaki vasiyeti....203
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın yaratıldığı toprakta bulunan özellikler....207
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın, zellesinden dolayı yüz sene ağlaması....690
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın zellesinin kendi kemâline sebep olduğu....220
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinden Arafat'ta söz alındığı....123
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın, Allâh-u Te'âlâ'nın sûreti üzere yaratılışının îzâhı....134
Âdem ile Havvâ *(Aleyhimesselâm)*ın cennetteki giysileri....230
Âdem isminin sırrı....207
Âdemoğullarına ezelde belâ ve meşakkat takdir edildiği....237
Âdemoğullarına şeytana kanmamaları hakkında bir uyarı....274
Âdemoğullarının meleklerden üstünlüğü....216
Âdet kabîlinden olan sünnetlere uymanın fazîleti....674
Âdetleri terk etmek....374
Af yolunu tutmak....793
Affetmenin fazîleti....311
Ağızların mühürlenmesi....53, 64
Ağlamanın mîzâna konacağı....90
Ağlayan kişi hürmetine bir ümmetin kurtulacağı....90
Ahfâ latîfesi....650
Ahfâ latîfesinin İlâhî sıfatlara yükselebileceği....162
Âhir zamanda birçok insanın, insan kılığından döndürüleceği....308
Âhiret kaygısı taşımayanların sofra ve kenefften başka bir şey bilmedikleri....354
Âhiret konusunun, Kur'ân-ı Kerîm'in ele aldığı temel meselelerden olduğu....604
Âhireti inkâr edenlerin reddettiği gerçekler....444
Âhireti inkâr edenlerin şaşılacak hâli....75
Âhirette feryâdın faydası olmayacağı....118
Âhirette gerçek müflisin belli olacağı....471
Âhiretten nasip almaya başlayanın kurtuluşu....423
Ahkaf isimli yerin Âd kavminin yurdu oluşu....825
Ahlâk üstünlüğü....812
Ahlâkın güzelleşmesi için duâ....557
Ahmaklığın yaşlılarda yakışık almadığı..170
Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallâhu Anh)*ın kıymetli elbiseler giydiği....367
Âile için harcananların mîzâna konacağı..88
Âile reisinin sorumluluğu....65
Âilesinin sevgisini kazanmak isteyenin nasıl yaşaması gerektiği....394
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Hazreti Ali *(Radıyallâhu Anh)*a muhâlif tarafta bulunduğu....480
Akan suyun gözünü köreltmenin büyük bir ifsat olduğu....694
Âkıbet beklentisi içinde olmayanlar....574
Akıl bozukluğunu gideren âyet-i kerîmeler....654
Akıllara karşı işlenen suçlar....387
Akılların korunması....695
Akılların ve basîretlerin vahye uydurulması....41
Akılların, yaratma bâbında hiçbir tesiri bulunmadığı....645
Akıllı insanın vakitlerini dörde ayırması gerektiği....103
Akıllı kimsenin kendini kurtarmaya çalışması....593
Akıllı kişinin târifi....601
Akla zarar veren filimler izlememek ve oyunlar oynamamak....695
Aklı kıt insanlara nasıl hitap edileceği....793
Aklın fikriyle karar vermemek....389
Aklın görüşünü azledenler....501
Aklın mîzânı....102
Aklın uzak görmesine dayanılarak âyet ve hadislerde geçen ifadeleri te'vîle yeltenmenin yanlışlığı....85
Aklın, cüz'î anlayışıyla hakîkate ulaşamayacağı....55

Aklın, güzellik ve çirkinlik tespitinde ölçü olamayacağı....139, 176
Aklî delillere başvurup peygamberlerin sözlerini tefsîr etmemek....161
Akraba ilişkisini kesmenin sebebiyet vereceği azaplar....835
Akrabâya sadaka vermenin fazîleti....495
Akrabâyı arayıp sormanın ömrü uzatması....394
Alçaklığın haseb sâhiplerinde yakışık almadığı....170
Aldanma huyunun müminin vasıflarından olduğu....229
Aldatıcılığın fâcirin vasıflarından olduğu. 229
Âlem-i emrin, âlem-i halka tâbî oluşu....144
Âlem-i halk ve âlem-i emir....648, 649
Âlem-i sağîr ve âlem-i kebîr mukayesesi. 640
Âlemin ruhlarla dolu olduğu....267
Alın yazısının geçerliliği....303, 318, 415
Alış-veriş nedeniyle zikirden geri kalmayanlar....540
Ali *(Radıyallâhu Anh)* ile harbeden ashâbın kâfir ve fâsık olmadıkları....479
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı şehit edenin bedbahtlığı....862
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın A'râf ehlinden olabileceği görüşü....526
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın hak üzere olduğu. 477, 484
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendi avret yerine hiç bakmadığı....219
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendisiyle savaşanlar hakkındaki sözü....484
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın kuyu içine sırrını bırakması....595
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın sarhoşa seksen sopa cezâsı uygulaması....140
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın halîfeliğini destekleyen sözü....140
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Bekir ve Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı kendisinden üstün görmesi....486
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Osmân, Talha ve Zübeyr *(Radıyallâhu Anhüm)* hakkındaki beyânı...475
Ali Haydar Efendi Hazretlerinin baş açık gezmeye hiç müsâade etmeyişi....333
Ali Haydar Efendi Hazretlerinin, yanına pantolonla gelenleri îkazı....330
Âlî himmet olmak....312
Âl-i İmrân Sûresinin yedi uzun sûreden biri olduğu....9
Âl-i İmrân Sûresinin, kendisini okuyanlara şefaati....80
Âlim kişinin târifi....9
Âlimin, ilmini açıklaması gerektiği....483
Âlimlerde tamahkârlığın yakışık almadığı. 170
Âlimlere karşı edepsizliğin şeytandan olduğu....195
Âlimlere tâbi olmak....407
Âlimlerin kıyâmet günündeki sorguları...67
Âlimlerin mürekkebinin, şehitlerin kanlarından ağır geleceği....91
Âlimlerin, Kur'ân'dan kendi anlayışlarıyla bir mânâ çıkarmaları....500
Âlimlerin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisi gibi oluşu....58
Âlimlerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e intisâbı....156
Âlimlerle oturmak....557
Alkış tutmanın Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu....905
Alkolleşmiş olan hurma şırası....139
Allâh adıyla kandıranlara müminlerin kanacağı....223
Allâh dendikçe kıyâmet kopmayacağı....429
Allâh dostları arasında fuzûlî sözler konuşulamayacağı....503
Allâh dostlarına tâzim edenlerin a'lây-i illiyyîne yükseltilecekleri....71
Allâh dostlarından ayrı kalanların, felsefî ilimlerle kurtulamayacağı....56
Allâh dostlarından her birinin Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerinden bir âyet oluşu....457
Allâh dostlarının gönlünün, Allâh-u Te'âlâ'nın Arş'ı olduğu....656
Allâh dostlarının, Allâh-u Te'âlâ'dan ayrı görülmemesi....145
Allâh düşmanlarını dost edinmemek....39
Allâh erlerinin vasıfları....538-540
Allâh hakkında şüpheye düşenlerin şaşılacak hâli....75
Allâh için ağlamamanın kötülüğü....564
Allâh için ağlayanın cesedinin cehenneme haram kılınışı....90
Allâh için birbirini sevenlerin fazîleti....73
Allâh için nasîhat....767
Allâh için yapılan işlerde yaratıkları göz önünde bulundurmamak....308
Allâh isminin azametinin müminin kalbinde yerleştiği....228
Allâh korkusunun takvâ libâsı sayıldığı. 262
Allâh rızâsı için amel eden ve etmeyenlere örnekler....734
Allâh rızâsı için yapılmayan ibâdetlerin fuhşî işlerden sayıldığı....388

Allâh ve Rasûlünün haram ettiği ve gazap ettiği bâzı günahlar....914
Allâh yoluna verilen tüm sadakaların mîzâna konulacağı....89
Allâh yolunda at beslemenin mîzandaki ağırlığı....87
Allâh yolundan saptıranların kat kat azâbı....434
Allâh'a eziyet edenlerin mel'un olduğu..482
Allâh'a inanmak....83
Allâh'a karşı tercih edilen şeylerden fayda görülemeyeceği....234
Allâh'a kavuşmak isteyenlerin mânevî yollarını kesmemek....949
Allâh'a ulaşmanın neyle olacağı....689
Allâh'dan başkası için kesenin lânetli olduğu....906
"Allâh'ın devesi" tâbirinin mânâları....841
Allâh'ın gazabına çarpılan dört kimse....908
Allâh'ın huzûruna fakirlikten başka bir şey götürülemeyeceği....689
Allâh'ın lânetinin zâlimler üzerinde olduğu....513
Allâh'ın rahmetinden ümit kesmemek....171, 172
Allâh'ın rahmetinin muhsinlere yakın olduğu....943
Allâh'ın sanatını sâde güzellerde değil her şeyde görebilmek....911
Allâh'ın tâzim etmediği şeye değer verenler....517
"Allâh'ın yolu" tâbirinden ne kastedildiği.515
Allâh'ın yolunda eğrilik aramamak....946
Allâh'ın yolundan engellememek....946
Allâh'ın, rahmetini kaldırmasının sebebi.905
Allâh'ın, tarafına bakmayacağı yedi kimse 908
Allâh'tan korkanlara güzel elbisenin zarar vermeyeceği....266
Allâh-u Te'âlâ dışında her şeyin bâtıl oluşu....269
Allâh-u Te'âlâ hakkında kullanılan sıfatların nasıl anlaşılması gerektiği....631
Allâh-u Te'âlâ'dan başka dostlar edinmemek....36
Allâh-u Te'âlâ'dan başka yaratıcı bulunmadığı....645
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına güvenmemek....900
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına ümit bağlayanın helâk olacağı....520
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına yaratma gibi bir fiil isnâd edenin tehlikeli durumu...644
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasını dost edinmemek....388, 520
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasını düşünmemek....900
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasını rab edinmenin îzâhı....40
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasını sevmemek.706
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasıyla ünsiyet kurmamak....520
Allâh-u Te'âlâ'dan gâfil olmamak....290
Allâh-u Te'âlâ'dan meşgul eden şeylerin yasaklığı....390
Allâh-u Te'âlâ'dan râzı olmak....312
Allâh-u Te'âlâ'dan yardım istemek....289
Allâh-u Te'âlâ'dan, Zâtından başkasını istememek....692
Allâh-u Te'âlâ'nın abesten münezzeh oluşu....271
Allâh-u Te'âlâ'nın adâleti emretmesi....297
Allâh-u Te'âlâ'nın Âdem *(Aleyhisselâm)*a rahmet duâsı yapması....209
Allâh-u Te'âlâ'nın Âdem *(Aleyhisselâm)*a ruh üflemesi....163
Allâh-u Te'âlâ'nın Âdem *(Aleyhisselâm)*a tecellî edişi....146, 163
Allâh-u Te'âlâ'nın Âdem *(Aleyhisselâm)*a zelle ile hükmetmesinin sebebi....691
Allâh-u Te'âlâ'nın Âdem *(Aleyhisselâm)*ın hamurunu yoğurması....146
Allâh-u Te'âlâ'nın altı sıfatından her birinin altı günün her birinde zuhûr edişi....658
Allâh-u Te'âlâ'nın ancak temiz olanları kabul edeceği....703
Allâh-u Te'âlâ'nın Arş üzerinde yerleşmekten münezzeh oluşu....624
Allâh-u Te'âlâ'nın azâbından emîn olmamak....134
Allâh-u Te'âlâ'nın azap etmesinin hikmeti.570
Allâh-u Te'âlâ'nın bâzı şeyleri bâzı kimselere sormasının hikmeti....644
Allâh-u Te'âlâ'nın cemâline bakma lezzetini istemek....30
Allâh-u Te'âlâ'nın cennette görülmesinin dünyâdaki örneği....723
Allâh-u Te'âlâ'nın cisim ve cevher olmaktan münezzeh oluşu....623
Allâh-u Te'âlâ'nın dalâleti yaratma sıfatına İblîs'in kasemi....184
Allâh-u Te'âlâ'nın, diriltme sıfatına verdiği örnek....722-723
Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarına yardımı....778
Allâh-u Te'âlâ'nın emirlerine tâzim....936

Allâh-u Te'âlâ'nın emirlerinin Arş'tan inmekte olduğu 619
"Allâh-u Te'âlâ'nın emri" ifâdesinin mânâları 640-643
Allâh-u Te'âlâ'nın emrinin mahlûk olmaması 643
Allâh-u Te'âlâ'nın emrinin, her zaman irâdesi anlamına gelmeyeceği 643
Allâh-u Te'âlâ'nın evi" tâbirinin mânâsı.. 631
Allâh-u Te'âlâ'nın feyzinde yetersizlik söz konusu olmadığı 730
Allâh-u Te'âlâ'nın gizli bir hazîne olduğu. 176
Allâh-u Te'âlâ'nın gökte ve Arş'ın üzerinde olduğunu sananlara reddiye 620
Allâh-u Te'âlâ'nın görülebilirliği 708
Allâh-u Te'âlâ'nın, görünüşlere bakmadığı 264
Allâh-u Te'âlâ'nın gözcülüğü 708
Allâh-u Te'âlâ'nın güzelliği sevdiği 257, 369, 738
Allâh-u Te'âlâ'nın Ğaniyy vasfı 627
Allâh-u Te'âlâ'nın ğayret sıfatı 382
Allâh-u Te'âlâ'nın hâkimlerin en hayırlısı olmasının mânâsı 951
Allâh-u Te'âlâ'nın hayır dilediği kula duâ nasip edeceği 662
Allâh-u Te'âlâ'nın hayrı da, şerri de dilemesi 293
Allâh-u Te'âlâ'nın his yoluyla tanınamayacağı 409
Allâh-u Te'âlâ'nın huzûruna geri döndürülmek isteyen kul 111
Allâh-u Te'âlâ'nın İblîs'i bizden sebep kovduğu 194
Allâh-u Te'âlâ'nın İblîs'le nasıl konuştuğu. 181
Allâh-u Te'âlâ'nın ilim ve kudret gibi sıfatlarının nasıl anlaşılması gerektiği 631
Allâh-u Te'âlâ'nın ilk yarattığı şeyin ne olduğu 610
Allâh-u Te'âlâ'nın indirdiğinden başkasına uymamak 36
Allâh-u Te'âlâ'nın insanlarla bi'z-Zât görüşmemesi 773
Allâh-u Te'âlâ'nın kâfirlere melek vâsıtasıyla nidâ edişi 182
Allâh-u Te'âlâ'nın kelâmının mahlûk olmayışı 642
Allâh-u Te'âlâ'nın kıskançlığı 381-382
Allâh-u Te'âlâ'nın kıyâmet günü her şeyi bir bir anlatacağı 72
Allâh-u Te'âlâ'nın kötülüğü emretmemesi .. 295
Allâh-u Te'âlâ'nın, kudret ayağını cehenneme koyması 198
Allâh-u Te'âlâ'nın kudretinin büyüklüğü.. 646
Allâh-u Te'âlâ'nın kudretinin muhale tealluk etmemesi 455
Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarını başıboş bırakmayacağı 408
Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarını, kulların da O'nu sevmesi 131
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarıyla berâberliği .678
Allâh-u Te'âlâ'nın kulunu sevmemesinin mânâsı 355
Allâh-u Te'âlâ'nın, kulunun elini boş çevirmekten hayâ etmesi 681
Allâh-u Te'âlâ'nın mekândan münezzeh olduğuna dâir naklî deliller 626-628
Allâh-u Te'âlâ'nın mekândan ve cihetten münezzeh oluşu 623, 634
Allâh-u Te'âlâ'nın meleklere zikir ehlinin durumunu sorması 669
Allâh-u Te'âlâ'nın muhabbet sıfatının varlığı 687
Allâh-u Te'âlâ'nın muvaffak kılması olmadan kimsenin sâlih amel işleyemeyeceği 493
Allâh-u Te'âlâ'nın Mütekellim, Âmir, Nâhî ve Muhbir oluşu 644
Allâh-u Te'âlâ'nın, nîmet verdiği kuluna sorgusu 580
Allâh-u Te'âlâ'nın, nîmetinin eserini kulun üzerinde görmeyi sevdiği.... 340, 346, 852
Allâh-u Te'âlâ'nın nîmetlerini hatırlamak .. 850
Allâh-u Te'âlâ'nın nurlarının, Arş'ın kuşattığı her şeyin eserini silik hâle getirmesi .. 659
Allâh-u Te'âlâ'nın günahları örtmesini hafife almamak 289
Allâh-u Te'âlâ'nın özel kullarına yaptığı muâmeleler 520
Allâh-u Te'âlâ'nın, peygamberleri insanlardan göndermesinin hikmeti 773
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin gazabından önce olduğu 779
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yazılı bir kitapta cennetliklerin ve cehennemliklerin isimlerini bildirmesi 305
Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsı üzere olanları Allâh-u Te'âlâ'nın da memnun edeceği 775
Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsından ayrılıp sonra dönenlerden Allâh-u Te'âlâ'nın râzı olacağı 775
Allâh-u Te'âlâ'nın sabrı 811

Allâh-u Te'âlâ'nın sevgisinin ve nazarının önemi....502
Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatlarını inkâr edenlerin kâfir olacağı....621
Allâh-u Te'âlâ'nın sonsuz nîmetlerine işâret 114-15
Allâh-u Te'âlâ'nın sorgulamasının ne anlama geldiği....67
Allâh-u Te'âlâ'nın, sûretlere bakmadığı..358
Allâh-u Te'âlâ'nın tecellîlerinin sınırlanamayacağı....660
Allâh-u Te'âlâ'nın temizle pisi birbirinden ayıracağı....741
Allâh-u Te'âlâ'nın terk ettiği kullar....580
Allâh-u Te'âlâ'nın tevfîkını görmek....900
Allâh-u Te'âlâ'nın unutma muâmelesi yapacağı kimseler....582
Allâh-u Te'âlâ'nın varlığının delilleri 605
Allâh-u Te'âlâ'nın yakınlığı....665, 679
Allâh-u Te'âlâ'nın yaptığından mesûl olmayacağı....176, 440
Allâh-u Te'âlâ'nın yaratıklarına şefkat 936
Allâh-u Te'âlâ'nın yasaklarının, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın yasaklandığı ağaç mesâbesinde olduğu....210
Allâh-u Te'âlâ'nın, zikreden kuluyla berâber olduğu....667
Allâh-u Te'âlâ'nın, zorlamadan münezzeh olduğu....319
Allâh-u Te'âlâ'nın, Âdem *(Aleyhisselâm)*ı ve zürriyetini muhâtap alması....403, 404
Allâh-u Te'âlâ'nın, farklı kullarına Kendisini farklı vasıflarıyla tanıtması....655
Allâh-u Te'âlâ'nın, Kendisine ibâdet için yarattığı âlemler bulunduğu....794
Allâh-u Te'âlâ'nın, kulları farklı usûllerle korkutması....75
Allâh-u Te'âlâ'nın, kuluna gücünün yetmeyeceği şeyleri yüklemediği....464
Allâh-u Te'âlâ'nın, kulunun zannına göre muâmele yaptığı....726
Allâh-u Te'âlâ'nın, mîzanda bir kuluna doksan dokuz sicil açması....96
Allâh-u Te'âlâ'ya firâr etmek....678
Allâh-u Te'âlâ'ya hamdetmeyip kendini övenin şükürsüzlüğü....645
Allâh-u Te'âlâ'ya hiçbir şeyin vâcip olmadığı 543, 646
Allâh-u Te'âlâ'ya hizmet edenlere, dünyânın hizmetçi olacağı....120
Allâh-u Te'âlâ'ya iftirânın çeşitleri...413, 414
Allâh-u Te'âlâ'ya isyânın yakışır bir şey olmadığı....69
Allâh-u Te'âlâ'ya itâatin cennete girmeye sebep olduğu....532
Allâh-u Te'âlâ'ya karşı süslenmek ...332, 342
Allâh-u Te'âlâ'ya nispet edilen "Fevkıyyet" ve "Ulviyyet" vasıflarının mânâları....622
Allâh-u Te'âlâ'ya suç atmamak 295
Allâh-u Te'âlâ'ya tâzim edenlere, Allâh-u Te'âlâ'nın özel lütuflarda bulunacağı .856
Allâh-u Te'âlâ'ya tâzim edilmesinin mânâsı 631
Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmanın, Allâh-u Te'âlâ'nın yardımıyla olacağı 271
Allâh-u Te'âlâ'ya unutma vasfının isnâd edilemeyeceği 578
Allâh-u Te'âlâ'ya yakınlık kazanan kalpte darlık kalmayacağı 30
Allâh-u Te'âlâ'ya yaratıkları benzetenin kâfir olacağı 621
Allâh-u Te'âlâ'ya yönelmek 299
Allâh-u Te'âlâ'yı arayanın O'nu bulacağı ..515
Allâh-u Te'âlâ'yı bilme hâlinin alınma üzüntüsü 601
Allâh-u Te'âlâ'yı bulmanın, aramaktan önce olduğu 103
Allâh-u Te'âlâ'yı çok iyi tanıtan bir âyet-i kerîme....606
Allâh-u Te'âlâ'yı hakkıyla bilmek 58
Allâh-u Te'âlâ'yı sevmenin insanlara mahsus bir özellik olduğu 130
Allâh-u Te'âlâ'yı tercih edenlere müjde ..462
Allâh-u Te'âlâ'yı unutanların uğrayacakları zarar....582
Allâh-u Te'âlâ'yı, Zât'ı için sevmek....809
Alt cihetten şeytanın gelemeyişi. 190, 194, 195
Altı günün her birinde Allâh-u Te'âlâ'nın bir sıfatının zuhûru 658
Altı yaşından önce ölen çocukların makamı 496
Altın kaplarda yiyip-içmenin taş yağmasına sebep olacağı 913
Altın kullanmanın erkekler için câiz olmadığı 362, 363
Altın ve gümüş kapların, şirk ehlinin kapları olduğu 913
Altının erkeklere haram oluşu....242
Amel bakımından güzel olanların cennette güzel derecelere sâhip olacağı 473
Amel defterleri uçuşurken kimsenin kimseyi düşünemeyeceği 100
Amel defterlerinin tartılması 78

Amel etmeyen âlimlerin de nasihatinin dinlenmesi gerektiği....782
Amel-i sâlihden ne kastedildiği....493
Amel-i sâlihin cennete götüreceği....463
Amel-i sâlihin güzel kılıkta kabre geleceği....450
Amel-i sâlihin önemi....555
Amel-i sâlihin takvâ libâsı sayıldığı....261
Amelin cennete girmeye sebep olabileceği....494
Amelin doğruluk ve yanlışlığının yüze vuracağı....535
Amelin ezeldeki yazıyla çelişmeyeceği...305
Amelin önemi....318
Amelin, cennette dereceler kazandıracağı.493
Amelle cennete girilemeyeceği....493, 699
Amellerden birçoğunu bir arada toplayanlar....496
Amellerden her birinin cennette özel bir yeri olduğu....495
Amellere güvenmemek....775
Amellerin en hayırlısının ne olduğu....668
Amellerin en sevgilisinin az ve devamlı olan olduğu....618
Amellerin iki kısım oluşu....159
Amellerin kaderle olduğu....417
Amellerin mutlaka karşılık göreceği....417
Amellerin nasıl tartılacağı hakkındaki görüşler....78
Amellerin tartılmasını kabûl etmeyen Mu'tezile'ye reddiye....85
Amellerin, sonlarına göre değerlendirileceği....304
Amellerle ilgili sorgu....70
Amerikalılara ve Avrupalılara uymamak. 39
Âmîn lafzının duâ sayıldığı....671
Âmîn lafzının gizli söylenmesi....671
Âmine vâlidemizin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i doğururken gördüğü mûcizeler....932
Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*a hakaret edenlerin cezâsı....481
Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*ın hatâsının, tâbi'înin doğrularından daha hayırlı oluşu. 477
Âmûrâ (Lût kavminin karyelerinden biri).897
Ana-babasına isyân edenin lânetli olduğu. 906
Ana-babaya "Öf" demenin mîzandaki zararı....111
Anâsır-ı erba'a....502
"Anâsır-ı erba'a"dan meydana gelen "Mevâlîd-i selâse"....652
"Anâsır-ı erba'a"nın terakkîsi....162
Anlayış üstünlüğünün az yemeye bağlı olduğu....349
Anne-babalarına isyân ederek şehit düşenlerin durumu....529
Anne-babasından birinin rızâsını alıp diğerininkini alamayanların durumu....531
Anne-babasını dövenin, Allâh'ın, tarafına bakmayacağı yedi kimseden biri olduğu....908
Annesine sövenin lânetli olduğu....906
Annesiyle zinâ edenin, yetmiş bâkireyle zinâ etmiş gibi olacağı....909
Antakya'ya Dâbbe'nin gelmesi....180
Arabistan kirazının dikenlenme sebebi...214
Arapların, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Sâm isimli oğlundan geldikleri....747
Arâzi sınırlarını değiştirenin lânetli olduğu....906
Âriflere nasıl davrandıkları hakkında insanların sorguya çekilecekleri....71
Âriflerin duâsı....705
Âriflerin sohbetinde bulunmak....58
Âriflerin takvâsı....269
Aristo yolu üzere bulunanlar....56
Arkadaşların yanına çıkarken üstüne başına dikkat etmek....369
Arş âlemini bâzı evliyâullâhın görebileceği....659
Arş'a istivâ âyetleri....660
Arş'a istivâ meselesinin Ehl-i Sünnet'e göre îzâhı....619
"Arş'a istivâ" tâbirinin oturma ve yerleşme anlamında olmadığı....630
Arş'a istivânın cumâ günü olduğu....609
Arş'a nispetle bütün yaratıkların yok hükmünde olduğu....659
Arş'ı sekiz meleğin taşıyacağı....626, 649
Arş'ı taşıyan meleklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı..611
Arş'ın büyüklüğü....620
Arş'ın ilk yaratılan şeylerden olduğu....609, 610
Arş'ın kırmızı yâkuttan oluşu....620
Arş'ın köşelerinde yazılı olan âyet-i kerîmeler....654
Arş'ın melekler tarafından korunduğu...501
Arş'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....611
Arş'ın yaratılış hikmeti....620
Arş'ın Zât tecellîsiyle tahsis edilişi....659
Arş'ın, âlemin kalbi mesâbesinde oluşu..659

Arş'ın, Allâh-u Te'âlâ'nın Rahmâniyet sıfatı içerisinde kaybolması....659
Arş'ın, İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın boynu üzerinde oluşu....61
Arş'ın, Lût kavmini Allâh'a şikâyeti....926
"Arş" ve "Şer'" kelimelerinin birbiriyle münâsebeti....636
Arûz ilminin neye yaradığı....84
Arzu ve isteklerin anâsır-ı erba'adan kaynaklandığı....502
Arzu ve temennîlere kapılmamak....706
Arzularının içerisinde hapsedilmiş olanların durumu....457
Âs ibni Vâil'e, A'râf ehlinin seslenişi....546
Ashâb-ı kirâma kızmanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e buğzetmek olduğu....487
Ashâb-ı kirâma hakaret edildiği zaman âlimin bildiklerini söylemesi gerektiği..483
Ashâb-ı kirâma karşı cesâretli olanların çok şerli kimseler oldukları....479
Ashâb-ı kirâma öfke duyanların kâfirlikle nitelenmeleri....477
Ashâb-ı kirâm aleyhinde konuşmamak..482
Ashâb-ı kirâmın, Allâh-u Te'âlâ tarafından seçildiği....478
Ashâb-ı suffenin, dervişlerin örneği olduğu....558
Aslî yaratılışın değişmeyeceği....734
Asr-ı saâdetteki bayramlar....575
Asr-ı saâdetteki cumhûrun, te'vîle yeltenmeyişi....85
Astarları kıymetli seçmek....368
Aşırı yemekten ölenin kötü hâli....353
Aşk harâretini tedârik etmek....689
Aşk nispetinin diğer nispetlere gâlip geleceği....154
Aşk yolunda atik olmak....462
Aşk-ı İlâhînin önemi....252
Aşkın, insandan başka mahalli olmadığı..131
Âşûrâ gününün fazîleti....495
Ateş dikenleriyle azap....563
Ateş unsuru....502
Ateş unsurunun şeytanın ekseriyetini teşkil edişi....144
Ateş vermenin sevâbı....568
Ateşin engellenmesinin helâl olmadığı...568
Ateşin tabiatında bulunan yaramaz huylar....137
Ateşle toprak arasındaki mukayeseler....138, 149
Atılan adımlardan sâhiplerinin sorumlu olacağı....66
Atların süs için yaratıldığı....257
Atlas giyindiği halde zevklerden geri duranlar olabileceği....264
Avam kişilerle havas arasındaki perde...541
Avamın duâsı....705
Avret yerine bakmamak....912
Avret yerlerine bakanın mel'un olduğu..259
Avret yerlerini açmanın çirkinliği....219, 231
Avret yerlerinin kimlere gösterilebileceği..258
Avret yerlerini örtmenin farz oluşu.258, 329
Ay tutulmasının, bâzı şeylere sebep olabileceği....644
Aya burçlar takdir edilmesi....639
Ayakların avret olup olmadığı....259
Ayakların şâhitlik yapması....53
Ayâz'ın, Gazneli Mahmud'a dedikleri ...208
Aybaşı hâlinin günâhlara keffâret olduğu..218
Aybaşı hâlinin nasıl başladığı....214
Ayda bir kere okuyana büyük müjdeler kazandıracak bir sûre....11
Âyet-i kerîmelerin emrini tutmayanların, o âyetlere zulmetmiş olacağı....54
"Âyetler" tâbirinden kastedilen mânâlar....405, 409, 410
"Âyetlerden kibirlenme" tâbirinin ne anlama geldiği....444
Âyetlere ancak kâfirlerin zulmettiği....106
Âyetü'l-Kürsî'nin fazîleti.... 653-654
Ayı hareket ettiren melekler....648
Ayın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....613
Ayna taşımanın sünnet oluşu....369
Aynaya bakmak....368
Ayrılığın nazardan kaynaklandığı....221
Az yemenin faydaları....349
Azâba uğramış toplumların kalıntılarından istifâde etmemek....824
Azâba uğrayan toplumların îtirafları .. 50-51
Azâbı hak etmeyenlerin helâk edilmeyeceği....51
Azâbın Allâh-u Te'âlâ'dan geldiğini bilmeyenler....119
Azâbın, kâfirleri her taraflarından kaplaması....459
Azap meleğinin bir anda yetmişbin kişiyi cehenneme atacağı....82
Azap rüzgârları....715
Azaplarla imtihan....205
Azapta ebedî kalmanın en büyük musîbet oluşu....460
Azaptan emin olmamak....773, 834

Azaptan nasipleri" tâbirinin mânâları 417, 418
Azâzîl (Şeytanın önceki adı) 127
Âzer'in cennete giremeyeceği 569
Azîmet ehlinin bir öğün yemekle yetinmesi gerektiği 355
Azîmetle amel ederek İlâhî sırrın bulunacağı 676
Azîmetlere uymak 311
Azrâîl *(Aleyhisselâm)*ın canları almakla ilgili tafsîlatlı hesap vermesi 64
Azrâîl *(Aleyhisselâm)*ın ne zaman devreye girdiği 420

B

Baba Tâhir *(Kuddise Sirruhû)*nun, Baba Câfer'e söylediği ilginç söz 558
Babaların hanımlarıyla evlenmenin fuhşî işlerden sayıldığı 380
Babaların, çocuklarına nasîhatte bulunması gerektiği 26
Babalarından izinsiz cihada çıkıp şehit olanlar 528
Babasına sövenin lânetli olduğu 906
Babasını kurtaran çocuk 111
Babaya yapılan iyiliğin oğla yapılmış sayıldığı 121
"Bağy" kelimesinin mânâları 385-386
Bahîra adıyla yasaklanan devenin harâmiyetinin meşrû olmadığı 370
Bakara Sûresinin 163. âyetinin fazîleti 654
Bakara Sûresinin son iki âyetinin fazîleti. 654
Bakara Sûresinin yedi uzun sûreden biri olduğu 9
Bakara Sûresinin, kendisini okuyanlara şefaati 80
Bâkireyle zinâ edenin, yetmişbin dulla zinâ etmiş gibi olacağı 909
Balı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevdiği 371
Balıklara varıncaya kadar tüm canlıların canlarının Sûr'da yerleştiği 63
Basîret gözünün gerçekleri görebileceği. 271
Basra'nın İblîs'in ilk indiği yer oluşu 246
Baş açık kılmanın Ehl-i Kitâba benzeyiş olduğu 331
Baş açıklığın ancak ihramda olabileceği. 333
Baş açmanın âdete muhâlif sayıldığı yerlerde baş açık gezenlerin şâhitliğinin kabûl olunmayacağı 334
Baş ortası açıkken sarık sarmanın mekruh oluşu 336
Başı açık namaz kılmanın kadınlar için câiz olmayışı 331
Başı yağlamanın sünnet oluşu 369
Başlangıç hâlinin son durumu yansıttığı 301-307, 313
Bâtıl dinlere uymamak 36
Bâtıla tutunanların başıboş bırakılmayacağı 743
Bâtıla uymanın, mîzânı hafifleştireceği 105, 107
Bâtılın alâmetlerle bilinebileceği 216
Bâtılın da, Allâh-u Te'âlâ'nın zuhûrâtından olduğu 270
Bâtılın kural tanımaması 575
Bayram namazları için güzel elbise giyinmek 328
Bayramlarda at yarışları gibi müsâbakalar 575
Bayramlarda süslenmek 366
Bayramları tekbirlerle süslemek 575
Bayramlarını zikirsiz geçirenler 575
Bedduâ edenin, ellerini nasıl tutacağı 680
Bedene alıştığı şeyleri vermek 350, 351
Bedenin mîzânı 104
Bedenin nerede eskitildiğinin sorulacağı. 67
Bedenlerin yerle temsil edilişi 658
Bedir ehli hakkında inen bir âyet-i kerîme 475
Bedir günü inen meleklerin sarıklı olduğu 337
Bedir günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı 681
Bedir vakasının daha önce bildirildiği 591
Bedir'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâfirlerin leşlerine seslenişi. 510, 887, 892
Behlûl'ün, Hârun Reşîd'in yoluna çıkması. 736
Bekabillâh makamına nasıl ulaşılacağı 456
Bekabillâh makamında sürekli Kur'ân-ı Kerîm okumak 676
Bekriyye büyüklerinin giyim-kuşamları. 265
Bel'am'ın mahrûmiyetinin sebebi 117
Belâ çekmeyenlerin günahlarının keffârete uğramayacağı 531
Belâ ehlinin mükâfâtı 112
"Beled" tâbirinin mânâları 731
Belvâ ağacının altında bulunacak kullar. 112
"Ben" demenin fenâlığı 162
Benât-i na'ş (yıldız kümesi) 48
Beraat alan saf adamın kıssası 704
Beraat kazandıracak bir sûre 10
Berahût vâdisi (Yemen'de) 454

Berber ırkının, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Yâfis isimli oğlundan geldikleri 747
Berzah âleminde ruhların hangi sûretlere büründüğü 893
Besâit-ı ulviyye (bileşik olmayan maddeler) 610
Besmelesiz çocuklara şeytanın musallat olacağı 200
"Best" hâlinin nedeni 500
Beş vakit namaz 299
"Beşer" isminin özelliği 210
Beşerî düzenlerin birbiriyle çatışması 37
Beyaz giymenin sünnet oluşu 339
Beyinsiz kişilerle oturmanın mekruh sayılması 910
Bıyık uzatmanın Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu 905
Bıyıkları kısaltmak 340
Bi'setin gâyesi 774
Bid'atçilerin âhirette birbirine lânet edeceği 435
Bid'atlerin şeytanın süslemesiyle olduğu. 194
Bid'atçiliğin dînî ifsat sayıldığı 695
Bid'atçiyi bid'atinden döndürme niyetiyle açık zikir yapılabileceği 667
Bid'atin, dinle alâkalı konularda reddedildiği 674
Bid'atlerin zuhûru zamânında âlimin, bildiklerini söylemesi gerektiği 483
Bid'atten sakınmanın Nakşî tarîkindeki önemi 673
Bilâl *(Radıyallâhu Anh)*a A'râf ehlinin seslenişi 555
Bilâl *(Radıyallâhu Anh)*ın hışırtısının cennette duyulması 495
Bilgisizce konuşmanın harâmiyeti 388
Bilmemenin hangi durumlarda mâzeret sayılacağı 321
Bilmemenin mâzeret sayılmayacağı 320
Binâ yapımına çok para harcamakta bir beis olmadığı 851
Binâya harcananın yerini Allâh-u Te'âlâ'nın doldurmayacağı 852
Birleri onlarına gâlip gelenlerin helâk olacağı 531
Bitkilerin ne tür yağmurdan meydana geldiği 719
Bokrat'ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tıbbından âciz kaldığı 350
Bol giyinmenin müstehap oluşu 334
Borç ödemekte acele davranmak 618
Borçlu ölenlerin durumu 531
Boş vakit nîmetine şükretmeyenler 119
Boşamanın takvâlıktan olmadığı 365
Boyların gün geçtikçe kısalması 806
Boyun kırıklığına sebep olan günâhın ibâdetten hayırlı olduğu 211
Bozguncuların âkıbetini düşünmek 947
Buğday ağacı 205
Buğday ekmeğini takvâlık adına terk edenlerin hatâsı 368
Buğdayın evvelce çok büyük olduğu 806
Bûles hapishanesi 168
Bulgarların, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Yâfis isimli oğlundan geldikleri 747
Bulutları îcat edenin Allâh-u Te'âlâ olduğu 727
Burçların küçük parçalardan derlenmiş olması 606
Burçların, bâzı şeylere sebep olabileceği. 644
Busrâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* doğduğunda annesine gösterilmesi ... 932
Bülûğa ermeden ölen çocuğun mîzâna konacağı 89
"Büyük gün" tâbirinden ne kastedildiği .. 756
Büyük günah işleyenlerin de ihsân vasfına sâhip oldukları 702
Büyük günahları affetmenin Allâh katında büyük bir şey olmadığı 775
Büyük günahları olmayanların, küçük günahlarının mîzanda ağırlık yapmayacağı. 101
Büyük günahların da bağışlanabileceği .. 112
Büyüklüğün Allâh-u Te'âlâ'ya mahsus olduğu 167
Büyüklük iddiasının nefsin huylarından oluşu 557

C

Ca'fer *(Radıyallâhu Anh)*ın A'râf ehlinden olabileceği görüşü 526
Câbir hadîsi 611-614
Câhile öğretme niyetiyle açık zikir yapılabileceği 667
Câhilin sofusunun şeytanın maskarası olduğu 907
Câhiliyet devrindeki uygulamaların iptâli 292, 370
Câhillerden yüz çevirmek 793
Câhillere uymamak 536
Câlînûs kadar filozof olsa bile, insanın akılla hakîkate eremeyeceği 56
Câlînûs'un, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tıbbından âciz kaldığı 350

Câmide kılınan farz namazın evdekinden üstün olduğu 666
Câmilerde sesli duâ yapanların bid'at işledikleri 671
Câmilere devâm etmenin kibir sebebi olabileceği 236
Câmileri vîran halde bırakmamak 695
Can çeken her şeyi yemenin israf olduğu .348
Can çekmedikçe bir yemeği yememek 352
Canlara karşı işlenen suçlar 387
Canları ve malları korunmuş kılan vasıflar 386
Canların korunması 695
Canlı-cansız tüm varlıkların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tanıdığı 745
Canlılara su vermenin sevâbı 567
Canlıların canlarının Sûr'da yerleştiği 63
Ceberût âleminin melekleri 519
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Âdem *(Aleyhisselâm)*a dokumacılığı öğretmesi 256
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Arş'ı yediyüzbin yıl tavaf edişi 130
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Dıhyetü'l-Kelbî sûretinde görünmesi 283
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın hatâdan mâsum oluşu 396-397
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın insan kılığında gelip Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e görünmesi 83
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın lakabı 131
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın meleklerle birlikte Lût *(Aleyhisselâm)*a yardıma gelmesi 922
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Meryem vâlideye delikanlı şeklinde görünmesi 283
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın mîzânı idâre edeceği99
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın, Ahmed ibni Hanbel'i imâm tâyin etmesi 268
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın, Medyen'de bir âbidi görünce, orayı helâk etmekten vazgeçmesi 936
Cebrâîl ve İsrâfîl *(Aleyhimesselâm)*ın mahşerde titremeleri 61
Cebriyye fırkasına reddiye 440
Cehâletin tokluğa konulduğu 355
Cehennem döşekleri ve yorganları 458
Cehennem ehlinin amelini yapan birinin haddi zâtında cennetlik olabileceği 304
Cehennem ehlinin cehenneme girmeden önce kısâsa tâbî tutulacağı 472
Cehennem ehlinin cennet ehlinden su isteyişi 562
Cehennem ehlinin irinlerinden içecek olan kimseler 168
Cehennem ehlinin kalın keçe giyecekleri ..265
Cehennem ehlinin sîmâlarından tanınacağı 534
Cehennem ehlinin yüz karalığıyla tanınacağı 531
Cehennem ehlinin, hidâyeti Allâh-u Te'âlâ'ya isnâd etmeleri 488
Cehennem kapısının mezara açılması 451
Cehennem tabakalarının birbirini sıkıştırması 458
Cehennemde açlık ve susuzluk azâbı bulunduğu 570
Cehennemde toprak bulunmadığı 138
Cehennemdeki kâfir arkadaşını bulanın sözleri 509
Cehennemdeki kuyular 579
Cehennemdekilerin bütün hayırlardan ümit kestiği an 564
Cehennemdekilerin susuzluğu 564
Cehennemden en son çıkacak kimsenin ismi 460
Cehennemden sığınanların fazîleti 670
Cehennemden sığınma duâsının yeterli bir duâ olduğu 686
Cehennemden uzaklaştıran bir amel 566
Cehenneme girerken kâfirlerin birbirine lânet edeceği 427
Cehenneme girmeye bir arşın kala cennete giren kişi olacağı 317
Cehenneme hangi amellerle girileceği 532
Cehenneme ilk girecek olan yedi zümre. 908
Cehennemi doldurmak için yeni insan yaratılmayacağı 198
Cehennemin bir kıvılcımının bile dünyâyı yakabileceği 512, 524
Cehennemin kâfirleri kuşatması 79
Cehennemin neyle tutuşturulacağı 460
Cehennemin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı 611
Cehennemin tavanı, toprağı ve duvarları ..459
Cehennemin yaratılmasının hikmeti 442
Cehennemin yerde bulunduğu 524
Cehennemin, doldurulma vaadinin îfâsını istemesi 198
Cehennemlik insanın son amelinin mutlaka kötü olacağı 305
Cehennemliklerin açlık azâbına uğraması..563
Cehennemliklerin cennetteki akrabâlarından yardım istemeleri 565-566

Cehennemliklerin cennetteki yerlerini görüp pişman olacakları.....490, 496, 499
Cehrî zikir yolunun Nakşî tarîkinde kapandığı.....676
Cehrî zikri münâsip görmeyenler.....666
Cehrî zikrin Nakşî tarîkinde yeri olmadığı 673
Celvetî tarîkatine işâret.....692
Cemaate gelmemeyi meşrû eden özürler 300
Cemaate gitmeye niyetlenmek.....299
Cemaati terketmemek.....695
Cemaatle kılınan namazın yirmi yedi derece olmasının îzâhı.....300
Cemâl ve muhabbet sıfatlarının birbirlerine söyledikleri.....656
Cemâlullâha bakma lezzetini istemek.....30
Cemâlullâhtan daha açık bir şey olmadığı.780
Cemel harbinin nedeni.....481
Cemel vakasının içtihattan dolayı meydana geldiği.....479
Cenâzeye katılmanın mîzandaki ağırlığı..91
Cennet ashâbının cehennem ehline nidâsı 507
Cennet derecelerinin amellere göre bölüşüleceği.....494
Cennet duâsı yapmanın yeterli bir duâ olduğu 686
Cennet ehlinden kin gibi kötü vasıfların uzaklaştırılacağı.....468
Cennet ehline kibrin yakışmayacağı.....166
Cennet ehline yapılacak nidâlar.....496
Cennet ehlini hizmetçilerin karşılaması..491
Cennet ehlinin Allâh-u Te'âlâ'yı ziyâreti. 565
Cennet ehlinin amelini yapan birinin haddi zâtında cehennemlik olabileceği.....304
Cennet ehlinin canları çektiği anda istediklerinin önlerine geleceği.....499
Cennet ehlinin derecelerinin farklılığı.....537
Cennet ehlinin eşlerinin nâmahremlere gözükmemesi.....916
Cennet ehlinin fakirleri.....533
Cennet ehlinin farklı derecelere sâhip olacakları.....473
Cennet ehlinin hamdleri..... 488, 505
Cennet ehlinin kabirden çıkışı.....498
Cennet ehlinin kalplerinden kin ve nefretin sökülüp alınması 467, 505
Cennet ehlinin kimler olduğu 167
Cennet ehlinin, cennetteki makamlarını dünyâdaki evlerinden daha iyi tanıdıkları. 470
Cennet ehlinin sîmâlarından tanınacağı .534
Cennet ehlinin ulaşamadıkları derecelerden dolayı üzülmeyecekleri.....473
Cennet ehlinin yüz aklığıyla tanınacağı..531
Cennet ehlinin, hidâyeti Allâh-u Te'âlâ'ya isnâd etmeleri.....488
Cennet ehliyle cehennem ehlinin nasıl görüşebildikleri..... 508-509
Cennet hurması 565
Cennet ırmakları.....487
Cennet için ibâdet etmemek 698
Cennet isteyenlerin fazîleti 669
Cennet kadınlarının nûru.....512, 524
Cennet kapılarının halkaları 498
Cennet kapısının mezara açılması 450
Cennet köşklerinin binâ yapısı.....498
Cennet mertebelerinden alıkonmamak...423
Cennet meyveleri ve giysileri.....500, 565
Cennet tahtları, yastıkları ve halıları. 491, 498
Cennet ve cehennem arasında bulanan sur 522
Cennet ve cehennem ehlinin kendilerine âit yerleri herkesten iyi bilecekleri.....79
Cennet ve cehenneme inanmak.....84
Cennet yiyeceklerinin kâfirlere haram olduğu 536-537
Cennet, cehennem, mîzan ve sırat gibi mefhumların akla yakın gelecek te'villerle yorumlanamayacağı.....85
Cennete ancak Allâh'ın rahmetiyle girileceği 493
Cennete en son girecek kimseler.....554
Cennete girene kadar azaptan emin olmamak 543
Cennete girme vaadinin kendisine bağlandığı sâlih amellerden ne kastedildiği.....493
Cennete girmek için yapılması gerekenler. 299
Cennete girmeye bir arşın kala cehenneme giren kişi olacağı 317
Cennete hangi amellerle girileceği.....532
Cennete sâlih amellerle vâris olunacağı 467, 505
Cennete ulaşmanın zor bir şey olmadığı. 464
Cenneti doldurmak için yeni insan yaratılacağı 198
Cennetin anahtarının fakirleri sevmek olduğu 558
Cennetin çevresinin zorluklarla kuşatılması 464
"Cennetin fakirleri" diye adlandırılan kullar 523
Cennetin genişliği.....512
Cennetin gökte bulunması.....446, 524
Cennetin kapısındaki iki göze..472, 490, 498
Cennetin mîras olmasının mânâsı.....492

Cennetin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....611
Cennetin sûreti ve hakîkati bulunduğu..500
Cennetin toprağı ve taşları....553, 565
Cennetle cehennemin çekişmeleri....197
Cennetle cehennemin mutlaka doldurulacağı sözü....198
Cennetlik insanın son amelinin mutlaka iyi olacağı....305
Cennetliklerin cehennemdeki yerlerini görüp şükredecekleri....490, 496, 499
Cennetliklerin ve cehennemliklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e isimleriyle bildirildikleri....305
Cennette ateş bulunmadığı....138
Cennette cimâ fiilinin uzun süreli oluşu.498
Cennette hastalık, yaşlılık ve ölüm olmadığı....497
Cennette livata gibi fiillerin haramlığının devâm edeceği....916
Cennette uyku olmadığı....203
Cennette yasaklanan ağaçtan ne kastedildiği....204
Cennetteki buğdayın büyüklüğü....205
Cennetteki derecelerin birbirinden yüksekliği....473
Cenûb rüzgârı....715, 716
Cenûb rüzgârının cennet rüzgârlarından oluşu....716
Cetvelin görevi....84
Cevâmi'u'l-kelimin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilişi....309
Cezâ verirken haddi aşmamak....311
Cezâ yöntemini tercih etmemek....793
Cezâlandırıcı sorgulama....70
Cezâya uğramadan af kapısını çalmak...118
Cezbeye lâyık olana Lafza-i Celâl zikri verilmesi....675
Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ın Âdem *(Aleyhisselâm)*a sitemi....234
Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ın vahiylerle ve kâfirleri helâk etmekle ilgili tafsîlatlı hesap vermesi....63
Cibrîl'in okumasıyla veyâ işâretiyle gelen vahiyler....35
Cidde'nin Havvâ *(Aleyhesselâm)*ın ilk ilk indiği yer oluşu....246
Cihada babalarından izinsiz çıkıp şehit olanlar....528
Cihâdın cenneti kazandıracağı....500
Cihat esnâsında İblîs'in insana çoluk çocuğunu hatırlatması....128
Cihat için at beslemenin mîzandaki ağırlığı 87
Cihat yoluna şeytanın oturması....185
Cihat yolunda ölene cennetin hak olduğu.185
Cimâ ederken tamâmen çıplak olmamak..267
Cimâ fiilinin cennette uzun süreli oluşu.498
Cimâ hırsının helâk eden isteklerden olduğu....925
Cimâ yapmanın sevâbı....365
Cimâdan sakınmanın takvâlıktan olmadığı....365
Cimri müminin, şeytanın en sevdiği insan olduğu....289
Cimriliğin zenginlerde yakışık almadığı.170
Cimrilikten sakınmak....348
Cin çıkartmanın bâzen dayakla yapıldığı..285
Cinâyete karışanlara ne cezâ verileceği...860
Cinlerde bulunan muhâlefet vasfı....127
Cinlerde risâlet vazîfesinin bulunmadığı..405
Cinleri gördüğünü iddia edenin hükmü.283
Cinleri kaçırtan âyet-i kerîmeler....654, 655
Cinlerin ateşten yaratılışı....127, 137
Cinlerin ateşten yaratılmasının îzâhı....286
Cinlerin bâzı taşların içine girebildiği....285
Cinlerin müstakil bir âlem oluşu....794
Cinlerin birbirleriyle savaşı....429
Cinlerin farklı sûretlere bürünebilecekleri..284
Cinlerin görülüp görülemeyeceği....281
Cinlerin insan bedenine girmesi....285
Cinlerin insanlardan önce yaratıldığı....428
Cinlerin kâfirlerinin de cehenneme gireceği....428
Cinlerin müminlerinin A'râf ashâbı olabileceği....533
Cinlerin Müslümanlarından yılan kılığına girenlerin insanlara görünmeyeceği..247
Cinlerin ve insanların ekserîsinin cehenneme gireceği....436
Cinlerin yaratılış hikmeti....130
Cinlerin, insanın yakınlarının kılığına giremeyecekleri....282
Cinlerin, şeytanları görememesi....276
Cinsel birleşmenin sevâbı....365
Cinsî münâsebet bakımından makadın haramlığının büyüklüğü....909, 914
Cinsî münâsebete büyük lezzet konmasının sebebi....903
Cinsî münâsebetin eşler arasında ne gibi faydalar temin ettiği....904
Cisim ve candan öteye ayak basmak....132
Cisimlerin farklı özelliklere sâhip olması..606
Cismâniyetin sınırlı oluşu....457
Cisme, alıştığı şeyleri vermek....350, 351

Cizrenin, Nûh (Aleyhisselâm)ın gönderildiği yer oluşu 747, 753
Cömert fâsığı İblîs'in sevmemesi 289
Cûdî dağına Nûh (Aleyhisselâm)ın gemisinin yerleşmesi 779
Cumâ günü hutbe saati duânın kabul olacağı 683
Cumâ günü sarık saranlara meleklerin selâm vereceği 338
Cumâ günü yaratılanlar 608
Cumâ gününün fazîleti 495
Cumâ namazı için güzel elbise giyinmek . 328
Cumâlarda süslenmek 366
Cumartesi gününün ismi 610
Cübbe giyilmekle dar pantolonun kerâhetinin kalkacağı 330
Cübbe giymenin müstehap oluşu 334
Cübbe şalvar giymenin bütün peygamberlerin sünneti olduğu 334
Cübbeyi ilk olarak Âdem (Aleyhisselâm)ın dokuduğu 336
Cünüplükten yıkanmakta acele davranmak 618
Cünüplükten yıkanmanın İslâm şartlarından sayıldığı 83
Cürhum'un Nûh (Aleyhisselâm)ın gemisinde kurtulanlardan olduğu 778

Ç

Çalgı âletlerinin çoğalmasının taş yağmasına sebep olacağı 913
Çalgı âletlerinin şeytanın sesi olduğu 200
Çalgıcı kadınlar oynatmanın, helâk sebebi olduğu 912
Çamur unsurunun üstünlüğü 162
Çarşafa dolanarak namaz kılmanın mekruh oluşu 331
Çarşamba günü yaratılanlar 608
Çeştiyye meşâyihinin açık zikri tercih sebebi 668
Çıplak tavâf edenler hakkında inen bir âyet 254-255
Çıplak tavâfın hükmü 328
Çıplak yıkanmanın fuhşî işlerden sayıldığı 380
Çıplaklığın şeytanın gâyesi olduğu 219
Çiğnemeden lokma yutmamak 352
Çiğnemeyi çok yapmak 345
Çin ötesinin, Nûh (Aleyhisselâm)ın Yâfis isimli oğlundan geldikleri 747
Çirkin işin kişilere göre değişeceği 900
Çocuğun ana-babası için nur olacağı 365
Çocuğun avretinin hükmü 260
Çocuk doğurmanın fazîleti 365
Çocukları muhtaç bırakmamak 365
Çocukların üzerine asılması faydalı olan âyet-i kerîmeler 654
Çocuklarla oturmanın mekruh sayılması .. 910
Çok yemenin zararları 348
Çok yemenin zemmi hakkında hadîs-i şerîf ve rivâyetler 349
Çorak toprağın, ezberleme kabiliyeti olmayan insanlara örnek olduğu 731

D

Dâbbe'nin Safâ tepesinden çıkması 180
Dâbbetü'l-arz'ın İblîs'i öldüreceği 178
Dağ başlarında yaşayanların durumu 321
Dağın Şu'ayb (Aleyhisselâm)a eğilmesi 931
Dalâleti hak eden kullar 317-320
Darb-ı mesel âyetleri 586
Darb-ı meselleri iyi anlamak 141
Davarların gökten indirilişi 255, 256
Dâvûd (Aleyhisselâm)ın orucu 750
Debûr rüzgârı 715
Dedenin baba hükmünde olduğu 403
Def çalmanın hükmü 575
Def çalmanın Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu 905
Dehriyye fırkasının inkâr ettiği gerçekler . 444
Delikanlıların yanında on küsur şeytan bulunduğu 909
Demir çengellerle azap 563
Demir sanatının Âdem (Aleyhisselâm)a öğretilmesi 231
Demirin indirilişi 255
Derecelerle derekelerin karşılıklı olduğu. 510
Derilerin şâhitlik yapması 53
Derisi siyah olanların, Nûh (Aleyhisselâm)ın Hâm isimli oğlundan geldikleri 747
Dervişin ne kadar yese de israf sayılmayacağı 354
Dervişleri sevmek 558
Dervişleri tenkit edenler 547
Dervişlerin değeri 558
Destümîsân adındaki yere İblîs'in ilk inişi .. 250
Devamlı olan amelin kıymeti 618
Deve iğnenin deliğine girmedikçe cennete giremeyecek olanlar 452, 455
Deve ve yavrusuyla ilgili tasavvufî mânâlar 876-877
Devenin kesilme kıssası 871-873
Devenin kesilmesinin sebebi 863

Devenin yavrusunun ağlayıp bağırması 873-874
Deveyi kesecek olan kişinin daha önce insanlara tanıtılması 871
Devlet reisinin sorumluluğu 65
Devletin, düşman eline geçmesinin sebebi. 905
Dilde hafif, mîzanda ağır iki kelime 87
Dilenciliğin fuhşî işlerden sayıldığı 380
Dilenciyi boş çevirmemek 560
Dilin zikirle ıslak kalması 668
Dilin, insanın tercümânı olduğu 680
Din hakkında bilgisizce konuşmamak 387
Din kardeşliğinin önemi 837
Dindârlığına güvenilmeyen kimsenin nasîhatinin kabûl edilmeyeceği 226
Dîne yardımda önce davrananların üstünlüğü 485
Dîni eğlenceye çevirenlerden ilişkinin kesilmesi 581
Dînî konularda insanları şüpheye sevketmemek 947
Dînî konuların kıyasla çözülemeyeceği .. 139
Dîni muhâza için araştırıcı omak 907
Dînin nasîhat olmasının ne anlama geldiği 767
Dînin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisi gibi olduğu 781
Dinler arası diyalogculara reddiye 333
Dinlere karşı işlenen suçlar 387
Dinlerin korunması 695
Dinlerini eğlenceye çevirenler 574
Dirilmenin nasıl olacağı 721
Dirilmenin ölüm hâli üzere gerçekleşeceği 252
Dirilmeyi inkâr etmenin ne mânâya geldiği 574
Dişi deve ve yavrusuyla ilgili tasavvufî mânâlar 876-877
Dişi devenin kesilmesinin sebebi 863
Dişi devenin Semûd kavmine imtihan için gönderildiği 847
Diyalogculara reddiye 333
Dizden kalçaya kadar olan kısmın avretten olduğu 329
Dize kadar olan kısmın avretten olduğu 259
Dizin avret olduğu 259
Doğruluk aramak 875
Doğruyu incelemek gerektiği 435
Doğumun zorluğunun nedeni 219
Dokumacılığı ilk olarak Âdem *(Aleyhisselâm)*ın yaptığı 256
Domuza döndürülecek toplumlar olduğu. 834
Domuzun, livata yapan iki hayvandan biri olduğu 908
Don ve peştamalı birlikte giyinmek 340
Dosdoğru olmak 875
Dost ve düşmanın ancak Kur'ân'ın beyânıyla tanınacağı 40
Dostların kıyâmet gününde düşman olacağı 429
Doyduktan sonra yemenin israf oluşu 353
Dört halîfenin efdaliyet sırası 485
Dövme günahının, insanın sevaplarını nasıl tüketeceği 471
Duâ ânında ihtiyaç açıklamak 704
Duâ eden kişinin neleri düşünmesi gerektiği 663
Duâ ederken ümitsiz olmamak 683
Duâ edilmesi gereken vakitte gâfil olmamak 600
"Duâ edin" emrine binâen duâyı terketmemek 688
Duâ etmemenin, tarîkat ehli katında makbul bir davranış olmadığı 705
Duâ için vakit ayırmak 103
Duâ yapanın nelere riâyet etmesi gerektiği 685
Duâ yaparken aşırı teferruata girmemek .. 685
Duâ yaparken korku ve ümit arasında bulunmak 709
Duâda elleri kaldırmak 664
Duâda ellerin elbiseden dışarı çıkarılması.. 680
Duâda ellerin göğe doğru kaldırılması 620, 625
Duâda ellerin göğüs hizâsına kaldırılması 680
Duâda ellerin yüze sürülmesi 679
Duâda gizlilik 664
Duâda göğe bakmak 680
Duâda haddi aşmamak 684
Duâda ısrarcı olmak 684
Duâda korku ve ümîdi birleştirmek 698
Duâda tadarru'un tasavvufî mânâları 689
Duâda yeterli olan sözler 686
Duânın Allâh katındaki değeri 663
Duânın edepleri 679
Duânın ibâdetin ta kendisi oluşu 690
Duânın ihlâslı yapılması 301
Duânın kabûlü için helâl yemenin şart olduğu 690
Duânın kabûlünün bâzen istidrâc olabileceği 175
Duânın kaderi geri çevirmesi 394
Duânın kazâ-ı mübremi defedebileceği .. 663

Duânın, ibâdetin yarısı olduğu 662
Duâyı hudû' üzere yapanın yetmiş senelik günahının bağışlanacağı 190
Duâyı terketmenin zulüm olacağı 690
Dükkânı koruyan âyet-i kerîmeler.....706
Dünyâ ehlinin görüşlerine başvurmamak.594
Dünyâ hayâtına aldananlar 576
Dünyâ için çalışanların şaşılacak hâli.....75
Dünyâ lezzetlerine bakmanın husûsî kullar için çirkin sayıldığı 900
Dünyâ sevgisinin bütün hatâların başı olduğu 579
Dünyâ sevgisinin zemmi.....322
Dünyâda garip gibi olmak 599
Dünyâda günahları örtülenin, âhirette de bağışlanacağı 81
Dünyâdan nasip almaya başlayanın âhiretteki mahrûmiyeti 423
Dünyânın dirliğinin zahmet ve çileyle olduğu 237
Dünyânın murdar oluşu 295
Dünyânın müminin zindanı oluşu 577
Dünyânın yaldızlarına aldanmamak.....423
Dünyânın zâlimliği 400
Dünyânın, âhiretin tarlası oluşu 441
Dünyâya aldanmamak 577
Dünyâya hizmet edenleri dünyânın yoracağı 120
Dünyâya meyleden hükümdârın en sevinçli ânında helâk edilişi 399
Dünyâyı mutfak sananların zemmi.....354
Dünyâyı yamalamak için dîni parçalamamak 462
Düşmana karşı güç gösterisi.....705
Düşmanın hîlesini defeden âyet-i kerîmeler 655
Düşük sayılan insanların cennete girebileceği 197
Düşünce kabiliyetinin âyet oluşu.....639

E

Ebrârın hasenelerinin mukarreblerin seyyieleri sayılacağı.....206, 243
Ebrârın kitabı 445
Ebû Abdillâh *(Kuddise Sirruhû)*nun, basit görünen bir günahtan dolayı kırk sene ağladığı 942
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Cehl'e cevâbı 570
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın müşriklere cevâbı 569
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a vasiyeti.....107
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın üstün derecesi..537
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın, zekâtı namaza kıyâsı 140
Ebû Bekir Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mağarada gizli zikir tâlimi..... 677-678
Ebû Bekr-i Mukrî'ye, felsefeci Ebu'l-Hasen'in fidye oluşu 199
Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti..485
Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın kapısından başka kapıları Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kapattırması 485
Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardımı.....485
Ebû Câd (pazartesi gününün adı).....609
Ebû Cehl'in oğlunun Müslüman oluşu ...157
Ebû Cehl'e, A'râf ehlinin seslenişi.....546
Ebû Cehl'in cennetle alay etmesi.....570, 577
Ebû Cehl'in çukurdaki leşine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in seslenişi.510, 887
Ebû Cuhayfe *(Radıyallâhu Anh)*ın ölünceye kadar karnını doyurmadığı 349
Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın namaz için çok değerli elbiseler aldığı.....342, 367
Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın, İmâm-ı Muhammed'in yüzüne bakmamasının nedeni .910
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın göbeğini öpmesi.....259
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın şeytanı yakalaması 281
Ebû Nüvas'ın şeytana hakaret içeren beyitleri 168
Ebû Rığâl'in Harem'den çıkmadan helâk olmayışı (Semûd kavminden biri).....844
Ebû Rığâl'in kabrinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından gösterilmesi..874
Ebû Tâlib'in azâbının hafifletildiği.....109
Ebû Ubeyde ibni Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)*ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a îtirâzı 142
Ebû Yezîd *(Kuddise Sirruhû)*ya gelen nidâ 689
Ebû Yezîd el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun bir elinin mahrum olmasının sebebi 680
Ebû Yezîd el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun bir kadıya ilginç öğüdü.....170
Ebû Zem'a gâvurunun dişi deveyi kesene benzemesi 861, 882
Ebu'l-Hasen el-Eş'arî *(Rahimehullâh)*ın Arş'a istivâ konusundaki görüşü.....635
Ecel geldiğinde kimsenin kurtulamayacağı 391, 401

"Ecel" tâbirinin mânâları 392
Eceli gelenin geciktirilmemesinin ne anlama geldiği.....395
Ecelinin gecikmesini isteyenin ne yapması gerektiği 394
"Ecram" tâbirine dâhil olan varlıklar.....610
Ecsâm-ı müfrede (su, hava, toprak, ateş) 610
Edebin şeref kazandıracağı.....152
Edebin terkinin kovulmayı gerektirdiği .172
Edep kazandıran edepsizliğin de edep sayılacağı.....211
Edepleri terketmemek 389
Edepsiz fiiller yapanların şâhitliğinin kabul olunmayacağı.....334
Eğlence ve oyunları din edinenler 574
Eğlencelerden sakınmak 30
Eğlencelerin şeytan işi olduğu.....200
Eğlencenin saltanata zarar vereceği.....117
Ehadiyyet sıfatı.....626
"Ehl" kelimesine, kimlerin dâhil olduğu .921
Ehl-i Beyt'e hediye vermenin fazîleti.....495
Ehl-i Beyt'in kötülüklerden arındırılması.817
Ehl-i Beyt'in makamı.....155
Ehl-i Kitâb'a muhâlefet.....340
Ehl-i Kitâb'ın, kendi kitaplarını tahrif edişleri 418-419
Ehl-i salât olan büyük günahkârların durumu 702
Ehl-i Sünnet'e göre Âdem *(Aleyhisselâm)*ın zellesi.....242
Ehl-i Sünnet dışı fırkaların âhirette birbirine lânet edeceği.....435
Ehl-i Sünnet dışı fırkalarla sohbetin zararının, kâfirlerden daha fazla olacağı.....476
Ehl-i Sünnet'e muhâlif âlimlerin fikirlerine uymamak.....435
Ehl-i Sünnet'in "Günahkârların cehennemde ebedî kalmayacağı" görüşü 410
Ehl-i Sünnet'in, Allâh-u Te'âlâ'nın ilmini, Zâtının aynı görmemesi.....586
Ehl-i Sünnet'in, Yezîd'e lânet husûsunda ihtilâfı 477
Ekrabiyyet sırrı 678
El çabukluğuyla ölçüde ve tartıda noksanlık yapmamak.....933
Elbise bulamayan kişinin nasıl namaz kılacağı 328
Elbise çıkarılırken şeytana görünmemek için okunacak duâ.....277
Elbise giyinirken nefsânî hazlardan uzak durmak.....268
Elbisenin boyunun ne kadar olması gerektiği 342
Elbisenin gökten indirilişi 255
Elbisenin ne kadarının sorgudan muaf tutulacağı 853
Elbisesi ince olanın, dîninin de ince olacağı 266
Elbiseyi düzeltmek.....341
Elif harfinin işâretleri.....16
Elif. Lâm. Mîm. Sâd. harflerinin açılımı....14
Eliyle tatmin olanın, Allâh'ın, tarafına bakmayacağı yedi kimseden biri olduğu 908
Elle boşalmanın hükmü..... 916-917
Elleri hâmile olarak mahşere çıkacak kimseler.....917
Ellerin dışıyla, ayakların kadın için avret olup olmadığı.....260
Ellerin konuşacağı gün 53
Emânete hıyânet eden tüccarın, şeytanın dostu oluşu 288
Emâneti olmayanın çıplak sayıldığı 263
Emânetlere riâyet 697
Emîn olmayan kimsenin nasîhatinin kabûl edilmeyeceği.....226
Emir âleminin latîfelerden ibâret oluşu ..650
Emir âleminin, halk âlemine tealluk edişi..144
Emîr Külâl *(Kuddise Sirruhû)*nun sesli zikirden vazgeçmesi.....674
Emir sîğasının duâ mânâsına geldiği yerler 240
Emûrâ (Lût kavminin karyelerinden biri)..897
En'âm Sûresinin yedi uzun sûreden biri olduğu 9
Enâniyet hastalığı.....169
Engellenmesi helâl olmayan üç şey 568
Engerek yılanlarının, şirk lîderlerine musallat olacağı 434
Ensardan bir gencin yılan tarafından şehit edilme kıssası 249
Ensârın, Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a verdikleri istişâre 142
Erkeğin avreti.....329
Erkeğin diğer erkeğin avret yerine bakamayacağı.....258, 912
Erkek erkeğe bir yorgan içinde bulunmamak 912
Erkek erkeğe cinsel ilişkiye girenin Allâh'ın gazabına çarpılacağı.....908
Erkek erkeğe ilişkiye girenlerin israfçı bir toplum olduğu 904
Erkek erkeğe şehvetle bakmanın ve tokalaşmanın livatadan sayıldığı.....908

Erkeklerden, kadınlara benzemeye çalışanların Allâh'ın gazabına çarpılacağı.....908
Erkeklerin baş açık namaz kılmalarının mekruh oluşu.....331
Erkeklerin ipek giymesinin sebebiyet vereceği azaplar.....835
Erkeklik vasfının cinsel mânâda olmadığı.540
Erkeklik ve dişilikte bulunan özellikleri tersine çevirmemek.....903
Ertelemenin zararları.....462
Ervâh-ı mücerrede (bedenden soyutlanmış ruhlar).....610
Erzincan zelzelesi.....46
Eski elbiseyi sadaka vermenin fazîleti.....257
Eski-püskü giyinmenin hükmü.....263
Eşeğin, livata yapan iki hayvandan biri olduğu.....908
Eşeklerin süs için yaratıldığı.....257
Eşinin eliyle boşalmanın hükmü.....917
Eşiyle de olsa, makattan cinsî münâsebette bulunanın lânetli olduğu.....909
Eşlerin, birbirinin yanında zarûretsiz soyunmamaları.....219
Eşyânın, aslına rucû edeceği.....152
Eşyânın yeni olmasının kibirle alâkası olmadığı.....341
Eşyâyı koruyan âyet-i kerîmeler.....706
Et yemenin sünnet olduğu.....365
Et yemeyi kendilerine yasak edenleri azarlayan bir âyet-i kerîme.....360
Et yemeyi takvâlık adına terk edenlerin hatâsı.....368
Eteğini sürtenin namazının kabûl olmayacağı.....343
Eti çok tüketmemek.....372
Etin iyice pişmeden yenmemesi.....352
Etin bozulmasına Yahudilerin neden olduğu.....217
Etin, yemeklerin efendisi olduğu.....372
Ev süsleme husûsunda orta gidilmesi.....362
Evde cemaatle kılmaktansa câmide cemaatle kılmak.....300
Evde kılınan nâfile namazın câmidekinden üstün olduğu.....666
Evi koruyan âyet-i kerîmeler.....706
Evin ne kadarının sorgudan muaf tutulacağı.....853
Evlâdın ana-babasına duâsı.....395
Evlendirmekte acele davranmak.....618
Evlenmeye gücü yetmeyenin ne yapması gerektiği.....916
Evlerde bulunan yılanlara ihtar verilmesi gerektiği.....249
Evli kadını kendine âşık etmek için duâ etmemek.....687
Evliyânın amellerinin Kur'ân ve hadîse dayandığı.....158
Evliyânın kıymetinin Allâh tarafından gizlendiği.....856
Evliyânın sohbetinden engelleyenlerin mânevî mahrûmiyeti.....435
Evliyânın, müritlerini terbiyesini inkâr edenlere reddiye.....588
Evliyâullâha nasıl davrandıkları hakkında insanların sorguya çekilecekleri.....71
Evliyâullâhın Allâh-u Te'âlâ ile özel muâmeleleri.....520
Evliyâullâhın gizliliği.....560
Evliyâullâhın gönlünün, Allâh-u Te'âlâ'nın Arş'ı olduğu.....656
Evliyâullâhın kalplerinin kederlerden arındırılması.....503
Evliyâullâhın zâhirî görüntülerine aldanmamak.....145
Evliyâullâhın, cinleri görebileceği.....283
Evliyâullâhın, mânâ denizinin gemileri oluşu.....57
Evliyâullâhın, vuslat vaadini hak buldukları.....515
Evliyâullâhtan her birinin Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerinden bir âyet oluşu.....457
Evliyâya itâatten kibirlenenlerin hüsrânı.457
Evliyâyı tenkidin şeytandan olduğu.....195
Evtaddan olan velîlerin durumu.....387
Evvelki ümmetlerin en bedbahtının kim olduğu.....862
Eyke halkına Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın gönderilmesi.....928
Eyyûb *(Aleyhisselâm)*ın belâsının, nübüvvetinden sonra oluşu.....928
"Ezan günü"nün ne anlama geldiği.....511
Ezandan sonra kimin mescitten çıkabileceği.....299
Ezanı duyup da cemaate gelmeyenin namazının kabûl olmayacağı.....300
Ezanın yüksek sesle okunması.....668
"Ezel mefhûmu"yla, "Hareket mefhûmu"nun birleşemeyeceği.....605
Ezelî ilmin önemi.....823
Ezelî yazının geçerliliği.....302
Ezelî yazının önemi.....317

F

Fâcirlerin kitabı....446
Fâcirlerin kötü huyları....229
Fâcirlerin suratını toz duman kaplayacağı.534
Fâiz yemenin sebebiyet vereceği azaplar.835
Fâiz yiyenin, şeytanın dostu oluşu....288
Fâizli kazançlara şeytanın ortak olduğu.200
Fakir görünmek için eski giyinmemek....263
Fakir kalacak kadar sadaka vermenin israftan sayılacağı....347
Fakirlerde kibrin yakışık almadığı....170
Fakirleri sevmek....560
Fakirleri sevmenin cennetin anahtarı olduğu....558
Fakirlerin zenginlerden önce cennete gireceği....560
Fakirliği gideren bir davranış....345
Fakirlik iddiası içeren kıyâfetler giymemek....368
Fal oklarının şeytan ameli oluşu....818
Farsların, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Sâm isimli oğlundan geldikleri....747
Farz amelleri yerine getirebilmek için yiyip içmenin farz oluşu....353
Farz namazların günahları eriteceği....102
Farz namazların cemaatle kılınması....300
Farzlardan birini işlemenin cennette özel bir yeri olduğu....495
Faydalı müminin, şeytanın düşmanı oluşu....288
Faydalı şeylerden istifâde husûsunda aslolan hükmün serbestlik olduğu....696
Fazîlet ehli müminlerin A'râf ehli olabilecekleri görüşü....526
Fazîletin Allâh-u Te'âlâ'ya yakınlık derecesine göre tespit edildiği....216
Fazîletin kıyaslarla belirlenemeyeceği....138
Felçten koruyan âyet-i kerîme....655
Feleklerin hareketi....606
Feleklerin küçük parçalardan derlenmiş olması....606
Felsefecilerin: "Bitkilerin, suda bulunan güçle var olduğu" görüşüne reddiye.720
Felsefeye kapılan büyük bir âlimin kötü hâli....55-57
Felsefî meşrepli kimselerin zemmi....57
Fenâfillâh makamına nasıl ulaşılacağı....456
Fenâfillâh makamına ulaşan mürîdin sürekli murâkabe yapması....675
Ferâce giymenin İslâm örfüne uygunluğu.674
Ferkad es-Sincî *(Rahimehullâh)*ın Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan ihtar alması....264, 367
Fesleğen çiçeği....500
Fetret devrinde ölenlerin A'râf ashâbı olabileceği....533
Fetret döneminde yaşayanların durumu.321
Fetret ehlinin durumu....496
Fıkıh âlimlerinin A'râf ehli olabilecekleri görüşü....526
Fikir ve hayâlin kısa ömürlü olduğu....161
Filistin topraklarında vefât eden peygamberler....754
Firavun gibilerin cehenneme en önce gireceği....428
Firavun'un, Hâmân'dan kendisine köşk yapmasını istemesi....627
Firavun'un zoraki îmânı....464
Firavun'un büyücülerinin hidâyet üzere yaratıldıkları....302
Fistan giymenin namazın ziyneti olduğu..332
Fitne korkusu bulunduğunda hükümlerin değişeceği....259
Fitnelerin zuhûru zamânında âlimin, bildiklerini söylemesi gerektiği....483
Fuhşî işlerin haram edilişi....380
"Fuhuş" tâbirinin her günah hakkında kullanılabileceği....292
"Fuhuş" tâbirinin kişilere göre değişeceği..900
"Fuhuş" tâbirinin tasavvufî mânâları 387-390

G

Gâfil kimselere fikir danışmamak....594
Gaflet ehli tükendiğinde başka gâfillerin geleceği....810
Gaflet uykusundan uyanmak....514
Gafletlerin bâtınî günah sayıldığı....388
Gafletsiz duâ yapmak....689, 691
Gafletsiz yapılan zikir....670
Gafletten uyaran nasîhatler....102
Gaspın, malları ifsat sayıldığı....695
Gazap gücü....190
Gazâya çıkmak....364
Gazneli Mahmûd'un kölesi Ayâz'la yaşadığı bir kıssa....208
Gece namazı kılanların, şeytanın düşmanı oluşu....288
Gece yarısı duâ....252
Gece yarısı gözyaşı akıtmak....264
Gecenin âyet oluşu....639
Gecenin gündüze bürünmesi....638
Gecenin son üçte birinde duânın kabul olacağı....683
Geceyi ibâdetle geçirmek....557
Geçim temini için vakit ayırmak....103

Geçim vâsıtalarını Allâh-u Te'âlâ'nın yarattığı 115-116
Geçimi rahatlatan bir âyet-i kerîme 118
Geçmiş ümmetlerin üstün gücü 806
Geğiren kişiye Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in îkazı 349
Gemiye binenlerin kurtarılışı 777
Genç delikanlılarla oturmanın mekruh sayılması 910
Gezegenlerin, bâzı şeylere sebep olabileceği 644
Giyeceklerde asıl hükmün serbestlik olduğu 365
Giyim husûsunda insanların beğenisini tercih etmek 347
Giyim-kuşamda orta yolu izlemek 265
Giyinirken kibir ve israftan sakınmak.....346
Giyinmenin hükümleri 258
Giysilerin indirilişi 255
Gizli olan günahlar 387
Gizli yapılan amellerin insanın kılığından belli olacağı 262
Gizli yapılan duânın fazîleti 665
Gizli zikrin nasıl yapılacağı 670
Göbeğin avret olmadığı 259
Göbek altının avret olduğu 259
Göğün beyaz inciden yaratıldığı 610
Göğün duâ kıblesi olduğu 680
Göğün kapıları bulunduğu 445
Göğün Lût kavmini Allâh'a şikâyeti.....926
Gök gürültüsü işittiğinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâ etmesi.....714
Gök kapılarının kâfirlerin rûhu için açılmaması 443
Gök tabakalarının birbirinin üstünde oluşu 606
Gök tâbirinin üst cihette olan her şey için kullanılabileceği 629
Gök ve yerin yaratılış hikmeti 130
Göklerin belirli bir ölçüde ayarlanması ..605
Göklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı 611
Göklerin sıfat tecellîsiyle tahsis edilişi 659
Göklerin ve yerin hak ile yaratılmasının mânâsı 636
Göklerin ve yerlerin altı günde yaratılışı 607
Gökten taş yağmadıkça kıyâmet kopmayacağı 913
Göl sularının, aslında yağmur suyu olduğu 889
Gömleksiz, sâde şalvarla namaz kılmanın mekruh oluşu 331
Gönlün Allâh-u Te'âlâ'dan başkasını düşünmesinin, en seçkin kullar hakkında çirkin bir iş sayıldığı 900
Gönlün ancak Allâh-u Te'âlâ'yı talep ile mâmur olacağı 465
Gönül sâhibinin kimler içinde aranacağı. 559
Görme kabiliyetindeki âyet.....639
Gösteriş için ibâdet edenler.....517
Göz değmesinden koruyan âyet-i kerîmeler 655
Göz körlüğünün önemli olmadığı 780
Gözlerin şâhitlik yapması 53
Gözyaşı akıtmak 264
Gözyaşı akıtmamanın ehlullâh katında kötü sayıldığı.....389
Gözyaşının, cehennem ateşini söndüreceği.90
Gurur için süslenmenin haram olduğu...362
Gururdan arınarak duâ etmek 308
"Güç yetme" mefhûmunun îzâhı. 463-464, 466
Gül suyuyla yemek pişirmemek 348
Gümüş eşyâ kullanmanın erkekler için câiz olmadığı 362, 363
Gümüş kaplarda yiyip-içmenin taş yağmasına sebep olacağı 913
Gümüş kapta su içenlerin âhiretteki kötü durumu 80
Günah işlemenin kuraklığa sebep olduğu .695
Günah işlemenin, yeryüzünde bozgunculuk sayıldığı.....935
Günah işleyenin, Allâh-u Te'âlâ'nın örtüsüyle örtünmesi.....382
Günah işleyerek şeytana yol açmamak...275
Günah şeyler için duâ etmemek.....684
Günah tâbirinin tasavvufî mânâsı 389
Günaha dönmemek.....914
Günaha harcananın yerini Allâh-u Te'âlâ'nın doldurmayacağı.....852
Günahın bağışlanmama üzüntüsü.....601
Günahın bâzen Allâh'a ulaşma sebebi olabileceği 211
Günahın gizli ve açık olanının terk edilmesi 379, 390
Günahın Allâh'a karşı îtirâfı gerektiği 171, 172
Günahın târifi.....383
Günahkâr müminlerin azâba uğratılabileceği 108
Günahkâr müminlerin ruhlarının yeri....455
Günahkârlara bedduâ değil de duâ etmek.781
Günahkârların Allâh'ın mânevî civârında yeri olmadığı 229, 232
Günahkârların inlemesinin Allâh katındaki değeri.....691

Günahkârların kendilerini sıkıntıya soktukları 461
Günahlara bulaşmadan yaşamanın sırrı.102
Günahları bağışlamanın Allâh katındaki hafifliği 601
Günahları çok olan kimsenin ne yapması gerektiği 567
Günahların ateş sûretinde görünmesi....79
Günahların bulaşıcı olduğu 949
Günahların cennete girmeye engel oluşu 551, 554
Günahların her birinin fuhuş olarak nitelenebileceği 292
Günahların kaderle olduğu 417
Günahların sevgisinin kalpte gizlenmemesi 388
Günahların teşhir edilmemesi 381
Günahların, insanları Allâh katında alçak duruma düşüreceği 244
Günahların, yaratılmak bakımından Allâh-u Te'âlâ'nın hikmetiyle olduğu 270
Günahlarıyla sevapları denk gelenlerin A'râf ehli olduğu....529
Günahtan uzak durmanın tahâret sayıldığı 919
Gündüzün gece üzerine dolanması....638
Güneş tutulmasının, bâzı şeylere sebep olabileceği....644
Güneşi hareket ettiren melekler....648
Güneşin batıdan doğuşunun ardından yaşanacaklar....178, 180
Güneşin bir karargâha doğru akıp gitmesi 639
Güneşin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....613
Güneşin, parladığı aynanın şekline bürünmesi....144
Güney rüzgârının yağmur müjdeleyici olduğu....713
Günlerin Allâh indindeki isimleri....609
Günlerin eski isimleri 883
Güvenilirliğin zenginlik sebebi olduğu ..937
Güvercinle oynamanın Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu 905
Güzel ahlâkın mîzanda en ağır gelecek amel olduğu....88, 104
Güzel ahlâklı müminin, şeytanın düşmanı oluşu....288
Güzel amellerin güzel, çirkin amellerin çirkin sûretlere bürüneceği....78
Güzel binâ yapmak....852
Güzel elbise giymek....266, 852
Güzel elbise giymenin sünnet oluşu.334, 342
Güzel görünmenin kibirden olmadığı.167, 341
Güzel hattın çekiciliği....911
Güzel manzara seyretmekte bir beis olmadığı 361
Güzel ve kötü tüm amellerin mîzanda tartılacağı....99
Güzel yüzlü delikanlıya şehvetle bakmanın helâl olmayacağı....910
Güzel yüzlü tüysüz delikanlılara bakmanın mekruh oluşu....909
Güzel yüzlülere gönül bağlamamak....911
Güzellik ve çirkinliğin akılla bilinebilmesi .293
Güzellik ve çirkinlik mefhumlarının ancak Allâh-u Te'âlâ tarafından tespit edilebileceği....139, 176, 646

Ğ

Ğayb ilminin Allâh-u Te'âlâ'dan başkası tarafından bilinemeyeceği....744
Ğayb-ı hüvviyet....17
Ğaybtan haber vermenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizelerinden olduğu.875
Ğayret sıfatı....382
Ğazâlî Hazretlerinin tasavvuf yolunu methedişi....284
Ğucdüvan'da Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun doğması....672

H

Habbâb *(Radıyallâhu Anh)*a A'râf ehlinin seslenişi 555
Habeşli müminin, Kureyşli kâfirden fazîletli olduğu....138
Habeşlilerin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Hâm isimli oğlundan geldikleri....747
Hac yapmanın İslâm şartlarından sayıldığı 83, 364
Hacca gidenlere şeytanın musallat oluşu..185
Haccâc-ı Zâlim'in kötü hâli....513
Hâce Herevî'nin İlâhî aşk dolu münâcâtı ..465
Had cezâsı gerektiren bir günah işleyenin kadıya kendisini bildirmesi gerekmediği 381
Haddi tecâvüzün yasaklanması....384
Hadımlaşmanın meşrû olmadığı....364
Hadîs-i şerîflerde beyân edilen hakîkatlere, buyrulduğu üzere inanmak gerektiği..85
Hadîs-i şerîflerin vahye dayandığı....34
Hadramevt'e bu ismin verilmesinin nedeni 886

Hadramevt'te Hûd *(Aleyhisselâm)*ın kabrinin yeri 787
Hadramût'ta bulunan Berahût vâdisi 454
"Hafaza melekleri"nin duymayacağı zikir. 670
"Hâffûn melekleri"nin Arş'ı yediyüzbin yıl tavâf edişi 130
Hâfıza gücünün az yemeye bağlı olduğu. 349
Hâfıza putuna Âd kavminin de taptığı ... 819
Hâfızların, şeytanın düşmanı oluşu 288
Hafî latîfesi 650
"Hafî latîfesi"nin melekte bile bulunmadığı 119
"Hafî latîfesi"nin mîzânı 104
"Hafî latîfesi"nin takvâ libâsı 269
Haftada bir kere okuyana büyük müjdeler kazandıracak bir sûre 11
Hahamlara uymamak 39
Hak olmayan yerlere yapılan harcamaların israf sayılacağı 347
Hakîkat ehlinin gönüllerinde gill-ü gişş bulunmadığı 503
Hakîkat okyanusuna ulaşmaya çalışmak 599
Hakîkatlere îmân etmek gerektiği 58
Hâkimlerin ticâret yapmasının büyük bir ifsat olduğu 695
Hakka en çok benzeyen hükmü tespite çalışmak 141
Hakka uymanın, mîzânı ağırlaştıracağı .. 105
Hakkı kabûl etmemenin kibir olduğu 167, 341, 369
Hakkı reddetmemek 751
Hakkın alâmetlerle bilinebileceği 216
Hakkın konacağı mîzânın ağır geleceği .. 107
Haksız kazanç elde etmenin malları ifsat sayıldığı 695
Haksızlıklardan dolayı âhirette kısas yapılacağı 470
Hala ile yeğenini bir nikâhta birleştirmenin fuhşî işlerden sayıldığı 380
Halîfeliğin insana verilişi 119
Hâlis olmanın mânâsı 322
Halk âleminin emir âlemine tâbî oluşu ... 649
Halk âleminin insan cüzlerinde umde oluşu 144
Halk ve emir sıfatlarının Allâh-u Te'âlâ'ya âit oluşu 641
Halk ve emrin Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 661
Hallâc-ı Mansûr'un iki sene bir şey yememesi 357
Hallâc-ı Mansûr'un, Elif. Lâm. Mîm. Sâd. harfleri hakkında işârî mânâsı 17
Halvetî tarîkatine işâret 692
Hâm adıyla yasaklanan devenin harâmiyetinin meşrû olmadığı 370
Hâm'ın Afrika topraklarına yerleştiği 748
Hamdetmenin, şükrün en üstünü olduğu . 739
Hamdin mîzandaki ağırlığı 87, 89
Hâmileliğin zorluğunun sebebi 219
Hamza *(Radıyallâhu Anh)*ın A'râf ehlinden olabileceği görüşü 526
Hanımları birden fazlayken vefât edenin fazîleti 365
Hannân ve Mennân ism-i şerîfleriyle zikrin fazîleti 460
Haram yiyenin duâsının kabul görmeyeceği 703
Haramdan sakınan kimsenin, şeytanın düşmanı oluşu 288
Haramdan sakınanlara güzel elbisenin zarar vermeyeceği 266
Haramlara bakmamak 259
Haramlardan birini terketmenin cennette özel bir yeri olduğu 495
Haramlardan sakınanın geçmiş günahlarının silineceği 406
Haramları açıklayan âyet-i kerîmeler 585
Haramları akıldan geçirmemek 389
Haramları helâl saymanın en büyük ifsat olduğu 694
Haramları helâl saymanın yeryüzünde bozgunculuk sayıldığı 935
Haramlığın dış sebeplerden kaynaklandığı 366
Harcamalarda orta yolun gözetilmesi 348
Harflere konan sırlar 16
Harflerin ilminin, Lâmelif'de toplandığı ... 17
Harflerin mahreçlerine riâyetin lüzûmu ... 41
Harflerin ve taşıdıkları mânâların aslında aynı şey oldukları 19
Hâricîlerin, "Büyük günah işleyenlerin cehenneme gireceği" görüşüne reddiye. 200
Harmanı yakmadan başağı toplamak 118
Hârun Reşîd'in hac yolculuğunda Behlûl'ün onun önüne çıkması 736
Haseb sâhiplerinde alçaklığın yakışık almadığı 170
Hasedin fenâlığı 128
Hasedin yerde ve gökte işlenen ilk günah oluşu 129
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın göbeğini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öpmesi 259
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın namaz kılarken en iyi elbisesini giydiği 342

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*ın cehennemden en son çıkacak kimsenin yerinde olmayı temennî etmesi 460-461
Hasen(i Basrî) *(Radıyallâhu Anh)*ın Ferkad *(Rahimehullâh)*ı paylaması 367
Hasen(i Basrî) *(Radıyallâhu Anh)*ın kıymetli hulle giyindiği 264
Hasetten sakınmak 387
Hasfler olmadan kıyâmet kopmayacağı . 913
Hasımların yaptıklarına nasıl mukabelede bulunulacağı 793
Haşr Sûresinin son üç âyetinin fazîleti 653-654
Hava unsuru 502
Havanın ilk yaratılan şeylerden olduğu . 609
Havanın önemi 714
Havâs kulların bâzı özellikleri 388
Havernak karyesi 48
"Havf" tâbiri 555
Havvâ *(Aleyhesselâm)*ın Cidde'ye inişi 246
Havvâ *(Aleyhesselâm)*ın, eşinin hatâsına yardımcı olduğu 218
Havvâ *(Aleyhesselâm)*ın, suçu yılana atması 214
Havvâ annemizin aybaşı hâlinin nasıl başladığı 214
Havvâ annemizin, Âdem *(Aleyhisselâm)* tarafından uzaklaştırılması 203
Havvâ annemizin, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın eşi olduğu 202
Havvâ vâlidemizin yaratılışı 204
Havz-ı Kevser yanında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetini bekleyişi 93
Havz-ı Kevser'den kovulacak kimseler ... 365
Hayâl gücü 190
Hayallere îtibar etmemek 158
Hayânın takvâ libâsı sayıldığı 262
Hayâsı olmayanın çıplak sayıldığı 263
Hayat ırmağında A'râf ehlinin yıkanacağı . 523
Hayat ırmağından A'râf ehlinin yıkanması 533
Hayat ırmağından yıkanacak kimseler ... 553
Hayır ve şerrin Allâh-u Te'âlâ tarafından takdir edildiğine inanmak 84
Hayır yapanın, yüzünden belli olacağı ... 262
Hayırda israf olmadığı 347
Hayırda yardımlaşmanın büyük nîmet oluşu 951
Hayırların tamâmının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı . 613
Hayırların, Allâh-u Te'âlâ'nın kudret elinde olduğu 738
Hayırlılık iddiasından sakınmak 164
Hayrın ve şerrin var oluş hikmeti 178
Hayrın ve şerrin yaratılmak cihetinden Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 233
Haysiyetlere karşı işlenen suçlar 387
Hayvan gibi yaşayanlar 354
Hayvanla cinsel ilişkiye girenin Allâh'ın gazabına çarpılacağı 908
Hayvanla cinsel ilişkiye girenin lânetli olduğu 906
Hayvanlar içerisinde livata yapanlar 908
Hayvanlara işkence yapanların azâbı 568
Hayvanlarda bulunan itaat vasfı 127
Hayvanların insanlarla birlikte helâke uğramasının hikmeti 823
Hayvanların sudan yaratılışı 127
Hazret elbisesi 268
Hebâ putuna Âd kavminin de taptığı 788
Helâk olan toplumların şehirlerine girmemek 824, 874-875
Helâk sebebi olan beş şey 912
Helâke çarptırılan birçok karyeler bulunduğu 45
Helâke uğratılan toplumların îtirafları . 50-52
Helal de olsalar dünyâ lezzetlerine bakmanın husûsî kullar için çirkin sayıldığı 900
Helâl lokma yemenin önemi 690, 691
Helâl olan bir şeyi kendine haram etmenin israf sayılacağı 354
Helâl-haramı ayırt etmek için öğrenmek . 907
Helâlleri açıklayan âyet-i kerîmeler 585
Helâlleri haram saymanın en büyük ifsat olduğu 694
Helâya girerken besmele çekmek 278
Helâya girerken okunacak duâ 817
Helvayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevdiği 371
Hendek günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sabâ rüzgârıyla yardım olunduğu 715
Hennâd (cehennemden en son çıkacak kişi) 460
Hesap endişesi taşımayanların hayırsızlığı 517
Hesapsız cennete girecek kimseler 112
Hettâl putuna Âd kavminin de taptığı 788
Hevâ ve isteği tazelememek 441
Heybet elbisesi 268
Heybeti giderecek şeylerden sakınmak 910-911
Heykel yapmanın önceki şerî'atlerde câiz olduğu 755
Hezeyânın iftirâya sebep olacağı 140

Hıcr bölgesinin nerede olduğu.....842, 879
Hırka giymek.....260
Hırsın fenâlığı.....128
Hırsızdan koruyacak âyet-i kerîmeler. 653-654
Hırsızlığın fuhşî işlerden sayıldığı.....380
Hırsızlığın malları ifsat sayıldığı.....695
Hırsla yememek.....345
Hızır *(Aleyhisselâm)* ile karşılaşmadan önce herkesin Hızır sanılabileceği.....160
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun ismini takması.....672
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*nun ta'lîm şeyhi olduğu. 673
Hicret yoluna şeytanın oturması.....185
Hicret yolunda ölene cennetin hak olduğu.....185
Hicretin fazîleti.....365
Hidâyet elbisesi.....268
Hidâyet rehberine uyanların kurtuluşa ereceği.....408
Hidâyet ve dalâletin, yaratılmak cihetinden Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu.....318, 319
Hidâyete erişen kullar..... 317-320
Hidâyeti kabul etmeyenin durumu.....731
Hidâyetin ve ilmin ulaştığı kimselerle ilgili darb-ı meseller..... 730-731
Hidâyetin, hidâyet yaratma anlamına geldiği.....488
Hikmetin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı.....613
Hikmetin, açlığa konulduğu.....355
Hîleli yollarla mal kazanmanın yasaklığı 934
Hindistan kokularının aslı.....246
Hindistan'ın Âdem *(Aleyhisselâm)*ın ilk indiği yer oluşu.....246
Hint okyanusunda İblîs'in tahtının bulunduğu.....165
Hintlilerin tedâvi yöntemi.....351
Hintlilerin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Hâm isimli oğlundan geldikleri.....747
His ve vehimlerin bulanıklıklarına îtibar etmemek.....160
Hizmetçinin, efendisinin malından sorumluluğu.....65
Hizmette öne geçmek.....374
Hoşgörünün, bir işi yapmak gibi sayıldığı. 860
Hristiyanlara benzeme tehlikesini önemsemek.....333
Hristiyanların, Müslümanların günahlarını çekeceği.....199
Hûd *(Aleyhisselâm)* hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler.....786
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın Âd kavmine meydan okuması.....826
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın Âd kavminin soy kardeşi olduğu.....785
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın Araplardan olduğu....840
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın hacca giderken Usfân vâdisine uğraması.....750
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın hangi topluma gönderildiği.....753
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın hılyesi.....788
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın kabîlesi.....788
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın kabrinin nerede olduğu.....787
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın mûcizesinin Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmemesi.....822
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın nasîhatleriyle Nûh *(Aleyhisselâm)*ın nasîhatleri arasındaki mukayeseler..... 799-804
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın ömrü.....788
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine ihtarları.....826
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine verdiği cevaptaki mânâlar..... 793-794
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın, Nûh *(Aleyhisselâm)* ile İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* arasında yaşadığı.....809
Hûd kavminin eşrâfı içerisinde Müslümanlar bulunduğu.....800
Hûd kavminin, Nûh kavminin halîfeleri olması.....804
Huld cenneti..... 202-203
Huneyn günü inen meleklerin sarıklı olduğu.....337
Hûrilerin cennet ehline kavuşması.....498
Hurma ağacı.....205
Hurma şırası.....139
Hurmayı kaymakla yemek.....372
Hurûf-u mukatta'anın i'râbı.....13
Hurûf-u mukatta'anın sırlarını ancak Rabbânî âlimlerin bilebileceği.....20
Husün ve kubhun akılla bilinebilmesi....293
Huşû' için baş açmanın hükmü.....333
Huşû' sâhibi âlimin, şeytanın düşmanı oluşu.....288
Hutbe ânında duânın nasıl yapılacağı....683
Hutbe esnâsında yüksek sesle duâ yapmak.....667
Huzûr-u kalbin duâda şart olduğu.....704
Hüküm tespitinde gözetilmesi gereken sıra.....141
Hür kadının avret yerleri.....259
Hürmeti korumak.....374
"Hüzün" tâbiri.....555

I

Illiyyûn makamı 445-446
Irzlara karşı işlenen suçlar 387
Isbahan'ın yılanın ilk indiği yer oluşu.....246
Islâha çalışmanın mânâsı 405
Islık çalmanın Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu 905
Ismeti ihlâl edecek günâhlar.....206
Ismetin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı.....613

İ

İbâdet yolunda israf olmadığı 347
İbâdete bürünmekle benlikten kurtulunamayacağı 162
İbâdete çok çalışılarak cehâletten ve îtirazdan kurtulunamayacağı 161
İbâdete kalkarken ağırlananlar 780
İbâdete kuvvet niyetiyle yemek 352
İbâdeti güzel yapmak 374
İbâdeti sünnet üzere yapanlar.....465
İbâdetin Allâh-u Te'âlâ'nın mülkünü artırmayacağı 129
İbâdetin gâyesinin korku ve beklenti olmaması.....698
İbâdetin insanı kurtaramayacağı 936
İbâdetin kabul olunmama üzüntüsü 601
İbâdetin kime yapılması gerektiği 819
İbâdetleri güzel görmenin şeytandan olduğu 194
İbâdetlerin gizli mi yoksa açık mı yapılmasının efdal olduğu 666
İbâdetlerin kaderle olduğu 417
İbâdetlerin meşakkatine katlanmak 236
İbâdette ihlâslı olmak 298
İbâdetten yüz çevirenlerin azâbı.....418
İblîs'e Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kabrine secde etmesinin emredilişi.....128
İblîs'e mânî olan bir sûre 10
İblîs'e mühlet verilmesindeki hikmet.....175
İblîs'e yapılan muâmeleye çarpılmaktan emin olmamak 171
İblîs'i azdıranın kendi nefsi olduğu.....220
İblîs'i İblîs yapanın ne olduğu 164
İblîs'in "Rabb" ism-i şerîfiyle duâsı 682
İblîs'in Âdem *(Aleyhisselâm)*a secde ile mükellef tutulması 177
İblîs'in Allâh-u Te'âlâ ile nasıl konuştuğu.181
İblîs'in arşının nerede bulunduğu.....165
İblîs'in Basra'ya inişi 246
İblîs'in cennete girmek için hayvanları kandırmaya çalışması 215
İblîs'in duâsının kabul görüp görmediği 174
İblîs'in güzel çocuk kılığına girip kendisine tecâvüz ettirmesi.....899
İblîs'in hayırlılık iddiasının iptâli.....133
İblîs'in hırsıza benzeyen hâli.....165
İblîs'in içinde gizlediği kibrin açığa çıkışı..127
İblîs'in insanları helâk ettiği iki kötü vasıf..128
İblîs'in ismi, görevi ve iflâsıyla ilgili bâzı rivâyetler.....127
İblîs'in kadere îmânı.....183
İblîs'in kâfir olarak yaratıldığı 302
İblîs'in kasem ettiği iğvâdan ne kastedildiği 184
İblîs'in kıyâsının affedilmemesinin sebebi .143
İblîs'in kovulmasının sebebi 162, 166
İblîs'in küfrünün, küfr-ü inâdî oluşu.....186
İblîs'in mahşere kadar süre istemesi.....172
İblîs'in meleklerden olmadığı.....126
İblîs'in Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan şefaat talebi ..128
İblîs'in nasıl gençleştiği.....181
İblîs'in ne zaman öleceği 178
İblîs'in secdesinin muhal oluşunun sebebi .148
İblîs'in secdeye kapanması.....179
İblîs'in Süleymân *(Aleyhisselâm)*a Allâh'ın en kızdığı günahı bildirmesi 915
İblîs'in tavus kuşu kılığına girmesi.....215
İblîs'in, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın görüntüsüne aldandığı.....134
İblîs'in, Âdem ile Havvâ *(Aleyhimesselâm)*ın avret yerleri olduğunu nerden tespit ettiği 219
İblîs'in, Allâh-u Te'âlâ'yı gerçek mânâda tanımadığı.....176
İblîs'in, azdırma fiilini Allâh-u Te'âlâ'ya isnâd etmesi.....488
İblîs'in, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip, sorduklarına cevap vermesi 288
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın Hâricîleri susturması.....367
İbni Batû *(Kuddise Sirruhû)*nun, günah işleyen toplumu duâsıyla ıslâh edişi.....781
İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın, mîzanda Uhud dağından daha ağır geleceği 82-83
İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın Nusaybin cinlerini görmesi 282
İbni Mülcem'in bedbahtlığı.....862
İbni Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın soğuk su içtiğinde ağlaması.....570
İbni Sînâ'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aradan çıkararak Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşma arzusu yüzünden helâk oluşu. 57

İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)* arasındaki süre....808
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* ile Nûh *(Aleyhisselâm)*ın arasında on baba bulunduğu....752
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Allâh'ın dostu seçilmesi....897
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Filistin topraklarında vefât ettiği....754
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın kıskançlığı....381
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Lût kavmine nasîhatleri....897
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın mağfirete tama' etmesinin mânâsı....528
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın mahşerde babasıyla karşılaşması....569
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın orucu....750
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın şefaat işini Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a havâle edişi....553
İbrâhîm ibni Edhem'in oniki sene çölde kalması....461
İcmâ'-ı ümmetin Kitap ve Sünnet'e râcî olduğu....398
İctihat hatâsında fâsıklık söz konusu olmadığı....477
İçerken kibir ve israftan sakınmak....346
İçerken sağ eli kullanmak....346
İçki içenin, şeytanın dostu oluşu....288
İçki içmenin Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu....905
İçki içmenin sebebiyet vereceği azaplar..835
İçki içmenin, helâk sebebi olduğu....912
İçki içmeye devâm edenin, Allâh'ın, tarafına bakmayacağı yedi kimseden biri olduğu....908
İçkilerin açıkça içilmesinin taş yağmasına sebep olacağı....913
İçmenin âdâbı....345
İçmenin mubah oluşu....344
İçtihat hatâsında tenkite mahal bulunmadığı....484
İddiacının amelinin tamamlanmayacağı. 520
İdrîs *(Aleyhisselâm)*a otuz sahîfe indirildiği.766
İdrîs *(Aleyhisselâm)*ın, halkı dâvetle memur kılınmaması....808
İdrîs *(Aleyhisselâm)*ın, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın büyük dedesi olduğu....808
İffetli davranmanın takvâ libâsı sayıldığı 263
İffetli olmaya çalışmak....466
İflâs edenin Allâh-u Te'âlâ'nın güvencesinde olduğu....157
İfrît'in Süleymân *(Aleyhisselâm)*ı İblîs'e götürmesi....915
İftar ânında duânın kabul olacağı....683
İftarsız, sahursuz orucun yasaklanması..353
İftihar için güzel giyinmemek....263
İftirâ günahının, insanın sevaplarını nasıl tüketeceği....471
İhlâs kazanmanın yollarını aramak.264, 666
İhlâs terâzisi....103
İhlâsı emreden âyet-i kerîmeler....314
İhlâsın dînin temeli oluşu....301
İhlâsın târifleri....308
"İhsân" ile "Adâlet"in farkı....310-311
İhsan makamının tasavvufî mânâları....707
İhsân vasfına sâhip olanlar....701
İhsân vasfının mânâsı....703
İhtiyâca cevap verecek kadar yemek....353
İhtiyaç miktârından fazla yemenin hükmü....353
İhvânın yanına çıkarken üstüne başına dikkat etmek....369
İkrime *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman oluşu..157
İlaçla tedâvi....351
İlaçların en büyüğünün gıdâyı ayarlamak olduğu....350
İlaçların içine konan zehirin hükmü....696
İlâhî avcıların kimleri avlayabileceği....156
İlhamların semeresine bakmak....726
İlhamların, şerî'at mîzânıyla tartılmadıkça mûteber olmayacağı....398
İlim öğretmenin fazîleti....111
İlim öğretmenin mîzandaki ağırlığı.... 92-93
İlim sebeplerine ulaşabilenlerin, emir ve yasaklarla mükellef oldukları....280
İlim sebeplerine ulaşma imkânlarından yoksun olanların durumu....321
İlimden, faydalanılacak kadarıyla yetinmek....353
İlimle ne amel edildiği sorgusu....67
İlimlerin, Kur'ân-ı Kerîm'de toplandığı....17
İlimsiz fetvâ vermenin haram oluşu....386
İlk yaratık hakkındaki rivâyetlerin te'lîfi . 614
İlk yaratılan şeyler....609
İlm-i ezelî....317
"İlm-i ezelî", "Kader" ve "Yazı" tâbirlerinin aynı anlama geldiği....417
İlm-i ezelînin cebir mânâsı taşımadığı....417
İlmin kibir sebebi olabileceği....236
İlmin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ihtisar edildiği....309
İlmin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....613
İlmin şeref kazandırması....152
İlmin, açlığa konulduğu....355

İlmini açıklamayan âlimin la'nete uğrayacağı zaman 483
İmâmı Muhammed *(Radıyallâhu Anh)*ın kıymetli elbiseler giydiği 367
İmam-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun gizli zikre teşvik eden mektupları 673
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun kazâ ve kader hakkındaki beyanları 396-398
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun, sahâbe arasında vukû bulan savaşları îzâhı .. 476
İmamın âlim oluşunun önemi 300
İmân etmek isteyenlere mânî olmamak .. 946
İman kelimesinin mîzâna konmayacağı 98
İman şartları 83
İman tazelemek 441
İman üzere ölebilene meleklerin teaccüb etmesi 209
İmandan mahrum olma tehlikesi 601
İmânı, tâne ağırlığınca az olanın bile cehenneme girmeyeceği 341
İmânın amelle alâkası olmadığı 858
İmânın cehenneme girmeme sebebi olduğu 167
İmânın cennete götüreceği 463
İmânın dört kısmı bulunduğu 464
İmânın ezelde yazıldığı 302
İmânın takvâ libâsı sayıldığı 261
İmânın, ihsan türlerinin en büyüğü olduğu 702
İmanlılarla bozguncuların bir olmadığı .. 951
İmansızların müfsitlerden olduğu 694
İnancın doğruluk ve yanlışlığının yüze vuracağı 535
İnançta adâlet 298
İnâyet-i ezeliyyenin önemi 725
İncîl yerine verilen sûreler 9
İncilerin sedef içinde saklanması 560
İncir ağacı 205
İncir ağacına Allâh-u Te'âlâ'nın ikramları . 230
İncir ağacının Âdem *(Aleyhisselâm)*ı örtmesi . 230
İnkârcılara vaaz vermenin çok büyük siyâset gerektirdiği 32
İnkârcıların fecî âkıbeti 409
İnkârla kibrin, birbirinden ayrılmayan vasıflar oluşu 410
İnlemenin kadınlardan eksik olmayacağı . 219
İnsan içine çıkılamayacak kıyâfetlerle namaz kılmanın mekruh oluşu 340
İnsan isminin özelliği 210
İnsan kelimesinin, hangi kökten gelme olduğu 210
İnsan neslinin bekasını hedeflemek 903
İnsan yaratılışının çamura izâfetinin mânâsı 144
İnsana hak ettiği muâmeleyi yapmamanın, günah olduğu 934
İnsana mahsus imkânlar 119
İnsanda Allâh-u Te'âlâ'ya yaklaşabilme imkânının bulunması 137
İnsanda bulunan birbirine zıt vasıflar 119
İnsanda bulunan ondokuz kuvvet 193
İnsanın aceleciliği 209
İnsanın âlem-i sağîr oluşu 640
İnsanın başının sonuna, sonunun başına benzediği 313
İnsanın câzibesi 911
İnsanın dünyâya meylinin sebebi 209
İnsanın esas cüzlerinin âlem-i halkla alâkadar oluşu 144
İnsanın her şeye karışmasının sebebi 207
İnsanın imtihanının büyüklüğü 186
İnsanın kendisini methetmesinin ne şartla câiz olacağı 803
İnsanın melek bünyesine döndürülmeyeceği 220
İnsanın sorumlu olmayacağı nîmetler 853
İnsanın şeytana karşı zayıflığı 286
İnsanın tabiatında bulunan unsurlar 502
İnsanın topraktan yaratılışı 253
İnsanın vakitlerini dörde ayırması gerektiği 103
İnsanın yılana düşmanlığı 214, 247
İnsanın, babasının malından sorumluluğu . 65
İnsanla Allâh-u Te'âlâ arasında bulunan yetmiş bin perde 132-133
İnsanlar için süslenmenin meşrû yönleri olabileceği 368
İnsanlarda bulunan muhâlefet vasfı 127
İnsanlardan her birinin cennette ve cehennemde yeri bulunduğu 492
İnsanları hakir görmemek 751
İnsanları hakir görmenin kibir olduğu 167, 341, 369
İnsanların âhirette iki fırka olacağı 323
İnsanların ilk olarak Âdem *(Aleyhisselâm)*ın sulbünde yaratıldığı 123
İnsanların kalp bakımından üç kısım oldukları 468
İnsanların kıyâmet günü üç fırka olacakları 101
İnsanların meleklerden üstünlüğü ... 216, 217
İnsanların sünnetsiz olarak diriltileceği .. 306
İnsanların tabiatlarının farklı olmasının nedeni 207

İnsanların ve cinlerin ekserîsinin cehenneme gireceği 436
İnsanların yaratılış hikmeti 130
İnsanların yük taşımaktan kaçtıkları 594
İnsanların, harflerin sûretleri yapılışı 16
İnsanların, şeytanları görememesi 276
İnsanlığın evvelâ nerede yaratıldığı 122-124
İnsanoğlunun gürültülü konuşmasının sebebi 207
İntihar eden münâfığın kötü ölümü 304
İnzârın gâyesi 774
İpeğin erkeklere haram oluşu 242
İpek giymenin erkekler için câiz olmadığı 362, 363
İpek giymenin Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu 905
İpek giymenin, helâk sebebi olduğu 912
İrâde-i cüziyyenin isbâtı 319
İrâde-i cüziyyenin, kulu mesûl duruma düşürmekte yeterli olduğu 440
İrâdenin, rızâ anlamına gelmeyeceği 293
İrfân cenneti 465
İri yarı bâzı adamların mîzanda bir arpa ağırlığına denk gelmeyeceği 82
İrşâd ehline itaat 160
İsâ *(Aleyhisselâm)* ile Muhammed *(Aleyhisselâm)* arasındaki süre 808
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nurlarının parıltılarından bir parıltı olduğu 241
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın şefaat işini Muhammed *(Aleyhisselâm)*a havâle edişi 553
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın, kendi hakîkatini açıklaması 155
İshâk *(Aleyhisselâm)*ın Filistin topraklarında vefât ettiği 754
İshâk *(Aleyhisselâm)*ın zâhirî ve bâtınî ferâseti 155
İslâm devletinin güvencesi altında olanların haklarına riâyet 419
İslâm kurallarının hayat şartlarına uygun oluşu 37
İslâm nîmetinin kin ve nefreti gidereceği .469
İslâm şartları 83
İslâm toplumunun genel mânâda bozulmayacağı 38
İslâm üzere ölebilene meleklerin teaccüb etmesi 209
İslâm yoluna şeytanın oturması 185
İslâm'a muhâlif gazetelerden ve televizyonlardan sakınmak 39
İslâm'dan mahrum olma tehlikesi 601
İslâm'ın bayramları 575
İslâm'ın hükümlerine harfiyyen uyulması .694
İslâm'ın îtikat, amel ve ahkâm gibi şûbeleri bulunduğu 945
İslâm'ın takvâ libâsı sayıldığı 262
İslâm'ın tekliflerinin zor olmadığı 464
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın kabrinin nerede olduğu 787
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın zâhirî ve bâtınî ferâseti 155
İsmâ'îl Hakkî Hazretlerinin Üsküp'ten Bursa'ya hicreti 825
İsm-i A'zamın, "Rabb" ism-i şerîfi olduğu..682
İsraf edilen mallara şeytanın ortak olduğu 200
İsrafa kaçacak derecede süslenmenin mubah olmadığı 361
İsrafçıları zemmeden âyet-i kerîmeler....358
İsrafın farklı târifleri ve mânâları....347, 915
İsrafın hangi yerlerde geçerli olduğu 346
İsrafın tasavvufî mânâları 356, 357
İsrafın yasaklanması 346
İsrafta hayır olmadığı 347
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'ya mânen yakınlığı 61
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın Arş'ı yediyüzbin yıl tavâf edişi 130
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın cennet ve cehennem ehline nidâsı 512
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın Levh-i Mahfûz'a şâhitlik yapması 62
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın Sûr'daki deliklerde bulunan canlılarla ilgili tafsîlatlı hesap vermesi 63
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın, vahiyleri, Mîkâîl ve Cibrîl *(Aleyhimesselâm)*a teslim edişi 61
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın, Allâh-u Te'âlâ'ya son derece tâzimi 61
İsrâîloğullarında yaşayan adâletli hükümdarın kıssası 394
İstiğfârın fazîleti 278
İstiğfârın Müslüman için çıkış yolu olduğu 241
İstiğfârın, şeytanın hîlesini bozacağı 288
İstiğfarla kurtuluş aramak 118
İstiğfarların farklı lafızları 239
İstiğrak hâlinde Hakk Te'âlâ'dan başkasının müşâhede edilemeyeceği 32
İstikametten ayrılmamak 947
İstikbâl-i kıble 298
İstimnânın hükmü 916

İstirahat vaktinde gelen helâkin daha fecî oluşu 44
İstişârenin kimlerle yapılacağı....594
İstivâ sıfatının, Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatlarından biri olduğu 637
"İstivâ" kelimesinin mânâları....621, 624, 635
İstivânın tasavvufî mânâları 658-659
İstivânın, Allâh-u Te'âlâ'nın Zât'ı îtibârıyla olmadığı 636
İstivânın, Arş'a tahsisinin mânâsı 637
İsyanda olanın çıplak sayıldığı....263
İsyankârların Allâh'ın mânevî civârında yeri olmadığı 229, 232
İş elbisesiyle namaz kılmanın mekruh oluşu 340
İşçinin işini azaltmanın, işverenin mîzânına konacağı 90
İşlerin hayırlısının orta olanları olduğu..297
İtikatla içi süslemek....145
İtikatta hakka uyanların mîzanda rahat edeceği....107
İyi adamın aldatılabilirlik vasfı 229
İyi amellerin cehenneme girmekten engellemesi 551, 554
İyi amellerin, ibâdetin yarısı olduğu 662
İyi anlayışa başvurmak 141
İyi günün kıymetini bilmek 117
İyi huyluluğun müminin vasıflarından olduğu 229
İyi ve kötü amelleri birbirine karıştıranların mîzandaki durumu 101
İyilerle kötülere aynı muâmele yapılmayacağı 951
İyiliğin karşılığının ancak iyilik olduğu..462
İyilik yapanın, yüzünden belli olacağı....262
İyilik yapmanın ömrü uzatması....393, 394

K

Ka'be'nin anahtarının Şeybeoğulları'nda bulunduğu ....
Kâ'be'nin hakîkati makamına rucû' etmek 679
Kâ'be'nin kapısına yaslananın solundan ve sağından gelen rüzgârlar....715
Kâ'be'yi çıplak tavâf edenleri uyaran bir âyet-i kerîme....326
Kaba kimselerin cehennem ehlinden olduğu 167
Kabil ve kâfir zürriyetinin cehenneme en önce gireceği....428
Kabil'in çocuklarının puta taptıkları....754
Kabil'in, zürriyetiyle birlikte Yemen'e yerleşmesi 754
Kabir azâbına uğrayanın bağırışı....451
Kabir azâbından Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 447
Kabir azâbının isbâtı 459
Kabir ehlinden olduğunu düşünmek....599
Kabir suâli 450
Kabirden elbiseli mi, yoksa çıplak mı çıkılacağı 307
Kabirden güzel kalkışa sebep olacak bir sûre 10
Kabirle ilgili ilginç bir kıssa 74
Kabre amellerin ne şekilde geleceği....81
Kabre toprak atmanın fazîleti....111
Kabr-i Nebevîyi ziyâretin hicret sayıldığı..365
Kabûlüne kesin gözüyle bakarak duâ etmek 683
"Kabz" hâlinin nedeni 500
Kader husûsunda Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın ilginç îzâhı....142
Kader sırrının, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında zuhûru 232
"Kader", "İlm-i ezelî" ve "Yazı" tâbirlerinin aynı anlama geldiği....417
Kaderden kadere kaçış 142
Kadere inanmak 84
Kaderi inkâr edenlere reddiye....183, 302
Kaderin herkes hakkında geçerli olduğu .235
Kaderin iki kısmı 397
Kaderin isbâtı....317, 318, 417
Kaderiyye fırkasına reddiye 183
Kadın kadına bir yorgan içinde bulunmamak 912
Kadın kadına ilişkinin livatadan kırk sene önce başladığı....899
Kadın kadına ilişkinin, bu ümmeti helâk edecek kötü işlerden olduğu....905
Kadın kadına ilişkinin zemmi hakındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler 911-915
Kadının avret yerleri....259
Kadının diğer kadının avret yerine bakamayacağı....258, 912
Kadının makadından cinsî münâsebetin, livatadan kırk sene önce başladığı 899
Kadının, kocasının evinden sorumlu olduğu 65
Kadınla kızını bir nikâhta birleştirenin lânetli olduğu 906
Kadınlar arasında şehvetle sürtünmenin zinâ sayıldığı....912
Kadınlara güvenmemek....353

Kadınlara öğretilmesi gereken bir öğüt ..914
Kadınlardan inlemenin eksik olmayacağı .219
Kadınlardan, erkeklere benzemeye çalışanların Allâh'ın gazabına çarpılacağı.....908
Kadınların aybaşı hâlinin nasıl başladığı .214
Kadınların eğerli bineklere binmesinin taş yağmasına sebep olacağı 913
Kadir gecesinin fazîleti 495
Kadirî meşâyıhinin açık zikri tercih sebebi 668
Kaffâl *(Rahimehullâh)*ın Arş'a istivâ konusundaki eşsiz beyânı..... 630-632
Kâfir kalbin neye benzediği.....733, 739
Kâfir olarak ölenlere cennetin haram olduğu 569
"Kâfir olarak ölsün" diye başkasına duâ edenin kâfir olup olmayacağı 684
Kâfir olmak için kâfir olduğunu bilmenin şart olmadığı.....321
Kâfire kabrinde iki ateş levha giydirileceği 459
Kâfirin çok yemesi.....351
Kâfirin duâsının kabul görüp görmediği. 174
Kâfirin kâfir olarak diriltileceği.....302
Kâfirin ölüm ânında yaşadıkları 450
Kâfirin yedi bağırsakta yemesi.....351
Kâfirle mümin hakkında açıklanan bir örnek 732
Kâfirler hakkında hiçbir rahmet söz konusu olmadığı.....701
Kâfirlerde görülen güzel ahlâkın, Müslümanlardan alınma olduğu.....732
Kâfirlere benzemekten sakınmak.....40, 333
Kâfirlere cennet yiyeceklerinin haram olduğu 536-537
Kâfirlere çok az fırsat verildiği.....416
Kâfirlere ölüm ânında yapılacak sitemler..424
Kâfirlerin akılsızlıklarını îtirafları.....599
Kâfirlerin amellerinin yerin dibine batırıldığı 446
Kâfirlerin, başlarına gelecek şeyleri beklemeleri 591
Kâfirlerin cehenneme girerken birbirine lânet edeceği.....427
Kâfirlerin cennete girmesinin imkânsızlığı 443
Kâfirlerin duâsının kabul görmemesi.....563
Kâfirlerin dünyâ nîmetlerinden Müslümanların yüzü suyu hürmetine istifâde ettikleri 373
Kâfirlerin dünyâdaki iyiliklerinin geçersizliği.....732
Kâfirlerin dünyâya geri döndürülmek isteyeceği.....592
Kâfirlerin ekseriyetinin zengin ve kibirli olduğu 857
Kâfirlerin farklı vasıflarla anılması..456, 460
Kâfirlerin helâkinin sevinç sebebi olduğu..896
Kâfirlerin iki cihandaki körlükleri 783
Kâfirlerin kıyâmet gününde bile yalan söyleyebilecekleri.....440
Kâfirlerin mahşerde teşhir edileceği.....81
Kâfirlerin mîzandaki durumu 101
Kâfirlerin mutlaka kibirli oldukları 410
Kâfirlerin ölürken neye tanık olacakları .421
Kâfirlerin ruhlarının nerede hapsedildiği 446, 454
Kâfirlerin sîmâsının nasıl olacağı.....534
Kâfirlerin suçu Allâh-u Te'âlâ'ya atması.295
Kâfirlerin suratlarının karalığı.....418
Kâfirlerin yatak ve yorganları 459
Kâfirlerin, âhirette birbirleriyle atışmaları 439-440
Kâfirlerin, Müslümanları hakir görmesi. 549
Kâfirlerin, nasîhatçilerle dâimâ alay ettikleri 878
Kâfirlerle cihat 23
Kâfirliğin en büyük ifsat olduğu.....694
Kâfirliğin ezelde yazıldığı.....302
Kâfirliğin, yaratılmak bakımından Allâh-u Te'âlâ'nın hikmetiyle olduğu 270
Kaftan giyinmenin müstehap oluşu 334
Kâfûr ağacı 205
"Kahhâr" ism-i şerînin şerrin varlığını iktizâ edişi.....178
Kahr-ı İlâhînin Semûd kavmine yönelmesi 889
Kalbi arındırmaya çalışmak.....461
Kalbi temizlemeyi bi'z-Zât Allâh-u Te'âlâ'nın üstlenmesi.....501
Kalbin Allâh-u Te'âlâ'dan başka şeylere dağılma tehlikesi 819
Kalbin Allâh-u Te'âlâ'dan başkasını düşünmesinin en seçkin kullar hakkında çirkin bir iş sayıldığı.....900
Kalbin Beytullâh oluşu 400
Kalbin katılaşmasının ne büyük felâket olduğu 290
Kalbin mîzânı 102
Kalbin özel kabiliyeti 637
Kalbin sıfatlarının, nefsin sıfatlarının istîlâsı altında kalması.....740
Kalbin takvâ libâsı.....269
Kalbin, Allâh-u Te'âlâ'nın beldesi oluşu .741

Kalbinde zerre kadar kibir bulunanın cennete giremeyeceği 369
Kalem'in ilk yaratılan şeylerden olduğu.610
Kalem'in kuruması 319
Kalem'in, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı 611
Kalemin, kıyâmete kadar olacakları yazdığı 636
Kalın giysiler giymek 263
Kalın yün giymenin hükmü 265
Kalp ağrısından koruyan âyet-i kerîmeler.655
Kalp darlığı 461
Kalp karyelerinin isti'dâdının ifsâdı 49
Kalp latîfesi 650
Kalp latîfesinin melekte bile bulunmadığı.119
Kalp latîfesiyle yapılan zikir 670
Kalp zikirden âciz kaldığında ne yapılması gerektiği 675
Kalple ilgili örnekler 739-740
Kalplerden feyiz almaya kabiliyetli olmayanların durumu 736
Kalplere bakmak gerektiği 145
Kalplere yapılan kılıflama muâmelesi....817
Kalplerin Arş'la temsil edilişi 658
Kalplerin fesâdının ve salâhının nerede olduğu 708
Kalplerin hayatının neye bağlı olduğu....129
Kalplerin huzûru için zikre devâm etmek gerektiği 27
Kalplerin tecellî mahalli oluşu....264
Kalplerin temizliği 503
Kalpte kaldığı sürece kötü düşüncelerin sorumluluk getirmediği....469
Kalpten kötü duyguların ancak tarîkatle giderilebileceği....501
Kal-û Belâ mîsâkının Arafat'ta alındığı...123
Kan dökme günahının, insanın sevaplarını nasıl tüketeceği 471
Kan dökmenin yeryüzünde bozgunculuk sayıldığı....935
Kanaat etmeye teşvik....352
Kanatlı develerin cennet ehlini karşılaması 498
Kantarın vazîfesi....84
Kapitalizm ve komünizm gibi beşerî düzenlerde huzur olamayacağı 37
Karaman halkına Mevlânâ'nın vaazı....442
Karanlığın ilk yaratılan şeylerden olduğu..610
"Kardeş" tâbirinin arkadaş mânâsına geldiği 786
Karpuzu Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevdiği 371
Karpuzun yaş hurmayla yenmesi....372
Karşılığın amele göre olduğu 555
Katırların süs için yaratıldığı 257
Katillerin, şeytanın dostu oluşu 288
Kayadan dişi deve çıkma mûcizesi....880
Kaymağı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevdiği 372
Kaynak sularının, aslında yağmur suyu olduğu 889
Kaynar suyla azap....563
Kazâ ve kader konusunun, Kur'ân-ı Kerîm'in ele aldığı temel meselelerden olduğu. 604
Kazâ ve kader sırrı 322
Kazfler olmadan kıyâmet kopmayacağı .913
Kediyi aç bırakıp öldürenin azâbı....568
Kefenin beyaz olması....339
Kefenlerin güzel yapılması 306
Kelime-i şehâdet getirmenin İslâm şartlarından sayıldığı....83
Kelime-i şehâdet üzere ölenler 554
Kelime-i şehâdet ve kelime-i tevhîdin mîzandaki ağırlığı....95
Kelime-i tayyibenin Allâh-u Te'âlâ'ya yükselmesi 445
Kelime-i tevhîd zikri 675
Kelime-i tevhîdi sâdece bu ümmetin kolayca söyleyebildiği 97
Kelime-i tevhîdin adâlet sözü olduğu 297
Kelime-i tevhîdin fazîleti....751, 752
Kelime-i tevhîdin mîzanda göklerden ve yerlerden daha ağır olduğu....82, 96
Kelime-i tevhîdin, kıyâmet günü sâhibi adına mücâdele vereceği 97
Kelimelerin, Kur'ân-ı Kerîm'de kullanıldığı yerlere göre farklı mânâlara gelebileceği 633
Kemâlât iddiasından daha büyük illet olmadığı....169
Ken'ân'ın kâfirlerden oluşu....157
Kendini beğenenlerin durumu....531
Kendini beğenme huyunun izâlesinin kolay olmadığı....169
Kendini beğenme illetine tutulanların reddolunacağı 103
Kendini beğenme niyetiyle güzel giyinmemek....263
Kendini görmemek 900
Kerahat vakti uyumanın zararı 252
Kerâmet gösterme hevesinin şeytandan olduğu 194
Kerâmetle mûcize hakkında Ehl-i Sünnet'in bir tespiti 282

Kerâmetleri inkâr edenlerin hüsrânı 456
Kerpetenin gökten indirilişi.....256
Kerrâmiye fırkasının Allâh-u Te'âlâ'nın cisim olduğunu söyledikleri.....623
Kertenkele öldürmenin sevâbı 248
Kerûbiyân melekleri 519
Kerûbiyyûn meleklerinin Arş'ı yediyüzbin yıl tavâf edişi 130
Kerûbiyyûn meleklerinin makamı.....446
Kerûbiyyûn meleklerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı.613
Kesbin kula isnâdı.....440
Kesîf cisimlerin içine sirâyet eden latîf cisimler.....650
Keşiflerin bâzısında vukû bulan yanlışlığın nedeni.....396
Keşiflerin te'vîl ve tâbire muhtaç olduğu398
Keşiflerin, şerî'at mîzânıyla tartılmadıkça mûteber olmayacağı.....398
Keşiflerin, tarîkatın başında başladığı.....284
Ketenli giymek.....368
Kevn-ü fesâdın delîli.....144
Kıble ehli olan fâsığın cehennemde ebedî kalmayacağı.....410
Kıble ehlinden büyük günah işleyenlerin durumu 531
Kıble tespitinde kıyas yapılabileceği.....160
Kıbleye dönmeden de duâ edilebileceği.681
Kıbleye yönelme.....298
Kısâsın âhirette ne sûretle gerçekleşeceği.470
Kısasın hangi nedenle yapıldığı..... 392-393
Kısır rüzgâr 832, 834
Kıskanç olmayanların kalbinin bozukluğu 381
Kıskançlık huyundan kurtulamayanlar..469
Kıssalarla ilgili âyet-i kerîmeler.....585
Kıyâmet günü aç kalanlar 349
Kıyâmet günü dört şeyin sorulacağı 67
Kıyâmet günü ilk sorgunun namazdan olacağı 89
Kıyâmet günü insanlardaki sevgi duygusunun kaybolacağı.....152
Kıyâmet günü insanların üç fırka olacakları 101
Kıyâmet günü mîzânı ağır veyâ hafif gelecek kimseler.....92
Kıyâmet günü soy bağlarının fayda vermeyeceği.....837
Kıyâmet günü zulmün karanlıklar getireceği.....384
Kıyâmet gününün dehşetleri.....192, 406
Kıyâmet gününün toplantı günü olması.511
Kıyâmet sorgularına nasıl cevap hazırlanacağı 65
Kıyâmetin Allâh diyenler oldukça kopmayacağı 429
Kıyâmın ezelî takdire işâret oluşu 237
Kıyâsa başvuranların İblîs'le haşrolunacağı 139
Kıyâsa ilk başvuranın İblîs olduğu..138, 139
Kıyâsa ne zaman başvurulabileceği.....140
Kıyâs-ı fukahânın Kitap ve Sünnet'e râcî olduğu 398
Kıyâsın hükmü, kabul gören ve reddedilen kısımları 139
Kıyâsın, dînin esaslarından biri oluşu.....142
Kız kardeşleri bir nikâhta birleştirmenin fuhşî işlerden sayıldığı.....380
Kızgınlık ânında İblîs'in vesvese vermeyi başardığı 128
Kibir için süslenmenin haram olduğu.....362
Kibir ile güzel görünmenin birbirine karıştırılmaması 167, 341
Kibir menşe'li günâhlarda îmânın yok olacağı 221
Kibirden arınarak duâ etmek.....308
Kibrin şehvetten daha tehlikeli oluşu.....221
Kibirle inkârın birbirinden ayrılmayan vasıflar oluşu.....410
Kibirli zenginin, şeytanın dostu oluşu 288
Kibirlilerin cehenneme gireceği 197, 341
Kibirlilerin kıyâmet gününde nasıl haşrolunacağı 168
Kibirlilerin şaşılacak hâli 75
Kibre kaçmadan yiyip içmek.....346
Kibri, tâne ağırlığınca az olanın bile cennete girmeyeceği 341
Kibrin alçaklık sebebi oluşu.....166
Kibrin fakirlerde yakışık almadığı.....170
Kibrin gönülde olduğu.....265
Kibrin ilk işlenen günahlardan olduğu...138
Kibrin ve kibirlinin târifi ...167, 341, 369, 751
Kibrin yasaklanması 384
Kibrinden dolayı ilme önem vermeyenlerin durumu 731
Kibrit taşlarının cehennemi tutuşturacağı..460
Kilisede gizlenen velî.....725
Kin ve haset gibi duyguların, ancak tarîkatle giderilebileceği.....501
Kin ve nefretin cennetin kapısına çöküşü..476
Kinde kabîlesinin hükümdarlarından birinin kıssası 74
Kinden kurtulamayanlar.....469

Kirli-paslı elbiselerle namaz kılmanın mekruh oluşu 340
Kirli-paslı gözükmenin çirkin davranış sayıldığı 341
Kitap okumakla hasta tedâvi edilemeyeceği 159
Kitaplara inanmak 83
Kohestan elbiseleri 367
Koku sürmenin sünnet olduğu 365
Kolay olanı kabul etmek 793
Kollar açık vaziyette namaz kılmanın mekruh oluşu 330
Komşularına eziyet edenin, Allâh'ın, tarafına bakmayacağı yedi kimseden biri olduğu 908
Komşunun eşiyle zinâ yapanın, Allâh'ın, tarafına bakmayacağı yedi kimseden biri olduğu 908
Konuşmamanın mîzandaki ağırlığı 88
Korku hâlinin gâlip gelmesi gerektiği 700
Korku ve ümit hâlini iki kanat gibi taşımak 699
Korku ve üzüntüden kurtulacak kimseler 405
Korku ve üzüntüden kurtulmak isteyenlerin ne yapması gerektiği 407
Korkuyu gideren âyet-i kerîmeler 654
Köle azâdına denk bir amel 566
Köpeği sulayanın affolunması 567
Kör taklitçiliğin kınanması 818
Kör taklitçiliğin terk edilmesi 322
Körün yolunu şaşırtanın lânetli olduğu 906
Kötü adamın aldatılamayacağı 229
Kötü amellerin kötü kılıkta mezara geleceği 450
Kötü amellerin, çirkin yüzlü ve kötü kokulu bir adam kılığında kabre gelişi 81
Kötü huylarına râzı olanların fâsık sayılacağı 469
Kötü huyluluğun fâcirin vasıflarından olduğu 229
Kötü konuşmayı Allâh-u Te'âlâ'nın sevmediği 341
Kötü muâmeleyi iyi muâmeleyle savuşturmak 311
Kötü ruhlara ölüm ânında yapılacak azarlamalar 453
Kötü yollara yapılan harcamaların israf sayılacağı 347
Kötülük yapanın, yüzünden belli olacağı 262
Kötülükten nehyetmeyen âbidin, en başta helâk edilmesi 936
Kudâr ibni Sâlif'in Allâh'ın devesini kesmesi 859, 863-866
Kudret-i İlâhiyyenin muhâle tealluk etmemesi 455
Kulakların şâhitlik yapması 53
Kulların fiillerini Allâh-u Te'âlâ'nın yarattığı 487
Kulun kesbinin isbâtı 320
Kumarda kazanmak gibi şeyler için duâ etmemek 687
Kumarın şeytan ameli oluşu 818
Kur'ân ehlinin fazîleti 28
Kur'ân için nasîhat 767
Kur'ân okurken hangi halleri takınmak gerektiği 41
Kur'ân'dan âlimlerin kendi anlayışlarıyla bir mânâ çıkarmaları 500
Kur'ân-ı Kerîm hatminin ardından duânın kabul olacağı 683
Kur'ân-ı Kerîm okumaya devâm etmek 118, 557
Kur'ân-ı Kerîm virdine ne zaman başlanacağı 676
Kur'ân-ı Kerîm'den yüz çevirenlerin azâbı 418
Kur'ân-ı Kerîm'e hürmetinden şiir söylemeyi terk eden şâirin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*dan iltifat görmesi 39
Kur'ân-ı Kerîm'e inandığını iddia eden bâzı kâfirler olduğu 321
Kur'ân-ı Kerîm'e uymamanın büyük felâketlere sebep olacağı 46
Kur'ân-ı Kerîm'e uymayanların Hakk Te'âlâ'nın nazarından uzak oldukları 41
Kur'ân-ı Kerîm'i dinleyen kişinin kalbine örnek 732
Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyen müminin, şeytanın düşmanı oluşu 288
Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyla okuyanların alâmetleri 159
Kur'ân-ı Kerîm'i Osmân ibni Affân *(Radıyallâhu Anh)*ın toplaması 477
Kur'ân-ı Kerîm'i sevenlere hiçbir sıkıntı olmayacağı 54
Kur'ân-ı Kerîm'in, bâzılarına körlük vereceği 587
Kur'ân-ı Kerîm'in dokuz başlıkta toplanan ana konuları 585
Kur'ân-ı Kerîm'in ele aldığı bâzı temel meseleler 604
Kur'ân-ı Kerîm'in hükmünden kimsenin hâriç olamayacağı 25

Kur'ân-ı Kerîm'in ilminin, sûre başlarındaki harflerde toplandığı 17
Kur'ân-ı Kerîm'in kimlere hidâyet olduğu .587
Kur'ân-ı Kerîm'in lânet ettiği kimseler....158
Kur'ân-ı Kerîm'in mânâlarını kimlerin anlayabileceği....588
Kur'ân-ı Kerîm'in peyderpey indirilişi....586
Kur'ân-ı Kerîm'in soluk yüzlü bir adam sûretinde mahşere gelişi....80
Kur'ân-ı Kerîm'in tafsîl edilişi....585
Kur'ân-ı Kerîm'in takvâ sâhipleri için hidâyet olması....738
Kur'ân-ı Kerîm'in te'vîlinin kıyâmet günü tamamlanacağı....590
Kur'ân-ı Kerîm'in, kendisini okuyanlara şefaati....80
Kur'ân-ı Kerîm'in, kimini yükseltip kimini alçaltacağı....28
Kur'ân-ı Kerîm'in, müminin îmânını, kâfirin inkârını artırması....587
Kur'ân-ı Kerîm'in, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e indiriliş hikmeti 23-25
Kur'ân-ı Kerîmde bulunan câmi'ıyyetli âyetlere bir örnek....309
Kurban kesilirken yanında bulunmak 91
Kurbanlık hayvanın etlerinin ve kanlarının mîzâna konacağı....91
Kureyş'in çıplak halde tavâf yapması nedeniyle inen âyet-i kerîme....360
Kureyş'in yaşlılarının, Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a verdikleri istişâre....142
Kurşun gibi şeyleri uluorta atmanın, Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu....905
Kurtuluş için âcilen yapılması gerekenler 58
Kurtuluş için Ehl-i Sünnet'e uymanın zorunluluğu....483
Kurtuluşun amellerle olmayacağı....835
Kuru toprağa ölü belde denmesi 718
Kuruntulara kapılmanın şeytandan olduğu 194
Kuş gibi olmak gerektiği....520
Kuşların, cennet ehli tarafından yenilmelerinin ardından uçup gitmeleri 499
Kuyu sularının, aslında yağmur suyu olduğu....889
Kuzey rüzgârının yağmur müjdeleyici olduğu....713
Kuzmân adındaki münâfığın kötü ölümü .303
Küçük günahlardan dolayı azap olabileceği 243
Küçük günahları hafife almamak 941
Küçük günahları olanların durumu 531
Küfürde mantık aranmayacağı....575
Külfetle hazırlanan yemekten sakınmak. 371
Kürsî'nin Arş'a göre küçüklüğü 620
Kürsî'nin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....611
Kürsî'nin, âlemin beyni mesâbesinde oluşu 659
Kürsî'yi bekleyen meleklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....613

L

Lafza-i Celâl zikri....675
Lâhût âleminin melekleri....519
Lânetin kimlere yapılabileceği....559
Lânetleşmenin, helâk sebebi olduğu 912
Lât putu....819
Latîfelerden bâzılarının meleklerde bulunmadığı....119
Latîfelerin zikre sarfedilmesi....675
Latîfelerle yapılan zikir....670
Lebîd'in şiiri....270
Ledünnî ilimleri inkâr edenlerin hüsrânı .456
Lemk (İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın babası) 240
Letâifler nur oluncaya kadar Lafza-i Celâl zikrinde sebat etmek....675
Levh-i Mahfûz'un ilk yaratılan şeylerden olduğu....610
Levh-i Mahfûz'un Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....611
Levh-i Mahfûz'da her şeyin sûretinin tespit edildiği....125
Levh-i Mahfûz'da her şeyin tafsîlatlı hesâbının mevcut oluşu 63-64
Levh-i Mahfûz'da yazılı hükümlerin kısımları....369
Levh-i Mahfûz'un Arş'a bağlı oluşu 61
Levh-i Mahfûz'un mahşer sorgusunda titreyişi....61
Levh-i Mahfûz'un, hesaptan kurtulduğuna hamdedişi....62
Lezbiyenliğin bu ümmeti helâk edecek kötü işlerden olduğu....905
Lezbiyenliğin livatadan kırk sene önce başladığı....899
Lezbiyenliğin taş yağmasına sebep olacağı 913
Lezbiyenliğin zemmi hakındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler.... 911-915
Lezbiyenliğin zinâ sayıldığı....913

Lezbiyenlik yapan kadınların cehennemdeki azâbı 914
Lezzetli rızıkları kendilerine yasak edenleri azarlayan bir âyet-i kerîme....361
Lezzetli şeylerden istifâde husûsunda aslolan hükmün serbestlik olduğu 696
Lîderlerin, tâbîleri tarafından lânetlenmesi 430-434
Lika elbisesi....268
Livata çoğalınca ümmetin başına gelecek felâket....905
Livata fiilinin necâset sayıldığı....919
Livata günahının çirkinliğinin farklı yönlerden îzâhı....903
Livata yapanın lânetli olduğu 906
Livata yapanın yıkanmakla temizlenmeyeceği....908
Livata yapanların azâbı hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler 905-910
Livata yapanların, Allâh'ın, tarafına bakmayacağı yedi kimseden biri olduğu....908
Livatanın büyük ve küçük iki kısmı bulunduğu....909
Livatanın, soyları ifsat sayıldığı....695
Livatanın taş yağmasına sebep olacağı...913
Livatanın zinâ sayıldığı....913
Livatanın, bu işi yapanlar arasında düşmanlığa sebep olduğu....903
Livatanın, fuhşî günahların en çirkini olduğu....925
Livatanın, had cezâsıyla temizlenmeyecek kadar büyük bir günah olduğu 905
Livatanın, Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu....905
Livatayı ilk önce İblîs'in başlattığı 899
Lokmân *(Aleyhisselâm)*a özel imkânlar verildiği....116
Lokmayı küçük tutmak....345
Lût *(Aleyhisselâm)*a hüküm ve ilim verildiği. 901
Lût *(Aleyhisselâm)*ın hangi topluma gönderildiği....753
Lût *(Aleyhisselâm)*ın hanımının azapta kalması 921
Lût *(Aleyhisselâm)*ın İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın yanından ayrılmaması 923
Lût *(Aleyhisselâm)*ın kıssası 897
Lût *(Aleyhisselâm)*ın kızlarının Şam'da vefâtı..923
Lût *(Aleyhisselâm)*ın ve âilesinin kurtarılması..921
Lût *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine nasîhatleri....902
Lût kavminden evvel livata günahının işlenmediği....898
Lût kavmine taş yağdırılması....924
Lût kavmini helâk eden on haslet.... 904-905
Lût kavminin israfçı oluşu....915
Lût kavminin karyeleri....897
Lût kavminin livata günahına nasıl başladıkları....898
Lût kavminin nerede yaşadığı....897
Lût kavminin nüfûsu....898
Lût kavminin peygamberlerine cevâbı ...920
Lût kavminin seher vaktinde helâk edilişi 44
Lûtîlerin üç sınıf üzere olduğu....908
Lükâm dağında vahşî hayvanlar arasında namaz kılan zâtın kıssası 322-323
Lütuf ve ikram yoluyla sorgu....70

M

Ma'iyyet murâkabesi....678
Mağrur kimselerin menfur kimseler olduğu 556
Mahalle mescidinin büyük câmilerden efdal oluşu....299
Mahmûd-u Gaznevî'nin, kölesi Ayâz'la yaşadığı bir kıssa....208
Mahşer gününe ezan günü denmesi 511
Mahşer sorgularına nasıl cevap hazırlanacağı....65
Mahşerde en evvel baldırın ve elin konuşacağı....64
Mahşerde zulüm olmadığı....96
Mâide Sûresinin yedi uzun sûreden biri olduğu....9
Makadın cinsî münâsebet bakımından haramlığının büyüklüğü....909, 914
Makam istemenin sakıncası....707
Makam-ı İbrâhîm'le Hacer-i Esved arasındaki peygamber kabirleri....787
Makam-ı Mahmûd'un Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilmesi....553
Makam-mevki sorgusu....66
Mal hırsının dîni bozması....935
Mal sevgisinin nefsin huylarından oluşu ..557
Mal yeme günahının, insanın sevaplarını nasıl tüketeceği....471
Mala aldanmamak....353
Malda israfın târifi....347
Malı koruyan âyet-i kerîmeler....706
Malı, çamur ve kerpiçte tüketmemek....852
Malın değerini düşürmek için onu ayıplamanın yasak olduğu....934
Malın nereye harcandığı sorgusu 67
Malın tümünü vermemek....365
Malının artmasını isteyenin nasıl yaşaması gerektiği....394

Mâlik ibni Dînâr *(Radıyallâhu Anh)*ın kıymetli elbiseler giydiği....367
Mâlik'in, cehennemdekilere cevâbı....563
Mallara karşı işlenen suçlar....387
Malları ve canları korunmuş kılan vasıflar. 386
Malların korunması....695
Mânâ denizinde akıl ile yüzülemeyeceği..56
Mânevî amellerin mîzâna girmeyeceği...113
Mânevî berâberliğin önemi....676
Mânevî makamlar hakkında ilimsiz konuşmamak....389
Mânevî yolda zan ve tahminlerle ilerlenemeyeceği....322
Mârifet hâlinin mîzânı....102
Mârifetullâh ehlinin vasıfları.... 538-540
Mârifetullâh nûrundan mahrum olanın zâhirî amellerinin değeri olmadığı....266
Mâruf ile emretmek....793
Mâsiyetin hangi şartla taatten hayırlı olacağı....211
Mâsiyetten Allâh'a sığınmak....205
Mastürbasyonun hükmü....916
Mâsum olan hükümlerin hangi hükümler olduğu....140
Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın, Arş'a istivâ mevzuunu tefsîri....633
Maymuna döndürülücek toplumlar olduğu....834
Maymuna-domuza döndürülmeler olmadan kıyâmet kopmayacağı....913
Mazlumun bedduâsından sakınmak....175
Medîne yılanlarına âit özel hüküm....249
Medyen halkına Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın gönderilmesi....928
Medyen halkının Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ı tehdidi....939
Medyen halkının yol kesicilik yaptığı....933
Medyen halkının zelzeleyle ve Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ın nârasıyla helâk edilişi....940
Medyen kabîlesinin kimin nesli olduğu .928
Mekke fethi günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in siyah sarık ve siyah cübbe giydiği....339
Mekke'de yapılan amelin fazîleti....824
Mekke'ye gidenlere şeytanın musallat oluşu....185
Mekruhlardan birini terketmenin cennette özel bir yeri olduğu....495
Melâmîler'in durumu....236
"Mele'" kelimesinin mânâsı....761
Meleğin insana ilhâmı....277
Mele-i a'lânın, Âdem *(Aleyhisselâm)* hakkında fikir yürütme yanlışlığı....133
Melekler, cinler ve şeytanlar gibi mefhumların akla yakın gelecek te'villerle yorumlanamayacağı....85
Meleklerde bulunan itaat vasfı....127
Meleklere de harflerin ilminden bir pay verildiği....16
Meleklere inanmak....83
Melekleri Allâh'ın kızları kabûl edenlerin iflah olmayacağı....423
Meleklerin "Vedûd" ismiyle zikredemeyişleri....130
Meleklerin A'râf ehli olabilecekleri görüşü 525
Meleklerin Âdem *(Aleyhisselâm)*a secde etmeleri....119
Meleklerin ancak güzel sûretlerde görünecekleri....284
Meleklerin bâzı özellikleri....216
Meleklerin belli makamları olduğu....519
Meleklerin, canları almaları....420
Meleklerin cumâya sarıklı olarak katıldıkları....338
Meleklerin çok tâzim ettiği âyet-i kerîme..654
Meleklerin derecelerinin farklı olduğu ...518
Meleklerin duymadığı zikrin fazîleti....665, 670, 678
Meleklerin görülmesi....283
Meleklerin her bir yaratığın yönetimiyle görevlendirilmesi....648
Meleklerin insan sûretinde görülebileceği....220
Meleklerin insanlara peygamber olarak gönderilmemesinin hikmeti....773
Meleklerin kâfirin rûhuna lânet okuyuşu..450
Meleklerin kâfirin rûhuna vurmaları....453
Meleklerin kıyâsının affedilmesinin hikmeti....143
Meleklerin Lût *(Aleyhisselâm)*a yardıma gelmesi....922
Meleklerin mümin kulun canını almaya nasıl gelecekleri....449
Meleklerin nurdan yaratıldıkları....126, 137
Meleklerin, pis ruhları azarlaması....447
Meleklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kıskanması....553
Meleklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....611
Meleklerin kulları sorguya çekmelerinin öğrenmek için olmadığı....420
Meleklerin yaratılış hikmeti....130

Meleklerin yeryüzünün ilk sâkinleri olduğu 209
Meleklerin zikir ehlini birinci kat semâya kadar kuşatması....669
Meleklerin, Âdem *(Aleyhisselâm)*da zuhûr eden tecellîye secde ettikleri....148
Meleklerin, hakkıyla ibâdet edemediklerini îtirafları....699
Meleklerin, müminin cenâze namazını kılmaları....454
Meleklerin, Sâlih *(Aleyhisselâm)*a saldıranların kafalarını taşla ezmesi....884
Meleklerin, şeytan yüzünden insanlara acıması....190
Meleklerle şeytanların görünmesi arasındaki fark....284
Melekût âleminin melekleri....519
Melekûtiyyât (melekût âlemine âit varlıklar) 610
Merhametli müminin, şeytanın düşmanı oluşu....288
Merih yıldızının kırmızı oluşu....606
Mersed ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*ın, Hûd kavminin eşrâfı içerisinde bulunan Müslümanlardan olduğu....800
Mescid-i Aksâ'nın fazîleti....495
Mescid-i Haram'ın fazîleti....495
Mescid-i Nebevî'nin fazîleti....495
Mescitlerde oturmanın ruhbanlık sayıldığı 364
Mescitleri vîran halde bırakmamak....695
Mesh hâdisesinin âhir zamanda gerçekleşeceği....308
Meshler olmadan kıyâmet kopmayacağı. 913
Mesnevî'de geçen üç balık hikâyesi. 593-600
Mesnevî'de Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kıssası. 888-896
Mestlerin altına ayakkabı giyinmek....340
Meşâyıhten her birinin Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerinden bir âyet oluşu....457
Meşâyihın yanında edepsizliğin, şeytandan olduğu....195
Meşîetin, rızâ anlamına gelmeyeceği....293
"Meta'" kelimesinin mânâsı....651
"Mevâlîd-i selâse"nin meydana gelmesi 650, 652
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî *(Kuddise Sirruhû)*nun soğuk günde havuza girmesi....267
Mevlânâ'nın Karaman halkına vaazı....442
Mevlid-i Nebevî sırasında beliren nur....931
Meyve veren ağacı kesmenin büyük bir ifsat olduğu....694
Mezara toprak atmanın fazîleti....111
Mezarda cennet ve cehennem kapılarının açılacağı....450-451
Mezhep taassubunun şeytandan olduğu. 195
Mîdenin en şerli kap olduğu....349
Mîdenin yemekte üçe bölünmesi gerektiği 349
Mîdenin, hastalıkların yuvası oluşu....350
Mîdesini dert edenin rezilliği....354
Mîdesiyle uğraşanların mîzandaki hüsrânı 110
Mîdeye yüklenmemek....353
Miğfer giymek....261
Mihnet ağacı....207
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın Arş'ı yediyüzbin yıl tavâf edişi....130
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın Lût kavmini helâk etmesi....923
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın yağmurlar ve rızıklarla ilgili tafsîlatlı hesap vermesi....63
Mîkat Sûresi (A'râf Sûresinin diğer adı)....5
Mîras cennetinin mânâsı....496
Miskinleri yedirmek....365
Misvak kullanmanın sünnet oluşu....369
Misvakla kılınan namazın fazîleti....670
Mîzan kurulduğunda kimsenin kimseyi düşünemeyeceği....100
Mîzan kurulmasının hikmetleri....98
Mîzan, sırat, cennet ve cehennem gibi mefhumların akla yakın gelecek te'villerle yorumlanamayacağı....85
Mîzâna hangi amellerin girip girmeyeceği. 113
Mîzâna ilk konacak şeyler....88
Mîzâna inanma imtihanı....98
Mîzâna inanmanın, îman şartlarından sayıldığı....84
Mîzanda ağır gelecek ameller hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler....87-93
Mîzanda Allâh-u Te'âlâ'nın isminden daha ağır bir şey olmayacağı....96
Mîzanda bir sevap fazlalığının bile cenneti kazandıracağı....100
Mîzanda bir tâne ağırlığının bile hükmü değiştireceği....530
Mîzanda çok fazîletli gelecek beş amel....89
Mîzanda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetini bekleyişi....93
Mîzanda sevapları ağır gelenlerin cennete gireceği....529
Mîzanda şahısların da tartılacağı....82
Mîzanda tartı işleminin hesap bittikten sonra başlayacağı....113

Mîzânı ağır gelenleri, görevli meleğin tebriği 110
Mîzânı ağır gelenlerin felâhı, diğerlerinin hüsrânı 109
"Mîzânı hafif gelenler" tâbirinin nerelerde kâfirler anlamına geldiği 106-107
Mîzanı Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın idâre edeceği. 99
Mîzânın ağır gelmesi için yapılacak duâ ..95
Mîzânın bir dili, iki kefesi olduğu....79
Mîzânın büyüklüğü 86
Mîzânın direğinin uzunluğu 110
Mîzânın hak oluşu....77
Mîzânın her bir kefesinin ne kadar büyük olduğu 85, 86
Mîzânın keyfiyeti hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler....84
Mîzânın Müslümanlara mahsus olup olmayışı....108
Mîzânın nerede kurulacağı....101
Mîzânın yarım hurma sadakasıyla dahî ağır olabileceği....93
"Mîzanlar" tâbirinin ne anlama geldiği...109
Mîzanların çeşitleri....102
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*a hakaret edenlerin cezâsı 481
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâları 480
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın âdil bir yönetici olduğu....480
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın Ali *(Radıyallâhu Anh)* ile çekişmesinin hilâfet konusunda olmadığı....481
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın halîfeliğe rağbetinin nedeni....481
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın hatâsının, tâbi'înin doğrularından daha hayırlı oluşu 477
Mu'âviye ve taraftarlarının *(Radıyallâhu Anhüm)* içtihat hatâsı üzere oldukları 479, 484
Mu'tezile fırkasına reddiye 85, 183
Mu'tezile fırkasının "Kul fiilinin hâlıkıdır" sözüne reddiye....488
Mu'tezile fırkasının eceli inkâr etmelerine reddiye 392
Mu'tezile fırkasının kaderi inkârına reddiye 302
Mu'tezile fırkasının: "Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olduğu" görüşüne reddiye.... 642-643
Mu'tezile'nin "Cinlerin görülemeyeceği" görüşüne reddiye....281, 282
Mu'tezile'nin "Küçük günahlardan azap yoktur." şeklindeki inançlarına reddiye...243
Mu'tezile'nin, "Büyük günah işleyenlerin cehenneme gireceği" görüşüne reddiye. 200
Mu'tezile'nin, "İnsanların, birbirinin günahını çekeceklerini inkâr etmeleri"ne reddiye 199
Mu'tezile'nin, Allâh-u Te'âlâ'nın ilim sıfatını inkârına reddiye....586
Mu'tezile'nin, Allâh-u Te'âlâ'ya ve peygamberlere muhâlefetleri 488
Mu'tezile'nin: "Allâh ilmiyle her mekândadır" görüşlerine reddiye....623
Mu'tezile'nin: "Allâh-u Te'âlâ'nın kulların menfaatini gözetmesi vâciptir" görüşüne reddiye 647
Mu'tezile'nin: "Cennete amelle girileceği" görüşüne reddiye....493
Mu'tezile'nin: "Emir, irâdenin ta kendisidir" görüşüne reddiye....643
Mu'tezile'nin: "Günahkârlar mutlaka azâba çarptırılacaktır" görüşüne reddiye 688
Muallâk kazâlar 395
Muâmelelerini sadâkat üzere yürütenler ..465
Mûcize istemenin uygun bir şey olmadığı. 844
Mûcizelerin hârikulâdelik bakımından kerâmetten farkı olmadığı....282
Mufassal sûrelerin fazladan verildiği....9
Muhabbet ve cemâl sıfatlarının birbirlerine söyledikleri 656
Muhâcirlerin, Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a verdikleri istişâre....142
Muhammed el-Bâkî *(Kuddise Sirruhû)*nun sofrada sesli besmele çekeni engellemesi...674
Muhkem âyet-i kerîmeler....15, 585
Muhsin kimselerden ne kastedildiği 701
Muhsin kullar hakkında tasavvufî mânâlar 706
Muhsin vasfının dört türlü mânâsı....701
Mukarreb meleklerin, müminin cenâze namazını kılmaları....454
Mukarreblerin seyyielerinin ebrârın haseneleri olduğu 206, 243
Mukayeseleri iyi yapmak....141
"Müntakim" ism-i şerîfinin şerrin varlığını iktizâ edişi....178
Murâd kulların Allâh-u Te'âlâ'ya karşı gelmediği 118
Murâkabe hâline ne vakit geçileceği....675
Murâkabe yapmak için vakit ayırmak 103
Murâkabeye devâm etmek....407
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile Îsâ *(Aleyhisselâm)* arasındaki süre....808
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a gelen vahiyler....520

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a Tûr dağında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bahsedildiği. 31
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Âdem *(Aleyhisselâm)* karşısında mağlup olması 233
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın cübbe ve şalvar giydiği 335
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'a Allâh-u Te'âlâ'yı tanıtması 627
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın İblîs'in affı için devreye girişi 128
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nurlarının parıltılarından bir parıltı olduğu 241
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, şefaat işini Îsâ *(Aleyhisselâm)*a havâle edişi 553
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, ısrarla duâ eden adama rastlaması 704
Musîbet çekmeyenlerin günahlarının keffârete uğramayacağı 531
Musîbetin genelleşince hafifleşeceği 743
Mustafâ İsmet Garîbullâh Efendinin Nakşî zikirlerini beyânı 675
Mutmeinne makamına ancak tarîkatle ulaşılabileceği 456
Mutmeinne olan nefse hakkın hafif geleceği 105
Muvaffakıyetin ancak Allâh'ın yardımıyla olduğu 939
Muz ağacının dikenlenme sebebi 214
Mübrem kazâlar 395
Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*ın, şeytanın üzerine yürümesi 281
Mücessime fırkasına reddiye 625
Mücrim ifâdesinin bâzen kâfir anlamına geleceği 456
Müctehidlerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e intisâbı 156
Müflisin Allâh-u Te'âlâ'nın güvencesinde olduğu 157
Müflisin kim olduğu 471
Mühîmûn melekleri 519
Müjde âyetleri 585
Mümin kişinin, âilesini bakmak için yemek yediği 926
Mümin kulun vefât ânında yaşayacakları. 449
Mümini sevindirme niyetiyle açık zikir yapılabileceği 667
Müminin Allâh adıyla kandırılabileceği. 223
Müminin az yemesi 351
Müminin elbise giyme şekli 342
Müminin en güzel ameliyle anılması 451
Müminin güzel huyları 229
Müminin îmanlı olarak diriltileceği 302
Müminin kalbinin Allâh'ın Arş'ı oluşu 18
Müminin kalbinin, Rahmân'ın kudret parmaklarının arasında oluşu 657
Müminin tek bağırsakta yemesi 351
Müminin, günahından utanması gerektiği 241
Müminle kâfir hakkında açıklanan bir örnek 732
Müminleri duâya ortak etmek 683
Müminleri îmandan ötürü sevmek 559
Müminlerin amellerinin göğe yükseltildiği 446
Müminlerin birbirlerinin kardeşi oldukları 837
Müminlerin ekseriyetinin zayıf ve fakir olmadığı 857
Müminlerin gözlerinin ve kalplerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı 611
Müminlerin günahlarının örtüleceği 81
Müminlerin ruhlarına gök kapılarının açıldığı 447
Müminlerin sîmâsının nasıl olacağı 534
Münâfığın nifak üzere diriltileceği 302
Münâfığın, kendisini tatmin için yemek yediği 926
Münâfıkların îmânının faydasızlığı 464
Münâfıkların mahşerde teşhir edileceği ... 81
Münâfıkların nursuz kalması 530
Münâfıkların nûrunun sönmesi 572
Münâfıkların, söz üslûplarından tanınacağı 535
Münker-Nekîr meleklerinin korkunç şekilleri 449
Mürcie fırkasının: "Îmanla birlikte günah zarar vermez!" görüşlerine reddiye 107-108
Mürîdin neler yapması gerektiği 925
Müritlerin dünyâya soğuk durmaları gerektiği 376
Müritlerin mânevî yollarını kesmemek... 949
Mürşid ve mudill vasfına hâiz olanların târifi 40
Mürşide bağlanmanın lüzûmu 322, 503
Mürşide teslimiyet gerektiği 159
Mürşide ulaşmadan önce yapılacak şeyler 160
Mürşid-i kâmilin eteğine yapışmak 462
Mürşid-i kâmilsiz, bir insanın gerçek yüzünün açığa çıkmayacağı 170
Mürşitleri inkâr edenlerin hüsrânı 515
Mürşitleri inkârın zararları 581

Müslüman olduğunu iddia eden bâzı kâfirler olduğu 321
Müslümanın eğlenceyle uğraşmaması gerektiği 30
Müslümanlar için nasîhat 767
Müslümanlara bedduâ edenleri Allâh-u Te'âlâ'nın sevmediği 684
Müslümanlara faydalı şeyleri göstermek. 770
Müslümanlara saldıranlara zarar vermek. 695
Müslümanlardan her birinin müşriklerden biri yerine cehennemden kurtulacağı. 198
Müslümanlardan ölen her birinin yerine bir kâfirin cehenneme sokulacağı 492
Müslümanların birbirlerinin kardeşi oldukları 837
Müslümanların günahlarının Yahudi ve Hristiyanların üzerine konacağı 199
Müslümanların musîbetlerine üzülmek .770
Müslümanların yöneticileri için nasîhat .767
Müşâverenin kimlerle yapılacağı 594
Müşebbihe fırkasına reddiye 621
Müşebbihe fırkasının Allâh-u Te'âlâ'nın cisim olduğunu söyledikleri 623
Müşriklerden her birinin Müslümanlardan birine cehennem fidyesi olacağı 198
Müşriklerin Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâları....414
Müşriklerin, bâtıl dinlerini eğlenceye çevirmeleri 574-575
Müşriklerin çocuklarının A'râf ehli olabilecekleri 534
Müşriklerin, eşleriyle birlikte cehenneme sevkolunacağı 432
Müşriklerin inkâr ettiği gerçekler 444
Müşriklerin Mekke girişlerini bölüşüp insanları îmandan engellemeleri 945
Müşriklerin, atalarının yolunda gitmeleri . 294
Müşriklerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den azap istemeleri 815
Müşteri yıldızının bembeyaz oluşu 606
Müteşâbih âyet-i kerîmeler 15, 585

N

Nadr isimli müşriğin Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâsı 414
Nâfilelerden birini işlemenin cennette özel bir yeri olduğu 495
Nâfilelerin farzları tamamlayacağı 89
Nâfilelerle nefsi dövmek 676
Nağme dinlemenin Nakşî tarîkinde yeri olmadığı 673
Nakşî meşâyıhinin gizli zikri tercih edişi.. 672
Nakşî tarîkını tercih etmenin daha uygun olacağı 673
Nakşî tarîkinde zikir sayısının en az beş bin olduğu 675
Nakşibend Hazretlerinin açık zikir yapmadığı 676
Nakşibend Hazretlerinin Buhâra ulemâsını toplayarak şeyhinin yanına getirmesi ..674
Nakşibend zikirlerinin Lafza-i Celâl ve Kelime-i Tevhîdden ibâret olduğu 675
Nakşibendiyye büyüklerinin giyim-kuşamları 265
Nâmahrem kadınla teke tek kalmamak ..129
Namaz dışında bile baş açık gezmemek .333
Namaz ehli olan büyük günahkârların durumu 702
Namaz ehli olan fâsığın cehennemde ebedî kalmayacağı 410
Namaz için süslenmek 358
Namaz kılanların altın ve gümüş kaplarda yiyip-içmesinin taş yağmasına sebep olacağı 913
Namaz vaktinin girdiği mescitte namazın kılınması 299
Namaza karşı tembelliğin çok yemekten kaynaklandığı 352
Namazda baş açıklığın yasak oluşu 260
Namazda giyilmesi müstehap olan giysiler 336
Namazda huzûru temin etmek 356
Namazda kadınlar için başörtü şartı 331
Namazda kıbleye yönelme 298
Namazda okunacak en hayırlı duâ 648
Namazda setr-i avretin farziyetine delâlet eden âyet-i kerîme 326-327
Namazda takkesi düşenin ne yapacağı...333
Namazda yapılan duânın ihlâslı yapılması 301
Namazda ziyneti kuşanmanın ne anlama geldiği 332
Namazı beklemenin ruhbanlık sayıldığı. 364
Namazı dosdoğru kılmanın İslâm şartlarından sayıldığı 83
Namazın Allâh katındaki ağırlığı 89
Namazın ehemmiyeti 67
Namazın emânet oluşu 935
Namazın fazîleti 495
Namazın îmandan sonra gelişi 299
Namazın kıyâmının ezelî takdire işâret oluşu 237
Namazın şükür yerine geçtiği 739

Nâmuslu insanlara iftirânın, soyları ifsat sayıldığı....695
Nâmusu muhâfaza husûsunda ilim sâhibi olmak....907
Narın evvelce çok büyük olduğu....806
Nasîbini dünyâdan almaya başlayanın hüsrânı....423
Nasîhat edenin, nasîhate muhtaç halleri de olabileceği....38
Nasîhatçi müminin, şeytanın düşmanı oluşu....288
Nasihatçinin güvenilir olabilmesi için aranan şartlar....797
Nasihatin dinlenmesi gerektiği....782
Nasslar mevcutken felsefî kıyaslara yönelinmemesi....138
Nasûh tevbesinin târifi....914
Nazardan koruyan âyet-i kerîmeler....655
Nazarın güzellere değeceği....221
Nebîlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....613
Necâşî'nin Kur'ân-ı Kerîm'i dinlerken ağlaması....735
Neccâriye fırkasına reddiye....623
Necef bölgesi....48
Nefis latîfesiyle yapılan zikir....670
Nefis muhâsebesi yapmak....597
Nefis muhâsebesine vakit ayırmak....103
Nefis tezkiyesinin gerekli oluşu....557
Nefisle cihad....374, 461, 469
Nefislerin huylarının farklılığı....735
Nefsânî arzuların, îman kapısının kilidi olduğu....441
Nefse ağır gelen amellerin mîzanda da ağır olacağı....104
Nefse uygun fetvâlar aramamak....389
Nefs-i emmârenin ancak tarîkatle yola getirilebileceği....456
Nefsi tenkit etmek....171, 172
Nefsin deveye benzetilmesi....456
Nefsin her istediği şeyin kötü sayılmayacağı....368
Nefsin mîzânı....102
Nefsin nasîbinin peşine düşmemek....388
Nefsin sıfatları....781
Nefsin takvâ libâsı....268
Nefsin tasavvufta deve tâbiriyle anılması....890
Nefsin yularını salıvermemek....706
Nefsini bilenin, Rabbini bilmesi....637
Nefsini hoş görenin Allâh katındaki fenâlığı....162
Nefy-ü isbât zikrine devam....674
Nehir sularının, aslında yağmur suyu olduğu....889
Nehiy ifâdelerinin ne tür bir hüküm ifâde ettiği....232
Neseplerin kıyâmet günü ortadan kalkması....151-153
Nesr putuna Âd kavminin de taptığı....788
Neyin sedâsından anlaşılanlar....596
Nîmet çokluğunun itaati gerektirdiği....116
Nîmet vereni tanımanın önemi....755
Nîmetin eserinin gösterilmesi....261, 264, 340, 346, 370, 852
Nîmetle şımarmamak....47
Nîmetleri hatırlamak ve hatırlatmak....850, 808, 947
Nîmetlerin âhirette sâdece Müslümanlara has olacağı....373
Nîmetlerin îman ve itaat gerektirdiği....122
Nîmetlerin istidrâc olmasından endişelenmek....491
Nîmetlerin, kadrini bilmeyenlerin elinden alınacağı....117
Nîmetlerle ilgili sorgu....70
Nîmetlerle imtihan....205
Nisâ Sûresinin yedi uzun sûreden biri olduğu....9
Niyet-i hayır ile içi süslemek....145
Niyetin giyim-kuşamdaki önemi....263
Niyetsiz işlerin değersizliği....268
Nokta-i hakîkıyye....17
Nu'mân-i Münzir'in binâlarının yıkılması 48
Nûh *(Aleyhisselâm)* ile Âdem *(Aleyhisselâm)* ve İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* arasındaki süre....747, 808
Nûh *(Aleyhisselâm)* ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mukayesesi....757-760
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın abdest bozunca yaptığı bir duâ....750
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın beşerin ikinci babası olduğu....747, 748
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın çok ağlamasının sebebi....746, 752
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın çok sükredici olması..749
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın dâvetinin sürekli oluşu..802
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın en çok çile çeken peygamber olduğu....753
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın esas isminin ne olduğu....745, 752
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ev yapmamasının sebebi....754
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın farklı özelliklerini beyân eden hadîs-i şerîf ve rivâyetler.... 749-757

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemide İblîs'le karşılaşması 128
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisinin temsil ettiği hakîkatler 56
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın hacca giderken Usfân vâdisine uğraması 750
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ikinci binde gönderildiği 752
Nûh *(Aleyhisselâm)* ile İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* arasında on baba bulunduğu....752
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kabrinin nerede olduğu 787
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kaç yaşında peygamber olduğu 746
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kıssası 747
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın mesleği ve gemiyi kaç senede yaptığı 747
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın nasîhatleriyle Hûd *(Aleyhisselâm)*ın nasîhatleri arasındaki mukayeseler 799-804
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın oğluna vasiyeti 751
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın oğlunun kâfirlerden oluşu 157
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın oğlunun nasipsizliği..155
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın orucu....750
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ömrünün ne kadar olduğu 746
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın şeceresi 752
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinden kaç kişinin îmân ettiği....777
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinin çokluğu ...754
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın yüzünün güzelliği.....754
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, Âdem *(Aleyhisselâm)*dan sonraki ilk peygamber olduğu.....744
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, kavmi tarafından dövülmesi 749
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine duâsı.....754
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine gönderilişi..742
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın, ümmeti hakkındaki endişesi....756
Nûh isminin hangi nedenle Nûh *(Aleyhisselâm)*a verildiği....746, 752
Nûh kavminin kalabalıklığı....778
Nûh kavminin, Nûh *(Aleyhisselâm)*a eziyetleri 753
Nûh'un gemisinin ölçüsü....779
Nurdan minberler üzerine kurulacak kullar 73
Nûrun ilk yaratılan şeylerden olduğu.....610
Nübüvvet konusunun, Kur'ân-ı Kerîm'in ele aldığı temel meselelerden olduğu.....604
Nübüvvet mührü 931

O

Oğlanları şehvetle öpenlerin anneleriyle zinâ etmiş gibi olacağı 909
Omuz açık vaziyette namaz kılmanın mekruh oluşu 330
On kişiye lider olanın bile mesul tutulacağı 66
Onsekizbin âlem mefhûmu....794
Orucun hadımlaşma yerine geçeceği 364
Orucun şükür yerine geçtiği....739
Orucun, sabrın yarısı olduğu....87
Oruç tutmanın İslâm şartlarından sayıldığı 83
Oruç....299
Oruçlu kişinin elle boşalması....916
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın kısâsını talep nedeniyle sahâbe arasında harp çıkması 481, 484
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın, Kur'ân-ı Kerîm'i toplayan zât oluşu 477
Osmân ibni Maz'ûn *(Radıyallâhu Anh)*ın içine gelen düşünceler....364
Osmân ibni Muhammed *(Rahimehullâh)*ı iyileştiren âyet-i kerîmeler....654
Oyun ve eğlenceleri din edinenler....574
Oyun ve eğlenceye dalmamak 117

Ö

Ölçü ve tartı nedeniyle evvelki ümmetlerin helâk oluşu 935
Ölçünün emânet oluşu 935
Ölçünün ve tartının adâletle tamamlanması 943
Ölçüyü-tartıyı tam yapmak 933
Öldürmenin canları ifsat sayıldığı 695
Öldürülen kişinin eceliyle öldüğü 392
Ölecek kimselerin yanında meleklerin hazır bulunacağı 452
Ölen çocuğun, ana-babasına şefaati.....365
Ölen çocuğun mîzâna konacağı 89
Ölenin kıyâmetinin koptuğu 421
Ölmeden önce ölmek 597
Ölmeden tevbe etmek....514
Ölü kemiklerini toplayıp yanına oturan adamın kıssası 74
Ölüler adına yapılacak en büyük hayır...566
Ölüler diriltilmeden önce yağdırılacak yağmur....720
Ölülerin diriltilmesinin toprağın diriltilmesine benzeyişi 727

Ölülerin, kendilerine sesleneni duydukları 510, 887
Ölülerin ruhlarının, bu âlemde olan olaylara vâkıf olduğu 893
Ölüm ânında bir filozofun îtirafları 56
Ölüm ânında yeni elbise giymek 306
Ölüm meleğinin yardımcıları 419
Ölümle ilgili ilginç bir kıssa 74
Ölümle perdelerin açılacağı 84
Ölümlerin önceki târihlerde çok sık duyulmaması 807
Ölümü düşünmek 737
Ölümü unutmamak 399
Ölümün iki defâ tekrarlanmayacağı 509
Ölümün, yaşanan hal üzere gerçekleşeceği 252
Ölümün yokluk olmadığı 893
Ölünceye kadar zikre devâm edenin fazîleti 668
Ölünün avretine bakılamayacağı 329
Ölünün kokmasının sebebi 609
Ölünün, mezarının başından ayrılanların ayak sesini işitmesi 449
Ölüyü defnetmekte acele davranmak 618
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın vasiyeti 107
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Kur'ân inince şiir söylemeyi terk eden zâtı gözlerinden öpmesi 39
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın rüzgâr hakkında bilgi sorması 717
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Şam yolculuğunda vebâ salgını haberi alması 141
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın uzun yaşamak istememesi 395
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın üstün derecesi 537
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın yamalı giymesinin hikmeti 370
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, namaz kılan kölelerini âzat edişi 223
Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallâhu Anh)*ın, beytülmâldeki kokuyu koklamaması 942
Ömer ibni Abdülazîz *(Radıyallâhu Anh)*ın sahâbe makamına erişememesi 477
Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*ın dünyâ nîmetlerinden uzak durması 371
Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti 486
Ömer Sühreverdî'nin, felsefî meşrepli kimseleri zemmi 57
Ömrü beyhûde yere harcamamak 597
Ömrün nereye harcandığı sorgusu 67
Ömrün uzaması ve eksilmesi 393
Ömür uzunluğunun hangi şartla güzel olduğu 668
Önderlerin, tâbîleri tarafından lânetlenmesi 430-434
Örfe uygunluğun önemi 347
Örfün, zamanlara ve mekânlara göre değişebileceği 674
Örsün gökten indirilişi 256

P

Pahalı kıyâfetler giymek 260
Pâkistan halkının, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Hâm isimli oğlundan geldikleri 747
Pamuğun Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* tarafından indirilişi 256
Pamuklu giymek 368
Pantolonla namaz kılmanın hükmü 330
Papazlara uymamak 39
Paraların değerini iptal etmenin büyük bir ifsat olduğu 695
Pazar ve pazartesi günlerinde yaratılanlar 608
Perhiz yönteminin ilaçtan daha etkili olduğu 351
Perhizin, ilaçların temeli oluşu 350-351
Perşembe günü yaratılanlar 608
Peştamal giyinmenin müstehap oluşu 334
Peştamalsız yıkanmanın fuhşî işlerden sayıldığı 380
Peygamber gönderilmeden azap edilmeyeceği 392
Peygamber göndermenin Allâh-u Te'âlâ üzerine vâcip olmadığı 403
Peygamber kıssalarının anlatımındaki faydalar 743, 896
Peygamberin mûcizesinin kerâmet olarak velîlere verilebileceği 282
Peygamberlerde bulunan üç vasıf 796
Peygamberlerde bulunan üstün vasıflar 410
Peygamberlere âhirette neler sorulacağı 59
Peygamberlere inanmak 83
Peygamberlere mutlaka mûcize verildiği 930
Peygamberlere topluca îman 744
Peygamberleri aralarındayken ümmetlerin helâk olmadığı 878
Peygamberleri inkâr edenlerin reddettiği gerçekler 444
Peygamberlerin "Rabb" ism-i şerîfiyle duâları 682
Peygamberlerin A'râf ehli olabilecekleri görüşü 525
Peygamberlerin bile Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetiyle kurtuldukları 835

Peygamberlerin gıpta edeceği özel kullar. 73
Peygamberlerin hatâlarının onlara şeref kazandıracağı 244
Peygamberlerin hicretinin sebebi 824
Peygamberlerin ismeti 206
Peygamberlerin, ifsâdı yasaklamak için gönderildiği 709
Peygamberlerin insanlardan gönderilmesinin hikmetleri 404, 405
Peygamberlerin istiğfarlarının farklı lafızları 239
Peygamberlerin kıssalarının anlatılmasındaki maksat 274
Peygamberlerin mahşerde titremeleri 61
Peygamberlerin mahşerde ümmetleri adına korkuya kapılacakları 73
Peygamberlerin makamlarına ulaşmayı istememek 685
Peygamberlerin melek olmamasının hikmeti 773
Peygamberlerin meleklerden üstün olduğu 216
Peygamberlerin mîrâsı 155
Peygamberlerin muhâsebesinin diğer insanlar gibi olmadığı 234
Peygamberlerin nefret ettirici hallerden uzak olduğu 928
Peygamberlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kıskanması 553
Peygamberlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nurlarının parıltıları olduğu .. 241
Peygamberlerin sorguya çekilmesinin mânâsı 68
Peygamberlerin sözlerini akıl ve mantıkla çözmeye kalkışmamak 161
Peygamberlerin şecerelerini bilmeden de onlara îmân edilebileceği 744
Peygamberlerin şerî'atlerle gönderilişinin örneği 735
Peygamberlerin ümmetlerine karşı şefkati 839
Peygamberlerin, Allâh-u Te'âlâ'dan korkuları 699
Peygamberlerin, dünyânın düzeni için gönderildiği 935
Peygamberlerin, kendileri için istediklerini insanlar için de istemeleri 468
Peygamberliğin gâyesi 765
Pis ruhların melekler tarafından azarlanması 447
Pis şeylerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından haram edildiği 377
Pişmanlığın önemi 171, 172
Putlar adına kesilen kurbanlara şeytanın ortak olduğu 200
Putlara tapmanın nasıl başladığı 754
Putları Allâh-u Te'âlâ'ya ortak edenlerin Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâsı 414
Putların âcizliği 605
Putların birtakım kuru isimlerden ibâret olduğu 819

R

"Rabb" ism-i şerîfiyle duâ etmenin fazîleti 682
"Rabb" isminden kulların nasîbi 656
Râbıta yapmak için vakit ayırmak 103
Râbıtanın, Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmanın en yakın ve en aslî vesîle olduğu 676
Râbıtasız çalışanın murâdına eremeyeceği 676
Rahat zamanların verdiği güvenliğe aldanmamak 47
Rahatlığın kalıcı olmadığı 48
Rahimde bulunan bir özellik 904
Rahmân Sûresinin üç âyetinin fazîleti 653
Rahmet rüzgârları 715
Rahmet sıfatının Zâtî sıfatlardan olduğu. 700
Rahmet-i İlâhiyye'nin muhsin kullara yakın olması 700
Rahmetten ümit kesmemek 775
"Rakîm" kelimesinin mânâsı 651
Raks etmenin Nakşî tarîkinde yeri olmadığı 673
Ramazan orucu tutmanın İslâm şartlarından sayıldığı 83
Ramazân-ı şerîfe has tecellîler 356
Ramazanın fazîleti 495
Râsih âlimlerin müteşâbih âyetlere karşı tutumu 15
Rass ashâbına Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın gönderilmesi 929
Rass halkının kadınlarının lezbiyenlik yaptığı 914
Rasûllerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı 613
Rasûllerin şahıslarına "Âyet" denilmesi .. 410
Rasûllerin tebliğlerine uyanların kurtuluşu 402
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile Nûh *(Aleyhisselâm)*ın mukayesesi 757-760
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e "Kelimeler" denmesi 241

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Âd kavminden birinin gösterilmesi.....806
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Allâh-u Te'âlâ tarafından öğretilen edep.....759
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e câmi'ıyyetli kelimeler öğretildiği.....309
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e cennetliklerin ve cehennemliklerin isimlerinin bildirilmesi.....305
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet edenlerin mel'un olduğu.....483
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hicret. 365
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e misâfir olan kâfirin çok yiyip içmesi.....352
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şefaat hakkı verilmesi.....553
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tesellî bahşeden âyet-i kerîmeler..... 23-24
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e unutkanlık ârız olmasının hikmeti.....242
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bulutun gölgelemesi.....932
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i cihâda teşvik eden bir hadîs-i şerîf.....23
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrunun Âdem *(Aleyhisselâm)*dan önce yaratıldığı. 614
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*a sarık sarmayı öğretmesi.....337
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Âdem *(Aleyhisselâm)*dan iki hasletle üstünlüğü 218
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akşam namazını A'râf Sûresiyle kıldırdığı.....9
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ali *(Radıyallâhu Anh)*a verdiği sırlar.....595
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'ının nûrundan yaratılmış olmasının îzâhı..... 614-615
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in avret yerinin kimse tarafından görülmediği.....220
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir mûcizesi.....304
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in birçok mûcizesinin Kur'ân-ı Kerîmde yer almadığı.....930
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyük ahlâkı.....557
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyük bir deniz oluşu.....32
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cehenneme götürülen bir kimseye şefaati.....94
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cem' makamında oluşu.....760
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cennetten övgüyle bahsetmesi.....500
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cinleri gördüğü ve onlara Kur'ân-ı Kerîm okuduğu.....282
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cübbe giydiği.....335
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in diğer peygamberlerden farklı olduğu bir husus.....838
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dîninin dünyâya yayılması..... 757-758
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğunun en büyük delîli.....22
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumu sırasında beliren nur.....931
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâ yapma şekilleri.....664
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâda ellerini kaldırdığı.....681
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyâlığa tama'la el uzatmadığı.....312
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*a gizli zikri emânet etmesi.....677
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ı methetmesi.....485
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Rığâl'in kabrini göstermesi.....874
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyt'inin makamı.....155
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emretme yetkisine sâhip olduğu.....647
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrinin, gerçekte Allâh-u Te'âlâ'nın emri olduğu.....647
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in entârisinin yeninin bileğe kadar olduğu.....343
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in et yediği.....365
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fakirlerle birlikte haşrolma duâsı.....560
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fiillerinin iki kısım olduğu.....674
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği hidâyet ve ilmin kendilerine ulaştığı kimselerle ilgili darb-ı meseller..... 730-731
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderiliş hikmeti.....23

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilişinde müjde ve rahmetin öncelikli olduğu 758-759
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakîkati makamına kavuşmak 679
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın göbeğini öpmesi 259
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hatırı için ashâbının hürmetini korumak 478
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hesap için çağrılışı 64
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in heyetleri karşılarken güzel elbise giydiği 342
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için nasîhat 767
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ifriti yakalaması 281
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ipek elbise satın almadığı 363
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kabir azâbından Allâh-u Te'âlâ'ya sığınması. 447
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kabr-i şerîfini ziyâret 365
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâfirlerin ağaçlarını kesmesi 695
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbine parlayan nurla beliren vahiy 35
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinin uyumadığı 31
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıskançlığı 381
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıymetli kaftan giydiği 367
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân-ı Kerîm hakkında şüphe etmekten münezzeh olduğu 24
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in lezzetli yiyecekleri terk etmediği 371
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mânen yedirilip içirilmesi 357
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke fethi günü siyah sarık ve siyah cübbe giydiği 339
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in melekler dâhil, bütün yaratıklara peygamber olarak gönderildiği 745
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mi'râc gecesi Allâh-u Te'âlâ'yı gördüğü 283
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîzandaki şefaati 93
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*a duâları 480
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizesinin Kur'ân olduğu 930
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in namaz içindeki bir duâsı 648
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in namazda başı örtmeyi emrettiği 260
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nefsânî arzuyla konuşmadığı 34
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nehyettiği kumaşlar 265
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratılanlar 611
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrunun Âdem *(Aleyhisselâm)*ın alnına yerleştirilmesi 613
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrunun babalarının yüzünde görülmesi 931
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrunun ilk yaratık olduğu 611
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvet mührü 931
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in olacaklardan haber verdiği 875
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öğütlediği tıp 350
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rüzgâr ve gök gürültüsü işittiğinde duâ etmesi 714
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sabâ rüzgârıyla yardım olunması 715
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sabah-akşam terk etmediği duâ 191
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, saçını-sakalını düzelttiği 368
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in siyah sarıkla hutbe okuduğu 337
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in son peygamber olmasının ortaya koyduğu güvence 38
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şalvar satın alması 335
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şeytanının ona zarar veremediği 218
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in takke giyinmeye devâm edişi 332
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tebûk gazasında Hıcr'e uğraması 824, 875
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tevâzuunu gösteren vasıflar 312, 362, 557
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Uhud dağını sevmesi 523

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından üç gün evvel söylediği bir söz.....700
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptığı duâları terk etmemek.....687
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaratılışının başlangıcı.....613
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yatarken okuduğu duâ.....95
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yemek yemesinin sırrı.....357
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yeryüzünü ıslâh ettiği.....694
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yola çıkarken yanında taşıdığı şeyler.....369
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Âdem oğullarının efendisi oluşu.....313
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Cehl'in ve diğer kâfirlerin leşlerine seslenişi.....510
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisini târifi.....931
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, mânâ denizinin gemisi oluşu.....57
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, müşriklerin kötülüklerinden uzak durması.....932
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisi gibi oluşu.....58
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, şeytanın düşmanı oluşu.....288
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetinin livata yapmasından endişe duyması.....907
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, yüzünden kanı silerken, kendisini taşlayanlara duâ eden bir peygamberi anlatması..749
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, zekât hurmasını Hazreti Hüseyn'in ağzından çıkarması.....942
Râzıka putuna Âd kavminin de taptığı...819
Reddolunmaktan korkmak.....943
Reformistliğin dîni ifsat sayıldığı.....695
Reyhan fidesinin gökten indirilişi.....256
Reysâ (Lût *(Aleyhisselâm)*ın kızı).....921
Rıdvân cenneti.....465
Rıdvân'ın cenneti tertip edişi.....501
Rızâ göstermenin, bir işi yapmak sayıldığı.....860
Rızâ ile irâdenin aynı anlama gelmediği 293
Rızık derdine düşmemek.....737
Rızıkla ecel ilişkisi.....416
Rızkı bollaştıran bir âyet-i kerîme.....118
Rızkın en hayırlısının yeterli miktar olduğu.....665
Rızkın gökte oluşu.....445
Rızkın, sâhiplerine mutlaka ulaşacağı.....415
Ricâlullâhın vasıfları..... 538-540
Rics kelimesinin mânâları.....817
Risâle-i Kudsiyye'nin ilhamla yazıldığı..675
Risâletin gâyesi.....765
Risâletle nasîhatin farkı.....765
Rîş kelimesinin mânâları.....257
Riyâ ile karışık amelleri olanların reddolunacağı.....103
Riyâdan arınarak duâ etmek.....308
Riyâdan sakınmanın yollarını aramak....666
Riyâkârlığın zemmi.....322
Riyâkârlık yapanın, şeytanın dostu oluşu..288
Riyâyı ancak ihlâs sâhiplerinin anlayacağı.308
Riyâzatların meşakkatine katlanmak.....236
Riyâzatların, insanı tabiat kuyusundan çıkaracağı.....503
Rufâ'î meşâyıhinin açık zikri tercih sebebi..668
Ruh denizinde akıl ile yüzülemeyeceği....56
Ruh hafifliğinin az yemeye bağlı olduğu..349
Ruh latîfesi.....650
Ruh latîfesiyle yapılan zikir.....670
Rûhânîlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı.....613
Rûhâniyetin kuşatılamayacak kadar büyük olduğu.....457
Ruhbanlığın meşrû olmadığı.....364
Ruhların âlemi doldurduğu.....267
Ruhların bedenleriyle irtibâtı.....455
Ruhların bir kısmının göğe yükselmesi..446
Ruhların göklerle temsil edilişi.....658
Ruhların iki kısım üzere oluşu.....25
Ruhların sûretlerin içerisine üfürülmesi.151
Ruhların temizliği.....503
Ruhların, Sûr'da bulunan deliklere yerleştiği.....63
Ruhların, yaratma bâbında hiçbir tesiri bulunmadığı.....645
Ruhsat ehlinin iki öğün yiyebileceği.....355
Ruhsatla amel etmesi gerekenler.....388
Ruhsatların peşine düşmemek.....311
Ruhsatların peşine düşmeye meyilli olmamak.....707
Rûhun bedenle ilişkisinin, onun hakîkatleri görmesine mâni olduğu.....84
Rûhun kabre döndürülmesi.....453, 454
Rûhun kötü şekilde alınması.....450
Rûhun mîzânı.....102
Rûhun sıfatları.....781

Rûhun takvâ libâsı 269
Rûhun tealluk ettiği şeye göre renge büründüğü 144
Rûhun, ölümden sonra yok olmadığı 893
Rumların, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Sâm isimli oğlundan geldikleri 747
Rükû'un İlâhî tedbire işâret oluşu 237
Rüşvetten elde edilen kazançlara şeytanın ortak olduğu 200
Rüzgâr sesi işittiğinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâ etmesi 714
Rüzgâra sövmemek 713
Rüzgârda bulunan âyetler ve rahmetler 714-715
Rüzgârın Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerinden oluşu 712
Rüzgârın Allâh-u Te'âlâ'nın en büyük ordusu olduğu 713
Rüzgârın cennet kapısının aralığından geldiği 716
Rüzgârın çeşitleri 715
Rüzgârın gücü 714
Rüzgârın hayrını isteyip şerrinden sığınmak 713
"Rüzgârlar" tâbirinin, azap rüzgârları hakkında kullanıldığı 712-713
Rüzgârların Allâh-u Te'âlâ tarafından gönderilmesi 712
Rüzgârların farklı yönlerden esmesinin, bâzı şeylere sebep olabileceği 644
Rüzgârların Kâ'be'ye göre ayarlandığı 715
Rüzgârların salıverilmesinin tasavvufî mânâları 723-724
Rüzgârların yağmur önünde salıverilmesi. 717

S

Sa'd ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anh)*ın annesi hayrına kuyu açtırması 567
Sa'd ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anh)*ın kıskançlığı 381
Sa'îdin şakîye dönüşmeyeceği 734
Sa'îdlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı 613
Saâdet alâmetleri 557
Saâdet üzere yaratılanların saâdet üzere öleceği 302
Saâdet ve şekavet kararlarının ezelî oluşu .. 422
Sabâ rüzgârı 715
Sabâ rüzgârının yağmur müjdeleyici olduğu 713
Sabah uykusunun zararı 252
Saban demirinin gökten indirilişi 256
Sabır makamı 613
Sabırlı fakirler 558
Sabînin kaç yaşına kadar çocuk sayıldığı .. 260
Sabredenlerin mükâfâtı 112
Sabrın Rahmân'ın lütfundan olduğu 617
Sâbûnî *(Rahimehullâh)*ın, Arş'a istivâ mevzuunu îzâhı 623-626
Sabüyre (Lût kavminin karyelerinden biri) 897
Saç taramak 368
Sâd harfinin işâretleri 16
Sadâ putuna Âd kavminin de taptığı 788
Sadaka toplamak için eski giyinmemek .. 263
Sadaka veren gencin ömrünün uzatılması 396
Sadaka verirken kabul olmamasından korkmak 698
Sadaka verirken kibir ve israftan sakınmak 346
Sadaka vermek 365
Sadakanın ölülere fayda vereceği 567
Sadakanın, zinâdan ağır gelişi 92
Sadâkat mîzânı 103
Sadâkatin zenginlik sebebi olduğu 937
Sadâkatle ilgili sorgu 70
Sadâkatli tüccarın, şeytanın düşmanı oluşu 288
Sadakaya mâni olmamak 347
Sadakayı çok veren müminin, şeytanın düşmanı oluşu 288
Sadakayı gizli vermenin fazîleti 666
Sâffât Sûresinin ilk on âyetinin fazîleti 653
Sâffûn meleklerinin Arş'ı yediyüzbin yıl tavâf edişi 130
Sâfî olmanın mânâsı 322
Sağlıklı olmanın az yemeye bağlı olduğu .349
Sahâbe arasındaki çekişmelere karışmamak 482
Sahâbe hakkında kötü konuşanın lânetlik olduğu 478
Sahâbeden bir gencin yılan tarafından şehit edilme kıssası 249
Sahâbeden olmanın üstünlüğü 477
Sahâbe-i kirâm arasında baş gösteren ihtilafların îzâhı 475
Sahâbe-i kirâmı sevmenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevgisiyle irtibatlı olduğu 484
Sahâbe-i kirâmın birbirine karşı sevgisi .. 469
Sahâbe-i kirâmın entârilerinin boyu 343
Sahâbe-i kirâmın hepsinin adâletli olduğu 486

Sahâbe-i kirâmın kinden uzak olarak yaratıldıkları 475
Sahâbe-i kirâmın, nefsin kötü ahlâkından rahatsızlığı 170
Sahâbeyi tenkidin şeytandan olduğu 195
Sahâbenin "Rabb" ism-i şerîfiyle duâsı 682
Sahâbeye eziyet edene Allâh-u Te'âlâ'nın eziyet edeceği 478
Sahâbeye hakaret edenin ne şekilde cezâlandırılacağı 479
Sahâbeye hakaret edildiği zaman âlimin, bildiklerini söylemesi gerektiği 483
Sahâbeye tâzim etmeyenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân etmediği 487
Sahâbeyi tâzimle anmak 478
Sâibe adıyla yasaklanan devenin harâmiyetinin meşrû olmadığı 370
Sâika putuna Âd kavminin de taptığı 819
Sakal kesmenin Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu 905
Sakalın taranması 328
Sakalları kınalamak 339
Sakalları uzatmak 340
Saldırgan kimselerin cehennem ehlinden olduğu 167
Saldırının yasaklanması 384
Salevât-ı şerîfenin en dar zamanda yetişeceği 95
Salı günü yaratılanlar 608
Sâlih *(Aleyhisselâm)*a dişi deve mûcizesinin verilme sebebi 842
Sâlih *(Aleyhisselâm)*a kavmi tarafından tuzak kurulması 872
Sâlih *(Aleyhisselâm)*a saldıranların helâk edilmesi 883-884
Sâlih *(Aleyhisselâm)*a Semûd toplumuna nasîhatleri 849
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın Araplardan olduğu 840
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın ashâbının sayısı 886
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın duâsıyla kayadan dişi deve çıkması 880
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın genç yaşta peygamber gönderilmesi 842
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın hacca giderken Usfân vâdisine uğraması 750
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın hangi topluma gönderildiği 753
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın helâk olan kavmine acıması 891
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın hılyesi 840
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kabrinin nerede olduğu 787
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavmine üç gün müsâade verilmesi 883
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavminin helâkini anlatan hadîs-i şerîf ve rivâyetler 868-874
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavminin kıssası 879
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, dişi deveyi kesmelerinin sebebi 863
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, onun gösterdiği mûcizeye zulmetmeleri 54
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kendisinin ve ashâbının kabirlerinin nerede olduğu .841, 876, 886
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın Remle'de yerleşmesi .841
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın Semûd kavmine gönderilişi 836
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın, Semûd kavminin soyundan olduğu 840
Sâlih amel yapabilmek için temiz rızıklardan yemek 741
Sâlih amelden dolayı Allâh-u Te'âlâ'ya hamdetmek 645
Sâlih amelden ne kastedildiği 493
Sâlih amelin, sâhibini cennete götüreceği..463
Sâlih amelin güzel kılıkta kabre geleceği. 450
Sâlih amelin önemi 555
Sâlih amelin takvâ libâsı sayıldığı 261
Sâlih amelleri ancak îman kelimesinin yükselteceği 445
Sâlih amellerin, güzel yüzlü ve hoş kokulu bir adam kılığında kabre gelişi 81
Sâlih kimselere ölüm ânında gelen müjdeler 452
Sâlihleri sevmek 557
Sâlihlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı 613
Sâlihlerin sohbetinde bulunmak 58
Sâlihlerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e intisâbı 156
Sâlime putuna Âd kavminin de taptığı...819
Sâm'ın Asya topraklarına yerleştiği 748
Samûd putuna Âd kavminin de taptığı ..788
Sancaklar ve sarıklarla, bu ümmete şeref verildiği 339
Sapanla taş atmanın Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu 905
Saptıranların, tâbîleri tarafından lânetlenmesi 430-434
Saralıdan cinleri kovmak 285
Sarhoş edici maddeler içmenin aklı ifsat sayıldığı 695
Sarhoş etme vasfının bir şeyin haram olmasına etkisi 139
Sarhoşluğun hezeyâna sebep olacağı 140

Sarığı çözerken günahların dökületeceği...338
Sarığı düzeltmek...368
Sarığı hafife alanın kâfir olacağı...333
Sarığın ağır başlılık kazandıracağı...338
Sarığın her dolamasına bir nur verileceği.338
Sarığın İslâm nişânı olduğu...260
Sarığın Müslüman'ın tâcı olduğu...260
Sarığın, kâfirlikle îman arasında engel olduğu...337
Sarık takmak...260
Sarıkla kılınan cumâ namazının fazîleti..338
Sarıkla namaz kılmanın fazîleti...260, 336
Sarıklılara meleklerin selâm vereceği...338
Savm-i visâlin ümmete yasaklanması ...353, 357
Savurganlıktan sakınmak...348
Sebeplere takılmadan duâ yapmak ...689
Sebeplere takılmamak ...389
Sebepleri bırakan velîler...388
Secde emrinin hangi meleklere yöneltildiği ...126
Secde eserleri...356
Secde vazîfesinin kıyâmet günü de teklif edileceği ...529
Secdede uzun kalmanın alâmetinin yüze vuracağı ...535
Secdenin fenâfillâh makamına işâret oluşu ...237
Secdenin ziynet oluşu ...374
Secdeyi huşû' üzere yapanın yetmiş senelik günahının bağışlanacağı...190
Sedûm (Lût kavminin karyelerinin en büyüğü)...897
"Sefâhet" tâbirinin mânâları...789
Seher vakti göz yaşı dökmek ...252
Seherlerde istiğfar ...252
Sehl-i Tüsterî Hazretlerinin kerâmeti...388
Sekînet perdesi...613
Selef'in yoluyla Halef'in yolunun farkı ...626, 630
Selef-i Sâlihîn'in riyâdan uzak durmaları. 667
Selmân *(Radıyallâhu Anh)*a A'râf ehlinin seslenişi ...555
Selmân *(Radıyallâhu Anh)*ın Ehl-i Beyt'ten oluşu ...156
Semâ'ın Nakşî tarîkatında câiz olmadığı 674
Semûd isminin nereden geldiği ...840
Semûd kavminin Arap olduğu ...840
Semûd kavminin hangi azaplarla helâk edildiği ...867
Semûd kavminin helâkini anlatan hadîs-i şerîf ve rivâyetler ... 868-874
Semûd kavminin kaç hâneden müteşekkil olduğu ...840
Semûd kavminin kıssası... 879-886
Semûd kavminin mûcize deveyi kesmesi..841
Semûd kavminin Sâlih *(Aleyhisselâm)*a tuzak kurması ...872
Semûd kavminin uzun ömürlü ve geniş imkânlı olması ...871
Semûd kavminin, kayadan çıkan mûcize deveye zulmetmeleri...54
Semûd toplumunun nerede yerleştiği.....850
Serendîb'de Âdem *(Aleyhisselâm)*ın defni 250
Sesi yükselterek duâ ve zikir yapmamak..665
Seste bulunan özellik ...508
Setr-i avret imkânı bulamayan kişinin nasıl namaz kılacağı ...328
Setr-i avretin farziyetine delâlet eden âyet-i kerîme...326
Setr-i avretin takvâ libâsı sayıldığı...261
Sevapları ağır gelenlerin cennete gireceği 99
Sevaplarıyla günahları denk gelenlerin A'râf ehli olduğu...529
Sevaplarla günahların kazandırdığı derece ve derekelerin karşılıklı olacağı...510
Sevgi iddiasının isbâtı gerektiği ...42
Sevgi sıfatının Allâh-u Te'âlâ hakkında ne anlama geldiği...687
Sevgiliden gelenin sevgili olduğu...235
Sevginin dağınıklığının, güçsüzlüğünün delîli oluşu ...42
Seyr-ü sülûkün gizli yapılması...596
Seyr-ü sülûke çalışmayanların îtirazdan kurtulamayacakları ...161
Seyyidlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e intisâbı...156
Sezgilerle hüküm vermemek...143
Sıcak yemekte bereket olmadığı...345
Sıdk makamı ...613
Sıffîn harbinin nedeni ...481
Sıffîn vakasının içtihattan dolayı meydana geldiği...479
Sıkıntıların sebebinin tamahkârlık olduğu .220
Sıkıntılı kişinin duâ ederken ellerini nasıl tutacağı...680
Sıkıntının, gönle yolu olup, kalbe yolu olmadığı ...31
Sıla-i rahimi kesmenin sebebiyet vereceği azaplar...835
Sıla-i rahmi kesmek için duâ edenin kabul olunmayacağı ...684
Sıla-i rahmin ömrü uzatması ...393, 394
Sır latîfesi ...650

Sır latîfesinin melekte bile bulunmadığı.119
Sır latîfesinin mîzânı 102, 104
Sır latîfesinin takvâ libâsı 269
Sır latîfesinin temizliği.....503
Sırat köprüsü üzerinde kimlerin hapsolunacağı 470
Sırat kurulduğunda kimsenin kimseyi düşünemeyeceği 100
Sırat üzerinde durdurulacak olanlar 530
Sırat üzerinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetini bekleyişi 93
Sırat, mîzan, cennet ve cehennem gibi mefhumların akla yakın gelecek te'villerle yorumlanamayacağı 85
Sıratı geçenlerin cehennemden kurtulacağı 471
Sıratın aff-ı İlâhî ile geçileceği.....494
Sıratın keskinliği.....86
Sırattan geçiş sağlayacak bir sûre 10
Sırların ehil olmayanlara ifşâ edilmemesi.596
Sırrı korumak.....312
Siccîn derekesi 446, 455
Sihirbazların (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a) îmânı.464
Sind (Pâkistan) halkının, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Hâm isimli oğlundan geldikleri 747
Siyah derili olanların, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Hâm isimli oğlundan geldikleri 747
Siyah giymenin sünnet oluşu 339
Sôfîliğin yün giymekten ibâret olmadığı 263-264, 367
Sôfîlik iddiası içeren kıyâfetler giymemek 368
Sôfîyi gök ve yerin kuşatamayacağı 457
Sôfiyye hazarâtı katında Arş'ın farklı mânâları 658
Sofra arkadaşlarının hakkına riâyet etmek.345
Sofulukla meşhur olmaktan sakınmak....265
Soğuk su içebilme nîmeti 570
Sokaklarda bağıranların şâhitliğinin kabul olunmayacağı 334
Sol elle yiyip içmenin şeytan işi olduğu..346
Son nefeste söylenen kelime-i tevhîdin fazîleti.....98
Sorgu-suâlin çeşitleri 70
Sorgu-suâlin hangi merhalelerde ortadan kalkıp, hangi durumda başlayacağı.68-69
Sorgu-suâlin ilk olarak namazdan başlayacağı 67
Sorumlu tutulmayacak nîmetler 853
Soy bağlarının kıyâmet günü fayda vermeyeceği.....837
Soylara karşı işlenen suçlar.....387
Soyların korunması.....695
Sövme günahının, insanın sevaplarını nasıl tüketeceği.....471
Sövüp saymanın, helâk sebebi olduğu....912
Sözlü nasîhate devâm etmek 770
Sözünde durmayan tüccarın, şeytanın dostu oluşu 288
Su hayrı yapmanın fazîleti 566
Su içirmenin fazîleti 566
Su unsuru 502
Sudaki berraklık 502
Sûdanlıların, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Hâm isimli oğlundan geldikleri 747
Suheyb *(Radıyallâhu Anh)*a A'râf ehlinin seslenişi 555
Sultana karşı ayaklanmanın yasaklığı.....385
Sûr'a üfürüldüğünde neseplerin faydasının olmayacağı..... 151-152
Sûr'da çok sayıda delikler bulunduğu 63
Sûra ikinci defa üfürüldüğünde insanların dirileceği 721
Sûrelerin başlarındaki kesik harflerin o sûrelerin ismi olduğu.....5
Sûretlere bakıp aldanmamak.....145
Suya çıplak girmemek 268
Suyun engellenmesinin helâl olmadığı...568
Suyun ilk yaratılan şeylerden olduğu 609, 610
"Sübhânellâhi ve bihamdihî" zikrinin fazîleti..... 751-752
Südeyr kasrı (Kûfe'de Nu'mân-ı Münzir'in binâsı) 48
Süleymân *(Aleyhisselâm)*a özel imkânlar verildiği.....116
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın zâhirî ve bâtınî ferâseti 155
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın, İfrît'e İblîsî sorması 915
Sünnet olan giysiler.....260
Sünnet'le, Kur'ân'ın kaynağının bir olduğu.34
Sünnete uymamanın ifsat sayıldığı 694
Sünnet-i seniyyeye uymanın Nakşî tarîkindeki önemi 673
Sünneti terk edenin kötü durumu 362
Sünnetin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisi gibi kurtarıcı olduğu 56
Sünnetlere devamla nefsi dövmek.....676
Sünnetleri inkâr edenlerin hüsrânı 456
Sünnetlerin örfe uyan ve uymayan kısımları olduğu 674
Sünnetsiz olarak insanların diriltileceği..306
Sünnetten ayrılanın Havz-ı Kevser'den kovulacağı.....365

Sürme çekmenin sünnet oluşu 369
Süs için güzel elbiseler giymek 260
Süslenme mefhumunun genel mânâda câiz görülemeyeceği....362
Süslenmede asıl hükmün serbestlik olduğu 365
Süslenmenin İslam'da doğru sayıldığı....256
Süslenmenin müstehap oluşu 370
Süslü elbise giymenin hükmü 257
Süslü eşyâlardan istifâde eden müminlerin günahkâr sayılmayacağı....360
Süvâ' putuna Âd kavminin de taptığı....788

Ş

Şâ'ir'in söylediği en doğru söz....270
Şâhitliği geçerli olmayanlar 334
Şâhitliğin yalan yere yapılmasının taş yağmasına sebep olacağı....913
Şahsiyeti zedeleyen işler yapanların şâhitliğinin kabul olunmayacağı....334
Şakacılıkta aşırı gidenlerin şâhitliğinin kabul olunmayacağı....334
Şakalaşmanın hükmü 575
Şakîk-i Belhî Hazretlerinin şeytanın vesvese-lerine karşı tedbirleri....189
Şakînin sa'îde dönüşmeyeceği....734
Şal giymenin İslâm örfüne uygunluğu ...674
Şalvar-cübbe giymenin bütün peygamber-lerin sünneti olduğu....334
Şalvar giymenin İslâm örfüne uygunluğu 674
Şalvar giymenin müstehap oluşu 334
Şâm ehlinin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Sâm isimli oğlundan geldikleri....747
Şarabın "Günah" olarak adlandırılması...383
Şarabın şeytan ameli oluşu 818
Şarabın şeytanın işine yaradığı 205
Şarkıcı kadınlar oynatmanın sebebiyet vere-ceği azaplar....835
Şâzeliyye büyüklerinin giyim-kuşamları. 265
Şeddâd'ın hazînesini bu ümmetin çıkaracağı....806
Şeddâd'ın şehri 807
Şeffaf elbiseyle setr-i avret olmayacağı...330
Şehâdet kelimesinin mîzandaki ağırlığı....96
Şehâdet parmağıyla işâret yaparak duâ yapmak 664
Şehâdet parmağıyla işâretin duâda el açmak yerine geçeceği....680
Şehit edilene cennetin hak olduğu....185
Şehitlerin A'râf ehli olabilecekleri görüşü..526
Şehitlerin gıpta edeceği özel kullar....73
Şehitlerin ölümsüzlüğü 893
Şehitlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....613
Şehvet gücü 190
Şehvet kaynaklı günâhlarda af ihtimâli bulunduğu....221
Şehveti tatmin için uğraşmanın insanı kime benzeteceği 903
Şehvetini dînine tercih edenlerin helâk olacağı 352
Şehvetle bakmanın ve tokalaşmanın livata-dan sayıldığı....908
Şehvetler içerisinde hapsedilmiş olanların durumu 457
Şehvetleri terketmenin takvâ libâsı sayıldığı 263
Şekavet üzere yaratılanların şekavet üzere öleceği....302
Şekil belli edecek derecede dar olan elbiseyle namazın mekruh olduğu....330
Şemâl rüzgârı....715, 716
Şemâl rüzgârının cehennemden olduğu. 716
Şemhâ (İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın annesi) 240
Şer yapanın, yüzünden belli olacağı....262
Şerde gürültü koparan kimselerin cehennem ehlinden olduğu....167
Şerde ittifâkın büyük sıkıntı oluşu....951
Şeref hırsının dîni bozması 935
Şerefin soy-sopla olmadığı....152
Şerî'at hükümlerini muhâfaza etmek gerektiği 58
Şerî'at libâsı 269
Şerî'at mîzânıyla tartılmayan keşiflerin mû-teber olmadığı 398
Şerî'atin yaşanmasının, yeryüzünü düzene sokacağı....942
Şerî'atin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisi gibi kur-tarıcı olduğu 52781, 782
Şerî'atte mâzeretleri ortadan kaldıracak geniş imkânlar bulunduğu 917
Şerîat'e uymamanın ifsat sayıldığı....694
Şerîflerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e intisâbı....156
Şerrin ve hayrın var oluş hikmeti....178
Şerrin ve hayrın yaratılmak cihetinden Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu....233
Şeybe'nin çukurdaki leşine Rasûlüllâh *(Sal-lâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in seslenişi....510, 887
Şeybeoğulları'nın Ka'be'nin anahtarına sâhip oldukları....501
Şeyh Beka *(Kuddise Sirruhû)*nun, günah işleyen toplumu duâsıyla ıslâh edişi....781

Şeytan aradan çıkınca müminlerin birbirini seveceği 474
Şeytana muhâlefetin cennete girmeye sebep olduğu 532
Şeytandan korunmak için okunacak duâ. 278
Şeytandan koruyacak âyet-i kerîmeler 653-654
Şeytanı görenin ne yapması gerektiği 281
Şeytanın Âdem *(Aleyhisselâm)*a ilk hîlesi 219
Şeytanın Âdem ile Havvâ *(Aleyhimesselâm)*a nasıl vesvese verebildiği 212
Şeytanın âhirette vesvese imkânı bulamayacağı 469
Şeytanın Allâh dostlarına musallat olamayacağı 200
Şeytanın cehennemde ateşten minber üzerindeki konuşması 438-439
Şeytanın dînini arayanlar 517
Şeytanın dostları ve düşmanları 288
Şeytanın esas isminin ne olduğu 127
Şeytanın fitnelendirmesine aldanmamak. 274
Şeytanın Havvâ annemizi nağmelerle nasıl kandırdığı 224
Şeytanın hîlesinin çok zayıf olduğu 286
Şeytanın insana musallat edilişinin hikmeti 186
Şeytanın insana vesvesesi 277
Şeytanın insanlara saldıracağı dört cihet 188
Şeytanın livatayı ilk başlatan olduğu 899
Şeytanın Mekke yolunda oturduğu 185
Şeytanın sol eliyle yiyip içtiği 346
Şeytanın ümit kestiği kimseler 288
Şeytanın yalan yeminlerle Âdem *(Aleyhisselâm)*ı kandırması 228
Şeytanın yaratılışındaki hikmet 290
Şeytanın yaratılışının ateşe izâfetinin mânâsı 144
Şeytanın zinâkârlara ve livatacılara yardımı 168
Şeytanın zürriyetinden ne kastedildiği ...276
Şeytanın, Âdemoğlunun hayırlı yollarına oturması 185
Şeytanın, günaha sebebiyetten öte geçemeyeceği 275
Şeytanın, günahkârları saptırmaya heveslenmesi 275
Şeytanın, insanın kan damarlarında dolaşması 215, 276, 285
Şeytanın, insanın ölümüne kadar peşini bırakmayacağı 278
Şeytanın, insanların ekseriyetinin şükretmeyeceğini nereden bildiği 191
Şeytanın, istediği insanın kılığına giremeyeceği 279
Şeytanın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip sorduklarına cevap vermesi 288
Şeytanın, vesveseden başka bir şeye gücü olmadığı 279
Şeytanlar, cinler ve melekler gibi mefhumların akla yakın gelecek te'villerle yorumlanamayacağı 85
Şeytanları dost edinenler 319, 320
Şeytanların görülüp görülemeyeceği 281
Şeytanların görünür hâle gelmesi 179, 181
Şeytanların İblîs'in başına toplanması 180
Şeytanların îmansızların dostları oluşu ..286
Şeytanların insan sûretinde görülebileceği 220
Şeytanların yaratılış hikmeti 130
Şeytanların yaşlanmaması 276
Şeytanların, dostlarına vesveseleri 293
Şeytanların, dostlarını yardımsız bırakacağı 324
Şeytanların, insanları görmesi 276
Şımarıklık yüzünden elbisesini sürütenlerin azâbı 342
Şî'a'nın, bid'at ehli fırkaların en şerlisi olduğu 476
Şîa'nın gulâtının Allâh-u Te'âlâ'nın cisim olduğunu söyledikleri 623
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun yamalı elbise giyenler hakkındaki sözleri 367
Şifâ kitabının (İbni Sînâ'ya âit) hiçbir derde şifâ veremeyeceği 57
Şirk ve inkârın şeytandan olduğu 194
Şirkten uzak durmak 751
Şîs *(Aleyhisselâm)*a elli sayfa vahyedildiği 766
Şîs *(Aleyhisselâm)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrunun intikal edişi 613
Şîs *(Aleyhisselâm)*ın zâhirî ve bâtınî ferâseti. 155
Şişman âlimlere Allâh-u Te'âlâ'nın buğz edişi 352
Şöhret elbiselerinden sakınmak 265
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'dan korkusu 928
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın âmâ olup olmadığı hakkındaki görüşler 928
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın Araplardan olduğu. 840
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın güzel ahlâkı 940
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın ğaybtan haber vermesi 930
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın hangi topluma gönderildiği 753

Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın İbrâhîm (Aleyhisselâm)ın kitaplarından okuduğu....929
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın kabrinin nerede olduğu....787, 929
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın kavmine yönelttiği emirler....929
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın kavminin kaylûle vaktinde helâk edilişi....44
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın kıssası....937
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın Medyen'e gönderilişi....927
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın mûcizelerinin neler olduğu....930
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın nesebi....928
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın, İbrâhîm (Aleyhisselâm)ın torunu oluşu....928
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın, kavmine bedduâsı.940
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın, peygamberlerin hatîbi oluşu....928
Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın, ümmetine sabır tavsiyesi....950
Şükredenler için birçok âyetlerin açıklanması....738
Şükrün önemi ve şükredenlerin azlığı....116
Şükrün tasavvufî târifleri....195
Şükrün ziynet oluşu....374
Şükür makamının büyüklüğü....195
Şükürsüzlüğün, nîmetlerin kaybına sebep olacağı....117
Şüpheciliğin zemmi....322

T

Tâbi'îni tenkidin şeytandan olduğu....195
Tabiatın karanlıklarına itibar etmemek...160
Tabiatların, yaratma bâbında hiçbir tesiri bulunmadığı....645
Tadarru' ile duâ yapmak....664
Tadarru'un tasavvufî mânâları.... 689-692
Taftâzânî'nin, sahâbe arasında vukû bulan harpler hakkındaki görüşü....484
Tahminlerin hak nâmına bir şey ifâde etmeyeceği....158
Tahminlerin inanç meselelerinde yeterli olmayacağı....320
Tahminlerle hüküm vermemek....143
Takke takmak....260
Takke takmanın namazın ziyneti olduğu.332
Takke üzerine sarık sarmak....338
Takkeyi hafife alanın kâfir olacağı....333
Taklitçiliğin doğru bir yol olmadığı....293
Taklitçiliğin kınanması....818
Taklitçiliğin terk edilmesi....322
Takvâ azığının, en hayırlı azık olduğu....272
Takvâ elbisesi....268
Takvâ libâsının hayırlı oluşu....261
Takvâ sâhibi müminin kalbinin durumu..739
Takvâ sâhibi olmak için dikkat edilmesi gerektiği....942
Takvâ sâhiplerinin dostluğunun âhirette de devâm edeceği....429
Takvâ üzere yaşayanların zengin olacağı .394
Takvânın elbisede olmadığı....367
Takvânın gâyesi....774
Takvânın gizlenmesi gerektiği....368
Takvânın ömrü uzatması....393
Takvânın şeref kazandıracağı....152
Takvânın umûmî ve husûsî mânâları....789
Takvâya riâyet etmek....405
Talha (Radıyallâhu Anh)ın Hazreti Ali (Radıyallâhu Anh)a muhâlif tarafta bulunduğu....480
Tama'ın bütün sıkıntıların sebebi olduğu..220
Tamahkârlığın âlimlerde yakışık almadığı....170
Tapınılmak için dikili taşların şeytan ameli oluşu....818
Tarağın sünnet oluşu....369
Târihî değeri olan kıssaların Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) tarafından anlatılmasında bulunan bir mûcize....743
Tarîkat libâsı....269
Tarîkate girenlerin riâyet etmesi gereken edepler....926
Tarîkate girilmeden, vuslat cennetine girilemeyeceği....456
Tarîkatin, İmâm-ı Ğazâlî tarafından methedilişi....284
Tarîkatin aslının tevhîd ve takvâya dayandığı....789
Tarîkatler içerisinde Nakşî tarîkini tercih etmenin daha uygun olacağı....673
Tarîkatte sülûk etmeyenlerin mânevî okyanusta boğulacağı....56
Tartının emânet oluşu....935
Tartının hak oluşu....77
Tasavvuf ehli katında fuhşî amellerin neler olduğu.... 387-390
Tasavvuf ehlinin, istivâ meselesinde Selef'in görüşünü tercih edişleri....622
Tasavvuf erbâbının sünnete ittibâ'ı....501
Tasavvuf erbâbının uyanıkken melekleri göreceği....284
Tasavvuf yoluna hidâyetin önemi....500
Tasavvufta keyif ve şehvet için boşalmanın uygun olmadığı....925

Tasavvufun güzel ahlâktan ibâret olduğu. 264
Tasavvufun kalpte olduğu 367
Tasavvufun yün giymekten ibâret olmadığı 263-264, 367
Tasavvufun, İmâm-ı Ğazâlî tarafından methedilişi 284
Taş atmanın Lût kavmini helâk eden on hasletten biri olduğu 905
Taş yağdırılacak toplumlar olduğu 834
Tavâf için süslenmek 358
Tavafta setr-i avret 327
Tâvûs *(Rahimehullâh)*ın, kaderi inkâr eden bir fakihe reddiyesi 184
Te'vîle kaçmanın mahzurlu olduğu yerler. 85
"Tebârake" fiilinin mânâları 650-651
Tebliğ husûsunda peygamberlerin ve âlimlerin mesûliyeti 67
Tebûk gazvesinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hıcr'e uğraması 875
Tecâvüze uğrayan hayvanın ne yapılacağı 906
Tecellîlerden sonra ağır yükler geleceği.. 313
Tecrîd ehli velîlere verilen imkânlar 120
Tecvîd üzere Kur'ân-ı Kerîm okumak 118
Tecvîde riâyetin lüzûmu 41
Tedâvinin iki yöntemi 351
Tedbiri tamâmen bırakan büyük velîler. 387
Tedbirin Rahmân'ın lütfundan olduğu ... 617
Tefekkür gibi bir ibâdet bulunmadığı 679
Tek kat elbiseyle namaz kılmanın mekruh oluşu 330
Tekbîrin gökle yer arasını dolduracağı 87, 89
Teklîfin hikmeti 177
Telâşın şeytanın tuzağından olduğu 617
Telbiyenin yüksek sesle getirilmesi 668
Tembellerin ilim ve mârifetten mahrûmiyeti 571
Tembelliği bırakmak 462
Tembelliği giderme niyetiyle açık zikir yapılabileceği 667
Temîm-i Dârî *(Radıyallâhu Anh)*ın bin dînarlık kaftanı oluşu 342, 367
Temiz kelimenin temiz ağaç gibi olduğu. 741
Temiz rızıklardan yeme emri 377
Temizle pisin eşit olmadığı 741
Tenâsül uzvunu haramlardan korumak.. 917
Tenâsül uzvuyla oynamanın azâba sebep olacağı 917
Tenâsül uzvuyla uğraşanların mîzandaki hüsrânı 110
Terâvîhin câmide kılınmasının fazîleti.... 300
Ters ilişkinin zararları 904
Tesbîh etmekle meşgul olmayanların helâk anındaki sözleri 52
Tesbîhin mîzandaki ağırlığı 87, 89
Tesbîhle birlikte yapılan hamdin fazîleti 751-752
Tesettüre tenhâda da riâyet edilmesi gerektiği 267
Tevâzu için baş açmanın hükmü 333
Tevâzûlu zenginin, şeytanın düşmanı oluşu 288
Tevâzûluların cennet ehlinden olduğu ... 167
Tevâzuun giyim-kuşamla olmayacağı 265
Tevâzuun yükseklik sebebi oluşu 166
Tevâzûyu, kibir için kullananlar 169
Tevbe etmeden ölenin durumu 442
Tevbe etmek 58
Tevbe etmekte acele davranmak 618
Tevbede sebât eden kimsenin, şeytanın düşmanı oluşu 288
Tevbeden sonra günaha dönmemek 914
Tevbenin kabul edilmeyeceği zaman. 179, 180
Tevbenin, her günahı affettirebileceği 908
Tevbenin, Müslüman için çıkış yolu olduğu 241
Tevbenin, şeytanın hîlesini bozacağı 288
Tevbeyi zorunlu görmek 171, 172
Tevbeyle kurtuluş aramak 118
Tevfîkın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı 613
Tevhîd inancının adâletin ta kendisi olduğu 298
Tevhîd kelimesinin mîzandaki ağırlığı 96
Tevhîd konusunun, Kur'ân-ı Kerîm'in ele aldığı temel meselelerden olduğu 604
Tevhîdden yüz çevirenlerin azâbı 418
Tevhîd-i hakîkînin mîzâna girmeyeceği. 113
Tevhîdin umûmî ve husûsî mânâları 789
Tevrat yerine verilen sûreler 9
Teyemmümün meşrûiyyeti 328
Teyze ile yeğenini bir nikâhta birleştirmenin fuhşî işlerden sayıldığı 380
Tıbb-ı Nebevî 350
Tıp kitapları okumakla doktor olunmayacağı 160
Tırnağın Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cennetteki giysisi olduğu 230
Tırnağın insanda niçin bırakıldığı 230
Ticâret nedeniyle zikirden geri kalmayanlar 540
Tokluğu uzun süreli olanın kıyâmet günü aç kalacağı 349

Tokluğun târifinin zaman ve zemine göre değişebileceği 353
Tokluğun tüm dertlerin temeli oluşu 350
Toprağın ateşten fazîletli olduğu yönler 137, 149
Toprağın hidâyet ve ilme ne yönden örnek olduğu 730
Toprağın kimyâ oluşu 146
Toprağın Lût kavmini Allâh'a şikâyeti ...926
Toprağın temizleyicilik vasfı 328
Toprak latîfesinin üstünlüğü 162
Toprak unsuru 502
Toprak unsurunun insanın ekseriyetini teşkil edişi 144
Topuktan aşağı geçen elbisenin ateşte olduğu 342
Tûfan gününün büyük gün oluşu....756
Tûfandan sonra Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ne kadar yaşadığı 746
Tûfanın süresi 778
Tûfanın, yeryüzünün tamâmını kapladığı.748
Tûl-u emele kapılanın, şeytanın dostu oluşu 288
Tuz vermenin sevâbı....568
Tuzun engellenmesinin helâl olmadığı...568
Tübba'in zamânında bulunan kadınların lezbiyenlik yaptığı 914
Türklerin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Yâfis isimli oğlundan geldikleri 747
Tüysüz delikanlılara bakmanın mekruh oluşu 909
Tüysüz delikanlının ilim tahsiline çıkmasının engellenmesi 910

U

Ubûdiyyet perdesi....613
Ucüb günahı....531
Ucüb illetine tutulanların reddolunacağı.103
Ucübden arınarak duâ etmek 308
Ud kokusunun Hindistan'da bulunma nedeni....246
Uhud dağının cennet köşelerinden bir köşede bulunduğu 524
Uhud dağının kıyâmet günündeki yeri ..523
Ululuğun Allâh-u Te'âlâ'ya mahsus olduğu 167
Umre yapmak....364
Umre yapmanın İslâm şartlarından sayıldığı....83
Umreye gidenlere şeytanın musallat oluşu 185
Umutla duâ etmek 943
Unutma vasfının Allâh-u Te'âlâ'ya isnâd edilemeyeceği....578
Unutmanın özür sayıldığı....206
Usfân vâdisinden geçen peygamberler...750
Usturlabın görevi 84
Utangaçlığın takvâ libâsı sayıldığı....262
Utarit yıldızının sarı oluşu 606
Utbe'nin çukurdaki leşine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in seslenişi 510, 887
Uyarı âyetleri 585
Uyku öncesi sürme çekmenin sünnet oluşu 369
Uykunun azlığının az yemeye bağlı olduğu 349
Uykuyu gideren âyet-i kerîmeler....705
Uykuyu giderme niyetiyle açık zikir yapılabileceği....667
Uyluğu açmamak gerektiği....329
Uyurken okunması hâlinde sâhibini ve malını muhâfaza eden âyet-i kerîmeler. 654-655
Uyuşukluğun zararları 462
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'nın kudretini açıklayan beyânı....607
Uzun emellere kapılmamak....601
Uzun ömürlü olmak isteyenin nasıl yaşaması gerektiği 394
Uzun yaşamanın mutlaka iyilik alâmeti olmadığı 176
Uzzâ putu 819

Ü

Übeyy ibni Halef'e, A'râf ehlinin seslenişi..546
Üç balık hikâyesi 593-600
Ülker yıldızı 48
Ülü'l-azm peygamberler....385
Ümeyye ibni Halef'in çukurdaki leşine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in seslenişi 510, 887
Ümeyye ibni Halef'e, A'râf ehlinin seslenişi 546
Ümitsizliğe kapılmamak 112, 134
Ümmet tâbirinin mânâsı 392
Ümmet-i Muhammed'in adâletli şâhitler olduğu 68
Ümmet-i Muhammed'in cennet ehlinin yarısı olacağı 193
Ümmet-i Muhammed'in en hayırlılarının, başta ve sonda gelenler olduğu 758
Ümmet-i Muhammed'in imtihanının parayla olacağı 844
Ümmet-i Muhammed'in, mîzanları en ağır gelecek ümmet olduğu 97

Ümmet-i Muhammed'in rahmete nâiliyeti 198
Ümmetlerden herbirinin bir eceli olduğu.391
Ümmetlere âhirette neler sorulacağı 59
Ürünleri artıran bir âyet-i kerîme 118
Üst cihetten şeytanın gelemeyişi .190, 194, 195
Üstünlüğün Allâh-u Te'âlâ'ya itaatte aranması....138
Üstünlüğün takvayla oluşu 151
Üstünlüğün, fazla menkıbeyle olmadığı.485
Üzüm ağacı 205
Üzüm fidesinin gökten indirilişi 256

V

Vaaz âyetleri 586
Vaazdan yüz çevirenlerin azâbı 418
Vaaz-u nasîhatin siyâsete, hilme ve sabra muhtaç olduğu....32
Vaaz-u nasîhatten inananların fayda göreceği....460
Vahiy inerken neler yaşandığı....61
Vahye ilk olarak İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın muhâtap olduğu 61
Vahyin üç kısım olduğu 35
Vahyin, güzellik ve çirkinlik tespitinde ölçü olacağı 139
Vakitlerini boşa harcayanlar....119
Vaktin keskin kılıç olduğu 462
Varlığın, zikir yoluna harcanması....675
Varlık kalıbı içerisinde mahsur kalanların durumu 457
Varlık karanlığı dağılıncaya kadar Lafza-i Celâl zikrinde sebat etmek 675
Varlıkların, Allâh-u Te'âlâ'nın emrine müsahhar kılınmasının mânâsı 640
Vâsıl olan velîlerin dünyâ işleriyle alâkadar olmadıkları 376
Vasîle adıyla yasaklanan devenin harâmiyetinin meşrû olmadığı....370
"Vatanımda kalacağım" diye zahmete girmemek....825
Vebâ olduğu duyulan yere girmemek 142
Vedd putuna Âd kavminin de taptığı....788
"Vedûd" ismiyle zikrin insanlara mahsus olduğu....130
Vefâkârlığın, zenginlik sebebi olduğu....937
"Vefât" tâbirinin mânâları 420
Vehim gücü....190
Velâyetini kendisini âzâd edenlerden başkasına verenin lânetli olduğu....906
Velîd ibni Muğîre'ye, A'râf ehlinin seslenişi 546
Velîlerden her birinin Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerinden bir âyet oluşu....457
Velîlerden tecrîd ehli olanlara verilen imkânlar....120
Velîlere nasıl davrandıkları hakkında insanların sorguya çekilecekleri....71
Velîlere tâbi olmak 407
Velîleri inkârın zararları....581
Velîlerin Allâh-u Te'âlâ ile özel muâmeleleri....520
Velîlerin amellerinin Kur'ân ve hadîse dayandığı....158
Velîlerin büyüklerinin A'râf ehli olabilecekleri görüşü....527
Velîlerin fakirler içerisinde aranabileceği..560
Velîlerin gönlünün, Allâh-u Te'âlâ'nın Arş'ı olduğu 656
Velîlerin günahlarının onları keffârete sevkedeceği....244
Velîlerin sözlerini akıl ve mantıkla çözmeye kalkışmamak 161
Velîlerin, Allâh-u Te'âlâ'dan ayrı olmadıkları 145
Velîlerin, bâzı yerlerde peygamberlerden daha rahat olmalarının ne anlama geldiği 73
Velîlerin, büyükleriyle küçüklerinin hangi vasıfla birbirinden ayrıldıkları....468
Velîlerin, kendileri için istediklerini insanlar için de istemeleri....468
Velîlerin, peygamberlerin ruhlarının nefeslerinden yaratıldığı....613
Velîlerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verâseti 156
Velîlik taslamak için eski giyinmemek....263
Vera' sâhibi olmak için dikkat etmek gerektiği 942
Vesveselerin güçlenmesinin, nasîhatleri mağlup edeceği....290
Vesvesenin târifi....219
Vesvesenin üç kısmı....220
Vesveseye kapılanın Allâh'a sığınması gerektiği 277
Veysel Karânî *(Radıyallâhu Anh)*ın sahâbe makamına erişememesi....477
Vuslat iddiasına kalkışmamak 235

Y

Ya'kûb *(Aleyhisselâm)*ın âmâ oluşunun nübüvvetinden sonra oluşu....928
Yâfis'in Avrupa topraklarına yerleştiği...748
Yağmur yağarken duânın kabul olacağı.683

Yağmurların mutlaka ölçü ve tartıyla indiği 719
Yağmurun gökten ve denizden olmak üzere iki kısım olduğu 719
Yahudilerin Allâh-u Te'âlâ'nın cisim olduğunu söyledikleri 623
Yahudilerin Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâsı 608
Yahudilerin cumartesi günü Yahudileştiği 609
Yahudilerin etin bozulmasına neden oldukları 217
Yahudilerin, Müslümanların günahlarını çekeceği 199
Yahyâ *(Aleyhisselâm)*ın, karnını doyurmayacağına söz vermesi 289
Yahyâ *(Aleyhisselâm)*ın Şâm'da şehit edildiği .754
Yahyâ *(Aleyhisselâm)*ın şeytanın nasîhatini reddetmesi 288
Yahyâ *(Aleyhisselâm)*ın zâhirî ve bâtınî ferâseti 155
Yakınlığın tehlikeleri 233
Yakînî inancın kalplerin hayâtı oluşu....388
Yakîn makamı 613
Yakîn nûruyla yapılan ibâdetler 159
Yalan şâhitliklerin taş yağmasına sebep olacağı 913
Yalan yere yemin edenlerin ilkinin İblîs olduğu 228
Yalnızken bile avret yerini açmanın müstehcenliği 219
Yalnızlık hissi 461
Yalnızlık hissini giderme niyetiyle açık zikir yapılabileceği 667
Yamalı giymenin dört nedenle uygun olmadığı 368
Yanağı üzerinde gözyaşı akanın yüzüne karalık ve toz bulaşmayacağı 90
Yanılarak inkâr edenin mâzur olmayacağı 320
Yanlış yolda oldukları halde kendilerini hidâyette sananlar 323
Yapılmayacak şeylerin söylenmemesi....697
Yaratıklara meyletmemek 389
Yaratıklardan hiçbir şeyin bâtıl olmadığı..270
Yaratıkların altı günde yaratılmasının hikmeti 615
Yaratıkların ef'âl ve sıfât tecellîlerine mahsus kılınışı 659
Yaratıkların takıntısının zemmi 322
Yaratıkların zâhirinin ağyâr, bâtınının ise envâr olduğu 134
Yaratılış sırası 610, 652
Yaratılışın pazar günü başladığı 609, 610
Yaratılmak cihetinden her şeyin Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 275
Yaratma işinden kulların hiçbir nasîbi olmadığı 645
Yaratmanın ve yönetmenin Allâh-u Te'âlâ'ya âit oluşu 641
Yardım edene, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şefaat edeceği 95
Yardımcıların hayırda birleşmesinin büyük nîmet oluşu 951
Yasaklama ifâdelerinin ne tür bir hüküm ifâde ettiği 232
Yaş hurmayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevdiği 371
Yaşlılarda ahmaklığın yakışık almadığı..170
Yaşlılığın fazîleti 495
Yatak kıyâfetiyle namaz kılmanın mekruh oluşu 340
Yatarken okunacak duâ 95
Yavaş davranmanın Allâh'dan oluşu 615
"Yazı", "Kader" ve "İlm-i Ezelî" tâbirlerinin aynı anlama geldiği 417
Yazının ve kaderin mutlaka sâhiplerine ulaşacağı 415
Ye'cûc ve Me'cûc'ün ardından güneşin batıdan doğacağı 179
Ye'cûc ve Me'cûc'ün cehenneme gireceği..193
Ye'cûc ve Me'cûc'ün, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Yâfis isimli oğlundan geldikleri 747
Yedi uzun sûrenin hangileri olduğu 9
Yedikardeşler takımyıldızı 48
Yeğûs putuna Âd kavminin de taptığı....788
Yeğûsâ (Lût *(Aleyhisselâm)*ın kızı) 921
Yelek giymek 260
Yeme husûsunda kendi beğendiğini tercih etmek 347
Yemeği koklamamak 345
Yemeği soğutmadan yememek 345
Yemeğin bereketinin neye bağlı olduğu .344
Yemeğin ne kadarının sorgudan muaf tutulacağı 853
Yemek âdâbı 344
Yemek husûsunda mümin ve münâfığın farkı 926
Yemek içine misk gibi şeyler katmamak.348
Yemek öğünleri 355
Yemekten önce ve sonra el yıkamak..344, 345
Yemen ehlinin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Sâm isimli oğlundan geldikleri 747
Yemen'de Hûd *(Aleyhisselâm)*ın kabrinin yeri 787

Yemenin mubah oluşu....344
Yemîn-i ğamûsun keffâret gerektirmemesinin sebebi....905
Yeni elbise giyildiğinde okunacak duâ....257, 258
Yere batırılacak toplumlar olduğu....834
Yere batırılmalar olmadan kıyâmet kopmayacağı....913
Yerken kibir ve israftan sakınmak....346
Yerken sağ eli kullanmak....346
Yerlerin belirli bir ölçüde ayarlanması....605
Yerlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....611
Yerlerin sıfat tecellîsiyle tahsis edilişi....659
Yeryüzünün ilk sâkinlerinin melekler olduğu....209
Yeryüzünün insanlar için yaratıldığı....376
Yeryüzünün muhtelif bölgelerinde bulunan âlemler....794
Yeryüzünün pazar ve pazartesi günleri yaratıldığı....608
Yeşil giymenin sünnet oluşu....339
Yetim malı yiyenin, şeytanın dostu oluşu....288
Yetim malı yiyenlerin ancak ateş yedikleri.79
Yetimleri yedirmek....365
Yetmiş iki fırkaya uymamak....36
Yezîd'in en azından fâsıklardan olduğu.482
Yezîd'in kötülüğü....477
Yezîd'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet ettiği....483
Yıkanıp taranmanın kibirle alâkası olmadığı....341
Yıkıcılara karşı yapıcıların mukavemet edemeyeceği....193
Yılan öldürenin cehennemden kurtulacağı....248
Yılan öldürmekten çekinip onu sağ bırakanın kötü hâli....248
Yılan öldürmenin müşrik öldürmek gibi olduğu....248
Yılan öldürmenin sevâbı....248
Yılan tarafından öldürülenin şehit olduğu....248
Yılanın Isbahan'a inişi....246
Yılanın insana düşmanlığı....214, 247
Yılanın insana verebileceği zararlar 247-248
Yılanın suçu İblîs'e atması....214
Yılanın yüzüstü sürünmesinin sebebi....214
Yılanlara ihtar vermek....249
Yılanlardan hangilerinin öldürülmesi gerektiği....247
Yılanları öldürmek gerektiği....247
Yılanların sokmasından koruyan âyet-i kerîmeler....655
Yılanların, şirk lîderlerine musallat olacağı....434
Yıldızları Allâh-u Te'âlâ'ya ortak edenlerin Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâsı....414
Yıldızların küçük parçalardan derlenmiş olması....606
Yıldızların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan yaratıldığı....613
Yıldızların renkleri....606
Yıldızların, yaratma bâbında hiçbir tesiri bulunmadığı....645
Yırtıcı hayvandan koruyacak âyet-i kerîmeler....653-654, 655
Yiyeceklerde asıl hükmün serbestlik olduğu....365
Yiyip içmede aşırılığın zararları....348
Yiyip içmenin farz olan kısmı....353
Yiyip yağlananların kötü hâli....167
Yol kesicilik yapmamak....945
Yol üzerinde oturmamak....945
Yöneticilerde aceleciliğin yakışık almadığı....170
Yöneticilere duâ etmek....767
Yöneticilere itâat....299
Yöneticilerin iyi niyet taşıması....394
Yöneticilerin sorumluluğu....66
Yumuşak huyluların cennet ehlinden olduğu....167
Yumuşak kalpli olmak....557
Yunanlıların, İzmir'den kovulurken yaptıkları fenâlıklar....40
Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın cübbe giydiği....335
Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın fazîleti....312
Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavminden başka hiçbir topluma suç îtiraflarının faydası olmadığı....55
Yûnus Sûresinin yedi uzun sûreden biri olduğu....9
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın Filistin topraklarında vefât ettiği....754
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın kendisini methetmesinin mânâsı....803
Yûsuf el-Hemedânî *(Kuddise Sirruhû)*nun Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*yu yetiştirmesi....673
Yüksek sesle duâ yapmamak....685
Yükselişin inişi olduğu....313
Yün giymek....263
Yün giymenin fazîleti....266

Yürümesinde kibirli olanların kötü hâli..167
Yüz felcinden koruyan âyet-i kerîme 655
Yüz güzelliğinin takvâ libâsı sayıldığı 262
Yüzleri nur olacak kullar.....73

Z

Zâhidlerin duâsı 705
Zâhidlerin dünyâya soğuk durmaları gerektiği 376
Zâhidliğin gizlenmesi gerektiği 368
Zâhidlik iddiası içeren kıyâfetler giymemek 368
Zâhirî ilme sâhip olanların bâzen müritleri hakir görmesi 557
Zâhiri tezyin etmeye çalışmamak 145
Zakkum ağacıyla azap.....563
Zakkumun bir damlasının, dünyâyı bozacak kadar güçlü olduğu 512
Zâlim sultandan koruyacak âyet-i kerîmeler..... 653-654
Zâlim sultanın, şeytanın dostu oluşu 288
Zâlimlerin helâkinin sevinç sebebi olduğu 896
Zâlimliğin kötülüğü.....513
Zâlimliklerini îtiraf eden toplumlar 50-53
Zâlimlikten sakınmak.....384
Zan ve tahminin inanç meselelerinde yeterli olmayacağı.....320
"Zan" kelimesinin, kesin inanç mânâsında kullanılması.....801
Zanlarla hüküm vermemek.....143, 158
Zararlı şeylerde aslolan hükmün yasaklık olduğu 696
Zarûret haddini aşmanın tasavvufta israf sayıldığı.....356
Zât mertebesine terakkî.....162
Zayıf tutulan insanların cennete girebileceği 197
Zayıf yapılı bâzı adamların mîzanda Uhud dağından daha ağır geleceği 82-83
Zayıfların cennet ehlinden olduğu 167
Zebûr yerine verilen sûreler 9
Zekât verirken kabul olmamasından korkmak.....698
Zekât vermenin İslâm şartlarından sayıldığı 83
Zekât vermeyenin, şeytanın dostu oluşu . 288
Zekâtı açık vermenin fazîleti 666
Zekâtı gönül hoşluğuyla vermek.....299
Zekeriyya *(Aleyhisselâm)*ın duâyı gizli yapması 672
Zellelerin, nedenlerine göre değişeceği...221
Zellelerin zâhirî günah sayıldığı 388
Zencilerin, Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Hâm isimli oğlundan geldikleri 747
Zengin çocuklarıyla oturup kalkmamak . 909
Zenginlerde cimriliğin yakışık almadığı. 170
Zenginlerin fakir gibi giyinmelerinin uygun olmadığı 340
Zenginlerin kıymetli kumaş giymelerinin sünnet olduğu 340
Zenginliğe güvenmemek 117
Zenginliğin üstünlük sebebi olmadığı 556
Zevke düşkünlükten sakınmak.....372
Zevklerden sonra zorlukların geleceği....400
Zeynelâbidîn *(Radıyallâhu Anh)*ın kıymetli elbise giymesi 366
Zeytin gibi ürünleri artıran bir âyet-i kerîme.....118
Zırh giymek.....261
Zikir ehlini arayan melekler 669
Zikir üzere ölmek 668
Zikirden başka bir şeyle rahatlamayan kullar 520
Zikirden hiçbir sûrette geri kalmayanlar..540
Zikirle meşgul olmayanların helâk ânındaki sözleri 52
Zikirle uğraşmanın, Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşma vesîlesi olduğu 675
Zikre devâm etmek gerektiği.....27
Zikredenlerin Allâh-u Te'âlâ'nın meclis arkadaşları oluşu 670
Zikrin en hayırlısının gizlisi olduğu 665, 677
Zikrin farklı hallerde yapılabileceği 682
Zikrin ibâdet oluşu.....667
Zikrin kısımları ve üç mertebesi.....666, 668
Zikrin ziynet oluşu.....374
Zikrullâh ile içi süslemek 145
Zilhiccenin ilk onunun fazîleti.....495
Zimmet ehline zulmetmemek 905
Zimmîlerin hakları 419
Zinâ çocuklarına şeytanın ortak olduğu .200
Zinâ çoğalınca ümmetin başına gelecek felâket 905
Zinâdan doğan çocukların A'râf ehli olabilecekleri 534
Zinâdan sakınmaya çalışmak 466
Zinânın da kaderden olduğu.....417
Zinânın fuhşî işlerden sayıldığı.....380
Zinânın, soyları ifsat sayıldığı 695
Zinânın, altmış senelik ibâdetten ağır gelişi 92
Zinâya düşen bir râhibin kıssası 92
Ziyâretleşme esnâsında süslenmek 366

Ziynet elbiselerinin hükmü.....257
Ziynet elbisesi.....268
Ziyneti kuşanmanın ne anlama geldiği...332
Ziynetlerin âhirette müminlere mahsus olacağı.....360
Zoraki yapılan günahlardan mesûl olunmayacağı.....466
Zorbaların cehenneme gireceği.....197
Zorda kalanın inkâr sözü söylemesi.....385
Zorluğun ardından kolaylık yaratılacağı.466
Zuhal yıldızının solukluğu.....606
Zulmün fenâlığı.....513
Zulmün şirk anlamına gelmesi.....460
Zulmün tasavvufî mânâsı.....244
Zulmün yasaklanması.....384
Zulmün yeryüzünün harâbına neden olduğu.....695
Zulmün zarar anlamına gelebileceği.....205
Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın Hazreti Ali *(Radıyallâhu Anh)*a muhâlif tarafta bulunduğu.....480
Zühde teşvik.....352
Zühdün elbisede olmadığı.....265
Zühdün, yün giymekten ibâret olmadığı..263
Zühre yıldızının parlaklığı.....606
Zülkarneyn *(Aleyhisselâm)*a özel imkânlar verildiği.....116
Zülkarneyn *(Aleyhisselâm)*ın âb-ı hayâta ulaşamaması.....478
Zünnûn-u Mısrî'nin vahşî hayvanlar arasında namaz kılan kişiyle karşılaşması 322-323

ÖZEL İSİMLER FİHRİSTİ

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*: 526, 932.
Abd ibni Humeyd *(Radıyallâhu Anh)*: 60, 620.
Abdulazîz ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)*: 232.
Abdulazîz ibni Yahyâ el-Kettânî *(Rahimehullâh)*: 533.
Abdulğafûr ibni Abdilazîz ibni Sa'îd el-Ensârî *(Radıyallâhu Anhüm)*: 307.
Abdullah ibni Abdilmuttalib *(Radıyallâhu Anh)*: 613.
Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 78, 81, 93, 95, 179, 304, 318, 340, 346, 370, 566, 720, 750, 806, 874.
Abdullâh ibni Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*: 330.
Abdullâh ibni Büsr *(Radıyallâhu Anh)*: 668.
Abdullâh ibni Ca'fer *(Radıyallâhu Anh)*: 268.
Abdullah ibni Ebi'l-Hüzeyl *(Rahimehullâh)*: 874.
Abdullah ibni Hâris *(Radıyallâhu Anh)*: 122.
Abdullâh ibni Mehrân *(Rahimehullâh)*: 736.
Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*: 66, 166, 178, 179, 180, 185, 240, 248, 257, 277, 282, 317, 335, 340, 357, 369, 381, 434, 475, 529, 557, 738, 749, 754, 786, 852, 916.
Abdullâh ibni Muğaffel *(Radıyallâhu Anh)*: 685.
Abdullah ibni Mübârek *(Radıyallâhu Anh)*: 81, 909.
Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 64, 66, 81, 95, 191, 218, 223, 247, 249, 300, 330, 331, 332, 337, 338, 343, 345, 347, 348, 349, 351, 363, 386, 394, 558, 567, 594, 599, 685, 714, 717, 824, 840, 875, 928.
Abdullâh ibni Selâm: 610.
Abdullâh ibni Zem'a *(Radıyallâhu Anh)*: 861.
Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*: 142, 337.
Abdurrahman ibni Ebî Leylâ *(Radıyallâhu Anh)*: 204.
Abdurrahman ibni Ebî Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*: 912.
Abdurrahmân ibni Mehdî *(Radıyallâhu Anh)*: 66, 417.
Abdurrahmân ibni Mufaddal *(Rahimehullâh)*: 403.
Abdülazîz eş-Şâmî: 645.
Abdülcebbâr (Nûh *(Aleyhisselâm)***ın ismi)**: 745.
Abdülğaffâr (Nûh *(Aleyhisselâm)***ın ismi)**: 745.
Abdülhâlik el-Ğucdüvânî *(Kuddise Sirruhû)*: 672, 673, 677.
Abdülkadir-i Geylânî *(Kuddise Sirruhû)*: 781.
Abdülkadir-i Nahvî *(Rahimehullâh)*: 802.
Abdülkahir el-Bağdâdî *(Rahimehullâh)*: 366.
Abdülmelik ibni Ebî Süleymân *(Rahimehullâh)*: 86.
Abdülmelik ibni Meysere ez-Zerrâd *(Radıyallâhu Anh)*: 51.
Abdürrezzâk *(Rahimehullâh)*: 232, 611, 612.
Âbidîn Paşa *(Rahimehullâh)*: 150, 151, 154, 169, 170, 889, 890, 891, 892, 895.
Âd: 6, 54, 713, 715, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 799, 805, 806, 807, 809, 813, 817, 819, 821, 822, 823, 825, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 842, 845, 849, 850, 879, 938, 944, 948.
Âdem *(Aleyhisselâm)*: 5, 6, 10, 11, 16, 26, 27, 37, 94, 101, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 155, 157, 162, 163, 164, 165, 169, 171, 172, 173, 177, 183, 192, 196, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 250, 253, 255, 256, 266, 273, 274, 275, 286, 289, 336, 403, 408, 410, 429, 553, 585, 608, 609, 611, 613, 614, 657, 658, 682, 690, 691, 733, 744, 745, 747, 752, 754, 808, 930, 931.
Aden: 753, 807.
Ahfeş *(Rahimehullâh)*: 197, 693.
Ahkâf: 825.
***Ahkâmü'l-Kur'ân* (Cessâs)**: 242, 258, 259, 331, 662, 664, 665.
***el-Ahkâm* (İbni Kattân)**: 614.
Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullâh)*: 268, 367, 607, 621.
Ahmed ibni Sâlih *(Radıyallâhu Anh)*: 247.
Ahmed ibni Sâlim: 388.

Ahnûh (İdrîs *(Aleyhisselâm)***ın ismi)**: 752.
Ahterî: 523.
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*: 9, 86, 88, 100, 137, 166, 219, 249, 331, 345, 351, 368, 372, 458, 479, 480, 481, 560, 568, 618, 665, 683, 670, 749, 887, 907.
Âkâmü'l-mercân fî ahkâmi'l-cânn: 285.
Akîl ibni Sümeyr *(Rahimehullâh)*: 570.
Ali *(Radıyallâhu Anh)*: 10, 90, 92, 140, 205, 219, 242, 258, 259, 260, 278, 318, 329, 337, 367, 363, 474, 475, 477, 479, 480, 481, 482, 484, 486, 490, 526, 594, 595, 596, 623, 725, 774, 787, 862, 863, 899.
Ali (Zeynelâbidîn) ibni Huseyn ibni Ali *(Radıyallâhu Anhüm)*: 75, 215, 276, 285, 350, 366, 614.
Ali el-Karî *(Rahimehullâh)*: 264, 265, 336.
Ali ibni'l-Medînî *(Rahimehullâh)*: 417.
Allâh-u Te'âlâ: 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 350, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 460, 462, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 482, 483, 485, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 540, 541, 542, 543, 544, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 569, 570, 571, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 585, 586, 588, 590, 592, 595, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 716, 717, 718, 719, 720, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 729, 730, 732, 733, 734, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 771, 772, 773, 774, 775, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 793, 794, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 813, 814, 815,

816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 849, 850, 851, 852, 853, 855, 856, 857, 858, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 871, 872, 873, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 911, 913, 914, 915, 916, 917, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 940, 941, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951.

Alîm *(Celle Celâlühü)*: 13, 40, 122, 143, 216, 280, 377, 404, 416, 616, 639, 703, 704, 741.

Âmir: 644

Azîz *(Celle Celâlühü)*: 81, 128, 129, 132, 278, 639, 675, 676, 677, 678, 679, 723.

Bâkî: 18, 651.

Bârî Azze ve Celle: 700.

Bârî Te'âlâ: 181.

Basîr *(Celle Celâlühü)*: 621.

Cebbâr *(Celle Celâlühü)*: 47, 941.

Celîl *(Celle Celâlühü)*: 64, 81, 128, 278, 723.

Cenâb-ı Erhamu'r-râhimîn : 895.

Cenâb-ı Hakk: 27, 28, 29, 44, 46, 116, 146, 152, 154, 156, 158, 159, 194, 209, 234, 271, 309, 313, 322, 442, 462, 502, 503, 504, 533, 538, 539, 559, 617, 656, 666, 688, 689, 691, 708, 724, 735, 757, 792, 845, 888, 889, 890, 900, 941.

Cenâb-ı Kibriyâ: 154.

Cenâb-ı Müntekım: 896.

Ehad *(Celle Celâlühü)*: 17, 132, 158, 210, 571, 626.

el-Hâdî *(Celle Celâlühü)*: 730.

el-Kahhâr *(Celle Celâlühü)*: 178, 269.

el-Musavvir *(Celle Celâlühü)*: 18.

el-Müntakim *(Celle Celâlühü)*: 178.

es-Samed *(Celle Celâlühü)*: 16.

Ğaffâr *(Celle Celâlühü)*: 189.

Ğafûr *(Celle Celâlühü)*: 108, 112, 189, 275, 466, 505, 699, 769.

Ğaniyy *(Celle Celâlühü)*: 627.

Hafîz *(Celle Celâlühü)*: 192, 279.

Hakîm *(Celle Celâlühü)*: 40, 98, 130, 143, 615, 616, 656, 712, 760, 950, 951.

Hakk Te'âlâ: 18, 27, 102, 103, 104, 112, 117, 130, 134, 145, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 169, 172, 176, 177, 193, 194, 195, 234, 244, 268, 269, 270, 271, 289, 290, 295, 309, 310, 312, 313, 314, 322, 354, 375, 397, 398, 435, 462, 485, 502, 503, 504, 519, 527, 533, 538, 539, 540, 545, 546, 547, 549, 593, 637, 651, 659, 673, 675, 676, 679, 692, 707, 708, 751, 760, 781, 785, 792, 810, 825, 835, 845, 846, 888, 889, 890, 891, 892, 894, 895, 896, 900, 917, 941.

Hâlık *(Celle Celâlühü)*: 130, 270, 440.

Halîm *(Celle Celâlühü)*: 275.

Hamîd *(Celle Celâlühü)*: 727.

Hazret-i İzzet: 758.

İlâh: 18.

Kadîm: 616.

Kadir *(Celle Celâlühü)*: 149, 195, 393, 474, 508, 513, 605, 606, 610, 615, 616, 617, 629, 631, 632, 639, 640, 646, 660, 663, 712, 722, 845.

Kerîm-i Mennân *(Celle Celâlühü)*: 295.

Latîf *(Celle Celâlühü)*: 18, 726.

Mâlik *(Celle Celâlühü)*: 269.647, 656, 657, 661, 675.

Melik *(Celle Celâlühü)*: 18.

Mevlâ Te'âlâ: 17, 28, 34, 36, 38, 40, 41, 53, 54, 69, 76, 96, 102, 114, 116, 122, 157, 163, 168, 207, 234, 261, 267, 268, 269, 275, 277, 283, 286, 290, 295, 297, 300, 301, 305, 316, 319, 343, 355, 372, 373, 374, 376, 393, 403, 405, 410, 414, 416, 419, 421,422, 428, 429, 431, 432, 433, 454, 455, 456, 458, 459, 483, 487, 488, 491, 501, 502, 510, 511, 513, 540, 542, 559, 590, 591, 608, 617, 638, 640, 653, 664, 679, 680, 696, 697, 700, 701, 717, 718, 720, 723, 731, 738, 743, 755, 768, 787, 803, 811, 818, 849, 864, 868, 876, 880, 889, 894, 921, 941.

Muhbir *(Celle Celâlühü)*: 644.

Mün'im *(Celle Celâlühü)*: 543, 544.

Müsebbibü'l- esbâb *(Celle Celâlühü)*: 889.

Müstahbir *(Celle Celâlühü)*: 644.

Müte'âlî *(Celle Celâlühü)*: 772.

Mütekellim *(Celle Celâlühü)*: 644.

Nâhî *(Celle Celâlühü)*: 644.

Rab Te'âlâ: 225, 451.

Rabbü'l-âlemîn: 29, 41, 134, 465, 690, 760, 838, 895.
Rabbü'l-erbâb: 890.
Rabbü'l-izzet: 134, 209, 311, 501, 539, 691760, 810.
Rahîm *(Celle Celâlühü)*: 46, 96, 108, 112, 189, 466, 616, 699, 712, 726.
Rahmân *(Celle Celâlühü)*: 18, 82, 87, 96, 131, 323, 428, 523, 532, 540, 617, 622, 624, 637, 657, 659, 660, 688, 721, 863.
Raûf *(Celle Celâlühü)*: 46.
Sabûr *(Celle Celâlühü)*: 18.
Semî' *(Celle Celâlühü)*: 621.
Şekûr *(Celle Celâlühü)*: 505.
Vâhid-i Kahhâr *(Celle Celâlühü)*: 177.
Vedûd *(Celle Celâlühü)*: 130.
Vehhâb *(Celle Celâlühü)*: 15, 889.
Velî *(Celle Celâlühü)*: 727.
Zât(ı-İlâhî): 5, 6, 15, 17, 18, 19, 20, 29, 68, 76, 83, 88, 97, 103, 113, 115, 122, 125, 129, 130, 132, 146, 148, 149, 150, 153, 157, 162, 163, 174, 233, 265, 269, 271, 272, 290, 298, 302, 317, 318, 373, 375, 377, 409, 428, 444, 470, 498, 501, 520, 528, 541, 575, 581, 586, 595, 603, 604, 608, 614, 615, 617, 618, 619, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 628, 629, 631, 632, 633, 635, 636, 640, 641, 644, 645, 646, 650, 651, 652, 655, 657, 658, 659, 660, 661, 667, 668, 675, 676, 679, 683, 691, 700, 702, 706, 711, 712, 718, 727, 734, 737, 738, 772, 773, 779, 792, 809, 819, 841, 892, 913.
Zât-ı Ehadiyyet: 187.
Zât-ı İlâhî: 19, 626.
Altınoluk: 704, 705.
Âlûsî Tefsîri: 5, 8, 14, 22, 32, 49, 78, 85, 97, 98, 104, 108, 119, 124, 125, 134, 144, 165, 168, 172, 173, 174, 175, 178, 184, 187, 188, 191, 201, 202, 205, 212, 232, 240, 242, 245, 255, 256, 297, 298, 318, 320, 327, 342, 344, 346, 361, 366, 370, 419, 422, 428, 430, 434, 444, 445, 459, 460, 489, 493, 508, 511, 516, 525, 534, 535, 536, 543, 546, 549, 574, 578, 585, 591, 607, 619, 621, 635, 641, 657, 664, 667, 670, 682, 684, 687, 692, 693, 708, 717, 718, 731, 740, 745, 747, 760, 762, 764, 766, 770, 775, 782, 816, 840, 846, 853, 856, 858, 866, 867, 876, 886, 905, 921, 924, 928, 930, 934, 944.
Âlûsî *(Rahimehullâh)*: 204, 219, 282, 416, 493, 576, 622, 644, 765, 777, 779, 807, 849, 854, 857, 862, 908.
Amâlîk: 826, 827.
Amelü'l-yevm ve'lleyle **(İbni Sünnî):** 277, 278.
Amerika: 39.
Âmidî *(Rahimehullâh)*: 479.
Âmine binti Vehb *(Radyallâhu Anhâ)*: 613.
Âmir ibni Sa'sa'a: 254.
Ammâr *(Radyallâhu Anh)*: 475, 549, 844.
Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*: 477, 479, 481, 833.
Amr ibni Dînâr *(Radıyallâhu Anh)*: 898.
Amr ibni Ebî Ma'rûf *(Rahimehullâh)*: 306.
Amr ibni Ğunm: 885.
Amr ibni Hârice *(Radıyallâhu Anh)*: 868, 872.
Amr ibni Hazm *(Radıyallâhu Anh)*: 513.
Amr ibni Hurays *(Radıyallâhu Anh)*: 89, 336.
Amr ibni Şu'ayb *(Rahimehumellâh)*: 168, 259, 261, 340, 346, 370, 832, 851.
Amr ibni Ubeyd *(Radıyallâhu Anh)*: 217.
Amra *(Radıyallâhu Anh)*: 347.
Âmûrâ: 897.
Anadolu: 672.
Ankaravî: 145.
Antakya: 180.
Arabistan: 214, 787.
el-Arâis: 179.
Arafat : 123.
Arap: 161, 254, 261, 274, 292, 338, 343, 370, 384, 455, 522, 566, 616, 630, 651, 654, 747, 757, 786, 840, 842, 843, 845, 879.
Ârif-i Bekrî *(Kuddise Sirruhû)*: 264.
Aristo: 7, 56, 57.
Âs ibni Vâil: 546.
Aşçı Dede *(Kuddise sirrûhû)*: 116, 145, 462, 502, 503, 504, 556, 577, 592, 689, 792, 812.
Atâ *(Rahimehullâh)*: 8, 223, 240, 262, 292, 327, 383, 562, 917.
Atıyye *(Rahimehullâh)*: 328, 695.
Atıyye ibni Âmir el-Cühenî *(Radıyallâhu Anh)*: 349.
Avfî *(Radıyallâhu Anh)*: 123, 204.
Avnü'l-ma'bûd **(Azîmâbâdî):** 341.
Avrupa: 39, 40, 748.
Avs: 784.

Ayâz: 208.
***el-Azame* (Ebu'ş-Şeyh):** 61, 62, 64, 139, 219, 806.
Azâzîl: 127.
Azîz Mahmûd-u Hüdâî *(Kuddise Sirruhû)*: 916.
Azrâîl *(Aleyhisselâm)*: 64, 179, 420.
Baba Cafer el-Ebherî *(Kuddise Sirruhû)*: 558.
Baba Tâhir el-Hemedânî *(Kuddise Sirruhû)*: 558.
Bağdat: 781.
***el-Bahru'l-medîd* (İbn-i Acîbe):** 120, 176, 278, 423, 494, 930.
***el-Bahru'l-muhît* Tefsîri (Ebû Hayyân):** 276, 344, 346, 511, 719, 721, 723.
***el-Bahru'r-râik* (İbni Nüceym):** 340.
***Bahru'l-hakâik*:** 290.
***Bahru'l-ulûm* (Semerkandî):** *365.*
Bakıyye *(Radıyallâhu Anh)*: 909.
***el-Ba's* (Beyhakî)**: 83.
Basra: 246, 491.
Becelî *(Rahimehullâh)*: 166.
Bedir: 337, 475, 510, 549, 591, 681, 695, 886, 887, 892, 893.
Beğavî *(Rahimehullâh)*: 35, 107, 303, 304, 615, 648, 650, 731, 746, 779, 789, 831, 832, 849, 886, 917.
***Beğavî Tefsîri/Me'âlimü't-Tenzîl*:** 22, 50, 109, 122, 124, 137, 165, 188, 292, 297, 298, 344, 346, 386, 403, 410, 417, 445, 516, 525, 537, 546, 549, 562, 574, 638, 664, 693, 699, 745, 766, 785, 840, 886, 928.
Behlûl (Dânâ) *(Rahimehullâh)*: 736, 737.
Behz ibni Hakîm *(Radıyallâhu Anh)*: 258.
Bekr ibni Mu'âviye : 830, 831, 833.
Bekriyye Tarîkatı: 265.
Bel'am: 117.
Benât-i Na'ş: 48.
Benî Sehm: 929.
Benî Temîm: 573, 833.
Benû Ğunm: 885.
Berâ *(Radıyallâhu Anh)*: 447, 459.
Berâ ibni Âzib *(Radıyallâhu Anh)*: 447, 451, 454.
Berahût Vâdisi: 454.
Berber Irkı: 747.
***Besâir-u zevi't-temyîz* (Fîrûzâbâdî):** 5, 9, 10, 11.
Beyhakî *(Rahimehullâh)*: 83, 265, 307, 635.
Beytullâh: 261, 400, 826.
Beyzâvî *(Rahimehullâh)*: 124, 139, 282, 363, 403, 652, 777, 798, 854.
***Beyzâvî Tefsîri*:** 22, 44, 69, 78, 85, 106, 137, 139, 144, 166, 188, 212, 228, 243, 245, 249, 255, 275, 292, 293, 320, 328, 344, 346, 385, 405, 419, 428, 432, 469, 508, 511, 525, 550, 574, 578, 607, 615, 619, 640, 664, 732, 756, 774, 840, 919, 924, 930, 934, 937.
***el-Bidâye fî usûli'd-dîn* (Nûreddîn Ahmed es-Sâbûnî)**: 282, 623, 626.
Bilâl *(Radıyallâhu Anh)*: 17, 145, 495, 549, 555, 833.
Bişr: 624.
Bokrat: 350.
Buhârâ: 672, 673, 674.
Buhârî *(Rahimehullâh)*: 140, 270, 307, 329, 621.
***el-Buhûru'z-zâhira* (es-Sefârînî):** 179.
Bulgar: 747.
Bursa: 825.
Busîrî *(Rahimehullâh)*: 32, 112.
***Bustân* (Sâ'dî Şîrâzî):** 117, 118, 194, 514, 556, 910, 911.
Bûzeydî *(Kuddise Sirruhû)*: 376.
Büceyr ibni Ebî Büceyr *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 874.
***el-Büdûrü's-sâfira* (İmâm-ı Süyûtî)**: 492.
Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*: 372.
Büsr es-Sülemî *(Radıyallâhu Anh)*: 372.
Büyük Ali Haydar Efendi: 334.
***Büyük İslâm İlmihâli* (Ömer Nasûhî Efendi):** 259.
Büyük Şeyh Efendi Mustafa İsmet Ğarî-bullâh *(Kuddise Sirruhû)*: 462, 675.
Câbir *(Radıyallâhu Anh)*: 87, 99, 260, 268, 302, 303, 345, 612, 613, 614, 844.
Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*: 328, 384, 529, 611, 700, 751, 766, 852, 907, 905.
Câbir ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*: 8, 610, 909.
Ca'd ibni Hübeyre *(Radıyallâhu Anh)*: 205.
Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)*: 356.
Ca'fer ibni Abdillâh *(Rahimehullâh)*: 622.
Ca'fer ibni Muhammed *(Radıyallâhu Anh)*: 139, 913.
Ca'fer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*: 10, 139.
Ca'fer-i zü'l-cenâhayn (Tayyâr) *(Radıyallâhu Anhüm)*: 526.
Câlînûs: 56, 350.

el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân **(Kurtubî):** 95, 101, 123, 140, 141, 142, 259, 277, 281, 344, 345, 346, 349, 350, 353, 369, 371, 372, 382, 476, 499, 523, 524, 568, 665, 672, 681, 700, 720, 723, 734, 747, 852, 853, 861, 946.
Câmi' ibni Şeddâd Ebû Sahra *(Radıyallâhu Anh)*: 899.
Câmi'u beyâni'l-ilm **(İbni Abdi'l- Berr):** 67.
Câmi'u'l-beyân **(İbni Cerîr et-Taberî):** 51, 52, 61, 72, 73, 88, 99, 123, 124, 127, 146, 150, 163, 183, 188, 189, 215, 219, 223, 229, 230, 231, 240, 241, 247, 257, 258, 261, 262, 302, 303, 306, 327, 347, 361, 362, 370, 373, 380, 404, 415, 417, 418, 430, 434, 447, 453, 472, 475, 490, 491, 497, 499, 523, 529, 531, 532, 543, 546, 551, 554, 565, 578, 579, 590, 609, 645, 667, 672, 685, 719, 721, 722, 733, 752, 787, 831, 834, 843, 844, 854, 860, 866, 873, 874, 875, 876, 886, 946.
Cibrîl-i Emîn *(Aleyhisselâm)*: 35, 61, 63, 90, 218, 232, 234, 246, 256, 282, 283, 365, 385, 396, 648, 690, 691, 758, 759, 773, 897, 922, 924, 926, 936, 940, 946.
Cebele ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*: 936.
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*: 34, 99, 130, 131, 217, 268, 282, 283, 844, 867, 868, 922, 929.
Celâleyn Tefsîri: 468, 542.
Celâl-i Süyûtî *(Rahimehullâh)*: 5.
Cemel harbi: 481.
Cerhed *(Radıyallâhu Anh)*: 329.
Cessâs Tefsîri: 241, 258, 353, 664, 671.
Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî **(Sarı Abdullâh Efendi):** 150, 154, 156, 160, 161, 170, 890, 891, 893, 895.
el-Cevâhiru'l-hisân **(Se'âlibî):** 277, 278, 342, 343, 684, 840.
Cevherî *(Rahimehullâh)*: 383.
Cezîre: 747, 753.
Cidde: 246.
Cizre: 747.
Cûdî dağı: 779.
Cuhfe: 335.
Cûzecânî *(Kuddise Sirruhû)*: 739.
Cülhüme ibni Hayberî: 827, 829.
Cünâde ibni Ebî Ümeyye *(Rahimehullâh)*: 129.
Cünda' ibni Amr: 843, 854, 879, 880.
Cündeb ibni Mekîs *(Radıyallâhu Anh)*: 341.
Cüneyd-i Bağdadî *(Kuddise Sirruhû)*: 30, 308, 312, 313.
Cüray en-Nehdî *(Radıyallâhu Anh)*: 87.
Cürhum: 778.
Cüveybir *(Rahimehullâh)*: 393, 752.
Çeştiyye: 668.
Çin: 747, 911.
Dâbbetü'l-arz: 178, 179, 180, 181.
Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*: 14, 240, 257, 274, 298, 299, 447, 529, 534, 610, 694, 695, 928,
Dahhâk Tefsîri: 274.
Dârimî: 138, 464, 493, 494, 497, 699, 734, 766, 822, 935.
Dârü'n-nedve: 841, 929.
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*: 93, 194, 750, 915.
De'b ibni Mehrec: 865, 882.
Deccâl: 559.
Dehnâ: 833.
Dehriyye: 444.
Delâilü'l-i'câz **(Abdülkadir-i Nahvî)**: 802.
Delâilü'n-nübüvve **(Beyhakî):** 218, 874.
Destümîsân: 246.
Dıhyetü'l-Kelbî *(Radıyallâhu Anh)*: 283.
ed-Di'âme **(Seyyid Muhammed ibni Ca'fer el-Kettânî)**: 332.
Dicle: 753.
Dimeşk: 898.
Dîvân-ı Gazeliyyât **(Sa'dî Şîrâzî):** 825.
Divân-ı Hâfız Şîrâzî **(Hâfız Şîrâzî):** 112, 252, 504.
Diyarbakır: 753.
Doktor Mecdî *(Sellemehullâh)*: 931.
ed-Du'afâ **(Buhârî)**: 307.
Du'ayr ibni Ğunm: 865, 882.
ed-Dürerü'l-müntesira **(Süyûtî):** 350.
ed-Dürru'l-Mensûr **(Süyûtî):** 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 79, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 99, 100, 110, 112, 123, 124, 125, 127, 129, 138, 139, 167, 180, 183, 185, 188, 189, 215, 218, 219, 223, 225, 229, 230, 231, 232, 241, 246, 255, 257, 258, 261, 262, 276, 281, 292, 293, 302, 303, 306, 307, 308, 309, 317, 320, 327, 336, 339, 340, 341, 342, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 360, 361, 370, 380, 381, 382, 394, 395, 396, 404, 415, 417, 418, 430, 447, 452, 453, 458, 459, 470, 471, 472, 475, 490, 491, 492, 497, 499, 522, 523, 529, 531, 532, 533, 543, 546,

551, 554, 565, 566, 569, 570, 578, 579, 590, 609, 610, 620, 621, 622, 636, 641, 645, 653, 654, 667, 672, 684, 685, 694, 701, 713, 714, 715, 716, 717, 722, 731, 733, 738, 744, 745, 746, 749, 750, 752, 754, 786, 787, 789, 806, 807, 831, 832, 834, 843, 844, 860, 873, 874, 876, 886, 897, 898, 899, 905, 906, 907, 908, 909, 923, 928, 929, 932, 936, 940, 941, 946.

ed-Dürru'l-masûn **(Semîn-i Halebî):** 13, 22, 33, 34, 77, 106, 136, 437, 516, 573, 693, 878.

ed-Dürru'l-muhtâr **(Haskefî)**: 683.

ed-Dürru'n-nazîm fî havâssi'l-Kur'âni'l-Azîm **(İmâm-ı Yâfi'î)**: 118, 655, 705.

Dürerü'l-hukkâm şerh-u mecelleti'l-ahkâm **(Büyük Ali Haydar Efendi):** 334.

Ebû Abdillâh en-Nemerî *(Rahimehullâh)*: 93.

Ebû Abdillâh Kehmes *(Rahimehullâh)*: 942.

Ebû Abdirrahmân *(Rahimehullâh)*: 739, 774.

Ebû Ali ed-Dakkak *(Kuddise Sirruhû)*: 565.

Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*: 105, 107, 140, 230, 475, 479, 481, 485, 486, 537, 565, 569, 570, 577, 677, 678.

Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullâh)*: 384.

Ebû Bekr el-Âcurî *(Rahimehullâh)*: 840.

Ebû Bekr ibni Ayyâş *(Radıyallâhu Anh)*: 694.

Ebû Bekr ibni'l-Huseyn el-Mukrî: 199.

Ebû Bekr-i Kettânî *(Kuddise Sirruhû)*: 313.

Ebû Bekr-i Râzî *(Kuddise Sirruhû)*: 289.

Ebû Bekr-i Verrâk *(Radıyallâhu Anh)*: 225.

Ebû Bürde *(Radıyallâhu Anh)*: 199.

Ebû Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*: 495.

Ebû Ca'fer *(Radıyallâhu Anh)*: 381, 913.

Ebû Cafer el-Bağdâdî *(Kuddise sirruhû)*: 170.

Ebû Ca'fer *(Rahimehumellâh)*: 336.

Ebû Cehil *(Le'anehullâh)*: 17, 35, 156, 157, 439, 510, 545, 546, 549, 559, 577, 687, 887.

Ebû Cuhayfe *(Radıyallâhu Anh)*: 349.

Ebû Dâvud: 51.

Ebû Ğuneym *(Radıyallâhu Anh)*: 224.

Ebû Hafs *(Kuddise sirrûhû)*: 70, 129, 689, 797.

Ebû Hamza *(Radıyallâhu Anh)*: 915.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*: 299, 328, 329, 342, 366, 367, 671, 905, 906, 910, 917.

Ebû Hâşim *(Rahimehullâh)*: 491.

Ebû Hayseme Züheyr ibni Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*: 343.

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*: 332, 638, 710, 711, 720.

Ebû Hayyân Tefsîri: 292, 297.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*: 82, 87, 89, 91, 167, 197, 217, 228, 233, 246, 247, 259, 264, 265, 281, 330, 334, 335, 343, 351, 352, 358, 417, 449, 451, 452, 471, 474, 490, 492, 493, 494, 496, 534, 567, 569, 575, 576, 579, 580, 647, 663, 667, 669, 683, 684, 698, 703, 716, 719, 720, 726, 734, 745, 788, 806, 822, 906, 907, 909, 913, 930, 945, 946.

Ebû Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*: 531, 700.

Ebû Hüdb: 885.

Ebû İbrâhîm el-Müzenî *(Rahimehullâh)*: 125.

Ebû Îsâ: 620.

Ebû İshâk es-Sübey'î *(Radıyallâhu Anh)*: 343.

Ebû Kubeys dağı: 347.

Ebû Leheb *(Le'anehullâh)*: 17, 35, 439, 482.

Ebû Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*: 204, 205.

Ebû Medyen *(Kuddise Sirruhû)*: 270.

Ebû Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*: 557.

Ebû Miclez *(Rahimehullâh)*: 525, 685.

Ebû Mu'âz el-Basrî *(Radıyallâhu Anh)*: 497.

Ebû Muhammed *(Rahimehullâh)*: 367.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*: 141, 373, 447, 451, 452, 664, 681, 730, 864, 912.

Ebû Müslim *(Rahimehullâh)*: 256, 261, 430, 867.

Ebû Nadra *(Radyallâhu Anh)*: 472.

Ebû Nu'aym: 35, 65, 66, 67, 82, 83, 95, 107.

Ebû Nüvâs *(Rahimehumellâh)*: 168.

Ebû Osmân *(Kuddise Sirruhû)*: 308, 388, 689, 739, 740.

Ebû Osman ed-Dımeşkî *(Kuddise Sirruhû)*: 374.

Ebû Osman el-Mağribî *(Kuddise sirruhû)*: 194.

Ebû Ravk *(Rahimehumellâh)*: 166, 328, 575.

Ebû Razîn el-Ukaylî *(Radıyallâhu Anh)*: 722.

Ebû Recâ *(Radıyallâhu Anh)*: 264.

Ebû Razîn *(Radıyallâhu Anh)*: 328.

Ebû Riğâl: 844, 874.

Ebû Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)*: 537, 580.

Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise Sirruhû)*: 289.

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*: 91, 96, 192, 198, 249, 258, 278, 306, 342, 470, 496, 528, 648.

Ebû Sâlih *(Rahimehullâh)*: 417, 546, 686, 694.

Ebû Sehl *(Radıyallâhu Anh)*: 908.

Ebû Seyyâr es-Sülemî *(Radıyallâhu Anh)*: 403.

Ebû Sinân *(Rahimehullâh)*: 51, 61, 694.

Ebû Süleymân-ı Dârânî *(Kuddise sirruhû)*: 220.
Ebû Şekûr es-Sâlimî *(Rahimehullâh)*: 479, 481.
Ebû Tâlib: 108, 109, 569.
Ebû Temmâm el-Mâlikî *(Rahimehullâh)*: 140.
Ebû Ubeyde ibni Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)*: 141, 142.
Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*: 35, 80, 299, 339, 817, 834.
Ebû Vâil *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 833.
Ebû Yezîd el-Bestâmî *(Kuddise sirruhû)*: 170, 680, 689.
Ebû Zem'a: 861, 882.
Ebû Zer *(Radıyallâhu Anh)*: 88, 384, 475, 716, 840.
Ebû Zür'a ibni Amr ibni Cerîr *(Radıyallâhu Anhüm)*: 551.
Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)*: 17, 88, 104, 110, 301, 339, 395, 562.
Ebu'l-Ahvas *(Radıyallâhu Anh)*: 248, 340.
Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)*: 14, 204, 205, 303, 366, 537, 794.
Ebu'l-Bekâ *(Rahimehullâh)*: 77, 765.
Ebu'l-Cevzâ *(Radıyallâhu Anh)*: 566.
Ebu'l-Ezher el-Enmârî *(Radıyallâhu Anh)*: 95,
Ebu'l-Ferec ibnü'l-Cevzî *(Rahimehullâh)*: 368.
Ebu'l-Feyz *(Kuddise Sirruhû)*: 322.
Ebu'l-Fidâ el-Hakîm *(Rahmetüllâhi Aleyh)*: 767.
Ebu'l-Hasen *(Rahimehullâh)*: 367.
Ebu'l-Hasen Ali ibni Mufaddal el-Makdisî *(Rahimehullâh)*: 371.
Ebu'l-Hasen el-Âmirî: 199.
Ebu'l-Hasen el-Eş'arî *(Rahimehullâh)*: 635.
Ebu'l-Hasen ibni Yesâr *(Rahimehullâh)*: 367.
Ebu'l-Muhâcir er-Rakkıyy *(Rahimehullâh)*: 754.
Ebussuûd *(Rahimehullâh)*: 846, 422, 930.
Ebussuûd Tefsîri: 98.
Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullâh)*: 8, 60, 61, 62, 64, 139, 219, 276, 281, 620, 713, 714, 715, 716, 717, 806, 886.
Ebu't-Tufeyl Âmir ibni Vâsile *(Radıyallâhu Anh)*: 787.
Ehl-i Beyt: 91, 156, 495, 817.
Ehl-i Sünnet: 36, 85, 86, 87, 184, 186, 187, 217, 242, 276, 281, 282, 287, 392, 410, 435, 440, 476, 477, 479, 480, 481, 482, 483, 567, 586, 615, 622, 625, 635, 643, 645, 646, 687, 697, 702, 834.
Eksem ibni Ebi'l-Cevn el-Huzâ'î: 304.
Emevî: 898.
Emîr Külâl *(Kuddise Sirruhû)*: 674, 677,
Emûrâ: 897.
Enes *(Radıyallâhu Anh)*: 28, 65, 67, 88, 93, 110, 129, 175, 198, 256, 277, 348, 350, 362, 369, 422, 429, 464, 478, 510, 512, 524, 533, 560, 615, 641, 662, 663, 665, 715, 744, 886, 908, 912.
en-Nüketü ve'l-'uyûn **(Mâverdî)**: 261, 303, 306, 307.
Ensâr: 142, 339,
Enûş: 752.
Envâru't-Tenzîl **(Kâdî Beyzâvî)**: 10.
Envârü'l-meşârık: 917.
Erdât *(Radıyallâhu Anh)*: 183, 352.
Erzincan: 46.
Esam *(Rahimehullâh)*: 555.
Esmâ binti Yezîd *(Radıyallâhu Anhâ)*: 343.
el-Esrâru'l-Muhammediyye: 267, 680.
Eş'arî: 276, 283.
Eş'as el-Haddânî *(Radıyallâhu Anh)*: 204.
Evs: 254.
Evzâ'î: 621.
Eyke: 928, 929.
Eymen ibni Nâbil *(Radıyallâhu Anh)*: 736.
Eyyûb *(Aleyhisselâm)*: 928.
Eyyûb ibni Hâlid *(Radıyallâhu Anh)*: 97.
Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*: 125, 274, 279, 292, 344, 355, 363, 415, 499, 517, 576, 606, 626, 632, 638, 648, 650, 662, 664, 695, 701, 720, 734, 738, 755, 756, 761, 763, 765, 772, 777, 779, 807, 821, 849, 857, 859, 866, 867, 897, 903, 909, 910, 947, 948, 950.
Fahrurrâzî Tefsîri: 44, 69, 98, 122, 137, 175, 186, 212, 242, 276, 287, 292, 294, 297, 318, 320, 328, 361, 385, 417, 419, 432, 438, 444, 445, 459, 463, 469, 487, 493, 508, 511, 525, 534, 536, 550, 562, 574, 578, 585, 591, 607, 615, 618, 638, 640, 641, 664, 671, 687, 693, 697, 700, 711, 718, 732, 743, 799, 813, 816, 840, 919, 921, 924, 927, 929, 933, 934, 944.
Fâliğ: 786.
Fâris *(Kuddise sirruhû)*: 153, 538.
Faslü'l-hitâb **(Muhammed Pârisâ)**: 672.
Fâtıma *(Radıyallâhu Anha)*: 90, 91.
Fâtiha Tefsîri **(Molla Fenârî)**: 113.

Fâzıl Tahtâvî *(Rahimehullâh)*: 683.
Ferezdak *(Rahimehullâh)*: 811.
Ferîdüddîn Attâr *(Kuddise Sirruhû)*: 595.
Ferkad es-Sincî *(Rahimehullâh)*: 264, 265, 367.
Ferrâ *(Rahimehullâh)*: 21, 22, 246, 771.
Fetâvâ-i Hindiyye: 336.
Fetâvây-ı Bezzâziyye: 175.
***el-Fethu'l-Kebîr* (Nebhânî)**: 28, 260.
***Feyzu'l-Kadîr* (Münâvî)**: 28, 558, 644, 905.
Fırat: 753.
Fırka-i Nâciye: 483.
Filistin: 754, 841, 885, 897.
Firavun *(Le'anehullâh)*: 12, 47, 156, 182, 428, 444, 464, 627, 628, 857, 948.
Fîrûzâbâdî: 5, 8, 9, 10, 11,
***el-Fiten* (Nu'aym ibni Hammâd)**: 178, 181.
Fusûsu'l-hıkem: 782.
Fütûhât-ı Mekkiyye: 907.
***Gülistan* (Sa'dî Şîrâzî)**: 400, 736, 782.
Ğucdüvân: 672, 677.
Habbâb *(Radıyallâhu Anh)*: 549, 555.
Habeş: 138, 747.
Habeşistan: 735.
Hâbil: 754.
Haccâc-ı Zâlim: 513, 872.
Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesallâhu Rûhahû)*: 313, 354, 375, 483.
Hâce Ali Râmîtenî *(Kuddise Sirruhû)*: 677.
Hâce Ubeydullâh *(Rahimehullâh)*: 483.
Hacer-i Esved: 715, 787, 823, 929.
Hacı Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sirruhû)*: 164, 171, 275, 320, 330, 333, 500, 511, 523, 525, 535, 731, 790.
Haddâdî *(Rahimehullâh)*: 300, 524, 636, 767, 867.
Hadramevt: 787, 825, 886.
Hadramût: 454.
Hâdûrâ: 886.
Hâffûn *(Bir takım melek)*: 130.
Hâfız *(Kuddise sirrûhû)*: 111, 112, 235, 236, 266, 314, 462, 502, 504, 533, 705, 725, 736, 780, 781.
***Hâfız Şerhi* (Konevî)**: 235, 236, 252, 266, 503, 533, 705, 725, 726, 736, 780, 782.
***Hâfız Şerhi* (Sûdî)**: 235, 237, 252, 462, 503, 533, 725, 736, 780, 782.
Hafs *(Radıyallâhu Anh)*: 913.
***Hakâiku't-tefsîr* (Sülemî)**: 588.
Hâkanî *(Kuddise Sirruhû)*: 812.
Hakâyık-ı Sülemî: 18.
Hâkim: 178, 745.
Halef oğlu Ümeyye: 510, 887.
Hâlid ibni Ma'dân *(Radıyallâhu Anh)*: 240, 338, 369, 931.
Hâlid ibni Şevzeb *(Rahimehullâh)*: 367.
Hâlid ibni Yezîd *(Rahimehullâh)*: 719.
Halîmî *(Rahimehullâh)*: 722.
Hallâc-ı Mansûr *(Kuddise Sirrûhû)*: 17.
Halûd: 788.
Hâm *(Aleyhisselâm)*: 747, 748, 777.
Hâmân: 182, 627,
Hammâd ibni Ebî Süleymân *(Radıyallâhu Anh)*: 93.
Hamza *(Radıyallâhu Anh)*: 311, 526, 643.
Hanbelî: 328, 916.
Hanefî: 259, 260, 328, 329, 481, 483, 860, 916.
Hannâs: 157.
Hârân: 897.
Harem: 826, 827, 828, 844, 874, 876, 886, 925.
Hâricîler: 200, 331, 367, 862.
Hâris el-Muhâsibî *(Kuddise Sirruhû)*: 308.
Hâris ibni Yezîd el-Bekrî *(Radıyallâhu Anh)*: 832, 833.
Hâris: 127.
Hârise ibni Vehb el-Huzâ'î *(Radıyallâhu Anh)*: 167.
Hârûn *(Aleyhisselâm)*: 671.
Hârûn Reşîd *(Rahimehullâh)*: 350, 737, 461, 737.
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: 268.
Hasen ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 653.
Hasen ibni Zekvân *(Radıyallâhu Anh)*: 909.
Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*: 8, 14, 34, 52, 65, 86, 126, 151, 158, 165, 186, 204, 213, 216, 217, 240, 246, 259, 262, 264, 265, 292, 306, 327, 342, 348, 360, 362, 367, 370, 380, 383, 392, 415, 417, 420, 460, 461, 470, 473, 488, 516, 527, 531, 534, 537, 574, 579, 591, 607, 640, 651, 664, 667, 671, 694, 700, 701, 715, 722, 801, 820, 831, 852, 904, 947.
***Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn* (Allâme Sâvî)**: 242, 276, 459, 683, 738.
Hatîb-i Bağdâdî: 478.
Hatîb-i Şirbînî *(Rahimehullâh)*: 695, 747, 777.
Hattâbî *(Rahimehullâh)*: 248.
Havernak: 48.
Havle *(Radıyallâhu Anha)*: 365.

Havvâ *(Aleyhesselâm)*: 26, 27, 171, 202, 203, 204, 210, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 232, 243, 244, 245, 246, 250, 255, 256, 266, 273, 275, 289, 336, 408, 609, 682, 748.
Hayâlî *(Rahimehullâh)*: 484.
Hayber: 303.
Hayberî: 827, 829.
Hayyân el-A'rac *(Rahimehullâh)*: 610.
el-Hazar ve'l-ibâha: 906.
Hâzim *(Radıyallâhu Anh)*: 90.
Hâzim er-Rehâvî: 380.
Hâzin *(Rahimehullah)*: 13, 215, 219, 232, 304, 346, 355, 475, 523, 576, 609, 611, 615, 632, 638, 650, 694, 721, 722, 731, 765, 779, 807, 821, 831, 832, 843, 854, 866, 886, 899, 947, 950.
Hâzin Tefsiri: 8, 14, 24, 50, 60, 78, 85, 106, 122, 124, 125, 137, 165, 173, 184, 191, 212, 228, 242, 245, 249, 256, 275, 292, 297, 318, 320, 328, 344, 346, 362, 382, 383, 385, 392, 403, 405, 415, 416, 417, 432, 469, 487, 489, 492, 493, 511, 516, 525, 550, 562, 574, 578, 609, 615, 618, 621, 635, 638, 640, 641, 664, 693, 697, 699, 700, 702, 732, 743, 766, 771, 785, 787, 793, 799, 840, 886, 915, 919, 924, 928, 944.
Hazrec: 254.
Hazreti Murtezâ *(Radıyallâhu Anh)*: 595, 596.
Hazret-i Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sirrûhû)*: 113.
Hebâ: 788, 825, 828.
Hendek: 249, 715.
Hennâd: 460, 461.
Herevî Tefsîri: 17, 31, 41, 47, 70, 103, 130, 207, 221, 234, 244, 309, 375, 464, 465, 501, 538, 656, 690, 707, 724, 739, 757, 797, 810, 836, 900, 941.
Herşâ tepesi: 335.
Hettâl: 788.
Hezîle: 830.
Hezzâl: 830.
Hıcr: 704, 715, 753, 824, 842, 843, 844, 849, 850, 864, 875, 879, 881, 885, 929.
Hıcr-i İsmâ'îl: 841.
Hıkem-i Atâiyye: 211, 271, 290, 457, 659, 726.
Hılyetü'l-evliyâ **(Ebû Nu'aym):** 35, 65, 66, 67, 82, 83, 95, 107, 139, 246, 441, 478, 668, 746, 754, 775, 852.
Hızır *(Aleyhisselâm)*: 160, 672, 673, 682.
Hicaz: 141, 567, 842, 850, 879.
Hill: 844.
Hind: 747.
Hindistan: 246, 250 758.
Hişâm ibni Abdilmelik *(Rahimehullâh)*: 511.
Hişâm: 510, 887.
Horâsân: 673.
Hubâb: 843, 854, 865, 880, 882.
Hûd *(Aleyhisselâm)*: 713, 750, 753, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 791, 793, 794, 796, 797, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 808, 809, 810, 813, 814, 816, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 825, 826, 828, 829, 830, 831, 834, 835, 837, 838, 840, 846, 850, 851.
Hûd ibni Muhakkem *(Rahimehullâh)*: 734.
Hûd ibni Muhakkem Tefsîri: 44, 52, 186, 346, 453.
el-Hulâsa: 916.
Huzâ'a: 254.
Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*: 99, 522, 529, 542, 551.
Hüreym ibni Hamza *(Radıyallâhu Anh)*: 806.
Hüseyin ibni Ali ibni Ebi Tâlib *(Radıyallâhu Anhüm)*: 268, 942.
Hüseyin-i Mansûr *(Kuddise Sirrûhû)*: **17, 244, 309.**
Hüseyn ibni Muhammed en-Neccâr: 623.
Hüveyl ibni Mîlağ: 865, 882.
Hüzeyle: 831.
Ikrime *(Radıyallâhu Anh)*: 139.
Irâk ibni Hâlid *(Rahimehullâh)*: 654.
Irak: 624, 862, 941.
Isbahan: 246.
İblîs *(Le'anehullâh)*: 10, 11, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 201, 203, 204, 208, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 241, 245, 246, 250, 256, 274, 276, 278, 288, 289, 302, 308, 365, 422, 429, 455, 488, 489, 559, 608, 655, 682, 687, 744, 899, 915, 924, 925, 945.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 8, 13, 14, 18, 24, 66, 72, 78, 79, 91, 97, 100, 110, 122, 123, 125, 127, 141, 151, 178, 181, 184, 185, 188, 189, 197, 204, 215, 217, 218, 230, 240, 245, 247, 249, 258, 261, 262, 275, 276, 281, 292, 297, 300, 301, 302, 306, 317, 320, 326, 327, 335, 336, 345, 346, 347, 360, 367, 369, 370, 380, 392, 394, 395, 403, 409, 415, 417, 418, 433, 445, 447, 456, 460, 475, 478, 493, 508, 512, 517, 522, 523, 526, 529, 531, 534, 546, 554, 562, 564, 565, 566, 575, 578, 590, 607, 651, 664, 680, 694, 700, 712, 713, 714, 715, 716, 718, 720, 721, 732, 746, 750, 752, 755, 778, 779, 785, 786, 788, 806, 818, 841, 850, 878, 897, 898, 905, 919, 921, 922, 929, 934, 935, 937, 940, 945.
İbni Âbidîn *(Rahimehullâh)*: 260, 333, 683.
İbni Acîbe *(Rahimehumellâh)*: 176.
İbni Acîbe Tefsîri: 19, 32, 42, 58, 71, 104, 120, 134, 175, 176, 195, 210, 271, 278, 290, 295, 358, 376, 390, 407, 410, 422, 435, 457, 465, 504, 515, 541, 544, 547, 571, 581, 588, 602, 658, 726, 740, 782, 789, 896, 901, 917, 920, 923, 925, 942, 949.
İbni Adiyy *(Radyallâhu Anh)*: 479.
İbni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 715.
İbni Asâkir *(Rahimehullâh)*: 747, 928.
İbni Atâ *(Kuddise Sirrûhû)*: 16, 162, 244, 289, 290, 308, 780,
İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*: 523, 525, 694.
İbni Atıyye Tefsîri: 223, 321.
İbni Battâl *(Rahimehullâh)*: 265.
İbni Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*: 80.
İbni Cerîr *(Rahimehullâh)*: 319, 534, 551, 610.
İbni Cerîr Tefsîri: 14, 522, 525.
İbni Cevzî Tefsîri: 14, 122, 124, 292, 432.
İbni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*: 529.
İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)*: 205, 256, 347, 373, 685, 699, 872, 917.
İbni Ebî Hâtim: 100, 747.
İbni Ebî Hâtim Tefsîri: 14, 197, 212, 228, 230, 693, 711.
İbni Ebî Müleyke: 9.
İbni Ebî Zemenîn Tefsiri: 453, 454.
İbni Ebi'd-Dünyâ *(Rahimehullâh)*:93, 307.
İbni Enbârî *(Rahimehullâh)*: 261, 262, 525, 616.
İbn-i Fârız *(Kaddesallâhu Sırrahü'l Azîz)*: 271, 705.
İbni Fûrek *(Rahimehullâh)*: 85, 216, 635.
İbni Hacer *(Rahimehullâh)*: 2, 10, 471, 479, 481, 662.
İbni Hibbân *(Rahimehullâh)*: 8.
İbni Hümâm *(Rahimehullâh)*: 328.
İbni İshâk *(Rahimehullâh)*: 606, 788, 842, 883, 928.
İbni Kattân: 614.
İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*: 534, 607, 784, 821, 860, 929.
İbni Kesîr Tefsîri: 36, 45, 50, 51, 52, 59, 72, 78, 79, 83, 109, 191, 219, 228, 230, 231, 274, 306, 416, 430, 451, 463, 509, 522, 525, 529, 533, 551, 564, 566, 570, 580, 585, 621, 638, 648, 664, 667, 701, 718, 744, 755, 762, 766, 777, 787, 788, 790, 814, 866, 874, 886, 887, 898, 915, 921, 924, 928, 929.
İbni Kuteybe *(Rahimehullâh)*: 276.
İbni Mâce: 28, 80, 81, 87, 96, 166, 167, 191, 198, 222, 233, 242, 258, 264, 300, 329, 331, 337, 339, 346, 348, 349, 358, 363, 366, 451, 453, 455, 473, 492, 493, 494, 500, 512, 524, 537, 557, 567, 568, 577, 681, 685, 686, 699, 717, 737, 749, 766, 817, 822, 907, 912.
İbni Merdûye *(Radıyallâhu Anh)*: 86.
İbni Mübârek *(Rahimehullâh)*: 722, 909, 941.
İbni Mülakkin: 917.
İbni Mülcem: 862.
İbni Müneyyir *(Rahimehullâh)*: 10.
İbni Münkedir *(Radıyallâhu Anh)*: 612.
İbni Münzir *(Rahimehullâh)*: 224, 256.
İbni Münzir Tefsîri: 14, 899.
İbni Sâbıt *(Rahimehullâh)*: 787.
İbni Sâib *(Rahimehullâh)*: 123, 344.
İbni Seyde *(Rahimehullâh)*: 384.
İbni Sînâ: 56, 57.
İbni Sîrîn *(Radıyallâhu Anh)*: 139, 342, 908.
İbni Zeyd *(Rahimehullâh)*: 197, 258, 262, 276, 306, 344, 347, 360, 370, 415, 534, 543, 754.
İbni Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*: 8.
İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*: 353.
İbnü'l-Kevvâ: 899.
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*: 4, 181, 240, 381, 385, 430, 442, 528, 553, 569, 628, 643, 750, 752, 754, 769, 787, 808, 809, 823, 897, 923, 928, 929, 932, 947.
İbrâhîm *(Radıyallâhu Anh)*: 327, 420, 513.
İbrâhîm ibni Ali ez-Zühlî *(Rahimehullâh)*: 352.

İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)*: 461, 462.
İbrâhîm ibni Vesîme en-Nasrî: 654.
İbrâhîm-i Neha'î *(Radıyallâhu Anh)*: 92, 419.
İdrîs *(Aleyhisselâm)*: 752, 766, 808.
el-İhtiyâr: 260.
İkrime *(Radıyallâhu Anh)*: 8, 123, 157, 230, 254, 262, 346, 380, 414, 609, 719, 754, 929.
el-İ'lâm bi fazli's-salâti alâ hayri'l-enâm **(İbni Ebi'd-Dünyâ ve Ebû Abdillâh en-Nemerî)**: 93.
İmâm Abdülcemîl *(Rahimehullâh)*: 672.
İmâm Sadreddîn *(Rahimehullâh)*: 672.
İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*: 231, 282, 329, 482, 621.
İmâm-ı Ahmed*(Radıyallâhu Anh)*: 329, 917.
İmâm-ı A'zam *(Radıyallâhu Anh)*: 481, 905, 921.
İmâm-ı Bûnî *(Kuddise Sirruhû)*: 658.
İmâm-ı Debbûsî *(Rahimehumellâh)*: 175.
İmâm-ı Gazâlî *(Rahimehullâh)*: 84, 267, 283, 284, 479, 601, 925.
İmam-ı Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: 139.
İmâm-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*: 235.
İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*: 265, 329, 366, 481, 622, 672, 778.
İmâm-ı Muhammed *(Rahimehullâh)*: 367.
İmâm-ı Muhammed el-Bâkır *(Radıyallâhu Anh)*: 342.
İmâm-ı Mutarrif *(Rahimehullâh)*: 276.
İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*: 64, 78, 85, 125, 185, 189, 197, 275, 276, 302, 417, 531, 620, 722, 945.
İmâm-ı Nâfi' *(Rahimehullâh)*: 332.
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*: 162, 396, 476, 477, 478, 483, 485, 493, 673, 674.
İmâm-ı Sübkî: 745.
İmâm-ı Tâvûs *(Rahimehullâh)*: 65, 184, 327, 362, 511, 899.
İmâm-ı Velvâlicî *(Rahimehullâh)*: 336.
İmâm-ı Yâfi'î *(Kuddise Sirrûhû)*: 118, 655, 705.
İmâm-ı Zührî *(Radıyallâhu Anh)*: 396.
İmlîk ibni Lâvez ibni Sâm ibni Nûh: 826.
İmrân ibni Hattân: 862, 863.
İmrân ibni Husayn *(Radıyallâhu Anh)*: 91, 264.
el-İnâye: 281.
İncîl: 9, 378, 701.
el-İntisâf: 670, 855, 857.
İrem : 784, 785, 805, 806.
İrşâdü's-sârî **(Kastalânî)**: 248, 304, 500, 611, 614.
el-İrşâd Tefsîri **(Ebussu'ûd)**: 422.
İsâ *(Aleyhisselâm)*: 39, 97, 109, 155, 241, 266, 385, 533, 553, 808, 932.
İshak *(Aleyhisselâm)*: 155, 754.
İshâk ibni Abdillâh ibni Ebî Ferve *(Rahimehullâh)*: 787.
İshâk ibni Râhôye: 621.
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*: 155, 566, 575, 786, 787, 823, 929.
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*: 61, 62, 63, 130, 512,
İsrâiloğulları: 844.
el-İstizkâr **(İbni Abdi'l-Berr)**: 247.
İthâfü's-sâde: 558, 750.
el-İthâf **(Murtazâ ez-Zebîdî)**: 133, 166, 345, 350, 515, 852.
el-İtkan **(İmâm-ı Süyûtî)**: 745.
İyâz ibni Himâr el-Mücâşi'î *(Radıyallâhu Anh)*: 23,
Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*: 394, 395, 714.
Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)*: 301.
Kâ'b ibni Eşref: 47.
Kâ'b ibni Mâlik el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*: 935.
Kâ'be: 125, 130, 150, 160, 161, 163, 255, 274, 292, 298, 327, 357, 360, 500, 501, 575, 620, 625, 679, 704, 715, 787, 824, 826, 831, 876, 886, 929.
Kabil: 203, 428, 429, 754.
Kâ'bu'l-Ahbâr *(Radyallâhu Anh)*: 179, 610, 620.
Kaderiyye: 183, 302, 489.
Kadî Iyâz *(Rahimehullâh)*: 24, 479, 910.
Kadî Ebû Bekir: 479.
Kâdî Ebû Ya'lâ *(Rahimehullâh)*: 124.
Kâdî Huseyn: 917.
Kadirî: 668.
Kaffâl *(Radıyallâhu Anh)*: 301, 630, 631, 638, 817.
Kafkasya: 333.
Kâhıt: 786.
Kahtân: 786.
Kalîb: 510, 549, 695, 886.
Kamûs: 523.
Kara Kemâl: 484.
Karaman: 442.
el-Kâra *(Dağ ismi)*: 883.

Kasım Ebî Abdirrahmân *(Radıyallâhu Anh)*: 67.
Kâsibe: 879.
Kastalânî *(Rahimehullâh)*: 248, 614.
Katâde *(Radıyallâhu Anh)*: 8, 14, 124, 138, 189, 205, 223, 230, 240, 241, 261, 276, 293, 305, 327, 342, 360, 370, 534, 590, 685, 732, 747, 753, 779, 851, 860, 874, 875, 898, 945.
Kayl ibni Anz: 827, 828, 829, 830, 833.
Kaynân: 752.
Kays ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anh)*: 716.
Kehlede: 827.
Kelbî *(Rahimehullâh)*: 124, 197, 205, 263, 292, 299, 344, 428, 549, 591, 694, 734, 747, 899, 924.
Ken'ân: 58, 157, 746.
***Kenzü'l-ummâl* (Ali el-Müttakî):** 66, 91, 259, 260, 301, 337, 338, 339, 350, 479, 486, 558, 579, 620, 645, 662, 663, 665, 905, 912.
Kerrâmiyye: 623.
Kerûbiyân: 519.
Kerûbiyyûn: 130, 446, 613.
***el-Keşfü ve'l-beyân* (Sa'lebî):** 10, 286, 831, 832, 835, 946.
***Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr* (Hâce Abdullâh el-Herevî el-Ensârî):** 31, 222, 309, 312, 313, 657, 690, 691, 707, 758, 811, 900, 942.
Keşfü'l-ğumme: 260.
***Keşfü'l-hafâ* (Aclûnî):** 176, 297, 350, 597, 611, 615, 637, 925.
Keşşâf: 779, 930.
el-Kımye: 680.
Kinâne ibni Bekr: 254.
***Kitâbü'l-Azame* (Ebu'ş-Şeyh):** 276, 281, 620, 713, 714, 715, 716, 717.
***Kitâbü'l-i'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne* (Buhârî)**: 140.
***el-Kitâbü'l-esnâ fî şerh-i esmâillâhi'l-hüsnâ* (Kurtubî)**: 622.
Kohestan: 367.
Konevî *(Rahimehullâh)*: 930.
Kudâme ibni Abdillah el-Âmirî *(Radıyallâhu Anh)*: 736.
Kudâr ibni Sâlif *(le'anehullâh)*: 859, 861, 862, 863, 865, 882, 883, 888.
Kûfe: 736.
Kurâ vâdisi: 842, 879, 885.
Kur'ân-ı Kerîm: 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 54, 73, 80, 101, 102, 106, 118, 122, 126, 136, 142, 158, 159, 169, 205, 280, 282, 284, 288, 290, 309, 310, 311, 320, 321, 323, 360, 374, 378, 405, 414, 418, 423, 477, 488, 500, 511, 523, 531, 549, 557, 581, 585, 586, 587, 588, 590, 591, 604, 623, 634, 636, 641, 642, 653, 663, 667, 676, 678, 683, 687, 688, 689, 697, 712, 731, 732, 733, 735, 738, 741, 756, 760, 762, 783, 790, 801, 808, 815, 830, 841, 851, 898, 913, 930, 931, 933, 937.
Kuraşî *(Kuddise Sirrûhû)*: 30, 920.
Kureyş: 17, 23, 41, 45, 54, 138, 142, 254, 255, 360, 569, 757, 786, 790, 814, 932, 945.
Kurh: 842, 865, 879, 882, 885, 886.
Kurtubî *(Rahimehullâh)*: 97, 108, 349, 351, 352, 371, 470, 471, 499, 534, 622, 681, 695, 734, 747, 779, 852.
Kurtubî Tefsîri: 8, 1, 22, 34, 69, 81, 85, 109, 124, 137, 139, 165, 168, 178, 212, 230, 231, 251, 260, 276, 292, 328, 344, 349, 353, 366, 371, 373, 383, 392, 405, 415, 417, 434, 445, 456, 472, 476, 489, 492, 511, 516, 523, 525, 562, 565, 641, 671, 679, 687, 693, 699, 747, 840, 851, 861, 898, 934, 944.
Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*: 85, 276, 526, 694, 700.
Kuşeyrî Tefsîri: 16, 30, 41, 54, 70, 76, 103, 118, 130, 162, 172, 173, 187, 195, 201, 207, 220, 226, 234, 244, 250, 251, 268, 290, 294, 309, 322, 356, 374, 388, 400, 407, 411, 422, 435, 456, 461, 465, 500, 514, 538, 543, 547, 570, 581, 588, 602, 651, 655, 690, 706, 723, 739, 757, 762, 764, 769, 775, 781, 791, 810, 815, 820, 835, 846, 853, 855, 888, 917, 941, 948, 951.
Kûtu'l-kulûb: 105.
Kuzmân: 303.
Lâlekâî *(Rahimehullâh)*: 83.
Lâmek: 752.
Lât: 414, 819.
***Lemehâtü'l-envâr* (Muhammed ibni Abdilvâhid el-Ğâfikî):** 10.
Lemk: 240, 759.
***Letâifü'l-işârât* (Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî):** 30, 309, 856.
Levh-i Mahfûz: 17, 38, 63, 64, 72, 98, 191, 219, 395, 396, 397, 398, 412, 413, 419.
Leys *(Radıyallâhu Anh)*: 97, 621, 731.

Lokmân *(Aleyhisselâm)*: 116, 4, 353.
Lokmân ibni Âd: 827, 829.
Lukaym: 830.
Lût *(Aleyhisselâm)*: 43, 44, 753, 837, 839, 897, 898, 899, 901, 902, 904, 905, 915, 916, 919, 920, 921, 922, 923, 928, 947.
Lût kavmi: 834, 897, 898, 899, 904, 905, 906, 907, 908, 915, 919, 920, 924, 925, 926, 948.
Lûziyye oğulları: 830.
Lübâb Tefsîri: 98.
***el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (el-Meydânî):** 260.
Lükâm: 322.
Ma'bed el-Cühenî*(Radıyallâhu Anh)*: 262,
Mağribî *(Rahimehumellâh)*: 299.
Mahmûd İncîr-i Fağnevî Hazretleri *(Kuddise Sirruhû)*: 677.
Mahmûd-u Gaznevî: 208.
***el-Makalât* (Muhammed Zâhid el-Kevserî):** 331, 332.
***el-Makaletü'l-azbe fi'l 'imâme ve'l azebe* (Ali el-Karî)**: 336.
Malatya: 672.
Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*: 479, 621.
Mâlik ibni Dînâr *(Rahimehullâh)*: 367.
Mâlik ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)*: 66.
Mâlikî: 328, 916.
Ma'mer *(Rahimehullâh)*: 124, 612.
Mansûr *(Rahimehullâh)*: 420, 513.
***Mantıku't-tayr* (Ferîdüddîn Attâr)**: 595.
Ma'rûfu'l-Kerhî *(Kuddise Sirruhû)*: 367.
Matar el-Verrâk *(Rahimehullâh)*: 701.
Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*: 204, 216, 239, 243, 245, 287, 299, 404, 409, 475, 487, 525, 526, 527, 633, 635, 650, 698, 701, 733, 772, 787, 791, 821, 849, 854, 858, 859, 902, 931.
Mâtürîdî Tefsîri: 200, 202, 204, 205, 212, 243, 279, 292, 294, 297, 298, 318, 320, 328, 360, 385, 386, 392, 405, 410, 413, 415, 418, 420, 428, 430, 432, 438, 445, 459, 460, 469, 487, 488, 508, 511, 516, 522, 525, 534, 535, 536, 543, 546, 549, 550, 555, 565, 568, 574, 576, 577, 585, 591, 639, 640, 732, 744, 755, 756, 761, 764, 766, 793, 796, 804, 808, 814, 816, 820, 840, 867, 927, 931 944.
Mâülayneyn *(Rahimehullâh)*: 655.
Mâverâünnehir: 672, 673.
Mâverdî *(Rahimehullâh)*: 196, 328, 332, 393.
Mâverdî Tefsîri: 14, 44, 124, 181, 184, 202, 204, 256, 292, 298, 327, 370, 417, 419, 591, 640.
***el-Maznûnu bihî alâ ğayri ehlihî* (İmâm-ı Gazâlî)**: 84.
Mazharî *(Rahimehullâh)*: 178, 471, 670, 777, 807.
Mazharî Tefsîri: 137, 139, 144, 162, 166, 174, 175, 178, 212, 293, 298, 320, 328, 386, 434, 460, 470, 489, 492, 574, 607, 650, 664, 667, 671, 683, 687, 693, 702, 730, 745, 746, 774, 786, 934, 937, 944.
***Me'âlimüt-Tenzîl* (Beğavî):** 107, 303, 304, 615, 648, 731, 746, 831.
***el-Mebsût* (Serahsî):** 330, 332.
***Mecelle Şerhi* (Büyük Ali Haydar Efendi)**: 334.
***Mecma'u'z-zevâid* (Heysemî):** 65, 66, 247, 248, 249, 278, 301, 345, 372, 478, 529, 862.
Mecma'u'l-enhur: 339.
***Mecmû'atü't-tefâsîr* (Kâdî Beyzâvî):** 10, 107, 215, 219, 231, 232, 250, 304, 350, 475, 523, 609, 611, 615, 721, 722, 731, 807, 831, 832, 843, 854, 866, 886, 899.
Medîne: 8, 108, 249, 332, 481, 523, 654, 806, 833, 840.
Medîne Mescidi: 495.
Medyân: 928.
Medyen: 709, 753, 927, 928, 929, 933, 934, 936, 938, 947, 950.
***Mehâsinü't-te'vîl Tefsîri* (Kasimî):** 283, 748.
Mehâyimî *(Rahimehullâh)*: 373.
Mehd: 830.
Mehdüvî *(Rahimehullâh)*: 526.
Mehlâîl: 752.
Mehre: 753, 833.
***el-Mektûbât* (İmâm-ı Rabbânî):** 398, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 493, 674, 675.
Mekhûl *(Radıyallâhu Anh)*: 368.
Mekke: 5, 8, 18, 54, 185, 208, 311, 323, 339, 388, 403, 421, 673, 717, 757, 823, 824, 826, 827, 829, 830, 831, 833, 841, 861, 876, 882, 886, 929, 945.
Melâmîler: 236.
Melik ırmağı: 781.
***Menâkibu'l-Ârifîn* (Ahmed Eflâkî):** 267.
Mercâne: 786.

Mersed ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*: 800, 825, 827, 828, 829.
Merv: 941.
Mervân *(Radıyallâhu Anh)*: 9.
***Mesâ'idü'n-nazar* (Bika'î):** 9.
***Mesâvi'l-ahlâk* (Haraîtî):** 835.
Mescid-i Aksâ: 495.
Mescid-i Harâm: 184, 495, 929.
Mesnevî: 55, 58, 144, 147, 169, 284, 285, 295, 441, 518, 559, 593, 617, 688, 792, 888, 893.
***Mesnevî-i Heft Evreng-i Câmî* (Molla Câmi):** 354.
Mesnevî-i Mânevî: 144, 145, 147, 151, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 169, 170, 269, 270, 271, 559, 593, 594, 596, 597, 598, 600, 617, 618, 688, 689, 792, 888, 890, 891, 895.
Mesrûk *(Radıyallâhu Anh)*: 92.
Mettâ: 312, 335.
Mettûşelah: 752.
***Mevâhib* (Kastalânî):** 614.
Mevâkıf: 479.
***el-Mevâhibü'l-ledünniyye* (Kastalânî):** 611, 614.
***el-Mevsû'a'* (İbni Ebi'd-Dünya):** 835.
Mevlânâ Abdurrahmân el-Câmî *(Kuddise Sirrûhû)*: 480.
Mevlânâ Bahâüddin Bahrî *(Kuddise Sirruhû)*: 267.
Mevlânâ Celâlüddîn *(Kuddise Sirruhû)*: 55, 56, 267, 270, 442, 559, 593, 599, 600, 617, 782.
Mevlânâ Eşref *(Rahimehullâh)*: 478.
Mevleviyye: 889.
Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ: 129, 307, 564, 750, 754, 908, 914, 915.
Meymûn ibni Mihrân *(Radıyallâhu Anh)*: 88, 337, 338, 514.
Mısır: 47, 366, 444.
Mîda' ibni Herim (Sâlih *(Aleyhisselâm)***ın ashâbından)**: 885.
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*: 61, 63, 130, 385, 923.
Mikdâm *(Radıyallâhu Anh)*: 65.
Mikdâm ibni Ma'dî Keribe el-Kindî *(Radıyallâhu Anh)*: 349.
Minhâcü'l-âbidîn: 264.
Minyetü'l-musallî: 333.
Mîr Muhammed Nu'mân *(Rahimehullâh)*: 477.
***Mi'râcü's-sâlikîn* (İmâm-ı Gazâlî)**: 267.
***Mirâtü'l-usûl* (Molla Hüsrev):** 35.
Mirdâsoğulları: 865, 882.
Mîrğanî *(Rahimehullâh)*: 576.
Mirkatü'l-mefâtîh: 264, 265.
Misda' ibni Mehrec: 865, 866, 882, 883.
Misver ibni Mahreme *(Radıyallâhu Anh)*: 329.
***Mişkâtü'l-mesâbîh* (Hatîb-i-Tebrîzî):** 264, 579.
***Mîzânü'l-i'tidâl* (Zehebî):** 308, 483.
Molla Câmî *(Kuddise Sirruhû)*: 354.
Molla Fenârî *(Rahimehullâh)*: 113.
Molla Hüsrev *(Rahimehullâh)*: 35.
Molla Tâhir el-Bedahşî: 396.
Mu'âviye *(Radyallâhu Anh)*: 477, 479, 480, 481, 482, 484.
Mu'âviye ibni Bekr: 827, 828, 829, 831.
Mu'âviye ibni Hayde *(Radıyallâhu Anh)*: 64.
Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallâhu Anh)*: 307, 338, 347, 393, 464, 686.
***el-Mu'cemu'l-evsat* (Taberânî):** 65, 67, 88, 89, 91, 575, 775, 166, 180, 247, 278, 330, 335, 345, 351, 372, 451, 641, 844.
***el-Mu'cemu'l-kebîr* (Taberânî):** 9, 66, 83, 97, 186, 247, 248, 249, 299, 329, 342, 360, 478, 482, 524, 679, 852, 862, 875, 905, 912, 932.
***el-Mu'cemu's-sağîr* (Taberânî):** 65, 66, 249, 529.
Mudar: 786.
***el-Muğnî* (Irâkî):** 146, 150, 163.
Muğîre ibni Şu'be *(Radıyallâhu Anh)*: 265, 335, 381.
Muğîs ibni Sümeyy *(Radıyallâhu Anh)*: 92.
Muğîs: 830.
Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 12, 17, 20, 22, 27, 29, 31, 38, 52, 68, 83, 88, 91, 94, 95, 96, 97, 181, 246, 262, 288, 362, 378, 386, 410, 449, 450, 470, 533, 553, 569, 608, 611, 694, 701, 743, 757, 758, 759, 760, 762, 764, 808, 892, 924, 941.
Ahmed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 94, 268, 679.
Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 57, 618, 758, 759, 892.
Fahr-i âlem *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 892.
Habîb-i Ekrem *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 595.
Hayru'l-beşer *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 486, 487.

Muhammed Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 309, 312, 501, 691, 707, 757, 838, 931.
Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 19, 31, 483, 595, 690, 691, 758, 759, 810, 838, 846.
Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 58, 378, 609, 701, 759, 892.
Nebiyyi Mükerrem *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 596,
Peygamber *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 486, 619, 681.
Rasûl: 24, 26, 34, 40, 44, 57, 68, 73, 74, 83, 84, 88, 91, 93, 167, 296, 301, 304, 305, 310, 314, 318, 320, 335, 340, 341, 343, 350, 360, 361, 363, 364, 365, 368, 373, 378, 382, 433, 483, 500, 510, 529, 560, 567, 568, 576, 595, 611, 621, 622, 668, 684, 686, 699, 701, 702, 703, 723, 735, 741, 744, 751, 767, 789, 822, 828, 833, 838, 844, 862, 875, 877, 887, 892, 896, 907, 908, 913, 914, 931.
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: 8, 9, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 39, 44, 51, 52, 53, 57, 64, 65, 66, 67, 73, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 104, 107, 108, 137, 139, 140, 142, 150, 155, 156, 157, 163, 166, 167, 168, 179, 180, 185, 191, 192, 193, 197, 198, 199, 203, 206, 217, 218, 219, 220, 229, 233, 241, 242, 246, 247, 248, 249, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 267, 268, 270, 278, 281, 282, 283, 288, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 318, 320, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 356, 357, 360, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 377, 380, 381, 382, 384, 386, 393, 394, 395, 396, 403, 414, 423, 429, 441, 444, 445, 447, 449, 451, 452, 458, 459, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 486, 487, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 510, 512, 513, 524, 528, 529, 531, 533, 534, 537, 549, 551, 553, 557, 558, 560, 562, 566, 567, 568, 569, 570, 575, 576, 577, 579, 580, 585, 594, 597, 601, 604, 605, 607, 608, 611, 612, 614, 615, 641, 643, 645, 647, 648, 657, 664, 665, 668, 669, 670, 674, 677, 678, 679, 680, 681, 683, 684, 685, 686, 687, 695, 698, 699, 700, 703, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 720, 723, 730, 731, 734, 737, 738, 743, 744, 745, 749, 750, 751, 753, 764, 766, 767, 773, 774, 786, 787, 790, 793, 806, 814, 817, 822, 824, 833, 834, 840, 844, 851, 852, 856, 861, 862, 868, 872, 874, 875, 882, 886, 887, 892, 893, 896, 900, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 912, 913, 914, 916, 925, 930, 931, 932, 933, 935, 940, 942, 945, 946.
Muhammed *(Radıyallâhu Anh)*: 513.
Muhammed Baba Semmâsî *(Kuddise Sirruhû)*: 677.
Muhammed el-Bâkır *(Radıyallâhu Anh)*: 807.
Muhammed ibni Ali *(Radıyallâhu Anh)*: 915.
Muhammed ibni Ali el-Hakîm et-Tirmizî *(Kuddise Sirruhû)*: 153, 666.
Muhammed ibni Ebî Âmir el-Mekkî *(Rahimehullâh)*: 127.
Muhammed ibni Ebî Kebşe el-Enmârî *(Radıyallâhu Anh)*: 874.
Muhammed ibni Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: 910.
Muhammed ibni Îsâ el-Hâşimî *(Rahimehullâh)*: 16.
Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)*: 610, 778, 784, 825, 854, 879, 898, 899, 924.
Muhammed ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*: 14, 183, 240, 292, 302, 347, 415, 569.
Muhammed ibni Kays *(Radıyallâhu Anh)*: 205, 213, 654.
Muhammed ibni Mesleme: 47.
Muhammed ibni Sîrîn *(Radıyallâhu Anh)*: 851.
Muhammed ibni Vâsi' *(Radıyallâhu Anh)*: 278.
Muhammed Pârisâ *(Kuddise Sirruhû)*: 672.
Muhammed Zâhid el-Kevserî *(Rahimehullâh)*: 331.
Muhammediyye **(Yazıcızâde)**: 559.
Muhârib ibni Disâr *(Radıyallâhu Anh)*: 204.
el-Muharrarü'l-vecîz **(İbni Atıyye)**: 193, 321, 523, 524.
Muhyi's-Sünne Beğavî *(Rahimehullâh)*: 886.
Mukatil *(Rahimehullâh)*: 8, 392, 419, 428, 430, 433, 550, 752, 779.
Mukatil ibni Vehb el-Abdî *(Rahimehullâh)*: 307.
Mukhıt (Hûd *(Aleyhisselâm)***ın oğlu)**: 786.
Murad Molla Şeyhi es-Seyyid Hâfız Muhammed Murâd Nakşibendî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Samedânî)*: 558, 674, 675, 676, 677,

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 5, 12, 30, 31, 96, 128, 181, 182, 233, 241, 302, 308, 335, 385, 519, 520, 553, 627, 628, 671, 704, 808, 815, 857, 921, 930, 948.
Mûsâ ibni Ubeyde *(Rahimehullâh)*: 97.
Mus'ab ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*: 156.
***el-Musannef* (Abdürrezzâk):** 87, 90, 303, 307, 382, 395, 451, 475, 906, 907.
***el-Musannef* (İbni Ebî Şeybe):** 81, 83, 88, 381, 394, 451, 452, 481, 752, 899, 912.
Mustafa Fehmi Erzincânî *(Kuddise Sirruhû)*: 911.
el-Mu'temed: 124.
Mu'tezile: 85, 183, 184, 199, 200, 243, 281, 282, 287, 302, 318, 392, 488, 489, 493, 494, 586, 623, 632, 642, 643, 647, 688.
***el-Muvatta'* (Mâlik):** 734.
Mübarek ibni Fedâle: 667.
Mücâhid *(Rahimehullâh)*: 8, 123, 205, 240, 257, 281, 292, 297, 298, 306, 327, 347, 380, 405, 415, 522, 526, 534, 546, 579, 590, 607, 609, 610, 733, 754, 861, 898, 908, 945.
Mücessime: 625.
Mühîmûn melekleri: 519.
Mültekatatü'n-Nâsırî: 910.
Münâvî *(Rahimehullâh)*: 644.
***el-Münkız* (İmâm-ı Ğazâlî):** 284.
Mürcie: 107.
***el-Müsned* (Ahmed ibni Hanbel)**: 9, 10, 23, 51, 64, 73, 80, 81, 82, 83, 87, 96, 123, 138, 166, 167, 175, 186, 191, 218, 222, 233, 248, 252, 257, 258, 264, 268, 278, 283, 299, 303, 319, 329, 330, 335, 337, 340, 341, 342, 344, 349, 358, 360, 394, 441, 447, 451, 453, 464, 480, 481, 482, 484, 486, 487, 496, 497, 510, 524, 557, 577, 636, 665, 677, 686, 690, 670, 717, 723, 731, 738, 751, 832, 834, 844, 875, 887, 906, 907, 912, 932.
***el-Müsned* (Ebû Dâvûd et-Tayâlisî)**: 9, 83, 247, 451, 835.
***el-Müsned* (Ebû Ya'lâ)** : 88, 90, 248, 277
***el-Müstedrek* (Hâkim):** 9, 35, 86, 95, 96, 100, 123, 156, 178, 204, 219, 229, 257, 303, 307, 329, 335, 345, 451, 453, 478, 543, 609, 683, 685, 704, 745, 746, 751, 752, 835, 844, 873, 886, 906, 907, 913, 932, 940.
Müslim *(Rahimehullâh)*: 270.
Müslim ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)*: 90, 531.
***Müsnedü'l-Firdevs* (Deylemî):** 260, 422, 648, 750, 912, 925.
Müşebbihe: 621, 623, 625, 633, 635, 650.
Nadr: 414, 815.
Nakkâş *(Rahimehullâh)*: 550, 747.
Nakşıbendiyye: 265.
Na'mân: 123.
***Nasbu'r-râye* (Zeyla'î):** 259.
Nasrâbâzî *(Kuddise Sirruhû)*: 268, 289.
***Na'tü'l-bidâyât ve tavsîfü'n-nihâyât* (Mâülayneyn)**: 655.
Nebhân el-Ğaneviyye: 248.
Necâşî *(Radıyallâhu Anh)*: 735.
Neccâriyye:
Necef: 48.
Necîb ibni's-Seriyy *(Rahimehullâh)*: 909.
Neftaveyh: 229.
Nehhâs *(Rahimehullâh)*: 77, 123, 527.
Nemrûd: 442.
Nesefî: 650, 777, 807, 831, 849, 947.
Nesefî Tefsîri: 44, 78, 85, 106, 137, 184, 188, 212, 223, 228, 230, 243, 245, 249, 255, 287, 318, 327, 344, 385, 405, 417, 419, 469, 488, 492, 508, 511, 516, 525, 550, 574, 578, 615, 638, 640, 693, 695, 699, 732, 793, 919, 924, 937, 951.
Nesr: 755, 788.
Nesrî ibni Yahyâ *(Rahimehullâh)*: 256.
***Nevâdiru'l-usûl* (Hakîm-i Tirmizî):** 365, 394, 684, 806, 908.
Nevvâs ibni Sem'ân *(Radıyallâhu Anh)*: 382.
Nîsâbûrî Tefsîri: 202.
Nu'aym ibni Hammâd *(Rahimehümellâh)*: 178, 179, 621.
Nu'aym ibni Hezzâl: 827.
Nu'aym ibni Ömer *(Radıyallâhu Anh)*: 276.
Nûh *(Aleyhisselâm)*: 6, 56, 58, 128, 129, 155, 156, 157, 239, 385, 488, 576, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 773, 775, 776, 777, 778, 779, 781, 782, 783, 784, 786, 787, 788, 791, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 806, 808, 809, 810, 814, 837, 838, 839, 850, 868, 938, 944, 948.
Nu'mân-i Münzir: 48.
Nûreddîn Ahmed es-Sâbûnî: 623, 626

Nûrî *(Kuddise Sirrûhû)*: 30.
Nusayb *(Radıyallâhu Anh)*: 248.
Nusaybin: 282.
Nüfeyl: 885.
***Nüzhetü'l-mecâlis* (Allâme Safûrî):** 266.
Osman *(Radıyallâhu Anh)*: 262, 475, 477, 479, 481, 484, 852.
Osman Fazlı Efendi: 636, 649.
Osmân ibni Ebi'l-Âs *(Radıyallâhu Anh)*: 932.
Osmân ibni Maz'ûn *(Radıyallâhu Anh)*: 364, 365.
Osmân ibni Muhammed el-Karî': 654.
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*: 28, 39, 73, 83, 89, 103, 107, 141, 142, 166, 218, 257, 307, 334, 338, 348, 352, 363, 366, 370, 371, 372, 394, 395, 475, 479, 481, 486, 491, 537, 570, 717, 892.
Ömer ibni Abdilazîz *(Radyallâhu Anh)*: 477, 482, 491, 492, 493, 654, 942.
Ömer ibn-i Fârız *(Kuddise sirruhû)*: 160.
Ömer Nasûhî Efendi *(Rahimehullâh)*: 259.
Ömer Sühreverdî *(Kuddise Sirrûhû)*: 57.
Ömer-i Mervânî *(Radıyallâhu Anh)*: 477.
Pâkistan: 747.
Rabâb ibni Sam'ar ibni Celhes: 843, 854, 880.
Rabî' *(Radıyallâhu Anh)*: 406, 415, 622, 685.
Rabî' ibni Enes: 240, 298, 305, 415, 590.
Râfizî: 479, 483, 623.
Râzıka *(Put adı)*: 819.
Râzî Tefsîri: 298.
Rebeze: 833.
Rebî'a: 510, 887.
***Rehber-i Gülistân* (Tayyâr Efendi):** 736, 782.
Remle: 841, 885.
Reşahât-ı Şerîfe: 672.
Reysâ: 921, 928.
Rıdvân: 501.
***Risâle-i Kudsiyye* (Büyük Şeyh Efendi Mustafa İsmet Ğarîbullâh):** 462, 675, 679.
Rufâ'î: 668.
***Rûhu'l-beyân Tefsîri* (İsmâ'îl Hakkî):** 17, 18, 55, 72, 73, 104, 110, 116, 119, 144, 146, 150, 162, 163, 166, 174, 175, 181, 191, 195, 197, 203, 204, 219, 228, 230, 235, 241, 250, 252, 261, 266, 267, 269, 284, 287, 288, 290, 294, 297, 299, 314, 320, 322, 342, 350, 354, 356, 361, 365, 375, 389, 398, 401, 419, 422, 428, 430, 441, 454, 455, 456, 459, 460, 461, 474, 494, 502, 510, 514, 518, 520, 524, 525, 526, 540, 544, 555, 557, 565, 575, 577, 578, 592, 610, 617, 635, 636, 645, 649, 651, 657, 664, 679, 682, 685, 686, 688, 692, 697, 698, 703, 704, 708, 711, 718, 724, 735, 738, 740, 754, 760, 762, 764, 766, 770, 773, 774, 775, 779, 780, 781, 785, 791, 794, 798, 811, 819, 823, 831, 832, 845, 861, 867, 878, 888, 905, 906, 909, 915, 916, 920, 924, 925, 928, 931, 934, 935, 949, 950.
Rûhu'l-Furkan: 14, 16, 125, 143, 241, 260, 281, 336, 380, 423, 424, 454, 620, 637, 665, 667, 726, 755,
***Rûhu'l-me'ânî* (Âlûsî):** 93, 95, 176, 179, 184, 204, 205, 206, 215, 241, 256, 283, 305, 350, 351, 352, 475, 551, 615, 644, 714, 721, 722, 731, 745, 752, 753, 767, 806, 807, 897.
Rum: 265, 747, 758, 825.
Ruveym *(Kuddise Sirruhû)*: 308.
Rükâne *(Radıyallâhu Anh)*: 338.
Rükneddîn Alâüddevle es-Semnânî *(Kuddise Sirrûhû)*: 57.
Sâbit el-Bünânî *(Radıyallâhu Anh)*: 250,
Sabüyre: 897.
Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*: 567, 686.
Sa'd ibni İshâk ibni Kâ'b ibni Ucre *(Radıyallâhu Anhüm)*: 654.
Sa'd ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*: 665, 690.
Sa'd ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anh)*: 381, 567.
Sadâ: 788, 825, 828, 829.
Sadd: 827.
Sa'dî *(Kuddise Sirrûhû)*: 117, 193, 400, 514, 555, 782, 825, 910, 911.
Sadûf binti Muhayyâ: 864, 865, 881, 882.
Safâ: 54, 180.
Sâffûn melekleri: 130.
Safvân ibni Süleym *(Radıyallâhu Anh)*: 524.
Sahâbe-i kirâm: 170, 249, 284, 334, 336, 343, 469, 471, 475, 476, 477, 479, 486, 535, 682, 699, 732, 735, 752, 822.
Sâhib ibni Abbâd *(Rahimehullâh)*: 651.
Sahîh-i Buhârî: 8, 10, 65, 80, 82, 87, 112, 134, 142, 167, 186, 193, 198, 215, 218, 233, 247, 270, 276, 281, 285, 300, 304, 306, 312, 317, 318, 328, 330, 334, 335, 351, 357, 362, 363, 366, 373, 381, 386, 464, 470, 471, 474,

485, 490, 493, 494, 500, 510, 512, 524, 535, 567, 568, 569, 594, 621, 647, 665, 667, 670, 672, 681, 699, 703, 715, 726, 731, 734, 749, 751, 754, 766, 767, 787, 822, 824, 840, 861, 875, 882, 887, 892, 916, 930, 931.
Sahîh-i Müslim: 23, 28, 65, 80, 81, 82, 87, 137, 142, 166, 167, 198, 199, 218, 233, 247, 249, 256, 257, 258, 261, 264, 270, 281, 300, 303, 317, 318, 327, 328, 329, 330, 335, 337, 341, 346, 351, 352, 357, 358, 363, 366, 369, 373, 381, 384, 386, 417, 429, 464, 471, 473, 474, 485, 493, 494, 495, 497, 510, 535, 567, 568, 577, 580, 618, 647, 670, 681, 684, 699, 700, 703, 720, 721, 731, 734, 738, 744, 745, 749, 766, 767, 822, 824, 840, 861, 875, 882, 887, 892, 912, 916, 931.
es-Sahîh (İbni Hibbân): 65, 90, 277, 453, 906.
Sahyâd: 865, 882.
Sâib *(Rahimehullâh)*: 266, 322, 780.
Sâib ibni Yezîd *(Radıyallâhu Anh)*: 931.
Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*: 123, 205, 240, 301, 303, 327, 347, 415, 456, 522, 615, 684, 917.
Sa'îd ibni Hudeyr el-Hadramî *(Radıyallâhu Anh)*: 224.
Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*: 127, 218, 347, 363, 364, 568, 860.
Sakîf *(Kabîle adı)*: 254, 844.
Sa'lebî *(Rahimehullâh)*: 526, 840.
Sa'lebî Tefsîri: 98, 109, 137, 139, 184, 188, 277, 550.
Sâlif: 865, 882.
Sâlih *(Aleyhisselâm)*: 53, 54, 750, 753, 786, 787, 823, 824, 836, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 849, 850, 851, 854, 855, 857, 858, 859, 861, 863, 864, 866, 868, 871, 872, 873, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896.
Sâlim *(Radıyallâhu Anh)*: 531, 700.
Sâlim ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*: 127.
Sâlime *(Put adı)*: 819.
Sâm oğlu Uveylim kızı Mükâ'abe: 786.
Sâm (Nûh *(Aleyhisselâm)***ın oğlu)**: 747, 748, 777, 784.
Samûd *(Put adı)*: 788, 825, 828, 829.
San'â: 860, 865.
San'ân oğulları: 860, 882.
Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise sirruhû)*: 147, 152, 155, 157, 160, 161, 889, 890, 891, 892.
***es-Savâ'ik* (İbni Hacer)**: 479, 480.
Sâvî *(Rahimehullâh)*: 747.
Sâvî Tefsîri: 101, 242, 256, 263, 276, 284, 459, 464, 468, 508, 683, 737, 779, 787, 944, 948, 951.
Se'âlibî *(Rahimehullâh)*: 347, 821.
Se'âlibî Tefsîri: 191, 327, 342, 344, 511, 550, 683, 699, 821, 840, 944.
Sebre *(Radıyallâhu Anh)*: 190.
Sebre ibni Ebî Fâkih *(Radıyallâhu Anh)*: 185.
Sedûm: 753, 897, 901.
es-Sefârînî *(Rahimehullâh)*: 179.
Sefîne *(Radıyallâhu Anh)*: 89.
Sehâvî *(Rahimehullâh)*: 109.
Sehl ibni Hanzaliyye *(Radıyallâhu Anh)*: 341.
Sehl ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*: 249, 303, 473.
Sehl-i Tüsterî *(Kuddise Sirruhû)*: 388, 704.
Sekar: 845.
Seken (Nûh *(Aleyhisselâm)***ın adı):** 745, 752.
Selmân *(Radıyallâhu Anh)*: 17, 86, 156, 344, 349, 393, 475, 549, 555, 681.
Semerkandî *(Rahimehullâh)*: 620, 694, 936.
Semerkandî Tefsîri: 14, 137, 231, 320, 428, 514, 535, 537, 549, 550, 604, 607, 641, 650, 693, 695, 699, 808, 840, 878, 928.
Semûd: 6, 54, 786, 829, 836, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 849, 850, 854, 857, 860, 861, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 871, 874, 875, 879, 880, 881, 882, 884, 885, 886, 888, 889, 890, 891, 892, 894, 895, 938, 944, 948.
Semura ibni Cündeb *(Radıyallâhu Anh)*: 353.
Serendîb: 250.
Serğ *(Hicazın başlangıcı)*: 141.
Serrâ *(Radıyallâhu Anhâ)*: 248.
Sevbân *(Radıyallâhu Anh)*: 394.
Sevr ibni Zeyd *(Rahimehullâh)*: 806, 807.
Sevrî: 621.
Seyyid Mîr Muhibbillâh: 674.
Seyyid Muhammed ibni Ca'fer el-Kettânî *(Rahimehullâh)*: 332.
Seyyid Muhyiddîn Abdülkadir el-Ceylânî *(Kuddise Sirruhû)*: 397, 398.
Seyyid Nakîb Şeyh Ferîd el-Buhârî *(Rahimehullâh)*: 476,

Sîbeveyh *(Rahimehullâh)*: 771.
Sind: 747.
Sirâcü'l-münîr Tefsîri: 508, 732.
Sîrâfî *(Rahimehullâh)*: 270.
Sûdân: 747.
Sûdî Efendi: 117, 118, 194, 556.
Suheyb *(Radıyallâhu Anh)*: 549, 555, 862.
Suneym ibni Herâve: 864, 865, 881, 882.
Suver: 865, 883.
***Sübülü'l-hüdâ* (İmâm eş-Şâmî):** 932.
Süddî *(Radıyallâhu Anh)*: 14, 127, 178, 204, 205, 219, 230, 245, 246, 257, 261, 297, 298, 317, 347, 370, 417, 429, 433, 447, 453, 471, 499, 523, 534, 543, 579, 590, 591, 694, 719, 732, 733, 796, 823, 831, 843, 929, 945.
Südeyr kasrı: 48.
Süfyân *(Radıyallâhu Anh)*: 601, 786.
Süfyân ibni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)*: 622, 641, 642.
Süfyân-ı Sevrî *(Radıyallâhu Anh)*: 64, 909.
Sülemî Tefsîri: 16, 30, 41, 69, 102, 129, 161, 171, 194, 220, 225, 233, 244, 251, 268, 289, 308, 356, 374, 388, 407, 500, 537, 570, 588, 655, 689, 706, 723, 739, 769, 780, 797, 809, 920.
Süleym oğulları: 87.
Süleymân *(Aleyhisselâm)*: 116, 155, 513, 915.
Süleymân ibni Erkam *(Radıyallâhu Anh)*: 747.
Sümeyt *(Radıyallâhu Anh)*: 606.
***es-Sünen* (Dârekutnî):** 141, 259, 300, 852.
***es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyhakî):** 91, 123, 230, 307, 327, 330, 331, 332, 337, 615, 617, 860, 874, 899, 906.
***es-Sünenü'l-Kübrâ* (Nesâî):** 277, 349, 381, 453, 490, 497, 731.
***es-Sünne* (Lâlekâî)**: 83.
Süvâ': 755, 788.
Süyûtî *(Rahimehullâh)*: 471, 492, 745.
Süyûtî Tefsîri: 14, 184, 212, 525, 693.
Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*: 205, 481, 529, 554, 619.
Şâfi'î Mezhebi: 300, 328, 366.
Şâh-ı Kirmânî *(Kuddise Sirruhû)*: 769.
Şakîk *(Radıyallâhu Anh)*: 189, 749.
Şâkir (Âdem *(Aleyhisselâm)***ın ismi)**: 745.
Şam: 141, 142, 334, 335, 480, 481, 672, 747, 753, 754, 840, 842, 932, 850, 879, 885, 897, 923, 932.
Şa'râvî *(Rahimehullâh)*: 26, 37.
Şarkî ibni Kutâmî *(Rahimehullâh)*: 786, 928.
Şâzeliyye: 265.
Şeddâd: 806, 807.
Şeddâd ibni Evs *(Radıyallâhu Anh)*: 601.
Şedîd: 807.
Şehristânî *(Rahimehullâh)*: 176.
Şemhâ: 240, 759.
***Şemsü'l-me'ârif* (İmâm-ı Bûnî):** 658.
***Şerh-i Bustân* (Sûdî Efendi):** 194, 514, 556, 910, 911.
***eş-Şerî'a'* (Âcûrî):** 81.
***Şerh-i Gülistan* (Sûdî Efendi):** 400, 736, 782.
***Şerh-i Hâfız Konevi* (Muhammed Vehbî):** 314, 462.
***Şerh-i Konevî* (Hâfız Şîrâzî):** 112, 503.
***Şerh-i Mesnevî* (Ankaravî)**: 56, 57, 58, 144, 145, 147, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 161, 270, 271, 284, 441, 442, 518, 519, 560, 593, 594, 595, 596, 597, 599, 600, 617, 688, 689, 792, 888, 890, 892.
Şerh-i Sûdî: 117, 118, 462, 503.
Şerh-u Hulâsati's-siyer: 746.
***Şerh-u müşkili'l-âsâr* (Tahâvî):** 9.
***Şerhü's-sünne* (Beğavî):** 35.
Şeybe *(Le'anehullâh)*: 17, 510, 887.
Şeybe oğulları: 501.
Şeyh Beka (ibni Batû): 781.
Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Mürsî *(Kuddise sirruhû)*: 195.
Şeyh İsmâil Hakkı Bursevî *(Kuddise Sirruhu)*: 559.
Şeyh Kemâl *(Kuddise Sirruhu)*: 674,
Şeyh Mansûr-u Hallâc *(Kuddise Sirruhû)*: 357.
Şeyh Mecdüddîn-i Bağdâdî *(Kuddise Sirrûhû)*: 57.
Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kuddise sirruhû)*: 103, 134, 465, 539, 656, 705, 708, 739.
Şeyhülislâm Hâherzâde *(Rahimehullâh)*: 342.
Şeyhzâde: 494.
Şeytan: 11, 12, 34, 35, 36, 63, 64, 68, 85, 95, 115, 116, 119, 126, 128, 130, 133, 138, 143, 144, 145, 150, 151, 157, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 201, 202, 203, 205, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 227, 228, 231, 233, 255, 273, 274, 275,

276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 294, 295, 316, 317, 319, 320, 321, 323, 324, 338, 346, 358, 361, 362, 373, 418, 432, 438, 446, 461, 469, 474, 500, 505, 517, 532, 533, 559, 575, 594, 596, 599, 610, 615, 617, 650, 653, 668, 672, 726, 755, 762, 772, 788, 817, 818, 820, 845, 907, 909, 910, 938, 944, 945.
Şî'a: 476, 623.
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*: 194, 244, 367, 487.
***eş-Şifâ* (İbni Sinâ)**: 56, 57.
***eş-Şifâ* (Kadî Iyâz)**: 24, 479.
Şihâb ibni Halîfe: 854.
Şihâb Tefsîri: 930.
Şihr: 753.
Şir'atü'l-İslâm: 268.
Şirâzî *(Kuddise Sirruhû)*: 736, 782.
Şîs *(Aleyhisselâm)*: 155, 613, 752, 766.
***Şu'abü'l-îmân* (Beyhakî)**: 9, 79, 123, 127, 166, 186, 309, 346, 348, 351, 352, 353, 579, 648, 665, 678, 684, 754, 835, 899, 906, 907, 908, 909, 912, 913, 914.
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*: 43, 44, 48, 709, 753, 786, 787, 823, 837, 839, 840, 927, 928, 929, 930, 931, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 944, 945, 947, 948, 950, 951.
Taberânî *(Rahimehullâh)*: 179, 342, 449, 451, 478.
Taberî *(Rahimehullâh)*: 84, 140, 219, 245, 321, 368, 415, 516, 526.
Taberî Tefsîri: 50, 52, 67, 173, 174, 183, 197, 212, 228, 230, 391, 407, 667, 711, 763, 819, 878, 928, 948.
***et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (İbni Sa'd)**: 83, 204, 336, 395.
***Tâcüttefâsîr* (Muhammed Osmân Mîrğanî)**: 258, 260, 261, 301, 474, 499, 527, 542, 543, 577, 619, 663, 852, 904, 905.
Taftâzânî *(Rahimehullâh)*: 484.
Tahtâvî Hâşiyesi: 330.
Tahtâvî: 336.
Tâif: 183, 208, 757, 844, 874.
Talha *(Radıyallâhu Anh)*: 475, 480, 481.
Târah: 897.
***et-Târîhü'l-kebîr* (Buhârî)**: 186.
Târîh-i Şâmî: 786.
***Târîh-u Bağdâd* (Hatîb)**: 218, 248, 478, 653, 663.
***Târîh-u Medînet-i Dımeşk* (İbni Asâkir)**: 91, 125, 218, 219, 230, 231, 232, 246, 256, 338, 486, 529, 533, 654, 744, 746, 749, 750, 752, 753, 754, 787, 897, 898, 899, 905, 923, 929, 936, 940, 941.
Tatarhâniyye: 917.
Tebûk: 824, 840, 875.
***et-Tefsîr* (Abdürrezzâk)**: 215, 233.
***et-Tefsîru'l-Mazharî* (Kâdî Senâullâh el-Mazharî)**: 82, 90, 91, 96, 303, 307, 329, 330, 350, 471, 492, 523, 532, 551, 564, 615, 665, 668, 670, 672, 684, 703, 720, 722, 731, 775, 831.
Tefsîr-i Fârisî: 18, 110, 356, 575, 735, 754, 785, 819, 931, 950.
***Tefsîr-i Kebîr* (Fahruddîn er-Râzî)**: 22, 25, 34, 44, 59, 78, 106, 114, 116, 121, 125, 188, 190, 191, 196, 200, 202, 223, 275, 296, 326, 343, 365, 371, 373, 380, 383, 385, 386, 391, 392, 393, 403, 405, 409, 410, 413, 415, 416, 419, 428, 434, 463, 475, 499, 542, 546, 564, 565, 579, 585, 590, 604, 648, 665, 715, 716, 898.
***Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz* (Hûd ibni Muhakkem)**: 247, 249, 263, 454, 473.
***Tefsîru'd-Dahhâk* (Muhammed Şükrî)**: 274.
Tehzîbü'l-esmâ: 840.
Tehzîbü'n-Nevevî: 746.
***Telbîs-ü İblîs* (Ebü'l-Ferec ibnü'l-Cevzî el-Bağdadî)**: 365.
et-Temhîd: 343, 479.
Temîm-i Dârî *(Radıyallâhu Anh)*: 342, 367, 767.
***Tenbîhü'l-ğâfilîn* (Ebu'l-Leys es-Semerkandî)**: 288.
et-Tenvîr: 260.
***Tenzîhü'ş-şerî'a* (İbni Arrâk)**: 307.
***Terceme ve Şerh-i Mesnevî* (Âbidîn Paşa)**: 150, 151, 154, 169, 170, 889, 890, 891, 892, 896.
***et-Tercemetü'l-Fârisiyye fî't Tefsîri'l-Hakkıyye* (Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-)**: 117, 145, 146, 181, 252, 266, 271, 314, 322, 354, 355, 399, 400, 462, 502, 503, 504, 556, 577, 592, 689, 780, 792, 812, 910.
***et-Terğîb ve't-terhîb* (İsbahânî)**: 89, 648.
Tevîlât-ı Kâşâniyye: 17.

Te'vîlât-ı Necmiyye: 104, 119, 162, 294, 357, 389, 401, 456, 461, 514, 518, 540, 544, 636, 649, 692, 708, 811.
Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne **(Mâtürîdî):** 204, 205, 206, 239, 280, 360, 473, 475, 512, 524, 662, 699, 767, 817, 822, 860, 932.
Tevrât: 9, 233, 344, 378, 701.
et-Tırâzü'l-müzehheb fî Şerh-i Kasîdeti'l-Bâzi'l-Eşheb: 658.
Tibyân Tefsîri: 110.
Tirmizî: 65, 73, 87, 88, 91, 93, 96, 97, 138, 166, 168, 229, 242, 257, 258, 261, 264, 268, 277, 278, 299, 300, 305, 313, 319, 329, 340, 344, 346, 349, 351, 360, 363, 369, 370, 381, 383, 394, 464, 471, 480, 482, 484, 486, 487, 495, 497, 512, 537, 560, 564, 577, 581, 597, 599, 601, 636, 668, 670, 679, 683, 704, 713, 714, 737, 744, 747, 767, 832, 834, 852, 853, 856, 907, 909, 912, 935.
Trabzon: 46.
Tuhfetü'l-Ahvezî **(Mubârekfôrî):** 168, 305, 834, 853.
Tûr: 4, 30, 31,
Türk: 747.
Türkiye: 675.
Tüsterî Tefsîri: 16, 220, 308, 355, 387, 537, 706, 796.
Ubeyd Dede *(Kuddise Sirruhu)*: 889.
Ubeyd ibni Ebî Merzûk *(Rahimehullâh)*: 654.
Ubeyd ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)*: 82, 749.
Ubeydoğulları: 865, 881.
Ubeydullah ibni Ğayzâr *(Radıyallâhu Anh)*: 110.
Uhud: 83, 91, 275, 523, 524, 893,
Ukâz: 8.
Umân: 825.
Umman: 753.
Uneyze binti Ğunm: 864, 865, 881, 882.
Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*: 9, 10, 257, 262.
Utbe *(Le'anehullâh)*: 17, 510, 887.
Uteyl: 827.
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*: 607.
Uzzâ *(Put adı)*: 819.
Übeyy ibni Halef: 546.
Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*: 10, 203, 229, 713, 914.
Üftâde Efendi *(Kuddise Sirruhû)*: 357.
Ümeyye: 510, 887.
Ümeyye ibni Halef *(le'anehullâh)*: 546, 549.
Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anhâ)*: 80, 621.
Ümmü'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)*: 88.
Üsâme ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 499.
Üsküp: 825.
Üveys-i Karanî *(Radıyallâhu Anh)*: 477.
Vâhidî *(Rahimehullâh)*: 303, 512, 616, 650, 694, 779, 947.
Vâhidî Tefsîri: 34, 489, 493, 508, 516, 549, 607, 640, 766.
Vâkı'ât-ı Mahmûdiyye **(Azîz Mahmûd-u Hüdâî)**: 916.
Vâsıl ibni Atâ: 623.
Vâsıtî *(Kuddise sirruhû)*: 161, 171, 356, 655, 690, 739.
Vâsile ibni Eska' *(Radıyallâhu Anh)*: 9, 912.
Vazîn ibni Atâ *(Radıyallâhu Anh)*: 909.
Vedd (Put adı): 755, 788.
Vehb *(Rahimehullâh)*: 752, 778, 806, 841, 876, 886.
Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*: 62, 204, 205, 213, 230, 231, 232, 275, 287, 607, 754, 879, 922, 929.
Velîd ibni Abdi'l-Melik *(Rahimehullâh)*: 898.
Velîd ibni Muğîre *(Le'anehullâh)*: 17, 82, 546, 549.
Vertecebî *(Kuddise Sirrûhû)*: 20, 658, 741.
Vesît Tefsîri: 263, 275, 276, 286, 292, 297, 298, 302, 306, 344, 346, 460, 463, 470, 566, 570, 693.
Veysel Karânî *(Radyallâhu Anh)*: 477.
Vüheyb ibni Verd *(Radıyallâhu Anh)*: 60, 754.
Yâfis (Nûh *(Aleyhisselâm)***ın oğlu)**: 747, 748, 777.
Yahyâ *(Aleyhisselâm)*: 155, 288, 289, 754, 877.
Yahyâ ibni Ebî Kesîr *(Rahimehullâh)*: 382.
Yahyâ ibni Mu'âz er-Râzî *(Radıyallâhu Anh)*: 286, 690.
Yahyâ ibni Sa'îd *(Rahimehullâh)*: 417.
Ya'kûb *(Aleyhisselâm)*: 555, 928.
Ya'kûb ibni Utbe ibni'l-Muğîre ibni'l-Ahnes *(Rahimehullâh)*: 863.
Yazıcızâde *(Kuddise Sirruhu)*: 559,
Ye'cûc Me'cûc: 179, 180, 193, 747.
Yeğûs *(Put adı)*: 755, 788.
Yeğûsâ (Lût *(Aleyhisselâm)***ın kızı)**: 921.
Yemen: 74, 274, 367, 513, 747, 753, 754, 757, 786, 787, 807, 825.

Yerd: 752.
Yesrûb: 928.
Yeşkür: 745.
Yezîd er-Rakkâşî *(Rahimehullâh)*: 746.
Yezîd ibni Ebî Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*: 579.
Yezîd ibni Müslim *(Rahimehullâh)*: 610.
Yezîd: 477, 480, 482, 483.
Yûnus *(Aleyhisselâm)*: 55, 206, 312, 335.
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*: 145, 555, 754, 803, 838, 937.
Yûsuf el-Hemedânî *(Kuddise Sirruhû)*: 672, 673, 674.
Yûsuf ibni Esbât *(Kuddise Sirruhû)*: 601.
***Zâdü'l-Mesîr Tefsîri* (İbnü'l-Cevzî)**: 93, 256, 327, 344, 370, 419, 445, 546, 562, 574, 693.
Zebûr: 9, 698.
Zeccâc *(Rahimehullah)*: 85, 217, 286, 292, 306, 321, 327, 418, 420, 445, 516, 525, 640, 651, 693, 779, 785, 801, 947,
Zehratü't-tefâsîr: 84.
Zehrâvî *(Radıyallâhu Anh)*: 523, 527.
Zekeriyyâ *(Aleyhisselâm)*: 672,
Zemahşerî *(Rahimehullâh)*: 13, 555, 710, 771.
Zencî: 747.
Zeyd ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 257, 261, 262.
Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl *(Rahimehullâh)*: 718.
Zeyd ibni Erkam *(Radıyallâhu Anh)*: 609.
Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 754, 778, 807.
Zeyd ibni Rufey' *(Radıyallâhu Anh)*: 564.
Zeyd ibni Sâbit *(Radıyallâhu Anh)*: 9, 10, 265.
Zeyd: 270, 483, 632.
Zeyla'î: 336.
Zirr *(Radıyallâhu Anh)*: 914.
Zirr ibni Hubeyş *(Radıyallâhu Anh)*: 82.
Züâb ibni Amr ibni Lebîd: 843, 854, 880.
Züâb ibni Amr: 864, 865, 881, 882.
Zübeyr *(Radyallâhu Anh)*: 475, 480, 481.
Zührî *(Radıyallâhu Anh)*: 747, 844, 922.
Zülfikar: 725.
Zü'l-Huleyfe: 806.
Zülkarneyn *(Aleyhisselâm)*: 116, 478.
Zülyedeyn *(Radıyallâhu Anh)*: 242.
Zünnûn-i Mısrî *(Kuddise Sirruhû)*: 286, 322, 519, 557.
Zürey'a binti Silk: 886.